

ÂSİM EFENDİ TARİHİ

MÜTERCİM AHMED ÂSİM EFENDİ

1. CİLT

TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 58

Tarih ve Toplum Bilimleri Serisi : 5

Kitabın Adı : ÂSİM EFENDİ TARİHİ
(Osmanlı Tarihi 1218-1224/1804-1809)
1. Cilt (2 Cilt)

Müellifi : Antepli Seyyid Mütercim Ahmed Âsım Efendi (1755-1819)

Özgün Dili : Osmanlı Türkçesi

Hazırlayan : Prof. Dr. Ziya Yılmaz
Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
İslâm Tarihi Anabilim Dalı, Öğretim Üyesi

Arşiv Kayıt : İstanbul Ün. Nadir Eserler Kütp., No. T 6014, T 6018

Baskı : Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş. Cihangir Mh. Güvercin Cd.
No:3/1 Baha İş Mrk. A Blok Kat: 2 34310 Avcılar / İstanbul
Tel.: 0212 412 17 00 Sertifika No: 12026

Baskı Yeri ve Yılı : İstanbul 2015

Baskı Miktarı : 1. Baskı, 2000 adet

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Library of Congress A CIP Catalog Record

Mütercim Ahmed Âsım Efendi
Âsım Efendi Tarihi (Osmanlı Tarihi 1218-1224/1804-1809)

1. Tarih, 2. Osmanlı Tarihi, 3. Vekâyi'nâme, 4. Âsım Efendi, 5. XIX. Yüzyıl
ISBN: 978-975-17-3809-7 (Takım) 978-975-17-3810-3 (1. Cilt)

Copyright © Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. Her hakkı mahfuzdur.

Bütün yayın hakları *Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı'*na aittir. Başkanlığın izni olmaksızın tümüyle veya kısmen, hiçbir yolla ve hiçbir ortamda yayınlanamaz ve çoğaltılamaz.

T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı

Süleymaniye Mh. Kanuni Medresesi Sk. No: 5 34116 Fatih / İstanbul

Tel.: +90 (212) 511 36 37

Faks: +90 (212) 511 37 00

info@yek.gov.tr

www.yek.gov.tr

ÂSİM EFENDİ TARİHİ

(OSMANLI TARİHİ 1218-1224/1804-1809)

(İNCELEME - METİN)

1. CİLT

MÜTERCİM
AHMED ÂSİM EFENDİ
(ö. 1819)

Hazırlayan
Ziya Yılmaz

TÜRKİYE
YAZMA
ESERLER
KURUMU
BAŞKANLIĞI

TAKDİM

İnsanlık tarihi, akıl ve düşünce sahibi bir varlık olan insanın kurduğu medeniyetleri, medeniyetler arasındaki ilişkileri anlatır. İnsan, zihnî faaliyetlerde bulunma kabiliyetiyle bilim sanat ve kültür değerleri üretir, ürettiği kültür ve düşünce ile de tarihin akışına yön verir.

Medeniyetler, kültürler, dinler, ideolojiler, etnik ve mezhebî anlayışlar arasındaki ilişkiler kimi zaman çatışma ve ayrışmalara, kimi zaman da uzlaşma ve iş birliklerine zemin hazırlamıştır.

İnsanların, toplumların ve devletlerin gücü, ürettikleri kültür ve medeniyet değerlerinin varlığıyla ölçülmüştür. İnsanoğlu olarak daha aydınlık bir gelecek inşâ edebilmemiz, insanlığın ortak değeri, ortak mirası ve ortak kazanımı olan kültür ve medeniyet değerlerini geliştirebilmemizle mümkündür.

Bizler, Selçuklu'dan Osmanlı'ya ve Cumhuriyet'e kadar büyük devletler kuran bir milletiz. Bu büyük devlet geleneğinin arkasında büyük bir medeniyet ve kültür tasavvuru yatmaktadır.

İlk insandan günümüze kadar gök kubbe altında gelişen her değer, hakikatin farklı bir tezahürü olarak bizim için muteber olmuştur. İslam ve Türk tarihinden süzülüp gelen kültürel birikim bizim için büyük bir zenginlik kaynağıdır. Bilgiye, hikmete, irfana dayanan medeniyet değerlerimiz tarih boyunca sevgiyi, hoşgörüyü, adaleti, kardeşlik ve dayanışmayı ön planda tutmuştur.

Gelecek nesillere karşı en büyük sorumluluğumuz, insan ve âlem tasavvurumuzun temel bileşenlerini oluşturan bu eşsiz mirasın etkin bir şekilde aktarılmasını sağlamaktır. Bugünkü ve yarınki nesillerimizin gelişimi, geçmişimizden devraldığımız büyük kültür ve medeniyet mirasının daha iyi idrak edilmesine ve sahiplenilmesine bağlıdır.

Felsefeden tababete, astronomiden matematiğe kadar her alanda, Medine'de, Kahire'de, Şam'da, Bağdat'ta, Buhara'da, Semerkant'ta, Horasan'da, Konya'da, Bursa'da, İstanbul'da ve coğrafyamızın her köşesinde üretilen değerler, bugün tüm insanlığın ortak mirası hâline gelmiştir. Bu büyük emanete sahip çıkmak, bu büyük hazineyi gelecek nesillere aktarmak öncelikli sorumluluğumuzdur.

Yirmi birinci yüzyıl dünyasına sunabileceğimiz yeni bir medeniyet projesinin dokusunu örecek değerleri üretebilmemiz, ancak sahip olduğumuz bu hazinelerin ve zengin birikimin işlenmesiyle mümkündür. Bu miras bize, tarihteki en büyük ilim ve düşünce insanlarının geniş bir yelpazede ürettikleri eserleri sunuyor. Çok çeşitli alanlarda ve disiplinlerde medeniyetimizin en zengin ve benzersiz metinlerini ihtiva eden bu eserlerin korunması, tercüme ya da tıpkıbasım yoluyla işlenmesi ve etkin bir şekilde yeniden inşa edilmesi, Büyük Türkiye Vizyonumuzun önemli bir parçasıdır. Bu doğrultuda yapılacak çalışmalar, hiç şüphesiz tarihe, ecdadımıza, gelecek nesillere ve insanlığa sunacağımız eserleri üretmeye yönelik fikrî çabaların hasılası olacaktır. Her alanda olduğu gibi bilim, düşünce, kültür ve sanat alanlarında da eser ve iş üretmek idealiyle yeniden ele alınmaya, ilgi görmeye, kaynak olmaya başlayan bu hazinelerin ülkemize ve tüm insanlığa hayırlar getirmesini temenni ederim. Aziz milletimiz, bu kutsal emaneti yücelterek muhafaza etmeyi sürdürecektir.

Recep Tayyip Erdoğan

T. C.

Cumhurbaşkanı

SUNUŞ

Tarih boyunca kültür ve düşünce üretme gücü, büyük medeniyetler inşa etmenin en önemli unsuru olmuştur. Uzun soluklu ve evrensel nitelikte bir medeniyet üretebilmek ise geçmişten miras alınan birikimin geleceğe taşınabilmesi ile mümkündür. Tarih öncesi çağlardan itibaren köklü medeniyetlere beşiklik yapmış olan coğrafyamız; köklerinden bilgiye, hikmete ve irfana dayalı gelenekler çıkarmıştır.

Her kültürün sahip olduğu klasikler ve başyapıtlar, başka kültürler tarafından takdir edildiği ve kabul gördüğünde medeniyetler arası etkileşim ortaya çıkar. Medeniyet coğrafyamız ise tarihinde üç temel karşılaşma ve etkileşime şahit olmuştur. Bunlardan birincisi ve en önemlisi Bağdat'ta gerçekleşen yabancı milletlere ait Grek, Süryani, Hint, Fars vb. düşünce ürünlerinin İslâm medeniyetine kazandırılmasıdır. Böylece Müslüman düşünürler başta tıp, matematik, astronomi, felsefe ve ilâhiyat olmak üzere pek çok alanda şaheserler ortaya koymuştur. Endülüste ise ikinci karşılaşma olarak İslâm düşünürlerinin eserleri Yahudi ve Hıristiyan topluluklar tarafından kabul görmüştür. Üçüncü ve son karşılaşmada ise Osmanlı'da İslâmiyet, Hıristiyanlık ve Yahudilik yan yana kültür ve düşünce üretebilmiştir. Nitekim içerdiği zengin nakışlarla oldukça zengin bir kilim gibi olan Anadolu coğrafyamız, bu dönemlere ait, etkileşim ve karşılaşmanın örnekliğini tasvir eden sayısız el yazmalarına ev sahipliği yapmaktadır.

“İlim ve sanat iltifat görmediği yerden göç eder” sözü ile İbn Sînâ, bin sene önce hikmet ve irfan nehrinin aktığı mecrayı dile getirmiştir. Coğrafyamızın hak ettiği ve tüm unsurlarıyla insanımızın arzu ettiği istikrar; bizi biz yapan değerlerden güç alarak, ilim ve sanatın her dalına hak ettiği kıymeti vererek yola çıkılan yeni bir medeniyet tasavvuru ile mümkün olacaktır. Bu ufuk ile hareket eden, Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı

Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı; medeniyet mirasımıza ait eserlere sahip çıkarak bu eserleri etkin bir şekilde yeniden inşa etmeyi hedeflemektedir. Buhara'dan Endülüs'e, Semerkant'tan Belgrad'a, Bağdat'tan Kazan'a kadar geniş bir bölgede kalıcı bir etki bırakıp medeniyet coğrafyamızın kodlarını oluşturan, insanlığın ise ortak mirası olan yazma eserlerin yeniden bilim, sanat ve kültür camiasının istifadesine sunulması ile ancak bu inşa faaliyeti başarıya ulaşacaktır. Kültür ve medeniyetimizin klasik eserlerinin; çeviri, çeviri yazı, tıpkıbasım ve eleştirmeli basımının yapılması sonucunda bu eserlerin ihtiva ettiği bilgi ve değerler bilimsel, kültürel ve toplumsal düzlemde bir özgüvenin, özgünlüğün gelişmesine vesile olacaktır.

Medeniyet coğrafyamız üzerinde yaşayan toplumların ürettiği bilim, felsefe, sanat, din ve tarih gibi geniş ihtisas sahalarını ilgilendiren temel metinleri okuyucuya ulaştırma gayesi, kadim zamanlardan beri medeniyetlerin kesişim noktası olan coğrafyamıza yeni bir ruh ve güç katacaktır.

Yalçın Topçu

T. C.

Kültür ve Turizm Bakanı

Üzerimdeki yükümlülüklerin büyük bir kısmını üstlenerek çalışmalarımın ortaya çıkmasının gizli kahramanı olan sevgili eşim Emine Hacer'e...

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	V
ÖNSÖZ	XXXI
BİBLİYOGRAFYA	XXXV
KISALTMALAR	XLV

ANTEPLİ SEYYİD MÜTERCİM AHMED ÂSİM EFENDİ

A.AHMED ÂSİM EFENDİ'NİN HAYATI	XLIX
1. Doğduğu Yer ve Yılı	XLIX
2. Soyu, Ataları ve Seyyidliği	XLIX
3. Âilesi ve Nesli	L
4. Tahsili ve Hocaları	LII
5. Antep'teki İlk Görevleri ve Nûrî Paşa Vak'ası	LII
6. İstanbul'daki İlk Zamanları, İlmiyye'ye Girişi, Müderrislikleri ve Kadılığı.	LIII
7. Hacca Gidişi ve Âilesini İstanbul'a Getirmesi	LV
8. Âsım Efendi'nin Vak'a-nüvîsliği	LVI
9. Vefâtı ve Defnedildiği Yer	LVII
10. Âsım Efendi Adına Yapılanlar	LVIII
B.AHMED ÂSİM EFENDİ'NİN ESERLERİ	LIX
1. ÂSİM EFENDİ'NİN TELİFLERİ	LIX
a. Târîh	LIX
aa. Târîh'in İsmi	LXI
ab. Âsım Târîhi'nin Metin Tesisinde Faydalanılan Nüshaları	LXI
aba. Âsım Târîhi'nin Metin Tesisinde Faydalanılan Matbû Nüshası	LXI
abb. Âsım Târîhi'nin Metin Tesisinde Faydalanılan Yazma Nüshaları	LXV
abc. Âsım Târîhi'nin Diğer Nüshaları	LXVII
abd. Âsım Efendi'nin Müsvedde ve Notları (Kethudâ Sa'îd Efendi Târîhçesi)	LXVIII

ac.Âsım Târîhi'nin Kaynakları	LXXI
aca.Gördükleri	LXXI
acb.Duydukları	LXXII
acc.Yazılı Belgeler	LXXV
acd.Yazılı Eserler	LXXVII
ad. Abdürrezzâk Bâhir Efendi'nin Âsım Efendi Târîhi'ne İlâve ve Tenkitleri	LXXVIII
ae. Âsım Efendi Târîhi'nin Tesirleri ve Yöneltilen Diğer Tenkitler	CVII
af.Âsım Efendi Târîhi'nin Dil Husûsiyetleri	CVIII
afa.Benzetmeler	CIX
afb.Deyimler	CXXIV
afc.Atasözleri	CXXVI
b.Tuhfe-i Lugat-ı 'Arabiyye	CXXVII
c.Münşe'ât-ı 'Âsım	CXXVIII
2.ÂSİM EFENDİ'NİN TERCÜME ve ŞERHLERİ	CXXVIII
a.Sözlükle İlgili Tercümelere	CXXVIII
aa.Tibyân-ı Nâfi' der Terceme-i Burhân-ı Kâtî'	CXXVIII
ab.el-Okyânüsü'l-Basît fi Tercemeti'l-Kâmûsu'l-Muhît	CXXIX
b.Târîhle İlgili Tercümesi	CXXXII
ba.Terceme-i Siyer-i Halebî	CXXXII
c.Kelâmla İlgili Şerhi	CXXXII
ca.Merahu'l-Me'âlî fi Şerhi'l-Emâlî	CXXXII
3.Âsım Efendi'nin Bugün Mevcut Olmayan Bir Risâlesi	CXXXII
a.Fethiyye	CXXXII
4.Âsım Efendi'nin Olmadığı Hâlde Ona İzâfe Edilen Bazı Eserler	CXXXIII
a.Terceme-i Mazharu't-takdîs bi-hurûci'l-Fransîs	CXXXIII
b.Necîb Âsım'ın TOEM'de Yayınladıkları	CXXXIII
c.Makâle-i İstîsbâr-âmîz der-Beyân-ı Âmeden-i İngiliz	CXXXIV
d.İhyâ Tercümesi	CXXXV
C.ÇEŞİTLİ YÖNLERİYLE AHMED ÂSİM EFENDİ	CXXXVII
1.Kendisinden Bahsedişleri ve Başına Gelen Olumsuzluklar	CXXXVII
2.Âsım Efendi'nin Fransızca Bilip Bilmediği	CXXXIX
3.Âsım Efendi'nin Çeşitli Alanlardaki Görüşleri	CXL
a.Tarihle İlgili Görüşleri	CXL
b.Doğruluktan Ayrılmama ile İlgili Düşünceleri	CXLI
c..Kadınlar Hakkındaki Düşünceleri	CXLII
ç.Sihir/Büyü ile İlgili Düşünceleri	CXLII
d.Evliyâ'ullaha ve Kerâmetlerine Bakışı	CXLIII
e.Nesir Dilinin Sadeleşmesine Katkısı?	CXLIII
f.Ülke Ekonomisi ile İlgili Görüşleri	CXLV
4.Şairliği ve Şiirleri	CXLVI

ÂSİM EFENDİ TÂRÎHİ METİN

[Ü 1b] Bismillâhirrahmânirrahîm	3
Hamdele-i manzûme-i ‘Arabiyye	5
Hamdele-i mensûreti	6
Medhiyye-i manzûme	7
BAKIYYE-İ SÂL-İ HEJDEHUM Zikr-i maktûlî-i ‘Ali Paşa ve tevcîh-i Eyâlet-i Mısır be-Cezzâr Ahmed Paşa ve fevt-i û ve tevcîh-i eyâlet-i mezbûre be-Hûrşîd Ahmed Paşa	32
VEKÂYİ-İ SENET-İ TİS’A ‘AŞERETE ve MÎ ‘Azl ü nasb-ı Sadr-ı Anadolu	36
Ref’-i Vezâret-i Vâlî-i Sivas	36
Tevcîh-i Emâret-i Hâcc ve Eyâlet-i Saydâ ve Haleb	37
Terceme-i merhûm Cezzâr Ahmed Paşa	37
İstitrâd	39
İhrâc-ı mevâcib	43
İhsân-ı pâyehây-ı ‘ilmiyye	43
Fevt-i Vâlî-i Cidde Vezîr Şerîf Paşa	44
Terceme	44
Vürûd-i Vehhâbiyân be-serhadd-i Basra ve ‘avdet-i îşân be-haybet ü husrân.	46
İstitrâd	47
Tezyîl	56
Vak‘a-i İsmâ‘îl Paşa der-‘Akkâ	57
Ahvâl-i Belğırad	59
Hânden-i Mevlûd-i şerîf	60
Tekmîl-i binây-ı Cebe-hâne	60
Tevcîh-i Eyâlet-i Belğırad bâ-rütbe-i Vezâret be-Sül[ey]mân A ğa	61
Vukû‘-i meşveret ve ibkây-ı Vezâret-i Mehmed Paşa ve tevcîh-i mansıb-ı Cidde be-müşârun ileyh ve me’mûr-şuden-i û be-cânib-i Hicâz	61
İhsân-ı Vezâret be-Mîrahûr-i Sâni Feyzî Bey	64
Vürûd-i Sefîr ez-cânib-i İrân	64
Mükâleme-i Re’îsülküttâb be-Sefîr-i Françe	65
Vukû‘-i muhârebe be-eşkıyây-ı Rumeli	66
Nizâm-yâften-i serhadd-i Belğırad	68
İstitrâd	70
Vukû‘-i husûf	71
Ahvâl-i huccâc-ı kirâm	71
Zikr-i inşây-ı dest-gâh-ı kağıd	72

Vak‘a-i Haleb-i Şehbâ	76
Me‘mûriyyet-i Vâlî-i Rumeli be-istîsâl-i eşkıyâ	77
Tevcîh-i Eyâlet-i Erzurum ve Anadolu ve İznikmîd	80
Tevcîh-i Kazâ’-i Mekke ve Medîne ve Kudüs	81
Zafer-yâften-i Vâlî-i Mısır-est ve perîşân-şuden-i eşkıyây-ı ümerâ’ ki her yekî ez-îşân şâyân-ı ısr	81
Nizâm-ı belde-i Güzelhisâr-ı Aydın	83
‘Avdet-i Hasekî Ağa ez-Bağdâd	84
Küşten-i Hüseyin Bey, A‘yân-ı Filibe ve sâ’ir tâgiyân	84
Tevcîhât-ı ‘ilmiyye	85
Terceme-i Kütahyavî ‘Ömer Efendi	85
‘Azl-i Ağa-yı Yeniçeriyân	86
Ba‘zı vefeyât	86
Vefât-ı Âdem Efendi	87
Tevcîh-i Vezâret be-Mîr-i mîrân-ı Karaman	88
İhrâc-ı Surre-i şerîfe	89
Firistâden-i teşrîfât be-Vâlî-i Rumeli	89
Tevcîhât-ı ‘ilmiyye	89
‘Azl u nasb-ı Kadı‘asker-i Rumeli	90
Muhârebe-i İrânîyân be-asker-i Rûs-i bed-peymân	90
Tafsîl-i ahvâl-i İsmâ‘îl Paşa	92
Vukû‘-i mükâleme be-Sefîr-i Françe ve in‘ikâd-ı mecâlis ve hulâsa-i ârây-ı erbâb-ı şûrâ	93
Zikr-i ikdâm ve himmet-i Vâlî-i Mısır	97
Fevt-i Küçük Ali-zâde Halîl Paşa	98
Zikr-i nizâm-ı Cezîre-i Kıbrıs	100
Giriftârî-i İsmâ‘îl Paşa ve i‘dâm-ı vey der-Kal‘a-i ‘Akkâ	101
‘Azl ü nasb-ı Kapudan Paşa	102
Vürûd-i Sefîr-i Mülk-i Buhârâ ve ‘atebe-bûsî-i ân der-Dîvân-ı mu‘allâ- erkân-ı Pâdişâh-ârâ ve icmâl-i ahvâl-i Hân-ı hânân-ı Buhârâ	103
Vürûd-i nâme-res ez-cânib-i İran	106
Tertîb-i asker-i cedîd ez-Eyâlet-i Sivas	106
Kânûn-nâme-i Âlâyî	106
Müdâfa‘a-i eşkıyâ ez-civâr-ı Saltanat	107
Medd-i Kâdî-i İstanbul	108
Vak‘a-i Nâ‘ib-i Tekfûrdağı	109
VEKÂYİ‘-İ SENET-İ ‘İŞRÎN ve MÎ‘ETEYN ve ELF ‘Azl ü nasb-ı Kadı‘asker-i Anadolu	111
İtmâm-ı Câmî‘-i Selîmiyye	111
Vukû‘-i harîk der-Kışlay-ı Bektâşiyân	112
İhrâc-ı mevâcib	112

Ba'zı tevcîhât-ı vüzerâ	112
Tebdîl-i Sadâret-i 'uzmâ	113
Tezyîl	114
Zikr-i Vezîr-i a'zam-şuden-i Kapudan-ı deryâ Vezîr es-Seyyid İsmâ'îl Paşa	120
Zikr-i Kapudânî-i el-Hâc Mehmed Ağa	120
Tekmîl-i binâ'-i sedd der-İskenderiyye	121
'Azl ü nasb-ı Kul Kethudâsı	121
İhsân-ı Vezâret be-Çapar-zâde Mehmed Celâl Bey	121
Vefât-ı Vezîr Pılaslı (پلاسلی) Mehmed Paşa	122
Fevt ve nasb-ı Kadı'asker-i Anadolu	122
Terceme	123
Ziyâfet-i Sefîr-i Buhârâ	124
Tevcîh-i Eyâlet-i Erzurum be-Sadr-ı sâbık Yûsuf Ziyâ Paşa	124
'Azl-i Kassâb-başı Mustafa Ağa	124
Hânden-i Mevlûd-i şerîf	125
Tebdîl-i Şıkk-ı Evvel ü Sâni	125
Tevcîhât-ı ba'zı vüzerâ'	125
İhsân-ı Vezâret bâ-Nişlü Hâfız Mustafa Paşa	125
İbkây-ı Vezâret-i 'Azm-zâde 'Abdullah Paşa ve tevcîh-i Şâm	126
Ba'zı tevcîhât-ı 'ilmiyye	130
Tevcîh-i Eyâlet-i Mısır bâ-Mehmed 'Ali Ağa bâ-rütbe-i Vezâret	130
Tevcîhât-ı ba'zı vüzerâ'	131
Garîbe	132
Tezyîl	132
Ba'zı tevcîhât-ı 'ilmiyye	133
Vak'a-i Tayyâr Mahmûd Paşa	133
Husûf-i küllî	134
Muhârebe-i Tayyâr Paşa	134
Zelzele-i 'az[î]me der-Cezîre-i Girid	135
Tebdîl-i Riyâset	135
'Azl ü nasb-ı Kādî-yi İstanbul	136
İstitrâd	136
İhsân-ı Mîr-i mîrânî bâ-Kāsım Ağa ve ihrâc-ı mevâcib	138
Güzeşten-i Vâlî-i Anadolu be-cânib-i Rumeli	138
İhsân-ı Vezâret ve tevcîh-i Eyâlet-i Cidde bâ-Zeynel'âbidîn Paşa	139
Nakl-i bâ-Top-kapu ve ruhsâyî-i Elçi-i İngiltere	140
Âmeden-i ru'ûs-i maktû'a ez-cânib-i Mısır	141
Muhârebe-i Muhâfız-ı Belgırad Hâfız Mustafa Paşa bâ-eşkiyây-ı Sırb	141
Ba'zı silsile-i 'ulemâ'	142
Vefât-ı Vâlîde-i Şâh-ı cihân Mihrişâh Sultân ' <i>aleyhe'r-rahmetü ve'l-gufrân</i>	142

Terceme	143
Ba‘zı tevcîhât-ı vüzerâ’	146
Tebdîl-i Sadr-ı Rumeli	147
Vukû‘-i harîk ve havâdis-i semâviyye	147
‘Azl ü nasb-ı Defterdâr-ı Şikk-ı Sâlis	148
İhrâc-ı mevâcib-i kısteyn	148
Vefât-ı Hâfız Mustafa Paşa Muhâfız-ı Belgrad	148
Vürûd-i ba‘zı ahbâr ez-cânib-i Sırb ve nasb-ı Ser‘asker	149
Vefât-ı Sadr-ı Rum-i sâbık Veliyyüddîn Efendi-zâde el-Hâc Mehmed Emîn Efendi	149
Terceme	151
‘Avdet-i Kapudan el-Hâc Mehmed Paşa	153
‘Azl-i Nâzır-ı Hubûbât Ahmed Şâkir Efendi	153
Katl-i zimmî ve Yehûdî	154
‘Azl-i Ser-cebeciyân	154
Tevcîhât-ı menâsıb-ı Dîvâniyye	154
Ba‘zı tevcîhât-ı vüzerâ’	155
Tecdîd-i ittifâk be-Devlet-i Rusya	155
Tezyîl	162
Tasdîk-ı lakab-ı İmperatorî-i Fransa	165
İstîlâ’-i Sırb bâ-Semendire ve Böğürdelen	166
Tevcîhât-ı ba‘zı vüzerâ’	168
Tezyîl	168
Vukû‘-i husûf	168
Silsile-i ‘ulemâ’	168
Katl ü i‘dâm-ı Lala ‘Ali Ağa	169
Muhârebe-i Hazînedâr İbrâhîm Paşa	169
Vefât-ı Kara ‘Osmân-zâde Pûlâd Ağa	170
Vefât-ı Ser-etıbbâ’ Nu‘mân Efendi	171
Tevcîh-i Eyâlet-i Trabzon bâ-Sadr-ı sâbık Yûsuf Ziyâ Paşa ve ba‘zı tevcîhât	172
İhsân-ı ba‘zı pâyhâ	172
VEKÂYİ’-İ SENET-İ AHAD ve ‘İŞRÎNE ve MÎ’ETEYİN ve ELF	
İhsân-ı ba‘zı pâye-i ‘ilmiyye	173
Nizâm-ı ba‘zı Emânet	173
Ta‘yîn-i Erîb Efendi be-cânib-i Bosna	174
İhrâc-ı mevâcib	175
Me’mûr-şuden-i Seyyid ‘Ali Efendi be-sûy-i Rumeli	175
Ba‘zı tevcîhât-ı ‘ilmiyye	176
Me’mûr-şuden-i Sirozî İsmâ‘îl Bey berây-ı (برای) maslahat-ı eşkiyâ’	177
Ba‘zı tevcîhât-ı vüzerâ’	180

Terceme	180
Tezyîl	182
Vürûd-i hedâyâ pes ez-tecdîd-i ittifâk	182
Garîbe	183
Zikr-i nizâm-ı Cezîre-i Mora	183
Âmeden-i meb'ûs ü hedâyâ ez-cânib-i Ocak-ı Cezâ'ir-i Garb	185
İhrâc-ı Donanma-yı hümâyûn	185
Tevcîh-i Livây-ı Bâyezîd	186
Tevcîh-i Eyâlet-i Diyârbekir bâ-şart-ı i'mâl-i me'âdin-i Şirvân	186
İstitrâd	189
TÂRÎH-İ NEFÎS-İ 'ÂSİM EFENDİ-İ VAK'A-NÜVÎS	191
İhrâc-ı Sancağ-ı şerîf	192
Der-beyân-ı hulâsa-i musâlaha bâ-Devlet-i Nemçe ber-çâr-deh mevâdd ve yek hâtıme	210
Ahvâl-i Donanma-yı hümâyûn	213
Ahvâl-i Rusya	215
În'ikâd-ı mütâreke ve sûret-i 'ahid-nâme	218
Sûret-i 'ahid-nâme	219
'Avdet-i Serdâr-ı ekrem	221
İstitrâd	221
Bed'-i nizâmât-ı askerî	224
Sebeb-i zabt-ı tîmârât-ı Eyâlet-i Anadolu be-taraf-ı Ocağ-ı cedîd	231
Bed'-i nizâmât-ı Top-hâne-i 'âmire	231
Nizâmât-ı tüfeng-endâz-ı Ocağ-ı Topcu	233
Nizâmât-ı Ocağ-ı Sûvârî-i Topcu	235
Nizâmât-ı Ocağ-ı Top 'Arabacıyân-ı Piyâde	236
Zikr-i tahrîr-i Sûvârî-i Top 'Arabacı	238
Zikr-i nizâmât-ı Döküm-hâne-i Top-hane-i 'âmire	238
Zikr-i nizâmât-ı Barut-hâne-i 'âmire-i Selânik ve Gelibolu ve İstanbul ve ta'mîr-i binây-ı İstanbul	239
Zikr-i nizâmât-ı Tersâne-i 'âmire ve Kapudan ve nasb-ı Hüseyin Paşa	241
Zikr-i nizâmât-ı Ocağ-ı Humbaracıyân-ı Sûvârî ve Piyâde	244
Zikr-i nizâmât-ı Ocağ-ı Lağımçıyân	246
Zikr-i nizâmât-ı Kılâ'-ı seb'a-i halîc-i Bahr-ı siyâh	247
Zikr-i nizâm-ı zahîre ve nasb-ı Emîn-i Zahîre ve binây-ı enbârâ ve i'tây-ı sermâye ve ittihâz-ı hazîne-i zahîre	249
Zikr-i Cumhûriyyet-i Fransa ve istîlây-ı Mısır-ı Kâhire	249
Vukû'-i ittifâk-ı Devlet-i 'aliyye be-Devlet-i Rusya ve İngiltere der- galebe-i Cumhûr-i Fransa ve me'mûriyyet-i 'İsmet Bey ve Re'îs 'Âtîf Efendi be-mükâleme-i elçiyân-ı îşân	250
İttifâk-nâme-i Devlet-i Rusya be-Devlet-i 'aliyye	251

DİĞER İTTİFÂK-NÂME-İ HAFİYYE-İ DEVLET-İ RUSYA	254
ZİKR-İ İTTİFÂK-NÂME-İ DEVLET-İ İNGİLTERE	257
ZİKR-İ VÜRÛD-İ DONANMA-YI RUSYA BE-HALİC-İ BAHR-ı SIYÂH VE MUHÂRE- BE-İ DONANMA-YI İNGİLTERE BE-DONANMA-YI FRANSA DER-PİŞ-GÂH-ı KAL‘A-İ EBÂHÛR	259
ZİKR-İ ‘AHİD-NÂME-İ CEZÂYİR-İ SEB‘A-İ MÛCTEMİ‘A	261
BAKIYYE-İ VEKÂYİ‘-İ SENET-İ İHDÂ ve ‘İŞRÎN ve Mİ‘ETEYN ve ELF	265
‘AZL Ü NASB-ı SADR-ı ANADOLU	266
ZİKR U BEYÂN-ı SEBEB-İ TA‘YİN-KERDEN-İ SEFİR-İ FRANSA SEYYİD MUHİBB ‘ABDURRAHÎM EFENDİ VE BA‘Zı AHVÂL VE KEFYİYÂT-ı İŞÂN	267
BÂ‘IS-İ TA‘YİN-KERDEN-İ SEFİR MUHİBB EFENDİ BE-SÛY-İ FRANSA	271
MÛMÂ İLEYH MUHİBB EFENDİ ÂSİTÂNE'DEN HİN-İ HAREKETE TA‘LİMÂT-ı CELİY- YEDEN BAŞKA TARAF-ı HÛMÂYÛNDAN YEDİNE İ‘TÂ OLUNAN TA‘LİMÂT-ı HA- FİYYE SÛRETİNİN MULAHHASIDIR Kİ, CÂY-ı NAZAR-ı İ‘TİBÂR OLDUĞUNDAN MÂ‘ADÂ, MAHALLERİNDE KAYD OLUNACAK VEKÂYİ‘E TEMHİDÂT KABİLİN- DEN OLMAĞLA, BU MAHALLE TAKYÛDE SEZÂ GÖRÛLDÛ	276
İSTİTRÂD	285
SÂNIHA	287
GARİBE	289
TEZYİL	291
BAKIYYE-İ AHVÂL-İ DELİ KADRÎ VE ‘AZİMETEŞ BER-‘USÂT-ı SIRB	292
TA‘YİN-İ SEYYİD REFİ‘ EFENDİ BE-SEFÂRET-İ İRAN	293
İRSÂL-İ BA‘Zı TA‘LİMÂT BE-VÂLİ-İ BOSNA MEHMED HUSREV PAŞA	296
LÂYİHA	297
HAREKET-KERDEN-İ SER‘ASKER-İ RUMELİ EZ-İSKENDERİYYE BERÂY-ı KAHR U TENKİL-İ ‘USÂT-ı SIRP	301
ÂMEDEN-İ VÂLİ-İ KARAMAN KADı ‘ABDURRAHMÂN PAŞA BE-SAHRÂY-ı ÛSKÛDAR	302
İSTİTRÂD	302
HELÂK-İ SER-ZORBAYÂN-ı TIRSİNLİ-OĞLU	309
TEZYİL	315
İ‘TİRÂZ	315
TEZYİL Ü TENBİH: MUHÂKEME-İ VÛZERÂY-ı ‘İZÂM BÂ-A‘YÂN VE TERCİH-İ CÂNİB-İ VÛZERÂ’	319
DU‘ÂY-ı HAZRET-İ PÂDİŞÂH-ı A‘ZAM SULTÂN MAHMÛD HÂN <i>tâle ‘omruhû</i>	24
İHRÂC-ı MEVÂCİB	324
HÂDİSE-İ ‘ACİBE DER-BÂRE-İ ERVÂM	325
İ‘TİZÂR	331
‘AZL-İ SADRIA‘ZAM İSMÂ‘İL PAŞA VE ŞEYHULİSLÂM SÂLİH-ZÂDE AHMED ES‘AD EFENDİ [ve] NASB-ı YENİÇERİ AĞASı HİLMİ PAŞA VE ŞERİF EFENDİ-ZÂDE	

Nakībüleşrâf es-Seyyid Mehmed ‘Atâ’ullah Efendi	332
Sûret-i hatt-ı hümâyûn	335
Teznîb	337
Vukû‘-i ba‘zı tevcîhât	337
Ba‘zı havâdis-i Avrupa	340
Havâdis-i dîğeri-i Avrupa	342
Zikr-i nizâm-ı re‘âyâ ve tüccâr	344
Nizâm-ı âhar	348
Sûret-i dîğeri	349
Ba‘zı havâdis	354
‘Azl ü nasb-ı Re‘îsülküttâb ve ba‘zı tevcîhât	354
‘Azl ü nasb-ı Vâlî-i Mısır ve ik‘âd-ı ümerây-ı Mısıryye ve ihrâc-ı Do- nanma-yı hümâyûn	355
Tezyîl	358
Zikr-i nizâm-ı ebniye	358
Lâyiha der-tahtgâh-ı selâtîn-i ‘izâm	360
Âmeden-i peyâm-ı vusûl-i Muhibb Efendi Sefîr-i Fransa der-Paris ve âgâz-ı mükâleme	363
Françelü tarafından müretteb ve matbû‘ olmuş nutk-ı mahlût sûretidir	369
Bonaparta tarafından mûmâ ileyh Sefîr Muhibb Efendi'nin haberi ol- maksızın nutk-ı mersûma cevâb olarak tab‘ etdirdikleri fikra- nın sûretidir. Devlet-i ‘aliyye Elçisi'nin nutkuna cevâb	370
Lâyiha	371
Tetimme	371
Ba‘zı havâdis	372
Ba‘zı tevcîhât-ı vüzerâ‘	374
‘Azl ü nasb-ı Kâdî-i İstanbul	375
Nasb-ı Muhâfiz-ı Medîne-i münevvere <i>nevverehallâhu Te‘âlâ</i>	376
Tezyîl	378
Ba‘zı tevcîhât-ı vüzerâ‘	379
‘Azl ü nasb-ı Sadr-ı Rumeli	379
Ba‘zı havâdis-i Avrupa	379
‘Azl ü nasb-ı Vâlî-i Rumeli ve ta‘yîn-i me‘mûr berây-ı sevk-ı asker ve me‘mûrîn	382
Tezyîl	385
‘Azl ü nasb-ı Voyvoda-i Eflâk ve Boğdan	385
Vukû‘-i harîk ve şehâdet-i Ağa-yı Yeniçeriyân	387
Fâ‘ide-i şer‘iyye der-hakk-ı şehâdet	389
Tetimme	389
İbkây-ı Vezâret-i Kapudân-ı sâbık ‘Abdülkâdir Paşa	390
‘Avdet-i Donanma-yı hümâyûn ve ‘azl ü nasb-ı Kapudân-ı deryâ	390

Âmeden-i Elçi-i İspanya	391
Âmeden-i Elçi-i Fransa	392
Havâdis-i diğeri Avrupa	397
Havâdis-i âhar-i Avrupa	402
Vukû‘-i tevcîhât	408
Ba‘zı tevcîhât-ı ‘ulemâ’	409
Me’mûriyyet ve ‘azîmet-i Vahîd Efendi berây-ı Sefâret bâ-Fransa	410
Lâhika	412
Bast-ı mukaddime-i lâzime ber-zuhûr-i nakz-ı ‘ahd-i Rusya li-muharri-rihi’l-Fakîr	414
Nakz-ı ‘ahd-i Rusya ve i‘lân-ı harb-i Devlet-i ‘aliyye	415
Beyân-ı keyfiyyet-i istîlây-ı düşmen-i dîn ber-Kal‘a-i Hotin	424
Beyân-ı istîlây-ı düşmen-i bed-güher ber-Kal‘a-i Bender	432
Lâyiha	437
İ‘tirâz bâ-fıkra	438
Cevâb	438
Zuhûr-i fevz ü nusrat-ı bî-‘adil der-muhâfızân-ı Kal‘a-i İsmâ‘îl	439
Menkabe-i dilâverî-i Pehlevân İbrâhîm Ağa	439
Bedî‘a der-münâsebet-i ism-i İbrâhîm ve İsmâ‘îl	443
İhsân-ı Vezâret be-Kâsım Paşa ve ‘atâyây-ı seniyye be-Pehlevân Ağa	444
Beyân-ı esîr-şuden-i Muhâfız ve ehâlî-i Bender ve Akkerman	445
Zikr-i ahvâl-i Voyvoda-i Eflâk ve Boğdan	446
Sâniha	449
Lâyiha	451
Sûret-i hatt-ı şerîf-i Şehriyâr-ı satvet-mu‘tâd ve beyân-ı şurû‘-i mukad-dimât-ı gazv ü cihâd ber-düşmen-i dîn-i dalâlet-nihâd	452
Sûret-i hatt-ı hümâyûn	462
Tevcîhât-ı hümâyûn	463
Nasb-ı tûğ-i zafer-furûğ-i Sadriâ‘zamî 11	465
Katl-i peder-i firârî-i Kostantîn-i bed-güher	466
İhsân-ı Vezâret bâ-‘Alemdâr Mustafa Ağa	467
Tevcîh-i Pâye-i Kâlgâyî-i Bucak be-Behâdır Giray Sultân	469
Firâr-ı Elçi-i Devlet-i İngiliz	469
Tezyîl	471
Vefât-ı Vidin Vâlîsi Pâsbân-zâde ‘Osmân Paşa	472
Terceme-i hâl-i müteveffâ-yı müşârun ileyh	473
Vürûd-i haber-i nusrat-eser ez-cânib-i Ser‘asker-i Tuna	479
Vürûd ü ‘avdet-i sefâyin-i İngiltere ve ‘azl ü nasb-ı Kapudân-ı deryâ ve Nâzır-ı Bahreyn ve nefy ü i‘dâm-ı Feyzî Efendi ve me’mûriyyet-i Başbâkî-kulu ve Yeniçeri Kâtibi ve sâbıkâ Tersâne-i ‘âmire Defterdârı be-Boğaz-ı Bahr-ı sefid ve istîlây-ı İngiliz ber-Bozca-	

ada ve İskenderiyye ve hezîmet-i İngiliz der-İskenderiyye	480
‘Azl ü nasb-ı Kapudan Paşa	489
İstitrâd	495
Tetimme	499
İstîlây-ı İngilizlü ber-İskenderiyye	500
İhrâc-ı Mehmed ‘Ali Paşa (—) küffâr-ı İngiliz bâ-seyf	500
Dakîka	501
Fezleke	502
Eser-i vecd ü hâl ve du‘ây-ı hazret-i Pâdişâh-ı Mahmûdü'l-hisâl	503
Garîbe	505
Bedî‘a der-vukû‘-i sihr	509
Lâyiha	512
Vürûd-i üsârâ ez-araf-ı Ser‘asker-i Tuna ‘Alemdâr Mustafa Paşa ve ahz-i sefine-i Rusya der-sûy-i Avlonya ez-araf-ı Kurd Paşa dâmâdı İbrâhîm Paşa ez-ümerây-ı deryâ	513
Ba‘zı tevcîhât-ı vüzerâ’	515
Vefât-ı Ağa-yı Dârussa‘âde Bilâl Ağa	516
Terceme-i hâl-i müşârun ileyh	516
Zikr-i encâm-ı Voyvoda-i Eflâk ve Boğdan	517
Vefât-ı Seyyid Mehmed Kudsî Efendi Kâdî-i Mekke-i sâbık0	518
Terceme-i hâl-i merhûm	518
Vefât-ı Ahmed Vâsıf Efendi Re‘îs-i sâbık	529
Terceme-i hâl-i mûmâ ileyh	530
Ba‘zı tevcîhât-ı ‘ilmiyye	536
Nasb-ı Kâdî-i Ordu-yi hümâyûn	536
Nasb-ı Kâ‘im-makâm-ı Rikâb-ı müstetâb	536
‘Acîbe	537
VEKÂYİ‘-İ SENE İSNEYN ve ‘İŞRÎN ve MÎ‘ETEYN ve ELF	
Şurû‘ be-ihrâc-ı Ordu-yi hümâyûn	537
İbkâ‘-i Vezâret-i Çelebi ‘Ömer Paşa	538
Nasb-ı Çerkacı-i Ordu-yi hümâyûn	538
Hareket-i Ordu-yi hümâyûn ez-Âsîtâne-i sa‘âdet-makrûn	538
Mukaddime-i mergûbe	538
Nasîhat ve vasıyyet-i selâse-i Sultân ‘Osmân Hân bâ-veledeş Sultân Orhân Hân	539
Vasıyyet-i sâniye	540
Vasıyyet-i sâlise	541
Tezyîl	542
Tenbîh der-şân-ı selâtîn-i ‘izâm-ı ‘Osmâniyye	565
Menkabe-i Ebu'l-Feth Sultân Mehmed Hân ‘aleyhi'r-rahme	569
Menkabe-i Sultân Murâd-ı Sâlis ‘aleyhi'r-rahme	571

Hass ü igrâ ber-teharrî der-tevcîh-i Sadâret ve Fetvâ	573
Dâstân-ı ‘acîb ü münker der-hakk-ı yekî ez-meşâyih-ı İslâm der-selef	574
İstitrâd der-beyân-ı tahrîr-i müverrih-i Françe Segur	582
İhrâc-ı Ordu-yi hümâyûn ez-Âsitâne	587
Vefât-ı Sadr-ı Rum-i esbak ve Nakîbü'l-eşrâf-ı hâlâ es-Seyyid İbrâhîm ‘İsmet Beyefendi ve nasb-ı Nakîbü'l-eşrâf	589
Terceme-i hâl-i müteveffây-ı müşârun ileyh	589
Ba‘zı tevcîhât-ı ‘ilmiyye	597
Nasb-ı Ser‘asker be-cânib-i Şark	598
‘Azl ü nasb-ı Defterdâr-ı Şikk-ı Evvel	599
Hareket-i Ordu-yi hümâyûn ez-Sahrây-ı Dâvud-paşa	600
İhrâc-ı Donanma-yı hümâyûn	600
Hareket-i Ordu-yi hümâyûn ez-Sahrây-ı Edirne	600
Zuhûr-i ba‘zı tevcîhât	602
Tetimme	602
Hâdise-i ‘azl ü ibkây-ı Ağa-yı Yeniçeriyân Pehlevân Ağa	605
Tevcîh-i Kazâ’-i Haremeyn-i muhteremeyn ve istilây-ı Havâric be- Haremeyn-i muhteremeyn ve ba‘zı vekâyi’-i Kâdî-i Medîne-i münevvere	607
Ba‘zı tevcîhât-ı vüzerâ	616
Ba‘zı tevcîhât-ı ‘ilmiyye	617
Ba‘zı havâdis-i Avrupa	617
Risâle-i agrebü'l-garâ’ib ve a‘cebü'l-‘acâ’ib	618
Sûreti budur	619
Lâyiha	624
Vak‘a-i fâkî‘a ve hâdise-i fâci‘a-i inzivâ-kerden-i Pâdişâh-ı halîm Sul- tân Selîm ibn Sultân Mustafa ‘ <i>aleyhimâ mine'r-rahmeti evfâhâ</i>	624
Talî‘a	625
Temhîd-i mukaddime-i hâdise-i hal‘	638
Beyân-ı ahvâl-i nâs	647
Nebze ez-evveliyât-ı Müverrih	651
Ba‘zı menâkıb-ı Sultân ‘Abdülhamîd Hân ‘ <i>aleyhi'r-rahmetü ve'r-rıdvân</i>	661
Menkabe-i diğér	663
Menkabe-i âhar	663
Teşekkür-i zemân-ı hazret-i Şehriyâr-ı cihân ve nebze-i niyâz-ı Müver- rih-i nâ-tüvân bâ-tevessül-i rûhâniyyet-i Sultân ‘Abdülhamîd Hân ‘ <i>aleyhi'r-rahme</i>	664
Menkabe-i diğér	664
Kerâmet-i kübrây-ı Sultân ‘Abdülhamîd Hân ‘ <i>aleyhi'r-rahmetü ve'r-rıdvân</i>	665
Mukaddime-i hal‘-i Sultân Selîmü'l-bâl	671
Garîbe	673

[Garîbe-i] diğ̃er	675
Zikr-i mebd̃e'-i Nizâm-ı Cedîd ve sûret-i ân-resm-i nev-bedîd	677
Sâniha der-mâdde-i remy der-muhârebe	680
Beyân-ı ba'zı suver-i pesendîde-i tertîbât-ı cedîde	684
Beyân-ı nizâm-ı topcuyân ve sâ'ir Ocak	688
Beyân-ı nizâm-ı Barut-hâne	689
Nizâm-ı Tersâne-i 'âmire	690
Nizâm-ı Tersâne-i 'âmire	690
Beyân-ı tedârükât-ı zehâ'ir	691
Hâtîme	692
Garîbe-i mesârif-i Vidin	710
Tetimme; ta'yîn-i Hakkı Paşa bâ-Rumeli ve nizâm-dâden-i û	710
Garîbe-i Hakkı Paşa	711
Tekmile	713
Latîfe	715
Nehy-i teslît-ı zaleme ve cühelâ' ber-zümre-i hükkâm-ı şer' u 'ulemâ'	719
Lâyiha	723
Menkabe-i Sultân Süleymân ' <i>aleyhi'r-rahme</i>	724
Diğ̃er menkabe-i Sultân Süleymân ' <i>aleyhi'r-rahme</i>	724
'ÂSİM TÂRÎHÎ CİLD-İ SÂNÎ	741
Menkabe-i Mu'âviye der-hilm	745
Lâyiha	746
Zamîme-i fâhiş̃e-i Mukâta'a-i 'Ayntâb ki vatan-ı aslî-i Müverrih-est	758
Fesâd ve gulûyî-i yamakân-ı Kal'a-i Halîc-i Bahr-ı siyâh ve i'dâm-ı Kavak Ağası Halîl Hasekî ve me'mûr-i inşây-ı tabya İngiliz Mahmûd Efendi	778
Vukû'-ı fetret der-kılâ'-ı Boğaz-ı Bahr-ı siyâh	779
Telâşî-i ricâl-i devlet ez-istimâ'-i fetret	781
İrsâl-i Kazgâncı Mustafa, re'îs-i fitne ber-def'-i fitne	783
Vürûd-i yamakân be-Top-hane ve ittîfâk-kerden be-Topciyân ve ahz-ı kazgân ve murûr be-İstanbul ve ihrâc-ı kazgân be-Meydân-ı Lahm ve me'mûriyyet-i Şeyhulislâm ve Sadreyn ve Kâdî-i İst- anbul be-Ağa-kapusu ve da'vet-i eşkıyâ ve 'azîmet-kerden-i û-râ be-Meydân ve i'dâm-ı İbrâhîm Kethudâ ve Selânikî Memiş Efendi ve Safî Efendi ve Bekir Efendi ve Şâkir Bey ve ref'-i Ve- zâret ve nefy-i Râgıb Paşa bâ-Kütahya ve Vekîl-i Kethudâ-şu- den-i Hasan Tahsîn Efendi ve Re'îs Hâlet Efendi ve Beylikci Seyyidâ Efendi ve فرنجا Seyyid Mehmed Efendi ve sudûr-i hatt-ı hümâyûn be-ref'-i Ocak-ı Nizâm-ı Cedîd	787
Cem'iyet-i 'ulemâ' ve 'amme-i erkân der-Bâb-ı 'âlî	789
İhrâc-ı kazgân-ı Topcuyân ve ittîhâd-ı îşân ve murûr bâ-Âsitâne-i sa'â-	

det-nişân	791
Ref u ilgây-ı Nizâm-ı Cedîd	792
‘Azîmet-i Şeyhulislâm ve Sudûr bâ-Meydân-ı Lahm; taleb-i eşkiyâ’ katl-i ba‘zı ricâl ü kurenâ’	793
Katl-i Memiş Efendi Vekîl-i Kethudâ ve Safî Efendi Vekîl-i Re’îs ve Emîn-i Darb-hâne Ebûbekir Efendi	796
Ba‘zı tevcîhât-ı Bâb-ı ‘âlî	797
Ref -i Vezâret-i Râgıb Paşa	798
İbrâm-ı şekâvet-kârân be-irsâl-i pâsdârân berây-ı şeh-zâdegân Sultân Mustafa ve Sultân Mahmûd	798
Beytûtet-i ‘ulemâ’ der-Kışla	800
Hal’-i Sultân Selîm Hân-ı Sâlis ve cülûs-i Sultân Mustafay-ı Râbi’ ve i‘dâm-ı Mâbeyinci Ahmed Bey ve İbrâhîm Kethudâ ve Sır Kâ- tibi-yi sâbık Ahmed Efendi ve giriften ve halâs-yâften-i Defter- dâr-ı İrâd-ı Cedîd Ahmed Bey, Divriğî ve nefy-i Kaban Nâ’ibi ‘Abdüllatîf Efendi ve nefy ü i‘dâm-ı Yûsuf Ağa bâ-mekr-i Kâ’im- makâm Paşa-yı vizr-intimâ	801
Tebeddül-i hevâ der-miyâne-i merdân-ı Meydân	805
İstiftâ’ ve iftâ’ der-husûs-ı hal’	805
Katl-i Mâbeyinci Ahmed Bey	806
‘Azîmet-i ‘âmme bâ-Serây-ı hümâyûn	807
Vukû’-i bey‘at bâ-Sultân Mustafa Hân ibn Sultân ‘Abdülhamîd Hân	812
Katl-i Hacı İbrâhîm Efendi	814
Katl-i Sır Kâtibi Ahmed Efendi	815
Katl ü i‘dâm-ı Yûsuf Ağa	820
İstitrâd	824
Katl-i Nâ’ib-i Kaban	825
Tevcîh-i Emânet-i Tersâne bâ-Reşîd Efendi ve ba‘zı ahvâl-i û	826
Zikr u beyân-ı tahrîr ve i‘tâ’-i hüccet ve kabûl ez-cânib-i Saltanat	829
Sûret-i hatt-ı hümâyûn	829
Sûret-i hüccet-i ‘acîbe	830
Sûret-i sened-i Ocak-ı Yeniçeriyân	833
Ber-âverden-i hüccet be-Ağa-kapusu	834
Sûret-i nemîka-i Re’îs Hâlet Efendi Kâ’im-makâm-râ	835
Tezyîl	837
Tetimme: İhsân-ı rütbe ve mansıb bâ-sergerdegân-ı eşkiyâ	838
İstitrâd: Kelâm-ı ‘acîb-i Kabakçı Mustafa	839
Vürûd-i hatt-ı hümâyûn	840
Zikr-i ba‘zı tevcîhât-ı Bîrûn ve Enderûn	840
Garîbe-i hüccet-i ‘ömr	841
Sûret-i hüccet-i garîbetü'l-mazmûn	842

Tetimme	843
Sûret-i hatt-1 hümâyûn	845
Firistâden-i beyân-nâme-i cülûs ber-divel-i sâ'ire ve sefirân-1 Devlet-i 'aliyye	846
Sûret-i beyân-nâme ve takrîr-i mersûl bâ-sefirân-1 Devlet-i 'aliyye ve divel-i ecnebiyye ez-taraf-1 Devlet-i 'aliyye	846
Lâyiha	849
Sâniha	850
Sûret-i nevâmic-i hümâyûn	850
Sûret-i nâme-i hümâyûn be-Devlet-i Fransa firistâde-şud	851
Sûret-i diğeri bâ-'unvân	853
Nakl-i mehd-i 'ulyây-1 Saltanat ez-Seray-1 'atîk be-Seray-1 cedîd	855
Ba'zı tevcîhât-1 rikâb	855
Ba'zı tevcîhât-1 vüzerâ'	855
Alay-1 tekallüd-i seyf	856
Zikr ü beyân-1 kabz-1 emvâl-i küştegân	857
İstitrâd	861
Ru'yây-1 'acîbe-i Müverrih-i Fakîr	866
Tetimme	869
Bahşîş-i cülûsiyye	870
'Azl-i Ser-segbâniyân	870
Tevcîhât-1 cüz'iyye	871
Tevcîhât-1 'ulemâ'	872
Hasbihâl-i Müverrih	873
În'izâl-i Kâ'im-makâm Mûsâ Paşa	874
Tevcîh-i Kâ'im-makâmî ve zuhûr-i ba'zı tevcîhât	878
İntikâl-i Neş'et Efendi	879
Terceme	879
Ba'zı tebeddülât-1 Enderûnî	880
Tebeddülât-1 garîbe-i Şeyhulislâmî	881
Lâyiha	888
Tetimme	889
Nefy-i Seyyidâ bâ-Tarsûs	891
Nefy-i Haffâf-zâde ve ba'zı meşâyih-1 hânkâh	892
Lâyiha-i fâyiha-i dîniyye der-sıfat-1 evliyâ'-i kirâm	895
Tekmile	898
Du'ây-1 hazret-i Pâdişâh-1 'âlem-penâh	898
Zikr-i fitne-i Yamakân ve 'azl-i Ser-segbânân	901
Nükte	908
Hakk-1 esâmî-i ba'zı müderrisîn	908
Fezleke	911

Tebeddül-i Kā'im-makāmî	911
Zikr-i irsâl-i hatt-ı hümayûn ve mühür ve teşrifât bâ-Sadriâzam	913
Sûret-i hatt-ı hümayûn	913
Tevcihât-ı Enderûn-i hümayûn	915
Ba'zı havâdis-i Ordu-yı hümayûn	915
Zikr-i çigûnegî-i hâl-i ehâlî-i Ordu-yı hümayûn der-vürûd-i hatt-ı şerîf-i mezkûr	917
Tebeddül-i makâm-ı Sadâret ve Sâlârî der-Ordu-yı hümayûn	919
Sûret-i hatt-ı hümayûn	922
Lâyiha-i lâzimetü'-istimâ'	924
Tebeddülât-ı cüz'iyeye der-rikâb	924
Zikr-i vusûl-i mühr-i Sadâret bâ-Sadriâzam Mustafa Paşa	925
Ba'zı tevcihât-ı Ordu-yı hümayûn	928
Harb ü inhizâm-ı Çerkacı 'Ali Paşa	930
Gulû-yı yeniçeriyân ve katl-i Ağa-yı Yeniçeriyân Pehlevân Hüseyin Ağa	931
Terceme	932
'Akd-i mütâreke bâ-Rusya	934
Sûret-i tasdik-nâme	935
'Avdet-i Ordu-yı hümayûn ez-Ada ve vusûl-i be-Silistire	941
Tulû'-i necm-i dünbâle-dâr	941
Lâyiha-i Nücûmiyye	941
'Avdet-i Ordu-yı hümayûn be-meştâ	943
Vefât-ı Kādî-i Ordu-yı hümayûn ve nasb-ı Sıdkî-zâde Ahmed Reşîd Efendi	944
Tebdîl-i Sadâret-i Rumeli	944
Tevcihât-ı ba'zı vüzerâ'	944
Ba'zı makâle der-Ma'den-i Şirvân	944
Ba'zı tevcihât-ı 'ilmiyye	947
Âmeden-i Tayyâr Paşa ez-Kırım be-Âsitâne-i ebed-rehîn ve tevcih-i Eyâlet-i Trabzon	949
'Azl-i Kethudây-ı Rikâb	951
'Avdet-i Refik Efendi	951
Tevzî'-i mevâcib	952
Takrîr-i ders-i Tefsîr der-huzûr-i Pâdişâh-ı Sikender-serîr	952
Ziyâret-i Hırka-i şerîf ve mu'âyede	952
Tevcihât-ı hümayûn	953
Tevcihât-i ba'zı menâsıb-ı dîvâniyye	953
Ba'zı tevcihât-ı Rikâb-ı hümayûn	954
Ba'zı tevcihât-ı 'ilmiyye	955
Peyvendî-i iltihâm-ı karâbet ü hışâvendî der-miyâne-i Müftî'l-enâm ve Kā'im-makâm	957

Tebdîl-i Kāyim-makām	957
Sâniha-i matbû'a	960
'Avdet-i Sefîr-i Françe Mehmed Emîn Vahîd Efendi ez-Sefâret	962
Fransa Sefâret-nâmesi	962
Nükte	965
İcmâl-i hâl-i Kal'a-i Vidin	967
İstitrâd	969
Vasf-1 Kazâ'-i Temeşvar	970
Vasf-1 Kal'a-i Temeşvar	970
İstitrâd	971
Vasf-1 Şehr-i Peşte	971
Vasf-1 Kal'a-i Budin	972
Vasf-1 Kal'a-i Rab [=Raab/Győr]	973
Vasf-1 Kal'a-i Viyana	973
Vasf-1 Kütüb-hâne	974
Vasf-1 Cebe-hâne	975
Vasf-1 Teşrîh-hâne	976
Fıkra	980
İstitrâd	980
Vasf-1 Kal'a-i Brunn	981
Vasf-1 Kal'a-i Olmuc [=Olomouc]	981
Vasf-1 Şehr-i Krakoya [=Krakow]	982
İstitrâd	984
Vasf-1 Şehr-i Varşavya	986
Ta'rîz	987
Kâ'ide	988
Sâniha	989
Beyân-1 keyfiyyet-i Memâlik-i Leh	991
Hey'et-i hâliye-i erâzî-i Leh	992
Fevâ'id-i Erâzî-i merkûme	992
Mikdâr-1 sekene-i Leh	994
Beyân-1 nizâm-1 Pîç-hâne	996
Beyân-1 mikdâr-1 asker-i Leh	996
İstitrâd	997
Lâyiha	997
Menâfi'-i divel-i selâse ez-Ülke-i Leh	998
Hisâb-1 Filorin	999
İstitrâd	1000
Beyân-1 enhâr ve esriye-i Leh	1000
İmkân-1 iltikâ-yı bahreyn be-yekdiğer	1001
Beyân-1 fevâ'id-i orman ve cengelîstân-1 Leh	1001

Galat-ı garîb	1002
Zuhûr-i mukaddime-i mülâkât bâ-İmperator-i Fransa	1002
Sûret-i mülâkât bâ-İmperator-i müşârun ileyh	1005
Ta'rif-i asl u fasl-ı İmperator-i Fransa	1006
İstitrâd	1009
Vasf-ı Kal'a-i Danska [=Gdansk]	1010
İstitrâd	1012
Mâdde-i kehrübâ	1012
Vukû'-i 'avdet ez-Şehr-i Danska	1013
Terceme-i mektûb-i evvel-i Taleyran [=Talleyrand]	1015
Terceme-i mektûb-i sâni-i Taleyran [=Talleyrand]	1015
Lüzûmî-i hicret ez-Şehr-i Varşav	1016
Netîce-i ahvâl-i muhârebe-i Françe ve Moskov ve Prusya	1017
Vukû'-i 'azîmet be-cânib-i Françe	1018
Beyân-ı şehir ve belde ve çigûnegî-i kılâ' u serhadd der-râh-ı Paris	1019
Nükte	1023
Garîbe	1023
Bedî'a	1024
Lâhika	1025
Vasf-ı Fontenblu [=Fontainebleau]	1026
Resm-i mülâkât-ı elçiyân der-Dîvân-ı îşân	1027
Hâtime	1029
'Avdet-i donanma bâ-çend sefine-i korsân	1029
Katl-i Lâleli Hâncısı	1030
Katl-i kallâbân	1030
İhrâc-ı Kâtibü's-Sır Tayfûr Bey	1031
'Azl ü nasb-ı Defterdâr-ı Rikâb	1031
'Avdet-i huccâc ez-civâr-ı Medîne ve inkıtâ'-ı tarîk-ı Hicâz	1031
Nasb-ı Emîn-i Surre-i hümâyûn	1037
Peyvendî-i iltihâm ü karâbet ve hîşâvendî der-miyâne-i Müfti'l-enâm ve Kâ'im-makâm	1037
Emîn-i Gümüş-hâne-şuden-i Kazgâncı Hacı Mustafa bâ-rütbe-i Ser- bevâbîn	1038
Katl-i Mütessellim-i Amasya	1039
Kethudâ-şuden-i 'Osmân Efendi be-cânib-i Esmâ' Sultân	1039
Âmeden-i Elçi-i 'Acem be-Dergâh-ı Pâdişâh-ı Cem-haşem	1040
Katl-i Tercemân-ı Dîvân	1041
İstitrâd	1041
Sâniha	1046
Ta'yîn-şuden-i mukâta'ât ez-ser-i nev be-mezâd	1047
Zikr u beyân-ı nasb-ı Vekâyi'-nüvîs	1048

İstitrâd	1051
Sûret-i ru'ûs-i Vekâyi' -nüvîs	1052
Ta'yîn-i ba'zı 'ulemâ' bâ-mükâleme	1052
'Avdet-i Sefîr-i İnan	1053
VEKÂYİ'-İ SENE SELÂS ve 'İŞRÎNE ve MÎ'ETEYN ve ELF	
İhrâc-ı mevâcib ve irsâl-i hazîne bâ-Ordu-yi hümâyûn	1053
Lâyiha	1054
Nüzûl-i sandal ve fülke-i nev	1060
Vak'a-i garîbe-i sûhte der-Câmi'-i Fâtih Sultân Mehmed Hân <i>'aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân</i>	1060
Tevcîhât-ı ba'zı vüzerâ'	1064
İstitrâd	1065
'Acîbe	1066
Fezleke	1070
Ba'zı tevcîhât-ı 'ilmiyye	1071
Garîbe-i tevcîh-i Kazâ'-i Haleb	1071
Zikr-i sebeb-i Civân Kâtil	1074
Lâyiha	1076
Hikâyet	1076
'Azl ü nefy-i Re'îs-i Rikâb Hâlet Efendi	1077
'Azl ü nasb-ı Kâ'im-makâm	1077
Âmeden-i Kethudây-ı Ordu-yi hümâyûn 'Osmân Efendi Kethudâyî- yi Refik Efendi ve Riyâset-i Gâlib Efendi der-Ordu-yi hümâyûn	1082
Ba'zı havâdis-i seferiyye	1083
Rusya Musâlahası'yçün Sefîr-i Fransa olan Muhibb Efendi'ye mersûl ta'lîm-nâme sûretidir.	1084
Ordu-yi hümâyûn'da Re'îs Gâlib Efendi'nin irsâl eylediği ta'lîm-nâme sûretidir.	1088
Zuhûr-i ba'zı etvâr-ı nâ-hemvâr ez-Sebestiyan-ı hâ'in ü bed-kâr	1093
Ba'zı havâdis-i diğêr	1106
Diğêr havâdis-i Avrupa	1107
Âhar havâdis-i Avrupa	1108
İrsâl-i hediyeye ez-taraf-ı Saltanat-ı seniyye bâ-İmperator-i Fransa	1109
Ba'zı havâdis	1111
Lâyiha	1115
Havâdis-i diğêr	1117
Sûret-i mulahhasa-ı takrîr-i mesfûr	1117
Kesret-i berf der-miyâne-i cemerât ₂ der-evâsıt-ı mâh-ı âzer	1120
Ref'-i Vezâret-i Tayyar Paşa ve tesyîr-i û bâ-Hacıoğlu-pazarı	1121
Fevt-i Hazînedâr Ağa	1123
'Arbede-i Üsküdar	1123

Ba'zı havâdis-i Avrupa	1123
'Azl-i Defterdâr-ı Rikâb-ı hümâyûn	1124
Ba'zı tevcîhât-ı vüzerâ'	1124
Nasb-ı Defterdâr-ı Ordu-yi hümâyûn Behîc Efendi-râ	1125
Tebdîl-i Sadâret-i Anadolu	1126
Reften-i sefâ'in-i İngilterelü ez-Boğaz	1126
'Afv u itlâk ve me'mûriyyet-i Tayyâr Paşa	1128
Nefy-i 'İzzet Beyefendi ez-sudûr-i kirâm	1129
Ba'zı havâdis-i Avrupa	1131
Dîğêr havâdis-i Avrupa	1133
Âhar havâdis-i Avrupa	1133
Dîğêr havâdis-i Avrupa	1133
Âhar havâdis-i Avrupa	1134
Ba'zı tevcîhât	1135
Ba'zı tevcîhât-ı vüzerâ'	1135
'Avdet-i Sebestiyan	1136
Vürûd-i ba'zı asâkir ez-Anadolu berây-ı Ordu-yi nusrat-bûy-i hümâyûn	1136
Hânden-i Mevlûd-i şerîf	1137
Te'hîr-i hurûc-i esbân der-rûz-i hızır ve nedret-i bereh	1137
İstitrâd	1138
Âmeden-i Elçi-i İnan	1139
İhrâc-ı Ordu-yi hümâyûn ez-meştây-ı Edirne berây-ı 'azm-i sefer ve ba'zı tevcîhât-ı cüz'iyeye	1140
Vürûd-i ba'zı asker ez-Anadolu berây-ı Ordu-yi hümâyûn	1144
'Azl ü nasb-ı Nâzır-ı Darb-hâne	1144
İstimâ'-ı âmeden-i Donanma-yı Fransa be-cânib-i Cezâ'ir-i seb'a	1145
Şu'bede-bâzî-i ba'zı rehbâniyye der-tâ'ife-i Sırp	1145
Hubûb-i sarsar-ı tûfân-hîz	1146
Fâ'ide	1147
Ba'zı havâdis-i Avrupa	1147
Nüzûl-i kalyon	1150
Nüzûl-i bârân-ı bî-pâyân	1150
Zuhûr-i vak'a-i 'ibret-nümâ ez-pes-perde-i kazâ ve tebeddül-i Salta- nat-ı seniyye ve tezelsül-i bünyân-ı Devlet-i 'aliyye <i>sânehallâhu</i> <i>Te'âlâ 'an-misl-i hâzihî'l-âfât ve sâ'iri'l-beliyye, âmîn .</i>	1152
Cümle-i mu'tarıza	1154
Latîfe	1155
Tetimme	1155
İstitrâd	1162
Sâniha	1174

Âmeden-i Ordu-yi hümâyûn ve ‘Alemdâr Paşa be-İstanbul ve katli- Kabakcı ve nefy-i ‘ulemâ’ ve şehâdet-i Sultân Selîm-i Sâlis ve hal’-ı Sultân Mustafa ve cülûs-i Sultân Mahmûd Hân-ı ‘Adlî-i Sâni <i>zâdallâhu Te‘âlâ ‘omrahû ve ikbâlehû</i>	1175
Latîfe	1189
Tetimme	1189
Terceme-i hâl-i Sultân-ı sa‘îd ve Hâkân-ı şehîd	1210
Fâyiha	1212
Latîfe	1216
Garîbe	1219
Tesâdüf-i garîbe-i târîh	1233
Mesned-ârây-ı Vekâlet-i kübrâ der-‘ahd-i ân Pâdişâh-ı ma‘delet-ârâ	1234
Zikr-i meşâyih-i İslâm der-zemân-ı ân-Pâdişâh-ı ‘âlem-penâh-ı sipihr- ihtişâm	1236
Teznîb	1236
el-Kıssa	1240
Tekmîl-i kıssa	1247
Tevcîh-i Vezâret ve Eyâlet-i Silistire be-Râmiz Efendi	1249
Tevcîh-i Kapudânî-i Deryâ be-Râmiz Paşa ve nefy-i Seyyid ‘Ali Paşa be-Burusa	1249
Tertîb-i asâkir-i cedîd be-ism-i Segbân ve tenzîl-i esâmî-i yeniçeriyân be-Gümrük-i Emti‘a	1251
İ‘dâm-ı Kahveci-oğlu Mustafa Cavuş	1252
Hücûm-i Yeniçeriyân ve ihrâk-ı Bâb-ı ‘âlî der-Şeb-i Kadr	1254
İ‘dâm-ı Refik Efendi ve Tahsîn Efendi ve Hasköy A‘yânı Mustafa Ağa	1258
Da‘vet ve cem‘-i ‘ulemâ ez-taraf-ı eşkiyâ ve vürûd-i Râmiz Paşa ve Kadı Paşa be-asker-i Segbân bâ-emr u irâde-i Pâdişâh-ı cihân be-muhâfaza-i Seray-ı hümâyûn ve nasb-ı Kâ‘im-makâm Memiş Efendi	1261
Gulû-yi eşkiyâ be-Seray-ı hümâyûn ve da‘vet-i ‘ulemâ be-Ağa-kapusu ve ihrâk-ı Cebe-hâne	1266
Endâhten-i top be-Donanma-yı hümâyûn ve emân-hâsten-i eşkiyây-ı şekâvet-nümûn	1268
İrsâl-i sudûr-i kirâm be-Seray-ı hümâyûn ve istid‘ây-ı ‘afv ü emân ve intikâl-i cennet-mekân Sultân Mustafa Hân <i>‘afâ ‘anhu’l-Mennân</i> .	1270
Zuhûr-i Kandıralı ve cem‘iyyet be-Serav ve firârî-i Kapudân-ı deryâ Râmiz Paşa ve Kadı ‘Abdurrahmân Paşa ve Nâzır-ı Bahriyye ‘Ali Efendi be-taraf-ı Rumeli	1271
Tefrîk-ı cem‘iyyet-i ashâb-ı şekâvet be-şart-ı itâ‘at	1273
Gulû-yi eşkiyâ ve ihrâk-ı Kışla-i Selîmiyye ve Levend Çiftliği ve	

şehâdet-i Bin-başı Arnabûd	1274
Şehâdet-i Ağa-yı Ocağ-ı Segbân	1275
Şehâdet-i Bin-başı ez-segbânân	1275
Şehâdet-i Hacı Ahmed-zâde	1276
Muhârebe-i Kapudan Paşa der-Boğaz-ı Bahr-ı sefid	1282
Bismillâhirrahmânirrahîm	1293
Lâyiha	1298
Sâniha	1299
Tetimme	1301
Zikr-i tekallüd-i şemşîr-i Kişver-gîr	1311
Ba'zı tevcîhât-ı Enderûn-i hümâyûn	1311
Ba'zı tevcîhât-ı Enderûn	1313
Ba'zı mertebe vukû'-i siyâset	1313
Nefy ü iz'âc-ı ba'zı kesân	1313
Katl-i Kâ'im-makâm-ı esbak Mûsâ Paşa	1315
Garîbe	1318
Veżâret-i Râmiz 'Abdullah Efendi	1318
Ta'yîn-şuden-i Tâhir Efendi bâ-mükâleme	1319
Teb'id-i Sa'dullah Efendi	1319
Kapudânî-i Râmiz Paşa ve ba'zı tevcîhât	1319
Tebdîl-i Şeyhulislâm ve Kâdî-i İslâmbol	1320
Nümûdârî-i 'alâyim-i semâviyye	1321
Fâ'ide	1321
Tetimme	1322
Katl-i Yehûdî-i Ocak	1322
Ba'zı tevcîhât	1323
Nefy ü tahzîl-i Ser-segbâniyân	1323
Tevcîh-i ba'zı pâyhâ	1324
Vekâyi'-i şa'bânü'l-mu'azzam. 'Akd-i encümen-i meşveret berây-ı mübâşeret-i Nizâm-ı Cedîd	1324
Sûret-i 'ahid-nâme ki ber-üslûb-i hüccet nüvişte şud	1329
Zeyl-i Sened-i mevsûk-ı mezkûr	1333
İ'tirâz	1333
Tetimme	1334
Tertîb-i ceyš-i cedîd be-nâm-ı Segbân	1336
Katl-i Cüce	1337
Nefy-i ba'zı kesân	1337
Neşr-i evâmîr-i 'aliyye kâffe-i Memâlik-i Hâkâniyye-râ	1337
Ba'zı havâdis-i Avrupa	1337
Dîğەر ba'zı havâdis-i mesmû'a	1339
Havâdis-i dîğەر	1340

Havâdis-i diğ̃er	1342
Lâyiha	1342
Tetimme	1343
‘Akd-i mükâleme der-Âsitâne bâ-Maslahatgüzâr-ı Françe	1344
Havâdis-i diğ̃er	1346
Dîğ̃er	1347
Dîğ̃er	1347
Ba‘zı keyfiyyât der-bâre-i Cezâ‘ir-i seb‘a	1348
Haber-i mürden-i Kazgâncı Hacı Mustafa	1349
Ba‘zı tevcîhât	1350
Ba‘zı tevcîhât-ı ‘ilmiyye	1350
Ahvâl-i Âsitâne ve inhimâk-i ser-i kârân-ı zemâne ve revîş-i lâ-ubâliyâne	1353
Tetimme	1361
İstitrâd	1363
Tetimme	1364
Katl ü i‘dâm-ı Tayyâr Mahmûd Paşa	1365
Terceme	1365
Ba‘zı havâdis-i ‘Irâkıyye	1366
Kazıyye-i nâ-marzıyye-i katl-i dervîş	1367
Zeyl	1368
Sûret-i mektûb-i Re‘îs bâ-Sefir-i Françe Muhibb Efendi berây-ı tâ‘ife-i Açıkbaş	1368
Te‘kîd-i me‘mûriyyet-i Yûsuf Ziyâ Paşa be-cânib-i Hicâz	1369
‘Avdet-i Elçi-i İrân	1369
Ba‘zı vekâyi‘	1370
İ‘tây-ı tûğ̃ bâ-Ocak-ı cedîd-i Cihâdiyye	1371
Zikr-i tahfîf-i askerî-kerden	1371
Nizâm-ı Tersâne	1372
Vekâyi‘-i mâh-ı ramazân. Ta‘yîn-şuden-i Vahîd Efendi berây-ı ‘akd-i musâlaha bâ-İngiliz	1375
Ser-zede-i mukaddime-i Vak‘a-i Leyletü'l-Kadr	1376
Lâyiha	1378
Tetimme	1378
Hikâye	1386
Tekmile	1386
Sâniha	1391
Tetimme	1391
Tenbîh	1405
Terceme-i ‘Alemdâr Mustafa Paşa	1405
Tekmile	1415

Teznîb-i kıssa-i Müverrih	1415
Garîbe	1418
Dîğ̃er	1418
Dîğ̃er	1419
Tetimme-i ahvâl-i Âsitâne	1422
Latîfe	1423
Tekmile	1424
Nebze	1427
‘Acîbe	1427
Ba‘zı havâdis-i kevniyye	1428
Tevcîhât-ı vüzerâ’-i ‘izâm	1428
‘Azîmet-i Re’îs Gâlib Efendi berây-ı musâlaha bâ-Rusya	1431
Mulahhas-ı sûret-i mektûb ki ez-sûy-i Vekîl-i Riyâset ‘Ârif Efendi bâ-Sefir-i Françe Muhibb Efendi fîristâde-şud	1432
‘Azl ü nasb-ı Sadrîa‘zam-ı vakt	1433
Nefy-i ba‘zı ricâl-i devlet	1437
Ba‘zı tevcîhât	1437
Ba‘zı tevcîhât-ı ‘ilmiyye	1438
‘Avdet-i Vahîd Efendi pes ez-‘akd-i musâlaha bâ-İngiliz ve fezleke-i muhâda‘a-i Fransız tâ ki Devlet-i ‘aliyye nâ-çâr şud bâ-musâlaha-i İngiliz	1438
Sûret-i ‘akd-i mükâleme-i Vahîd Efendi ve ba‘zı hâdis ki der-ân velâ- nümûde şude ve hüsn-i tedbîreş ve netîce-i mükâleme ve ‘akd-i rişte-i müsâleme bâ-İngiliz-i ru‘ûnet-engîz	1442
Murahhas Efendi tarafından Boğaz kılâ‘ı dîzdârlarına verilen ta‘lîm- nâme sûretidir.	1442
Bend-i dîğ̃er	1442
Bend-i dîğ̃er	1443
Bend-i dîğ̃er	1444
Bend-i dîğ̃er	1446
Garîbe	1447
Tetimme	1447
İstitrâd	1448
Tekmile	1449
Târîh-i letâfet-engîz berây-ı musâlaha-i tâ’ife-i İngiliz	1449
Der-i devlet’de mukîm Fransa Maslahatgüzârı’na verilen takrîrin sûretidir.	1450
‘Azl ü nefy-i Râşid Efendi Kethudâ	1452
Fevt-i Emîn Efendi Tâhir Ağa-zâde	1455
Terceme	1456
Mu‘âyede-i ‘îd-i adhâ	1457

Velâdet-i Fâtıma Sultân	1457
Fâ'ide-i müfide	1458
Ba'zı tevcîhât	1461
'Azl-i bî-hengâm-ı Sadr-ı Rum	1461
Latîfe	1462
Ba'zı havâdis-i Avrupa	1463
Katl-i Kadı Paşa	1463
Tevcîh-i câh-ı vâlây-ı Kapudânî	1465
Ba'zı tevcîhât-ı cüz'iyye	1466
Vefât-ı Şemseddîn Efendi Sadr-ı Rum-i esbak	1466
Terceme	1467
Dîğەر	1469
Latîfe	1476
Dîğەر	1476
Tevcîh-i Emânet-i Tersâne	1477
Vefât-ı Murâd-zâde	1477
Terceme	1477
İtlâk-ı 'Ali-zâde Efendi ve Hafid Efendi	1478
Tevcîh-i Eyâlet-i Erzurum	1478
Terceme-i fî'l-cümle	1479
Kudûm-i Sadrı'zam der-Âsitâne-i sa'âdet	1479
Ba'zı tevcîhât-ı 'ilmiyye	1481
Ba'zı havâdis-i Avrupa	1484
Dîğەر	1484
Vürûd-i sefîne-i İngiliz	1485
Tebdîl-i Ağa-yı Yeniçeriyân	1485
Ba'zı tevcîhât ve pâyhâ-yı resmiyye-i 'ilmiyye	1486
'Azl ü nasb-ı Kapudân-ı deryâ	1486
Ba'zı havâdis	1486
Vefât-ı Emîn Beyefendi	1487
Ba'zı havâdis-i Avrupa	1492
Ahvâl-i murahhasân-ı Devlet-i 'aliyye bâ-melâ'în-i Rusya ve istînâf-ı harb	1492
Tebdîl-i Emîn-i Tersâne ve vefâteş	1494
Terceme	1494
İtlâk-ı Seyyidâ Efendi	1495
Terceme	1496
Dîğەر	1498
Âmeden-i peyâm-ı meserret ez-cânib-i İbrâ'îl	1499
Vefât-ı Rüstem Ağa, A'yân-ı Filibe	1501
Âmeden-i murahhasân	1501

Nefy-i Hakkı Paşa bâ-İstanköy	1502
Vürûd-i haber-i inhizâm-ı Sırp	1502
İtlâk-ı Tâhir Efendi	1502
Ta'mîr-i Serây-ı Beşiktaş	1502
Vefât-ı hâtimetü's-şu'arâ' Vehbî Efendi	1503
Terceme	1503
Vukû'-i tevcîhât	1512
[Âmeden-i peyâm-ı meserret ez-cânib-i Yergöğü]	1513
KARMA DİZİN	1515
EKLER ANTEPLİ SEYYİD MÜTERCİM AHMED ÂSİM ve TÂRÎHİ İLE İLGİLİ BAZI BELGE ve GÖRÜNTÜLER	1829

ÖNSÖZ

Son zamanlarda tarih alanında kaynak eserlerin neşrinde bir canlılığın görülmesi, çalışmaların birçoğu pek tatminkar olmasa da şüphesiz sevindirici bir durumdur. Zorlukları giderilmiş, kaynakları ve tesirleri gösterilmiş neşirlerin araştırmacının yükünü büyük ölçüde azaltacağı tabiidir. Takdîr edilecektir ki böyle çalışmalar tamamlanmadan sağlıklı bir tarih yazımı mümkün olamayacağı gibi, ilmî neşirleri yapılmamış eserlere dayanılarak yapılacak değerlendirmeler de doğruyu aksettirmekten uzak olacaktır.

Bizim bu düşüncelerle giriştiğimiz neşir faaliyetleri, Osmanlı Tarihi sahasındaki bu tür eksiklikleri giderme ve araştırmacıların yükünü hafifletme düşüncesinden doğmuştur. Çalışmamızda Âsım Efendi'nin yazdığı *Târîh*'in seçilmesinde ise, daha önce rahmetli Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu hocamın bir nevi vasiyeti olarak gördüğüm *Es'ad Efendi Târîhi*'ni neşrettikten sonra, ardından *Şânî-zâde Târîhi*'ni neşretmiştim. Bunları gerçekleştirdikten sonra zaman olarak bunlardan önce gelen *Âsım Efendi Târîhi*'nin neşre hazırlanması, yapmam gereken işlerden biri olarak gözükmüştür. Bu arada eserin henüz yeni harflerimize çevrilmemiş ve ilmî bir neşrinin yapılmamış olması, ayrıca Bekir Kütükoğlu hocamın “Bütün zaafı ve kusurlarına rağmen vekâyi'-nüvîslik, iki asra yakın bir zaman İmparatorluk merkezini alâkalandırırken, vekâyi tesbît ve tasvîr etmiş olmakla, günümüz tarih araştırmacısı için pek kıymetli bir malzeme külliyyâtı hazırlamıştır. Daha ziyâde devletin icrâ ekibinin görüş ve temâyüllerini aksettiren bu literatürün lâıykıyla değerlendirilmesi ve metinlerinin daha fazla gecikmeden neşri bugünkü tarihçi nesle düşen vecibelerin başında gelmektedir”¹ şeklindeki ifâdesi de önceki neşirlerimde olduğu gibi bu çalışmamda da belirleyici olmuştur.

İlmiye mesleğinde üst seviyede müderrislik ve kadılıklarda bulunmuş, yazdığı telif ve tercüme eserleriyle zamanının âlim ve şâirleri arasında yer

1 Bekir Kütükoğlu, “Vekâyinüvîs”, *İA*, XIII,287.

almış Seyyid Ahmed Âsım Efendi'nin vak'a-nüvîs hüviyetiyle yazdığı bu *Târih*'in şimdiye kadar ilmî bir neşrinin yapılmamasına, *Târih-i Cevdet*'in özellikle VIII. cildinin çok büyük ölçüde, II-VII ve IX. ciltlerinin ise kısmen en önemli kaynağı olması sebep olmuş gibi görünmektedir. Böylece ortada daha rahat ulaşılabilir *Târih-i Cevdet* gibi meşhûr bir eserin olması, gerekli kısımlarının buraya aktarılmış bulunduğu, kalan kısımlarının da ihmâl edilebilir olduğu düşüncesi, *Âsım Efendi Târihi*'nin geri planda kalmasında rol oynamış gibi gözüküyor.

Çalışmamızın ilk bölümünde, önce Âsım Efendi'nin hayatı anlatılmış, eserleri kısmında özellikle diğer eserleri ve tercümeleleri yanında *Târih*'i üzerinde ayrıntılı bilgiler verilmeye çalışılmış, ardından Çeşitli Yönleriyle Âsım Efendi bölümünde Âsım Efendi'nin şahsiyeti, düşünceleri ve hayatının dikkat çeken bazı yönleri üzerinde durulmuştur. Bu anlatımlarda öncelikle Hikmet Turhan Dağlıoğlu ve Fuad Köprülü'nün ansiklopedi maddelerinden faydalanılmış, bunların yanında kendi yazdıkları ile sonraki çalışmalarda ortaya çıkmış olan yeni bilgi, belge ve değerlendirmelerin de ilâvesiyle her yönünün ele alınmaya çalışıldığı daha derli toplu bir Âsım Efendi biyografisi ortaya konulması amaçlanmıştır. Bunların sonunda Metin Tesîsinde Takip Edilen Yol ile ilgili bilgiler verilmiştir.

“Metin” bölümünde ise Âsım Efendi'nin matbû nüshaları, öncelikle müellifimizin kendi hattıyla yazmış olduğu N1 ve N2 nüshaları ile karşılaştırılmış, her iki nüshanın da sayfa numaraları gösterilmiştir. Matbû nüshada farkında olunmadığı için yer almayan ve tek nüsha olan Ü nüshası, matbû metnin başına alınarak, yine matbû metinde yer almayan N3 ve N4 nüshaları ise sonuna alınarak ve varak numaraları belirtilerek çalışmamızda yer verilen nüshalar olmuştur. Çalışmamızda sadece N2 nüshasında bulunan Vahîd Efendi'nin Fransa Sefâretnâmesi de bulunmaktadır. Bu sefâretnâme, sadece N2 nüshasında yer aldığı için ilim dünyasının pek haberdar olmadığı bir nüsha olarak kalmıştır. Ben hem N2 nüshasında yer aldığı, hem de üzerinde bazı çalışmalar olmakla birlikte şimdiye kadar ilmî bir neşrinin yapılmamasından hareketle bu sefâretnâmenin oldukça tam bir metninin ortaya konulmasının faydalı olacağını düşündüm ve metni yine Âsım Efendi'nin yer verdiği bu kısımda, ilgili nüshalarıyla karşılaştırarak neşre hazırladım. Bunu sağlamak için burada yer alan sefâretnâmeyi, matbû nüshaların en tam ve en düzgünü olan ve Ebuzziyâ'nın bazı açıklamalarını ihtivâ eden 1304 tarihli üçüncü baskısı [B3] ile bire bir karşılaştırdım. Bu ikisini diğer yazma nüshalardan muhtemelen Vahîd Efendi'nin tashihinden geçen Kütahya'daki nüsha ve Topkapı Sarayı Ktp.'ndeki nüsha ile karşılaştırdım. Yalnız bu nüshalardaki bütün farklılıkları gösterip dipnotları arttırmak yerine metni düzelterek ve ilâve bilgi getirecek kısımlara metinde ve dipnotlarda işaret

edilmiştir. Okuyucunun yazma ve matbû nüshalara bundan böyle ihtiyaç duymaması düşüncesiyle metinde yer verilen nüshaların bütün özellikleri dipnotlarda belirtilmeye çalışılmıştır.

Metinde geçen âyet, şiir, atasözü gibi Arapça ve Farsça cümle teşkil eden kısımlar metinde transkripsiyona pek gidilmeden yazılmış, dipnotlarda ise aslî imlâları ile belirtilmiş, bulunabilenlerinin kaynakları ile ilgili açıklamalar yapılmış, ayrıca Türkçe'ye de tercüme edilmiştir.

Metnin yazımında genel olarak transkripsiyon işâretlerinin kullanılmasına gerek görülmemiş, sadece bazı kelimelerde iltibâsa yer vermemek için “Metin Tesîsinde Takip Edilen Yol” kısmında belirtilen işâretlerin kullanılması ve bazen metnin orijinal imlâsının verilmesi yeterli görülmüştür. Ayrıca *Târîh*'inin VIII. cildini büyük ölçüde, II-VII ve IX. ciltlerini kısmen *Âsım Efendi Târîhi*'nden istifâde ile oluşturduğunu gördüğümüz Cevdet Paşa'nın, bunu *Târîh*'in hangi kısımlarından ne şekilde yaptığı “*” işâreti ile dipnotlarda gösterilmiştir. Bu tür işâretli kısımlarda yeri geldikçe bazı bilgilendirmeler, değerlendirmeler, düzeltmeler ve îkazlar da yapılmıştır.

Bu yaptığım çalışmada bu tür çalışmalarda pek yapılmayan bir uygulamaya giderek, okuyucu ve araştırmacının döneme daha iyi intikâlini sağlamak ve onu bir güçlükten kurtarmak için metindeki hicrî tarihlerin mîlâdî karşılıklarının dipnotlarda gösterilmesi yoluna gidilmiştir. Bu karşılıklar diğer dipnotlardan farklı olsun diye “∂” işâreti ile gösterilmiş, buralarda zaman zaman ortaya çıkan tarih farklılıkları ve sebeplerine işâret edilmeye çalışılmıştır.

Eski metinlerin yeni harflerimize çevrilmesindeki en büyük zorluklardan birisi yabancı şahıs isimleri, yer isimleri, bazı eşyâ, ıstılâh vb. kelimelerin okunuşlarında karşılaşılan güçlüklerdir. Yerlerinde her zaman işâret edilmekle beraber bu tür kelimelerde haritalar, atlaslar, ansiklopediler, lugatlar ve dönemin ilgili eserlerine başvurularak metnin imlâsına en uygun okuma şeklinin tesbîtine çalışılmış ve eğer bulunabilmişse yabancı şahıs ve yer isimlerinin dipnotta ilgili dildeki imlâsı belirtilmiş, açıklamalar yapılmıştır.

Eserin sonuna o dönemle ilgili araştırma yapan her tür araştırmacının istifâde etmesini sağlama düşüncesi ile kapsamı oldukça geniş tutulmuş karma bir dizin konulmuştur.

Âsım Efendi Târîhi'nin sağlam ve güvenilir bir metnin ortaya konması için elden geldiğince titizlik gösterilmekle beraber, çeşitli eksikliklerin kalmış olması tabiidir. Bilgisayarda yapılan çalışmalarda bazen bir anlık dalgınlık, farkedilmeyen vahîm hatâlara sebebiyet vermekte ve bundan kaçınmak pek mümkün olamamaktadır. Bu sebeple farkedemediğim bazı hasârlar meydana gelmiş olabilir. Çalışmamızı inceleyecek olanların yapacağı katkıların bu eksiklik ve hasârları gidereceğini ümit ve temennî ediyoruz.

İlgilileri eserle başbaşa bırakmadan önce, bu tür çalışmalara girişmemde en önemli rolü oynayan hocam Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu Bey'i (ö. 28.6.1990) bir kere daha rahmet ve minnetle anıyorum. Arapça metinlerin okunması ve tercümesinde hiçbir zaman yardımlarını esirgemeyen değerli dostum, arkadaşım, meslektaşım Prof. Dr. Mehmet Erdoğan'a, Farsça metinlerin okunmasında ve tercümesinde ilgi ve yardımlarından dolayı Nurettin Bayburtlugil hocama öncelikle teşekkür ederim. Ayrıca ilgi ve teşviklerini gördüğüm Prof. Dr. Kemal Beydilli'ye, Prof. Dr. Erhan Afyoncu'ya; dostluk, yardım ve ilgileri için M.Ü. İlahiyât Fakültesi'ndeki hoca ve arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Âsım Efendi Târîhi'ni neşre hazırlamaya başladıktan kısa bir müddet sonra bundan haberdâr olan Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanı Prof. Dr. Muhittin Macit'in çalışmayı kendi kurumlarında basmak için gösterdiği ilgi benim için özellikle teşvik edici olmuştur ki, bu ilgisi ayrıca teşekkürü hak etmektedir.

Üsküdar 14.VII.2015

Prof. Dr. Ziya YILMAZER

BİBLİYOGRAFYA

Arşiv Vesîkaları

- BOA*, Cevdet, Dâhiliye, nr. 17416;
BOA, Cevdet, Dâhiliye, Hazîne-i Evrâk, nr. 3138;
BOA, Hatt-ı hümayûn, nr. 243,283,305,746,1362

Kaynak Eserler

- Ahmed ‘Âsım Efendi, *Merahu'l-Me‘âlî fî Şerhi'l-Emâlî*, Der-sa‘âdet 1304/1886-1887.
_____, *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsu'l-Muhît*, Der-sa‘âdet 1305/1887, I,452.
Ahmed Cevdet Paşa, *Târih-i Cevdet*, I-XII, 2. tab‘, Der-sa‘âdet 1309.
Ahmed Vâsıf Efendi ve Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ’iku'l-Ahbâr’ı 1209-1219/1794-1805 (İnceleme ve Metin), hzr. Hüseyin Sarıkaya, I-II, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2013.
Antepli Aynî Dîvânı, hzr. Mehmet Arslan, Kitabevi, İstanbul 2004.
Atâî, Nev’îzâde, *Şakaik-ı Nu’mâniye ve Zeyilleri Hadaiku'l-Hakaik fî Tekmil-i Şakaik*, hzr. Abdülkadir Özcan, İstanbul 1989.
Cerîde-i Havâdis Gazetesi, 1284 ve 1285 tarihli ilgili nüshalar.
Defter fî Menâsibi'l-‘İlmiyye, Süleymaniye Ktp., Es‘ad Efendi, nr. 3845.
Defter-i Sicill-i ‘İlmiyye, Arkeoloji Müzesi Ktp. Yazmaları, nr. 311.
Defter-i ‘Ulemâ’-i ‘İlmiyye, Topkapı Sarayı, Hazine, nr. 1649.
Es‘ad Efendi, Sahnâflar Şeyhi-zâde Seyyid Mehmed, *Vak‘a-nüvîs Es‘ad Efendi Tarihi (Bâhir Efendi'nin Zeyl ve İlâveleriyle) 1237-1241/1821-1826*, İstanbul 2000.
İdrîs-i Bitlîsî, *Heşt Behîşt*, Nuruosmâniye Ktp., nr. 3209.
Mecmû‘a-i Ebyât ü Eş‘ar, Süleymaniye Ktp., Hüseyin Kazım Kadri, nr. 161.
Mehmed Cemâleddin, *Osmanlı Tarih ve Müverrihleri -Âyîne-i Zurefâ-*, hzr. Mehmet Arslan, İstanbul 2003.
Mehmed Emin Edîb Efendi'nin Hayatı ve Târih'i, hzr. Ali Osman Çınar, M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1999.
Me‘mûrîn-i ‘İlmiyye, Millet Ktp., Ali Emîrî, İlmiyye, nr. 56, 64, 71, 72.
Nâbî Dîvânı, hzr. Ali Fuat Bilkan, I-II, İstanbul 1997.

- Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'îmâ (Ravzatü'l-Hüseyn fi Hulâsati Ahbâri'l-Hâfikayn)*, I-IV, hzr. Mehmet İpşirli, Ankara 2007.
- Oruç Beğ Tarihi (Giriş, Metin, Kronoloji, Dizin, Tıpkıbasım)*", hzr. Necdet Öztürk, İstanbul 2008.
- Şânî-zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *Vak'a-nüvis Şânî-zâde Efendi Târîhi*, hzr. Ziya Yılmaz, I-II, OSAV, İstanbul 2008.
- Taşköprülü-zâde, 'İsâmu d-din Ebu l'hayr Ahmed Efendi, *eş-Şekâ'iku n-Nu'mânîye fî 'Ulemâ'i d-Devleti l-'Osmânîye*, nşr. Ahmed Subhi Furat, İstanbul 1985.
- Treaties, & c. Between Turkey and Foreign Powers 1535-1855*, London 1855, s.124-125,130,132,134.
- Vak'a-nüvis Ahmed Lütfî Efendi Tarihi*, yayınlayan M. Münir Aktepe, IX, İstanbul 1984.
- Vassâf, Abdullah b. Fazlullah, *Târîh-i Vassâf*, Süleymâniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 3155.
- Vehbî, Sünbül-zâde, *Dîvân-ı Vehbî*, Bulak 1253/1837.
- Vekâyi'nüvis Enverî Sa'dullah Efendi ve Tarihinin I. Cildi'nin Metin ve Tahlili (1182-1188/1768-1774)*, hzr. Muharrem Saffet Çalışkan, Basılmamış Doktora Tezi, M.Ü. Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul 2000.

Araştırma ve İncelemeler

- 'Abdurabbih el-Endelüsî, Ahmed b. Muhammed, *'el-'Ikdu'l-Ferîd*, thk. 'Abdulmecîd et-Terhînî, VII, Beyrût 1404/1983.
- el-Âbî, Ebû Sa'îd Mansûr b. el-Hüseyn, *Nesru'd-Dürr*, thk. 'Abdulganî Mahfûz, Beyrût 1424/2004, IV,121.
- Acaroğlu, M. Türker, *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, Ankara 1988.
- el-'Aclûnî, İsmâ'îl b. Muhammad, *Keşfü'l-hafâ ve müzîlül-ilbâs 'amme'ste-hera mine'l-ehâdîsi 'alâ elsineti'n-nâs*, I-II, Beyrût 1351².
- Adair, Robert, *The Negotiations for the Peace of the Dardanelles: in 1808-9: with Dispatches and Official Documents*, London 1845.
- Ahmed Midhat Efendi, *Hulâsa-i Hümayûn-nâme*, İstanbul 1304.
- Ali Fu'âd, "Hicâ'-i Nâsir Müverrih 'Âsım Efendi", *Servet-i Fünûn*, 1928, nr.1639-165, s.139-141; nr.1640-166, s.153-155.
- el-Âlûsî, Muhammed, *Rûhu'l-Me'ânî*, Beyrût ts., XI,94.
- Arnoult, A.V. ve diğerleri, "Almenara (von Joseph Martinez de Hervas Marquis d')", *Biographie nouvelle des Contemporains ou dictionnaire historique et Raisonné*, Paris 1820, I,126-127.
- _____, "Clarke (Henri Jacques Guillaume)", *Biographie nouvelle des Contemporains ou dictionnaire historique et Raisonné*, IV,426.

- _____, “Romanzow (Le Comte Nicolas de)”, *Biographie nouvelle des Contemporains ou dictionnaire historique et Raisonné*, Paris 1825, XVIII,185-186.
- Arslantaş, Nuh, *İlk On Asrında (h. I-XI m. VII-XVII. yüzyıllar İslam Dünyasında Depremler ve Algılanma Biçimleri*, İstanbul 2003.
- “Âsım Efendi (Mütercim Ayıntaplı Ahmed)”, *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1959, II,1107
- Aslan, Mustafa, “Kayserili Raşit Mehmet Efendi ve Divançesi”, *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, Volume 2/3, Summer 2007, s.40-58.
- ‘Atâ, Tayyâr-zâde Ahmed, *Tarih-i ‘Ata*, III, İstanbul 1293/1876.
- Ateş, Süleyman, “Cüneyd-i Bağdâdî (ö.297/909)”, *DİA*, İstanbul 1993, VIII,119-121
- “Aubert-Dubayet, Jean Baptiste Annibal”, *Encyclopaedia Americana: A Popular Dictionary of Arts, Sciences, Literature, History, Politics and Biography*, ed. Francis Lieber, Philadelphia 1829, I,461.
- Aycan, İrfan, “Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî”, *DİA*, İstanbul 1996, XIV,427-428.
- Aydemir, Yaşar, *Behiştî Dîvânî*, s.170. (e-kitap).
- Babinger, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Coşkun Üçok, Ankara 1982.
- Bakî Dîvânî*, hzr. Sadeddin Nüzhet Ergun, İstanbul 1935.
- Bedî‘üzzemân el-Hemedânî, Ebû'l-Fazl Ahmed b. Hüseyin b. Ya‘kûb, *Dîvânü Bedî‘üzzemân el-Hemedânî*, thk. Yüsri ‘Abdülğanî ‘Abdullah, Beyrût 1987.
- Bellchambers, Edmund, “Pugatscheff, Jemeljan”, *A General Biographical Dictionary, Containing Lives of the Most Eminent Persons of all Ages and Nations*, London 1835, IV,50-51.
- Bell, Robert, *A History of Russia*, III, London 1838.
- Beydilli, Kemal, *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne Mühendishâne Matbaası ve Kütüphânesi (1776-1826)*, İstanbul 1995.
- el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. ‘Ali, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Beyrût 1999, nr. 20990, XV,119.
- _____, *Şu‘abü'l-îmân*, thk. Muhammed es-Sa‘îd Zaglûl, Beyrût 1410, VII,187.
- el-Bikâ‘î, İbrâhîm b. ‘Ömer b. Hasen er-Rubât b. ‘Ali b. Ebîbekr, *Masra‘u't-Tasavvuf*, thk. ‘Abdurrahmân el-Vekîl, Mekketü'l-mükerreme ts.
- Bianchi, T. -X., *Dictionnaire Français-Turc*, Paris 1843; 2. baskı, Paris 1846.
- Biographie des Contemporains, par Napoléon*, Paris 1824.
- Birinci, Ali, *Tarih Yolunda Yakın Mazînin Siyasî ve Fikrî Ahvâlî*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2001.

- el-Burhânfüri, ‘Alâ’üddîn ‘Ali b. Hüsâmüddîn ibn Kādî Hân el-Kâdirî eş-Şâzelî, el-Hindî, *Kenzü'l-‘Ummâl fî Süneni'l-Akvâli ve'l-Ef’âl*, thk. Bekrî Hayyânî - Safvetü's-Sekkâ, 5. baskı, Beyrût 1401/1981, X,260.
- Bursalı Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, İstanbul 1333.
- Cebecioğlu, Ethem, “Kahriyye”, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 5. basım, İstanbul 2009.
- Cinânî, Bursalı Mustafa, *Dîvân-ı Cinânî*, İ.Ü. Nâdir Eserler Ktp., nr. 3096.
- C., J., “Lucchesini, Jérôme”, *Nouvelle biographie générale depuis les temps les plus reculés jusqu'a nos jours*, Paris 1860, XXXII,131-133.
- Clarke, Hewson, *The History of the War: From the Commencement of the French Revolution to the Present Time*, London 1816.
- Dârendeli Hayret Efendi, *Riyâzu'l-Kütebâ ve Hiyâzu'l-Üdebâ*, Bulak 1242
- Demirci, Muhsin, *Tefsîr Usûlü*, 26. baskı, İstanbul 2013.
- “Descorches (Marquis de Sainte-Croix)”, *Biographie Universelle ancienne et Moderne*, nouvelle édition, Paris 1855, X,477.
- Dezobry, Charles, Th. Bachelet, “Raynal”, Romanzoff (Pierre-Alexandrowitch, Ru-manzoff comte de)”, *Dictionnaire général de biographie et d'histoire de mythologie, ed géographie ancienne et moderne*, Paris 1863, II,2263-2264.
- _____, “Romanzoff (Pierre-Alexandrowitch, Ru-manzoff comte de)”, *Dictionnaire général de biographie*, Paris 1866, II,2320.
- Dunn, R.P.-Pattison, *Napoleon's Marshals*, London 1909.
- Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b., *el-İştikâk*, thk. ‘Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Beyrût 1411/1991.
- Ebû Ya‘lâ el-Mavsîlî et-Temîmî, Ahmed b. ‘Ali b. el-Müsennâ, *Müsnedü Ebî Ya‘lâ*, VII, Dımaşk 1404/1984, VII,240.
- el-Elbânî, *Silsiletü'z-Za‘îfeti ve'l-Mevzû‘ati*, Riyâd 1412/1992, XII,474.
- el-Enbârî, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. İsmâ‘îl el-Lahmî, *Meşihatü Ebî Tâhir İbn Ebi's-Sakr*, hzr. eş-Şerîf Hâtim b. ‘Ârif el-‘Avnî, Riyâd 1418/1997.
- Enverî, *Dîvân-ı Enverî*, thk. Muhammed Takî, II, Tehran 1337/1959.
- Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 3. baskı, İstanbul 2010.
- Eyüboğlu, E. Kemal, *On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, İstanbul 1973.
- Fahrüddîn er-Râzî, Ebû ‘Abdullah Muhammed b. ‘Ömer b. el-Hasen el-mulakkab bi-, Mefâtihu'l-Gayb*, 3. baskı, II, Beyrût 1420.
- el-Fârız, Ebû Hafs Şerefüddîn ‘Ömer b., *Dîvânü'l-Fârız*, Beyrût 1895.
- Ferideddin-i Attar, *Mantık al-Tayr*, trc. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul 1944.
- Firdevsî, *Şâh-nâme*, thk. Dervîş Perverde-i İrân, I-II, Tehrân 1966.

- Flemming, Barbara, *Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland, Teil I*, Wiesbaden 1968, I,160-161.
- Flügel, Gustav, *Die Arabischen, Persischen, Türkischen Handschriften der Kaiserlich-Königlichen Hofbibliothek zu Wien*, II, Wien 1865.
- Fuzûlî *Dîvânı*, hzr. Abdûlbâki Gölpınarlı, 4. baskı, İstanbul 2005.
- Fuzûlî, *Külliyyât-ı Dîvân*, Mekteb-i Sanâyi' Matba'ası 1291/1874.
- el-Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *Fezâ'ilü'l-Bâtuniyye*, thk. 'Abdurrahman Bedevî, Kuveyt ts.
- Gökyay, Orhan Şaik, "Deli Birader", *DİA*, Ankara 1994, IX,135-136.
- Groot, Alexander H. de, "Dragomans' Careers: The Change of Status in Some Families Connected with the British and Dutch Embassies at Istanbul 1785 1829", *Friends and Rivals in the East*, ed. Alastair Hamilton, Alexander H. de Groot, Maurits H. van den Boogert, Leiden-Boston-Köln 2000.
- Güzelbey, Cemil Cahit, *Cenaniler*, Gaziantep 1984.
- Hafız Divanı*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul 1992.
- Hakânî, Efdalüddîn Büdeyl b. 'Ali Neccâr, *Güzîde-i Eş'ar-ı Hâkânî-yi Şîrvânî*, hzr. Ziyâ'üddîn Seccâdî, Tehrân 1374.
- el-Hamevî, Şihâbüddîn Ebû 'abdullah Yâkût b. 'Abdullah er-Rûmî, *Mu'cemü'l-Üdebâ'*, *İrşâdü'l-Erîb ilâ Ma'rifeti'l-Edîb*, thk. İhsân 'Abbâs, III, Beyrût 1414/1993.
- Haskan, Mehmet Nermi, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, II-III, Üsküdar 2001.
- Hayyam, *Rubaîler ve Silsilat-al-Tartîb, İbn Sîna'nın Tamcîd'i ve Tercemesi*, hazırlayan ve trc. Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul 1953.
- Hitzel, Frédéric, *Istanbul et les Langues Orientales*, Paris 1997.
- Hugo, Abel, *France militaire. Histoire des Armées Françaises de Terre et De-mer de 1792-1837*, IV, Paris 1838.
- Ibrahim-Manzour-Efendi, *Mémoires sur la Grèce et l'Albanie pendant le gouvernement D'Ali Pacha*, Paris 1828.
- İbn 'Abdilberr, *et-Temhîd*, thk. Mustafa b. Ahmed el-'Alevî ve Muhammed 'Abdilkebîr el-Bekrî, Magrib 1387, XVIII,160.
- İbn Ebi'd-Dünyâ, 'Abdullah b. Muhammed b. 'Ubeyd b. Süfyân b. Kays, *Kıra'd-Dayf*, thk. 'Abdullah b. Hamd el-Mansûr, III-IV, Riyâd 1997.
- İbn Hallikân, Ebu'l-'Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr, *Vefeyâtü'l-A'yân*, thk. İhsân 'Abbâs, II, Beyrût 1969.
- İbn Hazm, *el-İhkâm*, IV, Kâhire 1404.
- İbnü'l-Cevzî, *el-Müdhîş*, thk. Mervân Kabânî, Beyrût 1985.
- İbnü'l-'İmâd, *Şezerâtü'z-Zehab fî Ahbâr-ı Men-Zehab*, thk. 'Abdülkâdir el-Arna'ût - Mahmûd el-Arna'ût, VII, Dîmeşk-Beyrût 1412/1991.

- İlgürel, Müctebâ, “Vak‘anüvislerin Taltiflerine Dâir”, *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991.
- İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, I, İstanbul 1969.
- İsmâ‘îl Hakkı Burusevî, *Tefsîru Rûhi'l-Beyân*, Der-sa‘âdet 1331/1913, V,44, VIII,342.
- Kaçalin, Mustafa S., “Mütercim Âsım Efendi”, *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, 200-202.
- el-Kalkaşandî, Ahmed b. ‘Ali, *Subhu'l-A‘şâ fî Sinâ‘âti'l-İnşâ*, şerh ve thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn, III, Beyrût 1988.
- _____, Ahmed b. ‘Ali, *Subhu'l-A‘şâ*, Dımaşk 1987, I,351, II,212.
- _____, *Subhu'l-A‘şâ*, thk. Yûsuf ‘Ali Tavîl, II, Kâhire 1331/1913.
- Kanbolat, Yahya, *Çerkes kabilelerinde boy adları: Adıge kavmi boy adları, Abhaz kavmi boy adları, Vaynağ kavmi boy adları ve diğerleri*, İstanbul 1991.
- Karlı, İlyas, *Mütercim Ahmed Asım Efendi ve Arap Lügatçılığındaki Yeri*, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2000.
- el-Kayrevânî, Ebû ‘Abdullah Muhammed b. Sa‘îd b. Ahmed İbn Şeref, *Dîvânü İbn Şeref el-Kayrevani*, thk. Hasan Zikrî Hasan, Kâhire 1983.
- Kemâleddîn-i İsfahânî, Ebû'l-Fazl İsmâ‘îl b. Cemâleddîn Muhammed b. Abdürrezzâk, *Külliyât-ı Hallâku'l-Me‘ânî Kemâleddîn-i İsfahânî*, yy ts.
- Kesbî Mustafa Efendi, *İbretnümay-i Devlet*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 484.
- Kethüda Said Efendi Tarihi ve Değerlendirmesi*, hzr. Ahmet Özcan, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 1999.
- Kılıç, Hulûsi, “el-Kâmûsü'l-Muhît”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIV,288.
- Kitâbü Kelîle ve Dimne*, trc. Nasrullah-ı Şîrâzî, nşr. ‘Abdül‘azîm-i Karîb, Tahrân 1368.
- Kleinschmidt, Arthur, *Drei Jahrhunderte russischer Geschichte*, Berlin 2006.
- Koçyiğit, Talât, “Abdullah b. Übey b. Selûl (ö.9/631)”, *DİA*, İstanbul 1988, I,139-140.
- Köprülü, M. Fuad, “Âsım Efendi (Mütercim)”, *İA*, I, İstanbul 1978.
- el-Kuzâ‘î, Ebû ‘Abdullah Muhammed b. Selâme, *Şihâb’ül-Ahbâr*, trc. Ali Yardım, İstanbul 1999.
- Kütükoğlu, Bekir, “Vekâyinüvis”, *İA*, İstanbul 1993, XIII, 280-281.
- La Campagne des Armées Françaises en Prusse, en Saxe et en Pologne, sous le Commandement de S. M. L'Empereurs et Roi, en 1806*, Paris 1807.
- Louvet, L., “Gardane/Gardanne”, *Nouvelle biographie générale depuis les temps les plus reculés jusqu'a nos jours*, Paris 1858, XIX,469.

- el-Makarrî, Ahmed b. Muhammed, *Nefhut-Tîb*, thk. İhsân ‘Abbâs, Beyrût 1968, VI,33.
- Mantikî Efendi, *Dîvânçe*, İstanbul 1284.
- Mehmed Mekkî Efendi, *Şerh-i Kasîde-i Bürde*, Der-sa‘âdet 1251/1835.
- Mevlânâ, *Mesnevi ve Şerhi*, şerheden Abdülbâki Gölpınarlı, 2. baskı, Ankara 1989, I,51.
- “Montecuccoli”, *Nouvelle biographie générale depuis les temps les plus reculés jusqu'a nos jours*, XXXVI,155-159.
- Möller, P. L., “Christian VII”, *Nouvelle biographie générale depuis les temps les plus reculés jusqu'a nos jours*, Paris 1854, X,428-432.
- Muallim Nâci, *Arap Edebiyatında Deyimler ve Atasözleri Sânihâtü'l-Arab*, hzr. Ömer Hakan Özalp, 3. baskı, İstanbul 2002.
- Muallimoğlu, Nejat, *Deyimler, Atasözleri, Beyitler ve Anlamdaş Kelimeler*, İstanbul 1983.
- Muhyiddîn b. ‘Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, takdîm Nevâf Cerrâh, VII, Beyrût 2004/1424.
- Muslu, Ramazan, *İsmail Hakkı Bursevî ve Temâmü'l-Feyz Adlı Eseri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1994.
- Nâ‘ilî Divânı*, hzr. Halûk İpekten, İstanbul 1990.
- Nedîm Dîvânı*, hzr. Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul 2004.
- Nev‘î Divan Tenkidli Basım*, hzr. Mertol Tulum - M. Ali Tanyeri, İstanbul 1977.
- Nizâmî-i Gencevî, *Külliyât-ı Hamse-i Hakîm Nizâmî-i Gencevî*, mukaddime ve şerh Şiblî Nu‘mânî, Tahran 1366/1987.
- Nizâmülmülk, *Siyâset-nâme*, thk. Yûsuf Huseyn el-Bekkâr, Katar 1407.
- Noradounghian, Gabriel Effendi, *Recueil D'actes Internationaux de L'Empire Ottoman 1789-1856*, II, Paris-Leipzig-Neuchatel 1900.
- Olguner, Fahrettin, “Eflâtun”, *DİA*, İstanbul 1994, X,469-476.
- Onay, Ahmet Talât, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, hzr. Cemal Kurnaz, İstanbul 1996.
- “Ostermann-Tolstoï (Alexandre-Ivanovich comte)”, *Nouvelle biographie générale depuis les temps les plus reculés jusqu'a nos jours*, Paris 1862, XXXVIII,921.
- Otto, Beatrice K., *Fools are Everywhere: The Court Jester Around the World*, Chicago and London 2001.
- ‘Örfî-i Şîrâzî, *Külliyât-ı ‘Örfî-i Şîrâzî*, hzr. Gulâmhüseyn Cevâhirî, Tehrân 1960.
- Özön, Mustafa Nihat, *Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1941.
- Öztuna, Yılmaz, *Osmanlı Tarihi*, İstanbul 2008, II,289.

- Öztürk, Necdet, “İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesindeki Tarih Yazmaları”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı 63, İstanbul 1989.
- Peuchet, Jacques, *Campaigns of the Armies of France, in Prussia, Saxony and Poland under the Command of his Majesty the Emperor and King in MDCCCVI and VII*, İngilizce'ye trc. Samuel Mackay, III, Boston 1808.
- Phillips, Lavrence P., *The Dictionary of Biographical Reference Containing One Hundred Thousand Names*, London 1871.
- Poussou, Jean-Pierre, Anne Mézin, Yves Perret-Gentil, *L'influence française en Russie au XVIIIe siècle*, Paris 2004.
- “Professor Kieffer”, *The Asiatic Journal and Monthly Register for British and Foreign India, China and Australasia*, London 1833, XI,60-62.
- er-Râgıb el-İsfahânî, *Muhâdarâtü'l-Üdebâ'*, Beyrût ts.
- Râgıb Mehmed Paşa, *Dîvân*, Bulak 1252/1836.
- Rapetta, N., “Napoléon Ier”, *Nouvelle biographie générale depuis les temps les plus reculés jusqu'a nos jours*, Paris 1861, XXXVII,276.
- Rose, Hugh James, *A New General Biographical Dictionary*, London 1857, X,146-147.
- Sâdî-î Şîrazî, Şeyh, *Bostan ve Gülîstan*, trc. Kilisli Rıfat Bilge,12. Baskı, İstanbul 1980.
- Sa' dî, *Küllîyyât-ı Sa' dî, Gülîstân*, hzr. Muhammed 'Ali Furûgî, Tehrân 1365.
- Sadî, *Rubâiler ve İlk Gazeller*, trc. Nuri Gencosman, Ankara 1947.
- Sâ'ib-i Tebrîzî, *Küllîyyât-ı Dîvân-ı Sâ'ib*, M.Ü. İlahiyât Fakültesi Ktp. Nadir Eserler Koleksiyonu, nr.12.
- Said b. Halil İbrahim'in 'Tarih-i Sefer-i Rusya' Adlı Eseri (Transkripsiyon ve Değerlendirme)*, hzr. Abdullah Altun, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2006.
- Sâmî, Arpa Emîni-zâde, *Dîvân-ı Sâmî, İbtidâ'-i Gazeliyyât*, Bulak 1253/1837.
- Schrader, F., F. Prudent, E. Anthoine, *Atlas de Géographie Moderne*, Paris 1909.
- es-Se'âlibî, Ebû Mansûr 'Abdûlmelik b. Muhammed b. İsmâ'îl, *el-Müntehal*, thk. Ahmed Ebû 'Ali, İskenderiyye 1319/1901, I,104.
- _____, Ebû Mansûr 'Abdûlmelik b. Muhammed b. İsmâ'îl, *el-İ'câz ve'l-İcâz*, 3. baskı, Beyrût 1405/1985.
- _____, *Kitâbü'l-İ'câz ve'l-İcâz*, thk. İbrâhîm Sâlih, Dîmaşk 1422/2001.
- _____, *et-Temsîl ve'l-Muhâzara*, thk. 'Abdulfettâh Muhammed el-Hulv, I, 2. baskı, Riyâd 1401/1981.
- “Sebastiani de la Porta”, *Türk Ansiklopedisi*, Ankara 1980, XXVIII,245.
- es-Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-e'imme Muhammed b. Ahmed b. Sehl, *el-Mebsût*, Kâhire ts., XXX,269.
- _____, *Kitâbü'l-Mebsût*, II, Mısır 1324.

- “Sir Robert Adair”, *Türk (İnönü) Ansiklopedisi*, Ankara 1946, I,108.
- Sohrweide, Hanna, *Türkische Handschriften und einige den Handschriften enthaltene und Arabische Werke*, Wiesbaden 1974, III³,134-135.
- es-Süyûtî, ‘Abdurrahman b. Ebîbekr Celâlüddîn, *el-Fethu'l-Kebîr fî zammi'z-ziyâdeti ile'l-Câmi'is-Sagîr*; thk. Yûsuf en-Nebhânî, II, Beyrût 1423/2003.
- es-Süyûtî, *Hüsni'l-muhâzarati fî ahbâri Mısr ve'l-Kâhire*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhîm, Mısır 1387/1967.
- Şahiner, Necmeddin, *Türk Dili'nin Mimarı Antebli: Mütercim Seyyid Ahmed Âsım*, Gaziantep 2013.
- Şakir Sabri, *Gaziantep Büyükleri*, Gaziantep 1934.
- Şemseddîn Sâmî, *Kâmûsu'l-A'âm*, III, İstanbul 1308/1891; IV, İstanbul 1311 *Şeyhülislam Yahyâ Dîvânı*, hzr. Hasan Kavruk, s.166 (ekitap.kulturturizm.gov.tr, erişim tarihi 9.03.2014).
- Şinâsî-Ebuzziyâ, *Durûb-i Emsâl-i 'Osmâniyye*, Kostantîniyye 1302.
- et-Taberânî, Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb Ebu'l-Kâsım, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*; thk. Hamdî b. ‘Abdülmeccid es-Selefi, II, 3. baskı, Kâhîre ts.
- et-Tâhir b. ‘Âşûr, Muhammed, et-Tahrîr ve et-Tenvîr, Tûnus 1997, XXIII,367.
- Thiébault, Dieudonné, *Original anecdotes of Frederick the Great, King of Prussia: and of his Family, his Court, his Ministers, his Academies and his Literary Friends*, II, Philadelphia 1806.
- Tooke, William, *The Life of Catharine II. Empress of Russia*, III, 4. baskı, London 1800.
- Tuncay, Faruk, - Λεωνίδας καρατζας, *Yunanca Türkçe Sözlük*, Αθήνα 1994.
- Tülücü, Süleyman, “Asmâ”, *DİA*, İstanbul 1991, III,499-500.
- _____, “Muallakât”, *DİA*, Ankara 2005, XXX,310-312.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, VI, Ankara 1972.
- Ubeydullah Kuşmânî Ebubekir Efendi, *Asiler ve Gaziler; Kabakçı Mustafa Risalesi*, hzr. Aysel Danacı Yıldız, İstanbul 2007.
- Uludağ, Süleyman, “Bâyezîd-i Bistâmî”, *DİA*, İstanbul 1993, V,238-241
- Usûlî, *Usûlî Divanı*, hzr. Mustafa İsen, Ankara 1990.
- Ülken, Hilmi Ziya, “Tanzimat'tan Sonra Fikir Hareketleri”, *Tanzimat 2*, 2. baskı, İstanbul 1999, s.773.
- Zâhir Fâryâbî, Ebu'l-Fazl Tâhir b. Muhammed, *Dîvân-ı Zâhirüddîn Fâryâbî*, thk. Emîr Hasen Yezdgirdî, Asgar Dâdbih, Tehrân 2002.
- ez-Zehebî, Şemsüddîn Ebû ‘Abdullah Muhammed b. Ahmed b. ‘Osmân b. Kaymâz, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şu'ayb el-Arna'ût ve Muhammed Nu'aym Arkasûsî, Beyrût 1403/1983, XVII,234.
- _____, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şu'ayb el-Arna'ût, 3. baskı, 1405/1985, IV,105.

- ez-Zeyla'î, Cemâlüddîn Ebû Muhammed 'Abdullah Yûsuf, *Nasbu'r-Râye li-Ehâdîsi'l-Hidâye*, thk. Muhammed 'Avvâme, III, Cidde 1418/1997.
- ez-Zürkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdülbâkî b. Yûsuf, *Şerhu 'alâ Mevâhibi'l-Ledüniyye bi'l-minahi'l-Muhammediyye*, tashîh Muhammed 'Abdül'azîz el-Hâlidî, IV, Beyrût 1996/1417.

Mürâcaat Eserleri

- Akbayar, Nuri, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, 2. baskı, İstanbul 2003.
- Ayverdi, İlhan, *Asırlar boyu târihî seyri içinde Misâlli Büyük Türkçe Sözlük*, redaksiyon Ahmet Topaloğlu, I-III, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2005.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, I-XXIV, Milliyet Gazetecilik A.Ş., İstanbul ts.
- Dağlı, Yücel - Cumhure Üçer, *Tarih Çevirme Kılavuzu*, Türk Tarih Kurumu, IV-V, Ankara 1997.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat Eski ve Yeni Harflerle*, 3. Ofset Baskı, Ankara 1978.
- DİA, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, I-XLIV, İstanbul 1988-2013.
- Kiepert, Henri, *Carte générale des provinces Européennes et Asiatiques de l'Empire Ottoman*, Berlin 1886.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâlî*, hzr. Hayrettin Karaman ve diğerleri, 8. baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003.
- Mostras, C., *Dictionnaire Géographique de l'Empire Ottoman*, St. Petersburg 1873.
- XIII. Yüzyıldan beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanımlarıyla Tarama Sözlüğü*, I-VI, Türk Dil Kurumu, Ankara 1963-1972.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, İstanbul 19712.
- Redhouse, Sir James W., *Türkceden İngilizceye Lûgat Kitabı*, Constantinople 1921.
- Steingass, F., *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, Beyrut 1970.
- Şemseddîn Sâmî, *Kâmûs-i Türkî*, Der-sa'âdet 1317.
- Taeschner, Franz, *Das Anatolische Wegenetz nach Osmanischen Quellen*, I-II, Leipzig 1924, 1926.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, I-XII, Ankara 1993.
- Unat, Faik Reşit, *Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu*, Ankara 1974⁴.
- Zenker, Julius Theodor, *Türkisch-Arabisch-Persisches Handwörterbuch*, Leipzig 1866.

KISALTMALAR

A1 : Âsım Efendi Târîhi'nin Arkeoloji Müzesi Ktp.
nr.357'deki birinci cildi

A2 : Âsım Efendi Târîhi'nin Arkeoloji Müzesi Ktp.
nr.371'deki ikinci cildi

age : adı geçen eser

agm : adı geçen makale/madde

agt : adı geçen tez

b. : bin veya ibn

B1 : Vahîd Efendi'nin Paris Sefâret-nâmesi'nin 1843 tarihli
Paris birinci baskısı

B3 : Vahîd Efendi'nin Paris Sefâret-nâmesi'nin 1304 tarihli
İstanbul üçüncü baskısı

BOA : Başbakanlık Osmanlı Arşivi

bk. : bakınız

çev : çeviren

DİA: Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

ed. : editör, neşreden

H.z. : hazreti

h.zr. : hazırlayan

İA : Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi

İ.Ü.: İstanbul Üniversitesi

K nüshası : Vahîd Efendi'nin Paris Sefâret-nâmesi'nin Kütahya Ktp.
nr.830'daki nüshası

Ktp. : Kütüphânesi

M1 : Matbû Âsım Efendi Târîhi'nin birinci cildi

M2 : Matbû Âsım Efendi Târîhi'nin ikinci cildi

M.Ü. : Marmara Üniversitesi

mm : milimetre

n : dipnot

N1 nüshası : Âsım Efendi Târîhi'nin İ.Ü. Nâdir Eserler Ktp. T
6018'deki birinci cildi

N2 nüshası : Âsım Efendi Târîhi'nin İ.Ü. Nâdir Eserler Ktp. T
6018'deki ikinci cildi

N3 nüshası : Âsım Efendi Târîhi'nin Yapı Kredi Bankası Sermet Çifter
Araştırma Ktp. nr. Y 877'deki müsvedde ve notları

N4 nüshası : Âsım Efendi Târîhi'nin İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
nr. 467'deki nüshası

nr. : numara

nşr. : neşreden

ö. : ölümü

s. : sayfa

st. : satır

T nüshası : Vahîd Efendi'nin Paris Sefâret-nâmesi'nin Topkapı Sarayı
Hazine Kitaplığı nr.1437'deki nüshası

T. : Türkce

thk. : tahkik eden

TOEM : Târîh-i 'Osmânî Encümeni Mecmû'ası

trc. : tercüme eden

ts. : basım tarihi yok

vd. : ve devamı

vr. : varak

vs. : ve sâire

yy. : basım yeri yok

**ANTEPLİ SEYYİD MÜTERCİM
AHMED ÂSİM EFENDİ**

A.AHMED ÂSİM EFENDİ'NİN HAYATI

1.Doğduğu Yer ve Yılı

Osmanlı tarihçiliğinin nâdir sîmâlarından biri olan ve bilhassa sözlük-cülük alanındaki çalışmalarıyla haklı bir şöhret kazanmış olan Seyyid Ahmed Âsım Efendi, 1169/1755-1756 tarihinde bugün Gaziantep'in Şahinbey İlçesi'nin Eyüboğlu Mahallesi'ndeki bir konakta doğmuştur¹. Eyüboğlu Câmî'i'nin hemen yakınındaki yedi numaralı bu eski Antep konağının kapısındaki levhadan, günümüzde buranın Cenânîler ailesi tarafından Gaziantep Üniversitesi'ne bağışlandığını okumaktayız².

2.Soyu, Ataları ve Seyyidliği

Mütercim Ahmed Âsım Efendi'nin ataları, aynı sülâleden Ali Cenânî Bey'in kaynak göstermediği aile şeceresine göre hicrî IX/XVI. yy. sonlarında Semerkant'ta büyük şöhret sahibi olan Şeyh Evliyâ hazretlerine dayanmaktadır. Şeyh Evliyâ hazretleri ya nüfuzundan kuşkulanan hükümdârın hasmâne hareketleri, ya da oradaki Sünnî-Alevî çekişmesi yüzünden oğlu Osmân ve diğer aile halkını da yanına alarak Semerkant'tan o zamanlar Dulkadiroğulları'nın hâkimiyetinde bulunan Maraş'a göçmek zorunda kalmıştır. Ailenin Demircioğlu adında bir Türkmen Aşîreti'nden olduğu da bildirilmektedir. Bir söylentiye göre Kahramanmaraş'ta yerleşen Şeyh Evliyâ,

1 Dağlıoğlu bu bilgiyi Gaziantep'te gördüğü bir şiir mecmuasına dayandırmaktadır; bk. Hikmet Turhan Dağlıoğlu, “Âsım Mütercim, Seyyid Ahmed Âsım Efendi”, *İslâm-Türk Ansiklopedisi*, I,594. Bu doğum tarihini daha önce hiçbir kaynak belirtmeden Ebuzziyâ Tevfik de söz konusu etmiştir; bk. Ebuzziyâ Tevfik, *Nümûne-i Edebiyât-ı 'Osmâniyye*, 6. basım, İstanbul 1329, s.89; ayrıca bk. Mustafa S. Kaçalın, “Mütercim Âsım Efendi”, *DİA*, İstanbul 2006, XXXII,200.

2 Bk. Necmeddin Şahiner, *Türk Dili'nin Mimarı Antebli: Mütercim Seyyid Ahmed Âsım*, Gaziantep 2013, s.20.

burada vefât ederek Ulu Câmî'ın hazîresine gömülmüştür. Oğlu Osmân Semerkandî ise önce Kahramanmaraş'ta yerleşmiş, sonra Kahramanmaraş'ın Pazarcık Ovası'na göçmüştür. Bu çevrede büyük bir ün kazanan Şeyh Osmân Semerkandî'ye birçok saygın kişi mürit olmuş, Sultân 'Alâ'üddeyle burada bir tekke yaptırarak, kendi vakfından bu tekkeye bir gelir de tahsîs etmiştir. Şeyh Osmân Semerkandî 940/1533-1534'te vefât edince yerine oğlu Şeyh Ahmed Şihâbî geçmiştir. Şeyh Ahmed Şihâbî müellifimiz Mütercim Ahmed Âsım gibi şâir, dil bilgini ve hattâttır. 1051/1641-1642'de bitirdiği *Nazmü'l-Le'âl* adlı dönemindeki benzerleri arasında en başarılısı olarak kabul edilen Arapça'dan Türkçe'ye manzûm bir sözlüğün yazarıdır. Ayrıca IV. Murâd Bağdâd seferine giderken bir gece içinde bir Kur'ân yazarak hediye ettiği, pâdişâhın da kendisine Çarpın Köyü'nden arpalık verdiği rivâyet olunmaktadır. Şeyh Ahmed Gaziantep'te gömülüdür. Şeyh Ahmed'den sonraki soy ağacında Nüreddîn, Hamzâ, Hamzâ, Osmân Husûlî adlı şahıslar zikredilmektedir. Bunlardan şâir Osmân Husûlî, Âsım Efendi'nin dedesidir. Gaziantep'te nâiplik yapmıştır ve muhtemelen 1144-1145 safer ayları içerisinde (=Ağustos 1731-Temmuz 1732) vefât etmiştir¹.

Âsım Efendi *Kâmûs Tercemesi*'nde Kerbel maddesini açıklarken Kerbelâ' kısmında: "Bu hakîr Hüseyinî olmağla, bir kasîde-i nâcizânemizin işbu beyt-i rikkat-me'âli cümle-i hasbihâlindedir.

Dem olmaz ki vücûdum hûn-i gamla olmaya âlûd

Bu cismin âb ü hâki hûn u deşt-i Kerbelâ'dandır"²

diyerek Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin'in soyundan geldiğini, yani seyyid olduğunu bizzât söylemekte, kendisi ile ilgili bütün kayıtlarda, meselâ tarîk defterlerinde de seyyidliği vurgulanmaktadır. Bazı eserlerde Hüseyinî tarîkatına mensup olduğu söylenmekte³ ise de bunun yukarıdaki "Bu hakîr Hüseyinî olmağla" ifâdesinden çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Halbuki burada Âsım Efendi'nin Hüseyinî adlı bir tarîkate bağlılığını değil, Hz. Peygamber'in torunu Hz. Hüseyin'in soyundan geldiğini söylemek istediği açıktır.

3.Âilesi ve Nesli

Seyyid Ahmed Âsım Efendi, şâir Husûlî Efendi'nin oğlu Antep Şer'iyeye Mahkemesi Başkâtibi, Antep'in tanınmış âlim ve şâirlerinden Mehmed Cenânî Efendi'nin oğludur⁴. Âilenin bir bölümünün Cenani soyadıyla anılmasına, asıl adı Mehmed Sa'üd olan bu kişinin, şiirlerinde Cenânî mahlasını kullanması

1 Cemil Cahit Güzelbey, *Cenaniler*, Gaziantep 1984, s.7-21; bk. ayrıca Dağlıoğlu, *agm*, s.594-595.

2 Ahmed Âsım Efendi, *Tercemetü'l-Kâmûs*, İstanbul 1305, III,337.

3 Bk. meselâ Dağlıoğlu, *agm*, s.606 ve ondan naklen Şahiner, *age*, s.46..

sebepe olmuştur. Sa'îd adı unutulmuş, Mehmed Sa'îd Efendi, Mehmed Cenânî Efendi diye anılmaya başlanmış, kendinden sonra oğullarına Cenânî-zâde denilmiştir¹. Âilenin Âsım Efendi'nin kardeşinin çocuklarından gelen bugünkü nesli de Cenani soyadını taşımaktadır.

Âsım Efendi'nin eşi bir hayrât vakfının kurucusu Fadlacı-zâde Hacı İsmail Efendi'nin kızı Kerîme Hanım'dır. Karacaahmet'te Âsım Efendi'nin hazîresinde bulunan mezârının şâhidesindeki bilgiye göre Kerîme Hanım 25 Muharrem 1259/25 Şubat 1843'te vefât etmiştir.

Bilinen iki oğlundan 1217/1802-1803'te doğan müderris İsmâ'îl Nevres², kendisinden bir ay kadar önce 10 Muharrem 1235/29 Ekim 1819'da; diğer oğlu Mehmed Hâmid Efendi ise 25 Zilhicce 1258/27 Ocak 1843'te vefât etmişlerdir³. Değerli bir zât olduğu anlaşılan Mehmed Hâmid Efendi'yi kayıtlarda 10 Şevvâl 1236/11 Temmuz 1821'de Başmukâta'acılık⁴, 4 Şevvâl 1237/24 Haziran 1822'de Gurabâ'-i Yemîn Kâtipliği'ne getirildiğinde görüyoruz⁵. Hâmid Efendi'nin şâir olduğu, Arapça ve Farsça'ya vukûfu sebebiyle Beşîr Ağa Medresesi'nde kâtiplerden isteyenlere ders verdiği, sonra Üsküdar'da inzivâyâ çekildiği ve titreme hastalığından öldüğü de bildirilmektedir⁶. Âsım Efendi'nin oğlu Hâmid Efendi'ye yazdığı mektûbunda⁷ geçen “birâderlerinden” ifâdesinden bu iki oğlundan başka çocukları olduğu anlaşılmaktadır. Ne var ki Âsım Efendi'nin nesli oğlu Hâmid Efendi'nin oğlu Ahmed Nevres Bey'in çocuksuz ölümü ile kesilmiştir. Bu sebeple bugünkü Cenaniler Âsım Efendi'nin değil, kardeşi Mehmed Emîn Efendi'nin torunlarıdır⁸.

4 İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, I,54; M. Fuad Köprülü, “Âsım Efendi (Mütercim)”, *İA*, İstanbul 1978, I,665.

1 Güzelbey, *age*, s.11.

2 İsmâ'îl Nevres'in doğum tarihini Âsım Efendi'nin hemşehrisi Aynî Efendi'nin “Âsümân-ı mehdim İsmâ'îl Nevres nûrîdır” 1217 şeklinde düşürdüğü tarih mısra'ından da biliyoruz; bk. *Antepli Aynî Divânı*, hzr. Mehmet Arslan, İstanbul 2004, s.449. Köprülü, İsmâ'îl Nevres Efendi'nin genç yaşında tedris ru'ûsuna nâil olmasını haklı olarak Âsım Efendi'nin son zamanlarında kazandığı nüfûz ve öneminin bir delili olarak görmektedir; bk. Köprülü, *agm*, I,668.

3 Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, Üsküdar 2001, II,699-700; III,1392. Burada Kerîme Hanım'ın ölüm tarihinin milâdî karşılığı 25 Şubat yerine 1 Şubat yazılarak ufak bir yanlışlık yapılmıştır.

4 Bk. Şânî-zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *Vak'a-nivîs Şânî-zâde Efendi Târîhi*, hzr. Ziya Yılmaz, İstanbul 2008, II,1256; bilgiyi Şânî-zâde'den nakleden Cevdet Paşa, tevcihâtın târîhini 3 Şevvâl olarak göstererek ufak bir hatâ yapmış gözüküyor; bk. *age*, XI,171.

5 Bk. Sahnâflar Şeyhi-zâde Seyyid Mehmed Es'ad Efendi, *Vak'a-nivîs Es'ad Efendi Tarihi (Bâhir Efendi'nin Zeyl ve İlâveleriyle) 1237-1241/1821-1826*, hzr. Ziya Yılmaz, İstanbul 2000, s.103.

6 Bk. Şemseddîn Sâmî, *Kâmûsu'l-A'lâm*, İstanbul 1308/1891, III,1918.

7 Bk. Metin, II,1213n.

8 Güzelbey, *age*, s.10,43,54.

4. Tahsîli ve Hocaları

Âsım Efendi pek küçük yaşlarda tahsîle başladı. O zamanlar önemli bir kültür ve ilim merkezi olan Antep'te âlet ilimlerini Ömer-zâde Hâfız Efendi'den ve Hacı Hasan-zâde Efendi'den, dînî ilimleri Antep'in en güzîde âlimlerinden olan Hoca Necîb Efendi'den, şiir ve edebiyâtı babasından¹ ve o zamanlarda Antep'e gelmiş bulunan Kilisli Rûhî Mustafa Efendi'den, Hadîs-i şerîf'i Şâfi'î efendiler diye anılan Hacı Mehmed ve kardeşi Ahmed efendilerden tahsîl ederek, üç dilde nazım ve nesre kâdir bir kişi olarak memleketinde temâyüz etmiştir².

5. Antep'teki İlk Görevleri ve Nûrî Paşa Vak'ası

Âsım Efendi bir müddet babasının tesiri ile Antep Mahkemesi Kalemî'ne devam etmiş, bir taraftan da Antep'in tanınmış âlim ve şâirlerinin meclislerinde bulunmuştur. Daha sonra Antep Kazâsı'nın mukâta'a şeklinde mutasarrıfı Battâl Paşa-zâde Seyyid Mehmed Nûrî Paşa'nın Dîvân Kâtibi olmuştur (1203/1788-1789). Cenânî ailesine hürmeti olan Nûrî Mehmed Paşa'nın gerek bu hürmeti, gerekse çevresinde kazanmış olduğu ilmî şöhreti, Âsım Efendi'yi Nûrî Mehmed Paşa'ya çok yakınlaştırmış, bu da ona Antep'te rahat bir hayat temin etmiştir. Fakat Antep'in sâdât ve yeniçeriler diye iki zümreye ayrılmış bulunması, Mehmed Nûrî Paşa'nın etrafında bulunan paşalar ve Antep'te bulunan üç yeniçeri ortası ile anlaşamaması hoşnutsuzluğu arttırmaktaydı. Mehmed Nûrî Paşa, Rus Muhârebesi münâsebetiyle (1203/1788-1789) merkezce istenilen 300 kişilik süvârî kuvvetinin kendi yerine başbuğ nasbettiği silâhdârı Ahmed Ağ'a'nın ihâneti ve firârı, askerlerin de dağılması üzerine Bâbî'âlî'nin itimâdını kaybetmiştir. O sırada Mehmed Nûrî Paşa her ne kadar vaziyeti Bâbî'âlî'ye yazdıysa da merâmını ilgili yerlere ulaştıramadığından, Sivas Kalesi'ne kal'a-bend edilmekten kurtulamamıştır. Sefere gitmek üzere Sivas'tan geçen Diyârbekir Vâlîsi Kiki 'Abdî Paşa'nın merkeze vâkî' olan şefâ'ati üzerine sefere gitmek şartıyla tekrâr Antep'e gitmesine müsâ'ade edilmiş ve kendisi İstanbul'a çağrılarak ikrâm-ı şâhâneye mazhar ve kadri Rumeli Beylerbeyliği Pâyesi'ne yükseltilmiştir. Fakat bu sırada 'Abdi Paşa'nın ölümü, Haleb Vâlîsi Divrikli Köse Mustafa Paşa, Dulkadiroğulları'ndan Maraş Beylerbeyisi Ömer ve Kilis Mutasarrıfı Mahmûd paşaların hasedleri ve yeniçerilerin paşayı sevmemesi yüzünden tekrar gözden düşmüş³ ve hakkında Haleb Vâlîsi Köse Mustafa Paşa'ya hitâben ikinci defa olarak idam hükmü çıkmıştır. Kendisini sevmeyen paşalar hemen 20.000 askerle⁴ Antep'i muhâsara etmişlerdir. Ahâlî ve 'ulemâ Nûrî Paşa'nın affı için çeşitli

1 Bursalı Tahir, *Osmanlı Mü'ellifleri*, İstanbul 1333, I,375.

2 Mehmed Cemâleddin, *age*, s.68; İbnülemin, *age*, I,54; Dağlıoğlu, *age*, s.595.

3 Dağlıoğlu, *age*, 595; Köprülü, *age*, I,665.

yollar denemişlerse de fayda vermemiştir. Bunun üzerine Nûrî Paşa kaleye çekilip müdâfa'aya geçmek zorunda kalmış ve Antep'te muhârebeler başlamıştır. Âsım Efendi, Nûrî Paşa'nın zâlimlerden olmakla beraber, âlim ve şâir olduğunu, devletine ve pâdişâhına sâdik olduğunu, Antep Mukâta'ası'na tasarruftan başka emeli olmadığını, fakat zenginlerden ve hâli vakti yerinde olanlardan va'desi rûz-i mahşerde gelmek üzere para aldığını ve bunun da askerin masrafına karşılık olarak yaptığını yazmaktadır. Antep muhârebeleri esnâsında Âsım Efendi çok sıkıntı çekmiştir. Hattâ bir aralık şehre giren beş bin kadar askerin Antep'in ileri gelenlerinin evlerini yağma ettiklerini ve kendi evine yöneldiklerini görünce, korkarak civârdaki bir kocakarının evindeki mağaraya saklandığını, akreb, yılan ve örümceklerle dolu bu mağarada çok zor geçen birkaç saat kaldığını, nihâyet bir müddet sonra bazı âlim ve ehl-i 'ırz makûlesiyle Kilis semtine kaçmaya muvaffak olduğunu kaydeder. Âsım Efendi üç gün üç gece yağmalanan Antep'in başına gelen bu felâket neticesinde bütün mal ve servetini kaybettiğini, Antep'in kadîm, asîl bir âilesinden olduğu hâlde fakirliğe ve zarûrete düştüğünü, bilhâssa bir kütüphâne dolduracak kadar zengin ve kıymetli olan kütüphanesinin yağma edilmesi acısının içine bir evlat acısı gibi çöktüğünü, bundan başka bu yağmalanma sebebiyle Haleb tüccârlarına 23.000 kuruş¹ borçlanmış olduğunu *Târîh*'inde yana yakıla hikâye eder. Âsım âilesini, kardeşlerini ve diğer akrabalarını da yanına getirterek Kilis'te sekiz ay kadar kaldıktan sonra maî şet sıkıntısı ve alacaklıların sıkıştırması yüzünden çoluk çocuğu ile kardeşlerini tekrar Antep'e göndermek mecburiyetinde kalmış², kendisi de 1204/1789-1790 yılında;

Kalmadan hâk-i mezelletde hemen ey 'Âsım
'Âzim-i sûy-i semâ-sây-ı Sitanbul olalım

diyerek İstanbul'a hareket etmiştir³.

6. İstanbul'daki İlk Zamanları, İlimiye'ye Girişi, Müderrislikleri ve Kadılığı

Âsım Efendi 1204 yılının sonlarına doğru geldiği İstanbul'da, ilk zamanlarda kimseyi tanımadığı, pâdişâha da durumunu arzedecek bir imkân

- 4 Antep'i muhâsara eden asker sayısı Metin, I,320'de 20.000 kadar, Metin, II,1243'te ise 30.000'den fazla şeklinde kaydedilmiştir.
- 1 Âsım Efendi'nin Antep tüccârlarına olan borcu Metin, I,323'te 20.000 kuruş, Metin, II,1248'te ise 23.000 kuruş şeklinde kaydedilmiş, bilgileri buralardan alanlar, aldıkları yere göre rakamları farklı vermişlerdir.
- 2 Bk. Metin, I,319-324; II,1240-1248. Âsım Efendi Metin, II,1240'ta Edîb Efendi'nin Mehmed Nûrî Paşa hakkındaki kanaatlerini paylaşmayarak, gerçeğin yukarıda anlattığımız ve metinde anlatılanlar gibi olduğunu kaydediyor; ayrıca bk. Dağlıoğlu, *age*, s.595-596.
- 3 Ahmed 'Âsım Efendi, *Tibyân-ı Nâfi' der-Terceme-i Burhân-ı Kâtü*, Mısır 1251, s.4.

bulamadığı için çok sıkıntılı günler geçirmiştir. Giderek İstanbul'daki âlim ve şâirler ile tanışmış ve 11 Muharrem 1211/17 Temmuz 1796 yılında Tatarcık Abdullah Efendi'nin delâleti ile müderrislik ru'ûsu almaya muvaffak olabilmıştır.

Müderrislik ru'ûsu almasına Aynî Efendi;

Tedrişe oldu 'Âsım Ahmed Efendi nâ'il 1211

mısrâ'ıyla tarih düşürmüştür¹.

Âsım Efendi'yi 17 Ramazân 1212/5 Mart 1798'de İbtidâ'-i Dâhil derecesinde ve Fazliyye Medresesi'nde ders verirken görüyoruz². Âsım Efendi'nin tanınmasına ve padişâhın takdîrine mazhar olmasına sebep, Tebrizli Hüseyin b. Haleften tercüme etmiş olduğu *Tibyân-ı Nâfi' der-Terceme-i Burhân-ı Kâti'* adlı eseri olmuştur. 1206/1791-1792 yılında başladığı bu eserini ancak 1212/1797-1798 yılında bitirebilmiş ve III. Selîm'e bir vasıta ile takdîm etmiştir. Eseri beğenip takdîr eden III. Selîm, Âsım Efendi'nin sefâret, vekâyî' tahrîri ve nâme-nüvîslik gibi uygun bir vazîfede kullanılmasını, kendisine bir ev alınmasını, üç dört yüz kuruş maaş verilmesini ve çoluk çocuğunun âcilen İstanbula getirtilmesini emretmiş, ihsânlarda bulunmuştur. Bu arada ilmiyedeki rütbesi Hareket-i Dâhil derecesine yükseltilmiştir³. Gerçi kendisine bir ev alınmış, fakat âilesini Haleb'e kadar getirmişken, Mısır Vak'ası'nın zuhûru ve İstanbul'un da muhâsara edildiği gibi yalan yanlış haberlerin ortaya çıkması yüzünden İstanbul'a aldırılmamıştır⁴. Kendisine bağlanması istenen arpalık için Tirsinikli-oğlu'nun tasarrufunda bulunan Ruscuk semtindeki Pravadi Kazâsı'nın tevcihi sebebiyle buradan da çok az istifâde edebilmiştir⁵.

Âsım Efendi 9 Şevvâl 1215/23 Şubat 1801'de ise Mûsıla-i Sahn derecesinde ve yine Fazliyye Müderrisidir⁶. Daha sonraki yıllarda 1 Cumâdel-

1 *Antepli Aynî Dîvânı*, s.307.

2 *Me'mûrîn-i 'İlmiyye Defteri*, Millet Ktp, Ali Emîrî, İlmiyye, nr.71, vr.69a.

3 Bk. Metin, II,1226-1227. Hareket-i Dâhil derecesine yükselişini kendisi burada *Burhân-ı Kâti'*'in tercümesine bağlamaktadır. İncelediğim tarîk defterlerinde görmemekle beraber eğer verdiği bilgi doğruysa, bu derece yükselmesinin 17 Ramazân 1212/5 Mart 1798'de kazandığı İbtidâ'-i Dâhil'den sonra olması gerekir. *Burhân-ı Kâti'*ı bitirdiğini söylediği I Cumâdelülâ 1212 sıralarında olması kronolojik olarak mümkün değildir. Bu sebeple Hareket-i Dâhil derecesine yükselişini, *Burhân-ı Kâti'*ı bitirdikten değil, muhtemelen bir kısmını pâdişâha takdîm ettikten sonra gerçekleştiği şeklinde anlamak daha uygun olacaktır.

4 Bk. Metin, II,1227; Dağlıoğlu, *age*, s.596.

5 Bk. Metin, I,651.

6 *Defter-i 'Ulemâ'-i 'İlmiyye*, Topkapı Sarayı, Hazîne, nr.1649, vr.41b. Bu tarîk defterinde aynı varakta yer aldığı ifâde edilen "9 Şevvâl 1215 tarihinde Mehmed Dede Vakfı olan Molla Gûrânî Mescidi'nde ders okutma ruhsatına nâil olduğu" bilgisi (bk. Dağlıoğlu, *age*, s.599 ve buradan naklen Kaçalin, *agm*, XXXXII,200) bir yanlış anlamamanın neticesidir.

ûlâ 1228/2 Mayıs 1813'te ilmiyedeki müderrislik derecelerinin Dâru'l-Hadîs'ten önceki en üstünü olan Süleymâniyye rütbesine ulaşmıştır¹.

Bu arada bir kere IV. Mustafa zamanındaki ramazanda huzûr derslerine iştirâk edip diğer ulemâ gibi ramazân ve bayram harclığını bu vesîle ile elde ettiğinin kendisi tarafından beyân edildiğini² de kaydedelim.

Âsım Efendi'ye Süleymâniyye rütbesinde müderris iken 15 Rebî'ulevvel 1229/7 Mart 1814'te Selânik Kadılığı/Mevleviyyeti tevcih edilmiş³, 1 Rebî'ulâhır 1230'da fiilen görevine başlamış (zabt), 1 Rebî'ulâhır 1231'de azledilerek, kendisine Kırklareli ve Lapseki'den arpalıklar verilmiştir⁴.

7.Hacca Gidişi ve Âilesini İstanbul'a Getirmesi

Osmanlı Devleti'nin Fransızlar'la muhârebe etmekte olduğu bir zamanda, Hz. Peygamber'in gazâlarından ve menâkıbından bahseden *Siyer-i Halebî*'yi tercüme edip, bir arzihâl ile III. Selîm'e takdîm etmiştir. Varlığına şiddetle ihtiyaç duyulan bir zamanda eserin ortaya çıkması, Âsım Efendi'nin III. Selîm'in yanındaki değerini daha da arttırmıştır. İşte bunu da fırsat bilerek Fransızlar'ın Mısır'dan çıkarıldığını ve yolların açıldığını dile getirerek III. Selîm'den hem hacca gitmek, hem de dönüşte âilesini beraber getirmek için müsâade ister. Müsâadesine izin çıkan Âsım Efendi, III. Selîm'in

Gerçekten adı geçen defterde böyle bir bilgi vardır, ama bu bilgi Âsım Efendi'ye değil, bir alt satırdaki "Ercincânî Müftî-zâde es-Seyyid Mehmed Efendi'ye" âittir. Bazı defterlerde burada verilen 9 Şevvâl tarihinin 11 Şevvâl olarak kaydedildiğini de görmekteyiz; bk. *Defter-i Sicill-i 'İlmiyye*, Arkeoloji Müzesi Ktp., nr.311, vr.54b; *Me'mûrîn-i 'İlmiyye Defteri*, Millet Ktp., Ali Emîri, İlmiyye, nr.71, vr.59b.

- 1 *Defter fi Menâsibi'l-'İlmiyye*, Süleymaniyye Ktp, Es'ad Efendi, nr.3845, vr.28b.
- 2 Bk. Metin, II,952.
- 3 Şânî-zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *age*, I,662. Şânî-zâde burada Âsım Efendi'nin pâdişâhın himmeti ile 30 senede ulaşılacak mevkiye 15 senede ulaştığını da belirtmektedir. Şânî-zâde'nin verdiği bilgiye dayanarak Âsım Efendi'ye 15 Rebî'ulevvel 1229'de Selânik Kadılığı'nın verildiği birçok eserde kaydedilmiş (bk. meselâ Ahmed Cevdet Paşa, *age*, X,145, Köprülü, *agm*, I,668; Kaçalın, *agm*, XXXII,200), 1230 tarihinde bu göreve getirildiğini yazanların (bk. Meselâ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Mü'ellifleri*, İstanbul 1333, I,375) ise yanlışlık yaptıkları belirtilmiştir (bk. meselâ Köprülü, *agm*, I,668; Dağlıoğlu, *agm*, s.599). Yukarıda açık olarak gösterdiğim gibi bu anlaşmazlık, tevcih ve fiilen göreve başlama tarihlerini dikkate almamaktan ve tarîk defterlerine bakmamaktan kaynaklanmıştır. Şâkir Paşa'nın Âsım Efendi'ye bu vesîleyle gönderdiği "gelecek sene rebî'ulâhırında zabt etmek üzere bu sene rebî'ulevvelinde 'avâtıf-ı 'aliyeden Selânik Mevleviyyeti tevcihini tebrik sadedinde" gönderdiği mektuptaki bir ifâde (bk. Dârendeli Hayret Efendi, *Riyâzu'l-Kütebâ ve Hiyâzu'l-Üdebâ*, Bulak 1242, s.335) bu durumu çok güzel açıklamaktadır.
- 4 *Defter fi Menâsibi'l-'İlmiyye*, Süleymaniyye Ktp, Es'ad Efendi, nr.3845, vr.9a,25a; *Me'mûrîn-i 'İlmiyye Defteri*, Millet Ktp, Ali Emîri, İlmiyye, nr.57, vr.134b; nr.64, vr.24b; nr.66, vr.27a

yardımlarıyla 1216/1801-1802 senesinde¹ deniz yoluyla Hicâz'a doğru yola çıkar. Kış günlerine denk gelen fırtınalı havalarda zorlu bir yolculuktan sonra Mısır'a ulaşır. Kendi ifâdesine göre, o sırada Mısır Defterdârı olan Şerîf Paşa, aralarında bir tanışıklık olmamasına rağmen, ilmîne hürmeten kendisine ziyâdesiyle ikrâmında bulundu². Oradan Mekke'ye geçip, hac farîzasını ifâ ettikten (10 Zilhicce 1216/13 Nisan 1802) sonra Medîne, Şâm ve Haleb üzerinden Antep'e gelir. Antep'te bir müddet kaldıktan sonra âilesini de yanına alarak Haleb, Maraş üzerinden İstanbul'a ulaşır³. Böylece on yıldan fazla süredir gerçekleştirmek istediği bir arzusuna nâil olur.

8.Âsım Efendi'nin Vak'a-nüvîsliği

Vak'a-nüvîslikte Vâsîf'a halef olan Âmedî hulefâsından Pertev Efendi, safer-receb 1222 (nisan- eylül 1807) arasında orduda bulunmuş, fakat Silistre'de hastalanıp Edirne'ye dönüşte vefât etmiş olduğundan (27 Receb 1222/3 Eylül 1807), hizmet, orduda Âmedci olarak bulunan Seyyid Ömer Âmir Bey'e verilmiş (19 Şa'bân 1222/22 Ekim 1807) ise de, kendisi gece gündüz işret yüzünden dünyayı görececek halde olmadığından üç buçuk ay sonra istifâ etmiştir. Gerek Pertev Efendi, gerek Âmir'in orduda bulunduğu sırada İstanbul'a bir vekîl ta'yîni an'anesi ihmâl edildiği gibi, bu istifâ ile Rikâb Vekâyi'nüvîsliği yanında ordu hizmeti de boşaldığından, Vak'a-nüvîslik asâleten Ahmed Âsım Efendi'ye teklîf olunmuştur. Her ne kadar Âsım Efendi, *Okyânûs* adını verdiği *Kâmûs Tercümesi*'nin bütün zamanını aldığı ileri sürerek îtizâr etmişse de, devletin ileri gelenlerince tercümenin bitmek üzere olduğu, iki işi berâberce yürütebileceği cevabıyla iknâ edilmiştir. Âsım Efendi'nin vak'a-nüvîsliğe getirilmesinde o zaman Kaymakam olan Tayyâr Paşa'nın özel bir gayreti olmuş, bir bakıma Âsım'ın daha fazla itiraz etmesine imkân bırakılmadan başka bir sebep gösterilerek çağırıldığı Bâbî'âlî'de kendisine vak'a-nüvîslik hil'ati giydirilmiştir (9 Zilka'de 1222/8 Ocak 1808). Gerçi Tayyâr Paşa bir müddet sonra azledilecek, Âsım Efendi yine hâmîsiz kalacak ve sıkıntılı günler geçirecektir⁴. Her ne kadar Vâsîf

1 Âsım Efendi bir yerde 1215/1800-1801 yılında hac için yola çıktığını söylerken (bk. Metin, I,53), daha sonra 1216 yılında yola çıktığını söylemektedir (bk. Metin, I,131). Muhtemelen 1215 senesinde niyet etmiş, ama hac 1216 yılında gerçekleşmiş olmalıdır. Haccının 1217 yılında olduğunu yazanlar (bk. İbnülemin, *age*, I,55; Köprülü, *agm*, I,667), muhtemelen Âsım Efendi'nin İstanbul'a dönüşünü esas almış olmalıdır.

2 Bk. Metin, I,45-46.

3 Bk. Metin, I,53,131; II,1238-1239; Köprülü, *agm*, I,667; Dağlıoğlu, *agm*, s.597.

4 Bk. Metin, I,26-27; II,1048-1050; Bekir Kütükoğlu, "Vekâyinüvîs", *İA*, İstanbul 1993, XIII,280-281. Bazı eserlerde Âsım Efendi'nin III. Selîm zamanında vak'a-nüvîslik görevine getirildiği (bk. meselâ Zeki Arıkan, "Tarih (Osmanlı)", *DİA*, İstanbul 2011, XL,70) bilgisi bir dikkatsizliğin eseri olmalıdır.

Efendi'nin bir ara hastalanması üzerine III. Selîm tarafından Âsım Efendi'nin bu göreve getirilmesi düşünülmüşse de, Vâsıf Efendi'nin iyileşmesi üzerine bundan vazgeçilmiştir. Vâsıf'ın ölümünden sonra yine bazı zevât tarafından vak'a-nüvisliğe getirilmesi düşünülmüş, kendisi *Kâmûs*'un tercümesine başladığını, bir miktar da yazdığını, İstanbul'da bu işi yapacak çok sayıda ehil kişiler bulunduğu gibi gerekçelerle özür beyân etmiş, o zaman bu özrü kabul edilerek vak'a-nüvisliğe Pertev Efendi getirilmiş¹, görevin Âsım Efendi'ye verilmesi o sıralar gerçekleşmemiştir. II. Mahmûd'un cülûsunda vak'a-nüvislikte ibkâ edilen Âsım Efendi, bu görevini ölünceye kadar sürdürecektir.

Âsım Efendi'nin 1225/1810 tarihinde Ruslar'la yapılan muhârebede ordu ile sefere gittiğini, kendisine Cebe-hâne-i 'âmire'den bazı mühimmâtla, çadır ve mutfak malzemeleri verilmiş olmasından anlamaktayız².

9.Vefâtı ve Defnedildiği Yer

Âsım Efendi 9 Safer 1235/27 Kasım 1819 Cumartesi günü Üsküdar'da vefât etmiş³, Karacaahmet Mezarlığı'nda bugün Şâkirin Câmî'i'nin bulunduğu kapıdan girildikten sonra 2. cadde üzerinde 4. adada Gasilhâne'ye giden yolun sağ tarafında bulunan set üzerine defnedilmiştir⁴.

Büyük molla sarıklı şâhidesi üzerindeki Arapça nefis bir celî ta'lik hatla yazılı kitâbesi şöyledir:

“Ve le-ni‘me zikru'l-muttakîn. Hâzâ kabru fâzılu'z-zemân vahîdu'd-devrân, Mütercimu'l-Kâmûsü'l-Muhît ve'l-Burhânu'l-K âtı‘ ve Mütercimu's-Siyeri'l-Manzûmeti'l-Halebî ve Şârihu Manzûmeti'l-Emâlî ve sâhibü't-tesânîfi fi'l-funûni'l-mütenevvi‘a a‘nî vâlidünâ ve üstâzunâ ebi'l-kemâl el-Hâc es-Seyyid Ahmed ‘Âsım el-‘Ayntâbî el-me‘mûru fi tahrîr-i vek âyi‘i'd-Devleti'l-Mahmûdiyyeti'l-‘Osmâniyye sâbıkâ, rahmetullâhi ilâ yevmi'l-bek â li-rûhihi'l-fâtiha; fi 9 safer sene 1235”.

Âsım Efendi'nin medfûn bulunduğu hazîrede oğullarından 10 Muharrem 1235/29 Ekim 1819'da vefât eden İsmâ‘îl Nevres, 25 Zilhicce 1258/27 Ocak 1843'te vefât eden diğer oğlu Mehmed Hâmid, 25 Muharrem 1259/25 Şubat

1 Bk. Metin, II,1048-1049; Ahmed Cevdet Paşa, *age*, VIII,215.

2 BOA, Cevdet, Dâhiliye, Hazîne-i Evrâk, nr.3138; metni için bk. Ekler, nr.4; ayrıca bk. Dağlıoğlu, *agm*, s.600.

3 Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Coşkun Üçok, Ankara 1982, s.369.

4 İbnülemin, *age*, I,56; Kaçalin, *agm*, XXXII,200; ayrıca bk. Ekler, nr.30-31. Bazı eserlerde Âsım Efendi'nin mezarının bugün mevcut olmadığı şeklindeki bilgiler (bk. meselâ Necmeddin Şahiner, *age*, s.90) resimlerden de anlaşılacağı gibi (bk. Ekler, nr. 29-31) yanlıştır.

1843'te vefât eden eşi Kerîme Hanım, oğlu Hâmîd Efendi'nin 1261/1845'te vefât eden kızı Fâtûma Hanım, oğlu Hâmîd Efendi'nin 30 Ramazân 1262/21 Eylül 1846'da vefât eden eşi Safiyye Hanım, oğlu Hâmîd Efendi'nin 5 Zilka'de 1262/25 Ekim 1846'da vefât eden ve Süleyman Bey'in zevcesi olan kızı Emîne Hanım, abisinin sülâlesinden 25 Zilhicce 1258/27 Ocak 1843'te vefât eden Cenânî-zâde Mehmed Râsim Paşa bulunmaktadır¹.

Bazı eserlerde Âsım Efendi'nin sanki Selânik Kadılığı'ndan azledildikten hemen sonra vefât ettiği şeklindeki ifâdeler², gerçeği tam aksettirmemektedir. Yukarıda Selânik Kadılığı'nı anlatırken belirttiğim gibi, normal süresi zâten bir yıl olan bu kadılıktan bir yıl sonra 1 Rebî'ulâhır 1231/1 Mart 1816'da azledildikten yaklaşık olarak dört sene sonra vefât etmiştir.

10.Âsım Efendi Adına Yapılanlar

Bugün iki vilâyetimizin iki caddesi bu gerçekten değerli şahsiyetin ismini taşımaktadır. Bu caddelerden birisi Gaziantep'in merkezî bir semtindeki "Mütercim Âsım Caddesi"dir ve çok mühim bir alışveriş merkezi olduğu için de herkesçe bilinen bir yerdir. Diğeri ise İstanbul'da merhûm Osman Ergin'in himmet ve delâletiyle Hırka-i Şerîf ve Mesîh Ali Paşa Câmî'i'ne sapan ve oradan Yeni Bahçe'ye incek olan caddeye verilen "Mütercim Âsım Sokağı"dır³.

Âsım Efendi'nin Gaziantep'te doğduğu ev, ailesi tarafından Gaziantep Üniversitesi'ne bağışlanmış, kapısına bir levha konmuştur⁴. Ayrıca Âsım Efendi'nin adı bugün Gaziantep'in Şehitkamil İlçesi'nde "Mütercim Asım İlkokulu ve Ortaokulu" ve yine Şehitkamil İlçesi'nde "Mütercim Âsım İmam Hatip Ortaokulu"nda yaşatılmaktadır⁵.

1 Mehmet Nermi Haskan, *age*, II,699-700. Mehmed Râsim Paşa hakkında, Haskan tarafından her ne kadar 20 Muharrem 1309/26 Ağustos 1891 (bk. II,700) ve 20 Muharrem 1305/8 Ekim 1887'te öldüğü şeklinde (bk. III,1394) iki ayrı târîh verilmekteyse de yerinde yaptığım incelemede bu tarih yukarıda belirttiğim gibi 25 Zilhicce 1258 gibi gözüküyor.

2 Bk. meselâ Köprülü, *agm*, I,668; Dağlıoğlu, *agm*, s.599; Kaçalin, *agm*, XXXII,200.

3 Bk. Necmeddin Şahiner, *age*, s.77; Ekler, nr.32-33.

4 Bk. Necmeddin Şahiner, *age*, s.20. Bu arada Âsım Efendi'nin İstanbul'da iken ilk zamanlarında Beylerbeyi İstavroz'da (bk. Metin, II,759), sonra Cibali'de (bk. Metin, II,1384,1417), en sonunda Üsküdar Nuhkuyusu'ndaki (bk. Dağlıoğlu, *agm*, s.577) evlerde yaşadığını belirtelim.

5 Bk. Ekler, nr.34-35.

B.AHMED ÂSİM EFENDİ'NİN ESERLERİ

Ahmed Âsım Efendi dînî ve edebî ilimlerdeki derin bilgisini çe şitli telîf ve tercüme eserleriyle ortaya koymuştur. Eserlerinin çoğu kendi zamanında, bazıları da vefâtından sonra basılmıştır. Muhtemelen çok sayıda olması lâzım gelen şiiirleri ise bir araya getirilememiş, bir kısmı da kaybolup gitmiştir.

Âsım Efendi'nin değişik ilim dallarındaki telîf ve tercüme eserlerine geçmeden önce, bizi birinci derecede ilgilendiren, vak'a-nüvis olarak yazdığı, döneminin bir numaralı tarih kaynağı ve *Cevdet Târihi*'nin o yıllara ait en çok istifâde ettiği eser olan *Târih*'inden başlamak istiyoruz.

1.ÂSİM EFENDİ'NİN TELİFLERİ

a.Târih

Âsım Efendi'nin kendisine bugüne kadar devam eden şöhreti temin eden *Burhân* ve *Kâmûs* tercümeleri bir kenara bırakılacak olursa, en mühim eseri bizim bu çalışmamızın da konusu olan *Târih*'idir.

Âsım Efendi 9 Zilka'de 1222/8 Ocak 1808'de vak'a-nüvisliğe getirildikten sonra halefi Pertev Efendi'nin müsveddeleri kendisine intikal etmişse de bunların esas itibariyle dağınık ve karışık notlar olduğunu görünce, bu müsvedde ve notlar yanında kalemlerden gelen tevcîhât kayıtları ve kendisine intikâl eden bazı müsveddelerden bir araya getirebildiklerini kullanarak, *Târih*'ini Vâsıf Efendi'nin bıraktığı yerden, yani 1218 senesi sonlarından (1804 başları) itibaren yazmaya başlamış ve bunu Pertev Efendi'nin vefâtı olan 1222 şa'bân başlarına (Ekim 1807) kadar getirmiştir¹.

II. Mahmûd'un tahta çıkması üzerine yeniden vekâyi'in yazılmasında görevlendirilmesi üzerine Âsım Efendi, hazırladığı üç yıllık *Târih*'ine son

1 Bk. Metin, I,27-28.

şeklini vererek Şa'bân 1223/Ekim 1808 ortalarında huzûra takdîm edilmek üzere bir cilt olarak Bâbî'âlî'ye teslim etmiştir. O sıradaki bazı meşgûliyetler sebebiyle *Târîh*'in huzûra takdîmi ramazân bayramından sonraya bırakılmıştır. Bu arada meydana gelen Alemdâr Mustafa Paşa Vak'ası sırasında Bâbî'âlî'nin yanması, sunulan *Târîh*'in de yanmasına sebep olmuştur. Ortalık durulunca, Sultân Mahmûd tarafından vekâyi'in zabtı ile yeniden görevlendirilince, kaydedilmesi gereken bilgiler Bâbî'âlî'den kendisine gönderilmesi irâde edilmiş, o da ilk yazdığı *Târîh*'in müsveddelerinden de faydalanarak temize çektiği metni padişâha sunmuştur¹. II. Mahmûd, olayları olduğu gibi aktarması sebebiyle beğendiği bu metin için ayrıca 'atıyye verilmesini de emretmiştir². Bu nüsha İ.Ü. Nâdir Eserler Ktp., nr. T 6014'teki nüsha (Ü) olmalıdır. Bu nüsha Saray'da olduğu, sonradan *Târîh*'in yeniden tertibinde ve matbû metnin hazırlanması sırasında muhtemelen varlığından haberdâr olunmadığı için dikkate alınmamıştır. Âsım Efendi'nin bundan sonra bu ilk sunduğu metnin devamı olarak İ.Ü. Nâdir Eserler Ktp., nr. T 6018'deki (N1 ve N2) nüshayı yazdığı ve huzûra takdîm ettiği, böylece II. Mahmûd'un tahta çıkışına kadarki olayları kaleme aldığı anlaşılmaktadır.

Âsım Efendi Târîhi'nin matbû metninde ve yazmalarında yer almayan kısımların bulunduğu Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Ktp., nr. 877'deki (N3) nüsha ise esas itibariyle Âsım Efendi'nin *Târîh*'inin müsveddeleri ve kullanmayı düşündüğü notlarının kendi eliyle yazdığı bazı kısımlarından ibarettir. İlgili kısımlarına metnimizde yer verilmiştir. İstanbul Araştırmaları Merkezi, nr. ŞR_000342'deki nüsha (N4) ise Âsım Efendi'nin II. Mahmûd'un tahta çıkışından itibaren yazmaya başladığı, 1224 cumâdelülâ evâsıtındaki (Haziran-Temmuz 1809) olaylara kadar getirdiği ve kendisinin tarihinin II. cildi olarak tavsîf ettiği ve bizzât kendi eliyle yazdığı kısımdır. Muhtemelen halefi Şânî-zâde'ye intikâl eden on iki yıllık vekâyi'in içinde bulunan bu kısım, özel bir kütüphâne de bulunduğu için kimsenin dikkatini çekmemiş, sâhibi olan da bu metnin Âsım Efendi'ye âit olduğunu farketmemiştir. Kütüphânenin halka açık hâle gelmesinden sonra tarafımdan farkedilen bu nüsha, *Âsım Efendi Târîhi*'nin devamı olduğu için metnimize ilâve edilmiştir.

Âsım Efendi Târîhi şekil ve muhtevâ bakımından diğer vak'a-nüvîs tarihlerini andırmakta; meselâ resmî tayinleri, dâhilî ve hâricî vak'aları, birtakım yeni nizâm ve kanunları, sefir ve murahhaslara verilen talimât-nâmeleri, onların sefâret ve mükâleme mazbatalarını hulâsa tarzında ihtivâ etmektedir. Bu yazılanlar dışında tıpkı husûsî bir tarih gibi, bu tip eserlerde bulunması gerekenden çok fazla olarak şahsî düşüncelerini, tenkitlerini, görüp işittiklerini de ihtivâ etmektedir. *Âsım Târîhi*'nin belki de en

1 Bk. Metin, I,30-32.

2 Bk. *BOA*, Hatt-ı Hümâyûn, nr. 746; bk. ayrıca Ekler, nr.3.

orijinal ve kıymetli tarafları da buralarıdır¹. Âsım Efendi bu şekildeki düşünce, açıklama, ilâve vs.'lerini “acîbe, bedî‘a, dakıka, fâ‘ide, fâyiha, fezleke, fıkra, garîbe, hâtıme, hikâye, istitrâd, i‘tirâz, kıssa, lâhika, latîfe, lâyiha, nebze, nükte, sâniha, tekmile, tenbîh, tetimme, teznib, tezyîl” ba şlıkları altında dile getirmiştir.

Târîh'inde kullandığı üslûbu fazla külfetli ve tatsız bulunmakla beraber, bilhâssa tenkîdî parçalarda zengin bir tasvîr kudreti göze çarpmakta, tabîî üslûbu ile edebî nesrimize çok güzel sayfalar bırakmış olduğu görülmekte, bu cihetten biraz Âlî'ye, biraz da Na‘îmâ'ya benzetilmektedir². Olayları rûznâme biçiminde yazmakla beraber, yaptığı değerlendirmelerle birçok yerde gerçek bir târîhçi seviyesine yükseldiği de belirtilmektedir³.

aa. *Târîh*'in İsmi

Âsım Efendi yazdığı *Târîh*'e yeri geldikçe “mecelle”⁴, “târîh-i nemîka”⁵, “târîh”⁶, “târîh-i mahsûs”⁷ gibi genel ifâdelerle atıfta bulunmakla beraber, özel bir isimlendirmeye gitmemiştir. Bunda herhalde *Târîh*'in bir eser olarak bütünüyle ortaya çıkarılamayışı etkili olmuş olmalıdır. Âsım Efendi'nin *Târîhi*'nin yazma halindeki nüshalarında ise “Târîh-i Nefis-i ‘Âsım Efendi”⁸, “‘Âsım Efendi Târîhi”⁹ gibi genel isimler verildiği, birçoklarında ise herhangi bir isimlendirmeye gidilmediği görülmektedir. 1867 yılında yapılan baskısında ise “‘Âsım Târîhi” ismi kullanılmıştır. Ben bütün bunlardan hareketle ve ilk anda vak‘a-nüvîslîği yanında, şeyhulislâmlığı da bulunan İsmail Âsım Efendi'nin (ö.1173/1760) tarihiyle de karıştırılmaması için *Târîh*'i, “Vak‘a-nüvîs ‘Âsım Efendi Târîhi” diye isimlendirmeyi uygun gördüm.

ab. *Âsım Târîhi*'nin Metin Tesisinde Faydalanılan Nüshaları

aba. *Âsım Târîhi*'nin Metin Tesisinde Faydalanılan Matbû Nüshası

Âsım Târîhi, Cerîde-i Havâdis Matbaası'nda orta boy iki cilt halinde basılmıştır. *Târîh*'in basımı ile ilgili olarak İbnülemin'in verdiği bilgi, sonraki araştırmacılarca da benimsenmiştir. İbnülemin: “Sadr-ı esbak Sa‘îd Paşa mer-

1 Bk. M.F. Köprülü, *agm*, I,669.

2 Bk. M.F. Köprülü, *agm*, I,669,672.

3 Bk. Babinger, *age*, s.369.

4 Bk. Metin, I,267n; II,915,964,1123,1235.

5 Bk. Metin, II,1283.

6 Bk. Metin, II,1286.

7 Bk. Metin, I,267n.

8 Bk. meselâ Arkeoloji Ktp, nr.357'deki nüsha.

9 Bk. meselâ Süleymaniye Ktp, Bağdadlı Vehbî Bölümü, nr.1230'daki nüsha.

hûm bana dedi ki: ‘Vaktiyle bir Fransız lirasına Mütercim Âsım'ın yazma târihini almıştım. Bir gün Prens Mustafa Fâzıl Paşa'nın nezdinde bulunduğum sırada bu târihten bahs olundu. Paşa, bulamadığımı söyledi. Nezdimde bir nüsha bulunduğunu söyledim. ‘Bana verirseniz memnûn olurum’ dedi, verdim. Üç yüz lira gönderdi, târihi de bastırды”¹ diyerek basımın kimin tarafından gerçekleştirildiğini de belirtmiştir. Tabi bu basımda Âsım Efendi'nin kendi eliyle yazdığı İ.Ü. Nâdir Eserler Ktp, nr. T 6018'deki nüsha değil, muhtemelen daha sonra gözden geçirerek yeniden yazdığı ve bugün elde olmayan, ama kendisinden istinsâh edilmiş olanları çeşitli kütüphânelerde bulunan nüsha kullanılmış olmalıdır. Matbû nüshanın I,2-75. sayfalarında *Kethudâ Sa'îd Târihçesi*'nden alınarak buraya konduğu belirtilen bir kısım vardır². Aşağıda daha ayrıntılı olarak ortaya koyacağım gibi *Kethudâ Sa'îd Târihçesi* denilen kitap, aslında Âsım Efendi'nin müsvedde ve notlarından başka birşey değildir. Basım sırasında buraya konması, *Kethudâ Sa'îd Târihçesi*'nin Âsım'ın müsvedde ve notları olduğunu bilen, bunların büyük bir kısmını zâten bir biçimde *Târih*'inde kullandığını gören birinin, *Târih*'inde kullanmadığını düşündüğü bu kısımları, sonuçta bunların da Âsım'a âit olduğu düşüncesinden hareketle baş tarafa ilâve etmesinden ibârettir.

Matbû nüshanın mukaddimesiz olması bazı araştırmacıların dikkatini çekmişse de³, aslında eserin mukaddimesinin var olduğu (İ.Ü. Nâdir Eserler Ktp., nr. T 6014), ama huzûra takdîm edildiği için basım sırasında farkedilmediği daha sonra anlaşılacaktır⁴.

Matbû nüsha ile mevcut yazmalar arasında çok farklar bulunduğu Ahmed Cevdet Paşa'nın “Fekat nüshaları pek muhtelifdir; zirâ ‘Âsım Efendi, *Târih*'i tebyîz ve takdîm etdikden sonra dâr-ı ‘ukbâya irtihâl eden ‘uzamâdan hayâtında iken muğber olduğu ba‘zı zevâtın kadh u zemmini iltizâm ile nezdindeki nüshaya bir çok fıkralar ‘ilâve eylemişdir. Mu‘ahharan ba‘zı zevât dahi bu fıkraların çoğunu tayy ile başkaca bir nüsha meydâna getürmüşdür”⁵ şeklindeki ifâdelerine dayandırılmıştır. Bu ifâdeler daha sonra Âsım Efendi'ye âit olmadıkları ortaya çıkan *TOEM*deki müsveddelerle birleştirilince daha bir gerçeklik kazandığı düşünölmüştür. Görebildiğim kadarıyla İ.Ü. Nâdir Eserler Ktp., nr. T 6014 ve T 6018 numaralı nüshalar istisnâ edilirse, matbû nüshayı hazırlayan ve pek dikkatli olmayan kişinin yaptığı hatâlar dışında yazmalar ile arasında esasa ilişkin pek bir fark yoktur. İ.Ü. Nâdir Eserler Ktp., nr. T 6014'teki nüsha *Târih*'in ilk kısmı olduğu ve II. Mahmûd'a takdîm edildiği, ar-

1 İbnülemin, *age*, I,57.

2 Bk. meselâ Ahmed Cevdet Paşa, *age*, I,11; Köprölü, *agm*, I,673; Kaçalın, *age*, XXXII,201; Yıldız, *age*, s.17;

3 Bk. meselâ Köprölü, *agm*, I,672,678.

4 Bk. Dağlıoğlu, *agm*, s.600.

5 Ahmed Cevdet Paşa, *age*, I,10-11.

dından gelen İ.Ü. Nâdir Eserler Ktp., nr. T 6018'deki nüsha da muhtemelen II. Mahmûd'a takdîm edildiği ve her iki nüsha sarayda olduğu için, muhtemelen 1850'lerde *Târîh*'in birileri tarafından düzenlenmesinde açıktır ki bilinmediklerinden ve belki de ulaşamadıklarından dikkate alınmamışlardır. Âsım Efendi T 6018'i II. Mahmûd'a takdîm ettikten sonra, belki de pâdi şâhın direktif ve ikazlarını da dikkate alarak, o kısmı yeniden yazmış, ama bunu tam bir metin olarak II. Mahmûd'a takdîme muvaffak olamamıştır. Matbûya esas olan yazma *Âsım Efendi Târîhi*'nin bu ikinci düzenlenmesinden olmalıdır. T 6014 ve T 6018 dışında bugün kütüphânelerde bulunan nüshalarda Cevdet Paşa'nın dediği gibi bazı kişiler hakkında sonradan kanaat değiştirdiğini gösteren bâriz bir kayda ben rastlamadım. Zâten bu iddiada bulunan Ahmed Cevdet Paşa böyle bir örnek göstermediği gibi, bu iddiayı sürdürenler de Âsım Efendi'ye âit olmadıkları ortaya çıkan *TOEM*'deki bazı ifâdeleri örnek olarak göstermişlerdir¹. Şüphesiz matbû nüsha ilgililerce daha önce belirtildiği gibi, itimâda lâyük değildir², ama bu nüshalar arasındaki farklardan değil, herşeyden önce basım sırasında iyi bir tashîh görmemesi ve belirttiğim nüshaların dikkate alınmamasındandır.

Matbû *Târîh*'in 384 sayfalık I. cildi, baş taraftaki 2-75. sayfalar istisnâ edilirse, Abdurrahman Muhibb Efendi'nin Fransa'ya sefir ta'yîni olan 1222 muharreminden (Mart 1807) başlamakta, 1222'nin bitimine yakın (1808 başları) Osmanlı Devleti'nin o sıralardaki durumu ve problemlerinin anlatıldığı bir kısım ile sona ermektedir. 260 sayfalık II. cilt ise hac yollarının tekrar açılması, III. Selîm'in özellikleri ve Rumlar'ın devlet içindeki rollerinin anlatımı ile başlamakta, II. Mahmûd'un cülûsundan birkaç ay sonrasında Hacı Ahmed-zâde'nin şehâdeti ile sona ermektedir. Matbû I. cildin 2-75. sayfalarında yer alan kısım ise şimdiye kadar birçok araştırmacının belirttiği gibi Kethudâ Sa'îd Efendi'nin değil, aşağıda daha açık olarak göstereceğim gibi, Âsım Efendi'nin müsvedde ve notlarıdır.

Târîh'in ne zaman basıldığı eser üzerinde belirtilmemiştir. Daha sonra bazı tahmînlerde bulunulmuşsa da³, konu ancak Ali Birinci'nin gazete ilanlarından hareketle basım tarihinin 1284/1867 olduğunu ortaya koyması ile son bulmuştur⁴.

O dönemlerde yeni çıkan hemen her kitap için gazetelerde ilân verildiği gibi Âsım Efendi'nin yazdığı *Târîh* kitabının ilk defa birinci cildinin çıktığının ve ikinci cildin çıkacağına ilânı *Rûznâme-i Cerîde-i Havâdis*'in nr.648, 5 Muharrem 1284/9 Mayıs 1867, s.2592'de şu şekilde yer almıştır: “Vak'a-

1 Bk. meselâ Köprülü, *agm*, I,673; Dağlıoğlu, *agm*, s.600.

2 Bk. meselâ Köprülü, *agm*, I,673.

3 Meselâ Dağlıoğlu 1291/1874 tarihlerine doğru basıldığı kanaatindedir; bk. s.600.

4 Ali Birinci, *Tarih Yolunda Yakın Mazinin Siyasi ve Fikri Ahvâli*, İstanbul 2001, s.199.

nüvîsân-ı Devlet-i ‘Aliyye’den ‘Âsım Efendi merhûmun kaleme alup, nüshası nâdir bulunan târîh-i dil-pesend-i bî-misl ü nazîr mücerred ma‘ârif-mendân-ı ‘asra yâdigâr olmak üzere elde bulunan musahhah ve mükemmel nüshasından bi’t-tertib cild-i evveli iki nev‘ olarak, ya‘nî birinin a‘lâ ve diğerrinin ‘âdî kağıd üzerine tab‘ma mübâşeretle bu kerre resîde-i hadd-i hitâm olmuş ve a‘lâ kağıd üzerine matbû‘u 35 ve ‘âdîsi 30 guruşa mücelled olarak Sahnâflar’da Halebli Hüseyin Efendi’nin dükkânıyla Sadr-ı esbak Reşîd Paşa merhûmun türbesi karşusunda kırâ‘at-hânede ve Bağçe-kapusu’nda Tönbaküci ve Hakkâklar içinde Sahnâf Bekir Efendi ile Ahmed Efendi’nin dükkânlarında fûrûht olunmakda bulunmuş idüğünün ve cild-i sânisinin dahi derdest-i tab‘ ü temsîl bulunmakda olduğunun i‘lânına ibtidâr kılınur”¹. Bu ilân gazetenin daha sonraki 651, 653, 655, 662, 742, 744, 745, 749 numaralı nüshalarında aynen yer almıştır.

İlk ilândan beş ay sonra *Târîh*’in ikinci cildinin çıktığının ilk ilânı yine *Rûznâme-i Cerîde-i Havâdis*’in nr.753, 10 Cumâdelâhire 1284/9 Ekim 1867, s.3012’de şu şekilde yer almıştır: “‘Âsım Efendi merhûmun iki cild üzerine te’lif ve tasnif etmiş olduğu târîh-i nefsin bu kerre cild-i sânisî dahi karîn-i hüsn-i hitâm olarak a‘lâ kağıd üzerine matbû‘u 30 ve ‘âdî kağıdı 25 guruş fey’âtle cild-i evvelinin bulunduğu mahallerde fûrûht olunmakda bulunmuşdur”². Bu ilân gazetenin daha sonraki 754, 755, 757 numaralı nüshalarında aynen yer almıştır.

‘Âsım Efendi’nin yazdığı *Târîh* kitabının her iki cildinin çıktığının ilk ilânı *Rûznâme-i Cerîde-i Havâdis*’in nr.759, 18 Cumâdelâhire 1284/17 Ekim 1867, s.3036’da şu şekilde yer almıştır: “‘Vak‘a-nüvîsân-i Devlet-i ‘aliyye’den ‘Âsım Efendi merhûmun kaleme alup, nüshası nâdir bulunan târîh-i dil-pesend-i bî-misl ü nazîr mücerred ma‘ârif-mendân-ı ‘asra yâdigâr olmak üzere elde bulunan musahhah ve mükemmel nüshasından bi’t-tertib cild-i evveli iki nev‘ olarak a‘lâ kağıd üzerine matbû‘u 35 ve ‘âdîsi 30 guruş ve cild-i sânisinin dahi kezâlik a‘lâ kağıd üzerine matbû‘u 30 ve ‘âdî kağıdı 25 guruş fey’âtle Sahnâflar’da Halebli Hacı Hüseyin Efendi’nin dükkânıyla Divân-yolu’nda Sultân Bâyezîd-i Velî hazretlerinin türbe-i şerîfeleri karşusunda kırâ‘at-hânede ve Bağçe-kapusu’nda Tönbaküci ve Hakkâklar içinde Sahnâf Bekir Efendi ile Ahmed Efendi’nin dükkânlarında fûrûht olunmakda bulunmuşdur”³. Bu ilân gazetenin daha sonraki 761, 762, 763, 765, 767, 768, 769, 770, 773,775, 776, 778, 780, 789, 793, 808, 816, 822, 825, 826, 828, 849, 851, 863, 868, 870, 871, 877, 904, 938 numaralı nüshalarında aynen yer almıştır.

30 Cumâdelûlâ 1285/18 Eylül 1868, nr.991, s.3964’te *Rûznâme-i Cerîde-i Havâdis*’te ilan şu şekli almıştır: “‘Vak‘a-nüvîsân-i Devlet-i ‘aliyye’den

1 Bk. Ekler, nr.36; bk. ayrıca Ali Birinci, *age*, s.199.

2 Bk. Ekler, nr.37; bk. ayrıca Ali Birinci, *age*, s.199.

3 Bk. Ekler, nr.38.

‘Âsım Efendi merhûmun kaleme alup nüshası nâdir bulunan târîh-i dil-pesend-i bî-misl ü nazîr mücerred ma‘ârif-mendân-ı ‘asra yâdigâr olmak üzere elde bulunan musahhah ve mükemmel nüshasından bi't-tertib cild-i evveli iki nev‘ olarak a‘lâ kağıd üzerine matbû‘u 35 ve ‘âdîsi 30 guruş ve cild-i sâninin dahi kezâlik a‘lâ kağıd üzerine matbû‘u 30 ve ‘âdî kağıdı 25 guruş fey’atla Hakkâklar içinde Sahnâf Bekir Efendi ile Ahmed Efendi'nin dükkânlarında ve Sahnâf çarşusunda Halebli Hacı Hüseyin Efendi'nin dükkânıyla Bağçe-kapusu'nda Tönbakıcı Hüsni'nin dükkânında furûht olunmaktadır”¹. İlânın bu değiştirilmiş şekli gazetenin daha sonraki 993, 996, 997, 998, 1000, 1001 nu-maralı nüshalarında aynen yer almıştır.

abb.Âsım Târîhi'nin Metin Tesisinde Faydalanılan Yazma Nüshaları

Târîh'in yurt içi ve yurt dışında çeşitli kütüphanelerde yazma halinde de matbû metinle az çok uyumlu olan ve matbû metinde olmayan kısımları ihtivâ eden nüshaları bulunmaktadır.

İ.Ü. Nâdir Eserler Ktp., nr. T 6014'teki nüsha

247X170 mm ebadında, vr.3+150, st. 25, güzel bir nesih hatla yazılmış, serlevha tezhipli, kenar çizgilerinin içi altın yaldızlı, satır aralarında hafif süslemeler vardır; başlıklar kırmızı, başta üç varak fihris vardır, istinsâh tarihi ve müstensihi belirtilmemiştir.

Bu nüsha [Ü] 1218 senesinin bakıyyesi olarak (=1804 başları) Mısır Vâ-lisi ‘Ali Paşa'nın öldürülmesi, Mısır'ın Cezzâr Ahmed Paşa'ya verilmesi, onun ölümü üzerine Hurşîd Ahmed Paşa'ya tevcih edilmesinden başlamakta, Diyâr-bekir Eyâleti'nin Şirvân ma‘denlerini işletmek şartıyla 1221 saferinin evâhırında (10-19 Mayıs 1806) Murâd Paşa'ya tevcih edilmesiyle sona ermektedir.

İ.Ü. Nâdir Eserler Ktp., nr. T 6018'deki nüsha

227X166 mm ebadında, vr.5-252+108, st. 25, Âsım Efendi kendi eliyle ta‘lik hatla yazmış, kenar çizgileri yok, başlıklar kırmızı, başta üç varaklık kareler içine yazılmış fihristin ardından 1.5 varak boş bırakılmış, devamındaki varağın b yüzünde Âsım Efendi'nin *Târîh*'inden ve kendisinden bahsettiği kısım vardır, karşı varak boş bırakılmıştır, ardından esas *Târîh* kısmı gelmektedir, sonda iki varak boş bırakılmıştır.

Bu nüsha [N1], Ü nüshasının devamı olarak 1 Rebî‘ulevvel 1221/20 Mayıs 1806'da Emin Paşa-zâde Mehmed Emîn Beyefendi'nin Anadolu Kadı'askeri olmasından başlamakta, Mustafa Paşa'nın Sadrıa‘zamlığa getirilmesi ve mührün kendisine teslimi ile sona ermektedir (Rebî‘ulâhır 1222/Haziran 1807).

1 Bk. Ekler, nr.39.

Aynı nüshanın devamında ikinci cilt olarak yeni baştan numaralanan kısım [N2] ise Anadolu Eyâleti'nin Seyyid 'Alâ'eddîn Paşa'ya tevcihinden başlamakta (Cumâdelûlâ 1222/Temmuz 1807), III. Selim döneminin şeyhulislâmlarının topluca belirtilmesi ile sona ermektedir. Âsım Efendi, N1'in 25, N2'nin 25 cüz olarak II. Mahmûd'un cülûsuna kadar geldiğini belirtip, bundan sonra ise 1223 senesi cülûs-i hümâyûndan başlayıp özel bir târîh meydâna getirmeyi düşünmektedir. Bunu yaparken öncesini I. cilt, II. Mahmûd'un cülûsundan başlatacağı târîhi ise II. cilt olarak nitelendirdiği görülmektedir¹.

Arkeoloji Ktp, nr. 357'deki nüsha [A1].

Âsım Efendi Târîhi'nin matbûuna göre birinci cildini ihtivâ eden bu nüsha 243x175 (170x95) mm., vr. 190, st. 25, başlıklar kırmızı, rik'a hatla yazılmıştır.

Arkeoloji Ktp, nr. 371'deki nüsha [A2].

Yanlış olarak "Celâl Bey-zâde'nin Sultân Selim Târîhi" adını taşıyan² *Âsım Efendi Târîhi*'nin ikinci cildini ihtivâ eden bu nüsha, 240x160 mm., vr. 138, st. 25, başlıklar kırmızı, Vâ'iz-zâde diye meşhûr Malatyalı Seyyid Mustafa Hayrî tarafından Şa'bân 1268/Mayıs 1852 tarihinde istinsâh edilmiştir.

Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Ktp., nr. 877'deki nüsha

Âsım Efendi'nin müsvedde ve notlarını ihtivâ eden ve kendi kaleminden çıkmış olan bu nüsha 255x180 mm ebadında, muhtelif satırlı, vr.18, filigranlı, ince âharlı kağıda ta'lik hatla yazılmıştır³. [N3]

İstanbul Araştırmaları Merkezi, nr. ŞR_000342'deki nüsha

Bu nüshanın vr.1b-146a arası Âsım Efendi'nin kendi hattıyladır, sonda 19 varak boş bırakılmıştır. Nüshada yazarının kim olduğu, müstensihî ve ne zaman istinsâh edildiği bilgisine yer verilmediği için, Şevket Rado kitapları arasında bulunan bu nüshanın zamanında kime ait olduğu farkedilmemiş, vr.1a'da araya konulan bir kağıdın üzerine yalnızca "II. Mahmut devri vukuatı" diye bir not düşülmüştür.

Bu nüsha, [N4] II. Mahmûd'un 5 Cumâdelâhîre 1223/29 Temmuz 1808'de tahta çıkmasından başlamakta, Ruslar tarafından kuşatılan Yergöğü'nden 1224 cumâdelûlâ evâsıtında (Haziran-Temmuz 1809) sevinçli haberlerin gelmesi bilgisi ile sona ermektedir.

1 Bk. Metin, I,267n; II,1207,1293,1295,1305,1314,1337,1339,1365.

2 Muhtemelen katalogdan hareketle ve yine yanlış olarak "Selim-nâme" adıyla kaydedildiği yer için bk. Necdet Öztürk, "İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesindeki Tarih Yazmaları", *Türk Dünyası Araştırmaları*, sy., 63, İstanbul 1989, s.133.

3 *Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Yazmalar Katalogu*, hzr. Yücel Dağlı, E. Nedret İşli, Cevdet Serbest, D. Fatma Türe, İstanbul 1001, s.350.

abc.Âsım Târîhi'nin Diğer Nüshaları

Âsım Târîhi'nin çalışmamızda özellikle kullandığımız yukarıda belirtilen yazmaları dışında yerli, yabancı çeşitli kütüphânelerde bulunan, matbûu ile esasta bir farklılık arzetmeyen nüshalarına gelince;

İ.Ü. Nâdir Eserler Ktp., nr. T 2419'daki nüsha 300x180 mm ebadındadır, vr. 279, st. 25, rik'a hatla yazılmıştır, iki cilt bir aradadır, kırmızı meşin bir cildin içindedir. Sonundaki kayıttan anlaşıldığına göre Âsım Efendi'nin müsveddelerinden istinsâh edilen bir nüshadan Osmanlı devlet adamı ve tarihçilerinden Abdürrezzâk Bâhir Efendi (ö. Ramazân 1276/Mart-Nisan 1860)'nin Cumâdelâhîre 1272/Şubat 1856'da istinsâh ettiği, bu arada kendisince gördüğü bazı eksiklik ve yanlışlıkları düzelttiği, özellikle Âsım Efendi'nin dönemin devlet adamlarına yönelttiği tenkitlerinin pek de yerinde olmadığını göstermeye çalıştığı, zaman zaman Osmanlı Devleti'nin İngiltere tarafında olmasının faydalı olacağını belirttiği ve bazı ilâvelerde bulunduğu; bunlar dışında, bazı eksik kısımların ve bazı takdîm-tehîrlerin varlığı dikkate alınmazsa diğer yazmalarla esasta farklılığın olmadığı bir nüshadır.

İ.Ü. Nâdir Eserler Ktp., nr. T 2446'deki nüsha 250x185 mm ebadında, vr. 7+346, st. 25, kenar çizgili, iki cilt bir arada ve ta'lik hatla yazılmıştır.

İ.Ü. Nâdir Eserler Ktp., nr. T 2497'deki nüsha 264x191 mm ebadında, vr. 70, st. 25, M2'nin 120. sayfasına gelen ikinci cildi, ta'lik hatla yazılmıştır.

Viyana Millî Ktp.'ndeki 1138 numaralı nüsha 228.6x152.4 mm ebadında, açık sarı kağıt, kağıtlar üzerinde renkli süslemeler var, başlıklar kırmızı, güzel olmayan okunaklı bir yazı, st. 25, iki cilt bir arada, vr.1a-2b'de fihrist var, birinci cilt 1a -214a; vr.216-217 boş bırakılmış, ikinci cilt vr.218a-363a arasındadır; Hasan b. 'Abdülcemîl el-Kırîmî tarafından istinsâh edilmiştir¹.

Almanya, Tübingen Devlet Ktp, Ms.or.quart 1870, nr.203'teki nüsha tarihin birinci cildi, 260x175 (190x90) mm. ebadında, vr.332, st. 25, rik'a, âharlı, açık kahverengi, sarımsı bir kağıt, Mustafa Râsim tarafından 1 Cumâdelülâ 1270 [=30 Ocak 1854] tarihinde istinsâh edilmiştir.

Almanya, Marburg Devlet Ktp, Hs.or.oct 1065, nr.204'teki nüsha ise tarihin ikinci cildi, 245x165 (180x90) mm. ebadında, vr.205, st.25, nesta'lik, âharlı ince açık kahverengi kağıt, kenarlarda su yolu, filigranlı, istinsâh eden ve istinsâh tarihi belirtilmemiştir².

Mısır Millî Ktp.'nde nr. 413'teki nüsha, 14x66 ebadında, 25 st., 346 vr., iki cilt bir aradadır.

- 1 Bk. Gustav Flügel, *Die Arabischen, Persischen, Türkischen Handschriften der Kaiserlich-Königlichen Hofbibliothek zu Wien*, Wien 1865, II,312-313.
- 2 Almanya'daki her iki nüsha için bk. Barbara Flemming, *Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland, Teil I*, Wiesbaden 1968, I,160-161.

Mısır Millî Ktp.'nde nr. 414'teki nüsha, 16.5x27 cm ebadında, 25 st., 325 vr., ta'lik hatla, iki cilt bir arada, 1270 cumâdelâhire evâhırında [=21-28 Mart 1854] Seyyid 'Ali el-Üsküdârî tarafından istinsâh edilmiştir.

Mısır Millî Ktp.'nde nr. 415'teki nüsha, 15x24 cm ebadında, 25 st., 322 vr., ta'lik hatla, iki cilt bir arada, 1271 cumâdelûlâ evâsıtında [=30 Ocak - 8 Şubat 1855] Seyyid 'Ali el-Üsküdârî tarafından istinsâh edilmiştir.

Mısır Millî Ktp.'nde nr. 416'teki nüsha, 14.5x22 cm ebadında, 25 st., 344 vr., nesih hatla, iki cilt bir arada, 2 Ramazân 1271'de [=19 Mayıs 1855] Seyyid Mustafa Latîf tarafından istinsâh edilmiştir.

Mısır Millî Ktp.'nde nr. 417'deki nüsha ise, 16.5x28.5 cm ebadında, 29 st., 8+266 vr., rik'a hatla, iki cilt bir aradadır, müstensihî ve istinsâh tarihi belirtilmemiştir¹.

abd.Âsım Efendi'nin Müsvedde ve Notları (Kethudâ Sa'îd Efendi Târîhçesi)

Hammer'in muhtevâsını vererek tanıttığı², Ahmed Cevdet Paşa'nın "Kethudâ Sa'îd Efendi deyü ma'rûf olan zâtı-ı me'ârif-simâtın vak'a-i Selîmiyye'ye dâir kaleme almış olduğu bir *Târîhçe*'dir" diye söz ettiği, Kabakçı Mustafa İsyânî, III. Selîm'in tahttan indirilişi, Sultân IV. Mustafa'nın tahta çıkarılışı ve Rusya'ya yapılan seferler ve bazı nizâm-nâmelerle ilgili bilgilerin yer aldığı *Târîhçe*³, son dönem yazarları tarafından da (bk. Meselâ İ.H. Uzunçarşılı, İ.H.Danişmend, Bekir Kütükoğlu, Ali Birinci gibi) Sa'îd Efendi adında kimliği bilinmeyen bir kişiye ait eser olarak çeşitli araştırmalarında kullanılmıştır. Matbû *Âsım Târîhi*'nin baş tarafındaki 2-75. sayfaların *Sa'îd Efendi'nin Târîhçesi*'nden alındığı hemen bütün araştırmacılarca belirtilmiş, *Âsım Târîhi*'nin içinde de Sa'îd Efendi'den iktibâslarda bulunulduğu dile getirilmiştir⁴.

Yakın dönemlerde birbirlerinden habersiz olarak iki ayrı üniversitede bu *Tarihçe* üzerinde Yüksek Lisans Tezi çalışması yaptırılmıştır. Bunlardan ilki Ahmet Özcan tarafından 1999 yılında Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Kethüda Said Efendi Tarihi ve Değerlendirmesi" adıyla Viyana nüshası esas alınarak, ikincisi de Abdullah Altun tarafından 2006 yılında Kayseri Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Said

1 Yukarıdaki beş nüsha için bk. *Fihrisü'l-Mahtûtâtî't-Türkiyye el-Osmaniyye el-Hidivî, el-Hey'etü'l-Mısıriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, Kâhire 1987-1990, I-II,108.*

2 Bk. Joseph von Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, Pest 1833, IX,234-237.

3 Bk. Ahmed Cevdet Paşa, *age*, I,10.

4 Bk. meselâ Sa'îd Efendi Târîhçesi üzerine tez yapanlar; Yıldız da bu kanaattedir; bk. Ubeydullah Kuşmâni Ebubekir Efendi, *Asiler ve Gaziler; Kabakçı Mustafa Risalesi*, hzr. Aysel Danacı Yıldız, İstanbul 2007, s.17.

b. Halil İbrahim'in 'Tarih-i Sefer-i Rusya Adlı Eseri (Transkripsiyon ve Değerlendirme)' adlı, Es'ad Efendi nüshası esas alınarak yapılan çalışmalarıdır. İkinci araştırmacı birincisinden habersizdir, her ikisi de bu *Târîhçe*'nin ötedenberi yazılacağı şekilde özgün bir eser olduğu görüşündedirler. Bunlardan Ahmet Özcan, önceden beri süregelen Mütercim Asım Efendi'nin bu *Tarihçe*'nin büyük bir kısmını kullandığı bilgisini de paylaşmıştır¹.

Böylece şimdiye kadar herhangi bir şüphe duyulmaksızın müstakil bir eser olarak Kethudâ-zâde Sa'îd Efendi'ye izâfe edilen bu *Târîhçe*, bana göre Âsım Efendi'nin müsvedde ve notlarının bir araya getirilmesinden ibârettir. Kethudâ-zâde Sa'îd Efendi'nin *Târîhçe*'sinden alındığı belirtilen matbû *Âsım Târîhi*'nin baş tarafındaki 2-75. sayfalar ise kanaatimce baskı sırasında bunların Âsım Efendi'nin müsvedde ve notları olduğunun farkında olan birinin ilâveleridir. Şimdilik kim olduğunu bilmediğimiz bu kişi, muhtemelen *Târîhçe*'nin çok büyük bir kısmının *Âsım Efendi Târîhi*'nin çeşitli yerlerinde bulunduğunu bilmektedir, ama 2-75. sayfaların *Âsım Efendi Târîhi*'nin herhangi bir yerinde olmadığını görünce, bunların gerçek sâhibinin zâten Âsım Efendi oluşundan hareketle, kaybolmasınlar düşüncesiyle *Târîh*'in baş tarafına ilâve etmiştir².

Sa'îd Efendi Târîhçesi denilen bu eserin Âsım Efendi'nin müsvedde ve notları olduğu o kadar belirgindir ki, *Târîhçe*'nin Süleymaniye Ktp., Es'ad Efendi, nr.2143'teki nüshası (E) ile Âsım Efendi'nin *Târîh*'inin karşılaştırılması bunu apaçık göstermektedir; meselâ Sa'îd Efendi *Târîhçesi* E1b-5b = Metin, I,545-557; E19b-20b = Metin, 582-585; E20b-33a = Metin, I,191-225; E54b-61b = Metin, I,225-239; E61-65a = Metin, I,519-532; E66b-70a = Metin, I,239-248; E72a = Metin, I,796; E72a = Metin, I,801; E72a-72b = Metin, I,807-809; E72b-73a = Metin, I,812-815; E73a = Metin, I,815-817; E73a = Metin, I,818; E73a = Metin, I,820-823; E73a = Metin, I,826-28; E73b-75a = Metin, I,829-834; E75a = Metin, I,849-850; E75b = Metin, II,870-871; E75b = Metin, I,825-826; E75b-76a = Metin, II,882-885; E76a-76b = Metin, I,841-843; E76b-79b = Metin, I,841-843; E76b-79b = Metin, II,901-908; E79b-90b = Metin, II,1251-1276; E90b = Metin, I,467-468; E90b-91a = Metin, I,602-605; E91a = Metin, II,925-927; E91a-92b = Metin, II,1156-1162; E92b-93a = Metin, II,1162-1165; E93a-93b = Metin, II,1080-1082; E93b-97a = Metin, II,1165-1185; E97a = Metin, II,1186-1187; E97a-98b = Metin, II,1188-1197; E100a-105b = Metin, I,254-264'te bulunmaktadır.

1 Ahmet Özcan, *agt*, s.XXI. Özcan, çalışmasında şimdilik eserin bilinen dört nüshasını da tanıtmıştır; s.XVII-XIX.

2 Ben bu kısımlara *Târîh*'in matbû nüshasında bulunduğu için metinde yer verdim, ama burada yer alan bilgilerin Âsım Efendi'nin kullanmayı düşündüğü notları olduğu kanaatinde olduğum için yapılacak ikinci baskıda bu kısımlar metinden çıkartılabilir; böylece ilk kısım (Ü nüshasıyla) da devamlılık görülmüş ve gösterilmiş olur.

Sa'îd Efendi Târîhçesi diye adlandırılan eserin görüldüğü gibi çok büyük bir kısmı değişik şekillerde *Âsım Târîhi*'nin değişik yerlerinde mevcuttur. *Âsım Târîhi*'nde bulunmayan birkaç yer ise, bazı kitaplardan aldığı ve kullanmayı düşündüğü notlardan ibârettir. Mukaddimesiz ve kronolojik bir sıranın takip edilmediği metnin bir kitap haysiyeti taşımadığı ise açıktır.

Yukarıdaki duruma göre ya *Âsım Efendi Sa'îd Efendi* denilen zâta âit olduğu söylenen kitaptan bir çok yerde iktibâslarda bulunmuştur. Maalesef bu birlikteliği az çok farkedenler şimdiye kadar hep böyle düşünmüşlerdir. Ya da durum benim dediğim gibidir. Takdîr edilecektir ki, *Âsım Efendi*'nin bu kadar çok yerde bir kitaptan alıntı yapması, ama kitabı ve yazarını bir biçimde ifâde etmemesi düşünülebilecek bir husus değildir.

Sa'îd Efendi Târîhçesi denilen kitapta yer alan bilgilerin çoğunun, metnimizde farklı yerlerde bulunması, onların *Âsım Efendi*'nin dağınık müsvedde ve notları olduğunu gösteren diğer bir delildir. Ayrıca *Sa'îd Efendi Târîhçesi*'nde başlıksız ve özet olarak bulunan birçok bilginin *Âsım Efendi*'nin *Târîh*'inde başlıklandırılmış ve tafsîlâtı olarak bulunması, dediklerimizi teyit eden bir başka husustur.

Âsım Efendi'nin muhtemelen *Târîh*'in ilk yazımı sırasında kullandığı bazı müsveddeler, *Târîh*'inde kullanmak üzere kalemlerden aldığı bazı belgeler, *Târîh*'inde söz ettiği olayların öncesi için dönemin tarih kitaplarından aldığı ve yine muhtemelen kendi el yazısıyla olan bazı notlar vs. dağınık bir halde iken, yok olup gitmesinler diye bir araya getirilmmiştir ve muhtemelen bir araya getiren veya metrûkâtı arasında bu metinlerin bulunduğu kişi de Kethudâ-zâde *Sa'îd Efendi*'dir.

Belirttiğimiz bu hususlardan sonra çok önemli olmasa da söz konusu *Sa'îd Efendi* ile ilgili birkaç söz söylememiz gerekirse, şimdiye kadar bu kişinin kimliği ile ilgili bazı tahminlerde bulunulmuşsa da tatmin edici bir bilgi verilememiştir. Şu an söylenebilecek olan bu kişinin sadece Rumeli Kadı'askeri Veliyyüddîn Efendi-zâde Mehmed Efendi'nin dâireleri kethudâsı kuzâtdan *Sa'îd Efendi* olduğudur¹. Araştırdığım târik defterlerinde *Sa'îd Efendi* adında bir kadıya rastlamadım. Muhtemelen bu kadı üst düzey de ğil, sıradan bir kazâ kadısı olmalıdır. Velî Efendi-zâde'nin *Âsım Efendi*'nin takdîr ettiği birkaç âlim arasında bulunması², muhtemelen aralarında bir tanışıklığın bulunması, bu dağınık müsvedde ve notların aslında Velî Efendi-zâde'nin elinde iken, ölümü üzerine kethudâsı *Sa'îd Efendi* tarafından bir araya getirilmiş olduğu şeklinde de bir fikir yürütmek mümkündür.

1 Bk. *Netîcetü'l-Vekâyi'*, I.Ü. Nâdir Eserler Ktp., nr. T2785, vr.13a'nın başındaki kayıt; ayrıca bk. Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr.2300'deki yazmanın zahriyyesindeki kayıt.

2 Bk. Metin, I,594.

ac.Âsım Târîhi'nin Kaynakları

aca.Gördükleri

Mar'aşî Seyyid Kalender Paşa'nın bazı hasletlerini söz konusu ederken, devlete sadâkatini “meşhûd-i ‘Abd-i muharrir olmağla” diyerek kaydedecektir¹.

Rumlar'ın devlet ricâli ile içli dışlı oluşlarını “bu hâletler muharrir-i Fakîr'in manzûr u ma'lûmu olan mevâddandır” diyerek gördüklerine dayanacaktır².

Müslüman olmayan doktorlara olan rağbeti, yine onlardan olan satıcıların saraya, devlet dairelerine kolayca girip çıkmalarını ve böylece birtakım gizli sırlara vâkıf olmalarını, hem kendisinin, hem de bütün İstanbul halkının bildiği ve gördüğü hususlardan olduğunu olumsuz bir durum olarak belirtecektir³.

Hulûsî Efendi'nin ikinci defa şeyhulislâmlığa getirilmesi üzerine tebrîk sırasındaki karmaşayı, gördüklerine dayanarak ve hayretini de ifâde ederek kaydedecektir⁴.

Hıdrellez'de kuzu yenmesi âdetini beğenmemekte, bu bid'atin kaldırılmasını istemekte, birtakım devlet ricâlinin “henûz anasının südü ağzında kokan kuzuları beher gün zîb-hân eyledikleri manzûr olmaktadır” şeklinde gördüklerine dayanarak ifâde etmektedir⁵.

III. Selîm'in şehâdetine yalnız Müslümanlar'ın değil, Ermeni, Rum ve Yahûdiler'in de çok üzdüklerini, yanıp-yakıldıklarını “meşhûd-i ‘ayne'l-yakîn-i Muharrir-i sâdıkul-beyân olmuşdur” diyerek gördüklerine dayanarak anlatacaktır⁶.

O dönemde ortaya çıkan a'yânların devlet içinde elde ettikleri gücü ve bunun yol açtığı olumsuzlukları, “re'ye'l-'ayn meşhûdumuz olan mevâddandır” diyerek ifâde edecektir⁷.

Küçük ‘Ali-oğlu Halîl Paşa ile ilgili anlattıklarının bir kısmını onunla yaptığı görüşmeye ve gördüklerine dayanacaktır⁸.

Küşmânî'nin Fâtih Câmî'i'nde yeniçeriler aleyhine yaptığı va‘az sırasında oluşan olaylar esnâsında Âsım Efendi de câmî'dedir ve olanları kendi gördüklerine dayanarak anlatacaktır⁹.

1 Bk. Metin, I,168.

2 Bk. Metin, I,326.

3 Bk. Metin, I,748.

4 Bk. Metin, II,891.

5 Bk. Metin, II,1139.

6 Bk. Metin, II,1232.

7 Bk. Metin, II,1237.

8 Bk. Metin, II,1239.

9 Bk. Metin, II,1256-1257.

Sadriâ'zam Alemdâr Mustafa Paşa'ya karşı yeniçerilerin hareketini anlatırken, öncesinde Bektâşîler'in ürkek ve korkak durumunu, eğer bazı tedbîrler alınabilseydi olayların önlenebileceğini, gördüklerine dayandırarak nakledecektir².

Alemdâr Mustafa Paşa'nın sadriâ'zamlığı sırasında sebze ve meyvenin ucuzlamasını, İstanbul sokaklarında kendi gördüklerine dayandırarak nakledecektir³. Rumeli Kadı'askeri Şemseddîn Efendi'nin karakterini bir sohbetlerindeki kendi ifâdesine dayandıracaktır⁴.

acb.Duydukları

Âsım Efendi, *Târih*'inin birçok yerinde Osmanlı Devleti ile veya Avrupa ahvâli ile ilgili bazı bilgilerini duyduklarına dayandırdığını belirtmiştir. Bu bilgilerini “menküldür”, “menküldür ki”⁵; “ba'zı erbâb-ı dirâyet lisânlarından keşîde-i silk-i inzıbât eylediğim üzere”⁶; “müşârun ileyh lisânından mesmû'-i Bende-i râstî-beyân olmağla”⁷; “mesmû'-i Fakîr-i râstî-beyândır”, “mel'ûn-i mesfûrun kavlı ü fi'li, bi'n-nefs mesmû' u manzûrum oldu”, “Ol hılâlde vâki' olan mesmû'âta göre”, “Bu menkabe-i nâdiru'l-vukû', mezbûr Hasan Efendi lisânından bizzât muharrir-i Hakîr'e mesmû' oldu”⁸; “ba'zı yârân-ı râst-güftâr nakl-i meclis-i i'tibâr eyledi”⁹; “bir sadîk-ı sadûk nakl ile”¹⁰; “Âsitâne-i râstâneye bi'l-vâsıta vârid olan ahbâr-ı mevsûkadandır”¹¹; “bu resme bir havâdis elsine-i ekâbirde dâ'ir olmuşıdi ki”¹²; “Hotin sükkânından bir merd-i dirâyet-mendin müverrih-i Fakîr'e 'alâ mâ-huve'l-vâki' nakl ü takrîri üzere”, “bu Fakîr'e/Hakîr'e nakl eyledi ki”¹³; “Muharrir-i Hakîr Mısır'da merkûmun bu vaz'-ı mezmûmunu istimâ' edüp”¹⁴; “bizzât mesmû'um olan havârik-ı 'âdât cümlesinden biri budur ki”, “ol esnâda mesmû'-i Muharrir olan menâkıb-ı fezâ'il-âsârdandır”, “mesmû'-i Râkîmu'l-kitâb olmuşdur”, “mesmû'-i Muharrir-i nâ-tüvân/bî-vücûd olmuşdur”; “Devlet-i 'aliyye hıdmeti ve şâyân-ı sâbâş olacak bir vaz' u hasleti mesmû'-i Muharrir-i bî-nevâ olmamağla”, “mesmû'-i

2 Bk. Metin, II,1396.

3 Bk. Metin, II,1411.

4 Bk. Metin, II,1476.

5 bk. Metin, I,43,125; II,828, 859, 890, 1076, 1215, 1462, 1484.

6 Bk. Metin, I,53-54.

7 Bk. Metin, I,119.

8 Bk. Metin, I,153,450,471,713.

9 Bk. Metin, I,201.

10 Bk. Metin, I,205.

11 Bk. Metin, I,340.

12 Bk. Metin, I,478.

13 Bk. Metin, I,424,501.

14 Bk. Metin, I,528.

Muharriru'l-makāl oldu”; “mesmû‘-i Muharrir-i Hakîr; “bi'l-müşâfehe mesmû‘-i Muharrir-i nâ-kâmıdır; “mesmû‘-i bende-i kelîledir ki”, “ol esnâda mesmû‘umuz olan havâdis-i hafıyyedendir”; “dediği, ol hılâlde mesmû‘umuz olan garâ’ibdendir”, “Mûmâ ileyh Hafîd Efendi'den yine mesmû‘umdur ki”; “bu vechile mesmû‘umuzdur ki”¹; “ba‘zı zevâtın lisânlarından câ-be-câ bi'l-münâsebe istimâ‘ ve telakkî eylediğim minvâl-i sahîhu'l-me‘âldir”²; “sâmi‘a-zed-i Muharrir-i nâ-murâd olmuş idi ki”, “telvîs-i sâmi‘a-i Muharrir-i bî-nevâ eylemiştir”³; “bu Fakîr'e kıssalarını tafsîl üzere hikâye eylemekle”⁴; “Tatarcık ‘Abdullah Efendi lisânından mesmû‘-i Hakîrâne'mdir ki”, “‘Abdullah Ağa lisânından yine bizzât mesmû‘um olan menâkıb-ı celîledendir ki”⁵; “ba‘zı mertebe mahrem-i râz eyledi”⁶; “Ya‘küb Efendi merhûm lisânından bu fıkra dahi yâd-dâşt-i hâtır-ı Hakîrâne'mdir ki”⁷; “Hattâ ru‘ûs tâlibi bir zât var idi. Bir gün bu Fakîr'e dedi ki”⁸; “Üsküdar'a kadar uğradığımız bilâd ü kasabât ve kurâ ehâlisinin birinden Devlet-i ‘aliyye tarafına bed-du‘â ve inkisârdan gayri senâ gûş-zed-i Fakîrânemiz olmadı”⁹; “ba‘zı sikât-i hem-râhândan bu vetîre üzere sâmi‘a-res-i tahkîk-ı beyân olmuşdur”, “sâmi‘a-res-i Muharrir-i nâ-kâm oldu”; “Bu dahi sâmi‘a-res olan havâdisdendir ki”¹⁰; “sikât-i ruvâtdan bir merd-i râst-zebân beyân eyledi”¹¹; “sem‘i Muharrir-i Hakîr'e resîde olan havâdis-i dakîkadandır”¹²; “tûbk-ı ihbârı üzere nüvişte-i kilk-i dürüst-güftâr olmuşdur”¹³; “Hafîd Efendi'nin nakline göre”¹⁴; “zebân-zede-i şuyû‘ olmuşidi”¹⁵; “gûş-dâde-i muhâvere-i mersûmeden biri Muharrir-i Hakîr'e nakl ü beyân eyledi”¹⁶; “mûmâ ileyhın gaddârlığına dâ’ir harf-i vâhid mesmû‘um olmadı”, “mesmû‘umuzdur”, “mesmû‘umuza göre”, “mesmû‘umuz oldu”, “ba‘zı dekâyık-âşinâ lisânından mesmû‘dur”, “bu Fakîr'in bizzât mesmû‘um olmuşdur ki”, “deyü cevâb verdiği sahîhan mesmû‘umuzdur”, “Ba‘zı mahrem-i serâ’irlerinden mesmû‘umuz olduğu üzere”, “mesmû‘ olan havâdis-i kevnıyyedendir”, “haylıce eşhâs dâhil-i defter olduğu mesmû‘dur”,

1 Bk. Metin, I,495,555,556,651-652,663,698,710,724,739; II,750,760,801,1301,1396,1479, 1505,1506

2 Bk. Metin, I,582

3 Bk. Metin, I,638.

4 Bk. Metin, I,663

5 Bk. Metin, I,663,664.

6 Bk. Metin, I,673

7 Bk. Metin, I,675.

8 Bk. Metin, I,725.

9 Bk. Metin, I,739.

10 Bk. Metin, I,126,307; I,786.

11 Bk. Metin, I,786.

12 Bk. Metin, I,797.

13 Bk. Metin, I,801.

14 Bk. Metin, I,805.

15 Bk. Metin, I,823

16 Bk. Metin, I,840.

“İngiltere adasına mahsûs kuryer gönderdiği, sıhhate akreb mesmû‘âtdandır”, “Afrika sevâhilinde vâki‘ bir küçük adayı bu esnâda Fâs Hâkimi, İngilterelü'ye süpürde eylediği mesmû‘ olup”, “mesmû‘ olan ahbârdandır”, “sıhhate makrûn ahbâr-ı mesmû‘adandır”, “ba‘zı râz-nâme-i dehr u zemân-âşinâlarından mesmû‘-i Muharrir-i bî-nevâdır ki”, “istimâ‘ etdiğimizden başka”¹; “mesmû‘-i Muharrir-i Hakîr”²; “serâ‘ir-i ahvâline âgâh olanların nakillerine göre”³; “ba‘zı elsine-i sikâtdan mesmû‘-i Muharrir-i pür-kusûr oldukda”⁴; “bu Fakîr'e şifâhen müte‘essifâne nakl eylediği makâlenin bî-kem ü kâst hulâsa-i dürüst ü râstı bu vechiledir ki”⁵; “Efendi-i mûmâ ileyh lisânından bi'l-istimâ‘ mazbût ve silsile-i tahrîre merbût oldu”⁶; “tahkîk-kerde olan havâdisâtdandır”⁷; “İsmet Bey merhûmun lisânından bi'n-nefs gûşvâre-i gûş-i müverrih-i Hakîr olmuştur ki”⁸; “İstanbul'a bu resme şedîd ve firâvân berf ü bârân olduğu mesbûk olmadığını takrîr u beyân eylemekle”⁹; “mâh-ı mezbûr havâdisindendir”, “eyyâm-ı mezkûre havâdisindendir”, “bu def‘a İngilterelü zabt eylediği havâdis cümlesindendir”, “sâmi‘a-res olan havâdisindendir”, “kar‘-ı sem‘ eden havâdis cümlesindendir”¹⁰; “ciğer-sûz olan ahbâr-ı melâl âsârındandır”¹¹; “kîse-i Muharrir'den nümûne-nümûn olduğu sıhhate makrûn mesmû‘âtdandır”¹²; “muharrir-i Hakîr'e bu siyâk-ı garâbet-semîr üzere nesek-sâz-ı nakl ü takrîr olmuştur ki”¹³; “devâ‘ir-i sevâmi‘de dâ‘ir olan eryâh-ı ahbârdandır”, “elsine-i ehâlî-i Avrupa havâdisindendir ahbâr-ı sahîhadandır”, “rivâyât-ı sahîhadandır”, “ahbâr-ı sıhhat-âsârdandır Avrupa havâdisindendir”¹⁴; “resîde-i gûş olmuştur”¹⁵; “mesmû‘-i muharrir-i Hakîr oldu”¹⁶; “merkûm Edhem Efendi bu Hakîr-i bî-nevâya şifâhen hikâye eyledi”¹⁷; “mesmû‘dur”, “mesmû‘ oldu”, “mesmû‘umuz olmuştı”¹⁸; “ba‘zı

1 Bk. Metin, I,470,772,817,828,844; II,857,869,892,897,1054,1098,1112,1122,1138,1239,1311,1336,1338,1339,1343,1352,1395,1392,1396,1402,1416,1422,1427,1428,1436,1463,1484,1487.

2 Bk. Metin, II,863,894.

3 Bk. Metin, I,895.

4 Bk. Metin, II,900.

5 Bk. Metin, II,1066.

6 Bk. Metin, II,1069.

7 Bk. Metin, II,1108.

8 Bk. Metin, II,1115.

9 Bk. Metin, II,1121.

10 Bk. Metin, II,1123,1132,1134,1145.

11 Bk. Metin, II,1146.

12 Bk. Metin, II,1306.

13 Bk. Metin, II,1306.

14 Bk. Metin, II,1340,1341,1346.

15 Bk. Metin, II,1349.

16 Bk. Metin, II,1360,1370.

17 Bk. Metin, II,1364.

18 Bk. Metin, II,1360,1371,1386,1426

ehl-i hibreden gûş-zed olan budur ki”, “gûş-zed-i muharrir-i Hakîr oldu”, ve keyfiyyet-i merkûmeye nâzır olan kapudanlardan gûş-zed-i Muharrir oldu¹; “ba‘zı elsine-i müstemi‘inden gûş-güzâr-ı ‘Abd-i kemterîn olmuşidi”²; “gulâm-ı mezbûr zebânından mahkîdir”³; “deyü bu Hakîr’e lisânen takrîr eylediler”⁴; “deyü nihânice nâkıl-i merkûm takrîr eyledi”⁵; “bi'l-fi‘l görenlerin nakline göre”, “ba‘zı zevât ve sikât nakli üzere”, “deyü nakl ü beyân eyledi”, “deyü ‘ale't-tahkîk gözlerinden eşk-efşân olarak nakl ü beyân eyledi”, “Sır Kâtibi Feyzullah Efendi bu Fakîr’e nakl eyledi ki”⁶; “tevâtür-yâb-ı iştihârdır”⁷; “ve fâ‘ide kesb eylediği meşhûr ve mütevâtirdir”⁸; “Garîbdir ki min-ba‘d ne kağıda ve ne mefhûmuna dâ‘ir aslâ bir kelâm mesmû‘ olmamağla, Tâhir Efendi'nin sıdk-ı makâli cümle ‘indinde zâhir ve Paşa cenâblarının sanî‘a-i şenî‘ası olduğu mesel-i sâ‘ir oldu”⁹ şekillerinde, duyduklarına dayandığını belirten ifâdelerle *Târih*'inin çeşitli yerlerinde kaydetmiştir.

acc.Yazılı Belgeler

Âsım Efendi, vak‘a-nüvîs olarak şüphesiz kendinden önceki vak‘a-nüvîslerden kendisine devreden evrâkı ve kalemlerden kendisine intikâl eden hatt-ı hümâyûn, fermân, irâde, telhîs, arıza, takrîr, kâ‘ime, ilm ü haber gibi resmî evrâkı *Târih*'inde yeri geldikçe kullanmıştır. Ama bizim burada söz konusu edeceklerimiz kendisinin bizzât eserinde yer verdiği söylediği yazılı belgeler olacaktır.

İbrâhîm Hilmî Paşa'nın sadrıa‘zamlığa getirilmesine dâir hatt-ı hümâyûn aynen nakledilmiştir¹⁰;

Fransa'ya sefir olarak ta‘yîn edilen Vahîd Efendi'nin dönüşiünde takdîm eylediği takrîrine/sefâret-nâmesine eserde yer verileceği haber verilmiş¹¹, ardından matbû‘una alınmamakla beraber T 6018'deki nüshada [N2] tam metin olarak yazılmıştır¹²;

Rusya ile antlaşmanın bozulması üzerine ilân edilen seferin dost olan devletlere neşr olunan beyân-nâme sûretleri eline geçince, *Târih*'ine kaydetmiştir¹³;

1 Bk. Metin, I,471; II,1358, 1383,1447.

2 Bk. Metin, I,1384.

3 Bk. Metin, II,1391.

4 Bk. Metin, II,1397.

5 Bk. Metin, II,1419.

6 Bk. Metin, II,895,1056,1155,1420,1498.

7 Bk. Metin, II,1470.

8 Bk. Metin, II,1471.

9 Bk. Metin, II,1476.

10 bk. Metin, I,335,913.

11 Bk. Metin, I,411.

12 Bk. Metin, I,962-1029.

13 Bk. Metin, I,415.

Mısır Kadılığı'ndan dönen Sü'adâ Bey, özellikle Hâricîler'in durumunu anlattığı sefer-nâme sûretinde tahrîr eylediği rakîme, *Târih*'e hulâsa olarak kaydedilmiştir¹;

Eflâk Voyvodası bulunan Hançerli-oğlu'nun Fransa'nın Mısır'la ilgili gönderdiği kâ'ime, Âsım Efendi tarafından bir şekilde görülerek hulâsası kaydedilmiştir²;

Seray-ı hümâyûn'da Mahbûbiyye Kasrı'ndaki gizli Şûrây-ı Hâssa-i Sulţânî'nin kısa bir müddet sonrasında Fransa'da bir gazetede şûrânın yeri, günü, saati ve konusunun yazılı olduğunu öğrendiğini müellifimiz dile getirecektir³;

Ömürden bir kısmının bir başkasına hibe edilmesi ile ilgili ve diğer memleketlerin de haberdâr olduğu garip hüccetin ele geçirilen bir sûreti esere kaydedilecektir⁴;

IV. Mustafa'nın tahta çıkışı ile ilgili olarak İstanbul'daki dost devletlerin elçilerine verilen takrîrlerin, Paris'teki sefir Muhibb Efendi'ye ve yine Paris'e Bonaparta tarafına gönderilmiş olan Vahîd Efendi'ye Bâb-ı 'âlî'den gönderilen beyân-nâmelerin ve tahrîrâtın sûretleri aynen kaydedilmiştir⁵;

IV. Mustafa'nın tahta çıkışından birkaç gün sonra dost olan devletlere, bu arada Fransa'ya ve Paris'te Vahîd Efendi'ye gönderilen nâme-i hümâyûnun sûreti esere kaydedilmiştir⁶;

Fransa ile Rusya arasındaki antlaşma görüşmeleri ile ilgili olarak Muhibb Efendi tarafından Paris'ten gelen kâ'ime eserde yer almıştır⁷;

Âsım Efendi tanışıklığı olan Şumnu A'yânı Ebûbekir Ağa'ya hem onun gayretlerine du'â, hem de Medîne'nin Hâricîler'den temizlendiğine dâir müjdeyi ihtivâ eden mektûbunun bir sûretine *Târih*'inde yer vermiştir⁸;

Paris'te sefir olan Vahîd Efendi'nin Fransa, İngiltere ve İspanya'nın durumu ile ilgili olarak yazdıklarını *Târih*'inde söz konusu edecektir⁹;

Vehhâbîler'in Bağdâd taraflarına hücûmunun püskürtüldüğü ve hezîmete uğratıldıkları haberini, Bağdâd Vâlisi Süleymân Paşa'nın mektûbundaki habere dayandırmaktadır¹⁰;

1 Bk. Metin, I,608.

2 Bk. Metin, I,734.

3 Bk. Metin, I,750.

4 Bk. Metin, I,842.

5 Bk. Metin, I,846.

6 Bk. Metin, I,850-851.

7 Bk. Metin, II,1108.

8 Bk. Metin, II,1308-1309.

9 Bk. Metin, II,1341.

10 Bk. Metin, II,1367.

8 Rebî'ulevvel 1224/23 Nisan 1809 günü vefât eden Rumeli Kadı'askeri Pâyesi olan Mehmed Emîn Efendi'nin hâl tercümesi ve Emîn Efendi'nin çeşitli görevleri için düşürülen tarihler, onun kendi el yazısı ile olan kağıtlardan nakledilmiştir¹.

acd.Yazılı Eserler

Âsım Efendi dönemi ile ilgili olarak yazdıklarında, *Târîh*'inde kullandığı yazılı bir esere ismen işaret etmemiştir. Fakat olaylara açıklık getirmek ve olayın öncesine işâret etmek için bazı eserlere ismen işâret etmiş ve onlardan iktibâslarda bulunduğunu bildirmiştir.

Tarih ilmi ve felsefesi ile ilgili uzunca bilgiler ve Yıldırım Bâyezîd Hân'dan bir nükte, İdrîs-i Bidlîsî'nin *Heşt Behişt* nâm târîhinden alınarak kaydedildiği belirtilmiştir².

Cezzâr Ahmed Paşa ile ilgili bilgileri özet olarak Vâsıftan naklettiğini belirttikten sonra, katılmadığı bu bilgilerle ilgili kanaatlerini açıklamıştır³.

Vehhâbîler'in yaptıkları ile ilgili bazı bilgileri Vâsıf Efendi'den alarak nakletmiş, onun eksik bıraktığını düşündüğü bazı konularda (inançları ve bunların batıllığı) ayrıca uzunca bilgiler vermiştir⁴.

Sultân III. Selîm'in cülûsuna düşürülen târîh ile ilgili bazı bilgileri, Vâsıf Efendi'nin *Târîh*'inde: “Garâ'ib-i ittifâkıyyâtдан ma'dûddur” dediğini belirterek nakledecektir⁵. Ahmed Vâsıf Efendi'nin hayatı ile ilgili bazı bilgileri *Enverî Târîhi*'nden alarak kaydedecektir⁶.

Prusya Devleti'ne sefir olarak giden 'Azmî Efendi'nin dönüşünde takdîm ettiği takrîrindeki bazı bilgileri Vak'a-nüvîs Edîb Efendi'den alarak nakledecektir⁷.

1768'de Rusya'ya savaş açılması ve İstanbul'daki Rus Elçisi Obreşkof [=Obreskof]'un Yedi-kulle'ye gönderilmesi, ayrıntılı olarak anlatıldığını açıkladığı *Enverî Târîhi*'nden alınarak nakledilmiştir⁸.

1 Bk. Metin, II,1487-1490.

2 Bk. Metin, I,

3 Bk. Metin, I,37-43.

4 Bk. Metin, I,47.

5 Bk. Metin, II,1233-1234. Âsım Efendi'nin Vâsıftan istifâdeleri, “aynen, meâlen, nakillerdeki hazifler ve hatâlar” şekillerinde bir doktora çalışmasında ayrıntılı bir şekilde gösterilmiştir; bk. *Ahmed Vâsıf Efendi ve Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr'ı 1209-1219/1794-1805 (İnceleme ve Metin)*, hzr. Hüseyin Sarıkaya, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2013, I,CCXX-CCXXIX.

6 Bk. Metin, I,531.

7 Bk. Metin, I,74.

8 Bk. Metin, I,557.

Sultân III. Murâd'la ilgili bir menkabeyi 'Atâ'î'nin *Zeyl-i Şekâyık* adlı eserinden nakletmiştir¹.

I. Abdülhamîd'in saltanatının sonlarında Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya harb ilânı, İsveç'in Osmanlı Devleti ile ittifâk antlaşması yapmak istemesi, Avusturya ile savaş vs. ile ilgili olayları 'Abdullah Molla Efendi, 'İsmet Beyefendi, Birrî 'Abdullah Efendi ve diğer seferde bulunan ba'zı zevâtan duyduklarını naklettikten sonra, olayı bir de Fransa'nın elçisi olarak Petersburg'da ikâmet eden Segur'un yazdığı *Târîh*'inden nakledecektir².

Sultân III. Selîm'in tahttan indirilmesi, *Vassâf Târîhi*'ndeki Argun Hân olayına benzetilerek, orada geçen Sa'düddeve ile ilgili olarak anlatılanlar, *Vassâf Târîhi*'nden alındığı belirtilerek nakledilecektir³.

Âsım Efendi evliyâullâhın kerâmetleri ile ilgili verdiği bilgileri kendi tercüme ettiği *Merahu'l-Me'âlî fi Şerhi'l-Emâlî*'den nakledecektir⁴.

Mehmed Nûrî Paşa ile ilgili olarak Vak'a-nüvis Edîb Efendi'nin yazdıklarını görünce, bunların gerçeği aksettirmediğini belirterek, olayların gerçeğinin aslında neler olduğunu uzun uzadıya anlatacaktır⁵.

Şeddâd bin 'Âd neslinden Buzentin'in kayıp kılıcı ile ilgili bilgiler, alındığı yer belirtilmeksizin "tevârîh-i ensâbda mastûrdur" kaydıyla nakledilmiştir⁶.

Vahîd Efendi'nin İngiltere ile yapılan musâlahaya düşürdükleri târîh manzûmesini bir vesîle ile ele geçirip kaydedecektir⁷.

ad. Abdürrezzâk Bâhir Efendi'nin Âsım Efendi Târîhi'ne İlâve ve Tenkitleri

Osmanlı devlet adamı ve tarihçilerinden olan Abdürrezzâk Bâhir Efendi (ö.Mart-Nisan 1860), meşhûr Hâlet Efendi'nin müntesiplerinden olduğu için Mustafa Reşîd Paşa ile çok eskiden yakınlık kurmuş, bu sebeple Mustafa Reşîd Paşa'nın Paris büyükelçiliğinde Başkâtip, ardından Maslahatgüzâr, Reşîd Paşa'nın sadrîa'zam olduğu dönemlerde Nâfi'a Meclisi Başkâtibi, sonradan Zirâ'at Meclisi Üyesi, 1262 zilhiccesinde (Kasım - Aralık 1846) De'âvî İkinci Mu'âvini, 1266 Safer'inde (Aralık 1849 - Ocak 1850) Dâhi liye Kâtibi olmuş, 1276 Ramazân'ında (Mart-Nisan 1860) İstanbul'da vefât etmiştir⁸.

1 Bk. Metin, I,571-573.

2 Bk. Metin, I,582-584.

3 Bk. Metin, I,624.

4 Bk. Metin, II,895-897.

5 Bk. Metin, II,1240-1249.

6 Bk. Metin, II,1343.

7 Bk. Metin, II,1449.

8 Bâhir Efendi'nin hayâtı ve bazı eserleri hakkında daha geniş bilgi için bk. meselâ Mehmed Es'ad Efendi, Sahnâflar Şeyhi-zâde Seyyid, *Vak'a-nüvis Es'ad Efendi Tarihi (Bâhir*

Abdürrezzâk Bâhir Efendi'nin çalışmamızı ilgilendiren yönü İ.Ü. Nâdir Eserler Ktp., nr. T 2419'daki *Âsım Efendi Târîhi* nüshasına yaptığı birtakım ilâve ve tenkitlerdir. Her ne kadar nüshanın hiçbir yerinde ilâve ve tenkitlerin doğrudan kime ait olduğu belirtilmemişse de, öncelikle *Es'ad Efendi Târîhi*'ne yaptığı zeyl ve ilâvelerindeki yazının aynılığından¹, ardından kendisinin İzdin'de bulunduğunu² ve Reşid Paşa ile Londra'da beraber olduğunu belirtmesinden³ bu kişinin Abdürrezzâk Bâhir Efendi olduğu rahatlıkla anlaşılmaktadır. Görebildiğim kadarıyla bu ilâve ve tenkitler şimdiye kadar kimsenin dikkatini çekmemiş, bu sebeple bunu yapanın kimliği üzerinde de durulmamıştır.

İ.Ü. Nâdir Eserler Ktp, nr. T 2419 numaralı nüshanın sonundaki kayıttan anlaşıldığına göre Abdürrezzâk Bâhir Efendi, Âsım Efendi'nin müsveddelerinden istinsâh edilen bir nüshayı, Cumâdelâhure 1272/Şubat 1856'da istinsâh ederken, gördüğü bazı eksiklik ve yanlışlıkları kendisince düzeltmiş, özellikle Âsım Efendi'nin dönemin devlet adamlarına yönelttiği tenkitlerinin pek de yerinde olmadığını göstermeye çalışmış, zaman zaman Osmanlı Devleti'nin İngiltere tarafında bulunmasının faydalı olacağını belirtmiş ve bazı ilâvelerde bulunmuştur. Belirttiğim hususlar dışında, bazı eksik kısımların, ifâde değişikliklerinin ve bazı takdîm-tehîrlerin varlığı dikkate alınmazsa, N nüshası hariç, diğer yazmalar ve matbû nüsha ile T 2419 numaralı nüsha arasında esasta bir farklılık yoktur.

Bâhir Efendi gerçi *Âsım Efendi Târîhi*'nin hem eksik bir nüshasını ele almış olmasından, hem de zâten Âsım Efendi tarafından düzgün bir şekilde ortaya konmuş bir *Târîh* nüshası olmadığından, bazı haksız tenkitlerde bulunmuş olsa da, verdiği bazı bilgilerin belirtilmesinin faydalı olacağı düşünülmüştür⁴.

Bâhir Efendi'nin *Âsım Efendi Târîhi*'ne yaptığı bu ilâve ve tenkitlerden sonra, *Es'ad Efendi'nin Târîh*'ine de bazı zeyl ve ilâveleri olmuştur. Bu ilâveleri dışında başka eserleri de vardır⁵.

Abdürrezzâk Bâhir Efendi'nin *Âsım Efendi Târîhi*'nin eksik ve düzgün olmayan bir yazmasına dayanarak yaptığı ilâve ve tenkitleri şu şekilde belirtebiliriz.

Efendi'nin Zeyl ve İlâveleriyle) 1237-1241 / 1821-1826, hzr. Ziya Yılmaz, İstanbul 2000, s.675-676.

1 Bk. Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 50 ve 51 numaralı nüshalar.

2 Bk. T 2419, vr.252b.

3 Bk. T 2419, vr.37a.

4 Açıkcası Bâhir Efendi'nin ilâve ve tenkitlerini ben de çalışmamı büyük ölçüde tamamladıktan sonra farkettim, yoksa bu ilâveleri metnin ilgili yerlerinde dipnotlarda göstermenin, araştırmacı ve okuyucu için daha faydalı olacağı farkındayım.

5 Bk. Mehmed Es'ad Efendi, *age*, s.675-676.

Metin, I,224'te verilen bilgilerle ilgili olarak vr. 14b'nin sağ kenarında aynı kaligrafi ve siyah mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: “**Ve divel-i Avrupa, millet-i vâhîde olarak millet-i İslâmiyye hakkında sû’-i niyyetde olmaları tabî‘at-i dîniyyeleri iktizâsından olup, bu bâbda miyânelerinde vukû‘a gelen mu‘âmele ve politikalarına dahi vükelây-ı devlet kesb-i vukûf edememiş ve süferâ ta‘yîninde olan fâ‘ideyi dahi anlayamamış olduklarından pek çok zâyî‘âta sebep olmuştur**”.

Metin, I,274'te Fransa tarafına ‘azîmet kasdiyle reh-peymûde oldu” kısmından sonra vr.35b'de şöyle devam edilmektedir: “**Burada Sâhib-i Târîh'e şu vechile i‘tirâz olunabilür ki, bâlâda Napolyon'un Avusturya memâlikini cümleten zabt u teshîr eylediğini ve cebren musâlaha ederek imperatorluğu dahi tasdîk etdirdiğini beyân ettiği sûretde: “Mersûm Rufen'in mugfilâne serd-i fesâne ile sâde-levhan-ı ser-i kârânı durûğ-i bîfurûğuna râm etdi”** deyü tahrîr etmesinden, vükelây-ı hâzıra ile erîkepîrây-ı saltanat Sultân Selîm Hân-ı Sâlis hazretlerini bir nev‘ tezyîf [36a] anlaşıl原因 olarak, bu ise bir vechile kabûl olunamaz. Zîrâ Napolyon meşhur oldukda, sâlifü'l-beyân Avusturya ve İtalya ve Almanya ve İsvec hükûmetlerini çiğneyüp, Avusturya İmperatoru'nun kerîmesini dahi cebren tezvîc ederek İmperator'u himâyesine almış ve İsveç ve Napoli hükûmetlerine bir cenerallerinden birer kesânı kiral nasb eylemiş ve diyâr-ı Rusya'yı dahi pâymâl etmekte olduğu meydânda iken, vükelây-ı devlete aldatıldı nazariyle bakılamaz. “Eğer Rusya ve İngiltere devletleri ittifâkına i‘timâd olunarak hakkından gelinürdü” denilür ise, bu bâbda İngilizler'in menâfi‘-i zâtîyyeleri olup, Rusyalu ise Fransızlar'dan ziyâde Devlet-i ‘aliyye'yi rahnedâr ederek, ‘ahd-i karîbde İngilizler'in bir nev‘ müsâmahasıyla Kırım gibi bir hükûmeti külliyyen zabt ile daha nice memâlik ve kılâ‘i teshîr eylemek olduğunun üzerine yine kanâ‘at etmeyerek, beyza-i İslâmiyye'yi külliyyen şikest etmek sevdâsında olduğu <olduğu> revîş-i hâlınden müstebân olup, ol hengâmda vakt ü hâl icâbınca def‘-i agyâr zımnında Devlet-i ‘aliyye ile ittifâka mecbûr olmuş ve bu dahi bir muvakkate olarak def‘-i gâ‘ileden sonra yine Memâlik-i mahrûse hakkında sû’-i niyyetde olduğu güneş gibi zâhir olarak, ol hâlde dahi, ya‘nî hengâm-ı ittifâkda sâlifü'l-beyân Cezâyir-i seb‘a istflâsında cezâyir-i mezkûre, Devlet-i ‘aliyye-i ebediyyü'l-karâr'ın hakk-ı sarîhi iken, ne vechile şurûta rabt ile dost olduğu hâlde dahi Saltanat-ı seniyye'yi tazyîk eylediği bâlâda güzâreş-pezîr olmuştur. Ve bir de Rusyalu'nun muntazam bu kadar askeri olduğu hâlde Fransızlar'ın hücumuna bir vechile tâb-âver-i tehammül olamayarak, memâlik ve zehâyirini yakup girü çekilmek çâresine teşebbüs etmamiş olaydı ve şitâ dahi nâgehânî şiddetlenmamiş olaydı, Fransızlar'ın pençe-i tehe[vvü]ründen halâs

mümkün değil idi. Devlet-i 'aliyye'nin ise ol vakit askerce ve kuvvetce hâli ma'lûm olarak Napolyon'un önüne yeniçeri dilâverlerini mi sevk edecek idi? Vükelây-ı devlet, düşmenin şiddetini ve Devlet-i 'aliyye'nin za'fiyyetini bildiklerinden bi'z-zarûr Fransızlar'ın sözlerine mümâşât ile Napolyon'un imperatorluğunu tasdik etmeği ehven-i şer'a etmişler. Ve Napolyon-i mûmâ ileyhın me'mûru olan mersûm Rufen vâsıtasıyla Sultân Selim Hân hazretlerine gönderdiği haberde, rûy-i arzda kâ'in bi'l-cümle diyâr-ı İslâmiyye pâdişâhlığı Şehinşâh-ı müşârun ileyhe ve bi'l-cümle Hristiyân memâliki hükûmeti kendüsüne 'â'id olmak niyyetinde olduğunu bast u beyân ettiği ve delâlet dahi gösterdiği hâlde Sultân Selim Hân hazretleri yine i'timâd etmeyerek, hattâ mukarrebelerinden birisi Napolyon'un sözlerine i'timâd câ'iz olmadığını ifâde etmesiyle, sıhhat-i keyfiyyetini tasdik ile berâber "Bu bir âteş-i serkeşdir, buna su ile varılır, rûzgâr ile varılmak mûcib-i nedâmetdir. Binâ'en 'aleyh bi'z-zarur mümâşât olunur" deyü cevâben îrâd-ı nutk buyurmalarıyla, kemâl-i âgâh u fetânetlerini isbât ederler; *rahimehullâhu Te'âlâ*".

Ve yine Sâhib-i *Târîh-i* [36b] müşârun ileyhın balâda mezkûr Fransız milletinın kırallarını telef eyledikleri ve Napolyon Bonaparta'nın (بوناپارطة نك) imperatorluğu tahsîl eylediği husûslarını gâyet muhtasar ifâde eylesinden ve Mısır seferini dahi fezlekesiz bırakmasından maksadı, tarîk-ı ihtisârı ihtiyâr ve makâle-i politikayı ityân ü izbâr ma'nâsı verilüp, bir nebzecek burada beyân olunması ârzû olunmuşdur. Şu vechile ki Fransız milletinın ekseri izâle-i cehl-i me'ârif-i dünyeviyyeye vusûl bularak kıralların taht-ı hükûmet-i kâhire ve bâ-husûs bin elli ve altmış târîhlerinde[◊] sandalî-nişîn-i kiralıyyet bulunan Luyi Katroz, ya'nî Ondördüncü Luyi nâm kiralın mu'âmele-i cebriyye ve kahriyyesinden bîzâr olarak hukûk-ı insânînin meydâna çıkarılması efkârıyla buna bir câdde-i serî' aranılmış ve fermeson ta'bîr olunur, desîseli ve san'atlı bir tarîk ittihâziyle bunun mûcidi şeyhi olarak ve miyânelerinde kemânkeş sırrı gibi ba'zı mektûm işâretli şeyler bularak, bu tarîka girenler evvel emirde tekye ittihâz eyledikleri mahalde gice ve karanlıkda san'at-i âlet-i nâriyye ile menâre gibi yüksek bir mahalden atılmak, ya'nî fedây-ı cân etmek ve diğeri katl edüp, kendüsünü katl etdirmeğe müttehî olmak ve daha buna mümâsil ta'rîf kabûl etmez hayâli ba'zı şeylerle gereği gibi tecrîbe ve imtihan olunduktan sonra sırr-ı mezkûru kûze-i hâfıza-i mektûmesine ilkâ ve bunun fukarâsına i'âneye i'tibâr ederek ve giderek tekessür eyleyerek 'âkıbet tarîk-ı mezkûrun sırrını sâlifü'l-beyân kiral-ı mezbûrun itlâfıyla mahkûmiyyet ve makhûriyyetden tahlîsa sarf ile Republik, ya'nî Cumhûriyyet idâresi kâlibına bu vechile ifrâğ olunmuş

◊ 23 Nisan 1640 = 1 Mayıs 1737. 1 Muharrem 1060 = 4 Ocak 1650.

idüğü ve mersûm Napolyon dahi ‘an-asl Jeneve sâhili taraflarında kâ’in Fransa cezâyirinden Korsika nâm cezîre ehâlisinden olarak evân-ı civânîde tahsîl-i ‘ilm ile Fransa askeri silkine münselik olmuş ve giderek on-başı bulunmuş ise de merkûz olduğu fetâneti cihetiyle feyz almak emeline düşmüş ve sâlifü'l-beyân Nizâm-ı Cedîd'in te’sîsi havâdisi Avrupa'ya münteşir olmasıyla, Der-sa’âdet'e gelüp, nizâm-ı mezkûra duhûl ile feyz-yâb olmak ârzûsuna düşerek bu keyfiyeti mahrem-i es-rârından birisiyle istişâre ederek Müslimânlar'ın Hüristiyan'a eğer hakâret eylediklerini ve şeref-i İslâmiyet'le müşerref olsa da mühtedî hakâreti dahi olacağını beyân eylesinden nâşî, tahvîl-i efkâr ile bulunduğu tarîk-ı ‘atıkasında sebât etmiş ve az vakitte terfî-i rütbe ederek ceneral rütbesini ihrâz ile kesb-i şöhret etmeğe başlamış ve ‘alâ rivâyetin İngilizler'in ekâfîm-i Hind'e olan tesallutlarından nâşî Bahr-ı Süveys'den sühûletle Hind'e gidüp, İngilizler'i oradan def' ile zebûn etmek garazıyla nâgehânî Kâhire'yi istîlâ eylemişidi. Bu Fransızlar'ın hıttâ-i Mısır'ı istîlâ eylemelerinin bir rivâyeti dahi Firenkler'in Mısır'da Kölemen beylerinde matlûbât-ı külliyesi olarak Devlet-i ‘aliyye'den istid’â eyledikce, emr etmiş ise de beyler dahi ta‘annüd ederek idâre-i te‘allül etmeleriyle Fransızlar dahi musırr olduklarında vükelây-ı devlet tarafından: “Varın matlûbunuzu tahsîl edin” deyü verilen cevâbı, kâlib-ı âhara ifrâğ ile istîlâları vukû‘ bulmuşdur¹. İşbu hâdise-i mükeddire vükelây-ı devlete mün‘akis olarak resmen keyfiyet-i mükeddirenin hâk-i pâ-yı hümâyûna ‘arz u beyân [37a] olunarak câdde-i serî‘ine bakılması ferîza-i zimmet-i Vekâlet-i mutlaka iken, Sadr-ı vakt bulunan Küçük ‘İzzet Paşa'nın ‘adem-i cesâretinden nâşî mektûm tutulmak ve o esnâda Destereciler'de vukû‘ bulan harîka ‘azîmet-i Şâhâne'de tâ‘ife-i nisânın pencerelerden: “Pâdişâhım! Mısır elden gitti, birinc kaldı, kıtlık oldu!” deyü vukû‘ bulan feryâd ü figânları Sadr-ı müşârun ileyhın bâ‘is-i ‘azli olarak yerine tesaddur eden Yûsuf Ziyâ Paşa ma‘iyyetiyle bin iki yüz on üç târîhinde berren Livâ’-i şerîf ordusu ihrâc olunmuş² ve bahran dahi divel-i müttefika donanmasıyla Donanma-yı hümâyûn, Kapudan-ı deryâ Küçük Hüseyin Paşa ma‘iyyetiyle sevk olunup, İskenderiyye sevâhilini abluka ederek vukû‘ bulan muhârebelerde Fransızlar mağlûb olarak Napolyon-i mûmâ ileyh, ma‘iyyetinde olan asâkiri bırakarak nâgehânî firâr ile Paris'e varup, Baş-konsolos olmuşidi. Ve Mısır'da kalan Fransızlar dahi rây u istîmân eylemişidi. Ve ba‘dehû Bonaparta (بونابارطة), milletine envâ‘ va‘d

1 “Bu Fransızlar'ın hıttâ-i Mısır'ı bumuşdur” kısmı, burada yazılanlarla ilgili olarak aynı kaligrafîyle vr. 36'nin sağ kenarına yazılmıştır.

2 Sadria‘zam Yûsuf Ziyâ Paşa 1 Haziran 1799'da orduyla beraber İstanbul'dan yola çıkmış, üç yılı aşan sefer günlerinin sonunda 3 Ağustos 1802'de gâlibiyetle geri dönmüştür; bk. meselâ Kemal Beydilli, “Yûsuf Ziyâ Paşa”, *DİA*, İstanbul 2013, XLIV,34.

ve serbestiyetlerine takviyet vereceğini ahd ile aldatup, imperatorluğu dahi tahsîl eylemişidi. Giderek mevâ'id-i sâbıkasının hılâfı hareketle milleti kendüsüne küsdirüp, İngiltere ve Rusya devletlerinin Paris'i muhâsalarlarında vukû' bulan muhârebelerin en sonrasındaki muhârebeye li-ecli'l-îmdâd me'mûr olan ceneralin vusûle 'adem-i sür'at ve şitâbından nâşî Napolyon bunalup, maglûben İngiltere'ye teslîm olarak keyfiyyet-i ikbâl ü istidrâciyyesi hitâm bulmuş olduğu ve sâlifü'z-zikr muhârebât-ı Kâhire'de Ebâhûr'da rây u emân verüp, ba'dehû itlâf ile zümre-i şühedâya mülhak olan bir çok ehl-i İslâm hakkında bu vechile vukû' bulan hareket-i gaddârânesi 'ömrüne bir leke olup, bununla dahi müttehem ve bed-nâm olmamış olaydı, sâhib-i hurûc denmeğe şâyân idüğü terceme-i hâlin beyân eden Avrupa târîhlerinden müstebân olmuş ve kendüsünü sevenler bi't-tab' medh u sitâyîş edecekleri misillü, sevmeyanlar dahi pek çok fenâlığını beyân etmişlerdir.

Ve bir de Sefîr-i müşârun ileyh Muhibb Efendi'nin yedine verilmiş olan nâme-i hümâyûn me'âli derc ü imlâ olunmak lâzimedden iken bir şey açılmamış olup, bin iki yüz elli yedi târîhinde[◊] Fransa'ya Kebîr Sefîr ta'yîn buyurulmuş olan Sadr-ı esbak übbehtlü devletlü Reşîd Paşa hazretlerinin min-gayr-i istihkâkın Ser-kitâbeti hizmetleriyle esnây-ı ikâmetde, ol vakit Fransa Kıralı bulunan Luyi Filib cenâblarına yazılan nâme-i hümâyûnlara Fransa Pâdişâhı ta'bîri yazılmadığından nâşî, kıral-ı müşârun ileyh tarafından bu keyfiyyet iddi'â olunup, mine'l-kadîm ta'bîrât-ı mezkûre yazılmakda iken şimdi dirîğ olunmasının sebebi aranılarak, birkac yüz seneden berü taraf-ı Saltanat-ı seniyye'den tasdîr buyurulmuş olan nâme-i hümâyûnlar, hazîne-i evrâklarında mahfûz olmağla, irâ'esiyle isbât-ı müdde'â olunması zımında Hâriciyye Nezâreti hânesinde bir gün hazîne-i merkûmeye [37b] da'vet etmeleriyle 'azîmet olunarak, Hudâvendigâr-ı esbak Sultân Mehmed Hân-ı Râbî hazretleri zemânından berü bi'l-cümle selâf-ı 'Osmâniyye cenâblarından yazılmış olan nâme-i hümâyûnlar lede'l-mütâla'a, cümlesinde ta'bîrât-ı mezkûre münderic bulunmuş olduğundan, keyfiyyeti ol vakit Hâriciyye Nâzırı bulunan devletlü Rif'at Paşa hazretlerine beyân olunarak, ba'de-ezîn emsâline tatbîkan ta'bîrât-ı mezkûrenin derciyle ref'-i kîl ü kâl olunmuşidi. Ancak hazîne-i mezkûrede şehîd-i sa'îd cennet-mekân-ı firdevs-âşiyân Sultân Selîm Hân-ı Sâlis hazretleri cânibinden Napolyon-i mûmâ ileyhe şeref-tasdîr buyu-rulmuş olan nâme-i hümâyûn-i gayr-i resmî dahi bi'l-müşâhede sûretleri istinsâh olunarak mecmû'a-i mahfûzada mastûr bulunduğundan, işbu târîhe dahi derc ü imlâ kılındı.

Sûret-i nâme-i hümâyûn. Haşmetlü miknetlü meveddetlü Françe İmperatoru ve Pâdişâhı ulu dostumuz Evvelki Napolyon cenâbları! Gayr-

◊ 1 Muharrem 1257 = 23 Şubat 1841.

ez-tekellûfât-ı resmiyye kelâm-ı muhâlesat-encâm iblâğıyla istinbây-ı hâtır-ı safvet-mezâhirden sonra dostâne inbâ olunur ki, devleteyn beyninde derkâr olan muhâlesati te'kîd ve bi'l-istihkâk hâ'iz olduğunuz şân-ı İmperatorî'yi tehniyet zımında taraf-ı Şâhâne'mizden ibrâz-ı hüsn-i niyyet olunarak resmî nâme-i hümâyûnumuz tasdîr ve sefirimiz ile tesyîr olunduğundan mâ'adâ, iki pâdişâh beyninde tarh-ı esâs-ı mahremiyyet ile bilâ-tekellûf işbu vedâd-nâme-i mahsûsumuz ile dahi şu vechile iş'âr olunur ki, devleteyn miyânında kadîmî ve tabî'î mü'esses ve pâydar olan hulûs u muhâdenet bu def'a mücâveret hasebiyle müterakkî ve hüsn-i mu'âşeret levâzımının icrâsına evvelkiden ziyâde tarafeynden ri'âyet olunacağı ve ahad-i tarafeyn yekdîğerden istizhâr ve isti'ânet ederek nice me'âsir-i hasene zuhûru müteyakkın ve meczûm idüğü âşikâr ve bedîhîdir. Kaldı ki Devlet-i 'aliyye'mize iddî'âsı mahsûs zât-ı gayret-simâtınız olan hayr-hâhî ve safvetin semeresini isbât ile ba'zı menâfî' ve Saltanat-ı seniyyemiz maslahatına dâ'ir me'âsirde taraf-ı imparatorî-lerinden sarf-ı himmet olunacağı vâreste-i kayd-ı iş'âr ise de, bunlara dâ'ir vesâyâ-yı dostânemiz Sefîr-i mûmâ ileyhın ta'lîmâtında etrâfiyle mastûr ve Âsitâne-i sa'âdetimizde mukîm olan Maslahat-güzâr Rufen'in mazbatasında dahi muharrer ve mezkûr olmağla, sefirimiz mûmâ ileyhın ifâdât-ı mahremânesi karîn-i i'timâd kılınarak, bu husûslarda şî'âr-ı gayret-keşî ve muhâlesat ve şerâyit-ı hayr-hâhî ve meveddetin isbât ü icrâsı me'mûl-i dostânemizdir. Bâkî hemîşe merkez-i haşmet ve imparatorîde 'âfiyet ile ber-karâr olası; fi 11 Muharrem sene 1221[◊].

Cennet-mekân-ı müşârun ileyh hazretleri cânib-i şeref-menâkıbından tasdîr buyurulan dîğerk nâme-i hümâyûn-i gayr-i resmînin sûretidir. Ba'de'l-elkâb kelâm-ı muhâlesat-encâm ve peyâm-ı dostîrtisâm iblâğıyla istinbây-ı hâtır-ı velâ-mezâhirden sonra dostâne inhâ olunur ki, dost-ı (دستق) müttefik ve sadîk-ı muvâfik miyânında merâsim-i vedâd ü ittihâddan [38a] olan mürâselâta ri'âyet ve ol cihetle tarafeynin hüsn-i niyyât ve mekâsıd-ı hayr-hâhanesine yek-dîğerkın vukûf u ittilâ'ı esbâbını istihsâle dikkat olunmak cânibeyn 'indinde mer'î ve mu'teber ve derece-i hulûs u safvet ve mertebe-i yek-cihetî ve muhâdenet, ba'de-ezîn kayd-ı tafsilden müstağnî olacak sûret-i mergübeyi kesb etmiş olduğu bedîhî ve ezher olmağla, bundan akdem mersûl-i sûy-i dostâneleri kılınan vedâd-nâme-i hâlsânemize cevâb olarak vârid olan rakîme-i imparatorîniz vâsıl-ı dest-i ihlâs-peyvestimiz oldukda, zât-ı hümâyûnu-muza ibrâz ü izhar olunan fart-ı hürmet ü ri'âyetiniz nezd-i muhibbâne-mizde fevka'l-hadd memnûniyyetimize bâdî ve hakk-ı dostânenizde rûz-efzûn olan meyl ü rûkûn ve meveddet-i safvet-nümûnumuzun ez-ser-i nev

tezâyüd ü te'kîdini mü'eddî olmuştur. Me'âl-i ülûke-i imperatorînizden müstebân olduğu vechile düşmen-i müşterek 'aleyhine bu def'a dahi vâki' olan galebe-i mûrisetü'l-iftihârınız nezd-i ittifâkkârânemizde ne mertebelerde mûcib-i ibtihâc olduğu, güncâyış-pezir-i havsala-i ta'bîr olmamağla, sürûr-i bâl ile tehniyete ibtidâr ve tarafeynden yek-dîğere nice nice böyle tebrîkât merâsîmi icrâ olunmak temenniyâtı tefe"ülen tekrâr kılındığı ve el-hâletü hâzih mevsim-i şitâya bakılmayarak Tuna boyunda ve İsmâ'îl tarafında külliyyetlü asakir-i hamiyet-me'âsirimiz cem' u ihşâd olunmakda olup, top ve mühimmât ve sâ'ir edevât-ı harb ve âlât-ı hasânet îsâliyle a'dânın 'ale'l-gafle tehattı eylediği memâlik ve erâzî tathîr olunmak ve bâ-'avn-i Bârî Memâlik-i Şâhâne'miz yed-i a'dâdan ba'de'n-nez' düşmen üzerine sarf-ı himem-i kâmile ile intikâm-ı kadîmin ahzına yâverî-i nusrat-ı İlâhiyye istid'â olunmak husûsu karâr-dâde-i irâde-i seniyyemiz olmağla, ilerü sevk olunmakda olan cüyûş-i hamiyet-hurûşdan mâ'adâ, Ordu-yi hümâyûn-i zafer-makrûnumuz dahi Der-sa'âdet'imizden karîben tahrîk olunmak üzere olduğuna mebnî, Devlet-i 'aliyye-i kaviyy-i şevketimiz ile Françe Devleti gibi iki devlet-i fahîmenin ittihâd-ı zâtîmiz ile böyle te'âzudu in-şâ'e'l-Melikü'n-Nâsır düşmen-i tabî'imizin rûy-i arzdan imhây-ı sevâd-ı fesâdını mü'eddî olacağı hulûs-ı niyyet ile mes'ûlüm olmakdan nâşî, taraf-ı imperatorînizden pey-der-pey me'âsir-i matlûbe, ya'nî galebe-i külliyye ile hezîmet-i a'dâya dâ'ir ahbâr-ı mergûbe zuhûru ve şimdiye dek Leh kıt'asının külliyyen âverde-i kabza-i teshîr olmuş bulunması, muntazır-ı hâlisânem idüğü zâhirdir. Ve tertîbâtımızın keyfiyyetine ittîlâ' kesbiyle ana göre usûl-i hâliyenin tarafeynden tatbîkî matlûbunuz ve ta'yîn olunan murahhasımızın savb-ı dostânenize vusûlü muntazırınız idüğü mazmûn-i nâme-i ihlâs-'allâmenizden münfehim ve nümûdâr olup, ancak Der-sa'âdet'imizde ikâmet üzere olan elciniz asâletlü Sepastiyan sadîkımız ile tertîbât-ı seferiyye ve mevâdd-ı sâ'ireyi bu tarafda me'mûrumuz mahremâne müzâkereden hâlî olmadığımıza mebnî, tafsîlât-ı mezkûre elçi-i mûmâ ileyh tahrîr u iş'ârından şimdiye dek ma'lûm-i ihlâs-lüzûmunuz olacağı misillü, murahhasımız mûmâ ileyh [38b] Der-bâr-ı devlet-karâr'ımızdan bundan akdem tahrîk ve cânib-i haşmet-câlibinize şitâb u sür'at ile 'azîmeti te'kîd olunmuş olduğuna nazaran, ol dahi bu günlerde ol cânibe kadem-res-i vusûl olmuş bulunacağı bedîhîdir. Kaldı ki elciniz mûmâ ileyh bu def'a sütte-i seniyye-i Şâhâne'mize takdîm eylediği takrîrinde, birâder-i asâlet-perveriniz rütbetlü Jozef cenâbının Napoli ve dîğere birâder-i ri'âyet-eseriniz rütbetlü Luyis cenâbının Felemenk kırallıkları, taraf-ı hümâyûnumuzdan kabûl ve tasdîk olunmak iltimâsı muharrer ve hânedân-ı haşmet-bünyânınız hakkında mültezem-i Şâhâne'm olan hürmet ü ri'âyet iktizâsı üzere bu vechile iktisâb-ı şân ü şöhret eylemeniz, nezd-i muhib-

bânemizde mâ-bihi'l-huzûz idüğü âşikâr u ezher olmağla, gerek Napoli ve gerek Felemenk kiralıkları dahi ber-tıbk-ı iltimâs taraf-ı Devlet-i ‘aliyye’imizden kabûl ve tasdîk olunduğu beyânı, vesîle-i ‘arz-ı ihlâsımız olmuştur. Bi-mennihi'l-Mevlâ lede'l-vusûl devleteyn-i fâhîme-teyn düşmen-i müşterek ‘aleyhinde müttefikâne sarf-ı himmet etmekte ve taraf-ı imperatorînziden mesâlih-i Devlet-i ‘aliyye’imiz iltizâmına dâ’ir âsâr-ı hayr-hâhî her bâr müşâhede olunmakda olmağla, bundan böyle dahi levâzım-ı muhâberât ve mahremiyetin ‘ale’-d-devâm icrâsı ve muktezây-ı müvâlâtın ibkâsı ve be-tahsîs düşmen-i müşterekin min külli’l-vücûh kesr-i bâzû-yi nahveti esbâbının istihsâli dırâhşandır. Bâkî hemîşe mesned-i haşmet ve imperatorîde ‘âfiyet ile ber-devâm olasız; fî gurre-i Cu[mâdelûlâ] sene 1222[◊].

Nâme-i hümayûn-i gayr-i resmînin dîğerk sûreti. Bunlar kâ’ime olarak tahrîr, imzâ ve mühr-i hümayûn kenârına vaz’ olunmuşidi. Ve mühr-i hümayûnun yazusu yalnız mahlas-ı hümayûn olan İlhamî hakk olunmuşidi.

Kelâm-ı muhâlesat-encâm ve peyâm-ı dostî-irtisâm iblâğıyla istinbây-ı hâtır-ı safvet-mezâhirden sonra dostâne inhâ olunur ki, devletlerimiz beyninde öteden berü pâydâr olan bünyân-ı âştî vü tevâd esâsı, kavî üzere mebnî ve tehâbb u ittihâd-ı tarafeyn yevmen fe-yevmen tezâyüdpézîr olmakda idüğü beyân ü iş’ârdan müstağnî olduğundan başka, zât-ı haşmet-simâtınıza mahabbet-i kâmile-i Şâhâne ve kemâl-i hürmet ü i’tibâr-ı Mülûkâne’imiz âşikâr idüğü ‘ind-i imperatorînzide zâhir u bedîdâr ve taraf-ı imperatorîlerinden dahi zât-ı hümayûnumuzda derkâr olan hulûs u safvet ve hayr-hâhî vü muhâlesat iktizâsınca mesâlih-i Saltanat-ı seniyyemiz cenâb-ı haşmet-câlibinizden iltizâm olunduğu nezd-i hümayûnumuzda bâhir u nümûdâr olmağla, bu bâbda tafsîl, hâsılı tahsîl kabîlindedir. Bu def’a taraf-ı şehriyârımıza firistâde kılınan nâme-i mahsûs-ı imperatorîlerini, Der-sa’âdet’imizde mukîm asâletlü elciniz Sepastiyân Ceneral¹, huzûr-i hümayûnumuzda takdîm birle me’âl ü mezâyâsını ve kurta-i gûş-i sıdk u istikâmeti kılınan ifâdât-ı hâlisâne-i imperatorânelerini bi-tıbkıhâ tebyîn ü tefhîm etmekle, mazmûn-i nâme-i muhâlesat-nümûn ve ifâdât-ı safvet-makrûn-i imperatorîleri mû-be-mû ma’lûm-i Şâhâne’imiz olmuştur. Mermûz-i zât-ı safvet-i simât-i [39a] imperatorînz olan cevher-i kiyâset ü nasafet ve âsâr-ı nîk-hâhî vü

◊ 1 Cumâdelûlâ 1222 = 7 Temmuz 1807 Salı.

1 General Sebastiyân ile ilgili olarak 38b’nin sağ alt kenarında aynı kaligrafi ile şöyle bir kayıt vardır: “İşbu Sepastiyân Ceneral altmış beş târihine kadar Paris’de ber-hayât idi. Orada bulunduğumuz evânda kendüsüne Marşallık gücile verilmişidi. Esnây-ı ülfetde Şehîd-i sa’îdi medh u senâ ederdî”.

muhâlesat iktizâsınca şimdîye kadar zuhûra gelan me'âsir-i hayr-hâhâne ve maslahat-ı saltanat-ı seniyyemizi iltizâmda zâhir olan hamîyyet-i tâmme, mûcib-i memnûniyyet-i Mülûkâne'miz olarak levâzım-ı muhâlesat ve ittihâd-kâ[r]fînin te'kîd ü tezyîdini müstelzim olduğundan mâ'adâ, zikr olunan nâme-i vedâd-'allâmenizde 'akd edeceğiniz musâ-laha-i hayriyyenin ittihâz olunacak esâsının mâdde-i ûlâsı dâ'imâ ve müstemirren cemî' Memâlik-i mahrûse'mizin istiklâl ve serbestiyet-i tâmme vü kâmileleri olacağı tasrîh u i'lân olunmuş ve elciniz mûmâ ileyhe cânib-i haşmet-câlib-i imperatorîlerinden i'tâ kılman Rütbe-i Ûlâ Nişânı'nın taraf-ı Şâhâne'mizden i'tâ kılınması husûsu dahi zikr u beyân kılınmış olmak hasebiyle, bu def'a dahi bu vechile ibrâz-ı me'âsir-i hayr-hâhâne ve muhâlesat-i imperatorîleri, müstevcib-i kemâl-i mahzûziyyet ve cenâb-ı haşmet-me'âbiniz ve öteden berü derkâr olan vüdd ü mahabbet-i kâmilemizi bir kat dahi tezyîd eylediği vâreste-i kayd-ı işâretidir. Zât-ı haşmet-simâtınıza samîmî ve hakîkî olan mahabbet ve hürmet ü i'tibârımız resîde-i derece-i kemâl idüğü, nezd-i imperatorîlerinde ta'rîf-den mu'arrâ ve ifâdât ve ihtârât-ı hâlisâneniz kemâ hiye hakkuhâ icrâ oluna geldiği rûşenâ olmağla, elciniz mûmâ ileyhin dahi hîdemât-ı Saltanat-ı seniyyemizde ibrâz eylediği sa'y ü gayret ve ittihâd-ı cânibeynin te'kîd ü teşyîdi emrine ihtimâm ü dikkati, pesendîde-i tab'-ı Şâhâne'miz olup, sezây-ı tatyîb olunduğuna mebnî, iltimâs-i imperatorîleri üzere nişân-ı mezkûrun elciniz mûmâ ileyhe taraf-ı hümâyûnumuzdan i'tâsiyle taltîf ve düşmen-i müşterekimizden Karadeniz tarafından vukû'u melhûz olan mazarratının def'iyçün Donanma-yı hümâyûn'umuzun bahr-ı mezkûre tarafına îsâlî tertîb ve sūfün-i hümâyûnumuz techîz birle hemân tesyîr olunmak üzere iken Moskovlu'nun on beş kıt'a sefâyini Akdeniz Boğazı'nda kâ'in Bozca-ada pîşgâhına vürûd ile ada-i mezkûra pây-endâz-ı nuhûset olduklarından, anların müdâfa'asiyçün mücehhez olan donanmamızın bir mikdâriyle kapudân-ı deryâmız ol tarafa tesyîr olunup, a'dây-ı bed-tebârın üzerlerine hücûm içün muvâfakat-ı hevâya terakkub u intizâr üzere olmağın, in-şâ'e'r-Rahmân hubûb-i bâd-ı şurta-i tevfiik ile çend rûz zarfında maslahat-ı mezkûre 'inâyet-i hazret-i Melik-i Nasîr ile hüsn-i hitâm bulacağı ve Der-sa'âdet'imizde kalan sūfün-i hümâyûnumuzun techîzleri kemâle resîde olduğundan, hitâm-ı maslahat-ı mezkûrede Donanma-yı hümâyûn'umuzun mükemmelen Karadeniz'e ihrâc ü irsâli musammem idüğü ve Ordu-yi hümâyûn'umuz dahi a'dâ üzerine hamle ve hücûm içün ilerüye doğru 'azîmet üzere olduğu ve taraf-ı imperatorînizden dahi a'dây-ı müşterek üzerine her taraftan hücûm olunmuş idüğü, elciniz mûmâ ileyhin ifâdesinden müstefâd olmağla, düşmenin mazhar-ı kahr u demâr oldukları haberinin vürûduna intizâr-ı Şâhâne'miz derkâr idüğü beyânıyla işbu nâme-i [39b]

vedâd-‘allâme-i mahsûsumuz tahrîr u imlâ ve savb-ı haşmet-evb-i imperatorînze tesyîr u isrâ kılındı. İn-şâ’e'l-Mevlâ lede'l-vusûl ittihâd ü muvâ-fakat-i tarafeyn derkâr ve hulûs u muhâlesat-i cânibeyn ke'ş-şemsi fî vasatı'n-nehâr zâhir u âşikâr olmağın, bundan böyle dahi mahabbet-i tarafeyn müzdâd ve levâzım-ı ittifâk-kârî icrâ kılınarak, mesâlih-i tarafeyn karîn-i hüsn-i sûret olacağı bî-irtiyâbdır. Bâkî hemîşe mesned-i haşmet ve imperatorîde ‘âfiyet ile ber-devâm olasız; fî 11 Receb sene 1222[◊].

Cennet-mekân Sultân Mustafa Hân-ı Râbi‘ hazretleri câniblerinden dahi ba‘de'l-cülûs Bonaparta (يوكابارطة) tarafına tasdîr buyurulan nâme-i gayr-i resmînin sûreti dahi teberrûken kayd olundu. Ba‘de'l-elkâb kelâm-ı muhâlesat-encâm ve peyâm-ı dostî-irtisâm iblâğıyla istinbây-ı hâtır-ı safvet-mezâhirden sonra dostâne inhâ olunur ki, Devlet-i ‘aliyye'mizin Fransa Devleti mine'l-kadîm dost-ı ehabb u ahlâsı olup, dâ‘imen ve müstemirren dostluk ve mahabbet-i samîmenin te‘kîdi cânibeynin mâ-bihî'l-maksudı olduğu ‘âmme-i ‘âlemiyâna ma‘lûmdur. Be-tahsîs cenâb-ı haşmet-me‘âbinızın meftûr oldukları cevher-i kiyâset ve nasafet ve vufûr-i safvet ü hakkâniyyet iktizâsınca Devlet-i ‘aliyye'miz hakkında zuhûra gelan etvâr-ı muhibbâne ve usûl-i müttetikâneniz beyne'd-devleteyn râbîta-i müvâlât ü muhâlesati kat-ender-kat teşyîd eylediği kazâyây-ı müsellemeden ve Saltanat-ı seniyyemizin mesâlihi, mültezem-i hâlisâneniz olarak hayr-hâhlik ve safvetiniz umûr-i vâzıhadan olduğu mû-be-mû ma‘lûm-i Şâhâne'miz olalıdan berü cenâb-ı haşmet-simâtınıza bi'l-vücûh vusûk u i‘timâdımız derkâr ve zât-ı imperatorînze samîmî ve hakîkî meveddet-i kâmile husûle geldiği âşikârdır. Binâ‘-berîn ‘arz-ı mahabbet-i derûniyyeye vesîle-cû olduğumuz bedîhî ve cülûs-i meymenet-me‘âlimiz vukû‘uyla mesâlih-i mülkiyyemiz ile iştigâlimiz cihetiyle bu merâsimin icrâsına ve ‘ale'l-husûs muhâberât-ı mahremâneye vakit olmamış ise de cânib-i imperatorînze meveddet-i kâmilemiz derece-i kemâlde idüğü ve bundan böyle ifây-ı levâzım-ı vüdd ü musâfât ve icrây-ı merâsim-i muhâberât mer‘î olduğu müncelî devletimiz beyninde bir gûna teklîf ü tekellûf olmayup, bi'l-vücûh tarafeynin hüsn-i emniyyet ü i‘tikâdı, min-gayr-i ‘ivazın Saltanat-ı seniyyemiz hakkında zuhûra gelan me‘âsir-i hayr-hâhâneniz nezd-i Mülûkâne'mizde zâhir idüğü emr-i gayr-i hafî olduğundan mâ‘adâ, bu def‘a Rusya Devleti'yle vâki‘ olan sulh u salâh ve Devlet-i ‘aliyye'miz ile dahi Rusya Devleti miyânında i‘âde-i müsâlemeye ‘arz-ı tevassut ile sened-i mu‘âhedeye derc olunmuş olmağla, bu husûs dahi başkaca bâdî-i mahzûsiyyet olmuşdur. Beyne'd-devleteyn cârî olan usûl-i mahremâne ve yek-cihetiye ri‘âyet, ehass-ı metâlib-i dostânemiz idüğü ve ‘arz olunan tevassut-ı imperatorîleri, karîn-i kabûl-i [40a]

Mülûkâne'miz olduğu ve Paris'de müzâkere-i musâlahâ mâddesine dahi izhâr-ı muvâfakat kılındığı beyânıyla işbu nâme-i mahsûs-ı hümayûnu-muz tasdîr ve savb-ı imperatorînize tesyîr olunmuşdur. İn-şâ'e'l-Mevlâ lede'l-vusûl zât-ı haşmet-simâtınıza derece-i mahabbet ü meveddetimiz ma'lûm-i hakâyık-melzûm-i imperatorînik oldukda, bundan böyle dahi zâtlarımız beyninde 'ârıza-i tagyîrden berî olan meveddet-i kâmile lâzi-mesince dostâne ve mahremâne merâsim-i zebân-zedeye ri'âyet ile usûl-i yek-cihetî ve muvâfakatin icrâsı dırahşândır. Bâkî hemîşe mesned-i haşmet ü imperatorîde 'âfiyet ile ber-devâm olasız; fî 17 [Receb] sene 1222 [◊].

Sefîr-i müşârun ileyhın 'azîmet eylediği bâlâda beyân olunmuşidi. Sefîr-i müşârun ileyh sefâret-nâmesinde beyân eylediği üzere [Bâhir Efendi'nin uzunca ilâvesi burada sona ermiştir; Metin, s.274'te kaldığımız yerden devam ediyoruz]

Metin, I,286'da Vâlîde Kethudâsı Yûsuf Ağa hakkında verilen bilgilerle ilgili olarak vr. 44a'nın sol kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: **"Bu bâbda müşârun ileyh Yûsuf Ağa haklı olup, Cezzâr Paşa'nın 'isyân edeceği derkâr idi. Mu'ahharan Mehmed 'Ali Paşa Devlet-i 'aliyye'ye ne dürlü hıyânet eylediği ve İngiltere ittifâkı olmasa idi, hükûmet-i 'Osmâniyye'yi külliyyen mahv etmek niyyet-i fâsidesinde olduğu cümle-i 'âlemiyâna ma'lûmdur. Ya'nî bu husûsda İngiltere ittifâkı olmayaydı, Cezzâr'ın yalnız beceremeyeceği dahi melhûz idi. Bu bâbda vükelâyâ i'tirâz nâ-becâdır. Buraları Sâhib-i Târîh fark edememiş ve yâhûd li-garazın icrây-ı nefsanîyyet zımnında yazması dahi melhûzdur"**.

Metin, I,269'da Âsım Efendi'nin, Fransa'da Muhibb Efendi'nin birtakım kişiler sebebiyle çektiği sıkıntıları dile getirmesiyle ilgili olarak vr.44b'nin sağ kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: **"Âsım Efendi'nin bu bâbda vükelây-ı vakte olan ta'rîzâtı becâ olup olmadığı mechûl ise de, ancak mûmâ ileyh Muhibb Efendi'nin hengâm-ı sefâretinde müretteb-i me'ânî olmayarak ziyâdesiyle dûcâr-ı zarûret olduğu mervîdir. Ve ol hengâmda ta'yîn olunan süferâ dahi buna makîs olarak, hattâ Hâlet Efendi'nin sefâretinde Bonaparta'nın enfiye kutusu derûnunda altûn gönderdiği dahi rivâyet olunmuşdur"**.

Metin, I,298'de Âsım Efendi'nin Paris'te Sefîr Muhibb Efendi hakkında anlatıkları ile ilgili olarak vr.47b'nin sağ kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: **"Âsım Efendi'nin işbu sözlerinden kendüsünün efkâr-ı 'atîka ve ta'assub ashâbından olduğunu isbât edüp, hüner ü ma'rifetine göre vakt ü zemâneyi 'ârif olmayarak 'Bâ-**

dostân telattuf bâ-düşmenân müdârâ' kâ'idesine ri'âyet etmamesi kendüsüne nakîsadır”.

Metin, I,301'de Âsım Efendi'nin vükelâyâ biraz yüklendiği kısımlarla ilgili olarak vr.48b'nin sağ kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkekle yazılmış şöyle bir kayıt vardır: **“Devlet-i ‘aliyye yeniçeri eşkıyâsından dolayı hasta olup, şiddet-i kelâm ise kuvvet-i askeriyeye merbût olup, o dahi mefkûd olduğu hâlde vükelây-ı hâzıra doğrusu sûret-i hazzâk göstermişlerdir”.**

Metin, I,318'de Vezîr Ebûbekir Paşa'nın şahsiyeti ile ilgili olarak verilen bilgiler çerçevesinde vr.53b'nin sağ kenarında aynı kaligrafi ve siyah mürekkekle yazılmış şöyle bir kayıt vardır: **“Hattâ müşârun ileyh ol derecelerde ta‘azzum ve mükâbere ashâbından imiş ki, sabâhleyin haremde çıkar iken evvelâ sarığı çıkup, çavuşlar anı alkış ederek, ba‘dehû kendüsünü alkışlarlar imiş ve sakalının istifi bozulmamak için baş kımıldatmaz idüğü ve daha nice garâyibi mervîdir”.**

Metin, I,327'de Rumlar'la ilgili olarak verilen bilgilerle ilgili olarak vr.54b'nin sağ kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkekle şöyle bir kayıt vardır: **“Hakikat bunların karârı otuz altı senesinde¹ ‘isyâna netice vererek Devlet-i ‘aliyye'ye onulmaz bir yara açmış, ancak kendülerine de kalmamışdır”.**

Metin, I,329'da Dimitraşko Bey'in âilesinin başına gelenlerle ilgili olarak vr.55a'nın sol kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkekle şöyle bir kayıt vardır: **“Dimitraşko Bey bunu hazm edüp, kimesneye ifşâ etmamek kendüsünce hayırlı imiş”.**

Metin, I,329-330'da Dimitraşko Bey'in âilesinin başına gelenleri şikâyeti ile ilgili olarak vr.55a'nın sol kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkekle şöyle bir kayıt vardır: **“Zâhir-i hâlde sûret-i keder göstermişler ise de, bâtında ba‘zısının hased etmiş olacağı emr-i tabî‘idir”.**

Metin, I,333'te Sadr-ı vakt bulunan Hâfız İsmâ‘îl Paşa ile ilgili olarak vr.56a'nın sol kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkekle yazılmış şu kayıt vardır: **“Şehîd-i sa‘îd, müşârun ileyh İsmâ‘îl Paşa hakkında ‘Hayyeyi koynumuzda taşımışız’ deyü tefevvüh buyurmuş oldukları mervîdir”.**

Metin, I,334'teki Şeyhulislâm'ın şahsiyeti hakkında söyledikleri ile ilgili olarak vr.57a'nın sol kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkekle yazılmış şöyle bir kayıt vardır: **“Sâhib-i Târîh ‘Âsım Efendi'nin Topal Şeyhulislâm'a olan buğzu, veliyy-i ni‘meti olan Sultân Selim hazretlerine olan**

1 Yunan İsyânı'nın başlaması, 9 Cumâdelülâ 1236/12 Şubat 1821 tarihindedir; bk. meselâ Danişmend, *JOTK*, IV,104.

hiyânetinden olmayup, kendi hakkında ‘adem-i iltifâtından neş’et ettiği yine kendi ifâdesinden müstebân oluyor”.

Metin, I,338'deki “mesmû‘-i Şehriyâr-ı zemâne olmağla, rikâbda nâzikâne: “Bizim İbrâhîm Kethudâ, Devlet-i ‘aliyye'min bende-i sâdıkı ve rüşd ve re’y ü reviyet cihetiyle ebnây-ı cinsinin fâ’ikı, kâr-güzâr âdemdir’ zemînlerinde hüs-n-i mu‘âşeret eylemelerini emr u sipâriş buyururlar idi” şeklindeki bilgilerle ilgili olarak vr.57b'nin sağ kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: **“Vâkı‘â öyle imiş ise de vukû‘ bulan gaflet ve hatâsı, veliyy-i ni‘metinin şehâdetine ve kendüsüne dahi bâdî olmuştur”.**

Metin, I,342'de geçen “Prenc” kelimesi ilgili olarak vr. 58b'nin sağ kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: **“Sahîhi prensdir”.**

Metin, I,362'de “Devlet-i ‘aliyye'nin bir zemândan berü mübtelâ oldu ğu sefer gâ’ilesi, ol makûle mevâdda [M1 141] küllî mâni‘ ve ferâ’izden nevâfile iştigâle dest-res olmamak tarîkasınca, umûr-i dâhiliyye nizâmına teferruga-i zâcîr u râdi‘ olmağla, hazret-i Dâfi‘u'l-beliyyât *celle şânuhû ‘an-nekâ’is/s-simât* ‘an-karîb hayırlı nisâb-ı fevz ü ferecden mazhar-ı nasîb eylemekle, meşâgil-i hâriciyye-i Devlet-i ‘aliyye’yi ber-taraf edüp” kısmı ile ilgili olarak vr.65a'nın sol kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: **“Âsım Efendi'nin şu ifâdesi, nükteli ve tevriyeli olarak hükûmet-i vakte münfa‘il olduğunu bildirir”.**

Metin, I,364'te Napolyon'un nutku gazetelerde neşrettirmesi ile ilgili olarak vr.65b'nin sağ kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: **“Unvân-ı mezkûrenin dercinden maksadları, gazetelere yazdırılarak ‘âleme i‘lân ü iftihâr olunmak için idü ği derkârdır”.**

Metin, I,369'da Hâlet Efendi'nin söz konusu edildi ği bilgilerle ilgili olarak vr.67a'nın sol kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: **“İşbu nüshanın ekser mahallinde yanlışlık olarak eğerçi bu keyfiyyet istinsâh edende ise de, Hâlet Efendi'nin orada Sefîr bulunması sahîh ise de iki sefirin bir yerde bulunması mesbûk olmadı ğından ve'l-hâsıl burada ifâdede bir yanlışlık olmak icâb eder”.**

Metin, I,370'te Naapolyon'un Osmanlı Devleti'ne yaklaşımının anlatıldığı bilgilerle ilgili olarak vr.67b'nin sağ kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: **“Napolyon Bonaparta'nın irtikâbı salt bu olmayup, Avrupa târîhlerine mürâca‘at olunsa, ne makûle mürtekib ve erzel oldu ğu tebeyyün eder”.**

Metin, I,371'de Sebastiyân'ın özellikle tenkit edildi ği kısımlarla ilgili olarak vr.67b'nin sağ kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış

şöyle bir kayıt vardır: “**Âsım Efendi'nin dediği gibi de değildir. 'Afv eder, evvelâ politika ne demek olduğunu bilmeyor'**”.

Metin, I,379'da yanlış bir görevlendirmenin söz konusu edildiği bilgilerle ilgili olarak vr.69b'nin sağ kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: “**Bu keyfiyyet Devlet-i 'aliyye'de selefden halefe mevrûs olarak meselâ kâtiblikden neş'et etmişe, Tersâne hıdmeti ve donanma-yı bahriyyeden yetişmişe, kitâbet hıdmeti sipâriş olunagelmışdir. Ez-cümle yetmiş târîhinde¹ Sinob Vak'a-i mükeddiresine sebep olduğu gibi**”.

Metin, I,410'da Âsım Efendi'nin Fransızlar'a güvenilemeyeceğini belirttiği kısımlarla ilgili olarak vr.79a'nın sol kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: “**Vâkı'â Fransız milleti mütelevvinü'l-mizâc bir kavm ise de bin iki yüz yetmiş bir târîhinde vukû' bulan Rusya seferinde² Fransızlar Devlet-i 'aliyye'yi te'yîd etmişlerdir**”.

Metin, I,412'de Âsım Efendi'nin gurbette Vahîd Efendi'nin Muhibb Efendi gibi sıkıntı çektiği bilgileriyle ilgili olarak vr.79b'nin sağ kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: “**Sâhib-i Târîh 'Âsım Efendi'nin işbu kitâbı te'lifden murâdı ifâde-i vukû'ât olmayup, izhâr-ı garazdır**”.

Metin, I,412-413'te Âsım Efendi'nin devlet adamlarının Fransızlar'a aldandıklarının anlatıldığı bilgilerle ilgili olarak vr.79b'nin sağ kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: “**Vâkı'â burası sahîhdir. Ol vakit Devlet-i 'aliyye İngilterelü ile itifâk etmek hayırlı idi. ammâ kazâ vü kader yerini bulacak**”.

Metin, I,413-414'te Osmanlı Devleti'nin dışarıda bulunan elçilerinin durumları hakkındaki bilgilerle ilgili olarak vr.79b'nin sağ kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: “**Gâlibâ Devlet-i 'aliyye ol vakit süferâyâ müretteb me'âş vermeyüp, akça dahi nesyen mensiyyen hükmünde olarak pek çok zarûret çekmiş oldukları mu'aharan istimâ' olunmuşdur**”.

Metin, I,420'de Eflâk ve Boğdan'a Voyvoda tayininin anlatıldığı kısımlarla ilgili olarak vr.81b'nin sağ alt kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: “**'Âsım Efendi merhûmun buralarda hakkı ifâde etmesiyle yukarılarda olan i'tirâz hükümsüz kalacağı derkârdır. Ancak ifâdeye göre i'tirâz olunmuş ve burada dahi teslîm**

1 Rus donanmasının Sinop baskını, 28 Safer 1270/30 Kasım 1853 tarihindendir; bk. meselâ Danişmend, *İOTK*, IV,148.

2 İngiltere ve Fransa'nın Rusya'ya harp ilanı, 27 Cumâdelâhire 1270/27 Mart 1854 tarihindendir; bk. meselâ Danişmend, *İOTK*, IV,153.

kılınmıştır. Rusyalu İngilizlü'yi celb etmeyüp, İngilizlü Napolyon Bonaparta gâ'ilesinin ref'i zımında Rusyalu'yu celbe mecbûr olarak, Rusyalu dahi İngiltere ittifâkını fırsat 'addiyle Devlet-i 'aliyye'ye mazarrat eylemiş, ol vakit devlet me'mûrları buna hâcet bırakmayarak İngilizlü'yi celb lâzım idi”.

Metin, I,443'te Pehlevân Ağa ile ilgili olarak “..... hakâyık-ı eşyâ' olanlara sırr-ı meknûnu rû-şenâ oldu” şeklindeki bilgilerden sonra metnin içinde vr.89a'da Zeyl başlığı altında Bâhir Efendi tarafından şunlar yazılmıştır: “Mûmâ ileyh Pehlevân Ağa ba'de-müddetin Vezîr ve Rusyalu'ya esîr olup, çıkdıktan sonra Erzurum ve Karlı-ili taraflarında Vâlî ve Tepedelenli 'Ali Paşa fermânlu oldukda üzerine ta'yîn olunup, esnây-ı muhâsarada fevt olmuş olan meşhûr Baba Paşa'dır; 'aleyhi'r-rahmeh. Müşârun ileyh in eyâlet mührü manzûrumuz olarak nakş olunan ebyât teberrüken kayd olundu; beyt: Baba-yı 'âlem Gâzî Pehlevân * İmdâdın ister lutfuyla ihsân * Hızır ve erenler yoldaş her ân * Eylesün Rabbim 'afviyle gufrân”.

Metin, I,449'da Âsım Efendi'nin vükelâya yüklendiği kısımlarla ilgili olarak vr.90b'nin sağ kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: “Akca dînlü ta'bîrini yaşayup da bu devirde dimelü idi”. [yine buradaki bilgilerle ilgili olarak sayfa kenarındaki devamında şunlar da kayıtlıdır. “Her ne kadar Kostantîn Voyvoda hıyânete ictisâr etmiş ise de mâdâmki bu bâbda Rusyalu ile mu'âhede vardır, bilâ-ifâde icrâsı fi'l-hakîka bârid ve belki nakz-ı 'ahd demek olur. Bîhûde mûcib-i rezâlet olmuş”.

Metin, I,471'de “Devlet-i 'aliyye hakkında bidâyet-i Saltanat-ı seniyye'den bu âna kadar” şeklindeki bilgilerden “seniyye” kelimesi ile ilgili vr.97b'nin sağ kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: “semiyyeden”; nüshasında böyle yazılmış idi, ancak kangısı sahîh idüğü bilinemedi”.

Metin, I,472'de çekilmek lâ-mehâle muktezây-ı emr-i kaderdir” kelimelerinden sonra metinde vr.98a'da metinde kırmızı mürekkeple ve aynı kaligrafiyle yazılmış şöyle bir kısım vardır: “Tezyîl. Sâhib-i Târîh 'Âsım Efendi merhûm bu bâbda haklı ve ifâdesi mukârin-i sıhhat olup, Napolyon Bonaparta furû-mâyeden neş'et etmiş zorba gürûhundan olarak Mısır Vak'ası'nda Devlet-i 'aliyye'ye etdiği habâset meydânda olup ve Devlet-i 'aliyye'ye gösterdiği nümâyiş li-garazın bulunup, hattâ Sultân Selîm hazretlerine küre-i mu'azzamada olan bi'l-cümle İslâm hükûmeti, Devlet-i 'aliyye'ye ve Hristiyan hükûmeti kendüsüne 'â'id olununcaya kadar çalışacağını mahfiyyen beyân ile nümûne dahi göstererek, Devlet-i 'aliyye'yi

firîfte etmiş, ancak bi'l-cümle divel kendüsünün ‘aleyhinde olduklarına mebnî, Devlet-i ‘aliyye'ye bu sûretle görünüp, celb eylemiş idi. Lâ mehâle olarak tasmîmine muvaffak olduktan sonra Devlet-i ‘aliyye'nin dahi izmihlâlîne kalkışacağı bedîhî idi. Her ne ise kazâ nev'inden olarak Devlet-i ‘aliyye Fransalu'ya firîfte olarak İngilterelü'yü küstürmüş, hattâ meclis-i meşveretde sudûr-i kirâmdan ‘İsmet Beyefendi Fransalu tarafını iltizâm ve yine ‘İzzet Beyefendi İngilterelü bahran gelmekte Fransalu'ya tefavvuk edeceğinden bahisle İngilterelü ittifâkını müstahsen görmüş ise de [Buradaki bilgilerle ilgili olarak 98a'nın sol kenarında aynı kaligrafî ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: “Sefâretle ingiltere'de bulunmasından dolayı fi'l-cümle ma‘lûmâtı olmasından nâşî”] vükelây-ı hâzıra müşârun ileyh ‘İsmet Beyefendi tarafında bulunmuş ve İngilzülü'nün Boğaz'ı murûr edüp edemeyeceği keyfiyeti ba‘zı ashâb-ı ma‘lûmât ile ez-cümle ricâl-i Devlet-i ‘aliyye'den Yûsuf Âgâh Efendi'den lede's-su'âl İngiliz donanmasının Boğaz'dan murûr etmesi emr-i sehl olduğu vâdîsinde cevâb verilmiş ise de müsmir olmamış idi. Ba‘dehû İngiliz donanmasının Boğaz'ı murûru haber-i dehşet-eseri vârid oldukda, derhâl ‘akd olunan meclis-i şûrâyâ müşârun ileyh ‘İzzet Beyefendi en sonra ligarazın gelüp, odanın ortasında tevakkuf ile müşârun ileyh ‘İsmet Beyefendi'ye hitâben elini birbirine urup: “Gördün mü Beyefendi yediğin boku!” ta‘bîr-i galî]ziyla hitâb eylediği rivâyât-ı sahîhadandır”.

Metin, I,478'de “Mahallinde mufassalan beyân olunduğu üzere” şeklindeki bilgilerle ilgili olarak vr.100a'nın sol kenarında aynı kaligrafî ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: “Tafsîli mahalline ‘atf olunmuş ise de mahalli bulunamayup, bu sûretde işbu târîh noksân olmak lâzım gelür”.

Metin, I,490'da Boğaz'ın muhâfazasına memûr Feyzî Efendi ile ilgili olarak vr.103b'nin sağ kenarında aynı kaligrafî ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: “Umûr-i mâliyyeden neş'et etmiş âdemin elbette top ve tabya ‘ilminde ‘adem-i ma‘lûmâtiyle kusûr edeceği derkârdır”.

Metin, I,505'te Sultân Selîm'in Fransa'yı daha az zararlı gördüğü bilgilerle ilgili olarak vr.105b'nin sağ kenarında aynı kaligrafî ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: “Rusyalu'dan görilan mazarata göre bu bâbda Şehîd-i sa‘îd'e hak verilür”.

Metin, I,506'da İbrâhîm Kethudâ hakkında verilen bilgilerle ilgili olarak vr.106a'nın sol kenarında aynı kaligrafî ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: “Hilâf olması ‘akla karîbdir”.

Metin, I,508'de dipnottaki duâ ile ilgili olarak vr.107b'nin sağ kenarında aynı kaligrafî ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: “Siyâk-ı inhâyâ nazaran işbu du‘â Sultân Mahmûd efendimize olmak gerekdir”.

Metin, I,511'de Âsım Efendi'nin sihir olduğunu belirttiği bazı hâdiselerle ilgili olarak vr.108b'nin sağ kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: “**Sırr-ı fu'âdına kasırğa olduğu niçün lâyh olmadı. 'Arab câriye makberesi dahi sihre hiç yanaşmadı. Fermeson keyfiyeti bâlâda beyân olunmuşıdı**”.

Metin, I,551'de Dârussa'âde Ağası Bilâl Ağa ile ilgili olarak vr.110a'nın sol kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: “**Ağa-yı mûmâ ileyh ber-hayât bulunmuş olaydı, Şehîd-i sa'îd mübtelây-ı kazâ olmayacağı mervîdir**”.

Metin, I,530'da Kudsî Efendi hakkında anlatılanlarla ilgili olarak vr.113b'nin sağ kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: “**Bunda garaz ve hem de mübâlâğa görünür**”.

Metin, I,537'de Mûsa Paşa'nın Kâ'im-makâmı hakkındaki bilgilerle ilgili olarak vr.116a'nın sol kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: “**Serdâr-ı ekrem İbrâhîm Paşa Kâ'im-makâm nasbı husûsunu İbrâhîm Kethudâ'dan istimzâc etdikde, merkûm Mûsâ Paşa'yı intihâb eylediğini lede'l-ifâde merkûmun hüdemât-ı Devlet-i 'aliyye'de çok sitem-dîde olduğundan bahisle, bundan hayır zuhûr etmeyeceği beyân-ı hâlınden müstebân olduğunu söylemiş ise de: 'Şemar yeyüp terbiye olup, dizgini elde bulunmasıyla istediğimiz gibi kullanuruz' deyü Kethudâ-yı mûmâ ileyhın cevâb verdiği mervîdir; izâ kâne't-takdîru lâ yenfe'u't-tedbîru**”.

Metin, I,550'de İsveç Kırâlı'nın mağlûbiyeti ile ilgili olarak vr.119b'nin sağ kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: “**İsvec Kırâlı'nın mağlûbiyeti, Tatar Hân'ın İsvec Kırâlı imdâdına geleceğine mebnî, anın vaktiyle gelüp yetişmamesinden dolayı zuhûr eylediği keyfiyeti mufassalan Katerina Târîhi'nde muharrerdir**”.

Metin, I,551-553'de Rusya hakkında verdiği bilgilerle ilgili olarak vr.120a'nın sol kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: “**Rusyalu za'îf bir kavim oldukları hâlde Tatar Milleti'nin tesallutundan bîzâr olarak şikâyet etdikce, müsmir olamamasından nâşî bi'z-zarûr ta'fîm ve nizâma ibtidâr ve ehl-i İslâm girü kalarak ashâb-ı kuvvetin kazanmak emelinde olması emr-i tabî'î olmağla, keyfiyet bu dereceye resîde ve giderek Millet-i İslâmiyye'yi külliyyen şikest etmek sevda'sıyla yetmiş seferi vukû' bulmuşdur**”.

Metin, I,619-624 arasında Mü'ezzin 'Osmân'ın risâlesi ile ilgili olarak vr.140a'nın sol alt kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış Bâhir Efendi'nin şöyle bir kaydı vardır: “**Risâle-i mezkûrenin me'âli 'Âsım Efendi'nin ifâde eylediği gibi hezeyân olmayup, Mü'ezzin 'Osmân'ın**

ağzından olarak mâ-vaka'ayı ifâde ve ehl-i İslâm'ı teşcî' u teşvîk demek ise de cehl ü nâdânî cihetiyle te'sîr etmeyüp, Rusyalu'dan alınacak intikâm yerine veliyy-i ni'metleri olan Şehîd-i sa'îd'e zorbalık ve hurûc 'ale's-sultân fazîhasına mütecâser olmuşlardır”.

Metin, I,652'de Mısır kadılarında birinin câhilliğinin anlatıldığı bilgilerle ilgili olarak vr.148a'nın sol alt kenarında aynı kaligrafi ve siyah mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: “‘Âsım Efendi'yi musaddık zâtın biri Mekke-i mükerreme'ye teşrîf edüp, salât-ı cum'ada hutbe kırâ'et olundukda: “Acâyib! Burada dahi İstanbul gibi hutbeyi Türkce kırâ'et ediyorlar' deyü ta'accüb eylediğini yâd etmişdir”.

Metin, I,703'te verilen bilgilerle ilgili olarak vr.161b'nin sağ kenarında [“encâm-i kâr” kelimesinin üzerine 1 rakamı ile buna işâret edilmiştir] aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: “Burada istinsâh olunan nüshanın biraz mahalli açık olarak murâd ne olduğu mechûl olduğundan, tahmîn millet-i mezbûre ta'bîr olunmuşdur”.

Metin, I,712-713'te ve 715n'de Rumeli Beylerbeyisi Hakkı Paşa ile ilgili olarak vr.164b'nin sağ ve 165a'nın sol kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: “Müşârun ileyh Hakkı Paşa her ne sebebe mebnî ise Selânik Vâlîsi bulunan zâta infi'âl ile bâ-buyuruldu 'azl eylemiş ise de itâ'at etmediğinden, Selânik ehâlisine hitâben re'yi müşârun ileyhin menfiyyen Beşçınar'da ikâmeti bâbında kat'iyyen tekrâr buyuruldu irsâliyle ehâli-i memleketin ibrâmına mebnî, Vâlî-i müşârun ileyh Vezîr olduğu hâlde ağlayarak Selânik'den hurûc ile mahall-i mezbûrda kırk gün ikâmetden sonra 'afv ile tekrâr Selânik'e Vâlî eylemiş idüğü ve bir sebebden dolayı Hâssa Kassâb-başısı'na da infi'âl edüp, Edirne'de ihzârını Bâbı'âli'ye inhâ ve her ne kadar müsmir olmamış ise de vukû' bulan ibrâmına mebnî, emr-i Şâhâne ile ihzâr eylediği mervîdir. [165a] Müşârun ileyh Hakkı Paşa Der-i devlet'e inhâ edüp, üç sene Rumeli Eyâleti'nde ibkâ olunur ise akca ve mühimmât taraf-ı devletden ve asker kendüsünden olarak Rusyalu'dan ahz-ı intikâma müte'ahhid olduğu ve gâlibâ akca dahi kendüsünden olmak üzere idüğü mervîdir. Müşârun ileyh dedikleri kadar mecnûn olsa da Hüseyin Paşa kadar değilmiş, fekat ziyâde hûn-rîz imiş. Evâ'il-i saltanat-ı Mahmûd Hânî'de Eğriboz'dan sadârete celb için Hasekî ta'yîn olunmuş ise de irtihâl eylemiş bulunmuş idüğü mesmû'dur. Anadolu'ya nakli evânda Edirne'de askerî tâ'ifesi, 'ulûfe-i müterâkime mutâlebesiyle hak âret-i 'azîme edüp, bu dahi vükelây-ı hâzıranın desîselerinden neş'et ettiği mervîdir”.

Metin, I,715-716'da Rumeli Beylerbeyisi Hakkı Paşa ile ilgili olarak vr.165b'nin sağ kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle

bir kayıt vardır: “**Vükelây-ı hâzırânın Hakkı Paşa'yı istirkâb edüp, Hâfız İsmâ'ül Paşa'yı etmameri (ایشماملری) cây-ı ta'accüb ve farkına varmamaları kati hamâkatdır; izâ câ'e'l-kazâ 'amiye'l-basar**”.

Metin, I,726'da Mısır'daki Mahalletü'l-kübrâ denilen yerle ilgili olarak vr.167a'nın sol kenarında aynı kaligrafi ve siyah mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: “**Mahalletü'l-kübrâ, İskenderiyye'den yukarı Mısır'a yakın bir iklimdir**”.

Metin, I,809'da dipnottaki Mâbeyinci Ahmed Bey ile ilgili olarak vr.186a'nın sol kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: “**Bî-çâre mûmâ ileyh Ahmed Bey, Körfez'de kâ'in sâhil-hânesi verâsında su yolunda ihtifâ edüp, teharrîye gelenlere sâhil-hâne bekcisi nemek-be-harâm lisâniyle 'Yokdur!' deyüp, göz ve kaşıyla ihtifâ olunan mahalli işâr etmekle, kazâ vü kader yerini bulmuştur**”.

Metin, I,823-824'te söz konusu edilen Yûsuf Ağa ile ilgili olarak vr.189a'nın sol kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: “**Mûmâ ileyh Hicâz 'avdetinde Çepar-zâde Süleymân Bey'de bir müddet müsâfir olarak mîr-i mûmâ ileyh: 'Emniyyet olunamaz, Mevlâ kerîmdir, gitme! Her nasıl olsa muhâfazaya zâminim' deyü nush u pend etmiş ise de, Sultân Mustafa'nın 'afvına magrûren gelmiştir**”.

Metin, I,831'de Kabakçı Mustafa Vak'ası ile ilgili olarak vr.190b'nin sağ kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: “**Ellerinde bu kadar asâkir-i cedîde ile sizleri zîr u zeber etmedikleriyçün bu vechile müstehak olmuşlardır**”.

Metin, I,849'da “**Lâyihâ Tevârîh-i sâlifede mastûr olduğu üzere bu makûle vekâyi'lerde ecnâs-i nâs bi'l-cümle îstâde-i makâm-ı şekâvet ve ehl-i 'ırz ve esnâfın büyüüt ve dekâkîni 'urza-i târâc ü gârât olageldi ğine mebnî, ibtidây-ı zuhûr-i vak'ada kimi zâd ü zevâde kaydına pûyân ve kimisi serdâblara gürîzân olmak gibi sûretler ile tedârük-i ihtimâya şitâbân ve kümûn ü kemîn-i hafâdan nümâyân olacak çehre-i mehûl ü müdhişeye nigerân iken, [mısrâ]': Ne kân saçıldı, ne dükkân açıldı mü'eddâsınca**” şeklindeki bilgiler yerine vr.192a'da metne yazılanlar şöyledir: “**Agrebü'l-garâ'ib İşte yeniçeri ortaları, kîse-i tasavvurlarına güncâyış mertebesinden efzûn 'atâyây-ı Şâhâne ile mültefit ve kılâ'-ı merkûme yamaklarının revîşleri şeref-yâb-ı ilbâs-i hil'at ve ta'yîn-i revâtib 'inâyetiyle hâ'iz-i mâye-i kudret ü menzilet oldukdan sonra, geldikleri yola da peymâ ve müctema' olan efrâd-ı kesîr benâtü'n-na's-âsâ tefrika-pezîr oldu. Bu makûle uhdûsede ehâlî-i 'ırzın dâmen-i nâmus ve mâlları giriftâr-ı hâr u âzâr oluna geldiği mazbût-ı tecribe-güzârân-ı rûzgâr olduğundan, ibtidây-ı zuhûr-i vak'ada kimi etmek**

kapmak ve kimi ihtifâya kacmak gibi sûretler ile tedârük-i esbâb-ı hıfz-ı mâla ibtidâr ve verây-ı perde-i hafâda mir'ât-i 'acâyib-nümây-ı kaderden cilve-pîrây-ı zuhûr olacak sûrete intizâr üzere iken *el-hamdü ve'l-minneh* mezkûrlardan gayri bir ferdin zeyl-i tâhir-i 'ırzı âlûde-i''.

Metin, I,849-850'de Kabakçı Mustafa Vak'ası'nın anlatıldığı bilgilerle ilgili olarak vr.196a'nın sol kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: **“Gerçi öyle oldu, amma devletin de ‘ömrü kasr oldu’”.**

Metin, I,850'de “ve ibtidây-ı zuhûr-i vak'ada zorba itlâk ve cumhûr-i istikâmet-i mevfûra bu ta'birde iltifât olunmuşken, bu vechile hareket ve in-sâfâne cünbiş ü gayretleri manzûr oldukda: ‘Bunlar âdem de ğil belki melek, yâhûd te'yîd-i dîn ü devlet icün min-tarafillah mürsel bir kavm-i mübârekdir’ deyerek şâbâş ü senâları iltizâm ve secde-güzâr-ı şükr-ı hazret-i Melik-i ‘allâm oldular” şeklindeki bilgilerle ilgili olarak vr.196a'nın sol kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: **“Şu ta'bîrden anlaşılın vükelây-ı sâbika, dîn-i 'âlnin dahi tebdîline kalkışmışlardır. Min tarafillah gazab olduklarında şübhe mi vardır?”**.

Metin, II,861'de muhallefâtın yağma edildiği şeklindeki bilgilerle ilgili olarak vr.198a'nın sol kenarında aynı kaligrafi ve siyah mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: **“Defterdâr-ı vakt bulunan Sa'dullah Efendi muhallefât-ı mezkûreyi furûht esnâsında meselâ mevcûd murassa' yüzükleri furûht esnâda nezdinde mukîm bulunan Zimmet Halîfesi Hacı Sa'îd Efendi ile sohbet etmek esnâsında gûyâ bir şey'e infi'âl ü tehevür ile nef'iyye? mendîlini min gayr-i deviyetin sûretinde yüzüklerin üzerine çarpup, ba'dehû burnunu silmek üzere mendîli oradan alup, yüzü ğün bir veyâ ikisini mendîl derûnunda koynuna yerleştirmek ve Zimmet Halîfesi dahi ana redîf olarak bu minvâl üzere serîka eyledikleri dahi mervîdir”**.

Metin, II,886'da Ocaklı'yu tahrîk edenin Kabakçı Mustafa olduğunun belirtildiği bilgilerle ilgili olarak vr.203b'nin sağ kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: **“Topal Şeyhulislâm, Hâlet Efendi'nin efendisi olduğundan, gicesi ocaklıyu tahrîk eden mûmâ ileyh Hâlet Efendi olduğu dahi mervîdir”**.

Metin, II,945'te Sadr-ı esbak Yûsuf Ziyâ Paşa'ya verilen memûriyetle ilgili olarak vr.217a'nın sol kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: **“Sadr-ı esbak Yûsuf Paşa'da yanlışlık olmak gerekdir. Ancak işbu kitâb cümleten yanlıştır”**.

Metin, II,1037'de Kâ'im-makâm Mûsâ Paşa'dan söz edildiği bilgilerle ilgili olarak vr.222b'nin sağ kenarında aynı kaligrafi ve siyah mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: **“Kâ'im-makâm Mûsâ Paşa'nın o ğlu**

sudûrdan Tâhir Efendi'nin kerîmesini tezvîc etmiş olduğundan, 'acebâ bu andan galat mıdır?'".

Metin, II,1037-1038'de Kâ'im-makâm Tayyâr Paşa hakkında verilen bilgilerle ilgili olarak vr.222b'nin sağ kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: **"Şu sırada yazılışa göre Kâ'im-makâm Tayyâr Paşa'nın mahdûmu anlaşılmaz mı? Yine zannımız üzere Mûsâ Paşa'nın oğludur, ammâ Şeyhulislâm lafzı dahi yanlış olmak ve murâd Tâhir Efendi olmak lâzım gelür"** [Sayfa kenarında bu yazılanlarla ilgili olarak üst tarafına muhtemelen sonradan aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple şöyle yazılmıştır] **"Aşağıya dikkat olunmaksızın işâret olunmuşidi, 'afv buyurula"**.

Metin, II,1062'de olay çıkarıp Fâtih Câmi'i'ne kaçtığı belirtilen talebe ile ilgili olarak vr. 227a'nın sol kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: **"İşbu câmi'-i şerîf Bâyezîd olmak üzere de mervîdir"**.

Metin, II,1066'da söz edilen Seyyid Ali Celâl Efendi ile ilgili olarak vr.228a'nın sol kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: **"Mûmâ ileyh Celâl Efendi mu'ahharan vüzerâdan olarak Bosna Vâlîsi bulunduğu hâlde Hûrşîd Paşa üzerine Mora Ser'askerliği tevcîhiyle Yenişehir'e gelür iken hudûd-i Bosna'da fevt olmuştur. Cevân-ib-i erba'ası ma'mûr bir zât idi"**.

Metin, II,1079n'da Kâ'im-makâm Tayyâr Paşa'nın hasletlerinin anlatıldığı bilgilerle ilgili olarak vr.228b'nin sağ kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: **"Şu medihden 'Âsım Efendi müfid? olmuş gibi görünür"**.

Metin, II,1082n'da "ve mûmâ ileyh 'Abdûlbâkî Efendi itmâm-ı me'mûriyyetle Ordu-yi hümâyûn tarafına vusûl ve hizmeti mukâbili Küçük Tezkire-cilik'le menzil-i kâma mevsûl oldu" şeklindeki bilgilerden sonra vr.229b'de metinde Zeyl başlığında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple Tayyâr Paşa ile ilgili olarak yazılmış şöyle bir kayıt vardır: **"Zeyl. Müşârun ileyh Tayyâr Paşa, Saltanat-ı seniyyenin ve lâ-siyyemâ Sultân Selîm hazretlerinin hâ'ini ve düşmeni olup, cennet-mekân Sultân Mahmûd Hân hazretlerinin tüfengci-başlığından muhrec olup, Anadolu-hisârı sâkinlerinden [230a] ve ehîbbây-ı mu'teberânemizden Silahdâr 'Abdullah Ağa dâmâdı ve müteveffâ Battâl Paşa Kethudâsı maktûl Sarı 'Abdurrahman Paşa-zâde Mehmed Beyefendi, müşârun ileyh Tayyâr Paşa'nın kayını olmasıyla Paşa-yı müşârun ileyh'in mîr-i mûmâ ileyhe eymân-ı şedîd ile vukû' bulan ifâdesi fezlekesinde, şehîd-i sa'îd Sultân Selîm hazretlerine Sultân Mustafa hazretlerinin sû'-i kasdi olduğundan, hengâm-ı kâ'im-makâm-**

hğında bir gün tebdîl rikâbı emr-i hümâyûn buyurulup, sür‘at-i şitâb eyledikte, Sultân Mustafa odada gezinüp, tela’süm ile bir söz söyleyememiş olmağla, kendüsi sûret-i celbinden murâd-ı hümâyûn ne idüğünü lede's-su'âl Pâdişâh-ı zemân dahi: “Kâ'im-makâm Paşa! ‘Ammim ber-hayât oldukca, ben bî-huzûrum. Elbette bunun bir çâresine bakmalısın” deyü sarâhaten emr u fermân buyurdıklarında, hemân ayağına kapanup: ‘Pâdişâhim! Bu husûs karîha-i hümâyûnunuzdan olmayup, mücerred ba‘zılar ilkâ vü ifsâd etmişlerdir. Ve bu iş bir olmayacak şeydir. Efendimizi vizr-i vebâlden sakınurum. Her kim işbu fesâdı etmiş ise kulunuza ifâde buyurun, anın terbiyesi farz derecesine gelmişdir’ deyü irâ'e-i cevâb eylediğimde, Pâdişâh hazretleri dahi pençereye doğru tevecüh ile sûret-i istiskâl göstermiş olduklarından, bi'z-zarûr tışaru çıkup, Bâbı'âli'ye geldim ve Kâ'im-makâmîlik'dan sûret-i ‘azlimin asıl sebeb-i hafisi budur” deyü keyfiyyet-i mezkûreden tebri'e-i zimmet eylediğini [“tebri'e-i zimmet eylediğini” kısım bir rakamı ile buraya girmesi işaret edilerek sayfanın sol kenarına yazılmıştır] **mîr-i mumâ ileyhe nakl ü beyân eylemişdir**”.

Metin, II,1095'te Dîvân Tercümeni'nin idâmı hakkında verilen bilgilerle ilgili olarak vr.231a'nın sol kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: “**Maktûl Tercemân'ın i'dâmına hatt-ı hümâyûn sâdır olup, cürmü olmadığından Bâbı'âli'den ‘afvı niyâziyle takrîr-i ‘âli takdîm olundukda: ‘Cürmü olmayan hakkında hatt-ı hümâyûnumuz sâdır olmaz, elbette katl olunmalı!’** deyü hatt-ı hümâyûn sudûr etmekle, bîçâre Tercemân bilâ-cünha i'dâm olunmuşdur. İşbu takrîr ve hatt-ı hümâyûn mevcûddur. İhtimâl ki bu da Sebestiyan'ın bir desîsesi ola”.

Metin, II,1100'de Paris'te Sefir olarak bulunan Muhibb Efendi'ye gönderilen mektupla ilgili olarak vr.232a'nın sol kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: “**Bâlâda tahrîr olunan nâme-i resmî, bu mahalde kayd olunmak lâzım idi**”.

Metin, II,1112'de İsvec Kırâlı'nın İngiltere aleyhine olduğu şeklindeki bilgilerle ilgili olarak vr.235b'nin sağ kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: “**İsvec Kırâlı'nın İngilterelü ‘aleyhine olmayup, belki Fransalu ‘aleyhine olmak lâzım gelür**”.

Metin, II,1128'de İngilizler ve onların Çanakkale Boğazı'nı kapatmalarının anlatıldığı bilgilerle ilgili olarak vr.239b'nin sağ kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: “**Boğaz'ın seddiyle Yeni Dünyâ kahvesini kimse bilmeyüp, zarûret-i kahveden nâşî elde bulunan abdül'azîz ve buğday ve nohûd kavurarak kahveye bedel olmuş idi**”.

Metin, II,1130'da ‘İzzet Beyefendi ile ilgili olarak vr.240a'nın sol kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır:

“Mîr-i müşârun ileyh ‘ukalâdan zât olarak ve hem de İngilizlü'ye mâ'il ve Devlet-i ‘aliyye'nin necâtı ise İngilizler'den hâsıl olacağından, Dersa'âdet'de bulunmuş olsa fâ'ide-i külliyyeden olurdu. Ne çâre ki devlet birtakım humekâ vükelây-ı ve ‘ulemây-ı hâ'in eline düşmüş”.

Metin, II,1185'te geçen Köse Kethudâ ile ilgili olarak vr.252b'nin sağ kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: “**Merkûm Köse Kethudâ ile otuz sekiz târîhinde[◊] Mora Ser'askeri Sadr-ı esbak 'Ali Paşa ile İzdin'de mukîm olduğumuz evânda mülâkât olunmuşdur**”.

Metin, II,1199'da Alemdâr'ın Saray'a girişi sırasındaki bilgilerle ilgili olarak vr.255b'nin sağ kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: “**Sultân Selîm'in bir kılına hatâ gelürse**”.

Metin, II,1200-1202'de anlatılan Sultân Selîm'in şehâdeti ile ilgili olarak vr.255b'nin sağ kenarında aynı kaligrafi ve siyah mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: “**Alemdâr Paşa Bâb-ı hümâyûn'dan girdiği hâlde 'Arab Nezîr ve Mîrâhûr Seyyid-i müteseyyid, sandalcılardan çend nefer hâ'in-i bî-îmân ile Şehîd-i sa'îd'in odasına varup, müşârun ileyh dahi hiss ile kapunun arkasına yasdıkları dayayup, tepe pençeresini eline havli sarup şikest ile oradan kubbeye çıkmak sevdâsında iken, balta ile kapuyu kırarak içerü girmişler ve bir rivâyetde dahi müşârun ileyh cümlesinden bî-haber olarak tilâvet-i Kur'ân ile meşgûl olduğu hâlde bu hâ'inler içerü girdikleri gibi karşı dîvârda[ki] seyfi almak kasdiyle ayağa kalktığı gibi Nezîr hâ'ini husyetine? saldırup, Müteseyyid dahi mübârek sakalını tutup koparmış ve bu hâlde bunlar ile hayli uğraşdığı hâlde Fettâh (فلاح) bunaltup düşürerek, sandalcılar dahi üzerine çullanarak rütbe-i şehâdeti ihrâz eylemiş ve 'arablardan hayli tarafdârları var ise de, 'Alemdâr Paşa'nın merâmı Sultân Selîm'i şehîd etmek niyyetinde olduğu havâdisi verilmekle, humekâ 'arablar buna i'tikâd ile erâzil elinde şehîd olmadan ise böyle ölmesine sûret-i rızâ göstermişler idüğü rivâyet-i sahîhadan olup, zikr olunan sandalcılardan 'Osmân ile Memiş dedikleri hâ'inler, yakîn vakte kadar Göksu ve Küçüksu'da ustalık etmişlerdir. Şehîd-i sa'îd'in entârîsi ceybinden bir kâğıd pâre üzerinde zuhûr eden beytdir: Kendi elimle yâre kesüp verdiğim kalem * Fetvây-ı hûn-i nâ-hakkımı yazdı ibtidâ. Fâzıl'ın mersiyyesi ve Câvîd'in tahmîsi vardır; nazar oluna”.**

Metin, II,1201-1206'da Sultân Selîm'in şehâdetinden sonra Sultân Mahmûd'a bey'atın anlatıldığı bilgilerle ilgili olarak vr.256a'nın sol kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: “**Rivâyet-i sahîhaya nazaran Sultân Selîm-i sa'îd'in şehâdeti şikâyetiyle Şeh-zâde-i**

müşârun ileyh Sultân Mustafa'nın odasına gidüp, vukû'âtı takbîh, ya'nî: "Ammimize niçün niçün kıydın?" deyü tefevvühünde: 'Şimdi sen de bulursun' deyü mütehevvirâne hitâb vukû' bulmasıyla, lalaları 'Anber Ağa yanında bulunarak maslahatın netîcesi müşârun ileyhe de sût'-i kasd olacağını derk ederek, hiddetle yakasından tutup tışaru almasıyla, kaşı oda kapusunun keskin tarafına gelerek yarılarak kan ağdığı hâlde Ağa-yı mûmâ ileyh sell-i seyf ile alup, Şimşirlik tarafından dolaştırarak Baltacılar-kapusu'ndan berüye götürerek halâs eylemiş ve ol hengâmda 'Alemdâr Paşa dahi Orta-kapı'nun içerüsünde Şehîd-i sa'îd'in ayağını öperek nâlân ü giryân ile Şeh-zâde-i müşârun ileyhi ferâmûş ile nâ-çâr Sultân Mustafa'nın bey'atine rızâ-dâde olduğunu îmâ vü izhâr ettiği hâlde, kurenâdan Şeh-zâde-i müşârun ileyhi tezkîr ve ana bey'at olunmasını ifâde eylemesiyle anı cüst-cûda iken, müşârun ileyh dahi sâlifü'l-beyân Baltacılar-kapusu'ndan zuhûruna bi't-tesâdüf Paşa-yı müşârun ileyh sür'atle şitâb ve ayağına kapanmış ve hemân taht ve esbâb ve sâ'ireye bakılmayarak 'acâleten tedârük olunan tahta iclâs ile resm-i bey'at olunmuş ve ol hengâmda Sultân-ı sâbık Mustafa Hân hazretleri dahi seyr edüp, ba'dehû ağlayarak 'avdet ve inzivâ eylediği merviyeye-i sahîhadan idüğü".

Sultân Mahmûd'a bey'at olunduktan sonra idâm edilenlerle ilgili olarak vr.256a'nın alt kenarında aynı kaligrafi ve siyah mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: "Emr-i bey'atin itmâmiyle 'Alemdâr Paşa hemân Bâb-ı hümâyûn'da 'Arab Nezîr ile Fettâh'ı i'dâm edüp, Silahdâr bulunan Turna Ahmed Bey'i dahi i'dâm etmek üzere soğurdup? ol hâlde hiç bir şeyde medhali olmadığı şehâdet ve şefâ'at olunmağla, 'afv olunup bu vec-hile üç def'a i'dâm olunmak üzere cellâda teslîm olunmuşiken 'afv olunarak ve bir müddet hayât sürmüş ve haveneden Mîrâhûr Sa'îd dahi bir iki gün Bâbı'âlfî'de habs ile ba'dehû i'dâm olunmuşdur. 'Âsım Efendi buralara ta'arruz etmemişdir. Daha kimlerin bu aralıkda i'dâm olduğu ma'lûm değildir". [Bu bilgiler Bâhir Efendi'nin belirttiği yerde olmakla beraber, Metin, II,1303-1305'te mevcuttur]

Metin, II,1211-1212'de Sultân Selîm'in hasletlerinin anlatıldığı bilgilerle ilgili olarak vr.257b'nin sağ kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: "Sefer esnâsında bin kîsenin lüzûmuna mebnî meclis-i meşveretde tedârükün çâresi bulunamayarak nihâyet key-fiyet 'arz-ı huzûr-i Şehriyârî oldukda, bâlâsına keşide buyurulan hatt-ı hümâyûnlarında: 'Eğer benden istimdâd ederseniz, bin guruşa gayr-i mâlikim' deyü yemîn ü kâsem edüp, 'Aybdır bir çâresini bulun' deyü mündemic olduğu hatt-ı hümâyûn mevcûd-i battâldır. Hak Te'âlâ garga-i garîk-ı rahmet eyleye, âmîn".

Metin, II,1213-1215'te Sultân Selîm'in hasletlerinin anlatıldığı bilgilerle ilgili olarak vr.257b'nin sağ kenarında aynı kaligrafi ve siyah mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: “**Bir gün müşârun ileyh Çerâgân sâhil-ser-âyında ahşam ta‘âmı eder iken, bir ihtiyâr âdem bir mahbûbla bir çifte kayıkda ‘işret ederek ve ihtiyâr-ı merkûm ağlayarak serayın önünden geçer iken, mâbeyinciler pençereden görüp işâretle te’dib olunmasını tenbîh ederler iken, müşârun ileyh görüp, men‘ini def‘ ve bir şey dimeyüp: ‘Bî-çâre ihtiyâr besbelli mağşûkasına ‘âşık olup, şimdi fırsat bulmuş ve bunların bundan sonra gün görecekları bu kadar’ deyü ağlayarak, merkûmlar gözden pinhân oluncaya kadar nigerân ü nighedâr olmuşlardır; rahmetullâhi ‘aleyhi rahmeten vâsi‘a’**”.

Metin, II,1217'de Sultân Selîm'in hasletlerinin anlatıldığı bilgilerle ilgili olarak vr.258b'nin sağ kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: “**Sâhib-i Târîh'in Şehîd-i sa‘îd'e hem veliyy-i ni‘met deyüp ve hem de bu kadar fasl u mezemmet eylemesi ve Devlet-i ‘aliyye'ye hayât-bahş olacak Nizâm-ı Cedîd'e kerîhe ta‘bîr eylemesi, garaz derecesini güzâr ile cinnete resîde olayor**”.

Metin, II,1234-1235'te Sadrîa‘zam ve Serdâr-ı ekrem Koca Yûsuf Paşa'nın hayatının anlatıldığı yerde, metnimizde II,1235'te anlatılanların yerine vr.263a'nın sol kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış ve: “**Buraları nâkıs olduğundan ba‘zı kuyûda mürâca‘atla itmâm olunmuşdur**” şeklindeki kayıtle da işâret edildiği gibi T 2419'un metninde şu bilgiler verilmiştir: “**Müşârun ileyhın Sadâret‘i def‘ateyn olarak evvelki def‘a ‘azlınden sonra Vidin Ser‘askeri bulunan Cenâze Hasan Paşa, <ve> üç senesi ramazânının üçüncü günü¹ câ-nişin olup, ancak haste olarak bir hıdmete muvaffak olamayup, Buza Bozgunu zemânında vukû‘ bularak, beş mâh on gün murûrunda ‘azl ü nefy ve musâdere olunarak yerine Gâzî Hasan Paşa nasb olunmuş ise de bu dahi hüsn-i hareket edemeyerek ve belki evvelki kazandığı şânı gâ‘ib ederek üç buçuk mâh Sadâret‘le Şumnu‘da hummâ-yı muhrikadan fevt olmağla, derhâl Ruscuklu Şerîf Hasan Paşa ik‘âd ile zemânında Yergöğü‘de Nemçelü'nün inhizâmı vukû‘ bulmuş ise de İsmâ‘îl ve Tulca ve İsakcı'nın istîlâları vukû‘ bularak, beş cumâdelâhrının dokuzuncu pazar gicesi ‘azl ve i‘dâm olunmuş ve yine müşârun ileyh Koca Yûsuf Paşa gelmiş ve ba‘dehû Melek Mehmed Paşa nasb buyurularak iki sene beş mâh ve yedi gün murûrunda ‘azl ile Küçük ‘İzzet Paşa Sadrîa‘zam nasbiyle üç sene on bir mâh yirmi üç gün memdûhan ifây-ı umûr-i Sadâret‘le Kâhire'nin istîlâsı sebebiyle ‘azl ve Mağnisa‘ya nefy ile ilâ âhiri‘l-‘ömr müddet-i medîde mahall-i mezbûrda**

1 Cenâze Hasan Paşa'nın sadrîa‘zamlığa getirilmesi, 13 Ramazân 1203/7 Haziran 1789 pazar günüdür; bk. meselâ Danişmend, *İOTK*, V,67.

ikâmetle irtihâl eylemiş ve anın yerine Yûsuf Ziyâ Paşa ‘Pâdişâh ma‘dende buldu mühre lâyük gevheri’ târîhinde Sadâret’e celb buyurularak Mısır tarafına ‘azîmet ve muvaffakan ‘avdetle yirmi muharreminde¹ kendüsünün isti‘fâsıyla mu‘azzezen infisâl eylemiştir. [263b] Ba‘dehû Bostancı-başı Hâfız İsmâ‘îl Paşa intihâb buyurulmuş olarak, bâlâda beyân olunduğu üzere müşârun ileyh hâ’in-i veliyy-i ni‘meti olarak envâ‘-i habâ‘ise ictisâr ile on sekiz ay murûrunda ‘azl ü iz‘âc ile İbrâhîm Hilmî Paşa ol makâm-ı mu‘allâya muttasıl olmuştur”.

Metin, II,1236'da Sultân Selîm zamanındaki Mısır vâlîlerinin zikredildiği vr.256a'nın sol kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: “**Ve zemânımızda Mısırlı Mehmed ‘Ali Paşa ve oğlu İbrâhîm Paşa**”

Metin, II,1238'de vükelânın vüzerâyâ itibâr etmeyip ayânları tercih ettikleri hakkındaki bilgilerle ilgili olarak vr.264a'nın sol kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: “**Vüzerâyâ mu‘ahharan i‘tibâr olunarak Rum Vak‘ası zuhûrunda cümlesinin ipliği pazara çıkmıştır. Mâdde Nizâm-ı Cedîd ise de anı dahi Sâhib-i Târîh zemm eder**”.

Metin, II,1240'ta O zamanlar Osmanlı Devleti'nde ayânlar ve devlet ricâlinden kaynaklanan olumsuzluklarla ilgili olarak vr.265a'nın sol kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: “**İşte bugün Hıristiyan hakkında imtiyâz emr-i ‘âlîsi kırâ’et olunacak, ‘acebâ ‘Âsım Efendi ber-hayât olaydı, vükelây-ı zemâna zemm ettiği vükelâ (وكلاى) ile mâ-beynini nasıl tefrîk eder idi; hasbunallah**”.

Metin, II,1243'te Nûrî Paşa'nın öldürülmesi için çıkarılan emr-i ‘âlî ile ilgili olarak vr.266b'nin sağ kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: “**Çünkü evâ’ilde bilâ-tahkîk ve muhâkeme âdem öldürmek ‘âdet idi**”.

Metin, II,1243'te söz edilen Nûrî Paşa ile ilgili olarak vr. 266b'nin sağ kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: “**Bu Nûrî Paşa'dır ki, hayâtından me‘yûs olup, ma‘şûku bulunan gulâm dahi karşusunda bükâ ederken, Paşa-yı mûmâ ileyh ‘Bugün şâdım ki yâr ağlar benimçün’ mısra‘ını bi‘l-bedâhe inşâd eylediği mervîdir**”.

Metin, II,1254-1258'de anlatılan Alemdâr Mustafa Paşa Vak‘ası ile ilgili olarak vr.271b'nin sağ kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: “**Leyle-i Kadr‘de ‘isyân edeceklerine dâ’ir akdemce yâfte yapıydırdıkları mervîdir**”.

1 Yûsuf Ziyâ Paşa'nın istifâsı, 24 Muharrem 1220/24 Nisan 1805 çarşamba günüdür; bk. meselâ Danişmend, *İOTK*, V,69.

Metin, II,1254-1276'da anlatılan Alemdâr Mustafa Paşa Vak'ası ile ilgili olarak vr.272a'nın sol kenarında aynı kaligrafi ve siyah mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: **“İşbu Târîh'in her husûsu nâkıs olduğundan, 'Alemdâr Paşa'nın dahi netîce-i keyfiyeti beyân olunmamış, ancak ifâde olunduğu üzere bulunduğu mahzende me'yûsü'l-halâs olarak der-dest bulunan cebehâneye tabanca sıkup, âteş almasıyla, mahzenin üzerinde bulunan haylî eşkiyâ, civârında bulunanlar ile ber-hevâ ve kendüsi dahi ihrâk olarak ba'dehû cenâzesi eşkiyâ tarafından ahz ile ayağına ip takılıp sürü-yerek At-meydânı'na götürülmüş ve çend gün murûrunda bir takrîb Yedi-kulle hâricinde makbere-i Müslimîn'e defn olunmuştur”**.

Metin, II,1260-1261'de Mustafa Refîk Efendi hakkında verilen bilgilerle ilgili olarak vr.273a'nın sol kenarında aynı kaligrafi ve siyah mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: **“Havene-i eşkiyâdan Sîmkeş-hâne civârında Kasefci? nâm şakî, merhûm-i müşârun ileyhin hânesi yağmâsında bir sandık murassa' ve mücevherât yed-i ...sına geçerek hânesinde ihfâ ve tâ kırk bir târîhinde vukû' bulan Vak'a-i Hayriyye'ye kadar bir dânesini telef edemeyerek, köpekçisi olmak üzere hıfz etmiş olduğu bir takrîb mes-mû'-i evliyây-ı umûr olmağla, temâmen ahz ile merkûm Kasefci? dahi mükâfâten 'adem-âbâd olmuştur”**.

Metin, II,1264'te “ve dâru'lemân-ı melhûfân olan Seray-ı Sultânî tarafına irhây-ı 'inân-ı hareket eylediler” denildikten sonra vr.274a'da araya şöyle bir kayıt girmiştir: **“İstinsâh eylediğimiz nüshanın bu mahallinde sadedden hâric gibi yine 'Alemdâr Paşa'ya intikâl edüp, bi'z-zarûr ne bulduk ise anı yazdık”**.

Metin, II,1266-1267'de Alemdâr Vak'ası sırasında yaşananlarla ilgili olarak vr.275b'nin sağ kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: **“Mahlû' Sultân Mustafa yine eşkiyâya haber irsâlinden ferâgat etmediğinden, bu kerre eşkiyâ yine müşârun ileyhi taleb etmekle: 'Sultân Mustafa'yı isterüz' deyü feryâda ba şlamışlar idi”**.

Metin, II,1267'de Alemdâr Vak'ası sırasında yaşananlarla ilgili olarak vr.275b'nin sağ kenarında aynı kaligrafi ve kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir kayıt vardır: **“Asâkir-i mu'allemenin Seray-ı hümâyûn'a vülûclarını beyân etmiş ise de, gâlibâ asker Cebe-hâne Kışlası'nın ihrâkından sonra Seray'a 'avdet etmişler ise de, ne sebebe mebnî ise Seray kapusunu mes-dûd bulmalarıyla me'yûs ve cebehâneleri dahi tükenmiş olduğundan, bâdî-i perîşânî olmuştur, deyü mervîdir”**.

Metin, II,1270'te **“İrsâl-i sudûr-i kirâm be-Seray-ı hümâyûn ve istid'ây-ı 'afv ü emân ve intikâl-i cennet-mekân Sultân Mustafa Hân 'afâ**

‘*anhu'l-Mennân*’ şeklindeki başlıktan sonra Âsım Efendi'nin verdiği bilgilerden önce Bâhir Efendi'nin vr.277b'de yazdıkları şöyledir: “**Bu mahalde merhûm ‘Âsım Efendi gâyet başı örtülü beyân eylemiş olduğundan teşrîh olunup, bugât-i yeniçeriyân nev-‘ammâ galebe ile Seray-ı hümâyûn'un etrâfını dâ’iren-mâ-dâr ihâta ve So’uk-çeşme kapusu önünde hücûmları ziyâde olarak: ‘Şehriyâr-ı zemân Sultân Mahmûd Hân efendimizi istemeyüz, Sultân Mustafa Hânı isterüz’** deyü feryâd ü figâna başlamalarıyla, maslahat reng-i âhara girüp, bu hengâmede Seray-ı hümâyûn'da olan müşârun ileyh Râmiz Paşa huzûr-i hümâyûna duhûl ile Hudâvendigâr-ı sâbıkın rihleti lüzûmunu beyân eyledikde, müsâ‘ade-i hümâyûn buyurulmayup, bu cihetle vakit teng ve zât-ı Şâhâne'ye ihânet vukû‘u melhûz olduğundan bahisle Râmiz Paşa: ‘İkiniz hayâtda bulunulmak kâbil olamayacağından, saltanatı terk ile Sultân Mustafa'ya ferâgat ve yâhûd anların irtihâline ruhsat buyurulması lâzime-i hâldendir’ deyü bi'z-zarûr mahall-i edeb olduğu hâlde ta‘bîrât-ı lâyıkaya mecbûriyyetle kat‘î ifâde eyledikde: ‘Varın ne yapar iseniz yapın!’ ta‘bîriyle müsâ‘ade buyurulduğu îmâ vü ifâde olundukda, müşârun ileyhin olduğu mahalle ba‘zı kesân irsâliyle bî-çâre Hudâvendigâr-ı sâbık Dîvân-hâ[ne]'de dîvâra dayalı [277a] kebîr sini arkasında pinhân olmağla, cevârî-i Seray ifâdesiyle orada tutulup, kârı itmâm olunarak, cenâzesini bir şilte ile mezkûr So’uk-çeşme kapusu derûnuna ilkâ ile kapuyu cüz‘ice açarak: ‘İşte taleb eylediğiniz Sultân Mustafa!’ deyü ihbâr etmeleriyle, giriv ü feryâd ederek, zâbitân-ı yeniçeriyân ru‘yet eylediklerinde: ‘Bu Sultân Mustafa değildir, ana şebîh musâhiblerden birisidir’ deyü tefevvüh olunmasıyla, Kul Kethudâsı be-tekrâr gözlük takup ru‘yet eyledikde, sıhhat-i ahvâle vukûfla erâzile ifâde ve müşârun ileyh yatdıkca, zât-ı Şâhâne'nin du‘âsı elzem ve farz olduğunu söyledikde, yine: ‘Sultân Mahmûd'u istemeyüz! Çatalca'dan Halîm Giray Sultân'ı getirüp ana bey‘at ederüz’ deyü feryâda başlamalarıyla, ol vakit Kul Kethudâsı topuzu çıkarup: ‘Habîsler en sonra bizi Tatarlar'a mı bey‘at etdireceksiniz?’ deyü tevbîhle birkaçına kapdırarak erâzil ü eşkiyâyı bu sûretle kat ederek dağıtmış ve ba‘dehû merhûm-i müşârun ileyhin na‘şı gasl ü techîz ile beş on baltacı cenâze-i müşârun ileyhi peder-i cennet-makarları türbesine nakl ile anda defîn-i hâk-i siyâh kılındı; *rahmetullâhu ‘aleyhi*. Ve ‘alâ rivâyetin merhûm-i müşârun ileyhin tarafdârları bulunan takımın kalbur üstüne gelen takımından zümre-i nisâdan bulunanlar dahi mahnûkân Topkapu'dan giceleri ilkây-ı deryâ olunmuşdur. Sâhib-i *Târîh* ‘Âsım Efendi merhûmun ifâdesi Ehl-i ‘ırz sûretinde”.

Esasa ilişkin bir katkısı olmamakla beraber, T 2419 numaralı nüshanın vr.3a,5a,5b,6a,6b,7b,9a,13a,18b,28b,32a,33b,56b,61b,63a,93b,94b,103a'sında

var olan bazı başlıklar, benim görebildiğim yazmalarda ve matbû nüshada yer almamaktadır. Bazı başlıkların da T 2419 numaralı nüshada yer almadığı, yazmalarda ve matbû nüshada var olduğu aksi durumlar da söz konusudur.

Metin, I,544'ün, vr. 117b'de; Metin, I,616'nın, vr. 138a'da; Metin, I,849'un, vr.196a'da; Metin, II,1037'nin, vr. 222b'de; Metin, II,1219-1220'nin, vr. 259a'da yer alan kısımların mükerrer olduklarına işâret edilmiştir.

T 2419'da diğer yazmalardan farklı olarak hemen her yerde “Moskovlu” yerine Rusyalu yazılmıştır.

ae. Âsım Efendi Târîhi'nin Tesirleri ve Yöneltilen Diğer Tenkitler

Dönemin bir numaralı târîhî kaynağı olan *Âsım Efendi Târîhi*'ni şüphesiz yakın dönem araştırmacıları, o dönemle ilgili araştırmalarında sıkça kullanmaktadırlar.

Daha önceki dönemlerde ve özellikle de matbû hâle getirilmesinden sonra daha sıkça kullanılmakla beraber, Cevdet Paşa'nın *Târîh*'i, *Es 'ad Efendi Târîhi*, *Şânî-zâde Târîhi* gibi târîhleri gölgelediği gibi *Âsım Efendi Târîhi*'ni de gölgelemiş gözükmektedir.

Gerçekten Cevdet Paşa'nın *Târîh*'inin özellikle VIII. cildi *Âsım Efendi Târîhi*'nden ibârettir, II-VII. ve IX. ciltlerinde de Âsım Efendi'den faydalanmıştır. Cevdet Paşa, *Âsım Efendi Târîhi*'nden çok yerde istifâde ettiğini ismen belirterek, birçok yerde de belirtmeyerek çeşitli şekillerde (aynen, özetle, ilâvelerle, değişik ifâdelerle, değişik bir tertiple, bazı değerlendirmelerle vb.) iktibâslarda bulunmuştur¹.

Cevdet Paşa, *Âsım Efendi*'den alıntılarda bulunurken genellikle yorum yapmadan bilgileri nakleder. Bununla beraber birkaç yerde *Âsım Efendi* ile aynı kanaatte olmadığını belirtecek ve bazı tenkitlerde bulunacaktır.

Meselâ Cevdet Paşa, Cezzâr Ahmed Paşa'nın Ser'askerliği fikrini destekler gördüğü ve Hristiyanlar'la ittifâkı câiz görmediğini düşündüğü *Âsım Efendi*'yi (bk. Metin, I,287), “asrın politikasına vâkıf olmamak ve fıkıh ilminde bilgisiz olmakla” tenkit edecektir (bk. VI,350-351).

Cevdet Paşa, *Îrâd-ı Cedîd Defterdârı Feyzî Efendi*'nin idâmını, Boğaz istihkâmâtında ağır davrandığına bağlayan *Âsım Efendi*'nin fikrine (bk. Metin, I,490) katılmamaktadır (bk. VIII,120).

1 Cevdet Paşa'nın *Âsım Efendi Târîhi*'nden istifâde ettiği yerler, hazırladığım metnin dipnotlarında gösterilmeye çalışılmıştır. Bu kısımlar dikkatlice takip edilecek olursa, Cevdet Paşa'nın *Âsım Efendi*'nin anlatım sırasına arasına uysa da bunun devamlılık arzemediği, kendisine göre bir usûl takip ettiği görülecektir.

Cevdet Paşa, İngiltere Donanması'nın İstanbul'a gelmesi ile ilgili olarak (bk. Metin, I,506) “Âsım Efendi'nin rivâyetleri dahi yeterli delil de ğildir” diyerek Âsım Efendi'nin söylediklerine itibâr etmeyecektir (bk. VIII,118-120).

Cevdet Paşa, Eflâk ve Boğdan voyvodaları ile ilgili bir konuda Vâsıf Efendi'nin rolünü anlatan Âsım Efendi'nin verdiği bilgileri (bk. Metin, I,533), bu bilgilerin rivâyetlerinin duyumlara dayanmış olmasından dolayı güvenilir olmadıkları şeklinde değerlendirecektir (bk. VI,135).

Cevdet Paşa, Rusya ile savaşın çıkmasında Âsım Efendi'nin Yûsuf Paşa'nın rolünü (bk. Metin, I,564) pek fazla büyüttüğünü kaydettikten sonra, o sırada ne yapılırsa yapılsın Rusya'nın tutumu karşısında savaşın kaçınılmaz olduğu şeklinde farklı bir görüş belirtecektir (bk. III,26).

Cevdet Paşa, İsvç'e on bin kese akça verilmesinin (bk. Metin, I,575) doğru olmadığını, “keyfiyeti lâyıkı üzere tahkik edememiş” diyerek kaydedecektir (bk.III,304).

Cevdet Paşa, Âsım Efendi'nin levendlerin sayısını Battâl Ağa'ya dayanarak yüz binden fazla göstermesini (bk. Metin, I,666-667) mübâlağa olarak nitelendirmekte, bu sayının on altı bin ve bazı katılımlarla biraz daha fazla olabileceği haberini ise doğru olarak kabul etmekte, böylece ona katılmamaktadır (bk. II,40-42).

Cevdet Paşa, Âsım Efendi'nin Münib Efendi ile ilgili değerlendirmesini (bk. Metin, I,786-787) de pek doğru bulmamaktadır (bk. VIII,158-159).

Tayyâr-zâde Ahmed ‘Atâ'nın Âsım Efendi'nin Târîh'inde III. Selîm dönemi olaylarını değerlendirirken “pâdişâhın hâşâ za'f-ı kalbine zu'm u zehâb ile ba'zı ta'birât-ı galîza-i Türkâne ve ta'rîzâtı bî-edebâne-i mütekebbirâneye cür'et” ettiğini söylüyorsa da bunu nereye dayandırıldığını göstermediği için ne dediğini tam olarak anlamak mümkün olamamıştır. Gerçi ‘Atâ, Âsım Efendi'nin bu tavrını onun birden yüksellemesine, beklediği itibârı görememesine, gururlu oluşuna, kendini beğenmişliğine bağlamaktadır¹. Her ne kadar Âsım Efendi III. Selîm dönemi ulemâsını ve bazı devlet ricâlini tenkit ediyorsa da III. Selîm'den her bahsedişinde, ona duyduğu minnet ve şükrân hislerini ifâdeden geri kalmayacaktır.

af.Âsım Efendi Târîhi'nin Dil Husûsiyetleri

Âsım Efendi yazdığı *Târîh*'inde benzer eserlerde görülenden çok fazla Arapça, Farsça, Türkçe benzetme, deyim ve atasözlerine yer vermiştir. Bunların o dönem sosyo-kültürel hayatına ışık tutması, Âsım Efendi'nin dünya

1 Tayyâr-zâde Ahmed ‘Atâ, *Tarih-i 'Ata*, İstanbul 1293/1876, III,94-95.

görüşünü, olaylara bakışını, kültürel dünyasını göstermesi açısından önemli olduğu açıktır. Arapça ve Farsça olanları metin içinde açıklanmakla beraber, Türkçe olanlarının burada topluca verilmesinin bu hususa dikkat çekilmesi açısından faydalı olacağı düşünülmüştür.

afa.Benzetmeler

Âsım Efendi, benzetmeler yoluyla anlatımını güçlendirmek ve şiirde yapılacak bazı hususları nesir üzerinde deneyerek *Târîh*'inde bir farklılık oluşturmak istemiş olmalıdır. Bizim için ise aşağıda görüleceği gibi, o dönemin sosyo-kültürel hayatından bazı yansımaları görmemizi sağlaması, hem Âsım Efendi'nin hem de o dönem insanların bazı konulara yaklaşımlarını göstermesi açısından dikkate değer bilgiler sunmaktadır. Bu benzetmeleri şöylece sıralamak mümkündür:

Vaz'-ı nîreng-i dil-keş eden **üstâd-ı musavvir ve levha-nigâr-ı mâhir gibi** şâhân-ı celilü's-şân dahi (bk. Metin, I,18); "Menem dîğەر nîst" sayhasıyla velvele-endâz-ı evc-i âsümân olan **'âdiyân-ı 'âdî-tüvân ve şedîdân-ı Şed-dâdî-nişânların** âvâze-i kec-âgâzeleri **âheng-i bî-usûl-âsâ** pest ü vâhî (bk. Metin, I,21-22); sâz ü sâ mânına iğtirâr ve dârât ü kevkebe ve tecemmülât ve debdebesine i'timâd ü i'tibâr ile **zebâne-i âteş-âsâ** ser-be-hevâ (bk. Metin, I,22); lâ-siyyemâ dest-mâye-i 'ilm ü ma'rifetden keff-i kifâyeti **dil-i cühhâl-sıfat** sıfır u sâde (bk. Metin, I,24); lâzime-i zimmet-i hurmet-i mahremiyyet olan ketm-i serâ'ir-i devlet bâbında havsale-i derûn-i deren-meşhûnu, **hem-hâl-i gırbâl** (bk. Metin, I,24); mâye-i zât ü zemânı nezd-i hem-künânda **şer-â'it-İ İslâmiye gibi** rû-şenâ ve ma'lûm-i rekiyye-i karîha-i zekiyyesi, **men-ba'-ı kurâh-ı fezâ'il** ve haliyye-i seciyyesi, **meşhed-i şehd-i şerâ'if-i şemâ'il** (bk. Metin, I,24); fesâhat ü belâgatda derece-i nübûg u kemâle bulû'ğa behre vü bidâ'ası **nevâbigü'l-kelim-âsâ** zâhir u bâhir olup, **sedâd ü istikâmetde kalem gibi** 'alem (bk. Metin, I,24); vifâk u nifâk cihetleriyle **mıkrâz gibi dü-zebân** ve **mürekkab-âsâ yek-reng** olmayup, **kağıd-mânend dü-rûylukla** televvün-i sûret-i hâl ü şânı müstebân olanlar ki, fi'l-hakîka **kenâre-i evrâk gibi bürîde-i mikrâz-ı hevân ü ibtizâl** ve **tirâşe-i aklâm-sıfat** efgende-i zîr-i pây-i havârî vü ihtizâl (bk. Metin, I,24); ve bir takrîb **harf-i zâ'id gibi** mün-deric olanları tarafda vâki' **harf-i illet-âsâ hafz ü imhâ** birle tercemân-ı de'b-i Nûşîrvân olan (bk. Metin, I,24); **salât-i müsâfir gibi** kâtibe-i ezmine ve evkâtim ol mâddeye maksûr olduğundan başka (bk. Metin, I,26); 'Abd-i bî-nevâ ise **sülâsî mücerred sâlim gibi ser-âzâde** (bk. Metin, I,27); zevâyid, belki **fi'l-i nâkıs-misâl** mevâdd-ı sahîha-i zarûriyyâtдан mütecerrid olduğu (bk. Metin, I,27); bazı mertebe havz-ı ka'r-ı nâ-yâb-ı sâmi'aya **hem-meşreb-i âb-ı kemmûn ve mâ'ü'l-hayât-âsâ** müsemmâsı verâ'-i zalâm-ı hafâ' vü

kümûn olan **selsâl-i şîrîn-güvâr** mevâ'id-i 'urkûbiyye işrâbiyle de firîfte (bk. Metin, I,27); **kılâde-i gevherîn-i müşa'sa'-târ-âsâ** rüste-i rişte-i kayd ü tebyîn eyleyüp (bk. Metin, I,27); **mûy-i zengî gibi** ber-hemzede-i şûriş ü ihtilâl (bk. Metin, I,27); üç seneden ziyâde vekâyi'in **dem-i heder-misâl** karîn-i telef ü ihmâl ve sinîn-i merkûme **sene-i tedâhul gibi hisâb-ı a'vâmda bî-medhal** ve **sâl-i kebîse-misâl** 'idâd-ı eyyâmnda nâ-be-mehal (bk. Metin, I,27); **infisâl-i dil-i 'âşık-ı gam-dîde gibi** dem-be-dem cûşân ve **dîde-i dil-dâde-i hicrân-keşide-misâl** lahza lahza hurûşân olarak (bk. Metin, I,31); **rûz-i rustahîzden nişân** olan ol hengâm-ı hengâme-feşân-ı dehşet-iktirânda (bk. Metin, I,31); Sa'id tarafına **cerâd-vâr intişârları** (bk. Metin, I,35); mesârifi **merâtib-i a'dâd-âsâ** müterakkî-i derece-i efzâyiş ü vefret olduğuna binâ'en, **zahm-ı nâsûr-i dehen-güşâde gibi** dervâze-i zulm ü bî-dâdı bâz ve emvâl-i nâsa dest-i te'addiyi dirâz (bk. Metin, I,36); Memâlik-i mahrûse'ye dest-i tetâvülü **çınâr-âsâ dirâz** (bk. Metin, I,40); **tûd-i şâmih ve cebel-i râsih gibi pâyende** (bk. Metin, I,41); ol harâmilerin dem-i nâ-muhteremlerini **âb-ı helâl-âsâ irâka** edüp (bk. Metin, I,42); herkes **mânend-i kübek-i hirâsân, tersân ü bîm** ve endîşe-i bî-pâyân ile lerzân (bk. Metin, I,43); **seyl-i belâ gibi** cereyân ve **'illet-i vebâ-sıfat** Memâlik-i İslâmiyye'ye sereyân (bk. Metin, I,43); ve A'râb-ı aktân-ı sâ'ireye de **lekke-i sâriyye gibi endek endek sirâyetiyle** (bk. Metin, I,51); **safha-i kalb-i musaffâsı âyine-i 'âlem-nümâ** ve **dîde-i basîret-intimâsı, sürme-i kerâmet-eser ile bâr-ı yek-bîn-i hakâyık-ı eşyâ** olmak hasebiyle (bk. Metin, I,51); da'vây-ı hulûs-ı nifâk, **pîşegân-âsâ bî-esâs ve mürû'et-i ebnây-ı zemân gibi vâhî ve bî-mesâs** olan edille ve berâhînleri (bk. Metin, I,55); kuvvetden fi'le iblâğ olunan emekler **savm-ı Nasârâ gibi hebâ** olacağı (bk. Metin, I,63); ol makûle **hevâyî fişek gibi zûd peydâ** ve def'i ser-be-hevâ olan eclâf-ı nâsın tevellî-i umûr ile **tegal-lüb ü isti'lâsını nakş ber-âb** ve **nümâyîş-i serâb 'add ü takdîr** (bk. Metin, I,65); ve vülât ü hükkâm taraflarından nüfûz ü istimtâ'ı, **salât-i müsâfir gibi kasr** ile itâ'atsizliğe me'lûf (bk. Metin, I,76); Nâ'ib-i merkûmun dem-i muharremini seyf-i gadr ile **eşk-i dîde-i mazlûm-âsâ rîhte ve meskûb** (bk. Metin, I,83); lâkin encâmında yine **mevâ'id-i kibâr-âsâ incâzı**, ma'dûm (bk. Metin, I,84); ve **mübtelây-ı dâ'-i cereb gibi sîne-hırâş ve dil-fikâr** eyledi (bk. Metin, I,93); **mesel-i sâ'ir gibi dâ'ir-i elsine-i hâss u 'âmm** olmağla (bk. Metin, I,93); hemân **seyl-i münhadir gibi mahkemeye rîzân** ve bî-çâre Nâ'ib derhâl **gîrîbân-ı 'âşıkı şûrîde-misâl çâkçâk-i deşne-i berrân** oldu (bk. Metin, I,110); ve **'illet-i sâriye gibi etrâfına sereyân** (bk. Metin, I,112); Balık-hâne'de çend sâ'at **semek-i tâfi-sıfat, mübtelây-ı ıztırâb u zucret** oldukdan sonra (bk. Metin, I,114); ve 'asabiyyet-i vezîr **endâm-i meflûc-âsâ bî-tâb u 'âtl** olmak derkâr (bk. Metin, I,119); fi'l-hâl **sâtûr-i kassâb misâl 'urûk u a'sâb-ı maslahat-ı mezkûreyi kesüp biçerek** (bk. Metin, I,124-125); gâh Vehhâbiyyûn cânibine dahîl ü ilticâ semtini veche-i necât ü emân eylemek

telâşiyle, **mânend-i kebâb mübtelây-ı tabtâb-ı ıztırâb** olup, bu keyfiyete vâkıf olan huccâc-ı kirâm, **mûy-i âteş-dîde misâl pîç ü tâb-ı gam ü kürbetle şûride-hâl** (bk. Metin, I,128); cânib-i Devlet-i ebediyyü'l-karâr'a **rûbeh-vâr gûş-dâr** olmağın (bk. Metin, I,129); peyâm-ı menfûru, **kulağakaçan böceği gibi sâmi'a-hırâş-ı evliyây-ı umûr** oldukda (bk. Metin, I,130); ve 'adem-i müsâ'ade-i hevâ ile dîr u dirâz-ı deryâda **semek-i tâfi gibi geşt ü güzâr** ederek (bk. Metin, I,130); fasl-ı behârda henûz Karadağlı ga'ilesi **ebr-i siyâh-âsâ berhem** ve ol havâlinin ahvâli, **geysûy-i 'Arab gibi şûride ve derhem** olduğundan bahisle (bk. Metin, I,139); Top-kapu'ya nakl mevsimi hulûl eylemekle, **âyet-i rahmet gibi** Pâdişâh-ı Sikender-sîret (bk. Metin, I,140); ve her birinin **kuru çeşmeden nişân menhel-i dil ü cânlarına şâdûrvân-ı şâdmânî** isâle kılındı (bk. Metin, I,142); ve erkân-ı Saltanat na'ş-ı mağfîret-nakşı cânibinde **mânend-i pervâne-i şem'-i tâbân pûyân ve rahmet-hân ve mağfîret-hâhân** olarak (bk. Metin, I,142); ve eyyâm-ı sayfa ise **A'râb-ı bâdiye gibi tefsîde-leb** olup (bk. Metin, I,144); ve Galata'da Sirkeci Mescidi dahi harâb-kerde iken, **dil-i mü'min gibi âbâd** (bk. Metin, I,144); Medîne-i münevvere'de Bâbu'rrahme'de vâki' sebîl-i âb, müddet-i medîdeden berü **kuru çeşme gibi bürîde-i âb u tâb olduğu** gûş-güzârları olmağla, müceddeden binâ ve **âbını eşk-i dîde-i 'âşıkân-âsâ icrâ** (bk. Metin, I,145); **merdümek-i çeşm-âsâ na'im ü nâz** ile perverîde ve **süveydây-ı dil-misâl sadr-ı vâye-i tereffüh ü i'zâzda bâlîde** olarak (bk. Metin, I,150); ve bi't-tab' **cevh-er-i sadâkat gibi 'azîzü'l-vücûd ve mâl-i halâl-âsâ nâdirü'l-mevcûd** olan tefârîk u tuhaf (bk. Metin, I,151); ve **dûd-i âteşin-âsâ gözüne girerek tıkanmış tütün çubuğu gibi zefîr-efşân-ı kîl ü kâl** olduğu hılâlde (bk. Metin, I,154); bir mahalde ecnâs-i nâsın tecemmu' ve tûl-i meksleri **mâ'-i râkid gibi ta'affûnâtı müstelzim** olmak (bk. Metin, I,157); ve kırallar lafzı, **murâd-ı tendîse-i bistân gibi hemân kanâ'at-i haşmet-i zâhire-i imtiyâz** eder olup (bk. Metin, I,159); ve **behâyim gibi sâ'ir nâsı kendilere serbeste-i kilâde-i tavâ'iyet** ederler idi (bk. Metin, I,159); ve **benâtü'n-na'ş-vâr ol cüyûş-i encüm-şumârı târumâr** eylemekle (bk. Metin, I,163); ve her biri **kelb-i 'akûr önünden firâr eden kilâb-ı zahm-hürde gibi birer tarafa hârib** oldu (bk. Metin, I,163); ve İngilizlü'nün münâza'ası bahra ihtisâsla, **neheng-i bahrî gibi kuvvet ü satvetleri gâlib** olup (bk. Metin, I,164); peyveste-i muhârebe vü müşâcere üzere oldukları haberi, **etrâf ü enhâya şerâre-i âteş-âsâ mün-teşir** olup (bk. Metin, I,170); ya'nî meğer havsala-i ikbâli, **dil-i hâsid misâl teng** olmağla (bk. Metin, I,171); **ruhsat-i tenâvül-i lahm-ı hamel gibi, rûz-ı hızıra merbût** olmak bâbında (bk. Metin, I,173); ve yek-dîğeri **kilâb-ı derrende gibi güzîde-i dendân-ı darb u hasâr** eyledikten sonra (bk. Metin, I,174); havâlî-i Belgrâd'da kişzâr-ı sâmân ü âsâyîş-i 'ibâda **mânend-i cerâd mün-teşir** ve (bk. Metin, I,175); bu tâ'ifenin 'ahd ü peymânları, **re'y-i fâsidleri gibi süst** ve da'vây-ı itâ'at ü istîmânları, **'akl-ı mağşûşları misâl**

nâ-dürüst olup (bk. Metin, I,177); mütemâdi hubûb eden riyâh-ı ‘âsıfadan lüce-i deryâ, **dil-i ‘âşık-ı şûrîde-âsâ serâser cûşân** ve **mânend-i dîde-i mehcûrân mevcen-mevc ve hurûşân** olmağla (bk. Metin, I,183); ve **yılana ağuş veren dedikleri cânever gibi ser-çeşme-i ızrâr-ı ‘ibâd** olduklarını (bk. Metin, I,184); şeref-rîz-i sudûr olan fermân-ı telattuf-‘unvân ile Müşîr-i müşârun ileyh **mânend-i hilâl-i ‘îd ve ramazân, müşârun bi'l-benân** (bk. Metin, I,184); bu sûretde **‘illet-i Firengî-misâl a‘zây-ı divel-i sâ‘ireye dahi sirâyet** edeceği vâreste-i kîl ü kâl olmağla (bk. Metin, I,250); ve İngilterelü mu‘âzadetiyle Devlet-i ‘aliyye’yi kemâ fi’s-sâbık **toz torbası gibi isti‘mâl** eylemekden hâlî olmaya (bk. Metin, I,270); bir taraftan **köpek memesi ta‘bîr olunan koltuk çıbamı gibi Devlet-i ‘aliyye’yi ‘ale’d-devâm dûş-zed-i ibrâm** olarak ta‘cîz ü dil-figâr (bk. Metin, I,270); **mâr-ı sermâ-dîde-sıfat serpîç-i dînbâl-i kahr u mezellet** olmağla (bk. Metin, I,270); çünkü Fransa Milleti bundan akdem **mi‘de-i fâside gibi cûşân** ve (bk. Metin, I,271); ile **rahne-i dîvâr-ı memşâdan nişân olan derîçe-i dehân-ı herze-feşânını bâz** edüp (bk. Metin, I,272); deyü **minfeha-i âhen-ger-âsâ dem-zen-i demdeme-i iddi‘â** olup (bk. Metin, I,272-273); her biri **fenn-i mekr u telbîsde sebak-âmûz-i İblîs** olan üç gürûh düşmen-i peymân-şikeni **yel değirmeni gibi hevâ ile idâre**, ya‘nî Devlet-i ‘aliyye-i ebediyyü’z-zuhûra açdıkları **cerâhat-ı nâsûra, tedbîr-i çâre** eylemek sevâsiyle âvâre oldular (bk. Metin, I,285); ve tarafına peyderpey u‘cûbe-nakş-ı kâlây u rûd olan **mânend-i reng-i bûkalemûn şütürgürbe-i eşkâl ve temâsil-i gûnâ-günden hammâm-ı ‘ibret-nümâyâ düşmüş merd-i felâket-zede-âsâ, dûçâr-ı envâ‘-ı mihnet-i hîred-fersâ** olup (bk. Metin, I,288); zâbita-i kaviyyeye rabt ile **‘akîde-i mü‘min gibi tevsîk u tarsîn** (bk. Metin, I,293); ve münâsib mahallerde kışlalar binâ eylemek, **şu‘le-i cevvalê-âsâ dâ‘ir-i derûn-i vûkelâ** olmağla (bk. Metin, I,306); **câm-ı mey gibi germâ-germ-i şevk u şetâret** olarak **bâde-i nâb-âsâ mevcen-mevc zevk u safâ** ve taklîd-i kulkul-i surâhî vü minâ ile her-çi-bâd-âbâd gûyâ iken (bk. Metin, I,310); askerî sevâdı, **satranc dönümü gibi müzdâd** (bk. Metin, I,312); ‘âmme-i sekene-i Dâru’s-saltana’nın ‘akl ü dimâğları **herze-hâb-ı tebgirifte gibi perîşân** (bk. Metin, I,313); Devlet-i ‘aliyye bu mâddeden **keştî-i tûfân-zede gibi muztarib** ve (bk. Metin, I,315); her çend bende-i müstemend tarafından îrâd olunan edille-i kaviyye, **sayha-i melek ve sa‘ka-i felek gibi perde-der-i gûş-i hûş** ve anların sûret-i berâhinde getürdükleri akvâl-i gaviyye, **hezeyân-ı mahmûmîn ve türrehât-ı mübersemîn gibi perîşân ve magşûş** ise de (bk. Metin, I,319); **kalb-i hâsid-âsâ teng ü târ** ve **kabr-i mülhid-sıfat pür ‘akreb ü mâr** bir gâr-ı ba‘îdü’l-gavr-i ‘âdî içre ihtifâ (bk. Metin, I,322); **dâğ-ı ferzend gibi ciğer-gâhıma te‘şîr** edüp (bk. Metin, I,323); tâ‘ife-i merkûme **ervâh-ı habîse gibi ‘urûk-ı evliyây-ı umûra hulûl** ve sürâdık-ı serâ‘ir-i Devlet-i ‘aliyye’ye duhûl (bk. Metin, I,325); kıyâfet-nâme mücebince **sahra-i somâ gibi bî-hayr ve bî-menfe‘at** (bk. Metin, I,336n); Sadrı‘zam

hemân **tendîse-misâl bir şeyh-i timsâl** kaldığından başka (bk. Metin, I,338); **zağlu kılıç gibi niyâm-i zihâm-ı gavâ'il-i enâmdan insilâl** edüp (bk. Metin, I,339); **horos-i mağlûb ve pehlevân-ı menkûb gibi bir dahi mukâbeleye çehre-nümây-ı cür'et** olmayacakları (bk. Metin, I,343); ve “Hüzni ma‘ake” ta‘bir olunan **yapışkan otu gibi âvîhte-i dâmen-i Mısır-ı ‘azîzü'l-menâl** olduğundan (bk. Metin, I,355); işbu **dest-gâh-ı mekr u mel‘anette nesc olunacak bir bâbet kumâş-ı bed-reng-i şeytanetleri, âyîn-i bâtulları gibi ilgâ vü ihdâr** olundu (bk. Metin, I,365); Şeyh-zâde dimekle ‘arîf kimsenin hânesinden **âh-ı âteşîn-i ‘aşık-ı şeb-i zindedâr-misâl, âteş-i serkeş lehîb-efrâz-ı zuhûr u işti‘âl** olup (bk. Metin, I,387); **maraz-ı cereb ü cüzzâm ve ‘araz-ı vebâ’ vü zükâm-sıfat ‘ale'l-fevr etrâfa şerâre-pâş-i sirâyet** (bk. Metin, I,387); bî-çâre âgûşunda tıfl-ı razî‘ı ile **pîçide-pây-i teb ü tâb ve mâhî-i tâbe-fikende gibi semt-i halâs recâsına her tarafa tabîde-i telâş ü inklâb** olup (bk. Metin, I,387); aldı ki Hanora [=Hannover] Eyâleti'nin İngilterelü'ye teslimi husûsu, ilâ hâze'l-ân **sü'r-i himâr gibi meşkûk** olup (bk. Metin, I,396); Rusya askeri nâgehân **mânend-i reme-i gürâzân sugür-i İslâmiyye'ye pâ-nihâde-i te‘addî** (bk. Metin, I,422); asâkir-i mesfûre sergerdeleri **bahr-ı hâbîde gibi bu gûne emn ü âremîdelik hâletini temâmca har-râka-i husûmet icrâsına ruhsat-ı fırsat ittihâziyle gûnâ-gûn mekr u ihtiyâl** (bk. Metin, I,422); elçileri Der-sa‘âdet'den **racîm-i merdûd gibi matrûd** olunmak lâzîmeden iken (bk. Metin, I,422); cümle-i dâ'iresi, **sıfır rakam gibi mühmel** ve bâ'is-i rû-sefîdî olacak sevâd-ı hadem ü haşemi, **hazîne-i dinâr u diremi gibi mertebe-i ‘add ü şümârdan mu‘attal** (bk. Metin, I,428); **fitne-i kâ'ime gibi yerlerinden hareket** ve inşâ eyledikleri cisrden berü yakaya **seyl-i belâ-sıfat ‘ubûra müsâra‘at** (bk. Metin, I,429); ve **dîvâne gibi bî-gâne-i hiss ü şu‘ûr** olup (bk. Metin, I,429); Devlet-i ‘aliyye ile Rusya Devleti beyninde cereyân eden çeşme-i müvâlât, **kalb-i mü'min gibi sâf ve şâ'ibe-i gerd-i küdüretten âyîne-i âfitâb-âsâ pâkîze vü şeffâfdır**” cevâbıyla (bk. Metin, I,434); ve **bahr-ı tûfân-dîde gibi cûşân-cûş-i hiyât u miyât** olup (bk. Metin, I,435); ve havâtır-ı müstemi‘ânı **katre-i sîmâb-âsâ muztarib ü iz‘âc** eyledi (bk. Metin, I,436); mehâzîl-i küffârın sû'-i kâsd ile **sehâb-ı ‘azâb gibi şererbâr-ı şerr u hasâr** oldukları (bk. Metin, I,439); ve **zabâb-ı muzlim ve sehâb-ı müterâkim gibi vefret ü izdihâmları meşhûd u ‘iyân** oldukda (bk. Metin, I,441); **seyl-i hâyic ve bahr-ı mâyic gibi bîrûn-i kal‘aya seylân u hurûca** ibtidâr eylediler (bk. Metin, I,441); leme‘ân-ı süyûf-i sâ'ika-âsârdan, **dîde-i âfitâb-ı tâbdâr ‘ayn-ı A‘meş gibi hîre ve bî-ferr ve kahremân-ı leşker-i encüm olan dilîr-i târim-ı pencüm** tesâ‘ud-i ebhîre-i hûn serâsimeliğinden ser-nigûn-i kürsî-i zer-ender-zer oldu (bk. Metin, I,442); ve ‘unvân-ı Gâzî ile ol **Vezir-i şecî'in kâsım-ı tîğ-zen gibi nâm-ı bedî'i terfî‘** (bk. Metin, I,444); la‘în-i dûzah-me‘âb **iğne yutmuş kelb gibi pîçâ-pîç-i ıztırâb** olup (bk. Metin, I,445); iki kelâm-ı zehr-nâk, **peykân-ı hadeng-i cân-sitân gibi ciğer-gâhuma**

te'sîr eylemekle (bk. Metin, I,449); **üştür-i dîvâne gibi keff-endâz** ve gûnâ-gûn girîv ile 'alâ mele'i'n-nâs velvele-sâz olarak (bk. Metin, I,449-450); ocak derûnunda **ocak cekirgesi gibi nişîn-i teng-nây-ı zucret** olan Fetvâ Emîni Seyyid Ahmed Efendi dedikleri (bk. Metin, I,475); vükelây-ı mûmâ ileyhin tedbîr-i nihânîleri **du'ây-ı sâ'il-i cerrâr gibi mühmel ve nâ-pezîr** oldu (bk. Metin, I,501); ve'l-hâsıl **zağar gibi berü öte tekâ-pû** ederek (bk. Metin, I,483); ve **habbeyi kubbe ve katreyi deryâ gibi i'zâm** ile ifrât ve mübâlagâta me'lûf (bk. Metin, I,483); **lodos deryâsı gibi hurûş u âheng** eylediler (bk. Metin, I,485); ve **sîne-i çâk-hûrde-i 'uşşâk-âsâ hûn-pâlâ** oldu (bk. Metin, I,493); ve Beşiktaş pîş-gâhında **satr-ı mevzûn gibi keşîde-i katâr-ı intizâm** olup (bk. Metin, I,494); ve Boğaz'a doğru **lokma-i beşî'a gibi 'azîmet** eylediler (bk. Metin, I,494); **iki taraftan topa tutulmuş meymûn gibi mercûm** olarak (bk. Metin, I,495); vükelây-ı mûmâ ileyhin tedbîr-i nihânîleri **du'ây-ı sâ'il-i cerrâr gibi mühmel ve nâ-pezîr** oldu (bk. Metin, I,498); bu cihetle politikaları **sîmyâ gibi bî-asl u eser** olmağla (bk. Metin, I,502); lemhatü'l-basarda **zabâb-ı esved gibi bir gubâr-ı kırgun** peydâ (bk. Metin, I,510); **seyl-i hâyic ve bahr-ı mâyic gibi mugâfesaten** leşker-i küffâr üzere hecme-rîz ve çend sâ'at **tîğ-i 'alev-hîz ile tâb-dâde-i kûre-i ceng ü sitîz** olmalarıyla (bk. Metin, I,514); **sitâre-i subh gibi ricâl-i Devlet-i 'aliyye beyninde mümtâz** ve ser-i kârân-ı Saltanat-ı seniyye miyânında **serv-i sehî-âsâ ser-firâz** olup (bk. Metin, I,520); derûn-i kal'a ise **kalb-i hâsid gibi teng ü târ** ve hevâsı **dâyin-i mütekâzî enfâsı gibi vahîm ve cân-güzâr** olmağla (bk. Metin, I,520); ve **kebâb-âsâ âteş-i ıztırâbda döne döne yanup** nâlân ü dil-fikâr olduktan sonra (bk. Metin, I,524); Asmalu Mey-kedesi'nin tâk-i sofâsı **'aşk-ı pîçân nebâtı gibi âvîhte-i nihâl-i derûnum** olmağla (bk. Metin, I,527); ber-kâ'ide **zenneye çıkmış yorgancı kol-başı gibi çep ü râsta gerdendir-firâz ve nâfe-endâz** ve (bk. Metin, I,527); ve bi't-tab' 'arz-ı tefakkur u ihtiyâcla **sâ'il-i cerrâr gibi açıktan cüyende** olmağla (bk. Metin, I,533); ve **yed-i mürta'îş gibi furû-mânde-i 'amel** olacağı mukarrer olmağla (bk. Metin, I,534); Moskovlu'nun Leh derûnuna duhûlünü beyân ve refte refte Eflâk ve Boğdan ülkelerine **maraz-ı cüzzâm gibi sereyân** edeceklerini (bk. Metin, I,553); **Moskovlu gibi balıkcı eşeğinin ve kürkcü köpeğinin mukâbeleye çehre-nümây-ı mecâl** olması muhâl (bk. Metin, I,554); ol esnâda **mesel-i sâ'ir gibi dâ'ir-i elsine-i pîr u bernâ** oldu (bk. Metin, I,574); Devlet-i 'aliyye'yi lâ-teşbîh gûyâ ki **tabanca oğlanı gibi tezlîl ü tahkîrleri** (bk. Metin, I,586); bu iki zât, **bîd-i bî-semer ve lâle gibi râyiha-i fâyihadan bî-behre-i eser** olarak (bk. Metin, I,595); râh-ı rızâ-cüyûde mücârât-ı hakîmâneleri, dil-i âhenîn-i müşârun ileyhi **mûm gibi nerm** ve dem-be-dem sunulan sahbây-ı tevâzu' u müdâhene neş'esi, ol **beyni sovuk serkeş-i encümen-i ta'assubu surâhî gibi kelle-germ** eylemekle (bk. Metin, I,604); ve yevm-i merkûm ve gicesi **tennûr-i tefsîde-âsâ rûy-i hevâ nihâyet derecede germ** olup (bk. Met-

in, I,606-607); kulûb-i Sünniyân **mânend-i berg-i hazân mütetâyir** oldu (bk. Metin, I,609); ol gün hutbeden ism-i sâmi-i Selîm Hânî müfterak ve muhibb-i hânedân-ı 'Osmânî olan ehl-i îmânî **dıraht-ı çınar gibi içinden muhterik** eyledi (bk. Metin, I,610); ve **esîrlikten kurtulmuş mücâhid-i mütecerred gibi hânesini bulup**, (bk. Metin, I,615); cümleden efzûn gamnâk ü mahzûn olup, **mûy-i âteş-dîde gibi pür-pîç ü tâb** ve (bk. Metin, I,637); Sultân 'Osmân Gâzî hazretleri, i'mâl-i şemşîr ve sa'y ü himmet-i kişver-gîrleriyle fûshat-seray-ı dünyâyı dîde-i a'dây-ı bed-râya, **kör mülhîd gibi teng** eylediği gibi, tengnây-ı hitta-i Rûm'u dahi zümre-i ehibbây-ı Hudâ'ya **mezdân-ı rahmet gibi vâsi' u rahb** eyledi (bk. Metin, I,640); ve **tabl-ı derîde gibi gulgüle-i hâtır-hırâş** (bk. Metin, I,643); selefde sipâh ve silahdâr ocakları dahi **lihye-i kesîfe gibi firâvân** tâ'ife-i ceng-cûyân olmalarıyla (bk. Metin, I,645); ol ocaklar dahi refte refte **dîk-i şûrba gibi şûrîde** ve zemân zemân **zebâne-i şu'le gibi hevây-ı tuğyâna ser-keşide** olup (bk. Metin, I,645); pes gürûh-enbûh-i Bektâşîyye, vech-i mezkûr üzere gerçi **mizâc-ı mu'tedil gibi ihtilât-ı ahlât-ı rediyyeden pâkîze-ter** bir Ocağ-ı mu'teber olup (bk. Metin, I,646); ve'l-hâsıl kâ'ide-i muttarideleri **hatt-ı Tersâ gibi ma'kûs** ve râyet-i 'asabiyyetleri **bîd-i mecnûn-âsâ menkûs** oldu (bk. Metin, I,646); ekser enâm **mânend-i câm-ı ser-furû-bürde-i sahbây-ı safâ** ve **ezhâr-ı behâr-âsâ rengâ-reng elbise-i fâhire** ve âlâyîş ü ârâyîş-i zâhire ile endâm-nümây-ı behcet ü behâ olup (bk. Metin, I,647); tâ'ife-i Bektâşîyye, 'âmme-i Memâlik-i 'Osmâniyye'de **maraz-ı âkile gibi müstevlî** ve şâmil ve her şehir ve kasabada **lekke-i sâbit gibi mütemekkin** oldukları vâreste-i delâ'il olup (bk. Metin, I,682); ocaklarına olan fart-ı 'asabiyyet ü gayretleri muktezâsınca, **âteş-gîre gibi bî-pervâ** küre-i şerr u âşûb u gavgâya girecekleri **ke'n-nâr-ı 'ale'l-menârdır** (bk. Metin, I,682); Anadolu'da ve Rumeli'de yeniçerilik nâmiyle **maraz-ı cereb ve hisba gibi isflây-ı ecsâd ü bilâd** ve **dem-i fâsid gibi 'urûk u a'sâb-ı Memâlik-i mahrûse'ye sirâyetle mizâc-ı memleketi tebâh u ifsâd** edüp (bk. Metin, I,701); Rumeli a'yânlarına da **maraz-ı vebâ' gibi sirâyetle**, her biri i'lây-ı livây-ı bağy ü gavâyete mübâşeret eylediler (bk. Metin, I,706); Âsitâne'de **balık gözeden dalyancı gibi, dîde-dûz-i bitâne-i hâl olan rûbeh-hisâller** (bk. Metin, I,707); encâm-ı kâr Yılık-oğlu'nu **yılık horos gibi firâra nâ-çâr** eylemekle (bk. Metin, I,709); merhûm **Kuyucu Murâd Paşa gibi bih-ı mugaylân-zâr-ı dâgyânı, berkende** ve **'akl-ı âşık gibi mecmû'unu perîşân ü perâkende** edüp (bk. Metin, I,710); ve **derûn-i münâfık gibi şâ'ibe-i safvetden mehcûr** olmuş ol kişver-i şûran-şûr, bi-fazlihî Te'âlâ **'akîde-i mü'min gibi sâf, meclây-ı âsâyîş-i emn ü emân** oldu (bk. Metin, I,711); cümlesi hemvâre **sahra-i sommâ' gibi yek-laht ve yek-pâre** olup ve pâyendân-ı te'âvün ü te'âzud-i yek-dîğêr birle **bünyân-ı marsûs-âsâ hem-dest ü hem-pâ** olmak zimmında (bk. Metin, I,716); Fransalu dahi sevdây-ı sûd ile **kudurmuş kelb gibi bî-karâr** ve bunlar 'an-asl cerv-i

kilâb-âsâ kesîru'l-evlâd ve **mânend-i cerâd-ı vefîru'l-efrâd** bir tâ'ife-i **bed-nijâd** olup (bk. Metin, I,720, 727); **ervâh-ı şerîre** gibi **evliyây-ı umûrun kuvây-ı za'îfelerine hulûl** ve **mânend-i mûş**, ol berzede-hûşların **sûrâh-ı derûnlarına duhûl** edüp (bk. Metin, I,747); taraf taraf **şâh-ı çınâr-âsâ dest-i tetâvülû dirâz** ve **dervâze-i zulm ü sitem-i bî-endâzeyi bâz** edüp (bk. Metin, I,757); her taraftan **mânend-i seyl-i belâ tevârüd** ve **misâl-i gumûm-i zemâne-i mihnet-fezâ tehaşşüd** edüp (bk. Metin, I,779); vâkı'â bidâyet-i hâlde ol **cem'iyet gerçi karga derneği** olup, lâkin sonra **gurâbü'l-beyn gibi meş'ûm** ve her biri **göz oyan kuzgün gibi muzırr u mezmûm** zuhûr etdiği (bk. Metin, I,781); ve Boğaz'a doğru **hayye gibi cery ü insiyâb** eyledi (bk. Metin, I,785); **lodos deryâsı gibi pür-cûş** ve **Nehr-i 'Âsî-sıfat mevcen-mevc-i hurûş** olup (bk. Metin, I,790); **cakcaka-i âsiyâb gibi pür-gû** ve **boş değirmen gibi tehî-gülû** olmağla (bk. Metin, I,793-794); **seg-i şikârî gibi miyâne** ve **kenârı arayı arayı bî-tâb** olup (bk. Metin, I,814); **kabr-i münâfık-âsâ tîre vü tengnâ** olan **mahall-i mezbûrdan iz'âc** (bk. Metin, I,814); **necm-i sâkıt** ve **racîm-i hâbit gibi rûy-i zemîne zîr u zeber** oldukda (bk. Metin, I,816); lâkin mevâ'îdi **ed'ıye-i bî-hulûs gibi eserden 'âtl** ve **va'z-ı kavvâl-âsâ bî-hûde vü bâtl** olup (bk. Metin, I,820); lâkin gitdikce evren gibi **şışüp kabarak** **'arsa-i devleti istî'âb** ve (bk. Metin, I,820); bir gün **şîr-i şerze** gibi **garrân** ve **ağzından köpükler saçarak lodos denizi gibi cûşân** olup (bk. Metin, I,821); hazîne hazîne muhallefât ve iktâ' ve 'akârâtlarına **aç kurd koyun sürüsüne girişür gibi bir gûne hücûm u savlet** (bk. Metin, I,824); 'ale'l-'umûm **ac kurd sürbesi çobansız köpeksiz koyun sürüsüne girer gibi taraf taraf hücûm** edüp (bk. Metin, II,859); ve **her biri ağzına taş almış gibi hamûş u epsem** olup (bk. Metin, II,860); Münîb Efendi vaz'-ı mahsûsu üzere **leğlek gibi baş salarak ve kâz gibi boyun uzadarak**: "Vâkı'â su'âl-i 'azîmdir" 'ibâresini tefevvüh eyledikten sonra ol dahi **mânend-i hût ser-be-girîbân-ı sükût** oldu (bk. Metin, II,860); nihâyet Hâce Efendi'nin hükmünü icrâ ile **beyza-i horos-âsâ bir kelâm ilkâ** etmiş oldu (bk. Metin, II,861); **kılar kapusunu açık bulmuş fâre sürüsü gibi sû-be-sû hecme-rîz** ve **müzekkir-i tâlângerî-i Kavm-i Cengîz** olup (bk. Metin, II,862); mısâkınca **vech-i vecîhi şebîbe şebîh** olup (bk. Metin, II,875); temâm **gürg-i bârân-dîde** ve **şigâl-i şeb-resîde** ve **kelb-i şebân-perverîde** ve **mâr-ı âheste-hazîde** ve **saht-güzîde** ve **düzd-i germ ü serd keşîde**, **mû-şikâf** ve **hurde-dân** ve 'akl-ı şeytânîde **üstâd-ı 'azâzîl olmağa şâyân**, meydân-ı fitnede kasr-ı kaddiyle sâhib-i yed-i tûlâ ve **san'at-ı dekk ü hîlede başka çıkmış ser-halife-i çîre-dest** ve **çâpük-pâ** idi (bk. Metin, II,875); ve a'yân-ı devlete **solugân hayvân gibi beher meclis tevâtür-i enfâs ile irâ'et-i sûret-i hâl** edüp (bk. Metin, II,878); 'illet-i idrâru'l-bevl gibi **mübtelây-ı selsü'l-kavl** (bk. Metin, II,881); **bulunduğu meclisleri ayuları boşanmış Kulleli-bağçesi'ne döndürüp** (bk. Metin, II,881); **Kulleli Bağçesi'nde bend-**

den kurtulmuş ayular sürbesi gibi **bî-bâk ü pervâ etrâf u enhâya gubâr-efşân-ı şerr u şekâ** olarak (bk. Metin, II,930); 'arsa-i havlû bi-'aynihî **Kulleli Bağçesi'nde ayular ve sensorlar boşanmış ma'reke hengâmesinden nişân** oldu (bk. Metin, II,1469); ve harâret-i teb ü tâb ile **sîh-ı kebâb gibi hurâş ü telâş-i âteşîze mütekallib** olmağla (bk. Metin, II,888); ol har-ı bed-güherin cebhesine bir tepme 'aşk eylemekle, **kellesi kuru kabak gibi târumâr ve vücûdu mu'allak-zen-i hufra-i nâr-ı bevâr** oldu (bk. Metin, II,889); merkûmun dergâhına duhûllerinde **kedi görmüş fâre gibi tersân** olup (bk. Metin, II,894); kezâlik **derrende cânever gibi, husûsan seg-i dîvâne-misâl mu'âkara ve muhâreşeden hâlî** olmadıkları dahi (bk. Metin, II,908); **lâf u iftihâr u güzâf ise Tuna Suyu gibi mebzûl ve râygân ve Ordu-yi hümâyûn'u hem-reng-i mey-kede-i bed-mestân ve hem-hâl-i tîmâr-hâne-i dîvânegân** eylediler (bk. Metin, II,918); **esrâr çekmiş eşrâr gibi harekât-i nâ-ma'küleye ibtidâr** (bk. Metin, II,919); 'ale'l-ıtlâk Bektâşîyye'nin **lodos denizi gibi içinden galeyânları** (bk. Metin, II,926); ve **sü'bân gibi zehrâbe-feşân-ı düşnâm** olarak (bk. Metin, II,932); erkekleri verâda ayak üzere durarak **ac köpek kassâb çengaline bakar gibi karıların ellerine bakarlar** (bk. Metin, II,988); bi-'aynihî **şerbet-i kannâletü's-sâ'a-i tabîb-i nâdân gibi 'ayn-ı illet** ve (bk. Metin, II,1038); mûmâ ileyh Refî' Efendi fart-ı neşât u in-bisâtından **bülbül gibi bî-ârâm** olarak (bk. Metin, II,1044); **ejdehây-ı heft-ser gibi ez-her-taraf ebvâb-ı mesârif küşâde** olmağla (bk. Metin, II,1047); 'abd-i Hakîr kemâ-kân esbâb ve me'ûnetden **sülâsî mücerred sâlim sîgası gibi mütecerred ü 'uryân** olarak (bk. Metin, II,1050); ba'dehû **dal hancer mânend-i ejder serdâbdan beder** oldukda (bk. Metin, II,1061); hemân **dama taşları gibi hâlî haymeler** ve (bk. Metin, II,1068); ve Ziyâ Paşa'nın keffesi **keff-i müflis gibi tehî-mâye** olmağla (bk. Metin, II,1070); ve kendüsüne mahsûs envâ'-ı hutûtudan hâric bir gûne hattı var idi ki, **harfleri bâl-i zübâb ve minkâr-ı gurâb ve sutûrları azgâsü ahlâm gibi şûrîde ve geysûy-i zengî-misâl pîçîde** olmağla, **rukyyetü'l-'akreb mefhûmu ve 'azâyim-i cinn mazmûnu gibi andan dahi ma'nâ ve me'âl tırâşîde** olmak, derece-i istihâleye resîde idi (bk. Metin, II,1073); ve **kelb-i şikârî gibi ol âhû-peçenin itcesine etrâfını dolaşmakdan hâlî** olmaz idi (bk. Metin, II,1074); husûsan **perçem-i pür-ham misâl ol civân-ı pâkîze-cemâlin başına belây-ı siyâh ve kadd-i bülendi gibi dûr u dirâz âfet-i gümrâh** olmuşıdı (bk. Metin, II,1075); bir delikanlu yiğit bir nigâr-ı nâzenîne **sarmaşık otu gibi sarmaşup**, (bk. Metin, II,1076); vak'a-i cülûs hâdisesiyle Devlet-i 'aliyye, **bahr-ı tûfân-zede gibi şûran-şûr** (bk. Metin, II,1094); ve küşe-i sekte vü hamûlde **ramazân şeytânı gibi 'amel ü dagalden mehcûr** (bk. Metin, II,1094); ve **iğne yutmuş kelb gibi hayyiz-i ârâm u râhatdan dûr** (bk. Metin, II,1094); her taraftan **zünbûr-i belâ gibi başına üsecekleri vâreste-i kayd-ı beyân** olduğu mülâhazasına mebnî (bk. Metin, II,1097); Memâlik-i

mahrûse'nin her kutruna **'illet-i vebâ'** gibi **'umûm vechiyle ser-nümây-i zuhûr olan fitne ve ta'assub ve ihtilâl** (bk. Metin, II,1103,1105); mel'ûn-i mezbûr **minfeha-i haddâd gibi pek şişkin ve semek-i hınzîr gibi burunu hevâda** olup (bk. Metin, II,1115); **levha-i sîmîn gibi sepîd-ter** (bk. Metin, II,1120); hemân fahm kısmı **turfa bâkûra gibi dest-mâlle e'izze-i ahhâba hediyeye-i behiyye** olunmak derecesine varup ve gitdikce **derd-i berd şiddet-i humûm-i zemâne gibi bir gûne saht u serd** oldu ki, evânî-i galîza ve sengînler, **sîne-i 'âşık gibi çâkçâk ve girîbân-ı sitem-dîdegân-misâl sîne-tirâk** olur idi (bk. Metin, II,1120-1121); Üsküdar Ustası hemân **tendîse-i bostân gibi bir sevâd-ı mücerred nümûne-i haşeb-i müsenned** kalmağla (bk. Metin, II,1123); lâkin **perr-i meges gibi ednâ ser-rişteyi vesîle** edecekleri ma'lûm (bk. Metin, II,1127); 'alâ ceryi'l-'âde **sefine-misâl âsûde-i gubâr-ı renciş ü melâl** olarak bahr-ı tereddüde rû-nihâde oldu (bk. Metin, II,1128); Aydın Güzelhisârı'nda **âyet-i mensûha gibi nesyen mensiyyen mehcûr** ve (bk. Metin, II,1131); **Nehr-i Tunca dahi nâgehân havâdis-i zemân gibi tuğyân ve mânend-i tennûr-i tûfân heyecân** edüp, **üştür-i sermest gibi her tarafa keff-endâz ve çep ü râsta şîr-i demân-âsâ hücûm ü savletle satvet-perdâz** olmağla (bk. Metin, II,1143); ve niçe **kurşun tahta pûşîdeler karakuş yelekleri gibi rûy-i hevâda perrân** olmağla (bk. Metin, II,1147); sû-be-sû ve kû-be-kû **ejdehây-ı heft-ser gibi hücûm eden seyl-i pür-veyl sademâtiyle** niçe cîsr-i üstüvâr ve 'imâret-i bülend ü pâydâr, **sâhire-i gabrâya nihâde-rû** oldu (bk. Metin, II,1151); ve **maraz-ı vebâ-misâl ihtilâf u ihtilâl** ise, 'âmme-i Memâlik-i mahrûse'ye sereyân ü ittisâl (bk. Metin, II,1153); **maraz-ı âkile-misâl 'ârıza-i ihtilâf ü ihtilâl** ise ecsâm-ı milkete 'urûz u ittisâl birle taraf-ı herc ü merc rahneleri rû-nümâ (bk. Metin, II,1156); ahvâl-i cihân **mûy-i zengî gibi derhem ve perîşân** (bk. Metin, II,1157); ve **'anâsır-ı erba'a gibi çâr-erkân-ı bünye-i ittifâk** olup (bk. Metin, II,1160); Yeniçerilik 'ârızası kalemrev-i saltanat-ı 'Osmâniyye'nin **maraz-ı cüzzâm gibi her cüz' ü endâmına sirâyet** (bk. Metin, II,1161); rakz-ı tâzî-i seyr u sür'at eylediği **haberi, sâ'ika-âsâ perde-şikâf-ı sâmi'a-i vükelâ** oldukda, gerek ordu ve gerek Âsitâne ricâlinin derûnları **bahr-ı tûfân-dîde gibi galeyânla bi'l-cümle mübtelây-ı hırâş-i cân** olup (bk. Metin, II,1166); Refik Efendi Sadrîa'zam'ın **sırr-ı vaktine münzir-i makt gibi duhûl** ve **'ırk-ı meşveretine tuğyân-ı safrâ'-misâl hulûl** edüp (bk. Metin, II,1168); ve **savm-ı Nasârâ gibi dûr u dirâz** 'Alem-dâr Paşa'nın temahhuz ve gayretini beyâna âgâz (bk. Metin, II,1169); ve **bâzîçe-i hayâlde Karagöz'ün ağalığı gibi def'aten Ağa** olduğuna kanâ'at etmeyüp (bk. Metin, II,1170); **Kabakçı'yı kışdan kalmış kabak gibi sad-pâre** ve çend nefer hem-pâlarını dahi **hısn-ı ma'kûl-ı hayâtdan âvâre** eylemekle (bk. Metin, II,1181); ve'l-hâsıl herze vü hezeyânlar ile **meclis-i mezkûru Süleymâniyye Tîmâr-hânesi'nden nişân** eylediler (bk. Metin, II,1183); ancak Şeyhulislâm ve rufekâsı olan zevât-ı kirâm zebân-zede-i Vezîr-i müşârun ileyh

olan işi büyük harfinden be-gâyet müte'essir ve **berg-i hazân-dîde gibi reng-i rûyları mütedâyer** olup (bk. Metin, II,1185); **Kays-i Mecnûn gibi dîvâne vü medhûş** olup (bk. Metin, II,1188); ve **sîga-i muttaride-i menfiyyeden lafz-ı müsbet gibi istisnâ** kılındı (bk. Metin, II,1190); olan **hânesinde Süreyyâ gibi müctema'** olup (bk. Metin, II,1188); sâlifü'z-zikr **efrâd-ı 'ulemâ' benâtü'n-na-ş-âsâ birer cânibe tefrîk u iclâ** olunup (bk. Metin, II,1190); savt-ı bülend ile: "Bu def'a bunu alırsun" deyerek kol ölçmesi, mukaddemâ hakkında mesmû' olan hikâyâtı tasdik ve **tûmâr-hâne delisi olduğunu tahkîk** eyledi (bk. Metin, II,1190); ve **ayakları tozuyla bu kadar sanâdid-i 'ulemâyı birden benât-ı heşîm gibi tozudup** (bk. Metin, II,1191); Hâkân-ı Ferîdûn-tüvân hazretleri müşârun ileyhe **ağzı acdırmayup, bebr-i derende gibi garrân** olarak (bk. Metin, II,1198); pîş-gâh-ı Şâhî'de **kebk-i nâ-tüvân gibi lertzân** olarak (bk. Metin, II,1198); **şîr-i garrân-âsâ sayha-i ârâm-fersâ** ile Efendî'yi iltimâs (bk. Metin, II,1199); ol nev-nihâl-i hadîka-i şevket ü şân hazretleri dahi **serv-i sehî gibi hırâmân ve üsküfû alınmış şâhîn misâl her tarafa şâhâne nigerân** olarak 'izz u vekâr-ı Mülûkâne ile (bk. Metin, II,1204); ol cem'iyyet-i 'azîmeyi, **nukûd-i ceyb-i kerîm gibi per-îşân** eylemekle, **meydânı kîse-i müflis-misâl ihlâ** ve (bk. Metin, II,1205); her cins erbâb-ı üns olan ins ise fevc fevc **mânend-i mevc sûy-i sûrgâhlara su gibi akınlar** edüp (bk. Metin, II,1214); ve **yakamoz gibi şu'le-perdâz-ı havâtır-ı deryâ-keşân ve ser-mestân** olurlar idi (bk. Metin, II,1214); ve **sürtme olta-sıfat enselerinde seyyâr u devvâr** olarak (bk. Metin, II,1215); hulâsa-i makâl ol devr-i vesî'u'l-mecâlde **tâ'ife-i rindân, surâhî gibi bâladest ve fırka-i riyyâ-fürûşân, lây-i piyâle-sıfat hâk-peyvest** olup (bk. Metin, II,1215); **sebûlar, hâtır-ı Muharrir gibi şikeste**; hâlî humların **tanîn-i hasretleri, enîn-i dil-i 'âşık-sıfat künbed-i mînâya peyveste** oldu (bk. Metin, II,1217); ve **dürr-i kem-yâb gibi öylece yektâ vü ferîd**, mevkib-rân-ı kişver-i câvîd oldular (bk. Metin, II,1225); ve **gürg-i derende gibi hecme-i cân-şikârlarıyla** giriftâr-ı keşmekeş-i âzâr olarak hâksâr ve makhûr oldu (bk. Metin, II,1231); 'ale't-tahkîk **rûz-i rustâhîzden nişâne ve seyl suyu gibi göz yaşları bilâ-mübâlagâ yollardan revâne** oldu (bk. Metin, II,1231); ve **tâbe-i pür-tâba düşmüş balık gibi tabtâb-ı ıztrâbla dermânde-i bîniş ü did** iken (bk. Metin, II,1235); Sirozî İsmâ'îl Bey gibi sûret-i fermân-berîde olanlar dahi, **Mâbeyn Odası gibi iki yüzlü münâfık** olmağla (bk. Metin, II,1237); zâhiren Devlet-i 'aliyye'nin **pehlevân yakısı gibi her derdine dermân** hazır 'add ü i'tibâr olunan Çepâr-zâde (bk. Metin, II,1237); kaldı ki kâr-bendân-ı dest-gâh-ı devlet-i sipihr-iştibâhın **zen-i hâmil gibi altına aş yerdikleri** (bk. Metin, II,1238); **kalb-i hâsîd gibi teng ü târ** ve **kör mülhid gibi pür 'akreb ü mâr** bir gâr-ı 'âdî içre ihtifâ olundu (bk. Metin, II,1246); göre **bit-pâzârında olan dellâl-ı hiç be-dûş** yâhûd sokak aralarında bile hurde-furûş olmakdan gayri maslahat kalmayacağı nümâyân (bk. Metin, II,1252); asâkir-i

mu'alleme **ejder-i âteş-feşân-âsâ şerâre-pâş** (bk. Metin, II,1265); **esvâk u pâzâr kanâre-i kassâbdan nümûdâr** olup (bk. Metin, II,1268); Saltanat olan ağayân-ı bî-iz'ân Ocak hakkında gayret, **maraz-ı cüzzâm gibi 'urûk u a'sâblarına sirâyet** etmiş bir 'illet olduğundan (bk. Metin, II,1268); a'dây-ı dîn ü devlet tahrîk ü i'âneleriyle **çâh-ı katrân gibi cûşân ve şu'le-i âteş-i nâgeh-zuhûr-âsâ etrâf u eknâfa şerâre-pâş-ı mazarrat u husrân** olarak (bk. Metin, II,1280); **dâr u diyârları gurâbu'l-beyn gulgulesiyle ve murg-ı murdâr-hâr velvelesiyle mâlâmâl** olup (bk. Metin, II,1281); **şu'le-i cevvalëveş dâ'ire-i mülk-i 'Osmânî'yi pür-âteş eden derebeyleri** nâmına celâliyân-ı serkeşânla mel'ân (bk. Metin, II,1282); **nefes-i masdûr-âsâ sadr-ı Boğaz'dan hurûca âgâz** (bk. Metin, II,1283); ol muhârebe-i âteş-tâb-ı pür-iltihâbın **sirâyet-i şerâr-ı şu'le-bârı havfından bahr-ı kebûd gibi sipîhr-i bukalemûnda kâ'in keşfi-i Nûh**, mâverây-ı hatt-ı istivâya ka'r-ı deryâda bulunan **semekler mâhî-i tâbe-fikende gibi mübtelây-ı teb ü tâb-ı bîm ü ıztırâb** ve safha-i cism-i latîf-i âb, **lerziş-i havf-ı bî-hisâbla hem-reng-i sîmâb** oldu (bk. Metin, II,1284); ta'bîr u beyânı **tavsîf-i ân-i çehre-i dilberân gibi kâbil-i hayyiz-i imkân** değildir (bk. Metin, II,1296); **cevher-i rûh gibi pinhân** oldukları mahalden **nûr-i 'akl-i evvel-âsâ ibrâz-i tal'at-i 'âlem-ârâ** edüp (bk. Metin, II,1300); ve **bülbül-i güm-geşt-i gül gibi mütehayyir u medhûş** olan (bk. Metin, II,1301); ve **bizâ'a-i mîrâs-hôrân-âsâ pençe-zede-i tebzîr u isrâf u îsâr** olmuştur (bk. Metin, II,1305); ve **mûy-i âteş-dîde gibi pîçâ-pîç-i nâ'ire-i telâş u inkılâb** olunmuş idi (bk. Metin, II,1307); **şu'le-i cevvalëve-misâl ser-nümây-ı cevelân** olan **zebâne-i vehm ü hayâl müteheyyc** ve **lehb-i rehb ü hafakân-ı bâl muhtelic** (bk. Metin, II,1316); sũhte-dil ve tefsîde-endâm olarak **sepend-âsâ yerinden pertâb** ve oda pîş-gâhına şitâb edüp (bk. Metin, II,1317); **kûh u künbed-i hâlf gibi sadâsı yine kendüsüne ma'kûs** (bk. Metin, II,1317); mukaddemâ **kelime-i şâzze gibi sîga-i muttarideden ihrâc ü iclâ** (bk. Metin, II,1319); **vefk-ı müselles gibi huzûr-i Sadr-ı mutâ'da nümâyende-i adlâ'** olduklarında (bk. Metin, II,1320); sahn-ı serây-ı sâhire-i gabrâ, **şeb-i şitâ' ebr-nâk-âsâ tîre vü târ** olup (bk. Metin, II,1321); ve **'asây-ı Mûsâ'dan rehâ bulmuş Fir'avniyân-âsâ muktezây-ı cibillet-i nâ-sâzları olan hılâ'at ü şenâ'ati ibrâz** ederek (bk. Metin, II,1327); ve'l-hâsıl bunların âlûde-i agrâz olan **vaz'-ı nâ-hemvârları şems-i 'asr-âsâ nâ-pâydâr** (bk. Metin, II,1334); oldukları mesmû' oldukca, **Hacı 'İvaz ile Karagöz muhâverâtı hâtır-güzâr** olmaktadır (bk. Metin, II,1339); Meyâncı sũretiyle bi'd-defe'ât Âsitâne'ye **Firenk kuryeri gibi âmed-şud** ederek (bk. Metin, II,1351); ba'dehû orduda bir takrîble **haşv-i mîsrâ'** gibi **Ruscuk yârânına rişte-bend-i ittisâl** (bk. Metin, II,1351); segbân tâ'ifesi bir taraftan **havâdis-i yevmiyye gibi tezâyüd ü tekessür** peydâ (bk. Metin, II,1353); Vekîl-i mutlak olan Sadrî'zam'ı, **seng-i felâhun gibi sahrây-ı idbâra mercûm** edüp (bk. Metin, II,1354); ezikka vü esvâkda

şehrîler miyâne-i efrâd-ı sübhada nişâne ve **kavuklu kimseler bî-gâne otluk basmış seyrek seyrek şelgam gibi dâne dâne** kaldı (bk. Metin, II,1354); Bâb-ı 'âli'de **zümre-i küttâb fi'l-mesel nokta-i şekk-i hâmiş-i kitâb** şeklinde kalmışlar idi (bk. Metin, II,1354); mücâhereten **top-i gülle-kûb gibi cevâb** verdikde (bk. Metin, II,1356); zât-ı hümâyûn-i hümâ cenâb-ı sultânîleri **verây-ı perde-i sehâbda meknûn, âfitâb ve tılsım-ı ejdehâ-pîçide derûnunda mahzûn, cevher-i nâ-yâb gibi bi-hasebi'z-zâhir 'arz-ı tal'at ü dîdâr** ve (bk. Metin, II,1356); **pîşkârân-ı hum-hâne-i dâd ü sitâd-ı devlet olan yârân-ı çirekârân** ise müşârun ileyh cenâblarını bu resme bahr-i bî-gerân-ı zevk-ı nefsânîye daldırıp ve hiss ü idrâkini '**âşık-ı şifte-dil gibi hevâya aldirmalarıyla** (bk. Metin, II,1359); Bâb-ı 'âli'ye tevârüdlerinde, **nahıl alayı gibi pîşâ-pîş** elli altmış kadar orta kuşak (bk. Metin, II,1360); **susalık marazına mübtelâ hayvân gibi aslâ reyyân olmayacakları bî-reyb ü gümândır** (bk. Metin, II,1364); belki **milket-i hayâtda hayyât gibi bekâ' u istikrârı** (bk. Metin, II,1365); hemân ref'-i kalansüve ile **kabak gibi başını elçinin önüne uzadup** (bk. Metin, II,1370); şimdilik **mâr-ı sermâ-dîde gibi ten be-hâk sükûn-i nâ-çârî ve hâşâk-i haffif gibi suyun akındısına çârî-i ıztırârî** idiler (bk. Metin, II,1372); hemân hasbe'z-zâhir a' dâd-ı kalîle-i nefer-âtla kolluklara münhasır gibi kalup, **kışlaları, seyreklenmiş karnabît bostânından nişân** oldu (bk. Metin, II,1372); havsala-i Âsitâne'yi **derûnundan partalı atılmağla, nev'an hiffet [bulmuş] sefine-âsâ bir mikdârca tenfîs ü ihlâ** eylemeleriyle (bk. Metin, II,1372); İslâmbol'da nev'an teneffüs ve hiffet peydâ ve şehirlü ve esnâf kavukları kemâ fi's-sâbık **kedû-yi rûy-i âb-âsâ ser-nümâ** oldu (bk. Metin, II,1372); havene ve gaddârları **şâh-ı zâ'id gibi bürîde-i sâtûr-i def' u kahr u tebâh** eder idi (bk. Metin, II,1373); vâdî-i herze-pâyîde **tâzi-i şikârî gibi dâ'imâ tek ü tâz** (bk. Metin, II,1373); encâm-ı kâr ol **terâzûsu gibi siyeh-kefîm ve seng-dil ü tebehkâr** (bk. Metin, II,1373); Bektâşîyân tâ'ifesinin **girîbân-ı sabr u ârâmı dâmen-i 'âşık gibi çâkçâk** (bk. Metin, II,1378); Süreyyâ'nın **muvâsalatı gibi emr-i muhâl** (bk. Metin, II,1379); hükemânın cem'iyet-i nâsı, **durdukca müntin ve bağladıkca müte'affin olan gül suyuna teşbîhlerinden gafletle** (bk. Metin, II,1379); ve hâricden dahi meşhûdu olduğu sûretleri **çakıllıkda at koşar gibi Kûşmânî-i mezbûr mu'tâdı olan cakkaca ve taktaka** ile mücâhereten nakl ü hikâyet eder idi (bk. Metin, II,1380-81); bir gün Câmî'-i Sultân Mehmedî'de 'ale'l-'âde firâz-i kürsiye **Şelgam Hâce gibi kesâfet-dâde** olup (bk. Metin, II,1382); hemân **gürbe-i sa'ûl-âsâ yerinden pertâb** edüp (bk. Metin, II,1382); ol leyl-i pür-veylde **mânend-i seyl Bâb-ı 'âli cânibine cereyân** eylediler (bk. Metin, II,1387); **kazây-ı nâgehânî gibi yek-bâre Bâb-ı 'âli'ye nüzûl** ve **ervâh-ı habîse gibi sâha ve dîvân-hâneye hulûl** eyledikleri anda (bk. Metin, II,1387); hademe ve etbâ' ve câ-be-câ hıfz u hirâsete mü'ekkel olan sibâ'-ı eşyâ' dahi taraf taraf odalarda ve dîvân-hâne ve mastabalarda **dârûdan**

geçmiş, yâhûd münevven şerbet içmiş gibi ‘âlem-i hiss ü şu‘ûrdan bî-haber zümre-i mürdegândan ma‘dûde iken (bk. Metin, II,1387); zorbalar zûr-bâzû-yi igtiyâlle ortalığı ihlâ ve Güreşçiler Tekyesi'nden nümûne-nümâ eyledikten sonra, bâlâ-hâneye dûd-i kebûd-âsâ su‘ûd edüp (bk. Metin, II,1389); Ferhâd-i kûh-ken gibi işi başa çıkarmak bâbında (bk. Metin, II,1389); Ashâb-ı Fîl-âsâ nigûnsâr-ı hufra-i hâkdân oldular (bk. Metin, II,1389); taraf taraf dervâzelere seğirdim aşçıları gibi pûye-rîz-i hücum olduklarında (bk. Metin, II,1394); aslâ yüzleri gülmez, dişleri ışımaz, belfîd ü ‘anîd ve hışn u habîs ve merîd ve bed-likâ ve bed-şiyem ‘ale'l-'umûm kâfiru'n-ni‘am Baltacı dedikleri nemek be-harâm ve ba‘zı bostancı li‘âmları (bk. Metin, II,1395); ân-ı yesîrde mânend-i maraz-ı cereb ü vebâ etrâf u enhâya sirâyet ü te‘şîr etmekle (bk. Metin, II,1395); çalık esâmî gibi sahîfe-i hestîden hakk ü ref’ eylediler (bk. Metin, II,1395); ve kışlanın ve etrâfında olan dükkânların dûd-i kebûdlarını âh-ı ‘âşık-âsâ ber-ter-i kubbe-i semâ (bk. Metin, I,1403); ve hammâm-ı Fir‘avn gibi galeyân üzere olan şirret ü tuğyânları nev‘an sûret-yâfte-i sükûn ü ârâm oldu (bk. Metin, II,1403); cân başına sıçrayup, şîr-i ner gibi kükreyerek na‘ra-i bülehd ile (bk. Metin, II,1403); bu vechile âteş-i âsümân-rev-i şerr u fesâdları hamûd ve Nehri-ı ‘Âsî-i tuğyân u ‘inâdları rukûd buldu (bk. Metin, II,1404); Balık-hâne'den sandal içre balıklayup, semek-i tâfî gibi sath-ı âba pertâbla Boğaz'a doğru katre-zenân-ı ‘azm ü şitâb olmuşlar (bk. Metin, II,1404); fîl-mesel ahlât-ı rediyyeden pâk olmuş havsala-i mi‘deye, yâhûd ebhire-i sev-dâ‘iyyeden tenkîh bulmuş kâse-i dimâğa dönmüşdür (bk. Metin, II,1404); ervâh-ı habîse gibi ‘urûkuna hulûl ve maraz-ı sev-dâ-sıfat dimâğına duhûl edüp (bk. Metin, II,1406); yektâ-ser bir menzil bârgîri ile mehter sürer gibi matrûd u mûhân eylediğine mu‘âkıb (bk. Metin, II,1410); keffe-i mîzân gibi seng-i te‘essüfle sînelerini döğerek (bk. Metin, II,1411); husûsan sâhât-i hâriciyye-i cevâmi‘, harmengâh-ı batâtîh olup, tûde-i ahcâr gibi püşte-i rûsteye söygünür idi (bk. Metin, II,1411); bu Hakîr gibi mahall-i merkûmda müsâfir bulunanlar, mânend-i kebâb halîde-i sîh-ı ıztırâb olmuşlar idi (bk. Metin, II,1412); Âsitâne tarafına sürbe-i zâğ u zağan misâl neşr-i cenâh-ı isti‘câl edüp (bk. Metin, II,1412); dûr-endîşân tâbeyeye düşmüş mâhî gibi pîç ü tâbla pür-inklâb ü halecân (bk. Metin, II,1412); eyne'l-meferr küşelerini cûyân horos-i mağlûb gibi verâlarına nigerân olarak şitâb (bk. Metin, II,1416); lâkin küşâdı dahme-i mutalsam gibi nâ-kâbil olmağla (bk. Metin, II,1417); ve hırs (خرس) ü meymûn gibi kakhaha-i dil-hırâş ü nâ-mevzûnla (bk. Metin, II,1417); ba‘de'l-‘aşâ’ ikimiz ferkadân-âsâ tenhâ kalup (bk. Metin, II,1420); cümlesi Çekmece tarafına doğru buhâr-ı muzlim gibi çekilüp gittiler (bk. Metin, II,1423); Âsitâne'yi gûş eylediği anda bî-tevakkuf sûtûn-i sefine gibi kıyâm ve Âsitâne cânibine neşr-i bâdbân-ı i‘tizâm ve (bk. Metin, II,1423); habîs harîf Şemir-i la‘în gibi suyun inkitâ‘ma sebep ve reh-

nümâ (bk. Metin, II,1426); eşhâsın ekserî kendüsüne hem-hâl ve **dağ âdemîsi gibi bir nev' sevâd ü timsâl** idi (bk. Metin, II,1428); Âsitâne-i sa'âdet ise sarsar-ı tûfân-hîzi nev'an mayna verüp, lâkin **henûz salıntısı kalmış lodos deniziyle hem-hâl** (bk. Metin, II,1436); **kâğıd-ı neşşâf-âsâ aktâr-ı sâ'ireye de isti'dâdları hasebiyle sirâyet** edeceği vahîmesini i'tizâr ederek (bk. Metin, II,1436); mevkî-i Kethudâyî'de **lâyiha-i asl ü hulkati, Kefe Lâlesi gibi küşâde ve râyiha-i rüşd ü reviyetden sâde** olduğu, sâha-i vuzûh u zuhûra ser-nihâde oldu (bk. Metin, II,1453); Âsitâne'de lahza-i tevakkufu, **hacri hazânedede ejdehâ ibkâsı gibi bir ma'nâ** olmağla (bk. Metin, II,1454); Pâdişâh-ı dârâ-sipâh ve İskender-âyîn hazretleri, **dürr-i yetîm-âsâ yektâ ve mânend-i şems-i cihân-ârâ ferd-i küllî-i bî-hemtâ** olmağla (bk. Metin, II,1454); ber-vech-i merkûm **lokma-i hoş-güvâr gibi gülû-yi hayâtdan ma'dûm** olmağla (bk. Metin, I,1457); hezâr-destân-ı lisân-ı sühan-verân, **bülbül-i mevsim-i behâr-âsâ gûyân ve terâne-sâz-ı nazm-ı dil-sitân** olup (bk. Metin, II,1457); katâr katâr **emvâl-i muhalledâtı mıkânâtis gibi kendü tarafına cezb ü celb** (bk. Metin, II,1465); hemîşe **rukvetü'l-'akreb gibi evrâd-ı bî-ma'nâya müdâvemet** (bk. Metin, II,1465); ve **mecâlislerini Karagöz melâ'ibinden ve meddâh ve kıssa-hân sikletlerinden ignâ** eylemişidi (bk. Metin, II,1467); bulunduğu **mecâlis-i şûrâda cakkaka-i âsiyâb ve vakvaka-i gûk ü gurâb gibi bî-ser ü bün tarh-ı kelimât-ı bî-me'âl** ederek (bk. Metin, II,1467); **tîmâr-hâneye yenice konmuş, esrimiş divâne gibi içerüden na'ra-i hâyâ-hây ve sayha-i âsümân-sây** ile sebb ü düşnâmın hadd ü hisâbı olmayup (bk. Metin, II,1469); arkasındaki câme kîr u pâsdan müte'affin ve câ-be-câ çâkçâkî ve şikâfdan **at başlığının sinekliği gibi dilim dilim ve etekleri saçak gibi salkım salkım** olmağla (bk. Metin, II,1470); Âsitâne'de inşâ ettiği nekbetgâh-ı şe'âmet-âşiyâneyi **avclar kümültesi gibi masîde-i tayyârât** eylemekle (bk. Metin, II,1471); lâkin 'ale't-tahkîk hasâ'il-i mecbûlesine nispet, muharrer olan kelimâtımız **Gavur Gölü'nden katre ve Keşîş Dağı'ndan sahra vezânındadır** (bk. Metin, II,1472); leyl ü nehâr ise hulyây-ı Sadr ile **'illet-i sadra uğramış masdûr-i rencûr gibi muztarib ü bî-karâr ve derd-i mihr-i mühr ile fass-ı nigîn-âsâ dâğdâr** idi (bk. Metin, II,1473); ve ârzû-yi merkez-i Vekâlet sebebiyle **şûrîde olan zihn ü idrâki gibi ma'kûs ve re'y-i nâ-dürüstü gibi lagv u butlânı mahsûs ile fikr-i kec ve tedbir-i mu'avvic birle** (bk. Metin, II,1473); hâlâ **Devlet-i 'aliyye lodos deryâsı gibi munkalib ve hammâm-ı Fir'avn-âsâ muztarib** iken (bk. Metin, II,1473); **cemel-i hâyic ve lücce-i mâyic gibi keff-endâz-ı hışm u infî'âl** (bk. Metin, II,1474); Paşa cenâbları işbu **berhem-zen-i sabr u hûş olan kelâmı** gûş eyledikde, **Karadeniz gibi cûş ve 'aynü'l-kıtr-âsâ hurûş** edüp (bk. Metin, II,1475); ve **sevâde-zede gibi bî-ser ü bün kelimât-ı nâ-sâza âgâz** (bk. Metin, II,1475); ve **tıfl-ı nev-hâste gibi henûz kıyâm** üzere olan nizâm-ı Devlet-i 'aliyye'ye yine îrâs-i vehn ü fütûr edeceği (bk. Metin, II,1475); **mûr-i dâne-**

çîn-âsâ harîs u tâmi' (bk. Metin, II,1478); Çerkacı 'Ali Paşa bi-hasebi'l-iktizâ' Kâ'im-makâmlık merkezine **nasbe-i felekiyye gibi mansûb** (bk. Metin, II,1479); "*Lâ li ve lâ 'aleyye*" tesviyesiyle bast-ı a'zâr ederek **çerka topu gibi Tersâne'ye güzâr** eyledi (bk. Metin, II,1482); bir taraftan ol dahi **koltuk çıbanı gibi izbândûdlara müstevfî** olup (bk. Metin, II,1485); meşrık-ı burc-i sulbünden **fecr-i sâdik gibi tâlî' ve ufuk-ı âlem-i şuhûdda sâtî'** olup (bk. Metin, II,1487); her ne kadar emr, âhenîn ise de keff-i Dâvûdî-eserinde **mum gibi pezîrây-ı telyîn** olarak (bk. Metin, II,1495); ba'de'l-ıtlâk neş'etinden berü söylemeğe alışmış lisân, yine **cakcaka-i âsiyâb-âsâ laklaka-feşân** olmağa başlamış iken (bk. Metin, II,1499); zikr olunan tabur, **zabâb-ı muzlim gibi kesâfet-nümây-ı sâha-i zuhûr** olup (bk. Metin, II,1499); **fenn-i âsâr ü tasnîfâtı envâr-ı âfitâb-âsâ munteşir-i çâr-çihet** (bk. Metin, II,1503); Reşîd Efendi merhûmun beytü'l-kasîd-i sulb-i sa'îdlerinden **mısrâ'-ı berceste gibi ser-zede-i safha-i zuhûr** olup (bk. Metin, II,1503); manzûm u mensûr güftârı, **mesel-i sâ'ir gibi ol eyyâm-ı dilârâmın hissîsasi olan mekâdîr-sînâsân-ı ricâl ü erkân meclislerine sârî** olmağın (bk. Metin, II,1503).

afb.Deyimler

Âsım Efendi'nin *Târîh*'inde diğér tarihlerde olduğundan daha fazla de-yime yer verilmiştir. Âsım Efendi'nin bu kadar de-yime yer vermesi, şiirde yapacağı bazı hususları nesirde denemek ve böylece anlatımını güçlendirmek istemesinden kaynaklanmış olmalıdır. Bizim için ise dönemin sosyo-kültürel hayatını daha iyi anlamamıza yardım etmesi, hem Âsım Efendi'nin hem o dönem insanlarının dünya görüşünü bu yolla da görmemize imkân sağlaması açısından şüphesiz önemlidir. Bu deyimleri şöylece sıralamak mümkündür:

Belki **pâpûş uğrusunu câmi'e mütevellî ta'yîn** eylemek kabîlinden me'vây-ı erbâb-ı fesâd (bk. Metin, I,184); bilâ-şübhe **pâpûc hırsızını câmi'e mütevellî** eylediler (bk. Metin, I,785); fi'l-hakîka **bir pire için bir yorgânı yaktılar ve ciğér zımnında bir deveyi mezbeha bıraktılar** (bk. Metin, I,477); İngiliz gemilerinin henüz sevâdını gördüklerinde **sefâyin-i şu'ûrları başdan kara olup** (bk. Metin, I,481); pes bu takdîrce **pişmiş aşınıza kendü eliniz ile sovak su ilkâ** edersiz (bk. Metin, I,498); der-ceng-i evvel Bektâşîyye'yi istishâb ve **pişmiş aşımıza sovak su koyacağı bî-irtiyâbdır**" deyerek Şehriyâr-ı zemân hazretlerinin **kocunduğu tamara basmalarıyla** hakkında (bk. Metin, I,714); bu iki tarafı ol hengâmda ele almak fi'l-hakîka **cem'-i beyne'z-zıddeyn**, yâhûd iki karpuzu bir koltuğa sığdırmak kabîlindedir (bk. Metin, I,502); **bulsa her birini bir kaşık suda boğar** olan (bk. Metin, I,532); Bektâşîyye kendüsüne cümleden akdem düşmen-i cân ve

bulsalar bir kaşık suda boğacakları bî-reyb ü gümân olup (bk. Metin, I,826)¹; ve'l-hâsıl ol gice **keçesini sudan çıkararak** ter-dest ü sebûkbâr deryâ deryâ âferîne sezâ olmuşıdi (bk. Metin, I,607); ve **kânûn-i derd ü elem ü ıztırâbda döne döne kebâb** oldu (bk. Metin, I,637); cenâbınız işbu devlet-hânenizde 'ale'l-'âde **feleğe kelek ve Sîmurg'a sinek dimeyerek** mest-i bî-pervâ huzûr u ârâm (bk. Metin, I,716); derûn-i mahzene girüp ne gördüler ki, **Feleğe kelek, Sîmurg'a sinek dimeyen** serîr-i serverîyi (bk. Metin, II,1390); husûsan Mısır Ülkesi ol melâ'in-i bed-güherlerin **gözlerinde uçar ve gönüllerinden geçer** idi (bk. Metin, I,727); ve **râz-i serbesteyi başı açık rûsbîye hem-pâ** ederler idi (bk. Metin, I,748); ve kendüler ol **bâzâr-ı ganîmetde arşûnlarıyla alup endâzeleriyle satarak** ve meydân-ı 'izz ü devletde **çevgân-ı ikbâl ü sa'âdetle kûy-i merâm u mes'etlerini atup tutarak** dem-güzâr (bk. Metin, I,754); ve kimi dahi: "Zâhir bu kadar müddetden berü derkâr olan ihtimâm elbette **başa varmak lâzımdır**. Lâkin **bakalım deryâ dümen alur mı?"** (bk. Metin, I,776); bi-hikmetihî Te'âlâ Devlet-i 'aliyye **sânehallâhu 'an tavârikı'l-beliyyeti münâfıkı kesîr, hayr-hâhı kalîl, düşmeni içinde, yılanı koynunda bir devletdir** (bk. Metin, I,777); vâkı'â bidâyet-i hâlde **ol cem'iyet gerçi karga derneği** olup (bk. Metin, I,781); olmakdan tekâsül ve rehâvetle, **habbenin kubbe olmasına 'illet** oldular (bk. Metin, I,782); **niçe derelerden su getirerek** ve dârû-yi hûşber-i hâssasında efsûnlu müzevvir efsâneler ile ol **medhûşların mâye-i hûşlarını yitürerek** (bk. Metin, I,785); müşârun ileyh **her dereden su getirerek** teshîl-i tarîk ile tereddüd-i kalb-i şerîflerini zâ'il (bk. Metin, II,1079); lâkin ne lutfu var; **felâket deryâsı taşdı ve mihnet mevcesi başdan aşdı** (bk. Metin, I,794); ve çok kimseler **bu ma'rekede top yoluna gideceğini ifâde** birle (bk. Metin, I,799); **her kafâdan bir ses ve her sesden sad terâne-i nâ-sâz heves ve her hevesden gûnâ-gûn matlab u mültemes zuhûr** edüp (bk. Metin, I,803); lâkin 'Arab bozuntularının: "**Yâ 'Ammâre! Kıl bir hîle al bin pâre**" kavillerince (bk. Metin, I,844); ve kat'â devletin ve mîrînin **bir yâresine em ve bir derdine merhem olmayup**, sabr-ı 'âşık gibi **teferrekû şezer mezer** olmuşdur (bk. Metin, II,862); bir an akdem ibtilâ' eylediği **tu'me-i cesîme ve lokma-i hârre vü hamîme üzere bir sovak su içmek** ve bir takrîble **keçesini sudan çıkarup selâmet yakasına geçmek** dâ'iyesiyle bî-karâr ve (bk. Metin, II,877); elbette **fitne-i nâ'imenin uyanmasına bâdî ve mi'de-i devletin bulanmasını mü'eddî** olacağını ifâde vü i'lâm (bk. Metin, II,888); **cîm lafzından cemâle intikâl ve kâf harfinden kemâlî derk ü istidlâl** edüp (bk. Metin, II,893); **çehrelerinde ân ve benizlerinde kân kalmaz** idi (bk. Metin, II,894); kendülerin ekserî **kuş 'akıllı olup** (bk. Metin,

1 "ve bulsalar bir kaşık suda boğacakları" şeklindeki deyim, Âsım Efendi'nin *Târîh*'inden alındığı belirtilerek Osmanlı atasözlerinden biri olarak kaydedildiği yer için bk. Şinâsi-Ebuzziyâ, *Durûb-i Emsâl-i 'Osmâniyye*, Kostantiniyye 1302, s.143.

II,908); dâ'imâ yağ gibi suyun yüzüne çıkarlar (bk. Metin, II,908); husûsan Yeniçeri Ağası'nın bıyığını balta kesmez olup (bk. Metin, II,920); “**Şâhim suç öldüründe değildir, ölenedir**” müfâdını ifâde vü ‘iyân (bk. Metin, II,1075); **işin önünü almak** bâbında ibrâm-ı bî-gerân eylediler (bk. Metin, II,1080); pek soğuk sözün de gerçi ‘âlemi olmayup (bk. Metin, II,1120-1121); Çapar-zâde'ye **tığ-i hayâl ile tonluklar kesüp biçerek** karâr eder idi (bk. Metin, II,1122); “**Âdem kara-dağ olsa getirmez ana tâkat**” haml-i girânî üzere tehammül-güzâr-ı erbâb-ı umûr olduğundan (bk. Metin, II,1157); “**Harîf gemi aزیya aldı, şimdiden bir çâre görülmezse önü alınmaktan kaldı, aman, el-aman!**” (bk. Metin, II,1167); kable'l-vak'a **Debbâğ-hâne kilâbından [M2 188] ac ve fülüs-i ahmere muhtâc** iken, ser-i gavgâ (bk. Metin, II,1170); ve bu vechile efrâdını câmi' ve agyârını mâni' istiklâl-i Sadâret'le kâm-rânlık sevdâsı **tünd-bâd-ı lücce-i heves ü hevâsı** olmağla (bk. Metin, II,1190); **Şimdi seni yanlış fetvâ kağıdı gibi pâre pâre edeyim** (bk. Metin, II,1198); bu makûleler, **düşmen-i dost-nümâ ve cevvi-gendüm-furûş** olmağla (bk. Metin, I,1237); hak nâ-şinâs tâ'ife-i nesnâs ve sürbe-i bî-sipâs ile ise bizim sözümüz ve ol makûle **ağzı karalara ağzımız ve yüzüz kısmına döndürecek yüzümüz** yokdur (bk. Metin, II,1287); ve fi zâtihî **hojrâdlıktan türemiş ve haytalıktan üremiş**, ‘âmî nâdân olduğuna mebnî (bk. Metin, II,1355); yâdigârlar dahi bi'l-cümle **ol dârdan geçmiş ve ol şerbetden içmiş olmalarıyla** (bk. Metin, II,1379); ve lâ-mehâle **kabak başlarında çatlayacağı** vicdân-ı sâ'ibinde tebeyyün eylemekle (bk. Metin, II,1392); husûsan **başlarında kavak yeli esen** ehdâs makûlesi (bk. Metin, II,1394); hemân Tâhir Efendi'nin **cân başına sıçrayup**, şîr-i ner gibi kükreyerek na'ra-i bülend ile (bk. Metin, II,1403)

afc.Atasözleri

Âsım Efendi, *Târih*'inde yeri geldikçe mevcut târihlerde yer verildiğinden daha fazla olarak atasözlerini söz konusu etmiştir. *Târih*'inde konuyu özlü bir biçimde aksettirdiğini düşünerek yer verdiği atasözlerini şöylece sıralamak mümkündür:

“**Kal'a içinden alınur**” meselini pîş-nihâd (bk. Metin, I,69); iktizây-ı vakt cihetiyle “**Düşmen ayakda iken etme ku'ûd**” kâ'idesince (bk. Metin, I,185); ve **iki deliye bir uslu konduğunu** vech-i ma'kûl birle te'emmül ederek (bk. Metin, I,293); “**Birâder eski mesel, yağrı olan kocunur**” ihtidâşiyile/zucretiyle (bk. Metin, I,304,447,701); “**Âmme galat etmez**” meseli meşhûr ve âzmûde-i cumhûrdur (bk. Metin, I,334); “**Arnâvûd'dan merdlik umma, aslı zîrâ er ne-bûd**” nümûdunu icrâ birle (bk. Metin, I,383); **Eski düşmen dost olmaz, eğer olur ise de dürüst olmaz** (bk. Metin, I,438);

“**Âleme şâyi’ olur kara haber, çok sürmez**” şâyi’asınca (bk. Metin, I,483); mesel-i şâyi’dir ki **yalnız elin sesi çıkmaz** ve ‘ukalâ’ dediler ki, **ism-i mahabet itlâkına şâyân olan dost üç sınıftır. Biri dost-ı muvâfık ve biri dost-i dost ve biri dost-i düşmendir** (bk. Metin, I,634); hıdemât-ı dîn ü devletden himmet-i ebnây-ı zemân gibi kâsır ve “**Aseli keselini değmez**” meselince, menfa’atleri mazarratlarına pâdâş olmadığı (bk. Metin, I,645); “**Âteş düşdüğü yeri yakar**” meselince (bk. Metin, I,760); ve “**Yılanı küçük iken öldürmek**” meselinin muktezâsına i’-mâl-i fikr (bk. Metin, I,782); ve “**Sakal başa fedâ**” meselini bilenler (bk. Metin, I,817); ve **ayağımı yorganı kadarınca uzatmak** mikdârına ri’âyet kılmaz (bk. Metin, I,819); “**es-Salâ!**” ve “**Alan, tâlân!**” meseli beynlerinde icrâ kılındı (bk. Metin, II,858); Fi’l-mesel bu keyfiyyet, **gürg-i gürisneye dendân ve belenge pençe-i derende vü berrân ve dağlı harâmîsine tüfeng ve Gavur-dağı bâğîsine âlât-ı ceng vermekle vezân olduğu, ehl-i im’ân ‘indinde nümâyândır** (bk. Metin, II,872); merhûm Cezzâr Paşa zâtında sâhib-i tecrîbe ve dehâ olmağla, beyne'l-ciddi ve'l-hezl: “**İsmi Mûsâ, boyu kısa, sakalı köse, böyle âdemden hayrdan gayrısı me’-mûl ve şerrinden istiâ’ze eylemek emr-i ma’kuldür**” deyerek istiş’âr (bk. Metin, II,875)¹; mesel-i meşhûrdur ki, “**Câmi’ her ne kadar büyük olsa imâm bildiğini okur; kezâlik “Muktedâ nemâzda ta’cîl edüp, imâmdan evvel selâm veremez**” (bk. Metin, II,919); “**Evdeki pâzâr çârşûya uymaz**” meseli üzere (bk. Metin, II,1024); ve “**Yanılan Bağdâd'dan döner**” gerdişince, (bk. Metin, II,1066, 1071); Anadolu cânibine iclâ kılınan ‘ulemâ’ “**Serhadd-i bekâ arayata menzilizimizdir**” mazmûnunca (bk. Metin, I,1189); ve “**Su uyur, düşmen uyumaz**” meselince, gafletle kulak üstüne yatmak bir vechile tecvîz olunmayup (bk. Metin, I,1250); ve “**Kuru yanınca yaş da yanar**” meselince (bk. Metin, I,1275); ve “**Sakallı cennete girmez, gerekse evliyâ olsun**” nümâyîşine rû-dâde olmağla (bk. Metin, I,1312); ve “**Pirî, hezâr derd ü ‘illet**” makâlince ‘alîl ü kelîl ve bî-dermân (bk. Metin, I,1355); ‘ale’t-tekâdir “**Eyülük zâyî’ olmaz ve kötülük eden eyülük bulmaz**” (bk. Metin, I,1392); “**Açılmayan kapuyu çalma!**” mefhûmunu işrâb eyledi (bk. Metin, I,1412); “**Yuvayı dişi kuş yapar**” mebnâsınca (bk. Metin, I,1459); “**Çâpük uğru hâne sâhibini müttehem eder**” fehvâsınca (bk. Metin, I,1475); “**Halkı bî-râhat eden kimsede râhat mı kalur?**” mücâzâtı üzere (bk. Metin, I,1497).

b. Tuhfe-i Lugat-ı ‘Arabiyye

Âsım Efendi'nin *Burhân-ı Kâtî* tercümesini bitirdikten sonra 1213/1798'de gençlere Arapça öğretmek maksadı ile Sünbül-zâde Vehbî'nin

1 Bu atasözünü “İsmi Mûsâ, boyu kısa, sakalı köse, böyle âdemden hayır gelmez” şeklinde Âsım Efendi'nin *Târîh*'inden alındığı belirtilerek Osmanlı atasözlerinden biri olarak kaydedildiği yer için bk. Şinâsî-Ebuzziyâ, *age*, s.18.

Tuhfe'si tarzında yazdığı manzûm bir sözlüktür¹, *Tuhfe-i Âsım* olarak bilinir. 1251 beyitten oluşan eserin girişinde iki mesnevî, alfabenin her harfiyle kafi-yeli altmış altı kıta, sonunda da üç mesnevî vardır. Eser tarif edilen eşyanın mânâ ve medlûlüne göre fasıllara ayrılmıştır².

Âsım Efendi eserinin sonunda şu tarih kıtasını yazmıştır: “Ben dahi tanzîre Vehbî *Tuhfe*'sin - İbtidâr etdim bu nazma ibtidâ * Şimdi tekmilinde târihin dedim - *Tuhfe-i Âsım* da buldu intihâ 1213”³. Eser, Bulak/Mısır'da 1254 yılı Cumâdelülâ sonlarında (Ağustos 1838) 70 sayfa olarak basılmıştır. Günümüzde ise Dursun Ali Türkmen tarafından, *Mütercim Âsım Efendi ve Tuhfe-i Âsım* adıyla bir Yüksek Lisans Tezi'nde (Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE, Samsun 1995) günümüz harflerine aktarılmıştır.

c.Münşe'ât-ı 'Âsım

Berlin Devlet Ktp. Hs. or. oct. 909 (nr.163)'te rik'a ile yazılmış, 65 varaktan oluşan “Ferîdü'l-'asr ve vahîdü'd-dehr 'Ayntâbî es-Seyyid 'Âsım Efendi hazretlerinin tertîbi olan mekâtîb sûretleridir” denilerek tanıtılan ve “Münşe'ât-ı 'Âsım” diye isimlendirilen⁴, içinde Âsım Efendi'nin yazdıkları da bulunan 80 kadar mektûbun sûretlerinden oluşan bir mecmû'adır. Tarihsiz olan bu mecmû'a, 1240/1824-25 senelerinde (bk. vr.31a), Dîvân-ı hümâyûn kâtiplerinden Hacı Mahmûd Muhtârî tarafından istinsâh edilmiş gibi gözükyor.

2.ÂSİM EFENDİ'NİN TERCÜME ve ŞERHLERİ

a.Sözlükle İlgili Tercümelere

Âsım Efendi liyâkat ve kudretini en çok sözlük sahasında göstermiş, Farsça ve Arapça'dan çevirdiği *Burhân-ı Kâtî* ve *Kâmûs* gibi iki âbide eserle adını ölümsüzleştirmiştir.

aa.Tibyân-ı Nâfi' der Terceme-i Burhân-ı Kâtî'

Âsım Efendi'nin 1204/1789-1790 yılının ikinci yarısında İstanbul'a geldikten sonra ilim muhîtlerinde tanınmasına, III. Selîm yanında itibârının artmasına ve birtakım imkânlarla sâhip olmasına sebep olan ilk eseri Muhammed Hüseyin b. Halef-i Tebrîzî tarafından yazılan *Burhân-ı Kâtî* adlı

1 Köprülü, *agm*, I,667.

2 Kaçalın, *agm*, XXXII,200.

3 İbnülemin, *age*, I,57; ayrıca bk. İlyas Karlı, *Mütercim Ahmed Asım Efendi ve Arap Lügatçılığındaki Yeri*, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2000, s.87-89.

4 Bk. Hanna Sohrweide, *Türkische Handschriften und einige den Handschriften enthaltene und Arabische Werke*, Wiesbaden 1974, III³,134-135.

Farsça sözlüğün tercümesidir. Âsım Efendi *Kāmûsu'l-Muhît*'in mukaddimesinde daha çok *Kāmûsü'l-'Acem* diye bilinen ve meşhûr olan *Burhân-ı Kâtı'* adlı sözlüğü *Tibyân-ı Nâfi' der Terceme-i Burhân-ı Kâtı'* adıyla tercüme edip III. Selîm'e sunduğunu ve basımına irâde çıktığını ifade etmektedir¹. Âsım Efendi sözlükte Farsça kelimelerle birlikte astronomi, astroloji, felsefe, tasavvuf ve hendese gibi ilimlere dair bilgilerin de bulunduğunu belirtir. Tercüme yapıırken sadece aslına bağlı kalmamış, otuzdan fazla sözlükten yararlanarak eseri farklı bir tertîbe sokmuştur².

1 Cumâdelülâ 1212/22 Ekim 1797'de tamamlanan eser, 'Abdurrahmân'ın Reisliği'ndeki Daru't-tibâ'ati's-Sultâniyye'de 23 Rebî'ulevvel 1214/3A ğustos 1799 yılında 6+863 sayfa olarak tab' edilmiştir. Kendisi (s.7'de) tercemenin adını *Tibyân-ı Nâfi' der-Terceme-i Burhân-ı Kâtı'* koyduğunu belirtiyor. Eser daha sonra 1 Rebî'ulevvel 1251/27 Haziran 1835 senesinde Dağistânî Fâtih Efendi'nin nezâreti ve Baş-musahhîh Ahmed Efendi'nin tashîhi ile 642 sayfa olarak Dâru't-tibâ'ati'l-Mısıryye'de muhtemelen ilkinin aynısı olarak tab edilmiştir. Nüshaları bulunamadığından 1268 şevvâli hıtâmında (Ağustos 1852) 642 sayfa olarak Mustafa Vehbî Efendi'nin tashîhi ve 'Ali Cevdet'in nezâretiyle Matba'a-i 'Âmire'de basılmıştır. 19 Receb 1287/15 Ekim 1870'te Matba'a-i 'âmire'de I. cilt 400 ve 15 Şaban 1287/10 Kasım 1870'te II. cilt 372 sayfa olarak yeniden basılmıştır.

1302/1884'te Matba'a-i Osmâniyye'de *Lugât-ı Burhân-ı Kâtı'* adıyla yeniden basılmıştır. Bunda öncekilerden farklı olarak (diğerlerinde üstü çizili olarak işaret edilen Farsça kelimelerin devamında Türkçeleri veriliyordu), bir sütünde Farsçalar, karşısındaki sütünde Türkçe'lerine yer verilmiştir. Ayrıca ihtisâr edilmiş ve yeni bir düzenleme yapılmıştır. Başta eser ve yazar hakkındaki bilgilere yer verilmemiş, doğrudan lugat kısmı yer almıştır. Yeni harflerle son neşrini *Burhân-ı Kâtı'* adıyla Mürsel Öztürk ve Derya Örs gerçekleştirmiştir (Ankara 2000).

ab.el-Okyânûsü'l-Basît fi Tercemeti'l-Kâmûsu'l-Muhît

Âsım Efendi'nin kendisine en büyük şöhreti getiren ve Mütercim ünvanını almasını sağlayan en önemli eseridir. Âsım Efendi, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî'nin *Kāmûsu'l-Muhît* adlı eserini çok önceden beri tercüme etmeyi düşünmektedir. Hac sırasında bulunduğu Medîne'de hocası Abdullah Necîb Efendi de kendisine tercüme etmesini tavsiye eder. Ayrıca burada tercüme edip etmeme ile ilgili olarak istihâreye yatar, olumlu i şâretler

1 Ahmed Âsım Efendi, *el-Okyânûsü'l-Basît fi Tercemeti'l-Kâmûsü'l-Muhît*, İstanbul 1305, I, numarasız ilk iki sayfadan sonraki sayfa.

2 Kaçalin, *agm*, XXXII,200.

görür. İstanbul'a döndükten sonra olan biteni bazı kişilere anlatır, onların da destek ve teşviklerini görünce 1 Ramazân 1220/23 Kasım 1805'te tercümeğe başlar. Beş sene aralıksız çalıştıktan sonra 14 Zilka'de 1225/11 Aralık 1810'da tercümeği bitirir ve onu *el-Okyânüsü'l-Basît fi Tercemeti'l-Kâmûsü'l-Muhît* diye isimlendirir¹. Âsım Efendi tercümesine bu ismi vermekle beraber, aynı zamanda bitirdiği 1225 yılını gösteren “Kütüb-hâne-i ‘Ulûm” şeklinde tarih düşürdüğünü ve eserine isim olarak verdiğini de kaydedelim². Şânî-zâde bu tercümenin 1229 cumâdelûlâ başlarında (21-30 Nisan 1814), şeyhülislâm vasıtası ile pâdişâha takdîm edilerek basılmasına müsâadelerini istidâ ve niyâz ettiğini, basılmasına hemen müsâade edildiğini yazmaktaysa da³, matbû *Kâmûs Tercümesi*'nin mukaddimesindeki açıklık bunun yanlışlığını göstermektedir. Şânî-zâde'nin bahsettiği hâdise, muhtemelen eserin basımı husûsunda önceden yapılmış bir müracaat olmalıdır⁴. Kitabın önem ve değerini bilen II. Mahmûd'un basılmasını irâde etmesi üzerine, bizzât kendisinin ve Muhâsebe-i Evvel Seyyid Abdurrahîm Muhib Efendi'nin basılması ve tashîhine memûr edildiğini, vîrâne hâlindeki matbaada gereken tamîrin yapılp, âlet ve edevâtın temîninden sonra basım işine girildiğini görüyoruz⁵.

Kâmûsü'l-Muhît'in tercümesinin ne kadar zorlu bir iş olduğunu, o sıralarda yapılamaz gibi görüldüğünü *Târîh*'inde bizzât kendisi bir olay vesilesiyle şöyle ifâde etmiştir. “IV. Mustafa zamanında İran'dan dönen Osmanlı Elçisi Seyyid Refî' Efendi ile beraber İstanbul'a gelen İran Elçisi Hoy Müftüsü Ak İbrâhîm, Osmanlı diyârında âlim bulunmadığı iddiasındadır. Refî' Efendi böyle olmadığını, hattâ Âsım Efendi'nin Fîrûzâbâdî'nin *Kâmûs*'unu yarısına kadar tercüme ettiğini söyleyince, buna bir türlü inanmamış ve İstanbul'a gelince, Şeyhülislâm ile mülâkatı esnâsında İstanbul âlimleri ile tanışmak istemiştir. Atâ'ullah Efendi bazı tanınmış âlimlere elçiyi ziyâret etmelerini teklif ettiği hâlde, hiç kimse buna yanaşmayınca, Âsım Efendi'yi çağırarak, onu bu işe memûr eder. Bunun üzerine Âsım Efendi ertesi gün hazırlanmış olduğu tercümeden otuz-kırk cüz kadar bir parçasını yanına alarak, Refî' Efendi ile beraber elçinin ziyaretine gider. Yanında bir şâir ve bir de müneccim getirmiş olan elçi, *Kâmûs Tercümesi*'ni okuyunca, büyük bir takdîr ve hayret gösterir; müneccim ve şâir de Âsım'ın nücûm ve edebiyattaki geniş mâlûmâtına hayran kalırlar. Âsım Efendi, bu muvaffakiyetinden çok memnûn olan Seyyid Refî' Efendi'nin dışarı çıkınca, şükrânını ifâde için, birkaç defa

1 Ahmed Âsım Efendi, *el-Okyânüsü'l-Basît fi Tercemeti'l-Kâmûsü'l-Muhît*, I, numarasız ilk iki sayfadan sonraki s.2-3; İbnülemin, *age*, I,57.

2 Ahmed Âsım Efendi, *el-Okyânüsü'l-Basît fi Tercemeti'l-Kâmûsü'l-Muhît*, III, 337.

3 Bk. *Şânî-zâde Târîhi*, I,664.

4 Bk. Köprülü, *agm*, I,668.

5 Ahmed Âsım Efendi, *el-Okyânüsü'l-Basît fi Tercemeti'l-Kâmûsü'l-Muhît*, I, numarasız ilk iki sayfa.

elini öptüğünü ve hâdiseyi birçok meclislerde naklettiğini söyler. Birkaç gün sonra şeyhülislâm tarafından verilen ziyâfette İran Elçisi, Âsım Efendi'nin ilim ve fazlını methederek, kitap basılınca bir nüshasının Bağdâd Vâlîsi vasıtasıyla gönderilmesini rica eder. Âsım Efendi, bir müddet sonra Şeyhülislâm Atâ'ullah Efendi'yi ziyâret ettiği esnâda, elçinin bu takdîrini ve ricâsını onun ağzından duyduğunu kaydetmekte ve bütün bunlara rağmen, maddî sıkıntıları olduğu o dönemde hiçbir yardım görmediğini Atâ'ullah Efendi'nin kendisi hakkındaki hasedine bağlamaktadır"¹.

Âsım Efendi *Kâmûs*'u tercüme ederken Murtazâ ez-Zebîdî'nin *Tâcü'l-'Arûs* adlı şerhinden de faydalanmış, açıklama ve delillendirme amacıyla âyet, hadîs ve şiir örnekleri ilâve etmiş, ayrıca *el-Muhkem*, *el-'Ubâb* ve *et-Tâc* gibi kaynaklardan yeni kelimeler ve anlamlar eklemiştir. Âsım Efendi tercümesinde Arapça kelimelere Türkçe karşılık bulmakta büyük gayret ve titizlik göstermiştir, dolayısıyla eser Türkçe'nin de zengin bir sözlüğü niteliğindedir. Özellikle bitki ve hayvan adları gibi bilinmesi güç kelimelerin tesbitinde yöre ağızlarından da yararlanmışır². Âsım Efendi bu eserine sadece kendi kültür birikimini yansıtmakla kalmamış, kendi dışında yüz elli civarında ilim ve kültür adamının iki yüzün üzerindeki eserindeki mevcut bilgileri de yansıtmıştır. Böylece eserini sadece bir lügat tercümesi olmaktan çıkarmış; dil, edebiyât, tarih, kültür, din ve dinler tarihi ansiklopedisi haline getirmiştir³.

Bu yönleriyle müstakil bir telif sayılabilecek olan *Kâmûs Tercümesi* ilk defa Üsküdar Matbaası'nda I. cilt 943 sayfa, Zilka'de 1230/Aralık 1814; II. cilt 939 sayfa, Zilka'de 1231/Aralık 1815; III. cilt 973 sayfa, Muharrem 1233/Kasım 1817 tarihlerinde her üç cildinden 500'er adet olmak üzere cem'an 1500 adet basılmışır⁴. Daha sonra birkaç defa basılan *Kâmûs Tercümesi* (I-III, 1268-1272; I-IV, 1304-1305; I-III, Kâhire 1250, ofset olarak İstanbul 1977) üzerinde çeşitli akademik çalışmalar yapılmıştır⁵.

1 Bk. Metin, II,1041-1047; ayrıca bk. Köprülü, *agm*, I,667.

2 Dağlıoğlu, *agm*, s.601; Hulûsi Kılıç, "el-Kâmûs'l-Muhît", *DİA*, İstanbul 2001, XXIV,287-288, Kaçalın, *agm*, XXXII,200

3 İlyas Karşlı, *agt*, s.192.

4 Kemal Beydilli, *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne Mühendishâne Matbaası ve Kütüphanesi (1776-1826)*, İstanbul 1995, s.257.

5 Kaçalın, *agm*, XXXII,200. *Kâmûs* üzerine yapılan akademik çalışmalar olarak şimdilik M. Fatih Kirişçiöğlü, *Mütercim Âsım Efendi'nin Kâmûs Tercümesi'ndeki Uzun İsimleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1988; Kemal Güler, *Kâmûs'u'l-Muhît Tercümesindeki Türkçe Hayvan İsimleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1988; Emin Ali Turhan, *Kâmûs-ı Okyanus'ta Nebat Adları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1988; Numan Yazıcı, *Mütercim Âsım ve Kâmûs Tercümesi (Hadis İlimleri Yönünden Değerlendirme)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 1999; İlyas Karşlı,

Âsım Efendi'nin *el-Okyânüsü'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsu'l-Muhît* adlı bu önemli tercümesi, en son olarak Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, Nr. 1377-1378-1379'daki nüsha esas alınarak (Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânüsü'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsu'l-Muhît, Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, hzr. Mustafa Koç - Eyüp Tanrıverdi, I-VI, İstanbul 2013), matbûundaki düzen değiştirilmeden günümüz harfleriyle neşredilmiştir.

b.Târîhle İlgili Tercümesi

ba.Terceme-i Siyer-i Halebî

Âsım Efendi *Tuhfe*'sini yazdıktan (1213/1798) sonra, devletin o sırada Fransızlar'la harp hâlinde bulunmasını da gözeterek Râgıb Paşa hocası diye meşhûr İbrâhim b. Mustafa el-Halebî el-Mudarî'nin siyere âit altmış üç beyitlik *Nazmü's-sîre (Siyer-i Halebî)* adlı eserini tercüme ve şerhetmiş, bir arzıhâl ile III. Selîm'e takdîm etmiştir. *Terceme-i Siyer-i Halebî*, Kâhîre'de 1248/1832-1833 yılında basılmıştır¹.

c.Kelâmla İlgili Şerhi

ca.Merahu'l-Me'âlî fî Şerhi'l-Emâlî

Sirâcüddîn 'Ali bin 'Osmân el-Ûşî'nin (ö.575/1179?) Mâtürîdiyye akâidine dair *el-Emâlî* adlı manzûm risâlesinin, Âsım Efendi tarafından *Merahu'l-Me'âlî fî Şerhi'l-Emâlî* adıyla tercüme ve şerhidir. Eser, *el-Emâlî*'nin en çok rağbet gören şerhlerindedir. Bu eserde kelâm ve akâid ilmine dâir geniş bir mukaddimeden sonra her beytin şerhi ve ince gramer tahlilleri yapılmış, kelime anlamları üzerinde durulmuş, böylece oldukça hacımlı bir eser meydana getirilmiştir². III. Selim'e sunulan eser 1266/1849-1850 ve 1304/1886-1887 yıllarında İstanbul'da basılmıştır³.

3.Âsım Efendi'nin Bugün Mevcut Olmayan Bir Risâlesi

a.Fethiyye

Âsım Efendi, *Târîh*'inde İmâmet, Hılâfet ve cemâ'atin ma'nâları ile Osmanogulları'nın özellikle II. Mahmûd'un sultanlığı ile ilgili bilgilerin yer aldığı *Fethiyye* adlı bir risâlesinin olduğundan bahsetmekle beraber⁴, hiçbir

Mütercim Ahmed Asım Efendi ve Arap Lügatçılığındaki Yeri, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2000; gibi çalışmalar sayılabilir.

1 Ahmed Cevdet Paşa, *age*, III,259-260; Köprülü, *agm*, I,667; Kaçalın, *agm*, XXXII,200.
2 Bk. M. Sait Özervarlı, *el-Emâlî*, DİA, İstanbul 1995, XI,73-74.
3 Kaçalın, *agm*, XXXII,201.
4 Bk. Metin, II,1334.

çalışmada böyle bir risâleden söz edilmediği gibi, taradığımız kütüphane kataloglarında da ona ait böyle bir risâleye rastlayamadık.

4.Âsım Efendi'nin Olmadığı Hâlde Ona İzâfe Edilen Bazı Eserler

Âsım Efendi'nin yukarıda tanıtmaya çalıştığımız eserleri yanında, bazı yayınlarda kendisine izâfe edilen birtakım eserlerinden söz edilmiştir. Bunlar hakkında birşeyler söylemek gerekirse;

a.Terceme-i Mazharu(Muzhiru)'t-takdîs bi-hurûci (zehâbi, zevâli tâ'ifeti Devleti)'l-Fransîs

Abdurrahman b. Hasan el-Cebertî'nin (ö.1240/1825) Mısır'ın Napolyon Bonapart tarafından işgalinden bahseden Arapça eserinin Türkçe çevirisi olan *Terceme-i Mazharu (Muzhiru)'t-takdîs bi-hurûci (zehâbi, zevâli tâ'ifeti Devleti)'l-Fran-sîs*'in İ. Ü. Nâdir Eserler Ktp.'nde nr. T 2448, 9628 bulunan nüshalarında eserin Seyyid Ahmed Âsım, T 19, 2452 ve 6034 numaralarda kayıtlı olanlarında ise Re'îsülettıbbâ Mustafa Behcet Efendi tarafından tercüme edildiği belirtilmektedir. Bütün bu nüshalar kelimesi kelimesine aynıdır. Eser Mustafa Behcet Efendi tarafından tercüme edildiği belirtilerek *Cerîde-i Havâdis*'in 171-201. numaralı nüshalarında yayımlanmıştır¹. Birçok eserde bu tercümenin Mustafa Behcet Efendi, ama daha çok da Âsım Efendi tarafından yapıldığı yazılmıştır², fakat Âsım Efendi hiçbir eserinde ve *Târih*'inde îmâ yoluyla bile olsa böyle bir tercümesinden söz etmemiştir.

Tercüme yapıldığını yakın zamanlarda yaptığı bir çalışmada ele alan Hüseyin Sarıkaya, şu ana kadar bu konuda yazılanları ve tartışmaları kaydettikten, kendisi de konuyu enine boyuna tartıştıktan sonra eldeki bilgiler ışığında tercüme yapanın Mustafa Behcet Efendi olduğunu çok kuvvetli bir kanaat olarak belirtmiştir³, benim düşüncem de o yöndedir.

b.Necîb Âsım'ın TOEM'de Âsım'ın Müsveddeleri Diyerek Yayınladıkları

İngilizler'in Çanakkale'den geçişlerinden IV. Mustafa'nın cülûsuna kadar vukû'a gelen olaylar hakkındaki bazı müsveddeler, Necîb Âsım tarafından

1 Bk. Kaçalın, *agm*, XXXII,201.

2 Ahmed Cevdet Paşa, *age*, I,9; Babinger, *age*, s.369-370; İbnülemin, *age*, I,57; Köprülü, *agm*, I,672; “Âsım Efendi (Mütercim Ayıntaplı Ahmed)”, *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1959, II,1107. Dağlıoğlu, tercümenin kime âit olduğunu tartışmış ve Âsım Efendi'ye âit olduğu kanaatine varmıştır (bk. s.578-579).

3 Bk. Hüseyin Sarıkaya, “Mısır'ın İstirdâdını Ele Alan Vekâyi'nâmeler ve Mehmed Emin Karahân-zâde'nin Târihçe'si”, *İslâmî İlimler Dergisi*, Güz 2014, sayı 2, s.78-79n.25.

“Müverrih ‘Âsım Efendi'nin Metrûkât-i Târîhiyyesinden Birkaç Parça” ismi altında biraz şüphelense de Âsım Efendi'ye âit olduklarını belirterek *TOEM*de (1 Ağustos 1331/14 Ağustos 1915, nr.33, s.553-563; 1 Ekim 1331/14 Ekim 1915, nr.34, s.592-598; 1 Ağustos 1332/14 Ağustos 1916, nr.168-186; 1 Ekim 1332/14 Ekim 1916, nr.40, s.205-210) neşredilmiştir. Bunların dikkatli bir bakışla hem muhtevâ, hem de üslûp açısından Âsım Efendi'ye âit olmadıkları anlaşılmaktadır. Zâten yakın dönemde yapılan bir araştırmada bu metinlerin Âsım Efendi'ye değil, Lokmacı Matruş Ebûbekir Efendi adlı bir şahsa âit olduğu açık olarak gösterilmiştir¹. Bununla beraber biraz da Necîb Âsım'a güvenilerek -ki onu da yanılta elindeki Ebûbekir Efendi'nin eksik bir nüshası olmasını farketmemesidir-, bu metinlerin Âsım Efendi'ye âit olduklarından hareketle² birtakım çalışmalarda, onun târihini yazarken nasıl bir yol takip ettiği konusunda yanlış değerlendirmelerde bulunulmasına ve yanlış hükümler verilmesine sebep olduğu görülmüştür. Bu değerlendirmelerin en dikkat çekenini, Âsım Efendi'nin müsveddelerinde bazı kişilerle ilgili onun gibi birisine yakışmayacak hakâretvârî, galîz ifâdeler kullandığı, *Târîh*'inde ise biraz da hiddetinin geçmesi sebebiyle bu ifâdelerin hafifletildiğidir³. Âsım Efendi'nin *Târîh*'ini anlatırken de belirttiğimiz gibi, yanlış bir değerlendirme olarak *Târîh*'in matbûu ile yazmaları arasında farkların olduğu, hattâ yazmalar arasında farkların olduğu Ahmed Cevdet Paşa'ya dayandırılarak dile getirilmiş, bu husus daha sonraki çalışmalarda doğruluğu yanlışlığı tartışılmadan tekrarlanmıştır. Hele Necîb Âsım'ın *TOEM*de Âsım Efendi'ye âit diyerek neşrettiklerinden sonra bu iddiaların daha bir gerçeklik kazandığı düşünülmüştür⁴. Âsım Efendi ile ilgili olarak yanlış hükümler verilmesine, değerlendirmelerde bulunulmasına sebep olan metinlerin⁵ ona âit olmadıkları anlaşıldıktan sonra, Âsım Efendi hakkındaki olumsuz değerlendirmelerden vazgeçileceği kuvvetle umulur.

c.Makâle-i İstibsâr-âmîz der-Beyân-ı Âmeden-i İngiliz

İngilizler'in İstanbul'a gelişini ve gidişlerini tasvîr eden İstanbul Üniversitesi Nâdir Eserler Ktp., T 1638'de kayıtlı on beş varaktan ibaret olan bu risâle, Âsım Efendi'nin eserleri arasında gösterilmektedir⁶. İlk sayfasında *Şefiknâme*'ye nazîre olarak yazıldığı belirtilen ve rumûzlu bir anlatım yolunun

1 Ubeydullah Kuşmânî Ebubekir Efendi, *age*, s.9-15.

2 Köprülü, *agm*, I,672; İbnülemin, *age*, I,59. İbnülemin, *TOEM*deki metinlerin Âsım Efendi'ye âit olduklarını kabûlden başka, İbrahim Kethudâ'nın katli ile ilgili olarak yazdıklarını, ona yakışmayan üslûba örnek olarak göstermektedir.

3 Köprülü, *agm*, I,672.

4 Köprülü, *agm*, I,673.

5 Dağlıoğlu bu müsveddelere dayanarak onun hissiyâtına mağlûp bir kişi olarak gösterir; bk. Dağlıoğlu, *agm*, s.598.

tutulduğu bu risâlede, yazar veya istinsâh eden belirtilmediği gibi, herhangi bir tarih de ihtivâ etmemektedir. Metin Âsım Efendi'nin el yazısı olmadığı gibi, onun üslûbunu da yansıtmamaktadır. Başka hiçbir yerde de Âsım Efendi'ye ait böyle bir risâleden bahis yoktur.

d.İhyâ Tercümesi

Gazzâlî'nin bu meşhûr eserinin Âsım Efendi tarafından tercüme edildiğini Hilmi Ziya Ülken², hiç bir kaynak göstermeden zikretmektedir. Âsım Efendi'ye âit kaynak ve tetkîklerden hiç birinde böyle bir tercümeden bahsedilmediği gibi³, o günden bugüne böyle bir tercümeyle rastlanılmamış, kendisinin Gazzâlî'nin *İhyâ*'sını tercüme ettiğine dair bir beyânı veya îması da olmamıştır.

-
- 6 Bk. Dağlıoğlu, *agm*, s.578 ve buradan naklen Mustafa S. Kaçalın, *agm*, XXXII,201. Dağlıoğlu aynı zamanda, 'Âsım Efendi'ye ait olmadığı halde *TOEM*'de Necib 'Âsım Bey tarafından "Müverrih 'Âsım Efendi'nin Evrâk-ı Metrûkiyyesinden Birkaç Parça" başlığı altında yayınlananlar bu risâleyi andırmaktadır, diyerek zâten yanlış bir kıyaslama ve değerlendirmede bulunmaktadır.
 - 2 Hilmi Ziya Ülken, "Tanzimat'tan Sonra Fikir Hareketleri", *Tanzimat* 2, 2. baskı, İstanbul 1999, s.773.
 - 3 Bk. M. Fuad Köprülü, *agm*, I,672.

C.ÇEŞİTLİ YÖNLERİYLE AHMED ÂSİM EFENDİ

1.Kendisinden Bahsedişleri ve Başına Gelen Olumsuzluklar

Âsım Efendi, *Târih*'inin birçok yerinde kendisini “Müverrih”, “Muharrir”, “Fakîr”, “Hakîr”, “Abd”, “Bende” şekillerinde tanıtarak zikretmiş, bunlara da hemen hemen her seferinde kendi durumunun olumsuzluğunu ifade eden çeşitli kelimeler ilâve etmiştir. Bu zikredişleri ve kendini tavsiflerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

“eşyâ'-i sâ'ire Müverrih-ı bî-nevâ-âsâ nâ-yâb ve mefkûd”, “Müverrih-i Hakîr u bî-mikdâr”, “cihet-i ma'îşet-i Müverrih-i nâ-tüvân”, “müverrih-i Fakîr gibi niçe fukarâ'-i 'ulemâ'”, “Müverrih-ı Hakîr”¹; “Fakîr-i şikeste-bâl”, “Fakîr-i râstî-beyân”, “Fakîr-i nâ-murâd bî-kes ve bî-meded-res”, “Muharrir-i Fakîr gibi bî-kes ü nâ-kâm”, “Fakîr” , “Fakîr-i bî-nevâ”, “Fakîr-i bî-karâr”²; “Muharrir-i Hakîr”³; “gumûm-i Muharrir-i bî-dînâr u direm gibi”, “Muharrir-i bî-tâb”, “Muharrir-i perâkende-bâl”, “Muharrir-i nâ-tüvân”, “Muharrir”, “muharrir-i Fakîr gibi bî-kes ü nâ-kâm”, “muharrir-i Fakîr”, “hâtır-ı Muharrir gibi şikeste”, “Muharrir-i bî-zevâde”, “Muharrir-i sâdiku'l-beyân”, “Hazîne-i Enderûn nakd ü cins itlâk olunur peşîz-i nâçîzden dahi huluvv u ferâğı hasebiyle kîse-i Muharrir'den nümûne-nümûn”, “Muharrir bendeleri”, “Muharrir-i kemîn”, “Muharrir-i bî-nevâ”, “Muharriru'l-makâl”, “Muharrir-i nâ-tüvân”, “Muharrir-i bî-vücûd”⁴; “Abd-i bî-tâb”, “Abd-i nâçâr”, “Abd-i güm-nâm”, “Abd-i bî-sâmân”, “Abd-i bî-nevâ”, “Abd-i küşegîr”, “Abd-i bî-mikdâr”, “Abd-i bî-tüvân”, “Abd-i ahkar”, “bu zerreden

1 Bk. Metin, I,76,319; II,873,952,1412

2 Bk. Metin, I,131,153,324,723; II,91,1048,1229,1244,1246,1307,1417

3 Bk. Metin, I,651,759; II,1042,1207n,1224,1226,1247,1301,1306,1308,1311n,1358,1360,1370,1378,1383,1415,1424,1449.

4 Bk. Metin, I,91,306,319,321,325,504,652; II,1209,1216,1217,1224,1225n,1226,1232, 1247, 1306,1384,1392,1396,1447,1479,1490,1505,1506

kemter ‘Abd-i ahkar”, “‘Abd-i ahlâsu'l-cenâbları”, “‘Abd-i bî-mikdâr”, “‘Abd-i Hakîr kemâ-kân esbâb ve me’ûnetden sülâsî mücerred sâlim sîgası gibi mütecerred ü ‘uryân olarak melâl-i bâl ve perîşânî-i hâl ve za’f-ı vücûd ve ‘illet-i mizâc-ı fütûr-âlûd ile”¹; “‘Hakîr-i müstehâm”, “‘Abd-i Fakîr”, “‘Abd-i Hakîr”, “‘Muharrir-i Hakîr”, “‘Hakîr-i nâ-kâm”, “‘Hakîr-i bî-nevâ”, “‘bî-kes ü bî-nevâ Hakîr”²; “‘Bende-i nâ-kâm”, “‘Bende-i bî-tâb”, “‘Bende-i mahrûru'l-fu’âd”, “‘Bende-i nâ-tüvân”, “‘Bende-i nâ-murâd”, “‘Bende-i bî-mikdâr”, “‘Bende-i mürde-hey’eti ez-ser-i nev ihyâ ve çekilan mihnet ü meşakkati bî'l-külliyeye insâ”³; “‘İstavroz'da gam-hânemize”⁴; “‘ma’îşet ve arpalık minneti ile bî-tâb olunmaktadır”⁵; “‘Hudâvendigâr-ı sâbık Pâdişâh-ı dil-âgâh hazretleri tarafından ba’zı ‘atâyâ zuhûruyla sedd-i ramak olunur iken”, “‘sûret-i cidâr-âsâ bî-tâb ü tüvân kaldığımız”⁶; “‘sâhib-i furûtenî vü meskenet olduğumuza dâ’ir”⁷; “‘zîmmet-i hâme-i bî-nevâ”⁸; “‘harâb-âbâd-ı hâl ü şân-ı ‘âcizânem, dest-yârî-i mi’mâr-ı lutf u idrâr-ı Şâhâne’leriyle ma’mûr oldu”⁹; “‘İstanbul'da garîbü'd-diyâr ve bî-kes ve bî-yâver ve meded-res”¹⁰; “‘gark-âb-ı bahr-ı me’âsim-i Râkımü'l-hurûf es-Seyyid Ahmed ‘Âsım bî-çâresi”¹¹; “‘i’râbdan hazzı olmayan fırka-i müstehâmdan”, “‘kiminin benim gibi i’râbdan mahalli olmayup”¹².

Her vesîle ile yukarıdaki ifâdelerle durumunun olumsuzluğuna dikkat çeken Âsım Efendi'nin bu şekilde davranmasına, *Târih*'inde zaman zaman açıkladığı gibi ilmiye sınıfından beklediği destek ve yardımı görmemesi sebep olmuştur. Özellikle İstanbul'daki ilk zamanlarında tanınmamışlığı sebebiyle sıkıntıya düşmüştür. Ardından pâdişâh tarafından kendisine verilmesi istenen 300 kuruşluk arpalıktan istifâde etmemesi için Âsım Efendi'ye duyduğu hasetten dolayı Şeyhulislâm Atâ’ullah Efendi'nin Tirsiniklioğlu'nun tasarrufunda bulunan Pravadi Kazâsı'nı tevcih etmesi, başlangıçta altı yedi ayda bir kere 40 kuruş geldiği halde, sonradan bunun da gelmediği, IV. Mustafa zamanında bazı dostlarının Şeyhulislâm Atâ’ullah Efendi'den Pravadi yerine hiç olmazsa yüz elli kuruşluk bir kadılık verilmesi isteklerini de geri çevirmesi, yine Pâdişâhın emriyle İstanbul'da ulemâ tarafından kendisine veri-

1 Bk. Metin, I,321,323,449,450; II,874,1042,1045,1046,1047,1049,1050,1051,1216,1228,1230,1231,1245

2 Bk. Metin, I,320,337n; II,874,1042,1045,1046,1049,1050,1051,1231,1244,1419,1498

3 Bk. Metin, I,449; II,1036,1043,1049,1050,1228,1230

4 Bk. Metin, II,759.

5 Bk. Metin, II,760.

6 Bk. Metin, II,873.

7 Bk. Metin, II,1049.

8 Bk. Metin, II,1049.

9 Bk. Metin, II,1051.

10 Bk. Metin, II,1229.

11 Bk. Metin, II,1241.

12 Bk. Metin, I,449; II,1378.

len 50-60 kuruşluk ma'îşetin kâfi gelmediği, başına gelen olumsuzlukların en önemlilerindedir¹. Bununla beraber Âsım Efendi haysiyetli ve mağrûr bir adam olarak kendisini çekemeyen ilmiye sınıfına müdâheneye asla yanaşmamış, kendisini onlardan dâimâ üstün görmüştür². Bazı eserlerde belirtildiği gibi Âsım Efendi'nin bütün hayatı fakirlik ve zarûret içinde geçmemiştir³. İstanbul'daki ilk zamanları, III. Selîm'in tahttan indirilişi ve şehâdeti sıraları hariç ilmiye sınıfından gerekli itibâr ve desteği görmemekle beraber, hemen her zaman III. Selîm ve II. Mahmûd'un ihsân ve atıyyelerine mazhar olmuş, bunları da *Târîh*'inde yeri geldikçe dile getirmiştir⁴. Süleymâniye Müderrisliği ve Selânik Kadılığı gibi önemli görevlere getirildiği hayatının son senelerinde beklediği ve hakettiği itibâr ve rahatlığa kavuşmuştur⁵.

2. Âsım Efendi'nin Fransızca Bilip Bilmediği

Âsım Efendi'nin Fransızca bildiği, kuvvetli bir ihtimâl olarak Ebuzziyâ Tevfik tarafından ifade edilmiş⁶, sonradan başkalarınca da bu bilgi doğruluğu tartışılmadan tekrarlanmıştır⁷. Köprülü ve ardından Dağlıoğlu'nun⁸ bilginin yanlışlığını göstermelerinden, zâten o dönemde bir vak'a-nüvisin Fransızca bilmesinin gerekmediğini belirtmelerinden sonra, bu konuda yazarlarca Âsım'ın Fransızca bildiği bilgisine artık yer verilmemiştir.

Ebuzziyâ Tevfik'in Âsım Efendi'nin Fransızca bildiğine en güçlü delil olarak *Târîh*'inden zikrettiği kısım şöyledir: “Kezâlik bir gün Top-kapusu'nda gâyetle nihânî Şûrây-ı Hâssa-i Sultânî vâki' olarak, ol meclise K â'im-makâm-ı vakt dahi dâhil olmayup, serîre-i mâddeden gafil idi. Müddet-i yesîre murûrunda Şûrây-ı mezkûrun mevzû'-i mebhasi ve ehl-i meclisin yegân yegân ber-âverde-i zebân eyledikleri makâlât, mukaddime ve neticesiyle basılmış gazete olarak Paris'den vürûd ve bi'l-mütâla'a Muharrir-i Hakîr'e mûcib-i ta'accüb-i nâ-ma'dûd oldu”⁹. Dağlıoğlu, haklı olarak Ebuzziyâ'nın Âsım Efendi'nin *Târîh*'inden aldığı bu kısmın doğru bir şekilde alınmadığını, matbû nüshada metnin ilgili kısmının doğrusunun şu şekilde olduğunu kaydeder: “Ehl-i meclisin yegân yegân ber-âverde-i zebân eyledikler, mukaddime ve

1 Bk. Metin, I,651-652,723,760; II,873-874,1227-1228.

2 Bk. Köprülü, *agm*, I,669.

3 Bk. meselâ Ebuzziyâ Tevfik, *age*, s.90-91.

4 Bk. meselâ Metin, II,1047,1226-1230.

5 Dağlıoğlu, *agm*, s.577.

6 Ebuzziyâ Tevfik, *age*, s.92.

7 Âsım Efendi'nin Fransızca bildiği için bk. meselâ İbnülemin, *age*, I,58; vak'a-nüvisliği esnâsında Fransızca öğrenmek mecbûriyetini duyması için bk. meselâ Mustafa Nihat Özön, *Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1941, s.5.

8 Bk. M. Fuad Köprülü, *agm*, I,671; Dağlıoğlu, *agm*, s.605.

9 Ebuzziyâ Tevfik, *age*, s.96.

neticesiyle basma gazete olarak Paris tarafından vürûd ve bi'l-mütâla'a vâkîf olan ahbâba mûcib-i ta'accüb-i nâ-ma'dûd oldu"¹. Gerçekten bu ifâdeden Âsım Efendi'nin Fransızca bildiğinin anlaşılacağı açıktır. Bununla beraber eğer Âsım Efendi'nin bizzât kendi eliyle yazdığı N1 nüshası görülmüş olsaydı, bu tartışmalar çok önceleri bitirilmiş olurdu. N1 nüshasındaki ilgili ifâde aynen şöyledir: "Ehl-i meclisin yegân yegân ber-âverde-i zebân eyledikleri kelimât, mukaddime ve neticesiyle basma gazete olarak Paris tarafından vürûd ve tercemesi bir takrîble pek hafî olarak bilâ-hılâf mütâla'a-kerde-i Muharrir-i bî-vücûd oldu"². Burada açık olarak gazetenin tercümesinin mütâla'a edildiği ifâde edilmektedir. Böylece Âsım Efendi'nin Avrupa ahvâli ile ilgili olarak verdiği diğer bilgilerin de ilgili haberlerin tercümelerinden faydalanılarak kaydedilmiş olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu arada eğer *Târîh*'inde Fransızca konusunda söylediklerini kendi hayatında uyguladığını kabul edersek, bırakın Fransızca'yı, herhangi bir Batı dilini öğrenmediğini ve öğrenmek de istemeyeceğini kabul etmek durumundayız. Çünkü o, Fransızlar'dan derde devâ temennîsini, öldürücü zehirden şifâ ummak olarak değerlendiren bir kişidir³. *Târîh*'inde kendisinin Fransızca bildiğini îmâ yoluyla gösterir bir beyânı olmadığı gibi, bazı kimselerin Fransızca öğrenmeye heves etmelerini, hattâ bunun için hocalar tutup, sa ğda solda Fransızca konuşmalarını ve bunu bir iftihâr vesîlesi saymalarını garîp bir durum olarak görmekte, ileriye gören bazı kişilerin, bu gidişâtın sonunun kötü neticeler doğuracağını düşünerek üzüldüklerini belirtmektedir⁴.

3.Âsım Efendi'nin Çeşitli Alanlardaki Görüşleri

Âsım Efendi'nin *Târîh*'inin dikkatli bir şekilde incelenmesi, onun birçok konudaki düşüncelerini doğrudan veya dolaylı şekillerdeki anlatımlarından öğrenmeyi, böylece ilmî ve edebî şahsiyetinin aydınlatmasını mümkün kılacaktır.

a.Tarihle İlgili Görüşleri

Âsım Efendi'ye göre tarih "Zamanın hâllerine vukûf ve ma'rifet hâsıl eden bir fenn-i celîldir"⁵. Ona göre tarihle ilgilenmekten amaçlanan ise ibret alma, kişinin basîret sâhibi olmasıdır⁶. Tarihe biraz kafa yorarak bakan kişi, orada ibretli ve hisse çıkartabilecek nice hususların oldu ğunu görür⁷.

1 Dağlıoğlu, *agm*, s.605; ayrıca bk. Metin, I,750.

2 N1 nüshası, vr.190a; ayrıca bk. Metin, I,750.

3 Bk. Metin, I,412.

4 Bk. Metin, I,721-722,728.

5 Bk. Metin, I,9.

6 Bk. Metin, I,180,268,510,673.

7 Bk. Metin, I,331.

Âsım Efendi esas itibariyle tarihi ibret alınacak bir alan olarak görmekte beraber “geçmişlerin ruhlarını ihyâ, yaşayanları ve gelecek olanları hak yoluna götürecektir, hidâyete ulaştıracak bir ilim olmasının yanında daha başka faydaları olduğunu”¹ da söyleyecektir. Âsım Efendi, *Târîh*'inde bu husûsları gözeten olaylara yer vermeye çalıştığı gibi, yer yer ibret alınacak eski olay ve bazı fıkraları da zikredecektir.

Âsım Efendi'nin tarih felsefesini kısaca özetlemek gerekirse; ona göre: “Osmanlı Devleti'nin felâketleri, vükelâ ve ulemâ sınıflarının ahlâkî dü şkün- lüğünden ve değersizliğinden ileri gelmiştir. İslâm olmayan unsurlara ve Avrupalılar'a aslâ güvenilmez. Onlara benzemeye çalışmak, memleket için meş'ûm neticeler verir. Sulh ve sükûn içinde geçen zengin bir hayat, İslâm cemiyetinin esasları olan cihâd ve cengâverlik hislerini körleterek, isrâf ve se- fâhete yol açar. Osmanlı Devleti'nin XVI. asırdan sonraki gerileyişi bundan dolayıdır”² şeklindedir.

b.Doğruluktan Ayrılmama ile İlgili Düşünceleri

Âsım Efendi ulemânın kendisine gerekli yardımı yapmadığını ve itibâr göstermediğini sık sık dile getirir. Bu ulemâdan Hoca Münîb Efendi ile Şey- huilslâm Şerîf-zâde “Atâ'ullah Efendi'nin isimlerini özellikle zikreder. Atâ'ul- lah Efendi'nin şeyhulislâmılığı zamanında kendisine duyduğu hasetten dolayı hiç iyi davranmadığını, aşağıladığını, ama buna rağmen doğruyu söylemek gerektiğini vurgulayarak III. Selîm'in hal'inde rolü olduğunu söyleyenlere katılmadığını, Atâ'ullah Efendi'nin III. Selîm'den yana olduğunu ve o sırada onun şeyhulislâm bulunmasının olabilecek muhtemel bazı olumsuzlukları da önlediğini belirtecektir³.

Zaman zaman devlet ricâlinden bazı ihsânlar gördüğünü, bunlardan Sadriâ'zam Yûsuf Ziyâ Paşa'dan hiçbir yardım görmemesine, aralarında bir menfaat ilişkisi doğmamasına rağmen yedi sene sonraki azlinin sebebinin, onun III. Selîm'e karşı oluşundan dolayı değil, etrâfindakilere müsâmahalı davranmasından kaynaklandığını söyleyecektir⁴.

Tersâne Emînliği'ne getirilen Mustafa Reşîd Efendi ile dostluğu ve soh- beti olmadığını, aralarında bir hukûk oluşmadığını belirttikten sonra, hiçbir şeyin gizli kalmadığı İstanbul'da onun gaddârlığına dâir şimdiye kadar bir söz duymadığını, doğruyu söylemek adına zikredecektir⁵.

1 Bk. Metin, II,1051.

2 Bk. Köprülü, *agm*, I,671.

3 Bk. Metin, I,655-656.

4 bk. Metin, I,119.

5 Bk. Metin, I,828.

III. Selîm'e karşı çok samîmî bir sevgi ve saygı beslediği hâlde onun zamanındaki yolsuzlukları ve takip edilen iç ve dış siyâseti şiddetle tenkit etmekten çekinmeyecektir¹.

c.Kadınlar Hakkındaki Düşünceleri

Âsım Efendi biraz da II. Mahmûd'un ilk çocuğunun Fâtıma Sultân adında bir kız çocuğu olmasından hareketle öteden beri kadınlarla ilgili bazı görüşleri (Câhiliyye döneminde kız çocuğu sâhibi olmanın utanç vesîlesi olması, çoğu zaman diri diri gömülmeleri, dîni ve akli noksanlardan olmaları gibi) naklettikten sonra, ticârî işlerde bulunamasalar, gazâ ve cihâd yapmasalar da insanlığın tarlası olduklarını, “Yuvayı dişî kuş yapar” atasözüne atıfla evin düzeninin sağlanmasında en etkili rolü oynadıklarını, onların da erkekler gibi Allah'ın yaratıkları olduklarını vb. söyleyecek², böylece hem II. Mahmûd'u kız çocuğu olduğu için rahatlatacak, hem de bu vesîle ile o günkü topluma telâkkîlerinin biraz ötesinde olumlu mesajlar verecektir.

ç.Sihir/Büyü ile İlgili Düşünceleri

Âsım Efendi esas itibarıyla sihir yapılabileceğine ve bunun tesirli olabileceğine inanmaktadır. Hattâ Rus râhiplerinin Müslümanlar'la yapılan savaşlarda yaptıkları sihirlerle İslâm ordusunda gevşeklik, fitne ve perîşânlık oluşturdukları görüşlerine inanmaktadır³. Antep'te iken bir keresinde sihir olayını bizzât gördüğünü de bildirmektedir. Birdenbire çıkan fırtına şeklindeki bu sihiri Hasan Ağa adında birinin yaptığını, kendisinin ise yaptığı ve yaptırdığı karşı duâlarla fırtınanın dindiğini kaydetmektedir⁴.

Eyüp'te Otaçılar semtinde bir kabristâna bir zenci câriyenin diri diri gömülmesi hâdisesini işitenlerin, bunu İngilizler'in bir sihiri olarak gördüklerini kaydettikten sonra, kendisinin de bunu kuvvetli bir ihtimâl olarak düşündüğünü ilâve etmektedir⁵.

Her ne kadar sihrin varlığına ve tesirli olabileceğine esas itibarıyla inanıyorsa da her sihrin tesirli olacağı kanaatinde de değildir. Meselâ Sır Kâtibi Ahmed Efendi'nin öğrendiği sihirle uçacağını zannetmesini câhillik olarak nitelendirecektir⁶.

1 Bk. Köprülü, *agm*, I,669.

2 Bk. Metin, II,1459.

3 Bk. Metin, 509-510.

4 Bk. Metin, I,510-512.

5 Bk. Metin, I,505.

6 Bk. Metin, I,817.

d.Evliyâ'ullaha ve Kerâmetlerine Bakışı

Âsım Efendi Allah'ın velî kulları olduğu ve onların kerâmetler gösterdiği inancındadır. *Târih*'inde velî zâtlardan biri olarak gördüğü I. Abdülhamîd'in birçok kerâmetlerini kaydeder². Evliyâyı inkâr edenlerin başlarına gelen olumsuzlukları da inkârlarına bağlamaktadır³.

Velî zâtlardan biri olarak gördüğü, gelecekle ilgili haberler verdiği, bunların çıktığı veya çıkacağı inancında olduğu Muhyiddîn Arabî (Şeyh-i Ekber)'ye dil uzatılmasına şiddetle karşıdır; dil uzatanların da pek iflâh olmaya-cakları kanaatindedir⁴.

Bununla beraber İngilizler'in İstanbul'a gelişleri üzerine halkın dilinde dolaşan gelecekle ilgili kerâmetimsi haberlere de pek iltifât etmediğini görmekteyiz. Tarikat erbâbına saygısı olmakla beraber, şeriate uygun davranmayan Bursalı Nakşibendî Şeyhi Emîn Efendi gibileri tenkit etmekten de geri durmayacaktır⁵.

Bu arada Âsım Efendi'nin bazı âyetlerin ebced hesabıyla bazı hâdiselere işâret ettiğini kabûl etmeye⁶, birtakım olayları İlâhî bir işâret olarak görmeye⁷ yatkın biri olduğu da anlaşılmaktadır.

Rüyaların gelecekteki birtakım olaylara işâret ettiğini kabûl etmekte⁸, yapacağı işlerde istihâreye başvurmakta, davranışlarını biraz da bu yolla düzenlemektedir⁹.

e.Nesir Dilinin Sadeleşmesine Katkısı?

Âsım Efendi'nin lisânı ve üslûbu, bu arada nesir dilinin sadeleşmesine katkısı üzerinde çeşitli görüşler ileriye sürülmüştür. Bütün bu görüşleri bir araya getirip, genel bir değerlendirme yapan Fuad Köprülü'nün söyledikleri şöyledir: Tanzîmât devrinde, nesir dilinin sâdeleşmesi için mücâdele eden Nâmık Kemâl ve Ziya Paşa, Âsım'ın *Burhân* ve *Kâmûs* tercümelerindeki üslûbunu yeni nesrin bir nümûnesi gibi telakkî etmişler ve onu Âkif Paşa ile beraber, Tanzîmât nesrinin ilk müjdecisi gibi göstermişlerdir. Ziya Paşa, meşhûr Şiir ve İnşa makâlesinde “Bizim tabîî inşâmız Mütercim-i Kâmûs'un ittihâz ettiği şîve-i kitâbettir” dediği gibi, Nâmık Kemâl de Âsım ile Âkif

2 Bk. Metin, I,661-665.

3 Bk. Metin, II,1074.

4 Bk. Metin, II,1073-1074.

5 Bk. Metin, II,892-893.

6 Bk. Metin, II,1289.

7 Bk. Metin, II,1368.

8 Bk. Metin, II,867-869.

9 Bk. Köprülü, *agm*, I,669.

Paşa'nın belâgat hususunda eslâfî unutturduklarını ve lisânımıza yeni bir çı ğır açılmak kâbil olduğunu gösterdiklerini söylüyor. Nâmık Kemâl, başka bir yazısında en meşhûr Osmanlı nesircileri olarak Veysî, Nergisî ve Âsım'ı göstermekle beraber, gerek onun gerek Âkif Paşa'nın "Bilhassa en çok özendikleri yazılarında, İnan eserlerine peyrevlik ettiklerini" de kabûl etmektedir. Ebuzziya Tefvik bu fikirlere iştirâk ederek, *Kâmûs* ve *Burhân* tercümelerindeki üslûbun "başlı başına bir lisân-ı beyân" olduğunu, tarihindeki ifâdesinin rekîklikten ve ıstılâhperdâzlıktan kurtulamamakla beraber, lezzetle okunduğunu tekrar ediyor. Sa'îd Paşa da *Âsım Târîhi*'nin üslûbu hakkında aşağı yukarı aynı şeyleri söylemekle beraber, Ziya ve Kemâl derecesinde ifrâta gitmiyor. Sonraki muharrirler tarafından tenkitsizce tekrarlanarak, mektep kitaplarına kadar giren ve âdetâ edebî bir akîde hâlini alan bu görüşün yanlışlığı meydandadır. Osmanlı nesrinin asırlardan beri vücuda getirdi ği binlerce mahsûlden haberi olmayan ve bu nesri sâdece Veysî, Nergisî, Okçu-zâde gibi bir kaç kişinin eserlerinden ibaret sanan Tanzîmât devri edebiyatçıları, bu hususta tamamiyle aldanmışlardır. Kısa cümleler ve sâde dil ile yazılmış resmî ve hususî yüzlerce eser ve tercüme meydana dururken, Âsım'a böyle büyük bir rol isnâdına aslâ imkân yoktur. Lûgat tercümelerinde oldukça sâde bir dil kullanılması zarurî idi ve daha evvelki Osmanlı lûgatçıları de böyle yapmışlardır. Lâkin diğer eserlerinde Âsım'ın lisânı fazla mu ğlak ve oyuncaklı, üslûbu da tatsız ve ağırdir. *Siyer-i Halebî Tercümesi* mukaddimesinde bu eseri "Herkesin anlayıp istifâde edebilece ği bir tarzda Veysî ve Nâbî tarzlarından farklı olarak" yazmak istedi ğini kaydetti ği halde buna muktedir olamamıştır. Her hâlde nesir üslûbunun umûmî tekâmülü üzerinde Âsım'ın bir tesiri oldu ğu aslâ iddia edilemez ve Tanzîmâtçıların bu husustaki iddiaları, Âkif Paşa hakkındaki fikirleri gibi edebî vâkıalara tamamiyle aykırıdır¹. Köp-rülü'nün bu görüşlerine katılmamak mümkün de ğildir. Bununla beraber Âsım Efendi'nin *Târîh*'inde kullandığı ve benzer diğer eserlerde görülmeyen Türkçe kelimeler, benzetmeler, deyimler, atasözlerinin Türk diline zenginlik kazandırdığını da teslim etmemiz gerekir. Her ne kadar Âsım Efendi Arapça, Farsça, Türkçe'ye hâkimse de, en fazla hâkimiyetini Türkçe üzerinde göstermiş, böylece Türkçe nesir dilinin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur.

Tanzîmât'tan sonra Türkçe tıp ve fen kitapları yazmak ve tercüme etmek işlerine ehemmiyet verildi ği zaman, o zamana kadar dilimizde olmayan yeni kelimeler ve ıstılahların karşılığını bulmak için birçok eserlerden ve lugatlerden istifâde edilirken, bu işle uğraşanlar bilhassa Âsım Efendi'nin *Kâmûs Tercümesi*'ni ellerinden düşürmemişlerdir. Âsım Efendi böylece edebiyât tarihimizde *Burhân* ve *Kâmûs* tercümeleriyle, dilimizin gelişmesi ve sadeleşmesi için sarfetti ği büyük himmetleriyle Türk milletinin unutulmazları arasındaki yerini almıştır².

1 Bk. Köprülü, *agm*, I,671-672.

2 Bk. Mustafa Nihat Özön, *Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1941, s.4-5; Da ğlıo ğlu, *agm*, s.603,605.

Nesir diline getirdikleri ile ilgili olarak Ali Fu'âd, Âsım Efendi'nin *Târîh*'inde yazdıklarını bir başka açıdan değerlendirmiştir. Ali Fu'âd'a göre nesirde hiciv türü yazı yazanlara “Hicâ’-i Nâsir” denilmesi uygun olacaksa, bunun öncüsünün geçmişte Kara Çelebi-zâde ‘Abdül’azîz Efendi olduğu, Âsım Efendi'nin de her ne kadar *Târîh*'indeki üslûbu kapalı olsa, akıcı olmasa, okuyucuya zevk vermese de, *Târîh*'inde bazı kişiler hakkında yazdıklarıyla kendisine “Hicâ’-i Nâsir’ ünvanının verilmesini hakkıyla elde ettiğini örnekler vererek iddia etmiştir¹.

f. Ülke Ekonomisi ile İlgili Görüşleri

Âsım Efendi *Târîh*'inde kağıt tezgahlarının inşâsı münâsebetiyle o zaman için olduğu kadar bugün için de çok mühim şeyler söylemiş ve bir milletin yaşayabilmesi için her şeyden evvel ekonomik hâkimiyete sahip olması fikrini ileri sürmüştür. Âsım Efendi'ye göre Frenkler'in öteden beri muhtelif sanatlara meyil ve rağbetleri, muhtaç oldukları muhtelif eşya ve emtiayı kendi memleketlerinde yapıp paralarının içeride kalması yoluyla ülkelerinin kalkınmasını amaç edinmelerindedir. Bunun için diğer diyârlarda nâm salmış sanatkarları memleketlerine getirmek için her fedâkârlığı yapmışlar, ihtiyaç duyulan eşyanın en kalitelisini yapmak için çok para ve gayret sarfetmişler, ama bunu gerçekleştirince dışarıya ihrâç da ederek çok kazanç sağlamışlardır. Prusya Devleti'ne sefir olarak giden ‘Azmî Efendi'nin takrîrinde dile getirdiği gibi, Prusya gibi soğuk kuzey memleketlerinden sayılan bir devlet, pamuk, ipek, kahve ve şekerden başka, kendi memleketlerinde bulunmayan eşyayı yabancı devletlerden getirtmemek ve paralarının kendi memleketlerinde kalmasını temin etmek için Berlin'de ve diğer yerlerde yün kumaş, bez, atlas, kadife, ipek, çini gibi eşyayı, atölyeler kurarak, başka memleketlerden para kuvvetiyle ustalar getirterek imâl etmiş ve bunun için sıkı gümrük tarifeleri, himâye usûlleri koymuştur. Hele Baron M. de Hertzberg'in gayretleriyle birkaç sene içinde Prusya'da çok miktarda dut ağacı diktiklerini, sobalar kurmak suretiyle ipek böceğini de yetiştirip atölyelerinin ihtiyaçlarının dörtte birini bu yolla sağlamaya muvaffak olduklarını söyleyerek ilgilileri uyarmaya çalışmıştır. Bizde de III. Selim tarafından kağıt mâddesine bir nizâm verilmesi ihtiyacı duyulunca, bu işe Hubûbât Nâzırı Ahmed Şâkir Efendi memûr edilmiştir. Ahmed Şâkir Efendi'nin çaba ve gayretleriyle Beykoz'da, Değirmen Ocağı denilen yerde kurulan kağıt tezgahları, dışarıdan gelen kağıtlardan daha kaliteli kağıtlar üretmeye ve böylece paramızın memlekette kalmasına sebep olmuştur. Osmanlı Devleti'nde kağıt tezgahlarının kurulup işletilmesinin yakın dönemde görülen bir başka faydası da İngilizler'le aramızın açılarak Çanak-

1 Ali Fu'âd, “Hicâ’-i Nâsir Müverrih ‘Âsım Efendi”, *Servet-i Fünûn*, 1928, nr.1639-165, s.139-141; nr.1640-166, s.153-155.

kale Boğazı kapandığı zaman orduda, İstanbul'da ve bütün Osmanlı ülkesindeki kağıt ihtiyacının, ancak bu tezgahlardan elde edilen kağıtlarla temin edilmiş olmasıdır¹.

Âsım Efendi *Târîh*'inde madenlerin de işletilmesinin öneminden bahsetmiş ve Diyârbekir Vilâyeti'nde bulunan Şirvân Kazâsı dağlarındaki madenleri söz konusu etmiştir. Madenlerin ülke ekonomisindeki olumlu rolüne tarihten örnekler de vererek işâret etmiş, ancak orada bulunan Yezîdîler'in hükûmete itâtsizlikleri yüzünden bu madenlerden gerektiği şekilde istifâde edilemediğini de dile getirmiştir².

Görülüyor ki Âsım Efendi memleketin ayakta durabilmesi için millî servetin memlekette kalmasına, memlekette fabrikaların açılmasına, işin uzmanı usta ve amele yetiştirilmesine şiddetle taraftardır. Bu sûretle halkın sırtına yükletilmiş vergi miktarının azalacağını yazan Âsım Efendi, bizde sanâyiin inkişâf etmemesinin sebebini tembellikte ve az bir zahmete katlanmak istemeyişte, hamiyetsizlikte bulmaktadır. Birkaç sene içinde Rusya ve Prusya'da sanâyiin inkişâfını, onların da İngilizler gibi saat, en iyi kalite çuha, kumaş vs. yaptıklarını, böylece halkın üzerindeki vergiyi azaltarak devletlerini ticâretten elde ettikleri kazançlar ile idâre ettiklerini yazarak devlet erkânının dikkatlerini, ekonomik hayattaki gelişmenin önemine çekmek istemiştir³.

4.Şâirliği ve Şiirleri

Âsım Efendi her ne kadar sözlük alanındaki çalışmaları ile meşhûr olmuşsa da şâirliği ile de tanınmıştır. Devrin meşhûr bazı şâirlerinin onun şiirlerine nazîreler yazması, kendisinin bazı şâirlerin şiirlerine tahmîsi bunu göstermektedir. Bununla beraber Âsım Efendi biraz da devrin âdetlerine uyarak bazı şiirler ve tarihler söylemişse de, görebildiğim kadarıyla kendisini bir şâir olarak görmemiş, onunla ilgili değerlendirmelerde bulunanlar bazı şiirleri yanında manzûm *Tuhfe-i Âsım*'ı yazmış olsa da onun her şeyden önce güçlü bir dilci oluşuna dikkat çekmişlerdir⁴. Âsım Efendi'nin şiirleri ne kendisi, ne de başkaları tarafından bir araya getirilmiş değildir. Buna her halde vebâdan anı ölümü de sebep olmuş olmalıdır. Aşağıda bazı kitap ve mecmualarda bulunan örneklerinden de anlaşılacağı üzere, sonradan kendisinden bahsedenlerin “şu‘arây-ı sühan-pîrânın ser-bülendi = sözü süsleyen şâirlerin en üstünü”⁵, diye andığı, üç dilde şiir yazacak derecede bir şâir olduğu âşikârdır.

1 Bk. Metin, I,72-76.

2 Bk. Metin, I,186-188.

3 Bk. Metin, I,73-74; bk. ayrıca Dağlıoğlu, *agm*, s.606,577.

4 Bk. M. Fuad Köprülü, *agm*, I,672; İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *age*, I,59.

5 Ahmed Âsım Efendi, *Münşe‘ât-ı ‘Âsım*, Berlin Devlet Ktp, Hs. or. oct. 909, vr.65a.

Gazellerinden

Nice bir hıdmet-i mahlûkla mahzûl olalım
 Sâ'il-i Hakk olalım nâ'il-i mes'ûl olalım
 Akalım pâyine bir bahr-ı hamiyet bulalım
 Sıla-i himmetine mâ gibi mevsûl olalım
 Biz de sûret verelim kendümüze kâbil ise
 Girelim ehl-i safâ bezmine makbûl olalım
 Getür ey sâkî yeter eyledin işgâl bizi
 Bir zemân da mey-i bî-gıış ile meşgûl olalım
 Kalmadan hâk-i mezelletde hemân ey 'Âsım
 'Âzim-i sûy-i semâ-sây-i Sitanbul olalım¹

Mey içüp gerd-i kederden dilini sâf eyle
 Ruh-i dilber gibi âyineni şeffâf eyle
 Gerçi rindân-ı safâ-pervere hürmet lâzım
 Sâkiyâ lîk demem bâdeyi isrâf eyle
 Bu girişme, bu tegâfûl, bu nigâh, bu edâ
 Beni öldürdü a kâfir, yeter insâf eyle
 Gitme ey şehsüvârım yalnız seyrâna
 Uğur olsun yoluna bendeni irdâf eyle
 Aramam gayrilere cevr u cefâ eylediğin,
 Derdmend 'Asım'ı tek mazhar-ı eltâf eyle

Hâsılın bilmem nedir vâ'iz bu kîl ü kâlden?
 Var mı nehy mahbûb u şerâb-ı âlden?
 Hatt-ı nevhîzin sana izhârı ol meh-peykerin
 Sûreti mihr ü vefâ 'arz etmedir icmâlden
 Ben senin zâlim bilürdüm böyle gaddâr olduğun
 Âh gönlüm dediği dîvâne bilmez hâlden

1 Âsım Efendi bu gazelini, 1204 yılında İstanbul'a hangi niyetlerle geldiğini ifade etmek için yazmıştır; bk. Ahmed 'Âsım Efendi, *Tıbyân-ı Nâfi'der-Terceme-i Burhân-ı Kâtı*, İstanbul, s.5. Âsım Efendi'nin bu gazeline Sünbül-zâde Vehbî'nin yazdığı nazîre için bk. Dağlıoğlu, *agm*, s.603-604. Bk. ayrıca İbnülemin, *age*, I,60.

Perçem ü la‘linle hüsnün başka sûret bağlamış
 Şûh u şîrîn olduğun hakkā o yâl ü bâlden
 ‘Âsımâ! Tanzîre bu nazmın nevâ yok kimseden
 Lîk bilmem Kudsî-i üstâdı [=Halep Müftüsü] bî-emsâlden¹

Âşüfte olduğun güzel ey dil Haleblüdür
 Perverde-i kibârdır, elhak lekablüdür
 Bâbü'l-ferec gibi der-i vaslı küşâdedir
 Amma tarîk-ı medhali gâyet ta‘ablüdür
 Hatt-ı siyâhın ile beyâz ruhun şehâ
 Şehbâ misâl hâsılı şûr u şegablüdür
 Sûfî eder müdâm gıdâsını hâl ile
 Zîrâ o duhter-i rez ile yek-neseblüdür
 Almış gibi peyâmı o gül-ruhun
 Zîrâ hezârî hâme-i ‘Âsım tarablüdür

Ne gam, dil feyz-yâb olmazsa dehrin ağniyâsından
 Ki yeğdir ‘ârife âzâdlık minnet belâsından
 Bilen her kârı Hak'dan, tâlî‘in zemm eylemez zîrâ
 Hudâvend'e olur râci‘ şikâyet kethudâsından
 Nihâdın fehm edüp, ‘ibretle baktıkda likâsından
 Kef-i ümmîdimi kat‘ eyledim çerhın ‘atâsından
 Komaz gark-âb-ı teslîm olmağa ‘akl-ı selâmet-cûy
 Gezendi, keşfî-i cismin olur heb nâ-hudâsından
 Kenârın sâde-dil mihr-veşi yeğdir ülfete ‘Âsım
 Sitanbul Şehri'nin âlüfte-meşreb bî-vefâsından²

- 1 İbnülemin, *age*, I,60. İbnülemin burada benim de yer verdiğim üç gazelin (Mey içüp gerd-i kederden dilini sâf eyle; Hâsılın bilmem nedir vâ‘iz bu kîl ü kalden; Âşüfte olduğun güzel ey dil Haleplüdür) Beyazıt Devlet Ktp, nr.834'teki bir mecmûada olduğunu kaydediyorsa da, yaptığım araştırma neticesinde kütüphanede bu numarada bir şiir mecmûasına tesadüf edemedim. Daha önce de Dağlıoğlu bu numaradaki mecmuâyı aradığını, ama bulamadığını belirtmektedir; bk. H.T.Dağlıoğlu, *agm*, s.603.
- 2 Bk. *Mecmû‘a-i Ebyât ü Eş‘ar*, Süleymaniye Ktp., Hüseyin Kazım Kadri, nr.161, vr.13a. Aynı mecmuanın vr.15a'da ayrıca bir gazeli, vr.90a'da Nedîm'in bir gazeline tahmîsi de kayıtlıdır; ayrıca bk. Mustafa S. Kaçalin, *agm*, XXXII,200.

Tahmîs-i ‘Âsım Efendi be-müstezâd-ı Râşid Efendi

Meydân-ı mahabbetde bugün ben hele n'oldum
 Bu şûr-i şerehle
 Dolab gibi merkez-i mihnetde kuruldum
 Bu baht-ı siyehle
 Hayfâ ki yine nâvek-i ‘aşka hedef oldum
 Te’sîr-i tebehle
 Bir kez görüp ol kaşî kemân şûhu uruldum
 Ol tîr-i nigehle
 Dîvâne dili bağlıca zencîrde buldum
 Gîsû-yi siyehle
 Devrân gibi ol dilber eder ‘aksine kirdâr
 Ayâ bu ne ‘âde
 ‘Uşşâkı kılar derd-i firâkıyla dil-fikâr
 Der-bend-i belâda
 Nâ-mahremi eyler harem-i vasla sezâ-vâr
 Durur işte burada
 Heb cevri bana, zevk u visâli ile agyâr
 Cünbişde safâda
 Sûzân olarak âteş-i ‘aşkıyla kül oldum
 Bilmem ne günehle
 Künc-i gevher vuslatını eyledi îmâ
 İbrâzını bilmem
 Meyl etdi biraz evc-i vefâ semtine illâ
 Pervâzını bilmem
 İkrâra gelüp hâsılı ol gurre-i garrâ
 Âgâzını bilmem
 Ey başına va‘d etmişidi bûsesin ammâ
 İncâzını bilmem
 Dil-i va‘deye dursun deyü haylîce yoruldu
 Sabr etmedi mehle [27b]
 Sahbâ-yı leb-i yâr ile serhoş olayım der
 Bir dem dil-i gam-hâr
 ‘İşret-kede-i vaslda medhûş olayım der
 Lâ-kayd sebük-bâr

Leb-ber-leb âgûş-ber âgûş olayım der
Gûş etmesin agyâr
Ol gözleri mahmûr ile mey-nûş olayım der
Mahfîce dil-zâr
Mestûr olayım der iken agyâra görüldüm
Gülşende o mehle
Ol rûh-i musavver, ten-i pür-nûra ne dersin?
Ey nâkîd-i hûbân
Ol hüsle her cânibi ma' mûra ne dersin?
Var mı söze imkân
Ol gabgaba, ol gerden-i kâfûra ne dersin?
'Âsım ana kurbân
Âyîne gibi sîne-i billûra ne dersin?
Râşid ise hayrân
'Aşkı yine ketm edemeyüp yâre duyuldum
Bu fart-ı velehle¹.

Âsım Efendi'nin Kudsî Efendi'nin bir gazeline nazîresi

Ne dilberden ne dilden ne rakîb-i bed-likâdandır
Teşekkî turş yüzlü mihr [u] baht-ı bî-vefâdandır
Gören cismimde cânâ zahm-ı dendân-ı kelâmın der
Bu lâle bergüzâr-ı bâğ-ı kûy-i dil-rubâdandır
Rehâ-yâb eyledi kayd-ı telâş dil-hırâşından
Sabâ bu nev-peyâmın gâlibâ semt-i Ruhâ'dandır
Füzûn oldukça servet ağniyâya buhl olur târif
Marîze za'fin îrâsı, çü tevkîr-i devâdandır
Dem olmaz ki vücûdum hûn-i gamla olmaya âlûd
Bu cism-i nâ-tüvânın hâki deşt-i Kerbelâ'dandır
Değil senden şikâyet-kârî-i şûrîdegân ammâ
Der-i hüsnündeki ol hâcib-i cevri u cefâdandır
Edây-ı hâme-i pâkîze-güftârındır ey 'Âsım!
Bu lezzet cümle feyz-i Kudsî-i şîrîn-edâdandır².

1 *Mecmû'a*, Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Kitapları, nr. K 0539, nr.27a-b.

2 Dağhoğlu, *agm*, s.604.

Âsım Efendi'nin bir şarkısı

Bu levendâne kesim, âşûb-i cân
 Tîr-i gamze sînede eyler nişân
 Kendine lâyük sezâdır nâm u şân
 Görmemiş emsâlini devr-i zemân
 Bir gümüş servi gibi reftârına
 Cân fidâ olsun anın etvârına
 Bilmezem ki dildeki efkârı ne
 Görmemiş emsâlini devr-i zemân
 Nîm tebessüm ile söz etse eğer
 Doğrusu olmaz behâ dünya değer
 Zâtına lâyük değil bu güfteler
 Görmemiş emsâlini devr-i zemân¹

Âsım Efendi'nin bir kıt'ası

Ni'met-i hazret-i Sultân-ı enâm
 Kılmadı şimdiye dek 'Âsım'ı ac
 Arpalık emrini hem kendi verir
 Eylemez habbece gayra muhtâc²

Âsım Efendi'nin düşürdüğü târîhler

Nürî Mehmed Paşa Câmi'i'nin kapısındaki kitâbe;
 Harem-i dergeh-i Mevlâ'ya duhûl ise murâd
 İntisâb eyle sen evvel ki der-i rahmet bu
 'Âsımâ eyle te'alluk bu ki târîh gibidir
 Hakka kurbiyyet için sana bu a'lâ kapu [1200]

Nürî Mehmed Paşa Câmi'i'nin mihrâbının sol yanındaki kitâbe;
 İmâm-ı ehl-i İslâm'a zehî mihrâb-ı 'âlî bu
 Gerek el bağlayup durmak ana bi'l-mecdi ve'l-mihrâb

-
- 1 Hâşim Bey'in şarkı mecmuasında bulunan evic makamındaki bu şarkı için bk. H.T.Dağlıoğlu, *agm*, s.604.
 - 2 Âsım Efendi, *Târîh*, I.Ü. Nâdir Eserler Kütüphânesi, nr. 6018, fihristten sonra gelen numarasız varağın b yüzünde; ayrıca bk. Metin, I,267n10.

‘Âsımâ tahsîn-i bî-pâyân ile [söyledi] târîh
 İmân olsun sedâd-ı niyyet ile kâ'im-i mihrâb [1200]¹
 Mısır'ın Fransızlar'ın elinden kurtarılmasına dü şürdüğü târîh;
 Mısır'ı yed-i Efrenc'den nez' eyledi Sultân Selim²
 İbrâhîm 'İsmet Beyefendi'nin ikinci defa Rumeli Kadı'askerliği'ne
 getirilmesi üzerine Arapça olarak dü şürdüğü târîh mısra³;
 Câ'e Sadru'r-Rûm ehlen 'İsmeten³
 Sultân II. Mahmûd'un tahta çikışına târîhi;
 Hân Mahmûd'un ede devrini Allah mahmûd⁴

Âsım'ın beyitlerinden

Âdem oldur ki ayağın çekicek dünyâdan
 Zikr-i bi'l-hayr ile halk içre güzel adı kala⁵
 'Abd-i bî-mâye zelîl ü âsim
 'Âciz ü hâmil ü 'âsî 'Âsım⁶
Hâlikâ kudret-i tû dârî her çi hâhî ân künî
Hâk-râ pâyende vü gerdûn-râ gerdân künî

.....

'Âsım-ı bî-çâre yâ Rabb reh-nişîn gidye-est
Hâşe-lillâh ân gedâ-râ dûr-ez-ihşân künî

Metin, I,3-4'te yer alan yukarıdaki Farsça kasîde, mahlasından da an-
 laşılacağı üzere Âsım Efendi'nindir. Ardından gelen;

Leke'l-hamdü yâ men 'alleme'l-inse bi'l-kalemi
Ve hassasahum beyne'l-halâ'iki bi'l-hikemi

.....

Ve sellim bi-tekrîmin 'alâ âlihî ve sahibihî
el-Gurri küllün sâhibü'l-'izzi ve'l-keremi

1 Cemil Cahit Güzelbey, *Cenaniler*, s.53

2 Bk. Metin, I,56.

3 Bk. Metin, I,593.

4 Bk. Metin, I,30; II,1211.

5 Bk. Metin, I,21.

6 Bk. Metin, I,26.

şeklindeki Arapça şiir de, her ne kadar bir mahlas ihtivâ etmiyorsa da ona ait olmalıdır¹. Bu arada *Burhân-ı Kâti'* ve *Kâmûs* tercümelerinin mukaddimelerinde Farsça ve Arapça şiirlerinin olduğunu da belirtelim².

Metin, I,7-9'da yer alan;

Pâdişâh-ı cihân, Hidîv-i zemân * Dâver-i dâd-ver, Şeh-i devrân

.....

Askeri gâlib ü muzaffer ola * Düşmeni hâ'ib ü müdemmer ola

şeklindeki Türkçe kasîde de, görünürde bir mahlas ihtivâ etmiyorsa da ona ait olmalıdır.

Yukarıda yer verdiklerimin dışında yeni seneyi tebrîk için pâdişâha kasîde sunduğunu³ gördüğümüz Âsım Efendi'nin bazı mecmualarda şiirlerinin olduğu belirtiliyorsa da⁴, bunların dışında şimdilik başka şiirlerine rastlanılamamıştır. Şâir olduğu açıkça belli olan ve güçlü beyit ve mısraları olan birinin başka şiirlerinin olmaması düşünülemez. Bu sebeple şiir mecmualarında yapılacak araştırmaların, Âsım Efendi'nin başka şiirlerini ortaya çıkarması her zaman mümkündür.

1 Bk. Metin, I,5-6. *Burhân-ı Kâti'* ve *Kâmûs* tercümelerinin mukaddime kısımlarındaki Arapça ve Farsça şiirlerin de Âsım Efendi'ye âit oldukları düşünülmektedir; bk. meselâ Dağlıoğlu, *agm*, s.603.

2 Bk. Dağlıoğlu, *agm*, s.603.

3 Bk. meselâ 1224/1809 senesini tebrîk için pâdişâha kasîde sunması; *BOA*, Hatt-ı hümâyûn, nr.1362.

4 Meselâ Dağlıoğlu, Millet Ktp, Ali Emîri, Manzûm, 527 (bk. s.603) ve 572 (bk. s.579) numaralı şiir mecmualarında şiirlerinin olduğunu belirtiyorsa da (Dağlıoğlu, *agm*, s.579,603) ilgili kütüphânedeki yaptığım araştırmada 527 numaralı mecmuada Sâ'ib'in Farsça şiirleri, bazılarının tercümesi, Ebû Nûvâs kıssalarından tercüme, Mehmed 'İzzet'ten vb. bazı şiirler ve sağlıkla ilgili bir kısım; 572 numaralı şiir mecmuasında ise Sünbül-zâde Vehbî, Râgıb Paşa, Hasîrî-zâde, Pertev, Antâkî Sâdık Efendi, Sâbit, Sürûrî gibi şâirlerin bazı şiirleri, son kısımda da bazı hatt-ı hümâyûn ve hüccet sûretleri yer almakta ise de, her iki mecmuada Âsım'a âit bir şiir veya yazıya tesâdüf edilememiştir.

METİN TESİSİNDE TAKİP EDİLEN YOL

Âsım Efendi Târîhi metninin tesisinde matbû nüshalar yanında, müellifin kendi kaleminden çıkmış olan **N1** ve **N2** nüshaları ile farkında olunmadığı için matbûda ve ona esas olan nüshalarda yer almayan **Ü**, **N3**, **N4** nüshaları ve **N1** ile **N2** nüshalarının eksikliklerini tamamladığını düşündüğüm **A1** ve **A2** nüshaları kullanılmıştır. Vahîd Efendi'nin Sefâret-nâmesi'nde ise matbû **B3**, yazma nüshalardan **K** ve **T** nüshaları kullanılmıştır.

Metin'de matbû nüshaların ve *Âsım Efendi*'nin kendi kaleminden çıkmış **N1** ve **N2** nüshaları ile matbûda zâten bulunmayan **Ü**, **N3** ve **N4** nüshalarının sayfa numaralarının gösterilmesi, kontrol etmek isteyenler için kolaylık sağlama düşüncesinden doğmuştur.

Metnin yeni harflerimize çevrilmesinde transkripsiyon işaretlerinin kullanılmasına gerek görülmemiş, sadece uzatmalar için ^, ayn harfi için ‘, hemze için ’ işaretlerinin kullanılması yeterli görülmüş, kaf ve gayın harflerinden sonraki uzatmalar “â”, “û”, “î” şekillerinde yazılmışlardır. Bazı Arapça ve Farsça ibâreler ise transkripsiyona gidilmeden yazılmakla beraber, dipnotta metnin orijinal imlâsı ve tercümesi verilerek araştırmacıya kolaylık sağlanmak istenmiştir. *Âsım Efendi Târîhi*'nin yazmalarında kırmızı mürekkeple yazılmış olan kısımlar, hazırladığımız metinde kalın harflerle yazılmışlardır.

Metnin yeni harflere çevrilmesinde yazı dilinden çok konuşma diline önem verildiğinden hareketle konuşma diline yakın bir imlâ takip edilmiştir. Bazı kelimelerin değişik imlâ ile yazılmış olmaları esas itibâriyle metinde muhâfaza edilmiştir.

Sonları “be” harfi ile sona eren Türkçe fiillerde bu harf “p”ye çevrilmiştir. *Âsım Efendi*, kendi hattı ile olan nüshada “bilâhare” ve “divel” okunacak şekilde harekelediği için, müellifin tercihine saygı gösterilerek “bilâhire” ve “düvel” değil, “bilâhare” ve “divel” şekillerinde yazılmışlardır. Metinde (بک) imlâsı ile yazılan Beğ kelimesi, Bey şeklinde, (يکرمی) imlâsı ile

yazılan yigirmi kelimesi, yirmi şeklinde yazılmıştır. Türkçe'mizde ismin i halinin ifâde edildiği yerlerde, bunun Arapça nisbet f'sinden farklı olduğunun kolaylıkla anlaşılması için ilgili yerde ye harfi de olsa u/ü şeklinde yazılmıştır.

Yazma ve matbû nüshalar arasındaki nüsha farkları, sayfa içinde birbirini takip eden numaralarla her sayfanın dipnotunda verildiği gibi, Cevdet Paşa'nın *Âsım Efendi Târîhi*'nden istifâde ettiği yerlerle, Arapça ve Farsça metinlerin orijinal imlâsı, tercümelemleri ve tarafımdan yapılan açıklamalar * şeklindeki dipnot işaretleriyle gösterilmiştir. Gerek * işareti ile gösterdiğim dipnotlarda, gerekse hicrî tarihlerin karşılıklarının gösterildiği ◇ işaretli dipnotlarda, belirttiğim işaretlerin yanına eğer varsa üçüncüden sonra ilgili işaretlerin kullanımı devam edecekse, yanlarına artan numaralar konularak yazımda rahatlık sağlanmak istenmiştir.

Nasıl okundukları belirlenemeyen bazı kelimelerin imlâsı aynen muhâ-faza edilmiş, muhtemel okunuşları belirtilen bazı kelimelerin esas imlâsı ise parantez içinde gösterilmiştir. Metni ikmâl sadedindeki bazı ilâvelerimiz köşeli parantezler [] içinde verilirken, müellifin boş bıraktığı yerlere (.....) şeklinde işaret edilmiştir.

Metnin tesîsinde esas aldığım matbû nüshanın birinci cildini **M1**, ikinci cildini **M2**, karşılaştırma yaptığımız müellif hattı olan İ.Ü. Nâdir Eserler, nr. T 6018'deki yazma nüsha **N1** ve **N2**, matbû nüshada bulunmayan İ.Ü. Nâdir Eserler, nr. T 6014'teki nüsha **Ü**, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Ktp., nr. 877'deki nüsha **N3**, İstanbul Araştırmaları Merkezi, nr. ŞR_000342'deki nüsha **N4**, Arkeoloji Ktp, nr. 357'deki nüsha **A1**, Arkeoloji Ktp, nr. 371'deki nüsha ise **A2** harfleri ile gösterilmiştir. Matbû *Âsım Târîhi*'nde bulunmamakla beraber, sadece müellif hattı ile olan İ.Ü. Nâdir Eserler Ktp., T 6018 numaralı nüshada bulunan Vahîd Efendi'nin Sefâret-nâmesi'nin yeni harflerimize çevrilmesinde ise matbû 1304 tarihli İstanbul üçüncü baskısı **B3**, yazma nüshalardan Kütahya Ktp. nr.830'daki nüsha **K** ve Topkapı Sarayı Hazine Kitaplığı nr.1437'deki nüsha **T** harfleri ile gösterilmiştir. Yerlerinde işaret edildiği gibi metne katkı sağlayacağı düşünülen yerlerde diğer yazma nüshalardan da faydalanılmıştır.

N1, N2, N3 ve N4 nüshalarına metnimizde bir biçimde yer verilmiş olmasının bazı tekerrürlere sebep olduğu görülmüşse de, bu tekerrürlerdeki bazı ifâde ve bilgilerin, dönemle ilgili değişik alanlarda çalışacak olanlara faydalı olacağı düşünüldüğünden, oluşacak mahzûrlar gözardı edilmiştir.

Çalışmamızdan faydalanacak olanlar, metinde yanlış yazılmış gibi görünen bazı kelimelerin, -şüphesiz yanlış yazmış olabileceğim de mümkün olmakla beraber-, öncelikle metindeki imlâsının korunmuş olmasından dolayı o şekilde yazılmış olduğunu düşünmelidirler.

ÂSİM EFENDİ TÂRÎHİ
METİN

[Ü 1b] Bismillâhirrahmânirrahîm

*Hâlikâ kudret-i tû dârî her çi hâhî ân küni
Hâk-râ pâyende vü gerdûn-râ gerdân küni
Âb-râ çün eşk-i çeşm-i 'âşikân kerdî revân
Nâr-râ mânend-i 'ışk-ı âteşîn sûzân küni
Bâd-râ pûyende-sâzî der-hevây-ı sâz-kâr
Geh medâr-ı ravh gâhî bâdî-i tûfân küni
Şeb-çerâğ-i mâh-râ der-şeb fîrûzân mî-künî
Gevher-i hûrşîd-râ der-rûz hem rahşân küni
Her yekî âvîze-i sakf-i serây-ı kudret-est
Yâ dü-kandîlest her şâm ü seher tâbân küni
Der-kef-i kâret heyûlây-ı cihân mûmest râm
Her çi sân-sûret ki mî-bestî be-dân sâmân küni
Mî-küned bâ-emret istikbâl-i me'mûr yekvün
Piş-bâz âyed zi-mahkûmî çi-râ fermân küni
Esb-i çâlâk-sıfâtet der-tecelli-gâh-ı şe'n
Hergiz ârâmiş ne-dâdî her dem engîzân küni
Yek-demî sad kâlbüd-râ zinde mî-sâzî be-cân
Hem-çünân der-yek-nefes sad zinde-râ bî-cân küni
Haste-kerdî ten-dürüstân-râ be-Kûpâl maraz
Pes devâ hem hâssıyyet bahşî ve hem dermân küni*

Ez-tecellî-i hidâyet bende-râ Zervân küni
V'ez dalâl ü gümhrehi hem diğeri Zerdân küni
Lâl mî-sâzi yekî-râ çûn hezâr-ı bî-behâr
Diğeri-râ hem-çû tûtî dem-be-dem gûyân küni
Mî-resândî ser-be-sâmân bende-râ arzûy-i baht
V'ez ser-i mihnet yekî-râ rûy-i ber-hirmân küni [Ü 2a]
V'an yekî-râ tu 'me ber-hulkeş nihî çûn nâvidân
Âsiyâ-veş diğeri-râ zâr u ser-gerdân küni
Hem yekî pûşide elvân çûn dirah-tı nev-behâr
Diğeri-râ ez-hazân-ı nîstî 'uryân küni
V'an yekî-râ sübha-gerdân-ı güher mî-sâhtî
Diğeri-râ eşk-i çeşm ez-müflisî mercân küni
Ber yekî çûn-bâğ-ı minû in-cihân ez-rûy-i 'ayş
Diğeri ez-teng-destî târ çûn-zindân küni
Bende 'î der-çâh ve der-zindân küni Yûsuf-misâl
Hem-ser encâmeş veliyy-i ni 'met-i ihvân küni
Gâh be-ne-şândî yekî-râ ber-serîr-i saltanat
Hükm ü fermâneş revân çûn-âb der-geyhân küni
Bâz-bistândî zi-farkeş efsere-i câh u celâl
Der-zebân-ı hem-künân efsâne-eş destân küni
În tekallübhây-ı gûnâ-gûn ki serdâdî zi-kevn
Dem-be-dem da 'vî-i vahdet-râ bi-Hakk burhân küni
Mâlikü'l-mülk-i hakîkî tüst enbâzet ne-bûd
Melik-i mülk tüst geh âbâd ü geh vîrân küni
'Âsım-ı bî-çâre yâ Rabb reh-nişîn gidye-est
*Hâşe-lillâh ân gedâ-râ dûr-ez-ihsân küni**

* Müellifimizin eserinin baş tarafına ve kendisinin Farsça yazdığı şiirinin tercümesi şöyledir: "Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Ey Yaratıcı! Senin istediğin herşeyi yapabilecek kudretin var; yeri sabit tutan, gökyüzünü döndürensün. Suyu âşıkların gözyaşı gibi akıttın. Ateşi, aşk ateşi gibi yakarsın. Rüzgarı uygun bir şekilde estirirsin; bazen gönül rahatlığına vesîle, bazen de tûfânın sebebi yaparsın. Gecenin kandili olan ayı, geceleyn ıfık vesîlesi kılarısın. Güneşin cevherini de gündüzleri aydınlık vesîlesi yaparsın. Her biri kudretinin

Hamdele-i manzûme-i ‘Arabîyye*Leke'l-hamdü yâ men ‘alleme'l-inse bi'l-kalemi**Ve hassasahum beyne'l-halâ'iki bi'l-hikemi**Ve ehdâ ileyhim cevhera'l-hedyi bi'n-nühâ**Ve meyyezehum nutkan bi-ugniyyeti'n-nagami**Ve sayyera ba'zan minhum mütena“imen**Bi-ni‘meti İslâmin ve zâ eşrefu'n-ni‘ami**Ve sallı ve sellim gudveten ve ‘aşıyyeten**‘Alâ men huve'l-meb‘ûsü li'l-‘Arabi ve'l-‘Acemi**Muhammedüni'l-hâdî hüve'n-neyyiru'l-bâdî**Müzîhu düce'l-butlâni ke'l-bedri fi'z-zulemi**Nebîyyün nebülün fi celâlet-i şânihi**Mekâdiru cüllî'l-halkı ke's-sıfri fi'r-rakami**İzâ medde ref'an mefrika'l-kadri mecdühü**Bi-mikdâr-i fetrin messe fi kademi'l-kidemi**Bihî kâne mektûbü'n-nübüvveti kad-hutim*

sarayının tavanının âvâzesidir veya sabah akşam yaktığın iki kandilindir. Dünyada var olan herşey, avucundaki mum gibi sana tabi olmuştur. Herşeyi öyle bir sûrete bağladın ki, böylece işleri düzene koyarsın. Emredilenin geleceğini fermânınla bir tarz üzere yaparsın. Emreylediğinde bir mahkûmdan kahraman meydana çıkar. Hızlı at, olayların tecellisinde senin sıfatındır. Aslâ sâkin durdurmazsın, her zaman hareket ettirirsin. Her an yüz kalıba can verirsın; bir nefeste de yüz canlıyı cansız yaparsın. Sağlıklı olanları Kûpâl adlı cengâver karşısında hasta ve yaralı yaparsın. Sonra da ilacla hem kuvvet bağışlıyorsun, hem de sağlık veriyorsun. Hidâyet tecellisıyla kulunu Zervân [= Hz. İbrâhîm] yaparsın. Sapıklık ve yolunu kaybetmişlikten dolayı bir diğerini de Zerdân [= Ateşe tapanlardan bir kimse] edersin. Bir kimseyi baharı görmeyen bülbül gibi dilsiz edersin, diğerini de papağan gibi devamlı konuşturursun. Kulunu isteğinden dolayı servete ulaştırır, bir diğerini de sıkıntıdan dolayı mahrumiyete düşürürsün. Bir kimsenin boğazına lokmayı akarsu gibi koyarsın; diğer birini de değerimin gibi ağlatır ve başı dönmüşe çevirirsin. Hem birini ilkbahar ağacı gibi renklerle örtersin; diğerini de yokluk sonbaharından dolayı çırılçıplak bırakırsın. O birini çekilen mücevher tesbih gibi yaparsın. Bir müflisin gözyaşını da mercân yaparsın. Bir kimseye bu dünyada cennet bahçesinde imiş gibi dirlik sürdürür; bir başkasına ise fakirlikten dolayı bu dünyayı zindan gibi karanlık yaparsın. Bir kulunu kuyuda ve zindânda Yûsuf gibi yaparsın ve sonunda onu kardeşlerinin velînemeti haline getirirsin. Bazen birini saltanat tahtına oturtursun. Onun hüküm ve fermânını dünyâda su gibi akıtırsın. Makam ve büyüklük tacını onun başından alsan bile, onun efsânesini meslektaşlarının dilinde destân yaparsın. Dünyâda ortaya çıkan çeşit çeşit değişimleri hemen her zaman birlik davasına hakkıyla delil yaparsın. Mülkün hakîkî sâhibi sensin, eşin benzerin yoktur. Mülkün hükümdârı sensin, bazen yapar, bazen yıkarsın. Yâ Rabb! Bîçâre Âsım yolunda dilencîğindir; aman o dilencinin senin ihsânından uzak olmasını Allah göstermesin”.

Kemâ-kân meftûhan bihî havhatü'l-'adem
Ve sellim bi-tekrîmin 'alâ âlihî ve sahibihî
*el-Gurri küllün sâhibü'l-'izzî ve'l-keremî**

Hamdele-i mensûreti

Hisâb-ı havâdis-i hissiyyeden ekser 'urâza-i hamd ü senâ, hazret-i Âfe-rînende-i arz-ı arıza ve semâ'-i şemmâ' ve nesak-bahşende-i şu'ûnât-i [Ü 2b] mütebâyinetü'l-merâyâ ve mütebeyyitü'l-mezâyâ *celle şânühû 'an-şâ'ibeti'l-ihtilâfi bi't-tedennî ve'l-irtikâ'i*** dergâh-ı kibriyâsına 'arz u takdîm ve şumâr-ı vekâyî'-i dehriyyeden evfer dest-âvîz-i salavât ü tehâyâ cenâb-ı Server-i serfir-i istafâ', Sâlâr-ı serâyây-ı seriyye-i enbiyâ', Fâtîha-i mushaf-ı hilkat, Hâtîme-i risâle-i risâlet, Peygamber-i mahmûd-i memdûhu's-siyer, Mübtedây-ı mu'ah-har, Mukaddemü'l-haber, 'Unvân-ı elûke-i âferîniş, İmzây-ı kabâle-i güzîniş, Hüküm-fermây-ı hıttâ-i *levlâk****, Dâver-i mülk-i ve *mâ-erselnâke*⁴, Mahrem-i sırr-ı sürâdık-ı *ev-ednâ*⁵, Hâvî-i fehvây-ı mes'ele-i *mâ-evhâ*⁶, Nokta-i dâ'ire-i

* Müellifimizin eserinin baş tarafına ve kendisinin Farsça yazdığı şiirinin ardından yazdığı Arapça şiirin tercümesi şöyledir: “Ey insana kalemlle yazmayı öğreten, hikmeti varlıklar arasında ona özgü kılan! Sana şükürler olsun. Aklı bahşederek hidâyet cevherini onlara hediye etti, nağmeler terennüm ederek konuşmasıyla onları diğerlerinden ayırdı. İçlerinden bazılarını nimetlerin en şerefli olan İslâm nimeti ile şereflendirdi. Sabah ve akşam Arap ve Acem'e gönderilmiş olana salât ü selâm olsun. Hidâyet eden Hz. Muhammed, ufku-muza doğan ışıktır; bâtılın karanlığını, karanlıktaki dolunay gibi izâle edendir. Şânının yüceliğinde soylu bir peygamberdir, onun dışındaki bütün halkı toplasan sayılardan sıfır gibidir. Yolların ayrıldığı noktada onun şânını yükseltsen, sonsuzluk âleminde çok az bir şey yapılmış olur. Nübüvvet mektûbu onunla mühürlendi. Yokluk âleminden varlık âlemine açılan kapı onunla açıldı. En saygılı selâmlarımız, onun ailesine, her birisi izzet ve kerem sahibi olan soylu ashâbına”.

** *جلّ شأنه عن شائبة الاختلاف بالدنى والارتقاء* = Alçalma ve yükselme yoluyla değişme şâibesinden uzak olanın [=Allah'ın] şânı yüce olsun” anlamına gelen Arapça bir duâdır.

*** “*Levlâk*” kelimesiyle, aslı “*Levlâke levlâke mâ halaktü'l-eflâk* = لولك لولك ما خلقت الافلاك” olan ve “(Ya Muhammed!) Sen olmasaydın felekleri (kâinâtı) yaratmazdım” anlamına gelen, halk nazarında Kudsi Hadîs olarak kabul edilen, es-Sagâni tarafından uydurma olarak nitelendirilen ve hadîs olarak bir değerinin bulunmadığı belirtilen (bk. el-'Aclûni, *Keşfü'l-hafâ ve müzîlül-ilbâs*, Beyrût 1351³, II,164) söze telmîh vardır.

⁴ “*Mâ-erselnâk*” kelimesiyle burada özellikle “*Ve mâ erselnâke illâ rahmeten li'l-'âlemîn* = و ما ارسلناك الا رحمة للعالمين (Resûlüm!) Biz seni âlemlere ancak rahmet olarak gönderdik” meâlindeki Kur'ân, el-Enbiyâ' 21/107. âyetine telmîh vardır.

⁵ “*Ev-ednâ*” kelimesiyle “*Fe-kâne kâbe kavseyni ev-ednâ* = فكان قاب قوسين او ادنى = O kadar ki (birleştirilmiş) iki yay arası kadar, **hatta daha da yakın oldu**” meâlindeki Kur'ân, en-Necm 53/9. âyetin ilgili kısmına telmîh vardır.

⁶ “*Mâ-evhâ*” kelimesiyle “*Fe-evhâ ilâ 'abdihî mâ-evhâ* = فإوحى الى عبده ما أوحى = Bunun üzerine Allah, kuluna **vahyini** bildirdi” meâlindeki Kur'ân, en-Necm 53/10. âyetin ilgili kısmına telmîh vardır.

kevn ü mekân, Ka'be-i kerûbî-metâf-ı harîm-i imkân, Ârâyi ş-i çârsûy-i nâsût, Pîrâyeş-i kârgâh-ı melekût, Habîb-i Hakk, Nebiyy-i mutlak ve *huvellezî lâ tese'u nu'ûte kemâlâtihî havsaletü'l-erkâmi ve lev enne mâ fi'l-arzî min şeceretin aklâmun* *. **Beyt:**

Nebiyün, nebilün, nebîhun, besîmun

Safiyun, asîlun, vecîhun, vesîmun **

Seyyidü's-sâdât, mefharu'l-mevcûdât, Rasûl-i Hudâ, Delîl-i râh-ı hüdâ '*aleyhi ve 'alâ âlihî ve sahibihî mine's-salavâti asfâhâ ve mine't-teslîmâti evfâhâ**** hazretlerinin Merkad-i ferkad-ber-ter ve Ravza-i rıdvân-makarlarına ve ba'de'l-enbiyâ'i efdalü's-sekaleyn ve ekmelü'l-hâfikayn ve ta'zîm ü mahabetleri bî-rayb ü meyn zimmet-i ümmete farz-ı 'ayn olan âl ü ashâb ve ahlâf ü a'kâb-i me'âlî-istishâblarının rûh-i pür-fütûh-i mutahharlarına dest-i tekrîmle iblâğ u teslîm kılındığına mürâdif, kevâ'in-i mekâmin-i kevnîyye-âsâ, bîrûn-i havze-i hadd ü ahsâ, ferâ'id-i fevâ'id-i du'â [ve] harâ'id-i cerâ'id-i dürûd-i bî-riyâ, hâlâ müstağrak-ı teyyâr-ı 'inâyet-i Şâhâne ve müstefiz-ı ebr-i midrâr-ı 'âtfet-i Pâdişâhâne'leri olduğumuz Veliyy-i ni'am-i [Ü 3a] 'âlemiyân, Rûh-i cesed-i cihâniyân, Pâdişâh-ı İslâm, Zillullâhi 'ale'l-enâm, Halife-i bî-hulâf, Hidîv-i memleket-i 'adl ü insâf, Emîru'l-mü'minîn, İmâmü'l-Müslimîn, Ecellü mülûk-i 'âlem, Efdalü selâtîn-i ümem, Dâver-i Dârâ-derbân, Husrev-i İskender-tüvân, Şehriyâr-ı gerdûn-taht, Tâcdâr-ı pîr-dâniş, Civân-baht-ı güzide-i nesl-i 'Osmânî, Feride-i sadef-i Cihânbanî, Temîme-i bâzûy-i millet-i beyzâ', ta'vîz-kerden-i şerî'at-i semhâ', Kulzüm-i bî-gerân-ı rüşd ü sedâd, 'ummân-ı zekâ ve zehânet-i Hudâ-dâd, kâmil ü 'ârif, kân-i cevâhir-i me'ârif ü 'avârif, muhibb-i 'ulemâ', mürebbî-i fudalâ', dânen-de-i mekâfir-i erbâb-ı dâniş ü kemâl, dâden-de-i 'atâyây-ı ashâb-ı fazl ü makâl, cûdî-i cûd ü sehâ, ebr-i nîsân-ı ihsân ü 'atâ, sabây-ı mehebb-i lutf u merhamet, ziyây-ı şefak-ı meşrik-ı rikkat ü şefekat, Sıddîk-sadâkat, Fârûk-'adâlet, 'Osmân-hayâ, Murtezâ-sîret.

Medhiyye-i manzûme

Pâdişâh-ı cihân, Hidîv-i zemân * Dâver-i dâd-ver, Şeh-i devrân

* = Yeryüzündeki bütün ağaçlar kalem olsa, sayılar yoluyla Allah'ın kemâl özellikleri ifade edilemez" anlamına gelen Arapça bir ifadedir.

** = نَبِيٌّ نَبِيْلٌ نَبِيْهُ بَسِيْمٌ * صَفِيٌّ اَصِيْلٌ وَجِيْهُ وَسِيْمٌ = Yüksek meziyet ve şeref sâhibi, nâmlı, güler yüzlü, tertemiz, asîl, en uygun güzel yüzlü Peygamber" anlamına gelen ve Hz. Muhammed'i öven Arapça bir beyittir.

*** = Salâtların en saf ve temizi, selâmların en eksiksizi O'na, ailesine ve ashâbının üzerine olsun" anlamına gelen Arapça bir duâdır.

Ma'nî-i nass-ı zıll-ı Yezdânî * Fehvâ'-i âyet-i Cihân-bânî
 Lem'a-pâş-ı cihân-ı Dârâyî * Rûşenî-bahş-ı câh-ı vâlâyî
 Üsve-i nesl-i Âl-i 'Osmânî * Nuhbe-i hânedân-ı Hâkânî
 Dürre-i dürc-i devlet ü ikbâl * Dürrî-i burc-ı şevket ü iclâl
 Hâsim-i 'ırk-ı bid'at ü tuğyân * Hâşim-i fark-ı fırka-i 'udvân
 Nâmdâş-ı hamîde-i hazret * Hân Mahmûd-i Ahmedî-sîret
 Zâtı kim şems-i evc-i Şâhî'dir * Zîb-i evreng-i Pâdişâhî'dir
 'Âlem-i cân ve cân-ı 'âlemdir * Mazhar-ı sırr-ı Rabb-i ekremdir [Ü 3b]
 Emridir su gibi revân dehre * Lutfu hem rûh hem revân dehre
 tîğî bir âfitâb-ı rahşândır * Semt-i re's-i 'adûda tâbândır
 Ya sudur kim şerrâr-ı şerr-i şîrâr * Olur anınla muntafî her bâr
 Ya bir âyinedir ki rûy-i emân * Çehre-i sâfla içinde 'iyân
 Satvet-i vuslatın göreydi Sâm * Olur idi hirâsla sersâm
 Balsa dergâhına eğer Cem yol * Câmın eylerdi cerr için keşkûl
 Görse dârâtını eğer Dârâ * Dâr-ı dünyâ olurdu târ ana
 Gelse dergâhına eğer Kâvûs * Göğsü gürlerdî gâvla mehter-i kûs
 Çarh sûret verir ki âyine * Kıla berber-başıya âyine
 Sünbülesin sipihr eder ta'lik * Ki semendine her şeb ede 'alîk
 Şîr-i gerdûn hemîşe ser-gerdân * Pây-ı tahtında k'ola ser-i kablân
 Sa'd-i zâbih simâk-i râmih ile * Çalışur kim silâhdârı ola
 Çarh teberdârlığı ümmîdin eder * Meh-i neyden tutar elinde teber
 Olsa mâhiyyeti temâm mehin * Peyk-i zer üsküfû olur o Şeh'in
 Hâme-veş bak 'Utârid'e pûyân * Kâtibü's-sırrı olmağî cûyân
 Zehrenin var mı zehresi ki ala * 'Ahd-i zühdüde mizherini ele
 Günlük aylık da istemez hûşîd * Kulluğu hıdmetin eder ümmîd
 Hey'et-i heybetin görüp Behrâm * Bırakup tîğîn oldu emrine râm
 Nice demdir ki müşerî Bercîs * Ola kadı ana ya vak'a-nüvîs
 Zu'm-i bâlâ-ter eylemiş ki Zuhâl * Ola hâce-serâlık ana mahal
 Dîn-i mahmûd gibi el-hâsıl * Her cihetle güzîde vü kâmil
 Zâtı mecmû'a-i celâ'ildir * Câmî'-i cümle-i cemâ'ildir

Hulku hoş, tab'ı pâk, kalbi selîm * Lutfu çok, birri berr u bahra 'amîm
[Ü 4a]

'İtr-ı Şâhî-i fazl u ihsânı * Kıldı bûyâ dimâğ-ı devrânı
Bûy-i hûyuyla kılsa bâd güzer * Çengelîstânı gülîstân eyler
Yemm-i cûd u sehâsî eylese cûş * Dehre tûfân-ı Nûh ederdî hurûş
Bî-gerân lutfun edicek ısgâ * Telh-kâm oldu reşkle deryâ
Keff-i deryâ-nevâline nisbet * Ebr, ke'n-nakşî fi'l-hevâ elbet
'Ulemâya muhibb ü râgıbdır * Sulehâya mükıbb ü tâlibdir
Mîg-veş bî-dirîğdir keremi * Ne diyim ben ki yemm gibi diyemi
'İlm ü 'irfân ise tabî'atıdır * Fehm ü dâniş, siriş-ti tıynetidir
Nükte-dân, hurde-bîn ü dânâ-dil * 'Akl ü fikr u fetâneti kâmil
Fâris-i halbe-i ferâsetdir * Kâsî-i kisve-i kiyâsetdir
Böyle huşyârlığın eğer Hûşeng * Görse kılmazdı hûşla âheng
İbn Sînâ ederdî olsa resâ * Tûr-i zihninden iktibâs-i senâ
Sîreti sâfdır, sülûkü sedîd * Nıyyeti hayrdır, hulûsu bedîd
Matlabı emr-i şer'î icrâdır * Maksadı hükm-i hakkı îfâdır
Akdem-i ictihâdı gazv ü cihâd * A'zam-ı irtiyâdı emn-i 'ibâd
'Umde-i fikri, def'-i küfr u 'inâd * Zübde-i zikri, ref'-i şerr u fesâd
'Ömr u ikbâlin ede Hakk efzûn * Zâtını hâdisâtıdan me'mûn
Sıhhat ü 'âfiyetle subh u mesâ * Süre zevk u huzûr ve 'ayş ü safâ
Ola zürriyyet ile çeşmi karîr * Encüm-i nesli ede dehri münîr
Eyleyüp 'adli, dehri, emn-âbâd * Kahrı, küffârı eylesün berbâd
Rû-siyehlikle Rus olup rüsvâ * Bula Efrenc, renc u derd ü 'anâ
Şems-veş her cihâta şemşîri * Ola pertev-res-i cihângîri
Askeri gâlib ü muzaffer ola * Düşmeni hâ'ib ü müdemmer ola [Ü 4b]

hazretlerinin ber-dâşte-i pây-e evreng-i mînâ-efrâşteleri kılındıktan sonra, er-bâb-ı elbâba hafî ve müsterâb değildir ki, 'ilm-i târîh bir fenn-i celîldir ki, annınla ahvâl-i zemâniyyeye vukûf u ma'rifet hâsıl olur. Kemmiyyet-i zemân-ıyye cihetinden ol havâdisi bir mebde'-i mu'ayyene nisbet haysiyyetiyle ve 'ilm-i târîh 'ulûm-i edebiyye aksâmından olan 'ilm-i muhâzarât furû'undan olup ve 'ilm-i muhâzarât ne derecede zînet-bahşây-ı insân ve revâc-efzây-ı 'ilm ü 'irfân olduğı ehl-i im'âna vâreste-i külf-e-i beyândır.

‘Ulemây-ı eslâf ve hükemây-ı efâzıl u eşrâfdan Feylesof-i zemân ve Hâce-i Dânyâ-ı devrân, vâkıf-ı rumûz-i Betâlise, ‘Ârif-i serâ’ir-i Hürmüs-i herâmise İdrîs-i Bidlîsî *eskenehullâhu Te‘âlâ fi'l-makâmi'l-fiddîsi** ‘ilm-i târîhi mufassalan sitâyîş ve cevâhir-i beyan-ı bedî‘ul-me‘ânî ile safha-i mücellây-ı mecilleyi pür-zîb ü ârâyîş eylemekle, fevâ'id-i vefire ve ‘avâyid-i kesîreyi mutazammın olduğundan nâşî, bu kabâlede telhîs u icmâl ve magzây-ı magz-ı hâlet-fezâsı nakl-i makâl vetîresiyle hulâsa-i imlâ vü imlâl kılındı. Ma‘lûm-i erbâb-ı mantûk u mefhûmdur ki ‘ilm-i târîh, cemî‘ ‘ukalâya şer‘an ve ‘aklen vâcib ve lâzım ve ashâb-ı şerî‘at ve erbâb-ı Saltanat ve ehl-i kânûn u devlet olanlara akdem-i merâsimdir. İşbu müdde‘â iki burhân-ı ‘aklî ve yedi delîl-i hitâbî ve naklî ile müsbetdir.

Burhân-ı evvel: Çün cemî‘ ehl-i kitâb ü millet ve erbâb-ı taklîd ü şerî‘at ‘indinde kazâyây-ı müsellemedendir ki, me‘âş ü me‘âd cihetlerinden mesâlih-i ‘âlem ve menâzım-ı benî Âdem yâ şerî‘atle muntazam, yâhûd kânûn-i mülk ü siyâset birle mülte‘em olur; ve bunlardan her biri ‘ilm-i târîhe mütevakkıf-ıdır.

Beyân-ı müdde‘ây-ı evvel: [Ü 5a] Ekser mesâlih-i me‘âş-i insânî ve ‘imâret-i ‘âlem ve âbâdânî-i ebdân-i hayvânî, tertîb-i nizâm-ı menzil ü medenî ve tensik-ı inti‘âş-i nefsî ve bedenî husûsunda ebnâ’-i nev‘in muzâheret ve şürekâ’-i menzil ü medînenin mu‘âvenetleriyle sûret-yâb olup, yek-dîğere te‘âvün ise mu‘âtât-i mu‘âmelâta mevkûf ve mu‘âvezât ve mucâmelâta menût olduğu, ma‘lûm-i erbâb-ı vukûfdur. Eğer ol ‘ukûd-i mu‘âmele ve mu‘zam-i mühimmât-i ehl-i mucâmele, ‘ukûd-i mu‘âmelât fi'z-zimmeti ve selem ve icârât ve kırâz u muzârabe gibi tevkît ü te‘cîl ile in‘ikâd ü intizâm ve mevâ‘id ü mevâkît birle irtibât u iltiyâm bulmuş ise, târîh bilmedikçe tasvîri muhâl ve tehakkuku ma‘raz-ı ihtilâl olduğu bî-kîl ü kâldır. Ve mevâdd-ı muhakka-kadandır ki, ‘adem-i intizâm-ı hâlât ve ‘urûz-ı ihtilâl-i mu‘âmelât, mûcib-i in-hilâl-i nizâm ve müstevcib-i i‘tilâl-i me‘âş-i enâm olmağla, herc ü merce bâdî ve şûriş ü inkılâba mü‘eddîdir.

Beyân-ı müdde‘â-i sâni, ya‘nî me‘âdi: Ma‘lûm-i ‘ibâd-i pâkîze-nihâd-ıdır ki, salâh-ı me‘âd, delâ‘il-i ‘akliyye vü nakliyye ile ‘ibâdâta menûtdur. Ve her sâhib-i millet, müddetinde ve her vâzı‘-ı şerî‘at, devletinde ‘ibâdât-ı mâlî ve bedenî ve menâsik-i yevmî ve şehrî ve senevî evkâtî ve ta‘yîn-i sâ‘ât ve mîkâtî idrâke mevkûfdur. Ez-ân-cümle dîn-i mübîn-i İslâm’ın salavât ve zekevât ve hac makûlesi erkân-ı İslâmiyye’nin tevkîti husûsu, nusûsla mübeyyen ve her biri evkât-ı mahsûsasına mahdûd olduğu emr-i mu‘ayyendir. Bu sûretde evâmir-i vâcibe-i mezkûre ile mükellef olan her Müslim’e mikdâr-ı

* *اسكنه الله تعالى في المقام القديسي* = Yüce Allah onu mukaddes/yüce makâma yerleştirsın” anlamına gelen Arapça bir duâdır.

merkûm vefkınca ma‘rifet-i tevârih vâcibdir. Zîrâ tehakkuk-i vâcibin şartı, vâcib olduğu vuzû’ [Ü 5b] ve salât mebhasinden zâhir, ya‘nî vücûb-i salât sebebiyle vuzûnun dahi vücûbiyeti mütekarrardır.

Kaldı ki ‘ilm-i târihe tevakkuf, kavânîn-i mülk ü sultânî ve te‘alluk-ı âyîn-i kişver-güşâyî ve cihân-bânî bu vechiledir ki, elbette selâtîn-i ‘izâma cibâyet-i emvâl-i mîrî ve infâk-ı erzâk-ı sipâh ve ikmâl-i esâs-i celâlet ü câh ve cihân-gîrî lâzimedendir. Ve bunlar menâfi‘ ve medâhil-i memleket-i mahkûmesini istîfâ ve hayl ü haşem ve ‘ulûfe-hârân-ı dergâh-ı muhteşem olanlara revâtib ü mevâciblerini isâl ü îfâ eylemeğe mevkûf olup, bunların her biri ise ‘ilm-i târihe mu‘allak ve bî-ma‘rifet-i mevâkîl gayr-i muhakkaktır. E-rîke-pîrây-ı Saltanat olan şâhân-ı vâlâ-menkabet, mikdâr-ı mersûm üzere ‘ilm-i târihden mahrûm ise, şâh ve sipâh miyânî lekkedâr-ı nizâ‘ ve mûcib-i tefrika-i re‘âyây-ı bikâ‘ ve bâ‘is-i ziyâ‘-ı mahsûlât-ı mezârî‘ u ziyâ‘ ve mûris-i fevât-i medâhil ve emvâl-i mekâsib-i sunnâ‘ olacağı derkâr ve bu sûret müstelzim-i herc ü merc-i ümmet olmağla, ahkâm-ı şerî‘at muhtell ve mizâc-ı dîn ü millet, şikeste vü mu‘tell olmak âşikârdır.

Burhân-ı sâni: Pûşide olmaya ki, eşref-i ‘ulûm-i müdevvene, şer‘iyyât ve ecell-i şer‘iyyât, ‘ilm-i tefsîr olduğu vâreste-i ityân-ı beyyinâtdır. Ve ‘ilm-i tefsîr, tevâhid ve ahkâm ve kıyas ve tevârih gibi erkân-ı ‘adîdeye müştemil ve rûkn-i tevârih, erkân-ı sâ‘ireden füzûn-ter ve eczây-ı tefsîriyye miyânlarını fark u temyîz ise her birine mufassalan tahsîl-i vukûfa mevkûf ve mukadder ve ‘ilm bi’l-küll min-haysü hüve küll, cüz’ün ‘ilmine mütevakkıf olduğu [Ü 6a] asl-ı mukarrer olup ve ‘ilm-i tefsîr mebd’-i evâmîr ü nevâhî ve menşe‘-i ahkâm-ı îlâhî olmağla, mütekallidân-ı şerî‘at üzere istihrâc-ı ahkâm-ı dîn ve ittılâ‘-ı muktezây-ı şer‘-i mübîn vâcibâtdan ma‘dûd olmak mülâbesesiyle, elbette vâcib-i şer‘iyye mevkûf olan vâcib-i şer‘î olduğu müstağnin ‘ani’s-şühûddur.

Delâ’il-i hutâbî, hutâbet-i evvel: Çün muktezâsına muhâlefet ve mü‘eddâsından ‘udûl ü insîrâfa mücâseret, nehy-i şedîd-i “*Fe-len tecide li-sünnetillâhi tebdîlen**” ile müntehî ve nefy-i bi’t-te‘bîd-i “*Ve len tecide li-sünnetillâhi tahvîlen***” birle menfî olan sünnet-i seniyye-i îlâhî mücebi ve hikmet-i ‘aliyye-i feyz-ı nâ-mütenâhî hasebiyle cenâb-ı Risâlet-penâh ‘aleyhi salâtü’l-Îlâh*** hazretleri Şehinşâh-ı sipâh-i enbiyâ‘ ü mürselîn ve nesak-perdâz-ı şu‘unât-ı mülk ü dîn olup, eslâf-ı enbiyâ‘ ve evliyâ‘-i güzeşteğân-ı şe-

* فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا = Allah’ın kanununda kesinlikle bir değışme bulamazsın” anlamına gelen bu cümle Kur’ân, Fâtır 35/43. âyetin son kısımlarında yer alan bir kısmıdır. “Sünnet” kelimesi metnimizden farklı olarak şu an elde bulunan Kur’ân-ı kerîm’lerde açık te ile yazılmaktadır.

** وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَحْوِيلًا = Allah’ın kanununda kesinlikle bir sapma da bulamazsın” anlamına gelen bu cümle Kur’ân, Fâtır 35/43. âyetin son kısmıdır. “Sünnet” kelimesi metnimizden farklı olarak şu an elde bulunan Kur’ân-ı kerîm’lerde açık te ile yazılmaktadır.

*** عَلَيْهِ صَلَوةُ اللَّهِ = Allah’ın salâtı onun üzerine olsun” anlamına gelen Arapça bir duâdır.

hân-ı cihân-ârânın esmâ' ve ef'âl ve sıfât ü ahvâllerini nahv-i sahîh ve lafz-ı sarîhle ihbâr u i'lâm ve ta'lîm-i enâm husûsuna ihtimâm-ı mâ-lâ-kelâmları derkâr idi. Ümmetinden olan gürûh-i bî-sütûh ber-muktezây-ı "*Ve mâ-âtâkümü'r-rasûlü fe-huzûhu*" ol hazret-i Fâ'izu'l-bereket'den ise mutlakâ ahz u istifâde lâzım ve tahsîl-i dânişe sarf-ı sa'y ü irâde eylemek emr-i mütehat-temdir. Kısas ve tevârîh-i Kur'ânî ise ol cümle-i ihbâriyyeden olup, "*fe-huzûhu*" kelimesi, sîga-i emr ve kâ'ide-i usûl üzere itlâk cihetinden emir, vücûba mahmûl, ol vechile ahz-ı kısas ve tevârîh, envâ'-ı vâcibâtıdan şümârîde-i ashâb-ı nukûldür.

Hıtâbet-i sâni: Erbâb-ı nühâya vâreste-i kayd-ı inhâdır ki, ashâb-ı şe-râyi' [Ü 6b] u nevâmîs ve mesned-ârâyân-ı tenzîh ü takdîs '*aleyhimü's-salavâti fi külli'l-evkât*'** hazerâtının icrây-ı ahkâm ü evâmîr ve imzây-ı kazâyây-ı kadîm-i Kâdir'den matlab-ı küllî ve maksad-ı cüllî, reh-i râst-ı 'ibâdet-i Mevlâ'ya hidâyet-i 'âmme-i berâyâ ve meb'ûs oldukları nâsın tarîka-i hüdaya tehabbüb ve verziş ve revîş-i hod-kâmî ve ittibâ'-ı hevâdan tecennüb ü güzâreş olup ve maksûd-i merkûm iki emr ile sûret-i teysîr u husûlde mersûm olur.

Evvelen: Nüfûs-i nâsı lezzât-ı 'âcileye tergîb ve iktinây-ı sa'adât-i âcileye tahrîz u tahbîb;

Sâniyen: Erbâb-ı hazm ü intibâhı, luhûk-ı şekâvet ve gümrâhîden ve turûk-ı zevâl-i devlet ve ni'met ü refâhîden terhîb eylemektir. Ve mesâmi'-i 'ukalâya dâstân-ı ümem-i sâbıka ve hikâyât-i râyika-i şâyıkadan edhal bir kelâm ve andan ezyed dil-nişîn ve hoş-âyende-i tıbâ'-ı sâmi'în olur bir peyâm olmadığı, tecârüb-i bisyâr ve ihtibâr-ı bî-şümâr ile yakîn-kerde-i sığâr u kibârdır. Dâniş-ı tevârîh-ı selef ve âşinây-ı destân-ı ehl-i fazl u şeref olanlar gûyâ ki, hareket-i pâ-yi fikr u endîşe ile ümem-i pîşine hem-'asr ve hem-râh ve matıyye-i hids ü idrâk birle tayy-ı zemân eyleme ğin, hem-hâl-i evliyâ'ullâh oldukları bî-iştibâhdır. Belki dûrbîn-i basîretle mâ-verâyı der-pîş eylemeĝin, agreb-i hark-ı 'âde olduĝu, kayd-ı gümândan âzâdedir. Kütüb-i tevârîhun her safha-i sahîfesi gûyâ ki, bir âyîne-i 'âlem-nümâdır ki, dem-i âferînişden berü ser-ber-âverde-i sahn-ı serây-ı bürûz olan suver-i kevnıyye-i cihân-efrûz bi-es-rihâ anda 'iyân ve hakâyık [Ü 7a] u dekâyıkıyla nümâyân olur. Ve ber-fehvây-ı "*İnne fi zâlike le-'ibreten li-uli'l-ebşâr*"***, hûş-mendân-ı bahtiyâr ve dâstân-

* وَ مَا آتَاكُمْ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ = Peygamber size ne verdiyse onu alın!" anlamına gelen bu cümle Kur'ân, el-Haşr 59/7. âyetin son kısımlarında yer alan ufak bir kısımdır.

** عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ فِي كُلِّ الْوَقَاتِ = Bütün zamanlarda salâtlar onların üzerine olsun" anlamına gelen Arapça duâdır.

*** ان في ذلك لعبرة لاولى الابصار = Elbette bunda basîret sahipleri için büyük bir ibret vardır" anlamına gelen bu cümle Kur'ân, Âl-i 'İmrân 3/13. âyetin sonunda yer alan ufak bir kısımdır.

ı ‘ibret-âsârdan i’tibâr u istibsâr eylemekle, hâlât-i güzeşteğân ve hikâyât-i sâbıkân-ı zemân pend-i bihterîn-i “*Ve men lem yette’iz bi-men sebekahû it-te’aze bihî men lahikahû**” mü’eddâsınca mev’iza-i ehl-i yakîn-i hikmet-rehîndir. **Kıt’a:**

*İzâ mâ tâle ‘a’t-târîha şahsun
Ra’e’d-dünyâ ve ebsara külle hînin
Ve yekfî nâzıra’t-târîhi ünsen
Müşâhedetü’l-e’immeti ve’r-Rasûli***

Hıtâbet-i sâlis: Ashâb-ı ezhân-ı sedîdeye nâ-pûşidedir ki, zümre-i hükemây-ı Rabbânî’ye tebahhur-i ‘ulûm u fûnûn ve fırka-i etebbây-ı nefsanîye tekessür-i tecârüb ü âzmûn ile ma’lûm ü müyakkan olmuştur ki, bekây-ı ebedî-i nüfûs-i kudsî, mebde’-i a’lâya devâm-ı teveccüh ü tevassulden ‘ibâret ve ref’-i a’râz-ı nefsanî ve def’-i emrâz-ı rûhânî, ta’allukât-ı sûrîden himye ve “*Hubbü’d-dünyâ re’sü küll-i hatî’etin****” magzâsınca ser-levha-i hatâyâ olan hubb-i dünyâyı terk ü tahliye eylemeğe meşrût olduğu ve işbu iki hâlet-i kemâlî, irtikâb-ı riyâziyyât ve iltizâm-ı mücâhedâtla sûret-yâb ve inzicâr-ı nüfûs ve te’essür-i havâtır-ı re’îs ü mer’ûs bâbında ilk ây-ı ahhâr-ı güzeşteğândan enfa‘ ve inbâ’-i enbâ’-i ebnâ’-i zemân-ı pîş-âhengândan evka‘ bir hâlet-i âhar ve keyfiyyet-i diğerk olmadığını ma’lûm-i erbâb-ı dirâyetdir. **Kıt’a:**

*Dürr-i tek ân bahr-ı bî-pâyân besî
Gark-geştend ve haber nî ez-kesî
Kâr-ı ‘âlem ‘ibretest ve ‘ibretest
Hayret ender-hayretest ve hayretest***

* *وَمَنْ لَمْ يَتَّعِظْ بِمَنْ سَبَقَهُ انْعَظْ بِهِ مِنْ لِحَقِّهِ* = Kendisinden öncekilerden ibret almayanlar arkadan gelenlere ibretlik olur” anlamına gelen Arapça özlü sözlerdendir.

** *إذا ما طالع التاريخ شخص * رأى الدنيا و ابصر كل حين* = Bir kişi tarihi mütâlaa ettiğinde, dünyayı ve her anı ibret alacak şekilde görür. Ayrıca tarihe bakan insana, devlet başkanlarının ve peygamberlerin durumunu görmesi yeter” anlamına gelen bu cümleler Arapça bir kıt’adır.

*** *حب الدنيا رأس كل خطيئة* = Dünya sevgisi her hatânın başıdır” anlamına gelen bu cümle, meşhûr hadîs kitaplarında geçmemekte, sadece Beyhakî ve Deylemî gibi hadîsçilerin kitaplarında zikredilmekte, ama zayıf bir hadîs olarak değerlendirilmektedir. Bazı eserlerde Hz. İsmâ’in bir sözü olduğu da belirtilmektedir; bk.el-‘Aclûnî, *Kesfü’l-hafâ*, nr.1099, I,344.

*4 *در تک این بحر بی پایان بسی * غرق کشتند و خبر نی از کسی* = Uçsuz bucaksız okyanusta bir tek inci için daldılar ve onlardan hiçbir haber yok. [Bu ilk beyitten sonra gelen ve yine Attâr’a ait olduğunu sandığım ikinci beyitin anlamı ise şöyledir] Âlemin işi ibrettir ve ibrettir.

Ve hemîşe sünnet-i enbiyâ' ve mürselîn ve sünen-i kelimât-ı Kitâb-ı mübîn üzere 'ârifân-ı hikmet-i kısas u ahbâr ve vâkıfân-ı merâtib-i havâdis-i rûzgâr, gâhî âyîn-i tahvîf ü inzâr ve gâhî [Ü 7b] şîve-i tebşîr u istibşâr ile hâlet-i havf u recâ ve sıfat-ı teslîm ve rızây-ı nüfûs-i insânîde takrîr u tekmlîl ve emzice-i sakîmelerini ol gûne dârûy-i pend ü 'ibretle ta'dîl eylemeleriyle bitârîka-i vicdân, sâmi'ân-ı ahbâr u âsâr-pîşînâna, [misrâ]':

Nelerden arta kalmışdır fenâ dünyâyı söyletseñ

makâlesince zâl-i dünyâ hezâr dâmâda 'arûs olup, lâkin kat'â birine nümâyende-i rûy-i vefâ ve hem-âgûş-i mihr u velâ olmadığı hüveydâ vü 'iyân olur. Ve işbu hâlet-i vicdânî, 'alâ'ık-ı zâhirîden te'alluk-ı bâtınînin zevâlini dâ'î ve mebde'-i a'lâya olacak teveccüh ve tenezzühün ref'-i 'avâ'ık u mevânî'ini müsted'îdir. **Kıt'a:**

Hîn bedân cümle na'îm-i îñ-cihân
Hoş nümâyed lik pîş-ez-ımtihân
Îñ serây pür zi-cem' u enbuhîst
*Pîş-i çeşm-i 'âkıbet-bînân tehîst**

Ve vetîre-i zebîre üzere gûş-i hûşla istimâ'-ı kısas ve istifâde-i hikâyât-ı pür-hısas edenlerin 'indlerinde, melekât-ı kerîme-i kerîmân-ı selef ve harekât ü sekenât-ı erbâb-ı meziyyet ü şeref, tekallüd ü taklîde ehakk u ahrâ olduğu zâhir ve ba'zı eslâfın mürtekeb oldukları mekâbih ve mesâvîden perhîz ü i'râz ve tevakkî vü igmâz, hûşmendân ve basîretkârâna elyak ve evlâ olduğu mütekarrar olup ve nefis-i pâkîze-fitrat vech-i mezkûr üzere meyl-i tabî'î ile istimâ'-ı ahbâr-ı ahyâra üns ü ülfet eylemekle, girdâr-ı nâ-sezâdan mürtedi' ve hakk ve sıdk u safvet semtine bi't-tav' tâbi' u tâyi' olur. Bu cihetden Kur'ân-ı mübîn'de zikr-i kısas-ı pîşîn, ekserî ta'bîr-i 'ibret ü i'tibâr ile müzeyyel ve tezekkür ve tezkîr-i ulî'l-ebşâr birle mahtûm ü mükemmel olmu şdur. **Beýt:**

Bîdâr şû ey dîde ki eymen ne-tüvân bûd [Ü 8a]
*Z'în seyl-i dem-â-dem ki der-în-menzîl hâbest***

Şaşkınlık içinde şaşkınlık, hayret içinde hayrettir" bk. Ferideddin-i Attar, *Mantık al-Tayr*, trc. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul 1944, I,15.

* هین بدان جمله نعیم این جهان * خوش نماید لیک پیش از امتحان این سرای پر ز جمع و انبھیست * پیش چشم عاقبت بینان تهیست = Bu dünyanın bütün nimetleri imtihandan önce hoş görünür, aman ha sakın aldanma! Bu çokluk ve bolluk sarayı, sonunu görenlerin önünde boş ve anlamsızdır" anlamına gelen Farsça bir kıt'adır.

** Ey göz, uyan! Bu uykuyu yerinde şu devamlı akan sel oldukça güvende olunamaz" anlamına gelen bu cümleler Hâfız'ın *Divân*'ındaki gazellerinden alınmış Farsça bir beyittir; bk. *Hafız Divanı*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul 1992, s.24.

Hıtâbet-i râbî: Mir'ât-i dil-i dirâyet-mendâna rû-şenâ vü 'iyândır ki, eşhâs-ı insânide ba'zı sinâ'âta meyl ü rukûn, umûr-i tabî'î ve melekât-ı ci-billîye akreb bir emr-i agrebdir. Niteki tubâ'-ı selîmenin eş'âra ve mevzûn güftâra ve âvâze-i hûb ve terâne-i mergûba bi't-tab' rağbet ü hâhişleri derkâr ve ekser emzice-i sıbyân ki fitrat-ı aslîye nezdik-ter ve va'd-i ezeliye hadîsü'l-'ahd oldukları mukarrerdir. İlkây-ı dâstân ü emsâl ve isgây-ı ser-güzeşt-i 'acübü'l-me'âle meyl-i cibillî ile meyyâl ve şevk u garâm-ı (غرام) küllî ile seyyâl oldukları âşikârdır. Ve me'ânî-i mezbûre ile iltizâz, mücerred lezzet-i hissî ile olmayup, belki nüfûs-i kudsîde lezzât-ı 'aklî ve melekât-ı insîye lâhık ve nüfûs-i zi'âfda lezzât-ı vehmî ve hayâlîye mültehak olur. Ve lezzât-ı 'aklîye karîb olan idrâk, âlâyîş-i ta'allükât-ı zulmânî-i hayvânîden dûr ve pâk olmağla, ta'lîm ü te'allüme ehakk, be-tahsis dâstân-ı hükemây-ı eslâf ve kîssa-i 'ukalây-ı pesendîde-evsâfa dâ'ir kelimât-ı hikmet-âyât, irâha-i kulûb-i kudsî-eser ve izâha-ı kürûb-i bevâtın-ı sâfî-güher eylediği emr-i muhakkaktır. Ehl-i tahkîk olan feylesofân, ilkây-ı mekâsîd-ı 'ilmiyye ve ifâde-i metâlib-i hikemiyyede, husûsan mesâ'il-i mebde' ü me'âd ve mebâhis-i bekây-ı ki şver-i kuds ve fenây-ı 'âlem-i kevn ü fesâdın beyân ü takrîrini reng-i hikâyât ü dâstânda edâ ve şîve-i ahbâr-ı târîh-gûyânda nakl ü imlâ eyledikleri ana mebnî ve dakîka-i enîka-i merkûmeyî münbâdır. **Kıt'a:**

'Urefâ-râ çü-bûd cân-ı mûnis [Ü 8b]

'Ukalâ-râ benefşe vü büzekeş

Cühelâ-râ be-cây-ı efsânest

*Z'anki câhil zi- 'ilm bî-gânest**

Hıtâbet-i hâmis: Fevâ'id-i 'avâ'id-i târîh u ahbârın selâtûn-i bahtiyâr ve sanâdîd-i ehl-i i'tibâr u ihtibâra mezîd-i ihtisâsı, nezd-i ashâb-ı besâ'irde celiyy ü zâhirdir. Zîrâ hıfz-ı mizâc-ı Saltanat ve def'-i 'illet-i vücûd-i devlet husûsunda 'ilm-i târîh, tıbb-ı ravhânî ve devây-ı rûhânîdir. Zîrâ tettebbu'-i âsâr-ı eslâf-ı eşrâfdan Fâ'il-i muhtâr ve Kird-gâr-ı bâ-iktidâr *celle şânuhû ve delle sultânuhû*** hazretleri tarafından 'ibâdın netîce-i mecârî-i ef'âl ve fâ'ide-i mücâzât-ı a'mâlleri ne gûne nesak-yâfte-i nizâm ve câh u şevketle be-nâm ve 'izz ü devletle ser-firâz-ı enâm olanların bidâyet ü âgâzlarından me'âl-i âmâl ve 'âkıbet-i ahvâlleri ne resme resîde-i serhadd-i hitâm olduğu ma'lûm ve ser-encâm-ı bî-'âfiyet-i dünyâ ne vechile mihnet ü 'anâ birle 'âkıbet bulduğu, nümâyân-ı ashâb-ı fuhûm olur. **Beyt:**

* عرفا را چو بود جان مونس * عقلا را بنفشه و بزکش
= Ârifleri alışılmış, yadırganmaz cân gibidir, akıllıları da menekşe ve onun su kuzgunudur. Câhilleri ise masalla ilgilenmektedir, ki câhil ilimden habersizdir” anlamına gelen bu cümleler Farsça bir kıt'adır.

** جَلِّ شَانُهُ وَ دَلِّ سُلْطَانُهُ = Şâni yüce olsun ve saltanatı onun yüceliğini göstere” anlamına gelen Arapça duâ cümlesidir.

Geh şenîdî ki derîn-bezm şebî hoş be-nişest

*Ki ne der-âhır-ı sohbet be-nedâmet ber-hâst**

Ve elbette mesbûku'z-zikr olan sâbıkân ve güzeşteğânın mehâmîd-i fî'âllerine mütâba'at, makbûl ü müstahsen ve mek'âbih-i hısâllerine müşâye'at, merdûd ü müstehcen ve irtikâb-ı emr-i sûtûde, memdûh ve intisâb-ı 'amel-i nigûhîde, makdûh olduğunu fitrat-ı selîm ve cibillet-i müstakîm, hükm ü imzâ eyleyeceği emr-i müyakkandır. Ve tabî'at-ı şâhân-ı târîh-şinâsân ve neş'e-i fermân-revâyân-ı dâstân-âşiyân, ber-muktezây-ı sirişt-i insânî hâhân ve nâ-hâhân, mâ'il-i şîve-i 'adl ü ihsân ve inzicâr-ı rûhâniyle dest-keş-i sitem ü zulm u tuğyân olacağı nümâyândır. **Kıt'a: [Ü 9a]**

Her ki derîn hâne demî dâd kerd

Hâne-i ferdây-ı hod âbâd kerd

'Adl 'iyân sâz, hured şâd kün

*Kâr-ı diğêr memleket âbâd kün***

Ve eclây-ı metâlibdendir ki, işbu gûne te'sîr ve te'essür, kesret-i müzâvelet ve istimrâr-ı mümâresetle melekât-ı fitrîye munkalib ve sâ'ir sîfât-ı hamîde bu şîve ile temekkün ve rusûhu müstevcib olur. Li-hâzâ selâtîn-i kişver-güşânın bu fenn-i şerîfe müdâvemem ve mürâ'âtı, neş'e-i ûlây-ı dünyâda kesret-i asâkir ve celb-i teshîr-i havâtır ve sâ'ir gûne nizâm-ı devlet ve intizâm-ı umûr-i saltanatını müsted'î ve mülk-i bekâ'-i 'ukbâda iddihâr-ı ecr-i cezîl ve istibkâ'-i zikr-i cemîl ile 'ömr-i ebedî ve hayât-ı sermedîsini mûcib ü dâ'î olduğu bî-merâdır. **Beyt:**

Fe-ebki leke'z-zikra'l-cemîle tedüm bihî

*Fe-mâ li-sive'z-zikri'l-cemîli bekâ'un****

Hutâbet-i sâdis: Râz-nâme-i dehre 'ârif olanlar[a] âşinâ ve serâ'ir-i kâr-hâne-i sipihre vâkıf olanlara rûşenâdır ki, nakkâş-ı nigâr-hâne-i ezeli-âzâl ve

* = Bazen bir kimsenin bu mecliste bir gece hoşça oturduğunu ve sohbetin sonunda ise pişman olmadığını işitiyorsun” anlamına gelen bu cümleler Hâfız'ın *Divân*'ındaki gazellerinden alınmış Farsça bir beyittir; bk. *Hafız Divanı*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, s.92.

** هر که درین خانه دمی داد کرد * خانه فردای خود آباد کرد = Bu evde bir an adâlet yapan, kendisinin yarınki evini âbâd etmiştir. Adâleti açık yap, akli mutlu kıl ki, memleket âbâd olsun” anlamına gelen bu cümleler ihmâl edilebilir değişikliklerle Gencevi Nizâmî'nin *Mahzenü'l-Esrâr* adındaki kitabında geçen şiirlerdendir; bk. Nizâmî-i Gencevi, *Küllîyyât-ı Hamse-i Hakîm Nizâmî-i Gencevi*, mukaddime ve şerh Şibli Nu'mânî, Tahran 1366/1987, s.54, 62.

*** = Geride kendisi ile varlığını sürdürüleceğın hoş bir sadâ bırak; çünkü güzel bir şekilde anılmanın dışındaki bir şeyin kalıcılığı yoktur” anlamına gelen Arapça bir beyittir.

nigârende-i perde-i gayb-i Lâ-yezâl *tenezzehe zâtühû 'ani'l-endâdi ve'l-emsâl** hazretleri işbu çehre-i hikmet-behre-i imkân ve vücûdu, sûret-beste-i levha-i kevn u şuhûd eylemezden akdem, cümle-i mâhiyyât ve kâffe-i ecnâs ve envâ' u eşhâs-ı kâ'inât, mahzar-ı 'ilmî-i Rabbânî'sinde hâzır ve dîde-i isti'dâd ile bi'l-cümle îmây-ı emr-i tekvîne nâzır ve ba'dehû yegân yegân ber-vefk-ı kadr-i imkân vakten fe-vakten cilve-sâz-ı sahn-ı serây-ı hestî ve peyker-nümây-ı 'âlem-i bâlâ vü pestî olup, lâkin her biri dîde-i i'tibâr-ı müstebisrâna nümûdâr ve enzâr-ı ihtibâr-ı mütefekkirâna, âlet-i mi'yâr olmuşdur. Ve ba'zı eşyâ' ve umûr, murûr-i duhûr ve kürûr-i şuhûr ve telâhuk-ı efkâr ve te'âzud-i enzâr-ı [Ü 9b] dikkat-âsâr ile gîrây-ı nizâm-ı hasen ve pezîrây-ı üslûb-i müstahsen olduğu emr-i mu'ayyendir. Bu sûretde gerçi selâtîn-i devlet-yâr ve husrevân-ı hûşmend ve bârîk-efkârlara tab'-ı 'âkılâne ve mizâc-ı 'âdilâne müsâ'adet ve nîreng-i ferheng ü hûş ve "*Erbâbü'd-diveli mülhemûn****" lâyiha-i sâniha-nümûnu üzere ba'zan tarîka-i ilhâm-ı İlâhî ve sürûş mu'âzadetiyle hudûs-i vâkı'ât ve 'urûz-ı mühimmât-i mülimmâtta kuvvet-i garîzi ve seciyyet-i savâb-engîzî ile tertîb-i tedâbîr-i sâ'ibe-i Şâhâne ve tensîk-ı mecârî'-i umûr-i melikâne-i melekâne kendilerden sâdır ve kudret-i hılkî birle vaz' u ta'yîn-i kavânîn-i Şehriyârâne'ye kâdir olup, lâkin be-heme-ân hod-be-hod re'y-i müstebiddâne şâyân-ı i'timâd olmayup, belki ber-mübteğây-ı "*Ve şâvirhum fi'l-emri*****" istimdâd-ı ârây-ı 'ukalâya muhtâc ve te'âvün-i ezhân-ı tecribet-kârâne bâhiru'l-ihtiyâcdır. Zîrâ bi'l-cümle hâlât-ı kudemâ', telâhuk-ı efkâr ile temhîd ve tecârüb-i etvâr-ı bî-şümâr birle sûret-i matlûbe-i mergûbelerinde bedîd olmuşdur. Ma'a-zâlik ânen-fe-ânen tehaddüs eden hâdisât-ı mütevâlîye mütezâhim ve vâkı'ât-ı mütedârike müterâkim olmağla, her cüz'iyât için ihtirâ'-ı tedbîr ve her efrâd-ı hâdisât zımında ictihâd-ı tefekkür ü tasvîr, havsala-i iktidâra güncâyış-pezîr değildir. **Kıta:**

Ey ki ez-defter-i 'akl âteş-i dil efrûzî

Tersem în nükte be-tahkik ne-tâbî dânist

Kadr-i mecmû'a-i gül murg-ı seher dâned ü bes

*Ne her ân-kes verakî hând ve me'ânî dânist***

* تَنْزَهُ ذَاتُهُ عَنِ الْأَنْدَادِ وَالْأَمْثَالِ = Onun zâtı, eşi ve benzeri olmaktan münezzehtir" anlamına gelen ve Allah'ı tavsîf eden Arapça bir cümledir.

** ارباب الدول ملهون = Devlet adamları Allah'ın ilhâmına mazhar olmuş kimselerdir" gibi bir anlama gelen Arapça özlü sözlerdendir.

*** وَشَاوَرَهُمْ فِي الْأَمْرِ = İş hakkında onlara danış" anlamına gelen bu cümle Kur'an, Âl-i 'İmrân 3/159. âyetin sonlarında yer alan ufak bir kısımdır.

*4 ای که از دفتر عقل اتش دل افروزی * ترسم این نکته بتحقیق نتابی دانست = Ey akıl defterinden gönlün ateşini öğrenmeye çalışın! Korkarım bu ince nüktenin sırrına eremiyeceksin. Gül mecmuasının kadrini sabah bülbülü bilir, bu da yeterlidir; her kitap okuyan

Pes kusûr-i âlât ve muzâyaka-i evkât makûlesi mevânî‘ sebebiyle tasvîr-i nevîn, tarh-ı dilârâdan hâme-keş ve resîde-i kemâl-i za‘ olmuş heyûlây-ı resmî sâbık üzere vaz‘-ı nîreng-i dil-keş eden üstâd-ı musavvir [Ü 10a] ve levhanigâr-ı mâhir gibi şâhân-ı celîlü’s-şân dahi ri‘âyet-i esbâb-ı hazm ü ‘azm ve vikâyet-i esâs-i bezm ve himâyet-i resâs-i rezm ve bi’l-cümle âyîn-i memleket-dârî ve fermân-revâyî ve kavânîn-i ra‘iyyet-perverî ve kişver-güşâyî bâbında rusûm-i âsâr-ı selefte iktidâ ve erkâm-ı ahbâr-ı ümem ve akvâm-ı zîşerefe i‘tinâ eylemek tehattüm vechiyle enseb ve semt-i savâba akrebdir. Edille-i erba‘a cümlesinden olan kıyâs, sened-i mersûma tenvîr-i mesâs olmak ba‘îd değildir. Gerçi ihtilâf-ı ezmân sebebiyle ba‘zı ahkâm ve ahvâle dahi ihtilâf tareyân ve tavr-ı kadîminden hurûcla sûret-i dîğerde nümâyân olup, lâkin mutâla‘a-i tevârîh sebebiyle selefde hâdis olan ol makûle ba‘zı ihtilâfın sebeb-i iltiyâm ve îtilâfına tahsîl-i şu‘ûr ve cüz‘en mine’l-eczâ‘ ana tatbikle kıyâfet-bahş-ı umûr olmak, hûşmendâna kâbil-i imkândır. **Beyt:**

Kesî ki hüsn-i hatt-ı dost der-nazar dâred

*Muhakkak est ki û hâsıl-ı basar dâred**

Hutâbet-i sâbi‘: Hâlât-ı husrevân ve kabâ’il-i mâzî ve hâli istiksâ ve hikâyât-i garîbe-i pîşnânî tetebbu‘ u istikrâ ile zemân-ı istikbâle mukâyese ve tevfiğ u tefriğ dâ‘iyesine sarf-ı zihn-i dikkat ve mümârese eden hurdeşinâsâna ‘iyândır ki, mevâkı‘-i tedâbîr-i mülkî ve mâlî ve menâfi‘-i mesâlih-i hâlî ve me‘âlî husûsunda vekâyi‘-i mâziyyâtı tahkîk ve hâdis-e-i kâ‘ine-i zemâna tatbîk eylemek, gerçi firâset-mend ve kiyâset-kârân-ı sâhib-i zemâna güncâyide-i ‘uhde-i telfik olup, lâkin fi-zâtihi bihterîn-i tedâbîr ve ekserî mutâbîk-ı tekâdir olmağla, “*el-Fazlu li’l-mütেকaddimi*”^{***} meziyyetiyle güzeştegân-ı ehl-i sa‘âdet [Ü 10b] ü miknete iktidâ, müteberrik ve meymûn ve ol güne erbâb-ı haşmet ü ma‘delete iktifâ’, huçeste vü hümâyûn olduğu biçerâ vü çündür. Beher hâl ol mütâba‘at ve imtisâl, mutazammın-ı berekât-ı nâmahdûd ve kânûn-i şâri‘-i sâbık olan ahkâm-ı şer‘iyye dahi bu kabîlden ma‘dûd ve me‘âsir-i eslâfa ittibâ‘ ve iktidâ’ tarafına tergîb ü igrâ’, nezd-i şeref ü fazîlet-ih tivâda makbûl ü ma‘hûddur. Hattâ “*el-Veledü’l-hürri yakedî bi-âbâ’ihi’l-gurri*”^{***} üsvesi bu ma‘nâyı telmîh ve “*İktedü bi’llezeyni min ba’dî*”^{***} Hadîs-i şerîfi bu remzi tasrîh eylemiştir. **Beyt:**

manasını anlamaz ki” anlamına gelen bu cümleler Hâfız’ın *Dîvân*’ındaki gazellerinden alınmış Farsça iki beyittir; bk. *Hafız Divanı*, çev.Abdülbaki Gölpınarlı, s.27.

* کسی که حسن خط دوست در نظر دارد * محقق است که او حاصل و صر دارد = Sevgilinin güzelliğini, başını ve gözünü daima seyreden kişi, muhakkak ki o seyredişinden faydalanır, nasibini alır” anlamına gelen bu cümleler Hâfız’ın *Dîvân*’ındaki gazellerinden alınmış Farsça bir beyittir; bk. *Hafız Divanı*, çev.Abdülbaki Gölpınarlı, s.222.

** الفضل للمتقدم = Üstünlük, önce davranana aittir” anlamına gelen Arapça özlü sözlerdendir.

*** الْمَلِدُ الْحُرُّ يَقْتَدِي بِأَبَائِهِ الْغُرُّ = Yiğit delikanlı, şerefli atalarının izinden gider” anlamına gelen bu cümle, Arapça bir atasözüdür.

Be-kûy-i yâr me-nih bî-delîl-i râh kadem

*Ki men be-hîş nümûdem bes ihtimâm ü ne-şud***

Bâ-vücûd-i kemâl-i neş'e-i Muhammedî ve imdâd ü is'âd-i vahy ü il-hâm-ı İzedî, hemîşe tettebbu'-i âsâr-ı enbiyâ' ve tekallüd-i âsâr-ı sü'adâ eyleyüp, “*Sünnete men kad erselnâ kableke min rüsûlinâ ve lâ-tecidü li-sünnetinâ tahvilâ****” sünen-i ahseni ve ahbâr-ı Nebeviyye'de mastûr olduğu üzere “*Kâne Rasûlullâhi 'aleyhi's-salâtü ve's-selâm yuhibbü muvâfakate ehli'l-kitâbi illâ en-yu'mere bi-hilâfihâ⁴*” Hadîs-i müstahseni üzere usûl-i dîn ü i'tikâdât ve mekârim-i ahlâk ve melekâtda, millet-i İbrâhîmî'ye ve ahkâm ve siyâsât ve hudûd-i münkerâtta, ekserî tarîka-i Kelîmî'ye iktifâ eyledikleri, hakâyık-âşinâ 'indeinde rû-şenâdır. **Kıt'a:**

Her ki çerâgeş ne zi-nûr-i hüdâst

Zulmet ü çâhest ve 'amâ muktedâst

Pîş-revân şem '-i hidâyet be-dest

Pey-revî-i şem ' be-şeb kün çû-hest⁵

Ve 'ilm-i târîhin mühimmât-ı dîniyyeden olduğunu müsbît olan delâ'il-i nakliyye cümlesindedir ki, ravzatü's-safâ'-i şî'r u inşânın [Ü 11a] bülbül-i hezâr-destânı ve gülşen-seray-ı hüsn-i ta'bîr u edânın kumri-i hoş-elhânı ve zezeme-i güftârı, dem-beste-sâz-ı nevâyî, ya'nî Nev'î-zâde 'Atâyî merhûmun dîbâce-i *Zeyl-i Şekâyık*'da şakşaka-perdâz-ı terâne vü beyân ve ser-

* أَقْتَدُوا بِالَّذِينَ مِنْ بَعْدِي = Benden sonra gelen ikiye (= Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer) uyunuz” anlamına gelen bu cümle, et-Tirmizî, Menâkıb, 16,37; İbn Mâce, Mukaddime, 11; Ahmed b. Hanbel, 5/382,385,399,402'de geçen Hz. Peygamber'in bir hadîsidir; bk. Wensinck, V,329.

** بَكْوَى يَارَ مَنْهُ بِي دَلِيلِ رَاهِ قَدَمِ * که من بخویش نمودم بس اهتمام و نشد = Yârin köyüne delilsiz ayak basma! Ben delilsiz gitmek için ne kadar uğraştım, ama yine gidemedim” anlamına gelen bu cümleler ihmâl edilebilir değişiklikle Hâfız'ın *Divân*'ındaki gazellerinden alınmış Farsça bir beyittir; bk. meselâ *Haftız Divanı*, çev.Abdülbaki Gölpinarlı, s.202.

*** سَنُّهُ مِنْ قَدْ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ رُسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلًا = Senden önce gönderdiğimiz peygamberler hakkında kanun (da budur). Bizim kanunumuzda hiçbir değişiklik bulamazsın” anlamına gelen bu cümle Kur'ân, el-İsrâ' 17/77. âyetidir.

*4 كَانَ رَسُولُ اللَّهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ يُحِبُّ مُوَافَقَةَ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا أَنْ يُؤْمَرَ بِخِلَافِهَا -sâlât ve selâm onun üzerine olsun- onlardan farklı davranması yasaklanmayan durumlarda ehl-i kitâba uygun davranmayı severdi” anlamına gelen bu cümle, ihmâl edilebilir bir değişiklikle el-Buhârî, Menâkıb, 23, Menâkıbu'l-Ensâr, 52, Libâs, 70; Müslim, Fezâ'il, 90; İbn Mâce, Libâs, 36; Ahmed b. Hanbel, 1/287,320'de geçen Hz. Peygamber'in bir hadîsidir; bk. Wensinck, VII,268.

*5 هر که چراغش نه ز نور هُدَاست * ظلمت و چاهست و عما مقتداست = Kimin kandilinde hidâyet nûru yoksa, karanlıktadır, kuyudadır ve köre uymuştur. Hidâyet mumu önden gidenlerin elindedir. Onların izinden gidenlerse, geceleyin bir mumu takip edenler gibi olsunlar” anlamına gelen bu cümleler Farsça bir kıt'a'dır. “**Burhân-ı evvel** çû-hest” arasındaki bilgiler gerçekten İdrîs-i Bitlisî'den tercüme edilerek alınmıştır; bk. İdrîs-i Bitlisî, *Heşt Behîşt*, Nuruosmâniye Ktp., nr 3209, vr.11a-15a. Benim bu kısımlarda kime ait olduklarına işaret etmediğim Farsça şiirler de bu sebeple İdrîs-i Bitlisî'ye ait olmalıdır.

âgâz-ı nigîn-nagamât ve dil-nişîn-elhân olduğu üzere ba‘zı hulefây-ı ‘Abbâsiyye zemânında Yehûd-i Hayber bir ‘ahid-nâme-i müzevvir ibrâz ve Hâtîmetü'l-enbiyâ’ *‘aleyhi mine’s-salavâti asfâhâ** hazretlerinin hâtem-i mükerrerleriyle mahtûm ve Mu‘âviyetü’bnü Ebî Süfyân ve Sa‘d bin Mu‘âz *radiy-allâhu ‘anhumâ*** şehâdetleriyle karîn-i imzâ olmak zımnında iddi‘âya âgâz eylediklerinde, fenn-i Hadîs ve Siyer’de kemâl mertebe mûmârese ve meşkı ve şemşîr-i beyânı, kâtî‘-ı lisân, Hatîb-i Dimesşkî olan Hatîb Bağdâdî *‘aleyhi rahmetü’l-Hâdi***³, Mu‘âviye, feth-i Mekke’den sonra dâhil-i dâru’s-selâm-ı İslâm ve Sa‘d, feth-i Hayber’den iki sene mukaddem yevm-i seby-i Kurayza’da mültehak-ı gürûh-i şühedây-ı sa‘âdet-encâm olduklarını i‘lâm ile da‘vây-ı mezbûrun tezvîrine imzâ-zen-i hükm olup⁴, ol vechile sahîfe-i ma‘hûdenin ‘akîde-i Yehûd-âsâ sâhte ve sahîfe (سخيفه) olduğu tahkîk ve tatbîk-ı kütüb-i megâzî ile bi’l-cümle ehl-i siyer, kavî-i mûmâ ileyhi te‘yîd ü tasdîk eylediler.

Ve bundan başka müsfir-i serâ’ir-i cevâmî‘u’l-kelim-i Furkâniyye ve keşşâf-ı setâ’ir-i nevâbigü’l-hikem-i ahkâm-ı Rabbâniyye olan nehârîr-i ahbâr-ı müfessîrîn ve cehâbize-i esâtize-i ashâb-ı keşf ü yakîn, ba‘zı süver-i hikmet, suver-i Kur‘âniyye’nin müştemil olduğu kısas ve ahbâr-ı pür-hısası muhtefîl âyât-i beyyinât ve kelimât-i tâmmâtın beyân ü tefsîr ve şâre-i i‘câz-işâre-i hakâyık u mezâyâsının tasvîr u tahrîrleri hılâlinde itbâk ve icmâ‘ ve ittifâk eyledikleri üzere kelâm-ı kadîm-i Rabbânî [Ü 11b] ve tenzîl-i mübîn-i âsümânî *“Lâ ratbin ve lâ yâbisin illâ fî kitâbın mübîn”*⁵ nass-ı metnî ve *“Fîhi nebe’ü mâ-kableküm ve haberu mâ-ba‘deküm ve hükmü mâ-beyneküm”*⁶ Hadîs-i sıhhat-karîni müceblerince eşyâ‘-i mevcûdeden her şey’ ki, ezmîne-i mâziyyede sûret-nümây-ı vukû‘ olmuştur ve nakîr u kıtmîr her nesne ki, evkât-i âtiyede havâdisden rû-nümûn ve vekâyî‘den çehre-perdâz-ı nigâr-hâne-i menûn olacaktır. Ve hâl-i ‘âlem-i berzahdan nişân olan bu iki zemân miyânında kevâ’inden kâ’in ve mekâmin-i imkândan bürûz ile ‘âlem-i mezâhirde zâhir u müte‘ayyen bulunmuştur.

* *عليه من الصلوات اصفاها* = Salâtların en saf ve temizleri onun üzerine olsun” anlamına gelen ve Hz. Peygamber için yapılan bir duâdır.

** *رضى الله عنهما* = Allah o ikisinden de razı olsun” anlamına gelen Arapça bir duâdır.

*** *عليه رحمة الهادي* = Hidâyet verenin (=Allah’ın) rahmeti onun üzerine olsun” anlamına gelen Arapça bir duâdır.

⁴ Gerçekten “ba‘zı hulefây-ı ‘Abbâsiyye olup” kısmı, ihmâl edilebilir değişikliklerle ‘Atâyî’den alınmıştır; bk. Nev’îzâde Atâî, *Şakaik-ı Nu‘mâniyye ve Zeyilleri Hadaikü’l-Hakaik fî Tekmileti’ş-Şakaik*, hzr. Abdülkadir Özcan, İstanbul 1989, II,5.

⁵ *لا رطب و لا يابس الا فى كتاب مبين* = Yaş kuru ne varsa hepsi apaçık bir kiptadır” anlamına gelen bu cümle Kur‘ân, el-En‘âm 6/59. âyetin sonunda yer alan ufak bir kısımdır.

⁶ *فيه نبأ ما قبلكم و خبر ما بعدكم و حكم ما بينكم* = Bende sizden öncekilerin ve sizden sonrakilerin haberi, aramızdakilerin de hükmü vardır” anlamına gelen bu cümle ed-Dârimî, *Fezâ’ilü’l-Kur‘ân*, I; et-Tirmizî, *Sevâbü’l-Kur‘ân*, 14’te geçen Hz. Peygamber’in bir hadîsidir; Wensinck, I,490.

Bi't-temâmi ve'l-kemâl etemm-i vücûh-i iştimâlle mecmû'unu hâvî ve 'ulûm-i evvelîn ve âhîrîni tâvî olduğuna, mukârin-i “*Le-kad kâne fî kasasîhim 'ibreten li-uli'l-elbâb**” ve “*Nahnü nekussu 'aleyke ahsene'l-kasası***” mantûk-ı munassasları gibi ekser mahalli, hilye-i celiyye-i ahbâr-ı pîşîn ile mütehallî ve cemâl-i me'âl-i müstebînü'l-kemâli, meclây-ı irşâd ü 'ibretde mütecellî olmak mülâbesesiyle fenn-i târîhin kadrini 'izâm ü tenvîh ve ne-bâhet-i şânını ehl-i nebâh ü idrâke i'lâm ü tenbîh eylemekle, bi'l-iktizâ' farz-ı zimnî 'idâdında ehemmi-i mehâmm ve “*Haddisû 'an Benî İsrâ'île ve lâ-harece****” emri üzere dâstân-ı dîrîn ve esmâr ve ahbâr-ı pîşîn kâ'inen-mâ-kân fî külli'z-zemâni ve'l-mekân mûcib-i i'tibâr ve kıssadan hisse meselince ashâb-ı ebsâra müstevcib-i ihtibâr ve müzekkî-i nüfûs ü ahlâk ve müzekkir-i kudret-i tâmmе-i hazret-i Hallâk olduğu mâ-lâ-keâm olup, niçe niçe **beyt**:

Kavmün mehâsinü zâtihim mebsûsetün

*Yeble'z-zemânü ve zikrum müteceddidün*4*

neşîdesi, şâh-beyt-i kasîde-i vâsf-ı hâli olan zevât-ı kerîmetü'l-ef'âlin mazhar oldukları [Ü 12a] âsâr-ı cezîle ve menâkıb-ı cemîleleri nâm-ı nâmîlerine hem-hâssa-i âb-ı hayât olmağla, [mısrâ]':

*İnne's-senâ'e keflü 'ömrin sânin*5*

tekeffülü üzere vâreste-i kayd-ı memât olduklarını iş'âr ile kâlây-ı girân-be-hây-ı hayr u meberrâtı tervîc ve mutâla'a edenleri, ol tarîk-ı hidâyet-refîka, **li-râsimihî**:

Âdem oldur ki ayağın çekicek dünyâdan

Zikr-i bi'l-hayr ile halk içre güzel adı kala

sâyıkası ile sevk u tehyîc edüp, kezâlik niçe niçe “*Menem dîğer nîst*6*” say-hasıyla velvele-endâz-ı evc-i âsümân olan 'âdiyân-ı 'âdî-tüvân ve şedîdân-ı

* *لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةً لِّأُولِي الْأَلْبَابِ* = Andolsun onların (geçmiş peygamberler ve ümmetlerinin) kıssalarında akıl sahipleri için pek çok ibretler vardır” anlamına gelen bu cümle Kur'ân, Yûsuf 12/111. âyetin başında yer alan bir kısımdır.

** *نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ* = (Ey Muhammed!) Biz, sana geçmiş milletlerin haberlerini en güzel bir şekilde anlatıyoruz” anlamına gelen bu cümle Kur'ân, Yûsuf 12/3. âyetin başında yer alan bir kısımdır.

*** *حَدَّثُوا عَنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَا حَرَجَ* = İsrâiloğulları ile ilgili haberleri rivâyet edebilirsiniz, bunda bir sıkıntı yoktur” anlamına gelen bu cümle el-Buhârî, Enbiyâ', 50; Ebû Dâvud, 'İlm, 11; et-Tirmizî, 'İlm, 13; Ahmed b. Hanbel, 2/159,202,214,474,502; 3/13,46,56'da geçen Hz. Peygamber'in bir hadîsidir; bk. Wensinck, I,445.

*4 *قَوْمٌ مَّحَاسِنُ ذَاتِهِمْ مَبْنُوتَةٌ بِيَلَى * الزَّمَانُ وَ ذَكَرَهُمْ مُتَجِدِّدٌ* = Öyle bir kavim ki yüzlerinin güzellikleri her tarafâ yayılmıştır; zaman geçer onların anıları yenilenir” anlamına gelen Arapça beyittir.

*5 *إِنَّ الشَّاءَ كَفَيْلٌ عُمَرُ ثَانٍ* = Hayırla yâd edilme, ikinci bir ömrün garantisidir” anlamına gelen Arapça özlü sözlerdendir.

*6 *مَنْم دِيكَر نِيَسْت* = Kendimden başkasını adamdan saymıyorum” gibi bir anlama gelen Farsça deyiştir.

Şeddâdî*-nişânların âvâze-i kec-âgâzeleri âheng-i bî-usûl-âsâ pest ü vâhî ve çend çend cünd-i firâvânına ve sâz ü sâ mânına igtirâr ve dârât ü kevkebe ve tecemmülât ve debdebesine i'timâd ü i'tibâr ile zebâne-i âteş-âsâ ser-be-hevâ gûyây-ı "*Ene rabbükümü'l-a'lâ***" olarak sarh-ı mînâ-tarh-ı 'ulüvv-i gulüvv ü istîlâda demdeme-perdâz-ı herze vü hezeyân olan ferâ'ine-i râ'ine-i Mısr-ı dûzah-masîr, 'utüvv ü tuğyânların garka-i bahr-i kahr-ı İlâhî oldukları hâlât-ı 'ibret-âyâta ve sâ'ir gûne işbu 'âlem-i kevn ü fesâd ve bâzâr-gâh-ı dâd ü sitâd olan dehr-i süst-bünyâd-ı fenâ-me'âd içre sûret-nümây-ı merâyây-ı zuhûr ve hayret-fezây-ı hâsse-i hids ü şu'ûr olan keyfiyyât-ı tekâlib ü televvünât ve "*el-Âlemü hâdisün li-ennehû mütegayyerun ****" kıyâsı üzere ân-be-ân perde-i hafâdan bâriz ü 'iyân olan gûnâ-gûn çehre-i tebeddülât ve tegayyürât ve **beyt**:

Hazret-i Hakk'dır tebeddül den tegayyürden berî

Lahza lahza yohsa artup mâ-sivâ eksilmede

inkilâbâtı üzere dem-be-dem ser-ber-âverde-i kâ'inât olan terakkıyât ve tedenniyât makûlesi keyfiyyât-ı 'acîbetü's-simâta [Ü 12b] kesb-i vukûf u iz'ânla istikmâl-i mâl-i sa'âdet-me'âl-i îmân ve istikvâm-ı 'akîde-i i'tikâd ü istikân eylemek vâreste-i kûmûn ü gûmân olma ğla, "*et-Teşebbüsü bi's-sebebi hüve't-teşebbüsü bi'l-müsebebi***" asl-ı asîline mebnî, cihet-i vücûbiyyeti bu taraf-dan dahi 'iyân ve bülendî-i kadr-i ercümendi, 'ayn-ı 'ibret-i ehl-i hibrete nümâyândır. **Kıt'a**:

Tevârîh-ı selefden gâfil olma menfa'at-zâdir

Hikâyât-i kühen, tecdîd-i 'ibret birle gûyâdir

Kulak tut, i'tibâr et nağme-i ahhâr-ı eslâfa!

Nev-â-nev hâdisât-ı 'âleme bak kim temâşâdir

Binâ'en 'alâ-zâlik fermân-fermây-ı memâlik olan mülûk-i 'izâm ilâ hâze'l-eyyâm devr-i ferhunde-encâmalarında miyâne-i dâniş-verân-ı zemâ-neden 'ulûm-i âliyye ve fûnûn-i 'âliyye aşinâ, husûsan lücce-i fenn-i edebde sâbih u şinâ olan ehl-i inşâ ve münşi-i hakîkat-ifşâ zümresinden mısrâ'-ı berceste gibi mümtâz ve hâme-i sıfat-ı ser-efrâzını intihâb u ihtiyâr ve vak'a-nüvîslük hıdmetine istisâr ile hakkında cevâhir-i zevâhir-i enzâr-ı 'atûfet-âsâr-ı Mülûkâne'lerini nisâr u isâr edegelüp, hâssaten, **beyt**:

* Burada kendisine telmîhte bulunulan kişi, Yemen'de yaptırdığı görkemli binalar ve cennet benzeri İrem Bağı ile ün kazanan Ad Kavmi'nin efsânevî hükümdarı Şeddâd'dır; bk. "Şeddad", *Büyük Larousse*, XXI,11027.

** اَنَا رَبِّكُمْ الْأَعْلَى = Ben, sizin en yüce Rabbinizim" anlamına gelen bu cümle Kur'ân, en-Nâzi'ât 79/24. âyetin büyük bir kısmıdır.

*** الْعَالَمُ حَادَثٌ لِأَنَّهُ مُتَغَيِّرٌ = Dünya yaratılmıştır, çünkü değişkendir" anlamına gelen Arapça bir ifâdedir.

*4 التَّشَبُّهُ بِالسَّبَبِ هُوَ التَّشَبُّهُ بِالسَّبَبِ = Sebebe yapışmak, sonuca yapışmanın ta kendisidir" anlamına gelen Arapça özlü sözlere dendir.

Devlet-i ‘Osmâniyân gibi cihâne gelmedi

Cümle târîh-i selef hâtır-nişânımdır benim

nâtıkasınca devr-i Hûşeng-i saltanat-âhengden berü her vechile a‘zam-i selâtîn-i enâm ve ecell-i havâkîn-i kirâm ve **beyt**:

Der- ‘arsa-i vücûd binây-ı felek ne-bûd

*Ki-ikbâl-i raht-ı hîş der-ân-hânedân nihâd**

müfâdî üzere mazhar-ı ikbâl-i ezeli ve meş‘ar-i menâsik-i iclâl-i Lem-yezeli olmağla, Âsîfâne-i übbebet-nişâneleri kuble-cây-ı şifâh-i mülûk-i cihân ve kible-gâh-ı cibâh-ı selâtîn-i devrân olup, cümlesi “*Fe-‘aleyküm bi-sünneti ve sünneti’l-hulefâ’i’r-râşidine’l-mühtedîn***” tarîka-i enîkasına sâlik [Ü 13a] ve müntehic ve “*Ülâ’ike’llezîne hedâhümüllâhu****” hediyesiyle mübâhî ve mübtehic olan hânedân-ı Hılâfet-bünyân-ı ‘Osmânî ve dûdmân-ı hidâyet-‘unvân-ı Cihân-bânî ki, her biri sâhib-i râyet-i kerâmet-sirâyet ve “*Ca‘alnâküm halâ’ife fi’l-arzı⁴*” ve semere-i şecere-i tayyibe-i “*Zürriyyeten ba‘zuhâ min ba‘zın⁵*” olup, aksây-ı dil-hâhları, livây-ı kelimetullâhî i‘lâ ve kusârây-ı dil-i âğâhları, ahkâm-ı şerî‘at-i garrâyı icrâ eylemekdir. “*İnnallâhe ye‘murukum en-tü‘eddü’l-emânâti ilâ ehlihâ⁶*” emr ile itmâr ve “*A‘tî’l-kavse bârîhâ⁷*” meseli üzere esbâb-ı eşât-ı umûr ve kalâ‘id-i mesâlih-i cumhûru, ya‘nî kâffe-i merâtib-i ‘ilmîyye ve ‘âmme-i menâsıb-ı ‘örfiyyeyi ehil ve erbâbına sipârîş ve ‘uhde-i mevsûku’l-‘ahd-i emânetlerine tefvîz u güzâreşle tanzîm-i merâsim-i dîn ü devlet ve tensîk-i levâzım-ı mülk ü millet husûsuna vech-i sezâvâr üzere

* در عرصه وجود بنای فلك نبود * كآقبال رخت خویش دران خاندان نهاد = Varlık arsasında feleğin binâsı yoktur, ama kendi tahtının ikbâlini o hânedânda bırakmıştır” anlamına gelen bu cümleler Farsça bir beyittir.

** فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي و سُنَّةَ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ الْمَهْدِيِّينَ = Sünnetime, hak yolda olan ve Allah tarafından hidâyete eriştirilen halîfelerin yoluna sarılız” anlamına gelen bu cümle, ihmâl edilebilir değişikliklerle Ebû Dâvud, Sünnet, 5; et-Tirmizî, ‘İlm, 16; İbn Mâce, Mukaddime, 6; ed-Dârimî, Mukaddime, 16; Ahmed b. Hanbel, 4/126,127’de geçen Hz. Peygamber’in bir hadîsidir; bk. Wensinck, II,557.

*** أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ = İşte, Allah’ın doğru yola ilettiği kimseler onlardır” anlamına gelen bu cümle Kur’ân, ez-Zümer 39/18. âyetin ortalarında yer alan bir kısımdır.

*4 جَعَلْنَاكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ = Sizi yeryüzünde halifeler kıldık (Onların yerine sizi getirdik)” anlamına gelen bu cümle Kur’ân, Yûnus 10/14. âyetin başlarında yer alan bir kısımdır.

*5 تَرِيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ = Birbirinden gelme bir nesil olarak” anlamına gelen bu cümle Kur’ân, Âl-i ‘İmrân 3/34. âyetin ilk yarısında yer alan bir kısımdır.

*6 إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ لِي أَهْلِهَا = Allah size, mutlaka emanetleri ehli olanlara vermenizi emreder” anlamına gelen bu cümle Kur’ân, en-Nisâ’ 4/58. âyetin ilk yarısında yer alan bir kısımdır.

*7 أَعْطِ الْقَوْسَ بَارِيهَا = Yay yaptırmak istersen, sanatında mâhir bir ustaya ver!” anlamına gelen Arapça bu söz, “İşleri erbâbına veriniz!” anlamında kullanılan bir atasözüdür; bk. Muallim Nâci, age, s.69.

sarf-ı mâye-i himmet ve iktidâr-ı “*Ve izâ hulliye ve tab‘ahum**” emr-i mezkûru nusub-i ‘ayn-ı ‘anâya vü i‘tibâr edüp, lâ-siyyemâ dest-mâye-i ‘ilm ü ma‘rifetden keffi-i kifâyeti dil-i cühhâl-sıfat sıfır u sâde, ‘arîzu'l-kafâ, ‘azîmü'l-visâde olduğundan başka, lâzime-i zimmet-i hurmet-i mahremiyyet olan ketm-i serâ‘ir-i devlet bâbında havsale-i derûn-i deren-meşhûnu, hem-hâl-i gırbâl ve “*Âyetü'l-münâfiki selâsün izâ haddese kezebe ve izâ va‘ade ahlefe ve ize‘tümüne hâne****” Hadîs’i mantûkunca nişâne-i nifâk ve emâre-i erzel-i ahlâk olan terk-i emânet ve cinâyet-i habâset-i hyânentle âlûde ve bed-hâl olan her furû-mâye ve bî-isti‘dâd ve bed-nijâd ve sefele-nihâdı, umûr-i kitâbete dâ‘ir hıdemâtta istihdâm ve ikdâm-ı himmetle kuddâm-ı harîm-i mahremiyyete istikdâm eylemeyüp, belki ser-levha-i nüsha-i me‘ârif ü ‘ulûm [Ü 13b] ve mâye-i zât ü zemânı nezd-i hem-künânda şerâ‘it-ı İslâmiyye gibi rû-şenâ ve ma‘lûm-i rekiyye-i kariha-i zekiyyesi, menba‘-ı kurâh-ı fezâ‘il ve haliyye-i seciyyesi, meşhed-i şehd-i şerâ‘if-i şemâ‘il ve ‘ulûm-i sâ‘ire, husûsan kesîretü'l-efnân olan fûnûn-i edebiyye-i zâhirede mâhir ve fesâhat ü belâgatda derece-i nübüg u kemâle bulûğla behre vü bidâ‘ası nevâbigü'l-ke-lim-âsâ zâhir u bâhir olup, sedâd ü istikâmetde kalem gibi ‘alem ve hokka-i hakka-i havsala-i emânetine mevdû‘ olan midâd-ı esrâr-ı lâzimetü'l-isrârı ihbâ vü ihfâ bâbında lîka-i selîkası mazbût u müstahkem olan sâf-siri ştânı istafâ ve vifâk u nifâk cihetleriyle mikrâz gibi dü-zebân ve mürekkeb-âsâ yek-reng olmayup, kağıd-mânend dü-rûylukla televvün-i¹ sûret-i hâl ü şanı müstebân olanlar ki, fi'l-hakîka kenâre-i evrâk gibi bürîde-i mikrâz-ı hevân ü ibtizâl ve tirâşe-i aklâm-sıfat efgende-i zîr-i pây-i havârî vü ihtizâl olma ğa şâyândır. Ol makûlenin vech-i ma‘kûl üzere hılâl-i sutûr-i turûs-i hadd-i emâna derc ü il-hâkından ittikâ ve bir takrîb harf-i zâ‘id gibi mûnderic olanları tarafda vâki‘ harf-i illet-âsâ hazf ü imhâ birle tercemân-ı de‘b-i Nûşîrvân olan işbu, **kit‘a:**

Nûşîrvân ki tantana-i sît-i ‘adl-i û

Tâ bâşed in cihân heme-câ dâstân bûd

Hergiz revâ ne-dâşt ki bed-asl ü sefele-râ

*Der-hîç kişverî kalem enderînân bûd****

* وَ اِذَا خَلَى وَ طَبَعَهُمْ = Kişi kendi tabiatı ile başbaşa kaldığı zaman” anlamına gelen Arapça bir ifâdedir.

** اَبِي الْمَنَافِقِ ثَلَاثٌ اِذَا حَدَّثَ كَذَبَ وَاِذَا وَعَدَ اَخْلَفَ وَاِذَا اُوْتِمِنَ خَانَ = Münâfîğın alâmeti üçtür: Söylediğinde yalan söyler; söz verdiğinde sözünde durmaz; kendisine birşey emânet edilirse, hiyânet eder” anlamına gelen bu cümle, ihmâl edilebilir değişiklerle el-Buhârî, İmân, 24, Cizye, 17, Mezâlîm, 17, Şehâdet, 28, Vasıyye, 8, Edeb, 69; Müslim, İmân, 106-109; et-Tirmizî, İmân, 14; Ahmed b. Hanbel, 2/357’de geçen Hz. Peygamber’in bir hadîsidir; bk. Wensinck, V,433; VI,525,526.

1 Bu kelime metinde “televvünü” okunacak şekilde hareketlenmiştir.

*** نو شروان که طنطنه صیت عدل او * تا باشد این جهان همه جا داستان بود

kıt'a-i Sâmîrî-beyânı -ki, her lafz u 'ibâretinden nûş-i hikmet revândır-düstûru'l-'amel-i i 'tinâ eylemek şinşine-i Şâhâne ve deydene-i pür-meymene-i Dâverâne'leridir. Binâ-ber-ân cennet-mekân Sultân Selîm Hân *haşerahullâhu Te 'âlâ fi zümret-i selîmi'l-cenân ve neşerahû mübeşşeran bi-luhûki [Ü 14a] 's-sâbikîne fi duhûl-i dâri'l-cinân** hazretlerinin tabaka-i zemân-ı sa'âdet-iktirânlarında dahi hâce-i cihân-ı riyâzu'l-inşâ', sâni-i Vassâf-ı bedâyi'-ifşâ, edîb-i fâzıl, münşî'-i kâmil Vâsîf Efendi merhûmun kebûter-i Bağdâdî gibi yemâme-i hâme-i berâ'at-'allâmeleri vak'a-nüvislik hevâsında pür-güşây-ı pervâz ve bir müddet nagme-i rengîn-fesâhat ve zemzeme-i dil-nişîn-belâgatla terâne-sâz ü dem-keş ve nevâ-perdâz olup, tâ ki bin iki yüz yirmi senesi cumâdelûlâsının 'aşr-i evvelinde[◊] mesned-i Riyâset'e nâ'il ve ol emr-i cesîmin ru'yeti, tahrîr-i vak'aya hâciz ü hâ'il olmağla, zurûf-i revâyi' olan hurûf-i vekâyi', 'ukde-i hitâmla ma'kûd ü müdgam ve keşîde-i silk-i tanzîm olan cevâhir-i âbdâr sanâyi'-i girân-bidâyi', girih-beste-i ceffe'l-kalem olmakdan nâşî, erbâb-ı istihâl, ya'nî harîr-bâf-ı dest-gâh-ı fazl ü makâl olan nâmdârân-ı 'arsa-i kemâlden birisi, hîdmet-i merkûmeye nâmzed ü ta'yîn ve dûş-i liyâkati hil'at-i vak'a-nüvisî ile tahliye vü tezyîn olunmak lâzime-i hâlden olmak hasebiyle, zümre-i Hâcegân-ı Dîvân-ı hümâyûn'dan şem'-i nûr-efşân-ı ferhunde-ziyâ ve zebâne-i zebânî, "*Ene'bnü celâ ve tallâ'u's-senâyâ***" mazmûnuyla gûyâ lem'a-i şem'a-i erbâb-ı kalem, şa'sa'a-i bâsıra-i erbâb-ı rakam, şu'le-i te'ayyün ü imtiyâz ile mesâbe-i nûr-i mücessem ve leme'ât-i safehât-i kemâlâtle miyâne-i küttâbda *ke-nârin 'alâ-'alem**** olan Pertev Efendi'nin şem'-i şeb-ârây-ı ehliyyeti, pertev-fiken-i fânûs-i şu'ûr-i evliyây-ı umûr olmak hasebiyle, iki yüz yirmi bir muharremi gurrasından^{◊◊} emr-i tahrîr-i vekâyi' ol zât-ı bedriyyü'l-bedâyi'in benân-ı bedî'u'l-beyânları te'ahhüdüyle hâ'iz-i nûr-i ibtihâc ve dest-yârî-i mısâh-ı feyz-ı Şehriyârî ile çerâğ-ı ikbâl-i mûmâ ileyihi, bâsıra-sûz-i sirâc-i vehhâc olmuşidi. [Ü 14b] Hasbe'l-emr, **beyt:**

Edhem-hâmeye süvâr oldu

Arz-ı beyzâda cilve-kâr oldu

= Nûşîrvan'ın adâletinin herkez roa nداشت که بد اصل و سفله را * در هیچ کشوری قلم اندرینان بود sadâsının tantanası, dñyananın her yerinde destân oldu. Hiçbir memlekette kötü asıllı ve aşâğılık kimseler hakkında herhangi bir şeyin yazılıp çizilmesi aslâ uygun görülmedi" anlamına gelen bu cümleler Farsça bir kıt'adır.

* حشره الله تعالى في زمره سليم الجنان و نشره مبشراً بلحوق السابقين في دخول دار الجنان = Yüce Allâh onu kalplerini selîm olanların zümresinde haşretsin ve cennete gireceklere katılacakları müjdesiyle diriltsin" anlamına gelen Arapça bir duâdır.

◊ 1-10 Cumâdelûlâ 1220 = 1-10 Nisan 1805.

** أَنَا ابْنُ جَلَّ وَ طَلَّعُ الثَّنَائِيَا = Beni bilen bilir, ben büyük işlerin adamıyım" anlamına gelen bu cümle Süheym b. Vesîl er-Riyâhî'nin şiirlerindedir, Haccâc tarafınan Kûfe'de minberde de söylenmiştir; bk. el-Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, I,125.

*** كَتَّارٌ عَلَى عَمِّ = Yüksek bir dağın başındaki ateş gibi" anlamına gelen Arapça bir deyimdir.

◊◊ 1 Muharrem 1221 = 21 Mart 1806 Cuma.

cevelâniyle ol şehsüvâr-ı ‘arsa-i şî’r u inşâ ve yekke-tâz-i meydân-ı hüsn-i ta‘bîr u edâ, yemîn ü yesâra rakz-ı cevâd-i kilik-i tarîfi nijâda âg âz ve mızâm-ı tezbîr-i vekâyi’ u âsârda tek ü tâz ile güzârende-i dehr-i çep-endâz iken, bermuktezây-ı kazâ vü kader ser-nümây-ı zuhûr olan sefer-i firûzî-eser takrîbi, Bölükât-ı erba‘a Kitâbeti dahi ‘uhde-i emânetlerine sipârîş ve beş parmağına beş hüner ihâle vü güzâreş olunduğuna mukârin, Ordu-yi hümâyûn-i hâmûn-pûyu ma‘iyyetiyle iki yüz yirmi iki muharremü'l-harâmında [◇] Âsitâne-i übbehet-nişânededen raht-çîn-i ikâmet ve gazây-ı garrâ niyyet-i sâdikasıyla savb-ı merâma rahş-rân-ı ‘azîmet olmuşıdi. Sene-i mezbûre recebü'l-müreccebine kadar^{◇◇} umûr-i me’mûresinde kıyâm ve hâmûn-i himmetde icâle-i semend-i ikdâm edüp, tâ ki mâh-ı merkûmun yirmi yedinci gicesi^{◇◇◇} -ki şeb-i Mi‘râc-ı pür-ibtihâc-ı hazret-i Fahru'l-‘ibâd, vetîre-i reng-i siyâhî-midâd, zebîre-i vetîre-i “*en-Nûru fi’s-sevâd*”dır- rûh-i pür-fütûhları du‘ây-ı ebrâr-âsâ ‘âric-i medâric-i ‘âlem-i bâlâ, ya‘nî **târîh**:

Yakdı Pertev sûz-i hicrâniyle ahabbın meded¹

(ياقدى پرتو سوز هجرانيه احبابين مدد)

târîhiyle Pertev, sûz-i ecel-i ciğer-dûz ile hurrâka-i hayâtı sûhte ve çerâğ-ı cân-ı nâzenîni, bezm-i bihîn-i behîşt-i berînde efrûhte olmağla, hıdmet-i mezkûre mu‘attal ve gerek Ordu-yi hümâyûn ve gerek rikâb-ı Saltanat-makrûnda bir debîr-i ‘Utârid-ta‘bîrin cîd-i cevâd-hâme-i tahrîrine nâ-muhavvel olup, bilâhare bu cârûb-keş-i hânkâh-ı hüner u ‘irfân ve keşş-gerdân-ı Âsitâne-i merdân-ı dânişverân olan, **manzûme**:

‘Abd-i bî-mâye zelîl ü âsim [Ü 15a]

‘Âciz ü hâmil (خامل) ü ‘âsî ‘Âsım

künc-i vahdetde olup ‘uzletdâr, sırr-ı lâ-âsım iken ana şî‘âr oldu. Ol mâlik-i itlâk-‘inân vak‘a takyîdine me’mûr, hemân her ne denlü bu bende-i bî-bîdâ‘a bi-hasebi'l-istitâ‘a meş‘ale-efrûz-i meşgale-i ‘ulûm-i şettâ, husûsan Okyânûs ile müsemmâ hem-seng-i küre-i basît Terceme-i Kâmûs-i Muhît gibi bâr-ı girânı ber-dûş-i zimmet-i tehammül ü itinâ eylemek hasebiyle, kâffe-i sâ‘ât ve ânânim ânâ‘el-leyli ve etrâfe'n-nehâr ana mahsûr ve salât-i müsâfir gibi kâtibe-i ezmine ve evkâtım ol mâddeye maksûr olduğundan başka, fi‘l-i

◇ 1 Muharrem 1222 = 11 Mart 1807 Çarşamba.

◇◇ 1 Receb 1222 = 4 Eylül 1807 Cuma.

◇◇◇ 27 Receb 1222 = 3 Eylül 1807 Çarşamba.

* *النور في السواد* = Işık gözüün siyahındadır (=gözbebeğindedir)” anlamına gelen Arapça bu ifade Kadı Ebû Yûsuf’un bir sözü olarak kaydediliyor; bk. meselâ Ebû Mansûr ‘Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâ‘il es-Se‘âlibî, *el-İ‘câz ve'l-İcâz*, 3. baskı, Beyrût 1405/1985, s.128.

1 Bu mısra‘ın altına kırmızı mürekkeple “1222” tarihi yazılmıştır.

mezbûrun keşîde-i sîga-i muttaride-i intizâm olması, elbette levâzım-ı mezîdeye mevkûf, ‘Abd-i bî-nevâ ise sülâsî mücerred sâlim gibi ser-âzâde-i zevâyid, belki fi’l-i nâkıs-misâl mevâdd-ı sahîha-i zarûriyyâtdan mütecerred olduğu ma’lûm-i erbâb-ı vukûf olduğunu îmâ vü telmîh ve kinâye vü tasrîh ederek isti’fâya nâ-çâr ve berka’-endâz-ı ‘izâr-ı ‘azrây-ı i’tizâr oldu ğumuzda, nakd-gerân-ı zemân olan vükelâ’ ve erkân-ı Devlet-i ebedî-bünyân hazerâtı: “Terceme-i merkûmenin sevâd-ı tesvîdi resîde-i ser-i hadd-i temme bi’l-hayr ve el-hâletü hâzih pehnây-ı rû-şenâyı tebyîzı, cevelân-geh-i Edhem-kilk-i sabâ-seyr olmağla, her ne kadar zahmet ise bi’l-küllîyye müzâhim olmayaca ğı derkâr ve şehbâz-i hâme-i tîz-pervâzınız bir hamle ile iki şikâr-ı hümâ-hümâlı efgende-i meydân-ı ibdâ’ u ibrâz edeceği be-dîdârdır” deyü hoş-âmed-i kelimâta dil-şifte ve bazı mertebe havz-ı ka’r-ı nâ-yâb-ı sâmi’aya hem-me şreb-i âb-ı kemmûn ve mâ’ül-hayât-âsâ müsemmâsı verâ’-i zalâm-ı hafâ’ vü kümûn olan selsâl-i şîrîn-güvâr [Ü 15b] mevâ’id-i ‘urkûbiyye işrâbiyle de firifte etdiklerine murâdif, ol bâbda bir kıt’a hatt-ı hümâyûn isdâr ve mücebince yirmi iki senesi zilka’desinin yevm-i tâsi’i[◊] Bâb-ı ‘âlî’de hil’at-pûş-i ‘izz ü iftihâr ve dâmen ü pîrâmen-i ‘âcizânem vakf-ı eydî-i keşmekeş-i mehterân-ı Sâsânî-şî’âr kılınmağla, ber-müceb-i fermûde-i fermân-revây-ı enâm karâr-dâde olan emr-i me’mûr-i mezkûre kıyâm olunup, lâkin ber-vech-i merkûm Vâsıf Efendi merhûm niçe müddet ol hıdmete nâmzed-i haysiyyet ve iki yüz yirmi senesine kadar^{◊◊} vukû’ât-ı dîvâniyye ve ‘avârızât-ı mülkiyye makûlesi havâdis-i kevnîyyeyi cezâlet-i ta’bîr ve selâset-i takrîr ile zabt ü tedvîn ve vişâh-ı nuhûr-ı hûr olmağa sezâ kılâde-i gevherîn-i müşa’sa-târ-âsâ rüste-i rişte-i kayd ü tebyîn eyleyüp, tâ ki sene-i mezbûre cumâdelûlâsında^{◊◊◊} mesned-i Riyâset’e müstenid ve hıdmet-i merkûmeye Pertev Efendi müte’ahhid olmuşidi. Hasbe’l-istid’â’ Pertev Efendi’nin muhallefâtı olan müsveddât-ı vekâyi’, resîde-i dest-i bende-i kemter-bezâyi’ oldukda, yegân yegân dîde-güzâr-ı mutâla’a vü im’ân olmağla, ekserî fihrist-güne defter-i icmâl ve müy-i zengî gibi ber-hemzede-i şûriş ü ihtilâl olduğundan başka, Vâsıf Efendi’nin süpürde-i ‘uhde-i nevbet-i te’ahhüdü olan on sekiz senesinden bir mikdâr ve on dokuz ve yirmi seneleri temâmen ve yirmi bir senesinden mûmâ ileyhın mâh-ı intikâli olan şehir-i şa’bân ibbânına kadar gerek vukû’ât ve gerek tevcihât kat’â keşîde-i musattar-ı tastîr u imlâ olmadığı hüveydâ olmağın, üç seneden ziyâde vekâyi’in dem-i heder- [Ü 16a] misâl karîn-i telef ü ihmâl ve sinîn-i merkûme sene-i tedâhul gibi hisâb-ı a’vâmde bî-medhal ve sâl-i kebîse-misâl ‘idâd-ı eyyâmde nâ-be-mehal olmak emr-i nâ-pesendîde ve havsala-i hamîyyete nâ-güncide olduğundan nâşî, iktizâ eden suver-i tevcihât aklâmdan istihrâc ü istinbât ve müsveddât-ı merkûmeden sinîn-i mersûmeye dâ’ir vekâyi’ ve

◊ 9 Zilka’de 1222 = 8 Ocak 1808 Cuma.

◊◊ 1 Muharrem 1220 = 1 Nisan 1805 Pazartesi.

◊◊◊ 1 Cumâdelûlâ 1220 = 28 Temmuz 1805 Pazar.

devâ'iri hezâr ta'b ü me'ânât ve bî-kıyâs renc ü mekâsâtlâ pezîrây-ı irtibât ey -leyerek ve 'ahd-i karîbde vukû' bulmak mülâbesesi, safha-i hâfızada mürtesem suver-i ahbâr izâfe vü ilhâk ve efvâh-ı erbâb-ı vukûf u intibâhdan bi'l-istiknâh ahz ü telakkî eylediğimiz 'ibârât-i âsar zamm u ilsâk olunarak, sebt ü takyîdine şurû' ve 'ale't-tertib zabt u tahlîdine sarf-ı mâye-i usûl ü furû' kılındı.

Vaktâ ki ber fehvây-ı “*Ve tenzi'u'l-mülke mimmen teşâ'*” ve ber- mağzây-ı “*Vallâhu yü'ti mülkehû men yeşâ'*” mesned-i müşeyyed-i Saltanat ve evreng-i mümehhid-i Hilâfet hâlâ zîb-efzây-ı dîhim-i übbehet ve revnak- bahşây-ı serîr-i felek-mesir-i mecd ü şevket, Şehriyâr-ı heft-kişver, tâcdâr-ı dîn-perver, üsve-i silsile-i nesl-i nebî-i 'Osmânî, hulâsa-i dûdmân-ı şeref-'un- vân-ı Hâkânî, Pâdişâh-ı İskender-hadem, Şehinşâh-ı key-nişîn-i dergâh ve Behmen-haşem, bâlâ-nişîn-i erike-i Dârâyî, vâlâ-nişân-ı mu'allâ-mekân-ı memleket-ârâyî, mü'eyyid-i kavâ'im-i dîn-i Muhammedî, müşeyyid-i kavâ'id-i şer'-i Ahmedî, Kutb-i 'âlem, Gavs-i a'zam, Emîru'l-mü'minîn, İmâmü'l-müslimîn, Matrahu envâri'l-melekût, Matmahu enzârî'l-lâhût, Cemâl-i çehre-i İslâm, Sâhib-i vech-i vecîh-i şer'-i Seyyidü'l-enâm, Sultânü's-selâtîn ve Burhânü'l-havâkîn *ellezî tezillü'l-mülükü li-'izzeti sultânihi [Ü 16b]* ve *tah- da'u'l-'izâmü li-'azamet-i 'unvânihi* ***.

*Zill-i Yezdân ü âfîttâb-ı cihân * Beden-i mülk-râ çü rûh-i revân*

*Kurretü'l-'ayn-i Müslimânest * Kuvvetü'z-zahri ehl-i îmânest*

*Hân Mahmûd-i Ahmedî-haslet * Şâh-ı Husrev-sipâh ve Cem-haşmet*

*Çarh-ı û-râ ne-dîd hiç ne-dîd * Cüz-ne-şenîd sitâyîşeş ne-şenîd*

*Rûz u şeb mihr u mâh ser-geşte * Tâ dü-peyk-i rikâb-ı û geşte*

*Ber-sereş çûn nihâd-ı efser-i mülk * Mî-şude ser-firâz ve derhûr-i mülk*

*Geşt Sultân çü-mihr der-âfâk * Hem Halîfe zi-rûy-i istihkāk*

*Rûh-i kuds in du'â küned ibdâ * Halledallâhu mülkehû ebedâ*⁴

* = *و تَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ* = Sen mülkü dilediğinden geri alırsın” anlamındaki bu cümle, Kur’ân, Âl-i ‘İmrân 3/26. âyetin ortalarında yer alan bir bölümdür.

** = *وَاللَّهُ يُؤْتِي مَلِكُهُ مَن يَشَاءُ* = Allah mülkünü dilediğine verir” anlamına gelen bu cümle Kur’ân, el-Bakara 2/247. âyetin sonlarında yer alan ufak bir kısımdır.

*** = *الَّذِي تَدُلُّ الْمُلُوكُ لِعَرَّةِ سُلْطَانِهِ وَتَخْضَعُ الْعِظَامُ لِعِظْمَةِ عُنْوَانِهِ* = Hükümdarların, onun saltanatının yüceliği karşısında hor ve hakîr olduğu, adının büyüklüğü karşısında ileri gelenlerin boyun eğdiği” anlamına gelen Arapça bir ifâdedir.

⁴ *ظَلَّ يَزْدَانُ وَ أَقْتَابَ جِهَانَ * بَدَنَ مَلِكٍ رَا چو رُوحِ رَوَانِ*
*قِرَّةَ الْعَيْنِ مَسْلَمَانَانَسْت * قُوَّةَ الظُّهْرِ اهلِ اِيْمَانَسْت*
 خان محمود احمدی خصلت * شاه خسرو سپاه و جم حشمت

Meddallâhu eyyâme devletihî emeden medîden ve ca'ale seyfehû ve sinânehû li-ma 'beril'-küfri ve't-tuğyâni sedden sedîden ve ca'ale a'dâde 'ömrihî ve ikbâlihî ba'iden 'an-bulûğ-ı haddil'-'addi ve'l-ihsâ'i ve evtâde mecdihî ve iclâlihî murtebitaten bi-tınâbi'l-haymeti'l-hadrâ'i ve edâme da'ate'l-İslâmi bi-idâmet-i zâtihî zi'l-'izzî ve'l-ihirâm ve enâme 'uyüne'l-enâmi bi-ik-âz-ı seyfi satvetihî'l-hüsâmi ve esbeha mısâbâhu sabâh-i şevketihî ve 'ulâ'ihî sirâcen münîren ve zalle vechû a'dâ'ihî min-ke'âbeti'n-nekâbeti ven-nikâyeti ke-ley-leti's-şitâ'i'l-matîrati 'abûsen kamtarîran ve lâ-zâle't-tevfiku mukârinen lehu fî cemî'-i harekâtihî ve sekenâtihî ve mâ berihâ'l-fevzû ve'n-nasru tâbi'an li-ârâ'ihî ve mütâbi'an li-râyâtihî efendimiz hazretlerinin:*

*Etethû'l-hulâfetü münkâdeten * İleyhi tücerriru ezyâlehâ*

*Fe-lem tekü tasluhu illâ lehû * Ve lem yekü yaslulu illâ lehâ*

*Ve lev râmehâ ahadiün gayruhû * Le-zülzileti'l-arzu zilzâlehâ***

چرخ اورا ندید هیچ ندید * جز نشنید ستایشش نشنید
روز و شب مهر و ماه سرکشته * تا دو پیک رکاب او کشته
بر سرش چون نهاد افسر ملک * می شده سر فراز و درخور ملک
کشت سلطان چو مهر در آفاق * هم خلیفه زروی استحقاق

= Allah'ın gölgesi, dünyanın güneşi, ülkenin su gibi akıp giden rûh gibi olan bedeni. Müslümanların gözbebeğidir, imân ehlinin dayandığı kuvvettir. Hz. Muhammed mizâchî, Şâh Husrev gibi ordusu ve Cem gibi ihtişâmı olan Sultân Mahmûd. Felek onun gibisini görmedi, hiç görmeyecek; onun övgüsünden başkasını duymadı, duymayacak. Ay ve güneş gece gündüz başı dönmüş bir şekilde onun katının iki uydusu olmuştur. Ülkenin tacını, başının üzerine koyduğu zaman, benzerlerinden üstün ve ülkenin buna layık kişisi olmuştur. Sultân ufuklarda güneş gibi oldu, hem de hak ettiği için Halife oldu. Rûhu'l-kudûs (=Cebrâil) bu duâ ile başladılar: Allah onun ülkesini ebediyen sürdürsün" anlamına gelen bu cümleler Sultân II. Mahmûd'un övüldüğü Farsça bir şüirdir, son mısra ise Arapça bir duâdır.

* مَدَّ اللهُ أَيَّامَ دَوْلَتِهِ أَمَدًا مَدِيدًا وَ جَعَلَ سَيْفَهُ وَ سِنَانَهُ لِعَبِيرِ الْكُفْرِ وَ الطُّغْيَانِ سِدًّا سَدِيدًا وَ جَعَلَ أَعْدَاءَ عُمَرِهِ وَ أَقْبَالَهَ بَعِيدًا عَنْ بُلُوغِ حَدِّ الْعَدِّ وَ الْإِحْصَاءِ وَ لَوْتَادَ مَجْدِهِ وَ إِجْلَالَهَ مَرُّ تَبِيْطَةِ بَطْنَابِ الْخَيْمَةِ الْخَضْرَاءِ وَ أَدَامَ نَعْمَةَ الْإِسْلَامِ بِلِدَامَةِ ذَاتِهِ ذِي الْعِزِّ وَ الْإِحْتِرَامِ وَ أَنْامَ عَيْوْنَ الْأَنْامِ بِإِبْقَاطِ سَيْفِ سَطْوَتِهِ الْحُسَامِ وَ أَصْبَحَ مَصْبَاحَ صَبَاحِ شَوْكِيَّتِهِ وَ عَلَانَةً سَرَاجًا مُنِيرًا وَ ظِلًّا وَجْهَ أَعْدَائِهِ مِنْ كِتَابَةِ النِّكَابَةِ وَ النِّكَابَةِ كَلِيْلَةَ الشِّتَاءِ الْمَطْبِيْرَةِ عَيْبُوسًا قَمْطَرِيْرًا وَ لَا زَالَ التَّوْفِيْقُ مَقَارِنًا لَهُ فَيُجْمِعُ حَرَكَاتِهِ وَ سَكَنَاتِهِ وَ مَا بَرِحَ الْفَوْزُ وَ النَّصْرُ تَابِعًا لِأَرَائِهِ وَ مَتَابِعًا لِأَرَايَاتِهِ = Saltanat günlerini upuzun kılsın. Kılıcını ve mızrağını küfür ve azgınlık geçidine güçlü bir set kılsın. Ömrünü ve talihini sayılabılır olmaktan uzak (=sonsuz) kılsın. Onun şan ve şeref direklerini, yeşil çadırının ipleriyle bağlantılı kılsın. İslâm'ın gücünü ve saygınlığını onun zâtını yaşatmakla devam ettirsin. Düşmanlarının gözlerini onun keskin ve zorlu kılıcının uyandırmasıyla uyutsun. Heybetinin ve yükselmesinin sabahının kandilini, her yeri aydınlatan bir ışık kılsın. Düşmanlarının yüzü, üzüntülerinden yağmurlu bir kış gecesi gibi abûs çehreli olsun. Başarı ve zafer hep onun görüşlerine uygun ve sancaklarına tâbi olsun" anlamına gelen Arapça duâ cümleleridir.

** اَتَتْهُ الْخِلَافَةُ مُنْقَادَةً إِلَيْهِ تُجْرَرُ أَدْيَالُهَا * فَلَمْ تَكُ تَصْلُحُ إِلَّا لَهُ وَ لَمْ يَكُ يَصْلُحُ إِلَّا لَهَا * وَلَوْ رَامَهَا لَحَدَّ غَيْرُهُ
= Eteklerini sürükleyince Hilâfet ona boyun eğmiş bir şekilde geldi. Hilâfet ancak ona uygun olur, o da ancak Hilâfet'e yaraşır. Başka birisi çıkar da Hilâfet'i aklından geçirirse, yer yerinden oynar" anlamına gelen Arapça üç beyittir.

salâhiyetiyle bin iki yüz yirmi üç senesi cumâdelâhiresinin [Ü 17a] dördüncü günü[◊] mazhar-ı sırr-ı meyâmin-i “*Bârekallâhu's-sebte ve'l-hamîse**” olan yevm-i pençşenbih-i sü‘ûd-enîsde, **kıt‘a**:

Be-rûzî ki nîk-ahterî yâr bûd
Nümûdâr-ı devlet bedîdâr bûd
Be-vaktî ki tâlî‘ pezîrende bûd
*Nigîn-i şeref mihr-gîrende bûd***

Vücûd-i cihân-sûd-i Husrevânî ve zât-ı pür-sü‘ûd-i Hılâfet-iktirânlarıyla reşk-i guraf-i ‘illiyîn ve gıpta-gâh-ı ‘arş-ı berîn olmağla, sâkinân-ı mele’-i a‘lâ târîh-i müverrih-ı perîşân-edâ olan, **[mısrâ]‘**:

Hân Mahmûd'un ede devrini Allah mahmûd¹

(خان محمود ايده دورنى الله محمود)

mısrâ‘ıyla gülbang-zen-i hayr-du‘â olup, ser-cümle-i ‘âlem, hâ‘iz-i hayât-ı tâze ve fâ‘iz-i sürûr-i bî-endâze ve safha-i sikke, nâm-ı nâmîleriyle pür-zîver ve çîn-i cebîn-nümay-ı peyker-i mihr-i enver ve ism-i sâmilîleriyle pây-e min-ber ser-firâz ve hatîb-i suhan-ver Bercîs-i sipihr-i bâlâ-tere harf-endâz olduğuna mukârin, ‘Abd-i dâ‘î dahi takrîr-i emr-i tahrîr ile kemâ fi’s-sâbık hıdmet-i zabt-ı vekâyi‘-i sâlif ü lâhika sâ‘î olmağın, mine‘l-bidâye dâye-i terdest-i hâme-i hüner-vâye meşîme-i mâder-i dehr-i bukalemûndan sahn-ı seray-ı şühûda ser-birûn olan mevâlîd-i vukû‘atı pîçide-i kımât-ı tastîr u takyîd ve hâbânîde-i mehd-i tahrîr u temhîd eyleyerek, bir cild olmak üzere vekâyi‘-i se-sâle sûret-pezîr-i nizâm ve şîrâze-gîr-i hüsn-i hitâm oldukda, taraf-ı evzahu‘ş-şeref-i hazret-i Şehriyârî‘ye berây-ı takdîm sene-i mezkûrenin evâsit-ı şa‘bân-ı mu‘azzamında^{◊◊} resmen Bâb-ı ‘âlî‘ye ‘arz u teslim edüp, zâhiren tezâhüm-i meşâgıl ve terâküm-i şevâgıl sebebiyle takdîmi, ta‘lîk-kerde-i ferdây-ı ‘îd ve karîne-i hâl verak-gerdân-ı sahâyif-i şehri-ı sıyâm-ı sa‘îd olunup, tâ ki miyâne-i leyâlde sevâd-ı vâsıf-ı hâli [Ü 17b] hayrun min elf-i şehrin olan Leyle-i Kadr-i mansûsu‘l-kadrde^{◊◊◊} ber-fehvây-ı, **beyt**:

◊ 4 Cumâdelâhîre 1223 = 28 Temmuz 1808 Perşembe.

* بَارَكَ اللهُ السَّبْتِ وَالْخَمِيسِ = Allah cumartesi ve perşembe günlerini mübârek kılsın” anlamına gelen Arapça bir duâdır.

** بروزی که نیک اخترى یار بود * نمودار دولت بیدار بود
 = İyî yıldızın yâr olduğu günde devletin örneğî ortaya çıktı. Beğenilen bir talihin gerçekleştiği vakit, muhabbetin şerefli yüzüğü ele geçirilmiş oldu” anlamına gelen bu beyitlerden ikincisi ihmâl edilebilir değişikliklerle Genceli Nizâmî’nin *Şeref-nâme* adındaki kitabında geçen bir şiiri gibi gözüküyor; bk.Nizâmî-i Gencevî, *Külliyât-ı Hamse-i Hakîm Nizâmî-i Gencevî*, s.1004.

1 Bu tarih mısra‘ının altında kırmızı mürekkeple “1223” tarihi yazılmıştır.

◊◊ 11-20 Şa‘bân 1223 = 2-11 Ekim 1808.

◊◊◊ 27 Ramazân 1223 = 16 Kasım 1808 Çarşamba.

Keşî zi-çûn ü çerâ dem hemî ne-yâred zed

*Ki nakş-bend-i havâdis verây-ı çûn ü çerâstî**

sadme-i sâ'ika-i nâgeh-zuhûr-i kazâ, ya'nî **beyt:**

Çünân âteş-i fitne bâlâ girift

*Ke-zân şu'le der-çarh-ı vâlâ girift***

nâ'iresince şerâre-pâş-i küre-i küre-i arz u semâ olan âteşin fitne-i Bektâşiyeye ve Mustafa Paşa şereriyle Bâb-ı 'âlî muhterik ve mecelle-i mersûme dahi, **[mısrâ]'**:

*Çûn be-hîzem âteş üfted huşk ü ter mî-sûhte****

sirâyetiyle esâs (اثاث) ü resâs-i sûhteye mu'îd-âsâ muzâff ve mültehak olup, pes ez-ân-gâh çend mâh galeyân-ı gâ'ile-i âşûb u ihtilâl, nâ-pezirây-ı sükûn ve infisâl-i dil-i 'âşık-ı gam-dîde gibi dem-be-dem cûşân ve dîde-i dil-dâde-i hicrân-keşide-misâl lahza lahza hurûşân olarak güzârende-i eyyâm u şuhûr ve kâffe-i erbâb-ı şu'ûr, müstağrak-ı durdûr-i hayret-i dûran-dûr olup, rûz-i rus-tahîzden nişân olan ol hengâm-ı hengâme-feşân-ı dehşet-iktirânda mâ-şâ'allâhu'l-kaviyy cenâb-ı zıll-i İlâhî ve Halîfe-i Nebevî lâ zâlê mü'eyyeden *bi't-te'yîdi'l-ma'nevî** hazretleri, mâye-i hamîr-i zât ve sirişt-ı tynet-i şecâ'at-âyâtı muktezâsınca "*el-Cebelü'l-kâsîfu lâ-yüzahzihuhu'l-'avâsîfu***" se-bâtiyle ibrâz-ı pây-merdî-i celâdet ü sarâmet ve **beyt:**

'Ârifân-râ dil-i kavî kereded zi-mevc-i hâdisât

*Bahr ez-bâd-ı muhâlif sâhib-i cevşen şevd*6*

kuvvetiyle izhâr-ı dest-yârî-i kerâmet eyleyerek bi-hamdihî Te'âlâ şikâk, vi-fâka muhavvel ve hılâf, ittifâka mübeddel olup, ol mevcen-mevc olan bahr-ı

* کسی زچون و چرا دم همی نیارد زد * که نقشبند حوادث و رای چون و چراست = Hiç kimse nasıl ve niçin diye bir an ağzını açamaz, çünkü olayların şekil bağlaması, nasıl ve niçinin dışındadır" anlamına gelen bu cümleler Enverî'nin kasidelerinden birinde geçen şiirlerindedir; bk. bk. Enverî, *Divân-ı Enverî*, thk. Muhammed Takî, Tahran 1337/1959, II,41.

** چنان آتش فتنه بالا گرفت * کران شعله در چرخ والا گرفت = Fitne ateşi öyle yükseldi ki alevî bütün gökyüzünü kapladı" anlamına gelen Farsça bir beyittir.

*** چون بهیزم آتش افتد خشک و ترمی سوخته = Oduna ateş düştüğü zaman kuru da yaş da yanar" anlamına gelen Farsça bir mısradır.

*4 لا زال مؤیداً بالتأييد المعنوی = (Allah'ın) mânevî desteğiyle desteklenmiş olarak devâm etsin" anlamına gelen Arapça bir duâdır.

*5 = Öyle ahım şâhım bir dağ olmasa da rüzgar onu yerinden oynatamaz" anlamına gelen Arapça özlü sözlerdendir.

*6 = عارفانرا دل قوی کردد ز موج حادثات * بحر از باد مخالف صاحب جوشن شود = Denizler ters esen rüzgarlara karşı zırh sahibi oldukları gibi, olayların dalgaları da âriflerin gönüllerini güçlendirir" anlamına gelen Farsça bir beyittir.

cûşan-cûş-i fiten ve şûriş-i ârâmîde-i sükûn ve âyîne-i [Ü 18a] devrânda, çehre-i sabâhat-behre-i âsâyiş rû-nümûn olmağla, herkese meşâgıl-i mensiyye hâtîr-güzâr ve şevk u hâhişle bi'l-cümle mesâlih-i nefsiyyesine şurû' u ibtidâr eylediklerine murâdif, Bende-i hâlisu'l-cenân ahlâs-ı dâ'iyân-i Devlet-i ebed-bünyân dahi rakam-zede-i kilik-i takrîr olduğu üzere güsiste-pezir olan evtâr-ı müselsele-i ahbâr-ı âtiyeyi ser-rişte-i rivâyât-i mâziyyeye rabt, ya'nî firdevs-mekân, mazhar-ı na'îm-i cinân Sultân Selîm Hân '*aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân*'* hazretlerinin tâmmе-i (طامه) tâmmе olan hengâm-ı inhilâ' ve hil'at-i girân-kıymet-i saltanatın vücûd-i bihbûd-i Şâhâne'lerinden insilâb ve intizâ'larından berü ser-ber-âverde-i 'âlem-i kevn ü fesâd ve nev-be-nev mekmen-i hafâdan çehre-nümây-ı dehr-i kühne-bünyâd olan levâyih-ı vâkî'ât ve sevânih-i hâdisâtı keşîde-i musattar-ı zabt eylemek bâbında taraf-ı evzahu'sşeref-i hazret-i Cihân-bânî'den müceddeden me'mûr ve lâzimü'l-kayd olan mevâdd-ı vekâyi' bi'l-cümle cânib-i Bâb-ı 'âlî'den pey-der-pey savb-ı 'âcizâneme i'tâ olunmak zımnında irâde-i me'âlî-ifâde-i Şehinşâhî şerefyâfte-i sudûr olmağla, hasbe'l-emri'l-'âlî nüsha-i muhterikanın der-dest olan müsveddât-ı mürettebesini müceddeden tebyîza mübâderet ve ilâ-hâze'l-ân ser-zede-i vukû' olan mevâdd-ı mülkiyye ve dîvâniyyeyi tezyîl ile telef ü ziyâ'dan himâyet olundu; *ve minallâhi't-tevfik ve't-teysîri inehû ni'me'l-Mevlâ ve ni'me'n-nasîr***.

BAKIYYE-İ SÂL-İ HEJDEHUM

Zikr-i maktûlî-i 'Ali Paşa ve tevcîh-i Eyâlet-i Mısır be-Cezzâr Ahmed Paşa ve fevt-i û ve tevcîh-i eyâlet-i mezbûre be-Hûrşîd Ahmed Paşa [Ü 18b]

Mısır Vâlîsi olan Vezîr 'Ali Paşa İskenderiyye'ye vardıkda, ba'de'l-feth meşîme-i Ümmü'd-dünyâ'dan tev'emân olarak galat-ı tabî'at meşâbesinde mütevellid ve fesâd-ı mütecessid olan ümerâ' ve Arnabûd tâ'ifelerinden 'îbâret fi'e-i mütegalibenin ahad-i tarafeynini i'mâl-i re'y-i rezîn ve ifrâğ-ı hüsn-i tedbîr-i dil-nişîn ile kendi tarafına müncezib ve ol takrîble şıkk-ı âharın def' u izâlesine müte'ehhib olmak lâzime-i revîş-i kâr-âgâhî vü revîyyet iken, müşârun ileyh fi zâtihî ol makûle umûrun eri ve ol meydânın dilâveri olmadığı hasebiyle, "*Temîmiyyün merreten ve Kaysiyyün uhrâ*"*** televvünüyle

* عليه الرحمة والغفران = Allah'ın rahmet ve mağfireti onun üzerine olsun" anlamına gelen Arapça duâdır.

** و من الله التوفيق و التيسير انه نعم المولى و نعم النصير = Başarı ve kolaylaştırma Allah'tandır. O ne güzel Mevlâ ve ne güzel yardımcıdır" anlamına gelen Arapça bir ifâdedir.

*** تميمي مرة و قيسی اخرى = Bir defasında Temîmî, öbüründe Kaysî" anlamına gelen ve ikircikli davrananlar hakkında kullanılan Arapça bir deyimdir.

gâh ümerâ' dedikleri bed-tıynetâna ve gâh sergerde-i Arnabûdân'a izhâr-ı meyl ü rûkûn ve bu mu'âmele-i şu'bede-nümûn, tarafeyne bâ'is-i vesvese-i derûn olmuşıdı.

Cânib-i Hicâz'ın ihtilâli sebebiyle ol taraf-ı evzahuş-şerefin tesviye-i umûru, cânib-i Mısır'a tevakkuf edüp, bu mülâbese ile ümerânın hasbe'l-vakt cünha ve tebe'âtlarından igmâz ve tenkîl ve mücâzâtlarından i'râz ile 'afv-i kusûr ve ba'zı şurût in'ikâdiyle kutr-i mezkûrdan def'-i gâ'ile-i şerr u şûr kılınmak tedbîri, kulûb-i evliyây-ı umûra hutûr eylemekden nâşî, güzâreş-pezîr olduğu üzere mâdde-i 'afv ü igmâz taraf-ı Devlet-i ebed-bünyân'dan cânib-i müşârun ileyhe i'lâm ü i'lân ve hıfz-ı nüfûzu zımında maslahat-ı merkûme yed ve ma'rifet-i müşîrânesiyle nizâm-pezîr olmak istihsân olunup, ol bâbda iktizâ eden emr-i 'âlî tarafına irsâl ve etrâfiyle tavsiye ve ta'lîmâtı ikmâl olundu ise de, ümerânın sû'-i niyyet [Ü 19a] ve hubs-i serîretlerine vukûfla irâde-i Devlet-i 'aliyye'ye irâ'et-i rûy-i inkıyâd eylemeyeceklerini ictihâd ve kuvvet-i kâhire-i Saltanat ile Mısır'a duhûl 'azîmetini pîş-nihâd eylemek maglatasıyla imrâr-ı zemân ve bu dakîka, ümerâ'-i Arnabûd tâ'ifesi-nin mahsûsları olmağla, te'kîd-i hadşe vü halecân eylediğinden nâşî, miyânel-erinde rusûl ve resâ'il tevârüd eyleyerek, tarafeyn zâhir-i hâlde yek-dîğerden kesb-i emniyyet ü itmînân ve iki taraf has-pâre-i hikd ü kînelerini endâhte-i zîr-i pelâs-i kitmân eyleyüp, müşârun ileyh ise ittifâk-ı merkûmdan gâfil ve bâzîçe-i şu'bede-bâz-ı felekden zâhil debdebe-i vezîrâne ve kevkebe-i dilîrâne ile İskenderiyye'den kıyâm u rihlet ve lâ-ubâliyâne Mısır'a doğru tahrîk-i râyet-i 'azîmet eylemişıdı. Dâ'iresinde olan kesret ü cem'iyet, eşkıyâ tarafına bâ'is-i dehşet ve setîr-i zamîr-i habâset-semîrleri olan fesâd ü mel'anetin icrâsına rû-pûş-i mûmâna'at olacağı tasavvuruyla ba'zı behâne îrâd ü inbâ ve tefrîk-ı asker ile sebûkbârâne Mısır'a duhûlünü 'arz u inhâ eylemeleriyle, muzâyaka-i mekân ve 'adem-i müsâ'ade-i vakt ü zemân iktizâsıyla nâ-çâr irâde ve iltimâslarına mûmâşâta karâr verüp, askerini terk ü ihlâ ve muhtasarı dâ'ire ile iktifâ eylediğine müte'âkıb, vetîre-i zebîre üzere tarafeyne irsâl-i mekâtîb-i mütehâlifetü'l-esâlîbin mefhûmât-ı hud'a-âyâtını îmâ birle cihet-i emniyyetleri mesdûd ve sekîne-i sîne-i pür-kîneleri mefkûd olmağla, Devlet-i 'aliyye'den Mısır-ı Kâhire'ye âhar bir Vâlî tevcîh ü irsâl buyurulmak istid'âsında olacaklarını ifâde ile [Ü 19b] havâss u etbâ', ya'nî cem'-i killet-i eşyâ'yle Gazze semtine teveccüh eylemesini, âverde-i zebân-ı pür-mekr u hidâ' eylediler. Müşârun ileyh za'f-ı re'y (ل) ve feyâlet-i tedbîri sebebi ile iki fırkanın birini tarafına cezb ü teshîr ve ol vechile maslahat-ı musamme-mesini tehvîn ü teysîre muvaffak olamayup, temhîd eylediği kazâyây-ı 'akî-metü'l-intâc firkateyni ittihâd ü muvâfakate muhtâc eylediğini tahkîk u îkân ve üzerine havâle kılınan cellâdân-ı bî-emân ile Gazze cânibine eşk-rîz-i nedâ-

met-i bî-pâyân olarak ‘atf-ı ‘inân eyledi. Bilbîs Kazâsı'na vürûdunda zikr olunan havene-i Fir‘avniyân, ta‘lîm-i ümerâ’-i bed-peymânla müşârun ileyhi küşte-i şemşîr-i gadr u hayf ve ma‘iyyetinde bulunan bî-günâhâmı dahi bi'l-cümle güzârende-i kantara-i seyf eylediler; *fe- ‘alallâhi'l-intikâm* *.

Bu haber-i pür-vahşet resîde-i sâmi‘a-i devlet oldukda, Vezîr-i celâdet-semîr Cezzâr Ahmed Paşa hazretlerine Tevliyet-i Mısır'ın tevcihi, müstasveb-i meşîr u müsteşîr ve hatt-ı hümâyûnla müveşşah emr-i ‘âlî-şân tarafına ta‘cîl ü tesyîr olunup, nizâm-ı memleket dahi süpürde-i ‘uhde-i hamiyetleri kılındı. Müşârun ileyh ol hılâlde marîz u bîmâr ve âmâde-i terk-i kâr u bâr oldu ğu bi'l-ihbâr bedîdâr olup, erkân-ı devlet bu hâletden müte’essir ve zuhûrât-ı şü‘ûn-i gaybiyyeye muntazır oldular. [Mısırâ]‘:

*Bîrûn zi-kifâyet-i tû kâr-i diğêr-est***

lâyhasınca cenâb-ı Rabb-i celîl bu ‘ukde-i müşkileyi nâhun-i ‘inâyetle tahlîl ve re‘y ü tedbîrde ‘acz-âver-i hayret olan vükelây-ı saltanatı efkâr-i dil-fikârdan tahlîsle bu hatb-ı cesîmi teshîl eylemi şdir.

Sûreti budur ki, ‘Ali Paşa'nın [Ü 20a] vak‘a-i hâ’ilesinde tâ’ife-i Arna-bûd'un ‘ilm ü medhali olmadığından başka, bir vezîr-i ‘âlî-şânın def‘iyle iktifâ eylemeyüp, dâ’iresiyle istisâli kendülere gâyet girân ve nefsü'l-emr eşedd-i bagy ü tuğyân olduğundan fazla, tâ’ife-i merkûmenin Rumeli cânibinde ‘alâka-i külliyyeleri olmakdan nâşî, vukû‘ bulan keyfiyyet-i mühişe-i mer-sûmede iştirâk ma‘nâsı ezhâna mütebâdir ve kendi nefislerine ve hîşân ü te-bârlarına mu‘âhaze ve kahr-ı Saltanat-ı seniyye derkâr olacağından müsteşîr olmalarıyla, vesvese vü endîşeleri refte refte resîde-i hadd-i ‘inâyet ve bu mâddeden tebriye-i zimmet ve tebe‘ât-i sâbıklarını ilgâya ilkây-ı ‘azîmet ile Devlet-i ‘aliyye’ye bir hıdmet eylemek tasavvuru, miyânelerinde hufyeten karâr-gîr-i temşiyet olup, ‘ale'l-gafle ümerây-ı Mısır üzere hücum ve ol kavm-i müstahikku'l-levmi dâne-i tûfeng ü tîr ile mercûm eylediler. Ümerâ’ ve hevâdârları her ne kadar bîrûn-i hîta-i şümâr ise de bir sâ‘at mikdârı hareket-i mezbûha ile mukâvemete ibtidâr ve tehaffuz-ı nefis dâ‘iyesiyle âğâz-i kârzâr eyleyüp, ‘âkıbetü'l-emr sûret-i sebâtları vehn ü tezelzüle münkalib ve esve-i hâlde seg be-sahrâ deştine hârib ve hengâm-ı iltihâmda vâfir ‘avene ve hevâdârları küşte-i seyf-i bâtir ve bu cihetle haklarında intikâm-ı İlâhî zâhir oldu. Vukû‘ bulan keyfiyyâtı fi'l-hâl İskenderiyye Muhâfızı Hürşîd Paşa tarafına i‘lâm ü inhâ ve ‘uhûd-i ekîde ile ba‘de’t-tevsîk ber-vech-i isti‘câl Mısır'a kudûmlerini niyâz ü istircâ eylediler. Paşa-yı [Ü 20b] mûmâ ileyhın ‘an-asl Arnabûd sergerdeleriyle pes-perde-i hafâdan muhâbere ve dûr-şinîd-i

* *فعلى الله الانتقام* = Allah kimsenin âhını yerde bırakmaz” anlamına gelen Arapça bir deyiştir.

** *بيرون زكفايت تو كار دكر است* = Bu senin becerebileceğin işlerden değildir” anlamına gelen Farsça bir deyiştir.

vesâyet-i nihâniyle muhâvereleri olup, miyânelerinde bi'd-defe'ât sebk-ı yemîn ile yek-diğerden emîn olmağla, der-sâ'at Mısır'a teveccüh ü 'azîmet ve lede'l-vüsûl serân-ı leşker belki 'umûmen asker istikbâline sür'at ile Mısır'a idhâl ve zimâm-ı hall ve 'akd-i umûr-i memleketi keff-i kifâyetine teslimle Devlet-i 'aliyye'ye tebyîn-i serîre-i hâl ve Paşa-yı mûmâ ileyhi Tevliyet-i Mısır'a her vechile şâyân gördüklerini mutazammın 'arz u mahzar irsâl eylediler.

Ümerânın bakıyyetü's-süyûfları kahran firâr ve Sa'îd tarafına cerâd-vâr intişârları ve Arnabûdlar'ın tebriye-i zimmetle civân-merdâne izhâr ettikleri hıdmet-i behiyye, teshîlât-ı İlâhiyye kabîlinden olup, bast ettikleri a'zâr hüsn-i kabûle makrûn ve niyâzları şâyeste-i müsâ'ade-i hümâyûn olup, Mısır-ı Kâhire, rütbe-i vâlây-ı Vezâret'le Paşa-yı mûmâ ileyhe tevcîh ve bu vechile kadr u şânı tenvîh olunup, Vâlî-i sâbık Husrev Paşa hazretleri hakkında dahi ol tarafdandır istirhâm ve dâ'iresini tanzîm eylemek için Mısır Hazînesi'nden elli kîse in'âm olunup, Rodos Adası'na doğru tesyîr ve ibkây-ı Vezâret'le bir mansıb ihsân olunması niyâz ve tahrîr olunmuş idi. Fi'l-hakîka Vezîr-i müşârun ileyh felâket-zede ve ma'zûr ve ümerây-ı şekâvet-semîrin sademât-ı cevri u tahkîrleri ile zücâc-ı hâtırını meksûr olduğundan, mahall-i merhamet ve sezâvâr-ı 'inâyet olmağla, 'avâtîf-ı 'aliyye-i Mülûkâne'den Vezâret'i ibkâ [Ü 21a] ve Diyârbekir Eyâleti'yle necm-i tîre-i ikbâli pür-zıyâ kılındı.

Müteveffâ 'Ali Paşa Tûnus Memleketi'nde kâr-fermâ iken, iddi'ây-ı 'aklı ü şu'ûr ile Tûnus halkını bî-huzûr edüp, 'âkıbet miyânelerine münâfese ve ihtilâl târî ve tel-hâbe-i şûriş ü fiten cârî olmağla, gelanterân-ı memleket istisâline kâsd ü niyyet ve bu dakîkaya vukûf ile cânib-i Mısır'a firâr u 'azîmet edüp, mecbûl olduğu fitne vü fesâd muktezâsı, Ümmü'd-dünyâ'yı âverde-i dest-i tasarruf eylemek lâzım gelse idi, sadr-ni şîn-i suffe-i istibdâd ve Devlet-i 'aliyye'ye gerden-pîç-i itâ'at ü inkıyâd olmak cibilletine ve hareketine nazaran ihtimâlât-ı 'akliyyeden olmağla, gezlik-i kazâ ile sahîfe-i cihândan nâm-ı hayâtı mahkûk olmak fevâ'id-i devletden ma'dûd olduğu, vâreste-i zunûn u şukûkdür. Gerçi Milket-i Mısır ol hılâl-i pür-ihtilâlde bir Vezîr-i dilîre muhtâc olup, lâkin müşârun ileyh 'Ali Paşa ma'lûmü'l-mişvâr ve fitne-kârlığından nâşî, belde-i mezbûreden matrûden reh-girây-ı gürîz olduğu, vükelây-ı devlet 'indinde bedîdâr olmağla, **kıt'a:**

Ne-dihed hûşmend-i rûşen-rây

Be-furû-mâye kârhây-ı hatîr

Bûriyâ bâfeğerçi bâfendest

*Ne-berendeş be-kâr-gâh-ı harîr**

* نهد هوشمند روشن رای * بفرومایه کارهای خطیر
= Akıllı ve aydın görüşlü, mayası bozuk
= بوریا باف اگرچه بافنده ست * نبردش بکارگاه حریر
olana önemli işleri vermez. Hasır dokuyan da gerçi dokuyucudur, fakat onu ipek tezgahına

vetîresince ol makûle rüşd ü sedâd ve ehliyyet ü isti'dâdı nâ-bûd, husûsan bi't-tab' muharrik ve meş'ûfun bi'l-fesâd olduğu bi't-tecribe mahsûs ve meşhûd olan yâdigârı, emânet-i kübrâ olan rûtbe-i vâlây-ı Vezâret'den başka, güzide-i emsâr u aktân ve ser-ceride-i mu'zamât-ı memâlik ü büldân olup, “*İyâletü'l-Mısri ta'dilü'l-Hilâfete**” [Ü 21b] fıkrası, nakş-ı kitâbe-i dervâze-i kadr u menzileti olan Milket-i Mısr-ı nâdiretü'l-'asra, böyle hengâm-ı fetret-irtisâmı Vâlî ta'yîn eylemek mukaddime-i nâ-matbû'ası, ol gûne nefîce-i nâ-behîceyi müntic ve “*el-Fâsidü yed'û ile'l-fâsidi***” dâ'iyesince elbette tarîk-ı te-behkârîye müntehic olacağı, vâreste-i kayd-ı tezkâr u tebyîndir. İşte bu resme emânâtı nâ-ehillere taklîd ve sipârîşle memâlik, kabzadan bîrûn ve ahvâl-i 'âlem dîğer-gûn olmak derkâdır.

VEKÂYİ'-İ SENET-İ TİS'A 'AŞERETE ve Mİ'ETEYN ve ELF

'Azl ü nasb-ı Sadr-ı Anadolu

Sadr-ı Anadolu ile bedr-i kadri mütelâli olan Vâlîde Kethudâsı-zâde Mehmed Sâdık Efendi, inkızây-ı müddet-i 'örfiyye ile ma'zûl ve yerine ol râddede kıdem-i tarîk iktisâb eden İshak Efendi-zâde 'Atâ'ullah Efendi gurre-i muharremde[◊] mevsûl oldu.

Ref'-i Vezâret-i Vâlî-i Sivas

Eyâlet-i mezbûreye Vâlî olan Vezîr Mehmed Paşa'nın dâ'iresinde kesret ve fi-zâtihi mübtelây-ı serf ü sefâhet olduğundan nâşî, mesârîfî merâtib-i a'dâd-âsâ müterakkî-i derece-i efzâyiş ü vefret olduğuna binâ'en, zahm-ı nâsûr-i dehen-güşâde gibi dervâze-i zulm ü bî-dâdı bâz ve emvâl-i nâsa dest-i te'addîyi dirâz eylemekle, Sivas ehâlîsi müşârun ileyhi istiskâl ve fart-ı mezâlim ve musâderâtından bess-i şekvâ ile Der-i devlet-intimâya 'arz-ı hâl eylemeleriyle, sehm-i şikâyetleri kârger-i hedef-i sem'-i Saltanat ve hakkında âteş-i hışm u gazab-ı Şâhâne şu'le-hîz-i satvet olmağla, defter-i Vezâret'den kaydı terkîn ve bi-tarîkı'n-nefy Tokad Kal'asında îvâ vü temkîn olunmak

götüremezler” anlamına gelen bu cümleler, Sa'dî'nin *Gülistân*'ında geçen Farsça bir kıtadır; bk. Şeyh Sâdî-î Şîrazî, *Bostan ve Gülistan*, trc. Kilisli Rifat Bilge, 12. Baskı, İstanbul 1980, s.483.

* *أَيُّ الْمَصْرِ تُعَدُّ الْخِلَافَةُ* = Mısır'a Vâlî olmak, Hilâfet'e denktir” anlamına gelen Arapça bu cümle, îhmâl edilebilir bir değişiklikle 'Amr b. 'Âs'ın söylediği bir söz olarak nakledilmektedir; bk. meselâ Ahmed b. 'Alî el-Kalkaşandı, *Subhu'l-A'sâ fi Sinâ'ati'l-İnşâ*, şerh ve thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn, Beyrût 1988, III,306.

** *أَلْفَاسِدٌ يَدْعُوا لِي الْفَاسِدِ* = Yanlış, yanlış davet eder” anlamına gelen Arapça özlü sözlerdendir.

◊ 1 Muharrem 1219 = 12 Nisan 1804 Perşembe.

bâbında şeref-yâfte-i sudûr olan hatt-ı hümâyûn [Ü 22a] mücebince fermân-ı ‘âlî ısdâr ve Mübâşir yediyle ba’s ü tesyâr olunup, bu peyâm-ı hâ’il gûş-i müşârun ileyhe vâsıl olduğu hengâm, emr-i ‘âlî-şâna irâ’et-i rûy-i imtisâl ü istislâmla me’mûr olduğu mahalle zâmile-bend-i i’tizâm ve muntazır-ı ‘afv-ı Şehin-şâh-ı enâm oldu.

Tevcîh-i Emâret-i Hâcc ve Eyâlet-i Saydâ ve Haleb

Bâlâda beyân olunduğu vech üzere Vezîr Cezzâr Ahmed Paşa ‘uh-desinde olan Şâm ve Trablus eyâletleri intizâ‘ olunup, Haleb Vâlisi Nâblûsî Vezîr İbrahim Paşa’ya tevcîh ve münhall olan Haleb Eyâleti’yle müşârun ileyhin mahdûmu Mehmed Bey’in kadr u i’tibârı, bâ-rütbe-i Vezâret terfî‘ u tenvîh olunmuşdur. Müşârun ileyhin emânet-i kübrâ olan rütbe-i vâlây-ı Vezâret’e istihkâkına ‘illet, mahzâ kesret-i sâ mân ü serveti olup, âhar gûne cihet-i liyâkati ma’dûm ve ‘âmî ve nâdân ve sefele-nijad gaşûm ve bî-emânlığınan gayri etvâr-ı hasenesi nâ-ma’lûm iken, bundan mukaddemce Vezâret’le Haleb’e Vâlî, belki Haccâc-ı zâlim gibi ol diyâr ehâlisine müstevlî eylemekle, dem-be-dem emti’a-i zer-dûz ve akmişe-i bâsıra-fürûz celbine medâr ve fukarây-ı Şehbâ’yı pür-‘acz ü inkisâr eylemişler idi. Bu def’a dahi kendüyi Milket-i Şâm’a ve pederinden beş beter zâlim ve hod-bîn ve mütekbir ve harîs ve mütekbir olan mahdûmlarını Haleb-i Şehbâ’ya teslît birle, ehâlî yeni başdan giriftâr-ı dü-şâha-i mihnet-i bî-gerân ve lisân-ı hâlîle, [mısrâ]’:

*Kedû üftâd bâdincân ber-âmed**

meselini gûyân oldular. Kendilerin ve müstevlî olduğu beldeteyn-i merkümeteynin ahvâlî neye müncer olduğu, sene-i âtiye [Ü 22b] havâdisi zeylinde mer-sûm ve mutâla’a edenlere ma’lûm olur. Ol hılâl-i pür-ihtilâlde Cezzâr Paşa hazretlerinin muharremü'l-harâm evâhırında[◊] milket-i bekâya irtihâlî haberi sâmi’a-i devlete vâsıl ve hayâtında üzerinden Şâm Eyâleti’nin insirâfından melhûz-ı vukû‘ olan mahzûrât endişesi, kulûb-i erkân-ı devletden müntefî vü zâ’il oldu.

Terceme-i merhûm Cezzâr Ahmed Paşa

Vâsıf Efendi merhûmun beyânı üzere müşârun ileyhin maskat-ı re’s ve ta’yîn-i nesebi husûslarında ihtilâf vâki‘ olup, ba’zılar Vidin ve yâhûd Niş kurâsının birinden neş’et eylediğini tahkîk ve Bosna diyârından ser-nümây-ı vücûd olduğuna zâhib olanları ba’zı ehl-i vukûf tasdik edüp, bir müddet

* كدو افتاد بادنجان بر آمد = Kabak gitti, patlıcan geldi” gibi bir anlama gelen ve olumsuzlukların sürdüğünü ifade için söylenen Farsça bir mısradır.

◊ 21-30 Muharrem 1219 = 2-11 Mayıs 1804.

Edirne ve Tekfûrdağı semtlerinde dâne-çîn-i rızk-ı maksûm ve giderek Hakîmbaşı-zâde ‘Ali Paşa merhûma intisâbla reh-peymây-ı hitta-i Rûm olmuşıdi. Tab‘ında hubb-i câh ve isti‘lây-ı menzilet cây-gîr ve bu maksadın esbâb-ı husûlünü leyl ü nehâr semîr-i zamîr edüp, ‘âkıbet Vezîr-i müşârun ileyhin dâ’iresinden münfekk ve Mısır’a varup, kurâza-i tâlî‘ini sûde-i mihakk ve töre-i Mısriyân üzere meşk-ı zerk-ı sinân ve âzmâyış-i darb-ı tîğ-ı berrân edüp, müddet-i kalîlede fetk-i batşdan nâşî olan lakab-ı Cezzâr ile ittisâf ve giderek min-ihde'l-küşşâf olmuşıdi. ‘Âdet-i hâk-i Mısır üzere ümerâdan müstenedî olan şahs-ı müte‘ayyen, mazhar-ı nekket ü idbâr ve sâhib-i terceme bu sebeble Mısır'da ikâmet edemeyüp, cânib-i Cezâyir'e ve andan taraf-ı Rûm'a firâr ve müteffisân-ı devletin ba‘zıları [Ü 23a] müşârun ileyhin kâbiliyyetini tezkâr ile seksan bir târîhinde[◊] Mîr-i mîrânlık rütbesine sezâvâr görölüp, seksan dokuzda^{◊◊} Rumeli Beylerbeyiliği ile refî‘u’ş-şân ve ‘Akkâ’da vâki‘ Zâhir ‘Ömer ma‘rekesinde yararlığı nümâyân olmağla, Cezâyirli Hasan Paşa muzâheretiyle sene-i merkûme zilhiccesinde^{◊◊◊} rütbe-i Vezâret’le kâmrân ve Saydâ Eyâleti ile müşârun ileyh bi’l-benân olmuşıdi. İki yüz beş muharreminde^{◊⁴} dimâğına hevây-ı Şâm su‘ûd ve bezl-i bûd ve ne-bûd ile nâ’il-i maksûd olup, iki yüz on üç recebinde^{◊⁵} ber-vech-i ilhâk Cerde Başbuğu nasb u ta‘yîn ve müte‘âkıben Mısır seferi zuhûr eylediğine binâ’en, Ser‘askerlik rütbe-i celîlesiyle câme-i i‘tibârî tezyîn olunup, iki yüz on sekiz senesi^{◊⁶} tekrâr Şâm Eyâleti’yle kâmkâr ve ‘azli hengâmında ‘âzim-i dâru’l-karâr oldu.

Müşârun ileyhin tab‘ı tünd ü tîz ve lakab-ı şâyi‘i gibi seffâk ve hûn-rîz, hakîkatde ‘âsî ve zâhirde mutî‘ ve sûretde devlet-mend ve sûretde vazî‘, mütelevvin ve miksâr ve mütekaşşif ve mihzâr, mürebbî-i erâzil ü enzâl, hodpesend ve giryetü’l-fi‘âl bir şahs-ı garîbü’l-ahvâl idi. Şiddet-i batş ve siyâset-i mufrita ile niçe sinîn ü sâl Dürzî Dağı’na müstevlî olup, ba‘zan Şâmât* ve sâ’ir eyâlâta dahi mutasarrif bulunduğundan, cem‘ u telef eylediği mâl-i mevfûr, nâ-güncây-i havsala-i erkâm u sutûr olup, ‘uhdesinde olan emvâl-i mukâta‘ât ve sâ’ir devlete verilegelan idrârâtı, nûk-i sinânla i‘tâ ve müstevfiyân ve kati derd ü gussaya mübtelâ ve ‘ale’l-husûs bu umûra ta‘yîn olunan mübâşirân-ı devleti, zehrâbe-i kahr-ı tecerru‘uyla [Ü 23b] ifnâ eylemek ‘âdet-i seyyi‘esinden idi. ‘Akkâ muhâsarasında li-emrîmmâ zuhûra gelan hıdmet ü metâneti bi’l-

◊ 1 Muharrem 1181 = 30 Mayıs 1767 Cumartesi.

◊◊ 1 Muharrem 1189 = 4 Mart 1775 Cumartesi.

◊◊◊ 1 Zilhicce 1189 = 23 Ocak 1776 Salı.

◊⁴ 1 Muharrem 1205 = 10 Eylül 1790 Cuma.

◊⁵ 1 Receb 1213 = 9 Aralık 1798 Pazar.

◊⁶ 1 Muharrem 1218 = 23 Nisan 1803 Cumartesi.

* Şâmlar anlamına gelen Şâmât kelimesiyle büyük şehirleri Filistin, Taberiyye, Dimaşk, Humus, Habîbü’n-Neccâr olan beş Şâm kastedilmektedir; bk. meselâ Ahmed b. Muhammed ‘Abdurabbih el-Endelüsî, *‘el-İkdu’l-Ferîd*, thk. ‘Abdulmecîd et-Terhîni, Beyrût 1404/1983, VII,279.

külliyeye mesâvîsini ifnâya vesîle olmuşken, Ordu-yi hümâyûn'a 'adem-i i'âneti ve Serdâr-ı ekrem ve Sadrîa'zam hazretlerine mu'ârazât-ı vâhiye ile muhâlefeti, def'a-i ûlâda vukû' bulan perîşânlığına 'illet-i müstakille olup, bu sebeble hıdmet-i sâbıkası lagv ve kulûb-i nâsda hâsıl olan mihr u mahabbeti mahv olmuşdi. Sadr-ı müşârun ileyhin husûl-i maslahat zımnında sâhib-i terceme olan i'tibârâtı ve sûret-i tenezzülde olan muhâtabâtı ber-fehvây-ı **[mısrâ]**':

*Ve in ente ekremte'l-le'îme temerredâ**

iştîdâd-ı gayz u hikdından gayri bir şey'i müfid olmayup, televvün-i sırf iktizâsıyla Mısır 'avdetinde telâfî-i mâ-fât semtine zehâb ve izhâr-ı furûtenî ve nedâmet eylemesi, hayret-bahş-ı ulu'l-elbâb olup, müddet-i hayâtında bî-cürm ü günâh niçe bin kimesnenin mekân ü me'vâlarını seyf-i gadr ile hâk-i siyâh eylediğinden fazla, ba'zı hâtıra-i za'îfe ile hareminde mevcûd nisâ ve etfâlin hûn-i nâ-haklarını sûret-i katl-i 'âmda ihrâk ve vâfir 'abîd ve memâlikin harmen-i hayâtlarını şu'le-i şemşîr-i zulmlle ihrâk eylediği meşhûr-i âfâkdır. Şöyle ki bu bâbda müşârun ileyhden isrâf-i katl ve sefk-i dimâ, âyîn-i Mogol'u insâ eyledi.

Bekây-ı nev' ve terâdüf-i şahs, irâde-i ezeliyye-i Rabbâniyye olup, müşârun ileyhin bu derecelerde rızây-ı Hakk'a mugâyir olan etvârı, 'akl u şu'ûruna îrâs-i halel ve bu takrîb hilye-i hüsn-i zandan mu'attal olarak umûr-i kâ'inâtı, sù'-i gümân ile mu'allel eyledi. [Ü 24a] Müşârun ileyh hâlûmeye mâlik ve fenn-i cifrden istihrâc-ı mechûlâta mütehâlik olup, fâl-i tıyere misillü teveccüh ve tahmîne musâdefe eden ahvâlini halkın ba'zısı kerâmetine ve ba'zısı 'ulûm-i cüz'iyede kemâl-i mehâretine ve erbâb-ı kulûb, kuvvet-i istidrâciyyeden münba'is etvâra haml ederler idi. Cûd u 'atâsı dahi erbâb-ı istihkâka mebzûl olmayup, huzûruna cihet-i isticdâ ile duhûl edenlerin ba'zısı haddinden ziyâde nâ'il-i cûd ve ba'zısı dâne-i tûfeng ve nûk-i tîğle 'âlem-i hestîden nâ-bûd edüp, vukû' bulan keyfiyyet, bu iki tâ'ifenin cebninde menkûş olduğu yâd ve i'tikâd-ı ceheleyi ifsâd eder idi. Sinn-i 'ömrü mâ-beyn-i seb'în bir Vezîr-i vizr-âyîn idi.

İstitrâd

Bu mahalle gelince Vâsîf Efendi'nin hulâsa-i tahrîridir**. Fakîr der ki, müşârun ileyh Cezzâr Paşa fî-zâtihî âbiyyü'n-nefs, mütemenna' ve behâdır ve şehâmet-nihâd ve 'asîru'l-kıyâd ve Pâdişâh-ı 'âlem-penâhın evâmir ve teklîfâtından mâ'adâ ricâl ü erkânın ve anlar ile hem-dest-i muvâfakat olan

* *وَأَنْتَ أَكْرَمْتَ اللَّيْمَ تَمَرَّدًا* = Alçağa ikrâmda bulunursan kendini bir şey zanneder" anlamına gelen bu cümlenin meşhûr Arap şâirlerinden Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî'nin şiirlerinden biri olarak gösterildiği yer için bk. meselâ el-Meydânî, *Mecma'u'l-Emsâl*, I,14

** Gerçekten "**Terceme** idi" arasındaki bilgiler ihmâl edilebilir değişikliklerle Vâsîf'tan alınmıştır; bk. *Ahmed Vâsîf Efendi ve Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr*'ı, II,788-790.

sudûr-i mu'allâ-mekânın metâlib ve tahmilâtlarından ser-pîç-i imtisâl ü inkıyâd olduğundan başka, merkûmların gûyâ ki şer'-i şerîf ve kânûn-i münîfe 'adem-i ri'âyet ve zulm ü rişvet ve seref ü sefâhet ve taraf taraf Memâlik-i mahrûse'ye dest-i tetâvülü çınâr-âsâ dirâz ve dervâze-i cevri u sitem-i bî-en-dâzeyi bâz edüp, münkir-i âhîret sûretinde hareket ve havf-ı Hudâ ve endîşe-i rûz-i cezâ kat'â hâtîr-güzârları olmayup, veliyyü'l-emr zemânı dahi gûnâ-gûn nîreng ü füsûn ile meftûn u igfâl ve cümle-i etvâr u ahvâllerini [Ü 24b] töre-i Efrenc'e taklîd ile politika-yı Firengâne'yi düstûru'l-a'mâl, hulâsa envâ'-ı desîse ve şeytanet ve esnâf-ı mekr u mel'ânetle Devlet-i 'aliyye'ye ve Memâlik-i İslâmiyye'ye tegallüb ü istîlâ ile 'ibâdullâhın ciğerlerini hûn ve peyderpey tekâlif-i tâkat-fersâ tahmilâtıyla re'âyâ ve fukarâyı zâr u zebûn edüp ve sâ'ir gûne ef'âl-i rediyye ve a'mâl-i seyyi'eleri mürtekeblerdir" deyü taraflarına izhâr-ı bugz u 'adâvet, belki fırsat-yâb oldukda, cümlesini izâleye takrîr-i niyyet eylediği ma'lûmları olmağla, kendisi dahi merkûmlar 'indlerinde mebgûz ve mahkûd ve 'adem-i itâ'at isnâdiyle 'alâ zu'mihim devâhî-i devletden ma'dûd olmak mülâbesesiyle, müverrih-ı mezbûr dahi mersûmlara mûmâşât ve meydân-ı kadh u mezemmetde mücârât edüp, lâkin bâtıl-ı mutlak sûretinde ibrâz ve mecmû'a-i mesâvî olmak üzere zebân-ı izdirâyı dirâz eylemekle, hakk budur ki hâric-i hadd-i insâf ve girîve-gûr-i vâdî-i i'tisâf olmuştur. Zîrâ, beyt:

Lâ tenkiri'l-bâtîle fî zâtihî

*Fe-innehû ba'zu zuhûrâtihî**

fehvasınca bâtıl-ı mutlak sûretinde olan niçe şey' zımnında, 'ukûl-i beşeriyyenin münze'ic olduğu hezâr hikem-i hakka-i hafıyye mûnderic olup, mü'min ise fî zâtihî mahz-ı hak olmağla, ol resme mahall butlân-ı sırf olmayacağı derkâr ve husûsan hâfız-ı Kelâmullah ve mücevvid ve gazâ ve hacc-ı şerîfle müstes'id olmuş âdemi bu mertebe âlûde-i çirk-âb-ı mezemmet eylemek lâyıf ve meşreb-i insâfa muvâfık değildir. Müşârun ileyh her ne kadar ba'zı evsâf-ı mezkûre ile muttasıf ise de vücûdu dîn ü devlete lâzım ve ol makûle nâmdâr vüzerây-ı celâdet-şi'ârın [Ü 25a] bulunmaları, a'dâya karşı menâfi'-i 'azîmeyi müstelzim olduğu beyândan müstağnidir. Müşârun ileyhin cümle-i me'âsir u mefâhırındendir ki, evvelâ Zâhir 'Ömer mâddesi küllî dest-yârî-i ikdâm ü celâdetiyle mündefî' olduğdan sonra Saydâ Eyâleti 'uhdesine tevcih olunup, lâkin ol havâlî halkı ekserî milel-i muhtelif, husûsan Dürzî ve İsmâ'îlî ve Bâtınî ta'bîr olunan millet-i zâyige-i zâ'ife den 'ibâret şedîdüş-

* = لَا تَنْكِرِ الْبَاطِلَ فِي ذَاتِهِ * فَانَّهُ بَعْضُ ظُهُورَاتِهِ = Bâtılın kendi özünde varlığını yadırgama, çünkü o da Allah'ın isim ve sıfatlarının tecellilerinden biridir" anlamına gelen Arapça bu cümlemin İbnü'l-'Arabî'nin bir sözü olarak nakledildiği yer için bk. meselâ İbrâhîm b. 'Ömer b. Hasen er-Rubât b. 'Ali b. Ebîbekr el-Bikâ'î, *Masra'u't-Tasavvuf*, thk. 'Abdurrahmân el-Vekîl, Mekketü'l-mükerreme ts., s.235.

şekîme, ‘âsî ve fedâyî bir tâ’ife-i gayr-i hâ’ife olup, ekser mahall ü me’vâları sa‘b çengelîstân ve sarb kûhistân ve me‘âkıl-ı metîne ve kılâ‘-ı hasîne olmağla, müşârun ileyh leyl ü nehâr terk-i ârâm ü karâr edüp, tâ’ife-i mersûme ile taraf taraf savaş ve dem-be-dem ceng ü pürhâş ederek bilâhare cümlesine gâlib ve ol hittadan serkeş ve muta‘assıb makûlesini sâlib olmağın, kutri mezbûru müceddeden Memâlik-i mahrûse’ye idhâl ve sükkânını ser-fürû-bürde-i itâ‘at ü imtisâl edüp, beher sene emvâl-i mîriyyelerini istihsâl ve Hazîne-i ‘âmire’ye îsâl eyler idi. Sâniyen çend def‘a Emâret-i Hacc‘la hâ’iz-i ibtihâc olup, fi-zâtihî nâmdâr ve batş u savleti kulûb-i A‘râb‘da şu‘le-i cevvale gibi cilve-kâr olmağla, zîr-i nezâret ve kenef-i himâyetinde huccâc-ı kirâm, âsâyîş-i tâmm ile cânib-i Hicâz‘a i‘tizâm ve zehâb ü iyâblarında ser-i mü zarar u hasâret görmeyerek, mazhar-ı refâkat-i emn ü selâm olurlar idi. Sâlisen Efrenc tâ’ifesi Milket-i Mısır‘a müstevlî oldukdan sonra Şâmât ve sâ’ir vilâyât-i İslâmiyye’ye dahi istilâ eylemek sevдâsına düşüp, lâkin reh-güzârında müşârun ileyh tûd-i şâmih ve cebel-i râsih gibi [Ü 25b] pâyende olmağla, ibtidâ anı pîş-gâhından berkende eyledikde, vilâyât-i sâ’ire hâzır halvâ olduğu hüveydâ olduğundan, sergerdeleri olan Bonaparta dedikleri -ki hâlâ İmperator ‘unvâniyle hüküm-rân-ı Firengistân ve ne mertebe dilîr ve gâlib olduğu müstağnin ‘ani’l-beyândır- ma‘âzallâhi Te‘âlâ yetmiş binden mütecâviz âteş-eşşân, belki mahz-ı nâr-ı sûzân asker-i mecûsî-nişân ile müşârun ileyh-in makarrı olan ‘Akkâ Kal‘ası’na hecme-rîz ve kırk günden ezyed subh u şâm dakîka-i vâhide ârâm eylemeyüp, top u tüfengle âheng-i sitîz-i âteş-engîz edüp, mahsûr olan cünûd-i Muvahhidîn, cüyûş-i müşrikîne nisbet deryâdan katre mesâbesinde iken, müşârun ileyh-in sebâtı ve “*Harrızı’l-Mü’minîne ‘ale’l-kitâli**” fehvâsınca dem-be-dem terğib-i guzât ve tahrîz-ı kümâtı, husûsan harmen harmen sîm ü zeri meydâna döküp, dâmen dâmen asker-i İslâm’a bahş u in‘âmı ve sâ’ir gûne ihtimâmı mirveha-i nâ’ire-i gayret ve meclebe-i hamıyyet ü celâdet olup, taşradan küffâr havsala-i vüs‘ u istitâ‘atlerinde olan ikdâmı ifrâğ ve sarf-ı makdereti hadd-i nihâyete iblâğ eyleyüp, ‘âkıbet top ve darbzen sademâtiyle hisârın burc u bârûlarını vîrân ve hâkle yeksân eylemeleriyle, ervâh-ı habîse gibi bedenden içerüye dâhil olup, dilâverân-ı cânsipârânla, **beyt:**

Be-şemşîr-i Hindî der-âvîhtend

*Hemî z’âhen âteş fürû-rîhtend***

* حَرَضَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ = Müminleri savaşa teşvik et” anlamına gelen bu cümle Kur‘ân, el-Enfâl 8/65. âyetin baş taraflarında yer alan ufak bir kısımdır.

** بِشَمَشِيرِ هِنْدِي دَرِ اَوْيَخْتَنَد * هَمِي زَاهِنِ اَتَشِ فَرُو رِيخْتَنَد = Hint kılıçlarıyla birbirlerine giriştiler. Kılıçların çarpışmasından kıvılcıklar saçılıyordu” anlamına gelen Farsça bu cümleler Firdevsî’nin *Şeh-nâmesi*’nden alınmıştır; bk. Firdevsî, *Şâh-nâme*, thk. Derviş Perverde-i İrân, Tehrân 1966, II,489.

musâvelesiyle dest ü girîbân ve zed ü bürd ile keşân-be-keşân oldular. Müşârun ileyh ise kahremân-vâr elinde tîğ-i âbdâr her tarafa na‘ra-zen ve “*Elâ inne hizballâhi humu'l-gâlibûn**” mefhûm-i münîfini zümre-i Mü‘minîn'e (مومنينه) [Ü 26a] telkîn ü takrîr ve incâz-i va‘d ü nusrat zuhûrunu tebşîr ederek, kulûb-i şuc‘âna gayret-fiken ve bi-nefsihî kati vâfir kâfire lûle-i şemşîr-i bâtirden, “*Fe'l-yevme tüczevne ‘azâbe'l-hûni***” şerbet-i nâ-‘azbini izâka ve ol harâmîlerin dem-i nâ-muhteremlerini âb-ı helâl-âsâ irâka edüp, en-câm-ı kâr, [misrâ]‘:

*Ve lâha'n-nasru misle'l-berkı lem‘an****

lâyihası cânib-i İslâmîyân'da bedîdâr ve sülûsân mikdâr Efrenç-i bed-kirdâr kantara-i tîğden güzâr eyledikten sonra, bakıyyetü's-süyûfla sergerde-i mes-fûr-i âyibîn-i hâ'ibîn, hâsirîn-i (حاسرين) hâsirîn Mısır tarafına pey-siper-i idbâr ve tahfîf-i kâr u bâr için esnây-ı râhda toplarını defn ü ihfâ ve eskâllerini remy ü ilkâ eyleyerek rû-be-râh-ı firâr oldular. Hakkâ ki **beyt**:

*Tâ cihân resm-i dest-bürd nihâd
Dest-bürdü çünân-ne-dâred yâd[†]*

müfâdıncâ misli nâ-mesbûk bir kârzâr olup, melhame-i ‘uzmâ ve ma‘reke-i kübrâ itlâkına cesbân ve tahrîr eylediğimiz hulâsa ve icmâl olmağla, mufassal şeh-nâme tedvînine şâyândır.

Leşker-i küffâr ârâste vü pîrâste yetmiş binden efzûn ve sergerdeleri öyle bir kaviyyüt-tâli‘, cerî ve behâdır, dâhiye-i dehyâ mel‘ûn olup, derûn-i hisârda bulunan asker hemân beş bin kadar iken, mahzâ yârî-i hazret-i Bârî ve esbâb cihetiyle müşârun ileyhî Rüstem-vârî şecâ‘at ve sebât ü satvet izhârı ve bezl-i ‘atâyâ ve müheyyc-i ‘ırk-ı gayret ü ikdâm olacak istimâlet ü isti‘vâsı berekâtiyle bu resme şâhid-i feth u zafer, meclây-ı zuhûrda cilve-ger ve “*Kem min fi’etin kalîletin galebet fi’eten kesîreten^{††}*” sırrı, meşhûd-i ehl-i basar olmuştur. [Ü 26b]

* *إِلَّا أَنْ حَزَبَ اللَّهُ هُمُ الْغَالِبُونَ* = İyi bilin ki, üstün gelecek olanlar Allah'ın tarafını tutanlardır” anlamına gelen bu cümle *فَأَنْ حَزَبَ اللَّهُ هُمُ الْغَالِبُونَ* = Üstün gelecek olanlar şüphesiz Allah'ın tarafını tutanlardır” me‘âlindeki Kur‘ân, el-Mâ‘ide 5/56. âyetin sonundaki ve “*إِلَّا أَنْ حَزَبَ اللَّهُ هُمُ الْفَالِحُونَ* = İyi bilin ki, kurtuluşa erecekler de sadece Allah'ın tarafında olanlardır” meâlindeki Kur‘ân, el-Mücâdele 58/22. âyetinin sonundaki ufak bir kısmın bazı kelimelerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur.

** *فَالْيَوْمَ تُجْرُونَ عَذَابَ الْهُونِ* = Bugün alçaltıcı bir azap göreceksiniz” anlamına gelen bu cümle Kur‘ân, el-Ahkâf 46/20. âyetin ortalarında yer alan bir kısımdır.

*** *وَلَا حُجْرَ مِثْلَ الْبُرْقِ لَمُعًا* = Zafer şimşek gibi parlak olarak görüldü” anlamına gelen Arapça bir ifâdedir.

*4 *تا جهان رسم دستبرد نهاد* * *دستبردی چنان ندارد یاد* = Dünyada güç kanunu ortaya çıktığından beri böyle bir zafer dile gelmedi” anlamına gelen Farsça bir beyittir.

*5 *كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً* = Nice az sayıda bir birlik çok sayıda birliği yenmiştir” anlamındaki bu cümle Kur‘ân, el-Bakara 2/249. âyetin sonlarında yer alan ufak bir kısımdır.

Derûn-i kal'ada kat'â süvârî olmayup, eğer birkac bin süvârî mevcûd olaydı, fîrârî-i mesfûrları re'sen istisâl ve ferd-i vâhid reh-girây-ı semt-i rehâ olmayacağı vâreste-i kîl ü kâl idi. Ol hengâm-ı pür-hengâmede temâmî-i Memâlik-i mahrûse mütezazelil ve tûfân-ı havf u haşyetle kulûb-i nâs münze'ic olmak derecesine vâsil olup, herkes mânend-i kübek-i hîrâsân, tersân ü bîm ve endîşe-i bî-pâyân ile lertzân olup, ma'âzallâhi Te'âlâ leşker-i küffâr-ı düzahme'âb Cezzâr Paşa'ya zafer-yâb olalar idi, bi'l-cümle Şâmât ve 'Arabistân zarûrî teba'iyete berzede-i dâmân olmalarıyla, yek-'inân Konya'ya kadar seyl-i belâ gibi cereyân ve 'illet-i vebâ-sıfat Memâlik-i İslâmiyye'ye sereyân eyleyecekleri bî-rayb ü gümân idi. Lâkin cenâb-ı Rabb-i mecîd müşârun ileyhi pîşgâh-ı küffârda sedd-i sedîd eyleyüp, öyle bir sâhib-i hurûcluk dâ'iesiyle Asya ve Afrikâ ve Avrupa ülkelerine velvele-bahşâ olan eleddü'l-hısâm cesûr ve mîkdâmek-i savletini şikest ve livây-ı isti'lâsını pest eyledi. Ba'de-zemân imperatorluk derecesine su'ûd ve Françe ve İtalya Kırallığı sandalîsine ku'ûd edüp, Devlet-i 'aliyye ile mühâdene ve 'akd-i rişte-i muhâdene eyledikde, hasbe'r-resm elçisi gelüp Âsitâne-i sa'âdet'de karâr ve taraf-ı devletden dahi Hâlet Efendi sefir ba's ü tesyâr olunup, Efendi-i mûmâ ileyh Paris'de mukîm olduğu esnâda Cezzâr Paşa merhûmun haber-i vefâtı mesmû'-i İmperatorî oldukda, mûmâ ileyhi da'vet ve haber-i mezbûru hikâyet ve "Hakkâ ki şecâ'at ve celâdet ü şehâmet ve her cihetle Devlet-i [Ü 27a] 'aliyye'nin öyle bir vezîri yoktur" deyü fevtine sûretâ izhâr-ı tehassür-i bî-gâyât eylediği, mûmâ ileyhden menküldür. Cezîretü'l-'Arab'da ser-nümây-ı hurûc olan Vehhâbî dedikleri Hâricî, müşârun ileyh vefât eylemedikçe iş'âl-i nâ'ire-i tuğyân ve Haremeyn tarafına şerâre-feşân olmadığı, cümle 'indeinde zâhir u 'iyândır; *rahmetullâhi Te'âlâ 'aleyh*.*

İhrâc-ı mevâcib

İşbu muharremü'l-harâmın yirmi yedinci günü[◇] 'umûmen kapu kullarının müstehak oldukları bir kıst mevâcibi ihrâc ve Kubbe-altı'nda kabzına me'mûr olanların kîse-i emânetlerine idrâc olunup, yevm-i hamîs^{◇◇} Paşakapusu'nda ber-vech-i mu'tâd devr vâki' olup, zuhûr eden teşrîfât-ı Sultânî ile Sadriâ'zam hazretleri müstebşir u dilşâd oldu.

İhsân-ı pâyehây-ı 'ilmiyye

Anadolu Pâyesi olan 'Osmân Paşa-zâde 'İzzet Beyefendi hazretlerinin yine kevkeb-i zâyîçe-i bahtı dırahşan ve mazhar-ı i'zâz-ı Şehriyâr-ı zemân

* رحمة الله تعالى عليه = Yüce Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun" anlamına gelen Arapça duâdır.

◇ 27 Muharrem 1219 = 8 Mayıs 1804 Salı.

◇◇ 29 Muharrem 1219 = 10 Mayıs 1804 Perşembe.

olup, akrân ü emsâline tekaddüm ve muharremu'l-harâmın yirminci günü [◊] Rumeli Pâyesi'yle kesb-i esbâb-ı te'azzum eyledi. Ve İmâm-ı Evvel-i Sultânî olan Dervîş Efendi'nin kıdem-i tarîkı olmak haysiyyeti ile bu tafra-i nâgeh-zuhûrdan izhâr-ı te'essür ve hakkında 'inâyet ve merhamet-i Şâhâne erzân buyurulmak recâsıyla eşk-rîz-i te'effûf ü tehassür olma ğla, Ağa-yı Dârus-sa'âde vesâtatiyle niyâzı, karîn-i müsâ'ade-i hümâyûn ve müşârun ileyh dahi mukaddem târîhle Rumeli Pâyesi'ni ihrâz birle memnûn oldu. Ve yevm-i mezkûr -ki rikâb günü idi- Sadr-ı 'âlî-makâm ve Şeyhulislâm hazerâtı [Ü 27b] Dârussa'âde Ağası hazretlerinin meclisinde vakfe-gîr-i istirahat iken, İmâm-ı Sâni Efendi kad-hamîde-i (خميدة) du'â-hânî ve lisân-ı hâlle niyâz-mend-i 'âtîfet-i Husrevânî olup, Sadr-ı sûtûde-elkâb Müftî'l-enâm cenâblarına hitâb ve "Efendi-i mûmâ ileyhın pâyeden mahrûm olması revâ değildir" deyü anın dahi mükerrer olmasını işrâb edüp, Dârussa'âde Ağası dahi bu 'inâyet-i vâlâ, mûcib-i mahzûziyyet-i 'âlem-i bâlâ olacağını îmâ eyledikde, Şeyhulislâm Efendi hazretleri sâbıkâ İstanbul Kadısı 'Ali-zâde Efendi'nin cihet-i 'ilmiyye ile rûchâniyyetini der-meyân ve Anadolu Pâyesi'yle şâdân olunmasının ensebiyyetini ifâde vü beyân eylemekle, mâddeteyn-i mezbûreteyn Silahdâr Ağa vesâtatiyle südde-i sa'âdete 'arz u istîzân ve İmâm-ı Sâni, tâlî ve 'Ali-zâde Efendi, mukaddem olmak üzere ikisine birden Anadolu pâyeleri ih-sân olundu.

Fevt-i Vâlî-i Cidde Vezîr Şerîf Paşa

Müşârun ileyh 'an-asl hevây-ı cân-fezây-ı hıtta-i Rûm ile me'lûf ve rûz u şebi ülfet ü taraba mazrûf olup, Cidde'nin âb ü hevâsiyle cidden 'adem-i imtîzâc ve refte refte tevîd-i sù'-i mizâc eylemekle, bu hâlde bîmâr ve 'âzim-i semt-i dâru'l-karâr olup, evvelen bizzât ferîza-i haccı edâ ve sâniyen bi'l-'arz ârzûy-i mülâkâtiyle def'-i evâm-ı hasret zımnında matıyye-i şevkı sevk u izcâ eden halîle ve mahdûmunun vusûllerinden mukaddem intikâli, ol belâ-ke ş ve 'inâ-çeşlerin bâ'is-i endûh u melâli oldu.

Terceme

Müşârun ileyh İstanbul sükkânından Za'îm 'Ali Ağa'nın sulbünden yüz altmış üç saferinde^{◊◊} [Ü 28a] vürûd ü vülûd ve zîb-i gehvâre-i vücûd olup, fîrak-ı şîmâl ü yemîn ve temyîz-i gass ü semîn eyledikde, Haremeyn Muhâsebesi Kalemi'ne mülâzemet ve meşk-ı şîve-i kitâbet eder iken, münâsebet-i civâriyyeti olan Ağa-babası el-Hâc Mustafa Ağa'nın dıraht-ı zâbil-i ikbâlî ta-

◊ 20 Muharrem 1219 = 1 Mayıs 1804 Salı.

◊◊ 1 Safer 1163 = 10 Ocak 1750 Cumartesi.

riyy ü sebzîn ve sâhib-i tercemeyi Mühürdârlık ve Kitâbet hıdmetlerine ta'yîn birle, engüş-ti isti'dâdını nigîn-i i'tibâr ile tezyîn edüp, Vezâret'inde ma'an 'azîmet ve Burusa'da bir müddet ikâmet eylemişidi. Ba'de-bürhetin mine'z-zemân Âsîâne'ye 'avdet ve Defterdâr Mektûbcusu Kalemi'ne müdâ[ve]met eyleyerek Defterdâr-ı vakte Kîsedâr ve bin yüz doksan senesi[◊] Hâslar Mukâta'acılığ'ı ile sitâre-i emeli tâbdâr olmuşidi. İki yüz iki târihinde^{◊◊} Târihcilik ile manzûr ve iki yüz üç senesinde^{◊◊◊} Defterdâr Mektûbculuğ'una ilhâkan Mâliyye Tezkireciliğ'i Pâyesi'yle mesrûr olup, iki yüz beş saferinde^{◊⁴} Ordu-yi hümâyûnda Şikk-ı Evvel Defterdârlığı rütbesine mevsûl ve iki yüz yedide^{◊⁵} ma'zûl ve sekiz senesi tevcihâtında Baş-muhâsebe mansıbı ile tebcil ve sâl-i mezkûr cumâdelûlâsında^{◊⁶} Rûznâmçe-i Evvel'e tahvîl olunup, iki yüz on senesi evâsıtında^{◊⁷} Sadâret-i 'uzmâ Kethudâlığ'ıyla nâ'il-i kusvây-ı merâtib-i ricâl ve bir müddetden sonra ol hıdmet-i pür-mefharetden latma-hor-ı infisâl olmuşidi. İki yüz on üç^{◊⁸} tevcihâtında Emîn-i Defter-i Hâkânî ve sâl-i mezkûr zilka'desinde^{◊⁹} Rikâb Defterdârlığı'yla pâ-nihâde-i süllem-i kâmrânî olup, on dört senesi^{◊¹⁰} tevcihâtında Tersâne-i 'âmire'ye Emîn, [Ü 28b] ba'dehû Mısır Defterdârlığı'yla nâ'il-i 'izz-i berreyn olup, hıdmet-i mezkûre müsâ'ade-i vakt ü hâl ile bâ'is-i tahsîl-i nef' u sûd ve bu sebeble kîse-i iktidârı mâl-â-mâl-i nukûd olduktan sonra, hacc-ı şerîf edâsına râgıb ve Cidde mansıbına bâ-rütbe-i Vezâret tâlib olup, mes'ûlü karîn-i müsâ'ade-i Hâkân-ı zemân ve iki yüz on yedi recebinde^{◊¹¹} Habeş Eyâleti ve Cidde Sancağı tarafına tevcih ü ih-sân ve işbu sâl-i sa'd-iştimâlde pes efken-i kâr u bâr-ı dünyâ ve râyet-keş-i semt-i 'ukbâ oldu. Müşârun ileyh umûrunda müseyyib, lâkayd ve rindâne meşreb ve idâre-i dâ'iresinde in'idâm-ı meleke-i tasarruf ile dâ'imâ zahmet-keş ve mu'azzeb olduğu zebân-zede-i erbâb-ı rüteb ise de, me'mûr olduğu hıdemât-ı devletde sıdk u istikâmeti mücerreb olup, kâr-güzâr, umûr-dîde, mizâc-âşinâ, hûş-likâ, beşûş ve güşâde-rûy, mahall-gûy, bezle vü latîfeye mâ'il, şîrîn-zebân, hoş-ülfet, nâzik-sohbet, dil-âzârlıktan müctenib, rakîku'l-kalb, leyyinü'l-cânib, cevâd ü min'âm ve bezl ü infâkla mahbûb-i kulûb-i hâss u 'âmm olduğundan fazla, kâtibâne sebk-i inşâyâ kudreti ve ehl-i hünere tevkîr u mahabbeti ber-kemâl idi. Hattâ bu Fakîr-i bî-nevâ müctâz-ı râh-ı

◊ 1 Muharrem 1190 = 21 Şubat 1776 Çarşamba.

◊◊ 1 Muharrem 1202 = 13 Ekim 1787 Cumartesi.

◊◊◊ 1 Muharrem 1203 = 2 Ekim 1788 Perşembe.

◊⁴ 1 Safer 1205 = 10 Ekim 1790 Pazar.

◊⁵ 1 Muharrem 1207 = 19 Ağustos 1792 Pazar.

◊⁶ 1 Cumâdelûla 1208 = 5 Aralık 1793 Perşembe.

◊⁷ 1 Receb 1210 = 11 Ocak 1796 Pazartesi.

◊⁸ 1 Muharrem 1213 = 15 Haziran 1798 Cuma.

◊⁹ 1 Zilka'de 1213 = 6 Nisan 1799 Cumartesi.

◊¹⁰ 1 Muharrem 1214 = 5 Haziran 1799 Çarşamba.

◊¹¹ 1 Receb 1217 = 28 Ekim 1802 Perşembe.

Hicâz olduğum eyyâmda, sâhib-i terceme Mısır Defterdârı bulunup, ‘an-asl tarafına tereddüd ve nisbetim olmayup, fekat mu‘ârefe-i gâ‘ibâneden ‘ibâret iken, hasbe't-tarîk Mısır'a vürûdümüzü istimâ' eyledikde, der-sâ'at ilhâh-ı kesîr ile tarafına da'vet ve haddimizden ziyâde ikrâm ve i'ânet-i mâ-lâ-kelâm eylemişdi. [Ü 29a]

Vehhâbîler'in Cidde Benderi'ni hasr u tazyîk eylediklerinde, izhâr-ı mâye-i celâdet ve top u tûfengle emr-i müdâfa'ada ibrâz-ı me'âsir-i metânet ve 'ale'l-husûs mer'ûbü'l-kulûb olan tüccâr ve sevdâgerâna kuvvetü'z-zahr-ı tesliyet olması, hayâtında zâtına îcâb-ı 'izz ü şân eylediği gibi, kilid-i Mekke-i mükerreme olan Cidde'nin eyâdî-i e'âdiye giriftâr olmaması bâbında zuhûr eden 'amel-i sâlihi, âhîretde vesîle-i 'afv ü gufrân olmak, mes'ûl-i dergâh-ı Rabb-i müste'ândır; *rahimehullâhu Te'âlâ**.

Vürûd-i Vehhâbiyân be-serhadd-i Basra ve 'avdet-i îşân be-haybet ü husrân

Tâ'ife-i mesfûreye mutâva'at üzere olan meşâyih-ı 'Urbân, Bağdâd Vâlisî tarafına meyelân ve sergerdeleri olan Su'ûd'un oğlu 'Abdül'azîz nâm hayyiz-i nâ-temyîzin geçen sene fedâyî yedinde küşte-i deşne-i berrân olduğu, müşârun ileyhî (الهيك) tedbîrine haml ile rûz u şeb devâ'î-i ahz-ı intikâm, ol fırka-i dâllenin derûn-i habâset-meşhûnlarında şu'le-bâr-ı ıztırâm olup, etrâf-dan cem'-i cünûd ve muharremu'l-harâmın on sekizinci günü[◊] nahs-i müstemirr olan mersûm Su'ûd-i merdûd Basra etrâfına vürûd ve Basra'nın kilidi mesâbesinde olan kasaba-i hazret-i İbn Zübeyr'e birkac def'a hücum ve müstahfızlar dahi ol kavm-i şûmu top u tûfeng dâneleriyle mercûm edüp, asâkir-i Bağdâd ol havâlîde ihtîşâd üzere olduklarından, fevc fevc ma'reke mahalline mütehaddir ve meşâyih-ı şedîdü's-şekîmeden Müntefik 'Aşîreti Şeyhi dahi harb ü cidâle muntazır olduğundan gayri, Vâlî-i müşârun ileyhî dahi Bağdâd'dan hareketi şâyî' ve tâ'ife-i mezbûrenin [Ü 29b] fimâ-ba'd o taraflarda meks ü ikâmetlerine mâni' olup, hasr u tazyîkden ferâgat ve kemâl-i hevl ü havf ile ârâm-gâhları olan Dir'iyye'ye 'avdet eyledikleri haberi, vâsıl-ı südde-i sa'âdet olup, bu ma'rekede Vehhâbîler'den birkac yüz kimse telef ve taraf-ı Ehl-i sünnet'den altmış kadar nüfûs-i zekiyye, nukûd-i hayâtlarını uğur-ı dînde masraf eylediler. Bağdâd Vâlisî dahi hılâl-i tarîkden ric'at ve me'lûf olduğu üzere mazmûnları biri birine mugâyir ve her kıt'a senede ma'arrat-i televvünü zâhir tahrîrât irsâliyle, hayret-resân-ı kulûb-i ekâbir oldu. Müşârun ileyhî geçen sene icrây-ı me'mûriyyet edemediğini 'adem-i sükût-ı bârânla giyâh ü miyâhın killetine isnâd ve bir sene yübûset ve dîğher sene rutûbet arz-

* رحمه الله تعالى = Yüce Allah ona rahmet eylesin” anlamına gelen Arapça duâdır.

◊ 18 Muharrem 1219 = 29 Nisan 1804 Pazar.

mezkûrenin hâssa-ı lâzimesinden idiğini îrâd ile bu sene-i mübâreke de bizzât o tarafa sevk-ı ecnâd edeceği tahrîrâtından müstefâd olmuş idi. Diğer tahrîrâtında Basra ve sâ'ir mezân-ı hücum-i Vehhâbiyân olan mahallere ta'yîn eylediği asâkirin tedârük-i 'alîk u sevîklerinde izhâr-ı 'aciz ü nâ-tüvân ve cüdûbet-i arz sebebi ile Dir'iyeye asker-i kesîf ile 'azîmetin bir vechile imkânı olmadığını ifâde ile îbrâz-ı televvün eylediğinden başka, farz-ı muhâl ile o tarafa hareket lâzım gelse, ekall-i mertebe Diyârbekir ve Ruhâ ve Haleb taraflarından üç bin kadar güzide piyâde asker, Devlet-i 'aliyye tarafından tahrîr ve on aylık 'ulûfe ve zahîreleri edâ olunarak Bağdâd'a tesyîr olunmak üzere mâddeyi tas'îb ü ta'sîr eylemişti. Müşârun ileyh bundan akdem vukû' bulan iltimâsına mebnî, Devlet-i 'aliyye [Ü 30a] tarafından techîz olunan ecnâd, rû-be-râh-ı semt-i Bağdâd olduklarında, askerin 'adem-i lüzûmunu beyân ile i'âdelerini tahrîr ve bu def'a dahi matlûbu olan askeri tertîb ü tesyîr olursa, yine kemâ fi's-sâbık îrâd-ı behâne ile 'adem-i lüzûmunu îbâne eyleyeceği derkâr ve bî-hûde mesârif-ı mîrîye dûçâr olunacağı âşikâr olup, bundan başka Bağdâd ve Basra ve Şehrîzor gibi üç 'aded eyâlet-i cesîme olup, nef' u cedvâları zâhir ve etrâf ü eknâfî 'ilm-i furûsiyyetde mâhir kabâ'il ve 'aşâyir ve cumû'-i Ekrâd ve sâ'ir tavâ'if-i askerî ile mâl-â-mâl olduğu emr-i beyyin ve bir taraftan düşmen zuhûrunda mâl ü ricâle ihtiyâc mess eylemeyeceği müte'ayyen iken, müşârun ileyh Vehhâbîler mâddesine sarf-ı zihn eylemeyüp, dâ'imâ mu'ârızlarını ifnâ ile iştigâl ve Devlet-i 'aliyye tarafından icrây-ı me'mûriyyet-i mühimesi zımnında ilhâh u îbrâm olundukca, maslahat-ı devlete muhâlîf ba'zı husûs iltimâsiyle saded-i âhara intikâl ve'l-hâsıl müşârun ileyh'in butû'-i hareketi, hasm-ı mekkârı teşci'a âlet ve Haremeyn-i şerîfeyn halkının mahsûriyyetinden başka Bağdâd muzâfâtından Bender-i Basra ve etrâfını ve sâ'ir emâkini tâht u târâca 'illet olup, bu ahvâlî mübeyyen Sadrî'zam tarafından bu def'a 'itâb-âmîz tahrîrât irsâliyle, bir sâ'at meks ü telebbüs eylemeyüp, dâmen-i maslahata teşebbüs ile Dir'iyeye cânibine bizzât yâhûd bir Başbuğ nasbı ile sevk-ı kûmât eylemek ma'nâları, metn-i tahrîrâta idrâc ve mahsûs Tatar ihrâc olundu. [Ü 30b]

İstitrâd

Zikr olunan Vehhâbî tâ'ifesinin ba'zı vekâyi'ini gerçi Vâsıf Efendi merhûm câ-be-câ vetîre-i zebîre üzere tesvîd ve hemân Vehhâbiyyûn ta'bîriyle takyîd edüp ve her ne kadar mebâdî-i ahvâllerini dahi hasbe'l-iktizâ kayd ü imlâ eylemiş olduğu melhûz ise de, şecere-i zakkûm vücûd-i meş'ûmlarının menbit ü mekânlarını ve Kitâb ü Sünnet'den hâric mezheb ve meslek-i bâhiru'l-butlânlarını beyânla izâle vü tedmîrleri, vâcibe-i zimmet-i ehl-i îmân olduğunu sebt-i sahîfe-i tibyân eylemediği mülâhazasına mebnî, bu 'Abd-i bî-mikdâr hulâsa-i hâl ü kirdârlarının tahrîr u iş'ârına ibtidâr eylemiştir.

Hafî olmaya ki, Dir'iyye dedikleri, Necid Ülkesi'nde Yemâme Şehri'ne karîb bir kasaba ismidir. Hâlâ Cezîretü'l-'Arab'da neşr-i şûr u şegab eden Veh-hâbiyyûn tâ'ifesinin menşe' ve me'vâlarıdır. Hulefây-ı 'Abbâsiyye'den Mu'tezid billah zemânında zuhûr eden Karâmîta neslinden olmak, melhûz-ı gâlibdir. Zikr olunan tâ'ifenin hulâsa-i hâl ü şânları, ibtidâ mukaddime tarîkiyle mülahhasan beyân olunur ki, evvelâ Karâmîta kelimesi Karameta lafzından me'hûzdur. Ve Karameta, lugat-ı 'Arab'da bir şey'in şey'-i âhara pek yakîn olup karışmasına dinür. Tîz tîz yürümeğe meşy-i makramıt ve karışık ve çepraşık yazuya hatt-ı makramıt dirler. Re'îs-i Karâmîta olan Ebû Sa'îd Cenâbî nâm kimesne, kasîru'l-kâme, kabîhu'l-manzar, hurde-endâm bir şahs-ı nâ-fercâm olmağla, Kırmıtî lakabıyla telkîb olunup, etbâ'ına Karâmîta itlâk eylediler. İki yüz yetmiş sekiz târihinde[◊] zuhûr edüp, ibtidây-ı emrinde pelâs-pûş, [Ü 31a] ziyî-i sulehâda riyâ-furûş bir şahs-ı kallâş ve zerrâk u feyyâş olmağla, dâ'imâ halka 'ibâdet ve zühd ü diyânet izhâr eder idi. Ve kendi kisbi ile te'ayyüş edüp, bir kimseden bir habbe ve bir lokma kabûl eylemez idi. Niçe müddet nâsa va'z u nasîhat yüzünden ol 'asrda olan vülât ve hükâmın mesâvî ve mezâlimini beyân edüp, Ehl-i beyt'den birinin İmâ-met'ine da'vet eyleser idi. **Beyt:**

Bâtıl hemîşe bâtil u bî-hûdedir, velî

Müşkil budur ki, sûret-i hakdan zuhûr ede

çehresiyle garaz-ı aslıden bî-haber olan ba'zı sâde-dilân ve sebük-mağzân-ı zemânî sûret-i hakdan evzâ'-ı ebleh-firîb ve 'avâm-pesendâne ile kendüye meftûn, belki memkûr u mağbûn edüp, menşe'i olan Bahreyn etrâfında kâ'in "el-A'râbu eşeddü küfran ve nifâkan*" nass-ı mübîni, âyet-i cibilletleri olan bî-rüşd ü revîyyet tâ'ife-i A'râb-ı behâyim-tynetlerden cem'-i kesîr ve cemm-i gafîr, tavk-ı mütâba'ati kılâde-i gerden-i 'ubûdiyyet eylediler. [Mısırâ]':

*Katre katre be-hem şevved deryâ***

tezâyüdü üzere refte refte etbâ' ve eşyâ'ı mütekessir ve müceddidlik vâdisinde şöhret-i şâyî'ası müzdâd ve müteveffir olup, etrâf ü enhâya itâle-i eydî-i te'ad-dî ve mütâba'atden rû-gerdân olanları katl ü nehb ü gârete tesaddîye başladı. Pes bu hâl üzere etrâf ü eknâfa ta'arruz ederek Basra nâhiyelerine karîb olduk-da, Halîfe hazretleri asker-i bî-şümâr ihzâr ve 'Abbâs nâm kimesneyi Sipeh-sâlâr nasb edüp, mesfûrun def'i zımnında ta'yîn ü irsâl eyledi. Basra ile Bahreyn [Ü 31b] meyânında tekâbül-i saffeyn ve tekâtül-i sınıfeyn vâki' olmağla, Karâmîta askeri gâlib ve leşker-i Halîfe mağlûben hârib oldular.

◊ 1 Muharrem 278 = 15 Nisan 891 Perşembe.

* الأعرابُ أشدُّ كُفْرًا وَ نِفَاقًا = Bedeviler, kâfirlik ve münâfıklık bakımından daha beterdirler" anlamına gelen bu cümle Kur'ân, et-Tevbe 9/97. âyetin başında yer alan bir kısımdır.

** قطره قطره بهم شود دریا = Damla damla ile deniz oluşur" anlamına gelen Farsça atasözüdür.

Ba'dehû bilâd-ı Şâm'a hüçüm ve ol havâlîyi dahi kendisine tav'an ve kahran rabt ve sâ'ir niçe bilâd ve kasabâtı âverde-i pençe-i teshîr u zabt edüp, ol hilâlde vukû'-yâb olan harb ü kîtâl ve sâ'ir ahvâlleri mufassalât-i kütüb-i tevârihde mebsûtdur.

el-Kıssa: Üç yüz bir senesinde[◊] Ebû Sa'îd mesfûru, huddâmından biri bir takrîble hammâmında katl ü i'dâm eyledikde, yerine ferzend-i nâ-pesendi olan Ebû Tâhir câ-nişîn ve re'îs-i Karâmîta-i bed-âyîn oldu. Lâkin ol harâm-zâde pederinden ziyâde hettâk ve fettâk ve habîs-i bî-bâk zuhûr eylemekle, sefk-i dimâ' ve nehb-i emvâl ü eşyâ bâbında bî-pervâ ve ibâha-i muharremâtla hevâmm-ı 'avâmm-ı A'râb'ı beydây-ı hevâdârîde hervele-nümâ ederek, havâlî-i Basra'ya kudûm ve baġteten şehre hüçüm ve ehl-i beldenin ekseri katl olunup, bakıyyesi deşt ü cibâle firâr eylediler. On yedi gün Basra'da ikâmet ve hâric ez-millet envâ'-ı hâlâta cesâret ve mesken-i pür-fitenleri olan Bahreyn tarafına 'avdet eyledi.

Ve'l-hâsıl Ebû Tâhir dedikleri nâ-pâk, ol kavm-i müstahikku'l-helâke Re'îs, belki halîfe-i İblîs olup, itlâf-ı fer' u asl ve ihlâk-i hars ü nesl ile niçe bilâdı harâb ve mezheb-i nâ-müzehhebi ekser mahalli istî'âb eyledikden sonra, üç yüz on yedi târihinde^{◊◊} huccâc-ı Müslimîn Mekke-i mükerrerme'de merâsim-i hacca kıyâm hengâmında iken, 'ale'l-gafle mersûm Ebû Tâhir leşker-i vâfir ile zâhir olup, otuz bin mikdâr huccâc-ı kirâmı [Ü 32a] katl ü istîsâl ve ol harâm-zâde nâmûs-i Harem-i muhterem'i pâ-mâl eyledi. Emîr-i Mekke bir mikdâr süvâr ile müdâfa'a kasdında oldukda, cümlesini katl ve Hacer-i esved'i mahallinden kal' edüp, ârâm-gâhları olan büldândan Hecer nâm beldede lâ-teşbîh Ka'be-i mu'azzama'ya taklîden binâ eylediği Dâru'l-hicre nâm hâne-i nuhûset-encâma nakl eyledi. Ve Mîzâb'ı yerinden iktilâ' için bâm-ı Ka'be'ye emriyle biri çıkup, min-gayr-i sebebin sâkit olma ğla, biri dahi sâ'id olup, ol dahi kezâlik hufra-i cahîme hâbit oldukda, bir dahi cür'et edemediler. Ve Harem-i şerîf'de katl olunanları çâh-ı zemzeme ilkâ ve kisve-i şerîfi hem-hâl-i girîbân-ı 'âşık-ı şeydâ eylediler.

Ve'l-hâsıl Mekke-i mükerrerme'de on bir gün meks ü ikâmet ve cemî' hânelerini gâret ve ricâlini katl ü tedmîr ve nisvân ve sibyanını esîr eyledikden sonra, makarr-ı habâset-müstekarrları cânibine ric'at eylediler. Hacer-i esved'i diyârlarına nakl ederken üç mehâr tüvânâ deve helâk olup, yirmi iki sene ol diyârda kaldıktan sonra tekrâr Mekke'ye i'âde ve irsâlinde bir za'îf ve nâ-tüvân deveye tahmîl eylediler. Sahîh ve sâlim îsâl eylediğinden fazla tâb u tüvân tahsîl eylediği mervîdir.

Hulâsa Karâmîta tâ'ifesi, Milket-i İslâmiyye'de, husûsan erâzî-i mukad-desede verây-ı kabûl-i 'ukûl olan gûnâ-gûn fezâyih-i şenî'a ve kabâyih-i

◊ 1 Muharrem 301 = 7 Ağustos 913 Cumartesi.

◊◊ 1 Zilhicce 317 = 5 Ocak 930 Salı.

beşî'a irtikâb ve 'Irâk ve Hicâz ve Yemen ve Şâm ve Mısır'a varınca istîlâ ve istî'âb ve igâre vü intihâb eylediler. Ba'dehû Ebû Tâhir mersûm Âkile [Ü 32b] marazına giriftâr ve ol rencle bî-zâr (بيزار) olduğu hâlde üç yüz otuz târîhinde[◊] maktûl ve derk-i esfel-i dûzahda peder-i bed-güherine mevsûl olup, cümle-i etbâ' u eşyâ'ı dahi bi't-tedric tu'me-i şîr-i şemşîr-i İslâmîyân ve "Fekuti'a dâbiru'l-kavm'illezîne zalemû*" mantûku, ol zümre-i pür-hızıy ü hızlâna mâ-sadak-ı hâl ü şân olmuşdur.

Garâ'ibdendir ki Peygamber-i ekrem *sallallâhu 'aleyhi ve sellem*** hazretlerinin zemân-ı sa'âdet-iktirânları evâhırında nübüvvet iddi'ây-ı kâzibe-siyle 'alem-efrâz-ı zuhûr olup, ba'dehû hazret-i Hâlid'in kantara-i tîğinden 'ubûr eden Müseylimetü'l-kezzâb ve sâ'ir mürteddîn-i dûzah-me'âb hâk-i Yemâme'den neş'et ve Karâmîta dahi kutr-i merkûmdan şu'le-feşân-ı âteş-i mekr u mel'anet olmağla, Vehhâbiyyûn dahi ol diyârın sû'-i âsârı olmak mülâbesesiyle, "Hükmü'l-usûli yesrî fi'l-furû****" sereyânına nazaran ol usûl-i habâset-mevsûlün furû'undan ve ol şecere-i mel'ûnenin şu'ab-ı nâ-matbû'undan olmak ba'îd değildir. Kaldı ki tâ'ife-i mesfûrenin müntesib oldukları 'Abdulvehhâb nâm kimse, bin yüz seksan[◊] târîhleri hılâlinde zikr olunan Dir'iyye Kasabası'nda sûret-i 'ilm ü salâhdan kıyâfet-nümây-ı zuhûr ve fi-zâtihî 'ulûm-i 'akliyye ve nakliyyede mütefennin ve 'âlim ü mutkîn olmağla, ol diyârda bir müddet tedris ve mebânî-i 'ulûmu te'sîs edüp, husûsan va'z u nasîhat ve sûret-i irşâd ü hidâyet tarîkasıyla beyne'l-kabâ'il Şeyh-ı Necdî gibi müte'ârif ve meşhûr ve elsine-i A'râb'da zikr-i bi'l-hayr ile mezkûr olup ve min ciheti'l-mezheb Hallâc-ı Mansûr'un [Ü 33a] katlini iftâ eden Hanâbile mute'assiblarından olmağla, mezhebini mütekallid olduğu İmâm-ı ekmel Ahmed bin Hanbel *'aleyhi rahmetü'r-Rabbi'l-ecell*[†] hazretlerinin kat'î kâ'il olmadığı 'akâyid-i sahîfe ve ba'zı usûl ü furû'-i zâyiga ve za'ife ile müntehil-i mezheb-i bâtil ve sırât-ı müstakîm-i Sünnet ü cem'ât'den reh-girâ ve mütehavvil ve mezheb-i merkûmu İbn Teymiyye'den ve tilmîzi İbn Kayyim Cevziyye'den nâkıl ve 'ulûm-i Felâsife'de dahi mâhir olmağla, ravza-i arîza-i 'ulûm-i şer'iyyeyi bî-gâne giyâh-i safsata ve hâr-ı dil-âzâr-ı maglata ile nümûne-i derûn-i nifâk-endîş ve hem-hâl-i kulûb-i Yehûd-i bed-kîş edüp, refte

◊ 1 Muharrem 330 = 26 Eylül 941 Pazar.

* فَتَقَطَّ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا = Böylece zulmeden toplumun kökü kesildi" anlamına gelen bu cümle Kur'an, el-En'am 9/45. âyetin ilk yarısıdır.

** صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ = Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun" anlamına gelen ve Peygamberimiz için kullanılan bir duâ cümlesidir.

*** حُكْمُ الْأُصُولِ يَسْرِي فِي الْفُرُوعِ = Asılların hükmü ayrıntılara da sirâyet eder" anlamına gelen Arapça özlü sözlerdendir.

◊◊ 1 Muharrem 1180 = 9 Haziran 1766 Pazartesi.

*† عَلَيْهِ رَحْمَةُ الرَّبِّ الْأَجَلِ = En yüce Rabb'in rahmeti onun üzerine olsun" anlamına gelen Arapça bir duâ cümlesidir.

refte ta'lîm ve neşr u ta'mîmle kutr-i Yemâme'de ve hudûd-i Yemen'de âvâze-gîr-i iştihâr ve A'râb-ı aktân-ı sâ'ireye de lekke-i sâriyye gibi endek endek sirâyetiyle ol herze-gerd, bâdiye-i hayret olan behâ'im-tıynet makûlelerini mezheb ve kirdâr-ı nâ-sâzına sâz-kâr eylemekle, ol evânda erike-ârây-ı Saltanat ve evreng-pîrây-ı mecd ü şevket olan cennet-mekân ve behişt-âşiyân merhûm Sultân 'Abdülhamîd Hân *lâ zâle hamîde'l-hâli tahte livâ'i'l-hamdi müb-tehicen bi'l-'afvi ve'l-gufrân** hazretleri fî nefsihî ashâb-ı nüfûs-i kudsiyye ve erbâb-ı melekât-ı ünsiyyeden kesretde vahdet ve zîr-i hil'at-i zer-dûz-i Saltanat'da mazhar-ı 'izz-i 'ubûdiyyet olup, safha-i kalb-i musaffâsı âyîne-i 'âlem-nümâ ve dîde-i basîret-intimâsı, sürme-i kerâmet-eser ile bâr-ı yek-bîn-i hakâyık-ı eşyâ olmak hasebiyle yevmen mine'l-eyyâm Sadriâ'zam ve sâ'ir vükelây-ı devlet kullarına 'Abdulvehhâb-ı mersûmun [Ü 33b] kıssa-i hâl ü şânından istiksâ ve isti'lâm ve [misrâ]:

*'Îlâc-ı vakı'a pîş-ez-vukû' bâyed-kerd***

mu'âlecesine mebnî mezheb ve müdde'âsından istifhâm buyurdıklarında: "Mâdde-i mezkûre aslâ tevcîh-i sâmi'a-i isgâ ve i'tibâr olunacak mevâddan değildir" deyü bi'l-cümle emr-i merkûmu tehvîn ve bî-mesâs olduğunu tebyîn eylemeleriyle, Pâdişâh-ı dil-âgâh hazretleri: "Hâliyâ Milket-i İran'ı vîrân ve etrâf ü havâlîye şerâre-feşân-ı şerr u tuğyân olan Zend Kerîm Hân'ın ahvâlîni dahi bundan akdem isti'lân eylediğimde: 'Emr-i nâcîzdir' deyerek bu resme istisgâr u istihvân eylemişidiniz. Ba'dehû ne rütbeye resîd ve ne derecede fitne-engîz-i karîb ü ba'îd olduğu ma'lûmdur. Pes bi-eyy-i vechin bunun dahi hakâyık-ı ahvâl ve dekâyık-ı etvâr u ef'âlî bi'l-istikşâf mütebeyyin ve çigûnegî-i mebâdî ve metâlîbi bedîd ü müte'ayyin olmak kusvây-ı maksadları olduğunu iş'âr buyurmalarıyla, mefhûm-i mersûmu hâvî Sadriâ'zam tarafından ol esnâda Bender-i Cidde ve Habeş Vâlîsi olan Yenişehirli merhûm 'Osmân Paşa cânibine kâ'ime tahrîr ve hulûs-ı kalb-i ricâlullahdan müste'âr berîd-i sabâ-reftâr ile tesyîr olunmağla, müşârun ileyhî cevâb-nâmesinde: "Abdulvehhâb-ı merkûm fi'l-asl Dir'iyye'den neş'et ve 'unfûvân-ı civânîden berü müştagil-i tahsîl-i 'ilm ü fazîlet ve Yemen ve Hicâz ve Şâmât***da bi'l-cümle 'ulûm-i 'akliyye ve fûnûn-i nakliyyeyi istihsâl ve her fenn ü sînâ'ayı kemâ-yenbagî istikmâl edüp ve muzahrafât-ı dünyeviyyeden müctenib, ricâl-i ma'nevîye müntesib, sâhib-i vera' u perhîz, [Ü 34a] enfâs-i tayyibesi iğtinâm

* لَمْ يَزَلْ حَمِيدَ الْحَالِ تَحْتَ لَوَاءِ الْحَمْدِ مُبْتَهَجًا بِالْعُفْرَانِ وَالْعُفْرَانِ = Af ve gufrânla sevinmiş olarak şükür sancağı altında övülmesi devam etsin" anlamına gelen Arapça bir duâdır.

** علاج واقعه پیش از وقوع باید کرد = Bir olayın ilacını meydana gelmezden önce edinmek gerekir" anlamına gelen Farsça atasözüdür.

*** Şâmlar anlamına gelen Şâmât kelimesiyle büyük şehirleri Filistin, Taberiyye, Dimaşk, Humus, Habîbü'n-Neccâr olan beş Şâm kastedilmektedir; bk. meselâ Ahmed b. Muhammed 'Abdurabbih el-Endelüsî, *'el-'Ikdu'l-Ferîd*, thk. 'Abdulmecîd et-Terhînî, Beyrût 1404/1983, VII,279.

olunacak bir merd-i ‘azîz olmağla, el-hâletü hâzih vatanında ta‘lîm-i ‘ulûm-i şettâ ve mütekallid olduğu Mezheb-i Hanbelî üzere mesâ’il-i dîniyyeyi tullâb-ı Hanâbile’ye tadrîs ü ikrâ ile imrâr-ı leyl ü nehâr edüp, ancak riyâziyye ve sâ’ir ‘ulûm-i Felsefiyye’de dahi mehâret-i kâmile ve hazâkat-i şâmileleri olmağla, ba‘zı usûl ve furûğ-i felâsifeleri ‘ulûm-i şer‘iyyeye âmîhte ve ol şûrâbe-i zehr-âmîzi şekerîn şerbet-i fûnûn-i dîniyyeye rîhte eylediği mesmû‘ olmaktadır”.

Hulâsa-i kelâm ‘Abdulvehhâb dedikleri kimse, bâ‘is-i halecân ve mûris-i hadşe-i dil ü cân olacak mâdde olmadığı mûnderic ve ol makûleyi kâle getürmek mûcib-i nakîsa-i şân-ı devlet olduğu mastûr ve mündemic olduğundan nâşî, min-ba‘d ol cânibe imâle-i veche-i iltifât ü i‘tibâr ve ism ü resmi zebân-zede-i sığâr u kibâr olmadı. Tâ ki evâ’il-i devr-i Selîm Hânî’de ‘Abdulvehhâb-ı merkûm vefât ve terk-i kâr u bâr-ı hayât edüp, zer‘ eylediği tohm-i fesâd ü tebâhı, ya‘nî sülâle-i dalâlet ve gümrahîsinden ser-nümûn olan ‘Abdül‘azîz nâm şahs-ı nâ-temyîz dahi “*Küllü'n-nebti yenbütü ‘alâ usûlihi**” nâbitesini üzere peyrev-i eslâf ve sâlik-i girîve-i i‘tisâf olmağla, mezheb-i nâ-müzehheb-i mersûmu tervîc ve sergerde-i Karâmîta gibi refte refte âsâr-ı bedme‘âsirini isâre vü tehyîc ile etrâf ü eknâfına neşr u işâ‘at, husûsan vâye-i ‘akl ü idrâkden berî, pûye-kâr-ı tîh-i serserî olan ‘Acmvât’a mülhak A‘râb tâ’ifesini behîme-sıfat, gerden-beste-i habl-i mütâba‘at ederek, bi-‘aynihî Serdâr-ı Karâmîta gibi iddî‘ây-ı salâh [Ü 34b] u takvîmî (تقوایمی) semîr-i zamîri olan tesallutun dâ‘iyesine esâs ve iklîl-i Saltanat-ı ‘Arabistân’a vesîle-i ihtilâs eyleyüp, tâ ki cem‘iyyetine kesret ve dâ‘iresine vüs‘at gelüp, Devlet-i ‘aliyye ise niçe müddetdir gavta-hor-ı bahr-ı bî-gerân-ı şûriş ü meşgalet, be-tahsîs taraf-ı Hicâz-ı mağfiret-perdâz, ‘urza-i müsâmaha-i vükelây-ı devlet olmak fursatıyla, Hâricî-i mesfûr Yemen ve ‘Irâk taraflarına tek ü tâz ve nehb ü gâret ve tav‘an ve kerhen ekser Cezîretü’l-‘Arab’ı ser-fürû-bürde-i itâ‘at eylediğine mukârin, cânib-i Hicâz’a dahi isâre-i gubâr-ı fitneye âgâz eyleyüp, hattâ bin iki yüz on senesinde[◊] Hâricî-i mesfûr tarafından ‘ulemây-ı Ehl-i sünnet’le mübâhase ve mesâbe-i nakş-ber-âb olan mezheb-i nâ-savâbları zımnında münâkaşa ve münâfese eylemek için ‘ulemâ’ nâmına çend nefer eşhâs-ı bedgüher irsâl edüp, ol hengâmda ‘ulemây-ı ‘izâm ve mevâlî-i kirâmdan Üsvetü’l-‘ulemâ’i’l-muhakkıkîn ve Kıdvetü ashâbi’l-fazlı ve’l-yakîn ‘Ali-zâde Efendi hazretleri Devlet-i ‘aliyye tarafından Kādî-i Mekke-i mükerrreme bulunmağla, ‘ulemây-ı Haremeyn’le gâss olduğu hâlde, mahzar-ı müşârun ileyhîde mün‘akıd olan mahfil-i pür-zeyn, bahs-gâh-ı ‘ulemây-ı tarafeyn olup, ‘akâyid-i fâside ve akvâl-i kâsidedelerini müştamil bir risâle ibrâz ve mukâbele-i

* كَلُّ النَّبْتِ يُنْبِتُ عَلَى لُصُولِهِ = Her bitki kendi kökünden yetişir” anlamına gelen Arapça özlü sözlerdendir.

◊ 1 Muharrem 1210 = 18 Temmuz 1795 Cumartesi.

safahâtî'l-levehât-ı mübâhaseye âgâz eylediklerinde, Ehl-i Sünnet tarafından yegân yegân ecvibe-i hakka îrâd ve mebânî-i edille ve senedâtları mi'vel-i mu'avvelün 'aleyhi tezyîfle berbâd ve "el-Hakku ya'lû ve lâ yu'lâ 'aleyh*" hakîkati üzere bi'l-cümle leked-zede-i (لكزده) tebkît ü ifhâm ve müşt-hürde-i iskât ü ilzâm olundukdan sonra, [Ü 35a] fâzıl-ı müşârun ileyh miyânede güzerân eden mebâhis-i merkûmeyi bi-esrihâ kaleme alup, muhtasarîce bir risâle-i müstakille tertîb ve sergerde-i mersûm tarafına ba's ü tesrîb ile râh-ı Hakk'a da'vet ve semt-i selâmet-i sermedîye delâlet eylemi şiken, [mısrâ]':

*Ez-berbat-ı kec nağme-i râst ne-yâmed***

terânesince âheng-i bî-usûlünde kemâ-kân karâr ve **beyt**:

Levs-i fitrî ile âlûde olan murdâra

Âb ve sâbûn-i nasîhatle tahâret gelmez

vefkınca, lekke-i sâbit-i dil-i pür-dalâleti, şüste-i sâbûn-i hidâyet olmayup, ol dâll-i ezeli ve gümrâh-ı Lem-yezeli, kelâm-ı hakkı istimâ'dan imtinâ'la merkez-i dalâl-i kadîmde istikrâr eyledi. [Mısrâ]':

*Derûn-i tîre-dilân kâbil-i nasîhat nîst****

Risâle-i mezkûre taraf-ı mezbûra ba'de'l-vürûd Şerîf-i Mekke hazretlerine irsâl eylediği mektûbda: "Bizim ol makûle kîl ü kâle ve cevâb u su'âle iltifâtımız yokdur. Biz ehl-i ictihâdız" deyü müctehidlik iddi'âsı, "Zâde fi't-tunbûri nağmeten uhrâ**" meselini îrâda ilcâ eylemişdir. Ba'dehû risâle-i merkûmeyi Şeyhulislâm-ı esbak Es'ad-zâde Efendi hazretleri şerh eylemekle, metin ve şerhden istinbât ve 'Abd-i bî-bidâ'at dahi merhûm ve mağfûr Sultân Selîm Hân *ca'alallâhu merkadehû menzile'n-nûr ve şeraha rûhahû bi'n-nazrati ve's-sürûr**5 hazretlerinin dest-yârî-i himmet ve meded-kârî-i ihsân ü 'inâyetleriyle on beş senesinde[◊] cânib-i Hicâz'a ihrâm-bend-i 'azîmet ve Mekke-i mükerrerme'de şeref-yâb-ı mucâveret olduğumuz eyyâmda, 'ulemây-ı Haremeyn'den ve Necid tarafından vârid olan ba'zı erbâb-ı dirâyet lisân-

* الحق يعولو ولا يعلى عليه = Hakk yücedir, hiçbir şey onun yüceliğini aşamaz" anlamına gelen Arapça bu söz, "İslam yücedir, hiçbir şey onun yüceliğini aşamaz" anlamına gelen ve Buhârî, Cenâ'iz, 79'da bulunan Peygamberimiz'in bir hadîsinin (bk. Wensinck, IV,341) halk arasında meşhûr olmuş şeklidir (bk. el-'Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, nr.362, I,127).

** از بربط كج نغمه راست نیامد = Eğri tanburdan doğru nağme çıkmaz" anlamına gelen Farsça atasözlerindedir.

*** درون تیره دلان قابل نصیحت نیست = Kalbi kararımış olanlar, nasîhat kabul edebileceklerden değildir" anlamına gelen Farsça atasözüdür.

*4 زاد فی الطنبور نغمه اخرى = Tanburda (uygun olmayan) bir başka ses daha eklendi" anlamına gelen Arapça atasözüdür; bk. el-Meydânî, *Mecma'u'l-Emsâl*, I,327.

*5 جَعَلَ اللهُ مَرْقَدَهُ مَنْزِلَ النُّورِ وَ شَرَحَ رُوحَهُ بِالنُّصْرَةِ وَ السَّرُّورِ = Allah onun kabrini nûr evi kılсын, mutluluk ve sevinçle onun ruhunu ferahlatsın" anlamına gelen Arapça bir duâdır.

◊ 1 Muharrem 1215 = 25 Mayıs 1800 Pazar.

larından keşide-i silk-i [Ü 35b] inzibât eylediğim üzere zikr olunan Veh-hâbiler'in hulâsa-i 'akāyid-i bâtila ve mülahhas-ı nihâl ve taklîdât-ı 'âtılları budur ki, tâ'ife-i mezbûrenin teşebbüs ve tekallüd eyledikleri mezhebin 'um-de-i usûlü, üç ve furû'u, yirmiye bâliğ olup ve nakl ü rivâyet ve kavlini vesîka ve hüccet ittihâz eyledikleri İbn Teymiyye ise, ekser meşâyih-ı Ehl-i Sünnet 'indinde 'akāyid-i zâyifesi müsbet, hârik-ı icmâ'-ı ümmet olup, hattâ İbn Hacer Heysemî, Fetâvây-ı Hadîsiyye'de mersûm hakkında "*Hazelehullâhu ve edallahû ve a'māhu ve esammehû ve ezellehû*" * ibâretiyle nefrîn ve e'imme-i kirâm ol güm-râh-ı be-nâmın fesâd-ı ahvâlini ve kizb ve sehâfet-i akvâlini tas-rîh u tebyîn eylediler" deyü dalâletini ta'yîn ve mahzûl-i merkûm Hulefây-ı Râşidîn'den Fârûk-ı a'zam ve 'Aliyyü'l-Murtezâ hazretlerine zebân-dirâz-ı i'tirâz ve tahtı'e ve taglîtleri cihetine cesâret-nümây-ı intihâz oldu ğunu celâlet-i şânı 'iyân ve mertebe-i ictihâda bulûğu ittifâk-kerde-i a'lâm-ı 'ulemây-ı zemân olan Ebu'l-hasen es-Sübki ve veled-i emcedleri Tâcüddîn ve İmâm 'İzzü'bnü Cemâ'a ve sâ'ir Şâfi'î ve Mâlikî ve Hanefî 'ulemâsından cem'-i kesîr nakl ü rivâyet ve tefsîk u tebdî', belki tekfir eylediklerini hikâyet eylemiştir. Merkûm İbn Teymiyye'nin muhâlif-i Ehl-i Sünnet ve münâfi-i icmâ'-ı ümmet olup, mecmû'unu Hâricî-i mezbûr kâ'il ve mu'tekid ve etbâ' u eşyâ'ıyle mütekallid olduğı akvâl-i türrehât ve 'akāyid-i herze-simât-larındandır ki, hâşâ sümme hâşâ cenâb-ı Bârî '*azze şânühû*** mahall-i havâdis ve zât-ı ehadiyyeti mürekkeb ve cismiyyet ve cihet ve intikâl ve bi-kaderi'l-'arş lâ-asgar ve lâ-ekber ve Kur'ân-ı mecîd, [Ü 36a] zât-ı İlâhî'de muhdes ve 'âlem, bi'n-nev' kadîm ve enbiyây-ı 'izâm, gayr-ı ma'sûm ve Rasûl-i ekrem *sallallâhu 'aleyhi ve sellem**** hazretlerinin ba'de'l-intikâl câh ve menzileti bergeşte-i zevâl olmağla, min-ba'd taraf-ı pür-şerefine tevessül, zâ'il ve Ravza-i mutahhere ziyâreti için sefer-ber olmak günâh ve ol seferde kasr-ı nemâz, dûr-derece-i cevâz olup ve Tevrât ve İncil'in elfâzı mütebeddel olmayup, belki me'ânileri mütehavvel ve yemîn-i talâkda hemân keffâret-i yemîn lâzım gelüp, talâk gayr-i vâki' ve 'an-kasdin terk olunan nemâz için kazâ eylemek gayr-i lâzım ve iktâ' eden kimseye mükûs, helâl ve cünüb olan âdem gice içre nâfile nemâzını edâ edüp, kable'l-fecr igtisâl için te'hîri, bî-mesâğ ve şart-ı vâkıf gayr-i mu'teber olup ve bunun emsâli niçe tefevvühât-ı bâtila ve küfr ve müftereyât-ı 'âtılası sübût-yâfte-i nezd-i ekâbir-i Mü'minîn ve el-hâletü hâzih tâ'ife-i mersûme dahi erâcîf-i merkûmeyi kâ'il ve anlar ile 'âmil oldukları, karâr-dâde-i ecillây-ı ehl-i yakîndir.

* *خَذَلَهُ اللهُ وَ أَضَلَّهُ وَ أَعْمَاهُ وَ أَصَمَّهُ وَ أَزَلَّهُ* = Allah onu yardımsız bırakınsın, saptırsın, kör etsin, hor ve hakîr etsin" anlamına gelen bu cümle Arapça bir bedduâdır.

** *عز شأنه* = Şânı azîz olsun" anlamına gelen ve Allah için kullanılan Arapça bir duâ cümlesidir.

*** *صلى الله عليه و سلم* = Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun" anlamına gelen ve Peygamberimiz için kullanılan bir duâ cümlesidir.

Ve mezkûr İbn Teymiyye müdde'ây-ı meşrûhuna mebnî, ittifâk-ı 'ulemây-ı 'asr ile Dımeşk-ı Şâm'da habs olunup, yedi yüz yirmi sekiz târîhinde[◊] mescûnen irtihâl ve dâru'l-mücâzâta intikâl eyledi. Ve tervîc-i kelâm ve takvîyet-i merâm için İmâm Ahmed hazretlerine 'azv ü isnâd eylediği makâlât, mahz-ı ifk ü müftereyâtıdır. İmâm-ı müşârun ileyh 'anâsır-ı erba'a-i vücûd-i dîn ve çâr-erkân-ı Ka'be-i îmân ü yakîn olan e'imme-i erba'a-i müctehidînden bir 'unsur-i metîn ve bir rûkn-i rekîn olduğu, itbâk-kerde-i kâffe-i tabakât-ı Müslimîn'dir. Kaldı ki risâle-i mersûmelerinde derc eyledikleri [Ü 36b] usûl-i selâseden birisi: “‘Amel, îmân-ı mu'teber-i şer'iden cüz' olmağla, bir kimse nemâz ve zekât makûlesi ferâ'izden bir ferîzâyı tekâsülen lâ-inkâren terk eylese, kâfir ve dem ü mâlî helâldir” derler. Kavlı-i mezbûr ise zuhûrlarından akdem hâl ü şân-ı pür-hızı ü hızlânları işbu *“Yuhakkıru ahadüküm salâtehû fî cenb-i sâlâtihim ve savmehû fî cenb-i savmihim ve lâkin lâ yücâvizü îmânühum terâkiyehum”* Hadîs-i şerîfiyle beyân-kerde-i Sâhibü'l-mu'cizât *'aleyhi efdalu's-salavât* olduğuuna muvâfık, Halîfe-i bi-hakk İmâm 'Aliyyü'l-Murtezâ *kerremallâhu vechehû*** üzerine hurûc ve şâhik-ı bagy ü şikâka 'urûc eden Mârikîn ve Hâricîn fırkasının mezheb-i bed-terînleridir.

Asl-ı sâni: Hazret-i Bârî-i zül-celâlden mâ'adâ ferd-i vâhîde hayyen ve meyyiten istimdâd ve istişfâ' cihetiyle du'â vü nidâ eylemek küfr olmağla, ol vechile nidâ vü du'â eden âdemin dem ve mâlî mübâh olur.

Asl-ı sâlis: Türbeler üzere inşây-ı kıbâb ve derûnlarında îkâd-ı şumû' ve kanâdîl ve türbelere 'arz-ı nüzûr ve sadakât ve ziyâret-i kubûr ve mesâcid ve cevâmî'i, hattâ Harem-i muhterem'i bile sürc ve kanâdîl ile tezyîn eylemek bir vechile câ'iz değıldir. İşbu usûl-i selâse zımnında ihticâc eyledikleri da'vây-ı hulûs-ı nifâk, pîşegân-âsâ bî-esâs ve mürû'et-i ebnây-ı zemân gibi vâhî ve bî-mesâs olan edille ve berâhînleri, vücûh-i hakka ile ibtâl ve tezyîf ve hufra-i işkâle düşdüklerinin menşe' ve mevridi kemâ-yenbagî telkîn ve ta'rîf olundu ise de, ber-fehvây-ı *“İnneke lâ tüsmi 'u's-summe'd-du'â”**** kabûl ve isgâdan ibâ ile pâyy-efşür-i merkez-i isrâr ve dalâl-i kadîmlerinde sâbit ü pâydâr oldular. [Ü 37a]

◊ 1 Muharrem 728 = 17 Kasım 1327 Salı.

* *يُحَقِّرُ أَحَدَكُمْ صَلَاتَهُ فِي جَنْبِ صَلَاتِهِمْ وَ صَوْمَهُ فِي جَنْبِ صَوْمِهِمْ وَ لَكِنْ لَا يَجَاوِزُ إِيْمَانَهُمْ تَرَاقِيَهُمْ* = Sizden biriniz onun namazını ve orucunu kendi namazları ve orucu yanında küçük görür; lâkin îmânları onların köprücük kemiklerini aşamaz” anlamına gelen bu cümle, yakın ifâdelerle el-Buhârî, Menâkib, 25; Fezâ'ilü'l-Kur'ân, 36; İstinâbe, 6,7; Müslim, Zekât, 147,148; İbn Mâce, Mukaddime, 12; Ahmed b. Hanbel, 3/23,24'te geçen Hz. Peygamber'in bir hadîsidir; bk. Wensinck, I,487.

** *كِرَمَ اللّٰهِ وَجْهَهُ* = Allah onun yüzünü şerefli kılsın” anlamına gelen ve Hz. Ali anıldığında kullanılan Arapça bir duâdır.

*** *إِنَّكَ لَا تَسْمَعُ الصَّمَّ الدَّعَاءَ* = (Resülüm!) Elbette sen sağırlara o daveti işittiremezsin” anlamına gelen bu cümle Kur'ân, er-Rûm 30/52. âyetin başlarındaki bir kısmın önüne *“İnneke = إِنَّكَ”* ilâvesiyle oluşturulmuş bir şeklidir.

Bi-kazâ'ihî Te'âlâ tâ'ife-i Efrenc dahi ol esnâda Milket-i Mısır'a istîlâ ve Sultân Mustafâ merhûm zemânında Moskov keferesinin ümerây-ı Mısrıyye'den Bulud-kapan 'Ali Bey nâm şakîyi, pes-perde-i hafâdan bagy ü hurûca igrâ etdikleri gibi, melâ'în-i Efrenciyye dahi bir taraftan Hâricî-i mer-sûmu gûnâ-gûn mevâ'id ve tesvîlât ve ta'lîm-i turuk-ı teshîlâtla hurûc ve tuğyân ve Yemen ve 'Irâk ve sâ'ir Milket-i 'Arabistân saltanatına sevk ve ilkây-ı cür'et ü şevk edüp, Devlet-i 'aliyye ise gâ'ile-i şâgile-i Mısrıyye ile müştagil ve ol ülke-i 'azîmin istihlâsı dâ'iyesine mütevağgil olup, gerçi müverrih-i Fakîr'in işbu, **[mısrâ]**:

Mısır'ı yed-i Efrenc'den nez' eyledi Sultân Selîm

(مصرى يد افرنجدن نزع ايلدى سلطان سليم)

mısrâ'-ı târîhi üzere milket-i merkûme eydî-i küffârdan nez' ve 'illet-i Efrenc'i şerbet-i şemşîr ile vücûd-i Ümmü'd-dünyâ'dan def' olup, lâkin ez-ser-i nev kutr-i mezbûrda tehaddüs eden âşûb u ihtilâl, kezâlik Rumeli yakasında ser-nümây-ı girîbân-ı zuhûr olan dağlı tâgîleri ve sâ'ir cihâtla sû-be-sû mütekevvin olan şûriş ü fitne vü i'tilâl sebebiyle Pâdişâh-ı zemân ve vükelây-ı Devlet-i ebed-bünyân gark-âbe-i iştigâl olduklarından başka, evliyây-ı umûrun cânibi-i Hicâz'a derkâr olan 'adem-i i'tinâ vü ri'âyet ve sûret-i ihtimâmda müsâmaha vü betâletleri ve me'mûrların dahi keşâletleri, husûsan Bağdâd Vâlîsi Süleymân Paşa'nın ve Cezzâr Ahmed Paşa'nın kişver-i bekâya rihletleri gibi esbâb-ı âdiyenin ictimâ'iyile 'âdî-i mersûm "*Halâ biki'l-cevvü fe-bîzî v'asfiri*"* **[Ü 37b]** safiri üzere meydânı hâlî ve merdânı mest ü lâ-ubâlî bulmağla, Yemen ve 'Irâk ve Hicâz taraflarına da şerâre-nisâr ve Haremeyn-i muhteremeyn'e dahi küllî ta'arruz ve istîlâ ile 'umûm Ehl-i kible'yi dil-fiğâr eyledi.

Devlet-i 'aliyye'nin müstağrak olduğu meşâgil-i şevâgil-i seferiyye, bi-'avn-i Hâlıkî'l-beriyye hayırlu vechile 'an-karîb mündefi' ve himmet-i vâlâ-nehmet-i Şehinşâh-ı Mahmûdî-sîretle ol havâlîden 'urûk ve usûl-i Havâric-i bed-millet tâ'ife-i Karâmîta-i mezkûre-sıfat bi'l-külliyeye munkatı' olmak mütevakki' ve mu'cize-i bâkiye-i hazret-i Muhammedî'ye tevessülen dergâh-ı icâbet-penâh-ı Rabbânî'den mes'ûl ve munzarı'dır.

Tezyîl

'Abd-i kelîl, cânib-i Hicâz'dan 'â'id ve Âsitâne-i sa'âdet'e vârid olduğumuzda, nakd-gerân-ı zemân ve mânend-i sü'bân müteneffisân-ı devrândan birisi ol havâlî ahvâlini istintâkla, istimâ'ına sûret-i tenezzül ibrâz ve Hakîr

* خَلَا بِكَ الْجَوْ قَبِيضِي وَاصْفَرِي = Meydân senin, ister yumurtla, ister gıdakla [= Kral sensin, istediğini yapabilirsin] anlamına gelen bu cümle meşhûr Arap şâirlerinden Tarafe'nin şiirlerinden bir mısradır; bk. el-Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, I,239-240.

dahi dâhil-i hemyân-ı havâss olan zevâde-i mesmû'ât ve mubsırâtımızı izhâra âgâz edüp, hulâsası Hâricî-i mersûm eslâfda Hasan Sabbâh ve Sergerde-i Sürh-serân olan Şeyh Haydar ve Kādî-i Simavna ve Kadı Burhâneddîn ve Sakarya Şeyhi gibi müdde'îlerin, “*Kelimetü hakkın ürîde bihî bâtulun*” edâsınca sûret-i salâhı vesîle-i tesallutun ve mesned-i hükümet-i ‘Arabistân'da karar ve temekkün-i derûn-i habâset-nümûnunda menvî ve emârât ve harekâtından mahsûs ve mer'î ise de, Bağdâd Vâlisi Süleymân Paşa ve Cezzâr Paşa'nın hayâtları ol dâ'iyenin izhârına mâni' u hâ'il ve müşârun ileyhimâ tarafından havf u haşyeti, serhadd-i nihâyete [Ü 38a] vâsıl olmağla, el-hâletü hâzih ihtimâm-ı yesîr ile Cidde'ye ve Medîne-i münevvere'ye temkîn ve takviyet verildiği sûrette, “Hâricî-i mezbûr kendi ârâm-gâhında dahi teb ü tâb-ı ıztırâbla ‘Yâ veylî!***’ gûyân olacağı bî-gümândır” edâsıyla beyân-nâme-i ‘ilm ü haberi hatem ü imzâ eylediğimde, Cezzâr Paşa münâsebetinden berhemzede-i infî'âl ve sükûtla fasl-ı makâl eylemişidi. Vaktâ ki müşârun ileyhimâ rû-be-râh-ı iklim-i ‘ukbâ oldukdan sonra, zebâne-i âteş-âsâ zuhûr ve kutri mezbûru pür-şerer-i şerr u şûr eylediği cümleye meşhûd ü manzûr olmuşdur; *ca'alenallâhu Te'âlâ mimmen yestemi'u'l-hakka ve yettebi'uhû lâ mimmen yertedi'uhû, âmîn****.

Vak'a-i İsmâ'îl Paşa der-'Akkâ

Mûmâ ileyh 'an-asl redâ'et ve ehâlîsi denâ'etle şehîr olan 'Arabkîr nâm beldeden neş'et edüp, bir müddet Kapudân-ı deryâ Cezâ'irli Hasan Paşa'ya Silahdâr ve ba'de vefâtihî Cezzâr Paşa'ya ve bir zemân Gürcü 'Osmân Paşa'ya Tüfekci-başılık hıdmetiyle kâmkâr olup, Vidin vak'asında Değirmenci-zâde Mustafa Paşa'ya Kethudâ ve Mısır seferi hılâlinde vâki' 'Arîş muhârebesinde müşârun ileyh mültehık-ı zümre-i şühedâ oldukda, mahlûl olan hil'at-i Vezâret dūş-i mûmâ ileyhe şeref-bahş-ı zînet olup, şehîd-i merhûm gibi kendiden dahi hıdmet-i sâdikâne ve uğur-i dîn ü devletde sa'y ü gayret-i dilîrâne me'mûl iken, [mısrâ]':

Kem-mâyeden eyler ne ki eylerse zuhûr^{*4}

kâ'idesince muktezây-ı hâk ve lâzime-i cibillet-i nâ-pâki üzere ednâ behâne ile Ser'asker tarafından münfa'îl ve dâ'iresinde [Ü 38b] müctema' olan kül-

* *كَلِمَةٌ حَقٌّ أُرِيدُ بِهِ بَاطِلٌ* = Bâtıla âlet edilen hak söz” anlamına gelen Arapça bir ifâdedir.

** *يَا وَيْلِي* = Yazıklar olsun bana” anlamına gelen Arapça bir deyiştir.

*** *جَعَلْنَا اللَّهُ تَعَالَى مِمَّنْ يَسْتَمِعُ الْحَقَّ وَيَتَّبِعُهُ لَا مِمَّنْ يَرْتَدِعُهُ آمِينَ* = Yüce Allah bizi hakkı işitip ona uyanlardan eylesin, kaçınanlardan değil. Allahım duâmızı kabûl eyle!” anlamına gelen Arapça bir duâdır.

*4 Metnimizde yer alan bu mısra, Râgıb Paşa'nın gazellerinden birinde geçmektedir; bk. Râgıb Mehmed Paşa, *Divân-ı Râgıb, İbtidâ'-i Gazeliyyât*, İstanbul 1253/1837, s.61.

liyyetlü askerini alup, Ordu-yi hümâyün'dan munfasıl olmağla, mûmâ ileyhın bu hareket-i nâdir-berâberi, asâkir-i sâ'ireye dahi sirâyet ve îrâs-i tefrika-i şîrâze-i cem'iyet edüp, bu vesîle ile Şerîf Paşa ve Hüseyın Paşa ve Receb Paşa dahi askerleri ile Ordu'dan müfârakat ve Anadolu'ya doğru 'avdet eylediler. Sadrıa'zam, bunların vech-i mezkûr üzere ictimâ' ve iltiyâmları, es-lâfda vâki' İbşîr Paşa ve Abaza Paşa vak'aları* gibi fitne-i 'azîme ve dâhiye-i cesîmeyi mü'eddî olacağını mülâhaza ile ber-muktezây-ı vakt tebe'âtlarından tecâhül ve bâ'is-i infi'âlleri olan hâlâtdan tegâfûl sûretiyle, verâlarından her birine nüvâziş-nâmeğe mashûb mansıblar irsâl ve teferruk-ı ittisâlleri cihetini istihsâl eylemişidi. Binâ'en 'aleyh İsmâ'îl Paşa dahi mansıbı olan Mar'aş'a teveccüh ü i'tizâm ve Mar'aş'a karîb Aksu nâm mahalle darb-ı hıyâm ve vücûh-i belde istikbâline tevakku'la bir iki gün anda ârâm edüp, meğer taraf-ı Sadrıa'zamî'den Mar'aş ehâlisine ve 'Ayntâb Mütesselimi tarafına müşârun ileyhın bi-eyy-i vechin i'dâm ve istîsâli bâbında nihânîce evâmir-i ekîde vârid olmağla, Mar'aş ehâlisi Reyhânlu ve Kılıçlı ve sâ'ir Ekrâd 'aşâyirinden asker-i vâfir cem' u ihtîşâd edüp, bağteten cevfi leyl-i pür-veylde mânend-i seyl muhayyem-i asker-i müşârun ileyh üzere rîzân ve tarfetü'l-'aynda ol ecnâs-i muhtelif ve evbâş-ı nâ-mu'telifeden 'ibâret haşerât-ı bî-gâyet [Ü 39a] bi'l-cümle münhezim ve perîşân ve lisân-ı zemân haklarında, "Teferrakü eydi Sebâ**" meselini gûyân olmuşdur. Müşârun ileyh dahi bî-ser u pâ tek ü tenhâ firâr ve Kâfir Dağı dedikleri cibâl-i şâhıkada Fettâh-oğlu nâm hânedân-ı meşhûr obasına ilticâ ile bir müddet anda karâr eyledikten sonra, 'Akkâ cânibine revân ve Cezzâr Paşa'nın zîr-i himâyesinde rehîn-i emn ü emân olmuşidi. Müşârun ileyhın vefâtı 'akabinde 'Akkâ'da mevcûd olmağla, sunûf-i askerîyi bî-derd ü meşakkat dâhil-i kabza-i tegallüb ve şekâveti olan emvâl ile itmâ' ve güzeste 'ulûfe nâmiyle nukûd-i bî-şümâr sarf u nisâr edüp, ol makûle behâ'im-sîretân, 'avâmmı rây ü irâdesine gerden-dâde-i ittibâ' eyledikten sonra, Saydâ Eyâleti'ni taleb ve teşvîş-i havâtır-ı erkân-ı devlete sebep olur ba'zı rumûz ü kinâyât ile tervîc-i şevâyib-i şûr u şegab eylemişidi. Eyâlet-i Şâm ve Saydâ ve Trablus, bâlâda zikr olunduğu vech üzere Haleb Vâlisi İbrâhîm Paşa'ya mukaddemce tevcîh olunup, Cezzâr Paşa'nın müddet-i medîde ve sinîn-i 'adîdeden berü cem' u ihtizân eylediği emvâl, mechûletü'l'-ashâb olduğundan 'â'id-i beytûlmâl olmağla, mevcûd ve mektûmu zâhire ihrâc ve hazîne-i mîrîye idrâc olunmak bâbında tarafına hitâben evâmir-i 'aliyye ısdâr

* Metnimizde söz konusu edilenler, bir ara Abaza Hasan tarafına geçip birlikte hareket eden ve daha sonra sadrazam olan İpşir Mustafa Paşa (bk. meselâ M.Münir Aktepe, "İpşir Mustafa Paşa, ö.1655", *DİA*, İstanbul 2000, XXII,375-376) ile Osmanlı Devleti tarihinde en büyük Celâlî isyânını çıkaran âsi reisi Abaza Hasan (Mücteba İlgürel, "Abaza Hasan, ö.1659", *DİA*, İstanbul 1988, I,10-11) olmalıdır.

** تفرقوا ایدی سبا = Sebe kavmi gibi fırkalara ayrıldılar (= Çil yavrusu gibi dağıldılar)" anlamına gelen ve topluluğun bir daha bir araya gelemeceğini ifâde için kullanılan Arapça atasözlerindendir; bk. el-Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, I,275.

ve müte'âkıben tarafına tesyâr olunup, İsmâ'îl Paşa Devlet-i 'aliyye'nin tîğ-i siyâsetinden gürîzân ve derûn-i mefse-det-meşhûnunda bu 'ukde-i düşvâr-güzâr mestûr u pinhân olup, 'uhdesine [Ü 39b] ednâ bir sancak tefvîzi câ'iz olmadığı zâhir u 'iyân ise de, berây-ı maslahat te'lîf ü tatyîbine mübâşeret lâzım gelmekle, 'Akkâ'dan hurûc ve Cezzâr Paşa'nın emvâline 'adem-i ta'aruz ile izhâr-ı rûy-i inkıyâd ve itâ'at eylediği hâlde Vezâret'i ibkâ ve Anadolu'da matlûbu olan eyâlet ile hakkında şîme-i 'âtifet icrâ olacaklarından başka, tebe'ât-ı sâbıkası kat'an lisâna alınmayup, sâ'ir vüzerây-ı 'izâm gibi ilâ mâ-şâ'allah devr-i menâsıb ve tahsîl-i merâtib eyleyeceği makâm-ı Sadâret'den iş'âr ve kapusunu tanzîm zımnında Cezzâr Paşa muhalledâtından elli bin gurus 'atıyye olarak tarafına teslim olunmak husûsu dahi zebân-zede-i tezkâr kılınup, hakkında min-gayr-i istihkâkın zuhûr eden merhamet ve işfâkın kad-rini bilmeyüp, izhâr-ı 'ukûk u şikâk eylediği takdîrde kahran ve kasran 'Akkâ Kal'ası teshîr ve a'vân ü ensâriyle ferîse-i şîr-i şemşîr kılınacağı inhâ vü tahrîr olunduğundan gayri, cereyân eden irâde Şâm Vâlîsi nasb olunan müşârun ileyhe ifâde ve Kapudan Paşa dahi 'acâleten Donanma-yı hümâyûn ile ol savba ta'yîn ve yedine verilen ta'lîm-nâmede tasrîh u tebyîn olduğu vech üzere İsmâ'îl Paşa her vechile te'mîn olunup, itâ'at eylediği sûretde mashûben bi's-selâme Anadolu'ya ihrâc olunmak ve inkıyâdı haberi vârid olduğu hinde matlûbu olan mansıb ile kâm-bîn olacağı ifhâm ve râyiha-i muhâlefet istişmâm olduğu hâlde min ciheti'l-berr, Şâm Vâlîsi ve min-ciheti'l-bahr, Kapudan Paşa muhâsaraya âgâz ile kal'a-i Pâdişâhî'yi [Ü 40a] bâğî-i mersûm yedinden istihlâs ve istirdâd eylemek keyfiyyâtı te'kid ve her tarafa irsâl-i berîd kıldıldığından başka, ahad emrinin kankı şıkkı mütehakkak olur ise, ber-vech-i isti'câl haberi îsâl olunmak bâbında ısdâr-ı misâl kılındı.

Ahvâl-i Belgrad

Kal'a-i mezbûr yamakları gûnâ-gûn tekâlîf-i şakka ile Sırb re'âyâsını tazyîk ve dil-gîr ve çend nefer koca-başlılarını darb ü katl ve tedmîr ile bilâhare tâ'ife-i mersûmeyi dâ'ire-i itâ'atden tenfir eylediklerine binâ'en, her taraftan ictimâ' ve ihtîşâd ve bu resme mezâlîm ve istîlâ ve te'addiyât-ı ârâm-rübânın indifâ'mı tahsîl zımnında 'akd-i ittifâk u ittihâd eylediklerinden sonra, hâricde bulunan niçe ehl-i İslâm'ı anlar dahi şehîd ve havze-i hestîden nâ-bedîd eyleyüp, tarafeyn biri birinden selb-i emniyyet ile gubâr-ı fitne vü cidâl, isare ve nâ'ire-i harb ü kîtâl, inâre olunup, re'âyây-ı merkûmenin kesreti ve yamaklara kemâl üzere gayz u 'adâveti sebebiyle ez-dil ü cân âgâz-ı münâzele ve müşâcere ve Belgrad'lı min-küllî'l-cevânib muhâsara ve ehâlisini taşra hurûcdan memnû' ve bu sûretle bi'd-defe'ât miyânelerinde muhârebe-i şedîde vukû' bulup, re'âyây-ı mesfûre bu hareket-i tâgyâne, 'âkıbet mü'eddî-i eşedd-i siyâset olacağını derk ile tarîk-ı havf ü hadşeye zehâb ve Nemçelü'den

istimdâd ü isti'ânet eylediklerini Âsitâne'de mukîm Nemçe Elçisi îmâ vü işrâb eylemişidi. Re'âyâ tarafından ser-zede-i zuhûr olan fiten ü âşûbun hüsn-i [Ü 40b] sûretle indifâ'ı ve yamakların te'dîb ü ıslâhları husûsâtı hâlâ Bosna Vâlîsi Vezîr Ebûbekir Paşa hazretlerinin süpürde-i 'uhde-i hamıyyeti kılınup, şöyle ki tarafeyn semt-i haşyete zâhib ve esbâb-ı emniyyeti sâlib olmamak mülâhazasına mebnî iki bin kadar kapu halkıyla Belgrırad'a varup, i'mâl-i hüsn-i tedbîr ve ifây-ı hakk-ı rüşd-i dil-pezîr eyleyerek ıslâh-ı zâtü'l-beyn ve bir takrîble i'dâm-ı ru'esây-ı tâ'ifeteyn eylemekle, teskîn-i âteş-i fitne vü fesâda reşâşe-pâş-i ihtimâm ve râbîta-bend-i nizâm olup, ber-vech-i hakîmâne sûret-i mezbûr ile intizâmı müyesser olmadığı hâlde, etrâfdan cem'-i cünûd ile ol serhadd-ı mansûrenin tathîr u tanzîmi husûsuna sarf-ı yârây-ı nâ-mahdûd ve itâ'at-i re'âyâyı müstelzim olacak keyfiyyeti tahsîle gayret ve ifrâğ-ı cüll-i miknet eylemesi bâbında müte'addid evâmîr-i 'aliyye ve makâm-ı Sadâret-i 'uzmâ'dan tahrîrât-ı seniyye irsâl ve re'âyây-ı mersûmeye Rûm Batrikı tarafından âyînleri üzere nush u pendi hâvî ve 'avâkıb-ı umûrdan neş'et eyleyecek envâ'-ı sıyâset ve 'ukûbeti muhtevî kağıd îsâl olundu.

Hânden-i Mevlûd-i şerîf

İşbu şehr-i rebî'ulevvelin on ikinci günü[◊] kânûn-i kadîm üzere Sultân Ahmed Câmî'-i şerîfînde vüzerây-ı 'izâm ve 'ulemây-ı kirâm ve sâ'ir huzûrları mu'tâd olan ricâl-i Devlet-i ebed-bünyâd ve Ocak ağaları hâzır ve kudûm-i Şehriyâr-ı cihân'a muntazır oldukları hılâlde, Pâdişâh-ı enâm hazretleri [Ü 41a] dahi debdebe-i Mülûkâne'leriyle mahfil-i hümâyûnlarını reşk-i Dâru's-selâm buyurup, der-sâ'at hânendegân-ı Mevlid-i şerîf, hüsn-i âvâz ile kırâ'ete âgâz ve cümleyi ifâza-i hayr u bereket-i rûhâniyyetle safâ-perdâz oldular.

Tekmîl-i binây-ı Cebe-hâne

Bundan akdem binâsına şurû' olunan Cebe-hâne, himmet-i vâlâ-nehmet-i Husrevâne ile ahsen-i tarh u metânet ve etemm-i tarz u nesak u resânet üzere resîde-i hayyiz-i gâyet olup, işbu şehr-i rebî'ulâhır evâhırında^{◊◊}, Cebeci Ocağı alayı ile mahall-i mezkûra tenakkul ve nukl u nevâle-i neşât u inbisâtla tenakkul eylediler. Emr-i binâyı me'mûr Haremeyn Muhâsebecisi Mehmed Emîn Efendi'nin sa'yi meşkûr olmağla, huzûr-i Sadru's-sudûr'da pûşîde-i hil'at-i semmûr ve sâ'ir gûne dest-yârî-i mi'mârî-i iltifâtla bünyân-ı ikbâli ma'mûr oldu.

◊ 12 Rebî'ulevvel 1219 = 10 Haziran 1804 Pazar.

◊◊ 21-29 Rebî'ulâhır 1219 = 30 Temmuz - 7 Ağustos 1804 Pazartesi.

Tevcîh-i Eyâlet-i Belgrâd bâ-rûtbe-i Vezâret be-Sül[ey]mân (سلمان)

Ağa

Belgrâd Muhâfız Vezîr Hasan Paşa be-gâyet pîr u müsinn ve derûn-i kal'ada mütemerridîn-i eşkiyâ müşârun ileyhin 'aciz ü a'yâsı hasebiyle tertîb-i siyâsetden âzâde ve mutma'inn olduklarına mebnî, cerî vü cesûr ve irâde-i devleti icrâda mikdâm, re'y-i hakîmâne ve tedbîr-i kâmilâne sâhibi bir vezîr-i gayûrun ta'yîn kılınmasını, zarûriyyât-ı vakt ü hâl icâb edüp, Gümrükcü Hasan Ağa sevkıyla müte'allikâtından mukaddemâ Belgrâd'da Muhassıllık ile ikâmet-güzîn ve serhaddât-ı mansûre keyfiyyâtına vukûf ile meleke-i isti'dâd ü liyâkati, vükelây-ı devlet [Ü 41b] 'inde dil-nişîn ve müstevcib-i tahsîn olan Süleymân Ağa ile husûs-ı mezbûr şifâhen müzâkere olunduktan sonra Âsitâne'den hareket ve Niş Kal'ası'na vusûlü tahmîn olunarak, verâsından menşûr-i Vezâret ve Belgrâd Muhâfızlığı'nın tevcîhi emri irsâl olunmak tas-mim olunmuş idi.

İşbu rebî'ulâhır evâhırında[◊] ber-vech-i muharrer silk-i vüzerâya idhâl ve muhâfaza-i mezkûre tevcîhi ile makzıyyü'l-âmâl kılınup, müşârun ileyh mukaddemâ ol havâlî nizâmına me'mûr Bosna Vâlîsi Vezîr Ebûbekir Paşa'nın ma'iyetine tahsîs ve bi'l-ittihâd emri-i mersûme ihtimâm eylemek husûsu tarafına te'kid ü tansîs olunup, yârî-i hazret-i Bârî ile Belgrâd'a duhûlünde Sırb re'âyâsını şiddet-i mutâlebât ve vefret-i teklîfâtla 'isyâna ilcâ ve tegallûben serhadd-i ma'mûrede mefâsid-i nâ-mahsûre icrâsına 'illet-i akvâ olan üç beş nefer dâyîlar -ki mahz-ı dâ'ilerdir- ahz ve müşârun ileyhe teslim ve re'y ü irâdesine muvâfakatle sâ'ir mesâlih-i serhaddi temşiyet ve tanzîm eylemek ve Belgrâd'a duhûl düşvâr olduğu sûrette, Niş Mutesellimi Hâfız Ağa ile muhâbere ve celb-i asker ile muhâsara ve zahîrelerini kat' gibi hasr u tazyîk esbâbına mübâdere edüp, Devlet-i 'aliyye'nin merâm ve vatarı, re'âyây-ı mersûmûnu 'isyâna muztarr ve sugür-i İslâmiyye'de fitne vü fesâd zuhûruna sebep-i ezher olan üç beş nefer eşkiyânın istîsâli olup, ehl-i 'ırz ve kazıyyede medhali olmayanlar ta'arruz [Ü 42a] ve mu'âhazeden sâlim olacaklarını işâ'a kılmak vesâyâsı, mukaddemâ şifâhen ve bu def'a tahrîren müşârun ileyhe ifâde ve Ebûbekir Paşa tarafına dahi bu tafsîlâtı mutazammın tahrîrât-ı seniyye firistâde kılındı.

Vukû'-i meşveret ve ibkâ-yı Vezâret-i Mehmed Paşa ve tevcîh-i mansıb-ı Cidde be-müşârun ileyh ve me'mûr-şuden-i û be-cânib-i Hicâz

Haremeyn-i şerîfeyn tarafına Vehhâbîler'in bu def'a dahi tesallutları vâki' ve Medîne-i münevvere ehâlisinin altı mâhdan ziyâde muhâsaraya tâkatleri olmayup, zahîre ve asker ile imdâd ve i'ânet-i devlete eşedd-i

◊ 21-29 Rebî'ulâhır 1219 = 30 Temmuz - 7 Ağustos 1804 Pazartesi.

ihtiyâcları ahbârı takrîren ve tahrîren leb-rîz-i zurûf-i sevâmi' olup, husûs-ı mezkûr a'zam-i umûr-i dîn ü devlet ve sertâc-ı ibtihâc-ı cânib-i Hılâfet olmağla, bizzât matlab-ı Mülûkâne ise de vükelây-ı devlet nâmına olan yâdigârlar, şîve-i müsâmahatla imrâr eyler iken, bu def'a isticâre ve istigâse zımnında Âsitâne'ye vürûd eden ehâlî-i Haremeyn ve taraf taraf huccâc-ı Müslimîn elsinelere ma'lûm-i sığâr u kibâr ve sû-be-sû güft-gû intişârı sebebiyle nâ-çar Bâb-ı 'âlî'de erbâb-ı meşveret, tertîb-i encümen-i cem'iyet edüp, huzzâr-ı meclisin ba'zıları kelâma âgâz ile dehen-bâz-ı beyân ü takrîr ve ol taraf-ı pür-şerefin kâffe-i ahvâline vukûfu olan vüzerây-ı 'izâmın biri gereği gibi ikdâr olunarak külliyyetlü asker ile ta'yîn olunmak husûsunu tezkîr edüp, ez-cümle 'Azîm-zâdelere beyne'l-'Urbân 'illet-i cinsiyyet sebebiyle nüfûz-i kelime ve şöhret [Ü 42b] ü şânlarını beyân birle Nasûh Paşa'nın takviyet-i tâmmeye ile Cidde mansıbına mukârin cânib-i Hicâz'a me'mûriyyetini istihsân eylediklerinde, sâ'irler müşârun ileyhın terbiye ve te'dîbi zımnında birkaç def'a rütbe-i Vezâret'i ref' u ilgâ ve birer mahalle tagrîb ü iclâ olunup, irâde-i devlete inkıyâd ile inhilâl-i 'ikâl-i ikâmete dek visâde-i sabr u tehammüle istinâd eylemesi lâzım iken, merreten ba'de uhrâ menfâ oldu ğu emâkinden fîrâr ve terk-i nâmûs ü 'âr eylediği ma'lûm-i pîr u bernâ olup, Devlet-i 'aliyye'den emniyeti meslûb olan şahs-ı menkûbün lâ-mehâle derûnunda gayz u fesâd müstekarr ve her bâr şûriş ü ihtilâl zuhûruna muntazır olmağla, mizâcına mugâyir olan ahkâm-ı Sultânî'yi 'adem-i isgâ ile mücibât-ı cibilletini icrâ eylemek cümle-i mücerrebâtdan olup, bu sıfatla muttasıf olan kimesnenin min-ciheti'l-hıdme nef'i mevhum ve gezend ü husrânı meczûm olduğuna binâ'en, Nasûh Paşa'nın bu maslahat-ı mühimmeye takrîbi, hilye-i savâbdan bürehne, belki mutazammın-ı envâ'-ı mahzûr u rahne olduğunu işrâbla, re'y-i evveli ibtâl ve âharın intihâbını istisvâb eylediler. Ve ba'zılar mukaddemâ kayd-ı Vezâret'i terkîn ve Tokad'da temkîn olunan Mehmed Paşa'nın kâr-güzârlığını, Nâblûs havâlisinden neş'et eylemek münâsebetiyle cinsiyyet ve civâriyyet muktezâsı, ol havâlî umûruna vukûf u ıttılâ'ını der-meyân ve câme-i kelâmını ba'zı mertebe zînet-kerde-i tîrâz-ı beyân ederek, 'uhdesine Cidde Sancağı'nın tevcîhini takrîb ve mühimmât ve zehâ'ir ve müstevfâ asâkir ile [Ü 43a] o tarafa me'mûriyyetini sevk u tergîb ve müşârun ileyhın me'mûriyyetinde bir nev' mahzûr hâtıra hutûr eylemeyüp, cümleden enseb ü evlâ ve bu maslahata evfak u ahrâ olduğuna huzzâr-ı meclis dahi ikrâr ve kazıyyenin mukaddime ve neticesi temhîd olunarak Cidde menşûru tarafına tesyâr ve keyfiyyet-i me'mûriyyeti 'alâ tarîkî'l-istimzâc ifhâm u iş'âr olunmuşıdı. Müşârun ileyh ibkây-ı Vezâret'inden memnûn, husûsan ehass-ı hıdemât-ı dîn ü devletden olan Hicâz me'mûriyyetinden sûret-i zâhirde izhâr-ı inbisât-ı derûn ile tantana-i iddi'âsı peyveste-i çarh-ı bukalemûn olup, ancak Vehhâbîler, 'Urbân eşkıyâsını teshîr ve cem'iyetlerini teksîr eylediklerine nazaran, birkaç mahalde vecbelerine tesâdüf ile vukû'-i muhârebe akreb-i ihtimâlâtdan ol-

mağın, bu sûretde ol tarafa hareket ve ‘azîmeti yesâr u servete menût ve küllî i‘ânet ve ikdâr-ı devlete mevkûf u merbût olduğunu ve mebâdî ve mekâsıd-ı mâddeye göre üç bin neferden noksân asker ile ‘azîmet, mûcib-i hatar u âfet olup, ol mikdâr leşker-i cerrârın zehâyir ve mühimmât ve ‘ulûfe ve bahşış makûlesi mesârifâtına vefâ eyleyecek mebâlig irsâlini îmâ ve bu husûs zımında aksâm-ı ‘inâyeti istiksâ eyledi.

Hulâsa-i tahrîrâtı Rikâb-ı müstetâb'a ‘arz u takdîm olundukda, umûr-i Hicâziyye sâ’ire makîs olmadığından, müşârun ileyhın bir ân akdem esbâb-ı hareketi tanzîm olunmak irâdesine mebnî tekrâr [Ü 43b] erbâb-ı şûrâ ictimâ‘ ve herkesin gass ü semîn rây ü tedbîri istimâ‘ olunup, bilâhare bin beş yüz kîse ‘an-nakdin îsâl ve mühimmât ve zehâyire sarf olunmak içün beş yüz kîse ol havâlîde olan ta‘ahhüd akcalarından havâle olunmak emri, tekrâr merfû‘-i Pây-i taht-ı saltanat ittisâl kılınup, zıkr olunan bin beş yüz kîse nakdin bin kîsesi ceyb-i hümâyûn ve evkâf akcalarından ihsân ve beş yüz kîsenin Îrâd-ı Cedîd Hazînesi’nden i’tâ olunması emr u fermân olunmağla, zıkr olunan meblağ, müte‘ayyinân-ı Devlet-i ‘aliyye’den bir şahs-ı umûr-âşınâ ile irsâl olunup, müşârun ileyhın ba‘zı umûruna i‘ânetle hareket ve tirhâli haberini îsâl eylemek müzâkeresi dahi sebkât eylediğine binâ’en, sâbıkâ Sûvârî Mukâbelecisi el-Hâc Mustafa Efendi bu hatb-ı ehemme me’mûr ve tevcihâtda zabt eylemek üzere Baş-muhâsebecilik mansıb-ı celîli ile mesrûr kılınup, müşârun ileyhın ‘ırk-ı hamıyyetini tahrîk eyleyecek makâlâtı mutazammın ve suver-i me’mûriyyetini mübeyyin emr-i ‘âlî ve tahrîrât-ı Sadâret-penâhî irsâl ve Şâm Vâlisi ve sâ’irlere bu keyfiyyât tafsîl ü icmâl olunup, kable'l-hacc müşârun ileyhın hareketine dâ’ir lâzım gelan umûrun inkızâsına gayret ve müceb-i te’sîr olacak hâlâtdan tevakkî ve mücânebet eylemeleri mü’ekkedden tahrîr u işâret olundu. Müşârun ileyhın Şâm ve Gazze ve Kudüs taraflarında münâsebet-i tâmmesi ve kavm ü tebârî ve havâşî ve müte‘allikâtiyla [Ü 44a] haylice iştihârî olup, ol mikdâr asker cem‘iyyetinde ve hukûk peydâ eylediği meşâyih-ı ‘Urbân’ın müceddeden te’lif ü te’nîsleriyle cimâl ü bigâl ve eskâl ü ahmâl ve zehâ’ir tedârükünde sâ’irden ziyâde sa‘yi müsmir olacağı melhûz-ı havâtır-ı ekâbir olup, bi-‘avnihî Te‘âlâ umûrunda muvaffak ve mazhar-ı lutf-i Hakk olacağı zâhir ve muhakkaktır. Müşârun ileyh Şâm’dan mahall-i me’mûruna dek zehâ’ir tedârüküne ihtimâm eyleyeceği derkâr olup, ancak vakt-i ikâmetinde ol mikdâr askere vefâ edecek zehâ’ir hâzır olmadığı hâlde askerinin hâli ma‘lûm olmağla, şeml-i cem‘iyyetlerine teferruk tareyân eyleyeceği nümâyân olduğundan, keyfiyyet bâlâda işâret olunduğu vechile Mısır Vâlisi Vezîr Hurşîd Paşa’ya tahrîr olunup, Yenbu‘ İskelesi hasım tarafından vikâye olunarak müstevfâ zahîre îsâl olunmak ve ma‘âzallah bu husûsda terâhî ve müsâmaha zuhûr eder ise, kuvvetden fi’le iblâğ olunan emekler savm-ı Nasârâ gibi hebâ olacağı hüveydâ olmağla, her ne vechile olursa o tarafa za-

hîre îsâlinin esbâbını tedârük eylemek zemîninde, bâlâsı hatt-ı hümâyûnla müveşşah mü'ekked hükm-i Cihân-mutâ' ısdâr ve ol tarafa me'mûr Mîrahûr-i Sâni yediyle ba's ü tesyâr olunduğundan başka, Cidde Vâlisi müşârun ileyhin iltimâs eylediği hafifü'l-me'üne sür'at toplarından dört kıt'a top ib'âs ve me'mûr olduğu mâddede fevka'l-me'mûl izhâr-ı gayret-i tâmm ve Havâric'in kutr-i Hicâz'dan tasfiyesiyle [Ü 44b] tahsîl-i nîk-nâm eylemek emrinde teşvik u ihsâs olundu.

İhsân-ı Vezâret be-Mîrahûr-i Sâni Feyzî Bey

Mîr-i mûmâ ileyh bundan akdem Şâm ve Haleb tevcîhi emirlerine me'mûr ve metâyây-ı isti'câlle 'âzim-i savb-ı mezkûr olmuşıdı. Mûmâ ileyh bir müddetden berü muka'ar-ı samâhında hevây-ı Vezâret cây-gîr ve bu matlaba vusûl için şiddet-i inhimâki gayr-i setîr olduğuna binâ'en, şehri rebî'ulâhırın sekizinci günü[◊] rütbe-i vâlây-ı Vezâret'le kadri terfî' ve vilâyeti olan Van muhâfazasına serî'an iltihâki bâbında ısdâr-ı tevkî'-i refî' kılınup, münhall olan mansıbı ile vekîl bulunan Sâlih Bey mesrûr ve ol dahi Mısır cânibine me'mûr olmağla, Çukadâr Ağalık'dan muhrec Mustafa Ağa vekâletiyle nâ'il-i 'izz ü nebâlet oldu.

Vürûd-i Sefîr ez-cânib-i İrân

el-Yevm hükümrân-ı memâlik-i İrân olan Baba Hân'ın Mu'temedü'd-devle'si Şefî' Hân'dan, Sadri'zam hazretleri tarafına Muhammed Hân sefâretile bir kıt'a nâme vürûd edüp, mazmûnu Memâlik-i mahrûse'ye âmedşud eden tüccâr ve züvvârın melhûz-ı nigâh-ı hamîyyet ve sevdâ-ger-i emti'a-i emn u selâmet olmasından ve Memleket-i Cihân-bânî'den Rûşen Kal'ası'nda temekkün eden Ca'fer Kuli Hân'ın tard u ib'âd ve taraflarına istirdâdından 'ibâret olup, ol makûle züvvâr ve tüccârın esbâb-ı emniyyetlerine 'ale'l-ıtlâk i'tinâ ve dikkat, 'an-asl şîme-i Devlet-i ebed-müddet'den olduğuna nazaran, serhadlerde bulunan vülât ü hükkâm taraflarına neşri evâmîr [Ü 45a] ve ahkâm ve beyne'd-devleteyn mün'akıd olan 'uhûd ve şurût-ı silm u salâhın muhâfazasına dikkat ü ihtimâm eylemeleri her bâr ifâde vü ifhâm olunagelüp, şimdiye dek kemâl-i safvetden gayri bir keyfiyyet vukû' bulmayup, cûybâr-ı şerâyit-ı müsâleme, mecrây-ı kadîmi üzere hass ü hâşâk-i nakz u fesâddan sâf u sâlim ve dîde-i fiten ü şûriş, galebe-i emn ü âsâyîşle nâ'im olduğu beyânıyla Ca'fer Kuli Hân, metbû' olan il ve kabilesiyle kal'a-i mezbûrede mütehassın olup, cebr u ikrâhla ihrâc, kazıyye-i muhârebeyi intâc ve bu tavîr İrânîler'in inkisâr-ı kulûblarına bâdî olmağla, indirâs-i esâs-i safvet dâ'îye-i lâgiyesine

◊ 8 Rebi'ulâhır 1219 = 17 Temmuz 1804 Salı.

teşebbüs edecekleri, fikr-i dūr-endîş ile zevâhir-i ahvâlden istinbât u istihrâc olunup ve'l-hâletü hâzih bu taraftan kasrî ihrâcî, İrânîyân'ın mizâcına muvâfık geleceği mefhûm-i tahrîrât-dan ma'lûm olduğuna binâ'en, kal'a-i mezbûreye mücâvir olan vülât ü hükkâma ahkâm-ı Sultânî isdâr ve bi-eyy-i vechin kâne tahsîl-i esbâb-ı iz'âcına bezl-i iktidâr eylemeleri tenbîhi tekrâr olunduğu, makâm-ı Sadriâ'zamî'den ifâde ile Sefîr-i mûmâ ileyhi i'âde olundu.

Mükâleme-i Re'isülküttâb be-Sefîr-i Françe

Her karn ve 'asrda ehl-i tegallüb ü şurûr, hakkâniyyet-i mechûle ile serzede-i zuhûr olup, derece-i istidrâc-ı kuvvetlerine nazaran müstevlî oldukları kutrda, istibdâd-ı re'y ü te'ayyün peydâ ve bi'l-küllîyye ol kutrun umûrunu istilâ edüp, giderek hevâcis-i [Ü 45b] nefsâniyye ile umûr-i 'izâma iktihâm ve refte refte zamîrlerinde setîr olan merâmlarını izhâr ile kesb-i dârât ü ihtîşâm eylemek dâ'iyesine düşdükleri, âzmûde-i erbâb-ı nakz u ibrâm olup, ancak nev'-i insân şeref-i neseb ü haseb ile isti'dâda nigerân olup, ol makûle hevâyî fişek gibi zûd peydâ ve def'i ser-be-hevâ olan eclâf-ı nâsın tevellî-i umûr ile tegallüb ü isti'lâsını nakş ber-âb ve nümâyîş-i serâb 'add ü takdîr ve [mîsrâ]':

*Gîrem ki felek câme dihed kû-endâm?**

kisvesince kâmet-i bî-liyâkati, hil'at-i devlet ve menkabete münâsib ü cedîr olmadığımı erbâb-ı basîret, sahîfe-i müdrîkelerine tasvîr edüp, vakt-i yesîrde zuhûr-i şikâk u ihtilâl ile devletleri bergeşte ve istidrâcları müntehî olmağla, kendileri dahi seyf-i kahr-ı İlâhî ile küşte olacaklarını müşâhede ile bî-hûde ve lâ-tâ'il, belki mazarratı mütekeffil akvâl ü ef'âlden mücânebetle, hulûl-i vakt-i mukaddere dek dehânlarına mühür-zen-i sükût olageldikleri, vâsıl-ı derece-i tahkîk u sübûtur. Bu mukaddime üzere Françe diyârından tehaddüs eden fiten ü şegabın bidâyet ü nihâyeti Bonaparta'nın zuhûruna sebep olup, bir seneye gelince[ye] kadar idâre-i umûr-i devletleri bir tavr u vetîrede karâr-gîr olmayup, etvâr-ı 'adîdeye intikâl ve bu etvâr ile gûyâ zabt-ı memleket ve himâye-i ra'iyet mümkün olmayup, İmperatorluk 'unvânıyla imtiyâza mütevakıf olduğunu ta'lîmâta mebnî, Françe halkı zâhiren kuvvet-i fikriyye ile [Ü 46a] istidlâl edüp, Bonaparta'yı İmperatorluk mesnedine ik'âd ile emr u nehyine imtisâl eylediklerini Françe Elçisi min-gayr-i resmin Re'is Efendi ile mülâkâtında 'ale't-tafsîl beyân ü ifâde ve tasdîkı muhtevî müşârun ileyhdan takrîr istid'âsını tekrîr u i'âde eyledi.

İmperatorluk 'unvânı, Nemçe hükümdârlarına mevzû' elkâb-ı müte-mekkineden olup, karîbü'l-'ahdde bu külâh-ı imtiyâzı, pençe-i tegallûble

* كيرم كه فلك جامه دهد كو اندام = Feleğin elbise verdiğini varsaysak bile, onu giyecek vücut nerede?" anlamına gelen Farsça bir mîsrâdır.

Rusyalu dahi ihtilâs eylemişidi. Bu vaz'-ı hâdis, muvâfakat-i tâ'ifeteyn ile hâsıl olacak iken, Devlet-i 'aliyye'nin bâdî-i emrde tasdikı münâsib olmadığından gayri, umûr-i milel-i Nasârâ'ya dâ'ir bir keyfiyyet olup, Avrupa halkında muvâfakat te'ayyün eylediği hâlde, Devlet-i 'aliyye i'râz eylemeyeceği nükteyi beyân ve bâyin-i cümle: "Devlet-i 'aliyye'nin Françelü ile safvet-i kadîmesi olup, bu sebeble râhat ü huzûrları husûlünden gâyet münbesit ve mahzûzdur" denildikde: "Devlet-i 'aliyye 'an-asl Françe hükümdârlarına Pâdişâh lafzını itlâk eylemişiken, İmperator lafzı dahi Pâdişâh ma'nâsına masrûf olup, bu bâbda agyârın tasdikına hâcet mess eylemediğini âverde-i zebân ve iltimâs-i firâvân eylemekle, Pâdişâh lafzına İmperatorluk ma'nâsı verilmek, lafz-ı şâyi'inin ma'nâsını tagyîr kabîlinden olup, lafzeyn ma'nâları beyninde bu'd ü mübâyenet zâhir ve Devlet-i 'aliyye, Pâdişâh ta'bîrini tesvîgde hâzırdır" deyü cevâb-ı mülzim ile iskât 'akabinde: "Bu husûsa devletim tarafından [Ü 46b] me'mûriyyetim olup, beher hâl bir cevâb ahzına mecbûrum" deyü merkez-i isrârda sûret-i tecellüd izhâr eyledikde, Re'îs Efendi tarafından tekrâr bu keyfiyyeti mutazammın i'timâd-nâme alınmak husûsunda mülzimâne terdidât ve delâ'il ve berâhîn ile sâbit-i tahkîkât îrâd olunup, bilâhare Bonaparta'nın imtiyâzı kesbinden Françelü'nün râhat ü âsâ-yışı mefhum ü melhûz olduğundan, Devlet-i 'aliyye mahzûz olup, lafz-ı mezkûr itlâkında beyne'd-divel muvâfakat bulunduğu hâlde, Devlet-i 'aliyye mûmâşât eder ma'nây-ı mevhumları idrâciyle bir kıt'a takrîr i'tâ ve ferdâsı nısfu'l-leyde tercemânları Re'îs Efendi'ye gelüp, ba'zı egâlîl ile lafz-ı mezkûrun tasrîhine bezl-i cehd ü ibrâm eylediyse de, kelâm-ı evvel mükerreren ifâde ve mülzimen i'âde olunup, takrîr-i merkûm elci-i mersûm tarafından Paris'e tesyâr ve bundan sonra divel-i Nasârâ tarafından zuhûr eden mu'âmelâta medd-i târ-ı enzâr olundu.

Vukû'-i muhârebe be-eşkiyây-ı Rumeli

Memleket-i merkûmenin ihtilâline bâdî ve gürûh-i eşkiyâya i'ânet ile tuğyân ü hasâretlerine sebab-i 'âdî olan Tokadcıklı Süleymân'ın nokta-i vücûdu sahîfe-i âlemden hakk ve habl-i hayâtı nâhun-i kahr ile hayme-i bedenden fekk olunmak irâde ve Rumeli Vâlisi Vezîr İbrâhîm Paşa'ya bu keyfiyyet ber-vech-i tafsîl ifâde olunmuşidi. Merkûm kendi hakkında cereyân eden kuvvet-i kâhire-i Saltanat'ı hiss ü idrâkle devleti işgâl [Ü 47a] ve me'lûf olduğu şu'bede ve mel'aneti i'mâl eyleyerek, Tekfûrdağ ve Çorlu (چورلو) havâlisine nihânî hem-dest-i ittifâk-ı şekâvet, iktirânı olan dağlı tâgîlerini teslîl eylemek aaleb-i ihtimâl olduğuna binâ'en, berü tarafa tehattî vü tecâvûzden ihtirâz ile asâkir-i cedîdenin piyâde ve süvârisinden vâfir mu'allem asker ifrâz ve livây-ı 'azîmete dest-zen-i hareket ü ihtizâz kılınmışidi. Asker-i merkûm Çorlu Sahrâsı'nda darb-ı hıyâm-ı ârâm ve mîr-i

mîrân-ı kirâmdan hâlâ Karaman Beylerbeyisi ‘Abdurrahmân Paşa dahi dâ’iresi halkıyla bu cem‘iyyete inzımâm ile verâlarından tahrîk-i a‘lâm edüp, iki asker yek-dîğere mülâkât olduklarından sonra, eşkıyâ gürûhunu bâ-‘avn-i Lâ-yezâl kahr u istîsâl eylemek bâbında irâde-i kâtı‘a cereyân ve asker-i merkûm imtisâl-i emr u fermân eyleyerek, rebî‘ulâhırın on dokuzuncu günü[◊] Çorlı’dan fekk-i tnâb-ı ikâmet ve Mığalgara’ya vürûdlarında ahmâl ü eskâli terk ve sebûkbâr eşkıyây-ı merkûmenin cây-ı firârları olan Bulgâr Karyesi’ne ılgâr ile ol havâliyi lerze-nâk-i satvet eyleyüp, fîl-hâl meteris hafrine iştigâl ve meteris maslahatı ikmâlinden sonra top ve humbara ve tûfengle cenge âheng ve birkac sâ‘at miyânelerinde şiddet üzere sûret-i muhârebet imtidâd ve eşkıyânın her ne kadar mütehassın oldukları karyede esbâb-ı menâ‘ati bi-kemâlihâ tehyi’e vü i‘dâd ile meydân-ı mukâbeleye kadem-nihâd oldular ise de, [Ü 47b] süvâriler çend def‘a yürüyüş ile cumû‘-ı eşkıyâyı ifrât mertebe tazyîk ve şîrâze-i cem‘iyyetlerini resîde-i hayyiz-i temzîk eyleyüp, lâkin hengâm-ı zalâm-ı şâm haylûlet eylemekle, ceng ü sitîz ferdâya ibkâ ve “*el-Leyletü hublâ**” edâsıyla gûyâ oldular.

Eşkıyânın ikâmetgâhları olan karyenin bir tarafı dâmen-i kûha mülâsık olmak mülâbesesiyle, eşkıyây-ı mersûme kemâl-i ‘aciz ü ıztırâblarından mürde ve mecrûhlarını ihrâk bi’n-nâr ve ba‘zı eşyâlarını terk ile zikr olunan cebel-i şâhik bîşe-zârına firâr eyledikleri haberi, gûş-zed-i ru‘esây-ı asker oldukda, bu def‘a verâlarından top u tûfengle vâfirini mecrûh ve niçelerini gayâbeti’l-cübbi helâke matrûh eylediklerinden başka, emr-i ta‘kîbe şitâb ve mevcûd olan süvârîyi ta‘yîn ile kendiler Mığalgara cânibine iyâb eylediler. Ma‘reke-i mezbûrede ‘Abdurrahmân Paşa’nın kethudâsı zahm-dâr ve te’sîr-i niş-i cerh ile ‘âzim-i dâru’l-karâr olmuşdur. Eşkıyânın ba‘zısı mürde ve ekserî zahm-hürde olarak Cîsr-i Ergene havâlisinde vâki‘ bir karyede iki sâ‘at kadar ârâm ve Merîc Nehri’ni ‘ubûr ile Tokadcklı ve sâ’irden istimdâd fikr-i fâsîdinde olduklarını, cem‘iyyetlerinden müteferrik ba‘zı kimesneler ihbâr u i‘lâm ve ol havâlîde mütemekkin mîr-i mîrândan Süleymân Paşa, eşkıyânın Çirmen Kazâsı’na duhûllerini mübeyyin ‘Abdurrahmân Paşa’ya kâ’ime gönderüp, [Ü 48a] üzerlerine hareket eyleyeceğini iş‘âr edüp, lâkin zikr olunan eşkıyâ, Paşa-yı mûmâ ileyhın ordusuna bir sâ‘at mesâfeden nîm-cân muztarib ü perîşân gürîzân olmuşken, bu fırsatı fevt eylemek gâlibâ vaktiyle kazıyye-i mezbûreye ‘adem-i vukûfdan neş‘et eylemiş bir ma‘nâ olduğu bedîdârdır.

Mığalgara her tarafa semt olup, leşker-i merkûma karârgâh olması her ne kadar münâsib mülâhaza olunduyse da, ol taraflarda zehâ’irin fikdânı, sebeb-i ıztırâb-ı asker olacağını ‘Abdurrahmân Paşa ve sâ’ir ru‘esâ te’emmül ve Tekfûrdağı’na iki sâ‘at karîb bir mahalde ikâmet ve her cânibe itâre-i cevâsîs-i

◊ 19 Rebî‘ulâhır 1219 = 28 Temmuz 1804 Cumartesi.

* اللّيلةُ حُبلى = Gece, yarın olacaklara gebe dir” anlamına gelen Arapça bir deyiştir.

basîret kılınmak husûsunu ta'akkul ile Mıḡalgara'dan hareket eylediklerini tahrîr u işâret eylediler.

Paşa-yı mûmâ ileyhe ve sâ'ir serân ve zâbitâna Âsitâne-i sa'âdet'den tahsîn ü âferîni şâmil nüvâziş-nâme irsâl ve 'atâyây-ı vâfire ve hıla'-ı fâhire ile her biri münşerihu'l-bâl kılındı. Eşkîyâ fimâ-ba'd Merîc'i bu tarafa güzâr eder ise mukâbele ile cem'iyetleri târumâr olunmak husûsu, Rumeli Vâlisi tarafına dahi iş'âr ve bakıyyetü's-süyûf olanların bi'l-küllîyye izmihlâli için asker ta'yîn eylemesi tezkâr olundu. Eşkîyây-ı mezbûre min-ba'd berû tararlarda pâydâr olamayup, züll ü inkisâr ve haybet ü hasâr ile balkânın öte cânibine firâr etdikleri, Rumeli Vâlisi İbrâhîm Paşa'ya ihbâr olunduğuna binâ'en, verâlarından asker ta'yîni, Ruscuk [Ü 48b] A'yânı Tirsinikli-zâde'yi ters-nâk edeceğını ta'akkul ü idrâk ve eşkıyânın istîsâlini mûmâ ileyhe ihâle ve 'ırk-ı hamıyyetini tahrîk eyleyecek ta'bîrâtı müştemil tarafına ba's-i kabâle etmişidi. Mûmâ ileyh dahi etrâfdan cem'-i asker ve Hezargırad A'yânı'nı üzerlerine ta'yîn ile kat'-ı meslek ü memez edüp, eşkıyâ her ne mahalle 'azîmet etdiler ise ta'kîb ve bünyân-ı sükûn ü ârâmlarını tîşe-i darabât-ı tûfeng ü hüsâmla tahrîb eyleyüp, her mesâfda vâfir eşkıyâ itlâf olarak Vidin hudûduna duhûl ve me'mûrlar nâ-çâr 'avd ü kufûl eyleyüp, eşkıyânın bu def'a dahi cem'iyetlerine killet gelmekle, hemân beş altı yüz mikdâr ehl-i tuğyân kaldığı sübût-yâfte-i rivâyet olduğunu Vezîr-i müşârun ileyhe Tirsinikli-zâde tahrîr u işâret eylemekle, müşârun ileyh tarafına vürûd eden evrâk, vâsıl-ı sūdde-i gerdûn-revâk oldukda, keyfiyyet-i mezkûre Vidin Muhâfız Vezîr 'Osmân Paşa'ya ifâde vü tezkîr ve havze-i hükûmetine dâhil olan bakıyyetü's-süyûfun istîsâl ü tedmîrleri matlûb-i samîmî olduğu, makâm-ı Sadâret-i 'uzmâ'dan müşârun ileyhe mü'ekkedden tahrîr olundu.

Nizâm-yâften-i serhadd-i Belgrat

Serhadd-i mezbûreyi Vezîr Mustafa Paşa nev'an ber-vefk-ı dil-hâh sûret-i nizâma vaz' edüp, Muhassıllık vechiyle idâre eder iken, Belgrat yamaklarından Küçük 'Ali ve sâ'ir eşirrâ me'lûf oldukları üzere habâset-i cibilletleri iktizâsıyla birer takrîb Belgrat'a dâhil ve giderek cem'iyetleri [Ü 49a] derece-i kesrete vâsıl olup, müşârun ileyhın askeri hâricde bulunduğunu fırsat 'addiyle zikr olunan eşkıyâ, behâne-i cüz'î ile ikâd-ı nâ'ire-i şûr u gavgâ edüp, Vezîr-i sûtûde-tedbîri seyf-i gadr ile ifnâ ve matlûbları olan sûrete ifrâğ ile serhadd-i Pâdişâhî'ye istîlâ eylemişler idi. Merkûmlardan sūdûr eden vaz'-ı nâ-hemvâr ve mütecâsir oldukları tavr-ı şekâvet-şi'âr, mûcib-i igbirâr-ı hâtır-ı Şehriyârî olduysa da, muktezayât-ı vakte nazaran te'dîbleri vakt-i merhûna ta'lîk ve igmâz u müsâmaha mu'âmeleleri izhâr olunarak, cürm ü cünhaları 'afv ve miyânelerinde râbita-pezir etdikleri nizâm, kerhen takrîr u tahkîk

olunup, birkaç sene dil-hâhları üzere hâric ve dâhil-i Belğırad'da tasarruf ve vülât ü hükkâmın maglûbiyyetleri sebebiyle cerh ve ta'dîl-i umûrda yârây-ı kudretleri meslûb olduğundan, re'âyâ vü berâyâ berhem-zede-i dest-i teceşşüm ü tekellûf olup, matlûbâtlarının te'diyesinde 'ac-zâver ve giderek bu zulm-i sarîh ve tavr-ı kabîh, re'âyâyı 'isyâna ve Devlet-i 'aliyye'den isti'âne eylemeğe muztarr edüp, bâlâda tahrîr olunduğu vech üzere Bosna Vâlisi Vezîr Ebûbekir Paşa hâricde zuhûr eden fitneyi teskîn ve re'âyâyı re'y-i hakîmâne ile <ile> te'mîn emrine ta'yîn olunmuşıdı. Re'âyây-ı mezkûreyi matmûre-i vahsete ilkâdan hazer ile müşârun ileyhin bir iki bin [Ü 49b] âdem ile hareketi irâde ve bu zemînde tarafına emr-i 'âlî firistâde kılınup, fi'l-hâl yerinden hareket ve Böğürdelen Kal'ası pîş-gâhına nasb-ı râyet-i übbehet eylediği hılâlde, ol havâlî re'âyâsının kinezlerini ihzâr ve sebab-i cem'iyetlerinden istifsâr eyledikde, Belğırad Kal'asında el-yevm mutehassın olan dört nefer dâyîlerin zulm ü hasâretlerine 'adem-i tehammül, bâ'is-i tecemmu' u tecâdül olduğunu beyân ve müşârun ileyh zıkr olunan dâyîlerin istisâliyle re'âyânın isticlâb-ı esbâb-ı emniyyetlerine me'mûriyyetini âverde-i zebân edüp, merkûmların tard u ib'âd, yâhûd cemerât-ı vücûd-i şekâvet-simâtlarını tîğ-i âbdâr ile ihmâd sûreti tehakkuk eylediği hâlde cem'iyetlerini perâkende ve kemâ-kân yerlerinde temekkün ile resm-i ra'ıyyete gerden-dâde olmak ve bu bâbda zuhûr eden küstâhâne vaz' u hareketleri 'afv olunmak haberi, mesfûrlar vesâtatiyle mecma'-ı re'âyâya îsâl ve bir iki def'a mühürdârlarını dahi bu maslahat zımnında irsâl eyledi.

Mesfûrlar bu sûret-i haseneye izhâr-ı tav' u rızâ ve 'idâd-ı cemîle ve minnetden 'add u ahsâ eylediler ise de, Belğırad Kal'ası husûn-i menî'adan olup, ehâlîsi zıkr olunan eşkıyâya kerhen mütteba' ve zûr-bâzû ile teshîri mümteni' olduğundan, i'mâl-i letâ'ifü'l-hiyele müşârun ileyhi mecbûr edüp, "Kal'a içinden alınur" meselini pîş-nihâd ve kuvve-i mütefekkireye mürâca'at ile mesâ'il-i efkâr-ı sâkıbeden sühûlet-i mebhasa [Ü 50a] dâ'ir ahkâm-ı sâ'ibe ictihâd ve mukaddemâ dâyîler tarafından cemm-i gafir ile kal'aya celb olunup, bu def'a i'dâmları irâde olunan Arnabûd segbânları ru'esâsından Koşancalu Halîl ile birkaç def'a nihânî muhâbere ve nihâyetü'l-emr ma'mûl olan şehriyyeleri i'tâ ve hatt-ı hatâ ve kabâhatleri sûtürde-i gezlik-i mazâ-mâ-mazâ kılınup, fimâ-ba'd Mustafa Paşa vaktinde cârî olduğu gibi merkûm ve başında olan neferât, bedel-i ma'lûm ile vülât-i 'izâm hıdmetlerinde istihdâm olunmak şurût-ı selâsesiyle, zıkr olunan dâyîleri serhadden ihrâc ve yâhûd hîta-ı hayâtından iz'âc sûretlerini ta'ahhüd edeceklerini müşârun ileyhe iblâğ ve bu reşha ile iskây-ı huşkî-i dimâğ eylediler. İhrâk-ı dem ve itlâf-ı benî âdem keyfiyyetleri zuhûr eylemeksizin matlaba vusûl emr-i ma'kul görülüp, vukû' bulan keyfiyyet-i re'âyâ kinezlerine ifâde vü ihbâr ve iddi'â eyledikleri şehriyyeyi tav'an tevzî' u teslîme müte'ahhid olduklarını iş'âr eyledikle-

rinden, fi'l-hâl şurût-ı mezkûre kabûl ve Koşancalu tarafına ma'mûlün bih sened mersûl kıldındığından gayri, ehâlîye hitâben bir kıt'a buyuruldu tahrîr ve dört nefer dâyîlerin kal'adan tard u ib'âdlarından mâ'adâ Devlet-i 'aliyye'nin matlûbu olmayup, sâ'ir nâs vâreste-i havf u hirâs olmak ma'nâları derc ü tastîr olunup Belgrâd'a irsâl ve ehâlî mahzarında kırâ'et ile beyân-ı hâl olundukda, [Ü 50b] dâyîler tafra-furûş-i 'unf-i bî-hisâb olarak âgâz-i cevâb ve: "Bizim kal'adan hurûcumuza râzî olur mısınız?" deyü ehâlîye hitâb eylediklerinde, kemâl-i ru'b u haşyetlerinden nâşî rızâlarına muhâlif darb-ı kelâm eylemek-den tehâşî ve kendülerinden her vechile râzî olduklarını müş'ir müşârun ileyh tarafına mahzar irsâlini iltizâm eyleyeceklerini takrîr u ifhâma mu'âkib, Koşancalu Halil kal'a-i bâlâyı ve kal'a-i zîri zabt ve âmâde-i cidâl olduğuna dâyîler intikâl edüp, yerlerinden vüsûb ve sâhilde olan çete kayıklarına kırk elli kadar tevâbî'yle rukûb edüp, adaya doğru sefîne-rân-ı firâr ve Ada Muhâfızî'nın birâderi Âdem Ağa'nın dâm-ı nekâline giriftâr oldular.

Bu keyfiyyet müşârun ileyh tarafına tahrîr olundukda, dördünün dahi i'dâmı için irsâl-i peyâm olunup, der-'akab cezâları tertîb ve sâ'irlere vesîle-i terhîb ve ru'ûs-i maktû'aları müşârun ileyh tarafından mâh-ı cumâdelülâ evâhırında[◊] Âsitâne'ye vâsıl ve bu mâddeden nüfûs-i evliyây-ı devletde temekkün eden hadşe vü ıztırâb zâ'il olmuşdur.

İstitrâd

Mebde'-i 'âlemden bu deme gelince ba'zan tevârüd-i esbâb-ı 'âdiye ile eşât-i fiten ve ihtilâlât bâdiye olmak emr-i hikemî olup, gâh ihrâk-ı dem ve gâh i'mâl-i tedbîr-i erbâb-ı seyf ü kalem ile izâle-i fesâd-ı 'âlem ve tanzîm-i ahvâl-i ümem hâsıl olageldiği, kazâyây-ı mahsûseden olup, ma'a-vücûdi'l-imbân re'y-i (رای) isâbet- [Ü 51a] iktirân ile itmâm-ı kâr, itlâf-ı nüfûs tarîkasından evlâ ve bi-hasebi'z-zâhir vâcibât-ı mülkiyyeden olan umûr-i siyâsiyyede ber-muktezây-ı vakt fark-ı hakk u bâtıl, mes'ele-i cizr-i esamm gibi pek müşkil olduğundan, varta-i vebâle vukû'dan ittikâ lâzım olduğunu, hükemây-ı mütekaddimîn kitâblarında sebt ü imlâ eylediklerine nazaran, i'mâl-i kavâri'-i süyûfa hâcet mess eylemeksizin dest-yârî-i re'y-i rezîn ile bu hatb-ı cesîmin karîn-i tehvîn olması, mahzâ fazl-ı hazret-i Rabb-i mu'în olup, öyle bir vezîr-i kârdân ü kâmil ve müşîr-i Aristo-fîkr ve dânâ-dil 'uhdesine ihâle ile muvaffak ve müşârun ileyh dahi, **beyt:**

Kârhâ râst küned merdüm-i dânâ be-sühan

*Ki be-sad leşker-i cerrâr müyesser ne-şeved**

◊ 21-30 Cumâdelülâ 1219 = 28 Ağustos – 6 Eylül 1804.

* *کارها راست کند مردم دانا بسخن* * که بصدلشکر جرار میسر نشود = Bilgili kişi, harp âletleriyle donatılmış yüz ordunun gerçekleştiremeyeceği işi, sözüyle doğru bir şekilde yapar" anlamına gelen bu cümle, Farsça bir beyittir.

mefhûmunca, evvelen i‘mâl-i efkâr-ı sedîde ile maslahatın ‘urûkuna dest-resîde; sâniyen berg u şâhını bürîde ederek, ol dıraht-ı bâlâ-rev-i fitne vü fesâdı arz-ı mezbûreden kal‘ u kam‘ ile bâz-dâde-i sûret-i nizâm ve ârâm-ı mâ-sebak olmuştur.

İşte umûru ehline sipârîşin fazl u meziyyeti ve ser-i kârânın kâr-dânâ olmasının eser u menfa‘ati bundan bedîdâr ve vükelây-ı devlete medâr-ı tenebbüh ü i‘tibâr olacağı müstağnin ‘ani'l-iş‘ârdır.

Vukû‘-i husûf

İşbu şehr-i rebî‘ulâhırın nisfi pazarertesi gicesi[◊] gurûbdan yedi dakîka murûrunda Kamer, Burc-i Cedy‘de ‘ukde-i re‘se mün‘akid husûfa âgâz ve on iki ısıbı‘ farz olan cirminden on bir buçuk ısıbı‘a karîb mikdârı [Ü 51b] munhasif ve der-‘akab incilâyâ başlayup, bir sâ‘at elli üç dakîka murûrunda temâ-men muncelî ve münkeşif olmağla, kulûb-i nâsda ‘âriz olan kalak u ıztırâb munsarîf oldu.

Ahvâl-i huccâc-ı kirâm

‘Uzeyr Sancağlı Mutasarıfı Küçük ‘Ali-oğlu nâmiyle şöhret-nümâ olan şakıyy-i mâder-be-hatâ, Payas Kal‘ası‘nda mukîm ve murûr u ‘ubûr eden huccâc ve sâ‘ir ebnâ‘-i sebîli dâ‘im tecrîm ve mübtelây-ı renc-i elîm eylediği cihetle, Devlet-i ‘aliyye‘ye isâ‘et ve ‘isyânı nümâyân ve i‘dâm-ı vücûduna sebeb olacak marazın zuhûruna evliyây-ı devlet her bâr nigerân olup, kahr u iz‘âcına mukaddime olarak bir iki sene huccâc tarîk-ı âhardan ihrâc ve bu sûret-i merkûmu nasb-ı hibâle-i mekr u firîbe muhtâc eyleyerek, birkac def‘a Der-i ‘adâlet-medâr‘a ‘arz-ı hâl irsâl ve âsâm-ı (اثام) sâbıkasından inâbet ü istiğfârı mutazammın bilâ-ızrârın huccâcî âminen ve sâlîmen imrâr eylemek ta‘ahhüdüyü ‘arz-ı meskenet ü ibtihâl eylemişidi. Binâ-berîn kâfile-i huccâcın öteden berü me‘lûf oldukları tarîk tagyîr olunmak, mûris-i züll olduğundan başka, müceb-i güft-gûy-i hâss u ‘âmm ve merkûmun dahi kemâl-i tazarru‘ u niyâzı, tezkiye-i nefsinî ihâm eylemekle, ta‘ahhüdüne i‘timâd ve bu takrîb Mîr-i mirânlık ile kadri müzdâd kılınup, birkac seneden berü Payas ve Beylân taraflarından huccâc, müte‘âref olan bâc ile âmed-şud edüp, bu seneye gelince merkûm semt-i tecâvüzden ba‘îd ve tarafından [Ü 52a] zarar-ı fâhiş mu‘âyen ü bedîd olmamış idi. Lâkin **beyt**:

Hûy-i bed der-tabî‘atî ki nişest

*Ne-reved cüz-be-merg-i û ez-dest**

◊ 15 Rebî‘ulâhır 1219 = 24 Temmuz 1804 Salı. Metnimizdeki gün ile bizim ilgili eserlerden istifâde ile belirttiğimiz gündeki farklılık, hilâlin görülmesinden kaynaklanmış olmalıdır.

* خوی بد در طبیعتی که نشست * نرود جز بمرک او از دست = Bu tabiatta yerleşen fena huy, ancak ölüm günü çıkar” anlamına gelen bu cümle, Sa‘dî’nin *Gülîstân*’ında geçen Farsça bir

mefhûmunca hubs-i tıynet ve levs-i fitratı yine heyecân ve muktezâsını icrâya dâmen-der-meyân eylemekle, bu sâl-i 'ibret-iştimâlde cânib-i Hicâz'dan kufûl eden huccâcı, ibtidây-ı emrde istikbâl ü terhîb ve zâd ü zahîre bey'î ile tatyîb edüp, harekete tehyi'e gösterdiklerinde, cümlesini ta'vîk ve 'azîmetlerini Karalar 'Aşîreti'nin Havâss tarafında iskânlarına ta'lık ile Surre Emîni'ni cebr u ikrâh sûretinde sebûkbâr irsâl ve ol tarafda bu maslahatın tem şiyeti ile işgâl ve 'akabinde 'aşîret-i mezkûreden yüz bin guruş bekâyâ iddi'âsını der-meyân ve ber-vech-i tazmîn huccâca edâsını âverde-i zebân eyledikde, A'yân-ı Hâc ve sâ'irleri bu bâr-ı girâna tehammül edemeyeceklerini îrâd ile bast-ı a'zâr etdiler ise de kârger olmayup, habs ve itlâf-ı nefis işrâb eder ba'zı evzâ'-ı mütecebbirâne irâ'esiyle tahvîf ve dûr u dirâz-ı tarîk kat'ıyla def'-i uvâm-ı hasret dâ'iyesinde olan gurbet-keşânın elem-i hicr u firkatlerini taz'îf eyledi.

Bilâhare eşyâlarını rehn tarîkıyle Payas'da vaz' ve kendüleri Adana'ya varup, zikr olunan meblağ 'aşîret-i mezkûreden tahsîl ve kendülerini dahi eyyâm-ı harîfde Adana halkı sevk ve Havâss'a iskân eylemekde muhâlefet ederler ise, cânib-i mîrîye [Ü 52b] yüz bin guruş nezr ve işbu nezri şâmil bir kıt'a hüccet gelmedikce sebîlleri tahliye olunmamak sûretini ifâde vü ilkâ ve Medîne Kadısı Debbâğ-zâde Efendi'yi eşyâya nezâret için Payas'da meks ü ibkâ eylediğini A'yân-ı Hâc, Adana'ya râhî olan Surre Emîni'ne tahrîr u inhâ eylediler. Adana Mütessellimi'ne keyfiyyet beyân olundukda, mücerred tahlîs-ı huccâc için ca'lı bir hüccet yazdırup, vaktiyle mu'âhazeden reh-yâb ve taleb-i nezr ile vâreste-i kayd-ı 'itâb olmak üzere Emîn-i mûmâ ileyhden sened ahz ve hücceti i'tâ ve irsâl eylediklerinde, huccâcın semen-i bahs ile takdîm eylediği eşyâlarını iddi'âsına mukâbeleten ahz u kabz ve sebîlleri tahliye ve efendi-i mûmâ ileyhi ifây-ı şart için alıkoduğunu îhâm ü terviye edüp, merkûmun sûret-i tegallûbde izhâr eylediği isâ'et ü hıyânet ve cinâyet ü habâset bi-cümletihâ ma'lûm-i veliyy-i devlet ve hakkında ızmâr-ı icrây-ı siyâset kılınup, meşâgıl-i uhrâ sebepleri ile şimdilik meslek-i igmâz ihtiyâr ve iskân ü bekâyâ tahsîli için lâzım gelan evâmîr-i şerîfe isdâr ve mûmâ ileyhe dahi taraf-ı Sadâret-penâhî'den tevbîh u takrî-i müştemil tahrîrâtında, huccâcın kâffe-i emvâli istirdâd olunmak tenbîh u iş'âr olundu.

Zikr-i inşây-ı dest-gâh-ı kağıd

Tâ'ife-i Efrenc'in öteden berü sanâyi'-i mütenevvi'aya meyl ü rağbetleri, devletlerinin cihet-i intifâ'ına dâ'ir ve muhtâcun ileyh oldukları ecnâs-i emti'a ve eşyâya sarf [Ü 53a] ve istihlâk olunacak nukûd memleketlerinde kalup, bilâd-ı sâ'ireye intikâl eylemamek garazına mebnî olduğundan fazla, divel-i uhrâda mess-i ihtiyâcla 'ale'd-devâm revâc üzere olan eşyânın vücûd-pezîr ol-

beyittir; bk. Şeyh Sâdî-î Şîrazî, *Bostan ve Gülistan*, trc. Kilisli Rıfat Bilge, 12. Baskı, İstanbul 1980, s.400.

ması zımında âhar diyârda nâm-âver olan mehere-i sunnâ'ı, tergîbât-ı kavliyye ve fi'liyye ile isticlâb ve iktizâsına göre metîn ve musanna' çarhlar ve telâhuk-ı efkâr ile istikrâr ve intizâm bulmuş dest-gâhlar inşâ edüp, eşyây-ı matlûbenin gâyet-i snâ'ıyyesine zafer bulmak için bâdî-i emrde kıyâsdan efzûn harc ve bezl ve maksada vusûl 'akabinde dest-âver-i kârgâh-ı husûl olan eşyây-ı talebkârlara bey' ve diyâr-ı âhara nakl ile nukûd-i ecânibi ictizâb ve bu cihetle temellük-i emvâl-i bî-hisâb eyledikleri bî-irtiyâb olup, ez-ân-cümle ecnâs-i kağıdın Memâlik-i Devlet-i ebed-müddet'de sâ'ir divelden az'af-i muzâ'af sarf u telef olunduğunu tahkîk ve cüz'-i a'zamı olan siyâb-ı bâliye ve rikâ'-ı matrûhayı bilâd-ı İslâmiyye'den tedârük edüp, beher sene bu mâdde zımında ne mikdâr mebâliğa dest-res oldukları nâ-güncây-ı defâtir-i erbâb-ı tedkîk olduğu ve sinîn-i sâlifede her cins kağıda ihtimâm ve mâye ve sâ'ir eczâsına sa'y ü ikdâm ederler iken, Memâlik-i mahrûse'de kağıd kâr-hânesi mefkûd ve ne cins kağıd olur ise ber-muktezây-ı ihtiyâc sarf u isti'mâl olunacağı meşhûdları olduğundan, ciyâdet-i san'ata [Ü 53b] müteretteb olan tekayyüdü terk ü ihmâl ve bilâ-külfet husûlü mümkün olan rediyy ü neşşâf kağıdlar i'mâl ve irsâliyle erbâb-ı kalemi 'ale'l-'umûm mübtelây-ı se'âmet ü melâl ederler idi.

Zemân-ı sâbıkda bu zarar-ı bî-gâyenin çâresi görülmek ve Dâru's-saltana'da kağıd i'mâliyle nakd-i devlet eyâdî-i ecânibe girmemek tasavvurâtı, ez-hân-ı 'âliye erbâbının nakş-ı sahâyif-i zamâyirleri olup, kâr-fermâyân-ı devleti teşvîk ve mukaddimât-ı müselleme serdiyle sedd-i ebvâb-ı kesel ü ta'vîk eylediklerine binâ'en, emr-i mezkûrun bast olunan feva'idi mübeyyen ve kuvvetden fi'le isâli cümle 'inde müstahsen görölüp, ihzâr-ı edevât ve 'amele ile i'mâline mübâşeret ve mukaddimesi hüsn-i hitâmina delâlet eylemek emârâtı meşhûd-i erbâb-ı himmet olmuşiken, istihsâl-i menâfi'-i âtiye zımında sarf-ı mâl-ı mu'accel giderek beşî' ve müstaskıl görüldüğünden gayri, Efrenc tâ'ife si dahi diyârlarında ücret-i 'amele zann u tahmînden dîn ve sühûlet-i 'amel sebebi ile sarf eyledikleri şey' ekall-i mâ-yekûn olup, Âsitâne'de i'mâl oluncak kağıdın masrafı el-yevm bey' etdikleri kağıdın behâsına nazaran muzâ'af ve efzûn olduğunu ihbâr ve takrîr ve Devlet-i 'aliyye'ye zarar-ı mahzdan gayri nesne 'â'id olmayacağını ilkâ vü tezkîr ve sıdk-ı müdde'âlarına delîl ittihâz etdikleri muğâletât-ı habâset-semîr, erbâb-ı hall ü 'akdın kulûbüne te'sîr edüp, kuvve-i karîbeye gelmiş böyle bir maslahat-ı nâfi'âyı terk ü ilgâ ve yevmen fe-yevmen [Ü 54a] tâ'ife-i mesfûrenin zamâyim-i tedricî ile nîk ü bed furûht etdikleri kağıdı bi'z-zarûre iştirâ ve ber-minvâl-i meşrûh her sene vâfir mebâliği ka'r-ı deryâya ilkâ eder gibi irtikâb-ı zarar-ı nâ-bercâ eylediler.

Diyâr-ı ecânibden ibtiyâ' olunan metâ', Devlet-i 'aliyye'de i'mâlle halka vücûh-i intifâ' mukarrer iken, mücerred halâvet-i ferâğ u betâlet ve cüz'î zahmete 'adem-i musâberet ile bu garazı icrâda izhâr-ı futûr, kusûr-i himmetden ve killet-i hamîyyetden neş'et eylediği müstebân-ı ehl-i şu'ûrdur. Birkac sene

zarfında erbâbı celb olunarak Moskov ve Prusya memleketlerinde ecnâs-i kumâş ve dülbend nesc olunup, mînâ-kârî kutular ve İngilizlü'ye ve sâ'ire taklîden gûnâ-gûn sâ'atler ve 'ale'l-husûs gâyet a'lâ çukalar i'mâl ve bu vesîle ile tahsîl-i mâl eylediklerinden gayri, âhar diyârdan celb-i metâ' istiğnâsını istihsâl ve re'âyâdan tekâlîf-i şâkkayı hatt u tenzîl ile umûr-i zarûriyye-i devletlerini, cihet-i ticâretten hâsıl rey' u nemâ ile idâreye iştiğal eylediler.

Hattâ Vâsif Efendi merhûmdan mukaddem Vak'a-nüvîs olan Edîb Efendi merhûmun sebt ü tahrîr eylediği üzere bin iki yüz beş senesi hılâlinde[◇] 'Azîm Efendi, Prusya Devleti'ne sefâretle 'azîmet ve ba'de edâ'îl-me'mûriyyeti 'avdetlerinde, Der-i devlet'e takdîm eylediği mufassal ve müzeyyel takrîr-i dil-pezirleri metninde meşrûh olan mevâdd cümlesinden biri budur ki, Prusya Memleketi [Ü 54b] bilâd-ı bâride-i şimâliyyeden olup, penbe ve harîr makûlesi eşyâ nâbit olmadığından, bilad-ı hârreden celbe muhtâc oldukları penbe ve harîr ve kahve ve şekerden mâ'adâ kendi memleketlerinde tedârükü mümkün olmayan eşyâyı bilâd-ı ecânibden getürmeğe hâcet mess eylemeyüp, akcaları derûn-i memleketde kalmak için Berlin nâm beldede ve etrâf ü eknâfda çuka ve bez ve kemhâ ve atlas ve katîfe ve dîbâ ve sandal ve fağfür ve sâ'ir bu makûle emti'a ve eşyâ kâr-hâneleri îcâd ve akça kuvvetiyle âhar mahallerden üstâdlar celb ile havâyic-i memleketden olan eşyâyı nesc ü i'mâl ederek hâricden bir şey' getürtmeyüp, gelse dahi 'alenen getürenlerden yüzde otuz gümrük ahz ve sırran getürenlerin mâlî ele girer ise, cânib-i mîrîden zabt olunmak nizâm-ı beldelerinden olmağla, taşradan derûn-i memlekete ekall-i kalîl şey' geldiğinden başka, memleketlerinde bulunmayan nesnelere tekellûf ile nev-be-nev tedârüke sa'y ü ikdâm edüp, hattâ Minister Hercber'in* sa'y ü gayretiyle birkac sene zarfında kati vâfir tut ağaçları peydâ ve tabî'at-i memleketden hâric olan harîrden senevî kâr-hânelerine kifâyet edecek mikdârının rub'unu sobalar ile yetiştirdikleri görülmüştür**. Takrîr-i mersûm vâkî'â sâ'ir fevâ'id-i kesîreyi mutazammın olmağla, mutâla'ası hadd-i lüzûmda olduğu meczûmdur. *Mâ kıssa-i hod bâz-âyîm****.

Binâ'en 'aleyh Pâdişâh-ı İslâm ve Şehriyâr-ı enâm hazretleri, Devlet-i ebed-müddet'de kağıd maddesine dahi nizâm vermek [Ü 55a] husûsu matlûbları olduğunu kâr-fermâyân-ı devlete iblâğ ve bu bâbda herkes sebîke-i

◇ 1 Muharrem 1205 = 24 Eylül 1790 Cuma.

* Metnimizde "Hercber (مرجبر)" okunacak şekilde yazılmış olan kişi, Prusyalı devlet adamı Baron M. de Hertzberg olmalıdır; bk. meselâ Dieudonné Thiébault, *Original anecdotes of Frederick the Great, King of Prussia: and of his Family, his Court, his Ministers, his Academies and his Literary Friends*, Philadelphia 1806, II, 70, 90, 101, 221, 222, 224, 243.

** "Prusya Memleketi..... görülmüştür" arasındaki bilgiler gerçekten Edîb Târîhi'nden alınmıştır; bk. *Mehmed Emin Edîb Efendi'nin Hayatı ve Târîhi*, hzr. Ali Osman Çınar, M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1999, s.311-312.

*** ما قصه خود باز اییم = Biz tekrar kendi hikâyemize/mevzûmuza gelelim" anlamına gelen Farsça bir deyiştir.

re'yini bir kâlîba ifrâğ edüp, bilâhare işbu şugl-i cesîm efrâd-ı müteşahhisadan birine ihâle olunmak tasmîm olunup, Hubûbât Nâzırı bulunan Ahmed Şâkir Efendi'nin fî zâtihî fitratında mâye-i meleke-i isti'dâd ve vâye-i rüşd ü re- viyyet ü sedâd merkûz olup, etvârı sûtûde ve her hâli âzmûde oldu ğuna binâ'en, zikr olunan mâddenin tesviye ve tanzîmine hasran me'mûr ve iktizâ eden mesârifât ve vâridâtı Darb-hâne-i 'âmire tarafından sarf ve kabz olunmak bâbında hatt-ı hümâyûn şeref-rîz-i sudûr olmuşıdi. Efendi-i mûmâ ileyh dahi icrây-ı me'mûriyyete teşmîr-i sâk ve usûl-i mâddeye ittılâ'ı olanlar ile rabt-ı nitâk-ı ittifâk ederek, kesret-i mecârî-i âb ile dest-gâh binâsına bir mahall-i münâsib intihâb olunmak için İstanbul havâlîsini cüst-cû edüp, İstinye ve sâ'ir mezân-ı miyâh olan cây-gâhlarda idâre-i çarha vâfi suların killeti ve emkinenin 'adem-i münâsebeti ve bâ-husûs kağıda te'sîr-i 'azîmi olan cevdet-i hevânın ma'dûmiyyeti mütehakkak ve bilâhare Beykoz'da vâki' Değirmen Ocağı nâm mekân, mevkî-i hevâ ve kesret-i mâ ile sâ'ir mahallere fâ'ik oldu ğu bi't-tecribe ma'lûm ü müstebân olup, mahall-i mezbûr dest-gâh binâsına enseb ve evfak ve cereyân eden âb, etrâfdan icrâ olunacak miyâh in- zımâmîyle idâre-i çarha vefâ eyleyece ği muhakkak [Ü 55b] oldu ğuna binâ'en, âlât-i snâ'iyyesi bi-kemâlihâ ihzâr ve bu fenni i'mâle müsta'idd olanları celb ile maslahata ibtidâr olunup, şimdilik levâzım-ı cüz'iyeye ile iki sâ'at zarfında kırk elli kağıd müyesser ve safvet ü ciyâdeti, nümûnesinden manzûr-i ehl-i basar olup, el-hâletü hâzih isti'mâle sâlih ve giderek Efrenc tâ'ifesinin i'mâl etdikleri kağıda râcih olaca ğı emr-i vâzih olma ğla, Efendi-i mûmâ ileyh in müddet-i yesîrede hâric ez-tasavvur sa'y ü ihtimâmı, müceb-i tahsîn ü şâbâş ve bu iltifât, mûmâ ileyhe bâ'is-i neşât u inti'âş olup, eyyâm-ı behâr-ı huçeste- âsâr kudûmünde mahall-i mezkûrda müstakillen dest-gâh ve 'ameleye ârâm- gâh binâ ve çarhlar inşâsıyla maslahata etrâfiyle teşebbüs olunmak karar-gîr-i zamâ'ir-i erbâb-ı ârâ olup, refte refte sühûlet-i fenn husûlüyle Memâlik-i mahrûse'ye vefâ edecek, belki dahi ezyed kağıd işlenüp, zuhûr-i kesret-i nemâ ile ecânibden husûl-i istiğnâ rû-nümâ ve bâ-husûs bu mâdde için beher sâl sarf olunan emvâl, memâlik-i Devlet-i 'aliyye'de kalup, masûn-i ictizâb-ı er- bâb-ı mekr u dehâ olup, fazl-ı Hakk ile vech-i mezkûr üzere bu mâddenin pezirifte-i hüsn-i nizâm ü temşiyet olması, keferi devletlerini dâğ-ber-dil hased ve me'lûf oldukları iddihâr-ı hazâ'inden mahrûmiyyetlerini îcâb ile eb- vâb-ı menâfi'-i mu'tâdelerini sedd eylemek, tevakku'-dâşte-i dergâh-ı Rabb-i Samed'dir. [Ü 56a]

Fe-sübhanallâhi'l-Mecîd işbu zikr olunan kağıd-hâne mâddesi, cennet- mekân Sultân Selîm Hân merhûmun kerâmetine haml ve Devlet-i 'aliyye'nin te'yîd ü istis'âdından 'add olunmak gayr-i ba'îddir. Zîrâ zîrde beyân olunacak vetîre üzere, Devlet-i 'aliyye ile İngilizlü miyânında rişte-i âştî vü musâfât münhall ve şîve-i dostî ve müvâlât 'işve-i mu'âdâta muhavvel olma ğla, Bahr-

sefid Boğazı gussa-nâk ve mesdûd ve eşyâ'-i sâ'ire, husûsan kâf-i kağıd ve kâf-i kîmyâ, belki kâfâtü's-şitâ', Müverrih-ı bî-nevâ-âsâ nâ-yâb ve mefkûd olmağın, Âsitâne ve Ordu-yi hümâyûn ve bi'l-cümle Memâlik-i mahrûse hemân kağıd-hâne-i merkûmede masnû' kağıda mahsûr ve bu bâbda dahi, “*Er-bâbü'd-diveli mülhemûn*” serîresi cilve-nümây-ı meclây-ı zuhûr olmuştur.

Hazret-i Rabbü'l-enâm Devlet-i ‘aliyye'mizi ilâ yevmi'l-kıyâm berdevâm ve hâlâ Erîke-pîrây-ı saltanat ve Serîr-ârây-ı mecd ü menkabet olan şevketlü, kerâmetlü Pâdişâh-ı Mahmûdü's-siyer ve Şehensâh-ı memdûhu'l-haber ve'l-mahber efendimizi, temâdî-i eyyâm-ı ‘ömr u ‘âfiyet ve tevârüd-i min‘at ü gâlibiyyet ve teveffür-i nesl ü zürriyyete mukârin ol gûne muhasseñât ve mü‘eyyedâta mazhariyyetle be-nâm eyleye, âmîn bi-câh-ı Cibrîl-i Emîn.

Vak‘a-i Haleb-i Şehbâ

Bâlâda tahrîr olunduğu vech üzere Eyâlet-i Şâm, ta‘ahhüdât-ı ma‘hûde ile İbrâhîm Paşa'nın rubûde-i dest-i yesâr u ihtîşâmı olup, imtidâd-ı vakt hasebiyle tavr-ı Şehbâ'ya [Ü 56b] vukûf-i tâmmı olmak tavrı‘esine mebnî, oğlu Mehmed Bey'e bâ-rûtbe-i Vezâret tevcih olunması vecih görülmüş idi. Ehâlî-i Haleb müşârun ileyhın Tevliyet'ini ‘ale'l-ittifâk istiskâl ve indifâ‘na tasmîm-i bâl eyledikleri hılâlde, müşârun ileyh fi zâtihî mecbûl olduğu nahvet ü ceberûta ‘izzet-i Vezâret ve isti‘lây-ı eyâlet dahi munzamm olmağın, kibr-i mütecesssem ve ünfi-şâmihı zeneb-i sirhân-i âsümâna hemser ve mülte‘im olup, şîve-i ‘azametle meftûr olduğu zulm ü siyâsete mübâderet ve vedâyi‘-ı Hâliku'l-berâyâ olan fukarâ vü re‘âyânın ciğerlerine çengâl-i zennî-i te‘addî vü musâderet eylemesi, bir müddetden berü menâfi‘-i Şehbâ'yı nefslerine hasr ve vülât ü hükkâm taraflarından nüfûz ü istimtâ‘ı, salât-i müsâfir gibi kasr ile itâ‘atsizliğe me‘lûf ve istedikleri gibi memleketde atup tutmak ve vülât ü hükkâmı tahte'l-kahr kullanmak hâletine meş‘ûf olan ser-i kârân-ı Ocak-ı Bektaşîyye nâmına ba‘zı erbâb-ı ru‘ûnet ve ashâb-ı bagy ü şekâvetin eydî-i müteğallibânelerine ser-rişte-i behâne olmağın, fi'l-hâl cem‘iyyete mübâşeret ve etrâfda hatt u tirhâl üzere olan kabâyilden cem‘-i vefir isticlâbiyle kesb-i kuvvet ve ‘akd-i ketîbe-i kesret eyleyerek, zikr olunan Vâlî-i cedîdi zecren ve kahran memleketden ihrâc u ib‘âd ve binye-i ta‘azzum u isti‘lâsını sadme-i sarsar-ı tuğyânla berbâd ve sûret-i hâline zebân-ı zemân, **beyt**:

Mâ zâ ehâzake yâ magrûru fi'l-hatari
*Hattâ helekte fe-leyse'n-nemle lem-yatri***

* أَرِيَابُ الدَّوْلِ مُلْهُمُونَ = Devlet adamları Allah'ın ilhâmına mazhar olmuş kimselerdir” gibi bir anlama gelen Arapça özlü sözlerdendir.

** مَاذَا أَخَاضَكَ يَا مَعْرُورٌ فِي الْخَطَرِ * حَتَّى هَلَكْتَ فَلَيْسَ النَّمْلُ لَمْ يَطِرْ = Ey kendine fazlaca güvenen kişi! Seni tehlikelere daldıran neydi? İşte bak helâk oldun. Karıncanın uçmayacağını bilmiyor muydun?” anlamına gelen Arapça bir beyittir.

beytini inşâd eylemiştir.

Bu vak'a 'akabinde [Ü 57a] serân-ı cumhûr, keyfiyyet-i mezbûrenin neş'etini temâmca cânib-i müşârun ileyhe 'azv ü tahmîl ve evvel ve âhır revîş ü meniş ve kirdârını işbâ' ve tafsîli hâvî Der-i devlet'e 'arz u mahzar irsâl eyleyüp, müşârun ileyhin her çend zulm ü i'tisâfî ve kibr u tama' makûlesi ahlâk-ı rediyye ile ittisâfî, 'iyân ve ma'lûm-i ser-i kârân-ı zemân ise de, vech-i mezkûr üzere serdâr ve serdengeçdiyân tafralarıyla fevâ'id ü 'avâ'id-i Şehbânın saydına öğrenmiş bir alay kilâb-ı zâriye makûlesi eşirrâ ve eşkıyânın Vâlî-i esbak Çatalcalı 'Ali Paşa ve Kikî 'Abdî Paşa ve Divriğî Köse Mustafa Paşa'ya dahi hücum ve darb u kahr ile beldeden iz'âc eyledikleri, cümleye ma'lûm olup, bu def'a dahi müşârun ileyhin etvârını mukaddem Der-i devlet'e inhâ ve bess-i şekvâ ile rahm ü 'inâyet istid'â eylemeksizin hod-be-hod ihrâcına ictirâları, ef'âl-i sâbıklarını tezkîr ile bu tavrı i'tiyâd eylediklerini te'kid ve taraflarına derkâr olan sù'-i zannı te'yîd eylemekle, haklarından gelinmek ve te'dîb ü tanzimlerine mübâşeret olunmak gerçi lâzîmeden olup, lâkin muktezây-ı vakt ü hâl, bu husûsu dahi peyveste-i 'ukde-i ihmâl eyleyüp, ba'de'l-vukû' tahrîr u iltimâsları üzere müşârun ileyh 'azl ve yerine Vâlî-i âhar nakl olunduğu sùretde eşirrây-ı mersûmûnun ta'assub u ru'ûnetleri efzûn ve Vâlî-i cedîdi dahi tahte'l-kahr kullanacakları bî-çerâ vü çûn olup ve cebren müşârun ileyhi [Ü 57b] beldeye idhâlde dahi tarafeynden nüfûs-i kesîre zâyî' ve kazıyyede medhali olmayan ehl-i 'îrz kimesnelere zarar u hasâret terettübü emr-i vâkî' olduğundan, ıslâh-ı zâtü'l-beyn mesleki ihtiyâr ve tarafeyne nush u pendî şâmil tahrîrât irsâliyle tahvîf ü inzâr ve bu husûsa Sadriâ'zam hazretlerinin sâbıkâ Hazînedârı Dergâh-ı 'âlî kapucu-başlılarından olan Hulûsî Ahmed Ağa mübâşeretiyle tesyâr olduğundan başka, Haleb müteneffislerinden belki vak'a-i mezbûre bünyânının zîr-i kilîm-i hafâda mü'essis ü mütedessislerinden olan Câbirî-zâde'ye, te'lîf-i tarafeyn husûsu, makâm-ı Sadâret-i 'uzmâ'dan ber-vech-i dikkat tahrîr u işâret olunup, müşârun ileyh dahi mazâ-mâ-mazâ meslekine zehâb ve da'vây-ı mezkûru 'Arab şiltâğı mesâbesinde hisâb ile ahz-ı sâr dâ'iyesinden ferâğ ve zûr-bâzû ile duhûl fikrinden tefrîğ-i dimâğ eylemesi zımnında mufassalan tenbîh-nâme iblâğ olundu.

Me'mûriyyet-i Vâlî-i Rumeli be-istîsâl-i eşkıyâ

Memâlik-i Rumeli'de birkac seneden berü hudûs eden şûriş ü ihtilâl ve bu sebeble fukarâ vü zu'afâyâ ve ebnâ'-i sebîle târî olan perîşânî-i hâl, a'yân nâmına olan ba'zı müttegallibenin tahrîk ü ifsâdından neş'et ve ahadühümâ âharın müstevlî olduğu kazâyı zabt ile da'vây-ı teferrüd ve istibdâd ve celb-i emvâl-i 'ibâd mülâhazalarına mebnî bir hâlet olduğundan başka, bu agrâz-ı

fâsideyi ikmâl kasdiyle [Ü 58a] Devlet-i ‘aliyye’yi işgâl ve dağlı şöretiyle geşt ü güzâr ve kat‘-ı tarîk ve sâ’ir gûne mel‘anetle ‘ibâdullâhı pâ-zede-i hasâr eden eclâf ve evbâş-ı bî-insâfa ta‘lîm-i suver-i şekâvet ve zahîre ve cebehâne misillü imdâd ile sırran ve ‘alenen i‘ânet edegeldikleri, âzmûde-i erbâb-ı dirâyet olup, ez-cümle Gümülcine ve ol havâlîde vâki‘ birkac kazâya birer takrîb A‘yân ve şiddet-i batşla fi akrebi'z-zemân sâhib-i servet ü sâ mân olan Tokadcıklı Süleymân, fi'l-asl düzd-i hûnhâr olup ve dâ'imâ nehb ü gâreti pîşe vü ‘âdet eyleyerek, ebnây-ı sebîl dest-i tetâvülünden bîzâr olmuşlar idi. Hükkâm ve zâbitân i‘dâmına müntehiz-i fırsat olduklarını cezm ü îkân ve ol târîhde Gümülcine A‘yânı bulunan Mestân Ağa'nın cem‘iyyetine tevassul ile hâlini pinhân edüp, ratk u fatk ve tard u sebk san‘atında mehâretini mu‘âyene ile mezbûru Bölük-başı, belki min ehassı'l-havâşî edüp, bu hâl ile eyyâmını imrâr eder iken, Mestân Ağa Gümülcine'den cüdâ ve tîğ-i siyâsetle mazhar-ı kahr-ı Hudâ olup, tegallüben mekânını zabt ve müte‘ayyen bulunanların ba‘zısını ifnâ ve ba‘zısını mukayyed-i hibâle-i ‘ahd ü şart edüp, bâdî-i emrde Devlet-i ‘aliyye’ye izhâr-ı sûret-i itâ‘at ve mürettebât-ı mîrîyi edâda terk-i müsâmaha vü muhâlefet eylediğine binâ‘en, tıbâ‘-ı nâsa tavrı mergûb ve Kapucu-başılık ile min ihdâ mü‘ellefeti'l-kulûb olup, bu esbâb ile iktinây-ı mâl-ı vefîr ve i‘ânet-i devlet ile [Ü 58b] birkac kazâyı dahi dest-gîr eylemişdi. Giderek, **beyt**:

Ne kadar perverîş-i ehl-i sedâd olsa dahi

Zât-ı bed-asl-hıyânetden emânet gelmez

muktezâsınca tavrını tagyîr ve mizâcına muvâfık olmayan irâde-i kâtî‘a-i devleti birer sebep-i vâhî ile efkende-i hâviye-i ta‘tîl ü te‘hîr eylediğinden gayri, ihtiyâr-ı semt-i dü-rengî vü nifâk ve zâhîren devlete izhâr-ı rûy-i inkıyâd ve bâtinen dağlı eşkiyâsıyla rabt-ı peyvend-i mîsâk-ı ittifâk eylediği, ma‘lûm-i dakîka-şinâsân-ı Devlet ve min-ba‘d ref‘-i vücûdu lâzime-i tavr-ı siyâset olduğuna mebnî, hakkında emr-i kazâ-cereyân-ı Devlet-i ebed-ma‘mûr, me-hâbet-rîz-i sudûr ve istisâline Rumeli Vâlîsi me‘mûr olmuşdi. Ancak Filibe A‘yânı'nda dahi bu hâletler meşhûd ü nümâyân ve anın dahi def‘-i vücûduyla ehâlî-i kazâ reh-yâb-ı vâdî-i rehâ olmak lâzimededen olduğu bî-reyb ü gümân olup, merkûmun ezhâr-ı mütenevvi‘a-i etvâr u harekâtından büyü ‘isyân istişmâm olunup, bilâ-külfetin icrây-ı cezâsı mümkün ise tertîb-i cezâsına ik-dâm ve in‘idâm-ı vücûdu vakt ü zemâna tevakkuf eyler ise, izhâr-ı san‘at-ı tecâhül ile, “*el-Ehemmü fe'l-ehemmü*” * kâ‘idesince Tokadcıklı gâ‘ilesini bertaraf eylemek husûsuna sarf-ı yârây-ı ihtimâm eylemesi, müşârun ileyhe ifâde vü i‘lâm olunmuşdi. Muktezây-ı me‘mûriyyeti üzere müşârun ileyh İskende-

* *الْأَهْمُ فَالْأَهْمُ* = En önemlisinden başlanan bir sıra takip edilir” anlamına gelen Arapça bu söz, İslâm hukûkunun genel prensiplerinden biridir.

riyye'den tahrîk-i livây-ı 'azîmet ve hılâl-i râhda neşr-i 'adl ü dâd eyleyerek [Ü 59a] Filibe Sahrâsı'na darb-ı hıyâm-ı heybet eyledikde, a'yân-ı mezbûr izhâr-ı furûtenî vü istizlâl ve cem'-i zahîre ve sâ'ir levâzım tedârükünde derece-i kudretini hayyiz-i gâyete îsâl eylediği, bâ'is-i imhâl-i kahr u istisâli olup, müşârun ileyh ol tarafların nizâmını tahkîm ve Edirne'ye gelüp, maksûd-i bizzât olan Tokadçıklı Süleymân'ın kârını tetmîm tedbîrini cümle-i umûra takdîm edüp, fi'l-hâl i'dâmına irâde-i katı'a ta'alluk eylediğini etrâf ü eknâfa buyuruldular ile neşr u i'lân ve kethudâsı olan Tâhir Paşa'yı asker-i firâvân ile Ferecik üzerinden gönderüp, şakıyy-i merkûma muhâlefet üzere olanları birer cânibden teslît ile emr-i mezkûrun sûret-i husûlüne ihtimâm-ı bî-pâyân eylemişidi. Mağzûb-i mersûmun başında vâfir eşkıyâ ictimâ'ından başka, Gümülcine'yi hendek hafriyle teşyîd ü üstüvâr ve Devlet-i 'aliyye askeriyle mukâbele niyyetini kalb-i mağşûşunda ızmâr eylemişiken, üzerine ta'yîn olunan pür-sâz ve selb-i asâkir, mânend-i seyl-i münhadir her taraftan nüzûl üzere olduğunu müşâhede ile sûsmâr-âsâ hâyim ü hâyir olup, sadr-ı sekînesi muhtelic ü muztarib ve galebe-i bîm-i kahr u savletden Gümülcine'yi bırakup, me'vây-ı kadîmi olan Tokadçı'ya hârib olmağla, Tâhir Paşa'ya bu haber mün'akis oldukda, fi'l-hâl yerinden kıyâm ve Gümülcine'yi zabt ile Tokadçı'ya bi'n-nefs 'azîmet eyleyeceğini şakıyy-i mezbûr istihbâr [Ü 59b] ve isti'lâm eylemekle, mahall-i mezbûrda 'adem-i temekkûn ile Çirmen Kasabası'na birkac sâ'at mesâfede vâki' bir karyeye varup, ârâm eylediği müşârun ileyhe ifâde vü ifhâm olundukda, cevânib-i erba'asında mütehaşşid olan asâkire tekrâr müşârun ileyh tarafından irsâl-i peyâm ü berîd ve merkûmu bi-eyy-i hâlin ele getürmek husûsu te'kîd olduğu haberi vârid ve bu sebeble kulûb-i erkân-ı devletde câygîr olan endîşe vü ıztırâb mütebâ'id oldu. Şakıyy-i mezbûr başında olan haşerâta mağrûr olup, mukâbeleye tavnî-i nefis ile miyânede vâfir âdem telef olmak mukarrer iken, her taraftan üzerine asker ta'yîn ve güzergâhları kat' u tahsîn olundğunu, vefâdâr zann eylediği evbâş-ı asker müşâhede eyledikde, pâ-yı sebâtları mütezelzil ve fırka fırka dâ'ire-i gâ'iresinden infikâk ve infilât ile sevret-i cem'iyyeti muzmahill olup, mevcûdu olan li'âm-ı endek-şümâr ile mukâbelenin imtinâ'mı zihninde tasvîr ve bi'z-zarûre cihet-i firâr u hezîmeti pîş-gîr eyledi. Şakıyy-i merkûm seyfi siyâsetden mütehaşî ve ne semte 'azîmet edeceğinde âşüfte ve mütelâşî olup, encâm-ı kâr zu'munda melâz ittihâz eylediği Vidin'e yâhûd Kara Feyzî mecma'ına ilkây-ı nefis eylemek tasavvuru ile balkânı gecüp, Tırnova kurâsından balkân dâhilinde vâki' Esterka (استرقه = Strazica) nâm karyeye vusûl ve Rumeli Vâlisi tarafından me'mûr olan asker ba'zı mülâhazât-ı [Ü 60a] vârideye mebnî ilerü tecâvüzden nükûl eylediyse de, Ruscuk A'yânı Dirsiniikli-zâde'ye mukaddemâ birkac def'a müşârun ileyh tarafından ol cevânibe firâr ihtimâli tahrîr ve Kara Feyzî gibi reh-yâb-ı halâs olmamak için merkûmun güzergâhı gereği gibi sedd ü bend olunmak tenbîhâtı tekrîr olun-

duğuna mebnî, mûmâ ileyh dahi her tarafına ta'yîn-i asker ve sedd-i memerr u ma'ber edüp, karye-i mezkûreye mütekârib olan askere irsâl-i peyâm ve anlar dahi sâ'ir ictimâ' edenler ile bi'l-muhâbere üzerine hücûm edüp, iki taraftan muhârebeye kıyâm ve ol hengâmında bârânın kesreti tesettüre mecâl vermemekle, asker girüye çekilüp kazıyyeyi Dirsiniikli-zâde'ye i'lâm 'akabinde, mûmâ ileyh ol tarafta vâki' kazâların a'yânlarına irsâl-i haber ve kendüsi dahi bi'n-nefs karye-i merkûmeye sevk-ı leşker edüp, bir sâ'at karîb mahalle vardıkda, şakıyy-i mezbûrun dâhil-i dâ'ire-i cem'iyyeti olan haşerâtdan yüz elli kadar dîvânegân, bi'l-istîmân itâ'atlerini beyân ve mûmâ ileyh tarafından merkûmlara emân verilüp, bâkî asker ile münâveşe ve muhârebe ve birkaç sâ'at muhâreşe ve mudâraba olunup, mukâvemetten 'aczi nümâyân ve balkâna doğru gürîzân olduysa da, etrâfi cem'-i nâ-ma'dûd ile mesdûd olduğundan, şakıyy-i mezbûr ve hevâdârlarından iki yüz mikdârı kelb-i 'akûr, girifte-i ceş-i mansûr olduğu haberi mûmâ ileyh tarafından vâsıl-ı südde-i sa'âdet ve sebeb-i inbisât-ı evliyây-ı devlet [Ü 60b] olup, mûmâ ileyh şakıyy-i merkûm ile sâ'ir der-dest-i habs olan havene hakkında ne vechile irâde-i devlet cereyân eder ise emr u ifâde olunmasını tahrîr u işâret eylemiş olmağla, Rumeli Vâlîsi ber-vech-i istiklâl ol tarafa Ser'asker nasb olunup def'-i eşkiyâ ve tathîr-i erâzil ve erbâb-ı hevâ mesâlihi kendüsünden mes'ûl ve her vechile tavr u hareketi el-hâletü hâzih nezd-i devletde mu'teber ü makbûl olmağın, 'izzet-i câhını vikâye ve nüfûz-i i'tibârını himâye, şerâ'it-i Ser'askerî'den olduğuna binâ'en, Tokadçıklı'yı hayyen ve sâ'ir havene-i hûn-giriftelerin ru'ûs-i menhûselerini maktû'an müşârun ileyh tarafına irsâl eylemesi istisvâb ve bu mazmûnda mûmâ ileyhe i'âde-i cevâb ve Rumeli Vâlîsi'ne dahi bu keyfiyyet işrâb olunmuşıdi. Ağa-yı mûmâ ileyh emre imtisâl ve hayyen giriftâr-ı dest-i nekâl olanları istisâl ve ru'ûs-i maktû'alarıyla Tokadçıklı'yı hayyen müşârun ileyh cânibine irsâl edüp, hılâl-i râhda şakıyy-i mezbûrun dahi cezâsı tertîb ve sâ'ir ru'ûs ile müşârun ileyh tarafından Âsitâne'ye vârid olup, bu sebeble kulûb-i kâsiye-i ehl-i bagy ü şekâvet inzâr u terhîb olundu.

Tevcih-i Eyâlet-i Erzurum ve Anadolu ve İznikmîd

Âsitâne-i sa'âdet'de bir müddetden berü mütevessid-i visâde-i ikâmet olan Vezîr 'Alâ'eddîn Paşa hazretleri, Anadolu Eyâleti'nden istîfây-ı hazz ile Erzurum Eyâleti'ni taleb ve mürâvede ve niyâz ü istid'âsı karîn-i hüsn-i müsâ'ade olmağla, işbu [Ü 61a] şehir-i rebî'ulevvelin yirmi ikinci günü[◊] eyâlet-i mezkûre ile müşârun ileyh kâm-yâb ve münhall olan Anadolu Eyâleti'yle İznikmîd Sancağı'na ber-vech-i arpalık mutasarrıf olan Vezîr es-Seyyid 'Abdurrahmân Paşa ve İznikmîd Sancağı'yla ol havâlî umûruna vukûf-i tâmmı

◊ 22 Rebî'ulevvel 1219 = 1 Temmuz 1804 Pazar.

olan Hüseyin Paşa Kethudâsı Kapucu-başı Ahmed Ağa, hâ'iz-i rehîne-i hubûr-i bî-hisâb oldu.

Tevcih-i Kazâ'-i Mekke ve Medîne ve Kudüs

Haremeyn-i şerîfeyn kazâlarının zemân-ı tevcîhleri hulûl eylediğine binâ'en, iki yüz yirmi senesi muharreminden[◊] zabt eylemek üzere Mekke-i mükerrerme Kazâsı, Edirne Pâyesi olan es-Seyyid Mehmed Kudsî Efendi'ye ve Medîne-i münevvere Kazâsı, Mısır Kadısı es-Seyyid Ahmed Efendi'ye ve Kudüs-i şerîf Kazâsı, Hasan Paşa-zâde Ahmed Bey'e tevcîh olunup, hâlâ Mekke Kadısı bulunan Kütahyalı 'Ömer Efendi'nin kâmet-i 'ömrü kûtâh ve semt-i 'ukbâya rû-be-râh olduğu haberi vürûd eylediğine binâ'en, müddet-i mahlûlesiyle sâbıkâ Şâm Kadısı Nûrullah Efendi'nin dâ'ire-i âmâlleri münevver ve Kudüs Mollası Âdem Efendi'nin fevti ile Hasan Paşa-zâde kat'-ı mesâfe ederek vâsıl-ı ser-menzil-i sürûr-i evfer oldu.

Zafer-yâften-i Vâlî-i Mısır-est ve perîşân-şuden-i eşkıyây-ı ümerâ' ki her yekî ez-îşân şâyân-ı ısr

Ba'de'l-feth Kâhire-i Mısır-ı nâdiretü'l-'asrda temekkün ile envâ'-ı şekâvete tesaddî eden İbrâhîm Bey ve Saçlı 'Osmân Bey, gayret-i İlähiyye zuhûruyla bi'l-muhârebe mağlûb ü menkûb [Ü 61b] ve Mısır'dan iz'âc oldukları, mukaddemâ nakş-ı sahîfe-i 'ibret-üslûb kılınmışıdı. Merkûmlar İngiltere'den 'avdet eden Elfi Mehmed Bey ile ittihâd ve yek-dîğer ile i'tizâd eyleyerek, Mısır'a duhûl kasdiyle evbâş-ı ahbâş-ı 'Urbân'dan haşerât-ı firâvân istishâb ve Mısır'a doğru 'azîmetle sevk-ı matıyye-i şitâb eylemişler idi. İmâm Şâfi'î merkadine iki sâ'at mesâfeye dek vürûdleri tehakkuk ve bir takımı dahi Mısır'ın öte tarafından gelüp, iki cânibden îrâs-ı hasr u tezâyuk eylediklerine binâ'en, Mısır Vâlîsi Vezîr-i dilîr Hurşîd Paşa ma'ıyyetinde mevcûd cünûd-i nusrat-nümûd ile mukâbele ve pey-der-pey idâre-i âsiyâb-ı mükâfeha ve mukâtele eylediği, bundan akdem müşârun ileyh tarafından tahrîr olunmuşıdı.

Ümerâ'-i bed-kirdârın dâhil-i dâ'ire-i şekâvetleri olan erâzil ve eşhâsın şeb-hûn ile kârları itmâm olunmak tedbîri, ru'esây-ı asâkir-i Şâhâne miyânında karâr-gîr-i nizâm olduğuna binâ'en, fâtiha-i tebâşîr-i subh-i zafer olan bir şeb-i bu'l-'acebde ber-minvâl-i muharrer eşkıyây-ı hızlân-eser, mazhar-ı nekâl-i şeb-hûn ve vâfiri masrû'-i ser-pençe-i reybû'l-menûn olup, karârgâhları sâhil olmağla, pençesi dahi garîk-ı Nehr-i Nîl ve gûyâ-yı "*Fe-hel ilâ hurûcin min sebîlin**" ve fûshat-i ecele meydân bulanlar dahi birer semte gürîzân oldukları haberi vürûdunda, Mısır'ın öte cânibinden mübâderet eden

◊ 1 Muharrem 1220 = 1 Nisan 1805 Pazartesi.

eşkiyâ üzerine leyle [Ü 62a] hüçüm olunup, tâ'ife-i mezkûre dahi reh-rev-i vâdî-i hezîmet ve ekserî müste'sal-i seyf-i siyâset olmuşken, tekrâr Hânkeh (خانكه) nâm mahalde kâr-bend-i ictimâ' ve müretteb-sâz-ı esbâb-ı ceng ü nizâ' oldukları ihbâr ve müşârun ileyh tarafından külliyyetlü asker techîz ü tesyâr olunmağla, yine ikâd-ı nâ'ire-i kâr-zâr kılınup, bu def'a dahi eşkiyâ ve bugât, mağlûb-i¹ kûmât-ı firûzî-simât olmağla, hâ'ib ü nevmîd pey-siper-i savb-ı Sa'îd olduklarından nâşî, mukaddemâ vâbeste-i kuful-i fesâdları olan tarîk-ı Süveys feth ü küşâd ve Yenbu' İskelesi'ne zahîre ve asker îsâliyle Medîne-i münevvere'ye imdâd keyfiyeti, kesb-i isti'dâd eylediğini müşârun ileyh işbu rebî'ulâhırda[◇] südde-i sa'âdete 'arz u ifâde eyledi.

Bu nevîd-i cedîd, müşârun ileyh hakkında te'ayyün eden teveccüh ü ilti-fât-ı Şâhâne'yi tecdîd ve hıttâ-i Mısır'da bir müddetden berü ceng ü cidâl ve sâ'ir güne ihtilâl 'adimü'l-infisâl olduğuna binâ'en, mühimmâta nefâd târî olup, maslahat-ı Haremeyn'e sarf olunmak için matlûbu olan mühimmât bu def'a tarafına isti'câl ve mukaddemâ Mîrahûr-i Sâni vesâtatiyle emr u fermân olunan hutûb-i cesîmenin temşiyetine ez-dil ü cân sa'y ü himmet ve Mısır'dan beş altı yüz kadar askere bir kâr-güzâr Sergerde nasbı ile Yenbu' İskelesi'nin eyâdî-i A'râb'dan nez' u istihlâsına bezl-i cell-i miknet eylemek ve'l-hâsıl [Ü 62b] sükkân-ı belde-i hazret-i Hayru'l-enâm ve cîrân-ı Beytullâhi'l-Harâm, muzâyaka-i Havâric'den min külli'l-vücûh vikâye ile tevsi-i dâ'ire-i ma'îşetlerine ihtimâm eylemek maksad-ı aslî olmağla, bu umûr-i lâzimü'l-i'tinâya teferru' eden ahvâl, ber-vech-i tafsîl tarafına tahrîr u beyân ve müceddeden ısdâr-ı evâmir-i âlî-şân kılınmışıdı. Müşârun ileyh bu bâbda terk-i hâb-ı râhat ve bu hatb-ı cesîmin ru'yet ü idâresi zımında sarf-ı mâ-hasal-i kudret eyleyüp, şöyle ki bu taraftan ismi açık ba's olunan Mîr-i mîrânlık emr-i âlî-şânını, Mısır Su-başısı müşârun ileyhin emekdâr, sadâkati âzmûde hıdmetkâr-larından 'Ali Ağa'nın ismine tashîh ve mîr-i mîrânlığını i'lân u tasrîh edüp, ebnây-ı Etrâk'den beş altı yüz kadar piyâde ve süvârının altı aylık 'ulûfeleri Mısır Hazînesi'nden edâ ve üç aylık zahîreleri bi-temâmihâ i'tâ olunduğundan fazla, mükemmel takımlarıyla altı kıt'a top ve bir kıt'a hâven verilüp, işbu cumâdelûlânın yirminci günü^{◇◇} Süveys cânibine tesyîr ve Yenbu' İskelesi'ne doğru tahrîk olundukları haberi müşârun ileyh tahrîr edüp, fimâ-ba'd Haremeyn-i şerîfeyn gılâlinin îsâline ve Cidde Vâlisi'ne lâzım gelan i'ânetin hasbe'l-makdûr istikmâlîne teşmîr-i sâk-ı gayret eyleyeceğini ve Sa'îd cânibine firâr ile el-yevm ol havâlîde istikrâr üzere olan ümerây-ı bed-kirdârın fazl-ı Bârî ile kahr u tenkîllerine tertîb-i cedîd [Ü 63a] tanzîm ü ihzâr ve karîben

* فَهَلْ إِلَىٰ خُرُوجٍ مِنْ سَبِيلٍ = Bir daha (bu ateşten) çıkmaya yol var mıdır?" anlamına gelen bu cümle Kûr'ân, el-Mü'min 40/11. âyetin sonunda yer alan bir kısımdır.

1 Metinde bu kelime "mağlûbu" okunacak şekilde harekelenmiştir.

◇ 1 Rebî'ulâhır 1219 = 10 Temmuz 1804 Salı.

◇◇ 20 Cumâdelûlâ 1219 = 27 Ağustos 1804 Pazartesi.

ihrâc ile bi'l-küllîyye cem'iyetlerini târumâr eylemek kasdında olup, bu niyyetin icrâsıyla tefrîk-ı şeml-i muhâlifine muvâfık olduğu hâlde tarîk-ı Sa'îd küşâde ve bir müddetden berü Mısır'a müstevlî olan kaht u galâ izâle olunarak, hasab u rehâ fazl-ı Mevlâ ile fevka'l-'âde olacağını dahi ifâde vü beyân eyledi. Müşârun ileyhin tavr u hareketinden, mekâsîd-ı Devlet-i ebed-kıyâm cilve-ger-i meclây-ı hüsn-i nizâm olmak emâreleri tebeyyün ve Yenbu' İskeleyi'nin fethiyle buk'ateyn-i mübâreketeyn halkının kürbet-i tezayyuk u inhisârdan vâreste olacakları te'ayyün eylediğine mebnî, müşârun ileyh mazhar-ı tahsîn ve bir kat dahi şâyeste-i şâbâş ü âferîn olduğundan fazla, müceddeden Mîr-i mîrânlık tevcih olunan 'Ali Paşa'nın te'yîd-i rütbesiyle dâ'îye-i şevki tehyic ve sâ'ir ru'esây-ı askerînin dahi bu bâbda nesic-i kârgâh-ı ihtimâm olan metâ'-ı gayret ü ikdâmları, tırâz-i istihsân-ı Şâhâne ile tervic olundu.

Nizâm-ı belde-i Güzelhisâr-ı Aydın

Güzelhisâr Muhassılı ile Îrâd-ı Cedîd iltizâmâtını müte'ahhid olan Alay-beyi dâ'imâ münâfese üzere olup, Nâ'ib bulunan kuzâtdan 'Ali Efendi dahi Muhassıl'ın tervic-i maslahatına tekayyüd eylediğinden berü tarafın mebgüzu olmağla, nâgâh bir mâdde zımnında Alay-beyi tarafdârları, îkâz-ı fitne vü âşûb ve Nâ'ib-i merkûmun dem-i muharremini seyfi-gadr ile eşk-i dîde-i mazlûm-âsâ rihte ve meskûb eyledikleri haberi [Ü 63b] vürüd edüp, Nâ'ib'in hırs u tama'a mebnî cânib-i âhara meyl ü tarafdârlığı sebebiyle, ba'zı efâ'il-i nâ-marzıyyeye ibtidâr eylediği hâlde, bi'l-iştikâ' 'azli mümkün iken, ol makûle erâzil ü eşhâsın hükkâm-ı şer'-i şerîfe bagy ü hurûcla irâka-i dem-i muharrem misillü keyfiyyet-i şeni'aya cesâretleri, beheme-hâl tertib-i cezâ ve gûşmâllerini îcâb eylemekle, husûs-ı mezbûra ol taraf ile ülfet-i kadîmesi olup, sâbıkâ Başbâkî-kulu olan Mehmed Ağa ihtiyâr ve iktizâ eden evâmir ile ol cânibe ba's ü tesyâr olunmuşidi. Mûmâ ileyh Güzelhisâr'a karîb mahalle vardığını ehâlîye ihbâr ve iki taraf istikbâline şitâb ile kenâr-ı şehirde muhârebeye ibtidâr eylediler. Muhassıl tarafı kuvvetlü bulunmağla, Alay-beyi firkasını perâkende vü perîşân ve birkac âdemlerini küşte-i tîğ-i berrân eyledikten sonra, Mübâşir'i şehre alup, Nâ'ib'in kâtillerinden iki nefer şahsı mukayyed ü mağlûb, ihzâr ve cezâlarını tertib ile resm-i siyâseti izhâr eylediklerinden gayri, fimâ-ba'd bu makûle zuhûr eden hâric ez-edeb harekete ictisâr eylemamek üzere sâ'ir ehâlî nezr-i girâna kat' ve ihtilâl-i belde bi'l-küllîyye def' olunup, Alay-beyi dahi firâr ve gaybet ve Âsitâne'ye gelür ise maglata-sına havâle-i sem'-i rağbet olunmamasını Mübâşir-i mûmâ ileyh tahrîr u ifhâm ve Müvellî ta'yîn olunan müderrisîn-i kirâmdan Çukadâr-zâde Tâhir Efendi i'lâm eylemekle, nezrleri Baş-muhâsebe'ye [Ü 64a] kayd olunup, Mübâşir-i mûmâ ileyhin hîdmeti meşkûr ve 'avdeti bâbında emr-i 'âlî şeref-rîz-i sudûr oldu.

Tahkîkât-ı erbâb-ı hades ü yakîne nazaran Aydın ehâlisi, ‘umûmen ve Güzelhisâr halkı, husûsan sehlü'l-kıyâd, leyyinü'l-fu’âd bir tâ’ife-i itâ‘at-ı ‘tiyâd olup, hükkâm ve vülâtın sademât-ı müte‘âkibelerine sabr u teham-mülleri meşhûr ve esnâfdan birinin ednâ cünhası zuhûr eylediği hâlde sınıfıyla ahz ve musâdere olundukları sicill-i tahkîkde mastûr iken, bu def‘a cesâret etdikleri hâlet, müteneffisân-ı memleketin celb-i mâla müte‘allık igvâ vü tahrîk-lerinden neş‘et, yâhûd garâmât-ı mâliyyeye tefânî-i tâb ü tâkatlerinden mün-ba‘is bir keyfiyyet olduğu melhûz-ı gâlibdir.

‘Avdet-i Hasekî Ağa ez-Bağdâd

Vâlî-i Bağdad Vezîr ‘Ali Paşa'nın Dir‘iyye üzerine sür‘at-i hareketleri, Hâricîler’e mücib-i dehşet ve âhar mahallere tecâvüzlerini men‘a ‘illet olacağı mülâhazalarını şâmil, tarafına pey-der-pey tahrîrât ba‘is ü tesyâr ve müşârun ileyh dahi su‘ûbet-i râh ve mülâhazât-ı sâ‘ire ile ikdâm u ihcâm tavrını ihtiyâr eylediğinden, Hâricîler ‘Irâk tarafından tekevvin eyleyecek gâ‘ileden emîn ve her tarafa itâle-i dest-i mekr u kîn eyledikleri müstebîn olmağla, bir an akdem bi'n-nefs yâhud münâsib Başbuğ ile icrây-ı me‘mûriyyetine berzede-i dâmân-ı sa‘y ü ibtidâr ve fimâ-ba‘d îrâd eyleyeceği a‘zâr-ı vâhiyye havâle-i gûş-i i‘tibâr olunmayacağını müş‘ir [Ü 64b] emr-i ‘âlî isdâr ve tevbihât ve takrî‘ât-ı mü‘ekke ile inzâr olunup, bu husûsa hâssaten Hasekî Ağa irsâl ve kürsî-i hükûmeti olan Bağdâd'dan tahrîki isti‘câl olunmuş idi. Müşârun ileyh tenbihât-ı mezkûreden ‘avâkıb-ı ahvâlini te‘emmül ve kat‘-ı peyvend-i tevânî ve tekâsül ile ‘azîmete tavnî-i nefis eylediğini Hasekî Ağa ‘avdetinde beyân edüp, şöyle ki miyânede vukû‘ bulan terâhî-i zemân bu kâr-ı düşvârın esbâb-ı sühûletini istihsâl ve etrâfdan cem‘ olunan asâkir ve mühimmâtı istikmâl kasdına mebnî olup, hasbe'l-imekân bu garaz husûle geldiğinden fazla, ‘Acem tâ‘ifesinin cihet-i uhrâ ile meşgûl bulunmaları, hâtırda cevelân eden ba‘zı mahzûru ber- taraf ve ilgâ ve bu asker-i bî-gerânı idâre eder başbuğun fikdânı sebebiyle bi'n-nefs ‘azîmet ve teveccühünü tabî‘at-ı maslahat icâb eylediğini inhâ ve vakt-i harîfde fazl-ı Rabb-i Latîf ile Dir‘iyye’ye doğru ‘azîmet ve ez-dil ü cân icrây-ı me‘mûriyyete ifrâğ-ı havsala-i miknet eyleyeceğini beyân ü tenmîk ve Hasekî Ağa bu ahvâli şifâhen te’yîd ü tasdîk eyledi. Lâkin encâmında yine mevâ‘id-i kibâr-âsâ incâzı, ma‘dûm ve hareketi sükûna tebdîl ile Hâricîler’in kemâl-i hurûcunu mü‘eddî olduğu cümleye ma‘lûm olan mevâd-dandır.

Küşten-i Hüseyin Bey, A‘yân-ı Filibe ve sâ‘ir tâğıyân

Filibe A‘yân Hüseyin Bey’in sûret-i ser-keşide tavr-ı nigûhîdesi hasebiyle, hılâf-ı rızâ [Ü 65a] harekete ictirâsından başka, Filibe Nezâreti’ni geçen

sene nefesine istihlâs için ehâlîye ‘arz u mahzar tahrîr ve cebren tahsîl eylediği, hakkında nâr-ı gazab-ı evliyây-ı devleti ‘alev-gîr eyleyüp, birkac yüz segbân ile verziş-i zulm u hasâret ve muhâlifân-ı devlet ile nihânî ittihâd ve mu‘âzadet eylediği dahi tehakkuk eylediğinden, i‘dâm ü izâlesi husûsu gerçi mukaddemâ Rumeli Vâlîsi'ne îmâ olunmuş idi. Ancak maksûd bizzât Tokadıcılık olup, merkûmun şuglu ile iştigâl, murûr-i vakt îcâb eyleyeceği min aglebi'l-ihimâl olduğundan, ta‘cîl ü te‘hîr emirlerinde müşârun ileyh tahyîr olunmuş idi. Bidâyet-i hâlde ol makûle hâ'in ü hâyifleri tatmîn ve ahadühümâyı âhara iltihâkdan sarf için sûret-i zâhirde te‘mîn lâzım geldiğinden, izâlesi te‘cîl ve bulga-i emniyeti tahsîl olunup, sâ'ir a'yânlar gibi müşârun ileyhle hatt u tirhâl ve bitâne-i umûr mesâbesinde ba‘zan kendüsüyle müşâvere-i ahvâl olunurdu.

Tokadıcılık gâ'ilesi ber-taraf olduğundan, işbu recebül'l-ferd guresinde[◇] zikir olunan Hüseyin Bey ve eşkıyây-ı mütemerridinden Menlikli ‘Osmân Bey birâderi İbrâhîm Bey ihzâr ve seyfi-siyâset-i Sipehsâlârî ile serleri bürîde-i sâtûr-i hûn-hâr kılınup, hevâdârlarının dahi ba‘zıları maktûl ve ecel-i nâ-resîdeleri serhadd-i necâta mevsûl ve husûsan bir müddet dağlu tâgîleriyle tahrîb-i bilâd ve ta‘cîz-i ‘ibâd ve bir zemândan sonra [Ü 65b] Hüseyin Bey'e istinâd ve rehber-i kâffe-i fesâd olan Dervelli Bölük-başı dahi i‘dâm ve vârid olan ru‘ûs-i maktû‘aları, galtide-i ‘ibret-gâh-ı enâm kılındı. Memâtı ol havâlînin vesîle-i hayâtı olan Tokadıcılık'unun yeğeni Hüseyin, Rumeli Vâlîsi'nin gümâşterleri yedinde katil ve hayyen ele giren yirmi iki nefer eşkıyây-ı bedgüher ile Der-i devlet-eser'e tersil olunmuş olmağla, kelleleri tarh-ı ‘ibret-gâh ve zindeleri âvîzân-ı güzergâh-ı sûka vü sipâh kılındı.

Tevcîhât-ı ‘ilmiyye

Bin iki yüz yirmi senesi muharreminden^{◇◇} mutasarrıf olmak üzere Bursa Kazâsı, sâbıkâ Yenişehir-i fenâr Kadısı olan ‘Abdullah Efendi-zâde es-Seyyid Mehmed Emîn Efendi'ye ve târîh-i mezkûrda zabt eylemek üzere Şâm-ı şerîf Kazâsı, sâbıkâ Kudüs-i şerîf Kadısı Defterdâr hafîdi İbrâhîm Efendi'ye işbu cumâdelülâ guresinde^{◇◇◇} tevcîh u ‘inâyet ve her biri nâ'il-i menşûr-i hubûr u meserret kılındı.

Terceme-i Kütahyavî ‘Ömer Efendi

Mekke Kadısı iken bâlâda vefâtı mezkûr olan Efendi-i mûmâ ileyh, mu‘âsırı olan ba‘zı fuhûlden tahsîl-i ‘ulûm-i ma‘kûl ü menkûl, kendileri dahi

◇ 1 Receb 1219 = 6 Ekim 1804 Cumartesi.

◇◇ 1 Muharrem 1220 = 1 Nisan 1805 Pazartesi.

◇◇◇ 1 Cumâdelülâ 1219 = 8 Ağustos 1804 Çarşamba.

bir müddet neşr-i fûnûn-i nâfi‘aya meşgûl ve kati vâfir talebeyi hayât-ı ebediye mevsûl edüp, yoluyla devr-i medâris eyleyerek, dest-res-i dâmen-i Mevleviyyet ve ba‘zı kazâlarda icrây-ı hükûmet eyledikten sonra, Kazây-ı Mekke ile be-kâm ve ol civârda ‘âzim-i sûy-i dâru's-selâm oldu. [Ü 66a]

‘Azl-i Ağa-yı Yeniçeriyân

Dergâh-ı ‘âlî Yeniçeri Ağası olan Mustafa Ağa ‘alîl ve teşhîs-ı nâsda nazarı bi'l-külliyeye kelîl olmak hasebiyle, işbu cumâdelûlâ evâhırında[◇] ‘azl ve Kul Kethudâsı Üsküdarî İbrâhîm Ağa yerine nasb u vasl olunup, bu cihetle Ocak ricâli miyânında silsile vâki‘ ve her birinin irtikây-ı rüteb ile kevkeb-i ikbâlleri lâmi‘ oldu.

Ba‘zı vefeyât

Mekke'den ma‘zûl Feyzullah Efendi, evâsıt-ı cumâdelâhired^{◇◇} hulûl-i ecel-i mev‘ûd ile ‘âzim-i dâru'l-hulûd olmuşdur.

Mûmâ ileyh Hazîne Baş-yazıcılığı'ndan eğerçi Sultân Bâyezîd Kitâbeti ile çırâğ olmuşidi. Ancak Şeyhulislâm-ı vakt bulunan İbrâhîm Efendi merhûm, kitâbet-i mezkûreyi vakfın rûz-nâmecisi olan İsmâ‘îl Efendi için bi-hasebi't-tevliyeti ‘arz u inhâ ve bu makûle zuhûrât, tevliât-ı tevliyetden tarafına mahsûs bir nev‘ îrâd olup, cihât-ı sâ‘ireden zeylini tathîri ifâde vü in-bâ edüp, Feyzullah Efendi'nin dahi sıfru'l-yed kalması, tecvîz-kerde-i erbâb-ı kabûl ü redd olmamağla, tekrâr müşârun ileyh hazretleriyle muhâbere olundukda, sâhib-i tercemeye müstevfâ bir ma‘îşet ile İbtidây-ı Dâhil'den medrese ru‘ûsu verilmek, bu çırâğlığa ni‘me'l-bedel olduğunu merreten ba‘de uhrâ ‘arz u îmâ eylemekle, ifâdesi hayyiz-i kabûle mashûb ve şart-ı mezkûr üzere zümre-i müderrisine iflâs-i dâ‘imî gibi muzâf ve mensûb olup, devre-i mu‘tâdeden sonra [Ü 66b] Galata ve Bursa'da icrây-ı ahkâm-ı şerî‘at ve Mekke-i mükerreme'de ‘azm-i cânib-i âhret eyledi. Mûmâ ileyh sâhib-i vekâr u sükûn ve âşinây-ı ‘ulûm u fûnûn, dervîş-nihâd, pâkîze-i‘tikâd bir zât-ı safvet-nihâd idi; *rahimehullâhu Te‘âlâ**.

Diyârbekir Mevleviyyeti'nden munfasıl Lutfullah Efendi-zâde Feyzullah Efendi dahi bu sâlde semt-i ‘ukbâya irtihâl eyledi. Mevâlî-i Devriyye'den iken Diyârbekir Kazâsı, Mahrec i‘tibâriyle mûmâ ileyhe tevcîh olunmuşidi. Fenn-i mutâyebe ve muhâverede misli nâ-yâb ve durûb-i emsâl ve letâyif-i makâl ve metâyibât-ı rengîn ve mulâtafât-ı hoş-âyende vü dil-nişîn husûsunda nedîm-i

◇ 21-30 Cumâdelûlâ 1219 = 28 Ağustos – 6 Eylül 1804.

◇◇ 11-20 Cumâdelâhire 1219 = 17- 26 Eylül 1804 Pazartesi.

* رحمه الله تعالى = Yüce Allah ona rahmet eylesin” anlamına gelen Arapça duâdır.

Pâdişâhî olmağa şâyân bir zât-ı nâdiru'l-akrân idi; *rahmetullâhi Te'âlâ* 'aleyhi*.

Vefât-ı Âdem Efendi

Cânib-i Hicâz'dan 'avdet ve mansıbı olan Kudüs-i şerîfde hükûmet eden Âdem Efendi dahi itmâm-ı âb ü dâne-i kismet ve 'âlem-i 'ukbâya 'azîmet eyledi.

Mûmâ ileyh fi'l-asl Şehrîzor a'mâlinden Erbîl nâm kasabada mütevellid olup, sıgar-ı sinninde pederiyle Haleb'e hicret ve tahsil-i 'ulûm u ma'rifet edüp, fûnûn-i edebiyeye kemâl-i intisâb ve tab'-ı kavîye mâlik olmağa, 'Arabî şi'r u inşâ ile fâ'ik-i etrâb oldukdan sonra, kıbletül'-ikbâl ve vechetül'-akyâl olan İstanbul'a gelüp, devâ'ir-i kibârda bir zemân ârâm ve nakd-gerân-ı 'asra mâye-i isti'dâdını delâ'il-i nazm u nesr ile i'lâm edüp ve seferde Buhârî-hânlık sebebi ile dâhil-i 'idâd-ı müderrisîn ve şâh-beyt-i [Ü 67a] kasîde-i ricâl olan Râşid Efendi'ye tereddüd ile nizâm-ı hâle karîn olmağa, mûmâ ileyh himmetiyle birkac def'a Evkâf Müfettişliği hıdmetiyle de be-kâm ve lezâ'iz-i sîlât ve 'atâyây-ı ricâllem hemîşe şîrîn-kâm olmakda idi. Lisân-ı tâzîde fesâhat ve belâgatla güzîde olmak hasebiyle, sergerde-i Vehhâbiyân'la muhâvere ve iktizâsı üzere mübâhase ve müzâkere eylemek zımnında ba'zı zevât sevkiyle mûmâ ileyh Sefîr güne ta'yîn ve Mevleviyyet'i sinîn-i 'adîdeye mevkûf iken, tarîkı tehvîn ve Edirne Pâyesi'yle muvakkaten Kudüs-i şerîf Kazâsı 'inâyet ve harc-ı râh olmak üzere taraf-ı mîrîden otuz bin guruş dahi i'tâ ile kîse-i derûnu mâlâmâl-i nakdîne-i meserret kılındı. Hicâz'a varup me'mûriyyeti edgâs-i ahlâm mesâbesinde bir hâlet olmağa, ne hâl ise birkac mâh anda ikâmet ve Kudüs'e gelüp hükûmete mübâderet üzere iken, itmâm-ı enfâs-i ma'dûde ile cânib-i bekâya rihlet eyledi. Mûmâ ileyh'in 'Arabîyyet'de mehâreti, husûsan edebiyede kemâl-i hazâkati olup, lisân-ı 'Arabî'de şi'r u inşâsı makbûl ü müselleme ve kuvve-i hâfıza ile nâdire-i 'âlem idi. Evâ'il-i hâlinde muktezây-ı fakr u fâka ile muhtâc-ı tekâlîf-i şâkka olup, ba'zı kibâr ve ricâl dâ'irelerinde fekâhet ve mutâyebetle kesb-i tekarrub ü istînâs ve hasbe'l-meclis ba'zı nâsın fasl u mesâvîleriyle erbâb-ı mücûn levâzımından [Ü 67b] mudhikâtı, bünyâd-ı emeline esâs ve ol vechile teveccühât ve telattufâtlarını ihtilâs eylemekle, cihet-i te'ayyüşü müttesî' ve derece-i kadr u i'tibârı mürtefi' olup, sâyelerinde kesb-i mâye ve neyl-i vâye eylediği bülennd mertebelere dahi ba'zan harf-en-dâz ve verâlarında: "*Hâzâ eyzan mine't-tefekküh*" deyü latîfe-perdâz olur idi. Hulâsa Sâni-i Ebû Dülâme bir zât-ı pür-hengâme idi. Niçe kasâyid-i

* رحمة الله تعالى عليه = Yüce Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun" anlamına gelen Arapça bir duâdır.

** هَذَا أَيْضًا مِنَ التَّفَكُّهِ = Bu da bir tür yemiş yemidir" anlamına gelen Arapça ifâdedir.

bedî'aları meşhûdumuz olmuştur. Hakk budur ki metânet ü selâsetde sâbiga ve revâyi'-i sanâyi'-i berâ'atde bâliğ-i mebâliğ-i Nâbiga* idi. Ba'zı kibâr-ı vakte 'arz eylediği kasîde-i nadîdeden çend ebyât bu mahalle kayd ü isbât olundu.

Lehû

Mâ lî ve li'z-zabyi's-şurûdu'l-ekhali

Mer'âhu kalbî ve huve lâ yertâhu lî

Lem yahlu min lahazât-i bahli 'uyûnihî

Fî küll-i menbit-i şî'rihî min ensuli

Yusmâ fuvâdî ve huve fî sevdâ'ihî

*Ve mine'l-'acâyib ennehû lem yevcel***

Ve lehû

Kad hezzetihâ kaddehu'l-memşûkan

Raybü'l-menûn gadâ lenâ ma'sûkan

Yâ le'r-ricâlü'l-müstehâmü lem yekün

*Fecru'l-visâli li-leyle mahlûkan****

Tevcîh-i Vezâret be-Mîr-i mîrân-ı Karaman

Asker-i Mu'allem Başbuğu olup, bundan akdem dağlı eşkıyâsı üzerine me'mûr olan Karaman Beylerbeyisi 'Abdurrahmân Paşa, vukû' bulan ma'rekede ikdâm ü gayreti, hakkında mecelebe-i izdiyâd-ı kadr u menzileti olmağla,

* Müellifimiz burada nâbiga kelimesini kullanırken, hem kelimenin “önemli, sıradan olmayan kişi” anlamını, hem de Câhiliye döneminin dört büyük şâirinden biri olan Nâbigatü'z-Zübyânî'yi (ö.604?) (bk. meselâ Süleyman Tülüçü, *DİA*, İstanbul 2006, XXXII,262-263) kastetmiş gözüktüyor.

** ما لى و للظبى الشروذ الاكل * مرعاه قلبى و هو لا يرتاح لى
لم يخل من لحظات بخل عيونته * فى كل منبت شعره من اتصل
= Bana ne oluyor ki, sürmeli gözli kaçkın ceylanın otladığı yer kalbimdir, oysa o bana ısınmıyor. Gözlerinin cimriliği, göz ucu ile bakışlardan ve saçlarının her birinin ucundaki oklardan hâlî değildir. Sevdâsında olduğu halde kalbimi avlıyor. Şaşılacak şu ki, kalbim bundan korku duymuyor” anlamına gelen Arapça bu cümleler, burada sözü edilen Âdem Efendi'nin şiirlerindedir.

*** قد هرتبها قده المشوقا * ريب المنون غدا لنا معشوقا
= Selvi boyunu titretti. Zamanın hâdiseleri bizim için sevilen bir şey oldu. Ey adamlar! Şaşkının imdâdına koşun. Onun gecesi için visâl fecri yaratılmış değildir” anlamına gelen Arapça bu cümleler, burada sözü edilen Âdem Efendi'nin şiirlerindedir.

hıtâm-ı me'mûriyyetle Âsitâne'ye 'avdetinde, mazhar-ı iltifât ü i'zâz ve işbu cumâdelâhirenin evâhırında[◊] rütbe-i vâlây-ı Vezâret'le ser-efrâz olup, Âsitâne-i sa'âdet'den rişte-i ikâmeti tefkîk ve mansıbı olan Konya'ya râyet-i [Ü 68a] 'azîmeti tahrîk eyledi.

İhrâc-ı Surre-i şerîfe

İşbu şehir-i recebül'ferdin on ikinci günü^{◊◊} Haremeyn-i şerîfeyn'e irsâli mu'tâd olan Surre-i hümâyûn, Dergâh-ı 'âlî kapucu-başlarından olup, sâbıkâ Mihalic Voyvodası Süleymân Ağa'nın kabza-i emânetine teslim ü i'tâ ve zimâm-ı 'azîmeti ol savb-ı şeref-evbe irhâ olundu.

Firistâden-i teşrîfât be-Vâlî-i Rumeli

Müşârun ileyhın hîn-i nasbından bu âna gelince tavr u hareketi, rızây-ı devlete evfak ve me'mûr olduğu mevâdd-ı mühimmede zabt-ı asker ve tedâbîr-i mesâlih-perverde mazhar-ı tevfiğ-ı Hakk olup, eser-i tedbîr-i dil-pezirleri ile Rumeli ihtilâli nezdîk-i sûret-i zevâl ve niçe cebâbire ve eşkiyâ, matmûre-nişîn-i izmihlâl olup, bu mukâbelede iltifât ve nüvâzişe kesb-i isti'dâd eylemekle, teşrîfât-ı seniyye ile taltîf ve is'âd ve hıdmeti meşkûr olduğunu şâmil emr-i celilü's-şânla hurrem ü dil-şâd kılınup, teşrîfât-ı hümâyûn mahsûs Çakırcı-baş Ağa ile irsâl ve mûmâ ileyh hıdmetini ikmâl 'akabinde müşârun ileyh Filibe'ye doğru tahrîk-i râyet-i ikbâl eyledi. Vâkı'â mevâdd-ı cüz'iyeden olan dağlı eşirrasını, el-hâletü hâzih vech-i mezkûr üzere etrâfın i'ânetiyle ber- taraf eylemekle, izhâr-ı kâr-güzârî eyleyüp, lâkin 'umde-i umûr olan Sırb re'âyâsı eşkiyâsı husûsunda ne gûne cûbn ü bed-dilî ve hıyânet-medârî şivesiyle eşirrây-ı mezbûrûnun kuvvet-i kalb [Ü 68b] ve Devlet-i 'aliyye tarafından havf u haşyeti bi'l-külliyeye selb ile icrây-ı ru'ûnet ve 'isyânları mütedâhil ve müterâkib ve Devlet-i müteceddide mesâbesine mütekârib olmalarına bâdî ve ilâ haze'l-ân ol gâ'ile-i hâ'ilenin imtidâdını mü'eddî olmuştur.

Tevcîhât-ı 'ilmiyye

Bin iki yüz yirmi senesi rebî'ulâhır guresinden^{◊◊◊} zabt ve rütbesi yevm-i zabtından i'tibâren Haleb Kazâsı Torun-zâde Mehmed Sa'id Efendi'ye ve sâl-i mezkûr muharreminden^{◊4} Havâss-ı refî'a Kazâsı, eğerçi 'Osmân-pazarlı

◊ 21-29 Cumâdelâhire 1219 = 27 Eylül – 5 Ekim 1804.

◊◊ 12 Receb 1219 = 17 Ekim 1804 Çarşamba.

◊◊◊ 1 Rebî'ulâhır 1220 = 29 Haziren 1805 Cumartesi.

◊4 1 Muharrem 1220 = 1 Nisan 1805 Pazartesi.

Mehmed Efendi'ye tevcîh olunmuşıdi, ancak üç beş gün sonra fevt olup, yeri Ders-i 'âmm Sirozî 'Abdurrahîm Efendi'ye ve Galata Kazâsı dahi Hâfız Mehmed Efendi'ye târîh-i mezbûrdan verilüp, sene-i merkûme cumâdelûlâsı guresinden[◊] Kazây-ı Üsküdar Debbâğ-zâde Ahmed Efendi'ye tevcîh olundu.

'Azl u nasb-ı Kadı'asker-i Rumeli

Bir sene kadar Rumeli sadrında icrây-ı ahkâm-ı şer'-i enver eden 'İsmet İbrâhîm Beyefendi işbu recebül'l-ferd selhinde^{◊◊} müddet-i 'örfiyyesin itmâm ve istifây-ı huzûz-ı mâ-lâ-keâm eylemekle, hezâr destân-ı hâmeleri şâh-sâr-ı enâmilinde beste-dem, ya'nî sudûr-i sukûka "*el-Emru kemâ sadere ve mâ fihi mu'teber*"^{*} tahrîrinden ceffe'l-kalem olmağla, Sadâret-i mezbûre ile Nakîbül-eşrâf olan es-Seyyid Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, müktesib-i dest-mâye-i şeref ve sâbık u lâhik mazhar-ı "*Mâ tehallefe'l-halefu [Ü 69a] 'ani's-selef*"^{**} oldu.

Muhârebe-i İrânîyân be-asker-i Rûs-i bed-peymân

Rusyalu'nun 'an-asl tevsî'-i milket-i kusvây-ı merâm ve bigyetleri olup, diyâr-ı A'câm'dan mukaddemâ ihtilâs-i fırsat ile temellük eyledikleri mahallere kanâ'at eylemeyerek, ibtidâ Gürcistân, ba'dehû Tiflîs'e ne sûretle dest-res oldukları ma'lûm-i 'âlemiyân olup, giderek ol havâlîde kuvvet ü miknet peydâ ve İrânîyân beyninde olan şûriş ü ihtilâli, fırsat-ı cedîd ittihâziyle refte refte ilerîye kâdime-cünbân-ı dilîrî vü ictirâ [o]ldular.

Sûreti budur ki, Kal'a-i Revân muzâfâtına müstevlî olan Mehmed Hân'ın el-yevm hükümrân-ı diyâr-ı A'câm olan Baba Hân'a inkıyâdı olmadığına binâ'en, Hân-ı mezbûrun telyîn-i 'arîke-i nahveti için İran Şeh-zâdesi'ni üzerine ta'yîn ve kendüsi bi'n-nefs verâdan hareket üzere olacağını Hân-ı merkûm tahsîl-i 'ilme'l-yakîn eylemekle, Rusyalu (روسيه لو) ile nihânî muhâbere ve Baba Hân hecmesini def' etdikleri hâlde Revân Kal'ası taraflarına teslîm olunacağını müzâkere edüp, Rusyalu'nun (روسيه لونك) bu sûret, derûn-i mekîdet-meşhûnlarında cevelân eden mekâsıd-ı fâsideye muvâfık ve sahîfe-i hayâllerinde mürtesem olan peyker-i ümniyyeye ra'nâ mutâbık olmağla, fi'l-hâl yedi sekiz bin mûretteb asker ile Tiflîs'den hurûc ve Revân semtine tekarrub eyledikleri hîn, Şeh-zâde-i İran-zemîn Tebrîz'de olan

◊ 1 Cumâdelûlâ 1220 = 28 Temmuz 1805 Pazar.

◊◊ 30 Receb 1219 = 24 Ekim 1805 Perşembe.

* مَا تَحْتَفُّ عَنِ السَّلْفِ = Durum olduğu gibidir ve bunda da bir hayır vardır" anlamına gelen Arapça bir cümledir.

** مَا تَحْتَفُّ عَنِ السَّلْفِ = Halef, seleften farklı düşünmedi" anlamına gelen Arapça bir ifâdedir.

mu'asker-i Şâhî'den ber-vech-i isti'câl [Ü 69b] hareket ve Revân'a üç sâ'at mahalle rekz-i livây-ı savlet eylediği Revân Hân'ın mesmû'u olup, [misrâ]':

Kalmışam âteş ü âbın arasında hayrân

makâliyle gûyân ve Moskovlu'nun ol havâlîde za'f-ı kuvvetini ve İrânîyân'ın kesret ü şiddetini mülâhaza ile bi'z-zarûre Şeh-zâde tarafına meyl ü incizâb gösterüp, şöyle ki Rusyalu'nun cem'iyetleri teferruk-ı ittisâl bulduğu sûretde, Kal'a-i Revân ma'a-muzâfâtihâ Baba Hân'ın zamîme-i memâliki olacağını beyân ve kendüsi dahi kal'a muhâfazasında bezl-i cân eyleyeceğini şurût-ı vesîka ile der-meyân eyledi.

Binâ-berîn Moskovlu bu hud'aya vukûf ile ehâlî-i kal'aya ızmâr-ı gayz u kîn ve top ve humbara ile hisâra ibtidâr ve ceng ü peykâra bezl-i yârây-ı iktidâr ederek cevânib-i erba'asından kal'ayı hasr u tazyîk ve ehâlînin câme-i huzûr u ârâmlarını temzîk eylediğinden başka, Şeh-zâde-i 'Acem ile dahi birkac def'a muhârebeye ibtidâr ve tertîb-i cedîd sebebiyle 'âkıbet leşkerini târumâr eylediğini Baba Hân istimâ' edüp, ordusunu Tebrîz'de terk ve elli altmış bin kadar cirid atlı ile ılgâr ve Revân kurbünde 'inân-ı keşîde-i karâr ve birkac nevbet miyânelerinde âsiyâb-ı kârzâr dâ'ir ve bi-hükm-i "*el-Harbu sicâlûn*" gâh bunlar ve gâh anlar fevz ü galebeye zâfir olmuşlar idi.

Rusyalu'nun (روسية لو نك) imdâdları munkatî' ve tarîk-ı zahîreleri mesdûd ve İrânîlâr'ın her bâr asker ve zehâ'irleri [Ü 70a] mütetâbi'u'l-vürûd olmağla, Rusyalu'nun hey'et-i cem'iyetlerine vehn ü halel reh-yâb, hattâ cem'-i zahîreye ta'yîn eyledikleri bir bölük askerleri dahi sevk-ı tâziyâne-i tîğ ile pey-siper-i semt-i tebâb ve sergerdeleri olan bir nefer mayor dahi bu fırka-i hâlîke ile mu'allak-zen-i hufra-i bi'se'l-me'âb olup, kemâl-i 'aciz ü ıztırâbla Tiflîs'e doğru 'inân-tâb-ı haybet ü hızlân ve Şâh tarafından ta'yîn olunan asker-i bî-pâyân, Rusya pes-mândelerini 'alef-i tîğ-i berrân eyleyerek Tiflîs'e dek ta'kîb ve bu vechile küffâr-ı bed-kirdârı tahzîl ü tenkîb edüp ve Lezgi tâ'ifesi ki öteden berü şuc'ân ve celâdet ü şecâ'atle meşhûr-i cihân bir gürûh-i enbûh olup, anlar da İrânîler'e mutâva'at ve Tiflîs ve Gürcistân halkı dahi Moskovlu'dan nefret eyledikleri, Moskovlu'nun bâzûy-i mefsedetlerine bâ'is-i süstî vü rehâvet olmağla, el-yevm esve-i hâl ile Tiflîs Kal'asında mahsûr ve Revân Kal'ası Baba Hân tarafından zabt olunup, derûnuna Mâzenderân piyâdesinden cem'-i mevfur vaz' u idhâl olunduğu, bu ahvâle vâkıf kimesneler ihbâriyle dâhil-i dehlîz-i sem'-i erbâb-ı şu'ûr oldu.

Bu iki tâ'ife, Devlet-i 'aliyye'ye düşmen ve fırsat buldukları hâlde Memâlik-i mahrûse'ye itâle-i pây-ı tecâvüz eyleyecekleri emr-i müteyakkan

* *أَلْحَرْبُ سِجَالٌ* = Savaş, kuyudan nöbetleşe çekilen su kovaları gibidir" anlamına gelen bu cümle, savaşlarda bazan bir tarafın bazen diğer tarafın galip gelebileceğini anlatmak için söylenen Arapça atasözlerindedir; bk. meselâ Muallim Nâci, *age*, s.24-25.

olmağla, serhadlerde mütemekkin vülât ü hükkâma bu kazıyye ifhâm ve subh u şâm muhârese-i memlekete ihtimâm ile [Ü 70b] vâki‘ olan ahvâli pey-derpey ‘arz u i‘lâm eylemeleri husûsu te’kîd ve her tarafa neşr-i peyâm ü berîd olundu.

Tafsîl-i ahvâl-i İsmâ‘îl Paşa

Bâlâda beyân olduğu üzere Cezzâr Paşa'nın terk eylediği emvâl-i firâvânı teslîm ‘akabinde İsmâ‘îl Paşa'ya mansıb ve dâ'iresini tanzîm için bir mikdâr meblağ ihsân olunmak ve muhâlefet eylediği sûrette berren ve bahran üzerine hücum ile kal‘ayı tahlîs ve muhallefâtın cümlesine dest-res olmak keyfiyyâtı me‘mûrlara tefhîm olunmuşıdi. Müşârun ileyh zâtında mütemellik ve cerb-i zebân ve umûr-i hâriciyye ve hiyel-i şeytâniyyede ‘adîmül-akrân olmağla, Kapudan Paşa tarafına ilticâ ve Saydâ Eyâleti kendüsüne tevcîh olduğu hâlde, Cezzâr Paşa'nın cemî‘ muhallefâtını teslîm ü i‘tâ ile tahsîl-i rızâ eyleyeceğini inhâ edüp, Kapudan Paşa dahi leyyinül-cânib ve sâde-dil ve zevâhir-i ahvâle nazar ile ‘avâkıb-ı umûrdan gâfil olup, kal‘anın metânetini ve hîn-i hasr u tazyîkde donanmanın rahne-dâr olmak sûretini mülâhaza ile semt-i sühûleti ihtiyâr ve *el-‘uhdetü ‘ale'n-nâkil** mevâ‘îd-i hafıyye, belki menâkîd-i vefıyye ile kendi menâfi‘ine nasb-ı nazar-ı i‘tibâr eylemekle, Saydâ Eyâleti'nin İsmâ‘îl Paşa'ya tevcîhini ‘arz-ı dergâh-ı devlet-karâr eyledikde, teslîm eyleyeceği muhallefâtın suver u a‘yâmı ma‘lûm olmak için Cezzâr Paşa'nın Kapu Kethudâsı Rüşdî Efendi ta‘yîn ve Muhallefât Defteri vürûdunda nakd ve cins, zann u tahmîn-i [Ü 71a] devlete tevâfuk eylediği hâlde, niyâzına müsâ‘ade olunacağı ifâde vü tebyîn olunmuşıdi.

Rüşdî Efendi ol tarafa varınca[ya] kadar Şâm Vâlîsi dahi ‘Akkâ semtine darb-ı hıyâm ve derûn-i kal‘ada bulunan serân-ı askerinin celbi husûsuna mübâderet ve ihtimâm eyleyeceği hengâmında, Efendi-i mûmâ ileyh dahi varup müsâ‘ade-i devleti îhâm ve muhallefâtın kemmiyyet ve mikdârını istifhâm eyledikde, zâhirde olan eşyâ me‘mûl mertebesinden hezâr derece dûr olduğu hüveydâ olup, bu keyfiyyet me‘mûrlara sebep-i teşvîş ü ihtilâc ve Cezzâr Paşa ‘utekâsından olup, mîr-i mîrândan olan Süleymân Paşa ile nihânî istimzâc ve Saydâ Eyâleti tarafına tevcîh olduğu takdîrde cemî‘ muhallefât nakden ve cinsen zâhire ihrâc ve Devlet-i ‘aliyye me‘mûrlarına teslîm ve fimâ-ba‘d rızây-ı devlet üzere ‘amel ü hareket eyleyeceğini beyân ü tefhîm eylemekle, tavr-ı tegallüb ile Vezâret ve eyâlete tâlib olan şahıs, mağzûbe [ve] eser-i ‘isyân müşâhede olunmayan kimse her vechile müreccah görülmekle, Saydâ menşûru Süleymân Paşa'ya irsâl ve te‘ahhüdü üzere nakîr u kıtmîr muhallefâtın devlet me‘mûrlarına teslîmi isti‘câl olunmuşiken, tekrâr Kapudan

* العهدة على الناقل = Günâhi vebâli nakledenin boynuna” anlamına gelen Arapça bir deyiştir.

Paşa'nın tahrîrâtı gelüp, İsmâ'îl Paşa emr u irâde-i devlete mümtesil ve muhalledâtın edâ vü teslîmine şurû' ile şimdiye dek bir mikdâr nakd ve bir mikdâr eşyâ sanâdıkı, eyâdi-i me'mûrine mütevâsıl [Ü 71b] olduğunu inhâ eylemekle, zarûri eyâlet-i mezkûre Süleymân Paşa 'uhdesinden intizâ' ve menşur ile 'azîmet eden Tatar ircâ' olunmuşıdi.

İsmâ'îl Paşa'nın şimdiye kadar teslîm eylediği mebâliğ ve eşyâ üç bin kîseye bâliğ olmayup, Cezzâr Paşa'nın sinîn-i mütetâvileden berü cem' u iddi-hâr eylediği ecnâs-i nukûd ve tarâ'if ve tuhaf-ı nâ-ma'dûd, nühuft-e serdâb-ı istitâr ve bî-renc ü külfet İsmâ'îl Paşa'nın hazîne-i temellükünde harmen-vâr nümûdâr olması, kulûb-i ricâl-i devleti dâğdâr ve mübtelây-ı dâ'-i cereb gibi sîne-hırâş ve dil-fikâr eyledi. Vâkî'â Cezzâr Paşa kati vâfir zemândan berü ol hittada bi'l-kahrı ve'l-istiklâl Vâlî ve ol havâlînin küllî ve cüz'î menâfi' ve mahsûlâtına müstevli olmağla, mâl-ı Kârûn'a mâlik olması, zebân-zede-i en-âm ve ifrât mertebe servet ü sâmnâ, mesel-i sâ'ir gibi dâ'ir-i elsine-i hâss u 'âmm olmağla, vech-i mezkûr üzere bâd be-dest ve seng-i ye's ile âb-ı kîne-i ümmîdleri şikest olup, muhalledât-ı mezbûrenin safâsı sâ'ir musîblere nasîb ü müyesser ve ol mazhar-ı sırr-ı "*Tesürru'n-nâzirîn*" olan nuzzâr u nazâret-âğîn temâşâsından bâsıra-i ârzû-keşân, vâyedâr-ı hirmân olmak rûzî ve mukarrer oldu.

Pes bu husûsa me'mûr olan Râğıb Efendi'nin ve Şâm Vâlîsi'nin sa'y ü ikdâmları, devlet tarafına nazaran 'âtıl, husûsan Kapudan Paşa'nın tama' u hırs ve za'f-ı re'y ve havâşî [Ü 72a] ve etbâ'ına mağlûbiyyet gibi etvâr-ı nâ-hemvârı sebebiyle, bu mâtde-i cesîme bâtil ve âmâde ve kîse-küşâde olanların hevây-ı dil-hâhları muzmahil olmuşdur.

Vukû'-i mükâleme be-Sefîr-i Françe ve in'ikâd-ı mecâlis ve hulâsa-i ârây-ı erbâb-ı şûrâ

Fransa Memleketi'nde Cumhûrluk sûretini ikâme ile Avrupa memâlikini harâb-kerde-i seylâb-ı fiten ve niçe hurûb ve me'ârik tehaddüsüyle ikâd-ı nâ'ire-i ıztırâb u mihen eden Bonaparta nâm sergerde-i şeytanet-ittisâmın cemî' tavr u hareketi, refte refte cerîde-i vekâyi'a derc ü imlâ ve tertîb eylediği kazâyânın mukaddimâtı kinâye ve sarâhatle işâret ü îmâ olunmuşıdi. Fransa'da 'ale't-tedric kesb ü tervîc eylediği metâ'-ı te'ayyün ü iştihârın bir kâr-hâne-i kaviyyü'l-mebnâya müstenid olmasını, irtifâ'-ı câh ve istibkây-ı vücûd-i gümrâhına 'illet-i akvâ farz u tahmîn ve derûn-i habâset-meşhûnunda müstetir olan matlab-ı müntehâsını şu vechile îzâh ve tebyîn eyledi ki, Devlet-i Fransa asker ve cihât-ı sâ'ire ile ittisâ' kabûl eylediğine binâ'en, fîmâ-ba'd

* *تسر الناظرين* = Bakanların içini açan" anlamına gelen bu ifade ile Kur'an-ı Kerîm, el-Bakara 2/69. âyetin son kısmına telmîh vardır.

Cumhûrluk sûretiyle idâresi ‘asîr ve İmperatorluk ‘unvâniyle tedbîr u tanzîm olunması, mûcib-i âsâyiş-i sagîr u kebîr olup, zâtında bu imtiyâzın tahsiline istihkāk u liyâkat mevcûd ve âharda bu makām-ı refî‘a istihâl, ma‘dûm u nâbud olduğunu bi’t-tecribe vefâdâr ve tarafına küllî incizâb ve temâyül ile terakkî-i câh u i‘tibâra heveskâr olan eşhâsa iş‘âr edüp, kelâm-ı ma‘kûle şebîh olan [Ü 72b] maglatası ol makûle erbâb-ı safsatanın tibâ‘-ı sakîmelerine tevâfuk eylemekle, fi'l-hâl bu kazıyyeyi behâyim-sıfatân, memleketin zurûf-i sâmi‘alarına ilkâ ve anlar dahi kemâl-i hâhişle bu kavî-i mağşûsu ısgâ edüp, emr-i mezkûrun kuvvetden fi‘le isâl olunması bâbında ittifâk u ittihâd ve bu keyfiyeti divel-i sâ‘ireye işâ‘a ile tasdîk-nâmeler vürûdunu taleb ü irtiyâd eylediler.

Prusya ‘an-asl divel-i gâlibeye mâ‘il ve sulhu ceng üzere tercîhle def‘-i gavâ‘il kaydında olmağla, ednâ mâdde için endîşe eylemek ve münâza‘ât-ı lafziyye ile teşvîşe düşmek hılâf-ı mizâcları olup, bu bâbda dahi muhâlefetden i‘râz ve Bonaparta’nın iddi‘âsını te‘yîde intihâz ile imparatorluğu tasdîk ve cümleye müsabakati, maslahatına tevfiik eyledi.

Bundan sonra imtidâd-ı hengâme-i harb ile makhûru ve mağlûbiyyet-i mutlaka ile zebûn ve mecbûru olan Nemçe İmperatoru, İmperatorluk ezkadîm hânedânına muhtass u mahsûr olup, Avusturya İmperatorluğu ile fimâba‘d müsemma ve nâmdâr olmak mukâbelesinde Bonaparta’nın İmperatorluğ’una tasdîk u ikrâr edüp, divel-i sagîre bunlara nisbetle lâ şey’ kabîlinden olduğuna bina‘en, ednâ işâretle bu teklîfe ser-fürû-bürde-i tav‘ u inkıyâd ve fikdân-ı esbâb-ı temânû‘ ile pâ-keşîde-i dâ‘ire-i muhâlefet ü ‘inâd oldular ise de, bu kâr-ı düşvâr divel-i şedîdüş-şekîmenin tasdîk ve takrîrleriyle hayyizgîr-i istikrâr olacağını Bonaparta cezme ü tahkîk edüp, bâlâda işâret [Ü 73a] bulunduğu vech üzere Devlet-i ‘aliyye‘ye ‘arz-ı mâcerâ ve İmperatorluk tasdîkını istid‘â ve Devlet-i ‘aliyye tarafından mahzûziyyet-i sûrî telmîh olunarak Rusya ve İngilizlü tasdîk-ı müdde‘â eyledikleri hâlde, mûmâşâtda zahv u tak-sîr izhâr olunmayacağı beyân ü inbâ olunmuşidi. Françelü bu bâbda emâre-i redd ü te‘allül mu‘âyenesiyle mekâsıd-ı fâsidesini icrâya teşmîr-i dâmen-i ihtimâm ve Âsitâne-i sa‘âdet‘de mukîm olan Sebestiyân nâm elçilerine ta‘lîm-i suver-i ısrâr u ibrâm eylediklerine mebnî, Elçi-i mesfûr birkaç meclis Re‘îs Efendi ile mülâkât ve bu husûsa mebnî miyânede güzerân eden ebhâs ve mu‘ârazât, resîde-i serhadd-i gayât olup, şöyle ki havâtır-ı ekâbirde cevelân eden mebâhis, Re‘îs Efendi tarafından merreten ba‘de uhrâ mecâlis-i mersûmede bast u tafsîl ve hasmın îrâd eylediği es‘ile-i sa‘benin nakz u tevhinî zımnında ikâme-i hüccet ü delîl kılınup, kabûl-i kelâm-ı ma‘kûlde gışâve-i gurûr u mükâbere, Elçi-i mesfûra hâ‘il ve ma‘âzîr-i Devlet-i ‘aliyye‘yi ‘adem-i istimâ‘la şiddet ü hiddeti derece-i nihâyete vâsıl olup, bilâhare müttefikler ile bilâ-muhâbere otuz üç güne kadar Devlet-i ‘aliyye bi‘l-infirâd İmperatorluk

mâddesini tasdik eylemediği takdîrde Françe'ye 'avdet eyleyeceğini Elçi-i mersûm telmih ve miyânede mün'akıd olan râbita-i silm ü musâfât münfesi olacağını tasrîh eyledi. Müttefikler ise Bonaparta'nın el-hâletü hâzih vaz' [Ü 73b] u hareketinden münfa'ıl ve müteneffir iken, İmperatorluk şânını dehâlet-i haseb ve redâ'et-i neseb ile istihkâk kesb eylemekden izhâr-ı te'essür ve işmîzâz ve ısrâr-ı şâ'ibeleri ihsâs olunduğu sûretde, müceddeden ma'reke-perdâz olacakları bâbında sebât ü metânet ibrâz eylediklerinden gayri, Devlet-i 'aliyye'ye emr-i tasdikde olan mehâzîri tafsîl ü itnâb ve meyl ü mûmâşâtda fesh-ı ittifâk hâletleri zuhûruyla musâlaha, mufzî-i mükâfeha olacağını zımnen işrâb edüp, Bonaparta dahi İmperatorluk sevdâsıyla sermest-i câm-ı gurûr ve ol hayâl ile bî-ârâm u huzûr olup, kavlen ve fi'len mağlûbu olan devletlerden imtiyâzı ihrâz hasebiyle dâ'ıye-i şevki müte'ekkid ve matlabını tahsîl ve şânını tekmi'l bâbında mücidd ve gayr-i mütereddid olup şöyle ki, sâ'ir devletleri mu'terif edemediği hâlde, da'vâsını te'yide sarf-ı makdûr ve hılâfında olanlar ile ebvâb-ı harbi küşâd eylemeğe tavn-i nefis eylediği nâ-mestûr olduğundan, Devlet-i 'aliyye ne mesleke sülûk edeceğinde muztarib ve kankı tarafa meyl eylese ahad-i ferikayn ile âteş-i harb ü kıtâl mültehib olmağla, bu hatb-ı düşvâr için tekrâr huzûr-i Sadâret-medâr'da erbâb-ı şûrâ ile 'akd-i meclis olunup, herkes hulâsa-i re'y (رای) ü endîşesini der-meyân ve müdde'âlarına ityân-ı burhân ve encâm-ı kâr İngilizlü, Françelü ile el-yevm muhârib bulunup, Rusyalu dahi İmperatorluk kazıyyesini tasdikden ibâ [Ü 74a] ve lede'l-iktizâ' Françelü ile cenge müheyâ olduklarını tefevvüh eylediklerinden, bahran ve berren zarar-ı 'âcile kudret-yâb olan iki devletle fesh-ı müsâleme ve feth-i bâb-ı münâza'a ve muhâsama eylemekden ise, Françelü'yü kelâm-ı dil-firîb ile me'yûs eylemamek meslekine zehâb, re'y-i (رای) savâb olduğunu huzzâr-ı meclis imzây-ı kabâle-i hitâb eylediler.

Şöyle ki Devlet-i 'aliyye, İmperatorluk tasdikinden i'râz ve ıztrâb üzere olmayup, bu maslahatı umûr-i mülkiyyesine tatbîk zımında te'ennî tarîkını ihtiyâr ve mu'âriz bulunan devletleri te'lîf ve ıslâh-ı zâtü'l-beyne tevassut ile def'-i kıl ü kâl fikrinde olduğunu ifâde eder bir kıt'a takrîr Françe Elçisi'ne verilüp, ahz ü irsâlinde ru'ûnet izhâr ve memleketine 'azîmet için kemâ-kân ilhâh u ısrâr eylediği hâlde, "Seg be-sahrâ*" kavliyle 'amel ve hudûda kadar ma'iyyetine âdem terfîk olunup, verây-ı perde-i takdîrden zuhûr edecek şu'ûnât-ı gaybiyyeye muntazır olmak, hulâsa-i ârâ'-i erbâb-ı 'akd ü hall olmağla, bu tedbîr-i dil-pezîr, mersûm Françe Elçisi'ne ifâde olundukda, huşûneti sühûlete ve metâneti rehâvete mübeddel olup, takrîr-i mezkûru kabûl ve devletine irsâlini emr-i ma'kûl gördüğünden fazla, bu tafsîlât Paris'de mukîm Devlet-i 'aliyye Elçisi Hâlet Efendi'ye dahi tahrîr ve takrîrin bir sûreti tarafına tesyîr olundu.

* سك بصحرا = Köpek çöle/kıra yakışır" gibi bir mânâyâ gelen Farsça deyimdir.

Müttefikler Devlet-i ‘aliyye’yi Fransızlar ile mu‘âlefeden dâ’imâ kat‘a esbâb istihzârından [Ü 74b] hâli olmadıkları gibi, Françelü dahi Devlet-i ‘aliyye’yi terğîbât-ı musanna‘a ve tesvîlât-ı murassa‘a ile müttefiklerden tebrîd ve ittifâk-ı münferide ile zâhirde safvet-i kadîmesini te‘kîd garazıyla meşgûl olup, Fransızlar’ın iddi‘â eyledikleri safvet ü tehâb, nakş ber-âb ve televvün ü hıyânetleri, âzmûde-i erbâb-ı elbâb ise de, müttefiklerin da‘vây-ı ittifâklarından birer garaz-ı fâsidleri olup, subh u şâm tahsîl-i merâmlarına mükibb ve zuhûr-i fursata müterakkîb ve husûsan Rusyalu yevmen fe-yevmen tekâlîf-i şâkka îrâd ve Devlet-i ‘aliyye’ re‘âyâsını celb ü ifsâd ve “Ticâret” deyerek mekâsib-i devleti taraflarına hasr ile gûnâ-gûn gezend ü hasâret icâdından hâli olmadıklarından gayri, Devlet-i ‘aliyye’yi teneffüsten men‘ ve her taraftan işgâl kasdıyla bi’t-tedric Tiflîs Eyâleti’ni istihlâs eyledikten sonra, diyâr-ı ‘Acem’e el uzadup, hudûd-i Devlet-i ‘aliyye’ye tekarrub ve itâle-i pây-ı tecâvûze te‘ehhüb eylediklerinden başka, Faş kazıyyesini îrâd ile evliyây-ı devleti dil-fikâr ve sepend-i âteş-i derd ü evkâr eylediler.

Devlet-i ‘aliyye’ye İmperatorluk tasdikından cüz’î ve küllî bir zarar ‘â’id olmayup, mücerred Rusyalu’ya mûmâşât için Françelü ile vukû’u melhûz olan mehlekeyi ihtiyâr eylediğine bedel, kavm-i mezkûrun ba‘zı tekâlîfi ta‘dîl olunmak vükelây-ı Saltanat tarafından sevk olunduğundan fazla, muhârebe te-hakkukunda Rusyalu, Devlet-i ‘aliyye’ erâzîsinden asker-keş olmayup, [Ü 75a] Leh Ülkesi hudûdundan Macaristân’a ve andan Françelü cem‘iyyet-gâhına varmak ve mukaddemâ vukû‘ bulan muhârebelerde tecrîbe olunduğu vech üzere zahîre ve sâ’ir matlûbât ile Devlet-i ‘aliyye’yi tasdî‘ eylemamek mevâdd-ı mühimmesi zımnında, Moskov Elçisi ile mu‘âhedeye bed’ ü şurû‘ olunup, bu fevâ’idi celb için i‘mâl-i fikr-i dakîk ve mekâsıd-ı devleti îsâl-i derece-i sübût ü tahkîk eylemek husûsları dahi meclis-i mezkûrda tezkîr ve şimdiden tedârükât-ı kaviyyeye mübâşeret ile hıfz-ı sugûr u tuhûm ve tehyi’e-i esbâb-ı müdâfa‘a-i hasm-ı şûm kılınması, sebt-i cerîde-i re’y (رای) ü tedbîr kılındı.

Fransalu ile vukû‘ bulan muhâvere, müntic-i muhârebe ve müşâcere olmak ihtimâlâtı, güzârende-i hâtır-ı erbâb-ı müşâvere olup, kavm-i mezkûr Memâlik-i mahrûse’ye Nemçe memâlikinden tehattî ve tecâvûze mecbûr olmağla, Nemçelü’yü râh-dâde-i murûr olmaktan men‘ sûretini tahsîl için Rusyalu Elçisi’yle bir meclis mün‘akıd olup, bu mâdde hakîmâne îmâ olundukda, Nemçelü Rusya İmperatoru’nun her hâlde kelâmını sem‘ u kabûle makrûn ve üzerine âharı tercîh eylemeyecekleri bir emr-i gayr-i maznûn olup, sevk-ı kazâ vü kader ile bâb-ı muhârebe meftûh olduğu takdîrde Fransızlar’a Nemçe Memleketi’nden yol verilmeyeceği ve İtalya’da olan Fransız askerinin dahi Memâlik-i mahrûse’ye tesallutlarını def‘ için Malta’da mevcûd İngiliz donanmasından [Ü 75b] ‘alâ kaderi’l-kifâye sefâyin ifrâz ve ta‘yîn ettirmek

kazıyesini sûret-i te‘ahhüde beyân ve bu keyfiyeti devletine tahrîr eyleyeceğini âverde-i zebân eyledi.

Müverrih-i Fakîr der ki, bu zikr olunan sûret, Devlet-i ‘aliyye’ye nisbet ehven-i şerreyn ve eshel-i şikkayn olduğu, erbâb-ı dirâyet ‘inde bedîhî derecesinde müsbet olup ve bu vetîre-i dil-pezîr, sû’-i lakab ile şehîr ve politikası zebân-zede-i bernâ vü pîr olan Re’îs-i vakt maktûl Mahmûd Efendî’nin eser-i tedbîri olup, Devlet-i ‘aliyye’ye her vechile enfa‘ iken, halefî olan Vâsıf Efendî usûl-i mersûmeyi ibtâl ve tasdîk belâsıyla Devlet-i ‘aliyye’yi hâlâ müstemirr olan sefer beliyyesiyle dûcâr-ı renc ü nekâl ve niçe memâlikin berzede-i hasâr ve pây-mâl-i küffâr olmasına ‘illet ve çâresi ancak hazret-i Kâdir-i bî-çûn’a münhasır derd ile ‘ibâdullâhı mübtelây-ı zucret ü mihnet eylemiştir. Neteki havâdis-i âtiye zeylinde zikr olunur in-şâ’allâhu Te‘âlâ.

Zikr-i ikdâm ve himmet-i Vâlî-i Mısır

Rûtbe-i Vezâret’le kadri ‘âli ve Eyâlet-i Mısır’a Vâlî olan Hurşîd Paşa’nın matla‘-ı Vezâret’inden bu âna gelince medâr-ı rüşd ü reviiyetde seyr ü hareketi makbûl ve re’y-i rezîn ve tedbîr-i dil-nişîn ile icrây-ı şân-ı Vezâret’i hâric ez-hadd me’mûl olup, tegallüb-i zümre-i ümerâ ve tesallut-ı gürûh-i ehl-i hevâ ile ba‘de’l-feth Mısır’a târî olan fesâd ve ihtilâlin indifâ‘ını gâyet-be-gâyet matlab ve bigyet eyleyerek tavâ’if-i askeriyeyi hükmüne râm ve memâlik ve ‘abîdi Mısır’dan [Ü 76a] tard ile izhâr-ı kuvvet-i Devlet-i ebed-kıyâm eylediğinden başka, şiddet-i hırs u tama‘ ile ifnây-ı defâyin ve itlâf-ı hazâ’in eden Arnabûd-i ‘anûd askerini ta’dîl ve ‘ulûfe nâmiyle matlûbları olan mebâliğ-i vefîreyi bir hadd-ı i’tidâle tenzîl ü edâ ile cumû’-i zâ’idelerini taklîl eylediğinden başka, cânib-i Hicâz’a Şâm tarafından küllî asker ile Cidde Vâlîsi Mehmed Paşa ve Emîr-i Rekb-i Şâmî olan İbrâhîm Paşa’nın me’mûriyyetleri, mukaddemâ Devlet-i ‘aliyye tarafından müşârun ileyhe ifâde ve Mısır cânibinden dahi Yenbu‘ İskelesi’ni zabt için münâsib bir Başbuğ nasb olunması irâde olunduğuna binâ’en, beş altı yüz nefer ile bâlâda zikr olunduğu vech üzere Mîrahûr’una rûtbe-i Mîr-i mîrânî tevcih edüp, ol tarafa tesyîr eylediğini Şerîf-i Mekke cenâblarına tahrîr u işâret ve bu keyfiyet Şerîf hazretlerine bâ’is-i kalb-i kuvvet olmağla, Yenbu‘ İskelesi’ne sevk-ı ecnâd ve iskele-i mezkûru zabt ile ol havâlide kâ’in eclâf-ı A‘râb’ı tard u ib‘âd eylediğinin ikinci günü asâkir-i Mısıryye dahi Yenbu‘a vâsıl ve bu sebeble buk‘ateyn-i mübâreketeyn halkına tuma’nînet-i nefis hâsıl olduğundan gayri, ümerânın bundan akdem havâli-i Mısır’da geşt ü güzârları hasebiyle Sa‘îd tarafı hâlî kalup, Haremeyn tarafında zehâ’irin killetini ba‘zı bey‘ u şîrâ ile ülfeti olanlar istihbâr ile mevcûd olan zehâ’iri ber-vech-i tedrîc Kusayr

İskelesi'ne [Ü 76b] nakl ve andan Yenbu'a îsâl ve esmân-ı mu'tedile ile ehâlî-i Haremeyn'e bey', sebeb-i indifâ'-ı kaht u imhâl olduğu keyfiyyetini müşârun ileyh tahkîk u îkân ve ol dahi irsâl-i zehâ'irde kusûr eylemeyeceğini zikr u beyân eylediğinden başka, Sa'îd tarafında mukîm olan bugât-ı ümerânın bih-ı cem'iyetlerini bi'l-küllîyye kat' ve vücûd-i habâset-âlûdularını kutr-i Mısır'dan izâle vü ref' makâsıdıyla, mukaddemâ berren ve bahran tertîb eylediği asâ-kirden başka Ser-çeşme Mehmed 'Ali Ağ'a'yı dahi verâlarından mâh-ı receb-bül'-ferdin evâsıtında^o vâfir asker ile ta'yîn eylediği, hulâsa-i mefâhîm tahrîrâtından müstebân olup, şimdiye dek müşârun ileyh tarafından levhatırâz-ı sünûh olan hıdemât-ı pesendîde, muvâfık-ı hüsn-i rızâ ve bu sebeble hakkında teveccühât-ı 'âliye rû-nümâ olup, fimâ-ba'd gerek ahvâl-i Mısriyye'nin kemâ yenbagî tanzîmine ve gerek cânib-i Hicâz'a lâzım gelen i'âne-tin tekmi'l ü tetmînine sa'y-i evfâ eylemek irâdesi, bu def'a dahi taraf-ı Sadra'zamî'den savb-ı müşârun ileyhe tahrîr olundu.

Fevt-i Küçük Ali-zâde Hafîl Paşa

Mûmâ ileyhin hâl ü şanı bâlâda ber-vech-i îcâz beyân ü ifade olunmuşıdi. Müddet-i medîdeden berü Payas ve ol havâlîde mürtekib olduğu iblâs, ma'lûm-i kâffe-i nâs olup, âmed-şudegân-ı ebnâ'-i sebîlden bâc nâmiyle keyfe mâ-yeşâ ahz-ı emvâl ü eşyâ ve 'ale'l-husûs kâfile-i hâc 'avdetinde tûvân-gerlerini nehb ü yağmâ ve zu'afâsını pâ-zede-i cevr u cefâ edüp, te'dîbi zımnında üzerine asker [Ü 77a] ta'yîn olundukça, Payas'a müşrif cebel-i sa'bu's-sülûkde vâki' mekân-ı hasîn ve ma'kıl-ı metîne su'ûd ve esbâb-ı zafer bu vesîle ile hasret-keş-i deşt-i şuhûd olduğundan, bi'z-zarûreti asker 'avd ü kufûl ve merkûm dahi kemâ-kân fezâyâ nüzûl ve kârına meşgûl olur idi. Bu hâl ile dimâğında hevây-ı merâtib cây-gîr ve ba'zan taraf-ı devlete mürâca'at ile izhâr-ı mâ-fi'z-zamîr edüp, taht-ı râbitaya duhûlü ihtimâliyle 'Uzeyr Sancağı tarafına tevcîh ve evzâ'-ı sâbıkasından min-ba'd inâbet ve irticâ'ı tenbîh olunmuşıdi.

Bir müddet gâh tuğyân ve gâh itâ'at-i fermân sûretiyle nümâyân ve ba'zı zevât sevkîyle mîr-i mîrân olup, "İzâ kâne't-tbâ'u tbâ'a sû'in fe-leyse bi-muslihînin edebül'-edîbi*" muktezâsınca çok geçmedin nihâd-ı bedbünüyâdında merkûz olan gadr u habâsete kemâ fi'l-esbak mübâşeret ve ebnâ'-i sebîli kâ'inen men-kâne berhem-zede-i mazarrat edüp, huccâcın reh-i râstdan inhîrâfını mûcib ve dûr u dirâz-ı tarîk-ı gayr-i mu'tâdede envâ'-ı renc ü mihnetlerini müstevcib olup, bu vaz'-ı nâ-hemvâr tegallüben nâ'il olduğu

o 11-20 Receb 1219 = 16-25 Ekim 1804.

* إذا كَانَ الطَّبَاعُ طِبَاعًا سَوًّا فَلَيْسَ بِمُصْلِحٍ أَدَبٌ الْاَدِيبِ = Eğer tabiatlar kötü ise edepinin edebi düzeltici olmaz" anlamına gelen Arapça bu cümlelerin Arap atasözlerinden biri olarak değerlendirildiği yer için bk. meselâ el-Meydânî, *Mecma'u'l-Emsâl*, I,446.

menâfi'-i bî-şümâra muzırr olduğunu mütefekkir ve tecdîd-i ey mân ve tevsîk-i 'ahd ü peymân ile kâr-fermâyân-ı devleti igfâl ve hezâr mekr u âl ile huccâcı yine Payas yolundan imrâra ruhsat istihsâl edüp, geçen sene ilkâ eylediği fesâd u zarar ve a'yân-ı hâc ve sâ'irden bî-vech behâne-i butlân-ı eser ile aldığı eşyâ ve nukûd bâlâda [Ü 77b] muharrer olup, bu cihetle cezây-ı sezâsı tertîb olunmak musammem iken, bu esnâda hâlik ve 'âlem-i 'ukbâya sâlik olduğu haberini oğlu Mehmed Bey Der-i devlet'e tahrîr edüp, pederinin ta'ayyünât ve imtiyâzâtı tarafına tahvîl ü takrîr olduğu takdîrde Devlet-i 'aliyye'ye her vechile münkâd olup, pederi isrine iktifâ eylemeyeceğini irâd eylemişti.

Hâlik-i mezbûrun bu def'a huccâca eylediği gadr u ihânet, gayretullah zuhûruna 'illet olup, ne vechile latma-hâr-ı dest-i kazâ vü kudret olacağı nigâhîde-i çeşm-i ehl-i basîret iken, muktezây-ı ser-nüvişti üzere hatfe enfihî helâk ve üftâde-i hufra-i hâk oldu, [mısra]':

Rakîb ölsün ne yüzden ise mevti, ko hemân ölsün

Merkûmun fevti sebebiyle ol havâlinin umûru, oğlu Mehmed Bey'e ihâle olunsa, “*Âkıbet gürg-zâde gürg şevved, gerçi bâ-âdemî büzürg şevved**” neşv ü nemâsı üzere babasının tavr-ı nâ-hemvârı vetîresince harekete ibtidâr ve “*el-İrku nezzâ'un***” keşîdesinden münba'is olan vaz'-ı mevrûs ile 'amel ve bi'l-mu'âyene pederinden ahz u telakkî eylediği fesâdât ve hevâ vü heves-i civânî 'ilâvesiyle kalbinde ızmâr eylediği ba'zı muhtere'ât-ı menviyyâtı icrâyâ fırsat-yâb olup, refte refte “*Rahimehullâhu'n-nebbâşe'l-evvele****” kavliyle babasına rahmet okutduracağı burhân-i 'aklî ile müstedlel olmağla, ser-rişte-i fırsat der-dest iken, ol tarafın nizâm-ı hâli, tedbîr ve tarîk-ı hâc, feth u teyšîr olunmak mevsimleri hulûl eylediğine binâ'en, [Ü 78a] bu keyfiyyet, ya'nî esbâb-ı nizâm Mar'aş Beylerbeyisi Kalender Paşa ve Beylanlı 'Abdullah Bey ve Adana Mütesellimi Ahmed Bey'den bi't-tahrîr isti'lâm olunup, tahkîk-ı mâddeye dek hâlik-i mezbûrun oğluna hâb-ı hargûş verilüp, tasavvurundan me'yûs eylemamek tedbîri, taraf-ı Sadrîa'zamî'den ser-zede-i sâha-i zuhûr ve ber-minvâl-i mezkûr merkûmlara kavâyim-i seniyye ve Mehmed Bey'e dahi nush u pendî mutazammın mektûb tahrîr olduğundan başka, pederinin ezmân-ı sâlifeden berü ve huccâc ve tüccârdan ve sâ'ir etrâf ve ebnâ'-i se-bilden tav'an ve kerhen igtisâb ve ihtitâf eylediği emvâl, resîde-i meblağ-ı

* عاقبت كرك زاده كرك شود كچه با آدمی بزرگ شود = Bir kişi ile büyüye de kurdun oğlu sonunda kurt olur” anlamına gelen bu cümle, Sa'dî'nin *Gülistân*'ında geçen Farsça bir beyittir; Şeyh Sâdî-î Şîrazî, *Bostan ve Gülistan*, trc. Kılıslı Rıfat Bilge, 12. Baskı, İstanbul 1980, s.333.

** الْعَرَقُ نَزَّ = Soy soyuna çeker” anlamına gelen Arapça atasözlerindedir; bk. el-Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, II,55.

*** رَحِمَ اللهُ النَّبَاشِ الْاَوَّلِ = Allah ilk kefen soyucuya rahmet eylesin” anlamına gelen bu cümle, Türkçe'deki “Gelen gideni aratır” atasözünün karşılığı olan Arapça atasözlerindedir.

kemâl ve husûsan bu def'a huccâcın kati vâfir eşyâ ve nukûdunu alup, kesret-i muhallefâtı mütehakkak olmağla, huccâcın mağsûb olan emvâli kalîl ü kesîr ve nakîr u kıtmîr cümleten redd ü teslîm ve bedel-i muhallefât olarak cânib-i mîrîye me'mûl derecesinde hıdmet, tanzîm eylediği takdîrde Mîrlivâlık ile 'Uzeyr Sancağı tarafına tevcih olunacağı, cânib-i Sadâret'den tahrîr ve va'd-i sahîh ile tebşîr olunmuşıdı. Mîr-i merkûm pederinin meclûbâtı olan eşyâ ve nukûd, 'alâ zu'mihî hayâtında, [mîsrâ]*:

*Ke-münfikati'l-eytâmi min kedd-i fercihâ**

ba'zı meberrâta sarf ile tahsîl-i zâd-ı yevm-i mev'ûd kılınup, el-yevm tarif ü telîd bir şey' terk eylemeyüp, ba'zı 'aşâyir-i Ekrâd zimmetlerinde alacağı olmağla, Mübâşîr ta'yîni ile cem' u tahsîl olunduğu sûrette, bir mikdârı mîrîye ve bâkîsi tarafına verilmesini istid'â ve a'yân-ı hâc ve sâ'irden [Ü 78b] bu def'a alınan emvâlin ba'zısı pederi hayâtında müstehlek olup, bakıyye-i mevcûdeyi redd ü edâ eyleyeceğini inhâ eylemişıdı. Mezbûrun iltimâsı üzere tahsîl-i zimem için fermân ile Mübâşîr ta'yîninde mahzûr tasavvur olunmayup, emvâl-i huccâc istihlâsıyla şâyed bir mikdâr bedel-i muhallefât husûlü dahi mümkün olacağı mülâhazâtı, mutâla'ât-ı ser-i kârâna muvâfık olmağla, ol tarafların nizâmı ve Küçük 'Ali-oğlu furû'âtının in'idâmı, vâbeste-i kayd-ı 'azîm olduğu hâlde ba'zı temhîdât ve tehdîdât ile ol havâlî umûru 'uhdesine ihâle olunup, pederi merkezine vusûl ü vukûf emed-i medîde mevkûf olmağla, binâ'en 'aleyh bir taraftan mûmâ ileyhim câniblerine irsâl olunan emir-nâmelerin ecvibesine intizâr ve bir taraftan merkûmun recâ-mend olduğu zimem-i fermânı Mübâşîr ile ol savba tesyâr olunup, bundan sonra keyfiyyet ne vechile pezirây-ı sûret olur ise ber-muktezây-ı hâl hareket olunmak üzere hatm-i nemîka-i makâl olundu.

Zikr-i nizâm-ı Cezîre-i Kıbrıs

Cezîre-i mezkûrede mütemekkin olan ba'zı hevâ-perest ve fesâd-endîş enbân-ı hîle vü hud'ayı derpîş ve sûret-i hakdan gelerek bundan akdem bi'z-zarûre vukû' bulan mesârîfât-ı memleketi istiksâr ve niçe bergeşte-bahtları bu vesîle ile ifsâda teşrîk ve icrây-ı mel'anete medâr edüp, re'âyây-ı cezîreyi tecrîm ve hetk-i 'ırz misillü irtikâb-ı vizr-i 'azîm eyledikleri hasebiyle, İç-il Mutasarıfı Vezîr es-Seyyid Ahmed Paşa üzerlerine me'mûr [Ü 79a] ve ba'zı kimesneler ma'iyyetine sevk birle, sevad-ı cem'iyyeti mevfûr kılınmışıdı.

Müşârun ileyih cezîreye 'ubûr ve ehl-i fesâd, kal'a-i cezîreye tehassun birle rûy-i inkıyâddan dûr olup, üç mâh kadar kal'a-i mezkûre hasr u tazyîk ve

* كَمُنْفِقَةَ الْاِيْتَامِ مِنْ كَدِّ فَرْجِهَا = Fuhuştan kazandığı para ile yetimleri gözetmek gibi" anlamına gelen Arapça bir mîsrâdır.

bilâhare müşârun ileyh mazhar-ı tevfik olarak kal'ayı zabt ve eşkiyânın ekserîsini i'dâm ve ru'ûs-i maktû'alarını Âsitâne'ye irsâl ile mevzû'-i 'ibret-gâh-ı enâm kılınup, ecell-i nâ-resîdeleri firâr ve ta'kîblerine ibtidâr olunmuşîdi. Anların dahi ba'zısı küşte-i tîğ-i berrân ve on iki neferi Tuzla'da mukîm Fransız Konsolosu'na dahîl düşmekle halâs-ı cân edüp, iktizây-ı vakt ü hâl ile fimâ-ba'd cezîreye gelmeme ve diyâr-ı âharda ikâmet etmek üzere 'ukûbetlerinden keff-i yed olunup, bir sefîneye irkâb ve hevây-ı muhâlîf ile sefîneleri Saydâ sularına düşüp, o tarafa me'mûr Râgıb Efendi tarafından ahz olundukları müşârun ileyh cânibine işrâb olundukda, cezîreye i'âdeleri inhâ ve mücrimleri lede't-tashîh mazhar-ı sû'-i cezâ kılınmak keyfiyyeti, taraf-ı müşârun ileyhden bu def'a ma'rûz-ı 'atebe-i 'ulyâ kılındığından başka, cezîre halkı fimâ-ba'd bu makûle cem'iyet ile mel'anete tesaddî etmeme zımnında nezr-i girâna kat' olunup, mûte'ahhid oldukları nezri hâvî i'lâmât, Baş-muhâsebe'ye kayd ile şûriş ve ihtilâl-i cezîre, fazl-ı cenâb-ı Bârî ile zâ'il ve re'âyâ vü berâyâyâ emniyyet-i kalb hâsıl oldu. [Ü 79b]

Müşârun ileyh sâha-pîrây-ı şuhûd olan hıdemâtı makbûl ve niyâz-mend olduğu mevâdd, hayyiz-i husûle mevsûl olup, ez-cümle birâderi es-Seyyid Zeynel'âbidîn Bey, Rumeli Pâyesi'yle zümre-i Mîr-i mîrân-ı kirâm a ilhâk kılınmak ile hâ'iz-i rehîne-i mesâr ve cezîre-i merkûmenin nizâmât-ı bâkıyesi dahi müşîr-i müşârun ileyhın süpürde-i 'uhde-i kifâyeti kılınup, etrâfa mün-teşir olan şerîrler dahi ahz ü tekmîl ve Kıbrıs Muhassılı ma'rifetiyle te'dîb ü gûşmâlleri tenkîl olunmak zımnında dest ü pâları der-bend ü zencîr olarak taraf-ı müşîr-i müşârun ileyhe tesbîli husûsu, etrâf ü eknâfda vâki' hükkâm ve zâbitâna tenbîh ü teşdîd ve ol bâbda ısdâr-ı emr-i ekîd kılındı.

Giriftârî-i İsmâ'îl Paşa ve i'dâm-ı vey der-Kal'a-i 'Akkâ

Bâlâda işâret olunduğu üzere İsmâ'îl Paşa nâm sergerde-i eşkiyâ, Cezzâr Paşa vefâtından sonra 'Akkâ'ya istîlâ ve derûnunda mevcûd hazâ'ini istimlâk ve istîfâ kasdiyle Devlet-i 'aliyye'ye ilticâ ve muhallefâtından şey'-i ednâ 'arzıyla Eyâlet-i Saydâ'ya tesaddî birle, medd-i yed-i niyâz ü recâ eylediğinden başka, Anadolu'da tahrîb-i memâlik ve kat'-ı turuk u mesâlik edüp, havf-ı cezâ ile 'Akka tarafını melce' ü penâh ittihâz eden dîvânegân gürûhunu istishâb ve bezl-i mâl ile 'alâ zu'mihî kuvvet ü miknet iktisâb etmiş olup, Paşa-yı mekr-endîşin dimâğında fesâd ve sirişinde 'utüvv ü 'inâd derkâr ve mukaddemâ seyf-i siyâset-i Pâdişâhî'den [Ü 80a] firâr eylemiş olduğundan, Devlet-i 'aliyye tarafından emniyyeti meslûb ve fırsat buldukda izhâr-ı bagy u tuğyân edeceği, nâsiye-i hâlinde kalem-i celî ile mektûb olup ve hâlâ ki 'arz eylediği mâl, ekall-i kalîl-i bî-me'âl olmağla, beytûlmâle hiyâneti ve devlet sâyesinde iddihâr olunmuş emvâl-i kesîreyi, nefsine tahsîs ile ihâneti

müte'ayyen ve böyle serkeşâne tavr u mesleki olan şahs-ı gavîye bir vechile i'timâd câ'iz olmadığı mütebeyyen olduğundan, ol tarafda tahsîl-i emvâle me'mûr Râgıb Efendi'nin tasvîb-kerdesi olan Cezzâr Kethudâsı Süleymân Paşa'ya tevcih ve 'Akka'nın istihlâsı tenbîh olunmuş idi. Ol havâliden tedârük olunan asker ile berren ve bahran Süleymân Paşa ve Râgıb Efendi, pîrâmen-i 'Akka'yı ihâta vü istî'âb ve derûn-i kal'ada olan Cezzâr Paşalılar dahi envâ'-i va'd ü va'id ile ictizâb olunup, İsmâ'îl Paşa bu hâle tahsîl-i vukûf ve kuvvetül-kalb zu'm eylediği tâ'ife-i dîvânegân ve sâ'ir haşerât-ı şirret-'unvân ile tertîb-i sufûf ve birkac def'a âgâz-ı ceng ve i'mâl-i seyf ü tüfeng eylediyse de, 'Akkâ'da mevcûd bulunan halâyık, İsmâ'îl Paşa'yı bî-gâne 'addiyle Süleymân Paşa tarafına izhâr-ı meyl ü rukûn ve bu takrîb ile İsmâ'îl Paşa'nın 'alem-i mekr u hîlesi ser-nigûn ve kendüsi muztarr u zebûn olup, başındaki haşerât dahi fikr-i vehâmet-i 'âkıbet ile istîmân ve bir tarafâ 'azîmet etmek [Ü 80b] üzere istîzân eylediklerinde, o gürûh-i mekrûhun Anadolu tarafına geçüp Memâlik-i mahrûse'yi mu'tâdları üzere tâlân etmek mebâdî-i hâllerinden müstebân olmağla, berü tarafâ murûrdan men' u tahzîr, ancak Mısır tarafına 'azîmetlerine ruhsat verileceği ifâde vü takrîr olunup, İsmâ'îl Paşa bî-'avene tek ü tenhâ kaldıkda, tavr-ı me'lûfu üzere birkac kimesne ile firâra karâr ve Süleymân Paşa 'Akkâ Kal'ası'na bâ-ceng ü kârzâr duhûl 'akabinde, Paşa-yı firârîyi taraf taraf cüst-cûya ibtidâr edüp, ol hûn-girifteyi me'mûrlar yetişüp bir karyede ahz ve 'Akkâ'ya îsâl eylediklerinde, hakkında ne vechile irâde-i seniyye ta'alluk eder ise ifâde olunması bâbında Der-i devlet-medâr'a peyk-i serî'u's-seyr itâre olunmuş idi. Paşa-yı şerrîr yine bir hîle vü tezvîre sülûk eder mütâla'asıyla, ol tarafâ me'mûr mârru'z-zikr Râgıb Efendi, müşârun ileyhın hayyen irsâl olunmasını tasvîb etmekle, mîrî sefâyininin biriyle tesrîb olunup, bu tarafda cezâsı tertîb olundu.

Paşa-yı makhûrun ümmîd-vâr olduğu matlabin husûlü 'akabinde, teslîmini müte'ahhid olduğu emvâl, memhûren bir mahalde mahfûz olduğundan başka, muhalledât dahi müceddeden temhîr olduğuna mûmâ ileyhimânın taraflarından tahrîr ve sebkât eden [Ü 81a] hıdmetleri sezây-ı tahsîn ü şâbâş ve muhalledât-ı mezkûre târâc-gerân-ı devlete bir müddet sermâye-i intî'âş olduğuna binâ'en, haklarında sunûf-i i'tibâr bedîdâr ve taraf-ı Sadâret-medâr'dan bir kabza mücevher hancer ile hıla'-i Sultânî'ye sezâvâr kılındı.

'Azl ü nasb-ı Kapudan Paşa

Bâlâda keşîde-i musattar-ı imlâ olduğu üzere Kapudân-ı deryâ 'Abdülkâdir Paşa hazretlerinin Cezzâr Paşa muhalledâtı husûsunda rehâvet ve tama'-ı hâmla teşvîş-i maslahat ve genc-i bâd-âverden nişân olan emvâl-i şây-gân-ı bî-gerânı, berbâd-kerde-i dest-i hevâ ve sâ'ir gûne Tersâne ve deryâya

dâ'ir umûr ve mesâlihde cehl ü gafletden nâşî harekât-ı nâ-becâsı, ma'lûm-i Pâdişâh-ı bahr u berr ve evzâ'-ı nâ-be-hencâr-ı dehr-i bî-karâra nazaran, min-ba'd Kapudanlık mesnedinde istikrârı, gûnâ-gûn mehâzîr-i bî-şumârı müstev-cib olacağı bedîhiyyü'l-eser olmağla, târîh-i mezbûrda **[mısrâ]**':

*Be-güzâr ki în kemân be-bâzû-yi tú nîst**

hitâbıyla ol hatb-ı hatîrden 'azl ü ib'âd ve bi'l-fi'âl Bostancı-başî Hâfız İsmâ'îl Paşa'nın zâbitliği hengâmında rüşd ü kiyâset ve zabt u rabt ve siyâset ve leyl ü nehâr Boğaz-ıçî'nde berren ve bahran geşt ü güzâr eyleyerek icrây-ı kâ'ide-i hıfz u hirâset ve terk-i tehâvün ü kesel ile sa'y ü ikdâm ve tehammül-i renciş-i akdâm eylediği, meşhûd ü müselleme ve şu'ûn-i behiyye-i 'âcilesine evfak evzâ'-ı marziyye-i âcile zuhûru, melhûz-ı Şehinşâh-ı yemm-i himem olmak-dan nâşî, **[Ü 81b]** Kapudanlık teşrîfiyle deryâ deryâ mesrûr u dil-şâd olmağla, sefine-i hâli meşhûn-i tefârik-ı behâ vü behcet ve dâru's-sınâ'a-i ikbâli, lebrîz-i edevât-ı ferr u haşmet oldu.

Vürûd-i Sefîr-i Mülk-i Buhârâ ve 'atebe-bûsî-i ân der-Dîvân-ı mu'allâ-erkân-ı Pâdişâh-ârâ ve icmâl-i ahvâl-i Hân-ı hânân-ı Buhârâ

Bekâyây-ı nesl-i Cengîziyân'dan olup, bir müddetden berü Buhârâ ve Mâverâ'ünnehîr ülkelerinde hükûmet-rân olan hânların hâtimesi olan Feyzul-lah Hân'ın bundan akdem cevher-i cânı -ki latife-i mevdû'a-i Rahmânî'dir-kân-ı bedenden keşîde ve külâle-i sülâlesi hüsâm-ı hâdisâtla bürîde olup, birer cihetle ol dûdmana irtibat u inbisât da'vâsında olanlar, Hânlık mesnedine za-fer-yâb olmak ümniyyesiyle yek-dîğere kîne-dâr ve mütebâgız ve her biri ber- taraf-sâz-ı enbâz ü mu'âriz olup, giderek, "*Lev-lâ mat'amün edsemü min mat'amin ve melbesün erfe'u min melbesin ve vechun asbahu min vechin, lemâ sülle seyfün ve lemâ vaka'a hayfun***" vetiresince muhâvere-i lisân, muhâbebe-i seyf ü senâna mü'eddî ve ol dahi şûriş ü ihtilâl-i memâlik ve sâ'ir gûne fiten ü mehâlike bâdî olacağını Buhârâ halkı cezm ü tahkîk ve miyâne-i müdde'iyânı islâh ve tevfiğ dâ'iyesinde oldular ise de, bir dürlü kârger ve her birisi lisân-ı hâlde delle-i muhtâle-i Saltanat'a **[mısrâ]**':

Bırakmam kayd-ı zülfün, lâyıık-ı zencîr olursam da

* این کمان بازوی تو نیست = Bırak! Bu yay senin pazuna uygun değildir" anlamına gelen Farsça bir mısradır.

** لَوْلَا مَطْعَمٌ أَنْسَمَ مِنْ مَطْعَمٍ وَمَلْبَسٌ أَرْغَعَ مِنْ مَلْبَسٍ وَوَجْهٌ أَصْبَحَ مِنْ وَجْهِ لَأَ سَلَّ سَيْفٌ وَ لَأَ وَقَعَ حَيْفٌ = Bütün yiyecekler aynı olsa, bütün giyecekler aynı kalitede olsa ve bütün yüzler de diğerinden daha parlak olmasaydı aslâ kılıçlar çekilmez, hiçbir zulüm de yapılmazdı" anlamına gelen Arapça bu cümleler biraz değişik ifâdelerle İbnü's-Semmâk'ın bir sözü olarak gösteriliyor; bk. meselâ Ebû Sa'îd Mansûr b. el-Hüseyn el-Âbî, *Nesru'd-Dürr*; thk. 'Abdulganî Mahfûz, Beyrût 1424/2004, IV,121.

hıtâbıyla, dâmen-i mahlûle-i hükûmetden dest-keş-i ferâğ olmak gayr-i mutasavver olduğundan, encâm-ı kâr [mısrâ]’:

*Yâ sitânem tâc ü taht yâ dehem cân-ı ‘azîz**

‘azîmetiyle ‘âmil [Ü 82a] ve bu yolda dest-şûy-i cân-ı şîrîn olmağa bî-kâl ü kîl kâ’il olanların mecmû’unu ehâl-i memleket, berây-ı def’-i fitne vü hasâret i’ dâm ü ifnâ ve dünyâ deyerek âhirete isrâ eylediler. Bu sebeble memleket, hâkim-i kâsir ve milhu’t-ta’âm makâmında olan emîr-i kâhirden tehî kalup, bu hâlet ise usûl-i hikmet-i ‘ameliyyeye münâfi bir keyfiyyet olmağla, mehâzîr-i kesîre ve devâhî-i vefire tehdüsüne müntehî olacağı emr-i bedîhî olduğundan, bi’l-cümle ‘ulemâ’-i memleket ve vücûh ve a’yân-ı vilâyet, tertîb-i encümen-i cem’iyyet ve ‘akd-i meclis-i müşâveret edüp, tehâvür-i kîl ü kâl ve tedâvür-i bahs ü cidâl olunarak, bilâhare ittifâk-ı ârâ’ ve in’ikâd-ı kulûb-i berâyâ ile sülâle-i tâhire-i silsile-i Nebeviyye ve hulâsa-i zâhire-i ‘ütret-i müteselsile-i ‘Aleviyye’den olup, ez-kadîm memleket-i mezbûrede Nakîbüleşrâf olan es-Seyyid ‘Abdurrahîm Hân iki yüz üç târîhinde[◊] mesned-i Hânî’ye iclâs ve mübâya‘at-ı ‘âmmе-i nâs ile bî-endîşe vü hirâs, müttekâ-pîrây-ı mesned-i me‘âlî-istînâs olmağla, rû-nümûn olan şûriş ü ihtilâl zâ’il ve ehâlî miyânında intizâm-ı hâl hâsıl olmuştu.

Hân-ı müşârun ileyh iki sene müddet kâr-fermây-ı hükûmet oldukdan sonra ‘azm-i âhîret edüp, sâlifü’z-zikr Feyzullah Hân’ın Vezîr ve dâmâdı olan Mîr Ma’sûm Gâzî tarafına ehâl-i Buhârâ teveccüh ü ikbâl ve mehâ’il-i hamîde ve hasâ’il-i güzîdesine nazaran Hânlık mesnedine liyâkatini istinbât ve istidlâl eylemeleriyle, bi’l-ittihâd müşârun ileyhi evreng-i Hânî’ye is’âd ü ik’âd eylemeleriyle, [Ü 82b] müşârun ileyh bi’l-istiklâl Hân ve fermân-fermây-ı memâlik-i Özbekiyân oldu. Ol dahi müddet-i yesîre inkızâsında tekâzây-ı dâyin-i ecel ile târik-i nakdîne-i cân ve dest-efşân-ı mâ-melek-i sâz u sâmân olmağla, min ciheti’l-ümm sâdât-ı Hüseyniyye’den olup ve müteveffây-ı müşârun ileyh ferzend-i dil-bendi ve Feyzullah Hân’ın nebîre-i ercümendi olan Mîr Haydar ki işbu, **beyt**:

Nesl-i Cengîz, Âl-i peygamber, ‘Azîz-i mısr-ı câh
Vâris-i ma’sûm, Gâzî Mîr Haydar Pâdişâh

beyti, nakş-ı nigîn-i hikmet-penâhlarıdır.

Bey’at-i ‘âmmе-i re’îs ü mer’ûs ile evreng-i hükûmet-i Buhârâ’ya cülûs eylediğini ihbâr ve isticlâb-ı teveccühât-ı inâyet-âsâr-ı Şehriyârî zımnında ecillây-ı ricâlinden Dîvân Beyi Îş (ایش) Muhammed nâm kimseyi Büyük Elçi

* *يا دهم جان عزيز = يا استانم تاج و تخت يا دهم جان عزيز* = Ya tac ve tahti alırım, ya da değerli canı veririm” anlamına gelen Farsça bir mısradır.

◊ 1 Muharrem 1203 = 2 Ekim 1788 Perşembe. Cevdet Paşa’ya göre ‘Abdurrahîm Hân’ın Buhârâ Hânlığı’na getirilmesi 1213/1798-1799 tarihindedir; bk. *Târîh-i Cevdet*, VII,262.

ve Korucu-başı olup, merkûmun birâder-zâdesi olan Muhammed Yûsufu, Sâni olmak üzere ta'yîn ve nâme ve hedâyâ ile kible-gâh-ı ciyâh-ı mülûk ü ekyâl ve kuble-cây-ı şifâh-ı erbâb-ı ikbâl olan Der-bâr-ı me'âlî-âsâr-ı 'Osmân-ıyye ve 'atebe-i felek-mertebe-i Hâkâniyye'ye ba's ü tesyîr ile iktifây-ı isr-i sâlifin eylemişidi. Bi-eyy-i hâlin iyâb ü zehâbları Moskov Memleketi'ne münhasır olmağla, miyânede vâki' Kazak tâ'ifesi, merkûmları nehb ü tâlân ve hem-hâl-i mesel-i "*Ene'n-nezîru'l-'uryân**" eylemeleriyle, ne hâl ise Moskov diyârına pâ-nihâde ve kazıyyeyi hudûd merzubânlarına ifâde eylediklerinde, istirdâdı bâbında sa'y-i firâvânları müntic-i netîce-i hirmân olmağla, Muhammed Yûsuf beyân-ı mâ-cerâ için 'â'id-i semt-i Buhârâ ve İş Muhammed: [Ü 83a] "*Eys hâleke'l-yevm?**" muhâveresiyle Âsitâne-i sa'âdet'e ruh-sâ ve şehri-i rebî'ulevvelin yedinci sülesâ' günü^o tertîb olunan Dîvân-ı mu'allâ-bünyânda rûy-mâl-i 'atebe-i 'ulyâ olup, hil'at-i fâhire ile dūş-i iftîhârî ârâyîş-nümûd ve 'atâyây-ı zâhire birle hemyân-ı ümmîdi, nakd-i sayrafî-i tasavvurundan hâric mâlâmâl-i nukûd oldukdan sonra, çend mâh murûrunda levâzım-ı tarîkıyyesi fevka'l-kemâl techîz ü tertîb ve niyâz-mend olduğu üzere taraf-ı Hicâz-ı mağfîret-perdâza tesyîr u tesrîb olundu.

Çend mâh murûrunda mûmâ ileyh Muhammed Yûsuf, Büyük Elçilik'le vürûd ve Dîvân-ı hümâyûn'da hâmil olduğu nâmesini teslim ve ber-mûceb-i defter hedâyâsını takdîm etmekle, huzûr-i mevâhib-mahsûr-i Mülûkâne'de telebûs-i ferve-i semmûr ile nâ'il-i etemm-i sürûr olup, vûkelây-ı Devlet-i ebed-bünyâna dahî tertîb-i pîşkeş ve armağan eylemekle, müşârun ileyhim taraflarından dahî yegân yegân 'atâyây-ı firâvân ve hedâyây-ı bî-gerânla mukâbele ve nüzhet-gâhlarda icrây-ı merâsim-i çeşn ü ziyâfet ve ifây-ı levâzım-ı şân-ı devletle mu'âmele bi'l-mücâmeleye mürâ'ât ve tesvîğ-i merâsim-i ikrâm ü iltifât oldukdan sonra, *râşiden mehdîyyen ve şâkiren ganiyyen**** cevâbnâme-i Husrevâne ile 'avdet ve cânib-i Tûrân-zemîne 'atf-ı 'inân-ı 'azîmet eyledi.

* اَنَا الذَّيْرُ الْعُرْيَانُ = Ben çıplak uyarıcıyım" anlamına gelen bu cümle Buhârî, Rikâk, 26, İ'tisâm, 2; Müslim, Fezâ'il, 16'daki hadîslerde geçen (bk. Wensinck, VI,405) ve Hz. Peygamber'in de kendisini böyle vasfettiği bir ifâdesidir.

** اَيْشٌ حَالِكٌ الْيَوْمَ = Bugün nasılısım" anlamına gelen Arapça bir deyiştir.

o 7 Rebî'ulevvel 1219 = 16 Haziran 1804 Cumartesi. Cevdet Paşa, muhtemelen Vâsîf Efendi'ye dayanarak İş Muhammed'in huzûra kabûl edildiği tarihi 1218'in rebî'ulevveli olarak vermektedir (bk. *Târîh-i Cevdet*, VII,263). Vâsîf Efendi ise İş Muhammed'in huzûra kabûl edildiği tarihi 7 Rebî'ulâhîr 1218 [=27 Temmuz 1803 Çarşamba] olarak kaydederken (bk. *Ahmed Vâsîf Efendi ve Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr'ı*, II,718), Âsım Efendi bu bilgiyi Vâsîf Efendi'den almakla beraber olayı yanlışlıkla 7 Rebî'ulevvel 1219'da vukûbulmuş gibi göstermiştir. Huzûra kabûlün salı günü olarak belirtilmesi ise hilâlin görûlmesinden kaynaklanmış olmalıdır. Tabi bu durumda Cevdet Paşa'nın bu tarihi 1218'in rebî'ulevveli olarak göstermesi de yanlış olmaktadır.

*** رَاشِدًا مَهْدِيًا وَ شَاكِرًا غَنِيًا = Doğru yolu bulmuş, ergin, şükreden, zengin" anlamına gelen Arapça ifâdelerdir.

Vürûd-i nâme-res ez-cânib-i İran

İran Şâhı'nın Mu'temedü'd-devlesi Muhammed Şefî' Hân, geçen sene Rusyalı ile miyânelerinde vâki' olan muhârebeyi tafsîl ü beyân eyleyerek, sügür-i Memâlik-i mahrûse'de olan vülât ve hükkâm-ı [Ü 83b] İraniyân tarafına izhâr-ı hubb ü i'zâm ve düşmen cânibine medd-i nigâh-ı hısâm etmek üzere olup ve sâbıkâ Çıldır Vâlîsi Şerîf Paşa, taraf-ı Şâhî'ye âvîhte-i dest-i recâ ve Dergâh-ı Hılâfet-penâhî'den cürmü 'afv olunmasını istid'â ve Çıldır Eyâleti inzımâmiyle Veżâret'i ibkâ ve fimâ-ba'd bir cünhası zuhûr eder ise istishâb olunmayacağını îmâ etmiş olmağla, Devlet-i 'aliyye-i ebediyyü'l-istimrâr ile İran Devleti beyninde müstemirru'z-zuhûr olan vüdd ü velâ, vâreste-i şâ'ibe-i reyb ü riyâ olmakdan nâşî, şurût-ı dostîye her bâr bu taraftan ri'âyet ve hükkâm ve vülât-i sugûra hılâf-ı rızâ bir vaz'-ı nâ-ber-câ zuhûrundan mücânebet olunmak sûretleri muharrer ise de, Şerîf Paşa'nın Ahîsha'da emâreti bir vechile münâsib görülmediğinden başka, bundan akdem Bağdâd Vâlîsi Veżîr 'Ali Paşa dahi 'afvını iltimâs ile Bağdâd'da ikâmetini niyâz etmiş bulunmağla, "İhrâk-ı deminden keff-i yed ve Bağdâd'da ikâmetine ruhsat verildi" deyü Hân-ı mûmâ ileyhın mektûbuna cevâb-ı bâ-savâb tahrîr ve nâme-res-i mezbûr ircâ' u tesyîr olundu.

Tertîb-i asker-i cedîd ez-Eyâlet-i Sivas

İ'lâ'-i kelime-i vâcibü'l-vücûd zımında teksîr-i cünûd, matlûb-i Şehri-yâr-ı zafer-mev'ûd olduğuna binâ'en, Sivas Eyâleti'nde vâki' erbâb-ı ze'âmet ü tîmâr, Üsküdar Ocağı'na rabt u ilhâk ile sûret-i nizâmîyyeleri istikrâr bulup, eyâlet-i mezkûre dâhilinde olan Tokad ve Amasya [Ü 84a] ve Çorum ve sâ'ir sancaklar mecma'-i nüfûs-i kesîre olduğundan, dâ'imâ âzmâyîş-i harb ü darb ile meşgûl ve fenn-i cedîd-i muhârebeyi te'allüme isti'dâdları maznûn ve me'mûl olduğuna binâ'en, bu keyfiyyet etrâfda nüfûz-i tâmm ile müştehir u be-nâm olan Çapar-zâde Süleymân Bey ile istimzâc ve Eyâlet-i Sivas tarafına tefvîz olunup, hâsılâtı ile tahrîr olunacak askerın levâzımı ru'yet olunmak sûretini mübîn tahrîrât-ı Sadâret-penâhî ile birkac def'a tarafına Tatarlar irsâl olunmuşıdi. Mîr-i mûmâ ileyh, irâde-i Şâhâne'nin tenfiz ü icrâsına teşmîr-i sâk-ı ihtimâm ve vücûh-i menâfi' serdiyle kazıyyeyi lâzım gelenlere ifhâm edüp, cümlesi emr-i Cihândârî'ye gerden-dâde-i tav'-ı inkıyâd ve Sivas ve Tokad ve Amasya ve Çorum kazâlarından takdîm olunan ta'ahhüd i'lâmâtını mersül-i 'atebe-i 'aliyye eyleyüp, kemâl-i hâhiş ü şevklerin bast u îrâd etmişler idi.

Kânûn-nâme-i Âlâyî

Meded-kârî-i fazl-ı nâ-mütenâhî-i İlâhî ve dest-yârî-i kuvve-i kâhire-i Şehinşâhî ile müceddeden râbita-gîr-i hüsn-i nizâm olan umûr-i Donanma'ya

teferru' eden şurût-ı tedbîrât ve levâyih-ı sânihât, kâr-fermâyân-ı devlet miyânelerinde bi'l-ittifâk kâr-bend-i hitâm ve ol vechile kânûn vaz'ının lüzûmu hâk-i 'atebe-i Şâhî'ye 'arz u ifhâm olunup, zikr olunan kânûn-nâmenin müstemil olduğu furû' ve usûl, nezd-i ferd-i Cihândârî'de müstahsen ü makbûl [Ü 84b] olduğuna binâ'en, bâlâsı mübârek hatt-ı hümâyûn-i şevket-makrûnla tevşîh ve hılâfî üzere 'amelden mücânebet ve tevakkî tehdîdâtı beyân ü tasrîh buyurulup, bir sûreti Tersâne-i 'âmire'de mahfûz olmak irâde-i seniyyesine mebnî, ricâl-i Tersâne Bâb-ı 'âlf'ye gelüp, kânûn-nâme-i mezkûreyi zîb-i enâmîl-i tekrîm ve alayla Tersâne-i 'âmire'ye getürmek husûsu tenbîh u tefhîm olunmuşıdı.

İşbu tis'a 'aşere zilka'desinin beşinci günü[◊] Kapudân-ı deryâ Vezîr İsmâ'îl Paşa ve Umûr-i Bahriyye Nâzırı 'Ali Efendi ve Kalyonlar Kâtibi 'Ali Efendi ve sancak kapudanları ve Liman Re'îsi, râkiben ve sâ'ir kapudanlar ve kalyon çavuşları, mâşiyen alay-ı dil-ârâ ile Bâb-ı 'âlf'ye vürûd ve takbîl-i dâmen-i Sadru's-sudûr ile ifây-ı resm-i tahiyet ü dürûd eyledikleri hengâm, Re'îsülküttâb Efendi Kânûn-nâme-i hümâyûn'u zîb-dest-i i'tizâm ve Sadr-ı 'âlfî-makâm, Kânûn-nâme-i hümâyûn'u Re'îsülküttâb Efendi yedinden alup Kapudan Paşa'ya i'tâ, ol dahi Umûr-i Bahriyye Nâzırı Efendi'nin yedine teslim ile 'avdete hâzır u müheyâ oldular. Bâlâda zikr olan ricâl-i Tersâne, Kapudan Paşa pîş-gâhında 'alâ merâtibihim râkiben ve râcilen meşy ü hareket ile Bağçe-kapusu'na ve andan Tersâne'ye gelüp lâzım gelan resm-i mergûb icrâ ve zebh-i karâbîn ve du'â 'akabinde merâkib-i Şâhâne'de mevcûd toplara âteş verilüp, kulûb-i bed-hâhân-ı Saltanat, dâğdâr-ı nâr-ı hasret ve ef'ide-i [Ü 85a] nîk-endîşân-ı devlet, ser-sebz-i sürûr u nazâret oldu.

Müdâfa'a-i eşkiyâ ez-civâr-ı Saltanat

Bir müddetden berü dağlı tâ'ifesine baş ve emvâl-i fukarâyı medâr-ı me'âş eden Kara Feyzî ve emsâli hakkında zuhûr eden tehdîdâtın, mersûm-i vehâmet-i 'âkıbetin tehayyül ve Rumeli Vâlîsi İbrâhîm Paşa tarafına tevessül edüp, cerâyim-i sâbikasından isti'fâ ve edebîyle bir mahalde ikâmetini istid'â etdiğine binâ'en, müşârun ileyh vakt ü hâl iktizâsiyle niyâzına müsâ'ade birle Filibe etrâfında şimdilik ikâmet eyleyüp, ehâlî tarafından mikdâr-ı kifâye ta'yîn verilmesini tenbîh ü ifâde etmişıdı. Fi'l-hakîka Filibe hâricinde ikâmet ve fukarây-ı ra'ıyyet bu vesîle ile kesb-i emniyyet edüp, ancak dâhil-i cem'ıyyet-gâhı olan erâzilden Deli Kadrî nâm merd-i mezmûm, agrâz-ı fâsidesini tahsîl için hevâsına teba'ıyyet eden ba'zı evbâsı mecma'-ı mezbûrdan tefrîk ve tarîk-ı dalâlete terfîk ederek, Tekfûrdağı semtlerine hücum eylediği âyendegânın ihbâriyle kâr-fermâyân-ı devlete ma'lûm olduk-

◊ 5 Zilka'de 1219 = 5 Şubat 1805 Salı.

da, kahr u istîsâlleri zımnında asâkir-i Şâhâne'den mikdâr-ı kifâye asker gönderilüp ve Sadriâ'zam ağalarından 'Osmân Bey ma'ıyyetine dahi bir mikdâr Enderûn ağaları ta'yîn ve Edirne Bostancı-başısı ve İvranyalı (اوبوارانلى)* Mehmed Paşa tarafına dahi keyfiyyet tebyîn olunmuşıdi. Me'mûrlar tahrîk-i pâ-yı sür'at ü isti'câl ve her taraftan o gürûh-i seyvi'ü'l-ef'âli ihâta ile kâr-bend-i [Ü 85b] istîsâl olduklarında, 'âdet-i dîrîneleri üzere mukîm oldukları mahalden firâr ve ba'zıları eyâdî-i 'akab-gîrânda çâşnî-yâb-ı zehr-i kahr u demâr ve Edirne Bostancı-başısı verâlarını 'adem-i terk ile balkânı aşurduğunu tahrîr u iş'âr eyledi. Mu'allem asâkir-i Şâhî vusûlünden mukaddem, zikr olunan gürûhdan bir firka Çorlu etrâfında deverân eder iken, Baht Girây Sultân'ın birâderi göçüne tesâdüf edüp, yağmâ vü gâret sadedinde olduklarını Sultân-ı müşârun ileyh fehm ü iz'ân ve sıyânet-i harîm kasdıyla fedây-ı ser u cân etmekle, birkac nefer dağluyu 'âlem-i hestîden nâ-bedîd edüp, kendüsi dahi o fi'e-i bâgiye yedinde şehîd olduğu keyfiyyete, karâ'in-i hâliyye ile Çorlu ehâlîsi vâkîf ve fi'l-hâl atlanup, mahall-i ma'rekeye munsarif olduklarını ru'yet ile ol kavm-i hâ'in, tersân ü hâ'if olarak havâlf-i harîmden mütebâ'id ve mütecânif olmalarıyla, evlâd ü 'iyâl mashûben bi's-selâme Çorlu'ya dâhil olduklarını ba'zı ehl-i vukûf nâkıl oldu. Dağlular derûnunda Arnabûd tâ'ifesi mevcûd ve Rumeli Vâlîsi'nin Edirne'de muhâfaza-i etrâf mekâsıdıyla ikâme etdiği İvranyalı (اوبوارانلى) Mehmed Paşa askeri o tâ'ifeden ma'dûd olup, 'illet-i cinsiyyet yek-dîğere sedd-i râh-ı husûmet ve bâ'is-i süstî vü rehâvet olduğu, nâzikâne ta'bîrât ile müşârun ileyh tarafına makâm-ı Sadâret'den inhâ ve fi'l-hâl iktizâ edenlere buyuruldular ve Paşa-yı mûmâ ileyhe mü'ekked [Ü 86a] tahrîrât irsâliyle hıfz-ı etrâf ü enhâya kemâl-i dikkat ü i'tinâ olundu.

Medd-i Kâdî-i İstanbul

Anadolu Pâyesi olup, def'a-i sâniyede İstanbul Kadısı olan Emîn Paşa-zâde Mehmed Emîn Beyefendi, zâtında merkûz olan mâye-i diyânet ve vâye-i istikâmet ü şehâmet muktezâsınca, umûr-i lâzimesinde dikkat ü ihtimâm ve şer'î ve 'örfi mesâlih-i enâmda sa'y ü ikdâm, husûsan tanzîm-i es'âr ve ta'dîl-i mîzân ü mi'yâr emrinde dürüst ve râst-i bî-kem ü kâst, gayret-i tâmm ve insâf bozundusu olup, "es-Sûkîyyetü ke'l-kilâbi's-Selûkîyyeti**" mîsdâkı olan ehl-i hiref ü esnâfa şîrâne, mîrâne savletle, irâha-i 'ibâdullâhı subh u şâm ber-vech-

* Metnimizde اوبوارانلى imlâsı ile yazılan ve Uyvaranlı/İvivaranlı gibi okunabilecek bu kelimenin okunuşu, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, SR 000375'teki yazmada İvranyalı Muşlu? Bey-zâde Mehmed Paşa ve oğlu Hüseyin Paşa denmesinden ve Şânî-zâde de İvranyalı Hüseyin Paşa'dan (bk. Şânî-zâde Târîhi, I,286,431,662; II,1048) söz edilmesinden hareketle İvranyalı olmalıdır.

** السُّوقِيَّةُ كَالْكِلَابِ السُّوقِيَّةُ = Pazarcılar, Selûk [=Yemen'de bir şehir] köpekleri gibidirler" anlamına gelen Arapça atasözlerindedir.

i iltizâm akdem-i cümle-i mehâm eylemesi, hakkında teveccühât-ı ‘aliyye-i Şâhâne’yi müsteclib ve eslâfından ezyed telattufât-ı seniyye-i Husrevânî’yi müstevcib olmağla, hıtâm-ı târîh-i zabtı olan bin iki yüz on dokuz senesi zilka‘desinin on beşinci gününden[◊] altı mâh medd ile müddeti temdid ve menşûr-i haysiyyeti tecdîd olunup, bu takrîble, “*Vezinû bi'l-kistâsi'l-mus-takîm**” emrine fermân-ber olmayan esnâf-ı nâ-insâf, zımmen tenkîl ü tekdîr ve fukarâ’ ve zu‘afâ’ sarâhaten bulga-i terhîs ile tebşîr u tesrîr olundu.

Vak‘a-i Nâ’ib-i Tekfûrdağı

Kazây-ı mezbûr Nâ’ibi olan Cezbî Hasan Efendi, kazây-ı merkûmdan beş yüz nefer mu‘allem asker tahrîr u tertîbi husûsuna ihtimâm ve maslahat-ı mezkûre [Ü 86b] sûret-pezîr-i hüsn-i hıtâm oldukda, kendüsi mazhar-ı ‘avâtîf-ı Pâdişâh-ı enâm olacağını i‘lâm zımnında, sâdır olan emr-i ‘âlî-şâna mashûb ba‘zı ecillâ’-i ricâl taraflarından mersûl tahrîrâtın mantûk u mefhûmları, Efendi-i merkûmun sahîfe-i müdrikesinde mersûm oldukda, fi-zâtîhî umûr-dîde ve gürg-i bârân-keşîde olmağla, ibtidâ ber-vech-i hakîmâne emzice-i ehâlîyi ihtiyâr ve ser-engüşt-i nezâketle nabz-gîr-i reğ-i imtihân u i‘tibâr oldukda, mâdde-i merkûma bi’t-tab‘ menfûr ve ol vâdiye tekarrubları, sâha-i imkândan sad merhale dûr olduğunu teyakkun u iz‘ân eylemekle, husûs-ı mezbûru vaz‘-ı pîş-tahta-i ketm ü ihfâ ve hemân emr-i niyâbetden behâne-i dîğser serdiyle istîfâ ve bu vechile varta-i melhûzasından mezbûr Cezbî Hasan Efendi, nefisini cezbe-i hasene ile rehîn-i rehâ ve mühre-i hayâtını incâ vü ibkâ eylemişidi. Çün Anadolu tarafında asker-i mu‘allem mütekersir ve bi’t-tedric merâtib-i a‘dâd-âsâ mütezâyid ve müteveffir olup, Rumeli tarafında dahi ibdâ’ ve nefes-be-nefes ol tu‘me-i nâ-güvârı ‘an-asl dürüşt-tıynet ve mütemenna’ ve serkeş-tabî‘at olan Rumeli ehâlîsine de iblâ’ eylemek husûsu, şu‘le-i cevvalê-sıfat, cevelân-ger-i dil-i kâr-şinâsân-ı devlet olmağla, sû-be-sû tarîk-ı sühûletini cüst-cû eylemekden hâlî olmayup, zikr olunan Tekfûrdağı, Rumeli’ye kilid ve ehâlîsi aktâr-ı sâ’ireden ezyed tünd ü şedîd olmakdan nâşî, ana dest-res ve ol kazâda tervîc-i merâm ü mültemes oldukda, reftre reftre bilâd-ı sâ’iresine [Ü 87a] zafer, ber-vech-i âsânî müyesser olacağı emr-i mukarrer olup ve kazây-ı mezbûr makarr-ı vülât olmamağla, hibâl-i umûru eydî-i hükkâm-ı şerî‘atde olmak râbıtasıyla elbette maslahat-ı merkûmeye hükkâm-ı şer‘ vesâtatiyle mübâşeret ü ibtidâr, müntic-i matlûb u bigyet olacağı derkâr olduğundan nâşî, ol makûle hatb-ı hatîrin temşiyetine muktedir, kâr-dânâ ve umûr-âşinâ, mizâc-ı şehîr u dehre vâkıf, emzice-i ecnâs-ı nâsı ‘ârif, hûşmend ve mutabassır bir Nâ’ib tedârüküne mübâderet esnâsında sebûk-mağzân-ı zemân ve sâde-

◊ 15 Zilka‘de 1219 = 15 Şubat 1805 Cuma.

* وزنوا بالقسطاس المستقيم = Doğru terazi ile tartın!” anlamına gelen bu cümle Kur‘ân, el-İsrâ’ 17/35. âyetin ikinci yarısı ve eş-Şu‘arâ’ 26/182. âyetin tamamıdır.

levhân-ı devrândan Câbî-zâde ‘Abdurrahman Efendi nâm müderris, “*Îzâ câ’e ecelü’l-’îru yehûmu havle’l-bîri**” cevelânı üzere emr-i mezkûru der-‘uhde-i himmet ve ol bâr-i girânı be-dûş-i zimmet edüp, ol kazıyye-i kazâ be-kafâyı, ber-vefk-ı dil-hâh icrâ vü intâc eylediği sûretde, hakkında ebr-i midrâr-ı ‘avâtıf-ı ‘aliyye, seccâc ve bahr-ı zehhâr-ı ‘avârif-i seniyye, mevvâc olup, on beş seneye mevkûf Selânik Mevleviyyeti’yle sirâc-ı şân ü ibtihâcı vehhâc olunmak mevâ’îdi, tâziyâne-i şevk ve ol ümniyye ile kazây-ı mezbûr hükûmetine sevk olundu. Ba‘de’l-vusûl çend rûz vusûlünde musammem olan emr-i ‘âlî dest-i terakkubuna mevsûl ve yevm-i cum‘aya musâdif olmağla, der-pey olan Selânik Kazâsı’na kemâl-i tehâlükünden nâşî te’ennî vü te’emmül ve re-viş ü meniş-i ehâlîyî âzmâyış husûsuna ârâm ü tehammül eylemeksizin, hemân rûz-i mezbûrda bi’l-cümle vücûh-i beldeyi mahkemeye da‘vet ve ihzâr [Ü 87b] ve emr-i ‘âlî-şânı ba‘de’l-kırâ’eti çigûnegî-i evzâ‘ u etvârlarından istifsâr eyledikde, gerçi cümlesi edây-ı merâsim-i sem‘ u tâ‘a eyleyüp, lâkin emr-i mezkûr bed‘iyyâtdan ve kulûb-i nâsda, husûsan Ocaklu’dan ‘ibâret olan Tekfûrdağı halkı vicdânında be-gâyet girân ve müstaskel olan hâlâtdan olmağla, vücûh-i belde dûr u dirâz-ı endîşe vü müşâvere, belki mecâlis-i ‘adîdede keşmekeş-i eküff-i muhâvereye mevkûf olup, el-hâletü hâzih nemâz-ı cum‘a hulûl eylemekle, “Ba‘de edâ’i’s-salât lâzimü’l-meşvere olan zevât ile müzâkere olunup, nefice-i makâl ve sebîke-i me’âl tarafınıza ifâde olunur” deyü def‘-i meclis eylemek sadedinde olduklarından, Nâ’ib olacak yâdigâr, vech-i meşrûh üzere neşve-i sâmi‘a ile mest ü bî-karâr olmağla, hazm u ihtiyât ve usûl-i mesâ’il-i zâhir-i hâlâtdan ahkâm-ı müteferri‘asını istinbât eylemediği hasebiyle, dest-i ibrâmla dâmen-gîr ve: “Emr-i Pâdişâhî’ye itâ‘at olunmayan emâkinde nemâz-ı cum‘a câ‘iz değildir” ‘akîresiyle velvele-sâz-ı mahfil-i hatîr olup, huzzâr-ı meclis her ne kadar izhâr-ı çehre-i rıfk u meskenetle mâdde-i merkûmenin lüzûm-i te’hîrini telmîh u işâret eylediler ise de, bir dürlü mütenebbih olmayup, bu bâbda mazhar-ı ‘ikâb, belki tu‘me-i şîr-i şemşîr-i kahr u tebâb olacaklarını zebân-ı tehdîd ile tekrâr ve te’kîdi hılâlinde taşradan hazele-i nâs ve rezele ve sefele-i ‘avâmm-ı nesnâs-iltibâs olan eşîr-rây-ı Bektâşiyân ve Nizâm-ı Cedîd’i mahz-ı küfr i‘tikâd eden evbâş ü kallâş ve feyyâşân, keyfiyyet-i mezbûreden [Ü 88a] haberdâr ve fi’l-hâl tecemmu‘a ibtidâr edüp, Nâ’ib-i mezbûrun bu bâbda teşeddüd ü ısrâr ve vicdânlarında katlden eşedd ol makûle güftâr-ı nâ-be-hencârı mesmû‘ları olmağla, hemân seyl-i münhadir gibi mahkemeye rîzân ve bî-çâre Nâ’ib derhâl girîbân-ı ‘âşık-ı şûrîde-misâl çâkçâk-i deşne-i berrân oldu.

Bu peyâm-ı bârid, sâmi‘a-i evliyây-ı umûra vârid oldukda, Nâ’ib-i hâ’ib hakkında, “*Lâ yentetihu fîhi ‘anzânî**” meseli güfte ve elsine-i vükelâdan, [misrâ]‘:

* إذا جاءَ الجَلُّ العَيْرُ يَحُومُ حَوْلَ البَيْرِ = Eceli gelen deve kuyunun etrafında dolanır” anlamına gelen bu cümle Arapça bir atasözüdür; bk. el-Meydânî, *Mecma’u’l-Emsâl*, I,88.

Şâhım suç öldürende değildir, ölenededir mazmûnu şünüfte oldu. Bî-çâre Câbî-zâde, cânî sûretinde cânı fidâ ve “Mevleviyet” deyerek kazâyı nahb ile iktifâ eyledi.

VEKÂYİ‘-İ SENET-İ ‘İŞRÎN ve Mİ‘ETEYN ve ELF

‘Azl ü nasb-ı Kadı‘asker-i Anadolu

Sadr-ı Anadolu olan Mollacık-zâde ‘Atâ’ullah Efendi'nin müddet-i ‘örfiyesi karîn-i inkızâ ve Anadolu Pâyesi olan ‘Abdullah Molla-zâde ‘Osmân Molla Efendi her ne kadar emrâz-ı gûnâ-gûn ile muhtâc-ı ‘ilâc ü devâ ise de, hasbe'l-istid‘â’ sene-i mezbûre muharremu'l-harâmı guresinde[◊] Sadâret-i merkûme ile kâm-revâ kılındı.

Ve Medîne-i münevvere Kadısı olan Şeyh-ı sahhâfân Ahmed Efendi, müddet-i ‘örfiyesin kable'l-itmâm rû-be-râh-ı cânib-i dâru's-selâm olma ğla, gurre-i muharremü'l-harâmdan^{◊◊} kazây-ı mezbûr sâbıkâ Şâm Kadısı es-Seyyid ‘Osmân Efendi'ye tevcih ve bu vechile kadri tenvîh kılındı.

İtmâm-ı Câmi‘-i Selîmiyye

Üsküdar'da Kavak Serayı sâhasında müceddeden inşâ ve ihyâ olunan Asker-i Cedîd [Ü 88b] Kışlası civârı sû-be-sû çârsû ve havânî ve dekâkîn ve kârgâh ve büyût-i dil-nişîn ile kasaba itlâkına (اطلافنه) şâyân bir mahalle-i mu‘allâ-bünyân olup, mevki‘-i merkûmda ibtidâ bir hammâm-ı dil-küşâ binâ ve bir câmi‘-i şerîf ve mekteb-i latîf ve bir hânkâh-ı münîf ibdâ‘ u inşâsına dahi irâde-i seniyye-i Şâhâne sünûhuyla şurû‘ u ibtidâ olunmuşidi. Dest-yârî-i himmet-i Şâh-ı cihân ve meded-kârî-i mi‘mârân-ı çîre-destân ile vakt-i yesîrde vücûd-pezir ve ol ma‘bed-i münîr nâm-ı nâmî-i Husrev-i [A]risto-tedbîr ile nâmdâr ve şöhret-gîr oldu. Evkâf-ı câriyesi ber-vech-i ekmel tertîb ü telfîk ve sedene vü hademesi bi'l-cümle tanzîm ü tensîk olunmağla, mâh-ı mezbûrun evâ‘ilinde^{◊◊◊} cemâ‘at-i Müslimîn âgâz-ı nemâz ve şehri-âti evâ‘ilinde^{◊4} Selâmlık ile ol mehbit-i envâr-ı füyûzât-ı Rabbânî olan ma‘bed-i Sübhânî-yi dâru's-selâm'a reşk-endâz olup, emr-i binâyâ me‘mûr olanları ve bi'l-cümle hatîb ve imâm ve sâ‘ir huddâmı ‘alâ merâtibihim teşrîfât ve telattufât ile be-kâm

* لا يَنْتَطِحُ فِيهِ عَرْزَانٌ = İki keçi o konuda toslaşmaz” anlamına gelen ve arada bir olumsuzluk olmadığı zamanlarda söylenen bu cümle Arapça atasözlerindedir; bk. el-Meydânî, *Mecma‘u'l-emsâl*, II,225.

◊ 1 Muharrem 1220 = 1 Nisan 1805 Pazartesi.

◊◊ 1 Muharrem 1220 = 1 Nisan 1805 Pazartesi.

◊◊◊ 1-10 Muharrem 1220 = 1-10 Nisan 1805.

◊4 1-10 Safer 1220 = 1-10 Mayıs 1805.

eylediler. Binâ Emîni olan Hüseyin Efendi dahi hıdmeti mukâbelesinde Şehr Emâneti mansıbıyla mesrûr ve ferzend-i dil-bendi, tarîk-ı tedrîsden ru'ûs ih-sâniyle nâ'il-i 'izz ü hubûr olup, Hüseyin Efendi'nin 'uhdesinden münhall olan Küçük Rûznâmecilik ile Piskopos Mukâta'acısı Hüseyin Şâkir Efendi'nin rûz-nâme-i derûnu, mâlâmâl-i erkâm-ı neşât ve Piskopos Mukâta'acılığı'yla Nazîf Kethudâ-zâde Sa'îd Efendi, hâ'iz-i dest-mâye-i inbisât oldu. [Ü 89a]

Vukû'-i harîk der-Kışlay-ı Bektâşiyân

Mâh-ı mezbûrun sekizinci gicesi[◊] Et-meydânı'na nâzır Yeni-odalar'dan Onuncu Bölük Kışlası'nın Sergi Odası'ndan, mânend-i âh-ı âteş-nâk-i mel-hûfân bir âteş-i nâgeh-zuhûr peyveste-i âsümân olup ve 'illet-i sâriye gibi etrâfına sereyân ve çend sâ'at imtidâd ile civârında kâ'in odaları dahi nümüne-i âteşdân edüp, sûz-i derûn ile "Ocak!" deyerek bi'l-cümle âteşiyân-ı Bektâşiyân itfâsına âb-efşân-ı bî-gerân olmağla, bilâhare yedi kışla muhterik ve üçü dahi münhedim olmağla, munkatı' ve ol beliyye-i âteşin bi'l-küllüyye zâ'il ve mündefi' olup, ferdâsı bâ-hatt-ı hümâyûn hâcegândan Şâkir Efendi Emîn-i Binâ nasb u ta'yîn ve hemân bünyâdına mübâderetle kulûb-i Bek-tâşiyân tefrîh u tatmîn olundu.

İhrâc-ı mevâcib

Şehr-i mezbûr evâ'ilinde^{◊◊} 'ale'l-'umûm kapu kullarının istihkâk id-di'â'ıyla müstehakk oldukları bir kıst mevâcib, Kubbe-altı'nda kabzına me'mûr olanlara teslim olunup, devir maslahatı dahi resîde-i hayyiz-i hitâm olmağla, teşrîfât-ı seniyye ile dûş-i Sadâret-penâhî zîbende-i ferr-i ferve-i ihtîşâm oldu.

Ba'zı tevcîhât-ı vüzerâ

Şehr-i merkûmun on dördüncü günü^{◊◊◊} Eğriboz ve Karlu-ili sancakları, Hotin Sancağı'na ilhâkan Vezîr Kara Mehmed Paşa'ya ve Çapar-zâde Sü-leymân Bey, Sivas Eyâleti'nden ve sâ'ir mutasarrıf olduğu kazâlardan Üsküdar Ocağı'na merbût mu'allem asker olarak dört orta -ki her ortası bin altı yüz iki neferden 'ibâretdir- tahrîr [Ü 89b] ve ber-vefk-ı merâm râbita-pezîr eylemek üzere oğlu Mehmed Bey için rütbe-i vâlây-ı Vezâret'le 'uh-desine Sivas Eyâleti tefvîz olunmasını istid'â eylemekle, vetfire-i zebîre üzere Eyâlet-i Sivas, bâ-rütbe-i Vezâret mîr-i mûmâ ileyhe tevcîh ü ihsân ve ol vec-hile mevkib-i menkabetleri tuğ ve 'alem ile mu'allem ve dibâce-i menşûr-i

◊ 8 Muharrem 1220 = 8 Nisan 1805 Pazartesi.

◊◊ 1-10 Muharrem 1220 = 1-10 Nisan 1805.

◊◊◊ 14 Muharrem 1220 = 14 Nisan 1805 Pazar.

mefharetleri, tırâzîde-i ‘unvân-ı Vezîr-i mükerrerrem olmağla, mümtâz-ı zemân ve reste-i silsiletü’z-zeheb-i desâtîr-i devrân oldu.

Tebdîl-i Sadâret-i ‘uzmâ

Yedi seneden berü mesned-ârây-ı Sadâret-i ‘uzmâ olan sa‘âdetlü Yûsuf Ziyâ Paşa hazretleri, Mısır seferinde Devlet-i ‘aliyye’ye hıdmeti ve küllî renc ü meşakkati sebk ve vüzerây-ı mevcûdeye nisbet leyyinül-‘atf olduğu, ma‘lûm-i erbâb-ı ratk u fetk olmağla, taraf-ı Saltanat’dan nüvâziş ü ikbâl ve tatmîn ve tesbît-i bâl olunarak da‘vet ve takrîr-i câh-ı vâlâ-mekânet-i Vekâlet olunup, ber-muktezây-ı vakt ü hâl ru’yet-i umûr-i devlete iştigâl eylemişidi. ‘Ahd-i sadâretlerinde umûr-i devlet gâh mustakîm ve gâh Memâlik-i mahrûse’de i‘tilâl ve ihtilâl tekevünüyle mizâc-ı ‘âlem münharif ve sakîm olup, bir taraftan şürekâ’-i Saltanat’ın kesreti, husûsan sîga-i muhtelif-i efrâd-ı ricâl beyninde İbrâhîm Kethudâ’nın mütekellim vahde olup, ekser umûr-i hatîreyi ismâ‘ ve isticâze eylemeksizin hod-be-hod ru’yeti, ‘urûk ve a‘sâb-ı vekâletin tefîr u irhâsına bâdî ve refte refte bi’l-küllîyye igmâz ve müsâmahayı müfzî [Ü 90a] ve mü’eddî olmağla, nüfûz u mehâbeti a‘yün-i nâsda dem-be-dem nâkıs u zâ’il ve hükmi merkez-i Vekâlet’i kemâ yenbagî icrâ eylemekde fâtîr u ‘âtıl olmak derecesine varup, Âsitâne-i sa‘âdet’de es‘âra galây-ı fâhiş târî ve Rumeli a‘yânları ise ser-be-hevây-ı serkeşî vü istibdâd olmalarıyla, mukâta‘ât ve arpalıklar ve eskâ’-ı merkümede vâki‘ sâ’ir cihât ve menâsıb-ı kuzât, râdde-i câddesinden sâkıt olup, bu keyfiyyetler sebebiyle miyâne-i ‘avâmm-ı nâsda şûrâbe-i erâcîf-i günâ-gün cârî ve bir cânibden mutlakâ imtidâd-ı müddet ise bi’t-tab‘ kulûb-i nâs-i nâ-sipâsda mûcib-i siklet olmağla, min-ba’d makâm-ı Sadâret’den infisâli, [mısrâ]‘:

*‘Ömrî ki be-telhî güzered kûteh bih**

me’âli üzere kendüsünün dahi müntehây-ı âmâli olduğu, cezm-kerde-i cenâb-ı Pâdişâh ve [mısrâ]‘:

*Nâ-yed zi-dil-i şikeste tebdîr-i dürüst***

vezni üzere bâzû-yi rehâvet-zede-i müdrükelerinde, me’mül mertebe nîrû-yi re’y (رای) ü revîyyet olmayacağı, emâre-i evzâ’-ı bat’ u tehâvünlerinden, tırâşîde-i Şehinşâh-ı dil-âgâh olmağla, muharremu’l-harâmın yirmi ikinci günü[◊] Kapucular Kethudâsı Sa‘îd Bey vesâtatiyle mühr-i hümâyûn istirdâd ve

* عمری که بتلخی گذرد کوه به = Acılıkla geçen ömrün kısa olması iyidir” anlamına gelen Farsça bir mısradır.

** ناید دل شکسته تدبیر درست = Kırılmış gönülden doğru tedbir beklenemez” anlamına gelen Farsça bu cümle, ufak bir değişiklik ile Sa’dî’nin rubâ’ilerinden alınmıştır; bk. Sadî, *Rubâiler ve İlk Gazeller*, trc. Nuri Gencosman, Ankara 1947, s.9.

◊ 22 Muharrem 1220 = 22 Nisan 1805 Pazartesi.

şast-i sudur-i vüzerâ' olan Balık-hâne'de çend sâ'at semek-i tâfi-sıfat, müb-telây-ı ıztırâb u zucret oldukdan sonra, min gayr-i musâderetin Beylerbeyi'de müceddeden esâs-efken-i bünyâd oldukları sâhil-hânelerinde çend rûz ikâmet eylemek üzere¹ şeref-rîz-i sudûr olan müsâ'ade-i 'aliyye ile müsterihu'l-fu'âd kılındı.

Müşârun ileyh [Ü 90b] hazretlerinin birkac gün meks ü ârâmişleri esnâf ve erbâb-ı hirefin hisâblarını kat' ve güzâreşe mebnî olup, ba'de'l-ikmâl evâsıt-ı saferu'l-hayrda^o İznikmîd'e doğru eşheb-rân-ı ikbâl oldukdan sonra, Ma'denler ilhâkıyla Erzurum Eyâleti 'uhdelerine tevcîh ü ihsân ve kemâ-kân envâr-ı teveccühât-ı seniyye-i Husrevâne ile ahter-i ferhunde-ter furûşân ve 'unvânları ziyâ-dâr u tâbân oldu.

Tezyîl

Dânâ-yı dekâyık-ı ahvâl-i divel ve âşinây-ı hakâyık-ı umûr-i mülk ü milel 'indlerinde mânend-i müdde'ây-ı müstedlel, rûşenâ ve bî-niyâz-ı kayd-ı tezkîr u inhâdir ki, rûh-i cesed-i 'âlem ve medâr-ı salâh u fesâd-ı ümem olan selâtîn-i 'izâm ve fermân-fermây-ı fırka-i enâm hazarâtı na ehemmi mehâm ve akdem-i kâtibe-i şugl ü merâmdır ki, her çend bi'n-nefs temşiyet-i umûr-i cumhûra kâdir ve cisman ve tab'an mesâlih-i müteferrika-i Saltanat'ı ber-vech-i sezâ ru'yet ü edâya isti'dâd-ı zâtîsi zâhir ise de, "*V'ec'al lî vezîren min ehli**" istid'âsı üzere elbette bir vezîr-i sâhib-i tedbîr ittihâz ü intihâb ve kâr u kirdârını tecrîbe vü imtihân eyledikten sonra, ber-vech-i istiklâl istishâb eylemek lâzım, belki emr-i mütehattemdir. Neteki, "*Îzâ erâdallâhu bi-melikin hayran ca'ale lehû vezîren sâlihan in nesîye zekkerêhû ve in zekere e'âne-hû***" Hadîs-i şerîfi bu ma'nâyâ kâfi ve bir vezîr-i mütedeyyin istishâbının beyân-ı lüzûmunda burhân-ı vâfidir.

Zîrâ cümleye ma'lûm, husûsan Nergisî merhûmun evâ'il-i *Hamse'sini**** mutâla'a edenlere ma'kul ve meczûmdur ki, [Ü 91a] pâdişâhân-ı me'âlî-şânân hazerâtı, mesâlih-i devletinin temşiyetine bi'n-nefs mübâşir oldukları sûretde,

1 Bu kelimeden sonra metinde yazılmış olan "şeref-rîz-i" kelimeleri, üzerleri noktalanarak iptal edilmiş benziyor.

o 11-20 Safer 1220 = 11-20 Mayıs 1805.

* وَأَجْعَلْ لِي وَزِيرًا مِنْ أَهْلِي = Bana ailemden bir de vezir (yardımcı) ver!" anlamına gelen bu cümle Kur'ân, Tâhâ 20/29. âyetidir.

** إِذَا ارَادَ اللَّهُ بِمَلِكٍ خَيْرًا جَعَلَ لَهُ وَزِيرًا صَالِحًا أَنْ نَسِيَ ذِكْرَهُ وَأَنْ نَكَّرَ لَعَانَهُ = Allah bir hükümdârın iyiliğini dilerse, unuttuğunda hatırlatan, hatırladığımda ona yardım eden sâlih bir vezir ihsân eder" anlamına gelen Arapça bu cümle, ihmâl edilebilir bir değişiklikle Kuzâ'î'nin rivâyet ettiği Hz. Peygamber'in hadislerindendir; bk. el-Kuzâ'î, *Şihâb'ül-Ahbâr*, s.117.

*** Metnimizde söz konusu edilen kitap, Nergisî'nin beş kitaptan oluşan *Hamse'si* olmalıdır; bk. Nergisî, *Hamse-i Nergisî*, İstanbul 1285.

elbette rütbe-i Saltanat'dan sâkit ve a'yün-i nâsda zirve-i zeberîn-i mehâbetden rütbe-i zîrîn-i hiffete hâbit olmağla, kulûb-i halâyıkda debdebe-i dehşeti zâ'il ve ittîrâd-ı mülk ü millet refte refte 'aks-i kazıyyeye mütehavvel olur. Pes hıfzan li'n-nefsi'l-'aliyye ve sıyâneten li's-Saltanatı's-seniyye bir vezîr-i kârdâna ihtiyâcları mukarrer ve yâverî-i yârî ve mu'âvenetleriyle tanzîm-i umûr eylemek lâzimededen olduğu emr-i azherdir.

Binâ-berîn şâhân-ı pîşîn, tefvîz-i Vekâlet-i mutlakasına şâyân ve taklîd-i hâtem-i Sadâret'ine cesbân, vedâyi'-i Rabbü'l-berâyâ olan re'âyâ ve fukarânın muhârese ve muhâfaza ve şâm ü bâmdâd-ı umûr ve ahvâl-i 'ibâd ü bilâdî en-dîşe vü mülâhaza edüp, rızây-ı Îlâhî ve hoşnûdî-i Pâdişâhî'ye kemâl-i i'tinâ ve mesâlih-i nâmûsiyye ve 'ırkıyyeyi 'alâ mâ hüve'l-ahrâ icrâ ve edâyı mezâkk-ı nefsanîsine tercîh u tafdîl ve şân-ı Vekâlet'in kemâ hüve hakkuhû muktezâsını îfâ vü tekmîl eden 'ârif ve 'âkıl ve müdür u müdebbir ve kâmil, umûr-dîde, germ ü serd-keşîde bir vezîr-i güzîn ve müşîr u müsteşâr ve emîn, ihtiyâr ve dest-i emânet-peyvest-i düstûrânesine hâtem-i Vekâlet'i teslim ve sipârişle, mesned-ârây-ı Sadr-ı bülend-kadr-i sipihr-i'tibâr eylemek, deydene-i dîrîn ve âyîn-i nuhustînleri idi. Vezîr-i müşârun ileyhî rütbe-i sâmiye-i Sadâret'e [Ü 91b] vusûlünden mukaddem taraf-ı Şâhî'den sırran ve 'alenen çigûnegî-i kâr u kirdârı, sebk u güzâreş ve sebîke-i nihâdî, sûde-i mihakk-i âzmâyîş olmağla, yedine rişte-i istiklâl i'tâ ve bî-niyâz-ı enbâz olarak ol câh-ı mu'allâ dest-gâhın hakk ve hükmü olan teferrüd ü istibdâd ile sübhatü'l-le'âl-i efrâd-ı devletde imâme-âsâ, cümleye pişvâ ve medâr-ı umûr-i Pâdişâh-ı şevket-ihtivâ olup, tâ ki:

Heme-kâr-ı şâhân be-gîtî pejûh

Zi-rây-i vezîrân pezîred şükûh

Her ân devletî k'ercümendî girift

*Zi-rây-i vezîrân bülendî girift**

mağzâsınca bî-dağdağ vü teşvîş ve bî-tereddüd-i kalb-i hulûs-endîş, re'y-i (رای) râst ve tedbîr-i dürüst ile umûr-i mülkiyye ve dîvâniyyeyi tanzîm ü tensîk ve mesâlih-i hâriciyye ve dâhiliyyeyi tetmîm ü telfik eyleye. Ol Vezîr-i huçeste-tedbîrin bu resme dâmen-gîr-i umûr-i cumhûr ve sıdk u sedâd ile ru'yet-i maslahat-ı 'ibâd ü bilâd bâbında ber-taraf-sâz-ı âsâyîş ü huzûr olduğu, ma'lûm-i cenâb-ı Veliyyü'l-umûr oldukda, bî-şâ'ibe-i tereddüd hakkında bezl-

* همه کار شاهان بکیتی پژوه * زرای و زیران پذیرد شکوه
= Padişahların dünyadaki bütün işi
vezîrlerin görüşlerinden üstünlük getirenleri araştırmaktır. Her bir devletin itibarlı olması,
vezîrlerin görüşlerinin üstün olmasındandır” anlamına gelen Farsça bu beyitlerden birincisi
ihmâl edilebilir değişikliklerle Genceli Nizâmî'nin Şeref-nâme'de geçen şiirlerindedir; bk.
Nizâmî-i Gencevî, *Külliyât-ı Hamse-i Hakîm Nizâmî-i Gencevî*, s.1009.

i hazîne-i girân-mâye-i teveccüh ü teveddüd ile nezd-i Şâhâne'sinde vak' u haysiyyeti bâlâ-ter ve şükür ü şikâyeti telakkî ve müsâ'adeye mazhar olup, es-râr-ı Saltanat ve mehâmm-ı dîn ü devletde her vechile tarafına vüsûk u i'timâd ve hakkında hüsn-i zann ü i'tikâd üzere olalar. Ve a'zam-i ni'am, zâhire; ni'met-i Hılâfet ü Saltanat, bâhire olup, ol feyizle Vekâlet-i Şehriyârî ve hem-'ayârî olan Meşîhât-ı İslâmî, güzîde-i ni'met [Ü 92a] ve celîle-i menka-bet olmağla, [mısrâ]':

*Ve ni'metullâhi makrûnun bihe'l-hasedü**

vefîresince verâlarında hasede-i fesedesı bisyâr ve ol mesânid-i 'ulyânın hâhişkerânı bî-şümâr olmakdan nâşî, vech-i mezkûr üzere tecribeleri güzârîde ve ahlâk u etvârları sedîde vü pesendîde olan Vezîr ve Şeyhulislâm ve sâ'ir erbâb-ı menâsıb haklarında selâtîn-i zemân müzevvık ve müzevvir müftereyât-ı bed-endîşân ve çehre-i hâl-ı kâlleri vesme ve sürme-i tesvîlât-ı vâhiye ile zîbâ-ter hurâfât-ı hased-kîşâna, tevcîh-i sâmi'a-i Şâhâne eyleyerek hemân kavlı mücerred ile 'âmil ve "*În-câ'eküm fâsikun bi-nebe'in fe-tebeyyenü***" emrinden zâhil olarak mu'rız ve münfa'ıl olmaya. Husûsan vüzerâ' ve sâ'ir vükelâ', cây-ı ifk ü iftirâ olduğu bî-merâdır. Zîrâ hıdmet-i pür-mefharet-i cenâb-ı Pâdişâh ile müstes'id olan ekser sedene-i dergâh, 'alâ-hidetin ârzûy-i mertebe-i Sadâret'le bî-karâr ve "*ed-Dünyâ 'arûsun kesîretü'l-huttâbi ve'l-mülkü sil'atün vefîretü't-tullâbi****" ümniyyesiyle, ol Der-bâr-ı bülend-i'tibâr'a hıdmet-güzâr olurlar. Bu cihetden ba'zı bu'l-hevesân-ı had-nâ-şinâsanları, ez-cümle Vezîr'i nazar-ı Veliyyü'n-ni'amî'den matrûd ü mahzûl ve makâmına kendüsini peyveste vü mevsûl eylemeğe cüll-i himmetlerini mebzûl ederler. Ol takdîrce hakkında tertîb-i müftereyât ve tesvîğ-i erâcîf-i vâhiyâtda nâ-çâr ve der-âgûş-i şâhid-i Vekâlet emeliyle meslûbü'l-ihitiyâr olurlar.

Sultân-ı sedîdü'l-iz'ân [Ü 92b] ve Pâdişâh-ı hadîdüz-zihni ve ekîdü'l-îtkâna lâzımdır ki, pûte-i âzmâyışde kâl ve sıdk u sedâdı vâreste-i külf-i kîl ü kâl olan Vezîr-i hâlisu'l-bâl hakkında ol makûle durûğ-i vüşât ü hüssâda sâmi'a-dâşt-i iltifât ü i'timâd olmayup ve ol gûne makâlâta ruhsat ve etvâr u evzâ'ından bahs ü tenfire küşe-i âb-rüy-i inbisât-ı icâzet göstermeye. Ve kaldı

* وَ نِعْمَةُ اللَّهِ مَقْرُونٌ بِهَا الْحَسَدُ = Allah'ın nimeti ile çekememezlik birliktelik arzeder" anlamına gelen Arapça bu cümle, Nasr b. Ahmed'in şiirlerindendir; bk. meselâ İbn 'Abdîlber, *et-Temhîd*, thk. Mustafa b. Ahmed el-'Alevî ve Muhammed 'Abdilkebir el-Bekrî, Magrib 1387, XVIII,160.

** إِنْ جَاءَ كَمْ فَاسَقَ بِنَبَاءٍ فَتَبَيَّنُوا = Eğer bir fâsik size bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın!" anlamına gelen bu cümle Kur'ân, el-Hucurât 49/6. âyetin başlarında yer alan bir kısımdır.

*** الدُّنْيَا عَرُوسٌ كَثِيرَةُ الْخُطَابِ وَ الْمَلِكُ سَلْعَةٌ وَفِيرَةُ الطَّلَابِ = Dünyâ tâlibi çok olan bir gelindir; mülk de isteyenleri çok olan bir metâdır" anlamına gelen Arapça özlü sözlerden olan bu cümle için bk. meselâ 'Abdullah b. Muhammed b. 'Ubeyd b. Süfyân b. Kays İbn Ebi'd-Dünyâ, *Kıra'd-Dayf*, thk. 'Abdullah b. Hamd el-Mansûr, Riyâd 1997, IV,225.

ki ekser nev'-i insân zalûm ve cehûl ve kenûd ü kefûr u fuzûl olmağla, gerek Pâdişâh ve gerek sâ'ir Vâlî ve Hâkim her ne kadar, “*Ve emmâ mâ yenfe 'u'n-nâse fe-yemküsü fi'l-arzi**” sırrına mazhariyyetle mahzâ nef'an li'l-'ibâd ve nazmen li'l-bilâd, imtidâd-ı müddetle oldukları mesned ü makâmda kâ'im olup, subh u şâm kendi hâb u hûrd ve ârâmlarını âsâyîş-i enâm için ferâmûş ve derende-şîr-i ecemm, Fâtih-i mülk-i 'Arab u 'Acem cennet-mekân Sultân Selîm-i evvel '*aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân* hazretlerinin zâde-i tab'-ı şerîfleri olan işbu, **beyt:**

Ber-mâ eğerçi mülk-i cihân 'arza-dâştend

*Cüz derd-i 'aşk-ı yâr ne-şud dil-pezîr-i mâ***

beyt-i latîfî üzere saltanat ve hükûmetden zâ'ika-dâr-ı iltizâz olmayup, hasran a'bâ'-i şâkka-i mesâlih-i 'ibâdî ber-dûş eyleseler de, ber-fehvây-ı, “*İnne'l-insâne le-yatgâ, en-ra'âhu's-tağnâ****” hic olmaz ise imtidâd-ı eyyâmıların istiskâl ve hulûd-i vücûdlarından izhâr-ı se'âmet ü melâlile tahvîl ü tebdîllerini ârzû ve bilâ-sebebin haklarında sû-be-sû gûnâ-gûn güft-gû peydâ [Ü 93a] ve mudga-i esnân-i kadh u mezemmet ü iftirâ ederler.

Neteki Fârûk-ı ekber, mazhar-ı sitâyîş-i “*Dâra'l-hakku eynemâ dâra 'Ömer***” radiyallâhu '*anhu* hazretlerinin müddet-i hilâfetleri mümtedd olmağla, tûl-i mekânetleri aslah-ı ümmet olan ashâb-ı şeref ü übehhet cenâblarına nev'an îrâs-i şâ'ibe-i siklet eylediği, kütüb-i Siyer-i mu'teberede mersûm u müsbedir. **Beyt:**

Müşkil-i gamîst 'aşk ki guften ne-mî-tüvân

*V'în müşkil-i diğêr ki nuhuften ne-mî-tüvân***

sâye-i sa'âdet-vâye-i hazret-i Pâdişâhî ve mâye-i yümn-i teveccüh-i Zıllullâhî ile sâ'ir mesned-ârâyân-ı pâkîze-râyân-ı ta'ayyün ü imtiyâz ve bi-hasebi'l-

* مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُتُ فِي الْأَرْضِ = İnsanlara fayda veren şeye gelince, o yeryüzünde kalır” anlamına gelen bu cümle Kur'ân, er-Ra'd 13/17. âyetin sonlarına doğru yer alan ufak bir kısımdır.

** بر ما اگرچه ملك جهان عرضه داشتند * جز درد عشق یار نشد دلپذیر ما = Gerçi cihânın mülkünü bize sundular, ama sevgilinin aşkından başkası kabûlümüz değildir” anlamına gelen Farsça bir beyittir.

*** إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُفٍ = Gerçek şu ki, insan kendini kendine yeterli görerek azar” anlamına gelen bu cümle Kur'ân, el-'Alak 96/6. âyetin büyük bir kısmı ile 7. âyetidir.

*4 دَارَ الْحَقِّ أَيْنَمَا دَارَ عَمْرٍ = Hak hep Ömer'le birlikte olmuştur” anlamına gelen Arapça bu cümle mevcut hadîs kitaplarında yer almamakla beraber, ihmâl edilebilir değışikliklerle Hz. Peygamber'in bir hadîsi olarak zikredildiği yerlerden biri için bk. meselâ es-Serahsî, *Kitâbü'l-Mebsût*, Mısır 1324, II,179.

*5 = مشکل غمیست عشق که کفتن نمیتوان * وین مشکل دکر که نهفتن نمیتوان zorluğu ifade edilemezliğidir; bunun diğêr bir zorluğu da gizlenemeyeceğidir” anlamına gelen Farsça bir beyittir.

kader câh u mansıb ve merâtible müteşahhas ve ser-firâz olan ricâl ü erkân dahi bu kazıyyede hisse-dâr ve enbâzlardır. Pes Pâdişâh-ı sâdık-nüvâz hazretleri bu dakîkalara sarf-ı zihn ü dikkat ve vezîr ve erkân-ı müstahikku'l-i'zâzları emr-i vâhî ve cünha-i yesîre ile sadme-hâr-ı 'azl ü mihnet ve bu takrîble pezîrây-ı iltiyâm olmuş mesâlih-i enâmı münhall ve nâhun-i tedbîr-i vefîr ile güşâyîş bulmuş umûr-i devleti, berhem-zede ve muhtell eylemeye.

Ve mesned-i Vekâlet 'uhdesinden gelmek irâde eden sâhib-i devlet dahi 'ulüvv-i himmet ve 'adl ü dâd ve re'fet ve sedâd-fîtrat ve reşâd-sîret ve 'ilm ü ma'rîfet ve takvâ vü diyânet ve şefekat ü insâf ve rahm ü rikkatle ittisâf sâhibi olup, 'akl ü 'irfânında mu'avvelün 'aleyh ve fehm ü iz'ânında müşârun ileyh, rûzgâr-dîde, telh ü şîrîn-çeşîde, sâhib-i necdet ü dilîr [Ü 93b] ve sâ'ib-i re'y ü tedbîr, nîk-hû, küşâde-rû, dûr-endîş ve pâyân-bîn ve deryâ-dil ve kûh-temkîn, evzâ'-ı hakîmâneye mâlik, beyne'l-'unf ve'l-lutf mu'âmele-i Dâverâne ile râh-ı i'tidâle sâlik, mücidd ü gayûr, muhteriz-i kelâl ü fütûr, merâtib ve mekâdir-i a'yân ü ekâbiri kemâ yenbagî 'ârif ve âdâb ve merâsim-i musâhabât-ı mülûke vâkıf, tahsîl-i emvâle muktedir ve vücûhla infâz-ı evâmirin teshîl-i tarîkinde hâzık ve mâhir, tertîb-i sufûf-i leşker ve tertîb-i sunûf-i asker ve ceng ü kifâh ve silm ü salâh husûslarında dânâ ve dâmen-i nezâhetleri levse-i irtikâbdan pâk ü müberrâ, hâssaten ve hâssaten şerî'at-i mutahhere nusub-i* 'ayn-i i'tinâ vü ihtimâm ve ümenây-ı şer' olan 'ulemây-ı kirâma ikrâm ü ihtirâm ve bi'l-cümle erbâb-ı hürmet ve ashâb-ı liyâkate hüsn-i ri'âyet-i "*Ve şavirhum fi'l-emri***" nass-ı şerîfine îtmâran her bâr 'ukalây-ı ricâl ü kibâr ile müşâvereden mahzûz ve hısn-ı Vezâret'i burc u bârûy-i istikâmetle mahrûs ü mahfûz ola. Gerçi bu resme zâtın vücûdu 'azîz ve kem-yâb, belki kîmyâ ve 'Ankâ ile yek-hisâb olup, lâkin, "*Mâ lâ yûdrakü küllühû lâ yûtrakü küllüh****" mü'eddâsınca aslah-ı mevcûd ve ehven-i mâ fi'l-vücûd bir vezîre, Pâdişâh-ı zemân, sâ'ika-i sâbika-i tevfik-ı Yezdân'la nâ'il ve dest-yârî-i himmet-i Müşîrâne'siyle devlet ü saltanatın umûr ve husûsâtı menhec-i sühûlet üzere hâsil oldukda, vech-i mesrûd üzere hakkında hükm-i Vekâlet'i îfâ ve olur olmaz behâne ile mühân eylemekden ittikâ eyleye. [Ü 94a]

Vezîr-i müşârun ileyh dahi bu gûne taraf-ı Pâdişâh-ı bâhiru'l-iclâlden ruhsat-yâfte-i istiklâl ve ihsân-dîde-i teveccüh ü ikbâl oldukdan sonra, zimmetine vâcib ve akdem-i mevâcibdir ki, muktezây-ı hayr-endîşi ve nîk-hâhı üzere umûr-i dîn ü devletde ser-i mû rehâvet ve taksîri revâ görmeyüp, selâmet-i vücûd-i veliyyü'n-ni'amî için kendi nefsinin bile fedâdan gerden-pîç-i

* Metinde nusubu okunacak şekilde harekelenmiştir.

** و شاورهم في الأمر = İş hakkında onlara danış" anlamına gelen bu cümle Kur'an, Âl-i 'İmrân 3/159. âyetin sonlarında yer alan ufak bir kısımdır.

*** مَا لَا يَدْرِكُ كُلَّهُ لَا يَدْرِكُ كُلَّهُ = Bir şey tamamen elde edilemiyor diye, tamamen de bırakılmaz" anlamına gelen ve fıkıh kurallarından kabul edilen Arapça bir cümledir.

nükûl ü ibâ ve nakd-i ‘ömrünü râh-ı rızây-ı Şehriyârî’de sarf u ifnâdan bî-per-vâ olup, râhat ve huzûr-i Hudâvend için mürtekib-i meşâkk u metâ’ib, belki ol vâdide dūçâr olduğu ‘anâyı gnâ ve zahmeti, rahmet ‘addiyle vicdânında nevâ’ib-i sevâbit, revâtib i’tibâr oluna. Pes vech-i meşrûh üzere ol gûne cihât ve cevâbını kâmil-i sûtûde-şemâ’il, pâkîze-mehâ’il, mücerrebü'l-etvâr Sadr-ı ‘âlî-mikdâr, Vekâlet-i mutlaka imtiyâzından bî-behre ve mahrûm ve kayd-ı iştirâkle pâ-beste-i kelâl ü hümûm olduğu sûretde, elbette mesned-i Sadâret’in hükmü lagv ü bâtil ve ‘urûk u a’sâb-ı hamîyyet ve ‘asabîyyet-i vezîr endâm-i meflûc-âsâ bî-tâb u ‘âtıl olmak derkâr ve refte refte mülk ü millet, berhemzen-i şûriş ü zucret olacağı bedîdârdır.

Müşârun ileyh Yûsuf Ziyâ Paşa hazretleri yedi sene mikdâr Sadr-ı vâlâ-kadr-i vekâletde ittikâ-pîrây-ı zerbâliş-i ‘izz ü iftihâr olup, müverrih-i Hakîr ve nâ-tüvân öteden berü cenâb-ı Pâdişâh-ı cihân ve vüzerây-ı mu‘allâ-mekân ve ricâl ve kurenâ’ ve sâ’ir a’yân-ı vükelâ’ taraflarından vakten fe-vakten [Ü 94b] mazhar-ı dest-âvîz-i ‘atâyâ ve mücmelen cihet-i me‘âş-ı nâçîzânemiz munhasır bahşîş-i ecillâ’-i Devlet-i ebed-intimâ iken, müddet-i sadâretlerinde kîse-i âmâlimiz nakd-i ‘atîyye-i müşîrânelerine dehen-güşây-ı tehassür ve tulû’-i necm-i gîsûdâr-ı ‘âtîfetleri hakkımızda ilâ hâze'l-ân vâbeste-i ‘ukde-i te’ahhur olup, lâkin “*el-Hakku yukâlû**” makâl-i hakîkat-me’âli üzere müşârun ileyh hazretlerinin zâhir-i hâlde Sadâret’den ‘azl ü mübâ’adeti, hemân kesret-i şürekâ’-i devlet sebebiyle sâ’id-i gayretine târî olan süstî vü rehâvet, sirâyet-kerde-i ‘urûk-ı mülk ü millet olduğundan, sûretâ müsâmaha vü ihmâl ve igmâz u istirsâline mebnî olmuşdur.

Gerçi ol hılâlde gûnâ-gûn makâl münteşir olup, lâkin hakîkat-i hâl bî-behre-i istiklâl olduğundan, neş’et eylediği âşinây-ı dekâyık-ı umûr ‘indle-rinde rûşenâ ve zâhir olmuşdur. Hattâ keyfiyyet-i âtiyyü'l-inhâ, tenvîr-i sened-i müdde‘â olur ki, kibâr-ı ‘ulemâ’-i kirâmdan bir zâtın arpalığı mahkemesinin baş-kâtibi, ol esnâda bâ-fermân-ı ‘âlî Sakız Cezîresi’ne Mübâşir-i mahsûsla nefy ü iclâ olunmağla, arpalık sâhibi efendinin gûş-zedi oldukda, istiksâ ve mümkün ise ‘afv u itlâkını istid‘â zımında Bâb-ı ‘âlî tarafına ‘acele-rân-ı isti‘câl ve Sadr-ı müşârun ileyhle ba‘de'l-mülâkât menfî-yi merkûmun ahvâlinden istis‘âl eyledikde, mâdde-i merkûmeden haberdâr olduğunu kat‘î inkâr ve half billah ile mazmûn-i cümle-i menfiyyeyi te’kîden isbâta ibtidâr edüp, gibbe'l-iftihâs İbrâhîm Kethudâ’nın perdâhte-i dest-i ihtisâsı olduğu nümâyân ve kendileri [Ü 95a] lafzı, murâd-ı hem-hâl-i tündîse-i bistân olduğuna izhâr-ı te’essür ederek ser-cünbân ve havleka-gûyân olduğu yevm-i mezbûrda Efendi-i müşârun ileyh lisânından mesmû‘-i Bende-i râstî-beyân olmağla, sebt-i cerîde-i dâstân kılındı; “*Huz mâ safâ da‘ mâ keder**”.

* الحَقُّ يُقَالُ = Hak/gerçek söylenmelidir” anlamına gelen Arapça bir deyiştir.

Cenâb-ı Müsebbibü'l-esbâb ve Müsehhilü's-sı'âb *cellet a'dâdü 'inâyeti-hî 'ani'l-'addi ve'l-hisâb*** hazretleri, hâlâ Erîke-pîrây-ı Saltanat ve Evreng-ârây-ı Hılâfet şevketlü kerâmetlü Pâdişâhımızı hemîşe vasf-ı meşrûhla mutasîf Vezîr-i hayr-endîş ve istikâmet-kîşe muvaffak ve dâ'imâ a'dâ ve bed-hâhân üzere gâlib-i mutlak eyleyüp, tûl-i 'ömr u 'âfiyet ve kesret-i nesl ü zürriyyetle serîr-ârây-ı 'izz ü ikbâl ve sâye-i hemâ-pâye-i Husrevâne'lerinde cümle-i enâmı mede'l-eyyâm âsûde-bâl ve müreffehu'l-hâl eyle, âmîn, bi-hür-met-i câh-ı Muhammedü'l-Emîn.

Zikr-i Vezîr-i a'zam-şuden-i Kapudan-ı deryâ Vezîr es-Seyyid İsmâ'îl Paşa

Müşârun ileyh 'unfuvân-ı civâniden berü dâ'ire-i hümâyûnda müstahdem ve nâsiye-i hâlinde pertev-i te'ayyün ü isti'dâd "*Ke-nârin 'alâ 'alemin*"** olmağla, ihrâz eylediği menâsıb ve hıdemâtda harekât ü sekenâtı, muvâfık-ı rızây-ı Pâdişâh-ı İskender-simât olduğundan, bâlâda inhâ bulunduğu üzere çend mâh mukaddem Bostancı-başılık'dan rütbe-i vâlây-ı Vezâret'le Kapudân-ı deryâ ve fülke-süvâr-ı 'izz ü i'tilâ olmuşıdi. Ahter-i ikbâli rahşende ve cevher-i baht u iclâli tâbende olmağla, yevm-i mezkûrda huzûr-i me'âli-mahsûr-i Mülûkâne'ye da'vet ve dûş-i liyâkatine ilbâs-i ferve-i Sadâret kılınup, Şeyhulislâm [Ü 95b] Efendi hazretleriyle hem-'inân-ı murâfakat olarak Bâb-ı 'âlf'ye vürûd ve hil'at-i 'umûmiyye-i rusûmiyye ile ricâl-i devleti ve bi'l-cümle hademe-i Bâb-ı sa'âdet'i nâ'il-i nevâle-i hubûr-i nâ-ma'dûd eyledi. Müşârun ileyhın dûş-i isti'dâdı, üksûn-pûş-ı 'abkarî-nukûş-ı Sadâret ve engüş-i liyâkat-i Hudâ-dâdı, ârâste-i hâtem-i Vekâlet olduğuna Sürûri Efendi'nin, **târîh:**

Sadra İsmâ'îl Paşa'nın kudümü sa'd ola

(صدره اسمعيل پاشانك قدومي سعد اوله)

mısrâ'-i güzîni târîh-i dil-nişindir.

Zikr-i Kapudânî-i el-Hâc Mehmed Ağa

Sadâret-i 'uzmâ takrîbiyle münhall olan Deryâ Kapudanlığı, 'an-asl Bostancı-başılık'dan muhrec Dergâh-ı 'âlî kapucu-başılarından olup, sinîn-i çendînden berü ba'zı umûr temşiyetinde ve Surre Emâneti'nde hüsn-i vaz' u

* خُدْ مَا صَفَى دَعْ مَا كَدَّر = Berrâk olanı al, bulanık olanı bırak!" anlamına gelen Arapça bir deyiştir.

** جَلَّتْ اَعْدَادُ عِنَايَتِهِ عَنِ الْعَدِّ وَالْحِسَابِ = Onun inâyetinin sayıları, sayılmak ve hesaplanmaktan yüce olsun" anlamına gelen bu cümle Arapça bir duâdır.

*** كُنَّارٌ عَلَى عِلْمٍ = Yüksek bir dağın başındaki ateş gibi" anlamına gelen Arapça bir deyimdir.

hareketi nümâyân ve hasbe'z-zâhir salâh-i hâl ve sıdk-ı makâli makbûl-i nezd-i ekâbir u erkân olan el-Hâc Mehmed Ağa'ya rütbe-i vâlây-ı Vezâret'le ihsân olunmağla, sandal-süvâr-ı fahr u haşmet, evvelâ Dâru's-sinâ'a-i 'âmire'ye kevkebe-nümây-ı 'izz ü menkabet oldu. Lâkin ahvâl-i berriyye, ahvâl-i bahriyyeye makâs olmamağla, kıyâs ma'a'l-fârik olduğu rûşenây-ı erbâb-ı hakâyıkdır. Neteki havâdis-i sene-i âtiye hılâinde ma'lûm olur.

Tekmîl-i binâ'-i sedd der-İskenderiyye

Ye'cûc(يأیوج)-sîretân ve Me'cûc-sıfatân olan ümerâ'-i Mısıriyye-i bed-tıynetânın ihmâl ve bil-guduvvi ve'l-âsâl kendi umûr-i nefsanî ve mezâkk-ı hayvânîlerine derkâr olan inhimâk ve iştigâllerine mebnî, halel-pezîr olan İskenderiyye Seddi'nin sedd ü ta'mîri, [Ü 96a] sâbikâ Nâzır-ı Hubûbât olan Sâlih Efendi'nin 'uhde-i salâhiyyetlerine süpürde olup, iktizâ eden mesârifât, muhavvel-i 'uhde-i emânetleri olan İskenderiyye ve Reşid gümrüklerinden tertîb ve kendisi ümenâ'-i devletden olduğuna binâ'en, dâ'iresini idâreye vâfi meblağ dahi emvâl-i mezkûreden kabz ve sarf olunmak tasvîb olunmuşıdı. Müddet-i medîdeden berü mâdde-i mezkûre ile iştigâl ve dest-yârî-i mi'mâr-ı fazl-ı Hudâvend-i müte'âl ile sedd-i merkûmun binâsı, resîde-i hadd-i ikmâl olduğuna mebnî, Nehr-i Nîl-i deryâ-feyezân bu sâl-i huçeste-'unvânda üstü açık lağımlara vürûd ile iskây-ı mezârî' u besâtîn ve âb-yârî-i merâti'-i huşkîn ve ırvây-ı 'atâş ve ifâza-i rutûbet ü inti'âş eylediği zülâl-i peyâm-ı hoş-güvârı, hayyâz-ı sevâmî'-i erkân-ı devlete cârî ve mecârî-i 'urûk u a'sâblarına neş'e-i safâ vü âsâyış sârî oldu.

'Azl ü nasb-ı Kul Kethudâsı

Kul Kethudâsı bulunan 'Ömer Ağa, tiryâkî-meşreb bir şahs-ı bu'l-'aceb olmağla, miyâne-i nâsda tehaddüs ve dâmen-i sem'-i ecillâya îrâs-i lekke vü televvüs eden ba'zı erâcîfe menşe' ve sebep olduğu hüveydâ olmağın, 'azl ve İznikmîd'e nefy ü iclâ ve bu kadarca gûşmâlle ol dirâz-gûş iktifâ olunup, yerine Zağarcı-başî 'Osmân Ağa kul cinsine Kethudâ oldu.

İhsân-ı Vezâret be-Çapar-zâde Mehmed Celâl Bey

Pederi Süleymân Bey mutasarıfı olduğu Sivas ve sâ'irden Üsküdar Ocağı için beher orta bin altı yüz ikişer neferden 'ibâret olmak üzere dört orta mu'allem asker tahrîr [Ü 96b] ve ber-vefk-ı dil-hâh-ı Pâdişah-ı İskender-serîr reste-i sunûf-i ceş-i 'adüv-tedmîr eylemek şart u te'ahhüdüyle, istid'âsına mebnî ferzend-i dil-bendi mîr-i merkûm, mâh-ı muharrem'in evahirında[◊]

şüzûru'z-zeheb-i vüzerây-ı 'izâma insimât ve Eyâlet-i Sivas'la nâ'il-i dest-mâye-i ferr u inbisât oldu.

Amasya Sancağı, Canik ve Trabzon Vâlîsi Vezîr Battâl Paşa-zâde Tayyâr Mahmûd Paşa'nın 'uhde-i tasarrufunda olmağla, eyâlet-i merkûmeden ol mikdâr asker tahrîr eylemek husûsu müşârun ileyhe dahi teklîf olundukda, te'ebbî ve imtinâ'ı, igbirâr-ı tab'-ı cenâb-ı Şehriyârî'ye bâ'is ve hakkında i'râz-ı kalb-i Husrevâne'yi mûris olmağın, Amasya Sancağı târîh-ı merkûmda 'uhdesinden intizâ' ve mûmâ ileyh Çapar-zâde hasbe't-te'ahhüd ol eyâlet-i bâhiru'n-nebâlete dahi medd-i bâ'-i tasarruf u intifâ' eyledi.

Vefât-ı Vezîr Pılaslı (بلالسی) Mehmed Paşa

Müşârun ileyh bin iki yüz on dört senesinde[◇] Köstendil Sancağı'na mutasarrıf iken, Rumeli yakasında ser-zede-i zuhûr olan fi'e-i eşkıyânın izâle ve kutr-i mezbûra silsâl-i nizâm ü âsâyışın isâlesini müte'ahhid olmağla, emâreti rütbe-i Vezâret'e mütehavvel ve Tırhala Sancağı tevcîhiyle hoş-dil olmuşidi. Vâkı'â eşkıyây-ı mersûmenin tanzîmi husûsuna sa'y ü dikkat ve berü yakalardan tard u teb'îd ile balkânın öte cânibinde vâkı' Selvi* Kasa-bası'nda hasr u tazyıklarına şedd-i nitâk-ı himmet edüp, cümlesini dest-gîr ve ferîse-i şîr-i şemşîr eylemek derecesine mütekarrib olmuşiken, Tirsinikli-oğlu [Ü 97a] İsmâ'îl Ağa'nın şu'bede-kârî-i bâz-gûnesiyle dâ'iresi perîşân ve askeri gürîzân olup, me'yûsen 'avdet ve Tırhala'ya doğru 'azîmet eylemekle, esnâ'-i râhda Vezâret'i ref' olunup, beldesinde ikâmet eylemesi bâbında tarafına emr-i 'âlî vâsıl oldukda, ser-fürû-bürde-i fermân-ı 'âlî, ba'dehû iki yüz on altı târîhinde** yine hûrşîd-i 'âtîfet-i Şehriyârî mütelâlîl olmağla, Vezâret'i ibkâ ve Üsküb ve Köstendil sancaklarına kemâ fi'l-esbak Vâlî olup, çend mâh murûrunda Silistire'ye tahvîl ve bir sene murûrunda oğlu Veliyyüddîn Paşa'nın mutasarrıf olduğu Ohri Sancağı'na nakl ü tebdîl ve işbu muharremü'l-harâmın 'aşr-i evvelinde^{◇◇} hulûl-i ecel-i müsemmâsiyle reh-peymây-ı hitta-i 'ukbâ olduğu haberi Der-i devlet'e vârid oldukda, livây-ı mezbûr kemâ fi's-sâbık oğlu Veliyyüddîn Paşa'ya tevcîh olundu.

Fevt ve nasb-ı Kadı'asker-i Anadolu

İşbu yirmi senesi muharremü'l-harâmı guresinden^{◇◇◇} zabt eylemek üzere Sadâret-i Anadolu tevcîh olunan es-Seyyid 'Osmân Molla Efendi, sene-i

◇ 1 Muharrem 1214 = 5 Haziran 1799 Çarşamba.

* Metnimizde Selvi (سلوى) gibi okunabilecek olan bu yer, 1970'lerde Bulgaristan'ın Gabrova İli'ne bağlı ilçe merkezi olan Selvi veya Servi (=Sevlievo) olmalıdır; bk. meselâ M. Türker Acaroğlu, *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, Ankara 1988, s.323.

** 1 Muharrem 1216 = 14 Mayıs 1801 Perşembe.

◇◇ 1-10 Muharrem 1220 = 1-10 Nisan 1805.

◇◇◇ 1 Muharrem 1220 = 1 Nisan 1805 Pazartesi.

merkûme saferinin sekizinci günü[◊] hulûl-i ecel-i mev'ûd ile 'âzim-i dâru'l-hulûd olmağla, ol mesned-i vâlâ, Anadolu Pâyesi olup, sâbıkâ Galata Kadısı olan Gül-i âl-i ravza-i siyâdet, Dürre-i dürc-i şeref ü asâlet Dürrî-zâde es-Seyyid 'Abdullah Molla Efendi hazretleriyle reşk-sâz-ı sipihr-i mu'allâ oldu.

Terceme

Merhûm-i müşârun ileyh, Şeyhulislâm-ı esbak-ı şehîd es-Seyyid Feyzullah Efendi'nin [Ü 97b] sülâlesinden Sadr-ı esbak es-Seyyid 'Abdullah Efendi'nin mahdûmları olup, bin yüz elli dört senesi zilka'desinde^{◊◊} pâ-nihâde-i âlem-i şuhûd ve pîçide-i kimât-ı vücûd olmuşıdı. Verziş-i me'ârif ve gûşî-i tahsîl-i zamîne-i sahâ'if ederek, vâsıl-ı hadd-i temyîz-i zuhûr u butûn ve mahdûmâne dest-bâz-ı tefârik-ı 'ulûm u fûnûn oldukda, yetmiş senesi* Dâmâd-zâde meşîhatında İbtidây-ı Hâric ile kadem-nih-i süllem-i dirâz-ı pâye-i medâric olup, **beyt**:

Neler çeker güzelim nerdübân-ı 'aşkında
Çıkınca kasr-ı visâle kadem kadem 'âşık

tesâ'udüyle hasbe't-tarîk doksân sekiz senesi Kazâ'-i İzmir'e nâ'il ve iki yüz altı senesi Bilâd-ı erba'a'dan Medîne-i Bursa'ya vâsıl** ve sekiz senesi*** Arslan-zâde'nin müddet-i mahlûlesinden Kazâ'-i Medîne-i münevvere ile tenvîr-i dâ'ire-i merâm, ba'dehû bin iki yüz on bir cumâdelâhiresinden^{◊◊◊} zabt eylemek üzere İstanbul Kazâsı'yla tertîb-i kazıyye-i ihtîşâm edüp, kemâ huve hakkuhû icrây-ı ahkâm-ı şer'iyye ve ifây-ı levâzım-ı 'örfiyyede sa'y ü ihtimâmı, ma'lûm-i cenâb-ı Şehriyâr-ı enâm oldukda, Pâye-i Sadr-ı Anadolu ile kadr-i i'tibârî 'âlî olmuşıdı. Gurre-i muharremül'-harâmda^{◊4} bi'l-fî'1 Anadolu Sadâreti'yle kâm-revâ olmuşiken, sene-i merkûme saferinde^{◊4} ve niçe zemândır sadme-i 'ârıza-ı nezle ile mübtelâ olduğu 'illet-i lüknet, nâtıka-i rûh-i revânına da sirâyet eylemekle, tûtî-i şekker-i güftâr-ı hayâtı dem-beste ve sekene-i mahalle-i hamûşâna peyveste oldu.

◊ 8 Safer 1220 = 8 Mayıs 1805 Çarşamba.

◊◊ 1 Zilka'de 1154 = 8 Ocak 1742 Pazartesi.

* 'Abdullah Efendi'nin mahdûmu 'Osmân Efendi'nin ilmiyye girişi, 12 Zilka'de 1170 = 29 Temmuz 1757 Cuma günüdür; bk. *Me'mûrîn-i 'İlmiyye*, Ali Emîrî, 'İlmiyye, nr.56, vr.13a.

** Seyyid 'Osmân Efendi 1 Receb 1198 = 21 Mayıs 1784 Cuma günü İzmir, 1 Cumâdelûlâ 1206 = 27 Aralık 1791 Salı günü Bursa Kadısı olmuştur; bk. *Me'mûrîn-i 'İlmiyye*, Ali Emîrî, 'İlmiyye, nr.72, vr.1a,4a.

*** Arslan-zâde 18 Muharrem 1207'de (= 5 Eylül 1792 Çarşamba) Medîne Kadısı olduğuna göre (bk. *Me'mûrîn-i 'İlmiyye Defteri*, Millet Ktp, Ali Emîrî, 'İlmiyye, nr. 72, vr.1a), 'Osmân Efendi 1208 muharreminde (1 Muharrem 1208 = 9 Ağustos 1793 Cuma) bu göreve gelmiş olmalıdır.

◊◊◊ 1 Cumâdelâhîre 1211 = 2 Aralık 1796 Cuma.

◊4 1 Muharrem 1220 = 1 Nisan 1805 Pazartesi.

◊5 1 Safer 1220 = 1 Mayıs 1805 Çarşamba.

Ziyâfet-i Sefir-i Buhârâ

[Ü 98a] Memşûk-ı kilk-i râst-edâ olduğu üzere, Buhârâ cânibinden vârid olan Sefir, cihet-i vahdet-i İslâm ve muktezây-ı şân-ı Devlet-i sermedî-kıyâm üzere mazhar-ı tekrîm-i Pâdişâh-ı Sikender-serîr ve ber-mûceb-i fer-mûde-i Şehriyâr-ı ‘âlem, Sadriâ‘zam ve Şeyhulislâm-ı mûkerrem ve Kapudan Paşa ve bi'l-cümle ricâl ü erkân ve vükelâ’ Hünkâr İskeleyi’nde ve sâ’ir mesîre-i dil-güşâlarda ve sâhil-hânelerinde yegân yegân ziyâfet ve ikrâ (اقرا) ve kâ‘ide-i mihmân-nüvâzâneyi kemâ hüve'l-ahrâ icrâ ve her biri tuhaf-ı hedâyâ ve tefârik-ı girân-behâ ihdâsiyle Sefir-i mûmâ ileyhi vâsıl-ı nisâb-ı sürûr ve nâ‘il-i dest-mâye-i hubûr eylemekle, taraf-ı Pâdişâhî’ye ictilâb-ı da‘avât-i nâ-mahsûr eylediler.

Tevcîh-i Eyâlet-i Erzurum be-Sadr-ı sâbık Yûsuf Ziyâ Paşa

Rakam-zede-i hâme-i sedîdü'l-beyân olduğu üzere müşârun ileyh hazretleri çend rûz sâhil-hânelerinde visâde-güzîn-i ikâmet ve ba‘zı esnâf makûlesiyle dâd ü sitâda müte‘allık hisâbları ru‘yet olunduktan sonra, bâ-irâde-i hazret-i Şehriyâr-ı cihân mûkerremen ve mu‘azzenen kevkebe-i dârât-ı ‘izz ü şânla İznikmîd’e doğru revân olup, verâsından hakk-ı müşîrânesinde kemâ fi'l-esbak envâr-ı teveccühât-ı ‘inâyet-âsâr-ı Mülûkâne lem‘a-bahşâ ve mihr-i cihân-ârâdan istifâza-i mâh-âsâ mukâbele-i âfitâb-ı feyz u ‘âtufet-ı Cihân-bâni’yle dâ‘ire-i emânîleri serşâr-ı şa‘şa‘a vü ziyâ olmağla, şehir-i saferu'l-hayrın yirmi üçüncü günü[◊] ‘uhde-i düstûrânelerine Eyâlet-i Erzurum tevcîh olunup, Haleb Eyâleti dahi Erzurum’dan [Ü 98b] munfasıl Dâmâd Vezîr ‘Alâ‘eddîn Paşa’ya tevcîh ve Haleb Vâlîsi Mehmed Hamîd Paşa, Cerde Başbuğluğu’nda karâr ve çend mâh murûrunda Eyâlet-i Mar‘aş’a tebdîl ile dil-fikâr ve Mar‘aş Mutasarrıfı Kalender Paşa, Cerde Başbuğluğu hıdmet-i celîlesine sezâvâr kılındı.

‘Azl-i Kassâb-başı Mustafa Ağa

Bir müddetden berü İstanbul’da lahma tareyân-ı killet, mûmâ ileyhin tekâsül ve tüvânîsinden neş‘et eylediği tahkîk-kerde-i Sadr-ı sûtûde-menkabet olmağla, efgende-i meslah-ı ‘azl ü tenkîl ve mâh-ı rebî‘ulevvelin ikinci günü^{◊◊} Gümrük Emîni olup, idâre-i envâ‘-ı umûr bî-kayd-ı külfet, mülk-i yemîn ve sı‘âb-ı mesâlih-i cumhûr bî-şâ‘ibe-i zahmet, müsahhar-ı dest-i temşiyet ü teh-vîni olan Selânikî Hasan Ağa, Kassâb-başılık ‘unvânıyla de ser-firâz-ı ‘izz ü ikbâl ve fi'l-hâl sâtûr-i kassâb misâl ‘urûk u a‘sâb-ı maslahat-ı mezkûreyi

◊ 23 Safer 1220 = 23 Mayıs 1805 Perşembe.

◊◊ 2 Rebî‘ulevvel 1220 = 31 Mayıs 1805 Cuma.

kesüp biçerek pîş-gâh-ı havânî-i gûşt-furûşânı Meydân-ı Lahm ile hem-hâl eyledi.

Hânden-i Mevlûd-i şerîf

Şehr-i merkûmun on üçüncü günü[◊] ‘ale'l-‘âde Sultân Ahmed Câmi‘-i şerîfnde ‘akd-i meclis-i Mevlid-i Nebevî ve menâkıb-ı celîle-i cenâb-ı Mustafavî ‘aleyhi's-salâtü ve's-selâm* olan manzûme-i bedî‘atü'l-elfâz ve berî‘atü'l-me‘ânî, ehl-i meclisi sermest-i silâfe-i safây-ı rûhânî eyledi.

Tebdîl-i Şıkk-ı Evvel ü Sâni

Mâh-ı merkûmun on üçüncü günü^{◊◊} Şıkk-ı Sâni Defterdârı olan el-Hâc İbrâhîm Efendi ma‘zûl ve Şıkk-ı Evvel Defterdârı es-Seyyid Feyzullah Efendi Asâkir-i Cedîde Nezâreti'yle [Ü 99a] mansıb-ı merkûma mevsûl olup, münhall olan Şıkk-ı Evvel Defterdârlığı, Mustafa Reşîd Efendi'nin ‘uhde-i ehliyyetine mevkûl oldu. Mûmâ ileyh el-Hâc İbrâhîm Efendi'nin bâ'is-i in‘izâlî, Tayyâr Paşa tarafından mütevâtir ve gûş-zed-i esâgir u ekâbir olan ba‘zı erâcîf ve ehâdîse mebnî olduğu ve ba‘zı nakd-gerân-ı erkândan Sadrı‘zam hazretleriyle miyânelerinde mesbûk olan münâfese-i hafîyye sebebiyle merkez-i mezbûrdan infisâl bulduğu menkûldür.

Tevcîhât-ı ba‘zı vüzerâ’

Mâh-ı merkûmun evâ‘ilinde^{◊◊◊} Silistire Eyâleti, Kal‘ası muhâfazası şartıyla Vezîr Ebûbekir Paşa'ya ve Hanya Sancağı, Kal‘ası muhâfazası şartıyla sâbıkâ Mora Vâlîsi Vezîr Seyyid Mehmed (محمد) Paşa'ya ve yine târîh-i mezbûrda Selânik ve Kavala sancakları, sâbıkâ Hanya Muhâfızı Vezîr Husrev Mehmed Paşa'ya ve Mora Eyâleti, sâbıkâ Selânik ve Kavala sancakları mutasarıfı es-Seyyid ‘Osmân Paşa'ya tevcîh ü ihsân ve taraflarına menâşîr-i nâşîretü'l-biştir irsâliyle her biri şâdân kılındı.

İhsân-ı Vezâret bâ-Nişlü Hâfız Mustafa Paşa

Mûmâ ileyh ‘an-asl Niş vüçûhundan ve Dergâh-ı ‘âlî kapucu-başlılarından olup, bir müddetden berü belde-i mezbûrede Mütessellim ve

◊ 13 Rebî‘ulevvel 1220 = 11 Haziran 1805 Salı.

* عليه الصلوة و السلام = salât ve selâm onun üzerine olsun” anlamına gelen Arapça bir duâ cümlesidir.

◊◊ 13 Rebî‘ulevvel 1220 = 11 Haziran 1805 Salı.

◊◊◊ 1-10 Rebî‘ulevvel 1220 = 30 Mayıs – 8 Haziran 1805.

me'mûr olduğu umûrda Devlet-i 'aliyye'ye samîmî münkâd ve müsteslem olduğundan fazla, zâtında yarar merd-i kârzâr olup, el-hâletü hâzih Belgrad Kal'ası Koşanslı Halîl Ağa nâm kimesnenin sûretâ sergerdeliğiyle bir alay mütegalibenin dest-i tegallübüne giriftâr [Ü 99b] ve muhafazasına ta'yîn olan vülâtın derûn-i kal'aya duhûlüne mûmâna'atle, bagy ü tuğyâna ibtidâr ve makâm-ı serkeşî vü istikbârda tesebbüt ü isrârlarına mebnî, kal'a-i merkûmenin istisfâ ve Sırplu re'âyâsının dahi tanzîm ü tatmînleri husûsuna sarf-ı yârây-ı ihtimâm u i'tinâ eylemek için sâhib-i rüşd ü dehâ bir Vezîr-i kâr-âşinâ lâzım gelmekle, Ağa-yı mûmâ ileyh vech-i mezkûr üzere 'akl ü dirâyeti âzmûde ve etvâr u evzâ'ı sûtûde olup, kurb ü civâr hasebiyle ol havâlinin hakâyık-ı ahvâl ve dekâyık-ı a'mâline vâkîf ve turuk u esâlîbini 'ârif olmağın, kal'a-i merkûmenin zabt u muhafazasında bezl-i gayret ve iktizâsı üzere Sırplu'nun dahi reste-i rişte-i hüsn-i nesak u sükûnet olmaları husûsuna sarf-ı miknet eylemesi şartıyla, mâh-ı mezbûrun evâ'ilinde[◊] rütbe-i vâlây-ı Vezâret'le kadr u şânı ibcâl ve Belgrad muhafazasıyla Semendire Sancağı süpürde-i 'uhde-i istihâl kılındı.

İbkây-ı Vezâret-i 'Azm-zâde 'Abdullah Paşa ve tevcîh-i Şâm

Müşârun ileyh bin iki yüz on altı târîhine kadar^{◊◊} Eyâlet-i Şâm ve Emâret-i Hâcc ile be-kâm ve fi zâtihî evlâd-ı 'Arab'dan olup, âbâ' ü ecdâdı Vâlî-i Şâm ve Mîru'l-Hâcc olmak hasebiyle kabâ'il ü 'aşâ'ir-i A'râb'la hiltat ve "el-Cinsü ile'l-cinsi yemîlü*" meyelâniyle âmîziş ü ülfetleri olmağın, müddet-i tevellîlerinde me'ûnet-i yesîre ve külfet-i kalîle ile âmed-şud ve Cezzâr Paşa'nın eyyâm-ı hayâtı ve müşârun ileyh hazretleri dahi zâtında mütemellak [Ü 100a] ve rıfk u sühûletle mütehallak, cerb-i zebân, âşinây-ı mizâc-ı zemân olmağla, Vehhâbî cânibine sûretâ izhâr-ı nermî vü müvâlâtı ve tavâ'if-i 'Urbân ile muhâlata vü müdârâtı sebebiyle zümre-i huccâc, müddet-i merkûmede bî-gâ'ile ol râh-ı ficâca tereddüd edüp, tâ ki sene-i mersûmede cânib-i Hicâz'dan 'avdet ve Şâm'dan 'azl ve Eyâlet-i Konya tevcîhi, hılâl-ı tarîkde gûş-zedi oldukda, tagyîr-i vaz' u hey'et ve zikri âtî ru'ûnet ü ta'assuba mübâderet eyledi.

Mulahhası budur ki, sene-i mezbûrede Müverrih-ı bî-nevâ ferîza-i haccı edâ ile zîr-i Emâret-i müşârun ileyhîde rekb-i Şâmî ile taraf-ı Şâm'a 'â'id ve 'Ulâ nâm menzile vârid olduğumuzda, müşârun ileyh hazretlerine taraf-ı Şâm'dan ba'zı tahrîrât zuhûr ve matıyye-i şevk u inbisâtına îrâs-i tüvânî ve fütûr eylediği, ba'zı sikât-i hem-râhândan bu vetîre üzere sâmi'a-res-i tahkîk-ı beyân olmuşdur ki, pîş-ez-ân Efrenc tâ'ifesi diyâr-ı Mısırye'ye istilâ ve

◊ 1-10 Rebî'ulevvel 1220 = 30 Mayıs – 8 Haziran 1805.

◊◊ 1 Muharrem 1216 = 14 Mayıs 1801 Perşembe.

* الْجِنْسُ إِلَى الْجِنْسِ يَمِيلُ = Cins cinsine çeker" anlamına gelen Arapça özlü sözlerdendir.

a'mâl-i Mısırye'den olan Bender-i Süveys ve Kına ve Kusayr câniblerine kadar itâle-i eydî-i tegallüble, ol aktâr u aktâna temâmen neşr-i şereri şûr u şekâ edüp, mezheb ü milletden bî-haber, “*el-A'râbu eşeddü küfran ve ni-fâkan*” mesâvisine masdar olan pûç-magz ve sebük-ser tâ'ife-i A'râb-ı behâyim-sifât, husûsan Kâbile-i Benî Huveytât -ki kesret ü şiddet cihetiyle kabâ'il-i sâ'ireden efzûn-terdir- Efrenc tâ'ifesine bî-külfet ser-dâde-i teba'iyet ve “*Yensuru'n-Nasâra*” deyerek ol Yehûdî-tynetler, ehl-i İslâm'a kâfirden ziyâde izhâr-ı [Ü 100b] ‘adâvet ve îrâs-i gezend ü hasâret eylemele-riyle, hâssaten râh-ı Hicâz'dan sûret-i emniyyet ber-taraf ve ol sene huccâc ‘urza-i heder ü telef olmak vâzih ve ba'zı emârâtdan münfehim ü lâyh oldu ğu karînesiyle, ‘azîmet oldu ğu hinde mühimmât-ı külliyye ve tedârükât-ı kaviyyeye muhtâc olma ğın, Sadrîa'zam ve Serdâr-ı ekrem sa'âdetlü Yûsuf Ziyâ Paşa hazretleri, Eyâlet-i Şâm ve Emâret-i Hacc'ı kemâ-kân ‘Abdullah Paşa ‘uhdesinde ibkâ ve küllî ‘udde vü ‘atâd ve zehâ'ir ve mühimmât ve ecnâd ile rû-be-râh olması bâbında hakk-ı tavsiye vü tenbîhi ifâ eyledikten sonra, mevkib-i teveccüh ü ‘azîmeti cânib-i Mısır'a isrâ eyledi. Lâkin ‘Abdullah Paşa fi'l-asl sâhib-i servet ü sâ mân olmadı ğından başka, zınneti tab'ı ve hisset-i cibillîsi olup, elbette tedârük-i tarîk, eyâletinden tertîb ü tensik olunma ğa muhtâc ve tengî-i meydân ve hulûl-i zemân dahi ol mukaddimeye mâni' u'l-intâc oldu ğundan, giriftâr-ı keşmekeş-i endîşe-i bî-pâyân ve Ordu-yi hümâyûn'un vefret-i mesârifî hasebiyle taraf-ı Serdâr-ı ekremî'den istikrâz ciheti dahi ‘adîmül'imkân iken, nâ-gâh cânib-i mîrîden Ordu-yi hümâyûn'a mersûl hazîne bend olarak üç yüz bin gurusun ber-muktezây-ı râh Şâm'a vürûdu, müşârun ileyhın mahsûs ve meşhûdu oldukda, hemân me'mûru yedine bir kıt'a temessük i'tâ ve hod-be-hod mebla ğ-ı mezbûru ahz ü istifâ eyleyüp, [Ü 101a] iktizâ eden mesârîfe sarf ve huccâcla cânib-i Hicâz'a veche-i ‘azîmeti ‘atf eyledi.

Berü tarafdân Serdâr-ı ekrem hazretleri kesret-i mesârif ve killet-i zâtü'l-yed sebebiyle bir ân akdem ol nakd-i cân mesâbesinde olan mebâli ğın vürûduna nigerân iken, hazîneye bedel ol peyâm-ı nâ-be-mahal vâsıl ve infi'âl-i derûn hâsıl olmuş idi.

Vaktâ ki yâverî-i hazret-i Hayru'n-nâsırîn ile hitta-i hatîre-i Mısır'dan def'-i düşmen-i dîn olunup, sene-i âtiyede cânib-i Rûm'a ‘avd ü iyâb ve Milket-i Şâm'ı mevkib-i ihtîşâmıla nümüne-i sipihri ve'l-ikbâb eyledikde, ‘Abdullah Paşa henüz taraf-ı Hicâz'da mesâlih-i huccâcla meşgale-perdâz olup, ba'zı evzâ'-ı mesmû'a ve mahsûsesinden min-ba'd Eyâlet-i Şâm ve Emâret-i Hacc husûslarını ber-vefk-ı dil-hâh idâre ve ru'yetden ‘acz ü i'yâ ve

* الأعرابُ أشدُّ كُفْرًا وَ نِفَاقًا = Bedeviler, kâfirlik ve münâfiklik bakımından daha beterdirler” anlamına gelen bu cümle Kur'ân, et-Tevbe 9/97. âyetin başında yer alan bir kısımdır.

** يَنْصُرُ النَّصَارَى = [Allah] Hristiyanlar'a yardım ediyor” anlamına gelen Arapça bir ifâdedir.

ihtilâl-i tarîk-ı Hicâz sebebiyle i'tilâl-i emr-i huccâc rû-nümâ olacağını istidlâllerine mebnî, meblağ-ı merkûmun bila-istizân ahz eylemesi husûsu, müşârik-i 'inân olarak Eyâlet-i Şâm'ı 'uhdesinden sarf u tahvîl ve meblağ-ı mezbûru Şâm'da sâkin 'Abdullah Paşa-zâde'den temâmen ahz u tahsîl ve Eyâlet-i Şâm'ı Ebû-merâk Mehmed Paşa'ya tevcihle, yek-dîğeri tenkîl ü tebcîl eylemekle, haber-i mezbûr ber-vech-i mezkûr mahall-i merkûmda ba'zı mûhişât inzîmâmiyle taraf-ı müşârun ileyhe vürûd ve 'akl ü şu'ûrunu mefkûd eyledi. Zâtında cevher-i cerâ'etden bî-behre, cebân ve bî-zehre olmağla, havf-ı câna düşüp [Ü 101b] gâh 'Irâk tarafına gürîzân ve gâh Vehhâbiyyûn cânibine dahîl ü ilticâ semtini veche-i necât ü emân eylemek telâşiyle, mânend-i kebâb mübtelây-ı tabtâb-ı ıztırâb olup, bu keyfiyyete vâkıf olan huccâc-ı kirâm, mûy-i âteş-dîde misâl pîç ü tâb-ı gam ü kürbetle şûrîde-hâl ve bîm ü dehşetle âşûfte-bâl olup, ma'âzallâhi Te'âlâ huccâc-ı ol beyâbân-ı bî-emânda terk ü ilkâ ile bir cânibe reh-peymâ olmak lâzım gelse, nehb ü gâret-i huccâc-ı Müslimîn'e belki kilâb-ı derrende-sıfat ekl-i luhûm-i Mü'minîn'e dendân-sây-i şereh ü âz olan tâ'ife-i A'râb-ı nâ-sâz, lemhatü'l-basarda huccâc-ı târâc ve selefde Mekkî-oğlu senesini insâ eyleyeceği kazıyye-i müsellemetü'l-intâc olmağla, hemân menzil-i mezbûrda bu Fakîr sâ'ir ba'zı müte'ayyinân-ı huccâcla müşârun ileyhe varup, "Uhde-i düstûrânenize mevdû' olan bu kadar ümmet-i Muhammed'i bu gûne 'urza-i sibâ'-ı telef ü ziyâ' eylemek, dünyâda meclebe-i la'net ü nefrîn ve 'ukbâda ne gûne müstevcib-i 'ikâb-ı Ahkemül-hâkimîn olacağı müstağnin 'ani'l-beyândır" deyerek ve sâ'ir gûne tehyîc-i lücce-i gayret ü hamıyyet ederek, bilâhare hafakân-ı kalbi zâ'il ve huccâc-ı Şâm'a kadar îsâle kâ'il olmağla, bi-hamdihî Te'âlâ bi'l-cümle mashûben bi's-selâme diyâr-ı Şâm'a kadem-zen ve herkes reh-rev-i sûy-i vatan olmak teysîr-kerde-i İzed-i zi'l-minen oldu.

Müşârun ileyh Mehmed Paşa ise Yafa'da Cezzâr Paşa tarafından cünd-i mevfûr ile berren ve bahran mahsûr ve hatve-i vâhîde hârice hurûcdan mehcûr idi. Karîne-i hâl 'Abdullah Paşa bu keyfiyyeti medâr-ı ikbâl [Ü 102a] ittihâz-ıyle Şâm'a duhûl ve vülâta mahsûs Seray'a nüzûl edüp, çend rûz murûrunda Kal'a Kulu Ağası müşârun ileyhin mansıbı olan Konya'ya gitmeyüp Şâm'da istikrâr ve mansıbı gibi hall ü 'akd-i umûr-i vilâyete ibtidâr eylediklerine zebân-dirâz-ı i'tirâz ve sevk-ı tarîk-ı intihâz eyledikde, huşûnetle mukâbele, encâm-ı kâr mü'eddî-i mukâtele olmağla, Ağa-yı merkûmdan mâ'adâ tarafeynden kati vâfir nüfûs telef ve nâ-bûd ve niçe esvâk ve mahallât 'urza-i nâr-i zâtü'l-veküdü oldu.

Bu hâdiseye murâdif Ebû-merâk Paşa, "*el-Leylü cünnetü'l-hârib*" sütresiyle siperlenerek bir şeb-i târîkde Yafa'yı târîk ve çend nefer etbâ'ıyle bir

* الليل جنة الهارب = Gece kaçığın kalkandır" anlamına gelen Arapça atasözlerindendir; bk. el-Meydânî, *Mecma' u'l-emsâl*, II,258.

sandala süvâr ve Lâzikiyye'ye doğru micdâfe-zen-i firâr olmağla, hezâr mihtetle sâhil-i mezbûru mütedârik olup, Haleb Vâlisî Vezîr İbrâhîm Paşa mu'âvenetiyle Haleb'e üftâde ve hâk-i hayâta pâ-nihâde olduktan sonra, ahvâl-i berzede-i sâmânını Sadriâ'zam-ı mu'allâ-mekân tarafına 'arz u istirhâm eylemekle, Diyârbekir Eyâleti halef-i hitta-i Şâm kılındı.

'Abdullah Paşa'nın vaz'-ı mezkûru, Sadriâ'zam hazretlerinin taraf-ı müşârun ileyhe muzmerr u mesbûk olan infi'âl-i zamîr ve ba'zı mertebe sûy-i bâlâya 'arz u takrîrlerini tasdîk ve hakkında âteş-pâre-i gazab-ı Şâhâne'yi âverde-i kânûn-i tahkîk eylemekle, Eyâlet-i Şâm Cezzâr Paşa'ya tevcîh ve müşârun ileyhin Vezâret'i ref' ve bi-eyy-i hâlin üzerine varup, tertûb-i cezâsına sell-i sâtûr-i ikdâm eylemek bâbında kat'ıyyü'l-müfâd fermân-ı kazâ [Ü 102b]-inkiyâd ile tenbîh olunmağın, 'Abdullah Paşa ise, "*Men zere'a'l-fiten hasede'l-mihan*"* hâsılı der-pîş-i mülâhaza vü istiş'âr eylemekle, her bâr cânib-i Devlet-i ebediyyü'l-karâr'a rûbeh-vâr gûş-dâr olmağın, hakkında müretteb olan kazıyyeyi ihsâs ve her ne kadar 'udde vü 'atâd ve cünd-i vegâ-i'tiyâd ile Cezzâr Paşa'ya mukâbele sadedinde olsa, "*el-Kassâbu lâ-yübâlî bi-kesreti'l-ganem***" magzâsınca, bir vechile tâb-âver-i mukâvemem olmayacağını teyakkun ve înas eylemekle, sebûkbârâne süvâr ve Bağdâd'a kadar ıl-gâr ve Vâlî-i Bağdâd 'Ali Paşa'ya penâh u ilticâ ve bu takrîble gûsfend-i cânî, dest-bürd-i Cezzâr'dan vâreste vü rehâ oldu.

'Ali Paşa dahi ber-muktezây-ı Vezâret, müşârun ileyhi bişr u nüvâzişle telakkî ve terhîb ü tebcîl ederek, resm-i mihmân-nüvâziyi edâ vü ifâyâ dikkat eyledikten sonra, hakkında tâbiş-i hûşîd-i 'afv ü 'inâyet-i Şehriyârî bâbında, Der-i devlet-iştimâl'e niyâz-nâme irsâl ve kemend-i süreyyâ-bend-i istirhâmıla şecere-i 'âtfet-i Şehinşâhî'den semere-i rahm ü re'feti istinzâl edüp, istid'âsı müsâ'adeye makrûn ve ol vechile gâ'ile-i katl ü i'dâmıdan me'mûn olmuşidi. Bu âna kadar merfû'u'l-Vezâre Bağdâd'da mekîn ve çâr-çeşm-i intizâr ile tulû'-i sitâre-i lutf u 'inâyet-i Şâhâne'ye rasad-bîn olup, bu sâl-i ferah-fâlde Vehhâbiyyûn'un kutri-i Hicâz'a tesallut u istîlâ ve Şâm Vâlisî Muhassıl İbrâhîm Paşa beyne'l-A'râb hâmil (خامل) ve müşârun ileyhin ol hitta ile hultatı, ma'lûm-i Pâdişâh-ı deryâ-dil olmağla, yirmi senesi şehir-i rebî'ulâhır gurre-sinde° Vezâret'i ibkâ [Ü 103a] ve Kudüs ve Nâblûs sancakları ilhâkıyla Eyâlet-i Şâm 'uhdesine tevcîh olunup, bu vechile kemâ fi'l-esbak şân ü kadri i'lâ ve selefi İbrâhîm Paşa Diyârbekir Eyâleti'yle kâm-revâ kılındı.

* مَن زَرَعَ الْفِتْنَ حَصَدَ الْحَنِّ = Rüzgâr eken fırtına biçer" gibi bir anlama gelen Arapça bu cümle, "fiten" yerine "ihen" şekliyle Hadîs olmamakla beraber manası itibariyle doğru kabul edilen özlü sözlerdendir; bk. el'Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, nr.2491, II,251.

** الْفِصَابُ لَا يُبَالِي بِكثرة الْعَنَمِ = Kasap koyunların çok oluşuna aldırmaz" anlamına gelen Arapça özlü sözlerdendir.

◇ 1 Rebî'ulâhır 1220 = 29 Haziran 1805 Cumartesi.

Ba'zı tevcîhât-ı 'ilmiyye

Medîne-i münevvere Kazâsı'nda müddet-i mahlûleyi zabt eden sâbıkâ Şâm Kadısı Hacıoğlu-pazarî es-Seyyid 'Osmân Efendi'nin dahi sicill-i hayâtı neverdide olmağla, iki yüz yirmi gurre-i rebî'ulevvelî[◊] târîhinden zabt edüp, rütbesi yevm-i zabtından mu'teber olmak üzere sâbıkâ Burusa Kadısı Şerif-zâde hafîdi es-Seyyid Mustafa Efendi, müddet-i mahlûle-i mezbûreye dest-resîde oldu.

Kezâlik Kazâ'-i Mekke-i mükerreme yirmi bir muharremi gurre-sinden^{◊◊} zabt edüp, rütbesi yirmi şehri rebî'ulâhırının nısfından^{◊◊◊} mu'teber olmak üzere sâbıkâ Edirne Kadısı Hatîb-zâde es-Seyyid Mehmed Efendi'ye tevcîh ü ihsân ile firâz-ı minber-i şâdmânide hutbe-hân ve Kazâ'-i Burusa yirmi zilhiccesi^{◊⁴} târîhinden zabt eylemek üzere sâbıkâ Yenişehir-i fenâr Kadısı Muhyî-zâde es-Seyyid Es'ad Efendi'ye tevcîhle necm-i sa'âdeti tâbân oldu.

Tevcîh-i Eyâlet-i Mısır bâ-Mehmed 'Ali Ağa bâ-rütbe-i Vezâret

Bâlâda nakş-ı sahîfe-i imlâ olunduğu üzere ümerây-ı bed-râ', Mısır Vâlisi 'Ali Paşa'yı i'dâm ü ifnâ eyledikten sonra, Arnabûd tâ'ifesi mülâhaza-i encâmle İskenderiyye'den Hurşîd Paşa hazretlerini celb ve ümerâyı derûn-i Mısır'dan dem-i fâsid gibi iz'âc ü selb edüp, inkıyâd u tâ'atla tanzîm-i umûra mübâderet ve Haremeyn tarafının dahi iktizâ eden zehâ'ir ve sâ'ir mühimmât-ı [Ü 103b] lâzimesinin ru'yetine sa'y ü gayret edüp, lâkin Arnabûd milleti seng-dil ve nâdân, dürüş-tab' ve mütemerrid bir tâ'ife-i bed-'ahd ve bed-peymân olmağla, ba'zı hevâcis-i nefsâniyye ve vesâvis-i şeytâniyye sebebiyle Hürşîd Paşa tarafına dahi serdlik izhâr ve ümerâ'-i bed-kirdâr ile sûret-i ittîfâka karâr verdikten sonra, müşârun ileyh üzere hücum ve bir mahalde habıs ile giriftâr-ı dü-şâha-i zucret ü hümûm edüp, Ser-çeşme-i Arnabûd olan Mehmed 'Ali Ağa, hod-be-hod Kâyim-makâmlik mesnedine su'ûd ve fi'l-asl makarr-ı selâtîn ve hâliyâ hasret-gâh-ı vüzerây-ı güzîn olan Tevliyet-i Mısır-ı nâdiretü'l-'asr makâmına tafra-i bî-mehâbâne ile bî-pervâ ku'ûd eylediği peyâm-ı menfûru, kulağakaçan böceği gibi sâmi'a-hırâş-ı evliyây-ı umûr oldukda, ber-muktezây-ı vakt ü hâl, mûmâ ileyhın Kâyim-makâmılığı rütbe-i asâlete îsâl olunup, rütbe-i vâlây-ı Vezâret'le Eyâlet-i Mısır 'uhdesine tevcîh ve Mîrahûr-i Sâni Sâlih Bey mukaddemâ Mısır'a âmed-şud eylemek takrîbiyle, ol havâlî ahvâlınden âgâh olmağın, menşûr-i Vezâret ve eyâlet, mûmâ ileyhle irsâl ve Hürşîd Paşa'ya Tırhala Sancağı ihsân olunmağla, müşârun ileyhın res-i emn ü selâmet olması husûsu dahi tenbîh olundu.

◊ 1 Rebî'ulevvel 1220 = 30 Mayıs 1805 Perşembe.

◊◊ 1 Muharrem 1221 = 21 Mart 1806 Cuma.

◊◊◊ 15 Rebî'ulâhır 1220 = 13 Temmuz 1805 Cumartesi.

◊⁴ 1 Zilhicce 1220 = 20 Şubat 1806 Perşembe.

Tevcîhât-ı ba'zı vüzerâ'

Mısır'dan ma'zûl Hanya Vâlisi Husrev Paşa'ya Selânik ve Selânik Mutasarrıfı Cebeci-başılık'dan muhrec 'Osmân Paşa'ya Mora ve Mora Vâlisi Vanlı Mehmed Paşa'ya Hanya tevcîh ü ihsân ve iktizâ eden evâmir-i 'aliyye isdâriyle her biri savb-ı mansıbına [Ü 104a] revân kılındı. **Beyt:**

el-Hayru ebkâ ve in tâle'z-zemânü bihî

*Ve'ş-şerru ahbesü mâ ev'ayte min zâdi**

Yârî-i 'inâyet-i Rabb-i Müste'ân ve yâverî-i himmet-i Sultân Selîm Hân ile Râkımü'l-hurûf on altı târihinde^o bahran hacc-ı şerîfe revân ve 'adem-i müsâ'ade-i hevâ ile dûr u dirâz-ı deryâda semek-i tâfî gibi geşt ü güzâr ederek, ne hâl ise Mersây-ı Mısır, lenger-gâh-ı vücûd-i nâ-tüvân olup, hengâm-ı vusûlümüz Ordu-yi hümayûn'un Şâm tarafına 'avdeti ve Husrev Paşa'nın 'unfuvân-ı tevliyetine tesâdüf ve rekb-i Mısır'ı çend rûz mukaddem cânib-i Hicâz'a mahmil-bend-i 'azîmet olmalarıyla, bizden mukaddemce ve bizimle berâber beş altı yüz kadar huccâc, **beyt:**

Bu nev-behârda ancak açıldı lâle-i dâğ

Küşâd-ı gonca-i dil kaldı bir behâra dahi

'ukdesiyle pâ-beste-i girih-i tevakkuf olmak iktizâ etmekle, cümleye hayret istîlâ ve [mısrâ]':

'Avdi güc, meksi dahi müşkil-ter

pîç ü tâbına mübtelâ olup, bu Fakîr-i şikeste-bâl, müstashabımız olan nevâmic-i münîfe-i ecillâ'-i kirâmı îsâl vesîlesiyle mülâkât ve hakkımızda îfây-ı tevkîr-i bî-gâyât eyledikten sonra, rekb-i Mısır'nın 'azîmet ve Benû Huveytât nâm tugâtn Süveys yolunu kat'la ebnâ'-i sebîle îrâs-ı hasâretinden ve Eyâlet-i Mısır'a hadâset-i neyl-i tevliyetinden bahisle, elbette bu sene-i mübârekede Mısır'da meks ü dernek ve evâ'il-i sâl-i âtîde cânib-i Hicâz'a 'azm ü âheng eylemek nâ-çâr olduğunu tasrîh u iş'âr eylediklerinde, 'abd-i Fakîr dahi key-fiyyât-ı mesrûdeyi tasdîk ve işbu kâfile-i huccâcın Bender-i Süveys'e sâlîmen îsâli, fi'l-hakîka emr-i düşvâr [Ü 104b] olduğunu temhîd ü tahkîk edüp, lâkin: "Ülke-i Mısır, selefde makarr-ı selâtin olup ve işbu feth-i cedîde müte'âkıb cenâb-ı şerîfiniz rütbe-i vâlay-ı Vezâret'le Ümmü'd-dünyâ ta'bîr olunan ol mahtûbe-i mahbûbeyi, pîrâye-i âgûş-i izdivâc ve beyne'l-akrân ihrâz-i cihâz-ı fâhr u ibtihâc eylediğiniz hasebiyle, dîde-i 'alemiyân çigûneğî-i mevalîd-i

* = الْخَيْرُ أَبْقَى وَ أَنْ طَالَ الزَّمَانُ بِهِ * وَالشَّرُّ أَحْبَبْتُ مَا أَوْعَيْتَ مِنْ زَادٍ = Çok uzun bir zaman sürse de hayır daha kalıcıdır. Şer ise senin azık olarak kaba koyduklarının en kötüsüdür" anlamına gelen Arapça bu beyit 'Abîd b. el-Abras'ın şiirlerindedir; bk. el-Meydânî, *Mecma'u'l-Emsâl*, I,365.

◇ 10 Zilhicce 1216 = 13 Nisan 1802 Salı.

me'âsirinize dûrbîn-âsâ muterassîd ve me'bâdî-i evzâ' u etvârınızdan âmâde-i istidlâl-i mekâsîd olmağla, bidâyet-i zemânınızda ekserî zâd-ı yek-sâleye münhasır bu kadar huccâcın meks ü ta'vîkı, mûcib-i şemâtet ve bi-'avnihi Te'âlâ hulûs-ı bâle mukârin ibrâz-ı dest-mâye-i himmetiniz ile maksada vusûlleri müstevcib-i mezîd-i şân ü menkabet olduğundan başka, fâtihatü'l-hayr-i Vezâret ü câh olacağı vâreste-i kayd-ı iştibâhdır" deyerek ve bu mazmûnda ba'zı mertebe kelimât-ı gayret-nümûn îrâd ederek, zâtında merkûz olan mâye-i hamiyetleri ser-zede-i zuhûr u Bürûz ve çend rûz zarfında hazînesinden kırk elli bin guruşa mütenâhiz mesârifle cümlemizin noksânlarını itmâm ve niçelere kîse-bahş-ı in'âm olup, hâlâ Vâlî-i Milket-i Mısır olan Mehmed 'Ali Paşa hazretleri, ol hengâmda Bölük-başı olmağla, Bin-başı nasb ve ma'iyetine mutî' olan on beş kadar meşâyih-ı 'Urbân'la kabâ'ili süvârîsi ve birkac bin mikdâr sâ'ir tavâ'if-i askerî-i celâdet-şi'âr ta'yîn ve cümleyi meccânen cimâl ü huyûla ırkâb ve onar nefere tahsîs-ı hıyâm u kıbâb eyleyüp, el-hâsıl müddet-i yesîrede cümlelerin umûrunu ru'yet ve mashûben bi's-selâme Süveys'e îsâl husûsuna himmet eylemekle, [Ü 105a] ol mikdâr ehl-i İslâm'ın hacc eylemelerine vesîle ve ictilâb-ı da'avâta ve mesûbâta zerî'a-i asîle oldu.

Garîbe

Kutr-i Mısır aktâr-ı hârreden olmağla, berf ve tegergi hemân bilâd-ı Şâm ve aktân-ı sâ'ireye i'tizâm edenler bilüp, ba'zı sekene-i Mısır'dan başka tâ'ife-i A'râb bi'l-cümle berfin sûret ve hakikatinden bî-haber ve ol aktâra gâliben dem-i âferînişden berü, katre-i berf nüzûlü nâ-mesbûku'l-eser iken, derûn-i Mısır'dan hurûcumuzda merhale-i ûlâda bir berf-i 'âzîm nâzil ve üç barmak mikdârı cirmle rûy-i zemîn levha-i sîmîne mümâsil olup, hattâ kâr helvâsı tertîb ve Fakîr'e ol mahalde tenâvülü nasîb oldu.

Tezyîl

Vezîr-i müşârun ileyhîin zabt u rabtına müte'allık cümle-i menâkıbındandır ki, Mısır'a duhûl ve Hân-ı Zülfegâr'a, ser-i 'Ali gibi nüzûlümüze mu'âkıb, bir mikdâr tâze hurmâ iştirâsiyçün hıdmetkârımızı pâ-zâra irsâl ve çend dakîka murûrunda bir sepet hurmâ istishâbiyle hande-nâk olarak 'avdet eylemekle, bâ'is-i handeden su'âlimizde hurmâ furûşundan ol mikdâr akça ile hurmâ iştirâ ve behâsını i'tâ eyledikden sonra, kendi sepetimizden çend hurmâ ahz ve tenâvülüne mübâderetim meşhûdu oldukda, hemân sâ'idimi ahz ve: "Lillâhi ve'r-Rasûli benim işbu tablada olan kendi hurmâm-dan müştehâ ve matlûbun kadar ekl edüp, mashûbun olan hurmâyâ makarrına varınca dest-dirâz olma!" deyü yedime bir avuc hurmâ i'tâ ve sebebinden

istinbâ eylediğimde, tebdîlen Vâlî hazretlerine [Ü 105b] tesâdüf melhûz olmağla, ahz ve vezn eyledikde, noksân zuhûruna mebnî, “Elbette derhâl âvîhte-i ciz‘i'n-nahl olacağım akreb-i ihtimâldir” dimekle temmâr-ı mezbûrun telâş ve ıztırâbı, mûcib-i hande-i isti‘câbı olduğunu nakl eylemiştir; *ve kıs ‘aleyhi'l-bevâkî**.

Ba‘zı tevcîhât-ı ‘ilmiyye

Medîne-i münevvere Kazâsı, yirmi bir muharremü'l-harâmı guresinden [◇] zabt edüp, rütbesi gününden mu‘teber olmak üzere hâlâ Mısır Kadısı Şeyh-zâde Hasan Efendi'ye mâh-ı rebî‘ulâhırın on beşinci gününden ^{◇◇} tevcîh ü ih-sân, kezâlik mâh-ı merkûmun on beşinci gününden mu‘teber olmak üzere Edirne Pâyesi olup, Üsküdar Kazâsı'ndan munfasıl olan sâbık Sır Kâtibi el-Hâc İbrâhîm Efendi Mekke Pâyesi'yle ve sene-i mezbûre cumâdelâhiresinden on beşinci târîhinde ^{◇◇◇} mu‘teber olmak üzere Mekke Pâyesi, sâbıkâ Mısır Kadısı olan Köstendilî Mehmed Tâhir Efendi, İslâmbol Pâyesi'yle ve mâh-ı mezkûrun yirmi birinci gününden ^{◇⁴} mu‘teber olmak üzere Şeyhulislâm Efendi hazretlerinin mahdûmları Mehmed (محمد) Sâlih Efendi, İslâmbol Pâyesi'yle bülend-‘unvân oldu.

Vak‘a-i Tayyâr Mahmûd Paşa

Amasya Sancağı müşârun ileyhin ‘uhdesinden intizâ‘ ve Çapar-zâde tarafına tevcîh ü îdâ‘ olunduğundan be-gâyet münfa‘il ve tekrâr Der-i devlet-medâr'a istirdâdı niyâzıyla irsâl-i rüsûl ü resâ‘il edüp, Çapar-zâde tarafı tertîb-i asker-i cedîd te‘ahhüdüne mebnî, bu bâbda gâlib ve müşârun ileyh ol ümniyyeden hâ‘ib olmağla, Çapar-zâde tarafına ‘akd-i ‘ukde-i ‘adâvet ve yekdiğere [Ü 106a] irsâl-i peyâm-ı satvet eyleyerek, encâm-ı kâr mü‘eddî-i harb ü peykâr ve niçe elviye ve eyâlet pâ-zede-i huyûl-i hasâr olmağla, Der-i devlet'den sâbıkâ Mîrahûr-i Sâni Es‘ad Bey, ıslâh-ı zâtü'l-beyn için me‘mûr ve ibtidâ Bafra Kasabası'nda Tayyâr Paşa'ya varup, teblîğ-i emr-i devletle nush u tesliyet bâbında ifrâğ-ı havsala-i makdûr eylediyse de, münâfese-i câhiliyye sebebiyle istimâ‘ından istinkâf ve tekrâr ta‘biye-i mesâff edüp, Çapar-zâde'ye müte‘allık olan kazâları zabt u rabt eyleyerek Amasya'ya vusûl ve derûn-i şehre duhûl eylediği haberinin Der-i devlet-medâr'a vürûdu, müheyyic-i gazab-ı Pâdişâh-ı zafer-mev‘ûd olmağla, Vezâret'i ref‘ u ilgâ ve mutasarrıf

* و قس عليه الواقى = Ve diğerlerini de buna kıyas et!” anlamına gelen Arapça bir deyiştir.

◇ 1 Muharrem 1221 = 21 Mart 1806 Cuma.

◇◇ 15 Rebî‘ulâhır 1220 = 13 Temmuz 1805 Cumartesi.

◇◇◇ 15 Cumâdelâhıre 1220 = 10 Eylül 1805 Salı.

◇⁴ 21 Cumâdelâhıre 1220 = 16 Eylül 1805 Pazartesi.

olduğu Trabzon Eyâleti'yle Canik Muhassıllığı, ber-vech-i ilhâk Sadr-ı sâbık Vezîr-i mükerrerem sa'âdetlü Yûsuf Ziyâ Paşa hazretlerine tevcihle, Tayyâr Paşa'nın i'dâm ü izâlesi husûsuna Çapar-zâde ile bi'l-ittifâk teşmîr-i sâk eylemeleri mü'ekmeden tenbîh u îsâ[1] ve ma'iyet-i müşîrânelerine Vîrânşehir Voyvodası el-Hâc Ahmed-zâde ve Kastamonu Mütessellimi Altıkulac-zâde Mehmed Ağa ve sâ'ir etrâf ü eknâf a'yânları ta'yîn ve bu vechile bünyân-ı me'mûriyyetleri teşyîd ü tarsîn kılındı.

Husûf-i küllî

Mâh-ı merkûmun on dördüncü cum'a gicesi^o çehre-i mâh-ı münîr Burc-ı Cedy'de olduğu hâlde, 'ukde-i re'sde ba'de'l-gurûb verây-ı perde-i husûfda sefir olup, dört sâ'at murûrunda incilâyâ âgâz ve beş buçukda peyker-i tâb-dârını temâmen ibrâz eyledi.

Muhârebe-i Tayyâr Paşa

Müşârun ileyh leşker-i bî-şümâr ile Amasya'yı [Ü 106b] zabt u rabta ibtidâr edüp, üzerine Yûsuf Ziyâ Paşa hazretlerinin ve Çapar-zâde'nin ta'yîn oluduklarını istimâ' eyledikde, selb-i kazıyye-i 'isyân ve inkıyâd-ı hükm-i fermân üzere olup, mahzâ Çapar-zâde'nin kendi tarafına müte'akkid olduğu nefsâniyyetinden nâşi, Amasya'dan dest-keş-i ferâğ olmak havsala-i hamiyetine nâ-güncide ve gûyâ ki beyne'l-akrân, husûsan Canik ehâlisî miyânında vak'-ı şânına hâlel resîde olacak hâlâtdan olduğuna mebnî, çend def'a Der-i devlet'den 'arz-ı tezellül ile recâ ve Çapar-zâde'yi üzerine tercih ü tafdil eylememe bâbında niyâz ü istid'â eyleyüp ve tarafına müsned ba'zı erâcîf-i şâyî'a Çapar-zâde desîsesinden sâhte ve ba'zı mertebe berg u şâhla efrâhte olduğundan bahisle, isti'fâ zımnında Yûsuf Paşa hazretlerine irsâl-i niyâz-nâme edüp, lâkin cünhası pûziş-pezir ve mazhar-ı 'afv-ı Şehinşâh-ı Sikender-serîr olmayacağından, televvün-i tabî'atı ve muktezây-ı cibilleti üzere elbette îkâd-ı nâ'ire-i fesâd ve Çapar-zâde'den intikâm dâ'iyesiyle ızrâr-ı 'ibâd u bilâd eyleyeceğini müşârun ileyh tefattun ve hiyel-i harbiyye cümlesinden olan hâb-ı hargûşla ol rûbeh-menişi igfâl ve firifte-i tu'me-i ihtiyâl eylemekle, gâ'ilesi ber-taraf olacağını teyakkun eylediği hasebiyle tarafına nush u pendi müştemil ve mevâ'id-i ebleh-firîbâneyi muhtefil mektûblar irsâl ve her cihetle mutma'innü'l-bâl eylemekle, başında olan haşerâtını perîşân ve cem'-i endekşümâr ile terakkub-i (ترقب) lâyiha-i 'afv ü ihsân eylediğine mukârin, Yûsuf

o 14 Cumâdelâhire 1220 = 9 Eylül 1805 Pazartesi. Metnimizde gün isminin Cuma olarak gösterilmesi, ay isminin Rebî'ulâhîr olmasının daha uygun olduğunu gösteriyor. 14 Rebî'ulâhîr 1220 = 12 Temmuz 1805 Cuma. Zaten daha sonra açıkca Cumâdelülâ'nın zikredilmesi de bunu göstermektedir.

Paşa [Ü 107a] hazretleri Çapar-zâde ile bi'l-muhâbere üzerine asker ta'yîn ve Zile'de bağteten hecme-endâz-ı yesâr u yemîn eylediklerinde, karâr ve mukâvemete bî-yârây-ı iktidâr olmağla, sâkıtatü'l-cenâh Trabzon'a doğru ta-yerâna ibtidâr ve anda dahi âşiyân-sâz-ı karâr olamayup, hemân bir sefineye süvâr ve eb ü cecdi gibi Kırım Adası'na nakl ü güzâr ve çiftliğinde âsüde-nişîn-i istikrâr oldu. Yûsuf Paşa hazretlerinin tedbîr-i mezkûru, **beyt**:

Zûr-i mülâyemet zi-dürüşti (درستی) füzûnter-est

*Âyîne-est der-nazaram seng-i âsiyâ**

mazmûnunu isbât eyledi.

Zelzele-i 'az[î]me der-Cezîre-i Gird

Cezîre-i mezbûrede kâ'in Hanya ve Kandiye ve sâ'ir erâzisinde ma'âzallâhi Te'âlâ **zelzele-i 'azîme** vukû'-yâb ve "Inne zelzelete's-sâ'ati şey'un 'azîmün**" ıztrâbını müzekkir-i erbâb-ı elbâb olup, küre-i zemîn hem-hâl-i gehvâre-i tafelân ve niçe mesâcid ü cevâmî' ve büyût ü esvâk ve savâmi' münhedim ü vîrân ve nüfûs-i kesîre bağteten sadme-i hedme ile bî-cân olduğı haber-i vahşet-eseri, mâh-ı mezbûr evâhırında[◇] Âsitâne-i sa'âdet'e vâsıl ve kulûb-i sâmi'inde âsâr-ı hüzn ü te'essür hâsıl oldu; *ne'üzü billâhi Te'âlâ min gazabihî****.

Tebdîl-i Riyâset

Re'îsülküttâb olan Mahmûd Râ'if Efendi 'an-asl hulefâ'-i Mektûbî'den olup, sefâretle İngiltere'ye 'azîmet eden Moravî es-Seyyid 'Ali Efendi ile murâfakat ve bir müddet mahall-i merkûmda ikâmet eylemekle, 'an asl heveskâr olduğı lisân-ı Efrencî'yi ol kâfiristânda tahsîl ve te'allüm ve hurde-i lehce-i kavm-i mesfûru, lugat-i İslâmiyye'den ezyed ahz [Ü 107b] ü iktisâbla bî-mehâbâ tekellüm eder olup, 'avdetinde Mısır seferine Beylikcilik ile 'azîm ve Ordu-yi hümayûn'da bir takrîble makâm-ı Riyâset'de kâ'im olmuşidi. Ba'de'l-'avd kemâ-kân mesned-i vâlây-ı Riyâset'de ibkâ vü takrîr ile kâm-revâ olup, zebân-âşinâ ve töre-i Efrencî'de 'ârif ü dâna, husûsan fenn-i politikada

* *آيينه است در نظرم سنك آسيا = Yumuşaklığın gücü, sertlikten daha fazladır. Bana göre (suyun döndürdüğü) değirmen taşı bunu göstermektedir* anlamına gelen bu cümleler Farsça bir beyittir.

** *ان زلزلة الساعة شيء عظيم = Çünkü kıyamet vaktinin depremi müthiş bir şeydir* anlamına gelen bu cümle Kur'ân, el-Hâc 22/1. âyetin ikinci yarısında yer alan bir kısımdır.

◇ 21-29 Rebî'ulâhır 1220 = 19-27 Temmuz 1805.

*** *نعوذ بالله تعالى من غضبه = Gazabından Yüce Allah'a sığınırız* anlamına gelen Arapça bir duâdır.

mâhir, belki ol mebhasda kütüb-i ‘adîde vaz’ u te’lifine kâdir olmağla, divel me’mûrlarıyla mükâlemâtta tevsît-ı tercemândan bî-niyâz ve bilâ-sekte vü tela’süm ifâde-i merâma dem-sâz idi. Bâlâda mersûm-i yerâ’a-i imlâ olduğu üzere Franceli tarafından tasdîk teklîfinde ısrâr ve [mısrâ]’:

Reddi güc, hazmı dahi müşkil-ter

mü’eddâsınca redd ü kabûlü Devlet-i ‘aliyye’ye meclebe-i şûriş u ızrâr olacağını tefattun ve tasdîkın vehâmeti ‘âcil ve ‘adem-i tasdîkın şe’âmeti âcil olduğunu teyakkun eylemekle, ma’rekeden infilât, bâ’is-i temâdi-i hayât olduğunu mülâhaza birle umûr-i me’mûresinde sâhtece evzâ’-ı şütür-gürbeye mübâderet ve te’hîr u ta’tîl-i mesâlih gibi ihtilâl îrâsına mübâşeret eylemesi ‘azlını icâb eylemekle, mâh-ı cumâdelûlânın sekizinci günü[◊] makâm-ı Riyâset’den fasl ve ol mesned-i mu’allânın niçe zemândan berü hasret-keş ve ârzû-mendi olan Ahmed Vâsîf Efendi vâsıl oldu.

‘Azl ü nasb-ı Kâdî-yi İstanbul

Bâlâda zikr u inhâ olunduğu üzere İstanbul Kadısı Emîn Efendi’nin müddet-i ‘örfiyyesi mazhar-ı temdîd ve esnâf-ı bî-insâf üzere teslitle mîzân ü mi’yârın ta’dîl ü tesviyesi husûsuna ihtimâm-ı mezîd eylemesi taraf-ı devlet-den ruhsat-ı tâmmе ile [Ü 108a] te’kîd olunup, lâkin her hâlde muvâfık-ı hikmet olan tavr-ı ‘adâlete ve beyne’l-lutf ve’l-‘unf olan mu’tedilâne harekete ‘adem-i ri’âyet sebebiyle, bi’l-cümle ehl-i hiref ve esnâf, pây-efşûr-i merkez-i i’tisâf olup, mecbûl ve me’lûf oldukları habâset ve hıyânetlerine mebnî, mahallerinden celb-i eşyâ’ husûsunda tehâvün ve tevânî ve refte refte eşyâ’-i mevcûde dahi ‘urza-i nefâd ü tefânî ve mütereffi-i galâ vü girânî olmağla, kable ikmâlî’l-müddeti ma’zûl ve cumâdelûlânın yevm-i ‘âşırından[◊] zabt eylemek ve rütbesi yevm-i zabtından mu’teber olmak üzere sâbıkâ Medîne-i münevvere Kadısı Hakîm-zâde ‘Ali Paşa hafîdi ‘Abdullah Efendi ol makâm-ı menî’a mevsûl oldu.

İstitrâd

Eflâtûn-i İlâhî’nin kelîmât-ı hikmet-âyâtından biri dahi işbu, “Zuhûru’n-nefsi yusaggıru’l-‘azîme ve ihtifâ’uhâ yu’azzimu’s-sagîre ve’l-isâbetü fîmâ beyne zâlik*” kelâm-ı düriyyü’n-nizâmıdır, ya’nî dâ’imâ nâsa ‘unf u gazab ile

◊ 8 Cumâdelûlâ 1220 = 4 Ağustos 1805 Pazar.

◊◊ 10 Cumâdelûlâ 1220 = 6 Ağustos 1805 Salı.

* ظُهُورُ النَّفْسِ يُصَغَّرُ الْعَظِيمَ وَكُتْفَانُهَا يُعْظَمُ مِ الصَّغِيرِ وَلَا صَابَةٌ فِيمَا بَيْنَ نَكَالٍ = Benliğin öne çıkarılması, büyüğü küçültür; benliğin gizlenmesi ise küçüğü büyültür. İşin doğrusu ise bu ikisinin arasındadır” anlamına gelen Arapça bu cümleler burada Eflâtûn’un bir sözü olarak nakledilmektedir.

mu'âmele eylemek, sâhibinin hakâretine bâ'is olur ve dâ'imâ hilm ü rıfk u sühûlet eylemek, esâgir ve esâfil makûlesinden selb-i heybet ü hirâsla, ol makûlenin ta'azzumunu mûris olur. Bu keyfiyetler ise mahzûrâtdan olma ğla, savâb olan miyânesini bulup râh-ı i'tidâle sülûk, ya'nî lutf u 'unf miyânında olan tarîka-i enîkayı meslûk eylemekdir. Pes Kâdî-i müşârun ileyh her çend bu vasıyyetle 'âmil ve mu'âmele-i esnâfda mu'tedil olmayup, mahz-ı 'unf ve zecr u şiddetle cümleyi tekdîr ve tarafından 'âmme-i ehl-i hirfeti tenfir eylemekle, ser-encâm-ı mü'eddî-yi 'azli nâ-be-hengâm olup, lâkin cümle-i 'âlemden 'ibâret [Ü 108b] ve deryây-ı benî-Âdem'den kinâyet olan Dâru's-saltana[tî]'s-seniyye mahmiye-i Kostantıniyye'nin yalnız umûr-i dâhiliyyesini, husûsan es'âr ve zehâ'ir mâddesini temşiyet ve ta'dîl, bi-re'sihî emr-i mahsûs-ı Saltanat olduğu, vâreste-i icmâl ve tafsîl olup, otuz kırk seneden berü ise ashâb-ı hiref u sanâyi' ve erbâb-ı ticâret ü bezâyî' hod-ser ve hodgâm ve mekîlât ve mevzûnâtın es'âr ve evzânları, hâric ez-hadd-i râstî ve nizâm ve kulûb-i nâsda ise havf-ı Hudâ mefkûd ve cânib-i Veliyyü'l-emr'e müte'allık edeb ü hayâ nâ-bûd olma ğla, emr-i mezkûr yalnızca yârây-ı kuzâtdan bîrûn ve ber-fehvây-ı "*Mâ yeze 'u's-sultânü ekserü mimmâ yeze 'u'l-Kur'ân*" heme-ân siyâset-i kâhire cevelânına menût olduğu, vâreste-i işkâl ü zunûn olup, "*Vezinû bi'l-kıstâsi'l-müstakîm*" emr-i kadîmi dâ'imâ dirre-i zebân-ı tehdîd ile telkîn ve inhirâfa ibtidâr edenler, tâziyâne-i seyf-i tâbdâr ile matrûh-i hâviye-i "*Veylün li'l-mutaffifîn*" olmak lâzimededen ise de, işbu nâgeh-zuhûr olan sefer-i muhayyeru's-şu'ûr sebebiyle el-hâletü hâzih taraf-ı Saltanat ve vükelây-ı devlet, gark-âbe-i ka'r-i nâ-yâb-ı meşâgil ve hûrd u hâb gâ'ilesi külliyyen kendilerden meslûb ü zâ'il olma ğla, in-şâ'allâhu Te'âlâ ve bi-'avnihi ve tevfikihî'l-mu'allâ meşgale-i mezbûrece hayr ile 'an-karîb bertaraf ve her umûrun nesek u nizâmı, peyveste-i rûtbe-i selef olmak dergâh-ı Rabbânî'den müsted'â ve 'inâyet-i bî-gâyet-i Sübhânî'den mes'ûl ve müstercâdır.

Husûsan [Ü 109a] fi zemâninâ hâzâ tavâiyif-i sâ'ireden başka hâssaten esnâf makûlesinin cevru i'tisâfları ve hod-be-hod dil-hâhları üzere dâd ü sitâd ile mu'âmele-i habâset-ittisâfları, bir dürlü kaleme gelmez ve bir lugat ile ta'bîr ü beyân kabûl eylemez mâddeden olma ğla, cenâb-ı Münzilü'l-hadîdi bi'l-be'si's-şedîd *celle şânühû 'ani'n-nazîri ve'n-nedîd** hazretleri hâlâ Serîr-ârây-ı Hılâfet ve Erike-pîrây-ı Saltanat olan şevketlü kerâmetlü Pâdişâhımız

* مَا يَزَعُ السُّلْطَانُ أَكْثَرُ مِمَّا يَزَعُ الْقُرْآنُ = Kur'ân'ın yola getiremediğini sultân yola getirir" anlamına gelen Arapça bu cümle, Şamlılar'ın sözlerinden biri olarak zikrediliyor; bk. meselâ el-Meydânî, *Mecma'u'l-Emsâl*, II,162.

** وَزِنُوا بِالْقِسْطِ الْمُسْتَقِيمِ = Doğru terazi ile tartın!" anlamına gelen bu cümle Kur'ân, el-İsrâ' 17/35. âyetin ikinci yarısı ve eş-Şu'arâ' 26/182. âyetin tamamıdır.

*** وَيَلِ الْمَطْفِقِينَ = Hilekârlara yazıklar olsun" anlamına gelen bu cümle Kur'ân, el-Mutaffifîn 83/1. âyetidir.

Sultân Mahmûdî-sîret efendimizin a'dâd-ı 'ömr ü şevketlerini bîrûn-i havze-i hisâb ve seyf-i satvetlerine rikâb-ı gerden-keşân ve mütemerridânı kırâb eylemekle, mevâzîn-i umûr-i 'âlemi 'â'id-i vaz'-ı sedâd ve infâz-ı ahkâm-ı şer'îyye ile âsâyış-bahş-ı kâffe-i 'ibâd ü bilâd eyleye, âmîn.

İhsân-ı Mîr-i mîrânî bâ-Kâsım Ağa ve ihrâc-ı mevâcib

Mûmâ ileyh Kul Kethudâlığı'ndan muhrec Dergâh-ı 'âli kapucu-başlılarından olup, gerek Turnacı-başılık'larında ve gerek etvâr-ı sâ'iresinde dil-hâh-ı devlet üzere harekât ve ef'âli, hakkında hüsn-i zann-ı ricâli müstelzim olmağla, mâh-ı mezbûrun evâsıtında^o rütbe-i Mîr-i mîrânî ile kadri tenvîh ve Koca-ili, ol pîr-i dilîrin 'uhdesine tevcîh olundu. Ve ferdâsı sülesâ' günü mas-sar mevâcibi ihrâc ve müft-hârlara 'urza-i târâc kılındı.

Güzeşten-i Vâlî-i Anadolu be-cânib-i Rumeli

On beş seneden berü şecere-i dâlle gibi rû-nümâ olan dağlı eşkiyâsından Rumeli halkı zâr u zebûn ve ahvâlleri dîger-gün ve ol gürûh-i enbûhun ber-pây-ı merkez-i tuğyân ve sû-be-sû şerâre-pâş-ı şerr u husrân olmalarında, [Ü 109b] beyt:

Cihân-râ cihândâr hâhed harâb

*Behâne Siyâgûş u Efrâsiyâb***

vetîresince ba'zı a'yânların eli ve fesâd ve şekâvetlerinde medhali olmak hasebiyle, def' u tanzîmleri havze-i imkândan bîrûn olmak derecesinde olup, bir taraftan dahi Sırp re'âyâsının 'isyân ve 'alem-efrâz-ı bagy ü 'udvân olduklarına mebnî, Rumeli Eyâleti, Arnabûdluk İskenderiyyesi Vâlîsi Vezîr İbrâhîm Paşa hazretleri 'uhdesine ihâle ve tedmîr-i eşkiyâ cihetine veche-i gayreti imâle kılındı. Hasbe'l-emr müşârun ileyh külliyyetlü 'udde vü 'atâd ile Edirne semtine vürûd ve zümre-i eşkiyây-ı bed-nihâd ile hem-dest-i ittihâd olan ba'zı a'yân nâmına havene-i bed-peymânın vücûd-i habâset-âlûdunu dâ'ire-i hestîden nâ-bûd ve ru'ûs-i maktû'alarını tesyîr ile 'ibret-gâh-ı sagîr u kebîrde meşhûd edüp, seng-i siyâh-ı râh ve sergerde-i ehl-i tebâh olanlardan Kara Feyzî nâm şahs-ı nâ-fercâmı dahi bir mahalde ik'âd ve teskîn-i nâ'ire-i fesâda neşr-i türâb-ı ictihâd eylediğine mürâdif, mevsim-i şitâ mütekarrib ve

* جَلَّ شَانُهُ عَنِ النَّظِيرِ وَ التَّنِيدِ = Benzeri ve dengi olmaktan şâni yüce olsun" anlamına gelen Arapça bir duâ cümlesidir.

◇ 11-20 Cumâdelûlâ 1120 = 7-16 Ağustos 1805.

** جِهَانِنَا جِهَانِدَارِ خَوَاهِدِ خَرَابِ * بَهَانِه سِيَاغُوشِ وَ اِفْرَاسِيَاپِ (=Allah) harap eder, Siyavuş ve Afrâsiyâb (gibi) hükümdârlar bahânedir" anlamına gelen Farsça bir beyittir.

mutasarrıf olduğu İskenderiyye Sancağı'nın Karadağlı keferesiyle vukû' bulan gavgâları İskenderiyye'ye 'avdetini müstevcib olmağla, mesâlih-i sâ'irenin itmâmını evvel-behâra tevkîf ü ta'lik ve kendisi İskenderiyye tarafına 'inân-girây-ı 'avdet olduğunu Der-sa'âdet'e 'arz u tenmîk eyledi. Müşârun ileyhın hod-be-hod bu resme şitâb-ı ric'ati, nev'an sükûnet bulmuş eşkiyâ tâ'ifesinin ez-ser-i nev bâ'is-i heyecân-ı şerr u şekâveti [Ü 110a] olduğundan başka, Sırlı eşkiyâsının iltiyâmına bâdî ve esbâb-ı tuğyânlarının iştîdâd ü inti-zâmına mü'eddî oldu.

Fasl-ı behârda henûz Karadağlı gâ'ilesi ebr-i siyâh-âsâ berhem ve ol havâlinin ahvâli, geysûy-i 'Arab gibi şûride ve derhem olduğundan bahisle Rumeli'ye 'avdet eylemeyeceğini i'tizâr ve geldiği sûretde dahi ma'iyetine sâ'ir bir vezîr-i sâ'ib-tedbîrin ta'yîn olunması lâzimedden olduğunu iş'âr ile hazîne-i derûnu, cevher-i zehre vü cür'etden hâlî ve nakd-i nâsere-i cübün ü bed-dilî ile mâlî olduğunu izhâr eyledi.

Pes ber-muktezây-ı mültemes Anadolu Vâlisi Vezîr Yemenici Yûsuf Paşa, eyâleti askerinden başka ma'iyetine Dergâh-ı 'âli kapucu-başlılarından Mağnîsâ Sancağı mutasarrıfı Kara 'Osmân-zâde'nin ba'zı yarar, sâhib-i iktidâr bölük-başlıları mu'ayyen ve me'mûr olmağla, mâh-ı mezbûrun evâsıtında[◊] yedi bin mikdâr leşker-i cerrâr ile Gelibolu ma'berinden 'ubûr ve Edirne muhâfazasında kıyâm eylediği haberi, resîde-i sâmi'a-i evliyâ'-i umûr oldu.

İhsân-ı Vezâret ve tevcîh-i Eyâlet-i Cidde bâ-Zeynel'âbidîn Paşa

Güzâreş-pezir olduğu üzere Cidde Eyâleti, kutri-Hicâz'ın Havâric'den tasfiyesi şartıyla Vekîl-harc Mehmed Paşa'ya tevcîh ve üç bin kîse akca ve top ve cebehâne irsâl ve bir an akdem tertîb-i mühimmât-ı lâzime ile Hicâz tarafını akdem-i viche-i âmâl eylemesi, Mübâşir-i mahsûs ve evâmir-i 'adîde-i ekîde ile tarafına tenbîh olunmuşîdi. **Beit:**

Ebr eger âb-i zindegî bârid

Hergiz ez-şâh-ı bîd ber ne-hûrî [Ü 110b]

Bâ-bed-endîş rûzgâr me-ber

*K'ez ney-i bûriyâ şeker ne-hûrî**

◊ 11-20 Cumâdelülâ 1120 = 7-16 Ağustos 1805.

* ابر اکر آب زندگی بارد * هرگز از شاخ بید بر نخوری
 = Bulutlar âb-ı hayat yağdırsa da söğüt dalından asla meyve yiyemezsin. Soysuz kimse ile vaktini geçirme; çünkü hasır kamışından şeker yiyemezsin" anlamına gelen bu cümleler Sa'dî'nin *Gülistân*'ında geçen Farsça iki beyittir; bk. Şeyh Sâdî-î Şirâzî, *Bostan ve Gülistan*, trc. Kilisli Rıfat Bilge, 12. Baskı, İstanbul 1980, s.331-332.

vefkinca müşârun ileyh buzâk-efşân-ı tesalluf ve kevkebe-nümây-ı ‘unvân ü tekellûf olarak, menşe’-i vücûd-i bî-sûdu olan Nâblus tarafına vusûl ve ecnâs-i perîşândan ‘ibâret kavm-i hîşâvendine peyvend ile, [mısrâ]’:

Anılsun kûşe-i meyhâne kim, şâd olduğum yerdir*

makâmında âheng-i terâne-i bî-usûl edüp, lisân-ı hâlle vükelây-ı Devlet-i ser-medî-itissâl’e, [mısrâ]’:

*Tabl ber-geşten be-zen men merd-i meydân nîstem***

me’âlini gûyâ ve mânend-i ejdehâ kendi makarr u me’vâsında teneffüs eyledikce kesb-i intifâhla, sûret-gîr-i dâhiye-i dehyâ olduğu peyâmı, evliyây-ı umûru sîm-âb-ı ıztrâb u zucret ve gark-âb-ı lücce-i hayret eylemekle, bu bâbda tekrâr ‘akd-i meclis-i şûrâ ve erbâb-ı iktidârdan yine bir vezîrin becâyış olması bâbında zinâd-ı fikreti îrâ edüp, bilâhare ittifâk-ı ârâ ile fî’l-asl İç-il vücûhundan bâ-Pâye-i Mîrahûr-i Sâni, Ser-bevvâbîn ve bir müddetden berü İç-il Mütesellimi olmağla, muhavvel-i ‘uhdesi olan hıdemâtda gayret ü sadâkati mahsûs ve müstebîn olup, husûsan bundan akdem Kıbrıs’da ser-zede-i zuhûr olan fesâd ve ihtilâlin def’ine birâderi Vezîr Ahmed Paşa me’mûr olmağla, ma’iyyetine mu’ayyen ve dil-hâh üzere zuhûra gelan hıdmet ve gayretine mebnî, bâ-Pâye-i Rumeli Mîr-i mîrân ‘idâdına ilhâkla menşûr-i şânı ma’nûn olan Zeynel’âbidîn Paşa’nın mâh-ı mezbûr evâhırında[◊] rütbe-i vâlây-ı Vezâret’le kadr u menzileti i’lâ ve kutr-i Hicâz’ı Havâric-i nâ-sâzdan muhârese vü ihmâ şartıyla ‘uhdesine Cidde ve Habeş [Ü 111a] Eyâleti tevcih ve me-bâliğ-i mezkûreyi tarafına nakl ile ma’iyyetine Dergâh-ı ‘âlî topcularından yirmi nefer üstâd topcu ile iki ‘aded top-i kal’a-kûp ta’yîn ve ol savb-ı me’âlî-evbe bir an akdem cemmâze-rân-ı ‘azîmet olması, mü’ekked emr-i ‘âlî ile tavsiye vü tenbîh olundu.

Nakl-i bâ-Top-kapu ve ruhsâyî-i Elçi-i İngiltere

Top-kapu’ya nakl mevsimi hulûl eylemekle, âyet-i rahmet gibi Pâdişâh-ı Sikender-sîret mâh-ı cumâdelâhirenin sekizinci günü^{◊◊} mahall-i mezbûra şeref-endâz-ı nüzûl olup, ferdâsı İngilterelü’den gelan elçi-i cedîd, ruhsây-ı hâk-i pây-i Pâdişâh-ı sa’îd olmağla, serâsere dûhte ferve-i semmûr ilbâs ve nüvâziş ü iltifâtlı mazhar-ı ‘izz-i istfnâs kılındı.

* Metnimizde yer alan bu mısrâ, Nâbî’nin gazellerinden birinde geçmektedir; bk. *Nâbî Dîvânı*, hzr. Ali Fuat Bilkan, İstanbul 1997, I,636.

** *طبل بر کشتن بز ن من مرد میدان نیستم* = Dönüş davulunu çal! Ben savaş meydanım eri değilim” anlamına gelen Farsça bir mısrâdır.

◊ 21-30 Cumâdelûlâ 1220 = 17-26 Ağustos 1805.

◊◊ 8 Cumâdelâhire 1220 = 3 Eylül 1805.

Âmeden-i ru'ûs-i maktû'a ez-cânib-i Mısır

Bundan akdemce Mirahûr-i Sâni Sâlih Bey, müceddeden Mehmed 'Ali Ağa'ya Vezâret ve eyâletle i'âde olunmağla, taklîdi tahkîka mübeddel ve def'a-i vâhidede nâ'il-i rütbe-i vâlây-ı Vezâret ve hasretü'l-vüzerâ' olan Milket-i Mısır'a pençe-zen-i Tevliyet olup, bâdî-i emirde taraf-ı devlete 'ubûdiyyet-i tâmmе izhâr ve kavlen ve fi'len Sâlih Bey'e îfây-ı teşekkür-i bî-şümâr eylediği hılâlde, hakkında bu gûne erzân buyurulan lutf u ihsân-ı Şehinşâh-ı zemân mukâbili, ibrâz-ı me'âsir-i Vezâret ve i'mâl-i hıdmet ü sadâkat eylemeleri, hâssaten me'mûl-i Şâhâne ve kutr-i Mısır'ın ber-vech-i hakîmâne tasfiye vü tanzîmi, kat'î matlûb-i Husrevâne olduğunu ifade etdikde, ol dahi samîmî ta'ahhüd ü iltizâm ve eşirrâ'-i ümerâdan ol belde-i hayyirenin tathîri husûsuna 'azm-i ihtimâm [Ü 111b] eylemekle, bir gün bir mâdde zımnında bi'l-cümle ümerâyı tarafına da'vet ve tertîb-i encümen-i meşveret edüp, mukaddemce ta'biye eylediği sûret üzere altı neferini küşte-i şemşîr-i âbdâr ve Elfî Mehmed (محمد) Bey ve İbrâhîm Bey ve Saçlı 'Osmân Bey bir takrîble firâr edüp, menşe'-i fesâd ü dalâl ve keşşâf-ı hakâyık-ı fitne vü ihtilâl olan kâşiflerden dahi seksan neferini i'dâm ve şimdilik derûn-i Mısır'ı kâbil-i sûret-i nizâm eylediği beyânıyla ru'ûs-i maktû'alar, vâsıl-ı Âsitâne-i sa'âdet-medâr ve mevzû'-i 'ibret-gâh-ı sığâr u kibâr ve taraf-ı Sadâret-penâhî'den nüvâziş-nâme tahfîr u tesyâr olundu.

Muhârebe-i Muhâfız-ı Belgrâd Hâfız Mustafa Paşa bâ-eşkiyây-ı Sırb

Müşârun ileyh eyâdî-i mütegalibeden tahlîs-ı Belgrâd ve rakabe-i zimmetlerinden selb-i rıbkâ-i tâ'at eden Sırbli re'âyâsını kemâ fi'l-esbak idhâl-i dâ'ire-i inkıyâd eylemeğe me'mûr olmağla, cumâdelâhirenin beşinci günü[◇] Niş'den hareket ve Perakin [=Paraçin] Kasabası hâricinde nasb-ı hıyâm-ı ikâmet eyleyüp, Cermora(?)'nın berü cânibinde Sırplu'nun ihtimâm-ı nâ-mahsûr ile müceddeden inşâ eylediği Ligor nâm çend hisâr-ı metîn ve hısn-ı hasîn üzere sevk-ı ketûbe-i İslâm ve tedâvül-i harb-i muhayyiretü'l-evhâm ile encâm-ı kâr yâverî-i meded-i Perverdîgâr ile cânib-i İslâmîyân'da galebe vü nusrat bedîdâr ve üç ligorları ve iki kıt'a topları mazbût-ı eydî-i gümâştegân-ı Sipehsâlâr olup, on beş nefer sergerdeleri ve husûsan 'umde-i sergerdegânları olan Petro nâm la'în-i nâ-fercâm ahz ü i'dâm ve ser-i bürîdeleri [Ü 112a] irsâl-i Âsitâne-i ebediyyül-kıyâm olunduktan sonra, killet-i zehâ'irden başka ma'iyetinde kat'an topcu olmamağla, ilerü 'azîmet mûcib-i hatar ve müstev-cib-i teşettüt-i leşker olduğundan bahisle, istid'âsına mebnî ma'iyetine zu'amâdan Şâkir Ağa Emîn-i Nüzül ta'yîn ve bir orta topcu irsâliyle halecân-ı derûnu teskîn ve bârûy-i hısn-ı savleti tarsîn kılındı.

◇ 5 Cumâdelâhire 1220 = 21 Ağustos 1805 Cumartesi.

Ba‘zı silsile-i ‘ulemâ’

Yirmi bir muharreminden[◊] zabt eylemek üzere Havâss-ı refî‘a Kazâsı, recebül-ferd guresinden^{◊◊} Koca Yûsuf Paşa-zâde Mahmûd Bey'e ve İzmir Kazâsı Ser-etubbâ'-i hâssa Behcet Molla Efendi'ye ihsân olunmaktan nâşî Selânik Kazâsı, Dâru'l-hadîs Müderrisi Kevâkibî-zâde Mehmed (محمد) Reşîd Efendi'ye tevcih u ihâle ve her birinin kuru çeşmeden nişân menhel-i dil ü cânlarına şâdûrvân-ı şâdmânî isâle kılındı.

Vefât-ı Vâlide-i Şâh-ı cihân Mihrişâh Sultân ‘aleyhe'r-rahmetü ve'l-gufrân*

Sadef-i dürr-i girân-kadr-ı Şâhî ve ma‘den-i cevher-i kemyâb-ı Şehinşâhî olan mehd-i ‘ulyâ, mihr-i sipihr-i ‘izz ü ‘alâ olan Vâlide Sultân-ı ‘aliyyetü'ş-şân cenâbları yirmi rebî‘ulevvelinde^{◊◊◊} mizâc-ı ‘iffet-ımtizâcları sürh-bâd-ı hummâ ile şikeste ve müddet-i bîmârlığı iki buçuk mâha kadar peyveste olup, dest-yârî-i devây-ı Vâhibü'ş-şifâ' ile sıhhat-pezîr ve hıdmet-i tîmârlarında olan Câlînûs-i zemân ve Bukrât-ı evân Behcet Molla Efendi, nâ‘il-i Kazây-ı İzmir olup, ba‘dehû evâhır-ı cumâdelâhırede^{◊4} nüks ve “*en-Nüksü eşeddü mine'l-marazi***” teşeddüdü üzere dem-be-dem karîn-i iştîdâd ve işbu recebül-ferdin beşinci çehârşenbih günü^{◊5} [Ü 112b] ol Belkîs-i zemân ve Âsiye-i devrân, ümmü'l-Mü'minîn, mâder-i Pâdişâh-ı ehl-i dîn, dest-keş-i ârâyış-i dehr-i fenâ-sirişt ve ‘acele-süvâr-ı cânib-i behişt oldu.

Pâdişâh-ı müşfik hazretleri vâlide-i mâcidelerine kemâl üzere müte‘allık olmalarıyla, te‘sîr-i rikkatden bî-tâb olup, icrây-ı resm-i teşyî‘le ifây-ı hakk-ı tevdi‘a kudret-yâb olmadıktan (اولدقدندن) nâşî, Sadr-ı vâlâ-makâm ve Şeyhulislâm ve sudûr-i ‘izâm ve meşâyih-ı kirâm ve sâ‘ir vükelây-ı devlet ve erkân-ı Saltanat na‘ş-ı mağfîret-nakş-ı cânibinde mânend-i pervâne-i şem‘-i tâbân pûyân ve rahmet-hân ve mağfîret-hâhân olarak hazret-i Hâlid *radi-yallâhu ‘anh* civâr-ı rûhâniyyet-şi‘ârında müceddeden inşâ vü i‘dâd ve sarf-ı

◊ 1 Muharrem 1221 = 21 Mart 1806 Cuma.

◊◊ 1 Receb 1220 = 25 Eylül 1805 Çarşamba.

* *عليها الرحمة والغفران* = Rahmet ve mağfîret onun üzerine olsun” anlamına gelen Arapça bir duâ cümlesidir.

◊◊◊ 1 Rebî‘ulevvel 1220 = 30 Mayıs 1805 Perşembe.

◊4 21-29 Cumâdelâhıre 1220 = 16-24 Eylül 1805.

** *النكس أشد من المرض* = Mevcut bir hastalığın nüksetmesi daha kötüdür” anlamına gelen Arapça özlü sözlerdendir.

◊5 5 Receb 1220 = 29 Eylül 1805 Pazar. Ahmed Cevdet Paşa metnimizden farklı olarak vefâtın 22 Receb 1220 Çarşamba günü olduğunu bildiriyor ki (bk. *Târîh-i Cevdet*, VII,32), 5 Receb 1220'nin Çarşamba değil Pazar olması, 22 Receb 1220/16 Ekim 1805'in ise Çarşamba'ya denk gelmesi sebebi ile doğrusu da bu olmalıdır.

nakdîne-i cidd ü ictihâd ile tarh-ı bünyâd eylediği, türbe-i mu'attara ve kubbe-i münevverede defîne-i zîr-i türâb ve vedî'a-i mağfîret-i Rabbül'-erbâb eylediler.

Terceme

Müşârun ileyhâ hazretleri istihsâl-i rızây-ı hazret-i Rabbânî'de sâniye-i Râbi'a* ve tâ'at ü 'ubûdiyyetle iktisâb-ı mesûbât-ı câvidânîde hâmise-i ümmehât-ı râbi'a itlâkına şâyân, dil-dâde-i hayrât-ı hisân ve üftâde-i meberrât ü ih-sân olup, dâ'imâ sâkîtatü'l-cenâh fukarâ vu zu'afâyı cüst-cû ile imdâd ü incâh ve sekene-i savâmî' u medârîse îsâl-i birr u in'âmla cümlesin mazhar-ı nevâl-i nâ'ile vü irtiyâh edüp, senede çend def'a mahbûsları iftikâd ve medyûn olan-larının deynlerini edâ ile teng-nây-ı gamm u gussadan âzâd eylemek mu'tâd-ları idi. Ve âsâr-ı hayriyyeleri gerçi bîrûn-i rakam-ı şümâr mertebesinde olup, lâkin ba'zı ma'dûdları nigârîde-i kilik-i râstî-güftâr olmak, savâb-dîd-i tab'-ı Bihzâdî** -nigâr olmağla, [Ü 113a] ol mâ'iletü'l-hayrât ve nâ'iletü'l-hasenâtın rûh-i revânına vesîle-i rahmet ü gufrân olmak ümniyyesiyle, hasbî sebt-i ce-rîde-i eser-i vâlâ ve kayd-ı sicill-i ilâ mâ şâ'allâhu Te'âlâ kılındı.

Ez-ân-cümle Levend Çiftliği'nde bir bâb câmi'-i şerîf ve mekteb-i münîf ve çeşme-i âb-ı latîf ve bir hammâm ve niçe dekâkîn-i dil-ârâm binâ ve Hasköy'de Hamîre-hâne derûnunda iki menârelü câmi'-i şerîf ve hâricinde müte'addid çeşmeler ve hammâm ve etrâfında dekâkîn ve câmi'-i merkûmda beher sene Mevlidü'n-Nebî '*aleyhi's-selâm* kırâ'atiyle ihyâ ve hazret-i Hâlid Câmi'i derûnunda müceddeden kütüb-hâne ve yine Türbe-i hazret-i Hâlid'in ziyâret revzenesi mukâbilinde vâki' çınarlı suffe'nin etrâf-ı râbi'asında sebîl çeşmeleri ve civâr-ı Türbe-i hazret-i Hâlid'de müceddeden bir 'îmâret-i 'âmire ve sebîl ve nefsleryçün inşâ eyledikleri türbe hizâsında bir mekteb-i mu'allâ ve müte'addid büyût ve havânît ve 'imâretlerinden hazret-i Hâlid Câmi'-i şerîfi hademesine ve türbedârlarına ve hademe-i mekteb ve sibâyâna ve yeniçeri kolluğuna ve bostâniyân neferâtına ve sâ'ir müstahikkîne ve türbesine nâzır hânelere ve Mustafa-paşa ve La'lî-zâde ve 'Ali-bey Köyü'nde Şâzelî 'Abdullah Efendi ve Un-kapanı'nda Şâzelî Ahmed Efendi ve Hasan Paşa Hânı kur-bünde Sa'dîler Tekyesi'ne ve Üsküdar'da 'Atîk Vâlide'de Kalender-hâne'ye ve Çınar'da Nakşibendîyye Tekyesi'ne ve Lâlezâr'da Vâni Ahmed Efendi Tekyesi'ne ve Kadı Karyesi'nde Sa'dî 'Abdülkâdir Efendi Tekyesi'ne ve Him-met-zâde Tekyesi'ne [Ü 113b] ve mevlevî-hânelere ve bunların emsâli niçe zevâyâ ve hânkâhlara fodula ve ta'âmiyye ta'yîn ve beher yevm türbelerinde

* Burada söz konusu edilen, Basralı kadın sûfi Râbi'atü'l-'Adevîyye olmalıdır; bk. meselâ Hülya Küçük-Semih Ceylan, "Râbia el-Adevîyye", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV,380-382.

** Burada örnek gösterilen Bihzâd, İranlı meşhûr ressam ve minyatürcü Bihzâd olmalıdır; bk. meselâ "Bihzad (Kemalettin)", *Büyük Larousse*, IV,1627.

otuz cüz' Kur'ân-ı Kerîm tilâvet olunup ve pazarertesi ve pençşenbih günle-
rinde dört 'aded hânkâh dervîşleri gelüp, hatm-i hâcegân ve senede bir def'a
türbede olan Lihye-i pür-hilye-i sa'âdet küşâd ve ziyâret ve tebhîr-i 'öd ve
'anber ile ta'tîr-i meşâmm-ı ümmet olunup ve mektebde te'allüm-i 'ilm-i şerîf
eden sıbyâna kapama ta'bîr olunan libâs iksâsiyle dûş-i ibtihâclarını ârâyış-
nümâ ve Akseray'da vâki' kolluk verâsında Kara Mehmed Paşa Câmi'i harâb
ve der u dîvârı secde-güzâr-ı sa'id-i türâb olmuşiken, müceddeden binâ ve
mektebini ihyâ ve huddâmına müstevfâ vazîfe ve fodula ve ta'âmiyye ve
sıbyân-ı mektebe kapama ve beher sene derûnunda Mevlid-i şerîf kırâ'atine
himmet ve menba'-i zülâl-i hayrât ve müşri'-i cedvel-i meberrât olan cennet-
mekân Sultân Süleymân ve Sultân Mahmûd *sekâhumallâhu bi-ke'si'r-rahmeti
ve'l-gufrân** hazretlerinin icrâsına muvaffak oldukları âb-ı hoş-güvâr, İstan-
bul'a ve hemân Beşiktaş ve Fındıklı ve Tob-hâne'ye münhasır olmağla, ehâl-i
havâlî, killet-i mâ' sebebiyle bî-âb ü tâb ve eyyâm-ı sayfda ise A'râb-ı bâdiye
gibi tefsîde-leb olup, bir içim su, âb-ı hayât gibi nâ-yâb olduğuna ittlâ'la "*el-
Mâ'u hayrun cârin***" şirbinden hissedâr ve gülbün-i rûh-i safvet-şî'ârî, hem-
vâre âb-yârî-i rahmet-i Perverdigâr ile hemîşe behâr olmak niyyet-i hâlisasıyla
'Arabacı-oğlu Mandrası denmekle müte'ârif mürtefi' mahalde, müceddeden
bir bend-i metîn ve sedd-i dil-nişîn binâ ve vâfir [Ü 114a] ve vâfi mâ'-i sâfi
isâle vü icrâ eylemekle, İstanbul ve Beşiktaş ve Fındıklı ve Tob-hâne tekrâr
behredâr olduktan sonra, Yeni-köy ve Arnabûd-köyü ve Kuru-çeşme ve
Kılıc-'ali ve Galata ve Tatavla ve Kâsım-paşa ve Aynalı-kavak ve emâkin-i
sâ'irede vâki' mahallât ve esvâk aralarında müte'addid çeşmeler bünyâdıyla
herkesi irvâ, kezâlik Üsküdar'da Karaca Ahmed Türbesi civârında ve İhsâ-
niyye'de çeşmeler binâ ve Seray-ı hümayûn'da zülüflüyân ocağının 'an-asl
ta'yînâtı ekall-i kalil olmağla, beher sene ramazân-ı şerîfde üç kîse akça
ta'âmiyye ta'yîn ve Galata-serayı'na Lihye-i sa'âdet vaz' edüp, beher leyâlî-i
mübârekelerde keşf ü ziyâret ve Mevlid-i Nebevî ikrâsına mürettebât-ı lâzi-
mesiyle himmet ve İstanbul'da Şeyh Vefâ Meydânı'nda vâki' Menzil-hâne
derûnunda müceddeden bir câmi'-i şerîf binâ ve hademesini ta'yîn-i vezâ'if ve
ta'âmiyye ile ihyâ ve hazret-i Hâlid civârında vâki' Mehmed Bey Mescidi,
müddet-i medîde vîrân olmağla, tecdîd-i bünyân ve vazîfe ta'yînîyle cümle-
sini şâdân edüp ve Galata'da Sirkeci Mescidi dahi harâb-kerde iken, dil-i
mü'min gibi âbâd ve ta'yîn-i rivâyetle huddâmını dil-şâd ve Anadolu'da
Çerkeş Kasabası'nda müceddeden bir câmi'-i şerîf ve bir hânkâh-ı Halvetiyye
binâ ve ta'yîn ve idrârât ile hademe ve sedenesini ihyâ ve Konya'da hazret-i
Mevlânâ *kuddise sirruhu'l-esnâ** türbelerinde leyâlî-i ihyâdan mâ'adâ
gicelerde ikâd-ı şumû' olmadığı mesmû'ları olmağla, beher şeb şem'-i 'asel

* سقاها الله بكأس الرحمة والغفران = Allah o ikisine rahmet ve gufrân kâselerinden içirsin"
anlamına gelen Arapça bir duâdır.

** المَاءُ خَيْرُ جَارٍ = Su akmakta olan bir hayırdır" anlamına gelen Arapça ifâdedir.

ile nümûne-i sipihr-i mükevkeb olmak üzere mikdâr-ı vâfî ta'yîn-i regâ'ib ile feyz-mend-i hisse-i gâ'ib olup [Ü 114b] ve Medîne-i münevvere'de Bâbu'r-rahme'de vâki' sebîl-i âb, müddet-i medîdeden berü kuru çeşme gibi büürde-i âb u tâb olduğu gûş-güzârları olmağla, müceddeden binâ ve âbını eşk-i dîde-i 'âşikân-âsâ icrâ ve müstevfâ vazîfe ta'yîniyle hademesini ihyâ eylemekle şâdân ve ehâlî-i Medîne'yi şükr u senâlarıyla ratbu'l-lisân eylemiştir. Ve beher yevm Ravza-i mutahhere'de *'alâ sâkinihâ efdalü's-salavât*** müvâcehe-i sa'âdet-âyâtta kırâ'et olunmak üzere Buhârî-i şerîf vezâyifi ta'yîn ve Mekke-i mükerrerme'de agavât-ı erba'îne mahsûs vakf-ı şerîflerinden mikdâr-ı vâfî sur-reler ta'yîn ve mahmiye-i İstanbul'da Deniz Abdâl Mahallesi kurbünde Himmet-zâde Hânkâhı muhterik ve cem'iyet-i huzûr-i dervîşân (دوريشان) müfterak olmağla, müceddeden binâ ve fodula ve ta'âmiyye ta'yîniyle Hânkâh-ı mezbûrda sırr-ı himmeti îzâh u inbâ ve beher sene Mevlid-i şerîf kırâ'et olunmasını cümle-i me'âsirinde ibkâ eyledi. Ve Samadya kurbünde Mîrâhûr Câmi'i, harîk-ı kebîrden berü 'arsa-i hâliye hükmünde kalmağla, müceddeden ihyâ ve Mevlvî-hâne-i Yeni-kapusu hâricinde Merkez Efendi merhûmun türbe ve câmi'i bi'l-külliyeye vîrân olmuşiken, ez-ser-i nev bünyân ve Molla Gûrânî civârında Nev-behâr Hatun Mahallesi'nde vâki' Ebu'l-feth *'aleyhi'r-rahmetü**** hazretlerinin Etmekci-başısı'nın Mescidi yirmi seneden mütecâviz 'arsa-i hâliye kalmışiken, müceddeden menâresiyle binâ ve Tob-hâne'de Defterdâr Câmi'i, sühte-i âteş-i süzân ve 'arsa-i hâliyeden nişân olmuşiken, Hazînedâr Hadîce nâm merhûmenin rûhiyçün ihyâ ve beher sene vakf-ı şerîfleri tarafından bin beş yüz guruş i'tâsiyle bedel-i hacc irsâl olunmasını [Ü 115a] şart-ı vesîkada takrîr u imlâ ve Beşiktaş Mevlvî-hânesi'nde beher yevm evrâd ü ezkâr 'akabinde Mesnevî-i şerîf kırâ'et ve ed'îye-i hayriyye ile yâd ü tezkâra mazhariyyet için Mesnevî-hân ve şâgirdâna müstevfâ vazîfeler tahsîs ve Kâsım-paşa Mevlvî-hânesi müşrif-i harâb olmağla, etrâfından sâhiblerini ber-vefk-ı dil-hâh ırzâ ile hâneler izâfe ederek tecdîd ü tevsî' ve tâk-ı semâ'-hâne ve hucurâtını terfî' eylediler. Ve Galata Mevlvî-hânesi'ne dahi şeyhlere mahsûs dâ'ire ve semâ'-hâne ve hucurât binâ ve beher sene nakl-i hümâyûn vukû'unda ağâyân-ı Harem-i muhterem'in mesâriflerine medâr olmak için vakıfları tarafından beş yüz guruş ta'yîn eylediler. Ve Sarıyâr'da vâki' mescid-i şerîf külliyyen vîrân ve edây-ı nemâz 'adîmü'l-îmkân olmağla, ta'mîr u tecdîd ve *"İnnemâ ya 'muru mesâcidallâhi"* mahmidetiyle nîk-nâminı nakş-ı

* قَدَسَ سِرِّهِ الْاِسْنَى = Yüce sırrı mukaddes olsun" anlamına gelen ve evliyâullâh için kullanılan Arapça bir duâ cümlesidir.

** عَلَى سَاكِنِهَا اَفْضَلُ الصَّلَاةِ = Salâtların en üstünü oranın sâkininin üzerine olsun" anlamına gelen ve Hz. Peygamber için yapılan bir duâdır.

*** عَلَيْهِ الرَّحْمَةُ = (Allah'ın) rahmeti üzerine olsun" anlamına gelen Arapça bir duâ cümlesidir.

*4 اِنَّمَا يَعْزُرُ مَسَاجِدَ اللّٰهِ = Allah'ın mescitlerini [ancak Allah'a ve âhîret gününe iman eden kimseler] imar eder" anlamına gelen bu cümle Kur'ân, et-Tevbe 9/18. âyetin başında yer

kitâbe-i tâk-ı tahlîd eyledi. Ve Sarı Kadı Türbesi muhtâc-ı termîm olmağla, i‘mârına bezl-i nakdîne-i himmet-i ‘azîm eylediler. Ve Haremeyn-i muhteremeyn’de müstehikk-ı i‘ânet olan ricâl ü nisvân iki kıt‘a büyük telhîs kağıdında Defter-i Müfredât‘la (مفترداتله) ‘ale‘l-esâmî merkûm ve her birinin vazîfe-i mukarrereleri fey‘ât-ı eşyâ gibi mersûm olmağla, beher sene Surre emînleriyle ol câr-ı sa‘âdet-itticârlara idrârât-ı mu‘ayyeneleri îsâl ve mukâbilinde mesûbât-ı cezîle istihsâl ederler idi. Bir takrîble ol iki defter-i mezkûr, Haremeyn’de müverrih-i Fakîr’e manzûr olmuşdur. Bunlardan başka ba‘zı bilâd-ı sâ‘irede ümenây-ı mevsûka vesâtatiyle beher sene erbâb-ı istihkâkdan olan [Ü 115b] ‘ulemâ’ ve tullâb ve sâ‘ir vâ-mânde-i tarîk-ı iktisâb olanlara revâtib ü in‘âmâtları derkâr ve Âsitâne’de eşhür-i selâse zuhûrunda kethudâları yediyle kezâlîk ‘aceze-i ‘ulemâ’ ve sulehâ’ ve fukarâya ‘alâ kadrihim surre ve ‘atâyâ ihsâniyle, ol evkât-ı zayıykada herkesi nâ‘il-i vüs‘at-i bî-gerân eyledi ği cümleye bedîdâr idi.

el-Hâsıl fi zâtihâ hayyire ve sipihr-i salâh u diyânetde mânend-i zehre-i zehrâ’ u neyyire, bir bânûy-i ‘uzmâ ve Ümmü‘l-Mü‘minîn itlâkına revâ idi; *rahmetullâhi ‘aleyhâ**.

Müşârun ileyhânın intikâline Sürûrî Efendi’nin işbu mısırâ‘-ı rengîni târîh-i dil-nişin vâki‘ olmuşdur. **Târîh:**

Cenneti kıldı mekân Vâlîde-i Şeh Selîm

(جنتى قلدی مكان والده شه سليم)

dîĝer;

Vâlîde Sultân recebde eyledi huldü mekân

(والده سلطان رجب ده ايلدی خلدی مكان)

Ba‘zı tevcîhât-ı vüzerâ’

Mâh-ı mezkûrun on ikinci günü[◊] Cerde Başbuğluğu ile Trablus-Şâm Eyâleti, sâbıkâ Mar‘aş Mutasarrıfı mîr-i mîrândan olup, Rumeli Beylerbeyili ĝi Pâyesi olan es-Seyyid Kalender Paşa‘ya ve şehr-i mezbûrun on dördüncü günü^{◊◊} Mar‘aş Eyâleti dahi Nâblusî İbrâhîm Paşa-zâde sâbık Haleb Vâlîsi Vezîr Mehmed Paşa‘ya ve yine şehr-i mezkûrun on altıncı günü^{◊◊◊} Karahisâr-ı

alan bir kısmıdır.

* رحمة الله عليها = Allah‘ın rahmeti onun üzerine olsun” anlamına gelen Arapça bir duâ cümlesidir.

◊ 12 Receb 1220 = 6 Ekim 1805 Pazar.

◊◊ 14 Receb 1220 = 8 Ekim 1805 Salı.

◊◊◊ 16 Receb 1220 = 10 Ekim 1805 Perşembe.

sâhib Sancağı Mutasarrıfı sâbıkâ Erzurum Müftüsü olan el-Hâc ‘Abdullah Paşa'nın Vezâret'i ref' olunmağla, târîh-i merkûmda Sancağ-ı mersûm sâbıkâ Tırhala mutasarrıfı Vezîr Ahmed Paşa'ya tevcih olundu.

Tebdîl-i Sadr-ı Rumeli

Sadr-ı Rum es-Seyyid ‘Atâ’ullah Efendi'nin müddet-i ‘örfiyyesi resîde-i hadd-i temâm olmağla, on beş senesi Sadr-ı Rum olan ‘Arab-zâde Ârif Efendi hazretleri* hasbe'l-kâ’ide işbu şa‘bân-ı şerîf gurreinde[◊] kand-i mükerrer-i Sadâret'le şîrîn-kâm oldu.

Âmedî [Ü 116a] Refi‘ Efendi'nin işbu târîhleri hakkâ ki bî-nazîr ve sezâvâr-ı kayd ü tahrîrdir;

‘Ârif-i ehl-i ‘ulûm oldu yine Sadru'r-Rûm

(عارف اهل علوم اولدى يينه صدر الروم)

Vukû‘-i harîk ve havâdis-i semâviyye

Mâh-ı mezbûrun dokuzuncu gice^{◊◊} sâ‘at dördte iken Cibâlî yeni kapusunda harîk zuhûr edüp, birkac hâne sûzân ve âb-efşânî-i ihtimâm-ı firâvânla intıfâsı nümâyân olduktan sonra, Sadriâ‘zam ve Yeniçeri Ağası ve ricâl ve huddâm li-ecli't-teneffüs bir hânede ârâm ederler iken, tezâhüm-i nâs-dan hâne-i mezkûrun mahall-i fevkânîsi bi-müştemilâtihâ münhedim ve fekat müşârun ileyhimin ikâmet eyledikleri beyt, âfet-i inhidâmdan sâlim olup, ol kazâ‘-i nâgehânîden rehâ-yâb-ı sâha-i selâmet olmalarıyla, her biri secde-güzâr-ı şükrân olarak me’vây-ı ma‘mûrları tarafına şitâbân oldular.

Leyle-i mezkûrda hubûb-i tünd-bâd sebebiyle herkes muztarib ve mütelâşî ve gâ’ile-i sirâyetden endîşe-mend ve mütehâşî iken, raşehât-ı eltâf-ı Rabbü'l-Menûn ile etrâf ü havâlî, şerer-i hasâret ü zarardan me’mûn oldu. Ancak sabâha karîb zuhûru nâdir, belki nâ-meşhûd-i şuyûh u ekâbir, berf-i ‘azîm ile safha-i gabrâ’ nümûne-i arz-ı beyzâ’ olup, şiddet-i burûdet, harâret-i garîziyye-i hayvâniyyeyi ihlâlle, cevârih u endâmdan selb-i mâye-i kuvvet eyledi. Zemîn ü âsümân işbu kıt‘a îrâdına cesbân olmuştur. **Kıt‘a:**

Zi-berf geşte zemîn hem-çü safha-i kâfûr

Zi-ebr mânde hevâ hem-çü künbed-i bî-nûr

Hevâ zi-gâyet-i sermâ cünân nümûd eser

* ‘Arab-zâde Mehmed ‘Ârif Efendi'nin ilk Rumeli Kadıaskerliği, 1 Receb 1215 = 18 Kasım 1800 Salı günüdür; bk. meselâ *Me‘mûrîn-i ‘İlmiyye*, Ali Emîrî, İlmiyye, nr.71, vr.6b.

◊ 1 Şa‘bân 1220 = 25 Ekim 1805 Cuma.

◊◊ 9 Şa‘bân 1220 = 2 Kasım 1805 Cumartesi.

*Ki bürd-i hâssıyyet ez-tab '-ı merdüm mahrûr**

'Azl ü nasb-ı Defterdâr-ı Şikk-ı Sâlis

Bundan akdem Tersâne-i 'âmire'nin, [Ü 116b] tersâne-i divel-i sâ'ire gibi muntazam olması murâd olmağla, Tersâne Emâneti, Şikk-ı Sâlis Defterdârlığı i'tibâriyle Nezâret-i Bahriyye tesmiye olunup, mukaddemâ Françe cumhûrun-da Sefir ve altı sene müddet ol diyârda karâr-gîr olmağla, tersâne ahvâline vâkıf ve sâ'ir umûr u ef'âllerine bi'l-ittılâ' 'ârif olmak mülâhazasına mebnî, Moravî es-Seyyid 'Ali Efendi ihtiyâr ve mansıb-ı merkûm ile rehîn-i vak' u i'tibâr olmuşıdi. Sadria'zam hazretlerinin Kapudanlığı hengâmında ba'zı münâfi-i kânûn tekâlifinden imtinâ'ı, mücib-i kîne-i derûn olmağla, eyyâm-ı Sadâret'inde izhâr-ı muzmere vesîle-hâh olduğu esnâda, Rumeli Vâlisî ma'ıyyetinde Zehâ'ir Nezâreti'ne müte'ayyinân-ı devletden birisinin me'mûriyyeti iktizâ eylemekle, mûmâ ileyh sadme-hâr-ı 'azl ve yerine Masraf-ı Şehriyârî Ahmed 'Azîz Efendi vasl ve ana hâcegândan Ken'ân Efendi câ-ni şîn ve her biri me'mûriyyetine mübâderetle rızâ-cûy-i pâdişâh-ı Müslimîn oldu.

İhrâc-ı mevâcib-i kısteyn

Tavâ'if-i askeriyenin iki kıst mevâcib-i lafziyyeleri ihrâc ve eydî-i târâc-gerâna idrâc olunup, ol makûlelerin keys ü cüyûbları pür-nukûd ve mâlik-i hubûr-i nâ-mahdûd oldu.

Vefât-ı Hâfız Mustafa Paşa Muhâfız-ı Belgrad

Müşârun ileyhin fi'l-asl hokka-i nûş-dârû-yi vücûdu, belde-i Niş ve sehmü'l-gayb 'unsuruna ol havze-i pür-teşvîş hem-sûret-i kîş olup ve fî zâtihî ekâbir-zâdelere olmağla, perverîş-i na'im ü nâz ve 'unfuvân-ı civânîde bir müddet tarîk-ı tahsîl-i 'ulûma sülûkle ol vâdîde kat'-ı neşîb ü firâz edüp, ba'dehû tarîk-ı mezkûrdan munsarıf ve Kapucu-başılık'la [Ü 117a] Niş Sangağı'na mutasarrıf olup, zâtında kâr-güzâr ve rüşd ü revıyyet ve hamâset ü semâhatle ol havâlîde nâmdâr olup, sı'âb-ı umûrda isti'mâle şâyân ve terfî'-i menzilette imtiyâz ve ikbâle cesbân olduğu, bundan akdem ma'lûm-i Pâdişâh-ı zemân oldukda, rütbe-i vâlâ-yı Vezâret'le kadr u şânı terfî' ve muhâfaza ve tanzîm-i Belgrad 'uhde-i ictihâdlarına süpürde ve tevdi' kılınmışıdi. Leyle-i

* ز برف کشته زمین همچو صفحه کافور * ز ابر مانده هوا همچو کنبه بی نور
= Yeryüzü kardan kâfûrun dış yüzü gibi bembeyaz ve hava buluttan dolayı karanlık bir kubbe gibi olmuştur. Hava soğuşun şiddetinden, içi harâretli olan adamın tabiatından o özelliğini gideren bir hâl almıştır” anlamına gelen bu cümleler Farsça bir kıt'adr.

Regâ'ib-i receb-i müreccebde kandîl-i hayâtı, sadme-i seng-i Hâdimül'-lezzât ile şikeste olduğu haberi, mâh-ı şa'bân evâsıtında^o sâmi'a-i evliyây-ı umûra peyveste olmağla, Niş cânibinin muhâfazası için hazînedârları 'Abdullah Ağa'yı ta'yîn eylemek bâbında Rumeli Vâlîsi'ne hitâben emri 'âlî isdâr ve serî'an cânib-i müşârun ileyhe ba's ü tesyâr kılındı.

Vürûd-i ba'zı ahbâr ez-cânib-i Sırb ve nasb-ı Ser'asker

Dört seneden berü Sırb tâ'ifesi temerrüd ve evâmîr-i Devlet-i 'aliyye'ye imtisâlden temennü' ve te'annüd eylemeleriyle, henüz dağlı tâgileri ber- taraf olmaksızın, “[Ne]nişeste yekî 'arbede âşûb-i diğêr hâst, nâ-refte yekî fitne belây-ı diğêr âmed*” nâzilesince sene-i mâziyede def'aten ref'-i livây-ı tuğyân ile bagy ü 'isyânlarını izhâr ve âteş-i bâlâ-keş-i fitne vü fesâdı evc-gîr-i ısrâr edüp, beynlerinde Kara Yorgi nâm la'în-i nâ-fercâmı kıral nasb ve bir karye-i hasîne de ik'âd ve 'akd-i tecemmu'-i ihtîşâd ederek etrâf-ı karyeye 'amîk hendekler ve şeranpolar hafr u inşâ ile nümûne-i hısn-ı hasîn bir ma'kıl-ı metîn edüp, mukaddemâ bir taraftan tahrîk ü igvâ ve selb-i rıbka-i rıkkıyyetle serbestliğe hass ü igrâ eden Moskovlu'dan ve Nemçelü'den [Ü 117b] otuz top ve kırk bin tüfek celb ve zîr-i perde-i hafâdan mühimmâtlarını itmâm ve bu eyyâmda izhâr-ı şekâvet ü hısâma âmâde-i tâmm olup, Vezîr-i müşârun ileyh vefâtından sonra Belgırad ve Niş ve Alaca-hisâr etrâfında olan palankalara istilâ ve dest-res oldukları Müslimîn'i, 'umûmen i'dâm ü ifnâ eyledikleri haber-i vahşet-eseri, ricâl-i devleti 'akd-i meclis-i istişâreye dâ'î ve bâ'is ve ıztırâb-ı erbâb-ı umûra sebep-i hâdis olup, ba'de'l-müşâvere hâlâ Rumeli Vâlîsi İbrâhîm Paşa Ser'asker ve ma'iyetine Köstendil mutasarrıfı Süleymân Paşa ve Prizrin mutasarrıfı Rüstem Paşa ve Dukagin mutasarrıfı Dervîş Mustafa Paşa ve Üsküb mutasarrıfı Mahmûd Paşa ve Çirmen mutasarrıfı İvranyalı (اويورانيلى) Mehmed Paşa ve Alaca-hisâr mutasarrıfı Şehsüvâr Paşa ve Mâlik Paşa ve İlyâs Paşa ve ol havâlinin bi'l-cümle zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı ta'yîn ve esbâb-ı harb ü kıtâli şimdiden tertîb eylemeleri, evâmîr-i ekîde ile tenbîh ü telkîn olundu.

Vefât-ı Sadr-ı Rum-i sâbık Veliyyüddîn Efendi-zâde el-Hâc Mehmed Emîn Efendi

Müşârun ileyh hatt-ı ta'likı, siyâkat-i reşkle gubâr-efken-i rûh-i 'îmâd* ve bedîhiyy-i celî gibi nokta-i şekk ü i'tirâzdan berî ve âzâd olan Şeyhulislâm-

o 15 Şa'bân 1220 = 8 Kasım 1805 Cuma.

* = ننيشسته يكي عربده اشوب ديگر خواست * نارفته يكي فتنه بلاي ديگر آمد
bastırılmadan, başka bir karışıklık ortaya çıktı. Bir fitne giderilmeden, başka bir belâ geldi” anlamına gelen Farsça bir beyittir.

1 esbak merhûm Veliyyüddîn Efendi'nin matla'-ı subh-i sulb-i sa'âdetlerinden bin yüz elli sekiz senesi şevvâlinin on sekizinci günü[◇] mihr-i münîr-sıfat, serzede-i sûret-gâh-ı mâhiyyet ve dâ'ire-i dîde-i dil-i vâlideynini rûşenây-ı sürûr u ferhat edüp, merdümek-i çeşm-âsâ na'ım ü nâz ile perveride ve süveydây-ı dil-misâl [Ü 118a] sadr-ı vâye-i tereffüh ü i'zâzda bâlîde olarak, 'akl-ı heyû-lânî râddesinden 'akl-ı isti'dâdı câddesine bâliğ u resîd ve pîş-gâh-ı lâlâda mânend-i kevkeb-i le'lâ' seyr-i medârâtla bâzîg u bedîd oldukda, kumru-i hakk-ı Kur'ân gibi te'allüm-i Kur'ân-ı Kerîm'e ser-âgâz ve edây-ı nemâza kâfî kadar cevâz ile kifâyet-sâz olup, bî-külfet-i taleb ü imtihân, mehâdîm-i kibâra erzân olan ru'ûs-i sa'âdet-me'nûsla yetmiş bir târîhinde Şeyhulislâm Mehmed Sâlih Efendi merhûm, Molla-yı merkûmu cerîde-i müderrisîne kayd ü tenmîk** ve refte refte Sahn'a kadar yoluyla kat'-ı tarîk edüp, ba'dehû ped-erleri Şeyhulislâm bulunmak kerâmetiyle tayy-ı mekân ve zemân-ı yesîrde sühûletle ol râh-ı 'asîri resîde-i serhadd-i pâyân edüp, seksan bir târîhinde^{◇◇} def'aten Edirne Pâyesi'yle Üsküdar'a Kadı ve mânend-i hüsâm-ı mâzî cilvenümây-ı ma'reke-i tehâsum ü terâzî oldu. Seksan dokuz senesi Kazây-ı Şâm-ı şerîfle teşrîf ve ba'de'l-ınfisâl edây-ı ferîza-i hacc-ı şerîf edüp, doksan ikide^{◇◇◇} Es'ad-zâde Şerîf Efendi Meşihat'inde Mekke Pâyesi'yle bülend-makâm, ba'dehû İstanbul ve Anadolu pâyeleriyle de mazhar-ı i'zâz ü ikrâm olup, iki yüz üç⁰⁴ târîhinde hilâl-i kadri, beder ve bi'l-fi'l Anadolu'ya Sadr oldu. Ve iki yüz altı recebinde⁰⁵ mesned-ârây-ı Rûm ve nâ'il-i aksa'l-gâyât-i merûm olup, câm-ı lebrîz-i âmâli pey-ender-pey tevârüd ü tevâlî ve dost-kânî-i baht ü iclâlî, müsâ'ade-i devre-i eyyâm ü leyâlî ile te'âkub u tevâtür ve on bir târîhinde karîn-i tekerrür ve on altı recebinde elmâs-pâre-i ikbâlî “eş-Şey'u lâ yüsennâ illâ ve kad yüsellesü***” nigîninde mütelâlî oldu. [Ü 118b] On sekiz târîhinde Şeyhulislâm-ı vakt 'Ömer Hulûsî Efendi'ye ba'zı mâdde zımnında izhâr-ı tavr-ı tasallub ve tarafeynden dürüşâne vaz'la mu'âmele-i sahtî ve ta'assub sudûruna mebnî, bi'l-işâre Bursa'ya iclâ ve iki mâh murûrunda itlâk olunup,

* Burada adı geçen 'İmâd, nesta'lik yazıyı güzelliğinin zirvesine ulaştıran Safevî hattatı İmâd-ı Hasenî-i Seyfî'dir (ö.1024/1615). İmâd'dan sonra gelen hiçbir hattat, onun harflerinin en, boy, çanak, küp, keşide ve bağlantılarında, satır anlayışında, ortaya koyduğu kurallara yeni bir şey ilâve edememiştir; geniş bilgi için bk. Ali Alparlan, “İmâd-ı Hasenî”, *DİA*, İstanbul 2000, XXII,169-171.

◇ 18 Şevvâl 1158 = 13 Kasım 1745 Cumartesi.

** Mehmed Emîn Efendi'nin ilmiyye mesleğine girişi, 14 Rebî'ulâhır 1171 = 26 Aralık 1757 Pazartesi günüdür, Anadolu Kadı'askeri olması ise 1204=1789-1790 tarihinde gerçekleşmiş gözüküyor; bk. meselâ *Me'mûrîn-i 'İlmiyye*, Ali Emîrî, İlmiyye, nr.64, vr.4b.

◇◇ 1 Muharrem 1181 = 30 Mayıs 1767 Cumartesi.

◇◇◇ 1 Muharrem 1192 = 30 Ocak 1778 Cuma.

◇⁴ 1 Muharrem 1203 = 2 Ekim 1788 Perşembe.

◇⁵ 1 Receb 1206 = 24 Şubat 1792 Cuma.

*** الشئ لا يئنى الا وقد يئنت = İkili olan bir şeyin üçlüsü de olur” anlamına gelen Arapça atasözüdür.

me'vây-ı dil-ârâlarında hoş-nişîn-i ikâmet ü îvâ iken, yirmi şa'bânının evâ'ilinde[◊] hayr-bâd-ı şehristân-ı fenâ ve 'âzim-i gülgeşt-i hıyâbân-ı cennetü'l-me'vâ oldu.

Terceme

Merhûm-i müşârun ileyhin gerçi safha-i bâlleri nukûş-i 'ulûmdan sâde ve nâtuka-i hâlleri gâ'ile-i kıl ü kâl-i mantûk u mefhûmdan sâlim ü âzâde olup, eyyâm-ı hadâsetinde müşâhede-i türş-rûyî-i üstâd ile telh-ı mezâkk-ı şîrîn-bâr ve müzâvele-i sevâd-ı midâd birle, keff ü benân-ı eltaflarını lekke-dâr eylemeyüp, hemân nüsha-i cemâl-i nâzenînân mutâla'asına müştâgil ve meş'ûf ve meşk-ı hatt ve hâl-i dilberân ve verziş-i hâme-i ebrûy-i nigârân-ı perî-peykerâna 'inâye ve himmetlerini masrûf eylemişidi. Nahv u sarf tarafına kat'â ircâ'-ı zamîr ve kazıyye ve kıyâs mâddelerini mevzû'-i bahs eylemekle, makûlâtı teksîr eylemeyüp, belki ber-vech-i nezâhet ü ittikâ mahbûb-ı müstesnâ istihdâm ve istishâbiyle te'kîd-i ma'nây-ı cümle-i neşât ve pâk-bâzlık cihetiyle temâşây-ı eşkâl-i hasene-i müveccehe ederek, tahsîl-i me'ânî-i inbisât edüp, ta'rîfât ve taksîmât mebhâsine bedel hoş-sadâ hânende ve nâzik-edâ gûyendeler ittihâziyle perde-i nühüftden beste-i hâtır-güşâ ve taksîm-i ferah-ifşâ istimâ' ve Râhatü'l-ervâh usûlünden ba'zan Hüseyinî'ye çıkararak ehl-i meclisi ber-pây-ı raks u semâ' edüp, ilâ âhîri'l-'ömr bu gûne mahdûmâne vaz' u revîş ve büzürgâne tavr [Ü 119a] u meniş ile evkâtını güzâreş ve bi't-tab' cevher-i sadâkat gibi 'azîzü'l-vücûd ve mâl-i halâl-âsâ nâdirü'l-mevcûd olan tefârik u tuhaf ve herkesin dest-res olmayacağı girân-kıymet nefâyis ve a'lâk ve turaf ittihâzına mâ'il ve sâ'irlerin bağçelerinde ser-nümây-ı neşv ü nemâ olmayan eşcâr u ezhâr ve esmâr makûlesini ekâsî-i diyâr-ı ba'îdetü'l-ağvârdan, dest-yârî-i dirhem ü dînâr ile celb ü îrâd ve kendi bağçesine gars ü îcâd eylemeğe şifte-dil idi. Ve esnây-ı muhâverâtda nâ-güncîde-i havsala-i kabûl-i îgrâk ve mübâlegât ve mâ-verây-ı medârik ü 'ukûl ifrât-ı mübâhâta meyyâl ve kâselisânlarıyla 'acîb 'acîb mizâh-ı hande-fermâ ve garîb garîb tavr-ı şetâret-nümâ ile hemîşe güzârende-i eyyâm ü leyâl olup, hulâsa letâyif-i hoş-âyendesî menâkıb-ı Nasreddîn'den evfer ve zarâyif-i hâtır-güşâyendesî dâstân-ı Ebû Dülâme^{*}den hoş-ter bir vücûd-i kerîmü's-siyer ve latîfü'l-mehber idi. Lâkin, [mısrâ]':

Lutf-i tab 'eş heme guftî hünereş nîz be-gû

◊ 1-10 Şa'bân 1220 = 25 Mart – 3 Nisan 1805.

* Metnimizde söz konusu edilen Ebû Dülâme (ö.161/777-778), hayatını Abbâsî halifelerinin saraylarında soytarlık yaparak geçiren, akîdesi ve ahlâkî bozukluğundan dolayı zındıklıkla ithâm edilmekle beraber, herkesin hoşlandığı zarîf buluşlarıyla nükteler yapan, hoşsohbet bir mizâh şâiri olarak tanınmıştır; bk. Necatî Kara, "Ebû Dülâme", *DİA*, İstanbul 1994, X,122.

*Çün cenâb-ı Kâdir-i bî-çerâ vü çûn**

*cellet 'azametühû 'an idrâki'l-medârîki ve'z-zunûn*** hazretleri muttasıf-ı cemî' sıfât-ı kemâl, 'âdil-i hakîkî-i zü'l-celâli ve'l-cemâl olmağla, her sûret-i noksânı bir hey'et-i cebr ile ta'vîz ve her zemîme-i zâhireyi bir bedel-i nîkû ile takrîz eylemek, 'âdet-i 'aliyye-i Rabbâniyye'den olduğuna mebnî, müşârun ileyh dahi gerçi kemâl-i mahz olan 'ulûm u me'ârif fikdâniyle mazhar-ı noksân ve erbâb-ı tesalluf 'indeinde hasbe'z-zâhir gûyâ ki, hilye-i fazl ü meziyyetden 'uryân olup, lâkin cihet-i uhrâ ile Hakk *celle ve 'alâ* noksânını cebr u ikmâl, belki 'örfen 'ulemâ' itlâk olunanlardan mertebe-i menkabesini 'âlül-'âl [Ü 119b] eylemiştir. Ez-ân-cümle fî-zâtihî 'âlî-tab' ve bülend-himmet, hoş-meşreb ve nâzik-ülfet, selîmül-kalb ve sâfi-nihâd, halîmü'n-nefs ve pâk-i'tikâd olup, "*Ekrimül-'ulemâ'e fe-innehum veresetül-enbiyâ'i fe-men ekremehum fe-kad ekremallahe ve rasûlehû****" Hadîs-i sıhhat-tahdîsine imtisâlen, 'an-samîmi'l-bâl 'ulemâ'-i kirâma mahabbet ve ehl-i istihkâkına idrâr-ı râtibe-i in'âm ü mekremet eylemek 'âdeti ve mutlakâ gürûh-i me'ârif-püjûha meyl ü rağbeti olup ve eyyâm-ı hükûmetlerinde kemâl-i istikâmet ü diyânetle icrây-ı ahkâm-ı şer'iyye ve bî-gadr u himâye vech-i hakkâniyyet birle fasl-ı de'âvî-i mer'iyye edüp, gevher-i girân-kadr salâbet-gûy-i girîbân-ı hükûmeti ve hilye-i takvâ vü nezâhet, tırâz-i kisve-i 'adâleti olmağla, aslâ cevher-i vücûduna 'araz-ı garaz tareyân ve 'unsur-i hâl ü kirdârına maraz-ı hırs u tama' sereyân eylemez idi. Ve beher sene eşhür-i selâse hulûlünde civâr ve mahallesinde ve sâ'ir mahallerde kâ'in 'aceze-i ricâl ü eytâm ve 'acâyiz, ber-müceb-i defter tarafından zâd ü zehâ'ir ve eksiye ve cevâ'iz ahziyle, ol eyyâm-ı mübârekede bî-dağdağa-i derûn müştakil-i 'ibâdet-i Rabbül-Menûn olurlar idi. Pederlerinin binâ-kerdesi olan kütüb-hâneye kati vâfir kütüb-i lâzime vaz'ıyla hakkâ ki ihyâ ve peder ve püserin rûh-i pür-fütûhları dem-be-dem mazhar-ı hayr-ı du'â olmaktadır. Ve bî-kes ü bî-nevâ reh-rev-i semt-i 'ukbâ olanları nâs ihbâr ve kendileri dahi te-cessüs ve istihbâr ile techîz ü tekfîn ve sâ'ir mühimmâtlarını müstevfâ ru'yet ü tanzîmle cenâzelerini ref' ve defn-i zemîn eylemek dahi şîme-i behînleri idi.

Hâlâ Anadolu Pâyesi olup, sinnen ve 'ilmen Şeyhu'l-'ulemâ' itlâkına sezâ olan Çineli es-Seyyid Ahmed Efendi [Ü 120a] hazretlerinin lisânlarından

* لطف طبعش همه كفتى هنرش نيز بگو * چون جناب قادر بیچرا و چون = Onun yaratılışındaki lutüfkarlığının tamamını söyledin, Allah aşkına onun hünerini de söyle!" anlamına gelen Farsça bir beyittir.

** جَلَّتْ عَظَمَتُهُ عَنْ ادْرَاكِ الْمَدَارِكِ وَالظَّنُونِ = Onun azameti, akılların kavramasından yücedir" anlamına gelen Arapça bir ifâdedir.

*** أَكْرَمُوا الْعُلَمَاءَ فَانْتَهُمُ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ فَمَنْ أَكْرَمَهُمْ فَقَدْ أَكْرَمَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ = Âlimlere saygı gösteriniz; çünkü onlar peygamberlerin vârisleridir. Kim onlara saygı gösterirse, Allah'a ve Rasûlü'ne saygı göstermiş olur" anlamına gelen bu cümleler el-Hatîb ve ed-Deylemî'nin zayıf bir senedle Câbir'den rivâyet ettikleri Hz. Peygamber'in bir hadîsi olarak belirtilmektedir; bk. el-'Aclûnî, *Kesfî'l-hafâ*, nr.512, I,172.

mesmû‘ Fakîr-i râstî-beyândır ki, ba‘de vefâtihî bir gice merhûmu ‘âlem-i ru‘yâda müşâhede edüp, hakkında çigûnegî-i mu‘âmelât-ı Rabbü'l-mücâzât'dan persân oldukda: “Fi'l-hayâti ve'l-memâti iksâ eylediğim erâmil ve eytâm makûlesi fukarâ’ hâ’il-i miyâne-i nâr-ı sa‘îr ve feryâd ü figân ve sûz u güdâz-ı bî-pâyân ile isti‘fâ ve hakkımda ‘afv ü mağfîret zuhûrunu niyâz ü istid‘â eylemeleriyle, hazret-i Gâfirü'l-hatî’ât bu ‘abd-i müznibi âsûde-nişîn-i dâru's-selâm-ı emn ü necât eyledi” deyü cevâb ve izhâr-ı şükr u sipâs-i bî-hisâb eyledi. *İnnallâhe lâ yuzî‘u ecre'l-muhsinîn*” ve “*Men yef‘alî'l-hayra lâ ya‘dimü cevâziyehû lâ yezhebül-‘örfu beynallâhi ve'n-nâsi*”; *rahmetullâhi Te‘âlâ‘aleyhi****.”

‘Avdet-i Kapudan el-Hâc Mehmed Paşa

Dört mâh mukaddem donanma ile Bahr-ı sefid'e sefer ve pîş-gâh-ı ‘Akkâ'yı karârgâh-ı lenger edüp, Cezzâr Paşa merhûmun bakıyye-i intihâb ve fudâle-i gâret ü istilâb olan muhalledâtını Âsitâne-i sa‘âdet'e îsâle sa‘y ü ihtimâm ve ol vechile esbâb-ı seffine-i me‘mûriyyetlerini sûret-yâfte-i cihâz-ı itmâm eylemeleri, mûcib-i bâz-geştî ve mâh-ı şa‘bânın yirmi dördüncü günü[◇] Tersâne-i ‘âmir'e îsâl-i keştî eyledi.

‘Azl-i Nâzır-ı Hubûbât Ahmed Şâkir Efendi

On sekiz şevvâlinde^{◇◇} Hubûbât Nezâreti, Efendi-i mûmâ ileyhî süpürde-i ‘uhde-i emâneti ve celb ve tesviye-i umûr-i zehâyir husûsu, muhavvel-i enbâr-ı zimmeti olmağla, emr-i me‘mûrine ber-pây-ı kıyâm ve dü-dest-i ik-dâmla, keyl-zen-i galle-i ihtimâm olup, seleflerinin mu‘âmelesine sarf-ı fikr-i dakîk ve dâne dâne muhâsebesini ru‘yetle gülû-yi âsiyâb-sıfat [Ü 120b] haylice mahsûlât-ı mûriyyeyi ekl ü bel‘ eylediğini îbrâz-ı harmengâh-ı tahkîk eylemesi, gerçi hakkında tezâyüd-i hüsn-i teveccüh-i Şâhâne'yi müstelzim ve tevârüd-i ni‘am-i mevâ'id-i şâbâş-ı Pâdişâhâne ile mütene‘am ve mugtenem olup, lâkin celb-i zehâyir husûsunda her ne kadar ifrâğ-ı havsala-i vüs‘ u makdûr eylediyse de, bi-hikmetihî Te‘âlâ ber-vefk-ı me‘mûl meysûr olmayup, dem-be-dem muzâyaka ve killet târî ve nân-ı ‘azîze galâ ve girânî ‘urûzuyla

* ان الله لا يضيع أجر المحسنين = Çünkü Allah iyilik yapanların mükafatını zayı etmez” anlamına gelen bu cümle Kur‘ân, et-Tevbe 9/120. âyetin son kısmıdır.

** من يفعل الخير لا يعدم جوازيه لا يذهب العرف بين الله و الناس = Kim bir hayır yaparsa, o karşılıksız kalmaz. Örf, Allah ile insanlar arasında farklı değildir” anlamına gelen Arapça bu cümle el-Hutay‘e'nin beyitlerinden biridir; bk. meselâ Ahmed b. ‘Ali el-Kalkaşandî, *Subhu'l-A‘şâ*, Dimaşk 1987, I,351, II,212.

*** رحمة الله تعالى عليه = Yüce Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun” anlamında Arapça duâdır.

◇ 24 Şa‘bân 1220 = 17 Kasım 1805 Pazar.

◇◇ 1 Şevvâl 1218 = 14 Ocak 1804 Cumartesi.

mecârî-i elsine-i nâsda, şûrâbe-i erâcîf-i hezeyânât cârî olmağın, sâl-i merkûm gurre-i ramazânında[◊] mûmâ ileyh Nezâret-i maslahat-ı Hubûbât'dan kat'-ı nazar ve Koca Yûsuf Paşa Teşrîfâtıcısı olup, sâbıkâ Süvârî Teşrîfâtıcısı olan el-Hâc Mustafa Efendi'ye teslîm-i defter eylemekle, Şıkk-ı Râbî' Defterdârlığı ve Hubûbât Nezâreti mansıblarıyla makzıyyü'l-vatar kılındı.

Katl-i zimmî ve Yehûdî

Vezneciler Hammâmı hizâsında bir duhân-furûş zimmî-i hıyânet-hurûş, mâh-ı merkûmun üçüncü günü^{◊◊} şürefâdan bir Müslimân ile duhâna müte'allık nizâ' u cidâl ve dûd-i âteşîn-âsâ gözüne girerek tıkanmış tütün çubuğu gibi zefir-efşân-ı kıl ü kâl olduğu hılâlde, muhıll-i nâmûs-i İslâm herze-güyî-i la'n ü düşnâmı, ol hengâmda bağıteten mahall-i mezbûra vârid olan Yeniçeri Ağası'nın bi'n-nefs gûş-zedi ve sâmi'a-güzâr olan huzzârın şehâdetleri dahi tenvîr-i senedi olmağla, derhâl ahz ve Bâb-ı 'âlî'ye irsâl ve inhây-ı hakîkat-i hâl eylemekle, dükkânı pîş-gâhında mazhar-ı tığ-i siyâset ve icrây-ı hükm-i şerî'at kılındı.

Ve rakam-zede-i kalem-i râstî-kadem olduğu üzere bu sene-i mübâreke zehâyirin killeti ve dârû-yi cân [Ü 121a] mesâbesinde olan nânın 'izzet ü nedreti sebebiyle, dükkân-ı habbâzân pîş-gâhları nümûne-i haşr-gâh olup, ba'zı gedâ-çeşmân endîşe-i pâyân ile külle yevmin beher dükkândan iştir[â] ederek cem'-i nân eylemeği pîşe edüp, ol gürûh-i mekrûhdan bir Yehûdî, yevm-i vâhidde vazîfesinden hâric etmek aldığı ba'zı kesânın meşhûdu olmağla, mütehammil olduğu çuvalı ahz ve derûnunda otuz 'aded nân-ı 'azîz mevcûd ve zâhir ve gıbbe's-su'âl rû'ûs-i hârendesi iki nefer şahs-ı bed-gühere münhasır olduğu müte'ayyen ve mütekarrar olmağın, der-sâ'at Bâb-ı 'âlî'ye îsâl ve mâh-ı merkûmun sekizinci günü^{◊◊◊} Elçi Hânı pîş-gâhında mazhar-ı sâtûr-i kahr u nekâl oldu.

'Azl-i Ser-cebeciyân

Şehr-i mezbûrun beşinci günü^{◊4} Cebeci-başı İsmâ'îl Ağa, hasbe'l-iktizâ' ma'zûl ve yerine kethudâları Ahmed Ağa mevsûl oldu.

Tevcîhât-ı menâsıb-ı Dîvâniyye

Âyîn-i sa'âdet-âğîn-i Devlet-i ebed-müddet üzere şevvâl-i şerîfin dördüncü günü^{◊4} menâsıb-ı Dîvân-ı me'âlî-erkân tevcihâtına mübâşeret olun-

◊ 1 Ramazân 1220 = 23 Kasım 1805 Cumartesi.

◊◊ 3 Ramazân 1220 = 25 Kasım 1805 Pazartesi.

◊◊◊ 8 Ramazân 1220 = 30 Kasım 1805 Cumartesi.

◊4 5 Ramazân 1220 = 27 Kasım 1805 Çarşamba.

◊5 4 Şevvâl 1220 = 26 Aralık 1805 Perşembe.

mağla, ricâl-i bâbdan Kethudây-ı Sadr-ı ‘âli İbrâhîm Besîm Efendi ve Re’isülküttâb Ahmed Vâsîf Efendi ibkâ ile şeref-i iktisâb ve Dergâh-ı ‘âli Çavuş-başılığ-ı ile kapucu-başılardan Şehsüvâr-zâde Hamdullah Bey kâm-yâb olup, Tezkire-i Evvel Mehmed Gâlib Efendi ibkâ ve sâbıkâ Kethudâ Kâtibi ‘Abdülhamîd Efendi câh-ı Tezkire-i Sâni ile kâm-revâ ve Mektûbî Mustafa Refik Efendi ve Teşrifâtî Mustafa Münîf Efendi ve Beylikci Ahmed Safî Efendi ibkây-ı mansıblarıyla dil-şâd ve Anadolu Pâyesi olan Surre Emîni-yi esbak el-Hâc Sa’îd Efendi [Ü 121b] Kethudâ Kitâbeti tevcîhiyle mahbûru'l-fu’âd olup, Çavuşlar Kâtibi Elçi ‘Abdülkerîm Efendi hafîdi Mehmed ‘Atâ Efendi’ye tevcîh ü i’tâ ve Gediklülür Kitâbeti mutasarıfı Mahmûd Efendi’ye ibkâ olundu. Şikk-ı Evvel Defterdârı Mustafa Reşîd Efendi ve Şikk-ı Sâni ve İrâd-ı Cedîd Defterdârı es-Seyyid Feyzullah Efendi ve Umûr-i Bahriyye Nezâreti’yle Şikk-ı Sâlis Defterdârı Ahmed ‘Azîz Efendi ve Zahîre Nezâreti’yle Şikk-ı Râbi’ Defterdârı el-Hâc Mustafa Efendi, câh-ı vâlâlarında muhriz-i şeref-i ibkâ olup, Nişâncılık sâbıkâ Büyük Rûznâmcı ve Mısır Defterdârı Sâlih Efendi’ye ve Defter Emâneti, Ser-çavuşân ‘Osmân Efendi’ye; Büyük Rûznâmcılık, sâbık Defterdâr Emîni Mehmed Râşîd Efendi’ye ve sâ’ir menâsib dahi ber-vech-i münâsib erbâbına tevcîh ü ibkâ ve hânelerinde velvele-i kûs-i tehniyetle sevâmî‘-i etrâf ü cîrâna gulgule-bahşâ oldu. Ve ba’zı hâcegân dahi ‘atâyây-ı Pâdişâh-ı cihânla memnûn u şâdân kılındı.

Ba’zı tevcîhât-ı vüzerâ’

Yevm-i merkûmda[◊] vüzerây-ı ‘izâm tevcîhâtı dahi erkân-ı nizâm-ı Devlet-i ebediyyü'l-kıyâm’dan olmağla, Eyâlet-i Silistire sâbıkâ Anadolu Vâlîsi Vezîr es-Seyyid Yûsuf Paşa ve Eyâlet-i Girid ve Muhâfaza-i Kal’a-i Kandiye, sâbıkâ Hanya Muhâfızı Vezîr Seyyid Mehmed Paşa ve Eyâlet-i Anadolu, sâbıkâ Silistire Vâlîsi Vezîr Ebûbekir Paşa ve Eyâlet-i Haleb, sâbıkâ Rakka Vâlîsi Vezîr Veliyyüddîn Paşa ve Eyâlet-i Rakka, sâbıkâ Haleb Vâlîsi Vezîr Seyyid ‘Alâ’eddîn Paşa ve Eyâlet-i Trabzon, sâbıkâ Karahisâr-ı sâhib Sancağ-ı mutasarıfı Vezîr Ahmed Hürşîd Paşa hazerâtına tevcîh ü ‘inâyet [Ü 122a] ve sâ’irleri ibkâ ile hâ’iz-i rehîn-i istirâhat oldular.

Tecdîd-i ittifâk be-Devlet-i Rusya

İşbu der-‘uhde-i beyân olan tecdîd-i ittifâk dâstânını mukaddime gûne işbu makâle ile ibtidâ, müvecceh ve revâ görülmüşdür. Hafî olmaya ki Rûm bin ‘Ays bin İshak ‘aleyhi’s-selâm evlâdından Fıranko nâm kimse, Avrupa iklimini ihtiyâr ve evlâd ü müte‘allikâtiyle ol diyârda karâr ve şeyn ü i’mâr

◊ 4 Şevvâl 1220 = 26 Aralık 1805 Perşembe.

eylemekle, hâlâ Firenk tâ'ifesi ana müntesib ve anın neslinden münşa'ib olmuşlardır. 'Umdeleri Fransa Memleketi'nde olup, mülûkleri Paris nâm şehri dâru'l-mülk ittihâz eylediler. Cumhûriyyet hâdîsesi tehaddüs edince[ye] kadar, mülûk-i Fransa Avrupa kıralları beyninde mümtâz ve vücûhla mütehayyiz ve ser-firâz idiler. Tâ ki iki yüz dört senesinde[◊] miyânelerinde teşettüt peydâ ve kırallarını i'dâm ü ifnâ ile şîrâze-i asliyyelerini gûsiste-târ ve Venedik ve Felemenk devletleri gibi cumhûriyyete ibtidâr eylediler. Esbâb-ı zâhiresinden biri budur ki, müddet-i medîdeden berü kiral dâ'irelerinde fart-ı serf ü sefâhet sebebiyle Devlet-i Fransa düyûn-i kesîreye giriftâr ve vâridât, kifâyet-sâz-ı masrûfât olmayup, husûsan Amerika seferi için etrâf devletlerden küllî istidâne ve beher sene te'diye-i erbâhla idâre-i mesârif-ı lâzîmede 'usret ve şiddete ducâr olup, murâbaha sebebiyle beher-sâl kati vâfir açık kalup, bu hâl üzere güzêrân eder ise, devletleri re'sen ber-zede-i sâ mân olacağını istidlâlle müdürîn-i devlet, emr-i mezkûrun tanzîm ü temşiyetine [Ü 122b] sarf-ı zihn ü dikkat eylemeğe mübâşeret eylediler. Lâkin bu mâddenin ber-vech-i merâm kıyâfet-gîr-i nizâm olması, elbette esbâb-ı selâseye mütevakıfıdır.

Evvelen: Tekâlîf-i muhdese ile teksîr-i îrâdât eylemektir. Bu ise kavim ve milletleri üzere mahmûl olan tekâlîf-i şâkka-i kadîmeye nazaran be-gâyet düşvâr ve mukaddemâ tedbîr-i mezkûr beynlerinde güzâr ve icrâsına sarf-ı nazar eylemeleriyle, taşra eyâlâtlerinde parla[me]nto ta'bir etdikleri cem'iyetler, "Bu makûle ihdâs-i tekâlîf mâddesi müteferri'ât-i me'mûriyyetimizden olmayup, 'umûmen milletin re'y ü rızâlarına mevkûf-dur" deyü muhâlefet eyledikleri derkâr iken, sene-i mâziyyede Umûr-i Mîrî Vekîli bulunan şahıs, îcâd eylediği tekâlîf-i muhdese tertîbi için eyâlâtdan vücûh ü a'yânı celb ü ihzâr ile bi'l-müşâvere icrây-ı murâd etdikde, med'uvv olanların ekseri hilâf-gîr olmağla, cevâb-ı mezkûru tekrâr ile meclis-i ma'kûd-larını fesh u terk ve sergerdeler kazıyye-i mezkûrenin netîce-pezir olmayacağı tahkîkan derk eylemişdi.

Sâniyen: Tayy-ı mesârif-ı zâ'ide ile sûret-yâb olur. Bu tedbîri mukaddemâ Umûr-i Mîriyye Vekîli Neker* nâm şahıs icrâ kaydında olmuşiken, 'uzamây-ı kavmin hırs u tama'ları ve ser-i kârların ihtirâzları mâni' olmağla, yine keyfiyyet-i mezkûre derkâr ve bu dahi nâfiz olmayacağı bedîdâr oldu.

Sâlisen: İ'lân-ı iflâs eylemektir. Bu sûret bâ'is-i züll ü hakâret ve 'âm-meye şâmil mazarrat ise de, ba'zıları izhâr-ı rûy-i rızâ ve kiral ve vûkelâ' redd ü ibâ eylemişler idi. Bu def'a Umûr-i Mîrî Vekîli, bir tarîk-î âhar teharîsine mübâderet ve bilâhare cem'iyet-i millet tâliblerine mümâşâtla, [Ü 123a] iktizâ edenleri da'vet edüp, evvel emirde ber-vech-i hakîmâne kimini nüvazişle

◊ 1204 = 1789.

* Metnimizde söz edilen Jacques Necker (1732-1804) için bk. meselâ *Biographie des Contemporains, par Napoléon*, Paris 1824, s.267-268.

taltîf ve kimini mevâ'id ile kulûblarını celb ü te'lif eyleyerek, bilâ-tevakkuf maslahata âgâz ve temşiyet-i mâdde-i musammemesine demsâz olmak lâzi-medden iken, bu makûle cem'iyetin rusûm-i kadîmesini te'allüm için kârdânâyân-ı kavmi cem' u ihzâr ve anlardan hakâyık u dekâyık-ı ahvâl-i cem'iyeti istifsâr ve sâ'ir gûne şîve-i betâ'etle imrâr-ı vakt ve ifâte-i fırsat eyleyüp, bir mahalde ecnâs-i nâsın tecemmu' ve tûl-i meksleri mâ'-i râkid gibi ta'affünâtı müstelzim olmak muttaridesine mebnî, müstevcib-i tekessür-i kîl ü kâl ve bundan başka nâsın mîrîye merbût îrâdlarından fimâ-ba'd iki humsu nakde bedel, Firengistân'da mütedâvel olan evrâk ile edâ olunmak iktizâ eyleyeceğini edâ birle, hazînenin kesr-i i'tibârını ve 'âmmenin zarar u hasârını mûcib olacak şâyî'ayı temâmca eyâdî-i fitne-cûyâna bir ser-rişte-i ihdâs-i ihtilâl vermekle, mersûm mün'azil ve yerine mesfûr Necker [=Necker] muttasıl oldu. Ol dahi gerçi ehl-i 'ırz ve râst-kirdâr şahs-ı salâbet-şî'âr olup, lâkin süst-re'y, tecrîbe-i umûrdan zâhil ve mizâc-ı şehri u dehrden gâfil olduğundan başka, bir zemândan berü felâsife-i Efrenc'in ba'zı te'lifât ve terğîbâtlarından âzâdegî ve serbesiyyet-i hâhişleri, işrâb-kerde-i kulûb-i nâs ve "Hum ricâlün nahnü ricâlun" me'âli, emânî-i sâ'irelerine esâs olmağla, nizâm-ı mevcûdularını kimi cerh u istihcân ve kimisi ref' u tagyîr usûlüne darb-i lisân ederler idi.

Ve kaldı ki sinîn-i çendinden berü Avrupa memleketlerinde [Ü 123b] tab' u neşr olunan nüshâ-ı mü'ellefe-i cedîdede, 'akâid-i müteceddide-i felâsife-i tabî'iyîn ve 'avâm-pesend-i ahkâm-ı âyîn-i dil-nişîn, zuhûr-i hâdise-i France'ye kadar anlardan ezyed memâlik-i sâ'ire-i Nasârâ'da mu'teber ve herkes bî-pervâ rağbet ü nazar edegelüp, hattâ Rusya Çariçesi Katerina** dedikleri la'îne, meşâhîr-i felâsifeden Valamber [=Dalembert]*** nâm şahs-ı bed-güheri celb ve ferzend-i nâ-pesendi olan Bavlo'ya [=Pavel Petrow-itsch]*⁴ mu'allim nasb edüp ve Didero*⁵ nâm feylesof-i şeytanet-mevsûf, Petrebuk[=Petersburg]'da meks ve nezd-i Çariçe'de mu'azzez ü muhterem ve

* هُم رَجَالٌ نَحْنُ رَجَالٌ = Onlar adam gibi adamdılar, biz de adam gibi adamlarız" anlamına gelen Arapça bu cümle, Ebû Hanîfe'nin sahâbe dışındaki kişilerin görüşlerini kabul edip etmeme ile ilgili olarak söylediği bir sözdür; bk. meselâ İbn Hazm, *el-İhkâm*, Kâhire 1404, IV,573.

** Metnimizde sözü edilen 1762-1796 yıllarındaki Rus İmparatoriçesi Katerina (1729-1796) için bk. meselâ "Yekaterina II Büyük", *Büyük Larousse*, XXIV,12485-12486.

*** Metnimizde Valamber okunacak şekilde yazılmış olan Fransız matematikçi ve filozof Jean le Rond Dalembert (1717-1783) için bk. meselâ Ch. Dezobry, Th. Bachelet, "Dalembert", *Dictionnaire général de biographie et d'histoire de mythologie, ed géographie ancienne et moderne*, Paris 1866, I,730-731.

*⁴ Metnimizde sözü edilen Katerina'nın oğlu Rusya İmparatoru Pavel I için bk. meselâ "Pavel I", *Büyük Larousse*, XVIII,9232.

*⁵ Metnimizde sözü edilen Fransız yazar Didero (1713-1784) için bk. meselâ "Diderot (Denis)", *Büyük Larousse*, VI,3139-3140.

Fransa'dan menfâ olan Reynal* nâm feylesof-i nâ-fercâm, Berlin Şehri'nde muvakkar ve mükerrerrem idi. Ve bundan akdem hâlik ve şân ü şöhreti ma'lûm-i ehâlî-i her memâlik olan Prusya Kırâlı ise, 'ayn-i feylesof olduğu tahkîk-kerde-i ashâb-ı vukûfdur.

Ve Nemçe İmperatoru Bozpur [=Leopold]** dahi mezheb-i felâsife ile temezhüb eylemekle, rakabe-i milliyyetinden selb-i ribka-i ta'assub eylemişidi. Refte refte felâsifenin neşr u işâ'a ve hod-be-hodluk şîvesini kulûb-i nâsa ilkâ' ve izâ'aları hasebiyle şûre-zâr-ı derûnlarında dıraht-hây-ı serbesiyyet, rîşe-sâz-ı istikrâr olmağın ve 'avâm-pesend kelimât-ı feylesofâne ile isbât-ı hünerden gayri vesîle-i istihkâk ve i'tibâr kalmayup, hemîn bu cihetle tafra-furûş-i iftihâr olmağa başladılar. Ve her diyârda 'arâkat ve asâ-letle tafra-furûş-i i'tibâr olanlar, hedef-i sihâm-ı kadh ü ta'n ve Portekiz ve İspanya ehâlîleri, ruhbânân haklarında muta'assibâne izhâr eyledikleri ihtirâm ve i'tibâr için mazhar-ı lev m ü la'n olup ve cemî' mecâlisde Volter ve Ruso*** misillü [Ü 124a] feylesof-i bed-kîş ve tabî'iyi-yi şerr-endişlerin güftâr-ı belâgat-âsârları, kemâl-i veleh ü istibdâ' ile nakl ü istimâ' ve binâ'en 'aleyh etfâl-i nev-âmûzân, mesfûrların âdâb ü ahvâl ve zu'm-i fâsidlerince mutazam-mın olan makâl-i şeytanet-iştimâllerine tahsîl-i ittîlâ' eyleyüp, âdâblarıyla mûte'eddeb ve mezhepleriyle mütemezheb olmağı mâye-i meziyyet 'add ve anlara peyrevlik şîvesini şümârîde-i menkabet-i bî-hadd ederler idi. Ve bir taraftan Veytater** ta'bîr olunan bâzîçe-gâhlarda 'akâyid-i 'atıklarına 'alenen zebân-dirâz-ı istihzâ ve mu'tekad olanlara harf-endâz-ı hezl ü izdirâ olarak zımnen hükûmetleri hakkına iş'âr-ı muhâlefetle, îmây-ı lüzûm-i tahvîl ve muhassenât-ı âzâdegî ve kifâ'et ve mulattîfât-ı serbestegî ve sevâ'iyeti, kulûb-i huzzâra işrâb ü tesvîl eylediklerinden başka, Amerikalı'nun İngiltere Hükûmeti'nden fekk-i rıbka-i inkıyâd ile ser-âzâd oldukları husûsu, eser-i güzîn ve 'amel-i behîn olmak üzere karîn-i istihsân ve lisân-ı hâlîle herkes ol tavr-ı enfesi cûyân olur idi.

Ve'l-hâsıl birkac sene zarfında mizâcları refte refte pezîrây-ı tegayyür u inkılâb ve ahlâk u 'akâyidleri tavr-ı dîğere tebeddül ile miyânelerinde sûret-i

* Metnimizde söz edilen Guillaume Thomas François Raynal (1713-1796) için bk. meselâ Ch. Dezobry, Th. Bachelet, "Raynal", *Dictionnaire général de biographie et d'histoire de mythologie, ed géographie ancienne et moderne*, Paris 1863, II,2263-2264.

** Metnimizde Bozpur (بو ز پور) okunacak şekilde yazılmış olan kişi, Toscana Düğü, İmparator, Avusturya Arşidüğü, Fransa ve Macaristan Kralı Leopold II. (1747-1792) olmalıdır; "Leopold II", *Büyük Larousse*, XIV,7436.

*** Metnimizde söz konusu edilen Volter (1694-1778), Fransız yazar François Marie Arouet Voltaire (bk. *Büyük Larousse*, XXIII,12251); Ruso ise Fransızca yazar Cenevreli filozof ve yazar Jean-Jaques Rousseau (1671-1741) 'dur; bk. *Büyük Larousse*, XIX,9931.

*4 Metnimizde Veytater (وَيْتَاتَرُ) gibi okunabilecek bu kelime, Fransızca vieil = eski/kadîm ve Théâtre = Tiyatro kelimelerinin birleşmesiyle eski/kadîm tiyatro anlamına gelen Vieil Théâtre olmalıdır; bk. meselâ T.-X. Bianchi, *Dictionnaire Français-Turc*, 2. baskı, Paris 1846, II,1181,1324.

âhar zuhûruna serdâde-i ifzâ vü îcâb olmuşiken, ser-i kârda bulunanları bi'l-cümle gâfil ve 'âkıbet-endişlikden zühülle hemân der-dest olan mesâlih-i mevcûdeye müştâgil olup, yek-dîğêr miyânında kadîmden cârî rekâbet ve münâfese ve muhâsedet ahkâmına sarf-ı zihn ü iz'ân eylemeleriyle, o resme bir devlet-i dîrîne ve saltanat-ı metînenin münhedim ve kıral ve ricâllerinin [Ü 124b] seyf-i istîsâlle mün'adim olacağı mülâhazasından, vâ-mânde-i im'ân oldular.

Kütüb-i tevârîhin nâtik olduğu üzere Fransa Devleti bin dört yüz senelik devlet olup, evâ'ilde milletlerinin müntehab ve muhtârı, husûsan şecâ'atle nâmdârı, sergerde ve ru'esâ olur idi. Vaz'-ı kavânîn gibi umûr-i külliyyelerde cumhûriyyet şekliyle bi'l-cümle kâr-şinâsân-ı milletleri cem' u meşveret ve emr-i ma'hûdu ifrâğ-ı kâlib-ı sûret eylemek 'âdetleri idi. Ba'de zemânin kıral-zâdeler bi'l-istihlâf verâset-i kıraliyyetle câ-nişîn-i eslâf olup, lâkin rehâbine tâ'ifesi gâlib olmağla, kıralların nüfûz ü revnakları anların inzımâm-ı re'ylerine menût u mu'allak olup, ratk u fetk-ı mesâlih-i devletde küllî elleri ve hall ü 'akd-i umûr-i milletde mütegalibâne medhalleri olur idi. Ve ashâb-ı mâlikâne bi't-te'bîd mutasarrıf olup, helâk olduktan sonra bi'l-verâse evlâdlarına sâ'ir emvâl ü emlâk gibi intikâl eder idi. Giderek ashâb-ı mâlikâne tegallûbe âgâz ve kırallar lafzı, murâd-ı tendîse-i bistân gibi hemân kanâ'at-i haşmet-i zâhire-i imtiyâz eder olup, erbâb-ı hüner ü isti'dâd olanlar, mahrûm-ı vâye-i 'izz ü i'tibâr ve fukarâ' ve zu'afâ', tahmilât ve teklîfât-ı şâkka ile giriftâr-ı dü-şâha-i mihnet ü ıztırâr olurlar idi. Melâ'ine-i rehâbine dahi kıralların za'f-ı hâletlerini ni'met ve asıl-zâdegân ve ashâb-ı mukâta'âtın ceahâletlerini ganîmet 'addiyle cümlesini zencîr-i ta'assuba bend ve gûnâ-gûn evzâ'-ı müşâ'bidâne ve nîreng ü fûsûn-i ebleh-firîbâne ile dagal-bâzî-i fermeson ve şîrîn-kârî-i turfa-i nakş-ı bukalemûn eyleyerek, [Ü 125a] ol pûç-mağzânı ve bî-behre-i rüşd ü iz'ânı kendilere küllî murtebit u peyvend eyledikten sonra, bi't-tedric hılâf-ı vetîre-i insilâkleri olan cem'-i hutâm-ı dünyevîye inhimâk ve birer takrîble gazab ve zabt-ı erâzî vü emlâk ve ba'zan miyâne-i 'uzmâlarına ilkây-ı nifâk u şikâkla, temzîk-ı 'usâbe-i ittifâk eylemeği vesile-i husûl-i merâm ü emânî ve muhâlefet sadedinde olanları, nâr-ı cehennemle ihâfe vü î'âd ve muvâfakat ve mutâva'at edenlere, ucûr-i cezîle bahş eyleyerek dilşâd edüp, bu vechile iddihâr-ı hazâ'in ve iktisâb-ı kâmrânî ederler idi. 'An-asl usûl-i rehâbâniyyetleri fakr u meskenet iken, vech-i mesrûd üzere mütegalibâne her biri icrây-ı hükûmet ve tahsîl-i sâ mân ü servet ve revâc-ı mel'ânetleri, Nasrâniyyet'e müte'allık 'ilm ü ma'rifet olmağla, felâsife-i sâlîfe gibi âhâd-i nâsdan dirîğ u zînnet ve behâyim gibi sâ'ir nâsı kendilere serbeste-i kılâde-i tavâ'iyet ederler idi.

'Ahd-i karîbde ber-vech-i mezkûr feylesoflar zuhûr edüp, re'sen selb-i 'alâka-i millet ü dîn ve inkâr-ı gâ'ile-i mezheb ü âyîn ve ruhbânların evzâ'ları

dâm-ı tezvîr ve mahz-ı durûğ ve çerâğ-ı iddi'âları bî-furûğ olup, bir alay ebâ-lise-i bed-kîş ve şeyâtîn-i mel'anet-endîş olduklarını mübeyyin ve hüner ü hikmet ve sâ'ir gûne sanâyi' u ma'rifetin zînet-i insân ve medâr-ı 'izz-i imtiyâz-ı hem-künân olduğunu mu'lin kitâblar te'lîf ü inşâ ve nâsı bu cihetle îkâz ve hüsn ü kubhlarını temyîz ü tenbîh ve inbâ ve sudûr-i devletlerinde serbesiyyet ve 'adem-i mahkûmiyyet ve müsâvât ve kifâ'et neşvesini ve zulm ü gadr [Ü 125b] u ihânetden selâmet şîvesini ezhânlarına ilkâ eder oldular. Ve bir taraftan dahi kıralları hod-be-hod nâm ü şân ve ihtişâm ü 'unvâna harfs u mütehâlik ve ru'esâ ve vükelâ' dahi seref ü sefâhet ve zîb ü zînete şifte vü münhemik olduklarından başka, yek-dîğere tenâfüs ü tehâsüd ve tebâguz u te-hâkud ederek, ba'zan istidâd peydâ ve mü'eddî-i harb ü vegâ olur idi.

Bu sûret ibtidây-ı emirde İngilterelü'de rû-nümâ, ba'dehû Fransa'da dahi peyd[â] oldu. İngilterelü'nün sûreti bu vechiledir ki, mukaddemâ kiral olanları zümre-i rehâbine ile ittihâd ü i'tizâdı, vesîle-i kuvvet ü istibdâd 'add ü i'tibâr ve 'uzamây-ı milletlerinin muttasilen münâfese ve müşâcerelerini tervîc-i nüfûzuna medâr edüp, ba'dehû Gilom (گیلوم = Guillaume?) nâm Normandiya Dukası, İngiltere'ye külliyyetle güzâr ve ber-vefk-ı âmâl zabt u istiklâl ve 'uzamây-ı kavmi, serbesiyyete nâ'il ve ref'-i zulm u tesallut ve istilâ ile herkesi emn ü âsâyişe vâsil eylemişdi. Nâs dahi âzâdelik sebebiyle tahsîl-i hüner ve me'ârife mütevaggil ve hurde-kârî-i sanâyi'-i mütenevvi'aya münhemik ve müştegil oldular. Lâkin usûllerinin tanzîmi zımnında beynlerinde bi'd-defe'ât muhâverât ve münâza'ât ve fitne ve muhârebât vâki' olup, encâm-ı kâr nizâm-ı âtî üzere karâr eyledi. Ma'lûm-i erbâb-ı fuhûmdur ki hükûmet, aksâm-ı sâliseden 'ibâretidir.

Evvelen: Kırالیyyet ki, 'inân-ı hükûmet, hâssaten anın yed-i istiklâlinde olmaktadır. Ana hükûmet-i münferide ta'bîr olunur.

Sâniyen: İdâre-i umûr u mesâlih, mütehayyizân-ı kavmden ma'lû-mü'l-'aded eşhâsin yedlerinde olmaktadır ki, cumhûriyyet-i hâssa ta'bîr olunur.

Sâlisen: Anlara münhasır olmayarak, 'umûmen milletleri tarafından her sınıf [Ü 126a] ve tarîkden mu'ayyen vükelâ' ile olmaktadır ki, cumhûriyyet-i 'âmme ta'bîr olunur. Hâlâ İngilterelü'nün nizâm-ı devletleri işbu aksâm-ı selâse ile dâ'irdir. Binâ'en 'aleyh divel-i sâ'ire-i Avrupa'ya nisbet, şûriş ü ihtilâlden sâlim ve tahsîl-i hüner ve iktisâb-ı emvâl tarîkine leyl ü nehâr müdâvim olurlar.

Kaldı ki Fransalu dahi İngilterelü'nün ahvâl-i mezkûresinden i'tibâr ve asıl-zâdegân ve ru'esâ ve ashâb-ı mâlikânelerin isti'lâ' ve fukarâ ve zîr-i destâna zulm ü te'addî ve istilâlarından bî-tab ve furû-mânde ve rehâbine, husûsan Rîm Papalar'ın ise fart-ı tegallüblerinden dil-gîr ve dermânde olmağla, müte'addid kırallardan kiral-ı vâhid hükûmetini istihsâlle bi't-tedric

kıral-ı vâhîde hasr-ı ittîbâ' ve rişte-i umûr-i hükûmeti, eydî-i mütegalibeden intizâ' eylediler. Kıral dahi Rîm-papalar'ın yedlerinden ruhbâniyyet tevcîhini dahi nez' u ihtilâs edüp, bi'n-nefs kendisi tevcîh eder olmağla, rehâbine tâ'ifesi, kıral olanlara intisâb ve istînâs eder oldular. Lâkin refte refte kıral olanlar, istibdâd-ı kâmil ve istiklâl-i şâmil ile haysiyyet-i müteşahhısânı mahv u berbâd ve tesallutunu yevmen fe-yevmen müzdâd edüp, ol vechile erbâb-ı menâsîb sû-be-sû cevz u zulm ü bî-dâda âğâz eylediler. Ba'dehû bâlâda mer-sûm-i yerâ'a-i imlâ olduğu üzere tehaddüs eden felâsife tâ'ifesinin te'lifât ve tergîbâtları ve bir taraftan Rîm-papalar'ın neşr-i evrâk-ı hezeyânâtları, tagyîr-i usûle bâdî ve tahvîl-i 'akâyid-i nâsa mü'eddî oldu. Lâkin Papa'nın ilkây-ı mel'ânetleri kârger olmayup, felâsifenin tesvîlât-ı şeytanetleri mü'essir-ter olmağla, tedricle nâs ta'assub-i milliyyeyi terk ü ilgâ [Ü 126b] ve hikmet ve şi'r u zerâfet ve sâ'ir gûne hüner ü ma'rifet istihsâlîne ibtidâr u i'tinâ eylediler. Ve giderek kıral ve kıral-zâdeler surâhî gibi 'iş ü 'işrete üftâde ve kesret ü idmân-ı bâde ile sâmân-ı hükûmetlerini berbâd-dâde olarak, terk-i tekellüfât-ı resmîye ve vükelâ'-i devlet dahi 'avâmm-ı nâs kıyâfetlerinde seyr u safâ ve heves ü hevâya inhimâkle ber-taraf-sâz-ı gavâ'il-i umûr-i berriyye olup, rusûm ve kavânîn, matrûh-i kûşe-i ferâmûşî ve câm-ı mey gibi hemîşe dâ'ir-i bezm-i nûşâ-nûşî ve bu cihetle bi'l-cümle serref ü sefâhete mübtelâ ve taklîl-i hazîne ve ihtilâl-i mevâcib ve tanzîm-i memâlik ve sâ'ir gûne vehn ü şûriş peydâ olmağla, nâ-çâr sâl-i mezkûrda cem'îyyet-i milletle şîrâze-i saltanatları târumâr olup, Kıraliyyet ref' ve Cumhûriyyet vaz' olundu.

Bilâhare müte'ayyinân-ı cumhûr-i mel'ânet-mahsûrdan sâbık topcu-başları olan halef-i İblîs Bonaparta nâm la'in-i pür-telbîs, sâzkârî-i tâlî' u ikbâlle teferrüd ü istiklâl ve Cumhûriyyet'i Kıraliyyet'e tahvîl, ba'dehû İmperatorluğ'a tebdîl edüp, lâkin ol ümniyyesine sûret verince kadar, ibrâz eylediği cidd ü cehd-i bî-kehlâl, bîrûn-i yârây-ı makâl olup, ol hevâ ile Avrupa'yı Asya'yı aşup ve bütün 'âlemin huzûrunu meslûb eyledi.

Tâ'ife-i mersûme 'an-asl yed-i 'ahd ü bed-peymânlıkla mecbûl ü meftûr ve televvün-i tabî'at ve telâ'üb-i seciyyetleri, nezd-i cemî' milletde müyekkan u meşhûr olmağla, Cumhûriyyet'leri hengâmında halîka-i asliyyeleriyle tehaluk edüp, Devlet-i 'aliyye'den nihânîce kat'-ı râbîta-i te'alluk eylemeleriyle, zîr-i kemîn-i hafâdan Milket-i Mısır'a [Ü 127a] iktihâm ve i'mâl-i desâyis ü hiyel ve icrây-ı envâ'-i mekr u dagal eyleyerek, behâyim-minşân A'râb'ı teshîr u iltiyâm ile ol ülke-i mu'azzamayı âverde-i eydî-i tasarruf u iğtinâm eylediklerinde, Fransalu tâ'ifesinin evvelâ suverîyyet-i Cumhûriyyet'e tekallub, sâniyen memâlik-i sâ'ireye dest-dirâzî-i istîlâ ve tegallüblerinden Rusyalu ve İngilterelü be-gâyet müte'essir ve sirâyet endîşesiyle mütevahhiş ve mütekeddir olmalarıyla, Devlet-i 'aliyye ile müttefikan her taraftan hecme-rîz-i savlet ve kutr-i Mısır'ı ba'de'n-nez' yine devlet-i mersûmu hey'et-i kadîmesine ircâ'a

bezl-i cüll-i himmet eylemek bâbında hâhiş-nümây-ı ittifâk olmalarıyla, sekiz sene müddet tahdîdiyle girih-beste-i rişte-i ‘ahd ü mîsâk olunmuşıdi. Müddet-i merkûmenin vakt-i inkızâsı mütekarrib olup, şart-ı tecdîd metn-i ittifâk-nâmede rakam-zede-i resm ü takyîd olduğuna mebnî, bundan akdemce Rusya İmperatoru ‘atebe-i ‘aliyye-i Şehinşâhî'ye bir kıt‘a nâme isrâ ve müddet-i ittifâkın hulûl-i hengâm-ı inkızâsını inbâ ile tecdîdini îmâ etmekle, husûs-i mezkûr zımnında ‘akd-i encümen-i şûrâ ve tecdîd-i ittifak-ı ba‘zı mehâsini mutazammın olduğu, ‘arz-ı sūdde-i Pâdişâh-ı Aristo-râ olunmağın, mersûm tarafına mahsûs nâme-i nâmî-i Mülûkâne tahrîr ve tecdîd-i ittifâk husûsuna Devlet-i ‘aliyye'nin muvâfakati tastîr olunmuşıdi. Bir müddet murûrunda Dersa‘âdet'de mukîm Rusya Elçisi'ne ruhsat-nâme vürûdiyle müzâkere-i şurût-ı ittifâk, tarafeynden rû-nümûd ve li-ecli'l-mükâleme mecâlis-i müte‘addide in‘ikâd ve dūş-i dellâl-i lisânda akmişe-i tâze-tarh-ı makâlât-ı kesîre ‘urza-i dâd ü sitad kılınup, bilâhare şurût u kuyûdâtı, [Ü 127b] karâr-gîr-i nizâm ve işbu hatb-ı cesîmin pezirây-ı intizâm olması, makbûl-i Pâdişâh-ı Dârâ-gulâm olup, şehir-i cumâdelâhîrenin selhi günü[◊] Kasr-ı Hümâyûn-âbâd'da hafî ve celî iki kıt‘a ittifâk temessüklerine ber-mu‘tâd-ı kadîm tarafeynden vaz‘-ı imzây-ı hitâm kılınmağla, evâ‘il-i şehir-i şevvâlde^{◊◊} Petreburk [=Petersburg]’dan tasdîk-nâmeleri vârid olduğuna mebnî, taraf-ı Devlet-i ‘aliyye'den dahi iktizâ eden tasdîk-nâmeleri âmâde olunarak, de‘b-i dîrîn-i Devlet-i ebed-temkîn üzere Rusya Elçisi Bâb-ı ‘alî'ye isticlâb ve huzûr-i Sadr-ı vâlâ-cenâb'da mübâdele-i tasdîk-nâme resmi icrâ ve be-gâyet a‘lâ bir sevb ferve-i semmûr iksâ ve müzeyyen bir re’s esb-i dil-ârâ ile dahi mazhar-ı ferr-i inbisât-ı bî-hisâb ve ma‘iyyetinde olanların dahi hasbe'l-mekâdir ferve ve hil‘at ilbâslarıyla dūş-i ibtihâcları zînet-pezir kılındı. Ba‘dehû taraf-ı eşref-i Şâhâne'den Murahhas-ı Evvel olan Sadr-ı Rum ‘İsmet Beyefendi'ye ve Murahhas-ı Sâni Re’isülküttâb Ahmed Vâsıf Efendi'ye bol yenlü fâhir ve nefis ferve-i semmûr ve mücevher kutu ihsân ve ma‘iyyetlerinde bulunanlar dahi in‘âm-ı firâvânla şâd-mân kılındı.

Tezyîl

Fransa İmperatorluğu'nu taklîd-i gerden-i teferrüd ü imtiyâz eden Bona-
parta'nın İmperatorluk lakabını tasdîk ve mefhûm-i kazıyye-i tesallutunu
tahkîk eylemek husûsunda Devlet-i ‘aliyye ile müttefik ve Fransalı ile
‘adâvetleri ‘araz-ı gayr-i müfârik olan Rusya (روسیه) ve İngiltere devletleri,
Saltanat-ı seniyye'ye perde-keş-i mümâna‘at ve mâr-endâz-ı mehâzir-i bî-
gâyet olmuşlar idi. Ol vaktin [Ü 128a] iktizâsına göre, taraf-ı Devlet-i
‘aliyye'den zikr olunan müttefiklere rûy-i mümâşât irâ‘et olunarak, Fransa İm-

◊ 29 Cumâdelâhîre 1220 = 24 Eylül 1805 Salı.

◊◊ 1-10 Şevvâl 1220 = 23 Aralık 1805 – 1 Ocak 1806.

peratorluğu'nun tasdîkinde izhâr-ı şîve-i tereddüd ü betâ'et olunmağla, bu mu'âmele Fransalü'ya girân ve bu hâlet gûyâ ki, iddi'ây-ı zâhirîleri olan kazıyye-i sâdika-i dostî ve müvâlâta nisbet-i münâfi-i vicdân gelüp, hattâ elçileri Der-sa'âdet'den ye's ü haybetle raht-çîn-i ikâmet olmuşıdi. Bu hengâmda mesfûr Bonaparta, Nemçe memâlikine berk-ı hâtıfden müste'âr 'azîmetle teveccüh ü ılgâr ve sâ'ika-vâr ol memleket-i fesîhaya şu'le-bâr ve âteş-nisâr olup, Moravya Eyâleti derûnunda kâ'in İsturlîc [=Austerlitz] nâm mahalde bi'l-ittihâd tabûr-bend-i tecemmu' u ihtîşâd olan Nemçe ve Rusya (روسیه) askeriyle, tarh-ı kur'a-i kârzâr ve encâm-ı kâr galebe-i külliyye ile kârlarını zâr ve benâtü'n-na'ş-vâr ol cüyüş-i encüm-şümârı târumâr eylemekle, iki devlete birden gâlib ve her biri kelb-i 'akûr önünden firâr eden kilâb-ı zahm-hürde gibi birer tarafa hârib oldu. Rusya İmperatoru'na terk-i 'akab-gîrî ile reh-dâde-i ruhsat olmağla, "*Men necâ bi-re'sihî fe-kad rabiha*" câddesinde terk-i debdebe ile on günlük yolu tarîka-i yek-şibh edüp, Nemçe İmperatoru dahi Macaristân tarafına gürîzân, ol dahi müsâmaha ile rehîn-i ferah-nây-ı selâmet ü emân oldu.

Bonaparta min-ba'd firâriyândan i'râz ve tehallûf edüp, doğru kürsî-i Memleket-i Nemçe olan Bec Şehri'ne vürûd ve bî-tekellûf, âverde-i pençe-i teshîr u tasarruf eyledikten sonra, Nemçe İmperatoru'nun tahtına cülûs [Ü 128b] ü ittikâ edüp: "Ayâ kıral dostumuz imperatorluğumuzu tasdîk eder mi?" deyü ba'zı kinâyâtla tafra-nümâ oldu. Ba'dehû şehri merkûmda kâ'in bi'l-cümle tüccâr ve ehâlîyi cem' u ihzâr ve bedel-i yağmâ olmak üzere elli bin kîse akca tahmîl edüp, anlar dahi nâ-çâr bişr u beşâsetle ta'ahhüd ve telakkî izhâr edüp, çend-rûz zarfında cem' u teslîm eylemeleriyle, 'ulûfe-i askerîni meblağ-ı mezbûrdan tanzîm eyledi.

Ol tarafa dâ'ir mühimmesini ber-vefk-ı dil-hâh ru'yet ve muhâfız ta'yîn ve bünyân-ı muhâfazayı teşyîd ü tarsîn eyledikten sonra, yüz bin mikdâr leşker-i cerrâr ile Leh Memleketi'ne i'tizâm ve Nemçe ve Rusya kıralları, milket-i merkûmede ez-ser-i nev yüz elli bin asker tertîb ü tehyi'e ve tedârükât-ı kaviyye ile techîz ü ta'biye eylemiş olmalarıyla, memleket-i mezbûreye otuz sâ'at bir mahalde i'tirâz ve tarafeynden iş'âl-i nâ'ire-i kıtâle kıyâm ü intihâz olunup, [mısrâ]':

*Zi-her taraf ki şevd küşte sûd-i İslâm-est***

müfâdıncâ her taraftan niçe bin küffâr-ı bed-nihâd, furû-zîne-i sa'îr ve niçeleri dahi esîr-i kayd-ı zencîr olup, 'âkıbet Bonaparta'nın ikdâmı ve icrây-ı en-

* مَن نَجَا بِرَأْسِهِ فَقَدْ رَجَحَ = Kellesini kurtaran gerçekten kazanmıştır" anlamına gelen Arapça bir atasözüdür; bk. el-Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, II,299.

** ز هر طرف که شود کشته سود اسلامست = Her taraftan katledilen, İslâm'ın faydasıdır" anlamına gelen Farsça bir ifâdedir.

vâ'-ı hiyel-i harbiyye ile cidd ü ihtimâmı, Fransalu'nun galebesini icâb eylemekle, Nemçe ve Rusya (روسیه) askerinin pâ-yı sebâtları mütezil ve erkân-ı bünye-i ârâmları mütehalhal olmağın, dest-keş-i harb ü sitiz ve yine her biri bir semte 'inân-rîz-i gürîz oldular.

Moskov Kırallı firâriler ile bir mahalde âremîde olmayup, Petreburk[=Petersburg]'a kadar ılgâr ve tenfis-i hayât-i hayyât-âsâr eylediler. Ve Nemçe Kırallı ba'de'l-firâr, ber-araf-sâz-ı hil'at-i nâmûs ü 'âr olup, Bonaparta [Ü 129a] tarafına dahîl ile cüyende-i emân ü zinhâr olmağla, mersûmun bu resme tenezzülü, mesfûrun terakkî-i şehâmetini mûcib ve gûyâ ki nabzân-ı 'ırk-ı mürüvvetini müstevcib olmağla, min-ba'd dervâze-i husûmeti sedd ve istîlâ eylediği Bec ve sâ'ir bilâd ü kılâ'ı Nemçelü'ye redd edüp, Nemçelü dahi bundan akdemce İngilterelü'nün Fransalu 'aleyhine tahrîk ü igrâlarında Nemçelü'ye idâne eylediği yüz bin kîse akçayı, üç taksitle Bonaparta tarafına edâ ve İmperatorluğ'unu tasdik ve Rusya ve İngilterelü ile murtebit olan vassâle-i ülfet ü müvâlâtlarını tefrîk eylemek ve sâ'ir ba'zı şurût üzere 'akd-i musâlahâ ve terk-i münâza'a vü mükâfeha edüp, evvel-behârda yine Rusya (روسیه) üzerine gelmek cezmiyle Paris'e 'avd ü 'azm eylemişdi.

Haber-i mezkûr vâsıl-ı sem'-i şu'ûr-i evliyây-ı umûr olduğu eyyâmında, İngilterelü dahi Devlet-i 'aliyye ile tecdîd-i berât-ı ittifâk ve te'kid-i me'ânî-i dostî vü vifâk eylemek maslahatında Rusyalu'ya (روسیه لویه) tâlî olmağla, 'ale'tevâlî elçileri bu bâbda ruhsat-nâme ibrâz ve ta'cîl-i maslahata ser-âgâz etmeğın, husûs-ı merkûm mütâla'a olundukda, İngiliz ile Fransa birbirine muhârib ve İngilizlülü'nün münâza'ası bahra ihtisâsla, neheng-i bahrî gibi kuvvet ü satvetleri gâlib olup, anlar ile şimdi tecdîd-i 'ahd ü peymân, Fransalu 'aleyhine mu'âmele-i harb ü hisâmı i'lân kabîlinden olduğu 'iyân ve Fransalu Devlet-i 'aliyye'ye samîmî dost olmak iddî'âsını kerreten ba'de uhrâ beyân eyleyüp, bu def'a dahi İtalya tarafında 'alâka peydâ eylemekle, Devlet-i 'aliyye'ye [Ü 129b] mücâveretleri rû-nümâ olup ve bu hılâlde mâdde-i mezkûrenin istihsâli zımnında Der-sa'âdet'e mahsûsan meb'ûs isrâ eylemeğın, ibtidâ'-i emirde İmperatorluk lakabının tasdikıyla te'lîf-i bâli, ba'dehü ba'zı ta'lîmâtla Paris'e bir sefir irsâli ve'l-hâsıl Fransalu gibi galebe-i külliyyesi hüveydâ ve tâli' u istidrâcî dem-be-dem müterakkî-i derece-i ikbâl ve eydî-i cidd ü cehd ü ihtimâmı, âzâde-i kelâl ü melâl olan öyle bir la'în-i battâln şîve-i temelluk u tebasbus ve 'işve-i ta'alluk u tehassusla 'arz etdikleri sûret-i incizâb ü temâyül, bî-gâne-i nigâh-ı te'âmî vü tegâfûl olmak revîşiyile burûdet-i sâbıkaya germî-i musâfâtı lâhika eylemek, envâ'-ı mehâsini câmî' ve ezân-cümle Fransalu bu def'a zûr-bâzû tahsîl eylemekle, taraf-ı Devlet-i 'aliyye'den yine mu'âmele-i bâride izhâr olunsa mazarrat-ı mülkiyye vâkî' olacağı, bâr-yek-i bünyân-ı vükelâ' 'inde vâzıh u sâtî' olmağın, bî-taraflık meslekinde cem'-i zıddeyni ihtiyâr kabîlinden olarak, yârî-i lutf-i Bârî ve

yâverî-i baht-ı Şehriyârî ile gerek müttefikler ve gerek Fransalu bi'l-mükâlemât ilzâm ve tensîk-ı şîrâze-i maslahata bî-şikestî-i tarafeyn ikdâm olundu.

Tasdîk-ı lakab-ı İmperatorî-i Fransa

Nigârîde-i kilik-i bedî'u't-tahrîr olduğu üzere Fransalu'nun bağıteten Bec Şehri'ni zabt u teshîr ile pençe-zen-i istîlâ ve Alaman ehâlîsini “el-Emân!” gûyâ eylediği havâdisini tetâbu‘ ederek, umûr-i ecnebiyye kalemi ketebesinin müntehablarından Ro [=Roux]* nâm bir nefer meb‘ûs Der-sa‘âdet'e vürûd edüp, Fransa İmperatoru olan Bonaparta tarafından Devlet-i ‘aliyye'ye [Ü 130a] hulûs ve vedâd-ı safvet-i mahsûs teblîğ eyledikten sonra, mesned-nişîn-i Riyâset olan Vâsîf Efendi'ye tahrîren ve takrîren ‘arz-ı ifâdât ve edây-ı murâdât eylemekle, min-ba‘d İmperatorluğun tasdîkına bâ-irâde-i seniyye-i Tâcdârî karâr verilüp, bilâ-i‘zâmin Fransalu maslahatına dâ‘ir evâmir-i ‘aliyye'ye İmperator elkâbının idrâcî aklâma tenbîh u ihbâr olundu. Ve bu husûs mukaddemlerde umûr-i mu‘azzamadan ma‘dûd olarak müttefiklerin teşeddüd ve ısrârlarına mebnî, mükâlemât ve müşâverât-ı ‘adîdeyi istilzâm etmişiken, mesfûrun kuvvet-i tâlî‘i, ol güftâr-ı nâ-mevzûnu kâfiyesine ifzâ ve Devlet-i ‘aliyye'yi darb-ı lisâna ırzâ eyledi. Ve i‘zâmî cihetinden Fransalu'ya tahmîl-i minnet-i bî-şümâr ve diğernelere bu husûs mâddeden ‘add olunmamak zemîn-i hakîmânesi irâ‘e vü iş‘âr olunarak, iskâtlarına sarf-ı nefes-i iktidâr kılındı ğından başka, İmperatorluk elkâbının tasdîkını müş‘ir Bonaparta'ya nâme-i hümayûn yazılıp, hedâyâ dahi tertîb ve sâbıkâ Tezkire-i Sâni ‘Abdurrahîm Muhibb Efendi, Nişancı Pâyesi'yle Sefîr ta‘yîn ve ba‘zı mevâdd-i mühimme için iktizâ eden ta‘lîmât ve vesâyâ kendüye telkîn ü tebyîn olundu.

Bu mâdde için Rusya (روسية) ve İngiltere elçileri gûnâ-gûn iddi‘âlara teşebbüs edüp, miyânede müzâkerât-ı kesîre güzerân ve her biri Fransalu fizâtihî hîle-kâr ve mütelâ‘ib ü mekkâr bir kavim olup, pîş-ezîn Devlet-i ‘aliyye tarafına izhâr-ı bendegî ve husûsiyyet ederken, diyâr-ı Mısıriyye'yi pâ-zede-i huyûl-i hıyânet eylediklerini ve asl-ı bünyân-ı ittifâk, tâ‘ife-i mesfûrenin ‘aleyhine cihet-i câmi‘a-i vifâkla [Ü 130b] sarf-ı yârî-i himmet olunmak üzere mü‘esses olduğunu der-meyân edüp, kezâlik: “Müttefiklerin menfûr-i tabî‘î ve münker-i hakîkîleri olan tasdîk mâddesini Devlet-i ‘aliyye tahkîk u takrîr ve müttefikleri tarafına derkâr ve ilâ-âhırî'l-edvâr mülâhaza olunan mesleki tagyîr eyledi” deyü i‘tirâz ve ma‘mûre-i musâfât-ı Devlet-i ‘aliyye'yi rahnedâr-ı tîşe-i intikâz eylediklerinde, leff ü neşr-i müretteb üzere tâ‘ife-i mersûmenin vâkı‘â ibrâz-ı ‘ubûdiyyetleri mukaddimesi müntic-i hıyânet olup, lâkin ol esnâda cumhûr, belki sûret-i Cumhûriyyet'leri henûz şûran-şûr olduğu hengâm olup, el-hâletü hâzih bi-re’sihî devlet-i mahsûs, belki bünyân-ı haş-

* Metnimizde İstanbul'a gönderilen ve Ro (رو) okunacak şekilde yazılmış olan kişi M. Roux olmalıdır; bk. meselâ “Selim III”, *Biographie universelle, ancienne et moderne, ou histoire, par ordre alphabétique*,, Paris 1825, XLI,482,534.

metleri girân-seng-i İmperatoriyyet'le marsûs olmağla, min-ba'd ol makûle mu'âmele-i gadr-âmîzi irtikâb, bî-gâne-i resm-i devlet olduğu bî-irtiyâbdır. Sâniyen ittifâkımız şurûtunda Bonaparta nâmı olmayup, mücerred Fransalu'yu Mısır'dan def' ve Cumhûriyyet'den ihrâc ile sûret-i asliyyesine i'âde eylemeğe bezl-i ihtimâm eylemek mersûm olup, el-hâletü hâzih kıyâfet-i asliyyesine 'â'id ve bi'l-cümle Fransalu Bonaparta'yı Kırâliyyet'e kabûl eylemekle, ol dahi sandalî-i saltanata kâ'id olup ve ez-kadîm Fransa Kırâlı'na Devlet-i 'aliyye, Pâdişâh 'unvânı tahrîr edegelüp, İmperator 'ibâreti fi'l-asl lisân-ı Rûmî'de âmir ve fermâyende ma'nâsına olup, ba'dehû Pâdişâh da isti'mâl olduğundan nâşi, tağyîr-i lafzî kabilinden olmağla, bu husûsda Devlet-i 'aliyye müttefikler tarafından 'urza-i mu'âhaze olmak bî-ma'nâ ve emr-i gayr-i mu'tenâdır. Sâlisen Devlet-i 'aliyye müttefikler tarafına ilâ hâze'l-ân [Ü 131a] ne meslekde ise kat'â andan inhirâfı olmayup, hâlâ pây-efşür-i merkez-i musâfât ve niğeh-dâr-ı usûl-i müvâlâtdır. Kaldı ki Nemçelü'nün Fransalu ile bu def'a vukû'-yâfte olan musâlaha-i nâ-çârîleri şurûtundan olmak üzere Dalmacya ve İstirya* şehirleri Fransa yedinde kalmağla, Devlet-i 'aliyye'ye hemcivâr ve muhtemelül'-ızzâr olduğunu Devlet-i 'aliyye dahi mülâhaza ve şimdiden ol serhadlere temkîn ü istihkâm ile muhâfazaya ibtidâr eylediğinden başka, "Bonaparta'nın Devlet-i 'aliyye'ye bu teklîfi ne gûne vakte tesâdüf eylediğini dahi Elçi Bey dîde-i insâfla mütâla'a eylesün" deyü kendülere vâki' olan mağlûbiyyet ve makhûriyyeti nâzikâne iş'âr olundu. Ve'l-hâsıl devlet murahaslarıyla Rusya ve İngiltere elçileri beynlerinde bi'd-defe'ât te'âtî-i kü'ûs-i muhâverât olunup, her biri bir cevâb ilzâmîyle mebhût, husûsan taraf-ı Şehinşâhî'den Rusya ve İngiltere devletlerine birer ihbâr-nâme irsâliyle rahne-i dehân-ı kîl ü kâlleri bîhye-zede-i samt ü sükût oldu.

İstîlâ'-i Sırb bâ-Semendire ve Bögürdelen

Eşkîyây-ı mersûme on bin kadar tûfeng-endâz ile Belgîrad etrâfında olan palankalara istîlâ ve Semendire üzere geldiklerinde, ehâlî ve Muhâfız dervâzeleri sedd ü iğlâk ve harb ü peykâr için teşmîr-i sâk eylediklerini melâ'în müşâhede etdiklerinde, sûret-i ihtiyâlle makâm-ı hısâmıdan mübâ'ade edüp, derhâl kal'aya iki âdem irsâl ve: "Bizler kemâ-kân mütekallid-i ribka-i ra'îyyet ve fermân-ber-i evâmîr u nevâhî-i devlet olup, bu resme tecemmu' u ihtişâdımız, [Ü 131b] hılâf-ı rızây-ı Pâdişâhî bir alay eşkîyây-ı bed-nihâdın zulm ü te'addîlerinden bî-tâb ü tüvân ve min-ba'd cevri u cefâlarına tehammül, bîrûn-i yârây-ı imkân olmağla, hemân müdâfa'a-i eşkîyâ ile nefsimizi ihtimâyâ mebnîdir. Sizlere fî külli'l-hâl itâle-i eydî-i ta'arruz eylemek hâric-i havze-i ihtimâl olup, hemân bizleri bu gûne ber-zede-i sâmân eden eşkîyâ

* Metnimizde İstirya (ايستريا) gibi okunabilecek olan bu yer, Sırpça'da İstra denilen Adriya denizinde yarımada olan İstria'dır; bk. meselâ "İstria", *Meydan Larousse*, XI,5891.

gürûh-i mekrûhundan, derûn-i kal'ada kâ'in on nefer şahsı kal'adan ihrâc ve diyâr-ı sâ'ireye iz'âc eylemeniz matlab ve bugün buraya vürûdumuza bâ'is ü sebep budur” deyü makâl-i mekîdet-me'âlle, ol sâde-derûnları firîfte ve meftûn ve kulûb-i hâfikalarına îrâs-i tumânînet ü sükûn eylediler.

Ol melâ'in-i mekr-âyîn 'indlerinde zebân-zed oldukları, mazhar-ı esrâr-ı 'aşere-i mübeşşere, erkân-ı rekîne-i Kal'a-i Semendire olmağla, derûnunda mevcûd oldukca kal'aya zafer-yâb olmayacakları, vâsıl-ı derece-i yakîn idi. Ve'l-hâsıl “*el-Mü'minü gırrun kerîmün ve'l-münâfiku hıbbun le'îmün**” feh-vâsınca ehl-i kal'a, ol mekkâr-ı tebeh-kârların neyrenğ ü füsûnuna mağbûn ve bu resme mu'âmele-i mücâmele izhârlarından münbesit u memnûn olup, ta'dâd ü ihrâclarını irtiyâd etdikleri, Yeniçeri Ağası ve Topcu-başı ve Dizdâr ve sâ'ir yedi nefer müte'ayyinlere: “Selâmet-i nefis ü mâlımız için elbette sizlerin bu kal'adan hurûc u 'azîmetiniz matlûbumuzdur” deyü gulûy-i 'âmm ve müzâhame-i ilhâh u ibrâm eylediklerinde, her biri half billah ile: “Melâ'in-i mesfûrînin bu mu'âmeleleri mahz-ı hîle vü firîb ve kelimâtları hilye-i istikâmetden bî-nasîbdir. Merâmları bu desîse ile bizi ve sizi helâk ü i'dâm [Ü 132a] ve kal'ayı igtinâm eylemekdir” deyü her ne kadar nush u pend eylediler ise, birisi sûd-mend olmayup, encâm-ı kâr te'essüf ü telehhüf-i bî-şümâr ile kal'adan hurûc ve çend mesâfe tebâ'ud eylediklerinde, mukaddemâ reh-güzerleri olan girîvede der-kemîn eyledikleri üç yüz kadar melâ'in, def'aten hecme-endâz-ı savlet ve cümlesine izâka-i çâşnî-i şehâdet eylediler.

Ba'dehû ol gün ehâlî-i kal'a ile bi'r-rıfkı ve's-sühûle hıltata âğâz ve bî-âlât ü esliha beş yüz kadarı ceste ceste kal'aya duhûl ve bey' u şîrâ ve mu'âmele-i kemâl-i dostî vü velâya mütevaggil u meşgûl olup, ehâlî-i kal'ayı yek-sere mutma'innü'l-bâl ve üftâde-i dâm-ı firîb ü igfâl eylemeleriyle, ferdâsı bî-mehâbâ yek-bâre duhûl ü iktihâm ve kal'a-i gevher-nigîn-misâl öyle bir hisn-ı 'azîzü'l-menâle bî-harb ü kıtâl, i'mâl-i cüyûş-i mekr u ihtiyâl ile istîlây-ı tâmm eylediler. **Beyt:**

Küffâr eline düşdü Hisâr-ı Semendire

Hayfâ ki döndü âteş içinde Semender'e

Ana müte'âkıb üç bin kadar melâ'in-i hızlân-eser, Böğürdelen Kal'ası'na 'azîmet ve Semendire'yi âverde-i kabza-i teshîr eylediklerini ehâlîye ihbâr ve takrîr eylediklerinde, nâ-çâr anlar dahi teslîme mübâderet edüp, min-ba'd ol melâ'in-i mel'anet-endîş, hecme-rîz-i Belgrâd ve Niş olmak bâbında tesbît-i 'azm ve ol havâlîden nâm-ı İslâm'ı ber-taraf eylemek husûsunda tasmîm-i cezm eyledikleri haber-i vahşet-eseri, kulûb-i İslâmiyân'ı dâğdâr ve Şehriyâr-ı cihân'ı gark-âb-ı humûm u ekdâr eyledi.

* الْمُؤْمِنُ غَيْرُ كَرِيمٍ وَالْمُنَافِقُ خَبٌّ لَيْمٌ = Mümin soylu ve şerefli, münâfik ise sahtekâr ve şerefsizdir” anlamına gelen Arapça bir ifâdedir.

Tevcîhât-ı ba‘zı vüzerâ’

Sene-i mezbûre [Ü 132b] recebü'l-ferdinin on ikinci günü[◇] Mustafa Paşa-zâde sâbıkâ Köstendil Sancağı mutasarrıfı mîr-i mîrândan Süleymân Paşa'ya Bosna Eyâleti'nde vâki' Klis Sancağı ve yine yevm-i merkûmda sâbıkâ Mar'aş Beylerbeyisi mîr-i mîrândan olup, Rumeli Beylerbeyiliği Pâyesi olan es-Seyyid Kalender Paşa'ya Cerde Başbuğluğu ile Trablus-Şâm Eyâleti ve Nâblusî Vezîr İbrâhîm Paşa-zâde sâbık Haleb Vâlisi Vezîr Mehmed Hamûd Paşa'ya Mar'aş Eyâleti ve sâbıkâ Karahisâr-ı sâhib Sancağı mutasarrıfı Erzurum Müftîsi el-Hâc 'Abdurrahman Paşa'nın Vezâret'i ref' olunmağla, Sancağ-ı mezbûr sâbıkâ Tırhala Sancağı mutasarrıfı Vezîr-i dilîr Ahmed Hurşîd Paşa hazretlerine tevcîh u ihsân ve taraflarına ısdâr-ı fermân kılındı.

Tezyîl

Zikr olunan Mar'aşî Seyyid Kalender Paşa, ümmî ve sâde-dil ve levha-i derûnu nukûş-i neyreg ü füsûndan sâfî, bî-gıışş ü gızât olup, lâkin nefsinde behâdır ve i'mâl-i askere kâdir, merd-i şecî' ve evâmîr u nevâhî-i Devlet-i 'aliyye'ye samîmî münkâd u mutî' olduğu meşhûd-i 'Abd-i muharrir olmağla, serîresinde müstekinn olan cevher-i isti'dâdı, nazar-ı kîmyâ-eser-i devlet ve dest-yârî-i terbiye-i isti'mâl-i hademe-i Saltanat'la gevher-i şemşîr-âsâ 'iyân ü bâdî olmak, mebâdî-i vaz' u kirdârından müstedlel ve [mısrâ']:

İltifât, âyinedir sûret-i isti'dâda*
nümâyişi, rû-nümûn olmak ağleb-i muhtemeldir.

Vukû'-i husûf

Mâh-ı merkûmun on beşinci ahad gicesi sâ'at sekizde iken^{◇◇} Burc-i Seretân'da [Ü 133a] olduğu hâlde 'ukde-i zenebde on iki ısbı' ile mukadder olan cirm-i Kamer'den dokuz buçuk ısbı' mikdârı münhasif ve dokuzu otuz iki dakika murûrunda incilâya âgâz ve on bir sâ'at dört dakıkada incilâ ile peyker-i münevverini bi-temâmihî ibrâz eyledi.

Silsile-i 'ulemâ'

Mâh-ı mezbûrun on altıncı günü^{◇◇◇} tevcîhât-ı 'ilmiyye vâki' olup, Kazây-ı Şâm yirmi bir senesi rebî'ulâhırî guresinden^{◇⁴} zabt eylemek üzere

◇ 12 Receb 1220 = 6 Ekim 1805 Pazar.

* Metnimizde yer alan bu mısra, Nâbî'nin gazellerinden birinde geçmektedir; bk. *Nâbî Dîvânı*, II,1034.

◇◇ 15 Receb 1220 = 9 Ekim 1805 Çarşamba. Metnimizde ay isminin Pazar olarak belirtilmesi, buradaki 15 Receb'in Pazar'a denk gelen 5 Receb olarak değiştirilmesinin daha uygun olduğunu gösteriyor.

◇◇◇ 16 Receb 1220 = 10 Ekim 1805 Perşembe.

◇⁴ 1 Rebî'ulâhır 1221 = 18 Haziran 1806 Çarşamba.

Ahışhavî Halîl Efendi'ye ve yirmi bir cumâdelâhiresi guresinden[◊] zabt eylemek üzere Halebü'sş-şehbâ, Muhassıl-zâde 'Ömer Efendi'ye ve yirmi bir şa'bânından^{◊◊} zabt eylemek üzere Yenişehir, Mollacık-zâde 'Ârif Beyefendi'ye ve sene-i merkûme cumâdelûlâsından^{◊◊◊} zabt eylemek üzere Üsküdar gerçi Muhzır-zâde Mehmed (محمد) Zihnî Efendi'ye tevcîh olunup, lâkin yirmi zilhiccesi guresinden^{◊⁴} Kādî-i Üsküdar Debbâğ-zâde Hamdullah Efendi, tayy-ı sicill-i zindegânî-i nâ-pâydar eylemekle, mûmâ ileyhe târîh-i merkûmdan tencîz ile meserret-engîz kılındı.

Katlı ü i'dâm-ı Lala 'Ali Ağa

Mersûm-i yerâ'a-i imlâ olduğu üzere Tayyâr Paşa, Sadr-ı sâbık sa'âdetlü Yûsuf Paşa hazretleri pîş-gâhından gürîzân ve Sohüm Kal'asında sâkin ve ol havâlîde şân ü şöhretle müte'ayyen olan Keleş Bey akribâlarından olmak 'alâkasıyla merkûm tarafına şitâbân olup, bir müddet anda ikâmet ve bast-ı kâlîçe-i müsâferet edüp, ol hılâlde Paşa-yı mûmâ ileyhin 'amucası Hasan Bey ve Lalası 'Ali Ağa Kırım Adası'na nakl [Ü 133b] ü irtihâl etmiş olmalarıyla, merkûmların Kırım'a tenakkul ve Moskovlu'nun tekabbülleri, Devlet-i 'aliyye'nin müstenkiri olmağla, şurût-ı musâlaha mücebince mezbûrlar Moskovlu'dan taleb olundukda, der-sâ'at havze-i Kırım'dan tard u teb'id ve min-ba'd memleketlerinde meks ü dernek eylemamek üzere ilhâh u teşdîd eylemeleriyle, merkûmân dahi Bender Muhâfızı Hasan Paşa'ya ilticâ ve şefâ'at niyâzıyla teşebbüs-i dâmen-i recâ eylediler. Vezîr-i müşârun ileyh dahi murâ'ât-ı şân-ı Vezâret'le merkûmların nâ'ire-i derûnlarına reşâşe-pâş-ı tesliyet olduğuna murâdif, istid'ây-ı 'afv ü 'inâyet zımında Der-sa'âdet'e niyâz-nâme tahrîr ve 'Ali Ağa ile ba's ü tesyîr edüp, lâkin Şehriyâr-ı güzîn hazretlerinin Tayyâr Paşa hakkında lehb-gîr olan âteş ü gazabları bir vechile kâbil-i teskîn olmamakla, mezbûr 'Ali Ağa mazhar-ı şemşîr-i siyâset ve kat'î emri 'âlî ve Mübâşîr irsâline mebnî Hasan Ağa'nın dahi Bender'den ser-i bürîdesi resîde-i Bâb-ı sa'âdet oldu.

Muhârebe-i Hazînedâr İbrâhîm Paşa

Karîben niş-zede-i zenbûr-i kalem ve zahm-güşây-ı safha-i rakam olduğu üzere Sırp eşkiyası, Semendire ve Böğürdelen kal'alarına hud'a vü ihtiyâlle ber-vech-i istîsâl istîlâ eyledikten sonra, mâh-ı zilka'denin on dördüncü günü^{◊⁵} yedi bin mikdâr melâ'in-i siyeh-kâr, Niş etrâfında vâki'

◊ 1 Cumâdelâhîre 1221 = 16 Ağustos 1806 Cumartesi.

◊◊ 1 Şa'bân 1221 = 14 Ekim 1806 Salı.

◊◊◊ 1 Cumâdelûlâ 1221 = 17 Temmuz 1806 Perşembe.

◊⁴ 1 Zilhicce 1220 = 20 Şubat 1806 Perşembe.

◊⁵ 14 Zilka'de 1220 = 3 Şubat 1806 Pazartesi.

Perakin ve Razfa (رازفه = Razanj?) gibi birkaç palankalara dahi ‘inân-rîz-i ıl-gâr ve birer takrîble ol diyâr-ı İslâmiyye’yi karârgâh-ı küffâr eyleyüp, Niş Kal‘ası dahi ketîbe-i sû’-i ‘azîmetlerine der-pîş edüp, evvelâ Niş’e beş sâ‘at [Ü 134a] mesâfede kâ’in ‘Aleksince [=Aleksinac] nâm palanka’yı muhâsara ve şiddet-i ikdâm ve hiddet-i kîn ü hisâm ile peyveste-i muhârebe vü müşâcere üzere oldukları haberi, etrâf ü enhâya şerâre-i âteş-âsâ münteşir olup, bu keyfiyyet Rumeli Vâlîsi ve Sırb Ser‘askeri olan Vezîr İbrâhîm Paşa’nın bundan akdem Niş muhâfazasına ta’yîn eylediği Hazînedâr nâmdârlarının mesmû‘u oldukda, be-gâyet müte’essir ve mütezaccir olmağla, derhâl Tüfengci-başı İsmâ‘il Ağa’yı ve Gönüllü Ağası Tâhir Ağa’yı bin nefer süvâr-ı celâdet-şi‘âr ile irsâl edüp, ehâlî-i kal‘a, hâlet-i mahmasada iken imdâd ve Rüstemâne ceng ü cilâd ve dûr-pâş-ı seyf-i cihâd ile melâ‘în-i hâsîrîni havâlf-i kal‘adan tard u ib‘âd eyledikden sonra, min-ba‘d palanka-i mezbûrun ber-muktezây-ı ‘akl, muhâfazası nâ-mümkin olmağla, bi’l-cümle sükkânını emvâl ve eşyâlarıyla Niş Kal‘ası’na nakl eylediler.

Bu peyâm vâsıl-ı sūdde-i sa‘âdet-irtisâm oldukda, mukaddemâ Hâfız Paşa tarafına mu‘ayyen hâcegândan Şâkir Ağa, İbrâhîm Paşa askerine müceddeden Nüzül Emîni ta’yîn ve yine hâcegândan Sa‘dullah Bey’e Rumeli Defterdârlığı ve Sadr-ı sâbık sa‘âdetlü Yûsuf Paşa hazretlerinin Kapucular Kethüdâsı olan Memiş Efendi’ye sene-i âtiye şevvâlden[◊] muvakkaten Sipâh Kitâbeti tevcîh ve müşârun ileyhi mahall-i me‘mûrlarına ‘alâ vetîreti’l-isti‘câl îsâl eylemesi emr u tenbîh kılındı.

Vefât-ı Kara ‘Osmân-zâde Pûlâd Ağa

Meşâhîr-i ağniyâdan Mağnisevî Kara ‘Osmân-zâde Pûlâd Ağa’nın hadîd-i hayâtı, sendân-zede-i Hâdimü’l-lezzât olduğu haberi, mâh-ı mezbûrun [Ü 134b] evâhırında[◊] resîde-i sâmi‘a-i vükelâ’-i devlet oldukda, müteveffây-ı merkûm fart-ı yesâr u servetle meşhûr u ma‘lûm olmağın, gerçi muhalledâta cânib-i mîrîden Mübâşir ta’yîn olunup, lâkin Mübâşir-i mezbûr her ne kadar Muhassıllık vazîfesini icrâya ikdâm ve i‘tinâ eylemiş ise de, hakkında nâtka-i zemân mütemerrid, [mısrâ]‘:

*Heyhâte tadrîbu fi hadîdin bâridin**

meselini gûyâ ve bilâhare isminin sırrı müsemmâda hüveyd[â] oldu.

◊ 1 Şevvâl 1221 = 12 Aralık 1806 Cuma.

◊◊ 21-30 Zilka‘de 1220 = 10-19 Şubat 1806.

* هَيْهَاتَ تَضْرِبُ فِي حَدِيدٍ بَارِدٍ = Yazık! Soğuk demir dövüyorsun (= Abesle iştilal ediyorsun)” anlamına gelen bu cümle Arapça bir atasözüdür.

Vefât-ı Ser-etıbbâ' Nu'mân Efendi

Mûmâ ileyh evâ'il-i hâlinde Rumeli kuzâtından olup, fî zâtihî ashâb-ı rüşd ü dirâyetden olmağla, Süleymâniyye'de Tıb Medresesi'ne müdâvemet ve Re'îsü'l-etıbbâ' Hayrullah Efendi merhûmun hayli müddet Calînûs ve Bukrât'a mevki'-i reşk ü hasret olan meclis-i müdâreselerine mûmârese ve mülâzemetle, kânûn-i hikmet üzere sadra şifâ verecek kadar fenn-i mezkûrdan tahsîl-i bidâ'a ve mu'arref-i hüner u ma'rifeti beyne'l-küberâ' ehliyyetini işâ'a eylediğinden başka, zâtında nabz-âşinâ ve mizâc-gîr ve tabâyî'-i şehre u dehre âgâh ü habîr olup, fenn-i intisâbın esbâb ü 'alâmâtını 'arîf ve usûl ü furû'una kemâliyle vâkîf olmağla, hakîmâne devây-ı kîmyevî misâl, dâhil-i 'urûk-ı ricâl ve refte refte re's-i a'zây-ı devlet hizmetine delâlet-i yâverî-i baht u ikbâlle reh-yâb-ı ittisâl olmağın, iki yüz senesi[◊] tarîk-ı tadrîse intikâl* ve çend rütbe-i bâlâ ru'ûs-i sa'âdet-intimâ ile kadr ü i'tibârî 'âlû'l-'âl olup, birkaç sene güzêrânında Hayrullah Efendi şeb be-hayr-ı meclis-i cihân eylemekle, yerine Re'îsü'l-etıbbâ' ve bir sene murûrunda Kazây-ı İzmir ile kâm-revâ oldu**. Ba'dehû Bilâd-ı erba'a [Ü 135a] Pâyesi'yle murabba'-nişîn-i mesned-i 'izz ü iftihâr ve iki sene murûrunda Mekke Pâyesi'yle bülend-i'tibâr olup, iki yüz on dört senesi^{◊◊} İslâmbol Pâyesi'yle tahsîl-i vâye-i te'ayyün ü te'azzum ve on sekiz senesine kadar^{◊◊◊} bu vechile merhabây-ı devlet, pey-der-pey tevâriid ü tezâhüm üzere iken, “*Ve eyyü na'imîn lâ yükeddiruhu'd-dehru****” tedâvülü üzere nizâm-ı hâline 'aynül-kemâl isâbet edüp, mizâc-ı devleti tebâh-zede-i nezle-i nekâbet oldu. Ya'nî meğer havsala-i ikbâli, dil-i hâsîd misâl teng olmağla, dest-kârî-i himmetleriyle pervâz edüp ve âb-yârî-i delâletleriyle serfirâz olduğı 'uzamây-ı devletle, vetîre-i sâbıka ve tarîka-i lâyıkâ üzere tevâzu' ve mûmâşât meslekine âheng eyleyüp, teşâmuh-ı ünfü nahvet, husûsan mâdûnlarına tafra-furûşî-i büzürgî vü 'azametle, kulûb-i enâmî tenfir ve nakdgerân-ı devleti dil-gîr edüp, karîne-i hâl bir mâdde zımnında Dârussa'âde Ağasıyla miyânlarında kıl ü kâl tehdâdüsü, mü'eddî-i huşûnet ü cidâl ve müfzî-i tehevür ü infî'âl olmağla, âhır-ı kâr, **beyt**:

Çok da mağrûr olma kim meyhâne-i ikbâlde

Biz bezârân mest-i medhûşun humârın görmüşüz*4

◊ 1 Muharrem 1200 = 4 Kasım 1785 Cuma.

* Nu'mân Efendi'nin müderrisliği 8 Receb 1198 [=28 Mayıs 1784] Cuma günü başlıyor; bk. meselâ *Me'mûrîn-i İlmiyye*, Ali Emîrî, İlmiyye, nr.56, vr.36b.

** Nu'mân Efendi'nin İzmir Kadısı olması 1 Rebî'ulevvel 1213 [=13 Ağustos 1798] Pazartesi günüdür; bk. *Tarîk-ı Defter-i 'Ulemây-ı kirâm*, Ali Emîrî, İlmiyye, nr.71, vr.28b.

◊◊ 1 Muharrem 1214 = 5 Haziran 1799 Çarşamba.

◊◊◊ 1 Muharrem 1218 = 23 Nisan 1803 Cumartesi.

*** وَأَيُّ نَعِيمٍ لَا يُكَدِّرُهُ الدَّهْرُ = Zamanın bulandırmadığı hangi nimet vardır” anlamına gelen Arapça bu mîsrâ için bk. meselâ İbn Ebi'd-Dünyâ, *Kıra'd-dayf*, thk. 'Abdullah b. Hamd el-Mansûr, Riyâd 1997, III,384.

*4 Metnimizde yer alan bu beyit, “medhûşun” kelimesi yerine “mağrûrun” kelimesi değışikliği ile Nâbî'nin gazellerinden birinde geçmektedir; bk. *Nâbî Divânı*, II,696.

derd-i serine dûcâr ve humyâze-i ‘azlle mastaba-i inzivâda peygüle-nişîn-i en-dûh u ekdâr oldu.

Ol hâl üzere güzârende-i eyyâm ü leyâl iken, mâh-ı zilhiccenin dördüncü günü⁰ sadme-i seng-i ecel birle, kârûre-i hayâtı şikest ve şifâ-hâne-i mağfîret-i Rabbânî'ye peyvest oldu.

Tevcîh-i Eyâlet-i Trabzon bâ-Sadr-ı sâbık Yûsuf Ziyâ Paşa ve ba‘zı tevcîhât

Trabzon-i tarab-efzûn Eyâleti, [Ü 135b] bâlâda nüvişte-i kilik-i bedî‘u'l-edâ olduğu üzere Tayyâr Paşa ref'inden, Sadr-ı sâbık sa‘âdetlü Yûsuf Ziyâ Paşa hazretlerine tevcîh u ihâle, ba‘dehû şevvâl⁰⁰ tevcîhâtında, sâbık Vâlî-i Mısır Vezîr Hürşîd Paşa hazretlerine imâle olunup, lâkin eyâlet-i merkümeden mu‘allem asker tahrîri, Şehriyâr-ı İskender-serîr'in menviyy-i zamîr-i şevket-semîri olup, ol havâlî ehâlîsi fî zâtihî gılat u fezâzatlâ meftûr ve dürüşti vü şîrâsetle meşhûr, sa‘bu'l-kıyâd bir tâ'ife-i huşûnet-nihâd olduğundan başka, Tayyâr Paşa'nın dahi dem-be-dem tahrîk-i fesâd ve zîr-i hâşâk-i hafâdan nâ'ire-i fitne vü ihtilâl ikâd edeceği aaleb-i melhûz olmağla, mâh-ı mezbûrun yedinci günü⁰⁰⁰ Hürşîd Paşa'ya Karlı-ili ve Eğriboz tevcîh olunup, Trabzon Eyâleti, kemâ fi's-sâbık müşârun ileyh tarafına tahvîl ve iktizâ eden evâmîr-i ‘aliyye tahrîr u tesbîl kılındı. Kezâlik mâh-ı merkûmun sekizinci günü⁰⁴ İskenderiyyeli İbrâhîm Paşa'nın diğêr dâmâdı Prizrinli Tâhir Paşa-zâde mîr-i mîrândan Mehmed Sa‘îd Paşa'ya Prizrin Sancağı tevcîh ve Niş muhâfazasına me‘mûr olan Gusine [=Gusinje] Mütesellimi Mehmed Bey'in İbrâhîm Paşa'nın istid‘âsına mebnî, rütbe-i mîr-i mîrânîyle kadr u menzileti tenvîh kılındı.

İhsân-ı ba‘zı pâyhâ

Sene-i merkûme zilka‘desi selhinde⁰⁵ yirmi bir muharremi guresinden⁰⁶ mu‘teber olmak üzere sâbıkâ Havâss-ı refî‘a Kadısı ‘Alâ‘iyyevî Mehmed Efendî ve yine yevm-i merkûmda yirmi bir muharreminin on beşinci gününden⁰⁴ mu‘teber olmak üzere, sâbıkâ Üsküdar Kadısı Celebi-zâde hafîdi es-Seyyid Mehmed Zeynel‘âbidîn, [Ü 136a] Edirne pâyeleriyle bülend-pâye ve ekfâ’ u akrânlarına ‘arz-ı iftihâra medâr olacak mikdâr hâ‘iz-i vâye oldular.

◇ 4 Zilhicce 1220 = 23 Şubat 1806 Pazar.

◇◇ 1 Şevvâl 1220 = 23 Aralık 1805 Pazartesi.

◇◇◇ 7 Zilhicce 1220 = 26 Şubat 1806 Çarşamba.

◇⁴ 8 Zilhicce 1220 = 27 Şubat 1806 Perşembe.

◇⁵ 30 Zilka‘de 1220 = 19 Şubat 1806 Çarşamba.

◇⁶ 1 Muharrem 1221 = 21 Mart 1806 Cuma.

◇⁷ 15 Muharrem 1221 = 4 Nisan 1806 Cuma.

VEKÂYİ'-İ SENET-İ AHAD ve 'İŞRÎNE ve MÎ'ETEYN ve ELF

İhsân-ı ba'zı pâye-i 'ilmiyye

İşbu sâl-i yümn-iştimâl zilhiccesinde[◇] zabt etmek üzere Burusa Kazâsı tevcîhiyle kâmrân olan Emîn-i Fetvâ es-Seyyid Mehmed Efendi, muharremül-harâmın guresinde^{◇◇} Mekke-i mükerrerme Pâyesi'yle de bülend-'unvân oldu.

Nizâm-ı ba'zı Emânet

Sultân-ı Sikender-serîr ve Hâkân-ı Aristo-tedbîr hazretleri, câlis-i evreng-i saltanat ve lâbis-i libâs-ı 'abkarî-reng-i Hılâfet oldukları müddetden berü, ilâ hâze'l-ân köhne-bünyân-ı cihânı âbâdân ve vech-i me'âş-ı cihâniyânı, sehl ü âsân eylemek niyyet-i hâlisasiyle, her husûsât-ı cesîmeye mahsûs erbâb-ı elbâb tahsîs ve ashâb-ı isti'dâdı isti'vây-ı 'atâyây-ı cezîle ile metâli'-i mühimmeye teşvîk u tahrîs eylemek, de'b-i Husrevâne ve hademe-i devletin hakâyık-ı hıdmet ve çigûnegî-i vaz' u keyfiyyetlerine dem-be-dem icâle-i fikr u reviyet kılmak, şîme-i Şâhâne'leri olmak mukaddimesiyle Şa'îr-i İstabl-i hâssa ve Matbah-ı 'âmire emânetlerine nasb u ta'yîn ve ser-nâme-i menşûr-i liyâkatleri, tırâzide-i 'unvân-ı "Eyyühe'l-Emîn!"^{*} olanların gerçi tevcîh-i câhları hılâl-i tevcîhât-ı 'âmmeye menût olup, lâkin mübâya'a olunacak ecnâs-ı zehâ'ir-i kilâr ve şa'îr u giyâh ve 'alef-i enbâr ba'de-zîn vakt ü zemâniyle mübâya'a olunup, hengâm-ı tevcîhât hasbe'l-müdâvelât sayf u şitâya (شيباه) musâdefetle, girânî-i behâ ile iştirâ ve semenin nısfı mikdârı [Ü 136b] telef ü hebâ olup, ümenâ'-i mesâlih tedârük-i menâhic emrinde 'usrete giriftâr ve cânib-i mîrî, eşyânın nedretinden nâşî, mesârif-ı kesîreye dûçâr olmalarıyla, sıyâneten li'l-mîrî zemân-ı zabt u idâreleri husûsu, ruhsat-i tenâvül-i lahm-ı hamel gibi, rûz-ı hızıra merbût olmak bâbında emr-i hümayûn-ı mes'adetakrûn şeref-rîz-i sudûr olmuş olduğuna mebnî, işbu saferu'l-hayrın on altısına^{◇◇◇} mukârin rûz-ı hızır-ı bârizü'l-meyâmin, ümenây-ı mûmâ ileyhimânın mevki'-i zabt u tasarruf ve rûz-nâme-i bî-tehallüfleri olmağla, İstabl-i hâssa'da mevcûd ber-güzide-i nev'-i savâhil, huyûl-i ciyâdü'l-mehâ'il, bermu'tâd-ı tarîka-i evâ'il âlây-ı vâlâ ve mehter-hâne-i velvele-fermâ ile çerâgâh-ı Kağıd-hâne'de ra'y u çerâ resmi icrâ ve tertîb-i ziyâfet kâ'idesi dahi kemâ-yenbagî mer'î ve mü'eddî kılındı.

◇ 1 Zilhicce 1220 = 20 Şubat 1806 Perşembe.

◇◇ 1 Muharrem 1221 = 21 Mart 1806 Cuma.

* ايها الامين = Ey güvenilir kişi!" anlamına gelen Arapça bir ifâdedir.

◇◇◇ 16 Safer 1221 = 5 Mayıs 1806 Pazartesi.

Ta'yîn-i Erîb Efendi be-cânib-i Bosna

Devlet-i 'aliyye-i ebediyyü'l-istimrâr tarafına Fransa Devleti, eğerçi sûret-i zâhirde ibrâz-ı sıdk u safvet ve mu'âmele-i dostî vü muhâlesat izhâr edüp ve tarafeynden sûret-i emniyyet bedîdâr ise de, bizzât düşmen-i dîn, husûsan Fransa tâ'ifesi bed-'ahd ü bed-peymân oldukları, ma'lûm-i erbâb-ı yakîn olduğundan başka, divel-i Nasârâ'nın silm ü musâfât şerâ'itine ri'âyetleri, ancak kendi kâr u menfa'atleri maslahatına mebnî ve her biri re-vâc-ı maksad-ı aslîlerine mu'tenâ olmağla, ednâ 'ârıza ile rişte-i râbita-i vifâkı münhall ve mizâc-ı imtizâc u ittifâkı muhtell eylemek, şî'âr ve kadîmî muktezây-ı mâye-i hıyânet-disârlarından olmak mülâbesesiyle her ne kadar izhâr-ı temelluk ve ve 'ırz-ı firûtenî ve ta'alluk eylerler ise de, [Ü 137a] **beyt:**

Bâ-temellukhây-ı düşmen i 'timâdî eblehîst

*Pây-bûs-i seyl ez-pâ efgened dîvâr-râ**

mü'eddâsınca mesfûrlara küllî emniyyet, kâ'ide-i hazm ü ihtiyâta 'adem-i ri'âyet kabîlinden ve be-tahsîs Fransalu rakam-zede-i hâme-i rastî-makâl olduğu üzere kavm-i muhtâl ve tâ'ife-i muğtâl olmağla, bu ana kadar divel-i Avrupa ile mu'âmelâtı ve iklim-i Mısır ve diyâr-ı Alaman semtlerine gadr u istîlâ keyfiyyâtı, ahvâl ve harekâtlarının dâ'imâ teharrî ve tahkîkine ve mekâsîd-ı hafiyyelerinin tashîh u tedkîkine bi-eyy-i vechin kân ikdâmı igrâ ve merâsim-i hazm u tebassuru tehyûc ü i'tinâ eder olduğundan, Bosna civârında kâ'in fi'l-asl Venedik'den olup, bundan akdem Nemçelü'ye müntakıl erâzîyi bu def'a Fransalu nez' u ihtilâs ve bu cihetle Memâlik-i mahrûse'ye hem-hudûd olması, sudûr-i evliyây-ı umûru hirâşide-i nâhun-i hizâş ü vesvâs eylediğine binâ'en, sûret-i zâhirde âhar me'mûriyyet ve bâtinen ancak Fransalu'nun çigunegî-i tavr u hareketlerini tahkîke dikkat eylemek üzere Dîvân-ı hümâyûn Kalemi ketebesinden Erîb Efendi'ye ta'lîm-nâme i'tâsıyla Bosna serhaddâtından Novi [= Novi Grad?] ve Picâc [= Bihaç?] palankaları semtine ta'yîn ü isrâ ve subh u mesâ Fransalu tarafına çeşm ve gûş-i im'ân ve hem-hudûd bulunan Dubravnik ve Karadağ ve nefsi-i Bosna ve Arnavudluk ve Hırvatlık re'âyâsıyla, celî ve hafî mu'âmelesine nigerân olup ve keyfiyyet-i me'mûriyyetinden Bosna Vâlîsi'ne dahi ihbâr ile iktizâ eden maslahatda tarafına mürâca'at-kâr ve pey-â-pey meclûbâtı olan havâdisât-ı sahîhayı inhâ [Ü 137b] vü iş'âra ibtidâr eylemesi tenbîh ü îsâ kılındı. Kezâlik bundan akdem Rusya Devleti ile Fransalular muhârebe etdikde, devleteyn-i merkûmeteyn beyninde olan Nemçelü erâzîsinden güzâr ve yek-dîğeri kilâb-ı derrende gibi güzîde-i dendân-ı darb u hasâr eyledikten sonra,

* باتملقهای دشمن اعتمادی ابله‌یست * پایبوس سیل از پا افکند دیوار را = Selin ayak öpmesi, duvarı temelinden yıkacağı gibi, düşmanın yüze gülmesine güvenmek de ahmaklıktır” anlamına gelen Farsça bir beyittir.

pâygâh-ı kilik-i imlâ vü iş'âr olduğu üzere, bir müddet faysal-ı mütârekeye karâr verüp, bu def'a Bosna ve Karadağ hudûduna hemcivâr olan Venedik erâzîsinden Kotar nâm mahalde mutarassid-ı muhârebe bulunan Rusyalular, Karadağlı 'usâtını celb, ol vechile Fransalu ile mukâbeleyle kuvvet kesb eylemek fikr-i fâsîdinde olduğu ve Fransalu dahi Bosna hudûdundan Dubravnik'e 'ubûr eylemek, sevdây-ı kâsîdinde olduğu havâdisi bu hengâmda vârid olmağla, Karadağ re'âyâsı her ne kadar gürûh-i 'usâtdan ise de erâzî-i Devlet-i 'aliyye'de bulunmak cihetiyle Rusyalu'ya ittibâ' u intimâları, Fransalu'ya ser-rişte-i iddi'â olmak mahzûrunu der-pîş ederek, Re'îsülküttâb Vâsîf Efendi re'âyây-ı merkûmeden dest-keş-i ferâğ ve ol gâ'ileden bâz-dâşt-ı dimâğ olmak husûsunu Rusya Elçisi'ne ifâde vü te'kîd ve Fransalu'nun dahi erâzî-i İslâmiyye'den güzerânı mahzûrunu iş'âr ile bâ-üslûb-i hakîmâne girîve-i reh-güzerlerine sedd-i sedîd olmak bâbında Bosna Vâlîsi'ne tenbîhât-ı lâzime tahrîr u temhîd olunup, keyfiyyet-i mezkûre nihânî Rumeli Vâlîsi'ne de tezkîr ve 'alâ cenâhi'l-isti'câl merkûm Erîb Efendi isbâl ü tesyîr kılındı.

İhrâc-ı mevâcib

Mâh-ı mezkûrun on dokuzuncu sülesâ' günü[◊] müretteb olan Dîvân-ı bülend [Ü 138a] -erkânda 'umûmen tavâ'if-i askeriyyenin iddi'ây-ı istihkâk eyledikleri bir kıst mevâcibleri, eyâdî-i ru'esây-ı emânet-kârâna teslim ve yirmi birinci hamîs günü^{◊◊} devri dahi tetmîm olunmağla, taraf-ı şâmilü's-şeref-i Şehriyâr-ı sipihr-iktidâr'dan Seferli Kethudâsı vesâtatiyle şeref-resân-ı vürûd olan teşrifât ve hatt-ı hümâyûn, kadr u menzilet-i Sadr-ı vâlâ-makâmı efzûn eyledi.

Me'mûr-şuden-i Seyyid 'Ali Efendi be-sûy-i Rumeli

Sene-i güzeşte vekâyî'inden bakıyye olarak havâlî-i Belgrad'da kışt-zâr-ı sâ mân ü âsâyîş-i 'ibâda mânend-i cerâd münteşir ve zarar u hasâr u fesâdı nâşir olan Sırb 'usâtının bâ-'avn-i Rabb-i Müte'âl harben ve silmen dâ'ire-i itâ'at ve ra'iyyete idhâl eylemeleri bâbında Rumeli Vâlîsi Vezîr

◊ 19 Safer 1221 = 8 Mayıs 1806 Perşembe. Metnimizde gün isminin açıkca Salı olarak belirtilmesi, buradaki ay isminin bu güne denk gelen Muharrem olmasının daha uygun olduğunu gösteriyor. 19 Muharrem 1221 = 8 Nisan 1806 Salı.

◊◊ 21 Safer 1221 = 10 Mayıs 1806 Cumartesi. Metnimizde gün isminin açıkca Perşembe olarak belirtilmesi, buradaki ay isminin bu güne denk gelen Muharrem olmasının daha uygun olduğunu gösteriyor. 21 Muharrem 1221 = 10 Nisan 1806 Perşembe.

İbrâhîm Paşa, cünûd-i kesîre ve tedârükât-ı vefîre ile me'mûr ve 'unvân-ı Ser'askerî ve ruhsat-ı kâmile ile nüfûz u şânı mevîfûr kılınmış olup, müşârun ileyhî İskenderiyye'den hareketinden mukaddem tarafından Niş üzerine ta'yîn eylediği başbuğlar, 'avn ü yârî-i hazret-i Bârî'ye mazhar olarak aralık aralık galebe vü zaferleri haberi, 'aks-endâz-ı Der-i devlet ve müşennif-sâz-ı sevâmî'-i vükelâ'-i maslahat ve pey-der-pey ru'ûs-ı bürîde-i 'usât, pîş-gâh-ı Bâb-ı hümâyûn'da nihâde-i cây-ı 'ibret olmağa başladı.

Müşârun ileyhî işbu hatb-ı hatîrde muhâfaza-i satvet ü nüfûzu, ehemmi-i mehâm ve husûsan müstashab-ı mevkib-i mu'ayyeni olan asâkir-i hamîyyet-me'âsirin zehâyiri emrinde muzâyakadan sıyânetleri mâddesi lâzımül-ikdâm olmağla, ta'yîn olunan Ordu Defterdârı ve mübâya'acılar ile iktifâ olunmayarak, ricâl-i [Ü 138b] Devlet-i ebed-intimâ'dan mu'temed ve kâr-güzâr ve kâffe-i me'mûrîne nâzır ve âmir olmak bâbında liyâkat ve istihâli derkâr olan bir zâtın me'mûriyyeti istisvâb ve sâbıkâ Şıkk-ı Sâlis Defterdârı ve Umûr-i Bahriyye Nâzırı olan Seyyid 'Ali Efendi'nin evsâf-ı mesrûde ile ittisâfını ihbâr etmeleriyle, mûmâ ileyh maslahat-ı mezkûreye intihâb olundu.

Rumeli Vâlisi ordusunun bi'l-cümle zehâ'ir ve mühimmât ve kâffe-i levâzım ve mürettebâtını celb ü cem' eylemek ve me'mûrları iktizâsı vechile sevk u isti'mâl ederek, bu makûle müteferri'ât-ı umûru Rumeli Vâlisi'ne düşündürmemek üzere yedine me'mûriyyet emri ve lede'l-iktizâ' zahîre ve sâ'ir mahalle sarf için küllî mebâliğ i'tâ ve ma'iyetine hasekiler ta'yîni ve me'mûrlara tehdîdini ikâ' için ruhsat ihsânı ile ibtidâ'-i 'aşr-i sâni-i muharremde[◊] savb-ı me'mûruna tahrîk ü isrâ olundu.

Kezâlik mukaddemâ Fransa'ya sefâretle ta'yîn olunmuş olan Muhibb Efendi dahi yevm-i merkûmda^{◊◊} Der-sa'âdet'den nehzat ve Fransa Memleketi'ni veche-i 'azîmet eyledi.

Ba'zı tevcîhât-ı 'ilmiyye

Şehr-i mezbûrun yirmi ikinci günü^{◊◊◊} Süleymâniyye Müderrisi, Malatyavî Mustafa Efendi'ye sene-i merkûme ramazânında^{◊⁴} zabt eylemek üzere Kudüs-i şerîf, kezâlik sene-i merkûme şehr-i rebî'ulevvelinin on sekizinci günü^{◊⁵} yirmi iki muharremi guresinden^{◊⁶} zabt eylemek üzere es-Seyyid Mehmed Kudsî Efendi yerine sâbıkâ Şâm Kadısı Hammâmî-zâde Mehmed

◊ 11-20 Muharrem 1221 = 31 Mart – 9 Nisan 1806.

◊◊ 11-20 Muharrem 1221 = 31 Mart – 9 Nisan 1806.

◊◊◊ 22 Muharrem 1221 = 11 Nisan 1806 Cuma.

◊⁴ 1 Ramazân 1221 = 12 Kasım 1806 Çarşamba.

◊⁵ 18 Rebî'ulevvel 1221 = 5 Haziran 1806 Perşembe.

◊⁶ 1 Muharem 1222 = 11 Mart 1807 Çarşamba.

Râşid Efendi'ye Mekke-i mükerreme ve mâh-ı merkûmun on sekizinci günü[◇] Hasan Efendi yerine sene-i âtiye muharreminden^{◇◇} zabt [Ü 139a] eylemek ve rütbesi yevm-i tevcîhinden mu'teber olmak üzere Mısır-ı Kâhire Kadısı Hakîm-oğlu 'Ali Paşa hafîdi Mîr Mehmed Sü'adâ Efendi'ye Medîne-i münev-vere ve şehri rebî'ulâhırın dördüncü günü^{◇◇◇} sene-i mezbûre zilka'desi gurre-sinden^{◇4} zabt eylemek üzere Süleymâniyye Müderrisi Kastamonî es-Seyyid Mehmed Reşîd Efendi'ye Üsküdar kazâları tevcîh ü ihsân ve her birinin menşûr-i câh u vicâheti dîbâce-i zîb-i ferr u 'unvân kılındı.

Me'mûr-şüden-i Sirozî İsmâ'îl Bey berây-ı (برای) maslahat-ı eşkiyâ'

Sene-i sâbıkada^{◇5} dağlı tugâtına sergerde ve bi'n-nisbe tıynet-i cibilleti, mâye-i isti'dâd-ı hidâyetle ser-rişte ve perverde olan Kara Feyzî nâm şahs-ı hayr-encâmın 'avenesinden olup, dağlular beyninde Dağlar Delisi kadar şöhrtdâr olan Deli Kadri dedikleri nâ-bekâr, hevâsına tâbî' bir alay evbâş-ı bed-me'âş makûlesi müfsid ve kallâşları râh-ı dalâletde kendüye refik ve vâdî-i gümrâhî ve bâdiye-i hızlân-bâdiye-i tebâhîde hem-tarîk eylemekle, civâr-ı Saltanat-ı seniyye'de mu'tâd-ı haybet ü i'tiyâdları üzere ne revîşle küçe-gerd-i semt-i şekâvet olduğu, sâl-i güzeşte dâstânından ise de, bu evân-ı meyâmin-iktirânda şakiyy-i mersûm, sûret-i vehâmet-i 'âkıbeti tasavvur u te-hayyül ve zâtında gürg-i bârân-dîde olmağla;

Ser-encâm-ı gaddâr ne-buved nikû

*Buved bed-küniş-râ cihân kîne-cû**

mücâzâtıyla, elbette bir gün ferîse-i şîr-i şemşîr-i kahr u tedmîr olacağını ta'akkul eylemekle, cerâyim-i sâbıkasından isti'fâ ve ba'zı tarafa şefâ'at-hâhî ve ilticâ edüp, taleb-i rây ü emân ile maskat-ı re's-i pür-be'si olan [Ü 139b] Bergos Kazâsı A'yânlığı'nı istid'â ve kazâ'-i mezkûrda 'ırz u edebîyle oturup, fukarâ' ve ebnâ'-i sebîlin istihsâl-i emniyyetleri te'ahhüdâtını i'timâd oluna-cak kâlîba ifrâğ eyleyerek, miyâneye hulûl eden vesâ'it ile ma'rûz-ı südde-i 'ulyâ oldu.

Bu tâ'ifenin 'ahd ü peymânları, re'y-i fâsidleri gibi süst ve da'vây-ı itâ'at ü istîmânları, 'akl-ı mağşûşları misâl nâ-dürüst olup, me'mûrların dest-bürd-i savletlerini müşâhededen târî olan me'yûsiyyet sebebiyle iskân mâd-

◇ 18 Rebî'ulevvel 1221 = 5 Haziran 1806 Perşembe.

◇◇ 1 Muharrem 1222 = 11 Mart 1807 Çarşamba.

◇◇◇ 4 Rebî'ulâhır 1221 = 21 Haziran 1806 Cumartesi.

◇4 1 Zilka'de 1221 = 10 Ocak 1807 Cumartesi.

◇5 1 Muharrem 1221-30 Zilhicce 1221 = 21 Mart 1806 – 10 Mart 1807.

* بود بدکنش را جهان کینه جو = سر انجام غدار نبود نکو * Çok zulmedenin sonu iyi olmaz; çünkü kötü işler yapana dünya kinci olur” anlamına gelen Farsça bir beyittir.

desini ser-pençe-i satvet-i devletden necâtla bir müddet vesîle-i tenfis-i hayât eyledikleri ve ‘urûk-ı habîselerine sereyân eden dimâ’-i fâside-i şekâvet, germî-i hevây-ı gayy ü dalâletle yine galeyândan hâlî olmadı ğı, âzmûde-i ashâb-ı basîret ise de, mersûm Kadrı'nin bu def'a istid'âsı, nedâmet-i vaz'-ı şekâvetkârî ve mihen ve izhâr-ı ârzûy-i türâb-ı vatan sûretlerine mebnî olduğu, şükûfe-i şîvesinden istişmâm olunma ğla, hasbe'l-vakt *“Itvîhî ‘alâ garrîhî”* leffine te'essî ve eytemâmdan başka, ber-vech-i âsânî indifâ' gâ'ilesinin tedbîr-i tarîka-i imkânı, sevk-ı cüyûş ile iraka-i dimâ' ve it'âb u ızrâr-ı berâyâ şıkkına tercîh olunmak, savâb-dîd-i evliyây-ı umûr ve bu key-fîyyet, taraf-ı Sadru's-sudûr'dan ma'rûz-ı ‘atebe-i Pâdişâh-ı mekârim-mevfûr kılındıkda, ber-vefk-ı savâb-dîd-i ‘ukalâ', hatt-ı hümâyûn-i şeref-bahşâ olma ğın, Kadrı'nin Bergos'da iskâniyçün emr-i şerîf irsâl olundu. Mezbûrun pervâne-i (بروانه) şem'-i şekâveti, ya'nî mütehaşşid-i cem'-i ma'iyyeti olan eşhâsın îvâ vü iskânları için dahi Pınar-hisârı ve Hayrabolu kal'alarının [Ü 140a] verilmesi istid'â olundukda, mezbûrların hey'et-i ictimâ'iyeleri üç bin nüfûsa bâli ğ olup, civâr-ı makarr-ı Saltanat'da kalîlü'l-cedvâ birkac kazânın bu teklîfe tehammül olmayaca ğı hüveydâ, husûsan **beyt**:

O çeşm ü gamzeye birden gönülde yer verme!

Getürme bir yere ol fitne-cûların ikisin

nasîhati üzere mûcib-i fitne-i dî ğer olmak, ba'zı karâ'inden dahi rû-nümâ olma ğla, el-hâsıl ol bed-endîş ve şekâvet-kîşlerin böyle müte'addid kazâ talebine tesaddîleri, fi'l-hakîka min-kabîli't-te'addî oldu ğundan başka, karîne-i hâl Hayrabolu ve Pınar-hisârı'ndan feryâd-nâmeler gelüp, da ğluları içeri alma ğa bir vechile cesâret ve ‘ırz u cânları için kesb-i emniyyet edemeyeceklerini yek-zebân-ı vifâk ‘arz-ı ‘atebe-i merâhim-ittisâl eylediler.

Binâ-berîn iktizây-ı maslahat, huzûr-i sadr-ı güzînde beyne'l-me'mûrîn müzâkere olunup, mezbûrların ‘aleyhine bilâ-te'emmül i'lân-ı irâde kılınmak lâzım gelse, el-hâletü hâzih ol havâlîde kahr u tenkîlleri husûsuna kâfi olacak asâkir ve tertîbât olmadığından nâşî, ba ğteten bir dâhiye-i dehyâ zuhûru mel-hûz olma ğın, gerek Delî Kadrı ve gerek başında olan sâ'ir evbâş-ı rûbeh-hisâl, hâb-ı hargûş ile inâme vü igfâl ve Rumeli a'yânlarından olup, nüfûz ve kuvveti ve emsâline nisbet Devlet-i 'aliyye'ye sıdk u safveti müselleme ve rüşd ü revîyyet ve dürbet ü dirâyetle beyne cumû'il-a'yân mesâbe-i müfred-i 'alem olan Sirozî İsmâ'îl Bey, ol esnâda civârda kâ'in Gümülcine Kazâsı'nın A'yân-lı ğı nizâmı için gelmiş bulundu ğundan, mîr-i mûmâ ileyhî da ğlu maslahatı için Tekfûrda ğı'na do ğru [Ü 140b] vürûdu isti'câl kılındı. Bu maslahatın usûl ve furû'una dâ'ir birkac mertebe muhâbere ve muhâvere mütedâ'ir olup ve ol

* *اطووه على غره* = Kumaş katlama yerinden katla!" anlamına gelen Arapça atasözlerindendir; bk. el-Meydâni, *Mecma'u'l-Emsâl*, I,434.

müddetde dağlı tâgileri dahi ba'zı mu'âmelât-ı hakîmâne ile meşgûl ve mugaffal ve dârû-yi hûşber-i tatmîn-i sûrî ile dimâğ-ı tuğyânları pezîrende-i şûriş ü hâlel olmaları hasebiyle, mîr-i mûmâ ileyh berüye gelüp, gerek ma'iyetine aldığı ve gerek esnâ'-i râhda vâki' kurâ ve kasabâta ta'biye eylediği mücerreb ve muhtâr asker-i celâdet-şi'âr, derece-i kifâyede idiğini müş'ir Der-bâr-ı 'atûfet-medâr'a tahrîrâtla iş'âr eylediğinden başka, mîr-i mûmâ ileyhe taraf-ı Devlet-i 'aliyye'den me'mûr olduğu üzere Deli Kadrî'ye kağıd tahrîr ve verilen re'y ü emân iktizâsını serd-i tezkîr ederek Hayrabolu ve Pınar-hisârı kazâlarına tesaddî dâ'iyesinden ferâgat ve emîn olacağı mikdâr neferât-ı haşerâtla Bergos'da ikâmet ve min-ba'd edebiyetle olup, tahsîl-i rızây-ı devlete dikkat ve sâ'ir Bölük-başı ve havâşî-i mevâşî ve askeri Sırb 'usâtı üzere sevk için Rumeli Vâlisî'nin ma'iyyetlerine, yâhûd herkesi yerlü yerince vilâyetlerine gönderüp, ol havâlinin te'mîn ü âsâyîşi husûsuna müsâra'at eylemesini pend-âmîz ta'bîrâtla inhâ eyledikde, **beyt:**

Sâbûn-i pend, etmez eser hubs-i tab'ına
Zâtı denî, cibilleti murdâr olanların*

şî'ârı üzere ol 'anûd-i merdûd, cuhûd-i kenûd, zikr olunan kazâların talebinde ısrâr ve sülûk edeceği reh-i nâ-râst-ı habâset ü hıyâneti telmîhan iş'âr etmeğin, mîr-i mûmâ ileyh bu keyfiyyeti dahi südde-i seniyyeye i'lâm ü beyân eyledi. İskân sûretinin husûlüne [Ü 141a] mevkûfun 'aleyh olan mâdde ki, haşerât-ı mesfûrenin def'inden 'ibâretidir.

Deli Kadrî dedikleri mecnûn-i lâ-yu'kal ve fitne-kâr ve kâfir-i dil, ol sûret-i mergûbeye râzî olmamağla, yâverî-i hazret-i Rabbânî ve teveccüh-i cenâb-ı Cihân-bânî ile kahran ve harben def'-i gâ'ileye sarf-ı gayret olunmak için mîr-i mûmâ ileyh, hâtır-güzârı olan tedâbîr-i dil-pezirini dahi takdîm eylediği tahrîrâtında derc edüp, ez-ân-cümle Deli Kadrî haşerâtının kilâb-vâr kuyrukları, dü-şâha-i tazyîka giriftâr oldukda, tehassun eyleyecekleri mahallerin cevânib-i erba'asını hasr ve kuvvet-i kâhire ile râh-ı gürîzlerini sedd ederek, mefâze-i necâtlarını kasr etmek için asâkir-i hâssa-i Şehriyârî'den mikdâr-ı vâfî piyâde ve süvârî ve üçer beşer kıyye gülle atar müte'addid top ve humbara edevât-ı lâzimesiyle ve mükemmel cebehâne ve mühimmât-ı sâ'ire tertîbini niyâz ü istid'â ve zahîre için Nüzül Emîni nasbı ve ol havâlîde iktizâ edenlerin me'mûriyyeti husûslarını tetimme-i maslahat olarak inhâ eylemekle, karâr-ı müzâkere-i erbâb-ı şûrâ ve te'alluk-ı irâde-i Pâdişâh-ı kişver-güşâ ile mîr-i mûmâ ileyh'in mes'ûlâtı, karîn-i is'âd olduğu tarafına cevâb-nâme ile beyân ü irâd ve mersûm Kadrî teşfî-i cem'iyet edüp, sâ'ir kazâ a'yânları misillü lüzûmu mikdâr neferât istishâbiyle ber-muktezây-ı re'y

* Metnimizde yer alan bu beyit, "Zâtı" kelimesi yerine "Aslı" kelimesi değişikliğiyle Nâbî'nin gazellerinden birinde geçmektedir; bk. *Nâbî Divânı*, II,783.

ü emân, Bergos'da isbât-ı mâdde-i iskân, yâhûd yerine bir a'yân tevkîli ile kendisi sâ'ir Bölük-başı ve havâşî ile Rumeli Vâlîsi ma'iyetine revân ola[rak] fi'e-i hâsirîn-i mersûmeden civâr-ı Saltanat'ın [Ü 141b] tasfiyesine şitâbân olur ise, bir mûyuna hatâ gelmediğinden başka, hakkında teveccühât-ı seniyye şeref-nümâ olacağı husûsunu mezbûra tefhîm edüp, bu sûret ile def'-i gâ'ile mümkün olmadığı sûrette, a'dây-ı nâ-bekâra gerek bir kılıc komak, zîrâ ki hâb-ı gaflet ile ser-be-ser niyâm-ı kâtı'asıyla o fırka-i nâ-fercâmın indifâ'-ı meşgalesi bâbında, teşmîr-i bâzû-yi ikdâm eylemesi tenbîh ü iş'âr ve Dersa'âdet'den lüzûmu mikdâr piyâde ve süvâr asâkir-i mu'allem ve top ve humbara ve edevât ve cebehâne tertîbi ile lâzımu's-sudûr olan evâmir dahi ısdâr ve Dergâh-ı 'âlî kapucu-başlıklarından Cihân-zâde Hüseyin Bey, taşra ahvâline vâkıf ve ol makûle umûrun fenn-i idâresini 'ârif olmağla, Nüzül Emîni nasb olunup, yedine îdâ'-ı nukûd-i bî-şümâr kılınarak, işbu mürettebâtın cümlesi evâhir-ı muharremül'-harâm^o himmet-i vâlâ-nehmet-i Pâdişâh-ı zafermev'ûd ile âmâde-i sâha-i vücûd ve lem'a-i râyet-i zermencûk-ı cünûd, şa'sa'a-endâz-ı dîde-i şuhûd oldu.

Ba'zı tevcîhât-ı vüzerâ'

Bosna Vâlîsi Vezîr Seyyid Mustafa Paşa, hulûl-i ecel-i müsemma ile 'âzim-i dâr-ı bekâ ve târik-i meşgale-i fenâ olduğu haberi, şehr-i mezkûrun yirmisinde^o sâmi'a-res-i vükelâ' olmağla, münhall olan Bosna Eyâleti, Selânik ve Kavala sancaklarına mutasarrıf olup, mukaddemâ Mısır'dan perîşân hurûcu sebebiyle istihsâl-i esbâb-ı sâz ü sâmanî cây-gîr-i zamîr-i Cihâbânî olan Vezîr Husrev Mehmed Paşa'ya ve anın 'uhdesinden munsarîf olan Selânik ve Kavala sancakları, İnebahtı'ya mutasarrıf [Ü 142a] Vezîr Seyyid Mûsâ Paşa'ya tevcîh olunup, Kandiye Vâlîsi bulunan Vezîr Seyyid Mehmed Paşa İnebahtı Muhâfızlığı'na nakl ve nehzat ve Niğde ve Sultân-önü sancaklarına mutasarrıf olan Vezîr Dervîş 'Abdullah Paşa, Girid Eyâleti'yle kesb-i meserret eyledi. Ve Sultân-önü, mîr-i mîrândan Hâfız 'Ali Paşa'ya ve Niğde Sancağı, Akseray Sancağı mutasarrıfı bulunan mîr-i mîrândan Rumeli Pâyesi olan Seyyid Ahmed Paşa'ya ve Akseray dahi Karşlı 'Ali Paşa'ya tevcîh olunup, Akseray ve Niğde sancakları, Üsküdar Ocağı'na merbût olmağla, bervech-i kadîm Mütesellim ile zabt olunmak şartı yine te'kid ü tetmîm olundu.

Terceme

Müteveffây-ı müşârun ileyh Yenişehirli Vezîr İsmâ'il Paşa'nın sulbünden ser-nümây-ı 'âlem-i şuhûd ve gehvâre-pîrây-ı 'izz-i vücûd olup, esb-i

o 21-30 Muharrem 1221 = 10-19 Nisan 1806.

oo 20 Muharrem 1221 = 9 Nisan 1806 Çarşamba.

çûpîni matrûh-i istabl-ı ferâgat ve eşheb-zerrîn zeyni cilve-nümây-ı halbe-i furûsiyyet eylemek derecesine resîde oldukda, pederi ma'ıyyetinde ba'zı seferlerde istihdâm olunarak, cevher-i isti'dâd ve mâhiyyeti pesendide-i kadr-âgehân-ı rûzgâr ve kâlây-ı liyâkat ü haysiyyeti, temgâ-zede-i dest-gâh-ı nümâyış-i i'tibâr olup, ba'dehû Âsitâne-i sa'âdet'e vârid ve kâbiliyyet-i Hudâ-dâd ve 'amel ü i'mâl sebebiyle mütebeyyen olan isti'dâd-ı mâder-zâdı, hakkında mesâbe-i dü-şâhid olmağla, bin yüz doksan dört senesinde[◊] gevher-i istihâli, münharıt-ı silk-i Hâcegân-ı Dîvân olup, ba'zı menâsıba tevellâ ile kesb-i şöhrat ü şân ederek, pâ-nihâde-i süllem-i terakkî vü te'allî ve müddet-i kalîlede Tersâne-i 'âmire'ye Emîn ve iki sene mikdârı [Ü 142b] ol hıdmet-i cesîmede zuhûra gelan ikdâm ü himmeti, mûcib-i tahsîn ve mütevcib-i tevec-cüh-i Pâdişâh-ı 'adl-âyîn olmağla, bâ-irâde-i seniyye Bâb-ı 'âlî'ye celb ü ihzâr ve bi'l-fi'l Çavuş-başılık ile ser-i ibtihâcı, resîde-i sipîhr-i devvâr kılınmışıdı. Françelü ile sefer mukarrer oldukda, Devlet-i 'aliyye-i ebediyyü'l-istimrâr ile müttefik olan İngiltere Devleti'nin sevk eyledikleri donanmasına sevâhil-i Bahr-ı sefid'den ecnâs-i zehâ'ir cem' u i'tâsiyçün müteşahhîsân-ı ricâlden birinin ta'yîn olunmasını erbâb-ı şûrâ istisvâb ve 'arz-ı rikâb-ı müstetâb eylediklerinde, hıdmet-i mezkûreye sudûr-i hatt-ı hümâyûn ile müşârun ileyh nâmzed-i tevkîl ve ferve-pûş-i nüvâziş ü tebcil olmağın, ihzâr-ı levâzım-ı tarîk bâbında berçide-i dâmân-ı müsâra'at ve Çavuş-başılık 'uhdesinde ber-karâr olarak, yerine vekîl nasbıyla kendisi İskenderiyye'ye sefine-rân-ı 'azîmet olup, mahalline vusûlünde rızây-ı yümn-iktizây-ı Devlet-i ebed-intimâ üzere hareket ve cem' u tevzî'-i zehâ'ir husûsunda müttefik donanmasını vâreste-i kayd-ı zarûret eylemişıdı. Ba'dehû Mısr-ı Kâhire'ye me'mûr ve anda dahi sa'yi meşkûr olarak Der-bâr-ı saltanat'a 'inân-girây-ı 'avd ü kufûl ve kemâ fi'-s-sâbık umûr-i Dîvâniyye ile meşgûl ve hıdemât-ı mebrûresi bi-tefâsılıhâ ma'lûm-i cenâb-ı Cihândâr-ı 'inâyet-meşmûl olmuşıdı.

İki yüz on altı senesi şevvâlinde^{◊◊} vâki' tevcihât günû Kâ'im-makâm bulunan Seyyid 'Abdullah Paşa, kubeyl-i iksây-ı hıla'-i menâsıbdâ dest-i ecel-i müsemma ile libâs-i müste'âr-ı hayâtdan mu'arrâ olmağla, müşârun ileyh Çavuş-başılık ibkâsına [Ü 143a] muntazır iken, Enderûn'dan da'vet zuhûr ve rütbe-i vâlây-ı Vezâret ve Sadr-ı 'âlî Kâ'im-makâmlığı sa'âdetiyle iktisâb-ı mefâhır-i nâ-mahsûr eyledi. Kâ'im-makâmlık berîninde Ordu-yi hümâyûn'un makarr-ı Saltanat'a (سلطنته) vürûduna kadar mekîn ve umûr-i 'ibâd ü bilâdı ru'yet ve ratk u fetk-ı mesâlih-i Saltanat eylemekle, mazhar-ı tevec-cüh-i Pâdişâh-ı İskender-âyîn olarak, itmâm-ı hıdmet-i Kâ'im-makâmî eyledikten sonra, huzûr-i Sadr-ı 'âlî'de Mora Eyâleti tevcîhiyle iktisây-ı hil'at ve mansıbına müteveccihen Der-sa'âdet'den fekk-i râbita-i ikâmet eyledi. On

◊ 1 Muharrem 1194 = 8 Ocak 1780 Cumartesi.

◊◊ 1 Şevvâl 1216 = 4 Şubat 1802 Perşembe.

sekiz senesi Selânik Sancağı'na mutasarrıf ve on dokuz tevcihâtında Bosna Eyâleti'yle nâ'il-i nevâ'il-i 'avârif olup, pençum-i mâh-ı muharremü'l-harâm - da[◊] cânib-i dâru's-selâma hırâm eyledi.

Vezîr-i müşârun ileyh ehl-i 'akl ve sâhib-i dirâyet, mâlik-i lutf-i se- ciyyet, dâna ve kâr-âzmâ, mizâc-şinâs, dânen-de-i fenn-i ülfet ü istînâs, darb-ı nutk ile hüsn-i hitâb ve redd-i cevâba kâdir ve şâyeste-i sem'-i kabûl olacak nazm u nesr kelimâta muktedir ve 'arık u asîl bir vezîr-i bî-'adîl idi.

Tezyîl

Müşârun ileyhin dirâyet ü isti'dâdına zamîme olarak rikâbdan çıkmış vüzerâdan olması cihetiyle, mizâc-ı Saltanat-ı ebediyyü'l-ittisâle ve muktezây-ı şîve-i vakt ü hâle kemâl-i vukûfu derkâr olup, Belgrâd ve Sırb ve Karadağ mâddelerine ve Bosna'nın re's-i hudûd olmak takrîbi, ba'zı dekâyık-ı mu'âmelâta dâ'ir tarafına ta'lîmât ve tenbîhât gitmiş ve icrây-ı irâdeye ik- tizây-ı maslahat üzere teşebbüs etmiş iken, terk-i meşgale-i zindegânî eylemesi hutûb-i mezkûreye îrâs-i sekte vü tûvânî eylemek, [Ü 143b] hayr-en- dîşân-ı Saltanat'a îcâb-ı te'essüf ü melâlet ve müteveffây-ı müşârun ileyhe muharrer vesâyâ ve ta'lîmât-ı mufassala bi-'aynihâ halefi Husrev Paşa hazretlerine tefhîm olunmak için ez-ser-i nev evâmir ve tahrîrât irsâliyle, der- dest olan maslahatı, halel tetarrukundan vikâye vü sıyânete vükelây-ı devlet ikdâm ü müsâra'at eyledi.

Vürûd-i hedâyâ pes ez-tecdîd-i ittîfâk

Rusya Devleti ile sâl-i güzeste şevvâlinde^{◊◊} tecdîd-i ittîfâk-nâmeleri mübâdele ve nevâle-i 'arz-ı dostî ve mehabbet-i tarafeynden dest-i hâhişle münâvele olunup, bu makûle rabt-ı 'ukûd-i 'uhûd vukû'unda, vükelây-ı cânibeyne yek-dîğerden 'arz-ı hedâyâ de'b-i mu'tenâ olmağla, bu def'a Rusya (روسية) Devleti tarafından, vükelây-ı Saltanat-ı seniyye'ye müretteb ve mersûl olan hedâyâ Der-sa'âdet'e vürûd edüp, evâhır-ı mâh-ı merkûmda^{◊◊◊} Rusya Elçisi tarafından ibtidâ defteri takdîm ve Bâb-ı 'âlî'den ma'rûz-ı südde-i Pâdişâh-ı dârâ-dihîm olunduktan sonra, baş-tercemânları vesâtatiyle hedâyây-ı mezkûre vükelâ' ve me'mûrin-i Devlet-i 'aliyye'ye 'ale't-tertib i'tâ ve anlar tarafından dahi tercemân-ı mersûma mükellef boğçalar verilerek, şân-ı Salta- nat-ı seniyye icrâ olunduğundan mâ'adâ, cânib-i 'âlî-cenâb-ı Devlet-i 'aliyye'den dahi Rusya me'mûrlarına mukâbele-i dü-bâlâ kılındı.

◊ 5 Muharrem 1221 = 25 Mart 1806 Salı.

◊◊ 1 Şevvâl 1220 = 23 Aralık 1805 Pazartesi.

◊◊◊ 21-30 Muharrem 1221 = 10-19 Nisan 1806.

Garibe

Mâh-ı mezbûrun evâsıtında[◊] mütemâdî hubûb eden riyâh-ı ‘âsıfadan lücce-i deryâ, dil-i ‘âşık-ı şûrîde-âsâ serâser cûşân ve mânend-i dîde-i meh-cûrân mevcen-mevc ve hurûşân olmağla, esnây-ı tûfânda bir azîmü'l-cüsse semek-i tâfi, Boğaz-ıçî'nde Arnabûd-köyü sâhilinde düşüp, dört kulac suda gemi gibi [Ü 144a] karaya urmağla, gemi bucurgâdıyla keşîde-i kenâr eylediler. Yalnız ciğeri yüz seksan kıyye ve lahm u şahmı bin sekiz yüz kıyye geldiğinden başka, derûnunda bir kebîr kılıc balığı ve kırk ‘aded altıbarmak ta‘bîr olunan balık hurûc eylediği garâ’ibden ‘add olunmağla, kaydı cerîde-i havâdise sebeb-i hâdis oldu.

Zıkr-i nizâm-ı Cezîre-i Mora

Bir müddetden berü Mora Cezîresi'nde cezr u medd-i lücce-i tuğyân ile gavta-hor-i deryây-ı fesâd ü ‘isyân olan melâ‘în-i eşkiyâ, nehb-i emvâl-i berâyâ eyleyerek, refte refte kuvvet iktisâb ve haydûdluğu pîşe ederek, ‘aceze-i ehâlî ve re‘âyâyı giriftâr-ı hasâr-ı bî-hisâb ve mübtelây-ı rahne vü ıztırâb eyledikleri, sâmi‘a-zede-i evliyây-ı umûr olup, vücûd-i habâset-âlûdularını kahr u tedmîr ve çirk-âb-ı şerr u mazarratlarından cezîre-i zebîreyi tasfiye vü tathîr eylemek bâbında Mora Vâlîsi Vezîr ‘Osmân Paşa hazretlerine fermân-ı kazâ-cereyân sâdir olmağla, ol dahi imtisâlen li'l-emri'l-‘âlî teşmîr-i sâ‘id-i ihtimâm ve hayâdîd-i hayâ-nâ-dîd-i mesfûreyi havze-i hayâtıdan bi'l-küllîyye nâ-bedîd eylemek husûsunda şedd-i nitâk-ı ikdâm-ı tâmm edeceğine, ser-âgâz-kârda cümle ile müşâvere ve idâre-i kâ‘isât-i müzâkere etdikde, eşkiyây-ı mersûmenin levs-i habâsetlerini âb-ı şemşîr ile tathîr eylemekden gayri tedbîr olmadı, müttfekun ‘aleyh olduğuna binâ‘en Vezîr-i müşârun ileyh ittîfâk-ı ârâ ile kethudâları ‘Ali Ağa’yı ol dâhiye-i dehyânın indifâ‘ı husûsuna ta‘yîn eylemişidi. Ahz ü istisâl-i eşkiyâ mâddesinde asâkir-i me‘mûre ile hem-dest-i ittîhâd ve ber-pây-ı cidd ü ictihâd olmalarıçün cezîre-i merkûmede mütemekkin metropolid ve koca-başılar vesâtatiyle [Ü 144b] mukaddemce sunûf-i re‘âyâyâ dahi ekîd ü şedîd tenbîh ü tehdîd olunmuş olduğuna mebnî, bir taraftan asâkir-i mansûre ve bir cânibden asdıkây-ı re‘âyây-ı mezkûre ba‘zı mahallerde mâr u mûr-âsâ dâhil-i sûrâh-ı ihtifâ olan haşerât-ı eşkiyâdan birer ikişer şikâr ve kelle vü dil ahz ü giriftâr etdikce, hayyen me‘hûz olan ol hayye-mezâklar li-eclîl-istintak gerden-beste-i aglâl ü selâsil ve ru‘ûs-i mak-tû‘a galtîde-i dergâh-ı Şehinşâh-ı ‘âdil olmak üzere dîvân-ı Mora’ya vâsıl olmağa başladı. Müşârun ileyh pey-der-pey Der-bâr-ı sa‘âdet-medâr’a ru‘ûs-i bürîde irsâline ibtidâr edüp ve gibbe'l-istintâk bu kâr-ı mefsedet-mesâka ne vakitte ibtidâ ve kankı kapudan ve sergerdenin tahrîk ü igvâsiyle ictirâ

◊ 11-20 Muharrem 1221 = 31 Mart – 9 Nisan 1806.

eylediklerini ve mevâtın-ı asliyyelerini mufassalan cümlesi ikrâr u beyân eyleyüp, kapudanlardan kimler medâr-ı ittikâ ve hevâdâr olduğu dahi ‘iyân oldukda, bi'l-muhârebe mesfûrların mecmû‘u ahz ü cezâları tertîb ve ism ü resmleriyle ser-i maktû‘ları Der-bâr-ı saltanat'a tesrîb olundu. Fekat bakıyyetü's-süyûf olan birkac küštenî çend nefer ‘avene-i âvîhtenî ile Manya Adası'na firâr eyledikleri, Manya Başbuğu'na Vezîr-i müşârun ileyh tarafından hil‘atler irsâliyle firârîlerin celb ü istisâlleri isti‘câl ve ol mahalden dahi âhar tarafa fırsat-yâb-ı firâr olmamaları için lâzım gelan hudûd ve derbendâta asker isbâl olunmağla, ‘avn-i Îlâhî ve teveccüh-i Pâdişâhî ile çok geçmedin anların dahi ru‘ûs-i bürîdeleri nihâde-i siyâsetgâh-ı Şehriyâr-ı felek-bârgâh kılındı.

Ba‘de-zîn cezîre-i mezkûrede ve kurâ ve nevâhîsinde hayâdîd ve eşkiyâ‘ nâ-bûd ve nâ-peydâ olmak üzere [Ü 145a] ehâlî-i kazâ ve kurâ’, nezr-i girâna râbita-bend ve ser-rişte-i mefâsid ü şekâvete bu sûretle kat‘-ı peyvend etmek vechiyle Vezîr-i müşârun ileyh karâr verdiğiinden başka, Arnabûd tâ‘ifesi fi'l-asl cezîre-i merkûmeye duhûl ve istihdâmdan bâ-evâmîr-i ‘aliyye memnû‘ ve akdâm-ı şûriş-encâmları ol hıttadan merfû‘ iken, bir müddetden berü müsâmaha ve ‘adem-i dikkat sebebiyle verilen nizâm-ı mu‘tebere mugâyeret gelmiş olduğundan, müşârun ileyh’in ihtâr u iltimâsına binâ‘en, yine te‘kîdi hâvî emr-i vâcibü'l-i‘tibâr ısdâr u tesyâr kılındı. Ve cezîre-i mezkûrede kâ‘in re‘âyâ miyânında gah ü bî-gâh vedî‘atullah olan fukarâ ve zu‘afâyı iz‘âc ve si-hâm-ı cevır u te‘addiyâta âmâc edenleri men‘ u def‘ için kapu nâmiyle bölük-başlılar nasb ve şehriyyeleri dahi dūş-i fukarâya tahmîl ile min-vechin ma‘dûd-i ‘idâd-i musâdere vü gazab olunagelmiş olup, ancak giderek merkûmlar mâni‘-i fesâd olmayup, belki pâpûş uğrusunu câmi‘e mütevellî ta‘yîn eylemek kabîlinden me‘vây-ı erbâb-ı fesâd ve yılana ağı veren dedikleri cânever gibi ser-çeşme-i ızrâr-ı ‘ibâd olduklarını müşârun ileyh ‘arz u inhâ eylemekle, anların dahi def‘leri bâbında emr-i ‘âlî irsâl, bu vechile emn ü âsâyiş-i berâyâ husûsu istihsâl olundu.

Müşârun ileyh’in bu bâbda ibrâz eylediği sadâkat ve hüsn-i re‘y ü re-viyyetleri pesendîde-i cânib-i Saltanat olmağla, kâffe-i mes‘ûlâtına müsâ‘ade-i Cihân-bânî sâyîğ u erzânî buyurularak tarafına istiklâl-i tâmm ihsâniyle, min-ba‘d hilâf-ı nizâm u rızâ harekete ictirâ edenlerin te‘dîb ü tenkîli ve istikrâr-ı nizâm ve istimrâr-ı âsûdegî-i enâm [Ü 145b] esbâbının tahsîl ü tekmîli bâbında şeref-rîz-i sudûr olan fermân-ı telattuf-‘unvân ile Müşîr-i müşârun ileyh mânend-i hilâl-i ‘îd ve ramazân, müşârun bi'l-benân ve ser-i iftihârı, resîde-i fark-ı ferkadân ve kethudâsı mûmâ ileyh ‘Ali Ağa dahi müşârun ileyh’in niyâzı üzere Kapucu-başılık ‘unvâniyle ser-firâz ve hazînedârı dahi Silahşorluk ile esb-rân-ı meydân-ı imtiyâz oldu.

Âmeden-i meb'ûs ü hedâyâ ez-cânib-i Ocak-ı Cezâ'ir-i Garb

Sene-i sâbıkada Cezâ'ir-i Garb Beylerbeyisi Mustafa Paşa, hulûl-i eccl-i mev'ûd ile 'âzim-i dâru'l-hulûd olup, kâ'ide-i Ocak üzere ittifâk-ı ârâ ile Ocağ-ı merkûmun Defterdârlık hıdmetinde müstahdem olan Ahmed Dayı, cây-ı hükûmetinde ber-pây-ı kıyâm olduğu, bundan akdem Der-bâr-ı sa'âdet-irtisâma 'arz u i'lâm olunmuş ise de, mâh-ı saferu'l-hayrın evâsıtında[◊] südde-i seniyyeye 'arıza ve ba'zı hedâyâ ve takdime ile bir nefer meb'ûs vürûd etmeğın, hâmil olduğu 'urâza vü kurâzasını teslîm ve pîş-gâh-ı huddâm-ı Saltanat'a takdîm eylemekle, istid'âları üzere ve ez-kadîm kâ'ide-i Saltanat-ı kavîm mücebince mûmâ ileyh Ahmed Dayı'ya Cezâ'ir-i Garb Beylerbeyiliği tevcih ve emr-i 'âlî isdâr ve dûş-i liyâkatine cesbân hil'at-i behiyye ve mes'ûlleri olan mühimmât-ı harbiyye dahi ihsân ü tesyâr olunmak bâbında müsâ'ade-i Pâdişâh-ı Aristo-şu'ûr, şeref-rîz-i sudûr olup, meb'ûs-i merkûm dahi mazhar-ı eltâf ve maskale-i ihsân ü in'âmla âyîne-i derûnu tâbnâk ü şeffâf kılınarak ircâ' olundu. 'Atebe-i 'ulyây-ı Şehriyârî'ye takdimeleri bir 'aded incü ve müte'addid 'anber ve mercân tesbîh ve bir elmâs yüzük ve bir mücevher sâ'at [Ü 146a] ve mücevher esb takımı ve mücevher esliha ve envâ'-ı ehrâm ve sâ'ir ol semtin tuhaf ve tarâyifinden ma'dûd olan Cezâyir esvâbı ve gayret kuşağı ve bebgâ ve arslan ve kablân postları olup ve iki arslan ve iki kablân 'ilâvesiyle şîr-i pîşe-i megâzî olan Cezâ'ir gâzîlerinin kilâb-ı kefere ve müşrikin ile şîrâne ve pelengâne ceng ü peykâr eylemek de'b-i dîrinleri olduğunu, metbû' u mutâ'ları olan huzûr-i Pâdişâh-ı sipihr-irtifâ'a nâzikâne îmâ ve bâre-i sâdikânelerinde hüsn-i teveccüh-i Husrevâne'yi istibkâ eylediklerine mukârin, Sadr-ı vâlâ-makâm ve sâ'ir ba'zı vükelây-ı Devlet-i ebed-kıyâm taraflarına dahi takdîm-i hedâyâ ile âdâb-ı mer'ıyyeyi edâ eyledi.

İhrâc-ı Donanma-yı hümâyûn

el-Hâletü hâzih Fransa Devleti ile Rusya ve İngiltere devletleri kelben kelben muhâriş ü muhârib ve Devlet-i 'aliyye bî-taraflık meslekinde ise de, iktizây-ı vakt cihetiyle "Düşmen ayakda iken etme ku'ûd" kâ'idesince, ber-pây-ı kıyâm merkez-i basîret bulunmak, muvâfık-ı vaz'-ı hikmet olduğuna mebnî, ayakda bulunmak emr-i vâcib olduğundan başka, sevâhil-i Memâlik-i mahrûse'ye muhâzî olan Dubravnik ve Karadağ hudûdlarında tekallübât-ı kevnıyye hasebiyle ânen-fe-ânen suver-i muhtelifetü'l-eşkâl ve temâsil-i gayri mesbûkatü'l-emsâl rû-nümâ olmakdan nâşî, Mora ve Arnabûdluk sularında geşt ü güzâr ve vukû'ât-ı etrâfa dûrbîn-i istibsâr ve dûr-şinîd-i tecessüs ü istihbâr ile cüheyretü'l-ahbâr olmak üzere donanma ta'yîn olunması muktezî ve hulûl-i mevsim dahi bir taraftan mütekâzî olmağla, [Ü 146b] Husrev-i deryâ-

◊ 11-20 Safer 1221 = 30 Nisan – 9 Mayıs 1806.

himmet ve Dâver-i Dârâ-menkabet hazretlerinin müceddeden âbâdân ve mağbût-ı Dâru's-sınâ'a-i sipihri bedî'u'l-bünyân eylediği Tersâne-i 'âmire'de mevcûd sefâyin-i nusrat-nümûddan mikdâr-ı vâfi kalyon ve korvet ve firkateyn tertîbiyle, cümlesi mükemmelen techîz ü ihzâr ve üzerlerine Kapudâne Bey Başbuğ ta'yîn olunup, niyyet-i 'azîmetle Beşiktaş pîş-gâhına saff-ı ser-bâzân-ı cihân-pehlevânân-vâr lenger-endâz-ı ferr u karâr kılınmışıdı. Evâsıt-ı mâh-ı saferu'l-hayrda[◊], hubûb-ı şurta-i tevfk-ı 'inâyet-refik ile cümlesi fekk-i lenger-i ikâmet ve sûy-i maksûda su gibi cereyân ve 'azîmet eylemeleriyle, gulgule-i du'ây-ı nusrat u selâm, velvele-endâz-ı künbed-i mînâ-fâm kılındı.

Tevcîh-i Livây-ı Bâyezîd

Mutasarrıf-ı Livây-ı Bâyezîd Mahmûd Paşa, vâsıl-ı rahmet-i Rabb-i Hamîd olmağla, birâderi İbrâhîm Bey kâr-güzâr ve mücerrebül-etvâr ve der-'uhdesi olacak umûr-i emâretin ber-vech-i matlûb pezîrây-ı hüsn-i üslûb eylemesi husûsunda sâhib-i iktidâr idiğini ba'zı delâ'il-i iknâ'iyeye ile Erzurum ve Trabzon eyâletlerinde Vâlî-i vâlâ-şân olan Sadr-ı sâbık sa'âdetlü Yûsuf Ziyâ Paşa hazretleri südde-i seniyyeye 'arz u inhâ ve Livâ'-i mezkûrun mûmâ ileyhe tevcîh ü ihsân buyurulmasını niyâz ü istid'â eylemeleriyle Livâ'-i merkûm şehir-i mersûm evâhırında[◊] Rumeli Beylerbeyiliği Pâyesi'yle mûmâ ileyh İbrâhîm Bey'e tevcîh ü ihsân ve sebt-i cerîde-i Mîr-i mîrân kılınup, Eleşkird ve Hubûr [=Hamur]* sancaklarının ilhâkıyla Paşa-yı mûmâ ileyh mazhar-ı lutf-i firavân ve Vezîr-i müşârun ileyh hazretlerinin dahi nüfûz ü haysiyet-i düstûrâneleri ibkây-ı mâ-kân [Ü 147a] kılındı.

Tevcîh-i Eyâlet-i Diyârbekir bâ-şart-ı i'mâl-i me'âdin-i Şîrvân

Diyârbekir Eyâleti'nde kâ'in Şîrvân Kazası tilâl ü cibâlinde, cevher ile mâl-â-mâl me'âdin olup, ancak ol havâlîde vâlîlerin dâ'ire-i ahkâm u nüfûzlarından bîrûn Yezîdî ta'bîr olunan 'usât-ı Havâric, şedîdüş-şekîme bir kavm-i mel'ûn olmağla, sâ'ir ma'denler misillü taht-ı râbitaya idhâli husûsu nüfûz ve i'tibâr ile şöhet-şi'âr bir Vâlî-i nâmdârın dūş-i miknet ü iktidârına tahmîl olunmağa menût ve vâbeste ve mîr-i mîrân-ı kirâmdan hâlâ Mûş mutasarrıfı Murâd Paşa bu makûle tılsım-ı düşvâr-güşânın fesh u fethi husûsuna âşinâ olup, asker-perver ve ceng-âver olması takrîbiyle icrây-ı irâdeye iktidârı, nezd-i Saltanat'da kayd ü beyândan vâreste olmağla, Sadr-

◊ 11-20 Safer 1221 = 30 Nisan – 9 Mayıs 1806.

◊◊ 21-30 Safer 1221 = 10-19 Mayıs 1806.

* Metnimizde Hubûr" imlâsı ile kaydedilen bu yer, bugün Doğu Anadolu'da Ağrı İli'ne bağlı bir ilçe olan Hamur olmalıdır; bk. "Hamur", *Büyük Larousse*, X,5004.

sâbık sa'âdetlü Yûsuf Ziyâ Paşa hazretlerinin umûr-i me'âdine derkâr olan vukûfu ve ol havâlî ahvâline ittîlâ'ı olmağın, Paşa-yı mûmâ ileyhle bu husûsa dâ'ir beynlerinde muhâbere cârî ve sûret-i husûlüne cezm ü tahkîkî târî olduğuna mebnî, evâhır-ı eyyâm-ı Sadâret'inde Paşa-yı mûmâ ileyhe bir kıt'a nâme-i isti'lâm tahrîr ve tedâbîr-i muktezîyye es'ilesini bast u tastîr edüp, tarafına müntemî bir âdem ile tesyîr eyledikde, Murâd Paşa dahi pûte-i tâbdâde-i mütehayyilesinde i'mâl eylediği sebîke-i tedbîri, mihakk-i zamîr-i Vezîr-i müşârun ileyhe sâyide ve 'ayâr-ı rây-ı mîzân-endîşesinde dürüst ve pesendîde olup, esâs-ı mâdde olmak üzere 'usât-ı Yezîdiyye'nin vesah-ı tesallut-ı bâgıyânelerinden âb-rîz-i hâlis-'ayâr me'âdini, tîz-âb-ı kahr u galebe ile tanzîf ü tenkîh için [Ü 147b] Diyârbekir Eyâleti'nin kendüye tevcîh buyurulmasını tezkîr ü istid'â ve nüfûzunun istibkâsiyçün eyâlet-i mezkûre 'uhdesinden munsarîf olmamak şartının metn-i emr-i 'âlî-şânda derc olunmasını dahi recâ edüp, ol esnâda tebeddül-i emr-i Sadâret, husûs-ı mezbûrun pesmânde-i terk ü te'hîr olunmasına 'illet olmuşidi. Paşa-yı mûmâ ileyh bu mes'ûlü tekrârdan dest-keş-i ferâğ ve şûyende-i dimâğ olmayup, esâs-ı maslahata müteşebbis olduğuna beyân ü inhâ ve te'hîr olduğu hâlde meclûbü olanların teferrukuyla, vakt-i âharda icrây-ı irâde hâric ez-vüs' olacağını ifâde ve müsâ'ade olundukda, teysîr-i mevâzî'-ı 'asîre kendi der-'uhde-i hıdmeti, dest-res olunacak me'âdinin i'mâl ü nezâreti dahi Devlet-i 'aliyye'den bir mu'temed emîn irsâliyle anın müstakillen emr u maslahatı olmak üzere tanzîmi lâzimededen olduğuna bi't-tahrîrât ifhâm ü inbâ eyledi.

Bu mâddede 'adem-i vukûf u ma'rifet cihetiyle vükelây-ı umûr-i devlet, redd ü kabûl beyninde mütereddîd olarak maslahatı muhavvel-i meclis-i meşveret etmeleriyle, taraf-ı vâzihu'ş-şeref-i Şâhâne'den ruhsat sudûruyla mün'akıd olan encümen-i şûrâda mâddenin mebâdî ve mekâsıdı der-meyân ve herkes pûte-i endîşede izâbe eyledikleri, sebâ'ik-i ârâyı ifrâğ-ı kâlib-ı 'arz u beyân eylemekle, ba'zıları vâkı'â bu me'âdine dest-res mümkün olsa sâ'ir ma'denlere Devlet-i 'aliyye'yi ihtiyâcdan müstağnî edecek vechile intifâ'ını Sadr-ı sâbık hazretleri her bâr yâd ü tezkâr eder idi. Ve Devlet-i 'Abbâsiyye'nin vüs'at-ı sâmân ü servet ve darb-hânelerinin [Ü 148a] feyz-gâh-ı idrâr u bereketleri, işbu me'âdinin izâfesinden münba'is hâlet olduğuna, kütüb-i tevârîh nâtik u müzekkir ve Saltanat-ı seniyye'nin bu âna kadar tevakkuf eylemesi, su'ûbet-i mevki'den neş'et eylediği gayr-i müstetir ve beher takdîr-i su'ûbeti müsellemler olduğuna nazaran vücûda getürmek, 'usât-ı Yezîdiyye'yi seyf-i Ebû Müslimâne ile makhûr u mağlûb eylemeğe münhasır olup, sûret-i mezbûre ise vech-i sühûletle pezîrây-ı kıyâfet olmayacağını cümleye ma'lûm olduğu misillü netîce-i kazıyye dahi mechûl idiği, emr-i gayr-i mevhûm olmağla, bu mutâla'âta göre bir takım dahi "Yezîd gâ'ilesi ber-mezîd olmağı müntic olmak melhûzdur" deyüp huzzârdan sâ'irleri dahi bi'l-

mukâbele: “Ta‘dâd olunan mehâzîr, bidâyet-i endîşede lâyah-ı zamîr olup, lâkin ‘usât-ı mersûme fi’l-asl dâ’ire-i ra’iyyetde olup, şimdi ma‘den vesîlesiyle zâbîta-i tavâ’iyyetden hurûc ve şâhika-i âşûb ü cidâle ‘urûc edecek değıllerdir ki, evhâm-ı mesrûdeyi ittihâz-ı mahzûr ile dest-efşân-ı emr-i mezkûr oluna, ya’nî ‘usât-ı mesfûre üç yüz seneden mütecâvizdir ki, dâ’ire-i tâ’atden hâric serkeşân-ı Havâric olup, eslâfda Rakka ve Bağdâd ve Diyârbekir vâlîleri ber-mûceb-i fetâvây-ı şer’iyye, ol eşcâr-ı dâllenin kal’ u kam’ları bâbında taraf-ı Saltanat’dan me’mûr ve kirâren mirâren ceng ü cidâl olduğı tevârîhimizde mastûr olmağla, bu def’a i‘dâmları irâka-i dimâ’-i ehl-i İslâm misillü kıtâl fazîhasını intâc eyledi” deyü îrâd, ta’n u nedâmet olunacak mahal değıldir. ‘Paşa-yı mûmâ ileyh ise devletden akca ve sâ’ir cihetle [Ü 148b] i‘ânet-i iltimâs eylemiyor. Bu taktîrce devlete bu dahi bir gâ’ile-i hâdis ve meşgale-i mûtehaddise olur’ demek nâ-mülâyimdir. Eğer mâdde-i merkûmeye teşebbüs eyledikde, dîbâce-i tedbîri, muvâfık-ı nüsha-i taktîr olup, me‘âdin-i matlûbe zâhir ve gâ’ileyi ber-taraf eylemekle, me‘âdin-i sâ’ire gibi işledir ise, işlerin altûn olup ve eğer vefk-ı dil-hâh üzere zuhûr eylemez ise, menfa‘ati olmadığı gibi, mazarratı dahi olmadığı ve olmayacağı ‘iyân ü bâhir olduğundan başka, eyâlet-i merkûmenin yirmi otuz bin haşerâtdan ‘ibâret bir kazâsı, idhâl-i havze-i inkıyâd u itâ‘at olunacağı derkârdır” ak-vâlîyle kavli-i evveli cerh eylediklerinde, serd-i mahzûr eden huzzâr tekrâr mukâbeleye ibtidâr edüp: “Murâd Paşa’nın murâdı bu vesîle ile Diyârbekir Eyâleti’ni tahsîl garazına mebnî olup, refte refte tevsî-i dâ’ire-i miknet ederek, hıttâ-i merkûmeden min-ba’d infikâkî ‘urza-i su‘ûbet olacağı muhtemel değıl mi?” ve “Paşa-yı mûmâ ileyh bu mertebede cây-ı emniyyet olacak zevâtdan mıdır?” su‘âlîni îrâd eylediklerinde, dîğerleri yine cevâba ser-âgâz ve bu hâtıraya teslîme gerçi dem-sâz olup, “Lâkin Diyârbekir, serhaddât-ı sâ’ire gibi tegallüb ü teferrüd sûretiyle mazbût ve irâde-i devlet vukû’unda vülâtın rişte-i hurûcu evtâd-ı su‘ûbete merbût olacak bilâddan olmadığı cüm- lenin ma‘lûmudur. Zîra Anadolu’nun nihâyet-i vasatında vâkî‘ bir belde-i cesîme olup, ehâlîsi dahi tavâ’if-i mûte‘addideden mürekkeb ve etrâf ü enhâsı Ekrâd ve ‘aşâyir ile lebâ-leb olduğundan nâşî, hemân bir kıt’a emr-i ‘âlî-şân ile indifâ‘ı kâbil-i imkândır. [Ü 149a] Hattâ Fındık-oğlu ve Ebû-merâk gibi vâlîler, ‘azlleri zuhûrunda pây-efşûr-i makâm-ı istikrâr olmadıkları, işbu sene- di tenvîr ve Bağdâd Vâlîsi gibi kuvvet-i kâhire sâhibi Vezîr’in kurb u civârda bulunması, mugâyir-i rızây-ı devlet hareket kaydında olanlara ‘inân-gîr olacağı, emr-i gayr-i setîrdir.

Ve Murâd Paşa’nın hıdemât-ı Devlet-i ‘aliyye’de rızâ-cüyî ve sadâkati bi’d-defe‘ât tecribet-güzâr ve ez-cümle ol havâlî vülâtının mecmû’una mu‘âdil olacak rütbede muktedir murâd eylese, hod-be-hod eyâlet-i merkûmeyi zabt u istilâ eylemesi gayr-i mûte‘assir iken, Devlet-i ‘aliyye’den iltimâs ve istid‘âsı

rızâ-cûyluğuna burhân-ı kâtî' ve Vezâret talebinde dahi olmaması kesb-i şân ü şöhret dâ'iyesinde değılim da'vâsına delîl-i sâtî' idiğı âşikâr ve fî nefsihî pîr-i sâl-hürde ve 'ilm ü diyânetle perverde, 'âkıbet-bîn, selîmül-kalb bir merd-i güzîn olmağla, ol makûle mefâsîd irtikâbı, kat'â kendiden me'mûl olmayup ve bu maslahata teşebbüsden kusvây-ı merâmı, Devlet-i 'aliyye'ye hıdmet ibrâziyle, ibkây-ı nâm eylemek olduğunu istimâ' eylemekdeyiz" kelâmlarıyla izâle-i şevâ'ib-i evhâm eylediklerinde, bilâhare ârây-ı erbâb-ı şûrâ husûs-ı mezbûrun teşebbüs-i i'mâlini terk ü ihmâline tercihile vesîka-i meclisi imzâ edüp ve hulâsasını rikâb-ı kamer-tâb-ı Şâhâne'ye 'arz u beyân ve ol bâbda şeref-rîz-i sünûh olan fermân-ı isâbet-'unvân mûcebince Diyârbekir Eyâleti ma'denlerin istihlâs ve tathîr ve i'mâli şartıyla evâhır-ı saferu'l-hayrda[◊] Murâd Paşa'ya tevcîh ü ihsân olundu. Ve eyâlet-i mezbûrede Vâlî olan [Ü 149b] İbrâhîm Paşa'ya Mar'aş Eyâleti tevcîh ve müşârun ileyhin mahdûmları olup, Mar'aş Vâlîsi bulunan Mehmed Hamûd Paşa hadîsü's-sinn ve münâfi-i rızây-ı Pâdişâh-ı 'âlî-cenâb, mezâlim ü te'addiyât irtikâb eylediğı mütebeyyen olmağla, Tokad'da mütekâ'iden ikâmet eylemesi tenbîh kılındı.

İstitrâd

Dîbâcede bast olunduğı üzere târîhden murâd 'ibret olmağla, mâ-nahnü fihe münâsib ma'den zımnında derkâr olan çigûnegî-i kudret-i cihân-âferîn mulahhasan resm ü tebyîn olunmak revâ görüldü.

Ma'lûm ola ki 'uzamây-ı hükemânın ekseri müttefiklerdir ki, me'âdin-ı seb'anın hakikatleri vâhid ve a'râz cihetleriyle biribirlerinden mütefâvit ve müteğâyirlerdir. Fi'l-asl rahm-i ma'den olan ka'r-ı arzda heyûlây-ı ma'deniyyet sûret-i kemâliyyesi olan zehebiyyet kesb eylemek üzere tevellüd edüp, mizâcına göre duhûr-i mütetâvilede neşv ü nemâ bulur. Tekevvün eylediğı bikâ'nın i'tidâl-i mizâc-ı ma'denîden inhirâfına göre harâret ü burûdet ve rutûbet u yebûsetin ifrât u tefrîtı hasebiyle zehebiyyet rütbesinden nâkıs kalup, kurşun ve kalay ve bakır ve demür ve cıva ve gümüş sûretlerinde tekevvün eder. Hatt-ı istivâya karîb olan berr-i Habeş'e ve ol nevâhîde olan erâzi-i remâliyyede zehebiyyet ziyâdedir. Ol ma'den istihrâc olunan cevher, tasfiye-i gasl ve tathîr ile pâk olur. Ana "Tibr" derler. Megâribe ve Zenâne tâcirleri, Fas Mülkü'ne ve Mısır'a götürürler. Bu me'âdinin cevherinde gayri nesne yokdur. Kâl oldukda, vâfir zeheb zuhûr eder. Zirâ mâdde-i ma'deniyyet olan buhârât-ı arzıyyeye kemâl-i harâret [Ü 150a] müstevlî olup, fecâcet ve mülûhatden pâk etdiğı gibi, edhîne-i kâ'ideyi dahi humûzat ve harâfetden ve sebep-i ihrâk u ihtirâk olan dehânet-i kibrîtiyyeden 'ârî ve tâhir eder. Pes mâdde-i heyûlâniyye, a'râz-ı nâkısadan mu'arrâ ve ednâs-i mevâni'-i mu'avvikadan müberrâ

◊ 21-30 Safer 1221 = 10-19 Mayıs 1806.

cevf-i ma'denden müheyyâ olduğu gibi, harâret-i garîziyye makâmında olan envâr-ı tâbha-i şemsiyye ile taraf-ı Vâhibü's-suver'den ekmel suver-i nev'ıyye-i mutatarrikât olan sûret-i zehebiyyet tevellüd eder.

Amerika ma'denlerinde kezâlik zehebiyyeti gâlib böyle me'âdin bulunduğu sikâtdan mesmû'dur. Bu nev'a tâhir ve şedîdü'n-nuzuc ma'denlerde zuhûr eden cevherlerin bir vakıyyesinden yüz dirhem, belki dahi ziyâde zeheb-i hâlis hâsıl olur. Kusûru lâzime-i tekvîn ve âlet-i in'ikâd ve zarf-ı hâfız menzilindedir. Zücâc gibi ve lâcverdî rasâs-ı muhterik gibi ma'den-i zâ'ibin üzerine gelür. Zeheb-i hâlis, nâr kuvvetiyle aşağıya râsib olur. Zîrâ nâr, müşâbihâtı cem' ve muhtelitâtı tefrîk edicidir.

Ammâ bu aktârdan müteharraf olan ma'denlerin cevheri, derece-i i'tidâliyye-i harâretten tezâyüd ve tenâkus cihetiyle olan inhirâfına göre, yâ 'adem-i nazc (نخج) yâ şiddet-i ihtirâk sebebiyle, gûnâ-gûn tekevün eder; burûdet-i mu'tedile müstevlî olsa, fizza olur. Burûdet ve yebûset-i mufrita ile kurşun olur; kesret-i rutûbet-i zehebiyyeye ihtirâk-ı harâret müstevlî olsa, nuhâs olur ki, bir dürlü sarı bakırdır. Me'âdin-i sâ'ire dahi bu makûle i'tidâle mugâyir 'avâriz-ı târiye sebebiyle dürlü dürlü sûrete girüp, hadîd ve kalay ve cıva ve gayri me'âdin sûretleri zuhûr eder; *fe-sübhânallâhi'l-Kâdiri'l-Mübdi' cellet kudretühû**.

* فسبحان الله القادر المبدع جلت قدرته = Mutlak muktedir, yaratıcı, ve kudreti üstün olan Allah'ı her türlü ayıp ve eksikliklerden tenzih ederim” anlamına gelen Arapça bir duâdır.

TÂRÎH-İ NEFÎS-İ ‘ÂSİM EFENDİ-İ VAK‘A-NÜVÎS'

Hikmet-i Hak'la bir taraftan Moskovlu, hâric-i yârây-i² Kudret, tekâlîf-i bâride ile a‘sâb-ı sabra mûris-i rehâvet³ ve bir taraftan Nemçelü dahi muzâfât-ı Boğdan'dan Bukanya (بوقانيه = Bukovina) kıt‘asına medd-i eyâdî-i tama‘ u âz ve Tuna'nın öte yakasında olan emâkin ve bikâ‘a dîde-i hırs u şerehi bâz ve Moskovlu gibi bahreynde icrây-ı sefâyin da‘vâsına tesaddî ve hâtıra hutûr etmeyecek tekâlîfle izhâr-ı bagy u te‘addîye⁴ âgâz eylediği, endâm-ı sükûn ü ârâma tezelzül-nümây-ı hayret olmağla, erkân-ı devlet ‘akd-i encümen-i meşveret edüp, Nemçelü ile Rusya müttetik ve her kangısına i‘lân-ı harb olunsa, âharın ref‘-i livây-ı husûmet edeceği mütehakkak olup, böyle iki düşmene birden cevâb, tedârükât-ı kaviyyeye muhtâc idüğü bî-irtiyâb olmağla, tertîb-i levâzım-ı seferiyye ve techîz-i tavâ‘if-i askeriyeye vefâ edecek nukûdun mevcûd olmadığı meşhûd olduğundan kat‘-ı nazar, vefâdârî-i asker akdem-i levâzım-ı sefer olup, sefer-i sâbıkda ise askerinin hâli mazbût ve pây-ı mukâbele ve sebâtları silsile-i firâr⁵ ile merbût olduğu⁶ ma‘lûm ve düşmenlerin ecnâd-ı itâ‘at-i‘tiyâdları günden güne fenn-i harbîde iktisâb-ı mehâret eyledikleri meczûm olmağla, şimdilik semt-i müdârâ meslûk ve bi-‘inâyetillâhi Te‘âlâ ahz-ı intikâm husûsu, tekâmîl-i ‘udde vü ‘atâda ve oldukca⁷ tanzîm-i nizâm-ı ecnâd⁸ edinceye kadar metrûk [M1 3] olmasını ba‘zı ‘ukalâ tercih ve bu noksâniyyetle sefer, müstevcib-i hatar olduğunu tasrîh eylediklerinde, Sad-riâ‘zam'ın zu‘muna göre i‘lân-ı harb ü kıtâl, vesîle-i i‘tilây-ı derece-i istiklâl

1 TÂRÎH-İ NEFÎS-İ VAK‘A-NÜVÎS A1 : ‘ÂSİM TÂRÎHÎ M1

2 yârây-ı A1 : yârây-i (ياراي) M1

3 rehâvet [“rehâvet” kelimesi buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 1b'nin sağ kenarına yazılmıştır] A1 : rehâvet M1

4 tesaddî ve te‘addîye A1 : — M1

5 firâr A1 : karâr M1

6 olduğu A1 : olmadığı M1

7 ‘atâda ve oldukca A1 : — M1

8 -ı ecnâd A1 : — M1

olduğundan, vukū‘-i sefere tehâlükü ‘inân-rübây-ı tevsen-i temâlükü olup, hılâfında olanlara sûret-nümây-ı igbirâr ve belki nâhun-i ‘itâbla çehre-i hırâş-âzâr olduğundan, herkes hâ’if ü tersân ve zarûrî ser-furû-bürde-i¹ girîbân-ı keff-i lisân olduklarından, muktezây-ı şîve-i kader iki tarafa sefer mukarrer olmağla*, bin iki yüz bir senesi zilhiccesinin guresinde[◊] Nemçe Elçisi'ne irâ'e-i tarîk-ı hatt u tirhâl ve Rusya Elçisi dahi ber-mu‘tâd-ı kadîm Yedi-kulle'ye irsâl olunduktan sonra, tanzîm-i edevât ve tetmîm-i mühimmâtla ikmâl-i levâzımâta iştigâl olundu.

İhrâc-ı Sancağ-ı şerîf

Vaktâ ki bin² iki yüz iki senesi cumâdelâhiresinin³ dokuzuncu günü^{◊◊} Serv-i tûbâ-hırâm-ı ravza-i İrem, ‘Alem-i zer-mencûk-ı Seyyid-i ‘âlem *sal-lallâhu Te‘âlâ*⁴ ‘aleyhi ve sellem** zîver-i dûş-i Sadrîa‘zam olup, âlây-ı ‘azîmle Âsîtanê'den hareket ve birkaç gün Dâvud-paşa Sahrâsı'nda⁵ temhîd-i mehâr-ı ikâmetden sonra, mahall-i merkûmdan fekk-i râbîta-i ârâm ve Edirne Sahrâsı'na rabt-ı tınâb-ı hıyâm olunup, otağ-ı Sipehsâlârî'de ‘akd-i encümen-i şûrâ ve: “Nemçe ile Moskov'dan kangı tarafa gidilmek münâsibdir” deyü istifdâh-ı zind-i ârâ’ olunduktan, Rusya tarafına Ser‘asker ta‘yîniyle iktifâ ve Nemçe üzerine Ordu-yi hümayûn sevk u isrâ olunmak husûsu istisvâb ve Sofya tarafına şefeh-güşây-ı ‘azm ü zehâb olundu.

Sofya'da irâha-i metâyây-ı hareket ve kırk dokuz gün kadar ra‘y-i huyûl-i guzât için ihtiyâr-ı kenâr-ı çerâgâh-ı ikâmet olduğu esnâda, yeniçeri zümresine bî-vakt ‘avdet öteden berü ‘âdet olduğundan, bir alay bî-‘âr ve⁶ bî-gayret Sofya'dan irtikâb-ı gürîz ü⁷ ric‘ate başladıklarında, tâ‘ife-i merkûmeye [mîsrâ]⁸:

1 bürde-i M1 : perde-i A1

* “düşmenlerin ecnâd-ı itâ‘at- olmağla” kısmındaki bilgiler özetle ve “‘Âsım Efendi der ki” şeklinde ‘*Âsım Efendi Târîhi*’nden alındığı belirtilerek *Târîh-i Cevdet*, IV,36-37’de kaydedilmiştir.

◊ 1 Zilhicce 1201 = 14 Eylül 1787 Cuma.

2 ikmâl-i bin [A’daki bu kısım buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 2b’nin sol kenarına yazılmıştır] A1 : ikmâl-i bin M1

3 cumâdelâhiresinin A1 : cemâziyelâhiresinin M1

◊◊ 9 Cumâdelâhîre 1202 = 17 Mart 1788 Pazartesi.

4 Te‘âlâ A1 : — M1

** صلى الله تعالى عليه وسلم = Yüce Allah’ın salât ve selâmı onun üzerine olsun” anlama gelen ve Peygamberimiz’e yapılan Arapça bir duâdır.

5 Dâvud-paşa Sahrâsı'nda A1 : Dâvud-paşa'da M1

6 ve M1 : — A1

7 gürîz ü M1 : gürîz A1

8 [mîsrâ]‘ A1 : — M1

*Terbiyet-i nâ-ehl-râ çün girdgân ber-künbedest**

müfâdınca, her ne kadar ‘abese iştigâl kabîlinden ise dahi, eşgâl için meşk-ı kârzâr ve ta‘lîm-i sanâyi‘-i harb ü¹ peykâr eylemeleri, Serdâr-ı ekrem tarafından [M1 4] emr ü sipâriş ve anlar dahi gûyâ tekmîl-i ta‘lîm ü âzmâyîş eylediklerini ağaları inhâ ve Sadr-ı ‘âlî-kadr'e teklîf-i temâşâ eylediklerinde, Vezîr-i mızyâf, Ordu ehâlîsini izyâf husûsunu irâde ve kazgânlar tedârüküyle kifâyet edecek ta‘âmı âmâde edüp, yeniçeri ordusu pîş-gâhına nasb olunan sâyebânı teşrîf ve bu behâne ile yeniçeri şebhâzlarını taltîf ve râh-ı gürîz ü² firârlarına sed-keş-i tesvîf olmak kasdıyla it‘âm ve i‘mâl-i âlât-i ceng ve isti‘mâl-i tabanca ve tüfeng esnâsında, nişân uranlara ‘atıyye ile ikrâm olunur iken, vech-i ma‘hûd üzere kılıc kalkanla³ meydân-neverd-i tek ü tâz olan birkaç şebhâz, hâhiş-i ‘atıyye ile germ-sâz-ı tennûr-i hırs u âz olup, otağ-ı Serdâr'a hücum eylediklerini gören biraz meş‘ûm, mezbûrlara peyrev-i teba‘iyyet ve tama‘-ı in‘âmle ‘adedleri sûret-yâb-ı kesret oldukda, muterassıd-ı icrây-ı mel‘anet ve dîde-dûz-i vakt-i fırsat olan hatab-ı kânûn-i tuğyân, ya‘nî zümre-i yeniçeriyân, sell-i şemşîr-i âteş-bâr-ı fitne ile şu‘le-feşân-ı ‘isyân olarak hatve-peymây-ı ittîfâk ve otağ-ı Serdâr'a muhâceme-nümây-ı şikâk olduklarında, bu fitne-i nâgeh-zuhûr, şerâre-pâş-ı şerr u şûr olduğu manzûr oldukda, Vezîr-i a‘zam verây-ı sâyebândan gürîzân ve bu⁴ takrîb gücle tahlîs-ı cân edüp, bağıteten fi‘e-i bâgiyenin hetk-i perde-i itâ‘at ve böyle bir fitne ikâ‘ında icrây-ı ‘âdet-i kadîmelerine cür‘et etmelerinden, ricâl-i devlet mevkûf-i şeşder-i hayret ve bu makûle askerden fâ‘ide şöyle dursun, müstevcib-i zarar olacakları mülâhazasından sine-kûb-i dehşet iken, ne hâl ise lehîb-efrûz olan âteş-i fesâd, reşâşe-pâşî-i hüsn-i tedbîr ile sükûn-pezîr-i incimâd olup, bu sûretle Sofya'da ârâm ve askerîde olan ‘adem-i nizâm, müstevcib-i vehâmet-encâm olmak endîşesiyle sevk-ı merâkib-i i‘tizâm** ve iki yüz iki şevvâlül-mükerrerminin sekizinci günü[◊] Vidin Sahrâsı'na rekz-i evtâd-i hıyâm olundukda, yine tâ‘ife-i gayr-i hâ‘ife-i yeniçeri, reh-rev-i girîve-i fitne-perverî olarak, ol kavm-i habâset-mevsûm ağaları olan Kelleci ‘Osmân Ağâ'nın çadırına hücum edüp, ‘ulûfelerini talep behânesiyle muhayyem-gâh-ı hümâyûna hamlelerine mütâba‘at ve sâlik oldukları şehrhâ-ı şekâvete teklîf-i [M1 5] ma‘iyyet eylediklerinde: “Yoldaşlar! Ocağımız itâ‘at

* تربيته نا اهل را چون کردگان بر کتبداست = Kabiliyetsiz kimseyi terbiyeye çalışmak, kubbe üzerinde ceviz durdurmak gibidir (=Kabiliyetsizler terbiye edilemez)” anlamına gelen bu cümle Sa‘dî'nin *Gülîstân*'ında geçen Farsça bir mısradır; Şeyh Sâdî-i Şîrazî, *Bostan ve Gülîstan*, trc. Kılıslı Rifat Bilge, 12. Baskı, İstanbul 1980, s.327.

1 harb ü M1 : harb A1

2 gürîz ü A1 : gürîz M1

3 kalkanla A1 : kalkan ile M1

4 bu A1 : bir M1

** “Sofya'da irâha-i i‘tizâm” kısmındaki bilgiler özetle *Târîh-i Cevdet*, IV,59-60'da kaydedilmiştir.

◊ 8 Şevvâl 1202 = 12 Temmuz 1788 Cumartesi.

ocağı olmağla, bu kâr-ı nâ-hencârdan ferâgat, yol ve erkânımıza göre lâzime-i ‘ubûdiyyetdir” deyü nasihat eyledikce, ol nâ-kabûller izhâr-ı şiddet ve bî-çâreyi havâle-i sikkîn-i gadr ile birkaç yerinden mecrûh etmekle, basbayağı zorbalığa cesâret etmeleriyle, bir takrîble yedlerinden firâr ve mâcerâyı gelüp erkân-ı devlete ihbâr eyledikde, düşmen üzerine yürütmekte imkânı bulunmayan fi’e-i bâgiye, hamle-i müttetikâne ile hareket ve Ordu-yi İslâm üstüne ikdâm-ı şekâvet eyledikleri ma’lûm ve i’lây-ı livây-ı gavâyetle hamle-i bâgiyâneleri meczûm oldukda, Çerhacı Çerkes Paşa giçecekleri¹ köpri başına irsâl ile mâni’-i murûr olmak üzere me’mûr olmağla, ber-mûceb-i me’mûriyyet ser-i cisri zabta mübâderetle, murûrlarına sed-keş-i haylûlet olup: “Düşmen-i dînle mukâbele esnâsında bu sûretle isâ’et, kangî kîş ü milletde cevâz-dâde-i ashâb-ı diyânedir?” deyerek itâle-i zebân-ı takrî’ ve ihâle-i lisân-ı ta’zîr u teşnî’ ederek, zâbit nâmiyle olanlardan birkaç kâbil-i hitâb, âverde-i mevki’-i hitâb kılınup: “Düşmen karşusunda bu makûle vaz’-ı nâ-sezâ neden iktizâ etmişdir?” deyü istinbâ olundukda: “Ulûfemizin vakti murûr ve yoldaşlarımızda harclık kalmadığı bu sûrete mecbûr eylemişdir” deyü i’tizâr ve: “Hazîne’de mevcûd akçadan ‘ulûfemizi aluruz” deyerek yağmâya niyyetlerini izhâr eylediklerinde, Paşa-yı mezbûr sevk-ı kelâma muktedir bir vezîr-i cesûr olmağla: “Böyle zorbalıkla² ‘ulûfenizi taleb, muhâlif-i kânûn-i edeb değil midir? Bâ-husûs Hazîne’de olan nukûd-i³ mevcûd bi-‘inâyetillâhi Te’âlâ bir iki gün zarfında düşmenle⁴ olacak mukâbelede isbât-ı vücûd edecek dilâverler için mu’added⁵ ü ma’dûd olduğundan mâ’adâ, mevâcibinize vefâ etmeyeceği rû-nümâ olmağla, in-şâ’allâhu Te’âlâ Sadrîa’zam efendimiz tarafından tahrîre şitâb ve çend rûz zarfında isticlâb olunacağına kefilim” deyerek sarf-ı nakdîne-i müdârât ve bir haftaya kadar ‘ulûfelerinin i’tâsına kefâletle ricâl-i devletden mahzar gûne sened verilmekle iskât olunup, ağalarının ifâdede tekâsülüne tahmîl ve Kul Kethudâsı Emîn Ağa nasbla tebcil olunmağla, keff-i râyât-ı şekâvet ve birer birer çadırlarına ‘avdet etmeleriyle, def’-i gâ’ile ve ref’-i ‘inâd-ı sâ’ile (صائله) olundu*.

Vidin Cânibi Ser’askeri [M1 6] Paşa, Kalafat tarafına imrâr ve Lâz Memiş Paşa ma’iyyetine ta’yîn ile takviye-i bâzû-yi iktidâr olunmağla, Nezâret üstüne tahrîk-i a’lâm-ı satvet ve zilhiccenin beşinci günü⁶ âverde-i pençe-i feth u nusrat eyledikleri, tenvîr-i dîde-i beşâret ve Sadrîa’zam’a tahrîk-i şevk-i⁶

1 Çerhacı giçecekleri M1 : Cercakçı Cerkes Paşa gicecekleri A1

2 zorbalıkla M1 : zorbalığla A1

3 nukûd-i A1 : nakd-i M1

4 düşmenle A1 : düşmen ile M1

5 için mu’added A1 : için ma’d M1

* “iki yüz iki şevvâlül’- olundu” kısmındaki bilgiler ihmâl edilebilir değişiklikler ve bazı ilâvelerle *Târîh-i Cevdet*, IV,61’de kaydedilmiştir.

◇ 5 Zilhicce 1202 = 6 Eylül 1788 Cumartesi.

6 şevk-ı M1 : şevk ve A1

nezâret etmekle, mütenekkiren Tuna'yı güzâr ve Nezâret'de 'inân-keş-i tekâvür-i karâr eylediklerinde, askerın perde-bîrûn 'atıyye ve çelenk talebiyle izhâr-ı hıyânet-i derûn eylediklerinden, Ser'asker Paşa tevârî-i verây-ı perde-i ihtifâ eylediği vakte musâdefe ve Sadrıa'zam'ın vürûd-i nâgehânîsi, tâ'ife-i merkûmeye îcâb-ı terk-i 'isyân ve muhâlefe etmekle, Nezâret'in etrâf u en-hâsına nıgeh-endâz-ı nezâret ve otağ-ı Ser'askerî'ye vürûd ile cümlesine lâyıkı üzere ilbâs-i hil'at eyleyüp, tavâ'if-i askerîyi¹ revâtib-i iltifâtla tatyîb ve Mehâdiye üzerine dahi hücum ü iktihâma terğîb ile Ser'asker ma'ıyyetinde olan leşkeri Mehâdiye tarafına tesrîb eylediklerinden sonra, mu'asker-i hümâyûna 'avdet ve etrâfa ihâle-i nazar-ı nezâret etmekle, bi-'inâyetillâhi Te'âlâ ehl-i İslâm, Mehâdiye Kal'ası'nı dahi merbût-ı visâk-ı zabt u tasarruf ve bu mervârîd haber-i sârre-i nusratla gûş-i meserret teşennüf eyledikde, sevâhil-i Tuna kılâ'ından Eyinlik Kal'ası'nı teshîr ve Belgırad karşusuna varınca kenâr-ı Tuna hass (حس) ü hâşâk, vücûd-i imdâd-ı² miknese-i tîğ-i guzât ile tathîr içün ta'yîn buyurulan ecnâda, iktizâsına göre i'ânet ve imdâda bizzât şekl-i tebdilde Sadrıa'zam, vâsıl-ı muhayyem-gâh-ı guzât oldukda, Eyinlik Kal'ası'na yürüyüşe ig-râ ve birer memhûr ve yirmi beşer guruş 'atıyye va'diyle hass ü ig-râ eylediyye de, mevcûd olan leşker-i habâset-me'âsir muhâlefet ü istinkâf ve öteden berü me'lûf oldukları vechile böyle lüzûmu vaktinde³ hark-ı estâr-ı insâf eylediklerinden başka⁴, sipâh ve silahdârdan bir iki bin neferden ziyâdesi irtikâb-ı 'âr-ı firâr u ric'at ve bu hâlet sâ'ire dahi sirâyetle heyûlây-ı cem'ıyyet sûret-yâb-ı killet olduğu manzûr-i Sadr-ı gayûr oldukda, bu hâlden 'ârız olan hüzn ü inkisârı, çâk-sâz-i perde-i tehammül ü istübârı olup: "Zarûrî pâdişâhımız asker-i âhar tedârüküne muhtâc olmuş" kelâmını tefevvüh ü izhâr ve infî'âl ile [M1 7] Ordu-yi hümâyûn tarafına 'avd ü teveccüh eylediği esnâda atılan lağımından kal'a üzerine olan ahcâr-mânend mancınık, belâ-bâr-ı ru'ûs-i küffâra⁵ seng-sâr olduğundan, min tarafillâhi Te'âlâ kal'ada⁶ olan a'dâ, hirâsân ve müteşebbis-i ezyâl-i emân olduklarını lağımcıların tebşîri, Sadrıa'zam'a bâ'is-i te'hîr ve kal'a-i merkûme vire tarikiyle dâhil-i kabza-i teshîr oldukdan sonra, Sadrıa'zam Eyinlik'den 'avd ü kufûl ve muhayyem-gâh-ı hümâyûna ba'de'l-vusûl Nehr-i Tuna'yı Ordu-yi hümâyûn'la güzâr ve Mehâdiye'de muhayyem-i Ser'askerî'ye sâye-endâz-ı iclâl oldukda, düşmenden gereği gibi ahz-ı intikâm olunmak için Mehâdiye'de olan asker-i muvahhidîn Şebeş tarafına ta'yîn olunup, Sadrıa'zam Ordu-yi hümâyûn'u Mehâdiye'ye nakl için ric'at ve Ser'asker Paşa mahall-i me'mûresine 'azîmet eyledikde, Nemçe İmperatoru

1 askerîyi A1 : askeriyeyi M1

2 imdâd-ı A1 : a'dâ ve M1

3 vaktinde M1 : vaktide A1

4 başka A1 : mâ'adâ M1

5 ru'ûs-i küffâra A1 : düş-i a'dâya M1

6 kal'ada A1 : kal'aya M1

bizzât istishâb-ı levâzım-ı edevâtla¹ kâdime-cünbân-ı hareket ve ‘Osmânlu’ya mukâbele için tahrîk-i rikâb-ı nehzat edüp, Şebeş’i güzer ve Darağacı nâm mahalli makarr eyledikde, Mehâdiye'nin alındığı sâmi‘a-i dehşetini tahdîş ve asâkir-i² İslâmiyye'nin Şebeş'e dahi teveccühleri haberi, hâtır-ı cesâretini tahrîş etmekle, Darağacı'nda olan cebelin vasatına ‘urûc ve kal‘a-misâl etrâfına hendek kat‘ıyla bir hısn-ı hasn istihsâl etmekle, taburunu iskân ve bu ma‘kıl-ı metîni kendüsüne cây-ı emân eylemiş³ olduğundan, Ser‘asker Paşa Şebeş Boğazı'ndan duhûl ile üç sâ‘at bu‘dü olan Darağacı'nda mahall-i tabur mukâbelesine satvet-endâz-ı vüsûl oldukda, tekâbül-i saffeyn, muharrik-i ‘urûk-ı tecâdül-i tarafeyn olup, muhârebeye âgâz ve topların sadâsı bir takrîb Mehâdiye'de sem‘-i Serdâr'a ‘aks-endâz oldukda, Sipehsâlâr-ı mikdâm ol tarafa tâziyâne-zen-i tevsen-i i‘tizâm olup, havme-i heycâyâ tekarrüblerinde asâkir-i cebânet⁴-âsâr, ber-muktezây-ı tabî‘at icrây-ı ‘âdet-i firâr eylediklerine dûcâr oldukda, teklîf-fermây-ı ‘avdet ve havâle-i mukri‘a-i ‘unf u şiddet ederek i‘âde ile tesrîb ve sâ‘ir âmâde-i firâr olan cebânı inzâr u terhîble ma‘reke-gâha vusûl ve: “Otağ-ı Ser‘askerî'ye nüzûl edüp, mukâbele-i tabur-i düşmende böyle ikâmet ve ifâte-i [M1 8] vakt-i fırsat, mûcib-i nedâmet değil midir?” deyü leb-güşây-ı ta‘zîr u tevbih ve tabur üzerine yürüyüşe isti‘câl, lâzime-i hâlden idüğünü tasrîh eylediklerinde, askerın ‘adem-i itâ‘atle bî-nizâmların iş‘âr ve hengâm-ı muhâcemede bî-vefâlıkların vesîle-i i‘tizâr edüp, birkaç gün evvel vukû‘ bulan harb ü cidâl arasında, Enderrûn ağaları muhâceme ve düşmenle merdâne muhâsamarlarında yüğrük bayrakdârları zahmdâr ve sâ‘iri haşr olmak mertebeleri bedîdâr olmuşiken, bir ferd imdâd için meydân-neverd olmadığını beyân ü serd edüp: “Bu sûrette asker ile ceng bir vechile kâbil olmaz” deyerek ‘özü-i leng eylediklerinden mâ‘adâ, düşmenin bulunduğu yer mürtefi‘ ve aşağıdan yukarı galebe mümteni‘ olmak üzere etdikleri da‘vây-ı gayr-i makbûl, resîde-i hayyiz-i kabûl olmayup, asker-i ‘adûnun vasatında oldukları cebelin ‘âlisine balyemez topları çıkarmağa ihtimâm ve zîrde meteris hafriyle piyâde ecnâd ta‘biyesine teşmîr-i sâ‘id-i akdâm olunarak: “Karârgâh-ı ‘adüv olan cebelin etrâfi mahsûr ve ‘el-Harbü hud‘atün” merâyâsından⁵ ba‘zı hiyel-i harbiyye rû-nümây-ı zuhûr olsa, şahid-i zafer âgûş-i husûlde cilveger olur” deyerek bu vechile nîreng-i maksûd, resâmî-i gayret-i Serdârî'yle⁶ nakş-pezîr-i şühûd oldukda, ‘adû-yi cebân leylen firâr ile

1 edevâtla A1 : edevât ile M1

2 asâkir-i M1 : asker-i A1

3 eylemiş M1 : etmiş A1

4 cebânet A1 : hıyânet M1

* الحرب خدعة = Harp hiledir” anlamına gelen bu cümle Hz. Peygamber'in Buhârî, Cihâd 157, Menâkıb 25, İstinâbe 6; Müslim, Cihâd 18,19, Zekât 153; Ebû Dâvud, Cihâd 92, Sünnet 28; et-Tirmizî, Cihâd 5; İbn Mâce, Cihâd 28; Ahmed b. Hanbel 1/81,90,113,126, 131,134; 2/312,314; 3/224,297,308; 6/387,459'da yer alan bir hadîsidir; bk. Wensinck, II,13.

5 merâyâsından A1 : mezâyâsından M1

6 Serdârî'yle A1 : Serdâr ile M1

reh-rev-i beyâbân oldukları, vâsıl-ı sem‘i devlet ve Sadriâ‘zam'a mûcib-i teceddüd-i şevk u gayret olmağla, Darağacı'ndan şüc‘ân-ı guzâtı sevk u tesrîb ve firâr eden a‘dâyı ta‘kîb için Ser‘asker Paşa ma‘iyyetinde olan asâkir-i nusrat-ihтивâ ile Darağacı'na¹ beş sâ‘at bu‘dü olan Şebeş'den tahrîk-i a‘lâm-ı gazâ ve düşmen askeriyle tekâbül ve iş‘âl-i nâ‘ire-i tecâdül ile germ-sâz-ı âteş-i gavgâ olarak Şebeş Kasabası mazbût-ı eyâdî-i İslâm ve sebâyâ ve ganâyim ve hayvânât ve sevâyim, dâhil-i zerîbe-i igtinâm olunup, bakıyye-i a‘dânın dimâ‘-i gayr-i mahfûnelerini² ihrâk (اهراق) ve kasaba-i mezbûra dört tarafından³ âteş verilerek ihrâk olunarak, Çerkes Paşa Logoş'a kadar tarafeynde olan kurâ vü ziyâ‘ı pây-mâl-i huyûl-i gârât ve Logoş'a i‘tibâr olunmayarak, üç ve⁴ dört sâ‘at ilerüsüne dek pey-siper-i tekâvür-i⁵ yağmâ vü târât⁶ eyledikten sonra [M1 9] ‘avdet ve Mehâdiye tarafına ‘inân-gerdân-ı⁷ ric‘at oldu.

Mehâdiye'nin harâb-kerde-i dest-i guzât olan mevâzı‘ını ta‘mîre havâle-i dest-i mi‘mâr-ı himmet ve muhâfazasına Memiş Paşa ta‘yîn ile tekmîl-i levâzım-ı şitâ‘iyyesine sarf-ı nakdîne-i gayret olunup, on beş guruş harçlık ve beş akça terakkî ile altı yüz nefer yamak tahrîri Ocak tarafına sipâriş olunmağla, ağaları dahi tahrîk-i hâme-i sa‘y ü gûşîş üzere iken, yeniçeri zümresi ictimâ‘ ve: “‘Ulûfemizi almayınca yazılmayız” deyerek i‘lây-ı livây-ı nizâ‘la sell-i şemşîr-i garâbet⁸ ve doğrudan doğruya zorbalığa cesâretle kânûn-i fesâdı sûzânde-i tabî‘at-ı kibriyyet-hâssiyyetleri şerer-efşân olarak, ağaları olan Emîn Ağa'yı mecrûh-i sikkîn-i şekâvet ve Ordu-yi hümâyûn üzerine âteş-endâz-ı gavâyet olacakları tahkîk ve ber-kâ‘ide, düşmen üstüne⁹ ta‘yîn olunur gibi Çerkes Paşa mukâbelelerine ba‘s ü tatrîk olunmağla, zümre-i Bektâşiyân “*el-Hâ'inü hâ'ifün*”¹⁰ girdâbında ser-geşte-i havf u halecân ve latame-hâr-ı emvâc-ı “*Fesâ<e> beynehumü'z-zaribân*”^{10*} olup hırâsân [ü] vecel¹¹ ve cem‘iyyetleri muzmahil olduktan sonra, kimisi mahfiyyen firâr ve kimi dahi ‘alenen reh-rev-i semt-i idbâr olduklarından, muhâfazada kalmayacakları bedfidâr ve âverde-i yed-i feth u nusrat ve ‘ilâve-i memâlik-i devlet kılınan erâzînin bir tarîkle

1 Darağacı'na A1 : Darağacı'ndan M1

2 gayr-i mahfûnelerini A1 : mahfûfelerini M1

3 tarafından M1 tarafdan A1

4 ve A1 : — M1

5 tekâvür-i A1 : nigâver-i M1

6 târât A1 : gârât M1

7 gerdân-ı A1 : gerden-i M1

8 garâbet A1 : gavâyet M1

9 üstüne A1 : üzerine M1

* الخائف الخائف = Hâin korkaktır” anlamına gelen Arapça bir atasözüdür.

10 فسأبينهم الضربان A1 : فسأبينهم الطربان M1

** فسأ بينهم الطربان = Onların arasında kokarca yellendi” anlamına gelen bu cümle bir topluluk dağılıp, aralarında ilişkilerini kestiklerinde söylenen Arapça atasözlerindendir; bk. el-Meydânî, *Mecma‘u'l-Emsâl*, I,74.

11 vecel A1 : ve râcil M1

muhâfazası kâbil olamayacağı¹ âşikâr olmağla, nâ-çâr düşmene bilâ-külfetin terke karâr verilüp, rûz-i kâsım dahi güzêrân ve ol taraflarda ikâmet mümkün olamayacağı dahi zâhir u ‘iyân olduğundan, Nehr-i Tuna zarûrî pâ-zede-i murûr ve bin iki yüz üç senesi saferin on üçüncü günü[◇] meşây-yı Ruscuk mahatt-ı ri-hâl-i evliyây-yı umûr oldu.

Moskovlu tarafından Potemkin, Özi Kal‘ası üzerine ta‘yîn olunmuş olup, dūr u dirâz-ı muhâsaraya âgâz ile ehâlîyi tazyîk ve girîbân-ı sabr u teham-müllerin temzîk eylediği esnâda, Kapudân-ı deryâ Cezâyirli Hasan Paşa Kara-deniz cânibine yüz elli pâre sagîr u kebîr donanmayla² şîrâ‘-güşâ olup, ancak levendât-ı sefâyini lâyıkı üzere tedârükde ihmâl ve ‘ömründe silâh kullanmamış ve berren ve bahran bir tarafa yollanmamış derd-mendleri, cebren gemilere id-hâl edüp, bu makûle ceng [M1 10] görmemiş ve silâh u bisâta el urmamış aske-rin işe yaramayacakları âşikâr ve böyle perîşân donanma ile sefâyin-i küffâra varılmayacağı³ bedîdâr iken, Kapudân-ı müşârun ileyhde⁴ derkâr olan nahvet, bâdî-i güşâyîş-i bâdbân-ı cür‘et olup, Özi ve Kılburun önlerinden donanma-yı küffâra⁵ tekâbül ve endâhtî-i müdâfi‘-i tecâdüde nısfından ziyâdesi üftâde-i girdâb-ı telef* ve kulûb-i ehl-i İslâm, sihâm-ı âlâma hedef olduğundan mâ‘adâ, bu hezîmet Özi ve Kılburun’un dūçâr-ı pençe-i istîlây-ı küffâr olmasına ‘illet olduğu, resîde-i sem‘-i dehşet ve tahdîş-i dimâğ-ı gayret etmekle, Ruscuk‘da olan Sadriâ‘zam, mazbût-ı yed-i teshîr eylediği emâkinin terkiyle, müleffef becâvra-i gam ve bu haber-i dehşet-eser⁷ bir kat daha müstevcib-i keder ü elem olup, ser-be-zânû-yi hayret ve kenâre-nişîn-i kânûn-i dehşet oldu.

Bin iki yüz üç senesi receb-i şerîfinin⁸ on birinci günü^{◇◇} Pâdişâh-ı Ed-hemî-seciyyet ‘Abdülhamîd Hân-ı Bâyezîd-sîret, erîke-nişîn-i saltanat-ı⁹ âhuret ve Vâris-i taht-ı devlet Sultân Selîm-i selîmü‘l-fitrat câlis-i serîr-i Hılâfet olduk-da, evvelâ düşmen-i dînden ahz-ı intikâm, cemî‘ matlablarına mukaddem idüğünü bâ-hatt-ı hümâyûn i‘lâm ve tanzîm-i mühimmât-ı seferiyye ve tertîb-i ecnâd ve¹⁰ askeriyye husûsuna ısdâr-ı fermân-ı ihtimâm edüp, sene-i sâbıkada

1 olamayacağı A1 : olmayacağı M1

◇ 13 Safer 1203 = 13 Kasım 1788 Perşembe.

2 donanmayla A1 : donanma ile M1

3 küffâra varılmayacağı A1 : a‘dâya varılmayacağı M1

4 ileyhde A1 : ileyhin M1

5 önlerinden donanma-yı küffâra A1 : önlerinde donanma-yı a‘dâya M1

6 telef A1 : kulf M1

* ‘‘Kapudân-ı deryâ Cezâyirli telef’’ kısmındaki bilgiler ihmâl edilebilir değişikliklerle ve ‘‘Âsım Târîhi’’nde dahi deyü muharrerdir’’ şeklinde ‘Âsım Târîhi’’nden alındığı belirtilerek *Târîh-i Cevdet*, III,276‘da kaydedilmiştir.

7 -eser A1 : — M1

8 şerîfinin M1 : şerîfin A1

◇◇ 11 Receb 1203 = 7 Nisan 1789 Salı.

9 saltanat-ı A1 : — M1

10 ve A1 : — M1

donanmada rû-nümây-yı zuhûr olan kesr u hasâret, müşârun ileyh Kapudan Cezâyirli Hasan Paşa'nın tedbîrde kusûrundan neş'et etmekle, Kapudanlık'dan 'azl ile te'dîb ve Kapudâne-i hümâyûn olan Giridli Hüseyin Kapudan bi'l-Vezâre Kapudanlık'la tebcîl ve terhîb olunup, müşârun ileyh Hasan Paşa dahi on altı sene Kapudanlık'da nâm ü şân ve tekmîl-i servet ü sâ mân etmiş sâhib-i kuvvet bir Vezîr-i zî-kudret olmağla, metrûk-i kûşe-i nisyân ü zârî olması, cevâz-dâde-i mezheb-i 'irfân-ı Mülkdârî olmadığından, İsmâ'îl Ser'askerliği'yle kadri terfî' ve menşûr-i i'tibârı, tuğrây-ı iltifât-ı Şâhâne ile tevkî' olunduktan sonra, mesned-ârây-yı Vekâlet-i kübrâ Koca Yûsuf Paşa dahi eğerçi¹ Nemçe'nin cem'iyetlerini tefrîk ve Logoş'a varınca kılâ' ve palankalarını tahrible² 'isâbe-i ihtîşâdlarını temzîk edüp, ancak tarafeyne nezâret ve mühimmât cânibini tek-mîle tevcîh-i lihâza-i dikkat, lâzime-i zimmet-i Vekâlet [M1 11] ve vâcibe-i 'uhde-i Sadâret iken, bu vâdilerden gaflet ve âverde-i kabza-i teshîr olan Me-hâdiye ve Nezâret kal'alarına dahi muhâfız³ tedârüküne hasr-ı himmet ve berü cânibde Belgîrad ve sâ'ir emâkin ü bilâda takvîyet ve merâsim-i hazm ü ihtiyâta ri'âyetde, ibrâz-ı sûret-i rehâvet eylediğinden mâ'adâ, mevsim-i şitâ tekarrübünde askerî tefrika⁴ ve kat'-ı rişte-i temekkün ü ta'alluk edegeldikleri⁵ nümâyân ve her bâr şurûr ve firâr 'âdetleri olduğu mazbût-ı tecrîbe-kârân-ı zemân iken, vaktiyle yerlerine âdem tedârükünde ihmâl ve emr-i âhara tevaggul ü iştigâl eylesmesinden nâşî, Nemçelü'nün Memleket-i Eflâk'ı peyvend-i istîlâya rabt ve Moskovlu'nun⁶ dahi Bender ve diyâr-ı Boğdan'ı zabt eyledikleri rehâvetine mahmûl ve evâ'il-i ramazânda⁷ mesned-i Sipehsâlârî'den ma'zûl olup, yerine Ser'asker olan Kethudâ⁸ Hasan Paşa serîre-nişîn-i iltifât ve mühr-i hümâyûnla müktesib-i mâye-i mübâhât oldu*. Ordu-yi hümâyûn'da tahmînden ziyâde asâkir-i⁸ sùvârî ve piyâde hâzır u âmâde olup, her ne kadar bu asker-i hezîmet-eser ile galebe vü zafer mümkün olmayacağı mir'ât-ı⁹ "*Men cerrebe'l-mücerrebe hallet bihi'n-nedâme*"**de cilveger ise dahi, müşâhede olunan kesret-i ictimâ', ru'esây-ı eş'ab-tabî'atı itmâ' etmekle, bin iki yüz dört senesi

1 eğerçi M1 : eğerci A1

2 tahrible A1 : tahrib ile M1

3 muhâfız A1 : muhâfaza M1

4 tefrika A1 : teferruk M1

5 edegeldikleri A1 : eyledikleri M1

6 nâşî Moskovlu'nun M1 : Nemçelü Memleket-i Eflâk'ı rabt-ı peyvend-i istîlâ ve Moskovlu A1

7 1-10 Ramazân 1203 = 26 Mayıs – 4 Haziran 1789.

8 Kethudâ ["Kethudâ" kelimesi buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 5b'nin ve satırın sağ kenarına yazılmıştır] A1 : Kethudâ M1

* Kethudâ Hasan Paşa'nın Serasker ve Sadria'zamlığı, 13 Ramazan 1203 [=7 Haziran 1789] Pazar günüdür, bk. meselâ I.H.Danişmend, *İOTK*, IV,68.

8 asâkir-i A1 : asker-i M1

9 mir'ât-ı M1 : — A1

** من جرب المجرب حلت به الندامة = Denenmiş deneyen pişman olur" anlamına gelen Arapça bir atasözüdür; bk. el-Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, II,329.

muharremi evâ'ilinde[◊] Maçın'den İbrâ'il tarafına¹ murûr ve Buza Suyu'ndan dahi hatve-peymây-yı kantara-i 'ubûr edüp, otuz iki sâ'at bu'dü olan Rinimlik (رينمك = Rymnik/Rimnic)² Nehri kenârına³ nasb-ı hıyâm ve düşmene karşı teşhîd-i⁴ seyf-i intikâm olunmakta iken, Çerhacı⁵ Paşa ma'iyetinde olan cünûd-i neberd-azmâ ile nehri güzâr ve düşmene havâle-i tîğ-i âteş-bâr eylediği esnâda, bî-sebeb-i zâhir bezm-i asker-i şurûr-me'âsir "*Ke'ennehum fesâ<'e> beynehumü'z-zaribân*"⁶ perâkende vü perîşân ve firâr 'an'iz-zahf 'ârını irtikâb ve birbirine müzâhame-nümây-yı sebkât olarak şitâbla gürîzân ve evvelâ Ordu-yi hümâyûn'a itâle-i dest-i yağmâ ve sâniyen esnây-yı râhda kâdir oldukları kadar fesâdı icrâ ederek, Buza Nehri'ne vâsıl ve köprü münhedim⁷ olmak mülâbesesiyle imkân-ı murûr mün'adim olduğuna idrâkleri şâmil ise de, bî-'âr ve bî-gayret bir alay nekbet, mukâbele-i düşmende sebât ve sell-i seyf-i gazâ vü cihâd ile tahsîl-i mesûbât eylemediklerinden mâ'adâ, şinâver-i deryây-yı şehâdet ve gavta-hâr-i dimâ'-i mağfîret olmaktan istinkâf [M1 12] ve Buza Suyu'na atılarak ve⁸ metâ'-ı zindegânîleri hiçe satılarak, sermâye-i hayâtların isrâf edüp, cûybâr-ı tehlûkeye ilkây-yı eyâdî ve "*Hasire'd-dünyâ ve'l-âhreh*"^{***} olarak kendülerini⁹ rûsvây-yı ehîbbâ vü e'âdî eyledikleri, hayret-keşân-ı İslâm'a mûcib-i insilâb-ı şu'ûr ve 'adû-yi fitne-cûya müstevcib-i 'ucb u gurûr olmağla, işbu musîbet Buza Bozgunu^{***} nâmiyle şöhret ve dağ-zen-i kulûb-i ehl-i gayret olmuştur. Bunu müte'âkıb Nemçelü dahi eyâdî-i İslâm'dan Belgrâd-ı sengîn-bünyâdı sâlib oldu.

Vezir-i a'zam, vücûdu ke'l-'adem meyyit-i müteharrik menzilesinde bir âdem olduğundan, böyle perîşânlık 'adem-i idâresine mahmûl ve kâlib-i bî-cânına rûh mesâbesinde olan mühr-i hümâyûn nez'le gûyâ mansıb-ı hayâtdan ma'zûl olmağla, yerine servet ü iktidâr ile sermâyedâr-ı iştihâr olan İsmâ'il

◊ 1-10 Muharrem 1204 = 15-24 Mayıs 1790.

1 İbrâ'il tarafına A1 : İbrâ'il'e M1

2 Rinimlik [Metinde Rinimlik kelimesi (رينمك) şeklinde yazılmışken, satırın sol tarafına farklı bir hatla Rimlik (ريمك) şeklinde kaydedilmiştir] A1 : Rinimlik (رينمك) M1

3 kenârına A1 : kenârında M1

4 teşhîd-i A1 : teşhîz-i M1

5 Çerhacı M1 : Çerkacı A1

6 *beynehumü'z-zaribân* A1 : *beynehumü'd-daribân* (بينهم الضربان) M1

* *كانهم فسا بينهم الظربان* = Sanki onlar aralarında kokarca yellenmiş gibi oldular" anlamına gelen bu cümle bir topluluk dağılıp, aralarında ilişkilerini kestiklerinde söylenen Arapça atasözlerindendir; bk. el-Meydâni, *Mecma'u'l-Emsâl*, I,74.

7 münhedim M1 : mün'adim A1

8 ve M1 : — A1

** *خسر الدنيا و الاخره* = O dünyasını da ahiretini de kaybetmiştir" anlamına gelen bu cümle Kur'ân, el-Hacc 22/11. âyetin sonlarına doğru yer alan bir kısmıdır.

9 olarak kendülerini A1 : kendülerin M1

*** Metnimizde Buza Bozgunu diye anılan olay, 2 Muharrem 1204 = 22 Eylül 1789 Salı günü meydana gelmiştir; bk. meselâ I.H.D., *İOTK*, IV,69.

Ser'askeri Cezâyirli Hasan Paşa'nın iki yüz dört senesi rebî'ulevvelî evâ'ilinde[◊] mühr-i hümayûnla kâm-revâ olduğu esnâda, mahsûr olan Akkerman ehâlisini Rusyalı tazyîk ve câme-i sabr u tâkatlerini temzîk etmekle, vire ile kal'adan hurûcu ve evlâd ü 'iyâllerile bâlây-ı cibâl-i selâmete 'urûcu¹, irâde ve muhâfızları olan Tayfûr Paşa'ya ifâde eylediklerinde², kal'ayı teslîme mûmâna'at ve sebât ü karâr ile nasîhat ve vire husûsunda ehâlîye muhâlefet eyledikde: "Biz evlâd ü 'iyâlimiz ile esîr olamayız ve selâmet-i mâl ü nefsi-mize bundan gayri yol bulamayız" deyerek sell-i şemsîr-i gavâyet ve vireye muhâlefet eylediği sûrette, küşte-i tîğ-i şekâvet etmek üzere ictimâ' ve rişte-i³ hücumu ilmâ' etmeleriyle, zarûrî irâ'e-i rûy-i rızâ ve küffâr⁴ tarafına vireyi söyleşmeğe âdemler ba's ü isrâ edüp, bir alay bî-âr ve bî-gayret, kâ'isât-i (كأسات) küfrân-ı ni'meti münâvele ve naklinde su'ûbet olan eşyâyı semen-i misliyle Moskovlu'ya bey' şartıyla vireyi mukâvele edüp, kal'ayı tahliye ve teslîm ve nâm-ı habâset-ittisâmlarını⁵ defter-i cebânet ü hıyânete terkîm eyledikten⁶ sonra, ber-vech-i mukâvele tarh-ı bâzâr-ı bey' u şîrâ ve düşmenle dostâne mu'âmele-i dâd ü sitâdî icrâ eyledikleri esnâda, Tayfûr Paşa'nın nihâde-i enbâr-ı temellükü olan hinta ve şa'îr, peymûde-i tahmîn ü takdîr olunup⁷, iktizâ eden semeni Moskovlu tarafından teslîm için ta'dâd olunduğu, manzûr-i gürisne-çeşmân-ı ehâlî-i sefele-nihâd oldukda: "Paşa kal'ayı satmış ve bizi dâr u [M1 13] diyârımızdan ihrâcla vâdî-i gurbete atmış" deyerek muhâceme ve imtihât-ı hüsâm-ı muhâsama eylediklerinde: "Bre Allah'dan korkmazlar! Ben kal'ayı vermeğe mûmâna'at ve size teklîf-fermây-ı metânet oldukca⁸, böyle üzerime iktihâm ve teslîm-i kal'ada tekâzâ vü ibrâm eylemediniz mi?" deyerek akçanın behây-ı hinta ve şa'îr olduğunu pîçîde-i zebân-ı takrîr eyledikce, ol kavm-i nâ-kabûl⁹ kavli-i ma'kulünü kabûl eylemediklerinden mâ'adâ, itlâf-ı vücûduna kâsd edecekleri rû-nümâ olmağla, zarûrî ordu-yi düşmene ilticâ ve¹⁰ tahlîs-ı cân için a'dâyâ iltiyâz¹¹ garîbesi iktizâ eylediğini, ba'zı yârân-ı râst-güftâr nakl-i meclis-i i'tibâr eyledi.

◊ 1-10 Rebî'ulevvel 1204 = 19-28 Kasım 1789. Cezâyirli Hasan Paşa'nın Sadrîa'zamlığa getirilişi 15 Rebî'ulevvel 1204 [=3 Aralık 1789] tarihindedir; bk. meselâ İ.H.D., *İOTK*, IV,69.

1 ve evlâd 'urûcu M1 : + [Bu kısım buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 6a'nın ve satırın soluna yazılmıştır] A1

2 eylediklerinde A1 : eylediklerinden M1

3 rişte-i A1 : deşte-i M1

4 küffâr A1 : a'dâ M1

5 ittisâmlarını A1 : irtisâmların M1

6 eyledikten M1 : eylediklerin A1

7 olunup A1 : — M1

8 oldukca A1 : oldukda M1

9 kabûl A1 : makbûl M1

10 ve A1 : — M1

11 iltiyâz A1 : enbâz-ı (انباذ) M1

Ve Bender ehâlisi dahi ikâd-ı nâ'ire-i kârzâr¹ ve iş'âl-i âteş-i harb ü peykâr etmeksizin hânûmân-sûz-i 'âr u² gayret ve lehîb-efrûz-i teczîf-i ni'met olup, bilâ-muzâyaka kal'ayı düşmene teslim ve vücûd-i habâset-âlûduların müs-tehakk-ı nîrân-ı cahîm etmeleriyle, ilâ âhri'l-eyyâm hedef-i nefrîn ü melâm ve nişâne-i ta'ne-i harb ü³ düşnâm oldular.

Sadrîa'zam Cezâyirli Hasan Paşa bâ-irâde-i hikmet-ifâde-i cenâb-ı Hudâ, çend rûz üftâde-i pister-i bîmârî ve hatfe enfihî vâsıl-ı rahmet-i Bârî oldukda, hengâm-ı mübâşeret-i harb ü kîtâl ve eyyâm-ı tedârük-i levâzım-ı tirâd⁴ u nizâl olduğundan, dûr u⁵ dirâz vüzerâdan birini⁶ intihâb ve imtiyâza müsâ'ade-i vakt olmadığü hüveydâ ve Ordu-yi hümâyûn tarafında olan vüzerâdan ta'yîni muk-tezî idüğü rû-nümâ olmağla, bir takrîb Ruscuk A'yânlığı'ndan dâ'ire-i Vezâret'e takrîb olunan Şerîf Hasan Paşa, erîke-pîrây-i i'tilâ olmak bâ-irâde-i Rabb-i⁷ Kadîr, muvâfık-ı kar'a-i takdîr⁸ düşmekle, evâsıt-ı receb-i şerîfde⁹ hatb-ı cesîm-i Sipehsâlârî, muhavvel-i 'uhde-i iktidârı oldukda, muktezây-ı baht-ı şûmu ve lâzime-i bereket-i kudümü olarak Nemçelü evâ'il-i Sadâret'inde Ada-i kebîr'i istisâl şe'âmetine mûcib-i istidlâl ve 'adem-i tevfikine berâ'at-i istihlâl olup, ihtilâl-ı kelime-i ru'esâ ve 'adem-i vefâdârî-i ashâb-ı vegâ mülâbesesiyle, lâyıkk-ı şân-ı devlet bir maslahat, minzâr-ı⁹ zuhûrdan cilve-pîrây-ı sûret olmadığundan mâ'adâ, Vezîr-i a'zam olan yâdigâr, gafletle vaktini¹⁰ imrâr etmekte iken, İsmâ'îl'de mahsûr 'ibâdullâha imdâdda kusûr olunmaktan nâşî, ehâlî-i kal'a kes-ret-i düşmenden mütelâşî olduklarından, her çend ki ref'i sayha-i istimdâd ve za'f u ıztırâblarını beyânla feryâd eyledilerse de, [M1 14] havâle-i sem'-i tegâ-fül ve iktizâ eden i'ânetde tekâsül olunmağla, hâlleri dîğerkûn ve mukâbelede 'aczleri nezd-i düşmende rû-nümûn olmağla, hatevât-ı iktihâm ve hamelât-ı pey-der-pey ikdâmla, kal'ayı âverde-i çengâl-i teshîr ve içinde olan bî-çâreleri esîr eylediği ümmet-i Muhammed'i dilgîr ve ehâlî ve e'âlîyi tekdîr eyledi.

İsmâ'îl Kal'ası'na düşmen hücûm ve itâle-i akdâm-ı¹¹ şûm edecekleri nümâyân ve vaktiyle imdâd kati âsân iken, Sadrîa'zam ba'zı evhâma teba'iyet ve mütegâfilâne¹² tavr u hareketle serserî-güzâr-ı havâlî-i feyzây-ı¹³ gaflet olup,

1 kârzâr M1 : kâr u zâr A1

2 u A1 : — M1

3 ü A1 : — M1

4 tirâd A1 : tirâz M1

5 u M1 : — A1

6 birini M1 : biri A1

7 Rabb-i A1 : — M1

8 takdîr A1 : tedbîr M1

9 11-20 Receb 1204 = 27 Mart – 5 Nisan 1790.

10 minzâr-ı A1 : manzara-i M1

11 vaktini A1 : vaktine M1

12 akdâm-ı M1 : kadem-i A1

13 mütegâfilâne A1 : tegâfûlâne M1

14 havâlî-i feyzây-ı A1 : feyzây-ı M1

İsmâ'îl'e taraf-ı düşmenden hücum ve bu sûretle kal'anın muzâyakada olduğu ma'lûm oldukda, zünbûr-i belâ başına üşüp ve¹ iş işden geçdikden sonra asker göndermek kaydına düşüp, yol bulamadığından ve imdâd ü i'ânete zafer-yâb olamadığından, müttehem ve esîr-i keşmekeş-i hüzn ü elem² olup, giriftâr-i Kal'a-i İsmâ'îl kendüye mûcib-i katl ü tenkîl olacağını idrâk ve mübtelâyî-i semm-i yılan-ı³ zehre-tirâk olmağla, hirâsân-ı vâdî-i hızlân ve zuhûr-i mücâzât i'mâline nigerân iken, savb-ı Şehriyârî'den asker sürmek me'mûriyyeti behânesiyle Mîrahûr-i Sâni Hüseyin Ağa ta'yîn ve Sadr-ı müşârun ileyhin katl ü i'dâmı tavsiye vü telkîn buyurulmağla, Ordu-yi hümâyûn'da cezâsını⁴ tertîb ve ser-i maktû'u Der-i 'adâletgâh'a ba's ü tesrîb olunduktan sonra, bin iki yüz beş senesi cumâdelâhirenin on sekizinde⁵ mühr-i Sadâret, mûmâ ileyh Hüseyin Ağa'nın mahfûz-i bagl-i kitmânı olan hatt-ı hümâyûnla Sadr-ı esbak Koca Yûsuf Paşa'ya 'inâyet olundu.

Anapa Kal'ası yed-i küffâra⁶ giriftâr ve ehâlisi beste-i zencîr-i esâr olduğu haberi, gayret⁶-keşân-ı İslâm'ın mûcib-i tezâyüd-i kederi oldu. Kal'a-i merküme mazbût-ı yed-i a'dâ ve halîde-i çengâl-i istîlâ olması, me'mûrlarının hiyânetinden neş'et etmiş bir sûret-i mûcibül-'ibret olmağla, kalem-i hoş-nigâr-ı⁷ nakş-güzârîş ile sahîfe-i tirâz-âsâr olmadığına⁸ zerî'a-i i'tizârdır.

Bin yüz⁹ seksan sekiz senesi Rusyalı ile rişte-i mukâveleye merbût 'ahid-nâmede*, Kuban Nehri'nin öte yakası Moskovlu'ya kalup, 'adem-i tecâvüz ile meşrût iken, ba'de'l-musâlaha ehl-i İslâm'dan olan Kabartay tâ'ifeşiyle gâh silm ü mükâfeha üzere doksan dokuz târîhine¹⁰ dek vakitleri murûr [M1 15] ve Kabartay içinden Gürcistân'a yol açmağa her ne hâl ise tâ'ife-i merküme'yi mecbûr etmekle, ber-vech-i merâm yol açmağa sarf-ı mâ-melek-i ihtimâm eyledikten sonra, yer yer¹⁰ palankalar inşâ ve üç bin kadar müretteb asker iskân ü îvâ edüp, Açıkbaş hânları ile vifâk ve 'akd-i peyvend-i ittifâk u vifâk¹¹ et-

1 ve M1 : — A1

2 elem A1 : gam M1

3 yılan-ı A1 : helâk-i M1

4 cezâsını A1 : cezâsı M1

5 18 Cumâdelâhire 1205 = 22 Şubat 1791 Salı. Koca Yûsuf Paşa'nın Sadâreti, 23 Cumâdelâhire 1205 [=27 Şubat 1791] Pazar günü Şumnu'ya gelip işe başlamasından itibaren edilir; bk. meselâ I.H.D., *İOTK*, IV,71.

6 küffâra A1 : a'dâya M1

7 gayret A1 : hayret M1

8 nigâr-ı A1 : kâr-i M1

9 olmadığının A1 : olduğuna M1

10 Bin yüz M1 : — A1

* Burada söz konusu edilen 12 Cumâdelülâ 1188 = 21 Temmuz 1774 Perşembe günü aktedilen Küçük Kaynarca Antlaşması'dır; bk. meselâ İ.H.Danişmend, *İOTK*, IV,57.

11 1 Muharrem 1199 = 14 Kasım 1784 Pazar.

10 yer yer A1 : bir bir M1

11 vifâk A1 : visâk M1

mekle, on bin mikdârı sultat i‘dâd ve Gürcistân tarafına sevkle¹ i‘lây-ı livây-ı fesâd sadedinde iken, Çeçen Kabilesi meşâyihinden Şeyh Muhammed Mansûr, ‘alem-efrâz-ı zuhûr olmağla, küffâra² mûcib-i hadşe vü tezaccur ve râyet-bend-i ‘azîmet oldukları fesâda³ bâdî-i te‘ahhur olduğundan, Moskov tarafından müretteb olan asker-i merkûm Şeyh-i mûmâ ileyh üzerine me‘mûr-i hücum oldukda, Şeyh Mansûr ve cünd-i⁴ Rusya münhezim ü makhûr olmağla, kabâ‘il halkına bâ‘is-i şevk u tarab ve Şeyh’in başına ictimâ‘la i‘tilây-ı şöhret ü şânına sebep olup, gitdikce sît ü sadâsı ‘âlem-gîr ve ahvâl-i ‘ibret-iştimalî, etrâf-ı ‘âlemde şöhret-pezîr olmağla, kimi imdâd-ı ehl-i İslâm ve ırgâm-ı kefere-i⁵ li‘âm için min tarafillah me‘mûriyyeti me’sûr ve kimi Hâdim-i âsâr-ı Nebevî, Muhyi’s-sünneh İmâm Begavî, eşrât-ı sâ‘at ve ‘alâyim-i kıyâm-ı kıyâmetden olmak üzere nakl ü rivâyet ve sahâyif-i mesâbîh-i mübârekine şeref-bahşây-ı kitâbet olduğu, “*Yahrucu racülün min verâ‘i‘n-nehri yukâlû lehül-Hârisü[‘bnü] Harrâsin ‘alâ mukaddimetihî racülün⁶ yukâlû Mansûrun, yuvattinü ev yümekkinü li-Âl-i Muhammedin kemâ mekkenet Kureyşun li-Rasûlillahi sallallâhu Te‘âlâ⁷ ‘aleyhi ve selleme vecebe ‘alâ külli mü‘minin nusratün ev kâle icâbetühü** Hadîs-i i‘câz-tahdîsinde olan Mansûr imiş” deyerek niçe havârik-i⁸ ‘âde nakl ile sâhib-i zuhûr olduğunu da‘vâ ve: “Dest-i bereket⁹-peyvestiyle tabh eylediği ta‘âm-ı kalîl, ordusunda müctema‘ nice yüz bin âdeme kifâyet edermiş” deyü tenvîr-i müdde‘â etdikce, yer yer¹⁰ hakkında herkes bir dürlü kavli garîble mütefevvih¹¹ ve etrâf ü eknâfdan halk tarafına müteveccih olmağın, gitdikce cem‘iyyeti müzdâd ve mütezâyid ve irâde-i hikmet-ifâde-i İlâhiyye ile tâlî‘i müsâ‘id olup, etrâfdan tevârüd eden ashâb-ı gazâ vü cihâd, itâle-i akdâm-ı çapul ile diyâr-ı Rusya’yı berbâd ile zîr-i livây-ı ‘ibret-ihtivâsında müctema‘ olan şüç‘ân-ı ehl-i İslâm, emvâl-i kefere-i husrân-me‘âl ile

1 sevkle A1 : sevk ile M1

2 küffâra A1 : a‘dâya M1

3 fesâda A1 : fesâdı M1

4 cünd-i A1 : çend M1

5 kefere-i A1 : a‘dây-ı M1

6 racülün A1 : racülen M1

7 li-Rasûlillahi Te‘âlâ A1 : li-Rasûl[ill]ahi sallallâhu M1

* يخرج رجل من وراء النهر يقال له الحارث على مقدمته رجل يقال منصور يوطن او يمكن لأل محمد كما مكتت = Nehrin ötesinden Harrâs’in oğlu Hâris diye anılan bir adam çıkar. Öncü kuvvetinde bulunan Mansûr denilen kişi, Ehl-i beyt’e Kureyş’in Rasûlullah’a -Yüce Allah’ın salât ve selâmı onun üzerine olsun- yerleşme imkânı sağladığı gibi vatan açmış ve yerleşme imkânı sağlamıştır. Her müminin ona yardım etmesi, yahut da davetine icâbet etmesi gerekir” anlamına gelen bu cümleler Ebû Dâvud, Mehdî, 1’de geçen Hz. Peygamber’in bir hadîsidir; bk. Wensinck, VI,461.

8 niçe havârik-ı A1 : nice hârik-ı M1

9 bereket A1 : pür-bereket M1

10 yer yer A1 : bir bir M1

11 mütefevvih A1 : tefevvüh M1

pür-sâz-i hemyân-ı igtinâm oldukca, Kabartay halkından mâ'adâ, ekâsî-i Ana-dolu'dan [M1 16] guzât-ı neberd¹-âzmâ, fevcen-fevc tahrîk-i hatevât-ı cihâd ü gazâ edüp, hattâ 'Ayntâb 'ulemâsından es-Seyyid Halîl Efendi nâm merd-i gayûr, talebesinden bir iki yüz nefer şahs-ı cesûr ile ârzû-yi mu'asker-i Mansûr etmekle, fî sebîlillah² cihâda niyyet ve 'Ayntâb'dan ref'-i rihle-i hareket ile zîr-i livây-ı Mansûr'da sell-i seyf-i gavgâ ve tahsîl-i mesûbât-ı cihâd ü gazâ eylediğini bir sadık-ı sadûk nakl ile sebt-i sahîfe-i vüsûk eyledi.

Hâsılı Şeyh-i merkûm başında olan guzâtle³ memâlik-i Rusya'ya hücûm ve dâr u diyârlarını⁴ âşiyâne-i gurâb u bûm edeceği meczûm oldukda, Moskovlu mücâdele-i bî-ma'nâyî târik ve mu'tâdî üzere meslek-i hîleye sâlik olup: "Bizler Pâdişâh-ı İslâm'la musâlaha ve cümle memâlik-i İslâmiyye hakkında terk-i mükâfeha etdiđimizden⁵, sizlere göre bizimle harb ü kitâl, e'imme-i dîninizden birinin kavline tatbîk olunmak emr-i muhâl iken, hangi şerî'ate i'timâd ve hangi kavî-i za'îfle ictihâd edersiniz?" deyerek elçiler irsâliyle i'mâl-i sanâyî⁶ u hadî'a ve su'âline⁶ cevâb husûsunu, havâle-i 'âlimân-ı kütüb-i şerî'a ederek, sûretâ istiftâ ve kitâb-ı desâyis-intisâbın⁷ fasl-ı füsûn ü fitnesinden iftâ etmekle, sâde-dilân-ı 'ulemâ'-i⁸ kabâ'il, mes'ele-i terk-i cihâda kâ'il olup, tasdîk-ı akvâl-i⁹ kefereye cür'et ve bu emr-i hatîri terke fetvâ¹⁰-dâde-i cesâret oldukları, kabâ'il halkına fûtûr-âver ve asâkir-i müctemi'aya tefrika-endâz-ı şezer u mezer olmağla, ber-muktezây-ı kader Moskovlu'nun hîlesi kârger olduğundan, Şeyh-i takvâ-şî'âr, mütevârî-i perde-i i'tizâr ve vakt-i mukaddere havâle ederek, tenhâ-nişîn-i peygüle-i inzivâ olmağı ihtiyâr edüp, ancak ehâlî-i Dağıstan ferâgatden istinkâf ve 'Ummân [=Uma]* Hân ve Aguşe** Kadısı yirmi beş bin asker ile rey-yâhîn-zâr Gürcistân'dan ezhâr-ı ganâyimi iktitâf eylediklerinde, Çıldır Vâlîsi Süleymân Paşa hılâf-ı sulh u salâh olduğunu inhâ eyledikde, cümlesi 'avdet ve itâle-i dest-i te'addîden ferâgat eylediler.

1 neberd A1 : nîred M1

2 sebîlillah A1 : sebîl[ill]ah M1

3 guzât ile A1 : guzât ile M1

4 diyârlarını A1 : diyârların M1

5 etdiğimizden A1 : etdiğimizde M1

6 su'âline A1 : su'âle M1

7 desâyis-intisâbın A1 : desâyis-i M1

8 'ulemâ'-i A1 : 'ulemây-ı M1

9 akvâl-i A1 : ahvâl-i M1

10 fetvâ A1 : karâr M1

* Metnimizde 'Ummân okunacak şekilde yazılmış olan bu kelime, Avar Hânı Uma Hân olmalıdır; bk. Mustafa Aydın, "Şeyh Mansûr", *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX,61. Cevdet Paşa bu kelimeyi عمه şeklinde kaydetmiştir; bk. Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, V,134.

** Metnimizde Aguşe (آغوشه) okunacak şekilde yazılmış olan bu kelime, Çerkes kabîlelerinden biri olan Agaşe olabilir; bk. meselâ Yahya Kanbolat, *Çerkes kabîlelerinde boy adları: Adıge kavmi boy adları, Abhaz kavmi boy adları, Vaynağ kavmi boy adları ve diğerleri*, İstanbul 1991, s.26. Cevdet Paşa bu kelimeyi Aküşe (آقوشه) şeklinde kaydetmiştir; bk. meselâ Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, V,134.

Vukū‘ bulan suver Rusyalı'ya mûcib-i keder olmağla, Devlet-i ‘aliyye'ye şikâyet ve taraf-ı devletden dahi hılâf-ı şart¹ u vifâk Gürcistân'a yol ile nakz-ı ‘ahd ü mîsâk eylediklerinden bahisle, mukâbeleye mübâderet olunmakta iken, evliyây-ı umûr Kabartay halkının işe yarayacakların² mülâhaza ile meşveret edüp, Dağistân ve Kabartay ve sâ'ir [M1 17] Çerkes kabâ'iline istimâlet-nâmeler tahrîr ve Sadriâ‘zam bulunan Koca Yûsuf Paşa tarafından Mâtîsî [=Kütayîsî]³ Mehmed Bey nâm merd-i sadâkat-fercâm, hıla‘ u ‘atâyâ ile tesyîr olundukda, mîr-i merkûm kabâ'il içine kudûmla halkı cihâd ü gazâyâ igrâ ve anlar dahi seyf-i gayret-i İslâmiyye'yi fesân-ı âdemiyyetde teşhîz ile havâle-i gerden-i a'dâ etmek husûsunu taraf-ı devletden bir Vezîr ta'yînine ta'lik ve mezbûr Mehmed Bey'i mahzarlar ile cânib-i Devlet-i ‘aliyye'ye ba's ü tatrîk eyledikleri, Moskovlu ile i'lân-ı harb olduğu eyyâma musâdefe ve Trabzon Vâlisi olan Köse Mustafa Paşa, Anapa'ya irsâl ile merâmları müsâ'afe olunduktan sonra, bin iki yüz iki senesi muharreminde⁴ Rusyalı⁴ on beş bin mikdâr asker ile Nehri Kuban'ı güzâr⁵ ve Çerkes'den Beşi* nâm kabîle ile⁶ münâvele-i kâ'isât-ı harb ü peykâr⁷ edüp, gâh silâfe-i gâlibiyyetle serşâr ve gâh humâr-ı mağlûbiyyetle derd-i ser-i idbâr olmakda iken, kabâ'il-i merkûme Anapa'dan top u tüfeng ve biraz dahi merdân-ı ceng talebiyle istigâse vü⁸ istinsâr ve Anapa ehâlisi dahi imdâdda ‘aczlerinden nâşi, merkûm Mehmed Bey'i i'tizâr için tesyâr edüp, ol dahi kavm-i merkûma istimâlet ve: “Taraf-ı devletden küllî asker, mu'askerimize iltihâkda reh-peymây-ı seyr ü seferdir” deyü tesliyet vermekde iken, Petersburg'dan câsûslar dehşet-fermây-ı vürûd ve Potemkin Ceneral, Özi muhâsamasına irsâl ve Tekeli Ceneral, Kabartay'ı⁹ harben ve silmen ber-taraf etdikden sonra, Anapa'yı me'mûr-i istîsâl olduğu haberleriyle¹⁰ vahşet-endâz-ı kavm-i ma'hûd oldukda, Mehmed Bey haber-i mezbûr ile tevsen-süvâr-ı irsâl ve ol esnâda Sofya'da bulunan Ordu-yi hümâyûn'da ‘inân-keşi bâregî-i tirhâl oldukda, Anadolu'da Solkol Sürücüsü Canıklü Battâl Paşa, Anapa Ser'asker-

1 şart A1 : şurût M1

2 yarayacakların A1 : yaramayacakların M1

3 Mâtîsî (ماتيسى) A1 : Mânîsî (مانيسى) M1. Metnimizde Mâtîsî (ماتيسى) okunacak şekilde kaydedilmiş olan kişi, Kûtâyîsî (كوتاييسى) Mehmed Bey olmalıdır; bk. meselâ Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, V,134.

4 1 Muharrem 1202 = 13 Ekim 1787 Cumartesi.

4 Rusyalı M1 : Rusyalı A1

5 güzâr M1 : güzer A1

* Metnimizde Beşi okunacak şekilde yazılmış olan bu kelime, Cevdet Paşa tarafından Besni (بسنى) şeklinde kaydedilmiştir; bk. meselâ Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, V,135.

6 kabîle ile M1 : + [Bu kelimeler buraya girmeleri 7 rakamı ile işaret edilerek 8b'nin sağ kenarına yazılmıştır] A1

7 peykâr (بيكار) A1 : peykâr (بيكار) M1

8 istigâse vü M1 : — A1

9 Kabartay'ı M1 : Kabartay'yı A1

10 haberleriyle A1 : haberler ile M1

liği'yle kavm-i merkûma imdâd için me'mûriyyeti emri imlâ ve mezbûr Mehmed Bey'e teslîmen tarafına ba's ü isrâ olunup, muktezây-ı me'mûriyyeti, karîn-i 'ilm-i batî' ü betâleti¹ oldukda, izhâr-ı igbirâr u tegayyür ve icrây-ı lâzime-i me'mûriyyetde terâhî-nümây-ı te'ahhur olmağla, bir takrîb Mehmed Bey Anapa'ya ruhsat-yâb-ı 'azîmet ve: "Battâl Paşa yer götürmez asker ile gelmekdedir" deyü Köse Paşa ile ehâlîye takviyet-bahşây-ı kulûb-i cesâret olduğu esnâda, Moskovlu kabâ'il² üzerine cünûd-i tesallutu [M1 18] i'âde etmekle, kabâ'il halkı Anapa'dan istimdâd ve âdemler gelüp, âlât-i harbiyye ile taleb-i imdâd etmeleriyle, Mehmed Bey kabâ'il içerüsüne irsâl ve Battâl Paşa imdâdlarına geleceğini ihbâr ile kuvvet-efzây-ı kulûb-i ricâl oldukda, kabâ'il halkına bâdî-i heyecân-ı şiryân-ı gayret ve bâ'is-i nabzân-ı 'urûk-ı hamiyet olmağla, on beş bin güzîde ecnâd, mukâbele-i a'dâ için tehyi'e vü i'dâd olunup, Obun [=Obuvnoy?]³ nâm mahalde küffâr⁴ üstüne iktihâm ve sekiz sâ'at havâle-i seyf-i intikâm olunarak, üç bin mikdârı Moskovlu i'dâm ve kabâ'il halkından nice kimesneler, şerbet-i şehâdetle şîrîn-kâm oldukdan sonra küffâr⁵, Anapa'nın hâlî olduğunu istihbâr etmekle, Anapa üzerine sevk-ı taburunu iktizâ ve verâsından kabâ'il halkı ayrılmayarak iktifâ etmeleriyle, bi-'avnillâhî'l-Müntakım içerüden ve taşradan gayret-i ehl-i İslâm'la 'adû münhezim, ancak küffâr⁶ tekâmül-i levâzımla⁷ tekrâr hücum ve kal'aya itâle-i akdâm-ı şûm edecekleri ma'lûm ve şimdiden tedârükü görülmenin iktizâsı beyne'l-lüzûm olduğundan, Mehmed Bey'i tekrâr Der-i devlet'e irsâl ile⁸ istinsâr eylediklerinde, merkûm evâ'il-i cülûs-i Selîm Hânî'de Âsitâne'ye vâsıl ve hatt-ı hümayûnla müveşşah Battâl Paşa'ya emr-i 'âlî irsâl olunmağla, beher hâl hareket edeceğine 'ilmi şâmil olmağla, Anapa'ya 'avdet ve Battâl Paşa'ya irsâl-i hatt isti'câl olduğunu ihbâr ile teşnîf-i üzün-i meserret eyledi.

Fi'l-hakîka Battâl Paşa, tîğ-i siyâset-i Selîm Hânî'den lertzân ve birkaç yüz âdemiyle Sohum tarafından Anapa'ya vusûle şitâbân olup, Anapa'ya kadem-nihâde-i duhûl ve küffâr-ı⁹ hilekâr, ikinci def'a kal'ayı tazyîka siklet-bahş-ı vusûl oldukda, yine taşradan kabîle halkı sell-i seyf-i savlet ve içerüden ehâlî-i kal'a, âteş-endâz-ı müdâfî-i satvet oldukda¹⁰, asâkir-i Moskov, pey-siper-i râh-ı hezîmet ve ehl-i İslâm, dil-sîr-hân-ı lezîzü'n-nevâl-i feth u¹¹ nusrat oldukdan sonra,

-
- 1 betâleti A1 : betâ'eti M1
 - 2 kabâ'il A1 : — M1
 - 3 Obun M1 : Oyun A1
 - 4 küffâr A1 : a'dâ M1
 - 5 küffâr A1 : a'dâ M1
 - 6 küffâr A1 : a'dâ M1
 - 7 levâzımla A1 : lâzımla M1
 - 8 ile A1 : — M1
 - 9 küffâr-ı A1 : a'dây-ı M1
 - 10 oldukda A1 : اولده M1
 - 11 u M1 : — A1

Mehmed Bey yedinde olan emr-i ‘âliyi Battâl Paşa'ya irâ’et ve ber-mûceb-i emr-i Pâdişâhî, ordu-yi İslâm'ı Kabartay'a (قبارتى به) idhâle himmet eylemele-rini recâ ve: “Nice yüz bin ehl-i İslâm kudûmlerine müterakkıbdır” deyü tevec-cüh ü ‘azîmetini istid’â eyledikde, dürlü dürlü behâneler ile tesvîf-nümây-ı betâlet ve kabâ’il ümerâsına bâ’is-i nefret olacak evzâ’la izhâr-ı ru’ûnet eyledikde, ru’esây-ı kabâ’il kat’â maslahatlarına fütûr vermeyüp, [M1 19] her ne taleb eylediyse derhâl tanzîm ve: “‘Araba ve bârgîr noksândır” dediğinden, derhâl bin ‘araba ile iktizâ edecek bârgîrleri tedârûkle teslim eylemişler iken, ednâ ‘illetle vaktini imrâr ve günde bir vechile ‘özü-i leng izhâr ederek kâsıma elli gün kalınca ikâmet ve rûy-i mir’ât-ı betâletde ibrâz-ı sûret edüp, nihâyet taraf-ı Saltanat’dan Tebdîl Hasekîsi Cellâd Mahmûd, îsâl-i emr-i sür’at ve Do-nanma-yı hümayûn dahî Anapa pîş-gâhına lenger-endâz-ı satvet olduğundan, havf u hicâbından fekk-i râbıta-i ikâmet ve Kabartay (قبارتى) niyyetiyle irhây-ı gûsiste-mehâr-ı merkeb-i ‘azîmet eyleyüp, esnây-ı râhda ‘abes askeri tevkîf ve her bir merhalede birer ikişer gün ve belki daha efzûn ikâmetle tesvîf ederek, Anapa'ya Nehr-i Kuban on iki menzil idüğü peymûde-i hatevât-ı îkân iken, alt-mış üç günde varıldığı hayret-efzây-ı gürûh-i ehl-i îmân olmuştur.

Fi'l-hakîka Battâl Paşa betâlet¹ etmeyüp vaktiyle kıyâm ve Kabartay'ya² vusûle tahrîk-i rikâb-ı ikdâm ede idi, çok iş görülmek kâbil ve düşmenden ahz-ı intikâma kudret hâsıl olur idi. Her ne hâl ise Mehmed Bey delâletiyle ru’esây-ı kabâ’il, Nehr-i Kuban'a beş konak kala mahalden istikbâl-i Ordu-yi İslâm ve me’kûlât ve meşrûbât ve sebzevât³ ve orduya vefâ edecek zehâyir⁴ ve hubûbâtla icrây-ı levâzım-ı ikrâm eyleyerek Nehr-i Kuban'ı güzâr ve Kabartay'ya⁵ duhûl edecek iken, sahrâda hayme-zen-i karâr olup, kabâ’il ümerâsına şetm ederek ta’zîr ve her meclisde ru’esây-ı kavmi bilâ-mücib tekdîr etmekte iken, mahall-i merkûma birkaç⁶ sâ’at yerde Moskov askeri olduğu⁷ istihbâr ve: “İbtidâ bunların gâ’ilesi bertaraf olmak gerekdir” deyü isrâr etmekle, ru’esây-ı akvâm⁸ imrâr-ı vakt münâsib olmadığını i’lâm ve Kabartay'da⁹ Dağüstân ve Çerkes¹⁰ ve Çeçen'den ekall-i mâ-yekûn yüz bin âdem müterakkıb olduklarını ifhâm ile: “Bir mikdâr düşmene ne i’tibâr” dedikçe, te’allül-nümây-ı isrâr olduğundan: “Çünkü böyledir, ordumuz ile gidelim ve zîr-i sâye-i vezîrânenizde sell-i seyf-i

1 betâlet A1 : betâ’et M1

2 Kabartay'ya (قبارتى به) A1 : Kabarta'ya (قبارتى به) M1

3 ve sebzevât M1 : — A1

4 zehâyir M1 : zehâ’ir A1

5 Kabartay'ya (قبارتى به) A1 : Kabarta'ya (قبارتى به) M1

6 birkaç A1 : bir M1

7 olduğu A1 : olduğunu M1

8 akvâm A1 : kavm M1

9 Kabartay'da A1 : Kabarta'da (قبارتى ده) M1

10 Çerkes A1 : Çerkeş M1

gazâ edelim” dediklerini isgâ etmeyerek, üç dört yüz âdemle delil-başısını¹ ta’yîn ve bu şîrzime-i kalîleyi rehrev-i taraf-ı tabur-i düşmen-i dîn eyledikde, nâ-çâr mevcûd olan kabâ’il halkı dahi ma’iyyetle tahrîk-i pâ-yı refâtâr edüp, müretteb tabur [M1 20] ile başsız ve buğsuz asker beher hâl münhezim olduğu, meclây-ı tecribede cilveger olmağla, vardıkları gibi perîşân ve topları bırakup rehrev-i vâdî-i hızlân oldukda, “*el-Hâ’inü hâ’ifun*” müfâdı ve Mahmûd Hasekî’nin vürûdundan sû’-i kasd istiş’ârı havf u dehşetine bâdî olmağla, ol es-nâda Paşa-yı hıyânet-intimâ firâra âmâde olduğundan, iki âdem ile tevsen-süvâr-ı mel’anet ve ordu-yi hasma irhây-ı ‘inân-ı ‘azîmet edüp² ve vardığı anda Ceneral Sir Luyis, icrây-ı istikbâl eylediğini görenler, dehen-güşây-ı nefrîn ü la’net ve bir târîhde olmamış ve bir askerden vukû’ bulmamış harekete cesâreti âbâ³ ü ecdâdına bâdî-i terk-i istigfâr u rahmet oldu. Firârından mukaddem hazîne-i hurs u âzında müctema’ ve dirhem sekiz ve dokuz kîselik dirhem ü dînârı hayme içinde mestûr-i zîr-i türâb tevârî etmekle, sahrây-ı merkûmdan cem’iyyet-i kabâ’il mündefî’ ve hıyâm-ı asker mürtefî’ oldukda, gelüp i’ mâl-i mu’avvel ile alup^{**}, tevsî’-i himyân-ı ma’îşet ve bütün bütün Moskovluluğ’a⁴ ‘akd-i zünnâr-ı rağbet etmekle, âb-rûy-i Vezâret’i rîzân ve esâs-ı bünyân-ı diyâneti vîrân eylediğinden, ordu ehâlisi engüşt-gezây-ı dehşet ve kabâ’il halkı eşk-rîz-i hayret ve encümen-ârây-ı⁵ meşveret olup, hâllerini Der-i devlet’e tahrîr ile inhâ ve bir Vezîr-i âhar istid’âsında ittifâk-ı ârâ bulunmağla, bâ-mahzar iltimâs-ı Ser’asker eylediklerinde, Erzurum ve Trabzon Vâlîsi ‘Abdullah⁶ Paşa Trabzon’da bulunmağla, Anapa’ya sür’at-i vusûlü⁷ Ser’asker nasb olunmasını ilcâ etmekle, ol dahi sâye-i devletde cesîm eyâlete mutasarrıf iken, izhâr-ı⁸ küfrân-ı ni’met ve bir seneye karîb ikâmetle ibrâz-ı sûret-i hıyânet eylediğinden, ehâlî-i kabâ’il mütehayyir ve vürûduna intizâr ile muztarib ü mütezaccir iken, üçüncü def’ada Moskovlu kudûm ve Anapa Kal’ası’na itâle-i akdâm-ı hücum etmekle, on dört gün muhâsara ile âverde-i kabza-i teshîr ve muhâfız olan Köse Paşa ile defterdârı Memiş Efendi ve mecmû’ ricâl ü nisâyı⁹ esîr eylediği haber-i dehşet-eseri, ehâlî-i îmânı tekdîr eyledi.

1 delil-başısını A1 : delil-başısı M1

* الخائف حائف = Hâin korkaktır” anlamına gelen Arapça bir atasözüdür.

2 edüp A1 : — M1

3 âbâ’ A1 : âbâ M1

** “Anapa Kal’ası yed-i küffâra alup” arasındaki kısım, Cevdet Paşa tarafından Mehmed Edîb Efendi’den alınarak kaydedilmiştir (bk. V,133-136). Edîb Efendi ile aynı kaynağa dayandığı görülen metnimizdeki ilgili kısımlar ise, doğrudan Edîb Efendi’den değil, onun da yararlandığı, oradan gelen haberlere dayanılarak yazılmış gözüküyor.

4 Moskovluluğ’a A1 : Moskovlu’ya M1

5 ârây-ı M1 : + كتحاح A1

6 ‘Abdullah A1 : ‘Abd[ull]ah M1

7 vusûlü A1 : vusûl M1

8 izhâr-ı A1 : — M1

9 nisâyı M1 : nisâ’ı A1

Mezbûr ‘Abdullah¹ Paşa dahi Canik hânedânından neş’et ve Hacı ‘Ali Paşa kethudâlığıyla ta‘lîm-i ders-i mel‘anet eyledikten sonra, Kapucu-başılık ve Mîr-i mîrânlık² la² şeref-yâb-ı imtiyâz ve giderek rütbe-i vâlâ-yı Vezâret³ le ‘alem-efrâz-ı i‘zâz³ olmuşiken, Anapa [M1 21] imdâdında rehâvet ve muktezây-ı hilkati üzere icrây-ı lâzime-i hıyânet etmekle, emr-i hümâyûnla maktûl ve ser-i maktû‘ u Der-i devlet’e mevsûl oldu.

Der-beyân-ı hulâsa-i musâlaha bâ-Devlet-i Nemçe ber-çâr-deh mevâdd ve yek hâtime⁴

Nemçelü ile vukû‘ bulan sûret-i şikâk, merâyây-ı sulh u salâhda rû-nümây-ı vifâk olmak hâlâtı, ibrâz-ı vech-i sühûlet ve İngiltere ile Prusya ve Felemenk devletleri tevassuta⁵ berzede-i dâmân-ı rağbet olmağla, Devlet-i ‘aliyye tarafından Re‘îsülküttâb ‘Abdullah⁶ Birrî Efendi’ye ve mevâlîden es-Seyyid İbrâhîm ‘İsmet Beyefendi’ye ve Rûznâmçe-i Evvel Mahmûd Dürrî Efendi’ye i‘tây-ı menşûr-i terhîs ve mahall-i mükâlemeye erâzî-i devletden sâhil-i Nehr-i Turla’da Zîştovi Kasabası tahsîs olunup, Nemçe Devleti tarafından dahi müsteşâr-ı devletleri Petro Filipo ve Baron dö Herbert⁷ ve Kont Françesko Esterhazy* me’mûr ve tarafeynin ruhsat-nâmeleri birbirine irâ’e ile manzûr oldukdan sonra, dûr u dirâz-ı mükâlemeye âgâz olunup, bilâhare on dört mâdde ve bir hâtime üzerine tanzîm ve iktizâ eden temessükleri terkîmle cânibeyn murahasaları tahrîk-i kalem-i imzâ ve bin iki yüz beş senesi zilhiccesi evâ’ilinde⁸ mühür-zen-i hüsn-i rızâ oldukda, ‘ahid-nâme mevâddından;

Hulâsa-i mâdde-i ûlâ: Tarafeynden vukû‘ bulan âsâr-ı ‘udvân, mestûr-i zîr-i perde-i kitmân ve müsâmaha vü nisyân ola.

Hulâsa-i mâdde-i sâniye: İşbu müşâcere, sâha-pîrây-ı münâkere⁸ ol-mazdan mukaddem, beyne’d-devleteyn ri‘âyeti mültezem olan İnsitâr⁹ Kokor**

1 ‘Abdullah A1 : ‘Abd[ull]ah M1

2 Mîr-i mîrânlık² la M1 : Mîr-i mîrânlık² la A1

3 i‘zâz A1 : i‘tizâz M1

4 **Der-beyân-ı hâtime** M1 : — A1

5 tevassuta A1 : tevassutıyla M1

6 ‘Abdullah A1 : ‘Abd[ull]ah M1

7 dö Herbert M1 : de Herbet A1

* Nemçe Devleti’nin antlaşma için görevlendirdiği ve metnimizde yukarıdaki şekillerde okunmaya uygun olarak yazılan şahısların gerçek adları Baron Pierre Philippe d’Herbert Rathkeal ve François Esterhazy de Galantha’dır; bk. meselâ Noradounghian, *age*, II,6,12.

◇ 1-10 Zilhicce 1205 = 1-10 Ağustos 1791. Bu antlaşma *Târîh-i Cevdet*’e göre (bk. V,317) 3 Zilhicce 1205’te imzalanmıştır.

8 münâkere A1 : mütâreke M1

9 İnsitar M1 : İnista (این استا) A1

** Metnimizde insitar kokor şeklinde okunmaya müsait bu kelimeler statu quo strict [=hâli üzere ibkâ] olmalıdır; bk. meselâ Noradounghian, *age*, II,7-9,11. Zaten antlaşmanın tam

esâsı müşterek olması müsellemlerle, bundan akdem beyne'd-devleteyn bi'd-defe'ât merbûl ve seksan dokuz senesi Bufanya'nın* terk ü ferâğı meşrût olan 'ahid-nâmeler, işbu maddede lafzan-be-lafz derc olunmuş gibi mer'î ve mu'teber ola.

Hulâsa-i maddede-i sâlise: Devlet-i İmperatoriye tüccârı, serbesiyyet-i ticâretlerinde kemâ fi'l-evvel mahfûz¹ ve Garb Ocakları korsanlarından masûn ve lede'l-iktizâ hasâret-i mâliyyeleri mazmûn olmak husûslarında nazar-ı himâye-i Mülûkâne ile manzûr u melhûz ola.

Hulâsa-i maddede-i râbi'a: Taraf-ı İmperatori'den dahi İnsitar Kokor (انستار قوقور)^{2**} esâsı makbûl ve mazbûl-ı yed-i istilâları olan bi'l-cümle memâlik-i Eflâk'la ba'zı kazâhây-ı Boğdan [M1 22] ve cemî' palanka ve kıla' ve büldân Devlet-i 'aliyye'ye terk ü ferâgat olunup, bilâ-taksîm vakt-i istilâda mevcûd artilya^{3***}, ya'nî âlât-i ceng ve donanmadan her ne bulunduysa, ol vechile teslîm oluna.

Hulâsa-i maddede-i hâmise: İstirdâd olunacak bilâd-ı İslâmiyye'den Hotin'i⁴ şimdilik teslîm ve tesellümde su'ûbet olduğu zâhir ve mütebeyyin⁵ olduğundan, Rusya ile beynlerinde sûret-i ıslâh, cilve-nümây-ı mir'ât-ı sulh u salâh olunca, Alaman askeri yedinde emâna mazbûl ve Devlet-i 'aliyye 'aleyhine bizzât ve bi'l-vâsıta bir vechile imdâd olunmamak meşrût ola.

Hulâsa-i maddede-i sâdis: Mübâşirân tahdîd ile tahliye-i sugûr-i mecmû'-i memâlik-i Eflâk ve Boğdan'ın beş kazâsı da teslîme yevm-i mübâdeleden otuz gün müddetle me'mûr olup, istilâ-zede olan kıla' ve⁶ istihkâmât-ı cedîdesi kal'la hey'et-i asliyyesine ircâ', muhtâc-ı tûl müddet⁷ olduğu bî-minnet olmağla, Bosna ve Sırb taraflarında kat'-ı hudûd, Una Nehri'nin yukarusuna varınca iki mâh memdûd ola.

metninin yer aldığı *Târih-i Cevdet*'te de statu quo strict (استاتوقو استرقت) şeklindedir (V,320).

* Metnimizde Bufanya şeklinde okunmaya müsait bu kelime, Bucovine/Bukovina olmalıdır; bk. meselâ Gabriel Effendi Noradounghian, *Recueil D'actes Internationaux de L'Empire Ottoman 1789-1856*, Paris-Leipzig-Neuchatel 1900, II,8.

1 mahfûz A1 : mahfûf M1

2 İnsitar Kokor (انستار قوقور) M1 : انستار قوقور M1

** Metnimizde insitar kokor şeklinde okunmaya müsait bu kelimeler statu quo strict [=hâli üzere ibkâ] olmalıdır; bk. meselâ Noradounghian, *age*, II,7-9,11.

3 artilya A1 : ارتيليا M1

*** "artilya" okunacak şekilde yazılmış olan bu kelime, Fransızca toplar ve harp edevâtı anlamına gelen artillerie kelimesi olmalıdır; bk. meselâ T. -X. Bianchi, *Dictionnaire Français-Turc*, Paris 1843, I,88.

4 Hotin'i M1 : Hotin Hotin A1

5 mütebeyyin A1 : metîn M1

6 ve M1 : — A1

7 müddet M1 : + müddet A1

Hulâsa-i mâtde-i sâbi'a: İşbu seferlerde Nemçe'de zencîr-i esre giriftâr olanların bilâ-istisnâ sebilleri tahliye ve mukâbelesinde Devlet-i 'aliyye zindânlarında ve Bosna sergerdeleri yedlerinde bulunan re'âyâ ve sultatlar a irâ'e-i tarîk-ı tahlîs ve tencîh-i¹ eyâdî-i efrâdda olan üserâ, bilâ-bedel ü behâ Nemçe tarafından olan me'mûrlara i'tâ olunup, memâlik-i İslâmiyye'de İslâm'ı kabûl ve diyâr-ı Alaman'da tenassur ile kîş-i² Hristiyânî'ye duhûl edenlerden mâ'adâ kalmaya.

Hulâsa-i mâtde-i sâmine: Tarafeynden birinin re'âyâsı âharın mülküne nakl ü hicret ve vukû'-i seferden mukaddem ve mu'ahhar kabûl-i ra'ıyyet etmiş olanlar, rızâsına muvâfık olan tarafda ikâmet ve ancak teba'ıyyet etdiği devletin gayri erâzisinde olan emlâkini dâhil-i taht-ı teklîfe mecbûriyyeti ola.

Hulâsa-i mâtde-i tâsi'a: Semere-i sulh u müsâlemet³, bâ'is-i 'umrân-ı memâlik olan âsâyîş-i tüccâr u ticâret olmağla, ikinci ve üçüncü mâtdeeler tüccâr hakkında mu'teber olup, ehâlî-i tarafeyn i'lân-ı harb behânesiyle tevkîf-mânde olan maslahatları ru'yet ve icrây-ı ahkâmda kâ'ide-i 'adâlete ri'âyet olunup, müdde'un 'aleyh tarafından murûr-i zemânı 'illet etdirmemek husûsuna hükkâm-ı tarafeyn taraflarından dikkat oluna.

Hulâsa-i mâtde-i 'âşire: Tarafeynden ta'yîn olunan vülât ü hükkâm, [M1 23] 'akd olunan şurût-ı musâlahanın bekâsına ihtimâm etmeleriyçün neşr-i evâmire⁴ ikdâm oluna.

Hulâsa-i mâtde-i hâdiye-'aşere: Ticâret ve âhar maslahat için hudûddan güzêrân ve tarafeynin memâliki içinde geşt-i bilâd ü diyâr edenler hakkında icrây-ı levâzım-ı mihmân-nüvâziye ri'âyet ve getürdükleri mâllarından rusûmât-ı mu'ayyeneden mâ'adâ mutâlebede sıyânet ola.

Hulâsa-i mâtde-i sâniye-'aşere: Devlet-i 'aliyye mülkünde olan rehâbîn, tâbi' olan kimselere ta'lîm-i âyîn ve icrây-ı dînle ta'mîr-i kenîsa ve ziyâret-i Beyt-i İlya eylemelerinde muhâfiz⁵ ve lihâzât-ı istarko isterkane* ile mülâhaza oluna.

Hulâsa-i mâtde-i sâlise-'aşere: İşbu musâlaha-i hayriyyeyi te'kîd ve esâsını teşyîd ve bâ-husûs Sultân-ı memâlik-i İmân hazretlerinin erîke-pîrây-ı Saltanat ve hükümdâr-ı diyâr-ı Alaman cenâblarının makâm-ârây-ı

1 tencîh-i A1 : pençe-i M1

2 kîş-i A1 : kîş ve M1

3 müsâlemet A1 : müsâleme M1

4 evâmire M1 : evâmîr A1

5 muhâfiz A1 : muhâfaza M1

* Metnimizde istarko isterkane (استارقو استرقنه) gibi okunabilecek bu kelimeler statu quo strict [=hâli üzere ibkâ] olmalıdır; bk. meselâ Noradounghian, *age*, II,7-9,11. Zaten antlaşmanın tam metninin yer aldığı *Târîh-i Cevdet*'te de statu quo strict (استاتوقو استرقت) şeklindedir (V,323).

İmperatoriyyet olduklarını tebrikle, berât-ı muhâdeneti tecdîde orta elçiler ta'yîn ve devlet-i İmperatori'ye¹ tarafından tevârüd eden kavalyeri², esnây-ı râhda te'mîn ve kable's-sefer telef-kerde-i dest-i hebâ olan zâyî'âtı tazmîn oluna.

Hulâsa-i mâtde-i râbi'a-'aşere: İşbu 'ahid-nâmenin biri lisân-ı ehl-i İslâm üzere tahrîr ve biri divel-i Avrupa beyninde isti'mâlî müte'ârif olan Fransa lisânınca tastîr olunduktan sonra, tarafeyn murahhasları ba'de'l-imzâ ahadühümâ tarafından âhara i'tâ ve kırk güne dek tasdîk-nâmelerin mübâdelesi sahîfe-i mukâveleye imlâ oluna.

Hulâsa-i hâtîme: İşbu on dört mâtde üzerine yine ma'kûd 'ahid-nâmelerde olan şurût u kuyûd, zînet-bahş-ı tâc ü dîhîm-i hazret-i Sultân Selîm-i Sâlis-i 'Osmânî ve memâlik-i Cermanya'da serîr-ârây-ı hükûmrânî Liko Poldoş-ı [=Leopold] Sâni³ taraflarından mer'î ve mu'teber ve ahlâf u a'kâbları câniblerinden ilâ mâ-şâ'allahu Te'âlâ muhâfaza ve sıyânet olunarak müstahkem ve mukarrer ola; *hurrîre fi'l-yevmi's-sânî ve'l-'işrîn min-zilhiccetî's-şerîfeti li-senet-i⁴ hamsin ve mi'eteyn ve elf⁶.*

İşbu⁵ Nemçelü ile mün'akid olan⁶ sulh-i müsâlemet-encâm, murahhaslar taraflarından âverde-i kalem-i i'lâm olunduğu⁷ meserret-bahş-ı kâffe-i enâm olmağla, taraf-ı Mülûkâne'den murahhaslar hil'at-i iltifâtla teşrîf ve Murahhas-ı Sâni es-Seyyid İbrâhîm 'İsmet Beyefendi İslâmbol Pâyesi'yle taltîf olundu. [M1 24]

Ahvâl-i Donanma-yı hümâyûn⁸

Donanma-yı hümâyûn Karadeniz'e şirâ'-güşây-ı geşt ü güzâr ve Anapa pîş-gâhında lenger-endâz-ı karâr olması, Anapa'nın istilâ evânına musâdîf olmağla, ol havâlîden fekk-i timür-i ârâm ve Avleyte* taraflarına doğru olta-

1 İmperatori'ye A1 : İmperatoriyye M1

2 kavalyeri A1 : tevârî M1

3 Poldoş-ı Sâni A1 : ikinci yoldaş M1. Metnimizde Liko Poldoş-ı Sâni denilen kişi, Toscana Dükü, İmparator, Avusturya Arşidükü, Fransa ve Macaristan Kralı Leopold II. (1747-1792) olmalıdır; "Leopold II", *Büyük Larousse*, XIV,7436.

4 Hurrîre li-senet-i M1 : Hurrîrehû fi'l-yevm-i sâni 'işrîn zilhiccetî's-şerîfe A1

◇ 22 Zilhicce 1205 = 22 Ağustos 1791 Pazartesi. Zıştovi Antlaşması'nın tam metninin yer aldığı *Târîh-i Cevdet*'te bu tarih 12 Zilhicce olarak kaydedilmiştir; bk. V,324.

5 İşbu M1 : — A1

6 olan A1 : olunan M1

7 olunduğu A1 : olduğu M1

8 **Ahvâl-i Donanma-yı hümâyûn** M1 : + [Bu kelimeler buraya girmeleri 7 rakamı ile işaret edilerek 11b'nin sağ kenarına yazılmıştır] A1

* Metnimizde Avleyte (اوليسته) okunabilecek şekilde yazılmış olan bu kelime bugün Ukrayna'daki Kırım Özerk Cumhuriyeti'nde bir şehir olan Alouchta olmalıdır.

zen-i ikdâm olduklarında, kırk kadar sefâyin-i a'dâ, serseri-güzâr-ı rûy-i deryâ olmağla, Donanma-yı hümâyûn üzerlerine havâle-i müdâfî'-i savlet-makrûn eyledikde, irâ'e-i sûret-i firâr ile Avleyte Lîmânî'na 'aczi-nümây-ı duhûl ve Donanma-yı hümâyûn dahi Keligra [=Kaliakra] tarafına bâdbân-güşây-ı 'avd ü kufûl oldukdan sonra, a'dâ tarafından birkaç kapak kaldırır kalyonları itmâm ve donanmalarına iltihâkla kesb-i kuvvet edinceye dek, me'mûr-i tevakkuf u ârâm olmalarıyla, 'adem-i vusûlü irâ'e-i sûret-i 'aczi ile donanmalarının Avleyte Lîmânî'na bâdî-i duhûlü olmuş idi.

Süfün-i ma'hûde¹ kuvvet-bahşây-ı vürûd oldukda, donanma-yı merkûm Keligra'ya [=Kaliakra'ya] doğru tevcîh-i sükkân-ı hücum eylediklerini karakollar² görmekte, micdâf-zen-i ibtidâr ve Donanma-yı hümâyûn tarafına ihbâr eylediklerinde, oldukları sâhilden keşf-i kal'-ı hareket ve mukâbele-i düşmene i'mâl-i tevânî-³ 'azîmet edüp, bi-hikmetillâhî⁴ Te'âlâ şurta-i takdîr keferi⁵ tarafından vezân ve her donanmanın rûzgâr üstünde bulunması, bâdî-i galebe olduğu bi't-tecribe nümâyân olmağla, Kapudan-ı deryâ Giridli Hüseyin Paşa, mecmû' sefâyin-i donanma beraberce rûzgâr üstüne çıkmağa işarette te'ennî-fermâ ve cenge bi'l-ittifâk vaktiyle keştî-rân olmağa kerreten ba'de uhrâ sancak-keşî-i îmâ olmuşken, Kapudâne-i hümâyûn Deli Seyyid 'Ali Kapudan'ın hojrâd behâdîrlığı, rübâyende-i sabr u temâluk ve yalnızca a'dâ donanması⁶ arasına sevk-ı fülk-i tehâlûk etmekle, evvel emirde sademât-ı top, Kapudâne-i hümâyûn'u gırbâle döndürmekle, pey-siper-i emvâc-âşûb eylediği hüveydâ ve ma'âzallâhî Te'âlâ giriftâr-ı eyâdî-i a'dâ⁷ olacağı rû-nümâ olmağla, bir taraftan Kapudan Paşa ve bir taraftan Kaşotî ve Giridli Şeremet nâm iki Kapudan, deryâ-peymây-ı heycâ ve⁸ emvâc-ı telâtum-nümây-ı⁹ tehlike arasına¹⁰ zevrak-ı nefslerin fedâ ile ilkâ etmeleriyle etrâfını ihâta ve eyâdî-i düşmeni, Kapudâne'nin etrâfından imâta ile çengal-i iktibâdî¹¹ halîde ve kenâr-ı selâmete keşîde eylediler. Ancak bu hâlet cümlesinin perîşânlığına 'illet olmağla, boğaza 'avdet ve lenger-endâz-ı [M1 25] lîmân-ı 'aczi ü ikâmet olduklarında, binden mütecâviz guzât¹² mütelebbis-i libâs-ı gülgüne-i şehâdet

1 ma'hûde M1 : ma'hûd A1

2 karakollar A1 : karagollar M1

3 tevânî-i A1 : tevâtî-i M1

4 bi-hikmetillâhî M1 : bi-hikmetihî A1

5 keferi A1 : a'dâ M1

6 donanması M1 : donanma A1

7 eyâdî-i a'dâ M1 : + [Bu kelimeler buraya girmeleri 7 rakamı ile işaret edilerek 12a'nın sol kenarına yazılmıştır] A1

8 ve A1 : — M1

9 nümây-ı A1 : — M1

10 arasına A1 : îrâsına (ایرأسنه) M1

11 -i iktibâdî A1 : -iktinây-ı M1

12 guzât A1 : — M1

ve bir ol kadar kümât dahi halle-pûş-i ahmer-fâmî-i cerâhat oldukları haberi, ehl-i İslâm'ın mücib-i kederi oldu.

Ahvâl-i Rusya¹

Moskovlu bu def'a Bender ve Akkerman ve Kili ve ol taraflarda² olan memâlik ve bilâda müstevlî olup, Sene Boğazı'nı dahi zabtla murûr u 'ubûra mûmâna'at ve İsmâ'îl Kal'ası ile Tulca³ arasında olan adayı sevk-ı leşker-i müsâra'atla, Tulca'ya⁴ itâle-i dest-i istilâ ve İsmâ'îl Kal'ası'nı tazyika ictirâ eylediğinden, balkânın berü câniblerinde bile âsâr-ı emniyet muzmahil ve öte taraflarda⁵ olan askerin ekseri, pey-siper-i tarîk-ı şurûra refik ve müceddeden tertîb olunan asker dahi terâhî-nümây-ı vürûd olduklarından, hasma tekâbül gâyetle müşkil olmağla⁶, Prusyalı ile tehaffuzî ve tecâvüzî 'akd olunan ittifâk ve iklim-i Kırım istirdâd olunmadıkca tarafeynden seyf-i intikâm, nihâde-i niyâm-ı ârâm olmamak üzere mün'akıd olan⁷ ittihâd ü vifâk halelden muhâfaza ve ittifâk-ı ma'hûdun etrâfiyle devâm ü bekâsını mülâhaza ederek, bir müddet mütâreke 'akdiyle düşmeni igfâl ve dâ'ie-i hücum-i nâgehânilerin ibtâl fikrinde iken, Rebnin [=Repnin]⁸ Ceneral sekiz ay mütârekeye râğbet ettiği tahrîrinden istidlâl olunmağla, 'uzamây-ı ricâlden Hakkı Bey İstanbul'a irsâl ve Nehr-i Tur-la'dan kat'-ı hudûd esâs-ı mütâreke olarak, istid'ây-ı ruhsat için taraf-ı Saltanat'a tahrîr-i 'arz-ı hâl olundukda, bu sûretle 'akd-i mütâreke, taraf-ı Mülûkâne'den merdûd ve cengle nâmûs-i devlet vikâye olunmak üzere hatt-ı hümâyûn şeref-efzây-ı vürûd olmağla, Sâhib-i devlet iki yüz beş zilhiccesinin beşinci günü⁹ Maçin Sahrâsı'nda 'akd-i encümen-i meşveret edüp, vech-i ma'hûd üzere musâlahaya izn ü icâzet, cevâz-dâde-i Şehriyâr-ı İskender⁹-satvet olmadığını iş'âr ve ber-muktezây-ı me'mûriyyet, feth-i bâb-ı mükâfefa edeceğini izhâr eyledikde, sanâdid-i Ocak itlâk-ı zebân-ı ittifâk edüp: "Ulu'l-emre¹⁰ itâ'at, vâcibe-i zimmet-i diyânet olmağla, bizler emr-i hümâyûn mücebince hareket ve düşmen üzerine sell-i seyf-i husûmet ederiz. Lâkin askerimizin [M1 26] hâli

- 1 Ahvâl-i Rusya M1 : + [Bu kelimeler buraya girmeleri 7 rakamı ile işaret edilerek 12a'nın sol kenarına yazılmıştır] A1
- 2 ve Kili ve ol taraflarda A1 : ve ol tarafta M1
- 3 Tulca A1 : Tulça M1
- 4 Tulca'ya A1 : Tulça'ya M1
- 5 taraflarda A1 : taraflarında M1
- 6 olmağla M1 : + [Bu kısımda verilen bilgilerle ilgili olarak 12a'nın sol kenarında kırmızı mürekkeple başlık şeklinde yazılmış "Mukaddime-i zuhûr-i mütâreke ve sulh" kaydı vardır] A1
- 7 olan A1 : olunan M1
- 8 Rebnin A1 : Renyin (رنين) M1. Metnimizde Rebnin şeklinde kaydedilen Rus diplomat ve feldmareşali Nikolay Vasiliyeviç Prens Repnin (1734-1801) için bk. "Repnin", *Büyük Larousse*, XIX,9777.
- 9 5 Zilhicce 1205 = 5 Ağustos 1791 Cuma.
- 9 İskender M1 : Sikender A1
- 10 Ulu'l-emre A1 : Uli'l-emre M1

ma'lûm ve böyle eyyâm-ı sayfda firâr ve reh-rev-i vâdî-i idbâr olup, zabta kâdir olamadığımız meczûm iken, şitâ mütekarrib oldukca cümlesi târ u mâr ve ancak zâbit nâmına olan kullarınız ile biraz 'amel-mânde pîr u ihtiyâr, tenhâ-nişîn-i hayme-i karâr olacakları âşikâr ve böyle tâ'ife-i ha'ife ile mukâbele-i düşmene iktidâr olmayacağı bedîdârdır" deyerek bir işe yaramayacaklarını ikrâr eyledikten sonra: "Düşmen-i dîn Tuna'nın karşı yakasında toprakdan tabyalar îcâdiyle¹ zîr-i türâbda der-kemîn ve iktizâ eden top u tûfengle ihkâm ve etrâfına hendek hafriyle tahsîl-i² istihkâm ederek âsûde-nişîn olmağla, firâr eden askerimizi i'âde her ne kadar zâhir-i hâlimize nazaran hârik-ı 'âde kabîlinden olup, ber-mûceb-i cevâz-ı³ farz-ı muhâl ile ihkâm-ı ictimâ'ları, sûret-yâb-ı ihtimâl olsa bile meydân cengi olamayacağı bedîdâr ve top cenginde bir yaylım âteşe dayanamayup perîşân olacakları gün gibi âşikârdır. Hâsıl-ı kelâm encâm-ı kârı mülâhaza ve namûs-i devleti muhâfaza⁴ der-'uhde-i evliyây-ı umûr-i dîn ve gerdan-i ihtimâmlarına farz-ı 'ayndır. Bu sûretle her ne hâl ise sulha rağbet, mertebe-i vücûbda idüğü⁵ karîn-i 'ilm-i erbâb-ı dirâyetdir" dediklerinde, Sadriâ'zam: "Gerçi bu sûret müsellemdir, lâkin ben taraf-ı Saltanat'dan muhârebeye me'mûr ve bu vechile ceng ederim dimeğe mecbûr olduğumdan, sulhu tercîh ve âverde-i kalem-i tevbih u⁶ telmîh etmek elimden gelmez. Eğer münâsib ise sizler bu sûreti mahzar ve ma'rûz-i dergâh-ı şevket-makarr ederseniz güm olmaz" dedikte, bi'l-cümle sanâdîd-i Ocak, ricâl-i devletle bi'l-ittifâk sûret-i muharreri bast ederek, tahrîr etdikleri mahzara imzâ-nüvîs-i vifâk olup, Der-i devlet'e ba's ü tesyâr ve emr-i ulu'l-emre⁷ dîde-dûz-i intizâr olduklarında, mahzar-ı ma'hûd Der-i devlet'e lede'l-vürûd iki yüz altı senesi saferinin on dokuzunda⁸ bâ-emr-i hümâyûn Bâb-ı 'âlî'de meclis-i meşveret ma'kûd oldukda, Şeyhulislâm Efendi ve Kapudan Paşa ve sudûr-i kirâm ve Segbân-başı ma'iyyetinde Ocak ihtiyârlarından gûyâ erbâb-ı kelâm ve sâ'ir vükelây-ı ricâl-i Devlet-i ebediyü'l-kıyâm huzûrlarında ibtidây-ı seferden berü gün-be-gün mukâbele-i düşmende inhizâm ü perîşânî rû-nümûn olup, Nemçe tarafından Belgirad ve Ada-i kebîr gibi hısn-ı hasînü'l-bünyân giriftâr-ı yed-i a'dâ [M1 27] ve Moskovlu tarafından dahi Bender ve Kili ve Akkerman ve İsmâ'îl ve Anapa gibi nice kılâ'-ı refî'atü'l-bünyâd, mazbût-ı dest-i istîlâ olması askerimizin 'adem-i nizâmından neş'et ve her ne sûretle olur ise olsun kabûl-i sulh-i murdâra ilcây-ı zarûret etmekle, Sadriâ'zam sulhu istîzân ve şevketlü efendimiz

1 toprakdan îcâdiyle A1 : tabyalar îcâd ile M1

2 tahsîl-i M1 : + [Bu kelime buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 12b'nin sağ kenarına yazılmıştır] A1

3 cevâz-ı A1 : civâr-ı M1

4 muhâfaza M1 : mülâhaza A1

5 mertebe-i vücûbda idüğü A1 : derece-i vücûbda olduğu M1

6 tevbih u M1 : — A1

7 ulu'l-emre A1 : ulî'l-emre M1

8 19 Safer 1206 = 18 Ekim 1791 Salı.

hazretleri böyle mağlûbâne musâlahayı kabûlden nükûl ile i'âde-i harb ü kâtâli emr u fermân buyurmalarıyla, i'âde-i harb ü peykâr ve igâze-i¹ mukâtele vü kârzâr olunduğu sûrette ne vechile hareket iktizâ eder?" deyü istifdâh-ı kaddâha-i meşveret olundukda: "Öteden berü bu kadar kılâ' u bikâ', yeniçeri ve sâ'ir ocakların gayretleriyle eyâdî-i küffârdan² intizâ' olunmuşiken, şimdi bu sûretlerde fütûr u rehâvet ve bilâ-ceng ü cidâl her yerde firâr u hezîmet ve bilâ-izn ü ruhsat bî-vakt 'avdetlerine 'illet nedir?" deyü ru'esây-ı meclis ocakluya hitâb ve: "Şevket-me'âb efendimiz hazretleri cevâb ister" deyerek isticvâb eylediklerinde, sühan-şinâsân-ı Ocak mu'tâd üzere du'ây-ı bekây-ı devlete feth-i zebân-ı ittifâk edüp: "Emr u fermânları üzere cümlemiz gider, uğur-i hümâyûnda bezl-i nakdîne-i cân ederiz" deyerek mukâbele sadedinde iken, pîrân-ı nâ-bâliğ-i Ocak'dan³ bir şahs-ı nâ-sâz, dehân-ı herze vü hezeyânı bâz edüp: "Behey cânım! Cengde bulunanlar ve ordudan gelan Müslimanlar el-hamdü lillahi Te'âlâ asker-i İslâm mansûr u muzaffer ve düşmen-i dîn makhûr u müdemmir olduğunu haber verdiler. Yeniçeri dilâverleri sell-i seyf-i iktihâm ve kâfirin haddin bildirerek ahz-ı intikâm etmişler. Bu takrîble kefere⁴ istimân ve Vezîr-i a'zam Kırım ve Azak ve sâ'ir yerleri istirdâd ile tahrîr-i nâme-i emân etdi. Eğer emân vermeseler, bizim yeniçeriler Kızıl Elma'ya dek giderler ve Moskov nâmını rûy-i arzdan hakk ederler imiş. Hattâ bizim Oda-başı Hacı Yeman ve Kara-kullukcu Deli Duman, Moskov Cenerali boğazına makrame bağlayup, meterisler piş-gâhında yüzünü yerlere sürerek yoldaşların kılıcı altından geçer iken ağlayup: "Zanca⁵ yoldaşlar!" deyü izhâr-ı temelluk ve serfurû etdiğini göziyle görmüşler" deyerek dehen-güşây-ı hezeyân ve biri dahi: "el-Hamdü lillahi Te'âlâ her yerde yeniçeri askeri dürişür iken, bir alay bî-insâf, hakkı inkâr ve derebeylerini ve mîrî askerini ocaklara tercîhle i'tibâr ederler. Görsünler imdi Ocaklu ne hünerler [M1 28] gösterdi" deyü karîn-i bî-iz'ânına lâf u güzâfda hem-zebân olup, bunlardan mâ'adâ bir takım yâve-gûy herze-dârâ⁶, her biri bir gûne asl u fer'î nâ-ma'lûm hûlyâ makûlesi bir alay vehm-i ma'dûmla bî-hûde gûyân ve ol mahfil-i edebi, mûmâsil-i kârgâh-ı kahve-fürûşân eylediklerinde, sâ'ir müte'ayyinân-ı sanâdîd-i Ocak ser-fürû-bürde-i tevsîk ve mu'âmele-i sükûtle akvâl-i kâzibelerini tasdik etmeleriyle, 'uzamây-ı devlet: "Gâlibâ vukû' bulan hâlet ağalara sâmi'a-res-i dirâyet olmamak gerek" deyü ordudan gelan mahzarı Re'îs Efendi'ye teklîf-fermây-ı kırâ'at olduklarında, mahzar-ı mahtûm, yukarıdan bast olunan ahvâl ile merkûm olup: "Turla'dan

1 igâze-i A1 : âgâz-ı M1

2 küffârdan A1 : a'dâdan M1

3 Ocak'dan A1 : Ocak M1

4 kefere A1 : a'dâ M1

5 Zanca A1 : Zança M1. Zança kelimesinin, emân ifâde eden mendili boynuna bağlamak anlamına geldiğinin açıklandığı yer için bk. meselâ Kesbî Mustafa Efendi, *İbretnümây-i Devlet*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 484, vr. 61a.

6 -dârâ A1 : -dâr M1

kat'-ı hudûd her vechile merdûd olmağla, Ocaklu'ya cenge mübâşeret ve muhâfaza-i nâmûs-i dîn ü devlet emr olundukca, askerinin kaçmaktan gayri fi'illeri olmayup, ancak Ordu-yi hümâyûn'u yağmâ, cümlesine matlab ve mukâbele-i düşmen-i dînde bir işe yaramadıkları kirâren ve¹ mirâren mücerreb olmağla, düşmen-i rû-siyâh hâlimize vâkif u âgâh olmadığından, Anapa ve Soğucak² ile kılâ'-ı sâ'ireyi red ve bu vechile ebvâb-ı muhâsamayı sedd edecek bir kerre perişânlığımıza tahsîl-i vukûf ve sell-i seyf-i gadr u 'asûf eder ise hâl müşkil ve bilâd-ı İslâmiyye askerimizin bî-vefâlığı cihetiyle zîr-i senâbikü'l-hayl-i küffârda³ muzmahil olur. Her ne vechile olur ise in'ikâd-ı sulh, Devlet-i 'aliyye hakkında mahz-ı hayr idüğü hüveydâ ve askerimize zerre kadar i'timâd câ'iz olmadığı meclây-ı tecribede rû-nümâ olmağla, beher hâl sulh olmak lâzım geldiği nümâyân ve ma'âzallahi Te'âlâ olmadığı sûrette hâl yamandır" me'âlini mahzardan ifâde ve vüzerâ ile Ocak ağaları ve cümle ihtiyârlarının mühürleriyle mahtûm olduğu, sebük-mağzân-ı meclise ifâde⁴ olundukda, cümlesi mebhût ve mühür-zen-i leb⁵-sükût oldukdan sonra, yine içlerinde söze kâdir ba'zı Turnacı ve oda yeniçerileri⁶ i'âde-i kelâma mütecâsir olup: "Çünkü bir işdir olmuş ve hâl bu sûretleri bulmuş. Hakk Te'âlâ şevketlü efendimiz hazretlerinin 'ömr ü⁷ şevketlerini efzûn ve Saltanat-ı seniyyelerini tetarruk-ı tavârik-ı dehr-i dâhirden masûn eylesün. Fi'l-hakîka içimizde her nev'den âdem mevcûd ve neferâtımızda bi'l-küllüyye itâ'at ü inkıyâd mefkûd olmuştur. İn-şâ'allâhu⁸ Te'âlâ bundan sonra [M1 29] çiftci ve re'âyâ makûlesinden yeniçeri⁹ tahrîr olunmaktan ihtirâz, murâd-ı Devlet-i 'aliyye *dâmet fi himâyeti'r-Rabbâniyyeh** üzere taht-ı râbitaya idhâle âgâz olunsun!" deyerek dest-nihâde-i seniyye-i insâf ve bir maslahat-ı hayriyyeye muvaffak olamadıklarına ser-fürû-bürde-i girîbân-ı i'tirâf oldular.

İn'ikâd-ı mütâreke ve sûret-i 'ahid-nâme¹⁰

Mukaddimât-ı meşveret zarûrî Turla'dan kat'-ı hudûd ile mütârekeye intâc-ı icâzet eylediği, Sadrıa'zam tarafına tahrîr u imlâ ve menşûr-i ruhsat, yed-i vekâlet-i mutlakasına i'tâ olunmağla, işbu bin iki yüz altı senesi

1 ve M1 : — A1

2 Soğucak A1 : Sovucak M1

3 küffârda A1 : a'dâda M1

4 ifâde A1 : irâ'e M

5 leb A1 : — M1

6 oda yeniçerileri A1 : Orta bekcileri M1

7 ü A1 : — M1

8 İn-şâ'allâhu A1 : İn-şâ'[all]âhu M1

9 yeniçeri A1 : yeniçeri (يکچرى) M1

* دامت فى حماية الربانية = Rabb'in himâyesinde devam etsin" anlamında Arapça duâ cümlesidir.

10 İn'ikâd-ı 'ahid-nâme M1 : İn'ikâd-ı mütâreke [Bu kelimeler 14a'nın sol kenarına yazılmıştır] A1

cumâdelûlâsının on birinci günü[◊] sekiz ay mütâreke tanzîm ve rikâb-ı kamer-tâb-ı Şâhâne'ye terkîm olundu.

Ba'de'l-mütâreke Devlet-i 'aliyye tarafından Nemçe'ye ta'yîn olunan murahhaslara tecdîd-i evâmîr-i ruhsat ve Rusya tarafından dahi Aleksandra¹ Şamilov ve Burkada Veybas ile Serhoda Laşkof* Murahhas ta'yîniyle tahrîr-i nâme-i icâzet olunmağla, birbirlerine Yaş'da mülâkat ve tarh-ı bezm-i mükâle-mâtla on üç mâdde üzerine ba'de'l-musâlaha tahsîl-i silm ü musâfât olundu.

Sûret-i 'ahid-nâme²

Hulâsa-ı mâdde-i ûlâ: Devleteyn beyninde vukû' bulan 'adâvet mensî olarak, muhavvel-i dostî vü mahabbet olup, tarafeynden irtikâb-ı kabâhat eden ra'iyet mu'âhaze olunmayarak, mazhar-ı 'afv ü 'âtîfet ola.

Hulâsa-i mâdde-i sâniye: Seksan sekiz ve doksan üç 'ahid-nâmeleriyle doksan yedide ticâret için merbût-ı habl-i 'uhûd ve doksan sekizde** Kırım'la Taman ve Rusya Devleti'ne terkle ilhâk olunmak şartıyla ma'kûd 'ahid-nâmeler mer'î ve mu'teber ola.

Hulâsa-ı mâdde-i sâlise: Turla'nın Karadeniz'e munsab olduğu yere dek hudûd ve karşı tarafı Rusya'da kalup berü tarafı Devlet-i 'aliyye'ye redd oluna.

Hulâsa-i mâdde-i râbi'a: Devlet-i Rusya tarafından eyâdî-i istîlâya mazbût Bucak ve Bender ve Kili ve Akkerman ve İsmâ'îl Kal'asıyla diyâr-ı Boğdan³ buldukları vechile Devlet-i 'aliyye'ye redd ü teslim meşrût olup, seksan sekiz ve doksan üç ve doksan dokuz 'ahid-nâmelerinde olan şurût-ı menâfi'-i Boğdan işbu redd olunan büldânda dahi mer'î ve mu'teber ve Boğdan Memleketi re'âyâsının [M1 30] kable's-sefer, muhâsebât-ı kadîmeleri talebinde kalem-i 'afv râdde-keş-i butlân-ı defter ve müddet-i muhârebe için teklîf⁴ taleb olunmadığından mâ'adâ, bundan böyle iki sene dahi emr-i mu'âfiyet⁵ muharrer

◊ 11 Cumâdelûlâ 1206 = 6 Ocak 1792 Cuma. Yaş Antlaşması'nın tanzîm edildiği tarih 15 Cumâdelûlâ 1206'dır; bk. meselâ Noradounghian, *age*, II,16,21.

1 Aleksandra A1 : Aleksandr M1

* Metnimizde söz konusu edilen ve benim metne uygun olarak isimlerini okumaya çalıştığım Yaş Antlaşması'ndaki murahhaslar sırasıyla Alexandre de Samoiloff, Joseph de Ribas ve Sergius Lascaroff olmalıdır; bk. meselâ Noradounghian, *age*, II,16,21.

2 **Sûret-i 'ahid-nâme** [Bu başlık kırmızı mürekkeple ve aynı kaligrafiyle 14b'nin sol kenarına yazılmıştır] A1 : — M1

** Metnimizde özet olarak yer alan Yaş Antlaşması'nın tam metninin verildiği *Târîh-i Cevdet*'te (bk. V,333-334) bu tarihler sırasıyla şu şekilde kaydedilmişlerdir; 14 Cumâdelûlâ 1188 [23 Temmuz 1774]; 20 Cumâdelâhire 1193 [5 Temmuz 1779]; 21 Receb 1197 [22 Haziran 1783]; 15 Safer 1198 [9 Ocak 1784].

3 Boğdan A1 : Boğdan'dan M1

4 teklîf A1 : tekâlif M1

5 mu'âfiyet A1 : mu'âkabet M1

ve terk-i vatan ve âhar memleketde ittihâz-ı mesken irâde edenlere nakl-i eşyâlarında serbesiyet mukarrer ola.

Hulâsa-i mâtde-i hâmise: Tiflîs Hânı hükmünde olan Memleket-i Ahîsha vâlîleri ve zâbitân, serhad taraflarından ‘adem-i müdâhale ile âsûde-nişîn-i neşîmen-gâh-ı râhat olmak için evâmîr-i ‘aliyye, sahîfe-pîrây-ı ‘inâyet ola.

Hulâsa-i mâtde-i sâdise: Nehr-i Kuban’ın sağ tarafında olan kabâ’il halkı Rusya sınırına tecâvüzü men’ u tahzîr ve eğer tecâvüz eden olur ise eşedd-i ‘ukûbetle ta’zîr olunup, eşyây-ı mağsûbeleri redd ile Rusyalu te’mîn ve redd olunmadığı sûrette, hasâret-i mâliyyeleri Devlet-i ‘aliyye (دولتعلیه) Hazînesi’nden tazmîn oluna.

Hulâsa-i mâtde-i sâbi’a: Cezâyir ve Tûnus ve Trablus ocaklarından, Rusya tüccârını¹ sıyânet ve taraflarından zarar vukû’unda eşyây-ı mağsûbelerini istirdâda Devlet-i ‘aliyye himmet ve ‘adem-i red sûretinde ta’ahhüd-i zamân ü kefâlet ede.

Hulâsa-i mâtde-i sâmine: Devlet-i ‘aliyye’de kabûl-i diyânet ve Rusya’da duhûl-i millet-i Nasrâniyyet edenlerden mâ’adâ, Rusyalu ve Leh ve Eflâk ve Boğdan ve Moralu ve cezâ’ir-i² sâ’ire ve Gürcistân’dan bi’l-cümle üserâ, devleteyn taraflarından âzâd ve bilâ-‘ivaz istirdâd oluna.

Hulâsa-i mâtde-i tâsi’a: İşbu mu’âhede ba’de’l-îmzâ, devleteyn taraflarından der-‘akab ilkây-ı silâh-ı muhâsama husûsu donanmalara ve ordulara ifâde vü inhâ oluna.

Hulâsa-i mâtde-i ‘âşire: İşbu musâlahayı te’kîd ve esâs-ı musâfâtı te’yîd için tarafeynden büyük elçiler ta’yîn olunmağa mübâderet ve divel-i Avrupa beyninde mer’î olan kâ’ide muktezâsınca tarafeynin şânına lâyık hedâyâ tertîbiyle³ isticlâb-ı mahabbet oluna.

Hulâsa-i mâtde-i hâdiyete-‘aşer⁴: Tarafeynin askerleri hudûddan çıkmâğa⁵ mübâderet ve bir an akdem te’diye vü teslîme gayret edüp, ancak redd olunacak kılâ’da olan Rusya askeri çıkınca hükûmet ru’esâsı yedinde olup, Devlet-i ‘aliyye cânibinden vakt-i hurûclarına kadar müdâhaleden mücânebet oluna.

Hulâsa-i mâtde-i sâniyete-‘aşer⁶: Cânibeyn murahhasları işbu mu’âhede’yi ba’de’l-îmzâ, [M1 31] vükelây-ı⁷ mutlaka-i devleteyn taraflarından senedleri on beş gün zarfında Yaş Kasabası’nda mübâdeleten i’tâ oluna.

1 tüccârını A1 : ticâreti M1

2 Moralu ve cezâ’ir-i A1 : mevlûd-i cezâyir-i M1

3 tertîbiyle A1 : tertîble M1

4 hâdiyete-‘aşer A1 : hâdiye-‘aşer M1

5 çıkmâğa A1 : çıkmaya M1

6 sâniyete-‘aşer A1 : sâniye-‘aşer M1

7 vükelây-ı A1 : vükelâ’-i M1

Hulâsa-i mâdde-i sâlisete-‘aşer¹: İşbu musâlahanın tasdîk-nâmeleri, taraf-ı Şehinşâh-ı ‘azamet-intimâdan pirâyeyş-pezîr-i hatt u tuğrâ ve cânib-i İmperatoriçe-i ‘uzmâdan zînet-yâb-ı imzâ olarak, beş haftada mübâdele ve beyne'd-devleteyn terk-i mücâdele oluna; *hurrîre² fi'l-yevmi'l-hâmîse-‘aşera min-cumâdelûlâ li-senet-i³ sittin ve mi'eteyn ve elf⁶*.

‘Avdet-i Serdâr-ı ekrem⁴

Her ne hâl ise emr-i musâlaha itmâm ve Sadriâ‘zam-ı ‘âlî-makâm Maçin'den kat‘-ı evtâd-ı hıyâm ve Ordu-yi hümâyûn'la savb-ı Âsitâne'ye sevk-ı matâyây-ı i‘tizâm ve Çekmeceler'e nüzûl ü ilmâm eylediklerini taraf-ı Saltanat'a i‘lâm eylediklerinde⁵, ber-mu‘tâd-ı kadîm tertîb-i âlây-ı ‘azîmle, Âsitâne-i ‘aliyye'ye duhûl ve şa‘bân-ı şerîfin onuncu günü⁶ mevkıf-ârây-ı vusûl ve kazıyye-i hazar netîce-pezîr-i husûl oldu.

İstitrâd⁶

Altı yüz doksan dokuz târîhinde⁶⁶⁶ pertev-i ‘âlem-tâb-ı Devlet-i ‘Osmâniyye zuhûr ve şa‘şa‘a-i tîğ-i âteş-i reng-i gazâ vü cihâd ile sâhire-i gabrâyı pür nûr edüp, bin târîhlerine dek⁶⁴ her tarafda ‘âlem-efrâz-ı gâlibiyyet ve aksâm-ı erba‘a-i dünyânın üç kısmında hükûmetle ref‘-i livây-ı imtiyâz ü husûsiyyet ederek, kısım-ı vesf‘-i Asya'dan mecmû‘ Anadolu ile Kürdistân ve Ermeniyye-i sugrâ ile Gürcistân ve diyâr-ı Şâmât*la⁷ ‘Irâkeyn-i ‘Arab ve ‘Acem ve bi'l-cümle Cezîretü'l-‘Arab ve Bâbü'l-mendeb'le⁸ ‘Ummân ve Afrika'dan iklim-i Mısır ile Eyâlet-i Habeş ve Sûdân ve Ülkây-ı fesîha-i Berka'dan Tûnus ve Trablus ve Cezâyir ve Telemsân ve Avrupa'dan bi'l-cümle

1 sâlisete-‘aşer A1 : sâlise-‘aşer M1

2 *hurrîre* M1 : *hurrîrehû* A1

3 *li-senet-i* M1 : *li-sene* A1

◇ 15 Cumâdelûlâ 1206 = 10 Ocak 1792 Salı.

4 ‘Avdet-i Serdâr-ı ekrem A1 : + [Bu başlık buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 15a'nın sol kenarına yazılmıştır] A1

5 eylediklerinde M1 : eyledikde A1

◇◇ 10 Şa‘bân 1206 = 3 Nisan 1792 Salı.

6 İstitrâd M1 : + [Bu başlık buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 15a'nın sol kenarına yazılmıştır] A1

◇◇◇ 699 = 1299-1300.

◇⁴ 1 Muharrem 1000 = 19 Ekim 1591 Cumartesi.

* Metnimizde “Şâmârlar” anlamına gelen “Şâmât” kelimesiyle büyük şehirleri Filistin, Taberiyye, Dimaşk, Humus, Habîbü'n-Neccâr olan beş Şâm kastedilmektedir; bk. meselâ Ahmed b. Muhammed ‘Abdurabbih el-Endelûsî, ‘*el-İkdu'l-Ferîd*, thk. ‘Abdulmecîd et-Terhînî, Beyrût 1404/1983, VII,279.

7 ile Şâmât'la A1 : ve Diyâr-ı Âşâmân'la M1

8 -mendeb'le A1 : -mendel ile M1

Rumeli ve Mora ve Bahr-ı Venedik sevâhiliyle Dalmacya ve Memâlik-i Bosna ve Sırf ve Erdel ve Macar ve Bufunya^{1*} ve Eflâk ve Boğdan ile Bucak² ve bi'l-cümle sahrây-ı bî-nihâyesiyle Kırım ve etrâf-ı Bahr-ı Azak ve erâzî-i Kabartay (قبارطى) ve Çerâkise'den aksây-ı Dağıstân hudûduna varınca tevsî'-i dâ'ire-i mülk ü³ memleket ve divel-i sâ'ireyi âverde-i zîr-i süyûf-i kahr u satvet ederek, icrây-ı ahkâm-ı galebe ile müşârun bi'l-benân ve taraf taraf e'âdîsi, mübtelây-ı züll ü hevân olmakdan nâşî, bi'l-cümle divel-i Efrenciyye, havf-ı şemşîr-i İslâmiyye'den lertzân ve mütelâşî iken, bin târîhlerinden sonra [M1 32] tedrîcle⁴ seferler munkatî' ve aralıkda gâ'ile-i harb ü kîtâl mürtefi' olup, efrâd-ı beşer izâ hulliye ve tab'ahû mâ'ilû âsâyişin ve hazar^{**} olmağla, Devlet-i 'aliyye'de refte refte tavr-ı sefer metrûk ve refâtâr-ı râhat ü hazariyyet meslûk olmağa başlayup, divel-i Efrenciyye'nin ise havâss-ı İslâm'dan olan besâlet ve Devlet-i 'Osmâniyye ehâlîsinin mecbûl oldukları şecâ'at, mevzû'-i bahs-i⁵ i'tirâfları ve bi't-tecribe mukâbeleye kudretleri olmayacağı, müselle-i erbâb-ı dirâyet ü insâfları olup, hattâ Nemçe cenerallerinden Konte⁶ Kokola^{***} nâm kimesne fenn-i harbe dâ'ir olan te'lîfînde Devlet-i 'Osmâniyye ile kendü⁷ devleti beyninde şimdiye kadar vukû' bulan muhâsama ve münâsaba ve divel-i sâ'irenin millet-i İslâmiyye ile olan muhâceme ve muhârebelerini ta'dâd ve her cengde olan ser'askerin ve zîr-i hükmlerinde ma'reke-ârây-ı ma'iyyet olan leşkerin vasf-ı kemmiyyet ü keyfiyyetlerini îrâd edüp, Devlet-i 'Osmâniyye'nin⁸ muvazzaf ocaklarını beyân ve ru'esây-ı leşker-i efrâd-ı askerîde olan itâ'atle tertîb ü nizâmalarını lu'âb-efşân-ı reşk olarak, âverde-i zebân-ı tibyân⁹ edüp, böyle muntazam ve muvazzaf askere mukâbele kâbil olmayacağını ikrâr ile tahkîk ve kendü devleti ve divel-i sâ'ireden Devlet-i 'aliyye'ye mukâbele kaydına düşenleri tahmîk ederek, Devlet-i 'aliyye askeri nizâmına devletini

1 sevâhiliyle Bufunya (بوفونيا) [Bu kısım buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 15b'nin sağ kenarına yazılmıştır] A1 : Dalmaçya ve Memâlik-i Bosna ve Sırb ve Erdel ve Macar ve Bufanya (بوفانيه) M1

* Metnimizde Bufunya şeklinde okunmaya müsait bu kelime Bucovine/Bukovina olmalıdır; bk. meselâ Noradounghian, *age*, II,8.

2 ile Bucak A1 : — M1

3 mülk ü A1 : — M1

4 tedrîcle A : tedrîciyle M1

** = إذا خلى وطبعه مائل أساسيش وحضر [İnsanoğlu] kendi tabiatı ile başbaşa kaldığı zaman âsâyiş ve medeniyete meyleder” anlamına gelen Arapça bir ifâdedir.

5 bahs-i A1 : bahs ve M1

6 Konte A1 : Kont M1

*** Metnimizde Konte Kokola (قوتته قوقوله) gibi okunabilecek şekilde yazılmış olan bu zât, ünlü İtalyan kaptan Comte de Raimond Montecuccoli (1608-16 Ekim 1681) olmalıdır. Montecuccoli'nin hayatı ve eserleri için bk. meselâ “Montecuccoli”, *Nouvelle biographie générale depuis...*, XXXVI,155-159.

7 kendü A1 : kendi M1

8 'Osmâniyye'nin A1 : 'aliyye'nin M1

9 tibyân A1 : bünyân M1

tergîb ve asâkir-i zafer-me'âsir-i 'Osmâniyye'ye taklîden kendü müceddeden bir asker tertîb eylediğini tahrîr ile temeddüh ve bu takrîb bin yetmiş beş senesi Sadrîa'zam-ı dirâyeyet-pîrâ Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed¹ Paşa merhûm ma'ıyyetinde olan askerden bir mikdârını Nehr-i Raba karşusunda² bozduğunu nakl ile râstâyî ve tehaccüc eylediği*, fi'l-asl Devlet-i 'aliyye'nin gâlibiyyetine ikrâr-ı³ delâlet ve “*el-Fazlu mâ şehidet bihi'l-a'dâ'u*****” beyyinesiyle cünûd-i İslâmîyye'nin temâm mertebelerde intizâmına şehâdet eder.

Hâsıl-ı kelâm işbu cengde nefice-i mukaddimât-ı re'y olan nizâm, divel-i Efrenciyye beyninde sâha-pîrây-ı şuyû⁵ ve husûsan Prusya Kırallı olan Fredrik⁵ ihtirâ⁶ eylediği, belki vesîle-i şuyû⁶ olup, habl-i nizâm-ı ma'hûda askerisini rabt ve bu sûretle Nemçe Devleti'ne galebe ile Ülkay-ı Silizma [=Silezya =Silésie]yı zabt eyledikde, fi'l-asl havf-ı şemşîr-i cünûd-i 'Osmânî, Avusturya hânedânına mûcib-i hayret ve perîşânî iken, bir taraftan dahi Prusyalı⁷ [M1 33] zuhûr ve il⁸ ve vilâyetlerine ilkây-ı nîrân-ı şerr u şûr edüp, bu vechile galebe-i devleteyn Nemçelü'yü “*Ke'l-kelbi'l-mütehayyiri beyne'l-karyeteyn*****” etmekle, zarûrî anı dahi tertîb-i askere mecbûr ve tanzîmine muhtâc-ı⁹ sarf-ı nakdîne-i makdûr edüp, Moskovlu dahi tanzîm ve askerini nihâde-i dâru'ta'lîm etdiğinden, divel-i sâ'ire-i Avrupa'ya dahi sirâyeyet ve mecmû-i divel-i Efrenciyye tertîbine i'tinâ vü dikkat etmekle, meclây-ı zuhûrda sûret ve nizâm-ı Avrupa nâmiyle şöhrat bulup, dâ'imâ ve müstemirren divel-i Efrenciyye, sanâyi'-i harbiyyeyi askerisine ta'lîm ve belki yüz seneden berü hâl-i hazaarda dahi külle yevm âzmâyış-i harb ü peykâr etdirmeği, cemî' maslahatlarına takdîm edüp, Devlet-i 'aliyye ise yüz elli seneden berü aralık aralık kânûn-i¹⁰ terk-i harbi, düstûru'l-'amel ve bâdî-i reşk-i ehibbâ vü e'âdî olan nizâm-ı ecnâdı muhtell edüp, bâ-husûs elli iki târîhinden berü* üftâde-i gül-i pister-i râhat ve otuz sene harb ü kıtâl vâdîlerini terk ü ferâgatle, verziş-i kesel ü cebânet ve

1 Ahmed A1 : — M1

2 Raba karşusunda A1 : Raya karşusuna M1

* Burada söz konusu edilen 8 Muharrem 1075 = 1 Ağustos 1664 Cuma günü Avusturya ordusu ile gerçekleşen Saint Gotthard Muhârebesi olmalıdır; bk. İ.H.Danişmend, *İOTK*, III,434.

3 ikrâr-ı A1 : — M1

4 a'dâ'u M1 : a'dâ A1

*** الفضل ما شهد به الاعداء = Fazilet, düşmanların itirâf ettiği şeydir” anlamına gelen Arapça bir atasözüdür.

5 Fredrik M1 : Fedrik A1. Metnimizde sözü edilen kişi, büyük ya da eşsiz diye anılan Prusya Kralı Friedrich II (1712-1786) için bk. meselâ “Friedrich”, *Büyük Larousse*, IX,4308.

6 şuyû' A1 : şurû' M1

7 Prusyalı A1 : Prusyalı M1

8 il A1 : il (وايل) M1

*** كالكلب المتحير بين القرينتين = İki köy arasında kalmış şaşkın bir köpek gibi” anlamına gelen Arapça bir deyimdir.

9 muhtâc-ı A1 : muhtâc ve M1

10 kânûn-i A1 : — M1

vükelâ, levâzım-ı umûr-i harbiyyeyi ‘adem-i mülâhaza ile basbayağı hıyânet edüp, seksan iki târîhinden¹ berü zuhûr ve her yerde mağlûbiyyetle ‘âlemi bî-huzûr eden seferlerde, asker-i İslâm’dan görülen kusûr u inhizâm ve taraf-ı düşmenden müşâhede olunan sebât ü intizâm², dâğ-zen-i gayret-keşân-ı kulûb-i ehl-i İslâm olduğundan, Sultân Selîm-i selîmü’l-hılkati ve Hâkân-ı Felâtûn-dirâyet, zîrde keşîde-i rişte-i tahrîr-i kitâb olacak vechile sarf-ı hazâ’in-i himmet ve tertîb-i ma’hûda³ i’lâ’-i kelimetullâhi’l-‘ulyâ kasdiyle sûret-bahş-ı temşiyet olduklarına, bir alay yeri ve göğü fark etmez sâde-dilân ve belki sûret-i beşerde bulunan birtakım hayvân, i’tirâz ile itâle-i zebân-ı hezeyân eylediklerinden, seksan ikiden berü vukû‘ bulan hâlet ve bundan böyle cilve-ger-i meclây-ı sûret olan ahvâl-i mûcibetü’l-‘ibret ve tâ’ife-i ma’hûdede⁴ zuhûr eden hezîmet, manzûr-i dîde-i vükelây-ı devlet olmuşiken, tedârük-i mâ-fâtndan gaflet ve işbu enmûzecül-i’tibârda icmâlen sahîfe-i beyâna⁵ kayd ü işâret ve ancak tertîb-i mehâmm-ı seferiyye ve tanzîm-i ahvâl-i teşettüt-me’âl-i⁶ askeriyyeden olan zarûrât, eblega-i mahzûrât idüğü, ifrâğ-ı kâlib-ı tahrîr olunmak üzere iken, [mısrâ]⁷:

Hadîs-i dûr u dirâzı yılan [M1 34] hikâyesidir

me’âlince rişte-i zertâr-ı güftâr bu sûretlere incirâr ile, **beyt**:

Garazı, vasf-ı⁸ hatt u hâli idi dil-dârın

Târ-ı zülfüne düşüp, dil oyalandı kaldı

mantûkunca pâ-yi kilik-i nizâr, giriftâr-ı hâşâk-i iksâr ve aralık aralık vukû‘ bulan rüsvâyılıktan kalem-i halî‘u’l-‘izâr bu vâdîlerde yâve-gûyluğa⁹ mecbûriyyet ile muhtâc-ı i’tizâr oldu.

Bed’-i nizâmât-ı askerî¹⁰

Asker-i düşmende nizâm ve edevât-ı harbiyyelerinde hüsn-i intizâm, cünûd-i ehl-i İslâm’a mûcib-i haşyet ü inhizâm ve belki ma’âzallâhi Te’âlâ müstevcib-i inkisâr-ı beyza-i İslâm olacağı nümâyân ve muhâfaza-i havme-i

* Burada söz konusu edilen 14 Cumâdelâhire 1152 = 18 Eylül 1739 Cuma günü Avusturya ve Rusya ile imzâlanan Belgrad Antlaşması (bk. meselâ *İOTK*, IV,28) sonrası olmalıdır.

1 târîhinden A1 : senesinden M1. Burada söz konusu edilen 19 Zilka’de 1182 = 27 Mart 1768 Pazartesi günü çıkılan Rus seferi olmalıdır; bk. meselâ İ.H.Danişmend, *İOTK*, IV,44.

2 intizâm M1 : intikâm A1

3 ma’hûda A1 : ma’hûde ile M1

4 ma’hûdede A1 : ma’hûdeden M1

5 beyâna A1 : beyân M1

6 -me’âl-i A1 : -misâl-i M1

7 [mısrâ]* A1 : — M1

8 vasf-ı A1 : vasf u M1

9 yâve-gûyluğa A1 : yâve-gûyluğuna M1

10 **Bed’-i nizâmât-ı askerî** M1 : + [Bu başlık buraya girmesi 7 rakamı ile işâret edilerek 16b’nin sağ kenarına yazılmıştır] A1

İslâm, ferîza-i zimmet-i ümerây-ı ehl-i îmân olup, bu ise mukâbele bi'l-misle muhtâc idüğü âşikâr ve askerimizde olan perîşânî ve tekâsül, düşmene mâni'-i tekâbü'l olduğu bedîdâr olduğundan, askerleri gibi müretteb asker i'dâdı emr-i lâzım ve esbâb-ı mukâbele bi'l-misli tedârük, vâcib ve mühimm iken, yukarıdan berü âverde-i ma'raz-ı beyân ve iltizâm-kerde-i hâme-i şikeste-zebân olan ahvâl-i cünd-i bî-nizâm, îcâb-kerde-i tertîb ü intizâm olduğu, muvâfik-ı fetâvây-ı 'ulemây-ı ümmet ve mutâbık-ı ârây-ı 'ukalây-ı erkân-ı devlet olup, Pâdişâh-ı diyânet-penâh bu emrin vücûbuna vâkîf u âgâh olmağla, der-ehemm-i şurû'a¹ darb-ı sikke-i 'azîmet ve masraf-ı mübâşeret-i tanzîme i'dâd-ı hazâ'in-i² niyyet buyurup, ancak Devlet-i 'aliyye'nin kadîmî ocakları ehâlisine, sanâyî-i harb ü kîtâlî ta'lîm ve bu vechile perîşân eczây-ı nüsha-i askeri, nihâde-i cendere-i tanzîm olursa, murâd hâsıl ve lâkin dirliklerinin ekserîsi nâ-ehil elinde bulunduğundan, tesviyesi nâ-kâbil olmağla, mecmû'u birden ref'le erbâbına tevcîh ve kîse-i idâre-i devlet bu sûretle terfih olunur ise, gerçi heyûlây-ı maksûd sûret³-pezîr-i vücûd olur⁴, amma kiminin esâmesi âbâ'⁵ ü ecdâdından kalmış ve kimi medâr-ı me'âş olmak için satun almış olduğundan, bu kadar halkın birden me'yûsiyyeti nâ-revâ ve⁶ kat'-ı rızkla, mübtelây-ı derd-i fâka olacakları⁷, belki vesîle-i mehâzîr-i [M1 35] 'adîde olması rû-nümâ olup, müceddeden tertîb-i cünûd ve ketâ'ibe ve bunlara tedârük-i vezâ'if ü revâtibe îrâd-ı devletin 'adem-i vefâsı hüveydâ ve⁸ idâre-i ma'hûd yeniden bir nev' îrâd tedârüküne mevkûf idüğü âşikâr olduğundan mâ'adâ, ifrâğ-ı⁹ vesâ'il-i harbiyyeden olan zahîre ve mühimmât ve tertîb olunacak ocaklara tedârük-i mevâcib ü ta'yînât, usûl-i vâridât-ı mîriyyeden başka senevî yirmi bin kîseden ziyâde müceddeden¹⁰ îrâd tedârüküne muhtâc idüğü der-kenâr olup ve seferler için vakt-i hazarda cem'le lâ-ekall yüz elli bin kîse akça mevzû'-i hazîne-i iddihâr ve umûr-i seferiyyeye sarf olunmak üzere muhâfazası, nezd-i ashâb-ı hazm ü ihtiyâtda muhtâr olduğundan, evvelâ himmet-i kûh-endâz-ı Mülûkâne, vâridât-ı merkûmeyi tedârûke masrûf ve nazar-ı gayret-i Şâhâne mebâliğ-i merkûmeyi mevzû'-i hazîne-i iddihâr etmeğe ma'tûf olduğundan, ibtidâ hamrı ta'sîr ve 'arâkı taktîr edenlerden zecren li's-şâribîn ikişer pâre hamra ve dörder¹¹ pâre 'arâkın beher kıyyesine ta'yîn ve mahsûsan Zecriyye Emîni nasbıyla cemî' memâlike mürsel i'mâl¹² ve i'tâ olunan evâmîr-i 'aliyyede şurût u kuyûdu

1 der-ehemm-i şurû'a A1 : derâhim-i meşrû'a M1

2 tanzîme i'dâd-ı hazâ'in-i A1 : tanzîmiyle a'dây-ı hazâyin-i M1

3 sûret A1 : suver M1

4 olur A1 : olup M1

5 âbâ' M1 : âbâ A1

6 ve A1 : — M1

7 olacakları A1 : + ve M1

8 ve A1 : olmağla M1

9 ifrâğ-ı A1 : ifrâ'-ı M1

10 müceddeden M1 : mücedded A1

11 dörder M1 : dörter A1

12 mürsel a'mâl A1 : irsâl-i 'ummâl M1

tebyîn olunup, Memâlik-i mahrûse'de olan ağnâmdan birer pâre resm-i yapağı alınmak üzere bir mukâta'a dahi ihdâs ve birer akça alınarak fi'l-asl resm-i penbe bir mukâta'a olup, ashâbı¹ rehâvet ve 'adem-i idâreden nâşî terk ü ferâgat etmişler² iken, penbenin beher³ kıyyesinden birer pâre ve rişteden ikişer pâre alınmak üzere Rusûm-i Penbe nâmiyle tanzîm olunan mukâta'a için diyâr-ı 'Os-mâniyye'ye ümenâ ib'âs olunup, Cezîre-i Mora'da hâsıl olur İstakalya (استاقليه)* ta'bîr olunan üzümün kıyyesinden ikişer pâre alınarak, bir mâlikâne dahi îcâd ve dönüm duhân ile bid'at harîr ve sâ'ir muhdes olan sagîr u kebîr mukâta'ât-ı cedîde, zamâyim-i îrâd kılınup, Anadolu Eyâleti'nde olan mecmû' tîmârlar mesârif-ı cihâdiyye için habl-i⁴ Nizâm-ı Cedîd'e rabt ve mukâta'a-i mîriyyeden⁵ fâ'izi on kiseden ziyâde olan mukâta'alar mahlûl oldukca satılmayup, Îrâd-ı Cedîd'e idhâl ile refte refte bu makûle Îrâd-ı Cedîd mukâta'aları mütezâyid ve fi'l-asl me'mûr olan Defterdâr-ı Şikk-ı Evvel'in umûr-i asliyyesinden mâ'adâ, Îrâd-ı Cedîd'i dahi idârede 'aczi derece-i istihâleye müsâ'id olmağla, e'âzım-ı ricâl-i devletden [M1 36] birinin kadri terfi' ve Îrâd-ı Cedîd Defterdârlığı 'unvâniyle menşûr-i i'tibârı tevkî' olunup, umûr-i istîfânın⁶ bir şikkı ise 'amel-mândegân-ı ricâl-i devletden birine kayd-ı hayâtla ihsân ve bu vechile nâmı, mevzû'-i peygüle-i nisyân olan Şikk-ı Sâni Defterdârlığı, Îrâd-ı Cedîd'e ilhâk ve kâ'isât-i i'tibârı silâf-ı sâff-ı nukûdla⁷ irhâk olunup, kırmızı üst kürküyle dîvâna gitmek ve sâ'ir 'uzamây-ı devlet gibi yedek çekerek esbâb-ı ihtîşâmı tekmîl etmek husûsuna ruhsat ve Şikk-ı Sânilik hâssı, elli bin guruşa iblâğla re'sûl-mâl-i minnet⁸ verilüp, mesârif-i Tersâne'ye merbût olup, fi'l-asl Darb-hâne-i 'âmire tarafından idâre için mazbût olan mukâta'âtın idâresi dahi havâle olunup, kapu arasında Mîrî Hazînesi gibi bir hazîne dahi îcâd ve müctema' olan emvâl-i hazîne-i mîriyye Hazâ'in-i Enderûn ve Darb-hâne'ye idhâl olunmayarak, hıfz için i'dâd olunup, hazîne-i merkûmeye senevî ikişer bin guruş me'âşla bir Sergi Halîfesi ve bir Veznedâr ve Defterdâr-ı müşârun ileyhın ma'iyyetine Zimmet Halîfesi'yle Kîsedâr ve iktizâsına göre sâ'ir⁹ ketebe ve hıdmetkâr ta'yîn ve müstevfâ me'âşlar ile igtinâ¹¹ ve yedlerine berât-ı refâhiyyet i'tâ olunup,

1 ashâbı A1 : ashâb M1

2 etmişler A1 : etmiş M1

3 beher M1 : — A1

* Metnimizde İstakalya (استاقليه) şeklinde okunabilecek bu kelime, Yunanca yaş üzüm manasına gelen Stafyli (= σταφύλι) olmalıdır; bk. meselâ Faruk Tuncay - Λεωνιδας καρατζας, *Yunanca Türkçe Sözlük*, Aθήνα 1994, s.687.

4 habl-i A1 : cell-i M1

5 mîriyyeden M1 : سريره دن A1

6 istîfânın A1 : istîbkânın M1

7 nukûdla M1 : nukûd ile A1

8 ve Şikk-ı Sânilik minnet [Bu kelimeler buraya girmeleri 7 rakamı ile işaret edilerek 17b'nin sağ kenarına yazılmışlardır] A1 : ve Şikk-ı Sânilik hâssı, elli bin guruşa iblâğla re'sûl-mâl-i millet M1

9 sâ'ir A1 : — M1

10 sâ'ir A1 : — M1

11 igtinâ A1 : ignâ M1

sadâkat ve kânûn-i Nizâm-ı Cedîd'e ri'âyet eylemeleri emr u telkîn ve Îrâd-ı Cedîd tarafından zabt olunan mukâta'âtın kalemiyyeleri Hazîne-i Mîrî'ye teslîmi husûsu, sebt-i defâtir-i tebyîn olunup, mukâta'ât-ı mahlûlenin mu'acceleleri mesârif-i mîriyyeye merbût ve cânib-i defterîden îrâd ve masraf olunması meşrût iken, Îrâd-ı Cedîd tarafından zabtla¹ vâridât-ı mîrîye² noksân tetaruk ve bu sûretle Hazîne-i Bîrûn'a kesr u tedennî tehakkuk ve işbu nizâm ibtidâsından beher sene mahlûl ve fâ'izi on kîsedan ziyâde mukâta'ât fâ'izinden Îrâd-ı Cedîd Hazînesi'nde dâhil-i defâtir-i husûl olan mebâliğ her neye bâliğ olur ise, düstûru'l-'amel Îrâd-ı Cedîd Hazînesi'nden her sene teslîm-i Defterî-i Şikk-ı Evvel olmak meşrût ve sahâ'if-i³ defâtir-i kânûn-i cedîdde mazbût olduğundan, sene-i evvelde doksan dört bin dört yüz yirmi dört buçuk guruş hâsıl ve işbu fâ'izin beş seneliği hisâb olundukda, dört yük yetmiş iki bin yüz yirmi buçuk [M1 37] guruşa vâsıl olmağla*, beher sene teslîmi, mukayyed-i hazâ'in-i şurût ve mesârif-ı cerâ'id-i mu'ayyene, Îrâd-ı Cedîd Hazînesi'nden ru'yetle mevkûf⁴ ve fazla her ne kalur ise senede bir kerre defteriyle ma'rûz-ı dergâh-ı Pâdişâh-ı Eflâtûn-vukûf olarak, Hazîne-i Îrâd-ı Cedîd'de mahfûz olması defâtir-i kânûniyyeye mazbût olup, seferler vukû'unda mudahhar akça bulunmak ve her ne kadar seferler mütemâdî olur ise dahi akça tedârükü fikrinden halâsla belegan mâ-belağ sarf olunmak için müctema' olan dirhem ü dînâr, mahfûz-i gencîne-i iddihâr olunmak⁵ husûsu, defâtir-i nizâmiyyeye tenmîk ve evâsıt-ı saltanat-ı Selimî'de vâridât-ı cedîde yetmiş bin kîseye resîde olduğu tahkîk olunmuş iken⁶, bir alay sersem ve yeri göğü fark etmez sûret-i insânide olan har-ı lâ-yefhem, dîn ü devlete hâsıl olan nef'den igmâz⁷ ve: "Müceddeden mukâta'a ihdâsı, 'ibâdullâha mûcib-i mazarrat ve on kîsedan ziyâde mukâta'aları Nizâm-ı Cedîd'e zabtı, ricâl-i devlete müstevcib-i zarûret değil midir?" deyerek i'tirâz eylediklerinden, erkân-ı devlet: "Ma'âzallâhi⁸ Te'âlâ bu nizâm-ı müstahsene, halel îrâs eder" deyü dûçar-ı ıztırâb u hayret oldukları, 'ukûl-i şeyh u şâba ta'lîl-bahş-ı mizâc-ı cerh u ta'dîl oldu.

Sadriâ'zam Koca Yûsuf Paşa, birkaç nefer-i mu'allem ve Avrupa'nın sanâyi-i harbiyyesine vâkıf âdem tedârük ü istishâb ederek Ordu-yi

1 zabtla A1 : zabtiyle M1

2 mîrîye A1 : mîriyyeye M1

3 sahâ'if-i M1 : sahâyif-i A1

* Burada verilen bilgilerin 1207 cumâdelûlâsının 29. gününden [12 Ocak 1793] 1208 cumâdelûlâsı sonuna kadar [3 Ocak 1794] zabt olunan mukâta'aların fâ'izi olduğu belirtilerek *Tarih-i Cevdet*, VI,155'te kaydedilmiştir. Yalnız beş senelik fâ'iz metnimizden az bir farkla "dört yüz yetmiş iki bin yüz yirmi bu kadar" şeklindedir.

4 mevkûf M1 : + [Bu kelime buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 18a'nın sol kenarına yazılmıştır] A1

5 olunmak A1 : olmak M1

6 olunmuş iken M1 : olunmuşiken A1

7 igmâz M1 : i'mâz A1

8 Ma'âzallâhi A1 : Ma'âz[all]âhi M1

hümâyûn'la beraber getürdüğini ma'rûz-ı rikâb-ı kamer-tâb-ı Sultân-ı İskender-cenâb eyledikde, Pâdişâh-ı Eflâtûn-reviş ve Şehinşâh-ı Aristo-me-nişin fî'l-asl nâmûs-i devleti muhâfaza, akdem-i âmâlleri ve Devlet-i 'aliyye'de¹ olan perîşanlığın intizâma tehavvülü 'ilâcı, netîce-i mukaddimât-ı a'mâlleri olup, askerî tâ'ifesinin 'adem-i râbitası, mizâc-ı devletde dârû-hâne-i himmet-i Mülûkâne'den terkîb-i cünûd-i muntazama ile ma'cûn-i bür'ü's-sâ'a-i² tedbîre mevkûf idüğüne, havâle-i nazar-ı 'ibret ve istihsâl-ı esbâb-ı nizâma ihâle-i li-hâza-i dikkat etmekde olmağla, neferât-ı merkûme³ birkaç yüze iblâğ ve Levend Çiftliği'nde iskânla revâtib ü ta'yînâtı isbâğ ve hey'et-i mecmû'aları, kâlbüd-i⁴ kemâl-i te'allüme ifrâğ olunup, Hâkân-ı zemân, nigehtendâz-ı im'ân ve tenâsüb-i hareket ve âlât-i harbiyyelerini isti'mâlde sür'atlerine âferîn-fermây-ı [M1 38] istihsân (التحصان) oldukda: "Bunun gibi bir takım asker, havme-i husûlde cilve-ger olsa, düşmen-i dîne galebe vü zafer bi-'inâyetillahi Te'âlâ me'mûl ü muntazardır" deyü müceddeden bir takım cünd-i mu'allem tertîbi irâde ve ocak olmak üzere tahrîr u tanzîmi, kat'î murâd-ı hümâyûn idüğü, hatt-ı şerîf-i hikmet-redifile erkân-ı devlete ifâde buyuruldukda, 'uzamây-ı 'ulemây-ı millet ve küberây-ı vükelây-ı Saltanat, 'akd-i encümen-i meşveret edüp, heyûlây-ı murâd-ı Şâhâne bu vechile sûret ve irâde-i hayriyyet-ifâde-i Pâdişâhâne'ye⁵ bu vâdide hey'et verdiler ki, Devlet-i 'aliyye'de işbu sûretde mu'allem bir takım askerin vücûdu elzem olmağla, şimdilik on iki bin mikdârı tahrîr ve îrâd u masrafı tedkîk olunarak mümkün olabildiği mertebede teksîr olunmak, tabi'at-i maslahatdan idüğü hüveydâ ve hîn-i iktizâda serdâr-ı ekremler ma'iyyetiyle irsâl olundukda, düşmene mukâbeleye kudret, minzâr u⁶ imkânda sûret bulacağı rû-nümâ olduğundan mâ'adâ, bizim kadîmî asker kış gelmezden mukaddem reh-rev-i tarîk-ı idbâr olacakları bi't-tecibe ma'lûm ve serdârlar meşâda tenhâ-nişin-i peygüle-i muhâtara olmaları, sâbıkları delâletiyile meczûm olup, bu tertîb olunacak asker-i muntazamanın dâ'ire-i me'mûriyyetlerinde sâbit-kadem-i merkez-i sebât ü karar ve sayf u şitâda me'mûr-i ma'iyyetleri oldukları zâta teba'iyyetle, berzede-i dâmân-ı kârzâr olacağı âşikâr ve yollarda silâh ve busatlarını satmayarak şâkkü's-silâh⁷ âmâde-i harb ü⁸ peykâr duracakları bedîdâr ve müceddeden tertîble bir ocak ve kâvânîn-i kadîme-i Devlet-i 'aliyye'den hurûc etmamesi mülâhazasına mebnî, Bostâniyân-ı Hâssa Ocağı'na ilhâk ve Bostancı Tüfengcisi nâmiyle kapucu-baş ağalarından⁹ bir Ağa ve Îrâd-ı Cedîd Defterdârlığı, Ocak Nezâreti 'ilâvesiyle

1 'aliyye'de M1 : 'aliyye A1

2 sâ'a-i A1 : sâ'at-i M1

3 merkûme A1 : — M1

4 kâlbüd-i A1 : kâlid-i M1

5 Şâhâne Pâdişâhâne'ye A1 : Şâhâne'ye M1

6 u A1 : — M1

7 şâkkü's-silâh A1 : şâkiyyü's-silâh M1

8 ü M1 : — A1

9 ağalarından M1 : ağalardan A1

sermâyedâr-ı i'tilâ olması, nezd-i erkân-ı Saltanat'da karâr-gîr-i ittifâk olup, zâbitâniyle beraber bin altı yüz iki neferden 'ibâret on iki bölük olarak bir orta, sûret-pezir-i temşiyet olmağla, nümüne olmak üzere bir orta evvelâ Levend Çiftliği'nde tanzîm ve ma'âdâsı îrâd-ı bulundukça iktizây-ı mahalle göre temâmî ve yâhûd nısfı olan sekiz yüz nefer ile Rumeli ve Anadolu'da münâsib mahallerde tertîbi tasmîm olunup, Ocak Nezâreti, Îrâd-ı Cedîd Defterdârlığı'yla Mustafa Reşîd Efendi'ye tevcîh ve Çiftlik-i merkûm Kethudâsı Velî Ağa, Kapucu-başılık'la Ağa nasb olunup, [M1 39] on iki bin guruş senevî me'âşla himyân-ı te'ayyüşü terfih olunduktan sonra, ocağa bir Kâtib ta'yîniyle, senevî dört bin guruş me'âş ve yevmiyye yarımşar vakiyye olarak yedi nânla murâd-ı me'âş tertîb ve senevî bin guruş ve yevmiyye iki çift etmekle Kâtib-i mezbûra iki Yamak ve beşer yüz guruş ve ikişer çift etmekle iki nefer muharrer ve¹ nefe-rât-ı Ocak tertîb olunup ve on iki bölükden 'ibâret olan Levend Çiftliği ortasına senevî dört bin guruş ve yevmiyye on çift nânla bir Bin-başı ta'yîn ve bin iki yüz guruş ve beş çift nânla bir Kethudâ ve bin guruş ve beş çift nânla bir Topcu-başı ve nısfı ile Çavuş² ve sekiz yüz guruş ve dört çift nânla bir 'Arabacı-başı ve nısfıyla Çavuş ve beş yüz guruş ve iki çift nânla bir Cebeci-başı ve nısfıyla Çavuş ve altı yüz guruş ve iki çift nânla bir Mehter-başı'nın maslahat-ı ma'îşetleri tehvîn olunup, on iki bölüğün altısı yemîn ve altısı yesâr ve her birine biner guruş ve dörder çift etmekle birer Ağa, 'alem-efrâz-ı i'tibâr ve beş Yüz-başılık'dan sağ kol ve sol kol ağalıkları yedişer yüz ellişer guruş ve üç çift nânla birer Mülâzım'a i'tây-ı menşûr-i servet ü yesâr kılınup ve her bölüğe birerine³ beşer yüz guruş ve üçer çift nânla on iki Bölük-başı mansûb ve her Bölük-başı'ya ikişerden dört yüz guruş ve ikişer çift nânla yirmi dört Mülâzım nâ'il-i matlûb olup ve senevî üçer yüz ellişer guruş ve ikişer çift nânla⁴ on iki 'Alemdâr, râyet-keş-i iftihâr ve senevî üçer yüz guruş ve ikişer çift etmekle on nefer dilâver çavuşlukla⁵ kâmkâr olduktan sonra, beş vakti cemâ'atle kıyâm ve Birgivi Risâlesi'nden ta'lîm-i 'akâyid-i dîniyye, lâzime-i guzât-ı İslâm olmağla, her bir bölüğe bir İmâm, yevmiyye seksan akça ile hıdmet-i merkûme için bekâm ve on iki bölükde onardan yüz yirmi nefer On-başı olarak, yetmişer akça ile silâh-pûş-i neyl-i merâm ve yevmiyye altışar akça ile bin seksan nefer dilâver, dâhil-i defter-i nizâm olup, her bölüğe bir top verildikten sonra yetmiş sekiz akça ile on iki nefer⁶ Top Ustası ve altmış altışar akça ile on iki Top Halîfesi ve her bölüğe sekiz neferden doksan altı Topcu neferâtı, [M1 40] elli sekizer akça ile me'mûr ve on iki nefer Top 'Arabacı Halîfesi altmış altışar akça ve beşerden altmış nefer 'Arabacı neferâtı, altmışar akça ile mesrûr ve

1 ve A1 : — M1

2 ve nısfı ile Çavuş M1 : + ve nısfı ile Çavuş A1

3 birerine A1 : birbirine M1

4 nânla A1 : + ve M1

5 çavuşlukla A1 : çavuşluğa M1

6 nefer M1 : — A1

sekiz nefer Cebehânci ile iki nefer kara-kullukcular, yine altışar akça¹ veril-mek defâtir-i nizâmiyyeye muharrer u mastûr oldu. Ve dört nefer sûrnâ-zen ve nakkâre-zen ve tabl-zen ve zilzen-başılara doksanar ve birerden dört nefer mülâzımlarına yetmiş sekizer ve her bölükde birer Sûrnâ-zen ve birer Tabl-zen'den yirmi dört nefer altmışar akça ile usûl-i mehter-hâne-i âmâlleri, seyr-âheng ve bölüğe altışardan yetmiş iki nefer Kara-kullukcu, ellişer akça ile ve her bölüğe ikişerden yirmi dört nefer Sekâ, me'mûr-i irvây-ı asâkir-i cedîde-i Sultân-ı âsumân-evreng oldu.

Defâtir-i Îrâd-ı Cedîd'de tedvîn ve sağ ve sol neferâtını temyîz için mâ'î ve kırmızı çuka nîm-ten ve başlarına berata ve ayaklarına potur ile hey'etleri ve sâ'ir esliha ve suver-i kıyâfetleri, rakam-zede-i hâme-i tebyîn olunup, harbeli birer tüfeng ve sâ'ir tahsîs olunan âlât-i ceng, ibtidâ i'tâ² ve senede bir takım libâs verilme şartı, defâtir-i kânûna sebt ü imlâ olunup, tüfeng-endâz neferâtı, yoluyla On-başı ve Cavuş ve 'Alemdâr ve Bölük-başı ta'bîr olunur Yüz-başı Mülâzımı ve ba'dehû Yüz-başı olmak meşrû ve Yüz-başılık'dan yemin ü yesârdan her kangî kolda ise, ol tarafda beş Yüz-başılık'dan 'ibâret olan Ağalığ'a mülâzım, ba'dehû ol kolda Ağa olmak, silsile-i tarîka merbût olup, an-dan sonra Ocak Kethudâlığı ve Bin-başılık'la vâsıl-ı derece-i imtiyâz ve kâb-iliyyeti olduğu sûretde, Ocak Ağalığı rütbesini ihrâz, nigâşte-i sahîfe-i cevâz kılınup, ba'zı 'ilel ü eskâm, yâhûd pîrlik³ takrîbiyle za'f-ı bünye vü endâm zuhûruyla, tekâ'üde iktisâb-ı liyâkat ve 'amel-mândelik meclâsında ibrâz-ı sûret edenler, bulunduğu rutebin mu'ayyenâtı sülüsü ile mütekâ'id ve cengde müb-telây-ı cerâhat ve behâdırılığı mülâbesesiyle, mu'attal-sâz-ı mâdde-i kuvvet olanlara nisfi ve sülüsânı ve belki temâmı ve cevher-i celâdetine göre daha ziyâde me'âş-ı tekâ'üdü mütezâyid olmak husûsları tanzîm ve sâ'ir kavânîn, sahâyif-i defâtir-i kânûn-i cedîde terkîm olundu.

Devlet-i 'aliyye'de cedîd bir asker yetiştirmek, mertebe-i vücûbda olduğu takdîrce [M1 41] Devlet-i 'aliyye'nin îrâd-ı kadîmîsi, mesârîf-ı hâliyesine gayr-i vâfi olduğu ecilden, asâkir-i cedîdenin mesârîfına kâfi îrâdının tanzîmi, lâzime-i hâlden olmağla, fîmâ-ba'd mukâta'âtın zuhûr eden mahlûlâtından on kîse fâ'izden⁴ ziyâde olanı cânib-i mîrîde tevki'f ve taraf-ı mîrîden idâre ve ilzâm ve hâsılâtı asâkir-i cedîde mesârîfına sarf olunmak ve Anadolu Eyâleti'nde olan tîmârât temâmen cânib-i mîrîden zabt kılınmak misillü vuku'âtta, mâddenin se-beb ü hikmetinden gâfil⁵ bir takım câhil, bu vaz'ı zulm-i sarîh 'add etmişler ise de, Hudâvendigâr-ı şehîd bu güne re'y ü ictihâdda zulmden ba'id olduğu, er-bâb-ı re'y-i sedîd 'inde zâhirdir.

1 akça A1 : + ile M1

2 ibtidâ i'tâ A1 : ibtidâ' 'atâ M1

3 pîrlik A1 : esîrlik M1

4 fâ'izden A1 : fâ'izinden M1

5 gâfil A1 : fâ'il M1

Sebeb-i zabt-ı tîmârât-ı Eyâlet-i Anadolu be-taraf-ı Ocağ-ı cedîd¹

Ez-cümle Anadolu tîmârâtının Îrâd-ı Cedîd'e zabtı husûsuna bâdî, eyâlet-i merkûme tîmârlısı, temâmen İsmâ'îl Kal'ası muhâfazasına me'mûr olup, ashâb-ı tîmâr birer takrîb vilâyetleri tarafına firâr etmeleri ve kimisi alay-beyini itmâ' ederek, cüz'î 'illet ü behâne ile izin alup² gitmeleriyle, kal'a-i merkûme müstahfizdan hâlî kaldıkda, düşmenin şiddetle muhâsarası vukû'unda kal'a-i mezbûre muhâfızı tarafından feryâd olundukca, Anadolu gibi bir kaviiyyü'l-iktidâr eyâlet, mevcûd-i ma'iyyeti iken böyle feryâd, ancak havf u vâhmeden iktizâ eder misillü mu'âmele olunmakda iken, kal'ayı harben düşmen istîlâ eyledikde, derûn-i kal'ada mevcûd askerin ekserîsi mukâbele-i a'dâda telef ve bakıyyesi kayd-ı esre giriftâr oldukları, Sultân Selîm-i merâhim-şiyemin ma'lûmları oldukda: "Şühedâ ve üserânın mikdâr u kemmiyyeti ma'lûm olmak için vakt-i musâlahaya kadar Anadolu aklâmından tîmâr ve ze'âmet tevcîh ü ihsân³ olunmasun. Zîrâ ahadühümâ âhara zulm eder" deyü hatt-ı hümayûnlarıyla men'-i tevcîh buyurmaları, kemâl-i rahmlerinden olup, ba'de'l-musâlahâ ashâb-ı tîmârın cümlesi hayâtta ve memleketlerinde istirâhatde oldukları nümâyân oldukda, üzerlerinde olan tîmârları Îrâd-ı Cedîd'e zabt olunduğu nef-sü'l-emrde mahz-ı 'adâlet idi.

Bed'-i nizâmât-ı Top-hâne-i 'âmiri⁴

[M1 42] Devletlere göre top-ı pür-âşûb, ifrâğ-ı⁵ âlât-i muhâsamât u hurûb olmağla, tanzîmi bir emr-i mendûb ve belki resîde-i derece-i vücûb iken, biraz vakitden berü ihmâl ve topcu ocağına iktizâ eden topların i'mâline bâdî-i ihtilâl olduğundan mâ'adâ, beyne'd-divel nev'an⁶ îcâd-ı âlât-i harbiyye ihtirâ'ına i'tinâ kâ'idesi düstûru'l-'amel olup, her kangısı müceddeden bir âlâta dest-res-i ihtirâ' ve hasmiyle meydân-neverd-i hısâm u intizâ' olur ise, taraf-ı muhterî' gâlib ve dest-bürd-i muzafferâneyi câlib olageldiği⁷ meşhûd ve düşmenlerimiz top ve tûfenglerini kavâlib-i mütenevvi'aya ifrâğ ve fenn-i âteş-bâzîde san'atlarını derece-i kemâle iblâğla ne işler kesdikleri ve ne hevâlarda savurup esdikleri minzâr-ı mu'âyenede rû-nümûd olmuşiken, tanzîm-i mezkûre⁸ bir kimesnenin hâtırına dahi hutûr eylemediği, Pâdişâh-ı Eflâtûn-şu'uru kûşe-nişîn-i 'uzlet

- 1 Sebeb-i cedîd M1 : + [Bu kelimeler kırmızı mürekkeple ve başlık şeklinde 20a'nın sol kenarına yazılmıştır] A1
- 2 alup A1 : olup M1
- 3 ü ihsân M1 : — A1
- 4 **Bed'-i 'âmiri** M1 : + [Bu kelimeler kırmızı mürekkeple ve başlık şeklinde 20b'nin sağ kenarına yazılmıştır] A1
- 5 ifrâğ-ı A1 : ikrâ'-ı M1
- 6 nev'an A1 : nev M1
- 7 olageldiği M1 : oligeldüğü A1
- 8 mezkûre A1 : mezkûr M1

oldukları hengâm bî-ârâm u huzûr ve vakt-i mukadderde tanzîmine mecbûr etmiş idi.

Hattâ ol esnâda îcâd-ı envâ'-ı kavâri' ve i'dâd-ı levâzım-ı me'ârik ü mesârî'ı ifâde için, ifrâğ-ı kâlib-ı te'lîf ve izâ'a-i¹ kâlbüd-i tasnif buyurdıkları risâle-i bî-nazîr, müşrif-sâz-ı nazar-ı mütâla'a-i² 'abd-i Fakîr oldu*.

Akdem-i me'âsir-i 'azîmetü'l-mefâhirlerinden ma'dûd olan nizâm-ı ma'hûd, nihân-hâne-i zamîr-i hümâyûnlarında mestûr ve mevcûd olduğundan, in'ikâd-ı sulhden sonra hacle-pîrây-ı zuhûr ve ittifâk-ı ârâ ve istihsân-ı erbâb-ı şûrâ ile evvelâ Cebe-hâne-i 'âmire Ocağ'ına kıyâsen bir nev' ihsân ve tertîb-i levâzım 'umrânına havâle-i nazar-ı im'ân buyurularak, topcu-başılara serâsere kaplu semmûr üst kürkü iksâ ve sâ'ir esvâb-ı dîvâniyyede 'uzamâ ile sûret-yâb-ı i'tilâ olarak sermâye-i nüfûz ü i'tibârı tahsîl ve senevî otuz bin guruş me'âşla ve yevmiyye seksan çift nân-ı 'azîz ve yirmi vakıyye lahm-ı ganemle mebâdî-i refâhı tekâmül olunup, ricâl-i devletden bir Nâzır, senevî yedi bin beş yüz guruş ile iktisâb-ı re'sü'l-mâl-i me'âsir ve Hâcegân'dan bir Kâtib, altı bin guruşla iktirân-ı sermâye-i tefâhur eyleyüp, yedi bin beş yüz guruş ve otuz etmek ve sekiz vakıyye lahm ta'yîniyle ocağa bir Kethudâ ve çorbacıardan birinin vazîfe-i mu'ayyenesine senevî bin beş yüz guruş ve yevmiyye on iki çift etmek ve üç vakıyye lahm zammiyle [M1 43] bir Kethudâ-yerî'nin³ dâ'ire-i me'âşları tevsi' ve yine çorbacıardan biri râtibe-i mu'ayyenesinden başka bin beş yüz guruş ve sekiz çift nân ve iki vakıyye lahmla Çavuş ve yedi yüz elli guruş seneviyle bir neferi Kapu⁴ Çukadârlığı'na hil'at-pûş olmağla, kadr u i'tibârı terfi' olunduktan sonra, yirmi beş orta tertîb ve levâzım-ı i'tibâr u ma'îşetleri tanzîmle ocağa yazılmağa isticlâb-ı esbâb-ı tergîb olunup, herkes yazılmağa hevesle birbirlerine müsâbaka-nümây-ı gayret oldular. Her ortaya ikişer kıyye lahmla dörder⁵ çift nân ve senevî me'âş⁶ olarak biner guruş ihsânıyla birer Çorbacı'nın tâs-i âmâlleri, müreffeh-i iltifâtla⁷ serşâr ve her bir ortaya yüz yirmişer akça ile birer Oda-başı⁸ kalansüve-pûş-i i'tibâr ve yüzer akça ile birer

1 izâ'a-i A1 : isâga-i M1

2 mütâla'a-i M1 : + [Bu kelime buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 20b'nin sağ kenarına yazılmıştır] A1

* "Hattâ ol esnâda oldu" kısmındaki bilgiler ihmâl edilebilir değişikliklerle ve "Kethudâ Sa'îd Efendi Târîh'inde tasrîh etmişdir" şeklinde Kethudâ Sa'îd Efendi Târîh'i'nden alındığı belirtilerek (bk. *Târîh-i Cevdet*, VI,64) nakledilmişse de bana göre bu bilginin gerçek sâhibi 'Âsım Efendi'dir. Gerçi bu bilgi, Kethudâ Sa'îd Efendi'ye izâfe edilen *Târîh*'te vardır (bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi, nr.2143, vr.58b), fakat bu *Târîhçe* sanıldığı gibi Kethudâ Sa'îd Efendi adında bir zâta âit olmayıp, 'Âsım Efendi'nin müsveddeleri, notları ve kullanmayı düşündüğü bazı belgelerin kitaplaştırılmış bir şeklidir.

3 Kethudâ-yerî'nin A1 : Kethudâ'nın M1

4 Kapu A1 : — M1

5 dörder M1 : dörter A1

6 me'âş A1 : me'âş M1

7 iltifâtla A1 : iltifât ile M1

8 Oda-başı A1 : Orta-başı M1

Vekîl-harc ve doksân beşer akça ile birer ‘Alemdâr, râyet-keş-i iftihâr kılınup, dört sür‘at ve ikişer obüs ve şâhî ve balyemezden mürekkeb her bir ortaya onar top müretteb olmağla, her bir topa doksana akça ile birer Top Ustası ve altmışar akça ile birer Yamak, sûret-nümây-ı ta‘yîn ve her ortada elli akça ile bir Aşçı nihâde-i ser-i kânûn-i kâm ve altmışar akça ile birer Baş-kara-kullukcu, kefce-ber-düş-i ikrâm ve kırk beşer akça ile birer nefer Sekâ, pür-sâz-ı kırbe-i merâm ve otuzar akça ile her bir ortaya on beşer Kara-kullukcu, dâmen-i ber¹-zede-i tathîr-i kadr u ibrâm ve ancak Ağa Ortası², yirmi nefer Kara-kullukcu ‘ilâvesiyle imtiyâzı nüvişte-i defatir-i nizâm oldu.

Nizâmât-ı tûfeng-endâz-ı Ocağ-ı Topcu³

Saff cenglerinde sür‘at toplarının isti‘mâlini mülâhaza ve resm-i hazm ü ihtiyâta ri‘âyetle îcâb-ı tahsîl-i esbâb-ı muhâfaza etmekle, her bir sür‘at topuna onar nefer piyâde tûfeng-endâz tahrîrini iktizâ ve dâ‘imâ me‘mûr oldukları topu hirâset için tertîble pâ-ber-câ etdikden sonra, altmışar akça ile birer nefer Topcu Tûfeng-endâzî Ustası ve kırkar akça ile birer⁴ nefer Yamak ve yevmiyye otuzar akça ile sekiz nefer Tûfeng-endâz her bir sür‘at topu neferâtına ilhâk olunup, tûfeng-endâz neferâtı, her ne kadar ortalarına mensûb ve buldukları top ortasının yoldaşlarından [M1 44] mahsûb iseler dahi, beş yüz guruş me‘âşla üzerlerine bir Tûfengci-başı ta‘yîn ve cümlesine irâ‘e-i sûret-i tahliye vü temliye ve fenn-i tûfeng-endâzîde iktizâsına göre terbiye eylemesi husûsu, ta‘lîm-nâmelerinde⁵ tebyîn ve ortalarından mâ‘adâ top-hâne ve kâr-hâne⁶ hizmetleri, Kara-kullukcu tahrîrini iktizâ etmekle, doksana akça yevmiyye ile bir nefer Sirâc-başı ma‘iyyetine yirmişer akça ile otuz nefer Kara-kullukcu tertîb ve onar akça ile yirmi nefer Mülâzım ‘ilâve olunarak elli nefere iblâğî tasvîb olunup, bu sûrette her bir orta ma‘a-zâbitân, yüz altmış iki nefere resân olmağla, yirmi beş darbından dört bin elli hâsıl ve Ağa Ortası’nın yirmi neferden ziyâdesi ve elli bir nefer Kara-kullukcu ile dört bin yüz yirmi bire vâsıl olup, evvel emirde bu kadar ile iktifâ ve in-şâ‘allâhu⁷ Te‘âlâ elli orta ve belki daha ziyâdeye iblâğî, tasmîm-kerde-i⁸ Pâdişâh-ı Eflâtûn-râ⁹ olup, fîmâ-ba‘d Taslaccı nâmı ve sâ‘ir esâmî ile esâmesiz kimseye topcu ıtlâk olunmamak ve ancak hey‘et-i mahsûsalarında olan neferât-ı topcu nâmiyle zebân-zede-i iltifât olunmak, bâ-emr-i

1 ber M1 : pür A1

2 Ortası A1 : Odası M1

3 **Nizâmât-ı Topcu** M1 : + [Bu kelimeler kırmızı mürekkeple ve başlık şeklinde 21a’nın sol kenarına yazılmıştır] A1

4 birer A1 : bir M1

5 ta‘lîm-nâmelerinde A1 : ta‘lîm-nâmelerde M1

6 ve kâr-hâne A1 : — M1

7 in-şâ‘allâhu A1 : in-şâ‘[all]âhu M1

8 tasmîm-kerde-i M1 : tas[m]im-kerde-i A1

9 Eflâtûn-râ A1 : Eflâtûn-ârâ M1

‘âlî ifâde¹ olunup, topcu ocağı Devlet-i ‘aliyye ‘indinde makbûl ve yüzlerinden nice² işler görülmek me’mûl ve tarz u kıyâfetlerine ilbâs-i hüsn-i sûret ve kâmet-i i’tibârlarına iksây-ı câme-i husûsiyyet, istisvâb-kerde-i ârâ’-i ashâb-ı ‘ukûl olmağla, çorbacıların bol yenlü şemselü al kaput hil‘at i’tibârlarına tırâz ve oda-başılar ile vekîl-harc ve aşçı ve ‘alemdâr, yeşil çuka serhadliler ile mümtâz ve top ustaları göğez ve arkaları³ fıstıkî çuka nîm-tenler ile kisve-pûş-i i‘zâz ve neferât yeşil ve tüfeng-endâzlar nîm-tenler⁴ ile sûret-nümây-ı imtiyâz ve ‘ale’s-seviyye mâ’î çuka potur ile başları kırmızı fes ve üzerine İstânbul-kârî pûşî pûşîşiyile⁵ ser-firâz olmaları, merâyây-ı irâdeden rû-numûn ve neferât eskilikle turuk-ı sâ’ire gibi fekat “*el-Akdem fe’l-akdem*”^{*} kâ’idesine ri‘âyetle, kudemâsı ihtiyâr ve bu emr-i lâzımül-ıhtimâmın nizâmına halel îrâs edeceği âşikâr olmağla, isti‘dâdın kıdeme tefavvuku, ocağın akdem-i şurût-ı⁶ nizâmı olduğundan, eski bulunandan⁷ iktidâr, meşhûd-i dîde-i nuzzâr olur ise tevcîh ve olmadığı sûretde mâ-dûnunda liyâkat-ı zâtiyyesi [M1 45] olana verilmek düstûru’l-‘amel olup, neferin yolu Oda-başı olmak ve andan mâ-fevkına vusûl bulmak iken, Oda-başılık ise ‘adem-i te’ehhül⁸ ile meşrût ve silsile-i tarîkleri tecerrüde menût⁹ ve müte’ehhil olan neferâtın terakkî-i râtibeden mahrûmiyyeti, habl-i metîn-i nizâma merbût olduğu i‘lân ve eyyâm-ı hazarda kışlalarda ikâmet ve ta‘lîm ü te‘allümle kesb-i mehâret eylemeleri emr u fermân olunup, her gün vakt-i ta‘lîmde¹⁰ mevcûd ve nâ-mevcûd vaz’-ı enâmil-i kitâbetle ma‘dûd olmak için beş yüz guruh me‘âşla iki Kâtib, yoklama hıdmetine muvâzıb oldu. Topcu ocağında zirve-i şeyhûhete tesâ‘ud ve ‘amel-mândeliği îcâb-ı tekâ‘üd eder ise, Kethudâ yüz yirmi ve çorbacılar seksaner akça ihsân ve neferâta yevmiyye-i mu‘ayyenelerinin nisfina kadar ber-vech-i tekâ‘üd gümrüklerden verilmek fermân olunup, eyyâm-ı muhârebede sukût-ı a‘zâya mübtelâ ve kâr u kisbe ‘adem-i iktidârı rû-nümâ olanlar, nisfindan ziyâde ile kayd-ı zarûretten bî-niyâz ve eyyâm-ı kârzâr ve hengâm-ı harb ü peykârda¹¹ ibrâz-ı sûret-i şecâ‘at ve izhâr-ı gayret ü beşâlet edenler haklarında vazîfe-i mu‘ayyenesinden fazla terakkî verilme dahi mukayyed-i sahîfe-i cevâz olup, tekâ‘üd husûsunda recâ vü şefâ‘at, mugâyir-i kâvânîn-i cedîde-i devlet olduğundan, teccüssüs ve¹² liyâkat, Nâzir ve

1 ifâde A1 : irâde M1

2 nice M1 : niçe A1

3 göğez ve arkaları M1 : كزدره ve ayakları A1

4 nîm-tenler A1 : نیمتنلر M1

5 pûşîşiyile A1 : pûşîşle M1

* *الاقدم فالاقدم* = Önceliği olanlar öne alınır” anlamına gelen ve İslâmî genel prensiplerden birini ifâde eden Arapça bir sözdür.

6 şurût-ı A1 : şurût ve M1

7 bulunandan A1 : bulunan M1

8 te’ehhül M1 : nâ-ehl A1

9 menût A1 : meşrût M1

10 ta‘lîmde A1 : te‘allümde M1

11 peykârda M1 : beykârda A1

12 ve A1 : — M1

Ağa ve Kâtib ve Kethudâ'ya vazîfe-i zimmet olmağla, sâ'ir ocaklar gibi ashâb-ı recânın hâtırına ri'âyet ve liyâkat-i zâtıyyesi olmayanlara tekâ'üde ruhsat, beytül-mâl-i Müslimîn'e bâ'is-i telef ü izâ'at ve hîn-i iktizâda seferde bir işe yarar nefer bulunmamağa sebep ü illet olmağla, vukû'unda mezbûrlar mu'âteb ve belki mazhar-ı siyâset ü gazab olacakları tefhîm ve topcu ocağında gerek eşkinci ve gerek tekâ'üd 'ulûfesi alınup satılmamak için evâmir-i 'aliyye terkîm olundu. Tekâ'üd ihtiyârına rütbesinden iki akça inâyet, her ne kadar olur ise muktezây-ı kânûn-i devlet olup, ancak haklarında ibrâz-ı sûret-i mürû'et, bâ'is-i tezâyüd-i i'tibâr olmak mülâhazasıyla, zükûr u inâsdan kalan eytâma¹ mahlûlün sülûsü gümrükden i'tâ olunarak, simât-ı devlet-i min'âmndan sukâtaçn-ı in'âm olmaları, cümle-i muhsenât-ı nizâm-ı ebediyyü'l-kıyâm dandır².

Nizâmât-ı Ocağ-ı Sûvârî-i Topcu³

[M1 46] Ba'zı irâde olunan mahallere 'aceleten⁴ îsâl ü tesrîb ve her ortaya bir topdan yirmi beşer sûvârî topuna mûcib-i tertîb olmağla, her bir topa on ikişerden üç yüz Sûvârî Serdengecdi Topcu tahrîr u terkîm ve her bir ortaya on ikişer⁵ nefer ile birer top tevzî' u taksîm olunup, üzerlerine Sûvârî Topcu Serdengecdi Ağası nâmiyle bir baş, senevî bin guruş ve iki vakıyye lahm ve sekiz çift nânla müktesib-i vüs'at-i me'âş ve bir nefer Baş Top Ustası, bir nefer Sûvârî 'Alemdâr, senevî beşer yüz guruşla 'alem-efrâz-ı refâhiyyet-i inti'âş olup, yüz yirmi akça yevmiyye ma'a-kisve-behâ ile yirmi top ustası mülâzımları, zeyn-nişîn-i tekâvür-i merâm olup, her topa on neferden iki yüz elli Serdengecdi Sûvârî Topcu, âverde-i kalem-i tertîb ü tahrîr ve yetmiş akça yevmiyye ve dört Usta, müstevfâ ta'yînâtla hân-ı lezizü'n-nevâl-i Devlet-i 'aliyye'den dil-sîr oldular.

Ve gâyet tüvânâ olarak gâlî behâlar ile her bir nefere birer bârgîr iştirâ ve râkiben top isti'mâli ve esnây-ı te'allüm-i kârzârda ibtizâlî için i'tâ olunup, tîmârlarına dikkat ü ihtimâm ve yem ve sularına havâle-i baytara ikdâmla muhâfaza ve tekâsülden nâşî, kazâ-zede olmak ihtimâli olur ise, tazmîn etdirileceğini mülâhaza eylemeleri tenbîh u tefhîm ve külle yevm ta'lîm ü te'allüme mehâret ve tahsîl-i re'sü'l-mâl-i hüner ü san'at eylemeleri, ta'lîm-nâmelerinde terkîm olundu.

Merhem-sâyî-i cerhî ocağa cerrâh ta'yîni⁶ iktizâ etmekle, lede'l-ihtiyâr haysiyyeti zâhir u âşikâr olarak, beş nefer Cerrâh ihtiyâr ve sâni ve hâmis ve

1 eytâma M1 : eytâm A1

2 kıyâmdandır A1 : kıyâmdır M1

3 **Nizâmât-ı Topcu** M1 : + [Bu kelimeler kırmızı mürekkeple ve başlık şeklinde 22a'nın sol kenarına yazılmıştır] A1

4 'aceleten A1 : 'acele M1

5 üç yüz ikişer M1 : + [Bu kelimeler buraya girmeleri 7 rakamı ile işaret edilerek 22a'nın sol kenarına yazılmışlardır] A1

6 ta'yîni A1 : ta'yîni M1

sâlis yollarıyla sâni olmak merbût-ı silsile-i i'tibâr olup, yirmi guruşdan birer buçuk guruş tefâvütle on dört guruşa dek şehriyye terfîb ve yevmiyye bir kıyye lahm ve dörder¹ çift nân ta'yîniyle cümlesi tatyîb olunup, Cerrâh-ı Evvel yarım kıyye lahm ve iki çift nân ziyâdesiyle² temyîz ve iktizâ eden kırpâs-i cebâbir³ ve sâ'ir edviyyeye dâ'ir eşyâ Nâzır tarafından verilmek üzere hil'at-i nizâmları tatrîz olundu.

Nizâmât-ı Ocağ-ı Top 'Arabaciyân-ı Piyâde⁴

Top-hâne'ye muttasıl zînet-bahş-ı sâhil olan kışlalar müceddeden bünyân ve dest-yârî-i himmet-i Mülûkâne ile ma'mûr u âbâdân olup, 'Arabacılar Ocağı, topçulara yamak ve biri [M1 47] birinden 'adem-i infikâkın lüzûmu mücib-i iltihâk olmağla, mahalleri tebdîl ve binâ buyurulan meştây-ı mezbûra nakl ü tahvîl olunup, gerdiş-i gerdûn muktezâsınca nizâmlarına hâlel tareyân etdiğinden, nesak-sâz-ı umûr-i Devlet-i Pâdişâh-ı Aristo-dirâyet, müceddeden terfîb ü tanzîmine⁵ havâle-i nazar-ı himmet buyurup, beş 'arabacı ortası, râbitapezîr-i temşiyet ve ta'lîm-nâmeleri mücebince gerdûne-keş-i hıdmet oldukları, yirmi beş topcu ortasına kifâyet edeceği zâhir olmağla, 'arabacılara dahi nezâret, Mustafa Reşid Efendi'ye mütezâd-ı manzûme-i me'mûriyyet oldukdan sonra, tekâsülü olmadığı sûrette hayâtta oldukca 'azl olunmamak üzere 'Arabacı-başılık bir âdeme tevcîh ve senevî on beş bin guruş ve yevmiyye on kıyye lahm ve kırk çift nânla terfîh kılınup, Hâcegân'dan bir Kâtib senevî dört bin guruş ve yevmiyye beş kıyye⁶ lahm ve yirmi çift etmek ile vâsıl-ı e'azz-i metâlib olup, ocağa bir Kethudâ, Kâtib mikdârı me'âşla kâm-revâ ve bir Kethudâ-yeri, Çorbacılık ta'yîninden fazla yedi yüz elli guruş ve iki kıyye lahm ve sekiz çift etmekle nâ'il-i aksây-ı mütemennâ olup, Çorbacılık⁷ îrâdından başka yedi yüz elli guruş ve iki kıyye lahm ve sekiz çift etmekle bir Çavuş, resîde-i ser-menzil-i âmâl ve müretteb olan beş ortaya yedi⁸ yüz ellişer guruş ve ikişer kıyye lahm ve sekiz çift nânla birer⁹ Çorbacı'nın tâs-i ümniyyeleri¹⁰ mâlâmâl olup, her bir ortaya birer Oda-başı, doksanar akça ile hücre-pîrây-ı iftihâr ve yetmiş akça ile bir Vekîl-harc, pür-sâz-ı kilâr-ı i'tibâr ve altmış akça ile birer Bayrakdâr, 'alem-efrâz-ı refâh u yesâr olup, her bir ortada yirmi nefer Top 'A-

1 dörder M1 : dörter A1

2 ziyâdesiyle A1 : ziyâdesi ile M1

3 cebâbir A1 : cebâyir M1

4 **Nizâmât-ı Piyâde** M1 : + [Bu kelimeler kırmızı mürekkeple ve başlık şeklinde 22b'nin sağ kenarına yazılmıştır] A1

5 tanzîmine M1 : tanzîme A1

6 kıyye A1 : vakıyye M1

7 Çorbacılık M1 : Corbacılığı A1

8 yedi M1 : yedişer A1

9 birer A1 : bir M1

10 ümniyyeleri A1 : ümniyyesi M1

rabası Halifesi altmışar akça¹ ile tatyîb ve ma'iyetlerine otuz altıdan kırk akçaya² varınca, ikişer akça³ tefâvütle beşer neferden yüz 'Arabacı tertîb olunduğundan sonra, her ortada bir Aşcı, altmış akça ile matbah-ârây-ı refâhiyyet ve kırk akça ile birer Baş Kara-kullukcu, çep-râst⁴-bend-i miyân-ı mefharet ve kırk akça ile birer Sekâ, kırba-ber-dûş-i memnûniyyet olup, her bir ortaya on nefer Kara-kullukcu tahrîr ve yirmi dörder⁵ akça ile 'uyûn-i âmâlleri tenvîr olundu.

Bu sûretle her bir orta neferâtı, yüz otuz yediye îsâl [M1 48] ve yevmiyeleri beş bin dört yüz on akça olmak üzere taht-ı nizâma idhâl olunup, hey'etleri topcular gibi sâ'ireden temyîz ve libâs-i mahsûsa⁶ ile sûret-nümây-ı ta'zîz olmaları tasmiîm ve çorbacıları bol yenlü göğez çuka ferâce ile tevsîm ve oda-başılar ile vekîl-harc ve bayrakdâr ve aşcılar mor çuka serhadliler⁷ ile kisve-pûş-i tekrîm ve 'Arabacı Halifesi yeşil ve neferâtı çuka nîm-ten ile kıyâfet-gîr olmaları tanzîm ve kara-kullukcu neferleri çuka ve nîm-ten ve mâ'î çuka potur ve kırmızı fes üstüne siyâh-pûşî pûşîşi ta'lîm olundu.

'Arabacı Ocağı'nın hıdmeti ve neferâtın⁸ ferîza-i gerden-i 'ubûdiyyeti, mücerred top 'arabalarını idâreden 'ibâret ve müceddeden 'araba inşâ ve ta'mîrlerinde lede'l-iktizâ âhardan istiğnâ için tahsîl-i san'at ve edây-ı hıdmetde tekmiîl-i mâdde-i kudret olmağla, 'araba koşmağa sâ'id-i mehâreti teşmîr oldu. Ve lede'l-hâce⁹ koşumları ta'mîr için lâzım olan san'âyî'e verzişle, tetmîm-i mübteğây-ı me'mûriyyet ve top-keşân bârgîrlerini âhar hıdmetde istihdâmdan mübâ'adet ve tîmârlarında tecvîz-i tehâvün ü kusûr ve yem ve yiyeceklerinde izhâr-ı tekâsül ü fütûrdan mücânebet eylemeleri meşrût ve sahâyîf-i defâtîr-i kânûniyyeye mazbût oldu.

Ve her bir ortada dörder¹⁰ merankozdan yirmi dülger ve ikişer serrâc ve ikişer çilingirden¹¹ yirmi nefer ve dörder¹² na'l-bendden yirmi nefer üstâd-ı pîr ü¹³ perver ve yevmiye altmışar akçadan üç¹⁴ bin altı yüz akça ile dâhil-i defter olup, 'Arabacılar Ocağı'na dahi Kara-kullukcu tahrîri iktizâ ve yetmiş akça ile bir Baş Kara-kullukcu ve yirmişer akça ile dokuz nefer Kara-kullukcu tertîbini ilcâ eyledi.

-
- 1 akça A1 : akca M1
 - 2 akçaya A1 : akçaya M1
 - 3 akça A1 : akca M1
 - 4 çep-râst M1 : ceb-râst A1
 - 5 dörder M1 : dörter A1
 - 6 mahsûsa A1 : mahsûs M1
 - 7 serhadliler A1 : serhadliler (سرحداليل) M1
 - 8 neferâtın A1 : neferâtının M1
 - 9 Ve lede'l-hâce A1 : İlhâce M1
 - 10 dörder M1 : dörter A1
 - 11 çilingirden M1 : cilingirden A1
 - 12 dörder M1 : dörter A1
 - 13 ü A1 : — M1
 - 14 üç A1 : üç M1

Zikr-i tahrîr-i Süvârî-i Top ‘Arabacı¹

‘Arabacıların piyâdesi, topcuların piyâdesine tâbi‘ ve mülâzım ve süvârî topculara, Süvârî ‘Arabacı tahrîri dahi lâzım olmağla, her bir topa sekizer nefer Süvârî ‘Arabacı tertîb ve doksana² akça ile yedi nefer Süvârî ‘Arabacı’dan terkîb olunup, üzerlerine beş yüz guruş me‘âşla bir Baş-halîfe ta‘yîn ve dört yüz guruş me‘âşla bir neferin³ Baş-halîfe Mülâzımlığıyla berât-ı i‘tibarı tezyîn ve süvârî bir topla bir cebehâne ‘arabasını [M1 49] i‘mâl husûsunu⁴ ta‘lîm, lâzime-i hîdmetleri idüğü tefhîm ü telkîn olundu.

Zikr-i nizâmât-ı Döküm-hâne-i Top-hane-i ‘âmire⁵

Top isâgasına tahsîs olunan neferât, hadd-i i‘tidâli güzâr ve bakılmayarak doksana üç neferin yevmiyyesi dört bin sekiz yüz akçaya iblâğla beytûlmâl-i Müslimîn’e icâb-ı hasâr etdiğinden mâ‘adâ, ekserî nâ-ehle tevcîhle üftâde-i dest-i hebâ olarak, külliyyen nizâmı muhtell ve hîdmetleri mu‘attal olmağla, tashîhine⁶ irâde-i ‘aliyye müte‘allak⁷ ve nezd-i evliyây-ı umûrda tenkîhin lüzûmu mütehakkak olduğundan, Dökücü-başı’ya⁸ senevî beş bin guruş me‘âş ve Kethudâ’ya bin beş yüz ve sekizinci Halîfe’ye bin guruş senevî medâr-ı in-ti‘âş ta‘yîniyle terfîh ve bir nefer Furun Halîfesi’ne yüz akça yevmiyye ve üç Dest-gâh Halîfesi’ne doksana ve bir nefer Burgucu, seksan beş akça ile üç nefer Tapacı’ya seksâner akça⁹ tevcîh olunup, üç nefer Meremmâtçı’ya yetmişer akça, dokuz nefer kefçe-gîrlere altmışar ve on sekiz nefer dökücülere kırkar akça ta‘yîn ve iki nefer Furuncu’nun¹⁰ altmışar akça ile ve bir nefer Çilingir¹¹ ve Timürçü’nin, otuz ve üç nefer Ocakçı’nın onar akça ile esbâb-ı ma‘îşetleri tehvîn olunmağla, ‘adedleri kırk dokuza tenzîl ile kâlib-ı i‘tidâle ifrâğ ve sebîke-i yevmiyyeleri rîhte-i kalbüd-i nizâm olarak, iki bin üç yüz yirmi beş akçaya iblâğ olunup, silsile-i tarîkleri¹² Dökücü-başılığ’a dek vech-i meşrûh üzere merbût, lâkin¹³ ‘adem-i kâbiliyyet mücib-i te’hîr ve “Lede’l-ımtihâni yükrimü’r-

-
- 1 **Zikr-i ‘Arabacı** A1 : + [Bu kelimeler kırmızı mürekkeple ve başlık şeklinde 23b’nin sağ kenarına ve bu satırların biraz alt tarafına yazılmıştır] A1
 - 2 doksana A1 : doksana
 - 3 neferin A1 : nefer
 - 4 husûsunu M1 : husûsu
 - 5 **Zikr-i ‘âmire** A1 : + [Bu kelimeler kırmızı mürekkeple ve başlık şeklinde 23b’nin sağ kenarına yazılmıştır] A1
 - 6 tashîhine M1 : tashîha
 - 7 müte‘allak A1 : te‘alluk
 - 8 Dökücü-başı’ya M1 : Dökücü-başı’nın
 - 9 seksâner akça A1 : d[ok]sân akca
 - 10 Furuncu’nun M1 : مورنجيتك
 - 11 Çilingir M1 : Cilingir
 - 12 tarîkleri A1 : tarîkleri ve
 - 13 lâkin A1 : iken

racûle ev yuhânu” kazıyyesi, haklarında netîce-pezîr olup, izhâr-ı san‘atla isbât-ı istihkâk u liyâkat meşrût oldu.

Zikr-i nizâmât-ı¹ Barut-hâne-i ‘âmile-i Selânik ve Gelibolu ve İstanbul ve ta‘mîr-i binây-ı İstanbul²

Kurûn-i evvelde muhâsama, kuvvet-i bâzû ve tîğ u teber u senân³ ile olur-biter iken, şecâ‘at ü besâlet vesîle-i gâlibiyyet ü zafer olup, yedi yüz altmış altı sene-i hicriyyesinde⁴ Cermanya ehâlîsinden bir râhib barutu icâd ve bu takrîble mâdde-i şecâ‘ati ifsâd eyledikten sonra, Rüstem-i Zâl, elinde tabanca bulunan endek sâle, bir tarikle mukâbele muhâl olduğundan, [M1 50] i‘mâl-i barut herkese nasb-ı yemîn-i ragabût⁴ ve ancak zafer ve ser-firâzî, barutla icrây-ı âteş-bâzîye mevkûf idüğü, şâhideyn-i mu‘âyene vü tecrîbe ile nüvişte-i⁵ kabâle-i sübût olmağla, her devlet barutlarını tenkîha sarf-ı nakdîne-i dikkat ve top u tüfeng ve sâ‘ir âlât-i ceng tanzîmine bezl-i mâ-melek-i kudret edüp, barut mâddesi sûret-pezîr-i ceyâdet ve nihâde-i gırbâl-i nekâhat olmak, nuzzâr-ı devlet üzere lâzime-i zimmet iken, öteden berü Selânik ve Gelibolu ve İstanbul barut-hânelerini her birine Nezâret nâmiyle ricâl-i devletden biri munsab olmak üzere mevsûl ve gûyâ ihtimâm ve vaktiyle⁶ lüzûmu mertebe barut ma‘mûl olup, nice zemân seferlerin inkitâ‘ı ve etvâr-ı bedevîyyetin irtifâ‘ı hasebiyle, esbâb-ı cihâdiyye tedârükünde olan kusûr, i‘mâl-i barut mâddesinde dahi zuhûr ederek, emâkin-i selâse nezâreti münâvebe menâsıbından ma‘dûd ve birer bî-kudret âdem, tahsîlinde reh-rev-i tarîka-i ma‘hûd olup, bu sûretle i‘mâl-i baruta kudreti olmayacağı rû-nümâ ve verdiği mebâlîği çıkardıktan sonra tahsîl-i menfa‘at-i zâ‘ideden gayri⁷ imâle-i fikr etmeyeceği hüveydâ olmağla, redâ‘et ve ceyâdet-i⁸ barutdan sarf-ı nazar-ı dikkat ve ancak barut-hânesinin mikdâr-ı tertîbine tevcih-i lihâza-i gayret edüp, mağşûş gühercileyi kömür tozuyla tesvîd ü tefhîm (تفحيم) ve barut olarak nihâde-i mîzân-ı teslîm edüp, kân-ı tekâmül-i hîdmet ve ba‘zıları bu sûreti dahi beceremediğinden mübtelây-ı⁹ mu‘âhaze vü nekbet

* لدى الامتحان يكرم الرجل او يهان = Kişi sınanıldığı zaman ya ikrâm görür, ya da horlanır” anlamına gelen Arapça bu cümlemin, ihmâl edilebilir birkaç değişiklikle Arap atasözlerinden biri olarak görüldüğü yer için bk. meselâ el-Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, II,37.

1 **nizâmât-ı M1** : **nizâm-ı A1**

2 **Zikr-i İstanbul A1** : + [Bu kelimeler kırmızı mürekkeple, başlık şeklinde ve buraya girmeleri 7 rakamı ile işaret edilerek 24a'nın sol kenarına yazılmıştır] A1

3 u senân M1 : + [Bu kelimeler buraya girmeleri 7 rakamı ile işaret edilerek 24a'nın sol kenarına yazılmıştır] A1

4 1 Muharrem 776 = 12 Haziran 1374 Pazartesi.

5 yemîn-i ragabût A1 : ‘ayn-ı ragübût M1

6 nüvişte-i A1 : nüvişt-i M1

7 vaktiyle A1 : dikkatle M1

8 gayri A1 : gayriye M1

9 ceyâdet-i M1 : cenâ‘et-i A1

9 mübtelây-ı A1 : — M1

olarak, kırk elli seneden berü bu vaz‘, vâdî-i meslûk ve a‘lâsı şöyle dursun şenlik topuna dahi elverir barut i‘mâli Devlet-i ‘aliyye’de mefkûd u metrûk olduğundan¹, seksan iki ve yüz iki seferlerinde* bu vechile çekilan zahmet ve zarûrî divel-i sâ‘ireden ez‘âf-ı muzâ‘af behâ ile barut iştirâsında zarar u garâmet, nezd-i ferd-i Mülûkâne’de mütehakkak ve tenkîhına irâde-i ‘aliyyeleri müte‘allık olup, diyâr-ı İslâmiyye’de İngiltere ve Felemenk perdâhtından a‘lâ barut-i siyâh i‘mâl ve perdâhtı nihâde-i hâven idüğü² bî-iştibâh olmağla, ricâl-i devletden birinin ta‘yîni istisvâb ve mütehayyizân-ı ricâl-i devletden³ Defterî-i sâbık Şerîf Efendi intihâbla Barut-hâne Nezâreti tevcih ve irâde-i hayriyyet-ifâde-i Husrevâne üzere nezâreti sûreti tenbîh olunup, evvelâ civâr-ı Âsitâne’de olan Barut-hâne, kusûr-i himmetden nâşî hem-hâl-i külbe-i vîrâne olmağla, muhtâc-ı ‘imâret⁴ ve enzâr-ı dost [M1 51] u düşmende sûret-nümây-ı hakâret olduğundan, evvelâ kusûr-i refi‘a ve ba‘zı lüzûmu olan ebniye-i sanî‘a ile der u dîvârî tezyîn ve iktizâ eden levâzım ve ‘ummâl⁵ ve havâdim ta‘yîni⁶ ile Barut-hâne’de olan nümâyiş, sûret-yâb-ı revnak u ârâyiş olmağla, nûr-bahş-ı ‘uyûn-i ehîbbâ ve kûrî-sâz-ı dîde-i a‘dâ oldukdan sonra, edevât ü âlâtı tekâmîl ve barut i‘mâlinde mâhir üstâd celble⁷ tahsîl olunup, kadîmî mevcûd yirmi ‘aded çarhdan⁸ senevî gücle bin beş yüz kantar mağşûş barut, sûret-pezîr-i vücûd olur iken, çîre-destî-i himmet-i Mülûkâne ile ibdâ‘ ve her çarhı ikişer kâtır idâre etmek üzere ihtirâ‘ olunan nev-îcâd musanna‘ beş kıt‘a çarhdan iki üç katı i‘mâl ve İngiltere ve Felemenk barutlarından a‘lâ barut perdâhte-i dest-i ‘ummâl olup, ancak hayvânâtta hareket-i za‘f u kuvvete nisbet, ‘adem-i tesâvî ile butû’ (بطو) u sür‘at, i‘mâl olunan baruta mûcib-i ihtilâf-ı ceyâdet ü redâ‘et olduğundan, Küçük-çekmece’ye⁹ karîb Âzâdlu nâm mahall-i dil-firîbde idâre-i âsiyâb edecek kadar bir¹⁰ âb olmağla, müceddeden bir barut-hâne dahi îcâd ve mecmû‘-i levâzım u mühimmâtı i‘dâd olunmak için emr u fermân ve resm-i dil-pezîri üzere itmâm-ı emr-i bünyân¹¹ olunup, ra‘iyyet-i Devlet-i ‘aliyye ile sermâyedâr-ı rağbet ve Ermenî Arakil nâm merd-i sâhib-i liyâkat, işbu yeni kâr-hânedede musanna‘ çarhlar îcâd ve reşk-âver-i¹² milel-i sâ‘ire olur vechile sehlû’l-

1 olduğundan A1 : olup M1

* Burada söz konusu edilen 19 Zilka‘de 1182 = 27 Mart 1768 Pazartesi günü çıkılan (bk. meselâ İ.H.Danişmend, *İOTK*, IV,44) ve 28 Şevvâl 1201 = 13 Ağustos 1787 Pazartesi günü ilan edilen Rusya seferleri olmalıdır; bk. *İOTK*, IV,65.

2 idüğü A1 : idiği M1

3 birinin devletden A1 : — M1

4 ‘imâret M1 : imâret A1

5 ‘ummâl A1 : a‘mâl M1

6 ta‘yîni M1 : ta‘yîn A1

7 celble A1 : celîl M1

8 çarhdan M1 : harcdan A1

9 Küçük-çekmece’ye M1 : Küçük-cekmece’ye A1

10 bir A1 : — M1

11 bünyân A1 : tibyân M1

12 reşk-âver-i A1 : + ve M1

idâre dolablar ve teshîl-i ‘amele için sâ’ir esbâblar ihtirâ’iyle ma‘mûr u âbâd etmekle, nev-be-nev İngiltere ve Felemenk ‘amelinden münakkah barutlar i‘mâl ve pey-der-pey mehâzîn-i iddihâra idhâl ve bâligan¹-mâ-belag Devlet-i ‘aliyye’de isti‘mâl olunmaktadır*.

Zikr-i nizâmât-ı Tersâne-i ‘âmire ve Kapudan ve nasb-ı Hüseyin Paşa²

Fi'l-asl Tersâne-i ‘âmire'nin ‘umrânını³ iltizâm ve levâzım u mühimmâtını teksîr ile Donanma-yı hümâyûn, sûret-bahş-ı nizâm olmak öteden berü ehemmi-umûr-i devlet ve i‘tinâya şâyân akdem-i mühimmât-ı cihâdiyyeden bir ‘azîm maslahat iken, me‘mûrlarda olan rehâvet ve edevât-ı lâzimesini tehyi’e⁴ ve hademe ve ‘ummâlîne minzâr-ı nezâretten sûret-i terbiyeyi terkle vukû‘ bulan betâlet, perîşân-sâz-ı nizâm ve bâ-husûs Cezâyirli Hasan Paşa'nın [M1 52] dûr u dirâz-ı kapudanlığında⁵ liyâkat ü istihkâkdan sarf-ı niğeh-i i‘tibâr ve cife-i dünyevî cem‘ u tahsîline itâle-i dest-i iddihâr eylemesi, vîrân-ken-i bünyân-ı intizâm⁶ olup, gemilere Süvârî Kapudan ta‘yîninde reh-rev-i girîve-i irtikâb ve her kim zebân-ı⁷ nakdîne-şümâr-ı rişvet olur ise, isti‘dâd-ı zâtîyyesine bakmayarak intihâb⁸ edüp, ber-muktezây-ı vakt ü zemân, sâlyâne-i kadîmelerine noksâniyyet tareyân eylemiş iken⁹, bir kat dahi sarsar-ı rişvet üftâde-i girdâb-ı zarûret etdiğinden, selikasında sadâkat ve şîmesinde sedâd ü istikâmet var ise dahi, hıyânete ilcây-ı zarûret ve levendât-ı bahriyyeden kat‘-ı ta‘yînât ve elden geldiği kadar sirkat-i edevât ü mühimmâtla çâre-cûy-i derd-i muzâyaka olmağa mecbûr ve Tersâne’de olan ümenâ ve sâ’ir ser-i kârda bulunan vükelâ dahi birbirlerine nazar-endâz-ı ‘ibret ve cânib-i sirkate meyl ederek tagyîr-i vaz‘-ı sadâkatle reh-rev-i semt-i fücûr olduklarından, beher sene mühimmât-ı Tersâne giriftâr-ı dest-i telef ve olunan mesârif, üftâde-i lücce-i ka‘r-ı nâ-yâb-ı seref olduğuna Hidf-i Felâtûn-şu‘ûr tahsîl-i vukûf buyurmuş olduklarından, ‘abd-i hâss ve baş-çukadârlıklarıyla şeref-yâb-ı ihtisâsları olan Küçük Hüseyin Ağa'nın rakabe-i rikkıyyetini Vezâret’le tezyîn ve tekmîl-i nizâm-ı donanma ve Tersâne’ye vaz‘-ı âyîn için kapudanlığına ta‘yîn buyurdıklarında, Donanma-yı hümâyûn kalyonlarının sagîr u kebîrini ta‘dâd ü tefrîk ve bi'l-cümle kapudanların isti‘dâd ü ehliyyetlerini tahkikle herkesin liyâkatine göre rükûba şâyân

1 bâligan A1 : belegan M1

* “ve her çarhı ikişer olunmaktadır” arasındaki bilgiler özetle *Târih-i Cevdet*, VI,219’da kaydedilmiş gözüktüyor.

2 **Zikr-i Paşa** M1 : + [Bu kelimeler kırmızı mürekkeple, başlık şeklinde ve buraya girmeleri 7 rakamı ile işaret edilerek 25a’nın sol kenarına yazılmıştır] A1

3 ‘umrânını A1 : i‘mârını M1

4 tehyi’e A1 : تهيه M1

5 u dirâz-ı kapudanlığında M1 : dizâr kapudanlığında A1

6 intizâm A1 : nizâm M1

7 zebân-ı A1 : ziyâde M1

8 intihâb A1 : intihâ M1

9 eylemiş iken M1 : eylemişiken A1

kalyon ve firkateyn ve şehtiye makûleleri merâkib ihsân ve açıkda kalan kapudanların ‘alâ merâtibihim mülâzım olmaları istihsân olunup, tardı¹ mûcib cünhası olmadıkca, ‘adem-i in‘izâlleri meşrût ve nasblarında liyâkate bakılarak vechen mine'l-vücûh bir pâre alınmamak, habl-i nizâma merbût olduğundan mâ‘adâ, tevsî‘-i ma‘îşet, müsteclib-i sıdk u istikâmet olmağla, hademe-i Tersâne'nin me‘âşlarını tevsî‘ ve berât-ı zindegânîlerini tuğrây-ı refâhiyyetle tevkî‘ irâdesiyle, Kapudâne'nin sâlyâne-i kadîmîsi üç bin üç yüz elli guruş iken, yedi bin beş yüz guruşa² iblâğ ve Patorona'nın³ iki bin üç yüz yetmiş beş guruş iken, sebîke-i me‘âşı altı bin [M1 53] guruşla kâlbüd-i cedîde ifrâğ ve Lîmân Re‘îsi'nin iki bin guruş iken, altı bin guruşla tecdîd-i berât-ı rifâğ ve Riyâle'nin bin sekiz yüz yetmiş beş guruş iken, beş bin guruşla ni‘met-i ‘ayşî isbâğ olunup, Kapudâne-i hümâyûn Kapudanı'nın sekiz yüz otuz üç guruş iken, iki bin dört yüz otuz üç guruşa resân ve üç anbarlu kapudanının dahi beş yüz guruş iken, iki bin beş yüz guruşla şâdân oldu. Sefer-ber kalyon kapudanlarının ‘ale'l-‘umûm biner guruş sâlyâneleri, defâtir-i kadîmede merkûm olup, içlerinden elli üç ve elli beş zirâ‘ kalyon râkiblerine, ikişer bin sekizer yüz guruş ta‘yîn ve kırk yedi ve elli bir arşun kalyon râkiblerine, ikişer bin altışar yüz guruş ile emr-i muzâyakaları kaydî terkîn ve kırk üç ve kırk beş zirâ‘ kalyon râkiblerine ikişer bin üçer yüz ellişer guruşla havf-ı zarûretden heyecân-ı kalbiyyeleri teskîn olunup, kırk bir ve kırk beş ve kırk yedi arşun firkateyn râkiblerinin berât-ı me‘âşları, sekizer yüz ellişer guruşla⁴ terkîm ve otuzdan kırk arşuna varınca firkateyn ve şehtiye⁵ ve sūfün-i sâ‘ire râkiblerinin sâlyâneleri bin altışar yüz guruş olmak üzere tanzîm olunup, bi'l-cümle mülâzımlar iki yüz otuz altışar guruş me‘âşla hıdmet-güzâr iken, Kapudâne Baş-mülâzımı bin iki yüz elli ve İkinci Mülâzımı bin iki yüz guruşla sefere güster-i vüs‘a-i ma‘îşet ve Patorana⁶ Mülâzımı, bin iki yüz ve Riyâle Mülâzımı bin yüz elli guruşla bezm-ârây-ı kısmet-i ni‘met ve sâ‘ir mülâzımlar, kapudanlarının sâlyânesinin sülüsü ile⁷ müsterîh-nişîn-i mastaba-i ferâhî ve ‘izâdet⁸ ve Tersâne'de merbût lîmân-ı ‘utlet ve mânde-i mersây-ı hazariyyet olan kapudanların sâlyâne-i kadîmeleri⁹, iki yüz doksan beş ve mülâzımların yüz yetmiş iken, sefer-berliklerinde mu‘ayyen sâlyânelerinin nisfi ile hücre-pîrây-ı istirâhat olup, kalyonlarda olan gediklü neferât dörder¹⁰ kıst mevâcib ve altı aylık ta‘yînâtla mazhar-ı iltifât

1 tardı A1 : tardını M1

2 guruşa M1 : guruşla A1

3 Patorona'nın M1 : Batorna'nın A1

4 ile emr-i muzâyakaları guruşla M1 : + [Bu kısım buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 25b'nin sağ kenarına yazılmıştır] A1

5 şehtiye A1 : şehdiye M1

6 Patorana M1 : Batorna A1

7 sülüsü ile A1 : — M1

8 ‘izâdet A1 : ‘izâdât M1

9 kadîmeleri A1 : kadîmleri M1

10 dörder M1 : dörter A1

iken, kāsım hulûlünde ‘avdet ve gemiyi rabt-ı lîmân-ı selâmet birle vilâyetlerine ric‘at ve tahliye-i Tersâne-i devlet etmeleriyle, fimâ-ba’d sayfen ve şitâ’en ikâmet ve fenn-i deryâyı iktizâsına göre ta’lîm ü te‘allümle iktisâb-ı mehâret eylemek şartıyla sefâyinin gediklûsü, beher sene tahrîre keşîde [M1 54] ve Baş-re’îs ve Yelkenci ve Sudagabya gibi üç nefer zâbitâna resîde olup, medâr-ı me‘âşları tanzîmle tatyîb ve heyûlây-ı râbitaları sûret-pezîr-i tertîb olup, irâde-i¹ hayriyyet-ifâde-i hazret-i Şehriyârî, Tersâne'nin nizâmına müte‘allık ve bir mikdâr birinc ve revgan² ve lahm-ı ganem ta’yîniyle hademe-i Tersâne'nin terfihi, medâr-ı devâm-ı intizâm olduğu nezd-i Pâdişâhî’de mütehakkak olmağla, üç Sancak Kapudanı ve Lîmân Re’îsi ve kırk bir nefer Sûvârî Kapudan ve otuz dokuz nefer mülâzimân, senevî elli beş bin yedi yüz elli beş kıyye lahm-ı ganem ve dört bin on yedi keyl ve dokuz kıyye pirinc ve yirmi dört bin dört yüz yirmi altı kıyye revgan-ı sâde ta’yîn-behâsı, kırk altı bin üç yüz yetmiş dört guruş mikdâra bâliğ olan zehâyir-i³ merkûme ile emr-i me‘âşları tehvîn olundu.

Ber-vech-i merâm râbîta-pezîr-i encâm olan şurût-ı silsile, hüsn-i intizâma merbût olup, Kapudanlık ve Mülâzemet ve Tersâne-i ma‘mûre’de olan sâ’ir hıdmet tevcihinde recâ vü şefâ‘at ve hâtır u göğüle ri‘âyet olunmayup, liyâkat-i zâtıyyesi imtihân ve fenn-i deryâda mehâreti ihtibâr⁴ ve hıdemât-ı mezbûreden birine idhâlde i‘tibâr husûsu düstûru’l-‘amel ve ilâ mâ-şâ’allâhu Te‘âlâ masûnun ‘ani’l-halel olup, herem ü şeyhûhet ve ba’zı ‘illet ü cerâhat, tekâ‘üde icâb-ı zarûret eder ise, sancak kapudanlarına sâlyâne-i asliyyelerinin sülûsü ‘inâyet ve mülâzımlara nısfı ile tekâ‘üd olmak ser-nâme-i defter-i mefharet oldu. Kalyonlar neferâtı sefer-ber oldukda, altı aylık ta’yîn, nihâde-i mîzân-ı hisâb ü tahmîn ve her birine iki keyl pirinc ve bir keyl mercimek ve üç kıyye revgan-ı zeyt olmak üzere verilen ta’yînât, neferâtın yedinde telef ve her birinde bir vechile ma‘raz-ı pâzâr-ı⁵ fıkdan ü seref olduğundan, yalnız kuru peksemâtle iknât⁶ ve bu sûretle mübtelây-ı ‘ilel ü ‘âhât ve zî-kudretleri altı aylık kumanyaların tedârük ü tahsîl ve iktizâ eden levâzım-ı tabhı⁷, mevzû‘-i mânka-i tekâmîl edüp, yer yer⁸ maltız ocaklarıyla tabha⁹ iştiğâl ve bir sefinede lâ-ekall elli altmış yerde âteşler iş‘âl olunmak, sefâyine göre a‘zam-i mahzûrât olduğundan mâ‘adâ, sefinelerin güğerte üstü ve top enbârı, levendât-ı sefine ve top ve sâ’ir mühimmâtın mahall-i karârı iken, edevât-ı [M1 55] matbahıyye ve sâ’ir kumanya¹⁰ sanduklarıyla mâl-â-mâl ve bu takrîble topları tahrîk ü i‘mâl,

- 1 irâde-i A1 : irâ’e-i M1
- 2 birinc ve revgan A1 : pirinc ve r[ev]gan M1
- 3 zehâyir-i M1 : zehâ’ir-i A1
- 4 ihtibâr A1 : ihtiyâr M1
- 5 pâzâr-ı A1 : bâzâr-ı M1
- 6 peksemâtle iknât M1 : beksemâtle ıktât A1
- 7 tabhı A1 : matbahı M1
- 8 yer yer A1 : bir bir M1
- 9 ocaklarıyla tabha A1 : ocaklarında tabanca M1
- 10 kumanya A1 : kumpanya M1

münselibü'l-ihimâl ve iktizâ ettiği sûrette tahliyesi dahi tüz elden emr-i muhâl idüğü hüveydâ ve bâ-husûs neferâtın kimi, dil-sîr-i ni'am-hâne-i istirâhat ve kimi ac ü muhtâc muğteniminin, sefere güster-i ni'met olduklarına dîde-dûz-i hasret olmak, mezheb-i mürüvvetde¹ nâ-revâ olduğundan, şu sûretle garîb yiğitleri zilletten tahlîs ve sefâyini evsâh-ı tabh-ı ta'âmıdan ve herc [ü] merc-i izdihâmdan tahliye vü taklîs² için vüzerânın ser-firâzı, Kapudan Hüseyin Paşayı Gâzî bu mâddeye cüst u³ cûy-i çâre-sâzî ederek ta'yînâtıdan bedel gemilerde tabh olunmuş ta'âm verilmek düsturu'l-'amel olsa, mehâzîr-i merkûmenin indifâ'ına bâdî olacağını tezekkür ve kalyon ve firkateynlerde zîr u bâlâsı timür ile muhâl alçı ve türâbla sûret-pezîr-i irtibât bir kânûn-i mu'allak icâdiyle sefinenin bir hâlî mahallinde ta'yîn-i menât olunup, sabâh zeytûn salatasıyla cemî' levendâta tahsîs-ı gadâ ve leyle-i isneyn ve cum'ada pilav ve leyâlî-i sâ'irede çorba ile ta'yîn-i 'aşâ etmekle, verilen pirinc ve mercimek ve zeytûndan⁴ mâ'adâ, her nefer için altı aylık olmak üzere üç buçuk kıyye pirinc ve yüz yetmiş beş dirhem revgan-ı⁵ sâde i'tâ ve yevmiye her bir nefere kırkar dirhem zeytûn ve yirmişer dirhem soğan ve onar dirhem sirke ve beşer dirhem tuz, yüz yetmiş yedişer günlük hisâbiyle mevzû'-i kılar-ı ümenâ kılınup, tabh-ı ta'âma me'mûr her bir kalyona bir Aşçı, altmış akça ile mesrûr ve levendât-ı sefineden on nefer yardımcıya onar guruş 'atıyye, defâtir-i 'atâyâyâ⁶ mastur oldu.

Zikr-i nizâmât-ı Ocağ-ı Humbaracıyân-ı Süvârî ve Piyâde⁷

Humbaracı Ocağı, i'tinâyâ⁸ şâyân bir dûdmân olduğu, vâreste-i kayd-ı delîl ü burhân iken, şerâ'itına 'adem-i ihtimâmla nizâmları perîşân ve tîmârları recâ vü şefâ'atle nâ-ehle verilerek Humbaracılık fenni, mestûr-i zîr-i perde-i kitmân ü nisyân olduğu, nezd-i Şâhâne'de mütehakkak ve müceddeden tertîbine irâde-i hümâyûnları müte'allık olmağla, evvel emirde sanâdîd-i ricâl-i devletden biri yirmi bin guruşla me'mûr-i Nezâret ve senevî altı bin guruş me'âşla Hâcegân'dan biri, mansûb-i mansıb-ı Kitâbet olup, yedi bin [M1 56] beş yüz guruş me'âşla iki bin beş yüz guruş bedel-i ta'yînât, Humbaracı-başî olanlara medâr-ı tevessü'-i dâ'ire-i iktinât⁹ ve dört bin guruş me'âşla ocak kethudâları, müstezâd-ı manzûme-i sîlât ve Ocak Çavuşu'na iki bin guruş sâlyâne, defter-i me'âşla merkûm-i hâme-i¹⁰ kayd-ı isbât ve bir nefer 'Alemdâr, bin beş yüz guruş

1 mürüvvetde M1 : mürû'etde A1

2 taklîs (تقليص) A1 : taklîs (تقليص) M1

3 u A1 : — M1

4 zeytûndan M1 : zeytûden A1

5 revgan-ı A1 : rugan-ı M1

6 'atâyâyâ A1 : 'atâyâ M1

7 **Zikr-i Piyâde** M1 : + [Bu kelimeler kırmızı mürekkeple, başlık şeklinde ve buraya girmeleri 7 rakamı ile işaret edilerek 26b'nin sağ kenarına yazılmıştır] A1

8 i'tinâyâ A1 : i'tibâra M1

9 tevessü'-i dâ'ire-i iktinât A1 : tevsî'-i dâ'ire-i iktitât M1

10 hâme-i M1 : hâne-i A1

me'âşla râyet-efrâz-ı fahr u mübâhât oldukdan sonra, şimdilik elli humbara tanzîm ve her birine onar nefer Cebeci'yle birer Mülâzım, sahâyif-i nizâma mer-sûm-i yerâ'a-i¹ terkîm olunup, mukaddemâ cennet-mekân Sultân Mehmed Hân zemânında tertîb olunan üç yüz nefer, yedi yüz elliye iblâğ ve her bir humbaraya on beşer nefer² olmak üzere kâlib-ı tertîbe ifrâğ olunup, her beş humbaraya birerden on nefer Baş-halîfe ta'yîn ve senevî biner gurus me'âşları defter-i revâtibe tedvîn olundukdan sonra, her bir humbaranın neferâtından biri senevî yedi yüz elli gurus me'âşla Halîfe ve yirmi dört akçadan ikişer akça tafâvütle kırk akçaya varınca dokuz neferin hazâ'in-i âmâlleri mâl-â-mâl-i nevâl-i vazîfe olup³, her humbarada beş Mülâzım, yirmişer akça ile hıdmetlerine müdâvim olmak şartıyla hân-ı lezîzü'n-nevâl-i devletden şîrîn-mezâk ve yevmiyyelü neferât yarımşar kıyye nân ve beşer pâre yevmiyye katik-behâ ile sofrâ(سفره)-nişîn-i ittifâk oldu. Baş-mülâzım'la⁴ İkinci 'Arabacılığ'a ta'yîn ve humbaralar 'arabalara vaz' olundukda, bârgîrlerini koşup idâre eylemeleri, ta'lîm-nâmelerinde rakam-zede-i kalem-i tebyîn olunup, üçüncü ve dördüncü ve beşinci mülâzımlar 'ale't-tertîb, her bir humbarada Sekâ ve Aşçı ve Karakullukcu olmak üzere nüsha-i nizâmları ba'de's-sübût himmet-i Şâhâne ile Hasköy'de tarh u inşâ ve Ocak-ı merkûm neferâtına me'vâ olarak binâ buyurulan kışladan her bir humbara neferâtına birer matbah tahsîsiyle birer odaya îvâ ve her beş humbaraya ikişerden⁵ on bârgîr rabt olunacak bir ahûr ile mühim-mâtları için birer mahzen i'tâ ve her bir humbaraya yüzer guruşdan senevî beş bin gurus şem' ve kandil ve çârûb ve hatab makûleleri mesârifiyçün verilmek, defter-i mesârîfa imlâ ve beher beş humbara takımıyla bir dâ'ire olmağla, üzerlerine Baş-halîfe olana ol dâ'irede bir oda tahsîs olunarak, zâbitlikle kadri i'lâ olunup, ta'yîn olunan me'âşları⁶ şimdilik [M1 57] ba'de't-teslîm, düşdükce tîmârlardan tekmlîl ile tanzîm olunup, Piyâde ve Sûvârî Humbaracı, vilâyetlerine gitmekden memnû' ve Âsitâne'de kışlalarında ikâmetle ta'lîm-i fenn-i âteş-bâzî eylemeleriçün emr u irâde şeref-yâfte-i vukû' olup; tîmârlu sûvârî ve yevmiyyelü neferât, piyâde olmak meşrût ve hıdmetkârlarında tîmâr olmayup ve ba'de-ezîn tîmârlar kasr-ı yed kabûl etmamek, evtâd-ı nizâma merbût oldu.

Humbaracılar yalnız humbaraya inhisâr, cevâz-dâde-i vâkıf-ı ahvâl-i kârzâr olmadığınan, top u tüfeng ve hafr-i meteris ve sâ'ir âlât-i ceng te'allümüyle kesb-i mehâret ve fûnûn-i harbiyyede lüzûmu derkâr olan hendese tahsîline ibrâz-i sûret-i liyâkat eylemeleri irâde ve tahsîl-i me'ârifde tekâsül ve izhâr-ı tesâmûh u tesâhül edenlerin yevmiyye ve tîmârları ref' olunacağı ifâde olundu⁷.

1 yerâ'a-i A1 : berâ'a-i M1

2 nefer A1 : — M1

3 olup A1 : — M1

4 Baş-mülâzım'la A1 : Baş-mülâzım ile M1

5 ikişerden M1 : ikişer ikişerden A1

6 me'âşları M1 : me'âşlar A1

7 Humbaracılar yalnız olundu M1 : + [Bu uzunca kısım buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 27b'nin sağ kenarına yazılmıştır]

Zikr-i nizâmât-ı Ocağ-ı Lağımcıyân¹

Lağımcı Ocağı dahi i'tinâyâ sezâ bir dûdmân-ı mu'tenâ olup, neferâtı hüner-mend ü mâhir ve sanâyi'-i lâzimeyi icrâyâ kâdir olmak, şurût-ı muktezâsından idüğü zâhir iken, bekâyây-ı nizâmılarına nezâretde kusûr u rehâvet ve tîmârları mahlûl oldukca, nâ-ehle tevcîhde mücerreb olan recâ vü şefâ'ate i'tibâr u rağbet, dûdmân-ı merkûmun nizâmını ifsâd ve tîşe-i tekâsül ü ihmâl, bünyâd-ı râbitalarını berbâd edüp, ocağın dahi nizâmının istikrârı, ehemmi-i me-hâmm-ı Mülkdârî idüğü mütehakkak ve perîşân eczây-ı nizâmınının, şîrâze-gîr-i râbita olmasına irâde-i 'aliyye müte'allık olmağla, Humbara-hâne'ye ta'yîn buyurulan Nâzır, bunlara dahi nezârete kifâyet edeceği zâhir ve Kâtib'in me'âşına bin beş yüz guruş zammla Lağımcılar Kitâbeti'ni dahi idâre eylesine emr-i 'âlî sâdir oldukdan sonra, Lağımcı tîmârlarının Defterhâne'den kaydları ihrâc ve mevcûd u mefkûdları yoklanarak taht-ı râbitaya idhâl ü idrâc olunmağa², ittifâk-ı ârây-ı erbâb-ı devlet karâr-dâde olduğu rû-nümâ ve Humbara-hâne'ye muttasıl Lağımcılar için yüz yirmi nefer güncâyış-pezîr olacak kadar iki kışla, dest-yârî-i mi'mâr-ı himmetle sûret-yâb-ı binâ olarak, ber-müceb-i defter Âsitâne'de mevcûd ve müsâ'ade-i kadîmeye binâ'en taşrada memleketlerde³ bulunmağla, mefkûd olanlar bir vakt-i mu'ayyen takdîr ve yoklama zemânında İstanbul'da bulunmalarına evâmir-i 'aliyye tahrîr olunmuş [M1 58] olduğundan, lede'l-imtihân istihkâkı nümâyân olanlara ibkâ ve isti'dâdı olmayanların⁴ tîmârları erbâb-ı liyâkate verilmek için ref' u ilgâ olunmak, karâr-dâde-i evliyây-ı umûrda muhakkak⁵ iken, birden bire ref'le kat'-ı erzâk, cevâz-dâde-i mezheb-i merhamet ü işfâk olmamağla, iki seneye dek kesb-i mâye-i liyâkat etmek şartıyla imhâl ve müddet-i merkûmede tahsîl-i mâ-lezime-i me'mûriyyet edemez ise, ref'le âhara tevcîh olunmak üzere taht-ı râbitaya idhâl olunup, mecmû' tîmâr iki yüz kayda sûret-gîr-i inhisâr ve Lağımcılar iki kısma munkasem olarak, bir kısmı lağımları hark u rabt ve âharı mi'mârî-i harbî fen-nini ta'lîm ve zabt için muntazam olmak, muharrer-i defâtir-i karâr olup, müsta'iddînden elli nefer merd-i hüner-ver, yevmiyye otuzar akça ve beşer pâre kâtık-behâ ve ikişer nânla Mülâzım olarak nigâşte-i sahîfe-i defter olup, bermuktezây-ı ilcây-ı istihkâk, içlerinden yirmi neferi intihâb ü tefrîkle birer kısma ba'de'l-ilhâk, her bir kışla yüz yirmi beş nefere me'vâ olup, her ne kadar iki takım idüğü bedîdâr ve yine bu hâl ile ikisi bir ocak olduğu âşikâr olmağla, senevî beş bin guruş me'âş ve iki bin guruş bedel-i ta'yînât, medâr-ı insidâd-ı sülme-i hâtîr-hırâşî-i inti'âş tahsîsîyle, içlerinden müntehab yâhûd âhardan liyâkati zâhir bir merd-i mü'eddeb, Lağımcı-başılık'la kâmkâr ve içlerinden

-
- 1 Zikr-i Lağımcıyân M1 : + [Bu kısım kırmızı mürekkeple ve başlık şeklinde 27b'nin sağ kenarına yazılmıştır] A1
 - 2 olunmağa A1 : olunmağla M1
 - 3 memleketlerde A1 : memleketlerinde M1
 - 4 olmayanların A1 : olmayanın M1
 - 5 muhakkak A1 : mütehakkak M1

sâhib-i liyâkat bir Kethudâ ve bir Çavuş ve bir ‘Alemdâr, ağır mahsûldâr tîmârlar ile intihâb u ihtiyâr olunarak, hil‘at ber-dûş-i i‘tibâr olduktan sonra, cümle levâzımı ve mesârif-i lâzime-i cüz‘iyyeleriyçün senevî gurus ta‘yîn ü tertîble tatyîb olunup, fimâ-ba‘d lağımçı tîmârları kasr-ı yed kabûl etmamek meşrût ve ancak tîmâr tevcihi, isbât-ı liyâkate menût olmağla, dâ‘imâ İstanbul‘da mevcûd ve kışlalarda ikâmetle, kavâ‘id-i hendesiyye muktezâsınca ta‘lîm-i esbâb-ı sefer ve tazyîk-ı kılâ‘ ve fenn-i mi‘mârî-i harbî lâzimesi üzere i‘mâl, muktazıyye-i hisâm u nizâ‘ husûslarında kabâle be-dest-i isbât-ı vücûd olup, fimâ-ba‘d taşra gitmamek ve âhar kâr u kisbe iştigâl etmamek, nüvişte-i defâtir-i kânûn oldu.

Zikr-i nizâmât-ı Kılâ‘-ı seb‘a-i halîc-i Bahr-ı siyâh¹

[M1 59] Muktezây-ı vakt ü zemân Karadeniz halîcinde olan kılâ‘, mûcib-i ta‘mîr u bünyân olmağla, kâ‘ide-i hendesiyye üzere eskileri ta‘mîr u termîm ve müceddeden binâsı iktizâ edenler, mi‘mâr-ı himmetle perdâhte-i dest-i² tetmîm olup, Kılâ‘-ı seb‘a‘ya Boğaz Nâzırı nâmiyle bir Ağa ta‘yîn ve senevî iki bin beş yüz gurus ve yevmiyye yirmi çift nân ve dörder³ kıyye revgan-ı⁴ sâde ve beş kıyye lahm ve üç keyl şa‘îr ile mâdde-i me‘âşî tehvîn olunduktan sonra, neferrât-ı kadîmesine beş yüz nefer zammiyle bin ‘adede iblâğ ve altışar yüz gurusla birer Dizdâr ve seksan altışar akça yevmiyye ile Kethudâlık‘da hıdmet-güzâr⁵ olmak üzere kâlib-ı nizâma ifrâğ olunup, tahrîr olunacak güçlü ve kuvvetlü dilâverler⁶, zâbitleri ma‘rifetiyle isti‘mâl-i âlât-i ceng ve te‘allüm-i san‘at-ı âteş-bâzî-i⁷ top u tüfeng ile hüner-ver olup, cism-i vâhid gibi cümlesi birden ku‘ûd u kıyâm ve birden tahrîk-i ikdâmla hareket ü ârâm sûretlerini⁸, ta‘lîm-nâmeleri mücebince âzmâyîşe ikdâm ve Kılâ‘-ı seb‘a‘dan Fenarler ile Revâncık ve Garîbce ile Poyraz Lîmânî ve Büyük Lîmân ve Belğiradcık‘da istihdâm şartıyla Cebe-hânegi, altmış altı ve On-baş‘ya altmışar ve neferâta elli altışar akça dâhil-i defter-i tanzîm ve elli altışar akça ile on üç nefer Çalgıcı⁹ ve otuz dokuz akça ile üç nefer Meremmâtçı ve bir nefer Su-yolcu (عیولجی)¹⁰ ve yüz elli akça ile bir nefer Kâtib me‘mûr-i terkîm olup, Belğiradcık Kal‘ası‘na gayr ez-zâbitân yüz¹¹ altmış sekiz nefere varınca yetmiş üç ve Rumeli-kavağ‘ına yüz kırk dört ve Anadolu-kavağ‘ına yüz iki ve Garîbce‘ye yüz kırk beş ve Büyük Lîmân‘a yüz

1 Zikr-i -ı siyâh M1 : + [Bu kısım kırmızı mürekkeple ve başlık şeklinde 28a‘nın sol kenarına yazılmıştır] A1

2 dest-i A1 : dest-res-i M1

3 dörder M1 : dörter A1

4 revgan-ı A1 : rugan-ı M1

5 hıdmet-güzâr A1 : hıdmetkâr M1

6 dilâverler A1 : dilâver M1

7 âteş-bâzî-i A1 : âteş-bâzî ve M1

8 sûretlerini A1 : sûretleri M1

9 Çalgıcı M1 : Calgıcı A1

10 ve bir nefer Su-yolcu (عیولجی) A1 : — M1

11 yüz A1 : bu M1

elli dokuz* ve Poyraz Lîmânî'na yüz altmış iki nefer, defâtir-i nizâmiyelerine muharrer olup, neferât-ı merkûme¹ leyl ü nehâr kal'alarda ikâmet ve sefâyin-i ecnebiyye murûru husûsunda şerâyit-ı ma'lûme muktezâsınca, mütebassırâne hareket ve evkât-ı hâliyyede fenn-i top-endâzîde kesb-i mehâret, neferât-ı kılâ'a vâcibe-i zimmet olduğundan başka, tüfengleri tahliye ve temliyede tahsîl-i meleke-i sür'at eylemelerine zâbitleri dikkat ve nâzırları feth-i dîde-i basîret eylediğinden mâ'adâ, Kapudân-ı deryâ olan vüzerâ, kılâ'-ı merkûmenin devâm-ı nizâmına nezâret ve on beş günde bir kerre bizzât varup, havâle-i enzâr-ı ihtimâmla umûr-i mukteziyyeyi ru'yet ve Âsitâne'de bulunmadıkları hâlde ümenây-ı Tersâne vekâlet eyleye.

Ve İstanbul tarafında olan Anadolu ve² Rumeli-kavakları [M1 60] ve Yûşa' Tabyası'yla Telli-dalyan³ Tabyası'nda olan neferât, fi'l-asl Bostâniyân-ı Hâssa Ocağı'na teba'iyetle sûret-yâb-ı iltifât olduklarından, hey'et-i asliyyelerinde ibkâ ve Ser-bostâniyân-ı hâssa üzerlerine Nâzır olarak Ser'asker-i Sultânî mu'âmelesi haklarında icrâ olunmak üzere râbita-pezîr-i temşiyet ve senevî bin guruşla bir Kâtib-i hâme der-dest-i hîdmet ve kılâ'-ı erba'anın ustaları, kılâ'-ı tis'anın dizdârları makâmında olmağla, senevî altışar yüz guruş me'âşla müreffeh-nişîn-i ser-hân-ı vüs'at olup, her bir kal'aya yevmiyye nân-behâ seksan altışar akça ile bir Kethudâ ve birer Topcu-başı tahsîs ve yetmiş altışar akça ile birer (يوزر) Mu'allim Bölük-başı ve altmış altışar akça ile birer Cebeci-başı ve elli altışar akça ile üçer nefer Cebehâneci ve ikişer nefer Mehter ve elli akça ile bir Kâtib ta'yîniyle binây-ı nizâmları tarsîn olunduktan sonra, Rumeli-kavağı'na altmış altışar akça ile yirmi [dört] Top Ustası ve elli altışar akça ile yetmiş iki⁴ nefer Topcu ve seksan altı akça ile bir nefer Humbaracı-başı ve yetmişle bir Kethudâ ve altmış akça ile sekiz Halife ve elli akça ile yirmi dört nefer Humbaracı tertîb ve Anadolu-kavağı'na dahi yirmi beş Top Ustası ve yetmiş beş Topcu ve Humbaracı-başı ma'iyetine bir Kethudâ ve on nefer Humbaracı Halîfesi ve otuz nefer Humbaracı ve Yûşa' Tabyası'na otuz bir nefer Top Ustası'yla doksan üç nefer Topcu ve Humbaracı-başı ve Kethudâsı ve on Humbaracı Halîfesi'yle otuz Humbaracı ve Telli Tabya'ya yirmi üç Top Ustası'yla altmış dokuz Topcu neferâtının icrây-ı me'âşları, Rumeli-kavağı 'ulûfesine kıyâsla tertîb olundu**.

* Büyük Lîmân'daki neferlerin sayısı metnimizden farklı olarak *Târih-i Cevdet*'te (bk. VI,220) 59 olarak kaydedilmiştir.

1 merkûme A1 : merkûmeye M1

2 ve A1 : — M1

3 -dalyan A1 : ve İlya M1

4 yetmiş iki M1 : + [Bu kelimeler buraya girmeleri 7 rakamı ile işaret edilerek 29a'nın sol kenarına yazılmıştır] A1

** "Revâncık ve Garîbce ile olundu" arasındaki bilgiler özetle ve bazı ilâvelerle *Târih-i Cevdet*, VI,221'de kaydedilmiştir.

Zikr-i nizâm-ı zahîre ve nasb-ı Emîn-i Zahîre ve binây-ı enbârâ ve i'tây-ı sermâye ve ittihâz-ı hazîne-i zahîre¹

Âsitâne-i sa'âdet-âşiyâne ve asâkir-i nusrat-me'âsir-i Şâhâne'ye medâr-ı kût u kuvvet olan ecnâs-ı zehâyir² bir mahalle müctema' u iddihâr olunmayup, iddihâr olunan dahi kalîlü'l-mikdâr beydây-ı telef ü hebâya nisâr olduğundan kat'-ı nazar, lüzûmundan ziyâde asâkire tevzî'le nâ-be-câ izâ'a vü heder olunur idi. Âsitâne'de ise zehâyir³ nakli ticâret-i 'azîme olup, cümle-i [M1 61] 'âlemden 'ibâret ve deryây-ı benî Âdem'den kinâyet olan İstanbul Şehri'ne vefâ edecek kadar zehâyir⁴ nakli, imkândan beder olduğundan nâşî, hengâm-ı şitâda Âsitâne-i bâhirü's-sa'âde sükkânı, killet-i zahîre sebebiyle muztarib ü mütelaşî oldukları, ma'lûm-i Pâdişâh-ı sitâra havâşî olmağla, Nehr-i Tuna etrâfında vâki' münbit mahallerde enbârlar inşâ ve Âsitâne'de mevcûd olan kadîm enbârlardan mâ'adâ müte'addid cedîd enbârlar binâ ve Âsitâne zehâyirini⁵ râyic üzere tedârük ve celb için Hazîne-i hümâyûn'dan yirmi beş bin kîse akça i'tâ ve zahîre-i mezkûreyi iştirâ ve ictilâb için ricâl-i Devlet-i me'âlf-nisâbdan biri Hubûbât Nâzırı ta'yîn ve Şikk-ı Sâlis Pâyesi'yle kadr u şânı ber-terîn oldu⁶.

Zikr-i Cumhûriyyet-i Fransa ve istîlây-ı Mısr-ı Kâhire⁷

Cumhûrluk râbitasıyla 'âlemi ifsâd ve mecmû' divel-i Avrupa'nın nizâm-larını berbâd eden Fransızlar, diyâr-ı İslâmiyye re'âyâsını idlâl ve Memâlik-i mahrûse'yi pâymâl-i senâbikü'l-hayl-i ihtiyâl fikrinde idüğü rû-nümâ ve Devlet-i 'aliyye def'-i şerlerini mülâhaza ve şerâ'it-i⁸ silm ü müsâfâtı muhâfaza ile rehrev-i tarîka-i müdârâ⁹ olmuşiken, otuz kadar sefâyin şirâ'-bend-i tertîb ve Tolon Lîmânî'ndan altmış bin asker ile bâdbân-güşây-ı tesrîb olacakları âvâzesi mesmû' ve mahall-i teveccühleri her yerde bir gûnâ¹⁰ zebân-zede-i şuyû' olmakda iken, kavm-i merkûm ber-muktezây-ı cibillet-i¹¹ meş'ûm, iklim-i Mısr'ı âverde-i pençe-i¹² istîlâ vü hüçûm edüp, bu takrîble Ülkây-ı Asya'yı dahi temellükle

-
- 1 **Zikr-i zahîre** M1 : + [Bu kelimeler kırmızı mürekkeple, başlık şeklinde ve buraya girmeleri 7 rakamı ile işaret edilerek 29a'nın sol kenarına yazılmıştır] A1
 - 2 zehâyir M1 : zehâ'ir A1
 - 3 zehâyir M1 : zehâ'ir A1
 - 4 zehâyir M1 : zehâ'ir A1
 - 5 zehâyirini M1 : zehâ'irini A1
 - 6 olundu M1 : oldu ["Âsitâne-i sa'âdet oldu" arasındaki uzunca kısım, buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 29a'nın sol ve alt kenarına yazılmıştır] A1.
 - 7 **Zikr-i Kâhire** M1 : + [Bu kelimeler kırmızı mürekkeple, başlık şeklinde ve buraya girmeleri 7 rakamı ile işaret edilerek 29a'nın sol kenarına yazılmıştır] A1
 - 8 şerâ'it-i A1 : şerâyit-i
 - 9 müdârâ A1 : medâr M1
 - 10 gûnâ A1 : gûne M1
 - 11 cibillet-i A1 : cibilliyet-i M1
 - 12 pençe-i A1 : pence-i M1

kesb-i takviyet ve ‘Abdülvehhâb ve sâ’ir meşâyih-ı ‘Urbân’ı celble Cezîre-tü'l-‘Arab’da neşr-i ahkâm-ı mel‘anet edeceğinden başka, Bahr-ı Süveyş’de se-fâyin-i harbiyyesini¹ icrâ ile âmed-şud-i tarîk-ı Hind’i teshîl ve hasm-ı kavîsi olan İngilterelü’ye bu sûretle esbâb-ı galebeyi tahsîl için bin iki yüz on üç sene-si muharreminin beşinci günü² İskenderiyye’nin Firenk Lîmânı tarafına lenger-endâz-ı vusûl ve ser‘askeri olan Napolyon Bonaparta’nın ikdâmiyle harben İskenderiyye Kal‘ası’na kadem-nihâde-i duhûl olduklarından sonra, Mısır-ı Kâhire’yi dahi halîde-i çengâl-i istîsâl ve mecmû‘ iklîm-i Mısriyye’yi mazbût-ı dest-i ihtiyâl [M1 62] eyledikleri, sâmi‘a-i Saltanat’ı tahdîş ve hâtır-ı erkân-ı devleti pür-teşvîş eyledi.

Vukû‘-i ittifâk-ı Devlet-i ‘aliyye be-Devlet-i Rusya ve İngiltere der-galebe-i² Cumhûr-i Fransa ve me’mûriyyet-i ‘İsmet Bey ve Re’îs ‘Âtîf Efendi be-mükâleme-i elçiyân-ı îşân³

Fransa’da tehdâdüs eden Cumhûriyyet, cemâhîr-i sâ’ire-i Efrenciyye’ye muhâlif bir cem‘iyyet ve asl-ı asîl-i mâdde-i ihtîşâd, terk-i diyânetle tesâvî-i bâi ü gedâdan ‘ibâret bir fesâd olmağla, bunlara göre terk-i muhâsama vü cidâl, az vakitte birbirine düşerek, hey’et-i ictimâ’iyyelerine sebep-i izmihlâl olduğundan, her zemân tırâz⁴ ü nizâl ile iştigâl, behâyim-minşân kavm-i mes-fûra bâdî-i işgâl olmağla, beher hâl dâ’imâ ve müstemirren ‘alem-efrâz-ı harb ü kîtâl olmak, muktezây-ı tavr-ı kavm-i dâll olup, bu sûretde ‘illet-i Firengî-misâl a‘zây-ı divel-i sâ’ireye dahi sirâyet edeceği vâreste-i kîl ü kâl olmağla, istihlâs-ı diyâr-ı Mısriyye’den mâ‘adâ tahsîl-i âsâyîş-i kâffe-i re‘âyâ, divel-i Avrupa’ya göre Fransa ‘aleyhine ittifâkı iktizâ etmekle, evvelâ kavm-i merkûmun akviyây-ı husamâsından olan Rusya ve İngiltere devletleriyle nâme-i ittifâk, nüvişte-i sahîfe-i ‘ahd ü misâk olmak kavm-i merkûma mûcib-i ırgâm-ı ünûf-i kibr u gurûr olacağı, karâr-dâde-i evliyây-ı umûr ve Anadolu Pâyesi’yle sermâyedâr-ı i‘tibâr es-Seyyid⁵ İbrâhîm ‘İsmet Beyefendi ve mansıb-ı Riyâset’le mâlik-i re’sül-mâl-i iftihâr ‘Âtîf Efendi mükâlemeye me’mûr olup, bi’d-defe‘ât Rusya ve İngiltere elçileriyle tarh-ı mecâlis-i mükâlemât olunarak⁶, ber-vech-i merâm sûret-pezîr-i encâm olan ittifâk-ı tedâfu‘înin ‘ahid-nâmeleri mülahhası, kalem-i îcâz ve defâtir-i ‘uhûddan bu vechile sûret-i ibrâz olundu.

1 harbiyyesini M1 : harbiyyesin A1

2 5 Muharrem 1213 = 19 Haziran 1798 Salı.

3 der-galebe-i M1 : der-‘aliyye A1

4 Vukû‘-i îşân M1 : + [Bu kelimeler kırmızı mürekkeple, başlık şeklinde ve buraya girmeleri 7 rakamı ile işaret edilerek 29b’nin sağ kenarına ve ilgili satırın biraz aşağısına yazılmıştır] A1

5 tırâz M1 : tırâr A1

6 es-Seyyid A1 : — M1

7 olunarak A1 : olarak M1

Devlet-i ‘aliyye ile Rusya Devleti beyninde olan sulh-i müsâlemet-en-câm, ilâ âhiri'l-eyyâm merbût-ı revâbit-ı bekâ vü devâm olmak tarafeyne aksây-ı merâm olmağla, Devlet-i ‘aliyye-i ‘Osmâniyye'nin Şehinşâh-ı ‘âlî-bahtı Sultân Selim Hân hazretleri ve diyâr-ı Rusya'nın İmperator-i sâhib-i tahtı Pavli* cenâbları, mücerred te'mîn-i bilâd ve tahsîl-i âsâyiş-i ‘amme-i [M1 63] ‘ibâd için ‘ahd ü ittifâk-ı tedâfu‘îye terhîs ve mevâdd-ı mu‘âhedeyi müzâkereye tahsîs eyledikleri elçileri vâsıl ve zanhârânın? (وظنخارانك) şîrâze-bend-i vifâk oldukları mevâdd-ı nüsha-i ittifâkın hulâsasıdır.

İttifâk-nâme-i Devlet-i Rusya be-Devlet-i ‘aliyye¹

Hulâsa-i mâtde-i ûlâ: Devlet-i ‘aliyye ile Rusya Devleti beyninde olan hulûs u vifâk, ile'l-ebed bahrda ve berde mü‘eyyed² olmak üzere tedâfu‘î olan mu‘âhede, merbût-ı habl-i metîn-i ittifâk olup, devleteynden her³ biri âharın düşmenine izhâr-ı ‘adâvet ve dostuna ibrâz-ı sûret-i meveddet etmek şartıyla devleteyn beyninde mün‘akıd olan işbu tedâfu‘î ittifâk, ri‘âyet-i revâbit-ı vifâkla mü‘ekked olup, her emirlerinde muhâbere ve dâmen-i mülklerine halîde olan hâr-ı ızzârın bil’-iştirâk tahsîl-i esbâb-ı def‘i için⁴ müzâkere oluna.

Hulâsa-i mâtde-i sâniye: Bin iki yüz altı cumâdelûlâsının on beşinde** Yaş'da mün‘akıd ‘ahid-nâmenin esnây-ı sutûrunda mûnderic olan şurût, işbu ittifâk-nâme-i tedâfu‘îde muharrer olan şurûtdan olmak üzere lafzan be-lafz mer‘î ve mu‘teber ola.

Hulâsa-i mâtde-i sâlise: Te’kîd-i vifâk ve teşyîd-i binây-ı ittifâk için râbita-bend-i muvâfakat olan devletân-ı fahîmetân, zîr-i temellüklerinde bulunan kâffe-i memâlike müte‘ahhid ü⁵ zamân olduklarından, Mısır Vak‘ası’ndan mukaddem Devlet-i ‘aliyye'nin tasarrufunda olan cemî‘ memâlikde Rusya Devleti'nin hükûmrânı olup, zîr-i dest-i tasarruf-i Rusya'da olan kâffe-i memâlikin bilâ-istisnâ Şehinşâh-ı milket-i ‘Osmânî, müte‘ahhid-i kefâlet ü zamânı olurlar.

Hulâsa-i mâtde-i râbı‘a: Devletân-ı ‘azîmetân, divel-i sâ‘ire ile muhâbere ve maslahat-ı mülkiyyelerinin nizâmını müzâkerede muhtâr ve rabt-ı şerâ‘it-⁶ nizâmiyyelerinde mâlik-i zimâm-ı ihtiyâr olup, ancak ahadühümâ âharın za-

* Metnimizde söz konusu edilen ve Pavli olarak kaydedilen Rusya İmparatoru Pavel (1754-1801) için bk. meselâ “Pavel I”, *Büyük Larousse*, XVIII,9232.

1 İttifâk-nâme-i ‘aliyye M1 : + [Bu kelimeler kırmızı mürekkeple, başlık şeklinde ve buraya girmeleri 7 rakamı ile işaret edilerek 30a'nın sol kenarına yazılmıştır] A1

2 mü‘eyyed A1 : mü‘ebbed M1

3 her A1 : — M1

4 def‘i için M1 : def‘iyçün A1

** 15 Cumâdelûlâ 1206 = 10 Ocak 1792 Salı.

5 ü M1 : — A1

6 şerâ‘it-ı A1 : şerâiyit-ı M1

rarını mûcib ve¹ yâhûd ednâ mertebede² noksâniyyet-i mülkünü³ müstevcib hâlâtdan müctenib olalar⁴.

Hulâsa-i mâdde-i hâmise: Devleteynden birine veyâ ikisine birden husûmet, ‘aks-endâz-ı vücûh-i merâyây-ı ‘adâvet oldukda, bezl edecekleri kuvvet, def’-i sâ’il-i hasma kifâyet etmediği sûretde, ya hareketde refâkat⁵ yâhûd diversiyon⁶ tarîkiyle cânib-i âhara takviyet için berren ve bahran muzâheret, yâhûd nakden imdâd ü i‘ânet, ferîza-i gerden-i mecbûriyyet [M1 64] olmağla, bu makûle bir hâlet rû-nümây-ı âyîne-i sûret oldukda, bilâ-te’hîr isti‘âne ve taraf-ı âhardan dahi bilâ-ihmâl i‘âne oluna.

Hulâsa-i mâdde-i sâdisè: Mazhar-ı hücûm-i hasm olan devlet, nakden⁷ ve yâhûd âhar vechile istimdâda rağbet eyledikde, matlûb olan asâkir-i berriyye ve yâhûd merâkib-i bahriyye⁸, yevm-i mutâlebeden nihâyet üç ay müddetde îsâl ü imdâda bed’-i mükâfihadan in‘ikâd-ı musâlahaya dek münâsib taksitler ile irsâl oluna.

Hulâsa-i mâdde-i sâbi‘a: Devletân-ı fahîmetân, gerek imdâd ü i‘ânet ve gerek cedel ü husûmetde havme-pîrây-ı şirket olmağla, her biri tahsîl-i emniyyet etmedikce, âharı musâlaha ve mütârekeye meyl ü rağbet etmeye.

Hulâsa-i mâdde-i sâmine: Meşrût olan imdâd ü i‘ânet ya kuvvet-i mecmû‘alarıyla ‘umûmî hareket lâzım geldikde, tedâbîr-i harbiyyelerini birbirine ihbâr ve imtidâd-ı mükâfêha ve in‘ikâd-ı musâlahada ahadühümâ âhara tekaddüm etmamek için menvî-i zamîrlerini bi’l-mükâtebe iş‘âr edeler.

Hulâsa-i mâdde-i tâsi‘a: İrsâl olunacak asker, levâzım-ı harbiyye ile vezâyifini⁹, devlet-i mu‘ayyen hudûdlarından çıkdıkları günden mükemmel ta‘yînâtı, devlet-i müsta‘în¹⁰ verüp, eyyâm-ı hareket ü irtihâl ve hengâm-ı tirâz¹¹ ü nizâlde kendü askeri gibi mültefit ve âsûde-nişîn-i hayme-i râhat olalar.

Hulâsa-i mâdde-i ‘âşira: Ta‘yîn olunacak donanma, vâsıl-ı halîc-i müstemidd olduğu günden ibtidâ ve düşmen-i müşterek ‘aleyhine i‘mâl olundukca iktizâ eden zehâyir¹² ve ta‘yînât i‘tâ olunup, donanma-yı mu‘ayyenin

1 ve M1 : — A1

2 mertebede A1 : mertebe M1

3 mülkünü A1 : milketi M1

4 olalar A1 : olurlar M1

5 refâkat A1 : — M1

6 diversiyon [30a’nın sol kenarında farklı bir kaligrafiyle ve bu kelime ile ilgisi 7 rakamı ile işaret edilen şöyle bir kayıt vardır: “Diversiyon, tefrika ma’nâsındır.”] A1 : depozisyon M1.

7 nakden M1 : nakd A1

8 bahriyye A1 : bahriyyeye M1

9 vezâyifini A1 : vezâ’ifini M1

10 müsta‘în A1 : müte‘ayyen M1

11 tirâz M1 : tîrâr A1

12 zehâyir M1 : zehâ’ir A1

ta'mîrine iktizâ eden eşyâ, devlet-i müsta'in tersânesinden semen-i râyiciyle i'tâ ve muhâbebe-i müşterek müddetinde, gerek müstesnâ ve gerek muhtâc-ı ta'mîr u tecdîd ve meremmât ü inşâ için murâd eylediği lîmâna duhûle menşûr-i ruhsat imlâ oluna.

Hulâsa-i mâdde-i hâdiyete¹-aşere: Hîn-i muhâbebede düşmenden alınacak ganîmet, gerek eşyâ ve emvâl ve gerek edevât-ı harb ü kîtâl, ahz eden asâkir-i gânimîn arasında kısmet oluna.

Hulâsa-i mâdde-i sâniyete²-aşere: Devlet-i 'aliyye'de zîb-efzây-ı taht-ı Saltanat ve Memâlik-i Rusya'da makâm-ârây-ı İmperatoriyyet cenâblarının³ işbu 'akd eyledikleri tedâfu'î muvâfakat, tevsî'-i dâ'ire-i memleket kasdiyle olmayup, tahsîl-i emniyyet ve vikâye-i temâmiyyet-i⁴ memleket ve tarafeyn re'âyâsının tahsîl-i esbâb-ı istirahatleri [M1 65] ve müvâzene-i mülkiyyenin bekâsiyle 'âmmenin emniyyetleri için⁵ sûret-yâb-ı vifâk, tedâfu'î bir ittifâk olmağla, Nemçe İmperatoru'yla İngiltere ve Prusya devletleri dahi ittifâka duhûle da'vet ve tahsîl-i emniyyet için sâ'ir hâhiş-ker olan divele dahi dâ'ire-i ittifâka duhûle irâ'e-i ruhsat oluna.

Hulâsa-i mâdde-i selâsete-aşer: Devletân-ı fahîmetân bu mu'âhedenin imtidâdına tâlib ve 'an-samîmi'l-kalb halelden masûn olarak muhâfazasına râgib ise dahi, tebeddül-i ahvâl-i zaman ba'zı mevâddın tahvilini iktizâ edeceği nümâyân olduğundan, tasdîk-nâmelerin mübâdelesi gününden i'tibâren sekiz sene müddet ta'yîniyle nigâşte-i defter-i karâr kılınup, tekmi'l müddetde muktezây-ı vakte göre tecdîd-i binây-ı ittifâk-ı devleteyn te'sîs ü teşyîd oluna.

Hulâsa-i mâdde-i râbi'ate-aşer: Pâdişâhân-ı tarafeyn ve hükümdârân-ı cânibeyn taraflarından işbu ittifâk-ı tedâfu'î tasdîk ve tasdîk-nâmeleri⁶ iki ay müddetde ve belki daha az vakitte muharrer-i kalem-i tenmik ola.

Hulâsa-i hâtîme: İşbu 'ahid-nâmede olan şurût on dört mâdde üzerine olmak evtâd-ı mukâbeleye merbût olmağla, bir kıt'ası Devlet-i 'aliyye murahhasları tarafından tahrîr ve bir kıt'ası dahi Rusya Elçisi ve Murahhası tarafından tastîr olunup, bu vechile itmâm-ı maslahat ve icrây-ı resm-i mübâdelede kâ'ide-i divele ri'âyet oluna; tahrîren fi sittin⁷ ve 'işrîn receb li-sene selâse ve aşere ve mi'eteyn ve elf⁸.

1 hâdiyete A1 : hâdiye M1

2 sâniyete A1 : sâniye M1

3 cenâblarının A1 : cenâblarına M1

4 ve vikâye-i temâmiyyet-i A1 : — M1

5 emniyyetleri için M1 : emniyyetleriyçün A1

6 tasdîk-nâmeleri A1 : tasdîk-nâmelerin M1

7 sittin A1 : sene (سنة) M1

8 26 Receb 1213 = 3 Ocak 1799 Perşembe.

Dîğەر ittifâk-nâme-i hafîyye-i Devlet-i Rusya¹

Memleket-i ‘Osmâniyye’de erîke-pîrây-ı Saltanat ve diyâr-ı Rusya’da murabba’-nişîn-i makâm-ı hükûmet cenâbları arasında olan tedâfu’î muvâfakat, müvâzene-i mülkiyyeye ri’âyet ve divel-i mevcûdenin buldukları kuvvet-i zâtiyyeleriyle ibkâsından ‘ibâret olduğundan, tarafeynin tâmmiyyet-i mülklerini vikâye ve re’âyâsının² devâm-ı³ âsâyışlerini himâyeden neş’et etmekle, Fransa’da zuhûr eden hâlet⁴, hükümdârân-ı müşârun ileyhimâya mûcib-i ‘ibret ve in’ikâd-ı ittifâk-ı tedâfu’îye ‘illet olup, inkılâb-ı ahvâl-i divel ve irtifâ’-ı fevâ’id-i⁵ erkân-ı edyân ü milel, Fransa’nın müdür-i umûrlarına aksây-ı murâd ve hürriyyet-i asliyye ma’nâsına Depolemibernâyî [=de Liberté]^{6*} ta’bîriyle taglît-ı ‘avâmm, netîce-i mukaddime-i fesâd olup, divel-i sâ’irenin nizâmlarına dahi îrâs-i halel, kavm-i merkûma müntehây-ı emel olduğundan, kimini âverde-i zîr-i süyûf-i [M1 66] gâlibiyyet ve kimini⁷ sirâyet-i ‘illet-i Firengî-i ihtiyâl ile mübtelây-ı maraz-ı maglûbiyyet etdiklerinden başka, erâzî-i Devlet-i ‘aliyye’ye dahi hücûm ve etrâf-ı memâlikine itâle-i akdâm-ı şûm eyledikleri ma’lûm olmağla, ber-mûceb-i ittifâk düşmen-i müşterek üstüne râyet-bend-i vifâk olduklarından, hafî olmak üzere on üç mâdde üzerine imlâ vü⁸ imzâ olunan dîğەر bir kıt’a ittifâk-nâmenin hulâsasıdır.

Hulâsa-i mâdde-i ûlâ: Rusya Devleti tarafından sefâyin-i haffeden mâ’adâ biri seksan dörd, ikisi yetmiş dörder⁹ ve üçü yetmiş ve altısı ellîşer pâre topçeker on iki kıt’adan ‘ibâret bir donanma, Karadeniz Boğazı’na Rusya tarafından îsâl ve Devlet-i ‘aliyye donanmasıyla bi’l-ma’iyye Akdeniz’e çıkup, düşmen-i müşterek üzerine şîrâ’-güşây-ı istîsâl olmak husûsu muhâbere ve Fransa’nın cemî’ mekâsıdını ibtâl ve Akdeniz ve Körfez’de sefâyin-i harb ü peykâr ve merâkib-i sâ’ire tüccârına ilkây-ı âteş-i izmihlâl için müzâkere olunup, devleteynin ser’askerleri i’mâl-i edevât-ı gayret birle¹⁰ düşmen-i müşterek üzerine havâle-i müdâfi’ etmekle, İngiltere Devleti Fransa ile muhâbede devleteyne iştirâkî muhakkak olduğundan, amirali ile bi’l-muhâbere ‘akd-i livây-ı ma’iyyet oluna.

1 Dîğەر Rusya M1 : + [Bu başlık biraz aşağıda 31b’nin sağ kenarına yazılmıştır] A1

2 re’âyâsının A1 : re’âyânın M1

3 devâm-ı M1 : + ve A1

4 hâlet A1 : hâlât M1

5 fevâ’id-i A1 : kavâ’id-i M1

6 Depolemibernâyî (ديپوله ميبرناي) M1 : + [bu kelime ile ilgili olarak 31a’nın sol kenarında farklı bir kaligrafi ile yazılmış, muhtemelen “Liberte” gibi okunabilecek bir kelime vardır] A1

* Metnimizde Depolemibernâyî (ديپوله ميبرناي) gibi okunabilecek şekilde yazılmış olan kelime, Fransızca’da hürriyet anlamına gelen “de Liberté” olmalıdır.

7 kimini A1 : kimi M1

8 on üç vü M1 : + [Bu kelimeler buraya girmeleri 7 rakamı ile işaret edilerek 31b’nin üst kenarına yazılmıştır] A1

9 dörder M1 : dörter A1

10 birle M1 : — A1

Hulâsa-i mâtde-i sâniye: Rusya İmperatoru, mâtde-i evvelde muharrer donanmayı, memâlik-i İslâmiyye mâtâmki Fransa'nın pâ-zede-i¹ 'adâveti ola, hıdmetlerine tahsîs ve düşmen-i müşterek üzerine bi'l-ma'iyye muhâcemeyi tansîs² etmekle, bâb-ı musâfât insidâd ve zemân-ı muhârebe³ imtidâd buldukca, sefâyin-i Rusya'yı celb ve⁴ cebehâne ve sâ'ir levâzım ile kesb-i takviyet için Akdeniz'den Karadeniz'e Boğazlar'dan murûruna ruhsat ve lede'l-iktizâ Devlet-i 'aliyye'nin zîr-i hükmünde olan lîmânlar duhûlüne icâzet verile.

Hulâsa-i mâtde-i sâlise: Cânib-i İmperator, müte'ahhid-i indifâ'-ı hecme-i 'adû-yi mesfûr olmağla, mâtde-i sâniyede mastûr Karadeniz'den Akdeniz'e ve Akdeniz'den Karadeniz'e murûr, düşmen-i müşterekin muhârebe vaktine menût ve bu sûret vakt-i âhârda iddi'â olunmamak meşrût ola.

Hulâsa-i mâtde-i râbi'a: Devletân-ı müttetikândan mâ'adâ her kangı devlet olur ise olsun, sefâyin-i harbiyyesinden bir kalyon Karadeniz Boğazı'ndan 'ubûr ve hâsılı her dürlü merâkib-i harbiyyenin bahr-ı mezbûr tarafına şirâ'-güşây-ı murûr olmasına mümâna'at, [M1 67] lâzime-i zimmet-i 'uhde-i devlet ola.

Hulâsa-i mâtde-i hâmise: İttifâk-nâmenin onuncu mâttesinde olan şurût-ı muharrer, işbu mu'âhede-i münferidenin evvelki mâttesinde olan donanma hakkında mu'teber olmağla, bu def'a müretteb defterde olan ta'yînât ve sâ'ir me'kûlât ve meşrûbât, sefâyinin Boğaz'a vurûdları gününde⁵ dört aylık i'tâ ve bundan sonra dahi donanmada lâ-ekall iki aylık zahîre bulunmasına i'tinâ olunup, kabzına me'mûr kumandan ve ofiçyâle⁶ teslîm ve defterde muharrer mevâdd için bin iki yüz kîse, ibtidây-ı temmûzdan bed' ile her üç mâhda bir muksitan edâ ile tetmîm oluna.

Hulâsa-i mâtde-i sâdis: Fransa müdürleri, râyet-keş-i fesâd ve bu takrîble re'âyây-ı Devlet-i 'aliyye'yi ifsâd ve berren⁷ dahi nîrân-ı hücumu ikâd ederler ise Devlet-i Rusya, Devlet-i 'aliyye hakkında gayret-i tarafdârânesin izhâr ve seksan bin asker-i berriyyesini iktizâ eden mahalle ba's ü tesyâr ede.

Hulâsa-i mâtde-i sâbi'a: İşbu sefer u hareket, Devlet-i 'aliyye'nin memâlikini hıfz u hirâset için olmağla, askerinin nizâmını vikâye ve mu'askerini⁸ teşettütten himâye, Devlet-i 'aliyye'ye⁹ nâfi' ve menfâ'at ve zararı taraflarına râci' olduğundan, fi'l-asl Rusya tebe'asından olan Müslimânlar firâr ve mülteci-

1 pâ-zede-i A1 : ziyâde M1

2 tansîs A1 : tenkîs M1

3 muhârebe A1 : + de M1

4 ve M1 : — A1

5 gününde A1 : gününden M1

6 ofiçyâle A1 : ofiçyâle (وڤچباله) M1

7 berren A1 : bir M1

8 mu'askerini A1 : askerini M1

9 'aliyye'ye M1 : 'aliyye A1

i dâru'l-emân-ı Devlet-i ebediyyü'l-karâr olur ise, havâle-i dest-zede-i (دست زده) ikdâm ve re'âyây-ı Rusya'dan biri İslâm'ı kabûl ve firâren zîr-i sâye-i himâyeye¹ duhûl eder ise, yine Donanma-yı Rusya'da istihdâm için irsâl ve ba'de tekmîli'l-musâlaha Yaş 'Ahid-nâmesi'nin sekizinci mâddesiyle mu'âmele ve imhâl oluna.

Hulâsa-i mâdde-i sâmine: İki devlet, düşmen-i müşterek üzerine kıyâm ü hareket ve ittifâk-nâmenin sekizinci mâddesinde birbirinden mukaddem mütâreke ve musâlahaya 'adem-i rağbet, mazbût-ı kalem-i kitâbet olmağla, ol vechile ri'âyet oluna.

Hulâsa-i mâdde-i tâsi'a: Devletân-ı fahîmetândan her biri âhara müstelzim-i zarar bir dürlü 'ivaz u bedel kabûlüyle musâlahadan hazer edeler.

Hulâsa-i mâdde-i 'âşire: Donanma-yı devleteyn birbirine tesâdüf ve her biri buldukları rütbeyi i'lâna işâret-keş-i te'ârûf olduklarında, lede'l-ımtiyâz bed'-i selâmda² mertebe-i mürettebeye göre selâma âgâz olunup, rütbeleri müsâvî olur ise selâmdan ferâgat ve kaç top atar ise mukâbili dahi mikdâr-ı merkûma ri'âyet [M1 68] edeler.

Hulâsa-i mâdde-i hâdiyete³-'aşere: Devletâna göre mekânı ba'îd ve i'âne-i berriyye vü bahriyye mümkün olmayacak bir düşmen zâhir u bedîd oldukda, iki bin süvârî⁴ asker ve on iki bin piyâde leşkere bedel beher süvârîye⁵ yüz el-lîşer ve piyâdeye yüzer gurus verilmek düstûru'l-'amel olup, senevî bir buçuk milyon gurus i'tâ ve i'lân-ı harb ibtidâsından üç ayda bir taksitle devlet-i mu'ayyen tarafından teslim ve edâ oluna.

Hulâsa-i mâdde-i sâniyete-'aşere⁶: İşbu mevâdd-ı münferide Fransa 'aleyhine müşâreket için olmak şurût-ı mün'akıde⁷ olmağla, divel-i sâ'ireden duhûle zuhûr eden rağbet, tarafeynin inzımâm-ı re'yleriyle râbita-pezir-i sûret ola.

Hulâsa-i mâdde-i sâlisete⁸-'aşere: Bundan sonra bu makûle husûmet içe-rüden⁹ dahi rû-nümây-ı meclây-ı sûret olur ise, muhâfaza-i mülkleriçün hareket ve âsâyiş-i 'âmme-i re'âyâ bekâsı mülâhazasıyla, i'lân-ı harbde müşâreket-i devletân beyninde meşrût ve habl-i metîn-i ittifâk-ı tedâfu'ıyle evtâd-ı mukâve-leye merbût olmak üzere, işbu mevâdd-ı münferide-i hafîyye¹⁰ dahi imzâ ve itti-

1 himâyeye A1 : Ahmediyye'ye M1

2 bed'-i selâmda M1 : bedâ İslâm'da A1

3 hâdiyete M1 : hâdiye-i A1

4 süvârî A1 : — M1

5 süvârîye A1 : + yedi M1

6 sâniyete M1 : sâniye-i A1

7 mun'akıde A1 : mun'akıd M1

8 sâlisete M1 : sâlise-i A1

9 içe-rüden A1 : için M1

10 hafîyye A1 : hafife M1

fâk-nâme-i tedâfu'ide lafzan-be-lafz münderic olmuş gibi düstûru'l-'amel olmak kavliyle vaz'-ı kalem-i rızâ olundu¹; *tahrîran fi² sittin ve 'işrîne receb li-sene selâse ve 'aşere ve mi'eteyn ve elf³*.

Zikr-i ittifâk-nâme-i Devlet-i İngiltere³

Öteden berü Devlet-i 'aliyye ile İngiltere Devleti arasında safvet, kemâl-i hulûsla merbût-ı habl-i metîn-i dostî vü mahabbet olup, Fransalu ile 'alem-efrâz-ı muhârebe ve devletân-ı fahîmetân şakka-güşây-ı müşâcere vü munâsabe bulunduklarından, Devlet-i 'aliyye ile Rusya Devleti beyninde olan ittifâk-da İngiltere Devleti'ni da'vet, nigâşte-i sahîfe-i nâme-i muvâfakat olmağla, Devlet-i 'aliyye ile İngiltere Devleti arasında olan on mâdde üzerine merbût ittifâk-nâme-i tedâfu'ide olan şurût.

Hulâsa-i mâdde-i ûlâ: Devletân-ı 'Osmâniyye ve Rusya aralarında mün'akıd şurût-ı vifâka İngiltere dahi râbıta-pezîr-i ittifâk olup, divel-i selâse beyninde tedâfu'î ma'kûd ve birbirlerine berr u bahrda i'ânet etmek üzere merbût-ı evtâd-ı hulûd olmağla, ile'l-ebed birbirlerinin dostlarına izhâr-ı sûret-i mücâmele ve düşmenlerine ibrâz-ı tavr-ı hasmâne ile mu'âmele ederek tarafeyn istihsâl-i [M1 69] esbâb-ı âsâyişde muhâbere ve def'-i hecme-i husamâyı iktizâsına göre dostâne müzâkere edeler.

Hulâsa-i mâdde-i sâniye: Devletân-ı fahîmetân, binây-ı ittifâklarına esâs-efken-i takviyet ve temâmiyyet-i mülklerine müte'ahhid-i zamân ü kefâlet olup, İngiltere Devleti Mısır'a Fransa hücumundan evvel olan Memleket-i 'Osmâniyye'nin temâmiyyetine zâmin ü kefil ve bi'l-mukâbele⁴ Devlet-i 'aliyye dahi İngiltere Devleti'nin bilâ-istisnâ kâffe-i memâlikinde muhâfaza ve zamân ve⁵ kefâletde müte'ahhid-i sa'y-i cemil olur.

Hulâsa-i mâdde-i sâlise: Devletân-ı müte'âhidân, umûr-i dâhiliyye ve hâriciyyelerinde muhtâr ve divel-i sâ'ire ile in'ikâd-ı güsiste-târ-ı maslahatları, muhavvel-i 'uhde-i ihtiyâr olup, ancak ahadühümâ âharın zarar u ziyândan muhâfazasını mülâhaza ve temâmiyyet-i memâlikine noksân tetarruk edecek esbâbdan muhâfaza ede.

Hulâsa-i mâdde-i râbi'a: Ahad-i tarafeyne bir nev' muhâceme, sûret-nümây-ı müşterek-i muhâsama olur ise, iktizâ eden imdâd, vakt ü hâlin icâb eylediği üzere lâyıık-ı şân-ı hulûs u vedâd ola.

1 olundu A1 : oluna M1

2 fi M1 : — A1

3 26 Receb 1213 = 3 Ocak 1799 Perşembe.

3 **Zikr-i İngiltere** M1 : + [Bu kelimeler kırmızı mürekkeple, başlık şeklinde 31b'nin sağ kenarına ve bu satırların biraz aşağısına yazılmıştır] A1

4 bi'l-mukâbele A1 : bi'l-mukâvele M1

5 ve A1 : — M1

Hulâsa-i mâdde-i hâmise: Devletân-ı fahîmetân, düşmen-i müşterekle husûmet ve her vechile muhâsamada şirket eylediklerinde, ahadühümâ âhardan tahsîl-i emniyyet etmedikce sulha rağbet etmeye.

Hulâsa-i madde-i sâdisè: Tarafeynin sefâyini birbirlerine musâdefe ve rüt-belerini isti'lâma 'alem¹-efrâz-ı mu'ârefe olup, rütbeleri müsâvî olur ise selâm-dan ferâgat ve muktezây-ı rütbe üzere ol kaç top atar ise, âharı dahi 'adedine ri'âyette mütâba'at ede.

Hulâsa-i mâdde-i sâbi'a: Hîn-i muhârebede düşmen-i müşterekden alınacak mâl-ı ganîmet, ancak iğtinâm eden asker beyinde kısmet oluna.

Hulâsa-i mâdde-i sâmine: Devletân-ı fahîmetân el-ân mübâşir-i ceng ü husûmet bulduklarından, müştereken mukâbele ve muhâsamaya kıyâm ve beşinci mâdde muktezâsınca gerek Devlet-i 'aliyye ve gerek İngiltere Devleti kendü menfe'atleriçün münferiden musâlaha olmamağa ihtimâm edeler.

Hulâsa-i mâdde-i tâsi'a: Devletân-ı müte'âhidân, musâlaha ve muhârebede niyyetlerini birbirine ihbâr ve bi'l-iştirâk müzâkere-i² silm ü harbde usûl-i kânûn-i insâfa i'tibâr edeler.

Hulâsa-i mâdde-i 'âşire: Düşmen-i müşterekin 'ale'l-ittlâk izâle-i kuvveti ve bi'l-husûs Mısır'dan def'-i eyâdî-i mazarratı ve Bahr-ı sefid [M1 70] ve İc-deniz'den kat'-ı rişte-i ümmîd-i ticâretiçün³ iktizâ eden levâzım-ı mukâbele-i hisâm, devletân beyinde bi'l-müzâkere râbıta-pezîr-i intizâm olup, tüccâr-ı hasma cemî' sevâhil-i memâlik-i 'Osmâniyye'nin lîmânları mesdûd ve def'-i gezend-i hasm için lâ-ekall yüz bin asâkir-i 'Osmânî⁴ mevcûd ve İngiltere ve Rusya donanmasıyla bahrân-ı merkûmânda bulunmak için temâmca kuvvet-i bahriyesiyle Donanma-yı 'Osmâniyye şirâ'-güşây-ı vürûd ola. Ve bi'l-mukâbele İngiltere Devleti dahi keyd-i mazarrat-ı düşmeni def'a müttefikan havâle-i donanma-yı himmet ve Memâlik-i 'Osmâniyye'yi hücum-i a'dâdan vikâyeye, tevcîh-i sükkân-i sefâyin-i gayret ede.

Hulâsa-i mâdde-i hâdiyete⁵-aşere: İngiltere Donanması'na Bahr-ı sefid'de sebeb-i seyr u sefer, sevâhil-i 'Osmâniyye'den kat'-ı eyâdî-i düşmenle ref'-i⁶ zarar olup, bu sûretde neferâtının firârında olan mazarrat, Devlet-i 'aliyye'ye ric'at etmekle, firâr eden neferâtı 'adem-i kabûl, nizâm-ı donanmanın vikâyesiçün me'mûldür.

1 'alem A1 : — M1

2 müzâkere-i A1 : — M1

3 ümmîd-i ticâretiçün A1 : bihâr için M1

4 'Osmânî A1 : İslâm'ı M1

5 hâdiyete M1 : hâdiye-i A1

6 ref'-i A1 : def'-i M1

Hulâsa-i mâdde-i sâniyete¹-‘aşere: Bu ittifâkın halelden hıfzı matlûb ve imtidâd-ı zemân her ne kadar mergûb ise dahi tebdîl-i ahvâl, mevâddı mûcib-i ibdâl olmağla, işbu târihden sekiz sene müddetle tahdîd² ve inkıtâ‘-ı müddetde zemân-ı lâzimesince tecdîd oluna.

Hulâsa-i mâdde-i sâlisete³-‘aşere: İşbu ittifâk-ı tedâfu‘î, Şehinşâh-ı Memâlik-i ‘Osmânî hazret-i Sultân Selîm Hân-ı Sâlis ve İngiltere Devleti'nin Kırallı Corc-i Sâlis [=Georg III]⁴ taraflarından tasdik ve üç aya dek tasdik-nâmeleri mübâdelesiyile şurût-ı vifâk tevsîk oluna; *tahrîren fî semânin ve ‘işrîn receb li-sene selâse ve ‘aşere ve mi’eteyn ve elf*⁵.

Zikr-i vürûd-i Donanma-yı Rusya be-Halîc-i Bahr-ı siyâh ve muhârebe-i Donanma-yı İngiltere be-Donanma-yı Fransa der-pîş-gâh-ı Kal‘a-i Ebâhûr⁵

Ber-muktezây-ı şurût-ı muvâfakat sagîr u kebîr on dört kıt‘adan ibâret Rusya Devleti'nin amiral ta‘yîn eylediği Okanof* [= Ouchakov] ile bir donanması lenger-endâz-ı Halîc-i Dâru's-saltana olduğu esnâda, İngiltere Donanması Akdeniz'de halle-çûb-i seyr u sefer ve Fransa ahvâline havâle-i dûrbîn-i nazar etmekte iken, Fransa'nın Mısır'ı istîlâsını tahkîk ve eşir‘a-i sefâyin-i donanmasını pür-sâz-ı şurta-i tevfiik edüp, sevâhil-i Mısıryye'den Ebâhûr [=Ebûkîr]** pîş-gâhında donanmalarıyla mukâbele ve tarafeynden idâre-i sükkân-ı merâkib-i müşâcere [M1 71] ve mücâdele olunup, ‘âkıbet neheng-i bahr-ı⁶ sitîz-i asker-i bahriyye-i İngiltere, sarsar-ı kavâri‘-i satvetle tebâr-ı gâlibiyette mevc-engîz olup, Fransalunun Odyan (اوديان = Orient) ismiyle müsemmâ ve tefe’’ül-i zabt-ı şarkı hûlyâ eylediği, yüz yirmi topçeker ve üç anbarlularını ihrâk ve dört kıt‘a dahi sefîne-i kebîresin bahr-ı ‘ademe igrâk edüp, seksan pâre topçeker iki kıt‘a sefîne-i kebîre ve dört kıt‘a sefâyin-i mutevassita ile birtakım merâkib-i sagîre-

1 sâniyete M1 : sâniye-i A1

2 tahdîd A1 : tecdîd M1

3 sâlisete M1 : sâlise-i A1

4 Corc-i Sâlis M1 : Vâlî Corcus-i Sâlis A1. Metnimizde sözü edilen Büyük Britanya ve İrlanda Kralı George III (1738-1820) için bk. meselâ “George III”, *Büyük Larousse*, IX,4506.

◇ 28 Receb 1213 = 5 Ocak 1799 Cumartesi.

5 **Zikr-i Ebâhûr** M1 : + [Bu kısım “Bahr-ı siyâh”tan sonra “ve” yerine “zikr-i” ilâvesiyile, ama ayrı iki başlık olarak kırmızı mürekkeple 33b'nin sağ kenarına yazılmıştır] A1

* Metnimizde Okanof (اوقانوف) imlâsı ile yazılmış olan Rus amirali, Fiodor Fiodorovitch Ouchakov (1744-1817) olmalıdır; bk. meselâ Jean-Pierre Poussou, Anne Mézin, Yves Perret-Gentil, *L'influence française en Russie au XVIIIe siècle*, Paris 2004, s.421,426,491,495,536.

** Kaynaklarda adı Bükîr, Ebûgür, Ebûhûr, Ebâhûr şekillerinde de geçen Mısır'da Akdeniz kıyısında bir sâhil şehri olan Ebûkîr için bk. meselâ Atillâ Çetin, “Ebûkîr”, *DİA*, İstanbul 1994, X,279-280.

6 bahr-ı A1 : — M1

sin beste-i zencîr-i zabt ve Tersâne-i temellüklerine rabt eyledikleri haberini, amiralleri Nelson¹ irsâl ve Donanma-yı hümâyûn'la Rusya Donanması'nın hurûclarını isti'câl etmekle², der-'akab Devlet-i 'aliyye ve Rusya donanmalarıyla birer ikişer korvet, Devlet-i 'aliyye şalopeleriyle şîrâ'-güşây-ı ma'iyyet ve Rodos'dan Hasan Bey'i istishâbla İskenderiyye tarafına tevcîh-i sükkân-ı satvet eyleyüp, Fransalu'nun Venedik'den istîlâb³ ve ehâlîsini beste-i zencîr-i ıztırâb eyledikleri Körfez adaları mülâbesesiyle, Rumeli taraflarına dahi te'addî ve bu takrîble memâlik-i Devlet-i 'aliyye'yi pey⁴-siper-i senâbikü'l-hayl-i tesaddî eyleyeceği meczûm ve bu sûretle cümleden mukaddem cezâ'ir-i⁵ merkûmeden kat'-ı eydî-i habîseleri beyne'l-lüzûm olmağla⁶, işbu bin iki yüz on dört senesi[◊] Rusya Donanması'nın fekk-i lenger-i ikâmet ve ferdâsı sagîr u kebîr otuz kıt'a sefîneden 'ibâret Donanma-yı hümâyûn'la Ser'asker olan Kapudâne-i hümâyûn Giridli Şeremet Kapudan dahi bâdbân-güşây-ı hareket olup⁷, evvelâ Çuka adaları bi'l-iştirâk hücum-i dilâverân-ı asâkir-i müttefika ile levs-i vücûd-i e'âdîden pâk oldukda, Kefalonya ve Zanta adaları dahi istîmân ve içlerinde olan bin dört yüz nefer Fransalu'yu teslîmle tahsîl-i emân edüp, sevâhil-i Körfez'de olan bilâd ü bikâ'ı, Korfalu'nun muharrer-i defter-i ihtisâsı olduğundan, Şîr-i vegâ Depedelenli 'Ali Paşa ol havâlîyi zabta 'alem-efrâz-ı satvet ve muhâfazada olan Fransalular dahi mukâbelesine râyet-keş-i 'azîmet olmağla, Delvine kurbünde tarh-ı pâzâr-ı⁸ kârzâr ve sil'a-i zafer, delâlî-i tîğ-i bî-dirîğle taraf-ı İslâmiyân'da karâr etmekle, Fransalu reh-rev-i vâdî-i hezîmet ve Preveze ve Berga ve Dubnice ve Bohboz^{9*} nâm dört kal'a, müstezâd-ı manzûme-i memâlik-i¹⁰ devlet oldu. Fransalu'yu Korfa'dan tahliye ve erâzî-i mağsûbeyi [M1 72] yed-i zâlimelerinden tencîh¹¹ eylediklerinde, asâkir-i tarafeyn neşr-i cenâh-ı

1 Nelson A1 : Telson (تلسون) M1. Metnimizde kendisinden bahsedilen İngiliz amirali Horatio Nelson Vikont (1758-1805) için bk. meselâ "Nelson", *Büyük Larousse*, XVI,8589.

2 etmekle M1 : + [34a'nın sol kenarında başlık şeklinde kırmızı mürekkeple yazılmış olan "Zîkr-i feth u teshîr-i Cezâ'ir-i seb'a be-taraf-ı Devlet-i 'aliyye", bu kısımda anlatılanlarla ilgili olarak başlık şeklinde düşünülmüş olmalıdır] A1

3 istîlâb A1 : istîlâ M1

4 pey A1 : bî M1

5 cezâ'ir-i A1 : cezâyir-i M1

6 olmağla M1 : + [34a'nın sol kenarında başlık şeklinde kırmızı mürekkeple yazılmış "Zîkr-i feth u teshîr-i Preveze ve sâ'ire", bu kısımda anlatılanlarla ilgili olarak başlık şeklinde düşünülmüş olmalıdır] A1

◊ 1 Muharrem 1214 = 5 Haziran 1799 Çarşamba.

7 olup A1 : edüp M1

8 pâzâr-ı A1 : bâzâr-ı M1

9 Bohboz A1 : Bohyoz (بوحيون) M1

* Metnimizdeki yazılışlarına göre okumaya çalıştığım yerler sırasıyla Prévésa, Parga, Vonitza ve Boutrinto olmalıdır; bk. meselâ İbrahim-Manzour-Efendi, *Mémoires sur la Grèce et l'Albanie pendant le gouvernement D'Ali Pacha*, Paris 1828, s.34,188,195.

10 memâlik-i A1 : مملك M1

11 tencîh A1 : neciyye M1

himâyet ve ser'askerleri icrây-ı merâsim-i muzâheret eyleyüp, tarafeyn birbirlerinin hâtırlarına ri'âyetle izhâr-ı rağbet ve dâmen-i mahtûbe-i mülk-i mazbûtaya itâle-i dest-i murâvedet¹ etmelerleriyle, gerden-i dûşîze-i memleket, kılâde-i hükûmetden te'arrî ile hacle-pîrây-ı 'utlet olarak bir zemân murûr ve: "Merbût-ı silsile-i seyf-i kâhireleri olan 'azrây-ı memleket niçün² idhâl-i diyâr-ı hükûmet olunmaz?" deyü³ Rusya tarafından⁴ bir mu'âmele-i dostâne zuhûr etdikde, bu insâfâne hareket, Sultân Selîm-i selîmü't-tab'a bâ'is-i memnûniyyet olup, taraf-ı Şehinşâhî'den dahi mukâbele bi'l-misle ri'âyet ve gerden-i İmperatori'ye havâle-i tanzîm ü temşiyet buyurdıklarında, erâzî-i kadîmesini zamîme-i emlâk-i kadîme-i devlet ve cezâ'ir-i⁵ merkûmenin dahi sebîke-i nizâmı ifrâğ-ı kâlib-ı Cumhûriyyet kılınup, cezâ'ir-i⁶ müctemi'a nâmiyle şöhrêdâr ve Dubravenedik cumhûru gibi Devlet-i 'aliyye'ye teba'iyetle sermâyedâr-ı⁷ iftihâr olmak üzere tanzîm ve üç senede bir kerre yetmiş beş bin guruş cizyelerini edâ eylemek şartıyla misâl-i 'adl-iştimâl terkîm olunmak, devletân-ı müttefikân beyninde karâr-gîr ve murahaslar ma'rifetleriyle⁸ on iki mâdde üzerine mazbût-ı kayd u tahrîr olan 'ahid-nâmenin hulâsasıdır ki, ber-vech-i âtî zikr olunur.

Zikr-i 'ahid-nâme-i Cezâyir-i seb'a-i müctemi'a⁹

Hulâsa-i mâdde-i ûlâ: Korfa'da Rumeli'ye olan kurbiyyet, Devlet-i 'aliyye'ye, ittibâ'ları sûretinde medâr-ı âsâyîş ü râhat olacaklarını Devlet-i Rusya'da murabba'-nişîn-i sandalî-i¹⁰ İmperatoriyyet ve Moskov memâlikine¹¹ zill-efgen-i hükûmet olan Pavli* cenâbları tefekkür ve Dubravenedik misillü bir cumhûr olarak Devlet-i 'aliyye'ye teba'iyetlerini tezekkür etmekle, vücûh-i memleket umûr-i cezâ'iri¹² ru'yet etmek üzere heyûlây-ı cem'iyet, kabûl-i sûret-i Cumhûriyyet edüp, cumhûr-i merkûmun temâmiyyet-i mülklerini vikâye

1 murâvedet A1 : murâddet M1

2 niçün A1 : içün M1

3 deyü M1 : + [34b'nin sağ kenarında başlık şeklinde kırmızı mürekkeple yazılmış "Zikr-i havâle-i nizâm-ı Cezâ'ir-i seb'a-i müctemi'a be-taraf-ı Devlet-i 'aliyye", bu kısımda anlatılanlarla ilgili olarak başlık şeklinde düşünölmüş olmalıdır] A1

4 tarafından A1 : tarafında M1

5 cezâ'ir-i A1 : cezâyir-i M1

6 cezâ'ir-i A1 : cezâyir-i M1

7 sermâyedâr-ı M1 : sermâ[ye]dâr-i A1

8 ma'rifetleriyle A1 : ma'rifetiyle M1

9 Zikr-i müctemi'a [Bu kısım 34b'nin sağ kenarında başlık şeklinde kırmızı mürekkeple yazılmıştır] A1 : — M1

10 sandalî-i M1 : sandâlî-i A1

11 memâlikine A1 : Memleketi'ne M1

* Metnimizde söz konusu edilen ve Pavli olarak kaydedilen Rusya İmparatoru Pavel (1754-1801) için bk. meselâ "Pavel I", *Büyük Larousse*, XVIII,9232.

12 cezâ'iri A1 : cezâyiri M1

ve kabûl ve tasdîk olunacak nizâm-ı dâhiliyelerini himâyeyi İmperator-i müşârun ileyh cenâbları ve ilâ mâ-şâ'allahu Te'âlâ¹ ahlâf u a'kâbları müte'ahhid-i zamân ü kefâlet ve serîr-ârây-ı saltanat-ı 'Osmâniyye ve evlâd ü ahfâd-ı 'âlî-şânı, cumhûr-i merkûmun sözünü, ya'nî hâkim ve kadı ve metbû'u ve cumhûr-i mezkûr dahi Devlet-i 'aliyye'nin vasalı, ya'nî mahkûm ve tâbî'i olmağla, haklarında [M1 73] icrây-ı âyin-i 'adl ü şefekat oluna.

Hulâsa-i mâdde-i sâniye: Mâdde-i ûlâya nazaran Korfa ve Kefalonya ve Ayamavra ve İtaki² ve Baksöz (باقسون) ve Çuka ve Zanta ve Mora ile Arnabûdluk karşusunda Venediklü'den münfekk kebîr u sagîr her ne kadar ada var ise, Cezâ'ir-i³ seb'a-i müctemi'a nâmiyle mezkûr Devlet-i 'aliyye'ye tâbî' bir cumhûr olup, ra'ıyyeti gerek ticâret ve gerek nizâm-ı dâhiliyye-i memleketlerinde Dubravenedik re'âyâsı haklarında olan imtiyâzâtla mazhar-ı 'inâyet ve devletân-ı müte'ahhidân, Cezâ'ir-i⁴ merkûmenin nizâm verecekleri umûr-i dâhiliyelerini kabûl ve tasdîka, imzâ-nüvîs-i muvâfakat ola.

Hulâsa-i mâdde-i sâlise: Cumhûr-i mezkûrun Devlet-i 'aliyye'ye teba'ıyyetleri lâzimesince, muhâfaza-i şurût-ı sadâkatle murâ'î-i hukûk-ı 'ubûdiyyet ve umûr-i dâhiliyye ve hâriciyyelerinde Dubravenedik cumhûrunun mütemetta' oldukları imtiyâzâtla dâhil-i dâ'ire-i himâyet olup, Memâlik-i mahrûse'de ikâmet ve sâ'ir meşgûl-i dâd ü sitâd-ı ticâret üzere olanların umûrlarını konsolosları ru'yet ve tüccârları, sefâyin-i Murâbit ocaklarından mahfûz olarak feth-i şirâ'-ı emniyyet edeler.

Hulâsa-i mâdde-i râbi'a: Cumhûr-i mezbûrun⁵ ikrâr-ı teba'ıyyetleri ve Devlet-i 'aliyye'ye i'tirâf-ı metbû'ıyyetleri için⁶ ziyâde ve noksân kabûl etmeme şartıyla, üç senede bir yetmiş beş bin guruh cizyelerini edâ ve işbu virgülerini Dubravenediklü gibi elçileri, Hazîne-i 'âmire'ye teslîm eyledikde, anlar hakkında olan rusûm-i mu'tebere, bunlara dahi icrâ olunup, cumhûr-i mezkûrdan⁷ Memâlik-i mahrûse'de bulunan ecnâs-i ra'ıyyet, Dubravenediklü gibi cizye mutâlebesinden dâhil-i dâ'ire-i mu'âfiyet ola.

Hulâsa-i mâdde-i hâmise: Cezâ'ir-i⁸ merkûmede olan kılâ' ve sâ'ir istihkâmâtla erâzî ve bikâ', cumhûr-i merkûma teslîm ve emr-i muhâfazada taraflarından neferât ta'yîni münâsib gördükleri vechile tanzîm olunacak ise dahi, muhâfazaya kâfi işbu seferler esnâsında asker-i vâfi tedârük edemedikleri

1 Te'âlâ M1 : — A1

2 İtaki A1 : Anaki M1

3 Cezâ'ir-i A1 : Cezâyir-i M1

4 Cezâ'ir-i A1 : Cezâyir-i M1

5 mezbûrun A1 : mezkûrun M1

6 ve Devlet-i metbû'ıyyetleri için A1 : için M1

7 mezkûrdan A1 : mezkûrun M1

8 Cezâ'ir-i A1 : Cezâyir-i M1

hâlde, tarafeynden husûl-i muvâfakat ve cumhûr cânibinden inzımâm-ı re'y ü ma'rifetden sonra, devleteyn tarafından yâhûd ser'askerân cânibinden yine devletân-ı müttelikân neferâtından mürekkeb asker idhâl ve asâkir-i merkûme muktezây-ı hâle nazaran lüzûmu vaktine kadar cezâ'irde¹ i'mâl ve seferler bertaraf olduğu gibi asâkirden cezâ'irin² tahliyesine [M1 74] isti'câl oluna.

Hulâsa-i mâdde-i sâdise: Öteden berü cezâ'ir-i³ merkûmede olan tüccâr Karadeniz'de meşgûl-i geşt ü güzâr olmalarıyla, bundan böyle de⁴ Karadeniz'de ticâretlerine icâzet ve kendülere mahsûs bayraklarıyla murûr u 'ubûrlarına ruhsat verile.

Hulâsa-i mâdde-i sâbi'a: Cezâ'ir-i⁵ merkûme ehâlsinin râhat ve buldukları Korfa Denizi'nde âminen ve sâlimen ticâret eylemeleri, Devlet-i 'aliyye 'indinde nüvişte-i kabâle-i iltizâm ve sinîn-i⁶ 'adideden berü tahsîs olunan hudûd-i bahriyyelerini âharın 'adem-i tecâvüzü, hem-hudûdları olan divel-i sâ'irede dahi râbita-pezîr-i nizâm olmağla, şerâyit-i⁷ mezbûreye muhâlif ocakların sefâyini, hudûd-i ma'hûdelerini⁸ tecâvüz etmemelerine Devlet-i 'aliyye nezâret ve sefâyin-i Donanma-yı hümâyûn'a⁹ hâcet mess etmedikçe, 'adem-i murûr ile izhâr-ı merâsim-i şefekat eyleyüp, lede'l-hâce Âsitâne'de konsolosları ma'rifetiyle cumhûra i'lâm ve sefâyin-i mîriye¹⁰, vardıkları adada karantina ve sâ'ir nizâm-ı beldelerine muvâfakate ihtimâm edeler.

Hulâsa-i mâdde-i sâmine: Venediklü'ye tâbi' karada¹¹ Arnabûdluk civârında vâki' Preveze ve Parga ve Dubnice¹² ve Bocnor (بوجنور)* ve muzâfâtı, Memâlik-i mahrûse'ye munzam ve silk-i mülk-i Devlet-i 'aliyye'ye munzamm olup, memâlik-i merkûme ehâlisi bilâ-istisnâ Nasrâniyyü'l-milel oldukları hüveydâ olmağla, Eflâk ve Boğdan'da olan ra'iyet her ne vechile icrây-ı âyîn-i diyânet ederler ise, ol vechile hareket bunlar hakkında dahi nüvişte-i kabâle-i müsâ'ade ve ruhsat ve hükûk-ı irsiyye ve de'âvî-i sâ'ire-i mülkiyyeleri icrâsında kâ'ide-i kadîmelerine ri'âyet ve Eflâk ve Boğdan erâzisi gibi ehl-i İslâm tevattunundan men'le tekâmül-i mâdde-i murû'et olunup, fekat ta'yîn buyurula-

1 cezâ'irde A1 : cezâyirde M1

2 cezâ'irin A1 : cezâyirin M1

3 cezâ'ir A1 : cezâyir M1

4 de A1 : — M1

5 Cezâ'ir A1 : Cezâyir M1

6 sinîn-i A1 : sittîn-i M1

7 şerâyit-i A1 : şerâ'it-i M1

8 ma'hûdelerini M1 : ma'hûdeyi A1

9 hümâyûn'a M1 : hümâyûn A1

10 mîriye A1 : mîriyye M1

11 karada (قره ده) A1 : قره ده M1

12 Parga ve Dubnice M1 : Berga ve Dupnice A1

* Metnimizdeki yazılışlarına göre okumaya çalıştığım yerler sırasıyla Prévésá, Parga, Vonitza ve Bourtinto olmalıdır; bk. meselâ İbrahim-Manzour-Efendi, *age*, s.34,188,195.

cak zâbit ehl-i İslâm'dan olmak, muharrer-i defâtir-i şerâyet¹ olup, erâzî-i merkümede cumhûrun erâzî-i mülkiyyeleri olmak takrîbiyle zâbit-ı me'mûr, icrâ edeceği sûret-i hükûmetle rütbe-i mevkûf-i re'y-i cumhûr ola.

Hulâsa-i mâdde-i tâsi'a: Erâzî-i berriyye-i merkümede mütemekkin re'âyâ, ile'l-ân âyînleri ne vechile ise ol sûretde² icrâ eylemeleri mev'ûd ve kili-salerinin ta'mîr u tecdîdi, muharrer-i sahîfe-i 'uhûd ola.

Hulâsa-i mâdde-i âşire: Müceddeden dâhil-i 'idâd-ı³ zîr-i destân-ı Salta-nat kılınan ra'ıyyet, âsûde-nişîn-i [M1 75] mazîle-i tekâlîf ü istimâlet olmaları, muktezây-ı şân-ı 'adâlet olmağla, Karada⁴ vâki' kılâ'-ı merküme ve tevâbi'i re'âyâsından Venedik cumhûruna verdikleri virgü mikdâriyle kanâ'at ve Fransa'dan sitem-dîde olduklarına merhameten, işbu târihden i'tibâren iki sene kâffe-i matlûbâtdan 'afv ile mazhar-ı 'inâyet olalar.

Hulâsa-i mâdde-i ihdâ⁵-aşere: Devletân beyninde vukû' bulan safvet, İm-parator-i müşârun ileyh cenâblarına tehyîc-i mâdde-i murû'et etmekle, cezâ'ir-i⁶ merkümenin umûr-i mülkiyyelerine dâ'ir ve erâzî-i mezkûrenin nizâm-ı dâhiliyyelerine mütedâ'ir iki ve üç ve beş ve yedi ve sekizinci maddelerde musarrah kâffe-i usûl-i 'âdileye, dâhil olacak devletlere tasdîkle⁷ kabûl et-direrek sûret-i zamân u kefâlet, rû-nümây-ı meclây-ı husûl olmasına himmet-i İmperatorî lâzime-i zimmet-i gayret oldu.

Hulâsa-i mâdde-i sâniye-âşere: İşbu mu'âhede, Memâlik-i 'Osmâ-niyye'nin Şehinşâhı ve cemî' Rusya memâlikinin Pâdişâhı taraflarından tasdîk ve iki buçuk ay zarfında tasdîk-nâmeleri mübâdele ile mâdde-i muhâdenet tahkîk oluna; *tahrîren*⁸ *fî sâmin-i rebî'ilevvel li-sene erba'a ve 'aşere*⁹ ve *mi'eteyn ve elf*¹⁰.

1 şerâyet A1 : şerâ'it M1

2 sûretde A1 : sûretle M1

3 'idâd-ı A1 : 'adâ ve M1

4 Karada (قره ده) A1 : قره ده M1

5 ihdâ M1 : hâdiye-i A1

6 etmekle cezâ'ir-i A1 : denmekle cezâyir-i M1

7 tasdîkle A1 : tasdîk ile M1

8 tahrîren A1 : hurriye M1

9 li-sene 'aşere A1 : sene erba'a ve 'ışrîn M1

◇ 8 Rebî'ulevvel 1214 = 10 Ağustos 1799 Cumartesi.

10 [İ.Ü. Nâdir Eserler Ktp., nr. T 6018'deki nüshanın başlarındaki numarasız 2. vараğın arka yüzünde üstte "Hüve" kaydından sonra oluşturulmuş kareler içine Mütercim Ahmed Âsım Efendi tarafından büyük bir kısmı kırmızı mürekkeple yazılmış fihrist kısmı vardır. Buradaki bilgiler şöyledir: "Bakıyye-i VEKÂYİ'-İ SENET-İ İHDÂ ve 'İŞRİN ve Mİ'ETEYN ve ELF sene 1221 1; 'Azl ü nasb-ı Sadr-ı Anadolu ve zikr-i ta'yîn-kerden-i Sefir-i Françe ve ba'zı ahvâl-i ü 1; Bâ'is-i ta'yîn-kerden-i Sefir-i Françe 3; Suver-i ta'limât-ı hafıyye-i Sefir-i Françe 5; İstitrâd-ı müverrih-i Hakîr 9; Sâniha der-neh-y-i istimdâd ez-küffâr 10; Garîbe 11; Tezyîl ve bakıyye-i ahvâl-i Deli Kadrî 12; Ta'yîn-i Sefir be-sûy-i İrân 13; İrsâl-i ba'zı ta'limât bâ-Vâlf-i Bosna Mehmed Husrev Paşa ve lâyiha 14; Hareket-i

Bakıyye-i VEKÂYİ'-İ SENET-İ İHDÂ ve 'İŞRÎN ve Mİ'ETEYİN ve ELF

Ser'asker-i Rumeli ez-İskenderiyye berây-ı kahr-ı Sırb ve âmeden-i Kadı Paşa be-Üsküdar ve 'azîmetiş be-Rumeli 16; Vak'a-i mühişe-i Edirne 18; Helâk-i Tirsinikli-oğlu ser-zûrbâyân 20; İ'tirâz ve cevâb der-tevahhuş ez-vak'a-i Edirne 22; Teşekkür ez-Ebûbekir Paşa 23; Muhâkeme-i vüzerâ' bâ-a'yânân ve tercih-i cânib-i vüzerâ' 24; Du'ây-ı hazret-i Sultân Mahmûd Hân hallede hılâfethû ve ebbede şevketehû ve ihrâc-ı mevâcib ve hâdise-i 'acibe-i Rumiyan 27; Tebdil-i Sadâret ve Meşihat 30; Vukû'-i ba'zı tevcihât 31; Ba'zı havâdis 32; Havâdis-i diğeri 33; Zikr-i nizâm-ı re'âyâ ve tüccâr 34; Nizâm-ı âhar; Sûret-i diğeri 36; Ba'zı havâdis ve 'azl ü nasb-ı Re'îs ve 'azl ü nasb-ı Vâli-i Mısır ve ik'âd-ı ümerâ'-i Mısıryye 38; Nizâm-ı ebniyye; Lâyiha der-tahtgâh-ı selâfîn-i 'izâm 40; Du'ây-ı hazret-i Sultân Mahmûd Hân; Âmeden-i peyâm-ı vusûl-i Sefir-i Françe der-Paris ve âgâz-ı mükâleme 41; Sûret-i nutk-ı matbû' ez-taraf-ı Françe; Lâyiha 44; Ba'zı havâdis 45; Ba'zı tevcihât-ı vüzerâ'; 'Azl ü nasb-ı Kâdî-i İstanbul; Nasb-ı Muhâfız-ı Medîne-i münevvere 46; Ba'zı tevcihât; 'Azl ü nasb-ı Sadr-ı Rumeli 47; // Ba'zı havâdis-i Avrupa 48; 'Azl ü nasb-ı Vâli-i Rumeli 49; 'Azl ü nasb-ı Voyvoda-i Eflâk ve Boğdan; Vukû'-i harîk ve şehâdet-i Ağa-yı Yeniceriyan 50; Fâ'ide-i şer'iyye der-hakk-ı şehâdet; İbkây-ı Vezâret-i 'Abdülkâdir Paşa; 'Avdet-i donanma ve 'azl ü nasb-ı Kapudan Paşa 51; Âmeden-i Elçi-i İspanya 52; Ba'zı havâdis-i Avrupa 54; Havâdis-i diğeri 56; Vukû'-i tevcihât 58; Sefâret-i Vahid Efendi bâ-Françe; İstitrâd-ı Müverrih 59; Nakz-ı 'ahd-i Rusya ve i'lân-ı harb-i Devlet-i seniyye 60; Beyân-ı keyfiyyet-i istilây-ı düşmen-i dîn ber-Kal'a-i Hotin 64; Beyân-ı istilây-ı düşmen-i bed-güher ber-Kal'a-i Bender 68; İ'tirâz bâ-fıkra-i menkabe-i dilâver-i Pehlevân İbrâhîm Ağa 70; Bedî'a der-münâsebet-i ism-i İbrâhîm ve İsmâ'îl; İhsân-ı Vezâret bâ-Kâsım Paşa; Beyân-ı esîr-şuden-i Muhâfız ve ehâli-i Bender ve Akkerman 72; Zikr-i ahvâl-i Voyvoda-i Eflâk ve Boğdan 73; Beyân-ı şurû' be-mukaddimât-i gazâ vü cihâd 75; Vukû'-i tevcihât 80; Nasb-ı tûğ-i Sipehsâlârî; İhsân-ı Vezâret bâ-'Alemdâr Mustafa Ağa 81; Firâr-ı Elçi-i İngiltere 82; Vefât-ı Pâsbân-zâde 'Osmân Paşa 83; Vürûd-i haber-i nusrat ez-cânib-i Ser'asker-i Tuna; Vürûd-i sefâyin-i İngiltere der-Bahr-ı Marmara 86; 'Azl ü nasb-ı Kapudan Paşa 90; İstitrâd-ı Müverrih 92; İstilây-ı İngilizlü ber-İskenderiyye ve menkabe-i Vâli-i Mısır Mehmed 'Ali Paşa 95; Fezleke eser ve cedd ve hâl-i Müverrih ve du'ây-ı hazret-i Pâdişâh-ı Mahmûdü'l-hisâl tâle 'omruhû 96; Garibe 97; Bedî'a der-vukû'-i sihr 98; Vürûd-i üsârâ 99; Ba'zı tevcihât; Vefât-ı Ağa-yı Dârussa'âde Bilâl Ağa 100; Zikr-i ser-encâm-ı Voyvoda-i Eflâk ve Boğdan; Vefât-ı Seyyid Mehmed Kudsi Efendi Kâdî-i Mekke-i sâbık 101; // Vefât-ı Ahmed Vâsif Efendi Re'îs-i sâbık 106; Ba'zı tevcihât-ı 'ilmiyye; Nasb-ı Kâdî-i Ordu; Nasb-ı Kâ'im-makâm; VEKÂYİ'-İ SENE 1222 109; Şurû' be-ihrâc-ı Ordu-i hümâyûn; İbkây-ı Vezâret-i Çelebi 'Ömer Paşa; Nasb-ı Çergeci; Hareket-i ordu ez-Âsîtâne 109; Mukaddime-i mergûbe-i lâzimetü'l-mutâla'a 110; Tenbîh der-şân-ı selâfîn-i 'izâm-ı 'Osmâniyye 119; Menkabe-i Ebu'l-feth Sultân Mehmed Hân 'aleyhi'r-rahmeh; Menkabe-i Sultân Murâd-ı Sâlis 'aleyhi'r-rahmeh 120; Hass ü igrâ ber-teharrî der-tevcih-i Sadâret-i Fetvâ; Dâstân-ı 'acib ve münker der-hakk-ı yeni ez-meşâyih-ı İslâm-ı eslâf 121; İstitrâd der-beyân-ı tahrîr-i

‘Azl ü nasb-ı Sadr-ı Anadolu

Yirmi bir senesi mâh-ı rebî’ulevveli guresinde, Sadr-ı Anadolu Dürrî-zâde es-Seyyid ‘Abdullah Efendi müddet-i ‘örfiyyesini tekmîl eylemekle, Anadolu Pâyesi olup, mükerreren İstanbul Kazâsıyla rütbe-i ‘izz ü i’tibârî dü-bâlâ olan Emîn Paşa-zâde Mehmed Emîn Beyefendi, o makâm-ı celîle pâ-ni-hâde-i tebcil oldu¹.

Sürûrî Şâ’ir’in söylediği târihtir:

Müverrih-i Françe Sekûr 125; Vefât-ı ‘İsmet Beyefendi 128; Nasb-ı Ser’asker be-câhib-i şark **131;** ‘Azl ü nasb-ı Defterdâr; Hareket-i ordu ez-Sahrây-ı Dâvud-paşa; İhrâc-ı donanma; Hareket-i ordu ez-Edirne **132;** Ba’zı tevcihât **133;** Hâdise-i ‘azl ve ibkây-ı Ağa-yı Yeniçeriyân **134;** Zikr-i beliyye-i ‘avdet-i huccâc ez-kurb-i Medîne ve inkitâ’-ı râh-ı Hicâz **135;** Tevcih-i Kazâ’-i Haremeyn ve ba’zı vekâyî’-i Kâdî-i Medîne **136;** Ba’zı tevcihât-ı ‘ilmiyye **139;** Ba’zı havâdis-i âfâkiyye; Garîbe **140;** Bed’-i vâkı’a-i inzivâ-kerden-i Sultân Selîm Hân; Kısâ-i Argûn Hân-ı Cengîzî ber-vech-i talî’a **142;** Temhîd-i mukaddime-i hâdise-i hal’ **147;** Beyân-ı ahvâl-i nâs **151;** Nebze ez-evveliyât-ı Müverrih-i Hakîr; Garîbe **152;** Ba’zı menâkub-ı şerife-i merhûm Sultân ‘Abdülhamîd Hân **156;** Menkabe-i diğeri-i merhûm-i müşârûn ileyh; Teşekkür-i zemân-ı hazret-i Pâdişâh-ı devrân halledi hilâfete-hû **157;** Kerâmet-i ‘uzamây-ı merhûm Sultân ‘Abdülhamîd Hân **158;** Mukaddime-i hal’-i Sultân Selîm; Garîbe **159;** Garîbe-i diğeri; Zikr-i mebd-i Nizâm-ı Cedîd **161;** Sâniha der-Hadis-i “*Elâ in-ne’l-kuvvete er-remyü*” **162;** Beyân-ı ba’zı suver-i pesendide-i tertibât-ı cedide **164;** Beyân-ı nizâm-ı topucuyân ve sâ’ir ocak ve Bârût-hâne **166;** Nizâm-ı Tersane-i ‘âmire **167;** // Beyân-ı tedârükât-ı zehâ’ir; Hâtîme **168;** Garîbe-i mesârif-ı sefer-i Vidin; Ta’yîn-i Hakî Paşa bâ-nizâm-ı Rumelî; Garîbe-i Hakî Paşa **176;** ‘Azl ü tenkil-i Hakî Paşa bâ-desise-i ricâl; Latîfe **178;** Nehy-i teslît-ı zaleme ve cühelâ’ ber-hükkâm-ı şer’ ve ‘ulemâ’ **179;** Menkabe-i şerife-i Sultân Süleymân ‘aleyhi’r-rahme **180;** Diğeri menkabe-i Sultân-ı müşârûn ileyh **181;** Menkabe-i hazret-i Mu’âviye der-hilm **188;** Hikmet **191;** Zamîme-i fâhişe-i Mukâta’a-i ‘Ayntâb **192;** Nehy ü tahzîr ez-sebb dü düşnâm-ı mülûk-i ‘izâm **196;** Vukû’-i fetret der-kılâ’-ı Boğaz-ı Bahr-ı siyâh; Katl-i yamakân Hasekî Ağa-râ ve Mahmûd Efendi **200;** Telâşi-i ricâl-i devlet ez-istimâ’-ı fetret; Tedbîr-i garîb **201;** Vürûd-i eşkiyâ’ bâ-Top-hâne **202;** Cem’iyyet-i ‘ulemâ’ ve ‘âmme-i erkân der-Bâb-ı ‘âlî **203;** İhrâc-ı kazgân-ı topucuyân; ‘Ubûr-ı bâ-Âsitâne-i saâ’det; Ref’ u ilgây-ı Nizâm-ı Cedîd **204;** ‘Azîmet-i Şeyhulislâm ve sudûr bâ-Meydân-ı Lahm ve taleb-i eşkiyâ’; Katl-i ba’zı ricâl ve kurenâ’; Katl-i İbrâhîm Kethudâ **205;** Katl-i Vekîl-i Kethudâ ve Re’îs ve Emîn-i Darb-hâne; Ba’zı tevcihât-ı Bâb-ı ‘âlî; Ref’-i Vezâret-i Râgîb Paşa **206;** Beytütet-i ‘ulemâ’ der-kışla **207;** Tebeddül-i hevâ der-miyâne-i merdân-ı meydân **209;** İstiftâ’ ve iftâ’ der-mâdde-i hal’ **210;** Katl-i Mâbeyinci Ahmed Bey; ‘Azîmet-i ‘âmme be-Seray-ı hümâyûn **211;** Vukû’-i bey’at-ı Sultân Mustafa ibn es-Sultân ‘Abdülhamîd Hân **212;** Katl-i Hacî İbrâhîm Efendi; Katl-i Sır Kâtibi Ahmed Efendi **213;** Nefy-i Kapan Nâ’ibi Latîf Efendi; Katl-i Yûsuf Ağa bâ-desise-i Kâ’im-makâm Paşa **215;** Katl-i Kapan Nâ’ibi; Tevcih-i Emânet-i Tersane bâ-Reşîd Efendi ve ba’zı ahvâl-i ü; Beyân-ı i’tâ’-i hüccet ve kabûl ez-araf-ı Saltanat **218;** Süret-i hatt-ı hümâyûn ve hüccet **219;** Ber-âverden-i hüccet bâ-Ağa-kapusu **220;** Süret-i nemîka-i Re’îs Hâlet Efendi bâ-Kâ’im-makâm Paşa **221;** İhsân-ı rütbe ve mansıb bâ-serkerdegân-ı eşkiyâ’; Kelâm-ı ‘acib-i Kabakçı; Vürûd-i hatt-ı hümâyûn; Ba’zı tevcihât **222;** Garîbe-i hüccet-i hibe-i ‘ömr ve süret-i hüccet **223;** // Sudûr-i hatt-ı hümâyûn; Firistâden-i beyân-nâme-i cülûs ber-divel-i sâ’ire ve süret-i ü **224;** Süret-i nâme-i hümâyûn bâ-Françe **226;** Suver-i nâme-hây-ı hümâyûn bâ-divel-i sâ’ire; Nakl-i Vâlîde Sultân; Tekallüd-i seyf **227;** Zikr-i kabz-ı emvâl-i küştegân **228;** Garîbe **230;** Garîbe-i ru’yây-ı Müverrih-i Hakîr **231;** Bahşî-i cülûsiyye; ‘Azl-i Ser-segbâniyân; Ba’zı tevcihât

Emîn Bey mesned-i Anadolu'ya geçdi rif'atle 1221¹

(امین بك مسند اناطولى يه كچدى رفعتله)

Zikr u² beyân-ı sebeb-i ta'yîn-kerden-i Sefir-i Fransa³ Seyyid Muhibb 'Abdurrahîm Efendi⁴ ve ba'zı ahvâl ve keyfiyât-ı îşân

Çend mâh mukaddem Nişancılık Pâyesi'yle Fransalu'ya⁵ Büyük Elçi ta'yîn olunan es-Seyyid 'Abdurrahîm Muhibb Efendi'nin elçi nasb u tesyîri mâddesi, her çend zebân-zede-i Şeh-nâme-gûy-i kilik-i Firdevsî-pesend olmuş ise de, mûcib-i kulfet-i sefâret ve 'illet-i gâ'iyeye-i 'arz-ı mihr u mürâca'at ve

232; Medd-i müddet-i Kazâ'-i İstanbul; İn'izâl-i Kâ'im-makâm Paşa 233; İntikâl-i Neş'et Efendi ez-e'izze 234; Ba'zı tebeddülât-ı enderûni; Tebeddülât-ı garîbe-i Şeyhulislâmî 235; Nefy-i Seyyidâ ve Haffâf-zâde ve Burusevî Şeyh Emîn 239; Lâyiha-i fâyiha-i dîniyye der-veysâf-ı evliyâ'-i kirâm 241; Du'ây-ı hazret-i Pâdişâh-ı Mahmûdüş-şiyem halledede hilâfete hü; Vak'a-i fitne-i ba'zı yamakân 242; Nükte; Hakk-i esâmî-i ba'zı müderrisîn 245; Tebeddül-i Kâ'im-makâmî 246; İrsâl-i hatt-ı hümâyûn ve mühr-i Vekâlet bâ-ordu 247; Ba'zı havâdis-i ordu ve beyân-ı çigûnegî-ı ahvâl 248; Tebeddülât-ı makâm-i Sadâret der-ordu 249; Tebeddülât-ı cüz'îyye der-Rikâb 250; Beyân-ı vusûl-i mühr-i Sadâret bâ-Mustafa Paşa 251".

Fihristten sonra gelen boş bırakılmış iki varağın b yüzünde Mütercim Ahmed 'Asım Efendi'nin kendi hattıyla yazdığı ifade ettiği şöyle bir kayıt vardır: "Hüve. İşbu yirmi beş cüz'den 'ibâret mecellede yirmi bir senesi vekâyi'inden bakıyye ve yirmi iki senesinden bir mikdâr kendi hatt-ı kalem-i 'âcizânemle tahrîr olundu. Ve hâlâ yirmi beş cüz' mikdâr dahi cülûs-i hümâyûna kadar keşide-i musattardır. İn-şâ'allâhu Te'âlâ bunlar mütâla'a buyurulunca[ya] kadar anlar dahi takdîm ü isâl ve bu cihetle devr-i sâbıkların vekâyi'î itmâm ü ikmâl olunup, b-tevfikihî Te'âlâ min-ba'd yirmi üç senesi cülûs-i hümâyûndan ibtidâ birle ilâ mâ-şâ'allâhu Te'âlâ tarih-i mahsûs olmak musammemdir; ve minallâhi'l-'avn. Ve işbu mecellede gerçi ba'zı mahalde itâle-i lisân-ı kaleme küstâhâne cesâret olundu. Lâkin hakk budur ki, ol makâmlarda girîbân-ı tehammül-i bendegânem çâkçâk olduğuna mebnî idi. Hat-tâ niçe mahallerde edeb ü nezâket ri'âyetle müsâmaha olundu. Bu cihetle 'özr-i 'abidânem ve bi-haseb'il-beşeriyye vâki' olan kusûr-i bendegânem 'Afüvvün ve Gafûrun ism-i şeriffle-rine iktidâ birle mazhar-ı 'afv ü 'inâyet ve bu 'abd-i bî-kes Dâru's-saltana'da ancak sâbık u lâhik her ne gördümse hânedân-ı saltanatdan görüp, bi-Rabbi'l-Ka'beti ve'l-Meş'ari'l-harâm bu âna kadar sâ'ir eşhâs taraflarından bir akca ve bir habbe ve ednâ rahm ü himmet görmediğimden başka, niçe def'a ihânet ü hakâret gördüğüm ma'lûm-i enâmdır; lillâhi ve'r-Rasûl. *el-Kadîmü yütrakü 'alâ kîdemihî* (القديم يتراك على قدمه) = Eskiden beri var olan bir şey, olduğu hâl üzere bırakılır" anlamına gelen Arapça bir fıkıh kuralıdır) kâ'idesi üzere min-ba'd dahi bî-gâneye muhtâc buyurulmamak mes'ûldür. Ni'met-i hazret-i Sultân-i enâm * Kılmadı şimdiye dek 'Asım'ı ac * Arpalık emrini hem kendi verir * Eylemez habbece gayra muhtâc [Bu bilgilerden sonra karşı sayfa boş bırakılmıştır; ardından esas tarih kısmı gelmektedir] [N1 1b] Hüve. *Huvallâhu'l-mahmûdu fi küll-i fi'âlihî* [=O Allah, her fiili sebebiyle övülendir]" anlamına gelen Arapça bir ifâdedir] N1 : elf A1, M1

- 1 **Bakıyye-i** oldu N1 : — A1, M1. 1 Rebî'ulevvel 1221 = 20 Mayıs 1806.
- 1 Sürûri 1221 [Bu kısım aynı kaligraf ile bu kısımlarla ilgili olarak 1b'nin sağ kenarına yazılmıştır.] N1 : — A1, M1
- 2 Zikr u N1 : — A1, M1
- 3 Fransa A1, M1 : Françe N1
- 4 Seyyid Efendi N1 : Muhibb Efendi A1, M1
- 5 Fransalu'ya A1, M1 : Françelü'ye N1

Efendi-i¹ mûmâ ileyhın mahfaza-i sâmi‘asına îdâ‘ kılınan² deste deste evrâkçe-i³ tenbîhât ve vesâyâ ve dest-i emânet-peyvestine i‘tâ olunan ta‘lîm-nâmede mûnderic sûret ü ma‘nâ [N1 1b] ve Paris'de Fransa ebâliseseiyle⁴ gûzerân eden muhâverâtı⁵ ve sâ‘ir gûnâ⁶ şîve-i mu‘âmelâtı, zîr-i serpûş-i ibhâm ü sûtürda mestûr olmağla, câ-be-câ vekâyi‘-i âtiyeye temhîdât kabîlinden, belki ekserine mevkûfun ‘aleyh olduğundan başka, işbu Fransalu kazıyyesi cây-ı ‘ibret ve meydân-ı hisse-gîrî vü basîret olup, bi'l-cümle a‘dây-ı dîn ve⁷ be-tahsîs ol tâ‘ife-i bed-‘ahd ü⁸ bed-âyînin akvâl ü ef‘âllerine⁹ kat‘â bast-ı sâmi‘a-i [M1 76] i‘timâd ve ol düşmen-i dost-nümânın izhâr u ibdâ‘ eyledikleri¹⁰ çehre-i safvet ü vedâdlarına tevcîh-i bâsıra-i vüsûk u i‘tidâd olunmayup, her¹¹ zemân ol kavm-i bed-peymân ile¹² ber-muktezây-ı maslahat mudârâ ve müsâhelet mesleki üzere hemân “*es-Sûretü bi's-sûreti*”^{*} yüzünden mu‘âmeleyi düstûru'l-a‘mâl ittihâz eylemek, vükelây-ı Devlet-i ‘aliyye-i sermediyyü'l-iclâl e vâcibe-i hâl olduğunu ifâde ve inhâ kasd ü ‘azîmet hulûs-intimâsına mebnî, licâm-ı¹³ semend-i hâme-i pâkîze-edâ bir mikdârca irhâ olunmak revâ görüldü.

Târîhden murâd i‘tibâr u istibsâr olmağla, iltizâm-i mâ-lâ-yelzem ve tek-sîr-i sevâdd-ı rakam ‘add olunmayup, kayd olunan her mâdde-i cüz‘iyyeden hisse-mend-i¹⁴ ‘ibret-i külliyye olmak recâsıyla mütâla‘a-güzârân sarf-ı dikkat ü im‘ân eylemek, garaz-ı sahîh-i Muharrir-i hâlisu'l-cenân dır.

Ve¹⁵ Mısır Vak‘ası sebebiyle ‘akd-i rıbka-i ittifâk¹⁶ eylemiş olan Devlet-i ‘aliyye ve Rusyalu ve İngilterelü'nün ve Avrupa Ülkesi'nin¹⁷ belki aktâr-ı erba‘anın beliyye-i celiyyesi olan Fransalu'nun semîr-i zamîrleri¹⁸ ve her birinin emel ve ümniyye-i karâr-gîrleri kazıyyelerini, mukaddime siyâkında tahrîr u imlâ ve¹⁹ zikr olunan divel-i erba‘adan câ-be-câ meclây-ı zuhûrda ser-nümâ

1 mürâca‘at ve Efendi-i N1 : mahabbet Sefîr-i A1, M1

2 kılınan N1, M1 : olunan A1

3 evrakçe-i M1 : evrâkçe-i N1, A1

4 Fransa ebâliseseiyle A1, N1 : Fransalu ile M1

5 muhâverâtı A1, M1 : muhâverât N1

6 gûnâ A1 : güne N1, M1

7 ve M1 : — N1, A1

8 bed-‘ahd ü N1 : bed-‘ahd A1, M1

9 akvâl ü ef‘âllerine N1, M1 : ef‘âl ü akvâllerine A1

10 ibdâ‘ eyledikleri M1 : ibdâ etdikleri N1 : ibdâ eyledikleri A1

11 olunmayup, her N1, A1 : etmeyüp, her ne M1

12 bed-peymân ile N1 : bed-peymânla A1, M1

* *الصورة بالصورة* = Davul dengi dengine” gibi bir anlama gelen Arapça deyiştir.

13 licâm-ı A1, M1 : ‘inân-ı N1

14 hisse-mend-i A1, M1 : vâye-mend-i N1

15 Ve N1 : — A1, M1

16 ittifâk N1 : ittihâd A1 : ittifâka ittihâd M1

17 Ülkesi'nin N1 : Ülkasi'nin A1, M1

18 Fransalu'nun semîr-i zamîrleri A1, M1 : Françelü'nün semîr-i zamîrleri N1

19 ve A1, M1 : — N1

olan kâr u kirdâr ve evzâ‘ u etvâr bi'l-cümle kazâyây-ı merkûmeye mebnî ve müteferri‘ olmağla, bu mecelleye imrâr-ı basar edenlere¹, usûl-i mazbûtayı hemân havsala-i ezhânlarına ilkây-ı müfid² olmağın, bülbül-i hâme-i dil-keş-nevâ ol makâm-ı dil-ârâmda bir perde ziyâdece nağme-senc-i terâne-i hâtir-güşâ oldu.

Evvelen: Devlet-i ‘aliyye-i ebediyyü'l-kıyâmın³ maksad-ı aksâsı budur ki, [N1 2b] Mısır vak‘a-i kerîhesi zuhûruna⁴ mebnî, âlûde olduğu Rusyalu ve İngilterelü ile ittifâk âlâyışinden bu esnâda Fransalu'nun⁵ iddi‘ây-ı safvet-i kâmile ve her dereden su getürerek, icrây-ı âb-ı nâb-ı mevâ‘id-i şâmilelerine nazaran, bi'l-vâsıta tathîr-i dâmen-i hâl edüp, temâmî-i mülk ü istiklâl üzere musâlaha-i mücerrede ve musâfât-ı gayr-i mukayyede⁶ ile iktifâ ve cümle ile bî-araflık vâdisinde mu‘âmele ederek, hulûl-i vakt-i merhûna kadar⁷ nizâmât-ı dâhiliyyesine vech-i inhisâr üzere iştigâl ve i‘tinâ eyleye⁸.

İşte Devlet-i ‘aliyye'nin ol hılâlde nuhbe-i mâ-fi'l-bâli bu sûret-i hafiyeye idi. Ve Rusyalu'nun⁹ da matlab-ı müntehâsı bu vechile idi ki, çün¹⁰ Fransalu'nun evvel ve âhır evzâ‘-ı zîr-i destânesinden tegallüb ü tecellüdüne¹¹ [M1 77] vücûhla tehammülden kâsır olup, Devlet-i ‘aliyye'nin dahi Fransalu¹² tarafına hasbe'l-maslaha sûret-i¹³ mümâşât ve müvâsât ‘arz eylediğini müşâhede eyledikce, Devlet-i ‘aliyye kendilerden¹⁴ dâğdâr-ı renc ü âzâr olduğunu bi'l-mülâhaza, şâyed Fransalu'nun mevâ‘idine¹⁵ igtirâr birle da‘vet-i ittifâkına icâbet edüp, ol vechile Fransalu¹⁶ bi'l-külliyeye kişver-i Avrupa'ya tegallüb ü¹⁷ istilâ ve kademe-i istidrâcını pâye-res-i rütbe-i isti‘lâ eylemekle¹⁸, bir müddetden berü kendülerinin âverde-i pençe-i igtisâb eyledikleri erâzî ve bikâ‘, redd ü intizâ‘ olunmak endişesine mebnî, Devlet-i ‘aliyye'nin Fransalu¹⁹ ile saz-kâr-ı vifâk

1 basar edenlere A1, N1 : nazar edenlere M1

2 ilkây-ı müfid N1, A1 : ilkâ bî-müfid M1

3 kıyâmın A1, M1 : bekânın N1

4 vak‘a-i kerîhesi zuhûruna B, A1 : vâkı‘a-i kerîhesi zuhûruna M1 : vak‘ası kerîhesine N1

5 Fransalu'nun A1, M1 : Françelü'nün A

6 mukayyede N1, A1 : müfide M1

7 hulûl-i vakt-i merhûna kadar N1 : vakt-i merhûn hulûlüne dek A1, M1

8 ve i‘tinâ eyleye N1 : — A1, M1

9 Rusyalu'nun A1, N1 : Rusya'nın M1

10 ki çün N1 : çün A1 : çünki M1

11 destânesinden tegallüb ü tecellüdüne A1, M1 : destânesine N1

12 Fransalu A1, M1 : Françelü N1

13 sûret-i A1, M1 : — N1

14 kendilerden A1, M1 : kendülerden N1

15 Fransalu'nun mevâ‘idine A1, M1 : Françelü'nün va‘dlerine N1

16 Fransalu A1, M1 : Françelü N1

17 tegallüb ü N1 : — A1, M1

18 eylemekle A1, N1 : etmekle M1

19 Fransalu M1 : Françelü N1

olacak mevhûmu'l-husûl ittifâkını nesh, belki musâlaha-i mün'akıdelerini feshle¹ miyânlarını tefrîk ve 'isâbe-i âşinâyî ve ülfetlerini temzîk birle, bir taraftan Fransalu'yu² dest-res olacak kuvvet-i tâmmе kertesine 'adem-i îsâl ve bir cânibden erâzî-i mağsûbe kemâ-kân³ yed-i mütegalibesinde kaldığından başka, bi'n-nefs ve İngilterelü mu'âzadetiyle Devlet-i 'aliyye'yi kemâ fi's-sâbık toz torbası⁴ gibi isti'mâl eylemekden hâlî olmaya. Ve İngilterelü dahi Rusyalu ile müttelik olmağla, bi'l-ma'iyye tecdid-i ittifâk olunmak husûsunda pâ-ber-cây-ı kıyâm olup, bir taraftan köpek memesi ta'bîr olunan koltuk çıbanı gibi Devlet-i 'aliyye'yi 'ale'd-devâm düş-zed-i ibrâm olarak ta'cîz ü⁵ dil-figâr [N1 3a] ve bu bâbda tarafınızdan müsâmaha zuhûru, fesh-ı sulh 'add olunmağla, Fransalu'nun⁶ lîmânlarını serâpâ muhâsara etdiğimiz⁷ gibi, Devlet-i 'aliyye'nin dahi Akdeniz'de⁸ kâ'in sâhillerini Boğaz'a kadar muhâsaraya⁹ mü'eddî olacağını, belki Mısır tarafına kasd-ı fâsidleri sûret bulacağını, lisân-ı hâlî ol mütemerrid kâfir-i sengîn-dil ü saht-hısâller dahi¹⁰ îmâ vü iş'âr eylemekden hâlî olmayup, onların dahi gâyet-i merâmları, Fransalu¹¹ bir vechile meydân bulmayup, mâr-ı sermâ-dîde-sıfat serpiç-i dñnbâl-i kahr u mezellet¹² olmağla, Avrupa'ya ve Amerika'ya dâ'ir menviyy-i¹³ hâturlarını haklarında icrâ edeler¹⁴. Neteki mevki'lerinde nakş-ı sahîfe-i imlâ olunan¹⁵ makâlâtdan hüveydâ olur.

Ve¹⁶ Fransalu'nun dahi mâ-hasal-i tek ü tâz ve hulâsa-i kâm-i dil-i¹⁷ nâ-sâzı budur ki, ol tâ'ife-i bed-nihâdın 'an-samîmi'l-fu'âd¹⁸ divel-i memâlik-i ma'mûreden bir devlet, kat'â dâ'ire-i iltizâm-ı sahîhinde câygîr-i sevâd olmayup, matlab-ı mahtûm ve mumzâsı hemân kendi politikası muktezâsınca [M1 78] Avrupa ve Asya ve Afrika ve Amerika'dan 'ibâret olan aktâr-ı çehâr¹⁹-kâneyi zîr-i dest-i tegallübüne ahz ile mülûk-i sâ'ire kendü tarafından nişânde-i

1 feshle A1 : fesh ile N1, M1

2 Fransalu'yu A1, M1 : Françelü'yü N1

3 kemâ-kân A1, N1 : — M1

4 torbası N1 : tobrası A1, M1

5 düş-zed-i ta'cîz ü N1 : düş-zen-i ibrâm olarak A1, M1

6 Fransalu'nun A1, M1 : Françe N1

7 etdiğimiz A1, M1 : eylediğimiz N1

8 Akdeniz'de N1 : Bahr-ı sefid'de A1, M1

9 muhâsaraya N1 : muhâsarayı A1, M1

10 hâlî dahi N1 : hâl ile ol mütemerrid kâfir-i sengîn-dil, saht-hısâller A1 : hâl ile ol mütemerrid sengîn-dil, saht-hısâller M1

11 Fransalu A1, M1 : Françelü N1

12 serpiç-i mezellet N1 : serpiç-i dñnbâl-i kahr u zillet A1 : serpiç-i dñnbâl-i kahr u zillet M1

13 menviyy-i A1, N1 : menvî-i M1

14 edeler N1 : eyleye A1, M1

15 olunan A1, M1 : olan N1

16 Ve A1, N1 : — M1

17 kâm-i dil-i N1 : kelâm-ı A1, M1

18 'an-samîmi'l-fu'âd N1 : — A1, M1

19 çehâr A1, N1 : cehâr M1

tavâ-yif-i¹ mülûk menzilesinde kalmak ümniyyesi olup, der-ceng-i evvel Venedik² ve Nemçe ve Felemenk ve İtalya'yı birer³ takrîble zabt ve zencîr-i tesallut u teshîrine rabt eyledi. Devlet-i 'aliyye'ye dahi izhâr-ı rûy-i mihribânî ve mevâ'id-i 'urkûbiyye ile irâ'et-i vech-i âsânî ederek, vükelây-ı vakti kemâ fi's-sâbık firîfte ve cerb-i zebân-ı sâhirî ile dil-şifte eylemeğin, Rusyalu'dan ve⁴ İngilterelü'den bi'l-külliyeye müfterik ve kendüsiyle müttefik edüp, bu mülâbese ile İran Devleti'ni dahi tarafına bend ve ol vechile kemend-i maslahat-ı nefsâ-niyyesini, gerden-i nahcîr-i merâma peyvend eyleye. İşte bu usûl ü fusûller⁵ vech-i mersûm üzere ma'lûm oldukda, her bir devletin derkâr olan revîş ü kirdârı ve güftâr u refâtârının mutazammın olduğu dekâyık-ı âmâl ve merci' u me'âllerine derhâl⁶ tebâdür u intikâl olunacağı, bî-şâ'ibe-i işkâldir.

Bâ'is-i ta'yîn-kerden-i Sefir Muhibb Efendi be-sûy-i Fransa

[N1 3b] Çünkü Fransa⁷ Milleti bundan akdem mi'de-i fâside gibi cûşân ve hevây-ı Cumhûriyyet'le lücce-i şûran-şûr-i tuğyânları hurûşân olup, ibtidây-ı emirde kırallarını küşte-i tîğ-i tebâr ve lâşesini⁸ ihrâk bi'n-nâr etdikden sonra, ba'de-zîn Kırallık nâmiyle idâre-i mülk⁹ olunmayup, Cumhûrluk sûretiyle dâhilî ve hâricî maslahatlarının tesviyesi husûsuna karâr vermiş olmalarıyla, beş yüz neferden 'ibâret bir meclis tertîbine mübâderet ve bir müddet umûr ve mesâlihleri¹⁰ bu nesak üzere ru'yet olunmakda iken, Müdirân-ı Hamse nâmına olan eşhâs tegallüb ederek, zikr olunan¹¹ Beş Yüz Nefer Meclisi'ni fesh u ibtâlâ ibtidâr ve 'ale'l-gafle mersûmları ahz birle kimini tu'me-i seyf-i teyyâr¹² ve kimini Amerika'ya nefy ü tard ile âvâre-i¹³ dâr u diyâr eylediler.

Ba'dehû Müdirân-ı Hamse ma'rifetleriyle¹⁴ idâre-i âsiyâb-ı umûr olunmakda iken, asl u faslı bâlâda pâymâl-i huyûl-i¹⁵ hâme-i ifâde olunan Ceneral Napolyon Bonaparta'yı diyâr-ı Mısır'a¹⁶ sevk u teslît hıyânetine cesâret edüp,

-
- 1 kendü tavâ-yif-i N1 : kendü tarafından nişânde-i tavâ'if-i A1 : kendi taraflarına nişânde-i tavâ'if-i M1
 - 2 Venedik M1 : Venediklü'yu A1, N1
 - 3 birer A1, N1 : bir M1
 - 4 ve A1, N1 : — M1
 - 5 fusûller A1, N1 : fuzûller M1
 - 6 derhâl N1 : fi'l-hâl A1, M1
 - 7 Çünkü Fransa A1, M1 : Çün Françe N1
 - 8 tîğ-i lâşesini N1 : seyf-i tebâr ve lâşesini A1 : seyf-i tebâr ve na'sımı M1
 - 9 ba'de-zîn mülk N1 : ba'de-ezîn kırallık nâmiyle idâre A1, M1
 - 10 mesâlihleri N1 : maslahatları A1, M1
 - 11 zikr olunan A1, M1 : — N1
 - 12 teyyâr N1 : tebâr A1, M1
 - 13 âvâre-i N1, A1 : idâre-i M1
 - 14 ma'rifetleriyle N1 : ma'rifetiyle A1, M1
 - 15 huyûl-i A1, M1 : — N1
 - 16 Napolyon Mısır'a A1, M1 : Bonaparta'yı diyâr-ı Mısırye'ye N1

merküm¹ Mısır'dan ba'de'l-'avd tekrâr tedvîr-i dolâb-î² memlekete mübâşeret-kâr olan Müdîrân-ı Penc-gâne miyânelerine ihtilâf-ı 'urûzu hasebiyle, üç³ nefer konsolos nasbiyle ru'yet-i umûra karâr verdiklerine [M1 79] binâ'ın, Napolyon⁴ Bonaparta'yı Baş-konsolosluğa nâmzed-i ta'yîn ve bir müddetden sonra Kırallık sandalisine ik'âd ü temkîn eylediler. Ol hengâmda Fransa⁵ Baş-vekîli ma'iyetinde müstahdem Ro [=Roux] nâm harc-ı muglimân bir gulâmı, Der-i devlet-i ebediyü'l-kıyâm tarafına ta'lîmât-ı mütenevvi'a ile irsâl edüp, mersûm-i mahzûl ba'de'l-vusûl, vaktin re'îsi olan Vâsıf Efendi ve İbrâhîm Besîm Efendi⁶ ile müte'âkıben mükâlemeye âgâz ve ol mü'ennes-i semâ'î ve muhannes-i hakîkî bir meclisde, [mısrâ]⁷:

*Şîve-hâ mî-küned ki har ne-küned**

'işvesince, cünbiş-i esterâne ve kınışi ve⁸ nümâyiş-i Firengâne ile rahne-i dîvâr-ı memşâdan nişân olan derîce-i dehân-ı herze-feşânını⁹ bâz edüp: "el-Hâletü hâzih Fransa¹⁰ Milleti bir zemândan berü ittihâz eylediği mesleki külliyyen ber- taraf-sâz edüp¹¹, ya'nî miyânlarından Cumhûriyyet ta'bîrini¹² ref' u ilgâ ve Baş-konsolos olan [N1 4a] Bonaparta'nın Françe¹³ İmperatorluğu'na ittifâk-ı pîr u bernâ vukû'undan sonra, Nemçelü ile vâki' olan muhârebede Bec Şehri dahi zabt olunmuş iken, Nemçe İmperatoru Napolyon Bonaparta'nın İmperatorluğu'nu kabûl ile¹⁴ 'akd-i sulh edüp, Devlet-i 'aliyye dahi Fransa¹⁵ İmperatoru ve Pâdişâhı elkâbiyle beyne'd-devleteyn merbût olan 'ahid-nâmeyi tashîhe muhtâcdır ve i'tâ olunacak berevât ve evâmîr ve¹⁶ vürûd edecek nâmeler 'unvân-ı merkûmla tahrîr u¹⁷ irsâl olunmak lâzîmedendir¹⁸" deyü minfeha-i âhen-

1 merküm A1, M1 : mersûm N1

2 dolâb-ı N1, A1 : tolâb-ı M1

3 miyânelerine üç N1 : miyânelerine ihtilâf-ı 'urûzu hasebiyle üç A1 : miyânelerinde ihtilâf-ı 'urûz sebebiyle, üç M1

4 Napolyon A1, M1 : — N1

5 Fransa A1, M1 : France N1

6 Besîm Efendi A1, M1 : Kethudâ N1

7 [mısrâ] A1, M1 : — N1

* شيوه ها ميكند كه خر نكند = Eşeğin yapmadığı işveleri yapıyor" anlamına gelen Farsça mısrâdır.

8 kınışi ve N1 : قنش ve A1 : — M1

9 rahne-i feşânını N1 : rahne-i memşâdan nişân olan derîce-i dehân-ı herze-feşânın A1 : dehân-ı herze-feşânın M1

10 Fransa A1, M1 : Françe N1

11 edüp A1, M1 : olup N1

12 ta'bîrini A1, M1 : ta'bîri N1

13 Bonaparta'nın Françe N1 : Napolyon Bonaparta'ya Fransa A1, M1

14 olunmuş ile M1 : olunmuşiken Nemçe İmperatoru Napolyon Bonaparta'nın imparatorluğu'nu kabûl ile A1 : olunmuşiken, Nemçe İmperatoru Bonaparta'nın imparatorluğunu kabûl birle N1

15 Fransa A1, M1 : Françe N1

16 ve N1 : ile A1, M1

17 merkûmla tahrîr u N1 : merkûmla A1 : merkûm ile M1

18 lâzîmedendir N1 : lâzîmdir A1, M1

ger-âsâ dem-zen-i demdeme-i iddi'â olup, berü tarafdan dahi: “Fransalu, Rusyalu ve¹ İngilterelü ile el-yevm muhârib olup, anlar kabûl eylediği hinde Devlet-i ‘aliyye dahi kabûl ve irtizâyâ müheyyâdır” kelâmıyla mülzimâne cevâb verilmiş ise de, mersûmu ilzâm² bir vechile mümkün olmayup³, bilâhare husûs-ı mezkûr bâ-takrîr rikâb-ı Şevket-masîr'e ba‘de'l-'arz, şeref-sudûr olan hatt-ı hümâyûn mücebinece ‘ahid-nâmeler tashîh ve mesfûrun ‘avdeti zımnında isdâr olunan yol emrinde Fransa⁴ İmperatoru ve Pâdişâhı ‘unvânı derc ü tasrîh olunarak ircâ‘ olunduktan sonra, Âsitâne-i sa‘âdet'de Maslahatgüzârlık nâmiyle siklet-efken olan Rufen [=Ruffin]* nâm şu‘bede-bâz-ı hayâl-hâne-i mekr u fenn: “Hâlâ Fransa⁵ İmperatoru ve Pâdişâhı olan imperatorumuz Devlet-i ‘aliyye'nin dost-i sadîkı olduğu bî-şâ‘ibe-i şekk ü gümân ve fi'l-asl ismi Napolyon iken Bonaparta ‘unvânıyla hâ‘iz-i şöret ü şân olup, el-hâletü hâzih nüvişte-i levh-i kabûl⁶ olan İmperatorluğu [M1 80] ve Pâdişâhlığı, nâme-i hümâyûna mashûben Büyük Elçi irsâliyle tasdîk olunmak lâzime-i hâl, belki bu şiveden İmperatorumuz memnûn olmağla, Rusyalu'dan her ne matlûbât var ise anlar ile ‘akdi musammem musâlahada beher-hâl⁷ vefku'l-âmâl⁷, nizâm-pezîr-i husûl eyleyeceği⁸ bî-kîl ü kâl olduğuna mebnî, elbette mu‘âmele-i mezkûre tarafeyne minnet ü menfa‘ati müstelzimdir” deyerek mugaffilâne serd-i fesâne ile ilhâh u ibrâm ve⁹ durûğ-i bî-furûğuna râm eylemekle, mûmâ ileyh Muhibb Efendi vech-i muharrer¹⁰ üzere yirmi senesi zilhiccesinin evâsıtında¹⁰ Nişâncılık¹¹ Pâyesi ve Büyük Elçilik ‘unvânıyla sefârete tahsîs u ta‘yîn olunup¹², kezâlik mersûm Rufen [=Ruffin] kendüsüne vârid olan [N1 4b] ta‘limât-ı hafiyyesinin icrâsiyçün¹³ sûret-i hakdan gelerek İmperatorumuz'un¹⁴ mayısta Paris'den nezhat

1 Rusyalu ve A1 : ve Rusyalu N1, M1

2 dahi: ilzâm A1, M1 : ba‘zı mertebe ecvibe-i mülzimâne ihâre olunduysa da, mersûmu girîve-i isrârından idâre N1

3 olmayup N1, M1 : olamayup A1

4 olunan yol emrinde Fransa A1, M1 : kılınan yol emrinde Françe N1

* Metnimizde Rufen okunacak şekilde yazılmış olan Fransız diplomat ve dilci Pierre Jean Marie Ruffin (1742-1824) için bk. meselâ Joseph Thomas, “Ruffin”, *Universal Pronouncing Dictionary of Biography and Mythology*, Philadelphia 1870, II,1930.

5 Fransa A1, M1 : Françe M1

6 ‘unvânıyla kabûl N1, A1 : — M1

7 musammem musâlahada beher-hâl A1 : musammem musâlahada N1 : samim-i musâlahada beher-hâl M1

8 eyleyeceği N1 : edeceği A1, M1

9 mugaffilâne ve N1 : mugaffilâne serd-i fesâne ile sâde-levhân-ı ser-i kârânı A1 : münfa‘ilâne serd-i fesâd ile sâde-levhân-ı ser-i kârânı M1

10 muharrer N1, A1 : mezkûr M1

11-20 Zilhicce 1220 = 2-11 Mart 1806.

11 zilhiccesinin evâsıtında Nişâncılık N1 : zilhiccesi evâsıtında Nişâncı A1, M1

12 olunup N1 : — A1, M1

13 icrâsı için N1 : icrâsiyçün A1, M1

14 İmperatorumuz'un N1, M1 : İmperatorumuz A1

ü hareket eylemesi¹ mukarrer olmağla, ta'yîn olunan Sefir, bî-vakfe-i meks ü te'hîr bu taraftan hareket ve mayısta Paris'de bulunmak husûsuna müsâra'at eylemek, müstevcib-i² hayr-ı kesîr olacağını³ ifâde vü tezkîr eylemekle, Efendi-i mûmâ ileyh⁴ çend rûz zarfında temşiyet-i mühâm birle, germ-'inân-ı eşheb-i i'tizâm olmaları mü'ekkedden tenbîh ü telkîn olundu. Mûmâ ileyh dahi bermûceb-i fermûde, ma'iyetine ta'yîn olunan⁵ Sır Kâtibi Gâlib Efendi⁶ ve Tercemân refâkatleriyle nâme-i hümâyûn ve başkaca bir kıt'a vedâd-nâme-i şevket-makrûn⁷ ve hedâyây-ı hayret-nümûn ve ta'lim-nâme-yi bi'l-istishâb yirmi iki senesi muharreminin⁸ onuncu günü⁹ mütevekkilen 'ale'l-Mu'ini'l-Vehhâb, Fransa⁹ tarafına 'azîmet kasdiyle reh-peymûde oldu. Kendü sefâret-nâmesinde beyân eylediği üzere, Eflâk üzerinden Nemçe hudûduna gerdûne-i vücûdunu lede'l-îsâl, verâsından zuhûr eden şiddet-i isti'câl emrine kemâl-i imtisâl birle, hedâyây-ı hümâyûnu ve ekser etbâ'mı pes-mânde-i¹⁰ te'hîr edüp, der-sâ'at 'acele-süvâr-ı ilgâr u sür'at ve terk-i ârâm u istirahat ederek, Peşte ve Budin tarîkleriyle¹¹ Bec Şehri'ne vâsıl ve hasbe'l-iktizâ'¹² ikâmet-i se-rûze ile nev'an teneffüs-i vücûd hâsıl oldu¹³.

Ol evkâtda Nemçe Baş-vekîli ile¹⁴ çend def'a resmen mülâkât eylemekle, esnây-ı muhâverede Belgrâd hizâsında vâki' Zemun ve havâlisinden hafice Sırlı 'usâtına zehâyir ve sâ'ir ba'zı mühimmât¹⁵ i'tâ olduğu yakîn-kerdesi olup, bu mu'âmele-i nâ-hoş-güvâr [M1 81] devleteyn beyninde derkâr olan dostluğa münâfî bir¹⁶ şîve-i nâ-be-hemvâr olduğunu iş'âr ve hattâ sefer-i sâbıkda Sırlı sergerdesi olan Koçu (فوچو)¹⁷ nâm hâ'in ü bed-kâr Nemçelü'ye ilticâ ve¹⁸ iltihâk birle, Belgrâd Kal'ası'nı kendülere ahz ü teslim eylemeğe te'ahhüd

1 mayısta eylemesi A1, M1 : mayıs ayında Paris'den nehzatı N1

2 müstevcib-i N1 : mütelizim-i A1, M1

3 olacağını N1 : olduğunu A1, M1

4 ileyh N1, A1 : ileyhe M1

5 ta'yîn olunan A1, M1 : mu'ayyen N1

6 Gâlib Efendi N1, M1 : + [Bu isim buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 38b'nin sol kenarına yazılmıştır] A1

7 vedâd-nâme-i şevket-makrûn N1 : nâme-i vedâd-meşhûn A1, M1

8 senesi muharreminin A1, M1 : muharremü'l-harâmının N1

9 10 Muharrem 1222 = 20 Mart 1807 Cuma.

9 Fransa A1, M1 : Françe N1

10 hümâyûnu pes-mânde-i N1 : hümâyûn ve ekser etbâ'isini pes-mânde vü M1 : hümâyûn ve ekser etbâ'isini pes-mânde vü M1

11 ilgâr ve sür'at tarîkleriyle N1 : ilgâra müsâra'at ve terk-i ârâm u râhat ederek, Peşte ve Budin üzerinden A1, M1

12 iktizâ' N1 : iktizâ A1, M1

13 oldu N1 : olup A1, M1

14 ile A1, M1 : birle N1

15 zehâyir mühimmât N1 : zahîre ve sâ'ire A1, M1

16 bir A1, M1 : — N1

17 Koçu (فوچو) N1, A1 : Foçu (فوچو) M1

18 hâ'in ve N1, A1 : bed-ahlâk Nemçelü'ye M1

edüp, ol hengâmda vâki' olan harb¹ ü hisâmında yâverî-i Perverdigâr ile la'in-i² mersûm giriftâr ve istintâkına ibtidâr olundukda, tahlis-ı cânı için Ordu-yi hümâyûn Hazînesi'ne on bin kîse hıdmet ve Temeşvar Kal'ası'nı dahi [N1 5a] zamîme-i memâlik-i Şehriyâr-ı İskender³-kudret eylemeğe müte'ahhid olmuşiken, Devlet-i 'aliyye Temeşvar Kal'ası'nı⁴ teshîr birle silsile-i Memâlik-i mahrûse'sine⁵ idrâc eylemekde mesfûrun i'ânesine gayr-i muhtâc olup, vereceği akça⁶ dahi Devlet-i 'aliyye erâzisinde olan emlâkden tedârük ve iddihâr olunacağı emr-i âşikâr olmağla, kendünün vücûd-i bed-bûdu⁷ izâle ile cümlesi cânib-i mîrîden zabt olunacağı⁸ tezkâr olunarak, mersûm ve bi'l-cümle 'avene ve hevâdârları küşte-i tîğ-i demâr⁹ olup, Fransalu'nun¹⁰ Bec Ma'rekesi hılâlînde dahi Devlet-i 'aliyye Nemçe Devleti'ne izhâr-ı rûy-i murû'etle ibrâz-i resm-i dostî ve safvet eylemekden hâli olmadığı fıkralarıyla tenvîr-i sened-i müdde'â eyledikde: "Baş-vekîl-i mersûm Belgrad taraflarında olan Sırpulu'nun akrıbâ ve müte'allikâtlarının bir mikdârı dahi bizim erâzimiz sükkânından olmalarıyla, nihânî ol kavm-i cânîye zehâyir¹¹ i'tâ eyledikleri gerçi bizim dahi mesmû'umuz olup, lâkin bilâ-te'hîr tehdîd¹² ü tahzîri hâvî tahrîrât tesyîr olunmuş ise de, bu def'a tekrâr te'kîd ü tenbîhe ibtidâr eylemek, lâzime-i zimmet-i safvet-disârimızdır" deyü bast-ı i'tizâr eyledi.

Ba'dehû¹³ şehir-i mezkûrdan dahi nehzat ve Fransa¹⁴ savbına sevk-i matiyeye-i 'azîmet olunup¹⁵, mâh-ı rebî'ulevvelin ikinci günü¹⁶ Paris Şehri'ne vusûl ve Devlet-i 'aliyye süferâsına mahsûs olan hâneye nüzûl edüp, verâdan vârid olacak hedâyây-ı hümâyûna intizâr ile ferş-i seccâde-i karâr eyledi. Paris'de ikâmetleri müddetde, gerek Fransa¹⁶ Baş-vekîli ve gerek 'alâ tarîkı'l-müsâfere Paris'e¹⁷ gelmiş olan Rusya Baş-vekîli Romancof [=Romanzoff]* ve

1 eylemeğe harb N1, A1 : eylemekle te'ahhid edüp, o hengâmda vâki' olan ceng M2

2 la'in-i N1, A1 : — M1

3 İskender M1 : Sikender N1, A1

4 Temeşvar Kal'ası'nı N1, A1 : — M1

5 mahrûse'sine N1 : mahrûsene A1 : mahrûse-i seniyyeye M1

6 akça A1, M1 : akca N1

7 kendünün vücûd-i bed-bûdu N1 : kendüsünün vücûd-i bed-bûdu A1 : kendüsünün vücûdunu M1

8 olunacağı N1, M1 : kılınacağı A1

9 demâr N1, M1 : tebâr A1

10 Fransalu'nun A1, M1 : Françelü'nün N1

11 zehâyir N1, M1 : zehâ'ir A1

12 tehdîd A1, M1 : zecr N1

13 Ba'dehû A1, N1 : — M1

14 Fransa A1, M1 : Françe N1

15 olunup N1, M1 : edüp A1

16 2 Rebî'ulevvel 1222 = 10 Mayıs 1807 Pazar.

17 Fransa A1, M1 : Françe N1

18 Paris'e N1, A1 : — M1

Rusyâ Elçisi Toloştov [=Tolstoï]¹ ile vâki‘ olan mükâlemeler ve rikâb-ı hümâyûndan tevârüd eden ta‘lîmât-ı ‘atîka ve cedîdeleri, Efendi-i mûmâ ileyh bi'l-cümle kaleme alup tedvîn eylemekle, gerek hâme-i lisânlarından ve gerek eser-i yerâ‘a-i râstî-beyânlarından nüvişte-i sahîfe-i idrâk ü iz‘ân olunan² makâlât-ı mühimme [M1 82] ve havâdis-i mülimme bi'l-münâsebe işbu mecelleye nakl ü imlâ kılındı.

Mûmâ ileyh Muhibb Efendi Âsitâne'den hîn-i hareketde³ ta‘lîmât-ı celiyyeden başka taraf-ı hümâyûndan yedine i‘tâ olunan ta‘lîmât-ı hafiiye sûretinin mulahhasıdır [N1 5b] ki‘, cây-ı nazar-ı i‘tibâr olduğundan mâ‘adâ, mahallerinde kayd⁵ olunacak vekâyi‘e temhîdât kabîlinden olmağla, bu mahalle takyîde sezâ görüldü.

Evvelen gerek ta‘lîmât-ı hafiiye ve celiyyesini⁶ ve gerek hurûf-i ma‘hûde miftâhını nefsinden âhara tecâvüz etdirmeyüp, eğer hurûf-i ma‘hûde ile Sır Kâtibi'ne tahrîrât yazdırmak iktizâ ederse, yanında yazdırmak ve miftâhı⁷ yed-i âhara vermeyüp, kendi⁸ tesvîdâtını tebyîz etdirmek usûl-i me‘mûriyyetindendir⁹. Zîrâ bu mâddenin ketmi cümleden akdem olmağla, muhâfazası husûsuna ikdâm eyleye.

Sâniyen Fransalu'nun bu def‘a vâki‘ olan galebesine mebnî, taraf-ı Saltanat-ı seniyye'den galebe-i mezkûrenin¹⁰ tehniyesine ne vechile müsâra‘at olunduğu ve Ro [=Roux]^{**11} nâm meb‘ûsun ‘avdetinden sonra Maslahatgüzâr Rufen

* Metnimizde Romancof okunacak şekilde yazılmış olan Rus Mareşali Pierre-Alexandrowitch Romanzoff (1730-1796) için bk. meselâ Dezobry, Charles - Bachelet, Th., “Romanzoff (Pierre-Alexandrowitch, Rumanzoff comte de)”, *Dictionnaire général de biographie et d'histoire de mythologie, ed géographie ancienne et moderne*, Paris 1866, II,2320.

1 Toloştov (طُولُوشْتُو) N1, A1 : Toloşnov (طُولُوشْنُو) M1. Metnimizde Toloştov (طُولُوشْتُو) okunacak şekilde yazılmış olan General Alexandre Ivanovich Tolstoï (1770-1837) için bk. meselâ “Ostermann-Tolstoï (Alexandre-Ivanovich comte)”, *Nouvelle biographie générale depuis les temps les plus reculés jusqu'a nos jours*, Paris 1862, XXXVIII,921.

2 gerek olunan M1 : ba‘zı N1 : gerek eser-i berâ‘a-i râstî-beyânlarından nüvişte-i sahîfe-i derk ü iz‘ân olan A1

3 kılındı hareketde N1 : olundu. Efendi-i mûmâ ileyhin Âsitâne'den hîn-i hareketinde A1 : olundu. Sefîr-i mûmâ ileyhin Âsitâne'den hîn-i hareketinde M1

4 ki A1, M1 : — N1

5 kayd A1, M1 : sebt N1

6 celiyyesini M1 : celiyyesi N1, A1

7 yazdırmak miftâhı N1 : yazdırır ise yanında yazdırmak ve miftâhı A1 : yazdırır ise, yanında yazdırmak ve miftâhını M1

8 kendi N1, M1 : kendü A1

9 me‘mûriyyetindendir N1, A1 : me‘mûriyyetdendir M1

10 mezkûrenin N1, M1 : mezkûrun A1

** Metnimizde İstanbul'a gönderilen ve Ro (رُو) okunacak şekilde yazılmış olan kişi M. Roux olmalıdır; bk. meselâ “Selim III”, *Biographie universelle, ancienne et moderne, ou histoire, par ordre alphabétique,*, Paris 1825, XLI,482,534.

11 ve Ro N1, A1 : ورد M1

[=Ruffin] ile ne sûretde¹ mükâlemeye mübâderet kılındığı, evrâk-ı mazbûtadan² ihrâc ve birer sûreti Efendi-i mûmâ ileyhe i'tâ olunmağla, anlara mürâca'ata ihtimâm³ eyleye. Ve Maslahatgüzâr Rufen [=Ruffin] ile sebk eden⁴ mükâlemâtda mahremâne irâd olduğu vechile Napolyon⁵ Bonaparta'nın galebesine nazaran netice-i harb olan musâlahayı 'akd eylesi, takdîrce beher hâl gâlibâne 'akd eyleyeceği⁶ ve Devlet-i 'aliyye'ye 'arz etdiği hayr-hâhlık sûretine nazaran mesâlih u memâlik-i Devlet-i seniyye'ye hafî ve celî vâki' olan ta'arruz-ı ağıardan rehâ-yâb olarak, Devlet-i 'aliyye'nin berren ve bahran hey'et-i asliyesine rucû'u, Fransa⁷ maslahatının dahi mücibâtından olduğu cihetlerine nazaran⁸, Efendi-i mûmâ ileyhın dakîka-i me'mûriyyeti bu esâsa mebnî olarak İmparatorluk tasdikıyla nâme-i hümâyûn-i iltifât-makrûn ve mahsûs olarak min-gayr-i resmin⁹ vedâd-nâme-i şevket-meşhûn¹⁰ şeref-rîz-i sudûr olmakdan nâşî, işbu nâmeler hedâyây-ı Mülûkâne ile berâber yed-i emânetine teslîm olunmağla, Paris'e vusûlünde tevzî' ederek¹¹, iktizâsı üzere te'kid-i de'âyim-i hulûs eyleye.

Devlet-i 'aliyye ile Fransalu beyninde şu mevsimlere gelince rû-nümâ olan mübânenet ve burûdet-i zarûriyyeden nâşî, Fransa¹² me'mûrlarının [N1 6a] bu tarafda¹³ kullandıkları lisânın 'aynı olarak, Paris'de dahi Fransa vükelâsı Devlet-i 'aliyye'ye isnâd-ı tühmet siyâkında tahmîl-i kusûr sadedlerinde gezecekleri [M1 83] gayr-i mübhem olmağla, Sefîr-i mûmâ ileyh kazıyye-i mezkûreyi aslâ kabûl etmeyüp, belki şikâyet mevki'i ise, cânib-i Devlet-i 'aliyye'ye da'vây-ı hak 'â'id olduğunu nâzikâne der-meyân ederek, şîrâze-i ahvâl-i sâbıkaya¹⁴ vukûfu takrîbiyle Devlet-i 'aliyye'nin Fransa Devleti'ne olan mu'âmelesini başdan tutdurup, şol vechile da'vâyı isbât eyleye ki, bundan akdem divel-i sâ'irenin hemân cümlesi Fransa 'aleyhine olarak hîn-i hareketlerinde Devlet-i 'aliyye zâhiren tarafsızlık¹⁵ ve bâtinen müsâ'adât-ı gûnâ-gûn ile Fransalu'ya beyağca izhâr-ı gayret-i tarafdârî ederek, hengâm-ı ıztırâr ve derûnunda kaht u muzâyaka derkâr olan eyyâmnda, zehâyir-i mütenevvi'a irsâli¹⁶ mâddesinde re'âyâsını teşcî' misillü ve divel-i sâ'irenin kîl ü kâllerine 'adem-i

-
- 1 sûretde N1 : sûretle A1, M1
 - 2 mazbûtadan N1, M1 : mazbatadan A1
 - 3 mürâca'ata ihtimâm N1 : mürâca'at A1, M1
 - 4 sebk eden N1 : sebk-ı A1, M1
 - 5 Napolyon A1, M1 : — N1
 - 6 eyleyeceği N1 : edeceği A1, M1
 - 7 Fransa A1, M1 : Françe N1
 - 8 nazaran A1, M1 : binâ'en N1
 - 9 min-gayr-i resmin N1 : min-gayr-i mahsûsın A1 : — M1
 - 10 meşhûn M1 : merhûn N1, A1
 - 11 ederek A1, M1 : eyleyerek N1
 - 12 Fransa A1, M1 : Françe N1
 - 13 bu tarafda N1, A1 : — M1
 - 14 sâbıkaya A1, M1 : sâlifeye N1
 - 15 tarafsızlık M1 : bî-taraflık N1, A1

i'tibâr ile niçe niçe¹ ri'âyetleri, ol esnâda bulunan Fransa² müdürlerinin ve me'mûrlarının tahrîren ve takrîren ikrâr-kerdeleri³ olduğu cümlelerin ma'lûmu bir kazıyyedir.

Ve⁴ işbu mu'âmele-i gayurâne, ibtidâ taraf-ı Şâhâne'nin öteden berü itti-hâz buyurdukları mesleke mebnî ve sâniyen hayr-hâhân-ı Devlet-i 'aliyye'nin⁵ ol irâdelerine iktidâ birle, Fransa Devleti'nin vifâk ve yek-cihetliğinde envâ'-i fevâ'id ü mehâsin vücûdunu bi'l-mütâla'a ânen fe-ânen der-pîş kılmaktan hâlî olmamalarına mübtenî idi. Hattâ Devlet-i 'aliyye'nin el-hâletü hâzih bulunduğu ittifâklar râbitasının ol târîhde dahi tervîcine ve Fransalu'nun⁶ Devlet-i 'aliyye hakkında sû'-i kâd ve niyyetine dâ'ir hücum vechiyle cereyân eden akvâl ve ef'âl-i⁷ mütenevvi'ayı redd ü cerh için hayr-hâhân-ı Saltanat, ol vakitte levâiyh⁸ tertîbiyle sa'y-i bî-gâyât ederek, Saltanat-ı seniyye'yi dost-i tabî'î olan Fransa tarafına bi'l-küllüyye⁹ imâleye dest-res olmuşlar iken, muktezây-ı gerdiş-i rûzgâr-ı 'akla muhâlif olarak, cemî' akvâl ve vesâyây-ı hayr-hâhânı¹⁰ tekzîb ve güft-gû makûlesinden ma'dûd olan irâdât-ı ağıyâr, def'aten ahvâl-i Mısıryye sebebiyle tasdîk olundukda, her zümreden niçe¹¹ gayret-keşân-ı Devlet-i 'aliyye, [N1 6b] engüşt ber-dehân-ı hayret kaldıklarından mâ'adâ, meslek-i Devlet-i 'aliyye'ye dahi zarûrî tehavvül zuhûr edicek, tabî'atiyle ol zevâtın mükedder ve makhûr u muhakkar olmaları ve¹² vesâyây-ı hayr-hâhâneleri bî-esâs ve müzev-vir¹³ görülmek şîvesi cümleye¹⁴ bir dürlü 'ibret ve herkese bâ'is-i¹⁵ endîşe vü haşyet olmuşıdi.

Ba'dehû sûret-i gayr-i marziyye-i mezkûre, her ne kadar Fransa Devleti'nin usûlünden¹⁶ hâric bir keyfiyyet [M1 84] olup, 'inân-ı hükûmet, Napol-yon Bonaparta cenâbları¹⁷ gibi bir hakîm-i zû-fünûn İmperator'un âverde-i

16 zehâyir-i mütenevvi'a irsâli M1 : zehâ'ir-i mütenevvi'a îsâli N1 : zehâ'ir-i mütenevvi'a irsâli A1

1 niçe niçe N1 : nice nice A1, M1

2 Fransa A1, M1 : Françe N1

3 kerdeleri N1, A1 : kerdesi M1

4 Ve N1, A1 : — M1

5 Devlet-i 'aliyye'nin N1 : Saltanat-ı seniyyenin A1, M1

6 târîhde Fransalu'nun N1 : târîhde dahi tervîcine ve Fransa'nın A1 : târîhe dahi tervîcine ve Fransa'nın M1

7 vechiyle ef'âl-i N1 : vechile cereyân eden akvâl ve harekât-ı A1, M1

8 levâiyh N1, A1 : tevârih M1

9 bi'l-küllüyye N1, M1 : bi'l-küllüyyeye A1

10 hayr-hâhânı N1, A1 : hayr-hâhâneyi M1

11 niçe N1 : nice A1, M1

12 ve N1, A1 : — M1

13 müzevvir N1, A1 : merdûd M1

14 cümleye N1, M1 : cümleyi A1

15 bâ'is-i N1 : bâdî-i A1, M1

16 usûlünden N1, A1 : ahvâlınden M1

17 Napolyon Bonaparta cenâbları A1, M1 : Bonaparta N1

kabza-i şehâmeti olduktan sonra, bu misillü mutâla'ât, eb'ad-i ba'id olmak nezd-i 'ukalâda müberhen bir ma'nâ ise de, bâlâda beyân olunduğu üzere bermuktezây-ı tehavvül-i zehâb ve meslek-i devlete mugâyeret îrâsı, vâcibât ve¹ zarûriyyât-ı umûrdan olmuş olmağla, ol zemân-ı fetret-iktirân iktizâsıyla tîrenâk olan zülâl-i meveddetin² safvet-pezîr olmasına ikbâl-cûyân, bi'l-cümle muntazır u nigerân iken, müttefiklerin kimi muhârib ve kimi vücûh-i şettâ ile muhâlif hükmüne girdiklerinde, biri kuvvet-i bahriyye ile sevâhil-i Devlet-i 'aliyye'de hâzır ve diğeri dahi dem-be-dem Fransa 'aleyhine i'lân-ı sefer heyûlâsıyla boydan boya hudûd-i Devlet-i 'aliyye kurbünde külliyyetlü askeri âmâde ve nâzır olarak Napolyon³ Bonaparta tarafından Devlet-i 'aliyye 'aleyhine gûyâ kendüsi da'vet olunmak yollu niyyât-ı rediyyeyi isbât ma'razında, Fransa'nın sû'-i kâd ve niyyeti velvelesini tekrâr tecdîd ile teşvîş-i ezhâna mübâderet ve niçe⁴ tekâlif-i 'anîfe îrâdına müsâra'atlarında, sevâlif-i ahvâle kıyâsen farz-ı muhâl ihtimâliyle ol şâyi'âtın külliyyen nakz u reddine mücâseret olunmamak lâzım gelür iken, ma'a-mâ-fih zerre kadar i'tibâr olunmayup, tavran ve hâlen Devlet-i 'aliyye tarafından hâlât-i mezkûreye rağbet ü i'timâd⁵ izhâr olunmamış idi. Ancak Fransa üstüne⁶ sefer-i menvî takrîbiyle hudûd-i Devlet-i 'aliyye'de Fransa'dan ba'id asâkire mukâbeleten⁷ kâ'ide-i ihtiyâtiyye-i divel üzere berü tarafdân dahi bir takım asker istihzârına dostluk sûreti ve ittifâk keyfiyyeti, mâni'-i kavî bulunmuş olmağla, teklîfâta [N1 7a] redd ile cevâb devletce nâ-savâb iken, ekserisine müsâ'ade olunmayup, vech-i lâyıki üzere mukâbele olundu.

Ahvâl bu merkezde olup, ya'nî Fransa ile olacak sefer-i mevhum takrîbiyle Devlet-i 'aliyye ta'cîz olunup ve⁸ berren ve bahran berây-ı ihtiyât, ikâme-i kuvvete mesâğ olmadığından nâşî, tasfiye-i⁹ da'ire-i umûra intizâren imrâr-ı vakt olunduğunu min-vechin töhmet 'addiyle Brune Marşal'in* ifâdâtı ve İmperator'un iş'ârâtı, pey-der-pey yürüdükçe, ne anların kemâliyle icrâsına mevsim müsâ'id ve ne 'adem-i icrâlarının esbâbını lâyıki vechile tefhîm mümkün oldu. Binâ-berîn inhilâli, vakt-i rehîne ma'tûf zarûriyyü'l-vukû' bir nev' mübâyenete karâr verilmiş idi. Bu takdîrce [M1 85] işbu hâlâta bâdî Dev-

1 ve N1, A1 : — M1

2 meveddetin N1, A1 : meveddetinin M1

3 olarak Napolyon A1, M1 : ola[ra]k N1

4 niçe N1 : nice A1, M1

5 i'timâd N1, A1 : i'tibâr M1

6 üstüne A1, M1 : üzere N1

7 mukâbeleten N1, A1 : mukâbele M1

8 ve N1 : olup ve A1 : — M1

9 nâşî, tasfiye-i N1 : tesviye-i A1, M1

* Metnimizde söz edilen ve Burun (برون) okunacak şekilde yazılmış olan Fransız Mareşali Guillaume Brune (1763-1815) için bk. meselâ *Biographie des Contemporains, par Napoléon*, Paris 1824, s.66.

let-i ‘aliyye olduğunu hüküm etmek, kavâ‘id-i siyâsiyye-i mülkiyyeye tatbîkan ahvâl-i meşrûhanın esbâb ve şîrâzesine imâle-i fikr u reviiyyet¹ eylemamekden ‘ibâret olmağla, ityân-ı² beyâna şitâb vâcibe-i zimmet ‘add olunup: “Devlet-i ‘aliyye’yi ‘azv-i töhmetden sıyânet, vazîfe-i hakkâniyyetdir” deyü Sefir-i mûmâ ileyh bu bâbda gayretlüce ve kuvvetlüce îrâd-ı kelâm eyleye.

Bu tafsilâtın fezlekesi budur ki, bu hılâlde vukû‘ bulan keyfiyyetler, işbu neficeyi müntic olup, ya‘nî ba‘de-ezîn³ Rusya Devleti'nin Fransa ‘aleyhine sefer kasdı behânesiyle hudûd-i Devlet-i ‘aliyye’ye karîb külliyyetlü asâkir ta‘biye ve tevkîfine müsâ‘id olan mevsim ber- taraf olduğuna binâ‘en, def‘-i fesâdât ve redd-i teklîfât sadetine mübâderet lâzım gelür, amma yine bir zemîn-i âhar ile ol taraflarda Rusya asâkiri⁴ tehaşşüd eylemesi takdîrine göre, lâ-mehâle Devlet-i ‘aliyye hakkında bir ma‘nâyı îhâm edecek keyfiyyâtıdan ma‘dûd olmak lâzım gelmeğın, “Ol hâlde mukâbele bi'l-misl vâcibesine⁵ ri‘âyet ve teşebbüse mesâğ derkârdır” deyü hatm-i kelâm eyleye.

Napolyon Bonaparta'ya⁶ bu def‘a min-gayr-i resmin yazılan nâme-i mahsûsda ba‘zı ifâdât, Rufen [=Ruffin] nâm Maslahatgüzâr'ın mazbatasıyla [N1 7b] Efendi-i mûmâ ileyhın takrîrine ihâle olunmuş olmağla, bâlâda temhîd olunan usûl, ol ifâdâtın esâsı olmak iktizâ eder. Zîrâ Napolyon⁷ Bonaparta'dan birkaç⁸ def‘a taraf-ı Şâhâne'ye gelan nâmelerde ve Burun [=Guillaume Brune] nâm Marşal'in⁹ ifâdelerinde, Devlet-i ‘aliyye'nin mahkûmiyyet sûreti kendüye nakîsa-i şân olup, husûsan zamân u kefâlet nâmiyle Memleketeyn'e dâ‘ir¹⁰ dâhilî ve hâricî vâki‘ olan müdâhale ve ta‘arruz kezâlik yine¹¹ zamân sohbetiyle, Korfa ve sâ‘ir ol havâlîde derkâr olan hâlât-i ma‘lûme ve Karadağ ve Akdeniz adalarının re‘âyâsını istilâ ve Gürcistân keyfiyyâtı dûr u¹² dirâz munderic olup, “Devlet-i ‘aliyye bu mazarrât-ı mülkiyyenin def‘ u izâlesine¹³ niçün himmet eylemez” deyü mübeyyen ü mastûr olmağın, işte anların mevsimi şimdi geldi, yohsa sevâbık-ı ahvâlde¹⁴ Devlet-i ‘aliyye tarafından zuhûr eden te‘ahhurun sebebi ve¹⁵ Devlet-i ‘aliyye'nin bu su‘ûbete ibtilâsının bâ‘isi Fransalu

1 reviiyyet N1, A1 : ru‘yet M1

2 ityân-ı N1, A1 : + ve M1

3 ba‘de-ezîn M1 : ba‘de-zîn N1

4 asâkiri N1, M1 : askeri A1

5 vâcibesine N1 : müvâcehesinde A1 : müvâcehesine M1

6 Napolyon Bonaparta'ya M1 : Bonaparta'ya N1 : Napolyon Bonaparta A1

7 Napolyon A1 : — N1, M1

8 birkaç A1, M1 : birkac N1

9 Marşal'in N1, M1 : Merşal'in A1

10 dâ‘ir A1, M1 : — N1

11 yine N1, A1 : — M1

12 keyfiyyâtı dûr u N1, M1 : keyfiyyeti dûr A1

13 izâlesine N1, A1 : ilgâsına M1

14 yohsa sevâbık-ı ahvâlde M1 : yohsa sevâbık-ı ahvâl N1 : yoksa sevâbık-ı ahvâl A1

15 ve N1 : — A1, M1

idiği¹, bâlâdaki bend mücebince Fransa Devleti'ne mahremâne olarak ikrâr etdirilüp², kendülerinin icâb etdirdikleri mazarratın [M1 86] def'ini bu nevbet Napolyon³ Bonaparta'nın hakkâniyyetine vererek, yine kendülere taleb ettirmek, Efendi-i mûmâ ileyhin dirâyetine havâle olundu.

Bâlâda temhîd olunan girîzgâh, Sefir-i mûmâ ileyhin re's-i mes'elesi olup, ba'dehû sözü anlara söyletmek, ya'nî mahremâne olarak müzâkere esnâsında sohbet ayağıyla gelmek dakikasını iltizâm ederek, Fransalu ile Rusyalu beyninde musâlahanın tehakkukunda tanzîmi matlûb olan mevâdd⁴ bunlardır ki, zikr olunur. **İbtidâ**, ilgây-ı ittifâk mâddesi, **sâniyen** Memleketeyn'in şurût-ı kadîmesi ircâ'ıyla şimdiki şerâ'it-i⁵ mülevvesenin ibtâli, **sâlisen** Cezâ'ir-i⁶ seb'a'nın maslahat-ı Devlet-i 'aliyye'ye muvâfık olacak vec-hile bir sûret-i hasenesi ve ittifâkın ilgâsı sebebiyle seyr-i sefâ'in⁷ mâddesi tabî'atiyle 'ahden mülgâ olacağı zâhir ise de, ol bâbda ba'zı te'kîdâtın idrâcî, [N1 8a] **râbi'an** Gürcistân taraflarında bi't-tegallüb zuhûra gelan istihkâm ve istîlânın hey'et-i ûlâya ircâ'ını Fransa İmperatoru'na iltizâm ettirerek, musâlahâ şerâ'itna⁸ mevâdd-ı mezkûrenin idhâlinden 'ibâretidir.

Rusyalu'nun def'-i tesallut ve müdâhalesiyle ilgâsı murâd olunan⁹ şurût, Sefir-i mûmâ ileyhin vicdânında mahfûz olup, ibtidâ musâlahâ-i 'âmme yâhûd Rusyalu ile Fransa beyninde musâlahâ-i münferide takdîrinde mevâdd-ı sulhun siyâk u sibâkına tahsil-i ittilâ' ve sâniyen Devlet-i 'aliyye'ye¹⁰ dâ'ir mevâd var mıdır ve ne sûrettedir? Gereği gibi tahkîk etmedikten sonra îrâd-ı mevâdda tesaddî eylemeye. Nihâyetü'l-emr işbu maslahatın mevsimi idiği¹¹ bâlâda mastûr ma'lûmâtdan nâşi, derk ü teyakkun ve¹² yâhûd Fransalu tarafından vech-i icrâsını mübeyyin sûretle etrâflu ve kuvvetlü îrâd olundukda, temâmiyyet-i erâzî-i Devlet-i 'aliyye'ye zamân ü kefâlet mâddesi, mâdâmki 'ale'l-'umûm hükûmet-i dâhiliyyeye min-vechin müdâhale ve ta'arruz eylemek, yâhûd bir kıt'a memleketin nizâm-ı dâhiline karışmak gibi hâricden mu'âmele-i tehakküm sudûrunu icâb eyleye. İşbu zamân ve kefâlet lafzı, murâd bir ma'nâ kalmak iktizâ eder. Bu takdîrde "Paris 'Ahid-nâmesi'yle zâmin ü kefil olan Fransa Devleti, bu misillü bir nev' müdâhale ve ta'arruzu ne kendüsi ihtiyâr eder ve ne

1 ibtilâsının idiği N1 : ibtilâsına bâ'is Fransalu idiği A1 : ibtilâsına bâ'is Fransalu idüğü M1

2 etdirilüp N1 : etdir<ir>ilüp M1

3 Napolyon A1 : — N1, M1

4 mevâdd N1, M1 : — A1

5 şerâ'it-i N1, A1 : şerâyit-ı M1

6 Cezâ'ir-i N1, A1 : Cezâyir-i M1

7 sefâ'in N1, M1 : sefâyin A1

8 şerâ'itna N1, A1 : şerâyitna M1

9 olunan M1 : olan N1, A1

10 'aliyye'ye N1, M1 : 'aliyye A1

11 idiği N1 : idüğü A1, M1

12 ve N1, M1 : — A1

gayrisi tarafından zuhûruna râzîdir” deyü [M1 87] Fransalu tarafından da‘vâyı koparmak zemînlerine¹ şurû‘ eylemesine ruhsatı ola.

Ve ba‘de'l-mübâşere Rusyalu tarafından müdâhale ve ta‘arruz mâd-desinden lafzı tebri‘e-i zimmet, yâhûd bir güne te‘vîl sûretlerine teşebbüs olunur ise, hîn-i mübâhasede ityân-ı mevâdd eyleye. Zîrâ Sefîr-i mûmâ ileyh tarafından def‘aten îrâd-ı mevâdd ile maslahata mübâşeret vukû‘u lâzım gelse, bu dakîka Fransalu'nun pek aradığı dekâyıktan olmağla, gâyet teshîl ederek tahrîren taleb ederler.

Sefîr-i mûmâ ileyh dahi Devlet-i ‘aliyye'ye ibrâz-ı² hıdmet arzûsuyla me‘mûl-i husûle ibtinâ‘en, takrîr güne bir kağıd takdîmi ‘akabinde, derhâl Rusya Elçisi ve yâhûd Müttekellimi veyâ Müttevassıtı³ her kim ise anı ihzâr ve: “Da‘vâcınız zuhûr etdi” ma‘razında bir makâle-i müşkile ihdâs eylemeleri, mütâla‘ât-ı vârideden olmağla, Sefîr-i mûmâ ileyh bu bâbda [N1 8b] vâki‘ olacak ifâdâtını gereği gibi vezn edüp, ana göre îrâd-ı makâl eyleye. Ve resmen mâddeye şurû‘ olunmak sadetine gelicek: “Bu bâbda devletimden mahsûsan terhîsa muhtâcım” deyü bu tarafa derece-i maslahatı tahrîr u iş‘âr ve bir kat dahi ta‘lîmâta intizâr eyleye. Kaldı ki bu vechile ‘arz-ı safvet ve mahremiyet olduğuna mukâbele birle: “Fransa Devleti teklîf-i ittifâk ederse⁴, Devlet-i ‘aliyye Fransa Devleti'yle bi't-tab‘ müttefik hükmündedir” yollu mûcib-i te‘lif olacak mukaddimâtı elden bırakmayarak, İngilterelü'nün kuvvet-i bahriyyesini ve Mısır Ülkesi matmah-ı nazarı idüğünü⁵ mahremâne serd ü ityân ve Fransalu ile şimdi ittifâk olursa, İngilterelü'den melhûz olan mazarrât-ı nâgeh-zuhûru ve Fransalu'nun el-hâletü hâzih kuvvet-i⁶ bahriyyesi olmadığı tafsilâtını derpîş-i meclis-i⁷ beyân ederek, şimdi ittifâk teklîfi mâddesini hakîmâne ve⁸ kırılmayacakları sûret-i dirâyet⁹-mendâne ile hüsn-i müdâfa‘aya sarf-ı makdûr eyleye. Ve “Müttefik hükmündeyiz, farazâ Rusyalu'nun donanması Bahr-ı siyâh'dan geçmamek misillü i‘ânet-i ma‘neviyyede¹⁰ kusûr olunmaz” deyerek icrây-ı şerâ‘it-ı¹¹ hûş-mendîye ziyâde i‘tinâ vü gayret eyleye.

Bu tarafdaki derpîş kılınan müzâkereye nazaran şâyed ol tarafdaki dahi Rusya ittifâkının sebep-i tecdîdi mâddesini su‘âl eylemeleri¹² ve İngiltere itti-

1 zemînlerine M1 : zemîniyle N1, A1

2 ibrâz-ı N1, A1 : — M1

3 ve yâhûd Müttevassıtı M1 : yâhûd Müttevassıt N1 : yâhûd Rusya Müttekellimi [A1 42a] yâhûd Rusya Müttevassıtı A1

4 ederse N1, A1 : eder ise M1

5 kuvvet-i idüğünü N1 : kuvve-i bahriyyesi ve Mısır Ülkesi matmah-ı nazarı idüğünü A1, M1

6 kuvvet-i N1, A1 : kuvve-i M1

7 -i meclis-i N1 : ve A1, M1

8 ve N1, A1 : — M1

9 dirâyet N1, A1 : reviyet M1

10 ma‘neviyyede N1, M1 : ma‘nevîde A1

11 şerâ‘it-ı N1, A1 : şerâ‘it-ı M1

12 mâddesini su‘âl eylemeleri A1, M1 : su‘âl N1

fâkının tecdîdi için taraf-ı Devlet-i [M1 88] ‘aliyye’den hemân redd ile cevâb verilmesini iddi‘â etmeleri, mülâhazadan ba‘îd değildir. Hâlbuki ittifâkın mukaddemâ ‘akdi ne sebebe mebnî zarûriyyâtdan idiği cây-ı¹ tafsîl olmamağla, Devlet-i ‘aliyye’yi bu ittifâk belâsına kendileri uğratdığını Fransalu² inkâr edemez. Binâ-berîn ol bâbda dakîka-i mezkûreyi nâzikâne işrâb eyledikten sonra, ittifâkın şurût-ı kadîmesinde tecdîd şartı dahi musarrah olup, inkızây-ı³ müddet tekarrub eyledikde, tecdîdi müttefikler tarafından teklîf olundu. Ol vaktin icâbına göre Devlet-i ‘aliyye’ye⁴ redd ile mu‘âmele eylemek, civârında⁵ bir mazarrat-ı meşhûdeyi da‘vet kabîlinden olmağla, Fransalu⁶ ‘aleyhine olarak münderic olan sözleri dahi⁷ tayy ederek ta‘dîl ve sırf tedâfu‘î hükmüne tenzîl birle, [N1 9a] Rusyalu'nun ittifâkı tecdîdi karâr-gîr oldu ki, te‘kîd-i⁸ sulh nev‘indendir.

İngiltere ittifâkının dahi tecdîdi için⁹ Der-sa‘âdet’de mukîm olan İngiltere Elçisi’ne¹⁰ ruhsat-nâme gelüp, ancak: “Devlet-i ‘aliyye ne İngiltere ve ne Rusya ittifâkından¹¹ memnûndur. Lâkin mersûmlar ittifâkın ‘adem-i tecdîdini fesh-ı sulh ‘add ederek mu‘âmele eylemelerine nazaran, def‘aten kendüye düşmen peydâ eylemekden ise, hüsn-i müdâfa‘a ile işğalleri münâsib olduğundan kat‘-ı nazar, Rusya ittifâkının tecdîdine şurû‘ olduğu vakit, Fransalu¹² ile Rusyalu muhârib değil idi. İngilterelü’nün usûlü bunun ‘aksi olmağla, Devlet-i ‘aliyye Françe Devleti’ne ri‘âyeti¹³ isbât ile İngiltere ittifâkını henüz kabûl etmedi¹⁴” deyerek cevâb iktizâ eder. “Gerek Rusya ve gerek İngiltere ittifâkının ecvibesi, bâlâda beyân olduğu sûret¹⁵ üzere ise de, İngilterelü’nün kuvvet-i¹⁶ bahriyyesi, Rusya ittifâkıyla İngilterelü, ittifâk-ı yekdiğere lâzım ve melzûm kabîlinden olması ve elçiye ruhsat-nâme vürûduna mebnî dört beş mâhdan ziyâdedir süründürölmekte ise de¹⁷, ısrârları haddi tecâvüz etmekte

1 zarûriyyâtdan idiği cây-ı N1 : zarûrâtdan idüğü cây-ı A1 : zarûrâtdan idüğü M1

2 kendileri uğratdığını Fransalu M1 : kendüleri uğratdığını Françelü N1 : kendüleri uğratdığını Fransalu A1

3 tecdîd inkızây-ı N1 : tecdîdi şurûtu dahi musarrah olup, inkızây-ı A1 : tecdîd şurûtu dahi musarrah olmağla, iktizây-ı M1

4 ‘aliyye’ye N1 : ‘aliyye A1, M1

5 eylemek, civârında N1 : etmek, cevâzında A1, M1

6 Fransalu A1, M1 : Françelü N1

7 dahi M1 : — N1, A1

8 te‘kîd-i A1, M1 : — N1

9 tecdîdi için N1, M1 : tecdîdiyçün A1

10 İngiltere Elçisi’ne A1, M1 : elçilerine N1

11 ittifâkından N1, A1 : ittifâkına M1

12 vakit, Fransalu A1, M1 : vakitte Françelü N1

13 Françe Devleti’ne ri‘âyeti N1 : Fransa Devleti’nin ri‘âyetini A1, M1

14 İngiltere etmedi N1, M1 : İngiltere’nin henüz ittifâkını kabûl eylemedi A1

15 sûret A1, M1 : — N1

16 kuvvet-i N1, A1 : kuvve-i M1

17 de A1, M1 : — N1

olduğundan başka, ittifâkın te'hîrini bu taraftan devletlerine yazmış olmalarıyla, gelecek cevâbda elbette ta'cîl ve isrâr olunarak, belki Devlet-i 'aliyye ya ittifâkın tecdîdi¹ cevâbını verir ve² yâhûd fesh-ı sulh 'add olunur" deyerek merkûzları olan fesâda bunu 'illet eylemeleri, mülâhazadan ba'îd değildir. Eğer [M1 89] ol vakte dek ilgâ-yı ittifâk mâddesi Devlet-i 'aliyye'ye muzırr olmayacak sûret-i müstahsene ile karâr-gîr olur ise, bunların birine hâcet kalmaz. Lâkin bu günün maslahatı ferdâya uymadığına nazaran, bu hâlet böyle durup, ya'nî müttefik devletleri vaktine dek mudârâ ile kullanmak usûlü, kemâ-kân bâkî kalur ise³, Devlet-i 'aliyye İngiltere ittifâkını kat'iyyen redd ve İngilterelü ve ana terâdüf ile Rusyalu⁴ bunu fesh-ı sulh 'add eylediği takdirce, Devlet-i 'aliyye vakitsiz⁵ bir gâ'ileyle dücâr ve berrî ve bahrî hedef-i mazarrât-ı bî-şümâr olacağına mebnî, ol sûreti müntic⁶ olmakdan ise, Devlet-i 'aliyye'nin niyyeti Fransalu'nun⁷ yakînen meczûmu olarak İngilterelü'ye tecdîd-i ittifâk müsâ'adesini göstermek⁸, [N1 9b] şu aralık⁹ "*Dehen-i seg be-lokme besten bilh**" mısra'ına¹⁰ mâ-sadak olur ve yine Devlet-i 'aliyye kendi¹¹ işine bakar.

İşte bu dakîkayı ve mütâla'ât-ı vârideyi Efendi-i mûmâ ileyh pîş-nihâd edüp, İngiltere ittifâkının tecdîdine şu aralık Devlet-i 'aliyye mecbûr olursa¹², mücerred işgâl-i hasm niyyetine mebnî bir lafz-ı bî-ma'nâ idüğünü Fransa¹³ Devleti'ne tefhîm için bezl-i makderet eyleye. Şöyle ki bu dakîkayı kendi¹⁴ mütâla'ası olarak Paris'de Ministiro** ile sohbet aralığında¹⁵ iktizâsına göre açup, İngiltere ittifâkı mersûmlara ca'li olarak yutdurulmak esbâbında istirâk-ı tavr u niyyet eyleye. Ya'nî "İngiltere ittifâkı şimdi tecvîz olunacak" denilmeyüp¹⁶ ve bu bendin me'âli gûyâ ta'lîm-nâmede hic yazılmamış hükmünde tutularak,

1 tecdîdi N1, M1 : tecdîdini A1

2 ve M1 : — N1, A1

3 ise N1, A1 : + de M1

4 kat'iyyen Rusyalu N1 : kat'iyyen red ve İngilterelü ve ana terâdüf ile A1 : kat'â redd ve İngilterelü ana terâdüf ile M1

5 vakitsiz A1, M1 : bî-hengâm N1

6 sûreti müntic N1, A1 : sûret feth M1

7 Fransalu'nun A1, M1 : Françelü'nün N1

8 göstermek A1, M1 : göstörmek N1

9 aralık N1, M1 : + [mısra]' A1

* *دهن سك بلقمه بستن به* = Köpeğin ağzını bir lokma ile bağlamak iyidir" anlamına gelen Farsça bir mısradır.

10 mısra'ına A1 : mısra'ına N1, M1

11 kendi A1, M1 : kendü N1

12 olursa N1 : olur ise A1, M1

13 idüğünü Fransa A1, M1 : idiğini Françe N1

14 kendi N1, M1 : kendü A1

** Metnimizde Ministiro (منسترو) gibi okunabilecek bu kelime, Fransızca'da bakan anlamına gelen ministre (bk. meselâ T.-X. Bianchi, *Dictionnaire Français-Turc*, II,418) olmalıdır.

15 Ministiro ile sohbet aralığında N1 : Ministiro/vükelâ ile sohbet arasında A1, M1

16 denilmeyüp A1, M1 : dinmeyüp N1

fekat Efendi-i mûmâ ileyhın ma'lûmu olup, farazâ bundan sonra îcâb eder ise açılmak, yâhûd işın gelişine göre mahv olmak şıklarının kangısı¹ iktizâ eder ise² ana göre hareket olunmak lâzım geleceği zâhir ise de, kat'â hüküm terettüb³ et-mamek ve Devlet-i 'aliyye'nin irâdesi olmamak üzere istikşâf-ı zamîr-i fu'âdî⁴ mümkün'l-husûl ise câ'iz ola, amma İngiltere ittifâkı Fransalu'nun⁵ pek kocunduğu mâdde olup, 'arz-ı su'ûbet olunur iken, bunun kâle gelmesi, Fransalu'nun gözüne basmakdan lâ-farkdır. Lâkin şu aralık müttetikleri def'aten kırılır ise kırılson mu'âmelesine getürmek⁶ henûz uyamayup, tasavvur olunan mevâddahi kuvveden⁷ fi'le çıkmamışiken ve İngilterelü'ye bu tarafda verilen ecvibe [M1 90] hasbe'l-vakt mudârâ ve temdîd-i vakitden 'ibâret iken, bu mâdde hâtırda olup, mahremâne olarak tavtı'e olunmuş bulunması ve hiç⁸ olmaz ise kâle gelmese bile, Sefir-i mûmâ ileyhde bu ma'lûmâtın vücûdu fâ'ideden hâli olmamağla işâret olundu.

İstitrâd

Kâr-âgehân-ı Devlet-i 'aliyye olan vükelây-ı zemân⁹, agreb-i garâ'ibdendir¹⁰ ki, her biri fenn-i mekr u telbîsde¹¹ sebak-âmûz-i İblîs olan üç gürûh düşmen-i¹² peymân-şikeni yel değirmeni¹³ gibi hevâ ile idâre, ya'nî anlara mahsûs [N1 10a] fend-i Firengâne ve politika-yı kâfirâne¹⁴ i'mâliyle her birini tagrîr u igfâl ederek isti'mâl birle, gûyâ ki Devlet-i 'aliyye-i ebediyyü'z-zuhûra açdik-ları cerâhat-ı nâsûra, tedbîr-i çâre eylemek sevdâsiyle âvâre¹⁵ oldular. **Beyt:**

Güzel tasvîr edersin hâl ü hatt-ı¹⁶ dilberi ammâ

Füsûn u¹⁷ fitneye geldikte ey Bihzâd neylersin?*

1 kangısı A1, M1 : kankısı N1

2 eder ise N1, M1 : ederse A1

3 hüküm terettüb N1, A1 : su'âl tertîb M1

4 zamîr-i fu'âdî M1 : zamîri N1 : zamîr-i fuvâdî A1

5 Fransalu'nun A1, M1 : Françelü'nün N1

6 getürmek N1, M1 : götürmek A1

7 kuvveden M1 : kuvvetden N1, A1

8 ve hiç N1 : ve hic A1 : hic M1

9 zemân N1, M1 : sâde-levhân A1

10 garâ'ibdendir A1, M1 : garâyibdendir N1

11 telbîsde N1, A1 : desâyisde M1

12 üç gürûh düşmen-i N1 : üç gürûh A1 : üç كرده M2

13 değirmeni N1, A1 : değirmanı M1

14 politika-yı kâfirâne N1, A1 : politika-i zemâne M1

15 eylemek sevdâsiyle âvâre N1 : eylemek sevdâsında âvâre A1 : etmek sevdâsında idâre M1

16 **Beyt** hatt-ı A1, M1 : Güzel tasvîr edersin hatt ü hâl-i N1

17 u N1, M1 : — A1

* Metnimizde yer alan bu beyit, Behâyi'nin gazellerinden birinde geçmektedir; bk. *Günümüz Türkçesindeki Karşılıklarıyla Şeyhulislâm Bahâyi Efendi Dîvânı'ndan Seçmeler*, hzr. Harun Tolasa, İstanbul 1979, s.214.

Nesr¹: Merreten ba'de uhrâ nakş-ı nev-zemîn-i sahîfe-i² imlâ olduğu üzere, zikr olunan gâ'ile-i hâ'ile-i ittifâka 'illet-i müstakille Mısır vâkı'ası³ olup, ol dahi hemân: "Ba'zı vükelây-ı⁴ münharifü'ş-şerî'anın rişte-i penbe-i çarh-ı sanî'a-i şenî'aları idi" demek, müftereyâtdan ma'dûd değildir. Cezzâr Paşa merhûm cânibinden ve İngilizlü ve sâ'ir taraflardan⁵ tanîn-endâz-ı künbed-i esîr olan velvele-i feryâd-ı 'âlem-gîrleri⁶, aslâ gûş-i hûşlarına girmeyüp ve⁷ ba'de harâbi'l-Basra tahlîsî⁸ kaydına düşdüler.

Ol hılâlde yine Cezzâr Paşa merhûm⁹ tarafından vârid olan tahrîrâtında, Devlet-i 'aliyye hemân bâ-temessük bir mikdâr karz-ı şer'î i'ânetiyle, Ser'as-kerliğe mashûben Mısır Tevliyeti'ni tarafıma¹⁰ tevcîh u ihsân buyurdıkları sûretde, bi-'avnihî Te'âlâ hazret-i Pâdişâh-ı kişver-güşâ sâyesinde meşîme-i Ümmü'd-dünyâ'yı harâm-zâdegân-ı Fireng-i bed-âheng telvîsâtından tathîr u tenkîh edüp ve¹¹ Mısır'a ba'de'd-duhûl karz-ı mezkûru te'diye birle temessükünü tahlîs eylemek te'ahhüdâtı münderic olmağla, ol bâbda mün'akıd olan meclis-i müşâverede mevcûd olan bi'l-cümle ashâb-ı şûrâ, vâkı'â Vezîr-i müşârun ileyh bu meydânın eri ve dilâver-i yektâ-serveri¹² olduğunu ikrâr u tasdik edüp, ol bâbda yek-dehen leb¹³-güşây-ı tahkîk olmak sadedinde iken, fahl-i¹⁴ katâr-ı kibâr-ı 'asr olan Vâlide Kethudâsı Yûsuf Ağa, zarûrî meydân-ı mümâşâtda çehre-nümâ olarak: "Vâkı'â Vezîr-i müşârun ileyh tarafından bi-'avnihî Te'âlâ bu müdde'âyı isbâtla Mısır'dan küffârı kahr u¹⁵ [M1 91] iz'âc eylemek¹⁶, mukaddime-i sahîhatül'intâc gibi bir ma'nâ olup, lâkin sonra kendüsini kimler ihrâc edecekdir?" deyü izhâr-ı kîne-i nefsâniyyet eyledikde¹⁷, sâ'ir huzzârda mukâbeleye yârây-ı kabiliyyet olmamağla, Vezîr-i müşârun ileyh cânibine [N1

1 Nesr A1 : — N1, M1

2 sahîfe-i A1, M1 : safha-i N1

3 'illet-i vâkı'ası M1 : 'illet-i müstakille Mısır Vak'ası A1 : Mısır Vak'ası N1

4 vükelây-ı N1, M1 : vükelâ'-i A1

5 cânibinden ve İngilizlü ve sâ'ir taraflardan N1 : ve İngilizlü ve sâ'ir taraflardan A1 : ve İngilizlü ve sâ'ire taraflarından M1

6 'âlem-gîrleri A1, M1 : 'âlem-gîr N1

7 ve N1 : — A1, M1

8 tahlîsî N1, A1 : tahlîs M1

9 merhûm N1 : — A1, M1

10 Mısır Tevliyeti'ni tarafıma N1, M1 : Mısır'ı tarafına A1

11 Ümmü'd-dünyâ'yı ve N1, A1 : Ümm-i dünyâ'yı harâm-zâdegân Efrenc telvîsâtından tenkîh u tathîr edüp M1

12 yektâ-serveri A1 : yektâ-seri N1, M1

13 leb N1, A1 : — M1

14 fahl-i N1, A1 : nahl-i M1

15 müdde'âyı kahr u N1 : müdde'âyı isbât ile Mısır'dan küffârı kahran A1 : müdde'â isbât ile Mısır'dan tâ'ife-i Efrenciyye M1

16 eylemek N1, A1 : olunmak M1

17 kîne-i nefsâniyyet eyledikde N1 : kîne-i nefsâniyyet edüp A1 : kîne vü nefsâniyyet edüp M1

10b] min-ba'd¹ tevcih-i lahazât-ı iltifât olunmayup, encâm-ı kâr öteden berü 'adû-yi mekkâr ve düşmen-i gaddâr olup, hemîşe külâh-rübâlûğa dîde-dûz-i fırsat ve hayâl-bâz-ı şu'bede-gâh-ı mekr u mefsedet olan Rusyalu² ve İngilterelü ile mü'ebbeden 'akd-i rûbka-i ittifâk ve memleket-i³ İslâmiyye derûnunda düşmen-i vâhid iken, ekânîm-i selâse gibi teslîsi husûsuna teşmîr-i sâk-ı vifâk eylediler. Ba'dehû vech-i muharrer üzere beyne's-seyfeyn kalup, dü-tarafdan mânend-i 'ukde-i vebâl, pîçide-i gerden-i hâl olan kemend-i saht-peyvend-i mihnet ü melâlden rehâ-yâb olmak recâsiyle⁴ sa'y-i bî-sûd ve teb ü tâb-ı ıztırâbla 'âfiyet ü râhatlarını nâ-bûd ederek⁵, hem Devlet-i 'aliyye'yi berhemzede-i hayl-i ihtilâl⁶ ve hem veliyyü'n-ni'am olan Saltanat-ı mükerrerem tarafını dil-hırâş-ı keder u infi'âl eylediler*.

Sâniha⁷

Sultânü'l-enbiyâ⁸ 'aleyhi efdalü's-salavâti ve ekmelü't-tehâyâ^{9**} hazretleri, Uhud Gazâsi'na 'azîmet buyurdularında, hâric-i Medîne-i münevver'e'de Seniyye nâm mahalle sâye-bahş-ı 'izz-i vürûd olup, ol hengâmda bir gürûh-i enbûh, sevâd-ı manzara-i hazret-i Seyyidü'l-ebrâr olmağla: "Bunlar kimlerdir?" deyü istifsâr buyurdularında, Re'îsü'l-münâfikîn¹⁰ olan İbn Selûl'ün hem-sevgend¹¹ ve 'ahd ü peymânla râbita-bendleri olan Yehûd-i bedbûddan bir tâ'ifedir ki¹², i'ânnet ve imdâd kasdiyle mu'asker-i nusrat-esere mül-

1 min-ba'd N1, A1 : min-vechin M1

2 mefsedet olan Rusyalu M1 : mel'anet olan Moskovlu N1 : mel'anet olan Moskov ile A1

3 memleket-i M1 : milket-i N1, A1

4 recâsiyle N1 : zımnında A1, M1

5 ıztırâbla ederek N1 : ıztırâbla 'âfiyetlerini nâ-bûd edüp A1 : A1 : ıztırâb ile râhatlarını nâ-bûd ederek M1

6 ihtilâl N1, A1 : ihtiyâl M1

* "Ol hılâlde yine Cezzâr Paşa eylediler" kısmındaki bilgiler, ihmâl edilebilir değişikliklerle ve "Âsım Efendi Târîhi'nde dahi" şeklinde 'Âsım Târîhi'nden alındığı belirtilerek *Târîh-i Cevdet*, VI,350'de kaydedilmiştir. Cevdet Paşa bu kaydı yaptıktan sonra, Cezzâr'ın Ser'askerliği fikrini destekler gördüğü ve Hristiyanlar'la ittifakı câiz görmediğini düşündüğü 'Âsım Efendi'yi "asrın ahvâl-i politikasına vâkîf olmamak ve fikh ilminde bilgisiz olmakla" tenkit etmiştir; bk. VI,350-351.

7 **Sâniha** A1, M1 : + ["Sâniha başlığının sağ tarafında N1 10b'nin sağ kenarında muhtemelen bu başlıkla ilgili olarak kırmızı mürekkeple yazılmış şöyle bir yazı vardır: "**Nehyü'l-müste'âneti ez-küffâr**"] N1

8 enbiyâ N1 : enbiyâ A1, M1

9 efdalü's-salavâti ve ekmelü't-tehâyâ N1 : efdalü's-salâti ve ekmelü't-tehâyâ A1 : efdalü's-salavâti ve etemme't-tehâyâ M1

** *عليه افضل الصلوة و اتم التحايا* = Salâtın en güzeli ve selâmın en mükemmeli onun üzerine olsun" anlamına gelen ve Hz. Peygamber için yapılan bir duâdır.

10 Re'îsü'l-münâfikîn N1, M1 : Re'îs-i münâfikîn A1

11 hem-sevgend A1, M1 : hem-setevgend N1

12 ü peymânla ki N1 : peymânla râbita-bendleri Yehûd-i bedbûddan bir tâ'ife A1 : ü peyman ile râbita-bendleri olan bir tâ'ife-i Yehûd olup M1

tehak oldukların ihbâr etdiklerinde, hazret-i Seyyidü'l-enâm anlara 'arz-ı İslâm buyurdular. Mazhar-ı ni'met-i icâbet olmayıcak, Server-i 'âli-himem *sallallâhu'* 'aleyhi ve sellem hazretleri, ma'lûm-i 'ulemây-ı muhaddisîn olan² "*İnnâ lâ testansıru*³ *bi-ehli'l-küfri 'alâ ehli'ş-şirki*"^{*} buyurup, ol gürûh-i dalâlet-nihâdî⁴ tard u ib'âd eylediler. Pes tâ'ife-i küffârdan⁵ istimdâd ü isti'ânet cevâz-dâde-i şerî'at olmamağla, ne derecede müntic-i netice-i mazarrat olduğu, mevki'lerinde mufassalan meşrûhdur; *mâ-be-kıssa âmedîm*^{6**}.

Çün güzâreş-pezîr olduğu üzere esâs ü misâsı, vâhî bir takım kelimât ve ta'lîmâtla dost u düşmene karşı Muhibb Efendi bî-çâreyi ba'zı mertebe tezvîr ve⁷ tesvîl-i mevâ'id ve altı mâh müddet tahdîd ile beydây-ı renc ü belâya [N1 11a] remy ü ilkâ ve altı sene mikdâr Firengistân'da [M1 92] kürbet ü gurbete mübtelâ eylemeleri dahi tedâbir-i sahîfe cümlesinden olduğu bî-mirâdır.

Efendi-i mûmâ ileyh tehammül-i girân-bâr-ı külfet-i bisyâr ile⁸ menzil-i maksûduna, ya'nî Paris Şehri'ne hatt-ı rihâl-i karâr eyledikten sonra, pîş ü pe-sinden sûret-nümây-ı meclây-ı şuhûd ve tarafına pey-der-pey u'cûbe-nakş-ı kâlây u rûd olan mânend-i reng-i bûkalemûn şütür-gürbe-i⁹ eşkâl ve temâsîl-i gûnâ-günden hammâm-ı 'ibret-nümâyâ düşmüş merd-i¹⁰ felâket-zede-âsâ, dūçâr-ı envâ'-ı mihnet-i hred-fersâ olup, 'ale't-tevâlî Dergâh-ı 'âli'ye irsâl eylediği 'arz-ı hâli istimâ' ve icrâ¹¹ eylemeğe gûş-i ser-i kârânda hasbe'l-vakt kâbiliyyet mefkûd ve câ-be-câ açılan cerâhât-ı cângâh nâ-pezîrây-ı merhem-i bihbûd olmuşıdi.

Ol müddet zarfında bi-hükm-i takdîr-i mûmteni'u't-tagyîr, Devlet-i 'aliyye'de çend bâr suver-i müdhişe-i ıztırâb u inkılâb bedidâr olup, mûmâ ileyh dahi sûret-i 'âleme nazar ile [mısrâ]¹²: "*Murg-ı zîrek çün be-dâm üfted teham-*

1 sallallâhu N1, A1 : salla[11]âhu M1

2 ma'lûm-i olan M1 : — N1, A1

3 testansıru N1, M1 : yestansıru A1

* انا لا تستنصر باهل الكفر على اهل الشرك = Müşriklere karşı kâfirlerden medet ummayız" anlamına gelen ve burada Hz. Peygamber'in bir hadîsi olarak kaydedilen bu cümle bilinen hadîs kitaplarında bulunmamakla beraber ihmâl edilebilir değışikliklerle bazı kitaplarda hadîs olarak zikredilmektedir; bk. meselâ Cemâlüddîn Ebû Muhammed 'Abdullah Yûsuf ez-Zeyla'î, *Nasbu'r-Râye li-Ehâdisi'l-Hidâye*, thk. Muhammed 'Avvâme, Cidde 1418/1997, III,423.

4 buyurup nihâdî N1, A1 : Hadîs-i şerîfini buyurup, ol gürûhu M1

5 küffârdan N1, A1 : Nasârâ'dan M1

6 âmedîm N1 : mî-âyîm A1, M1

** ما يقصه أمديم = Hikâyemize döndük" anlamına gelen Farsça bir deyiştir.

7 tezvîr ve N1, M1 : tezvîre A1

8 ile N1, M1 : ve A1

9 gürbe-i N1, M1 : gürbe ve A1

10 merd-i N1 : merdüm-i A1, M1

11 ve icrâ N1, A1 : — M1

12 [mısrâ] A1 : — N1, M1

*mül bâyedeş**” visâde-i teslîmine ser-nihâde olarak, ânen fe-ânen yine mevâdd-ı me’ûriyyet-i kadîme ve hâdisesini infâz ü temşiyet husûsuna bezl-i mâye-i makderetden hâlî ve sarf-ı enfâs-i sa’y ü gayretden yek-nefes¹ lâ-ubâlî olmadı. Gerçi Efendi-i mûmâ ileyh ile² muharrir-i Hakîr miyânında sâbika-i ülfet olmayup, lâkin sâ’ir gûne cihet-i câmi‘a muktezâsınca gâh u bî-gâh ahvâl ü keyfiyyâtı bi'l-vâsıta pürşiş³ ü istiknâh olunur idi. Hattâ bir def‘a ol havâlîden gelmiş bir âşinâdan, mûmâ ileyhın çigûnegî-i hâl ü şânı istinbâ⁴ olundukda: “el-Hâletü hâzih ol Müslimân bir alay Türkce bilmez Firengân içre ‘Âşık ‘Ömer’in ‘Şaşdım da kaldım’ türküsünü çağırılmaktadır” deyü⁵ latîfesiyle câmi‘u'l-kelim cevâb eyledi.

Garîbe

Mûmâ ileyhın zeyl-i ta‘lîmâtıda lâyiha nâmiyle sebt⁶ eylediği makâlenin sûretidir ki, ba‘zı mertebe i‘tibâr kasdıyle nakl ü tahrîrine ibtidâr olundu.

Bâlâda beyân olunan ta‘lîmâtıda musâlaha-i ‘âmme, yâhûd Rusyalu ile [N1 11b] Fransalu'nun⁷ musâlaha-i münferidesi vukû‘unda tenkîhi, matlûb-i Devlet-i ‘aliyye olan mevâdd-ı mezkûrenin ‘ahid-nâmeye derc etdirilmesi husûsuna dikkat oluna⁸ ve ba‘de'l-mübâşere Rusyalu tarafından müdâhale ve ta‘arruz mâddesinden tebri‘e-i zimmet ve yâhûd te‘vîl sûretlerine teşebbüs olunursa⁹, hîn-i mübâhasede isbât-ı mevâdd [M1 93] oluna. Ve Sefîr-i mûmâ ileyh tarafından def‘aten îrâd-i mevâdd ile maslahata mübâşeret vukû‘u lâzım gelse: “Bu dakîka Fransalu'nun¹⁰ pek aradığı matlâblardan olmağla, pek teshîl ederek tahrîren taleb ederler” deyü etrâfiyle tenbîh ü te‘kîd olunup ve bundan murâd, ya‘nî mevâdd-ı müstekrehe ma‘lûmum olup, Paris'e lede'l-vusûl eğer musâlaha-i ‘âmme yâhûd münferide zuhûr ederse, iktizây-ı maslahat ve vakt ü hâl ve¹¹ Devlet-i ‘aliyye'ye hayırlu mevâddın nezâket ü tabî‘atını bi't-te‘emmül¹² muk-

* مرغ زیرک چون بدام افتد تحمل بایدش = Akıllı kuş tuzağa düştü mü tahammül etmeli” anlamına gelen bu cümle, Hâfız'ın *Divân*'ındaki gazellerinde geçen bir mısradır; bk. *Hafız Divanı*, s.278.

1 yek-nefes A1 : — N1, M1

2 Efendi-i mûmâ ileyh ile M1 : mûmâ ileyhle N1 : Efendi-i mûmâ ileyhle A1

3 pürşiş N1, M1 : pürşiş A1

4 istinbâ N1, A1 : istinbâ' M1

5 çağırılmaktadır” deyü A1 : çağırılmaktadır N1, M1

6 sebt N1 : tezlîl A1 : tezyîl M1

7 Fransalu'nun A1, M1 : Françelü'nün N1

8 oluna A1 : — N1, M1

9 olunursa N1 : olunur ise A1, M1

10 bu dakîka Fransalu'nun M1 : gâyet bu dakîka Françelü'nün N1 : gâyet bu dakîka Fransalu'nun A1

11 ederse ve N1 : eder ise iktizây-ı maslahat ve vakt ü hâl A1 : eder ise, iktizây-ı maslahat ve vakt-i hâl M1

12 bi't-te‘emmül N1, A1 : bâ-te‘emmül M1

tezây-ı ta'limât üzere hareket ve vakt ü zemânı gelmedikce bir ferde ifşâ et-mamek kazıyyesine mebnî olduğu, ta'limât-ı mezkûreyi lede'l-kırâ'e ma'lûmum olmuş idi. Çend rûz murûrunda tarafıma i'tâ olunan sûretleri¹ dahi kırâ'et olun-dukda, Re'îs Vâsıf Efendi'nin Fransa² Maslahatgüzârı Rufen [=Ruffin]* ile vâki' olan mükâleme³ mazbatasında, mersûm tarafından su'âle hâcet kalmayarak ta'limâtta mektûmiyyeti tenbîh ü sipâriş olunan mevâddı⁴, Beyoğlu müte-mekkinlerinden⁵ tercemânlar mevcûd iken, yegân yegân ifâde vü beyân ve vakt ü kâfiyesine ta'likle ketm ü ihfâsı iltizâm kılınan mâddeleri tercemânlarla keşf ü ifşâ eylemekle, ol râz-i nihânları 'ıyân eylemiş⁶ olup, ma'a-hâzâ zıkr olunan müfsid ü münâfık tercemânlar, mükâleme 'akabinde Devlet-i 'aliyye, Françe-lü'ye meyl etdirilmiş sevdây-ı bâtulı ile⁷ Beyoğlu'na vardıkları gibi, İngiltere ve Rusya⁸ taraflarına 'aks etdirileceğini⁹ te'emmül eylemamiş ve kaldı ki Âsi-tâne'den hîn-i hareketimde¹⁰ mersûm tarafından terfîk olunan Fransa Tercemânı Frankini [=Franchini]¹¹, esnây-ı râhda aralık buldukca: "Paris'e vusûlümüzde Devlet-i 'aliyye'nin matlûbu olan mâddeleri İmperatorumuz tenkîh edecektir" gibi ifâde eyledikce, tarafımızdan cevâb verilüp: [N1 12a] "Hîn-i hareketimde makâm-ı Riyâset'den bir takım kağıd verildi. Lâkin kesret-i eşgâl ile¹² kırâ'et olunamadı" deyü ifade eyledikce¹³: "Re'îs Efendi mükâlemede bize bi'l-cümle mevâddı ta'dâd¹⁴ eyledi, siz ketm edeyorsuz" dedikce, taklîb-i¹⁵ varak-ı diğ er olunur idi. Re'îs Efendi'nin bu ifâdesi, ta'limâtta olan usûle münâfî olduğu¹⁶

1 sûretleri N1 : sûretler A1, M1

2 Fransa A1, M1 : Françe N1

* Metnimizde Rufen okunacak şekilde yazılmış olan Fransız diplomat ve dilci Pierre Jean Marie Ruffin (1742-1824) için bk. meselâ Joseph Thomas, "Ruffin", *Universal Pronouncing Dictionary of Biography and Mythology*, Philadelphia 1870, II,1930.

3 mükâleme N1, M1 : mükâlemesi A1

4 mevâddı A1 : mevâdd N1, M1

5 mütemekkinlerinden N1, M1 : متملكيندن A1

6 vakt ü eylemiş N1 : vaktine ta'lîk ile mektûmiyyeti iltizâm olunan mâddeleri tercemânlarla ifşâ eylemiş olduğu müstebân A1, M1

7 'akabinde ile N1 : 'akabinde Devlet-i 'aliyye Fransalu'ya meyl etdirilmiştir. Sevdây-ı [45a] bâtulıyla A1 : 'akabinde Devlet-i 'aliyye, Fransalu'ya meyl etdirilmiştir. Sevdây-ı bâtulıyla M1

8 Rusya N1 : Rusyalu M1

9 etdirileceğini N1, M1 : etdireceklerini A1

10 hareketimde M1 : hareketde N1, A1

11 Fransa Tercemânı Frankini (فرانكىنى) M1 : Françe Tercemânı Frankini (فرانكىنى) N1 : Fransa Tercemânı Frankini (فرانكىنى) A1. Metnimizde söz edilen ve Frankini (فرانكىنى) gibi okunabilecek Fransız tercüman Antoine Franchini (1771-1833) için bk. meselâ Frédéric Hitzel, *Istanbul et les Langues Orientales*, Paris 1997, s.535.

12 eşgâl ile A1, M1 : eşgâlde N1

13 eyledikce N1 : olundukca A1, M1

14 bi'l-cümle mevâddı ta'dâd N1 : ta'dâd-ı mevâdd A1, M1

15 taklîb-i N1, M1 : — A1

16 olduğu N1, A1 : olacağı M1

zâhir olup, ancak mersûmun hiyel-âmîz ifâdât-ı kâfirânesine¹ firîfte olmağla: “Şu mâddeler Paris'e varıldığı anda râbîta bulacağı bî-ıştibâh olmağın, elçinin tahrîrâtıyla tanzîm-i mevâdd olunmuş olduğu² niçün rikâb-ı hümayûna ‘arz olunsun? Bu mâddeleri mukaddemâ biz³ bu tarafda Maslahatgüzâr'a ifâde ve te‘ahhüd etdirmişdik⁴. İşte râbîta bulmuş” deyü⁵ hil‘at-i tahsîni kapmak fikriyle ifâde eylemesi mütebâdirdir. Lâkin Fransalu'nun murâdı başka idüğünü⁶ im‘ân eylememiştir.

Tezyîl

Müverrih-i⁷ Hakîr der ki, Vâsîf Efendi gerçi hüner-mendân-ı ricâlin ser-bülendi olup, ancak be-gâyet müteneffis ve sâhib-i vücûd ve bed-dil ü hasûd ve cibilletinde ‘izzet-i nefsi olmamağla, gedâ-çeşm⁸, mütenezzil ve mürtekib ve fart-ı tama‘ belâsıyla su‘âl derecesinde züll ü istihânedden gayr-i müctenib ve ‘ucb u pindârî ve ‘ilm ü ma‘rifetine i‘tinâ⁹ vü igtirârı derece-i nihâyetde olup ve¹⁰ bi‘t-tab‘ tefâhur-i¹¹ hod-sitânîye meftûr ve tahrîr u takrîr ve tedbîr¹² cihetlerinde teferrüd iddi‘âsıyla sâ‘irin me‘âsir ü mefâhirine¹³ dâ‘imâ harf-endâz-ı naks u kusûr olmada¹⁴ idi. Bâ-în-heme sandûka-i cibilleti, kâlây-ı nezâket ü zerâfet-den hâlî ve fatîrinde¹⁵ mâye-i belâhet ve sâde-dilî olmağla, her¹⁶ kelâma firîfte ve cümleden başka “*el-Kâtibü kâtimün*” kazıyyesince, zümre-i küttâba, husûsan mahzen-i esrâr-ı divel olan ru‘esây-ı ‘âlî-cenâb a farz-ı ‘ayn mesâbesinde olan ketm-i esrâr kemâlinden bî-vâye bulunmağla, ba‘zan temeddüh u tefâhur şivesiyle ve gâhice külâh-rübâlık cilvesiyle¹⁷, tahrîr u takrîrini züvvâr u huzzâra büzâk-efşân-ı iftihâr olarak kırâ‘et ü irâ‘et¹⁸ eylemek rezilesine şifte

1 kâfirânesine N1, A1 : vâkı‘asına M1

2 tanzîm-i olduğu N1, A1 : tanzîm [M1 94] olunmuş olan mevâdd M1

3 biz N1, M1 : + hazretleri A1

4 etdirmişdik N1, M1 : etdirmişdik A1

5 deyü A1, M1 : bu N1

6 Fransalu'nun idüğünü A1 : Françelü'nün murâdı başkaca idüğünü N1, M1

7 **Tezyîl** Müverrih-i N1 : **İstitrâd** Müverrih-i A1 : **İstitrâd** Mü‘errih-i M1

8 cibilletinde çeşm N1, A1 : cibilliyyetinde ‘izzet-i nefis olmamağla, gedâ-çeşm ve M1

9 i‘tinâ’ N1 : i‘tinâ A1, M1

10 ve N1, A1 : — M1

11 tefâhur-i N1, M1 : tefâhur ve A1

12 tedbîr N1 : tedbiri A1, M1

13 mefâhirine N1, M1 : mufâharetine A1

14 naks u kusûr olmada N1 : naks u kusûr olmakda A1 : nakz u kusûr olmakda M1

15 ve fatîrinde N1, A1 : fitratında M1

16 her N1 : her bir A1 : ve her bir M1

* *الكاتب كاتم* = Kâtib sırdaş olmalıdır” anlamına gelen Arapça bir deyiştir.

17 bulunmağla cilvesiyle N1 : olmağla, ba‘zan tefâhur ve temeddüh şivesiyle ve gâhice külâh-rübâlık cilvesiyle A1 : olmağla, ba‘zan tefâhur ve temeddüh şivesiyle ve gâhice zu‘munca külâh-rübâlık recâsiyle M1

18 ü irâ‘et N1, A1 : — M1

idi. Lâ cerem muktezây-ı şiyemleri üzere mersûmlara [N1 12b] keşf-i râz ve zâhiren ba'zı emel tasmîmine¹ mebnî, serâ'ir-i mezkûreyi ibrâz eylemiştir. Gerek mahrûm Re'îs Râşid Efendi'nin ve gerek Vâsıf Efendi'nin riyâsetleri zemânında, taraf-ı a'dâyâ ser-rişte-i serîre verdiklerinin² Devlet-i 'aliyye hakkında vukû'a gelan ahtâr u ekdârı, hâme-i³ tahrîrden kâsır olup, lâkin bu dakîkalara vâkıf olan hurde-bînân dahi pek ekall ve nâdirdir*.

Hâlîku'l-kuvâ ve'l-kader dergâhından niyâz-ı sâdık budur ki, Devlet-i Muhammediyye olan işbu Devlet-i 'Osmâniyye'ye her hâlde mu'în ü yâver olup, mesânid ü menâsıblara⁴ ehil ü hakîk olanları sevk u tevfiikle⁵ sûret-i nizâm ve hey'et-i revâc ü revnak ve intizâmını bâlâ-ter eyleye, âmîn bi-câh-i Rasûluhu'l-Emîn.

Bakıyye-i⁶ ahvâl-i Deli Kadrî ve 'azîmeteş ber-'usât-ı Sırb⁷

Pâyâmâl-i sûtûr-i makâl olduğu üzere [M1 95] Deli Kadrî dedikleri dâğî-i⁸ bed-me'âşın başına müctema' olan evbâş-ı nâ-tırâşlar, Bergos Kazâsı'nda ve havâlîsinde serserî geşt ü güzâr ve ehâlîsini âzâr u ızrârdan keff-i yed-i şekâvet ve me'mûriyyet-i Devlet-i 'aliyye üzere Sırp⁹ 'usâtı üstüne¹⁰ sevk-ı ketîbe-i 'azîmet, yâhûd her biri yerli¹¹ yerine gidüp, ol havâlî ve etrâf, telvîsât-ı habâsetlerinden pâkîze ve sâf olmak şıkları beyân olunarak, 'adem-i itâ'at izhâr eyledikleri hâlde, kahr u tenkîllerine mübâderet¹² olunmak üzere, Sirozî İsmâ'îl¹³ Bey tarafına emr-i 'âlî sâdır olmuş idi. Mîr-i mûmâ ileyh şeref-res-i vürûd olan emr-i şerîfe imtisâlen, merkûm Deli¹⁴ Kadrî ile muhâbere ve¹⁵ iki şıkkı tarafına beyân ve şıkk-ı ahîrin müstelzim olduğu kahr-ı kahremânî-i Devlet-i ebed-bünyân'ı serd ü 'ıyân eyledikde, satvet-i kâhireye tâb-âver olamayacağını¹⁶

1 tasmîmine N1, A1 : tashîhine M1

2 verdiklerinin N1, A1 : verildiğinden M1

3 ekdârı, hâme-i M1 : ekdâr N1 : ekdârı A1

* “Tezyîl nâdirdir” arasındaki bilgiler özetle ve “Âsım Efendi dahi” şeklinde ‘Âsım Efendi Târîh-i’nden alındığı belirtilerek *Târîh-i Cevdet*, VIII,49'da kaydedilmiştir.

4 menâsıblara N1, A1 : menâsıbına M1

5 tevfiikle N1, A1 : tevfiik ile M1

6 bi-câh-i Rasûluhu'l-Emîn **Bakıyye-i** N1 : bi-câh-ı Nebiyyi'l-Emîn **Bakıyye-i** A1 : — M1

7 ve 'azîmeteş Sırb M1 : ez-sergerdegân-ı dağıyân-ı dağlıyân N1 : ve 'azîmeteş ber-'usât-ı Sırb A1

8 dâğî-i N1, A1 : — M1

9 me'mûriyyet-i Sırp A1 : me'mûriyyet-i Devlet-i seniyye ile Sırp N1 : me'mûrîn-i Devlet-i seniyye ile Sırb M1

10 üstüne A1 : üzere N1, M1

11 yerli M1 : yerlü N1, A1

12 tenkîllerine mübâderet N1, M1 : tenkîllerine mübâşeret A1

13 İsmâ'îl A1, M1 : İsmâ'îl N1

14 Deli A1 : — N1, M1

15 muhâbere ve N1, A1 : bi'l-muhâbere M1

16 olamayacağını A1 : olmayacağını N1, M1

Deli Kadri cem‘-i ‘akl-ı perâkende ile te‘akkul ve iki deliye¹ bir uslu konduğunu vech-i ma‘kûl birle te‘emmül ederek², sülûk eylediği şekâvetkârlık tarîkından izhâr-ı nedâmete tevessül ve başına muhteşid³ olan gürûhun hâric ez-câdde-i rızâ vaz‘ u hareketden min-ba‘d hazer u ittikâ edeceklerine tekeffül ile Sırb ‘usâtı üzerine⁴ gidüp, [N1 13a] telâfi-i mâ-fât kasdiyle hıdemât-ı Saltanat-ı seniyye‘de ibrâz-ı mâye-i sa‘y ü gayret eylemek üzere, mâh-ı⁵ saferu‘l-hayr evâhırında⁶ ber-vech-i müsâra‘at, asâkir-i mevcûdesiyle civâr-ı Saltanat‘dan ref‘-i hargâh-ı⁶ siklet ve Alaca-hisâr Mutasarrıfı Şehsüvâr Paşa ma‘iyyetine ‘azîmet eylediğine binâ‘en, mûcib-i sefk-i dimâ‘⁷ olmaksızın ol gâ‘ile zâ‘ile oldu.

Ba‘dehû mîr-i mûmâ ileyhın ‘arz u⁸ inhâsına mebnî, gerek Bergos ve gerek etrâf u nevâhîsinde⁹ vâki‘ kazâ a‘yânlarına hitâben evâmir-i ‘aliyye sudûruyla, min-ba‘d ol makûle haşerât-ı müziyât ser-nümây-ı sâha-i zuhûr olmayup ve¹⁰ olur ise havâlî-i merkûme pâ-zede-i hayl-i hasâret ü sübûr olmamak için müdâfa‘asına bi‘l-ittifâk berçide-dâmen-i sa‘y-i bî-nifâk olmaları zım-nında, kazâlara¹¹ kır serdârları nasb u ta‘yîn ve neferât tahsîs olunarak, zâbita-i kaviyyeye rabt ile¹² ‘akîde-i mü‘min gibi tevsîk u tarsîn ve tehâvün ü tekâsülü tecvîz edenlerin tertîb-i cezâları ta‘cîl ve nezr-i girân şerâ‘itıyla işbu râbita-i hasenenin usûl ve furû‘u tensîk u tekmîl olunduğuna binâ‘en, mîr-i mûmâ ileyhın bu bâbda ibrâz eylediği hıdmet ve sadâkat-i [M1 96] makbûlesi, karîn-i ‘izz-i¹³ tahsîn ve mûcib-i teveccüh-i Pâdişâh-ı rûy-i zemîn olmağla, makâm-ı Sadâret‘den müzeyyen rahş ve sâ‘ir hedâyây-ı behiyye ihsân ü bahş birle, ahter-i fahr u ibtihâcî âfitâb-rahş kılındı*.

Ta‘yîn-i Seyyid Refi‘ Efendi be-Sefâret-i¹⁴ İran

Çünkü ez-kadîm İran Devleti, her ne kadar¹⁵ hasbe‘l-hakîka Devlet-i ‘aliyye tarafına hemîşe bed-sigâl ve kec-endîşe olduğundan, her zemân dîde-i

1 deliye N1, M1 : delüye A1

2 ederek N1 : ile A1, M1

3 muhteşid N1, A1 : mütehaşşid M1

4 Sırb ‘usâtı üzerine M1 : Sırb ‘usâtı üzere N1 : Sırb ‘usâtı üzere A1

5 mâh-ı saferu‘l-hayr N1 : şehri safer A1 : şehri saferu‘l-hayr M1

6 21-29 Safer 1222 = 30 Nisan – 8 Mayıs 1807.

6 hargâh-ı N1, A1 : harekât-ı M1

7 dimâ‘ N1, M1 : dimâ A1

8 ‘arz u M1 : — N1 : ‘arz A1

9 nevâhîsinde N1, M1 : havâlîsinde A1

10 ve N1, A1 : — M1

11 kazâlara N1, M1 : kazâlarda A1

12 rabt ile N1, M1 : rabtla A1

13 ‘izz-i N1 : + ve A1, M1

* “Bakıyye-i ahvâl-i kılındı” kısmındaki bilgiler özetle *Târîh-i Cevdet*, VIII,50‘de kaydedilmiştir.

14 Seyyid be-Sefâret-i M1 : Sefir ber-sûy-i N1

15 kadar N1 : denlü A1, M1

buğz u hased ile nigerân olup, reh-yâb-ı semt-i fırsat u imkân olsa, divel-i küffârdan¹ akdem Memâlik-i mahrûse'ye itâle-i kadem edecekleri emr-i müsellemler ise de, Devlet-i 'aliyye cihet-i câmi'a-i İslâmiyye'ye² ri'âyet birle, hemvâre haklarında mu'âmele-i mücâmele erzân ve tüccâr u züvvârlarını sâ'ir ehl-i İslâm gibi âsûde-i sâye-i emn ü emân etmekde olup [N1 13b] ve Devlet-i 'aliyye'nin meşgale-i külliyyesi, ashâb-ı şimâl tarafına³ dâ'ir ve 'azâyim-i 'azâyimi (عزایمی), firka-i küfr u dalâl ile cihâd⁴ ü cidâle munhasır olmağla, savb-ı İraniyân sudûr ve⁵ havâtır-ı ser-i kârân-ı Devlet-i 'aliyye'ye⁶ hutûr ve güzêrân eden hâtıra 'idâdından dahi⁷ ma'dûd olmayup ve müddet-i medîdeden berü kavm-i A'câm-ı nâ-fercâm, behîme-meniş ve⁸ serserî-reviş olan bedevî tâ'ifesi gibi hod-ser ve hod-kâm olup, bir vechile cihet-i vahdet zâbitasına dâhil olacakları⁹ derece-i imtinâ'a bâliğ ve vâsıl olmuşıdi.

Ancak kâfir-i bed-semîr, ya'nî Moskovlu olacak hıznîr¹⁰, diyâr-ı şarkıyyeden hudûd-i Memâlik-i mahrûse'ye dest-dirâz-ı te'addî olduğu gibi, Bahr-ı Hazer semtlerinden dahi tedricle İran Ülkesi'ne¹¹ de pây-endâz-ı ta'arruz u¹² tesaddî olarak, erâzî-i kesîrelerini âverde-i kabza-i temellük ü teshîr edüp ve¹³ İraniyân'ın bir vechile ceng-i âteşîn-âheng-i küffâra¹⁴ mukâvemetleri ve müdâfa'aya kudretleri olmamağla, refte refte Rusyalu'nun İran Ülkesi'nin¹⁵ ekserine mâlik olacağı endîşesiyle 'Acem tâ'ifesi muztarib u hayrân ve Devlet-i 'aliyye'nin bir takrîble melâ'in-i mersûmeye¹⁶ tegallübünü cüyân olup, bunların vech-i mezkûr üzere ıztırâb-ı hâlleri, Napolyon¹⁷ Bonaparta'nın ma'lûmu oldukda, Devlet-i 'aliyye hakkında ibrâz eylediği sûret-i hamıyyete mümâsıl İraniyân gâfillerine de¹⁸ zâhiren izhâr-ı şive-i şefekat ve fi'l-hakîka kendü politikasını icrâ, ya'nî İngilterelü'yü İran ticâretinden dahi kat'la¹⁹, bilâhare dil-hâhî üzere

1 küffârdan N1, A1 : sâ'ireden M1

2 İslâmiyye'ye N1, M1 : İslâmiyyet'lerine A1

3 ashâb-ı şimâl tarafına A1, M1 : şimâl cânibine N1

4 küfr u cihâd ü N1 : küfr ü dalâlile ceng A1 : düşmen-i 'adâvet-iştîmâl ile ceng M1

5 ve N1 : — A1, M1

6 Devlet-i 'aliyye'ye N1 : Saltanat-ı seniyye'ye A1 : Devlet-i seniyye'ye M1

7 dahi N1, A1 : — M1

8 behîme-meniş ve N1, A1 : — M1

9 olacakları N1 : olamayacakları A1 : olmayacakları M1

10 kâfir-i hıznîr N1, A1 : Rusyalu M1

11 Ülkesi'ne N1 : Ülkasi'ne A1, M1

12 ta'arruz u N1, M1 : — A1

13 ve N1 : — A1, M1

14 küffâra N1, A1 : Rus'a M1

15 Rusyalu'nun İran Ülkesi'nin N1 : Rusyalu'nun İran Ülkasi'nin A1 : Rusyalu İran Ülkasi'nin M1

16 melâ'in-i mersûmeye N1, A1 : — M1

17 Napolyon A1 : — N1, M1

18 de N1, A1 : — M1

19 kat'la A1, M1 : kat' ile N1

kendüsiyle sulh-i musavvere¹ ilcâ ve Rusyalu tarafına da ‘arz-ı nümâyiş ile menvî ve musammemi olan maksadını² anlar cânibinden dahi istifâ eylemek [M1 97] maslahatlarına mebnî, evvelâ Rusyalu'nun yâver ü yârı ve mürevvic-i pâzâr-ı³ hubs (حَبْث) ü âzârı olan İngilterelü'yü, bi'l-küllüyye İran'dan kat' edüp, sâniyen Devlet-i ‘aliyye ile el-hâletü hâzih Rusyalu ve İngilterelü ‘aleyhlerine samîmî ‘akd-i ittifâk ve hakîkî ‘ahd-i⁴ vifâkımız olmağla, sizler dahi İngilterelü'den mu‘rız ve tarafımıza mütemahhız⁵ olup, beynimizde ber-fehvây-ı [N1 14a] ‘eş-Şey’ü⁶ lâ yüsennâ illâ ve kad yüselles*, ‘akd-i ittifâk-ı müselles eyledikten sonra, sû-be-sû Rusyalu'yu tazyîka mübâderet edüp, hâlâ Rusyalu üzere bi'n-nefs sevk-ı sipâh eylediğim hasebiyle⁷ zarûrî benimle ‘akd-i musâlahaya gerden-firâz-ı teslîm ü tavâ‘iyet olacağı bî-iştibâh olmağın, Leh ve Kırım ve sâ‘ir Devlet-i ‘Osmâniyye'nin⁸ ve Devlet-i İraniyye'nin memâlik-i mağsûbesini istirdâd eylemek, ‘umde-i murâdım ve hulâsa-ı merâm-ı fu‘âdim olmağla⁹, hemân vech-i merkûm üzere ittifâk-ı segâne ‘akdine bî-‘özü behâne sa‘y-i sâdikânemiz derkâr ve min-ba‘d işbu divel-i selâse beynderinde tevârüd-i¹⁰ sefirân beher zemân ebediyyü'l-istimrâr ve üç¹¹ sene muttasıl her devletin sefiri dîğerk devletde visâde-güzîn-i ârâm u karâr olup, inkızây-ı müddetde âharı becâyîş olmak zâbitası düsturu'l-a‘mâl ittihâz olunmak, divel-i selâseye hayr-ı kesîri mûcib ve a‘dâ üzere dâ‘imâ tecellüd ü tegallüb sûretlerini¹² müstevcib olur” zemînlerinde müşârun ileyh Napolyon¹³ Bonaparta tarafından İran Devleti'ne nâme-i mahsûsla bundan akdemce¹⁴ Jobert [=Jaubert]** nâm elçi ta‘yîn ü irsâl olunmuşidi. Bu esnâda Der-i devlet-intimâ'dan¹⁵ dahi siyâk-ı mersûm üzere ittifâk-ı segâne mâddesine da‘veti¹⁶ ve tefhîm-i mezâyâ birle istimâleti

1 musavvere N1, A1 : mutasavvere M1

2 da maksadını N1 : dahi ‘arz-ı nümâyişle menvî ve musammemi olan maksadını A1 : dahi ‘arz-ı nümâyişle menvî ve samîmî olan maksûdunu M1

3 pâzâr-ı A1 : bâzâr-ı N1, M1

4 ‘ahd-i N1 : + ve A1, M1

5 mütemahhız N1, A1 : mütmahıs (متمحم) M1

6 eş-Şey’u N1, A1 : eş-Şey’ü (الشي) M1

* المشى لا يثنى الا و قد يثنت = İkili olan bir şeyin üçlüsü de olur” anlamına gelen Arapça atasözüdür.

7 hasebiyle N1, A1 : sebebiyle M1

8 ‘Osmâniyye'nin N1, M1 : ‘aliyye'nin A1

9 merâm-ı fu‘âdim olmağla N1 : merâm-ı fuvâdim olmağın A1 : merâm u fu‘âdim olmağın M1

10 tevârüd-i N1, M1 : — A1

11 üç A1, M1 : üç N1

12 dâ‘imâ sûretlerini N1 : dâ‘imâ tecellüd ü tegallübü A1 : hemîşe tecellüd ü tegallübü M1

13 müşârun ileyh Napolyon A1 : mersûm N1 : müşârun ileyh M1

14 akdemce N1, M1 : akdem A1

** Metnimizde sözü edilen Fransız diplomat, akademisyen, çevirmen ve gezgin Pierre-Amédée Jaubert (1779-1847) için bk. meselâ tr.wikipedia.org/wiki/Pierre_Amédée_Jaubert (erişim tarihi 10.IV.2014)

15 Der-i devlet-intimâ'dan N1 : — A1, M1

16 da‘veti N1 : da‘vet A1, M1

mutazammın tahrîrâtla müte'ayyen bir¹ elçi ta'yîn ü isrâ olunması husûsunu, vükelây-ı Devlet-i 'aliyye'ye² mü'ekmeden inhâ ve tahrîk ü igrâ eylediğine binâ'en, Hâcegân-ı Dîvân-ı hümâyûn'dan bâ-Pâye-i Mevkûfâtî Seyyid Refî' Efendi, mahsûs nâme-i Pâdişâh-ı İskender-serîr ile İran cânibine elçi nasb u tesyîr olundu.

İrsâl-i ba'zı ta'lîmât be³-Vâlî-i Bosna Mehmed Husrev Paşa

Bâlâda keşîde-i musattar-ı ifâde olunduğu⁴ üzere Vâlî-i vâlâ-şân-ı Bosna Vezîr-i sûtûde-tedbîr Mehmed Husrev Paşa hazretleri⁵ tarafına, zümre-i küttâb-dan Erîb Efendi'ye mashûben ve mu'ahharan ba'zı tenbîhât ve ta'lîmât⁶ irsâl olunmuş idi. Bu hılâl-i meyâmin-mevfûrda Vezîr-i⁷ müşârun ileyh tarafından bir takım tahrîrât [M1 98] zuhûr edüp, mazmûnunda Fransalu bağteten hudûd-i Bosna'dan murûr [N1 14b] ve sûret-i dostîde Dubravnik⁸ Kal'ası'nı ihtilâs ve Rusyalu dahi Karadağ 'usâtını füsûn u⁹ fesâne-i mekr-i İblîsâne ile taraflarına celb ü istînâs ederek, Bosna hudûdundan Venedik erâzisine gûzer etmiş olmalarıyla, ol aralıkda beynlerinde muhârebe vâki' ve şûriş-nümây-ı mevâki' olduğu münderic olmağla, mefhûm-i tahrîrât ma'lûm-i evliyây-ı umûr oldukda, vukû'ât-ı mezkûre, husûsan Devlet-i 'aliyye erâzisinde olan re'âyâyı celb ve rakabe-i¹⁰ tâ'atlarından kılâde-i ra'ıyyeti selb eylemeleri, dostluk ve mu'âhede şurûtuna mugâyir ve taklîl-i kuvvet-i¹¹ Devlet-i 'aliyye garaz-ı fâsidine elbette¹² mütebâdir olduğu emr-i zâhir olmağla, Rusya Elçisi'ne tekrâr kelîmât-ı şiddet-âmîz ile serd ü tezkâr olunup, Bosna Vâlîsi müşârun ileyh tarafına da¹³ Devlet-i 'aliyye'nin 'uhûd u şurûtuna ve bî-taraflık meslekine nazaran iki cânibe de mûmâşât ve mu'âvenet eylemek, ruhsat-dâde-i şerî'at-i rüşd ü revıyyet olmadıği beyâniyle, gerek hudûddan güzârları mahzûrunun¹⁴ ve gerek mutâlebât-ı dostâneleri olan zehâyirin¹⁵ hakîmâne def'i husûsunda, şerâre-i mefâsid-i münâze'atlarının sirâyeti şâ'ibesinden hudûd-i Hâkâniyye'nin esbâb-ı

1 müte'ayyen bir M1 : müte'ayyen N1 : mu'ayyen A1

2 Devlet-i 'aliyye'ye A1, M1 : devlete N1

3 be A1 : bâ N1 : — M1

4 olunduğu M1 : olduğu N1, A1

5 Mehmed hazretleri N1 : Mehmed Husrev Paşa A1 : Husrev Paşa M1

6 tenbîhât ve ta'lîmât N1 : ta'lîmât ve tenbîhât A1, M1

7 Vezîr-i N1 : — A1, M1

8 Dubravnik N1 : Dubravenedik A1, M1

9 u N1, A1 : — M1

10 rakabe-i N1 : rikâb-ı A1, M1

11 kuvvet-i N1, A1 : kuvve-i M1

12 elbette N1 : — A1, M1

13 da N1, A1 : — M1

14 mahzûrunun N1, A1 : mahzûrunu M1

15 zehâyirin N1, M1 : zehâ'irin A1

muhâresesini istihsâl ve bu husûsu, akdem-i ‘amme-i eşgâl eylemeleriyçün mâh-ı¹ mezbûr evâsıtında^o ta‘lîmât ve tezkîrât irsâl kılındı².

Lâyiha

Cumhûriyyet vak‘ası hılâlinde Fransalu'nun³ tekrâr Nemçelü ile beynle-
rinde ba‘zı esbâba mebnî harb ü peykâr tehattüs etmekle, encâm-ı kâr Venedik
Ülkesi'ni⁴ mukâsemeye karâr birle, şikâkları vifâka mütebeddel⁵ olup, Vene-
diklü'nün erâzî-i berriyyeleri Nemçelü'nün ve Kataro* Boğazı ve Korfa ve
Ayamavra ve sâ'ir cezâ'ir-i bahriyyeleri, Françelü'nün⁶ zîr-i dest-i zabt u tasar-
ruflarına dâhil olmuşıdi. Ancak cezâ'ir-i⁷ mezkûre mülhakâtından Yanya San-
cağı'na muttasıl Preveze ve Barga ve Voniçe⁸ ve Putrinto** nâm dört kıt'a erâzî
dahi Fransalu⁹ yedinde olmağla, Mısır Vak‘ası hılâlinde livâ'-i mezkûr¹⁰
mutassarıfı Tepedelenli celâdetlü ‘Ali Paşa hazretleri¹¹, [N1 15a] bâ-fermân-ı
‘âlî zabtlarına me‘mûr olmağla, asâkir-i vefire¹² ile hareket edüp, erâzî-i
mezbûrede bulunan Fransalu'nun¹³ kimini katl ü tedmîr ve kimini esîr et-
mekle¹⁴, ol kıt‘aları zabt u teshîr eylemişıdi. [M1 99] Min-ba‘d müşârun ileyhle
Fransalu'nun¹⁵ beyninde derkâr olan sitîz ü¹⁶ münâfesenin esâsı, mâdde-i
mezkûre olmuşdur.

Ve Korfa Adası dahi Rusyalu¹⁷ ile Devlet-i ‘aliyye tarafından bi'l-iştirâk
zabt olunup, ba‘dehû Rusyalu i‘mâl-i hadî‘a vü âl ile peyvend-i kemend-i
istiklâl edüp ve¹⁸ tecdîd-i musâlahada tahliye ve teslîm eylemek, karâr-dâde-i

1 eylemeleriyçün mâh-ı A1, M1 : eylemeleri için şehir-i N1

o 11-20 Muharrem 1222 = 21-30 Mart 1807.

2 tezkîrât irsâl kılındı N1 : tenbîhât irsâl kılındı A1 : tenbîhât irsâl olundu M1

3 Fransalu'nun N1, A1 : Françelü'nün M1

4 Ülkesi'ni N1 : Ülkesi'ni A1, M1

5 mütebeddel A1 : mübeddel N1, M1

* O dönemlerde Cattaro, bugün Kotor denilen Karadağ'daki liman kenti için bk. meselâ
“Kotor”, *Büyük Larousse*, XIV,7018-7019.

6 Kataro Françelü'nün N1 : Korfa ve Kefalonya ve Ayamavra ve Kataro Burunu gibi
cezâyir-i bahriyyeleri, Fransalu'nun A1, M1

7 cezâ'ir-i N1, A1 : cezâyir-i M1

8 Voniçe N1, A1 : Dubnice M1

** Metnimizdeki yazılışlarına göre okumaya çalıştığım yerler sırasıyla Prévésá, Parga, Vonitza
ve Boutrinto olmalıdır; bk. meselâ İbrahim-Manzour-Efendi, *age*, s.34,188,195.

9 Fransalu A1, M1 : Françelü N1

10 livâ'-i mezkûr M1 : livây-ı merkûm N1 : livây-ı mezkûr A1

11 hazretleri N1 : — A1, M1

12 asâkir-i vefire A1, M1 : asker-i vefir N1

13 Fransalu'nun A1, M1 : Françelü'nün N1

14 etmekle M1 : eylemekle N1, A1

15 Fransalu'nun A1, M1 : Françelü N1

16 ü N1 : — A1, M1

17 Adası dahi Rusyalu N1, A1 : adaları dahi Rusya M1

18 peyvend-i ve N1 : rabt-ı peyvend-i istiklâl edüp ve A1 : rabt-ı peyvend-i istiklâl edüp M1

‘ahd-ı samîm iken, tehallüfünden başka bu esnâda Karadağ ‘usâtını tahrîk ederek, silsile-i itâ’atden tefkîk ile ol semtten Dubravnik¹ memleketine medd-i bâ’-ı tetâvül eylemek kasd-ı fâsîdinde olmağla, Fransalular² gûyâ ki Rusyalu’ya ol bâbda perde-keş-i mûmâna‘at olmak nâmiyle Dalmacya’dan külliyyetlü asker imrâr ve Dubravnik’i³ zabta ibtidâr eyledikleri havâdisi, vükelây-ı devleti dil-figâr eyledi. Bu havâdisin vukû‘u Fransalu⁴ ile miyânede derkâr olan müdde‘ây-ı musâfâta mübâyin olduğu emr-i beyyin olduğundan bahisle, anlar dahi Rusyalu gibi dostluk tarîkıyle erâzî-i Devlet-i ‘aliyye’ye pençe-zen-i tesallut u istilâ olmak bir vechile mi‘de-i tehammüle güvâr olmamağın, bu keyfiyyeti istifsâr ve def‘i husûsuna sarf-ı enfâs-i iktidâr eylemek zımnında hâlâ Paris’de mukîm Muhîbb Efendi tarafına⁵ tahrîrât irsâl olunmuşıdi. Mûmâ ileyh-in mâdde-i merkûmeye müte‘allık vârid olan cevâb-nâmesinden müstefâd⁶ olduğu üzere, tahrîrât-ı mezkûre tarafına kable’l-vürûd Paris’de tab‘ olunmuş gazete evrâkının birinde hâdis-e mezkûre⁷ meşhûd u ma‘lûmu oldukda, müceddeden Der-i devlet-mekîn’e elçi ta’yîn olunan gebr-i ma‘hûd Sebestiyan dedikleri erzelü mine’l-Yehûd kâfir-i mekr-âlûd⁸ ile mülâkât ve: “Bugün gazete kağıdında Dubravniklü⁹ memâlikine Fransalu tarafından bir ceneralin¹⁰ me’mûriyyeti manzûrum oldu” deyü sûret-i istifsârda¹¹ ihbâr u ifâde eyledikde, mersûm: “Belî Rusyalu Korfa Adası’nı el-yevm tahliye etmeyüp¹² ve bu kadar asâkiri cezîre-i merkûmede¹³ mevcûd [N1 15b] ve bir taraftan¹⁴ etrâf ve havâlîye sù’-i hareketi rû-nümûd olup, Kataro [=Cattaro] Burunu dahi Fransalu¹⁵ tarafından her ne kadar mazbût ise de Dubravnik¹⁶ Lîmânî makarr-i sefâyin ve mevki’-i zehâyir¹⁷ bir mahall-i vâsi‘ olduğuna binâ’en, İmperatorumuz bir müte‘ayyin ceneral ta’yîn ve ol dahi Dubravnik’e¹⁸ varup ikâmet ve ehâlîsini vücûhla te’min eyledi. Rusyalu Korfa’yı tahliye [M1 100] eylediği anda

1 Dubravnik N1 : Dubravenedik A1, M1

2 Fransalular A1, M1 : Françelü N1

3 Dalmacya’dan Dubravnik’i N1 : Dalmaçya’dan külliyyetlü asker imrâr ve Dubravenedik’i A1, M1

4 Fransalu A1, M1 : Françelü N1

5 Efendi tarafına N1, M1 : Efendi’ye A1

6 müstefâd N1, A1 : müstebân M1

7 mezkûre M1 : mezbûre N1, A1

8 gebr-i -âlûd N1, A1 : Sebestiyan M1

9 Dubravniklü N1 : Dubravenediklü A1, M1

10 ceneralin M1 : ceneral N1, A1

11 istifsârda N1, M1 : istiksâda A1

12 Adası’nı etmeyüp N1, A1 : Cezîresi’ni el-yevm tahliye eylemeyüp M1

13 merkûmede N1, M1 : mezkûrede A1

14 taraftan A1, M1 : cânibden N1

15 Fransalu M1 : Fransalu [“dahi Fransalu” kelimeleri buraya girmeleri 7 rakamı ile işaret edilerek 48a’nın sol kenarına yazılmıştır] A1 : Françelü N1

16 Dubravnik N1 : Dubravenedik A1, M1

17 zehâyir N1, M1 : zehâ’ir A1

18 Dubravnik’e N1 : Dubravenedik’e A1, M1

Dubravnik¹ kemâ fi's-sâbık Devlet-i 'aliyye'nindir. Ve Korfa gibi Dubravnik'i dahi zencîr-i tasarrufuna² keşide kıldıkdan sonra, Mora Cezîresi nişangâh-ı hadeng-i nigâh-ı dîdesi olup, Sırplu'yu³ dahi serbest eylemeğe sa'y ü ikdâmı mâ-lâ-kelâmdır” dedikde: “Sırplu⁴ mâddesi bir vechile tecvîz olunacak mevâddan⁵ olmayup, kaldı ki sizin Rusyalu ile derkâr olan münâza'anız mündefi'⁶ olduğu hinde, Korfa'nın gâ'ilesi dahi mürtefi' olacağı bedîdârdır. Lâkin Dubravniklü⁷, Devlet-i 'aliyye'nin sinîn-i medîdeden berü cizye-güzâr re'âyâsı olup, ez-kadîm Venediklü⁸ ile beynlerinde hadd-i fâsıl olarak Devlet-i 'aliyye erâzîsinden biraz mahalleri⁹ vardır ve müstakillen erâzî-i Devlet-i 'aliyye dâhilinde sâhil-i deryâda bir mikdâr erâzîye mâlik ve Devlet-i 'aliyye sâyesine ilticâ birle vâreste-i tef ü tâb-ı devâhî vü mehâlik bir tâ'ife olup, memâlik-i Bosna tarafından bâ-evâmîr-i 'aliyye i'tâ oluna gelan zehâ'ir¹⁰ ve hayvânâtla kendülerini idâre birle¹¹ te'ayyüş ederler. Ma'azallâhî¹² Te'âlâ Rusyalu tarafından sût¹³-i kasd irâdesi¹³ istiş'âr olundukda, der-sâ'at Bosna Vâlîsi süvâr-i tekâvür-i¹⁴ sür'at olup, def'i bâbında kâr-bend-i şemşîr-i himmet olacağı derkârdır” deyü mebas-i makâleye karâr verildikden¹⁵ sonra, ferdâsı Baş-vekîl olan Taleyran* dedikleri şahsın¹⁶ hânesine varup, mâdde-i merkümeysi mersûma dahi keşf ü beyâna ibtidâr birle: “Sizin işbu Dubravnik¹⁷ memleketini zabt eylemeniz husûsu, bir dakîkayı mutazammın olup ve¹⁸ ol dakîkanın hulâsası budur ki, Devlet-i 'aliyye ile Fransa¹⁹ Devleti'nin beynlerinde mukarrer olan hulûs u mahabbet ve germî-i üns ü ülfetlerine [N1 16a] hased edüp ve²⁰

-
- 1 Dubravnik N1 : Dubravenedik A1, M1
 - 2 Dubravnik'i tasarrufuna N1 : Dubravenedik'i dahi zencîr-i tasarrufa A1 : Dubravenedik'i dahi zir-i tasarrufuna M1
 - 3 hadeng-i Sırplu'yu N1, A1 : nigâh-ı hadeng-i dîdesi olup, Sırplu'yu M1
 - 4 Sırplu A1, M1 : Sırplu N1
 - 5 mevâddan N1, M1 : mâdde A1
 - 6 mündefi' N1, A1 : munkatü' M1
 - 7 Dubravniklü N1 : Dubravenediklü A1, M1
 - 8 Venediklü N1, A1 : Venedik M1
 - 9 mahalleri N1 : mahaller A1, M1
 - 10 zehâ'ir N1, A1 : zehâyir M1
 - 11 birle N1, M1 : ederek A1
 - 12 Ma'azallâhî N1, A1 : Ma'az[all]âhî M1
 - 13 irâdesi N1, A1 : idâresi M1
 - 14 süvâr-ı tekâvür-i N1 : tekâvür-i süvâr-i A1, M1
 - 15 verildikden M1 : verdikden N1, A1
 - * Metnimizde “Taleyran” okunacak şekilde yazılmış olan Fransız siyaset adamı Charles Maurice de Talleyrand-Périgord (1754-1838) için bk. meselâ “Talleyrand-Périgord”, *Büyük Larousse*, XXI,11189
 - 16 Taleyran dedikleri şahsın N1, A1 : Taleyran'ın M1
 - 17 birle Dubravnik N1 : ile sizin işbu Dubravenedik A1, M1
 - 18 ve N1 : — A1, M1
 - 19 Fransa A1, M1 : Françe N1
 - 20 ve N1, A1 : — M1

mümkün olur ise tebrîd ü tefrîkına¹ sa'y edenler her kimler ise, işte Devlet-i 'aliyye'ye 'arz-ı safvet ü hulûs eden Fransalular², Devlet-i 'aliyye'nin bu kadar seneden berü cizye-güzârı ve sâye-i himâyet-i seniyyesinde rûzgârın âsûde-i hâr-ı âzârı olan Dubravnik³ memâlikini zabt eylemiş ve Devlet-i 'aliyye'nin Bosna'da olan bu denlü müstahfızlarının mevâcibleri Dubravnik'den müretteb iken ve üç⁴ senede bir def'a cizye ve gümrük bedelleri⁵ elçileri vâsıtasıyla resmen Rikâb-ı şâhâne'ye teslîm oluna geldiği zâhir iken, hürmet eylemeyüp ve Devlet-i 'aliyye'de⁶ [M1 101] mukaddem târîhlerde asıl Venediklü ile muhârebelerde, husûsan İskenderiyyeli⁷ Kara Mahmûd Paşa'nın 'ısyânı hengâmında, Bosna askeriyle Dubravniklü'nün⁸ muhâfazasına bast-ı cenâh-ı himmet eylemişler iken, Venedik erâzîsiyle Dubravnik⁹ erâzîsi beyninde Devlet-i 'aliyye'nin hadd-i fâsıl olarak bu kadar erâzîsi var iken, pâymâl edüp ve lede'l-iktizâ'¹⁰ yine Bosna tarafından vücûhla Dubravniklü'nün¹¹ muhâfazası mümkün iken, Fransalu bunların birine bakmayup 'ale'l-gafle hücum ve zabt etmiş olmalarıyla, 'İşte Devlet-i 'Osmâniyye'nin¹² dostu olur ise böyle olsun' deyü serzeniş etmezler mi?" zemînlerinde izhâr-ı te'essüf ü takrî' eyledikde, mersûm¹³ cevâb edüp: "Rusyalu Karadağ ehâlisine külliyyetlü akca irsâl ve Karadağlı ile bi'l-ittifâk Dubravnik'e¹⁴ hücum ve zabt edecekleri akreb-i ihtimâl olup, Rusyalu ise zabt eyledikleri mahallerden hurûc eylemeyecekleri zâhir¹⁵, hattâ bu mâddeye Kırım ve Korfa adaları delîl-i bâhirdir" dedikde: "Kırım Adası bununla kıyâs ma'a'l-fârik olduğu emr-i mütehakkaktır. Zîrâ Şâhîn Giray'ın hiyânetiyle¹⁶ Moskovlu'nun Kırım'a duhûlünden nâşî, Şâhîn Giray'ı dahi Devlet-i 'aliyye katl ü i'dâm eylediği cây-ı kelâm değildir. Ve

1 tefrîkına A1 : tefrîka N1, M1

2 Fransalular A1, M1 : Françelüler N1

3 himâyet-i Dubravnik N1 : himâyesinde rûzgârın âsûde-i hâr-ı âzârı olan Dubravnik A1 : hamiyet-i seniyyelerinde rûzgârın âsûde-i hâr-ı zârı olan Dubravnik M1

4 denlü üç N1 : kadar müstahfızlarının mevâcibleri Dubravnik'den müretteb iken ve üç A1, M1

5 bedelleri N1, M1 : bedellerini A1

6 'aliyye'de M1 : 'aliyye N1, A1

7 İskenderiyyeli M1 : İskenderiyyelü N1, A1

8 hengâmında Dubravniklü'nün N1 : hengâmında Bosna askeriyle Dubravniklü'nün A1 : hengâmesinde Bosna askeriyle Dubravniklü'nün M1

9 Dubravnik N1 : Dubravnik A1, M1

10 iktizâ' N1 : iktizâ A1, M1

11 Dubravniklü'nün N1 : Dubravniklü'nün A1, M1

12 'Osmâniyye'nin N1, M1 : 'aliyye'nin A1

13 mersûm N1, A1 : merkûm M1

14 akca Dubravnik'e N1 : akca irsâl ve Karadağlı ile bi'l-ittifâk Dubravnik'e A1 : akca irsâl etmekle, Karadağlı ile bi'l-ittifâk Dubravnik'e M1

15 eyledikleri zâhir N1 : eylediği mahallerden hurûc eylemeyeceği zâhir A1 : eylediği mahallerden hurûc eylemeyeceği zâhir ve M1

16 hiyânetiyle A1, M1 : hiyâneti ile N1

Korfa Cezîresi'ne Moskovlu'nun vürûduna Mısır Vak'ası¹ bâdî oldu. Yohsa² bir nefer Rusyalu'nun Korfa Cezîresi'ne vürûdu muhâlâtndan ma'dûd idi. Mâhasal-i makâl Bosna ehâlisinin bu mâddeden mütevahhiş olacakları bî-şâ'ibe-i ihtimâldir” deyerek hatm-i kelâm ve ol dost-i düşmen-kâmlara [N1 16b] bu bâbda itlâk-ı zebân-ı serzeniş ü melâm eyledi³.

Âsitâne-i sa'âdet'de dahi vükelây-ı devlet, Fransa⁴ Maslahatgüzârı ile bu makûle muhâvere-i şedîde ve takrî'ât-ı ekîdeye gerçi mübâderet edüp, lâkin yine kendi⁵ mesâlih u menâhicleri semtine dikkat ü ikdâm ve politikalarına muvâfık olan vâdiye nasb-ı nefis-i ihtimâm eylemekden hâlî olmadılar.

Hareket-kerden-i Ser'asker-i Rumeli ez-İskenderiyye berây-ı kahr u tenkîl-i 'usât-ı Sırp⁶

Rumeli Vâlîsi Vezîr İbrâhîm Paşa, Ser'askerlik ve istiklâl-i tâmm ile⁷ Belğırad-ı dârul-cihâd havâlîsinde ref'-i livây-ı 'utüvv ü 'inâd eden Sırp⁸ 'usâtının, darben [M1 102] ve harben taht-ı⁹ ra'ıyyet-i sâbıkalarına idhâlleri husûsuna me'mûr olduğundan, müşârun ileyhın¹⁰ İskenderiyye'den tahrîk ile savb-ı me'mûriyyetine¹¹ îsâl eylemek için Rikâb-ı hümâyûn ağavâtından Mîrahûr-i Sâni Vekîli bulunan Ebûbekir Bey¹² me'mûr ve müşârun ileyhe hitâben beyâz üzere hatt-ı hümâyûn şeref-rîz-i sudûr olmuşıdi¹³. Ber-müceb-i irâde-i seniyye-i satvet-eser müşârun ileyh, mâh-ı rebî'ulâhır¹⁴ evâ'ilinde¹⁵ mükemmel kapusu halkı ve yirmi bin neferden ziyâde¹⁵ güzîde asker-i nusrat-rehber istishâbiyle İskenderiyye'den hareket ve refâkat-i 'avn-i cenâb-ı Yezdânî ve ma'ıyyet-i yümn-i teveccüh-i Cihân-bânî'yle Sırp üstüne¹⁶

1 Moskovlu'nun Vak'ası N1, A1 : Rusyalu'nun vürûduna Mısır vâkı'ası M1

2 Yohsa N1, M1 : Yoksa A1

3 ve ol eyledi N1 : + [Bu kelimeler buraya girmeleri 7 rakamı ile işaret edilerek 49a'nın sol kenarına yazılmıştır] A1 : edüp, ol dost-i düşmen-kâmlara bu bâbda itlâk-ı zebân-ı serzeniş ü melâm eyledi M1

4 vükelây-ı devlet Fransa M1 : vükelây-ı devlet Françe N1 : vükelâ Fransalu A1

5 kendi A1 : kendü N1, M1

6 Sırp A1, M1 : Sırb N1

7 tâmm ile N1, M1 : tâmla A1

8 Sırp A1, M1 : Sırb N1

9 taht-ı A1, M1 : zîr-i N1

10 ileyhın N1, A1 : ileyhi M1

11 tahrîk ile savb-ı me'mûriyyetine M1 : tahrîk ile savb-ı me'mûruna N1 : tahrîkle savb-ı me'mûriyyetine A1

12 bulunan Ebûbekir Bey A1, M1 : Ebûbekir بيبك N1

13 olmuşıdi N1 : eylemişıdi A1, M1

14 rebî'ulâhır N1 : rebî'ulevvel A1, M1

15 1-10 Rebî'ulevvel 1221 = 19-28 Mayıs 1806.

15 bin neferden ziyâde A1, M1 : binden mütecâviz N1

16 Cihân-bânî'yle Sırp üstüne A1, M1 : Cihân-bânî ile Sırb üzerine N1

müteveccihen neşr-i debdebe-i savlet eylediğini müş'ir, Der-bâr-ı saltanat'a ma'rûzâtı vürûd etmekle, teşvîkât-ı lâzime ve vesâyây-ı mütehattime tarafına iş'âr ve yârî-i hazret-i Bârî'ye tevessülen zuhûr-i zîbâ-çehre-i fevz ü¹ firûzîye medd-i nazar-ı intizâr olundu*.

Âmeden-i Vâlî-i Karaman Kadı² 'Abdurrahmân Paşa be-Sahrây-ı Üsküdar

Karaman Vâlisi Vezîr 'Abdurrahmân Paşa, bundan akdem taraf-ı Devlet-i 'aliyye'den zuhûr eden me'mûriyyetine³ binâ'en ma'iiyyetine istishâb eylediği piyâde ve süvâr asker-i cerrâr ile Rumeli Vâlisi ordusuna kuvvetü'z-zahr⁴ olacağından başka, [N1 17a] Dalmacya⁵ tarafında ve sâ'ir hudûd civârlarında düşmenân-ı bed-endîşânın hâriş ü güzârişleri pey-der-pey sâmi'a-i evliyây-ı umûru tekdîr eylemekle, ol hılâl-i pür-ihtilâlde müretteb ve muntazam bir takım asker in vücûdu, kâ'ide-i ihtiyâtıyye-i divel üzere li-eclî't-tehaffuz emr-i lâzım olduğuna mebnî, Rumeli yakasına güzâr ve mahmiye-i Edirne'de bast-ı dâ'ire-i karâr eylemek için şehri mezkûr evâsıtında Üsküdar Sahrâsına darb-ı hıyam ve bir müddet anda tehyi'e-i mehâm için⁶ ârâm edüp, ba'dehû savb-ı me'mûriyyeti⁷ olan Edirne tarafına tevcîh-i 'inân-ı⁸ tevsen-i i'tizâm eyledi.

İstitrâd⁹

Vezîr-i müşârun ileyhin Rumeli tarafına güzârı, hâdise-i 'azîme tehadüsünü mûcib ve belki lerziş-i bünyân-ı Devlet-i 'aliyye'yi müstevcib olmağla, meydân-ı tafsîl ü beyânda semend-i hoş-hırâm hâme-i pâkîze-ke'lâma bir mikdârca irhây-ı 'inân kılınmak revâ görüldü. Mulahhası budur ki, çünkü¹⁰ Edirne'de vâki' Seray-ı hümâyûn bostancıları ocağının neferâtı, 'an-asl mikdâr-ı vâfi cerî¹¹ vü cesûr ve etrâf u enhâyı muhafazada bî-kesel ü kusûr¹² iken,

1 ü N1 : — A1, M1

* "Hareket-kerden-i olundu" kısmındaki bilgiler özetle *Târih-i Cevdet*, VIII,50'de kaydedilmiştir.

2 Kadı A1, M1 : — N1

3 me'mûriyyetine A1, M1 : me'mûriyyete N1

4 süvâr kuvvetü'z-zahr N1 : süvâr asker-i cerrâd ile Rumeli ordusuna kuvvetü'z-zahr A1 : süvârî asker-i cerrâd ile Rumeli ordusuna kuvve-i zahr M1

5 Dalmacya N1, A1 : Dalmacya M1

6 anda için N1 : tehyi'e-i mehâm zımında A1, M1

7 me'mûriyyeti A1, M1 : me'mûru N1

8 tevcîh-i 'inân-ı N1 : 'atf-ı A1, M1

9 İstitrâd A1 : N1, M1

10 Vezîr-i müşârun ileyhin çünkü N1 : — A1, M1

11 cerî A1, M1 : cer'î N1

12 kusûr N1, A1 : fütûr M1

refte refte bâz-mânde-i tekayyüd ü ihtimâm olmağla, bünyân-ı üstüvâr-ı nizâmlarında¹ bünye-i (بُنيَّة) pîrân-âsâ vehn ü hâlel rû-nümâ olup, el-yevm mevcûd olan neferât, kalîl ve ekserî harb ü darba bî-kudret, dermânde vü kelîl olmak takrîbiyle, Edirne ile İstanbul beyninde ve etrâf u eknâfda² [M1 103] aralık aralık haşerât ve reh-zenân makûlesinin³ eksik olmaması ve men' u def'leri iktizâ etdikce, me'mûrlar ve askerler ta'yîni birle⁴ envâ'-ı tekellüfât ihtiyâr olunması ve fukarây-ı ra'iiyetin dahi ol vesîle⁵ ile mübtelây-ı hasâret ve pâymâl-ı fil-i⁶ felâket olmaları keyfiyyâtı, pîş-nihâd-ı tasavvur-i evliyây-ı umûr ve esâs-i kâ'ide-i Ocağ'a hâlel gelmeyerek, teksîr-i neferât ve tevsî'-i ta'yînât ile⁷ bir zâbîta-i haseneye merbût kılınmak mülâhazâtı, savâb-dîd-i ârâ'-i⁸ erbâb-ı re'y ü şu'ûr olmağla, Edirne bostancı-başıları olanlar, ratk u fetk ashâbından ehl-i nüfûz u kudret ve Edirne ocağının güste olan şîrâze-i nizâmı ez-ser-i nev nesak⁹-pezîr-i dest-i himmet olup, lede'l-iktizâ'¹⁰ Bostancı-başısı [N1 17b] bulunanlar¹¹ neferâtıyla me'mûr olduğu mahalde iş görecek sûret-i hasenede zâbîta-i askeriyyenin i'mâlini tertîb ve etrâfda mâ'il-i fesâd olanları tahvîf ü terhîb etmek sûret-i mergûbesi, mir'ât-i tehayyülde 'aks-endeâz ve Bostancı-başısı sâbıklarından Gümüşhâne Emîni Ahmed Ağa, ol havâlî ahvâline sâhib-i vukûf u nüfûz ve kâr-güzârlıkla mevşûf olması cihetiyle, bâ-irâde-i Şehriyâr-ı sipihr-iktidâr Der-sa'âdet-medâr'a¹² celb ü ihzâr olunup, Edirne Bostancı-başılığıyla¹³ mazhar-ı 'izz ü i'tibâr olmağın, sûret-i irâde kendüye dahi¹⁴ ifâde olunup, neferât-ı mevcûdenin bin nefere iblâğıyla yevmiye ve ta'yînâtlarının mikdâr-ı kifâyeye îsâli ve esbâb-ı intizâmlarının istihsâli vesâyâsı, Ağa-yı mûmâ ileyhe şifâhen tefhîm ve yedine me'mûriyyet emri dahi¹⁵ teslîm birle Edirne'ye müteveccihen Der-sa'âdet'den hareket edüp ve¹⁶ müşârun ileyh 'Abdurrahmân Paşa'nın me'mûriyyeti dahi sûret-i zâhirde Rumeli Vâlisine kuvvetü'z-zahr olmak ve Avrupa Ülkasi'nde ser-zede-i zuhûr olan şûriş ü fitne sebebiyle Rusyalu ve Nemçelü ve Fransalu, ber-pây-i ma'raz-ı cidâl olmağla, ihtiyâtiye-i divel kâ'idesince hudûda mütেকârib ma-

1 üstüvâr-ı nizâmlarında N1 : nizâmlarına A1 : nizâmlarında yine M1

2 eknâfda N1, M1 : eknâfında A1

3 reh-zenân makûlesinin N1 : reh-zenânın A1, M1

4 ta'yîni birle N1 : ta'yîniyle A1, M1

5 vesîle N1, A1 : desîse M1

6 fil-i N1, A1 : hayl-i M1

7 ta'yînâtla N1 : ta'yînâtla A1, M1

8 ârâ'-i N1 : ârây-ı A1, M1

9 nesak N1, A1 : tensik M1

10 lede'l-iktizâ' N1 : lede'l-iktizâ A1, M1

11 bulunanlar N1, A1 : bulunan M1

12 Der-sa'âdet-medâr'a N1 : Der-sa'âdet'e A1, M1

13 Bostancı-başılığıyla A1, M1 : Bostancılığı başılığı ile N1

14 kendüye dahi A1, M1 : kendüsüne de N1

15 dahi N1 : — A1, M1

16 ve N1, A1 : — M1

hallerde müretteb asâkir bulunmak ve¹ asâkir-i mürettebenin ta'lim ü te'allümlerinde hâsıl olan mehâret ve mûmâreseleri², mu'askerde dahi âzmâ-yiş ve bi't-tedric sûret-i merkûme Rumeli Ülkesi'nde³ dahi nûmâ-yiş bulmak esâsından 'ibâret olup, hasbe't-tehâlûk⁴ Edirne Bostancı-başısı'nın tebeddül bulması ve müte'âkiben Vezîr-i müşârun ileyh [M1 104] ordusunun kesret ü cem'iyyetle Edirne'ye doğru velvele-endâz-ı mehâbet olması, erbâb-ı vesve-seyi gark-âb-ı telâş ve⁵ "Birâder eski mesel, yağrı olan kocunur" ihtidâşiyile, ol makûle ashâb-ı mekr u mebleseyi⁶ ru'b u hirâsla dil-hirâş eylemekle, vak'a-i âtiye tekevvününü îcâb ve evliyây-ı umûru sepend-i âteş-i ıztırâb eyledi.

Hal'-ı âtiyyü'z-zikr mâddesinde beyân-ı mufassal⁷, 'uhde-i yerâ'a-i bâhiru'l-berâ'aya muhavvel⁸ olduğu üzere vak'a-i merkûmenin⁹ sûret-i icmâlisi bu resmedir ki, [N1 18a] çün karîben Saltanat mülimesine mukaddime olarak zebân-zede-i hâme-i siyeh-câme olacak minvâl üzere¹⁰ âteş-efşân-ı har-men-i huzûr-i İslâmiyân olan küffâr-ı dūzahiyân¹¹ ile hasmâne munâsabe-i harb ü peykâr, ancak mukâbele bi'l-misl mu'âmelesine¹² munhasır olduğu, karâr-dâde-i ezhân-ı zevi'l-ebâr olduğuna binâ'en, mu'allem asker tertîbine mukaddemâ ittifâk-ı ârâ ile samîmî mübâşeret ve Anadolu'da müşârun ileyh 'Abdurrahmân Paşa ve Çapar¹³-zâde, ol maslahatı der-'uhde-i zimmet-i him-met edüp, Üsküdar'da ve Levend Çiftliği'nde dahi müte'addid kışlalar binâ ve tertîbât ve ta'yînâtları müheyâ kılınup, 'ale'd-devâm meşk u âzmâ-yişleri husûsuna ihtimâm olunarak, refte refte merâtib-i a'dâd-âsâ tekessür ü füzûnî¹⁴ peydâ ve sevâd-ı cem'iyyet ü ihtisâdları, devâ'ir-i 'uyûn-i nâsı imlâ eylemeğe¹⁵ başladı.

- 1 sûret-i zâhirde ve M1 : + [Bu kısım buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 49b'nin sağ kenarına yazılmıştır. Ayrıca metinde yer alan "meslûk-i kıdem-i kalem olduğu üzere evvelen bizzât Rumeli Vâlisi'ne 'imâd olup [50b] ve kâ'ide-i tehaffuzî üzere i'tinâ ve i'timâd birle hudûda mukârib mahallerde bir takım ecnâd mevcûd olmak ve sâniyen bi'l-'arz" kelimelerinin üzeri çizilmiştir] A1 : meslûk-i kıdem-i kalem olduğu üzere evvelen bizzât Rumeli Vâlisi'ne 'imâd olup ve kâ'ide-i tehaffuzî üzere i'tinâ' ve i'timâd birle hudûda mukârib mahallerde bir takım ecnâd mevcûd olmak ve sâniyen bi'l-'arz N1
- 2 mûmâreseleri N1, A1 : mûhâreseleri M1
- 3 Ülkesi'nde N1 : Ülkesi'nde A1, M1
- 4 hasbe't-tehâlûk N1, A1 : hasbe'l-îcâb M1
- 5 ve N1 : ve [mîsrâ]' A1 : — M1
- 6 mebleseyi N1, A1 : melbeseyi M1
- 7 mufassal M1 : + muhavvel-i N1, A1
- 8 berâ'aya muhavvel N1 : berâ'a A1, M1
- 9 merkûmenin A1, M1 : mezbûrenin N1
- 10 çün üzere [Bu satırın ve N1 18a'nın sol kenarında kırmızı mürekkeple başlık gibi yazılmış şöyle bir kayıt vardır: "Vak'a-i mûhiş-e-i Edirne"] N1 : — A1, M1
- 11 küffâr-ı dūzahiyân N1 : küffâr-ı dūzah-nişân A1 : düşmenân M1
- 12 mu'âmelesine N1, A1 : ma'nâsına M1
- 13 Çapar N1, A1 : Cebbâr M1
- 14 füzûnî N1, A1 : efzûnu M1
- 15 eylemeğe A1, M1 : etmeğe N1

Gürûh-i Bektâşiyye'ye ez-dil ü cân bu keyfiyyet kerîh ü girân gelüp, ol ocağ-ı¹ cedîdi istirkâb ve Rumeli a'yânları ve ekser ehâlîsi dahi Bektâşiyye taslakçıları olduklarından başka, Devlet-i 'aliyye'nin nüfûz u kuvveti, ol makûlelerin bâ'is-i idbâr u nekbeti olacağından nâşî, kimi muhâfaza-i câh u menzilet ve kimisi² mülâhaza-i gayret-i câhiliyyet zımnında, emr-i mezkûra bir vechile rû-nümây-ı rızâ ve mütâba'at olmayup, belki dest-res oldukları neferât-ı mu'allemeyi i'dâm ve tekabbül edenleri, tadrîl ü tekfir ile bed-nâm ederler idi.

Bundan akdem Vidin Kal'asında 'alem-efrâz-ı³ bârûy-i zuhûr u imtiyâz⁴ olan Pاسبân-zâde ve Ruscuk A'yânı Tirsinikli-oğlu ve Edirne'de Dağdeviren-oğlu ve sâ'ir müte'ayyinân ve hod-be-hod bir⁵ kazâ ve bir⁶ eyâleti zabt u tasarufla rüste-i katâr-ı zâbitân ve sergerdegân⁷ olanlar bu bâbda şast-ı (شصت)⁸ vâhid ve Nizâm-ı Cedîd eserinin Rumeli aktârına sirâyet eylemamesi⁹ husûsunda, ifrâğ-ı mâ-hasal-i cehd-i câhid eylemek 'azm ü cezmüne kalben ve kâliben yek-reng ü müttehid olmuşlar idi. Gerçi vech-i meşrûh üzere ancak¹⁰ a'dây-ı dîn ile mukâbele bi'l-misl kasdına mebnî, Devlet-i 'aliyye-i ebediyyü'l-karâr [N1 18b] dahi¹¹ asker-i [M1 105] mu'allem tertîbine nâ-câr ve her bâr beytülmâl cihetinden 'ulûfe-hâr¹² olan gürûh-i Bektâşiyye'ye mukaddemâ meşuk u ta'lîme verziş ü ibtidâr eylemeleri teklîf ü iş'âr olundukda, ba'zı mer-tebe 'özü-i leng izhâr ile ibâ'¹³ vü imtinâ'ları, asker-i cedîd emrinde serdâde-i külfet-i ihtirâ' oldu.

Lâkin¹⁴ "Askere masraf için zer lâzım" lüzûmunca, niçe mezâlîm-i¹⁵ muhdese ve mekâsib-i mülevveseyi müstelzim olmağla, ol bâbda zahm-hürde-i dest-i cevri u bî-dâd olan 'ibâdın tezallum ü feryâdları, mâdde-i merkûmeyi inkâr eden tâ'ifeye ser-rişte-i sened-i kavî ve ser-i kârda bulunan ba'zı gaddâr-lar dahi husûs-ı merkûmu celb ve iddihâr-ı mâl eylemeğe¹⁶ müstened-i

1 gelüp, ol ocağ-ı M1 : olup, ol ocak-ı N1, A1

2 kimisi A1, M1 : kimi N1

3 efrâz-ı N1, A1 : + ve M1

4 u imtiyâz N1, M1 : + [Bu kelimeler buraya girmeleri 7 rakamı ile işaret edilerek 50a'nın sol kenarına yazılmıştır] A1

5 ve bir N1, A1 : hod-be-hod her M1

6 bir A1 : — N1, M1

7 sergerdegân N1, M1 : serger[de]gân A1

8 şast-ı (شصت) N1, A1 : şasd-ı (شصد) M1

9 eylemamesi N1, M1 : etmamesi A1

10 ancak N1 : — A1, M1

11 dahi N1 : — A1, M1

12 hâr N1, A1 : hor M1

13 izhâr ile ibâ' N1 : izhâriyle ibâ A1 : izhâr ile ibâ M1

14 Lâkin N1 : [Mısrâ]' A1 : — M1

15 niçe mezâlîm-i N1 : nice A1, M1

16 merkûmu eylemeğe N1 : mezkûru celb ve iddihâr-ı mâl âmâline A1, M1

ma‘nevî ittihâz edüp, ol vechile sâ‘ir âhâd-i nâs dahi istinkâr ve dür-endîş ve ‘âkıbet-bîn olan ashâb-ı rüşd ü yakîn, mukaddimât-ı mersûmeye nazaran şekl-i ‘akîm gibi müntic olmayacağını ta‘akkul ü tezkâr ederek, “Sâra-mâ-sâre, bâri küffâr-ı siyeh¹-kâr ile mukâvemete kâbil ü sezâvâr olacak mertebeye bâliğ olsa” deyerek dendân-efşür-i hamûşî vü ıstıbâr olurlar² idi; lâkin [mısrâ]³:

*Zihî sa‘âdet ü ikbâl, eğer kabûl küned**

Çünkü Anadolu semtinde⁴ asker-i mu‘allem mütekeşsir ve dem-be-dem humûm-i ‘âlem ve⁵ gumûm-i Muharrir-i bî-dînâr u direm gibi müteveffir olup, Rumeli diyârında dahi peydâ ve münâsib mahallerde kışlalar binâ eylemek, şu‘le-i cevvalê-âsâ dâ‘ir-i⁶ derûn-i vükelâ olmağla, müşârun ileyh ‘Abdurrahmân Paşa Rumeli tarafına me‘mûr ve hasbe'l-memerr vârid-i Âsitâne-i sa‘âdet-mahsûr⁷ oldukda, çend def‘a şeref-mend-i⁸ huzûr-i Pâdişâh-ı Aristo-şu‘ûr olup, her ne kadar Sadr-ı ‘âlî-mikdâr İsmâ‘îl Paşa dahi maddede-i merkûmeye⁹ dâmen-efşân-ı istinkâr ise de, bu bâbda ısrâr u ikbâb-ı Şehriyâr-ı gerdûn-cenâb iktizâsınca, zarûrî gâh ser-cünbân-ı teslîm-i sûrî olup ve¹⁰ gâhıce ter-zebân-ı beyân-ı mehâzîr-i nezdîk ü¹¹ dûrî olur idi.

el-Kıssa: Sultân Selîm-i¹² selîmül-bâl hazretleri, [N1 19a] mecâlis-i müte‘addide şüzürü‘z-zeheb-i senâyây-ı¹³ vesâyâ ile müşârun ileyh¹⁴ ‘Abdurrahmân Paşa'nın kîse-i sâmi‘asını mâl-â-mâl ve bu maddede ‘azm ü sebât-ı Husrevâne'lerini¹⁵ ifhâm birle, müşârun ileyhin nâ‘ire-i şevk u ikdâmlarını iş‘âl eylediler. Hattâ Kasr-ı Hümâyûn-âbâd'da Vezîr-i müşârun ileyhe hitâben: “İşbu Nizâm-ı Cedîd maddesi müstelezzât-ı¹⁶ nefsâniyye cümlesinden değıildir ki, anınla tahsîl-i zâ‘ika edelim. Bundan mahz-ı merâm küffâr-ı dūzah-encâm

1 küffâr-ı siyeh N1, A1 : ‘adūy-i hasâret M1

2 efşür-i olurlar N1 : efşân-ı hadş ü ıstıbâr olurlar A1 : efşân-ı hadş ve ıstıbâr olur M1

3 [mısrâ]‘ A1 : — N1, M1

* زهى سعادت و اقبال اكر قبول كند = Kabûl ederse ne büyük saâdet ve talih” anlamına gelen Farsça bir deyiştir.

4 Çün Anadolu semtinde M1 : Çün Anadolu ülkesinde N1 : Çünkü Anadolu semtinde A1

5 ve N1, A1 : — M1

6 dâ‘ir-i N1, A1 : + dâ‘ire-i M1

7 mahsûr N1, A1 : maksûr M1

8 şeref-mend-i N1 : dâhil-i A1, M1

9 İsmâ‘îl merkûmeye M1 : İsmâ‘îl Paşa hazretleri dahi maddede-i mezbûreye N1 : İsmâ‘îl Paşa dahi maddede-i mezbûreye A1

10 ve N1, A1 : — M1

11 nezdîk ü N1 : dūran- A1, M1

12 Selîm-i A1, M1 : — N1

13 senâyây-ı N1, A1 : sebâ pây-i M1

14 müşârun ileyh A1 : — N1, M1

15 Husrevâne'lerini N1 : Mülûkâne'lerini A1, M1

16 müstelezzât-ı N1, A1 : telezzûzât-ı M1

ile¹ mukâbele bi'l-misl ederek şâyed ki, tegallüb-i cünûd-i İslâmiyye [M1 106] zuhûruyla düşmen-i dînden² ahz-ı intikâm ve memâlik-i mağsübeyi istirdâd ile³ yine dâr-ı İslâm eylemekdir. ‘Âmme-i nâsın bu dakikadan gufûl ile netîce-i hayriyye mülâhazasından zühûlleri, hele bir garîb ma'nây-ı mechûldür” zemîninde müte'essifâne⁴ kelâmları, ol eyyâmda bir takrîble sâmi'a-res-i Muharrir-i nâ-kâm oldu; *mâ-be-kıssa*⁵ âyîm*.

Pes müşârun ileyh ‘Abdurrahmân Paşa dahi ber-mûceb-i fermûde-i Şehriyâr-ı ‘âlî-tebâr, yirmi dört bin mikdâr piyâde ve süvârî mu'allem⁶ asker-i cerrâr ve top ve humbara makûlesi edevât-ı kârzâr ile mahmiye-i Edirne'ye doğru ketîbe-rân-ı teveccüh ü ‘azîmet olup, henûz ol havâlî, metâyây-ı leşker-i Şâhî⁷ pây mâli olmaksızın, Rumeli müstevlîleri derûn-i şekâvet-makrûnlarında⁸ câydâr olan vâhimeye mebnî, müşârun ileyhin⁹ seyl-i hayl-i murûr u ‘azîmeti pîş-gâhına Edirne'den¹⁰ kâr-bend-i sedd-i mümâna'at olmak iddi'âsını izhâr, belki kendüsini ve cem'iyetini berzede-i¹¹ sadme-i kahr u demâr eylemek dâ'iyesiyle¹² etrâf u eknâfdan tevârüd ü tehaşşüd ederek, çend¹³ rûz zarfında Edirne havâlîsini¹⁴ haşr-gâh-ı ecnâs-i asâkir-i bî-şümâr eylediler.

Ol hılâl-i pür-ihlâlde Sadriâ'zam İsmâ'îl¹⁵ Paşa tarafından diğer umûra me'mûr kılınmış¹⁶ ba'zı hasekiyân, müşârun ileyh lisânından, belki *el-'uhdetü* ‘*ale'r-râvi*^{**} kendi¹⁷ sipârîş-kerdesi olarak ehâlî-i Rumeli'yi tahzîr şivesiyle: “Sizleri bi'l-cümle tu'me-i şîr-i şemşîr-i tedmîr¹⁸ eylemek karâr-gîrdir” vâdîsinde ba'zı erâcîf ilkâsiyle, etrâf u enhâda vâki' kasabât [N1 19b] ve kurâ¹⁹

1 küffâr-ı ile N1 : küffâr-ı düzah-encâmı A1 : düşmen-i mazarrat-encâm ile M1

2 düşmen-i dînden N1, A1 : düşmenden M1

3 ile A1, M1 : birle N1

4 müte'essifâne N1, M1 : — A1

5 Muharrir-i be-kıssa N1 : Müverrih-i nâ-kâm olmuşdur; [mısrâ]': “*Mâ-nîz be-kıssa hod* A1 : Müverrih olmuşdur; *mâ-nîz be-kıssa-i hod mî-* (ما نيز بقصه خود مى) M1

* مابقصه آييم = Hikayemize gelelim” anlamına gelen Farsça bir deyiştir.

6 süvârî mu'allem M1 : süvâr mu'allem N1 : süvâr A1

7 Şâhî N1, M1 : Pâdişâhî A1

8 -makrûnlarında N1, M1 : -nümûnlarında A1

9 ileyhin N1, A1 : i[le]yhin (مشار ايھك) M1

10 Edirne'den A1, M1 : — N1

11 berzede-i N1, M1 : pürzede-i A1

12 dâ'iyesiyle N1, A1 : iddi'âsıyla M1

13 çend N1, A1 : cend M1

14 havâlîsini N1, A1 : havâlîsi M1

15 İsmâ'îl A1, M1 : İsmâ'îl N1

16 kılınmış N1 : — A1, M1

** العهدة على الراوى = Günâhı vebâli rivâyet edenin boynuna” anlamına gelen Arapça bir deyiştir.

17 kendi A1, M1 : kendü N1

18 -i tedmîr N1 : — A1, M1

19 ve kurâ N1, A1 : — M1

halkını dahi bi'l-küllüyye üftâde-i hevl-i cân ve reh-i râst-ı itâ'atden rû-gerdân eylemeğe¹ sebep olmağın, Edirne'de müctema' olan erbâb-ı şerr u şûr, derceng-i evvel Edirne Bostancı-başısı nasb olunan Ahmed Ağa'yı bî-sâbıka-i cürm ü kusûr nisâb-ı hayâtdan mehcûr edüp, ba'dehû 'Abdurrahmân Paşa ordusuna kat'-ı ta'yînât misillü mücib-i kesr u vehn olacak evzâ'a ictisâr ve Babaeskisi nâm mahalde Mübâya'acı'yı ve² müşârun ileyhin Belgrâd cânibine girân-rikâb-ı i'tizâm³ olduğunu beyân ü ifhâm birle, Rumeli a'yânlarını tatmîn ve bi'l-cümle ehâlîyi te'mîn eylemek zımında Devlet-i 'aliyye tarafından bâ-tahrîrât vürûd eden Tatar Ağası'nı dahi⁴ leked-hürde-i tevsen-i kahr u tebâr eylediler.

Silivri ehâlîsi dahi teşârük-i dînî ve teşâbük-i tînî (طینى) muktezâsınca, ol gürûh-i eşrâra hevâdâr olarak müşârun ileyhin ordusuna hecme-rîz ve âteş-engîz-i ceng ü sitîz olup, her def'ada [M1 107] sebük-hîz-i râh-ı gürîz (كریز) oldular ise de, yine makâm-ı serkeşî⁵ ve ta'assubda ısrâr edüp, Çorlu ehâlîsi dahi anlara sâz-kâr oldular.

Müşârun ileyh gerçi kemâl-i⁶ kuvvet ü miknetden nâşî Ferhâd gibi kârını başa çıkarmakdan bî-tehâşî idiğini⁷ Der-bâr-ı saltanat'a inhâ vü iş'âr etmiş ise de, râh-ı vürûd-i zehâyir⁸ mesdûd ve aralıkda tefrîk u ifrâzı muhâl olan bî-cürm⁹ 'aceze-i nisvân ü şuyûh ve etfâl dahi Bürde-i¹⁰ seylâb-ı istisâl olmak, münâfi-i rızây-ı Pâdişâh-ı merâhim-âlûd olmağın, Silivri'ye mu'âvedeti iktizâ eyledi.

Bu tarafdân Silivri A'yânı olacak bâtil, sûret-i hakdan görünerek müşârun ileyhin meclisine dâhil olup, esnây-ı sohbetde zu'munca ocağ-ı¹¹ Bektâşîyye'ye ve Rumeli mütegalibelerine isbât-ı yed-i minnet ve kendüsi dahi tahsîl-i nâm ve şân ü şöhret eylemek sevdâsıyla 'ale'l-gafle müşârun ileyhin hedef-i sînesini çifte kurşunla dolmuş, aslâ boşa gitmezlik ile 'indinde âzmâyış bulmuş tabanca mühresine nişâne¹² etmişiken, müşârun ileyhin henûz müddet-i 'ömr-i nâzenîni [N1 20a] resîde-i hadd-i vâpesîn ve harmen-i rûzî-i zindegânîden temâmca dâne-çîn olmamağla, ol habîs ü¹³ nâ-sâz, râst-keş ve

1 eylemeğe N1 : etmeğe A1, M1

2 Mübâya'acı'yı ve N1 : Mübâya'acı ve A1 : — M1

3 i'tizâm N1 : 'azîmet A1, M1

4 Ağası'nı dahi N1 : Ağası'nı A1 : Ağası dahi M1

5 serkeşî N1, A1 : serkeştî M1

6 kemâl-i N1 : — A1, M1

7 idiğini N1, A1 : idüğünü M1

8 zehâyir N1 : zehâ'ir A1, M1

9 bî-cürm A1, M1 : — N1

10 Bürde-i N1, A1 : perde-i M1

11 ocağ-ı M1 : ocak-ı N1, A1

12 nişâne N1, A1 : nişân M1

13 ü N1, M1 : — A1

galat-endâz olup, müşarun ileyh dahi hatâ'-i mühre-i nâgehânî ile¹ musîb-i nasîb-i zindegânî olduğundan başka, derhâl² 'aks-i kazıyye zuhuruyla kendüsi makhûr oldu.

Helâk-i ser-zorbayân-ı Tirsinikli-oğlu

Ve³ ol evânda cümle-i mühasse-nât-ı zemândandır ki, “*Evvelü hasenâtihi mevtühû**” mersiyyesi vâsıf-ı hâli olan Tirsinikli-oğlu dedikleri Ser-çeşme-i tâ'ife-i Celâlî, 'an-asl evbâş-ı bed-me'âş furû-mâyelerinden olup, seferler münâsebetiyle Eflâk Voyvodası Mavrayani nâm zimmi⁴ ma'iyyetinde isbât-ı vücûd ederek bir takrîble Dergâh-ı 'âlî Kapucu-başılığ'ını ihrâz ve Ruscuk A'yânlığı ile ebnây-ı⁵ cinsine dest-bürdî ve tegallüb ederek, ol kutr-i vâsî'de rütbe-i şân ü te'ayyün intihâz edüp, nefsi-i nâ-fercâmını muhâfaza garazına mebnî, hem-'ayârı ve mişvâr-ı şerr u şekâvetin güseste-mehârı olan mehâzil-i ahnâs⁶ ecnâslarının yâver ü yârı ve her cihetle⁷ meded-kârı olduğundan, mârru'z-zikr Edirne mâddesinde küllî medhali ve ol fitne vü âşûbun işti'âli husûsunda eli ve belki hemân hâssaten kendü⁸ 'ameli olduğu bedîhiyy-i⁹ celi idi. Mezbûr bir şeb-i pür-şagabda çiftliği bağçesi köşkünde¹⁰ mustalehât-ı Rumeli üzere Güvende^{**} ta'bîr olunan çengî ve rakkâse takımıyla tarh-ı bezm-i¹¹ 'işret edüp, [mısrâ]¹²:

1 hatâ'-i mühre-i nâgehânî ile N1, M1 : hatâ mühre-i nâgehânîyle A1

2 derhâl N1, A1 : — M1

3 kendüsi Ve [Buradakilerden “**Helâk-i oğlu**” kısmı burası ile ilgili olduğu belirtilerek kırmızı mürekkeple ve muhtemelen başlık olarak düşünülerek N1 20a'nın ve satırın sol tarafına yazılmıştır] N1 : oldu A1 : kendisi makhûr oldu M1

* *أَوَّلُ حَسَنَاتِهِ مَوْتُهُ* = Onun ilk iyiliği ölümüdür” anlamına gelen Arapça bu cümle, 1603 yılında öldürülen Yemişçi Hasan Paşa'nın ölümüne düşürülen tarih mısra'ı gibi gözüküyor; bk. Mustafa Na'imâ, *age*, I,236.

4 Mavrayani (ماوريانى) nâm zimmi N1 : Mavrayani A1 : Mavroyani M1

5 A'yânlığı ile ebnây-ı N1 : A'yânlığıyla ebnâ'-i A1 : A'yânlığıyla ebnây-ı M1

6 ahnâs N1, M1 : ahnâş A1

7 cihetle N1 : vechile A1, M1

8 hâssaten kendü N1, A1 : kendi M1

9 bedîhiyy-i N1 : + ve A1, M1

10 şagabda köşkünde N1 : şagabda çiftliği bağçesi kasrında A1 : şa'bda çiftliği bağçesi kasrında M1

** *كُونْدَه* imlâsı ile yazılan bu kelime, Trakya yöresinde “kötü yola düşen kadın” anlamına gelen “Güvende” olmalıdır (bk. *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, VI,2240). 'Asım Efendi kendisi de bu kelimeyi “Güvende” okunacak şekilde yazmış ve harekelemiştir (bk. N1 20a). Tabi bu durumda benim bu kelimeyi daha önce Şânî-zâde'nin yazışına uygun olarak “küyünde” şeklinde okumam yanlış olmaktadır; bk. *Vak'a-nivîs Şânî-zâde Efendi Târîhi*, I,102.

11 bezm-i N1 : encümen-i A1, M1

12 [mısrâ] A1 : — N1, M1

*Mâ-râ be-cihân hoş-ter ezîn yek-dem [M1 108] nîst**

zemzemesiyle câm-ı mey gibi germâ-germ-i şevk u şetâret olarak¹ bâde-i nâb-âsâ mevcen-mevc zevk u safâ ve taklîd-i kulkul-i² surâhî vü mînâ ile her-çi-bâd-âbâd gûyâ iken, lisân-ı hâl-i rûzgâr ol bed-mest ü siyehkâr yüzüne, **beyt**³:

Çok da mağrûr olma kim meyhâne-i ikbâlde

Biz hezârân mest-i mağrûrun⁴ humârın görmüşüz**

beytini tekrâr ederek yek-sadme-i humâr-ı demâr ile sâgar-ı ‘ayş ü⁵ zinde-gânîsini nigûnsâr eyledi. **Beyt**⁶:

Ser-encâm-ı gaddâr ne-buved nikû

*Buved bed-küniş⁷-râ cihân kîne-cû****

Maktûl-i mahzûlün hevâdârları sarf-ı mâ-hasal-i sa’y ü ikbâb edüp, [N1 20b] lâkin kâtiline bir dürlü zafer-yâb ve zât ü sebebini idrâk ve ahz-ı intikâm ile⁸ ber-taraf-sâz-ı dağdağa vü ıztırâb olmadılar. Meğer mukaddemâ mezbûrun hıdmetinde olup, ol gaddâr-ı ‘akreb-menişin bir behâne ile⁹ niş-hürde-i âzâr u rencişi olmağla, leyl ü nehâr cûyende-i¹⁰ tarîk-ı ahz-ı sârı olan tâlib-i ‘ilm ziyî ü hey’etinde bir şahs-ı tarrâr, ol şeb-i târda fırsatı ganîmet bilüp, bir alargaca kûşeden¹¹ nişân ve nefis-i zûd-res-i merdân-ı Hudâ’dan müste‘âr tûfeng-i hoş-dem ve râst-güzâr ile **beyt**¹²:

‘Âkıbet gerden-i zâlim, olur âgûşte-i hûn

‘Ömrünün müddeti sür‘atle geçer, çok sürmez

sırrını ‘iyân eylemiş[dir].

* مارا بجهان خوشتر ازین یکدم نیست = Bize dünyada bu andan daha güzeli yoktur” anlamına gelen bu cümle Sa’dî’nin *Gülistân*’ında geçen Farsça bir mısradır; Şeyh Sâdî-î Şîrazî, *Bostan ve Gülistan*, trc. Kilisli Rıfat Bilge, 12. Baskı, İstanbul 1980, s.336.

1 olarak N1 : olarak ve A1 : ve M1

2 kulkul-i N1, A1 : gulgul-i M1

3 **beyt** A1 : — N1, M1

4 mağrûrun A1, M1 : medhûşun N1

** Metnimizde yer alan bu beyit, Nâbî’nin gazellerinden birinde geçmektedir; bk. *Nâbî Dîvânı*, II,696.

5 ü N1, M1 : — A1

6 **Beyt** M1 : — N1

7 küniş N1, A1 : kîş M1

*** سر انجام غدار نبود نکو * بود بد کنش را جهان کینه جو = Çok zulmedenin sonu iyi olmaz; çünkü kötü işler yapana dünya kinci olur” anlamına gelen Farsça bir beyittir.

8 intikâm ile N1, M1 : intikâmla A1

9 behâne ile N1 : takrîble A1, M1

10 cûyende-i A1, M1 : cüsteû-kâr-ı N1

11 kûşeden N1, M1 : mahalden A1

12 **beyt** A1, M1 : — N1

O esnâda ol şebbâz¹ gâzî, gâ'ib erenlerine karışmağla², bir kimse vâkîf-ı râzî olmayup, ancak³ çend sâl murûrunda maktûl-i merkûmun⁴ 'an-asl perverdegânından olup, Bayrakdâr⁵ Mustafa Beşe iken ber-muktezây-ı vaz'-ı çep⁶-endâzî-i çarh-ı dûn-perver, mertebe-i Vezâret'e mazhar olmağla, Beşe ta'bîri Paşa'ya munkalib olup ve⁷ bir sene murûrunda çâr-bâliş-nişîn-i Sadr-ı vekâlet olmağın, Vezîr-i a'zam 'Alemdâr Mustafa Paşa 'unvâniyle kevkebe-firûz-i⁸ mevkib-i mecd ü menkabet⁹ olan yâdigâr, meğer kâtil-i mezbûrun¹⁰ ol eyyâm-da Şehr-i Mağnisa'da olduğundan, bir takrîble¹¹ âgâh ve haberdâr olmağla, Kara 'Osmân-zâde yediyle ahz u ihzâr ve Ruscuğ'a mağlûlen¹² ba's ü tesyâr ve maktûl-i mersûmun¹³ meslah-ı lâşe-i habîsesi olan mahalde, ol gâzî-i ma'nevîyi katl birle te'diye-i resm-i sâr eyledi; biz yine sadede gelelim¹⁴.

Mahzâ te'sîr-i nefis-i Pâdişâh-ı zafer mev'ûd olarak, mersûm¹⁵ Tirsinikli oğlu'nun şecere-i habîse-i vücûd-i bed-bûdu berkende-i sâha-i şuhûd oldukda, enbân-ı 'âmme-i fitne vü fesâd¹⁶, ol ser-i cumhûr-i evbâş ü evgâdın başı [M1 109] altında olmağla, ba'de'l-'adem¹⁷ gerçi ol etrâfda herze-kerd-i girîve-i bağy ü hılâf olan eclâf-i ahlâf, bir mikdâr câdde-i sükûnete vaz'-ı kadem edüp, lâkin Edirne cem'iyeti sûret bulmuş olmağla, gitdikce deryây-ı fitne vü âşûb, mevc-engîz ve tûfân-ı tuğyân-ı kıyâmet-hîz olup [N1 21a] ve mukaddemâ ol havâlî kazâlarının nizâmı, süpürde-i 'uhde-i ihtimâmı olan Sirozî İsmâ'îl¹⁸ Bey dahi ber-muktezây-ı me'mûriyyet Edirne'ye gelüp, fi'e-i bâgîyeyi mahallerine def' u ib'âd eylemekle¹⁹, nâ'ire-i sâ mân-sûz-i şerr u fesâdı ıhmâd eylemek bâbında, beyne'l-lutfi ve'l-'unf her ne kadar bezl-i cidd²⁰ ü ictihâd eylemiş ise de, yirmi binden mütecâviz şedîdü's-şekîme seffâk-i bî-pâk²¹ ecnâs-i

1 eylemiş şebbâz N1, A1 : eylemiştir. Bu esnâda (او شنباز) ol şâhbâz M1

2 karışmağla N1, M1 : karışmakla A1

3 râzî olmayup, ancak N1, A1 : râz olmayup M1

4 merkûmun M1 : mesfûrun N1 : mezbûrun A1

5 Bayrakdâr N1, A1 : Serdâr M1

6 çep N1 : ceb A1, M1

7 ve A1 : — N1, M1

8 firûz-i N1, M1 : efrûz-i A1

9 menkabet N1, A1 : menkabet (منقبیب) M1

10 mezbûrun N1, A1 : mezbûr M1

11 takrîble N1, A1 : takrîb ile M1

12 Ruscuğ'a mağlûlen N1, A1 : mağlûlen Ruscuğ'a M1

13 mersûmun N1 : mezbûrun A1 : merkûmun M1

14 biz yine sadede gelelim N1, M1 : — A1

15 mersûm N1 : mezbûr A1 : merkûm M1

16 fesâd N1, A1 : + ve M1

17 'adem N1, A1 : yevm M1

18 İsmâ'îl A1, M1 : İsmâ'îl N1

19 eylemekle A1, M1 : birle N1

20 cidd N1, A1 : cehd M1

21 bî-pâk A1 : bî-bâk N1, M1

muhtelifeden ‘ibâret haşerât-ı şerr-âyât, husûsan sergerdegân olan ferâ‘ine-i a‘yânân ki, her birinin fatîr-i fitratı, hamîr-i hûn-rîzî ile sirişte ve cebîn-i hâllerinde me‘âlim-i Hülâgû ve Cengîzî niivistedir. Bunların tahrîk ü ig-râlâriyla ber-pây olan öyle bir fitne-i hûş-fersâyı ik‘âd ve her taraftan mirveha-cünbânî-i igvâ vü isti‘vâ birle ‘alev-gîr¹ ve ser-be-hevâ olmuş âteş-i şûr u gavgâyı teskîn ü ihmâd eylemek bir vechile mümkün olmayup, belki git-dikce askerın sevâdı, satranc² dönümü gibi müzdâd ve manzûme-i nâ-mevzûn güft-gûy-i herze-mefâdları müstezâd olup, bir dürlü va‘d ü pend, kulûb-i kâsi-yelerine kâr-bend olmadıktan başka, hevâ değışüp usûl perde-i dîğere tagyîr ve hey‘et-i mecmû‘alarıyla Dâru’s-saltana‘ya ‘azîmet kasdı, beynlerinde kârâr-gîr oldu. İstanbul cânibinden³ ise enderûn ve bîrûnda taraf-ı hılâfda⁴ olanlardan câ-be-câ te‘kîd-i mâdde-i cem‘iyyet zımnında, türrehât ve mühmelâtı hâvî tevârüd eden tahrîrât-ı hafîyye, bünyân-ı tuğyânlarına bâdî⁵ olmuşıdı.

Ve'l-hâsıl aktâr-ı Rumeli ehâlisi bu bâbda yek-dil olup, hulûsa-i merâm-ları, kurenây-ı Saltanat‘dan ve vükelây-ı umûr-i devletden on bir nefer şahsın⁶ i‘dâm ve ol makûle bigâne giyâh-ı gülşen-i Saltanat‘ı, berkende-i tîşe-i⁷ ikdâm eylemek olmağla, dil-hâhları pezîrây-ı husûl ve eşhâs-ı merkûme mülk-i⁸ ‘ademe mevsûl olmadıkca, ‘ukde-i cem‘iyyetlerine⁹ ‘urûz-ı inhilâl mümteni‘u‘l-ihtimâl ve bu bâbda terk ü¹⁰ terâhî ve ihmâl emr-i muhâl olduğunu ‘ale-nen âverde-i zebân ve tevsîk-ı ‘akd-i¹¹ ‘ahd ü peymân eylediler. Ol fırkadan ba‘zıların mâ-fi‘z-zamîrlerini Âsitâne‘den vârid olan ba‘zı¹² tahrîrât, müheyyic ü mü‘eyyid olmağla, beynlerinde [N1 21b] “Zâde fi‘t-tunbûri nağmeten uhrâ” terâne-i nâ-sâz ü bed-âgâzı¹³ peydâ olup, cum‘a nemâzlarında [M1 110] çend hafta ihtisâr-ı hutbeye ictirâ¹⁴ eyledikleri, sâmi‘a-i hayr-hâhân-ı Saltanat-ı seniyye‘ye dehşet-fermâ oldu.

1 isti‘vâ birle ‘alev-gîr N1 : isti‘vâ birle lehb-gîr A1 : istiğvâ birle lehb-gîr M1

2 satranc N1 : şatranc A1, M1

3 cânibinden N1, M1 : tarafından A1

4 taraf-ı hılâfda A1, M1 : tarafgîr-i hılâf A1

5 bâdî M1 : pâ-bendân N1

6 umûr-i şahsın N1 : devletden on nefer kimesnenin A1 : umûr-i devletden on nefer kimesnenin M1. İdâmı istenen kişiler *Târîh-i Cevdet*, te (bk. VIII,64) on kişi olarak gösterilmektedir; bu da onun N1 nüshasını kullanmadığını gösteren örneklerdendir.

7 tîşe-i N1, A1 : nişe-i M1

8 mülk-i N1 : — A1 : silk-i M1

9 cem‘iyyetlerine N1, M1 : cem‘iyyetleri A1

10 ü N1 : — A1, M1

11 ‘akd-i N1 : — A1, M1

12 vârid olan ba‘zı N1, M1 : tevârüd eden A1

* زاد فى الطنبور نغمة اخرى = Tanburda (uygun olmayan) bir başka ses daha eklendi” anlamına gelen Arapça atasözüdür; bk. el-Meydânî, *Mecma‘u‘l-Emsâl*, I,327.

13 bed-âgâzı N1, A1 : bed-âgâzı (بد اعازى) M1

14 ictirâ N1, M1 : ictisâr A1

Çün Edirne tarafından işbu kâri‘a-i peyâm-ı tehammül-endâz, perde-i gûş-i ser-i kârân-ı devleti¹ çâksâz oldukda, bi‘l-cümle güm-geşte-i râh-ı şu‘ûr ve sâ‘ir ‘ukalâ ve² hayr-endîşân dahi, istîlây-ı efkâr-ı dûran-dûr ile tâlân³-kerde-i hûrd u hâb u huzûr olup, bu beliyyenin def‘ u ref‘i recâsiyle, dest-güşây-ı dergâh-ı Rabb-i Gafûr oldular.

Bir taraftan ise gerek Dâru's-saltana'da⁴ ve gerek civârında⁵ bulunan sad-hezâr levend ve kallâş ve tarrâr ve müfsid ve fitne-cûy ve yağmâ-ger⁶ tâ‘ifesi, cumhûr-i mezbûra istikbâl ve iltihâk u ittisâl eylemek husûsuna dâmen der-meyân ve ma‘âzallâhi⁷ Te‘âla merhûm Sultân Ahmed vak‘asında⁸ olduğu gibi beynlerinde büyü-t-i ağniyâ⁹ ve sûk-ı bezistân-âsâ mazanne-i mâl olan mahalleri iktisâmdan başka, niçe kimselerden¹⁰ dahi selb-i sâz ve seleb-i vücûd eylemek¹¹ üzere ‘akd-i mevâsik u¹² ‘uhûd ederek, âmâde-i hurûc u tuğyân olmalarıyla, ‘âmme-i sekene-i Dâru's-saltana'nın ‘akl ü¹³ dimâğları herze-hâb-ı teb-girifte gibi perîşân ve ‘ırz u mâl ve cân havfıyla hayrân ve sergerdân olarak bârgâh-ı hazret-i Çâre-sâz'a tazarru‘ u niyâza demsâz oldular. “*Fe-kem*¹⁴ *lillâhi min lutfin hafiyin*” mü‘eddâsinca verây-ı perde-i hafâdan bir sûret-i dil-ârâ, cilve-nümây-ı zuhûr ve bir latîfe-i gaybiyye-i İlâhiyye¹⁵ tal‘at-ı behiyyesi, pertev-bahşây-ı havâsıl-ı sudûr olup, ya‘nî nâgâh ol hılâl-i cân-gâhda Silistire Eyâleti'nden infisâl¹⁶ câh-ı vâlâ-destgâhları olan Anadolu tarafına tevcîh-i¹⁷ mevkib-i ‘azm ü ittîcâh eden ‘ulemây-ı vüzerây-ı ‘izâmdan Eğribozî İbrâhîm Paşa-zâde sa‘âdetlü meymenetlü Ebûbekir Paşa hazretleri¹⁸, hasbe't-tarîk sevk-ı sâ‘ika-i tevfiik ile¹⁹ ol havâlîye hazret-i Hızır gibi sâye-en-dâz-ı kudûm olmalarıyla, keyfiyyet-i hâl ol düstûr-i bâhiru'l-iclâlin [N1 22a]

1 -ı devleti N1, M1 : — A1

2 ‘ukalâ ve A1 : ‘ukalâ‘-i N1, M1

3 tâlân N1, A1 : nâlân M1

4 Dâru's-saltana'da A1, M1 : Dâru'l-hılâfe'de N1

5 civârında A1 : civârda N1, M1

6 yağmâ-ger M1 : yağmâ-kâr N1, A1

7 ma‘âzallâhi N1, A1 : ma‘âz[all]âhi M1

8 vak‘asında N1, A1 : vâkı‘asında M1

9 büyü-t-i ağniyâ‘ N1 : sübût-i i‘tinâ A1 : büyü-t-i ağniyâ M1

10 mâl kimselerden N1 : mâl olan mekânları iktisâmdan başka niçe kimesnelerden A1 : emvâl olan mekânları iktisâmdan başka, nice kimselerden M1

11 eylemek N1 : etmek A1, M1

12 u N1, M1 : — A1

13 ü N1, A1 : — M1

14 *Fe-kem* N1 : *Fe-kem a* A1 : *Fe-kem* (فكم) M1

* فكم لله من لطف خفي = Allah'ın nice gizli lütfü vardır” anlamına gelen Arapça bir ifâdedir.

15 bir İlâhiyye N1, A1 : ebr-i latîfe-i gayyibe-i M1

16 infisâl N1, M1 : infisâl ile A1

17 tevcîh-i N1, A1 : teveccüh-i M1

18 Ebûbekir Paşa hazretleri N1, M1 : Bekir Paşa A1

19 tevfiik ile N1, M1 : tevfiikle A1

manzûr u ma'lûmları oldukda, lâ-havle-gûyân bu derd-i düşvâra dârû-hâne-i tedâbîr u efkârdan devâ-cûyân olup, hele bir takrîble İsmâ'îl Bey ile ve ba'zı kâr-âgehân-ı ser-gürûhânla¹ mülâkât ve tabakât-ı celâliyye ve sadriyye gibi çend mertebe güzârî-i muhâverât ve münâkaşât vâkî' ve dâ'ir olarak, bilâhare dest-yârî-i 'avn-i Bârî ile² ol seylâb-ı kûh-endâzı tevki'f ü ber-câ ve esâs-ı binây-ı [M1 111] iltimâsları olan mevâdd-ı şenî'adan keff ü intikâsla müvecceh ve ma'kul niyâz ü mes'ûlleri, dergâh-ı hazret-i Pâdişâh-ı sitâre-sipâhda cây-gîr-i müsâ'ade-i kabûl olacağını te'ahhüd ü iltizâm ile³ iskât ü arz edüp, hemân muhayyem-gâh-ı me'âlî-iktirânlarından salt ü sebûkbâr süvâr-i esb-i sabâ-refât olup, Dâru's-saltana cânibine⁴ ılgâr ve huzûr-i Şehriyâr-ı İskender⁵-vekâra duhûl ü müsûle ibtidâr ve mebâdî ve mekâsîd-ı cem'iyyeti bi-tefâsilihâ ta'bîr-i dil-peziir ile gûş-i hûş-i hüdâygân-ı hakk-gûşe 'arz u iş'âr eyledikten sonra, ba'zı ecvibe ile 'avdet ve muntazır-ı cevâb-ı bâ-savâb olanlara, şifây-ı 'alîl ve devây-ı galîl⁶ olacak haber-i cemîl iblâğıyla, cümlesini hâ'iz-i dest-mâye-i emn ü tumânînet⁷ eyledi. Bir taraftan dahi İsmâ'îl Bey, Vezîr-i müşârun ileyh ile hem-zebân-ı vifâk ve⁸ serd-i sühan-ı bî-nifâk ederek, hezâr zûr u zâr ile mecmû'unu ilzâm ve tefrik-ı şîrâze-i cem'iyet-i nâ-fercâm eyledikleri peyâm-ı sürûr-encâmîyle, tekrâr 'inân-girây-ı Âsitâne-i sa'âdet-medâr olup, Pây-i taht-ı şevket-karâra, [mısrâ]⁹:

*Resîde bûd belâyî velî be-hayr¹⁰ güzêşt**

müjdesini 'arz u ihbâr eyledikde, Vezîr-i müşârun ileyh¹¹ bu bâbda ser-zede-i meclây-ı zuhûr olan sa'y-i bî-kusûrları meşkûr olmağla, gerek müşârun ileyh hazretleri ve gerek mîr-i mûmâ ileyh, mazhar-ı teşrîfât-ı seniyye-i Pâdişâh-ı gayûr oldular.

Bi-hamdihî Te'âlâ vech-i meşrûh üzere başdan aşmış ve mecrâsından taşmış öylece¹² bir Seylül-'Arim-fiten yâverî-i hazret-i Rabb-i zî'l-minen¹³

1 İsmâ'îl gürûhânla N1 : İsmâ'îl Bey'le ve ba'zı kâr-âgehân-ı ser-gürûhânla A1 : İsmâ'îl Bey'e ve ba'zı kâr-âgâhân-ı sergerdegân ile M1

2 Bârî ile N1, M1 : Bârî'yle A1

3 ile M1 : birle N1, A1

4 cânibine N1, M1 : tarafına A1

5 İskender N1, M1 : gerdûn A1

6 galîl N1 : halîl A1, M1

7 tumânînet N1 : tumâniyyet A1, M1

8 İsmâ'îl Bey ve M1 : İsmâ'îl Bey, Vezîr-i müşârun ileyhle hem-zebân-ı ittîfâk N1 : İsmâ'îl Bey Vezîr-i müşârun ileyhle hem-zebân-ı vifâk A1

9 [mısrâ]* A1 : — N1, M1

10 be-hayr N1, A1 : bî-haber M1

* رسیده بود بلائی ولی بخیر گذشت = Bir belâ ulaştı, ama hayırlısıyla geçti" anlamına gelen Farsça bir mısradır.

11 müjdesini ileyh N1 : müjdesini 'arz u ihbâr eyledikde A1 : müjdesini (مژده سنی) 'arz u ihbâr eyledikde M1

12 öylece N1, A1 : böylece M1

13 zî'l-minen N1, M1 : zül-minen A1

birle sâkin ve herkes gûyâ ki yeniden mâlik-i a'râz u¹ nüfûs ve emvâl ü mesâkin olup, gerek Vezîr-i müşârun ileyh ve gerek 'Abdurrahmân Paşa, [N1 22b] min-ba'd mansıbları tarafına mevkib-rân-ı 'azm ü isti'câl ve nüsha-i şûrîde-i² kıl ü kâl, resîde-i hadd-i hıtâm-ı hayr-me'âl oldu*.

Tezyîl

İşbu Edirne vâkı'ası³ hudûsünden taraf-ı Saltanat-ı seniyye'de ser-i kârân-ı ma'dûdeden mâ'adâ⁴ hayr-hâhân-ı Devlet-i 'aliyye olan bi'l-cümle hured-mendân-ı dûr-endîşân ve hurde-bînân-ı hakâyık-âşînâyân kâffeten⁵ mütetayyır olup, husûsan tefevvühât-ı bed-edâ⁶ ve türrehât-ı dil-hırâş ve nâ-sezâdan be-gâyet münfa'il ü mütekedir oldular. Fi'l-vâkı' bu hatb-ı şedîd, vâhiye-i⁷ âtiye vukû'una min-kabîlî't-temhîd olmuştur.

İ'tirâz

Edirne Vak'ası⁸ zâhiren bu derecede i'zâm ve dehşet-endâz-ı kulûb-i enâm olacak mâdde değil iken, Devlet-i 'aliyye bu mâddeden keştî-i tûfân-zede gibi muztarib ve bây⁹ u gedâdan emn ü âsâyîş münselib olmak, böyle bir kûh [M1 112] -temkîn ve¹⁰ zemîn-vekâr olan Devlet-i 'âlî-mikdâra lekke-i şeyn ü nakîsa olduğu bedîdârdır. Zîrâ Devlet-i 'aliyye fekat Rumeli'ye munhasır olmayup, bu cem'iyetde ise Rumeli'nin hemân sağ kolu ehâlisi hâzır ve aktâr-ı sâ'iresinin medhalleri olmadığı zâhir olup, husûsan bütün Anadolu ve İstanbul halkı dahi anlardan kenâre-gîr ve 'Abdurrahmân Paşa ise yirmi binden mütecâviz mu'allem asker ile şâhîn gibi¹¹ havâlelerinde kelle-kûb-i kahr u ted-mîr iken, ol makûle cem'iyetden bu kadar bâk ü¹² pervâ, bî-hûde gibi bir ma'nâdır.

1 u N1, A1 : — M1

2 şûrîde-i N1, M1 : + me'âl-i A1

* "el-Kıssa: Sultân Selîm-i selîmül'bâl oldu" kısmındaki bilgiler özetle ve bazı ilâvelerle *Târîh-i Cevdet*, VIII,62-65'te kaydedilmiştir.

3 -ı hayr-me'âl vâkı'asında M1 : oldu. **Teznîb** İşbu Edirne Vak'ası N1 : oldu. **Tezyîl** İşbu Edirne mâddesi A1

4 seniyye'de mâ'adâ A1 : seniyye ve N1, M1

5 kâffeten M1 : — N1 : bi'l-cümle A1

6 bed-edâ N1, A1 : be-dâd (بداد) M1

7 şedîd, vâhiye-i N1 : şedîd, vâkı'a-i A1 : şedîde, vâkı'a-i M1

8 Vak'ası N1, M1 : Mâddesi A1

9 bây A1 : şâh N1, M1

10 ve N1, M1 : — A1

11 gibi N1, A1 : + vâr M1

12 bâk ü N1, M1 : pâk A1

Cevâb: Vâkı‘â vak‘a-i¹ mezbûre zımnında dâ‘ire-bend-i cem‘iyyet olanlar, sûret-i zâhirde² hemân kutr-i mezkûr³ sükkânından ‘ibâret olup, lâkin fi‘l-hakîka Rumeli'nin aktâr-ı sâ‘iresi ve Bosna ve Arnavudluk⁴ ve İstanbul'da derûn u⁵ bîrûn halkının ekseri ve temâmî-i Anadolu, müstevliyân-ı Devlet-i ‘aliyye mezâliminden bîzâr ve indifâ‘-ı vücûdlarını niyâzkâr⁶ olmalarıyla, bu bâbda ehl-i cem‘iyyetle ma‘nevî müttefik ve bunların mâ-fi‘z-zamîrleri ferîk-i cem‘iyyet ‘indlerinde mütehakkak olmağla, kulûbları yek-dîğere muvâfık olduğundan, gûyâ ki bütün Rumeli ve Anadolu ve İstanbul halkı bu hengâmede mevcûd olup, bu da‘vâya yek-dil ü yek-cihet olarak [N1 23a] mübâşeretleri rû-nümûd olmuştur. Ve kaldı ki müşârun ileyh ‘Abdurrahman Paşa⁷ ma‘iyyetinde olan asker-i cedîd dahi, ekseri⁸ göğülsüz zorâki muharrer olmağla, bu husûsda dil-hâh üzere yârlık ve⁹ yararlık etmeyecekleri emr-i mukarrerdir. Zîrâ Anadolu'da Çapar¹⁰-zâde ve sâ‘ir tahrîr-i asker-i cedîd me‘mûrları, kiminden bedel alarak¹¹ ve kiminin esliha ve mühimmâtını peder ve mâderlerine çekdirerek, cerîme ve musâdere gûne tahrîr ve cebr u ikrâhla tertîb ü tesyîr edüp, mesârif-i askeriyye¹² nâmiyle mu‘ayyen olan mâl-ı mîrîyi ve¹³ “Mesârif-i âlât ü edevât” deyerek nefer-i muharrerin sâhiblerinden ahz etdiklerini kendüleri ekl ü bel‘ eyledikden¹⁴ sonra, müceddeden “Masrûfât-ı¹⁵ asâkir-i mürettebe” nâmiyle kazâlarına sâlyâne edüp, bu vechile ‘ibâdullâhu ızrâr u ta‘zîb ve Memâlik-i mahrûse'yi tahrîb eylemeleriyle, asker-i merkûm beldeleri a‘yânlarına ve¹⁶ “Sebeb ü bâdî” deyerek Devlet-i ‘aliyye'nin ricâl ve ser-i kârlarına kîne-i derûnları¹⁷ derkâr ve Ocaklu'dan ezyed buğz u ‘adâvetle zevâllerini hâst-kâr olduklarından başka, Ocaklu habîsleri dâ‘imâ ol sâde-dil takımını: “Firenk hey‘etine duhûl ve trampeta makûlesi hasâyis-ı [M1 113] Efren-ciyye'yi¹⁸ kabûl eylediniz ve nâle vü feryâdları, tanîn-endâz-ı seb‘-ı şidâd¹⁹ olan mezâlim-dîde ve mezâhim-keşîde bir alay zu‘afây-ı ‘ibâdın giriftâr-ı dü-

1 vak‘a-i N1, A1 : vâkı‘a-i M1

2 zâhirde N1, A1 : zâhirede M1

3 mezkûr N1, M1 : mezbûr A1

4 Arnavudluk N1, M1 : Arnabudluk A1

5 u N1, A1 : — M1

6 niyâzkâr N1 : sâzkâr A1, M1

7 ‘Abdurrahman Paşa A1 : — N1, M1

8 ekseri N1, A1 : ekser M1

9 yârlık ve N1, A1 : — M1

10 Çapar N1, A1 : Cebbâr M1

11 alarak N1, A1 : olarak M1

12 askeriyye M1 : asker N1, A1

13 ve N1, A1 : — M1

14 eyledikden N1, A1 : etdiklerinden M1

15 Masrûfât-ı N1, M1 : Mesârif-i A1

16 ve N1 : — A1, M1

17 ‘aliyye'nin derûnları A1 : ‘aliyye ricâl ve ser-i kârânlarına kîne-i derûnları N1 : ‘aliyye ricâl ve ser-i kârânlarına kîne-i derûnları M1

şâha-i cevri u bî-dâd olmalarına vesîle vü medâr oldunuz” zemînlerinde her bâr tatlîl ü ikfâr¹ eylemeleriyle, buldukları kıyâfet ü şu’unu ‘an-samîmi’l-bâl istiskâl ederler idi.

Ve niçeleri İstanbul’da² ve vilâyetlerinde sâkin zümre-i Bektâşîyye ile hemşehrî ve âşînâ ve akrîbâ olmalarıyla, Ocaklu tarafına kat’â sûtî-i kasd etmeyecekleri, karâ’in-i hâliyye ve makâliyyelerinden münfehîm ü hüveydâ idi. Hattâ niçelerinin³ birâder ve birâder-zâde ve ‘ammî-zâde ve hâle-zâde gibi nezdîk ü⁴ hışâvendî yeniçeri olmağla, ol Bektâşîyye kışlasında ve kendüsi berü kışlada olup, yek-diğere hemîşe tereddüd birle, ri’âyet-i hakk-ı rahm ederler idi. Husûsan “Biz gazâ vü cihâd askeriyiz⁵, Ehl-i İslâm’la munâsaba ve muhârebe eylemek dînimize elvermez” deyerek anlar ile nizâ’ u kârzârı re’sen istinkâr eylemeleriyle, lede’l-iktizâ’⁶ mesâflarından [N1 23b] istinkâf edecekleri âşikârdır. Ve hemîşe nazar u endîşeleri dâr u diyârlarında ve neş’et eyledikleri çift ü çubuk⁷ misillü kâr u kirdârlarında olmağla, İstanbul’da kışlalar kendülere girdâb gelüp, bir takrîble rehâ-yâb olmağı temennî⁸ ederler idi. Felâ-cerem cem’iyyet-i mezkûre berü cânibe hatve-rîz-i teveccüh ü⁹ vürüd oldukda, elbette¹⁰ İstanbul’dan ve Anadolu kenârlarından ibtidây-ı vehlede ol fırkayı istikbâl ederek iltihâk eylediklerinde¹¹, bunlar dahi hey’et-i mecmû’alarıyla kâdime-engîz-i iltisâk olacakları emr-i müsellemdir. Neteki zikri âtî hal’ vak’asında¹² işe yaramayacakları meşhûd oldu. Pes bu dakîka-i enîka, Pâdişâh-ı dil¹³-âgâh hazretlerinin ve ekser ‘ukalây-ı vükelânın ma’lûmları olmağla, ol derecede telâş ihdâs ve¹⁴ tezelzül-i bünyân-ı devleti îrâs eyledi*.

18 trampeta Efrenciyye’yi M1 : trampete makûlesi hasâ’is-i kâfirîyyeyi N1 : trampete makûlesi hasâyis-ı kâfirîyyeyi A1

19 şidâd N1, M1 : sidâd A1

1 zemînlerinde ikfâr N1, A1 : zemîninde her bâr tazlîl M1

2 niçeleri İstanbul’da N1 : niçeleri İstanbul A1 : niceleri İstanbul’da M1

3 niçelerinin N1, A1 : nicelerinin M1

4 birâder-zâde ü A1 : ‘amm-zâde ve hâl-zâde gibi nezdîk-i N1 : ‘amm-zâde ve hâle-zâde gibi nezdîk ü M1

5 askeriyiz N1, A1 : asâkiriyiz M1

6 iktizâ’ N1 : iktizâ A1, M1

7 çubuk N1, A1 : cubuk M1

8 temennî M1 : temennâ N1, A1

9 ü N1, A1 : — M1

10 elbette N1, A1 : elbetde M1

11 eylediklerinde M1 : etdiklerinde N1, A1

12 vak’asında N1, A1 : vâkı’asında M1

13 dil A1, M1 : — N1

14 derecede ve N1, A1 : derece telâş ihdâs M1

* “İ’tirâz eyledi” arasında yer alan uzunca kısım ihmâl edilebilir bâzı değişikliklerle ve “‘Âsım Efendî bu vak’anın muhâkemesine dâ’ir i’tirâz ve cevâb yollu ‘Âsım Efendî’nin bu cevâbından anlaşıldığına göre ...” şekillerinde ‘Âsım Efendî Târîhi’nden alındığı belirtilerek *Târîh-i Cevdet*, VIII, 65-66’da kaydedilmiştir.

Teşekkür: Müşârun ileyh Ebûbekir Paşa hazretleri¹ Vezîr-zâde ve² Vezîr-i kârdân, ehl-i 'ilm ü 'irfân ve fî-zâtihî sâhib-i 'akl-ı sâ'ib³ ve mâlik-i zihn-i sâkıb, sahîhu'r-re'y, sâdiku'l-lehce, deryâ-dil ve⁴ kâmil, şân-ı Vezâret'e murâ'î, tekâmîl-i nâmûs-i devlete sâ'î, diyâneti ve 'ulüvv-i himmeti sebebiyle irtikâb-ı mezâlimden müctenib⁵ ve 'izzet-i nefsi ve şehâmet-i⁶ tıyneti hasebiyle, âlâyîş-i nekâyis u me'âyibden muhtecib olmağla, gerek mansıblarda ve gerek reh-güzerlerinde⁷ ve me'mûr oldukları yerlerde hakîmâne ve mu'tedilâne hareket ve gerçekden Vezîrâne mu'âmele ve mu'âşeret [M1 114] ve umûr-i me'mûresinde her cânibe sıdk u istikâmet ve hürmet ü ri'âyetle sa'y ü gayret ve rızây-ı Bârî ve inşirâh-ı dil-i Şehriyârî istihsâline mübâşeret edüp ve'l-hâsıl bu âna kadar nîk-nâm ve zıkr-i bi'l-hayrıdan gayrı harf-i vâhid sâmi'a-ı huddâm-ı dergâh-ı Şâh-ı sipihr-ihtişâma⁸ vâsıl olmayup, kavli mu'temed ve fi'li makbûl-i ehl-i kabûl⁹ ve va'd ü re'y ü tedbîri mu'avvel, râst-gûy ve dürüst-'amel olup, mâlik-i¹⁰ 'akl ü 'ilm ü¹¹ 'irfân ve âzmâyîş-i devr u zemân sebebiyle¹², mezâyây-ı 'âleme vâkıf, hakâyık u¹³ dekâyık-ı kevnîyyeye 'ârif, söz bilür, iş anlar, vücûhla müdde'âsını isbâta kâdir, [N1 24a] idâre-i kavâ'id-i ma'küle ile ilzâm-ı müdde'iyânda mâhir olduğundan, ol makûle ecnâs-i¹⁴ evbâş ve kallâş-ı nâ-sipâsdan 'ibâret zorba ve türüdüleri nice¹⁵ mertebe hakîmâne münâzara ve her yüzden müdâvere-i münâkaşa ve¹⁶ muhâvere ederek ilzâm ve ol vahşî câneverleri dâm-ı ifhâm ü iskâta râm edüp, el-'iyâzü billâhi¹⁷ Te'âlâ çârsûy-i 'âleme sirâyeti rû-nümâ olan âteş-i şerr u şûr ve fitne-i 'uzmânın intifâsına reşâşe-pâşî-i¹⁸ hüsn-i tedbîr u ihtimâm olmağla, hak budur ki Devlet-i 'aliyye'ye bir 'azîm hıdmet ve muhâfaza-i taraf-ı Saltanat eylemiştir¹⁹; *şekerallâhu Te'âlâ sa'yehû**.

1 hazretleri N1 : — A1, M1

2 ve M1 : — N1, A1

3 sâ'ib N1, A1 : sâ'ib (صائب) M1

4 ve N1, M1 : — A1

5 şân-ı Vezâret'e müctenib N1, M1 : + [Bu kelimeler buraya girmeleri 7 rakamı ile işâret edilerek 55a'nın sol kenarına yazılmışlardır] A1

6 şehâmet-i N1, A1 : + ve M1

7 reh-güzerlerinde M1 : reh-güzerlerde N1, A1

8 ihtişâma N1, M1 : ihtişâm A1

9 ve fi'li makbûl-i ehl-i kabûl M1 : — N1, A1

10 mâlik-i M1 : — N1, A1

11 ü N1, M1 : — A1

12 âzmâyîş sebebiyle N1, A1 : sâhib-i azmâyîş-i devr-i zemân M1

13 u N1, A1 : — M1

14 ecnâs-i N1 : ahnâs-i A1, M1

15 türüdüleri nice M1 : türüdüleri niçe A1 : türüdüleri niçe N1

16 münâkaşa ve N1, M1 : — A1

17 billâhı N1, A1 : b[ill]âhi M1

18 pâşî-i A1, M1 : pâş-i N1

19 taraf-ı Saltanat eylemiştir N1 : nâmûs-i Saltanat eyledi A1, M1

Tezyîl ü tenbîh:

Muhâkeme-i vüzerây-ı ‘izâm bâ-a’yân ve tercîh-i cânib-i vüzerâ’

Müverrih-i Hakîr u bî-mikdâr ‘an-asl vüzerây-ı izâm hazerâtını a’yân-ı bilâd üzere tafdîl ü ihtiyâr da‘vâsında dem-sâz-ı sebât ü isrâr olup, ba‘zı se-bük-mağzân-ı nâ-şinâsây-ı nîk ü bed-i zemân hemîşe hılâf-ı müdde‘âmıza dem-zen ve a’yânları vüzerây-ı celîletü'l-‘unvân üzere tercîh u takdîm lâğiye-sinde bî-hûde güzâr-ı sühan olarak ‘Abd-i şikeste-bâl ile nizâ’ u cidâl ve bî-ma‘nâ serd-i makâl-i bî-me’âl etmekteyler. Her çend bende-i müstemend tarafından îrâd olunan edille-i kavîyye, sayha-i melek ve sa‘ka-i felek gibi perde-der-i gûş-i hûş ve anların sûret-i berâhinde getürdükleri akvâl-i gaviyye, hezeyân-ı mahmûmîn ve türrehât-ı mübersemîn gibi perîşân ve mağşûş ise de mükâbere vechiyle temerrüd ü ‘inâdlarında musırr olarak bir alay derebeyi ve türüdi ve zorba makûlesini a’yân nâmiyle tavâyif-i mülûk câ-nişîni ve her biri mebânî-i Memâlik-i mahrûse'nin ‘Îmâd-ı rasîni olan vüzerây-ı pesendîde-âyîn üzere takdîm ü tercîhle kendi sehâfet-i ‘akl ve feyâlet-i re’y birle umûr-i hâri-ciyyeden bî-haber olduklarını “*Şehide ‘aleyke’bnü uht-i hâletik*” şehâdetiyle beyân ü tasrîh ederler.

Sâ’iri dursun işte işbu Edirne Vak‘ası’nda hurûc ‘ale’s-Sultân ile râyet-efrâz-ı ictimâ‘ ‘ale’d-dâlâle olan a’yânların nâ’ire-i şerr u şûrlarını [N1 24b] vüzerây-ı saf-ârây-ı cümle-i cemîlesinden bir Vezîr-i Aristo-şu‘ûr bâ-meded-kârî-i Hudâvend-i kadîr dest-yârî-i tedbîr-i dil-pezîr ile itfâ’ ü izâle eylemekle, fekat bu mâdde ile müdde‘âmıza ihticâc eylesem kâfi ve vâfi olacağı, mukaddime-i müsellemetü'l-intâc dır. Ve da‘vây-ı mezbûrumuza işbu dâstân-ı âtiyyü’z-zikr dahi tenvîr-i sened kabîlinden olmağla, bir mikdârca irtikâb-ı itnâb mahzûrundan ictinâb olunmayarak, bu mahalde kayd ü imlâ olunması revâ görüldü.

Mulahhası budur ki, iki yüz dört târîhinde[◊] henûz Muharrir-i bî-tâb vatan-ı aslîmiz olan belde-i ‘Ayntâb’da iken eban ‘an-ceddin hânedân-ı bel-deden olup, ber-vech-i mukâta‘a kazây-ı mezbûr mutasarrıfı olan mîr-i mîrândan Battâl-zâde Mehmed Nûrî Paşa’nın dûr u dirâz-ı esbâb-ı mümilleye mebnî i‘dâmı bâbında Haleb Vâlisi Divriğî Mustafa Paşa’ya hitâben emr-i ‘âlî şeref-sudûr edüp, müşârun ileyhî ve Mar‘aş ve Kilis mutasarrıflarının Paşa-yı

* شکر الله تعالى سعيه = Yüce Allah onun çalışmasını teşekkürle değer kılsın” anlamına gelen Arapça bir duâdır.

** شهد عليك ابن أخت خالتك = Teyzesinin kız kardeşinin oğlu tanıklık etti” anlamına gelen Arapça bu cümle, kişinin tanıklığının kendi aleyhine olduğu durumlarda söylenen atasözlerindedir; bk. meselâ Şemsüddîn Ebû ‘Abdullah Muhammed b. Ahmed b. ‘Osmân b. Kaymâz ez-Zehabî, *Siyeru A‘lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şu‘ayb el-Arna‘ût, 3. baskı, 1405/1985, IV,105.

◊ 1204 = 1789-1790

mûmâ ileyhe hased ü nefsâniyyetden nâşî kîne-i dirîneleri olmağla, bu fursatı ganîmet ‘addiyle cümlesi yek-dest ü hemvâr askerî tâ’ifesinden ve Ekrâd ve Terâkime makûlesinden yirmi bin kadar leşker-i hûnhâr ve Haleb ve Birecik kal‘alarından balyemez toplar istishâb ve mühimmât-ı bî-hisâb ile bağteten belde-i merkûmeyi mahsûr eylediler.

Yeniçeriden mâ‘ada ehâlî Paşa’dan hoşnûd olmalarıyla, gerek Der-i devlet’ten ve gerek müşârun ileyhden birkaç def‘a i‘lâm ve mahzarlar ile niçe ‘ulemâ’ irsâl ederek asl-ı mâddeyi beyân birle isti‘fâ ve rahm ü ‘inâyet istid‘â etdiler ise de, istimdâdları iştidâda mü‘eddî oldu. Ehâlnin bu resme mûmâ ileyh hakkında taraf-gîr-i himâyet olduklarına Vezîr-i müşârun ileyh münfa‘il olup, Paşa’dan ziyâde ehâlîye ‘akd-i hıkd ü kîne-i dil eylemekle, küffâr diyârına hücûm eder gibi istîsâl kasdıyla cevânib-i erba‘adan hecme vü kîtâle âgâz edüp, içerüden Nûrî Paşa dahi def‘-i sâ’il recâsıyla müdâfa‘a bâbında vüs‘ ü iktidârını ibrâz eder idi.

Paşa-yı mûmâ ileyhın bu vech üzere mânend-i cânbâz cân bâzâriyle uğraşdığı hengâmda bu Hakîr-i müstehâm [N1 25a] bir cum‘a günü mescid-i câmi‘e rûy-mâl-i i‘tizâm olup, meğer Nûrî Paşa dahi ol câmi‘e gelüp, saff-ı sânde seccâde-nişîn-i ikâmet olmuş Hakîr’i gördükde, seccâdesine da‘vet eylemekle, icâbet edüp, bir seccâde üzere hem-zânû-yi müsûl ve ba‘de-edâ’i’s-sünne hutbe istimâ‘ına meşgûl olunmuşıdı.

Karîne-i hâl ‘ubbâd-ı ‘ibâddan Molla Ahmed nâm bir kimse olup, gerçi nukûş-ı ‘ilmiyyeden nakıyyü’l-bâl olup, lâkin hasbe’z-zâhir zühd ü salâh ve riyâzat ve mücâhede sâhibi olmağla, zâhir-bînân-ı nâs kendüsüne hüsn-i i‘tikâd ve sohbetinden teberrük ve enfâsından istimdâd ederler idi. İttifâkı ol dahi câmi‘-i mezbûra gelmiş ve pîş-gâhımıza mütemessil olmuş imiş; vaktâ ki Hatîb Efendî hutbe-i sâniyede tahiyât-ı sultâniyye sadedine geldikde, sûfi-i merkûm zu‘m-i kâsırınca kar‘-ı ism-i zalemeden sâha-i sâmi‘asını vikâye içün parmaklarıyla dervâze-i gûşunu sedd ederek nâm-ı Pâdişâhî’yi redd eyledi. Nûrî Paşa ise gerçi zâhiren zaleme gürühundan olup, lâkin ehl-i ‘ilm ve sâhib-i te’lif, şâ‘ir, edîb ü zarîf olmağla, ol sâlûs-i bî-edebın bu vaz‘-ı bü’l-‘acebi galeyân-ı bahr-ı ‘asabiyyetinin sebebi olmağın, lem‘a-i yesîre kaldı ki, verâsından hancer-i hârâ-güzârını ciğer-gâh-ı sûfide karâr etdire. Ancak bir taraftan mülâhaza-i makâm ve bir cânibden ‘abd-i Hakîr’in sühûletle temkînine ikdâmı, hele sükûn ü ârâmına bâdî oldu.

Ne hâl ise a‘mâl-i nemâz temâm olmağla, sûfi kaddine kıyâm ve medresesine doğru tahrîk-i kâdime-i i‘tizâm dâ‘iyesinde iken, Paşa-yı mûmâ ileyh peleng-âsâ hışm-kîn ve âteş-efşân-ı gayz u kîn olarak zâhidin verâsından sayha-i zehre-şikâf ile tevkîf ve: “Behey nâdân ve nâ-temeyyüz ve bed-ter ez-heme-çiz! Gerek Kur‘ân-ı Kerîm’de ve gerek sâ‘ir kelâmında cehennemî olduk-

ları mansûs olan şeytân ve Fir'avn ve Nemrûd ve 'Âd ve Semûd gibi kefer-i bed-bûdların isimleri zikr olundukca, dirâz-gûş gibi gûş-i bî-hûşunu bâz edüp, istimâ'larından kat'â tevakkî ve işmîzâz eylemez iken, ehl-i kıbleden ve Ümmet-i Muhammed'den olup, [N1 25b] 'âmm-i ehl-i İslâm'ın bey'atleriyle ulu'l-emr mesnedine nişîn İmâmü'l-Müslimîn, Emîru'l-Mü'minîn olduklarından başka, bi'n-nefs zâlimiyyeti sübût-yâfte-i yakîn olmayan Pâdişâh-ı İslâm, Halife-i Seyyidü'l-enâm hazretlerinin ism-i sâmilere istimâ'ından zu'munca 'Zâlimdir' deyü sâmi'anı muhâfaza kaydıyla sedd-i derîçe-i gûş eylemek ne ma'nâdır? Şer'an ve 'örfen, 'aklen ve tab'an mezmûm ve münker olan bu vaz'-ı küstâhâne-i nâdir-berâber sebebiyle 'avâmm-ı nâsı taraf-ı Pâdişâhî'den tenfir eylemek ne kelimedir? Ve bu sûret tefrîk-ı cemâ'atle ehl-i İslâm'ı ictimâ' 'ale'd-dalâleye ma'nevî da'vet değil midir?" zemînlerinde düşnâm ü ta'nîf ederek, sâha-i câmi'de hâzır ve emr u işâretine nâzır olan tûfengci ve cellâd makûlesi huddâmına sûfi-i merkûmun câme-i hayâtını pâre pâre eylemek zımnında emr ve teşdîd ü ibrâm ve bir taraftan dahi kendüsi hancer ile hücumâ ikdâm eyledikde, bu 'Abd-i bî-tâb hemân ser-bâzâne meydâna pür-tâb edüp, tîz-dest sûfi ile hancer ve süyûf miyânına haylûlet ve tekellûf-i bî-şumâr ile hele îsâl-i kenâr-ı selâmet kılındı.

İşte Devlet-i 'aliyye'den âzürde-dil ve semt-i necâtdan ye's ile cân bâzârına mütevaggıl, hılâf-ı renc ü ıztırâbda pâ-dergil olan Paşa-yı mûmâ ileyh mahzâ tûğ u 'alem gayreti ve Pâdişâh-ı mükerrerem tarafının hamiyeti heyecâniyle zimâm-ı ihtiyârı zübûde-i pençe-i ıztırâr olup, sûfinin i'dâmı ehâlî beynine fetret vukû'uyla derkâr-ı hisâr olan 'adû-yi hûnhârlarının yek-'inân şehre duhûllerine mü'eddî ve ol vechile kendünün zevâlini bâdî olacağı gözüne görünmeyüp, taraf-ı Saltanat'ın nev'an izdirâ' u tahkîrine mütehammil olmadığına binâ'en, bu bâbda hemân fedây-ı ser u cân eylemeğe kâ'il olmuş idi. Pes bu vaz'-ı gayret-şi'âr, a'yân nâmına olan bî-kayd güste-me-hârlardan sâdir olmayacağı, insâf ile ittisâfi olanlara vâreste-i külfe-i i ş'ârdir.

Nedir bu perde-birûn nağmeler yeter öte dur!

Biraz da murg-ı dil-i zârı dinle ey bülbül! [N1 26a]

"*el-Kelâmü yecürru'l-keâm**" silsilesiyle âheng-i hınyâ-ger-i hâme-i hezâr-destâne bu makâmda hasbihâl-i Muharrir-i perâkende-bâle dâ'ir bir şu'be-i terâne ziyâde olunmak revâ görüldü. Çün meydân-ı beyânda yek-rân-ı kilik-i bād-çehâne, irhây-ı 'inân olunduğu üzere belde-i mezbûre beliyeye-i mezkûreye dūçâr ve istîmân husûsu sâkıt-ı derece-i isgâ vü i'tibâr olup, taşradan top u tûfengle hasr u tazyîk bâbında fevka't-tâka teşdîd ü ikdâm ve içerüden Nûrî Paşa dahi müdâfa'a emrinde ifrâğ-ı havsala-i vüs' u ihtimâm eylediler. Hattâ bir gice şehrin bir kûşesinden nihânî beş bin kadar asker fūrce-

* *الكلامُ يجرُ الكلامَ* = Laf lafı açar" anlamına gelen Arapça bir atasözüdür.

yâb-ı duhûl ve mânend-i gül derûn-i şehre vugûl edüp, râst geldikleri şehri ve askerîyi ‘ale'l-‘amyâ habt-ı ‘aşvâ’ vechiyle tu‘me-i tîğ-i katl ü ifnâ ve rehberleri olan yeniçeri süfehâlarının delâletleriyle müte‘ayyin hâneleri nehb ü yağmâ eylediler.

Ol gürûh-i enbûhun bir şu‘besi Fakîr-hâne olan mahalleye de hücum etmeleriyle karâra mecâl muhâl olmağın, hemân hevl-i cân ile civârımızda kâ’in bir kocakarının hânesine intikâl edüp, serdâb gibi zîr-i zemîninde vâki‘, kalb-i hâsîd-âsâ teng ü târ ve kabr-i mülhid-sıfat pür ‘akreb ü mâr bir gâr-ı ba‘îdül-gavr-i ‘âdî içre ihtifâ ve sünnet-i seniyye-i hazret-i Mustafâ’ya iktidâ olundu. Gâlibâ gâr-ı mezbûr derûnuna hazret-i Nûh ‘alâ nebiyyinâ ve ‘aleyhi’s-selâm vaktinden berü kadem-i insânî nâ-mahrem olmağla, hâr u hâşâk tûdeleriyle memlû ve “*Ve ize'l-vuhûşu huşirat**” haşerâtına mahşergâh-ı cem‘iyyet ü gulû olup, husûsan ‘akreb ve hayye ve örümcek misillü kattâl câneverler ile dopdolu idi. İşte orada bu Fakîr’in felâket-i hâli kalem-i ta‘bîre gelmez. “*Belây-ı derd-mendân ez-der ü dîvâr mî-âyed***”. Taşradan velvele-i gîrûdâr, içerüden hecme-i gejdüm ü mâr, *hâ’ifen yeterakkabü, hâ’iren yetekalleb**** bir derd-i düşvâra dûçâr oldum ki, “Yakmasun süz-i derûnum seni, söyletme beni”. [N1 26b] Ve'l-hâsîl gözümün biri bîrûna nâzır ve biri derûna dâ’ir, ne kıyâma kudret ne ku‘ûda cür‘et vâr, ne yâr-ı gâr ve ne gam-küsâr, hazret-i Perverdîgâr’dan gayri meded-kâr yok. “*Leyse fi'l-gâri gayruhû deyyâr***”.

Ashâb-ı Kehf ve Rakîm^{*5} rûhâniyyetlerine tevessül birle “*Sâni’sneyni iz-humâ fi'l-gâr*6*” hazerâtından istişfâ‘ ederek Müncî’u’l-helkâ’ dergâh-ı kibriyâsına ilticâ ve “*Fe-hel ilâ hurûcin min-sebîlin*7*” inkâz ü tesbîlini istid‘â üzere iken *hamden lillâhi’l-Mu‘îni’l-Vehhâbi bi-sebebin mine’l-esbâb*8* ol mazîk girdâbdan rehâ-yâb olmak müyesser ve hayât-ı tâze bulmak mukadder oldu.

* وَ إِذَا الْوَحُوشُ حُشِرَتْ = Vahşi hayvanlar toplanıp bir araya getirildiğinde” anlamına gelen bu kelimeler Kur’ân, et-Tekvîr 81/5. âyetidir.

** بَلَايَ دَرْمَنْدَانِ اَز دَر و دِيوَارِ مِي آيِد = Dertlilerin belâsı duvar ve kapılardan (= ansızın, hiç beklemedikleri yerden) gelir” anlamına gelen Farsça bir atasözüdür.

*** حَائِفًا يَتَرَقَّبُ حَائِرًا يَتَقَلَّبُ = Sağını solunu kollayarak yerinde duramayan şaşkın” anlamına gelen Arapça bir ifâdedir.

*4 لَيْسَ فِي الْغَارِ غَيْرُهُ دِيَارٌ = Bu mağarada başka hiçbir kimse yoktur” anlamında Arapça deyiştir.

*5 Metnimizde “Ashâb-ı Kehf ve Rakîm” denirken, meâlî “(Resûlüm)! Yoksa sen bizim âyetlerimizden Ashâb-ı Kehf ve Rakîm’in durumlarını şartıcı mı buldun” olan âyete (Kur’ân, el-Kehf, 18/9) bir telmîh söz konusudur.

*6 هَانِي اثنانِ اِذَا هُمَا فِي الْغَارِ = Hani o iki kişiden biri olarak mağaradaydı” anlamına gelen bu cümle Kur’ân, et-Tevbe 9/40. âyetin baş taraflarında yer alan ufak bir kısımdır.

*7 فَهَلْ اِلَى خُرُوجٍ مِنْ سَبِيلٍ = Bir daha (bu ateşten) çıkmaya yol var mıdır?” anlamına gelen bu cümle Kur’ân, el-Mü’min 40/11. âyetin sonunda yer alan bir kısımdır.

*8 حَمْدًا لِلَّهِ الْمَعِينِ الْوَهَّابِ بِسَبَبِ مِنَ الْاَسْبَابِ = Her bir sebeple veren, yardım eden Allah’a şükrederek” anlamına gelen Arapça bir ifâdedir.

Gelelim şehrin ahvâline. Vech-i muharrer üzere çend mâh müddet derûn u bîrûndan top u tûfeng ve tîğ u hadeng ile harb ü kîtâl olunup, âhır-i kâr vücûh ile muzâyaka ve ıztırardan nâşî bir gice bi'l-cümle ehâlî ve ekser askerî tâ'ifesi şehrin bir kûşesinden hurûc edüp, kimi etfâl ve 'iyâliyle ve kimi yektâ-ser tahlîs-ı cân recâsiyle Rakka ve Malatya câniblerine gürîzân oldular. Şehirlünün bu resme firâr ile tahliye-i belde etdikleri, taşrada olan sipâh-ı kinehâhın ma'lûmları oldukda, firârîleri ta'kîb etmeyüp, maksad-ı aslî-i ictimâ'ları olan yağmâ kasdiyle Seylül-'Arim gibi derûn-i şehre piyâde ve süvârî 'ale'l-'umûm hücum edüp, birkac gün hân ve hâne ve dekâkîn ve mehâzin ve zîr-i zemînleri, husûsan ekser agniyây-ı beldenin tuhaf ve zî-kıymet emvâl ü eşyâlarımıza (اسيالرمزه) hirz-gâh ittihâz olunan bezistânı her ne var ise kalîl ü kesîr, celîl ü hakîr cümlesini gâret ve tâlân eyledikten sonra çârşuları ihrâk ve niçe yüz dimâ'-i muhkanayı ihrâk (اهراق) eylemeleriyle râst söz budur ki, istîlây-ı Tîmûr ve Hülâgû sûretini tecdîd ve mahzâ nefsanîyyet ve bir kûşeden dahi mutazammın olduğu tama' ve celb-i mâl agrâz-ı fâsîdelerine mebnî hayf sad hayf ki, feth-i hazret-i Fârûkî'den berü emn ü emân üzere olarak 'Arûs-i 'Arabistân dimekle müte'ârif belde-i İslâmîyye'de [N1 27a] sitiz-i Cengîz'i icrâ vü bedîd eylediler.

Ol hengâme-i rustahyiz-âsârda bu 'Abd-i nâ-çâr dahi bir takrîble bir gürûh 'ulemâ' ve ehl-i 'ırz makûlesiyle kurb ü civârda kâ'in Kilis ve A'zâz semtini menâs ve cây-ı halâs ittihâz edüp, lâkin kaderimizce ol beldenin kadîmî hânedân-zâdelerinden olduğumuz hasebiyle bi'n-nisbe dâ'ire-i vesî'amız olup, cümlesi pesmânde-i terk olup kalmağla, mevrûs ve mükteseb mâ-melek itlâk olunan mâl ve neşeb, mevâşî ve gîlâl ve efrâs ü bigâl yek-sere dest-zede-i nehb ü gâret olup, bir gün zarfında "*Emsâ ganiyyen ve asbaha fakîran*" tekallübü mîsdâk-ı hâl-i pür-felâketimiz oldu. Gerçi savn-ı Samedânî ile hutâm-ı dünyevîye bi't-tab' 'alâka-i samîmî-i dil-i istiğnâ-nihâdimiz olmayup, lâkin ekserî yâdigâr-ı âbâ' ü ecdâd olan bî-şâ'ibe-i mübâlaga vü izdiyâd bir kütüb-hâneye vâfi kitâbımızın bi'l-küllîyye tâlânkerde olması, dâğ-ı ferzend gibi ciğer-gâhıma te'sîr edüp, andan başka ol sâl-i müsmirul-melâlde kendi mevrû'âtımızdan mâ'adâ ba'zı Haleb bâzergânı yediyle bi'l-istidâne 'uhdemizde yirmi bin gurusluk îcârât bulunmağla, cümlesi 'urza-i gasb ü gârât olması, ser-bâr-ı perîşânî-i zamîr olmuşıdi.

Ba'dehû teysîr-i Sübhânî ile ber-vech-i âsânî evlâd ü 'iyâlimizi ve etrâf-dan birâderlerimizi ve ba'zı hîşâvendimizi tarafımıza celb ve Kilis'de sekiz mâh kadar ikâmete rabt-ı kalb edüp, lâkin diyâr-ı gurbetde bu denlû külfetle te'ayyüş husûsu, serdâde-i hadd-i istihâle olduğundan başka, tekâzây-ı guramâ' ârâm-rübâ olmağla, zarûrî birâderler ile ehl ü 'iyâli beldeye i'âde ve

* أَمْسَى غَنِيًّا وَ أَصْبَحَ فَقِيرًا = Zengin olarak akşamladı, fakir olarak sabahladı" anlamına gelen Arapça bir deyiştir.

recây-ı istimdâd sevdâsiyle bu Fakîr-i nâ-murâd dahi Âsitâne-i sa'âdet-nihâd cânibine rû-nihâde oldu. Ba'de'l-vusûl bî-kes ve bî-meded-res oldu ğumuzdan nâşî, ruhsat-ı takdîm-i 'arz-ı hâl rû-nümây-ı vesîle-gâh-ı husûl olmama ğla, nâ-çâr ihtiyâr-ı kûşe-i *fe-sabrun cemîl** birle ser-encâm-ı kâr-ı kelîl, süpürde-i dest-i *hasbünallâhu ve ni'me'l-vekîl*** kılındı. [N1 27b]

Du'ây-ı hazret-i Pâdişâh-ı a'zam Sultân Mahmûd Hân tâle 'om-ruhû***

În-şâ'allâhu Te'âlâ hâlâ zemân-ı meyâmin-iktirân-ı Mülûkâne'lerinde mazhar-ı sa'âdet-i bî-girân ve sâye-i 'âtîfet-vâye-i rahîmânelerinde âsûde-i âsîb-i çarh-ı gerdân olduğumuz Pâdişâh-ı cihân ve Şehinşâh-ı zemân, Ecellü mülûk-i 'âlem, Efdalü selâtîn-i ümem, Kehfü'l-emân, Melâz-i derd-mendân, Halîfe-i bî-hılâf, Hudâygân-ı 'adl-ittisâf, Sultân Mahmûd-i Muhammediyyü's-sîre, Hâkân-ı merza's-seciyyeti Murtazaviyyü's-serîre *ca'alallâhu 'omrahû ve ikbâlehû mezîden mezîden ve mecdehû ve iclâlehû medîden medîden*⁴ efendimiz hazretlerinin zill-ı zalîl-i 'inâyet ve zîr-i nazar-ı kîmyâ-eser rahm ü re'fetlerinde zikr olunan girân bâr düyûndan âzâde-dil olup, hîn-i tahîre kadar gördüğümüz evzâ'-ı çep-endâzî-i çarh-ı dîn-pervere mukâbil ez'âf-ı muzâ'af ni'am-i ni'me'l-mükâfâta nâ'il olmak mercuvv ü müsted'â ve medâr-ı tesliyet-i hâtır-ı gam-kîn ü melâl intimâmızdır; *ve mâ zâlîke 'alallâhi bi-'azîz*⁵.

İhrâc-ı mevâcib

İşbu şehri cumâdelûlânın yirminci sülesâ'² günü[◊], sunûf-i müft-hârânın sûret-i istihkâkda kîse-güşây-ı istirzâk oldukları mevâcib-i mu'ayyeneleri, ter-

* *فصبر جميل* = (Bana düşen) artık güzel bir sabırdır" anlamına gelen Arapça bu ifade, Kur'an, Yûsuf 12/18 ve 83. âyetlerin ortasında yer alan bir kısımdır.

** *و نعم الوكيل* = Allah bize yeter. O ne güzel vekildir" anlamına gelen Arapça bu cümle Kur'an, Âl-i 'İmrân 3/173. âyetin son kısmıdır.

*** *طال عمره* = Ömrü uzun olsun" anlamına gelen Arapça duâ cümlesidir.

*⁴ *جعل الله عمره و اقباله مَزِيداً مَزِيداً و مجده و اجاله مَدِيداً مَدِيداً* = Allah onun ömrünü ve ikbâlini arttırsın da arttırsın; büyüklüğünü ve kudretini uzatsın da uzatsın" anlamına gelen Arapça bir duâdır.

*⁵ *و ما ذلك على الله بعزيز* = Bu Allah'a güç bir şey değildir" anlamına gelen bu cümle Kur'an, İbrâhim 14/20. ve Fâtur 35/17. âyetleridir.

1 **Tezyîl ve tenbîh** bi-'azîz [Bu uzunca kısımdaki bilgilerden baş taraflarda yer alan "**Muhâkeme-i vüzerâ**" kısmı, N1 24a'nın ve satırın sol kenarında kırmızı mürekkeple ve başlık gibi yazılmıştır. Ayrıca "**Du'ây-ı 'omruhû**" kısmı, N1 27b'nin sağ üst kenarına kırmızı mürekkeple ve başlık niyetiyle yazılmıştır] N1 : — A1, M1

2 sülesâ' N1 : sülesâ A1, M1

◊ 20 Cumâdelûlâ 1221 = 5 Ağustos 1806 Salı.

tîb olunan¹ Dîvân-ı keyvân-eyvânda kabzına me'mûrlara teslîm ve edâ ve has-be'l-'âde devir maslahatı dahi tetmîm ü îfâ olunup², Hazînedâr Ağa vesâtatiyle taraf-ı Şehriyâr-ı rub-'meskûndan hatt-ı hümâyûn ve teşrîfât-ı şeref-nümûn vârid ve ba'de'l-kırâ'eti³ Ağa-yı mûmâ ileyh, hil'at-i fâhire ve câ'ize-i zâhire ile 'â'id oldu.

Hâdise-i 'acîbe der-bâre-i Ervâm⁴

Gerçi zikir u beyânı sadedinde olduğumuz⁵ hâdise-i hande-fermâ, has-be'z-zâhir sezây-ı külfet-i⁶ kayd ü imlâ olmayup, lâkin fi'l-cümle ma'nây-ı mu'tenâ tırâşesinden hâlî olmamağla⁷, şeb-dîz-i hâmeye ol vâdide bir mik-dârca irhây-ı 'inâna tesaddî olunduğu, ehl-i şu'ûr 'indinde [N1 28a] ma'zûr buyurulmak mercûdur. Mulahasası budur ki, işbu Devlet-i 'aliyye-i⁸ 'Osmâniyye *dâmet mahfûfeten bi'l-himâyeti'r-Rabbâniyye*^{**} nin bir büyük beliyyesi dahi kendü⁹ ra'iyeti ve ehl-i zimmeti olan cibilletleri nâ-hemvâr ve kirdârları murdâr Rûm-i bed-erevum tâ'ifesidir; *el-Küfrü milletün vâhidedün*^{**} cihet-i câmi'ası üzere elbette lâzime-i mâhiyyet-i habâset-şi'ârları olan kâfirliği icrâ bâbında nâ-çâr ve cânib-i İslâm'a 'adâvetleri hükmünü infâz ve imzâ husûsunda meslûbü'l-ihiyâr oldukları, erbâb-ı şu'ûra müstağnî-i külf-i iş'ârdır.

Ve¹⁰ bunlar iki sınıftır. Bir sınıfı Moskovlu'ya hevâdâr ve dîğeri Fransalu'ya müntemî ve mahabbet-kârdır. Tafsîl-i hâlleri mahallinde der-'uhde-i kilk-i râst [M1 115] -makâl olduğu üzere, tâ'ife-i merkûme¹¹ ervâm-ı habîse gibi 'urûk-ı¹² evliyây-ı umûra hulûl ve sürâdik-ı serâ'ir-i Devlet-i 'aliyye'ye duhûl edüp, bir taraftan Fireng-i bed-âheng¹³ gürûhu ve bir cânibden Rûmlar, kendî¹⁴ a'mâl ü ef'âllerini politika ta'bîriyle 'uyûn-i a'yân-ı Devlet-i 'aliyye'ye

1 tertîb olunan A1, M1 : müretteb olan N1

2 tetmîm ü îfâ olunup A1, M1 : itmâm ü îfâ kılınup N1

3 kırâ'eti N1 : kırâte A1 : kırâ'e M1

4 'acîbe Ervâm N1 : garîbe der-bâre-i Rûm A1, M1

5 olduğumuz N1 : olacağımız A1, M1

6 külfet-i A1 : külf-i N1, M1

7 olmamağla N1, M1 : olmadığından A1

8 'aliyye-i N1, M1 : — A1

* *دامت محفوفة بالحماية الربانية* = Rabbânî himâyeyle kuşatılmış olarak devâm etsin” anlamına gelen Arapça bir duâdır.

9 Rabbâniyye'nin kendü N1 : Rabbâniyye'nin kendi A1 : Rabbâniyye'nin (الربانية) bir büyük beliyyesi dahi kendi M1

** *الكفر ملة واحدة* = Küfür tek millettir” anlamına gelen Arapça bir ifâdedir.

10 cibilletleri nâ-hemvâr iş'ârdır. Ve N1 : + ve A1 : — M1

11 merkûme M1 : mesfüre N1, A1

12 'urûk-ı N1, M1 : 'ırk-ı A1

13 Fireng-i bed-âheng N1, A1 : Firenk M1

14 Rûmlar kendi M1 : Ervâm-ı hiyânet-encâm ferîk-ı mekrûhu kendü N1 : Ervâm-ı hiyânet-encâm ferîk-ı mekrûhu kendi A1

tesvîl ü tezyîn ve ol fırka-i ebâlise kendü ebniye ve elbise¹ ve sâ'ir evzâ' u etvâr ve kâr u kirdârlarını zevâhir-i suver-i ahvâle nazaran tercîh ü tahsîn ve umûr-i mülkiyye ve mecârî-i nizâmât-ı berriyyede vetîre-i² Devlet-i 'aliyye'yi takbîh ü tehçin ederek, ekser kurenâ' ve ümenâ'³ teslim ve tasdîk-ı müdde'â birle ma'âzallâhi Te'âlâ anlara teşebbüh rezîlesine rağbet ve "Vâkı'â latîf ü nâzik ve zarîfdır" deyerek binâ⁴ ve libâs ve kıyâfet ve revîş ü gerdiş ve hareketlerine taklîd ü iktifâyâ mübâderet eder oldular.

Ve'l-hâsıl ol havene-i bed-dil kaleme gelmez ba'zı ef'âl-i nigûhîde ve ahvâl-i nâ-pesendîde tehadüsüne bâdî ve havsala-i İslâm'a güncîde olmaz niçe⁵ muhdesât-ı fâside-i nâ-şenîde tekevvinüne ol kavm-i 'âdî sebeb-i 'âdî oldular. Siyeh-mestân-ı⁶ mey-kede-i gaflet olan ser-i kârân-ı mesâlih-i devlet dahi hemîşe ol mel'anet-pîşeleri⁷ kendülere hem-dem ve 'âmme-i serâ'ire müsteşâr ve mahrem ittihâz edüp, "*Lâ testezi'û bi-nâri's-şirk**" nehyinden ce-hâletle⁸, ekser umûrda re'ylerine [N1 28b] mürâca'at-kâr ve ekâvîl-i kâzibelerine sâmi'a-dâşt-i i'tidâd⁹ ü i'tibâr olurlar idi. Hattâ ba'zı kibâr-ı vakt, ziyâretlerini kasd ile dâ'irelerine vürûd eden züvvâr-ı 'ulüvvü'l-mikdârı etbâ' ve eşyâ'ları¹⁰, "Efendimiz ile halvet vardır" deyerek müsâfir odasına teklîf ve hükm-i halvet fesh oluncaya¹¹ kadar anda ik'âd ve tevkîf edüp, sonra Rûm kapu kethudâlarından ve kapu oğlanlarından ve sâ'ir ol makûleden bir küştenî, ya'nî Dimitraşko ve Dimitri ve Aleksandır gürühundan bir hâ'in-i âvîhtenî birle muhannetli olduğu celî olur idi. Ve bu hâletler muharrir-i Fakîr'in manzûr u ma'lûmu olan mevâddandır¹².

1 ü tezyîn elbise N1 : ve ol kavm-i ebâlise kendi ebniye ve elbise A1 : ve ol ebâlise kendi ebniye ve elbiselerini M1

2 vetîre-i N1 : — A1, M1

3 kurenâ' ve ümenâ' N1 : kurenâ vü ümenâ A1, M1

4 binâ' N1 : binâ A1, M1

5 niçe N1, A1 : nice M1

6 ol kavm-i siyeh-mestân-ı N1 : sebeb-i 'âdî olurlar idi. Çünkü siyeh-mestân-ı A1 : sebeb-i 'âdî olurlar idi. Çünkü mestân-ı M1

7 dahi pîşeleri N1 : hemîşe ol mel'anet-pîşeleri A1 : hemîşe anları M1

* لا تستضيؤا بنار الشرك = Şirk ehlinin ateşiyle aydınlanmayın! anlamına gelen bu cümle, meşhûr hadîs kitaplarında geçmeyen, ama manayı pek bozmayan "şirk" kelimesi yerine "müşrikîn" kelimesi farklılığıyla sadece Beyhakî'de rivâyet edildiği görülen Hz. Peygamber'in bir hadîsidir; bk. Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Beyrût 1999, nr. 20990, XV,119.

8 *Lâ testezi'û* ce-hâletle [Bu kelimeler buraya girmeleri 7 rakamı ile işaret edilerek 55b'nin sağ kenarına yazılmıştır] A1 : — N1 : *Lâ testezi'û bi-nâri's-şirk*" nehyinden gafletle (نهتندن غفلة) M1

9 i'tidâd N1 : i'timâd A1, M1

10 eşyâ'ları A1 : eşbâ'ları N1, M1

11 oluncaya N1, M1 : olunca A1

12 Hattâ ba'zı mevâddandır A1, M1 : —N1

Bu peresede ruhsat-ı kâmile ve müsâ'ade-i şâmileyeye mebnî, her biri¹ müteşahhîsân-ı devlet gibi kesb-i te'ayyün ü imtiyâz ve kendü milletlerinden başka Avrupa umûruna ve sâ'ir mesâlih-i 'âmmeye müdâhale birle kârsâzlığa âgâz eylediler. Ve bi'l-cümle ol kavm-i bed-bûd, a'yân-ı devletden ma'dûd olup, her biri Kuru-çeşme'de² ve Tarabya'da Şeddâdî sâhil-hâne ve bağ ve bağçe-i İrem-nişânelerde İmperatorâne murassa' hintolar, mücevher hancer, müzer-keş libâs, mükellef kıyâfet³, tavîle-i hâssaya mahsûs zerrîn-râht ü setâm ile⁴ müzeyyen dil-keş-endâm Mısrîler [M1 116] peydâ⁵ ve leyâlî-i mukmirede yağlı yılan dili kayıklar⁶ ile sâz ü söz âlâtı⁷ müheyyâ olarak, gâh hod-be-hod kendü dâ'ire ve müte'allikâtlariyle ve gâhca⁸ hem-kâse-i 'âlem-i âb oldukları, sükârây-ı ser-i kârândan⁹ câm-ı ikbâl-i nâ-fercâm mest ü harâblarıyla, zevrak-rân-ı safây-ı mehtâb olurlar idi. Gerçi bunların bu güne devlete istilâ birle cesâret-nümâ oldukları evzâ'-ı nâ-hemvâr-ı tehammül-fersâlarına¹⁰, havsala-i hâzime-i hayr-hâhân-ı İslâmiyye gerçi güvâr¹¹ olmayup, lâkin¹² nâ-çâr "Men samete necâ*" mültecâsında sükûtü ihtiyâr, [mısrâ]¹³:

Bu meclis böyle kalmaz, mestler mahmûr olur bir gün

devrânınca zuhûr-i keyfiyyet-i encâm-ı kâra isti'âze vü¹⁴ inkisâr ile nasb-ı dîde-i intizâr ederler idi. İşte vâkı'a-i¹⁵ fâci'a-i hal' tehaddüsüne bu kâfirlerin¹⁶ vech-i mezkûr üzere etvâr-ı nâ-güvârları dahi¹⁷ 'ilel-i mü'essire cümlesinden olmuşdur. Çün bu tâ'ife-i zâ'ifenin etvâr ve evzâ'-ı mestâneleri¹⁸, havze-i

-
- 1 her biri N1 : kendi milletlerinden başka Avrupa umûruna ve sâ'ir mesâlih-i 'âmmeye müdâhale ile kâr-sâzlığa âgâz edüp A1, M1
 - 2 te'ayyün ü çeşme'de N1 : imtiyâz ve her biri Kuru-çeşme A1, M1
 - 3 bağ ve kıyâfet N1 : bağçe-i İrem-nişâne'de İmperatorâne vaz' u ikâmet ederek müzer-keş libâs ve mükellef kıyâfet ve A1 : bağçe-i İrem-nişâne'de imparatorâne vaz'-ı ikâmet ederek, müzer-keş libâs ve mükellef kıyâfet ve M1
 - 4 setâm ile N1 : setâmla A1 : senâm ile M1
 - 5 peydâ N1 : ve hintolar A1, M1
 - 6 yağlı kayıklar N1, A1 : yağlı yılan dili kayıkları M1
 - 7 âlâtı N1, M1 : alayı A1
 - 8 gâh gâhca N1, A1 : hod-be-hod M1
 - 9 sükârây-ı ser-i kârândan A1, M1 : — N1
 - 10 fersâlarına A1 : fersâları N1, M1
 - 11 hayr-hâhân-ı güvâr A1 : hayr-hâhânda güvârâ N1 : hayr-hâhâna güvâr M1
 - 12 lâkin N1, M1 : — A1
 - * من صمت نجا = Dilini tutan selâmete erer" anlamına gelen Arapça bu cümle Tirmizî'nin garîb diyerek rivâyet ettiği, Dârimî, Ahmed b. Hanbel ve diğ.er hadîşçilerce merfû olarak rivâyet edilen ve pek sihhatli görülmeyen bir hadîstir; bk. el-'Acclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, nr.2521, II,258.
 - 13 [mısrâ]' M1 : ve N1 : ve [mısrâ]' A1
 - 14 isti'âze vü N1 : bi'l-isti'âze A1, M1
 - 15 vâkı'a-i N1, M1 : vak'a-i A1
 - 16 bu kâfirlerin N1, A1 : bunların M1
 - 17 etvâr-ı nâ-güvârları dahi A1 : etvâr-ı nâ-güvârları N1 : etvârları dahi M1

kabûl ü tehammüle bigâne olmağla, zümre-i ‘ukalâ¹ inkâr-ı kalbî ile iktifâ edüp, lâkin ‘avâmm-ı nâsın kasr-ı ıstübârları müşrif-i indirâs olmuşıdi. Binâ’ en ‘aleyh bir cihetle ol kavm-i² nâ-sâza rahne-sâz olmak husûsuna vesîle-cûyân oldukları evânda³, Tarabya nâm tarab-gâh-ı be-nâmda vâki‘ mesâha-i sâha-i vasf u⁴ ta‘bîri, yârây-ı mühendis-i kalem-i⁵ tahrîrden bîrûn olan⁶ sâhil-hâne-i nüzhet-makrûnda murabba‘-nişîn-i haşmet ü kâm-rânî olan Boğdan Voyvodası Moroz[i] Bey-zâde’nin birâderi Dimitraşko dedikleri hâ’in [N1 29a] ve bed-mezheb⁷, bir şeb-i bî-şûr u şagabda hemşiresi olacak kaydâfe-i zemân, üç⁸ kayık lebâ-leb meşhûn-i nigâr-ı nâzenînân ile⁹ mehtâb seyr u safâsına revân ve rûy-i deryâda zîr u bâlâda seyrân ve kef-zenân kendülere mahsûs sâz ve sürûd-i¹⁰ dil-nüvâz ile ‘âlem-i âb zevkine bî-pervâ¹¹ “Dem bu demdir” edâsiyle zevrak-rân iken, Anadolu kıyıları semtine karîb mahalde nâ-gâh kemîn-gâhda müterassıd-ı fırsat¹² olan iki kayık dolusu yirmiden mütecâviz pür-silâh ve¹³ âmâde-i harb ü darb u kifâh, ehrimen-hey’et, heremân-kıyâfet¹⁴, haydûd-reviş, izbândûd-gerdiş eşhâs-ı mehûl-i mânend-i gül, velvele-i satvet ve gulgule-i pür-dehşetle meslûlû’s-seyf ü pâle¹⁵, nerre-dîv gibi ol perî-çehregân üzere havâle olup, kayıkçıları bunların bu resme hareketlerini hatâ’ ve gaflete¹⁶ haml ile feryâd ederek: “Bre meded! Bunlar Moroz[i] Bey cenâblarının harem-i muhteremleridir¹⁷” deyü müdâfa‘a ve mûmâna‘at kaydına¹⁸ düşdüklerinde: “Bizim matlûbumuz¹⁹ dahi budur” [M1 117] deyü hücûmları cidd ü kasta mebnî olduğunu bi’t-tasrîh, darebât ve sademâtla iskât ederek Anadolu

18 tâ’ife-i mestâneleri A1 : tâ’ife-i zâ’ifenin evzâ‘-ı bed-mestâneleri N1 : tâ’ifenin evzâ‘-ı bed-mestâneleri M1

1 ‘ukalâ’ N1 : ‘ukalâ A1, M1

2 olmuşıdi kavm-i N1 : olup, husûsan devlet küskünleri ve Ocaklu taslakçıları bir dürlü mütehammil olamayarak, hemîşe ol gürûh-i A1 : olup, husûsan devlet küskünleri ve Ocaklu taslakçıları bir dürlü mütehammil olmayarak, hemîşe ol kavm-i M1

3 husûsuna evânda N1, M1 : dâ’iyesinde olduklarına mukârin A1

4 u N1, M1 : — A1

5 kalem-i A1, M1 : kilik-i N1

6 olan N1 : — A1, M1

7 dedikleri mezheb N1 : Bey dedikleri hâ’in-i bed-mezhebin A1 : — M1

8 üç A1, M1 : üç N1

9 nigâr-ı nâzenînân ile N1 : zenân-ı nâzenînânla A1 : zenân-ı nâzenînân ile M1

10 sürûd-i N1, A1 : sürûr-i M1

11 bî-pervâ N1 : — A1, M1

12 kemîn-gâhda müterassıd-ı fırsat N1, M1 : muterassıd-ı kemîn-gâh A1

13 ve A1, M1 : — N1

14 heremân-kıyâfet N1 : herbân-heybet A1 : hezeb-rân-heybet M1

15 meslûlû’s-seyf ve pâle M1 : meslûlû’l-âle N1 : meslûlû’s-seyf ve bâle A1

16 kayıkçıları gaflete N1 : kayıkçılar bunların bu resme hareketlerini hatâ ve gaflete A1 : kayıkçılar bunların bu resme hareketlerin hatâ ve gaflete M1

17 harem-i muhteremleridir N1 : haremidir A1, M1

18 kaydına N1, M1 : sadetine A1

19 matlûbumuz N1, M1 : matlûblarımız A1

yakasında Umûr-yeri ta‘bîr olunan¹ mahalle kasr (قصر) u cebr ile sevk u iz‘âc ve cümlesini taşraya² ihrâc eyledikten sonra kayıkları tevkîf ve sebâyâyı alayı ile keşân keşân kûhistân içre³ mukaddemâ tasmîm-kerdeleri olan hazîre-i⁴ ni-hâna getürdüler.

Ba‘dehû bir alarga mahalde kayıkçıları birer dırahta bend eyledikten sonra gelüp⁵, iki firkanın müstashab ve mevcûdları olan cihâz-ı ‘işreti dermeydân ve gâh kâ’imen hora ve gâh muztaca‘an sıra rakslarıyla, işte ol dîv-dîvâneler ve nerre-şûr mestâneler, tâ-be-sabâh terkîs-ı zenân-ı sîm-tenân ve dem-be-dem mîzâb-ı vüs‘ u tâkatlerinde olan âb-ı pür-tâb-ı fisk u fücûru icrâya mübâderetle, istîfây-ı huzûz u⁶ hevâyâ berzede-i dâmân oldular. Tâ ki işrâk-ı fecr işrâfında⁷ dest-âhur-ı bezm-i mezâk olmağla, kayıkçıları nâ‘il-i zafer-i⁸ hall ü itlâk ve zenân-ı nâzenînânı getürüp yine kendi⁹ kayıklarına vaz‘ eyledikten sonra, Dimitraško Bey-zâde‘ye¹⁰ istifsâr-ı hâl ü hâtır sipârîşiyle müfârat-i dübb-i ekber ve benâtü'n-na‘ş sûretinde rû-be-râh-ı iftirâk olup, gürûh-i müşt-zedegân-ı hâye-gîr* Tarabya tarafına ve firka-i¹¹ ehrimenân-ı meydân-ı dâr u gîr “*Zehebû*¹² tahte küll-i kevkebin**” [N1 29b] mezheblerine ‘azm ü gaybûbet eylediler.

İşbu mâtde-i nâdde¹³, zîr-i dâmen-i leyl-i pür-veylde pûşîde ve hâricden ferd-i vâhîde nâ-dîde ve nâ-şenîde iken, Dimitraško Bey¹⁴ cenâblarının havsala-i hamîyyetlerine güncîde olmamağla, ferdây-ı vak‘ada hemân¹⁵ zev-

1 ta‘bîr olunan A1, M1 : nâm N1

2 taşraya N1 : taşra A1, M1

3 kûhistân içre N1 : — A1, M1

4 hazîre-i N1 : hatîre-i A1, M1

5 eyledikten sonra gelüp N1 : eyledikten sonra A1 : etdikden sonra M1

6 işte ol dîv huzûz u M1 : işte ol dîv-dîvâneler ve nerre-şûr mestâneler tâ-be-seher terkîs-ı zenân-ı sîm-tenân ve dem-be-dem mîzâb-ı vüs‘ u tâkatlerinde olan âb-ı pür-tâb-ı fisk u fücûru icrâya mübâderetle istîfây-ı huzûz A1 : istîfây-ı huzûz-ı N1

7 işrâk-ı fecr işrâfında N1 : fecr işrâkında A1, M1

8 kayıkçıları nâ‘il-i zafer-i M1 : kayıkçıları N1, A1

9 kendi M1 : kendü N1, A1

10 Bey-zâde‘ye N1, M1 : Bey‘e A1

* Bu kelime metnimizde her ne kadar “hâye vü kîr” gibi okunacak şekilde yazılmış ise de, “hâye-gîr = zehirli bir tür örümcek” olmalıdır; bk. meselâ F. Steingass, *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, Beirut 1998, s.446.

11 Tarabya tarafına ve firka-i N1 : Tarabya tarafına ve zümre-i A1 : Tarabya‘ya ‘azîmet ve firka-i M1

12 *Zehebû* N1, A1 : *Zehebû* (ذهبو) M1

** *دَهَبُوا تَحْتَ كُلِّ كَوْكَبٍ* = Her bir yıldızın altına gittiler” anlamına gelen ve bir topluluğun dağılıklarını ifâde için kullanılan Arapça atasözlerindendir; bk. el-Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, I,282.

13 nâdde N1, A1 : nâdire M1

14 Bey A1 : — N1, M1

15 vak‘ada hemân N1, A1 : vâkı‘ada M1

rak-süvâr-ı şitâb u ilgâr ve bâd-ı burût-i hışm-ı âteş-nisâr olarak¹ Bâb-ı ‘âlî’ye ve ba‘dehû hamîm-i samîmleri olan e‘âliye gelüp, destân-ı şebâneyi ol küstâh-ı bed-semîr, nakîr u kıtmîr inbâ vü ibâne ve elbette bu kâra ictisâr eden süfehâ² ve füccâr bulunup, cezây-ı sezâları icrâ olunmak iddi‘âsiyle girîv-efken-i “*Vâ-haremâh!*”³ olarak, pâ-y-efşür-i merkez-i isrâr oldukda, cânibdârları olan yâdigârlar⁴ be-gâyet mütekedir u mütehevvir olup, bi'l-cümle zâbitleri ihzâr ve ser-zeniş ü inzâr⁵ ederek, bi-eyy-i hâl ol bed-fî‘âllerin bulunmaları bâbında tenbîh u⁶ teşdîdi derece-i kemâle îsâl ve bir taraftan sitem-i zarîfân ve tâ‘ife-i mersûmenin evzâ‘larından dil-gîr olan Müslimânlar⁷, harf-endâz-ı tanz ü hezl ü istihzâ olarak “*Taş ez-bâm üfted*”⁸ rüsvâyılığından⁸ safâyâb ve fi'l-cümle teşeffî-sâz-ı dil-i pür-teb⁹ ü tâb [M1 118] olurlar idi. Matlûb olan gayb erenleri ise, gûyâ ki bezden yenlere¹⁰ âmîhte olmağla, eser ü nişânları nâ-bûd ve dâ‘ire-i hesûden mefkûd oldular¹¹. İşbu fazîha-i kabîha bervech-i mastûr perde-i târîkî-i leyl ile mestûr iken, beyt:

Mülhidân-râ¹² zarâfeti bâşed¹³
Mülhidî tû ‘î¹⁴ velî zarîf ne^{***}

mefhûmu hasbihâl-i mezmûmu olan Boğdan Kırallı Moroz[i] cenâblarının birâderi olan Tarabya Merşali¹⁵ mersûm Dimitraşko Bey’in¹⁶ bir vechile havze-i hamiyetine sığmayup, kendi¹⁷ mikrâz-ı lisânîyle sitâre-i nâmûsunu girîbân-ı şerm ü hayâsı gibi çâk çâk ve kâh-ı nâ-dürüst-bünyâd-ı¹⁸ ‘ırz-ı nâ-pâkini,

1 olarak A1, M1 : + hemân N1

2 süfehâ’ N1 : erâzil-i süfehâ A1 : süfehâ M1

* وا حرماه = Âh ailem âh!” anlamına gelen Arapça bir ifâdedir.

3 efken-i “Vâ-haremâh!” N1 : efken-i A1 : fiken M1

4 olan yâdigârlar N1, M1 : + [Bu kelimeler buraya girmeleri 7 rakamı ile işaret edilerek 57a’nın sol kenarına yazılmıştır] A1

5 serzeniş ü inzâr N1, A1 : ser-zeniş (سزرنش) ü endâz M1

6 tenbîh u N1, A1 : — M1

7 mersûmenin Müslimânlar N1 : mersûmenin evzâ‘larından dil-gîr olan Müselmânân A1 : merkûmenin evzâ‘ından dil-gîr olan Müselmenân M1

** طشت از بام افتد = Gizli sırları ortaya çıkıp rezil rüsvay oldu” gibi bir anlama gelen Farsça deyiştir.

8 rüsvâyılığından A1, M1 : rüsvâlığından N1

9 teb N1 : tef A1, M1

10 yenlere N1, A1 : beylere M1

11 oldular N1 : olmuşidi A1, M1

12 beyt: ملحدان را ملحدانرا M1 : beyt: ملحدانرا A1

13 bâşed N1, M1 : ne-bâşed A1

14 tû ‘î N1, M1 : tû A1

*** = Dinsiz, imansızların zarâfeti olur. Sen bir dinsizsin, fakat zarîf değilsin” anlamına gelen Farsça bir beyittir.

15 Merşali N1 : Marşali A1, M1

16 Bey’in A1 : dostumuzun N1, M1

17 kendi N1, M1 : kendü A1

18 bünyâd-ı N1 : bünyân-ı A1, M1

maklûbu gibi peyveste-i hâk edüp¹, bir zemân udhûke-i mecâlis-i yârân ve nukl ü meze-i² encümen-i hem-künân oldu. Husûsan Yehûd kısmının ellerine ser-rişte girmekle, Rûmiyân'dan birini gördükde, istihzâ'-i cünbiş-efzâ şîvesiyle³: ““Yürü Umûr-yeri'ne!” deyerek [N1 30a] harf-endâz ve hande-zen-i tanz u ihtizâz⁴ olurlar idi. Zîrâ mukaddemâ Rûmiyân dahi Yehûdîler'i bir kıs-saya mebnî “Âferîn sekkâ” ta'bîriyle hezl ü igzâb etmeleriyle, bu vak'a kazıyyeyi⁵ ta'kîs edüp, Yehûdîler'i ahz-ı pâ-dâş ü intikâma fürce-yâb eyledi.

Ba'de-zâ hayr-hâhân-ı Devlet-i ebed-intimâdan⁶ ba'zı erbâb-ı hikmet⁷ ü zekâ, bu hâdise vukû'undan⁸ ol tâ'ifenin püşt-be-zemîn-i inhitât ü hevân olacıklarına tefe"ül birle⁹, bi-'avnihî Te'âlâ Devlet-i 'aliyye'nin tesallut-ı haveneden rehâ bulacağını âverde-i zebân eylediler.

İ'tizâr

Gerçi bu makâme-i mutazamminü'l-melâme zâhiren tanz u mücûn kabîlinden rû-nümûn olmağla¹⁰, vekâyi'-i Devlet-i 'aliyye hılâlinde tahrîre nâ-sezâ, belki teksîr-i sevâd ve tazyî'-i midâd olduğu hüveydâ olup, lâkin çeşm-i im'ân ile¹¹ nazar olundukda, fenn-i târîhden garaz-ı aslı olan niçe hisas¹² u 'îber istinbât olunmak mukarrerdîr. Ez-cümle mersûm Dimitraşko Bey¹³ ve emsâli kâfirler¹⁴, terhîs-ı vükelây-ı vakt sebebiyle tedbîr-i umûr-i Devlet-i 'aliyye'de hem-dest ve kâr-bend-i küşâd ü pest¹⁵ olmuşlar idi. Vak'a-i¹⁶ mas-

-
- 1 edüp A1, M1 : etmekle N1
 - 2 ve meze-i N1, A1 : zümre-i M1
 - 3 istihzâ'-i şîvesiyle M1 : istihzâ'-i cünbiş-fezâ şîvesiyle N1 : istihzây-ı haş-efzâsiyle A1
 - 4 ihtizâz N1, M1 : ihtizâr A1
 - 5 vak'a kazıyyeyi A1 : def'a kıssayı N1, M1
 - 6 intimâdan N1, M1 : peymâdan A1
 - 7 hikmet A1, M1 : hünket N1
 - 8 hâdise vukû'undan A1, M1 : hâdiseden N1
 - 9 ü hevân birle N1 : olacıklarına tefe"ül birle A1 : olacıklarına tefe"ül birle (برله) M1
 - 10 İ'tizâr olmağla N1 : Fi'l-hakîka müddet-i yesîre murûrunda “Âle'l-emru ilâ mâ âle bi-emrillâhi'l-Melik'il-Müte'âl (المتعال) ما ال الامر الى ما ال بامرالله الملك المتعال) = Durum, en yüce ve gerçek hükümdâr olan Allah'ın buyurduğu gibi oldu” anlamına gelen Arapça bir deyiştir.) gerçi bu makâme-i mutazamminü'l-melâme zâhiren tanz ve mücûn kabîlinden rû-nümûn olmağla A1 : Fi'l-hakîka müddet-i yesîre murûrunda “Âle'l-emru ilâ mâ âle bi-emr[ill]âhi'l-Melik'il-Müte'âl gerçi bu makûle mutazamminü'l-melâle zâhiren tanz ve mecnûn kabîlinden olduğu M1
 - 11 im'ân ile N1, M1 : im'ânla A1
 - 12 niçe hisas N1, A1 : nice kısas M1
 - 13 Bey A1 : — N1, M1
 - 14 kâfirler N1, A1 : kimesneler M1
 - 15 pest A1 : best N1, M1
 - 16 Vak'a-i N1, A1 : Vâkı'a-i M1

tûre-i mestûre hudûsunda elbette¹ şuyû‘ u iştihârî, kendülere fazîha vü ihtikârî müstelzim olduğuna mübâlât ve neng ve nâmûs u harîmi muhâfazasına iltifât etmeyüp, kendi² lisânlarıyla nefslerini dillerde destân³ ve kahve- [M1 119] hânelerde efsâne-i kıssa-gûyân eden bî-‘ârlar ve bu hâdisenin fezâyih-ı ke-bîreye müfzî ve mefâsid-i kesîreyi muktezî olacağını pîş-nihâd-ı tezkâr⁴ ederek, ketm ü ihfâsının eşedd-i lüzûmunu telkîn ü tenbîh eylemeğe zamîr-i nâ-dürüst-tebdîrlerini tevcîh eylemediklerinden⁵ başka, küre-i dehânlarından âteş-efşân olarak, süfehây-ı mesrûdenin kol kol cust-cûlarına zâbitler ta‘yîn ve: “Bu ne dimekdir? Moroz[i] Bey'in haremine bu misillü fezâhat eylemek ne olmaz işdir” deyü feryâd ederek, hâdise-i mezkûreyi işitmeyenlere⁶ dahi ismâ‘ ve tebyîn eden ser-i kârân olacak⁷ yâdigârların, meblağ-ı rüşd ü reviyetlerini ve nâmûs-i dîn ü devleti muhâfazaya isti‘dâd ü liyâkatlerini ve umûr-i mülk ü milleti⁸ temşiyet ve idârede sûret-i ‘amel ü hareketlerini mülâhaza edenler, bir vakitden berü [N1 30b] Devlet-i ‘aliyye-i ebediyyü'l-karâr ne güne derd ü belâya dûçâr ve ne derecede mihnet ü ‘anâya⁹ giriftâr olduğuna intikâl eylemek, vâreste-i kayd-ı istidlâl dir. Hemân lutf-i¹⁰ hazret-i Bârî ‘azze şânühü* Devlet-i ‘aliyye'nin¹¹ yâver ü yârî ola, âmîn.

‘Azl-i Sadrîa‘zam İsmâ‘îl Paşa ve Şeyhulislâm Sâlih-zâde Ahmed Es‘ad Efendi [ve] nasb-ı Yeniçeri Ağası Hilmî Paşa ve Şerîf Efendi-zâde Nakîbüleşrâf es-Seyyid Mehmed ‘Atâ‘ullah Efendi¹²

Muntazam-ı silk-i sûtûr olduğu üzere, vak‘a-i¹³ Edirne-i bî-meymenenin menşe’i, vâhime-i Nizâm-ı Cedîd olup, erbâb-ı fesâd¹⁴ Edirne'de ‘akd-i tecem-

1 elbette N1, A1 : elbetde M1

2 kendi M1 : kendü N1, A1

3 dillerde destân A1 : dillerde dâstân N1 : dillere dâstân M1

4 hânelerde tezkâr N1 : hânelerde efsâne-i kıssa-gûyân eden bî-‘ârlar ve bu hâdisenin fezâyih-ı ke-bîreye müfzî ve mefâsid-i kesîreyi muktezî olacağını pîş-nihâd-ı kâr A1 : hânelere efsâne-i kıssa-gûyân edenler bu hâdisenin fezâyih-ı ke-bîreye makzî ve mefâsid-i kesîreyi muktezî idüğünü pîş-nihâd-ı kâr M1

5 eylemediklerinden N1, M1 : eylemedikden A1

6 işitmeyenlere N1 : işitmeyenlere A1, M1

7 olacak N1, M1 : olan A1

8 milleti N1, M1 : devleti A1

9 derecede mihnet ü ‘anâya N1, A1 : derece mihnet ü ‘itâba M1

10 lutf-i M1 : — N1, A1

* عز شانه = Şâmî azîz olsun” anlamına gelen ve Allah için kullanılan Arapça duâ cümlesidir.

11 ‘aliyye'nin M1 : ‘aliyye'ye N1, A1

12 ‘Azl-i Efendi A1 : Tebdîl-i Sadâret-i ‘uzmâ ve Meşihat-ı kübrâ N1 : ‘Azl-i Sadrîa‘zamî İsmâ‘îl Paşa ve Şeyhulislâm Sâlih-zâde Ahmed Es‘ad Efendi ve nasb-ı Yeniçeri Ağası Hilmî Paşa ve Şerîf-zâde Nakîbüleşrâf es-Seyyid Mehmed ‘Atâ[’]ullah Efendi M1

13 vak‘a-i N1, A1 : vâkı‘a-i M1

14 erbâb-ı fesâd N1 : — A1, M1

mu‘ u ihtîşâd eyledikleri hengâmda, Sadr-ı vakt bulunan Hâfiz İsmâ‘îl¹ Paşa, ez-cân ü dil keyfiyyet-i mezkûreyi müstaskıl² olup, husûsan Mu‘temedü'd-devle olmağla, umûr-i mülk ü millete müstevlî ve kadr u şân ve haysiyyeti, vak‘-ı Sadâret'den dü-bâlâ ‘âlî³ olan İbrâhîm Kethudâ'nın izâlesi husûsunda⁴ fedây-ı nefis bâr-ı cânını⁵ mütehammil olmağla, ba‘zı me‘mûriyyet-i sâ'ire zımnında tarafından meb‘ûs hasekîlerin⁶ diğer-güne ircâf ve *el-‘uhdetü ‘ale'n-nâkil*⁷ ba‘zı sergerde-i eşîrâyâ nihânî tahrîr u inhâ birle, igrây-ı tecemmu‘ ve i‘tilâf⁷ ve irâ‘et-i râh-ı ihtilâf eylediği, mezbûrların vehm ü⁸ istiş‘ârlarına medâr-ı kuvvet ü iştîdâd ve gûyâ ki cânib-i Fetvâ-penâhî'den küffâr üzere ‘âzim olan guzât-ı İslâm'ı sadd ü⁹ mûmâna‘atla bagy ü hurûc mahzûruna mücâseret eylemek mes‘ele-i ma‘hûdesine mebnî, ber-vech-i istîsâl cünd-i¹⁰ kahr u nekâle pâymâl olmaları zımnında fetvây-ı şerîfe¹¹ verilmiş ahbârı [M1 120] dahi, ser-bâr-ı ‘utüvv ü ‘inâdları olup, vükelây-ı devletin dahi bu husûsda ba‘zı mertebe tedâbir-i sahîfeleri vukû‘u ve miyâne-i nâsda günâ-gün güft-gû şuyû‘u, Sadrı‘zam İsmâ‘îl¹² Paşa'nın ‘azline bâdî ve Yeniçeri Ağası İbrâhîm Hilmî Ağâ'nın¹³ rütbe-i vâlây-ı Vezâret'le makâm-ı Vekâlet'e irtikâlarına mü‘eddî oldukdan sonra, Şeyhulislâm Sâlih Efendi-zâde¹⁴ Ahmed Es‘ad Efendi'nin dahi pîçide-i hâr-zâr olmuş harîr mufârakati sûretinde, dil-beste-i te‘alluk-i tâmm olduğu, makâm-ı lâzîmül-ihtirâm dan in‘izâlle mübâ‘adeti, muktezây-ı mecrây-ı hâl ü¹⁵ zemân olmağla, hânelerinde ikâmetle müştâgil-i du‘ây-ı Pâdişâh-ı devrân olup¹⁶, [N1 31a] Şerîf Efendi-zâde Nakîbüleşrâf es-Seyyid Mehmed ‘Atâ‘ullah Efendi'ye ez-kadîm hüsn-i zann-ı Mülûkâne der-kâr ve ‘iffet ü nezâhet-i zâhîrîsine nazaran hakkında ebr-i birr u ‘âtîfet-i Şâhâne'leri dâ‘imül-idrâr olmağla, bu def‘a dahi cümle beyninden makâm-ı Meşîhat'e müşârûn ileyhi ihtiyâr ve iksây-ı ferve-i beyzâ ile hâ‘iz-i şeref ü ifti-hâr buyurdular.

1 İsmâ‘îl A1 : İsmâ‘îl N1 : İsmâ‘îl M1

2 müstaskıl N1, A1 : müstakıl M1

3 ‘âlî N1, M1 : — A1

4 husûsunda A1 : husûsuna N1, M1

5 bâr-ı cânını N1 : bârını A1, M1

6 hasekîlerin N1, A1 : hasekîleri M1

* العهدة على الناقل = Günâhî vebâli bunun nakledenin boynuna” anlamına gelen Arapça bir deyiştir.

7 i‘tilâf M1 : itilâf N1, A1

8 ü N1, A1 : — M1

9 ü N1, A1 : — M1

10 mahzûruna cünd-i N1, A1 : mahtûruna mücâseret eylemek mes‘elesine mebnî, ber-vech-i istîsâl çend M1

11 fetvây-ı şerîfe A1, M1 : fetvâ N1

12 İsmâ‘îl A1, M1 : İsmâ‘îl N1

13 İbrâhîm Hilmî Ağâ'nın A1, M1 : Hilmî İbrâhîm Paşa'nın N1

14 Efendi-zâde M1 : -zâde N1, A1

15 ü A1, M1 : — N1

16 müştâgil-i olup N1, A1 : müstakıl du‘ây-ı devlet-i Pâdişâhî'ye iştigâl edüp M1

Müşârun ileyh gerçi zâtında ehl-i ‘ilm ve sâhib-i haysiyyet ve hasbe’z-zâhir mütehallî-i hilye-i salâh u diyânet olup, tütün içmez, arpalıklarını aylıkla vermez, müte‘affif ve mütenezzih ve şübehâtdan mütevakkî olup, lâkin şecer-e-i meş’ûme-i Feyziyye furû‘undan* olduğundan başka, inkâr-ı tarîk-ı evliyâ’ bâbında hâcesi Münîb Efendi gibi muta‘assıb ve pes-perdeden îhâm ü tevriyeyi mutazammın hezl-i nâzikâne ve harf-gîrî ve sitem-i zarîfâneye mükibb olmağla, zümre-i ehl-i dilân müşârun ileyh’in mesned-i Fetvâ’ya su‘û-
dandan çendân mahzûz olmayup, bilâhare vehâmet-i şe‘âmeti zımnında darb-ı lisân eylediler. Ve kıyâfet-nâme mücebince eşkâlinden ba’zı ehl-i fenn tetayyur-i mezkûr zuhûruna istidlâl eylediler. “‘Âmme galat etmez” meseli meşhûr ve âzmûde-i cumhûrdur**.

Vukû‘-i tebeddülâtın ferdâsı cânib-i sünniyyü’l-menâkıb-ı hazret-i² Cihân-dârî’den, Mîrahûr-i Evvel Şemseddîn Bey³ vesâtatiyle bir kıt‘a hatt-ı hümâyûn ve bir re’s müzeyyen esb-i⁴ gülgûn şeref-bahş-i sâha-i vürûd olmağla, seng-i rikâbda îstâde-i mevkıf-i intizâr u irtikâb olan Sadr-ı vâlâ-cenâb, iltisâm-ı licâm ü rikâbla⁵ âdâb-ı lâyika ve rusûm-i mu‘tâde-i râyıkayı⁶ icrâ ederek, izhâr-ı ibtihâc ü şâdmânî ve mîr-i mûmâ ileyhi iksây-ı teşrîf ve nukûd-ı firâvânla taltîf eyledikten sonra, i‘âde-i süy-i cenâb-ı Cihân-bânî eyledi. Ricâl-i devlet ve erkân-ı Saltanat müvâcehelerinde feth u kırâ’et olunan hatt-ı hümâyûndur ki, bi-‘aynihî sebt-i cerîde-i vekâyi‘-menûn kılındı⁷.

* Burada “Feyziyye furû‘undan” denilerek, Mehmed ‘Atâ’ullah Efendi’nin tarihlere Edirne Vak‘ası veya Feyzullah Efendi Vak‘ası adıyla geçen hâdiseden sonra görevinden alınıp ketledilen Şeyhulislâm Feyzullah Efendi’nin (ö.1115/1703) sülâlesinden olduğuna işaret edilmektedir; Feyzullah Efendi için bk. meselâ Mehmet Serhan Tayşî, “Feyzullah Efendi, Seyyid”, DİA, İstanbul 1995, XII,527-528.

1 ‘Atâ’ullah Efendi cumhûrdur N1 : ‘Atâ’ullah Efendi, ol merkez-i mu‘allâ-i‘tibâra ihtiyâr ve mazhar-ı teşrîf-i Şehriyâr-ı sipîhr-ıktidâr olduktan sonra, sadr-ı Sâmi-kadr ile Bâb-ı ‘âlî’ye vürûd edüp, taraf-ı Vekâlet-penâhî’den ferve-i beyzâ irâ’e vü i‘tâ olunduğuna müte‘âkıb, ber-mu‘tâd-ı kadîm ‘umûm hil’ati ilbâsiyle çend rûz ibkây-ı menâsıb kılındı A1 : ‘Atâ’[ull]ah Efendi, ol merkez-i mu‘allâ-i‘tibâra ihtiyâr ve nâ’il-i teşrîf-i mecd ü iftîhâr olduktan sonra, sadr-ı Sâmi ile Bâb-ı ‘âlî’ye vürûd edüp, taraf-ı Vekâlet-penâhî’den ferve-i beyzâ irâ’e vü i‘tâ olunduğunu müte‘âkıb, ber-mu‘tâd-ı kadîm ‘umûm hil’ati ilbâsiyle çend rûz ibkây-ı menâsıb kılındı M1

** “Şerîf Efendi-zâde cumhûrdur” kısmında yer alan bilgiler özetle ve “‘Âsım Efendi bu husûsu hikâye ederken der ki” şeklinde ‘Âsım Efendi Târîhi’nden alındığı belirtilerek Târîh-i Cevdet, VIII,70’te kaydedilmiştir.

2 Vukû‘-i hazret-i N1 : **Vukû‘-i tebdîlât** Ferdâsı cânib-i hazret-i M1 : Vukû‘-i tebdîlâtın ferdâsı cânib-i celiyyü’l-menâkıb-ı N1

3 Şemseddîn Bey A1, M1 : — N1

4 müzeyyen esb-i N1, A1 : esb-i müzeyyen-i M1

5 seng-i rikâbda rikâbla A1, M1 : Sadr-ı vâlâ-cenâb takbîl-i licâm ü rikâb ile N1

6 râyıkayı N1, A1 : râ’ikayı M1

7 iksây-ı teşrîf kılındı A1 : i‘âde-i süy-i hazret-i Cihâniyânî eyledi. Hatt-ı hümâyûn-i merkûmun sûret-i dilârâsı teberrûken işbu mahalle kayd ü imlâ olundu N1 : iksây-ı teşrîf ve nukûd-ı firâvânla taltîf eyledikten sonra, i‘âde-i süy-i cenâb-ı Cihân-bânî eyledi. Ricâl-i

Sûret-i hatt-ı hümâyûn¹

Sen ki Vezîr-i a'zam-ı² kaviyyü'l-himem ve Vekîl-i mutlak-ı sûtûde-şiyemim İbrâhîm Hilmî³ Paşa'sın. Seni selâm-ı selâmet-ittisâm-ı⁴ Mülûkâne'mle taltîf eylediğimden sonra, ma'lûm-i sadâkat-mersûmun olsun ki, selefin Hâfız İsmâ'îl⁵ Paşa'nın mesned-i Sadâret-i 'uzmâ ve makâm-ı Vekâlet-i kübrâ'ya⁶ nâlâyık ve rızây-ı şerîfime gayr-i muvâfık ba'zı evzâ' u harekâta ibtidârı takrîbiyle 'azlı lâzım gelmekle, sen öteden berü me'mûr olduğun hıdemât-ı seniyyemde [N1 31b] sâdikâne ve cân-sipârâne sa'y ü gayret ile⁷ meftûr olduğundan başka, Yeniçeri Ağalığı hizmetine me'mûr olalıdan berü, vedî'a-i cenâb-ı Bârî olan 'ibâdullâhın âsâyış ü râhatı ve sekene-i [M1 121] Dâru's-saltanatı's-seniyye'min ârâmiş ü emniyyeti⁸ hıdmetlerinde ve bâ-husûs Ocağ-ı 'âmire'm ricâl ü zâbitânının lâyıkı üzere istihdâm ve idâreleriyle⁹, Ocağ-ı 'âmire'min şânını icrâda gice ve¹⁰ gündüz sarf-ı tâb ü tüvân eylediğine mebnî¹¹, evzâ' u etvârın makbûl-i hümâyûnum olup, senden her vechile hoşnûd olduğumdan, istiklâl ve ruhsat-ı kâmile ile mühr-i Vekâlet-i mutlakamı sana ihsân eyledim. Göreyim seni, senden me'mûlüm üzere işbu hatb-ı¹² cesm-i vekâletimde dahi sâdikâne çalışup, gerek Dâru's-saltanatı's-seniyyemin âsâyış ü emniyyeti ve gerek taşra fukarâsının ârâmiş ü istirâhati husûslarına¹³ dikkat ve def'î-i ihtilâl-i memâlike sa'y ü gayret birle, zât-ı Hılâfet-me'âbıma vedî'a-i Rabbânî olan 'ibâdullâhın refâh u râhatına sarf-ı makderet eylesin*; temme'l-hattu's-şerîf.

Çün müşârun ileyh mesned-i Sadâret'le mübeccel olıcak, Yeniçeri Ağalığı münhall olmağın¹⁴, Kul Kethudâsı 'Osmân Ağa ol mansıb-ı¹⁵ vâlâ ile

devlet ve erkân-ı Saltanat müvâcehelerinde feth u kırâ'et olunan hatt-ı hümâyûndur ki, bi-'aynihî sebt-i cerîde-i vekâyi' kılındı M1

1 **Sûret-i hatt-ı hümâyûn** N1, M1 : — A1

2 Vezîr-i a'zam-ı N1 : Sadrîa'zam-ı A1, M1

3 şiyemim İbrâhîm Hilmî A1 : şiyem Hilmî İbrâhîm N1, M1

4 ittisâm-ı N1 : irtisâm-ı A1, M1

5 İsmâ'îl A1, M1 : İsmâ'îl N1

6 'uzmâ ve makâm-ı Vekâlet-i kübrâ'ya A1, M1 : 'uzmâ'ya N1

7 gayret ile N1, M1 : gayretle A1

8 emniyyeti N1, A1 : emniyyetleri M1

9 idâreleriyle N1, M1 : irâdeleriyle A1

10 ve A1, M1 : — N1

11 eylediğine mebnî N1 : eyledikle binâ'en A1 : eylediğine binâ'en M1

12 hatb-ı N1, M1 : hutûb-ı A1

13 istirâhati husûslarına A1 : istirâhatine N1, M1

* "**Sûret-i hatt-ı hümâyûn** eylesin" kısmındaki bilgiler aynen *Târîh-i Cevdet*, VIII,347-348'de kaydedilmiştir.

14 temme'l-hattu's-şerîf olmağın N1 : Çünkü Sadrîa'zam mesned-i Sadâret'le mükerrerrem olmalarıyla Yeniçeri Ağalığı dahi münhall olduğundan A1 : Çünkü Sadrîa'zam hazretleri, mesned-i Sadâret'le mükerrerrem olmalarıyla Yeniçeri Ağalığı dahi münhall olmağın M1

15 mansıb-ı A1, M1 : câh-ı N1

kâm-revâ ve Ocağ-ı ‘âmire’de silsile vâki’ olup¹, her biri tarîkı üzere birer dereceye kadem-nihâd-ı irtikâ olup² ve ferdâsı ‘uhde-i Fetvâ-penâhî’den münhall olan Nekâbet-i eşrâf mesned-i şeref-ittisâfiyle es-Seyyid İbrâhîm ‘İsmet Beyefendi serv-i ser-sebz-âsâ³ ser-fîrâz-ı gülşen-i ‘izz ü ‘alâ oldu. Müşârun ileyh İbrâhîm Paşa’nın Sadâret’ine Sürûrî’nin târîhidir; [mîsrâ]⁴:

Nâ’il-i mühr oldu İbrâhîm Paşa-yı kerîm⁵
(نائل مهر اولدی ابراهيم پاشای کریم)

Ve müşârun ileyh ‘Atâ’ullah⁶ Efendi’nin Meşîhat’ine Sürûrî’nin ve ‘İzzî’nin⁷ bi’t-tevârüd târîhleridir; [mîsrâ]⁸:

‘Atâ’ullah⁸ Efendi oldu nâ’il, sadr-ı Fetvâ’ya⁹
(عطاء الله افندی اولدی نائل صدر فتوايه)

Ve ‘İsmet Beyefendi’nin¹⁰ Nekâbet’ine ‘Aynî Çelebi’nin târîh-i müntehabıdır; [mîsrâ]¹¹:

Eyledi ‘İsmet Bey’i hubb-i Rasûlullah Nakîb¹²

1 olup A1, M1 : olmağla N1

2 birer olup N1 : birer mertebeye kadem-nihâde-i irtikâ A1 : bir mertebeye kadem-nihâde-i irtikâ M1

* “Çün müşârun olup” kısmındaki bilgiler özetle ve bazı ilâvelerle *Târîh-i Cevdet*, VIII,69’da kaydedilmiştir.

3 serv-i ser-sebz-âsâ N1 : — A1, M1

4 [mîsrâ]⁴ A1 : — N1, M1

5 kerîm A1, M1 : + [Târîh mîsrâ’nın altında kırmızı mürekkeple yazılmış 122[2] rakamı vardır] N1

6 müşârun ileyh ‘Atâ’ullah N1 : ‘Atâ’ullah A1 : ‘Atâ’[ull]ah M1

7 ‘İzzî’nin A1 : gayrinin N1, M1

8 [mîsrâ]⁸: ‘Atâ’ullah A1 : ‘Atâ’ullah N1 : ‘Atâ’[ull]ah M1

9 Fetvâ’ya A1, M1 : + [Târîh mîsrâ’nın altında kırmızı mürekkeple yazılmış 122[2] rakamı vardır] N1

10 Ve ‘İsmet Beyefendi’nin N1 : ‘İsmet Beyefendi’nin A1 : Ve ‘İsmet Bey’in M1

11 [mîsrâ]¹¹ A1 : — N1, M1

12 Nakîb [Târîh mîsrâ’nın altında kırmızı mürekkeple yazılmış 122[2] rakamı vardır] N1 : Nakîb. Şeyhulislâm-ı lâhik tarafına ez-kadîm hüsn-i zann-ı Mülûkâne derkâr ve ‘iffet ü nezâhet-i zahîrisine/zâhiresine nazaran, hakkında âb-rîz ü/âb-rîz-i ‘atufet-i Şâhâne’leri dâ’imül-idrâr olmağla, bu def’a dahi cümle beyninden makâm-ı Meşîhat’e müşârun ileyhi ihtiyâr ve iksây-ı ferve-i beyzâ ile hâ’iz-i şeref ü i’tibâr buyurdular. [A1 59a] Müşârun ileyh gerçi zâtında kâbiran ‘an-kâbirin Şeyhulislâm-zâde olup ve vâki’â ehl-i ‘ilm ve sâhib-i haysiyyet ve hasbe’z-zâhir mütehallî-i hilye-i salâh u diyânet, tütündün çimez, arpalıkların emânet tarîkiyle tefvîz eder, kapu harcı almaz, mütenezzih ve müte’affif ve Na’imâ’da mastûr İbşîr Paşa gibi [Na’imâ’nın İbşîr Paşa ile ilgili olarak verdiği bilgi için bk. Naîmâ Mustafa Efendi, *Târîh-i Na’imâ*, IV,1617] dâ’imâ dîz üzere oturur, mütevakî ve mutasavvîf/tasavvuf olup, lâkin şecere-i meş’ûme-i Feyzıyye furû’undan olduğundan başka, kıyâfet-nâme [M1 122] mücebince sahra-i sommâ gibi bî-hayr ve bî-menfe’at ve turuk-ı/tafar-ı evliyâyı, hâcesi Münîb gibi münkir u muta’assıb ve zâ’ika-i rûhâniyyeden mahrûm ve begâyet hasûd —/ve husûsan taşralı olup, ‘ilm ü ma’ârif cihetiyle ehl-i haysiyyet olanlara nihâyet derecede bagîz u hakûd/hafûd ve pes-perdeden îhâm ve tevriyeyi mutazammın hezl-i nâzikâne ve harf-gîrî ve sitem-i zarîfâne —/ile tanz u tahkîre mükîbb olup, hattâ ba’zı kütüb-i mü’ellefe zahrına tahrîr eyledikleri tekâvîz dahi münâfıkâne zü’l-ciheteyn olduğun, nümâyân-ı erbâb-ı dikkat ve ol takrîzleri sonradan ma’nây-ı murâd-ı mestûrunu

(ایلدی عصمت بکی حب رسول الله نقيب)

Teznîb

Bâlâda bast u ifâde olunduğu üzere, Edirne mâddesi bir vak‘a-i ‘azîme olup, fi‘l-hakîka Rumeli ve Anadolu‘ya îrâs-i recfe vü tezelzül ve husûsan peyâ-pey zuhûr-i erâcîf-i kâsîmetü‘z-zahr ile kulûb-i sekene-i Dâru‘-saltana, sepend-i âteş-i ıztırâb ü tebelbül olup, lâkin bi-tevfîk-ı İzed-i zül‘-minen, ol lücce-i cûşan-cûş-i fiten hüsn-i tedbîr-i miyânciyânla sâkin ve kulûb-i mer‘ûbe-i nâsı, âremîde ve mutma‘inn oldu.

Keyfiyyet-i mezkûreye müte‘âkıb tebeddül-i Sadâret ü Meşihat ve ba‘zı ‘uzamây-ı vükelâda dahi küllî tehavvülât vukû‘u, isbât-ı tegayyür-i meslek ü niyyet eylemekle, bi‘l-küllîyye vahşet ve vesvese-i havâtırî izâle ve hayyâz-ı ef‘ide-i enâma, enhâr-ı safvet-âsâr-ı tesliyet ü emniyyet isâle kılındı. İhtilâlde medhali olmayanlar, zâtında beriyyü‘-sâha oldukları misillü, cümle hakkında mu‘âmele-i mücâmele-i maza-mâ-mazâ erzânî ve ta‘mîm-i tesâmuh u telatufâtla ta‘dîl-i miyâne-i bî-cürm ü cânı olarak, [M1 123] ol nâ‘ire-i şûriş ü şer muntafî ve şerâre-i endûh ü keder müntefî oldu¹.

Vukû‘-i ba‘zı tevcîhât

Mersûm-i kitâbe-i küttâb olduğu üzere İbrâhîm Kethudâ, mu‘temedü‘d-devle [N1 32a] ve mecâl-i teferrüd ü istiklâlde sâhib-i cevle olmağla, kazâyây-ı

beyân zımında şerhler yazdığı, resîde-i derece-i sıhhatdir. Bu bî-kes —/ü bî-nevâ Hakîm’in İstanbul‘da/İstanbul‘dan re’sen vücûdunu hasbîce istiskâl edüp, husûsan ba‘zı meritebe mazhar-ı teveccüh-i Şâhâne olduğumçün/olduğumda, gerek kendüsi ve gerek hâcesi olacak ‘azîz, kat‘â mütehammil olmadığı ol vaktin ehl-i im‘ânına ‘iyân idi. Bunlar Âsîtâne-i sa‘âdet‘de iki dayılar/deliler idi. Biri ‘İsmet Bey, biri müşârûn ileyhdîr. ‘İsmet Bey hasûd-i mu‘lin/mu‘ayyen ve bu hasûd-i kâtim idi. Sultân Selîm-i selîmü‘l-bâl —/hazretleri müşârûn ileyhe be-gâyet müncezib ve mütehabbîb olmağla, mesned-i Meşihat‘e anı takdîm ve hakkına/hakkında verilecek fetvâ kalemini yediyle keffine teslim eylediler. Bilâhare “‘Âmme galat etmez” meseli meşhûrdur. Mesned-i Fetvâ‘ya su‘ûdundan erbâb-ı kulûb mütekeddir oldukları ‘iyân ve teşe”ümleri nümâyân olup, tathîr/tetayyur etmişler idi. [Bu uzunca kısım birkaç sayfa önce gerek A1, M1 ve gerekse N1 nüshalarında yer almıştı] A1, M1

- 1 **Teznîb** oldu [Bu uzunca kısım buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 59a‘nın sol kenarına yazılmıştır] A1 : — N1 : **Tezyîl** Bâlâda bast u ifâde olunduğu üzere, Edirne mâddesi bir vak‘a-i ‘azîme olup, fi‘l-hakîka Rumeli ve Anadolu‘ya îrâs-i recfe vü tezelzül ve husûsan peyâ-pey erâcîf-i kâsîmetü‘z-zahr ile kulûb-i sekene-i Dâru‘-saltana, sepend-i âteş-i ıztırâb ü tebelbül olup, lâkin bi-tevfîk-ı İzed-i zül‘-minen, ol lücce-i cûşan-cûş-i fiten hüsn-i tedbîr-i mübânciyânla sâkin ve kulûb-i mer‘ûbe-i nâs, âremîde ve mutma‘inn oldu. Keyfiyyet-i mezkûreye müte‘âkıb tebeddül-i Sadâret ü Meşihat ve ba‘zı ‘uzamây-ı vükelâda dahi tehavvülât vukû‘u, isbât-ı tegayyür-i meslek ü niyyet eylemekle, bi‘l-küllîyye vahşet ve vesvese-i havâtırî izâle ve hayyâz-ı ef‘ide-i enâma, enhâr-ı safvet-âsâr-ı tesliyet ü emniyyet isâle kılındı. İhtilâlde medhali olmayanlar, zâtında beriyyü‘-sâha oldukları misillü, cümle hakkında mu‘âmele-i mücâmele-i maza-mâ-mazâ erzânî ve ta‘mîm-i tesâmuh u telatufâtla ta‘dîl-i miyâne-i bî-cürm ü cânı olarak, [M1 123] ol nâ‘ire-i şûriş ü şer muntafî ve şerâre-i endûh ü keder müntefî oldu M1

umûr-i Saltanat ü memleket, müdâhale-i re'yi olmadıkca faysal bulmak emr-i muhâl ve küllî ve cüz'î mesâlih-i devletde elbette¹ tarafına mürâca'at olunmak, lâzime-i hâl ve Sadria'zam hemân tendîse-misâl bir şeyh-i² timsâl kaldığından başka, huzûr u gıyâbında³ ol vekîl-i âlî-cenâbı, muzga-i dehân-ı dendân ve muhakkimâne evzâ'-ı renciş-nümûnla⁴, kesr-i revnak u şân eylemekden hâlî olmayup, bu cihetle müşârun ileyh çiğher-hûn ve vicdânında lezzet-i Sadâret, hanzal-nümûn⁵ olmuşıdi. Bunların vech-i mezkûr üzere miyânelerinde mübâyenet olduğu, mesmû'-i Şehriyâr-ı zemâne olmağla, rikâbda nâzikâne⁶: “Bizim İbrâhîm Kethudâ, Devlet-i ‘aliyye'min bende-i⁷ sâdıkı ve rüşd ve re'y ü reviyet cihetiyle ebnây-ı cinsinin fâ'iki, kâr-güzâr âdemdir” zeminlerinde⁸ hüsn-i mu'âşeret eylemelerini emr u sipâriş buyururlar idi. Sadria'zam dahi zarûrî imtisâlen li'l-emr ser-fürû-bürde-i kabûl-i sûrî olup⁹, lâkin iltiyâm ü imtizâcları, maraz-ı bî-ilâc derecesine varmağla¹⁰, hattâ şâyed vesile-i musâfât olur ümmîdiyle bâ-irâde-i hazret-i Pâdişâh-ı kerîm, İbrâhîm Kethudâ Sadria'zam'ın mahdûmlarına beş kîse akça¹¹ fâ'izli bir sehm tanzîm ve berâtını teslim eylemişıdi. Lâkin mânend-i Süheyl ü Süreyyâ, sitâre-i süveydâlarında sûret-i âştî vü iltikâ rû-nümâ olmadığından başka, yek-dîğere nazar-ı ‘adâvetleri izdiyâd ve merkez-i derûn-i nefret-makrûnlarında¹² veted-i kîne vü bagzâ¹³ gitdikce iştidâd buldu.

Ol keşmekeş hılâlinde minfeha-zenî-i agrâz-ı fâsideden nâşî, âteşin vak'a-i¹⁴ müstehcene-i Edirne dahi lehîb-gîr-i¹⁵ evc-i zuhûr u işti'âl olmağla, Sadria'zam-ı teng¹⁶-mağz ve sebük-ser cenâblarının fart-ı nefsanîyyeti, şerâre-

1 elbette N1, A1 :— M1

2 şeyh-i A1, M1 : şebah u N1

3 gıyâbında M1 : gıyâbda N1, A1

4 dehân-ı nümûnla A1, M1 : dendân ve mütehakkimâne evzâ' ile N1

5 olmayup nümûn N1 : olmadığı cihetle Sadria'zam çiğher-hûn ve vicdânında lezzet-i Sadâret hanzal-nümûn A1 : olmaz idi. Bu cihetle Sadria'zam çiğher-hûn ve vicdânında lezzet-i Sadâret, merâret-i hanzale-makrûn M1

6 mübâyenet nâzikâne [“rikâbda nâzikâne” kelimeleri buraya girmeleri 7 rakamı ile işaret edilerek 59b'nin sağ kenarına yazılmıştır] A1 : mübâyene olduğu, ma'lûm-i Şehriyâr-ı zemâne olmağla, rikâblarda N1 : mübâyene olduğu, mesmû'-i Şehriyâr-ı zemân olmağla, rikâbda M1

7 Devlet-i ‘aliyye'min bende-i N1, M1 : Devlet'imîn bende-i [“bende-i” kelimesi buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 59b'nin sağ kenarına yazılmıştır] A1

8 fâ'iki zeminlerinde A1, M1 : fâyıkıdır” zeminlerinde sitâyîşle N1

9 olup A1, M1 : edüp N1

10 derecesine varmağla A1, M1 : idi N1

11 akça M1 : akca N1 :— A1

12 makrûnlarında N1 : nümûnlarında A1 : füzûnlarında M1

13 bagzâ N1, M1 : ba'zâ A1

14 hılâlinde vak'a-i [“minfeha-zenî-i” kelimeleri buraya girmeleri 7 rakamı ile işaret edilerek 59b'nin sağ kenarına yazılmıştır] A1 : hılâlinde minfeha-zenî-i agrâz-ı fâsideden nâşî, âteşin vâkı'a-i M1 : -i agrâz-ı fâside hılâlinde âteşin vak'a-i N1

15 lehîb-gîr-i A1 : lehb-gîr-i N1, M1

16 teng N1 : sebük A1, M1

i fitne-i çehîdenin¹ çârsûy-i Memâlik-i mahrûse'ye sirâyetinden başka, bir kolu devlet-serây-ı Saltanat'a resîde olmak mülâhazasına hâ'iz² olmağın, hâdise-i ma'hûdenin şekli-i nâ-sûtûde-i hudûsuna bir taraftan mukaddime-i matviyye gibi mü'essir olup, müşârun ileyhın bu vaz'-ı nâ-be-hencârı, ba'zı emârât-ı sahîhadan yakîn-kerde-i hazret-i Cihân-dârî olduğuna mebnî, makâm-ı [M1 124] Sadâret'den tenzîl [N1 32b] ve rânde-i dûrbâş-i zecr u tenkîl olmuşidi.

İbrâhîm Kethudâ dahi hâric-i hadd-i i'tidâl olan kemâl-i ruhsat u istiklâl ile dokuz sene müddet³ Kethudâlık mesnedinde icrây-ı dâd-ı Sadâret'le fer-mân-rân ve dost-kânî-i ikbâl ü kâm-rânî ile⁴ siyeh-mest ü ser-gerdân olup, ancak vak'a-i⁵ ma'hûdede zebân-zede-i cumhûr olan gürûh-i menfûrun ser-def-teri olduğundan başka, vücûh-i 'adîde ile 'âmme-i nâsın matmah-ı enzârı ve lokma-i efvâh-ı kadh u⁶ istinkârı olmağla, min-ba'd ol memlehanın bî-nemek olduğuna binâ'en, bir müddet ferâğ-ı hâtır ile istirâhat-i nefis husûsu kayd-ı müşterek olduğundan⁷, ol bâbda tahsîl-i müsâ'ade-i Hidiv-i muhalledü'l-ikbâl birle⁸, zağlu kılıc gibi niyâm-i zihâm-ı gavâ'il-i enâmdan insilâl edüp, yine kendü⁹ münâsib-dîdi üzere gars-i yemîn-i himmeti ve ber-âverde-i dest-i terbi-yeti olan Mektûbî¹⁰ Mustafa Refîk Efendi câ-nişîn ve münhall olan Mektûbcu-luk ile¹¹ Baş-halîfe Mehmed Tahsîn Efendi'nin nâme-i ikbâli, 'unvân-pezîr-i hüsn ü¹² tezyîn kılınup, Ser-halîfelik ile dahi¹³ Ra'ûf Bey, imâme-i sübha-i hulefây-ı müstersîdîn oldu.

Bi's-sirâye¹⁴ Şıkk-ı Evvel Defterdârı Mustafa Reşîd Efendi ve Şıkk-ı Sâni Feyzullah¹⁵ Efendi dahi yevm-i mezkûrda mesnedlerinden ber-taraf ol-

1 çehîdenin N1, A1 : çehîdenin M1

2 hâ'iz A1 : hâciz N1, M1

3 istiklâl ile dokuz sene müddet A1, M1 : istiklâl ile dokuz sene N1

4 kâm-rânî ile M1 : kâm-rânîyle N1, A1

5 vak'a-i N1, A1 : vâkı'a-i M1

6 kadh u N1, A1 : — M1

7 memlehanın olduğundan [Bu kısım buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 59b'nin sağ kenarına yazılmıştır. Ayrıca metinde yazılı olan "ol simâtın bî-nemek-i neşât olduğuna binâ'en, bir müddet ferâğ-ı bâl ile teneffüs ü istirâhat semtini kible-i âmâl eylemekle" kısmının üzeri kırmızı mürekkeple çizilmiştir] A1 : simât-ı bî-nemek-i inbisât olduğuna binâ'en, bir müddet ferâğ-ı bâl ile teneffüs ü istirâhat semtini kible-i âmâl eylemekle N1 : simât-ı bî-nemek-i bisât olduğuna binâ'en, bir müddet ferâğ-ı bâl ile teneffüs ü istirâhat semtini kible-i âmâl eylemekle M1

8 birle N1, M1 : ile A1

9 gavâ'il-i kendü N1 : enâmdan insilâl edüp, yine kendi A1 : enâmdan insilâb edüp, yine kendi M1

10 olan Mektûbî N1 : Mektûbcu A1 : Mektûbî M1

11 Mektûbculuk ile N1, M1 : Mektûbculukla A1

12 ü N1 : — A1, M1

13 Ser-halîfelik ile dahi M1 : Ser-halîfelik ile de N1 : Ser-halîfelikle dahi A1

14 Bi's-sirâye [Bu kelime metinde üzeri çizilen "Bi'l-ittrâd" kelimesinin yerine 7 rakamı ile işaret edilerek 60a'nın sağ kenarına yazılmıştır] A1 : Bi'l-ittrâd N1 : Bi's-sirâye M1

15 Feyzullah N1, A1 : Feyz[ull]ah M1

mağla, mansıb-ı evvel ile ‘ulemây-ı ricâlden Süleymân Penâh Efendi-zâde ‘Osmân Efendi müktesib-i re’sü'l-mâl-i şeref ve Sâni ile Eyâletlü Nâzırı Ahmed Bey ber-müşerref¹ olup, ‘Osmân Efendi ‘uhdesinden münhall olan Defter Emâneti'yle Hasan Tahsîn Efendi mübeccel ve çend rûz murûrunda Eyâletlü Nezâreti, Humbara-hâne-i ‘âmire Nâzırı dühât-i zemâne ve ‘ulemây-ı yegânededen es-Seyyid ‘Abdullah Râmiz² Efendi'nin ‘uhdesine muhavvel kılındığından mâ'adâ, Kethudâ Kitâbeti'yle mukaddemce Bâb-ı ‘âlî'ye takrîb olunan³ Surra Emîni-yi esbak Es'ad Efendi dahi mün'azil ve kudemây-ı hule-fây-ı Mektûbî'den Nu'mân Sâbit Efendi, bî-külfe-i ictihâd ol makâma vâsıl oldu*.

Ba'zı havâdis-i Avrupa⁴

Bu esnâda Rusyalı ile dost ve yek-post olup, Fransalı ile de⁵ beynlerinde musâfât olan Prusyalı tarafından Âsitâne-i râstâneye⁶ bi'l-vâsita vârid olan ahbâr-ı mevsûkadandır ki, bundan akdemce Napolyon Bonaparta'nın⁷ iktisâb eylediği [N1 33a] Fransa⁸ İmperatorluğu ve İtalya Kırallığı rütbelerinin ma'lûmları olmak zımnında, Napolyon Bonaparta tarafından⁹ resmen Prusya Kırallı'na ‘ahid-nâmeyi mashûben¹⁰ yine Prusya Elçisi olup, Paris'de mukîm olan Lukezini [=Lucchesini]** i'âde vü irsâl olunup, vusûlünde Prusya Kırallı [M1 125] ‘ahid-nâme-i mersûleyi kabûl ve imzâ eylemiştir¹¹.

-
- 1 ber-taraf müşerref [Bu kelimeler metinde üzeri çizilen “ib'âd olunmağla, tertîb-i leff ü neşr üzere ‘Osmân Efendi ve Eyâletlü Nâzırı ber-murâd” kelimelerinin yerine 7 rakamı ile buraya girmeleri işaret edilerek 60a'nın sol kenarına yazılmışlardır] A1 : tertîb-i leff ü neşr üzere ‘Osmân Efendi ve Eyâletlü Nâzırı Ahmed Bey ber-murâd N1 : ib'âd olunmağla, mansıb-ı evvel ile ‘ulemây-ı ricâlden Süleymân Penâh Efendi-zâde ‘Osmân Efendi müktesib-i re'sü'l-mâl-i şeref ve Sâni ile Eyâletler Nâzırı Ahmed Bey müşerref M1
 - 2 Emâneti'yle Râmiz A1 : Emâneti'yle Hasan Tahsîn Efendi mübeccel ve çend rûz murûrunda Eyâletlü Nezâreti, Humbara-hâne Nâzırı ‘Abdullah Râmiz N1 : Emâneti, dühât-ı zemâne ve ‘ulemây-ı yegânededen Râmiz ‘Abd[ull]ah M1
 - 3 olunan N1 : olunmuş olan A1 : olunmuş M1
 - * “İbrâhîm Kethudâ oldu” kısmındaki bilgiler özetle ve bazı ilâvelerle *Târîh-i Cevdet*, VIII,70-71'de kaydedilmiştir.
 - 4 -i Avrupa A1, M1 : — N1
 - 5 Fransalı ile de M1 : Françelü ile de N1 : Fransalı ile A1
 - 6 râstâneye N1 : sa'âdet-âşiyâneye A1, M1
 - 7 Napolyon Bonaparta'nın A1 : Bonaparta'nın N1 : Bonapart'ın M1
 - 8 Fransa A1, M1 : Françe N1
 - 9 Napolyon Bonaparta tarafından A1 : Bonaparta cânibinden N1 : Bonapart cânibinden M1
 - 10 ‘ahid-nâmeyi mashûben M1 : ‘ahid-nâmeye mashûb N1, A1
 - ** Metnimizde söz konusu edilen Prusya Elçisi Jérôme Marquis de Lucchesini (1752-1825) için bk. meselâ J. C., “Lucchesini, Jérôme”, *Nouvelle biographie générale depuis les temps les plus reculés jusqu'a nos jours*, Paris 1860, XXXII,131-133.
 - 11 mersûleyi eylemiştir N1 : mersûleyi kabûl ve imzâ eyledi A1 : mersûlü kabûl ve imzâ eyledi M1

Zikr olunan ‘ahid-nâmede ‘Devlet-i ‘aliyye hakkında emniyyet-i kâmile icrâsı tecvîz oluna’ deyü müstakillen bir şart münderic olmağla, bu keyfiyyet, kemâl-i kasd ü dikkatle sûret-pezîr ve be-gâyet umûr-i hafıyyeden olmağla¹, hulûl-i vakt-i merhûnundan mukaddem, ifşâsı mûcib-i mehâzîr olup ve² Devlet-i ‘aliyye ile Prusya Devleti beyninde dahi³ sinîn-i medîdeden berü derkâr olan dostluk ve muvâfakat, mahzâ iki milletin âsâyış ü emniyyeti ve refâh-ı hâl ü râhatı ve⁴ husûsan kesb-i istihkâm ve kuvveti maksadına mebnî olmak mefhûmundan ‘ibâret olmağla, makâm-ı Riyâset’den dahi izhâr-ı bişr u beşâsetle, ‘Prusya Devleti, vâkı’â Devlet-i ‘aliyye’nin kadîmî dost ve gayret-keşi olup, Devlet-i ‘aliyye’nin dahi anlara hulûs u mahabbeti ber-kemâl olmağla, bu maddeden fevka'l-gâye memnûn olacağı bî-şâ’ibe-i işkâldir’ deyü cevâba dem-sâz-ı mübâderet olduktan⁵ sonra, ‘acebâ Fransalu ile Rusyalu’nun⁶ beynlerinde der-dest olan maslahatları ve⁷ muhârebe sûretleri el-hâletü hâzih ne hey’etde olduğunu⁸ nâzikâne istifsâr ve istibâne eyledikde, Fransalu’nun⁹ el-yevm etrâf u eknâf-ı memâlikinde¹⁰ mevcûd olan asâkiri vâfir ve Moskovlu’nun dahi bi’l-mukâbele kendü ülkesinde leşker-i¹¹ bî-şümârı olduğu zâhirdir, ancak Bonapart’ın şimdilik Rusyalu¹² üzerine leşker-keş-i ‘azîmet olacağı mülâhazadan dündür. Zîrâ her ne kadar kendüsi ceng ü cidâle hâhişker ve Fransa¹³ Milleti her hareketde fütûh u firûzî nâ’ilesine¹⁴ mazhar olmuşlar ise de, renc ü ta’b-ı tüvân-tâbdan¹⁵ bî-tâb oldukları ma’lûmudur. Hattâ Petersburg’da¹⁶ ve Paris’de sulh u istînâs havâdisi zebân-zede-i ‘âmme-i nâsdir. Ve Paris’de olan Rusya Konsolosu¹⁷ hakkında dahi sükût-i ‘azîm ihtiyâr eyledikleri¹⁸, mülâhaza-i mezkûre emârâtındandır. Kaldı ki Rusya İmparatoru genc-i nâ-dîde-i renc bir

1 olmağla A1, M1 : olmağın N1

2 mukaddem ve N1, A1 : akdem, inşâsı mûcib-i mehâzîr olup M1

3 beyninde dahi M1 : beyninde N1 : dahi beyninde A1

4 ve M1 : — N1, A1

5 olduktan N1, M1 : eyledikten A1

6 Fransalu ile Rusyalu’nun M1 : Fransalu ile Rusyalu A1 : Françelü ile Rusyalu N1

7 maslahatları ve N1, M1 : + [Bu kelimeler buraya girmeleri 7 rakamı ile işaret edilerek 60b’nin sağ kenarına yazılmıştır] A1

8 hey’etde olduğunu N1, M1 : hey’etdedir” deyü A1

9 Fransalu’nun A1, M1 : Françelü’nün N1

10 memâlikinde N1, A1 : memleketde M1

11 kendü ülkesinde leşker-i N1 : kendi ülkasinde asker-i A1, M1

12 Bonapart’ın şimdilik Rusyalu M1 : Bonaparta’nın şimdilik Moskovlu N1 : Napolyon Bonaparta’nın şimdilik Moskovlu A1

13 Fransa A1, M1 : Françe N1

14 fütûh u firûzî nâ’ilesine N1 : feth-i firûziye A1 : fütûh u firûziye M1

15 ta’b-ı tüvân-tâbdan N1 : ta’b inkılâbdan A1 : ta’b inkılâbından M1

16 Petersburg’da A1, M1 : Petreburk’da N1

17 Rusya Konsolosu N1, A1 : konsolos M1

18 eyledikleri A1, M1 : etdikleri N1

Prenc olup¹, müddet-i ‘ömründe bir def’a cenge mübâşeret edüp², anda dahi vech-i [N1 33b] ma’lûm üzere küllî zarar u hasâretle leked-hürde-i sûtûr-i³ hezîmet olup, râyet-i gurûru menkûs ve ni‘met-i zaferden me’yûs olarak Petersburg'a ‘avdet eyledi⁴. Beher hâl sulhu ceng üzere tercîh ü ihtiyâr eyleyeceği⁵ aaleb-i ihtimâldir” deyü hatm-i kabâle-i makâle⁶ eyledi. Zikr olunan Prusya ile Fransa⁷ ‘ahid-nâmelerinde şart-ı mezkûrun mukayyed⁸ [M1 126] ve mastûr olduğu haberi, Paris tarafından⁹ dahi vârid olmağla, makâle-i mesrûdeyi mü’eyyid oldu.

Havâdis-i diğeri Avrupa¹⁰

Bu esnâda Rusyalı tarafından Fransalı'ya¹¹ sulh ve mühâdene müzâkeresi zımında Dobril [=D'Oubril]* nâm bir Murahhas Elçi ta'yîn ü irsâl olunup, Fransa'dan¹² dahi hâlâ Der-i devlet'de mukîm Rufen (=Ruffin] nâm maslahatgüzârın oğlu Petersburg'da¹³ mütemekkin Fransa Konsolosu tarafından ba'zı tahrîrâtla¹⁴ irsâl olunduğu haberleri¹⁵ istirâk olundu. Haber-i merkûm, Maslahatgüzâr-ı mersûm tarafından istifsâr olundukda, tasdîk ve bî-lâm ü cîm Rusyalı sulh u musâfâta gerden-firâz-ı¹⁶ teslim olacaklarını te'kid ü tahkîk eyledi. Zirâ Rusya İmperatoru, İsterlic¹⁷ Muhârebesi'nden** sonra mağlûbiyyet-i fâhişe ile Petersburg'a¹⁸ ba'de'l-'avd vükelây-ı devleti iki firka olup, bir fırkası: “İşte i'âne-i mesârifimize medâr-ı küllî olan müttefikımız İngiltere Devleti âmâde ve meydân-ı muhârebeye¹⁹ pâ-nihâde olmuşiken, 'el-Harbü

1 Prenc olup N1, A1 : لونيچ olup ve M1

2 mübâşeret edüp M1 : 'azîmet ve N1, A1

3 sûtûr-i N1, A1 : sinnevr-i M1

4 Petersburg'a 'avdet eyledi A1, M1 : Petreburk'a 'avdet eylemekle N1

5 eyleyeceği N1 : eylemesi A1, M1

6 makâle A1 : makâl N1, M1

7 Prusya ile Fransa M1 : Prusyalı ile Françe N1 : Prusyalı ile Fransalı A1

8 mukayyed N1, A1 : müfid M1

9 tarafından A1, M1 : cânibinden N1

10 -i Avrupa A1, M1 : — N1

11 Fransalı'ya M1 : Françe'ye N1 : Fransa'ya A1

* Rusya adına antlaşmayı imzalamaya tam yetkili M. D'Oubril için bk. meselâ Robert Bell, *A History of Russia*, London 1838, III,293.

12 Fransa'dan A1, M1 : Françe'den N1

13 Petersburg'da A1, M1 : Petreburk'da N1

14 tahrîrâtla N1, A1 : muharrerât ile M1

15 haberleri N1, M1 : haberi A1

16 gerden-firâz-ı N1 : gerdânde-i A1 : gerden-dâde-i M1

17 İsterlic M1 : اوسترليچ N1, A1

** Napoléon'un 2 Aralık 1805'te Avusturya - Rus kuvvetlerini yenerek üçüncü koalisyonu çöktürttiği Austerlitz Savaşı için bk. meselâ “Austerlitz savaşı”, *Büyük Larousse*, II,1020.

18 Petersburg'a A1, M1 : Petreburk'a N1

19 muhârebeye N1, A1 : muhârebeye M1

*sicâlin** müdâvelesince¹ bir def'a vâki' olan mağlûbiyete mebnî, izhâr-ı sûret-i ru'b ü kelâl ile remîde-i ceng ü cidâl olmak² beyne'd-divel, Rusyalu'nun bünyân-ı şöret ü şânına mûcib-i nakz u zelev olacağı cây-ı işkâl değildir³. Ve imtidâd-ı harb ü kıtâl takdîrinde esbâb ve mühâmm-ı askeriyyemiz dahi berkemâl olmağla, elbette musâlaha fikr u hayâlini dâ'ir-i dâ'ire-i hasbihâl eylemek, nâmûsiyye-i nâmûs-i Rus'a⁴ nâ-güncîdedir⁵, bir vechile sulh semtine rızâ-dâde olmadılar.

Ve firka-i dîğêr dahi⁶ bi-tarîkı'l-mu'ârâza, ibtidâ muktezây-ı vakt ü hâle nazar ile⁷ mahzâ i'âne-i ba'îdeye igtirâr birle, şerr u mazarrat-ı mütekâribeye⁸ iktihâm, ya'nî Fransalu⁹ ile mübâşeret-i ceng ü hısâm eylemek mîzân-ı 'akl ü hikmete sâzkâr olmadığı bedidâr iken, semeresi olan [N1 34a] fezâhat-i in-hizâma dũçâr ve bu kadar züll ü rahne vü hasâra giriftâr olundu. Bundan başka bi'l-cümle askerimiz Fransalu¹⁰ tarafından sadme-hâr-ı kahr u inkisâr¹¹ olmağla, horos-i mağlûb ve pehlevân-ı menkûb gibi bir dahi mukâbeleye çehrenümây-ı cür'et olmayacakları, emsâl-i sâbıkadan âzmûde-i erbâb-ı hünket¹² olup, sâniyen vetîre-i zebîre üzere fi'l-hakîka bu bâbda¹³ emr-i mevhum mesâbesinde olan i'âne-i dũran-dũra mağrûr olmak, zâbita-i hazm ü ihtiyâtdan mehcûrdur. Sâlisen Fransalu¹⁴ ile muhârebe mümtedd oldukca, mahzâ anların [M1 127] şimdilik¹⁵ mâlik oldukları memâlike memâlik-i sâ'ire dahi zamm u 'ilâve olunarak¹⁶ temellük etdirmekden gayri fâ'ideyi müntic değildir. Husûsan ki¹⁷ Nemçelü'nün giriftâr olduğu beliyeye-i hizy ü hasâr, medâr-ı 'ibret olmağla sezâvârdır. Râbi'an işbu mevâdd-ı mezkûre lede'l-ictimâ' umûr-i dâhiliyyeye vehn-i küllî¹⁸ îrâs eyleyeceği emr-i celîdir. Bu takdîrce ve kati ig-

* الحرب سجال = Savaş, kuyudan nöbetleşe çekilen su kovaları gibidir” anlamına gelen bu cümle, savaşlarda bazan bir tarafın bazen diğêr tarafın gâlip gelebileceğini anlatmak için söylenen Arapça atasözlerindedir; bk. meselâ Muallim Nâci, *age*, s.24-25.

1 müdâvelesince N1 : muktezâsınca A1, M1

2 olmak N1 : — A1, M1

3 nakz u değildir [Bu kelimeler buraya girmeleri 7 rakamı ile işaret edilerek 61a'nın sol kenarına yazılmıştır] A1 : nakz u halel olacağı cây-ı işkâl değildir N1, M1

4 nâmûsiyye-i nâmûs-i Rus'a N1, A1 : nâmûs-i Rusya'ya M1

5 deyerek N1, M1 : deyü A1

6 dahi A1 : — N1, M1

7 nazar ile A1, M1 : nazaran N1

8 mütekâribeye N1, M1 : mütekâfirne A1

9 Fransalu A1, M1 : Françelü N1

10 Fransalu A1, M1 : Françelü N1

11 inkisâr N1 : tahsîr A1 : teshîr M1

12 hünket N1, A1 : hikmet M1

13 bu bâbda A1, M1 : — N1

14 Fransalu A1, M1 : Françelü N1

15 şimdilik N1, A1 : şimdiki M1

16 olunarak M1 : olarak N1, A1

17 ki N1, M1 : — A1

18 -i küllî N1 : — A1, M1

tinâmla¹ musâlahâ husûsunu tercîh u itmâmından gayri çâre yokdur” deyü iddi‘â etmeleriyle, “Elbette² sulh u salâha şitâb edecekleri, fırka-i sâniyenin kesret ü kuvvetlerine³ nazaran bî-irtiyâbdır” deyü cevâb eylemekle, kulüb-i vükelây-ı devleti bu makûle kelâm⁴ nev‘an semt-i inşirâha imâle eyledi.

Zıkr-ı nizâm-ı⁵ re‘âyâ ve tüccâr

Devlet-i ‘aliyye-i ebed-intimâ ile divel elçileri ve konsolosları ma‘iyyetlerinde bâ-berât-ı ‘âlî-şân istihdâm olunan⁶ tercemânlar, bi'l-cümle lisân-âşinâ ve hıdmetinde dâ‘imâ mukîm ve ber-pâ⁷ olmak üzere bundan akdem tevârîh-i muhtelifle ile nizâma bend ve şerâ‘it-ı mukarreresine mürâ‘ât olunarak ‘ale'd-devâm⁸ düstûru'l-‘amel ittihâz olunmak husûsu, mevâsik-i ekîde ile girih-beste-i ‘akd ü peyvend olmuşiken, ya‘nî Devlet-i ‘aliyye ‘ale'l-ittlâk divel-i Nasârâ ile kankı⁹ târîhlerde ‘akd-i mu‘âhede etmiş ise, umûr-i ticâreti¹⁰ ru‘yet zımında iktizâ eden mahallere kendü cinslerinden konsolos nasbı ve konsoloslar lisân-âşinâ olmadıklarına binâ‘en, ikişer nefer Devlet-i ‘aliyye¹¹ re‘âyâsından tercemân ta‘yînini¹² tecvîz ü terhîs ve konsoloslara ihtirâmen tercemânların imtiyâzlarıyçün [N1 34b] kendülerini ve evlâdlarını ve ikişer nefer hıdmetkârlarını tekâlifden mu‘âf edüp, hâneleri mülhakâtından olan bağ ve bağçeplerinden dahi¹³ resm alınmamak bâbında olan¹⁴ müsâ‘ade-i seniyyeyi tansîs eylemişiken, bu ‘inâyete kanâ‘at eylemeyerek¹⁵ gûnâ-gûn fesâdâta ictisâr ve tama‘ u mel‘aneti vesîle-i kesb ü iddihâr eylemeleriyle, nizâm-ı mezkûrun şîrâzesi münhall ve şerâ‘it-ı mukarreresi mühmel ü¹⁶ muhtell olup, bu hâlet-i rediyye ve Devlet-i ‘aliyye'nin mesâlih-i mülkiyyesine¹⁷ ve mevâdd-ı ticâretine hâlel ü fesâd tetarrukuna bâdî ve gümrük ve sâ‘ir vâridât ve ‘â‘idâta küllî

1 igtinâmla N1, A1 : igtinâm ile M1

2 elbette N1, A1 : elbet M1

3 ü kuvvetlerine N1 : vukûflarına A1, M1

4 makûle kelâm M1 : makâle N1, A1

5 **nizâm-ı** N1, A1 : + ve M1

6 ‘âlî-şân istihdâm olunan M1 : ‘âlî müstahdem olan N1 : ‘âlî istihdâm olunan A1

7 ber-pâ N1, M1 : pâ-ber-câ A1

8 ‘ale'd-devâm A1, M1 : hemîşe N1

9 Nasârâ ile kankı N1 : Nasârâ ile kangı A1 : ecnebiyye ile kangı M1

10 etmiş ise, umûr-i ticâreti M1 : eylemiş ise umûr-i tüccârî N1 : etmiş ise umûr-i tüccârî A1

11 -i ‘aliyye N1, M1 : — A1

12 ta‘yînini N1, M1 : ta‘yîni A1

13 dahi N1, A1 : — M1

14 olan M1 : — N1, A1

15 eylemişiken eylemeyerek N1 : eylemişiken bu ‘inâyete kanâ‘at etmeyerek A1 : etmişiken, bu ‘inâyete kanâ‘at etmeyerek M1

16 mühmel ü N1, M1 : — A1

17 -i rediyye mülkiyyesine N1 : Saltanat-ı seniyyenin mesâlih-i mülkiyyesine A1 : Saltanat-ı seniyyenin mesâlih-i mülkiyye M1

ziyân ve tedennî terettübüne sebep-i ‘âdî olduğundan fazla, sâ’ir müste’men ve divel¹ himâyesinde olanların haklarında² hasbe'l-‘ahd cârî olan imtiyâzı tahsîl ve dil-hâhları olan evzâ‘la hareketleri³ için def‘-i kâl ü kîl recâsına Âsî-tâne-i sa‘âdet‘de [M1 128] sarrâf ve dülbendci ve sâ’ir esnâf-ı⁴ re‘âyânın ekserî, tercemânlık ve tercemân hizmetkârlığı vesîlesiyle elçileri itmâ‘ ve berât ve fermân ahziyle mugâyir-i resp-i ra‘iyyet olacak etvâr-ı Firengâne ibdâ‘⁵ edüp, ma‘a-hâzâ yedinde sened ittihâz eylediği berât, câmi‘-i şerâ‘it u kuyûdât olup⁶, ez-cümle elçi yanında ise elçisi ve konsolos yanında ise konsolosu ma‘iyyetlerinde, kıyâfetiyle Tercemânlık hizmetinde kâ‘im olup, âhar mahalde ikâmet eylememeleri ve hânlarda ve dükkânlarda esnâflık ve taşra memâlikde⁷ Koca-başılık ve Mültezimlik ve bunun emsâli vazîfesinden hâric mesâlih ve a‘mâle ve memlekete⁸ ve esnâfa dâ‘ir umûr ve eşgâle müdâhale ve ihtilâtdan ictinâb eylemek şerâ‘iti musarrah iken, meselâ Yeni-hân‘da müte‘ad did odaları olup, meşâhîr-i sarrâfândan olan⁹ Tıncır-oğlu Simyon: “İnebahtı Konsolosu ma‘iyyetinde Tercemânlık Berâtı ahziyle himâyedeyim” deyü tafra-nümûn olarak revîş ü gerdişini müste‘mene tatbîk ve etvâr-ı nâ-sâzı, ashâb-ı gayrete tehammül-güzâr olduktan başka, bî-mehâbâ hizmet ve mülâzemet etmekde olduğu ricâl ü kurenâ¹⁰ haklarında ba‘zı mertebe sû‘-i zann ve bed-sigâlîye mukârin nâsın tasavvurâtını tasdîk eder idi¹¹. Hâlbuki kendi lisânları olan lugât-ı¹² Ermeniyeye‘yi [N1 35a] dürüstce tekellümde¹³ ‘acz ü lükneti, “Tabîbün yûdâvî¹⁴ ve huve fî nefsihî marîzun*” fehvâsınca lisân-âşinâ olmak lehce-i şerîtasını ilgâ bâbında sözsüzce¹⁵ güvâh ve meşâhîr-i sarrâfândan olup, Yeni-hân‘da odaları olması kezâlik Tercemânlık hizmetinden mâ‘adâ umûra muhtelit olmamak, mu‘âhedesini ibtâlâ delîl-i bî-iştibâh olmağla, fimâ-ba‘d

1 divel N1, A1 : devlet M1

2 haklarında N1 : hakkında A1, M1

3 evzâ‘la hareketleri N1 : evzâ‘ u hareket A1 : evzâ‘ u hareketleri M1

4 esnâf-ı N1, A1 : + ve M1

5 ibdâ‘ N1, M1 : idâ‘ A1

6 olup N1, A1 : — M1

7 memâlikde N1, A1 : memâlikinde M1

8 memlekete N1, M1 : memleket A1

9 sarrâfândan olan A1 : sarrâfândan M1 : sarrâfdan olan N1

10 mülâzemet kurenâ M1 : mülâzemetlerinde olduğu, ricâl ü kurenâ’ N1 : mülâzemetinde olduğu ricâl ü kurenâ A1

11 eder idi N1, A1 : edüp M1

12 kendi lisânları olan lugât-ı M1 : kendü lisânları olan lugât-ı deniyye-i N1, A1

13 tekellümde M1 : edâdan N1 : idâreden A1

14 yûdâvî N1, M1 : tûdâvî A1

* طبيب يداوى و هو فى نفسه مريض = Doktor, kendisi hasta olmasına rağmen halkı tedâvî etmeye kalkıyor” anlamına gelen bu cümle, Türkçe‘deki “Kendi gözündeki mertegi görmez de elin gözündeki çöpu görür”ün ifâde ettiği Arapça atasözlerindendir; bk. meselâ Muallim Nâci, *age*, s.297-298.

15 sözsüzce N1, M1 : sözcemiş A1

tercemânlar konsolosları yanlarında¹ bulunup, memleket umûruna ve ticâretine karışmayup, ‘ırz u edebleriyle olmaları şe-râ’iti ve ba’zı mertebe tenbîhât-ı sâ’ire ile taht-ı râbîta-i² nizâma idhâl ve yedlerinde olan berâtları tahvîl ü ibdâl olunmuşiken, yine erbâb-ı tama’ u irtikâb kendi³ kârlarına ikbâb ederek, her biri bir mahalde ikâmet ve konsoloslarına bir mikdâr zehirlik vererek ve ba’zı müte’ayyinân-ı Âsitâne’den dahi hasbe’l-garaz⁴ rûy-i dil görerek, umûr-i memlekete ve iltizâm ve ticârete dest-yâz-ı⁵ mübâderet olup ve’l-hâsıl engüşt-dirâz-ı dahl ü tesaddî etmedikleri umûr nâdir kalmağla⁶, bu keyfiyyetler Der-sa’âdet’de mukîm olan divel elçilerine ifâde ve bunların men’i [M1 129] irâde olundukca, mersûmlar tarafından maglata-âmîz tahrîrât irsâliyle igfâl ve elçiler dahi vükelây-ı devlete darb-ı erganûn-i kîl ü kâl edüp, bu mâddeler ile îrâs-i sudâ’ u melâl eylediklerinden mâ’adâ, gümrük verilmemek⁷ için Bağdâd ve Basra ve Bosna ve Belgrâd taraflarına⁸ İstanbul’dan yasakçıları yedleriyle külliyyetlü mücevherât naklini başkaca bir kâr ittihâz eylemeleriyle, eğer⁹ esnây-ı râhda kazâ’-i¹⁰ resîde-i telef ü tebâh olur ise: “İşte fulân yerde bizim yesakcımız ve kuryerimiz soyulmuş ve urulmuş ve¹¹ bu kadar mücevherâtımız heder u¹² zâyi’ olmuş” deyü iddi’â eylediklerinde, irtikâbları meydâna çıkup, her ne kadar mahcûb ve şermsâr olur ise¹³ de, Devlet-i ‘aliyye hâl bu minvâl üzere olduğunu bilerek, icrâsı bâbında emr-i ‘âlî ısdâr ve ol kazâ¹⁴ sükkânını tazyîk u inzâr eylemekden¹⁵ hâlî olmaz idi.

Binâ’en ‘aleyh divel elçilerine makâm-ı Riyâset’den dostâne tekârîr i’tâ ve şerâ’it-ı musarrahanın icrâsı resmen iddi’â olundukda, yine müdâfa’a kaydına düşmüşler¹⁶ ise de, bu bâbda teşdîd-i Şâhâne ve tenbîh-i ekîd-i Mülûkâne mücebince, [N1 35b] Re’îs Efendi kuvvet-i kalble dilîrâne niyâm-ı dehenden¹⁷ sell-i seyf-i sühân ve her birine kat’iyyü’l-müfâd îrâd-ı cevâb-ı müstahsen

1 yanlarında N1, M1 : ma’iyyetlerinde A1

2 râbîta-i N1 : — A1, M1

3 kendi M1 : kendü N1, A1

4 garaz N1, A1 : ‘arz M1

5 dest-yâz-ı N1, A1 : dest-bâz-ı M1

6 etmedikleri kalmağla N1, A1 : olmadıkları umûr nâdir kalmakla M1

7 verilmemek N1 : vermemek A1 : vermek M1

8 Belgrâd ve Bosna taraflarına A1 : Bosna ve Belgrâd N1 : Bosna ve Belgrâd taraflarına M1

9 eğer A1 : ekser N1, M1

10 kazâ’-i M1 : kazâ N1, A1

11 ve A1, M1 : — N1

12 heder u N1 : — A1, M1

13 kadar ise M1 : denlü mahcûb ve şermsâr olursa N1 : denlü mahcûb ve şermsâr olur ise A1

14 ol kazâ A1, M1 : — N1

15 eylemekden N1, A1 : etmekden M1

16 düşmüşler A1 : düşdüler N1 : düşmüş M1

17 kalble dehenden A1 : kalb ile dilîrâne niyâm-ı dehenden N1 : kalble dilîrâne niyâm-ı dehenden M1

ederek, mersûmları iskât ve Devlet-i ‘aliyye'nin bu mâddede cedîd irâdesi olmayup, fekat verdiği berevât ve evâmirde musarrah olan şerâ'itin icrâsı iddi'â olunup¹ ve bu müdde'ânın vücûhla ‘ahid-nâme-i hümâyûna² muvâfık olduğu hüveydâdır. Eğer Devlet-i ‘aliyye'nin ber-mûceb-i ‘ahid-nâme-i hümâyûn ü şart vâki' olan iddi'âsı, Devlet-i ‘aliyye ile el-yevm musâlaha üzere olan Fransa³ ve İngiltere ve Rusya ve Prusya ve Nemçe ve İsvec ve Danimarka ve İspanya devletlerinin imperatorları ve ministriolarının⁴ gereği gibi ma'lumları olsa, Devlet-i ‘aliyye'nin gerek dâhilî olan fesâdâtını ve gerek cânib-i mîriye irâs eden kesr u tedennî gâ'ilesini bir vechile tecvîz etmeyecekleri meczûmdur. Her ne kadar bu takrîrimiz⁵ ‘ale'l-ıtlâk ise de, misâl-i cüz'î olarak asıl Françelü ve İngilterelü ve Rusyalu ve sâ'irlerinin⁶ tüccârına söz yok, bu makûle tâcirler vilâyetlerinden⁷ celb etdikleri ve Memâlik-i mahrûse'den alup götürdükleri⁸ emti'a ve eşyâdan ber-mûceb-i ‘ahid-nâme-i hümâyûn yüzde üç⁹ hisâbıyla resm-i gümrüklerini edâ ederler. Lâkin Edirne sâkinlerinden ve Ermenî tâ'ifesinden Artin nâm bir¹⁰ zimmînin ismine [M1 130] Odic (اوديج)¹¹ lafzını izâfe ile ‘Artin Odic¹² nâm Nemçelü tâcirdir’ deyerek tüccâr fermânı alup, ticâret ettirmek kankı¹³ devlete yakışur. Ma'a-hâzâ mersûmun yedinde bulunan emti'a ve eşyâ Edirne ve¹⁴ yâhûd Tekfûrdağı mahsûlü ve¹⁵ yâhûd Filibe ve Sofya'nın erzâk ve¹⁶ metâ'ıdır. İşte bu resme irtikâb beş yüz guruşdan hâsıl olursa¹⁷, bu fermâna nâ'il olan zimmî: ‘Ben Nemçelü'yüm’ deyerek¹⁸ akrânı beyninde imtiyâz da'vâsına başlayup, ne hisse-i tekâlîfi i'tâ ve ne yedinde bulunan emti'a ve eşyâyı doğrudan doğruya¹⁹ gümrüklere götürüp, resm-i gümrükünü edâ eder ki²⁰, ebnây-ı cinsinden olan Devlet-i ‘aliyye'nin

-
- 1 şerâ'itin olunup A1 : şerâ'itin icrâsını iddi'â olup N1 : şerâyitın icrâsını iddi'â edüp M1
 - 2 ‘ahid-nâme-i hümâyûna A1, M1 : ‘ahid-nâmeye N1
 - 3 Fransa A1, M1 : Françe N1
 - 4 ministriolarının N1, A1 : ministirlerinin M1
 - 5 takrîrimiz N1, A1 : takrîr M1
 - 6 asıl sâ'irlerinin N1 : Fransalu ve İngilterelü ve Rusyalu ve sâ'irlerinin/sâ'irlerin A1, M1
 - 7 vilâyetlerinden N1, A1 : vilâyetlerinde M1
 - 8 götürdükleri N1, A1 : getürdükleri M1
 - 9 üç A1, M1 : üç N1
 - 10 bir N1, A1 : — M1
 - 11 Odic (اوديج) N1, M1 : Ovic (اوويج) A1
 - 12 Odic (اوديج) N1, M1 : Ovic (اوويج) A1
 - 13 tâcirdir kankı N1 : tâcir” deyerek tüccâr fermânını alup, ticâret ettirmek kangi A1, M1
 - 14 ve eşyâ Edirne ve A1 : Edirne N1 : ve eşyâ Edirne M1
 - 15 ve A1, M1 : — N1
 - 16 erzâk ve N1 : — A1, M1
 - 17 olursa N1 : olur ise A1, M1
 - 18 deyerek A1, M1 : deyi N1
 - 19 doğruya A1 : doğru M1 : — N1
 - 20 ki M1 : belki N1, A1

sâ'ir re'âyâsının dahi mâllarına sâhib çıkup ve cizyelerinin dahi 'adem-i i'tâsına¹ cesâret eder" deyü müdellel kelimâtla ifhâm ü ibkât² eyledi.

Ve haylî müddetden berü³ elçilerin ferâmûş eyledikleri sebât-ı kadem, meslekinin te'ebbüdünü⁴ işrâb ü iş'âr ve sinîn-i çendînden berü [N1 36a] gü-siste-mehâr olmuş etvâr-ı Devlet-i seniyye-i sermediyyü'l-karâr'ın bi-tevfik-i Perverdigâr yine inzıbât-ı kadîmine irticâ'mı lisân-ı hâlîle⁵ beyân ü ihbâr eylemeğin, bu şîve-i⁶ salâbet, elçilere sürme-i âvâz-ı cür'et olmağla, fimâ-ba'd zıkr olunan şerâ'it-ı nizâmiyyeye temâmen ri'âyet olunup, hılâfına bir gûne vaz' u hareket zuhûr etmamek⁷ ve bundan böyle re'âyây-ı Devlet-i 'aliyye'den Elçi ve Konsolos ma'ıyyeti için Tercemân intihâbı lâzım geldikde, Tercemân olan şahıs bâlâda beyân olunan şurûtu bilâ-noksân icrâ edüp, bir mâddesine mugâyir vaz' u hareketi olur ise, ber-muktezây-ı nizâm Tercemânlık Berâtı yedinden nez' ve yine âhâd-i ra'ıyyet 'idâdına tenzîl kılınmak üzere te'sîs-i asl ü fer' olunup, ol makûle berâtlular, icrây-ı şurûtdan 'âciz olarak berâtlarını terk ve hadd-i ra'ıyyet-i Devlet-i 'aliyye'yi derk eylediler. Bu nizâm, sâ'ir Memâlik-i mahrûse'ye dahi evâmir-i şerîfe ile i'lâm ve kâl ü kâl vukû'a gel-meyerek, ber-vefk-ı merâm resîde-i hayr⁸-hıtâm oldu.

Nizâm-ı âhar

Devlet-i 'aliyye kezâlik⁹ 'ale'l-ıtlâk Avrupa devletleriyle kankı târîhde¹⁰ 'akd-i mu'âhede etmiş ise, tarafeynden i'tâ olunan 'ahid-nâmelerde "Tarafeyn tüccârı birbirine¹¹ tereddüd ile ticâret eylemelerine bir kimse cânibinden muhâlefet¹² olunmaya ve vilâyetlerinden celb eyledikleri ve Memâlik-i mahrûse'den alup götürdükleri¹³ emti'a ve eşyâdan yüzde üç¹⁴ hisâbıyla resm-i gümrüklerini, [M1 131] ber-mûceb-i 'ahid-nâme-i hümayûn i'tâ eyleyeler" 'ibâreleri münderic iken, bir müddetden berü bu ticâretlere¹⁵ tüccâr tâ'ifesi kanâ'at etmeyüp, Memâlik-i mahrûse mahsûlünü vilâyetlerine götürmeksizin

1 i'tâsına N1, M1 : edâsına A1

2 kelimâtla ifhâm ü ibkât N1, A1 : kelimât ile ikhâm ü iskât M1

3 berü N1 : + ve M1

4 te'ebbüdünü N1, A1 : te'yîdini M1

5 hâlîle N1 : hâl ile A1, M1

6 şîve-i N1, A1 : işve-i M1

7 etmamek A1, M1 : eylemamek N1

8 hayr A1 : hayyiz-i N1, M1

9 'aliyye kezâlik N1 : 'aliyye'nin A1, M1

10 kankı târîhde N1 : kangı târîhde A1 : kangı vakitte M1

11 birbirine N1 : birbirine A1, M1

12 bir kimse cânibinden muhâlefet N1 : kimesne tarafından mûmâna'at A1 : kimesne tarafından muhâlefet M1

13 mahrûse'den götürdükleri N1, A1 : mahrûse'ye alup getürdükleri M1

14 üç A1, M1 : üç N1

15 bu ticâretlere N1 : ticâretlere A1 : ticâretlerine M1

yine Memâlik-i mahrûse'de furûht etmeğe başlayup, bu vechile Devlet-i 'aliyye tüccârının Memâlik-i mahrûse'de ticâretlerine kesr-i küllî îrâsına bâdî olduğundan mâ'adâ, yüzde üç¹ hisâbıyla resm-i gümrüklerini edâdan imtinâ² ve devletce i'tibâra şâyân olmayup ve² tüccâr ile gümrükcüler beynlerinde³ zühûl olunmamak için zabt olunmuş şukkayı: "Ta'rîfe⁴ defteridir" deyü iddi'â ve ol defter mücebince gümrükleri yüzde bir buçuk bile olmayarak⁵ teklîf ve edâ eylediklerinden, [N1 36b] Devlet-i 'aliyye'nin îrâdât-ı cesîmesinden olan gümrüklere hasâret-i 'azîmeyi mücib olduğundan başka, belki ta'rîfe lafzını hasbe'l-iktizâ⁶ tecdîd-i mu'âhedât olundukca, 'ahid-nâmelerde bile derc olunmağa sa'y eyledikleri ve eşyânın fey'âtı bir karârda durmayup, vakt ü hâle göre ta'rîfenin⁷ tebdîli lâzım oldukca, anda dahi ne derecelerde su'ûbet irâ'e olunup ve bu def'a Fransalu⁸ ile 'akd olunan mu'âhedeyi sâ'irleri ser-rîşte itti-hâz ederek, Françelü'nün ta'rîfesi tekmîl olunca[ya]⁹ kadar gümrüklerinin ta'lîk olunmasına ibtidâr etmiş olmalarıyla, Devlet-i 'aliyye dahi "Ya tanzîm olunan ta'rîfeyi¹⁰ kabûl edersiz, yâhûd 'ahid-nâmeler mücebince yüzde üç¹¹ hisâbıyla gümrüklerini aluruz ve eşyânızı tevkîf ederiz" dimeğe nâ-çâr olduğunu mübîn, ma'a't-tefâsîl¹² bi'l-cümle divel elçilerine i'tây-ı tekârîr olundu.

Sûret-i diğەر

Bir müddetden berü gerek Âsitâne-i sa'âdet'de¹³ ve gerek mahâll-i sâ'irenden tarîk-ı ticâretle Rusya diyârına 'azîmet eden Devlet-i 'aliyye re'âyâsı, ahz edecekleri pesaporta¹⁴ kağıdına kendüyi Rusya Devleti re'âyâsından olmak üzere derc ü tastîr ve ol vesîle ile patente kağıdının ahzı dahi emr-i yesîr olarak, refte refte ehâlî-i sefâyin cemm-i kesîr olup, gerek bu sebep ve gerek cihet-i uhrâ ile Devlet-i 'aliyye re'âyâsını¹⁵ Rusya mahmîlerinden tefrîk ve istisnâ emr-i 'asîr olmağla, işbu patente kağıdlarının bu vechile i'tâsı¹⁶, Salta-

- 1 üç A1, M1 : üç N1
- 2 ve N1, A1 : — M1
- 3 gümrükcüler beynlerinde M1 : gümrükcüler beyninde N1 : beynlerinde A1
- 4 Ta'rîfe N1 : Ta'rîfe A1, M1
- 5 olmayarak N1, M1 : olmayup A1
- 6 ta'rîfe iktizâ' N1 : ta'rîfe lafzı hasbe'l-iktizâ A1 : ta'rîfe lafzını hasbe'l-iktizâ (لفظنى سبب الاقتضا) M1
- 7 ta'rîfenin N1 : ta'rîfenin A1, M1
- 8 ve bu def'a Fransalu A1 : ve bu def'a Françelü N1 : bu def'a Fransalu M1
- 9 Françelü'nün olunca N1 : Fransalu'nun ta'rîfesi tekmîl olunca A1 : Fransalu'nun ta'rîfesi tekmîl oluncaya M1
- 10 ta'rîfeyi N1 : ta'rîfeyi A1, M1
- 11 üç A1, M1 : üç N1
- 12 tefâsîl N1, A1 : tafdîl M1
- 13 sa'âdet'de N1, A1 : sa'âdet'den M1
- 14 pesaporta N1, A1 : pesaport M1
- 15 re'âyâsını M1 : re'âyâsı N1, A1
- 16 kağıdlarının i'tâsı N1 : kağıdının bu vechile i'tâsı A1 : kağıdının bu vechile i'tâsını M1

nat-ı seniyye re'âyâsının ekser gemilerine¹ Rusya bayrağının küşâdına müs-takıl 'illet ve patente ile bayrak lâzım ve melzûm kabîlinden olmak hasebiyle², ol makûle patente ile taht-ı himâyede bulunan kimse³ kapudan [M1 132] olarak süvâr olduğu tüccâr sefinesine Rusya bayrağı ref' u küşâd eylemeğe kesb-i salâhiyyet eylediği ecilden, tüccâr gemileri ve be-tahsîs Bahr-ı sefid'in sefâyin ve⁴ re'âyâsı, Tersane-i 'âmire donanması hıdmetlerine muhassas⁵ ola-gelmişiken, vâcibe-i zimmetlerini edâdan imtinâ' zımında her biri Rusyalu⁶ bayrağı küşâd etmek⁷ hevâsında olduğuna binâ'en, evvelâ re'âyây-ı Devlet-i 'aliyye'nin hılâf-ı 'ahd ü şart⁸ dest-res ve hâmil olageldiği ol makûle [N1 37a] patente kağıdları ve pesaportalar⁹ lede't-teharrî ve't-tahkîk ahz ü istirdâd olunup, min-ba'd eban-'an-ceddin¹⁰ ra'iyyeti ma'lûm olan Devlet-i 'aliyye re'âyâsına vechen mine'l-vücûh ve sebeben mine'l-esbâb o makûle patente kağıdları ve-rilmesi câ'iz olmamak ve sâniyen Donanma-yı hümâyûn hıdmetlerine mahsûs olan Bahr-ı sefid re'âyâsının ve sâ'ir Devlet-i 'aliyye tebe'asının el-yevm¹¹ ref' u küşâd etdikleri¹² Rusya bayrakları istirdâd olunup, bundan böyle hâlis Devlet-i 'aliyye re'âyâsından ferd-i âferîdeye Rusya bayrağı küşâd eylemeğe aslâ cevâz u ruhsat gösterilmemek¹³ ve Devlet-i 'aliyye re'âyâsına gerek ziyâret ve gerek ticâret vesîlesiyle şimdiye kadar verilmiş olan pesaporta¹⁴ ve patentelerde Rusya re'âyâsı nâmına mersûm olan kağıd bi't-tahkîk redd ve fîmâ-ba'd dahi verilmemek üzere bu girîve-i fesâd sedd olunmak şerâyiti¹⁵ esâs ittihâziyle, bâ-'avn-i hazret-i Bârî bu bâbda intibâh-ı cenâb-ı Şehriyârî¹⁶ se-bebiyle, bu mâdde dahi ecdâd-ı emcâdları tarîka-i enîkaları üzere mecrây-ı kadîm ü kavîminde¹⁷ cârî olup, gerek Tercemânlık ve gerek işbu patente ve bayrak mâddeleriyle nizâm-ı re'âyây-ı devlet, nesak-ı dîrîn-i dil-nişînine¹⁸

1 gemilerine A1, M1 : sefinelerine N1

2 olmak hasebiyle A1, M1 : olmağın N1

3 kimse N1 : kimesne A1, M1

4 Bahr-ı sefid'in sefâyin ve A1 : Bahr-ı sefid'in sefâyin N1 : sefâyin M1

5 muhassas N1 : mahsûs A1, M1

6 Rusyalu A1 : Rusya N1, M1

7 etmek N1, M1 : eylemek A1

8 şart N1, A1 : şurût M1

9 pesaportalar N1 : pasaportları A1, M1

10 eban-'an-ceddin N1 : eban-'an-ceddin (ابا عد جد) A1, M1

11 el-yevm N1, A1 : — M1

12 etdikleri N1, M1 : eyledikleri A1

13 cevâz u ruhsat gösterilmemek A1, M1 : ruhsat ve cevâz göstörülmemek N1

14 pesaporta N1, A1 : pasaport M1

15 dahi şerâyiti M1 : verilmemek üzere —/bu girîve-i fesâd-ı mezkûr sedd olunmak şerâ'iti N1, A1

16 cenâb-ı Şehriyârî N1 : hazret-i Tâcdârî A1 : cenâb-ı Tâcdârî M1

17 kadîm ve kavîminde N1 : kadîmi vukû'unda A1, M1

18 dil-nişînine N1, A1 : dil-nişîne M1

'avdet eyledi. Ve tekârîr-i mezkûrenin birer sûretleri hâlâ Paris'de sefâretle mukîm Muhibb Efendi tarafına irsâl olundu*.

Ba'de-müddetin mûmâ ileyh cânibinden vârid olan tahrîrâtдан istinbât olunan mefhûmun hulâsası budur¹ ki, târîh-i tahrîrden çend rûz mukaddem Fransa² Baş-vekîli Taleyan** tarafından mûmâ ileyhe iki kıt'a takrîr³ zuhûr edüp, biri Kudüs-i şerîf ve zikr olunan tüccâr ve konsolos mâddesine dâ'ir ve dîğeri Sırblu⁴ mâddesine müte'allık olup, bundan başka Monitor Gazetesi, ya'nî Fransa⁵ vükelâsının izinleriyle tab' olunan gazetede Dubravniklü'nün Françelü⁶ tarafından ba'zı vesâ'il beyânıyla zabt olunduğuna dâ'ir tab' etdirdikleri mâddeyi kırâ'et [M1 133] eyledikde, hemân mersûmun hânesine müsâra'at ve ibtidâ⁷ Rusya Sefîri olan Dobril'in [=D'Oubril'in] İstirazburg'da [=Strasburg'da]⁸ meks ü tevkîf olunduğunun sebebini su'âle mübâderet eyledikten sonra: "Kudüs-i şerîf ruhânlarının imtiyâzları kesr olunmuş ve bu mezellele Fransız Milleti⁹, husûsan İmperatorumuz bir vechile râzî değildir" deyü velvele-sâz olduğu iddi'âsına [N1 37b] bu zemînde cevâb verilmişdir ki: "Mısır Vak'ası tehdâdüs eylediği hılâlde Kudüs-i şerîf'de ve mahâll-i sâ'irede, husûsan¹⁰ Galata'da bulunup, ber-müceb-i 'ahid-nâme-i hümâyûn ez-kadîm Fransalu¹¹ himâyesinde olan bu makûle rehâbînin ve kiliselerin himâyeleri¹² Nemçelü tarafından derkâr olmağla, bu husûslara müsâ'ade olunmasını hâvî ol vakit Nemçe Elçisi olan¹³ müteveffa Herbert***, bâ-takrîr talebkâr oldukda¹⁴,

* "Zikr-i nizâm-ı olundu" kısmında yer alan bilgiler özetle ve değişik ifadelerle *Târîh-i Cevdet*, VIII,73'te kaydedilmiştir.

1 hulâsası budur N1 : hulâsasıdır A1, M1

2 Fransa A1, M1 : Françe N1

** Metnimizde "Taleyan" okunacak şekilde yazılmış olan Fransız siyaset adamı Charles Maurice de Talleyrand-Périgord (1754-1838) için bk. meselâ "Talleyrand-Périgord", *Büyük Larousse*, XXI,11189

3 takrîr A1 : tahrîr N1, M1

4 mâddesine dâ'ir ve dîğeri Sırblu/Sırplu A1, M1 : mâddelerine dâ'ir ve dîğeri Sırblu N1

5 Fransa A1, M1 : Françe N1

6 izinleriyle Françelü N1 : izniyle tab' ola gelan gazetede Dubravnediklü'nün Fransa A1 : izinleriyle tab' oluna gelan gazetede Dubravnediklü'nün Fransa M1

7 ibtidâ N1, A1 : — M1

8 İstirazburg'da (استرازابورقه) A1, M1 : İstirazburk'da (استرازابورقه) N1

9 Fransız Milleti M1 : Françe Milleti N1 : Fransa Devleti A1

10 şerîfde husûsan N1 : şerîf ve mahâll-i sâ'irede ve A1, M1

11 hümâyûn ez-kadîm Fransalu A1 : hümâyûn Françelü N1 : hümâyûn (همان) ez-kadîm Fransalu M1

12 rehâbînin ve kiliselerin himâyeleri M1 : rehâbine ve kiliselerinin himâyeleri N1 : ruhânânın ve kiliselerin himâyeleri A1

13 olan A1, M1 : — N1

*** Metnimizde sözü edilen Herbert, Baron Pierre Philippe d'Herbert Rathkeal olmalıdır; bk. meselâ *Treaties, & c. Between Turkey and Foreign Powers 1535-1855*, London 1855, s.124-125,130,132,134.

14 oldukda N1 : olarak ifade etmekle A1, M1

ba‘de'l-‘arz şevketlü Halife-i rûy-i arz¹ efendimiz min-gayr-i me‘mûlin Fransalu² Mısır'a hüçüm eylemiş ise de, ber-müceb-i ‘ahid-nâme-i hümâyûn ez-kadîm himâyelerinde olan kilisa ve ruhbânlarını bi'n-nefs ben himâyet ederim. Galata'da olan kilisa ve ruhbânlarının taraf-ı Devlet-i ‘aliyye'den himâyet olunacağını mübeyyin Galata Voyvodası'na ve Topcu-başı'ya ve Tersâne³ Emîni'ne fermânlar ısdâr buyurmalarıyla, bu resme ‘inâyet zuhûrundan bi'l-cümle divel elçilerinin memnûn ve müteşekkir olduklarını beyânla⁴, bi-hûde tahdîş-i maslahat için nâhun-zen-i ta‘arruz olmalarını tefrî‘ gûne istihsân eyledikten sonra, tüccâr ve konsolos mâddesini dahi takrîr-i mersûl mücebince ihbâr eyledikde, vâkı‘â⁵ ol makûle irtikâbâta bir devletin rızâsı⁶ olmadığı mukarrerdir” cevâbıyla tasdîk u istihsân eyledi.

Ba‘dehû Sırp lu mâddesini der-pîş eyledikde: “Bi-‘avnihi Te‘âlâ Devlet-i ‘aliyye-i sadâkat-kîş, kendi mülkünü izâle-i agyâr-ı⁷ teşvîş eylemekden ‘âciz değıldir” kelâmıyla mütecellidâne cevâba mu‘âkıb, Françelü tarafından Dubravnik'e⁸ hüçüm ve duhûl olunduğu haber-i vahşet⁹-eserini serd ile hâlâ Bosna tarafından¹⁰ Sırp lu üzerine me‘mûr olan asâkir, işbu Dubravnik¹¹ hâdisesini istimâ‘ eyledikleri anda, elbette¹² muhâfaza-i evlâd ü ‘iyâl ve muhârese-i mülk ü mâl için vilâyetlerine itlâk-ı zimâm-ı ‘avdetle, Devlet-i ‘aliyye'nin ol cihetden dahi ta‘tîl maslahatına mü‘eddî olacağı emr-i bâdî¹³ olup, bundan başka Devlet-i ‘aliyye'ye Fransa¹⁴ Devleti'nin iddi‘â eylediği mahabbet ve hulûsa mukârin, Devlet-i ‘aliyye'nin [M1 134] sinîn-i medîdeden berü bi'l-irs cizye-güzâr ve sâyesinde âsûde-i âsîb-i rûzgâr olan Dubravnik memleketini¹⁵ zabt eylemiş ve Devlet-i ‘aliyye'nin Bosna'da kâ'in bu kadar kılâ‘ müstahfizlarının mevâcibleri, Dubravnik'den tanzîm ve üç senede bir def‘a¹⁶ cizye ve gümrük bedelleri, elçileri vesâtatiyle resmen rikâb-ı Şâhâne'ye teslîm oluna

1 şevketlü arz N1, M1 : şevket-me‘âb A1

2 Fransalu A1, M1 : Françelü N1

3 Tersâne A1, M1 : Tersâ N1

4 beyânla A1 : beyân birle N1 : beyân ile M1

5 vâkı‘â N1 : — A1, M1

6 rızâsı N1, M1 : râzî A1

7 sadâkat-kîş agyâr-ı A1 : şecâ‘at-kîş kendü mülkünden izâle-i gubâr-ı N1 : sadâkat-kîş, kendü mülkünde izâle-i gubâr-ı M1

8 cevâba Dubravnik'e N1 : cevâba mu‘âkıb Fransalu tarafından Dubravnik'e A1 : cevâbı müte‘âkıb, Fransalu tarafından Dubravnik'e M1

9 vahşet N1, A1 : dehşet M1

10 tarafından A1, M1 : cânibinden N1

11 Dubravnik N1 : Dubravniklü'nün A1 : Dubravnik M1

12 elbette N1, A1 : elbetde M1

13 maslahatına bâdî N1, A1 : maslahatını mü‘eddî olacağı emr-i bâriz M1

14 Fransa A1, M1 : Françe N1

15 Dubravnik memleketini N1 : Dubravnik memâlikini A1 : Dubravnik memleketini M1

16 Dubravnik'den def‘a N1 : Dubravnik'den tanzîm ve üç senede bir def‘a/kerre A1, M1

gelmişken, hürmet ü ri‘âyet etmeyüp [N1 38a] ve¹ Devlet-i ‘aliyye mukad-dem târîhlerde asıl Venediklü ile muhârebelerde, husûsan İskenderiyyelü Kara Mahmûd Paşa'nın ‘isyânı hengâmında, Bosna askeriyile Dubravniklü'nün² muhâfazasına himmet eylemişler iken, Venedik erâzîsi ile Dubravnik³ erâzîsi beyinde Devlet-i ‘aliyye'nin hadd-i fâsılı⁴ olmak üzere bu kadar erâzîsi var iken, pâymâl edüp ve lede'l-iktizâ' yine Bosna tarafından vücûh ile Dubravniklü'nün⁵ muhâfazası mümkün iken Fransalu bunların birine bakmayup, ‘ale'l-gafle hücum ve zabt etmiş olmalarıyla, ‘İşte devletin dostu olursa⁶ böyle olsun’ deyü miyânede mütedâvil olan müdde‘ây-ı mahabbet-i hâlisâne, ud-hûke-i her-âşinâ ve bî-gâne olmaz mı?’ vâdîlerinde⁷ serzeniş etdikde, mersûm telâş ü ıztırâbla⁸ dem-sâz-ı cevâb-ı nâ-savâb olup, Rusyalu Karadağ ehâlisine külliyyetlü akça⁹ irsâl edüp, anlar ile bi'l-ittifâk Dubravnik'e¹⁰ hücum edecekleri bî-şâ'ibe-i kıl ü kâl ve Rusyalu'nun¹¹ zabt eyledikleri mahallerden hurûcları ‘adîmü'l-ihimâl olduğuna binâ’en, şimdilik Françelü¹² tarafından muvakkaten zabt olunup, vakti hulûlünde kemâ fi'l-esbak yine Devlet-i ‘aliyye'nin rişte-i temellüklerine rabt olunacağını serd ü beyân ve da‘vâsına gûyâ ki Kırım ve Korfa¹³ mâddelerini tasvîr-i burhân eyledikde, Kırım Adası¹⁴ Şâhîn Girây hıyânetiyle ol sûrete münkalib ve Korfa Cezîresi'ne Moskovlu'nun vürûdunu Mısır vak‘ası¹⁵ câlib olduğu kazıyyeleriyle tezyîf ü ibtâl ve mesfûru icâle-i zebâna¹⁶ bî-mecâl eylemişdir. Kaldı ki Fransalu'nun vehm ü tasavvurdan birün ânen-fe-ânen peydâ eyledikleri¹⁷ akvâl ve ef‘âl-i gûnâ-gûnleri, Devlet-i ‘aliyye'nin samîmî umûrunu iltizâm eylemediğinden başka, kendü politikalarına nîreng-i İblîsî ve temhîdât-ı pür-mekr u telbîsî tasvîrine mebnî olduğu hüveydâ olmağla, bu resme müsveddât, teksîr-i sevâd-ı

1 ve N1, A1 : — M1

2 Dubravniklü'nün N1 : Dubravenediklü'nün A1, M1

3 erâzîsi ile Dubravnik N1 : erâzîsiyle Dubravenedik A1, M1

4 fâsılı M1 : fâsıl N1, A1

5 lede'l-iktizâ' Dubravniklü'nün N1 : lede'l-iktizâ yine Bosna tarafından bu vechile/vücûhla Dubravenediklü'nün A1, M1

6 olursa N1, M1 : olur ise A1

7 vâdîlerinde N1 : zemîninde A1, M1

8 ıztırâbla A1, M1 : ıztırâb ile N1

9 akça A1, M1 : akca N1

10 Dubravnik'e N1 : Dubravenedik'e A1, M1

11 Rusyalu'nun M1 : Rusyalu N1, A1

12 şimdilik Françelü N1 : Fransalu A1, M1

13 ki Kırım ve Korfa N1, A1 : Korfa ve Kırım M1

14 Adası N1 : ehâlisî A1, M1

15 Moskovlu'nun vak‘ası N1, A1 : Rusyalu'nun vürûdunu Mısır vâkı‘ası M1

16 zebâna N1 : zebân A1, M1

17 Fransalu'nun eyledikleri M1 : Françelü'nün vehm ü tasavvurdan birün ânen-fe-ânen peydâ etdikleri N1 : Fransalu'nun vehm ü tasavvurundan birün (بزون) ânen-fe-ânen peydâ eyledikleri M1

kelimât kabîlinden olmayup, medâr-ı hisse-gîrî vü istubsâr olduğu, dakîka-şinâsâna rû-şenâdır. [M1 135]

Ba‘zı havâdis

Bu esnâda Françe İmperatoru Bonaparta, i‘mâl-i ‘avâmil-i ceng ü nîreng ile İtalya Ülkesi'ni¹ keşide-i rişte-i zabt u istilâ etmeğin, İtalya Kırallığı ‘unvâniyle de rütbe-i imtiyâzı dü-bâlâ ve Kayser-i Rûm telakkubuyla sayha-keş-i² tefâhur u iddi‘â olup, [N1 38b] Rufen [=Ruffin] nâm oğlunu bi'l-vekâle sandalî-i kiralîye iclâs eylediği peyâmı ihtilâs olundu. Kezâlik³ az vakitte Felemenk Ülkesi'ni dahi halîde-i çeng ü teshîr eylemekle, Jojef⁴ nâm birâderini Kıral nasb eylediğini, Âsitâne'de⁵ mukîm Maslahatgüzâr'ı bâ-takrîr Bâb-ı ‘âlî-i sa‘âdet⁶-masîre inhâ eyledi.

‘Azl ü⁷ nasb-ı Re’îsülküttâb ve ba‘zı tevcîhât⁸

Re’îs-i vakt olan Ahmed Vâsîf Efendi'nin pîri ve hezâr derd delâletiyle kuvveti kalîl ve⁹ hısn-ı hasîn-i mizâc-ı nâzik-terînine¹⁰ cünd-i tâlân-ger-i halel ü ‘illet, fûrce-yâb-ı sebîl ve bir müddet kalem-i bedî‘u'r-rakam-ı sa‘y ü¹¹ gayretleri, pîçîde-mûy-i sekte-i¹² ta‘tîl olmağla, umûr u eşğâl ‘urza-i ihmâl olduğundan, tebdîlî lâzime-i hâl olmağın, Tezkire-i Evvel Mehmed Gâlib Efendi, galebe-i esbâb-ı istihâl ü liyâkatle mesned-i Riyâset'i reşk-i sipîhr-i perrîn ve divel maslahatında hıdemât-ı sâbika ve vukûf u ehliyyet-i râyıkası

- 1 Françe Ülkesi'ni N1 : Fransa İmperatoru i‘mâl-i ‘avâmil-i ceng ü nîreng ile İtalya Ülkesi'ni A1 : Fransa İmperatoru Bonapart, i‘mâl-i ‘avâmil-i ceng ü nîreng ile İtalya Ülkesi'ni M1
- 2 telakkubuyla sayha-keş-i N1 : nâmiyle telkîble sahh-keş-i A1 : nâmiyle telkîbiyle sahh-keş-i M1
- 3 Rufen Kezâlik M1 : ve Jufen nâm oğulluğunu bi'l-vekâle sandalî-yi kiralîye iclâs eylediği peyâmı ihtilâs olundu. Kezâlik [Bu kısım buraya girmesi 7 rakamı ile işaret olunarak 65b'nin sağ kenarına yazılmıştır] A1 : — N1
- 4 Ülkesi'ni Jojef N1 : Ülkesi'ni dahi halîde-i çeng-i teshîr eylemekle A1 : Ülkesi'ni dahi halîde-i ceng ü teshîr eylemekle, Luyi M1. Metnimizde söz konusu edilen, diğer görevleri arasında Napoli (1806-1808) ve İspanya (1808-1813) kiralıkları da olan Napoléon Bonaparte'nin ağabeyi Joseph Bonaparte'dir (1768-1844); bk. meselâ “Bonaparte, Joseph”, *Büyük Larousse*, IV,1789.
- 5 Âsitâne'de N1, M1 : Âsitâne A1
- 6 sa‘âdet A1, M1 : übbebet N1
- 7 ‘Azl ü N1, A1 : — M1
- 8 ve ba‘zı tevcîhât A1, M1 : — N1
- 9 kuvveti kalîl ve A1, M1 : — N1
- 10 nâzikterînine N1 : nâzenîne A1, M1
- 11 sa‘y ü N1, A1 : — M1
- 12 sekte-i N1, M1 : + ve A1

cihetine mebnî, hakkında sünûhu muntazır olan mekârim-i Pâdişâh-ı Sikender-âyîn mevâdd-ı şevk-ı müsta'iddîn olup¹, münhall olan Tezkire-i Evvel menşûru ile² Anadolu Muhâsebecisi 'Avnî Efendi kâm-bîn ve sâbıkâ Topcular Kâtibi olup, şâyeste-i 'avâtîf olan İbrâhîm³ 'Afif Efendi dahi ana câ-nişîn oldu. Ve Bostancı-başı⁴ Ağa'nın dahi hılâf-ı rızây-ı Pâdişâh-ı 'âlî-cenâb, evzâ' u etvâr-ı nâ-hemvâr irtikâbı, 'azlini îcâb eylemekle, Hasekî Ağa⁵ bulunan Şâkir Bey'in âb-yârî-i teveccüh-i merkûmla bostân-ı ikbâli şâdâb oldu.

Ve rüste-i silsile-i mütekâ'idîn olan Sadr-ı sâbık İsmâ'îl⁶ Paşa, ibtidâ Bursa'da küşe-güzîn-i ikâmet ü inzivâ⁷ olmak fermân buyurulmuşiken, âdâb-ı tekâ'üde mugâyir ba'zı harekât-ı nâ-marziyyeleri vukû'u, mu'ahharan Sakız Cezîresi'ne iclâ külfetine sebeb-i zâhir⁸ oldu. [M1 136]

'Azl ü nasb-ı Vâlî-i Mısır ve ik'âd-ı ümerây-ı⁹ Mısıryye ve ihrâc-ı Donanma-yı hümâyûn

Sâl-i sâlifde Kapudan-ı deryâ el-Hâc Mehmed Paşa, Donanma-yı hümâyûnla¹⁰ İskenderiyye tarafında vakfe-gîr-i ârâm olduğu eyyâmında, ümerây-ı Mısıryye'den Elfi Mehmed Bey, pîrâmen-i Kâhire'de herze-gerd-i vâdî-i hızy ü dalâl ve "Hüznî ma'ake^{***}" ta'bir olunan yapışkan otu gibi âvîhte-i dâmen-i¹¹ Mısır-ı 'azîzü'l-menâl olduğundan Vezîr-i müşârun ileyh haberdâr

- 1 galebe-i olup A1 : makâm-ı Riyâset'le mübeccel olup, selefi mûmâ ileyh hakkında dahi 'atıyye ve nüvâziş-i Hidîv-i deryâ-nevâl zuhûr ve hânelerinde tedbîr u tîmâra iştigâl için ikâmet zımnında mazhar-ı düstûr oldular N1 : galebe-i esbâb-ı istihâl ü liyâkatle mesned-i Riyâset'i reşk-i sipihri berrîn ve divel maslahatında hıdemât-ı sâyika ve vukûf u ehliyyet-i râyika cihetine mebnî, hakkında sünûhu muntazır olan 'atıyye ve nüvâziş-i Hidîv-i deryâ-nevâl, ser-nümây-ı kîse-i zuhûr ve hânelerinde tedbîr u tîmâra iştigâl için ikâmet zımnında mazhar-ı düstûr olup M1
- 2 Tezkire-i Evvel menşûru ile M1 : Tezkire-i Evvel menşûruyla N1 : Tezkirecilik ile A1
- 3 olup, İbrâhîm M1 : İbrâhîm N1 : olup, şâyeste-i 'avâtîf olan İbrâhîm A1
- 4 Bostancı-başı A1 : Ser-bostâniyân N1, M1
- 5 hılâf-ı rızây-ı Ağa N1 : li-emrin mübhem 'azli îcâb etmiş olmağla, Hasekî Ağa A1 : hılâf-ı rızây-ı Pâdişâh-ı 'âlî-cenâb, evzâ' u etvâr-ı nâ-hemvâr irtikâbı, 'azlini îcâb eylemekle, Hasekî M1
- 6 Bey'in âb-yârî-i İsmâ'îl N1 : Bey mansıb-ı merkûm ile memnûn olup ve mütekâ'id olan Sadr-ı sâbık İsmâ'îl A1 : Bey'in mansıb-ı merkûm ile bostân-ı ikbâli şâdâb oldu. Mütekâ'ide olan Sadr-ı sâbık İsmâ'îl M1
- 7 ikâmet ü inzivâ N1 : inzivâ A1 : ikâmet ü inz[iv]â (انزوا) M1
- 8 ba'zı zâhir N1, M1 : harekâtı zuhûruna mebnî mu'ahharan Sakız Cezîresi'ne iclâ ile hareket-i mezkûresi mü'eddî-yi sükûn A1
- * "Ve rüste-i oldu" kısmındaki bilgiler özetle *Târîh-i Cevdet*, VIII,69'da kaydedilmiştir.
- 9 ümerây-ı NI, M1 : ümerâ'-ı A1
- 10 hümâyûnla N1, A1 : hümâyûn ile M1
- ** خذنى معك = Beni beraberine al!" anlamına gelen bu cümle, burada bir ot cinsi olarak bildirilmektedir.
- 11 dâmen-i N1 : dâmân-ı A1, M1

oldukda, merkûma¹ pend ü tehdîdi müştemil kağıd tahrîr u tesyâr [N1 39a] ve müfâdında böyle serserî beyâbân-ı hızlânda geşt ü güzâr ve iz'âc-ı fukarâya ibtidâr ve ehl-i zirâ'ate îsâl-i hasâr eylemek, münâfî-i rızây-ı hazret-i Bârî ve müstevcib-i temâdî-i gazab-ı Cihân-dârî olup, elbette vehâmeti müntic ve mükâfât-ı tabî'at-ı felekiyyeyi müheyyic olacağını tefhîm ü tezkâr ve cerâ'im-i gûzeşteden istiğfâr sûretiyle² merkez-i rızâ vü itâ'atde karâr eylemek, lâ-me-hâle³ hakkında mahz-ı hayr idiğini hayr-hâhâne iş'âr eylediğine binâ'en⁴, mîr-i merkûm Vezîr-i müşârun ileyhle⁵ münâsebet peydâ ve sâ'ir ümerâyı dahi âşinâ ederek Donanma-yı hümâyûn'un 'avdetinden sonra kethudâsını taraf-ı müşârun ileyhe⁶ isrâ ve Bâb-ı 'âlî'ye dahi bir kıt'a 'arz-ı hâlîle⁷ temhîd-i mukaddime-i isti'fâ edüp, beş on seneden berü cezây-ı a'mâl-i nâ-sezâları⁸ olan nevâ'ib-i züll ü belâ ve mübtelâ oldukları mesâ'ib-i renc ü 'anâ, bi'l-cümle⁹ kendi kesb-i yed-i tuğyânları olduğunu 'arızasında işrâb ve meb'ûsları dahi ol mukaddimleri ma'rûz-ı vükelây-ı 'âlî-cenâb edüp, Devlet-i 'aliyye'nin kuvvet-i kâhiresini müzekkir ve kendinin taksîrât-ı gûzeştelerinden tâ'ib ve müstağfir olarak ve Der-bâr-ı merhamet-medâr'a dahîl ve "*Ey dest-gîr dâmen-et ez-dest kî helem*" teşebbüsüyle dest-zen-i dâmen-i asîl ü vekîl olarak¹⁰ niyâz-mend-i safh-ı cemîl olduklarını ve min-ba'd emr u irâde-i Devlet-i 'aliyye'den ser-i mû ser-pîç-i¹¹ inkıyâd olmayarak, gerek Haremeyn-i muhteremeyn mürettebâtı ve gerek Devlet-i 'aliyye 'â'idâtı te'diyesinde ve

-
- 1 merkûma N1, M1 : + [Bu kelimededen sonra 66a'nın sağ kenarına buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilen قند gibi bir kelime yazılmıştır] A1
- 2 tefhîm ü sûretiyle N1 : beyne'z-zecri ve'n-nush yâd ü tezkâr ve cerâ'im-i gûzeşteden istiğfâr sûretiyle ["beyne'z-zecri ve'n-nush" kısmı buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 66a'nın sol kenarına yazılmıştır] A1 : beyne'z-zecri ve'n-nush yâd ü tezkâr ve cerîm-i gûzeşteden istiğfâr sûretle M1
- 3 rızâ ve lâ-mehâle N1 : rızâda karâr eylemek A1 : rızâ ve itâ'atde karâr eylemek M1
- 4 idiğini binâ'en A1 : idiğini iş'âr eylediğine mebnî N1 : idüğünü hayr-hâhâne iş'âr eylediğine binâ'en M1
- 5 ileyhle N1, A1 : ileyhe M1
- 6 ileyhe N1, M1 : ileyhle A1
- 7 hâlîle N1 : hâl ile A1, M1
- 8 a'mâl-i nâ-sezâları N1 : ef'âl-i nâ-revâları A1, M1
- 9 bi'l-cümle N1 : — A1, M1
- * ای دست گیر دامن از دست کی هلم = Ey yardımcı! Eteğini kimin elinden bırakayım?" gibi bir anlama gelen Farsça bir ifâdedir.
- 10 Devlet-i 'aliyye'nin olarak M1 : ve Devlet-i 'aliyye'nin kuvvet-i kâhiresini müzekkir ve kendülerinin taksîrât-ı gûzeştelerinden müstağfir olarak Der-bâr-ı merhamet-karâr'a dahîl ve dest-zen-i dâmen-i asîl ü vekîl ve N1 : ve Devlet-i 'aliyye'nin kuvvet-i kâhiresini müzekkir ve kendilerinin taksîrât-ı gûzeştelerinden tâ'ib ve müstağfir olarak Der-bâr-ı merhamet-karâr'a dahîl ve [mîsrâ]: "*Ey dest-gîr dâmenet ez-dest key helümme*" teşebbüsüyle dest-zen-i dâmen-i asîl ü vekîl ve [Buradaki metinden "ve {mîsrâ}' teşebbüsüyle" kısmı, buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 66a'nın sol kenarına yazılmıştır] A1
- 11 pîç-i N1, A1 : pîç-i M1

sâ'ir kâffe-i irâdât-ı seniyyenin icrâsında kat'â tekâsül eylemeyeceklerini dahi yegân yegân tasrîh u beyân eylemişler idi. Ma'a-hâzâ beylerin ik'âdları¹ husûsu bundan akdem irâde-i 'aliyye² te'alluk eden mevâddan ise de, Mısır'ın derûn u bîrûnu Arnabûd haşerâtı beliyyesiyle pâymâl-i huyûl-i³ hasâr ve beyler dahi hâricde müdâfâ'a-i hüçûma mecbûren cem'iyet-i asker ile fukarâ⁴ ve ra'iyete bâr-ı belây-ı hânûmân-güsâr olup, bir müddet bu hâl üzere⁵ [M1 137] terk u ihlâ olunur ise, erâzî-i Mısırye harâbî-i Basra'ya çâk⁶-efşân-ı hezl ü istihzâ olacağı hüveydâ olmak mülâhazasıyla, Mîrahûr-i Sâni Sâlih Bey'in mukaddemâ Mısır'a me'mûriyyetinde bu dakîkayı⁷ tefhîm ve beylerin ik'âdları⁸ mes'elesi kâ'ide-i hikmet üzere kendüsüne ta'lîm olunmuş ise de, hasbe'l-kader bu esnâda kuvveden⁹ fi'le hurûcu nâ-müyesser olmuşüdi. [N1 39b]

Binâ-berîn vükelây-ı Devlet-i ebed-karîn, 'akd-i encümen-i meşveret edüp, ümerây-ı Mısırye'nin 'afv-i cerâyim sûretiyle Mısır'a ik'âdları ile¹⁰ nâ'ire-i şûriş ü fesâdın ihmâdı için hâlâ Selânik Mutasarrıfı Mûsâ Paşa'nın 'Arabistân'a vukûfundan başka, mizâc-ı Saltanat'a ittîlâ'ına mebnî, irâde-i seniyyeyi icrâya isti'dâd ü ehliyyeti, husûsan Müseviyyet'le Mısır'ın münâsebetleri¹¹ cihetleriyle Eyâlet-i Mısır'a müşârun ileyh münâsib görülüp, Selânik Sancağı dahi Mısır'dan ihrâcı muktezî olan¹² Mehmed 'Ali Paşa'ya tevcîh ve mansıbına 'azîmeti tenbîh olunmak ve işbu irâde-i 'aliyyeyi i'mâl emrinde iktizâ eden esbâb u vesâ'ili infâz için Donanma-yı zafer-peymâ ile¹³ Kapudan Paşa dahi İskenderiyye'ye me'mûr kılınmak husûsları netîce-i kıyâs-î şûrâ oldukda, işbu tedbîr-i dil-pezîr 'ulemây-ı a'lâm hazerâtına¹⁴ i'lâm ve bu bâbda re'y-i rezînleri istifhâm olundukda, tevâfuk-ı ârâ'-i¹⁵ sudûr-i kirâm taraf-ı Fetvâ-penâhî'den Bâb-ı 'âlî'ye 'arz u ifhâm ve sûret-i hâl ma'rûz-ı sūdde-i Sul-tân-ı muhalledül-ikbâl kılınmağla, şeref-rîz-i sudûr olan emr-i şerîf mantûku üzere Tevliyet-i Mısır Mûsâ Paşa'ya tevcîh birle, şurût-ı mukarrereyi hâvî fer-mân-ı 'âlî-şân ısdâr ve ümerây-ı¹⁶ Mısırye tekeffülüne rabt ile kezâlik 'Ara-

1 ik'âdları N1 : ik'âdı A1, M1

2 irâde-i 'aliyye M1 : irâde N1, A1

3 huyûl-i N1, A1 : + ve M1

4 cem'iyet-i asker ile fukarâ A1, M1 : cem'iyetle fukarâ' N1

5 hâl üzere N1 : hâl ile A1 : hâlde M1

6 Mısırye çâk A1 : Mısır'a harâbî-i Basra hâk N1, M1

7 dakîkayı A1 : dakîka N1, M1

8 ik'âdları N1 : ik'âdı A1, M1

9 kuvveden M1 : kuvvetden N1, A1

10 ik'âdları ile A1, M1 : ik'âdlarıyla N1

11 münâsebetleri M1 : münâsebeti N1, A1

12 muktezî olan N1, A1 : münâsib görülen M1

13 -peymâ ile N1, M1 : -peymâyla A1

14 'ulemây-ı a'lâm hazerâtına A1, M1 : 'ulemâ' tarafına N1

15 ârâ'-i N1, A1 : ârây-ı M1

16 ümerây-ı N1, A1 : evâmir-i M1

biyyü'l-'ibâre menşûr-i hümayûn tahrîr u tesyâr¹ ve Vâlî-i sâbık Mehmed 'Ali Paşa'nın mansıbına 'azîmeti emr u² tenbîhi bâ-evâmir-i celile tarafına tezkâr kılındığından başka, şehri rebî'ulevvelin evâhırında³⁰ Donanma-yı hümayûn'un ihrâcı irâde buyurulduğuna mebnî, Kapudan Paşa ber-mu'tâd-ı kadîm alay gösterüp, huzûr-i lâmi'u'n-nûr-i Şehriyârî'de pûşide-i ferve-i semmûr ve mazhar-ı nazar-ı iksîr-eser-i me'âlî-nüşûr olduktan çend rûz murûrunda, refâkat-i şurta-i tevfik-ı Mücri'r-riyâh istincâhıyla bâdbân-güşây-ı sûy-i me'mûr oldu*.

Tezyîl

Mukaddemâ Mısır'a me'mûr olan Mîrahûr-i Sâni⁴ Sâlih Bey bu def'a 'avdet eylemekle, ahvâl-i Mısıryye'ye dâ'ir vukûfu, vech üzere maslahat-ı hâliyyeye tatbîkan [M1 138] 'ilm ü haberi⁵ takrîr-i dil-pezirî mücebince ârâ'-i ashâb-ı⁶ şûrâyâ muvâfik sûretinde olup, mîr-i mûmâ ileyh kemâ fi's-sâbık⁷ hîdmet-i rikâb-ı müstetâbda [N1 40a] kıyâm ve mülâzemet şerefine lâyük görüldü.

Zikr-i nizâm-ı ebniye

Makarr-ı saltanat-ı Şâhâne olan Âsitâne-i sa'âdet⁸-âşiyâne'de nüfûsun kesreti, akvât-i lâzimenin mücib-i killeti ve sekene-i İstanbul'un⁹ bâ'is-i muzâyaka vü zarûreti ve şân-ı Devlet-i me'âlî-şâna¹⁰ şâyân olduğu üzere dilhâh-ı hazret-i Pâdişâh olan hisb u rehâ vü refâhın hemîşe in'idâmiyle esbâb-ı te'ayyüşün müstevcib-i kaht u şiddeti olup ve¹¹ bu mâddenin esâs-ı nizâmı, bî-kâr makûlesine¹² mebît ü me'vâ olan hân ve bî-kâr odalarının teksîrine ruhsat verilmeyerek, bi't-tedric takliline mevkûf idiği¹³ hüveydâ olmağla, bu hilâlde

1 tesyâr N1, A1 : tesyîr M1

2 emr u N1, A1 : — M1

3 evâhırında N1, M1 : evâ'ilinde A1

4 21-30 Rebî'ulevvel 1221 = 8-17 Haziran 1806.

* "Binâ-berîn vükelây-ı oldu" kısmındaki bilgiler özetle ve bazı ilâvelerle *Târih-i Cevdet*, VIII,81-82'de kaydedilmiş gözüktüyor.

4 Mîrahûr-i Sâni A1, M1 : — N1

5 'ilm ü haberi N1, A1 : — M1

6 mücebince ârâ'-i ashâb-ı N1 : ârâ'-i A1 : ârây-ı M1

7 fi's-sâbık N1, A1 : fi's-sâbık (فی السابك) M1

8 sa'âdet N1 : şevket A1, M1

9 İstanbul'un A1, M1 : Dâru's-saltana'nın N1

10 me'âlî-şâna N1 : me'âlî-nişâna A1 : 'âlî-şâna M1

11 ve N1, A1 : — M1

12 bî-kâr makûlesine N1, A1 : bî-gâne makûlesinin M1

13 mevkûf idiği N1 : muhtâc idüğü A1 : menût idüğü M1

karîha-i sabîha-i Pâdişâh-ı Selîmü'l-bâlden isâbet-nümây-ı sahîfe-i sünûh olan hatt-ı hümâyûn-i kerâmet-meşrûhları mücebince, tevârîh-ı muhtelifi ile bu mâddeye dâ'ir verilen bi'l-cümle nizâmın kaydları ba'de'l-ihrac ve'l-mütâla'a 'atebe-i gerdûn-mertebe-i Pâdişâhî'ye 'arz u ifâdeye müsâra'at olundukda¹, bir râbîta-i haseneye peyvend olması için irâde-i Hidîv-i ercümend buyurulmuşıdi².

Binâ'en 'aleyh vükelây-ı devlet-i³ encüm-sıfat, 'akd-i encümen-i meşveret ederek tertîb eyledikleri şerâ'it-ı nizâm, bu resme⁴ keşîde-i silsile-i erkâm kılınur ki, nefsi İstanbul ve muzâfâtından olan Kasaba-i Ebî⁵-Eyyûb ve Üsküdar ve Galata ve Kâsım-paşa ve Top-hâne'de fimâ-ba'd müceddeden hân odaları binâ olunmayup, mahsûs hatt-ı şerîf ve izn-i münîf sudûr eylemedikce ruhsat verilmemesi ve el-yevm mevcûd bulunan hânların⁶ hey'et-i asliyyelerinden fazla derûnlarına oda zamîmesi ve hâricden 'arsa 'ilâvesi ve mechûletü'l-ahvâl eşhâsa⁷ mebît ü mesken olan hân ve bî-kâr odaları ve kahve-hâne ve na'l-bend dükkânı sûretinde koltuk ta'bîr olunan hânlar yapılmaması ve mahâll-i mezkûrenin birinde töhmet ve nâ-merzâ hareket ile bir kimse⁸ ahz olundukda, içinde sâkin olanların cümlesi ihrac ve kapusunu⁹ bend ve bir dahi bî-kâr sâkin olmamak için mahallât arasında¹⁰ ise müte'ehhîlîn odaları ve çârşû ve pâzârda¹¹ ise iktizâsına göre esnâf dükkânları yapıdırılıp [N1 40b] ve ashâbının bî-kudret [M1 139] oldukları¹² sâbit oldukda, ma'rifet-i şer'le ve değer behâsıyla¹³ zî-kudret kimselere bey' etdirilmek vech üzere tanzîmi ve 'an-asl eser-i binâ olmayan 'arsa-i hâliye¹⁴ üzerine binâ ihdâsı, mehâzîri müstelzim olduğundan¹⁵, bundan akdem bi'd-defe'ât men' olunmuşiken, tama'a mebnî ba'zı Yehûd ve Nasârâ ebniyesine izn ü ruhsat verilmiş olmağın, bundan sonra Bostancı-başı ve Galata Voyvodası ve Mi'mâr-başı izin tezkiresiyle ve mücerred Kadı ve Nâ'ib i'lâmiyle mütevellî-i vakf ve mukâta'a ve tîmâr ve ze'âmet mültezimleri temessükleriyle¹⁶ vaz'-ı bünyâd ve nasb-i

- 1 gerdûn olundukda M1 : felek-mertebe-i Şehinşâhî'ye 'arz u ifâdeye müsâra'a olundukda N1 : gerdûn-mertebe-i Pâdişâhî'ye 'arz u ifâdeye müsâra'at olundukca A1
- 2 için irâde-i buyurulmuşıdi M1 : irâde-i Hidîv-i ercümend olmuşıdi N1 : irâde-i Hidîv-i ercümend buyurulmuşıdi A1
- 3 devlet-i N1, M1 : — A1
- 4 resme A1, M1 : vetîre üzere N1
- 5 Ebî N1 : — A1, M1
- 6 hânların A1 : hânelerin N1, M1
- 7 ahvâl eşhâsa N1, M1 : ahvâle A1
- 8 kimse N1, M1 : kimesne A1
- 9 kapusunu A1 : kapusu N1, M1
- 10 arasında A1 : aralığında N1, M1
- 11 çârşû ve pâzârda A1, M1 : çârşû ve bâzârda N1
- 12 oldukları N1 : olduğu A1, M1
- 13 behâsıyla A1, M1 : pehâsıyla N1
- 14 hâliye N1, A1 : hâlî M1
- 15 olduğundan A1, M1 : olmağla N1
- 16 temessükleriyle N1 : temessüküyle A1, M1

‘imâd olunmaması ve kefere¹ hânesine mâ’-i cârî furûhtu ve hammâm binâsı ‘an-asl memnû‘âtdan olmağla, husûs-ı merkûma be-gâyet dikkat ü i‘tinâ² olunması ve dekâkîn üzerlerine bî-kâr odaları ihdâsiyle ecnâs-i muhtelif te-hassun etdirilmeyüp³ ve dekâkînin dahi kaddine hadd ta‘yîn olup, ol⁴ mik-dâr-ı mahdûdu gûzerân etdirilmemesi ve izni müş‘ir musahhah fermân-ı ‘âlî sâdır olmaksızın bu makûle binâya mübâşeret edenlerin der-‘akab isim ve şöhret ve lakablarıyla⁵ i‘lâm olunması ve ıgmâz ve müsâmaha edenlerin ve nihânî⁶ izin ve ruhsat verenlerin te‘dîbi ve muktezâsı üzere ta‘zîr u tagrîb ve ta‘zîbi ve cihân-nümâ ve tahte's-semâ'⁷ ve alçak şehnişinler ve dükkân⁸ ke-pengleri üzere peyke ve mastaba ihdâsı misillü, nizâma mugâyir a‘mâle min-ba‘d cesâret olunmamak şerâ'itü düstûru'l-‘amel ittihâz olunarak, İstanbul ve Ebî⁹-Eyyûb ve Üsküdar ve Galata kadıları ve Yeniçeri Ağası ve Bostancı-başı ve Şehr Emîni ve Mi‘mâr-başı ve sâ'ir me'mûrlar, dâ'imâ bi't-tedkîk ber-âverde-i makâm su'âl ü tazyîk olacaklarını teyakkun ve tahkîk edüp, ana göre hareket eylemeleri sicillât-ı mehâkime ve Baş-muhâsebe'ye sebt ü takyîd ve me'mûrlara ‘alâ-hidetin¹⁰ işbu sâl-i merkûm cumâdelûlâsı gurre¹¹ târihiyle bâ-evâmir-i ‘aliyye tenbîh ü tehdîd kılındı*.

Lâyiha der-tahtgâh-ı selâfîn-i ‘izâm¹¹

Bizzât selâfîn-i ‘izâm hazerâtı, lisân-ı hukemây-ı Fûrs'de Hûra¹² ta‘bîr olunan nûr-i ma‘nevî-i Rabbânî'ye mazhar ve ol feyz-ı mukaddes-i âsümânî berekâtiyle âhâd-i ‘ibâddan¹³ [N1 41a] mânend-i mihr-i enver te‘ayyün ve husûsiyyetle mümtâz ü mihter¹⁴ ve ‘âmme-i enâma merci‘ ve ‘âmm u¹⁵ şâmil olan enhâr-ı lutf u¹⁶ in‘âma meşri‘ olup, herkes taraf-ı pür-şerefine müncezb

1 kefere N1, A1 : Hıristiyân M1

2 dikkat ü i‘tinâ N1, M1 : i‘tinâ vü dikkat A1

3 muhtelif te-hassun etdirilmeyüp N1 : muhtelifeyi ikâme A1, M1

4 ol A1, M1 : — N1

5 lakablarıyla N1, M1 : lakabları ile A1

6 nihânî N1 : mahfî A1, M1

7 semâ' N1 : semâ A1, M1

8 dükkân N1, M1 : dekâkîn A1

9 Ebî N1 : — A1, M1

10 ‘alâ-hidetin N1 : ‘alâ-hide A1, M1

11 1 Cumâdelûlâ 1222 = 7 Temmuz 1807 Salı.

* “Zikr-i nizâm-ı ebniyye kılındı” kısmındaki bilgiler özetle *Târih-i Cevdet*, VIII,73'te kaydedilmiştir.

11 bâ-evâmir-i ‘izâm N1 : evâmir-i ‘aliyye i‘tâsiyle tenbîh ü te‘kîd olundu. **Lâyiha** A1 : evâmir-i ‘aliyye tenbîh ü te‘kîd olundu. **Lâyiha** M1

12 hukemây-ı Fûrs'de Hûra N1 : Fûrs'de Hûra A1 : Fûrs'de Havza M1

13 -i ‘ibâddan N1, A1 : mâ-beyninde M1

14 mümtâz ü mihter N1 : mümtâz-ter A1, M1

15 ‘âmm u N1, A1 : ‘âmma M1

16 lutf u N1 : u A1 : — M1

ve mâ'il ve emr u nehy-i Şâhâne'sine¹ fermân-ber ve mümtesil olmağla, 'ale'l-istimrâr dâru'l-mülkü olan makarr-ı me'âlî-mikdâr cezbe-i² mıkânâtîs-i cevher-i Saltanat'la bi'l-cümle halkı kendü [M1 140] cânibine cezb ve îrâd eylemekle³ elbette müzdehim-gâh olup, tecemmu'-i ecnâs-i nâs ise beher hâl tekessür-i ekâvîle bâdî ve bu cihetle tehaddüs-i fesâdât ü ebâtîle sebep-i 'âdî olmak kazıyyesine mebnî, eslâfda ekserî selâfîn muhtasarıce⁴ bir beldeyi ittihâz-ı makarr-ı saltanat ve tekbîr u teksîri⁵ husûsuna selb-i müsâ'ade-i ruhsat eylemeleri⁶, vehâmet-i ta'affünâtdan âsûde-dimâğ ve vükelây-ı devleti dahi erbâb-ı maslahatı⁷ tesvîf ü ta'vîk eylemeyüp, hemân ayakları tozuyla umûrlarını⁸ incâh u ircâ' ederek, kendileri⁹ dahi nev'an rubâyende-i fürce-i ferâğ olurlar idi. Neteki¹⁰ bir müddetden berü Devlet-i İran, terk-i Isfahân edüp, Tahrân nâm kasaba-i sagîreyi¹¹ pây-i taht ittihâz eyledikleri ana mebnîdir. Lâkin Devlet-i 'aliyye-i ebediyyü'l-karârda gûnâ-gûn mehâzîr ve ahtârî¹² müstelzim olmağla, selâfîn-i sâlife-i¹³ 'Osmâniyye hazerâtı ol şîveye i'tinâ eylemeyüp, hemân fi'l-cümle kenâre-gîr-i intihâ¹⁴ oldular. Ve eğer dâru's-saltanatları¹⁵ Isfahân ve Semerkand ve Keşmîr gibi sevâd-ı a'zam ise birkaç¹⁶ senede bir def'a tefîş ü tenkîr birle, sonradan gelüp¹⁷ ârâm-gîr olanları, husûsan bî-kâr ve herze-güzâr¹⁸ makûlelerini iz'âc ve yurdlarına i'âde vü inhâc eylemekle, keştî-i girân-bâr-ı Dâru's-saltana'dan partallar atılıp, bir mikdâr huffet gelmeğîn¹⁹, sekenesi âsâyîş ve izdihâmdan mütekevvin küdürâtdan teneffüs ü ârâmiş bulurlar²⁰ idi. Ve sâ'ir kâr-bendân-ı²¹ eşğâl ü a'mâl olanları dahi yek-dîğere vâbeste-i zencîr-i kefâlet ve mevkîf-i²² şeşder-i zamân u nezâret ederek, ol

1 nehy-i Şâhâne'sine N1 : nehyine A1, M1

2 me'âlî-mikdâr cezbe-i N1 : 'âlî-mikdâr cezbe-i A1 : 'âlî-mikdâr cezbe-i (جذب) M1

3 eylemekle N1, A1 : eylemeğe M1

4 ekserî muhtasarıce A1 : ekser selâfîn muhtasarıce N1 : ekser selâfîn muhtasarca M1

5 teksîri N1, A1 : teksîr M1

6 -i ruhsat eylemeleri A1 : ve ruhsat eylemekle N1 : ve ruhsat eylemeleri M1

7 maslahatı A1, M1 : mesâlihi N1

8 umûrlarını N1 : mesâlihlerini A1, M1

9 kendileri A1 : kendüleri N1, M1

10 fürce-i Neteki N1, A1 : ferha-i ferâğ olurlar idi. Netekim M1

11 sagîreyi N1 : sagîri A1, M1

12 mehâzîr ve ahtârî N1 : mehâzîri A1, M1

13 sâlife-i N1, A1 : — A1, M1

14 intihâ (انتح) N1 : intimâ M1

15 saltanatları M1 : saltanaları N1, A1

16 birkaç A1, M1 : birkac N1

17 gelüp N1 : — A1, M1

18 güzâr N1, A1 : + üzere M1

19 Dâru's-saltana'dan gelmeğîn N1 : Saltanat-ı seniyye'den bartallar atılıp A1, M1

20 bulurlar N1, A1 : bulunurlar M1

21 bendân-ı A1, M1 : bend-i N1

22 mevkîf-ı A1 : mevkîf-i N1, M1

beldeyi yine hey'et-i asliyyesine ircâ' eylemek, de'b-i dîrîn ve düstûr-i resm ü¹ âyînleri idi.

Dâru'l-hılâfeti'l-'aliyye mahmiye-i Kostantîniyye² *hamâhâ Rabbu'l-ber-iyyeti 'ani'l-beliyye** ise Hılâfet-i kübrâ ve Saltanat-ı 'uzmâ mülâbesesiyle matmah-ı nazar-ı 'âlem ve mahşer-i nev'-i benî Âdem olmağla, [N1 41b] eslâf-ı hânedân-ı Hılâfet-i 'Osmâniyye *dâmet devletühüm bi't-te'yîdâti'r-Rabbâniyyeh***, dahi; **beyt**³:

Ez-hâb-ı girân fitne-i sebük ber ne-küned ser

*Ger-dîde-i hazm-i⁴ tû buved rûşen ü bîdâr****

müfâdını hemîşe⁵ pîş-nihâd eylemeleriyle, üç⁶ dört senede bir def'a vech-i meşrûh üzere derûn u bîrûn-î İstanbul'u sû-be-sû ve kû-be-kû cüst-cû etdirüp, ba'de hazfi'z-zevâ'id ba'zı medâris ve bikâ' u hânât sekenelerini birbirine⁷ vassâle-i kefâle ile mün'akıd edegelüp, lâkin Devlet-i 'aliyye'nin bir zemândan berü mübtelâ olduğu sefer gâ'ilesi, ol makûle mevâdda [M1 141] küllî mâni' ve ferâ'izden nevâfile iştiğâle⁸ dest-res olmamak tarîkasınca, umûr-i dâhiliyye nizâmına teferruga-i zâcîr u râdi⁹ olmağla, hazret-i Dâfi'u'l-beliyyât *celle şânühü 'an-nekâ'isi's¹⁰-simât⁴* 'an-karîb hayırlı¹¹ nisâb-ı fevz ü ferecden mazhar-ı nasîb eylemekle, meşâgil-i hâriciyye-i Devlet-i 'aliyye'yi ber-araf edüp¹², hâlâ Serîr-ârây-ı saltanat ve Fermân-fermây-ı kişver-i 'adâlet, Şâh-ı bâ-

1 ü N1, A1 : — M1

2 Kostantîniyye A1, M1 : Kostantîniyye N1

* حماها رب البرية عن البلية = Varlıkların rabbi her türlü belâdan onu muhâfaza etsin" anlamına gelen Arapça bir duâdır.

** دامت دولتهم بالتأييدات الربانية = Onun devleti Rabbânî desteklerle devâm etsin" anlamına gelen Arapça bir duâdır.

3 dahi; **beyt** A1 : dahi N1 : — M1

4 hazm-i tû bîd N1 : hazm-ı tû ne-bîd A1 : hurrem-i tû bîd M1

*** از خواب کران فتنه سبک بر نکند سر * کر دیده حزم تو روشن و بیدار = Eğer senin ihtiyatlı gözün aydınlık ve uyanık olursa, ağırlığı olmayan fitne ağır uykusundan çabuk baş kaldıramaz" anlamına gelen bu cümle, *Kelîle ve Dimne*'nin Nasrullah Münşî tarafından Farsça'ya yaptığı tercümesinden alınmıştır; bk. *Kitâbü Kelîle ve Dimne*, trc. Nasrullah-ı Şîrâzî, nşr. 'Abdül'azîm-i Karîb, Tahrân 1368, s.169.

5 hemîşe A1, M1 : hemvâre N1

6 üç A1, M1 : üç N1

7 birbirine N1, M1 : birbirine A1

8 ferâ'izden nevâfile iştiğâle N1 : farzdan nevâfili isti'mâle A1 : ferâ'izden nevâfili iştiğâle M1

9 nizâmına râdi' N1 : nizâmına teferruga-i zecr u ridâ' A1 : nizâmının tesviye-i teferru'âtına zâcîr u ridâ' M1

10 'an-nekâ'isi's N1 : 'an-nekâ'iyisi's A1, M1

*⁴ جل شأنه عن نقائص السمات = Noksan sıfatlardan şânı yüce olsun" anlamına gelen ve Allah için kullanılan duâ cümlelerindedir.

11 hayırlı A1, M1 : — N1

12 edüp A1, M1 : + [N1 41b'nin sağ kenarında buradaki bilgilerle ilgili olarak kırmızı mürekkeple yazıldığı için başlık olarak düşünülmüş "Du'ây-ı hazret-i Şehinşâh-ı cihân" yazısı vardır] N1

intibâh ve¹ Pâdişâh-ı dil-âgâh Sultân-ı memdûhu'l-eser ve Hâkân-ı Mahmûdü'-s-siyer *halledallâhu de'â'ime² devletihî ve eyyede kavâ'ime³ şevketihî* efendimiz hazretleri, 'âmme-i ahvâl ü umûrda mütebassır ve⁴ sâhib-i vukûf u şu'ûr olup, hamden lillâhi'l-Ganiyy⁵ ol makûle hakâyık u⁶ dekâyık-ı nizâmâtda 'arz u ihtârdan müstağnî olmalarıyla, in-şâ'allâhu'l⁷-cevâd 'avn ü tevfiğ-ı Hudâ-dâd'a mukârin yümn-i himmet-i Hidîvâne'leriyle ol gûne menâzım-ı⁸ umûr ve me'âlim-i tensikât-ı cumhûr, mecrây-ı aslîsine rucû' edüp, sâye-i hemâ-vâye-i⁹ Husrevâne'lerinde cemî' bilâd ü 'ibâd refâh u râhat ve âsâyîşle âbâd ü dil-şâd ola, âmîn.*

Âmeden-i¹⁰ peyâm-ı vusûl-i Muhibb Efendi Sefir-i Fransa¹¹ der-Paris ve âgâz-ı mükâleme

Dâstân-ı mezbûr, makâme-i mahsûsa olmağa sezâvâr olduğundan¹², hâme-i erjeng-i nigâr ile nakş-ı sahâyif-i sutûr kılındı. Ve bi'l-cümle¹³ Efendi-i mûmâ ileyhin Paris'e vâsıl ve Fransa Baş-vekîli Taleyran [=Talleyrand] ve¹⁴ ba'dehû imparatorları olan Napolyon Bonaparta¹⁵ ile mülâkât hâsıl olup, nâme-i hümayunun ve¹⁶ hedâyây-ı şevket-makrûnun mahallerine teslimleri¹⁷ husûsunun çigûnegî-i sûret ü keyfiyyetini müş'ir vârid olan [N1 42a] tahrîrâtında mün-deric olduğu üzere, Efendi-i mûmâ ileyh mersûm Taleyran [=Talleyrand] ile¹⁸ ba'de'l-mülâkât mâh-ı rebî'ulevvelin yirmi birinci günü¹⁹ İmperator ile de telâkiye¹⁹

1 ve A1, M1 : — N1

2 *de'â'ime* N1, M1 : *de'âyime* A1

3 *halledallâhu* *kavâ'ime* N1 : *halled[all]âhu de'âyime devletehü ve eyyede kavâyime* M1

* *الله دعائم دولته و ايد قوائم شوكته = Allah onun devletinin desteklerini ebedî kılsın ve onun büyüklüğünün buyruklarını güçlendirsın* anlamına gelen Arapça bir duâ cümlesidir.

4 umûrda ve N1 : umûra mütebassır-ı A1, M1

5 hamden lillâhi'l-Ganiyy N1 : hamden [lilâ]hi'l-Ganiyy M1

6 u N1, A1 : — M1

7 in-şâ'allâhu'l N1, A1 : in-şâ'[all]âhu'l M1

8 menâzım-ı N1 : menâzır-ı A1 : menâtır-ı M1

9 vâye-i N1, M1 : pâye-i A1

10 Âmeden-i A1 : Âmed-i N1, M1

11 Fransa A1, M1 : Françe N1

12 -ı mükâleme olduğundan N1 : **kerden-i mükâleme** Bi'l-cümle destân-ı mezbûre bir makâme-i mahsûsa olmağa sezâvâr olmağla A1 : **kerden-i mükâleme** Bi'l-cümle dâstân-ı mezbûre bir makâle-i mahsûsa olmağa sezâvâr olmağla M1

13 Ve bi'l-cümle N1 : — A1, M1

14 Taleyran ve M1 : Taleyran ile N1 : Taleyran'la A1

15 Napolyon Bonaparta A1 : Bonaparta N1 : Bonapart M1

16 nâme-i hümayûnun ve N1 : teslim-i nâme-i hümayûn A1 : teslim-i nâme-i hümayûnla M1

17 teslimleri N1 : teslimi A1 : i'tâsi M1

18 Taleyran ile N1, M1 : Taleyran'la A1

◇ 21 Rebî'ulevvel 1221 = 8 Haziran 1806 Pazar.

19 de telâkiye N1 : telâki A1 : mülâkâtı M1

karâr-dâde olunduğunu¹ Sebestiyan Ceneral resmen ifâde eylemekle, verâdan gelecek hedâyây-ı² hümâyûnun vürûduna muntazır iken, İmperator'un Felemenk tarafına 'azîmete âheng üzere olması, emr-i mülâkâta muharrik-i isti'câl olduğunu³, teşrifâtçıları makâmında olan şahıs tarafından gûş-zedi oldukda, el-yevm vâride⁴ olan etbâ' ve hadem ve hedâyây-ı Pâdişâh-ı⁵ Cem-hadem vâsil olmamişiken, bu resme tehî-dest ve sebûkbâr mülâkât eylemek sezâvâr olmadığını Sebestiyan cânibine bi'l-vâsita iş'âr eyledikde, [M1 142] İmperator'un sefer-ber olduğunu ihbâr birle teshîl-i kâr edüp, lâkin takdîm-i nâme-i hümâyûn hengâmında kırâ'et olunacak nutuk ne ise şimdiden terceme ve mefhûmu kendünün ve ministironun ma'lûmu olması lâ-büdd olduğunu telkîn ü iltimâs⁶ eylemekle, Efendi-i mûmâ ileyhın tercemânları nutuk-ı mezbûr varakasını irâ'et⁷ ve kırâ'et eyledikde, ol kâfir-i şeytanet-perdâz⁸: "Bu nemîkada İmperatorluk ve Pâdişâhlık tehniyeti mûnderic olup, İtalya Kırallığı'na dâ'ir harf-i vâhid olmadığından mâ'adâ, Napolyon-i Evvel ta'bîri galat olmağla, Napolyon-i Ekber 'unvânı lâzımdır" deyü mahzâ ezây-ı cân-güdâz kasdıyla bî-hûde muhâcceye âgâz eyledi. Mûmâ ileyh dahi: "Devlet-i 'aliyye'de henüz İmperator'un İtalya Kırallığı'na dest-res olduğu resmen nâma'lûm olduğuna mebnî, ta'bîr-i mezkûr nâme-i hümâyûnda mastûr olmamağın, nutkum⁹ dahi nâme-i hümâyûna muvâfık olmak vâcibe-i hâl-i bendegânemdir¹⁰" makâliyle müdâfa'aya dehen-güşây-ı bahs ü cidâl oldukda, Âsitâne'den¹¹ Rufen'in [=Ruffin'in]* tahrîr eylediği mazbatada Firengî tîtr [=tîtré] lafzı merkûmdur ki¹², Türkce 'unvân dimekdir. Mâdâm ki Pâdişâh-ı İslâm ve¹³ Sultân Selîm Hân hazretleri İmperator ve Pâdişâh 'unvânını i'tâ eylediler. Elbette İtalya Kırallığı 'unvânını dahi tesvîğ eylemişlerdir. Nâmeye derc ü tastîr olunmamış ise, Âsitâne'de sehv olunmuşdur. Lâkin siz elçi olduğunuz hasebiyle nutkunuza¹⁴ 'unvân-ı mezkûru tahrîr eylediğiniz suretde,

1 olunduğunu A1 : olduğunu N1, M1

2 gelecek hedâyây-ı M1 : vârid olacak hedâyây-ı N1 : gelecek hediye-i A1

3 olduğunu N1, A1 : olduğu M1

4 vâride N1, M1 : verâda A1

5 Pâdişâh-ı A1, M1 : Hidîv-i N1

6 ü iltimâs N1 : — A1, M1

7 irâ'et A1 : irâ'e N1, M1

8 ol kâfir-i şeytanet-perdâz N1, A1 : merkûm Sebestiyan M1

9 olmamağın, nutkum N1 : olmamağla, nutuk A1 : olmamağla, nutkum M1

10 bendegânemdir N1 : çâkerânemdir A1 : çâkerânemdir M1

11 Âsitâne'den N1, A1 : Âsitâne'de M1

* Metnimizde Rufen okunacak şekilde yazılmış olan Fransız diplomat ve dilci Pierre Jean Marie Ruffin (1742-1824) için bk. meselâ Joseph Thomas, "Ruffin", *Universal Pronouncing Dictionary of Biography and Mythology*, Philadelphia 1870, II,1930.

12 tîtr ki N1, A1 : tîtr lafzı merkûmdur M1

13 ve M1 : — N1, A1

14 Âsitâne'de nutkunuza N1 : Âsitâne'de sehv olunmuşdur. Lâkin siz elçi olmak hasebiyle nutkunuza A1 : de Âsitâne'de meşhûr olmuşdur, lâkin siz elçi olmak hasebiyle nutkunuzda M1

mâdde-i nizâ' irtifâ' bulur. [N1 42b] Zîrâ bu nutuk¹ derhâl Paris'de gazeteye tab' olunmak ehemmi-i a'mâl olmağla, 'unvânın bir şıkkını kabûl ve dîğerini redd ü ibâ sûretini mutazammın olduğundan, İmperator'a mûcib-i² züll ü nakîsa olacağı cây-i işkâl değildir. Bu mâdde için İmperator ilâ hâze'l-ân belki iki yüz bin nüfûs telef eylediği ma'lûm-i 'âlemiyândır" deyü tekrîr-i muhâreşe³ eyledikce, mûmâ ileyh dahi temhîd-i münâkaşa⁴ edüp ve'l-hâsıl tarafeynden merâtib-i muhâvere vâsıl-ı derece-i müşâcere olup, bilâhare Sebestiyân-ı bed-nihâd, temerrüd-i Firengâne ve te'arbud-i Yehûdâne⁵ ile girîv ü feryâd ederek: "Şimdi buradan İmperator'uma 'azm edüp, fi'l-hâl⁶ İstanbul'a kuryer irsâl ve bir cânibden Dalmaçya'dan Fransa⁷ askerini derûn-i hudûda id-hâl ve bir taraftan dahi elçisi olan Rufen'i [=Ruffin'i] hudûd başına celb edüp, vusûlü haberinin vürûdu anda bilâ-te'hîr sizin dahi sebîlinizi [M1 143] tahliye birle Âsitâne tarafına i'âde vü tesyîr ve bu asker on beş gün zarfında İstanbul'a kadar savlet ü iktihâm edüp ve⁸ piş-gâhında sedd-i râh olacak hâciz ü hâ'îl olmadıği mâ-lâ-keâmıdır" zemîninde mânend-i sü'bân-ı zehrâbe-feşân⁹ olarak 'avdet eyledikten sonra, Taleyrân [=Talleyrand] tarafından fekat titîr¹⁰ lafzı ile "Kıdvetü'l-ümerâ'i'l¹¹-Mesîhiyye" ve bir dahi "Mağrib Tarafının Yıldızı"¹² ve "Bi'l-cümle Milletlerin Hâmîsi" ta'bîrleri kayd olunması zımnında tekrâr ibrâm u isrâr olunup, beri¹³ cânibden dahi makâm-ı mu'ârazada pây-efşâr olunmağla, encâm-ı kâr bu hezeyân-ı nâ-behencârları¹⁴ efgende-i meretebe-i is-gâ vü i'tibâr olup, muktezây-ı kinişt-i bed-siriştleri¹⁵ olan renciş ü âzârdan başka işbu dest-gâh-ı mekr u mel'ânetde nesc olunacak bir bâbet kumâş-ı bed-reng-i şeytanetleri, âyîn-i bâtılları gibi¹⁶ ilgâ vü ihdâr olundu.

Ba'dehû bâlâda mezkûr teşrîfâtçıları tarafından bir şahıs vürûd ve merâsime dâ'ir ba'zı meretebe güft ü şünûd tedâvül edüp, encâm-ı kâr ol nâ-bekâr

1 nutuk N1, M1 : nutku A1

2 mûcib-i N1 : — A1, M1

3 -i muhâreşe N1, A1 : u muhâdeşe M1

4 münâkaşa N1, M1 : münâfese A1

5 ve te'arbud-i Yehûdâne N1, A1 : — M1

6 buradan fi'l-hâl A1 : bu taraftan imperatora 'azm edüp, fi'l-hâl N1 : bu taraftan imperatoruma 'azm edüp, fi'l-hâsıl M1

7 Dalmaçya'dan Fransa M1 : Dalmacya'dan Françe N1 : Dalmacya'dan Fransa A1

8 ve N1 : — A1, M1

9 zehrâbe-feşân N1, A1 : zehr-efşân M1

10 titîr N1, A1 : tîtr M1

11 Kıdvetü'l-ümerâ'i'l N1 : Kıdvetü ümerâ'i'l-Milleti'l A1, M1

12 Yıldızı N1, A1 : — M1

13 beri M1 : berü N1, A1

14 nâ-behencârları M1 : nâ-behencârlar N1, A1

15 kinişt-i bed-siriştleri N1, A1 : tynetleri M1

16 mel'ânetde gibi N1 : mel'ânetde nesc olunacak bir bâbet kumâş-ı 'acîb ve bed-reng-i şeytanetleri âyîn-i bâtılları gibi A1 : mefsedetde nesc olunacak bir kumâş-ı 'acîb bed-rengleri M1

dahi iki mâdde teklîfiyle dil-fikâr eyledi. Biri İmperator huzûruna girdikde, üç¹ mahalden fâsılaluca i‘mâl-i dest-i temennâ olunmak ve dîğeri Teşrifâtçı-i mersûm Taleyran [=Talleyrand] ile hem-rütbe olan ministriolardan olmağla², hinto içre cihet-i yemînde karâr eylemekden ‘ibâret idi. Pes³: “Şikk-ı evvel şer‘-i mübeccel⁴ tarafından memnû‘ olmağla [N1 43a] dâ‘ire-i imkândan beder⁵ ve şikk-ı sâni dahi resm-i kadîme münâfi olduğu mukarrer olduğundan⁶ başka, irsâl ve irkâb olunacak hinto ve müretteb olacak⁷ elçi alayı, eğer Teşrifâtçı için ise bizim alay melây ol cem‘iyyetde⁸ medhalimiz olmayup, nihâyet bir kenârdan alay temâşâsiyle safâ-yâb oluruz. Ve eğer bizim için ise teşrifâtçının refâkati bîrûn-i resm⁹ ü râh u reviş olmağla, hemân nâme-i Pâdişâh-ı Cihân-bânî‘yi¹⁰ ve lisân-âşinâ olduğundan Baş-tercemân‘ı alup, ‘azîmet ve edây-ı me‘mûriyyet ederim” deyü cevâb eylemekle¹¹, bu mâdde-i nâsûtûde dahi niçe¹² meretebe keşmekeş-i bî-hûde ile Teşrifâtçı-i mersûm sol tarafa ku‘ûd eylemek üzere sağlandı.

Ferdâsı hedâyây-ı hümâyûn ihzâr olunup, Teşrifâtçı-i mersûm-i¹³ ma‘hûd lede‘l-vürûd, gerek İmperator ve gerek İmperatorice taraflarına¹⁴ teslîm olunacak hediyeler temyîz ü irâ‘e olundukdan sonra, İmperator tarafından mersûl dört ‘aded altışar bârgîrli¹⁵ hintoların birine hedâyây-ı hümâyûn vaz‘ ve dîğesine [M1 144] kethudâsı¹⁶ ve hazînedârı ve birine de nâme-i hümâyûn ve mektûb-i Sadriâ‘zamî ile Sır Kâtibi irkâb ve dördüncüsüne Efendi-i mûmâ ileyh süvâr ve Teşrifâtçı cânib-i yesârda ve mukâbelede Tercemân karâr edüp, İmperator‘a mahsûs katanalardan elli neferin nısfî ilerüde¹⁷ ve nısfî girüde olarak alay tertîb olunup, nesak-ı mezkûr üzere şehirde kâ‘in Seray-ı İmperatorî‘ye lede‘l-vusûl, tehyi‘e olunan müsâfir odasına Sır Kâtibi yedinde nâme-i hümâyûn ve mektûb-i Sâmi ile duhûl olundukda, verâdan dahi Felemenklü tarafından gelan yedi nefer elçiler oda-i

1 Biri İmperator üç N1 : Birisi İmperator'un huzûruna girildikde, üç A1, M1

2 olmağla N1, A1 : bulunmağla M1

3 karâr Pes N1 : ku‘ûd eylemekden ‘ibâret olmağla A1, M1

4 -i mübeccel N1, M1 : — A1

5 olmağla beder N1, A1 : — M1

6 olduğu mukarrer olduğundan N1 : olduğu mukarrer olduğundan A1 : olduğundan M1

7 olacak A1, M1 : olan N1

8 cem‘iyyetde N1, A1 : cem‘iyyetinde M1

9 resm N1, A1 : vesem M1

10 Cihân-bânî‘yi M1 : Cihân-bânî N1, A1

11 eylemekle N1, M1 : verilmekle A1

12 dahi niçe N1 : niçe A1 : dahi nice M1

13 -mersûm A1 : — N1, M1

14 İmperator taraflarına A1, M1 : İmperator'a ve gerek İmperatorice'ye N1

15 bârgîrli M1 : bârgîrlü N1, A1

16 kethudâsı N1, M1 : kethudâ A1

17 ilerüde N1, M1 : ilerü A1

merküma dâhil olup ve ol aralıkda¹ Hazinedâr ve Kethudâ ve sâ'ir etbâ'ları² İmperator'un mütemekkin olduğu ârâm-gâh ittisâlinde vâki' odada müheyyâ olan mahalle 'ale't-tertib hedâyây-ı hümayûn vaz'ıyla, pür-zînet ü zîb eylemek kaydında iken, Teşrifâtçı-i mersûm³ müsâra'atla gelüp "Buyurun!" deyü⁴ da'vet eyledikde, mektûb-i Sâmî'yi Sır Kâtibi'ne süpürde ve nâme-i hümayûnu Efendi-i mûmâ ileyh⁵ ahz ve İmperator huzûruna duhûl ve haylice müzdehim meclis olmağla, vekâr ve te'ennî ile kâ'id olduğu sandalı pîş-gâhına vusûlünde [N1 43b] İmperator hemân kıyâm ve te'diye-i merâsim-i ihtirâm eyleyüp⁶, mûmâ ileyh dahi dest-i yesârında hâzır nutuk kağıdını feth ve bülend-âvâz ile: "Fermân-fermây-ı Memâlik-i⁷ 'Osmânî, Sultânul-berreyn ve Hâkânül-bahreyn, Hâdimül-Haremeyni's-şerîfeyn, şevketlü mehâbetlü 'azametlü kudretlü veliyy-i ni'metim efendim Pâdişâh-ı Dârâ-derbân Şehinşâh-ı⁸ İskender-tüvân es-Sultân ibnü's-Sultân es-Sultân Selîm Hân *halledallâhu*⁹ *devletehü ilâ âhiri'z-zemân** hazretlerinin hâlâ Fransa İmperatoru ve Pâdişâhı haşmetlü miknetlü meveddetlü ulu dostları Evvelki Napolyon cenâblarına hâ'iz oldukları rütbe-i İmperatori'nin tehniyeti ve mahabbet-i kâmile ve safvet-i şâmillerini hâvî nâme-i hümayûnlarıdır" deyüp, leb-i ta'zîm ile üç¹⁰ def'a telsîm eyledikten sonra, İmperator'un yedine teslîm ederken, yerinden birkaç hatve kâdime-cünbânî-i hareketle¹¹ nâme-i hümayûnu kemâl-i i'zâz ü hürmetle ahz ederek¹² sağ tarafında duran Baş-vekîl Taleyrân'a [=Talleyrand] i'tâ eylediğine mu'âkîb¹³, mektûb-i Sadriâ'zamî dahi teslîm olunduktan sonra, tarafeynden¹⁴ müdde'ây-ı mahabbet ve mezâyây-ı mezîd-i hulûs u safvet ber-vech-i kemâl¹⁵ serd ü ikmâl olundu. Ba'dehû oda-i mezbûreden¹⁶ hurûc ve hedâyây-ı

- 1 elçiler aralıkda N1 : elçiler oda-i merküma dâhil ve ol hilâlde A1 : elçi oda-i merküma dâhil ve ol hilâlde M1
- 2 etbâ'ları N1, M1 : etbâ'iler A1
- 3 Teşrifâtçı-i mersûm A1 : Teşrifâtçı N1 : Teşrifâtçı (تسريفاتچی) M1
- 4 "Buyurun!" deyü A1 : — N1, M1
- 5 Efendi-i mûmâ ileyh N1 : kendüsi A1, M1
- 6 eyleyüp A1, M1 : edüp N1
- 7 Memâlik-i A1, M1 : Milket-i N1
- 8 Dârâ-derbân Şehinşâh-ı N1 : — A1, M1
- 9 *halledallâhu* N1, A1 : *halled[all]âhu* M1
- * *خلد الله دولته الى اخر الزمان* = Yüce Allah onun devletini kıyâmet gününe kadar pâyidâr kılsın" anlamına gelen Arapça bir duâ cümlesidir.
- 10 ta'zîm ile üç M1 : ta'zîmle üç N1 : ta'zîmle üç A1
- 11 ederken/eder iken hareketle N1, A1 : eder iken, yerinden kıyâm ve M1
- 12 kemâl-i ederek A1 : i'zâz ü ikrâm ederek telakkî ve ahz ve N1 : i'zâz ü ikrâm ederek ahz ve M1
- 13 duran mu'âkîb A1 : Baş-vekîl Taleyrân'a i'tâ eylediğine mu'âkîb N1 : bulunan Baş-vekîl-i mersûm Taleyrân'a i'tâ eylediğini Baş-vekîl-i mersûm Taleyrân'a i'tâ eylediğini müte'âkîb M1
- 14 tarafeynden N1, A1 : tarafından M1
- 15 mezîd-i kemâl N1 : hulûs u safvet ber-kemâl A1, M1
- 16 mezbûreden A1 : mezkûrdan N1, M1

hümâyûn kurbünde tehyi'e olunan¹ mahalle ku'ûd olunup, İmperator dahi ta'kîb² etmekle, doğru sorgucun [M1 145] önüne varup, Efendi-i mûmâ ileyh tarafına³ tecdîd-i şîve-i âşinâyî ve tarh-ı tekellüfle izhâr-ı inbisât-ı vahşet-fer-sâyî eyledikde, mûmâ ileyh dahi "İşbu sorguc, ser-i sa'd-efser-i hümâyûna mahsûs olan sorguclardandır ve bu Darb-hâne-i 'âmire zergeri olup, fenn-i sıyâgatde be-gâyet eli uz⁴ olan Düz-oğlu-kârî enfiyye kutusudur ve üzerinde⁵ tuğrây-ı garrây-ı Şâhâne mersûmdur" deyü her birini işâretle irâ'et eyledikde⁶, İmperator dahi cevâba âgâz edüp: "Şevketlü Sultân Selîm Hân⁷ hazretlerinin bana hulûsları derkâr ve mahabbet-i mahsûsaları⁸ hâric-i hadd-i şümâr⁹ olduğunu bilürüm. Fevka'l-gâye mahzûz oldum. Ben dahi kendü elimle mah-sûs hediye¹⁰ tertîb ü irsâl eylemek derûnumda musammemdir" deyü vâfirce mihr ü meveddet izhâr¹¹ eyledi.

Ba'dehû İmperatoriçe'nin hediyyesi dahi 'arz olundukda, [N1 44a] yegân yegân her birine nigerân ve çehre-nümây-ı beşâşet-i bî-gerân oldukdan sonra, Revzen semtine kadem-zen olup, sâha-i Seray'da keşîde-i katâr-ı intizâm¹² olan esb-i kûh-endâm ve¹³ nâzik-hırâmlara dahi imrâr-ı nazar-ı dikkat ve ibrâz-i huzûz-ı bî-gâyet eyleyüp¹⁴ ve'l-hâsıl İmperator tarafına ve Taleyran [=Talleyrand] ve sâ'irlere olan hedâyây-ı behiyyeleri¹⁵ mahallerine edâ vü teslîm eylemekle, ikmâl-i hıdmet birle karârgâhlarına ric'at eyledi. Çend sâ'at murûrunda Frankini [=Franchini]* nâm Tercemân¹⁶ zuhûr edüp: "Ministiro cenâbları şimdi İmperator huzûrunda 'alenen kırâ'et eylediğiniz nutkun bir sûretini taleb¹⁷ eder" deyü tekâzâ eylemekle, ba'zı haltıyyât izâfesiyle gaze-

1 olunan A1, M1 : kılınan N1

2 ta'kîb N1, A1 : ta'akkub M1

3 varup tarafına N1 : gelüp, mûmâ ileyh A1, M1

4 zergeri uz A1 : zergeri olup, fenn-i sıyâgatde be-gâyet uz N1 : zergерlerinden olup, fenn-i sıbâgatde be-gâyet mâhir M1

5 üzerinde A1 : üzerine N1, M1

6 eyledikde A1, M1 : eyledi N1

7 Hân A1, M1 : — N1

8 mahsûsaları A1 : mahsûsları N1, M1

9 -i şümâr N1 : -i bî-şümâr A1 : — M1

10 elimle mahsûs hediye M1 : yedimle hâssaten hedâyâ N1 : elimle mahsûs hedâyâ A1

11 mihr ü mahabbet izhâr N1 : mihr [ü] mahabbet ibrâz A1 : mihr ü mahabbet ibrâz M1

12 intizâm [Metnin bu kısımlarında yer alan "sâha-i olan" kelimeleri, buraya girmeleri 7 rakamı ile işaret edilerek 70b'nin sağ kenarına yazılmıştır] N1, A1 : intizâr M1

13 ve N1 : — A1, M1

14 eyleyüp N1, M1 : edüp A1

15 behiyyeleri A1, M1 : behiyyesi N1

* Metnimizde söz edilen ve Frankini gibi okunabilecek Fransız tercüman Antoine Franchini (1771-1833) için bk. meselâ Frédéric Hitzel, *Istanbul et les Langues Orientales*, Paris 1997, s.535.

16 murûrunda Tercemân M1 : Tercemân Frankini N1 : murûrunda Frankini Tercemân A1

17 taleb M1 : matlûb N1, A1

teye tab‘ etdirmek kasdına mebnî olduğu münfehim olduğundan: “Devlet-i ‘aliyye'nin burada bir sefiri dahi vardır. Anınla mukâbele edeyim” deyerek Hâlet Efendi'yi celb ve Tercemân-ı mesfûra karşı mûmâ ileyhle mukâbele¹ ve sûretini tahrîr ve ‘alenen kırâ’et eylediği nutkun ‘aynı olduğuna işhâd birle zeyline şerh u imzâ eyledikten sonra, mecbûren mersûma i’tâ eyledi.

Zikri murûr eden gavgâlu² nutk-ı mezbûr hılâlîne Françelü'nün³ i’tibâr eyledikleri Monitor Gazetesi ki, devletleri mesâlihine dâ’ir mevâddı derc ü neşr ederler. Ol gazeteye kendü⁴ dil-hâhları üzere Türkiyyü'l-‘ibâre derc etdikleri ahlât-ı fâsideleri⁵, lede'l-kırâ’e ma’lûm ü müstebân olur*. [M1 146]

Frâncelü tarafından müretteb ve matbû‘ olmuş nutk-ı mahlût sûretidir⁶

Devlet-i ‘aliyye elçisinin Fransa İmparatoru ve Pâdişâhı tarafına ifâde eylediği nutkudur. Fermân-fermây-ı Memâlik-i ‘Osmânî, Sultânü'l-berreyn ve Hâkânü'l-bahreyn, Hâdimü'l-Haremeyni'sş-şerîfeyn şevketlü ‘azametlü kudretlü veliyyü'n-ni‘metim efendim Pâdişâh-ı İskender-tüvân es-Sultân ibnû's-Sultân es-Sultân Selîm Hân *halledallâhu devletehû ilâ ahuri'z-zemân*^{**7} hazretlerinin Kıdvetü'l-ümerâ’i'l-Milleti'l⁸-Mesîhiyye, ‘Umdetü'l-küberâ’i't-tâ’ifeti⁹n-Nasrâniyye, Kevkeb-i eşi“a-i Milleti'l-Mağribiyye dest-i kuvvetiyle seyf-i behâdrî ve mîzân-ı hakkâniyyeti icrâ eden¹⁰ hâlâ Fransa İmparatoru ve Pâdişâhı ve İtalya Kırallı haşmetlü ve miknetlü ve meveddetlü¹¹ ulu dostları Evvelki¹² Napolyon cenâblarına, Fransa İmparatorluğu ve Pâdişâhlığı ve İtalya Kırallığı rütbelerinin tebrîki zımnında hedâyây-ı şevket-makrûnlarıyla¹³ nâme-i

1 mukâbele A1, M1 : ba‘de'l- mukâbele N1

2 gavgâlu N1, M1 : gavgâ A1

3 hılâlîne Françelü'nün N1 : hılâlîne Fransalu'nun A1 : hılâfına, Fransalu'nun M1

4 mevâddı kendü N1, A1 : mevâdd derc ederler. Ol gazeteye kendi M1

5 derc fâsideleri A1, M1 : mezc etdikleri ahlât-ı fâside N1

* “Efendi-i mûmâ ileyh mersûm olur” kısmındaki bilgiler özetle *Târîh-i Cevdet*, VIII,54-55'te kaydedilmiştir.

6 **Frâncelü sûretidir** N1 : **Fransalu tarafından tertîb olunmuş olan nutuktur** A1, M1

** *يُؤَيِّدُ اللَّهُ دَوْلَتَهُ إِلَى الْآخِرِ الزَّمَانِ* = Yüce Allah onun devletini kıyâmet gününe kadar pâyidar kılsın” anlamına gelen Arapça bir duâ cümlesidir.

7 Fransa İmparatoru zemân [Farklı olarak sadece A1'de “Allah” kelimesi tam, M1'de ise kısaltmalı olarak yazılmıştır] A1, M1 : Françe İmparatoru ve Pâdişâhı'na ifâde eden nutuktur. Ba‘de'l-alkâbi'l-mezkûre N1

8 Milleti'l A1, M1 : — N1

9 küberâ’i't-tâ’ifeti N1, M1 : küberâ’i’ A1

10 eden A1, M1 : eder N1

11 ve miknetlü ve meveddetlü M1 : miknetlü N1 : miknetlü meveddetlü A1

12 Evvelki N1, M1 : — A1

13 Fransa İmparatorluğu -makrûnlarıyla M1 : + [“Fransa İmparatorluğu zımnında” kısmı, buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 71a'nın sol kenarına yazılmıştır] A1 : — N1

hümâyûnlarıdır. Devlet-i ‘aliyye-i ebediyyü'l-karâr¹, Fransa Devleti'nin ed'iyeye hayriyyesine ve haşmetlü Napolyon hazretlerinin celb ettiği fütûhâtlarına mahzûz olup ve² rütbe-i mezkûrenin tehniyeti zımnında bu dâ'ileri, taraf-ı bâhiru's-şeref-i Devlet-i ‘aliyye'den Büyük Elçilik ile [N1 44b] ta'yîn buyurduğuma binâ'en, inşâ'allâhu³ Te'âlâ veliyy-i ni'metim olan cenâb-ı Tâcdâr-ı gerdûn-iktidârın⁴ irâde-i Mülûkânesi ve İmperator cenâblarının muvâfakat-i hüsn-i niyyetleri ile işbu me'mûriyyetimin îfâsına mazhariyyetle, bu iki 'azîmü's-şân devletin te'kîd-i ihlâs ve safvetine vesîle olmak arzûsu mâ-bihî'l-iftihârımdır. Ve haşmetlü Pâdişâh-ı⁵ veliyy-i ni'metim hulûs u mahabbet ve ihtisâsının⁶ izhârı zımnında Devlet-i ‘aliyye'nin akdem ve⁷ asdakı ve elzem-i dostu olan İmperator ve Pâdişâh ve İtalya Kıralı hazretlerine bu senâ-kârlarını irsâl etmişlerdir.

**Bonaparta⁸ tarafından mûmâ ileyh Sefir Muhibb Efendi'nin haberi
olmaksızın nutk-ı mersûma cevâb olarak tab' etdirdikleri fıkranın sûre-
tidir**

Devlet-i ‘aliyye Elçisi'nin nutkuna cevâb⁹

Elçi Bey! Senin me'mûriyyetinden hazz eyledim¹⁰. Veliyy-i ni'metin olan Pâdişâh-ı Âl-i ‘Osmân¹¹ Sultân Selîm Hân¹² hazretlerinin hulûs-i niyyetleri kalbime te'sîr eder. Kadîm dost ve müttefikim olan¹³ Devlet-i ‘aliyye istizhârı, fütûhâtımızın a'zam-ı semeresidir. Sana ‘alenen [M1 147] tasdîk eylemekden mahzûzum. Her ne Devlet-i ‘aliyye'ye¹⁴ hayr u şerr vâki' olursa, Fransa Devleti'ne¹⁵ râci'dir. Bu kelâmları Sultân Selîm hazretlerine ifâde ile her ne vakit -ki benim düşmenlerim olan anın dahi düşmenleri¹⁶ ol-

1 ebediyyü'l-karâr N1, A1 : ebediyyetü'l-karâr M1

2 ve A1 : — N1, M1

3 inşâ'allâhu N1, A1 : inşâ[all]âhu M1

4 gerdûn-iktidârın N1, M1 : — A1

5 haşmetlü Pâdişâh-ı N1 : şevketlü A1, M1

6 ihtisâsının N1, A1 : ihtisâsın M1

7 ve N1, A1 : — M1

8 etmişlerdir. Bonaparta N1 : eylemişlerdir. Fransalu A1, M1

9 olmaksızın cevâb M1 : olmayarak tab' etdirdikleri nutk-ı mersûma cevâb olmak üzere tab' etdirdikleri gazete sûretidir Devlet-i ‘aliyye'nin Elçisi'nin nutkuna cevâbdır ki N1 : olmayarak nutk-ı mezkûra cevâb olmak üzere gazeteye tab' etdirdikleri fıkranın sûretidir Devlet-i ‘aliyye Elçisi'nin nutkuna cevâb A1

10 eyledim N1, M1 : etdim A1

11 Pâdişâh-ı Âl-i ‘Osmân A1 : — N1, M1

12 Hân A1, M1 : — N1

13 ve müttefikim olan N1, A1 : ve müttefikim olan (او متفقم وان) M1

14 ne Devlet-i ‘aliyye'ye N1 : ne Devlet-i ‘aliyye A1 : ne ki Devlet-i ‘aliyye'ye M1

15 olursa, Fransa Devleti'ne M1 : olursa, Françe Milleti'ne N1 : olur ise Fransa Devleti'ne A1

16 düşmenlerim düşmenleri A1 : düşmenlerim ki anın dahi N1 : dostlarım anın dahi dostları M1

mak gerekdir- nasihat-i fâside vermek üzere ise, bu kelâmlarım¹ hâtırlarına gele, tarafımdan hiçbir vechile ihtirâz etmeye. İkimiz birlikde iken düşmenle-
rinin kuvvetinden havf eylemeye².

Lâyiha

Mersûm Bonaparta'nın³ ber-vech-i muharrer ekâvîl-i müzevvire tab' u neşri, mahzâ kendü⁴ milletine ve divel-i sâ'ire ehâlisine⁵ gûyâ ki a'zam-i 'âmme-i divel olan Devlet-i 'aliyye bu sûretde kendüsüne mürâca'at ve ilticâ üzere olduğunu teşhîr u inbâ birle, hem-hâbe-i zamîr-i mel'anet⁶-semîri olan mekr u tezvîrini⁷ meclây-ı zuhûrda kıyâfet-pezîr eylemek kasdına mebnî ol-
mağla, kendilere mahsûs politika-i⁸ Firengâne usûlündendir. Hele ol mel'ûn-i bî-dîn, kâfiristân ıtlâkına şâyân bir kâfir-i⁹ mekr-âyîndir ki, fenn-i hîle vü tel-
bîsde, pîr-i ebâlîse olan İblîs ana şâgird-i [N1 45a] fend ü tedlîs olamaz; *hazelehullâhu*¹⁰ *Te'âlâ**

Tetimme

Çend rûz murûrunda Napolyon Bonaparta¹¹ bi-nefsihî şikâra 'azîmet eylemekle, Efendi-i¹² mûmâ ileyhi dahi da'vet edüp, şikâr-gâhda bi'l-ma'iyye ta'âm ve izhâr-ı bişr u ihtirâm edüp, ba'dehû âfâkî sohbetlere bî-tekellûf¹³ âgâz ve incirâr münâsebetiyle¹⁴ havz-ı serîre vü râz olunduğu hılâlde, Devlet-i 'aliyye-i ebediyyü'l¹⁵-iclâlin mesâlihini derpîş ve hasran ve kasran Pâdişâh-ı muhalledü'l-ikbâl-i Cem-câh¹⁶ hazretlerinin mihr u mahabbeti bâbında te'kîdât ü te'yîdâtla, ibrâz-ı sîdk-ı deydene vü¹⁷ kîş eyledikten sonra, 'Acem tarafına

1 kelâmlarım N1, A1 : kelâmlar M1

2 eylemeye N1 : etmeye A1, M1

3 Bonaparta'nın N1 : Müşârun ileyh Napolyon'un A1 : Bonapart'ın M1

4 mahzâ kendü A1 : kendü N1 : kendi M1

5 ehâlisine A1, M1 : halkına N1

6 mel'anet N1, A1 : mekîdet M1

7 tezvîrini M1 : tezvîri N1, A1

8 kendilere mahsûs politika-i M1 : kendülere mahsûs politika-yı N1, A1

9 mel'ûn-i kâfir-i N1, A1 : müfsid-i hod-bîn, mütefennin-i M1

10 fend *hazelehullâhu* N1 : fenn-i telbîs olamaz; *hazelehullâhu* A1 : fenn-i telbîs olamaz; *aslehaullâhu* M1

* *خذله الله تعالى* = Yüce Allah onu rezil rüsvay eylesin" anlamına gelen Arapça bir bedduâdır.

11 Napolyon Bonaparta A1 : Bonaparta N1 : Bonapart M1

12 eylemekle Efendi-i N1 : etmekle A1 : eylemekle M1

13 âfâkî sohbetlere bî-tekellûf N1, M1 : bî-tekellûf âfâkî sohbetlere A1

14 münâsebetiyle A1, M1 : münâsebetle N1

15 ebediyyü'l N1, A1 : ebediyyetü'l M1

16 -i Cem-câh M1 : — N1, A1

17 vü N1, A1 : — M1

irsâl eylediğim âdemim Jober'e [=Jaubert'e]¹, re's-i hudûda karîb bir² mahalde vüzerâdan birisi ta'arruz ve habs ü tenkîl eylemiş, Pâdişâh hazretlerinin el-bette³ bu vaz'-ı nâ-sezâya rızâları olmadığı ma'lûmumdur. Ol Paşa⁴ kimdir?" deyü su'âl eyledikde, İmperator'un me'mûrlarına bir taraftan kat'â⁵ ta'arruz olunduğuna rızây-ı hümâyûn olmayup, lâkin Paşa-yı mûmâ ileyh gâlibâ Bâyezîd Sancağı⁶ Mutasarıfı olmak gerekdir. Mersûm⁷ çünkü re's-i hudûda karîb mahalde bulunup, bâdî-i emirde müştebihu'l-ahvâl olduğundan ahz ü tevkîf edüp, ol hılâlde kendisi⁸ dahi kişver-i 'ademe rû-nihâde⁹ olmuştur. Ancak Sadr-ı sâbık Yûsuf Ziyâ¹⁰ Paşa hazretlerinin mesmû'um oldukda, derhâl tahrîrât irsâliyle tarafına celb ü¹¹ iltifât ve ikrâmıla safha-i [M1 148] derûnundan gerd-i kederi selb eyledikleri¹² mesmû'um oldu" deyü cevâb eylediğine mürâdif, nâme-i mahsûs-ı hümâyûnu dahi¹³ tercemesiyle berâber teslim ve lede'l-kırâ'e izhâr-ı inbisât-ı 'azîm eyleyüp¹⁴: "Nâme-i hümâyûn mantûku üzere olan¹⁵ me'mûriyyet-i hafiyenizi ministiro ile müzâkereye mübâderet ve hemân Pâdişâh-ı 'âlem-penâh hazretlerinin her umûru samîmî mültezimim olup, Devlet-i 'aliyye'nin emniyyeti husûsuna sa'y ü¹⁶ dikkat edeceğimi tahrîr u iş'âra müsâra'at edesiz. Kaldı ki İsterlic (اوسترليج)¹⁷ Muhârebesi'nden* sonra Rusya-lu'dan aslâ vesvese kalmamağla, nüsha-i matlab şîrâze-gîr-i husûl olmak akreb-dir" küşelerinde bir mikdâr mevâ'id-i 'adîmetü'l-incâz sevk u ibrâz eyledi.

Ba'zı havâdis

[N1 45b] Bu esnâda Rusyalu tarafından Dobril [=D'Oubril] nâm bir nefer meb'ûs Paris'e duhûl ve Fransalu, mersûmun¹⁸ kudûmüne nisâr-ı nakd-i

1 Jober'e N1 : rû-be-râh-ı 'azîmet iken ["azîmet iken" kısmı, buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 71b'nin sağ kenarına yazılmıştır] A1 : rû-be-râh-ı 'azîmet iken M1

2 bir N1 : — A1, M1

3 elbette N1 : ise A1, M1

4 Paşa N1 : — A1, M1

5 bir taraftan kat'â M1 : kat'â bir taraftan N1, A1

6 Bâyezîd Sancağı M1 : Livây-ı Bâyezîd N1

7 Mersûm N1, M1 : Mûmâ ileyh A1

8 hılâlde kendisi M1 : esnâda kendüsi N1 : hılâlde kendüsi A1

9 rû-nihâde N1, M1 : pâ-nihâde A1

10 Ziyâ A1, M1 : — N1

11 ü A1, M1 : + mendîl-i N1

12 eyledikleri A1, M1 : eylediği N1

13 mahsûs-ı hümâyûnu dahi A1, M1 : hümâyûnu N1

14 eyleyüp A1, M1 : eyledi N1

15 olan A1, M1 : — N1

16 sa'y ü N1 : — A1, M1

17 اوسترليج N1, A1 : İsterlic M1

* Napoléon'un 2 Aralık 1805'te Avusturya - Rus kuvvetlerini yenerek üçüncü koalisyonu çökerttiği Austerlitz Savaşı için bk. meselâ "Austerlitz savaşı", *Büyük Larousse*, II,1020.

18 Fransalu, mersûmun A1, M1 : Françelü, mersûm N1

ikrâm ü istibşârı¹ mebzûl edüp, miyânelerinde emâre-i silm ü safvet, ser-zede-i sahn-ı vukû‘ olacağı beyne's-süferâ² zebân-zede-i şuyû‘ oldu. Karfîne-i hâl İngilterelü ile de mükâtebe ve muhâbereye³ iştigâl üzere olup, lâkin ba‘zı erbâb-ı dâniş ü dîd, Fransalu⁴ ile İngilterelü beyninde sulh u sükûnet vukû‘unu mi‘yâr-ı dürüst⁵-mikdâr-ı rüşd ü reviyete tatbikle teb‘îd eylediler. Zîrâ Fransalu'nun e‘azz-i matlûbları İngilterelü'nün Bonapart'ın Fransa İmperatorluğu rütbesinden⁶ fazla bî-tereddüd mersûmun⁷ ‘ilâve-i hükûmeti olan İtalya ve Felemenk ve Napoli kiralıklarıyla dahi⁸ ikrâr ve tasdîk eylemelerinden ‘ibâret olup ve⁹ İngilterelü'nün dahi metâlib-i mahsûsası evvelâ¹⁰ Malta Adası, İngilterelü'nün zîr-i tasarrufunda kalmak, sâniyen Sicilya¹¹ Adası'na bast-ı yed-i zabt u temellük etmek iddi‘âsından Fransalu¹² bi'l-külliyeye keff-i yed birle, yalnız ada-i mezkûr¹³ Napoli Kırallı'nın taht-ı hükûmetinde ibkâ olunmak ve işbu adanın kiral-ı mersûma¹⁴ ibkâ olunması husûsuna İngilterelü'nün ısrâr-ı şedîdi, mâdam ki Malta Adası kendü yedlerinde kalup, erâzî-i sâ'ire ile merbûtiyyeti, yâhûd muhâbereye salâhiyyeti olan sâ'ir mahaller ile memzûciyyeti olmayacak, Malta Adası¹⁵ İngilterelü yedinde kalsa bile kat‘â işine yaramayacağı ma‘lûm olduğundan, işbu adanın hıfz u vikâyesi, iç¹⁶ denizde böyle bir mahall-i cesîme tasarruf¹⁷ [M1 149] ‘ilâvesi esbâbını tahsîl etmek için olduğu ve illâ Cezâ'ir-i Garb¹⁸ ve Mısır ve ‘ale'l-ıtlâk sevâhil-i Afrika ve Asya'da vâki‘ memâlik-i İslâmiyye'den birini istihsâle mecbûr olduklarından, hâzır Sicilya Adası'nın¹⁹ bu vechile kendülerine bend olunması ehven olduğu mülâhazasına²⁰

- 1 istibşârı N1, A1 : istîşârı M1
- 2 olacağı beyne's-süferâ M1 : bulacağı beyne's-süferâ' N1, A1
- 3 mükâtebe ve muhâbereye N1, M1 : muhâbere ve mükâtebeyeye A1
- 4 Fransalu A1, M1 : Françelü N1
- 5 dürüst N1, A1 : râst M1
- 6 Fransalu'nun rütbesinden M1 : Françelü'nün e‘azz-i matlûbu Bonaparta'yı Françe İmperatorluğu'ndan N1 : Fransalu'nun e‘azz-i matlûbları Napolyon Bonaparta'yı İngilterelü Fransa İmperatorluğu rütbesinden A1
- 7 mersûmun N1, M1 : müşârün ileyhin A1
- 8 dahi A1, M1 : + İngilterelü'nün N1
- 9 ve N1, A1 : — M1
- 10 evvelâ N1, A1 : olan M1
- 11 Sicilya N1 : Siçilya A1, M1
- 12 Fransalu A1, M1 : Françelü N1
- 13 ada-i mezkûr N1 : cezîre-i mezbûre A1, M1
- 14 adanın kiral-ı mersûma N1 : adanın kiral-ı müşârün ileyhe A1 : cezîrenin kiral-ı mersûma M1
- 15 olmayacak Malta Adası N1 : olmayınca Malta Adası A1 : olmayınca, Malta Cezîresi M1
- 16 adanın iç N1 : adanın hıfz u vikâyesi, ic A1 : cezîrenin hıfz u vikâyesi, ic M1
- 17 tasarruf N1 : tasarrufu A1, M1
- 18 Cezâ'ir-i Garb N1, A1 : Cezâyi-i ‘Arab M1
- 19 Sicilya Adası'nın N1 : Siçilya Adası'nın A1 : Siçilya Cezîresi'nin M1
- 20 kendülerine mülâhazasına M1 : kendülerine bend eylemesi ehven olduğuna N1: kendülere bend olması ehven olduğu mülâhazasına A1

mebnîdir. Sâlisen İngilterelü, Cezâ'ir-i¹ seb'a-i müctemi'a cumhûrunun Rus-yalu zîr-i hükmünde kalmak, râbi'an Ümmîd Burunu İngilterelü'nün taht-ı tasarrufunda olmak, hâmisen Fransa sefâyini min-ba'd Amerika'ya² 'azîmete murahhas olmayup, Ümmîd Burunu'nun öte tarafında vâki' el-yevm Fransalu³ hükûmetinde olan bi'l-cümle adalar⁴ İngilterelü'ye teslîm birle, İngilterelü dahi bi'l-mukâbele yine mevzî'-ı mezkûrun berü tarafında⁵ olan adaları [N1 46a] Fransalu'ya⁶ ihâle eylemek ve tüccâr sefâyini mevzî'-ı mezbûrun öte tarafından 'alâkayı bi'l-külliyeye kat' eylemek keyfiyyâtından⁷ 'ibâretdir. İşte İngilterelü'nün metâlib-i cesîmeleri bunlardır, sâ'ir matlûbları⁸ dahi var ise de cüz'îdir. Ve'l-hâsıl el-hâletü hâzih miyânelerinde derkâr olan ahvâl, sûret-i muharrere üzere olmağla⁹, çigûnegî-i ser-encâmıları mevkûf-i medd-i enzâr oldu.

Ba'zı tevcîhât-ı vüzerâ'¹⁰

Van Muhâfızî Feyzî Paşa mevkûl-i 'uhde-i hükûmet ve süpürde-i zimmet-i ri'âyeti olan re'âyâ vü berâyâ ve fukarâ' vü ağniyâya yed-i¹¹ tetâvül ü te'addîyi dirâz ve merkûz-i cibillet-i nâ-sâzı olan hirs u âz muktezâsınca, dervâze-i zulm-i bî-endâzeyi bâz edüp, aslâ nâle vü feryâd-ı mazlûmîn seng-i siyâhdan saht-terîn olan dil-i sengînine rahne-sâz eser ve bir vechile dâd ve tezallum-i melhûfîn, kalb-i kâsî-i salâbet-karînine kârger olmamağla, encâm-ı kâr¹² zebân-ı zemâne-i intikâm-kâr kendüsüne, **mesnevî**¹³:

*Ey zi-ber-dest zîr-i dest âzâr
Germ tâ key be-mâned in bâzâr¹⁴
Be-çi kâr âyedet Cihân-dârî
Murdenet bih ki merdum âzârî**

1 Cezâ'ir-i N1, A1 : Cezâyir-i M1

2 taht-ı tasarrufunda Amerika'ya M1 : havza-i tasarrufunda kalmak, hâmisen Françelü sefâyini min-ba' Amerika'ya N1 : taht-ı tasarrufunda olmak, hâmisen Fransalu sefâyini min-ba'd Amerika'ya A1

3 Fransalu A1, M1 : Françelü N1

4 adalar N1, A1 : cezîreler M1

5 mezkûrun berü tarafında M1 : mezkûrun berü cânibinde N1 : mezbûrun berü tarafında A1

6 Fransalu'ya A1, M1 : Françelü'ye N1

7 eylemek keyfiyyâtından N1, M1 : eylemekden A1

8 İşte matlûbları N1 : İşte İngilterelü'nün metâlib-i cesîmesi bunlardır, sâ'ir matlûbları A1 : İngilterelü'nün metâlib-i cesîmesi bunlardır, sâ'ir matlûbları M1

9 olmağla N1 : — A1, M1

10 **vüzerâ'** N1 : **vüzerâ** A1, M1

11 fukarâ' yed-i N1 : fukara vü ağniyâya يدل A1 : fukarâ vü ağniyâya M1

12 karînine encâm-ı kâr N1 : makrûnuna kârger olmamağla, nâ-çâr A1, M1

13 **mesnevî** A1, M1 : — N1

14 bâzâr N1, M1 : pâzâr A1

* ای ز بردست زیر دست ازار * کرم تا کی بماند این بازار

neşidesini yâd ü tezkâr ederek, cümle-i sitem-didegânını igrâ vü tahrîk eylemekle, bir gün cem'iyetle üzerine hecme-rîz-i iktihâm olup, nâhun-i tîğ-i hûn-âşâmla¹ mefâsıl-ı endâmını² yek-dîğerden tefkîk eylediklerinin haberi³, Erzurum ve Trabzon Vâlisi sa'âdetlü Yûsuf Ziyâ⁴ Paşa hazretlerinin 'arz u i'lâmiyle resîde-i sem'-i vükelây-ı devlet oldukda, gerçi müşârun ileyh vâsıl-ı [M1 150] derece-i mâ-yestehikku 'aleyh olup, lâkin ol gûne i'dâmı fazîhasına cesâret edenler haklarında⁵ emr-i siyâset, her çend muvâfık-ı kâ'ide-i hikmet ise de, ber-muktezây-ı vakt ü⁶ hâl bu mâdde dahi havsala-i vesî'a-i zemân-ı merhûna idhâl birle, münhall olan Van Muhâfızlığı, şehri rebî'ulâhırın evâhırında⁷ Karahisâr-ı sâhib⁸ Sancağı Mutasarrıfı Vezîr 'Abdurrahmân Paşa'ya ve Karahisâr-ı sâhib dahi⁸ mukaddemce Mar'aş tevcîh olunan Vezîr⁹ İbrâhîm Paşa'ya tevcîh olunup, Trablus-Şâm Beylerbeyisi ve Cerde Başbuğu olan Kalender Paşa'nın¹⁰ sene-i sâbıkada ber-vefk-ı irâde Cerde hıdmetini idârede ibrâz-ı yed-i tûlâsı¹¹, [N1 46b] huddâm-ı Der-i devlet-i ebediyyü'l-kıyâm 'indlerinde¹² makbûlun ma'a'z-ziyâde olmağla, ol mukâbelede mev'ûd bi'l-mücâmele olduğuna mebnî, Mar'aş Eyâleti¹³ ilhâkıyla mazhar-ı mükâfât ve Cerde hıdmetinin kemâ fil-evvel tesviye ve temşiyeti vesâyâsıyla dü-bâlâ nâ'il-i 'izz ü¹⁴ iltifat oldu*.

'Azl ü nasb-ı Kâdî-i İstanbul

Dâru's-saltanati'l-'aliyye'de mahfil-ârây-ı hükûmet-i şer'iyeye olan Hakîm-oğlu 'Ali Paşa hafidi 'Abdullah Bey¹⁵, itmâm-ı devr-i mu'tâd

مردمت به که مردم ازاری = Ey eli altındakileri inciten yüksek elli kimse! Ne vakte kadar böyle pervasızca zulüm edebileceksin. Cihândârlık ne işine gelir, senin ölmen daha iyidir; çünkü insanları incitiyorsun” anlamına gelen bu cümleler Sa'dî'nin *Gülistân*'ında geçen Farsça bir kıtadır; bk. Şeyh Sâdî-i Şîrazî, *Bostan ve Gülistan*, trc. Kılıslı Rıfat Bilge, 12. Baskı, İstanbul 1980, s.339.

- 1 tîğ-i hûn-âşâmla M1 : tîğ-i hûn-âşâm ile N1 : hûn-âşâmla A1
- 2 endâmını N1, M1 : endâmıların A1
- 3 eylediklerinin haberi A1, M1 : eylediler. Bu haber N1
- 4 Ziyâ A1, M1 : — N1
- 5 haklarında A1, M1 : hakkında N1
- 6 ü N1, A1 : — M1
- 7 21-29 Rebî'ulâhır 1221 = 8-16 Temmuz 1806.
- 8 şehri sâhib N1 : Karahisâr-ı sâhib A1 : şehri rebî'ulâhırın evâhırında Karahisâr M1
- 8 -ı sâhib dahi A1, M1 : — N1
- 9 Vezîr A1, M1 : — N1
- 10 olan Kalender Paşa'nın M1 : Kalender Paşa N1 : olan Kalender Paşa A1
- 11 tûlâsı N1, M1 : tûlâ ve A1
- 12 ebediyyü'l-kıyâm 'indlerinde N1 : ebed-kıyâm A1 : ebed-kıyâm 'inde M1
- 13 Eyâleti N1, M1 : — A1
- 14 ü A1, M1 : — N1
- * “**Nasb-ı tevcîhât-ı** oldu” kısmındaki bilgiler özetle *Târîh-i Cevdet*, VIII,50'de kaydedilmiştir.
- 15 oğlu Bey A1 : oğlu 'Ali Paşa hafidi 'Abd[ull]ah Beyefendi M1 : zâde hafidi 'Abdullah Beyefendi N1

eylemekle, mâh-ı cumâdelûlânın¹ onuncu² gününden zabt eylemek üzere sâbıkâ Mekke-i mükerrerme Kadısı Murâd-zâde es-Seyyid Mehmed² Murâd Efendi, kazâ'-i merkûm ile³ dest-mâye-i murâd oldu.

Sevfe terâ ize'n-cele'l-gubâru⁴

E feresün tahteke em humârun?^{*5}

Nasb-ı Muhâfız-ı Medîne-i münevvere nevverehallâhu Te'âlâ^{**6}

Bir müddetden berü Vehhâbî nâm nehhâbînin, hâric ez-dâ'ire-i şerî'at ü dîn, sûret-i tesallubda ihdâs ü intihâl eylediği mezheb ü âyîn ve meslek-i dalâlet-âğğîn⁷, giderek şu'be vü şerârelenüp, mukaddemâ pâymâl-i hâme-i bast u imlâl olduğu⁸ üzere, gürûh-i Havâric-i hızlân-me'âl, ilkây-ı mekr u âl ile câme-i hiss ü iz'ândan⁹ 'uryân olan pûç-mağzân-ı¹⁰ kabâ'il-i 'Urbân'ı igfâl ve gerden-beste-i hibâl-i tavâ'iyet¹¹ ü imtisâl ve şürefây-ı Mekke-i mükerrerme'nin¹² kalem-rev-i hükûmetinde olan erâzîde kâ'in şu'ûb u butûndan dahi¹³ ba'zı sitem-dîdegânı taraflarına celb ü idlâl¹⁴ eylemeleriyle, refte refte Mekke-i mükerrerme harîminde ol harâmîler pây-endâz-ı te'addî ve çend bâr cidâl ü peykâra tîğ-perdâz-ı tesaddî olup¹⁵, Şerîf Gâlib'in emr-i [M1 151] müdâfa'ada yârây-ı iktidârı meslûb ve müsemma bi'n-Nakîz¹⁶ menkûb ü mağlûb olduğuna binâ'en, sebûk-serân-ı kabâ'il dahi zîr-i cenâh-ı teba'iyetine mâ'il olarak,

1 cumâdelûlânın N1, A1 : cemâziyelûlânın M1

2 10 Cumâdelûlâ 1221 = 26 Temmuz 1806 Cumartesi.

3 Mehmed N1, M1 : — A1

4 merkûm ile N1, M1 : merkûmla A1

5 ize'n-cele'l-gubâru N1, A1 : ize'n-cele'l-gubâru (إذا نجلي العيار) M1

* = Toz duman kalkınca altındakinin at mı yoksa eşek mi olduğunu görürsün (= sen benim galip geldiğimi göreceksin)" anlamına gelen bu cümle, el-Hemedânî'nin şiirlerinden alınmış bir beyittir; bk. Ebü'l-Fazl Ahmed b. Hüseyin b. Ya'kûb Bedî'üzzemân el-Hemedânî, *Dîvânü Bedî'üzzemân el-Hemedânî*, thk. Yüsrî 'Abdülganî 'Abdullah, Beyrût 1987, s.145.

5 *Sevfe* *humâr* N1, M1 : + [Bu beyit, buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 73a'nın sol kenarına yazılmıştır] A1

** = *نورها الله تعالى* = "Yüce Allah onu nurlandırсын" anlamına gelen Arapça bir duâdır.

6 *nevverehallâhu Te'âlâ* N1 : — A1, M1

7 âğğîn N1, M1 : âyîn A1

8 imlâl olduğu N1 : imlâl olunduğu A1 : imlâ olunduğu M1

9 iz'ândan N1, M1 : iz'ân A1

10 pûç-mağzân-ı N1 : pûç-mağzân-ı A1 : pûç-mağzân (يوج مغزان) M1

11 tavâ'iyet N1 : tavâ'at A1 : tâ'at M1

12 Mekke-i mükerrerme'nin N1 : Mekke'nin A1, M1

13 dahi N1, M1 : — A1

14 idlâl N1, A1 : ihtilâl (احتلال) M1

15 cidâl olup N1 : peykâra tîğ-ı berdâr-ı tesaddî edüp A1 : peykâr-ı tîğ-ı berdâr-ı tesaddî olup M1

16 Nakîz N1, M1 : Nakîs A1

Mekke-i mükerreme eyâdî-i e'âdiye giriftâr ve ehâlî-i Medîne dahi tebe'a-i Havâric taziyik u ihsârlarıyla, mazîk-ı mihnetde mahsûr ve¹ dil-fikâr olup, 'an-asl hitta-i Hicâz'da bu dâhiyenin mânend-i gül-i beyâbân müteşekkel ve nümâyân olmasına, Şerîf-i müşârun ileyhle² Hâricî-i mesfûrun münâfese ve mu'âdâtı sebep ve müdde'ây-ı Havâric'de gûyâ ki, tesallub-i³ şer' [N1 47a] u millet de'âvîsinin⁴ vücûduyla havâtır-ı ehl-i sünnet pür-şûr u şagab olduğuna nazaran, Devlet-i 'aliyye tarafından gâh tahkîk-ı mezheble ilzâm ü iskât için meb'ûs irsâl ve gâh izhâr-ı satvetle Cidde ve Bağdâd ve Mısır⁵ ve Şâm vâlileri havâle olunmak âvâzesiyle⁶ işgâl olunup, bâ-în-heme Emîru'l-Hâc 'Azm-zâde⁷ 'Abdullah Paşa'nın ol ihtilâl hılâlinde mücâneset-i A'râb münâsebetiyle huccâcî bi'l-emni ve's-selâm⁸ Haremeyn'e îsâl ü i'âdesi, vesîle-i tahsîn ü ihtirâm olacak me'âsir-i celîleden olmağla, def'-i gâ'ile-i Hâricî ve muhâfaza-i Haremeyn emr-i ehemmi, Ser'askerlik 'unvâniyle müşârun ileyhin 'uhde-i ihtimâmına süpürde kılınması kuvve-i karîbeye gelmişidi. Ancak müşârun ileyhin isti'lâm cevâbı olarak vürûd eden tahrîrâtında, i'zâm-ı mâdde ile teksîr-i sevâdî ve kâfile-i huccâcın⁹ sevk u istishâbı husûsuna mesîl olmayan Ser'askerlik hatb-ı cesîmini ber-vefk-ı irâde ru'yet¹⁰ ü idâreye 'adem-i istihâl ü isti'dâdı hakkında me'mûriyyet-i müstakîlle sudûruna hâciz olup, be-tahsîs kendüye zerre mikdâr siklet ü bâr olmayarak, Haleb Eyâleti'yle¹¹ kaviyyü'l-iktidâr bir Vezîr-i nâmâdârın Medîne muhâfazasına ta'yîn olunmak tedbîrini müşârun ileyh Der-i devlet-makarr'a¹² 'arz u inhâ eylemekle ve¹³ fekat huccâc hizmetinden gayri emr-i dîğere cesbân olmadığı, nezd-i kâr-güzârânda¹⁴ müstebân olmağla, müşârun ileyh 'Abdullah Paşa kemâ-kân huccâcî îsâl ü ikfâl emrine¹⁵ me'mûr kılınup, Medîne-i münevvere¹⁶ muhâfazasına ashâb-ı liyâkatden bir Vezîr-i vâlâ-menkabetin isrâ olunması husûsu bi'l-müzâkere kûşe-gîr-i humûl (حُمُول)¹⁷ ü inzivâ, belki güm-nâm-ı ketîbe-i vüzerâ olan Hanya

1 mahsûr ve A1, M1 : — N1

2 ileyhle N1, A1 : ileyh ile M1

3 tesallub-i N1, A1 : nasb-ı M1

4 de'âvîsinin N1, M1 : devâ'îsinin A1

5 Bağdâd ve Mısır N1, A1 : Mısır ve Bağdâd M1

6 âvâzesiyle N1, M1 : âgâzesiyle A1

7 bâ-în-heme 'Azm-zâde N1 : bâ-în-heme 'Azm-zâde Emîru'l-Hâc A1, M1

8 ve's-selâm N1, A1 : ve's-selâme M1

9 sevâdî huccâcın A1 : sevâdî ve kâfile-i hâc N1 : sevâd ve kâfile-i huccâc M1

10 ru'yet N1, A1 : reviiyyet M1

11 Eyâleti'yle N1 : Vâlîliğiyle A1 : Vâlîliği ile M1

12 Der-i devlet-makarr'a N1, M1 : + [Bu kelimeler buraya girmeleri 7 rakamı ile işaret edilerek 73b'nin sağ kenarına yazılmıştır] A1

13 ve M1 : — N1, A1

14 güzârânda A1 : güzârında N1, M1

15 ikfâl emrine M1 : ikfâle N1, A1

16 -i münevvere A1, M1 : — N1

17 humûl N1 : hamûl A1, M1

Muhâfızı Halebî¹ Melek Ahmed Paşa-zâde ‘Osmân Paşa, münâsib-dîd-i ashâb-ı ârâ² olmağın, Haleb Eyâleti tevcîhiyle Medîne muhâfazasına ta’yîn ve Cidde Vâflîği ‘unvânıyla dahi³ ser-nâme-i [M1 152] menşûr-i me’ûriyyeti tezyîn kılındı. Ve selefî olan Zeynel‘âbidîn Paşa yâdigârının Haremeyn'den ihrâcî istisvâb ve ‘Osmân Paşa ma‘iyyetine mikdâr-ı vâfî nukûd ve mühimmât irsâl olunacağını işrâbla su’âl-i mukadderi gîrây-ı⁴ hüsn-i cevâb oldu.

Tezyîl

Muharrir-i Fakîr derim ki, Cezîretü'l-‘Arab[da]⁵ yüz binden mütecâviz ‘Urbân'ın tuğyân ü galeyânları⁶ hılâlinde, sereyân-ı şerr u mazarrat ve tareyân-ı tesallut u hasâretlerine sûr-i metîn [N1 47b] ve hısn-ı hasîn olmak üzere ‘Osmân Paşa gibi ism-i bî-müsemmâ mesâbesinde olmuş⁷ olup, yirmi dört gediği iki âdeme vâbeste-i kayd u inhisâr ve hazîne-i mevhûmesi, hasret-keş-i rûy-i⁸ dirhem ü dînâr olan devletlüyü Medîne muhâfazasına ta’yîn husûsunda iki mâddeden gayri cihet-i câmi‘a-i münâsebet, hâtır-güzârımız olmadı. Biri ebnâ’-i⁹ ‘Arab'dan olmağla ‘Arabiyyet münâsebeti ve biri mukaddemce Hanya Muhâfızı ‘unvânıyla ma’nûn olmağla, Muhâfızlık¹⁰ nâmının cihet-i vahdetidir. Ve¹¹ müşârun ileyhle kurb u civâr-ı belde mülâbesesiyle mu‘ârefemiz olduğundan, kuhh-i evzâ‘ u ahvâline¹² vukûfumuz olup, hattâ Hanya muhâfazasına ta’yîn olunduklarında¹³, bulunduğu mahalden bir hatve kıyâm u neh-zata yârây-ı kudreti olmadığından nâşî, ol esnâda mevâlîden olup, Yûsuf Ağa'nın selmânü'l-beyti olan sâbık Haleb Müftîsi Kudsî Efendi'ye perîşânî-i hâlini mübeyyin¹⁴ bir kıt‘a zarâ‘at-nâmesi gelmekle, bi'l-münâsebe Fakîr'e dahi irâ‘et edüp, ahvâl-i felâket-me‘âline rahm ü rıkkat olunmuşıdı. Mûmâ ileyhın sa’y ü gayreti ile beş kîse akça¹⁵ irsâl ve bî-çâre anınla mühimmâtını görüp, Hanya tarafına şedd-i rihâl eylemişıdı. Kaldı ki Haleb mansıbı tevcîh

1 Halebî N1, A1 : Çelebi M1

2 ârâ' N1 : ârâ A1, M1

3 dahi A1, M1 : de N1

4 olunacağı işrâb ile su’âl-i mikdârı küberây-ı M1

5 **Tezyîl** ‘Arab M1 : Muharrir-i Hakîr derim ki Cezîretü'l-‘Arab'da N1 : **Tezyîl** Muharrir-i Fakîr derim ki Cezîretü'l-‘Arab'da A1

6 galeyânları N1, M1 : galeyânı A1

7 olmuş A1, M1 : — N1

8 u inhisâr rûy-i N1, M1 : inhisâr ve hazînesi hasret-keş-i A1

9 ebnâ’-i N1, A1 : ebnây-ı M1

10 Muhâfızlık N1, M1 : Muhâfız A1

11 Ve M1 : — N1, A1

12 kuhh-i evzâ‘ u ahvâline N1 : kuhh-i evzâ‘ u etvârına A1 : feth-i evzâ‘ u etvârına M1

13 olunduklarında N1 : olundukları vakit A1, M1

14 perîşânî-i hâlini mübeyyin N1, M1 : — A1

15 gayreti ile beş kîse akça M1 : gayretiyle beş kîse akça N1 : gayretiyle hele beş kîse akça A1

olunmasıyla i'tirâz olunursa, Haleb eşkiyâ¹ yedinde olmağla, şedidü's-şekîme vâlîler nâhun-zen-i tasarruf olmadıkları ma'lûm iken, müşârun ileyhin mütesellimine akvât-i yevmiye göstermeyecekleri² meczûmdur. Ve bi'l-cümle bir Vezîr-i nâmdâr ta'yîn olunmayup, 'Osmân Paşa'nın ta'yîn olunması, vükelây-ı vaktin agrâz-ı fâsîdelerine mebnî olduğu tahrîr u takrîrden müstağnidir. Hemân 'inâyet-i³ Mu'în-i Müste'ân *celle şânühû* hazretleri, Devlet-i 'aliyye-i İslâmiyye'ye nigh-bân ola, âmîn.

Ba'zı tevcîhât-ı vüzerâ⁴

Evâ'il-i recebü'l-mürecebde⁵ Eyâlet-i Silistire, sâbıkâ Hotin Muhâfızı Vezîr Mehmed Paşa'ya ve Livâ'-i Hotin [M1 153] sâbıkâ Silistire Vâlîsi Seyyid Yûsuf Paşa'ya ve Livâ'-i Hanya⁵, sâbıkâ Resmo Muhâfızı olup, Rumeli Beylerbeyiliği⁶ Pâyesi olan Hâfız Seyyid Mehmed Paşa'ya tevcîh u ihsân ve Bâb-ı 'âlî'de kapu kethudâları pûşîde-i haftân oldu.

'Azl ü nasb-ı Sadr-ı Rumeli

Bir sene-i kâmileden berü⁷ Rumeli sadâretinde icrây-ı ahkâm eden Mehmed 'Ârif Efendi, [N1 48a] müddet-i ma'rûfesi hıtâmiyle mâh-i⁸ mezbûrun yirmi sekizinci günü⁹ müstevfâ arpalıklar⁹ ile kâmkâr ve hasbe't-tarîk ol makâm-ı bülend-i'tibâra İshak Efendi-zâde Ahmed Muhtâr Efendi ihtiyâr olundu.

Ba'zı havâdis-i Avrupa

Bu esnâda Nemçelü ve Rusyalu taraflarından her biri Sırplu'nun¹⁰ tanzîmi husûsuna mütevassıt olmak zımnında elçilerine vârid olan tahrîrâtları mücebince yegân yegân mersûmlar Bâb-ı 'âlî'ye inhây-ı hezeyân eylemele-

1 olunursa, Haleb eşkiyâ' N1 : olunur ise Haleb eşkiyâ A1 : olunursa, Haleb eşkiyâ M1

2 göstermeyecekleri A1, M1 : göstörmeyecekleri N1

3 'inâyet-i M1 : — N1, A1

4 vüzerâ' N1 : vüzerâ A1, M1

5 1-10 Receb 1221 = 14-23 Eylül 1806.

6 Livâ'-i Hotin Hanya M1 : Livây-ı Hotin sâbık Silistire Vâlîsi es-Seyyid Yûsuf Paşa'ya ve Hanya Muhâfızlığı N1 : Livâ Hotin sâbıkâ Silistire Vâlîsi Seyyid Yûsuf Paşa'ya ve Livâ'-i Hanya A1

7 Beylerbeyiliği A1, M1 : — N1

8 Bir sene-i kâmileden berü M1 : Sene-i kâmile N1 : Bir sene-i kâmile A1

9 mâh-i N1 : şehr-i A1, M1

10 28 Receb 1221 = 11 Ekim 1806 Cumartesi.

9 arpalıklar N1, A1 : arpalık M1

10 Sırplu'nun A1, M1 : Sırblu'nun N1

riyle, lede'l-istintâk Nemçelü'nün merâmı min-ba'd Sırplu tâ'ifesi Prenslik¹ olup, hâlâ sergerdeleri olan Kara Yorgi, Prens² nasb u ta'yîn ve Devlet-i 'aliyye tarafına sâbıkda Erdel kırallarının edâ eyledikleri vefîre üzere mikdâr-ı mu'ayyen virgüye³ kat' olunup, tebdîli yâhûd inhilâl-i 'ukde-i hayâtla birinin tahlîfî muktezî oldukda, bi'l-ittifâk râbitası husûsuna şedd-i nitâk olunmaktan ve Rusyalu'nun kelâmı Sırplu⁴ tâ'ifesi Eflâk ve Boğdan gibi beylik olup, müte-hassısları olan⁵ İpsilandi silsilesinden birinin Voyvoda nasb u takrîr⁶ olun-masından 'ibâret olmağla, iki firkanın dahi mekâsıdı bilâhare kendileri⁷ tarafına 'â'id olmak kasd-ı fâsidine mebnî olup, husûsan Rusyalu bilâ-te'hîr Memleketeyn-i mezbûreteynde⁸ icrâ eylediği mu'âmelâtı orada dahi icrâ eylemek niyyetinde olduğu zâhir olmağla, Eflâk ve Boğdan memleketleri, mukaddemâ harben ve silmen taraf-ı Devlet-i 'aliyye'den zabt olunduğu⁹ vakitte Voyvodalık sûretiyle bu âna kadar idâre olunagelüp, lâkin Belgrırad Kal'ası gâh Devlet-i 'aliyye ve gâh Nemçelü tarafından zabt olundukca, Sırplu¹⁰ tâ'ifesi dahi re'âyâ olarak iki taraftan dâhil-i havze-i inzibât ve elli iki târîhi musâlahasından* berü hükm-i ra'ıyyetde Devlet-i 'aliyye cânibinden [M1 154] rişte-i idâreye girih-beste-i irtibât olmuşiken, el-hâletü hâzih ne za-rûret mess eylemişdir ki, bu kadar nüfûs-i vefîre ile memlû erâziyi müstakillen ifrâz ve Prenslik ve¹¹ yâhûd Voyvodalık sûretleriyle idâresi cây-ı¹² cevâz ola. Hele bu ifâde-i düşmenâne, lisân-ı dostâna bir vechile âşinâ olmadığı bî-behâ-nedir” deyü redd-i küllî olundu**.

Ve bu hılâlde bir taraftan Rusyalu Bahr-ı sefid'de Fransalu¹³ zabtında olan Kataro Boğazı'na istilâ kasdiyle Karadeniz Boğazı'ndan Akdeniz'e do-nanmaları güzâr¹⁴ eylemek zımnında [N1 48b] Devlet-i 'aliyye'ye ibrâm eyledikce, Devlet-i 'aliyye tarafından dahi iki cânib ile musâlih olduklarından

1 Sırplu tâ'ifesi Prenslik M1 : Sırbu tâ'ifesi Brenlik N1 : Sırplu tâ'ifesi Branslik A1

2 Prens M1 : Brenc N1 : Brans A1

3 virgüye A1, M1 : virgiye N1

4 Sırplu A1, M1 : Sırbu N1

5 olan N1, M1 : — A1

6 takrîr N1 : ta'yîn A1, M1

7 kendileri M1 : kendiler A1 : kendüler M1

8 mezbûreteynde N1, M1 : mezbûreteyinde A1

9 zabt olunduğu M1 : mazbût olduğu N1, A1

10 tarafından zabt olundukca, Sırplu A1, M1 : taraflarından zabt olundukca, Sırbu N1

* Burada söz konusu edilen, 14 Cumâdelâhire 1152 = 18 Eylül 1739 Cuma günü Avusturya ve Rusya ile aktedilen Belgrad Antlaşması'dır; bk. İ.H.Danişmend, *İOTK*, IV,28.

11 Prenslik ve M1 : Brenlik N1 : Branslik A1

12 cây-ı N1 : câ'iz-i A1, M1

** “Bu esnâda Nemçelü olundu” kısmındaki bilgiler özetle ve bazı ilâvelerle *Târîh-i Cevdet*, VIII,71-72'de kaydedilmiştir.

13 Fransalu A1, M1 : Françelü N1

14 güzâr M1 : güzer N1, A1

imrârı tesvîg olunmayup¹ ve bir taraftan İngilterelü², Rusyalu ile bi'l-ma'iyeye teccid-i binây-ı ittifâk eylemek bâbında teşdîd edüp ve³ hattâ Devlet-i 'aliyye sularında İngilterelü'nün câ-be-câ donanma sefineleri müşâhed ü bedîd olup, Françelü⁴ tarafından henûz musâlahanın eser u haberine⁵ dâ'ir 'alâyim ser-nümây-ı zuhûr olmadığından, vükelây-ı umûr âsâyış ü itmînândan mehcûr olup, ancak Paris'de bir müddetden berü peyvend-i zencîr-i esr⁶ olarak ikâmet edüp, karîb eyyâmda sebilleri tahliye olunan çend nefer İngilterelüler'den Loryamot [=Lord Yarmouth]* nâm kavalier⁷, Taleyrân'ın [=Talleyrand] 'iyâliyle münâsebet peydâ etmiş olmağla, vilâyetlerine⁸ 'avdet edeceği hengâmda, Taleyrân'dan İngiltere Baş-vekilî'ne bir mektûb⁹ istishâb edüp, der-'akab cevâbıyla ric'at eylediğine mebnî, Fransalu¹⁰ ile İngilterelü beyninde musâlahaya râğbet olunduğu¹¹ haberi, ba'zı sikâtdan gûş-zed-i¹² vükelây-ı Devlet-i ebed-bünyân¹³ oldu. Lâkin miyânelerinde derkâr olan muhâsamât dekâyıkına vukûfla¹⁴, ba'zı hurde-bînân bunların iltiyâmları mukaddemce beyân olunduğu üzere, nâ-resây-ı derece-i imkân olduğunu iş'âr ederler. Zîrâ Hindistân tarafında esâs-i nizâ'ları¹⁵ olan mâdde ber-taraf olmağa muhtâc olup, ol dahi emr-i müşkil olmağın, sulh u iltihâmı gayr-i kâbil ve bundan başka Paris'in mergûbu olan 'Amyan 'Ahid-nâmesi'nin** metin ve 'ibârelerini Londra'da kabûl etmeyecekleri rû-şenâ ve Fransalu'nun¹⁶ müte'âkıben nâ'il olduğu¹⁷ te'azzüz ü rif'at, dem-be-dem sulh u muvâfakatlerine mâni' olacağı ma'lûm-i

1 olunmayup M1 : etmeyüp N1, A1

2 İngilterelü A1 : + ve N1, M1

3 ve M1 : — N1, A1

4 donanma Françelü N1 : donanması müşâhed ü bedîd olup, Fransalu A1 : donanması müşâhede vü bedîd olup, Fransalu M1

5 eser u haberine N1, M1 : haber u eserine A1

6 esr N1, A1 : esîr M1

* Metnimizde Loryamot (لورياموط) okunacak şekilde yazılmış olan Lord Yarmouth için bk. meselâ Hewson Clarke, *The History of the War: From the Commencement of the French Revolution to the Present Time*, London 1816, I,275,496,671.

7 kavalier N1, A1 : zât M1. Metnimizde benim kavalier diye okuduğum kelime Fransızca süvârî askeri anlamına gelen cavalerie olmalıdır; bk. Bianchi, *age*, I,218.

8 etmiş olmağla, vilâyetlerine N1 : eylemiş olmağla, vilâyetine A1 : etmiş olmağla, vilâyetine M1

9 Taleyrân'dan mektûb N1, A1 : Taleyrân'ın İngiltere Baş-vekilî'ne bir mektûbunu M1

10 Fransalu A1, M1 : Françelü N1

11 olunduğu M1 : olduğu N1, A1

12 gûş-zed-i N1, A1 : gûşt-zed-i M1

13 -i ebed-bünyân A1, M1 : — N1

14 vukûfla A1, M1 : vukûf ile N1

15 nizâ'ları N1, A1 : nizâ'lar M1

** Metnimizde söz konusu edilen antlaşma, 25 Mart 1802'de Fransa ile İngiltere arasında imzalanan barış antlaşmasıdır; bk. "Amiens barışı", *Büyük Larousse*, II,543.

16 Fransalu'nun A1, M1 : Françelü'nün N1

17 olduğu N1, M1 : — A1

umûr-âşinâdır. Bu sûretde mersûmun Paris'e 'avdeti sebebiyle musâlahaya isti'dâd ve mukârabet [M1 155] gelmek, cây-ı istib'âd değildir¹. Kaldı ki İngilterelü, Devlet-i 'aliyye'nin Fransalu tarafına mukâranet derecesinde² peyvend eylediği, vassâle-i mukârabete bir vechile³ mütehammil olmayup, belki Devlet-i 'aliyye'yi vüs'û mertebe tazyîk u tevhîm birle, el-hâletü hâzih der-dest olan kurbiyyet mu'âmelesini ta'dîl, yâhûd min-ba'd gitdikce kesret ü kuvvet⁴ bulmamak emrine kendi⁵ usûllerine sâzkâr olacak tedâbîr ile işbu kurbiyyetin semeresini taklîl ü tahvîl eylemeğe sa'y ü ikdâm eyleyecekleri mâ-lâ-kelemlâm olmağla, [N1 49a] şimdilik hâli üzere karâr ve pes-perde-i takdîrden nümûdâr olacak suver-i⁶ şu'ûnâta, medd-i târ-ı enzâr kılındı.

'Azl ü nasb-ı Vâlî-i Rumeli ve ta'yîn-i me'mûr berây-ı sevk-ı asker ve me'mûrîn

Bâlâda⁷ mersûm-i kilk-i bedâyi'-nigâr olduğu üzere, Belgrad etrâfına şûr-efgen-i fesâd ü ızrâr olan Sırlu serkeşlerini 'unfen ve⁸ luffen havze-i itâ'ate idhâl ve hey'et-i asliyyelerine îsâl eylemek bâbında, Rumeli Vâlîsi ve Ser'askeri İbrâhîm Paşa ve Bosna Vâlîsi Mehmed Husrev Paşa ve sâ'ir me'mûrlar taraf taraf cünûd-i nâ-ma'dûd ile maslahat-ı me'mûrelerine dest-zede-i ihtimâm olarak⁹, tefrîk-ı cem'iyet-i dalâlet-refik için sevk-ı ketîbe-i savlet ve sell-i hüsâm-i satvet¹⁰ birle, çend def'a vukû' bulan muhârebede şâhid-i galebe vü¹¹ firûzî, cânib-i İslâmiyân'da cilve-ger-i sâha-i¹² zuhûr olmağla, kuvvet-i kâhire-i Saltanat-ı seniyyeyi¹³ müşâhedesi, 'usât-ı mesfûrenin 'urûk u a'sâb-ı cür'etlerine rahne-efgen-i kesr u fütûr olmuşıdi. Binâ-berân dest-zen-i¹⁴ dâmân-ı istîmân olarak taraflarından Belgrad Bâzergân-başısı'nı Der-bâr-ı merâhim¹⁵-karâra istişfâ'an isrâ ve ba'de-ezîn¹⁶ hılâf-ı tavr-ı ra'iyet

1 istib'âd değildir A1 : istib'âddır. Ve N1 : istib'âd değildir M1

2 Fransalu derecesinde M1 : Françelü tarafına mukâranet rütbesinde N1 : Fransa tarafına mukâranet derecesinde A1

3 vechile A1, M1 : dürlü N1

4 ü kuvvet N1, A1 : vukûf M1

5 kendi A1, M1 : kendü N1

6 suver-i N1 : — A1, M1

7 ta'yîn-i me'mûr Bâlâda M1 : Şikk-ı Râbi' N1 : ta'yîn-i me'mûr berây-ı sevk-ı asâkir ve me'mûrîn Bâlâda A1

8 Sırlu serkeşlerini 'unfen ve M1 : Sırlu serkeşlerini 'unfen N1 : Sırlu serkeşânını 'unfen ve A1

9 dest-zede-i ihtimâm olarak N1 : teşebbüs ederek A1, M1

10 savlet : satvet N1, A1 : vücûlet ve sell-i seyf-i savlet M1

11 muhârebede vü N1 : muhârebâtda şâhid-i galebe-i A1, M1

12 sâha-i N1, A1 : — M1

13 seniyyeyi A1 : seniyye N1, M1

14 cür'etlerine dest-zen-i N1, A1 : cerrâtlarına rahne-efgen-i keser ü fütûr olmuşıdi. Binâ-berân müteşebbis-i M1

15 merâhim N1, M1 : merhamet A1

16 ba'de-ezîn A1, M1 : ba'de-zîn N1

hareketden mücânebetle, emvâl-i lâzimetü'l-i'tâyı temâmen edâ eylemek üzere istirhâm ve isti'fâ eylemişler iken, Rumeli Eyâleti'yle¹ Ser'asker olacak İbrâhîm Paşa yâdigârı, zâtında bed-reg² ve bed-dil ve³ ol makûle hatb-ı cesîm tekallüdüne⁴ gayr-i müste'hil olduğundan başka⁵, “Arnavûd'dan merdlik umma, aslı zîrâ er ne-bûd” nümûdunu icrâ birle killet-i zahîreyi ‘illet ederek, ol bî-gayret, mühâmm-ı me'mûresini ‘alâ hâlihâ terk edüp, meclûbu olan asâ-kiri⁶ bi'l-istishâb bağteten Niş Sahrâsı'ndan hall-i tınâb-ı hayme-i ikâmet⁷ ve menbitü's-sû'-i nefis-i deniyyesi olan İskenderiyye tarafına sevk-ı sevâd-ı⁸ ‘azm ü müsâra‘at etmekle⁹, müşrif-i [M1 156] sûret-i intizâm ve me'mûl-i şîve-i iltiyâm olan maslahat ü merâm, yeni başdan¹⁰ güseste ve sâ'ir me'mûrî-nin dahi âb-gîne-i tedbîr u sekîneleri şikeste oldu.

Müşârun ileyhın bu resme vaz'-ı nâdir-berâberi, kâr-âgehân-ı Devlet-i ‘aliyye'nin¹¹ mesmû'ları oldukda, [N1 49b] Rumeli Eyâleti'yle hatb-ı Ser'askerî, tîz elden bir Vezîr-i kârdân ve umûr¹²-âzmânın süpürde-i ‘uhde-i liyâkat-güsteri olmağla, Sırp lu mâddesinin sanî'a-i dest-gâhı, minvâl-i mukarreri üzere karâr¹³ ve târ u pûd-i maslahatı tegayyür ü ihtilâlden vikâye birle, bilâ-istînâfin pençe-zen-i sa'y ü ibtidâr olmak lâzimedden¹⁴ olmağla, bi'l-müzâkere Sirozî İsmâ'îl¹⁵ Bey'in nüfûz ü sadâkati ve Rumeli'nin mecâr-i cümle-i ahvâline¹⁶ vukûf ve ma'rifeti olduğundan başka¹⁷, Edirne Vak'asında ve dağlı mâddelerinde, ber-vech-i istikâmet sebk-ı hıdmetine mebnî, Rumeli Vâfili ği mâddesi¹⁸ kendüsiyle istimzâc sûretinde¹⁹, nihânîce tarafından isti'lâm ve bu husûsda dahi ne gûne hıdmet-i meşkûre ibrâz eyleyeceği istifhâm olundukda,

-
- 1 eylemişler Eyâleti'yle N1 : olmuşken Rumeli Eyâleti'yle A1 : olmuş iken, Rumeli Eyâleti'ne M1
 - 2 bed-reg N1 : — A1 : bed-reng M1
 - 3 ve bed-dil ve N1, M1 : — A1
 - 4 tekallüdüne N1, A1 : taklîdine M1
 - 5 başka N1, M1 : + [mısrâ]' A1
 - 6 asâkiri M1 : askeri N1, A1
 - 7 ikâmet N1, M1 : hareket A1
 - 8 sevâd-ı N1, A1 : süvâr-ı M1
 - 9 etmekle A1, M1 : eylemekle N1
 - 10 yeni başdan N1 : ez-ser-i nev A1, M1
 - 11 kâr-âgehân-ı Devlet-i ‘aliyye'nin A1, M1 : vükelây-ı devletin N1
 - 12 ve umûr N1 : -ı kâr A1, M1
 - 13 karâr N1 : ber-karâr A1, M1
 - 14 lâzimedden N1 : lâzime-i hâl A1, M1
 - 15 İsmâ'îl N1, A1 : İsmâ'îl N1
 - 16 ahvâline N1, M1 : ahvâlinde A1
 - 17 başka N1 : — A1, M1
 - 18 mâddelerinde mâddesi N1 : mâddesinde ber-vech-i istikâmet güzâreş-i hıdmetine mebnî Rumeli Vâfili ği mâddesi [Buradaki “ber-vech-i mâddesi” kısmı, buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 75b'nin sağ kenarına yazılmıştır] A1 : mâddelerinde ber-vech-i istikâmet sebk-ı hıdmetine mebnî Rumeli Vâfili ği mâddesi M1
 - 19 sûretinde N1 : sûreti A1, M1

kendüsünün emîn ve mutma'inn olacağı bir Vezîr'in Rumeli'ye Vâlî olduğu takdîrde¹, emr u re'yine mütâba'atle² 'arz ve izhâr-ı hıdmet ü sadâkatde bezl-i mâye-i makdûr ve terk-i kesel ü kusûr eylemek te'ahhüdâtını, mîr-i mûmâ ileyh Der-bâr-ı me'âlî³-karâr'a tahrîr u inhâ ve sûret-i maslahat, ma'rûz-ı sūdde-i semâ-sîmâ kılınmağın⁴, Defterdâr-ı Şıkk-ı Râbi' olan Zahîre Nâzırı el-Hâc Mustafa Efendi'nin Rumeli ahvâline ittîlâ'ı ve mizâc-şinâslıkta tûl-yâ'î ve kendüden⁵ Rumeli a'yânlarının emniyeti sebebiyle, tarafına samîmî meyl ü ittîbâ'ı mülâhazası, mûmâ ileyhın rütbe-i Vezâret'le⁶ Rumeli Vâlîsi nasb olunmasına irâde-i 'aliyye ta'allukuna 'illet olmağla, iksây-ı hil'at için Bâb-ı 'âlî'ye da'vet olundukda, girân-bâr-ı Vezâret tehammülüne dûş-i isti'dâd ve kabîliyyetinde yârây-ı liyâkat olmadığını sıdk-ı lisân birle beyân ederek, izhâr-ı peyker-i⁷ istinkâf ve hıdemât-ı sâ'irede îsâr-ı mâ-melek-i sa'y ü sadâkat eylemeğe te'ahhüd birle, kayd-ı Vezâret'den isti'fâ ve isti'tâf etmekle⁸, bundan akdem Mora Memleketi nizâmında hüsn-i hareketi sâbık ve icrây-ı me'mûriyyeti dil-hâh-ı vükelâya muvâfık olan Vezîr 'Osmân Paşa hazretlerine⁹, 'avâtîf-ı 'aliyye-i Mülûkâne'den Rumeli Eyâleti, Ser'askerlik 'unvânîyle ve münhall olan Mora Eyâleti dahi sâbıkâ Eğriboz Muhâfız Vezîr Ahmed Hürşîd Paşa hazretlerine¹⁰, Niş muhâfazası [M1 157] şartıyla [N1 50a] tevcih ü ihşân ve taraflarına irsâl-i fermân kılındı¹¹. Mûmâ ileyh Mustafa Efendi dahi Rumeli'den sevk-ı me'mûrîn ve asâkir ve tezkîr ve¹² ihtâr-ı tedâbîr-i sâkîbetü'l-me'âsir birle¹³, teshîl-i maslahata sa'y-i mevîfûr ve bezl-i nakdîne-i makdûr eylemek bâbında Rumeli'ye me'mûr kılınup¹⁴, yedine ta'lîmât-ı mahsûsa i'tâ ve 'uhdesinden münhall olan Şıkk-ı Râbi' Defterdârlığı ve Nezâret-i Hubûbât mansıblarıyla¹⁵, Arpa Emîni Memiş Efendi'nin anbar-ı derûnu, cevvi-i gendüm-nümây-ı ikbâl-i bî-bekâ ile imlâ olundu*.

1 takdîrde N1, M1 : takdîrce A1

2 mütâba'atle N1 : mütâba'ât ve A1, M1

3 me'âlî N1 : devlet A1, M1

4 kılınmağın M1 : kılınmağla N1, A1

5 ittîlâ'ı kendüden N1 : ittîlâ'ı/ittîlâ' ve mizâc-şinâslıkta طول باعى ve kendiden A1, M1

6 tarafına Vezâret'le N1 : — A1, M1

7 peyker-i N1 : — A1, M1

8 etmekle A1, M1 : eylemekle N1

9 Paşa hazretlerine N1, M1 : Paşa'ya A1

10 Ahmed Hürşîd Paşa hazretlerine N1 : Hürşîd Ahmed Paşa'ya A1 : Hürşîd Ahmed Paşa hazretlerine M1

11 irsâl-i fermân kılındı M1 : isrâ'-i fermân kılındı. Ve N1 : isrâ'-ı fermân kılındı A1

12 tezkîr ve N1 : — A1, M1

13 birle N1, M1 : ile A1

14 Rumeli'ye me'mûr kılınup N1 : — A1, M1

15 Nezâret-i Hubûbât mansıblarıyla N1, A1 : Nezâret ve Hubûbât mansıblarına M1

* "Bâlâda mersûm-i kilik-i bedâyi'- olundu" kısmında yer alan bilgiler özetle *Târih-i Cevdet*, VIII,72'de kaydedilmiştir.

Tezyîl

Sırp¹ tarafından mukaddemce istîmân için mev'îl-i emân olan Dergâh-ı² felek-bünyân-ı saltanata rû-mâl-i ibtihâl olan Belğırad Bâzergân-başısı'nı Sadr-ı sâbık İsmâ'îl³ Paşa bundan akdemce sâbık Rumeli Vâlisi'ne isrâ etmiş olmağla, mersûmun ol havâlîye vusûlü, müşârun ileyhın fesh-ı 'ukde-i hamıyyetle⁴, hod-be-hod Arnavudluk⁵ semtine 'avdetine musâdif ve ol vechile istîmân mâddesini müzâkereye Niş Gümrükcüsü ve Belğırad Muhâfızı mürâdif olup, lâkin tegayyür-i hâl sebebiyle, 'usât-ı mersûmenin⁶ kulûb-larından ru'b u hirâs zâ'îl ve usûl-i maslahat mütebeddel olmak⁷ şu'beleri dahi başka hevâlara mütehavvel oldu⁸. Niteki in-şâ'allâhu Te'âlâ mahallinde zıkr u tafsîl olunur.

'Azl ü nasb-ı Voyvoda-i Eflâk ve Boğdan

Eflâk Voyvodası Kostantîn İpsilanti⁹, bir müddetden berü mugâyir-i resm-i edeb gûnâ-gûn vaz'-ı bu'l-'acebe mücâseret ve¹⁰ "Rûmî ki dedin, kazıyyemiz ma'lûm"¹¹ mukarreresince, cinsinin muntabı¹² olduğu habâset ve Devlet-i İslâmiyye'ye¹³ cibillî hıyânet ü cinâyetleri, ol kâfir-i¹⁴ bed-tıynetde teşahhus u tessüüm edüp, kâfıran 'an-kâfir¹⁵ ol hâzî ve hâsir, sâye-i Saltanat-ı seniyye'de dârât ü debdebe ve tumturâk u kevkebe ile bir kırallık kışver-âbâdânda¹⁶ hükümrân ve beher sâl Genc-gâvî-misâl hazîneler ihtizân ederek, Kârûn-i zemân olup, lâkin **kıt'a**:

Har-ı 'Îsâ¹⁷ eğer be-Mekke reved

-
- 1 **Tezyîl** Sırp A1, M1 : Kaldı ki Sırp N1
 - 2 mev'îl-i Dergâh-ı N1 : Der-bâr-ı A1, M1
 - 3 İsmâ'îl A1, M1 : İsmâ'îl N1
 - 4 Vâlisi'ne hamıyyetle N1 : Vâlisi tarafına isrâ etmiş olmağla, ol havâlîye vusûlü müşârun ileyhın fesh-ı 'ukde-i hamıyyetle A1 : Vâlisi tarafına isrâ etmiş olmağla, ol havâlîye müşârun ileyhın vusûlü, fesh-ı 'ukde-i cem'ıyyetle M1
 - 5 Arnavudluk N1, M1 : Arnabudluk A1
 - 6 mersûmenin N1 : mesfûrenin A1 : merkûmenin M1
 - 7 olmak A1 : olmağın N1, M1
 - 8 oldu N1, M1 : olduğı A1
 - 9 İpsilanti M1 : İpsilandi N1, A1
 - 10 ve N1, M1 : + [mısrâ]' A1
 - 11 Rûmî ki dedin, kazıyyemiz ma'lûm N1 : Rûmî ki dedin kazıyye ma'lûm A1 : ر و ميکه ديدک
قضيه خيات M1
 - 12 muntabı' N1, A1 : munbatı' M1
 - 13 İslâmiyye'ye N1, A1 : İslâmiyye yed-i M1
 - 14 kâfir-i N1, A1 : fâsid-i M1
 - 15 kâfıran 'an-kâfir N1, A1 : fâsiden 'an-fâsidin M1
 - 16 âbâdânda N1, A1 : âbâdında M1
 - 17 'Îsâ (عیسی) N1, A1 : 'Îsâ (عیسا) M1

Çün be-yâyed hemân har bâşed

Seg be-deryâ-yı heft-gâne be-şûy

Çü¹ şevêd ter pelîd²-ter bâşed [N1 50b]

Hic saykal nigû ne-gerdâned

*Âhenî³ râ ki bed-güher bâşed**

misdâkınca, tıynet-i zâtıyyesine⁴ revsü'l-bekar-ı hubs ü hıyânet-i Rûmî iltisâkıyla, hum-i derûn-i deren⁵-meşhûnunda mâye-dâr olan hamr, gadr u⁶ bed-sirişti sevret ü hiddetinden serpûş-endâz olmağla⁷, veliyy-i ni‘metleri olan Devlet-i ‘aliyye-i ebediyyü'l-i‘zâz tarafına küfrân⁸ [M1 158] ibrâzına âgâz edüp, iktizâ eden mehâmm-ı seniyye tarıkında, mânend-i⁹ mâr kec-reftârlığa ibtidârından başka, Sırp¹⁰ re‘âyâsını zîr-i perde-i hafâdan tahrîk ü ifsâd ve bir taraftan mütehassısı¹¹ olduğu Rusyalu hıdmetinde bî-mehâbâ ifrâğ-ı havsala-i cidd ü ictihâd eylemekle, yevm-i nasbından berü resîde-i hadd-i vücûb olan ‘azli husûsu, zihn-i Pâdişâh-ı kerâmet-intimâya ilhâm-kerde-i ‘âlem-i bâlâ ve Boğdan Voyvodası olup, öteden berü Françelü mütemahhısı¹² olan ‘Aleksandr Moroz[i] dahi ba‘zı behâne, belki ‘işve-i hud‘a-âmîz-i rûbehâneye mebnî, bir vakitden¹³ berü Voyvodalık‘dan zebân-zed-i sûret-i garîbe-i isti‘fâ¹⁴ olduğundan nâşî, ‘azliyle gelüp hânesinde ikâmeti bâbında emr-i ‘âlî ısdâr ve tarafına isrâ kılınup¹⁵, Dîvân Tercemânı olan İskerlet Kalimaki (قلماکى) işbu

1 Çü N1, A1 : Çün M1

2 pelîd N1, M1 : belîd A1

3 Âhenî N1, A1 : Âhîni M1

* = خر عيسى اكر بمكه رود * چون بيابد همان خر باشد

= سك بد رباى هفتكانه بشوى * چو شود تر پليد تر باشد

= Hz. İsa'nın eşeğini Mekke'ye de götürsen, yine aynı eşek olarak geri döner. Köpeği yedi denizin suyuyla yıkasan, ıslandıkça daha pis olur. Eğer birşeyin aslı, cevheri kabiliyetli olursa, terbiyenin tesiri olur. Cevheri kötü bir demiri hiçbir cilâ iyi yapamaz” anlamına gelen bu cümlelerden “Eğer birşeyin olur” kısmı Sa’dî'nin *Gülîstân*'ında geçen Farsça bir kıtadır; bk. Şeyh Sâdi-î Şirazî, *Bostan ve Gülîstân*, trc. Kılıslı Rifat Bilge, 12. Baskı, İstanbul 1980, s.474.

4 tıynet-i zâtıyyesine M1 : dîvâr-ı küfr-i zâtîsine N1 : küfr-i zâtîsine A1

5 deren A1, M1 : derd-i N1

6 gadr u N1, A1 : ‘adüvv-i M1

7 olmağla A1, M1 : olmağın N1

8 i‘zâz tarafına küfrân N1 : i‘zâza küfrân A1 : i‘zâz tarafına küfrâne M1

9 mânend-i N1, A1 : — M1

10 Sırp A1, M1 : Sırb N1

11 mütehassısı N1, A1 : mütehassıs M1

12 Fransalu mütemahhısı A1 : Françelü mütemahhazı N1 : Fransalu mütehassısı M1

13 vakitden N1 : müddetden A1, M1

14 isti‘fâ N1, M1 : — A1

15 kılınup A1, M1 : olunup N1

mâh-ı şa'bân¹ evâ'ilinde^o Boğdan Voyvodalıǵı'yla çırağ u şâdân ve sâbıkâ Boğdan Voyvodası Drako-zâde 'Aleko'nun² dahi Eflâk Voyvodalıǵı'yla şem'a-i püf-zede-i âmâlî fûrûzân oldu. Münhall olan Dîvân Tercemânlıǵı hıdmeti için Hançerli³ Bey-zâde 'Aleko Bâb-ı 'âlî'ye takrîb ve mukaddemâ mübtelâ olduğu şedâ'id-i rûzgârın mükâfâtı müşâhedesiyle tatrîb olundu. Müddet-i kalîle⁴ murûrunda voyvodalıklar yine tebeddül eylemiş ise de, hengâm-ı bed'-i seferde bi-mennihî Te'âlâ⁵ nakl bi'l-musattar kılınmak, 'uhde-i yerâ'a-i pâkîze-esere mevkûldür.

Vukû'-i harîk ve şehâdet-i Ağa-yı Yeniçeriyân

Şehri şa'bânın yirmi dördüncü gıcesı^{oo} hengâm-ı nısf-ı leylde⁶ Salmatomruk kurbünde Molla 'Aşkî Câmî'-i şerîfî civârında, kuzâtdan Şeyh-zâde dimekle 'arîf kimsenin hânesinden âh-ı âteşin-i 'âşık-ı şeb-i zindedâr-misâl, âteş-i serkeş lehîb-efrâz-ı zuhûr u işti'âl olup, itfâ'⁷ vü ihmâdı husûsuna me'mûr olanlar [N1 51a] derhâl yetişüp, bezl-i âb-tâb u⁸ maktûrdâ tecvîz-i katre-i kusûr eylemediler ise de, maraz-ı cereb ü cüzâm ve 'araz-ı vebâ'⁹ vü zükâm-sıfat 'ale'l-fevr etrâfa şerâre-pâş-i sirâyet ve iki kebîr ve vâfir sagîr hâneler şuf'a-gîr-i hisse-i pür-gussa-i hırkat oldu.

Ez-kazâ'¹⁰ menşe'-i harîk olan hânenin cevânib-i erba'asını âteş ihâta vü istî'âb edüp¹¹, bir hücreinde sâhibetü'l-beyt olacak bî-çâre âgüşunda tıfl-ı razî'ı ile pîçîde-pây-i teb ü tâb [M1 159] ve mâhî-i tâbe-fikende¹² gibi semt-i halâs recâsına her tarafa tabîde-i¹³ telâş ü inkılâb olup, lâkin esbâb-ı selâmet nâ-yâb ve ne cânibe teveccüh ü şitâb eylese, her biri âteşin girdâb olmağla, ol

1 mâh-ı şa'bân A1, M1 : şa'bân-ı şerîf N1

o 1-10 Şa'bân 1221 = 14-23 Ekim 1806. Voyvodaların azli 9 Cumâdelâhire 1221 [24 Ağustos 1806] pazar günü (bk. meselâ *Târih-i Cevdet*, VIII,74); eski voyvodaların tekrar yerlerine iâdesi ise 3 Şa'bân 1221 [16 Ekim 1806 perşembe] olarak kaydedildiği yer için bk. meselâ *Târih-i Cevdet*, VIII,76.

2 'Aleko'nun M1 : 'Aleko N1, A1

3 hıdmeti için Hançerli M1 : hıdmetiyçün Hançerli N1 : hıdmeti için Hancerli A1

4 kalîle N1 : endek A1, M1

5 bi-mennihî Te'âlâ A1, M1 : — N1

oo 24 Şa'bân 1221 = 6 Kasım 1806 Perşembe.

6 nısf-ı leylde A1 : nîm-şebde N1, M1

7 efrâz-ı itfâ' N1 : efrâz-ı zuhûr u işti'âl olup, itfâ A1 : efrûz-ı zuhûr u <ve> işti'âl olup, itfâ M1

8 derhâl u N1 : fi'l-hâl yetişüp, bezl-i âb ü tâb-ı A1, M1

9 ve 'araz-ı vebâ' N1 : ve 'araz-ı vebâ A1 : vebâ M1

10 Ez-kazâ' N1 : Ez-kazâ A1, M1

11 edüp N1 : ve A1, M1

12 tâbe-fikende N1, A1 : tâb-efkende M1

13 tabîde-i N1, A1 : tapîde-i M1

nâr-ı mu'sadeden menâfiz-i necât ü selâmet münsedde olduğu hâlde, etrâfda gulgule-endâz olan şebbâzlara, [mısrâ]⁴¹:

Âteş içindeyim, haberin yok mudur senin?*

feryâd-ı dil-sûziyle nâle vü efgân ederek meded-cûyân olduğu, semender-i âteş-i gayret ve âteş-tâb-ı nâ'ire-i hamıyyet olan Yeniçeri Ağası'nın² meşhûdu oldukda, âhara tevcîh-i hitâb eylemeğe tehammül eylemeyüp³, hemân ol merd-i yegâne cân-sipârâne⁴, muhterik hânenin dîvârına pehlevân gibi pertâb⁵ edüp, ol derd-mendleri rehâ-yâb eylemek dâ'iyesinde iken, sadme-i kazây-ı mahtûm ile hemân⁶ dîvâr-ı merkûm mehdûm olmağla, ol dilîr-i gayret-şi'âr *mükibben 'alâ vehihi*^{**7}, üftâde-i nâ'ire-i şu'le-bâr olup, lemhatü'l-basarda fi'l-hâl⁸ üçü birden semender⁹ gibi hâkister^{***} ve¹⁰ “*el-Hariku ve'l-gariku şehîdun*^{**4}” Hadîs'i, kezâlik¹¹, “*el-Harku ve'l-garku ve's-şarku şehâdetün*^{*5}” Hadîs-i şerîfleri mûciblerince, iltihâk-ı zümre-i şühedâ'-i sü'adâ'¹² şerefine mazhar oldular. Bi-fazlihî Te'âlâ nîrân-ı dûzahdan emn ü selâmetleri, 'uhde-i bahr-ı bî-girân-ı rahmet-i Rahmân'a muhavveldir; *rahimehumullâhu Te'âlâ*^{*6}.

Ağa-yı mûmâ ileyhın bu resme cân-sipârâne iktihâm-ı dilîrânesi, sıgâr u kibârı kendüsüne çeşm-i eşk-bâr ve dil-i dâğdâr ile muhteriku'l-fu'âd ve¹³ rah-

1 [mısrâ]* A1 : — N1, M1

* Metnimizde yer alan bu mısrâ, Râgıb Paşa'nın gazellerinden birinde geçmektedir; bk. Râgıb Mehmed Paşa, *Dîvân-ı Râgıb, İbtidâ'-i Gazeliyyât*, İstanbul 1253/1837, s.36.

2 Ağası'nın M1 : Ağası [isim yeri boş bırakılmıştır] Ağa'nın N1 : Ağası Ağa'nın A1

3 eylemeğe eylemeyüp N1 : eylemekle tehammül edemeyüp M1

4 ol merd-i yegâne cân-sipârâne N1, M1 : — A1

5 pertâb N1, M1 : şitâbla bertâb A1

6 kazây-ı mahtûm ile hemân N1 : kazâ'-i mahtûmla A1 : kazâ'-i mahtûm ile M1

** مَكْبَا عَلَى وَجْه = Yüzüstü kapanarak” anlamına gelen bu kelimelerle Kur'ân, el-Mülk, 67/22. âyetin başlarında yer alan kısma telmîh vardır.

7 ol dilîr-i *vehihî* N1 : *mükibben 'ale'l-vehihî* A1 : *mükibben 'alâ vehihî* ol dilîr-i gayret-şi'âr M1

8 fi'l-hâl M1 : — N1 : ol dilîr-i gayret-şi'âr fi'l-hâl [Buradaki “fi'l-hâl üçü birden hâkister ve” kelimeleri, buraya girmeleri 7 rakamı ile işaret edilerek 77a'nın sol kenarına yazılmıştır] A1

9 semender N1, M1 : — A1

*** “Şehri şa'bânın hâkister” kısmındaki bilgiler özetle *Târih-i Cevdet*, VIII,71'de kaydedilmiştir.

10 ve N1, M1 : + **Hadîs** A1

*⁴ الحرق والغرق شهيد = Yangında ölen ve suda boğulan şehittir” anlamına gelen bu cümle Ebû Dâvud, Cenâ'iz, 11; en-Nesâ'î, Cihâd, 36; İbn Mâce, Cihâd, 17; el-Muvatta', Cenâ'iz, 36; Ahmed b. Hanbel, 5/446'da geçen Hz. Peygamber'in bir hadîsidir; bk. Wensinck, I,450; IV,482

11 Hadîs'i kezâlik N1 : ve kezâlik **Hadîs** A1 : ve kezâlik M1

*⁵ الحرق والغرق والشرق شهادة = Delik deşik olarak ölme, suda boğulma ve nefes alamayarak boğulma şehit olmaktır” anlamına gelen ve burada Hz. Peygamber'in bir hadîsi olarak ifâde edilen bu cümle, esas itibarıyla yukarıdaki hadîsle büyük bir benzerlik içermektedir.

12 şühedâ'-i sü'adâ' N1 : şühedâ sü'adâ A1 : şühedâ'-i sü'adâ M1

*⁶ رَحِمَهُمُ اللهُ تَعَالَى = Yüce Allah onlara rahmet eylesin” anlamına gelen Arapça bir duâdır.

13 ve A1, M1 : — N1

met-hâh-ı dergâh-ı Rabbül-'ibâd edüp, hattâ na'ş-ı şehâdet-nakşı, irâde-i Şehriyâr-ı merâhim-nihâd ile [N1 51b] hazret-i Hâlid civârına nakl olunup, Türbe-i mu'attara hizâsında zîr-i hâk-i siyâha¹ defin ve ol Mihmândâr-ı hazret-i Seyyidül'-ahyâr'a² mücâveret-güzîn kılındı.

Fâ'ide-i şer'iyeye der-hakk-ı şehâdet³

Ânifen zîkr olunan iki Hadîs-i şerîfin evvelkinde⁴ harik u garik kelime-leri ketif vezninde sıfatlardır; sâni'de fethateynle isimlerdir. Pes bu Hadîseyn-i Sahîhayn mantûklarınca⁵, harik-ı nâr ve garik-ı mâ' ve boğazına⁶ durmuş gussa sebebiyle helâk olan ehl-i İslâm, şühedây-ı kirâm zümresinden⁷ olur. Ve kütüb-i Fıkhiyye'de mastûr olduğu üzere şehîd iki sınıftır; biri şehîd-i hakîktîdir ki ma'lûmdur ve⁸ sâni, şehîd-i hükmîdir ki, şehâdet sevâbına nâ'il olurlar. Bu bâbda sâdir olan ehâdis-i sâ'ire müfâdlarınca⁹ garik u harik ve magsûs ve mebtûn¹⁰ ve mat'ûn ve garîb ve 'âşık-ı pâk-bâz [M1 160] ve zâtü't-talk ve zû-zâtü'l-cenb ve mehdûm ve mütereddî¹¹ ve ledîğ ve sarî' ve veca'-ı kulunc ile ve zulmen habs içre vefât edenler¹² bi'l-cümle şehîdlerdir ve bunlar gasl olunurlar.

Tetimme

Ferdâsı Ocağ-ı Bektâşiyeye'de harik silsilesi vâki' olup, "*Mesâ'ibü kavmin 'inde kavmin fevâ'idü**" 'avâ'idi üzere, Kul Kethudâsı Pehlevân Hüseyin Ağa, seherî Ağalık¹³ hil'atiyle kesb-i nümâyîş-i 'izz ü mefharet¹⁴ ve sâ'ir erkân-ı Ocak¹⁵ dahi tarîklerincede ihrâz-i firâz-i rütbe vü menzilet eyledi**.

1 civârına siyâha N1 : civârında türbe-i şerife hizâsında defin ve A1 : civârına nakl olunup, türbe-i şerife-i mu'attara hizâsında M1

2 ahyâr'a A1, M1 : ahyâr ile N1

3 **der-hakk-ı şehâdet** [Bu kelimeler muhtemelen buraya girmek üzere kırmızı mürekkeple N1 51b'nin sağ kenarına ve bu satırların sağ tarafına yazılmıştır] N1 : **der-hakk-ı şehâdet** A1 : — M1

4 evvelkinde M1 : evvelkide N1, A1

5 mantûklarınca M1 : mantûkları üzere N1 : mantûkunca A1

6 boğazına A1 : boğaza N1, M1

7 şühedây-ı kirâm zümresinden N1 : şühedâ gürûhundan A1, M1

8 ve A1, M1 : — N1

9 müfâdlarınca N1 : + şehîd, fi hükmi'l-âhiredir. Ehâdis-i sâ'ire mücebince A1, M1

10 magsûs ve mebtûn N1 : mebtûn ve magsûs A1, M1

11 talk mütereddî N1, A1 : tâk ve zâtü'l-cenb ve mehdûm ve metrûy M1

12 zulmen edenler N1, A1 : züll-i habs içre vefât eden M1

* مصائب قوم عند قوم فوائد = Bir kavmin başına gelen olumsuzluklarda başka bir kavim için faydalar bulunabilir" anlamına gelen Arapça bu cümle, meşhûr Arap şâiri Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî'ye aittir; bk. meselâ Ebû Mansûr 'Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâ'il es-Se'âlibî, *et-Temsîl ve'l-Muhâzara*, thk. 'Abdülfettâh el-Hulv, Kâhire 1381/1961, s.18,110.

13 seherî Ağalık N1, A1 : Yeniçeri Ağalığı M1

14 mefharet N1, M1 : müfâharet A1

15 Ocak N1, M1 : Ocağ A1

** "Ferdâsı eyledi" kısmındaki bilgiler özetle *Târîh-i Cevdet*, VIII,71'de kaydedilmiştir.

İbkây-ı Vezâret-i Kapudân-ı sâbık¹ ‘Abdülkâdir Paşa

Sâbıkâ Kapudân-ı deryâ ‘Abdülkâdir Paşa'nın cünha-i güzeştesinin ba‘zı şufe‘â² vâsıtasıyla ‘afv ü ‘inâyeti, ibkây-ı Vezâret’le kemâ fi’s-sâbık şân-ı Müşîrâne’sinin mü’eddî-i ‘avdeti olduktan sonra, ‘avâtıf-ı ‘aliyye-i Hâkân-ı zemândan şehir-i merkûmun on dokuzuncu günü³ Livâ’-i Hanya mansıbıyla da kâm-rân oldu.

‘Avdet-i Donanma-yı hümâyûn ve ‘azl ü nasb-ı Kapudân-ı deryâ³

Kapudân-ı deryâ el-Hâc Mehmed Paşa, tesviye-i umûr-i ümerâ⁴ zım-nında Donanma-yı hümâyûn’la cânib-i Mısr-ı zâtü’l-Ehrâm’a bâdbân-güşây-ı teveccüh ü i‘tizâm olduğu tahrîr u imlâ olunmuşıdi. Müşârun ileyhden vücûh ile Devlet-i ‘aliyye’ye⁵ hıdmet ü sadâkat ve mizâc-ı Saltanat-ı seniyye’ye⁶ muvâfık vaz‘ u hareket, me‘mûl-i ümenây-ı⁷ devlet iken, tama‘-ı hâm belâsıyla [N1 52a] irtikâbdan bî-bâk⁸ ictinâb ve evzâ‘-ı nâ-marziyyeye mücâseretle dâmen-i Vezâret’leri, âlûde-i çirk-âb-ı kâr-ı nâ-savâb olduğu, sâmi‘a-zed-i evliyây-ı umûr olup, lâkin hakikat-i hâle kemâ hiye ıttılâ‘ u vukûf, bu cânibe ‘avdetine mevkûf olmağla, evâ‘il-i şehir-i ramazân-ı şerîfde⁹ Donanma-yı hümâyûn, Dâru’s-sınâ‘a-i ‘âmire pîş-gâhında heyâkil-nümûn olup, müşârun ileyh Bâb-ı ‘âlî’ye vürûdunda, takrîrinden dahi ba‘zı mertebe durûğ-i¹⁰ hud‘a-âmîz serdiyle irtikâbı mütehakkak olduğundan, tenzîl-i mesned-i Kapudânî ve hakkında Hotin Muhâfızlığı irâde-i hazret-i Cihân-bânî kılındı¹¹. Ru‘ûnet-i zâtiyye ve fezâzat-i tabi‘iyyesi muktezâsınca, imtisâl-i irâdeden imtinâ‘ ederek, bâ-vücûd-i servet ü yesâr, bî-mâye-i iktidâr olduğunu vesîle-i i‘tizâr eylediği, gûş-zede-i Veliyyü’l-emr-i¹² mutâ‘ oldukda, hil‘at-i

1 **Kapudân-ı sâbık** A1 : — N1, M1

2 şufe‘â’ N1 : şufe‘â A1, M1

3 19 Şa‘bân 1221 = 1 Kasım 1806 Cumartesi.

3 **Kapudân-ı deryâ** A1, M1 : **Kapudân Paşa** N1

4 ümerâ’ N1 : ümerâ A1, M1

5 vücûh ile Devlet-i ‘aliyye’ye M1 : vücûh ile Devlet-i seniyye’ye N1 : vücûhla Devlet-i seniyye’ye A1

6 seniyyeye M1 : ‘aliyyeye N1, A1

7 ümenây-ı N1, M1 : vükelây-ı A1

8 irtikâbdan bî-bâk N1, A1 : irtikâbdan bî-pâk A1 : tekâbdan bî-bâk M1

9 ramazân-ı şerîfde N1 : ramazânda A1, M1

10 1-10 Ramazân 1221 = 12-21 Kasım 1806.

10 durûğ-i N1, M1 : + ve A1

11 mütehakkak kılındı N1, A1 : tahkik olduğundan, mesned-i Kapudânî’den tenzîl ve ‘uhdesine Hotin Muhâfızlığı tevcih olundu M1

12 olduğunu Veliyyü’l-emr-i N1 : olduğunu vesîle-i i‘tizâr eylediği gûş-zed-i veliyyü’l-emr-i A1 : bulunduğunu vesîle-i i‘tizâr eylediği gûş-zed-i ulî’l-emr-i M1

fâhire-i Vezâret ve i'tibârı [M1 161] ser-pençe-i gazab-i Şehriyârî ile¹ dûş-i liyâkat nâ-pûşundan nez' ve menfiyyen Burusa'ya def' olunup, Mîrahûr-i Sâni Sâlih Bey, öteden berü hıdemât-ı pesendide ibrâz edüp ve² bi'l-vücûh terfi'-i refi'-i³ şân ü menzilete isti'dâd ve salâhiyyeti te'sîr-i ism-i ittifâk̄inden⁴ başka, suver-i harekât ü sekenâtından me'mûl-i Pâdişâh-ı bende-nüvâz olmağın, rütbe-i vâlây-ı Vezâret'le dûş-i istihâlîne ilbâs-i hil'at-i Kapudânî kılınmağla, ser-i iftihârî sipihr-i berreyne müdânî kılınup, münhall olan Mîrahûr-i sânilik ile Çayır-zâde Ahmed Bey'in çemen-zâr-ı ikbâli hurrem ve reşk-âver-i⁵ ravza-i İrem oldu.

Âmeden-i Elçi-i İspanya⁶

Bu def'a İspanya Devleti tarafından Der-i devlet'de ikâmete me'mûr Marki Dalmenara* nâm elçileri⁷, mâh-ı mezbûr⁸ evâsıtında⁹ Âsitâne-i sa'âdet'e vürûd edüp, elçiyân haklarında⁹ 'ale'l-ıtlâk de'b-i Devlet-i bülemd-revâk olan mu'âmele-i mücâmele, mesfûr¹⁰ hakkında dahi rû-nümûd-i meclây-ı şuhûd oldu. Ancak elçi-i mersûm her ne kadar İspanya Elçisi sûretiyle gelmiş¹¹ ise de, Paris'de sâhib-i hânümân olup, dâmâdı hâlâ Fransa¹² İmperatoru'nun seray cenerallerinden olmak hasebiyle, hemân Fransa¹³ Elçisi belki câsûsu gibi bir ma'nâ olmağın, vükelây-ı devlet lisânlarından Fransalu'ya¹⁴ dâ'ir [N1 52b] bir mazmûn tırâş eyledikde, Fransa Elçisi'ne îsâl ile¹⁵ Paris'de Baş-vekîl tarafına tahrîre hâme-cünbân-ı isti'câl olacağı, ba'zı karâ'inden istidlâl olunmağla, ol bâbda kâ'ide-i ihtiyâtiyyeye¹⁶ mürâ'ât olundu.

1 Şehriyârî ile N1, M1 : Şehriyârî'yle A1

2 ve N1, A1 : — M1

3 refi'-i A1, M1 : — N1

4 ittifâk̄isinden N1 : ittifâkıyyesinden A1, M1

5 âver-i M1 : — N1, A1

6 İspanya N1, M1 : Prusya A1

* İstanbul'daki İspanyol elçisi marquis d'Almenara için bk. meselâ A.V. Arnould ve diğeri, "Almenara (von Joseph Martinez de Hervas Marquis d')", *Biographie nouvelle des Contemporains ou dictionnaire historique et Raisonné*, Paris 1820, I,126-127.

7 Dalmenara nâm elçileri N1, A1 : Dalnara nâm elçi M1

8 mezbûr N1, M1 : mezbûrun A1

9 11-20 Ramazân 1221 = 22 Kasım – 1 Aralık 1806.

9 haklarında N1, A1 : hakkında M1

10 mesfûr N1, M1 : mersûm A1

11 gelmiş M1 : — N1, A1

12 Fransa A1, M1 : Françe N1

13 olmak Fransa A1, M1 : olmağla, hemân Françe N1

14 lisânlarından Fransalu'ya M1 : lisânlarından Françelü'ye N1 : lisânından Fransalu'ya A1

15 eyledikde, Fransa Elçisi'ne îsâl ile A1 : etdikde, Françe Elçisi'ne îsâl ile N1 : eyledikde, Fransa Elçisi'ne mecbûr-i îsâl ve M1

16 ihtiyâtiyyeye N1, M1 : ihtiyâta A1

Âmeden-i Elçi-i Fransa

Bir müddet murûrunda Fransa¹ İmperatoru tarafından üslûb-i sâbık üzere ekâvîl-i bî-ma'nâyı hâvî ve mevâ'id-i dûr-ez²-vefâyı muhtevî tahrîrâtla, yine ma'hûd Sebestiyân* dedikleri ekfer mine'l-Cehûd, Âsitâne-i mes'ûda nuhûset-rîz-i vürûd olup, hamûle-i nâ-ma'külesi olan ruzme-i ekâzîb ve kendünün³ takrîr-i ebleh-firîbi mücebince Rusyalu tarafından 'akd-i musâlaha zımnında mahsûs Dobril [=D'Oubril]** nâm elçi, Paris Şehri'ne vârid ve bir taraftan mersûmla⁴ ve bir cânibden İngilterelü ile sulh u musâfâta müte'allık⁵ meclis-i mükâleme mün'akıd olup, lâkin⁶ henûz sûret ve neticesi müte'ayyen olmayup, ancak havâdis-i mezkûreyi [M1 162] mu'âkıb⁷ Muhibb Efendi tarafından vârid olan tahrîrâtta, mâdde-i merkûmenin 'ilm ü haberi bu vechile mulahhasdır ki, Rusyalu tarafından me'mûr Dobril [=D'Oubril] ile Fransalu tarafından mu'ayyen olan Kılark [=Clarke]⁸ nâm ceneral, 'ale'l-ittisâl musâlaha zımnında müzâkere ve bir taraftan dahi İngilterelü Lorparmot [=Lord Yarmouth]⁹ vâsıtasıyla mükâtebe ve muhâbere olunmakda iken, beyne'n-nâs Rusyalu ile musâlaha sûret bulmayacak ve İngilterelü ile hic mümkün olmayacak zemînlerinde güft-gû münteşir olup, Paris'de mukîm süferâ¹⁰ ve ministriolarda dahi¹⁰

1 ihtiyâtıyyeye Fransa N1 : ihtiyâta ri'âyete mürâ'ât olundu. **Âmeden-i Elçi-i Fransa** [Bu başlık buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 78a'nın sol kenarına yazılmıştır] Çend rûz murûrunda Fransa A1 : ihtiyâta murâ'ât olundu. Çend eyyâm murûrunda Françe M1

2 mevâ'id-i dûr-ez N1, A1 : mevâ'id ve dû-râz-ı M1

* Metnimizde "Sebestiyân" okunabilecek şekilde kaydedilen bu kişi, 1806'da büyükelçi olarak İstanbul'a gelen, III. Selim ile Napoléon'un arasını bulan, İstanbul'un İngiliz donanmasına karşı savunmasına katılan Fransız Mareşali Sebastiani de la Porta (1772-1851) 'dır; geniş bilgi için bk. meselâ "Sebastiani de la Porta", *Türk Ansiklopedisi*, Ankara 1980, XXVIII,245.

3 dedikleri kendünün N1 : Âsitâne-i mes'ûda nuhûset-rîz-i vürûd oldu. Hamûle-i nâ-ma'külesi olan ruzme-i ekâzîb ve kendünün A1 : Âsitâne-i mes'ûda vürûd edüp, hamûle-i nâ-ma'külesi olan düzme ekâzîb ve kendüsünün M1

** Rusya adına antlaşmayı imzalamaya tam yetkili M. D'Oubril için bk. meselâ Robert Bell, *A History of Russia*, London 1838, III,293.

4 mersûmla A1, M1 : mersûm ile N1

5 müte'allık N1, A1 : — M1

6 lâkin N1, A1 : ve M1

7 mu'âkıb N1, A1 : müte'âkıb M1

8 Fransalu Kılark (قلارك) A1 : Françelü tarafından mu'ayyen olan Kılark (قلارك) N1 : Fransalu tarafından mu'ayyen olan Klarik (قلاريق) M1. Metnimizde kendisinden söz edilen General Clarke (1765-1818) için bk. meselâ A.V. Arnault ve diğerleri, "Clarke (Henri Jacques Guillaume)", *Biographie Nouvelle des Contemporains ou Dictionnaire Historique et Raisonné*, Paris 1822, IV,424-428.

9 Lorparmot (لورپارموت) N1, A1 : Boryarmot (بوريارموت) M1. Metnimizde Lorparmot (لورپارموت) okunacak şekilde yazılmış olan Lord Yarmouth için bk. meselâ Hewson Clarke, *age*, I,275,496,671.

10 süferâ dahi N1 : süferâ ve ministriolarda A1, M1

ye's ü nevmîdî mütebâdir iken, bundan akdem¹ mâh-ı cumâdelûlânın üçüncü günü² Rusyalu ile musâlaha mün'akıd olmağla³, keyfiyeti Baş-vekîl Taleyan [=Talleyrand] tarafımıza ifâde ve Devlet-i 'aliyye'ye dâ'ir 'akd olunan şurût-ı devleteyn-i mu'âhedeteyn, Devlet-i 'aliyye'nin emniyeti için yek-dîğeri⁴ ile müte'ahhid ve Korfa'da olan Rusyalu bir müddetden sonra Cezâyir-i seb'a'yı tahliye, ba'dehû cezâyir-i mezkûre, Devlet-i 'aliyye'nin taht-ı⁴ hükûmetine id-hâl olunmakdan 'ibâret olup, ancak Rusyalu Devlet-i 'aliyye karşusunda kesb-i kudret eylemek hey'etinde Fransalu⁵ ile 'akd-i musâlaha etmek dâ'iyesinde iken, İmperator bir vechile kabûl eylemeyüp ve⁶ işbu musâlaha evvel-be-evvel Devlet-i 'aliyye'nin emniyetini der-pîş ederek müzâkere 'akd ü itmâm olundu. Ve Dubravnik dahi Devlet-i 'aliyye'nin⁷ kemâ fi's-sâbık [N1 53a] taht-ı hükûmetine redd ü ibkâ olunacaktır.

Ve mukaddemâ: “Venedik⁸ cumhûru himâyesinde olan Dalmacya ve Albanya memâlikini, Fransalu⁹ terk etsün, yâhûd âharın yed-i tasarrufuna geçsün” deyü Rusyalu matlûb eylemiş ise de, “Memâlik-i mezbûre İmperator tarafından olarak resmen İtalya Kırallığı'na 'ilâve olunup, sûret-i âhar kabûl etmez' deyerek redd ile cevâb verildi” dedikten sonra: “Karadağlı mâddesi, elbette nizâm bulmak lâzime-i hâldendir. Bizim ol taraflarda asâkirimiz¹⁰ olmağla, Devlet-i 'aliyye'nin ol havâliden hadşe vü endîşesi¹¹ olmayacağını serî'an dikkatlüce tahrîr etmeniz, matlûb-i İmperatorîdir¹². Kaldı ki Rusyalu musâlahasında iktizâ eden tasdik-nâme tahrîr u temhîr ve Rufen'in [=Ruffin'in] oğluna teslim ve Dobril'e [=D'Oubril'e] terfikan Petersburg'a tesyîr olunmağla, Petersburg'da mübâdele olunacaktır¹³. Bu keyfiyetler İmperator tarafından Sebestiyân'a dahi tahrîr olundu” deyü hatm-i makâl

1 bundan akdem N1 : — A1, M1

2 3 Cumâdelûlâ 1221 = 19 Temmuz 1806 Cumartesi.

3 olmağla A1, M1 : olmağın N1

4 yek-dîğeri M1 : yek-dîğeri N1, A1

4 Cezâyir-i seb'a'yı taht-ı M1 : Cezâ'ir-i seb'a'yı tahliye, ba'dehû cezâ'ir-i mezkûre, Devlet-i 'aliyye'nin zîr-i/taht-ı N1, A1

5 kudret Fransalu M1 : kuvvet eylemek hey'etinde Françelü/Fransalu N1, A1

6 ve N1, A1 : — M1

7 emniyetini Devlet-i 'aliyye'nin N1 : emniyetini der-pîş ederek müzâkere 'akd ü itmâm olundu. Ve Dubravenedik dahi Devlet-i 'aliyye'nin A1 : — M1

8 dahi Devlet-i 'aliyye'nin Venedik N1, M1 : + [Bu kısım buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 78b'nin sağ kenarına yazılmıştır] A1

9 Dalmacya Fransalu A1 : Dalmacya ve Albanya memâlikini. Françelü N1 : Dalmacya ve İtalya memâlikini, Fransalu M1

10 asâkirimiz N1, M1 : askerimiz A1

11 Devlet-i endîşesi N1, A1 : ol havâlide Devlet-i 'aliyye'nin hadşe vü endîşesini mücib M1

12 etmeniz, matlûb-i İmperatorîdir A1, M1 : eylemeniz, matlûb-i İmperatorîdir. Ve N1

13 Petersburg'a olunacaktır A1, M1 : Petreburg'a tesyîr olunmağla, Petreburg'da mübâdele olunacaktır. Ve N1

eylemiştir. Lâkin Paris'de mukîm Prusya Elçisi Lukezini* lisânından tahkîk olunduğu üzere, [M1 163] musâlaha-i mezbûre in'ikâdında tarafeynden te'âtî kılınan 'ahid-nâmelerde esâs-i mâdde, Rusya İmparatoru, Napolyon Bonaparta'nın Fransa¹ İmparatorluğu ve İtalya Kırallığı 'unvân-ı şâygâniyle² bilmek ve Fransa³ İmparatoru, Rusya İmparatoru'nun bi'l-mukâbele erâzî-i vesî'ada hükümdârlığını bilmek ve bu def'a Felemenk Kırallı olan Lu'is Bonaparta'nın⁴ Felemenk memâlikinde müstakıl Kırallı olduğunu ve nefsi-i Felemenk erâzisini dâ'imâ bu sûretle Kırallık üzere bilmek ve el-yevm Napoli'de Kırallı nasb olunan Jojef [=Joseph] Bonaparta'nın⁵ kırallığını ve Sicilya Adası'nın kırallı merkûm hükmünde bulunmasına râzî ve⁶ bundan böyle zîr-i hükmünde olduğunu bilmek ve devleteyn-i mu'âhedeteyn, Devlet-i 'aliyye'nin emniyyet ve serbesiyyetini birbirine⁷ te'ahhüd eylemek ve Kataro boğazlarının Rusyalu'dan tahliyesi dakîkasında, Avusturya'da⁸ ve nefsi-i Nemçe toprağında kâ'in Fransa⁹ askeri çekilmek ve sâlifü'z-zikr 'ahid-nâmelerin tasdîk-nâmeleri tarafeyne vusûlünde, Cezâyir-i¹⁰ seb'a'da kâ'in Rusya askeri bi'l-küllüyye ol havâlfîyi tahliye birle Cezâyir-i¹¹ mezkûre yine ke'l-evvel Devlet-i 'aliyye himâyesine idhâl olunmak ve bir müddetden berü Prusyalu ile İsveçlü¹² beyinde [N1 53b] zuhûra gelan münâza'âtın def' u izâlesi ve sulhun i'âdesi emrine devleteyn-i mu'âhedeteyn bi'l-ittifâk mütevassıt olmalarını te'ahhüd eylemek ve bundan mâ'adâ mesrûd olan sâ'ir şurût¹³ ve 'ukûd-i emr-i ticârete ve sâ'ir mevâdd-ı¹⁴ cüz'iyeye dâ'ir olup, ancak bir şart-ı mahsûs dahi hafice

* Metnimizde söz konusu edilen Prusya Elçisi Jérôme Marquis de Lucchesini (1752-1825) için bk. meselâ J. C., "Lucchesini, Jérôme", *Nouvelle biographie générale depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours*, Paris 1860, XXXII,131-133.

1 Bonaparta'nın Fransa A1 : cenâblarını Fransa M1 : cenâblarının Françe N1

2 Kırallığı 'unvân-ı şâygâniyle N1 : Kırallığı'nı 'unvân-ı şâygâniyle A1 : Kırallığı 'unvân-ı شایگانیه M1

3 Fransa A1, M1 : Françe N1

4 Bonaparta'nın A1 : Napolyon'un N1 : Bonapart'ın M1. Metnimizde sözü edilen, I. Napoléon'un üçüncü kardeşi Hollanda Kralı Louis Bonaparte (1778-1846) için bk. meselâ "Bonaparte (Louis)", *Büyük Larousse*, IV,1790.

5 Jojef Bonaparta'nın A1 : Françelü Jojef Napolyon'un N1 : Jozef Napolyon'un M1. Metnimizde söz edilen, çeşitli görevleri arasında 1806-1808'de Napoli, 1808-1813'te İspanya Krallığı olan I. Napoléon'un ağabeyi Joseph Bonaparte (1768-1844) için bk. meselâ "Bonaparte (Joseph)", *Büyük Larousse*, IV,1789.

6 Sicilya ve N1 : Sicilya/Siçilya Cezîresi'nin kırallı müşârûn ileyh hükûmetinde bulunmasına râzî olup A1, M1

7 serbesiyyetini birbirine A1 : serbestiyyetini birbirine N1 : serbesiyyetini birbiriyle M1

8 Avusturya'da A1, M1 : Agusturya'da N1

9 toprağında kâ'in Fransa A1 : türâbında kâ'in Fransa M1 : türâbında kâ'in Françe N1

10 Cezâyir-i M1 : Cezâ'ir-i N1, A1

11 birle Cezâyir-i M1 : birle Cezâ'ir-i N1 : ile Cezâ'ir-i A1

12 İsveçlü N1 : İsveçlü A1, M1

13 şurût N1 : şerâ'it A1 : şerâiyit M1

14 mevâdd-ı N1, M1 : mevâdda A1

beynlerinde bu vechile mazbût-ı silsile-i şurûtdandır¹ ki, İspanya Kırallı'nın zîr-i hükûmetinde olan Minorca [=Minorque] ve Mayorka [=Majorque] ve İvanya [=Ibiza?] nâm cezîreler ile kurb ü civârlarında bulunan² dîğer küçük adalar, sâbıkâ Siçilyeteyn Kırallı Prens³ Ferdinand* ve bundan böyle kendüi idâre edebilmek için mersûma⁴ verilmesi ve bu bâbda İspanya Kırallı'nın ilzâm u ırzâsı husûslarını Fransa⁵ İmperatoru te'ahhüd eyleye. Kaldı ki pîş-ezîn Rusyalu Siçilya Adası'nın Fransalu'ya⁶ verilmesini kat'â tecvîz eylemeyüp, Fransalu⁷ dahi ada-i mezkûrdan⁸ fâriğ olmadığından nâşî, işbu musâlaha sûret-i in'ikâd bulmak, *as 'abu min hartı'l-katâd*** olup, lâkin bundan mukaddemce Rusyalu Çin Ülkesi⁹ havâlîsinde ticâretini tevsî' eylemek zımnında, ol cânibe¹⁰ mahsûs elçi irsâl eylemiş olup, [M1 164] ol tarafda elçilerini kabûl eylemeğe izhâr-ı¹¹ tereddüd olunduğundan başka, def^c u istiskâl sûretleri müşâhede olunup ve¹² mâdâm ki İngilterelü'nün iddi'âsı rub'-meskûnun ticâretini kendülere hasr eylemekdir. Rusyalu'nun bu misillü hareketinden mahzûz olmadıklarından¹³ nâşî, bu keyfiyyet dahi zımnın İngilterelü'nün tahrîki olduğu aaleb-i¹⁴ melhûz iken, ol esnâda işbu mazannenin tasdikâtını hâvî İngilterelü tarafından Çin semtlerine 'âzim bir kıt'a mektûb gemisine Fransalu¹⁵ dest-res olup, hâmil olduğu tahrîrât mersûm Dobril'e [=D'Oubril'e] irâ'et olundukda, işbu Sicilya Cezîresi¹⁶ iddi'âsından ferâgat birle, musâlaha müzâkeresinde 'usret kalmayup, hemân 'akd ü itibâtına müsâra'at olundu. Sâ'ir esbâb-ı hafiyye¹⁷ dahi isâbet eylemiş ise de, erbâb-ı maslahat 'indlerinde sebep-i kavî, mâdde-i merkümedir. Hattâ musâlaha şurûtu Paris'de¹⁸ imzâ

1 şurûtdandır N1, A1 : şurûtdur M1

2 bulunan A1 : olan N1, M1

3 adalar Prens M1 : adalara, sâbıkâ Sicilyeteyn Kırallı Brenc N1 : adalara, sâbıkâ Siçilyateyn Kırallı Brans A1

* Metnimizde sözü edilen İki Sicilya Kralı Ferdinando I di Burbone (1751-1825) için bk. meselâ "Ferdinando I di Burbone", *Büyük Larousse*, VIII,4041.

4 mersûma N1, M1 : müşârun ileyhe A1

5 ırzâsı husûslarını Fransa M1 : ırzâ husûslarını Françe N1 : ırzâ husûslarını Fransa A1

6 Siçilya Adası'nın Fransalu'ya A1, M1 : Sicilya Adası'nın Françelü'ye N1

7 Fransalu A1, M1 : Françelü N1

8 mezkûrdan N1, M1 : mezkûreden A1

** اصعب من خراط القتاد = Geven denilen dikenleri sağlam bir ağacı soymaktan daha zor" anlamına gelen bu kelimeler, bir işin zorluğunu ifâde için kullanılan Arapça deyimlerdendir.

9 Ülkesi N1 : Ülkasi A1, M1

10 cânibe N1, A1 : havâlîye M1

11 izhâr-ı N1, A1 : hezâr M1

12 ve N1, A1 : — M1

13 olmadıklarından N1, A1 : olduklarından M1

14 aaleb-i N1, M1 : akreb-i A1

15 gemisine Fransalu A1, M1 : sefinesine Françelü N1

16 Sicilya Cezîresi N1 : Siçilya Adası A1 : Siçilya Cezîresi M1

17 hafiyye N1, A1 : hafffe M1

18 musâlaha şurûtu Paris'de A1, M1 : Paris'de musâlaha şurûtu N1

olunmazdan bir gün mukaddem, Dobril-i [=D'Oubril] mesfûra devleti tarafından bir nefer kuryer dahi vürüd eylemiş olmağla, belki kuryer dahi ter-vîc-i musâlahaya bâdî ola.

Ve İngilterelü'nün metâlib-i cesîmesi, [N1 54a] evvelâ imperator tarafından Prusyalu'ya süpürde olan Hanora* Eyâleti'nin kendülerine redd ü¹ teslîmi ve sâniyen Devlet-i 'aliyye ile Portekiz'in serbestiyyet ve emniyyetlerinin tarafeynden te'ahhüdü, sâlisen Malta'nın² İngilterelü'de ibkâsı ve mukaddemâ mersûm-i kilik-i imlâ olduğu üzere mevâdd-ı ma'dûdeden 'ibâret-dir. Kaldı ki Hanora [=Hannover] Eyâleti'nin İngilterelü'ye teslîmi husûsu, ilâ hâze'l-ân sü'r-i himâr³ gibi meşkûk olup, ancak Devlet-i 'aliyye ile Portekiz'in serbestiyyet⁴ ve emniyyetleri te'ahhüdü, tarafeynden karâr-dâde olmuşdur.

Ve Malta Adası'nın⁵ ve Ümmîd Burunu'nun İngilterelü'de ibkâsı dahi Fransalu tarafından tasdik olunmuş olup ve Siçilya Adası Fransalu'ya verilüp, sâbık Siçilyateyn⁶ Kıralı dahi İspanyalu'nun bâlâda mezkûr adalarına nakl olunması musammem olduğu tahkik olunmaktadır. Lâkin Hanora [=Hannover] Eyâleti'ni İngilterelü'nün re'sen gelüp, ahz u zabt eylemesi düşvârdır. Hâlâ ki derûn-i eyâlet-i merkûmede bu kadar Prusya askeri⁷ mevcûd olup, Fransalu⁸ Prusyalu'dan almak murâd eylese, ya bedel olarak Kıladoburg (قلاووبرغ) gibi bir niçe⁹ vilâyetlerini vermek, yâhûd vech-i âhar ile ahz etmek¹⁰ iktizâ eder. Zîrâ Prusyalu'nun ise¹¹ Rusyalu ile dostluğu kavî ve metîndir. Bu misillü nakz-ı [M1 165] 'ahd zuhûr eder ise, ol dahi vâki' olacak münâza'âta hisse-dâr¹² ve belki ol bâbda ittifâkları derkâr olur. Zîrâ bundan akdem resmen Berlin Şehri'ne mahsûs âdem ile Fransalu'nun¹³ irsâl eylediği tahrîrât, işbu Hanora [=Hannover] Eyâleti'ne dâ'ir olup, derûnunda eğerçi İngilterelü matlûb eder,

* Bugün Hannover denilen bu şehir, metnimizde Fransızca yazılımlı olan "Hanovre"den (bk. meselâ F. Schrader, F. Prudent, E. Anthoine, *Atlas de Géographie Moderne*, Paris 1909, carte 3) hareketle kaydedilmiş gözüküyor.

1 redd ü N1, M1 : — A1

2 serbestiyyet Malta'nın N1 : serbestiyyet ve emniyyetlerinin tarafeynden te'ahhüdü, sâlisen Malta Adası'nın A1 : serbestî ve emniyyetlerinin tarafından te'ahhüdü, sâlisen Malta Adası'nın M1

3 sü'r-i himâr (سؤر حمار) N1, M1 : sūd-i himâr (سود حمار) A1

4 serbestiyyet N1 : serbestiyyet A1 : serbestî M1

5 Malta Adası'nın A1 : Malta'nın N1, M1

6 Fransalu Siçilyateyn M1 : Françelü'den tasdik olunmuş olup ve Sicilya Adası Françelü'ye verilüp, sâbık Sicilyateyn N1 : Fransalu'dan tasdik olunmuş olup ve Siçilya Adası Fransalu'ya verilüp, sâbık Siçilya A1

7 askeri N1, A1 : asâkiri M1

8 Fransalu A1 : Fransalu ve M1 : Françelü ve N1

9 Kıladoburg (قلاووبرغ) gibi bir niçe N1, A1 : Kıladoburg gibi bir nice M1

10 etmek N1, M1 : eylemek A1

11 Zîrâ Prusyalu'nun ise N1 : Prusyalu'nun ise A1 : Zîrâ Prusyalu'nun M1

12 hisse-dâr N1, M1 : hisse-dârdır A1

13 Fransalu'nun A1, M1 : Françelü'nün N1

ammâ Fransa¹ İmperatoru kabûl eylemediğinden başka, sohbetini dahi tecvîz eylemediği münderic olup ve² bundan başka esbâb-ı sâ'ire ile de İngilterelü beyinde musâlaha tehakkuku emr-i mevhûm olmağla, ser-encâm-ı kâra medd-i târ-ı enzâr kılındı³.

Havâdis-i dîğeri Avrupa⁴

Mâh-ı cumâdelûlânın evâsıtında⁵ Petersburg'a⁵ 'azîmet eden Rufen'in [=Ruffin'in] oğlu, musâlaha senedinin kabûl olunmadığı haberiyle me'yûsen Paris'e 'avdet etmeğın⁶, Baş-vekîl Taleyran'ın [=Talleyrand] ihbârına göre Fransalu⁷ Korfa'yı Rusyalu'ya terk etmeyüp, sûret-i asliyyesi üzere Devlet-i 'aliyye himâyesine idhâl eylemeği matlûb eylemekle⁸, Rusyalu ana râzî olmayup, hemân cezîre-i mezkûre yedlerinde iken bi'l-külliyeye temellük ederek, [N1 54b] zîr-i hükûmetlerine⁹ idhâle sa'y edüp ve bundan kat'-ı nazar Kataro boğazları dahi yedlerinde iken, anları¹⁰ böylece zabt ve andan Dalmacya¹¹ derûnuna duhûlü matlûb ile Devlet-i 'aliyye'nin ol havâliden dahi etrâfını almağla¹², karşusunda kesb-i kuvvet eylemek kasdına mebnîdir. Bu makâle¹³ binefsihî Rusya Baş-vekîli Budberg^{14*} tahrîr eylediği mektûbunda musarrah olup, lâkin İmperator bu şîveye¹⁵ kat'â rızâ-dâde olmayup, 'indeinde Devlet-i 'aliyye'nin maslahatı, Fransa¹⁶ Devleti'nin maslahatına müvâzindir. Devlet-i 'aliyye'nin¹⁷ ez-kadîm müstehakk olduğu şân ü şöhretini tezekkür birle, bu makûlelerin mukâbelesinde mukâvemmet eylemek elzem-i ahvâldendir.

1 Fransa A1, M1 : Françe N1

2 ve N1, A1 : — M1

3 ser-encâm-ı kılındı N1 : ser-encâm-ı kâra medd-i târ-ı enzâr olundu A1 : encâm-ı kâra medd-i târ-ı intizâr olundu M1

4 -i Avrupa A1, M1 : — N1

5 11-20 Cumâdeülâ 1221 = 27 Temmuz – 5 Ağustos 1806.

6 evâsıtında Petersburg'a M1 : evâsıtında Petreburg'a N1 : evâ'ilinde Petersburg'a A1

7 etmeğın N1 : eylemekle A1, M1

8 Fransalu A1, M1 : Françelü N1

9 eylemekle N1, A1 : etmekle M1

10 hükûmetlerine N1, M1 : hükümlerine A1

11 anları N1, A1 : anlar M1

12 Dalmacya N1, A1 : Dalmaçya M1

13 ol almağla N1, A1 : — M1

14 makâle N1, A1 : makûle M1

15 Budberg N1, A1 : بدبرغك M1.

* Metnimizde sözü edilen Rus diplomat ve başbakanı Baron Andrei Yakovlevich Budberg (1750-1812) için bk. meselâ http://en.wikipedia.org/wiki/Andrei_Budberg (erişim tarihi 09.IV.2014).

16 şîveye N1 : husûsa A1, M1

17 Fransa A1, M1 : Françe N1

18 'aliyye'nin N1 : 'aliyye A1, M1

Fransalu¹ Rusyalu'dan sulhu matlûb eylemeyüp, belki kendüleri² meb'ûs irsâliyle musâlahaya recâ-mend oldu. Ba'dehû³ bu makûle hareketi irtikâbla Petersburg Kâbinotusu, kendü⁴ sû'-i ef'âllerini izhâr eylediler.

Ve'l-hâsıl⁵ 'adem-i tasdik keyfiyeti, esbâb-ı merkûmeye mebnî olup ve⁶ esbâb-ı merkûme dahi Fransalu'nun Devlet-i 'aliyye'ye olan hayr-hâhliklerinden⁷ 'ibâret olduğuna binâ'en, Rusyalu kabûl eylemedi. Ve⁸ el-hâletü hâzih [M1 166] Rusyalu yüz yirmi bin kadar asker tertîb ve⁹ Memâlik-i İslâmiyye hudûdlarına irsâl ü tesrîb eylemek sadedlerinde¹⁰ olduğu istîrâk olunmaktadır.

Ve¹¹ Prusya Elçisi Lukezini* beyânına göre vech-i mezkûr üzere Dobril [=D'Oubril]** ve Kılark [=Clarke]¹² beyninde mün'akıd olan Rusya 'Ahid-nâmesi'nin mübâdelesi, Petersburg'da¹³ mâh-ı ağustosun on beşinci gününde¹⁴ husûle gelmesi mukarrer olduğundan, Fransa İmperatoru'nun tasdik-nâmesi Petersburg'da mâh-ı mezbûrun yedinci günü¹⁵ umûr-i tüccâra me'mûr Françelü Leşbeş [=Lesseps]*** nâm Komsar'a¹⁶ mersûl olup, vakt-i mezkûrda

1 ahvâldendir. Fransalu M1 : ahvâldir. Françelü N1 : ahvâldir. Fransalu A1

2 kendüleri N1 : kendüsi A1, M1

3 Ba'dehû N1 : — A1, M1

4 Petersburg Kâbinotusu kendü M1 : Petreburk Gabinetosu kendü N1 : Petersburg Gabinetosu kendi A1

5 Ve'l-hâsıl N1 : el-Hâsıl A1, M1

6 ve N1, A1 : — M1

7 Fransalu'nun hayr-hâhliklerinden A1, M1 : Françelü'nün Devlet-i 'aliyye'ye olan hayr-hâhlikden N1

8 Ve N1, A1 : — M1

9 kadar asker tertîb ve A1 : asker tertîb ve N1 : asker tertîbiyle M1

10 ü tesrîb eylemek sadedlerinde A1 : eylemek sadedinde N1, M1

11 Ve N1, A1 : — M1

* Metnimizde söz konusu edilen Prusya Elçisi Jérôme Marquis de Lucchesini (1752-1825) için bk. meselâ J. C., "Lucchesini, Jérôme", *Nouvelle biographie générale depuis les temps les plus reculés jusqu'a nos jours*, Paris 1860, XXXII,131-133.

** Rusya adına antlaşmayı imzalamaya tam yetkili M. D'Oubril için bk. meselâ Robert Bell, *A History of Russia*, London 1838, III,293.

12 Kılark (قيلارك) N1, A1 : Kılark (قيلارك) M1.

13 Petersburg'da A1, M1 : Petreburk'da N1

14 gününde N1 : günü A1, M1

◇ 15 Ağustos 1806. Antlaşma 20 Temmuz 1806'da imzalanmış gözüktüyor; bk. meselâ A.V. Arnault ve diğerleri, "Clarke (Henri Jacques Guillaume)", IV,426.

15 Fransa günü A1, M1 : Françe İmperatoru'nun tasdik-nâmesi Petreburk'da N1

◇◇ 7 Ağustos 1806.

*** Metnimizde Leşbeş veya Lüşiş (لشيش) gibi okunabilecek bu kişi, Fransız Genel Komiser M. Lesseps olmalıdır; bk. meselâ *La Campagne des Armées Françaises en Prusse, en Saxe et en Pologne, sous le Commandement de S. M. L'Empereurs et Roi, en 1806*, Paris 1807, I,61.

16 Françelü Komsar'a N1 : Fransalu Luşiş (لشيش) nâm Komsar'a A1 : Fransalu Luşiş (لوشيش) nâm Komiser'e M1

senedât¹ mübâdele olunmak, muktezây-ı mu‘âhede iken, Dobril-i [=D'Oubril] mersûm ile işbu tasdîk-nâme-yi hâmil Rufen'in [=Ruffin'in] oğlu Petersburg'a² mâh-ı mezbûrun yedinci gününde vâsıl olup, derhâl Rusya İmperatoru'na takdîm ü îsâl olundukda, evvel vehlede mûnderic olan 'ibârâtta tasdîk olunmayacak ta'birât³ bulamayup, hattâ ol tarafda olan Prusya Elçisi'ne dahi hâric ez-resm bu gûne ifâde etmiş olup, yevm-i merkûmdan mübâdele gününe değin, Rusya'da olan vükelâ⁴ ve bi'l-cümle ceneral makûleleri, üç⁵ def'a 'akd-i meclis edüp, bu bâbda [N1 55a] iktizâ eden mülâhazâtı derpîş etmekde oldukları hengâmda, ol tarafda olan sâ'ir divel elçileri Rusyalu'yu tahrîk edüp, yevm-i mev'ûd olan mübâdele günü Fransa Komiseri⁶, mersûm Baş-vekîl'e varup, mübâdeleyi⁷ matlûb eyledikde, Baş-vekîl: "Tasdîkını taleb⁸ eylediğiniz mu'âhede böylece tasdîk olunmakda 'usret olup, meğer derûnunda mastûr olan ba'zı mevâddın mahv u terkîni ile tasdîk oluna. Bu sûretde sizin ana dâ'ir ruhsatınız var ise matlûbunuz hâsıl olur" deyü ifâde eyledikde, mersûm Komiser⁹ cevâbında: "Bir mu'âhede ki, devleteyn murahhasları tarafından yedlerinde mevcûd olan ruhsat-nâmeleri mücebince¹⁰ imzâ olunmuş olup, tasdîkı husûsuna dahi yine tarafeynden karâr verilmiş ola. Pes hîn-i tasdîkde maslahata bu misillü sekte vermek, hılâf-ı merâsim-i divel olup, andan kat'ı nazar benim me'mûriyyetim işbu mu'âhede olduğu gibi, bir noktası bile zâyı' olmayarak tasdîk-nâmesini almaktır. Ve¹¹ buna kat'î cevâb matlûb ederim ki, devlete tahrîr edeyim" deyü ifâde eylediğinde, Baş-vekîl-i mersûm¹² dahi evvelki ifâdesini tekrâr [M1 167] ve "Böylece devletinize tahrîr edebilürsünüz" deyerek kat'îce cevâb vermekle, merkûm Komiser¹³ der-sâ'at Rufen'in [=Ruffin'in] oğlunu kuryer sûretinde irsâl ile Baş-vekîl'in işbu ifâdâtı¹⁴ tasdîk olunmadığını bu tarafa iş'âr eyleyüp¹⁵, mersûm bu tarafa¹⁶ vürûdunda key-

1 senedât A1, M1 : — N1

2 Petersburg'a A1, M1 : Petreburg'a N1

3 evvel ta'birât N1 : vehle-i ûlâda mûnderic olduğu 'ibârâtta tasdîk olmayacak nesne A1, M1

4 değin, Rusya'da olan vükelâ A1, M1 : dek, Rusya'da olan vükelâ' N1

5 üç A1, M1 : üç N1

6 Fransa Komiseri M1 : Françe Komsarı N1 : Fransa Komsarı A1

7 mübâdeleyi N1, M1 : mübâdele A1

8 taleb M1 : matlûb N1, A1

9 mersûm Komiser M1 : Komsar-ı mersûm N1, A1

10 mücebince M1 : müceblerince N1, A1

11 Ve N1, A1 : — M1

12 mersûm N1 : mûmâ ileyh A1, M1

13 edebilürsünüz Komiser M1 : edebilürsüz" deyerek kat'î cevâb vermekle, Komsar-i mesfür N1 : edebilürsünüz" deyerek kat'îce cevâb vermekle, Komsar-i mersûm N1

14 irsâl ifâdâtı M1 : irsâlde Baş-vekîl'in bu ifâdâtını N1 : irsâl ile Baş-vekîl'in işbu ifâdâtını A1

15 eyleyüp A1, M1 : edüp N1

16 tarafa A1 : cânibe N1, M1

fiyyet, kâffe-i vükelâ'¹ ve İmperator'un ma'lûmları oldukda, İmperator tekrâr Rusyalu'nun² mikdârını bildirmek ve üzerine hücûm-i cüz'î ile hakkından gelmek gibi makâlâta âgâz edüp, 'akabinde Monitör Gazetesi'ne işbu keyfiyeti³ derc ve tab' etdirdiler.

Kaldı ki Fransalu fi'l-vâki' Rusyalu üzerine⁴ harekât-ı harbiyyeye tesadîf eder ise, 'ale'l-fevr üç⁵ mahalden mübâşeret eylemek, mevki'-i ihtimâldir. Biri İspanya üzerine ki, Fransalu⁶ ile İspanya beyninde diğerk bir Kırallık ihdâsiyle Rusyalu'nun müttefiki olan İngilterelü'ye, husûsan Sicilya⁷ Kırallı'na îsâl-i zarar edüp, İspanya'dan aldığı mahallere bedel Portekiz Eyâleti'ni bi'l-külliyeye İspanyalu'ya⁸ verdiği hâlde, kâffe-i sevâhil nev'an Fransalu'ya⁹ tâbi' olmuş olur. [N1 55b] Sâniyen eğer¹⁰ Avusturya İmperatoru, Pereşburg¹¹ Mu'âhedesi* üzere müte'ahhid olduğu mevâddi¹² muktezâsından ziyâde icrâ etmez ise, anın dahi üzerine ve andan dahi Rusyalu'nun ol havâlîye karîb mahallerine hücûm eder. Sâlisen gâyet¹³ cesîm olan mâdde budur ki, Dalmacya ve Dubravnik'den¹⁴ Kataro'da olan Rusyalu üzerine hücûm ile¹⁵ andan Korfa ve ba'dehû muktezâsına göre ol taraflarda olan Rusyalular¹⁶ ile muhârebeye âgâz eder. Hulâsa-i kelâm Fransalu¹⁷ ile Rusyalu miyânesi sûret-pezîr-i iltiyâm olmayup, beher hâl beynderinde¹⁸ muğâyeret-i küllî ile ceng ü cidâl vukû'u agleb-i ihtimâl olmağla; [mısrâ]¹⁹:

Görelim âyîne-i devrân ne sûret gösterir.

-
- 1 vükelâ' N1 : vükelâ A1, M1
 - 2 tekrâr Rusyalu'nun A1 : Rusyalu'nun tekrâr N1, M1
 - 3 Gazetesi'ne işbu keyfiyeti A1 : Gazetesi'nde işbu keyfiyeti N1 : Gazetesi'nde işbu mâddeyi M1
 - 4 Fransalu üzerine M1 : Françelü fi'l-vâki' Rusyalu üzere N1 : Fransalu fi'l-vâki' Rusyalu üzere A1
 - 5 üç A1, M1 : üç N1
 - 6 Fransalu A1, M1 : Françelü N1
 - 7 İngilterelü'ye, husûsan Sicilya N1 : İngiltere'ye, husûsan Siçilya A1 : İngilterelü'ye, husûsan Siçilya M1
 - 8 İspanyalu'ya N1 : İspanyalular'a A1, M1
 - 9 Fransalu'ya A1, M1 : Françelü'ye N1
 - 10 eğer N1, M1 : — A1
 - 11 Pereşburg N1, A1 : Petersburg M1
 - * Metnimizde söz edilen antlaşma, Napoléon I.'in Austerlitz Zaferi'nden sonra (2 Aralık 1805) Talleyrand, Guilay ve Liechtenstein arasında görüşülen ve 26 Aralık'ta Almanya ve Avusturya İmperatoru olarak Franz II tarafından Pressburg'da imzalanan antlaşmadır; bk. meselâ "Pressburg antlaşması", *Büyük Larousse*, XVIII,9566.
 - 12 mevâddı N1, A1 : mevâd M1
 - 13 gâyet N1, M1 : gâlibâ A1
 - 14 Dalmacya ve Dubravnik'den N1 : Dalmacya ve Dubravenedik'den A1 : Dalmacya ve Dubravenedik'den M1
 - 15 hücûm ile M1 : — N1, A1
 - 16 olan Rusyalular A1 : Rusyalu N1 : Rusyalular M1
 - 17 Fransalu A1, M1 : Françelü N1
 - 18 beynderinde N1, M1 : — A1
 - 19 ihtimâl olmağla; [mısrâ] A1 : ihtimâldir N1 : ihtimâl olmağla M1

Ba'zı ehl-i hibret ifâdesine göre, Rusyalu'nun 'adem-i tasdîkına¹ sebeb ittihâz eylediği mevâdd-ı sâ'ire var ise de, asıl taleb² eylediği mevâdd-ı cesîme evvelâ Sicilya Kıralı'nın Sicilya Adası'nda³ ibkâ olunması, sâniyen Sardinya Kıralı'nın bundan evvel⁴ Avrupa kıt'asında mâlik olduğu Sardinya ve Piye-mont eyâletleri Fransalu⁵ tarafından zabt olunmağla, eyâlât-ı mezkûreye mükâfât olmak üzere müte'ahhid olduğu mevâddın icrâsı mâddesidir. Ve bu mükâfât mâddesinin icrâ olunmasıçün Dalmaçya ve Avusturya⁶ eyâletlerinin verilmesini matlûb eder, yâhûd Sicilya Kıralı'nın Sicilya⁷ Cezîresi'nde ibkâsı bir vechile kâbil olmadığı [M1 168] sûretde, sâlifü'z-zikr Dalmacya ve Avusturya eyâletleri, bâri Sicilya⁸ Kıralı'na verilsün" deyü iddi'â eder ve Rusyalu'nun bundan garazı Fransalu⁹ ile Devlet-i 'aliyye beyninde hadd-i fâsıl olarak bir hükûmet-gâh-ı sagîre mevcûd¹⁰ bulunmasıdır. Ve bundan mukaddemce Fransa İmperatoru, Avusturya İmperatoru ile¹¹ 'akd eylediği musâlahada Rusyalu'yu dahi musâlahaya ırzâ eylemek husûsunu ve Kataro boğazlarını dahi vakt-i mu'ayyende şartan ve 'ahden Françelü'ye¹² i'tâ ve teslîm eylemek emrini va'd ve te'ahhüd eylemiş olup, ile'l-ân işbu mâddeteyn-i mezkûreteyn husûle gelmediğinden, Fransa¹³ İmperatoru ırzâ mâddesinden geçüp, hemân Kataro boğazlarının tahliyesini murâd ve matlûb eder ve illâ doğru yine Bec¹⁴ Şehri'ne kadar giderim" deyü Nemçelü'ye şiddetle beyân ve¹⁵ ana dahi kanâ'at etmeyüp, [N1 56a] bir taraftan Kataro üzerine asâkir-i vefire irsâline teşmîr-i dâmân eylemekdedir¹⁶. Ve Kataro'ya sevk olunan asker, beher hâl Dubravnik¹⁷ ve sâ'ir erâzî-i Devlet-i 'aliyye'den murûra muhtâc olduğu zâhir ve Rusyalu dahi kâdir olduğu derecede¹⁸ Kataro boğazlarına takviyet vermeğe sa'y

1 tasdîkına A1 : tasdîka N1, M1

2 taleb M1 : matlûb N1, A1

3 Sicilya Kıralı'nın Sicilya Adası'nda N1 : Siçilya Kıralı'nın Siçilya Adası'nda A1 : Siçilya Kıralı'nın cezîresinde M1

4 evvel A1, M1 : akdem N1

5 Fransalu A1, M1 : Françelü N1

6 Dalmaçya ve Avusturya M1 : Dalmacya ve Agusturya N1 : Dalmacya ve Avusturya ["Avusturya" kelimesi, metinde yazılan "Agusturya" kelimesinin sayfa kenarında düzeltilmiş şekli olarak gözüktüyor] A1

7 matlûb Sicilya N1 : matlûb eder, yâhûd Siçilya Kıralı'nın Siçilya A1 : taleb eder, yâhûd Siçilya M1

8 Sicilya N1 : Siçilya A1, M1

9 Fransalu A1, M1 : Françelü N1

10 sagîre mevcûd N1 : sagîre A1 : sagîr mevcûd M1

11 mukaddemce ile M1 : akdemce Françe İmperatoru, Agusturya İmperatoru ile N1 : akdemce Fransa İmperatoru Avusturya İmperatoru'yla A1

12 Françelü'ye N1 : Fransalu A1, M1

13 Fransa A1, M1 : Françe N1

14 murâd ve Bec A1 : matlûb ve illâ doğru yine Bec N1 : taleb eder ve illâ طوغروويج M1

15 şiddetle beyân ve N1, A1 : şiddet ile bi'l-beyân M1

16 teşmîr-i dâmân eylemekdedir N1 : berzede-i dâmândır A1, M1

17 Dubravnik N1 : Dubravenedik A1, M1

18 derecede N1, A1 : derece M1

edeceği emr-i bâhir olup, bu hadşe-i hâtır vükelây-ı¹ umûr-i Devlet-i ‘aliyye’ye cây-ı te’emmül olduğu gayr-i müstetirdir.

Havâdis-i âhar-i Avrupa

Fransa Sefiri Muhibb Efendi² tarafından mu’ahharan vârid olan kavâ’imin³ muntavî olduğu üzere, Rusyalu'nun güzârîş-pezîr-i tahrîr olan⁴ musâlahayı ‘adem-i tasdikından sonra, İngilterelü ile Fransalu⁵ beynlerinde derkâr olan⁶ musâlaha müzâkeresinin sebep-i imtidâdı ve şîrâze-gîr-i in‘ikâd⁷ olmamasına bâdî-i ‘âdî, işbu esbâb-ı selâse-i âtiyetü’z-zikrden ‘ibâret olup, evvelâ Hanora [=Hannover] Eyâleti ve⁸ sâniyen Amerika’da vâki’ fi’l-asl Felemenklü yedinde olup, el-yevm İngilterelü’nün zîr-i hükmünde olan Surinâm⁹ dedikleri mahall, sâlisen asıl Sicilya¹⁰ Cezîresi’dir. Kaldı ki Hanora Eyâleti, fi’l-asl İngilterelü tasarrufunda olageldiğinden, yine taraflarına redd olunmasını¹¹, İngiltere murahasları taraflarından matlûb olunmaktadır. Eyâlet-i mezkûre bundan akdem Fransalu tarafından Prusya’ya Pergoklad (پرغ وقلاد)¹² memâlikine bedel olarak verilmiş olduğundan, İngilterelü’ye reddi, ‘asîr bir mâddedir. Ve Surinâm¹³ dedikleri mahal dahi¹⁴, fi’l-asl Felemenklü yedinde olageldiğinden, İngilterelü’den [M1 169] ahz ve yine sûret-i asliyyesine idhâl olunmasını Fransalu taleb¹⁵ eylediğinden, bu dahi hitâm-ı maslahata başka bir ‘usret îrâs eder.

Ve Sicilya Cezîresi, Fransalu¹⁶ tarafından harben zabt olunmuş mahallerden değil iken, Fransa¹⁷ İmperatoru mâdâmki el-yevm Napoli’de olan karındaşına cemî’ divel-i Avrupa’ya¹⁸ karşı Sicilyateyn¹⁹ Kırallığı ‘unvânını

1 olup vükelây-ı A1, M1 : olup, bu hadşe-i hâtır evliyây-ı N1

2 **âhar-ı** Efendi M1 : **dîğêr** Françe Sefiri olan Efendi-i mûmâ ileyh N1 : **âhar-ı Avrupa** Fransa Sefiri Muhibb Efendi-i mûmâ ileyh A1

3 kavâ’imin N1, A1 : kavâ’imle M1

4 -i tahrîr olan A1, M1 : olduğu üzere N1

5 Fransalu A1, M1 : Françelü N1

6 olan N1, M1 : — A1

7 şîrâze-gîr-i in‘ikâd N1 : hitâm-pezîr A1, M1

8 ve A1, M1 : — N1

9 Surinâm N1, A1 : Sûz (سوز) M1

10 asıl Sicilya N1 : asıl Sicilya A1 : Sicilya M1

11 taraflarına redd olunmasını A1 : anlara redd olunmasını N1 : anlara redd olunması M1

12 akdem Pergoklad (پرغ وقلاد) M1 : evvel Françelü tarafından Prusyalu’ya Bergoklad (برغ وقلاد) N1 : akdem Fransalu tarafından Prusyalu’ya Bergoklad A1

13 ‘asîr Surinâm N1 : ‘asîru’l-husul bir mâddedir. Ve Surinam/Sûz A1, M1

14 dahi N1, M1 : — A1

15 Fransalu taleb M1 : Françelü matlûb N1 : Fransalu matlûb A1

16 ‘usret Fransalu A1, M1 : su‘ûbet îrâs eder. Ve Sicilya Cezîresi, Françelü N1

17 mahallerden Fransa A1, M1 : mahaller değil iken, Françe N1

18 divel-i Avrupa’ya A1 : Avrupa devletine N1, M1

19 Sicilyateyn N1 : Siçilyateyn A1, M1

vermiş olduğundan, cezâre-i mezbûreyi isrâr-ı kâmil ile taleb¹ etmekte olmağla, imtidâd-ı müzâkereye bunlar esbâb-ı müstakille-i mü'essiredir². Ve Rusyalu'nun musâlaha mu'âhedesini tasdik etmamesinin sebebi, Fransalu³ mu'âhede-i mezkûrede Almanya ve bi'l-cümle Avrupa kıt'asına⁴ müte'allık [N1 56b] mevâdd-ı kesîreyi derc birle Rusyalu ile⁵ musâlaha eylemiş olup, İngilterelü dahi işbu keyfiyetden âgâh oldukda, 'adem-i tasdîka makdûrunu ifrâğ ve dil-hâhı⁶ üzere emr-i musâlahayı bu kerteye⁷ iblâğ eyledi.

İngilterelü'nün tahrîki şu garaza mebnîdir ki, Avrupa kıt'asında olan sâ'ir devletlerin cümlesi, husûsan İngiltere Devleti⁸, Rusyalu'ya 'adem-i i'tibârları cihetiyle hüküm eylediği mahallerden gayri mahallin usûl ve nizâmına⁹ karışmak salâhiyyetine şâyeste görmezler. Ve Fransalu¹⁰ dahi belki musâlahayı rağmen 'akd etmiş me'mûlüyle İngilterelü'yü¹¹ tahrîk ederek, tîz elden 'adem-i tasdik mâddesine sûret verdi. Gâlibâ sûret-i âhar¹² üzere maslahata nizâm verilecektir, ya'nî Rusyalu mu'âhedesinde¹³ münderic olan mevâdd-ı cesîmenin cümlesi İngilterelü¹⁴ ile 'akd olunacak mu'âhede de derc olunup, Rusyalu ile fekat sathîce¹⁵ musâlaha senedi 'akd olunacaktır.

Ve bu hengâmda Prusya tarafından tedârükât-ı 'azîme ile Prusya Kıralı'nın hareketi Paris'de İmperator'un mesmû'u olmağla, ol dahi mühimmât-ı kaviyye ile ol tarafâ asâkir-i kesîre tertîb ü tesrîbine ikdâm-ı küllî edüp, hattâ bi'n-nefs hareket eylemesi şâyî' olmağın, Paris'de mukîm Prusya Elçisi Lukezini*, devleti cânibine sür'atle 'avdet eyledi. Paris'den sevk olunan asker başbuğunun rivâyeti üzere asker-i merkûm¹⁶ Almanya tarafına 'azîmete me'mûr olup ve bu hareketin sebebi budur ki, İngilterelü'nün usûl-i¹⁷ maslahatı Fransalu'yu¹⁸

-
- 1 mezbûreyi taleb M1 : mezbûreyi isrâr u ilhâhla matlûb N1 : mezkûreyi isrâr-ı kâmile ile matlûb A1
 - 2 müstakille-i mü'essiredir N1 : müstakilledir A1, M1
 - 3 etmamesinin sebebi, Fransalu M1 : eylemediğinin sebebi, Françelü N1 : etmediğinin sebebi Fransalu A1
 - 4 Avrupa kıt'asına N1, M1 : Avrupa'ya A1
 - 5 Rusyalu ile N1, A1 : — M1
 - 6 tasdîka dil-hâhı N1 : tasdikına vüs' u sa'yini ifrâğ ve dil-hâhı/dil-hâh A1, M1
 - 7 kerteye N1 : dereceye A1, M1
 - 8 Devleti N1, A1 : Devleti'nin M1
 - 9 usûl ve nizâmına M1 : usûl ve nizâmâtına N1 : nizâmına A1
 - 10 Fransalu A1, M1 : Françelü N1
 - 11 İngilterelü'yü M1 : İngilterelü N1, A1
 - 12 âhar N1, A1 : âhar (آخر) M1
 - 13 mu'âhedesinde N1, M1 : mu'âhedesine A1
 - 14 cümlesi İngilterelü N1 : cümlesi İngiltere A1 : İngilterelü M1
 - 15 sathîce A1, M1 : sathî N1
 - * Metnimizde söz edilen Jérôme de Lucchesini için bk. meselâ Noradounghian, *age*, II,7.
 - 16 merkûm N1, M1 : mezkûr A1
 - 17 usûl-i N1, M1 : + ve A1
 - 18 Fransalu'yu A1, M1 : Françelü'yü N1

Avrupa kıt'asında gâ'ilesiz terk etmektir. Ve bu tarafa sulh müzâkeresi zımında âdem irsâli, mahzâ Fransalu'nun¹ Rusyalu'ya mu'âmelesini ve sûret-i musâlahasını tashîh ve teharîrî garazına mebnî olup ve bundan kat'-ı nazar Rusyalu'nun [M1 170] İngilterelü ile ittifâkı olmayarak, Fransalu² ile başkaca 'akd-i musâlahâ eylediğine binâ'en, Rusya Devleti vükelâsını celb ve Başvekîl'in dahi 'azlini istihsâlle işbu musâlahâ senedinin 'adem-i tasdikına sûret vermeğe zafer-yâb oldu.

Ve bir müddetden berü Prusya Kıralı İsveçlü³ ile zuhûra gelan münâza'âtını behâne⁴ ederek, serhaddât-ı müte'addideye pey-der-pey mühimmât ve cebehâne sevk ve kati⁵ vâfir cedîd asker tahrîriyle [N1 57a] cümlesini hudûd başlarına irsâl eyleyüp, hemân İsveçlü⁶ üzerine hücum olunacak ifâdâtıyla imrâr-ı vakt ve ol esnâda kâffe-i tavâ'if-i⁷ askeriyyesini Almanya taraflarına vaz' u îsâl⁸ eylediği ve İsveçlü⁹ askerisinden vâfir neferâtı: "Sûretâ firâr eder¹⁰" deyü kendi askerisine İsveç¹¹ Kıralı'nın re'yiyle idhâl birle zımnen İsveçlü ile muhâberesini, husûsan Fransalu üzerine gûyâ divel-i şimâliyye¹² bi'l-ittifâk hücum edecekler zu'munu ve 'adem-i tasdikden berü Rusyalu Prusyalu ile 'akd-i ittifâk¹³ ve yüz bin nefer asker dahi¹⁴ göndermek üzere olduğunu Fransalu¹⁵ tahkîk eylemekle, bu misillü harekât-ı hafiyeye ve celiyyeye mukâbele ve Prusyalu'nun dahi hakkından gelinüp, Fransalu'nun¹⁶ ol taraftan dahi kurb u civârını tathîr zımında dakîka fevt etmeyerek, üç yüz bin Fransa¹⁷ askerini Prusya hudûdlarına sevk u tesyâr ve kendüsi dahi üç güne kadar bizzât¹⁸ gitmek üzere olup, takrîrlere göre yolları Mayence^{19*} taraflarıdır ki, Frankoni

1 Fransalu'nun A1, M1 : Françelü'nün N1

2 Fransalu A1, M1 : Françelü N1

3 İsveçlü M1 : İsveçlü N1, A1

4 behâne N1, A1 : inhâ M1

5 kati A1, M1 : — N1

6 eyleyüp, hemân İsveçlü N1, A1 : ve hemân İsveçlü M1

7 tavâ'if-i A1, M1 : tavâyif-i N1

8 îsâl N1, M1 : irsâl A1

9 İsveçlü M1 : İsveçlü N1, A1

10 firâr eder N1, M1 : firâridir A1

11 İsveç M1 : İsvec N1, A1

12 İsveçlü şimâliyye A1 : İsveçlü ile muhâberesini, husûsan Françelü üzerine gûyâ divel-i şimâliyye N1 : İsveçlü ile muhâberesini, husûsan Fransalu gûyâ divel-i şimâliyye ile M1

13 tasdikden ittifâk N1, A1 : tasdikından berü Rusyalu ile 'akd-i ittifâk etmek M1

14 asker dahi N1, M1 : dahi asker A1

15 Fransalu A1, M1 : Françelü N1

16 Fransalu'nun M1 : Françelü'nün N1 : Fransa'nın A1

17 üç yüz bin Fransa A1, M1 : üç yüz bin Françe N1

18 üç güne kadar bizzât A1, M1 : üç gün sonra N1

19 Mayence (ماينجه) N1 : Mayence (ماينجه) A1, M1

* Metnimizde Fransızca yazılışı olan "Mayence"den (bk. meselâ F. Schrader, F. Prudent, E. Anthoine, *age*, carte 3) hareketle Mayence şeklinde yazılan yer, bugün Almanya'nın Rheinland-Pfalz eyâletindeki Mainz şehridir; bk. "Mainz", *Büyük Larousse*, XV,7682.

(فرانقونی = Franconia) Eyâleti'nin içinden, yâhûd Bruksel tarafından hemân Vestfalya [=Westphalia] Eyâleti'nin içinden¹ düşmen üzerine hücum eylemeleri melhûzdur. Fransa askeri² el-hâletü hâzih Prusya'nın³ etrâfını ihâta edüp, eğer fi'l-vâki' muhârebeye mübâşeret olunursa, Bonaparta'nın⁴ karındaşı olan hâlâ Felemenk Kıralı dahi Felemenk'den dîğēr asâkir⁵ tertîb ve bir taraftan Prusya üzerine hücum edüp, bi'l-muhârebe Prusya'dan alınacak yerlerden ana bi'l-mücâvere⁶ hisse ifrâzı musammemdir. Ve eğer şuyû' bulduğı üzere Rusyalu yüz bin nefer asker Prusya'nın⁷ imdâdına hasbe'l-ittifâk irsâl eder ise, gerçi düşmen askeri mütevâfir⁸ olup, lâkin Rusyalu bu kadar askeri tekrâr telef olmağa göndermez⁹. Ve lev selîme İmperator, Rusya askerinin günde kaç sâ'at kat'-ı mesâfe edeceklerini ve çergelerinden¹⁰ kalkup, Prusya toprağına ne vakit geleceklerini bilür. Ve fi'l-hakîka [M1 171] Rusyalu işbu mikdâr askeri irsâle karâr¹¹ verir ise, İmperator, Prusyalu üzerine hamle-i cesîme ve hücum-i kat'ıyyeyi Rusyalu, Prusyalu türâbına¹² dâhil olduktan sonra edecektir ki, Prusyalu mikdârını bilüp, gereğı gibi mağlûb etdikde¹³, Rusyalu'nun [N1 57b] girüye kaçmağa¹⁴ vakti olmayarak, anları dahi pâymâl-i hayl-i hasâret eylemek¹⁵ niyyetinde olup, binâ'en 'aleyh mâh-ı¹⁶ recebin ikinci günü¹⁷ İmperatoriçe'sini dahi bi'l-istihâb re's-i hudûd olan Mayence (مانيجه = Mainz) tarafına ıtlâk-ı zimâm-ı intilâk u şitâb¹⁷ eyleyüp, Prusyalu dahi yüz elli bin kadar asker ile mukâbeleye berzede-i dâmân ve'l-hâsıl Leh Ülkesi derûnunda mukâbele vâki' olup¹⁸, evvel hamlede Prusya mağlûb ve münhezim olup,

-
- 1 Bruksel içinden M1 : Brusel tarafından hemân Vestfalya Eyâleti derûnundan N1 : Brusel tarafından hemân Vestfalya Eyâleti'nin içinden A1
 - 2 Fransa askeri M1 : Ve Françe asâkiri N1 : Ve Fransa askeri A1
 - 3 Prusya'nın A1 : Prusyalu'nun N1, M1
 - 4 olunursa, Bonaparta'nın N1 : olunur ise İmperator'un A1 : olunur ise, Bonapart'ın M1
 - 5 asâkir N1, M1 : asker A1
 - 6 Prusya'dan bi'l-mücâvere A1 : Prusyalu'dan me'hûz olacak mahallerde dahi ana bi'l-mücâvere N1 : Prusya'dan me'hûz olacak mahallerden dahi ana bi'l-muhârebe M1
 - 7 Prusya'nın A1 : Prusyalu'nun N1, M1
 - 8 mütevâfir A1, M1 : müteveffir N1
 - 9 göndermez N1 : göndiremez A1 : gönderemez M1
 - 10 kaç sâ'at çergelerinden M1 : kac sâ'at mesâfe kat' edeceklerini ve cergelerinden N1 : kaç sâ'at kat'-ı mesâfe edeceklerini ve cergelerinden A1
 - 11 karâr N1, M1 : + karâr A1
 - 12 üzerine türâbına M1 : üzere hamle-i cesîme ve hecme-i kat'ıyyeyi Rusyalu, Prusya türâbına N1 : üzere hamle-i cesîme ve hücum-i kat'ıyyeyi Rusyalu Prusyalu tobrağına A1
 - 13 etdikde N1 : olunca A1, M1
 - 14 girüye kaçmağa M1 : girü firâr etmeğe N1 : girüye kacmağa A1
 - 15 eylemek N1 : — A1 : etmek M1
 - 16 mâh-ı N1, M1 : — A1
 - 17 2 Receb 1221 = 15 Eylûl 1806 Pazartesi.
 - 17 Mayence (مانيجه) şitâb N1 : Mayınca tarafına 'azîmet A1, M1
 - 18 Ülkesi vâki' olup N1 : Ülkâsi içinde mukâbele vukû' bulup A1 : Ülkâsi derûnunda mukâbele rû-nümûn olup M1

yirmi sekiz¹ bin mikdârı esîr ve iki yüz kıt'a topları alınup iş bitdiği² haberi şâyi' olmuştur.

Bu haberi mu'âkıb Der-i devlet-i bülehd-menâkıbda mukîm³ Sebestiyan resmen mükâleme iltimâsına binâ'en, mün'akıd olan meclisde bu resme takrîr eylemiştir⁴ ki, bu esnâda İmperator tarafından vârid olan tahrîrâtın mutazamın olduğu üzere bundan akdemce İmperator, asker-i mevîr ile⁵ Leh kıt'asına duhûl ve Prusyalu'yu târumâr⁶ edüp, el-yevm Pozen [=Posen/Poznan]* nâm memleketde karâr üzere olup, lâkin bundan evvelce 'azl olunan Eflâk ve Boğdan voyvodaları olan İpsilandi⁷ ve Morozi bu def'a Devlet-i 'aliyye yine nasb u ta'yîn⁸ eylediğini İmperatorumuz istimâ' edüp, sâlifü'z-zikr voyvodaları 'azl ve yerlerine re'âyâsından sâdık olanları nasb eylemediği⁹ hâlde müşârün ileyh ne musâlahâ edecek ve ne de silâhı terk¹⁰ eyleyecektir. Ve'l-hâsıl Eflâk ve Boğdan'ın serbestiyyet-i¹¹ kâmile ile Devlet-i 'aliyye'nin zîr-i hükmüne girmedikçe, İspanya ve Felemenk ve Fransalu'nun erâzî-i ba'îdesi redd ve musâlahâ-i 'âmme 'akd olunmadıkça, Berlin'i Fransa ordusu kat'â terk etmeyecektir. Ve¹² kaldı ki Prusya Devleti bu kadar kuvvet ile mu'âmele¹³ etmişiken bergeşte olup, kıralı evlâd ü 'iyâliyle Dancak¹⁴ taraflarına firâr etmiş**

1 Prusya sekiz A1 : Prusyalu münhezim ve yirmi yedi N1 : Prusyalu münhezim olup, yirmi sekiz M1

2 kıt'a bitdiği A1 : 'aded topları ahz olunduğu N1, M1

3 mu'âkıb mukîm N1 : mu'âkıb Der-i devlet'de mukîm elçi A1 : müte'âkıb Der-i devlet'de mukîm M1

4 eylemiştir N1 : eyledi A1, M1

5 tahrîrâtın ile N1 : tahrîrâtda münderic olduğu üzere bundan akdemce/mukaddemce İmperator askerle/asker ile A1, M1

6 târumâr A1, M1 : mahzûl N1

* Metnimizde Pozen okunacak şekilde yazılmış olan yer, eskiden Almanlar'ca Posen denilen, bugün Polonya'da bir kent olan Poznan olmalıdır; bk. meselâ "Poznan", *Büyük Larousse*, XVIII,9549.

7 evvelce İpsilandi M1 : akdemce ma'zûl olan Eflâk ve Boğdan voyvodaları İpsilandi'yi N1 : akdemce 'azl olunan Eflâk ve Boğdan voyvodaları olan İpsilandi A1

8 u ta'yîn A1, M1 : — N1

9 eylemediği N1, A1 : eylediği M1

10 de silâhı terk A1 : eslihayı elinden tarh N1 : eslihayı elinden terk M1

11 serbestiyyet-i N1, M1 : serbesiyyet-i A1

12 girmedikçe Ve A1 : girmedikçe, İspanya ve Felemenk ve Françelî'nün erâzî-i ba'îdeleri redd ve musâlahâ-i 'âmme dahi 'akd olunmadıkça, Françe ordusu Berlin'i kat'â terk eylemeyecektir. Ve N1 : girmedikçe, İspanya ve Felemenk ve Fransalu erâzî-i ba'îdeden dönmeyüp, musâlahâ-i 'âmme 'akd olunmadıkça, yerini Fransalu ordusu kat'â terk etmeyecektir M1

13 mu'âmele N1 : mukâbele A1, M1

14 Dancak (دانجق) N1, A1 : Vancak (وانجق) M1

** Metnimizde söz edilen Prusya Kralı Frédéric-Guillaume III. (1770-1840) Ekim 1806'da Fransızlar'la yaptığı Jena und Auerstedt savaşlarını kaybedince Doğu Prusya'daki Memel/Klaipêda'ya kaçmıştır; bk. meselâ "Frédéric-Guillaume III", *Nouvelle biographie générale depuis les temps les plus reculés jusqu'a nos jours*, Paris 1858, XVIII,723-730. Metinde Dancak (دانجق) gibi okunabilecek olan yer ise, Memel yakınlarındaki Danzig/Gdansk olmalıdır.

ve Rusya askeri imdâd için Jojenburg [=Königsberg/Kaliningrad?] nâm belde havâlisine dek gelmişken, muhârebe-i mezkûreyi istimâ' etdiklerinde, ric'-i kahkarî ile girü gitmiş olmalarıyla, kıralı mersûm¹ müttefikı olan devletlere musâlaha için ilticâ vü ibrâm edeceği mâ-lâ-keâm olduğunu ifade eyledi. Vükelây-ı devlet dahi mersûmun bu takrîrine izhâr-ı sûret-i inbisât u beşâset ederek², İmperator tarafına mesfûr voyvodaların mücib-i tebeddülâtını iş'âr zımında [N1 58a] cânib-i celiyyü'l-menâkıb-ı Şâhâne'den nâme-i mahsûs irsâl buyurulmasını³ re'y eylemeleriyle, bi'l-istîzân taraf-ı⁴ Saltanat-ı [M1 172] me'âlî-'unvândan İmperator'a bir kıt'a nâme-i hümâyûn ve makâm-ı Vekâlet'den Baş-vekîl'e bir kıt'a mektûb tahrîr ve serî'an Paris'de mukîm elçi⁵ Muhibb Efendi tarafına tesyîr olunup, taraf-ı İmperator'a isrâ'-ı îsâli bâbında bi't-tahrîr isti'câl⁶ olundu.

Tahrîrât-ı merkûmenin hulâsa-i mazâmîni⁷ budur ki, bundan akdemce⁸ Eflâk ve Boğdan voyvodalarının haddi mütecâviz sû'-i ef'âllerine ve Sebestiyan Ceneral'in 'azlriyçün derkâr olan ikdâm ve isrârına binâ'en 'azl ve yerlerine 'Aleko⁹ ve Dîvân Tercemânı nasb olunmuşken, Rusya Elçisi ve ana redîf İngiltere Elçisi bi'l-ittifâk da'vâlara zimâm-ı yek-rân-ı zebânlarını itlâk edüp¹⁰: "İşbu tebeddülâtın vukû'u, mahzâ i'lân-ı harbdir" deyerek günâ-gün şenâ'ate mücâseret eylediler.

Ve¹¹ bi'd-defe'ât 'akd-i mükâlemât olunmuşken, kat'â müfid olmayup, Rusya Elçisi bi'l-cümle tüccâr ve müte'allikâtlarının¹² ahz u i'tâ ve hisâb ü kitâblarının ru'yet ve kat'ı ve vilâyetlerine 'avdetleri için¹³ Beyoğlu nâm mahalde dellâllar nidâ etdirdiğinden mâ'adâ, kendüsi dahi ahmâl ü eskâlini¹⁴ sefineye tahmîl ve sefâret takımıyla vilâyeti tarafına vech-i nâ-vecîh-i teveccühü tahvîl eyledi. Ve İngiltere Elçisi dahi Rusyalu ile ittifâklarına mebnî, İngiltere Donanması'nın Akdeniz'e duhûl edeceğini¹⁵ kat'î inhâ ve ol eyyâmında Fransalu'nun Rusyalu¹⁶ ile mün'akıd olan senedin 'adem-i tasdikı haberi, Der-i dev-

- 1 ve Rusya askeri mersûm N1 : olmağla, kıral-ı müşârun ileyh A1 : olmağla, kıral-ı mersûm M1
- 2 mâ-lâ-keâm ederek N1 : aaleb-i melhûz olduğunu ifade eylemekle, vükelây-ı devlet dahi 'arz-ı sûret-i inbisât u meserretle A1, M1
- 3 irsâl buyurulmasını N1 : irsâlini A1, M1
- 4 taraf-ı M1 : savb-ı N1 : — A1
- 5 elçi N1 : — A1, M1
- 6 bi't-tahrîr isti'câl N1 : tahrîr A1, M1
- 7 mazâmîni N1, M1 : me'âlî A1
- 8 akdemce N1, A1 : mukaddemce M1
- 9 binâ'en 'Aleko M1 : mebnî/binâ'en 'azl ve yerlerine 'Aliko N1, A1
- 10 zebânlarını itlâk edüp N1 : zebânı itlâk ederek A1, M1
- 11 Ve N1, A1 : — M1
- 12 müte'allikâtlarının N1, A1 : müte'allikâtlarının M1
- 13 'avdetleri için N1 : 'avdetleriyçün A1, M1
- 14 etdirdiğinden eskâlini M1 : ve kendüsi dahi ahmâl ü eskâllerini N1, A1
- 15 edeceğini N1, M1 : eyleyeceğini A1
- 16 Fransalu'nun Rusyalu M1 : Françelü'nün Rusyalu N1 : Fransalu'nun Rusya A1

let-medâr'a vâsıl olmuş olup, mu'âmelât-ı sâbika hey'et-i ûlâsına ric'at eylemekle, taraf-ı şerî'ate mürâca'at olundukda, mâdâmki taraf-ı Devlet-i 'aliyye'den Eflâk ve Boğdan'a dâ'ir şurût u kuyûd ile Rusyalu'ya sened verilmiş iki zimmînin 'azlleyiçün ihtiyâr-ı sefer olunmağa mesâğ-ı şer'î olmadığı, taraf-ı Fetvâ-penâhî'den iftâ olunmağla, ana binâ'en sâbıklarının nasbiyle mazarrat-ı âtiyenin def'i husûsu ihtiyâr olundu.

Pes tahrîrât-ı mezkûre Muhibb Efendi¹ tarafından Berlin Şehri'nde Bonaparta² yedine îsâl olduğu haberi, ba'zı havâdise mukârin bundan sonra vârid olan tahrîrâtlarından³ mün'akis olmuşdur⁴.

Vukû'-i tevcîhât

[N1 58b] De'b-i dîrîn-i Devlet-i ebediyyü't-temkîn üzere şevvâl-i⁵ mükerrerin dördüncü [M1 173] günü⁶, ba'zı menâsib tevcîhâtına şurû' olunup, mesned-i Kethudây-ı Sadâret Mustafa Refik Efendi ve Re'îs es-Seyyid Mehmed Gâlib Efendi, kemâ-kân makâmlarına ibkâ vü ik'âd ve Çavuşbaşılık mertebesine is'âd birle Sa'd[ull]ah Efendi is'âd olunup ve Tezkire-i Evvel 'Avnî Efendi'ye ve Sâni 'Abdülhamîd ['Abdülhalîm] Efendi'ye ve Mektûbculuk Mehmed Tahsîn Efendi'ye⁶ ve Şikk-ı Evvel Defterdârlığı 'Osmân Efendi'ye⁷ ve Şikk-ı Sâni ve Îrâd-ı Cedîd Defterdârlığı Ahmed Bey'e ibkâ ve Şikk-ı Sâlis ve Tersâne-i 'âmire Defterdârlığıyla⁸ Umûr-i Bahriyye Nezâreti es-Seyyid 'Ali Efendi'ye tevcîhiyle⁹ kâm-revâ kılınup, sâ'ir menâsib dahi münâsibine ihâle ve mansıbdan mahrûm olanların zarûret ve ıztrâbları 'atâyây-ı Pâdişâh-ı gerdûn-cenâb birle izâle olundu¹⁰.

Yevm-i merkûmda ba'zı vüzerây-ı 'izâm tevcîhâtı dahi vâki' olmağla, Silistire Eyâleti'ne ilhâkan Hotin Muhâfızlığı, mutasarrıfı¹¹ sâbık Vezîr

1 Muhibb Efendi N1 : Efendi-i mûmâ ileyh A1 : Efendi-yi mûmâ ileyh M1

2 Bonaparta N1 : İmparator A1, M1

3 tahrîrâtlarından A1 : tahrîrâtlarında N1, M1

4 olmuşdur A1, M1 : oldu N1

5 ebediyyü't- şevvâl-i N1 : ebed-temkîn şevvâlü'l A1 : ebed-temkîn üzere şevvâl-i M1

6 4 Şevvâl 1221 = 15 Aralık 1806 Pazartesi.

6 Kethudây-ı Sadâret Efendi'ye M1 : Kethudâ Refik Efendi ve Re'îs Gâlib Efendi, kemâ-kân makâmlarında ik'âd ve Çavuşbaşılık merkezine is'âd birle Sa'dullah Efendi is'âd olunup, Tezkire-i Evvel 'Avnî Efendi ve Sâni 'Abdülhamîd Efendi ve Mektûbî Mehmed Tahsîn Efendi N1 : Kethudâyî Mustafa Refik Efendi ve Re'îs Gâlib Efendi, kemâ-kân makâmlarında ibkâ vü ik'âd ve Çavuşbaşılık mertebesine is'âd birle Sa'dullah Efendi is'âd olunup, Tezkire-i Evvel 'Avnî Efendi'ye ve Sâni 'Abdülhamîd Efendi'ye ve Mektûbçu Tahsîn Efendi'ye A1

7 Efendi'ye A1, M1 : Efendi N1

8 Tersâne-i 'âmire Defterdârlığıyla M1 : Tersâne Defterdârlığıyla N1 : Tersâne Defterdârlığı ile A1

9 tevcîhiyle N1 : tevcîhle A1, M1

10 cenâb olundu N1, M1 : cenâbla izâle kılındı A1

11 mutasarrıfı A1 : mutasarrıf N1, M1

Mehmed Paşa'ya ve Livâ'-i¹ İlbasan, Avlonya Sancağı'na ilhâkan Vezîr İbrâhîm Paşa'ya ve Livâ'-i Kırşehir, İsmâ'îl² Muhâfazası şartıyla sâbıkâ Koca-ili Mutasarrıfı³ mîr-i mîrândan Kâsım Paşa'ya ve Livâ'-i⁴ Akseray, Karesi Sancağı'na ilhâkan Akkerman muhâfazası şartıyla Tâhir Paşa'ya ve şehri mezkûrun dokuzuncu günü⁵ Livâ'-i⁵ İnebahtı, sâbıkâ Tırhala Mutasarrıfı Tepedelenli⁶-zâde Muhtâr Paşa'ya lede'l-iktizâ'⁷ Mora'ya asker isrâ eylemek⁸ şartıyla tevcîh ü ihsân ve her biri menşûr-i me'âlî-nüşûr ile hurrem ü handân kılındı.

Ba'zı tevcîhât-ı 'ulemâ'

Şehr-i merkûmun on ikinci günü⁹, iki yüz yirmi iki mâh-ı¹⁰ rebî'ulâhırî guresinden¹¹ zabt eylemek üzere Halebü's-şehbâ Kazâsı, sâbıkâ Filibe Kadısı Musulî Mehmed¹¹ Efendi'ye tevcîh ü ihsân, ba'dehû selefî vefât eylemekle, yirmi bir zilka'desinin yirmi yedinci gününden¹² tencîz ile takrîb-i zemân ve sene-i merkûme muharremi guresinden¹³ mutasarrıf olmak üzere Havâss-ı refî'a Kazâsı'yla, bâ-ı'tibâr Mûsıla-i Süleymâniyye hazret-i Hâlid Müderrisi olan Keşşâf-zâde Hâfız 'Abdülkerîm Efendi behre-mend ve sene-i mezbûre¹² şehir-i rebî'ulâhırî guresinden¹⁴ zabt eylemek üzere Galata Kazâsı'yla bâ-Hâmise-i Süleymâniyye, Sâniye-i Ayasofya-i kebîr Müderrisi Melek Mehmed Paşa-zâde [M1 174] 'Abdülkâdir Beyefendi'nin kadri bülend oldu. [N1 59a] Ve sâl-i¹³ mezkûr rebî'ulâhırî guresinden¹⁴ zabt eylemek¹⁴ üzere Kudüs-i serîf

1 Livâ'-i A1, M1 : Livây-ı N1

2 Livâ'-i Kırşehir, İsmâ'îl A1, M1 : Livây-ı Kırşehir, İsmâ'îl N1

3 sâbıkâ Koca-ili Mutasarrıfı N1, M1 : Koca-ili Mutasarrıfı sâbık A1

4 Livâ'-i A1, M1 : Livây-ı N1

5 9 Şevvâl 1221 = 20 Aralık 1806 Cumartesi.

6 mezkûrun Livâ'-i M1 : mezkûrun yevm-i tâsi'i Livây-ı N1 : mezbûrun dokuzuncu günü A1

7 Tepedelenli N1, M1 : Depedelenli A1

8 iktizâ' N1 : iktizâ A1, M1

9 eylemek N1, M1 : etmek A1

10 ile 'ulemâ' N1 : -i Şâhâne ile şâdân kılındı. Ba'zı tevcîhât-ı 'ulemâ A1 : -i Şâhâne ile şâdân kılındı. Tercîhât-ı ba'zı 'ulemâ M1

11 12 Şevvâl 1221 = 23 Aralık 1806 Salı.

12 mâh-ı N1 : — A1, M1

13 1 Rebî'ulâhır 1222 = 8 Haziran 1807 Pazartesi.

14 Mehmed N1 : — A1, M1

15 27 Zilka'de 1221 = 5 Şubat 1807 Perşembe.

16 1 Muharrem 1222 = 11 Mart 1807 Çarşamba.

17 mezbûre N1 : mezbûr A1 : merkûme M1

18 1 Rebî'ulâhır 1222 = 8 Haziran 1807 Pazartesi.

19 Beyefendi'nin sâl-i N1, M1 : Bey'in kadri bülend olundu. Ve sene-i A1

20 1 Rebî'ulâhır 1222 = 8 Haziran 1807 Pazartesi.

21 eylemek N1 : etmek A1, M1

Kazâsı, Mûsıla-i Süleymâniyye ile Cedîde-i el-Hâc¹ Beşîr Ağa Müderrisi es-Seyyid Selîm Efendi-zâde es-Seyyid² Mustafa Nâfîz Efendi'ye ve Edirne Kazâsı, şa'bân guresinden³ zabt eylemek³ üzere 'Âtîf-zâde Mehmed Tâhir Efendi'ye ve Üsküdar Kazâsı zilka⁴ de guresinden⁵ zabt etmek üzere Hâmise-i Süleymâniyye ile Nûr-i 'Osmânî Müderrisi Mehmed Ni'metullah Efendi'ye tevcîh ve berât-ı iltifâtla her birinin mertebe-i⁴ kadri tenvîh olundu.

Me'mûriyyet ve 'azîmet-i Vahîd Efendi berây-ı Sefâret bâ-Fransa⁵

Bir müddetden berü Sefâret'le Fransa'da⁶ ikâmete me'mûr es-Seyyid 'Abdurrahîm⁷ Muhibb Efendi'nin niyâzına, müsâ'ade-i Şâhâne şeref-sudûruna binâ'en, min-ba'd ol tarafından fekk-i râbîta-i ikâmet ve Âsitâne cânibine itlâk-ı 'inân-ı yek-rân-ı müsâra'at⁸ eylemeleri, irâde-i hazret-i Pâdişâh-ı cihân olup⁹, mahall-i merkûmda becâyîş-i ârâmiş olmak için es-Seyyid Mehmed Emîn¹⁰ Vahîd Efendi şevvâl-i şerîfin on ikinci günü¹¹ selefi misillü Nişâncılık Pâyesi'yle vâlâ-şân ve çend rûz zarfında savb-ı me'mûriyyetine¹¹ 'inân-cünbân oldu. Lâkin ber-muktezây-ı takdîr-i İzed-i Gird-kâr, selef, kemâ-kân mahallinde pâydar ve halef, ba'de müddetin Âsitâne-i sa'âdet'e mu'âvedet-kâr oldu.

Kaldı ki bâlâda her çend mûmâ ileyh Muhibb Efendi'nin Fransa Sefîri¹² nasb u irsâli, zebân-zede-i yerâ'a-i tahrîr olmuş ise de, pek icâz vechile tastîr olunmağla, işbu Fransalu husûsu, mu'âsırîn ve ahlâfa lâzımı'l-i'tinâ cây-ı 'ibret ve mevkı'-i basîret olup, bi'l-cümle a'dây-ı dînin, husûsan ol gürûh-i bed-âyînin akvâl ü ef'âllerine kat'â i'timâd olunmayup, ol kavm-i müstahikku'l-levmler hemân "*es-Sûretü bi's-sûreti*" mu'âmelesini düstûru'l-a'mâl eylemek, vâcibe-i zimem-i vükelâ vü ricâl olduğuna mebnî, tenbîh ü te'kid

1 el-Hâc N1, M1 : — A1

2 Selîm Efendi-zâde es-Seyyid A1, M1 : — N1

3 1 Şa'bân 1222 = 4 Ekim 1807 Pazar.

4 eylemek N1 : etmek A1, M1

5 1 Zilka'de 1221 = 10 Ocak 1807 Cumartesi.

6 Ni'metullah mertebe-i N1, A1 : Ni'met[ull]ah Efendi'ye tevcîh ve berât-ı iltifât ile her birinin M1

7 **Me'mûriyyet bâ-Fransa** A1, M1 : **Sefâret-i Vahîd Efendi bâ-Françe** N1

8 Fransa'da A1, M1 : Françe'de N1

9 es-Seyyid 'Abdurrahîm N1, M1 : — A1

10 müsâra'at N1, M1 : 'azîmet A1

11 olup N1, M1 : ve A1

12 es-Seyyid Mehmed Emîn N1 : — A1 : es-Seyyid Mehmed M1

13 12 Şevvâl 1221 = 23 Aralık 1806 Salı.

14 me'mûriyyetine A1, M1 : me'mûruna N1

15 Fransa Sefîri M1 : — N1 : Françe'ye Sefîr A1

* *الصورة بالصورة* = Davul dengi dengine" gibi bir anlama gelen Arapça deyiştir.

zımında câ-be-câ licâm-ı sebk-i siyer semend-i hâme halbe-i¹ itnâb u tafsilde irhâ olunmak mühimm ü ahrâ ‘add olunmuşdur.

Hafî olmaya ki², çigûnegî-i sergüzeştini mutazammın ba‘de-l-‘avd takdîm eylediği takrîri, in-şâ‘allâhu Te‘âlâ bu mecelleye tahrîr³, mevkûl-i ‘uhde-i kilk-i pâkize-ta‘bîrdir. Kaldı ki [M1 175] mûmâ ileyhın ‘azîmeti, gerçi sûret-i zâhirde⁴ vech-i mezkûra mebnî olup, lâkin muharrir-i Fakîr’in⁵ fehm ü istinbâtına göre, hakikat-i bâtniyyesi budur ki, çünkü Fransalu'nun Rusyalu ve İngilterelü⁶ ‘aleyhine Devlet-i ‘aliyye ve ‘Acem devletleriyle ittifâk-ı müsellese ‘akdi⁷, ‘an-asl semîr-i zamîri olduğuna mebnî⁸, bundan akdem Fransa⁹ tercemânlarından Jober [=Jaubert] nâm şahsı Fransa İmparatoru nâme ve tahrîrât ile¹⁰ ‘Acem Şâhı tarafına irsâl edüp ve mersûm ol tarafa¹¹ lede'l-vusûl, Şâh'ı¹² ve vükelâsını mevâ‘id-i dil-firîb ve ferzendân-ı ‘Acem'i inandırarak müzevvir ve musanna‘ ekâvîl ü ekâzîb bast u temhîdiyle İmparator tarafına imâle ederek¹³, Şâh tarafından Mîrzâ Rızâ nâm bir müte‘ayyin Hân'ı ruhsat-ı tâmmе ile Fransa'ya¹⁴ nasb-ı Sefîr ve Âsitâne yoluyla ba‘s ü tesyîr olunmuşidi.

Vech-i âtî üzere Rusyalu'nun Devlet-i ‘aliyye¹⁵ hudûduna sû‘-i kasd edecekleri emâretleri¹⁶ zuhûru hılâlinde, [N1 59b] Der-sa‘âdet‘de¹⁷ mukîm olan Fransa Elçisi [Sebestiyân] nâm ‘utüllin ve zenîm¹⁸, ittifâk-ı mezkûr mâdesini derpîş edüp: “İşte Şâh-ı ‘Acem tarafından müceddeden ‘akd-i ittifâk ve

- 1 semend-i hâme halbe-i A1 : — N1 : semtine hâme-i celbe M1
- 2 Lâkin ber-muktezây-ı takdîr-i ki [Bu uzunca kısım buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 84a'nın sol kenarına yazılmıştır] A1 : + M1 : — N1
- 3 in-şâ‘allâhu tahrîr N1, A1 : in-şâ‘[all]âhu Te‘âlâ bu mecelleye tahrîri M1
- 4 gerçi sûret-i zâhirde N1, A1 : sûret-i zâhirede M1
- 5 Fakîr'in A1, M1 : Hakîr'in N1
- 6 Fransalu'nun İngilterelü A1, M1 : Françelü'nün Rusya ve İngiltere N1
- 7 -ı müsellese ‘akdi N1 : ‘ahdi A1 : ‘akdi M1
- 8 mebnî A1 : binâ‘en N1, M1
- 9 Fransa A1, M1 : Françe N1
- 10 Fransa ile M1 : Françe/Fransa İmparatoru nâme ve tahrîrâtla N1, A1
- 11 ve mersûm ol tarafa A1, M1 : mersûm ol cânibe N1
- 12 Şâh'ı N1, M1 : Şâh-ı ‘Acem A1
- 13 müzevvir ederek A1 : müzevvir ve musanna‘ ekâvîl ü ekâzîb bast u temhîdiyle İmparator tarafına meyâl eylemekle eylemekle N1 : musanna‘ ehâdîl ü ekâzîb bast u temhîd ile İmparator'u tarafına imâle etmekle M1
- 14 Hân'ı Fransa'ya A1, M1 : Hân ruhsat-ı tâmmе ile Françe'ye N1
- 15 ‘aliyye A1, M1 : ‘aliyye'ye M1
- 16 emâretleri A1, M1 : emârâtı N1
- 17 Der-sa‘âdet‘de N1, M1 : Der-‘aliyye‘de A1
- 18 olan zenîm A1 : Françe Elçisi Sebestiyân nâm ‘utüllin ve zenîm N1 : olan Fransa Elçisi Sebestiyân M1. Metnimizde Sebestiyân'ı tavsîf için kullanılan “‘utüllin ve zenîm” kelimeleriyle, meâlî “عتل بعد ذلك زعيم = ‘Utüllin ba‘de zâlike zenîm = Kaba ve haşîn ve bütün bunlardan sonra bir de soysuzlukla damgalanmış” olan Kur‘ân, el-Kalem 68/13. âyetine telmîh vardır.

mu'âhede için Murahhas Elçi ta'yîn olunmağla, Devlet-i 'aliyye tarafından dahi müceddeden Murahhas ta'yîn olunup, İmperatorumuz Prusyalu ile vâki' olan cenglerde zafer-yâb olmağla, bundan sonra Rusyalu ile rû-nümûn olacak harb ü kitâlde elbette Devlet-i 'aliyye'yi musâlahaya idhâl birle, Devlet-i 'aliyye'nin ber-vech-i kemâl¹ emniyyeti husûsunu istihsâl edecektir. Ve ta'yîn olunan² Murahhas dahi serî'an Prusya Kırallı'nın makarrı olan Berlin Şehri'ne varup, 'Acem Elçisi'yle ittifâk mâddesine râbîta vermeğe muhtâcdır. Ve Eflâk ve Boğdan memleketleri ve³ Devlet-i 'aliyye'nin hudûd-i kadîme ve emniyyet-i kâmile ile serbestiyyeti⁴ husûle gelmedikce, Rusyalu ile musâlahaya etmeyeceğine sened verebilirüm" deyü lâf u güzâfına yâdigârân-ı ser-i kârân firifte ve teşevvükât-ı⁵ vâhiyesine şifte olup, mûmâ ileyh Vahîd Efendi'yi dahi mûmâ ileyh⁶ Muhibb Efendi gibi mübtelây-ı belây-ı gurbet ve ol Müslimân'ı dahi bir müddet kâfiristân⁷ içre gavta-hâr-ı bahr-ı mihnet ü kürbet⁸ eylediler. Pes mûmâ ileyh dahi⁹ ketm-i mâdde-i me'mûriyyetle ba'zı mertebe ta'limât istishâb ve ol eyyâmda Fransa İmperatoru'nun çerge-zen-i ârâm olduğu Leh Ülkasi'nde Varşovya Memleketi'ne doğru 'azm ü şitâb eyledi*.

Lâhika

Muharrir-i Hakîr der ki, Fransalu'dan¹⁰ derde devâ temennâsı, 'ale't-tahkîk zehr-i kâtilden istişfâ [M1 176] olduğu bî-iştibâh iken, kâr-âgehân-ı devlet, ol gümrehân-ı bî-milletin telhiye-i mecânîn u etfâl kabîlinden olan dürûğ ve mekr u âllerine her hâlde mağbûn¹¹ ve ol fettânların mevâ'id-i 'urkûbiyyesine meftûn olurlar.

Agreb-i garâ'ibâtdandır ki, kendülerini¹² söyletsen zu'mlarınca gûyâ ki Fransızlu'yu kendüleri politikalar ile firifte edüp, "*İhdimi'l-küfre ba'zahum bi-*

1 kemâl N1, A1 : etemm M1

2 edecektir. Ve ta'yîn olunan A1, M1 : eyleyecektir. Ve ta'yîn olunacak N1

3 memleketleri ve N1 : Memleketi A1, M1

4 serbestiyyeti N1, M1 : serbesiyyeti A1

5 teşevvükât-ı A1 : teşeddükât-ı N1 : teşvikât-ı M1

6 mûmâ ileyh A1, M1 : — N1

7 dahi bir müddet kâfiristân N1 : da bir müddet kâfiristân A1 : dahi keşfi-i gurbet M1

8 mihnet ü kürbet N1, A1 : keder u mihnet M1

9 dahi A1, M1 : — N1

* "Kaldı ki [M1 175] mûmâ eyledi" kısmındaki bilgiler özetle ve bazı ilâvelerle *Târîh-i Cevdet*, VIII,101-102'de kaydedilmiştir.

10 istishâb Fransalu'dan A1 : istishâb ve Bonaparta'nın çerge-ren-i ârâm olduğu Leh Ülkasi'nde Varşovya Memleketi'ne doğru tesrih-i licâm-ı tevsen-i 'azm ü şitâb eyledi. **İstitrâd** Muharrir-i Hakîr der ki, Françelü'den N1 : istishâbla, ol eyyâmda Ponapart Leh Ülkasi'nde Varşovya Memleketi'ne doğru 'azm-i şitâb eyledi. **Lâhika** Muharrir-i Fakîr der (فقيردر) ki, Fransalu'dan M1

11 gümrehân-ı mağbûn N1 : gümrahân-ı bî-milletin telhiye-i/telhibe-i mecânîn u etfâl kabîlinden/meselinde olan dürûğ —/ve mekr u âllerine meftûn A1, M1

12 meftûn kendülerini A1 : meftûn olur. Agreb-i garâ'ibdendir ki, kendüleri N1 : mağyûn olurlar. Agreb-i garâyibâtdandır ki, kendülerini M1

*ba'zın** kazıyyesi üzere, “*Dendân-ı seg be-post-i hınzîr***” ıgrâsıyla Rusyalu üzere havâle vü teslît ederler¹. Heyhât heyhât! Evvelâ Fransalu'ya kendüler firîfte olmasalar, cümle divele² karşı hedâyây-ı ‘azîme ile Fransa'ya kibârdan birini elçi irsâl edüp, ba‘dehû ana³ mürâdif birini dahi irsâl ederler mi? [N1 60a] İşte ol elçi irsâli⁴ dahi politika erkânındandır” deyü cevâb verilür ise, e‘âzım-ı⁵ divel-i ‘âlem olduđu⁶ dost u düşmen ‘indinde müselleme ve ma‘nûn⁷ olan Devlet-i ‘aliyye'nin şân u nâmûsunu ihlâlden başka, Fransız keferesi⁸ -ki zâtında düşmen-i dost-nümâdir- ol elçileri a‘dâlarına medâr-ı nümâyîş etmekle, revâc ü revnakı efzâyîş bulup ve⁹ bilâhare ol revnakı Devlet-i ‘aliyye ‘aleyhine¹⁰ sarf eylemek, hem-hâbe-i zamîr-i mel‘anet¹¹-semîri olduğu, âhâd-i re‘âyâyâ dahi gayr-i setîr olup ve bundan mâ‘adâ ol elçilerin irsâli, düşmenlerin¹² mâdde-i gayz u husûmetlerini teşdîd ve câme-i sû’-i kâsd ve niyyetlerini tecdîd eylemeği mûcib olduğu dahi meğer vûkelâ’ cenâblarının¹³ politikaları cümlesinden olmak gerekdir. Anlara demeli ki: “Behey yâdigârlar! Politika ta‘bîri¹⁴, maslahat dimekdir. Bir fâ’ide celbi için dokuz dâne zararı tehammül eylemek, politika mıdır? Ve kaldı ki Fransa¹⁵ Elçisi olacak Sebestiyân dedikleri kâfir-i siyehkâr¹⁶, Âsîtanê’de lücce-i cûşan-cûş-i ‘atâyâ¹⁷ vü idrâra gavtâhâr iken, Devlet-i ‘aliyye elçilerini süründürerek zilletten zillete ve meslûl gibi mihnetden mihnete¹⁸ düçâr eylemesi dahi, zâhiren yine vûkelâ’ hazretle-

* اهدم الكفر بعضهم ببعض = Küfrü birbiriyle yık” anlamına gelen Arapça bir deyiştir.

** دندان سگ به پوست خنزیر = Köpeğin dişi, domuzun derisine” anlamına gelen Farsça bir deyimdir.

- 1 kendüleri ederler N1 : kendüleri politikalarıyla firîfte edüp, “*Ehdimi'l-küfre ba'zahum bi-ba'zın*” kazıyyesi üzere; [mısra]: “*Dendân-ı seg be-post-i hınzîr*” ıgrâsıyla Rusyalu üzere havâle vü teslît ederler A1 : politikalarıyla firîfte edüp, Rusyalu üzerine havâle vü teslît eder M1
- 2 divele N1, A1 : devlete M1
- 3 ana N1 : anı A1, M1
- 4 ol elçi irsâli N1 : anları göndermek A1, M1
- 5 e‘âzım-ı A1 : a‘zam-ı N1, M1
- 6 olduğu N1, A1 : + rûşen ve M1
- 7 ve ma‘nûn N1 : — A1, M1
- 8 keferesi N1, A1 : — M1
- 9 ve N1 : — A1, M1
- 10 ‘aleyhine N1, A1 : ‘aleyhinde M1
- 11 mel‘anet N1, A1 : mekîdet M1
- 12 düşmenlerin N1, A1 : düşmenler M1
- 13 vûkelâ’ cenâblarının N1 : vûkelâ’ hazerâtının A1, M1
- 14 Anlara ta‘bîri [Burada yer alanlardan “Anlara demeli ki” kısmı, buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 85a'nın sol kenarına yazılmıştır] A1 : Behey yâdigâr! Politika ta‘bîri N1 : Anlara demeli ki: “Behey yâdigârlar! Politika ta‘bîri bir M1
- 15 Fransa A1, M1 : Françe N1
- 16 kâfir-i siyehkâr N1, A1 : zât M1
- 17 ‘atâyâ A1, M1 : ‘atıyye N1
- 18 mihnetden mihnete N1, A1 : mihenden mihene M1

rinin¹ politikalarındandır. Ve zikir olunan teslîî kazıyyesi, gerçi bir düşmeni âhar düşmen üzere sûretâ teslîî olup, lâkin ‘âkıbetinde zarar u vehâmet², Devlet-i ‘aliyye tarafına ‘â'id ü râci' olacağı dūr-endîşân nazarında akreb-i vekâyi'dir. Bu takdîrde, ol iki düşmeni kendüler üzere teslîî³ eylemek gibi bir ma'nâ olduğu, dekâyık-âşinâya rû-şenâdır. Ve bi'l-cümle bizim Fransalu⁴ tarafına politika icrası, hakîkî garazımız olmayup, belki kasd-ı samîmî Rusyalu'nun müdâfa'a belıyyesi için;

Kālû 'acînü'l-kilsî leyse bi-tâhirin

*Kulnâ nesüddü bihî şukûka'l-mebrezi**

mu'âmesi üzere [M1 177] mürâca'at ederiz, dinür ise, bir eyyâm cihet-i vahdet iltiyâmıyla⁶ kâr-bend-i iltihâm olmuşiken, ol bed-'ahd ve süst⁷-peymânların Mısır hâdisesini ihdâsları, âyîne-i zânûy-i pâk-nazarândır. Hele bu mahalde söz pek çokdur, lâkin zemân ü mekânın tehammülü yokdur.

Hemân her zemân niyâzımız budur ki, Hakk sübhânehû ve Te'âlâ hazretleri Devlet-i 'aliyye'ye dest-gîr ve mu'în u nasîr ola, âmîn. [N1 60b]

Bast-ı mukaddime-i lâzime ber-zuhûr-i nakz-ı 'ahd-i Rusya li-muharririhî'l-Fakîr⁸

Bâlâdan berü câ-be-câ münâsebetle nakş-beste-i zemîn-i sebt ü imlâ olduğu üzere, meclây-ı zuhûrda 'arz-ı didâr eden zişt-çehregân-ı nüvâziş-i evzâ'⁹ u etvâr, encâm-ı kâr Rusyalu ile ve müstetbe'an İngilterelü ile fesh-i pâzâr¹⁰ ve darb-ı mu'âmele-i gîrûdâra ser-dâde olacağı, erbâb-ı elbâb vicdân-

1 vükelâ' hazretlerinin N1, M1 : vükelâ hazerâtının A1

2 vükelâ' vehâmet N1 : vükelâ hazerâtının politikalarındandır. Ve zikir olunan teslîî kazıyyesi, gerçi bir düşmeni âhar düşmen üzere sûretâ teslîî olup, lâkin 'âkıbetinde zarar u vehâmet A1 : vükelâ hazretlerinin politikalarındandır (يولتيقه لرننددر). Ve zikir olunan tesallut kazıyyesi, eğerçi bir düşmen âhar düşmen üzerine sûretâ teslîî olunup, lâkin 'âkıbetinde zarara dūçâriyyet M1

3 düşmeni teslîî N1, A1 : düşmen kendüler üzere tesallut M1

4 Fransalu A1 : Fransa M1 : Françelü N1

5 için mebrezi N1 : [mısrâ]: *Kālû 'acînü'l-kilsî ilâ âhrihî* A1 : [mısrâ]: *Kālû 'acibne'l-kilsî ilâ âhrihî* (قالوا عجبنا الكلس الى آخره) M1

* قالوا عجبنا الكلس ليس بطاهر * قلنا نسد به شقوق المبرز = Kireç hamurunu 'Temiz degildir' dediler. Dedik ki: 'Biz zâten onunla helâdaki yarıkları kapatacağız' anlamına gelen Arapça bu cümle, Sa'dî'nin *Gülistân*'ından alınmıştır; bk. Şeyh Sâdî-i Şîrazî, *Bostan ve Gülistan*, trc. Kilisli Rıfat Bilge, 12. Baskı, İstanbul 1980, s.415.

6 iltiyâmıyla N1, A1 : iltiyâmla M1

7 ve süst N1, A1 : -ı dürtüst M1

8 **Bast-ı Fakîr** M1 : **Nakz-ı 'ahd-i Rusya ve i'lân-ı harb-i Devlet-i seniyye** N1

9 nüvâziş-i evzâ' N1 : nevâşir A1, M1

10 pâzâr N1, A1 : bâzâr M1

larında¹ şâ'ibe-i şübheden âzâde olup, bu cihetle zikr u tahrîri sadedinde olduğumuz nakz-ı 'ahd ü peymân birle, feth-i dervâze-i harb ü 'udvan es-bâbını beyân ü tafsîl, hemân² bilâ-tâ'il tatvîl kabîlinden olup³, lâkin fasl-ı mah-sûs sûretinde terkîm, elbette müstelzim-i kemâl-i tefhîm oldu ğundan başka, Der-sa'âdet-perver'den⁴ sâ'ir dost olan devletlere neşr olunan beyân-nâme sûretlerine⁵ bu Bende-i bî-tâb bir takrîble⁶ zafer-yâb olmağla, beyân-ı esbâbda⁷ ana iktidâ olunarak vech-i âfî üzere kayd ü imlâ olundu.

Nakz-ı 'ahd-i Rusya ve i'lân-ı harb-i Devlet-i 'aliyye⁸

Öteden berü beyne'd-divel milel-i muhtelifenin yek-dîğerden emniyyeti ve terk-i cidâl ü kıtâl⁹ âsâyiş üistirâhati, miyânelerinde mün'akıd ü merbût olan¹⁰ 'uhûd u şurûtun vikâyesine menût ve nakz-ı 'ahd fi-zâtihî meş'ûm emr-i melûm¹¹ u mezmûm oldu ğu cemî' milletler 'indinde meczûm u mazbût olmağla, ol ğüne pezirây-ı peyvend olan râbita-i zâbitanın infisâhına bâ'is ve gadr u hıyâneti mûris olanlar, ihtilâl-i ahvâl-i¹² 'âleme sebeb ve şûriş-fiken ve¹³ fitne-engîz olanlar dahi zâlim olmağın, mebgûz-ı¹⁴ hazret-i Rabb olup, ol vechile bir devlet bilâ-mûcib nakz-ı 'ahdi îcâb eder bir hâlet ibrâz eylese, bi'l-cümle hükümdârân-ı hakkâniyyet-'unvânın işbu âdâb-ı mer'ıyyeye ri'âyet olunması husûsuna kemâl-i i'tinâ¹⁵ ve dikkatleri derkâr ve mağdûr tarafını istishâbla cânib-i gaddâra [M1 178] havâle-i gaddâre-i serzeniş ü ihânet eylemek, devletce bir kâ'ide-i marziyye-i müstemirre iken, Rusyalu tâ'ifesi¹⁶ kuvvet-i istidrâciyye ile ser-nümây-ı zuhûr olup, birer takrîble etrâfindan nez' u ihtilâs-i erâzî ve sugûr ederek, tevsî'-i memâlik edüp, husûsan düşmen-i cân-şikârları ve her bâr sâ'ika-vâr hânümân-sûz-i iktidâr-ı¹⁷ dâr u diyârları olan [N1 61a] tâ'ife-i¹⁸

1 vicdânlarında N1, M1 : vicdânında A1

2 hemân A1, M1 : — N1

3 olup N1, A1 : bulunup M1

4 Der-sa'âdet-perver'den N1, A1 : — M1

5 sûretlerine A1, M1 : sûretine N1

6 takrîble N1, M1 : sûretle A1

7 esbâbda N1, A1 : mâddede M1

8 **Nakz-ı 'ahd-i 'aliyye** A1, M1 : — N1

9 kıtâl N1 : kıtâl ile A1, M1

10 olan N1, A1 : — M1

11 emr-i melûm N1, A1 : bir emr-i ma'lûm M1

12 ahvâl-i N1, M1 : + [Bu kelime buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 85b'nin sağ kenarına yazılmıştır] A1

13 fiken ve N1, A1 : efken-i M1

14 olmağın, mebgûz-ı N1, A1 : olmağla, lâ mahâle magbûz-ı M1

15 i'tinâ' N1 : i'tinâ A1, M1

16 tâ'ifesi N1, A1 : — M1

17 cân-şikârları iktidâr-ı M1 : cân-şikâr ve her bâr sâ'ika-vâr âfet-i A1, N1

18 tâ'ife-i N1, M1 : — A1

Tatar gâ'ilesini dahi ber-taraf ederek¹, iklim-i Kırım'a mâlik olmağla², devlet müstecidde olduğundan, matmûra-i dimâğları leb-rîz-i çirk-âb-ı nahvet ü³ gurûr olup, dâ'imâ hem-civârları bulunan divel hakkında⁴ tesallut u tegallüb sûretiyle 'ahd-şikenî ve tama' u habâset ve kizb ü hud'a vü hıyânetle hemîşe şûriş-fikenî zemîmesini irtikâb eylemekle⁵, nüsha-i zâbita-i mezkûre şîrâzesini güseste-i nâhun-i ihlâl ve ol kâ'ide-i dîrîni âyîn-i bâtılı⁶ gibi ilgâ vü ibtâl eylediğinden nâşî, beyne'd-divel kavlı ü peymânî⁷ süst ve kâr u kirdârı nâ-dürüst, kezzâb ü mekkâr ve⁸ mürtekib ü muhtâl ve gaddâr olmak üzere dillerde mezkûr ve husûsan Devlet-i seniyye-i⁹ İslâmiyye hakkında hem-vâre sût'-i kasd ve bed-kârlığı cihâniyâna ma'lûm u meşhûr ve Devlet-i 'aliyye'nin meslek-i vefâdârî ve hakkâniyyeti üzere her hâlde ibrâz eylediği murâ'ât ve i'tidâlin hakkına ri'âyet eylemeyüp¹⁰, ol gûne mu'âmeleyi gördükce; **beyt**¹¹:

Verir ifrât-ı nahvet zâtına nâdân-ı¹² mağrûrun

Mudârâ mesleki üzere ana çok iltiyâm etmek

şîvesince¹³, izhâr-ı bedy ü redâ'etle mukâbele eder idi. Ve hâsıl olan hem-civârlığı, evzâ'-ı mütegalibâne icrâsına vesîle 'add edüp, ez-cümle bin yüz seksan sekiz senesinde ma'kûd olan 'ahid-nâme* mücebince, Rusya'nun Kırım hakkına bir dürlü istihkâk-ı hükûmeti yoğiken, gûnâ-gûn¹⁴ zemînler ile Kırım'ın şurût-ı serbesiyyetine mugâyir¹⁵ tasannu'ât ve şu'bede ve nîreng ü fesâdâtı 'alenen ihtiyâr ve encâm-ı kâr külliyyetlü asker sevkıyla öyle bir iklim-i 'azîmin zemân-ı sulh u karârda gasb u istîlâsına bağıteten ibtidâr eyledi. Ve Gürcistân hakkına Devlet-i 'aliyye'nin mâ-tekaddemden berü istihkâkı müselle-i âfâk iken, hezâr füsûn u nîreng ve desâyis-i rengâreng i'mâl

1 ederek M1 : eylemekle N1, A1

2 olmağla N1, M1 : olup A1

3 nahvet ü N1, M1 : — A1

4 hakkında N1 : hakkına A1, M1

5 habâset ve eylemekle N1 : habâset ve kizb ü hud'a vü hıyânetle hemîşe şûriş-fikenî zemîmesini irtikâb A1 : hudû' ile şûriş-fikenî zemîmesini irtikâb ile M1

6 bâtılı N1, M1 : nâtil A1

7 eylediğinden peymânî N1 : eylediklerinden nâşî, beyne'd-divel kavlı ü peymânî/beyânî A1, M1

8 ve N1, M1 : — A1

9 dillerde seniyye-i N1 : elsinde mezkûr/mezkûre ve husûsan Devlet-i seniyye-i 'aliyye-i A1, M1

10 eylemeyüp N1, A1 : eyleyüp M1

11 **beyt** A1 : — N1, M1

12 nâdân-ı N1 : + ve A1, M1

13 şîvesince A1, M1 : tavrınca N1

* Burada söz konusu edilen 12 Cumâdelülâ 1188 = 21 Temmuz 1774 Perşembe günü Rusya ile aktedilen Küçük Kaynarca Antlaşması'dır; İ.H.Danişmend, *İOTK*, IV,56.

14 gûnâ-gûn N1, M1 : + gûnâ-gûn A1

15 mugâyir N1, A1 : dâ'ir M1

ederek, ervâh-ı habîse-sıfat ol tâ'ifeye hulûl ve müdâhalet ve bilâhare ol memleket-i¹ cesîmeyi dahi hâlî 'ani'd-diyâr olacak diyârlarına zamîme eyledi. Ve Memâlik-i İslâmiyye'ye ta'yîn eylediği konsolosları, devlet me'mûrlarının [M1 179] hâl ü şânlarına² şâyân-ı me'nûs oldukları mesleki [N1 61b] telvîse sa'y ile, mahall-i ikâmetlerinde bulunan re'âyâdan kati vâfir ehl-i zimmeti igvâ vü tadrîl edüp, ticâret behânesiyle âmed³-şud eden sefinelerine irkâb ve kimini istishâbla berbâd olacak bilâdlarına nakl ü terhîl eylediklerinden mâ'adâ, derûn-i mülk-i⁴ Hâkânî'de dahi patente kağıdları neşri ve Bahr-ı sefid adalarının sefinelerine bayrak i'tâsıyla külliyyetlü sefâyin ü re'âyâ istishâbı misillü kâr-ı nâ-hemvâra ibtidârlarından sonra, mukaddemâ Devlet-i 'aliyye⁵ ile beynlerinde 'ilâve-i musâlaha olan ittifâkın in'ikâdında zikr olunan hareket-i bedden keff-i yed olunacağı me'mûl iken, ol râbita-i cedîde ve zâbita-i sedîdeyi temâmî-i⁶ ta'mîm-i fesâd ve teşvîş-i bilâd ü 'ibâda vesîle-i sühûlet ittihâzıyla⁷ müttelikinin mülkü derûnunda bir gâ'ile-i hâ'ile peydâ ettirmek kasd-ı fâsidine mebnî, 'umûmen Sırb⁸ re'âyâsını idlâl ve nukûd ve top u tûfeng ve sâ'ir mühimmât-ı ceng i'tâ vü îsâl birle imdâd ve medd-i lücce-i⁹ şûran-şûr-i bagy ü fesâdlarına hemân mâdde-i istibdâd oldu.

Ve Tiflîs cânibinde bulunan asker-i nuhûset¹⁰-eserine yalnız bir def'a olarak zahîre imrâr u irsâlini istîzân eylemekle, ittifâk kerîhesine ri'âyeten¹¹ ruhsatı müş'ir iktizâ eden fermân-ı 'âlî sâdir olup, nâ-gâh Faş semtine¹² asker ve levâzımât-ı vefire ihrâc ve Anakara¹³ Kal'ası'nı cebren havze-i zabt u temellüklerine¹⁴ idrâc edüp, Kemhâl Kal'ası'na da istihkâmât ihdâsiyle, Memâlik-i mahrûse'ye itâle-i akdâm-ı menhûseye mübâderet eylemekle¹⁵, Der-sa'âdet'de mukîm elçisine¹⁶ gayr-i vâhid takrîr i'tâsıyla sûret-i dostânede

- 1 ervâh-ı memleket-i A1 : ezvâh-ı habîse-sıfat ol tâ'ifeye hulûl ve müdâhalet ve bilâhare ol milket-i N1 : ol tâ'ifeye hulûl ve müdâhale birle, bilâhare ol memleket-i M1
- 2 şânlarına N1, A1 : şânına M1
- 3 ticâret behânesiyle âmed N1 : behâne-i ticâretle âmed ü A1 : behâne-i ticâretle âmed M1
- 4 berbâd mülk-i N1, A1 : bilâdlarına nakl ü terciil eylediklerinden mâ'adâ, derûn-i memleket-i M1
- 5 'aliyye M1 : seniyye N1, A1
- 6 temâmî-i N1 : temâm A1, M1
- 7 ittihâzıyla N1, A1 : îcâdıyla M1
- 8 ettirmek Sırb N1 : ederek kasd-ı fâsidine mebnî, 'umûmen Sırb A1 : ettirmek maksadına mebnî, 'umûmen Sırb M1
- 9 medd-i lücce-i N1, A1 : mediha-i M1
- 10 nuhûset N1, A1 : nahvet M1
- 11 ittifâk kerîhesine ri'âyeten N1 : ittifâk-ı kerîhesine binâ'en A1 : — M1
- 12 sâdir semtine N1 : sâdir oldukda, nâ-gâh Faş cânibine A1 : sudûr edüp, nâ-gâh Faş cânibine M1
- 13 Anakara N1, A1 : Anafra (انافره) M1
- 14 temellüklerine A1, M1 : temellüküne N1
- 15 akdâm-ı eylemekle N1 : eyâdî-i menhûseye mübâderet etmekle A1 : akdâm-ı tecâvüziyyeye mübâderet eylemekle M1
- 16 elçisine N1 : elçilerine A1 : divel elçilerine M1

vukū‘ bulan hareket-i¹ düşmenânenin indifâ‘ı bi-hakkın iddi‘â olundukca, ol habîs ü hâ‘in dâ‘imâ ictinâb sûretiyle savb-ı sıdk u isâbete mübâyin birer gûne tedârük-i cevâb ederek bu ana dek² aslâ tarziye-i lâyı kayı³ icrâ eylemeyüp ve husûsan ittifâkdan garaz-ı aslî olan suver-i mer‘iyyeye münâfi her biri ‘udde-i mu‘idde-i ‘ayn-i ‘adâvet olmağa vâfi harekât-ı hıyânet-ihativâ ile İttifâk Senedi’ni nakz u ilgâ sûretlerine de bî-mehâbâ⁴ ictirâ eder idi.

Ve Devlet-i ‘aliyye’ye tâbi‘ olan Cezâ‘ir-i⁵ seb‘a-i müctemi‘a cumhûru hakkına [N1 62a] zamân u kefâletden gayri, hasbe’ş-şurûti’l-mazbûta⁶ bir dürlü mükâlemeye istihkâkı yoğiken ve cumhûr-i mezbûr içre lede’l-hâce vaz‘-ı asker olunmak iktizâ eder ise, tarafeynden bi’l-iştirâk asker⁷ ta‘yîn ve cumhûrun nizâm-ı dâhilîsi tarafeynden⁸ kabûl olunduktan sonra icrâ etdirilmek, metn-i şurûtda [M1 180] tebyîn olunmuşiken, ol kâfir-i bed-sigâl cezâ‘ir-i⁹ merkûmeyi mülk-i mahsûsu gibi âverde-i dest-i tehakküm ve isti‘mâl ve derûnlarına dil-hâhı kadar¹⁰ asker idhâl ve Petersburg’da¹¹ tertîb ü tahrîr olunmuş kavânîn ve nizâmât-ı nevînle âyîn-i dîrînlerini ibtâl¹² ve bâlâda pâ-zede-i hayl-i sûtûr-i¹³ beyân ü ifâde olunduğu üzere Dubravnik Ülkesi’ne de ‘âmîle-i tesallutunu¹⁴ i‘mâl eylediğinden kat‘-ı nazar, memâlik-i mezbûreyi kurb u civârda kâ‘in Rumeli kazâları ve sâ‘ir ba‘zı adalar ehâlîsini nihân¹⁵ ü âşikâre celb ve idlâllerine merkez-i idâre ittihâziyle, erbâb-ı şekâvetden olanları dahi istishâbla¹⁶ ol havâlîde bulunup, ta‘tîl-i fesâdâta sa‘y eden me‘mûrînin ve be-tahsîs Yanya Vâlîsi Tepedelenli ‘Ali Paşa’nın ‘aleyhine¹⁷ gûnâ-gûn nifâk-ı

- 1 sûret-i hareket-i M1 : vukū‘ bulan sûret-i dostânede hareket-i N1 : vukū‘ bulan sûret-i dostânede harekât-i N1
- 2 ol habîs bu ana dek N1 : ol habîs ü hâ‘in dâ‘imâ ictinâb sûretiyle savb-ı sıdk u isâbete mübâyin birer gûne cevâb ederek ile’l-ân A1 : birer gûne cevâb ederek ile’l-ân M1
- 3 lâyı kayı N1, M1 : + y1 A1
- 4 her biri bî-mehâbâ N1 : her biri ‘udde-i mu‘idde-i ‘ayn-i ‘adâvet olmağa vâfi gûnâ-gûn harekât-ı hıyânet-ihativâ ile Senedi İttifâk’ı nakz u ilgâ sûretlerine de A1 : gûnâ-gûn harekât ile Senedi İttifâk’ı nakz u ilgâ sûretlerine de M1
- 5 Cezâ‘ir-i N1, A1 : Cezâyir-i M1
- 6 gayri -mazbûta N1 : mâ‘adâ hasbe’ş-şurûti’l-mazbûta A1 : mâ‘adâ, hasbe’ş-şurûti’l-mazbût M1
- 7 eder ise asker A1, M1 : ederse, tarafeynden bi’l-iştirâk N1
- 8 tarafeynden N1, M1 : tarafından A1
- 9 ol kâfir-i cezâ‘ir-i A1 : ol mel‘ûn-i bed-sigâl cezâ‘ir-i N1 : cezâyir-i M1
- 10 kadar N1, M1 : mikdâr A1
- 11 Petersburg’da A1, M1 : Petreburk’da N1
- 12 nizâmât-ıN1 : nizâmâtla âyîn-i dîrînlerini ibtâl eylediklerinden A1, M1
- 13 sûtûr-i N1 : + ve A1, M1
- 14 Dubravnik tesallutunu N1 : Dubravenedik Ülkesi’ne gâ‘ile tesallutu A1 : Dubravenedik Ülkesi’ne gâ‘ile M1
- 15 nihân N1 : pinhân A1, M1
- 16 şekâvetden istishâbla A1 : şekâdan olanları dahi istishâb ederek N1 : şekâvet olanları dahi istishâbla M1
- 17 ve be-tahsîs ‘aleyhine M1 : be-tahsîs Tepedelenli ‘Ali Paşa hazretlerinin ‘aleyhlerine N1 : ve be-tahsîs Depedelenli ‘Ali Paşa’nın ‘aleyhine A1

şikâk-engîz ve isnâd-ı müftereyât-ı durûğ-âmîz¹ etdiklerinden fazla, bir müddetden berü kişver-i² Avrupa'da zuhûr eden muhârebe³ ve gavgâda Devlet-i 'aliyye'nin mültezimi olup, divel-i muhâribîn haklarında⁴ kemâl-i teharrî ve dikkat ü ihtiyât ile⁵ murâ'ât eylediği bî-terâflık usûlünü ihlâl eylemek kasdıyla, mukaddemâ yalnız Cezâ'ir-i seb'a-i müctemi'a hakkına masrûf olmak üzere Karadeniz'den⁶ murûrlarına ruhsat verilen beylik sefinelerini, bî-terâflık kâ'idelerine 'adem-i i'tibâr birle lâ-yenkâtı' imrâr ve Arnavudluk⁷ ve sâ'ir mahallerden hufyeten irsâl eylediği meb'ûsları ma'rifetiyle bi'l-itmâ' tahrîr ettirdiği neferâtı, sefâyin-i merkûme ile getürdüğü askere mezc ü ilhâk ederek, Devlet-i 'aliyye'nin haberi yoğiken İtalya ve Kataro semtlerine ta'yîn ü tesyâr ve fi'l-asl Devlet-i 'aliyye'nin re'âyâsından olan Karadağlı'yu pey-der-pey⁸ ruhbânlar ve meb'ûslar ta'yîni ile dâ'ire-i itâ'atden ihrâc misillü dâ'î-i nizâ' u lecâc olacak etvâr-ı düşmenâne izhâr ve mârru'z-zikr tahrîr-i neferât mâddesini, mu'ahharan nefsi-i Dâru's-saltana'da⁹ dahi icrâ etmek mertebelerde âdâb-ı mu'tebere-i diveli 'alenen [N1 62b] fesh ve âyet-i muhkeme-i 'ahd ü peymânı dîn-i bâhiru'l-butlânları gibi nesh edüp¹⁰, Eflâk ve Boğdan memleketlerinde patenteler¹¹ i'tâ ve gûnâ-gûn a'zâr-ı vâhiye îrâdiyle istishâb-ı re'âyâ eyledikten¹² mâ'adâ, Kırım ve Gürcistân'dan sonra mel'ûn-i bed-terin¹³ matmah-ı nazarı olan Memleketeyn-i merkümeteyni kendi¹⁴ mülkü 'add ü i'tibâr ederek, konsolosları olacak menhûsları¹⁵ idâre-i memlekete müdâhale edüp, yedi sene güzerân eylemedikten sonra¹⁶ voyvodalar tebdîl olunmayup ve hasbe'l-iktizâ' tebdîlleri irâde olundukda¹⁷, mukaddemce Rusyalu'ya mûcib-i tebdîli¹⁸ [M1 181] beyân olunarak, ihbâr olunmağa rabt u takyîd ve Devlet-i 'aliyye'nin nasb eylediği voyvodalardan rızâ ve dil-hâhına teba'iyyet eyleme-

1 nifâk-ı âmîz N1, A1 : nifâk u şikâk-âmîz ve isnâd-ı müftereyât-ı durûğ-engîz M1

2 kişver-i N1, M1 : kisver-i A1

3 muhârebe N1 : muhârebât A1, M1

4 muhâribîn haklarında N1 : mütehâbbîn hakkında A1 : muhâribîn hakkında M1

5 ihtiyât ile N1, M1 : ihtiyâtla A1

6 Cezâ'ir-i seb'a Karadeniz'den N1 : Cezâyir-i seb'a-i müctemi'a hakkına masrûf olmak üzere Bahr-ı siyâh'dan A1 : Cezâyir-i seb'a-i müctemi'a hakkında masrûf olmak üzere Bahr-ı siyâh'dan M1

7 i'tibâr Arnavudluk N1 : ri'âyet birle lâ-yenkâtı' imrâr ve Arnavudluk A1, M1

8 Devlet-i 'aliyye'nin pey-der-pey N1 : Saltanat-ı seniyye'nin re'âyâsından olan Karadağlı'yu pey-â-pey A1, M1

9 Dâru's-saltana'da N1, M1 : Dâru's-saltana A1

10 dîn-i edüp N1, A1 : nesh edüp ve M1

11 patenteler N1 : patente A1, M1

12 eyledikten N1, M1 : eylediğinden A1

13 mel'ûn-i bed-terin N1, A1 : — M1

14 kendi M1 : kendü N1, A1

15 olacak menhûsları N1, A1 : — M1

16 eylemedikten sonra N1, A1 : etmeksizin M1

17 iktizâ' olundukda N1 : iktizâ tebdîlleri irâde olundukca A1, M1

18 tebdîli N1, M1 : tebeddül A1

yenlerin¹ dâ'imâ 'aleyhine şikâyet ve ittihâm ve kendülere meyl ü rukûn edenleri, âşikârece iltizâm eylemekden nâşî, Memleketeyn-i mezbûreteynde taraf-ı Devlet-i 'aliyye'den Voyvoda takrîr u temkîni, derece-i imtinâ'a resîd olup², husûsan vükelây-ı devletin zarûret-i zâhire muktezâsınca, Fransalu'ya meyelân³ ü iktirâb ve ekl-i cîfe mesâbesinde olan dostluklarını irtikâb sûretini ve cümleden ezyed Devlet-i 'aliyye'nin ta'lîm-i asker mâddesine himmet ve müsâberetini⁴ agrâz-ı fâsidelerine münâfi olmak mülâhazasıyla istirkâb ve istiskâl ederek, müttefiki olan İngilterelü'yü dahi tarafına⁵ imâle ve hem-hâl eylemekle, icrây-ı envâ'-ı keyd ü gezend ederek⁶, kulûb-i evliyây-ı umûru âteş-i renc ü kedere sepend eder idi.

Ve'l-hâsıl mugâyir-i 'uhûd u şurût olarak, devlet-i mesfûrenin mütesaddı olduğu mevâdd-ı mastûranın her biri, [mısrâ]⁷:

*În ne rûyîst ki der-perde be-mâned pinhân **

'iyâniyle bi'l-istiklâl sübha-i 'ahd ü emânı nakz u ibtâl sûreti olarak, vücûb-i hükm-i sefer lâzım ve mukarrer olmuşken, asker-i mu'allemin merteb-i musammemeye iblâğıyla itmâm-ı kâr ve mehâmm-ı seferiyyenin ber-vech-i sezâvâr müretteb ve sâzkâr olmasına ta'lîk-ı nazar u intizâr ile⁸ nâ-çâr tecerru'-i zehrâbe-i tehammül ü ıstibâr olunup, her mâddenin dostâne müzâkere ile vetîre-i cedîresi⁹ üzere bu ana kadar tanzîmine sâ'î ve sebât-ı 'ahd ü peymân zâbitasına murâ'î olur iken, bundan akdemce Devlet-i 'aliyye, vücûb-i maslahat-ı mülkiyye [N1 63a] muktezâsından olarak Eflâk ve Boğdan voyvodalarını 'azl ü tebdîl eyledikde, yalnız 'adem-i ihbâr vesîlesiyle Rusyalu 'av'ava-zen-i iddi'ây-ı cân-güzây olup, ma'a-hâzâ Eflâk'da Voyvoda bulunan ahker-i mestûr-i mekr u hiyel hasek-i mensûr-i hud'a vü dagal Kostantîn İpsilandi dedikleri hâ'in-i bî-dîn ü bed-âyîn in¹⁰, vücûh-i 'adîde ile mütehakkaku's-sübût olan hıyâneti ve hunfesâ'-âsâ ta'fin-i edmiga-i re'âyâ eden levse-i habâ-

1 eylemeyenlerin N1 : eylemeyenlerin A1, M1

2 mezbûreteynde olup A1 : mezbûreteynde taraf-ı devletden Voyvoda takrîr u temkîni, rütbe-i imtinâ'a resîd N1 : mezbûreteynde (مزبوریتند) taraf-ı Devlet-i 'aliyye'den Voyvoda takrîr u temkîni, derece-i imtinâ'a resîd edüp M1

3 Fransalu'ya meyelân A1 : Françelü'ye meyelân N1 : Fransalu'ya haylân M1

4 müsâberetini N1 : muvâzabetini A1, M1

5 istiskâl tarafına N1 : istiskâl ederek, müttefiki olan İngilterelü'yü dahi A1 : iştigâl ederek, müttefik olduğu İngilterelü'yü dahi M1

6 ederek N1, A1 : edüp M1

7 [mısrâ]' A1, M1 : — N1

* این نه روییست که در پرده بماند پنهان = Bu, perdenin arkasında gizli kalan yüz değildir" anlamına gelen Farsça bir ifâdedir.

8 ta'lîk-ı nazar u intizâr ile A1 : ta'lîk-ı birle N1 : te'alluk u intizâr ile M1

9 cedîresi N1, A1 : cedîdesi M1

10 ahker-i ü bed-âyîn in N1 : ahker-i mestûr-i mekr u hiyel hasek-i mensûr-i hud'a vü dagal Kostantîn İpsilandi dedikleri hâ'in-i bî-dîn bed-âyîn in A1 : Kostantîn İpsilandi M1

set ü ihâneti sebebiyle¹, husûsan bi-nefsihî tahrîr-i ecnâd ve tertîb-i ‘udde vü ‘atâda² ikdâm ü mübâdereti hasebiyle, bir sâ‘at te’hîri muzırr ve ihbâr olunsa, semîr-i zamîr-i bed-kirdârî³ olan fesâd ü fitneye sûret vereceği emr-i zâhir olmağla, bî-tevakkuf Voyvodalık’dan ‘azl ve tebdîline karâr verilmiş ve keyfiyyet Rusyalu’ya⁴ dostâne ifâdeye ta‘cîl olunmuşıdı.

Bir⁵ müddet-i kalîle güzêrânında Rusya Elçisi sâlifü’z-zikr voyvodaların [M1 182] ibkâlarını devleti tarafından iddî‘â ve bu bâbda ta‘dîl ü tesviye olmayarak ‘âcilen ve⁶ ‘aynen icrâ olunmaz ise, Âsitâne’den leff-sâz ve selb-i Se-fâret’le ‘avdete me’mûr idiğini kelb-i ‘akûr-âsâ⁷ zikr u tahrîri, bâ‘is-i tekdîr-i zamîr olacak vaz’ u edâ ile kat’î inhâ eyledikten sonra, Âsitâne-i sa‘âdet’den raht-çîn-i ikâmet ve seg be-sahrây-ı ‘azîmet olacağını Beyoğlu nâm mahalde dellâllar nidâsıyla tüccâr ve sâ‘ire⁸ dahi i‘lân ü inbâ eylediği esnâda, Rusya Devleti’nin Devlet-i ‘aliyye’ye sefer merâmı olarak bu husûsu⁹ vesîle ittihâz eyledi zann olunmasun. Mâdde-i mezkûreden gayri bir murâd-ı¹⁰ menvî yoktur. Voyvodaların ibkâları husûsuna ber-vefk-ı dil-hâh, irâde-i hazret-i Şehinşâh sudûrunda beyne’d-devleteyn bir vechile serdî-i mâ-beyn kalmayup ve¹¹ bu mâddenin tard u ‘aksi sûretlerini hudûdlara beyân eylemeğe¹² me’mûr olduğunu dahi resmen ifâde eylemekle, mücerred bu mâddeyi Rusyalu lâ¹³-‘an-aslin vesîle-i i‘lân-ı sefer ittihâz edeceğini vükelâ’-i¹⁴ Devlet-i ‘aliyye derk ü tefattun ve bu makûle emr-i cüz’ünün i‘zâmiyle min-gayr-i hakkın iddi‘ây-ı nâ-be-câya dem-sâz-ı nâ-sâz olmakdan merâmı, hem-hâbe-i hâtır-ı nâ-fercâmı olan sû’-i kasdî icrâ ve¹⁵ sebep-i ta‘arruzu Devlet-i ‘aliyye üzere tahmîl ü ilkâ eylemekden ‘ibâret olduğunu [N1 63b] iz‘ân u teyakkun eylemekden nâşî, Rusyalu’nun Avrupa devletleri ‘indinde zerre mikdâr i‘tizârına¹⁶ mahal kalmamak zımnında, lâ-havle-gûyân sûziş-i dil ü cânla dergâh-ı Melik-i¹⁷ Müste‘ân’dan meded-cûyân olarak, ibkâ mâddesine ma‘a’l-kerâhe rızâ-dâde ve

1 ve hunfesâ’-âsâ sebebiyle N1, A1 : sebebiyle ve M1

2 ‘atâda N1, A1 : ‘atâda (عتاده) M1

3 ihbâr kirdârî N1, A1 : kendüsüne ihbâr olunsa, semîr-i zamîri M1

4 tebdîline Rusyalu’ya M1 : tenzîl ve Rusyalu’ya da der-‘akab N1, A1

5 Bir A1, M1 : — N1

6 olmayarak ‘âcilen ve N1, A1 : olunmayarak M1

7 idiğini -âsâ N1, A1 : idüğünü M1

8 ve seg sâ‘ire N1 : ve seg be-sahrây-ı ‘azîmet olacağını Beyoğlu’nda dellâllar nidâsıyla tüccâr ve sâ‘ire A1 : olacağını Beyoğlu’nda dellâllar nidâsıyla (تداسيله) tüccâr ve sâ‘ireye M1

9 husûsu A1, M1 : mâddeyi N1

10 bir murâd-ı N1, A1 : mevâdd-ı M1

11 ve N1, A1 : — M1

12 beyân eylemeğe N1 : beyâna A1 : beyânına M1

13 lâ N1, A1 : — M1

14 vükelâ’-i N1 : vükelây-ı A1, M1

15 icrâ ve N1, A1 : icrâda M1

16 mikdâr i‘tizârına N1, A1 : kadar i‘tidârına M1

17 cânla Melik-i N1 : cân ile dergâh-ı Rabbü’l- A1 : cân ile dergâh-ı Rabb-i M1

ta'yîn olunan voyvoda-i cedîdler 'ale'l-fevr evâmîr-i 'aliyye irsâliyle isti'âde olunmağın¹, bu takrîb ile devlet-i mesfûre hic² olmaz ise divel-i sâ'ireden şerm ü hicâbla, cânib-i Devlet-i 'aliyye'ye sefer değil keç-nazar³ eylemek şîvesinden ictinâb edeceği melhûz iken, mâdde-i merkûmeden iki buçuk mâh murûrunda miyânede şîrâze-i silm ü musâfât ber-karâr ve kasr-ı bî-kusûr-i ittifâk u müvâlât üstüvâr olduğu hengâm-ı nuhûset-encâm⁴, Rusya askeri nâgehân mânend-i reme-i gürâzân⁵ sugûr-i İslâmiyye'ye pâ-nihâde-i te'addî ve ol havâlîde kâ'in Memâlik-i Hakâniyye sükkânını⁶ ve Bender ve Hotin kal'alarının muhâfız ve dizdârânını⁷, 'uhûd u şurûta i'timâden lâ-kayd ve me'mûn-i tetarruk-ı keder u keyd iken, asâkir-i mesfûre⁸ sergerdeleri bahr-ı hâbîde gibi bu gûne emn ü âremîdelik hâletini temâmca harrâka-i husûmet icrâsına ruhsat-ı⁹ fırsat ittihâziyle gûnâ-gûn mekr u ihtiyâl ve dürûğ u i'tiyâl i'mâl ederek¹⁰, ol kal'aların zabt [M1 183] u istilâsına tesaddî eyledikleri, kâri'a-i haber-i zehre-tirâki, Hotin Muhâfızı Kara Mehmed Paşa tarafından bi't-tahrîr perde-i sâmi'a-i evliyây-ı umûru çâk çâk eyledikde, keyfiyyet-i merkûme Elçi-i mersûmdan¹¹ su'âl olundukca, kendüsi ibkâ maddesini hîn-i icrâda devleti tarafına iş'âr eyledikten başka, muktezây-ı me'mûriyyeti üzere Turla cânibine dahi tahrîr u ihbâr etmiş olduğundan, Rusya asâkirinin¹² murûru evvelki me'mûriyyetlerinden nâşî olmadığı¹³ meczûmu olduğunu ve cüz'î ve küllî sebep-i münâza'a olmayup, devleti tarafından dahi kendüye bu husûsa dâ'ir bir dürlü haber verilmediğini tekrâr be-tekrâr ifâdede ısrâr eyledi*.

Ve peyâm-ı mezkûr gûş-zed-i ser-i kârân-ı¹⁴ umûr oldukda, elçileri Der-sa'âdet'den racîm-i merdûd gibi matrûd olunmak¹⁵ lâzîmeden iken, ibtidây-ı

1 olunmağın N1, M1 : olunmağla A1

2 takrîb ile hic M1 : takrîb devlet-i mesfûre hiç N1 : takrîb devlet-i mesfûre hic A1

3 keç-nazar N1, M1 : kec-nazar A1

4 hengâm-ı nuhûset-encâm N1, A1 : hengâm N1

5 gürâzân N1, A1 : girân M1

6 Hakâniyye sükkânını A1 : Sultâniyye sükkânı N1 : Hâkâniyye sükkânı M1

7 dizdârânını A1 : dizdârânı N1, M1

8 asâkir-i mesfûre M1 : asâkir-i mesfûr N1 : asker-i mesfûr A1

9 âremîdelik ruhsat-ı N1 : âremîdelik hâletini temâmca harrâka-i husûmet icrâsına A1 : âremîdelik hâletini temâmca sarâhâten husûmet icrâsına M1

10 i'tiyâl ederek N1 : igtiyâl i'mâl ederek A1 : igtiyâl i'mâliyle M1

11 mersûmdan N1, M1 : mesfûrdan A1

12 etmiş asâkirinin M1 : eylemiş olduğundan, Rusya askerinin N1 : etmiş olduğundan Rusya askerinin A1

13 me'mûriyyetlerinden nâşî olmadığı N1 : me'mûriyyetinden nâşî olmadığı A1 : me'mûriyyetinden nâşî olduğu M1

* "ol kal'aların zabt eyledi" kısmındaki bilgiler özetle ve bazı ilâvelerle *Târih-i Cevdet*, VIII,99'da kaydedilmiştir.

14 ser-i kârân-ı N1 : evliyây-ı A1 : vükelay-ı M1

15 olunmak A1, M1 : olmak N1

emirde mersûmdan istiknâh olunup, bir vechile âgâh olmadığını beyân ve sûret-i tehayyür u istiğrâbda [N1 64a] tela'süm ü ıztırâb ederek izhâr-ı hadşe vü halecân eyledi. Ve miyâne-i İslâmiyân'da ekâvîl-i mühişe ve havâdis-i müdhîşe zuhûruyla kulüb-i nâs, berhem-zede-i ıztırâb ve vükelây-ı devlet, pür-pîç ü tâb olup, ana mu'âkıb Ruscuk A'yânı olup, karîben Kapucu-başılık ihsânıyla ser-firâz¹ olan 'Alemdâr Mustafa Ağa tarafından dahi bir takım tahrîrât varid olup², derûnunda Rusya askeri sergerdesi olan Mikelson [=Michelson] nâm³ Ceneral, Rumeli kazâlarının kuzât ve zâbitânına hitâben: "Bizim bu tarafa vürûdumuz, mahzâ Devlet-i 'aliyye'ye gerden-pîç-i⁴ temerrüd ü tuğyân olanları kahr u tenkîl husûsuna mebnî olup, Devlet-i 'aliyye ile yek-cihet-i vifâk ve hem-hâl-i⁵ ittihâd ü ittifâk olduğumuz hasebiyle, beyne'd-devleteyn kat'â şâ'ibe-i teklîf olmayup, yek-dîğerin mülk ü re'âyâsı miyânında⁶ aslâ fark u tebâyün olmamak râbitâsınca, şevketlü Pâdişâh-ı İslâm efendimizin emr u iltimâsına mebnî, İmperatorumuz bizleri ta'yîn eyledi. Hergiz vesvese vü telâş ve bu hareketimizden ma'nây-ı âhar tırâş eylemeyesiz" mefhûmunda mekârih u mefâsid-i gûnâ-gûnu hâvî beyân-nâme neşr u irsâl eylemiştir. Zu'm-i bâtulınca Bonaparta'nın Mısır Vak'ası⁷ mukaddimesinde tehî-mağzân 'Urbân'ı bu makûle dârû-yi hûşber ile berzede-i sâmân-ı şu'ûr u iz'ân eylediği gibi, bu mel'ûn-i ebedî⁸ dahi ehl-i İslâm'ı, husûsan Rumeli a'yânlarını ve Bektâşîyye [M1 184] sersemelerini igfâl ve Devlet-i 'aliyye ile beynlerine tohm-i fitne vü şikâk ilkâ ve habl-i⁹ iltiyâmılgâ birle, şûride-hâl eylemek kasd-ı fâsidine mebnî olduğu bî-kîl ü kâldir.

Bu cihetle bir devletin irtikâb eylemediği fazîha-i kizb ü tasannu'âta ibtidâr ve bir taraftan dahi kadem be-kadem asker-i sepîd¹⁰-makdemlerinin Memâlik-i mahrûse'ye tehattî ve tecâvüz ile¹¹ neşr-i şerâre-i şerr u hasâr eyledikleri mûnderic olmağla, keyfiyyet-i hâl, 'arz-ı huzûr-i Pâdişâh-ı muhalledü'l-ikbâl kılındıkda, bâ-emr-i hazret-i¹² Şehinşâhî, yevm-i merkûmda

-
- 1 Ve miyâne-i firâz A1 : Bu aralık ba'zı ekâvîl-i mühişe ve havâdis-i müdhîşe zuhûruyla kulüb-i nâs, berhem-zede-i ıztırâb ve vükelây-ı devlet, pür-pîç ü tâb olup, ana mu'âkıb Ruscuk A'yânı olup, karîben Kapucu-başılık ihsânıyla ser-firâz ser-firâz M1 : Karîne-i hâl Ruscuk A'yânı olup, yakînde Kapucu-başılık ihsânıyla mazhar-ı 'izz ü ikbâl N1
 - 2 bir olup N1 : tahrîrât varid olup A1 : tahrîrât varid olarak M1
 - 3 nâm N1, M1 : — A1
 - 4 pîç-i N1, A1 : pîç-i M1
 - 5 hem-hâl-i N1 : yek-laht-ı A1, M1
 - 6 miyânında N1 : beyinde A1, M1
 - 7 Bonaparta'nın Mısır Vak'ası N1, A1 : Bonapart'ın Mısır vâkı'ası M1
 - 8 mel'ûn-i ebedî N1, A1 : — M1
 - 9 habl-i N1, A1 : hiyel-i M1
 - 10 sepîd N1 : nuhûset A1 : şe'âmet M1
 - 11 tecâvüz ile N1, M1 : tecâvüzle A1
 - 12 hazret-i N1 : — A1, M1

hâne-i Fetvâ-penâhî, ‘umûm-i a‘yân-ı Devlet-i ebediyyü'l-erkânın meşveret-gâhı oldu*.

Beyân-ı keyfiyyet-i istîlây-ı düşmen-i dîn¹ ber-Kal‘a-i Hotin

Mersûm-i kalem-i pâkîze²-ta‘bîr olduğu üzere, Hotin Muhâfızı Vezîr Kara Mehmed Paşa'nın [N1 64b] hulâsa-i tahrîri ve vak‘a-i³ merkûmede mevcûd Hotin sükkânından bir merd-i dirâyet-mendin müverrih-i Fakîr'e⁴ ‘alâ mâ-huve'l-vâki‘ nakl ü takrîri üzere, ramazân-ı şerîfin yirmi⁵ üçüncü günü⁶ nâ-gâh verây-ı Nehr-i Turla'da kâ'in serhadd-i Rus-i rû-siyâh olan İzvanca⁶ nâm mahalle, kati vâfir kâfir⁷ vârid ve pey-der-pey mütevâfir ve mütezâyid olduğu Vezîr-i müşârun ileyhî gûş-zedi oldukda, derhâl tercemânı ihzâr birle, asâkir-i mersûmenin bu resme baġteten serhadd-i merkûmu⁸ mevû-i kadem-i şûm⁹ etdiklerinin sebebini su‘âl eyledikde, Tercemân-ı Sâmirî-simât¹⁰ kat‘â reng-nümây-ı mübâlât olmayarak: “Bu keyfiyyet aslâ mûcib-i endîşe vü¹¹ vahşet olacak bir hâlet deġildir. Bundan mukaddemce Eflâk ve Boġdan voyvodalarının tebdîlleri mâddesinden bâd-ı nâgeh-hîz-i infî‘âl ü¹² burûdetle, miyânede fi'l-cümle severân eden serdî-i nefâd¹³ ü küdüretin eseri olup, el-hâletü hâzih ibkâ olundukları hasebiyle, kemâ fi's-selef merâyây-ı havâtır cânibinden, jeng-i tegayyür u igbirâr ber-araf olmaġla, ‘an-karîb asâkir-i mersûmenin¹⁴ ‘avd ü iyâbları, vâreste-i külfe-i irtiyâbdır. Lâkin bundan başka bu hîlâlde Fransalu¹⁵, Nemçe askerini şikest ve livây-ı isti‘lâlarını pest eylemekle, berü taraflara da itâle-i pâ-yi te‘addîye tesaddî eylemeleri, aaleb-i maznûn ve

* “Nakz-ı ‘ahd-i Rusya oldu” kısmındaki bilgiler özetle, bazı ilâvelerle *Târîh-i Cevdet*, VIII,349-353'te kaydedilmiştir.

1 dîn N1 : hod-bîn M1

2 pâkîze N1 : bedî‘u't A1, M1

3 tahrîri ve vak‘a-i N1, A1 : tahrîr ve vâki‘a-i M1

4 Fakîr'e A1, M1 : Hakîr'e N1

5 yirmi A1 : — N1, M1

6 23 Ramazân 1221 = 4 Aralık 1806 Perşembe.

7 Rus-i İzvanca A1 : Rus-i rû-siyâh olan İzvança N1 : Rusya olan İzdança M1

8 kâfir N1, A1 : asâkir M1

9 asâkir-i merkûmu M1 : asker-i mersûmun bu resme serhadd-i merkûmu N1 : asker-i merkûmun bu resme serhaddi A1

10 kadem-i şûm A1 : kudûm-i şûm N1 : kudûm M1

11 simât N1, A1 : sıfat M1

12 aslâ vü N1, A1 : mûcib-i endîşe-i M1

13 voyvodalarının infî‘âl ü N1 : voyvodaları tebdîlleri mâddesinden nâşî bâd-ı nâgeh-hîz-i infî‘âl ü A1 : voyvodalarının (ويوده لرينسك) tebdîlleri mâddesinden nâşî, bâd-ı nâgeh-hîz-i M1

14 nefâd A1 : nefâr N1 : nekkâr M1

15 asâkir-i mersûmenin M1 : asker-i mersûmun N1 : asker-i merkûmun A1

16 Fransalu A1, M1 : Françelü N1

akreb-i mâ-yekûn olmakdan nâşî, ba'zı semt-i münâsib olan serhadlerde mik-dâr-ı kâfî asker mevcûd bulundurulmak¹ ve tehaffuz ve tedâfu' bâbında sarf-ı yârây-ı makdûr u mechûd olunmak, levâzım-ı zarûriyye-i mülkiyyeden olduğuna binâ'en, Nemçe hudûduna ta'yîn-i leşker ve² iktizâ eder ise bu havâliden Anapolitan³ [M1 185] cânibine doğru güzer eylemeleri emr-i⁴ musammem ve mukarrerdir. Yoksa⁵ Memâlik-i mahrûse'ye hâşâ zerre kadar sût-i nazar birle, îsâl-i gubâr-ı keyd ü⁶ keder eylemek, kat'î⁷ hâtır-güzâr ve devleteyn beyninde ebediyyü'l-istimrâr ve sermediyyü'l-istikrâr⁸ olan silm ü vedâd, husûsan yek-cihetî⁹ ve ittihâd muktezâsınca, ser-i mû ez-her-sû vaz'-ı nâ-hemvâr ve şîve-i renc ü âzâr, havâlî-kerd-i zamîr-i safvet-şî'âr olmamağla, bî-hûde vesvese vü ıztırâb, sâha-i derûna reh-yâb olmak münâfî-i asveb-i¹⁰ savâbdır" deyü cevâb eyledi. [N1 65a]

İki gün murûrundan sonra Nehr-i Turla'nın berü yakasında vâki' Ağa Köyü¹¹ nâm karye ile öte yakada kâ'in Orkob (اورقوب)¹² nâm karye beyninde cisr inşâsına ibtidâr eylediklerini, Put-başı nâm mahalde mütemekkin Güm-rükcü görüp, gelüp Muhâfız-ı¹³ müşârun ileyhe ihbâr eylemekle, 'ale'l-fevr telâş-ı bî-şumâr ile Tercemân-ı mesfûru yine¹⁴ ihzâr ve Kadı ve Müftî ve sâ'ir bî'l-cümle vücûh ve zâbitân mahzarlarında¹⁵, elbette Rusyalu'nun bu gûne hareket-i nâ-sâzları, 'işve-i müşa'bidâne-i desîse-perdâzdır. Evvelâ Rusya askerinin serhadde vürûdu, Devlet-i 'aliyye-i dâ'imîyyü'l-i'zâz tarafından murahhas ve mücâz olsa, lâ-cerem tarafımıza tahrîr ü iş'âr olunmak elzem olup, sâniyen Fransalu bu hengâmda Leh Ülkesi'nin cânib-i şimâlsine doğru teveccüh¹⁶ ü i'tizam üzere oldukları mütevâtir olmağla, bu taraflardan dâ'îye-i muhâfaza ve 'azîmete ibtidâr olunmak, bu'de'l-maşrı kayn dûran-dûr-i mâ-beyn olduğu bedîdârdır. [Mısrâ]¹⁷:

-
- 1 bulundurulmak M1 : — N1, A1
 - 2 ve N1, A1 : — M1
 - 3 Anapolitan N1, M1 : Napolitan A1
 - 4 emr-i N1, A1 : — M1
 - 5 Yoksa A1 : Yohsa N1, M1
 - 6 keyd ü N1, A1 : — M1
 - 7 kat'î N1, A1 : kat'â M1
 - 8 ve sermediyyü'l-istikrâr A1, M1 : — N1
 - 9 vedâd husûsan yek-cihetî N1, A1 : dâd ve husûsan yek-cihet M1
 - 10 asveb-i A1 : savb-ı N1, M1
 - 11 Ağa Köyü N1, A1 : Ağakölü (اغا كولى) M1
 - 12 Orkob N1 : Herküb (هرقوب) M1
 - 13 görüp, gelüp Muhâfız-ı A1, M1 : gelüp N1
 - 14 yine A1, M1 : — N1
 - 15 mahzarlarında N1 : mahzarında A1 : mahzarlarından M1
 - 16 Ülkesi'nin teveccüh N1 : Ülkesi'nin taraf-ı şimâlsine doğru kasd A1, M1
 - 17 [Mısrâ] A1, M1 : — N1

*Be-bîn tefâvüt-i reh ez-kücâst tâ-be-kücâ**

Bu takdîrce mersûmların bu resme hey'et-i tecemmu' u ihtîşâd ile vürûdları¹, elbette mutazammın-ı mekr u fesâd ve öteden berü muktezây-ı nihâd ve mübteğây-ı ilf ü i'tiyâdları üzere, zîr-gâh-ı ihtiyâlden bir fitne ve mekr u² âl ihdâsına berzede-i dâmân-ı sa'y ü ictihâd oldukları bî-merâ ve hasbe't-tecribe bedîhiyy-i³ eclâdır” zemîninde ibrâmla⁴ hakîkat-i hâli isti'lâm ve istiksâ eyledikde, Tercemân-ı racîm-kirdâr, takrîr-i evvelini⁵ tekrâr eyledikten sonra: “Bu hılâlde kıral tarafından emir-nâme⁶ zuhûr edüp, Hotin ile Yaş miyânından Anapolitan cânibine kâdime-cünbân-ı 'azm u murûr olmak⁷ bâbında me'mûr olmalarıyla, cisr binâsı ana mebnî olmağın, beheme-hâl semt-i mezkûrdan güzârîş ve irtihâlleri der-'uhde-i imtisâlleri olup, bundan gayri⁸ ihtimâl, meşmûl-i 'ilm-i sadâkat-iştîmâlim değildir” deyü hatm-i müzevvir-i⁹ makâl eyledi.

Ve ol hengâm-ı şûriş-encâmında Eflâk'a vârid olan Voyvoda-i cedîd İskerlet tarafına bu hâdiseyi [M1 186] bast u i'lâmla: “Sizin Devlet-i 'aliyye-i ebediyyü'd-devâm tarafından¹⁰ mufârakatiniz karîbü'l-'ahd olmağla, ayâ Rusya askerinin serhâddâta [N1 65b] vârid olacaklarına dâ'ir kîse-i hâtırınızda nakdîne-i 'ilm ü haber var mıdır?” mefhûmunda istifsârı¹¹ mutazammın Vezîr-i müşârun ileyhe¹² kâ'ime tahrîr ve berîd-i sabâ-mesîr ile itâre vü tesyîr eyledikde, Voyvoda-i mûmâ ileyh 'an-asl Devlet-i 'aliyye'ye¹³ bende-i sadâkat-kîş ve zâtında kâr-âgâh¹⁴ ve dûr-endîş olmağla, hâdis-e mezkûreden giriftâr-ı hadşe vü teşvîş olup¹⁵, kat'â keyfiyyet-i mezkûreye müte'allık zehrâbe-i haber ü eserden¹⁶ peymâne-i sâmi'a vü hâfızası tehî ve ol mehâzil-i bed-tıynetlerin bu

* ببيّن تفاوت ره از كجاست تا بكجا = Aradaki aykırılığa bak, yol nereden nereye gidiyor” anlamına gelen bu mısra Hâfîz'in *Dîvân*'ından alınmıştır; bk. Gölpinarlı, s.8.

1 resme vürûdları N1 : gûne hey'et-i tecemmu' u ihtîşâdları A1, M1

2 mekr u M1 : — N1 : mekr A1

3 bedîhiyy-i N1, A1 : bedîhî ve M1

4 ibrâmla A1, M1 : ibrâm ile N1

5 takrîr-i evvelini M1 : güftâr-ı evveli N1 : takrîr-i evveli A1

6 kıral tarafından emir-nâme N1 : taraf-ı kıraldan kağıd A1 : taraf-ı kıralîden kağıd M1

7 kâdime- olmak M1 : 'azm u murûr eylemek N1 : kâdime-cünbân-ı 'azm ü murûr eylemek A1

8 gayri A1, M1 : mâ'adâ N1

9 müzevvir-i N1, A1 : — M1

10 'aliyye-i tarafından A1, M1 : 'aliyye cânibinden N1

11 istifsârı N1 : isti'lâmı A1, M1

12 ileyhe N1, M1 : ileyh A1

13 'aliyye'ye M1 : seniyye'nin N1 : 'aliyye'nin A1

14 zâtında kâr-âgâh N1 : fî-zâtihî kâr-âgeh A1 : fî-zâtihî kâr-âgâh M1

15 hâdis-e olup N1, M1 : + [Bu kısım, buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 90a'nın sol kenarına yazılmıştır] A1

16 mezkûreye müte'allık zehrâbe-i haber ü eserden : merkûmeye müte'allık zehrâbe-i hayr u eserden N1 : mezkûreye müte'allık zehrâbe-i hayr u şerden M1

resme¹ hareket-i pür-mefsedetleri, lâ-mehâle dagal-bâzî-i rûbehî olduğunu îmâ birle, kâ'ide-i hazm u teyakkuz ve zâbita-i tebassur u tehaffuza kemâl-i i'tinâ ile bu bâbda tesâmuh u tegâfûl ve serd eyledikleri makâlât-ı mekr-âyâta iltifât ü temâyülden ittikâ eylemelerini tasrîh u inhâ edüp, karîne-i hâl Bender karşusunda dahi Rusyalu'nun tehazzüb² ü ictimâ'ı, Vezîr-i müşârun ileyhin bi'l-istimâ' vâsıl-ı hayyiz-i³ vukûf u ittîlâ'ı olmağla, matmûre-i derûn-i vahşet-makrûnu, haşerât-ı müziye-i fikr u melâl ile mâl-â-mâl oldu. Mehâzil-i müşrikînin⁴ sût'-i kasd ü niyyetleri, delâ'il-i 'adîde ile müte'ayyen ve elbette bu kazıyye-i nâ-marziyye müntic-i şerr u belıyye olacağı, 'alâyim-i sedîde ile⁵ mütebeyyen olup, ez-cümle Hotin mâl-dârlarından bir kimsenin⁶ re'âyâ züm-resinden bir şahıs üzere sâbika-i yed-i minnet ü ihsânı olmağla, nihânî tahlîf-i Rabbânî ile temhîd ü tevsîk ederek: "Hemân mevkûf-i çend rûz olan Paskalya gününe⁷ kadar bu havâlîden leff-i bisât-ı ikâmet ve semt-i füşhat-âbâd-ı emn ü selâmete def'-i râhile-i⁸ sür'at eylemeğe sa'y ü gayret eylesesiz. Cenâbınızın zîr-i hukûk u imtinânınızda olduğum tarafınıza işbu sırr-ı serbesteyi iş'âra beni nâ-çâr eyledi" deyü cemîle-i sâbikasına mukâbele ve hak-güzârlıkla mu'âmele eylemekle, merkûm dahi bu râz-i dehşet-endâzı gelüp, Vezîr-i müşârun ileyhe hufyeten ibrâz eyledi.

Ve'l-hâsıl Rusya askeri mahall-i mezkûrda rûz-be-rûz efvân ve kadembe-kadem hitta-i hatîr-i⁹ Hâkâniyye'ye hatve-rîz-i mekr u mücûn¹⁰ olup, [N1 66a] elbette bu vaz'-ı nâ-fercâm, serdâde-i vehâmet-encâm olacağı gerçi Muhâfız-ı¹¹ müşârun ileyh ve bi'l-cümle ehâlî 'indinde ma'lûm u meczûm olup, lâkin her çend Fransalu'yu tasdik ve taraflarına temâyül hâdisesinden berü miyânelerinde¹² [M1 187] gerd-i kûdûret sâ'ir¹³ ve ba'dehû Eflâk ve Boğdan voyvodalarının tebeddülleri¹⁴ husûsu, kîne-i evveli tehyîc ü ibâneye ser-rişte-i behâne olmak emr-i zâhir iken, vükelây-ı Devlet-i ebediyyü'l-ihtişâm olacak mest ü¹⁵ hod-kâmlar, berây-ı ihtiyât, serhaddâta takviyet ü is-

1 resme A1, M1 : gûne N1

2 Rusyalu'nun tehazzüb N1, A1 : Prusyalu'nun tehaşşüd M1

3 vâsıl-ı hayyiz-i N1, A1 : asıl habere M1

4 müziye-i müşrikînin N1 : müziye-i fikr u melâl ile mâl-â-mâl oldu. Mehâzil-i müşrikînin A1 : müziyât-ı mekr u âl ile mâl-â-mâl oldu. Mehâzil-i müfsidînin A1, M1

5 ile A1, M1 : birle N1

6 kimsenin A1, M1 : âdemin N1

7 gününe N1, M1 : günü A1

8 def'-i râhile-i A1 : ref'-i râcile-i N1 : ref'-i râhile-i M1

9 hatîre-i N1 : hatîr-i A1, M1

10 mücûn N1, A1 : — M1

11 Muhâfız-ı A1, M1 : — N1

12 miyânelerde M1 : miyânede N1, A1

13 sâ'ir N1, A1 : -i te'essür M1

14 tebeddülleri N1 : tebeddülü A1, M1

15 ü N1, A1 : — M1

tihkâm ve esbâb-ı muhâfaza ve âlât-i müdâfa‘a tehyi‘e vü tanzîmi semtine imâle-i zihn ü endîşeden¹ zâhil ve lâ-ubâlî olmalarıyla, serhadd-i hadîd u hasîn olan Hotin gibi ma‘kıl-ı güzîn, asâkir ve zehâyir² makûlesi mühimmât ü mürettebât dan kulûb-i fârigaları gibi hâlî olup, Muhâfiz bulunan Kara Mehmed Paşa'nın ise kara cümle-i dâ'iresi, sıfır rakam gibi mühmel ve bâ'is-i rû-sefidi³ olacak sevâd-ı hadem ü haşemi, hazîne-i dinâr u diremi gibi mer-tebe-i ‘add ü şümârdan mu‘attal⁴ ve ağalar dahi hemân uçer ve⁵ beşer hıd-metkâr ile kûşe-güzîn-i⁶ emn ü ferâğ ve bîdârî-i havâdis endîşesinden hâbîde-dimâğ olarak, bi'l-cümle âsûde ve mugaffel oldukları, berü yakada olan ‘amme-i etvâr u ahvâli, dem-be-dem teccessüs ü istiksâdan hâlî olmayan düş-men-i dîn ve ‘adû-yi dîrîn-i pür-kîn⁷ tarafına dest-i cünbânî-i da‘vet ve ol kilâb-ı dâriyeye tu‘me⁸-nümâyî-i şereh ü şehvet olup, “*Nevmü'l-hârisi ‘idü'l-lusûs**” husûsu üzere taraf-ı İslâmiyân'da bu⁹ gûne ‘ale'l-‘umûm kesâfet-en-dâz-ı hüçûm¹⁰ olan gaflet ü tehâvün ve keselân, fırsat-cüyân olan düşmenân-ı rûbeh-minşânın ma‘lûmları olduğundan nâşî, mânend-i belây-ı siyâh bağteten otuz binden ziyâde haşerât-ı şerr-âyât a‘dâya serhadd-i mezbûr haşr-gâh oldu.

Vech-i mesrûd üzere tedârükât-ı kaviyye ve mühimmât-ı vefiyye¹¹ ile otuz binden ziyâde leşker-i âteşîn-nihâda nihâyetü'l-emr üç bin nefere iblâğ¹², sencîde-i mîzân-ı çeşm-i tahmîn olan [N1 66b] ehâlî-i Hotin, pâ-ber-cây-ı mukâbele olmak, hasbe'l-‘âde nâ-kâbil ve endîşe-i mukâvemetleri bilâ-tâ‘il¹³ zu‘muna mâ‘il ve icrây-ı gayret-i dîniyye ve îfây-ı hakk-ı hamiyyet-i İslâmiyye niyyet-i sâdikasıyla ictihâd-ı¹⁴ cihâd edenler hakkında, “*Kem min fi‘etin kaliletin galebet fi‘eten kesireten***” serîresinin¹⁵ tecellîsinden gâfil ol-malarıyla, cümlesi perîşân-dil ve halâb-ı hayret ü ıztırâbda pâ-dergil oldular.

1 imâle-i zihn ü endîşeden N1 : imâle-i endîşeden A1 : imâle endîşesinden M1

2 zehâyir M1 : zehâ‘ir N1, A1

3 rû-sefidi N1, A1 : rû-sefid M1

4 mu‘attal N1 : ekall A1, M1

5 ve A1 : — N1, M1

6 güzîn-i N1, M1 : nişîn-i A1

7 -i dîn pür-kîn N1, A1 : pür-kîn ve ‘adû-yi dîrîn M1

8 kilâb-ı tu‘me N1, A1 : kilâb gerçi tâbe-i ta‘ama M1

* نوم الحارس عيد اللصوص = Bekçinin uyuması hırsızlar için bayramdır” anlamına gelen Arapça bir atasözüdür.

9 taraf-ı bu A1 : cânib-i İslâmiyân'da bu N1 : taraf-ı İslâmiyân'da bir M1

10 -ı hüçûm N1, A1 : — M1

11 vefiyye N1, A1 : vâfiye M1

12 üç bin nefere iblâğ¹² M1 : üç bin nefere bulûğu N1 : üç bin nefere bulûğu A1

13 bilâ-tâ‘il A1, M1 : lâ-tâ‘il N1

14 ictihâd-ı N1, A1 : bilâ-tâ‘il M1

** كَمَّ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلِبَتْ فِئَةٌ كَثِيرَةٌ = Nice az sayıda bir birlik çok sayıda birliği yenmiştir” anlamına gelen bu cümle Kur‘ân, el-Bakara 2/249. âyetin sonlarında yer alan ufak bir kısımdır.

15 kaliletin serîresinin N1 : el-âyeh A1 : kaliletin galebet el-âyetü serîresinin M1

Vaktâ ki mâh-ı merkûmun üçüncü çehârşenbih¹ günü[◊] ki, mâ-sadak-ı “*Erbi ‘â lâ-tedûr**” mâye-i nuhûsetle meftûr idi. ‘Ale’s-seher kâffe-i küffâr-ı bed-güher², fitne-i kâ’ime³ gibi yerlerinden hareket ve inşâ eyledikleri cisrden berü yakaya seyl-i belâ-sıfat [M1 188] ‘ubûra müsâra‘at edüp, ba‘de’l-murûr sû-be-sû ta‘biye ve tesviye-i tabur ve ref‘-i elviye-i şerr u şûr edüp, trampetelerini ve nefirlerini çalarak ve Karadeniz⁴ gibi çalkanarak doğru gelüp, İzvançe⁵ kapusu pîş-gâhını mahatt-ı rihâl-i siklet ve ol arz-ı⁶ beyzâyı gabrây-ı sevâd-ı kesâfet eylediler. Ehâl-i şehir bu hâdise-i kâsîmetü’z-zahrdan serâsime⁷ ve mez‘ûr ve dîvâne gibi bî-gâne-i hiss ü şu‘ûr olup, Muhâfız Paşa cenâbları⁸ der-sâ‘at vücûh-i beldeyi da‘vet ve dervâzeleri sedd ü bend eylemeğe mübâderet⁹ ve ba‘zı kulel ve burûca tertîb-i ‘udde vü ‘atâd ile gerçi hareket-i mezbûhâneye mübâşeret¹⁰ eyledi. Lâkin heyhât, [mısrâ]¹¹:

*Tü ez-kücâ sühan-ser-ı memleket zi-kücâ***

taşrada ise mehâzîl-i küffâr¹², bir taraftan Koru-altı dedikleri mahalde vâki‘ merhûm Sultân ‘Osmân meterislerinin yerinden¹³ meteris almağa ibtidâr edüp, içerüde ise ‘umûm nâs mübtelây-ı teb-lerze-i ru‘b¹⁴ u hirâs ve Muhâfız Paşa ve sâ’ir vücûh ve ru‘esâ, gavta-hor-ı¹⁵ bahr-ı hayret ve dest ü pâ-zen-i lücce-i fikr u dehşet olup, yine Tercemân-ı mesfûru ihzâr ve Rusyalu’nun bu resme etvâr ve menfûr-i cemî‘-i millet ü âyîn olan bu misillü kirdâr-ı¹⁶ hıyânet-medârlarının hakîkatinden istifsâr eyledikde, la‘în-i bî-dîn hitâbı telvînle¹⁷: “İmpera-

1 çehârşenbih A1, M1 : çârşenbih N1

◊ 3 Zilhicce 1221 = 11 Şubat 1807 Çarşamba.

* اربعا لا تدور (Ayın sonundaki) çarşamba günü tekrarlamaz” anlamına gelen bu cümle Arapça atasözlerindedir; bk. el-Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, I, 158.

2 küffâr-ı bed-güher N1, A1 : asâkir M1

3 kâ’ime N1, A1 : nâ’ime M1

4 trampetelerini Karadeniz N1 : trampetelerini çalarak ve Bahr-i siyâh A1 : trampetlerini çalarak ve Bahr-ı siyâh M1

5 İzvançe N1 : İzvançe A1, M1

6 arz-ı N1, A1 : erâzî-i M1

7 serâsime N1, M1 : serâsime A1

8 cenâbları N1 : — A1, M1

9 eylemeğe mübâderet N1 : etmeğe mübâşeret A1, M1

10 gerçi mübâşeret N1 : gerçi hareket-i mezbûhâneye mübâderet A1 : eğerçi hareket-i mezbûhâneye mübâderet M1

11 [mısrâ]‘ A1 : — N1, M1

** تو ان كجا سخن سر مملکت ز كجا = Sen nereden, memleketin güzel konuşan hafibi nereden?” anlamına gelen Farsça bir mısradır.

12 mehâzîl-i küffâr N1, A1 : Rusya askeri M1

13 meterislerinin yerinden A1 : meterisleri yerinden N1 : meterislerinin birinden M1

14 teb-lerze-i ru‘b A1 : teb-lerze-i bîm N1 : teb-zede-i ru‘b M1

15 hor-ı A1 : hâr-i N1, M1

16 kirdâr-ı N1, A1 : + ve M1

17 istifsâr telvînle N1, A1 : istifsâre eyledikde, merkûm M1

tor'un emri üzere bugün kal'ayı teslîm ederseniz, [N1 67a] bi'l-cümle mâl ve cânınız hâ'iz-i dest-mâye-i emn ü selâmet ve illâ re'sen mecmû'unuz, pâymâl-i huyûl-i kahr u hasâret olmanız emr-i mukarrerdir" zemîninde zehrâbe-feşân-ı tehakküm ü tehdîd oldukda, müşârun ileyh ve sâ'ir huzzâr ol nâ-bekârın bu gûne sadme-i kûpâl-i güftârından dîvâne¹ gibi efsürde ve dil-fikâr olup, ana mukârin Ceneral cânibinden dahi bir kâfir zuhûr ve kavlı Tercemân'ı tekrîr u² te'yîd birle, teslîm-i kal'a bâbında tehâşî-i te'hîr u futûr eylemelerini teblîğ u tahvîf ve teşdîd emrinde ifrât ve³ mübâlagayı bî-dirîğ edüp ve bir günden ziyâde imhâl mümteni' u'l-ihtimâl olduğu haberini dahi îsâl eyledikde, Paşa-yı⁴ müşârun ileyh ve⁵ Kadı ve Müftî ve sâ'ir vücûh ve zâbitân-ı hâzırândan⁶ istintâk-ı re'y ü tedbîr ve mahzâ def'-i töhmet kasdına mebnî tahte'l-lafz bî-ma'nâ olarak hasbe'l-vüs' emr-i müdâfa'aya kıyâm ve muhâfaza-i kal'a bâbında ifrâğ-ı havsala-i gûşîş ü ihtimâm eylemek sûretini vaz'-ı mühmel-i te-cellüdâne ile 'arz u ibâne⁷ ederek istikşâf-ı serîre-i zamîr eyledikde, cümlesi hem-zebân-ı vifâk ve yek-sâk-ı⁸ ittifâk olarak, [M1 189] [mısrâ]⁹:

*Tabl-ı bergeşten-be-zen mâ merd-i meydân nîstîm**

mefhûmunu gûyâ ve teslîm-i kal'adan gayri çâreleri olmadığına imzâ-zen-i tevâfuk-ı ârâ' olmalarıyla¹⁰, miyânede ba'zı mertebe şurût u 'uhûd in'ikâdiyle, ferdâsı yevm-i hamîs¹¹, ol şehri nefis, mazbût-ı eyâdi-i küffâr¹¹ ve makarr-ı düşmen-i tebehkâr oldu; *lâ havle ve lâ kuvvete illâ billah***.

Vezîr-i müşârun ileyh ve sâ'ir ehâlî 'umûmen varoşa nakl edüp, üçü ve¹² beşi birer hânede meks ü îvâ ve taraf-ı me'mene i'tizâmları hengâmda, bir hılâl kalmayarak kâffe-i eşyâ' ve emvâlleri istishâb eylemek, 'ahid-nâme-i mukarrere¹³

1 kûpâl-i dîvâne A1 : kûpâl-i güftârından dîvâr N1 : güftârından dîvâne M1

2 kâfir tekrîr u N1 : kâfir zuhûr ve kavlı Tercemân'ı A1 : me'mûr zuhûr ve kavlı Tercemân'ı tekrâr u M1

3 ve N1, A1 : — M1

4 Paşa-yı A1, M1 : — N1

5 ve A1 : — N1, M1

6 -ı hâzırândan N1, A1 : hazerâtından M1

7 ibâne A1 : iyâne N1 : ibâne M1

8 sâk-ı N1, A1 : lisân-ı M1

9 [mısrâ] M1 : — N1

* طبل برکشتن بز ما مرد میدان نیستیم = Dönüş davulunu çal! Biz savaş meydanının eri değiliz" anlamına gelen Farsça bir deyiştir.

10 ârâ' olmalarıyla N1 : ârâ olmalarıyla A1 : ârâ olmaları ile M1

11 4 Zilhicce 1221 = 12 Şubat 1807 Perşembe.

11 küffâr N1, A1 : fitnekâr M1

** لا حول و لا قوة الا بالله = Allah'ın izni olmaksızın ne bir zararı defedebilir, ne de bir menfaati elde edebiliriz" anlamına gelen Arapça bir cümledir.

12 ve A1 : — N1, M1

13 eşyâ' mukarrere N1 : eşyâ ve emvâllerini istishâb, 'ahid-nâme-i mukarrer A1, M1

üzere masûn-i şâ'ibe-i irtiyâb iken, ba'zı Yehûd ve sâ'ir re'âyây-ı bed-'uhûdun delâlet-i tama' u dalâletleriyle¹ dest-zede-i gâret ü intihâb oldu.

Hâdise-i mezkûre, serdî-i eyyâm-ı erba'în içre serzede-i vukû' olup, bi-hikmet-i Bârî ol sene bârîde olan berfin vefreti ve berdin şiddeti mesbûk olduğu nâ-mesmû' olmağla², [N1 67b] burûdet-i hevâdan ol havâlî ahvâli, kıt'a³:

*Gümân-berî ki meğer⁴ kûhhâ bellûrîn-est
Be-şekl-i mevc çû bînî füsürde der-deryâ
Henûz nâmede bîrûn zi-çeşm katre-i eşk
Zi-bâd beste⁵ hemî şud çü lü'lü'-i lâlâ**

makâlinin yek-me'âli olmuşidi.

Binâ-berîn Ceneral olacak la'în, sûret-i zâhirde⁶ 'aceze-i sıbyân ve nisvân-ı İslâmiyân'ı sıyânet kasdiyle taraf-ı selâmete 'azîmetlerini doksan güne⁷ kadar imhâl ve müddet-i merkûme hulûlünde⁸ dil-hâhları olan selâmet-gâha îsâl eylemek mefhûmunda Vezîr-i müşârun ileyh cânibine haber⁹ irsâl eyledikde, vücûh-i ehâlî ile 'akd-i meşveret ve i'mâl-i fikr u revîyyet eyleyüp, encâm-ı kâr¹⁰ min-ba'd bir gün ârâm u karâr eylemamek re'yine muvaffak olmalarıyla, bu haberi Ceneral tarafına ihbâr ve hemân 'araba ve sâ'ir mühimmât-ı muktezîyyelerini tanzîm ü tetmîm eylemelerini iş'âr eylediler¹¹. Mesfûr dahi iktizâ eden levâzımlarını tertîb ve ma'îyyetlerine bir mikdâr Kazak askeriyle¹² bir Sergerde ta'yîn edüp, me'men ve menâs olan Kalas tarafına¹³ tesrîb eyledi.

Vaktâ ki müşârun ileyh Kara Mehmed Paşa mevcûd ve ma'dûd etbâ'iyile ve bi'l-cümle ehâlî ve sıbyân u nisvân feryâd-künân¹⁴ verâlarına dîde-i hasretle

1 delâlet-i dalâletleriyle N1, A1 : delâlet ve tama' u irtikâblarıyla M1

2 olmağla N1 : olup A1, M1

3 kıt'a M1 : — N1 : **Fârisî** A1

4 meğer N1, A1 : — M1

5 Zi-bâd beste N1, A1 : Zibâ deste M1

* کمان بری که مکر کوهها بلورین است * بشکل موج چو بینی فسرده در دریا
= Zannedersin ki dağlar camdandır. Denizdeki dalga şeklinde solmuş gibi görürsün. Henüz gözden gözyaşı gelmemiş ve rüzgar sebebiyle parlak bir inci gibi bağlanmamıştır" anlamına gelen Farsça iki beyittir.

6 Ceneral zâhirde N1, A1 : Ceneral-i merkûm, sûret-i zâhirede M1

7 güne N1, M1 : gün A1

8 hulûlünde N1, A1 : hilâlinde M1

9 haber N1, A1 : Ceneral M1

10 encâm-ı kâr N1 : bilâhare A1, M1

11 eylemelerini iş'âr eylediler N1 : eylesini iş'âr eylediler A1 : eylesini iş'âr etdiler M1

12 askeriyle N1, A1 : askeri ile M1

13 tarafına N1 : cânibine A1, M1

14 künân A1 : + ve N1, M1

nigerân olarak, ol lübb-i¹ zemherîr ve yevm-i ‘abûs-i kamtarîrde reh-peymây-ı savb-ı Kalas ve müteveccih-i semt-i halâs oldular.

Meğer Feldmerşal dedikleri mel‘ûn-i bed-fi‘âl, askeri üç² kol edüp, Hotin üzere teslît eylediği tabur mikdâr³, birer Ceneral başbuğluğuyla Bender [M1 190] ve İsmâ‘îl üzerlerine dahi birer⁴ kol ta‘yîn ü tesyâr eylemiş⁵ olmağla, Hotin havâdisi bilâd-ı İslâmiyye'ye münteşir oldukda, İsmâ‘îl⁶ Kal‘ası'na imdâda mütebâdir olacakları endîşesiyle Ceneral-i la‘în⁷, Hotin ehâlisini sûret-i sıyânetde ta‘vîka mübâderet edüp, anlar ol hâ'in mel‘ûnların⁸ sûret-i şefekat ü mihrîbânî izhârlarına mağbûn olmayup, ilhâm-ı hazret-i Perverdîgâr ile ‘azîmet tarafını ihtiyâr eylediklerinden, min-ba‘d tesvîf ü tevkîf cihetine behâne-yâb olmamağla⁹, nâ-çâr tahliye-i sebîl ile Kalas cânibine tesbîl¹⁰ ü tesyâr eylemişidi. [N1 68a] Lâkin hılâl-i râhda anları ta‘vîk u te‘hîr eylemek zımnında¹¹ ma‘iyyetlerine mu‘ayyen olan Sergerde'ye ta‘lîm ü tenbîh eylediklerine¹² binâ‘en, beher gün câddeden tahrîf ve sapa vâdîleri tatvîf ederek bî-çâreleri zebûn u zâr ve cânlarından bîzâr ve kati vâfir ‘aceze ve sıbyânî¹³ derd-i berd ile berbâd-kerde-i telef ü tebâr eyledi.

Hulâsa-i makâl on sekiz ve yirmi merhaleye bâliğ olan Kalas'a kırk beş günde îsâl edüp, ehl-i İslâm berü cânibe ‘ubûra isti‘câl ve küffâr-ı li‘âm¹⁴ Hotin tarafına tahvîl-i veche-i nuhûset¹⁵-ittisâl eylediler*.

Beyân-ı istîlây-ı düşmen-i bed-güher ber-Kal‘a-i Bender

Ânifen şîven-zede-i¹⁶ hâme-i siyeh-câme olduğu üzere, Feldmerşal dedikleri gebr-i pür-dalâl Hotin üzere sevk-ı tabur-i hızlân-me‘âl eyledikten

1 lübb-i N1 : kuhh-i A1 : fah-i M1

2 Feldmerşal üç A1 : Feldmerşal dedikleri mel‘ûn-i bed-fi‘âl, askeri üç N1 : Feldmarşal (فد ماشارل) dedikleri bed-fi‘âl, askeri üç M1

3 tabur mikdâr N1 : leşker mikdârı A1, M1

4 İsmâ‘îl birer N1 : İsmâ‘îl üzerlerine dahi birer A1 : İsmâ‘îl üzerlerine dahi bir M1

5 eylemiş A1, M1 : etmiş N1

6 İslâmiyye'ye İsmâ‘îl N1 : İslâmiyye'ye münteşir oldukda, İsmâ‘îl A1 : İslâm'a münteşir oldukda, İsmâ‘îl M1

7 la‘în N1, A1 : merkûm M1

8 hâ'in mel‘ûnların N1, A1 : hâ'inlerin M1

9 olmamağla N1 : olamamağla A1, M1

10 tesbîl N1, A1 : tesyîr M1

11 zımnında N1 : bâbında A1, M1

12 eylediklerine M1 : eylediğine N1, A1

13 sıbyânî A1, M1 : etfâlî N1

14 küffâr-ı li‘âm N1, A1 : asker-i düşmen M1

15 nuhûset N1, A1 : nahvet-i M1

* “Beyân-ı keyfiyyet-i eylediler” kısmındaki bilgiler özetle, değişik bir tertiple ve bazı ilâvelerle *Târîh-i Cevdet*, VIII,96-97'de kaydedilmiştir.

16 şîven-zede-i N1, A1 : mersûm-i M1

sonra¹, otuz beş bin neferden ‘ibâret ordu-yi redâ’et-pûy ile² kâlây-ı ‘âlem-be-hây-ı dîn mebtîne bender olan şehir-i dil-ârây-ı Bender hizasında kâ’in ve³ Bender’e sekiz sâ’at mesâfe[de] sâhil-i Nehr-i Turla mukâbilinde Tombasar [=Dubasari] nâm mahalle, evâsıt-ı mâh-ı⁴ sıyâmda⁵ hatt-ı eskâl-i şe’âmet-en-câm ve derhâl berü yakaya ‘ubur u irtihâle şitâb u ikdâm edüp, sugür-i Memâlik-i mahrûse’ye vaz’-ı akdâm-ı menhûse⁶ eylediğine mu’âkıb, altı bin neferden⁷ ‘ibâret bir tabur ta’biye ve tertîb ve Bender’e doğru tesrîb eyledi. Muhâfız bulunan Vezîr Hasan Paşa bağteten asker-i⁸ mesfûrun vürûdunu istimâ‘ eyledikde, Kadı ve Müftî ve bi’l-cümle ağayân ve zâbitânî ihzâr ve nâgehânî mânend-i kazây-ı âsümânî Rusya askerinin⁸ zuhûr eylediğini ihbâr eylemekle, herkes bir dürlü ma’nâ verüp, kimi dahi fart-ı hayretinden⁹ hamûş ve kimisi havf u haşyetden¹⁰ medhûş olup, bilâhare karâr-dâde-i ârâ’-ı¹¹ huzzâr olduğu üzere, taraf-ı müşârun ileyhden Sergerde-i sipâh-ı [M1 191] küffâra işbu vaz’-ı nâ-hemvârdan¹² istifsârı hâvî kağıd tahrîr u tesyâr olunmağa dest-zen-i hâme-i ibtidâr oldukları hılâlde, karşudan tabur-i makhûr¹³ zuhûr ve kal’aya karîb bir¹⁴ mahallî, sa’âdetden mehcûr [N1 68b] eylediklerine mürâdif, sergerdeleri olan Ceneral-i vâcibü’n-nekâl derûn-i kal’aya müteşahhıslarından bir kâfir¹⁵ irsâl edüp, Devlet-i ‘aliyye tarafından me’zûn olarak, bu havâlîden Anapolitan cânibine ‘azîmet edecek olmalarıyla, asker hâric-i şehirde ikâmet ve kendisi yalnız derûn-i kal’ada üç¹⁶ gün bi-tarîkı’l-müsâfere visâde-güzîn-i ârâm u istirâhat olmak murâd-ı fû’âdı olduğu haberini¹⁷ îsâl eyledi. Muhâfız Paşa ve sâ’ir vücûh-i beldenin bu telhâbe-i peyâm-ı nâ-fercâmdan mi’de-i huzûrları mütegayyer ve dârû-yi mekr u füsûnla âğuşte olan ol güne ma’cûn-i herze vü hezeyândan, dimâğ-ı şu’ûr u iz’ânları mütekeddir olmağla, Hotin Muhâfızı

- 1 Feldmerşal sonra N1 : Feldmerşal Hotin üzerine sevk-ı tabur eyledikde A1 : Feldmarşal Hotin üzerine sevk-ı tabur eyledikten sonra M1
- 2 bin neferden ile N1 : binden ‘ibâret ordu-yi nuhûset-pûy-i pür-mekr u dalâletle A1 : binden ‘ibâret ordu-yi nuhûset-büyu pür-mekr u dalâletle M1
- 3 ve A1, M1 : — N1
- 4 mahalle, evâsıtı mâh-ı N1 : mahalle, evâsıt-ı şehir-i A1 : mahalde, evâsıt-ı mâh-ı M1
- 5 11-20 Ramazân 1221 =
- 6 -ı menhûse N1, M1 : — A1
- 7 mu’âkıb altı bin neferden A1 : mu’âkıb, altı binden N1 : müte’âkıb, altı bin neferden M1
- 8 asker-i N1 : — A1, M1
- 8 Rusya askerinin M1 : Moskov askerinin N1 : Moskov’un A1
- 9 hayretinden A1, M1 : hayretten N1
- 10 haşyetden N1, M1 : vahşetden A1
- 11 ârâ’-i N1 : ârâ A1 : ârây-ı M1
- 12 küffâra nâ-hemvârdan N1 : küffâra işbu vaz’-ı nâ-behencârdan A1 : düşmene işbu vaz’-ı nâ-behencârdan M1
- 13 -ı makhûr N1, A1 : — M1
- 14 bir N1, M1 : — A1
- 15 bir kâfir N1, A1 : birini M1
- 16 kendisi üç M1 : kendisi yalnızca derûn-i kal’ada üç/üç N1, A1
- 17 haberini A1, M1 : haberi N1

Mehmed Paşa¹ gibi müşârun ileyh dahi bu keyfiyyet, elbette Devlet-i seniyye cânibinden mukaddemce tarafımıza² îmâ vü ihbâr olunmak, umûr-i³ zarûriyye-i mülkiyyeden olduğuna mebnî, derece-i vücûbda bir hâlet iken, bu ana kadar Der-i devlet-makarr tarafından bu keyfiyyete dâ'ir kat'â bir haber u eser vârid olmamağla, Rusyalu'nun bu revîş ü hareketi, mekr u mekîdeti mutazammın ve sugûr-i İslâmiyye'ye bî-mehâbâ bu gûne⁴ itâle-i pâ-yi cesâreti, sû'-i kasd niyyetiyle⁵ ikâ'-ı fesâd ü hasâreti müstelzim olduğu emr-i beyyin olup ve⁶ kaldı ki: "el-Hâletü hâzih Devlet-i 'aliyye ile Rusya Devleti⁷ beyninde cereyân eden çeşme-i müvâlât⁸, kalb-i mü'min gibi sâf ve şâ'ibe-i gerd-i kudûretden âyîne-i âfitâb-âsâ pâkîze vü şeffâfdır" cevâbıyla meb'ûs-i mersûma terfikan bir âdem irsâl ve serîre-i hâlden dostâne istîrfâ'-ı⁹ kınâ'-ı eşkâl eyledikde, la'în-i dagal-bâz¹⁰ bir kıt'a müzevvir emr-i 'âlî ibrâz edüp, muktezây-ı mantûku üzere gûyâ ki Rusya askeri¹¹, Fransa tarafına Hotin ve Bender havâfililerinden murûra müctâz olmaları, Devlet-i sermediyyü'l-i'zâz tarafından¹² murahhas ve mücâz olmağla, hîn-i murûrlarında reh-güzârlarına¹³ seng-endâz-ı mûmâna'at ve zencîr-keş-i muhâcezet olmakdan mücânebet ve miyânede mün'akıd olan habl-i metîn-i muhâdenet lâzimesince, rusûm-i mih-mân-nüvâzî [M1 192] icrâsına dahi sa'y ü dikkat olunmak bâbında Muhâfız Paşa ve sâ'ir vücûh u ru'esâ¹⁴ me'mûr olmuş olmalarıyla, ber-müceb-i fermûde-i¹⁵ Pâdişâh-ı İslâm, semt-i merâma i'tizâm edeceklerini zebân-zed-i füsûn u fesâne ve ihtimâl-i sâ'ir olmadığımı [N1 69a] ifâde vü ibâne edüp: "Bu cihetle bî-hûde tahdîş-i dil ve havz-ı musaffây-ı âsâyişlerini hâr u hâşâk-i vesâvis-i vâhiye ile âlûde-i lâ-y ü gil eylemesünler" 'ibâretiyle, meb'ûs-i merkûmu ircâ' ve ol gûne cîfe-i müntine-i erâcîf ile telvîs-i zurûf-i esmâ'¹⁶ eyledi.

1 Mehmed Paşa A1, M1 : — N1

2 seniyye tarafımıza N1 : 'aliyye tarafından mukaddemce A1, M1

3 umûr-i N1, A1 : — M1

4 gûne N1 : resme A1, M1

5 niyyetiyle A1, M1 : ve niyyetle N1

6 emr-i beyyin olup ve N1 : emr-i mübîn olup A1 : mütebeyyen olup M1

7 'aliyye ile Rusya Devleti M1 : seniyye ile Rusya Devleti N1 : 'aliyye ile Rusyalu A1

8 müvâlât N1 : musâfât A1, M1

9 istîrfâ'-i N1, M1 : istîrkâ'-ı A1

10 la'în-i dagal-bâz N1 : la'în-i mesfûr A1 : mesfûr M1

11 üzere askeri N1, M1 : gûyâ ki Rusyalu A1

12 Hotin ve tarafından A1 : Bender ve Hotin havâfililerinden müctâz olmaları, Devlet-i sermediyyü'l-i'zâz'dan N1 : Bender ve Hotin havâfililerinden murûra muhtâz olmalarıyla, hademe-i Devlet-i sermediyyü'l-i'zâz tarafından M1

13 güzârlarına M1 : güzârlarına N1, A1

14 u ru'esâ N1 : -i belde A1, M1

15 fermûde-i N1 : emr u irâde-i A1, M1

16 ile esmâ' N1, A1 : zurûf istîmâ' M1

Ol hılâlde ehâlî-i Bender mevcen-mevc şûriş ü ihtilât ve bahr-ı tûfân-dide gibi cûşân-cûş-i hiyât u miyât olup, sekene-i varoş mâl ve eşyâlarını derûn-i kal'aya nakl ü idhâle gûşîş ü iştigâl ve ehâlî-i kal'a cân u baş telâşiyle âşüfte-bâl ve¹ penâh-bürde-i dergâh-ı Lâ-yezâl olurlar idi.

Muhâfız Paşa ve sâ'ir vücûh ve² ehâlî, Rusyalu'nun bu hareket-i müşa'bidânesini³, sugûr-i Husrevâne'ye sû'-i kasd fikr-i fâsîdini mutazammın olduğunu derk eylemeleriyle, şîve-i ihmâl ü betâleti terk ve nitâk-ı gayreti, miyân-ı hamîyyete berk edüp, her çend Kal'a-i Bender dahi Hotin mânend asker ve zahîre ve cebehâne makûlesi mühimmâtdan vükelây-ı devletin kemâl-i⁴ tekâsül ve taksîrâtlarına mebnî, dil-i câhil gibi hâlî ve mekr-i düş-menden lâ-ubâlî ise de, nâ-çâr tehaffuz ve tedâfü' bâbında bezl-i mâ-hasal-i⁵ havsala-i iktidâr eylemeğe 'azm ile herkes pençe-zen-i âlât-i rezm olup, tab-yalara⁶ ve dervâzelere ta'yîn-i neferât ve techîz ve tertîb-i edevât makûlesi es-bâba teşebbüs eyledikleri, hengâm-ı dağdağa-encâmında Ceneral cânibinden tekrâr bir gebr-i tebehkâr zuhûr ve Feldmerşal zebânından⁷ olarak: "Otuz beş bin neferden mürekkeb tabur-i âteş-bâr ile Tombasar'dan berü yakaya güzâr ve hâlâ mahall-i mezbûrda ilkây-ı raht-ı karâr edüp, ehâlî-i Bender'e şefekaten altı bin neferden müretteb tabur ile bir Ceneral ta'yîn ü irsâl eylemekle, bî-kîl ü kâl mesfûra teslîm-i kal'a bâbında terk-i⁸ tereddüd ü ihmâl eylediğiniz sûretde, sipâriş⁹-kerdesi üzere bi'l-cümle sükkân-ı Bender, telîd ü tarîf¹⁰ ve hasîs ü¹¹ şerîf emvâl ü eşyâlarıyla cûyân oldukları¹² cây-ı selâmet ü emâna îsâl olunmak emr-i mukarrer olup, lâkin teslîm-i kal'adan imtinâ' ile¹³ kulle-i bârûy-i müdâfa'aya su'ûd u irtifâ' eylediğiniz [M1 193] hinde¹⁴, bi'n-nefs hecme-rîz-i savlet olmak emr-i¹⁵ musammem ve derûn-i kal'adan bir top [N1 69b] yâhûd bir¹⁶ tüfeng sadâsı, perde-i samâhımızı kar' eder ise öteden berü müstemirru'r-ri'âye olan vire kâ'idesine¹⁷ mürâ'at olunmayup, kezâlik sagîr u

1 ve N1, M1 : — A1

2 ve A1 : — N1, M1

3 müşa'bidânesini A1 : müşa'bidânesi N1, M1

4 kemâl-i A1, M1 : — N1

5 bezl-i mâ-hasal-i N1 : ifrâğ-ı A1, M1

6 tabyalara N1, A1 : tabyalar M1

7 bir gebr-i zebânından N1 : bir gebr-i tebehkâr zuhûr ve Feldmarşal lisânından A1 : biri zuhûr ve Feldmarşal lisânından M1

8 terk-i N1, M1 : — A1

9 sipâriş A1 : sefâreş N1 : sipâriş M1

10 telîd ü tarîf N1, A1 : bülend ü zarîf M1

11 ü N1, M1 : — A1

12 oldukları N1, M1 : olduğu A1

13 imtinâ' ile M1 : imtiân' birle N1 : imtinâ'la A1

14 hinde N1 : hâlde A1, M1

15 olmak emr-i M1 : eylemek N1 : eylemek emr-i A1

16 yâhûd bir N1, M1 : ve yâhûd A1

17 kâ'idesine M1 : kâ'idesi N1, A1

kebîri, reh-rev-i diyâr-ı ‘adem kılınmak¹ lâ-cerem olmağla, hakkınızda hayırlu olan vechile² ‘amel ve sıbyân ve nisvânınıza merhametle hemân ilgây-ı ‘azîmet-i ceng ü cidâl eyleyesiz” mefhûmunu hâvî bir kıt’a mektûb-i muhteviyyü'l-kürûb ve müşettitü'l-kulûb ihrâc ve havâtır-ı müstemi‘ânı katre-i sîmâb-âsâ muztarib ü iz‘âc eyledi.

Muhâfız Paşa-yı³ müşârun ileyh cem‘iyyet-i huzzâra henûz leb-cünbân-ı istifsâr olmaksızın, bi'l-cümle emr-i teslîm-i kal‘ada yek-zebân ve cûyende-i semt-i selâmet-i mâl ü cân olmalarıyla, şehir-i ramazânın yirmi yedinci günü⁴ ol ma‘kıl-ı ‘azîzü'l-menâl dahi bî-külfe-i mukâbele vü kitâl, nasîb-i ehl-i küfr u dalâl⁵ olduğu haber-i hırkat-iştîmâli, kulûb-i İslâmiyân’ı âteş-gede-i te‘essûf ve ‘âmme-i ehl-i îmânı mâtem-zede-i efsûs ü telehhûf eyledi; hayfâ sad hayf, dirîgâ hezâr dirîğ!

Ba‘de'l-istîlâ⁶ Ceneral-i hiyânet-intimâ, Hotin ehâlîsi gibi bunları dahi varoşa ihrâc ve emvâl ü eşyâlarını evvel vehlede masûn-i eydî-i⁶ gasb u târâc edüp, doksan gün müddete mevkûf inkızây-ı fasl-ı şitâya kadar meks ü vukûf eylemelerine⁷ sûret-i mihrîbânî ve re‘fetde ilkâ ve tesvîl ile⁸ ol sâde-derûn gâfilleri firîfte-dîl edüp, zemân-ı ma‘hûda kadar cümlesi meks ü⁹ ârâm ve ikâmete kâ‘il ve ba‘zı eşyâ¹⁰ ve emvâllerini bey‘ ile¹¹ tahfîf-i ahmâl ü eskâle müştagil oldular. Beyt¹²:

Takdîr-i kat‘-ı rişte-i tedbîr mî-küned

*Tedbîr-i sâde-levh çî takdîr mî-küned**

Hotin ehâlîsi ol mekr u füsûnla¹³ meftûn olmadıkları hasebiyle, her ne hâl ise girdâb-ı esr u seby ü¹⁴ mihnetden sâhil-res-i emn ü selâmet olup, bu bî-

1 kebîri kılınmak N1 : kebîri reh-rev-i vâdî-i ‘adem kılınmak A1 : kebîr, reh-rev-i vâdî-i ‘adem kılınmak M1

2 hakkınızda vechile A1, M1 : hakkınıza hayırlu olan vech ile N1

3 Muhâfız Paşa-yı A1 : Vezîr-i N1 : Hâfız Paşa-yı M1

4 27 Ramazân 1221 = 8 Aralık 1806 Pazartesi.

5 ehl-i küfr u dalâl N1 : erbâb-ı küfr u dalâl A1 : erbâb-ı fitne vü vebâl M1

6 istîlâ’ N1 : istîlâ A1, M1

7 eydî-i N1 : + ta‘arruz-ı A1, M1

8 kadar eylemelerine M1 : dek/kadar meks ü vukûf eylemelerini N1, A1

9 ile A1, M1 : birle N1

10 meks ü A1, M1 : — N1

11 eşyâ’ N1 : eşyâ A1, M1

12 bey‘ ile N1, M1 : bey‘le A1

13 Beyt M1 : — N1

* تقدير قطع رسته تدبير ميکند * تدبير ساده لوح چه تقدير ميکند = Takdîr tedbîrin ipini kesiyor. Saf temiz kişinin tedbîri takdîre ne yapabilir” anlamına gelen Farsça bu cümleler, Sâ‘ib-i Tebrîzî’nin gazellerinden alınmıştır; bk. Sâ‘ib-i Tebrîzî, *Küllîyyât-ı Dîvân-ı Sâ‘ib*, M.Ü. İlahiyât Fakültesi Ktp. Nadir Eserler Koleksiyonu, nr.12, vr.160b.

13 füsûnla N1, A1 : füsûn ile M1

14 seby ü A1, M1 : — N1

çâreler münhadî‘ ve mağbûn olmalarıyla, niçe¹ zemân derd-i esr ile zâr u ze-
bûn oldular*.

Lâyiha

Vech-i mezkûr üzere kal‘ateyn-i merkûmeteynin giriftâr-ı dest-i küffâr² olması mebhasinde, gerek vükelây-ı devlet ve gerek muhâfızları³ paşalar [N1 70a] ve gerek gayret-i dîniyyeden hâlî ağalar ve gerek⁴ ehâlîleri haklarında eb-hâs kesir ise de, anları nakl pek mü‘eddî-i tatvîl ü teksîr olacağından, havâle-i şîve-i takdîr birle taksîr-i mesâka-i⁵ tahrîr kılındı. Zîrâ ibtidâ’-i taksîrât, vükelâ’ itlâk eylediğimiz⁶ zevât-ı zemîmetü's-sıfât taraflarından [M1 194] neş’et edüp, belki mâ‘adâ iki fırkanın dahi rehâvet ve betâletlerine de⁷ ‘illet olmuştur. Beyt-i ‘Arabî⁸:

İzâ kâne rabbu'l-beyti bi'd-deffî mûle‘an⁹

*Fe-şîmetü ehli'l-beyti küllihim er-raksu***

Sâniyen muhâfız paşaların hemîşe a‘dâ tarafına cevâsîs irsâli ve ahvâllerini tecessüs ve su‘âlî ve karâr eylediği kal‘aların mehmâ-emken tertîb-i mühimmât ve tesviye-i edevâtı husûslarında¹⁰ tekâsül ve ihmâli, sâlisen serhad müft-hârları olan yâdigârların bî-kayd ü hamîyyet lâ-ubâliyâne dost-kâmî-i¹¹ âsâyîş ü istirâhate inhimâkleri, bu hasâreti¹² îcâb ve ihrâk-ı kulûb-i şeyh u şâb eyledi.

1 niçe N1, A1 : nice M1

* “**Beyân-ı istîlây-ı** oldular” kısmındaki bilgiler özetle ve bazı ilâvelerle *Târîh-i Cevdet*, VIII,95-96’da kaydedilmiştir.

2 küffâr N1, A1 : düşmen-i gaddâr M1

3 muhâfızları A1 : muhâfız N1, M1

4 ağalar ve gerek [Buradakilerden “gayret-i gerek” kısmı, buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 93b’nin sağ kenarına yazılmıştır] A1 : serhad ağaları ve N1 : ağalar ve gerek M1

5 kesir taksîr-i A1 : bî-şümâr mevc-engîz-i lücce-i nâtuka-i râst-güftâr olup, lâkin mü‘eddî-i tatvîl ü teksîr olmağın, ihâle-i şîve-i kazâ’ vü takdîr birle kasr-ı mesâfe-i N1 : kesîre var ise de anları nakl, mü‘eddî-i tatvîl ü teksîr olacağından, havâle-i şîve-i takdîr birle taksîr-i mesâfe-i M1

6 ibtidâ’-i eylediğimiz N1 : ibtidâ taksîrât, vükelâ itlâk etdiğimiziz A1 : ibtidây-ı taksîrât, vükelâ itlâk etdiğimiziz M1

7 betâletlerine de M1 : betâletlerine N1 : betâletleri de A1

8 Beyt-i ‘Arabî M1 : — N1 : ‘**Arabî** A1

9 mûle‘an M1 : mûle‘un N1

** *إذا كان رب البيت بالدف مولعا * فشيمة أهل البيت كلهم الرقص* = Hâne sahibi def çalma merakına düşüp de cümbüş edecek olursa, ev halkının tutacakları yol da raksetmek olur” anlamına gelen bu cümle Arapça bir beyittir; bk. Muallim Nâci, *age*, s.386.

10 edevâtı husûslarında M1 : edevâtlarında N1, A1

11 dost-kâmî-i N1, A1 : dost-kâmı M1

12 hasâreti N1, A1 : cesâreti M1

İ'tirâz bâ-fıkra¹

Bir hânedân âdemin ahûrundan bir şeb-i târ içre birkaç re's dâbbesi² se-rîka olunmağla, 'ale's-sabâh sâhib-i hâne keyfiyyete vâkîf³ oldukda, kusûru bevâba 'azv ü isnâd edüp, sâ'ir müte'allikâtından⁴ kimi mîrahûra ve kimi sâyise ve kimi seraydâra remy ü tahmîl eylemiş, meğer sârik dahi ol hılâlde⁵ bir alarga mahalden bunları temâşâ ve sözlerini istimâ' u⁶ isgâ eder imiş. Bunların birinin sârik lafzı zebân-zedi olmamağla, sârikın⁷ pîrâhen-i sabr u te-hammülü çâk çâk olup, pîş-gâhlarına müsûl ile: "Hele bi-hamdihî⁸ Te'âlâ sârik bu⁹ töhmetden müberrâ olmağla, günâh u vebâlden mu'arrâdır" deyü hamd ü senâ eylemiş. Pes bu mesel vefkinca küffârın bu bâbda aslâ cürm ü hıyâneti olmamak iktizâ eder.

Cevâb

Moskov keferesinin her¹⁰ dürlü mişvârı ve kizb ü hîle ve gadr u hıyâneti gûne refât u güftârı ve Memâlik-i İslâmiyye¹¹ derdiyle ser u¹² cân verdikleri sigâr u kibârın ma'lûmu ve fîmâr-hâne sükkânının ve cemî' ehl-i İslâm sibyan ve nisvânının dahi¹³ meczûmudur ve¹⁴ düşmenden me'mûl olan düşmenlikdir. Eski düşmen dost olmaz, eğer olur ise¹⁵ de dürüst olmaz. Kırım ve Korfa vak'aları cümle ehl-i besâ'ire iki âyîne-i zânûdur¹⁶:

*Kalem încâ resîd ve¹⁷ ser-be-şikest**

Biz yine dâstânımıza¹⁸ gelelim. [N1 70b]

- 1 **bâ-fıkra** N1 : — A1, M1
- 2 şeb-i dâbbesi M1 : gice birkaç re's dâbbeleri N1 : şeb-i târ içre birkaç re's dâbbeleri A1
- 3 keyfiyyete vâkîf N1, M1 : âgâh A1
- 4 müte'allikâtından A1, M1 : müte'allikâtdan N1
- 5 sârik dahi ol hılâlde A1, M1 : ol hılâlde sârik dahi N1
- 6 istimâ' u A1 : — N1, M1
- 7 sârikın A1, M1 : — N1
- 8 ile hele bi-hamdihî M1 : edüp, hele el-hamdü lillâhi N1 : edüp, hele bi-hamdihî A1
- 9 bu N1, M1 : — A1
- 10 eylemiş her N1 : eylemiş. **Cevâb** Moskov keferesinin her A1 : eylemiştir. **Cevâb** Rusya'nun bu M1
- 11 -i İslâmiyye N1, M1 : — A1
- 12 ser u M1 : — N1, A1
- 13 nisvânının dahi N1 : nisvânın A1 : nisvânın dahi M1
- 14 ve M1 : — N1, A1
- 15 eğer olur ise A1, M1 : olursa N1
- 16 âyîne-i zânûdur N1 : âyîne-i zânûdur; [mısrâ]' A1 : âyinedir, [mısrâ]' M1
- 17 ve N1 : — A1, M1
- * قلم اینجا رسید و سر بشکست = Kalem buraya ulaştı ve başını kırdı (=herşey ortaya çıktı)" anlamına gelen Farsça bu cümle Hâkânî'nin gazelinden bir mısradır; bk. Efdalüddin Büdeyl b. 'Ali Neccâr Hakânî, *Güzide-i Eş'ar-ı Hâkânî-yi Şîrvânî*, hzr. Ziyâ'üddîn Seccâdî, Tehrân 1374, s.267.
- 18 Biz yine dâstânımıza A1 : Yine biz dâstânımıza N1 : Yine biz destânımıza M1

Zuhûr-i fevz ü nusrat-ı bî-'adîl der-muhâfızân-ı Kal'a-i İsmâ'îl'

Vech-i mesrûd üzere Hotin ve Bender taraflarına mehâzîl-i küffârın² sù'-i kasd ile sehâb-ı 'azâb gibi şerer-bâr-ı şerr u hasâr oldukları, ba'zı cevâsîs ih-bâriyle Ruscuk A'yânı olup, Tirsinikli-zâde'den sonra bâ-Pâye-i Mîrahûr-i Evvel, Kapucu-başılık 'unvâniyle³ ser-firâz ve mübâhî olan 'Alemdâr Mustafa Ağa'nın perde-i sâmi'a-i intibâhı, derîde-i kârî'a-i tekdîr ve girifte-i sadme-i ciğer-te'sîr oldukda, derhâl ez-kadîm kapu yoldaşı olup, ol hılâlde [M1 195] Tuna sevâhilinde⁴ Kuzgun nâm mahalde ikâmet üzere olan meydân-ı dilîrî vü şecâ'atin cihân⁵ pehlevânı ve 'arsa-i ceng ü mücâhedâtın⁶ kahremân-ı zemânı olan Pehlevân İbrâhîm Ağa'ya haber irsâl ve bir mikdâr asker-i hûnhâr ta'yîni birle, İsmâ'îl⁷ Kal'ası'na bi'n-nefs şitâbân ve emr-i muhâfaza vü müdâfa'ada berzede-i dâmân olmasını igrâ vü⁸ isti'câl eylemekle, Ağa-yı mûmâ ileyh dahi berk-ı hâtîf-vâr sür'at⁹ ü ilgâr ile kal'a-i merkûme kurbüne vusûl ve derûn-i beden-i kal'aya cân gibi duhûl eyledi.

Ahsen-i ittîfâkiyyâtındandır ki, çün Feldmerşal-i¹⁰ pür-mekr u âl i'mâl-i cüyûş-i hud'a vü ihtiyâl¹¹ Bender'e dahi sûret verüp, yalnız on altı bin süvârî ve on binden mütecâviz piyâdeden müretteb bir tabur-i makhûr üzere bir Ceneral nasb u ta'yîn ve İsmâ'îl¹² Kal'ası'nın teshîrine nâmzed-i tahsîs ü tesyîr eyledikten sonra, kendüsi otuz beş¹³ bin kadar leşker-i dûzah-makarr¹⁴ ile Boğdan cânibine tevcîh-i vech-i bed-terîn eyledi.

Menkabe-i dilâverî-i Pehlevân İbrâhîm Ağa

İsmâ'îl üzere ta'yîn olunan la'in-i bed-âyîn¹⁵ dahi kal'aya dört sâ'at mesâfede Sâhib Karyesi nâm karyeye karîb mahalde¹⁶ hatt-ı rihâl-i kesâfet ve

- 1 Zuhûr-i İsmâ'îl A1, M1 : — N1
- 2 taraflarına mehâzîl-i küffârın N1, A1 : tarafına düşmenin M1
- 3 -başılık 'unvâniyle N1, M1 : -başılıkla A1
- 4 sevâhilinde M1 : sevâhilinden N1, A1
- 5 cihân A1 : — N1, M1
- 6 mücâhedâtın M1 : mücâhedetin N1, A1
- 7 hûnhâr İsmâ'îl N1 : hûnhâr ta'yîniyle İsmâ'îl A1 : hûnhâr (خونخورا) ta'yîni birle, İsmâ'îl M1
- 8 igrâ vü A1 : — N1, M1
- 9 sür'at A1, M1 : şitâb N1
- 10 Feldmerşal-i N1, A1 : Feldmarşal-i M1
- 11 ihtiyâl N1, M1 : ihtiyâl ile A1
- 12 İsmâ'îl N1 : İsmâ'îl A1, M1
- 13 kendüsi otuz beş A1 : kendüsi otuz N1 : kendisi otuz beş M1
- 14 -i dûzah-makarr N1 : — A1, M1
- 15 vech-i bed-âyîn [Bu kısımda yer alan “Menkabe-i Ağa” başlığı, muhtemelen burası ile ilgili olarak kırmızı mürekkeple N1 70b'nin sağ kenarına yazılmıştır] N1 : vech-i bed-terîn eylemişdi. İsmâ'îl üzerine ta'yîn olunan la'in-i bed-âyîn A1 : vech-i 'azîmet eylemişdi. İsmâ'îl üzere ta'yîn olunan me'mûr M1
- 16 mahalde N1 : mahalle A1, M1

ilkây-ı bâr u büngâh-ı siklet¹ eylediğine mukârin, mütehayyizân-ı askerden bir kâfir-i bed-güheri² kal'aya irsâl ve Hotin ve Bender vetîresi üzere ehl-i kal'ayı igfâl ve ol hısn-ı hasîni dahi âverde-i dest-i hud'a vü igtiyâl eylemek sade-dinde iken, hem-nâm-ı Büt-şiken İbrâhîm Ağa-yı merd-efgen, nûr-i îmân gibi kal'aya dâhil ve keyfiyyet-i hâle ittîlâ'-ı zihn-ı hamîyyet-iltimâ'³ şâmil olduk-da, la'în-i³ mersûmu [N1 71a] der-sâ'at seg-i bî-gâne-sıfat rânde-i dûr-bâş-i⁴ zecr u tard ve havene-i melâ'în-i⁵ habâset-deydenenin dîk-i tasavvur u tertîb-lerinde, icrây-ı fend ü firîble i'mâl eyledikleri, şûrbây-ı hûlyâ vü hayâllerine⁶ ilkây-ı âb-ı serd eyledi.

Ol esnâda Muhâfız-ı Kal'a⁷ bulunan mîr-i mîrândan Kâsım Paşa dahi gürg-i bârân-dîde ve sâbıkâ Turnacı-başılık ve Zağarcı-başılık⁸ misillü ağalıklar ile Şâm ve Bağdâd ve sâ'ir serhaddâtta zâbitlik etmiş ve⁹ vâfir müddet geşt-i deşt-i siyâhatle eşmiş yürütmüş¹⁰, germ ü serd-keşide bir pîr-i civân-cünbiş ve dilîr-i Nerîmân-gırınış¹¹ olmağla, ol kahremân dahi Pehlevân Ağa'nın re'y-i rezînini te'yîd ve derhâl etrâf u eknâfa cevâsîs irsâli¹² mukaddimesiyle, kazıyye-i hazm u ihtiyâtı temhîd eylediler. Câsûs-i mersûller kal'aya ric'at ve küffârın¹³ vürûdunu ve vefret-i cünûdunu beyân ü hikâyet [M1 196] eyledikde, Pehlevân Ağa altı yüz mikdâr şehsüvâr-ı mızmâr-i kârzâr ile talî'a-güne kal'adan çıkup¹⁴, karye-i merkûme civârında, 'inân-keş-i semend-i sabâ-reftâr ve etrâf u cevânibe icâle-i huyûl-i enzâr ederler iken, taraf-ı küffârdan karagol ta'yîn eyledikleri¹⁵ dört binden müretteb bir tabur-i kavm-i bûr¹⁶, nâgehân gubâr-engîz-i fezây-ı zuhûr olmağla, şîr-i pîşe-i¹⁷ vegâ Pehlevân Ağa, zâtında merkûz cevher-i şecâ'at ve cibilletinde meknûz mâye-i dilîrî vü sarâmet muktezâsınca, ser-bâzân-ı ma'reke-i dîn ve cân-sipârân-ı meydân-ı yakîn olan sâ'ir dilâverânı teşvîk u tehyîc ve deryây-ı gayretlerini

1 bâr u büngâh-ı siklet A1 : bâr u büngâh-ı şe'âmet N1 : pây-ı siklet M1

2 askerden bed-güheri N1, A1 : askeriyyeden birini M1

3 la'în-i N1, A1 : — M1

4 bâş-i A1 : pâş-i N1 : bâş-i M1

5 melâ'în-i N1, A1 : şeyâtîn-ı M1

6 icrây-ı hayâllerine A1 : eczây-ı fend ü firîble tabh u i'mâl eyledikleri, şûrbây-ı hûlyâyı ve hayâllerine N1 : icrây-ı fend ü firîble i'mâl eyledikleri, şûrbây-ı hûlyây-ı M1

7 Muhâfız-ı Kal'a N1, A1 : kal'ada Muhâfız M1

8 Turnacı- -başılık N1, A1 : Turnacı ve Zağarcı (زغره جى)-başılık M1

9 ve A1, M1 : — N1

10 eşmiş yürütmüş N1 : — A1, M1

11 gırınış N1, A1 : revîş M1

12 cevâsîs irsâli N1 : irsâl-i cevâsîs A1, M1

13 küffârın N1, A1 : düşmenin M1

14 çıkup N1 : hurûc edüp A1, M1

15 cevânibe eyledikleri N1, A1 : cevânibine icâle-i huyûl-i enzâr olurlar iken, taraf-ı muhâlifinden karagol ta'yîn etdikleri M1

16 -i kavm-i bûr N1, A1 : — M1

17 pîşe-i A1 : bîşe-i N1, M1

tahrîk ü temvic eylemekle¹, “*Ke’ş-şemsi sellü’s-seyfe darben li’l-’idâ**” lâmi‘asınca, hemân cümlesi Bahr-ı sefid²-âsâ cûşân olup, yek-‘inân ol gürûh-i gürâzân üzere hecme-rîz-i savlet-i şîrâne ve bir sâ‘at kadar tîğ u tûfengle âheng-perdâz-ı³ ceng-i dilîrâne edüp, yârî-i nusrat-i hazret-i Bârî ile a‘dâya⁴ gâlib ve ser-pençe-i satvetle bi’l-cümle sâz ü selb-i hayâtlarını sâlib oldular. Ol hengâmeye mu‘âkıb verâdan pey-der-pey taburlar nümâyân ve zabâb-ı⁵ muzlim ve sehâb-ı müterâkim gibi vefret ü izdihâmları meşhûd u ‘iyân oldukda, [N1 71b] cem-‘i yesîr ile ol ceyš-i kesîre mukâbil olmak hazm ü şecâ‘ate münâfî mahz-ı tehevür olduğunu tasavvur eylemeleriyle, dâhil-i eküff-i igtinâm olan ganâyim birle “*el-‘Avdü ahmed***” semtini veche-i i‘tizâm eylediler. Verâlarından küffâr-ı hâksâr⁶ dahi gelüp, pîş-gâh-ı kal‘ayî mahatt-ı bâr-ı idbâr edüp⁷, henûz nağme-i nâ-râst-ı tranpeteye karâr vermeksizin, **beyt**:

Usûl-i ceng-i⁸ harbî olmayınca ber-karâr olmaz

Bülend olsa ne denlü perde-i âgâze-i devlet

terânesiyle, ferkadân-ı âsümân-ı harb ü gavgâ⁹, ya‘nî Kâsım Paşa ve Pehlevân Ağa ve¹⁰ ma‘iyyetlerinde olan sâ‘ir behâdırân-ı ceng-âzmâ, yek-dîğeri teşcî‘ u teşvîk ve “*Kâne hakkan ‘aleynâ nasru’l-Mü‘minîn****” mefhûm-i mübîni mücebince, kurta-i beşâret-fîrûzî vü¹¹ nusratı gûş-i hûşlarına ta‘lîk ederek, cünd-i Rahmân’ın killeti ve hizb-i şeytânın vefreti ciheti, matrûh-ı nazar-ı mübâlât ü i‘tibâr ve cümlesi Hâdi’s-sübûl dergâhına tevekkül ve Fahrur-rusûl rûhâniyyetine tevessül birle, seyl-i hâyic ve bahr-ı mâyic gibi bîrûn-ı kal‘aya seylân u hurûca ibtidâr eylediler. Yek-pâre sell-i seyf-i âteş-bâre¹² edüp, velvele-i tekbîr ile gulgule-bahş-ı künbed-i esîr olarak, mânend-i peleng ü ne-

1 eylemekle N1, M1 : + [mîsrâ]‘ A1

* كالشمس سلوا السيف ضربا للعدى = Düşmanlara vurmak üzere güneş gibi parlayan kılıcı çektiler” anlamına gelen Arapça bir ifâdedir.

2 lâmi‘asınca sefid A1, M1 : mü‘eddâsınca, hemân cümlesi Bahr-ı sefid N1

3 perdâz-ı M1 : — N1, A1

4 edüp a‘dâya N1 : edüp, yârî-i nusrat-i hazret-i Bârî ile A1 : olup, yârî-i nusrat-i Bârî ile M1

5 zabâb-ı N1, A1 : kıtâb-ı M1

** المعود احمد = Dönmek daha güzeldir” anlamına gelen Arapça atasözlerindendir; bk. el-Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, II,34-35.

6 küffâr-ı hâksâr N1, A1 : düşmen M1

7 edüp M1 : etdiler N1 : eylediler A1

8 tranpeteye ceng-i A1 : tranpeteye karâr vermeksizin ceng-i N1 : tranpeteye karâr vermeksizin, beyt: Usûl-i ceng ü M1

9 gavgâ N1 : vegâ A1, M1

10 ve N1, A1 : — M1

*** و كان حقا علينا نصر المؤمنين = Müminlere yardım etmek de bize düşer” anlamına gelen bu cümle Kur‘ân, er-Rûm 30/47. âyetin son kısmıdır.

11 vü N1 : — A1, M1

12 -pâre sell-i seyf-i âteş-bâre A1 : -bâre sell-i süyûf-i âteş-pâre N1, M1

heng hamle ve âheng-i ceng [M1 197] ve yek-lahzada şecâ'atin mâ-fevki dilîrî¹ vü şehâmet ibrâziyle pehnây-ı dünyâyı a'dây-ı bed-râya dîde-i mûrdan ve hufra-i kûr-i kâfir-î² makhûrdan teng eylediler, **beyt**³:

*Sipâh-ı zafer-pîşe be-şitâfte*⁴

*Ne-dâde emân⁵ her ki-râ yâfte**

Leşker-i nusrat-şi'âr-ı İslâm'ın, asker-i küffâr-ı hezîmet-encâm niçe⁶ mertebe ez'âfî olduğundan başka, cümlesi âteş-bâz ve hasbe't-ta'lim râst ve dürüst-endâz olup, dem-be-dem sergerdeleri olan kâfir-i bed-şiyemin ikdâm ü ibrâmına mebnî⁷ ez-dil ü cân cidd ü cehd-i firâvân ile⁸ muttasıl bârân gibi âteş-bâr⁹ ve sadây-ı top-ı ra'd-âşûbla tanîn-endâz-ı kubbe-i¹⁰ çarh-ı devvâr iken, hakkâ ki dilîrân-ı İslâm, tezâhüm-i küffâr-ı li'âmdan¹¹ kat'â mübâlât eylemeyüp, pâ-ber-cây-ı merkez-i sebât olup, tîğ u tüfengle bir Haydarî ceng eylediler ki, leme'ân-ı süyûf-i sâ'ika-âsârdan, dîde-i âfitâb-ı tâbdâr [N1 72a] 'ayn-ı A'meş gibi¹² hîre ve bî-ferr ve kahremân-ı leşker-i encüm olan dilîr-i târim-ı pencüm tesâ'ud-i ebhire-i hûn serâsimeliğinden¹³ ser-nigûn-i kürsî-i zer-ender-zer oldu. Husûsan zûr-bâz-ı ma'reke-i gazâ Pehlevân Ağa'nın, ol gün¹⁴ meclây-ı zuhûrda cilveger¹⁵ olan rezm-i Rüstemâne ve harb-ı Haydarâne'si, hîta-i ta'rîf ü beyâna bî-gâne olup, el-hak merdânelik dâdını icrâ ve heft-hân-ı tehemten-i devrânı nesh u ilgâ eyledi. Ve lisân-ı zemân, sâbâş-ı¹⁶ firâvânla hakkında işbu neşîde-i henûz-şenîdeyi gûyân oldu. **Beyt**:

Felek gerçi şud dîde sad kahremân

1 dilîrî N1, A1 : dilîr M1

2 kâfir-i N1, A1 : düşmen-i M1

3 beyt M1 : — N1

4 be-şitâfte N1, A1 : be-şinâfte M1

5 emân N1, A1 : âmân A1

* سپاه ظفر پیشه بشتافته * نداده امان هر کرا یافته = Alışkanlığı zafer olan ordu koşmuş ve bulduğu hiç bir kimseye aman vermemiş” anlamına gelen Farsça bir beyittir.

6 nusrat- niçe N1 : küffâr-ı/gaddâr-ı hezîmet-encâm, sipâh-ı firûzi-şi'âr-ı İslâm'ın nice A1, M1

7 dem-be-dem mebnî N1 : — A1, M1

8 firâvân ile N1 : firâvânla A1, M1

9 âteş-bâr N1 : âteş-nisâr A1, M1

10 kubbe-i N1 : künbed-i A1, M1

11 küffâr-ı li'âmdan N1, A1 : gürûh-i muhâlifinden M1

12 A'meş gibi A1, M1 : A'meş-vâr N1

13 pencüm serâsimeliğinden N1 : pencüm tesâ'ud-i ebhire-i hûn sersemliğinden A1 : pencüme tesâ'ud-i encere-i hûn sersemliğinden M1

14 gün N1, A1 : güne M1

15 cilveger N1, M1 : cilve-nümûn A1

16 tehemten-i şâbâş-ı N1 : tehemten-i devrânı nesh u insâ eyledi. Ve lisân-ı zemân şâpâş-ı A1 : nehmten devrânını fesh u insâ eyledi. Ve lisân-ı zemân, sâpâş-ı M1

*Ne-dîde¹ velî çûn tûyî pehlevân**

Hele bu gazây-ı garrâda cünûd-i gaybiyyenin imdâda geldiği, şekk ü şüheden âzâdedir. Ber-vech-i tahmîn yedi sâ‘at zemân, dest ü girfân keşiş² u gûşiş-i bî-gerânla karışık cengi ve zûd u³ hürd âhengi olup, âhır-ı kâr bi-‘avn-i hazret-i Perverdigâr, “*Ve’l-‘âkîbetü li’l-müttakîn***” va‘d-i mübîni bedîdâr, ya‘nî sıfat-ı seniyye-i “*Nasrun ‘azîz****” cânib-i İslâmîyân-ı hakkâniyyet-âmîzde tecellî-nümâ ve livây-ı şevket ü şehâmetleri, evc-i sipîhr-i berîne resâ olup, ekser mehâzîl-i küffâr cîsr-i tîğ-i âbdârdan semt-i⁴ bevâra güzâr ve bakıyyetü's-süyûfları, Serdâr-ı murdârlarıyla serdâde-i vâdî-i idbâr olmalarıyla, ser-pençe-i şehbâzândan güncişk-i cânlarını rehâ-dâr eylediler.

Mûmâ ileyh Muhâfız Paşa tarafından bu haber-i ravh-perver, Der-i devlet-medâr'a meserret-güster oldukda, bi'l-cümle kulûb-i Mü'minîn mesrûr u şâdân ve Bender ve Hotin âteşiyle sûhte olan havâtır-ı Müslimîn nev'an teşeffî-i sadr ile mazhar-ı tesliyet ü itmînân oldu; *ve'l-hamdü lillâhi 'alâ zâlik⁴*.

Bedî'a der-münâsebet-i ism-i İbrâhîm ve İsmâ'îl

Mûmâ ileyh Pehlevân İbrâhîm Ağa'nın kal'a-i merkûmenin imdâd ve muhâfazasına muvaffak olması zımnında, İbrâhîm ve İsmâ'îl beyninde olan münâsebet-i tâmmenin dekâyık-âşinâyân-ı hakâyık-ı eşyâ' olanlara sırr-ı meknûnu⁵ rû-şenâ oldu.

1 **Beyt** *Ne-dîde A1 : Felek gerçi şud dîde sad kahremân * Ne-dîde N1 : Beyt: Felek gerçi dîde sad kahremân * Dîde M1*

* *فلك كرجه = Felek gerçi yüz kahraman gördü, شد دیده صد قهرمان * ندیده ولی چون تویی پهلوان*, fakat senin gibi bir pehlivan görmedi” anlamına gelen Farsça bir beyittir.

2 keşiş N1, A1 : — M1

3 zûd u N1 : zed ü A1 : zûd M1

** *و العاقبة للمتقين = Sonuç Allah'tan korkup günahıtan sakınanlarıdır*” anlamına gelen bu cümle Kur‘ân, el-A‘râf, 7/128. ve el-Kasas 28/83. âyetlerin son kısmıdır.

*** *نصر عزيز = Üstün bir zafer*” anlamına gelen bu kelimeler Kur‘ân, Âl-i ‘İmrân 3/126. âyetin son kısmında yer alan *و ما النصر الا من عند الله العزيز الحكيم = Ve me'n-nasru illâ min 'in-dillâhi'l-'azîzi'l-'alîm = Zafer, yalnızca mutlak güç ve hikmet sahibi Allah katındandır*” meâlindeki âyetten hareketle söylenmiş gibi gözüküyor.

4 küffâr semt-i N1 : küffâr kantara-i tîğ-i âbdârdan cânib-i A1 : kantara-i tîğ-i âbdârdan cânib-i M1

*⁴ *و الحمد لله على ذلك = Bu hususta şükür Allah'a olmalıdır*” anlamına gelen Arapça bir deyiştir. “**Zuhûr-i fevz ü nusrat-ı zâlik**” kısmındaki bilgiler özetle ve değişik bir tertiple *Târih-i Cevdet*, VIII,97-99'da kaydedilmiştir.

5 Mûmâ ileyh Muhâfız Paşa meknûnu [Bu kısımda yer alan “**der-münâsebet-i ism-i İbrâhîm ve İsmâ'îl**” kısmı muhtemelen burası ile ilgili olarak N1 72a'nın sol kenarına yazılmıştır] N1 : **Bedî'a** Mûmâ ileyh Pehlevân Ağa'nın kal'a-i merkûme imdâdına muvaffak olması, mûmâ ileyh Muhâfız Paşa tarafından Der-i devlet-medâra meserret-bahş-ı tebşîr oldukda, bu haber-i ferah-perver ile bi'l-cümle kulûb-i Mü'minîn şâdân ve Bender ve Hotin âteşiyle sûhte olan havâtır-ı Müslimîn, nev'an teşeffî-i sadr ile mazhar-ı tesliyet ü

İhsân-ı Vezâret be-Kâsım Paşa ve ‘atâyây-ı seniyye be-Pehlevân Ağa¹

[N1 72b] Ânifen mersûm-i harîr-tahrîr olduğu üzere, İsmâ‘îl² Kal‘ası‘nda vukû‘ bulan muhârebeye mûmâ ileyh Kâsım Paşa‘nın ibrâz eylediği hüsn-i tedbîr ve muhâfaza-i kal‘a ve müdâfa‘a-i a‘dâ husûsunda merdâne ve dilîrâne sa‘y ü gayret-i bî-kesel ü taksîrleri³, nezd-i Mülûkâne‘de makbûl ve min-ba‘d dahi dîn ü Devlet-i ‘aliyye‘ye lâyıık ve rızây-ı yümn-irtizây-ı⁴ Husrevâne‘ye muvâfık hıdemât-ı seniyyede⁵ bulunacağı me‘mûl olmağla, mâh-ı⁶ zilka‘denin gurrasinde^o rütbe-i vâlây-ı Vezâret‘le kadr u şânı terfî‘ ve ‘unvân-ı Gâzî ile⁷ ol Vezîr-i şeci‘in kâsım-ı tığ-zen gibi nâm-ı bedî‘i terfî‘⁸ kılındı. Ve Pehlevân Ağa‘nın ber-vech-i muharrer zuhûra gelan⁹ erliği ve ol ma‘reke‘de ibrâz eylediği dilâverliği, gerek Vezîr-ı¹⁰ müşârun ileyh tarafından ve gerek cihât-ı sâ‘ireden kemâ hiye mesmû‘ ve ma‘lûm-i hazret-i¹¹ Pâdişâhî olup, lâkin ‘Alemdâr Mustafa Ağa gümâştelerinden olmağla, nüvâziş ü taltıfleri Ağa-yı mûmâ ileyh tarafına sâdır olup¹², bi‘l-vâsıta nâ‘il-i ‘atâyây-ı Hıdîvâne ve hakkında mevâ‘îd-i cezîle sünûhu, semend-i şevk u gayretine¹³ tâziyâne oldu.

itmînân oldu; *ve‘l-hamdülillâhi ‘alâ zâlik*. **Garîbe** İbrâhîm ve İsmâ‘îl beyninde olan münâsebet-i tâmmenin dekâyık-âşinâyân-ı hakâyık-ı eşyâ olanlara sırr-ı meknûnu [Burada bahsedilen Pehlevân Ağa ile ilgili olarak 95a‘nın sağ kenarında farklı bir hatla şöyle bir kayıt vardır: “Mûmâ ileyh Pehlevân Ağa ba‘de-müddetin Vezîr ve Rusyalu‘ya esîr olup çıkdıktan sonra, Erzurum ve Karli-ili taraflarında Vâlî ve Depedelenli ‘Ali Paşa fermânlu oldukda üzerine ta‘yîn olunup, muhâsara esnâ[sın]da fevt olmuş olan meşhûr Pehlevân Paşa‘dır, ‘aleyhi‘r-rahme‘”] A1 : **Bedî‘a** Mûmâ ileyh Pehlevân Ağa‘nın kal‘a-i merkûme imdâdına muvaffak olması, Muhâfiz Paşa tarafından Der-i devlet-medâra meserret-güster oldukda, bu haber-i ferah-perver ile bi‘l-cümle [M1 198] kulûb-i Mü‘minîn mesrûr u şâdân ve Bender ve Hotin âteşiyile sûhte olan havâtır-ı Müslimîn, nev‘an teşeffî-i sadr ile mazhar-ı tesliyet ü itmînân oldu; *el-hamdülillâhi ‘alâ zâlik*. **Garîbe** İbrâhîm ve İsmâ‘îl beyninde münâsebet-i tâmmenin dekâyık-âşinâyân-ı hakâyık-ı eşyâ olanlara sırr-ı meknûnu M1

- 1 **be-Kâsım Paşa** Ağa A1, M1 : **bâ-Kâsım Paşa** N1
- 2 İsmâ‘îl N1 : İsmâ‘îl A1, M1
- 3 taksîrleri N1, M1 : bî-taksîrleri A1
- 4 irtizây-ı A1 : iktizây-ı N1, M1
- 5 hıdemât-ı seniyyede N1 : hıdemâtda A1, M1
- 6 mâh-ı N1 : şehir-i A1, M1
- ◊ 1 Zilka‘de 1221 = 10 Ocak 1807 Cumartesi.
- 7 ile A1, M1 : birle N1
- 8 terfî‘ M1 : refî‘ N1, A1
- 9 zuhûra gelan A1, M1 : — N1
- 10 Vezîr-i N1 : Muhâfiz-ı A1, M1
- 11 hazret-i N1, M1 : — A1
- 12 nüvâziş olup [Bu kısım, buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 96a‘nın sol kenarına yazılmıştır] A1 : — N1 : nüvâziş ü taltıfleri Ağa-yı mûmâ ileyh tarafına sâdır olup M1
- 13 gayretine A1 : celâdetine N1, M1

Beyân-ı esîr-şuden-i Muhâfız ve ehâli-i¹ Bender ve Akkerman

Rakam-zede-i kilik-i râstî-beyân² olduğu üzere, bed-‘ahd ü bed-peymân ve eczây-ı³ mekr u hîle ve dürûğa enbân olan Moskovlu⁴, çünkü baġteten serhadleri cüyûş-i vahşet-hurûşla mel’ân edüp, üç⁵ koldan Memâlik-i İslâmiyye’ye pây-endâz-ı ‘udvân ve ta’vîk-ı haber⁶ için dest-res oldukları ehl-i İslâm’ı, şiddet-i şitâ⁷ behânesiyle tesvîf ü te’hîr eylemek husûsunu der-meyân eylemekle, Hotin Kal’ası’na bast-ı yed-i istîlâ eden Ceneral⁸, Kara Mehmed Paşa’yı⁹ ve Hotin ehâlisini mevkûf-i şeşder-i keyd ü âl edemediğinden nâşî, anlar ne hâl ise hezâr zûr u zâr ile Kalas’da halâs yakasına nüfûs-i mihnet-me’nûslarını isâl [M1 199] eylediler.

Lâkin Bender Muhâfızı ve vücûh ve¹⁰ a’yânı, hem-reng-i mâr-ı münakkaş-nümâ olan melâ’in-i¹¹ pür-mekr u dehâların¹², nermî-i sûret ve nümâyîş-i mihr u şefekatlerine memkûr u maġbûn ve şiddet-i şitâ¹³ sebebiyle der-pîş olan ahtâr-ı râh-ı [N1 73a] pür-teşvîşden ‘aceze-i sıbyân ü nisvânı mahfûz ve me’mûn¹⁴ eylemek dâ’iyesiyle, varoş-i beldede doksan gün mikdâr meks ü karâr eylemeleri, münâsib-dîd-i re’y-i şeytanet-şî’ârları olmuşidi. Vaktâ ki İsmâ’îl¹⁵ tarafına sevk etdikleri tabur, kûpâl-i şemşîr-i İslâmiyân’la mahzûl ü makhûr olup, sebûk-hîz-i vâdî-i gürîz olanları Feldmerşal¹⁶ tarafına luhûkla tahlîs-i nüfûs-i bed-‘urûk eylediklerinde, la’in-i dûzah-me’âb iğne yutmuş kelb gibi piçâ-piç-i¹⁷ ıztrâb olup, bu kadar bin melâ’inin def’aten kimi rehberî-i tîğ-ı tedmîr ile rû-be-râh-ı sa’îr ve kimi gill-i zûll ile vâbeste¹⁸ vü esîr olduklarına dil-gîr ve perîşân-zamîr olmaġla, ol harâret-i hüşm u kin ve ol infi’âl-ı hırkât-âġînle¹⁹ varoş-i Bender’de merbût-ı silsile-i nazar olan Hasan

1 ehâli-i N1, A1 : ehâli-yi M1

2 beyân N1 : zebân A1, M1

3 eczây-ı N1, A1 : icrây-ı M1

4 enbân olan Moskovlu N1, A1 : nigezbân olan Rusyalı M1

5 vahşet- üç M1 : nekbet-hurûşla mel’ân edüp, üç A1 : nekbet-hurûş ile mel’ân edüp, üç N1

6 haber N1, A1 : cezâ M1

7 şitâ’ N1 : şitâ A1, M1

8 Ceneral N1, A1 : — M1

9 Paşa’yı N1, M1 : Paşa A1

10 ve N1, M1 : — A1

11 melâ’in-i N1, A1 : — M1

12 dehâların N1, A1 : nihâdların M1

13 şitâ’ N1 : şitâ A1, M1

14 me’mûn A1 : me’mûl N1, M1

15 İsmâ’îl N1 : İsmâ’îl A1, M1

16 olanları Feldmerşal N1, A1 : Feldmarşal M1

17 la’in-i piçâ-piç N1, A1 : iğne yutmuş hayvân gibi piçâ-piç-i M1

18 def’aten vâbeste N1 : def’aten/def’ine kimi rehberî-i şemşîr ile ‘âzim-i cânib-i bi’sel-masîr ve kimisi gill-i zûll ile beste A1, M1

19 âġînle A1, M1 : âġîn ile N1

Paşa'yı dâ'iresiyle ve bi'l-cümle ricâl ü nisvân ve sıbyânı kezâlik ol esnâda istîlâ eyledikleri Akkerman sükkânını esîr ve diyârlarına isrâ vü tesyîr eylediği keyfiyeti¹, müşârun ileyhin baş-çukadârları yediyle firistâde kıldığı, kâ'ime-sinden ma'lûm-i vükelâ'-i² devlet oldukda, bi'l-cümle ehl-i dîn, gam-kîn ve dirîğ u efsûsla dem-sâz-ı âh ü enîn oldu*.

Zikr-i ahvâl-i Voyvoda-i Eflâk ve Boğdan

Bâlâda pâymâl-i hâme-i îmâ vü ifâde olduğu üzere, Eflâk Voyvodası Kostantîn İpsilandi la'în-i bî-dîn ve hâ'in-i habâset-âyin³ çirk-âbe-i fesâd ü hıyâneti müte'affîn ve sıyâneten li'l-mülk lüzûm-i 'akl ile⁴ 'azl ü tenkîli, umûr-i⁵ zarûriyyeden olduğu müte'ayyen olup, Boğdan Voyvodası 'Aleksandır Moroz[i] dahi rûbeh-meniş ve fenn-i politikada sâhib-i verziş olmağla, hâl-i 'âlemin reviş ü gerdişine im'ân-ı nazar-ı bîniş eylediğinden, dem-be-dem 'azlini niyâzdan⁶ hâlî olmamağla, vükelây-ı devlet ol bâbda cûyende-i zemîn-i fırsat iken, bundan akdemce⁷ Leh içre sevk-ı leşker-i cerrâr ve Rusyalu ile müceddeden tarh-ı esbâb-ı kârzâr u peykâr⁸ üzere olan Fransa İmperatoru Bonapart⁹ cânibinden, Âsitâne-i sa'âdet'de¹⁰ mukîm Sebestiyan nâm elçisine bir kıt'a kağıdı¹¹ vârid ve mefhûmunda Rusyalu [N1 73b] kendüsiyle sulh u musâfâta tâlib olup, Devlet-i 'aliyye-i ebed-bünyânın zîr-i cemîle-i¹² imtinânında olduğundan başka, miyâne de saht-beste-i in'ikâd ve şâyân-ı ta'vîl ü¹³ i'timâd olan 'ukûd u¹⁴ 'uhûd muktezâsınca şurût-ı [M1 200] musâlahalarından birinin zımnında Devlet-i 'aliyye'nin temâmiyyet-i mülkü münderic¹⁵ ve zımnın min-ba'd Eflâk ve Boğdan memleketlerinde muhdes olan nezâret-i Rusya mâddesinin infisâhı mündemic¹⁶ olmağla, vech-i mezkûr üzere

1 diyârlarına keyfiyeti M1 : diyâr-ı neket-medârlarına isrâ vü tesyîr eylediği keyfiyet N1, A1

2 vükelâ'-i N1 : vükelây-ı A1, M1

* “İhsân-ı Vezâret be-Kâsım oldu” kısmındaki bilgiler özetle *Târîh-i Cevdet*, VIII,99'da kaydedilmiştir.

3 İpsilandi âyinin N1 : İpsilandi la'în-i bî-dîn ve hâyin-i habâset-âyinin A1 : İpsilandi'nin M1

4 lüzûm-i 'akl ile A1 : — N1 : lüzûm-i 'aklî ile M1

5 umûr-i A1, M1 : — N1

6 hâl-i 'âlemin niyâzdan N1 : dem-be-dem 'azlini istid'âdan A1, M1

7 akdemce N1 : akdem A1 : mukaddemce M1

8 esbâb-ı kârzâr u peykâr M1 : esbâb-ı kârzâr N1 : âsiyâb-ı kârzâr u beykâr A1

9 Bonapart M1 : — N1, A1

10 Âsitâne-i sa'âdet'de N1, M1 : Der-sa'âdet'de A1

11 kağıdı N1, A1 : kağıd M1

12 cemîle-i N1, A1 : cemîl-i M1

13 ta'vîl ü N1, A1 : — M1

14 u N1, M1 : — A1

15 münderic N1, A1 : — M1

16 mündemic N1, A1 : münderic M1

voyvodateyn-i mesfûreteynin ‘azline hâhişker-i vesâ’il ve tebdîlleri tahtında ez-ser-i nev hâsıl olacak küleh¹-rübâlık tayyâresine beste-dil olan vükelây-ı umûr, bu bâbda berzede-i sâ mân-i² şu’ûr olup, bî-tereddüd ü te’hîr ikisini birden ‘azlle³ Boğdan'a İskerlet'i ve Eflâk'a ‘Aleko'yu te'mîr eylediler. Bermûceb-i fermûde, her biri savb-ı me'mûrlarına⁴ reh-peymûde olup, selefleri bâ-emr-i ‘âlî Der-bâr-ı me'âlî'ye ‘avdet için da‘vet olunmuşıdı.

Kostantîn-i la'înin⁵ emr-i şerîf, resîde-i dest-i hıyânet⁶-elîfi oldukda “*el-Müsî'u müstevhişun*^{7*}” vahşeti ve⁸ “Birâder eski mesel, yağrı olan kocunur” zücretiyle, hemân Bükreş'den raht-çîn-i ârâm ve mükemmel dâ'ire ve emvâl ve eşyây-ı sâ'iresiyle Nemçe erâzîsinden Rusya tarafına hırâm-bend-i tekâvür-i sür'at ü i'tizâm olmağla, “*el-Cinsü ma'a'l-cins*^{**}” mücâzebesiyle ‘iyân ve ol kâfirin sırf Moskovlu olduğu nümâyân olup ve ‘Aleksandır derhâl Âsitâne-i râstâne'ye⁹ matıyye-rân-ı isti‘câl oldu.

Voyvoda-i cedîdler dahi hatt u tirhâl¹⁰ makarr-ı emâretlerine resîde¹¹ olup, mebâdî-i umûr-i lâzîmelerine âgâz ile henûz mukaddimât-ı mertebelerini temhîd eyleyecekleri¹² hengâmda, Âsitâne-i sa'âdet'de Rusya Elçisi'nin tezkârı müstehcen, perde-bîrûn ibrâm-ı kûh-efkenine mebnî, voyvodalıklar kemâ fi's-sâbık seleflerine ibkâ olunup, ‘Aleksandri¹³ tekrâr ircâ' ve Kostantîn-ı la'în¹⁴ tarafına dahi ibkâyı müş'ir emr-i mutâ', yed-i¹⁵ berîd ile isrâ vü isrâ' kılındı. İskerlet ve ‘Aleko¹⁶, henûz çâşnî-çeş-i simât-ı âmâl ve dehân-âlây-ı bâde-i ikbâl [N1 74a] oldukları hilâlde, nâgâh emr-i infisâlleri zuhûr ve hasbe'l-iktizâ' Der-bâr-ı sa'âdet¹⁷-ihtivâ'ya ‘avd ü kufûl ile me'mûr oldular.

1 küleh N1 : külâh A1, M1

2 sâ mân-i N1 : dâmân-ı A1, M1

3 ‘azlle N1 : ‘azl ile A1, M1

4 me'mûrlarına N1 : me'mûrelerine A1, M1

5 Kostantîn-ı la'înin N1, A1 : Kostantîn'in M1

6 hıyânet N1, A1 : mekîdet M1

7 *müstevhişun* N1, A1 : *mütevahhişun* M1

* *المسيء مستوحش* = Kötülük yapan ürkek olur” anlamına gelen Arapça özlü sözlerdendir.

8 ve N1, M1 : [mısrâ]‘ A1

** *الجنس مع الجنس* = Aynı cinsten olanlar, aynı cinsten olanlarla beraberdir” anlamına gelen Arapça özlü sözlerdendir.

9 *el-Cinsü* râstâne'ye N1 : *el-Cinsü ma'a'l-cinsi*” muhâdeniyyesi ‘iyân ve ol kâfirin sırf Moskovlu olduğu nümâyân ve ‘Aleksandır derhâl Âsitâne-i râstâne'ye A1 : ‘Aleksandır derhâl Âsitâne-i sa'âdet tarafına M1

10 tirhâl N1 : tirhâl ile A1, M1

11 resîde N1, M1 : resîd A1

12 eyleyecekleri M1 : eyleyecek N1, A1

13 Aleksandri A1 : Aleksandır N1, M1

14 Kostantîn-i la'în N1, A1 : Kostantîn M1

15 yed-i N1, A1 : bir M1

16 kılındı. İskerlet ve ‘Aleko A1, M1 : olundu. İskerlet ve ‘Aliko N1

17 iktizâ' Der-bâr-ı sa'âdet N1 : iktizâ Der-bâr-ı me'âlî A1, M1

Kostantîn tarafına mersûl olan¹ emr-i ‘âlî, Kamanıçe'de² yed-i mesfûra mevsûl oldukda, rû-gerdân-ı telakkî vü kabûl olmağla, bu peyâm-ı bârid, sâmi‘a-i vükelâyâ vârid oldukda³, İskerlet yine ibkâ ve Ruscuk'da menşûr-i cedîd, dest-i mersûma resâ olup⁴, ‘Aleksandır dahi makarr-ı emâret-i Boğdan olan Yaş Kasabası'na karîb Fokşan⁵ nâm mahalle vusûlünde⁶, Rusyalu'nun Turla'dan ‘ubûr ve Feldmerşal'in Boğdan Ülkesi'ne⁷ itâle-i pây-i veyl ü sübûr eylediği haberi, vâsıl-ı sem‘-i şu‘ûru oldukda, mahall-i mezbûrda karâr ve ol bâbda i‘mâl-i ‘avâmil-i efkâr edüp, [M1 201] bilâhare Rusya askerinin⁸ mahall-i mezbûra tekarrublerini istimâ‘ eyledikde, savb-ı Âsitâne-i sipihr⁹-irtifâ‘a irticâ‘ eyledi.

İskerlet Voyvoda Rucuğ'a vürûdunda Hotin ve Bender hâdiseleri ‘Alemdar Mustafa Ağa'nın nihânî hârik-ı sitâre-i sâmi‘a-i iz‘ânı olmağla, Voyvoda-i mersûma hufyeten ihbâr ve¹⁰ ol dahi Hotin Vâlîsi'nin kendüsüne¹¹ tahrîr eylediği istihbâr kıssasını¹² ve der-sâ‘at müşârun ileyhın kâ‘imesini bir kıt‘a ‘arızaya melfûfen Der-i devlet-karâr'a¹³ itâre vü tesyâr eylediğini nakl ü iş‘âr¹⁴ eyledikde, bî-vakfe-i te‘hîr, Ağa-yı mûmâ ileyh dahi keyfiyyet-i hâli, ‘atebe-i bâhîretü'l¹⁵-me‘âlîye ‘arz u tahrîr eyledikden sonra, kendisi dahi tertîb ve techîz-i¹⁶ asâkir u mühimmât ile¹⁷ sevâhil-i Nehr-i Tuna muhâfazası bâbında, sâ‘id-i gayret ü ihtimâmı teşmîr eyledi. Haber-i mezkûra binâ‘en mersûm voyvodaların verây-ı sürâdik-ı Takdîr'den cilve-nümây-ı sâha-i zuhûr olacak suver-i şu‘ûnât-ı gaybiyyeye müterakkiben Ruscuk'da ikâmetleri, tasvîb-kerde-i erkân-ı devlet olmağla, her birine taraf-ı Pâdişâh-ı İskender-âyinden mâhiyye beşer kîse akça¹⁸ ta‘yîn ve hulûl-i vakt-i merhûnuna kadar meks ü temkîn kılındılar*.

1 olan N1 : — A1, M1

2 Kamanıçe'de N1, M1 : Kamanice'de A1

3 rû-gerdân-ı oldukda N1, M1 : — A1

4 resâ olup N1, A1 : irsâl olunup M1

5 Fokşan M1 : Fohşan N1, A1

6 mahalle vusûlünde N1, M1 : mahalde A1

7 Feldmerşal'in Boğdan Ülkesi'ne N1 : Feldmerşal'in/Feldmarşal'in Boğdan Ülkâsi'ne A1, M1

8 askerinin M1 : askeri N1, A1

9 Âsitâne-i sipihr N1, A1 : Âsitâne'ye M1

10 ve M1 : — N1, A1

11 kendisine A1 : kendüsüne N1, M1

12 kıssasını N1, A1 : kazıyyesi M1

13 Der-i devlet-karâr'a A1, M1 : Der-bâr-ı devlet'e N1

14 iş‘âr N1 : tezkâr A1, M1

15 bâhîretü'l N1, A1 : bâhiru'l M1

16 kendisi dahi tertîb ve techîz-i A1, M1 : kendüsü dahi techîz ü tertîb-i N1

17 mühimmât ile N1, M1 : mühimmâtla A1

18 akça M1 : akca N1 : — A1

* “Zikr-i ahvâl-i kılındılar” kısmındaki bilgiler özetle *Târîh-i Cevdet*, VIII,97-98'de kaydedilmiştir.

Sâniha¹

Fakîr derim ki, Bonaparta'nın Sebestiyan'a² vech-i mezkûr üzere³ tahrîr u beyânı ve anın dahi hasbe't-ta'lim berg u şâhlar⁴ vererek tevsî'-i meydânı, mahzâ politika-i⁵ Firengâne'lerine mebnî bir ma'nâ olup, vükelây-ı devletimiz olan akca⁶ dînlü yâdigârlar, henûz [N1 74b] gerek Fransalu⁷ ve gerek Rusyalu tarafından i'timâda sâlih keyfiyyet-i mezkûreye⁸ dâ'ir devletce kat'î beyân-nâme misillü eser u haber vârid ü sâdır olmaksızın, mahzâ tama'-ı hâm tehevürüyle pîş ü pes-i maslahatı, fikr ü mülâhazadan zuhûl edüp, hemân ol kadarca ser-rişte-i umûr-i mevhûmla⁹ voyvodaların tebdîlleri husûsuna tehâlûk ü hücumları ne derecelerde¹⁰ nâ-ma'kûl olduğu, mertebe-i bedâhete mevsûldür. İlâ hâze'l-ân Memâlik-i 'Osmâniyye'nin¹¹ çekdiği mihnet ve gördüğü hasâret ü perişâniyyetden¹² mâ'adâ, taraf-ı Saltanat'a dahi îras-i vaz'-ı dîğer-gûn edüp, kendülerin dahi¹³ iltihâk-ı sevâlif-i kurûn etmelerine kadar müstetba' olmuştur. Bu Bende-i nâ-kâm, her çend bir 'abd-i güm-nâm ve i'râbdan hazzı olmayan fırka-i müstehâmdan olup, lâkin Devlet-i 'aliyye veliyy-i ni'metimiz olmak hasebiyle¹⁴, hâlis u muhlis dâ'î ve hayr-hâhlarından olduğumuz münâsebetiyle¹⁵, zarar u hasâretine müte'essir ve züll ü hakâretine mütekeddir olmakda meslûbül-ihtiyâr olduğumuz¹⁶, vâreste-i kayd-ı istitârdır. Devlet-i 'aliyye [M1 202] hakkında sâ'ir meşhûd u mesmû'umuz olan mükeddirâtın mecmû'undan ezyed iki kelâm-ı zehr-nâk, peykân-ı hadeng-i cân-sitân gibi ciğer-gâhıma te'sîr eylemekle, hâlâ zahmı merhem-pezîr-i iltiyâm olmamıştır. [Mısra]'¹⁷:

İşler yüreğim yâreleri, bitmez onulmaz

Biri mersûm voyvodaların tebdîlleri 'akabinde Rusya Elçisi'nin zikri müstehcen vaz' ile¹⁸ Bâb-ı 'âlî'ye gelüp, üştür-i dîvâne gibi keff-endâz ve

- 1 merhûnuna Sâniha A1 : kadar meks ü temkîn kılındı N1 : merhûna meks ü temkîn kılındılar. Sâniha M1
- 2 Bonaparta'nın Sebestiyan'a N1 : Fransa İmparatoru'nun A1 : Bonapart'ın Sebestiyan'a M1
- 3 üzere N1, M1 : + Sebestiyan'a A1
- 4 hasbe't- şâhlar N1 : hasbe't-ta'lim berg u şâh A1 : hasbe't-tanzîm berg u şâh M1
- 5 politika-i M1 : politika-yi N1, A1
- 6 devletimiz olan akca N1 : devlet olan akça A1, M1
- 7 Fransalu A1 : Bonaparta N1 : Bonapart M1
- 8 mezkûreye N1, M1 : mezkûra A1
- 9 umûr-i mevhûmla M1 : mevhûm ile N1 : mevhûmla A1
- 10 derecelerde A1, M1 : derecede N1
- 11 'Osmâniyye'nin A1 : Sultanıyye'nin N1, M1
- 12 perişâniyyetden N1, M1 : perişânîden A1
- 13 kendülerin dahi N1 : kendülerinin dahi A1 : kendülerinin M1
- 14 olmak hasebiyle N1, M1 : olduğuy haseble A1
- 15 münâsebetiyle M1 : hasebiyle N1 : sebebiyle A1
- 16 olduğumuz N1 : bulunduğumuz A1, M1
- 17 [Mısra]' A1, M1 : — N1
- 18 vaz' ile N1 : vaz'la A1, M1

gûnâ-gûn girîv ile ‘alâ mele’i’n-nâs velvele-sâz olarak, Re’îs Efendi'nin¹ odası hâricinde bir iskemleye ku’ûd ve: “Bizden istîzân etmeksizin² Eflâk ve Boğdan voyvodalarını tebdîl sizin ne hadd ü vazîfeniz idi, bu ne dimekdir? Şimdi yine evvelkileri makâmlarına i’âde edersiz ve illâ on beş güne değin³ berren ve bahran hücûm ile⁴ devletimiz dediğimizi Konya ve Şâm diyârlarına dahi hasret edüp, memâlikinize⁵ İmperator fermânları neşr u icrâ eylemek, ‘indimizde su içmekden esheldir. Sizi şimdiye kadar mahzâ mürû’etimizden ve ba’zı gûne bey’ u şîrâ mu’âmelesine lüzûmunuzdan⁶ nâşî, ibkâ ederiz ve illâ şöyle ederiz böyle ederiz⁷” zemînlerinde çirk-âbe-feşân olup, bir harfine tehammül eylemek, benî âdem değil, behâyim ü haşerâtın vüs’-i⁸ havsalasına güncâyış-pezîr-i imkân olmayacak ciğer-dûz [N1 75a] herze vü hezeyân-ı cân-sûz sözler îrâd⁹ ederek, Bâb-ı ‘âlî’yi şerr u şûr ile mâlî eyledi. Bi’l-cümle ricâl-i Bâb-ı ‘âlî, ol kâfir-i dūzah-me’âba hezâr pîç ü tâb ile¹⁰ tekâ-pû ve şitâb edüp, odaya yâhûd yukarıya¹¹ kudûmleri zımnında niyâz ü lâbe ve müdâheneler îbrâz eyledikçe, gılzat u ru’ûneti ziyâd¹² ve isrâr u ta’nîfi iştidâd bulup, hulâsa-i kelâm dil-hâhını icrâ eylemedikçe sandalîden kıyâm eylemeyüp ve¹³ hemân oradan makarr-ı nuhûsetine i’tizâm eyledi. Bu ‘Abd-i bî-nevâ, sevk-ı kazâ ile ol gün hasbe’l-iktizâ¹⁴ Bâb-ı ‘âlî’de bulunduğum hasebiyle, mel’ûn-i mesfûrum kavlı ü fi’li, bi’n-nefs mesmû’ u manzûrum oldu.

Biri dahi Bonaparta'nın¹⁵: “Osmânlu Devleti’ni Cibrîl gibi¹⁶ ben tutayorum ve illâ çokdan hâksâr ve zîr u zeber olması derkârdır” dediği¹⁷, kelâm-ı nâ-fercâmıdır. İşte bu iki söz halâ derûnumda ciğer-sûzdur. Hazret-i Kâdir-i bî-çûn dergâhından niyâz olunur ki, bu iki tarafı dahi Devlet-i ‘aliyye, zûr-i şemşîr ile¹⁸ dest-zede-i kahr u tedmîr edüp, ol vechile zahm-ı dil-i mecrûhum

1 Efendi'nin A1, M1 : — N1

2 etmeksizin A1 : eylemeksizin N1, M1

3 değin N1 : kadar A1 : dek M1

4 hücûm ile N1, M1 : hücûmla A1

5 memâlikinize N1 : memâlikinizde A1, M1

6 lüzûmunuzdan N1, A1 : halel tetarruku vâhimesinden M1

7 böyle ederiz N1, A1 : — M1

8 vüs’-i N1, A1 : + ve M1

9 sözler îrâd N1 : reşş A1, M1

10 kâfir-i ü tâb ile N1 : kâfir-i dūzah-me’âba hezâr pîç ü tâbla A1 : gaddâr-ı nekbet-me’âba hezâr pîç tâb ile M1

11 yukarıya N1, M1 : yukarıya A1

12 ziyâd N1, A1 : izdiyâd M1

13 ve N1, A1 : — M1

14 iktizâ’ N1 : iktizâ A1, M1

15 Bonaparta'nın N1 : Napolyon Bonaparta'nın A1 : Bonapart'ın M1

16 Cibrîl gibi N1, A1 : hasbe’l-mürû’eti M1

17 dediği A1, M1 : — N1

18 zûr-i şemşîr ile M1 : şemşîriyle N1, A1

mündemil¹ ve teşeffi-i dil-i² mahzûnum hâsıl ola, âmîn ve³ sümme âmîn*. [M1 203]

Lâyiha

Fakîr derim ki, vech-i mezkûr üzere voyvodaların tebdîli birle, zuhûr eden hâdisenin sebebi yine Fransalu kâfiridir⁴. Zîrâ Devlet-i ‘aliyye gerçi ol mel‘ûn tarafına⁵ mâ‘il olup, lâkin samîmî olmayup, hasbe'l-iktizâ olduğu ma‘lûmu olmağla, Rusyalu'nun gereği gibi tesallutu vukû‘uyla, kendü tarafına bi'l-kül-liyye Devlet-i ‘aliyye iğtirâ ve dil-hâhı olan ittifâk mâddesine sûret-nümâ ola. La‘în-i bâtıl⁶ ol bâbda cüst-cûy-i kârgâh-ı vesâ‘il ederek, mültemisi⁷ olan bu vesîleye dest-res oldu, ya‘nî Devlet-i ‘aliyye Rusyalu'nun Memleketeyn'e nezâretinden dil-gîr ve Kostantîn'in hıyâneti sebebiyle ana münharifü'z-zamîr olup, husûsan vükelâ ve kurenâ yâdigârlarının tayyârât-ı ‘â‘idesine mebnî⁸ tebeddülleri gözlerinde uçar ve gice ve⁹ gündüz gönüller geçer olduğu ma‘lûm ve ednâ ser-rişte bulduklarında, perde-i tama‘-ı hâm sebebiyle¹⁰ dîde-i ser-en-câm olacağı meczûm olmağla, her ne kadar serbesiyyet-i Memleket-i¹¹ Devlet-i ‘aliyye şart-ı musâlaha¹² erkânından ise de, henüz sûret-i zâhirde cilve-ger olmaksızın elçisine iş‘âr ve elçi dahi dakîka-i râz-ı İmperator'a vukûfu sebebiyle maslahata dürlü dürlü berg u şâh vererek, tebdîlât-ı mezkûreye iğrâ ve vükelâ ve kurenâ devletlülere dahi¹³ birkaç bin kîse akçalar¹⁴ almak belâsıyla Devlet-i ‘aliyye'yi bu derd-i ‘asîru'd-devvâya mübtelâ eylediler. *Küllü şey'in bi-kader***,

1 mündemil N1, M1 : mütedâmil A1

2 dil-i N1 : kalb-i A1, M1

3 ve M1 : — N1, A1

* “Biri mersûm voyvodaların âmîn” kısmında yer alan bilgiler özetle, bazı değerlendirmelerle ve “‘Âsım Efendi'nin beyânına göre ... ‘Âsım Efendi bunu hikâye etdikden sonra ...‘Âsım Efendi'nin dediği gibi” şekillerinde *‘Âsım Efendi Târîhi*'nden alındığı belirtilerek *Târîh-i Cevdet*, VIII,76'da kaydedilmiştir.

4 Fransalu kâfiridir A1 : — N1 : Fransalu'dur M1

5 mel‘ûn tarafına A1 : — N1 : tarafa M1

6 La‘în-i bâtıl A1 : — N1 : Merkûm M1

7 mültemisi A1 : mültemis N1, M1

8 mebnî A1 : — N1, M1

9 ve A1 : — N1, M1

10 sebebiyle N1, M1 : seyl-i A1

11 Memleket-i A1 : — N1, M1

12 musâlaha N1, M1 : musâlahası A1

13 dahi A1 : — N1, M1

14 kîse akçalar A1 : — N1 : kîseler M1

** *انا كل شئ خلقناه بقدر = Her şey bir ölçü üzeredir*” anlamına gelen bu cümle “ *Innâ külle şey'in bi-kader = Biz, her şeyi bir ölçüye göre yarattık*” meâlindeki Kur‘ân, et-Tevbe 54/49. âyetinden hareketle söylenmiş gözüküyor.

ammâ cenâb-ı Rabbül-'âlemîn hemân def'i esbâbını halkla, Ümmet-i Merhûme'yi emîn eylesün¹, âmîn âmîn².

Sûret-i hatt-ı şerîf-i Şehriyâr-ı satvet-mu'tâd ve beyân-ı şurû'-i mukaddimât-ı gazv ü cihâd ber-düşmen-i dîn-i³ dalâlet-nihâd

Bâlâda keşide-i musattar-ı⁴ tahrîr u ifâde olunduğu⁵ üzere, Devlet-i 'aliyye ile Rusya Devleti arasında⁶ revân olan nehr-i müvâlât, 'an-asl Bonaparta'nın tasdik mâddesinden ve vükelây-ı devletin Fransalu'ya temâyülleri husûsundan⁷ mütekeddir olup, ba'dehû Eflâk ve Boğdan voyvodalarının tebdîlleri husûsuna⁸, ser-rişte-i fesh-ı musâlaha ve musâfât olmağla, her ne kadar ibkâları dahi sûret-yâb olduysa⁹ da, sinîn-i medîdeden berü câ'il-i meydân-ı emel ü ârzû ve zabt u teshîri husûsuna ez-dil ü cân vesîle-cû oldukları, Eflâk ve Boğdan memleketlerine kemâl-i tehâlüklerinden nâşî, dest-i temâlüklerinden sâz ve seleb-i ârâmı sâlib olmağla, 'alâ hîn-i gafletin Memâlik-i mahrûse'ye te'addî ve 'udde vü 'atâddan hâlî kılâ' ve bilâd-ı İslâmiyye'yi¹⁰ ânen fe-ânen istîlâya [M1 204] tesaddî eyledikleri haber-i vahşet-eseri¹¹, peyder-pey Der-bâr-ı sa'âdet-karâr'a resîd [N1 75b] ve defâtir-i kulûb-i İslâmiyân'dan esâmî-i ârâm u huzûr¹² resîd olup, Rusya Elçisi'nden su'âl olundukca, Voyvodalık ibkâsı mâddesinin hîn-i icrâsında devleti tarafına inhâ vü iş'ârdan¹³ başka, muktezây-ı me'mûriyyeti üzere cüz'î ve küllî sebep-i münâza'a olmadığını ve keyfiyyet-i hâdiseye dâ'ir kendüye bir dürlü¹⁴ haber gelmediğini tekrâr be-tekrâr ifâde vü iş'âr ve Ruscuk A'yânı tarafından ise Rusya askerinin sergerdesi olan Mikelson [=Michelson]* nâm Ceneral-i

1 Lâyiha eylesün M1 : + [Bu uzunca kısım, buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 97a'nın sol kenarına yazılmıştır] A1 : — N1

2 eylesün, âmîn âmîn A1 : — N1 : eylesün M1

3 Sûret-i hatt-ı dîn-i A1 : Beyân-ı şurû' be-mukaddimât-ı gazv ü cihâd ber-düşmen-i dîn-i N1 : Beyân-ı şurû' be-mukaddimât-ı gazv ü ictihâd ber-düşmen-i M1

4 musattar-ı N1, A1 : satr-ı M1

5 olunduğu A1 : olduğu N1, M1

6 'aliyye ile Rusya Devleti arasında A1 : 'aliyye ile Rusya Devleti miyânında M1 : seniyye ile Rusyalu miyânında N1

7 nehr-i husûsundan N1 : nehr-i müvâlât 'an-asl Napolyon Bonaparta'nın tasdik mâddesinden A1 : mühr u müvâlât, 'an-asl Bonapart'ın tasdik mâddesinden M1

8 tebdîlleri husûsuna A1 : tebeddülleri maslahatı N1 : tebeddülleri husûsuna M1

9 olduysa N1, A1 : oldu ise M1

10 İslâmiyye'yi A1, M1 : İslâmiyye'ye N1

11 eseri A1, M1 : eserleri N1

12 huzûr N1 : huzûru A1, M1

13 inhâ vü iş'ârdan A1 : iş'âr u inhâdan N1, M1

14 dürlü N1, A1 : — M1

* Metnimizde sözü edilen Rus Generali Michelson için bk. meselâ Jacques Peuchet, *Campaigns of the Armies of France, in Prussia, Saxony and Poland under the Command of his Majesty the Emperor and King in MDCCCVI and VII*, İngilizce'ye trc. Samuel Mackay, Boston 1808, III,73.

mel'anet¹-irtisâm, Rumeli kazâlarının kuzât ve zâbitânına hitâben gûnâ-gûn fesâd ü füsûndan 'ibâret ve miyâne-i İslâmiyân'a, husûsan Nizâm-ı Cedîd askerinden reybe² vü gümâna müstağrak zümre-i Bektâşiyân'a, Rumeli'de³ kâ'in a'yânâna ilkây-ı ihtimâlât ü zunûndan kinâyet beyân-nâmeler neşr u irsâliyle zu'm-i⁴ bâtılınca ehl-i İslâm'ı firifte ve memkûr ve bu takrîb derûn-i mülk-i Hâkânî'ye neşr-i haşerât-ı fitne vü şikâkla aktâr u aktân-ı⁵ İslâmiyân'ı haşrgâh-ı şerr u⁶ şûr etmek misillü bir devletin irtikâb ve bir milletin iktirâb eylemeyeceği mel'anete mübâderetleri peyâmı ve bir cânibden dahi asker-i hezîmet-eserinin kadem-be-kadem tehattî vü tecâvüzleri, havâdisât-ı⁷ nâ-fercâmı tevârüd etmiş olmağla, keyfiyyet-i hâl⁸ ma'rûz-ı dergâh-ı Saltanat-ı muhalledü'l-ikbâl⁹ oldukda, hâne-i Fetvâ-penâhî'de 'umûmî 'akd-i encümen-i şûrâ olunup, mutâbakat-ı şerî'at-i mutahhere ile karâr-ı maslahat müzâkere olunmak bâbında hatt-ı hümâyûn-i Cihân-dârî sudûruna mebnî, şehri şevvâlü'l-mükerrem¹⁰ onuncu sebt günü[◊] Sadria'zam ve Kapudan Paşa ve sudûr-i kirâm ve 'ulemây-ı a'lâm ve Yeniçeri Ağası ve mansûb ve ma'zûl ricâl-i devlet, mahalli merkûmda halka-bend-i meşveret olup, ibtidâ Rusyalu'nun bu âna kadar serzede-i zuhûr olan harekât-ı fazîhasının müzekkiresi¹¹, ba'dehû Hotin Muhâfızı müşârun ileyhden ve Ruscuk A'yânı mûmâ ileyhden vârid olan kavâ'im kirâ'et olunup, müfâd ü mefhûmu cümlelerin ma'lûmu oldukda, taraf-ı Fetvâ-penâhî'den feth-i kelâm birle, Rusyalu'nun nakz-ı 'ahdi fi'len tebeyyün ve vücûb-i şer'î ile¹² anlara sefer eylemek ehl-i İslâm üzere tekarrur u te'ayyün eylediğini¹³, [N1 76a] kalem-i lisân-ı muhteremleriyle sahâyif-i kulûb-i huzzâra tenmîk ve sudûr-i kirâm ve 'ulemây-ı a'lâm ve bi'l-cümle encümen-ârây-ı ictimâ' u iltiyâm [M1 205] olanlar ba'de't-tasdîk, bu def'a Memâlik-i mahrûse'ye tecâvüz eden düşmen-i dîni¹⁴ def'-i sâ'il¹⁵ vetîresiyle müdâfa'ada tehâvün ü te'hîre cevâz gösterilür ise, zarar-ı küllîyi müstelzim¹⁶ olacağını tahkîk eyledik-

1 mel'anet N1, A1 : mefsedet M1

2 reybe N1, A1 : reyb M1

3 Rumeli'de N1 : ve Rumeli'de A1 : Rumeli'nde M1

4 zu'm-i N1, A1 : + ve M1

5 şikâkla aktâr u aktân-ı N1 : şikâkla aktâr u aktât-ı A1 : şikâk ile aktâr u aktân-ı M1

6 şerr u N1 : şûran A1, M1

7 havâdisât-ı M1 : havâdis-i N1, A1

8 -i hâl N1 : — A1, M1

9 -ı muhalledü'l-ikbâl N1 : — A1, M1

10 -i Cihân-dârî -mükerrem M1 : şeref-sudûruna mebnî, şehri şevvâl-i şerîfin N1 : -i Cihân-dârî sudûruna mebnî şehri şevvâlin A1

◊ 10 Şevvâl 1221 = 21 Aralık 1806 Pazar. Metnimizdeki gün ile bizim ilgili eserlerden istifâde ile belirttiğimiz gündeki farklılık, hilâlin görülmesinden kaynaklanmış olmalıdır.

11 müzekkiresi N1, A1 : müzâkeresi M1

12 şer'î ile N1, M1 : şer'le A1

13 eylediğini N1, A1 : eylediği M1

14 düşmen-i dîni N1, A1 : düşmeni M1

15 sâ'il N1, M1 : sâ'ile A1

16 müstelzim N1, A1 : müstelzim (مستلزم) M1

den sonra, Nâsır-ı Dîn-i Muhammedî ve Mu‘in-i Ümmet-i Ahmedî olan Hudây-ı bîcûn dergâhına ez-samîm-i derûn tevekkül ve sâhib-i şerî‘at olan Sipehsâlâr-ı hayl-i Risâlet ‘aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm* rûhâniyyetine tevessül olunarak, icrây-ı gayret-i dîniyye ve ifây-ı hamîyyet-i yakîniyye¹ bâbında sarf-ı makde- ret ü tüvânî ve terk-i tekâsül ü tüvânî olunup, küffâr-ı bed-mezheb ve düşmen-i hıyânet-meşreb bilâ-sebebe² nakz-ı ‘ahd ü peymân eylemekle, “*Ve men nekese fe-innemâ yenküsü ‘alâ nefsihi***” mefhûm-i nefisi üzere ser-zede-i seyfi-³ kahr-ı Yezdân olacakları, bî-şâ‘ibe-i reyb ü gümân olduğu tefe”ülüyle, kîbâle-i meclis imzâ-kerde-i hatem⁴ ü pâyân olup, bi-mennihi'l-Mennân şehir-i merkû- mun on ikinci pazartesi günü⁵ huzûr-i Âsafî’de dahi meşveret-i ‘âmme mün‘akid olacağı beyâniyle, takrîr-i ‘âlî ma‘rûz-ı ‘atebe-i munhasırul-me‘âlî kılınmağla, yevm-i mezbûrda Sadr-ı ‘âlî-makâm ve Şeyhulislâm ve Kapudan Paşa ve bi'l-cümle sudûr ve mevâlî-i kirâm ve ricâl-i devlet ve ağavât-ı Ocak ve hademe-i Bâb-ı süreyyâ-nitâk, ‘Arz-odası’nda ‘akd-i encümen-i⁶ şûrâ eyle- diklerinde, mukaddemce hâne-i Fetvâ-penâhî’de kırâ’et olunan evrâk tekrâr kırâ’et ve Rusya Elçisi ta‘lîmi ile⁷ İngiltere Elçisi’nin Meclis-i Şûrâ’da der- meyân olunmak⁸ mülâhazasıyla seherî Re’îs Efendi tarafına göndermiş olduğu memhûr tezkiresi dahi lede’l-kırâ’e⁸, müşârun ileyh Hotin Muhâfız-ı’nın mâr- ru’z-zikr tahrîrâtında serhadd-i mansûrun hemân nâgehân istilâ-kerde-i eyâdî- i⁹ a‘dây-ı bed-peymân ve nisvân ü sıbyânın dücâr oldukları derd ü mihnet-i bî- pâyân, kâffe-i huzzâra mûris-i girye-i hûn-âmîz ve firûzîne-i âteş-i ciğer-sûz u¹⁰ cân-engîz olup, bundan akdemce¹¹ Meclis-i Şûrâ’da karâr-dâde olduğu üzere seferin vücûbiyyeti, [N1 76b] beyne’l-‘ulemâ¹² müzâkere olundukda, Şeyhulislâm hazretleri¹³, Emîn-i Fetvâ Efendi’den istintâkla¹⁴ farzıyyet-i seferi

* عليه الصلوة والسلام = Salât ve selâm onun üzerine olsun” anlamına gelen Arapça bir duâdır.

1 ifây-ı yakîniyye N1, A1 : ibkây-ı hamîyyet-i yakîniyye (يقينيه) M1

2 tüvânî bilâ-sebebe A1 : tevânî olunup, küffâr-ı bed-mezheb, düşmen-i hıyânet-meşreb bilâ-sebebe N1 : olunup, düşmen-i hıyânet-meşreb bilâ-vesîle M1

** و من نكث فانما ينكث على نفسه = Kim ahdini bozarsa, ancak kendi aleyhine bozmuş olur” anlamına gelen bu cümle Kur’ân, el-Feth 48/10. âyetin ortalarında yer alan bir kısımdır.

3 seyfi-i N1 : şemşîr-i A1, M1

4 hatem N1, A1 : hatem (حتم) M1

5 12 Şevvâl 1221 = 23 Aralık 1806 Salı. Metnimizdeki gün ile bizim ilgili eserlerden istifâde ile belirttiğimiz gündeki farklılık, hilâlin görülmesinden kaynaklanmış olmalıdır.

6 encümen-i N1 : meclis-i A1, M1

7 ta‘lîmi ile N1 : ta‘lîmiyle A1, M1

8 olunmak A1, M1 : olmak N1

9 tezkiresi dahi lede’l-kırâ’e A1, M1 : tezkire dahi zebân-zede-i mesned-tırâz-ı Riyâset olup N1

10 tahrîrâtında eyâdî-i M1 : tahrîrinde serhadd-i mansûrun nâgehân istilâ-kerde-i eyâdî-i N1 : tahrîrinde serhadd-i mansûrun nâgehân istilâ-kerde-i A1

11 u N1, A1 : — M1

12 akdemce N1, A1 : mukaddemce M1

13 ‘ulemâ’ N1 : ‘ulemâ A1, M1

14 hazretleri N1 : Efendi A1, M1

15 istintâkla A1, M1 : istintâk ile N1

isti'lâm eyledikde, Efendi-i mûmâ ileyh dahi¹ miyân-ı meclisde kıyâm edüp: “Şerî‘at-i semhâ’-i Muhammediyye’de bu sefer farzdır ve böyle fetvâ verimiz” deyü Rusyalu üzerine seferin vücûbiyyetini tasrîh u beyân eylemekle, **beyt**²:

Nusrat ez-û taleb ki be-meydân-ı kudreteş

*Her zerre pehlevânî [M1 206] ve her peşşe³ safderîst**

mazmûnu üzere nusrat-ı Dîn-i mûbîn ve makhûriyyet-i a‘dây-ı hızlân-karîn da‘avâtı, rîzeş-i eşk-i zarâ‘at ve sûziş-i dil-i pür-meskenet ile berdâste-i dergâh-ı Hayru'n-nâsırîn kılındıktan sonra, İngiltere Elçisi'nin i‘lân-ı harb husûsunda te‘ennî olunmasını müş‘ir gönderdiği memhûr tezkirenin bahsi müzâkere ve Rusyalu ile olan ittifâklarına mebnî, ol bâbda müdâvele-i kü‘ûs-i muhâvere olundukda, İngiltere Elçisi'nin devleti tarafından i‘lân-ı husûmete⁴ me‘mûriyyeti fehm olunmayup ve⁵ olduğu sûretde dahi el-Hükmü lillâhi Te‘âlâ kâffe-i divel-i a‘dâ olsa, beher gâh ber-fehvây-ı “*Ve câhidü fillâh****” ehl-i İslâm gazv ü cihâd ile me‘mûr ve “*V’ellezîne⁶ câhedû finâ le-nehdiyen-nehüm sübülenâ****” va‘d-i şerîfi üzere reh-yâb-ı zafer-i firûzî olmak, hakkımızda va‘d-i sahîhu'l-incâz-i Rabb-i Gayûr’dur. **Beyt**⁷:

Be-ferr-i ‘avn-i İlâhî kesî ki mahsûs-est⁸

Çi-gam zi-leşker-i Fir‘avn ve ‘avn-i Hâmâneş⁹

me‘âliyle hatm-i kibâle-i makâl kılındı⁵. Ve Nemçe seferinde olduğu misillü Rusya Elçisi Yedi-kulle’ye kaldırılmayup ve⁹ ta‘arruz-ı emvâl mâddesi dahi

1 dahi N1, A1 : — M1

2 **beyt** A1, M1 : — N1

3 peşşe N1, A1 : bîse M1

* نصرت از و طلب که بمیدان قدرتیش * هر ذره پهلوان و هر بیث پشته صفدریست, çünkü onun kudret meydanında her zerre kahraman ve her sivrisinek bir Hz. Ali'dir” anlamına gelen Farsça bu beytin Hüseyin Vâ‘iz-i Kâşifi'nin (ö.910/1504-1505) bir sözü olarak nakledildiği yer için bk. meselâ İsmâ‘il Hakkı Burusevî, *Tefsîru Rûhi'l-Beyân*, Dersa‘âdet 1331/1913, IX,13.

4 husûmete N1, A1 : harb husûsuna M1

5 ve N1 : — A1, M1

** وجاهدوا فإلله = Allah uğrunda cihâd edin!” anlamına gelen bu cümle Kur‘ân, el-Hacc 22/78. âyetin başında yer alan bir kısımdır.

6 *fillâh* *V’ellezîne* N1 : *fillâh* ehl-i İslâm gazv ü cihâd ile me‘mûr “*V’ellezîne* A1 : *fi sebîlillah*” ehl-i İslâm gazâ vü cihâd ile me‘mûr ve “*V’ellezîne* (والذين) N1

*** = Ama bizim uğrumuzda cihad edenleri elbette kendi yollarımıza eriştireceğiz” anlamına gelen cümle Kur‘ân, el-‘Ankebût 29/69. âyetin başında yer alan bir kısımdır.

7 **Beyt** A1 : — N1, M1

8 *mahsûs-est* N1, M1 : *mahsûsest* A1

*⁴ بفرعون الهی کسی که مخصوص است * چه غم زلشکر فرعون و عون هامانش aydınlığına erişmiş kişiye, Firavun’un ordusundan ve Hâmân’in ona yardım etmesinden korku yoktur” anlamına gelen bu cümleler Farsça bir beyittir.

*⁵ “**Sûret-i hatt-ı şerîf-i** kılındı” kısmındaki bilgiler özetle ve bazı ilâvelerle *Târih-i Cevdet*, VIII,99-101’de kaydedilmiştir.

9 kaldırılmayup ve N1, A1 : kaldırmayup M1

tecvîz olunmayarak, Bâb-ı ‘âli’ye ihzâr ve tarz-ı leyyin ile: “Devlet-i ‘aliyye’nin istîlâ olunan memâliki tahliye olunur ise, yine Âsitâne’ye ‘avdet¹ ve ikâmete ruhsat verilür” deyü üç² güne kadar tard olunması sûreti ihtiyâr ve se-fâyin-i tüccârı dahi on gün zarfında diyâr-ı nekbet-medârlarına rû-be-râh-ı id-bâr olmaları³ tenbîh u iş‘âr* ve eyyâm-ı merkûmede mündefi‘ olmadıkları sûrette Halîc-i Dâru's-saltana'da ve sevâhil-i sâ’irede bulunan [N1 77a] bi'l-cümle sefâyinin dümenleri ahz u tevkîf olunmak müzâkeresi dahi güzâr ve bunun üzerine iktizâ eden mahallere esbâb-ı takviyenin istihsâli husûsu da zebân-zede-i⁴ tezkâr olunup, huzzârdan ba‘zı: “Âdeten Livây-ı şerîf-i ekrem cenâb-ı Sadr-ı mu‘azzam ile Ordu-yi hümâyûn hurûcu münâsib, yohsa⁵ bir Ser‘asker ta‘yîn olunmak, re‘y-i sâ’ib midir?” deyü istifisâr eyledikde, sâ’irler Sadri‘zam hazretlerinin Sipehsâlâr ve zîr-i Livây-ı sa‘âdet-iltivâda⁶ i‘tizâm-ları, her vechile sezâvâr olduğunu tebyîn ve ba‘zı mertebe edille-i dil-nişîn serdiyle bu vefîrenin hayırlı⁷ ve evfak olacağını telkîn eylediklerinde, taraf-ı Sadâret-penâhî’den cümleye hitâben: “Maslahat böyle midir? Devlet-i ‘aliyye bu usûle [M1 207] karâr-dâde olsun mu?” deyü istinbât-ı karâyih ve istinbây-ı aslah-ı mesâlih eylediklerinde, bi'l-cümle ‘ulemâ⁸ ve ‘umûmen Ocaklu ve ricâl-i devlet müttefikü'l-kelime olarak⁹:

*Der-kâr-ı hayr hâcet hîc istihâre nîst***

mefhûmunu âverde-i zebân¹⁰ ve bu niyyet-i hayriyyenin hüsn-i hitâmına tefe’ülün Fâtiha-hân olduktan sonra, sudûr-i kirâmdan İmâm-ı evvel-i Şehriyârî Efendi, işâret-i cenâb-ı¹¹ Şeyhulislâmî birle, zânû-zede-i¹² edeb ü iclâl ve ‘aşr-i şerîf-i Furkânî tilâvetine leb-cünbân-ı isti‘câl olup, bi'l-bedâhe edây-ı hazîn ve sadây-ı dil-nişîn ile işbu esta‘îzü billah¹³: “*Kâle’llezîne yezun-*

1 ‘avdet A1, M1 : ‘adâvet N1

2 üç A1, M1 : üç N1

3 gün olmaları N1, A1 : + gün zarfında diyârlarına rû-be-râh olmalarını M1

* “Ve Nemçe seferinde iş‘âr” kısmındaki bilgiler ihmâl edilebilir değişikliklerle ve bazı ilâvelerle *Târih-i Cevdet*, VIII,102’de kaydedilmiştir.

4 takviyenin zede-i A1 : takviyetin istihsâli dahi âverde-i zebân-ı N1 : takviyenin istihsâli dahi zebân-zede-i M1

5 mu‘azzam yohsa N1 : mu‘azzamla Ordu-yi hümâyûn çıkması münâsib, yoksa A1 : a‘zam ile Ordu-yi hümâyûn’a çıkması mı münâsib, yoksa M1

6 iltivâda N1 : ihtivâda A1, M1

7 ile bu vefîrenin hayırlı M1 : serdiyle bu vefîrenin hayır N1, A1

8 eylediklerinde, bi'l-cümle ‘ulemâ M1 : eyledikde, bi'l-cümle ‘ulemâ/‘ulemâ N1, A1

9 kelime olarak N1 : kelim olarak, [mısrâ]‘ A1, M1

** در کار خیر حاجت هیچ استخاره نیست = Hayırlı işte istihâreye hiç hacet yoktur” anlamına gelen Farsça bu cümle, Hâfız’ın gazellerinde geçen bir mısradır; bk. *Hafız Divanı*, çev. Abdülbakî Gölpinarlı, s.24.

10 âverde-i zebân A1, M1 : gûyân N1

11 cenâb-ı A1, M1 : — N1

12 zânû-zede-i N1, M1 : zânûde-i A1

13 işbu esta‘îzü billah N1 : esta‘îzü billah A1 : esta‘îzü billah (الله) M1

*nûne ennehum mülâküllâhi kem min-fi'etin kalîletin galebet fi'eten kesîreten bi-iznillâhi, v'allâhu ma'a's-sâbirîn. Ve-lemmâ berezû li-Câlûte ve cünûdihî kâlû' rabbenâ efrîğ 'aleynâ sabran ve sebbit akdâmenâ v'ensurnâ 'ale'l-kavmi'l-kâfirîn**" âyât-i² kerîme ve mübeşşirât-ı 'azîme ile hâlet-bahşây-ı kulûb-i müstemî'ân ve sâmi'a-pîrây-ı ashâb-ı îmân oldukda: "el-Meded! Bir ahad temâlûk-i nefsiñe kâdir olmayup, bî-ihitiyâr dîdelerinden³ eşk-bâr ve şerâre-i âteş-i derûnları, şu'le-sây-ı künbed-i çarh-ı devvâr olarak, dergâh-ı hazret-i Celîl-i Cebbâr'a ref'-i eküff-i⁴ tazarru' u zârî ve rikkat ü hirkatle istigâse-i imdâd-ı Perverdigârî edüp, ba'zı ashâb-ı hakikat bu resme miskiyyül-hitâm cem'iyet-i ümmetden lâyiha-i fayiha-i⁵ feth u nusrat lem'asını, temâşâ-kerde-i çeşm-i basîret eylemekle, [N1 77b] dil-i pür-zucreti âsûde-i ârâmiş ü⁶ tesliyet olarak, nüsha-i meclis resîde-i hitâm olduğı ma'rûz-ı rikâb-ı Şehriyâr-ı⁷ enâm oldukdan sonra, Vekîl-i saltanat ve ümenây-ı⁸ devlet subh u şâm terk-i râhat ü ârâm birle⁹, mehâmm-ı seferiyye istikmâline ihtimâm ve himmet-i vâlâ-nehmet-i Hidîv-i Dârâ-gulâm ile müddet-i yesîrede¹⁰ pezîrây-ı sûret-i temâm ü¹¹ iltiyâm olup, ibtidây-ı emirde yeniçeriyândan tashîh be-dergâh ile on orta tanzîm ü tertîb ve mükemmel neferât ve müstevfâ mühimmâtla¹² savb-ı me'mûra takdîm ü tesrîb olunup, bakıyyenin dahi rû-be-râh-ı 'azîmet olmak üzere tensîki husûsuna mübâşeret olundu. Ve cebeci ve topcu ve top 'arabacı ve humbaracı ve sâ'ir ocaklar¹³ neferâtı dahi âmâde ve hâzır ve etrâf u eknâf-ı mahall-i mezbûra¹⁴ neşr-i evâmîr olunmağla, celb-i zehâ'ir¹⁵ ve cem'-i asâkir husûslarında kat'â ihmâl ü imhâl revâ¹⁶ görölmedi-

1 berezû kâlû N1, A1 : berezû (برزو) li-Câlûte ve cünûdühû kâlû (قالو) M1

* قال الذين يظنون انهم ملاقوا الله كم من فئة قليلة غلبت فئة كثيرة باذن الله والله مع الصابرين ولما برزوا = Allah'ın huzuruna varacaklarına inananlar: Nice az sayıda bir birlik Allah'ın izniyle çok sayıda birliği yenmiştir. Allah sabredenlerle beraberdir, dediler. Câlût ve askerleriyle savaşa tutuştuğlarında: Ey Rabbimiz! Yüreğimizi sabırla doldur; bize direnme gücü ver; kâfir kavme karşı bize yardım et, dediler" anlamına gelen bu cümleler Kur'an, el-Bakara 2/249. âyetin son kısmı ile 250. âyetleridir.

2 âyât-i N1, A1 : âyet-i M1

3 bî-ihitiyâr dîdelerinden N1, A1 : bilâ-ihitiyâr çeşme-i dîdeleri M1

4 eküff-i N1, A1 : keff-i M1

5 fâyiha-i N1, M1 : fâtiha-i A1

6 ârâmiş ü N1 : — A1, M1

7 rikâb-ı Şehriyâr-ı N1 : dergâh-ı Pâdişâh-ı A1, M1

8 ümenây-ı N1 : vükelây-ı A1, M1

9 ârâm birle N1 : ârâmla A1, M1

10 Hidîv-i yesîrede N1 : Şehriyâr-ı Dârâ-gulâm birle müddet-i yesîrede/yesîrede A1, M1

11 temâm ü N1 : — A1, M1

12 mühimmâtla N1 : levâzımâtıyla A1, M1

13 ocaklar N1, A1 : Ocaklu M1

14 eknâf-ı mahall-i mezbûra N1 : eknâf-ı mahall-i merkûma A1 : eknâfa M1

15 zehâ'ir N1, A1 : zehâyir M1

16 revâ N1, M1 : — A1

ğinden mâ'adâ, cemî' nâsda 'an-zahri'l-gayb mahz-ı tevfiğ-ı Hudây-ı bî-reyb ile kemâl-i gayret, zuhûr ve lücce-i fu'âdları, bâd-ı şevk-ı Hudâ-dâd ile hurûş-engîz-i meyl [M1 208] ve ikbâl-i nâ-mahsûr olmağla, hemân evvel-i erba'inde bây ü gedâ ve a'lâ vü ednâ fi sebilillah Rusyalu üzerine gazâ¹ vü cihâda dâmen-der-meyân olup ve ol hılâlde İsmâ'îl² Ser'askeri Kâsım Paşa ve Ruscuk A'yânı Bayrakdâr Mustafa Ağa ma'iyetlerine, gerek tertîb olunan asâkir ve gerek uğur-i dîn-i mübînde mücâhede için tecemmu' eden cünûd-i Muvahhidîn kati vâfir olup, cümlesi cân ü bâş ile ceng ü pürhâşa müsta'idd ü hâzır oldukları haberi vârid oldu.

Ve mersûm-i yerâ'a-i³ beyân olunduğu üzere, Devlet-i 'aliyye ile Rusyalu arasında⁴ güzerân eden ahvâli yegân yegân îrâd ü ta'dâd ederek, bu sûretde Saltanat-ı seniyye hiçbir devletin tehammül edemeyeceği mertebede izhâr eylediği i'tidâli, Rusya'nın tezâyüd-i tegallüb ü te'addisinden gayr-i fâ'ideyi müntic olmadığından, nâ-çâr seferi ihtiyâr eylediği âşikâr olmağla, Devlet-i 'aliyye'nin vücûhla⁵ hakk yedinde olduğu ve dökülecek kanlara ve vukû'a gelecek ziyânlara ve şedâ'id-i seferiyyeye sebep ancak⁶ Rusya Devleti olduğu ve mâdâmki şart u 'ahd ve ittifâk 'inde [N1 78a] mu'teber olmaya, Devlet-i mersûme tarafından hiçbir devlet hakkında⁷ medâr-ı emniyyet olacak bir şey⁸ kalmadığı, nasafet ve hakkâniyyetleri bedîdâr olan bi'l-cümle devletlerin teslim-kerde-i tab'-ı⁹ munsifâneleri olacağı cezmini hâvî birer¹⁰ beyân-nâme tahrîr ve Der-sa'âdet'de mukîm divel¹¹ elçilerine teslimle devletleri tarafına tesyîr kılındı.

Ba'dehû Karadeniz sevâhilinde Fenar'dan ilerü Rumeli yakasının muhâfaza ve takviyeti, hasbe'l-mevki¹² Anadolu tarafından ehemm ü elzem olduğu, mir'ât-ı musavvire-i Şehriyâr-ı İskender-iktidâra¹³ lâiyh u sâtî' olmağla, bâ-emr-i Sâmî-i Sultânî li-ecli'l-mu'âyene mühendis irsâl ve etrâf u enhâsiyle harîta¹⁴ tersîm ve huzûr-i Mülûkâne'ye takdîm olunup¹⁵, esbâb-ı müdâfa'a-i

1 Rusyalu üzerine gazâ M1 : küffâr-ı gümrâh üzere gazâ N1 : küffâr-ı gümrâh gazv A1

2 İsmâ'îl N1 : İsmâ'îl A1, M1

3 Ve mersûm-i yerâ'a-i N1 : Ve bâlâda bast u A1, M1

4 'aliyye arasında A1, M1 : seniyye ile Rusyalu miyânında N1

5 vücûhla A1, M1 : vücûh ile N1

6 şedâ'id-i ancak N1 : şedâ'id-i seferiyyeye sebep ancak A1 : şedâ'id-i seferiyyeye ancak sebep M1

7 hakkında M1 : hakkına N1, A1

8 şey' N1 : şey A1, M1

9 tab'-ı N1 : — A1, M1

10 birer N1 : bir M1

11 divel N1 : — A1, M1

12 mevki' N1, A1 : mevâki' M1

13 İskender-iktidâra A1, M1 : Sikender-haşeme N1

14 etrâf harîta N1 : etrâfiyle harîta A1 : etrâfiyle harîtası M1

15 olunup M1 : + ve N1, A1

bahriyye-i Donanma-yı hümâyûn olduğu, meclis-i¹ meşveretde zikri cârî olduğundan, eser-i teveccüh-i Şâhâne ile eyyâm-ı kalîlede ekserî tanzîm ü techîz ve mühimmât ve levendâtları² vaz' olunup, Büyük-dere 'azîmül-cüsse kalyonlar ile lebrîz kılındı.

Ve sâlifü'z-zikr Boğaz kal'alarının dahi takviyet ü istihkâmı, şerâ'it-ı muhâfazanın ehemmi mehâmmı olduğuna binâ'en, dergâh-ı 'âlî kapucu-başlıklarından İnce Mehmed Bey'e rütbe-i Mîr-i mîrânî ile³ bir mansıb-ı münâsib erzânî buyurulduktan⁴ sonra, Boğaz Nâzırı nasb [M1 209] u ta'yîn olunup, gerek Paşa-yı mûmâ ileyh ve gerek Kavak Ağası ma'rifetleriyle Kılâ'-ı seb'a neferâtı bin nefer iken, beş yüz dahi 'ilâve birle bin beş yüze⁵ ve Nâzır Paşa dahi dâ'iresini iki yüz nefere iblâğ ve 'ulûfe ve 'atıyye ile cümlesini nâ'il-i huzûr u ferâğ edüp ve⁶ her bâr berren geşt ü güzâr eylemeleri tenbîh ü te'kîd ve iktizâ eden top ve gülle ve cebehâne ve mühimmât-ı lâzimesi temhîd olduğundan sonra, kılâ'-ı merkûmenin muhâtara cihetleri mülâhaza olduğunda, Boğaz hâricinde olanları asker ihrâcı mümkün mahallerden olduğuna mebnî, mûmâ ileyh Nâzır Paşa ve mühendis ifâdesiyle Boğaz hâricinde tabyalar inşâsiyçün mi'mâr halîfeleri ve ba'zı 'amele irsâl ve derhâl tarh-ı bünyâna⁷ şurû' u isti'câl olduğundan başka, Domuz-deresi ta'bîr olunan mahalle ve Melatara taraflarına ta'lîmci tüfengcilerinden ikişer yüz ellişer nefer leyl ü nehâr hâris ve pâsdâr olmak üzere isbâl olunup, [N1 78b] münâvebe ile pâ-bercây-ı makâm-ı hirâset olacakları mahallere zemînlik inşâsiyçün taraf-ı Âsî-tâne'den Binâ Emîni ve 'amele mersûl olmağla, ilerü Midye ve İne-ada taraflarında⁸ ve sâ'ir iktizâ eden mevki'lerde yine tabyalar inşâ eylemek için mühendis ve mi'mâr ve 'amele tesyîr olduğundan başka, mahall-i mezbûr İstiranca'ya karîb ve ehâlîsi Bektâşiyye'den olmağla, yoldaşları olan otuz üç⁹ avcılarını Midye'ye tertîb olunup, Seray-ı Vize taraflarından küşâd olunacak¹⁰ beş bayrak serdengeçdiler ile¹¹ bir Turnacı, İne-ada'ya tasvîb ü tesrîb olundu. Ancak anınla da iktifâ olunmayup, Midye A'yânı ma'rifetiyle Midye ve Pınarhisârı¹² ve Seray-ı Vize ve Terkos ve Kırk-kilisa kazâlarından yüzer nefer tahrîr ve üzerlerine birer Ağa nasbiyle, a'yân-ı merkûm dahi cümlesine Başbuğ ta'yîn olunup, şâm ü seher mûmârese-i¹³ muhâfaza ve muhârese

1 meclis-i A1, M1 : mecâlis-i N1

2 levendâtları A1 : levâzımâtları N1 : levâzımâtı M1

3 Mîr-i mîrânî ile N1, M1 : Mîr-i mîrânî'yle A1

4 buyurulduktan A1, M1 : kılındıktan N1

5 yüze A1 : yüz N1, M1

6 nâ'il-i ve N1 : âsûde dimâğ edüp ve A1 : âsûde dimâğ edüp M1

7 bünyâna N1, A1 : bünyân-ı M1

8 taraflarında A1, M1 : câniblerinde N1

9 üç A1, M1 : üç N1

10 olunacak A1, M1 : olacak N1

11 serdengeçdiler ile M1 : serdengeçdiler N1 : serdengeçdiler ile A1

12 Pınarhisârı N1 : Bınarhisârları A1 : Pınarhisârları M1

13 mûmârese-i N1, A1 : + ve M1

eylemeleri için¹ ‘atâyây-ı Şâhâne’den mikdâr-ı kifâye mâhiyye verilmek mukarrer ve öte tarafda Süze-bolu ve Çengâne iskelelerinin muhâfazası, Kapucu-başı Emîn Ağa’ya ihâle olunmağla, vesâyây-ı lâzimesi münderic u muharrer² olarak emr-i ‘âlî ısdâr ve mahâll-i mersûmenin³ dahi cihet-i hirâsetine bu vechile sarf-ı ihtimâm ü ibtidâr olundu.

Ve zikr olunan kazâların askeri⁴, hıdmet-i me’ mûrelerinde kemâ yenbagı kıyâm ü ikdâm eylemeleri için⁵ bir Vezîr-i be-nâmın mahall-i münâsibde ikâmeti, akdem-i erkân-ı maslahat [M1 210] olmağla, Hurşîd Paşa Kethudâsı ‘Ali Ağa’ya Silistire mansıbı ile Vezâret ihsân ve mükemmel kapusu halkıyla sür‘at-i seyr ü ‘azîmeti fermân olunup ve emâkin-i merkûmede inşâ olunan tabyalara ta‘biye olunmak⁶ üzere mikdâr-ı kifâye top ve mühimmât, müdâfa‘a-i düşmen-i menkûb⁷ ve her tabyaya dokuzar nefer ile [bir]⁸ topcu üstâdı irsâl ve bu vechile ol yakanın mehâmm-ı muhâfaza vü istihkâmı ikmâl kılındı.

Ve Boğaz-ı mezkûrun Anadolu tarafı mübâhasesiyçün⁹ Şile Serdârı Uzun Hasan ihzâr ve ol havâlî ahvâlî merkûmdan dûr u dirâz istintâk u istihbâr olundukda, ol cânibin ekser mahalleri sengistân ve sarp¹⁰ mîşe-zâr ve kûhistân olmağla, mevki‘-i endîşe vü bâk¹¹ ve cây-ı vesvese vü hatar-nâk olmadığımı [N1 79a] takrîr ve muhâtaralı¹² olan sâ‘ir mahalleri beyân ü tezkîr eylemekle, istid‘âsı üzere evâmir-i ‘aliyye ısdâr olunup ve ihtâr eylediği tabyaları, mukaddemce gönderilan mühendis dahi ihbâr eylemekle¹³, inşâsiyçün binâ emîni ve mühendis ve mi‘mâr ve ‘amele ve on kıt‘a top ve topcu ve mühimmât-ı lâzimesi irsâl olunmağla, in-şâ‘allâhu’r¹⁴-Rahmân Bahr-ı siyâh Boğazı, gâ‘ile-i hâ‘ile-i âsîb-i düşmenândan rehîn-i¹⁵ emn ü emân kılındı.

Kaldı ki havsala-i Şehr-i¹⁶ İstanbul, meydân-ı emel gibi pek¹⁷ bol olduğundan, istifây-ı zehâ‘ir ve revâtib-i¹⁸ mukarreresi iki boğaza muhtâc ol-

1 eylemeleri için A1, M1 : eylemeleri için N1

2 u muharrer M1 : — N1, A1

3 mahâll-i mersûmenin N1 : mahall-i mezkûrenin A1 : mahall-i mezkûrun M1

4 kazâların askeri N1, A1 : kazâlar askerinin M1

5 için N1, A1 : — M1

6 olunmak A1, M1 : olmak N1

7 -i menkûb N1 : -i kûb A1, M1

8 nefer ile M1 : neferi ile bir N1, A1

9 mübâhasesiyçün N1, A1 : muhâfazasiyçün M1

10 sarp N1, A1 : sarb M1

11 bâk N1, M1 : pâk A1

12 muhâtaralı M1 : muhâtara N1, A1

13 istid‘âsı eylemekle N1 : — A1 : istid‘âsı üzere evâmir-i ‘aliyye istâr ve ihtâr eylediği tabyaları, mukaddemce gönderilan mühendis dahi ihbâr etmekle M1

14 olunmağla, in-şâ‘allâhu’r N1 : olunup, in-şâ‘allâhu’r A1 : olunup, in-şâ‘[all]âhu’r M1

15 rehîn-i N1, A1 : zemîn-i M1

16 Şehr-i A1, M1 : kişver-i N1

17 pek N1, A1 : — M1

18 zehâ‘ir ve revâtib-i N1 : revâtib-i A1 : reviyet-i M1

mağla, hazret-i Cihân-âferîn ana iki boğaz halk u ta'yîn eyleyüp¹, ol cihetle mezkûr boğazlar, âmed-şudegâna reh-güzer² olmağla, Bahr-ı siyâh Boğazı ne hâl ise gâ'ile-i hücum-i³ a'dâdan mahrûs ve ol cânibden sûret-i itmînân mehmâ-emken melhûz u me'nûs olmağın⁴, Bahr-ı sefid Boğazı'nın dahi mukaddimât-ı mühimmâtına şurû' ve pây-e-i serîr-i a'lâya⁵ merfû' kılındığı üzere, bâ-irâde-i Pâdişâh-ı kişver-güşâ, Anadolu Vâlîsi Ebûbekir Paşa mahall-i merkûm Ser'askerliği'ne me'mûr ve Muhâfizlik 'unvânı, Hâdım-zâde 'Os-mân Bey nâmına mastûr olup, Mu'âriz tarafı için dahi Mığalgara A'yânı Ahmed Ağa Başbuğluk ile Gelibolu ve İvarşe (ایوارشه = Evreşe) ve Bolayır ve Mığalgara⁶ kazâlarından asker tertîb ve tarafına üç yüz nefer topcu ile beş⁷ top tesrîb olunduğundan mâ'adâ, sâbık⁸ İrâd-ı Cedîd Defterdârı Feyzullah Efendi ve mühendis isrâ olunmuşıdi. İhbârları vechile bi'l-cümle levâzım tanzîm ü ikmâl ve mahall-i merkûma isbâl ve Kırcalu'dan bin nefer dahi segbân tahrîr olunup, Ser'asker-i müşârun [M1 211] ileyhın⁹ ma'ıyyetine irsâl ve Anadolu tarafı serâser Hâdım-zâde ile muhâfaza ve Mu'âriz tarafı¹⁰ dahi Mığalgara¹¹ A'yânı Ahmed Ağa¹² ma'rifetiyle muhârese olunup, Ebûbekir Paşa hazretleri¹³ Bolayır'da ikâmet ve cümleye havâle-i nigâh-ı pür-intibâh-ı nezâret eylemek vechiyle¹⁴ nizâm ü temşiyet verildi.

Dest-yârî-i 'avn ü¹⁵ tevfiğ-ı Rabbü'l-enâm ve meded-kârî-i ikdâm-ı Pâdişâh-ı sipihr-ihtîşâm ile, müddet-i yesîrede işbu umûr-i 'izâm pezirây-ı hüsn-i¹⁶ nesek u hitâm oldukda, Bâb-ı 'âlî'ye vürûd eden hatt-ı hümayûn [N1 79b] sûretidir ki, bi-'ibâretihî nakş-ı sahîfe-i 'ibret kılındı*.

- 1 eyleyüp A1, M1 : edüp N1
 - 2 reh-güzer N1 : reh-güzer [Burada yer alan bilgilerden "hazret-i olmağla" kısmı, 7 rakamı ile buraya girmesi işaret edilerek 101b'nin sağ kenarına yazılmıştır] A1 : reh-güzâr (رهمكار) M1
 - 3 hücum-i N1 : vürûd-i A1, M1
 - 4 mehmâ-emken olmağın N1 : hasbe'z-zâhir melhûz u me'nûs olmağla A1, M1
 - 5 serîr-i a'lâya N1, M1 : serîru'l-a'lâya A1
 - 6 Mığalgara N1, M1 : Melgara A1
 - 7 Mığalgara A'yânı beş N1 : Melgara A'yânı Ahmed Ağa Başbuğluk'la Gelibolu ve İvarşe ve Bolayır ve Melgara kazâlarından asker tertîb ve tarafına üç yüz nefer topcu ile beş kıt'a A1 : Mı'algara A'yânı Ahmed Ağa başbuğlukla Gelibolu ve İvreşe ve Bolayır ve Mı'algara kazâlarından (قضالرتن) asker tertîb ve tarafına üç yüz nefer topçu ile beş kıt'a M1
 - 8 sâbık N1, M1 : sâbıkâ A1
 - 9 ileyhın M1 : ileyh N1, A1
 - 10 tarafı A1, M1 : cânibi N1
 - 11 Mığalgara N1 : mûmâ ileyh Melgara A1 : mûmâ ileyh Mı'algara M1
 - 12 Ahmed Ağa A1, M1 : — N1
 - 13 Ebûbekir Paşa hazretleri N1 : Bekir Paşa A1, M1
 - 14 nigâh-ı vechiyle N1 : çeşm-i nezâret eylemek vechile A1, M1
 - 15 ü N1, A1 : — M1
 - 16 ihtîşâm ile hüsn-i N1 : ihtîşâmla, müddet-i yesîrde işbu umûr-i 'izâm pezirây-ı hüsn-i A1 : ihtîşâmla, müddet-i yesîrde işbu emr-i 'izâm pezirây-ı ahsen-i M1
- * "ibtidâ-yı emirde yeniçeriyândan kılındı" kısmındaki bilgiler özetle, değişik bir tertiple ve bazı ilâvelerle *Târih-i Cevdet*, VIII,102-103'te kaydedilmiştir.

Sûret-i hatt-ı hümâyûn¹

Sen ki Vezîr-i a'zam-ı kaviyyü'l-himem ve Vekîl-i mutlak-ı sûtüde-şiyem-sin. Hazret-i Allahu² 'azîmü'l-ş-şânın 'avn u tevfik-ı İlâhîsi, kâffe-i umûrda yâver u dest-gîr ve imdâd-ı rûhâniyyet-i cenâb-ı Risâlet-penâhî ve i'ânet-i hazret-i ehlullah³ mu'în ü zahîrin olsun. Geçen gün vüzerâ ve 'ulemâ⁴ ve vükelây-ı zevî'l-ihtirâmım ve ocaklarım ricâliyle 'akd olunan Meclis-i Şûrâ'da beyân olunduğu üzere Moskov keferesi⁵, bağıteten nakz-ı 'ahd ve bilâ-mûcib 'ale'l-gafle erâzî-i Devlet-i 'aliyye'me ve serhaddât-ı Memâlik-i mahrûse'me⁶ hücûm ve içinde gâfil bulunan Hotin ve Bender kal'alarına istilâ ile⁷ öteden berü Millet-i İslâmiyye'ye olan sû'-i kasd u hıyâneti⁸ def'aten izhâr eylediğine mebnî⁹, kıbel-i şer'-i enverden verilen fetvây-ı şerîfe mücebince Rusyalu üzerine¹⁰ şer'an sefer olunmak¹¹ farz-ı 'ayn olup, ittifâk-ı ârâ ile karâr-dâde olmuş olmağla, cümlemizi 'ademden vâre eden ve mu'în-i dîn-i mübîn olan ol Ulu Allah'dan istimdâd ü istirhâm ve sâhib-i dîn ü şerî'at olan sebab-i rif'atimiz hazret-i Muhammedü'l-Mustafa *sallallâhu 'aleyhi ve sellem* hazretlerinden¹² isti'âne ile ancak 'avn u nusrat-ı İlâhiyye'ye istinâden Moskovlu üzerine sefere¹³ karâr verilmişdir. Moskovlu'nun kadîmî beyza-i İslâm'a olan 'adâvet ü ihâneti, cümleye ma'lûm olup, bu def'a dahi bu vechile hıyâneti¹⁴ icrâ etmiş olmağla, erbâb-ı harb ve ehl-i îmâna fi sebîlillah¹⁵ cihâd ü gazâ lâzım olup, karâr bulduğu üzere serî'an ve 'âcilen Ser'asker ordularına takviyet verilmek üzere Livây-ı sa'âdet-ihativây-ı hazret-i Fâhru'l-'âlemîn sâye-i meymenet-vâyesiyle, Ordu-yi hümâyûn'um ihrâcî tertîbine dahi mübâşeret olunmuş olduğundan, seni bi'l-istiklâl Serdâr-ı ekrem nasb eylemişimdir. Ve cümle umûrumu¹⁶ Feyyâz [M1 212] ve Kâdir-i mutlak¹⁷ olan hazret-i Hudâ'ya tefvîz

1 hümâyûn A1, M1 : şerîf N1

2 Allahu N1, A1 : [All]ahu M1

3 hazret-i ehlullah N1 : hazerât-ı ehlullah A1 : hazret-i ehl[ull]ah M1

4 zahîrin 'ulemâ M1 : zahîr olsun. Geçen gün vüzerâ ve 'ulemâ' N1 : zahîr olsun. Geçen gün vüzerâ ve 'ulemâ A1

5 Moskov keferesi N1, A1 : Moskovlu M1

6 'aliyye'me mahrûse'me A1, M1 : 'aliyye ve serhaddât-ı Hâkâniyye'me N1

7 ile N1, A1 : birle M1

8 kasd u hıyâneti N1, A1 : kasdını M1

9 mebnî A1, M1 : binâ'en N1

10 Rusyalu üzerine M1 : kefere-i mesfûre üzere N1 : kefere-i mesfûre üzerine A1

11 olunmak M1 : olmak N1, A1

12 hazret-i hazretlerinden N1 : Peygamberimiz hazret-i Muhammedü'l-Mustafa *sallallâhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem* efendimizden A1 : Peygamberimiz hazret-i Muhammed *salla[ll]âhu Te'âlâ 'aleyhi ve sellem* efendimiz rûh-i şerîflerinden M1

13 sefer M1 : seferim N1 : seferime A1

14 hıyâneti N1, A1 : sû'-i niyyetini M1

15 sebîlillah N1, A1 : sebîl[ill]ah M1

16 umûrumu N1, A1 : umûru M1

17 -i mutlak M1 : — N1, A1

edüp, seni ve seninle bu emr-i dînde berâber olan vüzerâ' ve 'ulemâ'¹ ve ricâl ve ocaklarım ve a'lâ vü ednâ cümlesini hazret-i Allah'ın vahdâniyyetine emânet eyledim. Ecdâd-ı 'izâmım bu memleketleri [N1 80a] vüzerâ'² ve ricâl ve Ocaklı ve sunûf-i askeriyenin gayret-i İslâmiyye'yi icrâ ve gönül birliğiyle ittifâk-ı ârâ' ve itâ'at ve³ dîn-i mübîn yolunda düşmen karşusunda sebât ü metânetleri ile küfr ü dalâletden⁴ tathîr u teshîr eylemiştir. Göreyim seni, senden meczûmum olan diyânet ü sadâkat ve hulûs-ı kalb ü hamiyet muktezâsınca, dâmen der-meyân-ı ihtimâm olup, tîz elden kefereye⁵ karîb bulunan kılâ' u memâlikde mukâbele ve gazâ etmekte olan dîn karındaşlarımıza pey-der-pey imdâd ü i'ânet ve Ser'asker ve mühimmât ile⁶ serhadlere takviyet ve re'âyâyı mezâlimden himâyet ve mühimmât-ı seferiyye ve levâzım-ı askeriyeyi bi'l-müzâkere giceyi gündüze katarak, bir taraftan tekmîle gayret ve vüzerâ' ve ocaklarımdan⁷ ta'yîn ü irsâlî ve gerek Ordu-yi hümâyûn'umla istishâbî iktizâ edenleri, bir cânibden intihâb ve me'mûr edüp ve Donanma-yı hümâyûn'umun techîziyle⁸ vakit geçürmeksizin cümle me'mûrîn ve levâzım-ı seferiyyeyi muktezây-ı istiklâlîn üzere tanzîm ve ittihâd-ı kulûb ile itmâma sarf-ı makderet eylesin. Düşmen karşusunda yararlığı zuhûr edenleri lâyıkiyla taltîf ve rehâvet ü betâ'et eyleyenleri⁹ te'dîb edüp, her husûsa vech-i sezâsı üzere¹⁰ nizâm veresin. Hakk Te'âlâ her hâlde selâmet ve fevz ü nusrat ihsân eyleye, âmîn*.

Ba'de'l-kırâ'e isticlâb-ı fevz ü nusrat-ı Rabbü'l-'âlemîn du'âsıyla hatt-ı hümâyûn-i zafer-makrûn isticâbet-karîn oldu.

Tevcîhât-ı hümâyûn¹¹

Kâ'ide-i Devlet-i ebed-müddet olduğu¹² üzere, Ordu-yi hümâyûn-i zafer-makrûnla¹³ rû-be-râh ve ikâmet-güzîn-i rikâb-ı hazret-i Pâdişâh olacak ricâl-i

1 vüzerâ' ve 'ulemâ' N1 : vüzerâ ve 'ulemâ A1, M1

2 vüzerâ' N1 : vüzerâ A1, M1

3 ârâ' ve itâ'at ve N1, A1 : ârâ ve itâ'at-i M1

4 metânetleri dalâletden N1 : metânetleriyle küfr u dalâletden A1 : metânetleriyle eyâdî-i mütegalibeden M1

5 olup kefereye N1 : edüp, tîz elden kefereye A1 : edüp, tîz elden düşmene M1

6 Ser'asker ile N1 : Ser'asker ve mühimmâtla A1 : asker ve mühimmâtla M1

7 vüzerâ' ve ocaklarımdan N1 : vüzerâ ve ocaklarımdan A1 : vüzerâ ve ocaklarımdan M1

8 ve techîziyle N1, A1 : Donanma-yı hümâyûn'un techîz ile M1

9 eyleyenleri N1, M1 : eyleyenleri A1

10 vech-i sezâsı üzere N1 : lâyıkiyla A1, M1

* "Sûret-i hatt-ı hümâyûn âmîn" kısmındaki bilgiler aynen *Târîh-i Cevdet*, VIII,353-354'te kaydedilmiştir.

11 Ba'de'l-kırâ'e hümâyûn M1 A1 : Vukû'-i tevcîhât N1 : Ba'de'l-kırâ'e isticlâb-ı fevz ü nusrat-ı Rabbü'l-'âlemîn du'âsıyla hatt-ı hümâyûn-i zafer-makrûn isticâbet-karîn oldu.

Tevcîhât-ı hümâyûn M1

12 olduğu A1, M1 : — N1

13 makrûnla N1, A1 : makrûn ile M1

Devlet-i ‘aliyye¹ tevcîhâtı vâki’ olup, Sadâret-i ‘uzmâ Kethudâlığı, Mustafa Refîk Efendi’ye ibkâ ve Vekâlet’i Barut-hâneler Nâzırı Râgîb Efendi’ye dest-mâye-i ‘izz ü ‘alâ² olunup, hıdmet-i Riyâset dahi es-Seyyid³ Mehmed Gâlib Efendi’ye ibkâ ve Vekâlet’iyle Beylikci-i sâbık Ahmed Safî Efendi ıstfâ olundu. Ve Çavuş-başılık’la⁴ sâbıkâ Yeniçeri Kâtibi Mehmed ‘Ârif Efendi ser-firâz ve Vekâlet’iyle sâbıkâ Çavuş-başı Sa’dullah Efendi [M1 213] kesb-i imtiyâz eyleyüp⁵, Büyük Tezkirecilik, Süvârî Mukâbeleciliği’ne ilhâkan tevcîhiyle⁶ sâbıkâ Tezkire-i Sâni Hamîd Efendi’ye bâ’is-i hamd ü şükrân ve tevcîh-i Vekâlet’i sâbıkâ [N1 80b] Tezkire-i Evvel ‘Avnî Efendi’ye meded-resân oldu⁷. Ve Küçük Tezkirecilik Silahdâr Kitâbeti ilhâkıyla dâmâd-ı Sadr-ı pâkîze-nihâd⁸ Hamîd Beyefendi’ye erzân ve Vekâlet’i Elmâs Paşa-zâde Sâdık Bey’e cevher-i iklîl-i ferr u ‘unvân kılınup⁹, Mektûbculuk dahi Mehmed Tahsîn Efendi’ye ibkâ ve Vekâlet’iyle Nûrî Bey-zâde ‘Abdî Bey kâm-revâ kılındı. Teşrifâtıcılık, Cebeciler Kitâbeti ilhâkıyla Münîf Efendi’ye ibkâ ve Vekâlet’i sâbıkâ Kethudâ Kâtibi el-Hâc Sa’îd Efendi’ye sa’âdet-fezâ olup, Beylikcilik-i Dîvân dahi¹⁰ Âmedî-i sâbık ‘İzzet Beyefendi’ye medâr-ı ‘izz ü¹¹ rif’at ve Vekâlet’iyle Hâlet Efendi neş’e-dâr-ı rahîk-ı sehîk-ı pür¹²-hâlet oldu. Kethudâ Kitâbeti¹³, Nu’mân Sâbit Efendi’ye tesbît ü takrîr ve Vekâlet’iyle Sâdık Efendi’nin dîde-i emeli takrîr u tenvîr kılındı. Ve Âmedcilik ile, Mustafa Mazhar Efendi, mazhar-ı der-âmedî-i murâd ve Vekâlet’iyle hulefâdan Ahmed ‘Afîf Efendi dil-şâd ve Mektûbî-i Âsafî¹⁴ Baş-halifeliği Ra’ûf Beyefendi’ye ibkâ ve Vekâlet’i ‘Abdülhamîd Bey’e¹⁵ tevcîh ve Çavuşlar Kitâbeti, Mustafa Resmî Efendi’ye¹⁶ ve Vekâlet’i ‘Atâ Efendi’ye i’tâ olundu. Ve Gediklüler¹⁷ Kitâbeti dahi Dîvân Kîsedârî Şeref Efendi’ye ibkâ¹⁸ ve Vekâlet’i hulefâdan ‘Ârif Efendi’ye tevcîh olundu. Ve¹⁹

1 hazret-i Pâdişâh ‘aliyye A1, M1 : sipih-ıştibâh olacak ricâl-i Devlet-i seniyye N1

2 dest- ‘alâ N1 : tevcîh A1, M1

3 dahi es-Seyyid N1 : Seyyid A1, M1

4 Çavuş-başılık’la A1, M1 : Çavuş-başılık ile N1

5 kesb-i imtiyâz eyleyüp A1, M1 : hâ’iz-i imtiyâz olup N1

6 tevcîhiyle A1, M1 : tevcîhi birle N1

7 bâ’is-i hamd oldu N1 : meded-resân oldu A1 : — M1

8 pâkîze-nihâd N1 : ‘âlî A1, M1

9 ferr u kılınup N1 : ferr u ‘unvân olup A1 : ferd-i ‘unvân olup M1

10 sa’âdet- dahi N1 : tevcîh olunup, Beylikcilik-i Dîvân A1, M1

11 ‘izz ü N1, A1 : — M1

12 rahîk-ı sehîk-ı pür N1 : silâfe-i A1, M1

13 Kitâbeti N1, A1 : Kâtibi M1

14 Efendi’nin Âsafî N1 : Efendi tesfir olundu. Ve Âmedcilik, Mustafa Mazhar Efendi’ye ve Vekâlet’i hulefâdan Ahmed ‘Afîf Efendi’ye tevcîh ve Mektûbcu A1, M1

15 Bey’e N1 : Beyefendi’ye A1, M1

16 Efendi’ye N1, A1 : Efendi M1

17 Gediklüler N1, A1 : Gedikler M1

18 ibkâ N1 : — A1, M1

19 Ve M1 : — N1, A1

Şikk-ı Evvel Defterdârlığı, ‘Osmân Efendi’ye ibkâ ve¹ Vekâlet’i Hasan Tahsîn Efendi’ye tevcih olundu. Ve Nişâncılık, Defter Emâneti ilhâkıyla el-Hâc İbrâhîm Efendi’ye ve vekâletleri Ahmed Şâkir Efendi’ye ve Feyzî Bey-zâde Mehmed Bey’e ihâle² olundu. Ve Büyük Rûznâmecilik, Mühimmât Nâzırı Hasan Efendi’ye ve Vekâlet’i Mahmûd Râ’if Efendi’ye tevcih olunup, Baş-muhâsebecilik, Humbara-hâne Nâzırı es-Seyyid ‘Abdullah Râmiz Beyefendi’ye³ ve Vekâlet’i Yazıcı-i esbak Mehmed Efendi’ye tevcih olundu. Arpa Emâneti, İsmâ’îl⁴ Kâmil Efendi’ye ve Yeniçeri Kitâbeti, Rüşdî Efendi’ye ve Vekâlet’i Mektûbî-i Defterî-yi sâbık Hâfız Efendi’ye tevcih olundu. Ve Sipâh Kitâbeti, Memiş Efendi’ye ve Ordu-yi hümâyûn Mevkûfâtıcılık Vekâleti, Mektûbî-i Defterî Nu’mân Efendi’ye ve Mâliyye Tezkireciliği, Feyzi Bey-zâde Feyzî Bey’e ve⁵ Vekâlet’i Mektûbî-i Defterî-yi esbak Yûsuf Efendi’ye tevcih olunup⁶; Küçük Rûznâmecilik, Re’îs Kîsedârı Şekûr Efendi’ye ve⁷ Vekâlet’i Hâfız ‘Ali Efendi’ye [N1 81a] ve Piyâde Mukâbeleciliği, Mektûbî-i Defterî Baş-halîfesi Mustafa Şeci’ Efendi’ye tevcih olundu⁸. Topcular [M1 214] Kitâbeti, ketebe-i Dîvân’dan Neş’et Efendi’ye ve⁹ Vekâlet’i Nazîf Kethudâ-zâde Es’ad Efendi’ye ve ‘Arabacılar Kitâbeti, Vekîl-harc Mehmed Efendi’ye ve¹⁰ Vekâlet’i hulefâdan Seyyid Mustafa Efendi’ye ve Bölükât-ı erba’a Kitâbeti, Vak’a-nüvis Pertev Efendi’ye tevcih ü sipâriş ve bâkî menâsıb dahi münâsibine tefvîz ü güzâriş kılındı.

Nasb-ı tûğ-i zafer-furûğ-i Sadrı‘zamî¹¹

Şehr-i merkûmun on yedinci pazarertesi günü¹² sâ‘at-i muhtârda, tûğ-i hürşîd-furûğ-i Sadr-ı ‘âlî-mikdârın sahn-ı nerdübân-ı¹² Dîvân-hâne-i Bâb-ı ‘âlî’ye nasb olunması tasmîm olunmağla, Ordu Kadısı Dimetokalı Seyyid Mehmed Efendi ve Yeniçeri Ağası ve Defterdâr Efendi ve Ocak¹³ ağaları ve

- 1 ve A1 : — N1, M1
- 2 Bey’e ihâle N1 : Beyefendi’ye tevcih A1, M1
- 3 es-Seyyid Beyefendi’ye A1 : Râmiz Efendi’ye N1 : es-Seyyid ‘Abd[ull]ah Râmiz Beyefendi’ye M1
- 4 İsmâ’îl A1, M1 : İsmâ’îl N1
- 5 ve N1, M1 : — A1
- 6 Defterî-yi esbak olunup A1, M1 : Defterî-i esbak Yûsuf Efendi’ye ve N1
- 7 ve N1, M1 : — A1
- 8 tevcih olundu A1, M1 : ve N1
- 9 ve N1, M1 : — A1
- 10 ve N1, M1 : — A1
- 11 Sadrı‘zamî A1, M1 : Sipehsâlârî N1
- 12 17 Zilka‘de 1221 = 26 Ocak 1807 Pazartesi. Sefer için tûğun dikilmesi, *Târîh-i Cevdet’e* göre 17 Şevvâl Pazartesi günüdür (bk. VIII,105). Bugünün ilgili eserlerde Pazar’a denk gelmesi (17 Şevvâl 1221=28 Aralık 1806 Pazar) hilâlin görülmesinden kaynaklanmış olmalıdır.
- 12 bülend-kadriin sahn-ı A1 : ‘âlî-mikdârın sahn-ı nerdübân-ı N1 : felek-kadriin sahn-ı M1
- 13 Ocak N1, M1 : Oçak A1

hademe-i Bâb-ı vâlâ ve meşâyih-ı zevâyâdan ba'zı zevât-ı güzîn¹ ve meşâyih-ı cevâmi'-i selâtîn da'vet olunup, Dîvân-hâne'de cem'iyet ve 'andelîb-âsâ niçe² huffâz-ı dil-keş-edâ Feth-i şerîf Sûresi'ni tilâvet eyledikten sonra, ricâl-i Bâb ve ağayân-ı Ocak teşyî' ederek, tûğ-i zafer-furûğu³ Kethudâ Bey ve Yeniçeri Ağası ve Defterdâr Efendi, dûş-i ta'zîm ü iclâlde sahn-ı nerdübâna inzâl edüp, mahalline vaz' eylemezden mukaddem, her pây-e-i nerdübânda meşâyih-ı zevâyâ yegân yegân du'â vü senâ eyledikleri esnâda, müctema' olan sâmi'în, gülbâng-ı âmîn ile tanîn-endâz-ı sevâmi'-i mele'-i 'illiyîn olup, zebh-i karâbîn ile tûğ-i Sadr-ı 'âlî⁴ mahalline îstâde ve herkes teveccüh-i samîmî ile⁵ istinzâl-i rahmet-i nusrat ederek, rû-be-kafâ-dâde oldu.

İttifâkiyyât-ı hasenedendir ki, mersûm-i⁶ yerâ'a-i tahrîr olduğu üzere İsmâ'îl⁷ Kal'ası cânibinden teysîr-kerde-i Rabb-i Nasîr olan feth-i esîrde, bakıyyetü's-süyûf kayd-ı esre giriftâr olan üserây-ı küffârın⁸ vürûdu, yevm-i merkûma tesâdüf eylemekle, cem'iyet-i mezbûrede⁹ mevcûd temâşâyiyân bi'l-cümle şâd u handân ve [mısrâ]¹⁰:

*În heme evvel-i âsâr-ı cihân-efrûzest**

me'âlini gûyân olarak, tefe"ül bi'l-hayr ile bu lem'a-i nâgeh-zuhûru mâhçe-i tûğ-i firûzî-furûğun¹¹ sa'âdet ü ikbâlîne [N1 81b] berâ'atü'l-istihlâl 'addiyle, bi-'avnihî Te'âlâ¹² fütûhât-ı celîle vukû'una tasmîm-i bâl eylediler.

Katl-i peder-i firârî-i Kostantîn-i bed-güher¹³

Firârî Eflâk Voyvodası Kostantîn-i bî-dînin¹⁴ peder-i bed-güheri, bir gün mukaddem delâlet-i tûğ-i [M1 215] siyâsetle reh-rev-i sûy-i cehennem¹⁵ ol-

1 -ı güzîn N1, M1 : — A1

2 niçe N1, A1 : nice M1

3 zafer-furûğu A1, M1 : nusrat-büzûgu N1

4 Sadr-ı 'âlî A1, M1 : Âsafî N1

5 samîmî ile N1 : samîmiyle A1, M1

6 mersûm-i N1, A1 : merkûm-i M1

7 İsmâ'îl N1 : İsmâ'îl A1, M1

8 olan üserây-ı küffârın N1 : üserây-ı küffârın A1 : olan üserânın M1

9 mezbûrede A1, M1 : mezbûrda N1

10 [mısrâ]⁶ A1, M1 : — N1

* این همه اول آثار جهان افروزست = Bütün bunlar cihâmı aydınlatanın (= pâdişâhın) eserlerinin ilkidir, (arkası çok daha fazla olarak gelecektir)" anlamına gelen Farsça bu cümle, "آزار = keder, felâket" yerine "آثار = eserler" değışikliğıyle muhtemelen Sa'dî'nin kasîdesinden mülhem olarak söylenmiş gibi gözüküyor; bk. Sa'dî, *Külliyât-ı Sa'dî, Mevâ'iz, Kasâ'id*, hzr. Muhammed 'Alî Furûğî, Tehrân 1365, s.719.

11 mâhçe-i tûğ-i zafer-furûğun A1 : mâhçe-i tûğ-i firûzî-furûğun N1 : mâhçe-i tûğ-i zafer-furûğun M1

12 bi-'avnihî Te'âlâ A1, M1 : bi-'avn-i Lâ-yezâl N1

13 **Katl-i bed-güher** A1, M1 : — N1

14 Kostantîn-i bî-dînin N1, A1 : Kostantîn'in M1

15 cehennem N1, A1 : 'adem M1

mağla, bu keyfiyyet dahi ehl-i İslâm'a mâye-i inşirâh olup, kâffe-i havene-i¹ bed-hâhân-ı Devlet-i ebediyyü'l-kıyâm, gerden-zede-i tûğ-i intikâm olacağını istiftâh eylediler. Maktûl-i mesfûrun² mâ-meleki mazbût-ı gümâştegân-ı Defterdâr ve mesârif-i seferiyyeye medâr kılındı*.

Mersûmun bi-hasebi'z-zâhir harâm-zâdesi olacak hayyiz-i nâ-temyîzin³ vaz'-ı merkûmuna rızâ vü igrâsı müsbet değil ise de, selefde bi'n-nefs Devlet-i 'aliyye hakkında irtikâb eylediği hıyânet-i 'adîdesi, pîçîde-i pây-i a'mâl-i nigûhîdesi olmuştur. **Beyt**⁴:

Hâzır ol bezm-i mücâzâta⁵ eyâ mest-i gurûr!

Rahne-i seng-i siyeh penbe-i⁶ minâdandır**

İhsân-ı Vezâret bâ-'Alemdâr Mustafa Ağa

Ruscuk A'yânı Tirsinikli İsmâ'îl Ağa, musâb-ı dâne-i tüfeng-i kazâ ve "Evvelü hasenâtihî mevühû***" tarikasından reh-rev-i mehleke-i hebâ oldukda, mütehayyizân-ı etbâ'ından 'Alemdâr Mustafa Ağa, makâmına zûr-bâzûy-i kuvvetiyle i'tilâ etmeyüp, tahsîl-i rızây-ı devlet için izhâr-ı vech-i mülâyemet ve 'arz-ı mahzar irsâliyle muktezây-ı edebe ri'âyet eylediğinden mâ'adâ, müteveffâdan görilan heyûlây-ı şiddet bunun tarafından kabûl-i hıffet eylediğini müşâhede, zarûrî merâmına bâdî-i müsâ'ade olmağla, makâm-ı Sadâret'den mektûbu tahrîr ve Vezîr Kethudâsı bulunan Mustafa Refik Efendi tarafından tesyîr olunup, bu sûretle murûr ve Rusyalu'dan nakz-ı 'ahd hâlâtı zuhûr etmekle, sevâhil-i Tuna'ya sâhib-i iktidâr bir Vezîr ta'yîninin lüzûmu âşikâr olup, 'Alemdâr-ı mûmâ ileyhî tevliye olunacak Vâlî'yi kabûl etmeyeceği hüveydâ ve kabûl eylediği sûretde dahi imtizâc edemeyeceği rû-nümâ olduğundan başka, nezd-i ferd-i Selîm Hânî'de liyâkat ü kudreti ma'lûm ve

1 havene-i A1 : + ve N1 : havene-i M1

2 Maktûl-i mesfûrun A1, M1 : Ve maktûl-i mersûmun N1

* "Nasb-ı tûğ-i zafer- kılındı" kısmındaki bilgiler özetle ve değişik bir tertiple *Târih-i Cevdet*, VIII,105'te kaydedilmiştir.

3 mesârif-i nâ-temyîzin A1 : leşker-i mesârif-i seferiyyeye dümdâr kılındı. Mersûmun temeyyüzün N1 : mesârif-i seferiyyeye medâr kılındı. Mersûmun bi-hasebi'z-zâhir harâm-zâdesi olacak خيز nâ-temyîzin M1

4 **Beyt** A1, M1 : — N1

5 mücâzâta N1 : mükâfâta A1, M1

6 penbe-i N1, M1 : penpe-i A1

** Metnimizdeki bu beyit, Arpa Emîni-zâde Sâmi'nin gazellerinde geçmektedir; bk. Arpa Emîni-zâde Sâmi, *Dîvân-ı Sâmi, İbtidâ'-i Gazeliyyât*, Bulak 1253/1837, s.14.

*** اول حسناته موته = Onun ilk iyiliği ölümüdür" anlamına gelen Arapça bu cümle, 1603 yılında öldürülen Yemişçi Hasan Paşa'nın ölümüne düşürülen tarih mısra'ı gibi gözüküyor; bk. Mustafa Na'imâ, *age*, I,236

mûmâ ileyhin Vezâret'e isti'dâdı meczûm olmağla, üç tûğla çırâğ ve te'bîden Silistire Eyâleti tevcihiyle mûntehây-ı merâtib olan rûtbe-i vâlây-ı Vezâret'e iblâğ olunması irâde ve kabûl eylemesi, kat'î murâd-ı Şâhâne idüğünü ifade için fi'l-asl Ruscuk ehâlisinden olup, ba'zı 'uzamây-ı devlete intisâb ve dest-gîrî-i himmet ve imdâd ile süllem-i refî'-i Hâcegânî'ye irtikâ şerefini iktisâb eden es-Seyyid Mehmed Emîn Behîc Efendi intihâb ve Baş-muhâsebe Pâyesi'yle sevâhil-i Tuna Mübâya'acılığ, behâne-i izhâb olmağla, matıyye-sûvâr-ı hareket [M1 216] ve Ruscuk'da 'inân-keş-i rehvâr-ı 'azîmet oldukda, mûmâ ileyhi Vezâret'i kabûle ırzâ ve taraf-ı Devlet-i 'aliyye'ye 'arz u inhâ eyledikde, der-'akab menşûr-i Vezâret irsâl ve cûybâr-ı iltifât-ı Şâhâne'den sîr-âb-ı zülâl¹ kılındı.

1 Ruscuk A'yâmî Tirsinikli zülâl A1 : A'yân-ı Ruscuk Dergâh-ı 'âlfî kapucu-başlılarından olup, Mîrahûr-i Evvel Pâyesi'yle Ruscuk A'yâmî ve Sevâhil-i Nehr-i Tuna Başbuğ olan 'Alemdâr vasfıyla şöhet-nümâ Mustafa Ağa bu def'a uğur-ı dîn-i mübin ve gayret-i Devlet-i ebed-karinde hakkâ ki gayûrâne ve dilîrâne ibrâz-ı hüsn-i hudmet ve izhâr-ı merdânegî vü şecâ'at edüp, muhâfazasına me'mûr olduğu mahalleri ber-tıbk-ı irâde-i seniyye hıfz u hirâset ve celb-i cünûd husûsunda sarf-ı yârâ vü makderet edüp, husûsan Pehlevân Ağa'yı irsâl birle İsmâ'îl Kal'ası'nın masûn-ı tesallut-ı küffâr-ı bed-tıynet olmasına hemân müstakîl 'illet olduğundan başka, Yergög[ü] Kal'ası'nın hâric ü dâhilini gereği gibi temkîn ve tabya ve şeranpolar misillü mahall-i metîn binâsiyle ihkâm ü tarsîn edüp, çend def'a ol havâliye ilkây-ı siklet eden asker-i küffâr-ı bed-millet ile harb ü kıtâl ve kati vâfir kâfiri seyf-i bâtir ile ser-zede-i kahr u nekâl eylediği makbûl-i cenâb-ı Şehriyâr-ı deryâ nevâl olmağın, işbu şehr-i zilka'detü's-şerifenin evâhırında 'avâtuf-ı 'aliyye-i Mülûkâne'den [N1 82a] rûtbe-i vâlây-ı Vezâret'le kadr u şânı ser-bülend ve Sevâhil-i Tuna Ser'askerliği 'unvânıyla Silistire Eyâleti'nin ber-vech-i te'bîd tasarrufu dest-mâyesiyle de behre-mend N1 : Ruscuk A'yâmî Tirsinikli İsmâ'îl Ağa, musâb-ı dâne-i tüfeng-i kazâ ve "Evvelü hasenâtihi mevühû" tarîkasından reh-rev-i mehleke-i hebâ oldukda, mütehayyizân-ı etbâ'ından 'Alemdâr Mustafa Ağa, makâmına zür-bâzûy-ı kuvvetiyle i'tilâ etmeyüp, tahsîl-i rızây-ı devlet için izhâr-ı veçh-i mülâyemet ve 'arz-ı mahzar irsâliyle muktezây-ı âdâba ri'âyet eylediğinden mâ'adâ, müteveffâdan görülen heyûlây-ı şiddet bu taraftan kabûl edildiğini müşâhede, zarûrî merâmına bâdî-i müsâ'ade olmağla, makâm-ı Sadâret'den mektûbu tahîr ve Vezîr Kethudâsı bulunan Mustafa Refik Efendi tarafından tesyîr olunup, bu sûretle mesrûr ve Rusyalu'dan nakz-ı 'ahd hâlâtı zuhûr etmekle, sevâhil-i Tuna'ya sâhib-i iktidâr bir Vezîr ta'yîninin lüzümü âşikâr olup, 'Alemdâr-ı mûmâ ileyhin tevliye olunacak Vâlî'yi kabûl etmeyeceği rû-nümâ olduğundan başka, nezd-i ferd-i Selîm Hânî'de liyâkat ü kudreti ma'lûm ve mûmâ ileyhin Vezâret'e isti'dâdı meczûm olmağla, üç tûğla çırâğ ve te'yîden Silistire Eyâleti tevcihiyle mûntehây-ı merâtib olan rûtbe-i vâlây-ı Vezâret'e iblâğ olunması irâde ve kabûl eylemesi, kat'î murâd-ı Şâhâne idüğünü ifade için fi'l-asl Ruscuk ehâlisinden olup, ba'zı 'uzamây-ı devlete intisâb ve dest-gîrî-i himmet ve imdâd ile süllem-i refî'-i Hâcegânî'ye irtikâ şerefini iktisâb eden es-Seyyid Mehmed Emîn Behîc Efendi intihâb ve Baş-muhâsebe Pâyesi'yle sevâhil-i Tuna Mübâya'acılığ, behâne-i zehâb olmağla, matıyye-sûvâr-ı hareket [M1 216] ve Ruscug'a 'inân-keş-i rehvâr-ı 'azîmet oldukda, mûmâ ileyhi Vezâret'i kabûle ırzâ ve taraf-ı Devlet-i 'aliyye'ye 'arz u inhâ eyledikde, der-'akab menşûr-i Vezâret irsâl ve cûybâr-ı iltifât-ı Şâhâne'den sîr-âb-ı zülâl M1. "İhsân-ı Vezâret bâ- kılındı" kısmındaki bilgiler özetle, bazı ilâve ve değerlendirmelerle *Târîh-i Cevdet*, VIII,107'de kaydedilmiştir.

Tevcîh-i Pâye-i Kâlgâyî-i Bucak be-Behâdır Giray Sultân¹

Cengîz Giray Sultân'ın birâderi Behâdır Giray Sultân, selâtîn-i Cengîziyye'nin nâmdâr ve² behâdır şecâ'at-kirdârlarından olmağla, bâlâda ifâde olunduğu üzere İsmâ'il tarafında³ vukû' bulan muhârebâtta, izhâr-ı cevher-i gayret ve îfây-ı mâye-i şehâmet eylemekle, behâdır nâmının sırrını sâtî' ve müdde'ây-ı şecâ'atine⁴ seyfi sarâmetini burhân-ı kâtî' ederek, küffâr-ı hâksâr⁵ ile kârzâr eylemiş olduğu, mesmû'-i Tâcdârî oldukda, kezâlik⁶ şehri merkûmun evâhırında⁷ 'avârif-i seniyye-i Şâhâne'den mûmâ ileye Bucak Kâlgâyîği⁷ Pâyesi tevcîh ü ihsân buyurulmağla taltîf ü şâdân kılındı*.

Firâr-ı Elçi-i Devlet-i İngiliz

Nezd-i Devlet-i 'aliyye'de ikâmet üzere olan⁸ İngiltere Elçisi, Rusyalu ile devletleri müttefik bulunduğundan nâşî, tarafdârlık izhâriyle i'lân-ı harb husûsunda⁹ te'ennî iltimâs ve ol bâbda tehâlük-i bî-kıyâsı¹⁰ şer'an ve 'aklen ısgâ olunacak da'vâ olmadığına binâ'en, devletine tahrîr u ib'âs olunmuş olan beyân-nâme-i hümâyûnun henûz cevâbı zuhûr eylemeksizin, hufyeten bir İngiltere seffinesine süvâr ve misf-ı leyde firâr eylediği 'ale's-sabâh âşikâr oldukda, [mısrâ]:

Revî bâz-âmedent¹¹ nîst çû refî refî^{**}

- 1 **Tevcîh-i Sultân** A1 : Ve N1 : **Tevcîh-i Pâye-i Kâlgâyî-i (قالخابى) Bucak Behâdır Giray Sultân** M1
- 2 ve N1, A1 : — M1
- 3 bâlâda tarafında A1 : bu def'a İsmâ'il cânibinde N1 : bâlâda ifâde olunduğu üzere İsmâ'il tarafından M1
- 4 sâtî' şecâ'atine N1, A1 : sâmi' ve müdde'ây-ı şecâ'at-i M1
- 5 küffâr-ı hâksâr N1, A1 : düşmen-i gaddâr M1
- 6 kezâlik N1 : — A1, M1
- 7 21-30 Zilka'de 1221 = 30 Ocak – 8 Şubat 1807.
- 8 Kalgâyîği A1 : Kalkâyîği N1 : Kâlgâyîği (قالخابى) M1
- * “**Tevcîh-i Pâye-i kılındı**” kısmındaki bilgiler özetle *Târîh-i Cevdet*, VIII,104'te kaydedilmiştir.
- 8 **İngiltere** olan A1 : **İngiltere** Taraf-ı Devlet-i seniyye'de mütemekkin N1 : **İngiliz** Nezd-i Devlet-i 'aliyye'de ikâmet üzere olan M1
- 9 husûsunda N1, A1 : husûsundan M1
- 10 bî-kıyâsı N1, A1 : bî-kıyâs M1
- 11 âşikârâmedent N1 : âşikâr oldukda, [mısrâ]: Revî bâz-âyedent A1 : : [â]şikâr oldukda, [mısrâ]: *Rûmî bâz-âyedent* M1

** روی باز آمدنت نیست چو رفتی رفتی = [Şarap iç! Sana belki bin kereden fazla söyledim.] Gittin mi gittin, bir daha gelmene imkân yok, vesselâm” anlamına gelen Farsça bu cümle, baştaki “Revî=Yürü, git!” kelimesi hariç Ömer Hayyâm'ın rubâîlerinde geçen bir mısradır; bk. meselâ Hayyâm, *Rubâiler ve Silsilat-al-Tartîb, İbn Sina'nın Tamcîd'i ve Tercemesi*, hazırlayan ve trc. Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul 1953, s.129.

mısrâ'ı¹ zebân-zede-i kibâr oldu. Mesmû'umuza göre çünkü Rusyalu'nun Devlet-i 'aliyye'den kat'-ı rişte-i musâfât ve bed'-i mu'âmele-i muhâsamâtın sebeb-i aslısı, Rusyalu ile İngilterelü'nün hasm-ı kavîleri olan Fransalu² ile Devlet-i 'aliyye beyninde mün'akid olan râbıta-i ülfet ve tasdik-ı İmperatorî ile Napolyon Bonaparta'ya³ idâ'-ı şân-ı Kırالیyyet mâddesi olup, Elçi-i mersûm, Devlet-i 'aliyye Fransalu'dan rû-gerdân olduğu sûretde, Rusyalu'nun Memâlik-i mahrûse'den keşide-pâ ve kemâ fi's-sâbık ittifâk üzere 'akd-i dostî vü velâ olunmağı der-'uhde-i i'tinâ eyleyüp, gerçi İbrâhîm Kethudâ'nın ve ba'zı umûr-âşinâların sâmi'a-gîr-i isgâları [M1 217] olup, lâkin Sebestiyân-ı mel'ûnun⁴ tesvîlâtı te'sîriyle, [N1 82b] taraf-ı Saltanat-medârdan mesfûrun⁵ güftârına tevcih-i sâmi'a-i i'tibâr olunmamağın⁶, vech-i mezkûr üzere sebük-bâr semt-i firâr ve Rusyalu ile yek-laht-ı ittihâd olduklarını izhâr eyledi. Gerçi 'Arabî⁷:

Teveddü 'adüvvî sümme tez'umu⁸ ennenî
*Sadîkuke hâzâ min-bedî'i'l-garâ'ib**

mü'eddâsınca dostun⁹ düşmenine mahabbet, bir cihetle¹⁰ dosta 'adâvet olup, lâkin Fransalu Nemçelü'yü ve kezâlik¹¹ Rusyalu'yu berbâd ve hudûd-i İslâmiyye civârına itâle-i akdâm-ı şerr u fesâd edüp, sergerdeleri olan Bonaparta kavîyyü't-tâli', mikdâm ve şedîd bir kâfir-i¹² 'anîd olduğundan başka, Kırım ve sâ'ir erâzî-i mağsûbe-i Devlet-i 'aliyye'nin istirdâdı zımında mevâsîk-ı 'adîde izhâr eylediğine¹³ ve zâhire nazaran, 'uhdesinden gelmeğe sâhib-i iktidâr olduğuna mebnî, Devlet-i 'aliyye'de¹⁴ irtikâb-ı ehven-i şerreyn olmak ictihâdiyle Fransalu¹⁵ cânibini tercih u ihtiyâr edüp, Rusyalu ve İngilterelü taraflarından guzz-ı ebsâr-ı i'tibâr eyledi.

1 mısrâ'ı N1 : — A1 : mısra'ı M1

2 Fransalu N1, A1 : Fransa M1

3 Napolyon Bonaparta'ya A1 : Bonaparta'ya N1 : Napolyon Bonapart'a M1

4 Sebestiyân-ı mel'ûnun N1, A1 : Sebestiyân'ın M1

5 mesfûrun N1, M1 : mesfûrünün A1

6 olunmamağın N1 : olunmamağla A1, M1

7 'Arabî A1, M1 : — N1

8 tez'umu N1, A1 : nez'umu M1

* تَوَدُّ عَدُوِّيَ ثُمَّ تَزْعَمُ اَنَّيْ = Düşmanımı seversin sonra da beni dostun zannedersin. Bu şaşılacak şeylerin ilginç bir örneğidir” anlamına gelen Arapça bir beyittir.

9 dostun N1, A1 : dostunun M1

10 cihetle A1, M1 : vechile N1

11 ve kezâlik M1 : ve N1 : kezâlik A1

12 sergerdeleri kâfir-i N1 : Napolyon Bonaparta ise kavîyyü't-tâli', mikdâm ve şedîd bir kâfir-i A1 : Napolyon Bonapart ise kavîyyü't-tâli', mukdîm ve şedîd bir zât-ı M1

13 'adîde izhâr eylediğine M1 : ekîde 'arz u izhâr N1, A1

14 Devlet-i 'aliyye'de [Bu kelimeler, buraya girmeleri 7 rakamı ile işaret edilerek 105a'nın sol kenarına yazılmışlardır] A1 : — N1 : Devlet-i 'aliyye'de M1

15 Fransalu A1, M1 : Fransa N1

Tezyîl

Ol hılâlde vâki‘ olan mesmû‘âta göre İngiltere Devleti¹, cânib-i Devlet-i ‘aliyye‘ye ‘arz-ı bendegî ederek, kıdem-i hukûk iddi‘âsı ve Devlet-i ‘aliyye² hakkında bidâyet-i Saltanat-ı seniyye‘den³ bu âna kadar aslâ kendülerden bâ-dire-i ‘ukûk ser-zede-i⁴ vukû‘ olmadığı inhâsiyle Devlet-i ‘aliyye Fransalu‘dan kat‘-ı rişte-i müvâlat eylediği sûretde, Rusyalu‘nun⁵ gasb etdiği erâzî, hey‘et-i kadimesiyle redd olunup, eğer Fransalu Devlet-i ‘aliyye⁶ ‘aleyhine kıyâm eder ise, bahr cânibine kefâlet ve zamân ile⁷ bir hılâlîne bin kîse akça⁸ vermeğe müte‘ahhid ve berren iktizâsı üzere asker ile dahi⁹ imdâd eyledikten sonra, mesârif-i seferiyye için on bin kîse akçadan ziyâde nakd akça¹⁰ vermeği tevsîk u ibrâm ile mültezem olmuşlar¹¹; Rusyalu dahi yüz bin neferden ‘ibâret ordu tertîb ve hemîşe Devlet-i ‘aliyye‘nin zîr-i¹² emr u hükm ve ma‘iyyetinde olmağı te‘ahhüd ü tekeffül eylemişler¹³. Gerçi bu maslahatın iç¹⁴ yüzü mestûr ve mec-hûlümüz olup, lâkin dûrbîn-i ‘akl-ı sâkıble müşâhed¹⁵ ve ba‘zı ehl-i hıbreten gûş-zed olan budur ki, [N1 83a] gerçi Rusyalu¹⁶ kezzâb ve hîlekâr ve gaddâr bir tâ‘ife-i bed-mişvâr¹⁷ olup, bu âna kadar Memâlik-i mahrûse‘ye dâ‘imâ kizb ü firîb ve hîle vü gadr tarîkasıyla zafer bulageldikleri¹⁸ mukarrerdir. Ve İngil-terelü dahi her çend çok [M1 218] fend ü düzen bilür fettân ü mekkâr bir kavim ise de, bi‘t-tab‘ temerrüd ve te‘annüde mecbûl olmalarıyla, ekser kelâm-larında sebât ü karâr ile iştihâr bulduklarından başka, bu husûsda berây-ı mas-lahat hazâ‘in-i bî-gerân, belki nakdîne-i cânlarını verecekleri sahîh u sâdık ve Rusyalu dahi¹⁹ bi‘z-zarûre tâbi‘ ve muvâfıkdır. Binâ-berîn ba‘zı hurde-bînler bu semte imâle-i zamîr etmediler²⁰ ise de, taraf-ı âhar ber-vech-i muharrer Fransalu‘nun kuvvet ve galebe-i zâhirîsine nazar birle²¹, öte cânibi efgende-i nigâh-ı i‘tibâr eylediler.

-
- 1 Tezyîl Devleti A1, M1 : Hattâ ol hılâlde bu dahi mesmû‘umuz oldu ki, İngilterelü N1
 - 2 ‘aliyye M1 : seniyye N1, A1
 - 3 seniyye‘den N1, M1 : semiyye‘den A1
 - 4 ser-zede-i N1, A1 : — M1
 - 5 Rusyalu‘nun N1, M1 : Rusya‘nın A1
 - 6 eğer Fransalu Devlet-i ‘aliyye A1, M1 : ve eğer Fransalu Devlet-i seniyye N1
 - 7 zamân ile N1 : zamânla A1, M1
 - 8 akça A1, M1 : akca N1
 - 9 asker ile dahi N1 : asker ile de A1 : askeriyle de M1
 - 10 akçadan ziyâde nakd akça A1, M1 : akcadan ziyâde nakd akca N1
 - 11 ibrâm olmuşlar N1 : ibrâmla mültezem olmuşlar A1 : ibrâm ile mültezem olmuş ve M1
 - 12 zîr-i N1, M1 : — A1
 - 13 eylemişler N1, A1 : eylemişdir M1
 - 14 iç N1 : ic A1, M1
 - 15 müşâhed N1, A1 : müşâhede M1
 - 16 Rusyalu A1 : Moskovlu N1, M1
 - 17 hîlekâr bed-mişvâr M1 : muhîl ü gaddâr bir tâ‘ife-i hıyânetkâr N1, A1
 - 18 bulageldikleri N1 : bulageldiği A1, M1
 - 19 Rusyalu dahi A1, M1 : Moskovlu dahi bu bâbda N1
 - 20 etmediler N1 : etdiler A1, M1
 - 21 zâhirîsine nazer birle A1 : zâhiriyyesine nazar birle N1 : zâhiriyyesine nazaran M1

Devlet-i ‘aliyye eğer İngilterelü re’yine dil-dâde olmuş olsa, Nemçelü'nün¹ dahi mütâba‘ata âmâde oldukları, ba‘zı mertebe evzâ‘ u etvârlarından tirâşide olduğundan başka, hufyeten Rusyalu'nun ve İngilterelü'nün² zebân-zede-i tevsikleri olduğu tahkîk olunmuştur. Lâkin hükm-i kazâ³ nâfiz olmağla, verây-ı perdede görülecek sûret ve çekilecek renc ü miynetler görülmek ve çekilmek lâ-mehâle muktezây-ı emr-i kaderdir.

Yapılmış hâzır olmuş senden evvel cümle'nün kârı
Senin tedbîrine ey çerh, zahmet çekme hâcet yok^{4*}

Vefât-ı Vidin Vâlisi⁵ Pâsbân-zâde ‘Osmân Paşa

Veziir-i müşârun ileyh evâhır-ı zilka‘dede⁶ hulûl-i ecel-i müsemma ile ‘âzim-i hısn-ı bekâ olduğu haberi, vâsıl-ı sem‘-i hümayûn oldukda, ‘avâtif-ı ‘aliyye-i şevket-makrûndan, bundan akdemce⁶ Niş muhâfazası şartıyla Mora Eyâleti tevcîh olunan Hürşid Ahmed Paşa hazretlerine⁷, münhall olan Vidin Muhâfazası, Niğbolu Sancağı'na ilhâkan ber-vech-i arpalık⁸ tevcîh olunup, çend rûz murûrunda müşârun⁹ ileyh Sofya Ser‘askerliği'yle Rumeli'ye menkûl olmağla, Vidin ve Niğbolu, müteveffây-ı müşârun ileyh Hazînedârı olan mîr-i mîrandan İdris Paşa'ya tevcîh olunup¹⁰ ve sene-i âtiye saferinde¹¹ rütbe-i vâlây-ı Vezâret'le kadr u şânı tenvîh kılındı¹¹. [N1 83b]

Ve Mora Eyâleti, Rumeli Beylerbeyisi Pâyesi olup sâbıkâ Delvine Sancağı'na mutasarrıf¹² Tepedelenli¹³ ‘Ali Paşa-zâde Veliyyüddîn Paşa'ya Vezâret'le tevcîh ve Rumeli Vâlisi Seyyid ‘Osmân¹⁴ Paşa, Selânik ile terfih olundu*.

1 Nemçelü'nün M1 : Nemçelü N1, A1

2 olduğundan İngilterelü'nün A1 : olduğundan başka, hufyeten Rusyalu'nun ve İngilizlülü'nün N1 : olduktan başka, hufyeten Rusyalu ve İngilterelü'nün M1

3 hükm-i kazâ' N1 : hükm-i kazâ A1 : Hâkim-i kazâ M1

4 Yapılmış yok N1, M1 : — A1

* Metnimizde yer alan bu beyit, Nâbî'nin gazellerinden birinde geçmektedir; bk. *Nâbî Dīvânı*, II, 756.

5 Vidin Vâlisi A1, M1 : — N1

6 21-30 Zilka‘de 1221 = 30 Ocak – 8 Şubat 1807.

7 şevket-makrûndan, bundan akdemce N1, A1 : şevket-makrûn, bundan mukaddemce M1

8 Paşa hazretlerine N1 : — A1 : Paşa'ya M1

9 ber-vech-i arpalık N1, M1 : — A1

10 müşârun N1, A1 : mûmâ M1

11 olunup N1, A1 : — M1

12 1 Safer 1222 = 10 Nisan 1807 Cuma.

13 kılındı N1 : olundu A1, M1

14 Beylerbeyisi mutasarrıf A1 : Pâyesi sâbıkâ Delvine Sancağı'na mutasarrıf N1 : Beylerbeyisi olup sâbıkâ Avlonya Sancağı'na mutasarrıf olan M1

15 Tepedelenli N1, M1 : Depedelenli A1

16 ‘Osmân N1, A1 : ‘Ali M1

Terceme-i hâl-i müteveffâ-yı müşârun ileyh

Müşârun ileyh Pâsbân-zâde¹ ‘Osmân Paşa, ‘an-asl Vidin yamaklarından Pâsbân lafzının [M1 219] galat-ı meşhûru olan Pâzvând² nâmiyle şöhet-şi‘âr bir şahsın ‘atse-i sulb-i nâ-hemvârı olup, pederi zümre-i eşrârdan olmağla, her bâr etvâr-ı tâgiyâne ve harekât-i³ bâgiyâne ile vülât ü hükkâm ve zâbitâna ta‘assub u serkeşi izhâr ve aralık aralık serhadd-i mezbûra da⁴ isâre-i gubâr-ı fitne ile ehâlîyi dil-gîr u bîzâr edüp, bundan akdem Rusyalu üzerine⁵ vukû‘ bulan sefer-i hümâyûnda Serdâr-ı ekrem bulunan merhûm⁶ Koca Yûsuf Paşa'ya mezbûrun vaz‘ u hareketi ma‘lûm oldukda, vücûd-i bed-bûdunu ma‘dûm eylemekle, ol esnâda oğlu firâr ve kûşe-i ihtifâda karâr eylemişdi. Ba‘dehû gâ‘ile-i sefer ber-taraf oldukda, setîre-i hafâdan âşikâr ve yamakân gürûhuna iltihâk edüp, zâtında ‘akl ü kiyâset ü dilîrî ve şecâ‘at sâhibi olmağla, az vakitte yamaklar beyninde şöhet ü i‘tibâr⁷ bulmuşdi. Ol esnâda Belgîrad Kal‘ası muhâfazasına eyâletlü askeri iskân ve ba‘zı Nizâm-ı Cedîd mürettebâtı ol havâlîde dahi revân olmak irâde buyurulmağın, mâdde-i merkûmeyi anlar dahi istiskâl ve tehammül ve tekabbülünden⁸ rû-gerdân-ı imtisâl oldular. Çünkü mezbûr⁹ yamaklar gürûhunun ser-fîrâzı ve her cânibe dest-dirâzı olmağla, beynlerinde ve etrâfda şöhet ü nâmı ve nüfûz-i sehm-i kelâmı olup, muh-desât-ı cedîdeyi ser-rişte-i behâne ederek, yamaklar ile eyâletlü beynine ilkây-ı şikâk eylemekle, ol evânda ser-zede-i zuhûr olan harekât-ı şeni‘ada eli ve ikâz-ı fitne-i beşi‘ada küllî medhali olduğu, eğerçi vâsıl-ı sem‘-i devlet olmuş ise de, mu‘âhazesi husûsunu te‘hîr u imhâl ve hakîmâne tedbîr ile, [mîsrâ]‘:

Üstühân-pâre olup kelb-i ‘akûra zencîr

deyerek, sukâta-rîzî-i lutf u mülâyemetle kılâde-i¹⁰ itâ‘ate idhâl eylemek için tarafına zülâl-i iltifât isâle olunup, hakkında bilâhare ‘avâtîf-ı ‘aliyye erzân

* “Vefât-ı Vidin Vâlîsi olundu” kısmındaki bilgiler özetle *Târîh-i Cevdet*, VIII,136'da kaydedilmiştir.

1 -i hâl-i Pâsbân-zâde A1, M1 : Müşârun ileyh N1

2 Pâzvând N1, A1 : Pâzvend M1

3 harekât-i N1 : hareket-i A1, M1

4 mezbûra da A1 : mezbûrda N1, M1

5 üzerine A1, M1 : üzere N1

6 merhûm N1, M1 : müteveffâ A1

7 i‘tibâr N1, M1 : iştihâr A1

8 tekabbülünden M1 : tekabbülünden N1, A1

9 mezbûr A1, M1 : merkûm N1

10 eylemekle kılâde-i A1, M1 : eylediği, havâdis-i mesmû‘adan olmuşdi. Merkûmun şiddet-i şekîmesi ma‘lûm-i vükelây-ı devlet oldukda; *Zûr-i mülâyemet zi-dürüşti füzûnter-est* * *Âyîne-est der-nazaram seng-i âşiyâ* (آيينه است در نظرم سنگ) زور ملايمت زدرشتي فزونتر است * آيينه است در نظرم سنگ) = Yumuşaklığın zorluğu, sertlikten daha fazladır. Nazarım da değirmen taşı aynadır (= bunu göstermektedir)” anlamına gelen bu cümleler Farsça bir beyittir) [N1 84a] mağzâsınca lutf u mülâyemetle semt-i N1

ve¹ iki yüz on dört muharreminde[◊] Dergâh-ı ‘âli Kapucu-başlılığı ve bürhe-i yesîre murûrunda Vezâret ihsâniyle Vidin Muhâfızlığı tevcîh ve bu cihetle vech-i ikbâli vecîh kılınmışıdı. Lâkin bidâyet-i hâlinde Re’îs Râşid Efendi'nin Niğbolu² ve Sır Kâtibi müstevlî-i Enderûn Ahmed Efendi'nin³, Fethulislâm Mukâta‘ası'na⁴ ve sâ‘ir ol havâlîde vâki‘ mukâta‘âta zamîme-i şenî‘a ve teklîfât-ı beşî‘alar, esâs-ı temerrüdi⁵ ve mâdde-i asliyye-i serkeşî ve te‘annüdi⁶ olup, tekâlîf-i [M1 220] merkûme kemâ-kân tarafına tahmîl ve Nizâm-ı Cedîd furû‘âtı, ol aktân u aktârda⁷ dahi te’sîl (تأصيل) olunmak zımnında ısrâr olunmağla, kemâ fi's-sâbık merkez-i te‘ebbâ ve ta‘assubda pâ-y-efşür-i karâr olup, ol vechile evâmîr-i ‘aliyye ve metâlib-i seniyyeler⁸, vâbeste-i ‘ukde-i ta‘tîl u ihmâl ve gitdikce i‘tidâl-i hevây-ı emniyyet ü itmi’nân⁹ ber-teraf olmağla, nâ‘ire-i buğz u ‘udvân işti‘âl bulmağın, zecr u gûşmâl, belki pâsbân-ı rûh-i revânını burc-i bedenden matrûd-i midfa‘a-i¹⁰ kahr u nekâl eylemek için üzerine Kapudân-ı deryâ Hüseyin¹¹ Paşa, havâle vü isrâ olunmuşıdı.

Vükelây-ı devletin Pâsbân-zâde'ye derkâr olan şiddet-i gayz u ‘adâvetleri ve kahr u tedmîrine ol derecede ikdâm ü dikkatleri garaz-ı merkûma¹² mebnî olduğundan başka, fâ‘ide-i zâ‘ideyi müstelzim olup, merkûmun bagy u ‘isyânına temessükle sûret-i zâhirede¹³ izâle vü tenkîline ibtidâr ve üzerine müteşahhısân-ı vüzerâdan bir Sipehsâlâr-ı nâmdâr ta‘yîni lâzım gelmekle, hemîşe külâh-rübâlık husûsunda pençe-i tegallübünden bîzâr ve tarafından¹⁴ her bâr endîşe vü iştiş‘âr üzere oldukları Kapudan Hüseyin Paşa'nın ta‘yîn olunmasını îcâb ve [mîsrâ]¹⁵;

*Ez-her dü taraf küşte şevêd sûd¹⁶-est**

1 tarafına ve N1, M1 : rûy-i iltifât izhâr ve hakkında ‘avâtıf-ı ‘aliyye sezâvâr olup A1
◊ 1 Muharrem 1214 = 5 Haziran 1799 Çarşamba.

2 Niğbolu A1 : — N1, M1

3 Efendi'nin A1 : + Niğbolu ve N1, M1

4 Mukâta‘ası'na A1 : mukâta‘alarına N1, M1

5 teklîfât-ı temerrüdi A1 : teklîfât-ı beşî‘alar esâs-ı temerrüd N1 : tekellüfât-ı beşî‘aları esâs-ı temerrüdi M1

6 te‘annüdi M1 : te‘annüd N1

7 aktârda A1 : aktâra N1, M1

8 seniyyeler N1 : seniyye A1, M1

9 itmi’nân A1 : itmînân N1, M1

10 midfa‘a-i N1, A1 : müdâfa‘a-i M1

11 Hüseyin N1, A1 : Hasan M1

12 merkûma A1 : mezkûra N1, M1

13 olup zâhirede M1 : ya‘nî müşârun ileyhî bagy u ‘isyânına temessük birle N1 : ya‘nî müşârun ileyhî bagy ü ‘isyânını temessükle A1

14 tarafından N1 : her taraftan A1, M1

15 îcâb ve [mîsrâ]¹⁵ A1 : îcâb ve N1 : mücib ve [mîsrâ]¹⁵ M1

16 şevêd sûd N1, A1 : sûd şevêd M1

* از هر دو طرف کشته شود سود است = Her iki taraftan da öldürülme faydadır” anlamına gelen Farsça bir mîsrâdır.

mü'eddâsınca¹, maksûd hâsıl olur ise fe-bihâ ve illâ bari² Hüseyin Paşa'nın sevreti şikest ve livây-ı tetâvül ü i'tilâsı³ pest olur, mülâhaza-i mekîdet-me'âbı⁴ mutazammın idi. Encâm-ı kâr târ u pûd-i fikr-i desîse-perdâzlarını kârgâh-ı san'at-ı şu'bede-bâzîde bâfte-i minvâl-i 'amel ve sûret-yâfte-i dest-i dagal eylemeleriyle⁵, [N1 84b] Pâsbân-zâde'nin bagy u 'isyânını, ilkây-ı sem'-i⁶ Cihân-bânî eylediler.

Keyfîyyet ma'lûm-i Pâdişâh-ı felek-menkabet oldukda, bâ-irâde-i seniye, hâne-i Müfti'l-enâm meşveret-gâh-ı zevât-ı⁷ kirâm oldu. Meclis-i ma'kûd-i mezkûrda⁸ Kapudan Paşa ve bi'l-cümle sudûr ve⁹ mevâlî ve ricâl ve Ocaklı¹⁰ mevcûd olup, ol bâbda cümleye hitâben sâdır olan hatt-ı hümâyûnu, Re'îs Efendi 'alenen kırâ'et ve¹¹ mazmûn-i münîfi ma'lûm-i ehl-i cem'îyyet oldukdan sonra, Sadrî'zam hazretleri¹² feth-i derîçe-i dehân edüp, Pâsbân-zâde'nin müfredât-ı ahvâlini mufassalan serd ü beyân ederek, ber-müceb-i fermûde bagy ü şekâvet ve 'isyânının tehakkuku¹³ nümûde olduğundan bahisle, hakkında iktizâ eden emr-i şer'-i şerîfi Müfti'l-verâ' cenâblarından istiftâ eyledikde, ol dahi izdihâm-ı meclis müdâfa'asından¹⁴ [M1 221] nâşi, ocak derûnunda ocak çekirgesi gibi nişîn-i teng-nây-ı zucret olan Fetvâ Emîni Seyyid Ahmed Efendi dedikleri¹⁵ zât-ı garîbetü's-sıfât tarafına isticvâb zım-nında, imâle-i rûy-i iltifât eylemekle, hemân Ocak'dan zebâne-i lehb-i nâr-ı zâti'd-ıdırâm gibi kıyâm ve bagy mes'ele-i meşhûresine mebnî hâzır eylediği fetvây-ı tavilü'z-zeyli¹⁶, savt-ı bülend ile kırâ'et ve tetimmesinden olan teterrüs¹⁷ mes'elesini dahi ismâ'a mübâderet eyledi.

1 mü'eddâsınca A1, M1 : nümûdesince N1

2 bari N1, A1 : — M1

3 i'tilâsı N1 : istilâsı A1, M1

4 me'âbı N1 : me'âlini A1, M1

5 eylemeleriyle N1, A1 : ile M1

6 sem'-i N1, A1 : — M1

7 zevât-ı A1, M1 : — N1

8 mezkûrda M1 : mezbûrda N1, A1

9 ve N1, M1 : — A1

10 Ocaklı A1, M1 : ocak ağaları N1

11 'alenen kırâ'et ve N1 : kâ'imen kırâ'et ve A1 : kâ'imen kırâ'etle M1

12 hazretleri N1 : — A1, M1

13 şekâvet tehakkuku N1 : şekâvetinin tehakkuku A1 : şekâvetinin tahkîki M1

14 hakkında müdâfa'asından N1 : iktizâ eden emr-i şer'-i/— şerîfi Müfti'l-enâm taraflarından istiftâ vü isti'lâm eyledikde, müşârun ileyh dahi izdihâm-ı meclisden A1, M1

15 ocak derûnunda dedikleri A1 : ocak çekirgesi gibi ancak ocak derûnunda zağta-hor-i teng-nây-ı izdihâm ve Ölü'n Körü sıfat, mürtekb-i bâr-i vebâl ve evzâr u âsâm olan Fetvâ Emîni olacak N1 : ocak çekirgesi gibi nişîn-i teng-nây-ı zucret olan Fetvâ Emîni Seyyid Ahmed Efendi dedikleri M1

16 Ocak'dan zeyli N1 : mûmâ ileyh zebâne-i lehb gibi kıyâm edüp, hâzır eylediği iki mes'ele-i meşhûra mebnî fetvây-ı taviletü'z-zeyli [Burada yer alanlardan "Ocak'dan zebâne-i lehb gibi" kelimeleri 7 rakamı ile işaret edilerek, "iki mes'ele-i meşhûra mebnî" kelimeleri ise 9 rakamı ile işaret edilerek 107'a'nın sol kenarına yazılmıştır] A1 : mûmâ ileyh zebâne-i lehb gibi kıyâm edüp, hâzır eylediği iki mes'ele-i meşhûreyi ve fetvây-ı taviletü'z-zeyli M1

17 teterrüs N1, A1 : tenerrüs M1

Pes ber-mûceb-i fetvây-ı şerîf sâbitü'l-bagy¹ olan Pâsbân-zâde'nin kal'a-i vücûdundan pâsbân-ı rûh-i revânını iz'âc² ve lağm-ı rağm u 'ademe idrâc eylemek³ lâzım gelmekle, Sadr-ı 'âlî-mikdâr hazretleri⁴ tekrâr 'âmmе-i huzzârdan mebhâs-i mezkûra dâ'ir istintâk u istifsâr eyledikde, ekserî "*Selâmetü'l-insân*"^{*} kûşesinde keşîde-i lisân ve kimisi dahi tasdîk-ı sûrî-i⁵ zarûrî îrnâsıyla ser-cünbân oldu. Ancak Penâh-zâde Moravî⁶ 'Osmân Efendi, mevcân-ı bahr-ı fazîlet-mendî ile miyâneye bu zemînde itlâk-ı zimâm-ı zebân eyledi ki, gerçi⁷ Pâsbân-zâde'nin şiddet ü ta'assubu ve evâmîr-i 'aliyyeye muhâlefeti, elsine-i 'âmmеden şuyû'la mesmû' olmaktadır. Eğer te'addî vü tehdâdî misillü evzâ'-ı bâgiyâneye tesaddî eylediği vâki' ise, lâ-mehâle izâlesi vâcibedendir⁸, [N1 85a] lâkin kütüb-i şer'iyede sebt-i sahîfe-i sübût olduğu üzere⁹, bagy u hurûca mücâseret¹⁰ eden şahsın İmâmü'l-Müslimîn hazretleri tarafından üç¹¹ def'a şübhe ve zarûreti istiksâ ve mâdde-i ta'assubu ref' u ilgâ lâzimedendir" deyedyşmüşiken, ittisâlinde oturan Vâsîf Efendi sühûletle Efendi-i mûmâ ileyhe¹² engüş-zen-i tenbîh u âzâr ve: "Bu resme¹³ su'âl ü cevâb ve bahs ü hitâb, 'ulemâ'¹⁴ efendilerin vazîfe-i fezâ'il-nisâblarıdır" deyerek âhestece iskâtına¹⁵ ibtidâr eyledi. Ba'dehû ta'yîn olunacak Ser'asker husûsu der-meyân olundukda¹⁶, musammem olduğu üzere Hüseyin Paşa'dan¹⁷ gayri işbu hatb-ı hatîr-i Sipeh-sâlârî'ye sezâvâr bir Vezîr-i nâmdâr¹⁸ ol-

1 şerîf sâbitü'l-bagy N1, A1 : şerîfe sâbitü'l-bekâ M1

2 iz'âc N1 : ihrâc A1, M1

3 eylemek A1 : etmek N1, M1

4 hazretleri N1 : tarafından A1 : — M1

* *سلامة الانسان في حفظ اللسان* = İnsanın esenliği" anlamına gelen bu kelimelerle "*سلامة الانسان في حفظ اللسان = Selâmetü'l-insânî fi hıfzı'l-lisân* = İnsanın esenliği, dilini tutmasını bilmesindedir" anlamına gelen Arapça atasözüne telmîh söz konusudur.

5 sûrî -i N1, A1 : sûrî M1

6 oldu Moravî N1 : oldular. Ancak Moralı A1, M1

7 zebân gerçi N1 : kelâm eyledi ki A1, M1

8 vâcibedendir N1 : vâcibdir A1, M1

9 üzere N1 : + müte'ayyen olmadığından başka A1, M1

10 mücâseret N1 : cesâret A1, M1

11 üç A1, M1 : üç N1

12 ta'assubu ileyhe A1 : ta'assubu ref' u ilgâ olunmak lâzimedendir" deyedyşmüşiken, ittisâlinde ka'id olan Vâsîf Efendi sühûletle mûmâ ileyhe N1 : ta'assubunu def' u ilgâ lâzimedendir" demiş iken, ittisâlinde oturan Vâsîf Efendi sühûletle Efendi-i mûmâ ileyhe M1

13 bu resme A1, M1 : Yapılmış hâzır olmuş senden evvel cümleinin kârı * Senin tedbîrine ey çerh zahmet çekme hâcet yok me'âlini iş'ardan başka bu güne N1

14 'ulemâ' N1 : 'ulemâ A1, M1

15 iskâtına N1 : iskâta A1, M1

16 olundukda A1, M1 : oldukda N1

17 Hüseyin Paşa'dan [Önceki "musammem olduğu üzere" kelimeleri, buraya girmeleri 7 rakamı ile işaret edilerek 107a'nın sol kenarına yazılmıştır] A1 : Kapudan Paşa hazretlerinden N1 : Hüseyin Paşa'dan M1

18 -i nâmdâr N1, A1 : — M1

madığını, yek-zebân âverde-i dehân-ı beyân ile bi'l-cümle müşârun ileyihi inti-hâb ve hasran me'mûriyyetini istisvâb eyledikten sonra, ma'iyyetine ta'yîn olunacak vüzerâ ve ümerâ ve Pâsbân-zâde fi'l-asl Ocaklu olmağla, sebebkerde-i asliyyesi¹ olan Ocaklu'dan mâ'adâ asâkir-i mütenevvi'a tasmîm ü tasvîr ve kâffe-i mehâmm-ı seferiyyeleri², takdîr u takrîr kılındı. İşbu karâr-dâde-i Meclis-i Şûrâ ba'de'l-'arz ve'l-inhâ'³, [M1 222] sencîde-i mîzân-ı⁴ zihn-i Pâdişâh-ı kişver-güşâ olmağla, iki yüz on bir cumâdelâhiresi guresinde⁵⁰ Vezâret'i ref' u ilgâ ile üzerine Kapudan Paşa-yı müşârun ileyh ta'yîn ü isrâ olundu. Fi'l-hakîka bir pire için bir yorgânı yaktılar ve ciğer zımnında bir deveyi mezbeha bıraktılar. Kapudan Paşa-yı müşârun ileyh ma'iyyetine ta'yîn olunan Vezîr⁶ Kürd 'Alo Paşa ve Tepedelenli⁷ 'Ali Paşa ve sâ'ir ümerâ⁸ ve a'yân ve asker-i bî-gerân ve top ve humbara ve sâ'ir mühimmât-ı 'azîme⁹ ile Vidin Kal'ası'nı veche-i 'azîmet edüp, Pâsbân-zâde hâk-i inâbet ü istîmâna rûnihâde olmadığı sûretde, fetvây-ı merkûma mebnî kal'ayı hisâr ve teterrüs mes'elesini mücebince bî-bâkâne¹⁰ top ve humbara ile i'mâl-i edevât-ı kârzâr olunmak¹¹ [N1 85b] bâbında, sarf-ı mâ-hasal-i iktidâr ile kal'a-i mezbüreyi zîr u zeber ve bâğî-i merkûmu ma'kıl-ı hayâtından beder eylemeğe tasmîm-i niyyet ve kemer-i gayreti şedd-i miyân-ı 'azîmet edüp, Edirne havâlisine vusûllerinde¹² berây-ı istîmân Vidin'den irsâl eylediği birâderi, Ordu-yi müşârun ileyhe dahîlen dâhil ve zarâ'at-nâme ile 'afv u 'inâyet-i 'aliyye¹³ sudûrunu sâ'il olmuş ise de, feryâdları kûşe-gîr-i güş-i himmet-dâd¹⁴ olmamışidi. Encâm-ı kâr hazâ'in-i bî-şümâr itlâf u ihdâr olunarak, elli bin kadar leşker-i¹⁵ hûnhâr ile

- 1 ile bi'l-cümle asliyyesi/aslîsi A1, M1 : eyledikten sonra, ma'iyyet-i düstûrilerine mu'ayyen olacak vüzerâ' ve ümerâ' ve Pâsbân-zâde'nin münâsebet-i asliyyesi N1
- 2 kâffe-i mehâmm-ı seferiyyeleri N1 : 'âmme-i levâzım u mühimmâtı A1, M1
- 3 inhâ' N1 : inhâ A1, M1
- 4 mîzân-ı N1 : mi'yâr-ı A1, M1
- 5 iki guresinde N1 : on beş cumâdelâhiresinde A1, M1
- ◇ 1 Cumâdelâhire 1211 = 2 Aralık 1796 Cuma.
- 6 ile üzerine Vezîr A1 : birle üzerine müşârun ileyh ta'yîn ü isrâ olundu. Bu bâbda vükelây-ı devlet olacak yâdigârlar fi'l-hakîka bir pire için bir yorgânı yaktılar ve bir ciğer zımnında bir deveyi mezbeha bıraktılar. Kapudan Paşa dahi ma'iyyetine ta'yîn olunan N1 : ile üzerine Kapudan Paşa-yı müşârun ileyh ma'iyyetine ta'yîn olunan Vezîr M1
- 7 Tepedelenli N1, M1 : Depedelenli A1
- 8 ümerâ' N1 : ümerâ A1, M1
- 9 'azîme A1, M1 : bî-pâyân N1
- 10 fetvây-ı bî-bâkâne N1 : fetvây-ı merkûma mebnî kal'ayı hisâr ve A1 : kal'a hisâr ve M1
- 11 olunmak N1 : kılınmak A1, M1
- 12 sarf-ı mâ-hasal-i vusûllerinde N1 : bulunan fetevây-ı şerife üzere/mücebince kal'ayı zîr u zeber ve merkûmu bi-eyy-i hâl hısn-ı hayâtından beder eylemeğe/eylemekle, tasmîm-i niyyet eyleyüp, Edirne'de havâlisine vusûlünde A1, M1
- 13 -i 'aliyye N1, A1 : — M1
- 14 himmet-dâd A1 : i'tidâd N1 : i'tidâl M1
- 15 olunarak leşker-i N1 : ederek, elli bin kadar asker-i A1 : ederek, bin kadar asâkir-i M1

Vidin Kal‘ası’nı hisâr ve bir müddet derûn u bîrûndan mutâraha-i âlât-i harb ü peykar olundu”.

Mahallinde mufassalan beyân olduğu üzere ba‘de'l-lüteyyâ v'elletî bisât-ı muhârebe tayy olunup, yine Kapudan Paşa-yı¹ müşârun ileyhın² vesâtatiyle Vezâret'i ibkâ ve Vidin ve Niğbolu sancakları tevcîhiyle kemâ fi's-sâbık küngüre-i bârû-yi 'izz ü rif'ati, hemser-i burc-i³ sipihr-i a'lâ ve on sekiz şevvâlinde⁴ Eyâlet-i Adana tevcîh u inzimâmiyle de⁴, şürfe-i kadr u şerefi dü-bâlâ olmuşıdı⁵. Min-ba'd makâm-ı rızâ vü imtisâlde pâydâr ve şân-ı Vezâret murâ'âtına kemâl-i i'tinâ⁶ vü i'tibâr birle, serhadd-ı Hâkâniyye'de a'dây-ı dîn ü devlete karşı kûs-i Kâvûsî-i şecâ'at ü menâ'atleri⁷, debdebe-bahş-ı meydân-ı iştihâr olduğundan başka, bu def'a Sırp⁸ 'usâtı üzere me'mûr ve ba'zı mertebe yararlıkları ser-zede-i sâha-i zuhûr olmuşiken, işbu mâh-ı cumâdelülâ evâhırında⁹ hitâm-ı enfâs-i hayâtiyle 'âzim-i dergâh-ı Bârî'i'n¹⁰-nesemât oldu; *rahmet[ull]âhi 'aleyhi ve tecâvezallâhu 'anh**.

Müteveffây-ı¹¹ müşârun ileyhın şerâre-i iştihârı intişâr bulduğu eyyâm-ı câhiliyyesinde, bu resme bir havâdis elsine-i ekâbirde dâ'ir olmuşıdı¹² ki, selefde ba'zı cifr ve Kâ'imî taslâkçıları olan cerrârların¹³, meselâ hânân-ı Kırım'dan Şâhin Giray'ı uçurdukları ve Çânpûlâd-zâde'yi emel-i pâ-der¹⁴-hevâya düşürmekle râhat ü asâyişini kaçırdıkları gibi, buna dahi bir kavvâl-i muhtâl musallat olup, ba'zı mertebe şu'bede-nümûnluklar ile kalbini celb ü teshîr ve Vidin'den 'Osmân ismine gûyâ¹⁵: “Bu târîhlerde [M1 223] Devlet-i 'Osmâniyye'nin mü'eyyid¹⁶ ü müceddidi olacak bir âdemin zuhûru hasbe'l-fenn karâr-gîrdir ve 'alâyim ü emârât-ı muharreresi [N1 86a] bi'l-cümle cenâbınızın

1 Kapudan Paşa-yı A1, M1 : Vezîr-i N1

2 ileyhın A1 : ileyh N1, M1

3 bârû-yi burc-i N1 : bârû-yi 'izz ü rif'ati hemser-i A1 : yâverî-i 'izz ü rif'ati, hemser-i M1
 ◇ 1 Şevvâl 1218 = 14 Ocak 1804 Cumartesi.

4 Adana de N1 : Adana tevcîh u inzimâmiyle A1 : Edirne tevcîh u inzimâmiyle M1

5 olmuşıdı M1 : oldu. Ve N1 : olmuşıdı. Ve A1

6 i'tinâ' N1 : i'tinâ A1, M1

7 Hâkâniyye'de menâ'atleri N1, A1 : Hâkâni'de şecâ'at ü metânetleri M1

8 Sırp A1 : Sırb N1, M1

◇◇ 21-30 Cumâdelülâ 1222 = 27 Temmuz – 5 Ağustos 1807.

9 sâha-i evâhırında N1 : sâha-i zuhûr olmuşiken A1 : zuhûr olmuşiken M1

10 Bârî'i'n N1, A1 : Bâriyyü'n M1

* رحمة اہ علیہ و تجاوز اللہ عنہ = Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun ve Allah onun günâhlarını affetsin” anlamına gelen bu cümleler ölmüşler için söylenen Arapça duâlardır.

11 *rahmet[ull]âhi* Müteveffây-ı M1 : *rahimehullâhu Te'âlâ*. Merhûm-i N1 : *rahmetullah ve tecâvezallâhu 'anh*. Müteveffây-ı A1

12 olmuşıdı N1, A1 : olmuş M1

13 cerrârların N1, A1 : cerrârlar M1

14 Çânpûlâd-zâde'yi pâ-der N1 : Cânpûlâd-zâde'yi pâ-der A1 : Cânpûlâd-zâde'yi bâd-ı M1

15 gûyâ M1 : — N1, A1

16 'Osmâniyye'nin mü'eyyid N1 : 'aliyye'nin mü'eyyid A1 : 'Osmâniyye'nin mü'ebbid M1

sîmâsında¹ mevcûd olmağla, bî-şübhe sâhib-i hurûc-i mev'ûd cenâbımızdır" deyerek ol ümmî ve 'âmî sâde-dil âdemi, Abaza Paşa gibi netîcesiz da'vâya ilkâ birle, gavgâyı büyütmeğe ilcâ eylemiş; *el-'uhdetü 'ale'r-râvî*². Müşârun ileyhın vefâtına ba'zı şu'arây-ı pâkîze-edâ bu mısra'la târîh-gûyâ oldular. 'İZZİ'³.

Pâsbân-zâde'ye Allah⁴ der-i huldu kıla cây
(پاسبان زاده یه الله در خلدی قیله جای)

Sürûrî:

Bâb-ı me'vâ ola menzil-geh-i 'Osmân Paşa
(باب مأوی اوله منزلکه عثمان پاشا)

Vürûd-i⁵ haber-i nusrat-eser ez-cânib-i Ser'asker-i⁶ Tuna

Silistire Vâlîsi ve Tuna Ser'askeri olan 'Alemdâr Mustafa Paşa hazretleri-nin⁷ hâric-i hudûd-i Bükreş'de müdâfa'a-i hüçûm-i küffâr⁸ için iskân eylediği asâkir-i⁹ şecâ'at-nişânını iz'âc ve ol havâliden ihrâc eylemek kasdiyle dört binden mütecâviz melâ'in, 'ale'l-gafle¹⁰ cünûd-i muvahhidîn üzere hecme-endeâz olup, asker-i İslâm dahi sebât-ı akdâm-ı ikdâm birle mukâbeleye ser-âgâz ve mukâteleye şemşîr-bâz oldular. Tarafeynden kıtâl-i şedîd ve zed ü bürd-i medîd¹¹ vâkî' ve encâm-ı kâr bârika-i 'inâyet-i Perverdigâr ile şârika-i nusrat-i fârika¹², cânib-i İslâmiyân'da lâmi' olmağla, kati vâfir kâfir delâlet-i tîğ-i bâtir ile dâru'l-bevâra müsâfir ve nicesi dahi zahmdâr ve bir ofıçyalı [=ufficiale = subay]¹³ kayd-ı esre giriftâr olmağın, bu haber evvel-i yevm-i 'îd-i¹⁴ adhâda[◊] Der-i devlet-nihâd'a vâsıl ve ümmet-i Muhammed'e 'îd-i dîğêr hâsıl oldu.

1 cenâbınızın sîmâsında N1, A1 : cenâbınız müsemmasında M1

2 eylemiş; el-'uhdetü 'ale'r-râvî N1 : eylemişidi A1 : eylemiş idi M1

* "Vefât-ı Vidin Vâlîsi râvî" kısmındaki bilgiler özetle ve bazı ilâvelerle *Târîh-i Cevdet*, VIII,105-106'da kaydedilmiştir.

3 ba'zı şu'arây-ı 'İZZİ' N1 : Sürûrî merhûmun târîhidir A1 : 'İZZİ'nin ve Sürûrî'nin dediği târîhlerdir M1

4 Allah N1 : [All]ah M1

5 Pasbân-zâde'ye Vürûd-i N1 : Bâb-ı me'vâ ola menzil-geh-i 'Osmân Paşa; kezâlik 'İZZİ merhûmun târîhidir: Pasbân-zâde'ye Allah der-i huldu kıla cây A1 : — M1

6 Ser'asker-i N1, A1 : Ser'asker-i M1

7 Paşa hazretlerinin N1 : Paşa'nın A1, M1

8 küffâr N1, A1 : düşmen M1

9 asâkir-i A1, M1 : cüyûş-i N1

10 melâ'in, 'ale'l-gafle N1 : melâ'in bağteten A1 : asker, bağteten M1

11 zed ü bürd-i medîd N1, A1 : زودبرودمید M1

12 Perverdigâr ile şârika-i nusrat-i fârika A1, M1 : Perverdigâriyle şârika-i nusrat-i hârika N1

13 kati vâfir ufıçyalı A1 : kati vâfir kâfir delâlet-i tîğ-i bâtir ile dâru'l-bevâra müsâfir olup, niçesi dahi zahmdâr ve bir fucyalı N1 : düşmeden kati vâfir delâlet-i tîğ-i bâz ve nicesi dahi M1

14 bu haber evvel-i yevm-i 'îd-i M1 : evvel-i yevm-i N1 : evvel-i yevm-i 'îd-i A1

◊ 10 Zilhicce 1221 = 18 Şubat 1807 Çarşamba.

**Vürûd ü ‘avdet-i sefâyin-i İngiltere ve ‘azl ü nasb-ı Kapudân-ı¹
deryâ ve Nâzır-ı Bahreyn ve nefy ü i‘dâm-ı Feyzî Efendi ve me‘mûriyyet-i
Başbâkî-kulu ve Yeniçeri Kâtibi ve sâbıkâ Tersâne-i ‘âmiri Defterdârı be-
Boğaz-ı Bahr-ı sefîd ve istilây-ı İngiliz ber-Bozca-ada ve İskenderiyye ve
hezîmet-i İngiliz der-İskenderiyye²**

Sebt ü tahrîri sadedinde olduğumuz vak‘a-i garîbe, tulû‘-i tebâşîr-i subh-
i saltanat-ı ‘Osmânî³, husûsan Dâru’s-saltanatî’-‘aliyye’ye te‘alluk, feth u
firûzî-i⁴ Hâkânî’den berü vukû‘ bulmamış ve nevâhî-i kulûb-i dostân ve düş-
menâna bu makûle havâtır ve vâhime reh-yâb-ı hutûr olmamış bir⁵ dâstân-ı
hired-fersâ ve hâdise-i hayret-bahşâ olup, mebdâî-i vak‘adan berü câ-be-câ⁶
gülfeşân-ı sahîfe-i beyân ü imlâ olduğu üzere: “Bu mâddenin tehadüsüne
mahz-ı nahs-i ekber olan Fransalu’nun [N1 86b] nuhûset-i kirân ve vehâmet-i
müzâvece-i şe‘âmet-sereyânları hemân ‘illet-i müstakilledir” demek cesbândır.

Vak‘a-i merkûmenin sûreti bu güne pezîrây-ı hey’et olmuşdur ki⁷, vaktâ
ki Rusyalu’nun serhadd-i⁸ İslâmiyye’den [M1 224] Hotin ve Bender ve Kili⁹
kal‘alarını istilâsı hengâmında¹⁰ İngilterelü’nün on kıt‘a kadar beylik sefâyini¹¹
Bozca-ada etrâfında ve bir gemisi dahi¹² Beşiktaş pîş-gâhında lenger-endâz-ı
karâr¹³ olup, bâlâda hâme-güzâr-ı sahîfe-i ifâde olduğu üzere, Der-sa‘âdet’de
bulunan¹⁴ İngiltere Elçisi, hufyeten sefine-i mezbûreye süvâr ve donanmaları
tarafına bâdbân-güşây-ı firâr olmuşidi. Ancak sefâyin-i merkûmenin mahall-i
mezbûrda¹⁵ karârı, evliyây-ı umûrun cây-ı mütâla‘a-i istibsârı¹⁶ olmağla, çend

1 Kapudân-ı M1 : Kapudânî-i A1

2 **Vürûd ü ‘avdet-i** İskenderiyye [A’da başlık olarak yazılanlardan “**ve ‘azl ü**
İskenderiyye” kısmı metnin bu kısmına girmesi işaret edilerek 108a’nın sol kenarına
yazılmış, metinde yazılı olan “**İngiltere ve Kapudânî-i Seyyid ‘Ali Ağâ**” kısmının ise
üzeri çizilmiştir] A1, M1 : **Vürûd-i sefâyin-i İngiliz der-Bahr-ı Marmara N1**

3 tulû‘-i ‘Osmânî N1 : tulû‘u A1, M1

4 ‘aliyye’ye firûzî-i N1 : ‘aliyye’ye te‘alluk-ı feth-i firûzî ve zafer-i A1 : ‘aliyye’de
te‘alluk-ı fesh u firûzu, zafer-i M1

5 bir A1, M1 : — N1

6 vak‘adan berü câ-be-câ N1, A1 : vâkı‘adan berü M1

7 bu olmuşdur ki N1 : mâddenin tehadüsüne mahz-ı nahs-i ekber olan Fransalu’nun
şe‘âmet-i iktirân ve vehâmet-i müzâvece-i nekbet-sereyânları hemân ‘illet-i müstakilledir”
demek cesbândır. Vak‘a-i merkûme bu güne pezîrây-ı hey’et olmuşdur A1 : mâddenin
hudûsuna Fransalu bâdî olmuşdur M1

8 serhadd-i N1 : serhaddât-ı A1, M1

9 ve Kili A1 : — N1, M1

10 istilâsı hengâmında A1, M1 : istilâları hengâmında N1

11 sefâyini A1, M1 : sefineleri N1

12 gemisi dahi A1 : sefineleri N1 : sefinesi M1

13 -ı karâr A1 : — N1, M1

14 sahîfe-i ifâde bulunan M1 : ifâde olduğu üzere N1 : sahîfe-i ifâde olduğu üzere A1

15 mezbûrda A1 : mersâmında N1, M1

16 evliyây-ı istibsârı A1 : evliyây-ı umûrun cây-ı mütâla‘a vü istibsârı N1 : cây-ı mütâla‘a-i istibsâr
M1

rûz murûrunda Kapudân-ı deryâ Sâlih Paşa, berren ‘alâ cenâhi’l-isti‘câl Boğaz cânibine irsâl ve mahall-i merkûmun muhâfazası, müşârun ileyhe şifâhen tenbîh ü sipâriş olunduktan sonra, me’mûrîn-i sâ’irîne¹ dahi te’kîd-i ekîdî havî evâmir-i ‘aliyye isbâl olunduğuna mebnî, emr-i muhâfazaya ihtimâm, ehemmi mühâmdan iken, me’mûrîni tağlît kasdiyle kefere-i² mesfûrîn, tecdîd-i ittifâk ve Devlet-i ‘aliyye ile Rusyalu arasında vâki³ def⁴-i hâdise-i şikâk zımnında mükâleme maslahatı için geldiklerini îrâd ile⁴ muhâfızları igfâl ve ol vechile bir alay sâde-dilânı, firîfte-i mekr u ihtiyâl⁵ eylemeleriyle, emr-i muhâfazada tehâvün⁶ eylediklerinden nâşî, bir gün ‘ale’s-sabâh şedîd lodos ile turna katârı on bir ‘aded sefâyin-i İngiltere⁷, Bahr-ı sefid Boğazı’ndan sebük-hîz-i⁸ tünd ü tîz olup, mânend-i sarsar Kum-kal’a ve Kilîdülbahr pîş-gâhından âteşin refîâr ile ol hâksârlar âb üzere güzer ve kal’ateyn-i mezbûreteynden top u tüfenge dâ’ir bâdire sâdir olmamağla, anlar dahi mu’âmele bi’s-sükût ederek, bî-mehâbâ revân ve Çanak-kal’ası pîş-gâhında heyâkil-nümây-ı dehşet-resân olduğunu, mukaddemâ mersûl olan Donanma-yı hümâyûn sefâyini timür üstünde müşâhede eylemekle, fekk-i lenger ve küşâd-ı bâdbâna vakit olmayup, fekat kal’a-i merkümeden bir mikdâr top atılmağla, gerçi bir ikisini bir mikdârca⁹ rahnedâr edüp, lâkin kal’a tarafına iltifât eylemeyüp, [N1 87a] hemân donanma üzerine¹⁰ imâle-i sükkân ve donanma askeri¹¹ bir mikdâr dirinti ta‘bîr olunan tutma haşerâtdan ‘ibâret olmağla, İngiliz¹² gemilerinin henüz sevâdını gördüklerinde sefâyin-i şu‘ûrları¹³ başdan kara olup: “Bre meded geldiler!” deyerek lerziş ü hafakânla birkaç¹⁴ top u tüfeng endâhte ve mukâbele-i sâhte eylediler.

Çend rûz mukaddem ise amiralleri tarafından¹⁵ gerek kılâ’-ı merkümeğe ve gerek Kapudan Paşa’ya: “Bizler ez-kadîm Devlet-i ‘aliyye’ye dost-i sâdik ve gayret-keş ü müttefik olup, [M1 225] bed’-i zuhûrdan berü miyânemizde kat’â gerd-i küdüret ve şâ’ibe-i şûr u münâfeset ‘ârız olmayup, fi külli’l-ahvâl Devlet-i ‘aliyye veliyy-i ni‘metimiz mesâbesinde olmağla, tarîk-ı hamîyyetde¹⁶

1 sâ’irîne N1 : sâ’ire A1 : sâ’ireye M1

2 kefere-i N1, A1 : — M1

3 arasında vâki⁴ A1 : miyânında N1, M1

4 îrâd ile A1 : îrâd birle N1 : îbrâd ile M1

5 dilânı ihtiyâl N1 : levhânı, firîfte-i mekr u âl A1, M1

6 tehâvün A1 : rehâvet N1, M1

7 ‘aded sefâyin-i İngiltere M1 : kıt’a sefâyin-i İngiliz N1 : ‘aded sefâyin-i İngiliz A1

8 hîz-i N1, A1 : + ve M1

9 mikdârca N1, A1 : mikdâr M1

10 üzerine M1 : üzere N1, A1

11 askeri A1, M1 : halkı N1

12 İngiliz N1, A1 : İngiltere M1

13 -i şu‘ûrları N1, A1 : sü‘ûrları M1

14 hafakânla birkaç A1, M1 : hafakân ile bir iki N1

15 amiralleri tarafından A1, M1 : amirallerinden N1

16 hamîyyetde M1 : hamîyyetden N1, A1

bezl-i cân u mâl eylemek e'azz-i âmâlimiz ve lâzime-i zimmet-i ibtihâlimiz olmağın¹, elbette Boğaz'dan güzer ve pîş-gâh-ı Âsitâne'de taraf-ı Saltanat'a ifâde-i mâ fi'z-zamîr ile hâlâ müstashabımız olan elçimizin kemâ fi's-sâbık kabûlünü istid'â ve bundan başka cânib-i Devlet-i 'aliyye'ye hayırlı ifâdâtımızı şifâhen evliyây-ı umûra edâ eylemek emr-i mukarrer olmağla, hîn-i 'ubûrumuzda aslâ mûmâna'ata dâ'ir hareket olunmayup ve² olunduğu sûretde muktezây-ı temerrüdümüz üzere müdâfa'a eder³ ve belki ihrâk-ı sefâyine mecbûr oluruz" deyü peyâm irsâl olunmağla, vâkı'â leb-i Boğaz'da vâki' kal'ateyn, vech-i meşrûh üzere sükûtle mu'âmele eylemeleriyle, anlar dahi mûmâsele vechiyle murûr eylediler. Berü kal'alardan birkaç⁴ top atılmağla, anlar dahi iki tarafa 'ale'l-'amyâ top atarak, donanma cânibine sefine-rân ve donanmadan dahi sûret-i mûmâna'at nûmâyân oldukda, gülle ve salkım ve sâ'ir kendilere⁵ mahsûs eczây-ı rûhiyye ile ta'biye olunmuş sanâyi'-i garîbe ile birkaç⁶ sefâyini ihrâk ve tahlîs-ı cân kaydiyle suya rîzân olan mellâhân ve neferâtı gark u telefden cümlesini tahlîs ve sandallarıyla⁷ karaya ihrâc ve iki sefineyi dahi yedekleyüp, Na'ra-burunu dedikleri mahalle doğru teveccüh⁸ eylediler. Muhâfizların müsâmahalarına mebnî, ol mahall tengnây-ı tabyalardan⁹ hâlî yalnız iki topa münhasır olup, anlar dahi i'mâl olunmadığından¹⁰ nâşî, çend sâ'at rahnedâr olan sefinelerini ta'mîr u termîm için anda¹¹ meks ü dernek [N1 87b] ve¹² ba'dehû bî-mehâbâ Gelibolu pîş-gâhından Âsitâne-i sa'âdet'e¹³ doğru âheng eylediler.

Meğer Na'ra-burunu'ndan berücede Donanma-yı hümâyûn mülhakâtından brik ta'bir olunan küçük bir sefine lenger-endâz olmağla, kapudanı¹⁴ keyfiyyet-i mezkûreyi müşâhede¹⁵ eyledikde, hemân kat'-ı rîsmân-ı ikâmet ve Âsitâne'ye doğru tevcîh-i bâdbân-ı müsâra'at eylemiş olmağla, sâlis-i 'îd-i adhâ olan yevm-i cum'anın^o vakt-i zuhrunda Der-i devlet'e vâsil olup, ser-zede-i

1 olmağın N1 : olduğundan A1, M1

2 ve N1, A1 : — M1

3 eder M1 : — N1, A1

4 vechiyle birkaç N1 : ve cümle murûr edüp, berü kal'alardan birkaç A1 : vechile murûr edüp, berü kal'alardan birkaç M1

5 kendilere A1, M1 : kendülere N1

6 birkaç A1, M1 : birkaç N1

7 gark sandallarıyla N1 : sandallar ile devşirüp A1 : sandallarıyla devşirtüp M1

8 dedikleri teveccüh N1 : ta'bir olunan mahalle doğru teveccüh/tevcîh A1, M1

9 tabyalardan N1 : tabyadan A1, M1

10 olunmadığından A1, M1 : olmadığından N1

11 sefinelerini anda A1, M1 : keştilerini termîm için orada N1

12 ve M1 : — N1, A1

13 Âsitâne-i sa'âdet'e N1, M1 : Âsitâne'ye A1

14 brik kapudanı A1, M1 : ibrik ta'bir olunan bir küçük sefine lenger-endâz-ı ârâm olmağla, re'îsi N1

15 müşâhede N1 : mu'âyene A1, M1

o 12 Zilhicce 1221 = 20 Şubat 1807 Cuma.

hudûs olan vâkı'ayı ihbâr ile¹ mukarrebîn-i Saltanat'ı perîşân-dil eyledi². “‘Âleme şâyi‘ olur kara haber, çok sürmez” şâyi‘asınca, vakt-i ‘asra kadar haber-i mezkûr beyne'n-nâs fâş ü münteşir olmağla, bi'l-cümle mer‘ûbü'l-kulûb bî-ser ü bün ekāvîl-i herze-üslûb remy ederek³, Boğaz tarafından zuhûr-i eşbâh-ı [M1 226] sefâyine nâzır u muntazır olup, bir taraftan⁴ dahi Barut-hâne'ye ‘ale'l-‘acele birkaç⁵ top ile muhâfazasına vâfi neferât irsâl ve bir cânibden⁶ tehyi'e-i edevât-ı harb u kıtâl⁷ olunduğuna mukârin, yevm-i mezkûrun⁸ bu'ayd-i ‘asrında Çekmece açığından⁹ on kıt'a keşti-i kûh-peyker ser-nümây-ı zuhûr olup, ahşâma karîb Fenâr-bağçesi¹⁰ hizâsında vâki' Kınalı-ada pîş-gâhında ilkāy-ı timür eylediler.

Mâdde-i asliyye-i şerr u şûr ve tehadüs eden fiten ü ihtilâlâta kendi revâc-ı umûru¹¹ için ‘illet-i müstakille-i zuhûr olan Fransalu'nun Der-i devlet'de¹² mukîm olup, dem-i fâsid gibi¹³ ‘irk-ı Saltanat'a hulûl ve mekr u füsûn ve lâf u güzâf-ı gûnâ-gûn ile kulûb-i kurenâya duhûl eylemiş olan¹⁴ fettân-ı zemân, halef-i şeytân Sebestiyan nâm elçileri ise Şeyh-ı Necdî gibi aradan¹⁵ çıkmayıp, sûret-i gayretde müdâfa'aya igrâ ve iktizâ eden mahallere ta'lîm ü irâ'eti üzere metîn ve musanna' tabyalar inşâ ve humbaralar atıldıkda, düşecek mahalleri tahmîn birle basdırup, itfâ edecek edevât ihzâr ve'l-hâsıl zağar gibi berü öte tekâ-pû¹⁶ ederek Dâru's-saltana'nın etrâf u enhâsını ve kapuları ve gedikleri toplar ve humbaralar ile temkîn ü imlâya bezl-i nakdîne-i¹⁷ iktidâr eylediler. [N1 88a]

Âsitâne-i sa'âdet ehâlisi¹⁸ müddetü'l-'ömr bu resme hâdiseyi görmeyüp, ekserî ten-perver ve safâyâ mest kâblayan¹⁹ nâzende çelebîler, husûsan bu serzemîn halkı²⁰, bi't-tab' siyeh-zebânlıkla²¹ darb-ı kelimât-ı mûhişeye mecbûl²² ve habbeyi kubbe ve katreyi deryâ gibi i'zâm ile ifrât ve mübâlagâta me'lûf ü

1 ile A1, M1 : birle N1

2 eyledi N1, M1 : + [mısrâ]' A1

3 olmağla ederek N1 : olup, herkes A1 : olmağla, herkes M1

4 taraftan A1, M1 : cânibden N1

5 birkaç A1, M1 : birkac N1

6 cânibden A1, M1 : taraftan N1

7 u kıtâl N1, M1 : — A1

8 mezkûrun M1 : mezbûrun N1, A1

9 Çekmece açığından N1, M1 : Çekmece acığından A1

10 bağçesi N1, A1 : bağçe M1

11 kendi revâc-ı umûru A1, M1 : kendü revâc-ı umûrları N1

12 Der-i devlet'de N1, M1 : nezd-i devletde A1

13 gibi N1, A1 : -âsâ M1

14 olan A1, M1 : — N1

15 ise Şeyh-ı Necdî gibi aradan A1, M1 : Şeyh-ı Necdî gibi aralıktan N1

16 pû M1 : pûy N1, A1

17 imlâya bezl-i nakdîne-i A1 : imlâya bezl-i dest-mâye-i N1 : takviyete bezl-i dest-mâye-i M1

18 eylediler ehâlisi N1 : eylediler. Âsitâne-i sa'âdet A1 : eyledi. Ehâli-i Âsitâne-i sa'âdet M1

19 ve safâyâ mest kâblayan A1 : -i safâyâ mest kâblayan N1 : ve safâyâ mest M1

20 halkı A1, M1 : ehâlisi N1

meşgûl olup, esnâf zümresi ise kendü mu‘âmelât-ı râbihalarında bile ref‘-i savt ü gavgâdan dilgîr ve ceng ü cidâle müte‘allık lakırdıyı, meddâh lisânından dahi işitse zahmnâk olmuş gibi mütekeddir ve âzürde-zamîr olurlar idi. Galebe-i¹ dehşetlerinden nâşî, gavta-hâr-ı bahr-ı telâş ve havf u haşyet olmalarıyla, ma‘âzallâhi Te‘âlâ² Âsitâne-i sa‘âdeti düşmen bir serhad kal‘ası gibi basmış³ timsâlinde tehayyül eylemeleriyle, bir garîb vaz‘ u hâletle müteşekkil oldular ki, resm ü ta‘biri gayr-i kâbilidir. Ortalıkda⁴ dâ‘ir olan erâcîf ve ekâvîl-i ebâtîlin ise⁵ hadd ü pâyânı yoktur.

Kûşelerde ve zokâk başlarında ve dervâze semtlerinde küme küme ağız ağıza verüp, her biri edgâs-i ahlâm mesâbesinde ağzına gelani bî-ser ü bün kelâm-ı⁶ mâ lem-yekûn [M1 227] remy-i mazanne vü kelâm ederler idi⁷. Kuvve-i nâtıklarında yârây-ı⁸ kudret olanların her biri bir ma‘nâ ve bir mü‘eddâ⁹ tasvîr edüp, kimi işbu İngilizlü tâ‘ifesi, neheng-i bahrî ‘add olunur bir kavm-i şedîd olup, bir sefinesi bir ülke tahribine kifâyet eder derler¹⁰. Şimdi bunlar ise on kıt‘a kûh-i ‘azîm gibi kalyonlardır. Derûnları eczây-ı dühniyye ile perverde¹¹ salkım ve gülle ve zencîr atan toplar ve humbaralar ve cengciler ile meşhûndur. Hudâ ne-kerde iki taraflı¹² topları ve humbaraları sağarak bir yelkende Tersâne pîş-gâhında¹³ karâr ve derûn-i İstanbul’a ve Tersâne tarafına yağlu paçavralar ve top ve humbaralar atdığı sûretde: “el-Meded! Hâlimiz ne güne olur? Hânelerimiz ve dükkânlarımız ve etfâl ü nisvânlarımız kande bir kûşe-i emn ü selâmet bulur?” deyerek ihrâc-ı şehîk¹⁴ u zefîr edüp, kimisi dahi: “İşbu on gemi yalnız değildir. Elbette Boğaz hâricinde gûş-zedimiz olduğu üzere sâ‘ir gemilerinden mâ‘adâ Moskovlu¹⁵ dahi olmağla, Boğaz ağzından karaya asker döküp, berren dahi hücum ederler. Bu takdîrce berren ve bahran

21 zebânlıkla N1, M1 : + [Bu kelime, metinde üzeri çizilen “ziyânla” kelimesinin yerine girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 109b'nin sağ kenarına yazılmıştır] A1

22 mecbûl N1, A1 : mecbûr M1

1 gibi i‘zâm Galebe-i N1 : ile i‘zâm ü ifrât ve mübâlağaya me‘lûf ü meşgûl olup, ceng ü cidâle müte‘allık lakırdı, meddâh lisânından dahi işitseler zahm-nâk/ceng olmuş gibi âzürde-zamîr olurlar idi. Ma‘âzallâhi Te‘âlâ illet-i A1, M1

2 ve havf Te‘âlâ N1 : havf u haşyet ve A1, M1

3 bir serhad kal‘ası gibi basmış A1, M1 : basmış bir serhad kal‘ası N1

4 gayr-i kâbilidir. Ortalıkda A1, M1 : nâ-kâbilidir. Miyânede N1

5 ekâvîl-i ebâtîlin ise N1 : ekâvîl-i ebâtîlin ise hic A1 : ekâvîl ü ebâtîlin ise hic M1

6 ağzına kelâm-ı M1 : ağızlarına gelan bî-ser ü bün N1 : ağzına gelan bî-ser ü bün kelâm-ı A1

7 remy-i idi N1 : takrîr ve A1, M1

8 yârây-ı N1, A1 : yârây-ı (یارای) M1

9 bir mü‘eddâ N1 : mü‘eddâ A1 : mü‘eddi-i M1

10 ülke derler N1 : ülka tahrib eder derler A1 : ülka tahribine kifâyet eder M1

11 eczây-ı dühniyye ile perverde N1, A1 : eczâ ile memlû ve M1

12 meşhûndur taraflı M1 : meşhûnlardır/meşhûndur. Hudâ ne-kerde iki taraflı N1, A1

13 pîş-gâhında A1, M1 : pîş-gâhına N1

14 şehîk N1 : şefik A1 : şakîk M1

15 gemilerinden mâ‘adâ Moskovlu N1 : gemilerden mâ‘adâ Moskov A1 : gemilerden mâ‘adâ Moskovlu M1

İstanbul'u [N1 88b] elbette yıkup¹ yakarlar. Devlet-i ‘aliyye hemân bunları² mâl ü mülk vermekle def‘ine himmet eylemek vâcibendirdir”. Herkes “Hissemize râziyuz³” deyü tarh-ı makâle-i yemm-i⁴ nâ-pezîr eylediler. Ve kimisi dahi⁵ ‘ulûm-i gaybiyye kenârına tutuşup: “Be⁶ cânım! Âhır vakit olduğu şübheden ‘ârîdir. Benî Asfar galebesi ve Mehdî hurûcu derkâr ve⁷ gâlibâ ol zemân-ı mev‘ûd ü⁸ muntazarın ecel-i mahlûlü bu vakittir. Bu mâdde söz götürmez⁹, lâ-mehâle eşrât-ı sâ‘at olduğu muhakkaktır. Ancak hayfâ ki kıyâmet bizim başımıza kopdu” deyerek hem kendüyi ve hem sâ‘iri tahdîş ü tekdîr ederler¹⁰ idi. Ve'l-hâsıl hakikat-i hâlden bî-haber¹¹ bir alay ‘avâmm-ı nâs garkâb-ı bîm ü hirâs olup, reftâr u güftâr-ı dehşet-fermâları, sâ‘ir pür-dilan-ı devlete hande-fermâ bir hâlet-i u‘cûbe-nüma oldu. Lâkin medrese-nişîn olan talebe-i ‘ulûm zümresi ve askerî gürûhu sadme-i tünd-bâd-ı¹² hamiyyetle deryâ gibi cûşân ve cânib-i Saltanat'dan çeşm-dâşt-ı nîm-işâret ü fermân oldular.

Ve bi'l-cümle ol şeb-i bu'l-‘acebde¹³ emr-i Hudavend-i ‘âlfî-neseble¹⁴ evliyây-ı umûr terk-i hâb u huzûr edüp, ‘ale'l-‘umûm ocak zâbitânını cem‘ u ihzâr ve İngilizlü'nün¹⁵ sûret-i [M1 228] dostîde mugâyir-i âdâb-ı divel ve mûcib-i züll ü hacl olacak bu resme vaz‘-ı nâ-hemvâr ve küstâhâne kirdârlarından nâşî, **beyt**¹⁶:

Kibâra sû'-i kasdın olduğun bâr¹⁷-âver-âteş
Kılâ‘ üzre lisân-ı topla burc u¹⁸ beden söyler*

güftârınca su‘âllerine lisân-ı top u tûfengle cevâb verilmek matlûb-i Şehriyâr-ı vâlâ-cenâb olduğunu herkese iş‘âr eylediklerinde, cümlesi edây-ı resm-i sem‘ u itâ‘atle karâr-bahş-ı mu‘âmele-i harb u ceng olup, her biri dest-zen-i¹⁹ tîğ u tûfeng ve lodos deryâsı gibi hurûş u âheng eylediler.

1 yıkup M1 : yakup N1, A1

2 bunları N1, M1 : — A1

3 Hissemize râziyuz N1, A1 : kendü hissesine râzîdir M1

4 makâle-i yemm-i N1, A1 : mukâbele-i M1

5 kimisi dahi M1 : kimi N1, A1

6 tutuşup: “Be A1 : dolaşup: “Be N1 : tutuşup: “Bre M1

7 ve M1 : — N1, A1

8 mev‘ûd ü A1, M1 : mev‘ûd-i N1

9 götürmez N1, A1 : getürmez M1

10 ederler A1, M1 : eder N1

11 bî-haber N1, A1 : bî-haber (بيخبر) M1

12 askerî tünd-bâd-ı N1, A1 : asker gürûhu sadme-i gayret ü M1

13 bu'l-‘acebde N1 : pür-şa‘bede A1, M1

14 neseble A1, M1 : neseb ile N1

15 İngilizlü'nün N1 : İngilterelü'nün A1, M1

16 nâşî, beyt M1 : nâşî N1 : başî, **beyt** A1

17 kasdın olduğun bâr N1 : kasdı olduğun bâd A1, M1

18 u N1, M1 : — A1

* Metnimizde yer alan bu beyit, Nâbî'nin gazellerinden birinde geçmektedir; bk. *Nâbî Divânı*, I,551.

19 olup zen-i N1 : edüp, her biri dest-zede-i A1, M1

Hulâsa-i kelâm gerek askerî ve gerek talebe-i ‘ulûm ‘ale'l-‘umûm¹ şâkiyyûs-silâh ve âmâde-i kifâh² olup, bunların celâdetleri sâ’ir efrâd-ı nâsa dahi³ medâr-ı tehyîc-i cür’et olmağla, e’imme-i mahallâta varınca herkes silâh-pûş ve⁴ siper gibi sîne-dâr-ı harb ü halâlûş oldular. [N1 89a]

Mevrid-i sefâyin-i Moskov olan Bahr-ı siyâh Boğazı'nın dahi bâ-emr-i Pâdişâh-ı enâm tarsîn ü tahsîni husûsuna da ihtimâm-ı temâm⁵ olundu. Pes karşuda kesâfet-endâz-ı siklet olan ehl-i mükâbereye ber-de'b-i münâzara “*Ahsenü'l-cevâbi m'eştukka mine's-sü'âl**” makâlince, tavr-ı nâdir-berâberlerinin mukâbele-i hikmet-eserini irâ'e⁶ zımında, Âsitâne-i sa'âdet'in cânib-i deryâda vâki' Ahur-kapu'ya 'Osmân Efendi ve Yeni-kapu'ya İbrâhîm Kethudâ ve sâ'ir dervâzeleri pîş-gâhına dahi mûmâ ileyhimâ⁷ ve sâ'ir hademe-i bâb-ı devlet ve küberây-ı ricâl-i Saltanat'dan ikişer ve⁸ üçer merd-i kâr-güzâr taksîm ü ta'yîn ve üstüvâr u metîn ü müstahkem⁹ tabyalar ile tarsîn olunup, el-hâsıl Yedikulle'den tâ¹⁰ Yalı Köşkü kenârına ve Maltepe'den Fenâr ve sevâhil-i Üsküdar ve Kız-kulesi ve Top-hâne ve Galata ve Karadeniz'e doğru Rumeli ve Anadolu kal'aları pîş-gâhları hendese-kârî tabyalar ve balyemez toplar ile her mahal bir¹¹ kal'a-i gevher-nigîn ve tabyalar verâsı topcu ve humbaracı ve müretteb tavâ'if-i askerî¹² ile birer hısn-ı hasîn ve şeb tâ be-seher “Yekdir Allah!” sadây-ı dehşet-güsteriyle¹³, künbed-i çarh-ı heftmîn pür-velvele vü tanîn oldu.

'Ale's-sabâh keşti-nişânân, âyîne-i dürbînânla¹⁴ keyfiyyet-i mezkûreyi mu'âyene eylediklerinde¹⁵, derhâl kumandar sefinesinden Devlet-i 'aliyye¹⁶ nişâniyle dostâne sancak izhâr ve mükâleme [M1 229] için vârid olduğunu iş'âr eylemekle, taraf-ı Devlet-i 'aliyye'den Tercemân-ı Dîvân irsâl ve tarafeynden tedâvül-i kıl ü kâl olunduktan sonra, Tercemân ma'iyyetiyle çend

1 'ale'l-‘umûm N1, M1 : — A1

2 ve âmâde-i kifâh M1 : âmâde-i kifâh N1 : âmâde-i kifâh [Bu kelimeler buraya girmeleri 7 rakamı ile işaret edilerek 110b'nin sağ kenarına yazılmıştır] A1

3 efrâd-ı nâsa dahi N1 : nâsa da A1 : enâma da M1

4 varınca herkes silâh-pûş ve A1, M1 : kadar herkes silâh-pûş N1

5 -ı temâm N1 : tâmm A1 : — M1

* احسن الجواب مااشتق من السؤال = Cevâbın en güzeli, sorudan türetilerek verilen cevaptır” anlamına gelen Arapça özlü sözlerdendir.

6 irâ'e N1 : irâ'et A1, M1

7 Ahur-kapu'ya ileyhimâ M1 : dervâzeleri pîş-gâhına İbrâhîm Kethudâ ve Refik Efendi ve 'Osmân Efendi N1 : dervâzeleri pîş-gâhına İbrâhîm Kethudâ ve 'Osmân Efendi A1

8 ve A1 : — N1, M1

9 ü müstahkem M1 : — N1, A1

10 tâ A1, M1 : — N1

11 her mahal bir N1 : — A1, M1

12 askerî N1, A1 : asker M1

13 güsteriyle A1, M1 : güsteri ile N1

14 âyîne-i dürbînânla A1, M1 : âyîne ve dürbînân ile N1

15 eylediklerinde N1 : eyledikte A1, M1

16 'aliyye A1, M1 : seniyye N1

nefer güzîde ve mu‘teber âdemlerini tesyâr ve ba‘zı ümenây-ı¹ Devlet-i ebediyyü'l-karâr ile² ‘akd-i meclis-i güftâr edüp, ibtidâ Devlet-i ‘aliyye-i sermediyyü'l-istimrâr tarafından, [mısrâ]³:

Belâsın! Ben de bilmem dost musun, düşmen misin kâfir?*

mefhûmuyla sûret-i dostîde bu gûne vaz‘-ı düşmenânededen istifsâr⁴ olundukda, bu resme cevâb-ı zarâ‘at-nâme îrâd etdiler ki, Devlet-i seniyye-i⁵ ‘Osmâniyye'nin bed‘-i zuhûr-i sa‘âdet-nüşûrlarından bu vakte⁶ dek bizler sâdık ve zâhiri⁷ bâtınına muvâfık dost ve⁸ [N1 89b] belki Pâdişâh-ı felek-bârgâh hazretlerinin⁹ fedâkâr-ı magz u post olan kullarından olup, bu hâdisе vukû‘una kadar miyânemiz masûn-i şâ‘ibe-i¹⁰ şikâk u keder iken, Napolyon Bonaparta¹¹ dedikleri tecribesi mesbûk bir zorba furû-mâyeye¹², bizim gibi kadîm bendelerini fedâ eylemek¹³ nâ-revâ olduğu cümle-i ehl-i ‘âleme rûşenâdır. Südde-i seniyyelerinden niyâz u istid‘âmız budur ki, ol kâfir u¹⁴ kezzâbın durûğ-i bî-furûğuna tevcîh-i sâmi‘a-i i‘tibâr olunmayup, düşmenliği dostluğundan evlâ ve iftirâkı ittifâkından enseb ü ahrâ olan¹⁵ ol şûm u¹⁶ nâ-mübârek tâ‘ife tarafından, istirdâd-ı nazar-ı müvâlât ve kemâ fi'l-esbak¹⁷ beynenâda rabt-ı ribka-i dostî vü müvâsât birle hâlâ¹⁸ müstahabımız olan bizim elçimiz ve mukad-demce mündefi‘ olan Rusya Elçisi dahi ‘indimizde tevkîf olunmağla, ikisi dahi kabûl buyurula. Bu sûretde ibtidâ Rusyalu'nun Memâlik-i mahrûse'den pâ-keşîde¹⁹ ve kemâ fi'l-evvel in‘ikâd-ı rişte-i muhâdenet-i ekîde olunmak husûsuna mütekeffil, sâniyen Fransalu tarafına²⁰ nehzat-i harbiyye iktizâ eder

1 tesyâr ve ba‘zı ümenây-ı N1 : irsâl ve ba‘zı vükelây-ı A1, M1

2 ile N1, M1 : — A1

3 istimrâr tarafından, [mısrâ]‘ A1, M1 : bekâ‘ tarafından N1

* Bu mısra Nedîm'in bir gazelinde geçen “Belâsın! Ben de bilmem kız mısın, oğlan mısın kâfir?” mısrâından hareketle söylenmiş gözükiyor; bk. *Nedîm Dîvânı*, hzr. Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul 2004, s.267.

4 istifsâr A1, M1 : istinbâ N1

5 nâme seniyye-i N1 : âsâr îrâd etdiler ki, Devlet-i A1 : me‘âb îbrâz etdiler ki, Devlet-i ‘aliyye-i M1

6 vakte A1 : âna N1, M1

7 zâhiri N1, A1 : zâhir ve M1

8 ve A1 : — N1, M1

9 bârgâh hazretlerinin N1, M1 : bârgâhın A1

10 şâ‘ibe-i N1, M1 : + ve A1

11 Napolyon Bonaparta A1 : Bonaparta N1 : Bonapart M1

12 tecribesi furû-mâyeye N1 : bir tecribesi nâ-mesbûk zorba furû-mâyeye A1 : bir tecribesi nâ-mesbûk zorba ve furû-mâyeye M1

13 eylemek N1, M1 : buyurmak A1

14 kâfir u A1 : kâfir N1 : — M1

15 enseb ü ahrâ olan N1 : ahrâ ve A1 : ahrâ olan M1

16 u N1 : — A1, M1

17 fi'l-esbak N1, A1 : fi's-sâbık M1

18 ve müvâsât birle hâlâ N1 : birle A1, M1

19 pâ-keşîde A1, M1 : keşîde N1

20 tarafına N1, A1 : tarafından M1

ise, mâlî ve askerî imdâd ve Mısır Vak'ası gibi hıdmet-i seniyyede¹ bezl-i nak-dîne-i sa'y ü ictihâd eylemeği müte'ahhid ü mütekabbil olduğumuzu hâk-i pâ-yi hazret-i Şehriyârî'ye gâlibâ² vükelây-ı devlet 'arz u tefhîme bâz-dâšte-i ruhsat olmaları melhûzuyla, bu def'a 'alenen ifâde vü inhâ³ için Boğaz'dan 'ubûr zımnında muhâfizlardan istid'â ve me'mûriyyetimiz hasebiyle bi-eyy-i hâl Âsitâne-i muhalledü'l-ikbâl hâkine rûmâl olmak, lâzime-i zimmet-i gayret-intimâmız olmağla, mümâna'at sûretinde bu hareketimiz Devlet-i 'aliyye'ye ma'nevî hayrî müstelzim ve ihlâsî mutazammın hıdmet olduğuna mebnî, elbetde⁴ vaz'-ı küstâhâneye mübâderetle güzâr etmek derkâr ve ba'dehû [M1 230] istîfây-ı⁵ şîve-i nâ-hemvâr kılınmak, tasmîm-kerde-i zihn-i safvet-şî'ârdır" zemînlerinde gayr-i vâhid sözler⁶ işrâb ü iş'âr olunmuşiken: "Hengâm-ı güzârîşde hâdise-i mezbûre mütehaddis⁷ ve tarafeynden bir mik-dârca rahne⁸ vü mazarrata bâ'is oldu. Lutfen ve keremen niyâzımız kabûle karîn ve elçilerimiz Âsitâne-i sa'âdet'de temkîn olunduğu⁹ hinde, te'ahhüdât-ı merkûmeden başka telef-kerde olan sefâyini¹⁰ bi'l-cümle tazmîn ederiz" deyü cevâb-ı ma'kûl îrâd [N1 90a] ve manzûme-i recâyı mütezâd eylediler. Lâkin Sebestiyân-ı mel'ûnun pey-der-pey tesvîlât-ı gûnâ-gûnu ve envâ'-ı fesâne¹¹ vü fûsûnu, hâciz-i pîş-i kabûl ü istimâ' olmağla, meb'ûs-i¹² mersûmûn sefînelerine ircâ' ve kemâ-kân tertîb-i 'udde vü 'atâd-i¹³ cidâl ü nizâ' olundu.

Pâdişâh-ı Ferîdûn-câh hazretleri bu hâdiseden be-gâyet muztarib ve sîm-âb-asâ ârâm u kararı münselib olup, bi'n-nefs piyâdece 'asâ be-dest yakîn dervâzeleri¹⁴ teşrîf ve tabyaların ve topların ahvâlini müşâhede ve ba'zı mer-tebe tenbîh buyururlar idi. Ol hengâmda Kapudân-ı deryâ Sâlih Paşa berren 'avdet edüp, takrîrinden rehâveti ma'lûm-i Hidîv-i Cem-haşmet oldukda, 'azl ü tenkîli tasmîm-kerde-i zihn-i¹⁵ hümâyûn ve câ-nişîn tedârükü câ'il-i dil-i isâbet-makrûnları¹⁶ idi.

1 mâlî seniyyede N1 : mâlen ve askeren imdâd ve Mısır Vak'ası hıdmet-i seniyyede M1 : mâlen ve askeren imdâd ve Mısır vâkı'ası hıdmet-i seniyyesinde de M1

2 gâlibâ N1, A1 : — M1

3 vü inhâ N1 : — A1, M1

4 ve ihlâsî elbetde M1 : hıdmet ve ihlâsî mutazammın olduğuna mebnî, elbetde N1, A1

5 istîfây-ı A1 : isti'fây-ı N1, M1

6 zemînlerinde sözler M1 : zemînleri gayr-i vâhid N1, A1

7 mütehaddis N1, A1 : münhadis M1

8 rahne N1, A1 : renciş M1

9 elçilerimiz olunduğu N1 : elçimiz Âsitâne-i sa'âdet'de temkîn olunduğu A1 : elçimiz Âsitâne-i sa'âdet'de mekîn olduğu A1, M1

10 sefâyini N1, A1 : senâyini (سنائینی) M1

11 gûnâ-gûnu ve envâ'-ı fesâne N1, A1 : gûnâ-gûn ve envâ'-ı fesâd M1

12 meb'ûs-i N1 : — A1, M1

13 'atâd-i N1, A1 : + ve M1

14 dervâzeleri A1 : dervâzelere N1, M1

15 zihn-i N1, M1 : + [Bu kelime, buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 111b'nin sağ kenarına yazılmıştır] A1

16 makrûnları A1, M1 : makrûn N1

‘Azl ü nasb-ı Kapudan Paşa¹

Ber-vech-i muharrer Ahur-kapu dervâzesine kâdime-cünbân-ı teveccüh ü seyrân oldukları hılâlde, ‘an-asl Tersâne-i ‘âmire ricâlinin² şöhet-şi‘ârlarından olup, ba‘dehû dergâh-ı ‘âlî kapucu-başları ‘idâdından olan Cezâyirli³ Seyyid ‘Ali Ağa, Bâb-ı hümâyûn pîş-gâhında meşhûd-i bâsıra-i hazret-i⁴ Pâdişâh-ı cihân-güşâ oldukda, pürsiş-i⁵ çigûnegî-i ahvâl-i rûzgâra dâ’ir mazhar-ı teşrîf-i hitâb ve müdâfa‘a-i sefâ’in-i İngiliz bâbında, tedbîr-i dil-pezirinden⁶ isticvâb olunmağla, Ağa-yı mûmâ ileyh sîne-kûpân-ı celâdet ve zebed⁷-efşân-ı dilîrî vü şecâ‘at olarak: “Şevketlü Pâdişâhim! Bu mâtde-i nâçiz⁸, himmet-i Şâhâne ile hadşe-engîz olacak mevâddan değildir. Hemân bu kulunuza birkaç⁹ sefîne i‘tâ buyurulur ise, çend sâ‘at zarfında kimini¹⁰ gark ve kimini âteş-i top u tüfengle hark eylemek der-‘uhde-i gayret-i bendegânemdir” dedi. Mûmâ ileyhin tesliyet ve tevsî‘-i sadrı mutazammın bu resme ibrâz-ı sûret-i tecellüd ü inbisâtı, Pâdişâh-ı ‘âlem-penâh hazretlerinin fi’l-cümle bâ‘is-i güşâyış ü¹¹ neşâtı olup, vaz‘-ı dilîrânesi dahi dil-nişîn ve matbû‘-i Hudâvend-i rûy-i zemîn olmağla, der-sâ‘at Başbuğ ta‘yîn ve mersâ-bend olan [M1 231] kebîr u sagîr sefâyin-i hümâyûndan yirmi iki kıt‘a kalyon ve korvet ve fırkateyn tertîb ü tezyîn ve kati vâfir sandal ve çekdiri techîzi birle¹² [N1 90b] rûy-i deryâ, mânend-i hûşe-i süreyyâ ârâyış-nümâ oldu*.

Bu hâle mu‘âkîb¹³ bâ-irâde-i Sultân-ı sûtûde-menâkîb Sâlih Paşa ‘azl ile¹⁴ münekkel ve mûmâ ileyh Seyyid ‘Ali Ağa rûtbe-i sâmiye-i Vezâret’le Cezâ’ir¹⁵ Eyâleti ve Deryâ Kapudanlığı şerefiyle mübeccel olup, Bahreyn Nezâret’iyle Tersâne-i ‘âmire Defterdârı olan Seyyid¹⁶ ‘Ali Efendi’nin dahi ru‘yet-i umûr-i me‘mûresinde sekâmet ü keseli, nezd-i Şehriyârî’de¹⁷ zâhir u

1 ‘Azl ü nasb-ı Kapudan Paşa [Bu başlık 2 rakamı ile buraya girmesi işaret edilerek kırmızı mürekkeple A1 90a’nın sol kenarına yazılmıştır] A1 : — A1, M1

2 ricâlinin N1, A1 : ricâl-i M1

3 Cezâyirli A1, M1 : Cezâ’irli N1

4 hazret-i A1, M1 : — N1

5 pürsiş-i N1, A1 : perestiş-i M1

6 sefâ’in-i dil-pezirinden M1 : sefâyin-i İngiliz bâbında, tedbîr-i dil-peziriden/dil-pezirinden N1, A1

7 ve zebed N1, A1 : vezîd M1

8 nâçiz N1, M1 : nâcîz A1

9 kulunuza birkaç A1, M1 : kullarına birkac N1

10 kimini N1, A1 : kimin M1

11 ü N1, A1 : — M1

12 çekdiri techîzi birle N1 : çekdirme techîziyle A1, M1

* “‘Azl ü nasb-ı Kapudan oldu” kısmındaki bilgiler özetle *Târîh-i Cevdet*, VIII,115’te kaydedilmiştir.

13 oldu mu‘âkîb N1 : olup, bu hâle mu‘âkîb A1 : olup, bu hâli müte‘âkîb M1

14 ‘azl ile A1 : ‘azlle N1, M1

15 Cezâ’ir N1, A1 : Cezâyir M1

16 Seyyid N1, M1 : — A1

17 Şehriyârî’de N1, M1 : Pâdişâhî’de A1

celî olmağla, hıdmet-i mezkûreden tard u ib'âd olunup, el-Hâc İbrâhîm Efendi'nin¹ ol makûle umûr u hıdemâtda çîre vü cilâd olmağla², ol hatb-ı cesîme ihtiyâr ve fil'l-vâki' hemân ol gün “*A'tl-kavse bârîhâ**” sırrı âşikâr oldu.

Ve Boğaz'a me'mûr Feyzî Efendi dahi umûr-i me'mûresinde kusûr ve a'zam-ı erkân olan tabya ve top tedârükü ve emr-i muhâfazası³ husûsunda izhâr-ı tevânî vü fütûr eylemekle, mazhar-ı gazab-ı Pâdişâh-ı gayûr olmağın, ibtidâ Karahisâr'a iclâ ve ba'dehû 'ibreten li's-sâ'irîn küşte-i tîğ-i cezâ olmağla**, Başbâki-kulu Es'ad Ağa ve Yeniçeri Kâtibi Rüşdî Efendi ve sâbıkâ Tersâne-i 'âmire Defterdârı 'Azîz Efendi, umûr-i merkûmeye⁴ me'mûriyyetle isrâ olundu. Yine yevm-i mezbûrda⁵ mukaddemce Kâ'im-makâmlık için celb olunan Mûsâ Paşa ma'ıyyetine her⁶ tâ'ifeden asker ve levâzım tertîb ü muhâfaza için Kadı-köyü'ne ta'yîn olundu.

Ve⁷ Sadrı'zam ve Yeniçeri Ağası Pehlevân Ağa, huzûr-i hümâyûna da'vet ü ihzâr olunup, Şehriyâr-ı felek-mikdâr hazretleri Hâssa Yeniçeri Ağası'na tevcîh-i hitâb ile⁸: “Ağa ne dersin? Küffâr bizden İstanbul'u isteyorlar ve almak kâsd edeyorlar⁹, verelim mi, ne yapalım?” deyü gayret-engîz ve hüzn-âmîz su'âller irâd buyurduklarında¹⁰, Ağa-yı mûmâ ileyh sepend-âsâ bu¹¹ âteşîn kelimât-ı Şâhâne'den çehân¹² olup: “Şevketlü Pâdişâhım! Uğur-i hümâyûnda bi'l-cümle Ocaklu'dan¹³ mâ'adâ 'amme-i halk mün'adim olmadıkca, bir taşî düşmene verilmek ne ihtimâldir. Her ne güne emr u fermân buyurulur ise ol vechile 'amel etmeğe cümlemiz hâzır u âmâdeyiz” deyü zuhûr-i irâdeye müterakkıb oldukda, hemân bugün sefinelere kâfi dalkılıc tahrîr ve Kapudan Paşa ma'ıyyetine ta'yîn olunması bâbında [N1 91a] emir

1 Efendi'nin M1 : Efendi N1, A1

2 çîre olmağla N1 : cilâd olmağın A1 : celâdeti olmağın M1

* اعط القوس باريها = Yay yaptırmak istersen, sanatında mâhir bir ustaya ver!” anlamına gelen Arapça bu cümle, “İşleri erbabına veriniz!” anlamında kullanılan bir atasözüdür; bk. Muallim Nâci, *age*, s.69.

3 tedârükü ve emr-i muhâfazası M1 : ve muhâfaza N1 : muhâfaza A1

** “Bu hâle mu'âkıb olmağla” kısmındaki bilgiler özetle *Târîh-i Cevdet*, VIII,115'te kaydedilmiştir.

4 merkûmeye M1 : merkûma N1, A1

5 Yine yevm-i mezbûrda N1 : yevm-i merkûmda A1 : yevm-i mezbûrda M1

6 her N1, A1 : bir M1

7 Ve N1 : — A1, M1

8 hitâb ile N1, M1 : hitâbla A1

9 ne dersin? edeyorlar N1 : sen ne dersin? Düşmen bizden İstanbul'u isteyorlar/isteyor ve almak kâsd edeyorlar/edeyor A1, M1

10 su'âller irâd buyurduklarında M1 : cevâblar irâd buyurdukda/buyurduklarında N1, A1

11 bu N1, A1 : — M1

12 çehân N1, A1 : lertzân M1

13 Ocaklu'dan N1, A1 : ocaklardan M1

buyurmalarıyla, derhâl¹ ricâl-i Bâb-ı ‘âlî’ye pâ-y-efrâz-ı isti‘câl olunup², [M1 232] Ocaklu’dan ve talebe-i ‘ulûmdan bi’l-cümle hâhişker olarak beş bin nefer dalkılıc tahrîr eylemeleriyle, bir günde müretteb olan sefâyin, havsalarından bîrûn şuc‘ân-ı şehâmet-makrûnla³ meşhûn oldu.

Bu resme satvet ü şecâ‘at, kulûb-i ‘âmmeye de sirâyet eylemekle, derûn-larından⁴ bi’l-küllîyye hadşe vü endîşe zâ’il ve herkes İngilizlü’nün⁵ bu vaz‘-ı cesûrânesinden münfa‘il ve âzürde-dil olmağın, âhâd-i nâs ve evvel emirde ber-vech-i muharrer⁶ mağlûb-i bîm ü hirâs olanlar dahi bulduğı âlât ve tabanca⁷ ve hancer ve bıçak tekallüdüyle harb ü kıtâle mâ’il oldular*.

Fi’l-vâki‘ cebânet ü şecâ‘at âsâr-ı sâriyedendir. Ve’l-hâsıl berren ve bahran dilâverân-ı İslâm bi’l-cümle müte’ehhib ve bahrîler vizâyîş-i⁸ bād-ı şur-taya müterakkıb iken, bir garîbe vâki‘ olmuşdur. Sûreti budur ki, karşı Kadı-köyü’nün müseccel behâdîrlarından altı nefer dilâver, bir kıt‘a Kadı-köyü kayığına⁹ süvâr ve ârzû-yi şikâr ile sevâhili geşt ü güzâr ederler iken, ittifâkı ol gün düşmenin yortu günleri¹⁰ olmağla, ser-i kârları bi’l-cümle kumandar¹¹ seffinesinde halka-bend-i cem‘iyyet olup ve¹² kibâr-zâdelerinden bir civân-ı cân-şikâr¹³ dahi berü cânibde vâki‘ seffineden ondan ziyâde neferâtla bir sandala süvâr olup, kumandar seffinesine¹⁴ doğru micdâfe¹⁵-zen-i ‘azîmet olmuşidi. Ol¹⁶ zevrak-süvâr olan şehbâzlar sandal-i mezbûru gördüklerinde, hemân bî-mehâbâ üzerlerine¹⁷ hücum ü iltihâk ve sell-i süyûf¹⁸ ve hanâcir ile sandalı tevkîf ve zikr olunan kibâr-peççe ile beş nefer müsellah kâfiri¹⁹ giribân-larından ahz u istirkâk eylediklerinden²⁰ sonra, sâhil-i necâta şitâb eylediler.

1 buyurmalarıyla derhâl N1, A1 : buyurulup ve M1

2 olunup M1 : olup N1, A1

3 makrûnla N1 : nümûnla A1, M1

4 eylemekle, derûnlarından N1 : etmekle A1, M1

5 İngilizlü’nün N1 : İngilterelü’nün A1, M1

6 ber-vech-i muharrer N1 : — A1, M1

7 ve tabanca A1 : ve toyka N1 : -ı tabanca M1

* “Ve Sadria‘zam ve Yeniçeri oldular” kısmındaki bilgiler özetle *Târîh-i Cevdet*, VIII, 115’te kaydedilmiştir. Yalnız dalkılıc sayısı *Târîh-i Cevdet*’te 7.500 olarak verilmiştir.

8 bahrîler vizâyîş-i N1, A1 : vezâbeş M1

9 kıt‘a kayığına N1 : Kadı-köyü zevrakına A1, M1

10 düşmenin yortu günleri M1 : keferenin rûz-i ma‘hûdları N1 : keferenin yevm-i ma‘hûdları A1

11 kumandar N1, M1 : kumandan A1

12 ve N1, M1 : — A1

13 civân-ı cân-şikâr N1 : birisi A1, M1

14 kumandar seffinesine N1 : seffine-i merkûmeye A1, M1

15 micdâfe N1, M1 : micdâka A1

16 Ol N1 : — A1, M1

17 üzerlerine M1 : üzerine N1, A1

18 süyûf N1, A1 : seyf M1

19 zikr kâfiri A1 : mezkûr olan kibâr-peççe ile beş nefer müsellah İngilizlü’yü N1 : zikr olunan kibârîçe ile beş nefer müsellah âdemi M1

20 eylediklerinden N1, M1 : eyledikten A1

Bu mu'âmeleyi müşâhede eden sefinelerden, dilâverân-ı İslâm üzere gülleler ve salkımlar, katre-i¹ bârân gibi rîzân olmuşiken, bi-savnihi Te'âlâ zevraklarına bile rahne-i yesîr isâbet eylemeyüp, sâlimen ve gânimen semt-i selâmete vusûl ve ta'kîblerine şitâbân olan sandallar her ne kadar müsâra'at eylediler ise de, suyuna bile yetişemeyüp², bilâhare me'yûsen 'avdet³ ü kufûl eylediler. Ve bu şîve bi'l-cümle⁴ berü yaka ve öte⁵ yaka muhâfızlarının manzûr u mu'âyenleri⁶ olmağla, [N1 91b] ol şehbâz-ı cân-şikâr⁷-endâzları rahb ü i'zâz ile istikbâl ve derhâl Pâdişâh-ı 'amîmü'n-nevâl dergâhına⁸ ifâdeye isti'câl olunmağla, merkûmları⁹ ihzâr ve her birini zevrakçe-i tasavvur ve hayâllerinden¹⁰ hâric 'atâyây-ı cezîle-i Şâhâne birle bî-vâsita behre-dâr buyurdular¹¹. Ol dilâverlerin bu resme [M1 233] erliklerine ve bu kadar âteş-endâz küffâr sefâyini miyânından kendilerinin¹² za'fi mikdâr düşmen-i hûnhâr üzere hücum ve çengâl-i şemşîr-i bettâr¹³ ile altı nefer müsellaah zeber-dest kâfiri¹⁴ şikâr eylediklerine, hakkâ ki dost u düşmen sebbâbe-gezây-ı istiğrâb¹⁵ ve âferîn-hân-ı bî-hisâb oldular.

Şehriyâr-ı mekârim-nisâr hazretlerinin ber-vech-i muharrer 'atâyây-ı cezîleleri¹⁶, sâ'irlere tâziyâne-i şevk u cünbiş olmağla, Kartal Karyesi'nin¹⁷ Subaşısı dahi elli nefer dilâver ile ve iki 'aded şakalos top ve vâfir cebehâne¹⁸ ile karşı Kınalı-ada'ya güzâr ve suya gelan küffârî men' u def' eylemeğe¹⁹ ibtidâr edecekleri ehl-i sefâyine bedîdâr oldukda, sandallar ile beş yüz kadar melâ'in²⁰ ada-i merkûma hurûc edüp ve²¹ ihrâc eyledikleri iki kıt'a kalyon topları ile²² ol

1 katre-i M1 : tekrek-i N1, A1

2 yetişemeyüp A1 : yetişmeyüp N1, M1

3 'avdet M1 : 'avd N1, A1

4 bi'l-cümle N1 : — A1, M1

5 öte A1 : karşı N1, M1

6 manzûr u mu'âyenleri N1, A1 : manzûrları M1

7 cân-şikâr N1 : şikâr A1 :r [Buradaki bir kelime dağılan mürekkep sebebiyle okunamaz haldedir] M1

8 dergâhına A1, M1 : tarafına N1

9 merkûmları M1 : merkûmlar N1, A1

10 tasavvur ve hayâllerinden N1 : tasavvurlarından A1, M1

11 birle buyurdular N1 : ile bî-vâsita behre-dâr eylediler A1, M1

12 küffâr kendilerinin A1 : küffâr sefâyini miyânından kendülerin N1 : sefâyin-i hasm-i gaddâr sefâyini miyânında kendülerin M1

13 şemşîr-i bettâr N1 : seyf-i tebâr A1 : şemşîr-i tebâr M1

14 ve zîr-i dest-i kâfiri A1 : zeber-dest kâfiri N1 : ve zîr-i dest-i düşmeni M1

15 istiğrâb N1 : isti'câb A1, M1

16 cezîleleri N1 : 'azîmeleri A1, M1

17 Karyesi'nin A1, M1 : — N1

18 ile cebehâne N1 : ve iki 'aded çakalos topu ve vâfir cebehâne/cebehâne (جنگانه) A1, M1

19 küffârî eylemeğe N1 : küffârî men' u def'a A1 : a'dâyı men' u def'a M1

20 melâ'in N1, A1 : âdem M1

21 ve N1, A1 : — M1

22 topları ile N1 : toplarıyla A1, M1

dilîrân-ı cânsipârânı sâhilden remân ve birkaç¹ sefinelerini dahi sâhile takrîble pey-der-pey üzerlerine gülle ve salkımları rîzân eylemeleriyle toplarını zabt edüp, gerçi firâz-ı kûha girîzân eylediler. Lâkin² ol ‘ukkâb-ı kulle-i şecâ‘at ve şâhîn-i şâhika-i celâdet olan³ pür-dilân-ı ceng-cûyân, dest-i⁴ düşmenâna teslim-i girîbân eylemeyüp⁵, cümlesi zirve-i cebelde vâki‘ manastıra ilticâ ve derîçelerden mühre-i tûfengi ru‘ûs-i a‘dâya hem-rîze-şi bârân-ı belâ eylediler. Taşradan dilâverân-ı İslâmiyân’ı her ne kadar top u tûfengle⁶ tazyîk u teşfîde âheng eylediler ise de⁷, kâlây-ı ihtimâmları bî-revâc ve üç⁸ yüzden mütecâviz kâfir-i⁹ bed-mizâc, mühre-i zehre-şikâf-ı ehl-i mesâfa âmâc olup, ihtilâs eyledikleri iki ‘aded top ‘âmilleri dahi sadme-i kurşunla¹⁰ ‘amelden ilgâ ve bu minvâl üzere gice sâ‘at ikiye kadar¹¹ harb ü vegâ olmağla, Kınalı-ada hûn-i âlgûn-i küffâr¹² ile hem-reng-i keff-i muhannâ ve sine-i çâk-hürde-i ‘uşşâk-âsâ hûn-pâlâ¹³ oldu.

Bakıyyetü's-süyûf mecrûh u melhûf gemilerine cân atup, ol vechile rehâ-yâfte-i [N1 92a] çeng-i¹⁴ ceng-âverân ve mühlet-dîde-i ‘azâb-ı nîrân oldular. Serbâzân-ı İslâm dahi târikî-i şebde meş‘al-i hidâyet-i hazret-i¹⁵ Mûsilu'l-matlab-ı Rabb¹⁶ ile ada verâsında âmâde olan kayıklarına¹⁷ râkib ve anlar dahi dâmen-gîr-i “*el-Leylü*¹⁸ *cünnetü'l-hârib*” oldular**.

Hılâl-i harb ü kîtâlde manastır-ı mezbûrda¹⁹ mütemekkin olan râhibler²⁰ ve tâbî‘leri el-hak guzât-ı Müslimîn’in samîmî gayretlerinde olmağla, iktizâ

1 birkaç A1, M1 : birkac N1

2 Lâkin N1, M1 : — A1

3 olan N1 : — A1, M1

4 dest-i N1 : eydî-i A1, M1

5 eylemeyüp A1, M1 : etmeyüp N1

6 İslâmiyân’ı tûfengle N1, A1 : İslâmiyân’a her ne kadar top u tûfeng ile M1

7 de A1, M1 : — N1

8 üç A1 : üç N1, M1

9 kâfir-i N1, A1 : a‘dây-ı M1

10 kurşunla A1, M1 : kurşun ile N1

11 kadar A1, M1 : dek N1

12 küffâr N1, A1 : düşmen M1

13 hûn-pâlâ N1, A1 : hûn-bâlâ M1

14 çeng N1, A1 : ceng-i M1

15 hazret-i A1, M1 : — N1

16 Rabb A1, M1 : — N1

17 kayıklarına A1, M1 : kayıklara N1

18 *el-Leylü* N1 : *el-Leyletü* A1, M1

* الليل جنة الهارب = Gece kaçkının kalkanıdır” anlamına gelen Arapça atasözlerindedir; bk. *el-Meydânî, Mecma‘u'l-emsâl*, II,258.

** “Şehriyâr-ı mekârim-nisâr oldular” kısmındaki bilgiler özetle ve bazı ilâvelerle *Târih-i Cevdet*, VIII,116’da kaydedilmiştir.

19 harb mezbûrda N1 : muhârebeye manastır-ı mezkûrda A1 : muhârebeye manastır-ı mezbûrda M1

20 râhibler M1 : râhib N1, A1

eden me'kûlât [M1 234] ve meşrûbâtlarını dem-be-dem tesvîğ ve hasbe'l-vüs' i'ânetleri bâbında muktezây-ı sadâkat-i¹ ra'iyyeti îfâ ve bî-dirîğ eylediler.

Mersûmların bu mertebe² yâverlikleri, ma'lûm-i Hudâvend-i³ dâd-güster oldukda, haklarında mu'âmele-i⁴ mu'âf ve sâ'ir gûne 'atâyâ ve eltâf-ı Mülûkâne'leri erzân buyuruldu. Ve bir gün mukaddem esîr olan kibâr-peççe⁵, zâhiren Kapudan Paşa'ya sipâriş olunup, bâ-irâde-i Pâdişâh-ı kerîm nihânîce sefinelerine îsâl ü teslîm olundu⁶. Ve bu aralıkda sefâyinden gayr-i vâhid sefirler mütevârid olup, lâkin iş bu pereseye geldikten sonra elçilerinin kabûl ü iltizâmı niyâzlarına müsâ'ade olunmak, Devlet-i 'aliyye'ye mezelletden mâ'adâ fetreti mûcib olacağı emr-i muhakkak olmağla, şebbûr-i⁷ recây-ı nâma'külleri cevâb-sitân-ı, [mîsrâ]⁸:

*Men gûş-i istimâ' ne-dârem li-men tekûlu**

oldu. Pes ol kavm-i nâ-kes mültemislerine dest-res olmayacaklarını teyakkun ve vaz'-ı küstâhâne-i sâbıkları 'afv ü igmâza lâhık olmayacağını tefattun eylemeleriyle, üç⁹ gün dahi ârâm ve Donanma-yı hümâyûn'un dahi¹⁰ mühâmm-ı lâzimesi pezîrây-ı hıtâm ve Beşiktaş pîş-gâhında satr-ı mevzûn gibi keşide-i katâr-ı intizâm olup, hubûb-i bâd-ı murâd ile üzerlerine havâle olacakları musammem ve kavlen ve fi'len emr-i müselleme olmağla, bir şebân-gâh bi'l-cümle bâdbânlarını küşâd ve sular karardıkda şîrâ'-ı ihtiyârlarını süpürde-i dest-i bâd eylemekle, manzara-i nâsdan ref'-i siklet ve Boğaz'a doğru lokma-i beşî'a gibi 'azîmet eylediler.

Boğaz'a karîb Ekinlik nâm mahalde iki gün karâr ve hîn-i 'ubûrda rahnedâr olmağla, su alan bir iki gemilerinin¹¹ termîmine ibtidâr edüp, derdestleri olan iki kıt'a Donanma-yı hümâyûn sefinelerini Boğaz'da bıraktıracaklarını derkle¹² ma'a'l-mühimmât orada terk edüp, bir şedîd hevâ ile telef ü izâ'atına [N1 92b] bakmayarak Boğaz'a hücûm ve bu def'a Na'ra-burunu'na Ebûbekir Paşa ve karşıya ve iki taraflu kal'alara¹³ ve'l-hâsıl Boğaz'ın iki taraf-

1 tesvîğ sadâkat-i N1, A1 : tesvî' ve hasbe'l-vüs' (الوسع) i'ânetle muktezây-ı sadâkat ve M1

2 mertebe N1, M1 : vechile A1

3 Hudâvend-i A1 : hazret-i Hidîv-i N1 : Hidîv-i M1

4 mu'âmele-i A1, M1 : — N1

5 kibâr-peççe N1, A1 : kibârîçe M1

6 olundu N1 : olunup A1, M1

7 şebbûr-i N1 : işbu A1, M1

8 sitân-ı, [mîsrâ]⁸ A1 : sitân-ı N1 : -ı senân-ı [mîsrâ]⁸ M1

* من كوش استماع ندارم لمن تقول = Senin o kişi hakkında ne dediğini duymak istemiyorum'' anlamına gelen Farsça-Arapça bir mîsrâdır.

9 eylemeleriyle üç M1 : eylemeleriyle üç N1 : eylediler. Üç A1

10 dahi N1 : ise A1, M1

11 bir iki gemilerinin M1 : bir iki sefinelerini N1 : iki gemilerinin A1

12 derkle A1 : derk ile N1, M1

13 kal'alara N1 : boğazlara A1, M1

lu mebde'lerinden müntehâlarına varınca, mahsûs top u tüfeng¹ ve tabyalar ile berâber başbuğlar ve askerler ta'yîn olunmuş olmağla, Boğaz'a duhûllerinden hurûclarına kadar iki taraftan² topa tutulmuş meymûn gibi mercûm olarak, ne hâl ise zûr u zâr Boğaz'dan güzâr ve Bozca-ada pîş-gâhında resây-ı³ mersây-ı karâr eylediler*.

İstitrâd

Bu mâdde bu mahalle gelince[ye] kadar zâhir-i hâle nazar ile tasvîr u tahrîr olundu. Lâkin mezâyây-ı ahvâle vâkîf bir 'ârifden [M1 235] bu vechile mesmû'umuzdur⁴ ki, çünkü taraf-ı Saltanat'dan Fransalu'ya tasdîk-ı⁵ Kıraliyet'ini tahkîk makûlesi teveccüh ü i'tibâr ve dergâh-ı felek-bârgâhdan süferâ⁶ ve hedâyâ irsâlleriyile de bünyân-ı vedâd⁶ ittifâk u ittihâd mertebesinde üstüvâr olunmak mâddesi, Rusyalu'nun ve müttefik⁷ olan İngilterelü'nün kat'-ı rişte-i musâfât ve izhâr-ı husûmet ü mu'âdât eylemelerine mü'eddî oldu. Hele Rusyalu'nun Devlet-i 'aliyye'ye dostluk tarafında olmadığı⁸ ve olmayacağı âzmûde ve şems-i tâbân gibi 'âlemlere⁹ zâhir u nümûdedir.

Ve¹⁰ bu def'a Devlet-i 'aliyye ile ez-dil ü cân mühâdene vü muhâdeneyi cûyân olması, bi-'aynihî *Hümâyûn-nâme*'de mersûm olan¹¹ dağ kedisi ve fâre ve gurâb hikâyesi** vefkınca berây-ı¹² maslahat olduğundan başka, İngilizlülü'nün¹³ igrâsına mebnîdir. Zîrâ İngilizlü her ne denlü "*el-Küfrü milletün*

1 tüfeng A1 : tüfengler N1, M1

2 kadar iki taraftan A1 : dek iki cânibden N1, M1

3 resây-ı A1 : irsây-ı N1 : — M1

* "Mersûmların bu meretebe eylediler" kısmındaki bilgiler özetle, değişik bir tertiple ve bazı ilâvelerle *Târih-i Cevdet*, VIII, 117-118'de kaydedilmiştir.

4 mesmû'umuzdur N1 : mesmû'dur A1, M1

5 Fransalu'ya tasdîk-ı A1 : Fransa İmperatoru'nu tasdîk ve N1 : Fransalu'ya tasdîk ve M1

6 süferâ⁶ vedâd⁶ N1 : süferâ ve hedâyâ irsâliyle de bünyân-ı vedâd⁶ A1 : süferâ ve hedâyâ irsâliyle de bünyân-ı vedâd-ı M1

7 mâddesi müttefik⁷ N1 : Rusyalu'nun ve müttefik⁷ A1 : Rusyalu'nun ve müttefik⁷ (متفقى) M1

8 dostluk tarafında olmadığı A1, M1 : vechen mine'l-vücûh dostluğu ve mürâ'ât-i hukûkla gayret ü hamiyeti tarafında olduğu N1

9 'âlemlere N1 : — A1, M1

10 Ve M1 : — N1, A1

11 muhâdeneyi olan N1 : musâfât taleb eylemesi, vechen mine'l-vücûh Hümâyûn-nâme'de A1, M1

** Metnimizde Hümâyûn-nâme'de geçtiği ifade edilen hikâye, fâre ve yaban kedisi arasında geçen, çaylak ve gelinciğin de karıştığı, aralarında dostluk gerçekleşmesi mümkün olmayanların dostluklarına güvenilmeyeceğine işaret eden hikâye olmalıdır; bk. meselâ Ahmed Midhat Efendi, *Hulâsa-i Hümâyûn-nâme*, İstanbul 1304, s.390-404.

12 hikâyesi vefkınca berây-ı N1 : meseli berây-ı A1 : meseli vefkınca bir alay M1

13 İngilizlülü'nün N1, M1 : İngilterelü'nün A1

*vâhidetün**” kazıyyesince¹ cümlesi yeksân ve dîn-i İslâm'a ‘adâvetleri vâreste-i delîl ü burhân ise de, ‘an-asl dînâr²-perest, menâfi³ u ticârâta³ mugrem bir kavm olup, rûy-i zemînde ancak revâc-gâhları Devlet-i seniyye olduğu bî-iştîbâhdır. Ve ufuk-ı tevfiğ-ı Rabbânî'den⁴, âfîtab-ı saltanat-ı ‘Osmânî tulû‘ eylediği zemândan berü, anlar ile miyânede kat‘â gubâr-ı⁵ münâfese ve münâkaşa-i düşmenâne ser-zede-i zuhûr⁶ olmadığından başka, eslâfda husûsan Girid fethinde ve⁷ ba‘zı hıdemâtda ve karîb eyyâmıda Mısır Vak‘ası’nda her ne kadar zimnen kendü maslahatlarına mufzî⁸ ise de, redd ü inkâr olunmayacak mertbe⁹ hıdemte buldukları bedîdârdır. Ve Devlet-i ‘aliyye dahi hemîşe hâtırlarına sâ’irden efzûn ri‘âyet edegeldiği, kendülerinin ‘indlerinde¹⁰ dahi tasdîka makrûndur. [N1 93a] Çend def‘a bi'l-münâsebe: “İşbu Devlet-i ‘aliyye bizim kadîmî veliyy-i ni‘metimizdir” deyü¹¹ ibrâz-ı şükran eyledikleri, gûş-zed-i Muharrir-i sâdiku'l-beyân olmuştur. Ve be-gâyet¹² dür-endiş, cin fikirlü, çok düşünür, ‘âkıbet-derpîş bir tâ‘ifedir**.

Mısır hâdisesiyle Memâlik-i İslâmiyye'yi mütezil edilip, fezleke-i hisâb-ı müstevfiyân-ı derrâkeden bîrûn hasâret-i ‘azîmeye dâcâr eden Fransalu'nun der-‘akab bu resme Devlet-i ‘aliyye ‘inde vak‘ u şâna mazhar ve divel-i sâ’ireden ezyed mu‘teber olmağla, refte refte te‘ayyün peydâ ve etrâfa tegallüb birle ekser Avrupa ülkesine dest-dirâz-ı istîlâ edüp ve encâm-ı kâr bu revîş-i tîz-refâtı Amerika ve Hind ülkelerine kadar gûzâr ve kendüleri menâfi‘-i me‘lûfelerinden mehcûr edeceği derkâr olduğu endîşesinden başka, Fransalu'nun cibilleti gaddâr ve sözlerine durmaz, mütelevvin ve mütelâ‘ib bir kavm-i bed-‘ahd ve nâ-dürüst güftâr olmağla, en sonra Devlet-i ‘aliyye'ye şerâre-rîz-i şerr u hücum olacağı vaz‘-ı hıyânetkârîlerinden müstebân ve ma‘lûm

* الكفرُ ملَّةٌ واحِدَةٌ = Küfür tek millettir” anlamına gelen Arapça bir ifâdedir.

1 İngilizlî kazıyyesince N1 : İngilterelü her ne denlü “*el-Küfrü milletün vâhidetün*” kazıyyesince A1 : İngilterelü her ne denlü min-ciheti'l-milliyeye M1

2 dînâr N1, M1 : dünyâ A1

3 ticârâta N1, A1 : ticârete M1

4 seniyye Rabbânî'den N1 : ‘aliyye olduğu bî-iştîbâhdır. Ufuk-ı tevfiğ-ı Rabbânî'den A1 : ‘aliyye olduğu bî-iştîbâhdır. Ufuk-ı tevfiğ-ı Rabbânî'den (ريانيدين) M1

5 gubâr-ı A1, M1 : — N1

6 ser-zede-i zuhûr N1 : — A1, M1

7 husûsan Girid fethinde ve A1 : Girid fethinde ve sâ’ir N1 : husûsan Girid fethinde M1

8 zimnen mufzî N1 : kendü maslahatlarına muktezî A1, M1

9 mertbe N1 : — A1, M1

10 Ve Devlet-i ‘indlerinde A1 : Ve Devlet-i ‘aliyye dahi sâ’irden efzûn hâtırlarına ri‘âyet edegeldiği, kendülerin ‘inde N1 : Devlet-i ‘aliyye dahi himmet-i hâtırlarına sâ’irden efzûn ri‘âyet edegeldiği, kendülerinin ‘inde M1

11 işbu deyü N1 : Devlet-i ‘aliyye bizim veliyy-i ni‘metimiz dedikleri ve A1, M1

12 beyân be-gâyet N1 : bâl olmuştur. Gâyet A1, M1

** “İstitrâd tâ‘ifedir” kısmındaki bilgiler özetle ve bazı değerlendirmelerle “‘Âsım Efendi mezâyây-ı ahvâle vâkıf bir zâtdan rivâyet edüp der ki” şeklinde ‘*Âsım Târîhi*’nden alındığı belirtilerek *Târîh-i Cevdet*, VIII,118’de kaydedilmiştir.

olmağın, hem kendü maslahatları hem te'ayyüşgâh-ı kadîmleri olan Devlet-i seniyye'yi kayırmak kasd-ı sahîhine binâ'en Fransalu'dan cüdâ ve ol la'în-i bed-âyîni sâkîtu'l-cenâh bî-yâr u bî-nevâ terk ü ihlâ eylemek için vükelây-ı devlete defe'âtle 'arz-ı hâcât ve bâlâda beyân olunduğu üzere Rusyalu memâlik-i mağsûbeyi redd ve min ba'd mü'ebbeden derîçe-i husûmeti sedd eyledikten sonra dem-i iktizâda yüz bin nefer asker ile imdâd edüp ve kendüler dahi berren ve bahran asker ile ve mâl ile i'âne husûsunda ifrâğ-ı mâ-hasal-i cidd ü ictihâd eylemeğe samîmî te'ahhüd etmişler idi. Dühât-ı erkân-ı devletin bu mebhâs, mebdâ'i ve mekâsıdıyla karâr-gîr-i zihn-i dirâyet ve cânlarına minnet olup ve gerçi nakd maslahatı "*ed-Dünyâ kabbânun, nahnü ma'a'r-rüchân*"* terâzûsunda vezn ile Fransalu'nun bu kadar te'ahhüdü ve el-hâletü hâzih galebe-i zâhirîsi hasebiyle tarh u tefkîk eylemeğe de elleri dilleri varmayup, lâkin hâlâ Rusyalu'nun ve İngilizlü'nün zarar u hasâretleri muhakkak ve Fransalu'nun mevhum olup ve bu sûret hîn-i muhâccede Fransalu'ya bast u ilzâm edecek 'özü-i kavî olmağla, nihânîce beynlerinde İngilizlü'nün [N1 93b] kelâm ü merâmına sâmi'a-dâşt-ı kabûl ü pesend ve emr-i musâlahaya kâr-bend oldular.

Binâ-ber-ân mukaddemce İngilizlü tarafıyla muhâbere ve bu vech üzere pes-perdeden 'akd-i müzâkere eylediler ki: "Bizler bu tarafda Sebestiyan-ı mel'ûnun hülûlünden nâşi cânib-i Saltanat'ı imâleye bir vechile kudret-yâb olmayup, 'ubûdiyyet sebebiyle izhâr u ısrâr dahi vazîfemiz olmadığından, sizler bir gün alay melay Boğaz'dan güzâr ve pîş-gâh-ı Dâru's-saltana'da dehşet-endâz-ı karâr oldukça, '*Hâle'l-cerîzu dûne'l-karîz*'** muzâyakasınca bu vesîle ile merâm sûret-pezir-i nizâm olmak bâbında bizler sarf-ı nakdîne-i ihtimâm edüp, ol vechile cânib-i Saltanat'ı râzî ve râm eylemek agleb-i melhûzdur".

Bu sebebden İngilizlü Boğaz hâricinde tecemmu' ve duhûle teheyü' eylemişler idi. Sebestiyan dedikleri la'în-i bed-fercâm bu dakîkayı zağar gibi istişmâm eylediğine murâdif, İngilizlü'nün Boğaz'a kasd edecekleri haber-i vahşet-güsterleri pey-der-pey tevârüd eyledikde, kâfir-i hîle-kâr ser u pâ-bürehe yaygaralar ile doğru dergâh-ı Hidîv-i felek-mikdâra ılgâr edüp, İngilizlü'nün Boğaz'dan duhûl ve Âsitâne'yi ihrâk edeceklerini şu'abât ve furûğ-ı gûnâ-gûn ile makâm-ı tahkîkde 'arz u ihbâr ve cânib-i Saltanat'a gayret ü hamîyyet verecek ekâvîl ile tehyîc-i kalb-i Şâhâne'ye bezl-i enfâs-i iktidâr eylemekle, ibtidâ Boğaz muhâfazasına Kapudan Paşa ve Feyzî Efendi ta'yîn ve Sebestiyan ta'lîmi ile gâh zencîr çekmek ve gâh zevraklar ile sedd tarzında

* الدُّنْيَا قَبَانُ نَحْنُ مَعَ الرَّجْحَانِ = Dünya bir kantardır, biz de ağır basan kefesindeyiz" anlamına gelen Arapça bir atasözüdür.

** حَالُ الْجَرِيضِ دُونَ الْفَرِيضِ = Keder/kaygı şiire mani oldu" anlamına gelen Arapça bu cümle, bir işin gerçekleşmesinde engel çıktığı zaman söylenen atasözlerindendir; bk. Muallim Nâci, *age*, s.219-220.

bend eylemek dâ'iyelerine düşölüp, lâkin tengî-i vakt sebebiyle iki taraflu toplar ve tüfengler ve tabyalar ile tarsîn olunmak bâbında emr u telkîn olunmuş idi.

Vaktâ ki İngilizlü ber-vech-i muharrer duhûle âgâz edüp, sâlifü'z-zikr dakîka vükelâ' tarafından nihânî Kapudan Paşa'nın ve Feyzî Efendi'nin sandûka-i sâmi'alarına îdâ' olunmağla, hîn-i murûrda müdâfa'a husûsunda rıfk u rehâvet ibrâz eylemişler idi. Çün Âsitâne-i sa'âdet pîş-gâhına hey'et-nümây-ı heybet olup, maksadları vech-i muharrer üzere ma'rûz-ı dergâh-ı Saltanat ve vükelâ' tarafından meyl ü imâle sûretleri Sebestiyan-ı mel'ûnun [N1 94a] mahsûsü oldukda, kelb-i 'akür-sıfat yine huzûr-i Şevket-mahsûr'a velvele-endâz-ı vahşet olup: "Hâlâ İmperator'umdan tarafıma müte'âkiben vârid olan kağıdlar mücebince mukaddemâ Leh derûnunda Rusya ordusunu târumâr, ba'dehû Prusya'yı dahi pâymâl-i hayl-i hasâr edüp, ol havâlîde kat'â meşgalesi kalmamağla, şu kadar milyon askeri birkaç koldan Rusya memâlik-i derûnuna havâle ve kendüsi dahi bizzât Petreburk üzere deryây-ı kasd u 'azîmeti isâle edüp, tahmînen on güne kadar Petreburg'u dahi Bec Şehri'ne döndürdüğü haber-i sahîhi tarafıma Der-i devlet'e beyân-nâmeler ile elbette vürûd eder. Bu ma'nâ burada Rusyalu'nun ve İngilizlü'nün ra'nâ ma'lûmları olmağla, hâyin habîslerin boyunları boyunduruğa kasıldığından nâşî musâlahaya gerden-firâz olup, nâ-çâr bu vaz'-ı küstâhâneye ibtidâr birle mütemeridâne ve aslâ reng vermeyerek mütecellidâne kar'-ı bâb-ı musâfâta âgâz eylediler. Vükelây-ı devlet bunlardan bî-hûde havf u haşyet edüp ve dürûğ-i bî-furûğlarına tevcîh-i sâmi'a-i ısgâ ve meb'ûslarına rûy-i dil gösterirler. el-Meded el-meded! On gündenden sonra bu vaz'-ı nâ-ma'küle nâdim ve müte'essif olacakları şekk ü şübheden eb'addir. Bundan başka İmperator'um bi-eyy-i hâl Rusya Kıralı'na dest-res-i ahz olup, burada mün'akıd olan musâlahayı işitdiği ânda hey'et-i mecmû'asıyla Memâlik-i mahrûse'ye yek-'inân 'azm ve kîne vü hışm ile Nemçe diyârından ezyed berbâd edeceği âşikârdır. Bu dakîka benim yakîn-kerde-i zihnim olmağla, bunlar ile sulh lakırdısı çıkdığı anda tayy-ı bisât-ı ârâm eylemeğe mecbûrum. Pes bu takdîrce pişmiş aşınıza kendü eliniz ile sovak su ilkâ edersiz. Kaldı ki sulh in'ikâdiyle Rusyalu, memâlik-i mağsûbeyi gûyâ ki redd edecek imiş. İmperator'un Rusyalu'yu muhakkaku'l-vukû' bergeşte eyledikten sonra, cemî' erâzî-i mağsûbe ve Kırım ve sâ'ir mahaller tabî'atiyle merdûd ve bu sûretler vakt-i akrebe cilve-nümây-ı meclây-ı şuhûd olacaklardır. Devlet ve saltanatınıza hayr u şerr olanı işte ben ifâde etdim. Ri'âyet-i hukûk tarîkına râst ve dürüst gitdim" vâdîlerinde sözleri savb-ı Saltanat'a gereği gibi te'sîr eylemekle, vükelây-ı mûmâ ileyhın tedbîr-i nihânîleri [N1 94b] du'ây-ı sâ'il-i cerrâr gibi mühmel ve nâ-pezîr oldu.

Ve la'in-i mesfûr mahzâ kâfirliğinden Devlet-i 'aliyye'ye tarafdarlık sûretiyle keff-i lisân eylemeyüp, câ-be-câ Yeniçeri Ağası'nı ve sâ'ir ba'zı Ocaklı sanâdidini gördükce: "Bu gemilerin vürûdu mahzâ evliyây-ı umûrun

tekâsül ve tevânîlerinden belki da‘vet-i nihânîlerinden neş‘et eyledi” deyerek bir nev‘ dahi hıyânetle ilkây-ı bezr-i fesâd ü habâset eder idi. Yeniçeri Ağası olacak herze-çâne-i fuzûl-i yegâne dahi mâdde-i merkûme zımnında birkaç def‘a bi‘n-nefs rıfk u mülâyemetle mazhar-ı teşrîf-i hitâb-ı Hidîv-i ‘âlî-cenâb olduğundan, gereği gibi yüz bulup, mütehakkimâne etvâr ile debbûs be-dest meydânın kahremânı ve ma‘rekenin cihân pehlevânı sûretinde na‘ra-i emr u tenbîh ve tehakkümü felek-peyvest olarak dervâzeleri ve tabyaları ve sâ‘ir sevâhili geşt ü güzâr eylediği yerlerde âvâz-ı bülend ile: “Behey birâderler! Moskovlu ve İngilizlü meğer bizim içimizde imiş. Şevketlü Pâdişâhımız bî-hûde telâş u ıztrâba düşmüş, ‘acebâ bunlar İstanbul’u küffâra verdikde, zâhiren kendüler kıral vekîli birer ceneral olurlar” zemînlerinde kârîz-i de-hânından çirk-âbe-feşân-ı hezeyân olur idi. Taşrada İngilizlü dahi musâlahadan nevmîd olup, içerüde bu güft-gû dahi münâfikîn poliçesiyle gûş-i idrâklerine resîd oldukda, gayz ü kînelerinden nâşî bünyân-ı devlete îrâs-i vehn ü indirâs kasdiyle: “Vâkı‘â bizim vürûdumuz da‘vet ile olup, Karadeniz tarafından dahi Moskovlu gelecek olmağla, bu hay hûlar ve Boğazlar bi‘l-cümle sûret-i muvâza‘ada ceng-i zergerî olup, aksây-ı merâm bu vesîle ile Bektâşiyye’yi aralıktan ref‘ ve yerlerine asker-i cedîd temkîn eylemekdir. Lâkin yine ol zümrenin sa‘âdet-i tâlî‘leri dilhâh üzere tertîb-i musammeme mâni‘ oldu” vâdîlerinde vesâyit evfâhiyle Ocaklu tarafına tohm-efşân-ı nifâk olmalarıyla, Yeniçeri Ağası’nın mu‘takadını te‘kîd eylediler. Hakkâ ki cins-i kâfirin ehl-i İslâm’a bir vechile dostluğu olmayup, beheme-hâl ‘adâvetleri vâreste-i kayd-ı işkâldir; *hazelehumullahu’l-Melikü’l-Müte‘âl**.

Tetimme

Çün vech-i meşrûh üzere İngilizlü hâ‘iben ‘avd ü kufûl edüp ve gayz u hikd ve te‘essüf ü harâretleri derece-i nihâyete mevsûl olmağla, Malta’da [N1 95a] ve sâ‘ir adalarda kâ‘in ceng gemilerini ve Rusyalu yedinde olan Korfa ve Cezâ‘ir-i seb‘a’dan Rusyalu sefinelerini celb eyledikten sonra muhâfizdan hâlî Bozca-adası’na bî-harb ü kıtâl istilâ ve ehâlisini Anadolu tarafına nakl ile ada-i mezkûru ihlâ edüp, amiralleri olacak la‘în yirmi kadar sefinelerini Boğaz’ı sedd ve âyende vü revendeyi ahz ü igtisâb için ol havâlîde meks ü temkîn eyledikten sonra, kendüsi vâfirce sefâyinle İskenderiyye’ye doğru tevcîh-i sükkân-ı teveccüh eyledi.

Bozca-ada semtinde kalan küffâr her bâr adalar aralıklarını geşt ü güzâr edüp, iyâb ü zehâb eden İslâm gemilerini şikâr eylemeleriyle, müddet-i medîde Boğaz tarafını mesdûd ve tüccâr ve sâ‘ir ebnâ’-i sebîle îsâl-i ziyân ü hasâret-i nâ-ma‘dûd eylediler.

* خذلهم الله الملك المتعال = En yüce hükümdâr olan Allah onları rezil rüsvay eylesin” anlamına gelen Arapça bir bedduâdır.

Ve İslâmbol'da birinc ve kahve ve zeytûn yağı makûle-i bahrî eşyâ' gālî behâlara çıkup, ez-kadîm de'b ü 'âdet-i esnâf-ı bî-mürüvvet üzere eşyây-ı sâ'ireye de sirâyet eylemekle, sekene-i Dâru's-saltana hayli muzâyakaya dûçâr ve ma'nevî nehb ü istilâba giriftâr oldular*.

İstîlây-ı İngilizlü ber-İskenderiyye

İskenderiyye cânibine revân olanlar dahi baġteten İskenderiyye'yi âverde-i kabza-i teshîr ve muhâfız nâmına olan birkac yüz perâkende neferâtı ahz u esîr eyledikten sonra, mecmû'unu sefîneleriyle Anadolu tarafına nakl ü ihrâc ve mukaddimât-ı kîne-i sînelerini bu vechile intâc eylediler.

İhrâc-ı Mehmed 'Ali Paşa (ﷲ) küffâr-ı İngiliz bâ-seyf

Vaktâ ki İngilizlü'nün İskenderiyye'ye istîlây-ı düşmenânesi Kâhire-i Mısır'da 'Ali-sîret, Kerrâr-menkabet celâdetlü şecâ'atlü Vezîr Mehmed 'Ali Paşa hazretlerinin perde-der-i sâmi'a-i gayûrânesi oldukda, der-sâ'at leşker-i cerrâr ve asker-i hûnhâr ile İskenderiyye'yi veche-i (وجهه) ılgâr u 'azîmet edüp, Rüstemâne kârzâr ve vâfirini tîġ-i Hayderî-i zülfekâr-âsârdan güzâr etmekle, kârlarını zâr eyledikten sonra bakıyyesi istîmân vechiyle tahlîs-ı cân edüp, hâsirîn-i hâsirîn (حَاسِرِينَ خَاسِرِينَ) diyâr-ı pür-idbârları suyuna 'atf-ı sükkân eylediler.

İskenderiyye'ye İngilizlü'nün istîlâsı ve bî-tevakkuf Vezîr-i müşârun ileyhin seyfi-i cihân-güşâ ile istisfâsı haberleri 'inân-be-'inân vârid olmaġla, ehl-i güftâr Vezîr-i müşârun ileyhin medîhasında merhûm Nef'î ve Cevrî'nin işbu mısra'larını inşâd eylemekde meslûbu'l-ihtiyâr oldular. [N1 95b] Nef'î:

Saff-ı rezminde Rüstem bir tehî tirkeş sipâhîdir.

Cevrî:

'Ali-sîret demek şânında her vech ile ahrâdır.

Müşârun ileyhin bu bâbda sa'y ü gayreti ve şehâmet ve satveti karîn-i şükr u tahsîn ve hakkında sâ'ir (ثائر) olan gubâr-ı tegayyür-i kalb-i Şâhâne bi'l-küllîyye safvete münkalib olmaġla, mazhar-ı du'ây-ı hazret-i İmâmü'l-Müslimîn oldu.

'Ahd-i karîbe kadar Boġaz hâricinde tüccâr-ı İslâm'ın ve sâ'ir âyende vü revendenin musâb oldukları zarar u hasâret hâric-i defter-i hisâb olup, zîrde tahrîr olunacak vefîre üzere her ne kadar müdâfa'alarına ikdâm-ı şedîd vâki' olduysa da siklet ve mazarratları mündefi' olmadı.

* "Tetimme oldular" kısmındaki bilgiler özetle *Târih-i Cevdet*, VIII,118'de kaydedilmiştir.

Dakika

İngilizlülünün ber-vech-i muharrer Bahr-ı Marmara'ya gelmeleri, nükte-i mukarrereye mebnî olduğuna müfîd-i yakîn olacak niçe emârât ve berâhîn meşhûd ü ma'lûm olmuştur. Ez-cümle tahrîr eylediğimiz vetîre, bitâne-i umûrlarından olan bir vâkıf-ı serîrenin bî-kem ü kâst takrîr-i râstlarıdır.

Bundan başka sefâyin-i merkûme henûz mevkıf-ı mezkûrlarında karâr-gîr iken, Yeni-kapu dervâzesine mu'ayyen İbrâhîm Nesîm Efendi'nin hâcesi ol günün ferdâsı bu Fakîr'e nakl eyledi ki, bu hâdiseden gâyet mütekeddir ve muztarib ve mütezaccir olduğum hasebiyle dünkü gün ba'de'z-zuhr Yeni-kapu'da Muhâfız İbrâhîm Nesîm Efendi'nin şâyed eser-i tesliyet bulmak kasdıyla ziyâretine vardım. Mûmâ ileyh dervâze civârında bir hâne ittihâz etmiş olmağla, bir oda derûnunda ârâm eder imiş. Bî-mehâbâ sırr-ı vaktine (سر وقتنه) duhûl eylediğimde gördüm. Pencere pîş-gâhında çibuk der-dehân ıztıcâ' ile visâdeye mütevessid, bir ayağını öbür ayağı üzere atup, bî-kayd ve bî-gubâr kendü 'âleminde güşâyış ü beşâşetle parmaklarıyla düm tek-nüvâz olmakdadır. Vaktâ ki benim beşeremde eser-i gam ü melâl müşâhede eyledikde, sebebini su'âl eylemekle, ben dahi: "Ahvâli ne hâcet ki beyân ede zebânım" îmasıyle cevâb-nümâ olduğumda, vâfirce hande-zen-i isti'câb oldukdan sonra: "Behey Hâce Efendi! Bu gemilerin dümenleri ve timurları işte şu ayağıma vâbestedir. Ayağımı berü tarafa tahrîk edersem, anlar da berüye gelürler. Ve eğer öte semte imâle edersem öte giderler. İşbu dakîka-i rakîka [N1 96a] ma'lûmunuz oldukda, keder u gussayı derûnunuzdan ihrâc edesiz" dedikde, mezâyâya intikâlde: "Ber-tarafsâz-ı dağdağa-i bâl oldum" dedi.

Kezâlik gemiler gitdikden çend rûz güzerânında Kapudan Paşa'ya bî-teklîf olan mahremlerinden biri su'âl eylemiş ki: "İngilizlülünün birkac sefine ile müdâfa'asını bî-vâsita huzûr-i Şehriyârî'de der-'uhde eylemişiniz. Ne 'aceb dilhâh üzere sefineler ve askerler techîz ü tanzîm ve bi-kemâlihâ cenâbınıza süpürde vü teslîm olunmuşiken, kat'â Beşiktaş önünden müfâratat ve a'dâ üzere tahrîk-i sükkân-ı kâsd ü 'azîmet eylemediniz" cevâbında dimiş ki: "Vâkı'â hakîkat-i hâl ol minvâl üzere idi, lâkin harekete âgâz edeceğim hengâmda gemilerimizin palamarlarını Top-kapu'ya bend eylemeleriyle tehat-tîye mecâlimiz olmadı" deyü kinâye vechiyle 'aks-i kazıyyeyi telmîh eylediğini mahrem-i mûmâ ileyh ol hılâlde bu Hakîr'e nakl eyledi.

Hattâ Feyzullah Efendi'nin i'dâmı bâbında kat'î emr-i 'âlî sâdır ve ik-dâm-ı Şehriyârî zâhir olmuşiken, gâh Karahisâr'a iclâ ve gâh bast-ı a'zâr ile isti'fâ semtlerine vükelây-ı mûmâ ileyhim sülûkle birkac gün oyalandırıp, lâkin ol bâbda ısrâr-ı Pâdişâhî mûmâ ileyhin sebeb-i tebâhı oldu. Bu cihetle mûmâ ileyhin vükelâ' cenâbları, ma'nevî kâtilleri olmağla, katline be-gâyet acıyup te'essüf eylediler.

Fezleke

İşbu mâdde-i nâdde-i mekrûhe-i mesrûdeye bizzât vükelây-ı devlet olacak yâdigârân-ı nigûhîde-simât bâdî-i ‘âdî olmuştur. Zîrâ Mısır Vak‘ası’ndan sonra Fransalı beliyyesini Devlet-i ‘aliyye’ye izâfe ve tahmîl ve cânib-i Saltanat’a tahbîb ü teşbîb ve tesvîl eden ol bed-kirdârlardır. Tafsîli hal‘ mâddesinde mebsût olmak üzere Sultân Selîmü'l-bâl hazretleri ol politikacı fettân ü muhtâlleri sâdık u muhlis i‘tikâdiyle Saltanat’dan mâ‘adâyı yedlerine teslim edüp, her ne ki söylerler ise tasdîk ve her ne re’y ü tedbîr ederler ise tervîc ü tahkîk buyururlar idi. Bu def‘a mahzâ külâh-rübâlık için Eflâk ve Boğdan voyvodalarını tebdîl eylemeleriyle, Rusyalı yedine ser-rişte girüp, Memâlik-i mahrûse’ye tehattî ve harbî-i bahrî olan İngilizlü dahi hasbe'l-ittifâk gussa gibi Boğaz’ı sedd ile te‘addî-i bî-hadd eylediklerinden başka, Hudâ ne-kerde Karadeniz’den Moskov ve Akdeniz’den [N1 96b] İngiliz donanması bir yelkende Boğazlar’dan içerüye cereyân ve îsâl-i hasâret-i bî-girân edecekleri mülâhazasıyla bu tarafı dahi ele alup, dilhâhlarının kabulünü redd üzere tercîh eylediler.

Ve bir cânibden Bonaparta vâkı‘â kişver-be-kişver ilerü varup, ibtidâ Nemçelü’yü ba‘dehû Rusyalı’yu ve hâlâ Prusyalı’yu berbâd eylemekle, tegallübüne ve va‘dine nazaran be’s ve ümmîd-i ser-encâm fikriyle ol tarafı elden salıvermek bir vechile politikalarına muvâfık değildir. Pes ne yârdan ve ne serden geçerler. Bu iki tarafı ol hengâmda ele almak fi'l-hakîka cem‘-i beyne’z-zıddeyn, yâhûd iki karpuzu bir koltuğa sığdırmak kabîlindedir. Bu cihetle politikaları sîmyâ gibi bî-asl u eser olmağla, encâm-ı kâr ne gûne vak‘alara ve ne rütbe hâdiselere mü‘eddî olduğu inşâ‘allâhu Te‘âlâ mevki‘lerinde sebt ü iş‘âr olunur.

Eğer bu mâddelerin ‘illet-i fâ‘iliyye ve mâddiyyesine dikkat ü im‘ân olunur ise, hemân câdde-i şerî‘at-i garrâdan inhîrâf ve Kur‘ân ve Hadîs’den te-berrâ ve insîrâflıdır. Zîrâ Hakk sübhânehü ve Te‘âlâ hazretleri “*Ve lâ tettehîzû'l-kâfirîne evliyâ‘e min dûni'l-Mü‘minîn**” ve Peygamber-i ekrem *sal-lallâhu ‘aleyhi ve sellem* hazretleri “*Lâ testazî‘û bi-nâr-i ehli‘ş-şirki***” nass-ı şerîfiyle mutlakâ küffâr ile ‘akd-i mahabbet ü vedâd ve anlardan isti‘âne vü istîmdâd eylemekden nehy buyurdular. Mahabbet ve müvâlât şöyle dursun, bu bâtıl ve bed-nihâdlar ‘ilâve olarak hâşâ ittihâd ta‘bîr-i şenî‘ini izdiyâd

* وَ لَا تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ = Müminleri bırakıp da kâfirleri dost edinmeyin” anlamına gelen bu cümle Kur‘ân, en-Nisâ’ 4/144. âyetin ortasında yer alan bir kısımdır.

** لَا تَسْتَضِيئُوا بِنَارِ أَهْلِ الشَّرِكِ = Şirk ehlinin ateşleriyle aydınlanmayın!” anlamına gelen bu cümle, meşhûr hadîs kitaplarında geçmeyen, ama manayı pek bozmayan “ehli‘ş-şirk” kelimeleri yerine “müşrikîn” kelimesi farklılığıyla sadece Beyhakî’de rivâyet edildiği görülen Hz. Peygamber’in bir hadîsidir; bk. Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. ‘Ali el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Beyrût 1999, nr. 20990, XV,119.

eylediler. Cümlesinin menşe'i cehâletdir. Anınçün “*el-Cehlü ahu'l-küfri*” buyurulmuştur. Bu makûle dekâyıka mebnî elbette ‘ulemâ’ zümresinin fazl u meziyyetleri nümâyân olur.

Eser-i vecd ü hâl ve du‘ây-ı hazret-i Pâdişâh-ı Mahmûdü'l-hısâl

Bu makûle dekâyıka mebnî elbette ‘ulemâ’ zümresinin fazl u meziyyetleri nümâyân olur. Bu makâmı tahrîr ederken sırr-ı süveydây-ı ‘abd-i Hakîr’e eser-i vecd ü hâl galebe eylemekle, hemân ‘ale't-tahkîk Allahu veliyyü't-tevfîk dergâhına başımı açup, hâk-i tazarru‘ u niyâza yüzümü sürerek, hâlâ Serîr-ârây-ı saltanat, Evreng-pîrây-ı Hılâfet, Pâdişâh-ı ‘âdil, Şehriyâr-ı munsıf u mu‘tedil, İnsân-ı kâmil ‘âlim ü ‘âmil, Muhyi‘ş-şerî‘a, Mümîtü‘ş-şenî‘a, mü‘min-i muvahhid, sünnî ve mu‘tekîd, Muhammediyyü'l-hulk, Murtazaviyyü's-sîre Sultân Mahmûdü's-serîre *halledallâhu hılâfetehû ve ebbede saltanatehû ve vekkede devletehû ve vattade şevketehû*** efendimiz hazretlerinin hayır du‘alarını [N1 97a] te‘mîn-i mele’-i a‘lâya karîn eyledim. Zîrâ:

Gûş-i cânîyle bu güftârım işit!

Sen dahi hayır du‘asını iş it!

În-şâ‘allâhu'r-Rahmân mahallinde bast u beyânı deyn-i zimmet-i kilki-pâkîze-zebân olduğu üzere vaktâ ki ‘Alemdâr Mustafa Paşa'nın gubâr-ı gâ'ilesi ref'-i İlâhî ile Devlet-i ‘aliyye'den züvûde ve ol şûriş ü gavgâdan cânib-i Saltanat âsûde oldukda, ol Halîfe-i bî-hılâf ve bî-îştibâh ve Pâdişâh-ı mü‘eyyed min ‘indillâh hazretleri “*F'ahküm beyne'n-nâsi bi'l-hakki****” emri şerîfi üzere muktezây-ı hakk-ı Hılâfet’i icrâyâ şurû‘ ve ahkâm-ı şerî‘at-i mutahhereyi usûl ü furû‘uyla tenfîz ü îfâyâ ikdâm ü vülû‘ buyurup ve'l-hâsıl rişte-i umûr-i mülk ü milleti dest-i kudret-peyvest-i Mülûkâne'lerine alup, evvel emirde Bâb-ı ‘âlî‘ye ve Ağa-kapusu'na ve Rumeli ve Anadolu memleketlerinin her kollarına “*ed-Dînü en-nasihatü*” Hadîs-i şerîfi mücebince hâlîsan muhlesan pend ü irşâd ve “*Ud‘u ilâ sebîli [Rabbi]ke*” emri münîfi lâzimesince, ‘âmm-i ‘ibâdî sırât-ı mustakîme da‘vet ve îrâd zımnında kendü karîha-

* الْجَهْلُ أَحْوُ الْكُفْرِ = Câhillik küfrün kardeşidir” anlamına gelen Arapça bir ifâdedir.

** خَلَّدَ اللهُ خِلاَفَتَهُ وَابْدَ سُلْطَنَتَهُ وَوَكَّدَ دَوْلَتَهُ وَوَدَّدَ شَوْكَتَهُ = Allah onun hılâfetini pâyidâr kılsın, saltanatını sonsuza kadar devam ettirsin, devletini desteklesin ve azametini sürdürsün” anlamına gelen Arapça bir duâdır.

*** فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ = O halde insanlar arasında adâletle hükmet!” anlamına gelen bu cümle Kur‘ân, Sâd 38/26. âyetin baş taraflarında yer alan bir kısımdır.

*4 الدِّينُ النَّصِيحَةُ = Din, öğüt vermedir” anlamına gelen bu cümle Müslim, İmân, 95; et-Tirmizî, Birr, 17, en-Nesâ‘î, Bey‘at, 31; ed-Dârimî, Rikâk, 41; Ahmed b. Hanbel, I/351; 2/297; 4/102’de geçen Hz. Peygamber’in bir hadîsidir; bk. Wensinck, VI,459.

sabîha-i ilhâm-âşinây-ı Şâhâne'leri eseri olmak üzere mübârek dest-hatt-ı hümâyûn-i Mülûkâne'leri olarak ısdâr buyurdıkları hatt-ı şerîf derûnunda münderic olan le'âlî-i fikarât-ı belâgat-âyât cümlesinden, 'âmme-i ehl-i İslâm'a hitâb olmak üzere: "el-Hazer sümme'l-hazer küffâr cânibine meyl ü istînâs etvârlarından mücânebet ve anlara i'tibâr u i'timâd makûlesi evzâ'-ı nâ-hemvârlardan mübâ'adet edesiz. Zîrâ İslâm, nûr ve küfr, zulmet olmağla, bir vechile ictimâ'ları kâbil değildir. Ve 'el-Küfru milletün vâhidetün*' hük-münce mecmû' esnâf-ı küffâr yek-pâre ve hemvârdır. Ve samîmî dîn-i Muhammedî'ye 'adâvetleri âşikârdır. Bu takdîrce sakınup, fulân kefer devleti bizim dostumuz ve fulân dahi gayret-keşimiz i'tikâdında olmayasız. Kâfir, İslâm'a dost olmaz. Hemân Müslimânca umûrunuza bakup, cemî' akvâl ü ef'âlinizi mîzân-ı şerî'ate tatbîk edesiz" fıkrası mündemic olmağla, zât-ı hümâyûnları vasf-ı mezkûr ile muttasıf olduğundan, lede'l-kırâ'e cümleye te'sîr edüp, herkes hayr [N1 97b] u sa'âdete fâl edüp, hulûs-ı bâl ile du'ây-ı bi'l-hayrlarını berdâşte-i dergâh-ı Lâ-yezâl eylediler.

Ve bi-hamdihî Te'âlâ târîh-ı tahrîre kadar pâydâr-ı merkez-i şer'-i mü-zehher olmalarıyla, dâ'imâ 'avn u tevfi-k-ı Hudâ, yârı ve rûhâniyyet-i Habîb-i Kibriyâ, meded-kârı olarak düşmen-i dîn ü devlet makhûr ve âb-yârî-i 'adl ü dâd ile 'âmme-i memâlik ü bilâd âbâd ve ma'mûr olmaktadır. Gurre-i garrây-ı sipihr-ikbâl Hudâ-dâdları olmak üzere hamden lillâhi'l-cevâd mehâfil ü menâbirde elkâb-ı şeref-nisâb-ı Hidîvâne'leri el-Gâzî fî sebîlillah el-Mücâhidü fî dîn-i Rasûli'l-Îlâh, Müsahhır-ı dâru'l-cihâd, Mutahhiru'l-Haremeyni'l-muhteremeyn 'an-ehli'l-küfri ve'l-ilhâd 'üvânîyle pür-zînet ü zîver ve Memâlik-i mahrûse-i Hâkâniyye'leri devr-i sâbıkın levs ü âlâyişinden pâkîze-ter oldu; *zâlike fazlullâhi yu'îhi men yeşâ****".

Bârgâh-ı Kibriyâ-penâhdan recây-ı sâdik ve niyâz-ı vâsık olunur ki, hazret-i Rabbü'l-'âlemîn *celle şânühû* vücûd-i cihân-sûd-i Şâhâne'lerini ahtâr u ekdâr-ı çerh-ı devvârdan emîn ve 'ömr ü 'âfiyet ve şevket-i Mülûkâne'lerini devâm ve hulûda karîn eylediği hâlde cümle-i a'dâ' ve bed-hâhları seyf-i kahr-ı kahremânîleriyle makhûr u mahzûl ve kıral ve bânlarını dergâh-ı Cihân-bânî'lerine kolları bağılu kul edüp, nücûm-i zâhire-i dürriyâtlarıyla dîde-i ibti-hâclarını karîr ve envâr-ı şâmîle-i ihsân ve 'adâletleriyle havze-i memâlik ve büldânı, husûsan hîta-i kalb-i Muharrir-i nâ-tüvânı münîr eyleye, âmîn, âmîn, sümme âmîn, sümme âmîn bi-câh-i Seyyidü'l-mürselîn.

*⁵ اذع الى سبيل[رب]ك = (Resûlüm!) Sen Rabbinin yoluna çağır" anlamına gelen bu cümle Kur'ân, en-Nahl 16/125. âyetin başında yer alan ufak bir kısımdır.

* الكفر مله واحده = Küfür tek millettir" anlamına gelen Arapça bir ifâdedir.

** ذلك فضل الله يؤتيه من يشاء = Bu, Allah'ın lütfudur. Onu dilediğine verir" anlamına gelen bu cümleler Kur'ân, el-Cum'a 62/4. âyetin ilk yarısıdır.

Garîbe¹

İngilizlülünün güzârîş-pezîr olduğu üzere, Bahr-ı Marmara'ya geldikleri eyyâmda Kasaba-i Ebî Eyyüb'de Otakcılar semtinde vâki¹ bir makberenin² pîş-gâhında kâ'in bir hanenin sâhibesi olan pîr-zen, bir gice nısfu'l-leyle karîb vakitte henûz kendü şuglüne meşğul olarak bîdâr olmağla, aralık aralık makbereden berü bir hazîn nâle vü figân³ [M1 241] zuhûr eder olmağla, 'acûze-i mezkûre meşğalesini terk ile penceresi önünde⁴ sâmi'a-dâşt-i isgâ olmuş, vâki'â ol nâle dem-be-dem kabristân-ı merkûmdan peydâ olduğunu lede't-tahkîk,

1 tâ'ifedir. Mısır hâdisesiyle Memâlik-i **Garîbe** [Bu uzunca kısımda yer alan "İstîlây-ı İngilizlül ber-İskenderiyye" başlığı N1 95a'nın sol kenarına, "İhrâc-ı Mehmed bâ-seyf" başlığı yine N1 95a'nın sol kenarına, "Eser-i vecd -hısâl" başlığı ise N1 96b'nin sağ kenarına ve "sümme âmîn, bî-câh-i Seyyidü'l-mürselîn" kısmı ise kırmızı mürekkeple ve buraya girmesi işaret edilerek N1 97b'nin sağ kenarına yazılmışlardır] N1 : tâ'ifediler. Duhât-ı ricâlden İbrâhîm Kethudâ ve İbrâhîm Besîm Efendi ve Refik Efendi ve Sır Kâtibi ve sâ'ir ba'zı dekâyık-âşinâların bu kazıyye, mefhûm u me'âliyle yakîn-kerde-leri ve cânlarına minnet olup, lâkin taraf-ı Saltanat'ın bu bâbda tesebbütü/tesebbüt ve Sebestiyân'ın/ Sebestiyân bî-mehâbâ hod-be-hod dergâh-ı felek-bârgâha duhûl ve "Hâlâ İmperatorum Leh Ülkesi'ni bütün istilâ ve Petersburg'a 'âzîm olmağla, çend rûz zarfında Rusya Kırâlı'nın tutulduğu haberinin vürûdu 'indimde manzûr gibi bir/— ma'nâ olmağın, bunların bu resme ilhâhla talebkâr-ı sulh olması ana mebnî olup, [M1 236] şimdi bunlara imâle-i rûy-i kabûl eylemek, pişmiş aşınıza soğuk su komaktır" zemînlerinde cânib-i Saltanat'ı gâh tevhiş ve gâh te'minle İngilterelü tarafından külliyyen tebrîd ve bünyân-i husûmeti ez-ser-i nev teşyîd eder idi. Ricâl-i mûmâ ileyhîm dahi gerçi "*ed-Dünyâ kabbanun/kabbânun* (فبان) *nahnu ma'a'r-rüchân* (الذنيا قبان نحن مع الرجحان) = Dünyâ bir kartardır, biz de ağır basan kefesindeyiz" anlamına gelen Arapça atasözüdür)" mizânıyla müvâzene üzere olup, lâkin ber-vech-i muharrer Rusyalu ve İngilterelülünün mazarratı muhakkak ve Fransalu'nun/ Fransa'nın mevhum olmağla, el-hâletü hâzih bunların musâfatını beynlerinde tercih ederler idi. Lâkin bir vechile taraf-ı Saltanat'ı imâle edemeyüp ve/— ikdâm u izhârdan dahi tehâşî eylemeleriyle, mukaddemce İngilterelü tarafına bu vechile haber polîçe eylediler ki, "Bizler cânib-i Saltanat'ı bir vechile imâle eylemekden 'âciz olduğumuz hasebiyle, sizler sûret-i dehşetle Boğaz'dan duhûl/dâhil ve pîş-gâh-ı Saltanat'a heybet-endâz-ı karâr oldukda, şâyed ru'b ü endîşe hulûliyle musâfâta râm eylemek ağleb-i melhûzdur". Ve bu dakîkayı muhâfazaya me'mûr olan Kapudan Paşa'ya ve Feyzî Efendi'ye işrâb eylemeleriyle, onların hîn-i murûrda mûmâna'ata rehâvetleri ana mebnî idi. Lâkin bu dakîkayı kâfir/— Sebestiyân zağâr gibi istîşâm etmekle, pey-der-pey taraf-ı Saltanat'a muhafızların rehâveti/rehâvetini ve ricâlin mubâtına-i 'âzîmetini iş'ârdan hâlî olmaz idi. Bu cihetle mûmâ ileyhîmin tedbîrleri 'âtl ve müdâfâ'a için her biri bir dervâzede tertîb-i esbâb-ı harb u kitâle müştâgil oldular/ve hattâ Sebestiyân-ı mel'ûn/—, Yeniçeri Ağası'na dahi: "Bu sefineler ricâl-i devletin da'vetiye geldiler" deyü işrâb eylemekle, ol herze-hâye-i/hâbe-i bu'l-fuzûl u nâdân dahi, kazıyyenin iç/ic yüzünü idrâkten müberrâ olmağla, başka ma'nâlara zehâbla ve bûs be-dest dervâzeleri ve zokâkları ve dalkılıc mahallerini gezdiği yerde, 'alenen "İngilizlül ve Moskovlu bizim içimizde imiş. Şevketlü pâdişâhımız bî-hûde telâş ü ıztırâba düşdü. 'Acebâ bunlar İstanbul'u kâfîre/düşmene verdikde, zâhir kendüler/kendüleri kiral olacaklardır" zemînlerinde çirk-âbe-feşân-ı herze vü hezeyân olur idi. İngilterelü dahi musâlahadan me'yûs olup, Yeniçeri Ağası'nın bu resme guft-gûsunu bil'l-vâsîta işitdiklerinde, gayz u kînelerinden nâşî, "Vâki'â bizim vürûdumuz da'vetledir. Ve Karadeniz tarafından dahi Moskov gelecektir ve bu cengler muvâza'adır. Aksây-ı merâm bu vesîle ile Âsitâne'de müctemi' olup. birden yeniçeri ocağını kaldırup, kışlalara Nizâm-ı Cedid [M1 337] askerini

iki tarafında¹ olan komşularını sadme-i cidâr ile [N1 98a] bîdâr ve sadây-ı mezbûrun² tevârüdünü iş‘âr eyledikde³, fi'l-hakîka anlar dahi istimâ‘ etmele-riyle, mezbûreyi tasdik eyledikten⁴ sonra, sâ‘ir komşuları dahi âgâh edüp, şumû‘ ve fevânîs ile çıkup, ol sadâyı kollayarak menşe‘i olan mahalle⁵ vardılar. Meğer ol gün oraya sâ‘ir mahalden bir hatun cenâzesi defn olunmuş⁶ olmağla, sadây-ı merkûm anın⁷ medfeni olan mezârdan zuhûr etmektedir. Hemân İmâm-ı Mahalle'ye ve sâ‘ir bellü ve⁸ başlu ehâlî-i civâra ihbâr etmeleriyle, an-

temkîn etmektedir. Lâkin yine Ocaklu'nun sa‘âdet —/ü tâli‘leri sebebiyle dil-hâh üzere es-bâbı müttehî‘ olmadı” zemînlerinde gizlüce Ocaklu'nun derûnlarına/derûnuna tohm-i şekk ü tegayyir hars eylediler. Mâ-hasali ‘an-karîb zikr olunur. Ve bi'l-cümle sefâyinin vâkı‘â vürudu da‘vet-i hafiyeye ile olup, lâkin sûreti, takrîr eylediğimiz minvâl üzere idi. Hattâ henüz sefâyin-i mezkûre Bahr-ı Marmara’da iken, İbrâhîm Kethudâ iki kapu muhâfazasına me‘mûr olup, mûmâ ileyhın hâcesi bu Fakîr’e ferdâsı günü nakl eyledi ki, “Dünki güne kadar bu hâdiseden be-gâyet muztarîb idim. Dünki gün ba‘de’z-zuhr İbrâhîm Kethudâ’nın ikâmetgâhına vardım. Bir/— oda içre yalnızca çibuk der-dehân maztaca‘an mütevevvid-i visâde-i emn ü emân olup, bir ayağımı dîğere ayağı üzere alup, parmaklarıyla düm tek-nevâz olarak buldum. Vaktâ ki beşeremde/müdde-i —/sehm-i gam u melâlet-eserini müşâhede eyledikde, sebebini su‘âl, ben dahi vak‘a-i/def‘a-i meşhûde ile cevâb verdiğimde, vâfirce handezen-i isti‘câb olduktan sonra, Hâce Efendi! Meclis emânetdir, aslâ endîşe eyleme! Şimdi şu ayağımı berü tarafa imâle edersem, bu gemiler ol tarafa gelür ve öte tarafa tahvîl eylersem, kezâlik ol cihete munsarîf/mutasarrîf olurlar. Makâlimin me‘âline vardınız gam-ı u tâzeyi/denâmeyi derûnunuzdan ihrâcla âhar sohbeta bakalım” dedikde, mezâyâyâ intikâl ile ber-araf-sâz/ber-araf ve/ez- dağdağ-a-i bâl oldum” dedi. Muharrir-i Fakîr’in dahi bu mazmûnda vâfirce tenvîr-i sened olacak kazâyâ ve kıyâsâtı/kıyâsâtı (قياساتي) vardır. Kaldı ki ancak bu mâdde, vâkı‘a-i âtiyeye temhîd-i karîb olmuştur. Neteki zikr olunur. Kezâlik vak‘adan çend rûz murûrunda Kapudan Seyyid ‘Ali Paşa’ya bir mahremi ve bitâne-i umûru: “Devletlü! İngilizler’in birkaç/birkac sefine ile müdâfa‘asını der-‘uhde eylemişidiniz. Meğer sonu Vezâret’le Kapudanlık ihtilâsına çıkdı” deyü nâs beyninde darb-ı makâl olunmaktadır” dedikde, müşârun ileyh yemîn-i mü‘ekked edüp, hakikat-i hâl ol minvâl üzere idi. Lâkin techîz-i sefâyin tekmîl olup, hücûm için fekk-i lengere mübâderetim hengâmında, gemilerimizin palamarlarını Yeni-kapu’ya bend eylediler. Ne yapalım tahrik-i sefîneye iktidârımız kalmadı” deyü telmîh ü kinâye ile mâddeyi telvîh u tasrih eyledi. Hattâ Feyzullah/Feyz[ull]ah Efendi’nin i‘dâmı bâbında ol gün ‘acele emr-i kat‘î sudür etmişiken/eylemişiken, gâh Karahisâr’a ve gâh bast-ı a‘zâr ile isti‘fâya [M1 238] çok sa‘y eylediler. Lâkin müfid olmayup, Pâdişâh isrâr eyledi. Bu cihetle mûmâ ileyhın/ileyhimin kâtîli olduklarına beynlerinde pek te‘essüf eylediler. [“Duhât-i ricâlden İbrâhîm Kethudâ işkâldir” kısmındaki bilgiler özetle, ‘Âsım Efendi’yi de yeren bazı değerlendirmelerle ve “‘Âsım Efendi İngiltere donanmasının İstanbul’a gelmesi ... beyân eylemiş ise de” ve “‘Âsım Efendi’nin rivâyâtı dahi edille-i kâfiye degildir” şekillerinde ‘*Âsım Efendi Târîhi*’nden alındığı belirtilerek *Târîh-i Cevdet*, VIII,118-120’de kaydedilmiştir.]

Fezleke-i makâl İşbu Marmara kazıyyesine sebep, lede’t-tahkîk vükelây-ı vakt olduğunu ehl-i tahkîk elbette tasdik edeceği derkârdır. Sebestiyân dedikleri kâfirin/şahsın ber-vech-i muharrer, tesvilât-ı günâ-günle/günâ-gün ile taraf-ı Saltanat’ı iğfâl eylemesiyle, haybet ü husrânla ‘avdetlerini mü‘eddî oldu. Zîrâ bâlâda bast olunduğu üzere, İngiltere sefâyini maslahat-ı zımnıyyeye mebnî, da‘vetle gelmekle bunda taraf-ı Saltanat’a müte‘allık/— harf-endâzlık edecek kat‘â kelâm yokdur. Zîrâ Mısır Vak‘ası’ndan sonra, bu vakte kadar Fransula beliyyesini Devlet-i ‘aliyye/‘aliyye’ye tahmîl ve husûsan dostluklarının âgâz ve

lar dahi hâzır olup, ba‘de'n-nebş derûnundan¹ bezi ve dikişi perîşân bir kefene sarılmış, ağzı ve² burunu ‘asâbeler ile bağlanmış mahnûka bir ‘Arab câriyesi zâhir oldu. Gâlibâ ‘acele ve telâşla sargıda³ bir hafî menfez kalmağla, nefesi bi'l-külliyeye⁴ munkatı‘ olmayup ve ba‘de'd-defn ramak-ı hayât-ı bâkî ‘avdet etmekle⁵, nâleye âgâz edüp, defn ü tağtıyede dahi⁶ kezâlik telâş ü şitâb sebebiyle mübâlaga olunmadığından, anda dahi bir menfez-i sagîr kalmağla, nâle vü zârı hârice mün‘akis olur imiş. Çün endâmiyle hârice ihrâc ve ağzının bendini hall ü iz‘âc eylediklerinde, henûz ramak-ı yesîr-i bâkî kuvvetiyle gerçi

encâmında olan semereleri, cânib-i Saltanat'a tahbîb ü tesvîl eden vükelâ ve kurenâ dedikleri yâdigârlardır. Pâdişâh-ı Selimü'l-bâl ise ol politikacı fettân ü muhtâlleri, sâdik i'tikâdiyle nîk ü bed sözlerine inanup, re'y ü tedbîrlerini tervîce himmet buyururlar idi. Bu def'a Rusyalı ve İngilterelü, merkez-i ‘adâvete kıyâm ve Memâlik-i mahrûse'ye itâle-i akdâm-ı husâm edüp, bahrî cerileri olan İngiliz dahi hasbe'l-ittifâk gussa gibi Boğaz'ı bend ile Dârû's-saltana'yı efüşürde-i/füşürde-i mengene-i tazyîk eylediklerinden başka, Hudâ nekerde Karadeniz'den Moskov Donanması ve Akdeniz'den kırk elli pâre İngiltere Donanması bir yelkende Boğazlar'dan iherü cereyân ve îsâl-i hasâret-i bî-pâyân edecekleri mülâhazasıyla, vükelâ bu tarafı elden bırakmayup, kabûlü redd üzere tercih eylediler. Ve bir taraftan vâkı‘â Napolyon Bonaparta/Bonapart kişver-be-kişver ilerü varup, ibtidâ Rusya'yı ve sonra Nemçe'yi ve hâlâ Prusya'yı berbâd eylediğine nazaran, vehâmet-i encâmından ihtirâz ile ol tarafı elden salıvermek hic elvermez. Pes ne yârdan ve ne serden geçebilirler. Bu iki tarafı ol vakitte birden ele almak fi'l-hakîca cem'-i beyne'z-zıddeyn, yâhûd iki karpuzu bir koltuğa sığışdırmak kabîlindendir. Bu cihetle olunan politikaları, sîmyâ gibi asl u te'sîrden müberrâ olmağla, ser-/— encâm-ı kar ne şekil ve ne sûrette âşikâr olduğu karîben zikr u beyân olunur. Asl-ı mâdde “*Lâ testezi'ü/testefi'ü bi-nârî's-şirki* (لا تستخبروا لا تستخبروا) = Şirkın ateşiyile aydınlanmayın!” anlamına gelen bu cümle, meşhûr hadîs kitaplarında geçmeyen, ama manayı pek bozmayan “şirk” kelimesi yerine “müşrikîn” kelimesi farklılığıyla sadece Beyhakî'de rivâyet edildiği görülen Hz. Peygamber'in bir hadîsidir; bk. Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. ‘Ali el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Beyrût 1999, nr. 20990, XV,119”) Hadîs-i şerîfi mücebince, ehl-i küfrden mutlakâ istimdâd, Şârî'-i a'zam sallallâhu Te'âlâ/— ‘aleyhi ve sellem tarafından menhî/mübîni olmağla, hılâf-ı şer'-i şerîf [M1 239] ve/— “*Lâ tettehizi'l-kâfirîne evliyâ/evliyâ'* (لا تتخذ الكافرين اولياء) = Kâfirlerin dost edinmeyin!” anlamına gelen bu cümle Kur'ân, en-Nisâ' 4/144. âyetin ortasında yer alan bir kısımdır”) nass-ı mübîni/metîni üzere ehl-i küfr ile ‘akd-i vedâd ve husûsan ta'bîr-i zebân-süz olan ittifâk u ittihâd şe'âmeti olduğu beyândan müstağnîdir. Bu mâddeyi tahrîr eder iken/ederken, muharrir-i Fakîr'e bir hafakân-ı derûn ve heyecân-ı sırr-ı süveydây-ı safvet-nümün/nümâ peydâ olmağla, cenâb-ı Bî-çerâ vü çün dergâhına baş açup, ruhsây-ı türâb-ı tazarru' u ibtihâl olarak hayr du'âlarını pâyîn-i mele'-i a'lâya makrûn eyledim. **Tetimme/Tetimme** (متتمه) Vech-i meşrûh üzere İngilizlû hâ'iben ‘avd ü kufül edüp ve/— gayz-ı hikd ü te'essûf ve harâretleri, derece-i nihâyete mevşûl olmağla, Malta'da ve —/mahâll-i sâ'irede olan donanmalarını/donanmaları ve Rusyalı'nun yedinde bulunan Cezâ'ir-i/Cezâyir-i seb'a'dan Rusya sefinelerini celb eyledikten sonra, muhâfızdan hâfî Bozca-adası'na bî-harb ü kıtâl istilâ ve ehâlisini Anadolu tarafına nakl ile ada-i mezkûru ihlâ edüp, amiralleri olacak la'în, yirmi kadar sefinelerini Boğaz'ı sedd ve âyende vü ravendeyi ahz u iğtisâb için ol havâlide/hav[â]lide meks ü temkîn eyledikten sonra, kendisi/kendüsi vâfirce sefâyinle İskenderiyye'ye doğru tevcîh-i sükkân eyledi. Bozca-ada semtinde kalan küffâr/a'dâ dem-be-dem/[de]m-be-dem adalar aralarını geşt ü güzâr edüp, iyâb ü zehâb eden İslâm gemilerini şikâr eylemeleriyle, müddet-i medîde Boğaz tarafını mesdûd —/ve tüccâr ve ebnây-ı sebîle/sebîle (سبيله) îsal-i ziyân ve hasâret-i nâ-ma'dûd

teneffüs edüp, lâkin ‘akl u nutk eseri kalmamışidi. Dört¹-beş dakıka murûrunda ol dahi inkızâ birle üftâde-i hâk-i fenâ olmuş².

Bu hâdise-i ‘acıbe ol eyyâmda zebân-zede-i enâm olup, ehâlî-i mahalle defn eden eşhâsı her çend³ cüst-cû etmişler ise de, eser u haberlerini idrâkden ‘âciz kaldılar. Ve ol günler Bâb-ı ‘âlî'nin ve zâbitlerin⁴ İngilizlü ile uğraşdıkları hengâm olmağla, ol tarafdân⁵ kat‘â tevcîh-i ezhân ile asl u faslından⁶ pürsân olan olmadı.

eylediler. İstanbul'da pirinc ve kahve ve zeytûn yağı makûlesi bahrî eşyâ, gâlî behâlara çıkup, ez-kadîm de'b ü ‘âdet-i esnâf-ı bî-mürû'et üzere eşyây-ı sâ'ire/sâ'ireye de sirâyet eylemekle, sekene-i Dâru's-saltana hayli muzâyakaya dūçâr ve ma'nevî nehb ü istilâyâ giriftâr eylediler/oldular. İskenderiyye tarafına revân olanlar dahi bağıteten İskenderiyye'yi âverde-i kabza-i teshîr ve Muhâfiz nâmına olan birkaç yüz perâkende neferâtı esîr eyledikden sonra, mecmû'unu sefineleriyle/sefine ile Anadolu tarafına nakl ü ihrâc ve mukad-dimât-ı kîne-i sinelerini/seyyi'elerini bu vechile intâc eylediler. Vaktâ ki İngilterelü'nün vech-i mezkûr üzere İskenderiyye'ye müstevlî olduğu, Kâhire-i Mısır'da ‘Alî-sîret, Kerrâr-menkabet Mısır Vâlîsi Mehmed ‘Ali Paşa'nın perde-der-i/perde-zed-i sâmi'a-i gayûrânesi oldukda, der-sâ'at leşker-i cerrâr ile İskenderiyye'yi veche-i/vec[he]-i ilgâr-ı ‘azîmet eyleyüp, Rüstemâne kârzâr ve vâfirini tîğ-i Hayderî-i zülfekâr-âsârdan güzâr etmekle, kârlarını zâr eyledikden sonra, bakıyyesi istimân [M1 240] vechile tahlîs-ı cân edüp, hâsîrîn/— hâsîrîn, diyâr-ı pür-idbârları savbına/sûyuna ‘atf-ı sükkân eylediler. İskenderiyye'ye İngilizlü'nün istilâsı ve bî-tevakkuf müşârun ileyhî seyf-i cihân-güşâ ile ıstıfâsı haberleri, ‘inân-be-‘inân vârid olmağla, ehl-i güftâr Vezîr-i müşârun ileyhî medîhasında merhûm Nef'î ve Cevrî'nin mısırâ'larını inşâd eylemekte meslûbül'ıhtiyâr oldular. Müşârun ileyhî bu bâbda derkâr olan sa'y ü gayreti ve izhâr eylediği şecâ'at ü şehâmeti, karîn-i/— takdîr u tahsîn ve hakkında sâ'ir olan gubâr-ı tegayyür-i kalb-i Şâhâne, bi'l-küllîyye safvete munkalib olmağla, mazhar-ı du'ây-ı hazret-i İmâmü'l-Müslimîn oldu. ‘Ahd-i karîbe kadar Boğaz hâricinde tüccâr-ı İslâm'ın ve sâ'ir âyende vü ravendenin musâb oldukları zarar u hasâret, bîrûn-i defter-i hisâb olup, zirde tahrîr olunacak vetîre üzere her ne kadar müdâ-fa'alarına ikdâm-ı şedîd vâkî' olduysa da, sıklet ü mazarratları mündefi' olmadı. **İstîtrâd** Tâ ki Serîr-ârây-ı Hilâfet ve Erike-pîrây-ı saltanat olan şevketlü kerâmetlü Pâdişâh-ı İskender-haşem ve Şehinşâh-ı Mahmûdü's-şeyem efendimiz hazretlerinin kuvvet-i ikbâl ve ferr-i u/— sa'âdet ü iclâlleri berekâtiyle tâ'ife-i mersûme, ibrâz-ı bendegî ve izhâr-ı şermendegî ve efgendegî ile der-i Devlet-i ‘aliyye'ye gerden-dâde-i tavâ'ıyyet ve ez-dil ü cân cüyende-i silm ü safvet olmağla, yümn-i Devlet-i Şâhâne'leriyle Bahr-ı sefid'den gâ'ile-i hâ'ile-i mezkûre ber-taraf ve vâridîn ve sâdirîn âsûde-i hasâr u telef oldu. Hazret-i Rabbu'l-‘âlemîn *celle şânuhû* vücûd-ı ‘âlem-sûd-i hümâyûnlarını ahtâr ve ekdâr-ı zemândan emîn ve ‘ömr ü ‘âfiyet ü ikbâllerini devâm u hulûda karîn eylediği hâlde, cümle a'dây-ı dîni seyf-i kahr-ı kahremâ-nileriyle makhûr u mahzûl ve kıral ve banlarını/patlarını dergâh-ı cihân-bânilerine kabûl edüp, nücûm-i zâhire-i zeryâtlarıyla/zebânlarıyla, ‘uyûn-ı İslâm'ı karîr/ferîr ve envâr-ı şâmîle-i ‘adâletleriyle, havza-i memâlik ü büldânı münîr eyleye, âmîn. **Garîbe-i âsâr-ı sihriyye** A1, M1

2 bir makberenin [Bu kelimeler metinde üzeri çizilen “bir makbereye bir hatun defn olunmağla” kelimeleri yerine 7 rakamı ile işaret edilerek 117a'nın sol kenarına yazılmıştır] A1 : makbere N1 : bir makberenin M1

3 bir hânenin figân N1 : hânenin sâhibesi olan pîre-zen, ol gice nısfu'l-leylde henüz kendi şuglûne meşğûl bulunarak bîdâr olduğundan, aralık aralık ol kabrden berü bir hazîn nâle vü feryâd A1 : hânenin sâhibesi olan bir zen, bir gice nısfu'l-leyle karîb henüz kendi meşğalesine meşğûl bulunarak bîdâr olduğundan, aralık aralık kabrden bir hazîn nâle vü feryâd M1

Bu hâdiseyi işidenler, her biri bir gûne¹ ma'nâ verüp, ekser nâs 'adû-yi dîn ü devlet olan kefer-i bed-millet² tarafından sihir eseri olduğuna zâhib oldular. Vâkı'â bu ihtimâl, gâlibdir. 'An-karîb ser-zede-i zuhûr olan vâkı'a-i şikâk u fitne hemân ana mahmûl olmak câ'izdir; *el-'ilmü 'indallâhi*^{3*} *Te'âlâ*.

Bedî'a der-vukû'-i sihr

Muharrir-i Fakîr der ki, sihrin vukû' ve te'sîri mahall-i inkâr değildir. Bast u takrîri, tafsîle mü'eddîdir. Ez-kadîm mevsûku'l-kelim mücâhidinden bi't-tevâtür mesmû'umuz olduğu üzere Moskov keferesi, ehl-i İslâm'la her ma'rekede ruhbânları [N1 98b] yediyle i'mâl-i sihr eylemek 'âdet-i müstemir-releridir. Ve bu emir vâkı'dir. Ma'rekelerde hâzır olan ehl-i vukûfun ve ba'-de'l-esr halâs olan ba'zı ashâb-ı dirâyet ü şu'urun pey-der-pey ihbâr ve nakl-i sûret ve âsârlarıyla 'abd-i Hakîr'e yakîn gelmiştir.

Hattâ bir iki sefer bidâyetinde ba'zı sanâdide işrâbla melhame mahallinde mücerreb En'âm-ı şerîf ve ed'îye ve ahzâb müdâvemetleriyle ibtâlîne mübâderet olunmak semtini dahi îrâd etmişidim. Ol zâtlar dahi: "Vâkı'â her ma'rekede lâ-'an-aslin taraf-ı İslâmiyân'da bir gûne vehn ü fitne ve perişânlık tehaddüs etmektedir; değil illâ bu 'ârizalar sihir eseridir" deyü kelâmımızı

- 4 olmağla önünde M1 : olduğundan nâşi, 'acûz-i mezkûre meşgalesini terk ve pençeresi derûnunda N1 : olduğundan, 'acûz-i mezkûre meşgalesini terk ve pençeresi önünde A1
 1 lede't-tahkîk, iki tarafında A1, M1 : ba'de't-tahkîk, iki cenbinde N1
 2 mezbûrun M1 : mezbûr N1, A1
 3 eyledikde N1, M1 : eylediğinde A1
 4 eyledikten N1, M1 : eylediklerinden A1
 5 olan mahalle N1 : mahalline A1, M1
 6 olunmuş N1, M1 : — A1
 7 anın N1, M1 : — A1
 8 ve A1 : — N1, M1
 1 ba'de'n-nebş derûnundan N1 : ba'de'n-nebş derûnunda A1 : ba'de'l-hafir derûnunda M1
 2 ve A1, M1 : — N1
 3 sargıda A1, M1 : sarkıda N1
 4 nefesi bi'l-küllîyye A1, M1 : bi'l-küllîyye nefesi N1
 5 hayât-ı etmekle M1 : bâktî 'avdet eylemekle N1 : bâktî 'avdet etmekle A1
 6 dahi N1, M1 : — A1
 1 Dört N1 : + ve A1, M1
 2 olmuş N1, A1 : oldu M1
 3 her çend N1, M1 : — A1
 4 zâbitlerin N1 : zâbitânın A1, M1
 5 taraftan N1 : tarafa A1, M1
 6 ezhân faslından N1 : ezhânla asl u faslından A1 : ezhân ile asl u faslıdan M1
 1 gûne N1, M1 : — A1
 2 olan kefer-i bed-millet N1, A1 : olanlar M1
 3 'indallâhi N1, A1 : 'ind[all]âhi M1
 * العلم عند الله = O bilgi ancak Allah'a mahsustur" anlamına gelen bu cümle Kur'ân, el-Mülk 67/26. âyetin ortasında yer alan bir kısımdır.

tasdik ve ba'zı mertebe 'âlâyim ve delâ'il ile de te'yîd ü tevsîk eylemişler idi. Lâkin mahallinde icrâ olunmadı; "*Ve mâ 'aleyâ ille'l-belâg**". Çünkü fenn-i târîhden garaz i'tibâr u istibsâr olmağla, ba'zı mevki'de câddeden 'udûl sûretimiz elbette fâ'ideyi mutazammın olmağla, tatvîl cihetiyle tahrîrimize harfendâz olmamak niyâz olunur¹.

Ma'lûm ola ki, muharrir-i Fakîr² sihir 'âlâmetini bir def'a re'ye'l-'ayn müşâhede eyledim. [M1 242] Süreti budur ki, bâlâda bi'l-münâsebe tahrîr u ifâde olunduğu üzere henûz vatan-ı aslîmizde mukîm olduğumuz evânda, Nûrî Paşa mâddesi zımnında Divrikli³ Mustafa Paşa ve Mar'aşlı⁴ 'Ömer Paşa ve Kilislü Mahmûd Paşa ve sâ'irleri asker-i bî-gerân ile⁵ belde-i mezbûreyi⁶ hisâr ve tarafeynden leyl ü nehâr kârzâr olunduğu eyyâmnda, bir gün vakt-i duhâda fakîr-hâne civârında bu 'Abd-i bî-nevâ, taşrada⁷ olan orduya ve kenâr-ı şehirde vâki' meteris içinde olan şehirlüye⁸ nezzâre-sây-ı seyr u temâşâ iken, nâ-gâh ordunun semt-i verâsından⁹ nişâne-i rîh-i 'Âd bir şedîd gird-bâd sevrâniyle, lemhatü'l-basarda zabâb-ı esved gibi bir gubâr-ı kırgun¹⁰ peydâ ve semâya doğru bir ucu su'ûd ü i'tilâ edüp ve der-sâ'at gılzat ü kesâfetle yemîn ü yesâr câniblerini dahi ihâta vü istî'âb eylemekle, gûyâ ki¹¹ iki taraftan âsümâna kadar bir siyâh¹² kıl garâra çekilmiş hey'etine girüp, sür'atle tarfetü'l-'aynda şehre doğru önüne gelen eşcâr u ahcârî berkende¹³ ve şehir kıyılarında kâ'in ebniyeleri dahi hâke efgende edüp¹⁴, rîh-i 'âtiyenin sevk u kuvvetiyle sehâb-ı 'azâb gibi derûn-i şehre doğru¹⁵ hücûm eyledi. Hakîr dikkat ü im'ân eyledim. [N1 99a] Gördüm ki¹⁶ ordunun verâsı safha-i beyzâ gibi küşûde ve¹⁷ kezâlik gubârın

* و ما علينا الا البلاغ = Bizim vazifemiz, Allah'ın buyruklarını size tebliğ etmekten başka bir şey değildir" anlamına gelen bu cümle Kur'ân, Yâsin 36/17. âyetin büyük bir kısmıdır.

- 1 **Bedî'a der-vukû-i** olunur [Başlıkta yer alan "**der-vukû-i sihr**" kısmı, muhtemelen buraya girmesi istenerek kırmızı mürekkeple N1 98a'nın sağ kenarına yazılmıştır] N1 : **Zikr-i eser-i sihr-i meşhûd-i Muharrir** A1, M1
- 2 Fakîr N1 : Hakîr A1, M1
- 3 Divrikli M1 : Divrikî N1, A1
- 4 Mar'aşlı M1 : Mar'aşlı N1, A1
- 5 bî-gerân ile N1, M1 : bî-gerânla A1
- 6 mezbûreyi N1 : merkûmeyi A1 : mezbûre M1
- 7 taşrada N1, A1 : taşralarda M1
- 8 içinde olan şehirlüye A1 : içre olan şehirlü askerine N1 : içre olan şehirlüye M1
- 9 verâsından N1, A1 : verâsında M1
- 10 sevrâniyle kırgun N1 : sevrâniyle lemhatü'l-basarda zabâb-ı esved gibi bir sehâb-ı kırgun A1 : sevrâniye, lemhatü'l-basarda hebâb-ı âsûd gibi bir sehâb M1
- 11 ve der-sâ'at ki N1 : der-sâ'at gılzat ü kesâfetle yemîn ü yesâr câniblerini ihâta ve istî'âb eylemekle, gûyâ ki A1 : der-sâ'at gılzat ü kesâfetiyle yemîn ü yesâr câniblerini ihâta ve istî'âb eylemekle, gûyâ M1
- 12 siyâh N1 : — A1, M1
- 13 berkende N1, A1 : perâkende M1
- 14 dahi edüp M1 : hâk efgende ederek N1 : hâke efgende A1
- 15 doğru M1 : — N1, A1
- 16 Gördüm ki N1 : — A1, M1
- 17 ve M1 : — N1, A1

yemîn ü yesâr câniblerine gelan cebel semtlerinde dahi ol tûfân eseri nâ-nümûdedir. Ve¹ hemân şehrin cirmi mikdârdır. “Ayâ bu tûfân-ı nâgehânî bu beldeye belây-ı âsümânî² midir, nedir?” deyü mer‘ûbü'l-kalb³ fikr u endîşe ederken⁴, mahz-ı ilkây-ı rûhânî ile sırr-ı fu‘âdîma bu serîre lâyih oldu ki, bir müddet evvel belde-i mezbûreye gelüp hayli zemân ikâmetden sonra⁵, etvâr-ı nâ-hemvârı sebebiyle beldeden matrûd olmağla, bir müddet⁶ âfâk u aktârda geşt ü seyâhat ederek memâlik-i Firengistân'da ikâmet ve fî zâtihî aslâ ahkâm-ı İslâmiyye'ye mübâlât eylemez mülhid ve bî-i‘tikâd ve zındık ve bed-mezheb ve hâric ez-heme-millet olmağla, kişver-i kâfiristânda fermesonlukla sihr u simyâ’ ve şu‘bede makûlesi kâfirce kati vâfir fûnûn-i küfriyye⁷ tahsiline müsâberet eden müsemmâ bi'n-Nakîz⁸ maktûbü'l-ism Hasan Ağa dedikleri⁹ habîs, Âsitâne-i sa‘âdet'de fenn-i mezkûr sebebiyle ba‘zı teng-mezheb müteşahhısâna çatmış olmağla, anların himmetiyle Silahşorân-ı Hâssa'ya iltihâk¹⁰ ve istihsâl-i ârâyîş ü tumturak edüp, ‘Ayntâb Emâreti sevdâsiyle ol dahi Nûrî Paşa merhûmun¹¹ kal‘ı husûsuna teşmîr-i sâk ve becâyîş olmak kasd-ı fâsidiyle ba‘zı mertebe evâmîr u tahrîrât istishâb [M1 243] ederek, müşârun ileyh Mustafa Paşa dâ’iresine gelüp hemîşe igrâ vü tahdîşden hâlî olmaz idi¹². Ve mezbûr çend sâl mukaddem bir takrîble Halebü’ş-şehbâ'da birkaç ay¹³ Mütessellimlik eylemekle, niçe a‘yânın ve esnâfın ve Paşa'sının kati vâfir akcasını¹⁴ ekl ü bel‘ eylediğinden, bâ-emr-i ‘âlî Haleb Kal‘ası'nda mahbûs iken, bir gûne sihr u fûsûn ile gaybet¹⁵ eylemiş olmağla, hâlâ Haleb ehâlisi miyânında Sâmirî kissası gibi mezkûr u meşhûrdur. Pes¹⁶ değil illâ bu tûfân-ı belâ, ol kâfirin¹⁷ eser-i sihi olması bî-rayb ü mirâdır. Ve¹⁸ gitdikce bu hâtira-i sahîha derûnumda câygîr oldu.

- 1 Ve N1 A1 : — M1
- 2 âsümânî N1, A1 : âsümân M1
- 3 kalb N1, A1 : kulûb M1
- 4 ederken N1, M1 : eder iken A1
- 5 bir müddet sonra M1 : ‘an-asl yine belde-i mezbûreden neş’et edüp N1, A1
- 6 sebebiyle müddet N1 : cihetiyle beldeden matrûd olmağla, bir müddet A1 : sebebiyle memleketden matrûd olmağla, çok vakit M1
- 7 ve zındık küfriyye N1 : zındık ve bed-mezheb, hâric ez-heme-millet olmağla, kişver-i kâfiristânda fermesonlukla sihr u simyâ ve şu‘bede makûlesi kâfirce kati vâfir fûnûn-i küfriyye A1 : bir zındık olmağla, kişver-i Firengistân'da fermesonlukla sihr u simyâ ve şu‘bede makûlesi kati vâfir fûnûn M1
- 8 bi'n-Nakîz N1, M1 : bi'n-Nakîs (بالنقيص) A1
- 9 dedikleri A1 : nâm N1, M1
- 10 iltihâk M1 : ilhâk N1, A1
- 11 Paşa merhûmun M1 : Paşa'nın N1, A1
- 12 olmaz idi N1, A1 : olmazı M1
- 13 Halebü’ş-şehbâda birkaç ay A1 : Haleb-i şehbâ'da çend mâh N1, M1
- 14 niçe akcasını N1 : niçe/nice a‘yân ü esnâf ve paşasının kati vâfir akcasını A1, M1
- 15 gûne gaybet N1 : gûne sihr u fûsûnla gaybet A1 : gün sihr u efsûn ile gaybûbet M1
- 16 mezkûr u meşhûrdur. Pes N1 : meşhûr u mezkûrdur. Pes A1 : mezkûr u meşhûrdur. Bes M1
- 17 kâfirin N1, A1 : habîsin M1
- 18 Ve N1, A1 : — M1

Ve ol şûriş-i kıyâmet-nişânda meğer ordunun bi'l-cümle piyâde ve süvârîleri¹ hareket ve tûfân kuvvetiyle şehir üzere ıtlâk-ı zimâm-ı savlet edüp, meteris-nişîn olanlar ol âfet-i kûh-fersâ sadmesinden bir lahza ârâm ve mukâbeleye ve feth-i derîçe-i dîdeye tâb ü iktidârdan 'âciz olmalarıyla, askere arka verüp ve² nâ-çâr derûn-i şehre [N1 99b] firâr edüp, asker dahi verâlarından tîğ u tûfengle darb ü ihlâk ederek şehre duhûle ibtidâr eylediler. Ve kenâr mahal- lelere dolup, ictimâ'larına 'illet-i gâ'iyye³ olan nehb ü gârete daldılar.

Çün ber-vech-i muharrer tûfân-ı mezkûr tehaddüsü, cifr-i 'aklî ile mersûm⁴ Hasan Ağa'nın eser-i sihri olduğu kalb-i Hakîrâne'me⁵ hutûr eylemekle, ol esnâda nezd-i Hakîrâne'mde⁶ bulunanlara bu sânihayı ifâde eylediğimde, 'ale'l-fevr kimi şehirlü askerine ilgâr ve: "Ümmet-i Muhammed! Bu sihir eserdir. Havf u mübâlât etmeyüp, def'-i sâ'il bâbında kemâ-kân sarf-ı nîrû-yi iktidâr edesiz" deyü teşcî' u takviyet ve kimi dahi Paşa'ya ve hem-nişîni olan Kadı ve Müfî ve sâ'ir 'ulemâya lisân-ı kemterânemden olarak keyfiyeti ihbâr ve mukâbele-i rûhâniyyenin vücûbunu iş'âr eylediklerinde, der-sâ'at yüzden mütecâviz sulehâ' ve 'ulemâ'⁷ ve huffâz, Sûre-i En'âm ve sâ'ir mücerreb ve me'sûr âyât-i⁸ kirâm ve ed'îye ve ahzâb tilâvetiyle mukâbeleye mübâderet eylediler.

Fe-sübhâne'l-kâdir nîm sâ'ate varmaksızın ol tûfân-ı belâ, ric'-i kahkarî ile girüsüne dönmekle, tarfetü'l-'aynda 'aks-i kazıyye zuhûr edüp, içerüye hücum eden Hudâ nâ-teres ve Peygamber ne-dân⁹ haşerât-ı bî-rahm ü emân, vak'a-i¹⁰ ahzâb sadmesiyle mahzûl ü makhûr oldular; *ve lâ yahîku'l-mekru's-seyyi'u illâ bi-ehlihî*^{*11}.

Lâyiha

Hâdise-i mezkûreye¹² mürâdif irsâl olunan cevâsîsin ve ordudan şehre firâr eden ba'zı kimselerin¹³ [M1 244] takrîrleri üzere ol bâbda hads ve firaset-

1 süvârîleri M1 : süvârları N1, A1

2 ve M1 : — N1, A1

3 gâ'iyye N1, A1 : gâ'ibe M1

4 mersûm N1, M1 : merkûm A1

5 Hakîrâne'me N1, A1 : Fakîrâne'me M1

6 Hakîrâne'mde N1, M1 : Fakîrâne'mde A1

7 mütecâviz sulehâ' ve 'ulemâ' N1 : ziyâde sulehâ' ve 'ulemâ A1 : mütecâviz sulehâ ve 'ulemâ M1

8 mücerreb âyât-i N1 : mücerrebât ve me'sûrât-ı A1, M1

9 ve Peygamber ne-dân N1, A1 : — M1

10 emân vak'a-i N1, A1 : âmân def'a-i M1

* *ولا يحقُّ المكر السيئُ إلا بأمله* = Halbuki kişi kendi kazdığı kuyuya kendi düşer" anlamına gelen bu cümle Kur'ân, Fâtır, 35/43. âyetin ortalarında yer alan bir kısımdır.

11 *ve lâ yahîku bi-ehlihî* N1 : *ve lâ yahîku* el-âyeh A1 : — M1

12 **Lâyiha** Hâdise-i mezkûreye M1 : Hâdise-i mezkûreye N1 : Hâdise-i mezkûre A1

13 kimselerin N1 : kimeselerin A1 : kesânın M1

i ‘âcizânem râst u musîb olduğu nümâyân olmağla, herkes du‘â vü şükran eylediler.

*Mâ beyne gamzat-i ‘aynin ve intibâhetihâ
Yuhavvilüllâhu min hâlin ilâ hâl*¹*

**Vürûd-i üsârâ² ez-taraf-ı Ser‘asker-i Tuna ‘Alemdâr Mustafa Paşa
ve ahz-i sefine-i Rusya der-sûy-i Avlonya ez-taraf-ı Kurd Paşa dâmâdi
İbrâhîm Paşa ez-ümerây-ı deryâ³**

Mogra⁴ Karyesi'nde vâki‘ muhârebede bi-‘avnihî Te‘âlâ asker-i İslâmiyân gâlib ü muzaffer ve leşker-i düşmen-i düzah-encâm⁵ mahzûl ü müdemmer olmağla, eser-i firûzî vü nusrat olmak üzere Tuna Ser‘askeri ‘Alemdâr Mustafa Paşa tarafından mâh-ı mezbûrun yirmi ikinci günü⁶ kırk beş nefer esîr ve dört yüz kelle ve bir top ve bayraklar ve⁷ Kurd Paşa dâmâdi İbrâhîm Paşa⁸ Avlonya tarafında bir kıt‘a Moskov gemisini harb u darbla⁹ zabt u teshîr edüp, [N1 100a] yüz¹⁰ altmış nefer esîr aldığının peyâm-ı meserret-semîri müşârun ileyh tarafından vürûd eylemekle, bâ‘is-i in şîrâh-ı nâ-ma‘dûd oldu.

Ve müceddeden İsmâ‘îl¹¹ Kal‘ası'na dört sâ‘at mesâfede Sâhib Karyesi nâm mahalle dört binden mütecâviz Moskov taburu¹² vürûd ve ilerüce karagol tarîkiyle bin kadar güzîde melâ‘în-i¹³ bed-güher, izhâr-ı sevâd-ı cîfe-i¹⁴ vücûd eylemiş olmağla, mukaddemce Muhâfız-ı Kal‘a Kâsım Paşa'nın cevâsîs ih-bârîyle kazıyye-i musammeme-i küffâr ma‘lûmu olduğundan¹⁵, Pehlevân Ağa

* ما بين غمضة عين و انتباهتها * يُحوّل الله من حال الى حال = Bir göz açılıp kapanıncaya kadar Allah onu halden hale çevirir” anlamına gelen Arapça bu beyitin ilk mısraının sonu metinde olduğu gibi *ente bâhitühâ* (انت باهتها) değil, yazdığım gibi *ve intibâhetihâ* olmalıdır; bk. meselâ Ahmed b. Muhammed el-Makarrî, *Nefhu't-Tîb*, thk. İhsân ‘Abbâs, Beyrût 1968, VI,33.

1 *Mâ beyne* *hâl* A1 : — M1

2 **üsârâ** N1, M1 : **üsârây** A1

3 **ez-taraf-ı Ser‘asker-i** **deryâ** [A1'de “**ve ahz-ı sefine-i** **deryâ**” kısmı buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 118b'nin sağ kenarına yazılmıştır] A1, M1 : — N1

4 Mogra (موغرة) N1, A1 : Vagra M1

5 düşmen-i düzah-encâm N1 : düşmenân-ı A1 : düşmen-i M1

6 yirmi ikinci günü A1, M1 : evâhırında N1

◇ 22 Zilhicce 1221 = 2 Mart 1807 Pazartesi.

7 bayraklar ve N1 : — A1, M1

8 İbrâhîm Paşa A1, M1 : — N1

9 gemisini harb u darbla A1 : sefinesini harb u darb ile N1, M1

10 yüz N1 : — A1, M1

11 İsmâ‘îl N1 : İsmâ‘îl A1, M1

12 taburu N1 : askeri A1, M1

13 melâ‘în-i N1, A1 : asker-i M1

14 cîfe-i N1, A1 : — M1

15 küffâr ma‘lûmu olduğundan N1, A1 : düşmen ma‘lûmu olduğundan, mûmâ ileyh M1

başbuğluğuyla bir mikdâr süvârî¹ ta'yîn ü tesyâr eylemekle, evvelce varup, mahall-i merkûmda mekîn-i kemîn olmuşlar idi. Kaçan sevâd-ı² karağol-i siyeh-kârı gördüklerinde, yek-bâre³ kemînden velvele-bahş-ı Bürûz ve karagol olacak siyeh-rûzları, sũhte-i tîğ-ı ciğ'er-sûz ve cân-efrûz eyledikten sonra, “*el-Harbu hud'atün**” fehvây-ı münîfi⁴ üzere dest-res oldukları kisve ve libâs-i küffârî iktisâ eylemeleriyle, tagyîr-i⁵ hey'et ve pîş-gâh-ı karyede mütenekkiren tabur-bend olarak ikâmet edüp, girüden tabur-i makhûr ser-zede-i sahrây-ı⁶ zuhûr oldukda, karagolları şeklinde cünûd-i İslâm karye derûnuna⁷ duhûl edüp, tabur dahi libâs ve bayraklarıyla kendi⁸ karagolları zann edüp, bî-kayd ve bî-pervâ⁹ perîşân-üslûbla karye-i merkûme finâsına¹⁰ vusûl buldukda, derûn-i karyeden bi'l-cümle şehsüvârân-ı meydân-ı cihâd¹¹ sell-i süyûf-i âteşîn-nihâd edüp, seyl-i hâyic ve bahr-ı mâyic gibi mugâfesaten leşker-i küffâr¹² üzere hecme-rîz ve çend sâ'at tîğ-i 'alev-hîz ile tâb-dâde-i küre-i ceng ü sitîz olmalarıyla, ekserini ferîse-i şîr-i¹³ şemşîr ve istîmân edenlerini ahz [M1 245] u esîr eyledikleri peyâm-ı dil-ârâmına müte'âkıb, Tuna Ser'askeri müşârun ileyh 'alemdârım Mustafa Paşa tarafından Silahdâr ile¹⁴ iki yüz nefer esîr ve kati vâfir kelle ve kulak ve top ve cebehâne 'arabaları evâhır-ı mâh-ı merkûmda¹⁵ Der-bâr-ı sa'âdet-medâr'a vâsıl ve 'âmme-i Müslimîn'e sürûr-i dil hâsıl olup, Silahdâr-ı mûmâ ileyh¹⁵ dahi çelenk ve 'atâyây-ı cezîle-i Pâdişâh-ı Felâtûn-ferhenge nâ'il oldu**.

1 süvârî M1 : süvâr N1, A1

2 sevâd-ı N1 : süvâr-ı A1 : süvârî M1

3 yek-pâre A1 : yek-bâre N1, M1

* الحَرْبُ خِدْمَةٌ = Harp hiledir” anlamına gelen bu cümle Hz. Peygamber'in Buhârî, Cihâd 157, Menâkıb 25, İstinâbe 6; Müslim, Cihâd 18,19, Zekât 153; Ebû Dâvud, Cihâd 92, Sünnet 28; et-Tirmizî, Cihâd 5; İbn Mâce, Cihâd 28; Ahmed b. Hanbel 1/81,90,113,126, 131,134; 2/312,314; 3/224,297,308; 6/387,459'da yer alan bir hadîsidir; bk. Weisner, II,13.

4 fehvây-ı münîfi M1 : fehvâsı N1, A1

5 kisve tagyîr-i A1 : libâs ve kisve-i küffârî iktisâ etmeleriyle, tagyîr-i N1 : libâs ve kisve-i düşmeni iktisâ eylemeleriyle, tegayyür-i M1

6 ser-zede-i sahrây-ı N1, M1 : + [Bu kelimeler, buraya girmeleri 7 rakamı ile işaret edilerek 119a'nın sol kenarına yazılmıştır] A1

7 karye derûnuna N1, A1 : derûn-i karyeye M1

8 kendi M1 : kendü N1, A1

9 zann bî-pervâ A1 : zanniyle bî-kayd ü pervâ N1, M1

10 karye-i finâsına A1, M1 : finây-ı karyeye N1

11 meydân-ı cihâd N1, A1 : meydân, cihâda M1

12 mugâfesaten leşker-i küffâr N1 : mugâfesaten küffâr A1 : leşker-i a'dâ M1

13 ferîse-i şîr-i N1, A1 : giriftâr-ı tu'me-i M1

14 müte'âkıb ile M1 : mu'âkıb, Tuna Ser'askeri Mustafa Paşa tarafından silahdârlarıyla N1 : mu'âkıb Tuna askeri müşârun ileyh 'Alemdâr Mustafa Paşa tarafından silahdârlarıyla A1

15 mûmâ ileyh A1, M1 : merkûm N1

** “**Vürûd-i üsârâ** oldu” kısmındaki bilgiler özetle ve bazı ilâvelerle *Tarih-i Cevdet*, VIII,108'de kaydedilmiştir. Yalnız Cevdet Paşa, Kurd Paşa dâmâdı İbrâhîm Paşa'nın aldığı

Ba'zı tevcîhât-ı vüzerâ'¹

Evâhır-ı zilhiccede[◊] Eyâlet-i Girid ve Muhâfizlık-ı Kal'a-i Kandiye, sâbıkâ Niğde ve Sultân-önü sancaklarına mutasarrıf Vezîr 'Abdullah² Paşa'ya tevcîh olunup ve sâbıkâ Segbân-başı [N1 100b] ve³ ba'dehû Edirne Ağası olup, İngilizlü⁴ vak'asında Galata muhâfazasına me'mûr olan Çelebi Mustafa Ağa'nın mukaddem ve mu'ahhar hıdemât-ı me'mûresinde sa'y ü ikdâmı pesendîde-i nezd-i⁵ Şehriyârî-i 'âlî-güher olmağla, rütbe-i vâlây-ı Vezâret'le Anadolu Eyâleti tevcîh ü ihsân olunup, Ebûbekir⁶ Paşa yerine Boğaz Ser'askerliği 'unvâniyle⁷ de kadr u şânı hemser-i âsûmân kılındı*. Ve Adana⁸ Eyâleti, sâbıkâ Van Vâlîsi Vezîr⁹ Seyyid 'Abdurrahmân Paşa'ya ve Van Eyâleti¹⁰ ve Muhâfizlık, Van vücûhundan Mehmed Dervîş Bey'e Rumeli Beylerbeyiliği Pâyesi'yle bârütbe-i Mîr-i mîrânî ve Livâ'-i¹¹ Köstendil, sâbıkâ Akseray Sancağı'na mutasarrıf mîr-i mîrândan Karslı 'Ali Paşa'ya ve Livâ'-i¹² İlbasan, Avlonya mutasarrıfı Vezîr İbrâhîm Paşa'ya ilhâkan, Livâ'-i¹³ İzvornik, Yeni-pazar Muhâfızı olan mîr-i mîrândan İsmâ'il¹⁴ Paşa'ya ve Livâ'-i Resmo ve Muhâfizlık¹⁵, sâbıkâ Hanya Muhâfızı ve Rumeli Beylerbeyiliği Pâyesi olan Hâfız Mehmed Paşa'ya ve Livâ'-i¹⁶ Karesi, sâbıkâ Koca-ili Mutasarrıfı ve Rumeli Beylerbeyiliği Pâyesi olan Dervîş Hasan Paşa'ya kapusu halkıyla Boğaz¹⁷-şâhîn Kal'ası'nı muhâfaza şartıyla ve Livây-ı İç-ili¹⁸, sâbıkâ Haleb Vâlîsi es-Seyyid Ahmed Paşa'ya ve Livâ'-i¹⁹ İnebahtı, sâbıkâ Tırhala Sancağı'na mutasarrıf mîr-i mîrândan Tepedelenli-zâde Ahmed Muhtâr Paşa'ya kal'ası muhâfazası ve lede'l-iktizâ'²⁰

esir sayısını yüz altmış yerine altmış olarak kaydetmiştir.

- 1 -i vüzerâ' A1 : — N1 : -i vüzerâ M1
- ◊ 21-30 Zilhicce 1221 = 1-10 Mart 1807.
- 2 Vezîr 'Abdullah N1, A1 : olan Vezîr 'Abd[ull]ah M1
- 3 ve A1, M1 : — N1
- 4 İngilizlü N1, A1 : İngiliz M1
- 5 nezd-i N1, A1 : — M1
- 6 Ebûbekir N1 : Bekir A1, M1
- 7 'unvâniyle N1 : ile A1, M1
- * "sâbıkâ Segbân-başı kılındı" kısmındaki bilgiler ihmâl edilebilir değişikliklerle *Târîh-i Cevdet*, VIII,122'de kaydedilmiştir.
- 8 Adana N1, A1 : Varna M1
- 9 Vezîr N1, M1 : — A1
- 10 Van Eyâleti A1 : Eyâlet-i Van N1, M1
- 11 Livâ'-i A1, M1 : Livây-ı N1
- 12 Livâ'-i A1, M1 : Livây-ı N1
- 13 Livâ'-i A1, M1 : ve Livây-ı N1
- 14 İsmâ'il A1, M1 : İsmâ'il N1
- 15 Livâ'-i Muhâfizlık A1 : Livây-ı Resmo ve Muhâfizlık N1 : Livâ'-i Resmo M1
- 16 Livâ'-i A1, M1 : Livây-ı N1
- 17 Boğaz N1, M1 : بوغاز A1
- 18 Livây-ı İç-ili N1 : Livâ'-i İç-il A1, M1
- 19 Livâ'-i A1, M1 : Livây-ı N1
- 20 iktizâ' N1 : iktizâ A1, M1

‘aceleten Mora'ya imdâd eylemek şartıyla* ve Livâ'-i¹ Koca-ili, Bahr-ı siyâh Boğazı Nâzırı İnce Mehmed Paşa'ya Mütesellim ile zabt eylemek şartıyla ve sâbikâ Silistire Vâfisi Vezîr el-Hâc 'Ali Paşa'ya, Ordu-yi hümâyûn Çerhacılığı ile Eğriboz [M1 246] ve Karlı-ili sancakları, ber-vech-i arpalık tevcih u ihsân ve Bâb-ı 'âlî'de her birinin kapu kethudâlarına ilbâs-i haftân kılındı².

Vefât-ı Ağa-yı Dârussa'âde Bilâl Ağa

Ağa-yı müşârun ileyhin³ vücûduna 'illet-i müzmine târî ve bir müddet ser-nihâde-i visâde-i bîmârî olup, evâ'il-i muharremü'l-harâm⁴ dâr-ı cinânda Bilâl-i Habeşî *radiyallâhu 'anh* civârına revân ve neyl-i mesned-i me'âlî-'un-vânlarıyla Hâzin-i Hidîv-i devrân Mercân Ağa'nın yâkût-i ikyâli hem-reng-i dürrî-i⁴ tâbân oldu.

Terceme-i hâl-i müşârun ileyh

[N1 101a] Müteveffây-ı müşârun ileyh⁵ 'İvaz Mehmed Paşa-zâde Sadr-ı esbak⁶ Halîl Paşa'nın dâ'irelerinde perverîde olup, temyîz-i siyâh u sefid rütbesine resîd oldukda, cennet-mekân Sultân Mustafa Hân hazretlerinin zemân-ı saltanatlarında Enderûn-i hümâyûn'a dâhil ve zümre-i ağayân-ı zühal-mahalle⁷ muttasıl olup, refte refte Hazîne Vekîli kertesine kadem-resây-ı⁸ irtikâ ve bir müddet dahi Hazînedâr Ağa oldukdan sonra, Dârussa'âdeti'ş-şerîfe Ağalığı'yla kâm-revâ olmuşıdi. Târîh-i merkûmda⁹ hulûl-i ecel-i müsemmâ ile 'âzim-i dâr-ı bekâ¹⁰ oldu.

Müşârun ileyhin sevâd-ı zât-ı pâkîze-nihâdî, nûr-i hulûs u salâhla nümâyende-i “*en-Nûru fi's-sevâd****” ve siyâhî-i midâd gibi mutazammın-ı

* “Livâ'-i İnebahtı şartıyla” kısmındaki bilgiler ihmâl edilebilir değişikliklerle *Târîh-i Cevdet*, VIII,122'de kaydedilmiştir.

1 Livâ'-i A1, M1 : Livây-ı N1

2 kethudâlarına kılındı N1 : kethudâları pûşîde-i haftân oldular A1 : kethudâları pûşîde-i haftân oldu M1

3 Ağa-yı müşârun ileyhin A1 : müşârun ileyh N1, M1

4 1-10 Muharrem 1222 = 11-20 Mart 1807

4 dâr-ı cinânda dürrî-i N1 : 'âzim-i dâr-ı cinân ve neyl-i mesnedi ile Hâzin-i Pâdişâh-ı cihân Mercân Ağa'nın yâkût-i ikbâli A1, M1

5 **hâl-i** ileyh A1 : Müteveffây-ı müşârun ileyh N1 : **Terceme-i hâl-i müşârun ileyh A1 : -i müteveffây-ı müşârun ileyh M1**

6 Sadr-ı esbak A1, M1 : merhûm N1

7 -ı zühal-mahalle N1 : dâ'ire-i zâhireye A1 : dâ'ire-i zâhiresine M1

8 kertesine kadem-resây-ı N1 : rütbesine kadem-nihâde-i A1 : rütbesine kadem-nihâde vü M1

9 Ağa oldukdan merkûmda A1, M1 : oldukdan sonra, Dârussa'âdeti Ağalığı'yla kevkeb-i ikbâli sa'd-iltikâ olmuşıdi. Târîh-i mezbûrda N1

10 dâr-ı bekâ M1 : dâru'l-bekâ N1, A1

** *النور فى السواد* = Nûr gözün siyâhındadır (gözbebeğindedir)” anlamına gelen Arapça bu ifâde, Kadı Ebû Yûsuf'un bir sözü olarak kaydediliyor; bk. meselâ Ebû Mansûr

hurûf-i hayr ve reşâd-ı Hudâ-dâd¹ mütedeyyin ü müstakîm ve mutesallib ve nîk-i'tikâd olup, hemîşe hayrât ü meberrâta sâ'î², hukûk-ı sâbıkaya mürâ'î, erbâb-ı istihkâka delâleti erzân ve bi'n-nefs ikrâm ü in'âmı firâvân ve³ taraf-ı Saltanat'a celb-i du'ây-ı hayra râgîb ve hasenât-ı eslâfını ta'mîr u ihyâya⁴ tâlib ve nezâretinde olan evkâfî himâye ve dest-i habâsetleri vakf-ı gadr u hıyânet olan ehl-i hıyânetden hıfz u vikâye husûsuna kâmilü'r-ri'âye idi. Zîr-i nezâretinde vâkî⁵ cevâmî-i selâfınin dahi bi'l-cümle kanâdîl zücâcını billûr edüp, sâha-i Harem-i muhteremlerini dâ'imâ tecdîd-i bûriyâ ile pür-letâfet ü⁶ nûr eylemek, 'âdet-i sa'âdetleri idi. Ve'l-hâsıl⁷ merhûm Koca Beşîr Ağa'ya sâni bir vücûd-i bî-müdânî idi. Sürûrî merhûmun târîhidir; [mısrâ]⁸:

Mahfil-i 'adni makarr etsün Bilâl*

(محفل عدنى مقر ايتسون بلال)

Zikr-i encâm-ı Voyvoda-i Eflâk ve Boğdan

Hâme-güzâr-ı beyân ü iş'âr olunduğu⁹ üzere, erâzî-i Eflâk ve Boğdan pâ-zede-i a'dây-ı bed-peymân olmağla, yâverî-i Rabb-i lâ-yezâl ile yine Memâlik-i mahrûse 'idâdma idhâl olununcaya¹⁰ [M1 247] kadar, voyvodaları sevâhil-i Tuna Ser'askeri 'Alemdâr Mustafa Paşa'nın¹¹ ma'iyetinde meks ü ikâmet eylemeleri bâbında irâde-i bâhiru's-sa'âde¹² şeref-zuhûr ve her birine cânib-i mîrîden iki bin beşer yüz guruş mâhiyye ta'yîn olunmak cihetiyle mes-rûr ve dâ'ire-i te'ayyüşleri mevfur kılındı. [N1 101b]

'Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâ'îl es-Se'âlibî, *el-İ'câz ve'l-İcâz*, 3. baskı, Beyrût 1405/1985, s.128.

1 ve siyâhî-i dâd N1, A1 : — M1

2 nîk-i'tikâd sâ'î N1 : sâhib-i i'tikâd olup, hayrât ü meberrâta sâ'î —/ve A1, M1

3 ve M1 : — N1, A1

4 eslâfını ihyâya N1 : eslâfınin ta'mîr u ihyâsına A1, M1

5 evkâfî vâkî' N1 : evkâf-ı şerîfeyi himâye ve eydî-i habâsetleri vakfa cinâyetden olan ehl-i hıyânetden vikâye husûsuna mukdimü'r-ri'âye idi. Ve nezâretinde olan A1 : evkâf-ı şerîfeyi himâye ve eydî-i ehl-i cinâyet ü hıyânetden vikâye husûsuna mukdimü'r-ri'âye idi. Ve nezâretinde olan M1

6 bûriyâ ile pür-letâfet ü N1 : pûriyâ ile zîbâ ve pür A1 : bûriyâ ile zîbâ ve pür M1

7 Ve'l-hâsıl N1 : el-Hâsıl A1, M1

8 bir vücûd-i [mısrâ]' A1 : bir vücûd-i bî-müdânî idi; *rahmet[ull]âhi 'aleyh*. Sürûrî merhûmun târîhidir M1 : benî nev'i içre mümtâz ve bî-müdânî idi. Vefâtına Sürûrî'nin târîh-i bî-bedelidir N1

* "Vefât-ı Ağa-yı Dâru's- Bilâl" kısmındaki bilgiler özetle, bazı değerlendirmelerle ve "Âsım Efendi der ki" şeklinde 'Âsım Efendi Târîhi'nden alındığı belirtilerek *Târîh-i Cevdet*, VIII,129'da kaydedilmiştir.

9 olunduğu N1, A1 : olduğu M1

10 olununcaya M1 : olunca N1: olunca A1

11 sevâhil-i Paşa'nın A1, M1 : 'Alemdâr Mustafa Paşa N1

12 sa'âde N1, M1 : sa'âdeti A1

Vefât-ı Seyyid Mehmed Kudsî Efendi Kâdî-i Mekke-i sâbık¹

Mûmâ ileyh Mekke-i mükerrerme'den 'avdet hilâlinde musâdeme-i nezle-i vücûd-şiken ile âzürde-beden olmağla, evâ'il-i recebi-şerîfde² Âsî-tâne-i sa'âdet'e gelüp, hânesinde bir müddet ten-dâde-i visâde-i derd ü mihnet iken, evâ'il-i muharremü'l-harâm³da tâ'if-i cân-ı kudsî-âşiyânı, haccetü'l-vedâ'-ı zindegânî ve cemmâze-i tâbûtla 'azm-i cânib-i câvidânî eyledi.

Terceme-i hâl-i merhûm²

Müteveffây-ı mûmâ ileyh 'an-asl şehr-i Eyâlet-i Rakka olan³ Medîne-i Ruhâ'da fuhûl-i 'ulemây-ı kirâmdan mazanne-i kerâmet⁴ Hasan Efendi nâm bir pîr-i mübârek-dem ve 'azîz-i fâzıl-ı⁵ mükerrermin ma'nây-ı lafz-ı nesebi ve fehvây-ı kitâb-ı hasebi olup, idrâk-i hadd-i bülûğ ve temyîz-i târik ü furûğ eyledikde, beldesi⁶ 'ulemâsından mukaddimât-ı 'ulûma şurû' ve ol aktâr, vasat-ı iklim-i râbi' olmakdan nâşî⁷, muktezây-ı tabî'î olan i'tidâle akreb mizâc ü dimâğ cihetinden ve fî zâtihî kuvvet-i tabî'at ve hiddet-i zekâ vü fetânete mâlik olduğundan, vakt-i⁸ yesîrde istihsâl-i usûl ü furûğ edüp, lâkin tab'ı⁹ edebiyât ve muhâzarât semtine münsâk u meş'ûf ve şî'r u inşâ tarafına mecbûl ü masrûf ve nefsinde¹⁰ sebk-rûh ve âlüfte-meşreb ve sirişinde 'unsur-i hevâ evfer u ağleb olmağla, hemîşe ülfet-i yârân ve isti'mâl-i mükeyyefât-ı neşve-resân ve 'aşk u meşk-ı sâde-rûyân ve mugâzele-i gazâlân-ı 'işve-perdâzân pîşe vü endîşesi olmuşıdi. Binâ-ber-ân bir fenn-i mahsûsu sûhtece itkân üzere kemâ yenbagî temâm görüp, muhassalâta iştigâl ve nüshaları kâmilâne istikmâl eylemeyüp, şehrî mehâdim tahsîli vâdisinde nebzeleriyle iktifâ ve icmâlle istîfâ eylemişıdi¹¹. Ancak zihn-i vekkâd ve fikr-i nekkâd¹² sâhibi olmağla, mücmelden mufassala intikâl ve hayret verecek mertebe her 'ilmin usûl ve mebâhis ü ahkâmını beyânda kat'-ı rişte-i kîl ü kâl ve kavâ'id ü zavâbitına mebnî, îrâd-ı su'âl ü cevâb¹³ eder idi. Kuvve-i derrâkesi, cerbeze-i¹⁴

1 sâbık A1, M1 : mükerrerme sâbıkâ N1

2 1-10 Receb 1221 = 14-23 Eylül 1806.

3 1-10 Muharrem 1222 = 11-20 Mart 1807.

2 -i hâl-i merhûm A1 : — N1, M1

3 şehr-i olan N1 : — A1, M1

4 kerâmet M1 : kerâme N1, A1

5 dem ve 'azîz-i fâzıl-ı N1 : kadem ve 'azîz-i A1, M1

6 beldesi N1 : belde A1, M1

7 aktâr nâşî M1 : aktârın, vasat-ı iklim-i râbi' olmak hasebiyle N1 : aktârın vasat-ı iklim-i râbi' olmakdan nâşî A1

8 vakt-i N1, A1 : kuvvet-i M1

9 tab'ı N1, A1 : tabî'î M1

10 nefsinde N1 : fî zâtihî A1, M1

11 icmâlle istîfâ eylemişıdi A1 : icmâlle istîfâ olmuşıdi N1 : icmâlen istîfâ M1

12 vekkâd ve fikr-i nekkâd N1, A1 : nekkâd ve fikr-i vekkâd M1

13 su'âl ü cevâb A1 : cevâb ü su'âl N1, M1

14 derrâkesi, cerbeze-i N1, M1 : derrâke, hayret-zede-i A1

mufrita derecesinde iken, hâfızasında [M1 248] olan kuvvet-i tâmme, âyet-i kübrâ ve ictimâ'-ı zıddeyn vukû'unu nâtık bir hârîka-i 'uzmâ idi. Bu sebeble bulunduğu mecâlisde nakden¹ ve naklen tegallüb-nümây-ı fuhûl-i fuzalâ'² olur idi. [N1 102a] Kuvvet-i hâfızası bir derecede³ idi ki, Asma'î gibi bir def'a mütâla'a ve istimâ' eylediği nesnelere, sahîfe-i hâtırında ke'n-nakşi fi'l-hacer sâbit ü mukarrer olur idi. Ve garîb kuvvet-i nâtıka ile darb-ı lisân ve talâkat-i beyâna mâlik ü mazhar ve cibillî beşûş ve hoş-manzar, şen⁴ ve şûh u şakrâk ve meclis-ârâ şifte-i mutâyebe-i hâtır-güşâ olmağla, bulunduğu mecâlisde kâ'inen men-kân mütekellim vahde sîgasında emsâl ü ebyât ve letâ'if-i hikâyât ve netâyif-i⁵ fıkârât serd ederek, ta'bîrât-ı dil-ârâ ve takrîrât-ı hande-fermâ ile sühân-rân ve sâ'irler sâmi'a-dâşt-i dil ü cân olurlar idi. Ve elsine-i selâsede kadr-i müşterek nazm ü inşâya kâdir olup, lâkin ekserî berber-nâme ve zenân-nâme vâdilerinde olmağla, erbâb-ı edeb beyninde⁶ i'tibârî kâsır idi.

Ve'l-hâsıl nedîm-i Pâdişâhî olmağa sezâ bir vücûd-i 'acübül-mevcûd-i⁷ bî-hemtâ idi. Sohbet ü lisân ve nutk u beyânı sebebiyle, evâ'ilde⁸ ba'zı sühânşinâs ve muhibb-i ülfet ü istînâs olan vülât ve hükkâm beldesine tekarrûble, beyne'l-ehâlî kesb-i te'ayyün ü me'âlî⁹ edüp, giderek anlara mahrem-i umûr ve fitratında cûyây-ı¹⁰ te'ayyün ü zuhûr olmağla, tadrîcî mütesaddî-i ratk u fatk-ı mesâlih-i cumhûr olmuş idi. Ve çend def'a matla'-i¹¹ nücûm-i âmâl ve menba'-i zülâl-i birr u nevâl olan Âsitâne-i muhalledül-ikbâle âmed ü¹² şud ve ba'zı hoş-tab' ve âlüfte-mizâc ricâl-i devlete tereddüd ile¹³ ba'zı mertebe îrâdâta dest-res ve fiyâza-i himmetleriyle meyve-çîn-i nev-nihâl-i mültemis olup ve bir def'asında beldesi fetvâsına nâ'il ve bir müddet olur olmaz ile ârâm ü sükûnete kâ'il olmuşken, nebtîz-i¹⁴ lisân-ı ser-tîzine mâlik ve câriha-i nâtıkasını mütemâsik olmamağla, vücûh ü ehâlî ile hüsn-i zindegânî ve mu'âşeret edemeyüp, zemân-ı kalilde mün'azil olmuş idi.

Ba'de'l-'azl makâm-ı Ruhâ'dan âheng-i semt-i Hicâz ve ziyâret-i Haremeyn şerefîni ihrâz eyledikten sonra, beldesine 'avdet edüp, hânesinde

1 nakden N1, A1 : 'aklen M1

2 fuzalâ' N1 : fuzalâ A1, M1

3 Kuvvet-i derecede N1 : Kuvvet-i/Kuvve-i hâfızası bir derece A1, M1

* Metnimizde kendisinden söz edilen, Basra dil mektebinin önde gelen şimâllarından, ahbâr râvîsi, dil ve edebiyat âlimi Ebû Sa'îd 'Abdûlmelik b. Kureyb el-Asma'î el-Bâhîlî (ö.216/831) için bk. meselâ Süleyman Tülûcü, "Asma'î", *DİA*, İstanbul 1991, III,499-500.

4 cibillî şen N1, A1 : hayli şûş ve hoş-manzar M1

5 letâ'if-i netâyif-i N1, A1 : letâyif ü hikâyât ve M1

6 beyninde N1 : beynlerinde A1, M1

7 mevcûd-i M1 : vücûd-i N1, A1

8 evâ'ilde N1 : — A1, M1

9 me'âlî N1, A1 : nâlî M1

10 cûyây-ı N1, A1 : cûyân-ı (جويان) M1

11 matla'-i N1, A1 : metâlî'-i M1

12 ü A1 : — N1, M1

13 ile A1, M1 : birle N1

14 nebtîz-i N1, A1 : nişter-i M1

visâde-güzîn-i ikâmet iken, sitâre-i subh gibi ricâl-i Devlet-i ‘aliyye beyninde mümtâz ve ser-i kârân-ı Saltanat-ı seniyye¹ miyânında serv-i sehî-âsâ ser-firâz² olup, ba‘de-zemânin dâhil-i silk-i düstûrân olan Selîm Efendi doksan iki [N1 102b] târihinde[◊] sâhil-i Nehr-i Furat‘da vâki‘ Rum-kal‘a nâm [M1 249] sengistâna felâhun-kârî-i nefy ü iclâ ile seng-i sengîn-âsâ üftâde ve ol gûne vâdî-i gül-i beyâbân ve mevkî‘-i ebu‘l-hevl ve dîvânda dîvâne gibi sâz u sâ mân-ı şu‘ûru ser-be-hevâ dâde olup, derûn-i kal‘a ise kalb-i hâsid gibi teng ü târ ve hevâsı dâyin-i mütekâzî³ enfâsı gibi vahîm ve cân-güzâr olmağla, ol resme perverîde-i nâz ü ni‘met ve hevây-ı rûh-efzây-ı Rûm ile ülfet eylemiş nâzik-mizâc ve nâzenîn-tabî‘at, makkûr-i zinde-sıfat, giriftâr-ı dü-şâha-i iztırâb u mihnet olmağla, def‘-i vahşet ve teneffüs-i kürbet-i gurbet için Ruhâ‘dan mûmâ ileyhi celb ü îrâd edüp, rûz u şeb ‘iş u taraba istigrâkla⁴ gam-ı gurbeti seylâb-dâde-i her-çi-bâd-âbâd eyledi. Fi‘l-hakîka ol bülbül-i hezâr-dâstân-ı bâğ-ı letâfet ve tûtî-i şîrîn-zebân-ı şeker-sitân-ı şühî vü şetâretin kudûm ü mukârenetinden müşârun ileyhe ol cây-ı çengelistan dağ üstü bâğ ve ol mahal teng-nây-ı çiğir-şikâr ve cân-sitân, fushat-âbâd-i huzûr u hubûr ve ferâğ oldu. Ba‘de‘l-ıtlâk bi‘r-refâka Âsitâne-i sa‘âdet’e⁵ minsâk olmağla, çend sâl dá‘ire-i müşârun ileyhde hânegî ve hemdem ve müdâm-ı rahîk-ı sehîk-ı ‘îş-i mâ-lâ- kelâm ile⁶ şâd u hurrem olarak, rûzgâr-ı gaddârdan vakt-i müsâ‘id ihtilâs ve meş‘al-i himmet-i müşârun ileyhden envâr-ı âmâl iktibâs edüp, beldesinde husûsan Halebü‘ş-şehbâ‘da îrâdât-ı vâfiyeye nâ‘il ve Haleb medreselerinden bir medrese-i pâyedâra⁷ mukârin şeref-i fetvâsıyla da kevkeb-i⁸ kadri derece-i irtifâ‘a vâsıl olmağla, Ruhâ‘dan Haleb‘e hicret ve Nâbî merhûmun hânesini iştirâ ve üç⁹ sene kadar lâ ve na‘am ile emr-i iftâya mülâzemet edüp, fî nefsihî âteş-zebân ve ta‘n u tanz-ı mufrît¹⁰ ve bezle vü mizâh-ı nâ¹¹-murtebit ile hırâşende-i kulûb-i a‘yân olduğundan başka, vücûh-i Şehbâ bi‘t-tab‘ ecânibden¹² mücânib olmağla, iki yüz üç¹³ târihinde^{◊◊} ba‘zı mertebe ‘amel ü dagal ile ‘azli sûret-nümâ olmuşıdi. Ol hengâmda kuvvetü‘z-zahrı olan Selîm Efendi,

1 -ı saltanat-ı seniyye A1, M1 : — N1

2 firâz N1, A1 : efrâz M1

◊ 1 Muharrem 1192 = 30 Ocak 1778.

3 mütekâzî N1, A1 : munkâzî M1

4 taraba istigrâkla A1 : taraba istikrâfla N1 : tarâba istiğrâk ile M1

5 Âsitâne-i sa‘âdet’e N1, M1 : Âsitâne‘ye A1

6 kelâm ile N1, M1 : kelâmla A1

7 pâyedâra N1, A1 : pâydâra M1

8 kevkeb-i N1 : sitâre-i A1, M1

9 üç A1 : üç N1, M1

10 -ı mufrît N1, A1 : — M1

11 nâ N1, A1 : — M1

12 ecânibden N1, A1 : — M1

13 üç A1, M1 : üç N1

◊◊ 1203 = 1788-1789.

Veẓâret'le Rumeli yakasında¹ olmağla, bu def'a müte'essî-i “‘*Aleyküm bi'ş-Şâm*”^{*} olup, [N1 103a] Vâlî-i Şâm hazretleri², husûsan hânvâde-i kadîm Şeyh Murâd-zâde³ vesîlesiyle bâ-terfî'-i pâye, yine⁴ fetvây-ı Şehbâ'yı tahsîl ile⁵ be-kâm olduktan sonra, bi'l-münâsebe Bağdâd Vâlîsi merhûm⁶ Süleymân Paşa istid'âsıyla İzmir Pâyesi'ne de vaz'-ı pây-i irtikâ ve mâlik-i darb-hâne-i devlet ü ikbâl, belki ma'den-i tibr-i kâm-rânî vü iclâl [M1 250] olan Darb-hâne Emîni ve Vâlîde Sultân Kethudâsı⁷ Yûsuf Ağa'ya da ittisâl ile, **beyt**⁸:

Tutan bir dâmeni elbette maksûda erer derler
Görenler Yûsuf'un dâmânını dest-i Züleyhâ'da**

magzâsınca⁹ neyl-i zeyl-i 'izz ü 'ulâ ve bir zemân dahi anın şeref-i izâfetiyle kesb-i te'arruf ve sîga-i maksûdu, harf-i 'illetsizce tasarruf eyleyüp, niçe¹⁰ cesîm mukâta'aya dest-resâ ve Nekâbet-i Şehbâ'yı dahi 'ilâve-i câh-ı fetvâ eylemekle, dâ'ire-i¹¹ te'ayyün ü ikbâli mütevessî' ve mertebe-i te'azzüz ü ifzâli mütereffî'¹² olmuşıdi.

Her çend Haleb vücûhundan¹³, husûsan dimâğında istiklâl-i riyâsetle Haleb'e temellük mesâbesinde mutasarrıf olmak ümniyyesi câygîr olan Câbirî-zâde, vaz'-ı mûmâ ileyhi istiskâl edüp, ellerinden gelse bir dakîka Haleb'de ikâmetine¹⁴ ruhsat-dâde-i mecâl olmayacakları bî-şâ'ibe-i işkâl olup, lâkin püştîbânı olan Ağa-yı müşârun ileyh havfından şakk-ı şefeh etmeğe yârây-ı iktidârları¹⁵ olmamağla, nâ-çâr sükût ihtiyâriyle kavlen ve fi'len âzâr u etvârını hazm edüp, müdâhene vü mülâyene ile evkât-güzâr olurlar idi. Tâ ki Mısır seferi rû-nümûn ve isâbet-i 'aynü'l-kemâl ile def'a-i ûlâda Yafa'ya ric'at-i Ordu-

1 yakasında N1, A1 : yakasına 'âzim M1

* *عليكم بالشام* = Size Şâm'a dikkat etmenizi tavsiye ediyorum” anlamına gelen Arapça bu cümle, Ahmed b. Hanbel 2/99,119'da geçen Hz. Peygamber'in bir hadîsidir; bk. Wensinck, III,54. Bu sözün merfû bir hadîs olarak belirtildiği yer için bk. meselâ el-'Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, nr.1526, II,2.

2 hazretleri N1 : — A1, M1

3 Şeyh Murâd-zâde N1, M1 : Murâd A1

4 yine N1, A1 : — M1

5 ile A1, M1 : birle N1

6 merhûm N1 : — A1, M1

7 Darb-hâne Kethudâsı A1 : Kethudây-ı Vâlîde Sultân N1 : Darb-hâne Emîni ve Kethudây-ı Vâlîde Sultân M1

8 da **beyt** A1 : ittisâlîle, beyt M1 : ittisâlîle N1

** Metnimizde yer alan bu beyit, “maksûda erer” kelimeleri yerine “maksûdun bulur” değışikliğıyle Nâbî'nin gazellerinden birinde geçmektedir; bk. *Nâbî Divânı*, II,1047.

9 magzâsınca N1 : vetîresince A1, M1

10 niçe N1 : nice A1, M1

11 dâ'ire-i N1 : — A1, M1

12 mütereffî' N1, A1 : mürtefî' M1

13 vücûhundan A1 : vücûhu N1, M1

14 ikâmetine A1 : ikâmete N1, M1

15 iktidârları N1 : iktidârı A1 : iktidâr M1

yi hümâyûn vukû'unda 'ale'l-fevr teşvîk u igrâ ederek, beş altı bin kadar sâdât-ı Şehbâ'yı cem' ve kendisi¹ ser-i kâr olup, Ordu-yi hümâyûn'a debdebe-i 'azîme ile vusûl ve imdâdı, makbûl-i hazret-i Sipehsâlâr olmağla, Mahrec Pâyesi'yle Erzurum Kazâsı'na himmet ve oğlunu Nekâbet-i Şehbâ ile eşheb-rân-ı meydân-ı 'izz ü rif'at eyledi.

Bi-'avnihî Te'âlâ Mısır Ülkasi dahi² yine dâhil-i memâlik-i Hidîv-i kişver-güşâ oldukda, henüz Mısır'a³ kadı nasb olunmadığından nâşî, Sadr-ı müşârun ileyh Efendi-i mûmâ ileyhi Kadı nasb u ta'yîn ve kevkebe-i 'azîme ile mahkemede temkîn eyledikten⁴ sonra, bi'l-fi'l Kazây-ı Mısır [N1 103b] tevcih olunmak niyâzında⁵ Der-i devlet-medâr'a 'arz u recâ ve müşârun ileyh⁶ Yûsuf Ağa tarafına dahi tahrîr u inhâ eylemişidi. Gerçi cânib-i Saltanat'dan⁷ müsâ'ade-i seniyye zuhûr edüp, lâkin Şeyhulislâm-ı vakt bulunan 'Ömer Hulûsî⁸ Efendi, fî-zâtihî muta'assıb ve resm-i tarîk ve arpalık ve ma'îşetler husûsunda taşra 'ulemâsı hakkında⁹ mûmessik ve mutasallib olmağla, bir vec-hile rızâ-dâde olmamağla¹⁰; Kazây-ı Mısır, Debbâğ-zâde Mustafa Efendi'ye tevcih* ve ber-vech-i isti'câl cânib-i Mısır'a irsâl olundu. Ve çünkü Efendi-i mûmâ ileyh [M1 251] bâlâ-pervâz¹¹ ve hıdmet-i mezkûresi mukâbilinde taraf-ı Serdâr-ı a'zamî'den ve cânib-i¹² Devlet-i 'aliyye'den fevka'l-gâye mazhar-ı teveccüh ü i'zâz olmağla, mest-i mey-i ikbâl olduğundan, bezâzet-i lisân¹³ sebebiyle ordu ricâlini mecrûhu'l-bâl eylediğinden ve hattâ¹⁴ Kethudây-ı vakt 'Osmân Efendi'yi dahi ledg-ı¹⁵ nîş-i zebâniyle dil-rîş eylemekle, müşârun¹⁶ ileyh fî zâtihî ehl-i 'ilm ve sâhib-i vekâr u rezânet olmasıyla¹⁷ müte'essir ve izhâr-ı 'asabiyyetle taraf-ı Sadrıa'zamî'ye 'arz-ı şekvâ eylediğinden¹⁸, müşârun

1 ve kendisi A1 : ile kendisi M1 : ile kendüsü N1

2 Ülkasi dahi A1 : Ülkesi N1 : Ülkâsi M1

3 Mısır'a M1 : — N1, A1

4 eyledikten N1, A1 : etdikden M1

5 niyâzında A1, M1 : niyâzına N1

6 müşârun ileyh A1, M1 : — N1

7 eylemişidi Saltanat'dan N1 : eylemişidi. Gerçi cânib-i Sa'âdet'den A1 : olunmuşidi. Gerçi Der-sa'âdet'den M1

8 'Ömer Hulûsî A1 : Hulûsî 'Ömer N1, M1

9 taşra 'ulemâsı hakkında A1, M1 : gâyet derecede N1

10 olmamağla N1 : olmamağın A1, M1

* Sâbık Yenişehir Kadısı Debbâğ-zâde Mustafa Efendi'nin Mısır Kadısı olması 1216 senesinin başlarında [=1801] gerçekleşmiş gözüküyor; bk. meselâ *Târih-i Cevdet*, VII,129.

11 pervâz N1, A1 : hervâz M1

12 a'zamî'den ve cânib-i M1 : a'zam'dan ve cânib-i N1 : a'zamî'den ve taraf-ı A1

13 bezâzet-i lisân N1 : lisânı A1, M1

14 eylediğinden ve hattâ M1 : edüp N1 : eylediğinden, hattâ A1

15 dahi ledg-ı N1 : lezg-ı A1 : ledg-ı M1

16 müşârun A1 : mûmâ N1, M1

17 olmasıyla M1 : olmağın N1, A1

18 eylediğinden [Buradaki bilgilerden "müşârun ileyh eylediğinden" kısmı, buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 122a'nın sol kenarına yazılmıştır] A1 : etdiğinden M1 : eylemekle N1

ileyh dahi mütekeddir olmağın¹, Âsitâne-i sa'âdet tarafına irsâl eylediler. Lâkin Sadr-ı müşârun ileyh müsâ'adesiyle Mısır'dan vâfir nukûd ve eşyây-ı nefâyise mâlik olmuşidi².

Çend mâh güzerânında Ordu-yi hümayûn dahi Âsitâne-i sa'âdet'e 'avdet ve Sadr-ı 'âlî³ kemâ-kân tezyîn-i mesned-i Sadâret etmekle⁴, Efendi-i mûmâ ileyh bi't-tehâlûk Sadrîa'zam ve Ağa-yı müşârun ileyh⁵ iltimâslarıyla Şeyhulislâm Sâlih-zâde Efendi'den Bilâd-ı erba'a Pâyesi'ne kadem-nihâde⁶ ve on dokuz târîhinde⁷ bi'l-fi'1 Mekke-i mükerrreme Kazâsıyla ber-murâd olup, bir sene evvel makâm-ı mu'azzamda mesned-ârây-ı kazâ ve nûşan-nûş-i zemzemi safâ olduktan sonra 'avdet ve Âsitâne-i devlet'i⁸ veche-i teveccüh ü 'azîmet edüp, lâkin ol esnâda mihrâb-ı zahr-ı⁹ istinâdı olan Sadr-ı sa'âdet-nihâd mün'azil ve Vâlide sultân dahi vefât eylemiş olduğundan¹⁰, 'Îmâd-ı i'timâdı bulunan Yûsuf Ağa'nın 'asr u¹¹ devri mütehavvil ve kasr-ı ta'azzum ü ikbâli mütezelzil olmağla, mûmâ ileyh'in mazbûtu'l-lisân olmadığından başka¹², âzürde-i nîşter-i zebân¹³ ve zahm-hürde-i hadeng-i hezl ü¹⁴ hezeyânı olan ricâl-i zeman, husûsan¹⁵ İbrâhîm Kethudâ, Dir'iyye dâstânı zımnında mûmâ ileyh'in¹⁶ esnây-ı râhdan irsâl eylediği tavîlü'z-zeyl kâ'imesini temessük ile¹⁷ Âsitâne'ye vürûdunda, [N1 104a] elbette mecâlis ü mehâfilde neşr-i havâdis-i Hicâz ve ketm ü tegâfûl etdikleri¹⁸ ba'zı hafiyâtı ibrâz birle: "Kulûb-i nâsı tahdîş ve ilkây-ı tegayyür u teşvîş eder" deyerek Âsitâne'ye vürûdunu istiskâl ve Haleb'de ikâmeti bâbında karşı mü'ekked emr-i 'âlî irsâl eylemişler idi. Emr-i şerîf karîb mahallerde yedine vâsıl ve nakl-i harem külfetini mütehammil olduğundan¹⁹ başka, münharifü'l-mizâc olmağla, ric'ati kâbil olmayup²⁰,

1 olmağın A1, M1 : olmağla N1

2 vâfir olmuşidi M1 : kati vâfir mebâliğ ve nefâyise mâlik olmuşlar idi/olmuşidi N1, A1

3 sa'âdet'e 'âlî A1 : râstân'a 'avdet ve Sadr-ı 'âlî N1 : sa'âdet'e 'avdet ve M1

4 etmekle A1, M1 : eylemekle N1

5 a'zam ileyh N1 : 'âlî ve müşârun ileyh Yûsuf Ağa-yı bâhiru'l-me'âlî A1, M1

6 nihâde A1, M1 : nihâd N1

7 târîhinde N1, M1 : tâ[r]îhinde A1

◇ 1 Muharrem 1219 = 12 Nisan 1804 Perşembe.

8 devlet'i N1 : sa'âdet'i A1, M1

9 zahr-ı N1 : + ve A1, M1

10 vefât eylemiş olduğundan N1 : müteveffiyi olmağla A1 : müteveffiyi olup M1

11 bulunan u A1 : olan Yûsuf Ağa'nın N1 : olan Yûsuf Ağa'nın 'asr u M1

12 mûmâ ileyh'in başka N1, M1 : + [Bu kısım, buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 122b'nin sağ kenarına yazılmıştır] A1

13 nîşter-i zebân N1, M1 : nîş-i ter-zebân A1

14 hürde-i ü N1, A1 : hârde-i hadeng-i M1

15 husûsan N1, A1 : — M1

16 mûmâ ileyh'in A1, M1 : — N1

17 temessük ile A1, M1 : temessükle N1

18 etdikleri N1 : eyledikleri A1, M1

19 külfetini olduğundan N1, A1 : külfeti mütehammil olmadığından M1

20 kâbil olmayup A1, M1 : gayr-i kâbil olup N1

lâkin ‘unfuvân-ı neş’etinden berü hây hûy¹ ve subh u mesâ zevk u safâ mey-
dânında kümeýt-i sahbâ gibi tekâ-pûy² ederek, ikrâm ü ihtirâm-ı küberâya
me’lûf ve bî-mehâbâ nüvâziş ve merhabây-ı [M1 252] ecillâya me’nûs ü
meş’ûf³ olduğundan mâ’adâ, pehlevân lisânı pehlû-zen-i zeber⁴-destân-ı cihân
ve kahremân-ı nâtıka-i fâ’ikası, kâhir-i sühan-verân-ı zemân olagelmekle,
nâgehânî perîşân-sâz-ı seleb ü sâ mânı olan bu resme darbe-i⁵ dûr-bâş-i istiskâl
ve leked-kûpî-i tard u tahkîr ve istizlâl-i hadeng-i hârâ-güzâr⁶ gibi ciğer-
gâhına te’sîr ve gubâr-ı igbirâr ve infi’âl-i âb-ı zindegânîsini⁷ kalb-i münâfik
gibi tekdîr eylemekle, ma’âzallâhi Te’âlâ def’aten insıbâb-i nezle-i hâdde-i
hayret⁸-fersâ ile rûh-i hayvânîsinde rahne-i küllî bedîdâr olup, ne hâl ise âh-ı
cângâh ve nâle vü eyvâh ile⁹ Âsitâne’ye ilkây-ı cism-i tebâh edüp, istîcâr
eylediği sâhil-hânedede iki mâh mikdârı¹⁰ menfiyyen ve mebgûzan derd-mend ü
bî-çâre¹¹ bîmâr ve eski serhoşlukları eseri olarak mübtelây-ı renc-i¹² humâr ve
kebâb-âsâ âteş-i ıztrâbda döne döne yanup nâlân ü dil-fikâr oldukdan sonra,
me’zûnen İstanbul’a güzâr ve halîle-i sâniyesi olan merhûm Râ’ik Efendi kerî-
mesinin¹³ hânesinde bir iki mâh kadar enîn ü hanîn¹⁴ ile imrâr-ı şâm ü seher
edüp, bilâhare târîh-i mezbûrda murg-i rûhu cânib-i Kudüs’e tâ’ir ve evvel ve
âhır kudsîliği zâhir oldu. Nâz ü na’îmle perverde eylediği vücûd-i nâzik-terî-
ni¹⁵ Sultân Bâyezîd hazîresinde defîn ve vedî’a-i zîr-i zemîn kılındı*; *rah-
metullah*¹⁶.

Vefâtına Sürûri’nin gûyâ olduğu târîh-i dil-ârâdır. Târîh¹⁷:

Eyledi rihlet gelüp Kudsî Efendi Ka’be’den [N1 104b]

(ایلدی رحلت کلوب قدسی افندی کعبه دن)

1 hûy N1 : u hûy A1 : u hû M1

2 pûy N1, A1 : pû M1

3 meş’ûf N1, A1 : meşgûf M1

4 zeber N1, A1 : zîr-i M1

5 darbe-i N1, A1 : harbe-i M1

6 istizlâl-i güzâr N1 : istizlâl-i/iztizlâl-i hadeng-i hârâ-güzâr A1, M1

7 zindegânîsini N1, A1 : zindegânîsi M1

8 nezle-i hâdde-i hayret A1 : nezle-i hâdde-i hayât N1 : hârre-i hayret M1

9 ile M1 : ederek N1, A1

10 mikdârı M1 : mikdâr N1, A1

11 bî-çâre M1 : — N1, A1

12 renc-i N1, A1 : + ve M1

13 olan kerîmesinin N1 : — A1, M1

14 enîn ü hanîn N1 : hanîn ü enîn A1, M1

15 nâzik-terîni N1, A1 : nâzik-teri M1

* “Vefât-ı Seyyid Mehmed kılındı” kısmındaki bilgiler özetle ve bazı değerlendirmelerle *Târîh-i Cevdet*, VIII,130-131’de kaydedilmiştir.

16 *rahmetullah* A1 : *rahmet[ull]âhi Te’âlâ ‘aleyh* M1 : — N1

17 Târîh M1 : — N1 : [Mısra]’ A1

Müteveffây-ı merkûm gerçi hânedân-ı ‘ilm ü fazîletden neş’et ve kendüsi dahi bi’d-defe’ât müftî olmuş sâhib-i kadr u haysiyyet olup, lâkin tab’ında hevâ vü hıffet be-gâyet gâlib olmağla, vekâr u temkîni bi'l-küllüyye sâlib olmuş idi. Dünyâ-yı bî-vefâ ve ikbâl-i lâ-bekâyâ fevka mâ yutasavveru harîs u mütehâlik, husûsan menâsıb u merâtib tahsîlinde zimâm-ı ihtiyârı gayr-i mütemâsik olduğundan, müstened oldukları Selîm Efendi’ye, ba’dehû Yûsuf Ağa’ya bir derecede temelluk u müdâhenede ifrât ve mübâlaga eder idi ki, tahrîri kaydına düşen kalemin elbette lisânı muhterik olur idi.

Mûmâ ileyhın güşâyış-i hâtırı için çavuşların ve şâtırların bilmedikleri masharalığı ve müdhikâtı icrâ eder idi. Ve’l-hâsıl mücûn ve bî-pervâlıkda hadd ü endâzededen bîrûn ve fuşşıyyâtı küfriyyâta makrûn meseller ve fıkralar ve harf-endâzlıklar ve Ağa-yı mûmâ ileyhın bundan mâ’adâ hâşâ mülûk vâdisinde tufeylî nâmına on beş kadar nedîmleri ve eğlence masharaları olmağla, bu yâdigârın anlar ile i’ mâl eylemediği kaşmerlik kıyâsdan efzûn idi. Ağa cenâbları dahi lâ-kayd ve lâ-ubâlî, lebrîz-kün-i Sadr-ı ‘âlî, mest-i bâde-i ikbâl, neşve-mend-i kâse-i gurûr-i câh u iclâl olarak kahkaha-zen-i inbisât u huzûr oldukca, bunlara da tâziyâne-i şevk u hubûr olur idi.

Ve müteveffây-ı merkûm Haleb’de ikâmetleri hılâlde hânedânlık ve meyzebânlık husûsuna murâ’î ve cûd ü sehâvet ve delâlet misillü hayrât ü hasenât semtine sâ’î olup, lâkin İstanbul’a gelüp, tarîk-ı resmîye bi’l-fi’l dâhil ve gınâ vü servet ve ‘ulüvv-i menzilete nâ’il olduktan sonra, sübhânallâhi Te’âlâ evvelki ahlâk-ı sûtüdesi ‘aks-i küllî ile ma’kûs ve Eş’ab-i meşhûrdan ezyed hırs u tama’ ve Mâdir’den* eşedd lev m ü hasâsetle menkûs oldu. Ve Nakşibendî tarîkasına intisâb iddi’âsiyle ba’zı dervîşlere delâlet eder iken, evâhır-ı eyyâmında yüzlerine nigâh eylemez oldu. Bi-‘aynihî Na’îmâ merhûmun Behâyî Efendi tercemesinde beyân eylediği minvâl üzere oldu**.

Ve ber-vech-i muharrer bâlâ-pervâz ve bî-pervâ zebân-dirâz olmağla, ba’zı müte’ayyinân [N1 105a] âzürde-i senân-ı lisânı olup, husûsan i’tilây-ı tarîk-ı ‘ilmiyyeye derkâr olan hırs u tehâlükünden nâşî, bî-mülâhaza-i ‘âkibet iksîr-himem-i ricâl-i devletle az vakitte elli senelik mertebeyi tayy u ihrâz eylemesi erbâb-ı tarîka pek girân gelmekle, beynlerinde dahîl ‘addiyle “Tarîkımızın kallâbıdır” deyü gıyâbında hedef-i tîr-i ta’n ü nefrîn edüp, lâkin huzûrunda mânend-i gûş epsem ü hamûş olurlar idi. Hulâsa-i kelâm

* Metnimizde söz konusu edilen ‘Abdullah b. Zübeyr’in kölesi olan Eş’ab b. Cübeyr, Arap edebiyâtında açgözlülüğe (bk. meselâ el-Meydânî, *Mecma’u’l-Emsâl*, I,439-440), Hilâl b. ‘Âmir b. Sa’sa’a oğullarından Mâdir ise (bk. meselâ el-Meydânî, *Mecma’u’l-Emsâl*, I,111-112) cimrilige örnek gösterilen şahsiyetlerdendir, burada ise onlara telmih vardır;

** Na’îmâ’nın söz konusu ettiği Behâyî Efendi için bk. Na’îmâ Mustafâ Efendi, *Târih-i Na’îmâ (Ravzatü’l-Hüseyn fi Hulâsati Ahbâri’l-Hâfikayn)*, hzr. Mehmet İpşirli, Ankara 2007, III,1505.

menâkıbları kütüb-i edebiyâtta meşhûn olan Serûcî* ve Ebû Dülâme** ve Tıflî*** ve İncülü Çavuş**4 ana şâgird olmayacakları mâ-lâ-keâm idi. Bunun mudhikâtına gâyet ve mücûnât ve hezliyyâtına nihâyet yoktur. Tahrîr olursa Ebû Müslim Hikâyet-nâmesi**5'nden ezyed ve evfer olmak ezherdir.

Ve muhâfaza-i kaviyye ve talâkat-i tekellüm sebebiyle ba'zı cevâmî'de kürsî-i va'za çıkup, bir gûne nush u tezkîr ve münsecem ve muntazam tefsîr ve ehâdisden ve kısas u mev'izadan nakl ü takrîr eder idi ki, hâlini bilenler dahi dest-bûs-i tekrîm ü tebcîle nâ-çâr olur idi. İşte böylece dengi nâ-dîde ve hem-rengi nâ-şenîde bir vücûd-i nâdiru'l-mevcûd idi.

Tenşît-ı kulûb-i mutâlî'ân ve kalîlden kesîri derk ü iz'ân içün bir iki dâstânını tahrîr birle it'âb-ı kalem-i sâdiku't-takrîr kılındı. Zemânında ser-âmed-i zümre-i süfehâ' ve bezl ü sehây-ı nâ-becâ ile mübezzirîn zümresine pîş-kadem ve pîşvâ olan sâbıku'z-zikr Selîm Efendi ile münâdeme ve iş-i müdâma müdâvemesi hengâmda mûmâ ileyhin 'an-bahsin su'âl ü iltimâs ve va'd-i bî-kıyâsına mebnî bir cum'a günü Eyyûb Câmi'i'nde edây-ı salât eyledikten sonra İmâm Serûcî gibi kisve-i vu'âz ile kürsîye su'ûd ve tesviye-i rîş ü burûtle şeyhâne ta'biye-i şîve-i temekkûn ü ku'ûd eyledikten sonra, ibtidâ tahrîm-i hamr hakkında nâzil olan âyât-i şerîfe ve ana münâsib ehâdis-i münîfe tilâvet ü tefsîr ve hakkâ ki İmâmü'l-Haremeyn gibi iki sâ'at mikdâr bir gûne va'z u tezkîr eyledi ki, bî-ihyâr cümle-i cemâ'ati ibkâ ve velvele-i inâbet ü istiğfâr birle kubbe-i câmi'i imlâ eyledi. Hıtâma karîb bu mazmûnda teznîb eyledi ki: "Ey ihvân-ı Mü'minîn! Bu 'abd-i kemîn ol hamr dedikleri murdârın hürmetini ve dünyevî ve uhrevî mazarratını [N1 105b] zikr u beyân birle nehy ü zecri bâbında bu denlü mübâlaga eylemişken, kulûb-i nâsa şol rûtbe kısvet ve gubâr-ı gaflet müstevlî olmuşdur ki, hâşâ sû'-i zann olmasun. Lâkin zâhir mu'âmelât-ı nâsa nazaran melhûz-ı gâlibdir ki sâ'ir mahal [şöyle]

* Metnimizde sözü edilen "Serûcî", Harîrî'nin (ö. 516/1122) Arap edebiyatında makâme türünde yazdığı eserin, dilenci kılığında kurnaz ve düzenbaz bir kişilik olan hayâlî kahramanı olan Ebû Zeyd es-Serûcî olmalıdır; bk. meselâ Hulûsi Kılıç, "Makâmât", *DİA*, İstanbul 2003, XXVII,414.

** Metnimizde söz edilen kişi, nükte ve fıkralarıyla Abbâsî sarayında halîfeleri eğlendiren ünlü Arap mizah şâiri Ebû Dülâme Zend b. Cevn'dir (ö.161/777-778); bk. meselâ Necatî Kara, "Ebû Dülâme", *DİA*, İstanbul 1994, X,122.

*** Metnimizde sözü edilen Divan şâiri ve meddâh Tıflî (ö.1070/1660) için bk. meselâ Bekir Çınar, "Tıflî Ahmed Çelebi", *DİA*, İstanbul 2012, XLI,89-90.

*4 Metnimizde sözü edilen, asıl adının Mehmed veya Mustafa olduğu söylenen, XVI. yüzyılın ikinci yarısı ile XVII. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı sanılan, fıkra ve nükteleriyle tanınan saray müşâhibi İncili Çavuş için bk. meselâ Nurettin Albayrak, "İncili Çavuş", *DİA*, İstanbul 2000, XXII,277-278.

*5 Metnimizde söz konusu edilen Ebû Müslim Hikâyet-nâmesi, Türk edebiyatında *Kıssa-i Ebû Müslim* ve *Ebû Müslimnâme* olarak da bilinen dînî ve destânî halk hikâyesi *Ebû Müslim Destânı*'dır; bk. meselâ Nurettin Albayrak, "Ebû Müslim Destanı", *DİA*, İstanbul 1994, X,195-196.

dursun, hemân işte bu meclisimizde niçe habîsü'n-nefs nâ-bekârân ola ki meselâ sekiz nefer yârândan 'ibâret ve hemîşe hem-kadeh-i bezm-i 'işret olup, bu Fakîr nush u tezkîr ile ol ümmü'l-habâ'ise tekarrübden nehy ü tahzîr eder iken, onların zamîrleri 'â'id-i meyhâne ve endîşeleri dâ'ir-i devr-i surâhî vü peymâne olmağla, meclis-i va'z inkızâsında henüz harem-i câmi'den beder olmaksızın ol fussâk-ı bed-güher kemer-başları olacak yâdigâra meselâ: “‘Ali Bey bugün Asmalu Mey-kedesi'nin tâk-i sofâsı 'aşk-ı pîçân nebâtı gibi âvîhte-i nihâl-i derûnum olmağla, sen 'ale'l-'acele varup bir münâsib mastabayı tefrîş ve Velî Ağa'sın dahi birkac kılıc balığı ihzârına himmet kıl!” deyerek her birini birer hıdmet-i mahsûsaya ta'yîn ü tesyâr eyledikten sonra 'akablerinden İblîs-i müsevvil gibi hemdemi olan bedkâr ile kendüsi dahi revân ve gurûba kadar nûşan-nûş-i bâde-i erguvân olup,

‘Îş u nûş eyle bugün anma gam-ı ferdâyı
Sana ısmarlamadılar şu yalan dünyâyı

velvelesiyle pây-kûpân-ı 'âlem-i âba zevrak-rân olurlar. “Hakk *celle ve 'alâ* ol makûleleri islâh ve nushumuzu zâyî' eylemeyüp, tevbe-i nasûh tevfiğiyle mazhar-ı fevz ü felâh eyleye” kelâmiyle pend-nâmeye hitâm verdi. Vech-i mesrûd üzere ism ü resmleriyle zebân-zede-i şeyh-ı zerrâk olan erbâb-ı mezâk yârân yegân yegân hıdmet-i ma'yyetlerine şitâbân ve verâlarından kendüleri dahi katre-zenân oldular.

Ve merkûmun cümle-i dâstânından biri dahi budur ki, Sadr-ı esbak Yûsuf Ziyâ Paşa hazretleri Mısır'ı ba'de't-tahlîs mezbûru Mısır'a Kadı nasb u ta'yîn eylemekle, vezîrâne hadem ü haşem ve dârâtla mahkeme irsâl eylemişler. Hılâl-i râhda vâki' bir müzdehim çârşûya güzâr edüp, iki taraflu muttasıl kahve-hânelerde sâzende ve bâzende hengâmeleri olmağla, her biri ecnâs-i nâs ile memlû olmuşidi. Efendi hazretlerini bu denlü dârât ü tumpurak ile [A 106a] gördüklerinde, kat'-ı sît ü sadâ ve ta'zîm ü iclâlle dest-beste-i kıyâm ve Mısır'da Molla efendilere Kadı'asker ta'bîr olunmağla, ol haşmet ü mehâbetle müşâhede etdiklerinde birbirine “*Veş hâzâ Kadı'askeru'd-devle Allah nasara's-Sultân*” deyerek müterakkıb-ı işâre-i âb-rûy-i selâm olmuşlar. Ol halef-i 'Ukbe**, kadı ve kâdiyânın birinin merci'ü me'vâsını mütekâzî olan yâdigâr dahi tâ ki vasat-ı izdihâma geldikde, hemân koynundan iki kıt'a dest-mâl çıkarup, iki eline alup ve at üzerinden imkânı mertebe kıyâm edüp, berkâ'ide zenneye çıkmış yorgâncı kol-başı gibi çep ü râsta gerden-fırâz ve nâfe-endâz ve aralıkda “Hey, hey!” nakarâtlarına dem-sâz olarak raksa âgâz eylemiş, ma'yyetinde olanlar ve seyr u selâmına duranlar tahmînen üç beş

* وش هذا قاضي عسكر الدولة الله نصر السلطان = Bu devletin nasıl kadı'askeri! Allah Sultân'ın yardımcısı olsun” anlamına gelen Arapça bir ifâdedir.

** Metnimizde kendisine telmîhte bulunulan, Hz. Peygamber'in azılı düşmanlarından 'Ukbe (ö.2/624) için bk. meselâ İsmail Yiğit, “Ukbe b. Ebû Muayt”, *DİA*, İstanbul 2012, XLII,63-64.

binden ziyâde halk var imiş. Ol küstâh-ı bî-hayânın bu vaz'-ı hayret-fezâsını gördüklerinde, ehl-i edeb olanlar hayrân ve esâfil makûlesi rüsvâyılıkla hedhede-i kakkahâyı resîde-i nuh-künbed-i âsümân eylemişler.

Muharrir-i Hakîr Mısır'da merkûmun bu vaz'-ı mezmûmunu istimâ' edüp, Âsitâne'ye geldiğimde bizzât kendüden su'âl eyledim. Meğer vâki' imiş. Hayâ etmeyüp, tasdîk u te'kîd ve hey'et ve üslûbunu dahi irâ'etle kazıyyeyi te'yîd eyledi. Cibilli 'asabiyyet-i Hakîrâne'mize bir vechile güvâr olmamağla: "Behey Efendi! Siz mahkemeye varmaksızın hükûmetden mün'azil olmuşsuz. Sinn ü sâliniz dahi şeyhûhet kertesine geldi. Gerçi vazîfemiz değil ammâ İslâm ve 'ilm ü siyâdetle ittisâfınız var. Kibâr meclisinde olan mücûnunuz her ne ise la'net gelsün, şu dünyâ-yı denî zımnındadır. Şimdi Ümmü'd-dünyâ hükûmetine giderken bu kadar eşhâs ve evbâş mahzarında bu rakkâslığın ne ma'nâsı var?" deyü ülfet-i kadîmeye mebnî te'abbisle istinkâr eylediğimde, bu güne bir bî-meze ve bî-hûde cevâba mütesaddî oldu ki: "Vaktâ ki dârât-ı Vezîrâne ve kevkebe-i Müşîrâne ile mahkemeye doğru 'azîmetimde hılâl-i râhda alay seyri gibi kat kat nâs müterâkim ve cümlesi dest-beste-i tevkîr u ib-câlle reh-güzerimde kâ'im olmağla, güm-nâm-ı derûnuma tedrîcî mâr u mûr-i vücûd ü gurûr reh-yâb-ı duhûl olup, ol müzdehim-gâha vardığımda nâsik-i i'zâm ü iclâli kât-ender-kât olduğundan, nefsimde kibr u nahvet tecessüm eylemekle, mahzâ kesr u ırgâm-ı [N1 106b] nefs-i nâ-fercâm için (احون) eylemişidim" deyü gûyâ ki 'avâmm beyninde Melâmiyye ile müte'arif şîve izhâr eylediğini iş'âr eyledi. Melâmiyye ise nâsın bildiği değildir. Gerçi tabakât-ı celâliyye gibi bu bâbda muhâvere çokdur. Lâkin bî-hûde tazyî-i cevâhir-i enfâsın dahi 'âlemi yokdur. Pes mu'âmele bi's-sükût ile def'-i meclis olunup kıyâm ve kendi şuglümüze i'tizâm olundu.

Ve cemî' zemânda taferât-ı merâtib ve tehâlûk-i menâsıb-ı nâ-mübârek olmağla, bî-çâre nîm-râhda istikbâl-i züll-i idyâr ile vâ-mânde-i hirmân ve az vakitte Sadrı'zam ve Yûsuf Ağa müsâ'ade ve himmetleriyle mesâlih-i 'azîmelere tedâhul ederek ahz ü iddihâr eylediği hutâm-ı bî-şümâr, süfehây-ı verese yedlerinde telef ü târumâr olup, beyne yedeyh ve mâ halfehû feyz ve 'â'idâtından zerre mikdâr behredâr olmadı. Hâkezâ, hâkezâ deryây-ı bî-pâyân-ı rahmet-i Rahmân'dan mercûdur ki âhır 'ömründe, husûsan Haremeyn-i muhteremeyn 'avdetinde tebettül ve inâbeti hamlü'l-mü'min 'ale's-salâh üzere aaleb-i melhûz olduğundan başka, keffâre-i ism ü ma'sıyyet olan maraz u 'illete mübtelâ ve ba'zı meretebe dûçâr-ı sadme-i havârî'î vü izdirâ olması, müheyyic-i gayret-i Rabbânî ve müsteclib-i 'afv ü mağfîret-i Sübhânî ola, âmîn.

Yumazsa âb-ı rahmet ehl-i cürmün cürmünü yâ Rabb!

Ya ol bî-hadd u bî-pâyân olan deryâyı neylersin?*

* Metnimizdeki bu beyit şâir Fevzî'nindir, Bursalı Mehmed Cinânî tarafından tahmîs edilmiştir; bk. meselâ Bursalı Mustafa Cinânî, *Divân-ı Cinânî*, İ.Ü. Nâdir Eserler Ktp., nr. 3096, vr.57a.

Vefât-ı Ahmed¹ Vâsıf Efendi Re'îs-i sâbık

Efendi-i mûmâ ileyh pîrî ve hezâr derd ‘arızası üzere, gâ’ile-i şeyhûhete gûnâ-gûn² maraz u ‘illet-i hâ’ile ‘ilâve ve halvây-ı dimâğ-i âlây-ı huzûr ve hayâtından fâkîdu'l-halâve olup, refte refte za‘fina kuvvet³ ve kuvvetine za‘f u fetret ‘arız olmağla, meşgale-i Riyâset'den munfasıl ve hânesinde tedbîr u tîmâra müştâgil olmuş idi. Lâkin, [mısrâ]⁴:

Bulmadı maraz-ı⁵ mevte devâ Câlînûs

1 Mûteveffây-ı merkûm gerçi **Ahmed N1** : Merhûm-i mûmâ ileyh beldeinde asîl-zâde ve hânedân ve hânvâde olup, vakt-i kalilde ‘ilm ü hâl gibi kendisine kâfî derecede tahsîl-i mukaddimât-ı ‘ulûm ve nihâyet cerbeze ile ifrât mertebe kuvvet-i/kuvve-i hâfızaya mâlik olmağın, bulunduğu mecâlisde nakden ve naklen tegallüb-nümây-ı fuhûl ü kurûm/furûm, husûsan edebiyât ve muhâdarâta şedîdül-intisâb ve kuvve-i nâtıkası a‘cebül-‘uccâb olmağla, muttasıl gûyâ ve fikarât-ı nâ-şenîde ile meclis-ârâ olup ve/— zâtında beşûş ve hûş-likâ ve şifte-mizâc ü şekâ, tâlî-i mes‘ûd, ricâl ü küberâ ‘indeinde makbûl ü mevrûd, erbâb-ı me‘ârife delâleti erzân ve bâb-ı hânesi keff-i kerîm-âsâ küşâde olmağla, her zemân mahatt-ı mihmân ve ‘alâ kaderihî ri‘âyet ü ikrâm ü ihsândan dahi hâlî değil idi. Tarîk-ı Nakşibendî'ye münîb ve kati vâfir fukarâ ve erbâb-ı istihkâk mûmâ ileyhî delâletiyle hayr u menfe‘ate musîb olur idi. Hukûka murâ‘î ve bi-kaderi'l-vüs‘ [M1 253] murâ‘ât ve ifâya sâ‘î olup, ancak tetâvül-i zebân ve ifrât mertebe bezle ve latîfeye mecûl ü meyyâl olmağın, giderek lâ-ubâliyâne ve mec[n]ûn rûtbesine bulûğla haddi tecâvüz ve güzerân eylemeğın, min-gayr-i kasdın ba‘zı kesân itlâk-ı lisânından âzürde-cinân olup, husûsan i‘tilây-ı tarîk-ı ‘ilmiyyeye harîs u mütehâlik olmağla, iksîr-i himem-i ricâl ile vakt-i yesîrde tibr-i âmâlî kâlib-i husûlde/husûle münsebik olduğundan nâşi, erbâb-ı resm-i mûmâ ileyhe dahil ‘ad-diyle tarîkımızın kalb-zenidir” deyü gıyâbında hedm-i/hedef-i sihâm-ı ta‘n u zemm edüp, lâkin huzûrunda darbe-i nişter-i zebânından ihtirâz ile mânend-i gûş-i hamûş u epssem/ebsem olurlar idi. Hulâsa Serûcî ve Ebû Dülâme'ye sâni, menâkib ve fikarâtı ve mecûnât u mudhikâtı bir kitâb-hâneye/kütüb-hâneye vâfi bir zât-ı bî-müdânî idi. Selîm Efendi ile münâdeme ve ‘iş-i müdâma/müdâm-ı müdâveme hengâmlarında, müşâsrın ileyhî ‘an-bahsî't-temâs ve va‘d-i bî-kiyasına mebnî, bir cum‘a günü ba‘de's-salât İmâm Serûcî gibi kisve-i vu‘âzla kürsiye su‘ûd ve tesviye-i rîş u burûnla şeyhâne ta‘biye-i şive-i ku‘ûd eyledikten sonra, tahrîm-i hamr hakkında nâzil olan âyât-i kerîme ve ana münâsib ehâdis-i şerîfe serd ü tefsîr ve iki sâ‘at kadar va‘z u tezkîr ile bi'l-cümle cemâ‘ati ibkâ ve velvele-i inâbet ü istiğfâr ile câmi‘i imlâ eyleyüp, hitâmına karîb bu kadar va‘z u nasîhatle teblîğ-i emr-i şerî‘at eylemişken, halkın kulûbu bir mertebe kasvete/fûsûna mağlûb olmuştur ki, ta‘bîri ‘uhde-i beyândan hâric pek ‘acîb olmuştur Sübhânallâh melhûzdu ki, bu meclisimizde ba‘zı habîsü'n-nefs nâ-bekârân ola ki, meselâ sekiz nefer yârân dâ‘imâ nûşân-nûş-i bâde-i erguvân olup, ben bu gün tahrîm-i hamr ahkâmını beyân ve zecr u nehyinde mübâлага vü im‘ân eder iken, anların zamîrleri ‘â‘id-i mey-hâne ve endîşeleri dâ‘ir-i devr-i surâhî vü peymâne olmağla, ba‘de'l-va‘z henüz harem-i câmi‘den hurûc etmeksizin kemer-başlıları olacak yâdigâr, meselâ ‘Ali Bey bugün Asmalı Mey-hânesi âvize-i nihâl ârzû-yi derûnum olmağla, sen çâbük/çâpük varup bir mastaba-i pâk-cünbiş ü safâyı tefrîş ve Velî Ağâ sen dahi birkaç/birkac kılıc balığı ihzâr eyle!” deyerek her birini birer hizmet-i mahsûsaya ta‘yîn ü tesyâr eyledikten sonra, ‘akablerinden şeytân-ı müsûl-vâr hemdemi olan siyeh-kâr/siyeh-kârlar ile kendüsi dahi revân ve gurûba kadar nûşân-nûş-i bâde-i ahmer olup, [mısrâ]: *Mâ-râ be-cihân [M1 254] hûşter ezîn ‘âlem nîst* (مارا بجهان خوشتر ازین عالم نیست) = Bize dünyada bu âlemden daha güzeli yoktur” anlamına gelen Farsça bir mısrâdır) velvelesiyle pây-kûpân-ı ‘âlem-i âba zevrak-rân olurlar. “Hakk sübhânehü ve Te‘âlâ ol makûleleri

ye'si üzere hazeka-i¹ etıbbâ çâre vü 'ilâcdan me'yûs ve ehıbbâ vü asdikâ² berhem-zen-i dest-i dirîğ u efsûs olduğuna mukârin, târîh-i mezbûrda eyyâm-ı 'ömrü temâm ve defter-i zindegânîsi resîde-i fezleke-i hitâm oldu.

Terceme-i hâl-i mûmâ ileyh³

Müteveffây-ı mûmâ ileyhın tıynet-i⁴ aslîsi, hâk-i Bağdâd'dan muhammer ve hâmmâme-i Bağdâdî gibi ol burc-i evliyâdan⁵ [N1 107a] evc-i zuhûra ser-ber⁶-âver olup, temyîz-i 'Irâk u Hicâz ve teşhîs-ı şehbâz u şehnâz mertebesine bâliğ

ıslâh ve nushumuzu zâyî' eylemeyüp, tevbe-i nasûhla mazhar-ı fevz ü felâh eyleye" kelâmıyle pend-nâmeye hitâm verdi. Vech-i mezkûr üzere ism ü resmleriyle/şöhretleriyle zebân-zede-i şeyh-ı zerrâk olan erbâb-ı mezâk, yegân yegân hıdmet-i mu'ayyenlerine/ma'ıyyetlerine şitâbân ve verâlarından kendileri dahi katre-zenân olmuşlardır. Bu resme hikâyât ve hezliyyâtı bî-pâyân ve garâ'ib-i mudhikâtı nâ-güncîde-i cerâ'id-i/cerâyid-i tahrîr u beyândır. Hattâ cümle-i menâkıbından biri dahi budur ki, Yûsuf Paşa Mısır'ı aldıktan sonra mûmâ ileyhı Mısır'a Kadı nasb ve/eylediğinde, murassa' takımlu müte'addid yedekler ve yüz kadar çavuş ve çukadarlar/çukadâr ve'l-hâsıl bi'l-cümle kevkebe-i mevkib-i Âsafâne'siyle piş ü pes-i ü/— rikâbında nakîb ve sâ'ir zâbitân ve ümerâ ve bölük-başıyân birkaç bin kadar sevâd-ı a'zam koşup, bu resme alay-ı vezîrâne ve dârât-ı müşîrâne ile mahkemeye irsâl eylemişler. Hılâl-i râhda hasbe'l-memerr bir müzdehim-gâh çarşuya uğrayup, iki taraflu muttasıl kahve-hânelerde sâzende ve bâzende-ler dolu ve eşhâs-ı mütenevvi'a seyirciler ile memlû olmağla, Efendi cenâblarını bu dârât u tumturakla/tumturak ile gördüklerinde, kat'-ı sadâ ve 'ale'l-'umûm bâ/pâ-ber-pâ âdâb ile selâmetine/selâmına saf-beste-i kıyâm edüp, tâ ki vasat-ı izdihâma geldikde, selâm yerine koynundan dest-mâllerini çıkarup, iki eline alup, at üzerinde kudreti kadarca kıyâm ve kol-başy gibi 'alenen ba'zı terelelli —/ve derlenerek/dilânere raks eylemekle, gerek ma'ıyyetinde olanlara ve gerek seyircilere ve gerek muntazır-ı selâm olanlara veleh u hayret gelmiş/gelerek, bu Fakîr Mısır'da bu vaz'ını/vaz'ı gûş edüp, Âsitâne'ye geldikde, bi'n-nefs kendüden sıhhatini istifâsar eylediğimde, tasdik ve te'yîd ü hey'etini dahi taklîd eyledi. "Efendi hazretleri! Bu mertebe mecûn, havza-i diyânetden bîründür" deyü bî-ihitiyâr/ihtiyâr çehregüzây-ı infî'âl olduğumda, tarîka-i/— teznîble/— işbu makâmda sühan-rân ve bu resme seng-endâz-ı müstemi'ân olmuşdur ki, bu Fakîr-i pür-taksîr vaktâ ki ol dârât ve/— kevkebe/— ile mahall-i merkûma gelüp, 'âmmenin dahi tarafıma/tarafımıza i'zâm ve encâlini/encâmını gördüğümde, nefis-i habîsime şeyâtîn hücum ile kibr u cûd târî olmağla, mahzâ ır-gâm-ı nefis için eylemişidim" deyü bir bârid i'tizâr serd etmekle, ta'arruzu selsül-bevl gibi [M1 255] mü'eddî-i tatvîl-i kavîl/— olacağını mülâhaza ile sükût ü kıyam eyledim. Lâkin mercûdur ki, âhır 'ömründe husûsan Haremeyn-i muhteremeyn 'avdetinde tebettül ve in-âbeti aaleb-i melhûz olduğundan başka, mükeffîr-i ism ü ma'sıyyet olan maraz u 'illete mübtelâ ve ba'zı mertebe dücâr-ı sadme-i havârî/hârâ vü izdirâ/ezâ olması, müheyyc-i gayret-i Rabbânî/— ve müsteclib-i mağfîret-i Rabbânî ola, âmîn/—. **Vefât-ı** A1, M1

2 gûnâ-gûn N1, M1 : nâ-gûn A1

3 za'fına kuvvet N1, A1 : za'f M1

4 [mısrâ]* A1 : — N1, M1

5 maraz-ı N1, A1 : — M1

1 hazeka-i N1, A1 : hazzâk-ı M1

2 ehıbbâ' vü asdikâ' N1 : ehıbbâ vü asdikâ A1, M1

3 -i hâl-i mûmâ ileyh A1, M1 : — N1

4 mûmâ ileyhın tıynet-i A1, M1 : merkûmun sirişt-i N1

5 Bağdâdî evliyâdan N1 : Bağdâdî/buğdâyî gibi ol burc-i evliyâda A1, M1

oldukda, ol belde¹ ‘ulemâsından tahsîl-i mukaddimât-i ‘ulûm ve istifâde-i mantûk u mefhûm edüp, tab‘ı² edebiyât tarafına minsâk u müncezib ve eş‘âr ve³ türesselât vâdîsi esb-i tâzî-i zihn-i çâlâkine muvâfık⁴ ve münâsib olmağla, ol semte inhirâf u insirâf ile ‘ulûm-i ‘Arabîyye’ye iştigâl ve i’tilâf⁵ edüp, lâkin cihet-i me‘âş ve kesb-i mâye-i inti‘âş için ba‘zı müte‘ayyinân-ı beldenin hıdmet-i kitabetini ihtiyâr ve hâme-i sıfat-ı tesvîd-i sahâyif-i bîz⁶ ile hıdmetinde olduğu zevâtın safâyih-i mesâlihlerini tebyîza sarf-ı vüs‘ ü iktidâr ederek, cevdet-i yerâ‘a ve kesret-i bidâ‘a ile kuvvet-i tab‘-ı bâhiru'l-berâ‘ası, zebân-zede-i iştihâr olmuşıdi. Bir takrîble Mûsul Vâlisî Hüseyin⁷ Paşa dâ‘iresine rişte-bend-i intisâb ve Hazîne Kitâbeti ile⁸ gencîne-i yesârdan fi'l-cümle behre-yâb olup, seksan iki seferinde⁹ müşârun ileyhle⁹ ‘âzim-i cihâd ve paşasıyla berâberce esîr-i dest-i¹⁰ düşmen-i bed-nihâd olup, ba‘de-bürhetin ba‘zı tahrîrâtla Âsitâne-i sa‘âdet’e¹¹ irsâl eylemekle, hamûlesi olan evrâk u ahbârı mahallerine¹² [M1 256] iblâğ u îsâl eyledikde, cânib-i Saltanat’dan nâ‘il-i ‘atıyye vü ihsân ve ba‘zı tavsiye-nâmeler ile Ordu-yi hümâyûn’a revân olup, vusûlünde Re‘îs-i vakt olan ‘Abdurrezzâk Efendi’ye “*Sübhânallah v’estirzâkahû**” deyerek, ittisâlle¹³ dahil-i usûl oldu. Kendüsüne mensûb olan *Enverî Târîhi*’nde¹⁴ tahrîr eylediği üzere, bir def‘a mütâreke hıdmetinde sâ‘î olmağla, sa‘yi meşkûr ve mazhar-ı teveccühât-ı evliyây-ı umûr ve Hâcegân zümresine de ilhâkla mesrûr oldu¹⁵. Ba‘de’l-musâlâha Ordu-yi hümâyûn ma‘iyyetiyle Âsitâne’ye vârid ve kadem-be-kadem dest-yârî-i ricâl-i devletle derece-i¹⁶ irtifâ‘a mütesâ‘id olup,

6 zuhûra ser-ber N1, A1 : zuhûr-i serîr M1

1 mertebesine belde M1 : rûtbesine bâliğ oldukda, ol diyâr/belde N1, A1

2 tab‘ı N1, A1 : tabî‘i M1

3 eş‘âr ve N1, A1 : — M1

4 muvâfık A1, M1 : çespîde N1

5 inhirâf i’tilâf M1 : insirâf u inhisâr birle/ile ‘Arabîyye’ye iştigâl ve itilâf N1, A1

6 sahâyif-i bîz N1, A1 : sahâ‘if-i beyâz M1

7 takrîble Hüseyin N1 : takrîble ‘Ali A1 : takrîb ile ‘Ali M1

8 Kitâbeti ile N1 : Kitâbeti’yle A1, M1

◊ Burada söz konusu edilen Lehistan’ı himâye için 26 Cumâdelülâ 1182 = 8 Ekim 1768 Cumartesi günü açılan Rusya seferidir; bk. meselâ İ.H.Danişmend, *İOTK*, IV,43.

9 ileyhle N1, A1 : ileyh M1

10 dest-i A1, M1 : — N1

11 ba‘de-bürhetin sa‘âdet’e N1 : ba‘zı tahrîrâtla Âsitâne’ye A1, M1

12 mahallerine N1 : mahalline A1, M1

* سبحان الله و استترزاقه = Allah’ı her türlü kusur ve noksanlardan tenzîh eder, ondan rızık taleb ederim” anlamına gelen Arapça bir ifâdedir.

13 ittisâlle N1 : ittisâl ile A1 : ittisâl-i M1

14 *Enverî Târîhi*’nde A1, M1 : Enverî merhûm *Târîhi*’nde N1

15 Hâcegân oldu A1, M1 : hâcelikle mesrûr olmuşıdi N1. Ahmed Vâsîf Efendi’nin Yaş’da cereyan eden mütâreke görüşmelerindeki rölü ile ilgili olarak bk. *Vekâyi nüvis Enverî Sa‘dullah Efendi ve Tarihinin I. Cildi’nin Metin ve Tahlihi (1182-1188/1768-1774)*, hzr. Muharrem Saffet Çalışkan, Basılmamış Doktora Tezi, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul 2000, s.357-359.

16 derece-i N1 : — A1, M1

hâline münâsib ba'zı menâsıbdâ devrân ve bir def'a Sefâret'le İspanya'ya revân olup, ba'de'l-kufûl bir müddet dahi orta mansıblarda¹ cevelânla “*Lâ hayra illâ fi'l-vasat**” dest-mâyesini ber-âverde-i kabza-i husûl edüp ve² ba'dehû Vak'a-nüvîslük 'ilâvesiyle de ba'zı mertebe mahrem-i serâ'ir olup, iki yüz sekiz târîhinde³ Haleb Vâlîsi bulunup, kadîmî³ [N1 107b] beynlerinde hukûk ve hallet (خَلَّتْ) ve ricâl-i vakit ile münâfese ve münâfereti olan Feyzî⁴ Süleymân Paşa'ya Yûsuf Ağa ve Râşid Efendi gibi müstevliyân-ı devletin mesâvî ve mekâbihini tahrîr eylediği kâ'imesi⁵, müşârun ileyhın Haleb'de vefâtından sonra Müftî bulunan mişvârî muharrer Kudsi Efendi'nin eline geçmekle, mahzâ müdâhene ve 'arz-ı ihlâs vefresiyle Yûsuf Ağa'ya irsâl eylemekle, ol dahi ba'de'l-mütâla'a sâ'irlere de irâ'et edüp, bu sebebden her biri münfa'il olduğundan başka, Yûsuf Ağa'nın ve Râşid Efendi'nin dâ'imâ 'aleyhlerinde⁶ olup, bulsa her birini bir kaşık suda boğar olan Sadr-ı Rum-i esbak Tatarcık-zâde⁷ 'Abdullah Efendi'ye dâ'imâ tereddüd ve miyânelerinde rusûh-ı üns ü teveddüd olduğuna mebnî, tarafına kîne-i derûnîleri muzâ'af⁸ olmağın, tekdîri husûsunda cüyende-i vesâ'il oldular. Tâ ki iki yüz sekiz târîhinde⁹ müşârun ileyh 'Abdullah¹⁰ Efendi mükâlemeye me'mûr olmak vesîlesiyle, serâ'ir-i Devlet-i 'aliyye'ye mahrem ve çok bilür 'âlim ve fâzıl ve umûr-i hâriciyyede mâhir ve musib ve kâmil olmağla, Eflâk ve Boğdan voyvodalarına dâ'ir bir mâdde zımnında, Devlet-i 'aliyye'ye zarar mülâhazasına mebnî, cumhûra muhâlefet edüp, lâkin Re'îs Râşid Efendi¹¹ tarafı gâlib ü kâhir ve ol mâddede bilâ-hılâf iki bin kîse akça¹² tayyâresi dâ'ir olmağın, [M1 257] Efendi-i müşârun ileyhın re'yini ilgâ ve kendü tedbîrlerini imzâ eylediler. Vaktâ ki müşârun ileyhın ma'lûmu oldukda¹³, teng-meşreb ve mütessallib ve zeber¹⁴-dest âdem olmağla, ibtidâ Şeyhulislâm-ı vakt Dürri-zâde 'Ârif Efendi'ye varup, meğer meblağ-ı merkûmdan¹⁵ elli bin guruş anın hissesine düşmekle,

1 mansıblarda N1, A1 : mansıblarında M1

* لا خير الا في الوسط = Hayır ortadadır” anlamına gelen Arapça bir atasözüdür.

2 ve M1 : — N1, A1

3 1 Muharrem 1208 = 9 Ağustos 1793 Cuma.

4 kadîmî N1, M1 : — A1

5 vakit Feyzî N1 : vaktle münâfese ve mugâyereti olan A1, M1

6 kâ'imesi N1 : kâ'ime A1, M1

7 'aleyhlerinde A1, M1 : 'aleyhinde N1

8 Tatarcık-zâde A1, M1 : Tatarcık N1

9 muzâ'af N1, A1 : mutezâ'if M1

10 sekiz târîhinde N1, M1 : sekizde A1

◇◇ 1208 = 1793-1794.

11 'Abdullah N1, A1 : 'Abd[ull]ah M1

12 Efendi A1, M1 : — N1

13 akça A1, M1 : akca N1

14 ileyhın ma'lûmu oldukda N1 : ileyhın A1 : ileyh M1

15 zeber N1, M1 : zîr A1

16 Dürri-zâde merkûmdan N1 : bulunan Dürri-zâde'ye varup, meğer meblağ-ı mezbûrdan A1 : bulunan Dürri-zâde'ye varup, meblağ-ı mezbûrdan M1

Müftî'l-enâm hazretleri anı¹ alup safâlanmış ve ol mikdârı² dahi Sadr-ı vakt bulunan Bal-bıçağı Melek Mehmed³ Paşa kısmetine 'â'id olmağla, evvel Müftî Efendi'yi⁴ mu'âhaze, ba'dehû Sadrı'zam'a dahi: "Bu sinn ü sâlden sonra size ve bize Devlet-i 'aliyye'ye⁵ muzırr mâddeyi tervîc yaraşur⁶ mı?" deyerek serzeniş ü 'itâb eyledikden sonra, 'alâ mele'i'n-nâs Râşid Efendi'ye bi'l-müvâcehe hıyânet ve sefâhet ü habâsetine müte'allık evsâfdan bir şey⁷ terk eylemeyüp, en sonra: "Elbette seyf-i kahr-ı Rabbâni'yle 'an-karîb cezâm bulursun" deyerek 'avdet eyledi*. İki üç⁸ gün murûrunda [N1 108a] 'Abdullah⁹ Efendi'yi Aydın Güzelhisârı'na iclâ etmeleriyle Vâsîf Efendi'ye dahi¹⁰ nevbet gelüp, anı da Limni Adası'na tard eylemeleriyle**, şu¹¹ kîne-i sînelerini icrâ eylediler. Bir müddet zehrâbe-keş-i kürbet-i gurbet oldukdan sonra itlâk ve bu def'a cümletül-mülk olan Sır Kâtibi Ahmed Efendi¹² ve Mâbeyinci Ahmed Bey taraflarına bir takrîble kemend-endâz-ı tehassus¹³ ü iltihâk olmağla, yine tahrîr-i vekâyi'e me'mûr ve hâme-cünbân-ı safha-i refâh u huzûr olup, fî zâtihî gûyende ve bi't-tab' 'arz-ı tefakkur u ihtiyâcla sâ'il-i cerrâr gibi açıkdan¹⁴ cûyende olmağla, yalnız Vak'a-nüvîslik berekâtını¹⁵ beher sâl yirmi bin guruşdan ziyâde fuyûzât-ı Pâdişâh-ı Hâtem-hisâle iblâğ u îsâl eyledikden başka, niçe¹⁶ menâsıb-ı refî'aya nâ'il ve 'avâ'id-i pür-fevâ'id-i mevâ'id-i Şâhâne'ye¹⁷ mütevâsıl olarak, güzârende-i 'azebât¹⁸ ü esâ'il iken, iki yüz yirmi senesi cumâdelülâ evâ'ilinde[°] nahle-i ikbâli, âb-yârî-i lutf-i Şehriyârî'yle ser-

1 anı A1, M1 : — N1

2 mikdârı A1 : mikdâr N1, M1

3 Mehmed A1, M1 : — N1

4 Müftî Efendi'yi N1 : Müftî'yi A1, M1

5 'aliyye'ye N1, M1 : 'aliyye A1

6 yaraşur A1 : yakışur N1, M1

7 şey' N1 : şey A1, M1

* "Eflâk ve Boğdan voyvodalarına eyledi" arasındaki bilgiler bazı kısımları ihmâl edilebilir değişikliklerle, bazı kısımları özetle " 'Âsım Târîhi'nde bunun sebebini beyân siyâkında" şeklinde 'Âsım Efendi Târîhi'nden alındığı belirtilerek *Târîh-i Cevdet*, VI,135'te kaydedilmiştir. Bununla beraber Cevdet Paşa bu bilgilerin bazı rivâyet ve duyumlara dayanmış olmasından hareketle güvenilir olmadıklarını da belirtmiştir.

8 üç A1, M1 : üç N1

9 müşârun ileyh 'Abdullah A1 : 'Abdullah N1 : müşârun ileyh 'Abd[ull]ah M1

10 etmeleriyle dahi N1 : etmeleriyle Vâsîf Efendi'ye de A1 : ve Vâsîf Efendi'ye de M1

** *Cevdet Târîhi*'nde verilen bilgiye göre Vâsîf Efendi Midilli'ye sürülmüştür; bk. VI,137.

11 Limni şu M1 : Limni'ye tard ile N1 : Limni'ye tardlarıyla A1

12 Efendi N1 : Efendi'ye A1, M1

13 bir tehassus N1 : birer takrîble kemend-endâz-ı tehassus/tahsîs A1, M1

14 açıkdan N1 : — A1, M1

15 berekâtını N1 : bereketini A1, M1

16 ziyâde niçe N1 : ziyâde Pâdişâh-ı Hâtem-hisâle iblâğ u îsâl eyledikden sonra, nice A1 : ziyâdeye Pâdişâh-ı Hâtem-hisâle iblâğ u îsâl eyledikden sonra, nice M1

17 mevâ'id-i Şâhâne'ye N1 : mevâ'id-i Şehriyârî'ye A1 : mevâ'id-i Şehriyârî'ye M1

18 'azebât N1, M1 : غديات A1

° 1-10 Cumâdelülâ 1220 = 28 Temmuz – 6 Ağustos 1805.

sebz ü bâlâ ve gonçe-i âmâli, perver-şikârî-i feyz-i Tâcdârî'yle hâtır-ı ashâb-ı safâ-âsâ küşâde vü büyâ olmağın¹, câh-ı Riyâset'le ser-bülend ve ol hasretü'l-küttâb olan mesned-i mu'allâ-cenâbla ercümend olmuşıdi. Yirmi bir senesi şa'ânına² kadar ol makâm-ı vâlâ-terde² bâlâ-nişin ve İbrâhîm Kethudâ ve Sır Kâtibi himmet ü müsâ'adeleriyle, kati vâfir tuhaf ve³ nukûd ve cevâhir iddi-hâriyle kâm-bîn olup, bâlâda nakş-ı harîr-tahrîr u ifâde⁴ olduğu üzere, bâ-emr-i hazret-i Şehriyârî nizâm-ı ra'iyet ve ıslâh-ı pesaporta⁵ ve Rusyalu [M1 258] sefinelerinin⁶ Bahr-ı siyâh'dan men'î maddeleri gibi gerçi Devlet-i 'aliyye'ye nâfi' me'âsire mazhar olup, lâkin Bonaparta'nın⁷ tasdîkı husûsunda sâ'irlerin igrâ vü itmâ'ına mebnî piş-kadem ve mahzâ takye kapmak zımnında Eflâk ve Boğdan voyvodalarının tebdîllerinde ba'zı mertebe cesâret⁸ ilkâsiyle, ol kerî-heye rûkn-i akvem olmuşıdi. Tâ ki târîh-i merkûmda 'ârıza-i pîrîye 'ilel-i cismânî ser-ber ve yed-i mürta'ış gibi furû-mânde-i 'amel olacağı mukarrer olmağla, Riyâset'den üftâde ve makâmına Gâlib Efendi pâ-nihâde oldu. Ve⁹ çend mâh mikdâr hânesinde derd-i cân-kâr ile dil-fikâr ve¹⁰ müştagil-i tedbîr u tûmâr iken, târîh-ı mezbûrda zât-ı me'ârif-simâtından vâf-ı hayât münselib ve 'âlem-i 'ukbâya müncezib olup, [N1 108b] hazret-i Hâlid civârında Vâlide Sultân'ın müceddeden binâ eylediği mekteb hazîresinde¹¹ i'dâd olunan mezâra defîn ve vâsıl-ı rahmet-i Rabbül-'âlemîn oldu. Vefâtına Sürûrî merhûmun söylediği târihtir. [Mısra]'¹²:

Vâsıf Ahmed-şiyem kıldı vefât

(واصف احمد شيم قيلدى وفات)

Merhûm-i mûmâ ileyhin¹³ inşâsında olan ta'kîd ü gîlzet, tab'ında¹⁴ olan siklet ü fezâzata dâl ve ta'bîrât-ı bî-meze ve bî-halâveti, zarâfetden¹⁵ ve nezâket eserinden mu'arrâ olduğuna¹⁶ eserden mü'essire intikâl edenlere bî-

1 nahle-i ikbâli olmağın A1 : nahle-i ikbâli, âb-yârî-i lutf-i Şehriyârî ile ser-sebz ü bâlâ ve gonçe-i âmâli perver-şikârî-i feyz-i Tâcdârî ile hâtır-ı ashâb-ı safâ-âsâ küşâde vü püyâ olmağın M1 : — N1

2 Şa'ân 1221 = 14 Ekim 1806 Salı.

3 vâlâ-terde N1 : vâlâda A1, M1

4 tuhaf ve N1 : — A1, M1

5 nakş-ı ifâde N1 : ifâde nakş-ı harîr tahrîr u ifâde A1 : ifâde-i nakş-ı harîr tahrîr M1

6 pesaporta N1, A1 : pasaport M1

7 sefinelerinin N1 : sefâ'inlerinin A1, M1

8 Bonaparta'nın N1, A1 : Bonapart'ın M1

9 cesâret N1, A1 : hasâret M1

10 Ve M1 : — N1, A1

11 ve A1, M1 : — N1

12 hazîresinde N1, M1 : hatîresinde A1

13 Vefâtına [Mısra]' A1 : Li-Sürûrî N1 : Sürûrî merhûmun söylediği târihtir. Târîh M1

14 mûmâ ileyhin A1, M1 : merkûmun N1

15 tab'ında N1, A1 : tabî'atında M1

16 ta'bîrât-ı zarâfetden A1 : ta'bîrâtı bî-meze ve halâveti zarâfet N1 : ta'bîrâtı bî-meze ve halâvet ü zarâfet M1

17 olduğuna N1, A1 : olduğu M1

şâ'ibe-i işkâldir. Bizâ'a-i müzcâtına olan i'tinâ' ve tenâfüs¹ ise kaleme alınacak mâtde değildir. Cibilletinde gılat ve humk u ru'ûnet olup, dikkat ü nezâketden² bî-behre olmağla, meclisine gelenlere ba'zı kaleme aldığı fıkraları³ kırâ'et ü irâ'et eyledikce, tahsînlerine mest olup sükût ve yâhûd cüz'îce⁴ engüşt-nihâd-ı istişkâl olanlara 'an-mükâberetin izhâr-ı sûret-i renciş ile âzâr eylemek⁵, 'âdeti idi. Ba'zan nazm-ı⁶ eş'âr vâdîsine de refât edüp, lâkin hak budur ki, halâve vü tulâveden 'ârî olmağla⁷, nümûnesini tahrîr el-bette hezl ü kahkahayı mûcib olmağla, rüsvâyılığından ictinâb, ol bâbda kümeyt-i hâmeye 'inân-gîr oldu. Ve zâtında olan le'âmet ve hıssat ve hemîşe küberâya 'arz-ı tefakkur ve izhâr-ı hâcetle me'ûnet-i beytiyyeye⁸ mûte'allık cerr ü su'âlî, havsala-i takrîrdan bîrûndur. Ve be-gâyet⁹ hasûd-meşreb olmağla, ehl-i hünere ü ma'rifetin birisi taraf-ı Saltanat'dan mûkerrem olup, eseri memdûh olduğunu iştiddikde, bî-ihtiyâr dil-gîr ve vech-i münâsebetinden¹⁰ müberrâ, seng-endâz-ı nakz¹¹ u taksîr olur idi. Hâlâ beyne'n-nâs kendüsüne müsned olan Târîh-i matbû', merhûm [M1 259] Enverî Efendi'nin musattar-ı keşîde müdevven târihiyle mâtde-be-mâtde tatbîk olunmağla, mecmû'u bi-'ibâretihî andan menkûl olduğu nümâyan oldukda, nefesine i'tizâ ile intihâli, i'tinâ' ve iddi'âsına¹² temâmca münâkız olmağla, be-gâyet isti'câb olundu. Ve¹³ fi'l-hakîka dîbâcelerden gayri münâfât yoktur.

Garâ'ibdendir ki dâ'imâ 'arz-ı fakr u ihtiyâc ile¹⁴ dergâh-ı Saltanat'dan ve taraf-ı 'uzmâdan cerr u isti'tâ¹⁵ eylemek 'âdeti olup, ol haslet-i deniyye vefâtına dek müntehî olmuş idi. Ba'de-vefâtihî henûz İspanya'dan getirdiği yüz bin guruşluk kadar İspanya Altunu, mührüyle¹⁶ çıkup ve ba'dehû intikâline kadar müdahharı olan [N1 109a] sekiz yüz kîselik mikdâr dînâr-ı tâm-

1 i'tinâ' ve tenâfüs N1 : i'tinâ ve tenâfüs A1 : i'tinâ ve teneffüs M1

2 nezâketden N1 : letâfetden A1, M1

3 fıkraları N1 : mevâddı A1, M1

4 cüz'îce N1 , A1 : cüz'îce (جزیجه) M1

5 eylemek N1, M1 : etmek A1

6 nazm-ı N1 : + ve A1, M1

7 budur ki, olmağla N1 : bu ki, halâve ve tulâveden 'ârî olmağla A1 : budur ki, halâvet ü tulâvetden 'ârî olduğundan M1

8 beytiyyeye A1, M1 : beyte N1

9 Ve be-gâyet N1, A1 : Hâ'in ü M1

10 münâsebetinden A1 : münâsebetden N1, M1

11 nakz A1, M1 : naks N1

12 i'tizâ iddi'âsına N1 : igtirâ ile intihâbı i'tinâ ve iddi'âsına A1 : igtirâr ile intihâbı i'tinâ ve iddi'âsında M1

13 Ve N1 : — A1, M1

14 ihtiyâc ile N1, M1 : ihtiyâcla A1

15 isti'tâ N1, A1 : isti'tâf M1

16 kadar mührüyle M1 : kadar İspanya Altunu, mührüyle [Metinde "Altunu" kelimesinden sonra yazılmış olan "henûz" kelimesinin üzeri çizilmiştir] N1 : İspanya Altunu, memhûruyla A1

mül¹-‘ayâr zuhûru, hakkında haylice güft-gûnun bâ‘is-i sudûru oldu* ; Hakk celle ve ‘alâ hazretleri cümlemize kanâ‘at ihsân eyleye, âmîn.

Ba‘zı tevcîhât-ı ‘ilmiyye²

Haleb Kadısı Muhassıl-zâde ‘Ömer Efendi'nin mahsûl-i hayâtı muhtevî sicill-i ‘ömr-i mukadderi³, neverdîde olduğu peyâmı, bu esnâda Der-i devlet-medâr'a resîde olmağla, iki yüz yirmi iki şehr-i rebî‘ulevvelî guresinden⁴ zabt eylemek üzere mütevakkıtı⁴ olan sâbıkâ Filibe Kadısı Muslî Mehmed Efendi'ye, mâh-ı zilhiccenin yirmi yedinci günü⁵ târihiyle tevcîh ve ber-vech-i isti‘câl⁵ ‘azîmet eylemesi tenbîh buyuruldu⁶. Bi-iznihî Te‘âlâ bu dahi itmâm-ı müddete nâ‘il olmayup⁷, dâr-ı âhirete müsta‘cel olmağla, tercemesi beyânı sadedinde Kazây-ı Haleb'e mazhar olduğunun sûreti ve Haleb'de vefâtı günü burada haber-i rihletin mesmû‘iyyeti garîbelerini in-şâ‘allâhu Te‘âlâ tahrîr⁸, mevkûl-i ‘uhde-i kilik-i pâkîze-ta‘bîrdir.

Nasb-ı Kādî-i Ordu-yi hümâyûn

Mekke-i mükerrereme Pâyesi olup, mütevakkaten⁹ Burusa Kadısı olan Di-metokalı es-Seyyid Mehmed Efendi'ye, yirmi iki muharremi guresinden¹⁰ zabt eylemek üzere Ordu-yi hümâyûn Kazâsı tevcîh u ihsân ve ol vechile mümtâz-ı akrân kılındı¹⁰.

Nasb-ı Kâ‘im-makâm-ı Rikâb-ı müstetâb

Ordu-yi hümâyûn hurûcunda Rikâb-ı müstetâb'da bir Kâ‘im-makâm nasbı, rusûm-i mukarrere-i Devlet-i sipîhr-ihlîşâm olmağla, Livây-ı¹¹ Selânik

1 tâmmül N1, A1 : temâmül M1

* “Garâ‘ibdendir ki dâ‘imâ oldu” kısmında yer alan bilgiler aynen ve “‘Âsım Efendi dahi merhûm-i müşârun ileyhî terceme-i hâlini beyân sırasında der ki” şeklinde ‘*Âsım Efendi Târîhi*’nden alındığı belirtilerek *Târîh-i Cevdet*, VIII,79’da kaydedilmiştir.

2 celle ve ‘ilmiyye N1 : Te‘âlâ cümlemize kanâ‘at i‘tâ buyura. **Ba‘zı tevcîhât-ı ‘ilmiyye** A1 : Te‘âlâ cümlemize kanâ‘at vere. **Ba‘zı tevcîhât-ı vüzerâ** M1

3 mahsûl-i mukadderi N1 : sicill-i hayâtı A1, M1

4 1 Rebî‘ulevvel 1222 = 9 Mayıs 1807 Cumartesi.

4 eylemek üzere mütevakkıtı N1, A1 : etmek üzere muvakkıtı M1

5 27 Zilhicce 1221 = 7 Mart 1807 Cumartesi.

5 ber-vech-i isti‘câl N1 : ‘ale'l-isti‘câl A1, M1

6 buyuruldu N1 : olundu A1, M1

7 olmayup N1, A1 : olup M1

8 garîbelerini tahrîr N1, A1 : garîbelerinin in-şâ‘[all]âhu Te‘âlâ tahrîri M1

9 mütevakkaten N1, A1 : muvakkaten M1

10 1 Muharrem 1222 = 11 Mart 1807 Çarşamba.

10 kılındı N1 : oldu A1, M1

11 Livây-ı N1 : — A1, M1

mutasarıfı olup, bundan mukaddemce¹ Der-i devlet-medâr'a [M1 260] celb ü ihzâr ve İngilizlü vak'asında Kadı-köyünde Muhâfız ve Nigehdâr olan Yeni-şehirli Vezîr es-Seyyid² Mûsâ Paşa, mâh-ı merkûmun evâhırında³ Bâb-ı 'âlf'ye da'vet olunup, hil'at-i Kâ'im-makâmî ile dûş ü endâmı pür-zîb ü zînet kılındı.

'Acîbe³

Vükelâyı devlet, ol mâr-tıynet ve sûsmâr-hilkatin mülâyemet-i zâhîrisine nazaran, her dürlü kendilerinin⁴ re'y ü dil-hâhlarına gerden-dâde-i mutâva'at ve emr u nehylerine mütâba'at eder mülâhazasıyla, gerçi Kâ'im-makâmîlik mesnedine⁵ tensîb ve her vechile tasvîb edüp, lâkin 'an-karîb ne güne zîr-gâh-ı ihtiyâlden [N1 109b] mekr u âl ve rıfk u sühûlet ve dehâ ile ne resme kendülere ejdehâlıklar ederek hânûmân-ı 'ömr-i zindegânîlerini tahrîb eylediği, in-şâ'allâhu Te'âlâ mahallinde tahrîr u imlâ olunacaktır.

VEKÂYİ'-İ SENE⁶ İSNEYN ve 'İŞRÎN ve Mİ'ETEYN ve ELF

Şurû' be⁷-ihrâc-ı Ordu-yi hümâyûn

Livâ'-i⁸ şerîf-i sa'âdet-redîf obası ve hıyâm-ı sâ'ire mahallerini ta'yîn ve hendese vü tebyîn eylemek için muharremü'l-harâmın on birinci günü⁹ bi'n-nefs Kethudây-ı Sadâret-penâhî ve Mektûbî ve Beylikci Efendi ve Ocak kethudâları ve çavuşları ve⁹ çend nefer üstâd mühendisler ile Dâvud-paşa Sahrâsına 'azîmet ve vech-i münâsibi¹⁰ üzere mevâkî'-i lâyıkasını tertîb ü ta'yîne mübâderet edüp, iki gün murûrunda mahâll-i merkûmeye darb-ı hıyâm ve tertîb ü tanzîm olunan bir kıst mevâcib Hazîne-i hümâyûn'dan ihrâc olunup, kabzına me'mûrlara teslim ve iki gün sonra devir maslahatı dahi tetmîm olunmağla¹¹,

1 mukaddemce M1 : akdemce N1, A1

2 es-Seyyid N1, M1 : Seyyid A1

3 21-30 Muharrem 1222 = 31 Mart – 9 Nisan 1807.

4 'Acîbe A1, M1 : — N1

5 dürlü kendilerinin A1 : dürlü N1 : dürlü kendi M1

6 Kâ'im-makâmîlik mesnedine A1, M1 : Kâ'im-makâmîliğe N1

7 ejdehâlıklar SENE A1 : ejdehâlıklar i'mâl eyleyerek hânûmân-ı 'ömr ü zindegânîlerini tahrîb eylediği, in-şâ'allâhu Te'âlâ mevkî'inde zikr olunur. VEKÂYİ'-İ SENET-İ N1 : ejderhâlıklar i'mâl ederek hânûmân-ı 'ömr ü zindegânîlerin tahrîb eylediği, in-şâ'allâhu Te'âlâ mahallinde tahrîr u imlâ olunacaktır. VEKÂYİ'-İ SENE-İ M1

8 be N1, A1 : — M1

9 Livâ'-i A1 : Livây-ı N1, M1

10 11 Muharrem 1222 = 21 Mart 1807 Cumartesi.

11 Kethudây-ı ve M1 : Kethudâ ve Mektûbî ve Beylikci ve Ocak kethudâları ve çavuşları N1 : Kethudây-ı Sadâret-penâhî ve Mektûbî ve Beylikci Efendi ve ocak kethudâları ve çavuşları A1

12 münâsibi N1, A1 : münâsebeti M1

13 dahi tetmîm olunmağla N1 : resîde-i hayyiz-i hitâm ve A1, M1

teşrîfât-ı seniyye ile Serdâr-ı vâlâ-makâm, ser-germ-i silâfe-i ‘izz ü ihtişâm oldu.

İbkâ’-i¹ Vezâret-i Çelebi ‘Ömer Paşa

Müşârun ileyh bir müddetden berü merfû‘u'l-Vezâre Gelibolu'da ikâmet üzere olup, fimâ-ba‘d me‘mûr olduğu umûrlarda ber-muktezây-ı şân-ı Vezâret ifây-ı nakd-i² gayret ve hıdemât-ı pesendide izhârına bezl-i dest-mâye-i³ miknet eylemek şartıyla, mâh-ı merkûmun dördüncü günü⁴ rütbe-i sâmiye-i Vezâret’i [M1 261] ibkâ ve Limni Cezîresi muhâfazasına ta‘yîn birle çâr-mevce-i bahr-ı ıztırâbdan sâhil-res-i rehâ oldu*.

Nasb-ı Çerkacı-i⁴ Ordu-yi hümâyûn

Kavâ‘id-i muttaride-i Ordu-yi hümâyûn-i nusrat-makrûn üzere asker-i zafer-peyker-i İslâm'a Çerhacı nasbı lâ-büdd⁵ olmağla, sâbıkâ Silistire Vâlîsi el-Hâc ‘Ali Paşa hazretleri, münâsib-dîd-i evliyây-ı umûr olmağın, Eğriboz ve Karesi livâları⁶ ihşâniyle târîh-i mezbûrda Ordu-yi hümâyûn'a Çerkacı nasb u⁷ ta‘yîn ve ilbâs-i hil‘atle dûş-ı liyâkati tezyîn kılındı.

Hareket-i Ordu-yi hümâyûn ez-Âsitâne-i sa‘âdet-makrûn

İşbu melhame-i mu‘azzama-i müstafîleye şurû‘dan mukaddem, hâtır-nişân-ı bende-i bî-nişân olan [N1 110a] bir dâstân, mukaddime güne sebt-i cerîde-i beyân kılınmak, münâsib-dîd-i müşîr-i zihn-i reşîd olmuşdur⁸.

Mukaddime-i mergûbe⁹

Ma‘lûm ola ki işbu Devlet-i seniyye-i sünniyye-i¹⁰ ‘Osmâniyye ki, fi'l-hakîka Devlet-i Muhammediyye ve saltanat-ı Kur‘âniyye'dir. Makâm-ı

1 İbkâ’-i A1 : İbkây-ı N1, M1

2 umûrlarda nakd-i N1 : husûslarda kemâl-i A1, M1

3 dest-mâye-i N1 : vüs‘ u A1, M1

4 4 Muharrem 1222 =

* “İbkâ’-i Vezâret-i oldu” kısmındaki bilgiler özetle *Târîh-i Cevdet*, VIII,122-123'te kaydedilmiştir.

4 oldu Çerkacı-i N1, A1 : olundu. Nasb-ı Çerhacı-i M1

5 hümâyûn-i lâ-büdd M1 : zafer-makrûn üzere asker-i nusrat-eser-i İslâm'a Çerkacı nasbı lâzîmeden N1 : nusrat-makrûn üzere asker-i zafer-peyker-i İslâm'a Çerkacı nasbı lâ-büdd A1

6 el-Hâc livâları M1 : ‘Ali Paşa, münâsib-dîd-i kârdânân olmağla, Eğriboz ve Livâ’-i Karesi N1 : Hacı ‘Ali Paşa münâsib-dîd-i evliyây-ı umûr olmağın, Eğriboz ve Karesi livâları A1

7 Çerkacı nasb u N1 : Çerkacı A1 : Çerhacı M1

8 olmuşdur A1, M1 : oldu N1

9 Mukaddime-i mergûbe [Başlık buraya girmesi işaret edilerek kırmızı mürekkeple N1 110a'nın sol kenarına yazılmıştır] N1 : Mukaddime A1, M1

10 sünniyye-i N1, A1 : — M1

Hilâfet-i ‘uzmâ ve mevkî‘-i¹ Vekâlet-i kübrâ olup, besmele-i sûre-i Saltanat ve fâtiha-i Mushaf-i ferr u menkabet olan Gâzî Sultân ‘Osmân Hân *eskenehullâhu*² *Te‘âlâ fî buhbûhati‘l-cinân*^{*} işbu şebistân-ı imkân-serây-ı fenâdan, serâbistân-ı ‘âlem-i câvîd ü bekâya intikâlinden³ mukaddemce, dem-i âhırın ve nefes-i vâpesinde veliyy-i ‘ahdleri olan Sultân Orhân Gâzî‘yi ihzâr ve cevâmi‘u‘l-kelim kabîlinden çend kıt‘a vesâyây-ı ‘âdilâne ve nesâyih-i kâmilâne⁴ ile “*ed-Dînü en-nasîhatü*^{**}” hakkını edâ ve muktezây-ı sırr-ı übüvvetini⁵ îfâ ve ‘âmmе-i a‘kâb-ı saltanat-nisâblarını, ol hisse-i gâ‘ibe ile behre-yâb ve kâm-revâ eylemiştir.

Nasîhat ve vasiyyet-i selâse-i Sultân ‘Osmân Hân bâ-veledeş Sultân Orhân Hân⁶

Cemî‘ vekâyi‘-i dînî ve dünyevî ve bi‘l-cümle⁷ metâlib-i sûrî ve ma‘nevîde şerî‘at-ı⁸ Mustafavî ve tarîkat-ı⁹ Murtazavî‘yi pîşvây-ı a‘mâl ve muktedây-ı ef‘âl ü ahvâl edüp, “*F’estakım kemâ ümirte*^{***}” câdde-i müstakîminden ‘udûl ü inhirâf ve ‘âmmе-i ahkâm ve¹⁰ evâmir u nevâhîde, medlûl-i hükm-i İlâhî ve sünen-i hazret-i¹¹ Risâlet-penâhî‘den ser-i mû¹² tehallûf ü in-sırâf olunmaya ve her bir¹³ emr-i mübhem ve mechûl ve cümle-i fermûde-i Hudâ ve Rasûl‘de “*F’es‘elü ehle‘z-zikri in küntüm lâ ta‘lemûn*^{14**}” [M1 262]

1 mevkî‘-i N1, A1 : saltanat-ı M1

2 Hân *eskenehullâhu* A1 : *eskenehullâhu* N1 : Hân *eskenehu*[ll]âhu M1

* *اسكنه الله تعالى في بُحْبُوحَةِ الْجَنَانِ* = Yüce Allah onu cennetin orta yerine yerleştirsün (=Mekânımı cennet eylesin)” anlamına gelen Arapça bir duâ cümlesidir.

3 intikâlinden A1 : intikâlden N1, M1

4 kâmilâne N1 : Husrevâne A1, M1

** *الدين النصيحة* = Din, öğüt vermedir” anlamına gelen bu cümle Müslim, İmân, 95; et-Tirmizî, Birr, 17, en-Nesâ‘î, Bey‘at, 31; ed-Dârimî, Rikâk, 41; Ahmed b. Hanbel, I/351; 2/297; 4/102‘de geçen Hz. Peygamber‘in bir hadîsidir; bk. Wensinck, VI,459.

5 übüvvetini N1, M1 : übüvveti A1

6 gâ‘ibe ile Hân M1 : gâ‘ible Hân [Buradakilerden “vasiyyet-i selâse-i” kısmı buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 127b‘nin sağ kenarına yazılmıştır] A1 : Vasiyyet-i ûlâ N1

7 bi‘l-cümle A1, M1 : kâffe-i N1

8 şerî‘at-ı N1, M1 : şer‘-i A1

9 tarîkat-ı A1, M1 : sünnet-i N1

*** *فاستقم كما امرت* = O halde emrolduğun gibi dosdoğru ol!” anlamına gelen bu cümle Kur‘ân, Hûd 11/112. âyetin baş kısmıdır.

10 ve N1 : — A1, M1

11 sünen-i hazret-i N1 : sünnet-i seniyye-i A1, M1

12 ser-i mû A1, M1 : — N1

13 bir M1 : — N1, A1

14 ta‘lemûn N1, M1 : ta‘melûn A1

** *فاسئلوا اهل الذكر ان كنتم لا تعلمون* = Eğer bilmiyorsanız, bilenlerden sorunuz” anlamına gelen bu cümle Kur‘ân, en-Nahl 16/43. ve el-Enbiyâ 21/7. âyetlerin ikinci yarılarında yer alan kısımlardır.

mazmûn-i hidâyet-nümûnu üzere reh-nümâyî-i pîşvâyân-ı dîn ve fetâvây-ı¹ e'imme-i güzîn ve akvâl-i 'ulemâ'-i râsihîn ile 'amel ü istişâre vü istihdâ, takdime-i kâffe-i emel oluna. Bu vasıyyet-i cüz'ıyye, müstemil-i hayrât ve sa'âdât-i külliyye olduğu kazıyye-i bedîhiyyedir. **Kıt'a**²:

Dîn-i hakk tâc ü efser-i merd-est
Tâc-ı nâ³-merd-râ ne der hûrd-est
Kâr-ı dîn hod ne serserî kâr-est
*Mülk ü⁴ dîn-râ garîb-i bâzâr⁵-est**

Vasıyyet-i sâniye

Cümle mahkûmân⁶ ve huddâm ve 'âmme-i havâss u 'avâm haklarında bi-hasebi'r-rütbe⁷ [N1 110b] ve'l-makâm, tertîb-i ihsân ü ifzâl ve ta'mîm-i in'âm ü nevâl edüp, be-tahsîs havâss-ı ehl-i İslâm, mezîd-i iclâl ü i'zâmla⁸ hâ'iz-i ni'met-i 'izz ü ihtirâm olalar. Zîrâ meleke-i merhamet ü ihsân, müceb-i cemâl-i mezâhir-i Sultânî ve me'âl-i mütehallikân-ı⁹ ahlâk-ı Rahmân, mütehî-i sa'âdât-ı¹⁰ câvidânî olacağı bî-rayb ü gümândır. Fî'l-hakîka feyz-i ihsân, beden-i milket ve Cihân-bânî'ye¹¹ nisbet, rûh-i nefsanî ve maksim-i kuvvet olan cümle-i kuvvâ ve a'zâ'-i cihân, ol meşri'-i hayâtından neşve¹²-mend-i kâm-rânî olurlar. Pes sâhib-i mesned-i Serverî ve serîr-ârây-ı Dâverî olan zevât-ı kirâm ve selâtîn-i 'izâm, mazhar oldukları mevâhib-i Rabb-ı min'âm¹³ sâ'ir 'ibâdî dahi şerîk ve sehîm-i i'tikâd ve "*Hayru'n-nâsi men yenfe 'u'n-nâs*"^{**} hân-ı¹⁴

1 nümûnu fetâvây-ı N1, A1 : makrûnu üzere reh-nümâyî-i pîşvâyân-ı dîn ve fetevây-ı M1

2 bedîhiyyedir. Kıt'a M1 : bedîhiyyedir N1 : bedîhidir. **Kıt'a** A1

3 nâ N1 : — M1

4 ü N1, A1 : — M1

5 *bâzâr* N1, M1 : *pâzâr* A1

* دین حق تاج و افسر مرد است * تاج نامرد را نه در خورد است

= Hak din kişinin başındaki tac ve sorguğtur. Tac namerdin hakkı değildir. Din işi serseri işi değildir. Devlet ve din bu pazarın garîbidir" anlamına gelen Farsça bu cümleler Gazneli Senâ'î'nin şiirlerindedir; bk. Ebü'l-Mecd Âdem Senâ'î, *Hadîkatü'l-Hakîka ve Şerî'atü't-Tarîka*, yy. 1275/1858-1859, s.79.

6 mahkûmân N1, A1 : mahkûmât M1

7 bi-hasebi'r-rütbe N1 : hasbe'r-rütbe A1 : hasbe'l-mertebe M1

8 i'zâmla A1 : ikrâmla N1, M1

9 mütehallikân-ı N1, A1 : mütehallifân-ı M1

10 sa'âdât-i N1, A1 : sa'âdet-i M1

11 milket ve Cihân-bânî'ye N1 : memleket ve Cihân-bânî'ye A1, M1

12 neşve N1 : feyz A1, M1

13 min'âm¹³ N1, A1 : me'âmide M1

** = İnsanların en hayırlısı insanlara faydalı olandır" anlamına gelen bu cümle, hadîs olup olmadığı bilinmediği belirtilen, ama mânâsının doğru olduğu bildirilen sözlerdendir; bk. el-'Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, nr.1254, I,393.

14 hân-ı N1 : — A1, M1

simâtını küşâd eylemekle, ber-fehvây-ı “*Elâ inne rahmetallâhi¹ karîbun mine'l-muhsinîn**” nâ'il-i nevâle-i rahmet-i Rabbü'l-'âlemîn olalar. ‘**Arabî**²:

Ve ahsenü vechin fi'l-verâ vechü muhsinin

*Ve eymenü keffin filhimü keffü mun'imîn***

Vasıyyet-i sâlise³

Çün vedî‘a-i Hılâfet, a‘zam-ı emânât-ı İlâhî ve emânet-i saltanat u şâhî, ecell-i menâsib u merâtib-i⁴ câhî olduğu eclây-ı bedîhîdir. Neteki Hakk sübhânehû ve⁵ Te‘âlâ “*İnnî câ'ilun fi'l-arzı halîfeten*****” mulâtafe-i latîfesiyle, nev‘-i benî⁶ âdeme minnet-i ‘uzmâ ve “*Huve'llezî ca'aleküm halâ'ife fi'l-arzı***” âyet-i şerîfesiyle hil‘at-pûş-i Hılâfet olacak ‘ibâd-ı pâkîze-fıtratlarına hediye-i kübrâ ‘inâyet ü i‘tâ eylemiştir. Hâliyâ benden sonra sen bâ-‘inâyet-i Yezdânî mütehammil-i Hılâfet-i Resûl-i Rabbânî⁷ ve mütekallid-i kılâde-i Cihân-bânî olacağıın derkâr olmağla, şart-ı emâneti kemâ yenbagî icrâ ve levâzım u erkânından olan “*et-Ta'zîmü li-emrillah ve's-şefekatü 'alâ halkillah⁵*” düstûrunu vâcibe-i zimmet-i⁸ himmet ü i‘tinâ edüp ve her gâh “*Ve câhidü fillâh⁶*” meydânında eşheb-rân-ı cidd ü ikdâm ve i‘lâ'-i kelimetullah mizmârında ‘inân-enğiz-i sa'y ü ihtimâm⁹ [M1 263] olası, kelâmıyla [N1 111a] hatm-i risâle-i¹⁰ vasâyâ eylemiştir.

1 *rahmetallâhi* N1, A1 : *rahmet[all]âhi* M1

* *الان رحمة الله قريب من المحسنين* = Bilesiniz ki iyilik edenlere Allah'ın rahmeti çok yakındır” anlamına gelen bu cümle başında yer alan “*ال* = Bilesiniz ki” kelimeleri dışında Kur‘ân, el-A‘râf 7/56. âyetin son kısmıdır.

2 ‘Arabî M1 : — N1

** *واحسن وجهه في الوري وجهه محسن* وايمين كف فيهم كف منعم* = İnsanlar arasındaki en güzel yüz, ihsân sâhibinin yüzüdür ve en mübârek el de yedirip içirenin elidir” anlamına gelen Arapça bu cümle Ebû Tayyib el-Mütenebbî'nin şîirlerindedir; bk. meselâ İbn Ebi'd-Dünyâ, *Kıra'd-dayf*, thk. ‘Abdullah b. Hamd el-Mansûr, Riyâd 1997, I,261.

3 *sâlise* N1, A1 : *selâse* M1

4 *merâtib-i* N1, A1 : + ve M1

5 *sübhânehû* ve A1, M1 : — N1

*** *انى جاعل فى الارض خليفة* = Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” anlamına gelen bu cümle Kur‘ân, el-Bakara 2/30. âyetin baş taraflarında yer alan bir kısmıdır.

6 *benî* N1 : — A1, M1

*4 *هو الذى جعلكم خلائف فى الارض* = Sizi yeryüzünde halifeler yapan O'dur” anlamına gelen bu cümle Kur‘ân, Fâtır 35/39. âyetin baş tarafında yer alan bir kısmıdır.

7 *Resûl-i Rabbânî* N1 : *Rahmânî* A1, M1

*5 *التعظيم لامرالله و الشفقة على خلق الله* = Allah'ın emrini yüceltmek, Allah'ın yarattıklarına şefkatli olmak” anlamına gelen Arapça bir ifâdedir.

8 *zimmet-i* N1, A1 : + ve M1

*6 *و جاهدوا فى الله* = Allah uğrunda cihâd edin” anlamına gelen bu cümle Kur‘ân, el-Hacc 22/78. âyetin başında yer alan bir kısmıdır.

9 *ikdâm* *ihitimâm* N1 : *ihitimâm* ve i‘lâ'-i kelimetullah meclâsında/mecâlisinde ‘inân-rîz-i ilğâr u ikdâm A1, M1

10 kelâmıyla hatm-i risâle-i N1 : deyü hatm-i kabâle-i A1, M1

Vesâyâ-yı mezkûre bi'l-cümle evlâd ü ahfâd ve tevâbi‘ ve¹ müntemiyân-ı hânedân-ı pâkîze-nijâdlarının asl-ı usûl-i mu‘tena ve düstûr-i ma‘mûl-i muktenâları² olmağla, mecmû‘u dâmen-i şerî‘at-i garrâya dest-zen-i istimsâk ve râh-ı cihâd ü gazâyâ ‘azm ü³ insilâkle, hezâr hezâr zulmet-gâh-ı küfr⁴ ü idbârı, şu‘le-i ‘âlem-tâb-ı İslâm'la pür-envâr ve nâm-ı Muhammedî⁵ sâmi‘a-güzârları olmayan diyâr-ı eb‘adları, ezân-ı Muhammedî ile⁶ velvele-dâr eylediler; *cezâhumullâhu hayra'l-cezâ*^{7*}.

Tezyîl

Sâhib-kırân merhûm Sultân Süleymân Hân hazretlerinin tevârîh nâtık olduğu üzere, üç⁸ yüz altmış ‘aded hısn-ı hasîn-i a‘dâyı⁹, menâr-ı envâr-ı dîn-i mübîn eyledikleri, vâsıl-ı derece-i sıhhat ü yakîndir.

Ve'l-hâsıl Devlet-i ‘aliyye-i Muhammediyye ve saltanat-ı seniyye-i Ahmediyye¹⁰, bin târîhine dek¹¹ her taraftan ‘âlem-efrâz-ı gâlibiyyet ve aksâm-ı erba‘a-i dünyânın üç¹¹ kısmında belki heft-kişver zemînde hükûmet ve saltanatla hâ‘iz-i şeref-i imtiyâz ü ‘azamet olarak, kısm-ı vesî‘-i Asya'dan dört iklim hisâbıyla Yemen ve Habeş ve Hicâz ve Cezîretül-‘Arab ve ‘Irâkeyn-i ‘Arab ve ‘Acem ve kâffe-i Anadolu ile Kürdistân ve Dağistân ve¹² Ermeniyye ve Gürcistân ve Afrika'dan iklim-i Mısır ve Sûdân ve memleket-i¹³ fesîha-i Berkâ'dan Tûnus ve Trablus ve Cezâ‘ir¹⁴ ve Telemsân ve Avrupa'dan ekâlîm-i sâ‘ire hisâbıyla bi'l-cümle Rumeli ve Mora'dan Bahr-ı Venedik sevâhili ile Dalmaçya ve memâlik-i Sırp¹⁵ ve Bosna ve Erdel ve Macar-ı zîr u bâlâ hattâ

1 tevâbi‘ ve A1 : etbâ‘ ve N1 : tevâbi‘-i M1

2 asl-ı usûl-i muktenâları N1 : aslu'l-usûl-i mu‘tena ve düstûru'l-‘amel-i muktenâları/müftenâneleri A1, M1

3 râh-ı ü N1 : tarîka-i enîka-i cihâd ü gazâyâ A1, M1

4 küfr N1, A1 : ‘inâd M1

5 Muhammedî M1 : Muhammed N1, A1

6 ezân-ı Muhammedî ile N1 : — A1 : ezân-ı Muhammed birle M1

7 *cezâhumullâhu hayra'l-cezâ’/cezâ* N1, A1 : *cezâhum[ull]âhu hayra'l-cezâ* M1

* *جَزَاهُمْ اللهُ خَيْرَ الْجَزَاءِ* = Allah onları en güzel şekilde ödüllendirdin” anlamına gelen Arapça bir duâdır.

8 **Tezyîl** üç M1 : Hattâ Sâhib-kırân merhûm Sultân Süleymân Hân hazretlerinin üç N1 : **Tezyîl** Sâhib-kırân Sultân Süleymân-ı cennet-mekânın tevârîh nâtık olduğu üzere, üç A1

9 hasîn-i a‘dâyı M1 : müşrikîni N1, A1

10 Devlet-i ‘aliyye-i Ahmediyye A1, M1 : — N1

11 1 Muharrem 1000 = 19 Ekim 1591 Cumartesi.

12 dünyânın üç A1 : dünyâdan üç N1 : dünyânın üç M1

13 Dağistân ve N1 : — A1, M1

14 memleket-i M1 : milket-i N1, A1

15 Cezâ‘ir N1, A1 : Cezâyir M1

16 Dalmaçya ve memâlik-i Sırp M1 : Dalmaçya ve memâlik-i Sırp N1 : Dalmaçya ve memâlik-i Sırp A1

Bec hudûduna varınca kadar¹ ve Bukonya [= Bukovina] ve Eflâk ve Boğdan ile Bucak ve Turla verâsından Kamanıçe ve Sahrây-ı Heyhât ve Kırım ve Deşt-i Kıpçak² ve etrâf-ı Bahr-ı Azak ve erâzî-i Kabartay ve Çerâkise'den Türkistân'a varınca tevsi'-i devâ'ir-i³ memleket ve divel-i sâ'ireyi âverde-i zîr-i süyûf-i satvet ederek, âfitâb-ı saltanatları vasatu's-semâ'-i rif'at ü i'tilâya vâsıl ve taraf taraf a'dâ'⁴ ve bed-hâhları, mânend-i zulmet mahv ü zâ'il olmaktan nâşi, bi'l-cümle divel-i Efrenciyye şemşir-i İslâmiyân'dan lertzân ve müte-hâşi olurlar idi.

Ve bin târîhinden yüz târîhine⁵ gelince⁶, ber-muktezây-ı tekâlîb-i çerh-ı gaddâr, tevsi'-i memâlik kaydından takrî'-i ezhân ü efkâr⁶ ile ancak Girid ve ba'zı adalar teshîrine himmet birle, kabza-i temellükde olan memâlik muhâfazasına bezl-i nakdîne-i iktidâr olundu.

Ve yüz târîhinden⁷ sonra askerînin [N1 111b] ahvâline nazar birle, te-hâlûk-i sefer cânib-i İslâmiyân'a mü'eddî-i [M1 264] hasâret ü hatar olduğunu teyakkun eylediklerinden nâşi, terk-i sefer birle⁸ etrâf-ı divele hakîmâne mu'âmele-i sulh u musâfâtî tercih u ihtiyâra nâ-çâr oldular. Binâ'en 'aleyh tedricî gazâ⁹ vü cihâda âheng, munkatı' ve gâ'ile-i i'mâl-i tîğ u tüfeng mürtefi' olup, nüfûs-i beşeriyye¹⁰ ise “*İzâ hulliyet ve tab'ahâ mâ'ilü âsâyişin ve hazar**” olmağla, refte refte kâr-ı sefer mehcûr oldukca, herkes mütevaggil-i râhat ü huzûr olmağa başlayup, giderek tavr-ı hazariyyet gâlib ve vaz'-ı be-deviyyet münselib oldu. Neteki bu tekallübât ü tedenniyyâtı Na'imâ merhûm dîbâce-i *Târîh*'inde etvâr 'unvâniyle hâkîmâne ve muhakkikâne sebt¹¹ ü beyân eylemiştir**.

Divel-i Efrenciyye'nin ise havâss-ı İslâm'dan olan dilîrî vü besâlet ve¹² husûsan Devlet-i 'aliyye-i¹³ 'Osmâniyye'nin mecbûl olduğu merdânegî vü

1 hattâ kadar N1 : — A1, M1

2 Kıpçak A1, M1 : Kıbcak N1

3 devâ'ir-i N1 : dâ'ire-i A1, M1

4 a'dâ' N1 : a'dâ A1, M1

5 yüz târîhine N1, M1 : bu vakte A1

6 1000 - 1100 = 1591 - 1688-1689.

6 takrî'-i ezhân ü efkâr A1 : tefrîğ-ı ezhân N1 : tefrî'-i ezhân ü efkâr M1

7 yüz târîhinden N1 : bu târîhden A1, M1

8 sefer birle N1 : sefer ile A1 : seferle M1

9 gazâ A1, M1 : gazv N1

10 beşeriyye N1 : beşer A1, M1

* اذا خَلَّتْ و طَبَعَهَا مَائِلٌ اسَاسِيش و حَضِر = İnsanoglu kendi haline bırakıldığı zaman huzur ve güvene meyleder” anlamına gelen Arapça bir ifâdedir.

11 muhakkikâne sebt N1, A1 : müdakkikâne tensib M1

** Na'imâ'nın etvâr ile ilgili olarak verdiği bilgi için bk. Naimâ Mustafa Efendi, *Târîh-i Na'imâ*, I,26-30.

12 ve A1 : — N1, M1

13 'aliyye-i N1 : — A1, M1

şecâ'at, dâ'imâ mevzû'-i bahs-i medh u i'tirâfları ve niçe¹ yüz seneden berü hezâr-bâr² tecrîbe vü şühûd ile mukâvemete 'adem-i kudretleri, teslîm-kerde-i erbâb-ı dirâyet ü insâfları olup, hattâ Nemçe cenerallerinden Moyto Kokola nâm gıtrîf³, fenn-i harbe dâ'ir te'lîfînde Devlet-i 'aliyye ile kendi⁴ devleti beyninde ilâ hâze'l-ân vukû'-yâfte⁵ olan muhâsama ve münâsaba, kezâlik mil-el-i sâ'irenin Devlet-i⁶ İslâmiyye ile ser-zede-i zuhûr olan muhâceme ve muhârebelerini, zemân ü mekânlarıyla yegân yegân serd ü ta'dâd ve her mel-hamede bulunan Ser'asker ve ma'reke⁷-ârây-ı ma'ıyyet olan leşkerin kem-miyyet ü keyfiyyetlerini ihsâ'⁸ vü îrâd edüp, Devlet-i 'Osmâniyye'nin⁹ muvazzaf ocaklarını beyân ve ru'esâlarına efrâd-ı askeriyenin¹⁰ sûret-i itâ'at ü inkıyâdlarıyla hüsn-i tertîb ü nizâmını reşk ü temennâ ederek, âverde-i beyân-ı tafsîl ü tıbyân¹¹ edüp, bu resme muntazam ve muvazzaf askere mukâbele kâbil olmayacağını ikrâr ve tahkîk ve kendü devleti ve divel-i sâ'ire-den Devlet-i 'Osmâniyye'ye mukâbele¹² kaydına düşenleri tesfîh ü tahmîk ederek, Devlet-i seniyye¹³ askerîsi nizâmına devletini tergîb ve asâkir-i¹⁴ şecâ'at-me'âsir-i 'Osmâniyye'ye taklîden kendi¹⁵ müceddeden bir takım asker tertîb eylediğini tahrîr ile temeddüh ü mübâhât [N1 112a] ve hattâ bin yetmiş beş senesi¹⁶ Köprülü-zâde merhûm¹⁶ Fâzıl Ahmed Paşa ma'ıyyetinde olan askerden bir mikdârını Nehr-i Raba hizâsında¹⁷ şikest eylemekle, rişte-i musâlahayı der-dest eylediğini nakl ile müdde'âsını isbât eylemiştir.

1 niçe N1, A1 : nice M1

2 bâr N1 : bâr hezâr A1 : bâ-hezâr M1

3 Moyto gıtrîf A1 : Moyto Kokola nâm 'ıtrîf N1 : Müsyö Kokola (موسيو) nâm zât M1. Metnimizde Moyto Kokola (موسيو قوقوله) gibi okunabilecek şekilde yazılmış olan bu zât, ünlü İtalyan kaptan Comte de Raimond Montecuccoli (1608-16 Ekim 1681) olmalıdır. Montecuccoli'nin hayatı ve eserleri için bk. meselâ "Montecuccoli", *Nouvelle biographie générale depuis...*, XXXVI, 155-159.

4 kendi A1, M1 : kendü N1

5 yâfte M1 : yâb N1, A1

6 kezâlik N1 : ve kezâlik divel-i sâ'irenin Millet-i A1, M1

7 ma'reke N1, M1 : ma'rekeye A1

8 ihsâ' N1 : ihsâ A1, M1

9 'Osmâniyye'nin A1, M1 : 'aliyye'nin N1

10 askeriyenin M1 : askerinin N1, A1

11 reşk ü tıbyân A1 : reşk-aver ve temennâ ederek, âverde-i beyân ü tafsîl ü tıbyân N1 : reşk ü temennâ ederek, tafsîl ü tıbyânda im'ân M1

12 kâbil mukâbele N1 : — A1, M1

13 seniyye N1 : 'aliyye A1, M1

14 asâkir-i N1, A1 : asker-i M1

15 kendi A1, M1 : kendü N1

16 Metnimizde söz konusu edilen Raba [=Raab] Muhârebesi, 8 Muharrem 1075 = 1 Ağustos 1664 Cuma günü Avusturya ordusu ile gerçekleşen Saint Gotthard muhârebesi olmalıdır; bk. meselâ İ.H.Danişmend, *İOTK*, III, 434.

16 merhûm N1 : — A1, M1

17 Raba hizâsında N1 : Rapa karşusunda A1 : Raba karşusunda M1

Bu cihetle ‘an-asl Devlet-i ‘aliyye'nin gâlibiyetine delâlet ve “*el-Fazlu mâ şehidet bihi'l-a'dâ'u**” beyyinesiyle, cünûd-i İslâmiyye'nin [M1 265] temâm mertebelerde hüsn-i nizâmına şehâdet eylediği, şübheden ‘ârî emr-i gayr-i mütevârîdir. Giderek nizâm-ı asker-i İslâm'da tegayyür ü perîşânî ve bâzûy-i gayret ü ikdâmlarına kesel ü fütür u tevânî ‘ârız olup, düşmen tarafı hemîşe meşk u idmân ve İslâmiyân'a mahsûs râbîta vü intizâmı ihtilâs birle, tertîb ü tenfîz¹ ü icrâsına sarf-ı tâb ü tüvân eylemeleriyle, ‘aks-i kazıyye zuhûr u² nümâyân olmağa başladı. [Mısrâ]:

*Turfâ şâgirdî ki³ dersî mî-dehed üstâd-râ***

Ve mesfûrun netîce-i mukaddime-i re'y ü tertîbi olan⁴ nizâm, divel-i Efrenciyye beyninde şuyû' ve belki Prusya Kıralı olan Fedrikos'un [=Friedrich]⁵ ihtirâ' eylediği nizâma vesîle-i şurû' olup, rişte-i nizâm-ı ma'hûda askerîsini rabt ve bu sûretle Nemçe Devleti'ne galebe birle Silezya [=Silésie] Ülkesi'ni⁶ zabt eyledikde, fi'l-asl bîm-i şemşîr-i cünûd-i⁷ ‘Osmânî, Avusturya hânedânına lerce-fiken-i hayret ve nâ-sâmânî iken, bir taraftan dahi Prusyalu zuhûr ve il ve⁸ vilâyetlerine ilkây-ı şerr u şûr edüp, bu vechile galebe-i devleteyn Nemçelü'yü mâ-sadak-ı “*Ke's-semeki'l-mütehayyiri beyne'l-bahreyn****” eylemekle, zarûrî⁹ tertîb-i askere mecbûr ve tanzîm-i sipâh zımnında müsâberet ve idmâna¹⁰ muhtâc-ı sarf-ı maddî oldu.

Gelelim Moskov tâ'ifesine; bu millet-i rezîle ve fi'e-i zelîle ile ‘an-asl¹¹ sugûr-i İslâmiyye miyânında mübâ'adet vukû'u, Devlet-i ‘aliyye-i ‘Osmâ-

* الفضل ما شهدت به الاعداء = Fazîlet, düşmanların itirâf ettiği şeydir” anlamına gelen Arapça bir atasözüdür.

1 tenfîz N1, A1 : tekayyüd M1

2 zuhûr u A1, M1 : — N1

3 şâgirdî ki N1, A1 : şâgird yeke M1

** طرفه شاگرد يکه درسى ميدهد استادرا = Yeni yetme talebe hocasına ders veriyor” anlamına gelen Farsça bir mısradır.

4 Ve olan N1 : Mesfûrun netîce-i mukaddime-i re'y ü tertîbi olan A1 : Mesfûrun netîce-i (نتیجه) mukaddime-i re'y ü tertîbi M1

5 Fedrikos'un N1, A1 : Fridrik'in M1. Metnimizde Fedrikos okunacak şekilde yazılmış olan kişi, 1712-1786 yılları arasında yaşayan, Büyük ya da Eşsiz diye anılan Prusya Kralı Friedrich II'dir; bk. meselâ “Friedrich II”, *Büyük Larousse*, IX,4308.

6 birle Silezya Ülkesi'ni N1 : ile Silezya Ülkesi'ni A1 : ile Avusturya Ülkesi'ni M1

7 cünûd-i N1, M1 : — A1

8 ve N1, A1 : — M1

*** كالسلك المتحير بين البحرين = İki deniz arasında kalmış şaşkın balık gibi” anlamına gelen Arapça bir deyimdir.

9 Ke's-semeki'l zarûrî N1 : Ke'l-kelbi'l-mütehayyiri beyne'l-karyeteyn [كالكلب بين القريةين = İki köy arasında kalan [şaşkın] köpek gibi” anlamına gelen Arapça bir deyimdir] eylemekle, zarûrî A1 : Ke'l-kelbi beyne'l-karyeteyn” eylemekle, zarûrî ber-vech-i mezkûr verziş-i N1

10 müsâberet ve idmâna N1 : — A1, M1

11 Moskov ‘an-asl/‘ani'l-asl N1, A1 : Rusyalu tâ'ifesine; bu millet ile ‘an-asl M1

niyye *dâmet fi himâyeti'r-Rabbâniyyeh** birle¹ münâfese ve muhâsamet inti-fâsına 'illet olup, dört yüz seneye karîb kavm-i Tatar, 'inân-rîzî-i bâd-pây-i çapul u ilgâr ile tâ'ife-i mersûmeyi cânlarından ve hânûmânlarından bîzâr edüp, mukâvemeden 'âciz ve za'f u killetleri ve kat'â âlât ve edevâtı harb ü kîtâlle 'adem-i ülfet ü ma'rifetleri mukâbele² husûsuna hâ'il ü hâciz iken, giderek Tatar'a dahi [N1 112b] ba'zı mertebe tegayyür-i hâlden başka hazariyyet hâleti³ gâlib ve ten-perverlik gâ'ilesi kuvvet-i sâ'ilelerini sâlib olduğundan fazla, Moskov tâ'ifesinin müdürân-ı umûr-i devleti bir alay nâdân ve nâ-âzmûde ve gâfil ve âhâd ve efrâdları ise bilâ-fark behâyim ve nesnâs gibi⁴ magz u dirâyetden müberrâ künd ü mühmel ve 'âtlı⁵ iken, güzârîş-pezîr olduğu üzere Avrupa devletleri, tahsîl-i sanâyi' u fûnûn ile kesb-i tereffüh ü âsâyîş ve sūfûn ü merâkib ve ecnâd ü ketâ'iblerini pezîrây-ı 'amel⁶ ü âzmâyîş ederek, tevsî'-i dâ'ire-i ticâret ve bu takrîble⁷ terfî'-i râyet-i imtiyâz ü meziyyet eylediklerine nazar ile anlara taklîd eylemek, safha-i arzûlarında câ'il, ya'nî kendüleri dahi⁸ bir devlet-i müstakîl olmak şîvesine samîm-i bâl ile⁹ mâ'il olmalarıyla, Çâr nâmına [M1 266] olan kırallarının ikâmetgâhları bulunan Moskov¹⁰ Şehri'ne etrâf u eknâfdan üstâd sannâ'lar celb ü îrâd¹¹ ve mûte'addid kâr-hâneler binâsı ve ta'lîm-i 'ulûm-i lâzime için Akadimya ta'bîr olunur medreseler inşâsı gibi bâdî-i âbâdî-i memleket olacak a'mâl ü¹² hâlâta sarf-ı nakdîne-i cidd ü ihtimâm¹³ edüp, Bahr-ı Hazer ile Bahr-ı Azak'da sefineler¹⁴ tertîbine 'azm ü niyyet ve terceme-i kütüb-i evâ'il ve İngiltere ve Fransa¹⁵ ve sâ'ir divele irsâl-i rüsûl ü resâ'il husûslarında Rusya kırallarından ihrâz-i rütbe-i evveliyet eden 'Aleksey nâm kıral, sadme-i merg ile üftâde-i hufra-i sa'îr¹⁶ ve büyük oğlu Todor câ-nişîn-i peder-i dūzah-masîr¹⁷ olup, lâkin mersûm 'akl u şu'ûrdan mahrûm ve küçük birâderi Petro bâ-vücûd-i sıgar-ı sinn ü sâl müdâhale-i umûrdan mehcûr olmağla, altı sene bu minvâl üzere

* دامت فى حماية الربانية = Rabb'in himâyesinde devam etsin" anlamına gelen Arapça duâdır.

1 *fi'l-himâyeti'r-Rahmâniyyeh*" birle : *fi himâyeti'r-Rabbâniyyeh*" ile N1, A1

2 ve kat'â mukâbele N1 : ahz-ı intikâm A1, M1

3 hâleti N1 : — A1, M1

4 nâdân ve gibi N1 : — A1, M1

5 'âtlı N1 : kâhil A1, M1

6 'amel N1, A1 : — M1

7 takrîble N1, A1 : takrîbiyle M1

8 dahi N1, A1 : — M1

9 bâl ile A1, M1 : bâlle N1

10 ikâmetgâhları bulunan Moskov M1 : ikâmetgâhı olan Moska N1 : ikâmetgâhları olan Moşkov A1

11 sannâ'lar celb ü îrâd N1 : sannâ'lar celb A1 : ve sannâ'lar celb M1

12 bâdî-i ü N1 : bâdî-i âbâdî-i memleket olur A1 : âbâdî-i memleket olur M1

13 ihtimâm A1 : ictihâd N1 : ikdâm M1

14 Azak'da sefineler N1 : siyâh'da donanmalar A1, M1

15 İngiltere ve Fransa A1, M1 : İngiliz ve Françe N1

16 sa'îr N1, A1 : zemîn M1

17 câ-nişîn-i -masîr N1, A1 : pederine câ-nişîn M1

güzârende-i eyyâm u şuhûr oldular, tâ ki bin doksan üç¹ târîh-i hicrîsinde mes-für Todor, sâha-i hayâtdan dûr ve makâmına deh-sâle olan karındaşı² Petro, sandalî-nişîn-i zevk u hubûr³ oldu*. Lâkin zâtında cîn fikirli, şeytân 'akıllu bir âfet olup, mâye-i dirâyet ü isti'dâd sebebiyle kâbil-i hüner ü ma'rifet olmağla, tufûliyyeti evânından⁴ berü tahsîl-i elsine vü me'ârife verziş ve kesb-i levâ-zim-i hükümrânîye sa'y ü gûşîş edüp, devleti müceddeden tanzîm ü tensîk ve milletinin âdâb ü etvârını sâ'ir Avrupa halkına tatbikle⁵ mu'âmele-i ticâreti ekâlim-i sâ'ire ile⁶ tervîc ve kavâ'id-i fenn-i harb üzere mu'âlem asker tertîbi ile sirâc-i imtiyâz ü ibtihâc⁷ [N1 113a] tesrîc eylemek hulâyâsı, silsile-cünbân-ı heves ü hevâsı olmağla, ibtidây-ı hâlde⁸ hurde hurde tekneler inşâ ve derûn-i buhayrât ü enhârda merâsim-i ta'lîm ü te'allümü icrâ ve giderek tavâ'if-i ecne-biyyeden elli nefer intihâbla⁹, Avrupa nizâmı üzere âzmâyîş-i ceng ü cidâle ib-tidâ edüp, millete dahi gayreti mûris ve sûret-i musammeme-i nizâma bâ'is olmak mülâhazasıyla tertîb eylediği neferât-ı mürettebesinin ednâ rütbesini kabûl ve ol rütbeye mahsûs vazîfe ile ziyî ü kıyâfetlerine duhûl edüp, hâkim iken âhâd-i asker gibi sergerde-i sipâhın mahkûmu ve umûr-i cedîdenin kemîn-gâh-ı kuvveden hayyiz-i fi'le burûzu, bu makûle ihtiyâle muhtâc idiği¹⁰ meczûmu olup, devletinde itâ'atden gerden-pîç-i müteşettitü'n-nizâm İsterlic [=Austerlitz]¹¹ nâm askerinin¹² taht-ı zâbitaya girmeyeceği 'iyân ve bunların vücûduyla işe [M1 267] yarar âhar asker tedârükü 'adîmül'imkân olmağla, tertîb-i cünûd-i menviyyeye teşmîr-i sâ'id-i himmet ve İsterlic¹³ ocağının tahrîbine i'mâl-i mî'vel-i 'azîmet birle tasmiim eylediği asker-i cedîdi¹⁴ mey-dân-ı husûlde cilve-ger ve ta'lîm-gâh-ı irâdesinde sebk-âmûz-i hüner eyledi. Ancak tevsî'-i hitta-i memleket, menût-ı tevfir ve teksîr-i¹⁵ sevâd-ı cem'iyet olduğı derkâr ve ehass-ı dil-hâh ü mütemennâsı¹⁶ olan donanma ve ticâret

1 üç A1, M1 : üç N1

2 karındaşı N1, M1 : birâderi A1

3 hubûr N1 : huzûr A1, M1

* Metnimizde söz konusu edilen, çar Aleksey Mihailoviç ile ikinci karısı Natalya Narişkina'nın oğlu olan Büyük Petro(1672-1725)'dur; üvey kardeşi Fyodor III.'ün ölümünden sonra (nisan 1682) çar ilan edilmiştir; bk. meselâ "Petro Büyük I", *Büyük Larousse*, XVIII,9319.

4 tufûliyyeti evânından N1 : tufûliyyetinden A1, M1

5 âdâb ü tatbikle N1 : etvâr ü âdâbını sâ'ir Avrupa halkına tatbikle/tatbik ile A1, M1

6 sâ'ire ile N1, A1 : sâ'irede M1

7 imtiyâz ü ibtihâc A1, M1 : imtiyâzı N1

8 hâlde N1 : emirde tıflâne A1, M1

9 intihâbla N1, A1 : intihâbiyle M1

10 ihtiyâle muhtâc idiği N1 : hîlelere muhtâc idüğü A1, M1

11 İsterlic A1, M1 : İsterlic (استرليج) N1

12 askerinin M1 : askeri N1, A1

13 İsterlic A1, M1 : İsterlic (استرليج) N1

14 birle cedîdi N1 : ile cünûd-i musammemesini A1, M1

15 tevfir ü teksîr-i A1 : tevfir-i N1 : tevkîr ü teksîr-i M1

16 mütemennâsı N1 : temennâsı A1, M1

mâddesi, sevâhil-i bahriyye temellüküne mevkûf olduğu¹ bedîdâr olduğundan mâ'adâ, ekser memâlikî erâzî-i kafra², hâsılât ve mahsûlât eserinden bî-behre olmağla, külliyyetlü asker otarmak³ nâ-mümkin ve sevâhil-i bahriyyeden bu'du takrîbiyle emr-i ticârete nizâm veremeyeceği müte'ayyen olmağın, evvelâ hem-civârı olan İsvec Memâlikî'ne itâle-i yed-i istilâ ve bu vechile Bahr-ı Baltık'da ittihâz-ı mersâ ve sâniyen Leh Memleketi kesîru'l-cedvâ ve⁴ yesîru's-servâ bir kişver-i pür-nef⁵ u gnâ ve hargele-i cüyûşuna mer'â olmağa becâ olmağın⁶, ol kutru dahi bir takrîble⁷ ihtilâs, semîr-i zamîr-i nâ-sipâsı olduğundan, dîde-dûz-i dem-i fırsat ve muterassîd-i vesîle-i⁸ münâsebet iken, bin yüz sekiz⁹ târîh-i hicrîsinde Leh Kırallı fevt⁹ olmağla, sandalî-i Kıralliyet'i¹⁰ vücûd-i bed-bûdundan hâlî oldukda, Lehlü'nün bir fırkası Fransa¹¹ bey-zâdelelerinden birini ihtiyâr ve âharı Saksonya Herseki olan Ağustos-i Evvel'in kırallı¹² olmasını [N1 113b] re'y ü istîşâr¹³ eylemekle, beynlerinde vukû' bulan mübâyenet "*Mesâ'ibü kavmin 'inde kavmin fevâ'idü'*" vetîresince, Moskovlu'ya ser-rişte-i icrây-ı mel'anet olmağın¹⁴, Leh hâkine askerini idhâl ve nisâr-ı tohm-i¹⁵ mekr u âl ile nasb-ı şebeke-i¹⁶ fend ü ihtiyâl edüp, sûretâ Ağustos'u kırallı nasbı husûsuna¹⁷ i'ânet ve fi'l-hakîka timsâl-i hayâlini pezîrây-ı sûret eyledikten sonra, Avrupa memâlikinde geşt ü güzâr birle ahvâl-i 'âlem ittîlâ'ına¹⁸ hâhişkâr oldu. Pes İsterlic [=Austerlitz] askerini Moskov¹⁹ Şehri'nden hurûc ve Leh Kırallı'na imdâd ü i'âne behânesiyle Leh toprağına²⁰ kadem-zen-i vürûd ü vülûc olmak zımnında me'mûr ve pây-i tahtında ekall-i kalîl İsterlic²¹

1 olduğu N1, A1 : idüğü M1

2 kafra N1 : kakra ve A1 : kafra ve M1

3 olmağla N1 : olmaktan nâşi, külliyyetlü asker otarmak/onarmak A1, M1

4 ve N1 : — A1, M1

5 nef N1 : menfa'at A1, M1

6 becâ olmağın N1 : sezâ olduğu hüveydâ olmağla A1, M1

7 takrîble N1, A1 : takrîb ile M1

8 vesîle-i N1, M1 : + ve A1

9 1108 = 1696-1697.

9 târîh-i fevt M1 : târîhinde Leh Kırallı mürd N1 : târîh-i hicrîsinde Leh Kırallı mürd A1

10 Kıralliyet'i N1, M1 : Kırallî A1

11 Fransa A1, M1 : Françe N1

12 kırallı N1 : sandalî-nişîn-i kırallî A1, M1

13 istîşâr N1, A1 : istibşâr M1

* مصائب قوم عند قوم فوائد = Bir kavmin başına gelen belâ ve musîbetler, diğerk bir kavim için fayda olabilir" anlamına gelen Arapça bir atasözüdür.

14 mel'anet olmağın N1 : mel'anet olmağla A1 : mefsedet olmağla M1

15 nisâr-ı tohm-i N1 : tohm-efşânî-i A1, M1

16 şebeke-i N1, A1 : şebîke-i M1

17 sûretâ husûsuna N1 : sûret-i zâhirde/zâhirede Ağustos'u kırallı nasbında A1, M1

18 birle ittîlâ'ına N1 : ile ahvâl-i 'âleme ittîlâ'ı A1, M1

19 İsterlic askerini Moskov M1 : İsterlic (استره ليج) askerini Moska N1 : İsterlic askerini Moşka A1

20 toprağına A1, M1 : türâbına N1

21 İsterlic A1, M1 : İsterlic (استره ليج) N1

askeriyle on bin mikdâr cünûd-i mürettebe terk ü tahlîf eylemekle¹, def-i mahzûr eyledikten sonra, Moskov'dan² hareket ve İngiltere ve Felemenk memâlikini seyr u temâşâ ile hakâyık ve dekâyık-ı ahvâl-i kevnîyeye mehmâ-emken kesb-i vukûf u 'ibret³ ve Nemçe'nin makarr-ı hükûmeti olup⁴ bizim lisânımızda Bec denmekle [M1 268] ma'rûf olan Viyana Şehri'nde tevkîf-i gerdûne-i siyâhat eyledikde, li-emrimmâ pâ⁵-beste-i visâk-ı meks olup, ârzûy-i Kıraliyyet ve Çârlık hâhişiyle dâğ ber-dil emel ü⁶ hasret olan mersûm Petro'nun kız karındaşı Sofi (سوفى)⁷ nâm kaydâfe-i rûzgâr, her bâr⁸ ikâz-ı fitneye ibtidâr ve aralık aralık İsterlic⁹ [=Austerlitz] tâ'ifesini tahrîkle isâre-i gerd-i fesâd ü nefâr¹⁰ eylemekden hâlî olmayup, ol hılâlde birâderinin fîkdânını vicdânında ni'met ve Çârîçelik takye¹¹-rübâlığına akvây-ı zerî'a-i fırsat bilmekle, Leh Ülkesi'nde olan İsterlic¹² takımını tahrîk ve sebîke-i mekr u hadî'ayı kâlib-ı itmâ' u tesvilde tesbîk eylemekle, Leh toprağında olan İsterlic¹³, gubâr-ı fitne vü şikâkı tehyîc ile¹⁴ ihdâs-i şûriş ü gavgâ edüp, asker-i cedîdî i'dâm ü imhâ kasdiyle Moskov¹⁵ cânibine reh-peymâ oldular. Ve Moskov'ya¹⁶ yirmi sâ'at mesâfe¹⁷ tekarrüblerinde, asker-i cedîd anları¹⁸ istikbâl ve 'an-âhrihim küşte-i tîğ-i istîsâl eylediler.

Bu vechile Moskov'da¹⁹ ser-zede-i zuhûr olan ihtilâl, Viyana'da ârâm-rübây-i kıral olmağla, 'acele hinto²⁰-süvâr-i isti'câl [N1 114a] ve Moskov²¹

-
- 1 mikdâr eylemekle N1 : mikdâr cünûd-i mürettebe bırakmağla A1 : mikdârı cünûd-i mürettebe bırakmağla M1
 - 2 Moskov'dan M1 : Moska'dan N1 : Moşka'dan A1
 - 3 'ibret N1, A1 : gayret M1
 - 4 olup N1 : olan A1, M1
 - 5 pâ N1 : — A1, M1
 - 6 emel ü N1, M1 : — A1
 - 7 mersûm Sofi (سوفى) N1 : merkûm Petro'nun hemşiresi Sofi (سوفى)/Sofi (سوفى) A1, M1. Metnimizde Sofi (سوفى) okunacak şekilde kaydedilmiş olan, 1682-1689 yılları arasında naibelik yapmış, I. Petro'nun kızkardeşi Sophie Alexeïevna (1657-1704) için bk. meselâ http://fr.wikipedia.org/wiki/Sophie_Alexeïevna (erişim tarihi 9.V.2014).
 - 8 her bâr N1 : hemâre A1 : hemvâre M1
 - 9 İsterlic A1, M1 : İsterlic (استرلهيج) N1
 - 10 nefâr N1, A1 : nefâd M1
 - 11 takye N1, M1 : tekye A1
 - 12 Ülkesi'nde olan İsterlic M1 : Ülkesi'nde olan İsterlic (استرلهيج) N1 : Ülkasi'nden olan İsterlic A1
 - 13 İsterlic A1, M1 : İsterlic (استرلهيج) N1
 - 14 şikâkı tehyîc ile M1 : şikâkı tehyîc birle N1 : şekâyı tehyîcle A1
 - 15 Moskov M1 : Moska N1 : Moşka A1
 - 16 Moskov'ya M1 : Moska'ya N1 : Moşka'ya A1
 - 17 mesâfe N1 : — A1, M1
 - 18 anları N1 : mersûmları A1, M1
 - 19 Moskov'da M1 : Moska'da N1 : Moşka'da A1
 - 20 hinto M1 : + [Bu kelime, buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 131a'nın sol kenarına yazılmıştır] A1 : — N1
 - 21 Moskov M1 : Moska N1 : Moşka A1

Şehri'ne hatt-ı tirhâl eyledikde, bakıyye-i İsterlic¹, eşedd-i 'ukübetle ifnâ ve niçelerini² ekâsî-i bilâda nefy ü tard ile ve'l-hâsıl İsterlic³ ocağını itfâ eyledikden sonra, askerisini nesek-ı matlûb-i ma'hûd⁴ üzere tertîb ü tensîk ve evzâ' u hey'etlerini tagyîr ile⁵ Avrupa devletleri beynlerinde⁶ müte'ârif ziyî ü kıyâfete tevfiğ edüp, bî-müzâhim ta'yîn-i kavanîn ü merâsim ile takrîr-i revîş⁷ ü âyîn ve tarsîn-i binây-ı nizâm-ı dil-nişîn eylemek sadedinde iken, Tîmûrbaş lakabı ile mülakkab İsveç Kırallı olan Onikinci Karlos⁸, terfî'-i râyât-i gavgâ ve Danimarka üzere tehzîz-i⁹ elviye-i harb u vegâ eylemekle, Moskov Çârî¹⁰ dahi Danimarka ile ittifâkı behâne-sâz ve İsveç diyârına hücum ü iktihâma zerî'a-perdâz olduğu esnâda, İsveç Kırallı Danimarka ile gâlibâne 'akd-i müsâleme ve Leh Kırallı'nı def' u teb'îd için kâdime-cünbân-ı mühâceme olduğunu Moskov Çârî ittihâz-ı fırsat ve İsveç diyârına sevk-ı leşkere müsâra'at¹¹ edüp, Bahr-ı Baltık kenârında İngriya¹² Memleketi'ni der-ceng-i evvel âverde-i pençe-i¹³ temellük ü istîlâ ve nâmına izâfetle Petroburg Şehri'ni binâ eyledi. İsveç¹⁴ Kırallı dahi Ağustos'u Leh'den tard u ib'âd ve Leh bey-zâdelerinden birini sandalî-i Kıralliyet'e¹⁵ ik'âd eyledikten sonra, [M1 269] Moskovlu ile harb-i besûs-âsâ dûr u dirâz¹⁶ ceng ü âşûb-i ârâm-fersâya âgâz edüp, bilâhare Leh muzâfâtından Ukranya Eyâleti'nde Poltava nâm mahalde İsveç¹⁷ Kırallı mağlûben pey-siper-i râh-ı hezîmet¹⁸ ve zıll-ı zalîl-i Devlet-i 'aliyye'ye ilticâ kasdiyle Belde-i Bender'de 'inân-keş-i semend-i 'azîmet olup, ma'iyyetinde olan Ponyatovski¹⁹ nâm Lehlü Bey-zâde'yi Der-i devlet-medâr'a ba's ü isrâ ve

1 İsterlic'i A1, M1 : İsterlic'i (استرله لیجی) N1

2 niçelerini N1, A1 : nicelerini M1

3 ve'l-hâsıl İsterlic M1 : ve'l-hâsıl İsterlic (استرله لیج) N1 : el-hâsıl İsterlic A1

4 -i ma'hûd N1, A1 : — M1

5 evzâ' ile A1, M1 : vaz' u hey'etlerini tagyîr birle N1

6 beynlerinde N1, M1 : beyninde A1

7 -i revîş N1, A1 : -veş M1

8 lakabı Karlos M1 : lakabıyla mülakkab İsveç Kırallı —/olan Onikinci Karloş N1, A1

9 tehzîz-i N1, M1 : tehzîr-i A1

10 Moskov Çârî N1 : Çâr-ı Moskov A1, M1

11 leşkere müsâra'at A1, M1 : sipâh-ı satvet N1

12 İngriya N1, A1 : انگریا M1. Metnimizde انگریا imlâsıyla yazılan bu yer, Neva Irmağı ve Ladoga Gölü kıyılarında, Karelya'da bir bölgedir; bk. meselâ "İngriya ya da İkeri", *Büyük Larousse*, XI,5701.

13 pençe-i A1, M1 : çeng-i N1

14 İsveç N1, A1 : İsveç M1

15 Kıralliyet'e N1 : Kırallı'ye A1, M1

16 dirâz N1 : dirâz harb u A1 : dirâz harb M1

17 Poltava İsveç N1, A1 : Polnada nâm mahalde İsveç M1

18 hezîmet N1, M1 : + [Burada verilen bilgilerle ilgili olarak 131b'nin sağ kenarında metni yazan kişinin elinden çıkmış şöyle bir kayıt vardır: "Vâkı'a İsveç Kırallı'nın mağlûbiyeti Tatar Hân'ın İsveç Kırallı imdâdına geleceğine mebnî anın vaktiyle gelüp yetişmamesinden dolayı zuhûr eylediği keyfiyeti, mufassalan *Katerina Târîhi*'nde muharrerdir. Tafsîlini isteyen târîh-i mezkûra mürâca'at buyura"] A1

Rusyalu'nun¹ Devlet-i 'aliyye'ye dahi sù'-i kasdi olduğunu inhâ ile² sefere hass ü igrâ eyledikde, Devlet-i 'aliyye'ye³ bilâ-mûcib ikâ'-ı seferden imtinâ' ve hemân İsvec Kırallı'nın sâlimen diyârına 'avd ü vusûlü⁴ zımnında tîğ-i iltizâmı ilmâ' eyledi.

Çâr-ı Moskov ise bu aralıkda Bahr-ı Baltık'da Finlandiya'nın⁵ bir kıt'asıyla Karelya* ve Litvenya memleketlerini dahi teshîr ve Leh Ülkesi'nde dahi⁶ icrây-ı mel'anet ü fesâda nasb-ı zamîr eylediğinden mâ'adâ, Kırım ve Karadeniz semtlerine de sù'-i kasda ibtidâr ve hudûd-i İslâmiyye'ye pây-endâz-ı mekr u habâset⁷ [N1 114b] olacağı bedîdâr olmağla, üzerine sefer vukû'u lâzım ve mikdârını bildirmek emr-i mühimm olmakdan nâşi, bin yüz yirmi üç⁸ senesi Baltacı Mehmed Paşa Âsitâne-i sa'âdet-intimâdan⁹ livây-ı felek-fersây-ı Sipehsâlârî ile nehzat ve Boğdan'da Nehr-i Burut kenârında Falçı Geçidi'nde Çoçora¹⁰ nâm mahalde tabûr-bend-i ikâmet olan Moskov askeri mukâbilinde nasb-ı hıyâm-ı savlet¹¹ eyledikde**, mufassalan nigâşte-i sahâyif-i tevârîh u defâtîr ve Moskovlu ağac kabuğu yemek fıkrasıyla mesel-i sâ'ir olduğu üzere, şîr-dilân-i İslâmiyân'dan mânend-i reme-i gürâzân-ı girîzân ve kıralları gûyây-ı "el-Emân" olmağla, ber-muktezây-ı 'uluvv-i cenâb-ı Devlet-i 'aliyye, zebûn-küşlük tenezzülünü irtikâb eylemeyüp, tazarru' u niyâzlarına rû-nümây-ı¹² is'âf ü incâh ve İsvec Kırallı'nın sâlimen¹³ memleketine vusûlü, şurût-ı sâ'ireye munzamm olarak kâr-bend-i sulh u salâh olmuşidi¹⁴.

19 Ponyatovski N1 : Ponyatoski A1 : Ponyakovski M1. Metnimizde söz edilen Polonyalı Joseph Poniatowski için bk. meselâ *Biographie des Contemporains, par Napoléon*, Paris 1824, s.297.

1 Rusya'nın A1 : Rusyalu'nun N1, M1

2 ile A1, M1 : birle N1

3 'aliyye'ye M1 : 'aliyye N1, A1

4 vusûlü A1, M1 : vusûl N1

5 Finlandiya'nın A1, M1 : Katlandiya'nın N1

* Metnimizde söz konusu edilen Karelya (كاريييا) Beyaz Deniz ile Finlandiya Körfezi arasındaki bölgedir; bk. meselâ "Karelya", *Büyük Larousse*, XII,6423.

6 Ülkesi'nde dahi N1 : Memleketi'nde dahi A1 : Memleketi'nde M1

7 habâset A1 : hıyânet N1, M1

8 üç A1, M1 : üç N1

9 sa'âdet-intimâdan A1, M1 : sa'âdet'den N1

10 Falçı Geçidi'nde Çoçora N1 : Falçı Geçidi'nde Çoçoda A1, M1

11 savlet N1 : satvet A1, M1

** Sadrazam ve Serdâr-ı ekrem Baltacı Mehmed Paşa Pruth seferi için 20 Safer 1123 = 9 Nisan 1711 Perşembe günü İstanbul'dan hareket etmiş, 3 Cumâdelâhire 1123 = 19 Temmuz 1711 Pazar günü, Osmanlı ordusunun Pruth üzerindeki Faltschi = Falçı geçidinde Rus ordusunun da karşı yakadaki Cecora = Çoçora mevkiinde bulunurlarken savaş başlamıştır; bk. meselâ İ.H.Danişmend, *İOTK*, IV,4-5.

12 rû-nümây-ı A1, M1 : كوشكرای N1

13 sâlimen A1, M1 : selâmetle N1

14 olmuşidi N1, M1 : + [Burada verilen bilgilerle ilgili olarak 131b'nin sağ kenarında metni yazan kişinin elinden çıkmış şöyle bir kayıt vardır: "Musâlaha-i mezkûre Devlet-i

Ancak Moskovlu'nun dâmen-i cibilletleri, âlûde-i levs-i habâset¹ ü mekkâr ve kezzâb ü huddâ', zemîmetü'l-fitra bir kavm-i bed²-millet olduğundan, pâ-nihâde-i sâha-i emn ü necât³ oldukda, 'ahid-nâme şurûtunu icrâda girîvekerd-i hılâf ve Azak Kal'ası'nı redd ve Leh'den askerini ihrâcla keff-i yed husûslarında reh-girây-ı⁴ nakz u hılâf olmağla, Tatar Hân'ın inhâsı ve Bender'de olan İsvec Kıralı'nın tahrîz⁵ u igrâsı, tekrâr Moskov üzerine îcâb-ı kârzâr⁶ eylemekle, bu def'a İngilterelü ile Felemenklü'yü tevsît ile⁷ [M1 270] vech-i sâbık üzere tahsîl-i maksûd ve tebyîn-i şurût u kuyûd olunmuşiken, yine askerini Leh'den ihrâcda 'inâd ve meclây-ı televvün ve şu'bede-kârîde îbrâz-ı sûret-i mu'tâd eylediğinden bir sene sonra, Devlet-i 'aliyye zarûrî sefer ve Pâdişâh-ı İslâm bizzât Edirne'yi veche-i (وجهه) 'azm-i meyâmin-eser eyledikde, Rusyalu yine dâmen-i recâya âvîzân ve terk-i sefer bâbında bâng-zen-i emân olmağla, emr-i musâlaha ber-vech-i merâm sûret-yâb-ı nizâm ve 'ahid-nâme, imzâ-pezir-i hüsn-i⁸ hitâm oldukdan sonra, Petro'nun eclâf-ı⁹ ahlâfî asakir-i mu'alleme-yi ve Bahr-ı Baltık'da donanmayı teksîr ederek iktisâb-ı kuvvet ve devlet-i müstecidde hey'etini istihsâlle iktinây-ı¹⁰ mâye-i haşmet edüp¹¹, lâ 'an-aslın Tatar'ın tesallutu da'vâsını aralık aralık icrây-ı mâ-fî'z-zamîrine behâne-sâz¹² ve Petro'nun terk ü redde mecbûr olduğu [N1 115a] Azak Kal'ası'nı tahlîsa vesîle-perdâz olmağla, "el-Küfrü milletün vâhidetün*" ittihâdı üzere¹³ Nemçelü ile 'akd-i¹⁴ muvâfakat ve i'lây-ı livây-ı fesâda şedd-i bâzûy-i müşâreketle, ikisi birden nakz-ı rişte-i silm ü salâh ve feth-i derîçe-i harb ü kifâh eylediler.

Cünûd-i mansûre-i İslâm dahi meded-kârî-i Vâhibü'l-felâh ile¹⁵ tarafeyne i'mâl-i süyûf u rimâh eyleyerek, nihâyetü'l-emr bin yüz elli iki târihinde Belgırad pîş-gâhında Nemçelü ile 'akd-i musâlaha ve bi'l-ma'iyye Rusyalu ile dahi

'aliyye tarafından bi'l-istîzân olmayup, kıral tarafından takdîm olunan yıldız altunlarına tama'an bilâ-istîzân tanzîm olunduğu mu'ahharan Baltacı Mehmed Paşa'nın Sadâret'den 'azline ve Re'is-i vakt ve Kethudâ'nın katline mü'eddi olduğu tevârîhde muharrerdir"] A1

1 habâset N1, A1 : habâ'is M1

2 fitra bed N1, A1 : fitrat bir M1

3 necât N1 : selâmet A1, M1

4 ihrâcla reh-girây-ı N1, A1 : ihrâc ile keff-i yed husûslarında reh-güzây-ı M1

5 tahrîz N1, M1 : tahrîs A1

6 kârzâr N1, M1 : kâr u zâr A1

7 tevsît ile M1 : tevsît birle N1 : tevsitle A1

8 hüsn-i A1, M1 : — N1

9 eclâf-ı N1 : eclâf ü A1 : — M1

10 istihsâlle iktinây-ı N1 : istihsâl ile iktinây-ı A1 : istihsâl ile iftinây-ı M1

11 edüp N1, M1 : — A1

12 icrây-ı -sâz N1 : icrây-ı mel'anete behâne-sâz A1 : mekîdete behâne (بهانه) -sâz M1

* الكفر مله واحدة = Küfür tek millettir" anlamına gelen Arapça bir ifâdedir.

13 el-Küfrü üzere N1, A1 : — M1

14 'akd-i N1, M1 : ittihâd-ı A1

15 felâh ile N1, M1 : felâhla A1

Azak Ka'lası'nı hedm¹ ve Leh umûruna 'adem-i müdâhale şartıyla sedd-i bâb-ı mükâfeha olunmuşidi*. Lâkin günâm-ı dimâğ-ı habâset-irtisâmları, mürçe-i sevdây-ı Milket-i Leh ile memlû ve Ülke-i² Kırım, ol ahlâf-ı İblîs-i racîme akdem-i dil-hâh u ârzû olmağla, zîrgâh-ı hafâdan her bâr Lehlü'yü ifsâda ibtidâr ve îkâ'-ı fitne ile miyânlarını tefrika-dâr edüp, tâ ki Leh Kırılı Üçüncü Ağustos ni'met-i hayâtdan me'yûs oldukda, Katerina nâm Çârîçe-i Rus, Leh beyzâdelerinden birini intihâb ve cebren ve kerhen kabûl ettirmek için Leh derûnuna³ asker idhâline şitâb edüp, Leh'in umûr-i dâhiliyyesine müdâhale ve betâ'in-i ahvâline bast-ı yed-i tegallüb ü mutâvele⁴ eylemekle, Leh ehâlîsi ise iki fırka olup, bir fırkası Moskovlu'nun lâbe ve⁵ tesvîlâtına firîfte ve mekr u telbîsâtına⁶ şifte olarak, zünnâr-bend-i tehâbb ü îtilâf⁷ ve ferîk-ı dîğەر, hud'a vü şeytanetlerine vâkıf ve fesâd-ı niyyetlerine 'ârif olduğundan nâşî⁸, nâkûszen-i tenâfûr ü ihtilâf olmağla, fırka-i muhâlifenin izhâr-ı mübâyetle metâ'-ı sabr u ârâmları [M1 271] târâc ve Devlet-i 'aliyye'den istimdâd ü isti'ânete lâ-'ilâc ü⁹ muhtâc olmalarıyla, dergâh-ı 'inâyet-dest-gâh-ı Devlet-i¹⁰ seniyye'ye ilticâ ve Lehlü müte'ayyînânından Po[ny]teski'yi [=Poniatowski'yi]¹¹ dâd-hâhâne Der-i devlet-âşiyâne'ye¹² isrâ eylediler. Mesfûr dahi gelüp Moskovlu'nun Leh derûnuna¹³ duhûlünü beyân ve refte refte Eflâk ve Boğdan ülkelerine maraz-ı cüzâm gibi sereyân edeceklerini ma'rûz-ı Südde-i seniyye-i sa'âdet-bünyân edüp, Leh ve¹⁴ Tatar gâ'ilesini bu revîşle mebdâd ber-taraf eyledikten sonra, Memâlik-i mahrûse'ye pây-endâz-ı hücm vü hasâr olmak, Deli Petro'nun Rusyalu'ya¹⁵ olan vasiyyet-nâmesi erkânından olmağla, elbette infâzı bâbında

- 1 Rusyalu hedm A1 : Moskovlu ile de/dahi Azak Kal'ası münhedim N1, M1
- * Avusturya ve Rusya ile Belgrad Antlaşması'nın yapılması ve Belgrad Kalesi'nin geri alınması, Azak Kalesi'nin yıkılması 14 Cumâdelâhire 1152 = 18 Eylül 1739 Cuma gündür; bk. meselâ İ.H.Danişmend, *İOTK*, IV,28.
- 2 dimâğ-ı Ülke-i N1 : dimâğ-ı mel'anet-ittisâmları mürçe-i sevdây-ı Memleket-i Leh ile memlû ve Ülkay-i A1 : dimâğ-ı mürçe-i sevdây-ı memleket-i Leh ile memlû ve Ülkay-ı M1
- 3 Leh derûnuna N1 : Leh'e A1, M1
- 4 mutâvele N1, A1 : mutâva'a M1
- 5 Moskovlu'nun lâbe ve N1 : Rusyalu'nun lâbe ve A1 : Moskovlu'nun M1
- 6 telbîsâtına N1 : telbîsine A1, M1
- 7 tehâbb ü îtilâf N1, A1 : tecârüb ü i'tilâf M1
- 8 niyyetlerine nâşî N1 : niyyetlerine 'ârif olduğundan A1 : niyyetlerini 'ârif olduğundan M1
- 9 lâ-'ilâc ü N1 : — A1, M1
- 10 Devlet-i N1 : Saltanat-ı A1, M1
- 11 Poteski'yi N1, A1 : Pobeski'yi M1. Metnimizde Poteski okunacak şekilde yazılmış olan kişi, Polonyalı Joseph Poniatowski olmalıdır; bk. meselâ *Biographie des Contemporains, par Napoléon*, Paris 1824, s.297.
- 12 âşiyâne'ye A1, M1 : âşiyâne N1
- 13 Moskovlu'nun Leh derûnuna N1 : Rusyalu'nun Leh A1 : Moskovlu'nun Leh'e M1
- 14 ülkelerine Leh ve N1 : memleketlerine maraz-ı cüzâm gibi sereyân edeceklerini ma'rûz-ı südde-i sa'âdet-bünyân edüp, Leh ve A1 : memleketlerine kâdime-cünbân olacağını, ma'rûz-ı südde-i sa'âdet-i sultân edüp M1
- 15 Deli Petro'nun Rusyalu'ya A1, M1 : Petro'nun Rusyalu milletine N1

[N1 115b] ifrâg-ı mâ-hasal-i iktidâr eyleyeceklerini vech-i tahkîk ve te'kîd¹ ü tevsîk üzere ifâde vü inhâ ederek, Devlet-i 'aliyye'yi sefere igrâ ve: "Ehâlî-i Leh'in nısfından ziyâdesi ednâ işârete terakkubla, âmâde-i harb ü vegâdır" deyü tehvîn-i mâ-cerâ eyledikten sonra, Podolya Ülkesi'ni² Devlet-i 'aliyye'nin imdâdına ve istishâbına 'ivazan ihdâyâ te'ahhüd ile itmâ' ve rûzgâr-ı şu'bede-kâr öyle bir bâzîçe-i nâ-hemvâr tarh u ikâ' eyledi.

Moskovlu'nun³ askerini tanzîm ve sanâyi'-i harbiyyeyi meşk u ta'lim eylediği nüvişte-i levha-i iz'ânı olmayan nâkıs-endîşân-ı⁴ erkân ve kûtehbînân-ı a'yân-ı Devlet-i ebed-bünyân⁵, ihdâs-i sefere hâhiş-ker ve dil-dâde-i husûl-i nef' mukarrer olmağla, "*el-Bereketü fi'l-hareketi*"^{*} deyerek Hâkân-ı zemân merhûm⁶ Sultân Mustafa Hân hazretlerini igfâl ü tesvîl ve: "Moskovlu gibi balıkcı eşeğinin ve kürkcü köpeğinin⁷ mukâbeleye çehre-nümây-ı mecâl olması muhâl ve⁸ Ordu-yi hümâyûn sevâhil-i Nehri Tuna'ya varmaksızın istîmân ile⁹ taleb-kâr-ı rızây-ı Hidîv-i Dârâ-'unvân olacağı, bî-şâ'ibe-i işkâl ve tâlib-i sulh u salâh¹⁰ olmaması 'adîmül-ihimâl'dir" zemînlerinde mâddeyi teshîl eylediler. Mukaddemce ise Sadr-ı vakt olan Mehmed Paşa ve Şeyhulislâm Veliyyüddîn¹¹ Efendi ve sâ'ir nüsha-i kâ'inâta sarf-ı zihn ile vâkıf-ı ma'nâ ve sevâd-ı askerî ve keyfîyyâta imâle-i bâsıra-i dikkat ü im'ân ile¹² nükteşinâs-i mezâyâ olan 'ukalâ'¹³, terk-i sefer tarafını tercîh ve mehâzîr-i melhûzasını tebyîn¹⁴ ü tasrîh edüp: "Askerimiz¹⁵ vâfir müddetden berü ilköy-ı 'asây-ı¹⁶ harb u muhâsametle bedeviyyet tavrından¹⁷ ferâgat ve ten-perverî ve asâyiş-i hazarî ile i'tiyâd ü ülfet eylediklerinden başka, Avrupa nizâmı üzere âmûhte olmuş askere tegallûbden fazla¹⁸ mukâvemet, 'amel-i kesîre muhtâc olduğu bî-

1 ifrâg-ı te'kîd N1 : sarf-ı yârây-ı iktidâr edeceklerini vech-i tahkîk u itkân A1, M1

2 Ülkesi'ni N1 : Ülkesi'ni A1, M1. Metnimizde söz konusu edilen Podolya, bugün Ukrayna'da bir bölgedir; bk. meselâ "Podolya", *Büyük Larousse*, XVIII,9441.

3 Moskovlu'nun N1, M1 : Rusyalu'nun A1

4 endîşân-ı N1, M1 : endîşe-i A1

5 bînân-ı bünyân N1 : bînân-ı a'yân A1 : bînân-ı (بنيان) a'yân M1

* البركة في الحركة = Harekette bereket vardır" anlamına gelen Arapça bir cümledir.

6 merhûm N1, A1 : — M1

7 Moskovlu köpeğinin N1 : Rusya gibi balıkcı eşeğinin ve kürkcü köpeğinin A1 : Moskovlu'nun M1

8 olması muhâl ve N1, A1 : olamayacağından bahs ederek M1

9 varmaksızın istîmân ile N1 : varmaksızın A1 : va[r]maksızın M1

10 olacağı salâh M1 : — N1, A1

11 Sadr-ı vakt Veliyyüddîn A1, M1 : Muhsin-zâde Mehmed Paşa, ba'dehü Şeyhulislâm Velî N1

12 ile A1, M1 : birle N1

13 ukalâ' N1 : ukalâ A1, M1

14 tebyîn N1, A1 : ta'yîn M1

15 Askerimiz N1, A1 : Asâkirimiz M1

16 'asây-ı N1, M1 : — A1

17 muhâsametle tavrından N1, A1 : muhâsama ile betâ'etden M1

18 fazla N1, A1 : — M1

minnet olmağın, ‘Şikestî-i’ destî ve küşten-i gâv*’ [M1 272] meseline, fevâ’id-i melhûza fevtinden sonra mazarrât-ı muhakkaka rû-nümûn olmak, aaleb-i maznûn ve akreb-i mâ-yekûn olup, husûsan nakz-ı ‘ahd şe’âmeti der-kâr ve müstevcib-i vehâmet olduğu bedîdârdır” dedikçe, hılâfgîrler te’vîlât-ı sahîfe-i ‘akliyye ile akvâl-i mesrûdeyi tezyîf ve müşârun ileyhi ‘ateh² ü ru’ûnete ‘azv ile ta’nîf eylediklerinden mâ’adâ, [N1 116a] Fransalu³ dahi Rusyalu’nun Petro zemânından berü tahsîl-i esbâb-ı yesâr ve tekmîl-i edevât-ı galebe vü iktidâr üzere olduklarına havâle-i cevâsîs-i enzâr eyledikçe, ba’zı mülâhazât-ı dûran-dûr sâ mân-rübây-ı ‘akl u şu’ûrları olmağla, anlar dahi agrâz-ı nefsanîyyeleri zımnında bir taraftan Devlet-i ‘aliyye’yi sefere tahrik eylemekle, hayr-hâh-ı dîn ü devlet olan Muhsin-zâde, ol esnâda Sadâret’den mün‘azil ve Şeyhulislâm Velî Efendi dahi⁴ mahfil-i hayâtdan munfasıl olup, Silahdâr Hamza Paşa gibi⁵ gâret-zede-i idrâk ve ‘Osmân Molla gibi mâcin ü bî-bâk müşârun ileyhimâ⁶, makâmlarına ez-kazâ kıyâm ve seleflerine halef-i⁷ muhâlif olmalarıyla, emr-i sefer mahzûru tervîc⁸ ü te’yîd husûsunda itlâk-ı zimâm-ı semend-i ihtimâm eylediler; lâ havle velâ kuvvete illâ billah^{9**}.

Hattâ Sadr-ı Rum-i esbak Tatarcık ‘Abdullah¹⁰ Efendi lisânından mesmû‘-i muharrir-i Hakîr’dır ki, ol eyyâmda kendüsi müderris ve ‘İlm-i hikmet’e, husûsan fenn-i Hendese ve Hey’et’e¹¹ mûmâris olmağla, bir gün Şeyhulislâm-ı müşârun ileyh kendüsini ihzâr edüp: “Rusyalu Petersburg Tersanesi’nde kati vâfir ceng¹² gemileri peydâ ve İngilizlü ta’lîmi ile dâ’imâ meşk u te’allüm sularında icrâ etdikleri¹³ gerçi muhakkaktır. ‘Acebâ Pehlevî mâr-âsâ pîçan-pîç ü tengnâ olan Bahr-ı Baltık Boğazı’ndan Okyânûs’a¹⁴ imrâr eyledikten sonra,

1 olmağın, ‘Şikestî-i N1 : olmağın, ‘Şikesi-i A1 : olmağla, ‘Şikesten-i M1

* كشتى دستى و كشتى كاو = Elini kırman ve boğayı öldürmek” anlamına gelen Farsça bir ifâdedir.

2 ‘ateh N1, A1 : عنه M1

3 Fransalu A1, M1 : Françelü N1

4 dahi N1 : — A1, M1

5 gibi N1, M1 : — A1

6 müşârun ileyhimâ N1, M1 : — A1

7 halef-i N1 : hâlif-i A1, M1

8 emr-i tervîc N1 : emr-i sefer mahzûrunu tervîc A1 : emri sefer mahzûriyyetini (مختوریتى) tercîh M1

9 lâ havle velâ kuvvete illâ billah A1, M1 : — N1

** لا حول و لا قوة الا بالله = Allah’ın izni olmaksızın ne bir zararı defedebilir, ne de bir menfaati elde edebiliriz” anlamına gelen Arapça bir cümledir.

10 -i esbak Tatarcık ‘Abdullah N1 : Tatarcık ‘Abdullah A1 : Tatarcık ‘Abd[ull]ah M1

11 ‘ilm-i hey’ete A1 : fûnûn-i hikemiyye ve riyâziyyeye N1 : ‘ilm-i hikmet ve husûsan fenn-i hendesede M1

12 Rusyalu ceng M1 : Moskovlu Petreburk Tersanesi’nde haylıce donanma N1 : Rusyalu Petreburk Tersanesi’nde kati vâfir ceng A1

13 İngilizlü etdikleri N1 : İngilizlü dâ’imâ meşk u ta’lîm sularında icrâ eyledikleri A1 : İngiliz sularında dâ’imâ meşk u ta’lîm icrâ eyledikleri M1

14 Okyânûs’a A1, M1 : Bahr-ı a’zam’a N1

Sebte Boğazı'ndan Bahr-ı sefîd'e güzâr ve adalarımıza îsâl-i zarar u hasâr ve İstanbul Boğazı'nı dahi¹ sedd ü bend ile sekene-i Dâru's-saltana'yı kaht² ve muzâyakaya giriftâr eylemesi mümkün olur mu?" deyü istifsâr ve imkânına zâhib olanların kelâmlarını istinkâr eyledikde, çünkü su'âl-i merkûm dîn ü devlete müte'allık mâdde-i külliyyeyi mutazammın olmağla, müdâhene vü tekdîrden kat'â icinâb eylemeyüp, fenn-i³ hendese ve coğrafya mücebince mümkün ve mahzûr-i mezbûr vukû'u emr-i heyin⁴ olduğunu ifâde eyledikde, ol bâbda cehâleti muktezâsı üzere 'Abdullah⁵ Efendî'yi techîl ü tezyîf ve zecr u ta'nîf eyledi⁶. [M1 273]

Bu fikra dahi müşârun ileyh zebânından fikra-i ûlâya zeyl⁷ olarak mes-mû'-i bende-i kelîledir⁸ ki, merhûm Sultân Mustafa⁹ fenn-i nücûma be-gâyet sâhib-i i'tinâ¹⁰ ve ekser dekâyık u hakâyıkına vâkıf u dâna olmağla, hemîşe harekât ü sekenâtlarını¹¹ zâyîçe-i felekiyyeye tevfiik eylemek, de'b ü pîşeleri idi. [N1 116b] Bi-iznihî Te'âlâ küşâdî-i dervâze-i sefere ibtidâr olduğu sâl-i merkûmda temâzüc-i¹² evzâ'-ı felekiyye muktezâsınca Moskov Çârîçesi'nin tâli'inde¹³ kuvvet-i tâmme olduğundan başka, ber-müceb-i fenn-i tencîm ol senede¹⁴ feth-i bâb-ı sefer¹⁵ eden devlet, ellî seneden mütecâviz bî-nasîb-i nisâb-ı fevz ü zafer u¹⁶ nusrat olacağını, ol 'asrın vâkıf-ı râz-nâme-i sipihri devvâr olanları nasbeler ile huzûr-i âlîlerine 'arz u inhâ edüp, kendüleri dahi nakden ve naklen kesb-i şu'ûr u ittîlâ' eylemişler¹⁷ iken, hükm-i kazâ ile zihinleri¹⁸ münharif ve te'vîlât-ı mevhûme taraflarına munsarîf¹⁹ olmağla, galat-endîşlikle ol dâhiye-i dehyâyı derpîş eylediler. Mahzâ Lehlü'nün mev'ûdu olan Podolya Ülkesi²⁰ şevkı, sebel-i bâsıra-i basîret ve dârû-yi hûşber-i fikr u firâsetleri

1 adalarımıza dahi N1 : adalara îsâl-i hasâr ve İstanbul Boğazı'nı A1, M1

2 kaht N1 : muhâsara A1, M1

3 fenn-i N1 : — A1, M1

4 heyin N1 : beyin A1, M1

5 üzere 'Abdullah N1 : 'Abdullah A1 : 'Abd[ull]ah M1

6 zecr u ta'nîf eyledi N1 : zahr u ta'nîf eylemiş A1 : zecr u ta'nîf eylemiş M1

7 zeyl A1, M1 : tezyîl N1

8 kelîledir A1 : kelîldir N1, M1

9 merhûm Sultân Mustafa A1, M1 : Sultân Mustafa merhûm N1

10 i'tinâ' N1 : i'tinâ A1, M1

11 sekenâtlarını N1, A1 : sekenâtları M1

12 Bi-iznihî temâzüc-i N1 : Bi-iznihî/Bi-izn[ill]âhi Te'âlâ küşâdî-i/ küşâde-i dervâze-i sefere mübâderet olduğu sâl-i merkûmda A1, M1

13 Moskov Çârîçesi'nin tâli'inde N1 : Rusya Çârîçesi'nin tâli'inde temâzüc-i/nümâzic-i A1, M1

14 ber-müceb-i senede A1, M1 : — N1

15 sefer N1, M1 : devlet A1

16 zafer u M1 : — N1, A1

17 eylemişler N1 : buyurmuşlar A1, M1

18 zihinleri N1 : zamîrleri A1, M1

19 munsarîf N1, A1 : mutasarîf M1

20 mev'ûdu olan Podolya Ülkesi N1 : med'ûy olan Bodolya Ülkesi A1 : mev'ûdu olan Bodolya Ülkesi M1

oldu. Ülke-i¹ mezbûr ise cedd-i emcedleri Sultân Mehmed Hân ‘aleyhi’r-rahme hazretlerinin dest-yârî-i tîğ-i kahremânîleriyle² dâhil-i ‘idâd-ı mülk-i Hâkânî olmuşiken, karâr-dâde olmayup, bu‘d-i mesâfe sebebiyle himmet-i küllî kertesinden üftâde olmuşidi. Bu cihetle mevki‘-i şevk u rağbet olmadığını dahi ba‘zı hayr-hâhân-ı dūr-endîşân³ ‘arz u beyân eylemişler iken, sarf u tahvîli kâbil olmayup, mirveha-i tesvîlât-ı küleh-rübâyân ile nâ‘ire-i ‘azm ü ısrârı müştâ‘il ve kendülerini ve⁴ a‘kâb u ahlâf-ı me‘âlî-ittisâflarını mütekeddir⁵ u münfa‘il edecek bâr-ı girâna mütehammil oldular; *zâlike takdîru’l-‘azîzi’l-‘alîm* *.

Biz yine sadede gelelim. el-Kıssa⁶: Merhûm Enverî Efendi'nin Târîhi'nde mufassalan sebt ü⁷ beyân olunduğu üzere, bin yüz seksan iki sâl-i ‘ibret-i ş-timâli cumâdelûlâsının yirmi beşinci günü⁸ Âsitâne'de mukîm olan Rusya⁸ Elçisi Obreşkof [=Obreskof]** Yedi-kulle'ye irsâl ve bu emr-i hatîre tehâlük ü isti‘câl eylediler.

Tâ ki seksan yedi zilka‘desinin sekizinci günü¹⁰ Sultân Mustafa Hân hîrâmân-ı ravza-i cinân ve merhûm u mağfûrun leh⁹ Sultân ‘Abdülhamîd Hân pîrâye-bahş-ı taht-ı ‘Osmâniyân¹⁰ oldular. Ol hılâlde itfây-ı küre-i ceng ü cidâl mümteni‘u’l-ihimâl olmağla, seksan sekiz senesine [M1 274] kadar*** yine¹¹

1 Ülke-i N1 : Ülkây-ı A1, M1

2 Mehmed Hân kahremânîleriyle N1 : Mehmed'in dest-yârî-i tîğ-i kahremânîleriyle A1 : Mehmed'in dest-yârî-i tîğ-i kahremânîleri ile M1

3 -ı dūr-endîşân N1, A1 : — M1

4 kendülerini ve N1, A1 : kendüleri M1

5 ittisâflarını mütekeddir N1 : ittisâflarıyla mütekeddir A1 : ittisâflarıyla münkedir M1

* *تلك تقدير العزيز العليم* = Bu, o üstün ve bilen (Allah)'ın takdîridir” anlamına gelen bu cümle Kur‘ân, el-En‘âm 6/96; Yâsin 36/38; Fussilet 41/12. âyetlerinin son kısımlarında yer alan bir bölümdür.

6 Biz el-Kıssa N1 : el-Kıssa A1 : — M1

7 sebt ü N1 : — A1, M1

8 25 Cumâdelûlâ 1182 = 7 Ekim 1768 Cuma.

9 yirmi beşinci Rusya A1 : evâhırında Âsitâne'de mukîm olan Moskov N1 : yirmi beşinci günü Âsitâne'de mukîm Moskov M1

** Metnimizde Obreşkof (ابرشقوف) okunacak şekilde yazılmış olan Obreskof/Obreskow'un Yedikule'de hapsedilmesiyle ilgili olarak bk. meselâ B. von Wichmann, H. F. Eisenbach, *Chronologische Uebersicht der Russischen Geschichte von der Geburt Peters des Grossen bis auf die neuesten Zeiten*, Leipzig 1825, II,28,38. Obreskof/Obreskow'un Yedikule'de hapsedilmesi ile Enverî'de yer alan bilgi için bk. *Vekâyi'nüvis Enverî Sa'dullah Efendi ve Tarihinin I. Cildî'nin Metin ve Tahlili (1182-1188/1768-1774)*, hzr. Muharrem Saffet Çalıışkan, s.17. Yalnız ilgili yerde Obreskof'un hapsedilme tarihi, cumâdelûlânın ortaları olarak gösterilmektedir.

10 8 Zilka'de 1187 = 21 Ocak 1774 Cuma.

9 ve leh M1 : olup N1 : ve merhûm A1

10 pîrâye-bahş-ı taht-ı ‘Osmâniyân A1, M1 : ‘aleyhi’r-rahmetü ve’r-ıdvân hazretleri pîrâye-bahş-ı taht-ı ‘âlî-baht-ı âsümân-‘unvân N1

*** Burada 12 Cumâdelûlâ 1188 = 21 Temmuz 1774 Perşembe günü Küçük Kaynarca Antlaşması ile sona eren Rusya seferi kastedilmektedir; bk. meselâ İ.H.Danişmend, *İOTK*, IV,57.

11 yine A1, M1 : — N1

harb u kitâl müstersilü'l-ezyâl olup, târih-i mezbûrda Leh Ülkesi¹ husûsunda Nemçelü dahi sehîm ve bir hisse ihrâziyle dâhil-i taksîm oldu.

Ol hengâm² [N1 117a] Puhacef [=Pugatscheff]* nâm sâhib-i hurûc, da'vây-ı Kırالیyyet'le Rusya memâlikine³ vülûc eylemekle, katı vâfir Moskovlu teba'iyet ve Petersburg⁴ üzere seyl-i⁵ nâgehânî-sıfat ilkây-ı gul-gule-i hüçûm ü satvet eylemesi, terk-i gâ'ile-i seferi mûcib ve Devlet-i 'aliyye ile 'akd-i sulh u musâfâtı müstevcib olmağla, ba'de'l-lüteyyâ v'elleti sene-i mezbûre cumâdelûlâsının yirmi dokuzuncu günü⁶ tûmâr-ı muhâsama tayy olunup, Rusyalu'nun sefineleri⁶ Karadeniz Boğazı'ndan murûruna ruhsat ve Memâlik-i mahrûse'de bey' u şirâ ile ticârete icâzeti hâvî ve Tatar'a tasdîk-ı serbestiyyet ve Kerş⁷ Limanı ile Yeni-kal'a'nın Rusyalu'ya metrûkiyyetini muhtevî yirmi sekiz mâdde üzerine⁸ in'ikâd-ı sulhla, iktizâ eden temessükleri terkîm ve mübâdeleten tasdîk-nâmeleri teslîm olundu.

Tatar'ın serbestiyyeti⁹ mâddesi, Moskovlu'nun sahîfe-i zamîr-i mel'anet¹⁰-semîrlerinde rakîm olan teshîr-i Kırım husûsuna mukaddime olmağla, aralık aralık ednâ behâne ile Kırım tarafına hüçûm ü iktihâm ve bilâhare Şâhin Giray habâsetiyle müddet-i medîdeden berü ârzûy-i visâliyle¹¹ güm-kerde-i sabr u mecâl olduğu, mahbûb-i dil-ârây-ı Kırım'ı âverde-i âgûş-i igtinâm eyledi.

Ol hılâlde cemretü'l-cidâl olan Prusya Kırالی Fedrikos'un [=Friedrich] sadme-i sarsar-ı memât ile¹² livây-ı hayâtının menkûs olması **, Rusyalu'nun

1 Ülkesi N1 : Ülkesi A1, M1

2 ihrâziyle hengâm² N1 : cerrîyle dâhil-i taksîm oldu/olup, ol hengâmlarda A1, M1

* Metnimizde Puhacef okunacak şekilde yazılmış olan âsi Jemeljan Pugatscheff (1726-1775) için bk. meselâ Edmund Bellchambers, "Pugatscheff, Jemeljan" *A General Biographical Dictionary, Containing Lives of the Most Eminent Persons of all Ages and Nations*, London 1835, IV,50-51.

3 Kırالیyyet'le Rusya memâlikine N1 : Kırâlî ile memâlik-i Rusya'ya A1 : Kırالیyyet'le memâlik-i Rusya'ya M1

4 Moskovlu teba'iyet ve Petersburg M1 : Moskovlu teba'iyet ve Petreburk N1 : Rusyalu teba'iyet ve Petreburk A1

5 seyl-i N1, A1 : — M1

6 Burada 12 Cumâdelûlâ 1188 = 21 Temmuz 1774 Perşembe günü Rusya ile imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması kastediliyor olmalıdır; bk. meselâ İ.H.Danişmend, *İOTK*, IV,57. Metnimizde tarihin 29 Cumâdelûlâ olarak gösterilmesi bir yanlışlık eseri olmalıdır.

6 Rusyalu'nun sefineleri A1 : Moskovlu sefinelerinin N1, M1

7 serbestiyyet ve Kerş N1 : serbesiyyet ve Kerş A1 : serbesiyyet ve Kerc M1

8 üzerine A1 : üzere N1, M1

9 serbestiyyeti N1 : serbesiyyeti A1, M1

10 Moskovlu'nun mel'anet N1 : Rusyalu'nun sahîfe-i zamîr-i mel'anet A1 : Moskovlu'nun sahîfe-i zamîr-i mefsedet M1

11 müddet-i visâliyle N1 : niçe/nice müddetden berü ârzûy-i visâli ile A1, M1

12 Fedrikos'un ile N1 : Fedrikos'un/Fridirikos'un sadme-i sarsar-ı memâtla A1, M1

** Burada söz konusu edilen, 1712-1786 yılları arasında yaşayan, Büyük ya da Eşsiz diye anılan Prusya Kırالی Friedrich II'dir; bk. meselâ "Friedrich II", *Büyük Larousse*, IX,4308.

kuvvet-i¹ istidrâciyyesi erkânından olmağla, dü-bâlâ mâye-i miknet ve bî-dağdağa Prusyalu'yu tahte'l-kahr isti'mâle vesîle-i tâb ü kudret olmağla, Prusyalu'yu muztarr ve Fransalu² ile 'akd eylediği râbita-i ittifâk, İngilterelü'yü mugberr eylemekle³, Rusyalu'nun bu rütbe evzâ'-ı mağrûrânesinden devleteyn-i mersûmeteyn⁴ gark-âb-ı tekeddür ve Devlet-i 'aliyye hakkında kâr-bend-i dest-gah-ı kasd u fesâd olduğu, sù'-i niyyet ve husûmete nige-en-dâz-i infi'âl ü te'essür iken, Özi Suyu kenârında tarh-endâz-ı binâ olduğu Kersûn ile Kırım'ı temâşâ edüp⁵ ve etrâf u eknâfa velvele-rîz-i haşmet ü i'tilâ olmak behânesiyle müttefikî olan Nemçe Çâsârı Yozepe [=Joseph]⁶ nâm nâbekârı da'vet ve debdebe vü dârâtla bi'r-refâka Kırım'a tahrîk-i kâdime-i⁷ 'azîmet eylemeleriyle, bu hâlet divel-i Avrupa'yı [N1 117b] tahdîş ve⁸ husûsan Devlet-i 'aliyye'yi pür-teşvîş edüp: "Rusyalu'nun Nemçe ve Fransa⁹ ile bu resme yek-cihetî ve ittihâdları, Prusyalu'nun harmen-i ârâm u huzûrlarını¹⁰ [M1 275] berbâd ve bunların bu gûne hareketlerinden merâm, erâzi-i Devlet-i seniyye'yi¹¹ iktisâmıdır" deyü feryâd ederek, İsveclü ile İngiltere Devleti'ne i'lâm-ı hâl ve dostâne Devlet-i 'aliyye'ye¹² dahi haber irsâl eylemekle, divel-i selâseyi Rusyalu ile Nemçelü üzerlerine¹³ sefere igrâ vü ikdâm ve Lehlü'yü dahi ayaklandıрмаğa tahrîk-i dest-i¹⁴ ihtimâm eyledi. Ve ol takrîble meydân bulup Leh muzâfâtından matmah-ı nazarları olan Danska ve Torun* iskelelerini zabtla iğtinâm, Prusyalu'ya halîc-i bahr-ı emel ü¹⁵ merâm olmağla, Âsî-tâne'de mukîm elçileri: "İngiltere Elçisi ile¹⁶ bi'l-ittifâk Nemçelü ile Rus-

1 kuvvet-i N1, A1 : kuvve-i M1

2 olmağla Fransalu A1, M1 : olmağın, Prusyalu'yu muztarr ve Françelü N1

3 ittifâk eylemekle N1 : vifâk, İngilterelü'yü mugberr etmekle A1, M1

4 mersûmeteyn N1 : merkûmeteyn A1, M1

5 edüp N1 : — A1, M1

6 Yozepe N1, A1 : Porno M1. Metnimizde Yozepe okunacak şekilde yazılmış olan kişi, Germen İmparatoru ve Hasburg devletlerinin ortak nâibi Joseph II. (1741-1790) olmalıdır; bk. meselâ "Joseph II", *Büyük Larousse*, XII,6109-6110.

7 kâdime-i N1, A1 : kâ'ime-i M1

8 ve M1 : — N1, A1

9 Nemçe ve Fransa A1, M1 : Nemçelü ve Françelü N1

10 huzûrlarını N1 : huzûrunu A1, M1

11 bu gûne seniyye'yi N1 : bu gûne hareketlerinden merâm, erâzi-i Devlet-i 'aliyye'yi A1 : hareketlerinden merâm, erâzi-i Devlet-i 'aliyye'yi M1

12 'aliyye'ye N1, M1 : seniyye'ye A1

13 Rusyalu üzerlerine N1 : Rusya ile Nemçe/Nemçelü üzerine A1, M1

14 -i dest-i N1 : ve A1, M1

* Metnimizde söz konusu edilen ve yazılışlarına göre okumaya çalıştığım Danska, Polonya'nın başlıca limanı ve voyvodalık merkezi olan Danzig veya Dantzig, bugün Gdansk denilen şehirdir (bk. "Gdansk", *Büyük Larousse*, IX,4444-4445); Torun ise almancası Thorn olan Polonya'da Aşağı Vistül'ün sağ kıyısında voyvodalık merkezi olan yerdir; bk. "Torun", *Büyük Larousse*, XXII,11649.

15 emel ü N1 : — A1, M1

16 Elçisi ile N1, M1 : Elçisi'yle A1

yalu'nun murâdları, Memâlik-i İslâmiyye'yi¹ iktisâmdır” deyü hem-zebân-ı vi-fâk ve: “Lehlü ile İsveclü müttefik ve Rusyalu üzerine² i'lân-ı harb eyleyecekleri³ mütehakkak” deyerek Devlet-i ‘aliyye'yi sefere terğîb ve tehvîn-i mâdde ile i'lân-ı harb olunmağı tasvîb eylediler.

Ve bir taraftan Moskovlu'nun bîrûn-i havze-i tehammül ü ıstıbâr ve kûh kûh⁴ tekâlîf-i şâkka-i nâ-güvârları ve Nemçelü'nün⁵ dahi Boğdan muzâfâtından Bukonya [=Bukovina] kıt‘asına ve Una Nehri'nin öte yakasında vâki‘ emâkin ü bikâ‘a medd-i eyâdî-i tama‘ u âz ve Moskovlu gibi bahreynde sefâyin icrâ ve sâ‘ir gûne emel ü sevdâlar ile bir cânibden ol mel‘ûnlar dahi⁶ tekâlîf-i tâkat-fersâya âgâz eylemeleri, vükelây-ı devleti fersûde-dimâğ ve esfâr-ı sâbıkada Devlet-i ‘aliyye⁷ askerinin ahvâli meşhûd ve⁸ râyiha-i bârût ile bûy-i cenneti fark eylemedikleri, âzmûde-i erbâb-ı⁹ şuhûd olduğundan, müftî-i ‘akl-ı selîm fetvâsıyla sefer mâddesi bî-mesâğ olup, ya‘nî mesfûrların vakt ü¹⁰ hayât-larında sefer lafzını hâme-i hayâl ile sahîfe-i vâhimeye¹¹ tersîm, nefis-i Devlet-i ‘aliyye'yi mahz-ı¹² tesmîm olmağla, letâ‘ifü'l-hiyel kâ‘idesine hasbe'l-maslaha ri‘âyetle ahbâba telattuf ve a‘dâya mudârâ mu‘âmelesiyle terk-i tesalluf ederek, bir eyyâm tehyi‘e-i mehâmm-ı seferiyyeye ihtimâm eylemek, fütûhât-ı celîleye mazhariyyetden ercah u evlâ idiği, gerçi ol vakitte bulunan¹³ nîk-endîşâna rûşenâ olup, [N1 118a] ancak Cezâyirlü¹⁴ Hasan Paşa, Kapu Kethudâlığıyla ercümend olan Yûsuf Paşa fi'l-asl¹⁵ âhâd-i nâsdan bir Kalyoncu ümmî ve¹⁶ ‘âmî levend iken, refte refte sefâyinde neşv ü¹⁷ nemâ bularak encâm-ı kâr müşârun ileyhe Kapu Kethudâlık'la hâ‘iz-i i‘tibâr olup¹⁸, ol vesîle ile Enderûn-i hümâyûn'a ve Bâb-ı ‘âlfî'ye tereddüd ve ba‘zı a‘yân-ı devlet dâ‘irelerine âmed-şud ederek, kesb-i te‘ayyün ü imtiyâz ve bir müddet murûrunda bâ-rûtbe-i vâlây-ı Vezâret, Mora Eyâleti'yle [M1 276] tayy-ı mesâfe-i tereffu‘ u i‘tizâz¹⁹ edüp, ba‘dehü yâverî-i baht-ı sâz-kâr ile Sadr-ı bülend-kadr-ı Vekâ-

1 murâdları Memâlik-i İslâmiyye'yi N1 : merâmları Memâlik-i mahrûse'yi/İslâmiyye'yi A1, M1

2 üzerine A1 : üzere N1, M1

3 eyleyecekleri N1 : edecekleri A1, M1

4 havze-i kûh N1 : havsala-i tehammül ve ıstıbâr kûh kûh A1, havsala-i tehammül ve ıstıbâr-ı M1

5 Nemçelü'nün M1 : Nemçelü N1, A1

6 mel‘ûnlar dahi N1 : mel‘ûnlar ile A1 : müfsidler dahi M1

7 ‘aliyye M1 : seniyye N1, A1

8 ve N1, A1 : — M1

9 eylemedikleri âzmûde-i erbâb-ı A1, M1 : eyledikleri âzmûde-i ashâb-ı N1

10 mesfûrların vakt ü N1 : mesfûrânın vakt-i A1, M1

11 vâhimeye N1 : vâhime A1 : dâhiyye M1

12 mahz-ı A1, M1 : — N1

13 idiği bulunan N1 : idiği/idüğü, eğerçi ol vakitte bulunan ‘ukalây-ı A1, M1

14 Cezâyirlü A1, M1 : Cezâ‘irlü N1

15 Paşa fi'l-asl N1 : Ağa A1, M1

16 ve N1, A1 : — M1

17 ü N1, M1 : — A1

18 encâm-ı kâr olup N1 : bilâhare Kapu Kethudâsı nasb olunup A1, M1

19 murûrunda i‘tizâz A1, M1 : güzêrânında bâ-rûtbe-i Vezâret'le, Mora Eyâleti'ni ihrâz N1

let'de¹ çâr-bâliş-nişîn-i karâr oldu. Lâkin sikât-i ruvâtın nakl-i sahîhleri üzere, fi-zâtihî 'âmî-i² câhil ve kalyonlarda perverde merd-i gâfil olduğundan nâşî, Devlet-i 'aliyye dedikleri neden 'ibâret ve divel-i sâ'ireden dost ve düşmen devleti ne ma'nâdan kinâyet, mizâc-ı şehr ve tabî'at-ı dehr ne demektir? Asl u furûğ-i Vezâret ve hükm-i makâm-ı Vekâlet ne ma'nâdır? Bunların celâ'il ü kalâ'ilinden bî-behre ve bî-hâsil ve³ bizâ'a-i umûr-i hâriciyye ve dâhiliyyeden bi'l-küllüyye sâde-dil olup, hemân: "Uralım alalım yoldaşım⁴, arkadaşım!" demekden gayri ifâde-i kelâma behre-i lisânı ve tebdîl-i câme ile geşt ü güzâr ezikka ve pâzâr eylemekden özge dest-mâye-i⁵ hüner ü 'irfânı yoğiken, sevk-ı sâ'ika-i takdîr⁶ ile mühr-i Vekâlet'le nâ'il-i istiklâl-i kâmil oldukda, imtidâd-ı eyyâm-ı Sadâret'e cûyende-i vesâ'il olduğu esnâlarda, bast u beyân⁷ olunan devletlerin igrâ vü tahrîklerini hakîkate haml sûretiyle Kırım iklimini bi-eyy-i vechin kân istihlâs⁸ hulyâsına düşüp, bu serîreyi Şeyhulislâm-ı vakt bulunan zât-ı şerîfe ibrâz ve câ-be-câ ol bâbda⁹ serd-i makâlâta âgâz ederek, tehayyülât-ı mezkûreyi kuvveden fi'le ihrâc edeceğini Rusyalu nihânî istişmâm eylemeleriyle, Rusya Çariçesi¹⁰ olacak delle-i muhtâle ve nefsi emmâreden eşedd¹¹ mekkâre ve muğtâle olan bî-dîn, kat'â sefer husûsunu îcâb edecek evzâ' u etvârdan¹² ictinâb eylemesi zımnında, Der-i devlet-medâr'da mukîm olan Bolcakof* nâm elçisine te'kîd birle tenbîh ü telkîn eylemişidi¹³.

Ancak ol târîhde Rusya Devleti'nde teferrüd, belki teferru'un ve tenem-rüd eden Potemkin** nâm la'în-i¹⁴ pür-kîn ü habâset-âğîn, Leh kıt'ası ve Özi¹⁵ Kırı ve Kırım Adası'yla [N1 118b] memzûc ü mahdûd¹⁶ olan erâziye mâlik

- 1 sâz-kâr Vekâlet'de N1 : kâr-sâz ile Sadr-ı bülend-kadr vekâletde/vekâletinde A1, M1
- 2 'âmî-i N1 : ümmî-i A1 : ümmî ve M1
- 3 ve M1 : — N1, A1
- 4 alalım yoldaşım N1, A1 : yoldaşım ve M1
- 5 ifâde-i dest-mâye-i N1 : ifâde-i kelâma lisânı ve tebdîl-i câme ile geşt ü güzâr ezikka ve pâzâr eylemekden mâ'adâ dest-mâye-i A1 : — M1
- 6 sevk-ı takdîr N1 : sevk-ı sâ'ika-i âsümânî A1 : mesûk-ı sâ'ika-i âsümânî M1
- 7 bast u beyân N1 : zikr A1, M1
- 8 kân istihlâs N1 : istihlâs A1 : istihsâl M1
- 9 zât-ı şerîfe bâbda A1, M1 : 'azîze ibrâz ve ba'zı mertebe N1
- 10 eylemeleriyle Rusya Çariçesi N1 : etmeleriyle/etmesiyle Rusya İmperatoriçesi A1, M1
- 11 eşedd N1 : ezyed A1, M1
- 12 bî-dîn etvârdan N1 : bî-dîn, kat'â sefer husûsunu îcâb edecek etvâr N1 evzâ'dan A1 : bed-âyin, kat'â sefer husûsunu îcâb edecek etvâr u evzâ'dan M1
- * Metnimizde Bolcakof okunacak şekilde kaydedilmiş Rus elçisi, Jaques de Boulgakoff/Bulhakow olmalıdır; bk. meselâ *Treaties Between Turkey and Foreign Powers. 1535-1855*, London 1855, s.508,509.
- 13 devlet-medârda eylemişidi N1 : devlet'de mukîm olan Pulhakof/Politof nâm elçisine te'kîd ile tenbîh ü tebyîn eylediği muhakkak olup A1, M1
- ** Metnimizde söz edilen Tavrida Prensi, Rus siyâset adamı ve Feldmareşal Grigoriy Aleksandroviç Potemkin (1739-1791) için bk. meselâ "Potemkin", *Büyük Larousse*, XVIII,9540.
- 14 teferru'un la'în-i N1, A1 : teferruğ ve temerrüd eden Potemkin nâm şahs-ı M1
- 15 Özi N1 : + Suyu A1, M1
- 16 ü mahdûd A1, M1 : — N1

olup, başkaca prenslik¹ ve dukalık gibi hükümdârlık ve giderek kırallık sûretiyle tasarruf eylemek ve reh-yâb-ı semt-i imkân olursa, Rumeli ülkesini dahi kemend-i teshîre bend eyledikten sonra, İmparatoriçe'yi bir takrîble kahr u i'dâm birle Rusya İmparatorluğu'nu kendüsi ihtilâs ü igtinâm² eylemek fikr-i hâm ve sevdây-ı bî-encâmına düşmekle, ol hâ'in-i le'îm, elçi-i mesfûra Kırılıçe'nin tenbîh-nâmesine³ mugâyir zuhûr-i sefere dâ'ir⁴ sa'y ü gûşîşden hâlî olmamak zımnında, şifâhen ve tahrîren ta'lîm etmiş idi⁵.

Sadr-ı müşârun ileyhın bu gûne aralık aralık zebân-zed olduğu sadedler⁶ elçi-i mersûmun yedine ser-rişte-i behâne olup⁷, Kırım için verilen sened mazmûnunda Özi [M1 277] Gölü'nden tuz almak meşrût u mukayyed⁸ iken, Özi ehâlisi mûmâna'at kaydında olup ve cihât-ı sâ'ire ile serhadlü tecâvüze mübâderet ve Sinob Şehri'ne⁹ konsolos nasbı lâzım iken, ehâlisi huşûnet eyledikleri zemînlerinde bî-ser ü bün isnâd-ı mâ-lem-yekün şikâyetlere âgâz eyledikce, Sadr-ı¹⁰ müşârun ileyh dahi Rusyalu 'ahd ü peymâna¹¹ mugâyir hareketle Özi Gölü'nü tecâvüz ve i'tidâ¹² ve firârî Boğdan Voyvodası'nı teslimden ibâ edüp ve¹³: "Mesmû'umuza göre Potemkin Ceneral otuz bin kadar¹⁴ müretteb asker ile re's-i hudûda gelüp, sulh u musâfâta münâfi hareketle serhadd ehâlisini teşvîşe giriftâr edüp, ba'zı mertebe etvârı sugûr-i İslâmiyye'ye sû'-i kasdi müş'ir olduğundan, re'âyâ vü berâyâ istiş'âr üzere olmaktadır" vâdîlerinde kaleme gelmez ba'zı cünhalar ve nakz-ı 'ahde müte'allık bâdireler 'azv ederek ve'l-hâsıl gitdikce tarafeynden nâ'ire-i nizâ' u gavgâya işti'âl gelüp, yek-diğere tahmîl-i töhmetle çend def'a tekerrür-i kîl ü kâl oldu.

Binâ-ber-ân Elçi-i mersûmla devletce bi'd-defe'ât¹⁵ 'akd-i meclis-i mükâlemât olunup, bilâhare Sadr-ı müşârun ileyhın irâdesi¹⁶ üzere Elçi-i mersûmun tevkîfi sûret-nümâ oldu¹⁷. Ancak bu hareket ittîfâk-ı ârâ ile pezirây-ı

1 prenslik M1 : brenlik N1 : branslik A1

2 semt-i imkân igtinâm N1 : olursa temâmî-i Rumeli'ye istilâ ve tâli'inden müsâ'ade bulur ise, Rusya İmparatorluğu'yla ihtiyâr-ı haşmet ve i'tilâ A1, M1

3 tenbîh-nâmesine N1 : tenbîhine A1, M1

4 dâ'ir N1 : — A1, M1

5 şifâhen idi N1 : hufyeten sipâriş ve ta'lîm etmiş olduğuna mebnî A1, M1

6 gûne sadedler N1 : hareketinden A1, M1

7 -i behâne olup N1 : geçüp A1, M1

8 u mukayyed N1 : — A1, M1

9 mûmâna'at Şehri'ne N1 : men' etmekde olup ve/— cihât-ı sâ'ire ile serhadlülerin tecâvüzleri bî-gâyet ve Sinob'a A1, M1

10 eyledikleri Sadr-ı N1 : ü mûmâna'at kaydında oldukları zemînlerinden şikâyet eyledikde A1, M1

11 'ahd ü peymâna N1 : 'ahde A1, M1

12 i'tidâ N1, A1 : i'tidâd M1

13 ve N1, A1 : — M1

14 kadar N1 : — A1, M1

15 hareketle bi'd-defe'ât N1 : izhâr-ı hey'et-i mu'âdâta ibtidâr u iştigâl etmektedir" deyerek tarafeynden nâ'ire-i gavgâya germiyet ü işti'âl gelmeğe/gelmekliğe başlayup, binâ'en 'aleyh ol bâbda Elçi-i mersûmla/mersûm ile çend def'a A1, M1

16 Sadr-ı irâdesi N1 : irâde-i müşârun ileyh A1, M1

17 sûret-nümâ oldu N1 : mütebeyyin olup A1, M1

sûret olduğunu îmâ kaskına mebnî, bi'l-cümle 'ulemâ'¹ ve ricâl ve ocakluyân ve sâ'ir erbâb-ı şûrâyı² Bâb-ı 'âlî'ye celb ü îrâd ve Elçi'yi dahi ihzâr birle müsâfir odasında³ ik'âd eyledikten sonra, cümle ile 'akd-i encümen-i meşveret [N1 119a] ve karâr-ı meclis gâh bi'l-vâsita ve gâh bi'l-müşâfehe müşârun ileyh tarafından mersûma ifâde⁴ olundukca: "Bu bâbda lâ ve na'am deyecek cevâbım yokdur. İrâde kendülerinindir" kelâmından⁵ gayri harf-i vâhid te-fevüh eylemez idi. Meclis-i Şûrâ'ya meclûb olan zevât ise müşârun ileyhın bi-eyy-i hâl sefer husûsu zamîrinde rîşe-sâ'ir-i istikrâr ve ol bâbda pây-efşür-i 'inâd ü isrâr olduğu ma'lûmları olup ve fi zâtihî kadr u hürmet bilmez, 'arîzu'l-kafâ, söz bilmez, ru'ûnet sâhibi muta'assıb olmağla, bî-hûde mu'âraza eylemek kendü nefslere da'vet-i mazarrat kabîlinden olmağla, kimi "*Selâmetü'l-insân*" sâhasında 'inân-keş-i semend-i lisân ve kimi "*Sadeka'l-emîr*"^{**} mîsdâkıyla mûmâşât ve muvâfakat 'arsasında tâziyâne-zen-i sûtûr-i zebân olup, derûnunda cevher-i hamiyetle hayr-hâhî-i dîn ü devlet melekesi gâlib olan savâb-endîşân, işmâm-ı râyiha-i nakz-ı 'ahdden başka ahvâl-i 'âlemi tela'süm ederek iş'âr birle, te'kîd-i musâlahaya mübâderet her vechile hayırlı olduğunu işrâb ü beyân eyledi.

Sadr-ı müşârun ileyh ihtilâf-ı ârâ'-i huzzârı müşâhede eyledikde, infisâh-ı 'azîmet endîşesinden hemân bî-ma'nâ: "İşte bu kâfirin⁶ hâli böyledir" deyerek der-'akab mersûmu Yedi-kulle'ye nakl için⁷ fermân ve bilâ-te'hîr Halîc-i İstanbul'da ve sâ'ir Memâlik-i mahrûse iskelelerinde bulunan Rusya sefîmelerinin zabt olunmaları⁸ bâbında neşr-i evâmîr-i 'âlî-şân eyledi. Ve yine yevm-i merkûmda Sadr-ı müşârun ileyh hem-zebân ve bu vâdide hem-'inânı olan Şeyhulislâm ile Rikâb-ı müstetâb-ı Hidîv-i Dârâ-Gulâm türâbına rûy-mâl olup, Moskovlu'nun Memâlik-i mahrûse'ye te'addî ve nakz-ı 'ahd ile bağıteten hücûma tesaddî eylediklerine mebnî üzerlerine⁹ şer'an ve mülken sefer îcâb

1 'ulemâ' N1 : 'ulemâ A1, M1

2 şûrâyı A1, M1 : şûrâ N1

3 odasında N1, A1 : odasına M1

4 ifâde N1 : ifâdeye mübâderet A1, M1

5 kendülerinindir" kelâmından N1 : kendilerininindir" makâlesinden A1, M1

* *سلامة الانسان في حفظ اللسان* = İnsanın esenliği" anlamına gelen bu kelimelerle "*سلامة الانسان في حفظ اللسان* = *Selâmetü'l-insânî fi hifzî'l-lisân* = İnsanın esenliği, dilini tutmasını bilmesindedir" anlamına gelen Arapça atasözüne telmîh söz konusudur.

** *صدق الامير* = Hükümdar doğrusunu buyurmuştur" anlamına gelen Arapça bir deyiştir.

6 eylemez idi kâfirin N1 : etmeyüp, Meclis-i Şûrâ'da ise meclûb olan zevât kimi, "*Sadeka'l-emîr*" mûmâşâtıyla sefer tarafını tercih ve kimi mebdâdî ve gâyetını/gâyetini hakk-ı te'emmül birle, te'kîd-i musâlahaya tela'süm ederek tergîb sûretini telmîh eylediler. Sadr-ı müşârun ileyh ihtilâf-ı ârâyı müşâhede edecek infisâh-ı 'azîmet endîşesinden hemân bî-ma'nâ: "İşte bu/bunun kâfirin/— A1, M1

7 nakl için N1 : nakl ile A1 : nakle M1

8 zabt olunmaları N1 : zabtları A1, M1

9 hem-zebân üzerlerine N1 : ve hem-kâm ve hem-zebânları olan Müftî'enâm —/hazretleri, Rikâb-ı müstetâba rûy-mâl olup, Rusyalı üzere A1, M1

eylediğini ‘arz u takrîr eylediklerinde, mülhime-i esrâr-ı âsümânî olan zamîr-i münîr-i Cihân-bânî’de işbu seferin mebâdî ve gâyatı münkeşif olmağla, bir dürlü cevâz-dâde olmayup, hakîmâne te’kîd-i sulh husûsuna sa’y ü ihtimâm eylemelerini emr u ifâde eyledikce, gûnâ-gûn mehâzîr beyân ve min-ba’d sefer açılmaktan gayri çâre ve imkân kalmadığını teshîl-i mâdde ederek ma’rûz-i huzûr-i Pâdişâh-ı kerâmet-‘üvân eylediler.

Hulâsa-i kelâm teşdîd-i ilhâh u ibrâmları vesîle-i incâh-ı merâm olmağla, Pâdişâh-ı âgâh [N1 119b] ve Halîfe-i bâ-intibâh hazretleri bu bâbda pek müte’essir ve be-gâyet mehmûm u mütekeddir olup, nâ-çâr ser-cünbân-ı istircâ’ u istinkâr olarak sûret-i ruhsatı bilâ-tasrîh îmâ vü işâretle iş’âr buyurdular*.

Kapudan-ı deryâ Cezâ’irlü Hasan Paşa ol hengâmda deryâda bulunmağla, ba’de tekarruri’s-sefer Âsitâne’ye vürûd eyledikde, Sadrîa’zam’ın bu bâbda tehâlûk ü ta’cîlini takbîh ü istihcân eyledi**.

Çün Elçi-i mersûmun müte’allikâtiyle resm-i devlet üzere Yedi-kulle’ye nakl olunduklarını Beyoğlu havâlisinde mukîm olan divel elçileri istimâ’ eylediklerinde, derhâl devletlerine kuryerler ihrâciyle ihbâra isrâ’ eylediler. Ve çend rûz zarfında Rusya İmperatoriçesi’nin esnây-ı râhda gelmek üzere olan kuryeri bilâ-haber zuhûr ve kazıyyeye kesb-i şu’ûr eyledikde, elçilerine hitâben hâmil olup, mefhûmu Devlet-i ‘aliyye ile vechen mine’l-vücûh seferi mücib olacak hâlâtdan mücânebet ve menfûrları olan mevâdd her ne ise tesviyesine müsâra’at eylemek tenbîhât-ı ekîdesini muhtevî olan tahrîrâtı hufyeten Nemçe Elçisi’ne i’tâ, ol dahi bi-‘aynihâ Bâb-ı ‘âlî’ye takdîm eylemekle, gerçi bi’l-cümle ricâl-i devletin manzûr u ma’lûmları olup, lâkin çi-fâ’ide ba’de harâbi’l-Basra hulâsa Sadr-ı ‘âlî-makâm hazretleri mesned-i Sadâret’de temâdî-i eyyâm-ı ârâm ümniyyesine mebnî kapanması müşkil öyle bir mihnet kapusunu küşâd ve Memâlik-i mahrûse’yi harâb-âbâd eyledi. Bu şîve bi-‘aynihâ selefde Kara Mustafa Paşa’nın ve Şehîd ‘Ali Paşa’nın*** ehven min-beyti’l-‘ankebût delâ’ile

* “İrâde kendülerinindir buyurdular” kısmındaki bilgiler özetle ve bazı ilâvelerle *Târîh-i Cevdet*, III,25-26’da kaydedilmiş gibi gözüktüyor. Ayrıca burada meşveretin ve sonucunun padişaha arzının 3 Zilka’de 1201 (17 Ağustos 1787) Perşembe günü gerçekleştiği belirtilmektedir.

** Kapudan-ı deryâ eyledi” kısmındaki bilgiler ihmâl edilebilir değişikliklerle, muhtemelen buradan alınarak, fakat “sikâtdan menkûldür” kaydıyla *Târîh-i Cevdet*, III,26’da kaydedilmiştir. Cevdet Paşa burada Âsım Efendi’nin savaşın çıkmasında Yûsuf Paşa’nın rolünü pek fazla büyüttüğünü, o sırada ne yapılsa yapılsın Rusya’nın tutumu karşısında savaşın kaçınılmaz olduğunu da belirtmiştir.

*** Metnimizde söz konusu edilen kişilerden, Batı’da “Kara”, Türkiye’de “Merzifonlu”, öldürülmesinden sonra ise “Maktûl” sıfatlarıyla anılan Osmanlı Sadrîa’zamı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (ö.1095/1683) için bk. meselâ Abdülkadir Özcan, “Merzifonlu Kara Mustafa Paşa”, *DİA*, Ankara 2004, XXIX,246-249; kaynaklarda Silahdar ve Damad unvanlarıyla da anılan, Avusturyalılar ile yapılan savaşta askeri cesâretlendirmek için harekete geçtiği sırada vurulan Osmanlı Sadrîa’zamı Şehîd ‘Ali Paşa (ö.1128/1716) için bk. meselâ Abdülkadir Özcan, “Şehîd Ali Paşa”, *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII,433-434.

teşebbüsle¹ nakz-ı ‘ahd ve hılâf-ı rızây-ı selâtîn-i zemân, feth-i bâb-ı sefer eylediklerine mesîl olup, lâkin anların zararlarına yine² nefsleri siper oldukdan sonra çok vakit mütemâdî olmayup, bunun mazarratı bu âna kadar müstemirr olmaktadır.

Tenbîh der-şân-ı selâtîn-i ‘izâm-ı ‘Osmâniyye³

Matla‘-ı ‘inâyet-i Sübhânî’den hâcib-i mühr-i saltanat-ı ‘Osmânî, dâ‘ire-i şuhûdu felek-i çârûmîn-âsâ nûrânî eylediği hengâmıdan berü, tevârîh-i ‘Os-

1 u takrîr eylediklerinde teşebbüsle N1 : -ı dergâh-ı ebediyü'l-iclâl eylediklerinde, ol Pâdişâh-ı zemân ve Halife-i Rasûl-i Rabb-i müste‘ân hazretleri, mertebe-i velâyet ve men-zile-i kerâmet sâhibi zât-ı celîletü'l-evsâf ve suver-i şu‘ûn-i esrâra zamîr-i münîrleri âyîne-i sâf-ender-sâf olmağla, sefer vukû‘unu [M1 278] bir vechile tecvîz ü tasvîb ve râyet-i kerâmet-sirâyet ruhsatlarını kat‘â ol semte tehzîz ü takrîb etmemişiken/etmemiş iken, beyân-ı mehâzîr ve mâddeyi teshîl ü teysîr ederek, âhîru‘l-emr ibrâmları vesile-i istihsâl-i merâm oldu. —/Hattâ merhûm cennet-mekân ‘aleyhi‘r-rahmetü ve‘l-gufrân (عليه الرحمة والغفران = Allah‘ın rahmet ve mağfireti onun üzerine olsun) anlamına gelen Arapça duâ cümlesidir) —/hazretleri fî zâtihî veliyyullah ve hakâyık u dekkâyık-ı ahvâl-i ‘âleme ‘ârif ü âğâh olmağla, ol bâbda pek müte‘essir ve be-gâyet mütekeddir olup, nâ-çâr ser-cünbân-ı istircâ‘ u istinsâr olarak, şâ‘ibe-i ruhsatı bilâ tasrîh îmâ vü iş‘âr buyurdıkları, ol evânda bulunan erkândan tahkîk-kerde-i muharrir-i Fakîr‘dir. Kapudan Cezâyîrli Hasan Paşa ol hengâmıda deryâda bulunmağla, Âsitâne‘de mevcûd olmayup, ba‘de takrîri‘s-sefer vârid olmağın, Sadr-ı müşârun ileyhın bu bâbda tehâlûk ü ta‘cîlini takbîh ü istihcân eylediği dahi sikâtdan menkûldür. Çün elçi-i mesfûrun/mersûmun müte‘allikâtiyle resm-i devlet üzere Yedikulle‘ye nakl olunduklarını, Beyoğlu havâlisinde mukîm olan divel elçileri lede‘l-istimâ‘, der-‘akab devletlerine kuryer ihrâciyle ihbâra isrâ‘ eylediler. Ve çend rûz zarfında Rusya İmperatoriçesi‘nin gelmek üzere esnây-ı râhda olan kuryeri bilâ-haber zuhûr ve/—kazıyyeye kesb-i şu‘ûr eyledikde, elçilerine hitâben hâmil olup, mefhûmu Devlet-i ‘aliyye ile vechen mine‘l-vücûh seferi mücib olacak hâlâtdan mücânebet ve menfûrları olan mevâd her ne ise tesviyesine müsâra‘at eylemek tenbîhâtını muhtevî olan tahrîrâtı, hufyeten Nemçe Elçisi‘ne i‘tâ ve ol dahi Bâb-ı ‘âlî‘ye takdîm —/ü —/isrâ‘ eylemekle, gerçi bi‘l-cümle ricâl-i devletin manzûr u ma‘lûmları olup, lâkin ba‘de harâbi‘l-Basra, [mısırâ]‘: Reddî güc, hazmı dahi müşkil-ter bir ma‘nâ oldu. Devlet-i ‘aliyye‘nin Rusyalu‘ya i‘lân-ı harb eylediğini İsvec Kıralı lede‘l-istihbâr Devlet-i ‘aliyye ile/— ‘akd-i ittîfâk eylemeğe hâhişkâr olmağla, Der-i devlet‘de mukîm elçisine mazmûn-i mezkûru müş‘ir tahrîrât irsâl edüp, mersûm dahi keyfiyeti bâ-takrîr Bâb-ı ‘âlî‘ye inhâ ve mükâleme istid‘â eylediğine binâ‘en, bi‘d-defe‘ât tertîb-i bezm-i müzâkerât olunup, bilâhare nihâyet karar ü ittîfâk bu vechile sûret-yâfte-i nizâm ü ittîsâk oldu ki, Rusyalu‘nun hasm-ı cânı olan İsvec Kıralı işbu muhârebeye dâhil olup, Devlet-i ‘aliyye ile bi‘l-iştirâk muhârebe eyleye. Ve Devlet-i ‘aliyye musâlaha eylemedikce, muhârebeden keff-i yed eylemeye [M1 279] ve Devlet-i ‘aliyye dahi bu muhârebede İsveçlü‘ye asker ve mühimmât i‘tâsıyla imdâd eyleye, ancak ber-muktezây-ı mevki‘, imdâd-ı mezkûr mümteni‘ olmağla, mukâbeleten on bin kîse akça bervech-i taksît edâ eyleye. Gayr-ezîn ba‘zı şerâyet-i/şerâ‘it-ı sâ‘ire dahi derciyle İttîfâk Senedi tanzîm ve İsvec Elçisi‘yle mübâdele olunmağla, sened-i mezkûr İsvec Kıralı‘na ba‘s/ib‘âs ü tesyâr olunup, mebâliğ-i mezbûre dahi evvel-be-evvel mersûm tarafına i‘tâya ibtidâr olundu. Pes-ez-ân Sadr-ı müşârun ileyh, Ordu-yi hümâyûn‘un ihrâcı sûretleriyle altı mâh mikdâr iştiğâl edüp, ba‘dehü nevrûzdan elli gün mukaddemce tûğ vaz‘ı mu‘tâd-ı kadîm olduğuna binâ‘en, resm-i mezkûrun icrâsı günü Bâb-ı ‘âlî ricâl-i huzûr-i müşârun ileyhde mevcûd iken, Nemçe Başı-tercemânı Topal Deste dedikleri şûm-kadem, Bâb-ı ‘âlî‘ye gelüp,

mâniyye'ye dikkat ü im'ân eyledim. Devlet-i 'aliyye'lerine ve Milket-i seniyye'lerine merhûm Yıldırım Bâyezîd Hân hazretlerinden mâ'adâ selâtn-i 'izâm hazerâtı tarafından nakz u hâlel ve ziyân ü hasâra müte'allık¹ bâdire [N1 120a] vâki' olmamışdır. Hemîşe ser-zede-i vukû'² olan tegayyürât-ı mülk ü devlet, sudûr ve vükelâ' ve kurenâ' taraflarında neş'et edegelmışdir. Zîrâ hazret-i³ Hakk *celle ve 'alâ* 'âdil-i hakîkî olmağla, emânet-i kübrâ olan Saltanat'ı ehline tefvîz u⁴ ihsân buyurmaları, muktezây-ı şân-ı ulûhiyyet ve pâdişâh-

ricâlin mecmû'u yukarıda olduklarını lede't-tahkîk Re'îs Efendi'ye haber irsâl ve mülâkât-ı ları zımnında isti'câl eylemekle, lede'l-mülâkât istid'âsına mebnî, bi'l-ma'iiyye dâhil-i huzûr-i düstûr ve tahfîrâtını takdîmle edây-ı me'mûr/me'mûriyyet eyledikten sonra, Devlet-i 'aliyye Rusyalu'ya i'lân-ı harbi ta'cîl eyledi. Çünkü Rusyalu'nun ba'zı hareketleri, mizâc-ı devlete nâ-muvâfık imiş. Bizim devleti yâhûd bir/— âhar —/bir devleti tevstîle, bir/— çâresi bulunur idi. Kaldı ki Rusyalu ile Nemçelü'nün muhârebede ittîfâkları olduğıu bi'd-defe'ât ifâde olunmuşidi. Binâ'en 'aleyh şimdi Nemçelü dahi mecbûren/— Devlet-i 'aliyye'ye muhârib olup, el-yevm semt olan Ada ve Belgrad ve Bögürdelen ve Bosna serhadlerine ve Eflâk Voyvodası'na beyân-nâmeler irsâliyle i'lân-ı harb eylediğini ve mümkün olan mahallere hücûma bed' ve ibtidâr etdiğini ihbâr eyledikde, Sadr-ı müşârun ileyhin, 'Arz-odası başına münkâlib ve 'akl u şu'ûru münselib oldu, amma ne fâ'ide. Hayr-hâhân-ı devlet olan ashâb-ı fetânet ve dûr-endîş ve ehl-i rüşd ü reviiyyetin ekserî —/işin bu sûrete serdâde olacağını tezkîr u ifâde eylemişler iken, kat'â tevcîh-i sâmi'a-i isgâ eylemamışidi/etmamişidi. Nâ-çâr beyân-nâme-i mezkûru rikâb-ı hazret-i Pâdişâh-ı 'âlî-mikdâra ba'de'l-'arz, ricâl-i Bâb-ı 'âlî, usûl-i sâbika üzere tûğ-i Âsaffi'yi ser-i/semt-i nerdübana isâl birle, du'â vü senâ ederek mahalline nasb ile hizmetlerini ikmâl eylediler. Ba'dehû Nemçelü'nün bu hareketi dahi etrâf-ı serhaddâta ve Memâlik-i sâ'ireye bâ-evâmîr-i şerife i'lân ve Karadeniz'e mükemmel donanma tertîbine teşmîr-i dâmân [M1 280] eylediler. Çend rûz güzâreşinde Nemçe Elçisi Herbert nâm şahs, emr-i hazreti Şehriyâr-ı İskendercenâb üzere evlâd ü 'iyâl ve müte'allikâtiyle bir Venedik sefinesine irkâb ve Bahr-ı sefid'den vilâyetlerine ba'de'l-ircâ' Felemenk Elçisi vâsıtasıyla bi'l-cümle Nemçe tüccârı kat'-ı 'alâka-i muhâsebât edüp, şâ'ibe-i kîl ü kâl kalmayarak/olmayarak memleketlerine irsâl olundu/ve bu müsâ'adenin ba'zı meritebe hüsnîyyâtı/hasenâtı ba'de-müddetin müşâhede olundu. Ve'l-hâsıl bir/bu taraftan Ordu-yi hümâyûn ihrâcına müştagil iken, Nemçelü Devlet-i 'aliyye'ye takdîm eylediğı beyân-nâme gibi civâr-ı serhaddâta dahi birer/bir 'aynını ib'âs edüp, İrşova/Hırşova Kasabası ehâlîsini Tuna'nın berü/beri yakasına nakl birle kasaba-i mezkûreyi zabt ve Bosna kal'alarına nâgehânî hücûm eyledikleri dâd-hâhân-i/— istigâseler/— gûş-zed oldukda, ba'de'l-istişâre/— livây-ı/— şerîf/— istishâbiyle/— Sadr-ı/— me'âlî-cenâb/— Nemçelü/— üzerine/— 'azîmet/— ve/— Rusyalu/Rusya tarafına Ser'asker ta'yîn olunmasını, ashâb-ı meşveret istisvâb eylediler. Gerçi Nemçelü bu seferde nakz-ı 'ahd şe'âmetine dūçâr ve me'müllerine münâfi mazhar-ı hasâr-ı bî-şümâr olup, lâkin Rusyalu tarafından ehl-i İslâm'a mazarrât-ı/mazarrat-ı keşîre rû-nümâ ve ez-cümle Özi Kal'ası ve ol havâli giriftâr-ı eyd-i husamâ oldu. Ol sūziş-i cân-kâr ile Hâkân-ı sa'id Sultân 'Abdülhamîd —/Hân hazretleri irtihâl-i dâru'l-karâr edüp, cennet-mekân Sultân Selîm ârayış-bahş-ı tâc ü dihîm oldu. Der-'akab Sadr-ı müşârun ileyhe mühr-i cedîd irsâliyle Sadâret'ini ibkâ ve teşyîd ve kemâ-kan bi'l-istiklâl Sipeh-sâlârî ile/Sipeh-sâlârlık'la sefer husûsuna ihtimâmlarını emr u te'kîd buyurdular. Ba'dehû Vezîr-i müşârun ileyh kendi sū-i tedbîr-i şe'âmet-te'sîri/te'sîrleri vehâmeti olarak, pîş-ezîn bu kadar bilâd ü 'ibâd-ı Müslimîn'in dūçâr oldukları rahne vü hasâreti bi'l-küllîyye ferâmûş ve Nemçelü'den dest-res olduğıu cevârî-i hisân ve duhterân-ı perf vü şânî/pür-yūşâmî der-âgūş ederek, cünbiş ü

lar dahi elbette ol emâneti muhâfaza eylemeleri¹, lâzime-i zimmet-i himmetleridir. Nihâyetü'l-emr taraflarından ba'zı nâ-ehil kimselere² hüsn-i zann sebebiyle min haysü lâ-yeş'ur tefvîz-i emânet-i menâsıb edüp, 'adem-i ehliyyetden nâşî, bi-vechin mine'l-vücûh³ devletine keder u hâlel ü endûh vâki' olmaktadır. Pes bu bâbda 'ale'l-kemâl⁴ teharrî ve ihtiyât olunmak vâcibe-i hâldir. Husûsan zemânımızda ehil ve erbâbını bulmak emr-i müşkil, belki gayr-i kâbidir. Sâ'ir mesnedler ve mansıblar şöyle dursun el-meded el-

safâya istiğrâk/iştigâl üzere olduğu sâmi'a-güzâr-ı Şehriyar-ı âfâk oldukda, Vidin Ser'askerliği'yle yedinden mühr-i hümâyûn nez' olunup, Vidin Muhâfızı-yı sâbık Melek Mehmed Paşa Kethudâsı Hasan Paşa'ya def'i'tâ olundu. Ba'dehû Buza Bozgunu nâmiyle meşhûr olan inhizâm-ı külli zuhûr edüp, ne hâl ise bakıyye-i İslâm Şumnu Meştâs'ına vusûle ikdâm eylediler. Bu def'a mühr-i hümâyûn İsmâ'il Ser'askeri Cezâyirli Hasan Paşa'ya ihsân buyurulmağla, anın dahi ba'zı [M1 281] ordu ricâllerine derûnunda câ-be-câ muzmerr olan kîne-i dîrîneyi —icrâ —/ve bu takrîble icrâ— ve— Eflâk ve Boğdan'dan bakıyye-i erâzî-yi dahi teslim-i a'dâ eylemekden mâ'adâ bir menfa'ati rû-nümâ olmadı. Çün Nemçelü her ne kadar Belğirad ve Ada ve Bosna taraflarında ba'zı kilâ'mın zabıtına dest-res olmuş ise de, sene-i sâbıkada Mehâdiye ve İnik ve Pançova taraflarında 'azîm hasâret-dîde ve husûsan Darağacı ta'bir olunan mahalde, Kırıl-ı bed-fi'âl bi'n-nefs—mevcûd iken, vukû' bulan hezîmeti ve seksân bin kadar askeri ve re'âyâsı fenâ-resîde olduklarını müşâhede ve ru'yet edüp ve— hemân sûret-i merkûmenin zuhûru bilâ-mûcib nakz-ı 'ahd-şe'âmeti olduğunu derk ü iz'ân eylediğinden mâ'adâ, Nemçelü'nün ez-kadîm 'adû-yi samîmî olan Prusyalu dahi fırsatı ganîmet bilüp, Der-i devlet'de olan elçisi ma'rifetiyle 'arz-ı 'akd-ı ittîfâk ve şerâ'ıtı müzâkeresine şurû'la, vâdi-i yek-cihetîye şedd-i miyân-ı bend-i/— 'ahd ü mîsâk olduğunu istirâk ile/eyledikde, mütecâhilâne Şumnu'ya pey-der-pey meb'ûs irsâl edüp, bilâhare Re'îsü'l-vakt Birri 'Abdullah/'Abd[ull]ah Efendi ile mülâkât ve dest-i kazâ vü kader ile küşâd bulan bâb-ı seferi sedd ü bend birle, feth-i derîçe-i sulh u musâfât olunmağla Çâsar -ı hâksâr— meyl ü rağbetini izhâr eylediğini ihbâr eyledikde, Re'îs Efendi dakîkanın hiyel-i Efrenciyye ile maksûdları Der-i devlet'de der-dest olan Prusya ittîfâkına hâlel vermek olduğunu/olduğuna intikâl eylediğine mebnî, çünkü seferin mebbe'dî Rusyalu/Rusya olup, Nemçelü bi't-teba'/— —/ana —/tâbi' olmak hasebiyle sizinle musâ-laha, gerçi Rusyalu ile 'akd-i musâlahaya mevkûf olup, ancak mâdâm ki Nemçelü musâlahaya rağbetle sizi irsâl eylemiş, biz dahi Rikâb-ı müstetâba 'arz u tahrîr edelim" sûretiyle cevâb-dâde ve bu mefhûmla meb'ûsları i'âde olunduktan sonra Der-i devlet'de mârru'z-zikr der-dest-i tanzîm olan Prusya ittîfâkı mecâlis-i 'adîde imrâr, ya'nî Prusyalu ittîfâkına Kırım tahlîsî 'ibâreleri derc olunmanın/olunmasının beher hâl vücûbiyyeti isrâr olunarak, bilâhare irâde-i Devlet-i 'aliyye üzere Kırım tahlîs olunca[ya] kadar Prusyalu muhârebeden fâriğ olmamak şart u kaydı derciyle, İttîfâk Senedi'ne râbıta ve karar verilüp, Sadr-ı müşârun ileyh ve ricâl-i ordu temhîr eylemek için sûreti Der-i devlet'den tesyîr olunmağla, ol bâbda Sadr-ı müşârun ileyh [M1 282] tarafından zikri, mûcib-i infî'âl-i bâl olacak 'acâ'ib-i akvâl ü ef'âl sudûr ve bilâhare taraf-ı Saltanat'dan tahmîk u takrî'le/tefrî'le zecr u âzâr zuhûrunda, şüttür-kürbe-i 'âmîyâne belki bigâne-i tavr-ı dîvâneye serdâde olarak temhîrine kat'î me'mûr olup, lâkin Rikâb-ı müstetâb'dan serzede-i zuhûr olan tegayyür-i bâl-i Şâhâne ve iğbirâr u infî'âl-i Pâdişâhâne müşârun ileyhi efkâr ile mağmûm ve dem-be-dem derûnuna te'sîr ile mahmûm edüp, âhır-ı kâr ol keder-i cân-güzâr ile terk-i kâr u bâr eyledi. Ba'dehû mühr-i hümâyûn Rahova Muhâfızı olan Ruscuklu Hasan Paşa'ya ihsân buyurulup, ol esnâda 'ale'l-gafle Vidin Muhâfızı tarafından Prusyalu Fotne/Konte Luzi [=Lucchesini] nâm bir nefer meb'ûs zuhûr etmekle, derhâl tehyî'e olunan haymeye inzâl ve Re'îs Efendi

meded Sadâret'le¹ [M1 286] Meşihat mesnedlerine ifrâğ-ı havsala-i teharri vü ictihâd ile ehil ve müstehakkını ik'âd eylemek, farz-ı 'ayn mesâbe-sindedir². Zîrâ bu iki mesnedin sâhibleri bi'l-ittifâk, 'âlemi ıslâh ve if-sâda muktedirlerdir. İşte³ seksan iki târîhinde ve gerek bu def'ada⁴ bâb-ı seferin küşâdına Vezîr ve Şeyhulislâm[ın] bâdî olmaları⁵, müdde'âmıza sened gibi bir ma'nâdır. Bu cihetle ol makâmlara beher hâl erbâb-ı liyâkat ü istihâli bulmak ehemmi-i a'mâldir.

ile ba'de'l-mülâkât Devlet-i 'aliyye'nin Prusya Devleti'yle 'akd eylediği/etdiği ittifâkın semeresi hâdis ve benim me'mûriyyetime bâ'is olmuştur, ya'nî İttifâk Senedi Prusya Kırâlı'na vâsil olduğu anda, yüz elli bin neferden 'ibâret bir ordu tertîb ve Silezya Eyâ-leti'nden Nemçelü hudûduna teslît u tesrîb eyledi. Nemçelü dahi mukâbeleye ikdâm eylediye de, Prusyalı'nun tedârükâtını ru'yetlerinde, bir vechile tâb-âver-i mukâvemmet olamayacaklarını teyakkun edüp, encâm-ı kâr Prusyalı tarafından takdîm olunan kağıdı iki sâ'ate kadar kabûl ve temhîr ederler ise fe-bihâ ve ni'met/— ve/— illâ hudûdlardan içerü işbu asker-i bî-girânla hecme-endâz-ı savlet ve berbâd-sâz-ı il ü memleket olacağını ihbâr eyledikde, Nemçelü kağıd-ı mezbûru kabûl ü temhîre nâ-câr olup diversiyon/پورسیون/ kâ'idesi üzere tarafeynden ferd-i vâhid zâyî' olmaksızın musâlaha karâr-gîr ve ilkây-ı silâh-ı dâr u gîr oldu. Ve kağıd-ı mezbûr üç mâdde üzere imlâ olunup, iki mâdde Devlet-i 'aliyye ile Nemçe Devleti kable's-sefer ne hâlde iseler hey'et-i asliyyesi üzere 'akd-i sulh edüp, bu seferde Rusyalı'ya hafî ve celî i'ânet eylemamek ve Hotin Kal'ası Rusya seferi hitâm bulunca[ya] kadar emâneten yedlerinde kalup, Rusyalı ile ba'de'l-musâlaha yine gümâşteğân-ı Devlet-i 'aliyye'ye terk eylemek ve sâ'ir şimdiki hâlde yedinde olan bi'l-cümle kilâ' u bikâ', hudûd-i kadîmesiyle ve bi'l-cümle artılar-ya/edevâtiyle ya'nî top ve mühimmât/— ve/— cebehânesiyle/cebehâne —/ve —/mühimmâtle Devlet-i 'aliyye'ye terk olunmaktan 'ibâret olup, Nemçelü bu minvâl üzere kabûl ve senedi temhîr [M1 283] eyledi. Diğer iki mâdde Silezya Eyâleti'ne ve Macarlu'ya müte'allık olmağla, işte mashûbum olan ruhsat-nâme bu mazmûnu müştemil olmağın, vükelây-ı Devlet-i 'aliyye dahi ber-müceb-i ittifâk, câygîr-i sâmi'a-i kabûl eylemek mütevakkî'dir. Hemân mütâreke müzâkeresine şurû' edelim" deyü hass ü igrâ eylemekle, sûret-ı mezkûre taraf-ı Sadâret'den Rikâb-ı saltanata 'arz u inhâ ve bir tarafdan şurû-ı mütareke müzâkeresine ibtidâr/ibtidâ olunup, on iki mâdde üzere vakt-i yesîrde râbîta-pezîr ve Nemçelü tarafından me'mûr olan sefir ile mübâdele sûreti kıyâfet-gîr oldu. Prus-yalı'nun ittifâk-ı mezbûru/mezkûru 'akd eylemekden aksây-ı âmâlî, her ne kadar kendi cerr u/— menfa'atı/menâfi'i kasdına mebnî ise de, Devlet-i 'aliyye'yi kable's-sefer bulunduğu hâl üzere sulha idhâli/idhâl, i'ânet-i 'azîmeyi mutazammın olduğu bî-şâ'ibe-i işkâldir. Pes düşmenin birinin irtifâ'ından, 'âmme-i 'ibâd münşerihul-fu'âd oldular. Ol hâlde musâlaha mütârekesine râbîta vermek üzere Moskovlu/Rusyalı tarafından Serciyöz [Metnimizde Serciyöz (سرچيوز = Général Sergio Lascaroff)] nâm bir Sefir vârid olup, lâkin îrâd eylediği mukaddimât sakîm ü 'akîm olmağla, haybetle 'â'id oldu. Bu tarafdan Nemçelü ile mükâlemeye Zıştovî Kasabası mahall-i karâr ihtiyâr olunup, ta'yîn olunan murahhaslar ve tercemânlar kasaba-i mezkûreye vusûllerinde Prusyalı tarafından Lûkezini (لوکزينى) nâm elçisi Eflâk cânibinden zuhûr ve güzâr ve mersûmu mu'âkıb Nemçe Elçisi sâlifü'z-zikr Hertbert/Herbert ve İngiltere ve Felemenk devletleri tarafından mütevassıt elçiler bi'l-cümle vürüd eylemekle, mükâlemeye âgâz ve bir an akdem kat'-ı mâdde zımnında herkes mâye-i ikdâmını ibrâz eyledi. Bir gün mükâleme mevki'inde temhîr olunacak temessükât mukaddimesi tekmîle mütekarrib olup, sevk-ı 'ibâre ile bir mahalle bâliğ oldu ki, beher hâl Devlet-i 'aliyye ile Nemçe Devleti, Prusya Devleti'nin Silezya'da Rayştenbaş (ريشتنباش = Reichenbach) nâm

Menkabe-i Ebu'l-Feth Sultân Mehmed Hân ‘aleyhi'r-rahme

Taşköprülü-zâde merhûmun¹ *Şekâyık-ı Nu'mâniyye*'de mastûrdur ki, memdûh-i hazret-i Rasûl-i Hudâ, mazhar-ı “*Ni'me'l-emîru emîruhâ**” olan Ebu'l-Feth Sultân Mehmed Hân ‘aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân**² hazretlerinin zemân-ı hılâfetlerinde Kırım Ülkesi'ne fetret³ ü ihtilâl düşmekle, ehâlîsi husûsan ‘ulemâ⁴ zümresi, bilâd-ı sâ'ireye perîşân ve terk-i evtân eyleyüp, Kırımî Ahmed Efendi dahi mahatt-ı rihâl-i fazl ü kemâl olan Âsîâne-i sa'âdet-iştimâli veche-i matâyây-ı âmâl eylemişdi. Vusûlünde mürebbî-i ashâb-ı 'ilm

mahalde ‘akd eylediği mu'âhede ve İstatisko İstirkıt (استاتسقاواسترق = statu quo strict) kâ'idesi üzere mesâlahaya râzi olur” deyü derc olunmak iktizâ eylemekle, bu Firengî ‘ibâre murahhas efendileri tahdîş eyledikde, bu ta'bîrin ma'nâsı, Devlet-i ‘aliyye ile Nemçe Devleti i'lân-ı harb gününe kadar ne minvâl üzere ise, yine ol minvâl üzere ‘akd-i sulh eder, ya'nî bi'l-cümle yedinde olan kılâ' u bikâ'ı cemî' levâzım u mühimmât-ı mağsübesiyle ve hudud-i kadimesiyle redd ü teslîm [M1 284] eder ve Hotin Kal'ası Rusya Musâlahası sûret-yâb olunca[ya] kadar emâneten yedinde kalup, ba'dehü teslîm eder. Ve Devlet-i ‘aliyye dahi Nemçelü'ye i'tâ eylediği bi'l-cümle ‘uhûd u senedâti kemâ huve's-sâbık tasdîk u kabûl edüp, el-yevm icrâ olunur gibi ‘add eder. İşte Raysenbaş/Raystenbaş Mu'âhedesini bunun üstüne/üzerine mün'akıd olmağla, bu vehile temessüke kayd olunmak lâzime-i hâldir” deyü kat'-ı rişte-i kıl ü kâl eylediler. Bu aralıkda Rusyalu İsmâ'il ve Kili ve Akkerman ve ol semtlerin mecmû'una/mecmû'unu istilâ edüp, ordu tarafından imdâd olunmamağla, hasâret-i ‘azîme vâki' olmağın, Sadr-ı müşârun ileyh ve birâderi, küşte-i şemşîr-i haşem-i Şehriyârî olup, mühr-i Vekâlet ve Serdârî yine Sadr-ı esbak Koca Yûsuf Paşa'nın zîb-i yemîn-i i'tibârî oldu. Pes müşârun ileyh orduya gelüp, elbette kânûn-i münâzara ile mükâleme mevki'inde tahrîrât irsâline murahhaslar dîde-düz-i intizâr iken, nâgâh bir kıt'a kâ'imesi vürûd ve mefhûmunda ordu ile Macin'den/Maçin'den İbrâ'il tarafına murûr eylemek niyyetinde olduğuma mebnî, Ziştovî ve Tırnova cibâllerinde köprü kerasesi var mıdır? Müttefikimiz olan Prusya Elçisi'nden su'âl olunmak tenbîhini münderic olmağla, Berlin tarafından gelüp ve müddetü'l-'ömr türâb-ı mülk-i ‘Osmâniyye/ye/‘Osmânî'ye hemân Ziştovî'de pâ-nihâde olmuş kimesneden bu resme istifsâr-ı âsâr/— eylemek, agreb-i garâ'ibden/garâyibden ma'dûd olmağla, murahhaslar kazıyye-i mezkûreyi ketm ü ihfâ birle, taraf-ı ‘âlîlerine ba'zı makâle ihtirâ'ıyla cevâb-nâme tahrîr ü ircâ' eylediler; ve kıs ‘alâ hâzâ (وقس على هذا = Diğerini buna kıyas et!) anlamına gelen Arapça bir deyiştir. Hulâsa-i kelâm iki yüz beş zilhicesinin on ikinci günü, Nemçelü Musâlahası pezirây-ı intizâm olmağla, ol cânibin gâ'ilesi zâ'ile oldu. Nemçelü'nün i'lân-ı harb hengâmında merhûm cennet-mekân Sultân ‘Abdülhamîd Hân hazretlerinin karîha-i sabîha-i kerâmet-iktirânlarından, zabt-ı emvâl-i tüccâra râğbet ü meyelân olunmadığına mebnî, ba'de'l-musâlahâ ana dâ'ir dağdağa-i hâtur kalmayıp, ancak üsârâ teharîr ve istintâkiyla, bir müddet iştiğâl ve def'-i kıl ü kâl olundu. Kaldı ki zabt-ı emvâl-i tüccâr, beher hâl müstelzim-i mazarrât-ı bî-şümâr olmağla, be-gâyet tevakkî ve mücânebet, lâzime-i ‘uhde-i vükelây-ı devletdir. Hattâ Fransa'dan diyâr-ı Mısırye/Mısır intizâ' olunduktan sonra, niçe/nice zebân/zemân teftîş-i derd-i emvâl-i tüccâr gavâ'ili, evliyây-ı umûru ne rütbe giriftâr-ı mihnet-i bî-girân eylediği, müstağnin/müstağnî-i ‘ani'l-beyândır. [M1 285] Ba'dehü Macin/Maçin tarafında Rusyalu sadmesiyle leşker-i İslâm berzede-i hayl-i inhizâm olup, bilâhare gerden-dâde-i müsâleme ve Yaş Kasabası'nda ‘akd-i mükâleme olunup, ol esnâda hasenât-i/hasenât-i (حسنات) dehriyyeden ma'dûd olarak, Rusyalu sergerdesi Potemkin-i bî-dîn/pürkin üftâde-i huфра-i siccîn/zemîn olup, Petersburg'dan Bezboronko (بيزبورنغو = Bezborodko) nâm la'in/kimesne Nâzır-ı Mükâleme ta'yîn olunmağla, mevâdd-i ‘adîde-i kerîhe/— üzere Turla Nehri'nde hudûd kat'ıyla Rusyalu ile de iki yüz altı senesi cumâdelülülâsinin/

ü fazîlet ve mürevvic-i erbâb-ı hüner ü ma'rifet olan Sadr-ı vakt merhûm Mahmûd Paşa emr u tenbîh-i Şehinşâh-ı kişver-güşâ mücebince Efendi-i mûmâ ileyhi istishâb ve bi'l-ma'yye 'azm-i Rikâb-ı müstetâb eylediler. Şehriyâr-ı kadr-dân hazretleri 'ulemâ' hakkında erzân buyurulan 'âdet-i 'aliyye ve seciyye-i razıyyeleri üzere Efendi-i mûmâ ileyhi dahi terhîb ü ilti-fât-ı Mülûkâne'ye şâyân ve meclis-i melâ'ik-mecâlislerinde [N1 120b] takrîb ü ik'âd birle şeref-mend-i 'izz ü şân buyurdular. Hılâl-i musâhabetde mûmâ ileyhden Kırım diyârının şûriş ü ihtilâli sebebiyle ehâlî ve 'ulemâsının bu gûne

cumâdelülânın on beşinci günü musâlaha, karîn-i nizâm ve tarafeyn âsûde-i keşmekeş-i harb u husâm oldu. **Hulâsa** Sadr-ı 'âlî-makâm —/hazretleri, mesned-i Sadâret'de temâdi-i eyyâm-ı ârâm ümniyyesine mebnî, kapanması müşkil öyle bir miñnet kapusunu küşâd ve Memâlik-i mahrûse'yi harâb-âbâd eyledi. Bu şîve bi-'aynihî selefde Kara Mustafa Paşa ve Şehîd 'Alî Paşa'nın evhenü min beyti'l-'ankebût delâ'ile nisbetle A1, M1

2 yine A1 : — N1, M1

3 **der-şân-ı** '**Osmâniyye** [**'der-şân-ı** '**Osmâniyye**] kısmı, muhtemelen buraya girmesi düşünülerek kırmızı mürekkeple N1 119b'nin ve satırın sağına yazılmıştır] N1 : — A1, M1

1 'aliyye'lerine müte'allık N1 : 'aliyye ve Milket-i seniyye'ye merhûm Yıldırım Sultân Bâyezîd Hân— hazretlerinden mâ'adâ nakz u halel ü hasâra dâ'ir A1, M1

2 ser-zede-i vukû' N1 : 'ârız A1, M1

3 vükelâ' hazret-i N1 : vükelâ ve kurenâ taraflarına nisbet ola gelmiştir. Zîrâ A1 : vükelâ ve kurenâ taraflarına nisbet oluna gelmiştir. Zîrâ A1, M1

4 kübrâ olan u A1, M1 : 'uzamây-ı Saltanat'ı ehil ve müstehakkına N1

1 ulûhiyyet ve eylemeleri N1 : ulûhiyyetleridir/ulûhiyyettir. Ve pâdişâhlar dahi ol emâneti elbette muhâfaza kılmaları A1, M1

2 nâ-ehil kimselere N1 : nâ-ehle A1, M1

3 -i menâsıb vücûh N1 : edüp, 'adem-i ehliyyet 'illetiyle bi-vechin mine'l-vücûh cihât-ı şettâdan A1, M1

4 Pes -kemâl N1 : Husûsan zemânımızda ehil ve erbâbını bulmak pek müşkil ve gayr-i kâbilirdir. Pes bu bâbda 'alâ-mâ-kân A1, M1

1 Husûsan Sadâret'le N1 : Sâ'iri her ne ise lâkin el-meded el-meded ["el-meded el-meded" kelimeleri, buraya girmeleri 7 rakamı ile işaret edilerek 140a'nın sol kenarına yazılmıştır] Vezâret'le A1 : Sâ'irleri her ne ise lâkin el-meded el-meded Vezâret'le M1

2 ehil ve mesâbesindedir N1 : ashâb-ı istihâlî ik'âd, akdem-i mevâcibdir A1, M1

3 ifsâda İşte A1 : ifsâda muktedirlerdir. İşte gerek M1 : ifsâd eylemeğe muktedirlerdir. Gerek N1

4 def'ada N1 : def'a [Buradakilerden "ve gerek bu def'a" kelimeleri, buraya girmeleri 7 rakamı ile işaret edilerek 140a'nın sol kenarına yazılmıştır] A1 : def'a M1

5 bâdî olmaları N1 : sebab-i 'âdî oldukları A1, M1

1 **Menkabe-i** merhûmun [**"Menkabe-i** **rahme**"] kısmı, muhtemelen başlık olarak burada yer alması istenerek kırmızı mürekkeple N1 120a'nın sol kenarına yazılmıştır] N1 : Taşkoprü-zâde merhûmun A1 : — M1

* نعم الامير اميرها = (O'nu fetheden) komutan ne güzel komutan" anlamına gelen ve İstanbul fethi ile ilgili Hz. Peygamber'in meşhûr hadîsinin bu kısmı, Ahmed b. Hanbel, 4/335'te geçmekle beraber el-Elbânî, bu hadîsi Süyûtî'nin tahrîc ettiği zayıf hadîsler arasında değerlendirmektedir; bk. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi'z-Za'ifeti ve'l-Mevzû'ati*, Riyâd 1412/1992, II,268.

** عليه الرحمة و الغفران = Allah'ın rahmet ve magfîreti onun üzerine olsun" anlamına gelen Arapça bir duâdır.

perîşân-hâl olduklarının ‘illet ü bâ’isini su’âl buyurmalarıyla, mûmâ ileyh dahi: “Bir zâlim ve gaddâr ve câhil ü sitemkâr, mu‘în-i eşîrrâ’ ve mehîn-i fukarâ’ Kalgây zuhûr ve müstevlî-i umûr-i cumhûr olmağla, takrîr u ta‘bîrden bîrûn evzâ’ ve mezâlim-i gûnâ-gûn ile cümleyi zâr u zebûn eylemekle, nâ-çâr herkes terk-i diyâr ve etrâf u eknâfa târumâr oldular” deyü perîşânlığın sebebini beyân eyledikde, Pâdişâh-ı felek-câh hazretleri hemân istâde-i dergâh-ı şevket-‘unvân olan Vezîr-i Âsaf-nişân¹ Mahmûd Paşa’ya hitâben: “Mahmûd! İşte Efendi ne söyledi, işitdin mi? ‘Âlemin harâbına ve halkın perîşânlığına sudûr-i vüzerâ’ sebeb olur” buyurdular. Müşârun ileyh dahi zemîn-bûs-i ‘ubûdiyyet ve tasdik-kün-i nutk-ı Hidîv-i Ferîdûn-haşmet oldukdan sonra²: “Selâtîn-i ‘izâm efendilerimiz ol makûle zâlim ü nâdân ve ‘adem-i ehliyeti nümâyân olanları istihdâm ve istivzâr merkezine takrîb eylemamek, usûl-i hikmete karîb değil midir?” deyü nâzikâne verdiği cevâb be-gâyet pesendîde-i Şehriyâr-ı ‘adâlet-nisâb ve mazhar-ı tasdik u istisvâb oldu*.

Menkabe-i Sultân Murâd-ı Sâlis ‘aleyhi'r-rahme**

Ve Hâce-i cihân-ı zemân, Üstâz-ı ma‘nevî-i zümre-i münşiyân olan ‘Atâyî merhûm *Zeyl-i Şekâyık*’da bu fikrayı dahi safha-zîb-i tahrîr u beyân eylemekle, bi-musattarihî incirâr-ı münâsebetle bu mahalle nakl ü terkîmi cesbân görüldü.

Selâtîn-i ‘izâm-ı ‘Osmâniyye’den Sultân Murâd bin Sultân Selîm Hân ‘aleyhime'r-rahmetü ve'r-rıdvân*** hazretleri dokuz yüz doksân dokuz târîhinde

2 ‘aleyhi'r-rahmetü ve'r-rıdvân N1 : — A1, M1

3 Ülkesi’ne fetret N1 : Ülkesi’ne fetret A1 : Ülkesi’ne fetret (فطرت) M1

4 ‘ulemâ’ N1 : ‘ulemâ A1, M1

1 ve mürevvic-i -nişân N1 : olan Sadr-ı muhterem merhûm Mahmûd Paşa vesâtatiyle huzûr-i fâ’izu'l-hubûr-i Şâhâne’ye/Pâdişâhî’ye dâhil ve şeref-i iltifât-ı Mülûkâne’ye nâ’il olup, esnây-ı sohbetde Kırım ehâlisinin, husûsan ‘ulemâlarının/‘ulemâsının perîşân ve terk-i/târik-i evtân eylemelerinin/olmalarının sebebini su’âl buyurdıklarında, zâlim ve nâdân ve mehîn-i fukarâ ve mu‘în-i eşkıyâ Kalgây Sultân zuhûr ve müstevlî-i ‘âmme-i umûr-i cumhûr olmağla, anın tünd-bâd-ı sitem ü/— bî-dâdından nâ-çâr ekser ehâlî terk-i dâr u diyâr eylediklerini beyân eyledi. Pâdişâh-ı felek-câh hazretleri, Efendi’nin bu takrîrini gûş-i cânla istimâ’ istimâ’/— buyurdıklarında, hemân istâde-i makâm-ı ‘ubûdiyyet olan M1

2 hitâben sonra N1 : hitâb buyurdular ki: “Mahmûd! İşitdin mi, Efendi ne dedi? İşte ‘âlemin harâbına sudûr ve vüzerâ sebeb olur” deyör. Vezîr-i müşârun ileyh dahi zemîn-pûs-i ibtihâl olup: “Kelâm-ı Şâhâne vâkı’â râst ve bî-behânedir. Lâkin A1 : hitâben: “Mahmûd! İşitdin mi, Efendi ne dedi? İşte ‘âlemin harâbına sudûr ve vüzerâ sebeb olur” deyü buyurdular. Vezîr-i müşârun ileyh dahi zemîn-pûs-i ibtihâl olup: “Kelâm-ı Şâhâne vâkı’â râst ve bî-behânedir. Lâkin M1

* Metnimizde Kırımî Ahmed Efendi ile ilgili olarak *Şekâyık-ı Nu‘mâniyye*’de yazılı olduğu bildirilen bilgi için bk. ‘İsâmü d-din Ebu l’hayr Ahmed Efendi Taşköprülü-zâde, *eş-Şekâ’iku n-Nu‘mâniyye fî ‘Ulemâ’i d-Devleti l-‘Osmâniyye*, nşr. Ahmed Subhi Furat, İstanbul 1985, s.82.

** عليه الرحمة = Allah’ın rahmeti onun üzerine olsun” anlamına gelen Arapça bir duâdır.

*** عليهمها الرحمة و الرضوان = Allah’ın rahmeti ve rızası o ikisinin üzerine olsun” anlamına gelen Arapça bir duâdır.

Sadr-ı vakt olan Sinân Paşa'yı 'azl ve Vezîr-i cihân-güşâ Ferhâd Paşa'yı makâm-ı Sadâret'e vasl eylemek gerçi zamîr-i münîrlerinde cevelân edüp, lâkin hasbe'z-zâhir Ferhâd Paşa tarafında cihet-i mürecceha-i tâmmе teyakkun eylemediğinden, tavfîn-i hâtır eylemeyüp, bilâhare mahrem-i serâ'ir-i Saltanat ve nihânî bi'l-mürâsele müsteşâr-ı emr-i dîn ü devletleri olan merhûm Nev'î Efendi ile bâ-tezkire istişâre buyurdıklarında, Efendi-i merkûm ber-vech-i hisbe Sinân Paşa'nın mesâvî-i firâvânını ve Ferhâd Paşa'nın mehâsin-i bî-girânını [N1 121a] ve vücûh-i şettâ ile Sinân Paşa'dan taraf-ı rüchânını müştemil 'arîza göndermişidi. Cânib-i Saltanat'dan her mukaddimesine cevâb ve Sinân Paşa'nın ibkâsını istisvâb ma'nâsını mutazammın hitâb-ı müstetâb vârid olup, çend def'a bu mazmûnda muhâtaba ve tabakât-ı celâliyye ve sadriyye mertebesinde mükâtebe birle mücâvebeden sonra Nev'î Efendi 'arz-ı dergâh-ı felek-destgâh eylediler ki: "Bu bâbda hayır sandığımız umûr bi'l-cümle 'arz u inhâ olundu ve hâtıra gelan me'ânî beyân kılındı. Câ'iz¹ ise istihâre buyurula, ümmîddir ki, âyîne-i 'âlem²-nümây-ı kalb-i Sultanî'de vücûh-i sıdk u savâb âşikâr³ ola. Bunun cevâbında çend def'a istihâre eyledim. Her birinde⁴ 'es-Sinânü efdalü⁵ es-Sinânü efdalü⁶* nidâsı⁶ zuhûr eyledi" deyü muharrer olmağla, bu def'a⁷ Nev'î Efendi yazdı ki: "Şevketlü Pâdişâhım! Galibâ⁸ levâzım-ı

1 ü nâdân ve olundu ["Menkabe-i rahmeh" başlığı, muhtemelen buraya girmesi düşünülerek kırmızı mürekkeple N1 20b'nin sağ kenarına ve bu satırların hizâsına yazılmıştır] N1 : ü— sitemkârları istihdâm ve/— istevzâr/— buyurmasalar/buyurmaları, hikmete muvâfik ve sâz-kârdır" mazmûnunda idâre-i cevâb etdikde, bu kavlı-i/makûle hakîmâne kelâm be-gâyet pesendide-i Şâhâne ve sencide-i zihn-i munsıfâneleri olmağla, tasdik ve te'yîd buyurdular. Yine *Zeyl-i Şekâyık*'da mersûmdur ki, Sâhib-kırân-ı zemân Sultan Murâd bin Selîm Hân 'aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân hazretleri —/doksan —/dokuz —/târihinde Sadr-ı vakt Sinân Paşa'yı 'azl ve Vezîr-i kişver-güşâ Ferhâd Paşa'yı makâm-ı Sadâret'e vasl olunmak husûsunu [M1 287] mahrem-i serâ'ir-i saltanatları olan fuhûl-i ashâb-ı faziletlen/fazıldan Nev'î Efendi ile 'ale'l-'âde bi'l-mürâsele istişâre buyurdıklarında, Ferhâd Paşa'nın mehâsin-i bî-gerânını ve Sinân Paşa'dan/Paşa'ya taraf-ı rüchânını müştemil 'arîza göndermişidi. Cânib-i Saltanat'dan her bir mukaddimesine cevâb ve Sinân Paşa'nın ibkâsını istisvâb ma'nâsını mutazammın hitâb-ı müstetâb vârid olup, çend def'a bu mazmûnda muhâtaba/muhâtabât ve tabakât-i/— celâliyye/— ve/— sadriyye/— mertebesinde/— mükâleme/mükâtebât —/icrâ olunduktan sonra, Nev'î Efendi 'arz-ı dergâh-ı felek-dest-gâh eylediler ki, bu bâbda hayır sandığımız umûr 'arz olundu. Ve be-câ/câ-be-câ ve/— hâtıra gelan ma'nâ beyân kılındı. Câ'iz/Münâsib A1, M1

2 âyîne-i 'âlem N1 : câm-ı cihân A1, M1

3 âşikâr A1, M1 : nümâyân N1

4 eyledim. Her birinde N1 : eyledik A1, M1

5 efdalü N1, M1 : — A1

* السنان افضل السنان افضل = Sinân en üstündür, Sinân en üstündür" anlamına gelen Arapça cümlelerdir.

6 nidâsı M1 : — N1

7 bu def'a N1, M1 : + [Bu kelimeler, buraya girmeleri 7 rakamı ile işaret edilerek 140b'nin sağ kenarına yazılmıştır] A1

8 yazdı ki Galibâ N1 : yazdılar ki, "Şevketlü Pâdişâhım A1, M1

istihâreye kemâ-hüve hakkuhû ri'âyet buyurulmamış gibidir¹, zîrâ beyân buyurulan ma'nâ² havâtîr-ı nefsâniyye ile mümteziç olmak görünür. Zîrâ Sinân Paşa'nın efdaliyyeti, şer'an ve 'aklen³ mümkün değıldir. '*el-Müsteşâru mü'temenün*'* mazmûnu üzere hayr u savâb fehmi olunan ahvâl hâk-i pâye 'arz olundu. Bâkî emr u irâde⁴ men lehu'l-emrindir". Bu mertebeden sonra Sinân Paşa ma'zûl⁵ ve Ferhâd Paşa makâm-ı Sadâret'e mevsûl oldu**.

Kıssadan hisse istifâdesi üzere, işte selâfîn-i 'izâm hazerâtı 'azl ü nasb-ı vüzerâ' husûsunda ifrât-ı teharrî vü istiksâ birle bu misillü külfet-i 'azîmeyi bâr-kerden-i ihtimâm ederler idi.

Pâdişâh-ı müşârün ileyh hazretlerinin rûh-i pür-fütûhlarına hezâran rahmet olsun ki, sünnet-i seniyyeye iktidâ birle bir vezîr 'azl ü nasbında müşâvere ve ol bâbda kâ'ide-i münâzara üzere muhâvereye tenezzül eyledikten sonra mükerreren istihâre edüp, sûret-i zâhirde semîr-i zamîri hayr u savâb tim-sâlinde 'iyân olmuşiken, Nev'î Efendi'nin ehl-i 'ilm olduğı cihetine i'tibâr u i'tikâd sebebiyle ru'yâsının ihtilâline cezm buyurmalarıyla, mûmâ ileyhin ter-vîc-i mefhûm-i makâline 'azm buyurdular; *rahmetullâhi Te'âlâ 'aleyh****.

Hass ü igrâ ber-teharrî der-tevcîh-i Sadâret ve Fetvâ

Pes tevcîh-i Sadâret husûsunda her ne denlü teharrî ve ihtiyâtda mübâлага ve ifrât olunur ise mahaldir. Kezâlik tefvîz-i Emânet-i Fetvâ emri dahi [N1 121b] cây-ı teharrî vü i'tinâ, belki Vezâret mâddesinden akdem ü ehemmi ve ahrâdır. Zîrâ 'örf-i İslâm elbette şer' ile kâ'imdir ve şer', Müftî'ye mülâzımdır. Makâm-ı Fetvâ'da 'ilm ü 'amel ve şer'atle muttasıf bir zât-ı kâmil ve müte'affif bulunduğı sûretde, lâ-mehâle ber-muktezây-ı 'ilm ü diyânet muhâlif-i şer' olan mevâddi istinkâr zımnında taraf-ı Pâdişâh-ı 'adâlet-şî'âr'a ihbâr birle teblîğ-i evâmîr u nevâhî-i hazret-i Kird-gâr eder mülâhaza-

1 gibidir A1, M1 :— N1

2 ma'nâ N1 :— A1, M1

3 şer'an ve 'aklen A1, M1 : 'inde's-şer' ve'l-'akl N1

* المستشار مؤتمن = Kendisine bir şey danışılan kişi güvenilen kişidir" anlamına gelen Arapça bu cümle, Ebû Dâvud, Edeb 114; et-Tirmizî, Zühd 39, Edeb 57; İbn Mâce, Edeb 37; Dârimî, Siyer 13; Ahmed b. Hanbel 5/274'te yer alan bir hadîstir; bk. Wensinck, III,212.

4 Bâkî emr u irâde A1, M1 : Ol bâbda emr N1

5 ma'zûl N1, M1 : 'azl A1

** Birkaç defa sadrazam olan Ferhâd Paşa ile Sinân paşalardan burada söz konusu edilen Koca Sinân Paşa'nın azledilip yerine Ferhâd Paşa'nın Sadrazam olması, 10 Şevvâl 999 = 1 Ağustos 1591 Perşembe günüdür; bk. meselâ I.H.Danişmend, *İOTK*, III,119. "Selâfîn-i 'izâm-ı 'Osmâniyye'den oldu" arasındaki bilgiler gerçekten ihmâl edilebilir değışikliklerle 'Atâ'i'den alınmıştır; bk. Nev'izâde Atâi, *Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri Hadaiku'l-Hakaik fî Tekmileti's-Şakaik*, neşre hzr. Abdülkadir Özcan, İstanbul 1989, II,422.

*** رحمة الله تعالى عليه = Yüce Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun" anlamına gelen Arapça duâdır.

sına mebnî, mesned-i Sadâret'de bulunan zevât-ı güzîn, germ-'inân-ı meydân-ı tehevvr ve bî-pervâyî olmayacağı, vâreste-i kayd-ı tebyîndir. Yohsa zikri âti dâstân sâhibi makûlesini ol İmâm-ı a'zam mesnedine ik'âd eylemek, dîn ü devleti berbâd etmek değil de ya nedir?

Dâstân-ı 'acîb ü münker der-hakk-ı yekî ez-meşâyih-ı İslâm der-selef

Sûret-i dâstân budur ki, devr-i sâbıkda zemânımı idrâk ve kûşe-i ihrâmını takbîl eylediğimiz meşâyih-ı İslâmiyye'den bir zât-ı şerîf, müstevliyân-ı umûr-ı Devlet-i 'aliyye ile Levend Çiftliği nâm seray-ı ma'mûra Sadrıa'zam-ı vakt tarafından med'uvven teşrîf edüp, ziyâfet-i 'azîme olmağla, be-gâyet müzdehim olup ve her cins lu'bet-bâzlar ve hânende ve sâzendeler ihzâr olunmuşidi. Efendi-i müşârun ileyh cenâbları nişîn oldukları menzil-i mu'allâda Sadrıa'zam ve sâ'ir hemdemleriyle tarh-ı tekellûf vâdîlerinde dakk u lakk-ı cân sohbetine müştagil iken, havlu sâhasında ba'zı serv-kad, sîm-endâz mahbûb-i dil-ârâmların berü öte âhûçeler gibi kıyâm u hurâmları derîçe-i pencereden cünbiş-nümây-ı 'ayn-ı seyrânları oldukda, hâzır bi'l-meclis sergerde-i zümre-i süfehâ' olan Re'îs-i vakt Râşid Efendi'ye* nigâh ve lisân-ı hâlle ol nev-nihâllerin cevâhir ve a'râzlarından su'âl eyledi. Merkûm dahi ol âhûların tavşan takımı olup, cümlesi izhâr-ı hünere âmâde ve tahrîk-i âb-rûy-i işâret-i Fetvâ-penâhî'ye çeşm-nihâde olduklarını ifâde ile tahte'l-lafz ruhsat-hâh oldukda, ol nâ'ib-i menâb-ı İmâm-ı 'azam ve post-nişîn-i müctehid-i akdem cenâbları izhâr-ı inbisât u beşâsetle: "Hay, hay! Sen kaçan çârpâre çaldın, ben sana raks etmedim?" mazmûnuna karîb ibrâz-i kemâl-i ruhsat eylemekle, habîs-i pür-telbîs, ya'nî merkûm Re'îs olacak halef-i İblîs: "Efendimizin kavî ü fi'li fetvâ ve refât u güftârları muktedâdir" makâliyle [N1 122a] hande-zen-i hezl ü istihzâ olarak, ol bed-kîş ü bî-hayâ rakkâsları raks etdirdiği, ol esnâda mesel-i sâ'ir gibi dâ'ir-i elsine-i pîr u bernâ oldu. Bununla iktifâ olunmayup, bu muhâvere sâ'ir süfehâ' lisânlarına da düşmekle, gerek Re'îs-i mersûm ve gerek gayriler mahzûrât irtikâblarında: "Ne yapalım, zâhiren bu dahi fetvâya gelür" deyerek nâmûs-i şer'-i şerîfi hetk eyledikleri, ol 'asr halkına hüveydâdir; *Feyâ gurbete'l-İslâm*** ve *Âle'l-emru ilâ-mâ-âle****. *Mâ be-kıssa mî-âyîm**4.

* Burada söz konusu edilen Mehmed Râşid Efendi, 1202/1787-1203/1788, 19 Muharrem 1207 = 6 Eylül 1792 - 23 Muharrem 1209 = 20 Ağustos 1794, 24 Safer 1212 = 18 Ağustos 1797 - 15 Ramazan 1212 = 3 Mart 1798 tarihlerinde, I. Abdülhamîd ve III. Selîm'in saltanatları döneminde üç defa Re'îsülküttâblığa getirilen kişidir; bk. meselâ I.H.D., *İOTK*, V,349-351.

** *فيا غربة الإسلام* = Vay İslâm'ın bu garip hâline!" anlamına gelen Arapça bir deyiştir.

*** *أل الأمر إلى ما أل* = İş olduğuna vardı" anlamına gelen Arapça bir deyiştir.

*4 *ما بقصه مى أيبم* = Hikâyemize gelelim" anlamına gelen Farsça bir deyiştir.

Çünkü Devlet-i ‘aliyye'nin Rusyalu'ya i‘lân-ı harb eylediğini, İsvec Kıralı lede'l-istihbâr Devlet-i ‘aliyye ile ‘akd-i ittifâk eylemeğe hâhişkâr olmağla, Der-i devlet'de mukîm elçisine mazmûn-i mezkûru müş‘ir tahrîrât irsâl edüp, mersûm dahi keyfiyyeti bâ-takrîr Bâb-ı ‘âlî'ye inhâ ve mükâleme istid‘â eylediğine binâ’ en, bi’d-defe‘ât tertîb-i meclis-i müzâkerât olunup, bilâhare nihâyet-i karâr u ittifâk bu vech üzere sûret-yâfte-i nizâm ü ittisâk oldu ki, Rusyalu'nun hasm-ı cânı olan İsvec Kıralı işbu muhârebeye dâhil olup, Devlet-i ‘aliyye ile bi'l-iştirâk muhâsama eyleye ve Devlet-i seniyye musâlaha eylemedikce, muhârebeden keff-i yed eylemeye. Ve Devlet-i ‘aliyye dahi bu muhârebede İsveclü'ye asker ve mühimmât i‘tâsiyle imdâd eyleye. Ancak bermuktezây-ı mevki‘ imdâd-ı mezkûr mümteni‘ olmağla, mukâbeleden on bin kîse akca ber-vech-i taksît edâ eyleye. Ve gayr-ezîn ba‘zı şerâ‘it-ı sâ‘ire dahi derc ile İttifâk Senedi tanzîm ve İsvec Elçisi'yle mübâdele olunmağın, sened-i merkûm İsvec Kıralı'na ba‘ s ü tesyâr olunup, mebâlig-i mezbûre dahi evvelbe-evvel mersûm tarafına i‘tâyâ ibtidâr olundu*.

Pes-ez-ân Sadr-ı müşârun ileyh Ordu-yi hümâyûn'un ihrâcî sûretleriyle altı mâh mikdâr iştigâl edüp, ba‘dehû nevrûzdan mukaddemce tûğ nasbı resm-i kadîm olduğuna binâ’ en, resm-i mezkûrun icrâsı günü Bâb-ı ‘âlî ricâlî huzûri Âsafî'de mevcûd iken, Nemçe Baş-tercemânı Topal Deste dedikleri şûm-kadem, Bâb-ı ‘âlî'ye kudûm ve Re‘is Efendi'yi iltimâs eylemekle, lede'l-mülâkât istid‘âsına mebnî, bi'l-ma‘iyye dâhil-i huzûri düstûr ve tahrîrâtını takdîmle edây-ı lâzime-i me‘mûr eyledikten sonra, Devlet-i ‘aliyye Rusyalu'ya i‘lân-ı harb husûsunu ta‘cîl eyledi. Çünkü Rusyalu'nun ba‘zı hareketleri [N1 122b] mizâc-ı devlete nâ-muvâfık imiş. Bizim devleti yâhûd bir âhar devleti tevsitle bir çâresi bulunur idi. Kaldı ki Rusyalu ile Nemçelü'nün muhârebede ittifâk-ları olduğu defe‘âtle ifâde olunmuş idi. Binâ’ en ‘aleyh şimdi Nemçelü dahi Devlet-i ‘aliyye'ye muhârib olmağa mecbûr olup, el-yevm semt olan Ada ve Belgrâd ve Bosna serhadlerine ve Eflâk ve Boğdan voyvodalarına beyân-nâmeler irsâliyle i‘lân-ı harb eylediğini ve mümkün olan mahallere hücum eylemeğe bed’ u ibtidâr eylediğini ihbâr eyledikde, Sadr-ı müşârun ileyh’in ‘Arz-odası başına münkalib ve ‘akl ü şu‘ûru münselib oldu. Amma çi fâ‘ide, hayr-hâhân-ı devlet olan ashâb-ı fitnat ve dûr-endîş ehl-i rüşd ü firâsetin ekserî bu sûrete ser-dâde olacağını tezkîr u ifâde eylemişler iken, kat‘â tevcîh-i sâmi‘a-i isgâ eylemamiş idi. Nâ-çâr beyân-nâme-i mezkûru rikâb-ı müstetâb-ı hazret-i Şehriyâr'a ba‘de'l-‘arz ricâl-i Bâb-ı ‘âlî, usûl-i sâbıkâ üzere tûğ-i Serdârî'yi ser-i nerdübâna îsâl birle du‘â vü senâ ederek, mahalline nasb ile hudmetlerini ikmâl eylediler. Ba‘dehû Nemçelü'nün bu hareketi dahi etrâf-ı ser-

* “Çünkü Devlet-i ‘aliyye'nin olundu” kısmındaki bilgiler özetle ve “‘Âsım Târîhi’nde deyü yazmış” şeklinde ‘Âsım Târîhi’nden alındığı belirtilerek, ama on bin kîse verilmesinin doğru olmadığı “keyfiyyeti lâyıki üzere tahkîk edememiş” denilerek Târîh-i Cevdet, III,304’te kaydedilmiştir.

haddâta ve memâlik-i sâ'ireye bâ-evâmir-i şerîfe i'lân ve Karadeniz'e mükemmel donanma tertîbine ikdâm-ı bî-girân etdiler*.

Çend rûz güzârîşinde Nemçe Elçisi Herbert** nâm kâfir-i dûzah-me'âb emr-i hazret-i Pâdişâh-ı kerâmet-nisâb üzere evlâd ü 'iyâl ve mâl ü müte'alikâtiyle bir sefîneye irkâb ve Akdeniz'den vilâyetlerine ba'de'l-ircâ', Felemenk Elçisi vâsıtasıyla bi'l-cümle Nemçe tüccârı kat'-ı 'alâka-i muhâsebât edüp, şâ'ibe-i kîl ü kâl kalmayarak memleketlerine irsâl olundu. Bu resme serzede-i zuhûr olan re'y ve müsâ'ade-i Pâdişâh-ı gayûrun ba'zı mertebe hüsnîyyâtı, ba'de müddetin müşâhede olundu. Zîrâ ba'de's-sulh tüccâr ve emvâle dâ'ir aslâ bir mâdde iki taraftan dahi zebân-zede-i güft-gû olmamağla, sâmi'a-i vükelâ' ol makûle münâza'adan âsûde oldu. Lâkin Fransalu'nun Mısır'a istîlâsında Âsitâne'de tüccâr emvâline başka mu'âmele olmağla, ba'de'l-musâlahâ ol bâbda çekilan mihnetin nihâyeti olmayup, encâm-ı kâr 'alâ hâlîhâ terkiyle kat'-ı rişte-i nizâ' olundu.

Ve'l-hâsıl bir taraftan Ordu-yi hümâyûn ihrâcına müştâgil iken, Nemçe keferesi [N1 123a] Devlet-i 'aliyye'ye takdîm eylediği beyân-nâme gibi civâr-ı serhaddâta birer kıt'asını ib'âs edüp, İrşova Kasabası ehâlîsini Tuna'nın berü yakasına nakl birle kasaba-i mezkûreyi zabt ve Bosna kal'alarına nâgehânî hücum eyledikleri, dâd-hâhân istigâseleriyle gûş-zed oldukda, ba'de'l-istişâre Livây-ı şerîf istishâbiyle Sadr-ı mu'allâ-menzilet Nemçelü üzere 'azîmet ve Rusyalu tarafına Ser'asker ta'yîn olunması, savâb-dîd-i ehl-i meşveret oldu. Gerçi Nemçelü bu seferde nakz-ı 'ahd şe'âmetine dūçâr ve me'mûllerine münâfi süyûf-i guzât-ı düşmen-şikâr ile dest-zede-i zarar u hasâr olup, lâkin Rusyalu tarafından ehl-i İslâm mazarrât-ı kesîreye giriftâr oldu.

Ol şûriş ü infi'âl ile Hâkân-ı sa'îd Sultân 'Abdülhamîd 'aleyhi'r-rahmetü'l-Mecîd*** hazretleri firdevs-i berîne irtihâl edüp, merhûm Selîm Hân hazretleri erîke-ârây-ı şevket ü şân oldular. Bilâ-te'hîr Sipehsâlâr-ı müşârun ileyh tarafına mühr-i cedîd irsaliyle Sadâret'ini ve Serdârlığı'nı ibkâ vü teşyîd ve kemâ-kân bi'l-istiklâl sefer bâbında ihtimâm eylemelerini emr u te'kîd eylediler. Ol hılâlde ba'zı dakîka-dânlar çend mâh mütârekenin vücûh ile mü'eddî-i hayr olacağını gerçi âverde-i zebân edüp, lâkin müntic olmamağla, kazıyye-i seferi muttasıla sûretinde sebk eylediler.

* "Pes-ez-ân etdiler" kısmındaki bilgiler ihmâl edilebilir değişikliklerle, matbû nüsha ile ilgili metinden alınmış olarak ve "'Âsım'ın kelâmı burada hitâm buldu" kaydıyla 'Âsım Efendi Târîh'nden alındığı belirtilerek *Târîh-i Cevdet*, III,37'de kaydedilmiştir.

** Metnimizde sözü edilen Herbert, Baron Pierre Philippe d'Herbert Rathkeal olmalıdır; bk. meselâ *Treaties, & c. Between Turkey and Foreign Powers 1535-1855*, London 1855, s.124-125,130,132,134.

*** عليه الرحمة المجيد = Yüceliğine ve büyüklüğüne erişilemeyen Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun" anlamına gelen Arapça bir duâdır.

Ba‘dehû Vezîr-i müşârun ileyh sûtî-i tedbîrleri vehâmeti olarak pîş-ezîn bu kadar bilâd ü ‘ibâdın dûçâr oldukları rahne vü hasâretleri ferâmûş edüp, ib-kây-ı Sadâret neş‘esiyle serhoş olmağla, hevây-ı civânîsi hareket edüp, mukad-demce Nemçelü‘den dest-res olduğu cevârî-i hisân ve duhterân-ı perî-simâyânı derâgûş ederek, cünbiş ü safâya istiğrâk üzere olduğu, sâmi‘a-güzâr-ı Şehriyâr-ı âfâk oldukda, Vidin Ser‘askerliği‘yle yedinden mühr-i hümâyûnu nez‘ ve Vidin Muhâfızı Sadr-ı sâbık Melek Paşa Kethudâsı Hasan Paşa‘ya def‘ eylediler.

Ba‘dehû Buza Bozgünü* nâmiyle müştahir olan inhizâm-ı küllî zuhûr edüp, ne hâl ise bakıyye-i ehl-i İslâm Şumnu meştâsına vusûle ikdâm etdiler. Bu def‘a mühr-i Sadâret İsmâ‘il Ser‘askeri Cezâ‘irlü Hasan Paşa‘ya ihsân** buyurulmağla, anın dahi tıynetî [N1 123b] mâye-i nefsâniyyetle muhammer olmağla, ibtidây-ı emirde ba‘zı ordu ricâline derûnunda nâ-be-câ muzmerr olan kîne-i dîrneyi icrâ ve Eflâk ve Boğdan memleketlerinden bakıyye-i erâ-zîyi dahi teslîm-i a‘dâ eylemekden gayri târihe yazılacak bir menfa‘ati rû-nümâ olmadı.

Berü tarafdan Nemçelü her ne denlü Belgırad ve Ada ve Bosna cânible-rinden ba‘zı kılâ‘ ve bikâ‘ın zabtına dest-res olmuş ise de, sene-i sâbıkada Me-hâdiye ve İnlık ve Pañçova taraflarında ‘azîm hasâret-dîde, husûsan Darağacı ta‘bîr olunan mahalde, Kıral-ı bed-fi‘âl bi‘n-nefs mevcûd olduğu hâlde, vukû‘ bulan hezîmet-i külliyyeyi ve seksân binden mütecâviz askerî ve re‘âyâsının kantara-i tîğ-i mücâhidinden güzerânide olduklarını müşâhede edüp ve hemân bu kesr u inhizâm zuhûru, mahzâ nakz-ı ‘ahd şe‘âmeti olduğunu derk ü iz‘ân eylediğinden mâ‘adâ, Nemçelü’nün ez-kadîm düşmen-i samimleri olan Prus-yalu dahi fırsatı ganîmet bilüp, Der-i devlet‘de olan elçisi vesâtatiyle ‘arz-ı ‘akd-i ittifâk ve şerâ‘ıtı müzâkeresine şurû‘la, şedd-i rişte-i ‘ahd ü misâk eylediğini istirâk birle, mütecâhilâne Şumnu‘ya pey-der-pey meb‘ûslar irsâl edüp, bilâhare Re‘îs-i vakt ‘Abdullah Efendi ile mülâkât ve dest-i kazây-ı âsümâniyle küşâde olan bâb-ı mu‘âdâtı sedd ile, feth-i dervâze-i sulh u musâfât olunmağa Câsâr-ı hâksâr, hâhişker olduğunu ihbâr eyledikde, Re‘îs Efendi bu mu‘âmelenin mutazammın olduğu dakıkaya, ya‘nî hiyel-i Efren-ciyye ile merâmları Der-i devlet‘de der-dest olan Prusya ittifâkına halel vermek olduğuna intikâl eylediğine mebnî: “Çünkü seferin mebde‘i Rusyalı olup, Nemçelü bi‘t-teba‘ (بالتبع) olmak hasebiyle sizinle musâlahaya, gerçi Rusyalı ile ‘akd-i musâlahaya mevkûf olup, ancak mâdâm ki Nemçelü musâlahaya râğbetle sizi irsâl eylemiş, biz dahi Rikâb-ı müstetâb‘a ‘arz u tahrîr edelim” sûretiyle cevâb-dâde ve bu mefhûmla meb‘ûs-i mezkûru i‘âde eylediklerinden sonra, Der-i devlet-medâr‘da mârru‘z-zikr der-dest-i tanzîm olan Prusya ittifâkı

* Metnimizde Buza Bozgunu diye anılan olay, 2 Muharrem 1204 = 22 Eylül 1789 Salı günü meydana gelmiştir; bk. meselâ İ.H.D., *İOTK*, IV,69.

** Cezâyirli Hasan Paşa’nın Sadriâ‘zamlığa getirilişi 15 Rebî‘ulevvel 1204 [=3 Aralık 1789] tarihindedir; bk. meselâ İ.H.D., *İOTK*, IV,69.

maslahatı mecâlis-i ‘adîde imrâr, ya’nî Prusyalu ittifâkına Kırım istihlâsı ‘ibâresi derc olunmasının vücûbiyeti isrâr olunarak, encâm-ı kâr [N1 124a] irâde-i Devlet-i ‘aliyye üzere Kırım Adası tahlîs olunca[ya] kadar Prusyalu muhârebeden dest-keş-i iştigâl olmamak şart u kaydı derciyle, İttifâk Senedi’ne karâr verilüp, Serdâr-ı ekrem ve ricâl-i ordu bi’l-cümle temhîr eylemek için Der-i devlet-merhûn’dan Ordu-yi hümâyûn’a irsâl olundu. Vusûlünde Sadrı’zam tarafından zikri, mûcib-i hayret ve mükeddir-i sâmi‘a-i ehl-i hibret olacak şütür-gürbe ba‘zı akvâl ve evzâ‘-ı mûrisetü’l-kürbe zuhûr edüp, bilâhare cânib-i Saltanat’dan tahmîk ve zecr u tazyîk şeref-sudûruyla, temhîrine mecbûr oldu. Lâkin Rikâb-ı Pâdişâh-ı ‘âlî-cenâbdan ser-zede-i zuhûr olan tegayyür ü infî‘âl-i Şâhâne te’sîr u halecânı, perîşân-sâz-ı mâ-hasal-i şu‘ûr u sâ mânı olmağla, havf u haşyetle mümtezc-i keder ve infî‘âl-i nef-sâniden mizâcına dem-be-dem za‘f u tegayyür hücum eylemekle giderek mah-mûm olup, âhır-ı kâr ol derd-i cân-kâr ile terk-i kâr u bâr ve ‘azm-i cânib-i dâru’l-karâr eyledi.

Ba‘dehû mühr-i hümâyûn Şeyhulislâm-ı vakt Hamîdî-zâde’nin kur‘a-i muhtera‘aları mücebince Rahova Muhâfızı Hasan Paşa’ya irsâl olunup*, ol es-nâda bir gün ‘ale’l-gafle Vidin Muhâfızı tarafından Prusyalu Fonte Luzi [=Lucchesini]** nâm bir nefer meb‘ûs zuhûr etmekle, derhâl tehyi’e olunan haymeye inzâl olunup, Re’îs Efendi ile ba‘de’l-mülâkât Devlet-i ‘aliyye’nin Prusya Devleti’yle ‘akd eylediği ittifâkın semeresi hâdis ve benim me’mûriyetime bâ’is oldu, ya’nî İttifâk Senedi Prusya Kırallı’na vâsıl olduğu anda, yüz elli bin neferden ‘ibâret bir ordu tertîb ve Silezya [=Silésie] Eyâleti’nden Nemçelü hudûduna teslît u tesrîb eyledi. Nemçelü dahi mukâbeleye ikdâm eylediye de, Prusyalu’nun tedârükât-ı kaviyyesini ru’yetlerinde bir vechile tâb-âver-i mukâvemet olmayacaklarını teyakkun edüp, encâm-ı kâr Prusya tarafından takdîm olunan kağıdı iki sâ‘ate kadar kabûl ve temhîr eder ise fe-bihâ ve illâ işbu asker-i cerrâr ile dâr u diyârları hasret-keş-i eser-i âbâdânî ve ‘amâr olacağı şâ’ibe-i şübheden müberrâ olduğu, Câsâr-ı hâksâra ihbâr u inhâ olundukda, kabûl ve temhîre nâ-çâr olmağla, Diversiyon (دِیورِشِیُون = Diversiyon) kâ’idesi üzere tarafeynden ferd-i vâhid zâyi‘ olmaksızın ve er-âzi’i ve kılâ‘, sûret-i [N1 124b] kadîmesi üzere emr-i musâlaha pezîrây-ı ‘akd ü karâr ve tarafeynden ilkây-ı edevât-ı gîrûdâr oldu. Ve kağıd-ı mezbûr üç maddede müstemil olup, evvelki maddede Devlet-i ‘aliyye ile Nemçe Devleti kable’s-sefer ne hâlde iseler, hey’et-i asliyyesi üzere ‘akd-i sulh edüp, bu seferde Rusyalu’ya hafî ve celfî i‘ânet ü imdâd eylemamek ve Hotin Kal‘ası Rusya seferi hitâm bulunca[ya] kadar emâneten yedlerinde kalup, Rusyalu ile

* Rahova Muhâfızı Rusçuklu Çelebi-zâde Şerif Hasan Paşa’nın sadâret ve serdârlığı 13/14 Receb 1204 = 29/30 Mart 1790 Pazartesi/Salı gecesidir; bk. meselâ I.H.D., *İOTK*, IV,70.

** Metnimizde Fonte Luzi okunacak şekilde yazılmış olan kişi, Jérôme de Lucchesini olmalıdır; bk. meselâ Noradounghian, *age*, II,7.

ba'de'l-musâlaha yine gümâştegân-ı Devlet-i 'aliyye'ye teslîm eylemek ve sâ'ir şimdiki hâlde yedinde olan bi'l-cümle kılâ' u bikâ', hudûd-i kadîmesiyle ve mecmû' artilarya*, ya'nî top ve cebehâne ve mühimmâtiyla Devlet-i 'aliyye'ye terk olunmaktan 'ibâret olup, Nemçelü bu minvâl üzere kabûl ve senedi temhîr eyledi. Dîğer iki mâdde Silezya Eyâleti'ne ve Macarlu'ya müte'allık olmağla, işte mashûbum olan ruhsat-nâme, bu mazmûnu mutazammın olmağın, vükelây-ı devlet dahi ber-mûceb-i ittifâk, câygîr-i gûş-i kabûl eylemek mütevakkı'dır. Ve hemân mütâreke müzâkeresine şurû' edelim" deyü igrâ vü teşvîk eylemekle, sûret-i mezbûre taraf-ı Sadâret'den dergâh-ı Saltanat'a 'arz u inhâ ve bir cânibden şurût-ı mütâreke müzâkeresine ibtidâ olunup, on iki mâdde üzere vakt-i yesîrde râbita-pezîr ve Nemçelü tarafından me'mûr olan sefir ile mübâdele sûreti kıyâfet-gîr oldu. Prusyalu'nun ittifâk-ı mezbûru 'akd eylemekden aksây-ı âmâl-i hafiyyesi, her ne kadar kendü cerr-i menâfi'i kasdına mebnî ise de, Devlet-i 'aliyye'yi kable's-sefer bulunduğu hâl üzere sulha idhâli, i'ânet-i 'azîmeyi mutazammın olduğu müte'ayyendir. Pes düşmenin birinin irtifâ'ından, ehl-i İslâm'ın sikleti hıffet bulmağla, kulûblarına inşirâh-ı 'azîm geldi. Ve ol hılâlde musâlaha mütârekesine râbita vermek için Moskovlu tarafından Serciyöz [=Général Sergio Lascaroff]** nâm bir Sefir vârid olup, lâkin îrâd eylediği mukaddimeler sakîm ü 'akîm olmağla, haybetle devletine 'â'id oldu.

Berü tarafdân Nemçelü ile mükâlemeye Zıştovi Kasabası mahall-i karâr ihtiyâr olunup ve ta'yîn olunan murahhaslar ve tercemânlar kasaba-i mezkûreye vusûllerinde Prusyalu tarafından Lukezini [=Lucchesini]*** nâm elçisi Eflâk cânibinden zuhûr u güzâr ve mersûmu mu'âkîb Nemçe Elçisi sâli-fü'z-zikr Hertbert [=Herbert]** [N1 125a] ve İngiltere ve Felemenk devletleri tarafından mütevassıt elçiler bi'l-cümle vürûd eylemekle, mükâlemeye âgâz ve bir an akdem kat'-ı mâdde zımnında herkes mâye-i ikdâmını ibrâz eyledi.

Bir gün yine mükâleme mevki'inde temhîr olunacak temessükât mukadimesini tekmiîle mütekarrib olup, sevk-ı 'ibâre ile bir mahalle bâlig oldular ki: "Beher hâl Devlet-i 'aliyye ile Nemçe Devleti, Prusyalu'nun Silezya'da [=Silésie'da] Rayşenbaş (ريشنباش = Reichenbach) nâm mahalde 'akd eylediği

* "artilarya" okunacak şekilde yazılmış olan bu kelime, Fransızca toplar ve harp edevâtı anlamına gelen artillerie kelimesi olmalıdır; bk. meselâ T. -X. Bianchi, *Dictionnaire Français-Turc*, Paris 1843, 1,88.

** Metnimizde Serciyöz (سرجيوز) okunacak şekilde yazılmış olan bu kişinin gerçek adı, Général Sergio Lascaroff olmalıdır; bk. meselâ *Treaties, & c. Between Turkey and Foreign Powers 1535-1855*, London 1855, s.521.

*** Metnimizde söz konusu edilen Prusya Elçisi Jérôme Marquis de Lucchesini (1752-1825) için bk. meselâ J. C., "Lucchesini, Jérôme", *Nouvelle biographie générale depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours*, Paris 1860, XXXII,131-133.

*4 Metnimizde sözü edilen Herbert, Baron Pierre Philippe d'Herbert Rathkeal için bk. meselâ *Treaties, & c. Between Turkey and Foreign Powers 1535-1855*, s.124-125,130,132,134.

mu'âhede ve İstatisko İstirkıt [= statu quo strict]* kâ'idesi üzere musâlahaya râzî olur" deyü derc olunmak iktizâ eylemekle, bu Firengî 'ibâre murahhas efendileri tahdîş ve mübtelây-ı tereddüd ü teşvîş eyledikde, bu ta'bîrin ma'nâsı, Devlet-i 'aliyye ile Nemçe Devleti i'lân-ı harb gününe kadar ne minvâl üzere ise, yine ol minvâl üzere 'akd-i sulh eder, ya'nî bi'l-cümle yedinde olan kılâ' u bikâ'ı cemî' levâzım ve mühimmât-ı mağsûbesiyle ve hudud-i kadîmesiyle redd ü teslîm eder ve Hotin Kal'ası Rusya Musâlahası sûret-yâb olunca[ya] kadar emâneten yedinde kalup, ba'dehû redd eder. Ve Devlet-i 'aliyye dahi Nemçelü'ye i'tâ eylediği mecmû' 'uhûd u senedâtı kemâ fi's-sâbık tasdîk u kabûl edüp, el-yevm icrâ olunur gibi 'add eder. İşte Rayşenbaş (ريشنباش = Reichenbach) Mu'âhede-i bunun üzerine mün'akıd olmağla, bu vehile temessûke kayd olunmak lâzime-i hâldir" deyü kat'-ı rişte-i kıl ü kâl eylediler.

Bu aralıkda Rusyalu İsmâ'îl ve Kili ve Akkerman ve ol havâlînin mecmû'una istîlâ edüp, ordu tarafından imdâd olunmamağla, hasâret-i 'azîme vâkî' olmağın, Serdâr-ı ekrem ve birâderi, küşte-i tîğ-i kahr-ı Dâverî olup, mühr-i Vekâlet ve hatb-ı hatîr-i Serdârî, sâniyen Yûsuf Paşa hazretlerinin süpürde-i 'uhde-i iktidârı oldu**. Binâ-ber-ân Sadr-ı müşârun ileyh orduya gelüp, bi-hasebi'r-resm kânûn-i münâzara üzere mükâleme mevki'inde tahrîrât irsâline murahhaslar dîde-dûz-i râh-ı intizâr iken, nâgâh bir kıt'a kâ'ime-i Âsafâne'leri vârid ve mefhûmunda ordu ile Maçın'den İbrâ'îl tarafına murûr eylemek niyyetinde olduğuma mebnî, Zîştovi ve Tırnova cibâllerinde köprü kerastesi var mıdır? Müttefikimiz olan Prusya Elçisi'nden su'âl olunmak tenbîhi münderic olmağla, Berlin tarafından gelüp ve müddetü'l-'ömr [N1 125b] türâb-ı memleket-i 'Osmâniyye'ye hemân Zîştovi'de pâ-nihâde olmuş kimseden bu resme su'âl-i âsâr ü ahvâl eylemek, ne derecede vâdî-i dirâyetden dûran-dûr olmağla, murahhas efendiler istîlây-ı hayretle 'akl ü şu'ûrdan mehcûr oldular. Ve kazıyye-i mezkûreyi ketm ü ihfâ birle, taraf-ı 'âlîlerine ba'zı makâle ihtirâ'ıyle cevâb-nâme tahrîr u ircâ' eylediler; *ve kıs 'alâ hâzâ****.

Hulâsa-i kelâm iki yüz beş senesi zilhiccesinin on ikinci günü[◊], Nemçelü Musâlahası karîn-i nizâm olmağla, ol cânibin gâ'ilesi zâ'ile oldu. Ba'dehû Maçın tarafında Rusyalu sadmesiyle leşker-i İslâm berhem-zede-i inhizâm

* Metnimizde İstatisko İstirkıt (استاتسكواستركت) şeklinde okunmaya müsait bu kelimeler, statu quo strict [=hâli üzere ibkâ] olmalıdır; bk. meselâ Gabriel Effendi Noradounghian, *Recueil D'actes Internationaux de L'Empire Ottoman 1789-1856*, Paris-Leipzig-Neuchatel 1900, II,7-9,11.

** Rusçuklu Çelebi-zâde Şerif Hasan Paşa'nın udam edilip 12 gün sonra Bosna Vâlisi Koca Yûsuf Paşa'nın sadâret ve serdârlığı 10/11 Cumâdelâhîre 1205 = 14/15 Şubat 1791 Pazartesi/Salı gecesidir; bk. meselâ I.H.D., *İOTK*, IV,71.

*** و قس علی هذا = Diğer kısmını da buna kıyâs et" anlamına gelen Arapça bir deyiştir.

◊ 12 Zilhicce 1205 = 12 Ağustos 1791 Cuma. Burada kastedilen Avusturya ile yapılan Zîştovi sulhü ise, bunun 4 Zilhicce 1205 = 4 Ağustos 1791 Perşembe günü olduğu bildiriliyor; bk. meselâ İ.H.Danışmend, *İOTK*, IV,71.

olup, bilâhare gerden-dâde-i müsâleme ve Yaş Kasabası'nda 'akd-i mükâleme olunup, ol esnâda hasenât-ı dehriyye ve te'yîdât-ı Devlet-i 'aliyye'den ma'dûd olarak, Rusyalu Sergerdesi Potemkin-i pür-kîn*, üftâde-i dereke-i siccîn olup, Petreburk[=Petersburg]'dan Bezboronko [=Bezborodko]** nâm la'în Nâzır-ı Mükâleme ta'yîn olunmağla, mevâdd-ı 'adîde-i kerîhe üzere Turla Nehri'nden hudûd kat'iyile Rusyalu ile de iki yüz altı senesi cumâdelûlâsının on beşinci günü^o emr-i musâlaha, pezirây-ı intizâm ve tarafeyn âsûde-i keşmekeş-i harb u hısâm¹ oldu.

* Metnimizde söz edilen Tavrida Prensi, Rus siyâset adamı ve Feldmareşal Grigoriy Aleksandroviç Potemkin (1739-1791) için bk. meselâ "Potemkin", *Büyük Larousse*, XVIII,9540.

** Metnimizde Bezboronko (بزبورنکو) okunabilecek şekilde yazılmış olan Rus devlet adamının tam adı Alexandre de Bezborodko'dur; bk. meselâ Noradounghian, II,16.

◇ 15 Cumâdelûlâ 1206 = 10 Ocak 1792 Salı.

1 mevsûl oldu. Kıssadan hisse istifâdesi hısâm [Bu uzunca kısımda yer alan başlıklardan "Hass ü Fetvâ", kırmızı mürekkeple N121a'nın sol kenarına ve oradaki satırların hizâsına, "Dâstân-ı 'acîb der-selef" ise kırmızı mürekkeple N121b'nin sağ kenarına ve oradaki satırların hizâsına yazılmıştır] N1 : vasl/mevsûl olundu/oldu. İşte selâtin-i 'âlfî-menziyet, 'azl ü nasb-ı Sadâret husûsunda bu misillü tehammül-i teharri ve külfet ederler idi. Ve fi'l-vâki' her ne denlü ol bâbda sarf-ı basîret ve irtikâb-ı tekellûf olursa mahaldir. Kezâlik Şeyhulislâm husûsü dahi cây-ı dikkat/— ve/— i'tinâdır. Belki Sadâret mâdesinden ehemm ü ahrâ olduğu rûşen-i nazarâne 'iyândır. Zîrâ saltanat ve memleket, şerî'at-ı müftî ile kâ'imdir. Bu makûle/— makâmlarda tab'ı Hakîr'e/hazîra heycân târî olmak vetîresine mebnî, ba'zı mertebe itâle-i zeyl-i kelâma nâ-çâr ve istîsâr-ı niyyet-i hayriyyesiyle, itnâb-ı tınâb-ı merâmıda dest-zede-i zimâm-ı ihtiyâr olunmaktadır. Mütâla'a-güzâr olanlardan 'afv ü igmâz sünûhu, şîme-i kerîme-i dirâyetlerine muhavveldir. Zemânını idrâk eylediğimiz meşâyih-i İslâmiyye'den biri, a'yânân-ı zemânla Levend Çiftliği'nde Sadr-ı vakt tarafından med'uvven hâzır olup, hılâl-i sohbetde seray havlîsinde ba'zı bâzende ve hengâme-gîrler, Efendi'nin [M1 288] cünbiş-nümây-ı 'ayn-ı seyrânları/sereyânları olmağla, hâzır bi'l-meclis, sergerde-i zümre-i süfehâ olan Re'îs-i vakt Râşid Efendi su'âl-i mukaddere cevâb şivesiyle, sāha-i serayda hîrâmân olan âhû-peçelerler/peçeler tavşan takımı olup, raks ve bâzîceye âmâde ve ol bâbda işâre-i âbrûy-i ruhsata çeşm-nihâde olduklarını ifâde ile izhâr-ı mâye-i hünerlerine mutâyebe-güne istizân eyledikde, nâ'ib-i menâb-ı İmâm-ı a'zam olan Şeyhulislâm cenâbları: "Hay hay, [misrâ]: Sen daha su'âlde misin? İmâsiyla ruhsat-dâde oldukda, kârîz-i lebrîz-i habâset olan Re'îs-i merkûm, handezen-i hezl ü istihzâ olarak: "Efendimizin her hâlde kavlı ü fi'li fetvâdır, deyü/— —/ve —/bu rakkâslara raks ile emr u işâret eyledikleri, vâsıl-ı rûtbe-i 'ayne'l-yakîn olmağla, "Vâ gurbete (عربته)/gurbete (عربية)l-İslâm! (وا غربة الاسلام) = Vay İslâm'ın bu garip hâline!" anlamına gelen Arapça bir deyiştir) ta'bîriyle nüdbe ve dūšnâm olunmuştur. el-İnsâf, el-insâf! Hâzırda her tarafı kâmil-i 'âlim ve 'âmil-i ehl-i istihkâk mevcûd iken, a'zam-ı mesânid-i beşeriyye olan makâm-ı Fetvâ'ya ol makûle câhil ve câli/cânî ve âlûde-i hevây-i nefsânî, lâyıq ve sezâ mıdır ve muvâfık-ı rızây-ı hazret-i Hudâ mıdır? Bu vaz'ın netîcesi hayr olur mu? Ol hılâlde bu kazıyyeyi istimâ' eden erbâb-ı reşâd sükûtle, ihâle-i dergâh-ı Rabbül-'ibâd eylediler. İşte bu seferde li-garazın-mâ olmak sebebiyle müntic-i zafer olmayup, berren ve bahran hasâret-i 'azîmeye bâdî ve Özi ve Kılburun/Filibe'den gibi/girü vilâyet ve kılâ'ın giriftâr-ı eyâdî-i e'âdî olmasını mü'eddî olup, tâ ki bin iki yüz üç senesi receb-i şerîfinin/şerîfin on birinci günü Sultân 'Abdülhamîd Hân, 'âzîm-i gülşen-seray-ı ravh u reyhân olup, Sultân Selîm vâris-i taht ü dihîm oldukda, a'dâyı dînden ahz-ı intikâm

İstitrâd der-beyân-ı tahrîr-i müverrih-i Françe Segur*

İşbu mukaddime gûne makâlede tahrîr eylediğim vekâyi'-i mürettebe bi'l-cümle merhûm 'Abdullah Molla Efendi ve 'İsmet Beyefendi ve Birrî 'Abdullah Efendi ve sâ'ir erkân-ı sefer olan ba'zı zevâtın lisânlarından câ-be-câ bi'l-münâsebe istimâ' ve telakkî eylediğim minvâl-i sahîhu'l-me'âldir. Gerçi aralıkda söz pek çokdur; lâkin itnâb u imlâlden tevakkî ile kasr u icmâl olundu.

Ancak¹ meslûk-i kıdem-i kalem olduğu üzere, İmperatoriçe-i Rusya ile Nemçe İmperatoru'nun iklim-i Kırım'a vürüdları hengâmında² elsine-i mütenevvi'aya vâkif ve³ verzişkâr-ı mâye-i me'ârif olup, Fransa⁴ Devleti tarafından elçilikle Petersburg'da⁵ ikâmet ve suver-i vekâyi'-i kâ'inâta [M1 289] havâle-i nazar-ı 'ibret eden⁶ Segur** nâm merd-i sâhib-i şu'urun, kalem-zen-i⁷ cem' u tahrîr olduğu *Târîh-i dil-pezîrde* vak'a-i mesrûdeyi⁸ bu resme zebân-zede-i hâme-i nakl ü⁹ ta'bîr olmuşdur ki, mukaddemâ Devlet-i 'aliyye ile Rusya devletleri beynlerinde Fransa¹⁰ elçileri vesâtatiyle mün'akıd [N1 126a] ve tarafeynin vikâye ve muhâfazasına¹¹ müte'ahhid oldukları şurûta 'adem-i ri'âyet cânibeynden¹² dahi rû-nümây-ı meclây-ı zuhûr¹³ olup, ez-cümle Devlet-i 'aliyye tarafından Lezgi tâ'ifesine i'ânet ve Rusyalı cânibinden Tatar'ın haklarından gelinmek¹⁴ behânesiyle Kuban'a dek ta'kîblerine müsâra'at gibi hâlât, hedm-i binây-ı sulh u musâfât eylemek kertelerine

husûsunu akdem-i cümle-i mehâmm 'add etmeleriyle, müceddeden cem'-i asker ve küffâr/düşmen üzere sevk-ı leşker edüp, bu def'a vukû'-yâfte olan hasâret-i 'azîme hâric-i havze-i rakîme olmağla, bilâhare bin iki yüz beş senesi zilhiccesinin on ikinci —/günü Nemçelü ile 'akd-i— sulh u salâhla kesb-i inşirâh olunup ve altı senesi on beşinci günü Rusyalı ile de emr-i musâlaha sûret-pezîr ve sedd-i bâb-ı dâr u gir A1, M1

* Metnimizde söz edilen Fransız general ve tarihçi Philippe Henri Ségur (1780-1873) için bk. meselâ "Ségur" *Büyük Larousse*, XX,10304.

1 **der-beyân-ı** Ancak ["**der-beyân-ı** Segur"] kısmı muhtemelen burada yer alması düşünülerek kırmızı mürekkeple N1 125b'nin sağ kenarına yazılmıştır] N1 : — A1, M1

2 İmperatoriçe-i ["İmperatoriçe-i" kelimesi, metinde üzeri çizilen "Çarıçe-i" kelimesi yerine, buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 141b'nin sağ kenarına yazılmıştır] hengâmında A1 : İmperatoriçe-i Rusya, Nemçe İmperatoru'nun iklim-i Kırım'a vürüdları hengâmında M1 : Çarıçe-i Moskov ile Nemçe Casarı'nın bi'l-ma'iyye Kırım iklimine vürüdları hengâmında N1 ve A1, M1 : — N1

4 Fransa A1, M1 : Françe N1

5 Petersburg'da A1, M1 : Petreburk'da N1

6 'ibret eden A1, M1 : hıbet eden Fransevî N1

** Metnimizde söz edilen Fransız general ve tarihçi Philippe Henri Ségur (1780-1873) için bk. meselâ "Ségur" *Büyük Larousse*, XX,10304.

7 şu'urun, kalem-zen-i M1 : şu'ûr, kalem-zen-i sahîfe-i N1 : şu'ûr kalem-zen-i A1

8 mesrûdeyi N1 : mezkûreyi A1 : mezkûre M1

9 nakl ü N1 : — A1, M1

10 Rusya Fransa M1 : Rusyalı beynlerinde Françe N1 : Rusya Devleti beynlerinde Fransa A1

11 vikâye ve muhâfazasına N1 : vikâyesine A1, M1

12 cânibeynden A1 : şâ'ibeleri cânibinden N1 : cânibinden M1

13 zuhûr N1 : sûret A1, M1

varmağla, Brenc Potemkin tarafından şurût-ı mu'âhedenin mütehakkimâne icrâsını irâde, kendü¹ devletinin kat'î matlûbu olduğunu, Âsitâne'de mukîm elçilerine bi't-tahrîr ifâde eyledikde, elçi-i mersûm dahi Âsitâne'de müte-mekkin Fransa Elçisi'ni âgâh etmeksizin², edây-ı me'mûriyyet ve ta'lîmât-ı cedîdesi muktezâsınca 'unf u şiddetle mütecebbirâne hareket edüp, Devlet-i 'aliyye ise Çariçe'nin³ sûret-i ma'hûdede Kırım'a vürûdundan ıztırâb ve bir taraftan İngiltere ve Prusya elçilerinin mirveha-i tesvîlâtlarıyla nâ'ire-i gazabı iltihâb üzere olduğunu, Elçi-i mersûm Katerina'ya⁴ 'arz u inhâ ve Prusya'nın tahrîkiyle Paysi-baza [Pay-Bas=Hollanda]⁵ ehâlîsinin şakk-ı 'asâ ve Nemçe Devleti üzere i'lây-ı livây-ı hurûc u i'tidâ eylediklerini Nemçe vükelâsı bi't-tahrîr imperatorları olan Yozepo'ya [=Joseph]* ihbâr u⁶ inbâ eylediklerinde, Rusya Devleti'nde Fransa tarafından konsoloslukla⁷ ikâmete me'mûr mersûm Segur, Kırım'da mevcûd cem'iyet-gâh-ı mezkûrdan⁸ tevârüd eden ahbâr, mesfûra vesîle-i serd-i⁹ güftâr olmağla, bekây-ı Devlet-i 'Osmânî, Françe Devleti'ne göre ehemmi-i metâlib ü emânı olmağın¹⁰, sû-i kâd zuhûruyla Devlet-i 'Osmâniyye'nin ihtilâli Fransa Devleti'ni Prusya ile ittifâka mecbûr eylemek ihtimâli, bir takrîb mezkûr¹¹ Segur tarafından Nemçe İmperatoru'na i'lâm ve tabî'ati ne cânibe minsâk olduğu isti'lâm olundukda, İmperator-i mesfûr¹² Devlet-i 'aliyye'nin ma'âzallâhi Te'âlâ zevâlinde olan hatarı ikrâr ve bir vechile nizâmına halel tetarrukuna rızâ-dâde olmadığını iş'âr edüp, fi'l-asl Rumeli'de¹³ hükûmet ve bast-ı bisât-ı eyâlet eden Yunan cumhûrlarını îcâd, Moskov İmperatoriçesi'ne mukaddime-i kazây-ı¹⁴ fesâd olmağla, cemâhîr-i merkûmenin ihyâsı, hükûmet-i mutlaka sâhibi [M1 290] olan mülûke [N1

14 Rusyalu gelinmek N1 : Rusyalu/Rusya tarafından Tatar'ın haklarından gelinmek/gelmek A1, M1

1 sulh u kendü N1 : musâfât derecelerine varmağla, Brans/Prens Potemkin tarafından şurût-ı musâlahanın mütehakkimâne icrâsını/icrâsı irâde/— A1, M1

2 Fransa etmeksizin M1 : Françe/Fransa Elçisi'ni âgâh eylemeksizin N1, A1

3 Çariçe'nin N1 : İmperatoriçe'nin A1, M1

4 Katerina'ya N1 : İmperatoriçe'ye A1, M1

5 Prusya'nın -baza N1 : Prusyalu'nun tahrîkiyle Paysi-bazi A1 : Prusyalu'nun tahrîkiyle Paysi M1

* Metnimizde Yozepo okunacak şekilde yazılmış olan kişi, Germen İmperatoru ve Hasburg devletlerinin ortak nâibi Joseph II. (1741-1790) olmalıdır; bk. meselâ "Joseph II", *Büyük Larousse*, XII,6109-6110.

6 Yozepo'ya ihbâr u N1 : Yozepo'ya A1 : Pozepo'ya (پوزپو) M1

7 Fransa konsoloslukla A1, M1 : Françe tarafından konsoloslukla A1

8 mezkûrdan M1 : mezkûr olduğundan nâşî N1 : mezkûrdan [Bu kelimenin "dan" kısmı, metinde üzeri çizilen "olduğundan" kelimesinin yerine satırın üstüne yazılmıştır] A1

9 mesfûra serd-i N1 : mesfûra vesîle-i A1 : vesîle-i M1

10 Françe olmağın N1 : Fransa Devleti'ne göre akdem-i emânı olmakdan nâşî A1, M1

11 ihtilâli mezkûr A1 : ihtilâli Françe Devleti'ni Prusya ile ittifâka mecbûr kılmak ihtimâli, bir takrîble N1 : ihtilâfî Fransa Devleti'ni Prusyalu ile ittifâka mecbûr eylemek ihtimâli, bir takrîb mezkûr M1

12 mesfûr N1, A1 : mezkûr M1

13 Rumeli'de N1, A1 : Rumeli'nde M1

126b] mûcib-i mazarrat ve zemâne feylesoflarının tervîci kaydında oldukları serbestiyet¹ hevâsına medâr-ı takvîyet olduğu bedîdâr ve bu mâddede Katerina'nın hâtır² -hâhına mûmâşât, müstelzim-i mehâzîr-i bî-gâyât olacağı âşikâr olduğundan, bu sûrete³ mûtâba'atden istinkâf, muvâfık-ı mezheb-i rüşd ü insâf olduğunu i'tirâf eylemişken, Kırım'da tarh-endâz oldukları cem'iyet, Devlet-i 'aliyye'nin 'aleyhine olmadığına⁴ delâlet eylediğinden başka, Paysi-bazi'nin [Pay-Bas = Hollanda] ihtilâli, Nemçe Çâsârı'nın tünd-bâd-ı harmen-i ahvâli iken, Rusyalu⁵ ile Devlet-i 'aliyye beyninde sefer sâha-i vukû'da cilve-ger oldukda⁶, Rusyalu'ya muvâfakat eylese, Prusyalu'ya mûcib-i insilâl-i seyfi husûmet ve hem-dest-i murâfakat olmadığı⁷ hinde, Rusyalu ile mün'akid olan zünnâr-ı ittifâkları bürîde-i mîkrâz-ı⁸ 'adâvet olacağı tehakkukundan, sefere 'adem-i rızâsı nümâyân ve Rusyalu'nun⁹ sûret-i merkûmeyi tefekkür birle¹⁰ zarûrî Nemçelü'yü muhâfaza ve İsveclü ile Prusyalu'nun memâlik-i Rusya'ya dahi¹¹ hücum edeceklerini endîşe vü mülâhazadan mâ'adâ, diyâr-ı Rusya¹² pâzede-i kaht u galâ ve 'illet-i killete mübtelâ olduğundan, Çariçe'nin¹³ dahi icrây-ı fesâdını vakt-i âhara ta'lîk eyleyeceği, resîde-i rütbe-i tahkîk u ikândır.

el-Hâsıl İslâmbol'da¹⁴ mukîm olan elçilerine, Devlet-i 'aliyye ile olan e-sâs-ı sulhu ihkâm, imperatorlar miyânında karâr-dâde-i encâm olmağla, Fransa Elçisi'yle ittifâk ederek¹⁵ tanzîm olunmak murâdları olduğunu, Rusya ve Nemçe taraflarından bâ-tahrîr ifâde vü ifhâm eyledikden¹⁶ sonra, Kırım'dan fekk-i râbita-i ârâm ve her biri taht-gâhları tarafına itlâk-ı zimâm-ı¹⁷ i'tizâm eylediler. 'Ahd-i karîbde Fransa¹⁸ ile Rusya beyninde murtebit olan râbita-i

14 Moskov İmperatoriçesi'ne mukaddime-i kazây-ı A1 : Moskov Çariçesi'ne mukaddime-i fezâyây-ı N1 : Rusya İmperatoriçesi'ne mukaddime-i M1

1 serbestiyet N1 : serbestiyet A1, M1

2 Katerina'nın hâtır N1 : Rusya İmperatoriçesi'nin havâtr A1 : Rusya İmperatoriçesi'nin hâtır M1

3 sûrete N1, A1 : sûrette M1

4 olmadığına N1, A1 : olduğuna M1

5 bazi'nin Rusyalu N1 : pazi'nin ihtilâli/ihtilâfi, Nemçe İmperatoru'nun tünd-bâd-ı harmen-i âmâli iken, Rusya A1, M1

6 sâha-i oldukda A1, M1 : vukû' buldukda N1

7 olmadığı N1 : olduğu A1, M1

8 mîkrâz-ı N1 : mîkrâs-ı A1, M1

9 Rusyalu'nun M1 : Moskovlu'nun N1, A1

10 birle N1 : ile A1, M1

11 Prusyalu'nun dahi N1 : Prusyalu'nun memâlik-i Rusya'ya A1 : Prusya'nın memâlik-i Rusya'ya M1

12 Rusya A1, M1 : Moskov N1

13 Çariçe'nin N1 : İmperatoriçe'nin A1, M1

14 İslâmbol'da N1 : İstanbul'da A1 : Âsitâne'de M1

15 Fransa ederek A1, M1 : Fransız Elçisi ile ittifâk eyleyerek N1

16 olduğunu eyledikden A1 : idigini, mesfûr Casar ve Çariçe bâ-tahrîr ifâde vü ifhâm eyledikden N1 : olduğu, Rusya ve Nemçe taraflarından bâ-tahrîrât ifâde vü ifhâm olunduktan M1

17 taht-gâhları zimâm-ı N1 : dâru'l-hükûmeleri taraflarına sevk-i matiyeye-i A1, M1

18 Fransa A1, M1 : Françe N1

muvâfakat, Devlet-i ‘aliyye hakkında Rusyalu'nun öteden berü derkâr olan sû’-i kasdına mütâba‘ata haml ile, erkân-ı Devlet-i ‘aliyye İstanbul'da âsûdenişin-i neşîmen-i râhat olan Françe Elçisi'ni¹ ihzâr ve bu mâddenin hakikatinden istihbâr eylediklerinde, ol dahi Petersburg'da mukîm mesfûr² Segur'a terkîm eylediğinden mukaddem, Fransa Devleti tevassutuyla muntazam Devlet-i ‘aliyye ile Rusyalu beyninde mün‘akıd³ olan sulhun [N1 127a] bekâsı, Fransa⁴ Devleti ‘inde mültezem iken, Âsitâne'de Rusya Elçisi'nin elçimize haber [M1 291] vermeksizin⁵ âgâz eylediği vâdî, Devlet-i ‘aliyye ile îkâ‘-ı sefere bâdî olur ise, Fransa Devleti Rusya Devleti'nin⁶ gadr ü te‘annüdüne haml eyleyeceğini i‘lân ve resmen İmperatoriçe'ye ‘arz u beyân eylemekle, mersûma dahi bu sûrete kat‘î ‘adem-i rızâsını tasrîh ve Potemkin'e bilâ-istîzân bu vaz‘-ı nâ-be-câya⁷ ibtidâr eylediği için tevbîhle hod-be-hod bâdiresini takbîh edüp ve⁸ min-ba‘d bu keyfiyyete dâ‘ir ahvâl, Âsitâne'de mukîm Fransa⁹ Elçisi'ne su‘âl olunmadıkca mübâşeret olunmamasını tahrîr ve heyûlây-ı matlab-ı Devlet-i ‘aliyye her ne ise Fransa Elçisi ma‘rifetiyle sûret-pezîr¹⁰ ve Rusya Elçisi dahi rıfk u mülâyemetle hareket eylemek bâbında tenbîh-nâme ile tesyîr eylediği kuryer, Edirne civârında türidi eşkıyâsı yediyle râh-ı hayâtdan semt-i memâta gûzer eylemekle¹¹, hâmil olduğu kağıd eyâdî-i elçiyâna vârid olmadığından, Rusya Elçisi tekâlif-i müz‘ice¹² ile Devlet-i ‘aliyye'yi ta‘ciz ve Potemkin tarafından me‘mûr olduğu vechile¹³ izhâr-ı huşûnet ü sitûz eylemesi, erkân-ı Saltanat'ı îkâ‘-ı sefere mecbûr ve İngilterelü ile Prusyalu'nun zâhiren ibrâz eyledikleri tarafdârlıkları, Sadrıa‘zam bulunan devletlüyü mağrûr eylemekle, galat u tehâlûkle bâdî-i insilâl-i tîğ-ı hısâm¹⁴ ve bâ‘is-i insilâb-ı huzûr-i emn ü râhat oldu; *el-‘uhdetü ‘ale'r-râvî***.

1 neşîmen-i Elçisi'ni N1 : mazille-i râhat olan Fransa Elçisi'ni/Elçisi A1, M1

2 Petersburg'da mukîm mesfûr A1, M1 : Petreburk'da mukîm mersûm N1

* Metnimizde söz edilen Fransız general ve tarihçi Philippe Henri Ségur (1780-1873) için bk. meselâ “Ségur” *Büyük Larousse*, XX,10304.

3 Fransa mün‘akıd A1 : Fransa Devleti tevassutuyla Devlet-i ‘aliyye ile Rusyalu beyninde mün‘akıd M1 : Françe tevassutuyla muntazam Devlet-i ‘aliyye ile Moskovlu beyninde mün‘akıd ve mülte‘im N1

4 Fransa A1, M1 : Françe N1

5 vermeksizin N1 : etmeksizin A1, M1

6 olur ise Devleti'nin A1, M1 : olursa, Françe Devleti Rusyalu'nun N1

7 bilâ-istîzân nâ-be-câya N1 : bilâ-istîzân/bi'l-istîzân bu vaz‘-ı nâdir-berâbere A1, M1

8 ve N1, A1 : — M1

9 mukîm Fransa A1, M1 : mütemekkin Françe N1

10 ise pezîr A1 : vechile ise Françe Elçisi ma‘rifetiyle sûret-pezîr N1 : ise Fransa Elçisi ma‘rifetiyle sûret bulmak M1

11 kuryer eylemekle N1 : nâme-ber, Edirne civârında dağlu eşkıyâsı yediyle tarîk-ı hayâtdan beder olmağla A1, M1

12 müz‘ice N1 : dûran-dûr A1, M1

13 vechile A1, M1 : üzere N1

14 tîğ-ı hısâm N1 : seyf-i husûmet A1, M1

** العهدة على الراوى = Günâhı rivâyet edenin boynuna” anlamına gelen Arapça bir deyiştir.

“*Mâ be-kıssa-i hod âyîm**” vetîre-i zebîresi üzere, bed’-i sefer¹ mültebis olduğundan başka, asker-i İslâm'ın bedeviyyeti ferâğ ve huzûr u ten-perverî ile refâh u refâğ vâdîlerinde tahsîl-i dimâğ birle² emr-i cihâddan zuhûl ve gazâ vü şehâdet mesûbâtından gufûl ile vukû'-yâb olan esfârda nâ-pâydar ve tabtâb-ı pây-i küffâr sebük-hîz-i³ firâr olmaları, Moskovlu'nun⁴ istiklâl-i devletine müstakillen bâdî ve niçe bilâd ü bikâ' ve aksâ' u kılâ'ın girifte-i dest-i e'âdî olmasına sebeb-i 'âdî oldu.

Ber-vech-i mezkûr her⁵ sefer, zaferden mehcûr olarak hezâr zûr u zâr ile sedd-i dervâze-i muhâsama birle feth-i bâb-ı müsâlemeye ibtidâr, taraf-ı İslâmiyân'dan bedîdâr olmağla, düşmen-i bed-kâr dahi tekâlif-i kâsîmetü'z-zahr [N1 127b] tahmîlâtıyla sulh u musâfâta rızâ-dâr olup, ba'de's-sulh dahi gûnâ-gûn mu'âmele-i mütehakkimâne ile evliyây-ı devleti bîzâr ve ednâ be-hâne ile aralık aralık Eflâk ve Boğdan'a nezâret ve Cezâ'ir-i⁶ seb'a ve Anakara ve Kemhâl kal'alarına [M1 292] kemend-endâz-ı hıyânet olur idi. Husûsan Sırb re'âyâsını tahrîk ü tahrîş ve top u tüfeng ve sâ'ir edevât-ı ceng irsâliyle nihânî⁷ imdâd ve min-ba'd kuvvetü'z-zahr olacaklarını 'ahd ü tevsikle ifsâd ü tehrîş eylediklerinden⁸ nâşî, Belgrâd ve sâ'ir kılâ'-ı Hâkâniyye'nin inkılâ'ına bâ'is ve Sırbu'nun dâ'îye-i istiklâl⁹ Memâlik-i mahrûse'ye havze-i tahrîrden bîrûn hasâret-i¹⁰ gûnâ-gûn îrâsını mûris olmak gibi hemîşe şer-gîr ve¹¹ Devlet-i 'aliyye'yi lâ-teşbîh gûyâ ki tabanca oğlanı gibi tezlîl ü tahkîrleri, cümle-i ehl-i İslâm'ı ciğer-hûn eylediklerine mukârin, Moskovlu'ya¹² ve Nemçelü'ye birden gâlib ve hudûd-i İslâmiyye'ye sû'-i kasd ve hücûma müte'ehhib olan Bona-parta'nın zimnen ve sarâhâten 'ilel-i fâ'iliyye ve gâ'iyesi sebt ü tahrîr olduğu

* ما بقصه خود باز آييم = Kendi hikayemize tekrar döndük” anlamına gelen Farsça deyiştir.

1 emn ü sefer M1 : enâm oldu. el-Kıssa: Vetîtere-i zebîre üzere bed’-i seferin N1 : râhat oldu, el-'uhdetü 'ale'n-nâkil. [Mısrâ]: *Mâ be-kıssa-i hod bâz-âyîm*. Vetîre-i zebîre üzere bed’-i seferin A1

2 birle N1 : ve A1, M1

3 küffâr sebük-hîz-i N1 : küffâr ile reh-neverd-i A1 : düşmen-i bed-etvâr ile reh-neverd-i M1

4 Moskovlu'nun N1, M1 : Rusya'ya'nun A1

5 niçe her N1 : niçe bilâd ü bikâ' ve aksâ' u kılâ'ın giriftâr-ı çeng-i e'âdî olmasına sebeb-i 'âdî olmuştur. Ber-vech-i mezkûr her A1 : nice bilâd ü bikâ' ve kılâ'ın giriftâr-ı çeng-i e'âdî olmasına sebeb-i 'âdî olmuştur. Ber-vech-i mezkûr M1

6 Cezâ'ir-i N1, A1 : Cezâyir-i M1

7 olur idi. nihânî N1 : olup, husûsan Sırb/Sırp re'âyâsını tahrîk ü tahrîş/tahdîş ve top u tüfeng ve cebehâne gibi mühimmât irsâliyle A1, M1

8 eylediklerinden N1 : eylediğinden A1, M1

9 Hâkâniyye'nin istiklâl N1 : İslâmiyye'nin inzi'âcına bâ'is ve Sırbu'nun/Sırbu'nun dâ'îye-i istiklâl/istiklâl ile A1, M1

10 hasâret-i N1, M1 : hasârât-ı A1

11 hemîşe şer-gîr ve N1 : şer-gîr ve A1 : — M1

12 lâ-teşbîh Moskovlu'ya N1 : gûyâ ki tabanca oğlanı gibi tezlîl ve tahkîrleri cümle-i İslâm'ı ciğer-hûn ve dil-fikâr eylediğine mukârin Rusya'ya A1 : tazyikleri, cümle-i İslâm'ı ciğer-hûn ve dil-fikâr eylediğine mukârin, Rusya M1

üzere¹ İmperatorluğ'unu tasdik ve takfir ve Eflâk ve Boğdan voyvodalarını tebdil ve tagyir husûslarını behâne ederek, güzâriş-pezir olduğu üzere, mugâfesaten Bender ve Hotin² kal'alarına istilâ, Devlet-i 'aliyye'yi zarûri³ sefere ilcâ edüp, lâkin bi-hikmetihî Te'âlâ bed'-i seferden berü vukû' bulan es-fâr-ı merkûme sâl-i şefa' hılâlinde rû-nümâ olmağla, bu def'a "*İnnallâhe⁴ vit-run yuhibbü'l-vitre fe-evtirû**" Hadîs-i şerîfine iktidâ'en⁵ sünne-i vitriyyede bulunmak için kâr-dânân-ı Devlet-i ebediyyü'l-bekâ' her çend sa'y ü ikdâm ü i'tinâ etdiler ise de;

Hep⁶ sa'y ü taleb gider yebâne

Âhır dediğin eder zemâne

hükmünce nâgehânî İngilizlü'nün Bahr-ı Marmara hâdisesi⁷ rû-nümûn ve bi'z-zarûre hareket-i Ordu-yi hümâyûn sene-i kâbileye merhûn oldu.

İhrâc-ı Ordu-yi hümâyûn ez-Âsîtâne

Pes vak'a-i merkûme⁸ mündefi' ve mevâcib ve mühimmât-ı seferiyye dahi itmâmla mevâni' murtefi'⁹ olmağla, mukaddemce İsmâ'il Muhâfızı ma'iyetine bir mikdâr¹⁰ orta irsâl ve 'Alemdâr Mustafa Paşa tarafına da¹¹ asâkir-i etrâf ta'yîn ve top ve cebehâne makûlesi mühimmât-ı külliyye [N1 128a] ba's ü îsâl olunduktan sonra, mâh-ı muharremü'l-harâmın¹² on sekizinci sebt günü¹³ resm-i dîrîn-i 'Osmânî üzere Yeniçeri Ağası Pehlevân Ağa, tâ'ife-i yenice-

- 1 Bonaparta'nın üzere N1 : Napolyon Bonaparta A1 : Bonapart'ın M1
- 2 ederek Hotin N1 : ile güzâriş-pezir olduğu üzere, mugâfesaten/— Hotin ve Bender A1, M1
- 3 zarûri N1 : — A1, M1
- 4 *İnnallâhe* N1, A1 : *İnn[all]âhe* M1
- * وتر يحب الوتر فأوتروا = Allah tektir, teki sever, siz de yaptığınızı işleri tek yapınız” anlamına gelen bu cümle Hz. Peygamber'in Buhârî, Da'avât 69; Müslim, Zikr 6/6; Ebî Dâvud, Vitr 1; Tirmizî, Vitr 2; Nesâ'î, Kıyâmü'l-Leyl 27; İbn Mâce, İkâme 114; ed-Dârimî, Salât 209; Ahmed b. Hanbel, 1/100,110,143 2/109,155,208,267,277,290,314,491'de geçen bir hadîsidir; bk. Wensinck, V,127.
- 5 şerîfine iktidâ'en N1 : şerîfi üzere A1, M1
- 6 kâr-dânân-ı Hep N1 : erkân-ı devlet her çend sa'y ü müsâra'at eylediler ise de, **beyt:** Heb A1, M1
- 7 hükmünce hâdisesi N1 : terânesince nâgehânî İngilizlü vak'ası/vâkı'ası A1, M1
- 8 **İhrâc-ı** merkûme [Başlık, buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek ve mu'ahhar kaydıyla 143b'nin sağ kenarına yazılmıştır] A1 : Pes vak'a-i merkûme N1 : **İhrâc-ı Ordu-yi hümâyûn ez-Âsîtâne** Pes vâkı'a-i mersûme M1
- 9 murtefi' N1, M1 : mündefi' A1
- 10 İsmâ'il mikdâr N1 : İsmâ'il Muhâfızı ma'iyetine bir mikdâr A1 : İsmâ'il Muhâfızı ma'iyetine M1
- 11 da N1 : dahi A1, M1
- 12 muharremü'l-harâmın A1 : muharrem N1, M1
- 13 sebt günü A1, M1 : yevm-i sebt N1
- ◇ 18 Muharrem 1222 = 28 Mart 1807 Cumartesi. Cevdet Paşa muhtemelen yanlış olarak Pehlevân Ağa'nın çıkışını 15 Muharrem Cumartesi günü olarak göstermiştir; bk. *Târih-i Cevdet*, VIII,134.

riyân ile müretteb alay gösterüp¹, pîş-gâh-ı hazret-i Pâdişâh-ı encüm-sipâhdan güzerân ve Top-kapusu yolundan Dâvud-paşa Sahrâsı'nda mansûb hıyâmları tarafına revân oldular. Ferdâsı tûğ-ı Serdâr-ı ekremî² ve bi'l-cümle cebeci ve topçu ve top 'arabacı ve humbaracı³ ocakları dahi alay-ı 'azîmle nazar-gâh-ı Şehinşâhî'den murûr ve kulûb-i temâşâyyîyâna⁴ nisâr-ı ferah u sürûr ederek tarîk-ı [M1 293] merkûmdan ordularına tahrîk-i kâdime-i 'azîmet ve herkes yerlü yerinde ikâmet eylediler. Mâh-ı mezbûrun yirminci isneyn günü⁵ Sad-riâzam hazretleri bi'l-cümle vüzerâ' ve 'ulemâ'⁵ ve erbâb-ı devlet ve evliyây-ı Saltanat ile⁶ med'uvven Seray-ı hümayûn'a varup, Orta-kapu pîş-gâhında 'akd-i cem'iyet ve ol hılâlde Serdâr-ı ekrem hazretleri Şeyhulislâm Efendî hazretleriyle⁷ bi'l-ma'iyye huzûr-i fâ'izu'n-nûr-i Husrevâne'ye⁸ ruh-sâ ve dût-i liyâkat-pûşlarına serâsere dühte⁹ semmûr kürk iksâ ve miyânlarına bir mücevher şemşîr ve destâr-ı zîbâ tekvîrlerine¹⁰ dahi bir mücevher otağa-i dil-pezir 'ilâvesiyle fark-ı i'tibârlarını hem-ser-i sipîhr-i esîr eyledikden¹¹ sonra, Livây-ı şerîf-i nusrat-redîfî bizzât yed-i mü'eyyedleriyle dest-i Sipehsâlâr-ı emcede teslim ve hazret-i Fetvâ-penâhî'ye de ferâce-i beyzâya kaplu¹² ferve-i semmûr ilbâsiyle mekârîm-i Şâhâne'leri tetmîm olmağın, yine¹³ bi'l-ma'iyye Orta-kapu'ya gelüp, Serdâr-ı ekrem¹⁴ hazretleri raht ve bisât-ı zerrîn ile müzeyyen 'atiyye-i Pâdişâh-ı düşmen-şiken olan esb-i nâzik-endâm ve nâzende¹⁵-refâtara süvâr ve ibtidâ Hâcegân-ı Dîvân¹⁶ ve kapucu-başıyân elbise-i dîvâniyye ile ve¹⁷ ba'dehû 'umûmen müderrisîn ve mevâlî-i kirâm ve sudûr-i 'izâm 'orf ve üst saçaklı¹⁸ ile ve sâdât-i kirâm, zîr-i 'Alem-i Seyyidü'l-enâm¹⁹

1 gösterüp A1, M1 : göstörüp N1

2 Serdâr-ı ekremî N1 : Sadâret-penâhî A1, M1

3 top 'arabacı ve humbaracı A1 : humbaracı ve top 'arabacı N1, M1

4 'azîmle temâşâyyîyâna A1 : 'azîm ile nazar-gâh-ı Pâdişâh-ı kerîm'den murûr ve kulûb-i temâşâkârâna N1 : Şehinşâhî'den murûr ve kulûb-i temâşâyyîyâna M1

5 20 Muharrem 1222 = 30 Mart 1807 Pazartesi.

6 vüzerâ' ve 'ulemâ' N1 : vüzerâ ve 'ulemâ A1, M1

7 Saltanat ile N1, M1 : Saltanat'la A1

8 hazretleriyle A1, M1 : ile N1

9 Husrevâne'ye N1, M1 : Mülûkâne'ye A1

10 dühte N1 : kaplu A1 : kablu M1

11 tekvîrlerine N1, A1 : nigû yerlerine M1

12 dil-pezir eyledikden A1 : nezzâre-gîr 'ilâvesiyle fark-ı haşmet ü i'tibârlarını hem-ser-i sipîhr-i esîr eyledikden N1 : dil-pezir 'ilâvesiyle fark-ı i'tibârları hem-ser-i çarh-ı esîr edildikden M1

13 yed-i kaplu N1 : dest-i Şehriyârî'leriyle yed-i Sipehsâlârî'ye/Sipehsâlârî'ye teslim ve zât-ı hazret-i Fetvâ-penâhî'ye dahi ferâce-i beyzâya kaplu/kablu A1, M1

14 olmağın, yine N1 : olmağın A1 : olunmağın, yine M1

15 ekrem A1, M1 : mükerrem N1

16 nâzende N1, A1 : tâzende M1

17 -ı Dîvân N1 : — A1, M1

18 ve N1, M1 : — A1

19 üst ve saçaklı N1, M1 : üstlük ve sıcaklı A1

20 Seyyidü'l-enâm A1, M1 : -i 'âlem-ârây-ı hazret-i Seyyidü'l-enâm'da N1

'aleyhi's-salâtü ve's-selâm huşû' u âdâb ve istislâm ile¹ salât ü selâm ederek müretteb ve muhteşem alay-ı vâlây-ı² Cem-haşem ile dehşet-endâz-ı kulüb-i bed-hâhân ve rikkat³-perdâz-i havâtır-ı ehl-i îmân olarak, râh-ı merkûmdan [N1 128b] kemâl-i salâbet ve temâm-ı vekâr⁴ u rezânentle güzâr ve sahrây-ı mer-sûmda mansûb muhayyem-i muhteşemlerine⁵ sâye-bahş-ı nüzûl ü karâr oldular*.

Vefât-ı Sadr-ı Rum-i esbak ve Nakîbü'l-eşrâf-ı hâlâ⁶ es-Seyyid İbrâhîm 'İsmet Beyefendi ve nasb-ı Nakîbü'l-eşrâf

Müşârun ileyhin⁷ bir müddetden berü mudukka-i 'illet-i dikk ile eczây-ı a'zây-ı vücûdu meshûk olup, mâh-ı muharrem'in on yedinci günü yevm-i cum'ada⁸⁰ mâdde-i hayâtı tehî-sâz-ı a'sâb u 'urûk olmağla, münhall olan şeref-i câh-ı Nekâbet, Dürrî-zâde es-Seyyid 'Abdullah Efendi'ye⁹ mâye-i vecâhet-i menkabet oldu.

Terceme-i hâl-i müteveffây-ı müşârun ileyh¹⁰

Mevlânây-ı müşârun ileyh devr-i Mustafa Hân-ı Sâni'de¹¹ sekiz seneden mütecâviz murabba'-nişîn-i mesned-i Riyâset ve ol merkez-i mu'allâ-menzi-letde "*Ehlühû fi mahallihî*"^{**} mefhûm-i muvâfıkı, 'unvân-ı berât-ı liyâkat olup, ba'dehû rûtbe-i vâlây-ı [M1 294] Vezâret'le menâsıb-ı 'âliye-i¹² 'adîde ihrâz ve müfred-i 'alem gibi tûğ ve 'alem ile de kesb-i kevkebe-i¹³ imtiyâz eden Râ'if İsmâ'îl¹⁴ Paşa'nın necl-i necîbi ve Kesriyyeli Ahmed Paşa'nın dahi hafîd-i erîbi¹⁵ olup, pederleri Emîn-i Darb-hâne-i 'âmire iken, bin yüz altmış dört senesi

1 ve's-selâm ise N1 : selâmda A1, M1

2 vâlây-ı N1 : — A1, M1

3 rikkat N1 : meserret A1, M1

4 vekâr N1 : te'ennî vü edeb A1, M1

5 muhteşemlerine N1 : me'âli-disârlarına A1, M1

* "**İhrâc-ı** oldular" kısmındaki bilgiler özetle *Târîh-i Cevdet*, VIII,134-135'te kaydedilmiştir.

6 hâlâ A1, M1 : — N1

7 **ve nasb-ı** ileyhin [Başlığın "**ve nasb-ı Nakîbü'l-eşrâf**" kısmı, buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek ve mukaddem kaydıyla 144b'nin sol kenarına yazılmıştır] A1 : Müşârun ileyhin N1 : **ve nasb-ı Nakîbü'l-eşrâf** Müşârun ileyh M1

8 cum'ada M1 : cum'a N1 : ü'l-cum'a A1

◇ 17 Muharrem 1222 = 27 Mart 1807 Cuma.

9 'Abdullah Efendi'ye N1 : 'Abdullah Molla'ya A1 : 'Abd[ull]jah Molla'ya M1

10 **-i hâl-i** **ileyh** M1 : — N1 : **ahvâl-i müteveffây-ı müşârun ileyh** A1

11 Sâni'de N1 : Evvel'de A1, M1

** **اهله في محله** = Taş yerinde ağırdır" gibi bir anlama gelen ve halkın dilinde dolaşan Arapça bu sözün Hadîs olmadığı ile ilgili olarak bk. meselâ el-'Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, nr.810, I,261.

12 'âliye-i N1, A1 : gâliye-i M1

13 kevkebe-i N1 : te'ayyün ü A1, M1

14 İsmâ'îl A1, M1 : İsmâ'îl N1

15 erîbi N1, A1 : edîbi M1

muharreminin on birinci günü[◊] ol cevher-i ferhunde-eser¹, ma'den-i sulb-i peder-i vâlâ-güherden peydâ ve dâru'd-darb-ı 'ayâr-hâne-i² dünyâya sikke-sûretle çehre-nümâ oldukda, pederlerinin³ dü-bâlâ işi altûn ve hazîne-i huzûr u hubûru reşk-i⁴ Kârûn olmağla, velâdetlerine bülbül-âsâ, [mısrâ]‘:

Zînet-i gülzâr-ı cânım geldi İbrâhîm Bey

(زینت کلزار جانم کلدی ابراهیم بک)

târîhiyle gûyâ olmuşıdi. Nuzzâr-ı⁵ vücûd-i hâlisu'l-'ayârları perveriş-i âfitâb-ı feyz-i Perverdigâr ile dem-be-dem pezîrây-ı sûret ve gevher-i isti'dâd ve kâbiliyyeti ân-be-ân⁶ nakş-ı sikke-i 'ilm ü kemâl kabûlüne mülâyemet⁷-nümây-ı liyâkat oldukda, hidâyet-i hazret-i Rabb ve delâlet-i himmet-i eb ile⁸ 'ulemây-ı 'asrdan iktisâb-ı fazl u edeb ve intisâb-ı dekâyık-ı lisân-ı 'Arab için sâlik-i meslek-i⁹ erbâb-ı taleb olmağla, bi'l-guduvv-i ve'l-âsâl tahsîl-i 'ilm-i celîle mûmâreset¹⁰ ü iştigâl ve bilâhare pederleri cem'u'l-cevâmi¹¹-i fazl ü kemâl olan Erzurûmî Tâ'ib İsmâ'îl Efendi merhûmu kendülere¹¹ mu'allim ta'yîn edüp, âteş-dân-ı sa'y ü ictihâdda¹² [N1 129a] tasfiye-i cevher-i pâkîze-nihâd ile kurs-ı isti'dâdını lâyıık-ı¹³ sikke-i sultân-ı tahsîn eylemekle, beyne'l-emsâl 'ayâr-ı meziyyet ü ifdâl ile¹⁴ teşahhus u imtiyâz istihsâl eylemişıdi. Kâlây-ı fâhir-i fazîleti temgâ-zede-i kabûl-i ashâb-ı haysiyyet ve fezâ'il-i müktesebesı me-fâhir-i haseb ü nesebine¹⁵ inzımâm ve mukârenetle kesb-i meziyyet eylemekle, yetmiş yedi zilka'desinin on sekizinci¹⁶ günü^{◊◊} ru'ûs-i tedrîsle¹⁷ ser-firâz ve yine 'ale'l-'âde tarîk-ı tahsilde kat'-ı neşîb ü firâz ederek Fâzıl-ı merhûmdan¹⁸

◊ 11 Muharrem 1164 = 10 Aralık 1750 Perşembe. Cevdet Paşa muhtemelen yanlış olarak bu tarihi 17 Muharrem olarak vermektedir; bk. *Târîh-i Cevdet*, VIII,132.

1 eser N1 : ter A1, M1

2 'ayâr-hâne-i N1 : — A1, M1

3 pederlerinin A1, M1 : pederinin N1

4 huzûr reşk-i N1 : sürûr u huzûru reşk-endâz-ı genc-i A1, M1

5 Nuzzâr-ı N1, A1 : Nazâret-i M1

6 gevher-i -ân N1 : cevher-i isti'dâd ü kâbiliyyeti A1 : cevâhir-i isti'dâd ve kâbiliyyeti M1

7 mülâyemet N1, M1 : mülâyim A1

8 eb ile N1, M1 : eble A1

9 meslek-i N1, A1 : mesâlik-i M1

10 mûmâreset N1 : tevaggul A1, M1

11 Erzurûmî kendülere N1 : Erzurûmî Tâ'ib İsmâ'îl Efendi merhûmu kendülere A1 : Erzurum Nâ'ibi İsmâ'îl Efendi merhûmu kendilere M1

12 ictihâdda N1, A1 : ictihâda M1

13 lâyıık-ı A1, M1 : sezâvâr-ı N1

14 ile A1, M1 : birle N1

15 haseb ü nesebine A1, M1 : neseb ü hasebine N1

16 sekizinci N1, A1 : yedinci M1. Cevdet Paşa bu tarihi on yedi olarak vermektedir; bk. *Târîh-i Cevdet*, VIII,133.

◊◊ 18 Zilka'de 1177 = 19 Mayıs 1764 Cumartesi.

17 tedrîsle A1, M1 : tedrîsiyle N1

18 merhûmdan A1, M1 : merkûmdan N1

mücâz ve Medenî Efendi merhûmdan dahi fenn-i Hadîs-i şerîfî¹ ba'de't-telakkî icâzetle muhrez-i i'tizâz olup, tûl-i emel-i dünyâ gibi² dûr u dirâz olan tarîk-ı 'ilmiyyede kadem-güzâr olarak, devre-i mu'tâdesi resîde-i hadd-i intihâ ve iki yüz iki târîhinde³ Kazây-ı Halebü's-şehbâ ile fâ'iz-i neşve-i sahbâ oldu. Ba'de'l-infisâl Payas yolundan Âsitâne-i muhalledü'l-ikbâl tarafına³ eşheb-rân-ı teveccüh ü tirhâl olduğu hılâlde, Küçük 'Ali-oğlu nâm şakiyy-i⁴ kebîrin pençe-i saht-gîr-i âzârına giriftâr ve ba'zı behâne serdiyle bilâ-mûcib kazıyye-i sâlibesiyle mazhar-ı gezend ü hasâr oldu. Ba'de'l-kufûl de'b-i dirîni üzere mütâla'a-i 'ulûm ile meşgûl [M1 295] olup, 'ilm ü fazîleti ve dürbet⁵ ü dirâyeti ve umûr-i hâriciyyede dahi rüşd ü fetâneti, ma'lûm-i vükelây-ı devlet olmağla⁶, sinîn-i medîdeden berü karîn-i imtidâd ve dâ'ül-'udâl-i 'ibâd ü bilâd olan Nemçe ve Rusyalu⁷ ile iki taraflu harb ü vegâdan Nemçelü tarafı ser-nümây-ı tedennî vü istirhâ olmağın, iki yüz beş târîhinde⁸ berây-ı mükâleme Re'isülküt-tâb 'Abdullah⁸ Birrî Efendi Murahhas-ı Evvel ve mütercem-i mûmâ ileyh Mekke Pâyesi'yle Murahhas-ı Sâni ta'yîn ve Zîstovi Kasabası'nda Nemçe murahhaslarıyla me'mûr-i mükâleme ve kâr-bend-i râbta-i müsâleme olmalarıyla, İslâmbol⁹ Pâyesi'yle de mazhar-ı tekrîm-i hazret-i Pâdişâh-ı Sikender-âyîn¹⁰ olup, henüz Moskovlu¹¹ ile bâb-ı muhâsama meftûh ve metn-i müsâleme nâ-meşrûh olmağın¹², emr-i muhârebe 'avden 'alâ bed'ihî¹³ istînâf ve tarafeynden tehyi'e-i esbâb-ı harb ü mesâff olunup, mûmâ¹⁴ ileyhin Nemçe mükâlemesinde rüşd ü reviyet ve şer'î ve 'örfî fehm ü basîret ve müdâvere-i¹⁵ kelâm ve muhâvere-i hisâm ve sâ'ir evzâ'-ı [N1 129b] kâmilâne ve etvâr-ı hakîmânesi makbûl-i tîbâ' olmağla, bin iki¹⁶ yüz beş senesi cumâdelâhiresi evâsıtında¹⁷

1 Hadîs-i şerîfî A1, M1 : şerîf-i Hadîs'i N1

2 tûl-i gibi A1 : râh-ı nihâyet nâ-peydây-ı tûl-i emel-âsâ N1 : tûl-i emel-i dünyâ gibi dûrân M1

3 1 Muharrem 1202 = 13 Ekim 1787 Cumartesi.

4 tarafına A1, M1 : savbına N1

5 şakiyy-i N1 : şakî-i A1, M1

6 dürbet N1, A1 : reviyet M1

7 olmağla N1, A1 : olmağın M1

8 Rusyalu A1, M1 : Moskov N1

9 1205 = 1790-1791.

10 'Abdullah N1, A1 : 'Abd[ull]ah M1

11 me'mûr-i İslâmbol N1 : mükâleme ve râbta-bend-i müsâleme olmalarıyla, İstanbul A1, M1

12 Sikender-âyîn N1 : dîn A1, M1

13 Moskovlu N1, M1 : Rusyalu A1

14 müsâleme nâ-meşrûh olmağın A1 : muhâceme meşrûh olmağla N1 : müsâleme meşrûh olmağla M1

15 'avden 'alâ bed'ihî A1, M1 : — N1

16 harb ü mûmâ N1 : esbâb-ı mesâff olunup, müşârun A1 : mesâff olunup, müşârun M1

17 şer'î müdâvere-i N1 : fehm ü basîret ve idâre-i A1, M1

18 bin iki M1 : iki N1 : bin yüz A1

19 evâsıtında A1, M1 : — N1

20 11-20 Cumâdelâhire 1205 = 15-24 Şubat 1791.

Ordu Kazâsı'yla rütbe-i kadri, iblâg-ı¹ derece-i irtifâ' oldu. İki yüz altı cumâdelûlâsında⁰ Moskovlu² dahi vaz'-ı evzâr-ı harb eylemekle, leşker-i İslâm dahi tarh-ı edevât-ı darb eylediklerinde, yine mûmâ³ ileyhimâ murahhasan irsâl ve Yaş Kasabası'nda müstersilül'ezyâl keşmekeş-i post-pâre-i kıl ü kâl olunup, encâm-ı kâr⁴ anlar ile de tasfiye-i mâ-beyn ve tesliye-i kulûb-i tarafeyn olunmağla, Ordu-yi hümâyûn ma'iyyetiyle Der-sa'âdet'e kufûl edüp, iki yüz yedi senesi zilhiccesinin⁵ evâsıtında⁰⁰ bi'l-fi'l Kādî-i İstanbul oldu. Üç⁶ mâh murûrunda es'âra müte'allık ba'zı mevâd zımında Kethudây-ı vakt bulunan Hakkı Bey ile tarafeynin hamîr-i mâye-i tıynetleri olan beylik sırrının eser-i fezâzet ve menâ'ati muktezâsı üzere⁷, kadr-i müşterek-i şirâset zuhûruyla perde-bîrûn muhâşeneleri mü'eddî-i mübâyene olup, bilâhare⁸ yekdiğer ile 'adem-i imtizâc, Efendi-i mûmâ⁹ ileyhe mûcib-i inzi'ac olmağla, üç¹⁰ mâh müddet "İnne mine'l-ismeti en-lâ tecide*" fikdâniyle mahrûse-i¹¹ Bursa'da dâne-çîn-i kısmet oldukdan sonra 'afv ü itlâk ve mazhar-ı nüvâziş-i Şehriyâr-ı âfâk oldu. Ba'dehû hasbe't-tarîk bin iki¹² yüz on iki senesi muharreminin evâ'ilinde⁰⁰⁰ menşûr-ı i'tibârına Anadolu Pâyesi tenmîk olunup, Sadr-ı Rum-i esbak Tatarcık 'Abdullah¹³ Efendi 'azm-i dâru's-sürur [M1 296] eylemekle, yerine mükâlemeye me'mûr ve mahrem-i serâ'ir-i umûr olup, bin iki yüz on üç¹⁴ senesi cumâdelûlâsında⁰⁴ Mısır Vak'ası'na¹⁵ mebnî, Devlet-i

1 iblâg-ı N1 : isâl-i A1, M1

0 1 Cumâdelûlâ 1206 = 26 Ocak 1792 Perşembe.

2 Moskovlu N1, M1 : Rusya'lu A1

3 darb mûmâ N1 : darb/harb eylediklerinde, yine müşârun A1, M1

4 encâm-ı kâr N1 : bilâhare A1, M1

5 iki yüz zilhiccesinin A1, M1 : yedi senesi zilhiccesi N1

00 11-20 Zilhicce 1207 = 20-29 Temmuz 1793.

6 İstanbul oldu. Üç A1, M1 : İslâmbol oldu. Üc N1

7 üzere M1 : — N1, A1

8 mü'eddî-i bilâhare N1 : mü'eddî-i/mü'eddî-yi mübâyene olup, encâm-ı kâr A1, M1

9 Efendi-i mûmâ N1 : müşârun A1, M1

10 üç N1, A1 : üç M1

* ان من العصمة ان لا تجد = Senin masûmiyetin (=küfre düşmeyişin) hiçbir şey bulmayışındandır" anlamına gelen Arapça bu cümlelin Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiği bir hadîs veya İmâm Şâfi'î'nin sûfilerin bir sözü olduğunun belirtilmesi ile ilgili olarak bk. meselâ el-'Aclûnî, *Kesfu'l-hafâ*, nr.791, 1.256.

11 mahrûse-i N1 : — A1, M1

12 bin iki M1 : — N1 : bin iki [metinde "bin yüz" yazılmış, ama sonradan buraya girmesi işaret edilerek farklı bir kaligrafi ile 145a'nın sol kenarında "bin iki yüz" şeklinde düzeltilmiştir] A1

000 1-10 Muharrem 1212 = 26 Haziran – 5 Temmuz 1797. Cevdet Paşa bu tarihi yanlış olarak 1210 olarak vermektedir; bk. *Târih-i Cevdet*, VIII,133.

13 Tatarcık 'Abdullah N1 : 'Abdullah A1 : 'Abd[ull]ah M1

14 bin iki yüz on üç M1 : on üç N1 : bin iki yüz on üç [metinde "bin yüz" yazılmış ş, ama sonradan buraya girmesi işaret edilerek farklı bir kaligrafi ile 145a'nın sol kenarında "bin iki yüz" şeklinde düzeltilmiştir] A1

04 1 Cumâdelûlâ 1213 = 11 Ekim 1798 Perşembe.

15 vak'asına N1, A1 : vâkı'asına M1

‘aliyye'nin İngilterelü ve Moskovlu¹ ile ‘akd-i ittifâk ve rabt-ı peyvend-i ‘ahd ü mîsâk mâddesinde re’y ü hareket-i hakîmânesi, pesendîde-i tab‘-ı Şâhâne² olmağla, Rumeli Pâyesi'yle muvakkar ve on dört recebi gurresinde³ bi'l-fi‘¹³ Sadr-ı Rum'a vişâh-ı zîb ü fer⁴ olmuşıdı. On sekiz şa‘bânı gurresinde⁵ zâ‘ika-i şâ‘ika-i emel ü bigyetleri⁵ kand-i mükerrer-i Sadâret'le şîrîn ve yirmi bir recebi gurresinde⁶ şeref-i Nekâbet'le çemen-zâr-ı kadr u menzileti sebzîn olup, ol vechile güzârende-i evkât iken dekkâka-i binye-i hayât olan dikk ‘illetine mübtelâ, beyt⁶: [N1 130a]

Ez-kazâ eskencebîn⁷ safrâ füzûd

*Revgan-ı bâdâm huşkî mî⁸-nümûd**

tehallüfüyle tîmâr u tedbîr, vâ-mânde-i⁹ te’sîr olup, encâm-ı kâr târîh-i mezbûrda terk-i ‘âlem-i fânî ve ‘azm-i cânib-i câvidânî eyledi. Tekerrür-i Sadâret'ine zebân-zede-i yerâ‘a-i Müverrih-ı bî-bîdâ‘a olan ‘Arabiyyü'l-‘ibâre mısra‘-ı târîhdir, [mısra‘]¹⁰:

Câ‘e Sadru'r-Rûm ehlen ‘İsmeten

(جاء صدر الروم اهلا عصمة)

ve Nekâbet'ine ‘Aynî Efendi'nin târîh-i dil-ârâsıdır, [mısra‘]¹¹:

Eyledi ‘İsmet Bey'i hubb-i Rasûlullah¹² Nakîb

(ايلدى عصمت بكى حب رسول الله نقيب)

Vefâtını ‘İzzet Efendi bu mısra‘la¹³ ifâde eylemişdir, [mısra‘]¹⁴:

1 İngilterelü ve Moskovlu N1, M1 : İngilizlü ve Rusyalu A1

2 Şâhâne A1, M1 : Hidivâne N1

3 1 Receb 1214 = 29 Kasım 1799 Cuma.

4 bi'l-fi‘¹ N1, M1 : bizzât A1

5 zîb ü fer N1, A1 : zîb-evfer M1

6 1 Şa‘bân 1218 = 16 Kasım 1803 Çarşamba.

7 bigyetleri N1, A1 : yakınleri M1

8 1 Receb 1221 = 14 Eylül 1806 Pazar.

9 beyt M1 : ve N1 : ve beyt A1

10 *eskencebîn-i* N1 : *ser gencebîn-i* A1, M1

11 mî N1, A1 : rû M1

* = از قضا اسکنجین صفرافزود * روغن بادام خشکی مینمود
Kader bu ya, kaynatılmış şeker şurubu ve sirkeden yapılan içecek (eskencebîn) safrayı arttırdı; bâdem yağı da kabızlık yaptı” anlamına gelen Farsça bu cümle Mevlânâ'nın Mesnevî'sindedir; bk. meselâ Mevlânâ, *Mesnevi ve Şerhi*, şerheden Abdülbâki Gölpınarlı, 2. baskı, Ankara 1989, I,51.

12 vâ-mânde-i A1 : bâzmânde-i hâssa-i N1 : dermânde-i M1

13 [mısra‘]¹ A1 : — N1, M1

14 Efendi'nin [mısra‘]¹ A1 : Çelebi'nin târîh-i müntehabıdır N1 : Efendi'nin târîh-i dil-ârâsıdır M1

15 Rasûlullah N1 : Rasûl[ull]ah M1

16 mısra‘la N1, A1 : mısra‘ ile M1

17 [mısra‘]¹ A1 : — N1, M1

Eyledi firdevsi, 'Ismet Beyefendi cây-gâh

(ایلدی فردوسی عصمت بک افندی جایگاه)

Merhûm-i müşârun ileyh fi-zâtihî mütesallib ve mütecellid, âbiyyü't-tab¹, şedîdü'ş-şekîme, şehmü'n²-nefs olduğuna iki taraflu beylik sırrı dahi 'ilâve olunup³, haseb ü nesebi cihetine fazl-ı müktesebi inzımâm ve zâtına meziyyet-i zemânı ittisâl ü iltiyâm birle, gûyâ ki mütecessem-i vekâr u rezânet ve kûh gibi müteşahhıs, temkîn ü rekânet olmağla, sûret-i tevakkuru⁴ hadd-i i'tidâli mütecâviz ve tekebbür ve te'azzum⁵ derecesine bülûğla, hakkında sû'-i zannı mücevviz olmuşidi. Ve beyne'l-'ulemâ⁶ cârî olan muhâsede ve münâfese hasleti, merhûmun tabî'atında gâlib olmağla, ehl-i haysiyyete huzûr u gıyâbda dûn mu'âmele ve kesr-i vak' u mikdâra tehâlükle bi⁷-vechin mine'l-vücûh ol âdemin fazîlet-i⁸ zâtiyye ve menzilet-i nefsiyyesini sâlib olmak seçiyyesi olmağın, erbâb-ı haysiyyet ziyâret ü ülfetlerinden mütecânib ve bu mizâc-ı muktezâsı bi'n-nefs ve bi'l-vâsıta kerem ü delâlet ve 'uzamâ'-i⁹ devlet 'inde ashâb-ı liyâkatden birini vâsıf u senâ ve hâlini ifâde vü inhâ¹⁰ misillü sa'y ü gayretle îsâl-i menfa'ati olmayup ve olmayacağı beyne'l-'ulemâ¹¹ meczûm ve müştehir olmağın, tarafından ümmîd ü emel münselib idi. Bu kadar 'ilm [M1 297] ü fazîlet ve kadr u¹² şân ü menkabetle 'âlem-i dünyâda bir şâgird¹³ ve senâ-hân tedârüküne muvaffak olmamak hele pek agrebdir. Tatarcık 'Abdullah¹⁴ Efendi'nin ve câhil 'add eyledikleri Velî Efendi-zâde'nin hâlâ du'âcıları tarafından ithâf-ı rahmetle rûhları feyz u fütûh bulmaktadır. Ve'l-hâsıl merhûm-i mûmâ ileyhden¹⁵ bizzât [N1 130b] ve bi'l-vâsıta mazhar-ı ni'am-i menâfi' u mefâhir olmuş yokdur. Lâkin tarafından münkesiru'l-hâtır olan pek çokdur.

Şeyhulislâm Şerîf-zâde 'Atâ'ullah Efendi dahi merkûm¹⁶ gibi ehl-i hay-siyyet düşmeni, husûsan taşra 'ulemâsının ez-dil ü cân 'adû-yi hâtır-şikeni

1 ebiyyü't-tab' N1 : ebe't-tab' A1 : ebu't-tab' M1

2 şehmü'n N1, A1 : şehîmü'n M1

3 olunup M1 : olup ve N1 : olup A1

4 tevakkuru N1, A1 : tevkîri M1

5 tekebbür ve te'azzum N1 : ta'zîm ve teşâmuh A1, M1

6 'ulemâ' N1 : 'ulemâ A1, M1

7 bi N1, A1 : — M1

8 fazîlet-i N1, A1 : haslet-i M1

9 'uzamâ'-i N1 : 'uzamây-ı A1, M1

10 inhâ N1, A1 : inbâ M1

11 'ulemâ' N1 : 'ulemâ A1, M1

12 kadr u N1 : — A1, M1

13 şâgird A1, M1 : şâkir N1

14 'Abdullah N1, A1 : 'Abd[ull]ah M1

15 merhûm-i mûmâ ileyhden N1 : merhûmdan A1, M1

16 Şerîf- merkûm N1 : 'Atâ'ullah/'Atâ'[ull]ah Efendi dahi merhûm A1, M1

olup, lâkin evvel-i felek gibi yere bakan, mütebattın¹, rind ü zarîf olmağla, zühd ü riyâyı rû-pûş ve sükût ve tegâfülü nâzikâne² emniyyet-fürûş eylemekle, hasbe'z-zâhir zümre-i 'ulemâ³ andan şâkir değiller ise, şâkî dahi değillerdir. Lâkin mütercem-i merkûm⁴ kazm-ı mâye-i cibillet eylemeyüp, kadh u tekdîr semtine açıktan mübâderet eylemekle, kazıyye vech-i in'ikâs üzeredir. Ve'l-hâsıl⁵ bu iki zât, bîd-i bî-semer ve lâle gibi râyiha-i⁶ fâyihadan bî-behre-i eser olarak, terk-i kâr ve bâr-ı hayât eylediler. **Beyt**⁷:

Sâyesin dervîş-i bî-berg u⁸ nevâdan dûr eden

Saklasun ârâyiş-i tâbûta nahl-i kâmetin^{9*}

Fransalu bağteten diyâr-ı Mısır'ı¹⁰ istîlâ eylediği haberi Der-i devlet'e vâsıl oldukda, ibtidâ bâ-hatt-ı hümâyûn, hâne-i Fetvâ-penâhî'de meşveret-i 'âmmе olunmak muktezây-ı emr u irâde-i Şâhâne'den¹¹ olmağla, hasbe'd-da' ve merhûm-i müşârun ileyh¹² dahi hâzır olup, hâdise-i mezkûre der-meyân oldukda¹³: “Bu mâtdeye bu makâmlar mütehammil değildir. Bu husûs ancak¹⁴ Sultân Mehmed Câmi'i'nde cem' u¹⁵ meşveret olunacaktır” dedikde, işbu merci' u me'âbı ma'lûm kelâm, huzzâr-ı meclisi berzede-i nutk u ârâm eyledi. Ba'dehû dürrüş¹⁶-gûyluğunu telyîn zımnında pâyeler ve dem-be-dem 'atıyyeler ve iltifât ü ikrâm ve mükâleme bâbında terhîs-ı tâm eserleri bi'l-cümle ana mebnî idi. Ve¹⁷ be-gâyet hubb-i dünyâ ve hırs u tama'a¹⁸ mecbûl olmağla, taf-ra-furûş olduğu 'izz ü cenâb sûretine münâfî irtikâbdan kat'â ictinâb eylemez idi. Hattâ Moskovlu¹⁹ hud'a ile Anakara ve Kemhâl kal'alarını âverde-i yed-i ihtiyâl eyledikde, evvel emirde mükâleme meclislerinde giriv ü feryâdı âfâk-

1 mütebattın N1 : — A1, M1

2 tegâfülü nâzikâne N1 : tegâfül-i nâzikâne ile A1, M1

3 'ulemâ' N1 : 'ulemâ A1, M1

4 şâkî merkûm N1 : de, şâkî dahi değillerdir/değil[1]erdir. Lâkin merhûm A1, M1

5 Ve'l-hâsıl A1, M1 : el-hâsıl N1

6 râyiha-i N1, A1 : râyih-i M1

7 **Beyt** A1, M1 : — N1

8 u N1, M1 : — A1

9 Saklasun kâmetin N1 : Eylesün ârâyiş-i tâbût nihâl-i himmetin [Bu kısım, buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 145b'nin sağ kenarına yazılmıştır] A1 : Saklasun ârâyiş-i tâbûta nahl-i himmetin M1

* Metnimizdeki bu beyit, Mantıkî'nin bir gazelindedir; bk. Mantıkî Efendi, *Divânçe*, İstanbul 1284, s.21.

10 Mısır'ı M1 : Mısırye'ye N1, A1

11 muktezây-ı Şâhâne'den M1 : emr u irâde-i Şâhâne N1, A1

12 -i müşârun ileyh N1, M1 : — A1

13 oldukda M1 : oldukda N1, A1

14 ancak N1 : — A1 : için M1

15 u N1, A1 : — M1

16 Ba'dehû dürrüş N1 : Tefevvüh ve zîşt A1, M1

17 Ve N1, A1 : — M1

18 tama'a N1 : tama'la A1, M1

19 Moskovlu N1, M1 : Rusya'lu A1

gîr olup, ba‘dehû bi‘l-küllîyye sükûnet geldiğinden başka: “Ne yapalım, dört endâze mikdârı¹ iki [M1 298] seng-pâre için yeniden bir sefer mi açalım?” deyerek hem kendi² sükût ve hem vükelây-ı devleti³ dem-beste-i mühr-i samût eylemişidi⁴. Erbâb-ı ‘ibret: “Bunun bu resme [N1 131a] televvünü elbette bir ma‘nâya mebnîdir” deyerek istiksâyaya sarf-ı latife-i hibret etdiklerinde, meğer Rusya⁵ Elçisi sedd-i dehân için yirmi beş kîse akca kıymetlü bir mücevher kutu ile ağzını kapamışlar, Beyefendi anın için keff-i⁶ lisân eylemiş, ba‘de vefâtihî bi-‘aynihî⁷ ol kutu terekesinde zuhûr eylemekle, dakıkaya⁸ âşinâ olanlar birbirine remz ile: “Yirmi beş kîseyi değer ve Petersburg‘da⁹ masnû‘ olmuşa benzer” deyerek mâddeyi âşikâre¹⁰ eylediler. Lâkin ma‘a-zâlik yine halefî yokdur. Beher hâl halef selefe du‘â okudup, “*Rahimallâhu'n¹¹-nebbâşe'l-evvel^{*}*” mazmûnu Pey-der-pey mütedâvil olmaktadır.

Mütercem-i¹² merhûm, nezâket-i tabî‘at ve letâfet-i seciyyet sebebiyle, fûnûn-i sâ‘ireden ziyâde¹³ ‘ulûm-i edebîyyeye tevaggul ve tevârîh ve muhâzarât semtine fart-ı temâyül edüp, gâh ü bî-gâh elsine-i selâsede şî‘r u inşâ ve tekârîz ve makâmât imlâ eder idi. Zâtında talâkat-i lisân ve selâset-i beyân sâhibi olmağla, meclisi hoş ve muhâverât ve müfâkehâtı dil-keş idi. Hattâ bir gün fâzıl-ı bî-nazîr merhûm ‘Abdullah¹⁴ Efendi meclisinde bi‘l-münâsebe müverrih-i¹⁵ Hakîr ile ba‘zı mertebe mübâhase-i ‘ilmiyyeye âgâz ve tarafeynden rişte-i münâzara dirâz olmağla, tagyîr-i¹⁶ üslûb şivesiyle: “Behey ‘Âsım! Ben senin me‘haz-ı iştikâkın değil miyim?” deyü ‘İsmet mahlasını telmîhle kasr-ı bâ‘-ı tetâvül olunmağı telvîh eyledikde, muharrir-i¹⁷ Fakîr dahi: “Ya ben de senin¹⁸ ism-i fâ‘ilin değil miyim?” cevâbıyla mukâbeleye mübâderet ve¹⁹ meclise

1 mikdârı A1, M1 : mikdâr N1

2 kendi A1, M1 : kendü N1

3 devleti A1, M1 : — N1

4 eylemişidi A1, M1 : etmişidi N1

5 Rusya A1, M1 : Moskov N1

6 akca keff-i N1 : akça kıymetlü bir mücevherli kutu ile ağzını kapamış, efendi hazretleri anınçün/anın için leff-i/keff-i A1, M1

7 ba‘de vefâtihî bi-‘aynihî N1, A1 : ve ba‘de vefâtihî M1

8 dakıkaya A1, M1 : dakîka N1

9 kîseyi Petersburg‘da A1, M1 : kîse akcayı değer ve Petreburk‘da N1

10 âşikâre N1, A1 : âşikâr M1

11 Rahimallâhu'n N1, A1 : Rahim[all]âhu'n M1

* رَحِمَ اللهُ النَّبِيَّ الْأَوَّلَ = Allah ilk kefen soyucuya rahmet eylesin” anlamına gelen bu cümle, sonra gelenlerin daha kötü olduğunu ifade için söylenen Arapça atasözlerindedir.

12 Mütercem-i N1 : — A1, M1

13 ziyâde N1 : ezyed A1, M1

14 ‘Abdullah N1, A1 : ‘Abd[ull]ah M1

15 müverrih-i A1, M1 : muharrir-i N1

16 tagyîr-i N1, A1 : tegayyür-i M1

17 telmîh eyledikde, bu A1 : telvîh eyledikde, muharrir-i N1 : telmîh eyledikde, bu M1

18 de senin N1 : senin de A1 : de benim M1

19 ve M1 : — N1, A1

haylıca îrâs-i neşve-i inbisât u letâfet eylemişidi¹. Âsâr-ı ‘ilmiyyesinden Zemaşerî’nin *Esâsü’l-belâga* nâm kitâbının mecâziyyâtını bi’l-intikâd² ihtisâr ve *İ’câzü’l-icâz fî ihtisârî’l-mecâz* birle³ nâmdâr edüp, andan başka ba’zı eb-hâs-i gâmızaya müte’allık ta’lîkâtı ve mütâla’ası⁴ olan kütüb havâmişinde sâmi’a-zîb-i kabûl olacak kelimâtı görülmüşdür. Ve safvet-i tıynetî hasebiyle evâhır-ı ‘ömründe⁵ sûfiyyeye mâ’il ve ekâvîl-i tasavvufa⁶ kâ’il olup, mazanneden ba’zı zevâta intisâb ve teveccühât-ı derûnîlerini ictilâb eylemiş olduğundan mâ’adâ, evâhır-ı eyyâm-ı hayâtında Ni‘metullah Efendi’den dahi zikr-i hafîye mülakkan ve mücâz olmağla, ekser evkât-ı hâliyelerinde ezkâr-ı şerîfeye dem-sâz olduğu, havâss-ı müte’allikâtından⁷ menkûldür. [N1 131b] Ancak bu kadar ‘ilm ü fazîlet ve yesâr u servetle muntabî’ [M1 299] olduğu şiddet-i hırs u tama’ u şereh, erbâbü’l-elbâba⁸ mücib-i ta’accüb ü veleh⁹ ve müstevcib-i ikrâr-ı “*Celle*¹⁰ *men lâ ‘aybe lehü**” idi. Encâm-ı kâr sâz¹¹ ü sâ mân ve ‘izz ü şân ve i’tibârın zerre mikdâr hayâtı bâbında fâ’idesi bedîdâr olmayup, hâne-i dil-küşâ ve sâhil-gâh-ı bî-hemtâyâ bedel Üsküdar verâsında Çamlıca câddesinde kendü¹² kavm ü tebârına mahsûs hatîrede künc-i mezârî ihtiyâr eyledi^{**}; *rahmetullâhi Te’âlâ*¹³ ve *tecâveze ‘anhu*^{***}.

Ba’zı tevcîhât-ı ‘ilmiyye

Sene-i mezbûre şehri-i rebî’ulevvelî guresinden[◇] zabt etmek¹⁴ üzere muharremin üçüncü günü^{◇◇} Mûsıla-i Süleymâniyye’den es-Seyyid Selîm

1 eylemişidi A1, M1 : eyledi N1

2 bi’l-intikâd N1 : — A1, M1

3 *ihtisârî’l-mecâz* birle N1 : *ihtisârî’l-mecâz* ile A1 : *ihtisâsî’l-mecâz* ile M1

4 mütâla’ası N1, A1 : mütâla’a-kerdesi M1

5 hasebiyle evâhır-ı ‘ömründe N1 : sebebiyle A1 : hasebiyle M1

6 tasavvufa N1, A1 : tasavvufiyyeyi M1

7 eylemiş olduğundan müteallikâtından A1 : eylediği ba’zı mukarreblerinden N1 : eylemiş olduğundan mâ’adâ, evâhır-ı eyyâm-ı hayâtında Ni‘met[ull]ah Efendi’den dahi zikr-i hafîye mülakkan ve mücâz olmağla, ekser evkât-ı hâliyelerinde ezkâr-ı şerîfeye dem-sâz olduğu, havâss-ı müte’allikâtından M1

8 şereh erbâbü’l-elbâba N1 : şereh erbâb-ı besâ’ire A1 : şerri erbâb-ı besâ’ire M1

9 ü veleh N1, M1 : ü leh A1

10 ikrâr-ı “*Celle* N1 : güftâr-ı “*Racülün* A1, M1

* له عيب لا = Ayıbı olmayan nâdir oldu” anlamına gelen Arapça bir deyiştir.

11 sâz N1, A1 : yesâr M1

12 Çamlıca câddesinde kendü M1 : Çamluca câddesinde kendü N1 : Camlıca câddesinde kendi A1

*** “*Vefât-ı Sadr-ı Rum-i* eyledi” kısmındaki bilgiler özetle, bazı ilâvelerle ve “*Vak’a-nüvis ‘Âsım Efendi’nin Târih’inde*” şeklinde *‘Âsım Efendi Târihi*’nden alındığı belirtilerek *Târih-i Chevdet*, VIII, 132-134’te kaydedilmiştir.

13 rahmetullâhi Te’âlâ N1 : rahimehullâh A1 : rahmetullâhi M1

*** رحمة الله تعالى و تجاوز عنه = Yüce Allah rahmet eylesin ve günahlarını affeylesin” anlamına gelen Arapça bir duâdır.

◇ 1 Rebî’ulevvel 1222 = 9 Mayıs 1807 Cumartesi.

14 etmek M1 : eylemek A1

◇◇ 3 Muharrem 1222 = 13 Mart 1807 Cuma.

Efendi-zâde es-Seyyid Mustafa Nâfiz Efendi'ye Kudüs-i şerif Kazâsı¹, gurre-i şa'bândan² mutasarrıf olmak üzere muharremin yirmi yedisi târihinde²⁰⁰ 'Îmâd-zâde es-Seyyid Mahmûd Efendi'ye Şâm-ı cennet-meşâm hükûmet-i şeref-efzâsı ve³ şa'bân guresinden zabt eylemek üzere mâh-ı mersûmun yirmi yedisi⁴ târihiyle⁰⁰⁰ 'Âtîf-zâde Mehmed Tâhir Efendi'ye Edirne Kazâsı ve⁵ yine gurre-i şa'bândan zabt eylemek üzere Meşreb Efendi-zâde 'Abdurrahmân Efendi'ye Selânik kazâları tevcîh ve esbâb-ı 'azîmete teşebbüs eylemeleri taraf-ı Fetvâ-penâhî'den tenbîh olundu⁶.

Nasb-ı Ser'asker be-cânib-i Şark

Çünkü Moskovlu'nun⁷ Anakara ve Kemhâl kal'aları, giriftâr-ı⁸ dest-i ihtiyâleri olmağla, pey-der-pey ol havâlîye donanmalarıyla⁹ külliyyetlü mühimmât ve asâkir irsâl edüp, matmah-ı nazar-ı habâset-eseri¹⁰ Sinob ve Trabzon ve Ahışa ve Kars misillü Memâlik-i Pâdişâh-ı rub'-meskûn olduğu muhakkak olmağla, Karadeniz'den Sinob ve Trabzon ve Faş kal'alarına ve sâ'ir sevâhilde¹¹ muhâfaza ve temkîni lâzım olan mahallere kifâyet mikdârı top ve¹² mühimmât ve asâkir tertîb ü takrîr ve vülât ve muhâfızlarına a'dây-ı dînin ol¹³ etrâfa sû'-i kasdı olduğunu tezkîr birle hemîşe¹⁴ teyakkuz u basîreti pîşe eylemeleri bâbında taraflarına mü'ekkedden¹⁵ evâmîr-i celîle tesyîr olunduktan sonra, Merdvayic [=Miloradowitsch]¹⁶ nâm Ceneral sergerdeliğiyle kati vâfir kâfir¹⁷, Tiflîs cânîbinden Ahışa ve Çıldır ve Kars üzerine hecme-engîz-i hasâret olacakları mesmû'

1 Kazâsı A1 : + ve M1

2 1 Şa'bân 1222 = 4 Ekim 1807 Pazar.

2 yedisi târihinde M1 : yedi târihinden A1

3 27 Muharrem 1222 = 6 Nisan 1807 Pazartesi.

3 ve M1 : — A1

4 mersûmun yirmi yedisi M1 : merkûmun yirmi yedi A1

4 27 Muharrem 1222 = 6 Nisan 1807 Pazartesi.

5 ve M1 : — A1

6 **Ba'zı tevcîhât-ı** olundu A1, M1 : — N1

7 Moskovlu'nun N1, M1 : Rusyalu'nun A1

8 giriftâr-ı A1 : girifte-i N1, M1

9 donanmalarıyla N1 : donanmalar ile M1

10 nazar-ı habâset-eseri N1, A1 : nazarı M1

11 kal'alarına sevâhilde N1 : kal'aları ve sevâhiline A1 : kal'aları sevâhiline ve M1

12 top ve A1, M1 : — N1

13 a'dây-ı dînin ol N1, A1 : a'dânın M1

14 hemîşe N1 : — A1, M1

15 mü'ekkedden N1, M1 : mü'ekked A1

16 Merdvayic N1 : Merdavic A1 : Muradobic (مرادوبیج) M1. Metnimizde Merdvayic gibi okunabilecek şekilde yazılmış olan kişi, Rus generallerinden Michael Miloradowitsch (1770-1825) olmalıdır; bk. meselâ Hugh James Rose, *A New General Biographical Dictionary*, London 1857, X,146-147.

17 kâfir N1, A1 : asker M1

olduğuna binâ'en, hâlâ Erzurum Vâlisi Sadr-ı esbak Yûsuf Paşa hazretleri¹ hâssaten Şark [M1 300] Ser'askeri nasb u ta'yîn² olunup, ma'iyyetlerine Diyârbekir ve Sivas ve Karahisâr ve Malatya ve Mar'aş ve Mûsul ve Çorum ve sâ'ir ol³ aktârda vâki' bilâd ü kasabât Vâlî ve Mîr-i mîrân ve A'yân ve⁴ bi'l-cümle askerîsi ta'yîn ve bünyân-ı me'mûriyyeti, taraf-ı Pâdişâh-ı İskender-âyinden mahsûs teşrîfât-ı seniyye irsâliyle tarsîn kılınup, zuhûr eden küffârın⁵ müdâfa'asıyla Memâlik-i mahrûse'nin⁶ muhâresesi husûsu, savb-ı düstûrlerine fevka'l-gâye tenbîh u telkîn kılındı*.

Sevfe terâ ize'n-cele'l-gubâru^{7**}.

'Azl ü nasb-ı Defterdâr-ı Şıkk-ı Evvel

Ordu-yi hümâyûn henüz Dâvud-paşa Sahrâsı'nda iken, Defterdâr-ı Şıkk-ı Evvel 'Osmân Efendi'nin⁸ ba'zı mukâta'âta dâ'ir irtikâbı, infî'âl-i tab'-ı Hidîv-i 'âlî-cenâbı mûcib olmağla⁹, furû-nihâde-i cerîde-i Defterdârî ve Hasan Tahsîn Efendi, Defterdârlık mansıb-ı vâlâsıyla mazhar-ı ikrâm-ı Şehriyârî olup, çend rûz mühimmâtını ru'yet zımnında Âsitâne'de tevakkuf ve vekâletiyle Tevktî¹⁰ Feyzî Bey-zâde Mehmed Bey teşerrûf eyledi.

'Osmân Efendi dahi bî-mansıb Ordu-yi hümâyûn ma'iyyetiyle zâhib¹¹ olup, Hasan Tahsîn Efendi bî-çâresi, dest-i hasret-peyvestine müddet-i medîdeden berü nuhbe-i hulyâsı olduğu Defterdârlık ser-riştesi geçdiği gibi, ez-kadîm ârzû-mend ve âvâresi olduğu cevârî-i hisân iştirâsına ve cerîde-i dil-i âşüftesinde mukayyed olan müfredât-ı zevk-ı mürekkebât îfâsına tevaggul ve inhimâki, Edirne'de Ordu-yi hümâyûn'a 'â'ik-ı idrâki olmağla, Vekîl-i mûmâ ileyh¹² asâlete mübeddel ve münhall olan Nişâncılık ile 'Osmân Efendi mübeccel oldu***.

1 hazretleri N1 : — A1, M1

2 u ta'yîn M1 : — N1, A1

3 ol N1, A1 : — M1

4 ve N1 : — N1, M1

5 küffârın N1, A1 : a'dâya M1

6 müdâfa'asıyla Memâlik-i mahrûse'nin A1 : müdâfa'a birle Memâlik-i Hâkâniyye'nin N1 : müdâfa'a birle Memâlik-i mahrûse'nin M1

* "Nasb-ı Ser'asker kılındı" kısmındaki bilgiler özetle *Târîh-i Cevdet*, VIII,135'te kaydedilmiştir.

7 *Sevfe* -gubâru N1 : — A1, M1

** *انجلي الغيار* = سوف ترى اذا انجلي الغيار = Toz duman kalkınca [altımdakinin at mı yoksa eşek mi olduğunu görürsün (=sen benim galip geldiğimi göreceksin)] anlamına gelen bu cümle, el-Hemedânî'nin şiirlerinden alınmış bir mısradır; bk. Ebû'l-Fazl Ahmed b. Hüseyin b. Ya'kûb Bedî'üzzemân el-Hemedânî, *Dîvânü Bedî'üzzemân el-Hemedânî*, thk. Yüsrî 'Abdülganî 'Abdullah, Beyrût 1987, s.145.

8 Efendi'nin N1 : Efendi A1, M1

9 irtikâbı olmağla N1 : hâlât sebebiyle A1, M1

10 Tevktî'î A1, M1 : — N1

11 zâhib N1 : 'âzim A1, M1

12 bî-çâresi ileyh N1 : Edirne'de Ordu-yi hümâyûn'u 'adem-i idrâk sebebiyle Vekîl-i mûmâ ileyh A1 : Edirne'de Ordu-yi hümâyûn'u 'adem-i idrâk sebebiyle mûmâ ileyh'in vekâleti M1

*** "Azl ü nasb-ı oldu" kısmındaki bilgiler özetle *Târîh-i Cevdet*, VIII,135'te kaydedilmiştir.

Hareket-i Ordu-yi hümâyûn ez-Sahrây-ı Dâvud-paşa

Ordu-yi hümâyûn on gün mikdârı sahrây-ı mezbûrda karâr¹ ve iktizâ eden mühimmât-ı bâkiyelerini itmâm eyledikten sonra, mâh-ı saferu'l-hayrın üçüncü günü² sahrây-ı mezbûrdan fekk-i tınâb-ı ikâmet ve Edirne'ye doğru sevk-ı semend-i 'azm ü müsâra'at eyleyüp³, kat'-ı menâzil ve tayy-ı merâhil ederek, mâh-ı mezbûrun on yedinci yevm-i isneyn³⁰⁰ mahmiye-i Edirne'ye vâsıl ve Seray meydânında mansûb olan hıyâm-ı dil-ârâmlarına nâzil oldular*.

İhrâc-i Donanma-yı hümâyûn

İkdâm-ı hazret-i Pâdişâh-ı kaviyyü'l-ihimâm ile Donanma-yı zafer-intimâ ber-vech-i merâm pezirây-ı techîz ü intizâm olmağla, Ordu-yi nusrat-bûy-i hümâyûn'un Dâvud-paşa Sahrâsı'ndan hareketine müte'âkıb Tersâne-i 'âmire'den lenger-keş-i karâr ve resm-i kadîm-i 'Osmânî üzere Kapudan Paşa zînet-pûş-i hil'at-i 'izz ü iftihâr [N1 132b] ve çend rûz Beşiktaş pîş-gâhında saff-ı ser-bâzân-âsâ ruste-i katâr oldukdan sonra, Bahr-ı sefid Boğazı'na doğru şirâ'-güşây-ı isrâ' oldular.

Hareket-i Ordu-yi⁴ hümâyûn ez-Sahrây-ı Edirne

İsmâ'îl⁵ ve İbrâ'îl ve Yergöğü semtlerinin tertîb ve tekmîl-i levâzım ve mühimmât ve tevfir u teksîr-i ecnâd-ı zafer-âyâtla takviyet ü metânet ve bir taraftan Sırlı 'usâtının⁶ kahr u tedmîr ve seby ü istirkâklarıyla ber-müceb-i fetvây-ı şerîf⁷ tahzîl ü tahsîrleri bâbında verilen fetvây-ı şerîf mücebince⁸ Rumeli Vâlîsi ve Niş Muhâfızı Vezîr-i dilîr celâdetlü⁹ Hurşîd Ahmed Paşa hazretleri¹⁰, Ser'asker nasb ve ma'iyetlerine¹¹ Rumeli ve Bosna ve

1 Ordu-yi karâr M1 : On gün mikdâr Ordu-yi nusrat-şî'âr Dâvud-paşa Sahrâsı'nda ârâm N1 : Ordu-yi hümâyûn on gün mikdâr sahrây-ı mezbûrda karâr A1

◇ 3 Safer 1222 = 12 Nisan 1807 Pazar.

2 tınâb-ı eyleyüp N1 : tneb-i/tınâb-ı ârâm ve Edirne'ye doğru imâle-i licâm-ı i'tizâm olunup A1, M1

3 yedinci, yevm-i isneyn N1 : yedinci/birinci mübârek isneyn günü A1, M1

◇◇ 17 Safer 1222 = 26 Nisan 1807 Pazar.

* "Hareket-i Ordu-yi oldular" kısmındaki bilgiler özetle *Târîh-i Cevdet*, VIII,135'te kaydedilmiştir.

4 İhrâc-i Donanma-yı Ordu-yi N1 : Hareket-i Ordu-yi A1 : Hareket-i Ordu-i M1

5 İsmâ'îl N1 : İsmâ'îl A1, M1

6 Sırlı 'usâtının A1, M1 : Sırlı'nun N1

7 istirkâklarıyla şerîf N1 : istirkâkla A1, M1

8 bâbında mücebince A1 : bâbında N1 : verilen fetvây-ı şerîfe mücebince M1

9 celâdetlü N1 : — A1, M1

10 hazretleri N1, M1 : — N1

11 ma'iyetlerine N1 : ma'iyetine A1, M1

Arnavudluk¹ ve Sofya ve Siroz câniblerinde [M1 301] olan bi'l-cümle ümerâ² ve a'yân ve elviye² ta'yîn ve Nüzül Emîni ve top ve cebehâne ve sâ'ir mühimmâtla bünyân-ı³ me'mûriyeti tarsîn olunmağla, iki taraflu techîz-i asâkir ve tesyîr-i mehâmm ü zehâ'ir husûsuna ihtimâm⁴ için Edirne Sahrâsı'nda on beş gün mikdâr meks ü karâr olunup, ol hılâlde İsmâ'îl⁵ tarafından pey-der-pey ahbâr-ı sârre zuhûr ve ol târîhe gelince[ye] kadar havme-i hadd ü şümârdan beder leşker-i küffâr⁶, on yedi def'a kal'a-i merkûme üzere hücum ile⁷ cünûd-i Muvahhidîn'i hasr u tazyîk ve gâh zûr u şiddet ve gâh hîle yolundan itmâ' ve mülâyemetle istihlâs-ı kal'a zımında, ifrâğ-ı hemyân-ı vüs' u iktidâr edüp, lâkin Gâzî Kâsım Paşa'nın hak budur ki tesebbüt ve celâdeti, husûsan nâsih-ı dâstân-ı Rüstem-i destân⁸ Pehlevân Ağa'nın ser-bâzâne meydân-dârî-i savlet ü şecâ'ati, her hamlede a'dây-ı bed-râya müntic-i haybet ü husrân ve şimdiye kadar⁹ nısfından ziyâdesi cisr-i hadîd-i şemşîrlerinden¹⁰ güzerân eylemekle, yâverî-i Rabb-i Gafûr¹¹ ile cünûd-i zafer-mev'ûd-i İslâm her bâr¹² muzaffer u mansûr olduğu, bâ'is-i inşirâh-ı kulûb ve mûris-i¹³ inkişâf-ı kürûb oldu.

Peyâm-ı mezbûra mu'âkîb 'Alemdâr Mustafa Paşa tarafından dahi vürûd eden tahrîrâtta münderic olduğu üzere Eflâk derûnuna yarar başbuğ ma'iyyetiyle, tesyîr eylediği asker-i şecâ'at-şî'âr ile küffâr-ı¹⁴ hâksâr bi'd-defe'ât tarh-ı bâzâr-ı kârzâr edüp, [N1 133a] hamden lillâhi Te'âlâ her birinde¹⁵ behre-i nusrat, hisse-i ehl-i¹⁶ İslâm ve hırka-i pâde¹⁷-pâre-i haybet ber-düş-i düşmen-i husrân-encâm olup, husûsan Bükreş'de¹⁸ ihtişâd eden yirmi beş bin mikdâr haşerât-ı bed-nihâd, bağteten Yergöğü Kal'asını muhâsara ve top ve humbara ile tazyîka mübâdere eyledikleri, Vezîr-i müşârun ileyhin

1 Arnavudluk N1, M1 : Arnabudluk N1

2 ümerâ' elviye N1 : ümerâ ve a'yân A1, M1

3 bünyân-ı A1, M1 : kasr-ı N1

4 mehâmmihtimâm N1 : levâzım ü zehâ'ir husûsuna mübâderet A1 : levâzım-ı zehâyir husûsuna mübâderet M1

5 mikdâr İsmâ'îl A1, M1 : meks ü ârâm olunup, ol hılâlde İsmâ'îl N1

6 kadar küffâr N1 : hadd-i şümârdan beder leşker-i küffâr A1 : hadd ü şümârdan bîrûn leşker-i düşmen M1

7 hücum ile N1 : hücumla A1, M1

8 dâstân-ı destân N1, A1 : destân-ı Rüstem M1

9 kadar M1 : dek N1 : — A1

10 şemşîrlerinden N1 : tîğ ü şemşîrden A1 : tîğ-i şemşîrden M1

11 Gafûr N1, M1 : Gayûr N1

12 her bâr N1, A1 : — M1

13 mûris-i N1 : mücib-i A1, M1

14 asker-i küffâr-ı N1, A1 : asâkir-i şecâ'at-şî'âr ile düşmen-i M1

15 Te'âlâ her birinde M1 : 'l-Min'âm her birinde/birinden N1, A1

16 ehl-i M1 : — N1, A1

17 pâde N1 : — N1, M1

18 Bükreş'de N1, M1 : Bükreş'e N1

mesmû'ü oldukda, derhâl külliyyetlü asâkir ile imdâda isti'câl edüp¹, vusûlünde bi'l-mukâbele îrâ'-i zenâd-i² mukâtele ve beş sâ'at mikdâr tarafeynden i'mâl-i edevât-ı kârzâr olunduktan sonra, ber-fehvây-ı “*Kul³ câ'e'l-hakku ve zeheka'l-bâtl*” şu'â'-ı şemşîr-i cünûd-i Muvahhidîn ile târîkî-i sevâd-ı müşrikîn zâ'il olup, tabur-i makhûrun nısfı derecesi, küşte-i seyf-i satvet-i İslâmiyan ve⁴ bakıyyesi Dâye Bağları⁵ semtine ilkây-ı cân eyledikden sonra, orada dahi pây-efşûr-i karâr olmayup, Bükreş'e doğru hervele-hîz-i firâr oldukları nüvîd-i sa'îdî ile 'âmme-i⁶ ehl-i tevhîd, 'îd eylediler**. [M1 302]*

Zuhûr-i⁷ ba'zı tevcihât

Cebeci-başı Ağa'nın tanzîm-i umûr-i mühimmede ba'zı mertebe tehâvün ü tekâsülü, mücib-i tehâzülü olmağla ma'zûl ve yerine Cebeci-başı-yı sâbık İsmâ'îl⁸ Ağa mevsûl oldu. Ve evâsıt-ı saferu'l-hayrda⁹ Âsitâne-i sa'âdet'de⁹ Hubûbât Defterdârı olan Duhân Gümrükcüsü Memiş Efendi, Kethudây-ı Rikâb ve Mehmed Râgıb Efendi, Vezâret ve Karaman Eyâlet'iyle kâm-yâb ve sâbıkâ Hubûbât Defterdârı olan el-Hâc Mustafa Efendi'nin¹⁰ Şıkk-ı Râbi' Defterdârlığıyla cerîde-i i'tibârı, rakam-gîr-i nisâb oldu. Ve Ordu-yi hümâyûn'da Nüzûl Emîni olan Cihân-zâde Hüseyin Bey 'adem-i idâre sebebiyle, Nüzûl Emâneti'nden mütenezzil ve maslahat-ı merkûmeye Sârbân-başı Ağa mütekeffil oldu.

Tetimme

Güzâriş-pezîr-i hâme-i tahrîr¹¹ olduğu üzere, Belgrad cânibinin mühimmât-ı mukteziyyesi tertîb ü tesyîr¹² ve Ordu-yi hümâyûn'a tevârüd eden ecnâs-ı asâkir-i deryâ-mevceden fevcen-fevc 'Alemdâr¹³ Mustafa Paşa

1 edüp N1, M1 : ve N1

2 îrâ'-i zenâd-i N1, A1 : îbrâz-ı nâr-ı M1

3 *Kul* N1 : *Kad* N1, M1

* قل جاء الحق و زهق الباطل = Yine de ki: Hak geldi; bâtl yıkılıp gitti” anlamına gelen bu cümle, Kur'an, el-İsrâ' 17/81. âyetin başında yer alan bir kısımdır.

4 satvet-i İslâmiyan ve A1, M1 : İslâmiyan olup N1

5 Dâye Bağları N1 : Taye Bağları A1 : Tâbe Dağları M1

6 'âmme-i N1, A1 : 'âmmeten M1

** “**Hareket-i Ordu-yi** eylediler” kısmındaki bilgiler özetle ve bazı ilâvelerle *Târîh-i Cevdet*, VIII,136'da kaydedilmiştir.

7 **Zuhûr-i** M1 : — N1, A1

8 başı-yı sâbık İsmâ'îl M1 : başı-yı sâbık İsmâ'îl N1 : başı-yı sâbık İsmâ'îl A1

9 11-20 Safer 1222 = 20-29 Nisan 1807.

9 Âsitâne-i sa'âdet'de A1, M1 : Âsitâne'de N1

10 Efendi'nin M1 : Efendi N1, A1

11 hâme-i tahrîr A1, M1 : — N1

12 ü tesyîr N1, M1 : — N1

13 fevcen-fevc 'Alemdâr A1, M1 : fevc fevc N1

ma'iyetine ve İsmâ'îl Kal'ası imdâdına irsâl ile esbâb-ı takvîyetleri tevfir u teysîr¹ olunup, levâzım-ı Ordu-yi hümâyûn dahi ikmâl ve tanzîm-i edevât, hatt u tihâl olundukdan sonra [N1 133b] Edirne Sahrâsı'ndan nez'-i veted-i ikâmet ve Tuna sevâhiline doğru tevcîh-i veche-i 'azîmet olunup, lâkin gerek zehâyir² ve gerek emr-i sâ'irde 'Alemdâr Mustafa Paşa'nın dest-yârî-i sa'y ü himmet-i kâr-güzârîsine hâcet mess edeceği zâhir ve taraflarına celb için sarf-ı nakdîne-i müdârât ve mülâfat olunmak savâb-dîd-i ârây-ı erbâb-ı besâ'ir olup, husûsan Ordu-yi hümâyûn'un ol tarafa vürûdunu ba'zı mertebe havâtıra mebnî istiskâl sadedinde olduğu, latma-zen-i mesâmi'-i ekâbir olmağın, beher hâl tarafına mürâca'at, akdem-ı a'mâl olduđundan³ fi'l-asl Ruscuk ehâlisinden olup, ba'zı 'uzamây-ı devlete intisâb ve süllem-i⁴ bülend-pâye-i Hâcegânî'ye irtikâ şerefini iktisâb eden dühât-ı zemânededen es-Seyyid⁵ Mehmed Behîc Efendi, mukaddemâ Baş-Muhâsebe Pâyesi'yle Sevâhil-i Tuna Mübâya'acılığı'na ta'yîn birle, ol havâlîye isrâ ve beynlerinde cihet-i câmi'a olmak iltiyâmîyle hasbe't-ta'lîm 'Alemdâr Mustafa⁶ Paşa'yı kabûl-i Vezâret'e irzâ eylemiş olup⁷, el-hâletü hâzih taraf-ı müşârun ileyhde müteşahhis ve her husûsda⁸ mütehassis olarak, ol şîr-i vahşîyi dâ'imâ Devlet-i 'aliyye tarafına [M1 303] sevk ve vükelâ'-i⁹ Saltanat'la âmîziş ü ülfete hemîşe ilkây-ı hâhiş ü şevk üzere olmağla, efsûnkârî-i pend-i hayr-hâhânesi, dil-i sengîn-i müşârun ileyhe kârger ve Devlet-i 'aliyye cânibine küllî incizâb-ı derûnî mukarrer olmağın, cânib-i müşîrânelerinden kethudâları el-Hâc Ebûbekir Ağa ile mûmâ ileyh Behîc Efendi'yi irsâl ve henüz Ordu-yi hümâyûn Edirne Sahrâsı'nda olduğu hılâlde vürûd ile icrây-ı¹⁰ merâsim-i hoş-âmedî ve istikbâl eyledikde, erkân-ı devlete¹¹ mûmâ ileyhimânın kudûmleri, mâye-i behcet ve maslahat-ı melhûz[a]larına¹² zerî'a-i sühûlet olmağla, müşârun ileyhin bi'l-küllîyye hadşe-i derûnunu izâle ve tatmîn ü te'mîn ile¹³ taraf-ı devlete imâle eylemeleri, te'kîden ifâde ve el-Hâc Ebûbekir Ağa'ya Mîrahûr-i Evvel Pâyesi'yle Kapucu-başlık ve Behîc Efendi'ye asâleten Baş-muhâsebe tevcîhiyle¹⁴ i'âde olundukda, Devlet-i 'aliyye'nin müşârun ileyh hakkında derkâr olan hüsn-i teveccüh ü i'tikâdını beyân ve ne hâl ise 'akd-i

- 1 İsmâ'îl teysîr N1 : İsmâ'îl Kal'ası imdâdına irsâl ile esbâb-ı takvîyetleri tevkîr u teysîr A1 : İsmâ'îl Kal'ası imdâdına irsâl ile esbâb-ı takvîyetleri tevfir M1
- 2 zehâyir N1, M1 : zehâ'ir N1
- 3 akdem-i a'mâl olduğundan A1 : ikdâm-ı a'mâl olduğuna mebnî N1 : ikdâm-ı âmâl olduğundan M1
- 4 süllem-i A1, M1 : mirkât-i N1
- 5 es-Seyyid A1, M1 : — N1
- 6 Mustafa A1, M1 : — N1
- 7 olup M1 : + ve N1, A1
- 8 husûsda N1, A1 : husûsuna M1
- 9 vükelâ'-i N1 : vükelây-ı A1, M1
- 10 icrây-ı N1, M1 : — N1
- 11 devlete N1, A1 : devlet M1
- 12 mâye-i melhûzlarına N1 : ni'met ü maslahat-ı melhûzelerine/melhûzânelerine A1, M1
- 13 ile A1, M1 : birle N1
- 14 tevcîhiyle A1, M1 : tevcîhi ile N1

peyvend-i emniyyet ü¹ itmînân eylediklerine mebnî*, beş altı bin mikdâr [N1 134a] süvârî² ile ‘inân-rîz-i metâyây-ı sür‘at ü ilgâr ve evâ’il-i şehri rebî‘ulevvelde³ Pravadî Kasabası’na karîb mahalde vâsıl-ı muhayyem-gâh-ı Sipehsâlâr oldu. Kudûmünü bi’l-cümle ricâl-i ordu terhîb ve der-‘uhde-i iktidârları olan esbâb-ı ta‘zîm ü tevkîrî³ tertîb edüp, Vekîl-i saltanat dahi bast-ı mecâlis-i mübâsetat ve fevka’l-‘âde îfây-ı ziyâfet-i⁴ i‘zâz ü hürmet ederek, **beyt**⁵:

Zûr-i mülâyemet zi-dürüşti füzûnter-est

*Âyîne⁶-est der-nazaram seng-i âsiyâ***

te’sîri üzere Sadriâ‘zam hazretlerinin⁷ ve sâ’ir ekâbir-i devletin bu resme evzâ‘-ı mülâyimâne ve ber-fehvây-ı “*Arzîhim mâ-dümte fî-arzîhim****” râh-ı rîzâ-cûyîde mücârât-ı⁸ hakîmâneleri, dil-i âhenîn-i müşârun ileyhi mûm gibi⁹ nerm ve dem-be-dem sunulan sahbây-ı tevâzu‘ u¹⁰ müdâhene neş‘esi, ol beyni sovak serkeş-i encümen-i¹¹ ta‘assubu surâhî gibi kelle-germ eylemekle, ez-dil ü cân yek-cihetî ve ittihâd üzere olacağını beyân ve Ordu-yi hümâyûn’a îsâl-i levâzım ile pey-der-pey imdâd eylemeği bi’t-te‘ahhüd âverde-i zebân eyledi. Li-hâzâ taraf-ı Devlet-i ebediyyü’l-bekâ’dan¹² dahi kadrini terfî‘ ve da’ire-i imtiyâzını tevsî‘ için Livây-ı¹³ şerîf Ser‘askerliği nâmiyle menşûr-i şöhret ü şânı tevkî‘ kıldıkdan¹⁴ sonra, Ser‘asker Paşa Ruscuc cânibine ric‘at ve Ordu-yi hümâyûn re’y-i müşârun ileyhle Silistire tarafına nakl-i hıyâm-ı satvet edüp, mâh-ı merkûmun on¹⁵ altıncı günü¹⁶ Silistire’ye nisf sâ‘at mesâfe sevâhil-i Tuna’da nasb-ı füstât-ârâm ve teşebbüs-i¹⁶ edevât-ı harb [M1 304] u hısâm olundu.

1 emniyyet ü M1 : emn ü N1 : — A1

* “**Tetimme** mebnî” kısmındaki bilgiler özetle *Târîh-i Cevdet*, VIII,136-137’de kaydedilmiştir.

2 süvârî A1, M1 : süvâr N1

3 1-10 Rebî‘ulevvel 1222 = 9-18 Mayıs 1807.

4 tevkîrî N1 : iclâlî A1, M1

5 ziyâfet-i N1, A1 : + ve M1

6 **beyt** N1 : — N1, M1

7 Âyîne N1, A1 : Âbine M1

** *زور ملايمت ز درشتی فزوتراست * آيينه است در نظرم سنك آسيا* = Yumuşaklığın gücü, sertlikten daha fazladır. Bana göre (suyun döndürdüğü) değirmen taşı bunu göstermektedir” anlamına gelen bu cümleler Farsça bir beyittir.

7 Sadriâ‘zam hazretlerinin N1, M1 : Sadriâ‘zam’ın N1

*** *ارضيم ما دمت في ارضيم* = Yerlerinde oturduğun sürece kendilerini hoşnut etmeye çalış” anlamına gelen Arapça atasözüdür; bk. meselâ Muallim Nâci, s.45.

8 râh-ı mücârât-ı N1 : tarîk-ı rîzâ-cûyîde mücârât-ı/muhâdât-ı A1, M1

9 mum gibi N1 : mûm-âsâ A1, M1

10 u N1, A1 : — M1

11 beyni encümen-i N1 : serkeş-i bezm-i A1, M1

12 Li-hâzâ bekâ’dan N1 : Binâ’en ‘aleyh taraf-ı devletden A1, M1

13 Livây-ı N1, M1 : Livâ’-i N1

14 kıldıkdan N1, A1 : kıldık[kda]n M1

15 on N1, A1 : — M1

16 Rebî‘ulevvel 1222 = 24 Mayıs 1807 Pazar.

16 füstât- teşebbüs-i N1 : hıyâm-ârâm ve teşebbüs-i/temsîyet-i A1, M1

Hîn-i nüzûlde karşı yakada çadır çiçekleri gibi haylîce hayme-i a'dây-ı dîn¹, bâsıra-güzâr-ı guzât-ı Muvahhidîn olmağla, hemân ol gice kati vâfir merd-i behâdir çete tarîkîyle Tuna'yı 'ubûr ve birkaç yüz kâfirî² me'sûr edüp, ekserî re'âyâ ve bir mikdârı Moskovlu³ olmağla, cümlesi der-zencîr ve Âsitâne-i sa'âdet⁴ cânibine tesyîr olunup, ferdâsı bekâyây-ı⁵ hıyâm nihân-kerde-i manzara-i ehl-i İslâm oldu*.

Hâdise-i⁶ 'azl ü ibkây-ı Ağa-yı Yeniçeriyân Pehlevân Ağa⁷

[N1 134b] Bir müddetden berü Yeniçeri Ağası olan Pehlevân Hüseyin Ağa, fi zâtihi cerî vü cesûr ve zâhir-i hâlde merd-i gayûr olup, husûsan zabt u rabt-ı askerî ve levend-nâme ile emr-i nefer-perverîde⁸ pehlevân gûyende ve talîku'l⁹-lisân ise de, ber-fehvây-ı “*el-Miksâru mihzârun*”^{**} ba'zan Devlet-i 'aliyye hakkında hâric ez-tavr-ı edeb darb-ı güftâr ve¹⁰ husûsan İngilizlü vak'asında taraf-ı Saltanat'dan mücevher hançer¹¹ ve sâ'ir gûne 'atâyây-ı sîm ü zer birle emsâl ü¹² akrânından kadr u şânı ber-ter olup, sefer takrîbiyle de¹³ tarafına rûy-i dil-i Pâdişâh-ı cihân hadd-i tasavvurdan ezyed¹⁴ erzân olmağla, havsala-i teng-zürefânesi gayr-i mütehammil olmağın, bir dürlü hazmı kâbil olmayup, Âsitâne'den müfâratat eylediklerinden berü gûnâ-gûn evzâ'-ı şütür-gürbe ile savb-ı Serdârî'ye îrâs-ı siklet-i bî-gerân ve câ-be-câ: “Küffâr¹⁵ kendü ordumuzdadır” makûlesi hezeyânla¹⁶ vükelây-ı devlete bi't-ta'rîz itâle-i lisân ve kem-sürâgân-ı askerîye i'tây-ı zebân¹⁷ edüp, kaleme gelmez pür-gûluklar ve: “İşbu seferimiz muvâza'adır. Garaz-ı aslî, yeniçeri zümresini irgâm, belki i'dâm eylemekdir¹⁸”

1 dîn N1, A1 : pür-kîn M1

2 birkaç yüz kâfirî A1 : birkaç yüz kâfirî N1 : birkaç yüz asâkir-i düşmeni M1

3 Moskovlu N1, M1 : Rusyalı N1

4 Âsitâne-i sa'âdet A1, M1 : Âsitâne N1

5 bekâyây-ı N1 : bakıyye-i A1, M1

* “beş altı bin mikdâr oldu” kısmındaki bilgiler özetle *Târih-i Cevdet*, VIII,137'de kaydedilmiştir.

6 Hâdise-i N1 : — A1, M1

7 Pehlevân Ağa N1, A1 : — M1

8 ve levend- -perverîde N1, A1 : emrinde M1

9 talîku'l A1, M1 : talku'l N1

** المكثر مهذار = Çok söz söyleyen saçmalar” anlamına gelen Arapça atasözüdür.

10 ve M1 : — N1, A1

11 hançer M1 : hancer N1, A1

12 zer ü N1, A1 : zerle M1

13 de N1 : — A1, M1

14 ezyed N1, A1 : zâ'id M1

15 küffâr N1, A1 : düşmen M1

16 hezeyânla N1, M1 : hezeyân ile N1

17 ve kem- zebân N1 : ve yek-sürâhân-ı askerîye i'tây-ı zebân A1 : — M1

18 zümresini eylemekdir N1 : tâ'ifesini irgâm, belki i'dâmdır A1, M1

yollu tahdîş-i kulûb-i asker ve teşvîş-i miyâne-i ehl-i sefer edecek niçe¹ tehî-gûlukları zuhûr ve dâ'imâ tekdîr-i hâtır-ı² evliyây-ı umûr eylemekden hâlî olmayup, [mısrâ]³:

*Dehen-i seg be-lokma dûhte bih**

pendi üzere vükelây-ı devlet⁴ dahi nâ-çâr hedâyâ ve telattufâtla aralık aralık kat'-ı lisânına ibtidâr edüp, ne hâl ise Ordu-yi zafer-hûy-i⁵ hümâyûn Silistire Sahrâsı'nı zînet-nümûn eyledikten sonra, Ağa-yı mûmâ ileyh bir iki def'a bir mikdâr asker ile bî-havf u hazer karşu yakaya güzer eylemişdi.

Ba'dehû Çerkacı 'Ali Paşa, ma'iyetinde⁶ küllî asker ile 'ubûra me'mûr olup, ol esnâda⁷ bir gün Silistire derûnunda tebdîlen geşt ü güzâr eyler iken, evzâ'-ı mezkûresine [M1 305] mebnî, nâgehânî ma'zûl ve makâmına Kul Kethudâsı mevsûl olduğu haberi, ma'iyyetiyle murûr edecek neferâtın ve mukaddemce imrâr eylediği haşerâtın gûş-zedleri oldukda, tâ'ife-i askeriyye hüsni muhâfaza ve murâ'âtına firîfte, husûsan halecân-ı derûnları olmağla, Ağa-yı merkûmun⁸ hemîşe istishâblarını pîşe eylediğine şifte olduklarından, kendisine⁹ tarafdâr [N1 136a]** ve i'tirâz u niyâz ile memzûc güft-gûy-i nâ-sâza dem-sâz olarak, kûçe ve pâzârda tecemmu'a âgâz ile gulgule-feşâr¹⁰ olmalarıyla, fitne vü fesâda mü'eddî olacağı zâhir u bâdî olmağın, çend sâ'at murûrunda Ağa-yı mûmâ ileyhi¹¹ kemâ-kân ibkâ ve ser-zede olan şu'le-i¹² şûr u fiten itfâ olunup, kemâl-i tatyîb için rûtbe-i vâlây-ı Vezâret'le de¹³ kadr u şânı i'lâ olundu. Ve yevm-i merkûm ve gicesi¹⁴ tennûr-i tefsîde-âsâ rûy-i hevâ

1 niçe N1, A1 : nice M1

2 hâtır-ı N1 : havâtır-ı A1, M1

3 eylemekden [mısrâ]' A1, M1 : hâlî olmayup N1

* دهن سک بلقمه دوخته به = Köpeğin ağzını bir lokma ile dikmek iyidir" anlamına gelen Farsça bir mısradır.

4 dûhte devlet A1 : dûhte bih bendi üzere vükelây-ı Devlet-i 'aliyye N1 : besten bih pendî üzere vükelây-ı devlet M1

5 zafer-hûy-i N1 : — A1 : zafer-bûy-i M1

6 Çerkacı ma'iyetinde N1 : Çerkacı 'Ali Paşa ma'iyyetiyle A1 : Çerhacı 'Ali Paşa ma'iyyetiyle M1

7 esnâda N1 : hılâlde A1, M1

8 olmağla, Ağa-yı merkûmun N1 : olup, Ağa-yı mûmâ ileyhin A1, M1

9 kendisine A1, M1 : kendüsüne N1

** [N1 135a, yanlış ciltlemeden kaynaklanan numaralamadan dolayı N1 134b'yi takip eden sayfa değildir. Sayfanın başına konan 9 rakamı bunu işaret ettiği gibi, karşı sayfayı işaret eden yazı da bunu göstermektedir. Biz metnimize N1 136a'dan devam ediyoruz. Burada karşılaştırmasını yapamadığımız iki varaklık kısım, muhtemelen asıl bulunması gereken M2 120-124. sayfalarda ortaya çıkmış, karşılaştırılmaları orada gerçekleştirilmiştir] N1

10 feşâr N1, M1 : efşâr N1

11 ileyhi N1, A1 : ileyh M1

12 şu'le-i N1, A1 : — M1

13 de N1 : — A1, M1

14 merkûm ve gicesi A1, M1 : merkûmda N1

nihâyet derecede germ olup, Ordu-yi hümâyûn'da mevcûd nâtık u sâmit, beyân-ı kâl ve lisân-ı hâl ile, **beyt**¹:

Ey çeşm-i girye-hîz² eserin yok mudur senin?

Âteş içindeyim haberin yok mudur senin?*

istidrârını tekrâr ve ebr-i seccâc-ı³ ‘inâyet-i Perverdigâr’dan istiktâr üzere iken, nâ-gâh bi-feyz-i İlâh beyne'l-‘işâ’eyn bâd-ı şedîd vezân ve velvele-i ra’d ü berk ile ‘âlem lerzân ü tersân olup, nüzûl-i⁴ bârân der-‘akab muhayyem-gâhı bahr-ı bî-gerândan nişân eylemekle, çadırlar câ-be-câ⁵ hem-şekl-i habbâb ve eskâl ü esbâb, semek-i tâfî⁶ gibi şinâkâr-ı safha-i âb olup⁷ ve ehâlî-i ordu beher-sû baklalararak yüksekce kayalara ve tümseklere fevvâre-âsâ şitâb ü pür-tâb ederler idi.

Ve'l-hâsıl⁸ ol gice keçesini⁹ sudan çıkaran ter-dest ü sebûkbâr¹⁰ deryâ deryâ âferîne sezâ olmuşıdi. Bi-lutfihî Te‘âlâ çend sâ‘at murûrunda ol hâlet-i şedîde dahi güzâr ve mahall-i mezbûrda kesâfet-endâz-ı vukû‘ olan enfûsî¹¹ ve âfâkî sûziş ve gubâr-ı keder ü¹² şûriş, bürde-i seylâb-ı¹³ rahmet-i Kirdgâr oldu.

Âsâr-ı kahrđan gile-mend olmaz, anlayan

Lutf-i behâr, feyz-i zemistândan olduğun^{14**}

Tevcîh-i Kazâ’-i Haremeyn-i muhteremeyn ve istîlây-ı Havâric be- Haremeyn-i muhteremeyn¹⁵ ve ba‘zı vekâyi‘-i Kâdî-i Medîne-i münevvere

Yirmi senesi recebül-ferdi guresinden¹⁶ Mısır-ı Kâhire'de seccâde-nişîn-i şerî‘at-i mübîn olan Hakîm-ođlu¹⁷ ‘Ali Paşa hafidi Mehmed Sü‘adâ

1 lisân-ı hâl ile, **beyt** A1 : lisân-ı hâlîe N1 : zebân-ı hâlîe beyt M1

2 hîz N1, A1 : hayr M1

* Metnimizde yer alan bu beyit, Râgıb Paşa'nın gazellerinden birinde geçmektedir; bk. Râgıb Mehmed Paşa, *Dîvân-ı Râgıb, İbtidâ’-i Gazeliyyât*, İstanbul 1253/1837, s.36.

3 istidrârını seccâc-ı N1 : me‘âlîni tekrâr ve bahr-ı mevvcâc-ı A1, M1

4 ü tersân olup, nüzûl-i M1 : olup, nüzûl eden N1, A1

5 çadırlar câ-be-câ N1 : câ-be-câ çadırlar N1, M1

6 tâfî N1, A1 : tâkî M1

7 olup N1, M1 : + [Bu kısımda yer alan bilgilerden “nüzûl eden olup” kısmı, buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 150a'nın sol kenarına yazılmıştır] N1

8 ve ehâlî-i Ve'l-hâsıl N1 : — A1, M1

9 keçesini N1, A1 : kîçesini M1

10 sebûkbâr M1 : çire-pâ N1 : sebûk-pâ A1

11 mezbûrda enfûsî N1 : merkûmda vukû‘-yâb olan enfûsî A1 : merkûmda vukû‘-yâb-ı enfûs M1

12 ü N1 : — N1, M1

13 bürde-i seylâb-ı N1, A1 : — M1

14 Âsâr-ı olduğun N1 : — A1, M1

** Metnimizde yer alan bu beyit, Nâbî'nin gazellerinden birinde geçmektedir; bk. *Nâbî Dîvânı*, II,917.

15 **ve istîlây-ı muhteremeyn** M1 : + [Bu kısım, buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 150a'nın sol kenarına yazılmıştır] A1 : — N1

16 guresinden N1, A1 : guresinde M1

◇ 1 Receb 1220 = 25 Eylül 1805 Çarşamba.

17 oğlu A1, M1 : zâde N1

Beyefendi'ye¹ yirmi iki senesi muharremi² guresinden³ zabt eylemek üzere tarafına Medîne-i münevvere menşûru irsâl ve Mekke-i mükerreme Kazâsı'yla Hammâmî-zâde Râşid Efendi mazhar-ı 'izz [N1 136b] ü³ ibcâl olmuş idi.

Mûmâ ileyh Sü'adâ Bey ba'de'l-'avd müverrih-i Fakîr'e⁴ sefer-nâme sûretinde tahrîr u i'tâ eyledikleri rakîmenin⁵ hulâsa-i [M1 306] me'âli bu siyâk üzere keşîde-i hirze-i tastîr olundu⁶ ki, vaktâ ki Mîr-i mûmâ ileyh sene-i mezbûre⁷ şa'bânın on yedinci günü⁸ kabâ'il-i 'Urbân'dan⁸ Şedîd nâm kabîle kâfilesiyile mevcûd olan huccâc ile bi'r-refâka Süveys İskelesi'ne⁹ 'azîmet ve bir hafta kadar anda ikâmet eyledikten sonra, Dâv ta'bîr olunan Bahr-ı Süveyş¹⁰ sefinesine süvâr ve çend rûz murûrunda Yenbu' İskelesi'ni mahatt-ı rahl-i karâr edüp, müstashabı olan gılâli¹¹ develer ile Şeyhu'l-Harem tarafına tesyâr ve bir me'men mahalde hıfz eylemelerini tahrîr u iş'âr eyledikten sonra¹², muvâfik-ı hevâ ile eyyâm-ı yesîrede¹³ Cidde'ye vâsıl ve evâsıt-ı şehr-i ramazânda¹⁴ Harem-i şerîf'e dâhil oldu. Ba'de salâti'l-'id¹⁴ Mekke Kadısı bulunan¹⁴ Hatîb-zâde Efendi ve Cidde Vâlîsi Zeynel'âbidîn Paşa ve sâ'ir vücûh ve 'ulemâ ile resm-i kadîm üzere Harem-i muhterem derûnunda Şerîf Gâlib hazretleriyle¹⁵ mu'âyede merâsimi icrâ ve da'vet¹⁶ ve işâretleriyle sa'âdet-hânelerine 'azîmet olunup, et'ime-i nefise ile cümleyi ziyâfet ü ikrâ eyledikten sonra, herkes menzillerine 'avdet eyledi.

Ferdâsı emr u iltimâslarına mebnî Nâ'ibül-Harem hânesinde nihânice¹⁷ mülâkât ve Kebîr Ağa birâderi Emîn Efendi tercemânlığıyla âgâz-ı mükâlemât

-
- 1 Sü'adâ Beyefendi'ye A1 : Sü'adâ Efendi'ye N1 : Sa'idî Efendi'ye M1
 - 2 muharremi N1, A1 : muharrem M1
 - 3 Râşid ü N1 : Râşid Efendi mazhar-ı A1 : Mehmed Efendi mazhar-ı M1
 - 4 Sü'adâ Fakîr'e A1 : Sü'adâ Efendi ba'de'l-'avd Muharrir-i Hakîr'e N1 : Sa'id Beyefendi ba'de'l-'avd müverrih-i Fakîr'e M1
 - 5 eyledikleri rakîmenin N1 : eylediği zebîrenin A1, M1
 - 6 bu siyâk olundu A1, M1 : budur N1
 - 7 mîr-i mezbûre A1 : Efendi-i mûmâ ileyh sene-i merkûme N1 : Efendi-i mûmâ ileyh sene-i mezbûre M1
 - 8 17 Şa'bân 1222 = 4 Ekim 1807 Pazar.
 - 9 'Urbân'dan N1, A1 : 'Arab'dan M1
 - 10 huccâc İskelesi'ne N1 : huccâcla Süveys'e A1 : huccâc ile Süveys'e M1
 - 11 Süveyş M1 : Kulzüm N1 : Süveys A1
 - 12 Yenbu' gılâli N1 : Yenbu'/Yenbû' İskelesi'ne vusûl ve müstashabı olan gılâli/gılâli (علالى) A1, M1
 - 13 eyledikten sonra N1 : edüp, ba'de'uhû A1 : edüp, bād-ı M1
 - 14 yesîrede N1, M1 : yesîrde N1
 - 15 1-10 Ramazân 1222 = 2-11 Kasım 1807.
 - 16 1 Şevvâl 1222 = 1807 Çarşamba.
 - 14 bulunan N1, A1 : olan M1
 - 15 Gâlib hazretleriyle N1, M1 : Gâlib'le N1
 - 16 da'vet N1, M1 : 'avdet N1
 - 17 nihânice N1 : mahfice A1, M1

olunup, ibtidây-ı kelâm Devlet-i ‘aliyye tarafından bu sene-i mübârekede Hicâz cânibine himmet-i seniyye sudûrundan isti‘lâm olmağla, cevânibde Mısır’da ber-vech-i tahkîk mesmû‘ olduğuna göre, Melek Ahmed Paşa-zâde ‘Osmân Paşa hazretlerinin ma‘iyyetlerinde birkac vüzerâ¹ ve mükemmel asâkir-i² ceng-âzmâ ile Cidde'ye ta‘yîn ve ‘an-karîb bu cânibe vürûdları vâsil-ı derece-i ‘ayne'l-yakîn olduğunu ifâde eylediğimde, Şerîf hazretleri takrîr-i mezkûruma³ kat‘â havâle-i sâmi‘a-i⁴ isgâ eylemediler. Tekrâr⁵: “Merhûme Vâlîde Sultân Kethudâsı Yûsuf Ağa'nın bu sâl-i hayr-iştimâlde cânib-i Hicâz'a ‘azm ü teveccühü, Devlet-i ‘aliyye'nin⁶ bu tarafa dâ‘ir tedârükât-ı külliyyesine delîl-i bâhirdir” deyü da‘vâsını te‘kide ibtidâr eyledikde, Şerîf-i müşârun ileyh hande-zen-i⁷ istinkâr oldular. Çend rûz güzerânında⁸ [N1 137a] bahran vârid olan huccâc beyninde Vehhâbî tâ‘ifesiyle Emîru⁹-Hacc Paşa'nın hılâl-i râhda¹⁰ muhârebe ve civâr-ı Medîne-i münevvere'den mu‘âvedelerine dâ‘ir gûnâ-gûn ekâvîl-i mûhişe ve havâdis-i müdhişe münteşir olduğuna mürâdif, Re‘îs-i Havâric¹¹ Su‘ûd nâm merdûdun hac niyyetiyle Mekke-i mükerrerme'ye kasd eylediği mütevâtir olmağla, kulûb-i Sünniyân¹² mânend-i berg-i hazân mütetâyir oldu. Birkaç¹³ gün murûrunda cimâl ü efrâsa râkib [M1 307] niçe¹⁴ bin süvâr-i nîze-dâr ve niçe¹⁵ bin mütekallid-i seyf-i tebâr¹⁶ piyâde-i ‘arbedekâr, bağıteten kudûm ve Harem-i muhterem'e itâle-i kudûm-i¹⁷ şûm eylediler. On gün kadar bu nesak¹⁸ üzere Harem-i şerîf'e tereddüd¹⁹ ve gürûh gürûh âmed-şüd edüp ve²⁰ ‘ulemâsı nâmına çend nefer eşhâs külle yevm Harem-i

- 1 -i seniyye vüzerâ' N1 : sudûrundan isti‘lâm olmağla/olunmağla, cevânibde/cevânibinde Mısır’da mesmû‘ olduğuna/olunduğuna göre Melek Ahmed Paşa ma‘iyyetiyle birkaç/birkac vüzerâ A1, M1
- 2 asâkir-i N1, M1 : asker-i N1
- 3 olduğunu mezkûruma N1 : olacağını ifâde eyledikde, Şerîf Galib kelâm-ı mezkûra A1, M1
- 4 havâle-i sâmi‘a-i N1, M1 : + [Bu kelimeler, buraya girmeleri 7 rakamı ile işaret edilerek 150b'nin sağ kenarına yazılmıştır] N1
- 5 eylemediler. Tekrâr N1 : eylemedi. Tekrâr Efendi-i mûmâ ileyh A1, M1
- 6 ‘aliyye'nin A1, M1 : seniyye'nin N1
- 7 da‘vâsını hande-zen-i A1, M1 : da‘vây-ı mezkûru te‘kide ibtidâr eylediğimde Şerîf hazretleri tebeşüm-rîz-i sûret-i N1
- 8 güzerânında N1, A1 : güzârında M1
- 9 Emîru'l N1 : Mîru'l N1, M1
- 10 râhda N1 : tarîkde A1, M1
- 11 ekâvîl-i Havâric N1 : erâcîf ve ekâvîl-i müdhişe zâhir olduğuna mu‘âkîb, Re‘îs-i Hâricî A1 : erâcîf-i mûhişe ve ekâvîl-i müdhişe zâhir olduğuna müte‘âkîb, Re‘îs-i Hâricî M1
- 12 Sünniyân N1 : İslâmiyân A1, M1
- 13 Birkaç A1, M1 : Birkac N1
- 14 niçe N1, A1 : nice M1
- 15 niçe N1, A1 : nice M1
- 16 seyf-i tebâr N1 : süyûf-i A1 : süyûf-i tebâr M1
- 17 kudûm-i N1 : kadem-i A1, M1
- 18 nesak N1 : fisk N1, M1
- 19 tereddüd N1, A1 : vürûd M1
- 20 ve N1, A1 : — M1

şerîf'de kendi¹ mezhebine müte'allık risâlesini mücâhereten takrîr ve âyîn-i bâtulını tasvîr eylediler. Ol hılâlde mersûm Su'ûd dahi vürûd ve Şerîf Gâlib'in Mu'allâ'da vâki² hânesini vücûd-i bed-bûduyla hem-hâl-i deyrul'-Yehûd edüp, Şerîf-i müşârun ileyh hazretlerine³ beyne'l-'Arab meşlah ta'bîr olunan bir sevb⁴ libâs-i nâ-sipâs ilbâs ve⁵ ol dahi 'akd-i mübâya'a ile izhâr-ı sûret-i istislâm ü⁶ istinâs eyledi. Ve bir gün Şerîf-i müşârun ileyh ile bi'l-ma'iyye Harem-i muhterem'e⁷ gelüp tavâf ve müftilere ve ba'zı huddâm-ı Harem'e birer meşlah iksâ⁸ ve yirmi beşer guruş 'atıyye ile gûyâ ki bezli-eltâf eyledi.

Bu esnâda berren tevârûd eden huccâcın Medîne-i münevvere'ye karîb olan⁹ Curf nâm mahalden ric'at eyledikleri haber-i vahşet-eseri, sâmi'a-zed-i ehl-i İslâm oldukda, sadr-ı İslâm'dan berü mesbûk olmamış musîbet olmağla¹⁰, bi'l-cümle müstağrak-ı bahr-ı âlâm ve istilây-ı hüzn ü endûh ile¹¹ sersâm olup, ana mukârin mevcûd olan huccâc-ı kirâm 'Arafât'a hurûcdan memnû' oldukları hâdisesi dahi şuyû' bulmağla, Bathâ'-i Mekke cûşîş-gâh-i¹² seylâb-gâh-ı dümû' oldu. Hele ferdâsı, yevm-i hurûcu beyân ve mihaffe ve taht-ı revân ile 'azîmetden men' u yesak¹³ olunduğunu i'lân zımnında câ-be-câ münâdîler nidâ eylemekle, herkes müheyyâ olup, fi'l-hakîka Mekke Kadısı ve sâ'irleri ester ve üştüre¹⁴ süvâr olarak 'Arafât'a revân ve ez-kadîm hutbe kırâ'ati kuzât-ı Mekke'ye mütehassas iken, Su'ûd-i mersûm emriyle [N1 137b] kendi 'ulemâsından biri te'lîf-kerdeleri olan hutbe-i mahsûsalarını kırâ'et eylemekle, ol gün hutbeden ism-i sâmi-i Selîm Hânî müfterak ve muhibb-i hânedân-ı 'Osmânî olan ehl-i îmânı dıraht-ı çınar gibi içinden muhterik eyledi; *zâlike takdîru'l-'azîzi'l-'alîm**.

Eyyâm-ı kalîle güzerânında Âsitâne-i sa'âdet'de dahi ol işâretin sarâhati 'iyân ve inkılâb-ı Saltanat sırrı nümâyân oldu. Ne hâl ise bulunan huccâc Harem-i

1 şerîf'de kendi A1, M1 : muhterem'de kendü N1

2 Gâlib'in Mu'allâ'da vâki' M1 : hazretlerinin Mu'allâ'da vâki' N1 : Gâlib'in Mu'allâ'da kâ'in A1

3 Şerîf-i müşârun ileyh hazretlerine M1 : Şerîf hazretlerine N1 : Şerîf-i müşârun ileyhe A1

4 sevb N1 : — A1, M1

5 ve M1 : — N1, A1

6 istislâm ü N1 : — A1, M1

7 Şerîf-i müşârun muhterem'e M1 : Şerîf ile bi'l-ma'iyye Harem'e N1 : Şerîf-i müşârun ileyhle bi'l-ma'iyye Harem-i muhterem'e A1

8 Harem'e iksâ N1 : Harem-i şerîf'e birer meşlah A1, M1

9 Medîne-i olan [Bu kısım, buraya girmesi 7 rakamı ile işâret edilerek 150b'nin sağ kenarına yazılmıştır] A1 : — N1 : Medîne-i münevvere'ye karîb olan M1

10 sadr-ı olmağla N1 : — A1, M1

11 endûh ile M1 : endûhla N1, A1

12 mevcûd olan cûşîş-gâh-i N1 : huccâc-ı mevcûde 'Arafât'a hurûcdan/hurûcdandan memnû' olduğu makâlesi dahi şuyû' bulmağla, Bathâ'-i/Bathây-ı Mekke A1, M1

13 mihaffe ve yesak N1 : taht-ı revân ve mehâfe ile 'azîmetden men' A1, M1

14 üştüre N1 : üştür A1, M1

* *ذلك تقدير العزيز العليم* = Bu, o üstün ve bilen (Allah)'ın takdîridir" anlamına gelen bu cümle Kur'ân, el-En'âm 6/96; Yâsin 36/38; Fussilet 41/12. âyetlerinin son kısımlarında yer alan bir bölümdür.

muhterem'e mu'âvedet edüp, kubeyl-i mağribde Şerîf tarafından delîl-başı zuhûr ve Sü'adâ Beyefendi'yi ve Mekke Mollası'nı sâkin oldukları menzillerden iz'âc ve Su'ûd-i mesfûr kendi 'ulemâsından 'Abdurrahmânî'l-Benâmî nâm kimseyi Kazâ'-i Mekke ile karîn-i ibtihâc eyledikten sonra, tekrâr Delîl-başı, Şerîf tarafından selâm ile gelüp, Su'ûd cenâbları efendilerin mülâkatlarını iltimâs eylediğini ihbâr eylemekle, ahşâma karîb Hatîb-zâde ve Sü'adâ Bey¹ bi'l-ma'iyye Delîl-başı delâletiyle Bâb-ı 'Amra'dan hurûc ve mâşiyen Mu'allâ cânibine gûnâ-gûn hadşe ve endîşe-i derûn refâfetiyle 'azm edüp², târîki-i şeb-i bu'l-'acîbde menzil-i şe'âmet-nâzili³ civârına vâsıl [M1 308] oldukda, gördüler ki⁴ cevânib-i erba'ası sevâd-ı hiyâm ve gül-i beyâbânî ve merdümân-ı yebânî makûlesi A'râb-ı nâ-fercâm birle⁵ mâl-â-mâl ve leyle-i zulmâ ve havf u haşyetden nâşî, nâ'ire-i derûndan tesâ'ud ile⁶ bâsıra-gîr olan ebhire-i süveydâ terâkümünden "Zulumâtün ba'zuhâ fevka ba'zın*" ol âşüfte-bâllere⁷ hem-hâl oldu.

Ve'l-hâsıl hezâr mihnetle⁸ kapuyu bulup, Delîl-başı dakk-ı bâb eylemekle, hemân iki efendiye⁹ ahz ve bâb-ı sâni pîş-gâhında tevkîf edüp: "Ayâ encâm-ı kâr ne sûretde karâr eder?" deyü endîşe-i bî-şümâr üzere¹⁰ iken, nâ-gâh mânend-i¹¹ dîv şiyâh bir A'râbî pür-sâz ü silâh¹² zuhûr ve ikisini dahi derûn-i hâneye¹³ da'vet edüp, ol anda Mekke-i mükerrerme Nâkîbî 'Attâs Efendi¹⁴ dahi hem-pây-i murâfakat olmağla, üçünü¹⁵ birden mersûm Su'ûd ile¹⁶ ferzend-i nâ-pesendi ku'ûd eylediği kâ'aya idhâl ve mûmâ ileyh 'Attâs Efendi ta'rîfi ile¹⁷

- 1 kendi 'ulemâsındanSü'adâ Bey N1 : kendi/kendü 'ulemâsından birisi hutbe-hân olup, ne hâl ise Harem-i şerîfe mu'âvedet olundu. Kubeyl-i mağribde Şerîf-i müşârun ileyh tarafından delîl-başı gelüp, gerek Mekke-i mükerrerme ve gerek Medîne-i münevvere kadılarını/kadıları sâkin oldukları menzillerinden/menzilden iz'âc ve Su'ûd-i mersûm/ mersûmun kendü 'ulemâsından 'Abdurrahmânü'l-Benâmâ/Yetâmâ nâm kimseyi/kimesneyi Kazâ'-i Mekke-i mükerrerme ile karîn-i ibtihâc eyledikten sonra, tekrâr Delîl-başı-yı mûmâ ileyh, Şerîf-i müşârun ileyh tarafından selâm ile gelüp, Su'ûd'un mülâkatlarını istediğini ihbâr eylemekle, ahşâma karîb Hatîb-zâde Efendi ve Efendi-i mûmâ ileyh A1, M1
- 2 -i derûn edüp N1 : refâkatiyle revân olup A1, M1
- 3 'acîbde -nâzili A1 : 'acebde menzil-i menhûsu N1 : 'acebde menzil-i şe'âmet-nâzili M1
- 4 gördüler ki N1 : — A1, M1
- 5 gül-i birle N1 : A'râb-ı gül-endâmla A1, M1
- 6 nâ'ire-i ile N1, A1 : derûndan tesâ'ud eden ve M1
- * ظلمات بعضها فوق بعض = Birbiri üstüne karanlıklar" anlamına gelen bu kelimeler Kur'ân, en-Nûr 24/40. âyetin ortalarında yer alan bir kısımdır.
- 7 âşüfte-bâllere N1 : bî-çârelere A1, M1
- 8 mihnetle N1, A1 : mihnet ile M1
- 9 içerüye N1, M1 : içerü N1
- 10 endîşe-i bî-şümâr üzere A1, M1 : mütefekkir N1
- 11 mânend-i N1, M1 : mânende-i N1
- 12 A'râbî silâh N1 : A'râbî-i şâkiyyü's-silâh A1, M1
- 13 hâneye A1, M1 : dâra N1
- 14 Mekke-i Efendi A1, M1 : Mekke Nâkîbî 'Attâs N1
- 15 üçünü N1, A1 : üçü M1
- 16 mersûm Su'ûd ile N1, M1 : Su'ûd-i mersûmla N1
- 17 mûmâ ile M1 : merkûm 'Attâs ta'rîfiyle N1 : mûmâ ileyh 'Attâs Efendi ta'rîfiyle A1

ba'de's-selâm musâfaha resmi ikmâl olunduktan sonra, izdihâm-ı 'Urbân'dan nâşî kâlîçe üzere nişîn ve ba'de'l-kahve işâretine mebnî tercemân her birini ta'rîf ü¹ tebyîn eyledikde, [N1 138a] 'unf sûretle mübâya'a teklîf eylemekle, ta'rîfine mebnî *Lâ ilâhe illallâhu² vahdehû lâ şerîke leh**" deyerek tekrâr musâfaha eyledikten sonra, yine yerlerinde ârâm ve terakkub-i feth-i kelâm eylediler: "Bu def'a mülâyemetle sizleri ve cümle huccacı Sâlih bin Sâlih'e sipâriş eyledim. Mihâffe altışar yüz ve yük, üçer yüz³ ve kazıklama yüz ellişer guruşa olmak üzere bu resme rahîs behâ ile Şâm'a irsâl edeceğim. Ve sâ'ir âfâkî huccâc dahi beher sene bu minvâl üzere âminen ve sâlimen âmed-şüd eylesünler" deyü gûyâ ki izhâr-ı hakkâniyyet eyleyüp, ba'dehû zıkr olunan efendilere hitâben: "Pâdişâh-ı Âl-i 'Osmân Sultân Selîm Hân hazretlerine bir kıt'a nâme⁴ tahrîr u imlâ ve türbeler üzere kıbâb binâ ve bi't-tevessül mekâbirde karâbîn zebh olunmağı men' u nehy⁵ buyurmalarını inhâ eyledim" deyü cevâb eyledikten sonra insîrâfa ruhsat vermeleriyle, herkes makâmına ric'at eylediler.

Bir haftadan sonra Şeyh Mahmûd nâm mahalle nasb-ı hıyâm olunup, bahran i'tizâm memnû' ve İbn Sâlih nezâretiyle vech-i mezkûr⁶ üzere Şâm'a 'azîmet, zarûriyyü'l-vukû' olmağla, on beşinci günü⁷ Curf nâm mahalle vusûlleri müyesser olup, lâkin bunlar henüz Medîne-i münevvere'ye vâsıl olmazdan mukaddem, Su'ûd-i mersûm Mekke-i mükerrreme'den sür'atle Medîne-i münevvere'ye ilkây-ı raht-ı kesâfet ve der-sâ'at⁸ tarafından Ahmed bin Ebu'n-Nasr nâm şahsı [M1 309] Kadı nasb ve dervâzeleri sedd ve züvvârı ziyâret-i Ravza-i mutahhere'den men' u⁹ sadd ile ümmet-i Muhammed'i pâ-dergil-i hüzn ü melâl edüp, nâ-çâr gelenler¹⁰ hâric-i Medîne'ye fart-ı hayretten cism-i bî-cân gibi rîzân ve 'âkıbet-i ahvâle nigerân oldular.

Karîne-i hâl mersûm sergerde-i ehl-i¹¹ dalâl tarafından yalnızca Zeynel'âbidîn Paşa ile Hatîb-zâde Efendi ve Sü'adâ Beyefendi¹² iltimâs olunmağla, İbn Sâlih delâletiyle Şâm kapusundan dâhil ve mahkemeye vâsıl

1 ta'rîf ü M1 : — N1, A1

2 illallâhu N1, A1 : ill[all]âhu M1

* "Allah'ın başka ilâh yoktur, sadece o vardır ve onun ortağı da yoktur" anlamına gelen Arapça bir ifâdedir.

3 sipâriş yüz A1 : sefâreş eyledim. Mihâffe altı yüzler ve yük, üç yüzler N1 : sipâriş eyledim. Mahfe altışar yüze ve yük üç yüze M1

4 nâme A1, M1 : mektûb N1

5 men' u nehy N1 : nehy ü men' A1, M1

6 nezâretiyle vech-i mezkûr N1, A1 : ma'rifetiyle vech-i meşrûh M1

7 günü A1, M1 : gün N1

8 der-sâ'at N1, A1 : Der-sa'âdet M1

9 men' u A1, M1 : — N1

10 melâl gelenler N1 : melâlet eyleyüp, nâ-çâr gelenler A1 : melâlet eyleyüp, nâ-çâr gelenler M1

11 ehl-i N1 : — A1, M1

12 Sü'adâ Beyefendi N1 : Efendi-i mûmâ ileyh A1, M1

olduklarında, ol halef-i İbn¹ Selûl* murâfa'a ile meşgûl olup ve cevânib-i erba'ası “‘*Aleyhi dâ'iratü's-sev*’***” kendi tebe'a-i pür-tebi'âtlarıyla² muhât olmağla, bunlar bir hasır pâre üzere ku'üd edüp³, çend sâ'at mikdâr meks ü karar eylediler. Mersûmun⁴ meşgalesi ber- taraf olduktan sonra, Müftü İlyâs-zâde tercemânlığıyla kıyâm ve müceddeden [N1 138b] musâfaha ve mübâya'a merâsimi itmâm olundu. Ba'dehû taraf-ı Saltanat'a⁵ tahrîr eylediği hezeyân-nâmeyi bir büyük eyâlet mührü ile⁶ hatem ve Efendi-i mûmâ ileyhe teslîm eyledikten sonra, insîrâfa me'zûn olmalarıyla, tekrâr musâfaha-i iftirâk ve refikleri olan gûyâ ki Cidde ve Hicâz Muhâfızı olacak 'Âbidîn Paşa -ki dâ'iresi bir iki yoluk hidmetkâra münhasırdır- ve Hatîb-zâde ile cânib-i muhayyemlerine pâ-y-hîz-i⁷ intilâk oldular. Efendi-i mûmâ ileyh İbn Sâlih'in beyne'l-Haremeyn huccâca eylediği tehammül-güzâr evzâ'-ı Haccâcâne'si⁸ meşhûdu olmağla, sefine-i dil-i bî-karârî cânib-i bahra cârî ve rûz u şeb bir ser-rişte-i vesîle bulmak hâtır-güzârı olmağla, bahran 'azîmete mücâz olan selefleri Hasan Efendi'ye keşf-i râz eyledikde, istîzâna igrâ eylemekle, Müftü İlyâs-zâde vesâtatiyle Su'ûd-i merdûda inhâ vü istircâ edüp, ye's ile⁹ i'âde ve Hasan Efendi'nin beş bin gurusu i'tâsına mebnî murahhas olduğunu ifâde eyledikde, bî-çâre Sü'adâ Efendi gark-âb-ı¹⁰ tehayyür, 'Arabî:

Fîme'l-ikâmetü bi'z-Zevrâ'i lâ sekenî

*Bihâ ve lâ nâkatî fihâ ve lâ cemeli****

1 İbn N1, A1 : bin M1

* Metnimizde kendisine telmîhte bulunulan, babasının annesine nisbetle İbn Selûl (ö.9/631) diye de anılan, Hz. Peygamber devrinde Medîne'de yaşayan münâfikların reîsi için bk. meselâ Talât Koçyiğit, “Abdullah b. Übey b. Selûl”, *DİA*, İstanbul 1988, I,139-140.

** عليهم دائرة السوء = Etrâfî kötülük çemberi” gibi bir anlama gelen bu kelimelerle “عليهم دائرة السوء = ‘*Aleyhim dâ'iratü's-sev*’= Müslümanlar için bekledikleri kötülük çemberi başlarına gelsin” meâlindeki Kur'ân, et-Tevbe 9/98 ve el-Fetih 48/6. âyetlerin sonlarına doğru yer alan kısma telmîh vardır.

2 tebi'âtlarıyla N1, A1 : nebe'âtiyle M1

3 edüp N1, M1 : ve N1

4 mikdâr Mersûmun N1 : mikdâr meks ü karar ve A1 : mikdârı meks ü karar ve M1

5 Saltanat'a N1, A1 : Saltanat-ı seniyye'ye M1

6 mührü ile N1, M1 : mührüyle N1

7 gûyâ ki pâ-y-hîz-i N1 : Zeynel'abidîn Paşa ve Hatîb-zâde Efendi ile cânib-i muhayyemlerine kâdime-cünbân-ı A1, M1

8 Haccâcâne'si N1 : şedîde ve tahmîl eylediği mesârifât-i 'adîde A1, M1. Metnimizde kendisine gönderme yapılan kişi, zâlim lakabıyla meşhûr Emevî Vâlisi Haccâc'dır (ö.95/714); bk. meselâ İrfan Aycan, “Haccâc b. Yûsuf es-Sekaff”, *DİA*, İstanbul 1996, XIV,427-428.

9 ye's ile N1 : cevâb-ı ye'sle A1 : — M1

10 bî-çâre gark-âb-ı N1 : Efendi-i mûmâ ileyh gark-âb-ı A1 : Efendi-i mûmâ ileyh gark-âbe-i M1

*** فِيمَ الْإِقَامَةَ بِالزُّورِ لَا سَكْنَى * بِهَا وَلَا نَاقَتِي فِيهَا وَلَا جَمَلِي = Neden Zevrâ'da ikâmet edeyim, orada ne evim ne de devem var” anlamına gelen bu cümle, Ebû İsmâ'il el-Hüseyn b. 'Ali et-Tuğrâ'î'nin şiirlerindendir; bk. meselâ Ebu'l-'Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, thk. İhsân 'Abbâs, Beyrût 1969, II,185.

deyerek¹ rîş-hâr-ı tefekkür iken İlyâs-zâde tekrâr gelüp: “Efendi elli bin gurus verseniz yine izin i’tâsı muhâl olup, ancak sizde bir câriye var imiş, Su’ûd’un şâhid-i maksûdu olmağla, husûl-i merâm ana müte’allık ve ol kenîzin ihdâsı², kenîze-i matlûbunuza sebep olacağı emr-i muhakkaktır” dedikde, Efendi anın³ mu’taka olduğunu ihbâr ile müteşebbis-i dâmen-i i’tizâr olup, cevâb-ı mezkûr⁴ [M1 310] Su’ûd’a mün’akis oldukda: “Anların i’tinâkı gayr-i mu’teber ve hâlâ⁵ rikk olduğu mukarrerdir” deyü türrehât-âmîz kelimâtla talebde isrâr eylemekle, nâ-çâr İstanbul’da perverde olmuş ol nâzenîn nihâl-i âzâdeyi ol siyeh-rû har-ı ‘alef-hâra⁶ tesyâr ve cevâz-nâme ile Yenbû⁷ cânibine ılgar eyledi.

‘An asl merdûd-i mesfûrun maksadı, efendileri ve bi’l-cümle huccâcı Bağdâd tarafına sevk ile bâdiye-i mihnetde ser-gerdân ve mugaylan-zâr-ı derd ü meşakkatde giriftâr-ı telef⁸ ü husrân eylemek olduğu, mûmâ ileyh Sü’adâ Beyefendi’nin⁹ mesmû’u olduğundan, deryâ cânibine cân atup, ba’zı vesâ’ite hedâyâ ve Su’ûd’a¹⁰ câriye i’tâ ve mahfûz olan gılâlini dahi [N1 139a] terk ile¹¹ istihsâl-i ruhsat ve “*Radîtü mine’l-ganîmeti bi’l-iyâbi**” deyerek Yenbu’ tarafına sevk-ı cemmâze-i¹² sür’at eyledi.

Ve henüz Medîne’de olduğu esnâda bir cum’a günü Harem ağalarından Sâlim Ağa nâm bir merd-i hamîyyet-ittisâm Havâric’in evzâ’-ı kâfirânelerine¹³ ‘adem-i tehammül ile şu’le-i nâgeh-hîz-âsâ ser-nümây-ı sâha-i zuhûr ve sell-i seyf ile hamle-perdâz-ı¹⁴ cumhûr-i makhûr olmağla, Su’ûd emriyle der-sâ’at dervâzeler mesdûd ve bilâhare Ağa-yı merkûm hem-pâlarıyla üsârâdan¹⁵ ma’dûd olup, Şeyhu’l-Harem dahi ahz ve yirmi bin gurus mikdâr musâdere olunduktan sonra, tahliye-i sebîl ve Mısır cânibine tesbîl olundu. Mûmâ ileyh Hasan Efendi ve Sü’adâ Beyefendi¹⁶ ve Şeyhu’l-Harem ‘Anber Ağa, reh-

1 ‘Arabî deyerek A1 : ve N1 : ‘Arabî *Fîme’l-ikâmetü bi’z-Zevrâ’i lâ sekenî* * *Bihâ ve lâ nâkati fihâ ve lâ cemeli* deyerek M1

2 müte’allık ihdâsı A1 : mu’allak ve ol kenîze-i ihdâ N1 : müte’allık ve ol kızın ihdâsı M1

3 anın N1 : dahi A1, M1

4 ile müteşebbis-i mezkûr A1, M1 : birle müteşebbis-i dâmen-i i’tizâr oldu. Efendi’nin cevâbı N1

5 hâlâ N1 : hâliyâ A1, M1

6 İstanbul’da ‘alef-hâra N1 : câriyeyi A1, M1

7 Yenbû’ M1 : Yenbu’ N1, A1

8 derd telef N1 : ‘anâ vü meşakkatde dūçâr-ı renc A1, M1

9 mûmâ Beyefendi’nin M1 : Efendi-i mûmâ ileyh N1 : Efendi’nin A1

10 Su’ûd’a A1, M1 : mesfûra N1

11 dahi terk ile N1 : terkle A1 : terk ile M1

* *رضيتُ من الغنيمة بالأياب* = Sonunda ganimet yerine geri dönmeye razı oldum” anlamına gelen Arapça bu cümle, meşhûr Arap şâiri İmru’u’l-Kays’ın bir şiirindedir; bk. Muallim Nâci, s.251.

12 *Radîtü* cemmâze-i N1 : hemân Yenbu’ tarafına sevk-ı cemmâze-i A1 : hemân Yenbû’ tarafına sevk-ı cemâle-i M1

13 hamîyyet- kâfirânelerine N1 : be-nâm, Vehhâbiler’in evzâ’-ı nâ-fercâmlarına A1, M1

14 seyf ile hamle-perdâz-ı N1 : seyfle hecme-endâz-ı A1 : seyf ile hecme-endâz-ı M1

15 üsârâdan N1, A1 : üserâdan M1

16 Beyefendi A1, M1 : Efendi N1

nümâyî-i ‘avn ü tevfk-ı hazret-i¹ Hudâ ile Mısır'a vâsıl ve her birine ârâm ve itmi'nân-ı derûn² hâsıl olup, ancak Hasan Efendi Mısır'a vusûlünden³ çend rûz murûrunda, üftâde-i pister-i⁴ bîmârî ve bir müddet demsâz-ı enîn ü zârî olup, ‘âkıbet şeb-be-hayr-ı mısır-ı fenâ ve tûtî-i rûh-i kudsi-me'vâları, pür-güşây-ı sây-i şükristân-ı bekâ oldu; *rahmetullâhi Te'âlâ 'aleyh*.*

Ve Sü'adâ Efendi evâhır-ı şehri ramazânda⁵ Âsîtâne-i sa'âdet-âşiyâna vâsıl ve esîrlikden kurtulmuş mücâhid-i mütecerred gibi hânesini bulup, ehl ü 'iyâline sağlıkla mülâkât⁶ ni'metine nâ'il oldu.

Min-ba'd Haremeyn-i muhteremeyn istilây-ı Havâric sebebiyle sünniyân-ı İslâm'a⁶ bu'dü'l-meşrikayn olup, hattâ sene-i merkümede⁷ Kâdî-i Mısır olup, Mekke-i mükerreme Kazâsı ihsân olunan Halîl Hamîd Paşa-zâde 'Ârif Beyefendi'yi⁸, Mısır Vâlîsi Mehmed 'Alî Paşa hazretleri zarûrî tevkîf edüp, ba'de'l-yevm Haremeyn⁹ tarafına mevâlî irsâli teleflerini mûcib ve şân-ı Devlet-i 'aliyye'ye şeyn ü kederi¹⁰ müstevcib olacağını Der-i devlet-medâr'a¹¹ bi't-tahrîr ifâde vü ta'rîf eyledi.

Cenâb-ı Kâdir-i bî-çûn *celle şânühû 'an-şevâ'ibi'z¹²-zunûn*** dergâhından niyâz olunur ki, hâlâ Ravza-i mutahhere'sinde "*Hayyun fî kabrihi*****"¹³ Rasûl-i ekrem ve Beyt-i mükerrem hürmetine hâliyâ¹⁴ beyza-i bîzây-ı İslâm [M1 311] üzere istilâ kasd-ı [N1 139b] fâsîdinde olan kefere-i li'âm ve düşmen-i hod-kâmı¹⁵, müdemmir u makhûr ve cünûd-i Muvahhidîn'i muzaffer u mansûr edüp, leyl ü nehâr terk-i hâb-ı râhat u karâr ederek¹⁶ sarf-ı hazâ'in ve bezl-i defâ'in edüp¹⁷,

1 reh-nümâyî-i hazret-i N1 : reh-nümâyî-i/reh-nümây-ı tevfk-ı A1, M1

2 itmi'nân-ı derûn A1 : itmînân-ı N1 : itmînân-ı derûn M1

3 vusûlünden A1, M1 : vusûlden N1

4 pister-i N1, M1 : visâde-i A1

* رحمة الله تعالى عليه = Yüce Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun" anlamına gelen Arapça duâdır
 ◇ 21-30 Ramazân 1222 = 22 Kasım – 1 Aralık 1807.

5 *rahmetullâhi* mülâkât N1 : *rahmetullâhi/rahmetu[llâ]hi Te'âlâ*. Ve mûmâ ileyh Sü'adâ Bey/Beyefendi, evâhır-ı ramazânda Âsîtâne-i sa'âdet'e vâsıl ve hânesinde huzûr ve ikânet A1, M1

6 sünniyân-ı İslâm'a N1 : huccâc-ı Müslimîn'e A1, M1

7 merkümede A1, M1 : mezbûrede N1

8 olup Beyefendi'yi A1, M1 : olan Hamîd Halîl Paşa-zâde 'Ârif Efendi'yi dahi N1

9 hazretleri Haremeyn N1 : bi'z-zarûre tevkîf ve ba'de'l-yevm Haremeyn-i —/muhteremeyn A1, M1

10 kederi N1 : nakîsa îrâsını A1, M1

11 devlet-medâr'a A1, M1 : devlet'e N1

12 şevâ'ibi'z N1, A1 : şevâyibi'z M1

** جل شانہ عن شوائب الظنون = Şüphe ve kuruntulardan kaynaklanan noksanlıklardan şâmî yüce olsun" anlamına gelen Arapça bir duâdır.

*** حی فی قبره = O kabrinde diridir" anlamına gelen Arapça bir ifâdedir.

13 dergâhından kabrihi N1 : — A1, M1

14 hâliyâ N1 : hâlâ A1, M1

15 kasd-ı hod-kâmı A1 : kasdıyla fâsîdinde olan kefere-i li'âm ve 'adûy-i nâ-fercâmı N1 : kasd-ı fâsîdinde olan düşmen-i li'âm-ı hod-kâmı M1

16 hâb-ı ederek N1 : hâb-ı râhat ü karâr ile A1 : hâb u râhat ve karâr ile M1

17 edüp N1 : ederek A1, M1

cem‘ u tesyîr-i asâkir ve re‘y u tedbîr-i kerâmet-me‘âsir üzere olan Halife-i Rasûlullah¹ Pâdişâh-ı dil-âgâh, serîr-ârây-ı Saltanat-ı ‘uzmâ ve erîke²-pîrây-ı Hılâfet-i kübrâ Sultân-ı Mahmûdu's-sîre ve Hâkân-ı memdûhu's-serîre *eyyede-hullâhu*³ *Te‘âlâ ve şeyyede-hû ve şedde ‘adudehû bi'l-‘avni ve t-tevfîkı ve seddedehû*^{*} efendimiz hazretlerini⁴ tûl-i ‘ömr u ‘âfiyetle mu‘ammer ve mu‘allâ-seray-ı kalb-i hümayûnlarını dâ‘imâ envâr-ı sürûr u hubûr ile⁵ münevver eylediği hâlde, seyf-i satvetlerini sâ‘ika-i ru‘us-i düşmenân-ı dîn⁶ ve top-ı ra‘d-âşûb-i savletlerini kâsime-i kilâ‘-ı zindegânî-i müşrikîn⁷ edüp, sâye-i sa‘âdet-vâye-i Şâhâne'lerinde Memâlik-i mahrûse-i Mülûkâne'den mehâlik-i mihen ü beliyâtı izâle vü iz‘âc ve tîşe-i himmet-i Husrevâne'leriyle Hicâz ve Tihâme'den şecere-i habîse-i Havâric'in usûl ü ‘urûkunu ihrâc ve Haremeyn-i muhteremeyn'i kemâ fi's-sâbık⁸ tavâf-gâh-ı zümre-i huccâc eylemekle, kulûb-i İslâmiyân'ı leb-rîz-i meserret⁹ ü ibtihâc eyleye, *âmîn, âmîn, bi-câh-ı Cibrîl-i¹⁰ emîn*^{**}.

Ba‘zı tevcîhât-ı vüzerâ

Evâsıt-ı şehr-i rebî‘ulevvelde[◊] Mora Vâlîsi Hurşîd Ahmed Paşa'ya Sofya Ser‘askerliği ‘unvâniyle Rumeli Eyâleti ve mîr-i mîrândan Mehmed Paşa, rütbe-i vâlây-ı Vezâret’le, Kars ve mîr-i mîrândan Tepedelenli ‘Ali Paşa-zâde Velî Paşa'ya rütbe-i vâlây-ı Vezâret’le, Mora eyâletleri ve sâbıkâ Rumeli Vâlîsi Seyyid ‘Osmân Paşa'ya Selânik ve Kavala sancakları tevcîh ü ihsân ve taraflarına evâmîr-i ‘aliyye revân kılındı¹¹.

1 Rasûlullah N1, A1 : Rasûl[ull]ah M1

2 erîke N1 : evreng A1, M1

3 eyyede-hullâhu N1, A1 : ebbed[all]âhu M1

* *ايد الله تعالى و شيده و شد عضده بالعون و التوفيق و سده* = Yüce Allah onu desteklesin, güçlendirsün, pazusunu yardımıyla güçlü kılsın ve onu doğruya yöneltsin” anlamına gelen Arapça bir duâ cümlesidir.

4 efendimiz hazretlerini N1 : hazretlerini A1 : hazretleri M1

5 mu‘allâ- ile N1 : ensâl ve zürriyyât-ı bâkıyeleriyle dîde-i ‘âlem dîdelerini hemîşe A1, M1

6 -ı dîn N1, A1 : — M1

7 zindegânî-i müşrikîn N1 : hayât-ı müşrikîn A1 : hayât-ı bed-hâhân M1

8 fi's-sâbık A1, M1 : fi'l-esbak N1

9 meserret N1 : sürûr A1, M1

10 âmîn, bi-câh-ı Cibrîl-i N1 : bi-câh-ı Cibrîl'i A1 : bi-câh-ı Cibrîl-i M1

** *امين بجاه جبريل امين* = Allahım Cibrîl'in yüzü suyu hürmetine duâmızı kabul et!” anlamına gelen Arapça bir duâdır.

◊ 11-20 Rebî‘ulevvel 1222 = 19-28 Mayıs 1807.

11 **Ba‘zı tevcîhât-ı** kılındı [Bu uzunca kısım, buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 152b'nin sağ kenarına yazılmıştır] A1 : — N1 : **Ba‘zı tevcîhât-ı vüzerâ** Evâsıt-ı şehr-i rebî‘ulevvelde sâbıkâ Mora Vâlîsi Hurşîd Ahmed Paşa hazretlerine Sofya Ser‘askerliği ‘unvâniyle Rumeli Eyâleti ve sâbıkâ Vâlî-i Şâm ‘Azîm-zâde ‘Abd[ull]ah Paşa hazretlerine Rakka ve mîr-i mîrândan Mehmed Paşa'ya bâ-rütbe-i bâlây-ı Vezâret, Kars ve mîr-i mîrândan Tepedelenli ‘Ali Paşa-zâde Veliyyüddîn Paşa'ya bâ-rütbe-i Vezâret, Mora eyâletleri ve sâbıkâ Rumeli Vâlîsi es-Seyyid ‘Osmân Paşa'ya Selânik ve Kavala sancakları tevcîh ü ihsân ve taraflarına evâmîr-i ‘aliyye revân kılındı M1

Ba'zı tevcîhât-ı 'ilmiyye

Sene-i mezbûre şa'bân-ı şerîfî¹ guresinden^o mutasarrıf olmak üzere Mısr-ı nâdiretü'l-'asr Kazâsı, mâh-ı rebî'ulevvel guresinde Tatarcık 'Abdullah² Efendi-zâde es-Seyyid Ahmed Reşîd Efendi'ye ve mâh-ı rebî'ulâhır guresinden^{oo} zabt eylemek³ üzere Anadolu Sadâreti 'Âşir Efendi-zâde Mehmed Hafid Efendi'ye tevcîh ü ihsân ve her biri menşûr-i nâşiru's-sürûr ile şâdân kılındı⁴.

Ve yine târîh-i mezbûrda iki yüz yirmi iki senesi mâh-ı ramazânı⁵ [M1 312] guresinden^{ooo} zabt eylemek üzere Yenişehir-i fenâr Kazâsı, Süleymânîyye Müderrisi Karahisârî Mehmed Efendi'ye ve şevvâl guresinden^{o4} zabt eylemek üzere⁶ İzmir Kazâsı, ihdâsdan⁷ Dâru'l-hadîs Müderrisi Râşid-zâde Ca'fer Bey'e ve Bilâd-ı Devriyye'den Filibe Kazâsı, zilka'de guresinden^{o5} mutasarrıf olmak üzere Halebü'ş-şehbâ Pâyesi olup, sâbıkâ Bağdâd Kadısı muhaddisinden⁸ Şârihu'l-Eşbâh [N1 140a] Mehmed Hibetullah⁹ Efendi hazretlerine ve yine Bilad-ı Devriyye'den Bosna Kazâsı, sene-i mezbûre zilka'desi¹⁰ guresinden^{o6} zabt eylemek üzere Galata Pâyesi olup, sâbıkâ Erzurum Kadısı Şeyh-zâde Mehmed Sa'id Efendi'ye tevcîh ve her birine ber-müceb-i şer'-i enver icrây-ı ahkâm etmek bâbında tenbîh olundu¹¹.

Ba'zı havâdis-i Avrupa

Bu esnâda Fransa İmperatoru olan Napolyon Bonaparta, Leh Ülkasi¹² derûnunda Rusyalu ile bi'd-defe'ât harb u kıtâl edüp, âhır-ı kâr Françelü gâlib

- 1 şa'bân-ı şerîfî N1, M1 : şa'bânı A1
- o 1 Şa'bân 1222 = 4 Ekim 1807 Pazar.
- 2 mutasarrıf 'Abdullah N1 : mutasarrıf olmak üzere Mısr-ı Kâhire Kazâsı târîh-i mezbûrda Tatarcık 'Abdullah A1 : zabt etmek üzere Mısr-ı Kâhire Kazâsı, târîh-i mezbûrda Tatarcık 'Abd[ull]ah M1
- oo 1 Rebî'ulâhır 1222 = 8 Haziran 1807 Pazartesi.
- 3 eylemek N1, A1 : etmek M1
- 4 tevcîh ü kılındı N1 : — A1, M1
- 5 yine ramazânı M1 : mâh-ı ramazân N1 : iki yüz yirmi iki senesi ramazânı A1
- oo 1 Ramazân 1222 = 2 Kasım 1807 Pazartesi.
- o4 1 Şevvâl 1222 = 2 Aralık 1807 Çarşamba.
- 6 Yenişehir-i üzere N1, M1 : + [Bu kelimeler buraya girmeleri 7 rakamı ile işaret edilerek 153a'nın sol kenarına yazılmıştır] A1
- 7 Kazâsı, ihdâsdan A1, M1 : Kazâsı N1
- o5 1 Zilka'de 1222 = 31 Aralık 1807 Perşembe.
- 8 zilka'de muhaddisinden A1, M1 : mefharu'l-'ulemâ'i'l-muhaddisîn N1
- 9 Hibetullah N1, A1 : Hibet[ull]ah M1
- 10 sene-i mezbûre zilka'desi N1, M1 : zilka'de A1
- o6 1 Zilka'de 1222 = 31 Aralık 1807 Perşembe.
- 11 ve her birine olundu M1 : ü ihsân ve her biri menşûr-i nâşiru's-sürûr ile şâdân kılındı N1, A1

ve niçe erâzî ve kılâ' teshîriyle¹ nâ'il-i metâlib olup, el-hâletü hâzih Varşova Şehri'nde² ârâm üzere olduğunu Âsitâne'de bulunan elçileri³ Sebestiyan Bâb-ı 'âli'ye i'lâm eyledi.

Risâle-i agrebü'l-garâ'ib ve a'cebü'l-'acâ'ib⁴

Mersûm Sebestiyan Bâb-ı 'âli-i bülend-erkâna bir kıt'ası⁵ 'Arabıyyü'l-'ibâre ve dîğeri Türkî olarak Paris Şehri'nde matbû' olup⁶, mazmûnu herze vü hezeyândan mürekkeb ve sûret-i gayret-engizîde iz'âc u ihlâl-i⁷ kulûb-i ehl-i îmândan müretteb iki risâle takdîm edüp, gûyâ ki: "Mü'ezzin 'Osmân nâm bir gayret-keş-i İslâm kimse te'lif eylemekle, Françelü bir takrîble dest-res olup, zümre-i İslâm'a gûyâ ki mahabbet-i sâdikâları muktezâsınca bi'l-cümle milletleri ol risâleye i'tibâr ve nüsah-ı keşîresini ba'de't-tab' neşr-i aktâr eylemeleriyle, bir takımını dahi Âsitâne-i sa'âdet'e ba's ü tesyâr eylediler" deyü ifâde vü ihbâr eylemekle, 'Arabıyye'si mahz-ı habt u hatâdan 'ibâret olmağın, sûret-i Türkiyye'si li-eclî'l-'ibreti ve'l-istibsâr kayd-ı mecelle-i âsâr kılındı. Mukaddemâ Mısır Vak'ası'na⁸ mübâderetlerinde pûç-mağzân-ı⁹ A'râb ve fellâhân-ı Mısrıyye'yi hem-neşve-i¹⁰ varaku'l-hayâl, basma evrâk-ı pür-mekr u âl ile bî-hûş eyledikleri gibi, bu def'a dahi miyâne-i İslâmîyân'a ihtilâl ikâ'ıyla niçe sâde-dillerin 'ukûl ü idrâklerini mağşûş eylemek dâ'iyeye-i fâsideye mebnî olduğu hûşmendâne nümâyândır¹¹.

12 **Avrupa Ülkasi** A1 : **Avrupa** Bu esnâda Fransa İmparatoru olan Napolyon Bonapart, Leh Ülkasi M1 : **âfâkiyye** Bu esnâda Françelü Leh Ülkasi N1

1 âhur-i kâr teshîriyle N1 : bilâhare gâlib ve niçe bilâdlarını teshîr ile A1 : bilâhare gâlib ve nice bilâd ü kılâ'ını teshîr ile M1

2 Varşova Şehri'nde M1 : Varşova Memleketi'nde N1 : Varşova Şehri'nde A1

3 bulunan elçileri M1 : elçileri N1 : elçisi A1

4 **Risâle-i -'acâ'ib** [Buradaki "**Risâle-i**" kelimesi, buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 153a'nın sol kenarına yazılmıştır] A1 : **Garîbe** N1 : **Risâle-i agrebü'l-garâ'ib ve a'cebü'l-'acâ'ib** A1

5 'âli-i bülend- kıt'ası N1 : 'âliye bir kıt'ası A1 : 'âli'ye M1

6 olup N1, A1 : olan M1

7 engizîde ihlâl-i N1 : engizîde iz'âc-ı A1 : engizîde iz'âc-ı M1

8 iki risâle Vak'ası'na N1 : türrehât-ı mecânîn ve hurafât-ı mahmûmîn ta'bîrâtını/ta'bîrâtını hâvî ve zu'mularınca miyâne-i ehl-i İslâm'a ihtilâl ikâ'ıyla niçelerin/nicelerin 'ukûlunu mağşûş eylemek dâ'iyesini muhtevî mukaddemâ/mukaddimât, Mısır vak'asına/vâkı'asına M1

9 pûç-mağzân-ı N1, M1 : buc-mağzân-ı N1, M1

10 hem-neşve-i N1 : hem-şive-i A1, M1

11 bî-hûş nümâyândır N1 : —/ifsâd —/ü —/idlâl eyledikleri gibi/misillü, bu def'a dahi gûyâ Mü'ezzin 'Osmân nâm bir gayret-keş şahs te'lif ü terkîm eylemiş olup, Fransalü'nun zümre-i İslâm'a mahabbet-i hâlisaları/hâlisâneleri muktezâsınca bi'l-cümle milletleri ol risâleye i'tibâr ve kati vâfir nüshaları tab' ve neşr-i dâr u diyâr edüp, bir takımını dahi Âsitâne-i sa'âdet'e irsâl eylediler" deyü ifâde vü ihbâr eylemekle, —/'Arabıyye'si —/mahz-ı —/zabt —/u —/halelden —/'ibâret —/olmağla, sûret-i Türkî'si/Türkiyye'si [M1 313] li-eclî'l-'ibreti ve'l-istibsâr kayd-ı mecelle-i âsâr kılındı A1, M1

Çend mâh murûrunda Françe'de mukîm Muhibb Efendi tarafından zikir olunan risâle-i 'Arabiyye, Mısır Vak'ası'ndan sonra Françe'ye firâr etmiş Kıbtî tâ'ifesinden bir mel'ûn te'lîf ve Türkî'ye tercemesini Françelü hizmetinde olan [N1 140b] Kifir [=Kieffer]* nâm kâfir tertîb etmiş olduğunu muhbir tahrîrât vârid oldu¹.

Sûreti budur

Mü'ezzin 'Osmânî'den kendü dîndâşlarına hitâb olunan nutuktur²: “Yâ gayretlü Müslimânlar! Mekke-i mükerreme'den Âsitâne-i sa'âdet'e deĝin hâb-ı gafletden müteyakkız olasız!³ Zirâ mesâ'ib-i kadîmenize dermân bulmak için bu misillü⁴ hayırlu fırsat elinize bir⁵ dahi girdiĝi yokdur. Ve fimâ ba'd dahi mesâ'ib-i cedîdeden kendünüzü hıfz eylemek zımnında bu misillü emîn kefâlete nâ'il olamazsınız ve şimdiki hâlde zâtî düşmeniniz olan Moskovlu üzerinize sefer tedârükünü⁶ görmekte iken ve bîm-cânınız karîb olup, bu misillü fırsat⁷ nâdir olmaĝın, ma'âzallah⁸ zikir olunan fırsatı elinizden kaçırsanız⁹, 'Osmânlu nâmının eseri bile kalmayacaĝı sahîhdîr. Ve ma'lûmunuz ola ki Moskov¹⁰ Milleti ibtidâ kendü yebânî hâlerinden¹¹ çıkdığı gibi hakkınızda izhâr-ı 'adâvet etmiş ve ol vakit Petro nâm Rusya Çarı'nın¹² zemânında Nehr-i Purut kenârında düşmene gâlib geldiĝinizde, merkûm Petro ile cümle Moskov¹³ askeri yed-i tasarrufunuza girmiş iken¹⁴, bu def'a sizi yutmaĝa hâzır olan düşmeni, ol vakit külliyyen kahr u tedmîr etmelü idiniz.

* Metnimizde Kifir (كفر) okunacak şekilde yazılmış olan kişi, Fransa'da Türk Dili Profesörü olan, Fransa Dışişleri Bakanlığında çalışan, İncil'i Türkçe'ye tercüme eden, sözlük yazar John Daniel Kieffer (1767-1832) için bk. meselâ “Professor Kieffer”, *The Asiatic Journal and Monthly Register for British and Foreign India, China and Australasia*, London 1833, XI,60-62.

- 1 Çend mâh oldu N1 : — A1 : Çend mâh murûrunda Fransa'da mukîm Muhibb Efendi tarafından zikir olunan risâle-i 'Arabiyye, Mısır vâkı'asından sonra Fransa'ya karâr etmiş Kıbtî tâ'ifesinden bir mel'ûn Türkî'ye tercemesini Fransalu'nun hizmetinde olan Kifir (كفر) nâm şahs tertîb eylemiş olduğunu tahkik haberi vârid oldu M1
- 2 Sûreti nutuktur N1 : **Ve hâzihî sûretühü** Mü'ezzin 'Osmân'ın kendi dîndâşlarına hitâb olunan nutuktur A1 : **Hâzihî sûretühü** Mü'ezzin 'Osmân'ın kendü dîndâşlarına hitâb eylediĝi nutuktur M1
- 3 olasız! N1 : olun! A1, M1
- 4 misillü A1 : — N1, M1
- 5 bir N1 : — A1, M1
- 6 Moskovlu tedârükünü N1, M1 : Rusyalu üzere sefer tedârükü A1
- 7 fırsat N1, M1 : fırsatı A1
- 8 ma'âzallah N1, A1 : ma'âz[all]ah M1
- 9 kaçırsanız N1, M1 : kacırırsanız A1
- 10 ola ki Moskov M1 : buyurula ki Moskovlu N1 : ola ki Rusya A1
- 11 hâlerinden A1, M1 : hâletden N1
- 12 Rusya Çarı'nın A1 : Moskov Çarı'nın N1 : Moskov Carı'nın M1
- 13 Moskov N1, M1 : Rusya A1
- 14 girmiş iken M1 : girmişiken N1, A1

Ancak mezbûr Petro karısının hud'asından nâşî, düşmenin hakkında tarafınızdan mebzûl olan kerâmetlerden¹, şimdiki hâlde ehl-i İslâm kanlu gözyaşıyla giryân ü nâlândır. Ve zikir olunan Petro² garazı, ehl-i İslâm hakkında bir mertebede olup ve tâlî'leri ziyâdece işleyüp, bu âna değin kadîm mîrâsımız olan Kırım Vilâyeti ve Turla Suyu'nun boğazından Azak hudûduna varınca cümle memâlikimiz düşmenden mazbût ve Moskovlu'dan Karadeniz'de³ çend limânlar küşâde olunup, öteden berü deryâ yüzünde Moskovlu'nun hiçbir seffinesi görülmemiş iken⁴, el-ân cümle Karadeniz yüzünde Moskovlu⁵ sefâininin hadd ü hisâbı yokdur. Ve Moskov donanmasının⁶ tarafımızdan dahi Boğaz-hisârları'n⁷ hakkında her makûle 'adâvet izhârına cesâret kılmışdır⁸. Bundan mâ'adâ Moskovlu'nun⁹ mekr u hîlesi, kuvvet ve hazînesinden¹⁰ ziyâde olmak hasebiyle, [N1 141a] Eflâk ve Boğdân ehâlisiyle yek-dil ü yek-cihet [M1 314] olup ve¹¹ hem-kîşlik behânesiyle zikir olunan memleketlerde mevcûd olan ehl-i fesâdı himâyet ü sıyânet edüp, ol yerlerde nâ'ire-i fitne vü fesâda iştigâl etmekden¹² kat'-ı nazar, Eflâk ve Boğdan voyvodalarının 'azl ü nasbını hukûk-ı mülkiyyesine 'akd eyledi. Ve işbu nâ'ire-i fitne vü fesâdı¹³, Sırb Eyâleti'nde dahi işti'âl¹⁴ etmek niyyetiyle, eyâlet-i mezkûrenin ehâlisini tahrik eyledikten sonra, Memâlik-i mahrûse'ye Moskovlu¹⁵ tarafından hücum vâki' olur ise dahi, ol mahallerde Moskovlu¹⁶ kendü maslahatına gâyetde gayûr tarafgîr bulmak fikriyle, zorbalara her dürlü imdâd irsâl etmekden hâlî değildir¹⁷. Ve otuz sene mukaddem Mora Cezîresi'ne Moskov tarafından vâki' olan hücumun vak'a-i hâ'ilesi, eğerçi fikrinizden müntefî olmamış ise de¹⁸ bile, bu esnâda himâyet ü sıyânet behânesiyle sâbıkâ Venedik adalarına Moskov¹⁹ Devleti'nin hükmü cârî olmağın, mezbûr adalarda cem' olunan

1 kerâmetlerden N1 : kerâmetinizden A1, M1

2 merkûm Petro'nun ahlâfının A1 : zikir olunan Petro N1, M1

3 Karadeniz'de N1, M1 : Karadeniz ve A1

4 Moskovlu'nun iken N1 : Rusyalu'nun hiçbir seffinesi görülmemişiken A1 : Moskov'un hiçbir seffinesi görülmemiş iken M1

5 Moskovlu N1 : Rusyalu A1 : Moskov M1

6 Moskov donanmasının M1 : Moskov donanmalarının N1 : Rusya donanmasının A1

7 hisârları'n N1 : hisârları'nın A1, M1

8 kılmışdır N1, M1 : kılmıştır A1

9 Moskovlu'nun N1, M1 : Rusyalu'nun A1

10 kuvvet ve hazînesinden N1, A1 : kuvvet-i harbiyyesinden N1

11 ve N1 : — A1, M1

12 fesâda etmekden N1 : fesâd iştigâl etmekden A1 : fesâd iştigâl eylemekde olduğundan M1

13 fesâdı A1, M1 : fesâd N1

14 işti'âl N1, A1 : iş'al M1

15 Moskovlu M1 : Moskov N1 : Rusyalu A1

16 Moskovlu N1, M1 : Rusyalu A1

17 değildir A1, M1 : değil N1

18 de N1 : — A1, M1

19 Moskov N1, M1 : Rusya A1

Moskov¹ askerinin kemîn-gâhı, Memâlik-i mahrûse'nin hatar u zararlarına² müceddeden bir sebep olur. Moskov'un³ kasd-ı fâsidi, bütün dünyâya ma'lûm iken ve Moskov⁴ Devleti, Devlet-i 'Osmâniyye'nin⁵ tehdîmine ve nâmımızın ta'dîmine sa'y ü ihtimâm etmiş ve Âsitâne-i sa'âdet'de Seray-ı hümâyûn üzerine kendi⁶ bayrağını dikmeğe tasmîm-i niyyet⁷ eylemişken, yâ dindâşlar! İşbu tekâsül ü hayretde kalur iseniz⁸, hâlimiz neye müncerr olur. Ve Moskovlu bu⁹ bilâd-ı şimâliyyenin ehl-i yebânîsi olup, kendüler cemâd¹⁰ ve bî-hâsıl vatan-ı aslîsinden ikrâh eylediği ecilden, hadden bîrûn ma'mûr u âbâdân memâlikimizi¹¹ düşmenimize terk ü ferâgat eylemek münâsib görülür mü? Ve mukaddemâ çend çend milletlerin yed-i tasarrufunda mevcûd ve ecdâd-ı 'izâmımızın gayret ü şecâ'atiyle meftûh olan¹² işbu âb ü hevâsı hoş iklimin vilâyetlerini, za'f-ı kuvvetimiz ecilden ol millet-i yebâniyye¹³ tarafından zabt olunmasına kâ'il olur muyuz? Eğer işbu dil-güşâ vilâyet, ol mertebede kulûbumuzu gevşetdi ise, tekrâr deşt-i Kıbcak¹⁴ kurbünde olan vatan-ı aslîmize 'avdet edelim ki, işbu nâ-hoş hevâ ikliminde gayret-i kadîmemize nâ'il olavuz. Ve kuvvet-i sâbıkamıza¹⁵ tekrâr mâlik olabilir isek, mezkûr vatan-ı aslîmiz olan [N1 141b] ekâlîm-i yebâniyye mizâcımıza muvâfık¹⁶ olacağı sahîhdır.

Ammâ gayretlü Müslimânlar! Tâli'iniz ol mertebe me'yûs değildir ki, ecdâd-ı kirâmınız ibtidâ dîn-i İslâm'ı nasb eyledikleri ve mezârları dahi [M1 315] mevcûd oldukları ve herşey dahi onların mecd ü gazevâtlarını¹⁷ beyân eylediği mekânı terk edesiz. Öyle iken gayretiniz ecdâd-ı 'izâmımızın gayretiyle bir derecede olup, Bârî Te'âlâ hazretleri her dâ'im ehl-i İslâm'a¹⁸ mahsûsan

1 Moskov N1, M1 : Rusya A1

2 zararlarına N1 : zararına A1, M1

3 Moskov'un N1, M1 : Rusya'nın A1

4 Moskov N1, M1 : Rusya A1

5 'Osmâniyye'nin N1, M1 : 'aliyye'nin A1

6 kendi A1 : kendü N1, M1

7 -i niyyet M1 : — N1, A1

8 kalur iseniz N1, M1 : kalursanız A1

9 Moskovlu bu M1 : Moskovlu N1 : Rusyalı A1

10 kendüler cemâd N1 : kendü pür-cemed A1, M1

11 memâlikimizi N1, M1 : memleketimizi A1

12 olan N1, M1 : — A1

13 yebâniyye A1, M1 : yebânî N1

14 mertebede Kıbcak N1 : mertebe kulûbumuzu gevşetdiyse, tekrâr deşt-i Kıbcak A1 : mertebe kulûbumuzu güş etdiyse, tekrâr dest-i Kıpçak M1

15 kuvvet-i sâbıkamıza N1, A1 : kuvve-i sâlifemize M1

16 yebâniyye mizâcımıza N1, M1 : beyâniye mizâcımız 'aziz N1 : yebâniyye mizâcımıza 'aziz A1

17 herşey gazevâtlarını A1 : herşey' dahi anların müceddeden gazevâtlarını N1 : herşey dahi anların mecd ü gazâlarını M1

18 İslâm'a N1 : İslâm'ı A1, M1

hatâ ve nevâ'ibden hıfz eylediği¹ ecilden, bu def'a dahi ehl-i İslâm'a selâmet kenârını ihsân buyurmuşdur. Zîrâ Fransa² Devleti bizim ile sâdıkāne kavî ittifâk üzere olduğunu ferâmûş etmeyüp ve³ zikr olunan ittifâk gerek ehl-i İslâm'a ve gerek Fransalu'ya ol mertebede⁴ hayırludur ki, her ne ki ehl-i İslâm'ın başına mutlu yâhûd ma'âzallah gayr-i mutlu gelür ise, Françe Devleti'ne dahi öylece olur. Andan başka Françe tarafından hiçbir korkumuz yokdur. Ve biz Françe⁵ Devleti'yle birlikde iken, düşmenimiz her kim ise ol düşmenden korkmazuz. Ve Fransa miyânından bir meşhûr⁶ behâdır meydâna çıkup ve bu âna değin anın gibi başkası zuhûr etmamekle, gerek kendi vilâyetinin selâmetiyçün⁷ ve gerek cümle-i 'âlemin bahtı için Hakk Te'âlâ hazretleri mahsûsan behâdır-ı mezkûru irsâl eylediği bi-ıştibâhdır. Ve Fransa⁸ Milleti'nin hâli gâyetü'l-gâye perâkende ve cümle divel-i Nasrâniyye yek-dil ü yek-cihet olup, Fransalu üzerine hücûm etdikce ve Fransa ehâlîsi dahi birbiriyle ihtilâf u gavgâ üzere olup, Fransa⁹ Milleti Hakk Te'âlâ'nın emriyle mümtâz olan hâlâ şevketlü Fransa İmperatoru'nun sâye-i¹⁰ himâyetine ilticâ eyledikde, behâdır-ı merkûm Fransa¹¹ Milleti'ni ihyâ birle küllî nevâ'ibden tahlîs ve düşmenini¹² dahi pây mâl ü perîşân eyledi. Her dâ'im hîred-mendâne 'amel ü hareket edüp, düşmene dahi her zemân gâlib geldiğinden, Fransa¹³ il ve memleketini tevsi' birle deryâda ne kadar kum dakîkası¹⁴ var ise, ol kadar kendi¹⁵ re'âyâsının şumârını taz'îf u teksîr eyledikten sonra, cümle İtalya'yı feth u teshîr ve iki def'a Nemçelü'yü kahr u tedmîr ve sâbıkâ Prusyalu ceng ü cidâlde meşhûr iken, anı dahi yalnız bir muhârebede şöyle münhezim ü perîşân eyledi ki, cümle Prusya asâkir ve memâliki yed-i tasarrufuna duhûl eyledi. Ve geçen sene Nemçe Devleti'ne tâbî' olan Moravya Eyâleti'nde¹⁶ [N1 142a] vukû'

1 eylediği A1 : etdiği N1, M1

2 Fransa A1, M1 : Françe N1

3 ve N1 : — A1, M1

4 Fransalu'ya ol mertebede A1, M1 : Françelü'ye ol mertebelerde N1

5 mutlu..... Françe N1 : mutlu/mutlu (موتلى) yâhûd ma'âzallah/ma'âz[all]jah gayr-i mutlu gelür ise, Fransa Devleti'ne dahi mutlu (موتلو) ve gayr-i mutlu olur. Andan başka Fransalu tarafından hiçbir korkumuz yokdur. Ve biz Fransa A1, M1

6 Fransa meşhûr M1 : Françe/Fransa miyânından meşhûr bir N1, A1

7 kendi selâmetiyçün N1 : kendi/kendü vilâyetinin selâmeti için A1, M1

8 Fransa A1, M1 : Françe N1

9 Fransalu Fransa M1 : Françelü üzerine hücûm etdikce ve Françe ehâlîsi dahi birbiriyle ihtilâf u gavgâ üzere olup, Françe N1 : Fransalu üzerine hücûm etdikce, Fransa ehâlîsi dahi birbiriyle ihtilâf u gavgâ üzerine olup, Fransa M1

10 Fransa sâye-i A1, M1 : Françe İmperatoru N1

11 Fransa A1, M1 : Françe N1

12 düşmenini N1 : düşmeni A1, M1

13 Fransa A1, M1 : Françe N1

14 ne kadar kum dakîkası M1 : kum dakîkası ne kadar N1, A1

15 kendi A1 : kenü N1, M1

16 Eyâleti'nde M1 : nâm eyâletde N1 : nâm mahalde A1

bulan mukâtele-i ‘azîmede Moskovlu’ya da¹ gâlib gelüp, henûz Leh Memleketi’nde² vâki‘ Vistula nâm nehrin kenârında Moskovlu’yu ta’kîb eylemekdedir. Ve sâbikâ Fransa³ Milleti sizin hem-civârınız olmamağla, [M1 316] fekat ed’iye-i hayriyesiyle işinize yaramak elinden gelmişidi. Lâkin el-ân sınırunuzda bulunup, düşmeninizden tahlîs için hâzır u âmâdedir ve imdâdınız için her Fransa askeri Dalmacya’nın hudûdu başında bulduklarından⁴ mâ‘adâ, cümle edvârın en meşhûr behâdîrının kendü hükmü altında olan diğêr Fransız⁵ askeri dahi Leh Vilâyeti’ndedir. Ve kendüsi size söylediği üzere enfa‘ ve ahlâs-ı müttelikina⁶ sâhib çıkmak ve müsâ‘ade etmek, kendü fütûhât-ı ‘adîdesinin enfes-i semeresidir. Ve “Her ne vakit düşmen üzerinize hücum edecek ise, işbu kelâmı hâtırınıza getüresiz” deyü sizden taleb edeyor. Ve lâkin yâ Müslimânlar! Eğêr⁷ biz kendülerimizi ferâmûş eder isek, anın dâ’imâ muzaffer olan seyfi işimize yaramayacağı sahîhdîr. İmdi eğer biz kendülerimize⁸ yardım eder isek, Bârî Te‘âlâ hazretleri bize yardım eder. Vâfir zemândan berü bulunduğumuz seyvi’ât-ı gâfletden bîdâr olup, gayret-i kadîmemizin me’âsirini unutmayalım. Ve kôs-i gazâ sadâsıyla Memâlik-i mahrûse’de bulunan delikanlı⁹ yiğitler dalkılıc olsunlar, Sancağ-ı şerîf’in sâye-i mübârekesinde¹⁰ cem‘ olup, bizi halâs edecek behâdîrın istikbâline çıkalım ve küllî ittihâd üzere bayraklarımızı ol behâdîrın muzaffer bayraklarıyla ve asâkirimizi anın askeriyle¹¹ tahlît edüp, gayret ü şecâ‘at mertebesinden girü kalmayalım. Napolyon-i behâdîr ile bir olduğumuzda, düşmen üzerimize gâlib gelemez ve ‘an-karîb ‘avn-i Bârî ile¹² men‘ u def‘ olunup, tekrâr vahşî megâralarına çekilmeğe mecbûr olurlar. Ol vakitte Rusya’nın zulmünden bizi ve¹³ bütün Avrupa’yı muhâfaza edecek bir bend-i müstahkem binâsı ile¹⁴ cümle tavâ’if ü milel beyninde Millet-i ‘Osmâniyye kendüye lâyük olan rütbe-i ‘aliyyesin müceddeden¹⁵ tahsîl eylemekden mâ‘adâ, Devlet-i ‘Osmâniyye dahi

1 Moskovlu’ya da N1, M1 : Rusyalu’ya A1

2 Memleketi’nde N1 : Ülkesi’nde A1, M1

3 Moskovlu’yu Fransa M1 : Moskovlu’yu ta’kîb etmektedir. Ve sâbikâ Françe N1 : Rusyalu’yu ta’kîb eylemektedir. Ve sâbikâ Fransa A1

4 her Fransa bulduklarından M1 : bir Françe/Fransa askeri Dalmacya’nın hudûd/hudûdu başında bulunduktan N1, A1

5 Fransız N1, M1 : Fransa A1

6 müttelikina A1, M1 : menf’aate N1

7 Eğêr N1, A1 : — M1

8 kendülerimize N1, M1 : kendümüze A1

9 delikanlı N1, M1 : delikanlu A1

10 mübârekesinde A1 : mübârekinde N1, M1

11 asâkirimizi anın askeriyle N1 : askerimizi anın askeriyle A1 : asâkirimizi anın asâkiriyle M1

12 Bârî ile M1 : Bârî’yle N1, A1

13 olurlar ve A1 : olurlar. Ol vakitte Moskov’un mezâliminden bizi N1 : olunur. Ol vakitte Moskov’un zulmlerinden bizi ve M1

14 binâsı ile N1 : binâsıyla A1, M1

15 müceddeden N1 : — A1, M1

gayret ve kuvvetimizin¹ vesîlesiyle iştîdâd buldukdan sonra, kendü pertev ü ziyâsıyla [N1 142b] münevver ve sa'âdet-i cedîde ile mu'teber olur; temmeti'r-risâleti².

Lâyiha

Fransalu vech-i mezkûr üzere risâle-i merkûmeden kati vâfir nüsha tab' ve Âsitâne'deki³ elçisi Sebestiyân vâsitasıyla ekser Memâlik-i mahrûse'ye neşr etdirüp, zu'mlarınca gûyâ ki şeml-i İslâm'ı teştit ü tefrik ve ezhânını tahdîş ü tehrîş ile 'asâbe-i tâ'at ü itâ'atlerini⁴ temzîk edeler. Lâkin Millet-i İslâmiyye'yi cihet-i câmi'a-i dîniyye yek-laht⁵ [M1 317] eylemekle, bu makûle herze-kârâne hezeyân, tefrika-bahş-ı miyâne-i İslâmîyân olmadığının derk ü iz'ân eylemezler⁶.

Nihâyet ba'zı 'ukûl-i sebük-mağzân-ı zâhir-bînâna îrâs-i dağdağa edüp, ba'zı bî-ma'nâ erâcîf ihdâsından gayri fâ'ideyi müntic olmadı⁷. Gerek risâle-i mezkûreyi ve gerek Fransalu'nun ve ba'zı sâ'ir keferenin⁸ câ-be-câ ahvâl ü şu'ûnâtı⁹ tahrîrini hâme-i Muharrir-i Fakîr'in iltizâmı, mahzâ i'tibâr u istibsâr niyyet-i hâlisasına mebnî olmağla, "Âsım-ı yâdigâr târihini ser-şâr-ı dâstân-ı küffâr eylemişdir" deyü harf-gîrân-ı zemâna seng-endâz-ı ta'n u behâne olmak, münâfi-i meşreb-i munsifânedir¹⁰.

Vak'a-i fâkı'a ve hâdise-i fâci'a-i inzivâ-kerden-i Pâdişâh-ı halîm Sultân Selîm ibn Sultân Mustafa 'aleyhimâ mine'r-rahmeti evfâhâ*

Hudâvendigâr-ı¹¹ müşârun ileyh hazretlerinin hil'at-i 'âlem-behây-i Hılâfet'den inhilâ' ve tâc u tahta vedâ' ile¹² meşgale-i Saltanat'dan inkitâ'ları vak'asının mebdâf ve mecrâsına merhûm *Vassâf Târihi*'nde mersûm** selâtîn-i

1 kuvvetimizin N1, M1 : kuvvetlerin A1

2 olur; temmeti'r-risâleti N1 : olur; temme'r-risâleh A1 : olurlar; temmeti'r-risâleh M1

3 Âsitâne'deki A1 : Âsitâne'de M1

4 etdirüp inkıyâdlarını M1 : etdirdüp, zu'mlarınca tûyâ ki şeml-i İslâm'ı tefrik ve ezhânlarını tahdîş ü tehrîşle 'asâbe-i inkıyâd ü itâ'atlerini A1

5 yek-laht (يكلخت) A1 : yek-laht (يك لحت) M1

6 eylemezler A1 : eylemez M1

7 olmadı M1 : + ve A1. "Risâle-i agrebü'l- olmadı" kısmındaki bilgiler özetle ve bazı değerlendirmelerle *Târih-i Cevdet*, VIII,137-138'de kaydedilmiştir.

8 keferenin A1 : milletin M1

9 şu'ûnâtı M1 : şu'ûnâtları A1

10 **Lâyiha** munsifânedir A1, M1 : — N1

* عليهما من الرحمة اوفاهما = Rahmetten en bol olanı o ikisinin üzerine olsun" anlamına gelen Arapça duâdır.

11 ve hâdise-i Hudâvendigâr-ı M1 : inzivâ-kerden-i Pâdişâh-ı halîm Sultân Selîm N1 : ve hâdise-i fâci'a-i inzivâ-kerden-i Pâdişâh-ı halîm Sultân Selîm ibn Sultân Mustafa Hân 'aleyhimâ mine'r-rahmeti evfâhâ Hudâvendigâr-ı M1

12 vedâ' ile N1 : vedâ'la A1, M1

** Gerçekten metnimizde Sa'düddevlle ilgili olarak anlatılanlar, *Vassâf Târihi*'nin 180b-188a arasında yer almaktadır; bk. meselâ Abdullah b. Fazlullah Vassâf, *Târih-i Vassâf*,

Cengîziyye'den Argün Hân saltanatında Sa'düddeve nâm Yehûdî'nin murahhas-¹ Vezâret'le ser-i kâr-ı umûr ve² bi'l-istiklâl mütesaddî-i mesâlih-i cumhûr olduğu hâdîsesi muvâfık ve³ cesbân ve medâr-ı istirşâd ve 'ibret-i mütâla'a-güzârân⁴ olmağla, hasbe'l-irâdeti's-seniyye bi't-terceme mukaddime-i âtiyye talî'a sûretinde⁵ mücmelen ve mulahhasan sebt-i sahîfe-i beyân kılındı.

İşbu talî'a olacak Argün Hân ve Sa'düddeve kıssasının zikr olunacak vak'a esbâbına gerçi muvâfakat-i tâmmе olup, lâkin iktizâ eden tatbîk mahallerinde zikr u tasrîhine mübâderet olunmadığı mahzâ edeb ü hürmet mülâhazasına mebnî olmağla, ma'zûr buyurulmak mes'ûldür.

Talî'a⁶

Ma'lûm ola ki Sa'düddeve veled-i Sefiyyü'd-devle-i⁷ Ebherî nâm Yehûd-i merdûd, zemânında fenn-i tabâbetde Bukrât-ı Sâni ve nabz-gîrlik 'ilminde fâkîd-ı misl ü⁸ müdânî olmağla, müstevlî-i Memleket-i⁹ İnan olan Cengiziyân'dan Argün Hân dâ'iresine ittisâl ve refte refte etubbâ'-i¹⁰ hâssa gürûhuna duhûl ile te'ayyün¹¹ ü imtiyâz istihşâl eylemişdi. Lâkin sâ'ir etubbâ gibi orduyi Hânî'de mülâzım olmayup, Bağdâd'da ikâmet ve 'ulûfe-i mukannenesine tasarrufla, iltizâm-ı refâh u râhat eder idi. Leyl ü nehâr orduda hıdmet-güzâr olan sâ'ir tabîbler mesfûr hakkında itlâk-ı zimâm-ı¹² zebân edüp: "Bizler mevkib-i İlhânî'de her bâr mülâzemetkâr ve mütehammil-i kerûb-i esfâr ve ber-dûş-i¹³ a'bâ'-i hutûb u ahtâr olup, Sa'düddeve dahi¹⁴ bizim gibi râtibe-hâr ve müsâhim-i vazîfe vü idrâr iken, Bağdâd'da pister-nişin-i emn ü ferâğ ve huzûr-i hazar¹⁵ ile âsûde-dimâğ olmak revâ değildir" zemîninde sevk eyledikleri makâleyi

Süleymâniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr.3155. Yalnız müellifimiz bu bilgileri özetle ve serbest bir tercüme ile kaydetmiş gözüktüyor.

- 1 murahhas-ı N1 : — A1, M1
- 2 umûr ve N1, A1 : umûrda M1
- 3 muvâfık ve N1 : — A1, M1
- 4 istirşâd -güzârân N1 : irşâd ü ibret-i mütâla'a-güzârân A1 : irşâd ü gayret mütâla'a-güzârân M1
- 5 talî'a sûretinde N1 : temhîd güne A1, M1
- 6 İşbu talî'a **Talî'a** ["İşbu talî'a olacak mes'ûldür" kısmı muhtemelen burada yer alması düşünülerek aynı kaligrafî ile N1 142b'nın sağ kenarına yazılmıştır] N1 : Temhîd-i evvel A1, M1
- 7 Sefiyyü'd-devle N1, A1 : Seyfiyyü'd-devle M1. Vassâf Târîhi'nde bu isim Safiyyü'd-devle (صفى الدولة) olarak gözüktüyor; bk. mesela Vassâf, *Târîh-i Vassâf*, Süleymâniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr.3155, vr.181a.
- 8 misl ü N1 : — A1, M1
- 9 Memleket-i M1 : Milket-i N1, A1
- 10 etubbâ'-i N1, A1 : etubbây-ı M1
- 11 duhûl ile te'ayyün A1 : duhûlle te'ayyün N1 : duhûl ile ta'yîn M1
- 12 zimâm-ı N1 : — A1, M1
- 13 esfâr ve ber-dûş-i N1, A1 : esgâr ve ber-dûş-i mihen ü M1
- 14 dahi A1 : — N1, M1
- 15 hazar N1, M1 : hasr A1

[M1 318] bi'l-vâsıta sem'-i İlhânî'ye ismâ' u iblâğ eylemeleriyle, mersûm bâ-emr-i İlhânî Bağdâd'dan ihzâr ve hemîşe rikâb-ı Hânî'ye¹ mülâzemeti bâbında fermân ısdâr eyledi. Lâkin mezbûrların² nemîmeleri, mesfûr hakkında temîme-i³ bâzû-yi ikbâl ve tetimme-i revâc ve revnak-ı ahvâl ve si'âyetleri, mahz-ı sa'y ve⁴ necâh-ı âmâl oldu. [Mısrâ]⁵:

*Be-yâft kâm ve ne-şud ender ân-mücâdele kem**

[N1 143a] Zîrâ mersûm zâtında 'akl ü kiyâsetde bâlâ⁶ ve kifâyet ü dirâyetde bî-hemtâ bir⁷ dâhiye-i dehyâ olup, fûnûn-i sâ'ireden başka 'ulûm-i İslâmiyye'ye dahi veriş ve tevârîh ve muhâzarât ve tefâsîr ve edebiyât⁸ tahsîline sa'y ü gûşîş ederek, bizâ'a-i vefiyye istifâ ve Mogol ve Türk ve Rûm ve sâ'ir⁹ ecnâs-ı nâs ile ülfet ü istînâs eylemekle, her lisâna âşinâ ve tecârib-i ahvâl ve tekâlîb-i guduvv ü âsâl ile hakâyık u dekâyık-ı umûr-i kevnîyyeye dâna ve husûsan Bağdâd ve ol hâvâlinin ahvâline vukûf-i kâmil ve ittılâ'-ı şâmil peydâ eylemişdi. Ve nefsinde cerb-i zebân ve şîrîn-beyân, hoş-gû ve¹⁰ küşâde-rû olmağla, refte refte nezd-i İlhânî'de kesb-i tekarrub u menzilet ve etubbâ'-i¹¹ sâ'ireden ezyed tereddüd ve hıdmete âmed-şud edüp, esnây-ı hıdmetde makâma münâsib makâl ve hikâyât ve dâstân ile¹² hâtır-ı İlhânî'den def'-i melâl ve teşrih-i bâl eder idi. Giderek bitâne-i umûrdan olup, cibillet-i İlhânî'ye dest-yaz-ı¹³ ittılâ' u teyakkun ve tabî'ati¹⁴ selâfîn-i 'izâm hazerâtına akbeh-i hisâl olan iktisâb-ı mâla meyyâl ve iddihâr-ı hazâ'ine şifte¹⁵-bâl olduğunu derk ü tefattun eyledi.

Bir gün bi'l-münâsebe Bağdâd ve a'mâlinin zimâm-ı tevliyyetini¹⁶ süpürde-i kabza-i kifâyeti olan Arok nâm Şeh-zâde tarafından ser-zede-i zuhûr olan ba'zı mertebe itlâf ü isrâfâtını ve tevfir u taksîr-i emvâl-in mevâkı' u keyfiyyâtını, karîbül-lafz 'ibârât ve sehlül-me'haz temsîlâtla¹⁷ işrâb ü iş'âr ve

1 Hânî'ye A1, M1 : Saltanat'a N1

2 eyledi. Lâkin mezbûrların N1 : olundu. Lâkin mezbûrların/mesfûrların A1, M1

3 temîme-i N1, A1 : tetmîme-i M1

4 ve A1 : — N1, M1

5 [Mısrâ]⁵ A1, M1 : — N1

* بیافت کام و نشد اندر ان مجادله کم = Murâdını buldu, ama az mücâdele etmedi" anlamına gelen Farsça bir mısradır.

6 bâlâ A1, M1 : — N1

7 bir A1, M1 : ve N1

8 ve muhâzarât ve tefâsîr ve edebiyât N1, A1 : muhâzarât ve edebiyât ve tefâsîr M1

9 sâ'ir N1, A1 : sâ'ire M1

10 ve A1 : — N1, M1

11 etubbâ'-i N1, A1 : etubbây-ı M1

12 dâstân ile M1 : dâstânla N1, A1

13 -yâz-ı N1, A1 : yârî-i M1

14 tabî'ati A1, M1 : tabî'at-i M1

15 hazâ'ine şifte A1 : âşifte N1 : şifte M1

16 tevliyyetini N1, M1 : tevliyyeti A1

17 temsîlâtla N1, A1 : işrât ile M1

temâmî-i emvâl-i memâlik, mezbûrun hazînesine ‘â’id olmağla, nukûd u cevâhir-ı semân ile mâl-â-mâl ve hazîne-i hâssa-i İlhânî bilâ-mâl olduğunu ve merkûmun¹ zulm u bî-dâd ve tahrîb-i bilâd ve ta‘zîb-i ‘ibâd ve ‘unf u ‘inâdını nezâketle yâd ü tezkâr² edüp, fi'l-hakîka mezbûrun³ zulm ü i‘tisâfından Bağdâd derûnunda vâkî‘ medâris-i ‘ulûm münderis ve umûr-i erbîta bî-râbîta vü müntekis olup, ‘**Arabî**⁴:

Nakazû'l-medârise ba‘de bey‘-i vukûfihâ⁵

*Yebnûne mefsekaten⁶ ve beyte buzâkîn**

beytine mîsdâk olmağla, ol havâlîden ‘âfiyet ve⁷ âsâyîş-i bâl Murg-i [M1 319] ‘Ankâ ile hem-bâl ve kibrît-i ahmer, belki revâc-ı nakd-i hüner gibi ‘urza-i zevâl oldu. [N1 143b]

Husûsan zimâm-ı umûr-i Kûfe’yi erâzil-i nâsdan birinin yed-i temşiyetine sipârîş eylemişdir⁸ ki, medh-i mâdih ve kadh-i kâdih aslâ dil-i nâ-pâk ve derûn-i bî-pâkine⁹ kârger değildir. Ve ol diyârın eşref-i bikâ’ı olan câmi‘-i şerîfi harâb-âbâd ve enkâz u erkânîyle kendüsi ve müte‘allikâtları¹⁰ seray-ı hâslar bünyâd eylediler. Lâkin câmi‘-i merkûmun eczây-ı türâbı, merâkîd-i evliyâ’ ve meşâhid-i asfiyâ’¹¹ olmağla, zebân-ı hâl ile¹² kıssa-i pür-gussasını ve ol Hudâ nâ-teres ve Peygamber ne-dân¹³ istîlâsını lisân-ı niyâz ile ‘âlem ve ‘âlemiyâna ‘arz u ifâde¹⁴ eylemeleriyle, bilâhare meded-i rahmet-i hazret-i Âferîd-kâr¹⁵ ile mezbûrun kevkeb-i sa‘âdeti âfil ve merkez-i devleti nâ-kâbil¹⁶ olup, bâzâr-ı Bağdâd’da müsleye giriftâr ve bu mevhibet sebebiyle havâss u ‘avâmm, mersûmun¹⁷ i‘dâmına müte‘allık müte‘ahhid oldukları

1 semân ile merkûmun M1 : semânla mâl-â-mâl ve hîzâne-i hâssa-i Şâhî ana nisbet mâl-â-mâl olduğunu ve mezbûrun N1 : semânla mâl-â-mâl ve hîzâne-i hâssa-i İlhânî bilâ-mâl olduğunu ve merkûmun A1

2 yâd ü tezkâr N1, A1 : tezkâr u yâd M1

3 mezbûrun A1, M1 : merkûmun N1

4 erbîta ‘**Arabî** A1 : erbîta bî-râbîta ve müntekis olup N1 : ribât bî-râbîta ve mütenekkis olup, beyt M1

5 vukûfihâ N1 : + olmağla M1

6 mefsekaten N1 : mefkaten M1

* *نقصوا المدارس بعد بيع وقوفها * يَبْنُونَ مَقْسَعَةً وَبَيْتَ بَرَاقٍ* = Vakıflarını sattıktan sonra medreseleri yerle bir ettiler, fisk yuvası ve tükürük kabı inşa ediyorlar” anlamına gelen Arapça bir beyittir.

ve N1 : — A1, M1

8 eylemişdir N1, A1 : eylemişler M1

9 bî-pâkine A1 : bî-bâkine N1, M1

10 müte‘allikâtları N1, A1 : müte‘allikâti M1

11 evliyâ’ ve meşâhid-i asfiyâ’ N1 : evliyâ ve meşâhid-i asfiyâ A1, M1

12 hâl ile A1 : hâlî N1, M1

13 Peygamber ne-dân N1, A1 : Peygamberândan M1

14 ifâde A1, M1 : ibâne N1

15 Âferîd-kâr N1, A1 : Âferîde-kâr M1

16 nâ-kâbil A1 : nâkıl N1, M1

17 havâss u ‘avâmm, mersûmun A1 : hâss u ‘âmm, merkûmun N1 : hâss u ‘âmm, mersûmun M1

nüzûr îfâsına şitâb-kâr oldu. Min-ba'd kemâ fi'l-esbak emr-i câmi'-i mezkûr, mecmû' ve esbâb-ı perîşânî, medfû' oldu.

Pes Yehûdî-i mersûmun bu resme cümle hakkında terzîk-ı 'ibârât ve tezvîr ve tezyîn-i¹ kelimâtla hayr-hâhâne, husûsan Argûn Hân'ın mesâbe-i cânî olan mâl ve mülk ü menâl bâbında re'y-i rezîn ve takrîr-i dil-nişîn-i hakîmânesi tab'-ı tammâ'-ı İlhânî'de karâr ve rîşe-sâz-ı istikrâr olmağla, mesfûru Ordokya (اوردقيا) ve Yeban² Sekûrcî nâm emîrler³ ile bâ-evâmîr-i ekîde tefahhus-ı mâl ve istihrâc-ı a'mâl eylemek için Bağdâd'a irsâl eylemekle⁴, ber-mûceb-i fermûde altı yüz seksan altı sene-i hicriyyesi⁵ evâhîr-ı şuhûrunda⁶ Bağdâd'a münhadîr ve i'mâl-i letâ'if-i ihtiyâl⁶ tahsîl ve istirfâ'-i⁷ emvâle mübâşîr oldular. Çün Ordokya, ber-mûceb-i yarlıg, temşiyet-i kâra dest-nihâd-ı tesvîg olup, Arok⁸ bir vechile mûmâna'at endîşesine kâdir ve ta'vîk ve te'allül zımında îrâd-ı me'âzîre muktedir olmamağla, müddet-i yesîrede⁹ tahsîl-i bekâyây-ı 'atîka ve tevfirât-ı¹⁰ mâl-ı mu'ayyen sebebiyle istihrâc-ı emvâl-i cedîde ederek, bir mertebe cem'-i mâl eylediler ki, mukâbele-i¹¹ rezânetde kûh-girân-ı seng-i hasretle sîne-kûpân olur idi. Mecmû'unu tahmîl ve hızâne-i İlhânî'ye¹² tavsîl eylemeleriyle, hîdmetleri be-gâyet makbûl ve mevki'-i irtizâyâ mevsûl olmağın, mersûm Sa'düddevele'ye (صعدالدوله)* mansıb-ı eşrâf-ı memâlik-i Bağdâd'ı tevcîh [N1 144a] ve âyîn-i Mogol üzere kendi dest-i İlhânî'sinden¹³ ke's-i muravvak ve müsevvag ve hil'at-i mugarrak¹⁴ ve müsebbag irsâliyle [M1 320] kadr u şânını tenvîh eyledi. Def'a-i sâniyede dahi evvelkinden¹⁵ ezyed hazîne-i bî-hadd tertîb ve Ordokya¹⁶ ile taraf-ı İlhânî'ye tesrîb

1 'ibârât ve tezvîr u tezyîn-i A1 : 'ayârât ve tezvîr ve tezyîn-i N1 : 'ibârât ve tezvîr-i M1

2 Ordokya ve Yeban N1 : Ordokya ve Yeyan A1 : Ordokya ve Yeban M1

3 emîrler A1 : emîrler N1, M1

4 Bağdâd'a irsâl eylemekle N1, M1 : Bağdâd'da irsâl ve A1

5 sene-i hicriyyesi A1, M1 : senesi N1

◇ 1 Zilhicce 686 = 7 Ocak 1288 Çarşamba.

6 ihtiyâl N1, A1 : ihtiyâl ile M1

7 istirfâ'-ı N1, M1 : istirkâ'-ı A1

8 tesvîg olup, Arok N1, A1 : tesvî' olup, Ordokya M1

9 yesîrede N1, M1 : yesîrde A1

10 tevfirât-ı A1 : tevfir-i N1, M1

11 mukâbele-i N1, A1 : — M1

12 hasretle pey-der-pey A1 : hasretle sîne-kûpân olur idi. Mecmû'unu tahsîl ve hızâne-i İlhânî'ye N1 : hayretle sîne-zebân olur idi. Mecmû'unu tahsîl ve hızâne-i İlhânî'ye pey-der-pey M1

* Metnimizin bu kısmında sin harfiyle değil sad harfiyle Sa'düddevele (صعدالدوله) şeklinde yazılması, hatâ gibi gözüküyor; bk. meselâ Vassâf, *Târih-i Vassâf*, Süleymâniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr.3155, vr.182b.

13 Mogol İlhânî'sinden N1 : Mogol üzere kendü dest-i Şâhâne'sinden A1 : Mogol (مغول) üzere kendü dest-i Şâhâne'sinden M1

14 muravvak mugarrak N1, A1 : merdak ve mesûg ve hil'at-i mefrak M1

15 evvelkinden N1, M1 : evvelkiden A1

16 Ordokya N1, A1 : Ardokya M1

eylemekle, hakkında i'timâdı müzdâd ve kifâyet ü dirâyetine vüsûk u istizhârı ziyâd oldu. Ordokya¹ dahi bir taraftan mesfûrun istihsâl-i emvâl ve istihsâl-i mesâlih-i² memâlik ü a'mâl husûsunda irâ'e³ eylediği ikdâm ü ictihâd ve hüsn-i ihlâs u ihtimâm ve iktibâdını⁴ şerh u tafsîl edüp, az müddetde tedbîr-i dakîk ile⁵ bu kadar hazîne cem' eylemeğin: "Eğer temâmî-i memâlik-i İlhânî⁶ 'uhde-i himmetine mevkûl olsa, âbâdânî-i hazîne ve kifâyet-i me'ûnet-i askerî bervech-i dil-hâh sûret-pezir olur" deyerek medh u sitâyîşinde itnâb eylemekle, İlhânî⁷ dahi tasdik ve vicdânında tahkîk eylemekle, min-ba'd mesfûru müşîr-i mutlak-ı memleket ve hall ü 'akd-i mesâlih u sevânihde mu'temedün 'aleyh ve müşârun ileyh-i devlet eyleyüp⁸, zimâm-ı umûr-i mülk ü milleti kabza-i istiklâlîne teslim ve celâ'il ü dekâyık-ı saltanatı, süpürde-i 'uhde-i dirâyet-resîm⁹ eyledi. Ve bi'l-cümle şeh-zâdegân ve ümerâ'¹⁰ ve a'yân min-ba'd Sa'düddeve'nin re'y u tasarrufuna müdâhale ve mümâna'a eylemeyüp ve¹¹ cemî'-i umûrda ana mürâca'at ve hılâfına hareketden mücânebet eylemeleri bâbında yarlıg-ı istiklâl ısdâr etmekle¹², mesfûr 'Amîdü'd-devle ve Kıvâmü'l-mülki ve'l-mille oldu. Gıtdikce kevkeb-i ikbâli müsta'li ve şem'-i ikbâli mütelâli¹³ olup, izâha-i devâ'î-i tegallüb ve irâha-i tavâ'if-i¹⁴ zîr-i destân husûsunda ibrâz-ı çîre¹⁵-destî ve 'âlemiyâna şîve-i nefâz-i hükm ve tanzîm-i mühimmât-ı mülkü irâ'et ü inbâ eyledi. Ve aktâr-ı memâlikden her kutr u eyâlete kendü müte'allikâtından birer¹⁶ Yehûdî ta'yîn ve ol havâlîde bulunan mülûk ü ümerâ' anın¹⁷ hükm ü emrine mutî' u munkâd¹⁸ olmalarını evâmîr-i ekîde ile tenbîh ü telkîn eyledi. Ve Bağdâd Emâreti'ni birâder-i bed-güheri olacak Fahu'd-devle'ye¹⁹ tefvîz eyledi ki, Eflâtûn'un^{20*} hikemiyede ve

1 Ordokya N1, A1 : Ardokya M1

2 istihsâl-i mesâlih-i N1, A1 : istilâl-i M1

3 irâ'e N1 : ibrâz A1, M1

4 iktibâdını N1, A1 : iktiyâdını M1

5 dakîk ile N1, M1 : dakikle A1

6 İlhânî A1, M1 : Şâhî N1

7 İlhânî M1 : İlhân N1, A1

8 eyleyüp N1, A1 : eyleyerek M1

9 resîm N1, A1 : vesîm M1

10 ümerâ' N1 : ümerâ A1, M1

11 ve N1, A1 : — M1

12 yarlıg-ı etmekle N1 : yarlıg-ı/yarlıg-ı (برليغ) istiklâl ısdâr eylemekle A1, M1

13 ikbâli mütelâli N1 : istiklâlî mütelâli A1 : istiklâlî mütele'âli M1

14 tavâ'if-i A1 : tavâyif-i N1, M1

15 çîre N1, A1 : cîre M1

16 kendü müte'allikâtından birer M1 : kendü müte'allikâtından bir N1 : kendi müte'allikâ-tından bir A1

17 ümerâ' ânın N1 : ümerâ ânın A1 : ümerânın M1

18 munkâd N1, M1 : munkâd[d] A1

19 olacak Fahu'd-devle'ye N1 : Fahu'd-devle'ye A1 : Fecru'd-devle'ye M1

20 Eflâtûn'un A1, M1 : Eflâtûn N1

* Burada söz edilen İslâm felsefesi üzerinde önemli etkileri olan İlkçağ filozofu Eflâtûn için bk. meselâ Fahrettin Olguner, "Eflâtûn", *DLA*, İstanbul 1994, X,469-476.

Asma'î'nin* edebiyede teferrüdleri gibi, cehl-i mürekkebe müteferrid¹ idi. Ve Diyârbekir ve Rebî'a a'mâlini birâder-i kihterine [N1 144b] ihâle eyledi ki, "Lâ ya'rifu'l-hirra mine'l-birri**" gubâr-ı kisvet-i menâkıbı idi. Ve Azerbeycân² Eyâleti'ni Lebîd nâm pelîde ve Fars Memleketi'ni Şemsü'd-devle nâm mahsûfu'd-dîne sipâriş eyledi. Eğer şeh-zâdegân-ı Gâzân ve Keyhâtû³ Horasân ve Rûm taraflarında olmasaydı, anları⁴ dahi cühhâl-i akrîbâsından⁵ birer mel'ûn-i tebeh-kâra havâle edeceği derkâr idi.

Ve emr-i hükûmete [M1 321] 'unfuvân-ı mübâşeretinde erbâb-ı fitnat ü dehâ ve ashâb-ı hunket⁶ ü zekâ olan mülûk ve hükâmı bi'l-cümle birer takrîble⁷ i'dâm eyledi. Ve çünki sihâm-ı mekâsıdı, resîde-i hedef ve zâyıçe-i⁸ tâli'i, vâsıl-ı derece-i şeref oldukda, murâd eyledi ki⁹, tâ'ife-i Yehûd-i bed-tynet kulûb-i âlemyânda vak' u haysiyyet bulup, câme-i hâl ü şânlarını¹⁰, lekke-i nuhûset-i cibillî ve levse-i sâbit-i vesh-ı fitrîden gasl ü tenkîh ile¹¹ muhâde'a ve mûmârât ve sem'a ve merâyât vechiyle kulûb-i nâsı istimâle için etrâf u eknâfa 'adâlet-nâmeler tahrîr ve halkı birr u ihsân ve imtisâl-i şer'-i 'âlî-şân semtine terğb ve tahfif-i tekâlîf ve terk-i cevri u tatfîf ve sâ'ir güne re'âyâ vü berâyâyâ rahm ü şefekat ve dâd ü 'adâlet eylemek bâbında ahkâm-ı 'adîde-i şedîde irsâl ve hâkimleri rişvetden ve hılâf-ı şerî'at¹² hükûmetden tahzîr ve tüccâr-ı İlhânî'yi hılâl-i râhda merâkib ve levâzım zımnında ra'ıyyete tahmîl-i siklet eylemekden tecnîb edüp ve ekserî tebzîr-i¹³ mâl ve tahrîb-i diyâr ve tefrika-i re'âyâyâ sebep mîrî mübâşirleri olmağla, min-ba'd her mahallin vâlisi iktizâ eden mîrîlerini vakitlerinde kendi¹⁴ taraflarından, sikât ve ümenâ'¹⁵ ile Der-bâr-ı saltanat'a irsâl eylemelerini İlhân'a¹⁶ ber-vech-i hayr-

* Burada söz edilen Basra dil mektebinin önde gelen simâlarından şîir ve ahbâr râvîsi, dil ve edebiyât âlimi Ebû Saîd Abdülmelik b. Kureyb el-Asmaî el-Bâhilî için bk. meselâ Süleyman Tülücü, "Asmaî", *DİA*, İstanbul 1991, III,499-500.

1 müteferrid A1, M1 : münferid N1

** لا يعرف الهر من البر = Kediye fareden ayırmasını bilmez (=İyi kötüden fark etmez)" anlamına gelen Arapça atasözlerindendir; bk. meselâ Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd, *el-İştikâk*, thk. 'Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Beyrût 1411/1991, s.503.

2 Azerbeycân N1, A1 : Erzincân M1

3 Keyhâtû A1 : + ve N1 : كيتى تود M1

4 taraflarında anları N1, A1 : tarafında olmuşıdi, bunları M1

5 -ı akrîbâsından N1, M1 : — A1

6 hunket A1 : ceng N1, M1

7 bi'l-cümle birer takrîble A1 : birer takrîble N1 : bi'l-cümle birer takrîb ile M1

8 zâyıçe-i N1 : zâyice-i A1, M1

9 eyledi ki N1, A1 : eylediği M1

10 şânlarını N1, A1 : şânları M1

11 ile A1, M1 : eyleye N1

12 şerî'at N1, A1 : şerî'at (شريعة) M1

13 tebzîr-i N1, A1 : tebrîz-i M1

14 kendi N1, A1 : kendü M1

15 ümenâ' N1 : ümenâ A1 : ümerâ M1

16 İlhân'a N1, A1 : İlhânî'ye M1

hâhâne ilkâ eyledikde, vâki'-i¹ mevki'-i kabûl ü tasdîk olmağla, ol bâbda evâmir-i şedîde ısdâr olunup, ol vechile de bilâd ü 'ibâd müsterih u âsûde oldular.

Vâkı'â bu tarikle ol eyyâmda meşârib-i tesvîgât ve menâhil-i idrârât², şevâ'ib-i kûdûrâtdan musaffâ ve mühennâ ve müste'kele ve müstağdiyân-i³ leked-kûb-i za'f u kahr ile mu'azzeb ü mu'annâ oldular. Bu mak'ûle telbîsât ü tedlîsâtla kulûb-i⁴ nâsı celb edüp, hattâ şu'arây-ı 'Arab [N1 145a] ve 'Acem mesfûrun ismine kasâ'id-i belîga inşâ'⁵ ve mukâbilinde cevâ'iz-i seniyye ve 'atâyây-ı vefiyye istifâ'⁶ ederler idi. Ve kendüsi mahsûs bir mecelle itihâz edüp, 'arz olunan letâ'if ve netâ'if-i kasâ'id⁷ ile pîrâste ve dîbâcesini nâm-ı nâfercâmiyle ârâste etdirdi⁸. Hâlâ ol nüshanın birisi Bağdâd'da mevcûd ve 'ibret-nümây-ı ehl-i şühûddur. 'Arz olunan⁹ kasâ'id cümlesinden bir kasîdenin işbu dü beyti nümûne için bu mecelleye¹⁰ kayd olundu; *hafezanallâhu*¹¹ *min levsî'l-lisân*'. Arabî¹²:

Lâ zilte yâ Mevle'z-zemâni ve ehlehû

Fi'n-nâsi rabbe mevâhibin ve menâyihin

Sa'dü's-su'ûdi li-küllî dâ'in muhlisin

*Ve li-küllî men yeşnâke*¹³ [M1 322] *sa'du zâbihin***

Bî-devletân kavm-i Yehûd, ol pelîd-i merdûdun ismini al boyaya¹⁴ taklîden devlete izâfetle Sa'düddeve telkîb ve zu'mlarınca micenne-i züll ü hevân-ı cibillîlerini¹⁵ taklîb edüp ve min ba'd tefavvuk ve isti'lâya âğâz ve

1 vâki'-i A1, M1 : — N1

2 tesvîgât idrârât N1, A1 : tesvîkât ve menâhil-i idrârât (ادارات) M1

3 müstağdiyân-i N1, A1 : müstağdiyâl-i M1

4 kulûb-i N1 : kalb-i A1, M1

5 inşâ' A1 : inşâ N1, M1

6 istifâ' N1, M1 : istiskâ A1

7 netâ'if-i kasâ'id N1 : netâ'if-i kasâyid A1 : netâyif-i kasâ'id M1

8 etdirdi N1 : eylediler A1, M1

9 'Arz olunan M1 : Ma'rûz olan N1, A1

10 mecelleye A1 : mahalle N1, M1

11 *hafezanallâhu* N1 : *hafezanallâhu* ["*hafezanallâhu min levsî'l-lisân*" kelimeleri, buraya girmeleri 7 rakamı ile işaret ederek 157b'nin sağ kenarına yazılmıştır] A1 : *hafezana*[I]âhu M1

* *حفظنا الله من لوث اللسان* = Allah dilin kötülüklerinden korusun" anlamına gelen Arapça bir duâdır.

12 'Arabî A1, M1 : — N1

13 yeşnâke N1, A1 : beşnâke M1

** لا زالت يا مولى الزمان و اهله * فى الناس رب مواهب و منايح

= Ey zamanın ve ahalisinin sâhibi! İnsanlar içinde karşılık beklemeden işler yapan ve arkasından ağlanılacak biri olarak devam etmekteisin. Sana ihlâsla duâ edenlerin ve sana buğzedenlerin yıldızı parlasmın" anlamına gelen bu cümleler, Arapça şiirden bir kıt'adır.

14 boyaya N1, M1 : poyaya A1

15 cibillîlerini N1 : cibilletlerini A1, M1

istihânetle istihzâ'-i İslâmiyân'a zebân-ı izdirâyı dirâz eylediler. Ol hılâlde fuzalây-ı Bağdâd'dan biri lisân-ı te'essüfle işbu çend ebyâtı inşâ eyledi. 'Arabî':

*Yehûdu hâze'z-zemânu kad belegû
Mertebeten² lâ yenâlühâ felekün
el-Mülkü fihim ve'l-mâlü 'indehum
Ve minhumü'l-müsteşâru ve'l-melikü
Yâ ma'şera'n-nâsi kad nasahtü leküm
Tehevvedü kad tehevvede'l-felekü
F'entazirü sayhate'l-'azâbi lehum
Fe-'an kalîlin terâhum helekü^{3*}*

Hulâsa Argün Hân mülk ü saltanatı ol bî-dîn ve bed⁴-îmân 'uhdesine sipâriş edüp, halevât ve celevâtta bi'l-cümle re'y ü 'arızası, ma'raz-ı ikbâlde kabûl⁵ vâki' olur idi. Fî nefsi'l-emr iki sene müddet mel'ûn-i İblîs-mekîdet⁶, sinîn-i 'adîdede sûret-yâb olmayıcak ol gûne meşgale-i cesîmeyi isâbet-i tedbîr u fikr ve reviyet-i hârâ⁷-te'sîr ve nefâz-i hükm ve intifây-ı mu'arız sebebiyle, ber-vefk-ı dil-hâh-ı temşiyet ve hazîneye bin tümen dînâr îrâd ü⁸ i'dâdını pezîrây-ı sûret eyledi. Ve rûz-be-rûz nezd-i İlhânî'de vâk' u iltifât ve kadr u i'tibâr⁹ efzûn ve dem-be-dem hıla'-ı fâhire [N1 145b] ve in'âmât-ı vâfire ile mefharet-nümûn olur idi. Ve eğer yek-lahza¹⁰ huzûrundan dür olsa, cânı gibi ol cânîyi tefakkud eder idi.

1 eylemişidi. 'Arabî A1 : eylemişidi N1 : eyledi. 'Arabî M1

2 *belegû* (بلغوا) *Mertebeten* N1, A1 : *belegû* (بلغو) *Mezbetehû* M1

3 *Tehevvede'l- helekü* N1, A1 : *nehûdü v'ensakke* (نهود وانصك) * *F'entazir ve sayyahütü'l-'azâbe lehum* (فانظرو وصيحت العذاب لهم) * *Hunne kalîlin terâhum helekü* (هلکو) M1

* يهود هذا الزمان قد بلغوا * مرتبة لا ينالها فلك

الملك فيهم و المال عندهم * ومنهم المستشار و الملك

يا معشر الناس قد نصحت لكم * تهودوا قد تهود الفلك

فانتظروا صيحة العذاب لهم * فعن قليل تراهم هلکوا = Bu zamanın Yahûdîler'i feleğin erişemediği bir mertebeye ulaştılar. Mülk onlarda, mal da onlarda, ayrıca müsteşâr ve hükümdâr da onlarda. Size öğüdüm olsun, Yahûdî olun, zâten felek de Yahûdî oldu. Onlar için azap sayhasını bekleyin. Sen az bir zaman sonra onların helâk olduklarını göreceksin" anlamına gelen Arapça bu cümleler ihmâl edilebilir değişikliklerle ve son beyit dışında Mısırlı şâir el-Hasen b. Hâkân'a ait gibi görünüyor; bk. meselâ es-Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâzarati fî ahbâri Mısır ve'l-Kâhire*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhîm, Mısır 1387/1967, II,201.

4 bed A1, M1 : bî N1

5 ikbâlde kabûl A1, M1 : ikbâl-i kabûlde N1

6 mekîdet N1, A1 : mekîdûn M1

7 ve reviyet-i hârâ N1 : reviyet-i hârâ A1 : ve reviyet-i hâr-ı M1

8 îrâd ü N1, M1 : + [Bu kelimeler, buraya girmeleri 7 rakam ile işaret edilerek 158a'nın sol kenarına yazılmıştır] A1

9 iltifât ve kadr u i'tibâr A1, M1 : i'tibâr ve kadr u iftihârî N1

10 lahza N1 : lemha A1, M1

Ol şahs-ı nâ-pâk nezd-i Hânî'de şol meretebe bî-bâk¹ olmuşidi ki, hattâ bir gün kendüsüyle nerd oynarken², akrândan dûna mahsûs mu'âmele gibi bir yedini ve³ ayaklarını uzadup küstâhâne mülâ'abe eder iken, Emîr Koçan⁴ gelüp, mel'ûnun vaz'-ı mezbûrunu gördükde, zebân-ı lev m ü 'itâbla: "Her ne kadar ruhsat-ı İlhânî⁵ erzân ise de, selâtın huzûrunda bu makûle evzâ'-ı küstâhâne münâfi-i edebdir" deyerek mu'âhaze eylemekle, veca'-ı mefâsılı zımnında 'özl-i leng ile i'tizâr-ı nâ-pâydar eyledi.

Ve'l-hâsıl sâ'ir şeh-zâdegân ve ümerâ'⁶ ve sergerdegân, rık'a-i memleketde nakş-ı Ziyâd⁷ gibi ism-i bî-cism ve bî-hâsıl tılsım olmuşidi. Togân nâm Şeh-zâde, dâ'imâ hufyeten sarâhat ve kinâyetle sâ'irleri⁸ la'in-i mesfûrun kal' u kam'ı husûsuna igrâ vü tahrîk eylemekden⁹ hâlî olmaz idi. Sebeb-i aslî-i mu'âdâtı bu olmuşidi ki, vaktâ ki mukaddemce Vâlî-i Horasân Nevrûz Bey yagı¹⁰ olup, ol vechile iklîm-i mezbûr [M1 323] pür-şerr u şûr olmağla, Togân kendü iltimâsiyle merkûm üzerine me'mûr oldu. Debdebe-i satvetinden Nevrûz, tîre-rûz olmağla, vusûlünden akdemce¹¹ firâr ve terk-i diyâr eylemeğın, Togân hüsn-i tedbîr ile Horasân'ı hey'et-i ûlâsına ircâ' edüp, dil-hâh üzere tanzîm ve ol havâlinin umûr-i lâzimesini ikmâl ü tetmîm eylemekle, ordu-yi İlhânî'ye 'avdet eyledi. Mûmâ ileyhın 'avdeti, Yehûdî-i¹² mersûmun hengâme-i 'izz ü rif'ati hengâmına musâdif olup ve kevkebe-i haşmetini¹³ hazm eylemamekle, terğim-i ünfi¹⁴ ru'ûneti kaydına düşüp, refıkı olan Kerenbe Bahşî'yi¹⁵ igrâ ve hılâl-i râhda nizâm-ı mukarrerden ezyed menzil atları¹⁶ istishâbiyle, hılâf-ı emr-i 'âlî hareket eylediğini ba'zı meretebe ıttirâ ile sem'-i İlhânî'ye ilkâ eylemekle, Togân'ı mu'âhaze ve tenkîl ve yasay-ı¹⁷ Cengîziyye mücebinece ayağına on yedi let darbıyla tezlîl etdirmişidi. Bu cihetden¹⁸ Togân'ın derûnu mel'ûna kindâr ve bir¹⁹ takrîble i'dâmına vesâ'il talebinde bî-karâr idi. Pes

- 1 bâk N1 : pâk A1, M1
- 2 oynarken M1 : oynar iken N1, A1
- 3 bir yedini ve A1 : elini ve N1 : elini ve M1
- 4 eder Koçan M1 : ederken, Emîr Kocan N1 : eder iken Emîr Kocan A1
- 5 kadar ruhsat-ı İlhânî A1, M1 : denlü ruhsat-ı Şâhâne N1
- 6 ümerâ' N1 : ümerâ A1, M1
- 7 Ziyâd N1, A1 : zebâd M1
- 8 sâ'irleri N1 : serleri A1 : sergerdeleri M1
- 9 eylemekden N1, A1 : etmekden M1
- 10 yagı N1 : bâğr A1, M1
- 11 akdemce N1 : akdem A1, M1
- 12 Mûmâ Yehûdî-i A1, M1 : Merkûmun 'avdeti, Yehûd-i N1
- 13 -i haşmetini A1 : vü haşmetini N1 : haşmeti M1
- 14 ünfi N1, A1 : + ve M1
- 15 Kerenbe Bahşî'yi N1 : Kerenbe Yahşî'yi A1 : Girîne Bahşî'yi M1
- 16 atları N1, A1 : anları M1
- 17 yasay-ı N1, A1 : be'sây-ı M1
- 18 cihetden N1 : cihetle A1, M1
- 19 kindâr ve bir N1 : kinedâr ve bir A1 : kinedâr ve bu M1

Kuncukbal cânibine mürâca‘at ve iştibâk-ı¹ tarafeyn ve ittihâd-ı ciheteyn zımnında cüyende-i meded ü i‘ânet olmağla, ol dahi yek-dil ü yek-cihet olmak bâbında [N1 146a] nitâk-bend-i ‘ahd ü mîsâk oldu.

Elbette def‘-i düşmen, mu‘âvenet-i dostâna tevassul² ve muvâfakat ve mutâbakat-ı yârâna tevessül eylemeğe muhtâc olduğu, kazıyye-i müsellemetü'l-intâcdır. Zîrâ emr-i mukarrerdir ki, tefrika-i e‘âdî, cem‘iyyet-i a‘vânla müyesser ve ihtilâf-ı ârâ‘-i erbâb-ı zagâyin³, ittifâk-ı kelime-i ihvânla⁴ ma‘raz-ı husûlde cilve-ger olur. Neteki *Hümâyûn-nâme*’de Mutavvaka nâm sergerde-i kebûterân tedbîri ile⁵ sâ‘ir kebûterlerin dâm-ı sayyâddan ne resme rehâ-yâb oldukları*, bu müdde‘âya sened-i akvâ olacağı bî-irtiyâbdır.

Ve mesel-i şây‘dir ki yalnız elin sesi çıkmaz ve ‘ukalâ‘⁶ dediler ki, ism-i mahabbet itlâkına şâyân olan dost üç⁷ sınıftır. Biri dost-ı muvâfık ve biri dost-ı dost ve biri dost-i düşmendir. Netekim şu‘arâdan birisi bu ma‘nâyı⁸ işbu kıt‘ada pend gûne derc eyledi. **Fârisi**⁹:

*Ez-düşmenân-ı dost hazer ger*¹⁰ küni revâst

Bâ-dostân-ı dost türâ dostî nigûst

*Ender-cihânet ber-dü-gürûh*¹¹ eymeni me-bâd

*Ber-dostân-ı düşmen ve ber-düşmenân-ı dost***

Çün Yehûd-i mesfûr, teşhîr-i râyât-ı¹² kerem ve tesyîr-i rivâyât-i ni‘am ve ta‘zîm-i fazl u fuzalâ¹³ ve tekrîm-i ‘ilm ü ‘ulemâyı, dîbâce-i sahâ‘if-i¹⁴

1 cânibine iştibâk-ı N1, A1 : tarafına mürâca‘at ve iştibât-ı M1

2 tevassul N1, A1 : tavsil M1

3 ârâ‘-i erbâb-ı zagâyin N1, A1 : ârâ, erbâb-ı sagâbîn M1

4 ihvânla A1, M1 : ihvân birle N1

5 Neteki ile N1 : Neteki *Hümâyûn-nâme*’de Mutavvaka nâm sergerde-i kebûterân tedbîriyle A1 : Netekim *Hümâyûn-nâme*’de Mutavvefe nâm sergerde-i kebûterân tedbîriyle M1

* Metnimizde *Hümâyûn-nâme*’de geçtiği söylenen, Mutavvaka adlı güvercinin görüşlerinin isâbetliliği ile ilgili hikâyedir, bk. meselâ Ahmed Midhat Efendi, *age*, s.243-251.

6 olacağı ‘ukalâ‘ N1 : olduğu bî-irtiyâbdır. Ve ‘aklen A1, M1

7 üç A1, M1 : üç N1

8 Netekim ma‘nâyı M1 : Neteki şu‘arâdan birisi bu me‘ânîyi N1, A1

9 eyledi. **Fârisî** A1 : eyledi N1 : [e]yledi. Kıt‘a M1

10 *ger* N1, A1 : *kûr* M1

11 *gürûh* N1, A1 : *kerde* M1

** از دشمنان دوست حذر کر کنی رواست * با دوستان دوست ترا دوستی نکوست

= Eğer uygun görürsen dostun düşmanlarından sakın. Dostun dostlarıyla dost olmak senin için daha iyidir. Dünyada iki gruba güven duyma! Düşmanın dostlarına ve dostun düşmanlarına” anlamına gelen Farsça iki beyittir.

12 râyât-ı N1, A1 : râyât-ı (رأیات) M1. Metnimizde yer alan “râyât” kelimesi, metnin aslında “âyât” şeklindedir; bk. meselâ Vassâf, *Târih-i Vassâf*, Süleymâniye Ktp, Yazma Bağışlar, nr. 3155, vr.184b.

13 fuzalâ‘ N1 : fuzalâ A1, M1

14 sahâ‘if-i N1 : sahâyif-i A1, M1

makâsıd ve gevher-i safâiyih-i me'ârib 'add eylemişidi. Amma zâhir-i tâhiri¹, bâtın-ı murdârına münâfî idi.

Cümle-i riyây-ı dil-firîbindendir ki, [M1 324] hacc-ı şerîf husûsunda mezîd-i ihtimâm ve emkine-i mübârekeke devâm-ı Devlet-i İlhânî du'âsına sarf-ı enfâs-i ikdâm eylemek² bâbında ve te'mîn-i tarîk ve techîz-i mürettebât-ı³ züvvâr-ı Beyt-i 'atîk olunmak emrinde⁴ her tarafa evâmîr-i ekîde ısdâr etdirdi⁵. el-Hâsıl ol kâfir-i kîş ve⁶ mel'ûn-i mekr-endîş, kemâl-i câh ve eyâlet ve lebrîzî-i peymâne-i ferr u⁷ nahvetle kâm-ver ve bi'l-cümle tasarrufât-ı eyâlât⁸ ü memâlik, kabza-i istibdâdına musahhar olmağla, min-ba'd mâye-i cibilletini ibrâz ve gurûr-i şeytânî ve tesalluf ve tecebbür-i Fir'avnî ve Hâmânî'ye âgâz eyledi. **Beyt**⁹:

Ne kadar perveriş-i ehl-i sedâd olsa dahi
Nesl-i bed-asl¹⁰ Yehûdî'den emânet gelmez

Ma'lûmdur ki Yehûdî'nin hâlis Müslimân'ı, Müslimân'ın hâlisi gibi pek nâdirdir¹¹. [N1 146b]

Bundan sonra “*Zâde fi't-tunbûr-i nağmeten uhrâ*^{12*}” ziyâdesiyle bir beliyeye-i 'uzmâ ihdâsına da dil-nihâde olmağla, bi'd-defe'ât huzûr-i İlhânî-i gaflet-beyyinâta 'arz¹³ eyledi ki, çün emr-i nübüvvet hâşâ Cengîz¹⁴ Hân'dan bitarîki'l-irs cenâb-ı Hânî'ye müntakıl olup ve bedâhet-i 'akl ve delâlet-i nakl ile ma'lûm ve müsbetdir ki, temhîd-i kavâ'id-i mülk ü milel ve tertîb-i revâbıt-ı dîn ü divel, tîğ-i cihâd vâsıtasıyla teysîr ve irâka-i dimâ birle sûret-pezir olur. Netekim¹⁵ Peygamber-i 'Arabî '*aleyhi's-salâtü ve's-selâm*** hazretleri, dâ'imâ ashâbını gazâ vü cihâda gümâşte edüp, hattâ bir günde niçe yüz katlı¹⁶ bir hendeke enbâşte eylediler, tâ ki kahran ve kasran serkeşân-ı enâm kılâde-i

1 eylemişidi tâhiri N1 : eylemişidi. Amma zâhir-i zâhiri A1 : olmuştur. Amma zâhiren zâhiri M1

2 eylemek N1 : etmek A1, M1

3 mürettebât-ı N1 : mühimmât-ı A1, M1

4 emrinde N1 : husûsunda A1, M1

5 etdirdi N1 : etdirir idi A1, M1

6 ve A1, M1 : — N1

7 ferr u N1, A1 : ferd-i M1

8 eyâlât N1, A1 : eyâlet M1

9 **Beyt** A1, M1 : — N1

10 Nesl-i bed-asl N1 : Asl-ı bed-nesl A1, M1

11 Ma'lûmdur ki nâdirdir N1 : — A1, M1

12 nağmeten uhrâ M1 : nağmeh N1, A1

* زاد فى الطنبور نغمة اخرى = Tanburda (uygun olmayan) bir başka ses daha eklendi” anlamına gelen Arapça atasözüdür; bk. el-Meydânî, *Mecma'u'l-Emsâl*, I,327.

13 dil-nihâde 'arz N1 : ictirâ birle, bi'd-defe'ât huzûr-i İlhânî'ye bu resme 'arz-ı hâ'inâne A1, M1

14 hâşâ Cengîz N1 : Cengîz A1 : Çengîz M1

15 Netekim M1 : Neteki N1, A1

** عليه الصلاة والسلام = Salât ve selâm onun üzerine olsun” anlamına gelen Arapça duâdır.

16 niçe yüz katlı N1, A1 : nice yüz katlı M1

mutâva‘atını¹ ta‘lîk-ı rakabe-i istislâm eyleye. Bu cihetle hazret-i İlhânî dahi erbâb-ı muvâfakat ve tasdîk haklarında lutf-i fâ‘izi derkâr ve ashâb-ı muhâlefet² ve tezkîb bârelerinde ‘unf-i kâbızı³ izhâr eylemek lâzimedendir, tâ ki rûzgârda bir⁴ millet-i müteceddideleri pâydar ola.

Argün Hân hem-sûreti olan ol azgun hâ‘in-i bed-peymândan⁵ bu tesvîlât-ı şeytanet-nişânı⁶ dahi kabûl edüp, ‘an-asl düşmen-i cân-ı Müslimânân olmağla, aslâ ehl-i İslâm müzâvele-i a‘mâl-i Dîvânî‘ye takrîb olunmayup, umûr-i memlekete müdâhaleden men‘ u tecnîb olunmaları bâbında her cânibe ısdâr-ı fermân eyledi. Bir def‘a dahi mel‘ûnun ilkâsıyla Ka‘be-i mu‘azzama’yı hâşâ beytül‘-asnâm eylemek dâ‘iye-i lâgıyesinde⁷ ‘azm ü ikdâm eylemişidi.

Hulâsa her gün bir dürlü fesâda bâdî ve her lahza bir gûne cevri ve ihdâs-ı mezâlîme sebep-i ‘âdî olmağla, nâsı cânından bîzâr, husûsan Ümmet-i Muhammed’e belây-ı siyâh ve mihnet-i cângâh olmağla⁸, her bâr dü-şâha-i derd ü âzâra giriftâr eder idi. Tâ ki gayret-i Rabbânî ve ferec-i Rahmânî, cilvenümây-ı tecellî-gâh-ı [M1 325] zuhûr ve ‘âlem ve ‘âlemiyân, pençe-i tesallutundan tahlîsle sahn-ı cihân meclây-ı sürûr-i nâ-mahsûr oldu.

Sûret-i icmâlîsi budur ki Argün Hân, ‘ârıza-i fesâd-ı⁹ tabî‘atle nâgehân Tebrîz‘de şikeste-mizâc ve muhtâc-ı ‘ilâc olmağla, tebdîl-i hevâ için Mokân¹⁰ Şehri‘ne intikâl ve tedbîr u tîmâra iştigâl eyledi. Lâkin beyt¹¹:

*Ez-kazâ eskencebîn¹² safrâ füzûd
Revgan-i bâdâm huşkî mî-nümûd** [N1 147a]

tehallüfüyle dem-be-dem za‘fı kuvvete mütebeddel ve kuvveti za‘fa mütehavvel olmağın, bi‘l-cümle erkân-ı devlet ve erbâb-ı dîvân-ı Saltanat¹³ re‘y ü tasvîbleriyle, sadakât-ı kesîre ve meberrât-ı vefire ve tahliye-i mahbûsân ve tecliye-i derd-mendân hasenesine mübâderet olunup, ancak ber-fehvây-ı beyt¹⁴:

- 1 mutâva‘atını N1, A1 : mutâva‘atı M1
- 2 muhâlefet N1 : muhâlif A1 : muhâlife M1
- 3 kâbızı N1, A1 : fâyizî M1
- 4 bir N1 : bu A1, M1
- 5 hem-sûreti peymândan N1 : — A1, M1
- 6 nişânı N1 : ‘unvânı A1, M1
- 7 lâgıyesinde N1 : lâgıyesine A1, M1
- 8 olmağla N1 : olarak A1, M1
- 9 fesâd-ı A1, M1 : + ü N1
- 10 Mokân N1, A1 : Mofân M1
- 11 beyt M1 : — N1 : Fârisî A1
- 12 eskencebîn N1 : ser-kencebîn A1 : ser kec-bîn M1

* از قضا سر کنجین صفر افزود * روغن بادام خشکی می نمود
şurubu ve sirkeden yapılan içecek (eskencebîn) safrayı arttırdı; bâdem yağı da kabızlık yaptı” anlamına gelen Farsça bu cümle Mevlânâ’nın Mesnevî’sindedir; bk. meselâ Mevlânâ, Mesnevi ve Şerhi, şerheden Abdülbâki Gölpınarlı, 2. baskı, Ankara 1989, I,51.

- 13 -ı devlet Saltanat A1, M1 : ve erbâb-ı dîvân N1
- 14 beyt M1 : — N1, A1

*Ve ize'l-meniyyetü enşebet ezfâruhâ
Elfeyte külle temîmetin¹ lâ tenfa'u**

pençe-i saht-gîr-i merg-i² nâ-gürîzden rehâ-yâb ve mülk ü saltanat, hulûl-i mevt ü rihlete³ hâ'il ü hicâb olmadı. Sa'düddeve mel'ûn, İlhân'ın⁴ bu hâletinden cümleden ezfûn gamnâk ü mahzûn olup, mûy-i âteş-dîde gibi pür-pîç ü⁵ tâb ve kânûn-i derd ü elem ü ıztırâbda döne döne kebâb oldu. Bilâhare şifâ' ve 'âfiyetinden⁶ me'yûs ve vehâmet-i 'âkıbetine te'essüfle gussa vü nedâmete me'nûs oldu.

Encâm-ı kâr Argûn Hân ser-pençe-i merge giriftâr ve rû-be-râh-ı cânib-i dâru'l-bevâr olup, Yehûd-i merdûd⁷ dahi delâlet-i tîğ-i tebâr ile verâsından bi'se'l-karâr semtine tesyâr ve giribânını süpürde-i eydî-i zebâniyân-ı nâr eylediler. Mel'ûnun in'idâmıyla 'âleme gûyâ vücûd-i cedîd feyezân ve ebdân-ı aktân-ı memâlike rûh-i revân sereyân eyledi.

Sû'-i karîn⁸ husûsan zimâm-ı umûru, şerru'n-nâs olan eşhâs-ı nâ-sipâsa teslîmle, mesâlih-i 'ibâd ü bilâda ta'yîn eylemek ne mertebe vahîm ve taraf-ı Saltanat'a ne derecede müsteclib-i şeyn-i 'azîm ve müstelzim-i nefret-i 'amîm olup, mûcib-i kasr-ı 'ömr u hayât oldukdan başka, ba'de'l-vefât dahi mü'eddî-i⁹ zikr-i zemîm olduğu kıssa-i merkûmeden erbâb-ı im'âna 'iyân ve ashâb-ı basîret ü iz'âna¹⁰ nümâyândır.

Hikâye-i mersûme gerçi tavîlü'z-zeyl olup, lâkin hemân mefâd-ı müstefâdî terceme ve mukaddime-i âtiyeye talî'a nâmiyle takdime kılındı. Bu kıssanın zikr u beyânı sadedinde olduğumuz vak'aya¹¹ vücûh-i 'adîde ile temhîd olacağı¹² ma'lûm-i ehl-i dâniş ü dîddir.

1 *Elfeyte küllü temîmetin* N1, A1 : *Elkayte küllü nemîmetin* M1

* *و اذا المنية انشبت اظفارها * الفيت كل تميمة لا تنفع* = Ölüm pençelerini taktığı zaman, muskaların fayda vermediğini görürsün” anlamındaki Ebû Zu'eyb el-Hüzelî'nin kasidesinden alınmış bu beytin son kelimesi metinde olduğu gibi *lâ yenfe'u* (لا ينفع) değil, yazdığım gibi *lâ tenfe'u* olmalıdır; bk. meselâ es-Se'âlibî, *Kitâbü'l-İcâz ve'l-İcâz*, thk. İbrâhîm Sâlih, Dımaşk 1422/2001, s.187.

2 merg-i N1, A1 : mevt-i M1

3 ü rihlete N1 : -i 'âcile A1, M1

4 İlhân'ın N1, A1 : İlhânî'nin M1

5 ü N1, A1 : — M1

6 şifâ' ve 'âfiyetinden N1 : şifâ ve 'âfiyetden A1, M1

7 Yehûd-i merdûd N1, A1 : Yehûdî-i merdûdu M1

8 Sû'-i karîn A1, M1 : — N1

9 mûcib-i mü'eddî-i N1 : ba'de-vefâtihî dahi mûcib-i A1, M1

10 erbâb-ı iz'âna N1 : 'iyân ve ehl-i 'ibret ü basîrete A1, M1

11 ve mukaddime-i vak'aya N1 : ve vak'a-i âtiyyül-beyâna takdime kılındı. Kıssa-i merkûmenin vak'a-i mezbûreye A1 : -i âti'l-beyâna mukaddime kılındı. Kıssa-i merkûmenin vâkı'a-i mezbûreye M1

12 olacağı N1, A1 : olunacağı M1

Husûsan vech-i mezkûr üzere Argûn Hân devrinde Yehûdî¹ tâ'ifesi serbest ve pençe-zen-i mesâlih-i bâlâ vü pest oldukları gibi, 'ahd-i hazret-i Selîm Hânî'de² dahi ser-i kârân-ı Devlet, Rûm-i bed-erevum³ tâ'ifesini dost-kâmî-i⁴ [N1 147b] mezâkk-ı emânîleri zımnında dahîl-i erkân-ı ratk u fetk-ı memleket edüp, hattâ [M1 326] sa'bü'l-menâl olan niçe⁵ havâyic ü âmâl, mesfûrların dest-yârî-i tevassutlarıyla sûret-pezîr-i istihsâl olduğu yakîn-kerde-i Muharrir-i makâldir⁶. Ol evânda ter-zebânân-ı zemândan birisi kasîde-i Yehûdiyye-i mezkûre ile yek-müfâd bir kasîde inşâd eyledi ki, sâmi'a-zed-i Muharrir-i nâ-murâd olmuş idi⁷ ki matla'ı budur:

Terevvenû terevvenû⁸ yâ enâmü!
*Fe-inne fi'r-Rûmi cemî'a'l-merâmi**

Garâ'ib-i ittifâkiyyâtandandır ki mersûm Yehûdî Sa'düddeve'yi şu'arây-ı vaktinden ba'zı münâfıklar kasîdeler ile medh etdikleri gibi, devr-i sâbıkda dahi Rûm tâ'ifesinden Moroz Bey-zâde Boğdân Beyi oldukda, şi'r u şâ'iri ne dimekden gâfil, diyânet ü emânetden 'âtil şu'arây-ı zemân gürûhundan birisi mersûmun beyliği tehniyesi zımnında târîhi müştemil bir kasîde nazm ü inşâ ve bin guruş câ'ize istîfâ eylediği, telvîs-i sâmi'a-i Muharrir-i bî-nevâ eylemişdir; *hazelehullâhu Te'âlâ ve kata'a lisânehû fi'l-âhreti ve'l-ûlâ***.

Temhîd-i mukaddime-i hâdise-i hal'

Çün⁹ tevârüd-i ahbâr-ı sahîha ile mu'an'an ve tevâtür-âsâr-ı sarîha birle mu'ayyendir¹⁰ ki, ber-fehvây-ı sıhhat-ihtivây-ı “*Ve le-kad âteynâ âle¹¹ İbrâhîme'l-kitâbe ve'l-hikmete ve'n-nübüvveti ve âteynâhum mülken 'azîmâ****”

1 Yehûdî M1 : Yehûd N1, A1

2 hazret-i Selîm Hânî'de A1, M1 : sâbıkda N1

3 -i bed-erevum N1, A1 : — M1

4 dost-kâmî-i A1 : dost-kânî-i N1, M1

5 niçe N1 : ekser A1, M1

6 olduğumakâldir N1 : olur idi A1, M1

7 eyledi ki idi A1, M1 : eylemişidi N1

8 *Terevvenû terevvenû* N1 : ‘**Arabî**: *Terummû terummû* A1 : *Terummû terummû* M1

* *تروموا تروموا يا انام* * *فان في الروم جميع المرام* = Ey insanlar! Rum olunuz, Rum olunuz! Çünkü her türlü merâm Rumlar'dadır” anlamına gelen bu cümleler Arapça şüirden bir bölümdür.

** *خذله الله تعالى وقطع لسانه في الاخرة والاولى* = Yüce Allah onu rezil rüsvay eylesin ve dünyada ve âhirette onun dilini kessin” anlamına gelen Arapça bir bedduâdır.

9 Garâ'ib-i ittifâkiyyâtandandır Çün N1 : **Âgâz-kerden-i beyan-ı vâkı'a-i merkûme** Ma'lûm ola ki işbu vak'a-i hal'-i Selîm Hânî, bir mâdde-i kübrâ ve dâhiye-i 'uzmâ olmağla, bir mikdâr bast u tatvile nâ-çâr ve takrîb-i ezhân için iki temhîd ve bir mukaddime ile tahîr u beyân sûreti ihtiyâr olundu. Temhîd-i sâni: Çün/Çok A1, M1

10 mu'ayyendir N1 : mübeyyendir A1, M1

11 *âle* N1, A1 : *ilâ* M1

*** = İbrahim soyuna Kitab'ı, hikmeti ve peygamberliği verdik ve onlara büyük bir hükürânlık bahsettik” anlamına

nûr-i gîtî-firûz-i Nübüvvet ve pertev-i huçeste-bürûz-i sırr-ı¹ Saltanat-ı İbrâhîmü'l-Halîl '*alâ nebiyyinâ ve 'aleyhi salavâtü'l-Meliki'l²-celîl*' hazretlerinin maşrık-ı sulb-i sabâhatlerinden bedîdâr ve ilâ âhiri'l-edvâr ziyâ-bahş-ı kâffe-i³ aktân ü aktâr olup, "*Ve⁴ yestahlif min ba'diküm mâ yeşâ'ü kemâ enşe'eküm min zürriyyeti kavmin âharîn*"^{**} va'd-i mübîni üzere ol hânedân-ı 'âlî, 'ale'te-âkubi ve't-tevâlî müteselsil ve dâmen-i⁵ âhır-zemâna muntehî ve muttasıl olmak murâd-ı hazret-i mürîd-i Bî-çün ü çerâ ve ma'nî-i⁶ lafz-i kün fe-kâne ve maksad-ı aslî-i hudûs ü imkân, Fâhru'l-evvelîn ve Hâtemü'l-enbiyâ'i⁷ ve'l-mürselîn '*aleyhi's-salâtü [N1 148a] fi külli hînin*'^{***} hazretleri, ferd-i küllî-i⁸ âfitâb-âsâ yektâ ve bî-hemtâ matla'-ı sulb-i İsmâ'il⁹ '*aleyhi's-selâmdan* peydâ ve "*Ca'ale fiküm enbiyâ'e ve ca'aleküm mülûken ve âtâküm mâ lem yü'ti ahaden mine'l-âlemîn*"^{**} nass-ı metnî¹⁰ mücebince sâ'ir rûsûl ü enbiyâ'¹¹ ve bi'l-cümle mülûk-i fermân-fermâ, şecere-i nesl-i İshak '*aleyhi's-selâm* semeresi olduğu âzâde-i şâh-ı şekk ü mirâ¹² olup, ancak vedî'a-i bedî'a-i Nübüvvet Ya'küb '*aleyhi's-selâm* hânümânına mahsûs ve mensûb ve serîre-i¹³ serîr-i saltanat, birâder-i vâlâ-güherleri 'Îs¹⁴ cenâblarının zürriyyet-i derârî-nisâblarından ber-âverde ve meclûb oldu.

gelen bu cümleler "فقد اتينا آل ابراهيم الكتاب والحكمة و اتيناهم مئگًا عظيما = Oysa İbrahim soyuna Kitâb'ı ve hikmeti verdik ve onlara büyük bir hükümrânlık bahşettik" meâlindeki Kur'an, en-Nisâ' 4/54. âyetin ikinci yarısında yer alan kısma bazı âyetlerde geçen "nübüvvet" kelimesi ilâve edilmiş şeklidir.

1 sırr-ı N1, A1 : serîr-i M1

2 *salavâtü'l-Meliki'l* N1 : *selâmü'l* A1, M1

* على نبينا و عليه صلوات الملك الجليل = Ulu bir hükümdâr olan Allah'ın salâtı peygamberimiz ve onun üzerine olsun" anlamına gelen Arapça bir duâdır.

3 kâffe-i N1 : kâtibe-i A1, M1

4 Ve N1, A1 : — M1

** Ve sizi başka bir kavmin zürriyyetinden yarattığı gibi sizden sonra yerinize dilediği bir kavmi yaratır" anlamına gelen bu cümle Kur'an, el-En'âm 6/133. âyetin ikinci yarısıdır.

5 müteselsil ve dâmen-i A1 : müteselsil ve dâmân-ı N1 : müselsel ve dâmen-i M1

6 mürîd-i ma'nî-i N1, A1 : Bî-çün [ü] çerâ ve mugnî-i M1

7 aslî-i enbiyâ'i N1, A1 : aslî, hudûs-i imkân-ı Fâhru'l-evvelîn, Hâtemü'l-enbiyâ M1

*** Salât her an onun üzerine olsun" anlamına gelen Arapça bir duâdır.

8 küllî-i N1, A1 : küllî M1

9 İsmâ'il A1, M1 : İsmâ'il N1

*4 و جعل فيكم انبياء و جعلكم ملوكا و اتاكم ما لم يؤت احد من العالمين = Zira O, içinizden peygamberler çıkardı ve sizi hükümdarlar kıldı. Âlemlerde hiçbir kimseye vermediğini size verdi" anlamına gelen bu cümleler Kur'an, el-Mâ'ide 5/20. âyetin ikinci yarısıdır.

10 metnî N1, A1 : mübîni M1

11 enbiyâ' N1, A1 : enbiyâ M1

12 şekk ü mirâ N1 : mirâ A1 : murâd M1

13 Nübüvvet serîre-i N1 : — A1, M1

14 'Îs N1 : olan 'Aysû (عيسى) A1, M1

Ve ehl-i ensâb ve dânişmendân-ı¹ tevârih-intisâbların icmâ'² u ittifâkları üzere hânedân-ı Hılâfet-bünyân-ı 'Osmânî ve Dûdmân-ı saltanat-iktirân-ı Hâkânî³ *dâme mü'eyyeden bi't-te'yîdâti's-Sübhânî** 'Îs⁴ cenâblarına bulûğ u intihâ ve "Asluhâ sâbitün ve fer'uhâ fi's-semâ"⁵ berg u⁵ şâh-ı vasf-ı sıdk-intimâları olan bu şecere-i tayyibetü'l-erûma ve nahle-i kerîmetü'l-cürsûmeye, ol dıraht-ı 'âli-baht-ı vâlâ, sidretü [M1 327] 'l-müntehâ olmuşdur.

Vaktâ ki Merzbûm-i Rûm Ebu'l-mücâhidîn, Ceddü'l-murâbitîn, küşâyende-i ebvâb-ı megâzî merhûm ve mağfûrun leh⁶ Ertuğrul Gâzî hazretlerinin kudûm-i meyâmin-lüzûmlarıyla reşk-âver-i behişt-i berîn olup, "Ve câhidü"⁷ emr-i şerîfine imtisâl ve îtmâr⁷ ve leyl ü nehâr küffâr-ı⁸ hâksâr ile kârzâr ve kârlarını zâr edüp, ba'de kazâ'i'n-nahb⁹ ferzend-i mükerrerem ve halef-i ferhunde-kademleri olan pîş-rev-i sufûf-i megâzî Sultân 'Osmân Gâzî '*aleyhi'r-rahmetü mâ dâme'l-hakîkî ve'l-mecâzî** hazretleri, i'mâl-i şemşîr ve sa'y ü himmet-i kişver-gîrleriyle¹⁰ füşat-seray-ı dünyâyı dîde-i a'dây-ı bed-râya, kör mülhid gibi¹¹ teng eylediği gibi, tengnây-ı hitta-i Rûm'u dahî zümre-i ehîbbây-ı Hudâ'ya meydân-ı rahmet gibi vâsi' u rahb eyledi.

'Âkîbet "*Ecîbû dâ'iyallâhu*^{12*5}" da'vetine icâbet ve dâru'l-mülk-i bekâya tevcîh-i licâm-ı 'azîmet eylemekle, nevbet-i Saltanat ü iclâl bi'l-irsi ve'l-istîfâh veled-i emcedleri olan dîbâce-i kitâb-ı şâhî, 'unvân-ı sahîfe-i Pâdişâhî Sultân Orhân '*aleyhi'r-rahmetü ve'r-rıdvân*⁶ hazretlerine intikâl eylemeğin, bâ-'izz ü

1 dânişmendân-ı N1 : — A1, M1

2 icmâ' N1 : itbâk A1, M1

3 ve Dûdmân-ı Hâkânî A1 : — N1 : + ve dûdmân-ı (دودمان) saltanat-efzân-ı Hâkânî M1

* mü'eyyeden 'Îs N1 : mü'eyyeden bi't-te'yîdi'r-Rabbânî 'Aysû A1 : mü'ebbeden bi't-te'bidâti'r-Rabbânî M1

** اصلها ثابت و فرعها في السماء = Kökü (yerde) sabit, dalları gökte" anlamına gelen bu ifâde Kur'ân, İbrâhîm 14/24. âyetin son kısmıdır.

5 u N1 : — A1, M1

6 mağfûrun leh N1, A1 : mağfûr M1

*** وجاهدوا = Cihâd ediniz!" anlamına gelen bu cümle Kur'ân-ı Kerîm'in 7-8 kadar âyetinde geçen bir kısımdır.

7 ve îtmâr N1, A1 : — M1

8 küffâr-ı N1, A1 : düşmen-i M1

9 kazâ'i'n-nahb N1, A1 : kazâ'i'l-cenb M1

*⁴ عليه الرحمة ما دام الحقيقي و المجازي = Hakîkat ve mecâz devâm ettiği sürece (= dünyanın sonuna kadar) Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun" anlamına gelen Arapça bir duâdır.

10 ve sa'y -gîrleriyle N1, A1 : -i vüs' u himmet-i kişver-gîriyle M1

11 gibi N1, A1 : veş M1

12 dahî zümre-i *dâ'iyallâhu* N1 : zümre-i ehîbbây-ı/ihyây-ı Hudâ'ya deryây-ı rahmet gibi rahb eyledi. 'Âkîbet "*Ecîbû dâ'iyallâhu/dâ'iy[all]âhu* A1, M1

*⁵ احببوا داعي الله = Allah'ın davetçisine uyun" anlamına gelen Arapça bu cümle, Kur'ân, el-Ahkâf 46/31. âyetin başlarında yer alan ufak bir kısımdır.

*⁶ عليه الرحمة و الرضوان = Allah'ın rahmeti ve rızası onun üzerine olsun" anlamına gelen Arapça duâdır.

sa'âdet erîke-nişîn-i¹ Hılâfet oldular. Çünkü vücûd-i selâtîn-i cihân beher zemân ü mekân [N1 148b] bâ'is-i tertûb-i mesâlih-i umûr ve 'akl ü devletleri heyûlây-ı sûret-i nizâm-ı cumhûr olmağla, lâ-cerem evâmîr u nevâhî-i Pâdişâhî'den 'ibâret olan mevâdd-ı 'izz ü şevket ve 'anâsır-ı ferr u² Saltanat, mühim-sâzî-i mülk ü millet ve maslahat-perdâzî-i³ sipâh u ra'yyet bâbında makbûl-i nazar-ı⁴ fikr u tedbîr olacak sûret-i dil-pezîrde kıyâfet-gîr olmak elzem ve hey'et-i tasvîr u takrîri, pesendîde-i erbâb-ı kalem ü şemşîr olması⁵ emr-i ehemmdir. Tâ ki murûr-i edvâr ve kürûr-i a'sâr ile mütemâdî ve behcet ü inbisât-ı kulûb-i ehîbbâyâ bâdî olduğu gibi mûcib-i tekeddür-i havâtır-ı e'âdî ola.

Ve elbette pâdişâhân-ı bahtiyâr ve fermân-revâyân-ı müdün ü emsâr olanlar, maslahat-ı ra'yyetdârî mülâhazasına makrûn olarak rusûm-i Sipehdârî'yi ruste-i⁶ rişte-i inzıbât eylemek, mûcib-i devâm-ı mülk ü Saltanat ve re'âyâ vü askerî ve bedevî⁷ vü hazarî tâ'ifelerinin keyfiyyet-i ihtilât ve ictimâ'larını tahkîk ve hey'et-i şe'â'ir ve evzâ'larını ber-vech-i hakîk⁸ tesviye vü tensîk eylemek, müstevcib-i nizâm-ı⁹ mühâmm-ı devlet olduğu, rûşenây-ı rû¹⁰-şinâsân-ı ashâb-ı dürbet¹¹ ü dirâyetdir.

Ve usûl-i müstemirre ve mevâdd-ı medîde-i mukarreredendir ki, takrîr-i bünyân-ı memleket ve tevsî'-i dâ'ire-i eyâlet, cümle-i ecnâdın, [M1 328] husûsan erbâb-ı seyf ü cihâdın ri'âyet-i zabt u rabtları husûsuna merbût u menût ve ol fırkanın¹² ahvâl-i müteferrikası, Serdâr ve Sipehsâlâr nasbı ile¹³ mazbût olup, Neteki tahsîl ü teksîr-i mâl ve tevfir-i esbâb-ı me'âş ve refâh-ı hâl, ri'âyet-i ra'yyete mevkûf ve ol sınıfın medâr-ı kârları istikâmet-ârâ'¹⁴ i ashâb-ı kalem ü hisâb ile marsûf¹⁴ olagelmîşdir.

Bu ma'nâda selâtîn-i pîş-dâdyâna imâme-i sübha-i Saltanat olan¹⁵ Hûşeng Şâh-ı pür-hûş u nebâhetin¹⁶: "*Lâ Sultâne illâ bi'l-ceyş ve lâ ceyşe*¹⁷ *illâ bi'l-mülki ve lâ mülke illâ bi'r-ricâli ve lâ ricâle illâ bi'l-mâli ve lâ mâle*

1 nişîn-i M1 : ârây-ı N1, A1

2 ferr u N1, A1 : ferd-i M1

3 perdâzî-i N1, A1 : perdâze-i M1

4 nazar-ı N1, A1 : + ve M1

5 olması N1 : olmak A1, M1

6 rûste-i N1, A1 : beste-i A1, M1

7 bedevî N1 : berrî M1

8 hakîk N1, A1 : hakîka M1

9 nizâm-ı N1, A1 : + ve M1

10 rû N1, A1 : reh M1

11 dürbet N1, A1 : reviyet M1

12 merbût fırkanın A1, M1 : menût ve ol fırkanın nazm-ı N1

13 nasbı ile N1 : nasbiyle A1, M1

14 kârları marsûf N1 : kârları istikâmet-ârâ'-i ashâb-ı kalem ve hisâbla marsûf A1 : kârlar istikâmet-ârâ' ashâb-ı kalem ve sahâbla mevsûf M1

15 olan N1 : bulunan A1, M1

16 nebâhetin N1, A1 : binâ-heng-i M1

17 ceyşe N1, A1 : mâlün M1

*illâ bi'r-ra'iyyeti ve lâ ra'iyete illâ bi's-siyâseti**** kelime-i câmi'ası düstûrül'-amel-i selâtîn, **mesnevî**¹:

Nevâhî-i mülk ez-pey-i² bed-sigâl
*Be-leşker nîgeh-dâr ve leşker be-mâl***
Çü dârî tu genc ez-sipâhî dirîğ
*Dirîğ âyedeş dest-bürden be-tîğ*****
Hazâ'in-i³ tü-râ behr-i leşker bûd
Ne ez-behr-i âyîn ü zîver bûd [N1 149a]
Sipâhî ki hûş-dîl ne-bâşed zi-şâh
*Ne-dâred hudûd-i⁴ velâyet-nigâh!****

mazmûn-i hikmet-makrûnu, kâr-nâme-i şehân-ı⁵ pîşîn olmuştur.

Binâ-berân selâtîn-i cihân bi'l-cümle tertîb-i erbâb-ı⁶ tedbîr u terbiye ve ta'biye-i ashâb-ı şemşîre muhtâc ve rusûm u şe'â'ir-i mahsûsa ile yek-dîğeri temyîz ü ibâne⁷ eylemek, erkân-ı me'âlim-i devletden olduğu, mukaddime-i müsellemetül-intâc olmağla, Sultân Orhân hazretleri dahi birâder-i kerâmet-perverleri olan Felâtûn-fitnat ve Hürmüs-firâset 'Alâ'eddîn Paşa merhûmun⁸

* لا سلطانَ الا بالجيشَ و لا جيشَ الا بالملك و لا ملكَ الا بالرجال و لا رجالَ الا بالمال و لا مالَ الا بالرعية و لا رعيةَ الا بالسياية = Sultân ancak ordu ile olur; ordu ancak mülkle olur; mülk ancak insanla olur; insan ancak mal ile olur; mal ancak tebea ile olur; tebea ise ancak iyi bir idâre ile olur” anlamına gelen ve çeşitli kişilere atfedilen Arapça bu cümlelerin benzerinin Ezdeşîr'in sözlerinden biri olarak kaydedildiği yer için bk. meselâ es-Se'âlibî, *et-Temsîl ve'l-Muhâzara*, thk. 'Abdulfetâh Muhammed el-Hulv, 2. baskı, Riyâd 1401/1981, I,136.

1 düstûrül'- mesnevî A1, M1 : düstûr-i 'amel-i selâtîn N1

2 *ez-pey-i* N1, A1 : *-ârâyi* M1

** = Pâdişâh hazîneyi askerlerden esirgerse, askerler de kılıca el vurmaya ondan esirgerler” anlamına gelen bu cümle, Sa'dî'nin *Gülistân*'ında geçen bir beyittir; bk. Şeyh Sâdî-î Şîrazî, *Bostan ve Gülistan*, s.338.

*** = Düşmanın tecâvüzüne karşı memleketi asker ile, askeri de para ile muhâfaza et!” anlamına gelen bu cümle Sa'dî'nin *Bostân*'ında geçen bir beyittir; bk. Şeyh Sâdî-î Şîrazî, *Bostan ve Gülistan*, s.86.

3 *be-tîğ* (بتیغ) * *Hazâ'in-i* N1, A1 : *be-tîğ* (بتیغ) * *Hazân-i* M1

4 *hudûd-i* N1, A1 : *Yâ vedûdü* M1

*⁴ خزان ترا بهر لشکر بود * نه از بهر ایین و زیور بود

= Senin hazînelerin asker içindir, merasim ve süs için değildir. Padişahından hoşnut olmayan asker, memleketin hududunu muhafaza edemez” anlamına gelen bu cümleler Sa'dî'nin *Bostân*'ında geçen Farsça bir kitadır; bk. Şeyh Sâdî-î Şîrazî, *Bostan ve Gülistan*, s.44.

5 makrûnu şehân-ı N1 : meşhûnu, kâr-nâme-i şâhân/Şâhâne-i A1, M1

6 erbâb-ı N1 : esbâb-ı A1, M1

7 ibâne N1, A1 : inâne M1

8 perverleri merhûmun N1 : eserleri olan Aristo-fitnat ve Felâtûn-dirâyet merhûm 'Alâ'eddîn Paşa'nın A1, M1

irşâd ü delâletleriyle vaz'-ı kavânîn-i devlet ve ta'yîn-i resm ü âyîn-i Saltanat edüp, ibtidây-ı emirde Anadolu'da sâkin Etrâk evlâdından yeniçeri ile mu'abber devşirme¹ piyâde asker ihtirâ' ve hazret-i Mûsâ '*alâ nebiyyinâ ve 'aleyhi's-selâm*' sünnet-i seniyyeleri üzere² on-başı ve yüz-başı ve bin-başı gibi başbuğlar nasbiyle³ sûret-yâfte-i iltiyâm ü ictimâ' eyledi. Giderek hümûm-i zemâne gibi füzûn u firâvân ve ba'zı harekât-ı⁴ şenî'a ve nâ-şâyân ile vükelây-ı devleti dil-gîr ve sekene-i memleketi bîzâr u tenfir eylediklerine mebnî, min-ba'd sınıf-ı mezbûrdan⁵ tahrîri ferâgat ve ehl-i zimmet evlâdından ve ahdâs-i mesbiyyenin⁶ erbâb-ı liyâkat ü isti'dâdından tertîb ü tanzîmine mübâderet eylediler. Bu takrîb ol gürûh-i hidâyet-nasîb, ehl-i İslâm'la âmîziş ve zümre-i Muvahhidîn miyânında perveriş bularak, behre-mend-i ni'met-i îmân ve bâ'is-i teksîr-i sevâd-ı İslâmiyân oldukdan sonra, uğur-i dîn-i mübînde selâtîn-i sa'âdet-âyîn ile gazâ vü cihâd ve tîğ-zen-i⁷ sa'y ü gayret-i [M1 329] bî-dirîğ olarak⁸ kahr u tahzîl-i kefere-i⁹ bed-nihâd eylediler.

İbtidâ 'acemî ve giderek mu'allem olduklarının¹⁰ ve sâ'ir gûne terbiye vü tertîble merkez-i isti'mâle salâhiyyet bulduklarının sûreti, kütüb-i tevârîhde ve kânûn-nâmelerinde¹¹ mufassalan meşrûhdur, tâ ki Müceddid-i âyîn-i Saltanat ve¹² Müseddid-i kavânîn-i menkabet, Sâhib-kırân-ı bî-akrân Sultân Süleymân Hân '*aleyhi'r-rahmetü ve'r-rıdvân*'** hazretleri, zikr olunan yeniçeri zümresini kırk bin nefere iblâğ [N1 149b] ve haklarında enzâr-ı teveccüh ve i'tibâr-ı Mülûkâne'lerini isbâğ edüp, hâlâ beynlerinde lafz-ı bî-ma'nâ mesâbesinde kalmış düstûr-i¹³ mu'tenâları olan evzâ'-ı ma'hûde ve esâlîb-i memdüde üzere tarîk-ı 'ilmiyye gibi silsile-bend-i nizâm ve hılâf-ı kânûn, perde-bîrûn etvâr-ı nâ-sâz ve nâ-mevzûndan memnû' ve tabl-ı derîde gibi gulgule-i hâtîr-hırâş ve nâ-matbû'ları gayr-i mesmû' olmak için ol kavm-i güseste-mehârı, mürsile-peyvend-i katâr-ı nesak u intizâm eylediler.

1 devşirme A1, M1 : divşürme N1

* على نبينا و عليه السلام = Allah'ın selâmı peygamberimize ve onun üzerine olsun" anlamına gelen Arapça bir duâ cümlesidir.

2 hazret-i üzere N1 : — A1, M1

3 gibi nasbiyle N1 : gibi başbuğlar nasbı ile A1 : başbuğlar nasbı ile M1

4 harekât-ı N1 : evzâ'-ı A1, M1

5 mezbûrdan A1, M1 : merkûmdan N1

6 mesbiyyenin N1, A1 : müseyyebenin M1

7 tîğ-zen-i N1 : i'mâl-i tîğ ve A1, M1

8 bî-dirîğ olarak N1 : bî-dirîğle A1, M1

9 kefere-i N1, A1 : akvâm-ı M1

10 olduklarının M1 : oldukları N1, A1

11 ve kânûn-nâmelerinde N1 : — A1 : ve M1

12 ve A1, M1 : — N1

** عليه الرحمة و الرضوان = Allah'ın rahmeti ve rızâsı onun üzerine olsun" anlamına gelen Arapça bir duâdır.

13 düstûr-i N1, A1 : düstûran-ı M1

Binâ-ber-ân cûybâr-ı zinde-rûd¹ gibi müselselen revân ve evgâd² u ahlât makûlesine reh-dâde-i duhûl ü ihtilât olmayarak, ocakları³ Gâzî Ocağı nâmiyle kalb-i⁴ mü'min gibi pâk ve kışlaları mir'ât-i sâf-sıfat şâ'ibe-i⁵ gerd-i kûdürreden musaffâ ve tâb-nâk olarak, bir zemân ol hâl üzere güzerân eyledi. Ancak selefde esfârın kesret-i vukû'u ve küffâr u füccâr ile harb ü peykârın tezâhüm ü⁶ şuyû'u olmağla, nev-be-nev tahrîr-i asker⁷ ve tevfir-i yeniçeri eylemek iktizâ eylediğinden nâşî, Memâlik-i mahrûse'den pey-der-pey serdengeçdi bayrakları küşâd ve tashîh be-dergâh ile resp ü râhları üzere neferâtı müterakkî ve⁸ müzdâd olarak, mânend-i havâdis-i dehr-i dâhir gürûhları enbûh ve vâfir ve Memâlik-i Hâkâniyye'de ortasız kerte⁹ nâdir kaldı.

Ve¹⁰ gerçi bidâyetlerinden berü gâlibâ Ocak ta'bîrinin şerâre-i eser-i hâssiyeti olmak üzere, vakten-fe-vakten nâ'ire-i sûz-i fitne vü fesâd ve âteş-efruz-i 'utüvv ü 'inâd olmalarıyla, vükelây-ı devleti bîzâr ve sepend-i nâr-ı mihnet ü¹¹ âzâr eylemekden hâlî olmayup, lâkin ber-vech-i muharrer kesret-i sefer ve iktizây-ı asker sebebiyle anlara mürâca'at mukarrer olup ve ekser me'ârik ve melâhim ve mehâlikde cân-sipârâne erlikler ve fedâiyâne dilâverlikler ibrâz¹² ve râh-ı dîn ve uğur-i selâtinde merdâne savelât-ı tabûr-şiken ve düşmen-güdâz ederek şemşîr-veş niçe¹³ fütûhât-ı dil-keşe mahz-ı âlet ve nûr-i hidâyet-misâl kati vâfir târik-i hâne-i küfr¹⁴ ü dalâlin dâru's-selâm-ı İslâm olmasına bâ'is ü 'illet olmaları hasenâtını¹⁵, [M1 330] selâtın-i ma'delet-âyîn-i pîşin hazerâtı [N1 150a] gâh ü bî-gâh mü'eddî-i¹⁶ fesâd ü tebâh olan cünha ve günâhlarına keffârâtından¹⁷ add eylemeleriyle, dergâh-ı iltifât-ı Şâhâne'lerinden redd ve ocakları cânibine dest-i keff¹⁸ ü tahvîli medd eylemeyüp, igmâz ve semh u lemhi 'afv u safh ile kemâ-kân revâtib-i

1 rûd N1, A1 : rû M1

2 evgâd N1, A1 : edgât M1

3 ocakları N1 : — A1, M1

4 kalb-i A1, M1 : dil-i N1

5 şâ'ibe-i M1 : + [Buradaki bilgilerden “müselselen revân kûdürreden” kısmı, buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 161b'nin sağ kenarına yazılmıştır] A1 : — N1

6 küffâr-ı ü N1 : küffâr-ı füccâr ile kârzârın tezâhüm-i A1 : düşmen-i füccâr-ı kârzârın tezâhüm-i M1

7 asker M1 : askerî N1, A1

8 neferâtı müterakkî ve A1 : neferâtı N1 : müterakkî ve N1

9 kerte N1, A1 : gezer M1

10 Ve N1 : — A1, M1

11 ü N1, A1 : — M1

12 fedâiyâne ibrâz N1 : fedâiyâne/fedâyâne dilâverlikler izhâr A1, M1

13 savelât-ı niçe N1, A1 : savlet-i tabûr-şiken ve düşmen güzâr ederek şemşîr-veş nice M1

14 küfr N1, A1 : zulmet M1

15 hasenâtını N1 , A1 : muhsenâtını M1

16 mü'eddî-i N1 : mü'eddî-yi A1 : mevâdd-ı M1

17 keffârâtından N1 : keffâretinden A1, M1

18 dest-i keff N1 : eydî-i ref' A1, M1

mukarrereleri ihsânına¹ şâyân ederler idi. Ve hılâf-ı rızây-ı Saltanat bî-edebâne vaz‘ u hareket ve fitne vü fesâda mücâseretleri² vukû‘unda gâh isâle-i zülâl-i tedbîr ve gâhî silsile-cünbân-ı fezâhat ü³ küstâhî olan fûrûzîne-i ‘utüvv ü ‘inâd, ya‘nî hâce-i fesâdlarına def‘i ve tadrîcî ihâle-i seylâb-ı şemşîr ederek, kânûn-i tuğyânlarını⁴ muntafî ve ünûf-i şâmiha-i bagy ü ‘isyânlarını ırgâmla şerr u şirâstlerini müntefî⁵ eylemekle, sevret-i severânlarını şikest ve sarîr-i kudûr-i hiddet ü galeyânlarını pest ederler idi.

‘Ale'd-devâm ol sürbe-i⁶ serkeş ve tünd-likâm bu vetîre üzere istihdâm olunup, def‘aten sirişk-i dîde gibi iskât-ı mevki‘-i nazar eylemekden igmâz ve mücâzât-ı külliyyeden i‘râz olunur idi. Bundan başka selefde sipâh ve silahdâr ocakları dahi lihye-i kesife gibi firâvân tâ‘ife-i ceng-cûyân olmalarıyla, ma‘nevî zümre-i Bektâşiyân'a mukâvim ve mukâbil ve lede'l-iktizâ‘ ashâb-ı ârâ⁷ anları kola alup, üzerlerine teslitle icrây-ı mezâk ve i‘lây-ı livây-ı⁸ şerr u şikâk eylemelerine hâciz u hâ‘il olacakları melhûz u meczûmları olmağın, ekserî destân-ı fitne vü ‘isyâna âgâz ve tehayyülât-ı fâsîdelerini kuvveden fi‘le ibrâz edemezler idi. Ve⁹ ancak bir nesnenin teveffür ve izdiyâdı tegayyür ve¹⁰ fesâd-ı hâlini mûcib ve ifrât u imtidâdı tuğyân ü dalâleti müstevcib olmak emr-i ‘âdî olmağla, ol ocaklar dahi refte refte dîk-i şûrba gibi¹¹ şûrîde ve zemân zemân zebâne-i şu‘le gibi¹² hevây-ı tuğyâna ser-keşîde olup, yeniçeri ocağı gibi mazbût ve râbîta-i zâbitaya hakîmâne merbût olmamalarıyla, erzâl ü evgâd ve Terâkime ve Ekrâd makûlesi evbâş-ı nâ-tırâşları, mütevâtîr ve hîdemât-ı¹³ dîn ü devletden himmet-i ebnây-ı zemân gibi kâsır ve “‘Aseli keselini değmez” meselince, menfa‘atleri mazarratlarına pâdâş olmadığı¹⁴ zâhir olmağla, [N1 150b] vükelây-ı Devlet-i ‘aliyye ol fırka-i nâ-marziyyeden müteneffir olmağın, sitâre-i ma‘zûl-vâr¹⁵ iskât-ı derece-i i‘tibâr ve bi't-tadrîc ism-i bî-müsemmâ ‘idâdında şümâr eylediler.

1 revâtib-i ihsânına N1, A1 : rivâyet-i mukarrereleri ihsâna M1

2 mücâseretleri N1, A1 : mücâseretler M1

3 fezâhat ü N1 : fezây-ı A1, M1

4 tuğyânlarını N1, A1 : tuğyânların M1

5 ‘isyânlarını müntefî N1, A1 : ‘isyânların ırgâm ile şerr u şirâstlerini muntafî M1

6 sürbe-i N1, A1 : seriyye-i M1

7 mukâvim ârâ' N1 : mukâvim/mukâdim ve mukâbil ve lede'l-iktizâ' ashâb-ı ârâ A1, M1

8 livây-ı N1, M1 : livâ'-i A1

9 Ve N1 : — A1, M1

10 ve N1, A1 : — M1

11 dîk-i şûrba gibi N1 : mânend-i dîk-i corba A1 : mânend-i dîk-i çorba M1

12 gibi A1, M1 : -âsâ N1

13 olmamalarıyla hîdemât-ı N1 : olmadıklarından/olduklarından nâşî, erâzil ü evgâd ve enzâl-i sefele-nihâdları, mütevâfir/mütevâtîr ve hîdemât-ı/hîdmet-i A1, M1

14 zemân olmadığı N1 : zemân/zemâne gibi kemîne ve kâsır ve “‘Aseli/‘Aselini keselini/keseli değmez” meseli üzere, menfa‘atleri mazarratlarına pâdâş olmadığı/olduğu A1, M1

15 ma‘zûl-vâr N1, A1 : ma‘zûl-i der-i M1

Pes gürûh-enbûh-i¹ Bektâşiyye, vech-i mezkûr üzere gerçi mizâc-ı mu'tedil gibi ihtilât-ı [M1 331] ahlât-ı rediyyeden pâkîze-ter bir Ocağ-ı² mu'teber olup, lâkin giderek ol merg-zâr-ı nâzik, sebze-i hod-reng-i bî-gâne giyâh-ı sefele vü erzâlî³ mâl-â-mâl ve ol pîşe-i⁴ şîr u peleng, esnâf-ı hanâzîr u şigâl birle ormana şebîh ve hem-hâl olup, ya'nî derûnlarına⁵ hılâf-ı kânûn eşhâs u evbâş ve encâs bozundusu ecnâs-ı kallâş u feyyâş makûlesi dahîl⁶ ve Devlet-i 'aliyye 'indinde mükerrerem olan ol Ocak-ı muhterem, pây-gâh-ı hargele-i sefele vü rezîl oldu. Bundan başka⁷ sipâh ve silahdâr ocaklarının dahi üftâde-i nazar-ı devlet ve efgende-i hâviye-i hevân ü mezellet⁸ oldukları hasebiyle pîş-gâhlarından ol makûle rakîb ve müzâhim⁹ perdâhte ve sâha-i derûn-i dağdağ-nümûnlarından ol gâ'ile, zâ'ile vü endâhte olmak keyfiyyeti 'ilâve olarak, "*Halâ biki'l¹⁰-cevvü fe-bîzî v'asfîri**" meselince, miyâneyi Atmeydânı gibi hâlî bulmalarıyla, bî-bâk¹¹ ve lâ-ubâlî "*Menem diğêr nîst***" zemzemesiyle¹² min-ba'd tanîn-endâz-ı sevâmi'-i esâfil ü e'âlî olup, bî-mehâbâ sâz-ı nâ-sâz-ı vaz'-ı küstâhâneyi izdiyâd-ı nagemât-i bî-usülle hâric ez-perde-i¹³ edeb harekâta ictisâr ve bî-vech terakkîyyât ve evrâk-ı esâmeyi bey' u şîrâ birle dâhil-i 'idâd-ı emlâk ü¹⁴ 'akârât eylemek gibi cânib-i mîrîye îrâs-ı zarar u¹⁵ hasâr edüp ve'l-hâsıl kâ'ide-i muttarideleri hatt-ı Tersâ gibi ma'kûs ve râyet-i 'asabiyyetleri bîd-i¹⁶ mecnûn-âsâ menkûs oldu. Seferlerde ise¹⁷ sergerdelerine itâ'atden rû-gerdân ve pîçîde-gerden olarak, hark-ı sürâdık-ı inkiyâd ile makâm-ı sitîz ü 'inâd ve töre-i¹⁸ fitne vü fesâda âgâz ve

1 gürûh-enbûh-i A1, M1 : gürûh-i N1

2 Ocağ-ı N1 : Ocak-ı A1 : Ocağ (وجاع) M1

3 erzâlî N1 : erâzille A1 : erâzil ile M1

4 pîşe-i A1, M1 : bîşe-i N1

5 şebîh derûnlarına A1, M1 : hem-hâl olup, ya'nî içlerine N1

6 feyyâş makûlesi dahîl N1, A1 : kabbâş makûlesi dâhil M1

7 Ocak-ı başka N1 : Ocak-ı/Ocağ-ı bihterîn ü muhterem, pây-gâh-ı firka-i zelîl olup A1, M1

8 mezellet N1 : zillet A1, M1

9 rakîb ve müzâhim A1, M1 : müzâhim ve rakîb N1

10 biki'l N1 : leki'l A1, M1

* خلا بك الجوفبيضى و اصفرى = Meydân senin, ister yumurtla, ister gıdakla [= Kral sensin, istediğini yapabilirsin] anlamına gelen bu cümle meşhûr Arap şâirlerinden Tarafe'nin şiirlerinden bir mîsrâdır; bk. el-Meydânî, *Mecma' u'l-emsâl*, I,239-240.

11 meselince bî-bâk N1 : meseli üzere, miyâneyi meydân-ı Lahm gibi hâlî bulmalarıyla, bî-pâk A1, M1

** منم ديكر نيست = Ben varım başkası yok (Kendimden başkasını adamdan saymıyorum)" gibi bir anlama gelen Farsça ifâdedir.

12 zemzemesilme N1 : demdemesiyle A1, M1

13 küstâhâneyi perde-i N1 : küstâhâneye izdiyâd-ı nagemâtla hâric ez-makâm-ı A1, M1

14 emlâk ü N1 : — A1, M1

15 cânib-i u N1 : beytûlmâle îrâs-ı A1, M1

16 râyet-i bîd-i N1, A1 : râyet-idi 'asabiyyetleri beyt-i M1

17 ise N1, A1 : — M1

18 'inâd ve töre-i A1, M1 : 'inâdda velvele-i N1

muhıll-i nâmûs-i Ocak¹ olacak gûnâ-gûn a‘mâl-i kabîha ve ef‘âl-i fazîha birle menâzım-ı devleti berhem-zede-i ihtilâl ve mebânî-i sahîha-i Saltanat‘ı, evzâ‘-ı nâkısâne ile ecvef-misâl ser-dâde-i rahnedârî² vü i‘tilâl eylemek gibi harekât-i mütevâliyât-i kerîhe ibrâz edüp, [N1 151a] ma‘a mâ fih ba‘zı mertebe üstühân-pâre-i ‘atıyye vü ihsân ve sâ‘ir gûne tedâbîr-i hasene-i³ ser-i kârân ile bestede-hân ve ârâm-yâfte-i galeyân⁴ olup, teşvîk u igrâ ve istimâlet ü isti‘vâ ile dîk-i hamîyyetleri cûşân⁵ ve ‘‘Gayret-i kazgân ve ocak’’ deyerek ‘alev-i âteş gibi leşker-i küffâr⁶ üzere hecme-engîz ve rîzân olmalarıyla, oldukça yararlıklar izhâr ve tekmîl-i nâmûs-i İslâm ve Saltanat'a sa‘y ü ibtidâr ederler idi.

Tâ ki bin târîhine kadar bu resme güzer⁷ edüp, bi-hikmetihî Te‘âlâ [M1 332] târîh-i mezbûrdan berü mâye-i ‘asabîyyet, cânib-i küffâr-ı⁸ bed-tınyete intikâl ve ‘alel-ittisâl fûnûn-i harbiyye istihsâliyle âzmâyîş-i⁹ harb ü kıtâle verziş ü iştigâl üzere olup, taraf-ı İslâmîyân‘da huzûr-i hazarîye meyl ü i‘tinâ bi‘l-küllîyye hamîyyet-i bedevîyyeti ibtâl ü ilgâ¹⁰ eyledi.

Beyân-ı ahvâl-i nâs¹¹

Evvelâ mütehayyizân ve ‘uzmâ’ ve üsve-i¹² âhâd-i nâs olacak ricâl ü a‘yân ü küberâ’, bi‘l-cümle müşteheyât-ı nefsânîyye ve müstelezzât-ı¹³ cismânîyyeye mütevaggil ü münhemik ve nisvân gibi zîb ü zînete ve seref ü sefâhete mugrem ü mütehâlik olmalarıyla giderek sâ‘ir nâsa sirâyet edüp, ekser enâm mânend-i câm-ı ser-furû¹⁴-bürde-i sahbây-ı safâ ve ezhâr-ı behâr-âsâ rengâ-reng elbise-i fâhire ve âlâyîş ü ârâyîş-i zâhire ile endâm-nümây-ı behcet ü behâ olup, ma‘âzallâhi¹⁵ Te‘âlâ ahkâm-ı şer‘iyye ve sünen-i Mustafaviyye, husûsan mesûbât-ı gazâ vü cihâd sûtürde-i sahîfe-i fu‘âd¹⁶ ve

1 Ocak N1, A1 : Oçak M1

2 rahnedârî N1 : şikestî A1, M1

3 tedâbîr-i hasene-i N1 : tedâbîr-i A1 : tedbîr-i M1

4 galeyân N1 : severân A1, M1

5 ü isti‘vâ cûşân N1, A1 : ile dîk-i hamîyyetleri çûşân M1

6 küffâr N1, A1 : düşmen M1

7 güzer N1, A1 : güzâr M1

8 küffâr-ı N1, A1 : a‘dây-ı M1

9 âzmâyîş-i N1, A1 : âzmâyîşi M1

10 hazarîye ilgâ N1 : hazarîye/hâzırîye vulû‘ u i‘tinâ/ignâ bi‘l-küllîyye hamîyyet-i bedevî-yi ibtâl ü ilgâ/ilgâ (ولغا) A1, M1

11 **Beyân-ı ahvâl-i nâs** [Bu kısım muhtemelen burada yer alması düşünülerek kırmızı mürekkeple N1 151a'nın sol kenarına yazılmıştır] N1 : — A1, M1

12 ‘uzmâ’ ve üsve-i N1, A1 : ‘uzmâ ve âsûde-i M1

13 küberâ’ müstelezzât-ı N1 : küberâ, bi‘l-cümle müştebihât-ı nefsânîyye ve müstelezzât-ı/müstenidât-ı A1, M1

14 ser-furû N1, A1 : serber ve M1

15 ma‘âzallâhi N1, A1 : ma‘âz[all]âhi M1

16 fu‘âd N1, A1 : fuvâd M1

“*el-Cennetü tahte zılâli's-süyûf**” Hadîsi'nin müfâdı, züdûde-i¹ kulûb-i ‘ibâd olmağa başladı.

Ve bir taraftan “*el-‘Ulemâ’u ümenâ’u'r-rusül***” emânetine mutasarrıf² olan zümre-i ‘ulemây-ı kirâm dahi ekseri³ tahsîl-i ‘ilm-i şerîfî, vesîle-i kesb-i te‘ayyün⁴ ve riyâset ve zamîrlerini nahv-i dünyâyâ sarf ve kelime ve⁵ kelâmlarını iktinây-ı merâtib-i⁶ ‘ulyâyâ ‘atf birle cem‘-i hutâm ve celb-i câh u ihtîşâm eylemeğe hasr-ı cümle-i tâmme-i⁷ himmet eder oldular. İşte asıl menba‘-ı şûrâbe-i beliyye bu kazıyyedir. Zîrâ⁸ ‘âmmе-i halkın salâh u fesâdı, kezâlik selâtînin ‘adl ü dâdı ve cevr u bî-dâdı, ‘ulemâ’⁹ cânibinden neş’et eylediği şerh u beyândan müstağnîdir. Husûsan Dâru's-saltanatı's-seniyye'de¹⁰ evâ’ili şerîf ve mu‘teber ve evâhırı şeni‘ [N1 151b] u bed-ter olan tarîk-ı resmîye sebebiyle “*el-A‘lemü fe'l-a‘lemü****” düstûr-i şer‘isini¹¹ “*el-Akdemü fe'l-akdemü***” resm-i ‘örfîsi ilgâ ve mehâdim ve¹² zâdegân-ı sâde-dilân ve kîsedârân ve boğça-resânân fırka-i ehl-i ‘ilm ü¹³ dânişverâna sebk u tekaddümle “*Hel yestevîllezîne ya‘lemûne v’ellezîne lâ ya‘lemûn*5*” mîzân-ı nass-ı ‘adâlet-makrûnundan müsâmaha ederek, gayy¹⁴ ü cehâlet şâyi‘ u şâmil ve erbâb-ı isti‘dâd kûşe-i züll ü havârîde güm-nâm ü hâmil (خامل) kalmağla¹⁵, merâtib-i

* الجنة تحت ظلال السيوف = Cennet kılıçların gölgesinin altındadır” anlamına gelen bu cümle el-Buhârî, Cihâd, 22,112,156; Müslim, Cihâd, 2, İmâre 146; Ebû Dâvud, Cihâd, 89; et-Tirmizî, Fezâ’ilü'l-cihâd, 23; Ahmed b. Hanbel, 4/354,396,411’de geçen Hz. Peygamber’in bir hadîsidir (bk. Wensinck, IV,79).

1 züdûde-i N1, A1 : zûde-i M1

** العلماء امناء الرسل = Âlimler, peygamberlerin güvenini kazanmış kimselerdir” anlamına gelen bu cümle meşhûr hadîs kitaplarında zikredilmemekle beraber, el-‘Ukaylî’nin Hz. Enes’den rivâyet ettiği bir hadîs olarak gösterilmektedir; bk. *Keşfü'l-hafâ*, nr.1838, II,87.

2 “el-‘Ulemâ’u mutasarrıf N1 : ümenây-ı enbiyây-ı ‘izâm A1, M1

3 ekseri N1, A1 : ekser M1

4 te‘ayyün N1, A1 : ta‘yîn M1

5 ve N1 : — A1, M1

6 merâtib-i N1, A1 : merneb-i M1

7 eylemeğe tâmme-i N1, A1 : eylemekle hasr-ı cümle-i nâme-i M1

8 şûrâbe-i Zîrâ N1, A1 : şûriyye-i beliyye bu kazıyyedir M1

9 ‘ulemâ’ N1 : ‘ulemâ A1, M1

10 s-seniyye'de N1 : l-‘aliyye'de A1, M1

*** العلم فالعلم = En iyi bilen en öndedir” anlamına gelen ve İslâmî genel prensiplerden birini ifâde eden Arapça cümledir.

11 sebebiyle şer‘isini N1, A1 : “el-‘Alemü fe'l-‘alemü” düstûr-i şer‘îsi M1

*4 الاقدم فالاقدم = Önceliği olanlar öne alınır” anlamına gelen ve İslâmî genel prensiplerden birini ifâde eden Arapça cümledir.

12 mehâdim ve N1 : — A1 : düstûr-i şer‘îsi M1

13 ehl-i ‘ilm ü N1 : — A1, M1

*5 هل يستوى الذين يعلمون و الذين لا يعلمون = Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?” anlamına gelen bu cümle Kur‘ân, ez-Zümer 39/9. âyetin sonlarına doğru yer alan bir kısımdır.

14 gayy N1, A1 : gabî M1

15 kalmağla N1 : kalmasıyla A1, M1

'ilmiyyeye refte refte cühelâ' istilâ ve hakîkî 'ulemâ'¹ olanlar ma'dûd-i sükalâ' olmağın², meclislerinden istiskâl, belki Âsitâne-i sa'âdet'den harf-i zâ'id-misâl hazf³, vücûd-i bihbûdları kusvây-ı âmâl olup, bu cihetlerden⁴ zümre-i ehl-i 'ilm ü 'irfân, ser-dâde-i tedennî vü noksân ve ma'îşet husûsunda müsâmaha ve zınnet sebebiyle ekserî ve⁵ belki bi'l-külliyye mübtelây-ı zık-ı [M1 333] me'âş ve mahrûm-i dest-mâye-i tegaddî vü inti'âş olmalarıyla, belây-ı fakr-ı hâl ve kayd-ı nefaka-i ehl ü 'iyâl semend-i sa'y ü ikdâma pây-bend ve ta'lîm ve irşâd-ı⁶ enâm riştesini 'ukde-i nâ-becâyı terk ü ihmâle rabt u peyvend eylemekle, emr-i ma'rûf cümlesinden olan terğîb-i cihâd ü gazâ ve teşvîk-i sevâb ü cezâ misillü hiyâr-ı 'amel, mehcûr u mu'attal kaldı.

Ve eğer "'Ulemâ'⁷ zümresi, umûr-i hâriciyye⁸ tedbîrinden gâfil olmalarıyla, beher hâl çekirdekden yetişmiş mehâdîmin ser-i kârda bulunmaları, dîn ü devlete enfa' u ahrâ olduğuna mebnî, mevki'-i re'y ü tedbîr olan mesânid-i vâlâya anları tasdîr lâzimedendir"⁹ deyü i'tirâz olunur ise, cühhâlin dîn ü devlete zerre kadar nef'i olmayacağı ezherdir. Zîrâ dîn ü devlet şerî'atle kâ'imdir. Ser-levha-i İslâm olan Sultân-ı enâm hazretleri¹⁰, mîzân-ı şerî'atin iki keffesi olan Kur'ân ve Hadîs'e kavîl ü fi'lîni tatbikle hareket eyledikce, devlet ü saltanatı ol makûle cühhâlin re'y ü tedbîrleriyle idâreden müstağnî olduğu tafsîle gayr-i muhtâcdır. Devr-i sâbıkda her biri Eflâtûn-i vakt gibi dakîka-dân-ı dâhiye-i devrân olanların re'y ü tedbîrleri, devlet ü saltanatı¹¹ ne hâle getürüp ve ne sûrete munkalib eylediği ma'lûmdur.

Umûr-i 'âmme, ehass-ı havâss olan Pâdişâh-ı me'âlî-ihtisâsa menût ve onların harekât ü sekenâtları, şer'-i şerîfe merbûtdur. Ve bir mülkde Pâdişâh bir olur, müte'addid olmaz. Nîk ü bed-i ahvâl-i memleketi [N1 152a] yarın hazret-i Zül'-celâl 'azze şânühü veliyyü'l-emr¹² olandan su'âl eder. "*Küllüküm râ'in ve küllüküm mesû'lün 'an-ra'ıyyetihî*"^{*} Hadîs'i sahîhdir. Yoksa¹³

1 cühelâ' 'ulemâ' N1 : cühelâ istilâ ve hakîkî 'ulemâ A1, M1

2 sükalâ' olmağın N1 : sükalâ olmağla A1, M1

3 hazf N1, A1 : + ve M1

4 cihetlerden N1 : cihetlerle A1 : cihetleriyle M1

5 ve A1, M1 : — N1

6 irşâd-ı N1, A1 : reşâd-ı M1

7 'ulemâ' N1 : 'ulemâ A1, M1

8 hâriciyye N1, A1 : + tedebbür-i M1

9 lâzimedendir N1 : lâzımdır A1, M1

10 Sultân-ı enâm hazretleri N1 : 'ulemâ'-i kirâm hazerâtı A1 : 'ulemây-ı kirâm hazerâtı M1

11 saltanatı N1, A1 : saltanatını M1

12 veliyyü'l-emr N1, A1 : ulî'l-emr M1

* *كلكم راع و كلكم مسؤول عن رعيته* = Hepiniz çobansınız ve hepiniz güttüklerinizden sorumlusunuz" anlamına gelen bu cümle Peygamberimiz'in Buhârî, Cum'a 11, Cenâ'iz 32, İstikrâz 30, Vesâyâ 9, 'Itk 17,19, Nikâh 81,90, Ahkâm 1; Müslim, İmâre 30; Ebû Dâvud, İmâre 1,13; Tirmizî, Cihâd 37; Ahmed b. Hanbel 2/5,54,55,108,111,121'de yer alan bir hadîsidir; bk. Wensinck, II,273.

13 Hadîs'i sahîhdir. Yoksa A1 : Hadîs'i sahîhdir. Yohsa N1 : Hadîs sahîhdir. Yohsa M1

vükelây-ı devlet ta‘bîr olunan ve mükâleme nâmiyle mesâlih-i ‘ibâda¹ teslîf kılınan eşhâsdan su‘âl eylemez. Ve: “Ne yapayım² bunlar böyle dedi ve böyle re‘y eyledi. Ben dahi anlara i‘timâd ü muvâfakat eyledim” sözünü Rabbül-‘izze hazretleri dinlemez. Emânetullah³ riştesi dest-i selâtindedir. Ol riştede şerî‘atden gayrinin ‘alâkası yokdur. Ve⁴ kaldı ki ‘ulemâ’-i hakîkî olanların umûr-i hâriciyyeden gafletleri i‘tirâzına ânifen cevâb verildi. Ve hasbe'l-beşeriyye nâdiren sâdır olan ba‘zı bâdirelerinden guzz-ı⁵ basar ve igmâz olunmak lâzimedendir. Beher hâl ‘ilm ü fazlı cihetine nazar ile ba‘zı etvârlarına ta‘arruz olunmamak kâ‘ide-i insâfdandır. Zirâ Hadîs-i şerîf muktezâsınca bir ‘âlim, bin ‘âbid câhilden efdal ve ‘âlimin nevmi sâ‘irin ‘ibâdetinden hayırlı ve sevâb cihetiyle ekmeldir. Ser-i kâra [M1 334] müstevlî olan niçe⁶ câhillerin kûh kûh cünhaları ma‘füvv ü mestûr iken, ‘alimlerin habbeleri kubbe olmak revâ değildir. Ve⁷ bi'l-cümle henûz ‘uhdesine hakk-ı üstâd⁸ müte‘allık olmamış ve pîş-gâh-ı mekteb ü medreseden güzâriş bulmamış, ebced bedeli eb u cedd ile mübâhî ve sevâd-hân olanları⁹ dahi mübtedilîkte müntehî, ekserî ihtiyâcdan berî, pederleri agniyây-ı zemândan¹⁰ belki bi'l-fi‘l memleketeyn kadî‘askeri olanlara çifte çifte nemâdâr ma‘îşetler ve arpalıklar tevcihiyle esbâb-ı sefâhetlerini¹¹ iksâr edüp, gûyâ ki ol makûlelere bedel-i hukûk-ı ‘ulemâ’¹² olan ma‘îşetler ve arpalıklar, eshâm-ı maktû‘a-i mahsûsa kabîlinden olmuşidî. Heme-şeb tâ-be-rûz mütâla‘a ve te‘lifle¹³ çerâğ-ı mâh-ı münîr-âsâ kandîl-efrûz olanlar, sûhte-i âteş-i fakr u fâka¹⁴ ve mûm gibi güdâhte-i lehîb-i¹⁵ ihtiyâc-ı müzeyyebüt-tâka olurlar. Bu mahalde bir nebze sergüzeştimizin siyâk-ı kelâma münâsebet-i tâmmesi olmağla, mücmelen tahrîri¹⁶ vâdîsine imâle-i licâm-ı semend-i kilik-i tîz-kâm kılındı.

1 ‘ibâda N1, A1 : ‘ibâd M1

2 Ve “Ne yapayım N1, A1 : Ne yapalım M1

3 ‘izze Emânetullah N1 : ‘izzeti hazretleri dinlemez. Emânetullah/Emânet[ull]ah A1, M1

4 Ve N1, A1 : — M1

5 guzz-i N1, M1 : guss-ı A1

6 niçe N1, A1 : nice M1

7 Ve N1, A1 : — M1

8 üstâd A1, M1 : üstâz N1

9 olanları N1, A1 : olanların M1

10 zemândan N1, A1 : zemân M1

11 sefâhetlerini N1, A1 : sefâhlarını M1

12 ‘ulemâ’ N1 : ‘ulemâ A1, M1

13 te‘lifle N1 : te‘lifleri ile A1, M1

14 fâka N1, A1 : vifâka M1

15 lehîb-i N1 : — A1, M1

16 tahrîri [Bu kelime üzeri karalanan “tahlîl-i” kelimesinin üstüne yazılmıştır] A1 : tahlîli N1 : tahrîri M1

Nebze ez-evveliyât-ı Müverrih¹

Çünkü Muharrir-i Hakîr², *Burhân-ı Kâti* ‘nâm kitâb-ı hafîri terceme edüp, Sultân³ Selîm Hân hazretleri dergâhına ‘arz u takdîm eylediğimde, karîn-i pesend ü kabûl olmağla, elbette üç⁴ yüz guruşluk bir ma‘îşet tevcîh olunmak⁵ bâbında bâ-hatt-ı hümâyûn [N1 152b] emr u te’kîd buyurmuşlar iken, ol hılâlde küre-i bagy ü ihtilâl olup, Devlet-i ‘aliyye'nin kabza-i tasarrufundan bîrûn olmuş Ruscuk semtinde bir kazâyı “Mukaddemâ arpalık şu‘besinden idi” deyerek tuğrâlî emr-i şerîf ile Ser-levha-i ‘ulemâ⁶ olan devletlü, ma‘îşet nâmiyle bu mastaba-nişîn-i meskenete tahsîs eylediler. Meğer ber-vech-i muharrer ol havâlî Ser-sürbe-i Celâlî olan Tirsinikli⁷-oğlu'nun hükûmetgâhından olmağla, kadı ve mütesellim ve sâ’ir zâbitler⁸ merkûm tarafından mansûb ve ‘âmme-i ‘avâ’idâtı taraf-ı mezbûra meclûb imiş. Hasbe'l-emr tarafımızdan kazây-ı merkûma nâ’ib irsâline ibtidâr olunmuşiken, mahzâ tuğyândan nâşî a’yân-ı belde olacak şakî, nâ’ibi kazâyâ dahi takrîb eylemeyüp, mâhiyye sohbeti değil, sohbet-i mu‘âmelât-ı nâs için bir mürâsele dahi iltimâs etmez idi. ‘Arabî⁹:

Tevesse’û lî bi-ma’îşetin ve kad

*Vecedtühâ ma’îşeten dankâ**

cehl ü ‘ilm beyninde tekâbül-i tezâdd¹⁰ olmağla, mahzâ bu desîse, tahkîr u ihânetden nâşî olduğuna giderek tahsîl-i şu‘ûr olundu. Pâye-i¹¹ serîr-i Saltanat'a ‘arz-ı hâl tahrîrine de gurbet ve bî-kesî hâlinden başka, hayâ¹² ve edeb müy-i hâme-i taleb olmağla, er-Rızku ‘alallah [M1 335] dergâhından istidrâr¹³ ederek evkât-güzâr olundu; ve *fîhi ‘ibretün li-men i‘tebere***. Lâkin merhûm-i¹⁴ Cennet-karâr dem-be-dem hakkımızda râtibe-i ‘inâyetlerini idrâr

1 **Nebze ez-evveliyât-ı Müverrih** [Bu kısım burada yer alması işaret edilerek kırmızı mürekkeple N1 152a'nın sol kenarına yazılmıştır] N1 : — A1, M1

2 Hakîr N1 : Fakîr A1, M1

3 Sultân N1 : — A1, M1

4 üç A1, M1 : üç N1

5 tevcîh olunmak A1, M1 : verilmek N1

6 şerîf ile ‘ulemâ’ N1 : şerîfle ser-levha-i ‘ulemâ A1, M1

7 Ser-sürbe-i Tirsinikli N1 : Ser-i seriyye-i Celâlî olan Tirsinikli A1, M1

8 mütesellim ve sâ’ir zâbitler N1, A1 : müsellim ve sâ’ir zâbitleri M1

9 Hasbe'l-emr ‘Arabî A1, M1 : — N1

* *توسّعوا لى بمعيشة و قد وجدتها معيشة ضنكا* = Benim geçimimi genişletin, çünkü ben zorlukla geçiniyorum” anlamına gelen Arapça beyittir.

10 -i tezâdd N1 : — A1, M1

11 Pâye-i N1, A1 : Mâye-i M1

12 bî-kesî hayâ A1 : bî-kesî hâletinden başka, hayâ’ N1 : bî-kes hâlinden başka, hayâ M1

13 “alallah istidrâr N1, A1 : ‘ala[ll]ah [M1 335] dergâhından istid‘â M1

** *و فيه عبرة لمن اعتبر* = Bunda ibret alan için bir ders vardır” anlamına gelen Arapça bir ifâdedir.

14 merhûm-i A1 : — M1

buyurmalarıyla hamden lillâhi¹ Te‘âlâ cihet-i ma‘îşetlerinden istignâ hâsıl olur idi.

Ancak tevârîhe yazılacak garâ’ibdendir ki, hibâl-i² mesâlih-i ‘ulemâ³ süpürde-i keff-i kifâyeti olan müşârun ileyh devletlü bir meclis-i ‘azîmde bi'l-münâsebe: “Bizim fulân sarrâf bu gice nakz-ı vuzû için taşraya⁴ hurûc eder iken, nerdübân kademesinden lugazîde-pây olmağla, ayağı şikest olduğunu ihbâr eylediler” deyü nakl-i haber eyledikde: “Ayâ nakz-ı vuzû’ ta‘bîri âb-efşânlığın⁵ vaz‘-ı lugavîsi mi, yoksa ‘örfisi mi ola⁶?” deyü Sadriâ‘zam-ı vakti ve sâ‘ir⁷ huzâr-ı meclisi üftâde-i hufrâ-i efkâr eylediği, ol esnâda mesmû‘-i Muharrir olan menâkıb-ı fezâ‘il-âsârdandır⁸.

Garîbe-i diğere: Çend sâl mukaddem Kādî-i Mısır olan bir⁹ vücûd-i muhterem kable'l-‘azîme, selefi efendiden mehâkim-i Mısır'da hüceci-şer‘iyyeye¹⁰ sebt ü tahrîr olunacak imzâ sûretlerinden bir niçe¹¹ sûret iltimâs eylemekle, ol dahi kalem-zede-i hükkâm olan “*el-Emru kemâ zekere ve mâ sahha ‘indî**” ‘unvânlarından¹² birkaç suver-i müte‘ârifeye kırâ‘et eyledikde, “Bunlar bu diyârların imzâsıdır. Hıttâ-i¹³ Mısır bilâd-ı ‘Arab’dan olmağla, matlûbum ‘Arabîyyü’l-‘ibâre olan imzâlardır” deyü istinkârı, selef efendiye hande-i istigrâba nâ-çâr eylemiştir. Sübhânallâhi¹⁴ Te‘âlâ selefde Dâru’s-saltana olmuş Ümmü’d-dünyâ olan iklim-i¹⁵ Mısır Mollası cenâbları [N1 153a] ‘Arabca şöyle¹⁶ dursun, Türkce’ye dahi âgâh olmadığı bî-iştibâh oldu. [Mısrâ]¹⁷:

1 hamden lillâhi A1 : hamid[all]âhu M1

2 garâ’ibdendir ki, hibâl-i A1 : garâ’ibdir ki, h[ib]âl-i M1

3 Lâkin ‘ulemâ [Burada yer alan bilgilerden “Lâkin Ancak” kısmı, buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek A1 164b’nin sağ kenarına yazılmıştır] A1, M1 : tevârîhe yazılacak garâ’ibdendir ki, hibâl-i mesâlih-i ‘ulemâ’ N1

4 taşraya N1 : taşra A1, M1

5 eyledikde efşânlığın N1 : eylemekle: “Ayâ nakz-ı/naks-ı vuzû âb-efşânlığın/feşânlığın A1, M1

6 yoksa ‘örfisi mi ola A1 : yoksa ‘örfisi mi ola N1 : yoksa ‘örfisi mi M1

7 sâ‘ir N1 : — A1, M1

8 âsârdandır N1 : eserdendir A1, M1

9 mukaddem bir N1 : zımında Kādî-i Mısır olan bir/— A1, M1

10 şer‘iyyeye A1 : şer‘iyyelere N1 : şer‘iyyede M1

11 niçe N1, A1 : nice M1

* عندى الامر كما ذكر و ما صح عندى = Durum anlatıldığı gibidir ve bana göre doğru olan şeye gelince” anlamına gelen Arapça ifâdelerdir.

12 ‘unvânlarından M1 : ‘unvânlarında N1, A1

13 Hıttâ-i N1 : — A1, M1

14 Sübhânallâhi N1, A1 : Sübhân[all]âhi M1

15 iklim-i N1 : — A1, M1

16 şöyle A1, M1 : — N1

17 [Mısrâ] [Bundan önce yazılmış olan “‘Arabî: Eddü’l-emânâti ilâ ehlihâ * Nassun ‘alâ zâlike min ehlihâ” kelimelerin üzeri çizilmiştir] A1 : — N1, M1

Suhan dânem velî nâ-guften evlâst^{1}*

Bu makûleler işte gitdikce İmâm-ı a‘zam mesnedi olan makâm-ı² Fetvâ'ya ve İmâmeyn merkezi olan Kâdiyyü'l-kudât mahfiline geçüp, icrây-ı ahkâm-ı şer‘iyye ve tedbîr-i umûr-i dîn ü Devlet-i ‘aliyye edecektir.

Ve garâ‘ib-i menâkıbdan biri dahi budur ki, zemânını idrâk eylediğimiz kuzât-ı³ asâkirden birinin huzûrunda bir kimse bir⁴ Halebiyyü'l-asl âdemden hukûka müte‘allık mutâlebe eylemekle, müdde‘iyyun⁵ ‘aleyh asl-ı mâddeyi ikrâr ve: “Bu mâdde⁶ Haleb'de Sâlihiyye Mahkemesi'nde kat‘ u ibrâ⁷ olundu” deyerek mahkeme-i merkümede muharrer ve mumzâ bir kıt‘a ibrâyı mutazammın ‘Arabiyyü'l-‘ibâre hüccet izhâr ve kırâ‘et için Vekâyi‘î Efendi'ye verüp, ol dahi kırâ‘ete âgâz eyledi. Efendi cenâbları hüccetin ‘Arabî olduğunu bildikde, hemân pür-çîn-i⁸ cebîn ‘unf u gazab olup, müdde‘iyyun ‘aleyhe⁹: “Behey nâdân bu memleketde ‘Arabca hüccet yürümez¹⁰. Türkce'sinden var ise getir, görelim” deyü zecr [M1 336] u âzâr eylemekle, bu kıssayı¹¹ işidenler: “*Vâ gurbete'l-İslâm!*”^{**} nüdbesiyle¹² velvele-sâz-ı künbed-i çarh-ı neyl-fâm¹³ oldular.

Kaldı ki bu mertebelerde cehlin şuyû‘u olmağla, selâfîn-i İslâm hazerâtı muhâfaza-i dîn ü devlet için cüll-i teharî vü himmetlerini sarf ile hiç¹⁴ olmaz ise makâm-ı Fetvâ'ya ve iki sadâret-i ‘ilmiyyeye ehl-i ‘ilm olanları tahsîs buyurular. Zîrâ ‘avâmm-ı nâs öteden berü Müfti'l-enâm haklarında “Dînimizin direği” ta‘biriyle akvâllerine i‘tibâr u inkıyâd¹⁵ ederler. Kezâlik sadreyin dahi ‘ulemâdan olicak, şerî‘ate takviyet sebebiyle taraf-ı Saltanat‘ı te‘yîdden hâlî olmazlar. Ve¹⁶ ‘avâmm-ı nâs ancak bunlar ile iskât olunur. Bunlar ‘ulemâdan

1 *Sühan-dânem* *evlâst* A1, M1 : — N1

* *سَخَنَ دَانِمَ وَ لِي نَاكْفَتَن اُولَيْسَت* = Söz söylemeyi bilirim, fakat susmak daha uygundur” anlamına gelen Farsça bir mısırâdır.

2 makâm-ı N1, A1 : — M1

3 kuzât-ı N1, A1 : kazâ M1

4 bir N1, A1 : — M1

5 müdde‘iyyun N1 : müdde‘un A1, M1

6 mâdde N1 : bâbda A1, M1

7 ibrâ N1, M1 : irâd A1

8 pür-çîn-i N1, A1 : + ve M1

9 müdde‘iyyun ‘aleyhe N1 : müdde‘un ‘aleyh A1 : müdde‘un ‘aleyhe M1

10 yürümez N1, A1 : yürümez (بوريمز) M1

11 kıssayı N1 : kazıyyeyi A1, M1

** *وا غربة الاسلام* = Vay İslâm'ın bu garip hâline!” anlamına gelen Arapça bir deyiştir.

12 nüdbesiyle N1, A1 : nidâsıyla M1

13 neyl-fâm N1, A1 : neyl-gâm M1

14 hiç N1 : hic A1, M1

15 u inkıyâd N1, A1 : — M1

16 Ve N1, A1 : — M1

olunca pâdişâhân-ı¹ zemân râhat olur. Tevârih-i sâlife-i ‘Osmâniyye'nin mecmû‘unda mastûr olduğu üzere bunların ne gûne işe yaradıkları ma‘lûmdur.

‘Ulemâ’ kısmı her² ne kadar mürtekeb olsa da yine³ hatây-ı fâhişde bulunmaz; bulunan olur ise de pek ender-i nevâdirdir⁴. Ve eğer su‘âl olunursa ki, selefde taraf-ı Saltanat'a müte‘allık nice havâdis oldu ki, anda⁵ müftî ve kadî‘askerler hamîr-i fatîr idi. Ana cevâbımız budur ki, ol havâdisin niçesini şer‘at icâb edüp ve niçesi⁶ dahi sadr-ı vaktin ve sâ‘ir vükelânın tegallüb ü tehakkümlerinden nâşî, makhûr ve muhakkarlıklarından⁷ neş‘et eylemiştir; tevârih mütâla‘a edenlere ma‘lûmdur [N1 153b] Ve eğer Seyyid Feyzullah Efendi kazıyyesiyle* i‘tirâz olunursa⁸ anın cevâbı budur ki, taraf-ı Saltanat'dan teşrîk⁹ derecesinde terhîs u tesyîb olunmağla, havsala-i tehammülden hâric muhîll-i nizâm olan sûretler¹⁰ zuhûruna sebep oldu.

ez-Zulmü min şiyemi'n-nüfûsi fe-in tecid

*Zâ-‘iffetin fe-li-‘illetin lâ-tazlimü***

mısdâkınca¹¹ insâna ol denlü ruhsat ve meydân vermek bir vechile câ‘iz değildir. Zîrâ nefis-i habîse¹², mâni‘ u müzâhimden âzâde ve esbâb-ı hevâ ve müşteheyâtı âmâde buldukda, meslûbu'l-ihdiyâr olur, meğer ‘ismet ve tevfik-ı Rabbânî hâ‘il ola. Bu cihetden her ne kadar ‘âlim ve ‘âmil¹³ ise de hadd ü endâzeden bîrûn ruhsata makrûn olmayup, cânib-i Saltanat'dan dâ‘imâ beyne'l-havfî ve'r-recâ olalar.

1 pâdişâhân-ı M1 : pâdişâh-ı N1, A1

2 ‘Ulemâ’ kısmı her N1 : ‘Ulemâ kısmı A1, M1

3 yine A1, M1 : — N1

4 bulunan nevâdirdir A1, M1 : — N1

5 nice anda M1 : niçe havâdis oldu ki N1, A1

6 niçesini niçesi N1, A1 : nicesini şer‘at icâb edüp ve nicesi M1

7 muhakkarlıklarından N1 : muhakkarlığından A1, M1

* Metnimizde söz konusu edilen, tarihlere Edirne Vak‘ası veya Feyzullah Efendi Vak‘ası adıyla geçen isyân hâdisesinden sonra görevinden alınıp katledilen Osmanlı Şeyhulislâmı Feyzullah Efendi (ö.1115/1703) olmalıdır; bk. meselâ Mehmet Serhan Tayşi, “Feyzullah Efendi, Seyyid”, *DİA*, İstanbul 1995; XII,527-528.

8 Feyzullah olunursa A1 : Feyzullah Efendi kıssası ile i‘tirâz olunursa N1 : Feyz[ull]ah Efendi kazıyyesi ile i‘tirâz olunur ise M1

9 teşrîk N1, A1 : tesrîk M1

10 sûretler N1 : sûretin A1, M1

** *الظلمُ من شيم النفس فان تجد * ذا عفة فلعلة لا تظلم* = Haksızlık yapmak nefislerin özelliklerindedir. Sen eğer iffetli birini bulduysan, haksızlık yapmaması özel bir sebeptendir” anlamına gelen Arapça bu cümle el-Mütenebbî'nin şiiirlerindedir; bk. meselâ el-Kalkaşandî, *Subhu'l-A‘şâ*, thk. Yûsuf ‘Ali Tavil, Kâhire 1331/1913, II,188.

11 ez-Zulmü mısdâkınca N1 : — A1, M1

12 habîse N1, A1 : habîs M1

13 ‘âmil N1, A1 : ‘âkıl M1

Kezâlik zikri sadedinde olduğumuz hal‘ mâddesinde “Müftî-i vakt olan Şerîf-zâde ‘Atâ’ullah Efendi ve kadı’askerler tesbît¹ eyleseler idi, hal‘ mâddesi zuhûra gelmez idi” deyü i’tirâz olunur ise², ba‘de’t-teslîm ana dahi cevâb verilür ki, evvelâ müşârun ileyh³ ‘Atâ’ullah Efendi'nin bu Hakîr'e muhâsede-i ‘ilmiyye cihetiyle kemâl-i bugz-ı derûnîsi olduğuna mebnî, evvelen ve âhîren hakkımda ne gûne dün mu‘âmele eylediği, husûsan zemân-ı Meşîhat’inde perîşânî-i [M1 337] hâlim bi'l-vâsita kendüsüne ‘arz u beyân birle, medâr-ı me‘âş olacak bir ma‘îşet istid‘â olundukda, ne resme ye’s ü tekdîri mutazammın mukâbele kıldığı, cümle-i mu‘âsırîne ma‘lûm⁴, bu cihetle kat‘â tarafında sûret-i⁵ iltiyâm ma‘dûmdur. Kaldı ki cevâb-ı sıdk u savâb budur ki, Müftî-i müşârun ileyh⁶ hîn-i nasbından ol güne gelince kadar müstevlî-i⁷ devlet olan yâdigârlardan bir derecede mühân u muhakkar idi ki, ‘ale’t-tahkîk ‘indlerinde mahalle imâmı kadar⁸ vak‘ u haysiyyeti yoğidi. Umûr-i devletden bir emr-i nâçizi dahi ihbâr eylemezler idi. Hattâ ol emri züvvârından tahkîk u istimâ‘ eder idi. Ma‘a-zâlik fekat taraf-ı Saltanat’ın kendüsüne teveccüh ü mahabbeti olduğundan nâşî, cânib-i Saltanat’a ‘alâkadâr idi. Vaktâ ki Meydân-ı Lahm’de eşkiyânın metâlîbi temâm oldukda, in-şâ’llâhu⁹ Te‘âlâ tafsîli der-‘uhde-i kilik-i râst-edâ olduğu üzere, Enderûn [N1 154a] u Bîrûn taraflarından¹⁰ bi'l-ittifâk haberler vârid ve ‘umûmen hal‘ mâddesinde müttehid oldukları müte‘ayyen olmuşiken, hal‘ husûsuna evvel emirde¹¹ rızâ-dâde olmayup: “Pâdişâhımız her ne matlûb olunduysa müsâ‘ade buyurdular. Gerekdir ki taraf-ı Saltanat’a dokunmayasız” ta‘bîriyle ol bâbda tesebbüt eylemişiken, bu¹² vak‘a güzerânından sonra: “Cânib-i Saltanat’a emniyyet mutasavver midir?” deyü zihni ihlâl ve tahvîf ve bir taraftan dahi eşirrâyı¹³ teslît birle üftâde-i dâm-ı merâm eylediler. Asıl mebhasimiz olan müdde‘âmız vekfınca, işte ‘Atâ’ullah¹⁴ Efendi'nin ehl-i ‘ilm olduğu hasebiyle, bulunan ‘ulemâ’¹⁵ başına müctemi‘ ve erâzil tâ’ifesi selefde olduğu minvâl üzere

-
- 1 ‘Atâ’ullah tesbît A1 : ‘Atâ’ullah Efendi ve kadı’askerler tesebbüt N1 : ‘Atâ’[ull]ah Efendi ve kadı’askerler tesbîb M1
 - 2 olunur ise N1 : olunursa A1, M1
 - 3 müşârun ileyh A1 : merkûm N1, M1
 - 4 mukâbele ma‘lûm N1 : muâ‘mele kıldığı, cümle-i mu‘âsıra ma‘lûm —/ve A1, M1
 - 5 tarafında sûret-i A1 : tarafeynde şâ’ibe-i N1 : tarafeynde sûret-i M1
 - 6 müşârun ileyh A1, M1 : merkûm N1
 - 7 müstevlî-i N1 : müstevliyân-ı A1, M1
 - 8 kadar N1, A1 : + kadr u M1
 - 9 in-şâ’llâhu N1, A1 : in-şâ’[all]âhu M1
 - 10 u Bîrûn taraflarından N1 : u Bîrûn taraflularından A1 : taraflularından M1
 - 11 emirde A1, M1 : emirden N1
 - 12 tesebbüt eylemişiken, bu N1 : tesbîs eylemişiken ve A1 : tesebbüt eylemişiken M1
 - 13 eşirrâyı N1, A1 : işrâbı M1
 - 14 ‘Atâ’ullah N1, A1 : ‘Atâ’[ull]ah M1
 - 15 hasebiyle ‘ulemâ’ N1 : sebebiyle, bulunan ‘ulemâ A1, M1

yağmâ vü gâret¹ ve sâ'ir gûne fezâhata müteheyi'² iken, hak budur ki Müftî-i müşârun ileyhin³ zecr u men'î sebebiyle, ol makûle şerr u şûr ve fesâddan mürtedi' oldular. Eğer makâm-ı Fetvâ'da bir câhil Müftî bulunsa, ol câhil⁴ kadî'askerler, husûsan ümmül'-fesâd olan⁵ İstanbul Kadısı igrâ vü tahrîkiyle hem kazıyye-i⁶ hal' zuhûr ve hem Patrona ve Muslî vak'alarıyla Dâru's-saltana cûşîş-geh-i şerr u şûr olur idi.

Pes hemîşe makâm-ı Fetvâ ve sadâretlerde⁷ ehl-i 'ilm bulunmak, min ciheti'ş-şer'î ve'l-'akl vâcib ve taraf-ı Saltanat'a dînî ve dünyevî râhat ü âsâyişi müstevcibdir. Lâkin mezkûr Feyzullah Efendi gibi, mutlak ve müseyyeb kılınmayup⁸, taraf-ı Saltanat'dan havsalası mikdâr teveccüh ü iltifata sezâvâr ve rakabesine tahmîl-i vebâl [M1 338] ederek, serâ'ir ve şu'unât-ı ahvâl-i memâlik kendisinden⁹ her bâr istifsâr olunmak muvâfık-ı hikmet zann olunur. Hulâsa-i hitâb¹⁰:

Ehl-i 'ilm etmez hatâ v'allâhu a'lem bi's-savâb^{*11}

*Eddü'l-emânâti ilâ ehlihâ, nassun 'alâ zâlike min ehlihâ**; mâ be-kıssa-i hod¹² bâz-âyîm***.*

Çün zümre-i 'ulemânın dahi ahvâli¹³ minvâl-i meşrûh üzere olup, meşâyih-i hânkâh ve sûretâ sâlikân-ı meslek-i et-turuku ilallah¹⁴ olanların dahi

1 gâret N1, A1 : gârât M1

2 müteheyi' N1, A1 : müttehî M1

3 müşârun ileyhin A1, M1 : merkûmun N1

4 Müftî bulunsa, ol câhil N1 : bulunsa, ol echel A1, M1

5 olan A1, M1 : — N1

6 kazıyye-i N1 : kıssa-i A1, M1

7 sadâretlerde N1, A1 : sadâretlere M1

8 mezkûr kılınmayup N1 : müşârun ileyh Feyzullah Efendi gibi, mutlak ve müseyyib kılınmayup A1 : müşârun ileyh Feyz[ull]ah Efendi gibi, mutlak ve müsebbib kılınmak M1

9 kendisinden N1 : kendüsünden A1, M1

10 hitâb N1 : + [mısrâ]' A1, M1

* اعلم بالصواب = Allah doğrusunu en iyi bilir" anlamına gelen Arapça bir deyiştir.

11 v'allâhu bi's-savâb N1 : + 'Arabî A1 : 'Arabî M1

** ادوا الامانات من اهلها نص على ذلك من اهلها = Bu konuda ehlinden bir delil olarak emânetleri ehli olanlara veriniz" anlamına gelen Arapça bu cümlemin "emânetleri ehli olanlara veriniz" kısmı Kütüb-i Sitte dışındaki hadîs kitaplarında yer alan bir hadîs olarak görünüyor; bk. meselâ Ahmed b. 'Alî b. el-Müsennâ Ebû Ya'lâ el-Mavsılı et-Temîmî, *Müsnedü Ebî Ya'lâ*, Dımaşk 1404/1984, VII,240. Aynı kısım Kur'ân-ı Kerîm, en-Nisâ', 4/58. âyetin baş kısımlarında yer alan "En tü'eddü'l-emânâti ilâ ehlihâ = ان تؤدوا الامانات الى اهلها = Emânetleri ehli olanlara veriniz" kısmından mülhem olarak söylenmiş gibi de gözüküyor.

12 hod A1, M1 : — N1

*** ما بقصه خود باز آيم = Tekrar kendi hikâyemize dönüyoruz" anlamına gelen Farsça bir ifâdedir.

13 ahvâli M1 : ahvâlleri ber- N1 : ahvâlleri A1

14 ilallah N1, A1 : ila[ll]ah M1

ekserî halka-i zikri şebeke-i¹ şikâr ve erba‘îleri hamsîn ve sittîn celbine vesîle vü medâr edüp, âhâd-i nâs ise ‘ulemâ’² ve meşâyih ve ricâl ü kibârın bu resme lâ-ubâliyyâne harekât ü sekenâtlarını müşâhede ve ihsâs ile [N1 154b] tagyîr-i ‘akâ’id³ mertebesinde tahvîl-i sîret ve tebdîl-i sûret eylediler.

Ve tâ’ife-i askerî ve⁴ husûsan zümre-i yeniçeri pîş-ezîn pâ-y-mâl-i kalem-i bast u tebyîn olduğu üzere ihtilât-ı ahlât ile⁵ güste-târ-ı inzibât olmağla, sâ’ir efrâd-ı nâs gibi anlar da tereffüh ü âsâyişe meş‘ûf ve fûnûn-i harbiyyede terk-i meşk u mûmârese ile tavr-ı betâlete⁶ me’lûf olup, Meydân-ı Lahm fezây-ı ta’lîm iken, bedbahtların ‘arsa-i ikbâli gibi hâlî ve nefslerini “İnnallâhe⁷ lâ-yuhîbbü’l-bettâlîn^{**}” bâdiyesinde câlî⁸ eylediler. Beyt⁹:

Dirîgâ ki ân cây-ı şîr u peleng

Şude herze-gâh-ı seg-i gürk-leng^{**}

Ve'l-hâsıl¹⁰ resm ü revîş-i dîrînleri ‘âtıl olup ve garaz-ı aslî-i vaz‘-ı ocaklarını aslâ tezekkür ve muttasıl cânib-i¹¹ beytûlmâlden mevâcib nâmiyle istîfây-ı revâtib husûsuna cihet-i¹² istihkâklarını hergiz tefekkür eylemeyüp, küfrân-ı ni‘metle mütekebbirâne sûret ve mütehakkimâne tavr u¹³ hareket birle, her kıst vakti tekarrübünde defterdârları¹⁴ üftâde-i hîlâb-ı ıztırâb ve terk-i hûrd u hâb ile¹⁵, efşürde-i mengene-i mihnet ü inkılâb edüp, seferlerde ise inkıyâd-ı¹⁶ zâbitân ve mutâva‘at-ı serân ve sipehsâlârân makûlesi ‘âmme-i ehl-i İslâm'a ve¹⁷ hâssaten kâ‘ide ve iddî‘aları üzere ol zümre-i hod-kâma umûr-i

1 şebeke-i N1, A1 : şebîke-i M1

2 ‘ulemâ’ N1 : ‘ulemâ A1 : şebîke-i M1

3 ‘akâ’id A1 : ‘akâyid N1, M1

4 ve N1, M1 : — A1

5 olduğu ile N1 : olunduğu üzere ihtilât-ı ahlâtla A1, M1

6 da tereffüh betâlete N1 : dahi tereffüh ü âsâyişe meş‘ûf/meşgûf ve fûnûn-i harbiyyede terk-i mûmârese vü azmâyişe etvâr-ı betâlete mütevaggil ü A1, M1

7 İnnallâhe N1, A1 : İnn[all]âhe M1

* ان الله لا يحب البطالين = Muhakkak ki Allah tembelleri sevmez” anlamına gelen Arapça bir ifâdedir.

8 câlî N1, A1 : hâlî M1

9 Beyt M1 : — N1 : Fârisî A1

** دريغا كه ان جاي شير و پلنگ * شده هرزه كاه سك كرك لنگ = Yazıklar olsun ki o, arslan ve kaplanın yerine topal bir kurt köpeğinin maskarası oldu” anlamına gelen Farsça bir beyittir.

10 gürk-i leng Ve'l-hâsıl N1 : ve gürk ü leng el-Hâsıl A1 : gürk ü leng el-Hâsıl M1

11 muttasıl cânib-i N1 : ‘ale’l-ittisâl A1, M1

12 cihet-i N1 : vech-i A1, M1

13 mütekebbirâne u A1, M1 : mütegalibâne sûret ve mütehakkimâne N1

14 tekarrübünde defterdârları N1 : tekarrübünde müstevfiyânı A1 : tekârübünde müstevfiyânı M1

15 hâb ile N1 : hâbla A1, M1

16 edüp inkıyâd-ı N1 : seferlerde ise inkıyâd-ı A1 : seferlerde ise inkıyâd ve M1

17 ve N1 : — A1, M1

vâcibeden iken, aslâ murâ'ât etmeyüp ve¹ ednâ behâne ile galeyân ve i'lây-ı livây-ı serkeşî vü tuğyân ederek, erkân² ve ser'askerânı 'âciz ve dermânde ederler idi. Ve ba'zan cüz'î vesîle ile defterdâr ve zâbit ve serdârları üzere hücum ve katl ü infâr³ misillü fitneler ihdâsiyle nîrû-yi⁴ bâzû-yi İslâm'a vehn ü fütür îrâs edüp, Ordu-yi hümâyûn'un⁵ perîşânlığına bâdî olurlar idi. Ve ekserî bî-şurû'-i kîtâl, yâhûd bidâyet-i ceng ü cidâlde firâr 'ani'z-zahf⁶ seyyi'esini [M1 339] irtikâbla Devlet-i 'aliyye'nin bu kadar genc ü rencini hebâ vü heder edegeldikleri, cümle 'indeinde mukarrerdir.

Ve bi'l-cümle 'ale'l-ıtlâk cânib-i İslâmiyân'da sûret-i kadîme-i kavîme, hey'et-i zemîme-i remîmeye⁷ mütebeddel ve besâlet-i bedeviyyet; kesâlet-i hazariyyete ve râh-ı dîn ü devletde tehammül ü irtikâbı ferîza-i zimmet olan 'usret ü 'anâ, 'işret ü ginâya ve emânet, hıyânete ve metânet, cebânete ve tîğ u teber, [N1 155a] gamze ve⁸ ebrûy-i dilbere ve irâka-i dimâ'-i küffâr⁹, isâle-i sahbây-ı hoş-güvâra ve çekâ-çek-i¹⁰ tîr u kemân, terelellây-ı hânendegâna ve sadây-ı top u tûfeng, nevây-ı mutribân-ı hoş-âhenge ve mesûbât-ı gazâ vü cihâd, meclûbât-ı bâd-ı hevâ ve îrâda¹¹ mütehavvel olup, ahkâm-ı şerî'at-i garrâ, bâz-mânde-i 'amel ü icrâ ve şe'â'ir-i millet-i beyzâ mehcûr u mu'attal derecesine resâ olmağla, ehl-i İslâm'ın bu resme mübtelâ oldukları betâlet-i hâl ve yüz yirmi târihinden¹² sonraca ise İbrâhîm Paşa tasnî'iyile Devlet-i 'aliyye'nin ber-vech-i¹³ iltizâm-ı mâ-lâ-yelzem cihetiyle¹³ müddet-i medîde 'Acem Ülkesi'yle¹⁴ kâr-bend-i iştigâl olduğundan nâşî, gâ'ile-i şarkıyye, meşgale-i şimâliyye ve garbiyyeyi pes-mânde-i terk ü ihmâl eylemekle, der-kemîn-i husûmet ü¹⁵ kîn olan a'dây-ı dîn ve gürûh-i müşrikîn bu füceleri fırsat ve bu ruhsatları ganîmet ittihaz eylemeleriyle, bi'l-cümle tertîb ü ta'lîm-i asker ve techîz ü tanzîm-i edevât-ı ceng ü sefer eyleyüp, mede'l-eyyâm bünyân-ı devletlerine takviyet ü istihkâm ve esbâb-ı harb u hısâmlarını fevka'l-merâm

1 ve A1, M1 : — N1

2 erkân N1 : serdâr A1, M1

3 infâr N1, A1 : ilgâ M1

4 nîrû-yi A1, M1 : — N1

5 Ordu-yi hümâyûn'un A1, M1 : ordunun N1

6 'ani'z-zahf N1, A1 : 'ani'z-zahf (عن الرفع) M1

7 hey'et-i zemîme-i remîmeye A1 : hey'et-i zemîme-i zemîmeye N1 : hey'et-i zemîme-i zemîmeye M1

8 teber, gamze ve N1, A1 : tîr, gamze M1

9 küffâr N1, A1 : a'dây-ı bed-mişvâr M1

10 çekâ-çek-i N1, A1 : çekâ-cek-i M1

11 gazâ vü îrâda A1, M1 : cihâd ü gazâ, meclûbât-ı bâd-ı hevâya N1

◇ 1120 = 1708-1709.

12 ber-vech-i N1 : — A1, M1

13 cihetiyle A1, M1 : — N1

14 Ülkesi'yle N1 : Ülkesi'yle A1, M1

15 husûmet ü N1, M1 : + [Bu kelimeler, buraya girmeleri 7 rakamı ile işaret edilerek 167a'nın sol kenarına yazılmıştır] A1

tensik u itmâm eylemeğe sa'y ü ihtimâm üzere oldular. Husûsan¹ Nemçelü ve Moskovlu, 'âmme-i memâlik-i Sakâlibe'ye² istîlâ birle tevsî'-i bilâd ve tevfir-i 'udde vü 'atâd eyledikten sonra, hîn-i iktizâda te'âvün ü i'tizâda vesîle olmak için beynlerinde rabt-ı rişte-i karâbet-i musâheretle nesc-i luhme-i muzâheret ve yek-dîğeri ihtâr u tezkîr birle³ âgâh ederek, teksîr u ta'lîm-i sipâh husûsuna müsâberet eylediler.

Hulâsa-i kelâm taraf-ı ehl-i İslâm'da rû-nümâ olan sûret-i süstî vü istirhâ "*Mesâ'ibü kavmin 'inde kavmin fevâ'idü**" mü'eddâsı üzere⁴ cânib-i a'dâya meydân-ı mecâl ve fezây-ı⁵ fırsat-ı 'azîzü'l-menâl olmağla, mesâlih-i devletlerini mürettebât-ı tabî'iyye gibi mülte'im ve⁶ mühimmât-ı mülk ü milletlerini şebîke-âsâ mültehim eylemeleriyle, kemân-ı mü'essir⁷ gibi âmâde ve top u tüfeng gibi harb u ceng cânibine dîde-güşâ ve⁸ güşâ-nihâde oldular.

Vaktâ ki bundan akdem kalem-zede-i rakam olduğu üzere seksan iki târîhinde iktizây-ı hükm-i kazâ ile⁹ dervâze-i sefer [M1 340] küşâd** ve birün-i havsala-i a'dâd, [N1 155b] cem'-i ecnâs-i ecnâd ve tertîb-i envâ'-ı edevât-ı ceng ü cilâd¹⁰ ve sarf-ı hazâ'in-i bî-ta'dâd olunmuşiken¹¹, düşmenin ber-vech-i mezkûr kuvvetlü ve tedârüklü bulunduğundan başka, ser-i kârların sâz-kâr olmadıklarına askerînin yâr ve meydân-ı mukâvemetde pâydar olmadıkları¹² merhûm Sultân Mustafa Hân¹³ hazretlerinin ma'lûmu ve min-ba'd ol mak'ûle bî-hamiyyet asker ile sefere mecâl emr-i muhâl olduğu meczûmu olmakdan nâşî, yeni başdan cünd-i cedîd ihtirâ'ına nâ-çâr ve meşk u ta'lîmle mukâbele bi'l-misl tarîkası gerçi sâha-i zamîrlerinde rişte-sâz-ı istikrâr olup, lâkin ol hengâmda¹⁴ sefer gâ'ilesinin tezâhüm ü imtidâdı, ol ümniyye-i menviyyenin hayyiz-i kuvvede tevakkufuna bâdî olmuşidi.

1 Husûsan N1 : — A1, M1

2 Sakâlibe'ye N1, A1 : صفاليه به M1

3 birle N1 : ile A1, M1

* مصائب قوم عند قوم فوائد = Bir kavmin başına gelen belâ ve musîbetler, diğeri bir kavim için fayda olabilir" anlamına gelen Arapça atasözüdür.

4 mü'eddâsı üzere A1, M1 : mü'eddâsınca N1

5 fezây-ı N1 : 'arsa-i A1, M1

6 ve N1, A1 : — M1

7 mü'essir A1, M1 : müvessir N1

8 güşâ ve A1 : küşâd-ı N1, M1

9 iktizây-ı ile N1 : — A1, M1

** Burada söz konusu edilen Lehistan'ı himâye için 26 Cumâdelülâ 1182 = 8 Ekim 1768 Cumartesi günü açılan Rusya seferidir; bk. meselâ İ.H.Danişmend, *İOTK*, IV,43.

10 cilâd N1 : cihâd A1, M1

11 olunmuşiken N1 : + ser-i kârların sâzkâr ve A1, M1

12 başka olmadıkları N1 : başka/— askerînin yâr/bâr ve mizmâr-ı mukâvemetde pâydar olmadıkları/oldukları A1, M1

13 Hân N1 : — A1, M1

14 olup hengâmda N1 : iken, hengâme-i A1, M1

Ba‘dehû Kutb-ı dâ‘ire-i Hılâfet, Nokta-i merkez-i velâyet, Pâdişâh-ı âgâh, Veliyy-i bî-iştibâh Sultân ‘Abdülhamîd Hân *subbe*¹ ‘*alâ merkadihi sayyibü*²‘-*rahmeti ve’r-rıdvân*^{*} hazretleri, gevher-bend-i nigîndân-ı³ Saltanat ve emâme-peyvend-i sübha-i ferr u menkabet oldukda⁴, sefer-i medîd gâ‘ilesinden nâşî ‘urûk u a‘sâb-ı nâs, mübtelây-ı fütûr u bî-tâbî vü telâşî⁵ olduklarından başka, Memâlik-i mahrûse'nin her⁶ kûşesinde Celâlîler peydâ olup, husûsan yüz bin neferden⁷ mütecâviz levend eşkiyâsı, Anadolu'nun her kutruna pençezen-i istilâ ve tesallut⁸ olmalarıyla, onların def‘ u ref‘iyle terfih-i bilâd ve tervih-i ‘ibâd eylemek meşgalesinden kat‘-ı nazar, ol Halîfe-i bî-hılâf ve Pâdişâh-ı kerâmet-ittisâf⁹, fî zâtihî mü‘min-i kâmil ve muhlıs-ı pâkîze-dil, tayyibü'n-nefs, kerîmü'z-zât, muttakî ve müteverri‘¹⁰ ve melekiyyü's-sıfât, **beyt**¹¹:

*Şâh-ı dervîşân ve*¹² *dervîş-i şehân*

Dâver-i Cem-kadr, Sultân-ı cihân^{**}

me‘âlî, hasbihâl-i bâhiru'l-kemâlî¹³ olmağla, bida‘ u muhdesât makûlesinden be-gâyet mütenezzih u mütecennib¹⁴ ve ednâ cevır u site me ser-dâde olacak evzâ‘-ı nâ-pesendîde bi't-tab‘ düşmen-i seciyyet-hamîdeleri olmağın, şevâ‘ib-i şübêhât dan dahi dilgîr ve mütecânib olduğundan başka, sûret-i ‘âleme çeşm-i basîretle nigâh ve dûrbîn-i dîde-i rûhâniyyetle ‘avâkıb-ı ahvâlî iktinâh eylediğine mebnî, hemân isr-î âbâ‘ ü ecdâd-ı emcâdlarına¹⁵ iktifâ ve der-dest olan töre ve vetîre ile iktifâ eylediler; [N1 156b] *rahmetullâhi Te‘âlâ*^{16***}.

1 Hân subbe N1 : subbet A1, M1

2 sayyibü'r N1 : sabîbü'r A1, M1

* صب على مرقدہ صیب الرحمة و الرضوان = Rahmet ve rızâ sağanakları onun mezarının üzerine dökülsün” anlamına gelen Arapça bir duâdır.

3 gevher-bend-i nigîndân-ı N1, A1 : gevher-i nekbezân-ı M1

4 ferr oldukda A1 : ferr u menkabet olduklarında N1 : ferd-i menkabet oldukda M1

5 fütûr telâşî N1 : bî-tâbî ve telâşî A1 : bî-tâb ü telâş M1

6 her N1 : beher A1, M1

7 bin neferden A1, M1 : binden N1

8 istilâ ve tesallut M1 : tesallut u istilâ N1, A1

9 kerâmet-ittisâf N1 : sîne-sâf A1, M1

10 müteverri‘ N1, A1 : metrû M1

11 **beyt** A1, M1 : — N1

12 ve N1, A1 : — M1

** شاه درویشان و درویش شاهان * داور جم قدر سلطان جهان = Dervişlerin pâdişâhı ve pâdişâhların dervîşi, Cem kudretinde bir hükümdâr, dünyânın sultânı” anlamına gelen Farsça bir beyittir.

13 bâhiru'l-kemâlî A1 : pür-kemâlî N1 : bâhiru'l-kemâl M1

14 mütecennib N1 : müctenib A1, M1

15 âbâ‘ emcâdlarına N1, A1 : âbâ vü ecdâdına M1

16 *rahmetullâhi Te‘âlâ* N1, A1 : *rahmet[ull]âhi ‘aleyh* M1

*** رحمة الله تعالى = Yüce Allah'ın rahmeti (üzerine olsun)” anlamına gelen ve ölenler için yapılan Arapça bir duâdır.

**Ba‘zı menâkıb-ı Sultân ‘Abdülhamîd Hân ‘aleyhi'r-rahmetü ve'r-
rıdvân***

“*‘İnde zikri's-sâlihîn tenzilü'r-rahme'*”^{1**} eser-i sahîhi üzere, merhûm ve mağfûrun leh² Sultân ‘Abdülhamîd Hân hazretlerinin sikât-i ruvâtdan mesmû‘-i kemterânem olan birkac menâkıb-ı seniyyeleriyle bu mecelleyi tezyîn eylemek revâ görüldü^{***}.

Âsâr-ı ‘aliyye-i kerâmet-disârlarından birisi Anadolu kutrunu ve Şâm ve Haleb ülkelerini zîr-i ser-pençe-i istilâ eden levend eşkiyâsının az vakitte külfetsiz def u i‘dâmları mâddesidir. Fi'l-asl levend baş ağalarından olup, ba‘dehû deli-başılıkla vüzerâ‘ dâ‘irelerinde dâ‘ir olan dîv-hey‘et ve Rüstem-heybet Karaca Battâl Ağa -ki yüz nefer süvârî ile üç binden mütecâviz askeri münhezim eylediği bizzât manzûr-i Hakîrâne‘m olmuşdur- sergüzeştlerini bu Fakîr‘e bi‘l-müşâfehe bu resme nakl eyledi ki: “Çün Anadolu‘da ve ‘Arabistân‘da bagy ü tuğyânımız hadden bîrûn ve a‘dâdımız yüz binden efzûn olup ve gerçi hakkımızda sû-be-sû evâmîr-i ‘aliyye sâdır ve etrâf u eknâfa münteşir olup, lâkin me‘mûr olan vüzerâ‘ ve ümerânın birinde me‘mûriyyetini izhâra mecâl olmamağla, bu mâddenin imtinâ‘ını bi‘l-cümle Der-i devlet-medâr‘a ‘arz u i‘lâm eylemişler. Keyfiyyet-i hâl Sultân ‘Abdülhamîd Hân hazretlerinin ma‘lûmları oldukda: ‘Tîğ-i intikâm-ı Muntakım-i Kahhâr‘a havâle eyledim’ nutkuyla üzerimize asker-i rûhânî ve sipâh-ı âsümânî ta‘yîn ü havâle buyurmuşlar. Ol günlerde dört beş kadar sergerdeler ve yirmi binden ziyâde levendler ile Sivas Kazâsı‘nda her tarafı yakup yıkarak geşt ü güzâr ve etrâf u eknâfa bölükler irsâliyle îsâl-i zarar u hasâr etmekde iken bir gîce üç bin kadar kendi neferâtımla bir karyenin dâhil ü hâricinde beytûtet ve ehâlîsine kaleme gelmez cevır u eziyyetle istihsâl-i mâl gâ‘ilesine mütevaggil olduğumuz hılâlde ba‘zı nisvân hufyeten biri birine: ‘Levendler hakkında nefîr-i ‘âmm fermânı çıkmış pâdişâhımız levend adlu benim kulum yokdur’

* عليه الرحمة و الرضوان = Allah'ın rahmeti ve rızası onun üzerine olsun” anlamına gelen Arapça bir duâdır.

1 **Ba‘zı** *rahme* [“**Ba‘zı** *ve'r-rıdvân*” kısmı muhtemelen başlık olarak burada yer alması düşüncesiyle kırmızı mürekkeple N1 156a'nın sol kenarına yazılmıştır] N1 : **Lâyiha Tenzilü'r-rahmetü 'inde zikri's-sâlihîn** A1, M1

** عند ذكر الصالحين تنزل الرحمة = Sâlihler (dîninin gereklerini yerine getirenler) anıldığında, (oraya) rahmet iner” anlamına gelen bu cümlemin, hadîs olarak bir değerinin olmadığı, Süfyân b. ‘Uyeyne'nin sözlerinden biri olduğu bildirilmektedir; bk. el-‘Aclûnî, *Keşfi'l-hafâ*, nr.1772, II,70.

2 ve mağfûrun leh N1 : — A1, M1

*** “Ba‘dehû Kutb-ı dâ‘ire-i görüldü” kısmında yer alan bilgiler “Evâ‘il-i ‘ahd-i Mahmûd Hânî‘de Vak‘a-nüvîs bulunan ‘Âsım Efendi Târîhi‘nde bi‘l-münâsebe tahrîr eder ki” şeklinde *‘Âsım Târîhi*‘nden alındığı belirtilerek özetle *Târîh-i Cevdet*, III,239-240‘da kaydedilmiştir.

dimiş deyü söyleşdikleri mesmû‘umuz oldukda, bâ-defter levend gürûhu yüz binden mütecâviz olup, Anadolu ve ‘Arabistân bi'l-cümle mağlûb-i dest-i satvetimiz olduğuna mebnî kesret ü şecâ‘atimize igtirâr ile ol nisvânlara kahkaha-zen-i hezl ü temeshur olmuşidik.

Ertesi vâkı‘â [N1 156b] Sivas ve Tokad havâfisi üzerimize cem‘iyyetle gelecekleri havâdisi şâyî‘ olmağla, süvâr olmak için atlarımız yanına vardığımızda ne gördük ki cümlesinin gözleri kör olup ve ayaklarında tâb ü tüvân eseri kalmayup, berg-i bîd gibi lertzân olmaktadır. Ve fi'l-hâl derûnlarımıza vâf u ta‘rîfden hâric bir havf u haşyet ü ıztırâb ve dehşet-i hüçûm eylediği bir lahza ikâmete mecâlimiz kalmadı. Fi'l-cümle şu‘ûrdan behredâr olanlarımız: ‘Hayf ve sad hayf! Pâdişâh nefesine uğradık’ deyerek te‘essüfe başladı. Ehâlî-i karye bizim ve dâbbelerimizin bu musîbetini gördükde üzerimize hüçûm dâ‘iyesine düşmeleriyle hemân ‘Eyne'l-meferr’* vâdisine ilkây-ı cân eylemek recâsıyla kimi piyâde ve kimi ol ‘amel-mânde dâbbelere süvâr olarak bi-‘aynihî mecnûn gibi sersem ve muhtellû’d-dimâğ cibâl ü sahâriye perişân ve gûyâ ki her birimizin ensesinde yüz dalkılıc hamle eder gibi hâ’if ü hirâsân rû-be-kafâ girîzân olduk. Bizim bu hâlimiz etrâf kazâ ve kurâ ehâlîlerine mün‘akis oldukda, her taraftan bî-pervâ üzerimize hüçûm edüp, beyağı kuravî tâ’ifesini ve tarlada bulunan hurrâs ve zürrâ‘ ve çoban makûlesi zebûn âdemler tüfeng kundağıyla ve taş değnekler ile nisvânlar süpürge saplarıyla bizi yıkup ve'l-hâsıl başımda olan askerin mecmû‘unu bu minvâl üzere kilâb gibi katl ü i‘dâm eylediler. Aktâr-ı sâ’irede olanlar dahi bilâ-fark bu sûretle izâle vü ifnâ olundular. Birimizde kudret-i mukâvemet şöyle dursun ‘ale’t-tahkîk bize hüçûm eden bir çiftci gözümüze ejdehây-ı heft-ser gibi görünmekle, yüz neferimiz bir çiftciden ve bir çobandan belki bir ‘avratdan firâr edüp, lâkin dizlerimizin bağı çözülmekle nakl-i hatveye kudretimiz meslûb olduğundan hemân olduğumuz yerde yıkup, taş ve değnekle darb ederek işimizi bitürürler idi.

Benim on yedi yerimden mühlik zahmım olup, yalnızca sağ kalçama beş kurşun dokunmağla, mürde şeklinde olduğum yerde bî-hûş kalup, ba‘de-müddetin ‘aklım başıma geldikde, yüzüm üzere hezâr zûr u zâr ile sürünerek ittifâkı bir sengistânda bir megâraya düşüp kaldım. Çünkü vakt-i fırsatımda sâ’ire nisbet insâfluca hareket eylediğime mukâbil Hakk sübhânehû ve Te‘âlâ beni ol vartadan [N1 157a] halâs eylemek nüvişte-i levha-i takdîr imiş. Nâ-gâh ol havâlîde olan bir karye sükkânından bir ‘acûz kendi mevâşisi maslahatı zımnında olduğum megâra kurbundan güzer eder iken nâle vü figânımı gûş eyledikde, megâraya duhûl edüp, hâl-i zârıma rikkat ve merhamet eylemekle,

* *عين المفر* = Kaçacak yer neresi!” anlamına gelen Arapça bu ifâde Kur’ân, el-Kıyâme 75/10. âyetin son kısmıdır. Müellif buradaki ifâdesiyle âyete telmîhte bulunmaktadır.

bu‘ayd-i mağribde bir merkebe götürüp, hezâr mihnetle beni tahmîl ve hânesine nakl ve içerüden içerü bir ahûrda îvâ ve hemîşe hufyeten yârelerime tûmâr eyledi.

Ba‘de'l-ifâka bir takrîble beni vâdî-i selâmete ihrâc eylemekle, bir müddet ba‘îd mahallerde ikâmet edüp, ba‘dehû deli-başılıkla el-hâletü hâzih vüzerâ’ dâ’irelerinde hıdmet etmekdeyiz” deyü bu Fakîr’e kıssalarını tafsîl üzere hikâye eylemekle, ber-vech-i icmâl teberrüken bu mahalle kayd ü imlâl olundu.

Menkabe-i dîğەر

Merhûm cennet-mekân Sultân ‘Abdülhamîd Hân hazretlerinin Sır Kâtibliği hıdmetlerinden Mevleviyyet’le çırağ olan merhûm İbrâhîm Efendi lisânından bizzât mesmû‘um olan havârık-ı ‘âdât cümlesinden biri budur ki, bir gün edây-ı nemâz-ı subh eyledikten sonra beni kurb-i Şâhâne’lerine da‘vet buyurup, âhestece kelimâtla “İbrâhîm! *Lâ ya‘lemü'l-gaybe illallah** Hind Pâdişâhı tarafından Devlet-i ‘aliyye’me elçi müretteb olup, gâlibâ bugün ol elçi pâ-yi tahtlarından hurûc ve râh-ı ‘azîmete vülûc eyledi” buyurdular. Ben dahi sûret-i tasdîk izhâr ederek bu kazıyyeyi târîhiyle bir mahalle kayd eylemek zımnında istîzân eylediğimde, şart-ı kitmânla kayd husûsunu irâde-i bendegâne ihâle buyurmalarıyla, bir mahalle kayd eyledim. Vâkı‘â bir müddet murûrunda Hind tarafından elçi vürûd edüp, lede'l-mülâkât pâ-yi tahtlarından hurûcu târîhini su‘âl eylediğimde, bî-tefâvüt merhûm hazretlerinin beyânına muvâfık gelmişdir**.

Menkabe-i âhar

On bir târîhinde ‘âzim-i dâru'l-bekâ’ olan Kadı‘asker-i sâbık, Ser-âmed-i zümre-i fuzalâ’ Tatarcık ‘Abdullah Efendi*** lisânından mesmû‘-i Hakîrâne’mdir ki: “Bu ‘abd-i Fakîr cennet-mekân merhûm ve mağfûrun leh Sultân ‘Abdülhamîd Hân hazretlerinin hemîşe teveccüh-i Mülûkâne’lerine mazhar olmak mülâbesesiyle bizzât ve bi’l-vâsıta mükâleme-i Hidîvâne’lerine mazhar olur idim. Henüz ol gevher-i ‘âlem-behây-ı sade-i sü‘ûd [N1 157b] Şeh-zâde-

* *Lâ ya‘lemü men fi’s-semâvâti ve’l-arzı’l-gaybe illallâh* = Allah’tan başka kimse gaybı bilmez” anlamına gelen bu cümle “*Lâ ya‘lemü men fi’s-semâvâti ve’l-arzı’l-gaybe illallâh* = Allah’tan başka kimse gaybı bilmez” meâlindeki Kur’ân, en-Neml 27/65. âyetin baş taraflarında yer alan kısımdan hareketle söylenmiş gözüküyor.

** “Menkabe-i dîğەر gelmişdir” kısmında yer alan bilgiler ihmâl edilebilir değişikliklerle *Târîh-i Cevdet*, III,240’da kaydedilmiştir.

*** Tatarcık Abdullah Efendi 6 Mayıs 1797 = 9 Zilka‘de 1211’de vefât etmiştir; bk. Mehmet İpşirli, “Abdullah Efendi, Tatarcık”, *DİA*, İstanbul 1988, I,99.

i mükerrerem ü mes'ûd Sultân Mahmûd hazretleri kımât-ârây-ı mehd-i vücûd olmazdan çend mâh mukaddem, bir gün 'ale'l-'âde bu bendelerini huzûr-i 'âflilerine ihzâr ve ba'zı mertebe mükâleme şerefine sezâvâr buyurdular. Hılâl-i mükâlemede: 'Bir Mahmûd ile mübeşşer oldum. İn-şâ'allâhu Te'âlâ 'ibâd-ı Müslimîn haklarında dahi mahmûd olacaklardır. Zemânı Ümmet-i Muhammed'e hayr olmak mes'ûl-i dergâh-ı Vâhibü'l-me'mûldür' buyurdular" deyü nakl eyledikten sonra: "Gâlibâ bizim vaktimiz ol zemâna bâliğ olmaz. Lâkin in-şâ'allâhu Te'âlâ sizler o eyyâm-ı mübârekeye vâsıl olup, sâye-i sa'âdet-vâyelerinde râhat ü âsâyişe nâ'il olursuz" dediler.

Teşekkür-i zemân-ı hazret-i Şehriyâr-ı cihân ve nebze-i niyâz-ı Müverrih-i nâ-tüvân bâ-tevessül-i rûhâniyyet-i Sultân 'Abdülhamîd Hân 'aleyhi'r-rahme'

Şimdi bi-hamdihî Te'âlâ ol zemân-ı yümn-iktirâna bizim vusûlümüz mukadder olmağla, bi-ilhâmihî Te'âlâ lutf u teveccüh-i Mülûkâne'leriyle semüzce arpalıklar ile tahsîl-i sâ mân ve medâr-ı inti'âş olacak sâ'ir gûne vücûh-i 'atıyye ve me'âşlar ile kesb-i refâh u itmînân eylemek dahi müyesser olur; *âmîn, âmîn yâ Rabbe'l-'âlemîn bi-hurmet-i Seyyidi'l-Mürselîn*². *Ve mâ zâlîke 'alallâhi bi-'azîz**

Menkabe-i diğەر

Silahdârlık'dan çıkma merhûm 'Abdullah Ağa lisânından yine bizzât mesmû'um olan menâkıb-ı celiledendir ki, bir cum'a günü Ayasofya Câmi'i'ne selâmlık olup, mahfilde hutbe istimâ'ına meşğûl iken, nâ-gâh miyâne-i cemâ'atden Anadolu kıyâfetlü bir âdem kıyâm ve ref'-i ruk'a-i 'arz-ı hâl eyledi. Merhûm ve mağfûrun leh hazretlerinin manzûrları oldukda, 'arz-ı hâl-i mezkûru ahz u irâd zımnında işâret ve hıfzı bâbında bana emr u tenbîh buyurdular. Seray-ı mu'allâlarına ba'de'l-'avd bana hitâben buyurdular ki: 'Ol 'arz-ı hâl sâhibi Kilis ehâlîsindedir ve şikâyeti Kilis Mutasarrıfı Daltaban-

1 "Teşekkür-i zemân rahme" kısmındaki bilgiler, N1 157b'nin ve bu satırların sağ kenarına buraya girmesi işâret edilerek kırmızı mürekkeple ve muhtemelen başlık olarak yazılmıştır] N1

2 "âmîn, âmîn Mürselîn" kısmı, buraya girmesi 2 rakamı ile işâret edilerek, kırmızı mürekkeple bu satırların ve N1 157b'nin sağ kenarına yazılmıştır] N1

* *بِعَزِيزٍ* = Bu, o üstün ve bilen (Allah)'ın takdîridir" anlamına gelen bu cümle Kur'ân, el-En'âm 6/96; Yâsin 36/38; Fussilet 41/12. âyetlerinin son kısımlarında yer alan bir bölümüdür. "Menkabe-i âhar bi-'azîz" kısmında yer alan bilgiler "'Âsım Efendi'nin kelâmı burada hitâm buldu şeklinde 'Âsım Efendi'den alındığı belirtilerek özetle *Târih-i Cevdet*, III,241'de kaydedilmiştir.

zâde'nin zulmündendir. Ve fi'l-vâki' ol habîs, zâlim ve bu bî-çâre mazlûmdur. 'Arz-ı hâl sâhibini sen tarafına getürüp ba'zı mertebe tesliyet eyle! Ancak mezbûrun zâlim ve bunun mazlûm olduğu ma'lûmumuz iken bu bâbda icrây-ı hük-m-i 'adâlet olunmak lâzım değil midir?' deyü hâtırına elbette hadşe gelür. Vâki'â hâl öylecedir. Lâkin Kilis ve A'zâz Mukâta'ası, hâlâ Kethudâ Hayrî Efendi ile Çeprastlı dâmâdının ve fulânın bi'l-iştirâk 'uhdelerinde olup, mezbûr Daltabân-zâde [N1 158a] bunlar tarafından mansûbdur. Şimdi ol habîsin izâlesine, kuvvet ve cem'iyetine mebnî elbette vüzerâ' ta'yîn olunmak iktizâ eder. Bunların mukâta'ası ve nihânîce 'amelleri olmak hasebiyle, lâ-mehâlâ ta'yîn olunan me'mûrun rehâvet edeceği derkâr ve ol zâlimin istidrâcı bülemlendirmağla, cevri u zulmü müştedd ü muzâ'af olacağı bedîdârdır. Ve mezbûrun burada mihrâb-ı püşt ü penâhları olan bî-insâflar da Devlet-i 'aliyye umûrunda dahîllerdir. Ana binâ'en zâhir-i tedbîr gayr-i müfiddir. Burada olan ve oradaki zâlimleri seyfi kahr-ı İlâhî'ye havâle eyledim. İn-şâ'allâhu Te'âlâ 'an-karîb cümlesi nisâb-ı hayâtından bî-nasîb olurlar" dediler. Vâki'â endek müddetde burada olanlar üftâde-i hâk-i helâk ve Daltabân-zâde dahi cumhûr yediyle pâre pâre olmağla, levs-i vücûdundan ol havâlî pâk oldu.

Kerâmet-i kübrây-ı Sultân 'Abdülhamîd Hân 'aleyhi'r-rahmetü ve'r-rıdvân*

Muharrir-i Hakîr der ki, merhûm hazretlerinin kerâmetleri ve hârik-ı 'âde menkabetleri fi'l-hakîka pek çokdur. Lâkin kerâmet-i zâhirelerinin ekber u ezheri, hâlâ taht-nişîn-i 'izz ü Hılâfet ve re'y (رای) ü tedbîr ve seyfi-i 'adû-temîr ile tesviye-sâz-ı mesâlih-i dîn ü devlet olan Rûh-i 'âlem, A'zam-ı selâtîn-i ümem, Pâdişâh-ı ekrem, Şehinşâh-ı Mahmûdü's-şiyem *halledallâhu hılâfetehü ve ebbede ve eyyede saltanetehü*** efendimiz hazretleridir. Hazret-i Vâhibü'l-murâd *celle şânühü**** 'ömr u ikbâl ve şevketlerini ziyâd-ber-ziyâd ve ferr u iclâl ve kudret ü kuvvetlerini merbût-ı silsile-i ebedü'l-âbâd eyleye âmîn, sümme âmîn*⁴.

* عليه الرحمة والرضوان = Allah'ın rahmeti ve rızası onun üzerine olsun" anlamına gelen Arapça bir duâdır.

** خلد الله خلافته و ابد و ابد سلطنته = Allah onun hılâfetine kalıcı kılsın, saltanatını da ebedî ve dâim eylesin" anlamına gelen Arapça bir duâdır.

*** جل شأنه = Şânı yüce olsun" anlamına gelen ve Allah için kullanılan Arapça bir duâ cümlesidir.

*⁴ "Menkabe-i diğere âmîn" kısmında yer alan bilgiler ihmâl edilebilir değişiklikle *Târîh-i Cevdet*, III,240-241'de kaydedilmiştir.

Biz yine sadede gelelim. Tâ ki nevbet-i saltanat ü iclâl Selim Hân¹ hazretlerine [M1 344] intikâl edüp, mukaddemâ pederlerinin semîr-i zamîrleri olan tecdîd-i asker ve ta'lim-i nefer mâddesi sâmi'a-güzârları olmağla, henüz kûşe-güzîn-i inzivâ oldukları hengâmda celâdet-i fitriyyelerine mebnî, i'mâl-i âlât-i harbiyyeye mütevaggıl ve;

Sâhilde nişînân-ı safâ-gâh-ı selâmet

Emvâc-ı 'aşk-ı belâ-kârı ne bilsün?

1 kemterânem olan Hân N1 : Fakîr olan menâkıb-ı 'aliyyelerinden birkaç menkabet-i seniyyeleri, li-eclî't-teberrük bu mecelleye zîb ü zîver kılınmak [M1 341] sezâver/sezâvâr görüldü. Gerçi selefde Anadolu'da çend def'a Celâlî tâ'ifesi ser-nümây-ı sâha-i zuhûr ve aktâr u aktâna şerer-pâş-ı şerr u şûr olup, cümleden eşedd ü ezyedi Sultân Ahmed Hân-ı evvel zemânında zuhûr eden tâ'ife idi ki, merhûm Kuyucu Murâd Paşa'nın seyf-i satvetiyle mündefî' ve 'ırk-ı şekâvetleri munkatî' olmuş idi. İşte merhûm/— Sultân 'Abdülhamîd Hân devrinde ref'-i livây-ı tuğyân eden levend eşkiyâsı, zikr olunan Celâliyân'dan i'dâd ve/— 'udde vü 'atâd cihetiyle efzûn ve celâdet ve sarâmet/hürmet vî savletleri, havsala-i tasdik-den birûn idi. Fi'l-asl Levend Baş-ağası olup, ba'dehû ol vartadan bir takrîble tahlîs-i cân eyledikten/etdikden sonra vüzerâ kapularında delî-başılıkla dâ'ir olan dîv-heybet, Rüstem-selâbet Karaca Battâl Ağa lisânından bizzât mesmû'um olmuşdur ki, levendliğimiz hilâlinde 'ibâd u bilâda îsâl eylediğimiz hasâret, hadden hâric olup, bilâhare izâle ve i'dâmımız muktezî olmağla, hakkımızda gerçi taraf/— taraf-ı Pâdişâhî'den evâmîr-i 'aliyye sâdir olup, lâkin yüz binden ezyed cümlemiz ölüm eri, kılıc artı ğı ve katl ve nehb ü gâretle velvele-sâz-ı 'âlem ve 'âlemiyân ve her bir neferimiz yüz süvâriye at salup, taburlarını perîşân eylemiş ve kulûb-i cihânî havf u haşyeti kablâmış/kaplamış bir tâ'ife olduğumuzdan/ olduğumuzdan (اوديعمزندن) nâşî, kat'â vüzerâ ve ümera ve mîr-i mîrân, mîzân-ı/— i'tibârımızda sencide olmayup ve fi'l-hakîka taraflarına evâmîr-i 'aliyye vârid olan vüzerâ ve ümerâ ketm ü ihfây-ı me'mûriyyetden gayri, tarîk-ı eslem bulmamışlar idi. Meğer kazıyye sûret-i zâhire/zâhireye münâfî imiş. Sultân 'Abdülhamîd Hân hazretlerinin asker-i/— ma'nevîsi varmış, ol esnâda kırk bin kadar levend ile Sivas Kazâsı'nda yakup yıkup tâlân ü tûrumâr ederek geşt ü güzâr etmekte iken, bir gice beytûtet eylediğimiz karyeye: "Levendlere nefir-i 'âmm gelmiş, Sivas ve Tokad ve sâ'ir ol havâlî ehâlisî bi'l-cümle geliyorlar imiş" deyü havâdis şâyi' olmağla, 'ale's-sabâh bi'l-cümle süvâr olmak üzere atlarımızı ihzâra ibtidâr eylediğimizde ne gördük ki, mecmû'unun gözleri kör olmuş ve ayaklarında tâb u tüvân kalmayup lertzân olmaktadır. Bu hâleti müşâhedeye mukârin derûnlarımıza vasf u ta'rîf-den hâric bir havf u haşyet târî oldu ki, bir lahza ikâmete mecâlimiz olmayup, hemân piyâ-dece ve kimi ol kör hayvânlar süvâr olarak mecnûn gibi sersem ve serseri cibâl ü/— beyâbâna perîşân [M1 342] ve gûyâ ki her birimizin ardında bin dalkılıc musallat olmuş gibi hâ'if ü hîrâsân olarak gürîzân olmağa mübâderetimizde köylüler ve tarlalarda ekinciler ve çiftçiler makûlesi/makûleleri tüfeng kundağı ve taş ve değnek ve nisvânlar süpürge sablariyla/saplarıyla bizleri yıkup i'dâm eylediler. Birimizde kudret-i mukâvemet —/şöyle dursun, akdâmımızdan kuvvet-i temâsik meslûb olup, nakl-ı hatveye dahi mecâl muhâl oldu. Hattâ benim on yedi yerimde zahmım/zahm olmağla, sürünerek bir sengistânda bir megâraya düşüp, çend rûz kaldıktan sonra ol tarafda olan karye ehâlisinden bir 'acûz ol megâra önünden gezer iken/geçerken nâlemi gûş eylemekle girüp hâlime merhamet ve hezâr mihnetle evceğizine nakl ve samanlıkta ihfâ ve yâreme tûmâr edüp, ba'de'l-ifâka bir takrîble tahlîs-i cân eyledim. Ve'l-hâsıl yüz binden mütecâviz levend tâ'ifesinin her tarafda izâle vü i'dâmları bu güne olup, bir ay zarfında cümlesi mahv u muzmahil oldu" deyü yemin-i mü'ekked ile tevsîk-ı kelâm eyleyerek bu Hakîr'e nakl eyledi. İşte nefes-i Pâdişâhî

mü'eddâsınca umûr-i hâriciyyeyi istihsâlle niçün umûr-i devlet böyle perişân [N1 158b] ve her bâr küffâr-ı¹ tebeh-kâr, tegallüble dest-res-i diyâr-ı İslâmîyân olmaktadır? Devlet-i 'aliyye'ye bu rehâvet neden iktizâ edeyor², gitdikce revnak-ı Saltanat-ı 'Osmânî gideyor. Şimdi taht-ı³ Saltanat'da ben olsam, şöyle ederdim ve böyle kılardım⁴” deyü peleng gibi hod-be-hod garîniş ve ashâb-ı umûra⁵ 'an-zahri'l-gayb serzeniş ederek, gerek tecdîd ve ta'lim-i asker ve gerek ta'dil-i mevâzin ü es'âr ve tashih-i 'ayâr-ı dirhem ü dînâr ve sâ'ir me'âlim ve mesâlih-i Devlet-i ebediyyü'l-karâr'ın usûl-i kadîmesine ve fesâda

dedikleri bu nefesdir ki, bir nefes ile yüz binden ezyed eşkıyanın râkib ve merkûblarının gözlerini görmez ve dizlerini tutmaz eyleye; *rahmetullâhi/rahmet[ull]âhi 'aleyh*. [“Gerçi selefde Anadolu'da 'aleyh” kısmındaki bilgiler ihmâl edilebilir değişikliklerle ve matbûdan faydalanılmayarak “Vak'a-nüvis 'Âsım Efendi der ki” şeklinde *'Âsım Târihi'*nden alındığı belirtilerek *Târih-i Cevdet*, II,40-42'de kaydedilmiştir. Cevdet Paşa bu bilgileri kaydettikten sonra 'Âsım Efendi'nin levendlerin sayısını Battâl Ağ'a'ya dayanarak yüz binden fazla göstermesini mübâlaga olarak nitelendirmekte, bu sayının on altı bin ve bazı katılımlarla biraz daha fazla olabileceği haberlerini ise doğru olarak kabul etmektedir.]

Merhûm Cennet-mekan hazretlerinin Sır Kâtibliği hizmetinden Mevleviyyet'le çırâğ olan İbrâhîm Efendi'den mesmû'dur ki, bir gün edây-ı salât-ı subh eyledikten sonra benî kurbüne da'vet ve hufyeten: “İbrâhîm! Gâlibâ Hind Pâdişâhi tarafından Devlet-i 'aliyye'ye elçi tertîb olunmağla, bu gün elçi-i mezbûr pâ-yi tahtlarından hurûc eyledi. Bunu kayd eyle, bakalım” deyü şart-ı kitmânla emir buyurmalarıyla, ben dahi kayd eyledim. Vâkı'â bir müddet güzerânında Hind tarafından elçi zuhûr ve Âsitâne'ye vürûd edüp/eyleyüp, mülâkâtımızda pâ-yi tahtlarından hurûcu/hurûc târihini su'âl eylediğimde, bi-'aynihî efendimizin ifâde buyurdıkları gün olduğu müte'ayyen oldu, demiş ve kati vâfir kerâmete dâ'ir menâkıb-ı 'aliyyelerini zikr eylemiştir.

Ve silahdârlıktan muhrec merhûm 'Abdullah/'Abd[ull]ah Ağ'a lisânından bi'l-müşâfehe mesmû'dur ki: “Bir cum'a günü Ayasofya Câmî'i'ne selâmlık olup, mahfilde hutbe istimâ'ma meşgûl iken, nâ-gâh miyâne-i cemâ'atden Anadolulu kıyâfetinde bir kimse kıyâm ve bir 'arz-ı hâl ref' eyledikde, efendimiz hufyeten beni/— çağırıp: “Şu 'arz-ı hâl sâhibi Haleb kurbünde vâki' Kilisli olup ve 'arz-ı hâli [M1 343] Kilis Mutasarrıfı Daltaban-zâde dedikleri vâcibü'l-izâlenin zulmünden olmak gerekir. Ve/— bu âdem vâkı'â mazlûmdur, şunun 'arz-ı hâlini getürsünler' deyü emir/— buyurdular. Ba'de's-salât Seray-ı mu'allâlarına 'avdet olundukda, 'arz-ı hâl-i mezbûr bi-'aynihî takrîr-i Şâhâne üzere olmağla/— 'arz-ı hâlin harkıyla emir buyur-malarıyla, 'arz-ı hâli ibtâl eyledikten sonra: ‘Bu âdemin mazlûm ve ol nâ-bekârın zâlim olduğunu bilür iken, bu mu'âmele 'adâlete münâfi değil midir?’ su'âl-i mukadderine cevâb budur ki: ‘Kilis Mukâta'ası hâlâ Kethudâ Hayri Efendi ve çep-râstlu dâmâdının ve fulânın 'uhdelerinde olup, Voyvoda-i mezbûr bunlar tarafından mansûbdur. Şimdi mezbûrun izâlesine vüzerâ ta'yîn eylesem, bunlar hufyeten 'amel eylemeleriyle, vüzerâ izâlesine samîmî himmet eylemeyecekleri derkârdır. Ve aralıkda hasâret vukû'u ve bilâhare Voyvoda-i mersûmun/mezbûrun izdiyâd-ı te'ayyün/tegallüb ve zulmü âşikâr olur. İn-şâ'allah/İN-şâ'[all]âhu —/Te'âlâ 'an-karîb mecmû'u bürîde-i tîğ-i intikâm olmağla, bî-çâregân-ı fukarâ halâs bulurlar” dediler. Vâkı'â müddet-i kalîlede cümlesi üftâde-i hâk-i helâk/— ve ol havâlî zâlim-i mersûmun levs-i vücûdundan pâk oldu. Ve'l-hâsil merhûmun bu güne kerâmete müte'allık ahvâl ve me'âsirleri vâfirdir. Cem' u tedvin/terkîm olunsa *Şeh-nâme* kadar bir kitâb-ı mahsûs olacağı bi-istibâhdır. Hakk *celle ve 'alâ* rûhuna rahmet edüp, halef-i pür-şerefleri olan hâlâ sâye-i 'inâyet-vâyelerinde müstazîll olduğumuz Pâdişâhımız efendimizin 'ömr u ikbâl ve şevketlerini ziyâd ve ferr u iclâl ve menkabetlerini makrûn-i ebedü'l-âbâd eyleye, âmin.

varmış ahvâlin suver-i muntazama-i kavîmesine ircâ'ı husûslarını -ki ancak irâde vü¹ tevfiğ-ı Rabbânî ve imdâd ü is'âd-ı âsümânîye müte'allıkdır- cây-gîr-i sâha-i dil eylemişler idi. Lisân-ı zemân ise kendülere işbu;

Biricik derd ü belâ sofrasına mihmân ol,

Sen de gör ehl-i mahabbet yediği aş nedir?

beytini gûyân olur idi².

Emr-i Hılâfet'in ne gûne girânbar ve işbu şuyû'-i fesâd ve bagy ü tuğyân zemânında Saltanat'ın ne resme düşvâr olduğuna imâle-i zihn eylemeyüp, hod-be-hod teshîl-i mevâdd ederek hayâl-hâne-i hâtırlarında tasvîr-i nizâm-ı umûr ederler idi. Hattâ ol eyyâm³ humbara güllesi tarzında mücevvef kurşun mühreleri döküp, içlerini barutla doldurup atmak ve selâtın-i sâlife sikkelerini cem' edüp, vaktiyle kendü sikkelerini anların bir müntehabı vefkınca⁴ darb ettirmek gibi ma'nâları tasvîr eyledikleri, pek mukarrebleri⁵ lisânından mesmû'umuzdur. Garâ'ibdendir ki serîr-ârây-ı Saltanat olduklarında, hasbe'z-zarûre ibtidâ sikke-i mu'tedileyi mağşûş etmeğe mecbûr oldular. *Ve hel yuslihu'l- 'attâru mâ-efsede'd⁶-dehru* *.

On bir târihinde merhûm olan Tatarcık 'Abdullah/'Abd[ull]ah Efendi'den mesmû'dur ki: "Şeh-zâde-i 'âlî-baht Sultân Mahmûd hazretlerinin velâdetlerinden mukaddem bir Mahmûd ile mübeşşer oldum. İn-şâ'allah/İN-Şâ'[all]ah 'ibâdullah/'ibâd[ull]ah haklarında dahi mahmûd olacağı mes'ûl-i dergâh-ı Rabb-i ekber'dir" dedikten sonra, gâlibâ bizler ol zât-ı şerîfin devrine bulûğumuz olmaz, ammâ in-şâ'allah/in-şâ'[all]ah sizler ol zemîn-i/zemân-ı mükerrere resîd/resîde olup, râhat ü âsâyişe muvaffak olursuz" dedi. el-Hamdü lillâhi/[lil]âhi Te'âlâ ol hengâm-ı ferhunde-encâma vusûlümüz müyesser olup ve in-şâ'al-lâhu/şâ'[all]âhu Te'âlâ hakk-ı 'âcizânemizde teveccüh ve 'inâyet-i Mülükâne'leri dahi erzân buyurulmağla, 'ale'l-kemâl râhat ü âsâyişe de mazhar olmak mes'ûl-i/su'âl-i bârgâh-ı Lâ-yezâl'dir. ["Merhûm cennet-mekân hazretlerinin Lâ-yezâl'dir" arasındaki uzunca kısım, 7 rakamı ile buraya girmesi işaret edilerek A1 168b'nin sağ ve alt, A1 169a'nın üst ve sol kenarlarına yazılmıştır] Tâ ki nevbet-i şevket ü iclâl, Sultân Selîm Hân 'aleyhi'l-'afvu ve'l-gufrân (عليه العفو والغفران = Bağışlanma ve mağfiret onun üzerine olsun" anlamına gelen Arapça duâ cümlesidir) A1, M1

1 Sâhilde nişînân-ı küffâr-ı N1 : umûr-i hâriciyyeyi istihâl ile niçün umûr-i devlet böyle perişân ve her bâr küffâr-ı A1 : umûr-i hâriciyyeyi istihâl ile niçün umûr-i Devlet-i 'aliyye böyle perişân ve her bâr düşmen-i M1

2 edeyor N1, M1 : ediyor A1

3 gideyor. Şimdi taht-ı N1 : gidiyor. Şimdi A1 : gideyor. Şimdi M1

4 ederdim ve böyle kııldım N1, M1 : eder idim ve böyle kılar idim A1

5 umûra N1, A1 : umûru M1

1 ahvâlin vü N1 : suver-i muntazama-i kavîmesine ircâ'ı husûsâtı -ki ancak irâde-i A1 : suver-i muntazamanın hey'et-i 'atîkasına ircâ'ı husûsâtı -ki ancak irâde-i M1

2 eylemişler idi idi N1 : etmişler idi. Lâkin A1, M1

3 eyyâm³ M1 : eyyâmlarda N1, A1

4 bir müntehabı vefkınca N1, A1 : müstahseni vakfınca M1

5 eyledikleri, pek mukarrebleri M1 : eyledikleri pek akrepleri A1 : etdikleri pek akrepleri N1

6 *Ve hel* *efsede'd* N1, A1 : *Hel yuslihu'l- 'akâru mâ-efsedehu'd* M1

* *و هل يُصلِح العطار ما افسد الدهر* = Zamanın bozduğunu attâr düzeltebilir mi?" anlamına gelen Arapça özlü sözlerdendir. "Emr-i Hılâfet'in ne dehru" kısmındaki bilgiler özetle ve bazı ilâvelerle *Târih-i Cevdet*, VIII,149'da kaydedilmiştir.

Çün ‘izz ü sa‘âdetle câlis-i serîr-i Saltanat olduklarında, cülûs-i hümâyûnları ejdehây-ı dü-ser mesâbesinde olan iki taraflu sefere tesâdüf ve hüş-fersây-i Eflâtûn olan sademât-ı havâdis-i¹ gûnâ-gûnun te‘âkub u terâdüfüyle, ibtidây-ı emirde hakâyık-ı ahvâl-i keviyyeye im‘ân-ı nazardan zuhûl ve hiç olmazsa² bir mütâreke ‘akdiyle [N1 159a] miyâne-i harb ü kîtâle faysal ve terâhî³ vermek tedbîr-i dil-pezîrinden dahi⁴ vükelây-ı vakt gufûl edüp, ba‘de'l-lüteyyâ v'elletî⁵ pîster-i sefer-i mihnet-güster tayy⁶ olunduktan sonra, Sipeh-sâlâr olan Koca Yûsuf Paşa [M1 345] Ordu-yi hümâyûn'la Âsitâne-i sa‘âdet'e vürûd ve pâ-y-bûsî-i⁷ Husrevâne ile kesb-i su‘ûd eyledikde, sürbe-i⁸ askerî, husûsan ‘usbe-i yeniçerinin a‘sâb-ı ‘asabiyyetleri süst ü fâtir ve tegayyür-i dest-mâye-i gayretle yed-i⁹ hamiyetleri kâsır olup, bed-dilî ve cebânet ve küffârın mu‘allem ve müretteb askerlerine ‘adem-i¹⁰ mukâbele ve mukâvemetlerinden nâşi, ta‘yîn oldukları¹¹ mahallerden rû-gerdân-ı imtisâl ve ednâ behâne ile orduya tefrika-resân-ı¹² ihtilâl olduklarından bahisle, küffârın müretteb ve mu‘allem askerine¹³ mukâbil cünd-i cedîd tedârükü akdem-i ‘âmme-i¹⁴ mesâlih u eşgâl olduğunu ‘arz-ı huzûr-i Sultân¹⁵ Selimü'l-bâl eylemekle, peygüle-nişin-i vahdet oldukları zemândan berü levha-i musavviresinde mersûm olan tertîb-i cedîd mâddesi, rîşe-sâz-ı sahn-ı dil-i Şehriyârî ve min-ba‘d ümniyye-i mezkûre ‘umde-i âmâl ü efkârı oldu.

‘Ale'l-husûs Sadr-ı müşârun ileyh bu kazıyyeye¹⁶ mebnî, çend nefer mu‘allem ve sanâyi‘-i harbiyye-i¹⁷ Avrupa'ya vukûf u verzişleri müsellemler

- 1 câlis-i serîr-i havâdis-i [Bu kısımda yer alan “mesâbesinde olan” kelimelerinden sonra muhtemelen yanlış yazıldığı düşünülen “olan” kelimesinin üzeri çizilmiştir] N1 : serîr-i Saltanat'a cülûs-i hümâyûnları iki taraflu sefer, ya'nî iki ağızlu ejder meşgalesine tesâdüf ve hired-fersây-ı/fersâyî-i Eflâtûn olan sademât-ı hâdisât-ı A1, M1
- 2 hiç olmazsa N1 : hic olmaz ise A1, M1
- 3 ve terâhî N1, M1 : + [Bu kelimeler, buraya girmeleri 7 rakamı ile işaret edilerek 169a'nın sol kenarına yazılmışlardır] A1
- 4 dahi N1 : — A1, M1
- 5 v'elletî N1 : + tayy-ı A1, M1
- 6 tayy N1 : — A1, M1
- 7 bûsî-i N1, A1 : pûsî-i M1
- 8 sürbe-i N1, A1 : seriyye-i M1
- 9 yed-i N1 : eydî-i A1, M1
- 10 bed-dilî ‘adem-i A1 : bed-dilî ve cebânet ve küffârın mu‘allem ve müretteb askerlerine bî-tâbî-i N1 : bedevî ve hıyânet ve a‘dânın mu‘allem ve müretteb asâkirine ‘adem-i M1
- 11 oldukları A1, M1 : olunan N1
- 12 ednâ resân-ı A1 : behâne-i nâçiz ile orduya tefrika-engîz-i şûriş ü N1 : ednâ behâne ile orduya tefrika-resân-ı M1
- 13 küffârın askerine N1, A1 : düşmenin müretteb ve mu‘allem asâkirine M1
- 14 ‘âmme-i N1 : — A1, M1
- 15 Sultân N1 : Pâdişâh A1, M1
- 16 peygüle- kazıyyeye N1 : tertîb-i cedîd husûsu, rîşe-sâz-ı sahn-ı fu‘âd-ı Şehriyârî ve min-ba‘d ümniyye-i merkûme ‘umde-i efkârı oldu. Husûsan Sadr-ı müşârun ileyh bu mâddeye A1, M1
- 17 harbiyye-i N1 : — A1, M1

eşhâs tedârük ü istishâb eylemiş olmağla, takrîr-i merkûm ‘akabinde ‘arz-ı Rikâb-ı me‘âlî-me‘âb¹ eyledikde, neferât-ı merkûme birkac yüze iblâğ ve sebki-meşk u² te‘allüme ifrâğ olunmak bâbında zuhûr-i irâdeye mebnî³, ol mikdâra resîd ve fûnûn-i harbiyyede hazâkatleri bedîd olduktan sonra, cünbiş-nümây-ı nazargâh-ı⁴ seyrân ve mazhar-ı rağbet ü istihsân olup: “Bizim askerimizin sikke-i ahvâlleri ma‘lûmü'l-‘ayâr, bâ-husûs rûz-i kâsım hulûlünde⁵ ‘adem-i tevakkuf u karârlarından nâşî, hasbe'l-iktizâ'⁶ meştâ olacak mahallerde ancak kendü dâ‘ireleriyle başbuğlar kalmağla, hiç⁷ olmazsa bu makûle on bin kadar mu‘allem asker bari bulunsun” deyerek tergîb eyledi⁸.

Vâkı‘â şâyeste-i kabûl ve ‘amel, emr-i ma‘kûl u mu‘avvel olmağın⁹, müceddeden tertîble bir ocak ve kânûn-i kadîm-i Devlet-i ‘aliyye'den hurûc¹⁰ eylemamek zımnında Bostâniyan-ı Hâssa Ocağı'na ilhâk ve Bostâncı Tüfengcisi Ağası nâmiyle kapucu-başılardan¹¹ [N1 159b] bir Ağa ve İrâd-ı Cedîd Defterdârlığı, Ocak Nezâreti ‘ilâvesiyle sermâyedâr-ı ‘izz ü i‘tilâ olması, karâr-dâde-i ittifâk olup, ma‘a zâbitân bin altı yüz neferden ‘ibâret on iki bölük olarak bir orta miyân-beste-i meydân-ı temşiyet olmağla, nümüne olmak üzere¹² evvelâ bir orta Levend Çiftliği'nde tanzîm ve mâ‘adâları¹³ îrâdları bulunarak iktizây-ı mahalle göre temâmı ve¹⁴ yâhûd nısfı olan sekiz yüz nefer ile Rumeli'de ve Anadolu'da münâsib mevki'lerde tertîbi tasmîm olundu.

Ve Ocak Nezâreti, İrâd-ı Cedîd Defterdârı nasb olunacak Reşîd Efendi'ye ihâle ve Çiftlik-i merkûm Kethudâsı Velî Ağa, Kapucu [M1 346] -başılık'la Ağa ta‘yîn olunup, on iki bin guruş senevî me‘âş ile meclây-ı tereffüh ü intî‘âşda icâle ve ocağa bir Kâtib ta‘yîniyle senevî dört bin guruş ve biner guruş sâlyâne ile Kâtib-i mezbûra¹⁵ iki Yamak ve beşer yüz guruşla iki nefer Kâtib, neferât-ı ocak ve senevî bir mikdâr îrâd ile bir Bin-başı ve Kethudâ ve bir Topcu-başı ve¹⁶ on iki bölüğün altısı yemîn ve altısı yesâr olup,

1 Rikâb-ı me‘âlî-me‘âb N1 : Rikâb-ı müsetâb A1, M1

2 birkac u N1 : birkaç yüze iblâğ ve kâlib-ı A1, M1

3 mebnî A1, M1 : binâ'en N1

4 nazargâh-ı N1 : ‘ayn-ı A1, M1

5 rûz-i kâsım hulûlünde N1 : eyyâm-ı şitâda A1, M1

6 iktizâ' N1 : iktizâ A1, M1

7 başbuğlar hiç N1 : ser‘askerler kalmağla, hiç A1 : Ser‘asker kalmağla, hic M1

8 deyerek eyledi N1 : deyü tergîb eylemekle A1, M1

9 olmağın A1, M1 : olmağla N1

10 hurûc N1, A1 : ihrâc M1

11 Bostâncı kapucu-başılardan N1 : Bostâncısı Tüfengcisi Ağası nâmiyle kapucu-başı ağalardan A1 : Bostâncı ve Tüfengci Ağası nâmiyle kapucu-başı ağalardan M1

12 olmak üzere A1, M1 : olarak N1

13 mâ‘adâları A1, M1 : mâ‘adâsı N1

14 ve A1 : — N1, M1

15 mezbûra N1 : merkûma A1, M1

16 ve N1, A1 : — M1

sağ ve sol kol ağalıkları¹ ve sağ ve sol neferâtını temyîz için kisve-i mahsûsa-i mütenevvi'a² tahsîs ve dâ'imâ ta'lîm ü âzmâyîşe idmân ü gûşîş eylemeleri tansîs³ olunup ve'l-hâsil cemî' edevât ü mühimmâtları kemâ-yenbagî hadd-i ikmâle⁴ vâsil olmağla, vâkı'â hûşmendân ve ehl-i dikkat ü im'ân⁵ 'indlerinde bir vaz'-ı behîn ve tertîb-i dil-nişîn oldu.

Mukaddime-i hal'-i Sultân Sefimü'l-bâl⁶

Çün Esâs-efken-i kâr-hâne-i imkân ve Râbîta-zen-i târ u pûd-i⁷ umûr-i 'âlemiyân *cellet kudretühû 'an tatarruki'l-'aczi ve'n-noksân*^{8*} hazretleri işbu mezâhir-i esmâ⁹ ve sıfât ve merâyây-yı suver-i tecelliyyât-ı şu'ûnât olan dest-gâh-ı murassa'-tarh-ı kâ'inâtta nev-be-nev bâfte-i deffe-i kevn ü vücûd ve dem-be-dem sûret-yâfte-i tâze-nakş-ı hudûs ü şuhûd¹⁰ olan a'yân ü a'râz u hâlâtı, hikmet-i bâliga ve kudret-i sâbigasıyla ekserî esbâb ve vesâ'it-i 'âdiyyeye¹¹ beste ve 'ilel-i semâviyye ve isti'dâdât-ı eraziyyeye peyveste eylediği, 'inde-ehli'n-nazar emr-i mukarrer olup ve beyne ecnâsi'l-ahyâ'¹², [N1 160a] ol Hayy-i ebediyyü'l-bekâ' 'azze şânühû ve lehu'l-kibriyâ'^{13**} nev'-i insânı, cevher-i 'akl-i nûrânî ve gevher-i nutk-ı nefsanî ile¹⁴ mümtâz ve müstesnâ eylediği gibi ber-muktezây-ı, beyt¹⁵:

*Âsumân bâr-ı emânet ne-tivânest keşid
Cur'a-i¹⁶ 'aşk be-nâm-ı men-i nâ-kâm zedend*^{***}

- 1 kol ağalıkları M1 : ağalıklar N1 : kol ağalıklar A1
- 2 mahsûsa-i mütenevvi'a A1, M1 : mütenevvi'a-i mahsûsa N1
- 3 gûşîş tansîs N1 : verziş eylemeleri tansîs/tansîs (تنصيص) A1, M1
- 4 ikmâle N1 : kemâle A1, M1
- 5 ehl-i dikkat ü im'ân A1, M1 : dakîka-dânân N1
- 6 dil-nişîn -bâl N1 : nigûterîn olmuşüdi. **Mukaddime** A1, M1
- 7 zen-i pûd-i N1 : bend-i târ u bûd-i A1, M1
- 8 cellet ve'n-noksân A1, M1 : celle şânühû ve 'azze sultânühû N1
- * جلت قدرته عن تطرق العجز و النقصان = Onun kudretine, acizlik ve noksanlık hiçbir şekilde yol bulamasın" anlamına gelen Arapça bir duâdır.
- 9 esmâ' N1 : esmâ A1, M1
- 10 ü şuhûd N1, A1 : — M1
- 11 sâbigasıyla 'âdiyyeye N1 : sâbigasıyla/sâbıkasıyla ekserî esbâb ve vâsita-i 'âdiye A1, M1
- 12 peyveste ah'yâ' N1 : peyveste/beyveste eylediği, ehl-i nazar 'inde emr-i mukarrer ve beyne ecnâsi'l-ahyâ'/ah'yâ A1, M1
- 13 bekâ' -kibriyâ' N1 : bekâ' 'azze şânühû ve Te'âlâ A1, M1
- ** عز شأنه و له الكبرياء = Şânı yüce olsun ve büyüklük ona mahsûs olsun" anlamına gelen Arapça bir duâdır.
- 14 nefsanî ile N1 : lisânî birle A1, M1
- 15 muktezây-ı, beyt M1 : magzây-ı, **beyt** A1 : fehvây-ı N1
- 16 Cur'a-i N1 : Kur'a-i A1, M1
- *** جرحه عشق بنام من ناکام زند = Gökyüzü bile emânet yükünü çekemedi de aşk yudumunu ben murâdına eremeyene içirdiler" anlamına gelen bu cümle ikinci mısırâdaki ufak bir değişiklikle Hâfız'ın Dîvân'ından alınmıştır; bk. *Hafız Divanı*, cev.Abdülbaki Gölpınarlı, s.130.

‘avârız-ı ‘âhât ve havâdis-i beliyât ile de mütemeyyiz ü yektâ eylemekle, serlerini kûy-i çevgân-ı¹ belâ ve sînelerini hedef-i sihâm-ı kazâ eylediği, nümâyân-ı dîde-i² basîret ü basardır. Ekser ehl-i hakâyık “*‘İnnâ ‘arazne'l-emânete ‘ale's-semâvâti ve'l-arzı [ve'l-cibâli] fe-ebeyne en-yahmilnehâ ve [eşfakne minhâ ve] hamelehe'l-insânü <ve> [innehû] kâne<'l-insânü> zalûmen cehûlâ^{3*}*” âyet-i kerîmesini bu dakîka ile beyân eyledikleri, rûşenây-ı âşinâyân-ı dekâyıktır.

Ve hum-nişîn ve⁴ sekre-i hikmet, ya'nî Eflâtûn-i İşrâkî-ma'rifet bu râz-i serbesteyi işbu “*el-‘Âlemü küretün ve'l-arzu merkezün ve'l-eflâkü kısıyyün ve'l-havâdisü sihâmün ve'l-insânü hedefun v'allâhu'r-râmî fe-eyne'l-meferr^{5***}*” makâlesiyle hakîmâne edâ vü ibâne eyledi⁶. Pes-ez-ân sınıf-ı insândan ba'de'l-enbiyâ' giriftâr-ı dü-şâha-i eşeddü'l-belâ⁷ olan emâsil-i ehl-i îmân ve hıyâr-ı hayl-i Hudâ-perestân olduğu işbu⁸, “*Eşeddü'n-nâsi belâ'en el-enbiyâ'u sümme'l-emseli fe'l-emseli^{***}*” Hadîs-i şerîfiyle mansûsü'l-beyândır.

O⁹ fırka-i belâ-keşân ve zümre-i ‘anâ-çeşândan biri dahi on [M1 347] dokuz sene müddet serîr-ârây-ı serverî vü Saltanat olan Selîm Hân *‘aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân⁴* hazretleri, **beyt**¹⁰:

1 çevgân-ı N1, M1 : cevgân-ı A1

2 nümâyân-ı dîde-i N1 : meşhûd-i çeşm-i A1, M1

3 ‘ale's-semâvâti cehûlâ N1 : — A1 : ‘ale's-semâvâti ve'l-arzı [ve'l-cibâli] M1

* لَنَا عَرْضَنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ [وَالْجِبَالِ] فَأَيُّنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا [وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا] وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ = Biz emâneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, (sorumluluğundan) korktular. Onu insan yükledi. Doğrusu o çok zalim ve çok cahildir” anlamına gelen bu cümleler Kur’ân, el-Ahzâb 33/72. âyetidir. Müellifimiz bu âyette bazı ufak değışiklikler yapmış gözüküyor.

4 âyet-i kerîmesini ve N1 : —/âyet-i kerîmesini dakîka-i merkûme ile tefsîr u beyân eyledikleri, rûşenây-ı erbâb-ı dekâyıktır. Ve hum-nişîn ve/— A1, M1

5 râz-ı -meferr N1 : serîre-i setfreyi “el-‘Âlemü küretün ilâ âhirihi” A1, M1

*** العالم كُرَّةٌ وَالْأَرْضُ مَرْكُزٌ وَالْأَفْلَاقُ قِسْيٌ وَالْحَوَادِثُ سِهَامٌ وَالْإِنْسَانُ هَدْفٌ وَاللَّهُ الرَّامِي فَأَيُّنَ الْمُرَّ = Kâinât yuvarlaktır, arz da bunun merkezidir. Felekler yay, olaylar oklardır, insan da hedefdir. Oku atan da Allah’tır, bu durumda kaçış nereye?” anlamına gelen ve burada Eflâtûn’a izâfe edilen Arapça bu cümleler, ihmâl edilebilir değışikliklerle ve yine Eflâtûn’a izâfe edilerek başka eserlerde de yer almaktadır; bk. meselâ Muhammed el-Âlûsî, *Rûhu'l-Me‘ânî*, Beyrût ts., XI,94.

6 vü ibâne eyledi N1 : vü ibâne eylemişdir A1 : eylemişdir M1

7 enbiyâ’..... -belâ’ N1 : enbiyâ giriftâr-ı dü-şâha-i eşeddü'l-belâ A1 : enbiyâ giriftâr-ı vişâha-i eşeddü'l-belâ’ M1

8 işbu N1 : — A1, M1

*** الامثل فالامثل ثم الانبياء بلاء الناس بلاء الانبياء = En şiddetli belâlara peygamberler, sonrasında da sırasıyla diğeri düçâr olmuşlardır” anlamına gelen bu cümle et-Tirmizî, Zühd 57; İbn Mâce, Fiten 23; ed-Dârimî, Rikâk 67; Ahmed b. Hanbel 1/172,174,180,185'te rivâyet edilen Hz. Peygamber'in bir hadîsidir; bk. Wensinck, I,220, VI,172.

9 Hadîs-i O1 N1 : Hadîs'iyle mansûsü'l-beyândır. A1, M1

*4 عليه الرحمة والغفران = Allah'ın rahmeti ve mağfireti onun üzerine olsun” anlamına gelen Arapça duâdır.

10 ve'l-gufrân hazretleri, beyt A1, M1 : ve'r-rıdvân hazretleridir N1

Der-dîde mî ne-yâyed¹ ezîn gussa cüz-sirişk

*Ber²-dil nemî-nişest ezîn vak'a cüz-gubâr**

İnne fî zâlîke le-'ibreten li-uli'l-epsâr; el-Mülkü lillâhi'l-vâhidi'l-Kahhâr^{3**}

Pâdişâh-ı müşârun ileyh hazretlerinin dûçâr ve tehammülüne nâçâr oldukları hâdise-i dil-dûz ve vâkı'a-i fâci'a-i⁴ ciğer-süzun 'ilel ü esbâbi husûsunda meblağ-ı 'akıl, kâsır ve müntehây-ı mecâl-i zihn, fâtir olan vücûhun felekiyyesi⁵ ber-mûceb-i istidlâlât-i ehl-i tencîm, derece-i tâlî-i kavimleri zâyîçe-i velâdet ve saltanatları muktezâlarınca dem-i⁶ ma'hûd-i âtiyyü'l-beyânda resîde-i serhadd-i kutû' ve ol hengâm-ı nâ-fercâmda⁷ rişte-i saltanatları [N1 160b] maktû' olmağla, nasbe-i zâyîçe-i şevketleri, mesâbe-i⁸ köhne takvîm oldu. Gerçi bu mâddede eslem tarîk, hemân takdîr-i mümteni'u't-tagyîr-i Rabb-i Kadîr'e ihâle eylemekdir. Lâkin esbâb-ı kevniyye beyânında i'tibâr u istibsâr mülâhaza olunduğu, it'âb-ı semend-i kilk-i tîz-refâtara⁹ bâdî oldu¹⁰.

Garîbe

Evâ'il-i devr-i Selîm Hânî'de Münecim-i Sâni bulunan Ebû Ma'şer-i zemân Hakîm-i bî-müdânî¹¹ merhûm Ya'kûb Efendi bu Fakîr'e bir mecelle ki, kendüsüne merhûm ve mağfûrun leh 'Abdülhamîd Hân hazretleri taraflarından¹² mevhub imiş, tenhâca şart-ı kitmânla ibrâz ve beynimizde 'alâka-i üstâziyyet

1 ne-yâyed N1 : ne-yâbed A1 : ne-bâyed M1

2 Ber N1, A1 : Pür M1

* = Bu olayda görüldü ki tozdan başka bir şey oturmadiği için, gözden bu kadarık yaştan başkası gelmiyor" anlamına gelen Farsça bu cümle, Selmân-ı Saveci'nin şiirlerinden bir beyit gibi gözüküyor; bk. meselâ <http://www.nosokhan.com/Library/Topic/ODIC> (erişim tarihi 5.II.2014).

3 *İnne fî -Kahhâr* A1, M1 : *el-Mülkü lillâhi'l-vâhidi'l-Kahhâr; İnne fî zâlîke le-'ibreten li-uli'l-epsâr* N1

** = Burada yer alan cümlelerden baş taraftaki "Elbette bunda basiret sahipleri için büyük bir ibret vardır" anlamına geleni Kur'ân, Âl-i 'İmrân 3/13. âyetin sonunda yer alan ufak bir kısımdır. İkinci kısımda yer alan "Hükümrânlık, kahhâr olan tek Allah'ındır" anlamındaki cümle ise Kur'ân, el-Mü'min 40/16. âyetin ikinci kısmı gibi gözükmeyle beraber, "*el-Mülkü*" kelimesinden sonra gelen "*el-yevme*" kelimesine yer verilmemiştir.

4 hâdise-i fâci'a-i A1 : hâdise-i dil-dûz ve vâkı'a-i N1 : vâkı'a-i fâci'a-i dil-dûz ve hâdise-i fâci'a-i M1

5 meblağ-ı felekiyyesi N1 : —/nihâyet-i meblağ-ı 'akl, kâsır ve gâyet-i mecâl-i zihn, fâtir olan/— vücûhun felekîsi A1, M1

6 zâyîçe-i dem-i N1 : vakt-i A1, M1

7 hengâm-ı nâ-fercâmda A1, M1 : hengâmda N1

8 zâyîçe-i şevketleri, mesâbe-i N1 : zâyîçe-i şevketleri A1 : zâyîçe-i şevketleri, mesâbe-i M1

9 refâtara N1, A1 : refâtâriye M1

10 Gerçi bu mâddede oldu N1, M1 : + [Bu kısım, buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 170b'nin sağ kenarına yazılmıştır] A1

11 Hakîm-i bî-müdânî A1, M1 : — N1

hasebiyle¹ ba‘zı mertebe mahrem-i râz eyledi. Mecelle-i mezbûre bi'l-cümle zevâyiç-i tavâli‘-i a‘yân-ı eslâfî hâvî, ya‘nî her sahîfesi birer zâyîçe-i hulefâ‘² ve selâtîni ma‘a-şerhihâ muhtevî olmağla, yegân yegân keşîde-i silk-i nazar u im‘ân oldukda, sahîfe-i ulâda Evvelîn-i hilkat ve Âhîrîn-i bi‘set Seyyidü'l-enâm³ ‘aleyhi's-salâtü ve's-selâm hazretlerinin ve sahâyif-i sâ‘irede Hulefâ‘-i Râşidîn *ridvânullâhi*⁴ ‘aleyhim ecma‘în*, ba‘dehû ‘Abbâsiyye ve ekser selâtîn-i ‘Osmâniyye hazerâtının⁵ tâli‘leri mazbût u muharrer ve tefâsîl-i ahkâmı meşrûh u mukarrer olmağla, müşârun ileyh Sultân Selîm-i behîşt-merâbi‘ hazretlerinin tâli‘-i saltanatları bi-hikmetihî Te‘âlâ e‘imme-i dîne râbi‘ olan İmâm ‘Aliyyü'l-Murtezâ *kerremallâhu vecheh*** hazretlerinin⁶ gurra-i garrây-ı Hılâfet'leriyle ekser büyütda hem-tâli‘ bulunmağın, apleb-i⁷ eyyâm-ı saltanatları şûrîde-i ıztrâb u ihtilâl ve câ-be-câ Havâric ve Celâlîyân ve mülkünde⁸ hemîşe fetret ü tuğyân zuhûruyla berhem-zede-i herc ü merc ve⁹ keder u melâl olup, encâm-ı kâr rahîk-ı Haydarî'den neş‘e-dâr olmak ihtimâl-i gâlibini¹⁰ işrâb u iş‘âr ve yirmi iki târîhinde¹¹ tesyîr-i tâli‘-i şevketleri, ser-zede-i zeneb-i kutü‘ olmak serîresini hâyîde-zebân olarak âverde-i lisân-ı¹² telmîh u tezkâr eylemişidi¹²; *fe-sâre'l-emru kemâ-kâle bi-iznillâhi*¹³-*Meliki'l-Müte‘âl****. [M1 348]

12 bu Fakîr'e taraflarından N1 : Muharrir-i Fakîr'e/Hakîr'e kendisine merhûm ‘Abdülhamîd Hân hazretlerinden A1, M1

1 ibrâz hasebiyle N1 : bir mecelle ibrâz ve A1, M1

2 eyledi hulefâ' N1 : edüp, mecmû'a-i merkûme bi'l-cümle zevâyic-i tevâli‘-i/tâli‘-i a‘yân-ı eslâfî muntavî, ya‘nî her sahîfesi bir zâyîçe-i/zâyice-i hulefâ A1, M1

3 Seyyidü'l-enâm N1 : — A1, M1

4 Hulefâ‘-i Râşidîn *ridvânullâhi* N1 : Hulefâ Râşidîn *ridvânullâhi* A1 : Hulefâ‘-i Râşidîn *ridvân[ull]âhi* M1

* *رضوان الله عليهم اجمعين* = Allah onların tamamından razı olsun” anlamına gelen bir duâdır.

5 ‘Abbâsiyye hazerâtının N1 : ekser selâtîn-i ‘Osmâniyye'nin A1, M1

** *كرم الله وجهه* = Allah onun yüzünü şereflî kılsın” anlamına gelen ve Hz. Ali anıldığında söylenen Arapça bir duâdır.

6 tâli‘-i hazretlerinin [Bu kısım, buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 170b'nin sağ kenarına yazılmıştır] A1 : tâli‘-i saltanatları bi-iznihî Te‘âlâ Hulefâ‘-i Râşidîn'e râbi‘ olan Emîru'l-Mü‘minîn İmâm ‘Aliyyü'l-Murtezâ *kerremallâhu vecheh* hazretlerinin N1 : tâli‘-i saltanatları bi-hikmet[ill]âhi râbi‘ olan İmâm ‘Aliyyü'l-Murtezâ *kerrem[all]âhu vecheh* hazretlerinin M1

7 garrây-ı apleb-i N1 : hılâfetleriyle hem-tâli‘ bulunmağın, ekser A1, M1

8 mülkünde N1, M1 : mülkde A1

9 ü merc ve N1 : ü merc A1 : ü merc M1

10 ihtimâl-i gâlibini N1, A1 : ihtimâli hâlini M1

11 1222 = 1807-1808.

12 âverde-i lisân-ı N1, A1 : — M1

12 eylemişidi A1, M1 : etmişidi N1

13 bi-iznillâhi'l N1, A1 : bi-izn[ill]âhi'l M1

*** *فصار الامر كما قال بان الله الملك المتعال* = Durum, en yüce ve gerçek hükümdâr olan Allah'ın buyurduğu gibi oldu” anlamına gelen Arapça bir ifâdedir.

Fî'l-hakîka baht u tâlî' ki, lisân-ı şerî'atde kader ve takdîr-i bî-tagyîr ile ta'bir olunur, [mısrâ]'¹:

‘Âlem, esîr-i dest-i meşîyyet değil midir?

Âdem, zebûn-i pençe-i kudret değil midir?^{2*}

vefkınca, [N1 161a] sûret-i muhtârda nâ-çâr ve zebûn-i pençe-i kudret-i Kahrî olan nev'-i³ insânî hakkında, ser-nâme-i ihsân-ı hazret-i Bârî ve ‘unvân-ı menşûr-i meded ü⁴ yârî-i Perverdigârî olduğu gayr-i mütevârîdir. Hattâ bu nasîbden sâ'ir devâbb ü hayvânât dahi behre-yâb-ı nisâb oldukları ma'lûm-i erbâb-ı elbâbdır.

Çi küned zûr-mend ü erven-baht

*Bâzû-yi baht bih ki zi-bâzû-yi saht***

[Garîbe-i] dîğەر

Sâlifü'z-zikr Ya'küb Efendi merhûm lisânından⁵ bu fıkra dahi yâd-dâşt-i hâtır-ı Hakîrâne'mdir ki, Sultân Selîm'in pederleri merhûm Sultân Mustafa⁶ hazretlerinin lakabları, Şeyh-ı Ekber *kuddise sırruhû**** hazretlerinin⁷ Şecere-i kübrâlarında Pâdişâh-ı müşârun ileyh hazretleri⁸ Necmî's-selâtîn ve ferzend-i ercümendlerinin, ya'nî Selîm Hân'ın Zeynü'n-necm 'unvânıyla mersûm olup⁹, müşârun ileyh⁹ Sultân Mustafa fenn-i nücûma be-gâyet¹⁰ i'tibâr u i'tinâ ve

1 [mısrâ]' A1, M1 : — N1

2 Âdem midir? N1, M1 : — A1

* Metnimizde yer alan bu beyit, Nâbî'nin gazellerinden birinde geçmektedir; bk. *Nâbî Divânı*, I,610.

3 nev'-i A1 : nûr-i N1, M1

4 ü N1, A1 : — M1

** *چه کند زور مند و ارون بخت * بازوی یخت به که ز بازوی سخت* = Talihsiz bir kuvvetli ne yapabilir? İnsanda kuvvetli pazu yerine talih pazusu bulunmalıdır" anlamına gelen Farsça bu cümleler, Sa'dî'nin *Gülîstân*'ından alınmıştır; bk. Şeyh Sâdî-î Şîrazî, *Bostan ve Gülîstan*, trc. Kılıslı Rıfat Bilge, 12. Baskı, İstanbul 1980, s.421.

5 Hattâ bu nasîbden lisânından N1 : **Beyt:** *Çi küned zûr-mend ü erven/evren-baht * Bâzû-yi baht bih ki bâzû-yi saht. Garîbe-i dîğەر* Mûmâ ileyh Ya'küb Efendi'den A1, M1

6 Hakîrâne'mdir ki Mustafa N1 : Fakîrâne'mdir ki, merhûm Sultân Mustafa '*aleyhi rahmetullâhi/ra]hmet[ull]ah Te'âlâ/—* M1

*** *قدس سره* = Onun sırrı mukaddes olsun" anlamına gelen ve evliyâ olduğu düşünölen kişiler için söylenen Arapça bir duâdır.

7 hazretlerinin N1, M1 : hazretleri A1

8 Pâdişâh-ı hazretleri A1, M1 : — N1

*⁴ Burada eğەر Muhyiddîn ibnül-'Arabî'ye izâfe edilen *eş-Şeceretü'n-Nu'mâniyye fi'd-Devleti'l-'Osmâniyye* adlı eser kastediliyorsa, incelediğim birkaç yazmasında böyle bir bilgiye tesâdüf edemedim.

9 ferzend-i ileyh A1, M1 : veled-i emcedlerinin Zeynü'n-necm 'unvânlarıyla mersûm olmak işâreti üzere N1

10 be-gâyet N1 : — A1, M1

kendüleri dahi anda mehâret-i külliyye peydâ eylemişidi¹. Ve me'ârif-i cüz'iyeye ve 'ulûm-i garîbe-i hafîyye erbâbına rağbet² ü iltifât ederler idi. Binâ'en 'aleyh ekser a'mâl ü etvârlarını evzâ'-ı kevâkibe tatbîk ve menâzım-ı umûr-i mülkiyyelerini³ me'âlim-i harekât-ı felekiyye üzere tanzîm ü tensîk eylemek de'b ü 'âdetleri olmağla, Selîm Hân hazretlerinin dahi henûz hamîr-i⁴ mâye-i 'unsur-i vâlâ-güherleri, ser-rişte-i nâve-i⁵ rahm-ı mâder olduğu dakîkayı ki muhakkıkîn, asl-ı tâlî'i andan, ya'nî sükût-ı nutfeden i'tibâr ederler. Ol kavîl, tahkîk üzere⁶ sâ'ât-i tâmmeye ile zabt edüp, tâ ki ber fehvây-ı "Sümme enşe'nâhu halkan âhar*" ikmâl-i etvâr-ı seb'a ile mazhar-ı nefha-i rûh-i hayât-güster olup, emâre-i hamîl muhtemel⁷ oldukda, Müneccim-baş'ıya sâ'at-i mazbûta-i sükût-ı nutfeyi beyân ve ol ândan zâyîçe nasbını fermân eylediler. Ol dahi nasbe-i⁸ matlûbeyi tasvîr ve edille ve medlûlâtını bast u tahrîr eyledi.

Vaktâ ki inkızây-ı müddet-i hamîl ile 'alâmet-i velâdet bedîdâr oldukda⁹, vaz'-ı hamîl için yevm-i ma'hûdda bir dem-i huçeste ihtiyâr ve sâbıkuz-zikr sükût-ı nutfeye tâlî'ine müteferri', ol dakîka-i muhtârda bedîdâr olan mevlûd-i selâtin, ber-muktezây-ı evzâ'-ı felekiyye mukârenet-i¹⁰ kâbiliyyet-i fitriyye inzimâmîyle mihr-i münîr gibi¹¹, cihângîrlükde 'adîl ve nazîri 'adîm ve İskender-âsâ fermân-fermây-ı çâr-cihet ve heft¹²-iklîm olacağını [N1 161b] iş'âr eylemekle, sâha-i hîdmetinde¹³ olan kavâbil ve pîş-kârân bir takrîble vaz'-ı hamîl ol dakîkaya iblâğ eylemeğe gerçi sa'y-i bî-girân edüp, lâkin¹⁴,

Re'y ü tedbîr ile dönmez emr-i¹⁵ takdîr-i Samed
Seyl-i kûh-endâz olur mu hâr u hâşâk ile sedd?

cereyânı üzere lahza-i yesîre te'hîrin imkânı olmayup, [M1 349] zarûrî sâ'at be-dest pîş-gâh-ı bâbda îstâde ve çigûnegî-i hâl-i velâdete sadef gibi gûş-

1 eylemişidi A1, M1 : etmişidi N1

2 rağbet N1 : i'tibâr A1, M1

3 mülkiyyelerini N1, A1 : külliyyelerini M1

4 dahi henûz hamîr-i N1, A1 : henûz zamîr-i M1

5 ser-rişte-i nâve-i A1 : sîrişte-i nâve-i N1 : sîrişte-i nâde-i M1

6 ki muhakkıkîn üzere N1 : — A1, M1

* ثم انشأناه خلقا اخر = Sonra onu başka bir yaratışla insan haline getirdik" anlamına gelen bu cümle Kur'ân, el-Mü'minûn 23/14. âyetin sonlarında yar alan bir kısımdır.

7 muhtemel M1 : müte'ayyen N1, A1

8 nasbe-i N1, A1 : kazıyye-i M1

9 oldukda N1, A1 : oldukda (ولدفده) M1

10 mukârenet-i N1 : — A1, M1

11 mihr-i münîr gibi N1 : mânend-i mihr-i münîr A1, M1

12 çâr-cihet ve heft N1, A1 : çâr-cihet ve nasafet-i M1

13 hîdmetinde A1, M1 : hîdmetde N1

14 iblâğ eylemeğe lâkin N1 : îsâl eylemeğe/eylemekle, gerçi sa'y-i firâvân edüp, lâkin beyt A1, M1

15 emr-i N1, M1 : + ve A1

küşâde olan Hakîm-başı Efendi, mîl-i sâ'ati parmağıyla dakîka-i muhtâre üzere imâle vü tedvîr ve Şeh-zâde-i müşârun ileyh mâh-ı nev gibi ufuk-ı âsümân-ı şühûdu tenvîr eyledi.

Bî'l-cümle bu dakıkaya vâkîf olanlar yek-dîğere tavsiye vü tenbîh ile¹ keyfiyyet-i merkûmeyi ketm ü ihfâ eylemeleriyle, “Sultân Mustafa merhûm dem-i muhtârda tevellüd eyledi” i'tikâdıyla müşârun ileyhin İskender-serîr ve neyyir-i a'zam gibi 'âlemgîr olacağını gâh ü bî-gâh havâss-ı kurenâya tebşîr ederler idi. Hattâ² maraz-ı mevtinde bu kazıyyeyi huzzâra tekrâr ederek, taht-ı Saltanat'ın Sultân³ 'Abdülhamîd Hân hazretlerinden insirâf ile Selîm Hân hazretlerine⁴ veliyy-i 'ahd şîvesiyle tavsiye eyledikleri, nükte-i merkûmeye mebnî idi; *el-Abdü yüdebbiru v'allâhu yukaddiru*^{5*}.

Çünkü Selîm Hân hazretleri dahi refte refte serv-i sehî gibi bâlîde ve hadd-i temyîze resîde olup ve⁶ pederleri lisânından keyfiyyet-i mezkûre gûş-güzâr ve anlar dahi bu⁷ ümniyyeye dil-bend-i karâr olmalarıyla, zikri âtf Nizâm-ı Cedîd ihtirâ'ına⁸ ısrârlarına bir taraftan dahi bu mâdde-i mevhûme⁹ tâziyâne-i şevk ve 'ilâve-i tesvîl ü sevk oldu^{**}; *el-'uhdetü 'ale'n-nâkil*^{10***}.

Zikr-i mebde'-i Nizâm-ı Cedîd ve sûret-i ân-resm-i nev-bedîd

Çün Şehriyâr Selîmül'-bâl hazretleri, iki yüz üç târîhinde taht-nişîn-i¹¹ Saltanat^{*4} ve mâlik-i ezimme-i sipâh u ra'ıyyet olup, güzârîş-pezîr olduğu

1 vâkîf ile N1 : muttali' olanlar A1, M1

2 Sultân Mustafa Hattâ N1 : müşârun ileyh Sultân Mustafa merhûm dem-i— muhtâr-ı —/dem-i mersûmda vülûd ü kudûm eyledi, zanniyle cihân cihân mesrûr ü şâdân olup, hattâ gâh u bî-gâh ehas-sı kurenâya Şeh-zâde-i müşârun ileyhin İskender-serîr ve neyyir-i a'zam gibi cihângîr olacağını tebşîr ederler idi. Hattâ —/merhûm A1, M1

3 Sultân N1, A1 : — M1

4 insirâf hazretlerine N1 : insirâfla Selîm Hân'a A1, M1

5 *el-'Abdü yukaddiru* N1, M1 : — A1

* العبدُ يُدبِرُ و الله يُقدِرُ = Kul tedbîr alır, kaderi Allah belirler” anlamına gelen Arapça bir ifâdedir.

6 ve N1, A1 : — M1

7 keyfiyyet-i bu N1 : şîve-i mezbûr gûş-güzâr ve pederleri gibi ol A1, M1

8 ihtirâ'ına A1, M1 : ihtirâ'ıyla N1

9 -i mevhûme N1 : — A1, M1

** “**Garîbe** oldu” kısmındaki bilgiler özetle ve “‘Âsım Târîhi'nde beyân olunduğuna göre” ve “‘Âsım Efendi garâ'ibden olmak üzere hikâye etdikden sonra” şekillerinde *‘Âsım Efendi Târîhi*'nden alındığı belirtilerek *Târîh-i Cevdet*, VIII,148-149'da kaydedilmiştir.

10 *el-'uhdetü 'ale'n-nâkil* N1, M1 : — A1

*** العهدة على الناقل = Günahı vebâli nakledenin boynuna” anlamına gelen Arapça bir deyiştir.

11 Şehriyâr nişîn-i N1 : Pâdişâh-ı kerîm Sultân Selîm hazretleri, iki yüz üç târîhinde pîrâye-bahş-ı serîr-i A1, M1

*4 Sultân III. Selîm 11 Receb 1203 = 7 Nisan 1789 Salı günü tahta çıkmıştır; bk. meselâ İ.H.Danişmend, *İOTK*, IV,68.

üzere henüz iki taraflu âteş-i harb u kıtâl, zebâne-keş-i işti‘âl olmağla, ne hâl ise bir müddet keşiş ü gûşiş ve bilâhare silm ü salâh ile¹ tahsîl-i ârâmiş olduktan sonra, bast u tafsîl olunduğu üzere askerînin ahvâli, husûsan zümre-i Bektâşîyye'nin [N1 162a] etvâr u a‘mâli muhât-ı ‘ilm-i ‘âfîleri² olmağla, ceşş-i cedîd îcâd ve ta‘lîm ü âzmâyîşe ictihâd ü i‘tiyâd olunmak, fu‘âd-ı himmet³-nihâdlarında cevelân ve zikr olunan esbâb-ı mütenevvi‘a dahi te‘yîd-i şevk u heyecân edüp, husûsan Levend Çiftliği'ne ta‘yîn ü ta‘biye ve vâye-mend-i ta‘lîm ü terbiye olan neferât-ı kalîlenin hüner-i kesîr-i dil-pezîrleri cilvenümây-ı nezzâreleri⁴ oldukca, ol bâbda zimâm-ı ihtiyârı rubûde-i pençe-i iktidârı olmakdan nâşi, bir gün bu râz-i mektûmu ba‘zı kârdân-ı⁵ Devlet-i ebed-makrûnlarına keşf ü ibrâz ve tertîb-i cedîdin mesâbe-i vücûbda olduğunu, be-tahsîs Sadrîa‘zam a‘zam-ı mesâlih-i⁶ dîn ü devlet olan [M1 350] Tersâne ve topcu ve humbaracı ve⁷ ‘arabacı ve cebe-hâne ocaklarının tezelsül ü inhidâm bulduğunu⁸ ve bir iki sene bu minvâl⁹ üzere güzerân eylediği sûretde bi'l-küllîyye in‘idâm bulacağından bahisle, bunların iktizâsına göre tebdîl ü tagyîr ve takviye¹⁰ vü ta‘mîrleri makûlesi, mühimmât-ı lâzîmenin lüzûmunu ta‘dâd ü beyâna âgâz eylediklerinde, bi'l-cümle mütehâyizân-ı erkân ve Şeyhulislâm-ı zemân ve fuhûl-i fuzalây-ı be-nâmdan Sadr-ı Rum-i vakt merhûm Tatarcık ‘Abdullah¹¹ Efendi gibi güzîde-i ‘ulemây-ı a‘lâm, işbu kelîmât-ı hakîkat¹²-âyât-ı Mülûkâne'yi tasdîk ve edille vü berâhînle¹³ te‘yîd ü tahkîk eylediler.

Vâkı‘â “*Yâ eyyühe'llezîne âmenü izâ lakütüm fi’eten f’esbütü**” âyet-i¹⁴ kerîmesi mücebince asker-i İslâm, pîş-gâh-ı küffâr-ı dûzah-encâm¹⁵da sabr u sebâtla me‘mûr ve “*eş-Şecâ‘atü sabru's-sâ‘atî^{16**}*” mefhûmunun eseri,

1 ve ile M1 : —/ve bilâhare silm ü salâhla N1, A1

2 etvâr u ‘âfîleri N1 : hulâsa-i a‘mâli muhât-ı ‘ilm-i ‘âfîleri/‘âfî A1, M1

3 ictihâd ü himmet N1 : i‘tiyâd olunmak, fu‘âd-ı hamîyyet A1, M1

4 vâye-mend-i nezzâreleri N1 : vâyedâr-ı ta‘lîm ü terbiye olan sipâh-ı yesîrin hüner-i kesîr-i dil-pezîrleri/pezîri meşhûd-i Şâhâne'leri A1, M1

5 mektûmu ba‘zı kârdân-ı N1 : meknûnu ba‘zı kârdânâyân-ı A1, M1

6 be-tahsîs mesâlih-i A1 : be-tahsîs a‘zam-ı mesâlih-i N1 : ve be-tahsîs Sadr-ı a‘zam, mesâlic-i (مصالح) M1

7 humbaracı ve A1, M1 : — N1

8 bulduğunu N1, A1 : bulduğu M1

9 minvâl N1 : hâl A1, M1

10 takviye A1, M1 : takviyet N1

11 Tatarcık ‘Abdullah N1 : ‘Abdullah A1 : ‘Abd[ull]ah M1

12 hakîkat N1, A1 : hakîkat (حقيقت) M1

13 berâhînle N1 : berâhîn ile A1, M1

* *فانثبتوا* = Ey iman edenler! Herhangi bir topluluk ile karşılaştığınız zaman sebat edin” anlamına gelen bu cümle Kur‘ân, el-Enfâl 8/45. âyetin ilk yarısıdır.

14 âyet-i N1, M1 : — A1

15 küffâr-ı dûzah-encâm¹⁵da N1, A1 : düşmen-i süst-endâm¹⁵da M1

16 sâ‘atî N1, A1 : sâ‘a M1

** *الشجاعة صبر الساعة* = Şecâat (yiğitlik), ihtiyâç duyulan anda sabır göstermektir” anlamına gelen Arapça hikmetli sözlerdendir.

bedîhiyyü'z-zuhûr iken, dâ'imâ pâydârlık merkezinden¹ lugazîde ve bir sâ'at tevakkuf ve mukâvemetleri nâ-dîde olup ve “*Etî'ullâhe ve rasûlehû ve lâ tenâze'û fe-tefşelû ve tezhebe rîhukum v'asbirû, innallâhe ma'a's-sâbirîn*”^{*} emr-i mübîninden zâhil ve münâza'a vü ihtilâfın esbâb-ı za'f u hezîmete mücib-i îtilâf² olduğundan gâfil olup, ‘özü-i leng ve behâne-i bî-ferheng³ ile ihdâs-ı ‘arbeye vü şikâk ve Ordu-yi hümayûn'a îrâs-i perîşânî vü iftirâk edegeldikleri cümlemizin ma'lûmu⁴ ve mücerrebi olduğundan başka, niçe zemândan berü küffâr-ı li'âm askerlerinin⁵ müretteb ve mu'Allem oldukları cihetden, [N1 162b] kûy-rübây-ı galebe vü firûzî ve bu vechile⁶ beher nevbet inhizâm ve mağlûbiyyet bizim tarafa rûzî olmağla, “*Ve e'iddû lehum m'esteta'tüm min kuvvetin*”^{**} âyet-i kerîmesi, “*Min küll-i mâ yütekavvâ bihî fi'l-harbi*”^{***} ‘ibâretiyle müfesser olduğuna mebnî, mutlakâ⁷ esbâb-ı kuvvet ve edevât-ı galebe vü kudrete teşebbüs eylemek emr-i vâcib, husûsan işbu âyet-i kerîme nüzûlünde, Server-i serâyây-ı enbiyâ⁸ ‘aleyhi efdalü't-tehâyâ^{*d} hazretleri üç⁹ def'a “*Elâ! İnnel-kuvvete er-remyü*”^{*s} kelâm-ı düriyyü'n¹⁰-nizâmılarıyla, mâdde-i kuvveti ta'rif u inbâ buyurup, ol hengâmda¹¹ kemân ve tîr, akvây-ı âlât-i dâr u gîr olduğuna binâ'en, tahsîsle te'kîd ü tansîs buyurmuşlardır. Lâkin el-hâletü hâzih zemânımızda¹² remy mâddesi top u tüfenge munhasır olmağla, esliha-i sâ'ireye nisbet mahz-ı kuvvet ve isti'mâlî, ‘umûm-i hükmî ve belki itlâk-ı

1 merkezinden N1, A1 : merkezinde M1

* = Allah ve Resûlüne itaat edin, birbirinizle çekişmeyin; sonra korkuya kapılırsınız da kuvvetiniz gider. Bir de sabredin. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir” anlamına gelen bu cümleler Kur'ân, el-Enfâl 8/46. âyetidir.

2 îtilâf N1, A1 : itlâf M1

3 bî-ferheng A1 : ferheng N1 : bî-ferheng M1

4 ma'lûmu N1, M1 : ma'lûm A1

5 niçe zemândan askerlerinin N1, A1 : nice zemândan berü düşmen askerinin M1

6 vechile N1 : takrîble A1, M1

** = Onlara (düşmanlara) karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet hazırlayın” anlamına gelen bu cümle Kur'ân, el-Enfâl 8/60. âyetin başında yer alan ufak bir kısmıdır.

*** = Savaşta kendisiyle güçlü olunan her şey” anlamına gelen Arapça bir ifâdedir.

7 mutlakâ N1, A1 : mutlak M1

8 enbiyâ' N1 : enbiyâ A1, M1

*d = Hayır duâların en üstünü onun üzerine olsun” anlamına gelen Arapça duâdır.

9 üç A1, M1 : üç N1

*s = Dikkat edin! Âyette geçen kuvvetten maksat atmaktır” anlamına gelen bu cümle Müslim, İmâre, 167; Ebû Dâvud, Cihâd, 23; et-Tirmizî, Tefsîru Süre, 8; İbn Mâce, 19; ed-Dârimî, Cihâd, 14; Ahmed b. Hanbel, 4/157'de geçen Hz. Peygamber'in bir hadîsidir; bk. Wensinck, II,310.

10 düriyyü'n N1, A1 : düri'n M1

11 ta'rif hengâmda N1 : ta'rif/ta'rif u inbâ buyurup, ol hengâmlarda A1, M1

12 tahsîsle zemânımızda N1 : tahsîsle te'kîd ü tansîs buyurmuşıdı. Lâkin el-hâletü hâzih zemânımızda A1 : ana tahsîsle tansîs buyurmuşıdı. Lâkin el-hâletü hâzih M1

nass-ı mübîn mücebince akdem-i mevâcib olup¹, hattâ selefde cânib-i İslâmiyan'da top u tüfeng makûlesi edevât-ı ceng olmayup, belki tîr u nîze ve kemân-güreh ve mancınık olmağla, bunlar ile² [M1 351] top u tüfenge mukâbele ve küffâr³ ile bir vechile mukâtele eylemek vâ-mânde-i 'arsa-i imkân olduğundan, ehl-i İslâm dahi ol makûle âlât istihsâl ve isti'mâline teşebbüs ve ihtimâm eylediler. Kezâlik küffârın⁴ merâkib-i bahriyye-i 'azîmelerine mûmâsil sefâyin-i cesîmeler icâd ve cevârî'-i münşe'ât i'dâdiyle⁵ deryâ cenginde dahi a'dâya mukâvim ve mukâbil oldular. Neteki Tâ'if Gazâsı'nda küffâra mahsûs Debbâbe⁶ nâm âlet-i hisârı, Sipehsâlâr-ı hayl-i ahyâr '*aleyhi efdalu's-salâti bi'l-'aşıyyi ve'l-ibkâr*'^{7*} hazretleri ihzâr ve isti'mâli bâbında emri 'âlî ısdâr buyurdular.

Sâniha der-mâdde-i remy der-muhârebe

Vech-i mezkûr üzere Zemân-ı Sa'âdet'de edevât-ı kuvvet, ancak tîr u nîzeye münhasır iken, Rasûl-i ekrem *sallallâhu 'aleyhi ve sellem* hazretleri, "*Elâ! İnnel-kuvvete es-sehmü ve'r-rumhu*"^{**} 'ibâretiyle tasrîh buyurmayup, 'âmm-ı mutlak olan *er-remyü* 'unvâniyle beyân buyurdıklarının nükte-i dakîkası bu olmak dahi melhûzdur ki, vâkı'â selefde remy mâddesi hemân tîr u nîzeye muhtass olup, lâkin i'lâm-ı Rabbânî'yle âhır zemânda anlar bedelinde top u tüfeng zuhûr ve remy mâddesi bunlara mahsûr olacağı [N1 163a] mu'cize olarak ma'lûm-i şerîfleri olmağla, sehm ve rumha tahsîsi mutazammın tasrîhden itlâka 'udûl buyurdular. Zîrâ sehm ve rumha muhtass olmuş olsa, âhır zemânda küffâr ile kıtâl merfû' olmak lâzım gelür idi. Ve bu makûle mu'cizât-ı aliyeleri ekser min en-yuhsâdır; *v'allâhu a'lemü bi-hakîkati'l-hâl*^{***}. Biz yine sadede gelelim⁸.

1 mevâcib olup A1, M1 : mevâcibdir N1

2 nîze ile N1 : nîze/nîze (نيزه) ve kemân-güreh/kemân ve mancınık olmağla, bu edevâtla A1, M1

3 küffâr N1, A1 : a'dâ M1

4 eylemek küffârın N1 : mümkün olmadığından, İslâmiyân dahi ol makûle âlât istihsâline berzede-i dâmân oldular. Kezâlik küffârın/düşmenin A1, M1

5 cesîmeler i'dâdiyle N1 : cesîmeler/cesime icâd ve cevârî'l/cevârî'i'l-münşe'ât ittihâziyle A1, M1

6 küffâra Debbâbe N1, A1 : a'dâya mahsûs Debâye M1

7 'aleyhi ve'l-ibkâr M1 : 'aleyhi's-salâti fi'l-'aşıyyi ve'l-ibkâr N1, A1

* عليه افضل الصلوة بالعشى و الابكار = Sabah ve akşam salâtin en güzeli onun üzerine olsun" anlamına gelen Hz. Peygamber için yapılan bir duâdır.

** = Dikkat edin! Âyette geçen kuvvetten maksat ok ve mızraktır" anlamına gelen Arapça bir ifâdedir.

*** = Allah için gerçeğini en iyi bilendir" anlamına gelen Arapça bir deyiştir. "*Ve e'iddü lehum* hâl" arasında yer alan bilgiler özetle "*Âsım Efendi Târîhi*"nde bir lâyiha-i mehâsin-fâyiha" şeklinde '*Âsım Efendi Târîhi*'nden alındığı belirtilerek *Târîhi-i Cevdet*, VI,64'te kaydedilmiştir.

8 **Sâniha der-mâdde-i** gelelim N1 : **Lâyiha-i fayiha** Ber-vech-i mezkûr/muharrer es-bâb-ı kuvvet-i dâr u gir, remy mâddesiyle tefsîr olunduğunu tahrîr hılâlinde, hâtır-ı fâtir-

Pes vech-i meşrûh üzere ekser ‘ulemâ’ ve a’yân ü vükelâ¹, bu makûle makâle-i dil-nişîn serd ü telkîn ederek, ma’nây-ı mezkûru² te’kîd ve Devlet-i ‘aliyye’ye³ tertîb-i cedîd ve mukâbele bi’l-misl esbâbını temhîd eylemek⁴ ehemm ü elzem olduğunu ifâde vü beyânda⁵ teşdîd eylediler. Ve ba’zıları etvâr-ı hamse-i divel i’tibâriyle Devlet-i ‘aliyye’nin pîrî ve hezâr derd⁶ lâzimesince şeyhûhet ve herem sebebiyle sukût u inhitât ve ‘ilel ve ‘avârız-ı gûnâ-gûn ile a’zâ ve cevârihi muhtell ü zebûn olup ve tabâyî’ ve emzicesi şûrîde-i fesâdât-ı ahlât olmağla, **beyt**⁷:

Köhne sâ’at gibidir cism-i za’îf-i pîrân

Ana dârû-yi müdâvâtla kuvvet gelmez [M1 352]

âzmûdesiyle ol bâbda dârû-yi tedbîr kâr-mânde-i eser u⁸ te’sîr olmağın, mebâdâ bâdî-i hatar ve mü’eddî-i vehn ü zarar olmak ihtimâl-i isâbet-iştimalîni îrâd ü tezkîr⁹ birle, min-ba’d bâb-ı muhâsamanın insidâdı ve dervâze-i musâlaha-i mü’ebbedenin hemîşe küşâdı¹⁰ husûsuna ‘azm ve ilgây-ı gâ’ile-i harb ü rezm olunmağla¹¹, ol makûle asker-i nâ-sâz isti’mâlinden fâriğ ve¹² bî-niyâz olmak enseb ve semt-i ma’kûle akreb olduğunu serd ü beyân eyledi. Ve kimi kazıyye-i mezkûreyi re’sen ve kimi mukaddemini ve kimi¹³ tâlisini nakz u

gam-kîne lâyih olan nükte-i rengîn dahi dakîka-dânân ‘indlerinde dil-nişîn olsa sezâdır ki, çün hazret-i Rasûl-i enâm ‘aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm edevât-ı kuvveti “*Elâ! İinne’l-kuvvete er-remyü* (الا ان القوة الرمي) = Dikkat edin! Âyette geçen kuvvetten maksat atmaktır” anlamına gelen bu cümle Hz. Peygamber’in bir hadîsidir” ‘ibâresiyle remy mâddesine tahsis buyurup, ma’a-hâzâ ol evânda remy, ancak tîr u tîre/nîzeye mühasır iken, “*es-Sehmü ve’r-rumhu/ve’r-remyü* (السهم و الرمي = Ok ve atmak)” deyü tasrîhden itlâka ‘udûl buyurmalarının nükte-i dakîkası, gerçi zemân-ı mezkûrda remy, hemân tîr u nîzeye mütehassas olup, lâkin i’lâm-ı Rabbânî’yle âhîr zemânda tîr u nîze bedeli top u tüfeng edevâtı zuhûr ve remy mâddesi anlara mahsûr olacağı ma’lûm-i şerîfleri olmağla, hemân tîr u nîzeye hasr ile “*es-Sehmü ve’r-rumhu* (السهم و الرمي) = Ok ve mızrak)” ‘unvânîyle zikir buyursalar, âhîr zemânda küffâr/a’dâ ile mukâteleden ehl-i İslâm ‘acz sebebiyle zimnen memnû’ olmuş sûretinde olur. Lâkin er-remy ‘ibâretiyle vech-i itlâk u şümûl üzere tefsîrleri sebebiyle ilâ yevmi’l-kıyâm remy mâddesinin ‘âmm ve mâ-sadak/sadakı olduğu âlâtla mücâhede eylemek bâbında emr u fermân buyurulmuş olur; *v’allâhu a’lemu bi-hakikati’l-hâl* A1, M1

- 1 ‘ulemâ’ vükelâ’ N1 : ‘ulemâ ve a’yân ve küberâ A1, M1
- 2 mezkûru N1 : mezbûru A1, M1
- 3 ‘aliyye’ye N1, M1 : ‘aliyye A1
- 4 eylemek N1, A1 : — M1
- 5 beyânda N1, A1 : — M1
- 6 derd N1 : ‘illet A1, M1
- 7 sükût u **beyt** A1, M1 : inhitât ve sükûtu ve tezâhüm-i za’f u ‘illet sebebiyle kuvây-ı nefsânîyesinin firâz-ı ‘âfiyetden tenezzül ve hubûtu zemânî olmağla N1
- 8 müdâvâtla eser u N1 : müdâvâ/müdâvât ile kuvvet gelmez [M1 352] makâlince ol bâbda dârû-yi tedbîr dür -meblağ-ı/— A1, M1
- 9 vehn tezkîr N1 : vehn/[ve]hn ü zarar ihtimâlîni îrâd A1, M1
- 10 musâlaha-i küşâdı N1 : müsâlemenin keşâyîş üzere devâm ü imtidâdı A1, M1
- 11 harb ü rezm olunmağla N1 : husûmet ü rezm olunmağla/olmağla A1, M1
- 12 fâriğ ve N1 : — A1, M1
- 13 mukaddemini ve kimi N1, A1 : — M1

istihcân ve Moskovlu'nun İsterlic [=Austerlitz]¹ takımını mahv ü ifnâ ve ez-ser-i nev tertîb-i cedîd ile mu'allem asker² peydâ eylediğini ma'raz-ı delîlde ityân eyledi*. Ve kimisi³ tâ'ife-i Bektâşiyye, 'âmme-i Memâlik-i 'Osmâniyye'de maraz-ı âkile gibi müstevlî ve şâmil ve her şehir ve kasabada lekke-i sâbit gibi mütemekkin oldukları vâreste-i delâ'il olup, bu cihetden⁴ ocaklarının itfâsı muhâl ve onların vücûdları hinde asker-i dîğër [N1 163b] tertîbine mecâl, bîrûn-i hîta-i ihtimâldir. Zîrâ beher hâl asker-i nev-zuhûru istirkâbla istiskâl edecekleri derkâr⁵ ve ocaklarına olan fart-ı 'asabiyyet ü gayretleri muktezâsınca, âteş-gîre⁶ gibi bî-pervâ küre-i şerr u âşûb u gavgâya girecekleri ke'n-nâr-ı 'ale'l-menârdır⁷.

Moskovlu'nun İsterlic [=Austerlitz]⁸ takımı pâ-yi tahtına mahsûs bir mikdârca şîrzime olmalarıyla, bunları anlara kıyâs ma'a'l-fârik olduğu âşîkârdır. Pes re'y-i râst ve tedbîr-i dürüst⁹ budur ki, hemân Devlet-i 'aliyye'nin iktizâ eden umûr-i muhtelifesini isr-i eslâfa tatbîk ederek tensîk u tanzîm ve Tersâne ve sâ'ir ocakların adlâ' ve erkân-ı fersûdesini termîm ü tahkîm birle, istidrâk-i halel-i ahvâl ve üstüvârî-i mebânî-i a'mâl-i lâzimetü'l-'imal olunup, ta'lim husûsunu dahi yine 'uhde-i Bektâşiyye'ye ihâle¹⁰ vü sipârîş ve 'ulûfe ve terakkî ve sanâdîd ve sergerdelerini kola almak ve sâ'ir gûne hakîmâne tedâbîr¹¹ ile matlûbü'l-mikdâr piyâde ve süvâr anlara¹² tefvîz ü güzârîş oluna. Eğër kabûl ederlerse¹³ fe-bihâ ve ni'met ve illâ bidâyet-i emirde ilzâm-ı hüccet olmuş olur" mefhûmuyla ol dahi himyân-ı endîşesini ifrâğ-ı miyân-ı beyân eyledi.

İşbu re'y-i ahîr¹⁴ ma'raz-ı pesend ü istihsânda câygîr olmağla, zikr olunan Levend Çiftliği Ocağı on iki bin nefere iblâğı, karâr-dâde-i¹⁵ zamîr-i

1 İsterlic (استرليج) A1, M1 : İsterlic (استره ليچ) N1

2 tertîb-i asker A1, M1 : asker-i müretteb ve mu'allem N1

* "Pes vech-i meşrûh üzere eyledi" kısmında yer alan bilgiler bazı ilâvelerle, ihmâl edilebilir değışikliklerle ve muhtemelen "ba'zılar" ifâdesiyle metnimizden alınarak *Târîh-i Cevdet*, VI,52'de kaydedilmiştir.

3 delîlde kimisi A1 : : sened ü delîlde ityân eyledi. Ve kimisi N1 : delîlde ityân eyledi. Ve kimi M1

4 cihetden N1 : sûretde A1, M1

5 bîrûn-i derkâr N1 : ba'idü'l-ihtimâldir. Zîrâ elbette asker-i cedîdi istirkâb ü istiskâl edecekleri derkârdır A1, M1

6 âteş-gîre N1, A1 : âteş-gede M1

7 ke'n-nâr-ı 'ale'l-menârdır N1 : ke'n-nâr-ı 'ale'l-menâr ve A1 : ke'n-nârdır M1

8 İsterlic (استرليج) A1, M1 : İsterlic (استره ليچ) N1

9 olduğu dürüst N1 : zidd olduğu âşîkârdır. Pes re'y-i râst A1 : 'add olunduğu âşîkârdır. Pes re's-i râst M1

10 husûsunu ihâle N1 : husûsu dahi 'uhde-i Bektâşiyye'ye havâle A1, M1

11 tedâbîr N1 : tedbîr A1, M1

12 süvâr anlara N1, A1 : süvâriyâna M1

13 ederlerse N1 : ederler ise A1, M1

14 İşbu re'y-i ahîr N1 : Re'y-i ahîr A1 : Re'y-i âhar M1

15 karâr-dâde-i N1 : karâr-gîr-i A1, M1

ehl-i tedbir olduktan sonra, merhûm Sultân Süleymân Hân¹ hazretlerinin vaz' u nizâmları üzere, yeniçeri zümresini inhirâf eyledikleri usûle² ircâ' edüp ve haklarında ekmel mine'l-evvel teveccühât-i Pâdişâh-ı³ geyvân-mahal erzân olacağını⁴ ismâ' birle, ber-minvâl-i selef⁵ beher sene rûz-i [M1 353] hızırdan rûz-i kâsım hulûlüne dek Top-kapu hâricinde Segirdim mahallinde⁶ ve Sa'd-âbâd'da ta'lîm ü âzmâyîşe gûşîş ü mülâzemet ve ta'lîm-i mezkûr husûsunda vech-i esbak üzere tûfengci-başı ve oda-başı ve aşcılar ve sekâlar ve karakullukcular mevcûd ve elli dört bölüğün çorbacısı Ser-ta'lîmci nâmiyle üzerlerine Sergerde nasb u ta'yîn ve her def'a dörder⁷ orta ta'lîm edüp, bu ta'lîmde Baş-kâtib ve altı nefer Yazıcı bulunmaları tenbîh u telkîn⁸ olunmağla, ber-mûceb-i fermûde meslek-i ta'lîmde reh-peymûde olarak, bulûğ-i menzil-i mehârete sa'y ü müdâvemet [N1 164a] eylediler. Ve tenbîhât-ı merkûme cemî' Memâlik-i mahrûse'ye neşr u işâ'at olunup, edevât-ı ta'lîm olan barut ve kurşunları⁹ dahi cânib-i mîrîden i'tâ olunmak, karâr-dâde-i ümenây-ı devlet oldu*.

Ba'dehû zikr olunan ehass-ı 'ulemâ'¹⁰ ve a'yân, ber-mûceb-i fermân bi'l-cümle tecdîd-i köhne-tırâz-ı me'âlim-i devlet ve tesdîd-i¹¹ ham-şude-i menâzım-ı mülk ü millet bâbında i'mâl-i 'avâmil-i efkâr ve iş'âl-i meşâ'il¹²-ârây-ı isâbet-şî'âr ederek, herkes levâyih-i kalb-i selîm ve sevânih-i zihn-i müstakîmlerini kaleme alarak, mecmû'u ma'rûz-i pâye-i serîr-i¹³ Mülûkâne kılındıkda, yegân yegân güzârîde-i çeşm-i im'ânları olup, her mâddenin nîk ü bedini iz'ân ve sûd ü ziyânını fehm ü itkânla ba'de'l-cerh ve't-ta'dîl yine ittifâk-ı ârâ ile cümlesinden¹⁴ bir nüsha telhîs u te'sîl kılınup, ol nüsha düstûru'l-'amel ve asıl mu'avvel¹⁵ ittihâz olunmağla, evvel-be-evvel her birine şurû' ve te'sîs-i usûl ü furû' kılındı. Mesmû'umuza göre vâkı'â ekserî dîn ü devlete mahz-ı hayr u menfa'at ve esbâb-ı gazâ vü cihâda, vesîle-i takvîyet idi. **Beyt**¹⁶:

1 Hân M1 : — N1, A1

2 usûle N1 : usûlden A1, M1

3 Pâdişâh-ı A1, M1 : Hidîv-i N1

4 olacağını N1, A1 : olacağı M1

5 selef N1 : — A1 : muharrer M1

6 mahallinde N1, A1 : mahalline M1

7 dörder N1, M1 : dörter A1

8 tenbîh u telkîn N1, A1 : tensîb M1

9 kurşunları A1, M1 : kurşun N1

* "Ve kimi kazıyye-i mezkûreyi oldu" kısmındaki bilgiler özetle ve muhtemelen metnimizden alınarak *Târîh-i Cevdet*, VI,71-72'de kaydedilmiştir.

10 'ulemâ' N1, A1 : 'ulemâ M1

11 ve tesdîd-i N1, A1 : — M1

12 iş'âl-i meşâ'il N1, A1 : işgâl-i meşâgil M1

13 alarak serîr-i A1, M1 : alup, mecmû'u ma'rûz-i dergâh-ı N1

14 yine cümlesinden A1 : yine ittifâk-ı ârâ' N1 : ittifâk-ı ârâ ile cümlesinden M1

15 mu'avvel N1, A1 : ma'mûl M1

16 **Beyt** A1, M1 : — N1

Güzel tasvîr edersin hatt u hâl-i dilberi ammâ

Füsûn u fitneye geldikde ey Bihzâd neylersin?

Vech-i meşrûh üzere yeniçeri zümresi çend mâh müddet ta'lim husûsuna dest-cünbân-ı müsâberet olup, lâkin 'atale¹ vü kesâlet cümlesine sâniye-i tabî'at olduğundan başka, Levend Çiftliği Ocağı kendilere² 'ukde-i derûn ve râh-ı huzûrlarına hâr u hâşâk-i³ dağdağ-nümûn olup, vükelây-ı devletin tevec-cüh ü istihsân ve tevfir u tevkîrlerine sa'y-i firâvânlarını gördükce, istirkâb ve min-ba'd bey'-i esâmî ve terakkıyyât memnû' olmağla, hâricden esâmî ile 'ulûfe-hâr olanların ve dâhilden beher kıst tayyârâtlâ müft-kârâne 'avâ'ide zafer bulanların halecan ve ıztırâblarından nâşî, igvây-ı şeytânîleri⁴ bir alay kâse-i dimâğları mağz-ı şu'ûrdan [M1 354] hâlî neferâtın kulûb-i fârigalarına ilkây-ı inkılâb eylemekle: "Madde-i ta'lim hâric ez-kânûn-i kadîmdir" deyerek Âsitâne'de ve sâ'ir Memâlik-i mahrûse-i Şâhâne'de olanlar bi'l-cümle⁵ [N1 164b] terk ü ferâgat ve ta'lîmsiz hod-ser hayvân gibi ihtiyâr-ı betâlet eylediler.

Binâ'en 'aleyh Üsküdar verâsında dahi⁶ bir kışla bünyâdına niyyet⁷ ve Nizâm-ı Cedîd nâmiyle tertîb-i asâkir-i mu'allemeye fetvâ ve hüccet ve ittifâk-ı ârâ'-i vükelây-ı devlet birle⁸ 'azm ü mübâşeret olundu*.

Beyân-ı ba'zı suver-i pesendîde-i tertîbât-ı cedîde

Çün tirâzîde-i perniyân-ı tahrîr u beyân⁹ olduğu üzere tertîb-i cedîd ve ta'lim-i asker husûsunun lüzûm-i 'aklîsi, vücûb-i şer'îsiyle pezirây-ı kuvvet-i¹⁰ te'kîd ve suver-i mürettebesi, ârâ'-i¹¹ erbâb-ı rüşd ü dehâ birle tasvîr u temhîd olunup, lâkin dirliklerin¹² ekserî nâ-ehil yedlerinde bulunduğundan, tesviyesi müşkil ve tenkîh u ta'dîli emr-i¹³ nâ-kâbil olmağla, mecmû'u birden ref'le erbâbına tevcih olursa, gerçi resm-i maksûd kâbil-i sûret-i vücûd olacağı bedîd olup¹⁴, lâkin kiminin esâmî-i vazîfesi âbâ'¹⁵ ve ecdâdından kalmış ve

1 'atale A1, M1 : ta'tîl N1

2 kendilere A1, M1 : kendülere N1

3 hâşâk-i A1, M1 : husk-i N1

4 şeytânîleri N1 : şeytânîyeleri A1, M1

5 bi'l-cümle N1 : — A1, M1

6 dahi A1, M1 : — N1

7 niyyet N1, A1 : — M1

8 fetvâ birle N1 : ittifâk-ı ârâ ile A1, M1

* "Vech-i meşrûh üzere olundu" kısmındaki bilgiler ihmâl edilebilir değişikliklerle, bazı ilâvelerle ve muhtemelen metnimizden alınarak *Târih-i Cevdet*, VI,72'de kaydedilmiştir.

9 perniyân-ı tahrîr u beyân N1 : berniyân-ı tahrîr A1 : ber-beyân-ı tahrîr M1

10 vücûb-i kuvvet-i A1 : vücûb-i şer'îyle pezirây-ı kuvvet ü N1 : şer'îsiyle pezirây-ı kuvvet-i M1

11 ârâ'-i N1, A1 : ârây-ı M1

12 dirliklerin N1, A1 : dirliklerinin M1

13 emr-i N1 : — A1, M1

14 olup N1 : — A1, M1

15 âbâ' N1, A1 : âbâ M1

kimi medâr-ı me'âş olmak için akçasıyla¹ almış olduğundan nâşî, kat'-ı erzâk-ı nâs kabîlinden bir mâdde-i nâ-sipâs² olduğundan başka, mehâzîr-i 'adîdeyi mufzî³ ve sudâ'-ı ru'esâyı muktezî olmak gayr-i ba'îd olup⁴ ve müceddeden tertîb olunacak cünûd ve ketâ'ibin vezâ'if ve revâtibine⁵ Devlet-i 'aliyye'nin îrâdî vâfî olmadığı ma'lûm⁶ ve irâde-i ma'hûde yeniden bir gûne îrâd tedârüküne mevkûf olduğu meczûm⁷ olduğundan başka, akvây-ı vesâ'il-i harbiyyeden olan zehâyir⁸ ve mühimmât ve musammem olan ocaklara teshîl-i mevâcib ü⁹ ta'yînât, usûl-i vâridât-i mîriyyeden¹⁰ mâ'adâ, senevî yirmi bin kîse kadar zevâ'id¹¹ îrâd tedârüküne muhtâc idiği¹² emr-i ezher ve seferler için vakt-i hizada ekall-i mâ-yekûn yüz elli bin kîse mikdâr akça¹³ cem' u iddihâr olunmak husûsunun vücûbu dahi ashâb-ı hazm u ihtiyât 'indeinde sâbit ü mukarrer olduğuna mebnî, evvelâ himmet-i kûh-endâz-ı Pâdişâh-ı kişver-güşâ, îrâd-ı merkûm tedârüküne masrûf ve cümle-i tâmme-i¹⁴ 'azîmet-i 'âmmesi mebâliğ-i mezbûreyi mânend-i defâ'in-i nihâde-i hazâ'in¹⁵ eylemek kazıyyesine ma'tûf olduğundan, Şeyhulislâm-ı vaktin ruhsatıyla hamrî ta'sîr [N1 165a] ve 'arâkı taktîr edenlerden zecren li'l-bâyi' ve hacran li'l-bâli'¹⁶ ikişer pâre hamrın ve dörder¹⁷ pâre 'arâkın beher vakıyyesine¹⁸ Rusûm-i Zecriyye Emîni nasbiyle cemî' Memâlik-i mahrûse'ye irsâl-i 'ummâl ve isbâl-i misâl-i lâzîmü'l-ımtisâl ile şurût u kuyûdu [M1 355] tebyîn olunup ve koyun ve keçi yapağları ticâret olunan emti'a cümlesinden olmağla, beher re's hayvândan birer pâre resm-i yapağı alınmak üzere bir¹⁹ mukâta'a dahi ihdâs ve penbenin her vakıyyesi birer akca²⁰ iken birer pâreye iblâğ ve rişte-i penbenin beher vakıyyesinden²¹ ikişer pâre ve Anadolu tarafından vürûd eden mazının beher vakıyyesinden

1 akçasıyla A1, M1 : akcasıyla N1

2 sipâs N1, A1 : sibâs M1

3 mufzî N1, A1 : makzî M1

4 olup A1, M1 : — N1

5 revâtibine N1, A1 : rivâyetine M1

6 ma'lûm N1 : derkâr A1, M1

7 meczûm N1 : âşikâr A1, M1

8 zehâyir M1 : zehâ'ir N1, A1

9 ü N1 : — A1, M1

10 mîriyyeden N1 : mîrîden A1, M1

11 zevâ'id N1, A1 : zâ'id M1

12 idiği N1, A1 : idüğü M1

13 akça A1, M1 : akca N1

14 tâmme-i N1, A1 : nâme-i M1

15 mezbûreyi hazâ'in M1 : mersûmeyi mânend-i defâyin nihâde-i hazâyin N1 : mezbûreyi mânend-i defâyin nihâde-i hazâ'in A1

16 li'l-bâli' A1 : li'l-yâli' N1 : li'l-bâyi' M1

17 dörder N1, M1 : dörter A1

18 vakıyyesine N1, A1 : kıyyesine M1

19 yapağı alınmak üzere bir N1 : yabağı alınmak üzere bir A1 : yapağı almak üzere M1

20 her akca/akça N1, A1 : beher kıyyesinden birer akça M1

21 vakıyyesinden N1, A1 : kıyyesinden M1

ikişer¹ pâre ve Mora Cezîresi'nden gelan İstekalya² ta'bir etdikleri üzümün beher vakıyyesinden ikişer pâre³ ve İstanbul Tütün Gümrüğü ve bi'l-cümle erâzi-i Devlet-i 'aliyye'de olan tütün tarlaları, mu'accele ile tâliblerine furûht olunup, mahlûl oldukda, yine müzâyede ile furûht olunur iken, min-ba'd âhara bey' olunmayup, İrâd-ı Cedîd tarafından zabt olunmak ve zu'amâ ve erbâb-ı tîmâr sefer eyyâmında sefer-ber olmak berâtlarında musarrah iken, bir vakitten berü muktezây-ı hizmetlerinde⁴ betâlet ve mübâ'adetlerine mebnî, ze'âmet ve tîmâr defâtiri yoklanup, 'adem-i istihkâkı zâhir olanların ze'âmet ve tîmârî 'ibreten li's-sâ'irîn ve zecren li'l-kâ'idîn İrâd-ı Cedîd cânibine ihâle olundu. Ancak asâkir-i merkümenin şîrâze-i nizâmları, bürîde-i mîkrâz-ı halel ü infisâm⁵ olmamak mülâhazasıyla, münhall olan tîmâr u ze'âmet mülâzımlara i'tâ olunup, 'amel-mândelerin dirlikleri ref' u ilgâ olunmayup, fevtlerinde İrâd-ı Cedîd tarafından zabt olunmak karâr-dâde-i ashâb-ı nühâ⁶ oldu.

Ve işbu ze'âmet ve tîmârdan başka, Deryâ Kalemi ve Mensûhât⁷ Aklâmı nâmiyle Tersâne-i 'âmire'ye tâbi' ba'zı tîmâr ve ze'âmetler olup, ahvâl-i Tersâne-i 'âmire başka bir kâlıb-ı haseneye⁸ ifrâğ olunmak mülâbesesiyle süvârî askeri, Tersâne hizmetinde bulunmak muktezî olmadığından⁹, sâbıku'z-zikr ze'âmet ve tîmârlar mahlûl oldukca, İrâd-ı Cedîd tarafından zabt olunmak ve e'âzım-ı irâdât-ı Devlet-i ebediyyü's¹⁰-sebât'dan Anadolu ve Rumeli ve 'Arabistân'dan hâsıl¹¹ envâ'-ı emti'adan ahz olunan a'şâr-ı şer'iyye olup, ol dahi iki kısım üzere¹² olup, birisi ze'âmet ve tîmâr ve birisi mâlikâne ve iktâ' olunmağla¹³, [N1 165b] beş yüz guruşlukdan on beş bin guruşluğa kadar mahlûl olan mâlikâneler müzâyede ve bey'-i men-yezîd olunup, andan¹⁴ ezyed olan mâlikâneler mahlûl oldukca İrâd-ı Cedîd Hazînesi'ne kalup, vech-i lâyıkı üzere İrâd-ı Cedîd Defterdârı tarafından idâre olunmak üzere karâr-dâde olundu¹⁵. Ve bunlar emsâli niçe niçe meknûn-i zir-i hâk-i hafâ' vü kümûn olan

1 vakıyyesinden ikişer A1 : vakıyyesinden birer N1 : kıyyesinden ikişer M1

2 İstekalya N1, A1 : İstefelye M1. Metnimizde İstakalya (استقلية) şeklinde okunabilecek bu kelime, Yunanca yaş üzüm manasına gelen Stafyli (= σταφύλι) olmalıdır; bk. meselâ Faruk Tuncay - Λεωνίδας καρατζάς, *Yunanca Türkçe Sözlük*, Aθήνα 1994, s.687.

3 vakıyyesinden ikişer pâre N1 : vakıyyesinden ikişer A1 : kıyyesinden ikişer M1

4 hizmetlerinde M1 : hizmetlerinden N1, A1

5 mîkrâz-ı halel ü infisâm N1, A1 : mîkrâs-ı halel ü inkısâm M1

6 nühâ N1, A1 : dehâ M1

7 ve Mensûhât N1, A1 : Mensûcât M1

8 haseneye N1, M1 : hasene A1

9 olmadığından A1 : olduğundan N1, M1

10 ebediyyü's N1, A1 : eydi's M1

11 'Arabistân'dan hâsıl N1 : 'Arabistân'dan A1 : 'Arabistân M1

12 üzere A1, M1 : — N1

13 iktâ' olunmağla N1 : iktâğ olmağla A1 : iktâ' olmağla M1

14 andan N1, A1 : — M1

15 olundu M1 : oldu N1, A1

îrâd-ı mevhûm u maznûna¹ i' mâl-i tîşe-i endîşe ederek zafer-yâb ve hattâ iki yüz on iki² [M1 356] târîhinde Îrâd-ı Cedîd'in³ altmış beş bin kîseye bulûğu, merkûm-i kalem-i ehl-i hisâb olduğu, sâmi'a-güzâr-ı Muharrir-i mahrûmu'n-nisâb olmuşidi.

Vech-i mezkûr üzere refte refte bu makûle Îrâd-ı Cedîd mukâta'âtı mütevâfir ve fî'l-asl me'mûr olan defterdârın umûr-i asliyye-i mîriyyeden fazla Îrâd-ı Cedîd'i dahi idâreden kâsır olduđu⁴ zâhir olmağla, ecille-i ricâlden birinin kadri terfî' ve Îrâd-ı Cedîd Defterdârlığı nâmiyle menşûr-i i'tibârî tevkî' ve dâ'ire-i iktidârı tevsi' olunup, umûr-i istifânın bir şikkı iken⁵, 'amel-mândegân-ı ricâlden birine kayd-ı hayâtla⁶ ihsân ve bu vechile nâm u şânı matrûh-i zâviye-i nisyân olan Şikk-ı Sâni Defterdârlığı, Îrâd-ı Cedîd'e ilhâk olunup, kırmızı üst kürkü ile dîvâna gitmek ve sâ'ir 'uzamây-ı devlet gibi yedek cekdirmek ile esbâb-ı ihtîşâmı tekmi⁷ etmek husûslarına ruhsat ve Şikk-ı Sânilik hâssını elli bin guruşa iblâğla, isbâğ-ı vesâ'il-i miknet olup, mesârif-i sâ'ireye merbût ve Darb-hâne tarafından idâre için mazbût olan mukâta'âtın idâresi dahi havâle ve bundan sonra mahlûl olan mukâta'âtın fâ'izi beş binden ziyâde olursa bey' olunmayup, ibkâ birle Îrâd-ı Cedîd'e ihâle olunup, kapu arasında Mîrî Hazînesi gibi bir hazîne dahi icâd ve müctema'-ı emvâl olan Hazâ'in-i Enderûn⁸, mîrî ve Darb-hâne'ye halt u idhâl olunmayarak, hıfz için i'dâd ve hazîne-i merkûmeye⁹ ikişer bin guruş senevî me'âş ile bir Sergi Halifesi ve bir Veznedâr ve Defterdâr-ı müşârun ileyhin ma'iyetine Zimmet Halifesi'yle¹⁰ kîsedâr ve iktizâsına göre sâ'ir ketebe ve hîdmetkâr ta'yîn ve müstevfâ me'âşlar ile ignâ ve¹¹ yedlerine berât-ı refâhiyyet i'tâ olunarak sedâd ü sadâkat [N1 166a] ve Kânûn-i Nizâm-ı Cedîd'e ri'âyet eylemeleri tenbîh ü telkîn ve Îrâd-ı Cedîd tarafından zabt olunan mukâta'âtın emvâl-i¹² kalemiyyeleri Hazîne-i Mîrî'ye teslimi husûsu sebt-i defâtir-i¹³ tebyîn olundu.

-
- 1 niçe niçe maznûna N1 : niçe/nice niçe/nice meknûn-i zir-i hâk-kümûn olan îrâd-ı mevhûm u maznûna/maznûn A1, M1
 - 2 on iki A1 : on N1 : + ve M1. 1 Muharrem 1212 = 26 Haziran 1797 Pazartesi.
 - 3 Cedîd'in M1 : Cedîd N1
 - 4 olduğu A1, M1 : olacağı N1
 - 5 olunup iken N1 : kılınup, umûr-i istifânın bir şikkı iken/iki A1, M1
 - 6 hayâtla N1 : hayât ile A1, M1
 - 7 cekdirmek tekmi⁷ A1 : çekmek misillü esbâb-ı ihtîşâmı tekmi⁷ N1 : çekdirmek ile esbâb-ı ihtîşâmı tekemmül M1
 - 8 müctema'-ı Enderûn A1, M1 : müctema' olan emvâl-i Hazâ'in-i Enderûn ve N1
 - 9 merkûmeye N1 : merkûme A1, M1
 - 10 me'âş ile/me'âşla Halifesi'yle N1, A1 : me'âşla bir Sergi Halifesi'yle M1
 - 11 ignâ ve A1, M1 : — N1
 - 12 emvâl-i N1, M1 : + ve A1
 - 13 defâtir-i N1, A1 : defâtir-i (مقاتر) M1

Beyân-ı nizâm-ı topcuyân ve sâ'ir Ocak

Kâffe-i divel 'indeinde top-i düşmen-kûb, akvây-ı âlât-i hurûb olmağla, Devlet-i 'aliyye'de tanzîmi, husûsan güzâriş-pezir olduğu üzere resîde-i hadd-i vücûb iken, bir müddetden berü terk ü ihmâl, topcu ocağına ve iktizâ eden topların ifrâğına bâdî-i vehn ü ihtilâl olduğundan mâ'adâ, beyne'd-divel nev-îcâd top ve darbzen ve sâ'ir âlât-i 'adüvv-şiken ihtirâ'ına i'tinâ' vü ihtimâm kâ'idesi düstûru'l-'amel olup, müceddeden bir âlet-i harbiyye ihtirâ' ve düşmeniyle mutâraha-i kırâ' u difâ' eden cânib elbette gâlib ve dest-mâye-i zaferi câlib olageldiği meşhûd ve düşmenlerimiz toplarını kavâlib-i mütenevvi'aya ifrâğ ve fenn-i âteş-bâzî ve gülle-endâzîde san'atlarını derece-i kemâle iblâğla ne işler kesdikleri ve tünd-bâd-âsâ ne hevâlarda esdikleri âzâde-i külf-i da'vâ vü şühûd iken, tanzîm-i emr-i mezkûr bir kimsenin hâtırına hutûr eylemediği, Şehriyâr-ı [A]risto-şu'ûru kûşe-güzîn-i inzivâ oldukları eyyâmda bî-ârâm u huzûr ve vakt-i mukadderde niyyet-i tertîbine mecbûr eden mevâdd-ı mühimmeden olduğuna mebnî, hasbe'l-emr ittifâk-ı ârâ' ve istihsân-ı erbâb-ı şûrâ birle evvelâ Cebe-hâne-i 'âmire Ocağı'na kıyâsen Topcu Ocağı'na bir tûğ îhsân ve sâ'ir levâzım-ı 'umrânı techîzine havâle-i nigâh-ı im'ân edüp, Topcu-başı serâsere dûhte semmûr üst kürkü iktisâ ve sâ'ir esbâb-ı dîvâniyye-i 'uzamâ' birle sûret-nümây-ı haşmet ü i'tilâ olarak sermâye-i nüfûz u haysiyyet istihsâl ve senevî otuz bin guruş ve revâtib-i sâ'ire ta'yînâtıyla mâdde-i refâhı istikmâl edüp, Baş-muhâsebe'de mukayyed olduğu üzere orta ve neferât ve zâbit ve nâzır ve vezâyif ve ta'yînâtları kemâ yenbagî vech-i hakîmâne üzere tanzîm ve topların envâ'ı ve her birine tûfeng-endâz ve kara-kullukcu ve 'alemdâr ve yamak ve kisve ve sâz ü selb makûlesi levâzım ve mühimmâtları [N1 166b] pesendîde-i dost u düşmen olacak üslûb-i hasen ile ârâste vü tenmîm olunup, ez-ser-i nev tarh-ı dil-güşâ ile kışlalar binâ ve eyyâm-ı hazaarda kışlalarda meks ü sevâ ve dâ'imâ meşk u ta'lîmle kesb-i mehârete sa'y ü i'tinâ eylemeleri fermân ve her gün vakt-i ta'lîmde iki Kâtib yoklama hizmetine muvâzıb ve cum'a ve sülesâ' günlerinden mâ'adâ beş gün beşer orta ta'lîm-gâhlarda âzmâyış ü idmân üzere olmaları karâr-dâde-i nizâm-ı rasînü'l-bünyân olmağla, vâkı'â eser-i celîl itlâkına cesbân oldu.

İşbu Topcu Ocağı'nın zikri âtî ma'rekelerde ne rütbe işe yaradıkları in-şâ'allâhu Te'âlâ mahallerinde zikr u beyânı der-zimmet-i hâme-i bülehd-himmetdir. Kezâlik Cebeci Ocağı'nın dahi himmet-i bî-hemâl ile noksânları ikmâl olunup, Dâvud-paşa Sahrâsı'nda ve gâh[i]ce Sa'd-âbâd'da ta'lîme iştigâl ve gâh ü bî-gâh 'atâyây-ı hazret-i pâdişâh ile kesb-i refâh-ı hâl eder oldular. Ve 'arabacıyân ve humbaracıyân için dahi kışlalar bünyâd ve Topcu Ocağı gibi sûret-i intizâma duhülle şâyeste-i itlâk-ı nizâm-âbâd eylediler.

Beyân-ı nizâm-ı Barut-hâne

Öteden berü Selânik ve Gelibolu ve İslâmbol barut-hânelerinin her birine nezâret nâmiyle ricâl-i devletden biri munsab olmak üzere mevsûl ve gûyâ ihtimâm ve dikkatleriyle lüzûmu mertebe barut ma'mûl olup, niçe zemân seferlerin inkıtâ'ı ve bedeviyet etvârının irtifâ'ı hasebiyle esbâb-ı cihâdiyye tedârükünde olan kusûr, i'mâl-i barut mâddesinde dahi şerâre-pâş-i zuhûr olarak emâkin-i selâse nezâreti münâvebe mansıbından ma'dûd ve birer bî-kudret âdem tahsîlinde reh-rev-i tarîk-ı ma'hûd olup, bu sûrette i'mâl-i baruta kudreti olmayacağı rû-nümâ ve masrafını istifâ eyledikten sonra, tahsîl-i menâfi'-i zâ'ideden gayra imâle-i efkâr etmeyeceği hüveydâ olmağla, redâ'et ü ciyâdet-i barutdan sarf-ı nazar-ı dikkat ve ancak barut-hânesinin mikdâr-ı tertûbine tevcih-i lihâza-i gayret edüp, mağşûş güherçileyi kömür gubâriyle tesvîd ü tefhîm ve barut nâmiyle nihâde-i mîzân-ı teslim edüp, gûyâ ki tekâmül-i hıdmet [N1 167a] ve ba'zıları bu sûrete de temşiyet veremediğinden, mübtelây-ı mu'âhaze-i töhmet olarak, elli altmış seneden berü bu vâdî meslûk ve a'lâ barut i'mâlî Devlet-i 'aliyye'de metrûk olduğundan, seksan iki* ve mu'ahhar seferlerde bu vechile çekilan meşakkat ve zarûrî divel-i sâ'ireden ez'âf behâlar ile barut iştirâsında görülen zarar u garâmet nezd-i Mülûkâne'de mütehakkak ve anın dahi tenkîhine irâde-i zihn-i dakîka-dân-ı Husrevâne'leri müte'allık olup, diyâr-ı İslâmiyye'de İngiltere ve Felemenk perdâhtından a'lâ barut-i siyâh i'mâl ve perdâhtı kâbil-i hâven-i husûl olacağı bî-iştibâh olmağla, ecille-i ricâl-i devletden birinin ta'yîni istisvâb olduğuna mebnî, Defterî-i sâbık Şerîf Efendi intihâbiyle Barut-hâne Nezâreti tevcih ve irâde-i Şâhâne üzere sûret-i nizâmı ifâde vü tenbîh olundu. Evvelâ civâr-ı Âsitâne'de olan Barut-hâne kusûr-i himmetden nâşi hem-hâl-i zay'a-i vîrâne olmağla, muhtâc-ı 'imâret ve enzâr-ı dost u düşmende hey'et-nümây-ı hakâret olduğundan, ibtidâ kusûr-i refî'a ve ba'zı mertebe lüzûmu olan ebniye-i menî'a binâ ve der u divârı tezyîn ve iktizâ eden levâzım ve 'ummâl ve hademe ta'yîni birle Barut-hâne'de olan nümâyış, sûret-yâb-ı revnak u ârâyış olmağla, pertev-bahş-ı dîde-i ehîbbâ ve hîre-sâz-ı bâsıra-i a'dâ olduktan sonra, edevât ü âlâtı tekâmül ve barut 'ilminde mâhir üstâdlar celb ü tahsîl olunup, kadîmî mevcûd yirmi 'aded çarhdan senevî hezâr zûr u zâr ile bin beş yüz kantar barut pezîrây-ı kıyâfet-i vücûd olur iken, çîre-destî-i himmet-i bî-hemtâ ile ibdâ' ve ber-vech-i sühûlet her çarhı iki katır idâre etmek üzere ihtirâ' olunan nev-îcâd musanna' beş kıt'a çarhlarda bâ-hareket-i müsteviye su idâre olunarak, iki üç za'fı i'mâl ve İngiltere ve Felemenk barutlarından a'lâ barut perdâhte-i eydî-i 'ummâl olup, ancak hayvânâtta hareket ve za'f u kuvvete nisbet 'adem-i tesâvî ile bat' ve sür'at-i hâletleri i'mâl olunan baruta

* Burada söz konusu edilen Lehistan'ı himâye için 26 Cumâdelülâ 1182 = 8 Ekim 1768 Cumartesi günü açılan Rusya seferidir; bk. meselâ İ.H.Danişmend, *İOTK*, IV,43.

mûcib-i ihtilâf-ı redâ'et ü ciyâdet olduğundan, Küçük-çekmece'ye karîb Âzâdlu nâm mahall-i dil-firîbde idâre-i âsiyâb edecek âb olmağla, müceddeden bir barut-hâne dahi bünyâd [N1 167b] ve mecmû' levâzım ve mühimmâtı i'dâd olunup, işbu iki kâr-hânedede musanna' çarhlar icâd ve reşk-endâz-ı dil-i a'dâ' vü hüssâd olacak vechile sehlü'l-idâre dolab ve teshîl-i 'amel için sâ'ir esbâblar ihtirâ'ıyla ma'mûr u âbâd olmağla, nev-be-nev İngiliz 'amelinden a'lâ barut i'mâl ve Devlet-i 'aliyye'de bâligan mâ-belag isti'mâl olunur idi*.

Nizâm-ı Tersâne-i 'âmire

Ez-kadîm Tersâne-i 'âmire'nin 'umrânını iltizâm ve levâzım ve mühimmâtını tevfir ve esbâb ü edevâtını tahkîm ü tevkîr birle Donanma-yı hümâyûn'a sûret-bahş-ı intizâm olmak ehemmi mehâm ve akdem-i umûr-i cihâdiyyeden bir emr-i vâcibü'l-ihtimâm iken, me'mûrlara olan rehâvet ve edevât-ı lâzimesini tehyî'e ve hademe ve 'ummâline minzâr-ı nezâretten sûret-i terbiyeyi ter'iyyede vukû' bulan kusûr u betâlet, perîşân-sâz-ı şîrâze-i nizâm ve Kapudan-ı deryâ olanların liyâkat ü isti'dâddan sarf-ı nigâh i'tibâr ve hutâm-ı dünyevî tahsiline itâle-i dest-i tama' u iddihâr eylemeleri, berbâdî-yi fiken-i bünyâd-ı intizâm olup, gemilere süvârî kapudan ta'yîninde reh-rev-i girîve-i irtikâb ve her kim ziyâdece nakdîne-şumâr-ı rişvet olursa, isti'dâd-ı zâtîsine bakmayup, hemân irkâb edüp, ber-muktezây-ı vakt ü zemân sâlyâne-i kadîmlerine noksân tareyân etmişiken, bir kât dahi ahz-ı rişvet ve râstî vü istikâmet tab'ı var ise de hıyânete ilcây-ı zarûret ve levendât-ı bahriyyeden kat'-ı ta'yînât ve elinden geldiği kadar medd-i eyâdî-i sirkat-i edevât ü mühimmât ile çâre-cûy-i def'-i ıztırâr olmağa mecbûr ve perverîş-yâfte-i ni'am-i devlet-i İslâmiyye iken, hasbe'l-millîyye düşmen-i dîn ü Devlet-i 'aliyye olan Ervâm-ı hıyânet-ittisâmıdan bey'-i men-yezîd mu'âmelesiyle olur olmaz pelîdi Tercemân nasb eylemeleriyle, bir taraftan anlar dahi 'ilel-i gûnâ-gûn îrâsî bâbında terk-i ihmâl ü kusûr ve Tersâne'de olan ümenâ' ve ser-i kârda bulunan sâ'ir vükelâ' dahi biri birlerine nîgeh-endâz-ı 'ibret ve celb ve tayyâre hevâsına pervâza âgâz ederek tagyîr-i şîve-i sadâkatle dest-dirâz-ı semt-i hıyânet olduklarından nâşî, beher sene mühimmât-ı Tersâne [N1 168a] giriftâr-ı eydî-i telef ve mevâdd-ı mesârif üftâde-i lücce-i ka'r-ı nâ-yâb-ı şeref olduğuna mebnî, bende-i hâss ve baş-çukadarlıklarıyla ser-fîrâz-ı ihtisâs olan

* "Beyân-ı nizâm-ı Barut-hâne idi" arasında yer alan bilgiler özetle, bazı ilâvelerle ve "Sa'id Efendi Târîhi'nde beyân olunduğu vechile" şeklinde Kethudâ Sa'id Efendi'den alındığı belirtilerek *Târîh-i Cevdet*, VI,126-127'de kaydedilmiştir. Cevdet Paşa istifâdelerini matbûnun hazırlandığı *'Âsım Târîhi* nüshasından yaptığı için bu bilgilerin Âsım Efendi'nin kendi hattıyla olan nüshasında yer aldığını farketmemiş, bilgileri Sa'id Efendi'ye âit olarak göstermiştir.

Küçük Hüseyin Ağa'nın rakabe-i liyâkatlerini zerrîn-i kılâde-i Vezâret'le tezyîn ve Tersâne'de vaz'-ı nev-âyîn için Deryâ Kapudanlığı câh-ı vâlâ dest-gâhına ta'yîn eylediklerinde, Donanma-yı hümâyûn'un sagîr u kebîrini ta'dâd ü tefrîk ve bi'l-cümle kapudanların isti'dâd ve ehliyyetlerini tahkîk birle herkesin liyâkatine göre rukûba şâyân kalyon ve fırkateyn ve şehtiye makûleleri gemiler ihsân ve açıkdâ kalan kapudanların 'alâ-merâtibihim mülâzım olmaları istihsân olunup, tard u teb'îdi mûcib cünhası olmadıkca, 'adem-i in'izâlleri meşrût ve nasblarında liyâkatine bakılup, vechen mine'l-vücûh akca alınmamak habl-i nizâm-ı pür-istihkâma merbût olduğundan mâ'adâ, tevsî'-i dâ'ire-i ma'îşet, bâdî-i e'âdî-i istikâmet olmağla, hademe-i Tersâne'nin medâr-ı me'âşlarını tevfir ve cihet-i refâh u inti'âşlarını teysîr irâdesine binâ'en Kapudâne ve Patrona ve Riyâle'nin sâlyânelerine zamîmeler ile hadd-i kifâyete iblâğ ve Kapudâne-i hümâyûn ve üç anbarlu ve sâ'ir kapudanların dahi me'âşlarını ikmâl ü isbâğ edüp ve gediklü neferât ve dörder kıst mevâcib ve altı aylık ta'yînâtla mazhar-ı ni'am-i iltifât iken, rûz-i kâsım hulûlünde 'avdet ve sefîneleri rabt-ı mersây-ı selâmet eylediklerine mu'âkîb vilâyetleri semtine âyib olup, tahliye-i Tersâne eylemeleriyle, hâlî âsiyâbdan nişâne olmağla, min-ba'd sayf u şitâ' ikâmet ü süvâ ve iktizâsına göre ta'lîm ü te'allûm birle iktisâb-ı mehâret-i fenn-i deryâ eylemek şartıyla sefâiyinin gediklüsü habl-i tahrîre keşîde ve Re'îs ve Yelkenci gibi üç bin kadar zâbitâna resîde olup, müstevfâ medâr-ı me'âşları tanzîmle tatyîb ve heyûlây-ı râbitaları sûret-pezîr-i tertîb oldu. Ve sâ'ir gûne sahîfe-i nizâmalarında mersûm olduğu üzere 'ale'l-'umûm esbâb-ı hasene-i intizâmları itmâm ve vesâ'il-i mukannene-i istihkâmları bâlig-ı meblag-ı bâlâ derece-i merâm olmağla, hakkâ ki Tersâne-i Devlet-i 'aliyye 'âmîr ve dâru'z-ziyâ'a sûretine varmışiken, dâru's-sinâ'a itlâkına liyâkati [N1 168b] zâhir oldu.

Beyân-ı tedârükât-ı zehâ'ir

Âsitâne-i sa'âdet-âşiyâne'ye ve asâkir-i nusrat-me'âsir-i Şâhâne'ye medâr-ı kût u kuvvet olan ecnâs-i zehâyir bir mahalle cem' u iddihâr olunmayup, iddihâr olunan dahi kalîlü'l-mikdâr beydây-ı telef ü hebâyâ nisâr olduğundan kat'-ı nazar, lüzûmundan ziyâde asâkire tevzî'le nâ-be-câ izâ'a vü heder olunur idi. Âsitâne'de ise zehâ'ir nakli, ticâret-i 'azîme olup, cümle-i 'âlemden 'ibâret ve deryây-ı benî-Âdem'den kinâyet olan İslâmbol Şehri'ne vefâ edecek kadar zehâ'ir nakli, havsala-i imkândan beder olduğundan nâşî, hengâm-ı şitâda Âsitâne-i bâhirü's-sa'âde sükkânı killet-i zahîre sebebiyle muztarib ve mütelâşî oldukları, ma'lûm-i Pâdişâh-ı sitâre-havâşî olmağla, Nehr-i Tuna etrâfında vâki' münbit mahallerde enbârlar inşâ ve Âsitâne'de mevcûd olan kadîm enbârlardan ma'âdâ müte'addid cedîd enbârlar binâ ve Âsitâne zehâ'irini

râyici üzere tedârük ve celb için Hazîne-i hümâyûnlarından yirmi beş bin kîse akca i'tâ edüp ve zehâ'ir-i mezkûreyi iştirâ vü ictilâb için ricâl-i devletden biri Hubûbât Nâzırı ta'yîn ve Şıkk-ı Sâlis Pâyesi'yle kadr u şanı berterin oldu

Ve bunlardan mâ'adâ sahîfe-zîb-i imlâ olduğu üzere Kağıd-hâne inşâsı ve Topcular ve Humbaracılar Kışlası ve Hendese-hâne ve Dâru't-tibâ'a misillü âsâr-ı mehâsin ifşâsı yegân yegân mevki'lerinde sebt-i kitâbe-i beyân ve nümâyân-ı 'âlemiyândır. Ve sâhil-hâne ittihâzından esnâf ve sâ'ir âhâd-i nâsin memnû'iyetleri ve vüzerâ' ve ümerâ' hazerâtının mansıplarından üç seneden mukaddem bilâ-'özü u sebep 'adem-i ma'zûliyyetleri ve sâ'ir bu makûle musammemât-ı ma'küle-i hakîmânenin ekseri, mezâkk-ı ser-i kârâna cesbân ü mülâyim olmamağla, bün-i çâh-ı kuvvede bâkî ve firâz-ı fi'l ü ibrâza¹ gayr-i müterâkî oldu.

Hâtîme

Çün [M1 357] mersûm-i yerâ'a-i pesendîde-i rusûm olduğu üzere, Pâdişâh-ı Selîmü'l-bâl² hazretlerinin 'unfuvân-ı neşv ü nemâları olmak hasebiyle henüz kuvây-ı tabî'iyelerinin zemân-ı istilâsı [N1 169a] ve neş'e-i rahîk-ı 'anber³-sahîk-ı Saltanat-ı seniyye'lerinin 'urûk u a'sâb-ı mütekeyyifelerine sereyân ve severânın hengâm-ı ibtidâsı olup ve bi't-tab' me'âsir-i celîle ve mefâhir ve menâkıb-ı⁴ cemîleye mâ'il ve ibdâ'-ı tâze-tarh isâr ve ihtirâ'-ı nevâdir-i turfa-disâra şifte-dil olduğundan başka, fitratlarında mâye-i şehâmet, merkûz ve tynetlerinde vâye-i celâdet, meknûz olup ve ber-vech-i mastûr cihângîrlik hevâsı⁵ ise perr u bâl-i murg-ı ârâm u huzûrları olduğuna mukârin, evâ'il-i Saltanat'larında mukaddemce taraf-ı şerîflerine vâbeste-i intisâb u husûsiyyet olmuş bir alay hâm-kâr ve mizâc-ı dehr u şehre bî-vukûf u ihtibâr "*Lâ ya'rifü'l-kabile mine'd-debîr**" mahrûm-i re'y ü revîyyet ü tedbîr, humyâze-keşân-ı hum-hâne-i ikbâl, na'l der-âteş-i emel-i câh u iclâl olan kurenâ⁶ ve

1 **Beyân-ı nizâm-ı topucuyân** ibrâza N1 : Bunlardan mâ'adâ sûret-nümây-ı âyîne-i 'ayn-ı dünyâ olan Kağıd-hâne inşâsı/binâsı ve sâ'ir âsâr-ı celîle-i mehâsin inşâsı yegân yegân mevki'lerinde sûret-gîr-i beyân ve nümâyân-ı 'âlemiyândır. Ve sâhil-hâne ittihâzından esnâf ve sâ'ir âhâd-i nâsin memnû'iyetleri ve vüzerâ ve 'ulemânın mansıplarından üç seneden mukaddem bilâ-sebeb ma'zûliyyetleri ve sâ'ir bu/— makûle musammemât-ı ma'külenin ekseri nâ-cesbân mezâkk-ı ser-i kârân olmağla, pâyîn-i hufre-i kuvvede/kuvveden bâkî ve firâz-ı fi'l-i infâza A1, M1

2 Selîmü'l-bâl N1 : halîm Sultân Selîm A1, M1

3 neş'e-i rahîk-ı 'anber N1 : neşve-i rahîk-ı 'anber/gayr-i A1, M1

4 ve menâkıb-ı A1, M1 : — N1

5 tâze-tarh-ı hevâsı N1 : tarh isâre/isâr ve ihtirâ'-ı nâdire-i rûzgâra bi't-tab' şifte-dil olduklarından başka, 'unsur-i sâmillerinde cevher-i şehâmet, merkûz ve tabî'at-ı kirâmîlerinde mâye-i celâdet, meknûz ve ber-vech-i/— mastûr; cihângîrlik hevâsı/hevâyî A1, M1

* لا يعرف القبيل من الدبير = Yaptıklarının önünü ardını bilmez" gibi bir anlama gelen bu cümle Arapça atasözlerindedir; bk. el-Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, II,269.

6 olduğuna kurenâ N1 : olup, bir taraftan dahi evâ'il-i saltanatlarında ba'zı hâm-kâr ve henüz mizâc-ı dehr u şehre bî-vukûf ve ihtiyâr-ı bu'l-hevesân-ı nâ-şinâsân, pîş ü pesân

nüdemâya karîn ve râz-nâme-i dehr-i dâhirden¹ gâfil ve gülşen-i esrâr-ı ‘âlem-i bâtın u zâhirden gurabül'-beyn-âsâ mütecâfî ve mütecâhil bir niçe² mukarrebler ile hemdem ve hem-nişîn olmalarıyla hemîşe hoş-âmed-i kelimât-ı dil-âvîz ve [mısrâ]³;

Söz olsun pâdişâhım

makâlince tesvîlât-ı⁴ şevk-engîz ile dâ'imâ müdâhene ve mümâşât ve kimi Kâ'imî* manzûmesinden ve kimi cifr-i kebîr-i⁵ Şeyh-i ekber***'den ve kimi gûyâ ki ba'zı ehl-i keşf ü şühûddan tebşîrât ve cenâb-ı Şehriyârî'lerinin müceddid-i dîn ü saltanat olacaklarını vech-i tahkîk üzere isbât kaydında olarak⁶ teshîl-i mâdde ve râh-ı mugaylan-zârı tasvîr-i câdde eylemeleriyle, cihângîrlik bâbında şevk u ictihâdlarını tehyîc ve lücce-i himmet ü irtiyâdlarını temvîc ederler idi***. Husûsan bünyân-ı cihâdın⁷ asl ü bünyâdı olmak üzere delâ'il-i şer'iyeye ve berâhîn-i 'akliyye ile 'ulemây-ı a'lâm ve a'yân-ı Devlet-i ebediyyü'd⁸-devâm cenâblarının temhîd ü tervîc eylediklerine mebnî, suver-i bedî'a-i mesrûde⁹ üzere Nizâm-ı Cedîd'in evvel be-evvel vaz' u tertîbine mübâşeret ve vüs'at-i dâ'ireden nâşî, zevâ'id-i idrârât ve zamâ'im-i¹⁰ îrâdâta nâ-çâr olmalarıyla, ber-vech-i muharrer ba'zı mertebe bida' u muhdesât ibdâ'ına mübâderet olundu. [Mısrâ]¹¹.

Halvây-ı fenâ zehr ile âlûdedir ammâ

humyâze-keşân hum-hâne-i ikbâl, na'l der-âteş tahsîl-i câh u celâl olan kurenâ A1 : olup, bir taraftan dahi evâ'il-i saltanatlarında ba'zı hâm-kâr ve henûz mizâc-ı dehr u şöhye vukûf ve ihtiyârân-ı bu'l-hevesân-ı nâ-şinâsân, pîş ü pesân humyâze (حميآزه)-keşân hum-hâne-i ikbâli, dahl ü dâniş-i tahsîl-i câh u celâl olan kurenâ M1

1 dehr-i dâhirden N1, A1 : dehrden M1

2 niçe N1, A1 : nice M1

3 ve [mısrâ]' A1 : ve N1 : [mısrâ]' M1

4 makâlince tesvîlât-ı N1 : makâlesince tesvîlât —/ve A1, M1

* Metnimizde sözü edilen ve bazı şiirlerinde gelecekte haber verdiği inanan Bosnalı mutasavvıf şâir Kâimî (ö 1102/1691?) için bk. meselâ Jasna Šamić, “Kâimî”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIV,215.

5 kebîr-i A1, M1 : — N1

** Metnimizde Şeyh-i ekber diye anılan, tasavvuf ve İslâm düşünce tarihinde büyük etkileri bulunan süfî müellif Muhyiddîn İbnü'l-'Arabî (ö.638/1240) için bk. meselâ M. Erol Kılıç, “İbnü'l-'Arabî, Muhyiddîn”, *DİA*, İstanbul 1999, XX,493-516.

6 gûyâ ki olarak N1 : ba'zı ehl-i keşf ü kerâmetden ma'nâlar nakl ü ityânla/înbâ ile bizzât müceddid-i dîn ü saltanat olmalarını vech-i tahkîk üzere 'arz-ı huzûr-i fâ'izu'l-berekât ederek, M1

*** “**Hâtîme** idi” kısmındaki bilgiler özetle, bazı ilâve ve değerlendirmelerle *Târîh-i Cevdet*, VIII,148'de kaydedilmiştir.

7 şevk u cihâdın N1 : cidd ü gayret-i Husrevâne'yi tehyîc ve lücce-i cûşan-cûş-ı himmet-i Mülûkâne'yi temvîc, husûsan bünyân-ı cihâd A1, M1

8 ebediyyü'd N1 : sermediyyü'd A1, M1

9 mesrûde N1 : mebsûta A1, M1

10 zamâ'im-i N1 : zamâyim-i A1, M1

11 olundu [Mısrâ]' A1, M1 : olundu N1

Baksan yine bir gizlüce lezzet var içinde^{1*} [N1 169b]

zâ'ikasinca, her çend bu vaz'-i² nâ-pesendin ser-encâmı hayr ve ercümend ise de ba'zı ihdâsât ve tahmîlât ve teklîfâta ilcâ eylemekle, 'avâmm-ı nâsa güvâr olmadığından nâşî, lâ-mehâle aralık aralık³ tezallum [M1 358] ü iştikâ ve ref'-i 'akîre-i dâd ü isti'dâ ederek tasdî'-i Rikâb-ı müstetâba⁴ mü'eddî olacağı emri bâdî olmağla, musammem olan sûret, pezîrây-ı hüsn-i kıyâfet olunca[ya] kadar güft-gûy-i enâm ve urcûfe-i ahlât-ı⁵ 'avâmm ve ba'zı mertebe teşekkî ve i'tirâz⁶ ve istirhâmlarına penbe-der-gûş ve bu maslahat, bi-'aynihî celb-i dest-mâye-i sıhhat için bir 'uzv-ı derd-i nâgeh hasbe'z-zâhir bir şedîd 'ilâc ile tedbîr u⁷ tîmâr yâhûd hastaya tecrî'-ı şerbet-i nâ-hoş-güvâr kabîlinden ma'dûd bir ma'nây-ı bihbûd olmağın, hayriyyet-i 'âkıbeti mülâhaza birle, bir müddet kâlây-ı müsâ'ade ve şefekati pes-endâz-ı verây-ı dûş olmak ve⁸ iktizâsına göre, müdâfa'a-i hakîmânelerine tarîk bulmak, kâr-hâne-i maslahata rükn-i rekîn ve dest-gâh-ı kâr u bâra pâyendân-ı⁹ metîn olduğunu ser-i kârân-ı zemân, dergâh-ı Saltanat'a mebsûtan¹⁰ 'arz u beyân eylemeleriyle, rikâb-ı Pâdişâh-ı âfâk ol makûle 'arz-ı hâl takdîmi gâ'ilesinden âzâde olmak bâbında muhkem¹¹ zecr u yesak birle tevsi'-i meydân eylediler.

İşte ibtidây-ı şûmî ve vehâmet bu kazıyye-i nâ-marziyyedir ki, bu mülâbese ile¹² sâ'ir güne 'arz-ı hâl takdîmlerinden dahi nâs mütezecir¹³ ve dâr u gîr ve dâd ü sitâd, taraf-ı vükelâya munhasır oldu. **Beyt**¹⁴.

Şâh vâkıf gerekdir ahvâle,

Vükelâya kalursa vay hâle¹⁵

1 zehr ile içinde N1 : ilâ âhrihî A1, M1

* Metnimizde yer alan bu beyit, "Baksan yine bir" kelimelerinin yerine "Çekmek eli güç" kelimeleri değişikliğiyle Nâbî'nin gazellerinden birinde geçmektedir; bk. *Nâbî Dîvânı*, II,980.

2 vaz'-i N1, A1 : vech-i M1

3 lâ-mehâle aralık aralık A1, M1 : aralık aralık elbette N1

4 dâd ü müstetâba N1 : tazarru' u isti'dâ/isti'vâ ile tasdî'-i rikâb-ı sâtü'u'l-iclâle/iclâlî A1, M1

5 ahlât-ı N1, A1 : ihtilâf-ı M1

6 teşekkî ve i'tirâz N1 : şikâyet A1, M1

7 bi-'aynihî u N1 : berây-ı celb-i mâye-i sıhhat bir 'uzuvdur. Ve nâgeh hasbe'z-zâhir bir 'ilâc-ı şedîd birle, çâre ve/— A1, M1

8 ve N1, A1 : — M1

9 pâyendân-ı N1, A1 : bâbından M1

10 dergâh-ı mebsûtan N1 : pây-i taht-ı Saltanat'a A1, M1

11 muhkem N1 : — A1, M1

12 İşte ile N1, A1 : — M1

13 mütezecir A1, M1 : münzecir N1

14 **Beyt** A1 : — N1, M1

15 Şâh hâle N1, A1 : — M1

‘İbâdullâhın bu ‘âlem-i dünyâda bir pâdişâhları vardır, anın dergâhına derdlerini¹ ‘arz ile istimdâd eylemedikce, kimin dergâhına varup istimdâd eylesünler. [Mısrâ]²:

Sen ki dâd etmeysin, ben kime feryâd edeyim?

Ba‘dehû ser-rişte-i maslahat, mevkûl-i keff-i kifâyetleri olan erkân-ı ma‘düdenin nâmzed oldukları hıdmet-i me‘mûre-i ma‘hûdede devâm ü te‘bîd³ ve bilâ-mûcib ve bî-sebebi sâlib makâm-ı me‘mûriyyetlerinden ‘adem-i ‘azl ü teb‘îd husûsu dahi düstûru’l-‘amel ve kazıyye-i şartıyye-i matlabına tâlî ve mu‘avvel⁴ kılındı. Bu faslın dahi mutazammın olduğu me‘ânî-i hafıyye, rüşenây-ı ehl-i rüşd ü⁵ revıyyedir. [N1 170a]

Pes zıkr olunan resm-i mü‘esses üzere Nizâm-ı Cedîd Ocağı peydâ ve tahrîr-i neferât eylemek bâbında her cânibe evâmir-i ‘aliyye isrâ olunup, Rumeli tarafı sükûtlâ⁶ mu‘âmele ve Anadolu’dan Karaman Vâlîsi ‘Abdurrahman Paşa ve Çapar-zâde Süleymân Bey, telakkî-i⁷ bi’l-kabûl birle mukâbele edüp, her biri câ-be-câ piyâde ve süvârî tahrîr ve Âsitâne’ye tesyîre ibtidâr eylediler. Âsitâne tarafında dahi tahrîr ve a‘dâdlarını teksîre sa‘y-i vefîr⁸ olunup, Levend Çiftliği’nde olanlara Velî Ağâ ve Üskûdar yakasında olanlara fi’l-asl Müderris olan ‘Ömer Ağâ nâm merd-i kâr-âzmâ Sergerde ve Ser-i kâr ve menâzım-ı mürettebeleri üzere⁹ her bâr Avrupa revîşine verziş ve te‘allüm ü mûmâreseye¹⁰ gûşiş birle, fenn-i harb u hareketde¹¹ [M1 359] istihsâl-i çîre-destî ve mehâret edüp, asker-i¹² Şâhâne ile nâmîdâr ve fi’l-hakîka asker¹³ itlâkına sezâvâr oldular.

Ve¹⁴ dem-be-dem mânend-i merâtib-i rakam, a‘dâd-ı efrâdları efvân ve sür‘at-i remy u isâbetde hazâkat-nümûn olup, zâbit ve ser-i kârlarına ber-vefk-ı zâbita ser-dâde-i imtisâl ve îstâde-i merkez-i edeb ü¹⁵ ibtihâl olduklarını ve eyyâm-ı rusûmda katâr-ı müselsel¹⁶ gibi alay-ı mükemmel ile bî-sît u sadâ iyâb

1 derdlerini N1 : derûnlarını A1, M1

2 [Mısrâ]‘ A1, M1 : — N1

3 me‘mûre-i te‘bîd N1, A1 : me‘mûrede devâm ü te‘yîd M1

4 kazıyye-i ‘muavvel A1 : kazıyye-i şartıyye-i matlaba tâlî-i mu‘avvel N1 : kabza-i şartıyye matlabına tâlî ve mu‘addil M1

5 rüşd ü N1 : — A1, M1

6 sükûtlâ A1, M1 : sükût ile N1

7 ‘Abdurrahman telakkî-i N1 : Kadî ‘Abdurrahman Paşa ve Cebbâr-zâde, telakkî-i/telakkî A1, M1

8 a‘dâdlarını vefîr N1 : teksîr ve tevfirlerine sa‘y-i esîr (اثير) A1, M1

9 üzere N1, A1 : üzerine M1

10 ü mûmâreseye N1 : ü âzmâyîşe A1 : -i âzmâyîşe M1

11 hareketde N1 : peykârda A1, M1

12 edüp, asker-i N1, A1 : asâkir-i M1

13 asker N1, A1 : asâkir M1

14 Ve N1 : — A1, M1

15 edeb ü N1, A1 : — M1

16 müselsel N1, A1 : seyl M1

ü zehâblarını temâşâ eyledikce, kulûb-i bed-hâhân dâğdâr ve havâtır-ı düşmenân günâm-ı¹ mûr u mâr olur idi. Ba‘zı sebük-mağzân ve zâhir-bînân ve teng-zarfân, husûsan düşmen-i devlet² olan câh u i‘tibârdan mahrûm hâmil³ ü nâdân makûlesinin ta‘n u teşnî‘ ve sûret-i salâhda fuzûlâne⁴ takbîh u tafzî‘leri ise, nişâre vü şerâre gibi rîzân olup, kimi hâşâ şer‘-i cedîd ve kimi Yesay-ı Cengîzî⁵ nâmiyle hezl ü istihzâ ve kimi zühd-i huşk-i bed-terîye mebnî teşebbüh ve taklîd-i kâfirî töhmetiyle tadrîl⁶ ü izdirâ bâbında ter-zebân olup, lâkin hûşmendân ve dîbâce-i kârden-i matlab-şinâsân olan dakîka-dânlar, her ne denlü bida‘ u muhdesât ve ol⁷ takrîble mutazammın-ı mezâlîm ü te‘addiyât ise de, bu âna dek beher kıst bî-hûde niçe bin kîse akça⁸ itlâf olunageldiğinden başka, ‘illet-i gâ’iyye cihetine sarf-ı im‘ânla⁹ beşâşet-nümây-ı istihsân ve ne hâl ise küffâr-ı¹⁰ bed-nihâd ile her çi bâd âbâd mukâbele bi'l-misl derecesine bulûğlarına nigerân olurlar idi. [N1 170b] Hattâ te‘allüm ü âzmâyîş ve hey‘et ü kisvet¹¹ ve pûşîşlerinden başka, hîn-i ta‘lîmde tranpete¹²-nüvâz olmalarına ruhsat ve cevâzı mübeyyin Münîb Efendi¹³ risâle te‘lîf ve şîve-i mezbûr¹⁴, vâdî-i teşebbühden dûr ve âzâde-i mahzûr olduğunun beyân ü ta‘rîf eylemişidi.

Garâ’ibdendir ki, ol bâbda itlâk-ı zimâm-ı ta‘n u istinkâr edenlerden ba‘zı yâdigâr, bi'l-münâsebe husûs-ı mezkûra müte‘allık ba‘zı hıdemâtta istihdâm olundukda, ta‘n u teşnî‘den ferâgatden başka muhassenâtını beyânda ratbu'l-lisân olmaları, hayret-bahş-ı Muharrir-i Hakîr olur idi. Ancak ba‘zı dekâyık-âşinâ ve kıyâfet-şinâs-ı¹⁵ hakâyık-ı eşyâ olanlar, kîse ve hey‘et ve hîn-i ta‘lîmde¹⁶ Avrupa’ya mahsûs olup, a‘yün-i İslâmîyân’da gayr-i müte‘ârif olmağla¹⁷, makâle ve inkâra sebep olacak vaz‘ u hareketi takbîh ve tavr-ı me’nûs üzere olmağ¹⁸ı tasvîb ü tercih eylemişidi. Vâkî‘â re’y-i mezkûr savâb u sedîd ve vaz‘-ı engüşt-i i‘tirâz olunmakdan ba‘îd [M1 360] idi.

1 bed-hâhân günâm-ı N1 : düşmenân dâğdâr ve havâtır-ı bed-hâhân günâm-ı/ketâr-ı A1, M1

2 ve teng-zarfân devlet A1, M1 : husûsan devlet düşmen N1

3 hâmil N1, A1 : câhil M1

4 sûret-i salâhda fuzûlâne N1 : fuzûlâne sûret-i salâh ve teberrâda A1, M1

5 Yesay-ı Cengîzî N1, A1 : be’sây-ı Cengîziyye M1

6 teşebbüh tadrîl N1, A1 : teşbîh u taklîd-i leşker-i düşmen töhmetiyle taslîl M1

7 dânlar ol N1 : dânlar/dâniler, her ne kadar bida‘ ve muhdesât ve o A1, M1

8 akça A1, M1 : — N1

9 im‘ânla A1, M1 : im‘ân birle N1

10 küffâr-ı N1, A1 : düşmen-i M1

11 ü kisvet N1 : kîse A1, M1

12 ta‘lîmde tranpete A1 : ta‘lîmde trampete N1 : te‘allümde tranpete M1

13 Münîb Efendi N1, M1 : + [Bu kelimeler, buraya girmeleri 7 rakamı ile işaret edilerek 177a’nın sol kenarına yazılmıştır] A1

14 şîve-i mezbûr N1, A1 : şîve-i (شيوه) mezbûre M1

15 âşinâ ve kıyâfet-şinâs-ı N1 : âşinây-ı A1, M1

16 ta‘lîmde N1, A1 : te‘allümde M1

17 olmağla A1, M1 : — N1

18 me’nûs üzere olmağ¹⁸ı N1 : me’nûs/me’nûsü üzere olmak husûsunu A1, M1

Karîne-i hâl, nazar-ı âfitâb-eser-i Pâdişâh-ı yemm-i nevâl ile mühce-i râyât-ı asker-i mu'allem¹, mâh-ı cihân-ârâ gibi iltimâ' ve sâ'at be-sâ'at medâr-ı 'izz ü sa'âdetde² irtifâ' buldukca, dîde-i dil-i bed-hâhân, hıyre ve buhâr-ı gayz u kîne ile ol siyeh³-rûzların matmûre-i sine-i bî-sekîneleri⁴ teng ü tîre olup, husûsan subh u mesâ Üsküdar'da ve karşı yakalarda⁵ zâbitlerinin kol tarîkıyla Boğaz-ıçî'nin nihâyetine varınca derûn u bîrûnu geşt ü güzâr ve hıfz u hirâset-i nâsda⁶ akdâm-ı ikdâmı sa'y ü ihtimâmı hemîşe pîşe-i gayret-şi'âr eylemelerinden nâşî, haşerât-ı müziyyât ve sibâ'-ı mühlükâtla⁷ mâlî olan ol bıkâ' ve havâlî, mahmiyetü'l-etrâf ve çend merhale⁸ turuk u mesâlik, ahtâr u mehâlikden⁹ mahrûsetü'l-eknâf olup, herkes âsûde ve gül-i pister-i emn üistirâhatde gunûde olmağla, [mısrâ]¹⁰;

*În heme evvel-i âsâr-ı cihân-efrûzest**

nümâyîşiyle âhâd-i nâs dahi ol ocağ-ı cedîdin fazl u meziyyetini derk ü ihsâs edüp, edmiga-i munsıfînde¹¹ mânend-i mirârât-i dârçîn, âmîhte-i ta'm-ı¹² şîrîn bir hâlet-i rengin ü dil-nişîn ihsâs eder oldular.

Bu esnâda yeniçeri ocağına 'ale'l-'âde [N1 171b] iltifât-ı Şâhî ve revâtib-i mukarrere ve merâtib-i mukannene-i mu'tebereleri, kemâ hiye erzân-kerde-i¹³ Pâdişâhî olup, lâkin;

Küllü'l-'adâveti kad türcâ izâletühâ

İllâ 'adâvetü men 'adâke 'an hasedin^{14**}

1 yemm-i nevâl mu'allem N1 : muhalledü'l-ikbâl ile mühce-i/mühçe-i râyât-ı asker-i Şâhâne A1, M1

2 sa'âdetde A1, M1 : rif'atde N1

3 siyeh N1, A1 : sipeh M1

4 bî-sekîneleri N1, A1 : pür-kîneleri M1

5 yakalarda N1 : yakada A1, M1

6 -i nâsda N1 : bâbında A1, M1

7 mühlükâtla N1, A1 : mühlükânla M1

8 merhale N1, A1 : merhale (مرسلة) M1

9 mehâlikden N1, A1 : memâlikden M1

10 gül-i pister-i [mısrâ]* A1, M1 : gül-i pister-i emn ü râhatda gunûde olmağla N1

* كَلِّ الْعَدَاوَةَ قَدْ تُرْجَىٰ أَرْجَىٰ أَرْجَىٰ أَرْجَىٰ = این همه اول اثار جهان افروزست
ilkidir, (arkası çok daha fazla olarak gelecektir)" anlamına gelen Farsça bu cümle, "آزار = keder, felâket" yerine "آثار = eserler" değışikliğiyle muhtemelen Sa'dî'nin kasîdesinden mülhem olarak söylenmiş gibi gözüküyor; bk. Sa'dî, *Küllüyyât-ı Sa'dî, Mevâ'iz, Kasâ'iid*, s.719.

11 fazl u munsıfînde A1, M1 : fasl u meziyyetini derk ü istinâs edüp, edmiga-i munsıfînden N1

12 ta'm-ı N1, M1 : + ve A1

13 erzân-kerde-i N1 : erzîde-i A1 : erzânî-i M1

14 *kad türcâ* *hasedin* N1 : ilâ âhîrihî A1, M1

** كَلِّ الْعَدَاوَةَ قَدْ تُرْجَىٰ أَرْجَىٰ أَرْجَىٰ أَرْجَىٰ * = Her düşmanlığın giderilmesi umulabilir, ama hasetten dolayı sana oluşan düşmanlığın çaresi yoktur" anlamına gelen Arapça bu beyit ihmâl edilebilir birkaç değışiklikle Abdullah b. Mübârek'e ait gözüküyor;

‘âdeti üzere ocağ-ı¹ cedîdin rûz-be-rûz revnak ve revâc-ı dil-furûzu, terakkî-yâfte-i² te‘ayyün ü bürûz oldukca, Bektâşîyye'nin vech-i me'yûs gibi çehre-i neşâtları ‘abûs ve çeşm-i³ inbisâtları matmûs olup ve'l-hâsıl vicdânlarında ocak-ı mersûm düşmen-i hâ'il ve nazarlarında maraz-ı gâ'il şeklinde mütemessil⁴ olmağla, ezikka ve esvâkda bi'l-ittifâk tesâdüf ü telâk vukû'unda, nigh-endâz-ı kec-bînî-i ney-zen, belki kallâb-ı müjgânlarıyla ciğerlerine pençe-zen olurlar idi.

‘Adâvet ve buğzları⁵ bir mertebeye resâ olmuşıdi ki, bir gün bir mahalde Bektâşîyye neferinin⁶ birine: “Nizâm-ı Cedîd olur musun?” deyü bir âdem şekâ gûne hitâb eyledikde: “Hâşâ! Moskov olurum, Nizâm-ı Cedîd olmam” deyü cevâb-ı nâ-savâb eylediği, mesmû‘-i Râkîmu'l-kitâb olmuşdur⁷. Hattâ Üsküdar'da Câmî‘-i Selîmiyye'nin binâsı hitâma resîde⁸ oldukda, ibtidâ cum‘asında İmâmü'l-Müslimîn hazretlerinin kevkebe-i Mülûkâne ve debdebe-i Husrevâne'leriyle câmi‘-i mezkûra selâmlık eylemeleri⁹ resm-i mukarrer olduğuna mebnî, bi'l-cümle ricâl-i Bâb-ı ‘âlî ve sâ'ir huzûru lâzım olan a'yân ve¹⁰ erkân-ı me‘âlî-‘unvân¹¹, çend-rûz mukaddem tehyi‘e-i [M1 361] esbâb-ı hadem ü¹² haşem kaydına iştigâl¹³ ve temâşâciyân zümresi dahi hemân Üsküdar yakasına zevrak-rân-ı isti‘câl olup, ancak reh-güzârlara ocak-ı cedîd neferâtı îstâde-i mevkıf-ı¹⁴ selâm ve Bektâşîyye yerine anlar kâ'im-makâm olmak urcûfesi, zümre-i mezbûrenin¹⁵ gûş-zedleri oldukda, dîk-i nefsanîyetleri serpûş-endâz ve kânûn-ı hamîyyet-i¹⁶ câhiliyyetleri şu‘le-firâz olup, yevm-i

bk. Ebû ‘Abdurrahman ‘Abdullah b. Mübârek, *Dîvânü'l-İmâm ‘Abdullah b. el-Mübârek*, cem‘ ve tahkîk Mücâhid Mustafa Behcet, Bağdâd 1989/1409, s. 9.

1 ocağ-ı M1 : ocak-ı N1, A1

2 yâfte-i A1, M1 : yâb-ı N1

3 Bektâşîyye'nin çeşm-i N1 : ol zümrenin vech-i me'yûs/mârpûş gibi çehre-i/çehre-i bisâtları ‘abûs ve dîde-i A1, M1

4 mütemessil N1, A1 : mümessil M1

5 buğzları M1 : bağzâları N1 : ba‘zâları A1

6 neferinin A1, M1 : neferâtının N1

7 deyü olmuşdur A1, M1 : dediği, mesmû‘-i Muharrir-i bî-tâbdır N1. “Pes zîkr olunan olmuşdur” kısmındaki bilgiler özetle, *Şânî-zâde Târîhi*'nden istifâdeyle, diğer bazı ilâvelerle ve “Âsım Târîhi'nde mûndericdir” şeklinde *‘Asım Efendi Târîhi*'nden alındığı belirtilerek *Târîh-i Cevdet*, VIII,141-142'de kaydedilmiştir.

8 Selîmiyye'nin binâsı hitâma resîde A1 : cedîdin binâsı hitâma resîd N1 : Selîmiyye binâsı hitâma resîde M1

9 eylemeleri A1 : olunmak N1 : etmeleri M1

10 ve N1, A1 : — M1

11 -‘unvân A1, M1 : — N1

12 hadem ü A1, M1 : — N1

13 iştigâl N1, M1 : işti‘âl A1

14 zevrak-rân-ı mevkıf-ı N1 : zevrak-rân-ı/zevrak-rân-ı (زورفران) isti‘câl olup, ancak reh-güzârlarında ocak-ı/ocağ-ı cedîd neferâtı îstâde-i mevkıf-ı/mevki‘-i A1, M1

15 mezbûrenin N1, A1 : mezkûrenin M1

16 hamîyyet-i N1 : hamîyyet-i A1, M1

merkûmda ‘ale’l-‘umûm müstağrak-ı sâz ü silâh oldukları hâlde Üsküdar’a¹ güzâr ve selâmlık rikâbında mevcûd olan bi’l-cümle hademe-i Bâb-ı ‘âlî ve sâ’ir sagîr u kebîr hadem ü haşemleri def’aten nişâne-i kursuna tutup, yek-sere hâksâr eyledikten sonra, neferât-ı merkûmeyi dahi tu’me-i tîğ-i telef ve bi-eyy-i hâl rûz-i merkûmda cümlesini [N1 171b] ber-taraf eylemek bâbında beyenlerinde ‘akd-i ‘ahd ü mîsâk edüp ve nihâyetü’l-emr bu husûsda² nefslerini fedây-ı uğur-i ocak edeceklerini ba‘zı kâr-âgehân-ı³ devlet istirâk eylemekle, hüsn-i tedbîr ile selâmlık mâddesi çend hafta te’hîr ve urcûfe-i mezkûre mahz-ı vâhî olup, kemâ fi’s-sâbık⁴ selâmlık husûsu kendülere inhîsâr birle, neferât-ı cedîdeden ferd-i vâhid ol gün kışlalarından hâric mahalde⁵ ser-nümây-ı zuhûr olmayacağını mü’ekmeden bi’l-half iş‘âr ve gücle ezhân-ı muhtelecelerinde mütehakkak⁶ ve ber-karâr eylemeleriyle, ber-nehc-i⁷ dîrîn, Pişvây-ı cemâ‘at-i Müslimîn hazretleri yevm-i mukarrerde fekat gürûh-i Bektâşiyye selâmlığıyla câmi‘-i merkûma teveccüh ve huzûr ve hemân⁸ bir cum‘a selâmlığa mahsûr eylediler*. Bu sûreti müşâhede eden ehl-i dirâyet bu iki gürûhun bir mahalde vücûdları cem‘u beyne’z-zıddeyn olup, ‘âkıbet-i hâl bir kâr-ı nâ-hemvâra mü’eddî olacağı zımnında darb-ı makâl eylediler⁹.

“Hulâsa-i kelâm ol zümre-i cedîdenin efrâdı mütevâfir ve bahr-ı medîd-âsâ¹⁰ esbâb ü erkân ü evtâdları mütekâsir oldukca, bunların kânûn-i derûnlarında ahker-i kîne vü husûmet, efzûn¹¹ ve tennûr-i sîneleri mânend-i furûn, hîzem¹²-sûz-i sabr u sükûn olur idi. Her ne kadar yeniçeri erleri ol ocak-ı kadîm dilâverleri, vaz‘-ı Hâkânî’den berü sefer u hazarlarda mevkib-i selâtîn ve rikâb-ı mülûk-i pesendide-âyînde medâr-ı ferr u şevket ve kıvâm-ı şân u şöhrat olduklarından başka, hânûmân-ı şeref-bünyân-ı ‘Osmâniyye’nin ecdâd-ı emcâdları îcâd-kerdesi ve beş¹³ yüz seneden mütecâvizdir ki, nâz ü na‘imle perverdesi olmağla, **Fârisî**;

1 Üsküdar’a N1, A1 : Üsküdar’da M1

2 ve husûsda N1 : ve/— nihâyetü’l-emr bu bâbda A1, M1

3 kâr-âgehân-ı N1 : ümenây-ı A1, M1

4 hüsn-i tedbîr fi’s-sâbık A1 : bâ-hüsn-i tedbîr selâmlık emrini çend hafta te’hîr eyledikten sonra, urcûfe-i şâyi‘a mahz-ı vâhî olup, kemâ fi’s-sâlîf N1

5 hâric mahalde A1, M1 : hârice N1

6 mü’ekmeden mütehakkak N1 : iş‘âr ve mü’ekmeden bi’l-half ezhân-ı mütereddidelerinde/müzevverelerinde tahkîk A1, M1

7 ber-nehc-i N1, A1 : ber-nehc-i (نهج) M1

8 mukarrerde hemân N1 : musammemde hemân gürûh-i mezbûr/mezbûre selâmlığıyla câmi‘-i —/şerîf-i merkûma teveccüh ve huzûr ve fekat A1, M1

* “Hattâ Üsküdar’da eylediler” kısmında yer alan bilgiler özetle *Târîh-i Cevdet*, VIII,68’de kaydedilmiştir.

9 Bu sûreti eylediler N1 : Lâkin vaz‘-ı mezkûr erkân-ı devlete bâ’is-i hadşe-i sudûr-i dûran-dûr oldu; ve kıs ‘alâ hâzâ A1, M1

10 efrâdı medîd-âsâ A1, M1 : efrâdları mütekâsir ve bahr-ı medîd gibi N1

11 efzûn N1 : füzûn A1, M1

12 hîzem N1 : hîme A1, M1

*Çûp-râ âb furû mî¹-nebürd hikmet çîst?
Şerm-dâred zi-furû-bürden perverde-i hîş**

lâzimesince mürüvvet-mend² olan âdem kendi [M1 362] perverde-i dest-i himmetini telef ü izâ‘at eylemeyeceği müsellemdir. Bu cihetden Devlet-i ‘aliyye-i muhalledü'l-ikbâl bu güne vâfir ve gümrâh müretteb sipâh-ı şecâ‘at-dest-gâhî kelime-i nâ-hak-misâl ilgâ vü ibtâl eylemek, emr-i muhâl ve asker-i mu‘allem ocağı dahi yeniçeri ve segbân³ ve topcu ve cebeci [N1 172a] ve kalyoncu⁴ gibi bir mahsûs ocak olmağla, istirkâbınız bî-hûde ve ıztrâb ve ictinâbınız⁵ vesvese-i nâ-sütûde olup, husûsan zümre-i Bektâşiyye, Memâlik-i mahrûse'nin her mahallinde mevcûd ve havâdis-i dehr gibi nâ-ma‘dûd olmağla, ref‘ u ilgâsı derece-i imkândan mürtefi‘ emr-i mümteni‘ olduğu, vâreste-i kayd-ı⁶ işkâldir. Hemân Devlet-i ‘aliyye-i ebediyyü'l-bünyâna aksây-ı merâm, bir tarafdân cünd-i⁷ mu‘allem ve bir cânibden şecâ‘at ü menâ‘atleri⁸ müsellemler olan yeniçeri ve sâ‘ir ocak ve askerînin dest-yâzî-i ikdâm-ı küh-endâzileriyle, düşmen-i dîn-i İslâm olan küffâr-ı dūzah-encâm⁹dan⁹ ahz-ı sâr u intikâm eylemekdir” makûlesi makâlât-ı nush-âyâtla¹⁰ hafakân-ı derûnları teskîn ve halecân-ı dil-i bî-sükûnları ref‘ u tatmîn kaydında olunmuş ise de ve¹¹ cevâriş-i nüvâziş ve tesliyet kabûlünden mi‘de-i fâside-sıfat cevfi-pür-havfleri, âbî ve mîtn-i¹² metîn-i nasihat, sahra-i sommâ‘-i kalb-i pür-kasvetlerinden¹³ rû-gerdân ve âbî olmağla, zâhiren ser-cünbânî-i¹⁴ tasdikle mu‘âmele ve hezl-i hamûşâne birle mukâbele edüp ve bâtunen elbette cevş-i cedîd musammem olan mikdâra resîd oldukda, kendü ocakları berkende vü merfû‘ ve müft-hârların cûy-i gulû-yi herze¹⁵-cûyları çeşme-i nâ-sâf-ı insâfları gibi

13 hânûmân-ı beş N1 : hânûmân-ı/Hâkân-ı sa‘âdet-bünyân-ı ‘Osmânî’nin ecdâd —/ve emcâd-ı kerâmet-nihâdları icâd-kerdesi ve dört A1, M1

1 olmağla mî A1 : olmağla; Çûb-râ âb-ı furû mî N1 : [mîsrâ]‘: Çûb-râ âb-ı ferr ve M1

* شرم دارد ز فرو بردن پرورد خويش * شرم دارد ز فرو بردن پرورد خويش = Suyun odunu batırmamasının hikmeti nedir? Çünkü su kendi beslediğini boğmaktan utanır” anlamına gelen Farsça bir beyittir.

2 Şerm-dâred mürüvvet-mend N1 : lâzimesince mürû‘et-mend A1, M1

3 ocağı segbân N1 : ocağı dahi yeniçeri A1 : ocakları dahi yeniçeri M1

4 ve kalyoncu N1 : — A1, M1

5 ictinâbınız N1, M1 : ictibâbınız A1

6 kayd-ı A1 : — N1, M1

7 cünd-i N1 : çend A1, M1

8 menâ‘atleri N1, A1 : metânetleri M1

9 askerînin encâm⁹dan N1, A1 : asâkirinin dest-yâzî-i ikdâm-ı küh-endâzileriyle, düşmen-i dîn-i İslâm’dan M1

10 âyâtla N1, A1 : âyât ile M1

11 ve N1 : — A1, M1

12 mîtn-i N1, A1 : — M1

13 sommâ‘-i kasvetlerinden N1 : sommây-ı kalb-i pür-füsûnlarından A1, M1

14 ser-cünbânî-i N1, A1 : ser-cünbânî M1

15 kendü herze N1, A1 : kendi ocakları perâkende merfû‘ ve müft-hârların cûy-i gül-güne herz M1

maktû' olacak i'tikâdına 'akd-i fu'âd ve ol mebhasdan bu¹ ahkâmı ictihâd ederler idi. [Mısrâ]²:

Birâder eski meseldir³, yağrı olan kocunur

Âsitâne'de olanların ahvâl ve keyfiyyetleri⁴ bu minvâl üzere olup, Anadolu'da ve Rumeli'de yeniçerilik nâmiyle maraz-ı cereb ve hısba⁵ gibi istîlây-ı ecsâd ü⁶ bilâd ve dem-i fâsid gibi 'urûk u a'sâb-ı Memâlik-i mahrûse'ye sirâyetle mizâc-ı memleketi tebâh u ifsâd⁷ edüp, tekâlîf-i belde ve te'âvün-i fukarâ' vü ra'ıyyeden kendüler ve istishâb eyledikleri şehri ve kuravî kimseler bi'l-cümle ser-âzâd ve güzîde-i cihât-i mekâsib ü ticârât, 'ale'l-'umûm girifte-i dest-i⁸ tegallüb ü istibdâd ve irbâh-ı fâhişe ile mu'âmelât, hemîşe kâr u kirdâr-ı⁹ ilf ü i'tiyâdları olmağla, her biri esnâf kîsesinden kesb-i sâz ü sâmân ve tahsil-i mâl-i bî-gerân eylemeleriyle¹⁰, murassa' esliha ve âlât [N1 172b] ve zerbaft elbise ve edevâtla tafra-furûş ve kaldırım dilâveri olarak yosma kesim ve¹¹ levendâne kıyâfetle çârşûda pâzârda pellûş sürüyüp, mütehakkimâne edâlar satarak Nehr-i 'Âsî gibi pür¹²-hurûş olup ve gâhî [M1 363] mânend-i seg-i dîvâne, mâye-i seb'ıyyet-i seciyyetlerini¹³ izhâr u ibâne edüp, orta gavgâsı nâmiyle hılâl-i beldede biri biriyle nâ-be-câ muhâreşe vü mükâlebe peydâ ve uğraşları niçe¹⁴ eyyâm ü şuhûr nâ-pezîrây-ı fayсал ü fütûr olmağla, ehl-i belde hânelerinde mahbûs ve cevâmi' ve esvâka hurûcdan me'yûs olup¹⁵, bey' u şirâ bi'l-küllıyye mürtefi' ve niçe 'aceze ve mesâkin, kinân¹⁶ ü mesâkinlerinde âh u enîn ederek, sikkîn-i derd-i cû'-i bî-teskînle habl-i verîd-i hayâtları munkatı' ve niçeler¹⁷ dahi mühre-i kazâyâ hedef ve bî-erş ü diyet bî-çâre heder u telef olur idi. Yek-dîğêr ile derkâr olan kârzârları pîş-gâh-ı küffârda vâki' olsa, kefere-i dūzah-makarr¹⁸ hamle-i vâhidelerine tâb-âver olmayacakları emr-i mukarrerdir.

- 1 olacak bu N1 : olacak i'tikâdına 'akd-i fu'âd ve ol mebhasdan A1 : olacağı i'tikâdına 'akd ü fu'âd ve ol mebhasdan M1
- 2 [Mısrâ]' M1 : — N1 : **Beyt** A1
- 3 meseldir A1, M1 : mesel N1
- 4 keyfiyyetleri N1 : keyfiyyatları A1, M1
- 5 hısba N1, A1 : hissa M1
- 6 ü N1, M1 : — A1
- 7 ifsâd N1, A1 : ifnâ M1
- 8 fukarâ' dest-i N1 : fukarâ vü ra'ıyyeden ser-âzâd ve güzîde mekâsib ve ticârât, bi'l-cümle girifte-i A1, M1
- 9 kirdâr-ı N1 : bâr-ı A1, M1
- 10 eylemeleriyle N1 : eylemeleri sebebiyle A1 : eylemeleri sebeble M1
- 11 ve A1, M1 : — N1
- 12 çârşûda pür N1 : pür-cûş u A1, M1
- 13 seciyyetlerini A1 : seciyyelerini N1, M1
- 14 nâ-be-câ niçe N1 : nâ-be-câ/câ-be-câ şûriş ü mükâlebe peydâ ve munâsabe ve muhâvereleri nice A1, M1
- 15 olup N1, A1 : ve M1
- 16 niçe kinân N1, A1 : nice 'aceze ve mesâkin kenâm M1
- 17 verîd-i niçeler N1, A1 : derîd-i hayâtları munkatı' ve niceler M1
- 18 küffârda -makarr N1, A1 : a'dâda vâki' olsa, düşmen-i nahvet-eser M1

Menşe'-i tıynetimiz olan Belde-i¹ 'Ayntâb ve hem-civârı Rakka ve Diyârbekir ve Haleb ve Kilis gibi bilâd-ı behcet-nisâb, mecma'-i gürûh-i Bektâşiyân olmağla, dest-bürd-i tesallutlarından ehâlinin düçâr oldukları 'azâb u 'ıkâb, bîrûn-i havza-i hisâb idi. **Beýt**²:

Gerçi gamzendir silahdâr ocağının en bihteri³

Fitnede çeşmin cerî bildim ki ol⁴ yeniçeri

Bu resme tegallüb ve tesalluta mecbûl tâ'ife-i şerîr u cehûl ocakları merfû' ve bîh u bün-i dıraht-ı savletleri maktû⁵ olduğu sûretde, livây-ı isti'lâları pest ve sâ'ir âhâd-i nâs⁶ 'idâdına peyvest olacaklarını tehayyül ve ehl-i tekâlîf külfetine püşt-dâde-i tehammül olarak zillet ü havârî bulacaklarını te'emmül birle, sîm-âb-ı⁷ ıztırâb ve mâhî-i tâbe-i telâş ü inkılâb olurlar idi.

Serhaddât-ı⁸ mansûrede ise yamak nâmiyle 'umde-i ocak olan eşhâs, muhâfaza-i⁹ sugûr-i İslâmiyye için nâmzed-i ihtisâs iken, Cezâyir Ocağı¹⁰ kesîmi serhadlere bast-ı yed-i bâtışe¹¹ ve mücâseret-i envâ'-ı efâ'ül-i fâhişe edüp, [N1 173a] ahyânen aksât-ı mu'ayyene ve mevâcib-i mukanneneleri bir mikdâr terâhî ve istibtâ¹² ve hılâf-ı şer' u kânûn kendülerden ba'zı harekât-ı nâ-mevzûn ser-nümâ oldukda, münzecir oldukları vülat ü¹³ hükkâmın kılâ' ebdânlarını dîzdâr-ı rûh-i revândan ihlâ edüp, husûsan Belgrad serhaddinde mukaddemâ Vâlî olup, ba'zı muhdesât-ı Nizâm-ı Cedîd'in icrâsı, der-'uhde-i dūş-i ihtimâli olan Şinik-zâde Vezîr¹⁴ Mustafa Paşa, berây-ı tegallüb, dâ'iresini dağlu haşerâtiyle mâlî eylemeğın, ol tâ'ife-i gayr-i hâ'ifenin Sırpı re'âyâsına icâd-ı mâ lem yekün kabîlinden olan gûnâ-gûn cevır u şikence ve ezâ ve kahr-ı¹⁵ kâsîmetü'z-zahr-ı [M1 364] tâkat-fersâlılarından sonra, Yamak nâmına olan fettâk-i bî-bâklerin tuğyân ü âşûbları hadd ü endâzeden¹⁶ aşup, re'âyây-ı

1 Belde-i N1, A1 : — M1

2 **Beýt** A1, M1 : — N1

3 en bihteri M1 : bihteri N1 : mihteri A1

4 ol N1, A1 : o M1

5 tesalluta maktû' N1 : istîlâya mecbûl tâ'ife-i cehûl ve bu'l-fuzûl ocakları merfû' ve bîh ü/— bün-i/dîn-i dıraht-ı savletleri maktû' A1, M1

6 isti'lâları nâs A1 : istîlâları pest ve sâ'ir âhâd-i nâs N1 : isti'lâları pest ve sâ'ir ednâs M1

7 püşt-dâde-i sîm-âb-ı N1 : püşt-/peşen-dâde-i tehammül olacaklarını te'emmül birle, sîm-âb-ı/senhâb-ı A1, M1

8 Serhaddât-ı N1, A1 : Serhaddâd-ı M1

9 muhâfaza-i N1, A1 : mahfaza-i M1

10 Ocağı N1 : — A1, M1

11 yed-i bâtışe N1, A1 : bed-bâşe M1

12 istibtâ' N1 : istibtâ A1, M1

13 ü N1, A1 : — M1

14 Vezîr N1 : — A1, M1

15 şikence kahr-ı N1, A1 : şikence (شكنتجه) ve ezâ ve kahr u M1

16 bî-bâklerin endâzeden A1 : bî-bâklerin tuğyân ü âşûbları hadd ü endâzeden N1 : bî-pâklerin tuğyân ü âşûbları hadd ü endâzeden M1

mersûmeye itâle-i dest-i te'addî ve emvâl ü eşyâlarından başka a'râz ve evlâd ü nisvânlarına ta'arruz ve tesaddî¹ eylemeleriyle, mahallerinde zebân-zede-i kîlk-i dürüst-güftâr olduğu üzere encâm-ı kâr, [mîsrâ]²:

Vakt-i zarûret çû ne-mâned gürîz

*Dest be-gîred ser-i şemşîr-i tîz**

ıztırârına³ mebnî, bi'l-cümle kıyâm-ı makâm-ı 'utüvv ü⁴ 'ısyân ve el-'uhdetü 'ale'r-râvî hasbe't-teneffür⁵ ba'zı mertebe vükelây-ı devletin igmâz ve nihânî terhîs ü inhâzları meydâniyle, teşhîr-i⁶ seyf-i 'udvân edüp, ol gürûh-i sûtüde⁷ sebebiyle 'umûmen sükkân-ı Belgîrad'ın ber-vech-i istîsâl, bünyâd-ı hayâtları⁸ berbâd oldu.

Ber-minvâl-i mesrûd Yamak nâm bed-bûdların serhadlerden izâle ve iz'âc eylemek, sugûr u tuhûm-i⁹ mahrûseye esbâb-ı emn ü râhatı idrâc olduğu, mukaddime-i müsellemetü'l-intâc olmağla, ne hâl ise Hotin ve Bender serhadlerinden ref' u teb'îd olunup, ol havâlîde sûret-i¹⁰ âsâyîş ü ârâmîş bedîd oldu. Lâkin Belgîrad'dan irtifâ'ı müşkil ve ol ahşâr-ı eşrârdan¹¹ tasfiye-i dâru'l-cihâd, mânend-i ikbâl-i ehl-i isti'dâd emr-i nâ-kâbil¹² olmağla, bir def'a Ebûbekir Paşa ve Nişlü Mustafa Paşa ta'yîniyle ba'zı sergerdeleri izâle ve bi-kaderi'l-îmkân¹³ ol hıttâ-i hatîreye mehmâ-emken âb-ı zindegî-i¹⁴ emn ü âsûdegî isâle kılınmışıdı. Vidin Kal'asında ser-fîrâz-ı burc-i tegallüb ve dühül-zen-i nevbet-hâne-i serkeşî vü ta'assub olan Pâsbân-zâde¹⁵, bâlâda işrâb ü ifâde olunduğu üzere [N1 173b] Niğbolu ve Fethulislâm¹⁶ mukâta'aları

1 tesaddî N1, A1 : te'addî M1

2 [mîsrâ]' M1 : — N1, A1

* وقت ضرورت چو نماند کریز * دست بگیرد سر شمشیر تیز = Zaruret vaktinde kaçmaya imkân kalmayınca el keskin kılıcın kabzasını tutar" anlamına gelen bu cümle Sa'dî'nin *Gülîstân*'ında geçen Farsça bir beyittir; bk. Şeyh Sâdi-î Şîrazî, *Bostan ve Gülîstan*, trc. Kilisli Rıfat Bilge, 12. Baskı, İstanbul 1980, s.326.

3 çû ne-mâned ıztırârına N1 : çû [Burada birkaç kelime yer boş bırakılmıştır] me'yûsiyyetine A1 : çû ne-mâned gürîz me'yûsiyyetine M1

4 'utüvv ü N1, A1 : unûd-i M1

5 teneffür N1, A1 : teferrüd M1

6 teşhîr-i N1, A1 : teşmîr-i M1

7 sûtüde N1, M1 : sûtüh A1

8 hayâtları N1, M1 : cenânları A1

9 minvâl-i tuhûm-i N1 : vech-i mesrûd yamak nâm/— bed-bûdların serhadlerden izâle ve iz'âc-ı sugûr u/— tuhûm-i/nuhûm-i A1, M1

10 sûret-i N1, A1 : — M1

11 ahşâr-ı eşrârdan N1, A1 : haşâr-şerârdan M1

12 nâ-kâbil N1, A1 : nâ-kâbil (نافابل) M1

13 bi-kaderi'l-îmkân A1, M1 : — N1

14 zindegî-i N1 : zindegânî-i A1 : zindegânî M1

15 ser-fîrâz-ı/ser-efrâz-ı Pâsbân-zâde N1, A1 : olan Bazvend-zâde M1

16 Niğbolu ve Fethulislâm N1 : Fethulislâm ve Niğbolu A1, M1

tezâyüd ü tekliflerinden münba'is tegayyürât sebebiyle, gitdikce esbâb-ı vahşet ü şiddeti¹ müctemi' ve Nizâm-ı Cedîd icrâsına hâciz ü mâni' olup, Belğırâd cânibinden gürîzân ve Vidin tarafına² rîzân olmağın, kesret-i a'vân u ensâr ve vefret-i tarafgîr u hevâdâr sebebiyle ve kendüsi 'an-asl Ocaklu olup, bir taraftan Âsitâne'den ve Rumeli a'yânları cânibinden³ pey-der-pey igrâ ve takviyet-i kalble istimâletleri hasebiyle, açıkdan râyet-i te'annüd ü ısrârı râfi' oldu.

Her ne denlü vükelây-ı devlet taraflarından tefhîm-i mezâyâ ve telkîn-i ser-encâm-ı mâ-cerâ birle telyîn-i 'arîke-i ru'ûnetine ikdâm ü dikkat olundu ise de, bir dürlü kârger ve tîşe-i pend ü külüng-i tehdîdden kalb-i sengîn ü şedîdi rahne-ver⁴ olmayup, gitdikce tevahhuşu müzdâd ve kâr-bendân-ı devletin televvünât-ı harekâtlarına nazar u i'tibâr ederek, Devlet-i 'aliyye cânibinden⁵ güm-kerde-i emniyyet ü i'timâd olmuşdur. Hattâ insilâb-ı⁶ emniyyetinden nâşî hükkâmı def' ve bir def'ada muhâfız bulunan Vezîr [M1 365] 'Abdî Paşa'nın meş'al-i⁷ vücûdunu sahn-ı seray-ı hestîden ref' eylemekle*, tuğyânı nümâyân ve Eflâk ve Boğdan voyvodalarına aralık aralık bölükler irsâl ve müft ü meccânen akça ve zehâyir celb ü istihsâl etmeğın⁸, füzûnî-i ferr u miknetle cem'-i haşerât-ı firâvân edüp, bilâhare şerâre iken, kûre-i nâr ve habbe iken, kubbe-i büzürgvâr, ya'nî Devlet-i 'aliyye'ye mesârif-i bî-şümârı hâvî bir Vidin seferi bedîdâr oldu.

Pes Pâsbân-zâde'nin vücûdu, kulle-i⁹ hayâtıdan beder ve sâ'irlere vesîle-i¹⁰ dehşet ü hazer olmak muktezî ve nüfûz-i emr-i ma'hûda muzfî olmak tedbîrine¹¹ mebnî, ol esnâda Kapudân-ı deryâ olan Hüseyin Paşa ma'iyetine Bektâşîyye'den hâric mânend-i remel ü hasâ birûn-i havza-i ahsâ tavâ'if-i¹² asâkir ile Tepedelenli 'Ali Paşa ve Kürd 'Alo Paşa ve sâ'ir niçe vüzerây-ı benâm ve ümerây-ı kirâm¹³ ve 'ale'l-'umûm Rumeli a'yânları ta'yîn ve ruhsat-

1 şiddeti A1, M1 : şiddet N1

2 ve Vidin tarafına A1 : olan <olan> yamakân dahi N1 : ve Vidin tarafına M1

3 ve cânibinden N1 : ocakluların A1, M1

4 telyîn-i rahne-ver N1 : telyîn-i/telbîn-i 'arîke ru'ûnetine/ru'ûnete ikdâm ü dikkat olunmuş ise de, bir dürlü kârger ve tîşe-i/nîşe-i pend-i/bend-i külüng-i tehdîdden kalb-i sengîni rahne-perver A1, M1

5 Devlet-i 'aliyye cânibinden A1, M1 : — N1

6 olmuşdur. Hattâ insilâb-ı N1 : olmuşdi. Hattâ 'adem-i A1, M1

7 meş'al-i A1 : müştâ'il N1, M1

* Vidin Muhâfızı 'Abdî Paşa'nın Pasbân-zâde tarafından i'dâmı, "Târîh-i 'Âsım'da muharrerdir" şeklinde 'Âsım Efendi'den alındığı belirtilerek 1212 yılı olayları arasında *Târîh-i Cevdet*, VI,308'de kaydedilmiştir.

8 akça etmeğın M1 : akca/akça ve zehâ'ir celb ü istihsâl eylemekle/etmeğın N1, A1

9 kulle-i N1 : kayd-ı M1

10 sâ'irlere vesîle-i N1 : sâ'irlere medâr-ı A1 : sâ'ire medâr-ı M1

11 muzfî olmak tedbîrine N1, A1 : makzî olmak tedbîrlerine M1

12 birûn-i tavâ'if-i N1 : birûn-i havze-i ahsâ A1 : birûn-i (بيرون) havza-i ahsâ M1

13 niçe kirâm N1 : niçe vüzerâ ve ümerâ' A1 : nice vüzerâ ve ümerâ M1

‘âmmе ve serdârî-i tâmmе¹ ve bir sefer-i Pâdişâhî'ye vâfî mühimmât ve hazâ'in ve esbâb-ı bî-gâyâtla bünyân-ı me'mûriyyeti tarsîn kılınup² ve bu takrîble müşârun ileyhın tegallüb ü tehakkümünden dilgîr ve tarafından hemîşe havf u ihtirâz ile³ [N1 174a] âzürde-zamîr olan müstevliyân-ı umûr, nev'an mazhar-ı teneffüs ü huzûr oldular. Vezîr-i⁴ müşârun ileyh bi't-tab' âlâyiş ü ârâyişe mâ'il ve haşmet ü debdebe ve tumturâk u kevkebeye şifte-dil olup, isrâfat-ı nâ-be-câsı ve kec ü⁵ mec bezl ü 'atâyâsı darbül-mesel-vâr zebân-zede-i sığâr u kibâr olmağla, bâ'is-i tayy-ı tafsîl ve mûcib-i iktisâr-ı⁶ tezyîl oldu.

Ne hâl ise Edirne'ye vusûlünde Pâsbân-zâde tarafından istîmân ve ba'zı mertebe derd-i derûnunu serd ü beyân birle⁷, bast-ı a'zâr ve her hâlde fermânber-i evâmîr-i Devlet-i⁸ 'aliyye olduğunu iş'âr için birâderi vârid olmuşiken, Pâsbân-zâde hakkında dervâze-i 'afv ü 'inâyet beste⁹ ve bu 'azm ü hareket¹⁰ izâle-i vücûduna peyveste olduğu, Serdâr-ı müşârun ileyhe mukaddemâ ve bu hılâlde taraf-ı Şehriyârî'den emr u te'kîd ve bi-eyy-i hâl i'dâm-ı vücûd-i nâfercâmı, matlûb-i Şâhâne'leri olduğunu iş'âr birle, ednâ rehâvet ü müsâmahadan tebriye¹¹ vü tehdîd olunduğundan başka, evliyây-ı umûrun Pâsbân-zâde'den akdem Kapudân Paşa'nın irtifâ'-ı vücûdu ve hic olmaz ise de şikestî-i sevreti¹² ve tedennî-i dimâğ-ı nahveti, matlab u maksûdu olmağın, bâz-güne sûretle 'afv ü 'inâyet ve emân sudûrunda¹³ mümâna'atları hasebiyle mezbûrun terâne-i isti'fâsı, sâmi'a-gîr-i kabûl ve kâsıd-ı maksûdu harîm-i sürâdik-ı [M1 366] husûle reh-yâb-ı müsûl olmayup, mütehevvirâne sevk-i ketîbe-i mehîbe ile Vidin üzere 'azm ve ta'biye-i edevât-ı rezm eyledi.

Ol hılâlde yine Pâsbân-zâde tarafından gayr-i vâhid mürâca'at ve niyâz bâbı kar'¹⁴ olunmuşiken, kat'â tevcih-i sâmi'a-i iltifât olunmayup, top ve humbara ve sâ'ir âlât-i cengle hasr u tazyîkda¹⁵ sebât ü isrârı tahkîk eylediler.

-
- 1 ruhsat-i tâmmе N1 : ruhsat-ı tâmmе ve serdârî-i 'âmmе A1 : ruhsat-nâme ve serdârî 'âmmе M1
 - 2 kılınup N1 : — A1, M1
 - 3 ile N1, A1 : — M1
 - 4 Vezîr-i N1 : Kapudân-ı A1, M1
 - 5 ü N1 : — A1, M1
 - 6 tayy-ı iktisâr-ı N1, A1 : tayy u tafsîl ve mevâcib-i iktizâ M1
 - 7 birle A1, M1 : ile N1
 - 8 Devlet-i A1 : — N1, M1
 - 9 beste N1, A1 : basta M1
 - 10 hareket N1 : + mutlak-ı A1, M1
 - 11 tebriye A1 : tenzîh N1 : tebri'e M1
 - 12 ve hiç sevreti N1 : hic olmaz ise de şikestî-i sûreti A1 : ve hic olmaz ise de şikestî-i sevreti M1
 - 13 emân sudûrunda A1 : emân sudûruna N1 : emânet sudûrundan M1
 - 14 mürâca'at kar' N1, A1 : münâcât ve niyâz bâbı fer' M1
 - 15 tazyîkda N1, A1 : tazyîka M1

Ancak müşârun ileyh Hüseyin Paşa gerçi ‘akl ü rüşdü kâmil olup, lâkin¹ ‘an-asl perverde-i Enderûn-i hümâyûn olmağla, umûr-i hâriciyyenin hakâyık u dekâyıkından, husûsan fûnûn-i harbiyyenin ve asker-perverlik ve kal‘a-sitânlık ve düşmen-şikenlik töresinin celâ’il ü rekâyıkından ‘adem-i tecribe² sebebiyle gâfil olduğundan başka, dost-kânî-i³ ikbâlle mest ve bî-tekellûf hadden ezyed ifrât-ı teveccüh-i Şâhâne ve kemâl-i nüfûz-i Müşîrâne’den nâşî bâlâ-dest olmağla, bî-pervâ vaz‘ u hareketi [N1 174b] ve münfa‘il olduğu serân-ı asker haklarında teng-havsala olduğundan, kazm-ı gayz ve vakt-i merhûna⁴ ta‘lik eylemeyüp, izhâr-ı hıkd u hışmla tehdîd-i siyâsete sür‘ati makûlesi akvâl ü ef‘âlleri, husûsan Pâsbân-zâde’ye zafer vukû’undan sonra Tepedelenli ‘Ali Paşa ve Kürd⁵ ‘Alo Paşa ve sâ’ir şedîdü’ş-şekîme muta‘assıb a‘yânlar rüste-i⁶ katâr-ı nevbet olacaklarını karâ’in-i hâliyyeden istidlâlleri ve müşârun⁷ ileyhin ber-vech-i muharrer Âsitâne’de evzâ‘-i mütehakkimânesinden dilgîr olan ba‘zı⁸ ecillâ‘-i bed-zamîrin, verâ‘-i⁹ perde-i hafâdan rumûz u kinâyâtla tahrîş ü izlâlleri, ru‘esây-ı askerin şikâk u gümrâhî¹⁰ ve nifâklarına mü’eddî ve şekl-i fâsid gibi intâc-ı matlûbdan mahrûmiyyete sebab-i ‘âdî olmağla, bir takım rüsvâyılık, ser-zede-i zuhûr* ve müşârun ileyhin ordusuna seksan dokuz bin ve kendüsünün tarafına on dört bin dört yüz kîse mesârif olunmağla, işte bu kadar hazâ’in¹¹ ü emvâl, ‘urza-i hebâ’en¹² mensûr oldukdan sonra, Pâsbân-zâde’nin kulle-i¹³ şöhreti, Vidin Kal‘ası gibi kesb-i metânet eyleyüp¹⁴, Rumeli a‘yânlarına da maraz-ı vebâ’ gibi¹⁵ sirâyetle, her biri i‘lây-ı livây-ı bağy ü gavâyete¹⁶ mübâşeret eylediler.

1 lâkin N1 : — A1, M1

2 rekâyıkından ‘adem-i tecribe N1 : dekâyıkından ‘adem-i yecribe A1 : dekâyıkından ‘adem-i tecribe M1

3 başka dost-kânî-i N1 : dost-kânî-i A1 : ve destâne-i M1

4 vakt-i merhûna N1, A1 : dikkat-i merhûnuna M1

5 Tepedelenli ‘Ali Paşa ve Kürd A1, M1 : ‘Ali Paşa ve N1

6 rüste-i N1, A1 : rişte-i M1

7 müşârun N1, A1 : müşâ[run] M1

8 ba‘zı N1, A1 : — M1

9 verâ‘-i A1 : verây-ı N1, M1

10 tahrîş gümrâhî N1 : tahrîş/tahdîş ü izlâlleri —/ve ru‘esây-ı askerin/askeri, şikâk u habâset A1, M1

* “Ancak müşârun ileyh Hüseyin zuhûr” arasındaki bilgiler özetle ve “‘Âsım Efendi’nin hulâsa-i tafsilâtına nazaran” şeklinde ‘Âsım Efendi’den alındığı belirtilerek *Târih-i Cevdet*, VI,310-311’de kaydedilmiştir.

11 müşârun ileyhin/ileyhimin hazâ’in/hazâyin [Burada yer alan bilgilerden “ve müşârun işte” kısmı, buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek A1 180b’nin sağ kenarına yazılmıştır] A1, M1 : bu denli hazâ’in N1

12 hebâ’en N1, M1 : hebâ A1

13 kulle-i A1, M1 : şâns-ı N1

14 eyleyüp A1 : edüp N1, M1

15 vebâ’ gibi N1 : vebâ gibi A1 : vebâ M1

16 gavâyete A1 : gavâyâ N1 : ‘avâyete M1

Ez-cümle Tirsiniklü-oğlu ol maksemden hisse-mend-i dalâl olup, Ruscuk ve Şumnu havâlsine bast-ı yed-i tegallüb ü¹ istiklâl eyledi. Gerçi ol maküle a'yânlardan her biri, nakd-gerân-ı devlet olan ricâl ve kurenây-ı vakitden birine sûretâ râbita-bend-i nisbet ü intimâ olup, ol takrîble kârlarına mâye-i bahş-ı revnak u revâc ve yedlerinde olan mukâta'âta zamm-ı zamîme ve fukarâ² vü re'âyâ [M1 367] kîselerinden dem-be-dem irsâl-i nukûd ve hedâyây-ı 'azîme ederek merâtib-i refi'a tahsîlleri, derece-i vak' u te'ayyünlerine³ vesîle-i terakkî vü istidrâc olur idi. "Ashâb-ı mukâta'âta ve mübâşirlere şu kadar mebâliğ i'tâ ve bu denlü hedâyâ ve konak ve sâhil-hâne binâlarının imdâdiyyeleri⁴ isrâ olundu" deyerek mersûl ü mühdâlarının ez'âf-ı muzâ'afını derd-mend⁵ ehâlden sâlyâne tarîkiyle cem' u tahsîl ve refte refte mükâsib-i râbiha-i⁶ 'âmmeye de bâzû-yi te'addîlerini tatvîl eylediler. Mânend-i kelb-i dâri, lahm-i âmûz-şikârı olan müft-hâr tebeh-kârların⁷, ba'zan kabza-i inkiyâdlarından hurûc ve ma'kıl-ı istikbâra 'urûc eden ser-keşân-ı a'yânân beynerine zîr-gâh-ı ihtiyâlden îrâs-i tefrika vü ihtilâl edüp, [N1 175a] bir⁸ dişlüce a'yânı zamîme-i diyâr ve terakkî-i câh u i'tibâr makûlesi şâne-i va'd-i dil-âvîz ve mu'âmele-i⁹ politika-âmîz ile rîş ve burûd-i tama' u gayretlerini tesrîh u teşmît ederek, serkeş-i mezkûr üzere, [mîsrâ]¹⁰:

*Zi-her taraf ki şevd küşte sûd-i hükkâmešt**

tâziyânesiyle¹¹ havâle ve teslît edüp, miyânelerinde harb u kıtâl ve mahzûl ü menkûbun kalem-rev-i tegallübü olan erâzî¹², hasbe'l-va'd yâhûd münâfese ve muhârebeleri hod-be-hod ise ber-vech-i tetâvül, taraf-ı¹³ gâlibe intikâl ve bu takrîble de Âsitâne'de¹⁴ balık gözeden dalyancı gibi, dîde-düz-i bitâne-i hâl olan rûbeh-hısâller, elbette küleh¹⁵-rübâlık şu'bedesini i'mâl ve sîmyâ-kârlıkla vâfirce sîm ü zer¹⁶ istihsâl ederler idi.

1 tegallüb ü N1 : siklet ü A1 : — M1

2 zamm-ı fukarâ' N1 : zamm-ı zamîme ve fukarâ A1 : zamm u zamîme ve fukarâ M1

3 refi'a te'ayyünlerine N1 : 'aliyye tahsîlleri, derece-i vak' u te'ayyünlerine/ta'yünlerine A1, M1

4 ve konak imdâdiyyeleri N1 : — A1, M1

5 mersûl derd-mend N1 : ez'âf-ı muzâ'afını A1, M1

6 râbiha-i N1, A1 : murâbaha-i M1

7 müft-hâr tebeh-kârların A1 : müft-hârân tebeh-kârların M1

8 bir N1, A1 : ve M1

9 mu'âmele-i N1 : — A1, M1

10 u teşmît [mîsrâ]' A1 : teşmît ederek N1 : tesmît ederek, ser-keş-i mezkûr üzere üzere, [mîsrâ]' M1

* *تزر طرف كه شود كشته سود حكامت* = Her taraftan ölümlerin olması hükümdârların faydasıdır" anlamına gelen bu cümle, sonda yer alan "حکام = hükkâm = hükümdârlar" yerine "اسلام = İslâm" değışikliğiyle Farsça özlü sözlerdendir; bk. meselâ Fakhrezzaman Schirazi-Mah-moudian, *Literarische Verwendung persischer Termini und Redewendungen im Werke Şâd-eq Hedâyats*, Wiesbaden 1999, s.654.

11 *sûd-i hükkâmešt* tâziyânesiyle A1 : *sûd-i hükkâmešt* tâziyânesiyle serkeş-i mesfûr üzere N1 : *şud hikmânešt* tâziyânesiyle M1

12 olan erâzî N1 : — A1, M1

13 taraf-ı N1, A1 : taraf-ı (طرف) M1

14 Âsitâne'de A1, M1 : Âsitâne'den N1

15 hâl küleh N1 : ahvâl olan rûbeh-/reviyye-hısâller, elbette külâh A1, M1

16 vâfirce sîm ü zer N1, A1 : vâfir sîm ü zer M1

Giderek bu keyfiyyet bi'l-cümle a'yânlarla sirâyet edüp, hasbe'z-zâhir istinâd ü müzâheretiyle¹ müftehır oldukları ricâlin politikaları, **beyt**²:

Kendi kullanmak için âletini

Kaçırır gayrîlerin râhatını

desîsesine mebnî olduğu yakîn-kerdeleri olmağla, 'an-semîr-i zamîr şu'le-i cevvalé gibi, ol şerîrlerin dá'ire³ dá'ire dil-i habâset-serîrleri olan gerdenkeşliğe âgâz ve “*Men 'azze bezze*”^{*} ve “*el-Hükmü li-men galebe ve men galebe selebe*”^{**} kazıyyesiyle⁴ Memâlik-i mevrûse-i Pâdişâhî'ye dest-dirâz ve def' etdikleri a'yânların⁵, memleketini gûyâ ki kılıcı etmeği olmak üzere kabza-i temellüküne⁶ ihrâz edüp, bilâhare Vidin tarafı Pâsbân-oğlu ve Şumnu ve Ruscuk havâlisi Tirsinikli⁷-oğlu ve Siroz tarafı İsmâ'îl Bey ve Arnavudluk ve Mora tarafları⁸ 'Ali Paşa ve Edirne semti Dağdeviren⁹-oğlu ve Silistire, Yılık-oğlu ve İbrâ'îl tarafı, Nâzırı [olan] Ahmed Ağa ve sâ'ir bilâd ü kasabât birer mütehakkim ve¹⁰ mütegalibenin zir-i hükmünde karâr-dâde ve her biri visâde-i¹¹ istibdâda ser-nihâde [M1 368] oldular^{***}. Ve Yılık-oğlu dedikleri furû-mâye-i mâder be-hatâ, Mısır senesi Kâ'im-makâm olup, ba'dehû Kâ'im-makâmlik'da üftâde-i hufra-i helâk olan mürtekb ü mütenezzil 'Abdullah¹² Paşa'nın vâfirce irtikâbına mebnî istishâbiyle, gerçi Silistire'ye kesâfet-endâz-ı istîlâ¹³ olmuşiken, “*Süllita'l*¹⁴-*kelbü 'ale'l-hunzîri*”^{**4} havâlesiyle o şakıyy-i¹⁵ şerîr üzere Tirsinikli¹⁶-

1 müzâheretiyle N1, A1 : müzâheretle M1

2 **beyt** A1, M1 : — N1

3 yakîn- dá'ire N1 : ta'yîn-kerdeleri olmağla, 'an-semîr-i zamîr ve/— şu'le-i cevvalé gibi, ol şerîrlerin/şerîrin dá'ire/— A1, M1

* *مَنْ عَزَّ بَزَّ* = Kim galip gelirse, karşı tarafın herşeyini alır” gibi bir anlama gelen Arapça atasözlerindendir; bk. el-Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, II,307.

** *الحكم لمن غلب ومن غلب سلب* = Hüküm galebe çalanındır. Kim de galip gelirse karşı tarafın herşeyini alır” anlamına gelen bu cümlelerin ikincisi Arapça atasözlerindendir; bk. el-Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, II,328.

4 kazıyyesiyle N1 : tehakkümüyle A1, M1

5 etdikleri a'yânların N1 : eyledikleri a'yânların A1 : eyledikleri a'yânları M1

6 olmak temellüküne M1 : üzere kabza-i temellüke N1 : olmak üzere kabza-i temel-lüke A1

7 Tirsinikli N1 : Tirsiniklü A1, M1

8 İsmâ'îl tarafları N1 : İsmâ'îl Bey ve Arnavudluk ve Mora tarafları/taraflarına A1, M1

9 Dağdeviren N1 : Dağdeviran A1, M1

10 ve N1 : — A1, M1

11 visâde-i N1, A1 : sâde-i M1

*** “Memâlik-i mevrûse-i Pâdişâhî'ye oldular” arasındaki bilgiler, ihmâl edilebilir değişikliklerle *Târîh-i Cevdet*, VI,312'de kaydedilmiş gözüküyor.

12 mütenezzil 'Abdullah N1 : mütenezzil 'Abdullah A1 : mütenezzil 'Abd[ull]ah M1

13 -ı istîlâ N1, A1 : — M1

14 *Süllita'l* N1, A1 : *Sellata[all]âhu'l* M1

*⁴ *سُلِّطَ الْكَلْبُ عَلَى الْخَنْزِيرِ* = Köpek domuzla musallat kılınsın (=Dinsizin hakkından imansız gelir)” anlamına gelen Arapça atasözlerindendir.

15 o şakıyy-i N1 : o şakî-i A1 : o şakî-i M1

16 Tirsinikli N1, M1 : Tirsiniklü A1

oğlu şergîr olup, encâm-ı kâr Yılık-oğlu'nu yıllık horos gibi firâra nâ-çâr eylemekle, Silistire'yi dahi [N1 175b] silsile-i diyâr-ı mağsûbesine munzamm ve bî-mehâbâ ol beldeye de¹ tarafından nasb-ı Mütesselim eyledi.

Ve mevâdd-ı ma'lûmedendir ki, Rumeli yakasında² bi't-tab' 'asabiyyet-i İslâmiyye kalil ve mütâhım-ı memâlik-i küffâr³ olan mahallerin ehâlîleri, vicdânlarında bi-hasebi'l-ihtlât kavâ'id-i⁴ 'akâyid-i dîniyye za'îf ü kelil olup ve ekser bilâdı 'ulemâ'⁵ ve meşâyih ve mürşidînden hâlî ve te'allüm-i ahkâm-ı dîn ü milletden sükkânları lâ-ubâlî olmağla, evâmîr u nevâhî-i şerî'atden ve ulu'l-emr tarafına itâ'atin vücûbiyyetinden gâfil ekserî⁶ 'âmî ve hod-ser tâ'ife-i saht-dil olduklarından nâşî, bagy ü serkeşî, muktezây-ı mâhiyyet ve 'ırz-ı lâzım-ı tıynetleri⁷ olmağın, 'ale'l-ittlâk Devlet-i 'aliyye tarafına⁸ dîde-i hakâret ü izdirâ ile nigerân ve hemân şerr u şekâvet ü tuğyâna berçîde-i dâmân olup ve ekserî Ocaklu taslaccıları⁹ olmağla, ânen fe-ânen Nizâm-ı Cedîd askerinin¹⁰ teveffürü, cümlesinin mûcib-i tekeddür ü teneffürü olduğundan, eğer¹¹ mikdâr-ı musammeme bâliğ olurlar ise, cânib-i Saltanat'da kuvvet-i¹² tâme ve miknet-i galebe-i 'âmme peydâ olmağla, lâ-mehâle der-ceng-i evvel mütegalibe tâ'ifesini def' u izâle birle, Memâlik-i mahrûse nizâmına ibtidâ¹³ olunacağı melhûz ve zâ'ika-i huzûrlarından ber-araf-sâz-ı huzûz olmağın, memâliki ve turuk u¹⁴ mesâliki ihlâl birle, Devlet-i 'aliyye'yi işğâl ve savb-ı Saltanat'dan tenfir u imlâl kaskına mebnî, 'aynül-a'yân olanların igmâz u tahrîşleriyle, dağlı nâmında dâğîler¹⁵ peydâ ve civâr-ı Saltanat'a kadar itâre-i şerer u şerr¹⁶ u şekâ eylediler. Mukâta'âtın tezâyüd-i fâ'izâtını ve Nizâm-ı Cedîd'in tevârüd-i muhdesâtını ser-rişte-i behâne edüp, bir taraftan dahi fukarâ¹⁷ ve zîr-i destânı tahmîl-i bâr-ı girân ve envâ'-ı tekâlîf-i tâkat-fersâ ile bî-tâb ü tüvân eylemeleriyle, anlar dahi bi'l-cümle bu mezâlîmi¹⁸ taraf-ı devletden neş'et eder i'tikâdiyle, cânib-i Saltanat'dan mahzûn ve dâd ü istigâsenin müntic-i sûd olmayacağını tahayyül birle zâr u zebûn kalup, agniyâları fukarâyâ mülhak ve

1 de N1, A1 : — M1

2 yakasında N1, M1 : yakayasında A1

3 İslâmiyye küffâr N1 : kalil ve metâhım-i/menâhim-i memâlik-i küffâr/düşmen A1, M1

4 bi-hasebi'l-ihtlât kavâ'id-i N1 : hasbe'l-ihtlât kavâ'id-i/kavâyid-i A1, M1

5 ve 'ulemâ' N1 : ekser bilâdı 'ulemâ A1, M1

6 nevâhî-i ekserî N1 : nevâhî ve uli'l-emr tarafına itâ'atin vücûbundan gâfil ekserî/ekser A1, M1

7 tıynetleri N1 : fitratları A1, M1

8 tarafına N1 : cânibine A1, M1

9 berçîde-i taslaccıları N1 : bercide-i/perçide-i dâmân olup, ekserî Ocaklu taslaccısı A1, M1

10 askerinin N1, A1 : asâkirinin M1

11 eğer N1 : — A1, M1

12 bâliğ kuvvet-i N1 : bulûğunda taraf-ı Saltanat'da kuvvet-i/kuvve-i A1, M1

13 ibtidâ N1, A1 : ibtidâr M1

14 u A1 : — N1, M1

15 nâmında dâğîler A1 : nâmiyle dâğîler N1 : nâmında dâğîleri M1

16 şerer u şerr N1 : şerer-i şerr A1 : şerr u şerâr M1

17 fukarâ' N1 : fukarâ A1, M1

18 mezâlîmi N1, A1 : nizâm M1

fukarâları furû-mânde-i [M1 369] tedârük-i sedd-i ramak olmağla, nâ-çâr ba'zıları ne hâl ise birer kât¹ silâh peydâ ve dağlu eşkıyâsına iltihâkla rehzenliği meslek-i kisb ü iktinâ² edüp, bu sûretle [N1 176a] gitdikce dağlu tâ'ifesi ziyâd ve zarar u hasâretleri vâsıl-ı derece-i³ iştidâd oldu*.

Garîbe-i mesârif-i Vidin

Müşârun ileyh Kapudan Paşa ordusunda Vidin mâddesi zımnında seksan dokuz bin kîse masrûf olup, kendülerinin yed-i müsrifesinden harc olunan on dört bin dört yüz kîse olduğu, ol eyyâmda Veznedâr-başı olan zâtdan bi'l-müşâfehe mesmû'-i Muharrir-i nâ-kâmıdır.

Tetimme; ta'yîn-i Hakkı Paşa bâ-Rumeli ve nizâm-dâden-i û

Ol hilâlde ilhâm-ı Rabb-i müte'âl ile def'-i tugât-ı dağluyân zımnında kariha-i⁴ Şehriyâr-ı zemândan Kethudây-ı sâbık Hakkı Bey hazretleri⁵, bâ-rütbe-i Vezâret Rumeli Vâlîsi nasb u ta'yîn ve ruhsat-ı kâmile ve ırhây-ı 'inân-ı satvet-i şâmîle ile tanzîm-i memâlik ve te'mîn-i mesâlik husûsları hutût-ı müte'addideden⁶ başka şifâhen gûş-i hûşlarına idâ'⁷ u telkîn olunmuşıdi. Ancak⁸ merhûm Kuyucu Murâd Paşa gibi bih-ı mugaylân-zâr-ı dâgiyânı, berkende ve 'akl-ı âşık gibi mecmû'unu perîşân ü perâkende edüp⁹, tarz-ı garîb ve üslûb-i 'acîb ile temâmî-i kutr-i¹⁰ Rumeli'yi pezîrây-ı hüsn-i nizâm ve ber-vefk-ı merâm resîde-i hadd-i hıtâm eyledi. Müşârun ileyh hasbe'l-hılka¹¹ kazıyye-i müveccehe gibi vicâhet ve şîr-i şerze¹² misâl mehâbet sâhibi, tenûmend, bâlâ¹³-bülend, mehûl ü mehîb ve zâtında nisâb-ı celâdet ü şecâ'atden bâ¹⁴-nasîb olduğuna, kemâl-i teveccüh-i Pâdişâhî 'ilâve olmağla, gâlibâ niyyetleri dahi hulûsa makrûn olmağın, re'y ü tedbîrleri musîb ve nüfûz u

1 birer kât N1, A1 : birkaç M1

2 iktinâ N1, A1 : iftinâ M1

3 derece-i A1, M1 : rütbe-i N1

* “Ve mevâdd-ı ma'lûmedendir oldu” kısmındaki bilgiler kısmen özetle, büyük bir kısmı ihmâl edilebilir değişikliklerle ve “Âsım Efendi Hakkı Paşa'nın esbâb-ı 'azlını Nûri Bey'e muhâlif olarak yazmış olduğundan *Târîh*'inde bu husûsa dâ'ir olan fıkralar” şeklinde *Âsım Efendi Târîh*'nden alındığı belirtilerek *Târîh-i Cevdet*, VI,245'te kaydedilmiştir.

4 Garîbe-i kariha-i [“ta'yîn-i û” kısmı, muhtemelen burada başlık gibi yer alması düşünülerek kırmızı mürekkeple N1 176a'nın sol kenarına yazılmıştır] N1 : Ol hilâlde ilhâm-ı Lâ-yezâlî ile def'-i tugât ve Celâlî ve tanzîm-i hıtta-i Rumeli zımnında kariha-i sabîha-i A1, M1

5 hazretleri N1 : — A1, M1

6 müte'addideden N1 : şerîfe-i 'adideden A1, M1

7 idâ' N1, A1 : ebda' M1

8 Ancak N1, M1 : el-Hakk A1

9 edüp N1, M1 : — A1

10 'acîb ile N1 : 'acîble temâmî-i A1, M1

11 hılka N1, A1 : hulk M1

12 şîr-i şerze N1 : serv-i sehî A1, M1

13 bâlâ N1, A1 : pây-i M1

14 bâ N1, A1 : bî M1

te'sirleri bir derecede kârger-i kulûb-i ba'îd ü karîb oldu ki, fi'l-hakîka Köprülü-zâde ve Kuyucu Murâd Paşa'nın¹ dâstânlarını* fesh u ilgâ ve Rumeli Ülkesi'nden² başka Anadolu'nun nihâyetine ve Mısır ve Bağdâd'a kadar nâm-ı nâmîsi velvele-bahşâ olup, ismini işiden vüzerâ' ve ümerâ' ve sâ'ir nâs bî-ihyâr dehşetle³ muztarib ü bî-karâr olurlar idi. Ve bu hâssa mahzâ semere-i ihlâs⁴ olduğu bî-iştibâhdır.

Bu misillü nâmdâr vezîr zuhûrundan 'adû-yi dîn olan küffâr bi'l-cümle dil-fikâr oldular. Müşârun⁵ ileyhî in îcâd-ı mâ lem yekûn garâ'ib-i mahsûsası pek çokdur. İstanbul'da hân ve medrese teftîş ü nizâmı gibi bi-'aynihî Rumeli'nin [N1 176b] Çekmeceler'den⁶ bed' ile nihâyet-i serhadlere dek üç kolunda vâkî' kazâlar ehâlîlerini⁷ yekdîğere habl-i metîn-i kefâletle beste ve müselsel ve bir kazâdan kazây-ı âhara yedinde tezkire-i cevâz olmadıkca, ferd-i vâhidin 'azîmeti mehcûr olmağla, bilâ-tezkire olanları kâ'inen men-kâne ahz ve kayd ü⁸ bend ile tarafına irsâl olunmak bâbında nezr-i girâna⁹ merbût u müseccel olup ve'l-hâsıl 'avn ü yâverî-i¹⁰ hazret-i Bârî ve teveccüh-i feyz-i Bârî-i¹¹ [M1 370] cenâb-ı Tâcdârî berekâtiyle endek müddetde Rumeli Ülkesi'nden¹² nâm-ı dâgî ve bâgî, bî-nişân ve derûn-i münâfîk gibi şâ'ibe-i safvetden mehcûr olmuş ol kişver-i şûran-şûr, bi-fazlihî Te'âlâ 'akîde-i mü'min gibi sâf¹³, meclây-ı âsâyiş-i emn ü emân oldu**.

Garîbe-i Hakkı Paşa

Vezîr-i¹⁴ müşârun ileyhî in muhayyir-i 'ukûl olan şehâmet ü nüfûzu cümlesindedir ki, Edirne'de bast-ı tinfese-i ikâmet eyledikleri¹⁵ esnâda, müte-

1 ve Paşa'nın A1, M1 : merhûmun ve Kuyucu merhûmun N1

* Metnimizde söz konusu edilen Kuyucu Murad Paşa, Osmanlı Sadrazamlarındandır; bk. meselâ Ömer İşbilir, "Kuyucu Murad Paşa, ö.1020/1611", *DİA*, Ankara 2002, XXVI,507-508. Köprülü-zâde dediği ise Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'nın oğullarından Sadrazam Fâzıl Ahmed Paşa olmalıdır; bk. meselâ Abdülkadir Özcan, "Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa, ö.1087/1676", *DİA*, Ankara 2002, XXVI,260-263.

2 Ülkesi'nden N1 : Ülkesi'nden A1, M1

3 vüzerâ' dehşetle N1 : vüzerâ ve ümerâ sâ'ir nâs bî-ihyâr dehşetle/— A1, M1

4 Ve ihlâs N1 : Bu hâssa semere-i ihlâs/hulûs A1, M1

5 zuhûrundan Müşârun N1, A1 : zuhûrunda 'adû-yi bed-kirdâ[r] ve bi'l-cümle dil-fikâr oldular. Müşâ[run] M1

6 Rumeli'nin Çekmeceler'den N1 : — A1 : Rumeli'den M1

7 üç ehâlîlerini N1, A1 : üç kolunda vâkî' kazâlar ehâlîlerini M1

8 ü N1 : — A1, M1

9 nezr-i girâna N1, A1 : tezkirâtla M1

10 yâverî-i A1, M1 : yârî-i N1

11 Bârî-i N1, M1 : Yârî-i A1

12 Ülkesi'nden N1 : Ülkesi'nden A1, M1

13 'akîde-i mü'min gibi sâf A1, M1 : 'abdü'l-mü'min iklîmi gibi N1

** "Tetimme; ta'yîn-i Hakkı oldu" arasındaki bilgiler özetle *Târîh-i Cevdet*, VI,245-246'da kaydedilmiştir.

14 Garîbe-i Vezîr-i N1 : — A1, M1

15 eyledikleri N1, A1 : etdikleri M1

mevvilân-ı tüccârdan bir âdem Dîvân-ı müşârun ileyhe bir ‘arz-ı hâl takdîm ve derûnunda hâlâ Arnavudluk'da Vezîr¹ Tepedelenli ‘Ali Paşa'nın kalem-rev-i hükûmetinden fulân mahalle vürûdunda² nâgâh mîşeden bir mikdâr reh-zen harâmîler, mânend-i belây-ı sıyâh zuhûr ve bâr-hânesinde³ olan işbu defter mücebince üç⁴ yüz kîselik kadar nukûd ve ecnâs-i eşyâ⁵ ve emti‘asını gâret ve kendüyi ve tevâbi‘ ve hem-râhlarını dahi yektâ pîrâhen⁶ içre terk eylemele-riyle, emvâl-i menhûbesinin istihsâl ve istirdâdını niyâz eylemişler.

Vezîr-i⁷ müşârun ileyh hemân bilâ-tevakkuf dest hattıyla müşârun ileyh ‘Ali Paşa'ya hitâben bir Mîrlivâ'ya yazılacak ‘unvânla ‘izzetlü ‘Ali Paşa ta‘bîriyle musaddar bir kît‘a buyuruldu tahrîr ve defteri derûn-i buyurulduya vaz‘ ve gediklü ağalarından biriyle cânib-i müşârun ileyhe bî-mehâbâ tesyîr eylediler.

Mübâşir-i merkûm müşârun ileyh tarafına vâsıl olup, yeden-bi-yedin buyuruldu-i merkûmu⁸ teslîm eyledikde, ba‘de'l-kırâ'e bu resme yukarıdan aşağı mu‘âmele ile teşdîd ü tehdîdi mutazammın buyuruldu-i⁹ emri-ü üslûbun mazmûn-i dehşet-makrûnu ma‘lûmları¹⁰ oldukda, ibtidây-ı vehlede mübâşiri hazînedârına müsâfir verüp, ba‘dehû mebhût u mütegayyer vâfir zemân mütehayyer durduktan sonra, zâtında bu dahi Vezîr ve zemân-ı medîdden berü nâmdârlıkda şehîr ve Firengistân'a kadar [N1 177a] velvele-bahş-ı mehâbet ve ekall-i mâ-teyakkun yüz elli bin mikdâr¹¹ leşker-i hûn-hâr-ı ‘adûv-şiken sâhibi Müşîr-i şîr-i savlet iken, Hakkı Paşa hazretlerinin¹² kendüsüne hılâf-ı ‘âde fermân gûne buyuruldu firistâde ve müteselliminden¹³ matlûb eder sûretiyle mâl-ı menhûbu ve kayd ü bend ile harâmîleri istihzâr eylemelerinden gerçi yanup yakılarak¹⁴, hod-be-hod müte‘essir olup, âhır-ı kâr isticmâm-ı zihn-i perîşân-şudeye ibtidâr birle: “İşbu Hakkı Paşa bir büyük belâdır. Bunun def‘-i dağdağası¹⁵ evlâdır” deyerek hemân ol ânda havâlî-i mezbûre ehâlîsine tezkire tahrîr ve mukaddem mübâşirler tertîb ü¹⁶ tesyîr edüp, hulâsâ-i makâl çend rûz

1 Arnavudluk'da Vezîr N1 : Arnabudluk'da Vezîr A1 : Arnabudluk'da M1

2 mahalle vürûdunda N1, A1 : mahal derûnundan M1

3 bâr-hânesinde N1, A1 : bârû hânesinde M1

4 üç A1, M1 : üç N1

5 eşyâ' N1, A1 : eşyâ M1

6 pîrâhen M1 : pîrehen N1 : birehen A1

7 menhûbesinin Vezîr-i N1 : menhûbenin istihsâl ve istirdâdını istid'â ve niyâz eylemiş A1, M1

8 ileyh merkûmu N1 : ileyhe vâsıl olup, yeden bi-yedin buyuruldu A1 : ileyhe vâsıl olup, yed-be-yed buyurulduyu M1

9 buyuruldu-i N1 : buyuruldu ve M1

10 ma‘lûmları N1, A1 : ma‘lûmu M1

11 teyakkun mikdâr N1, A1 : tezammun yüz elli bin kadar M1

12 Paşa hazretlerinin N1 : Paşa'nın A1, M1

13 müteselliminden N1, A1 : Paşa'nın M1

14 menhûbu yakılarak N1 : menhûu/menhûbeyi ve kayd-ı bend ile hırsızların ihzâr ve matlûbu husûslarından gerçi yanup yakılıp A1, M1

15 def‘-i dağdağası N1, A1 : def‘i dağda[ğ]ası M1

16 tertîb ü A1, M1 : — N1

zarfında bir hılâl kalmayarak, mecmû‘ eşyâ’-i¹ mağsûbeyi istihsâl ve bermûceb-i defter [M1 371] Mübâşir’e teslîm ve on yedi nefer reh-zenleri dahi gerçi ahz edüp, lâkin mukayyeden irsâlini nâsa karşı revâ görmeyüp, cümlesini dest-dirâz-i nehb oldukları reh-güzerde salb eyledikten² sonra, Mübâşir’e küllî ikrâm ve Hakkı Paşa hazretlerine³ de vâfir hediye tertîb ve Hasan Efendî nâm mukarreb âdemiyle tesrîb eylemekle, Edirne’ye vusûlünde mâl-ı merkûmu bermûceb-i defter sâhibine temâmen i’tâ ve semt-i maksûduna isrâ eylemişlerdir. Bu menkabe-i nâdiru’l⁴-vukû‘, mezbûr Hasan Efendî lisânından bizzât⁵ muharrir-i Hakîr’e mesmû‘ oldu.

Tekmile

Çün Vezîr-i⁶ müşârun ileyhın bu resme şân ü şöreti ve sarâmet ü savleti ve nüfûz u mikneti ve i’mâl-i tûğ u tedbîr ile eşkıyâ’ ormanı olan Rumeli ülkesinden eşirrâ’ ve tugât nâmını ref’ ile kabzadan çıkmış ol iklim-i cesîmi, hey’et-i kadîminden ahsen sûret-i kavîme ircâ’ ve dem-i şemşîr-i Pâdişâh-ı İskender-serîri ol aktâr u aksâ’da ez-ser-i nev ilmâ’ eylediği peyâm-ı dilgüşâsı dem-be-dem şâyi’ ve elsine-i enâmda medh u sitâyîşi sâ’ir u zâyî’ olmağla, mizâc-ı hümâyûna nisbet müşârun ileyhın pes-ez-maslâhat dest-ârây-ı makâm-ı Sadâret olması aaleb-i me’mûl ve evfak-ı usûl olmağın, müstevliyân-ı devletin mi’deleri mütegayyer ve şerâb-ı huzûr u ferâğları mütekeddir olmağa başladı. Zîrâ ez-kadîm Vezîr-i müşârun ileyhle miyânelerinde tezâdd-ı kâmil ve tenâkuz-ı şâmil olup, gitdikce mütezâyid, husûsan müşârun ileyh perverde-i ni’met-i celîle-i [N1 177b] Devlet-i ‘aliyye olan hânedân-ı Vezâret’den olmağla, beher hâl hayr-hâh-ı savb-ı Saltanat ve nîk-endîş-i cânib-i devlet olduğundan başka, nisâb-ı ‘ilm ü ma’rifetden behredâr, bi’n-nisbe mütedeyyin ve sadûk ve ihlâskâr olup, müstevliyân-ı devlet olacak yâdigârlar kimi Girid Adası Rûm’yuz ve kimi Kayseriyye hiyel-âmûz ve kimi Lipka bed-rûzlarından olmak hasebiyle, taraf-ı Saltanat’ı ancak kendi mezâklarına sâzkâr ve devlet değil ‘âlem harâb olsa nazarlarında olmayup, hemân cem’-i mâl ve te’ayyün ü câh makûlesi müstelezzât-ı nefsâniyyeleri matmah-ı enzâr-ı himmet ü i’tibârları olmakdan nâşî, zarûfî asdikây-ı devlet ol gürûhun menfûru ve bîgâne-i cins-i melûm ü medhûru olmağın, Hakkı Paşa ile de miyânelerinde mübâgaza ve mübâyene derkâr ve rîşe-i mu’âdât ü münâvât pâydar idi. Binâ-berîn mesned-i Sadâret’e mekîn

1 eşyâ’-i N1 : eşyây-ı A1, M1

2 eyledikten N1, A1 : etdikden M1

3 Paşa hazretlerine N1 : Paşa’ya A1, M1

4 isrâ nâdiru’l A1 : isrâ eylemişler. Bu menkabe-i nâdiretü’l N1 : isr[â] eylemişlerdir. Bu menkabe-i nâdiru’l M1

5 bizzât N1 : — A1, M1

6 Tekmile Çün Vezîr-i N1 : Çün A1, M1

oldukda, bilâ-imhâl ve'l-istifzân mecmû'unu sîga-i muttaride-i kahr u istisâle çekeceği bî-şekk ü gümân olduğu yakîn-kerdeleri olmağla, pîş-ez-vukû' bu gâ'ilenin medfû' olmasına yek-dil ü yek-zebân dâmen der-meyân oldular.

Yûsuf Ağa, 'ısmetlü Vâlide Sultân cenâblarını ve sâ'irleri dahi kethudâları oldukları selâtîn taraflarını ve sâ'ir Enderûn mukarreblerini igfâl ve hem-zebân ve hem-hâl ederek ne yaptılar ise yaptılar Vezîr-i müşârun ileyhi Pâdişâh-ı Selimü'l-bâl hazretlerine tûmâr-hâne dîvânesinden beter i'tikâd etdirdikden başka, ibtidây-ı hâlden berü Nizâm-ı Cedîd husûsuna rızâ-dâde olmamağla: "Bu makûle bağız u kîndâr dîvâne ma'âzallâhi Te'âlâ kurb-i Saltanat'a reh-yâb-ı fûrce-i duhûl oldukda, der-ceng-i evvel Bektâşiyye'yi istishâb ve pişmiş aşımıza sovak su koyacağı bî-irtiyâbdır" deyerek Şehriyâr-ı zemân hazretlerinin kocunduğu tamara basmalarıyla hakkında "*Men yesma' yehal**" sû'-i zannı tahdiş-i bâl ve müşârun ileyh cânibine bed-sigâl eyledi. Bu bâbda: "Nısf mertebe şîve-i bedy, Vezîr-i müşârun ileyhîn kâr-beste-i kesb-i yedidir" dinmek ba'îd değildir. Zîrâ fi zâtihî gerçi vâsf-ı mezkûr ile muttasıf, râst-gûy ve dürüst-hûy olup, lâkin bi't-tab' dürüşt-meşreb ve muta'assıb ve erkân-ı fitratında 'unsur-i nârî gâlib olmağla, kavî ü fi'linde kat'â te'ennî ve tereddî eylemeyüp, [N1 178a] münfa'îl ve hışm-kîn olduğu kimse hakkında hergiz muhteriz olmayup, kazm-ı gayz ve izmâr-ı kîn eylemeyerek menviyy-i zamîri ne ise mücâhereten ibrâz ve ol kimesnenin huzûr u gıyâbında mutlakul-lisân ve muntaliku'l-cinân, mesâvî ve me'âyibini ve kendünün sû'-i kasdını keşf ü beyâna âgâz eder idi. Bu seciyyet muktezâsı ber-vefk-ı merâm Rumeli nizâmına muvaffak olduğu hengâmda, açıktan vükelây-ı devletin her birini birer ta'bîr-i muhterâ' ile yâd ederek kendüye mahsûs teşeddükât-ı müselsele ile bi-Rabbi'l-Ka'beti ve Rabbi'l-Meş'ari'l-harâm misillü aksâm-ı bedî'a ile yemîn eyleyerek, haklarında seyfi-gazâyâ âhte ve kâr u bâr-ı zindegânîlerini perdâhte eylemeğe 'akd-i fu'âd eylediğini savt-ı cuhûrî ile zikr u îrâd eder olmağla, dâ'iresinde vükelâ' taraflarından mevzû' câsûs hıdmetkârlar pey-der-pey müşârun ileyhîn akvâl ü ahvâlini Âsitâne'de vazîfe-hâr olduğu ser-i kârlara tahrîr u ihbâr edüp, husûsan Yûsuf Ağa'ya müntesib Eyyûb Ağa nâm bir kazâ a'yânını rağmen lehü i'dâm ve sâ'irlerin dahi ba'zı mütehasıslarını ırgâm eylemekle, vükelânın bi'l-külliyeye emniyyet-i derûnları meslûb ve havf-ı ser u cânla mer'ûb olduklarından nâşî, teşmîr-i bâzûy-ı ikdâm ve tarafından tahvîl-i kalb-i hümâyûn husûsunda bezl-i nîrû-yi ihtimâm edüp, bilâhare Rumeli'den 'azl ü tenkîb ve Anadolu tarafına nakl ü tesrîb edüp¹, sûret-i 'azîmetini dahi emr-i mehûl ve gâ'ile-i sâmân-rubây-ı evhâm u

* مَنْ يَسْمَعُ يَخْلُ = İnsanlarla ilgili olumsuz haberleri işiten, kalbinde onlara karşı tiksinti duyar" anlamına gelen Arapça atasözüdür; bk. el-Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, II,300.

1 [Bu kısımlarla ilgili olarak N1 178a'nın sol kenârında aynı kaligrafî ve kırmızı mürekkeple ve başlık gibi yazılmış şöyle bir kayıt vardır: "'Azl ü tenkîl-i Hakki Paşa bâ-desise-i ricâl"] N1

'ukûl hey'etinde i'zâm ve teşvîş-i kalb-i Pâdişâh-ı enâm ederek, ol Vezîr-i dilîri tezlil ü ırgâm ve hâviye-i hevân ü hakâretde gümnâm eylediler.

Bu sebeble vakt-i yesîr murûrunda Rûm Ülkesi evvelkiden beş beter herc ü merc zuhûruyla kânûn-i âteş-i şûr u şerr olmuşdur.

Latîfe¹

Vezîr-i müşârun ileyhin henûz debdebe-i kôs-i satvetleri, velvele-sâz-ı künbed-i devrân ve gulgule-endâz-ı sevâmi'-i 'âlemiyân olduğu evânda, Âsitâne'de encümen-i mutâyebe ve letâ'ifin Nasreddîn Hâcesi olan merhûm Seyyidâ Efendi, bir gün müşârun ileyh² Yûsuf Ağa'nın meclisinde bî-mehâbâ tedâvül-i kü'ûs-i musâhabet-i letâ'if-ihativâ³ üzere olup, hılâl-i sohbetde [N1 178b] rişte-i kîl ü kâl 'âlem-i mevt ü berzah tarafına ser-keşîde-i incirâr u intikâl olmağla, Yûsuf bir âh-ı serd çeküp: "İhtizâr ve sekerât-i mevt hâleti gücdür. Yohsa mevt hâli intikâl-i nefes gibi bir âsân ma'nâdır. Benim ziyâdesiyle havf u haşyetim mahzâ sekerât hâletindedir" dedikde, Seyyidâ söze gelüp:

- 1 şöreti ve sarâmet **Latîfe N1** : şöret ve sarâmet-i savleti ve nüfûz u mikneti ve Rumeli'yi bu misillü nizâm u kabzadan çıkmış Memâlik-i mahrûse'yi hey'et-i ülâsından ah-sen sûrete ircâ'la irâha-i enâm eylediği haberleri dem-be-dem elsin-e-i vâridin ü sâdirinden şâyi' ve 'âmme-i halk lisânında medh ü senâsı sâ'ir u zâyi' (ذایع) olup, mizâc-ı hümâyûna nazaran elbette müşârun ileyhi/ileyh makâm-ı sadârete îrâdı, vâreste-i zunûn olmağla, vükelây-ı vakitle ez-kadîm beynlerinde tezâdd-ı kâmil ve yek-dîğerin katl ü i'dâmiyle mütesellî olmayacak mertebe buğz u kineleri karar-gîr-i sâha-i dil olup, bu cihetle sadârete kadem-nihâde olduğu gün, ol takımın mecmû'unu bürîde-i seyf-i kahr eyleyeceği bî-ih-timâl olduğuna mebnî, 'an asl müşârun ileyhin tabî'atında bir mikdârca fezâzat/nezâfet ve tehevvir u huşûnet olup, ızmâr-ı mâ fi'z-zamîre gayr-i muktedir nâ-be-câ evzâ'a nâ-müte-hammil, zebân-dirâz ve gıyâb u huzûrda havene-i devlete seng-endâz, mutlaku'l-lisân ve muntaliku'l-/mantiku'l-cenân olmağla, beylik lâzimesi ve şecâ'at-tetimmesi olan delîlik is-nâdiyle zebân-zede-i küberân ve câ-be-câ nizâm-ı mezkûra sa'y ü gayretlerini dahi na'l-bâz güne şivesiyle utrûfe-i/trâka-i divânegî sûretiyle huzûr-ı Şâhî'de nakl ü inhâ ederek, hıtâm-ı maslahata kadar hakkında vâfirce cinnet/habs 'azv ü nisbet ve ma'âzallahi/ma'âz[all]âhi Teâ'lâ bu makûle cesûr-i divâne, hâmil-i mühr-i vekâlet-i Şâhâne oldukda, savb-ı Saltanat'a gayr/gayri güne mu'âmele edeceği melhûz oldukdan/olandan başka ez-kadîm Nizâm-ı Cedîd ihtirâ'ı menfûr u münkeri Ocaklu ile bi'l-ittihâd pişmiş aşâ soğuk su koyacağı evvel-i mahzûrdur" deyerek bir taraftan Yûsuf Ağa Vâlide Sultân hazretlerini o/ol mülâhazada kendisüne tevfiğ ve bir cânibden/cânibinden 'ale'l-ittifâk sâdik i'tikâd etdikleri ümenânın akvâl-i müdellelesine mebnî, tahdîş-i dil-i Pâdişâh-ı âfâk etmeleriyle, "*Men yesma' yehal* (نجل)" mü'eddâsınca, derûn-i Hidîvâne'yi tevcih-i [M1 372] mühür sadedinden hezâr güne füsûn u fesâne ile tahvîl u imhâl ve Pâdişâh-ı Selîmü'l-bâl hazretlerini igfâl ve müşârun ileyh cânibine tağyîr-i 'akîdetle bed-sigâl eylemeleriyle Rumelî'den 'azl ü tenkîb ve Anadolularına nakl ü tesrîf edüp ve sûret-i i'tizâmını/i'tirâz-ı emr-i mehûl ve gâ'ile-i sâmân-rübây-ı/rübây-ı (زیبای) 'ukûl hey'etinde i'zâm ederek, ol Vezîr-i zî-şân ve Müşîr-i celîl ü/— celâdet-nişânı tezlil ü ırgâm ve hâviye-i hevân u hakâretde kem-nâm eylediler. Bu sebeble pişmiş aşâ soğuk su katdılar. Ve kendiler limân-ı emânda yağa batdılar. —/Mutâyebe A1, M1
- 2 mutâyebe ileyh A1, M1 : mutâyebenin mezesi ve herze-çâne zümresinin hümeze ve lümezesi olan Hayrî birâderi Seyyidâ dedikleri madhak ve meshara, bir gün N1
- 3 musâhabet-i ihtivâ N1 : musâhabet ve tenâvül-i nukûl-i münâdemet A1, M1

“Anın çâresi kendü dest-i iktidârında” dedi. Ba‘de'l-istifsâr: “Cenâb-ı sa‘âdetiniz Hakkı Paşa'nın sadâreti emrinde mümâna'atdan [igmâz] eylediğiniz¹ sûretde, elbette müşârun ileyh makâm-ı Sadâret'e vürüd edeceği derkârdır². Ol gün cenâbınız işbu devlet-hânenizde ‘ale'l-‘âde feleğe kelek ve Sîmurg'a sinek dimeyerek mest-i bî-pervâ³ huzûr u ârâm ve kendü ‘âleminizde tafra-furûş-i ‘izz ü ahkâm iken, nâgehân Vezîr-i müşârun ileyhın sadr-ı⁴ mesned-i Vekâlet'e vürüd ve ‘Arz-odası'na ku‘ûd eylediğini Bâb-ı ‘âlî mehterlerinden biri⁵ gelüp ihbâr eylediği anda, bî-lahza-i⁶ tevakkuf hemân rûh-i revânınız bedeninizden def‘aten beder ve ol vechile sekerât-ı mevt ‘urûzundan sâlim olacağınız mukarrerdir” mutâyebesi, letâyifden şümâr ve müdde‘ây-ı sâlife tenvîr-i sened kabîlinden olduğu bedidârdır; *mâ-nîz' be-kıssa âyîm**.

Pes Rumeli a‘yânları Pâdişâh-ı mü‘eyyedü'l⁸-ikbâl hazretlerinin kuvvet ü şevketleri berekâtiyle Hakkı Paşa'nın bu mertebe⁹ seyf-i savleti kendülerini izmihlâl kertesine¹⁰ îsâl eylediğini mu‘âyene eylemeleriyle, min-ba‘d fesh-ı mâdde-i münâza‘a ve mübâyene edüp, cümlesi hemvâre sahra-i sommâ¹¹ gibi yek-laht ve yek-pâre olup ve pâyendân-ı te‘âvün ü te‘âzud-i¹² yek-dîğer birle [M1 373] bünyân-ı marsûs-âsâ hem-dest ü hem-pâ olmak¹³ zımnında, miyânelerinde nitâk-bend-i ‘ahd ü emân olmalarıyla yeksere sâk-ı¹⁴ vâhid üzere kâ'im ve Devlet-i ‘aliyye tarafına¹⁵ sûret-i zâhirde izhâr-ı şîve-i inkıyâd edüp, lâkin fi'l-hakîka zencîr-i itâ‘at-i samîmiyyeyi munfasım eylediler. Evvelkiden ez‘âf-ı muzâ‘af dâğîler ve yağlar¹⁶ tehdâdüsüyle, turuk u mesâlik gûl-gâh-ı hatar u mehâlik olup, her küşeden emn ü râhat ber-taraf ve re‘âyâ vü

- 1 kıl ü kâl eylediğiniz N1 : makâl ‘âlem-i âhret tarafına ser-dâde-i intikâl olmağla, Ağa-yı müşârun ileyh zebân-ı telehhüfle/telehhüf ile: “Âh ve sad âh! Eğer sekerât-ı mevt şedidesi hârâ-zâr-ı/hâr-zâr-ı serâre olmasaydı, terk-i kâr u bâr-ı hayâtlâ ihtiyâr-ı memât eylemek vicdânımda pek âsân idi” dedikde, Seyyidâ Efendi mukâbeleye âğâz ile: “Anın çâresi kendi kabza-i iktidârınızdadır. Cenâb-ı devletiniz Hakkı Paşa hazretlerinin sadâreti husûsunda igmâz/— eylediğiniz A1, M1
- 2 vürüd edeceği derkârdır N1 : vârid olacağı vâreste-i delîl ü şâhidir A1, M1
- 3 ‘ale'l-‘âde bî-pervâ N1 : bî-kaydâne A1, M1
- 4 tafra-furûş-i sadr-ı N1 : ‘ale'l-‘âde dakk u lakk-ı kelâm eder iken, nâgâh müşârun ileyhın A1, M1
- 5 Bâb-ı ‘âlî biri N1 : bir muhbir-i râst-güftâr A1, M1
- 6 bî-lahza-i N1 : bî-sekte-i A1 : bî-sekene-i M1
- 7 def‘aten mâ-nîz N1 : def‘aten/def‘a-i münze‘ic olacağı bî-iştihâhdır” cevâbı letâ'ifden şümâr ve müdde‘ây-ı sâlifü'z-zikri mü‘eyyed olduğu derkârdır; mâ A1, M1
- * ما نيز بقصه ابيم = Biz de hikâyemize gelelim” anlamına gelen Farsça bir deyiştir.
- 8 mü‘eyyedü'l A1, M1 : mü‘ebbedü'l N1
- 9 ü şevketleri mertebe N1 : sadme-i satvetleriyle Hakkı Paşa'nın bu mertebede sell-i A1, M1
- 10 kertesine N1 : derecesine A1, M1
- 11 sommâ' N1 : sommâ A1, M1
- 12 pâyendân-ı te‘âzud-i N1, A1 : pâ-bendân-ı te‘âvün ü te‘âruza M1
- 13 olmak N1 : olmaları A1, M1
- 14 yeksere sâk-ı N1 : cümlesi siyâk-ı A1, M1
- 15 tarafına N1, A1 : tarafından M1

berâyâ nâvek-i nehb ü yağmâya hedef oldular¹. Gitdikce ham bâde gibi cûşân ve ser²-pûş-endâz-ı ‘utüvv ü tuğyân olmalarıyla, [N1 179a] gerçi bir def’a Canıklı Tayyâr Paşa ta’yîn olunup³ bir müddet Edirne’de karâr ve kat’â fâ’ideyi müntic olmamağla, Anadolu yakasına⁴ güzâr eyledi. Refte refte evâmir-i ‘aliyye nüfûz u te’sîrden⁵ dûr ve mu’attal ve mübâşîrân-ı Devlet-i seniyye derece-i⁶ i’tibârdan mehcûr u mühmel oldular.

Ol hengâm-ı nâ-fercâmda ‘atse-i unûf-i tedâbîr-i züyûf⁷ cümlesindedir ki, tahsîl-i dâ’iye-i istibdâd ve mezâkk-ı nefsânîlerini bilâ-müzâhim âverde-i dest-i murâd eylemek⁸ garazına mebnî, müstevlî-i Devlet-i ebediyyü'l-iclâl olan cumhûr-i kurenâ⁹ ve vükelây-ı nigûhîde-hısâl, cânib-i Saltanat’ı kuzât ve mevâlî ve hükkâm tarafından tebrîd⁹ ve ekserî câhil ve ahkâm-ı şer’iyyeden gâfil, hemîşe pîşeleri irtikâb ü irtîşâ ve arpalıklarına ve mansıplarına keyfe-mâ-yeşâ¹⁰ ziyâde-i mâhiyye ve kapu harcı nâmına ‘avâ’id-i muhdesât-ı zulmiyye birle, fukarâ¹¹ vü ra’iyyeye bir yüzden bâr-ı sakîl ve bî-hûde musâdereden ma’dûd bir güne medâr-ı tahmîl¹² olduklarından bahisle, mesâvî ve mesâliblerini beyân ü ta’dîd ederek, mertebe-i hüsn-i zann u teveccüh-i¹³ Mülûkâne’den hatt u teb’îd eylemeleriyle, mâhiyyelerini tenzîl ve ‘â’ide-i zâ’idelerini ilgâ vü ta’tîl eyledikten¹⁴ sonra, her kazânın hâkimi üzere a’yân-ı vilâyeti Nâzır ta’yîn ve bu takrîble ol zümrenin Devlet-i ‘aliyye’de kadr u mekânatlerinin dûn ve¹⁵ kemîn olduğunu a’yânân ve ehâlîye ifhâm ü tebyîn eylediler.

Vükelâ’ olacak yâdigârların bu desîseden merâmları Devlet-i ‘aliyye’nin rûkn-i rekîni olan ‘ulemâ’ zümresini gürleyüp, kendüler teferrüd ve istiklâl-i

16 samîmiyyeyi yağlar N1 : samîmiyi munfasım eylediler. Evvelkiden ez’âf-ı muzâ’af dâgîler ve bâgîler A1 : samîmî bî- متقسم oldular. Evvelinden ez’âf-ı muzâ’af dâgîler ve bâgîler M1

1 Evvelkiden ez’âf-ı oldular N1, M1 : + [Bu kısım, buraya girmesi 7 rakamı ile işaret edilerek 184a’nın sol kenarına yazılmıştır] A1. “**Latîfe** oldu” arasındaki bilgiler özetle ve “‘Âsım Efendi’nin kelâmı işte burada hitâm buldu” şeklinde ‘*Âsım Efendi Târîhi*’nden alındığı belirtilerek *Târîh-i Cevdet*, VI,246-247’da kaydedilmiştir.

2 ser N1, A1 : şer M1

3 olunup N1 : ve A1, M1

4 ve kat’â yakasına A1, M1 : edüp, lâkin müntic-i fâ’ide olmamağla, yine Anadolu’ya N1

5 nüfûz u te’sîrden N1 : nüfûzdan A1, M1

6 derece-i A1, M1 : rütbe-i N1

7 -i züyûf N1, A1 : — M1

8 eylemek A1, M1 : etmek N1

9 cumhûr-i tebrîd N1 : ma’dûd u ma’hûd cumhûr-i kurenâ ve ricâl, cânib-i Saltanat-ı muhalledü'l-ikbâli/ikbâl kuzât ve mevâlî tarafından tebrîd/tebriye A1, M1

10 yeşâ’ N1, M1 : yeşâ A1

11 fukarâ’ : fukarâ A1, M1

12 medâr-ı tahmîl A1 : tahmîl N1 : medâr-ı tehammül M1

13 mertebe-i teveccüh-i N1 : menzile-i i’tibâr-ı A1, M1

14 eyledikten N1, A1 : eyled[ikde]n M1

15 kadr u N1 : mikdâr u mekânatlerinin A1, M1

kâmil peydâ ve tenzîl eyledikleri arpalıklar mâhiyyelerini mukâta‘alarına ve hedâyâ ve pîşkeş-i mukarrerelerine zamm ile istidrâc-ı sefâhetlerini dü-bâlâ eylemekdir.

Muhtesib-i kûn bürîde der-bâzâr

*Kahbe-râ mî-zened ki rûy be-pûş**

Gerçi zikr olunan ‘ulemâ’-i resmiyyeye lâıyk ve arpalık değil samanlık dahi vermemeğe müstehakdır. Zîrâ bâlâda rakam-zede-i ifâde olduğu üzere silsile-i mevzû‘alarını sûret-i asliyye-i matbû‘asından mütegayyer ve içlerinde ‘âmî ve cühhâl mütekessir olduğuna mebnî, ol makûleler şîr‘a-i ‘ulemâ’-i şerî‘atden reh-girâ ve enbâr-ı derûn-i cehâlet-meşhûnları pür-habbe-i hubb-i hutâm-ı dünyâ olmuştur. Her çend böyle ise de erkân-ı erba‘a-i Devlet-i ‘aliyye’nin [N1 179b] rûkn-i rekîni olduklarından başka, beher hâl ‘avâmm-ı nâsın matmah-ı nazarları olup ve feth-i Hâkânî’den berü ta‘zîm ü tevkîrlerine ve kavlı ü fi‘illerine mübâlâta me’lûf olmuşlardır. Ve bunlara bu rütbe mu‘âmele-i tahkîr, ‘ulemâ’-i hakîkiyye zümresine de sirâyet eylemekle, gerek nezd-i Pâdişâhî’de ve gerek kendüsünü bilmez düşmen-i şerî‘at cehele vü hazele beyninde anlar da muhakkar oldular. Peygamber-i ekrem *sallallâhu ‘aleyhi ve sellem* hazretleri: “*Men ekreme ‘âlimen fe-kad ekremenî ve men ehâne ‘âlimen fe-kad ehânenî***” buyurdular. Pes ikrâm ve ihânet-i ‘ulemâ’ elbette taraf-ı hazret-i Peygamberî’ye ‘â’id olmağla, ma‘âzallâhi Te‘âlâ hazret-i Peygamber’e ihânet edenlerin ahvâli saht-ı Rabb-i Kahhâr ve vehâmet ve şe‘âmet-i encâm-ı kâra mü’eddî olacağı derkârdır. İşte tezelzüle bâ‘is olan sademât-i bünyân-efkenin biri dahi budur.

Ol hılâlde ba‘zı sûret-i hakda görünenlere bu ma‘nâlar işrâb olundukda: “Efendi hazretleri! Ol dediğin ‘âlimi getir ayağını öpeyim” dedikde: “Behey ‘azîzim! Hazret-i Peygamber *‘Men ekreme ‘âlimen ‘âmilen****” buyurmadı ki, sen ‘amele makrûn ‘ilm irâde edersin? Kâ‘ide-i ‘Arabiyye üzere burada kayd-ı haysiyyet mu‘teber olmağla, bir âdem bir ‘âlime ‘ilmine hürmeten ikrâm

* قحبه رامی زند که روی بیوش = Homoseksüel zâbita, pazarı kesmiş kahpeye yüzünü ört diye vuruyor” anlamına gelen Farsça bu cümle, Sa‘dî’nin şiirlerinden bir beyittir; bk. Sa‘dî, *Külliyât-ı Sa‘dî, Mevâ‘iz, Kutâ‘at*, hzr. Muhammed ‘Ali Furûğî, Tehrân 1365, s.830. Yalnız ilgili yerde ilk mısradaki kelime “bürîde” değil, “berehne = çiplak, oğlan” şeklindedir.

** من اکرم عالماً فقد اکرمنی و من اهان عالماً فقد اهاننی = Kim bir âlime saygı gösterirse bana saygı göstermiş, kim ona haksızlık etmişse bana haksızlık etmiştir” anlamına gelen bu cümle burada Hz. Peygamber’in bir hadîsi olarak ifâde edilmişse de bu şekilde hadîs kitabı olarak nitelendirilebilecek herhangi bir kitapta yer almamaktadır. “Kim bir âlime saygı gösterirse” diye başlayan bazı hadîslerin uydurma olarak belirtildiği bir yer için bk. meselâ Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. İsmâ‘îl el-Lahmî el-Enbârî, *Meşihatü Ebî Tâhir İbn Ebî’s-Sakr*; hzr. eş-Şerîf Hâtîm b. ‘Arîf el-‘Avnî, Riyâd 1418/1997, s.280.

*** من اکرم عالماً = Kim bildiklerini uygulayan âlime saygı gösterirse” anlamına gelen Arapça bir ifâdedir.

eylese, bana ikrâm ve ihânet eylese bana ihânet eylemiş olur” demekdir. Siz ‘ulemây-ı resmîye ref’-i i’tibâr ederken, ‘ulemây-ı hakîkiye sârî olmağla, bi-hûde igzâb-ı hazret-i Nebevî’ye bâdî olayorsuz. Evvel ve âhır müstelzim-i idbâr olduğu emr-i zâhirdir” deyü gûyâ ki i’tikâdlarını sarf sadedinde olunmuşidi. Lâkin şerî’ati hemân nizâm-ı ‘aklıden ‘ibâret ve Kur’ân-ı Kerîm hakkında haber-i vâhid ile mervî deyen (ديين) bed-milletlere bu makûle makâlâtın kârger olmayacağı emr-i mukarrer olmağla, ser-encâma havâle olunur idi. Az vakitte bâd-ı ‘âdî-i kahr-ı Kahhârî, binây-ı vücûd-i devletlerini ne sûretle hâk-peyvest-i harâbî vü hâksârî ve bir alay zelîl ü rezîl ü hakîr evbâş ü kallâşın tu’me-i tîğ-i hûnhârî olduğu karîben ma’lûm olur.

Nehy-i teslît-ı zaleme ve cühelâ’ ber-zümre-i hükkâm-ı şer’ u ‘ulemâ’

“*el-Cezâ’u min-cinsi’l-‘amel’*” mücâzâtı üzere şerî’ati tahkîr eden elbette dünyâda ve ‘ukbâda mühân ü muhakkar olmak muktezây-ı ‘adl-i ‘âdil-i hakîkîdir. Ve ber-vech-i mezkûr tarîk-ı ‘ulemâda bulunanları tahkîrde muntavî olan mefâsid ü kabâyihin a’zamı, zıkr olunan ‘ulemây-ı hakîkiyyeye de sirâyet mâddesidir².

Sâniyen hükkâm ve nüvvâbı bu resme tezlîl ü izdirâ³, vech-i mezkûr üzere cinsine ‘â’id bir emr-i fâsid olmağla⁴, ‘âmme-i ‘ulemânın [N1 180a] tekdîrlerini⁵ mûris ve derûnlarında iştidâd-ı gayz u mu’âdâta bâ’is bir tavr-ı nâ-becâ olduğu hüveydâdır.

Sâlisen öteden berü hükkâm-ı şer’-i ‘âlî, merci’ u melâz-ı ehâlî olup, zaleme-i vülât⁶ ü a’yânın sükkân-ı beldeye cevri u te’addî ve hılâf-ı rızây-ı Pâdişâhî vaz’ u harekete tesaddîlerini taraf-ı devlete ‘arz u i’lâm, yâhûd âzürde

-
- 1 الجزاء من جنس العمل = Ne işlersen onun karşılığını görürsün” gibi bir anlama gelen Arapça hukûkî bir kuralı ifâde eden cümledir.
 - 2 Vükelâ’ olacak yâdigârların mâddesidir [Bu kısımdaki “Nehy-i ‘ulemâ’” başlığı muhtemelen burada bulunması düşünülerek kırmızı mürekkeple N1 179b’nin sağ kenarına yazılmıştır] N1 : Bu vaz’-ı nâ-pesendîdenin müstelzim-i mefâsid-i ‘adîde olduğunu te-fekkür ve mülâhaza-i sedîde ile kubh-i/fecc-i ‘âkıbetini tedebbür ü tezekkür eylemediler. Evvelâ her ne kadar bâlâda etvâr-ı nâ-behencârları rakam-zede-i ifâde olduğu üzere silsile-i tarîk-ı ‘ulemâ sûret-i asliyyesinden mütegayyir ve içlerinde ‘âmî ve cühhâl/cühhâli mütekekkir olduğuuna mebnî, ol makûleler şir’a-i ‘ulemâ’-i şerî’atden reh-girâ/güzâr ve en-bâr-ı derûn-i cehâlet-makrûnları, pür-habbe-i hubb-i hatâm-i dünyâ ise de, hasbe’z-zâhir mütekekkir-i şer’-i tâhir olduklarından başka, ‘ulemâ/‘ulemây-ı hakîkî dahi ol cinsin efrâdı ve ol nev’in âhâdı olmağın, bu keyfiyyet [M1 374] bi’s-sirâye tahkîr-i ‘ulemâ ve şerî’at olduğundan, münâft-i rızây-ı Bârî hatây-ı ‘azîm olduğu gayr-i mütevârîdir A1, M1
 - 3 izdirâ’ A1 : izdirâ N1, M1
 - 4 izdirâ olmağla A1, M1 : terzîl vech-i mesrûd üzere N1
 - 5 tekdîrlerini N1 : tekdîrini A1, M1
 - 6 vülât N1, A1 : vülâta M1

ve¹ nîş-hûrdeleri olan ehâlînin dâd ü istimdâdlarına mebnî, ol makûleleri² tehdîd yâhûd ittifâk-ı ehâlî ile beldeden tard u teb'îd eylemekle, 'ibâdullah³ üzerinden def'-i beliyye ve cânib-i Saltanat'a ictilâb-ı ed'îye-i hayriyye edüp ve gâhî hufyeten fermân-ı Pâdişâhî ile zâlim-i merkûmun⁴ ünfi-î şâmih-ı ceberûtunu ırgâm ve⁵ yâhûd vücûd-i bed-bûdunu i'dâm edegeldiklerinden ve ticârât-ı râbiha ile kesb-i servet ü gınâ edüp, Fransalu dahi sevdây-ı sûd ile bî-karâr ve bunlar 'an-asl cerv-i kilâb-âsâ⁶ kesîru'l-evlâd ve mânend-i cerâd-ı vefîretü'l-efrâd⁷ bir tâ'ife-i bed-nijâd olup, memleketleri kendülere nisbetle teng olmağın, nâ-güncîde ve te'ayyüş husûsunda zarûret-dîde olduklarından nâşî, zafer-yâb oldukları Amerika hissesinden başka erâzî-i zâ'ide tahsîline nâ-çâr olup, İngiliz ile beynlerinde riş-e-sâz-ı istihkâm olan münâfese ve hısâm⁸ sebebiyle, Okyânûs'dan revân olmak, dûr-merâhil-i imkân olmağla, Mısr-ı Kâhire veche-i⁹ mekâsıd-ı zâhireleri olan Hindistân'a dehlîz mesâbesinde olduğundan başka, Ümmü'd-dünyâ ile mu'abber bir ülkây-ı fesih u mu'teber ve bin seneden berü matmah-ı nazarları olmak sebebiyle dâ'imâ temellükü¹⁰ hevâsıyla berzede-i ârâm ve ol mahtûbe-i mahbûbeyi der-âgûş-i tasarruf u igtinâm¹¹ eylemek ümniyyesi kendülere aksây-ı merâm olmağla, beynlerinde tasmîm ve usûl ü furû'unu tertîb ü tanzîm eyledi.

Politika-yı¹² Firengâne ve sîmyâ-kârî-i müşa'bidâneleri üzere, ibtidâ Devlet-i 'aliyye'yi igfâl ve izhâr-ı sûret-i bendegî ve yek-cihetî ile firifte-i mekr u âl eylemek aslu'l-usûl ve matlab-ı mezkûrlarına akvây-ı vesâ'il-i vusûl olduğuna mebnî, tüccâr u füccârları¹³ berren ve bahran Âsitâne-i sa'âdet'e reme-i hınzîr gibi¹⁴ fevcen-fevc tereddüd ve mevcen-mevc âmed-şud edüp, taraf-ı Saltanat'a 'arz-ı 'ubûdiyyet ve izhâr-ı sıdk u husûsiyyet ve: "Min-ba'd vükelây-ı Devlet-i 'aliyye'nin bi'l-cümle çâkeri [M1 375] ve bî-'ulûfe ve me'ûnet niçe¹⁵ milyon müft askeri olup, a'dâları¹⁶ üzere ibtidâ bizleri sevk u ırsâl, ba'dehû kendü ceys-i mahsûslarını isti'mâl eylesünler. İbtidây-ı¹⁷ vehlede

1 yâhûd ve N1, A1 : ve yâhûd âzürde-i M1

2 makûleleri N1 : makûleyi A1, M1

3 'ibâdullah N1, A1 : 'ibâd[ull]ah M1

4 merkûmun A1, M1 : mersûmun N1

5 ve M1 : — N1, A1

6 cerv-i kilâb-âsâ A1 : — M1

7 vefîretü'l-evlâd M1 : vefîru'l-evlâd A1

8 ve hısâm A1 : hüsâm M1

9 veche-i M1 : vechine A1

10 temellükü A1 : temlîki M1

11 igtinâm A1 : i'tinâm M1

12 Politika-yı A1 : politika-i M1

13 tüccâr u füccârları A1 : tüccârı M1

14 reme-i hınzîr gibi A1 : — M1

15 niçe A1 : nice M1

16 a'dâları A1 : a'dâsı M1

17 İbtidây-ı A1 : İptidây-ı M1

Devlet-i ‘aliyye’nin a‘zam-i düşmeni olan Rusya’ya hücum ve rucûm-i¹ top u tüfengle mercûm ederek, evvelâ Kırım Ülkâsi’ni halâs ve² ba‘dehû temâmen Leh Memleketi’ni nez’ u teshîr birle Eflâk ve Boğdân gibi taraf-ı Devlet-i ‘aliyye’ye râbita-pezir-i ihtisâs eylemek, lâzime-i zimmet ve isbât-ı müdde‘ây-ı ittihâd ü intimâyâ burhân u hüccettir” edâlarıyla ez-kadîm ‘ahd-şiken ve peymân-fikenlikleri darbu'l-mesel-i elsine-i ‘âlemiyân olan ol tâ’ife-i bed-peymân³, vesâ’ik-ı ‘uhûd-i eymanla sâde-dilân-ı vükelâyı memkûr ve tenvîr-i sened zemîninde gâh memleketlerine Pâdişâh eylemek için Şeh-zâde⁴ iltimâs ve gâh Devlet-i ‘aliyye’nin askerîsi olduklarını iş‘âr için girîbân-ı libâslarına otuz bir ortasının nişânını şî‘âr eylemekle, def‘-i şevâ’ib-i şekk ü iltibâs eyleyerek ve mukaddemâ Nasrâniyyet âyînlerini ilgâ ve kütüb ü⁵ enacillerini deryâyâ ilkâ ve Pap ve papaslarını ihlâk ve savâmi‘ ve kenâ’islerini⁶ peyveste-i hâk eylemeleriyle, gûyâ ki millet-i Mesîhiyye’den⁷ teberrâ ve Devlet-i İslâmiyye’ye tevellâ eyledikleri siyâk-ı şu‘bede-mesâkında⁸ ‘alenen dîn-i Muhammed’i eşref-i edyân ve tedvîn⁹ ve etbâ‘a bu millet-i semhâ ve şerî‘at-i garrâ şâyândır, ‘unvâniyle medh u senâ ve tekallüd ü inâbete müsta‘idd ü müheyyâ olduklarını âşikârece tefevvüh ü inbâ eylemeleri ise, erkân-ı devletden başka ‘avâmı dahi âşüfte-şu‘ûr ve mahabbet ü hıltatlarına mecbûr eylemişidi. Bu zemînlerde dâne-pâş-ı mekr u¹⁰ keyd olarak ümenây-ı devletin ‘asâfir-i¹¹ kulûblarını sayd ve rişte-i emn ü i‘timâda¹² bir güne kayd eylediler ki, beynlerinde¹³ cihet-i vahdet derecesinde mu‘âmele-i ülfet ve germî-i âmîziş ü mu‘âşeret rû-nümâ ve tarafeynden pîşkeş ve hedâyây-ı dil-keş merâsîmi peyveste-i icrâ vü ifâ olunur idi.

Ve câme-i ‘asabiyyetden ‘uryân olan ba‘zı bu'l-hevesân dem-be-dem anlardan politika te‘allüm ve niçeler¹⁴ dahi lisânlarına rağbetle Fransız hâceleri ittihâz ve lugatlerini tahsîl edüp, bî-mehâbâ tekellüm eylemelerini güzîde-i mesârif cümlesinden şümâr ile medâr-ı iftihâr¹⁵ eylediler. Ve bu takrîble niçe¹⁶ sahîful-‘akîde sebûk-mağzânın kulûbuna âyîn-i Firengâne işrâb ve nizâmât-ı

1 rucûm-i A1 : + ve M1

2 ve M1 : — A1

3 bed-peymân N1 : bî-îmân M1

4 Şeh-zâde A1 : Şeh-zâde (سهرزاده) M1

5 kütüb ü A1 : kitâb M1

6 kenâ’islerini N1 : kenâyislerini M1

7 kâfirânedan A1 : Mesîhiyye’dan M1

8 siyâk-ı şu‘bede-mesâkında A1 : sibâk-ı şu‘bede-mesâk M1

9 ve tedvîn M1 : ve tedîn A1

10 u A1 : — M1

11 ‘asâfir-i A1 : ‘asâkir-i M1

12 i‘timâda A1 : i‘timâda (اوعتماده) M1

13 beynlerinde A1 : beynlerde M1

14 niçeler A1 : niceler M1

15 iftihâr A1 : iftihâr (افتخار) M1

16 niçe A1 : nice M1

‘akliyyelerini beyinlerinde istihbâb eder oldular. Hûşmendân-ı dûr-endîşân olanlar ve sâ’ir divel elçileri, bu vaz’-ı ebleh-firîbâneye [M1 376] dûrdan dide-dûz-i te‘accüb ü istinkâr olup, îmâ vü tasrîhle tezyîf ü takbîh ve bu mukad-dimelerin¹ netâyic-i seyyi’e intâc edeceğini mülâhaza birle dâğdâr olurlar idi.

İbtidâ politika tohmunu² zemîn-i kulûb-i erkâna zer‘ ve nizâm-ı ‘aklîye igrâ vü tesvîl birle, hâşâ tehvîn-i ahkâm-ı şer‘ eden ol tâ’ife-i bî-dîn³ ve gürûh-i mekrûh-i mekr-âyîn idi. “*Lâ tettehîzu'l-kâfirîne evliyâ[']**” nass-ı şerîfi ve “*Lâ testazî'û bi-nâr-i ehli'ş-şirki***” Hadîs-i münîfi mücebince mutlakâ fırka-i⁴ Gebr u Tersâ ile müvâlât ü müvâsâtdan⁵ ehl-i İslâm memnû' u mehcûr ve nûr u zulmet mesâbesinde olmalarıyla, ülfet ü müvâneset hayyiz-i imkândan dûr iken, vech-i mezkûr üzere <nâşî> zaleme-i⁶ vülât ü a'yân dâ'imâ mütehâşî olurlar idi. Süret-i mezbûre ol makûlelere meydân ve cemîle-i bî-gerân oldu⁷.

Râbi'an huluvv-i meydân sebebiyle ol makûle⁸ sitemkârân, ‘arsa-i mezâlimde irhây-ı ‘inân ve tevfir-i havâşî ve a'vân ile fukarâ⁹ vü zu'afâya istilâsını efvân ve pençe-i şikence ile ‘aceze-i zîr-i destânı ciğer-hûn eyleyüp, her bâr âh u inkisâr ve sebeblerini havâle-i tûğ-i intikâm-ı Kakhâr eylemelerine bâdî ve “*Ene 'inde'l-münkesireti kulûbuhum****” Hadîs-i Kudî mücebince¹⁰ zuhûr-i gayret-i Rabbânî'ye mü'eddî olacağı emr-i¹¹ beyyin ü bâdîdir. **Beyt**¹²:

1 mukaddimelerin A1 : makûlelerin M1

2 tohmunu A1 : resmini M1

3 bî-dîn A1 : pür-kîn M1

* لا تتخذوا الكافرين اولياء = Kâfirleri dost edinmeyin” anlamına gelen bu cümle Kur’ân, en-Nisâ, 4/144. âyetin ortalarında yer alan bir kısımdır.

** لا تستنصبوا بنار أهل الشرك = Şirk ehlinin ateşiyle aydınlanmayın!” anlamına gelen bu cümle, meşhûr hadîs kitaplarında geçmeyen, ama manayı pek bozmayan “ehli'ş-şirk” kelimeleri yerine “müşrikîn” kelimesi farklılığıyla sadece Beyhakî'de rivâyet edildiği görülen Hz. Peygamber'in bir hadîsidir; bk. Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Beyrût 1999, nr. 20990, XV,119.

4 Lâ tettehîzu'l fırka-i A1 : Matlûb-i M1

5 müvâsâtdan A1 : esâtdan M1

6 üzere nâşî zaleme-i A1 : üzere nâsı zulmet-i M1

7 ve ticârât-ı râbiha oldu [Bu uzunca kısım, N1'de tafsilâtli olarak yer almadığından, dipnotta fazla yer kaplayacağı düşüncesiyle metinde sadece M1 ile karşılaştırılmıştır] A1, M1 : nâşî cebâbire-i vülât ü a'yân dâ'imâ andan mütehâşî olmağla, mehmâ emken zulm ü tesallutları kemter ve sükkân-ı beldenin oldukça emr u râhatları mukarrer olur idi. Pes ‘aks-i kazıyye süreti ol makûleyle meydân ve vesîle-i selb-i âsâyiş olduğu vâreste-i kayd-ı beyândır N1

8 ol makûle N1 : o misillü A1, M1

9 havâşî ve a'vân ile fukarâ' N1 : 'avvân ile fukarâ A1 : hevân ile fukarâ M1

*** انا عند المنكسرة قلوبهم = Ben kalpleri kırık olanların yanındayım” anlamına gelen ve burada Kudî Hadîs olarak belirtilen bu cümlelerin Hadîs olmadığı bildirilmektedir; bk. el-'Aclûnî, *Kesfü'l-hafâ*, nr. 614, I,204.

10 şikence ile mücebince N1 : şikence/işkence ile ‘aceze-i 'ibâdî ciğer-hûn eyleyüp, leyl ü nehar âh u inkisâr ve sebillerini havâle-i şemşîr-i intikâm-ı Kakhâr eylemelerine bâdî ve A1, M1

11 emr-i N1 : — A1, M1

12 Beyt N1 : — M1

Gedânın, şâh olan tıfl-ı dilin ağılatmasun yoksa¹

Zuhûr-i gayretullah ol gedâya dâye bulmaz² mı?

Hâmisen ol makûle zaleme-i bed-nihâdân, husûsan Rumeli kutrunda olan müstevliyân-ı kâfir-nijâdân, irtifâ'-ı ezdâd ile istibdâd sebebiyle mevki'lerinde rîşe-sâz-ı tessebüt ü istikrâr ve sâ mân-perdâz-ı kesret-i yâr u kafâdâr olmalarıyla, giderek mukaddemâ iş'âr olunduğu üzere ber-vech-i mu'âhede hem-hâbe-i zamîrleri olan tegallüb ve serkeşâne heyûlâsını pezîrefte-i sûret ve bilâhare hâyîde-ligâm-ı temerrüd ü gavâyet olmalarına imdâd-ı küllî oldu.

Lâyiha

Sâlîfü'z-zikr arpalıklara ta'arruz eylemek, [N1 180b] bir meş'ûm mâddedir. Zîrâ selefde bir iki def'a husûsan Sultân 'Osmân-ı şehîd zemânında Devlet-i 'aliyye ile 'ulemâ' miyânında vâki' olan esbâb-ı vahşet ve münâferetin a'zamı arpalık mâddesi idi. Ve fi'l-hakîka sâ'irleri memâlik-i Pâdişâhî'yi mîrâs ve mâlikâne gibi kabûllenüp temellük eylemişler iken, bir mikdâr 'ulemâ' nâmına olanların beytülmâl bedeli olarak bi'l-ehli ve'l-'iyâl medâr-ı me'âşları olacak arpalıklarına ta'arruz eylemek, kat'-ı erzâk ve insâfsızlığın nihâyet derecesi değil midir? Bu Fakîr'in hissesine düşen Yeni-pazar Pravadi Kazâsı'ndan altı yedi ayda bir def'a yalnız bir mâhiyye olarak kırk gurus gelüp, beher mâh mütesellimi tarafından on sekiz kîse akca sâhib-i tasarrufa irsâl oluna geldiği bütün Rumeli'nin ma'lûmudur. Ol kırk gurus hisâbiyle bizim mâhiyyemiz üçer dörder gurus gelür idi. İşte hâl bu minvâl üzere idi; "*Sühan dânem³ velî nâ-guften evlâst**". Ve mâdde-i mezkûre mefâsid-i mezbûreden başka niçe⁴ mehâzîri mûcib ve kerîhe-i kesîreyi müstevcib olduğu, rüşenây-ı dekâyık-âşinâdır.

Ve feyâlet-i re'y ve sehâfet-i tedbirlerinin semere-i nâ-mu'teberesinden birisi dahi vüzerây-ı 'izâm ve ümerây-ı kirâm⁵ taraflarından dil-hâhları üzere rişvet ü pîşkeş ve der-âmed mümkün olmadığından fazla, nâmdâr vüzerâ'

1 dilin ağılatmasun yoksa A1 : dilin ağılatmasun yohsa N1 : delk ağılatmasun yohsa M1

2 gayretullah bulmaz N1, A1 : gayret[ull]ah ol gedâya dâye olmaz M1

3 dânem N1 : dâ'im A1, M1

* سخن دانم ولی ناکفتن اولیست = Söz söylemeyi bilirim, fakat susmak daha uygundur" anlamına gelen Farsça bir mîsrâdır.

4 kâfir-nijâdân niçe N1 : istibdâd ve irtifâ'-ı ezdâd sebepleriyle/sebilleriyle rîşe-sâz-ı sebt ü istikrâr ve sâ mân-ı berdâr-ı kesret-i bâr/bârü ve hevâdâr bulmalarıyla, giderek mâ fi'z-zamîrleri olan ma'nây-ı ta'assub u tegallübü/telaggubu pezîrây-ı sûret ve bilâhare hâyîde-i likâm-ı serkeşi vü gavâyet/gavâbet oldular. Ve bunlardan başka niçe/nice A1, M1

5 feyâlet-i kirâm N1 : feyâlet-i re'y-i muhtyânelerinin eşna'ı budur ki vüzerâ ve ümerâ A1 : kabâlet-ârây-ı muhtyânelerinin eşna'ı budur ki, vüzerâ ve ümerâ M1

zuhûru politikalarına nâ-muvâfık olmağla, evtâd ü evtâd-ı memâlik-i ‘Osmânî olan ol zümre-i haşmet-iktirânı¹ enzâr-ı i‘tibârdan tarh u ilkâ ve ekser eyâletlere² derebeyi ta‘bîr olunan a‘yânları nasb u îvâ eylediler. Her birine cevâ‘iz-i vefiyye ve dest-âvîzât-ı seniyye pâzâriyle³ Kapucu-başılık ve Silâhşorluk ve kapucu-başlıklarına Mîrahûr-i Kebîr ve Kapucular Kethudâlığı gibi pâyeler i‘tâ ederek, rûteb-i ‘azîze-i ‘Osmâniyye’yi pâymâl-i ibtîzâl ve Anadolu ve Rumeli ülkelerinin her yerini pâye-dârlar ile mâl-â-mâl eylediler. Hattâ bir def‘a yalnız İbrâhîm Kethudâ’nın a‘yân nâmiyle ihdâs eylediği Kapucu-başı yüz yirmi nefere bâliğ olduğu, vâkıf-ı serâ’iri olan bir râst-gûy zebânından (ربانندن) mesmû‘-i Muharir-i Hakîr oldu; silahşorların ise haddi yoğidi.

Menkabe-i Sultân Süleymân ‘aleyhi’r-rahme

Vâzı‘-ı kavânîn-i Devlet-i ebediyyü’l-erkân olan firdevs-âşiyân Sultân Süleymân Hân ‘aleyhi’r-rahmetü ve’r-rıdvân* hazretlerinin [N1 181a] zemân-ı behcet-iktirânlarında vâki‘ gazânın birinde hîdmet-i ‘azîme ile Ordu-yi İslâmiyye’ye nef‘ u mu‘âvenet-i cesîmesi zuhûr eden Hânedân-zâde Ferîdûn Bey nâm mücâhid hakkında Serdâr-ı ekrem olan Sadrı‘zam’ın beyân-ı hâl ederek kemâl-i niyâz ü istid‘âlarına mebnî, Pâdişâh-ı Süleymân-mekân ancak Müteferrikalık ihsânıyla kâmrân buyurdular. İşte Devlet-i ‘aliyye’nin her tarîkde olan rûtbeleri böylece ‘azîz ve mükerrerrem idi; neteki tevârih mütâla‘a edenlere ma‘lûmdur.

Dîğerk menkabe-i Sultân Süleymân ‘aleyhi’r-rahme

Kezâlik yine Pâdişâh-ı müşârûn ileyh hazretleri İrân seferi zımnında Halebü’ş-şehbâ’yı meşât ittihâz buyurdıkları hılâlde mevâcib vakti hulûl edüp, henûz Âsitâne-i ‘aliyye’den hazîne zuhûr eylemamekle, Defterdâr Efendi gâyet muztarib olmuş idi. Bu ıztırâb Haleb ehâlîsi tüccârından birinin mesmû‘ ve ma‘lûmu oldukda, hod-be-hod Defterdâr’a gelüp, lâzım olan akcanın kemmiyyet ve mikdârından su’âl eyledi. Defterdâr dahi bin kîse lâzım olduğunu iş‘âr eyledikde: “Şimdi ben getirüp teslîm edeyim. Yarın hazîne geldikde edâ buyurursuz” deyü irâ’et-i sûret-i imdâd eylemekle, Defterdâr be-gâyet münşerih ve memnûn olup, taraf-ı Şehriyârî’ye ifâde vü istîzân eyledikden sonra ol bâzergândan meblağ-ı merkûmu ahz ve temessük i‘tâ ve def‘-i zarûret eyledi. Bir müddet murûrunda Âsitâne’den hazîne zuhûr

1 rişvet iktirânı N1 : cerr ve der-âmed mümkün olmamağla, ol zümre-i kirâmı A1 : cerr u med mümkün olmamağla, ol zümre-i kirâmı M1

2 ilkâ ve ekser eyâletlere N1, A1 : ilgâ ve ekser eyâletleri M1

3 nasb u îvâ pâzâriyle N1 : istîfâ edüp, her birine cevâ‘iz-i vefiyye ve pîşkeşât-ı seniyye pâzâriyle A1 : istîfâ edüp ve her birine cevâ‘iz-i vâfiyye pîşkeşât-ı seniyye bâzâriyle M1

* عليه الرحمة و الرضوان = Allah’ın rahmeti ve rızası onun üzerine olsun” anlamına gelen Arapça bir duâdır.

eylemekle Defterdâr Efendi bin kîse akcayı ifrâz ve ol bâzergânı getirüp teslime âgâz eyledikde, bâzergân bu zemîn üzere bast-ı niyâz eyledi ki: “Dâr-ı dünyâda bir yetişmiş ferzende mâlikim. Akca ve emvâlin nihâyeti yokdur. Ben işbu bin kîseyi Devlet-i ‘aliyye’ye teberru‘ eylerim. Sizden recâ ederim ki oğlumu huddâm-ı dergâh-ı hazret-i Pâdişâhî gürûhuna idhâl edesiz” deyü bu kadar akcayı fedâ eyledikten sonra vâfirce niyâz eyledi. Çünkü dar mahalde imdâd edüp, askerinin mevâcib zımnında güft-gû hadşesini def‘ eylemeğe sebep olduğundan, Defterdâr Efendi redd edemeyüp istizâna tevki‘ eyledi.

Pes savb-ı Saltanat’a istihsâl-i mâdde zu‘muyla serd-i sûret-i hâl eyledikde, Hâkân-ı zemân hazretleri buyurdular ki: “Gerçi ol âdemin cemîlesinden memnûnum; lâkin oğlu bâzergân-zâde olmağla, huddâm ve ricâl-i Saltanat’a luhûku, mehâzîri müstelzimdir. Sonra devletimizi esnâf [N1 181b] ve tüccârdan ‘ibâret bir bâzâr ederiz” deyü bir vechile rızâ-dâde olmayup, merkûmun akcasını temâmen verdikten sonra elli bin guruş ‘atiyye ihsân eylediler. İşte merâtib-i seniyye-i ‘Osmâniyye’nin eslâfda ‘izzeti ve kadr u şân ü keyfiyyeti böylece idi. Husûsan eşref-i turuk-ı Devlet-i ‘aliyye olan ‘ulemâ’ tarîkının ednâ rütbesi hemser-i sipihr-i berîn idi.

Vaktinde a‘lâm-ı ‘ulemânın efdali olup, üç pâdişâh-ı zî-şânın mahremi ve Anadolu rütbesini ihrâz birle sad-ârây-ı muhteşemi olan Nev‘î Efendi merhûmun veled-i emcedi olup, *Hamse* ve nazîri nâ-mümkin *Zeyl-i Şekâyık* ve Fıkh-ı şerîfden *el-Kavlü Li-men* nâm te‘lif-i şerîf sâhibi olan ‘Atâyî merhûm hakkında ‘ulemâ’-i zemân: “‘Atâyî ehl-i me‘ârifdendir, ehl-i ‘ilm zümresinden değildir” deyü medrese vermeyüp, Rumeli Kadılığı’na revâ görmüşlerdir.

Zikri sadedinde olduğumuz devirde ise sadr-ı mesned-i ‘ilmîde bulunanlar bizzât yâhûd yükelâ’ ve kurenânın emr u tevassutlarıyla açıktan rişvet ve boğçalar ile Âsitâne’de bulunan ipekci ve iplikci ağniyâ-zâdelerden başka, Bursa’da ve Selânik ve İzmir ve Haleb’de olan zengîn eşhâsa pey-der-pey merâtib-i ‘ilmiyye pâyeleri ve Mahrec’le ihrâcları nazargâhımızda manzûrumuz olur idi.

Sadr-ı Meşihat’de bulunan bir ‘azîzin devrinde Hâric Ru’ûsu dört biner guruşa açıktan karar-dâde idi. Hattâ ru’ûs tâlibi bir zât var idi. Bir gün bu Fakîr’e dedi ki: “Başı taşa ve taşı başa çalarak dört bini hele peydâ eyledim. Fulân sultân cenâblarının ‘arabacısı vesâtatiyle Baş-ağası’nı dahi bir boğça ile celb eyledim. Şeyhulislâm Efendi’ye anın tarafından ‘Arabacı varup ve meblağı sarrâfa teslim ve ru’ûsumu ahz eyledi. İşte ru’ûsum” deyü koynundan çıkarup bana ‘arz eyledi; *ve kıs ‘alâ hâzâ**

Ve bi’l-cümle re’y-i müte‘affinleri cümlesinden olarak vüzerây-ı ‘izâm mevki’lerine ekserî furû-mâyelikden ve reh-zenlikden türemiş ve kimi levendlikden ve evbâşlıktan gelmiş bakıyye-i süyûf-i züyûf eşhâsı merâtib-i

* و قس على هذا = (Diğerini) buna kıyas et” anlamına gelen Arapça bir deyiştir.

‘aliyyeye ıṣ‘ād ve vedî‘a-i Rabbânî olan zu‘afâ’ ve zîr-i destânı ol makûle [N1 182a] Hudâ ne-dânların zîr-i pençe-i bî-dâdlarına teslîm birle her birini turrazen-i kûs-i istibdâd eylemek ne rûbe kabîh ve müstelzim-i fesâd-ı sarîh olduğunu te‘emmül birle veliyy-i ni‘met olan Devlet-i ‘aliyye ve fukarâ’¹ ve ra‘iyyeyi aslâ sıyânet eylemedikleri tahrîrden müstağnîdir.

Ve a‘zam-i beliyât ve enker-i hâdisâtдан biri dahi Mısır Ülkasi’ni Fransa’nın mâdde-i istîlâlarıdır. Mulahhasan sûret-i icmâlîsi² budur ki, çün Fransalu mukaddemâ meslûk-i kıdem-i kalem ü imlâ olduğu üzere, serbestiyyet³ hevâsıyla kırallarını i‘dâm ve Venedik ve Felemenk devletleri gibi cumhûriyyeti sûret-yâb-ı nizâm eylediler. Sevâlif-i eyyâmda sevâhil-i Şâm ve İskenderiyye’ye ve Dimyât’a⁴ Fransalu dest-res olup, hattâ Mahalletül-kübrâ’yı dahi mahall-i nâkûs ü ceres eylemişler iken, selâtîn-i Mısırye’den Melik Salâhaddîn ‘aleyhi’r-rahme’ hazretlerinin⁵ dest-yârî-i seyfi-i mücâhede vü ikdâmlarıyla, emâkin-i merkûme yine dâru’s-selâm-ı [M1 378] İslâm olmuş idi⁶.

- 1 gibi pâyeler i’tâ ve fukarâ’ [Metnimizin bu kısmında yer alan “Menkabe-i -rahme” başlığı buraya yazılması işaret edilerek kırmızı mürekkeple N1 180b’nin sağ kenarına ve “Diğer menkabe-i -rahme” başlığı ise muhtemelen buraya yazılması düşünülerek kırmızı mürekkeple N1 181a’nın sol kenarına yazılmıştır] : pâyeleri gibi merâtib-i ‘aliyye i’tâ ederek, Anadolu ve Rumeli yakalarının aktâr u aktânını imlâ eylediler. Hattâ bu def’a yalnız İbrâhîm Kethudâ’nın ihdâs eylediği a‘yân olarak kapucu-başı ve silâşorân yüz yirmi nefere bâliğ/bâliğ (بالع) olduğu mesmû‘-i Muharîr-i sâdıkul-be’yân olmuşdur. ‘An asl selâtîn-i ‘Osmâniyye [M1 377] Anadolu ve Rumeli ve ‘Arabistân ve ‘Acemistân’da vâki’ memâlikî bi’t-tedric milel-i muhtelif eylemelerinden nez’ u teshîr eylediklerinden, mutasarrıfları olan tavâ’if-i mülûk makâmına bir vezîr-i be-nâm iclâs ve emânet-i kübrâ olan ber-âyâyı anlara tevdi’ u sipârişle tesviye-i umûr-i nâs edüp, bu târihe gelince eyâlât-i merkûme vezâretle mazbût/mazbût (مصبوط) ve ol vesîle ile silsile-i umûr-i ‘ibâd, halka-i bâb-ı Devlet-i ‘aliyye’ye merbût olagelüp, a‘yûn-i enâmda vüzerâ’-i/vüzerây-ı ‘izâm müsta’zım ve hemîşe Pâdişâh-ı vaktin emr u rızây-ı Mülûkâne’leri üzere ‘amel ü hareket, ehemmi mu’tenây-ı vezîrân olduğu cümle ‘indeinde müsellemler olup, seferler vukû’unda me’mûriyyetleri muktezâsınca dâ’ire ve debdebe ve/— a’dâya karşı ketâ’ib-i kesire ve kevkêbe ile mahall-i me’mûriyyetine haşmet-endâz-ı vürûd ve bir tarafın selme ve cerâhatına merhem-i bihbûd oldukları, vâreste-i kayd-ı şuhûd olup ve/— bi’t-tab’ vüzerây-ı ‘izâm tarafından veliyyül-emr-i zemân olan pâdişâhân-ı/Pâdişâh-ı ‘âlî-şân taraflarına ser-i mü şâ’ibe-i muhâlefet —ü ‘isyân ü/— muhâlefet/— zuhûr etmeyüp ve ba’zı sûret-i serkeşânedeki mer’î olan etvâr-ı muta’assibâne tehayyülü, vükelây-ı devlet taraflarına dâ’ir vâlâ/— Pâdişâh-ı —/vâlâ cânibine samimî inkıyâd ü imtisâlden gayri vaz’ u hareketleri gayr-i sâdir olduğu, tevârih-âşinâyâna emr-i zâhîrdir. Ol makûle ‘uzamâ ve vüzerâ mevki’lerine ekserî furlâmâye ve tehî-vâye ve kimi reh-zenlikde türemiş türüdü ve kimi levend ve evbâşlıktan gelmiş bakıyye-i süyûf züyûf/züyûf (زبوف) eşhâsları, merâtib-i ‘aliyye ile ikâme ve ıṣ‘ād ve vedî‘a-i İlâhî olan —/a‘yân-ı ‘ibâdullâhî zîr-i dest-i bî-dâdlarına teslîm birle, her birini dehl-zen-i dîvân-hâne-i istibdâd eylemek, ne mertebe fazi’/katî’ ve müstelzim-i fesâd ü şenî’ olacağını te‘emmül birle, velî-ni‘metleri olan Devlet-i ‘aliyye’yi ve fukarâ A1, M1
- 2 ve enker-i icmâlîsi A1, M1 : Mısır Ülkasi’ni Efrenc tâ’ifesinin mâdde-i istîlâsıdır. Mulahhası N1
- 3 ü imlâ serbestiyyet N1 : imzâ olduğu üzere, serbestiyyet A1, M1
- 4 yâb-ı Dimyât’a N1 : yâfte-i nizâm eylediler. Selefde sevâhil-i Şâm ve İskenderiyye’ye A1, M1
- 5 eylemişler iken hazretlerinin A1, M1 : etmişler iken, merhûm Melik Salâhaddîn’in N1
- 6 olmuş idi N1 : olup A1, M1

Ol zemândan berü memâlik-i mezbûre, husûsan Mısır Ülkesi ol melâ'in-¹ bed-güherlerin gözlerinde uçar ve gönüllerinden geçer idi. Ba'de-vaktin Portekiz ve İngiliz² ba'zı benâdir-i Hindistân'a istilâ ve ticâret-i râbiha ile kesb-i servet ü gınâ edüp, Fransalu dahi sevdây-ı sûd ile kudurmuş kelb gibi bî-karâr ve bunlar 'an-asl cerv-i kilâb-âsâ kesîru'l-evlâd ve mânend-i cerâd-ı vefîru'l-efrâd bir tâ'ife-i bed-nijâd olup, memleketleri kendülere nisbetle teng olmakdan nâşî nâ-güncide ve emr-i te'ayyüşde zarûret-dîde olduklarına binâ'en, zafer-yâb oldukları Amerika hissesinden başka erâzî-i zâ'ide istihsâline nâ-câr ve tevsî'-i dâ'ire-i kisb ü kâr bâbında meslûbül-ihtiyâr oldular. Ve İngilizlü ile beynlerinde rîşe-bend-i istihkâm olan münâfese ve hısâm sebebiyle Okyânûs'dan revân olmak dûr-mesâfe-i imkân olmağla, Mısır-ı Kâhire Hindistân'a deng gelür bir kişver-i pür-menfa'at ve Ümmü'd-dünyâ ile mu'abber bir büyük memleket olduğundan başka, veche-i maksûd-i aslî olan Hindistân'a dehlîz mesâbesinde olmağın, ol iklim-i bî-hemtânın temellükü hevâsıyla bî-sabr u ârâm ve ol mahtûbe-i mabhûbeyi der-âgûş-i tasarruf u iğtinâm eylemek temennâsı kendülere aksây-ı merâm olmağla, beynlerinde bu heyûlâyı tasvîr u tasmîm ve usûl ü furû'unu tertîb-i tabî'î üzere tensik u tanzîm eyledikleri politikâ-yı Firengâne ve sîmyâ-nümây-ı müşa'bidâneleri üzere ibtidâ vükelây-ı Devlet-i 'aliyye'yi [N1 182b] igfâl ve izhâr-ı sûret-i çâkerî ve fermân-berî ederek, firifte-i mekr u âl eylemek aslu'l-usûl ve matlab-i mezkûrlarına akvây-ı vesâ'il-i vusûl olduğuna mebnî, tüccâr ve füccârları berren ve bahran Âsitâne-i sa'âdet'e reme-i hînzîr gibi fevcen fevc tereddüd ve mevcen mevc âmed-şud edüp, savb-ı Saltanat'a 'arz-ı 'ubûdiyyet ve izhâr-ı sıdk u husûsiyyet ve: "Min-ba'd ser-i kârân-ı devletin bi'l-cümle çâkeri ve bî-'ulûfe ve me'ûnet niçe milyon müft ve hâzır askeri olup, düşmenleri üzere ibtidâ bizleri sevk u irsâl, ba'dehû kendi leşker-i mahsûslarını isti'mâl eylesünler. İbtidây-ı vehlede Devlet-i 'aliyye'nin a'zam-ı a'dâsı olan Moskovlu'ya hücum ve rucûm-i top u tûfengle mercûm ederek, evvelâ Kırım Ülkesi'ni halâs, ba'dehû temâmen memleketini nez' u teshîr birle Eflâk ve Boğdân gibi taraf-ı Devlet-i 'aliyye'ye râbita-pezîr-i ihtisâs eylemek, lâzime-i zimmet ve müdde'ây-ı ittihâd ü intimâmıza burhân u hüccetdir" edâlarıyla ez-kadîm 'ahd-şiken ve peymân-fikenlikleri darbu'l-mesel-i evfâh-ı âlemiyân olan ol tâ'ife-i bî-îmân, vesâyik-ı 'uhûd u eymanla sâde-dilân-ı ser-i kârânı memkûr ve tenvîr-i sened zemîninde gâh memleketlerine pâdişâh eylemek için şeh-zâde iltimâs ve gâh Devlet-i 'aliyye'nin mahsûs askerîsi olduklarını iş'âr için girîbân-ı libâslarına Otuz Bir Ocağının nişânesini şî'âr eylemeleriyle ref'-i şevâ'ib-i şekk ü iltibâs ederler idi. Ve mukaddemâ Nasrâniyyet âyînlerini ilgâ ve kütüb ü enâcillerini deryâyâ ilkâ ve Pap ve papaslarını ihlâk ve savâmi' ve kenâyislerini peyveste-i hâk

1 Ülkesi ol melâ'in-i N1 : Ülkâsi ol mel'un-i A1, M1

2 vaktin Portekiz ve İngiliz A1, M1 : bürhetin Portukâl ve İngilizlü N1

eylemeleriyle, gûyâ ki millet-i kâfirânededen teberrâ ve Devlet-i İslâmiyye'ye tevellâ eyledikleri siyâk-ı şu'bede mesâkında 'alenen: "Dîn-i Muhammedî, eşref-i edyân ve tediyyün ü ittibâ'a hemân bu millet-i 'âlî-şân ehakk u şâyândır" ta'bîrleriyle dâ'imâ medh u senâ ve tekallüd ü inâbete müsta'idd ü müheyâ olduklarını âşikârece tefevvüh eylemeleri ise erkân-ı devletden başka 'avâmm-ı nâsı dahi âşüfte-şu'ûr ve mahabbet ü müvânesetlerine mecbûr eylemişdi. Bu zemînlerde dâne-pâş-ı mekr u keyd olarak ümenây-ı devletin 'asâfir-i kulûblarını sayd ve rişte-i emn ü i'timâda bir gûne kayd eylediler ki, beynlerinde cihet-i vahdet derecesinde mu'âmele-i ülfet ve germî-i âmîziş ü mu'âşeret rû-nümâ ve tarafeynden pîşkeş [N1 183a] ve hedâyây-ı dil-keş merâsimi icrâ olunur idi.

Garâ'ib-i dilsûzdandır ki, câme-i 'asabiyyetden 'uryân ve mahrûm-i tecellî-i kuvvet-i îmân olan ba'zı bu'l-hevesân, dem-be-dem ol kâfirlerden politika-yı Firengâne te'allüm ve niçeler dahi lisânlarına rağbetle Fransız hâceleri ittihâz ederek lugatlerini tahsîl birle bî-mehâbâ kâfirce tekellüm eylemelerini güzîde-i me'ârif 'add ü şümâr ve medâr-ı iftihâr eylediler.

A'zam-ı mesâ'ib-i dîniyyeden idi ki, bu kâfirlerin bu resme hulûlleri sebebiyle niçe sahîfü'l-'akîde sebük-mağzânın Benî İsrâ'îl ve Sâmirî kıssası gibi kulûblarına âyîn-i Firengâne mahabbeti işrâb ve nizâmât-ı 'akliyyelerini samîmî istihbâb eder oldular. Hûşmendân-ı İslâmiyân ve sâ'ir divel elçileri bu vaz'-ı ebleh-firîbe dûrdan nigerân ve beynlerinde istiğrâb u istinkâr ederek ta'accüb-künân olurlar idi. İbtidâ politika tohmunu şûre-zemîn-i kulûb-i erkâna zer' ve nizâm-ı 'aklîye igrâ vü tesvîl birle hâşâ tehvîn-i ahkâm-ı şer' eden ol tâ'ife-i bî-dîn ve gürûh-i mekrûh-i mekr-âyîn idi. Mukaddemâ dahi zikr olunduğu üzere "*Ve lâ tettehizû'l-kâfirîne evliyâ'e min dünü'l-Mü'minîn*"^{*} nass-ı şerîfi mücebince mutlakâ fırka-i Gebr u Tersâ ile müvâlât ve müvâsât-dan ehl-i İslâm memnû' u mehcûr ve mesâbe-i zulmet ü nûr olmalarıyla, ülfet ü mümâzece hayyiz-i imkândan dûr iken, ber-vech-i mezkûr fart-ı meveddet ü ihtilât ve mübâlaga-i üns ü inbisâtlarını gördükce¹, girîbân-ı 'akl u şu'ûr-i ehl ü idrâk tâ-be-dâmen² çâkçâk ve tenhâlarında velvele-i te'essüf ü feryâdları sâmi'a-res-i³ süreyyâ vü simâk olmakda idi. Ol târîhde⁴ tullâ'-i senâyây-ı devlete pîş-kadem ve hayl-i havene vü süfehâya Mîr-'alem olan mülakkab

* وَ لَا تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ = Müminleri bırakıp da kâfirleri dost edinmeyin" anlamına gelen bu cümle Kur'ân, en-Nisâ' 4/144. âyetin ortalarında yer alan bir kısımdır.

1 ve ticâret-i râbiha ile gördükce N1 : üzere meveddet ü ihtilât ve üns ü inbisâtlarından [A1'in bu kısmında, karşı sayfayı işaret eden yazının da gösterdiği üzere arada bir varaklık eksikliğin olduğu görülmektedir. M1'de de bu eksikliğin var olduğu ve farkedilmediği anlaşılmaktadır] A1 : üzere mûris-i ihtilât ve üns ü inbisâtlarından M1

2 u şu'ûr-i -dâmen N1 : -i hûşyârân tâ-be-dâmân A1 : -i hûş-bârân tâ-be-dâmen M1

3 velvele-i sâmi'a-res-i N1 : feryâd ü figânları resîde-i sem'-i A1, M1

4 olmakda idi. Ol târîhde N1 : olur idi. Ol târîhlerde A1, M1

bi'n-Nakîz sergerde-i ehl-i dalâl¹ Re'îs Râşid Efendi, kendü rüşd ü reviiyetine² mağrûr ve turuk-ı şettâdan âlûde vü memkûr olup, husûsan Yûsuf Ağa vesîlesiyle Vâlîde Sultân hazretlerinin perr u bâl-i tehassus u istishâbları birle³ bâlâ-pervâz ve teşahhus-ı küllî hevâsında hem-cenâh-ı şehbâz olmağın⁴, Fransalu ile ber-vech-i meşrûh sâzkâr olan bâzârın germiyyetine müstakıl sebeb⁵ ve vaz' u hareketleri devletcelikden bîrûn ve sûret-i⁶ kitâbîliği terk ü ibtâl ve tabî'î ve dehrîliği intihâbla⁷ millet-i İslâmiyye'den [N1 183b] Mecûsî⁸ ve büt-perest gibi tebâ'üdlerinin derece-i kusvâya bülûğu, vâreste-i zunûn olan bir alay Fireng-i bed-âhenglerin ekâvîl-i bâtıla ve efâ'il-i 'âtıllarına i'timâd ve sâ'irleri dahi inandırmağla, kendüsüne hem-reng-i tasdîk u i'tikâd⁹ edüp, şer'an ve 'aklen ve 'örfen ve tab'an muhâl olan ehl-i İslâm'la ittihâd-ı müşrik-i bâhiru'd-dalâl husûsuna 'azm ü cezm ile 'âkıbet Ümmet-i Muhammed'in başına¹⁰ mâtde-i müstebidde-i mihnet ü nasb oldu. Gûnâ-gûn edille ve berâhîn ve tesvîlât-ı dil-nişîn ile taraf-ı Saltanat'ı dahi imâle vü¹¹ telyîn edüp, ol düşmen-i dost-nümâ olan tâ'ife-i pür-mekr u vegâ¹², teveccühât-ı 'aliyye ve telattufât-ı seniyyeye mazhar ve dem-i fâsid gibi 'urûk-ı Devlet-i 'aliyye'ye¹³ duhülle kâmver oldular. Âsitâne'de olanları bu vechile her gün¹⁴ bir gûne dârû-yi hûşber-i lâf ü temenniyyetle¹⁵, edmiga-i havâss-i erkânı bî-gâne-i şu'ûr ve rahîk-ı 'atîk-ı füsûn-i¹⁶ Firengâne şerâbiyle, ol teng-zarfân-ı bî-dimâğanı¹⁷ mest ü mağrûr ederler idi.

Meğer ol mekkârlar, mukaddemâ beynlerinde esâs-efken-i bünyân-ı¹⁸ kavîl ü karâr oldukları üzere¹⁹ Fransa'da serân-ı cumhûr, Mısır Ülkesi'nin²⁰

1 mülakkab dalâl N1 : — A1, M1

2 kendü rüşd ü reviiyetine N1 : kendü/kendi rüşd ü dirâyetine A1, M1

3 Ağa vesîlesiyle birle N1 : Ağa'nın cenâh-ı tahsîs u istishâbiyle A1, M1

4 hem-cenâh-ı şehbâz olmağın N1 : demsâz-ı bülend-âvâz olmağla A1, M1

5 bâzârın germiyyetine müstakıl sebeb N1 : pâzârın germiyyetine sebeb-i müstakıl A1 : bâzârın germiyyetine sebeb-i müstakıl M1

6 sûret-i N1 : — A1, M1

7 intihâbla M1 : intihâlle N1

8 Mecûsî M1 : Mecûs N1, A1

9 i'tikâd N1, M1 : i'timâd A1

10 'azm ü cezm başına N1 : nasb-ı nefis ile bilâhare Ümmet-i Muhammed'e A1, M1

11 imâle vü N1 : — A1, M1

12 pür-mekr u vegâ N1 : huddâ' ve pür-mekr u dehâ A1, M1

13 Devlet-i 'aliyye'ye A1, M1 : devlete N1

14 her gün A1, M1 : — N1

15 hûşber-i/hûşber-i lâf u temenniyyetle N1, A1 : hûşber-i lâf ü teşâyette M1

16 füsûn-i N1 : mekr-i A1, M1

17 şerâbiyle ol teng-zarfân-ı bî-dimâğanı A1 : işrâbiyle ol teng-zarfân-ı bî-dimâğanı N1 : işrâb ederek ol kem-serâğanı M1

18 bünyân-ı N1 : — A1, M1

19 üzere N1 : — A1, M1

20 Ülkesi'nin N1 : Ülkesi'nin A1, M1

esbâb-ı nez' u teshîri olacak sefâyin¹ ve sâ'ir mühimmât-ı lâzimenin tedârük ve techîzine leyl ü nehâr sarf-ı nakdîne-i sa'y² ü iktidâr üzere olup, hulûsa-i kelâm ber-tıbk-ı³ merâm üç⁴ yüzden mütecâviz sagîr u kebîr⁵ sefâyin tertîb ü tesviye ve Tolon İskelesi'nde tehyi'e edüp, derûnlarına⁶ kâffe-i edevât-ı kal'a-gîrî ve memleket-güşâ ve doksan bin kadar asker-i⁷ ceng-âzmâ imlâ⁸ ve ta'biye eylemişler. [Mısrâ]⁹:

Bâ-temellukhây-ı düşmen i 'timâdî eblehîst

Pây-bûs-i seyl ez-pâ efgened dîvâr-râ^{10}*

Ve ol [M1 379] eyyâmda¹¹ Paris'de beynlerinde kıtâl-i 'azîme¹² tehdüd edüp, beş yüz neferâtla umûr-i memleket ru'yet¹³ olunmak üzere râbîta verildiğini beyân ve cumhûriyyet-i mezkûreyi Devlet-i 'aliyye kabûl ve tasdik eylemek matlabını âverde-i zebân eylemek üzere Der-i devlet'e Dekorş [=Descorches]** nâm bir elçileri¹⁴ vürûd ve cumhûriyyetin tasdîkı bâbında îbrâm-ı nâ-mahdûd edüp, lâkin taraf-ı Saltanat'dan ol merâmlarını divel-i sâ'ireye ta'lik u tevki'f birle¹⁵ hele imrâr u tesvîf olunmuşıdı. Ba'dehû Paris'de yine bir şûriş-i cedîd¹⁶ bedîd olup, [N1 184a] zikr olunan Beş Yüz Nefer Cumhûr-başlılarını i'dâm ü ifnâ ve Müdirân-ı Hamse nâmiyle bir cemâ'at

1 nez' u teshîri olacak sefâyin N1 : istîlâsı olacak sefâ'in/sefâyin A1, M1

2 sarf-ı nakdîne-i sa'y N1 : sa'y ü ibtidâr ve sarf-ı nakdîne-i vüs' A1, M1

3 tıbk-ı N1 : vefk-ı A1, M1

4 üç A1, M1 : üç N1

5 sagîr u kebîr N1, A1 : kebîr u sagîr M1

6 edüp, derûnlarına N1 : ve A1, M1

7 ve asker-i N1 : ve asâkir-i A1 : asâkir-i M1

8 imlâ' N1 : imlâ M1

9 [Mısrâ]' M1 : — N1, A1

10 *Bâ-temellukhây-ı dîvâr-râ* N1 : *Temellukhây-ı düşmen* [Birkaç kelimelik yer boş bırakılmıştır] A1 : *Temellukhây-ı düşmen* ilâ âhırîhî M1

* باتملقهای دشمن اعتمادی ابله‌یست * پایوس سیل از پا افکنند دیواررا = Selin ayak öpmesi, duvarı temelinden yıkacağı gibi, düşmanın yüze gülmesine güvenmek de ahmaklıktır" anlamına gelen Farsça bir beyittir.

11 eyyâmda A1, M1 : evânda N1

12 'azîme N1, A1 : 'azîm M1

13 umûr-i memleket ru'yet N1 : ru'yet-i umûr-i memleket A1, M1

** Burada söz konusu edilen ve metnimizde adı Dekorş (ده قورش) okunabilecek şekilde yazılmış olan Fransa Elçisi Descorches (1749-1830) için bk. meselâ "Descorches (Marquis de Sainte-Croix)", *Biographie Universelle ancienne et Moderne, nouvelle édition*, Paris 1855, X,477.

14 eylemek elçileri N1 : etmek üzere Der-i devlet-medâr'a Dekorş (ده قورش) nâm bir elçileri A1 : etmek üzere Der-i devlet-medâr'a قورشى nâm bir elçi M1

15 merâmlarını birle N1 : merâmlarını divel-i sâ'ire ta'lik u tevki'f A1 : emellerini divel-i sâ'ireye ta'lik u tevki'f M1

16 yine bir şûriş-i cedîd A1, M1 : bir şûriş-i cedîd dahi N1

peydâ eylemeleriyle¹, elçi-i mersûm ‘azl ve vilâyetlerine celb ve yerine Ober Dubaye (اوبردوبايو)* nâm bir delifişek kâfir-i² bî-şekk ta’yîn ve ma’iyyetine hasbe'l-iltimâs vâfir mühendis ve topçu ve asker ta'lîmcileri terfikan, tesyîr-i Âsitâne-i sa’adet-karîn eylediler.

Mersûmlar Der-i devlet'e ba'de'l-vusûl her biri mahallerinde istihdâm ve isti'mâl olunup ve'l-hâsıl tarafeynden cihet-i yegâneğî ve ref'-i³ bî-gâneğî merâsimi, fevka'l-gâye te'diye vü ikmâl olunur idi. Bunlar bu hâlde iken, civârlarında bulunan divel, bu fesâd, muharrik-i âhâd⁴ olduğuna mebnî, sirâyeti endîşesiyle⁵ bu resme zorba tâ'ifesi def' ve kemâ fi's-sâlif Kıral nasbiyle Cumhûriyyet⁶ hâdisesi ref' olmadığı sûretde, kendülere dahi muzırr olacağını mütâla'a etdiklerine binâ'en, Nemçelü ve Prusya ve Felemenk ve İspanya ve Venedik ve İngiltere ve sâ'ir brencler⁷ bi'l-ittifâk Fransa üzere i'lan-ı harb ile bu mâddeyi, sû-be-sû hücum u guluvv eylemeleriyle, anlar⁸ dahi her taraftan mukâbeleye teşmîr-i sâ'id-i ihtimâm ve kimini mecbûren kendülere tâbi' u râm ve kimini tard ve tahzîl ü tahsîr⁹ ve kiminin memâlikini zabt u teshîre mübâderet edüp, bunların ber-vech-i mezkûr husamâları üzere galebe vü zaferleri Âsitâne'de mesmû'-i vükelây-ı umûr oldukca, câ-be-câ şâbâş ü âferîn ve izhâr-ı bişr u¹⁰ beşâsetle bu güne dest-bürd-i firûzî ve celâdetlerinden mahzûz olduklarını tasrîh u tebyîn ederler idi. Lâkin dür-endîşân olanlar bu sûretleri re'sen istihcân u istiskâl ve giderek bu âteş-nihâd melâ'in-i mekr-i'tiyâdların şerâre-i şerr-i şûrları bu semte de sirâyet eylemek, mülâhazadan dür olmamağla¹¹, ümenây-ı Devlet-i 'aliyye: “Bî-taraflikdan

1 eylemeleriyle N1 : eylediklerinde A1, M1

* Fransa Elçisi Descorches'dan sonra elçi tayin edilen ve *Târîh-i Cevdet*'te (bk. VI,202) اوبردوبايو şeklinde kaydedilen kişi General Aubert Dubayet'dir; bk. meselâ “Aubert-Dubayet, Jean Baptiste Annibal”, *Encyclopaedia Americana: A Popular Dictionary of Arts, Sciences, Literature, History, Politics and Biography*, ed. Francis Lieber, Philadelphia 1829, I,461.

2 Ober Dubaye (اوبردوبايو) nâm bir delifişek kâfir-i N1, A1 : Rober Donabu (روبردونابو) nâm bir delifişeng fâsid-i M1

3 ref'-i N1, A1 : def'-i M1

4 muharrik-i âhâd A1 : ve muharrik-i âhâd N1 : ve muharrik-i ifâde M1

5 endîşesiyle N1 : endîşesine istiğrâkla A1, M1

6 sâlif cumhûriyyet N1 : sâbık kıral nasbiyle cumhûriyyet/cumhûr A1, M1

7 etdiklerine brencler N1 : birle Nemçelü ve Prusyalı ve Felemenk ve Venedik ve İspanya ve İngiltere/İngiliz ve sâ'irleri A1, M1

8 ile bu anlar N1 : edüp, sû-be-sû üzerlerine hücum u guluvv eylediklerinde, Françelü/Fransalı A1, M1

9 tahzîl ü tahsîr N1 : def' u tahsîr A1 : def' ve tecbîr M1

10 mübâderet u N1 : mübâderetlerinde, vükelây-ı Devlet-i 'aliyye câ-be-câ tahsîn ü âferîn ve izhâr-ı bişr-i A1, M1

11 ederler idi olmamağla N1 : edüp, lâkin dür-endîş ve/— ferâset-kîş olanlar bu sûretleri yek-sere istihcân u istiskâl ve giderek şerâre-i şerr u/— şûrlarının bu tarafa da sirâyet ü isâbeti, mülâhazadan dür olmamağla/olmağla A1, M1

gayri mesleki tecvîz eylemamek lâzime-i hâl olduğunu ictihâd ederler idi. Gerçi hazret-i ‘Ömer *radiyallâhu ‘anh* küffârı yek-dîğere darb u havâle eylemeği cümle-i re’y-i rezînden ‘add ü i’tibâr buyurdular. Lâkin eğer ehl-i İslâm'a maslahatı mutazammın olursa, bu maddede ise mazarratı ezher mine's-şemsdir¹.

Ba‘dehû zikr olunan devletler Cumhûriyyet'i [N1 184b] tasdîka şurû‘larında, Devlet-i ‘aliyye dahi tasdîk eyledi². Bu müddet [M1 380] zarfında olacak³ havâdis-i ‘acîbe ve vekâyi‘-i garîbe, bîrûn-i ‘uhde-i⁴ ta‘bîr u ifâde olmağla, ol vâdîde it‘âb-ı hunuk-i⁵ hâmeye cevâz-dâde olunmadı.

Ba‘de müddetin yesîre Françelü'nün ba‘zı esbâb ve ‘avârıza mebnî, Nemçelü ile yine muhârebeleri tehadüs edüp, Dalmacya taraflarında iki orduyi ‘azîm yek-dîğere mukâbele ve şiddet üzere âheng-i mukâtele eylediler. Françe ordusunda kaht u galâ zuhûr eylemekle, bir vechile tâb-âver-i meks ü karâr olmak mümkün olmadığından, hemân pey-siper-i râh-ı gürîz, belki istîsâl vechiyle semt-i ‘ademe sebk-hîz olmağa⁶ ramak-ı nâçîz kalmışiken, bahran vükelây-ı Devlet-i ‘aliyye küllî zehâ‘ir ve sâ‘ir ba‘zı mühimmât-ı asâkir husûsunda imdâd-ı ‘azîm eylemekle hayât-ı tâze bulup⁷, Nemçelü'ye sûret-i tegallüb izhâr ve encâm-ı kâr Venedik cumhûru mukâsesesine⁸ rabt-ı rişte-i silm ü karâr edüp, berrî olan mahalleri Nemçelü ve bahrda bulunan mevki‘leri Fransalu⁹ zabt eylemek üzere müsâleme ve terk-i nizâ‘ u muhâsama eylediler. Bunların bu hareketleri Devlet-i ‘aliyye'nin Vidin gâ‘ilesi ve Edirne câniblerinde ser-zede-i hudûs olan eşkıyây-ı dâgiyenin¹⁰ meşgale-i hâ‘ilesiyle iştigâli hengâmında vukû‘-yâb olmuşıdı.

Ve ol esnâda Françe Elçisi olacak mel‘ûn-i¹¹ mesfûr, cânib-i siccîne ‘ubûr eylemekle, yerine sinîn-i medfideden berü Devlet-i ‘aliyye erâzisinde

1 mesleki tecvîz şemsdir N1 : meslek tecvîz eylemamek lâzime-i hâldir” deyü serd-i makâl ederler idi A1, M1

2 eyledi N1 : edüp A1, M1

3 olacak N1 : — A1, M1

4 ‘uhde-i N1 : havza-i A1, M1

5 hunuk-i N1 : semend-i A1, M1

6 Ba‘de müddetinolmağa N1 : Ba‘dehû Fransa'nın ba‘zı esbâba mebnî, yine Nemçelü ile/ile (ﻋﻠﻰ) muhârebeleri tehadüs edüp, Fransalu ordusu şiddet-i kaht u galâ sebebiyle inhizâm, belki in‘idâma A1, M1

7 Devlet-i ‘aliyye küllî zehâ‘ir/zehâyir ve sâ‘ir ba‘zı mühimmât-ı asâkir husûsunda imdâd-ı ‘azîm eylemekle/eylemekte hayât-ı tâze bulup A1, M1 : devletin küllî zehâyir ve mühimmât-ı asâkir isâlleri mel‘ûnlara hayât-ı tâze idâ‘ eylemekle N1

8 encâm-ı kâr mukâsesesine N1 : bilâhare Venedik cumhûru mukâsesesinde A1, M1

9 Fransalu A1, M1 : Françelü N1

10 câniblerinde dâgiyenin N1 : taraflarında mütekevven/meskûn eşkıyây-ı dâgiye A1, M1

11 Françe mel‘ûn-i N1 : Fransa Elçisi A1, M1

Kıral zemânlarında Konsolos ve Sır Kâtibliği hıdmetlerinde¹ müstahdem pür-mekr u fenn Rufen [=Ruffin]* nâm şahs-ı mekkâr, Maslahatgüzâr ta'yîn olunup, çend eyyâm murûrunda mersûm kâfir-i² hud'a-kâr Der-i devlet'de bulunan sâlifü'z-zikr mühendisleri ve topcuları bir taraftan sefineleriyle ikişer üçer yüzer³, vilâyetlerine i'âdeye ibtidâr edüp: “Ayâ bunları niçün ircâ' edeyor, bunlar ne sebebden böyle çekilüp gideyor? Françelü⁴ bizden dest-keş-i müvâlât olmağa başladı. Bu mu'âmeleye sebep nedir?” deyü ol semte vükelây-ı devlet tarafından aslâ⁵ imâle-i fikr u nazar olunmamak, mûcib-i istiğrâb-ı şeyh u şâb olmuşidi. Pes sükârây-ı ser-i kârân-ı bed-râyân ile yek-laht-i ittihâd olan Françelü dostlarımız, hemcivârları gavâ'ilini ber-taraf eyledikten sonra, niçe zemândan berü hulâsa-i hûlyâ ve nukâve-i emel ü mütemennâları⁶ olan [N1 185a] hıtta-i Mısır'ı âverde-i kabza-i tasarruf eylemek sevdâsiyle, tedârükât-i kavîyyeye mübâşeret ve asker-i bî-gerân techîz ve Bonaparta nâm halef-i Cengîz, la'în-i⁷ pür-mekr u sitîz sergerdeliğiyle Tolon Lîmânı'ndan fekk-i lenger-i ikâmet ve baġteten Malta Cezîresi'ni bî-vakfe-i te'hîr⁸ zabt u teshîr ve derûnuna beş bin kadar asker vaz' u takrîr eyledikten sonra⁹ hemân İskenderiyye cânibine şitâbân olup, lîmânına duhûl ve yüz on üç senesinde ibtidâ İskenderiyye'ye**, ba'dehû müdevven *Mısır Târîhi*'nde tafsîl olduğu üzere Mısır Ülkesi'ni zabt eyledikleri haber-i cân-sûzu¹⁰ [M1 381] kulûb-i ehl-i İslâm'da âteş¹¹-efrûz oldu.

- 1 medîdeden berü hıdmetlerinde N1 : medîdeden/'adideden berü Devlet-i 'aliyye memâlikinde kıral zemânlarında konsolosluk ve Sır Kitâbeti/Kitâbet hıdmetleriyle A1, M1
- * Metnimizde Rufen okunacak şekilde yazılmış olan Fransız diplomat ve dilci Pierre Jean Marie Ruffin (1742-1824) için bk. meselâ Joseph Thomas, “Ruffin”, *Universal Pronouncing Dictionary of Biography and Mythology*, Philadelphia 1870, II, 1930.
- 2 kâfir-i N1 : la'în-i A1 : — M1
- 3 sâlifü'z-zikr yüzer N1 : mârru'z-zikr mühendisleri ve topcuları bir taraftan sefineleriyle ikişer ve üçer yüzer A1 : mârru'z-zikr topcuları ve mühendisleri bir taraftan sefineler ile ikişer ve üçer yüz M1
- 4 edeyor Françelü N1 : ediyor ve Fransalu A1, M1
- 5 Bu mu'âmeleye aslâ A1, M1 : deyü kat'â ol semte kârdân-ı devlet taraflarından N1
- 6 mûcib-i mütemennâları N1 : mûcib-i/mevâcib-i istiğrâb-ı/istiğrâk-ı kihter u mihter olmuşidi. Pes sükârây-ı/şikârây-ı ser-i kârân-ı gâflet-nihâdân/tehâvün ile yek-laht-i ittihâd olan Fransa dostumuz civârları gâ'ilelerini ber-taraf eyledikten sonra, niçe/nice zemândan berü nuhbe-i hûlyâ/hûlyây-ı ve/— hulâsa-i/— tereccî ve temennâları A1, M1
- 7 Bonaparta la'în-i N1 : Napolyon Bonaparta/Bonapart nâm halef-i Cengîz A1, M1
- 8 Cezîresi'ni bî-vakfe-i te'hîr A1, M1 : Adası'nı N1
- 9 takrîr sonra N1 : — A1, M1
- ** İskenderiyye, Napolyon Bonapart tarafından metnimizde olduğu gibi 1113 yılında değil, 18 Muharrem 1213 = 2 Temmuz 1798 Pazartesi günü işgal edilmiştir; bk. meselâ İ.H.Danişmend, *İOTK*, IV, 74.
- 10 şitâbân cân-sûzu N1 : 'azm ve lîmânına duhûl ve yüz on üç senesinde ibtidâ İskenderiyye ve ba'dehû müdevven *Mısır Târîhi*'nde tafsîl olduğu vech üzere Mısır Ülkesi'ni zabt eyledikleri haber-i dil-sûzu, sâmi'a-dûz ve A1 : 'azm ve lîmânına duhûl ve iki yüz on üç senesinde Mısır Ülkesi'ni zabt eyledikleri haber-i dil-sûzu, sâmi'a-dûz-i M1
- 11 âteş N1 : — A1, M1

Ve kaldı ki İngilizlü, Fransalu'ya eledd-i hisâm ve subh u şâm cüyende-i râh-ı ırgâm u intikâmları olduklarından¹ başka, vükelây-ı Devlet-i 'aliyye'ye bu rütbe iltiyâm u temelluk ve âmîziş ü te'allukları, elbetde mekr u mekîdete mebnî olup, lâ-mehâle bir gûne sû'-i hâle mü'eddî² olacağını teferrüs eylediklerinden nâşî, her bâr kâr ü kirdârlarını tecessüs ederler idi. Pes ahvâllerini tenkîr³ u tedkîk ederek, ol veled-i zinâların veche-i maksad-ı aksâları Ümmü'd-dünyâ olduğunu tahkîk eylemeleriyle, tahmînen altı ay mukaddem kalem-i lisân-ı râstî-beyânlarıyla sahâyif-i⁴ sevâmi'-i erkâna tenmîk eylediler.

Ol hılâlde Eflâk Voyvodası bulunan Hançerli-oğlu dahi Paris'de 'ulûfe-i girânla rişte-bend-i teshîr olduğu zümre-i küttâb-ı havâsdan birinin hurûf-i ma'hûde⁵ şivesiyle iş'âr u ihbârına mebnî, Fransalu'nun Mısır tarafına sû'-i kasd ve niyyetleri olduğunu Re'îs Efendi'ye tahrîr u inhâya⁶ müsâra'at ve 'ale'l-fevr İskenderiyye'ye temkîn ü metânet⁷ vermek makûlesi tedâbîr-i ma'küleye de delâlet eylemişti. Mersûmun ol bâbda irsâl eylediği kâ'ime-i mufassala ba'de müddetin bi-'aynihî bu Fakîr'in bir takrîble manzûru oldu. Hakk budur ki vak'adan üç ay mukaddem târihiyle müverrah ve Paris'de bu husûs için meşveret-gâh olan mahalli ve sefineleri ve kemmiyyet-i askeri ve balta ve kürek ve sâ'ir âlât ve edevâtı tafsîlen beyân eylemişti.

Ve ana mukârin Cezzâr Paşa 'aleyhi'r-rahme hazretleri dahi kazıyye-i ma'hûdeyi Firengistân'a irsâl eylediği kendü câsûsları lisânlarından⁸ istitlâ' ve gavr u hakîkatine ba'de'l-ittilâ', itnâb u te'kîdi hâvî ve ba'zı mertebe tedbîr-i sâ'ib⁹ [N1 185b] ü sedîdi muhtevî kâ'ime ile Der-bâr-ı sa'âdet-medâr'a¹⁰ 'arz u i'lâm eylemişti. Lâkin ser-i kârânın Fransalu'ya fart-ı meveddet ve garâm¹¹ ve kemâl-i i'timâd ü iltihâmları sebebiyle, bâsıra-i basîretleri gışâve-i gafletle pûşîde ve varaku'l-hayâl-i nîreng ü füsûnlarıyla¹² dimâğ-ı derk ü dirâyetleri şûrîde olduğundan, havâdis-i mezkûre bir vechile havâlî-i gûş-i kabûl-i

- 1 Fransalu'ya olduklarından N1 : Fransalu'ya/Fransa'nın eleddü'l-hisâm ve subh u şâm cüyende-i râh-ı intikâmları olduğundan A1, M1
- 2 elbetde mü'eddî N1 : elbette/elbetde mekr u mekîdete/mekîdeye mebnî olup, bir gûne sû'-i netîceyi müntic A1, M1
- 3 Pes ahvâllerini tenkîr N1 : ahvâllerini tenfîr M1
- 4 sahâyif-i N1, A1 : — M1
- 5 girânla ma'hûde N1 : girânla/kerrâtle rişte-bend-i teshîr u ihtisâs olduğu zümre-i ketebe-i havâsdan birinin hurûf-i ma'hûde/ma'hûd A1, M1
- 6 Re'îs inhâya N1 : Der-i devlet-medâr'a tahrîr u ifâdeye A1, M1
- 7 ü metânet N1 : — A1, M1
- 8 ma'küleye de lisânlarından N1 : mühezzebeye delâlet eylemişti. Ana mukârin Cezzâr Paşa merhûm/— dahi kazıyye-i/kasaba-i mezkûreyi elsine-i cevâsîsden A1, M1
- 9 mertebe tedbîr-i sâ'ib N1 : gûne tedbîr-i savâb A1, M1
- 10 Der-bâr-ı sa'âdet-medâr'a A1, M1 : Der-i devlet'e N1
- 11 kârânın garâm N1 : kârların Fransalu'ya fart-ı mahabbet ve garâm/'izâm A1, M1
- 12 varaku'l-hayâl-i füsûnlarıyla N1 : beng-i/nîk-i esrâr-ı nîreng ü füsûnla M1

'uküllerine yol bulmayup ve bu keyfiyete kat'â cevâz-dâde-i sûret-i imkân olmayup, belki hezl ü temeshur¹ şîveleriyle istimâ' ve erâcîf-i vâhiye-i hüssâd ve² bed-hâhân olmak üzere 'akd-i 'akîde-i icmâ' eylediler. Nihâyetü'l-emr makâm-ı Sadâret-i 'uzmâ cânibinden³ Vâlî-i Mısır tarafına mesmû'ât-ı merküme-yi îmâ için âhar me'mûriyyet sûretiyle kendü Kapucular Kethudâsı'nı isrâ birle iktifâ olundu, [mısrâ]⁴:

*Cedde bike'd-dehru ve ente tel'abü**

Vassâf merhûmun Bağdâd vak'asında sebt eylediği manzûme temâmca bu mâddeye hasbihâldir⁵.

Ol eyyâmda perde-der-i sâmi'a-i muhlisîn⁶ olan hâdise-i bed-terinden biri dahi budur ki, mukaddemâ ba'zı Fransız⁷ tüccârının ümerây-ı Mısır nâmına olan ebâlise-i Çerâkise, vâfirce mâllarını girifte-i⁸ pençe-i igtisâb eylemeleriyle, evâmîr-i 'aliyye-i 'adîde ile istirdâdı zımında taraf-ı devletden [M1 382] ilhâh u ibrâm olunmuşiken, imtisâlden istikbâr eylemişler⁹ idi. Bu es-nâda Fransalu yine mâdde-i merküme-yi i'âde ve niyâz u ibrâmlarını ziyâde eylemeleriyle, erkân-ı devlet, ümerâ'-i Mısıryye'nin temerrüd ve ru'ûnetlerinden bahisle¹⁰ istirdâdın imtinâ'mı beyân ü ilmâ' eylediklerinde, mesmû'umuza göre irâ'et-i tarîk-ı sühûletle Re'îs Efendi'yi tevsît-ı mâcerâ edüp, dilhâhları üzere bir kıt'a emr-i kat'ıyyü'l-fehvâya istirsâ olmuşlar.

Mahaldir çâk çâk etsen dil-i bî-çâremi zîrâ
En evvel destine şemşîr-i istiğnâyı ben verdim¹¹

1 temeshur N1, A1 : temsîh M1

2 hüssâd ve N1 : — A1, M1

3 Sadâret-i 'uzmâ cânibinden N1 : Sadâret'den A1, M1

4 [mısrâ]' A1 : — N1, M1

* *جد بك الدهر و انت تلعب* = Zaman seninle işi ciddi tutuyor, ama sen oyunda oynaştasın" anlamına gelen Arapça bu cümle, Abbâsî dönemi şâirlerinden İbn Mu'tez'in hemen hemen aynı anlama gelen (*جد الزمان و انت تلعب* = *Cedde'z-zemânü ve ente tel'abu*) şiiirlerinden birine çok benziyor bk. meselâ İbnü'l-Cevzî, *el-Müdhîş*, thk. Mervân Kabânî, Beyrût 1985, s.529.

5 Vassâf hasbihâldir N1 : — A1, M1

6 muhlisîn N1 : muhlisân A1, M1

7 ba'zı Fransız N1 : Fransa A1, M1

8 vâfirce girifte-i N1 : vâfir emti'a ve emvâllerini giriftâr-ı A1, M1

9 taraf-ı devletden eylemişler N1 : vükelây-ı devlet [M1 382] ilhâh u ikbâb eylemişler iken, imtisâlden/imtisâldinden istikbâr ile pâydâr-ı merkez-i isrâr olmuşlar A1 : taraf-ı devletden ilhâh u ibrâm olunmuşiken, imtisâlden istikbâr eylemişler M1

10 ümerâ'-i bahisle N1 : ümerây-ı Mısıryye'nin te'ebbâ ve temerrüdlerinden bahisle tahsil ü A1, M1

11 eylediklerinde verdim N1 : eylediklerinde/eylediklerinden, bi'n-nefs kendüler bir takrîble tarîk-ı istihsâline teşebbüs eylemek bâbında bir kıt'a emr-i 'âlî recâ ve re'îs-i zümre-i telbis Râşid Efendi'yi tevsît-ı müdde'â eylemişler. Ol yâdigâr dahi piş ü pes-i maslahata sarf-ı efkâr eylemeyüp, bir takrîble ol gümrâhların/gümrâhları vefk-ı dilhâhları üzere bir kıt'a fermân-ı 'âlî-şân istihsâl ve kâr-güzârlık/kârzârlık ve Devlet-i İslâmiyye'ye sadâkatkârlık hakkını edâ vü ikmâl eylemiş A1, M1

Bu kazıyye-i nâ-marziyye zımında Râtib Efendi gibi ‘azizül-vücûd, her cihetle nazîri nâ-mevcûd zât-ı sadâkat-nümûdun¹ i‘dâmına sebeb-i tâmm olduđu², zebân-zede-i hâss u ‘âmm oldu. Gerçi Râtib Efendi'nin katli husûsunda Râşid Efendi tarafından başka ‘illet dahi mahkî olup, lâkin halk lisânında meşhûr olan metn-i kitâbda mesrûd olan ‘illetdir; *v'allâhu a'lem*³.

Çün Fransız keferesi ber-vefk-ı âmâl ‘ukalây-ı⁴ devleti igfâl ve matlabları olan fermânı dahi âverde-i dest-i ihtiyâl eylemeleriyle, nihânîce aralık aralık diyârlarına pey-siper-i⁵ idbâr olup, encâm-ı kâr envâ‘-ı füsûn ü fesâne ve gûnâ-gûn fend ü reng-i⁶ Firengâne ile [N1 186a] Mısır Ülkesi'ni⁷ levs-i vücûdlarıyla murdâr ve ekbâd-ı ‘ibâd-ı Müslimîn'i dâğdâr eylediler.

Vech-i meşrûh üzere ümenây-ı devletin Fransalu ile bu rütbe germî-i üns ü ihtilâtlarına mürâdif, Mısır Ülkesi'ne⁸ istilâ eylemeleri, ekser ‘avâmm-ı ehl-i İslâm'ı belki müstevliyân-ı devletin “Politika” deyerek şu‘bede-i sîmyâ-kârîliklerine âgâh olan havâss u ‘ukalâyı dahi sù‘-i zanna ilcâ eylediler. Husûsan Fransalu'nun evvel emirde behâyim-tynet, mahrûm-i cevher-i ‘akl ü dirâyet olan ‘Urbân⁹ tâ‘ifesine emr-i ‘âlî-i mezkûru ibrâz birle: “Bizler¹⁰ Devlet-i ‘aliyye'nin mahsûs askeri ve bir takım bende-i fermân-beri olduğumuz cümlelerin ma‘lûmudur¹¹. Memleket-i Mısır'a bî-vech müstevlî olan zorba beylerin dest-i tesallut ve eziyyetlerinden ‘aceze-i sükkân-ı Mısır'ı rehâ¹² ve kutr-i mezbûru ol makûle zaleme ve bugâtdan musaffâ¹³ eylemeğe me‘mûruz” deyerek ve bu zemînlerde taraf taraf basma kağıdlar neşr eyleyerek, bî-mağzân A‘râb'ı igfâl ve¹⁴ belki vâfir zemân kulûb-i sâde-dilân-ı

1 her cihetle nümûdun N1 : dürbet ü dirâyet ve sıdk u istikâmet cihetlerinde nazîri mefkûd zâtın A1 : ve reviyet ü dirâyet ve sıdk u istikâmet cihetlerinden nazîr mefkûd zâtın M1

2 olduğu N1, M1 : olduğunu A1

* و الله اعلم = Allah en iyisini bilir” anlamına gelen Arapça bir deyiştir.

3 Gerçi Râtib a'lem [Bu kısım muhtemelen buraya girmek üzere siyah mürekkeple N1 185b'nin sağ kenarına yazılmıştır] N1 : — A1, M1

4 Fransız ‘ukalây-ı N1 : Fransalu keferesi ber-vefk-ı âmâl vükelây-ı A1 : Fransalu ber-vefk-ı âmâl vükelây-ı M1

5 siper-i A1, M1 : siber-i N1

6 fend ü reng-i N1 : hîle vü reng-i A1 : hîle vü deng-i M1

7 Ülkesi'ni N1 : Ülkâsi'ni A1, M1

8 ihtilâtlarına Ülkesi'ne N1 : muhâletatlarına mu‘âkıb, Mısır Ülkâsi'ne A1, M1

9 belki ‘Urbân N1 : sù‘-i zanna ilcâ edüp, husûsan melâ‘în-i mesfûrenin evvel emirde behâyim-i tynet, bî-gâne-i ‘akl ü hiss ü dirâyet olan A‘râb A1, M1

10 bizler N1, A1 : — M1

11 takım ma‘lûmudur N1 : alay fermân-beri olduğumuz sizin ve ‘amme-i enâmin mesmû‘ u ma‘lûmları olup A1, M1

12 zorba rehâ N1 : beylerin/zorbaların eydî-i tesallutlarından ‘aceze-i sükkân-ı Mısır'ı tencih A1, M1

13 musaffâ N1 : tenkîh u tasfîh A1, M1

14 ve M1 : — N1, A1

İslâmiyân'ı dahi teşvîş ü ihlâl¹ eylediler. Bu cihetle ekser nâs, erkân-ı devlet haklarında bed-gümân olup, elbette bu Mısır Vak'ası muvâza'a yâhûd Fransalu'ya mübâya'a vechiyle ferâgat olunmasına imzâ etdiler². Bir taraftan ise düşmen-i Nizâm-ı Cedîd ve³ devlet küskünleri olan ba'zı [M1 383] pelidler, vesvâs ü hannâs gibi envâ'-ı erâcîf-i bî-mesâs ile⁴ ezhân-ı nâsı muhtell ü⁵ şûrîde ve cânib-i Saltanat'dan münfa'il ve remîde oldular⁶.

Ne hâl ise Mısır gâ'ilesi zâ'il ve 'âmme-i ehl-i İslâm'a ârâm-ı dil hâsıl olup, ba'de zâlik Nizâm-ı Cedîd'in teksîr u tervîci tarîkı ne münselik oldular. Vetîre-i zebîre üzere⁷ Anadolu'nun ba'zı yerlerinde ve Levend Çiftliği ve Üsküdar verâsında piyâde ve süvârî mu'allem asker otuz bin nefere kadar⁸ bâliğ oldukda, Rumeli yakasında dahi icrâ eylemek kasdına mebnî, ibtidâ Bektâşîyye mişesi olan Tekfûrdağı Kasabası'na teklîf ve ba'zı mertebe ibrâm ü ta'nîf olundukda, mahallinde beyân olunduğu üzere hâkimlerinin sicill-i hayâtını nûr-i dîde-i dest-i tuğyân ve bu bâbda veche-i itâ'atden pîçîde-gerdûn olduklarını i'lân⁹ eylemeleriyle, üzerlerine bahran kalyonlar irsâl ve niçe eyyâm ü leyâl 'ale'l-ittisâl kavâri'-i top ile sükkân-ı kasabayı berzede-hâl eylediler. Bu vaz'-ı nâ-be-câ dahi Bektâşîyye'ye ve sâ'irlere nefret ü dilgîri hâletinden gayri [N1 186b] bir fâ'ideye resâ olmadı. Bi-iznihî Te'âlâ zuhûr edecek vak'anın esbâb-ı zâhiresi bu resme vâhidin ba'de-vâhidin işbu 'âlem-i kevn ü fesâdda mütevellid olup, esbâb-ı mevcûdeler dahi birer vesîle ile müte'ekkid olur idi; *lâ râdde li-kazâ'ihî*^{*10}.

Ba'dehû Belgırad tarafına 'azîmeti, sülûk-i sûrî ittihâziyle Kadı Paşa'nın Rumeli yakasına güzârişi hengâmesi zuhûr edüp, bi'l-cümle mütegalibe-i Rumeli'yi yüze çıkarmağa¹¹ mecbûr eyledi. Ol vechile perde-i inkıyâd-ı sûrîleri¹² dahi temâmca derîde ve rişte-i emniyyet-i mevhumeleri bürîde oldu. Ol ma'rekeden sonra sû-be-sû dağlı¹³ eşkıyâlarına irhây-ı 'inân ve dervâze-i

1 ihlâl N1, A1 : ızlâl M1

2 nâs etdiler N1 : İslâmiyân, erkân-ı devlet hakkında bed-gümân olup A1, M1

3 ve A1, M1 : — N1

4 ile N1 : birle A1, M1

5 muhtell ü N1 : — A1, M1

6 oldular N1 : eylediler A1, M1

7 üzere N1 : — A1, M1

8 kadar A1, M1 : — N1

9 hâkimlerinin i'lân N1 : hâkimlerini mahkeme-i hayâtdan beder ve fermân-berlikden sûret-i serkeşî vü imtinâ'larını sâha-i zuhûrda cilve-ger A1 : hâkimlerini mahkeme-i hayâtdan beder ve fermân-berlikde sûret-i serkeşî vü imtinâ'larını sâha-i zuhûra cilve-ger M1

* رَادٌ لِقَضَائِهِ = Allah'ın kazâsının önüne geçecek yoktur" anlamına gelen Arapça ifâdedir.

10 niçe N1 : 'ale'l-ittisâl niçe/nice eyyâm ü leyâl kavâri'-i/fevâri'-i topla/top ile ceng ü cidâl ve tazyîk-ı mecâl olundu A1, M1

11 yüze çıkarmağa N1 : hem-dest-i vifâk ve yek-sâk-ı merkez-i ittîfâk eylemeğe A1, M1

12 sûrîleri A1, M1 : zâhirîleri N1

13 dağlı N1 : dağlı A1, M1

Dâru's-saltana'ya dek teslitle âyîn-i Hülâgû'yü 'iyân eylediler. Ve her a'yân zîr-i dest-i tegallübünde olan erâzide¹ tavâ'if-i mülûk-âsâ bî-mehâbâ tasarrufla hüküm-fermâ oldular. Ol hılâl-i pür-ihtilâlde kûşe-güzîn-i² inzivâ olan Şeh-zâde-i safvet-ihтивâ³ Sultân Mustafa hazretlerinin Enderûn u Bîrûn'da kâ'in ba'zı müte'allikân ve dâ'ire-i Saltanat'ı kendülere⁴ tahsîs eden kurenây-ı mahsûsa-i ma'dûdeye buğz u kîne vü hased⁵ sebebiyle, hâksârlıklarını ârzûmend olan niçe⁶ hâm-kârân, Şeh-zâde-i müşârun ileyh hazretlerini serîr-i Saltanat'a iclâs vesîlesiyle dâmen-i devlet ü ikbâle dest-res ve bekûrî-i a'dâ'⁷ der-âgûş-i gül-çehre-i merâm ü mültemes olmak hevâ vü heveslerine mebnî, gûyâ ki lisân-ı Şeh-zâde-i 'âlî-şândan⁸ olarak Nizâm-ı Cedîd'in ref'ini müş'ir ve gûnâ-gûn mevâ'id-i dil-şikârî muhbir, el altından⁹ musanna' ve müzevir kağıdlar tasnî' u tahrîr ve pey-der-pey Rum [M1 384] eli a'yânlarına ve Bektâşîyye Ocağı'na ba's ü tesyîr eylemeleri ise, mirveha-i âteş-i 'inâd ü 'isyân ve lücce-i lecâc ü muhâlefete mâdde-i medd ü galeyân olmakda idi. Hattâ Çapar-zâde, Nizâm-ı Cedîd tanzîmini¹⁰ tekabbül ü iltizâm edüp, Canikli Tayyâr Paşa'nın mûmâ ileyhle Amasya Sancağı'na dâ'ir münâfese ve münâkaşasını vesîle-i ihcâm¹¹ eylemekle, maslahat-ı merkûmeyi icrâdan kadem-keş-i ikdâm olmağın, ol evânda sâbiku'z-zikr fursat-cûyân-ı müte'allikân, Paşa-yı müşârun ileyh cânibine de 'ale'l-ittisâl düzmece kağıdlar îsâliyle nâ'ire-i fiten ü ihtilâli iş'âl eyledikleri dahi gûş-güzâr idi. Hattâ tebeddül-i¹² Saltanat 'akabinde Tayyâr Paşa'nın [N1 187a] bilâ-emr u da'vet hod-be-hod Kırım'dan Âsitâne'ye 'avdet edüp, vürûdunda mazhar-ı iltifât ü 'inâyet olmaları, güzâriş bulan âmîziş kıssasını te'yîd eder¹³.

- 1 Dâru's-saltana'ya erâzide N1 : Dâru's-saltana'ya dek teslitle âyîn-i Mogol ve Hülâgû'yü 'iyân eylediler. Her a'yân mutasarrıf olduğu büldânda A1 : Dâru's-saltanatı's-seniyye dek (دارلسطنت السنيه دك) teslitleyle âyîn-i Mogol ve Hülâgû'yü 'iyân eylediler. Her a'yân mutasarrıf olduğu büldânda M1
- 2 kûşe-güzîn-i N1 : visâde-pîrây-ı safâ-gâh-ı A1, M1
- 3 ihtivâ N1 : intimâ A1, M1
- 4 Bîrûn'da kendülere N1 : Bîrûn'dan ba'zı mütahassısân ve dâ'ire-i Saltanat'ı kendülerine A1, M1
- 5 vü hased A1, M1 : — N1
- 6 niçe N1 : ba'zı A1, M1
- 7 Bekûrî-i a'dâ' N1 : Bekûrî-i a'dâ A1 : Bekrî-i a'dâ M1
- 8 Şeh-zâde-i 'âlî-şândan N1 : hazret-i müşârun ileyhden A1, M1
- 9 dil-şikârî altından N1 : dil-şikârîyi müzekkir, nihânî A1 : dil-şikârîyi müzekkir, nihânî ve M1
- 10 ba's tanzîmini N1 : tesyîr eylemeleriyle, bir cânibden mirveha-i âteş-i tuğyân ve lücce-i lecâc ü te'annüdlerine mâdde-i medd ü/meded-i galeyân olur idi. Hattâ Çapar/Cebbâr-zâde, Nizâm-ı Cedîd tahrîrini A1, M1
- 11 Paşa'nın ihcâm N1 : Paşa mûmâ ileyhle Amasya husûsuna mebnî, münâfese ve münâkaşasını vesîle-i ihcâm/ihcâb A1, M1
- 12 îsâliyle tebeddül-i N1 : irsâl ile iş'âl-i nâ'ire-i fiten ü ihtilâl eyledikleri dahi gûş-güzâr olup, hattâ tebeddül-i/tebdîl-i A1, M1
- 13 da'vet eder N1 : iltimâs hod-be-hod Kırım'dan Âsitâne-i sa'âdet'e 'avdet ve vürûdu, güzâriş bulan âmîzişe mebnî olduğu bedîdâr oldu A1, M1

Ve bir def'a zikr olunan evrâkın¹ birisi bir takrîble Pâdişâh-ı Selîmü'l-bâl hazretlerinin dâhil-i dest-i Şâhâne'leri oldukda, ba'de'l-mütâla'a aslâ telâş ü mübâlât eylemeyüp², yine hatm ü ketm ile mahalline îsâl eyledikleri ol esnâda mesmû'umuz olan havâdis-i hafiyyedendir. Vüs'at-i sadr ve füşhat-i meydân-ı tehammül bundan ziyâde olmaz; lâkin mutazammın-ı mehâzîr olduğu erbâb-ı dikkate gayr-ı sefîrdir³. Ve müşârun ileyh Tayyâr Paşa vak'ası dahi fitne-i 'azîme olup⁴, tarafeynden kati vâfir nüfûs ü emvâl 'urza-i telef oldukdan sonra⁵, hele ne hâl ise ol gâ' ile dahi ber-taraf oldu.

Ve bi'l-cümle Anadolu tarafını vüzerâdan ihlâ ile her kutru derebeyi nâm a'yânlarâ pâyeler ve rütbeler ile tahsîs u ihâle ve mukâta'âta zamîme-i fâhişe ve Memâlik-i mahrûse'ye bida' u muhdesât tahmîl ve cümlesini a'yânların 'uhdesine havâle edüp, anlar dahi 'ibâdullâhın ciğerlerini sökerek tahsîl ve mahallerine tersîl ederler idi. Çebâr-zâde dedikleri azlem-i halkullah Haccâc-ı Sâni-i bî-iştibâhı Bolu Kazâsı hudûdundan Elbistân ve Tarsûs dâhil olarak Mar'aş Kazâsı'na kadar ve 'arzan Erzurum hudûdundan Aydın haddine kadar -ki selefde altı yedi tavâ'if-i mülûk hükm eder idi- zikr olunan memâlike teslîl ve Kara 'Osmân-zâde'yi Mihalic'den Antalya Kazâsı'na kadar vilâyetlere tevliye edüp, bunların ve sâ'irlerin ol nefis ü enfes Memâlik-i 'Osmâniyye'ye ve ekâlîm-i Hâkâniyye'ye etdikleri zulm ü istîlâ, hâric-i hadd ü pâyân ve Hicâz'dan 'avdetimizde bi'l-fi'l ma'lûm-i Muharrir-i sâdıkul-beyân olmuşdur. Bilâ-hılâf Şâm'dan Üskûdar'a kadar uğradığımız bilâd ü kasabât ve kurâ ehâlisinin birinden Devlet-i 'aliyye tarafına bed-du'â ve inkisârdan gayri senâ gûş-zed-i Fakîrânemiz olmadı. Bu cihetle derûnumuz muhterik olmağla, bî-ihliyâr bu makâmda mütâla'a edenlere kelâl ü melâl verecek rütbede tatvîl-i güftâra nâ-çâr olundu. Anadolu bu cihetle kaleme gelmekden hâricdir.

Ve Rumeli dahi vech-i mezkûr üzere⁶ [N1 187b] sûret-i âhara müte-havvel ve ulu'l-emr ve Devlet-i 'aliyye nezd-i bâgıyânelerinde⁷ 'adem menziline mütenezzil olup, ol dâhiye-i dehyâ henûz merkez-i şiddetde pâ-ber-câ ve çâre ve tedârükünden 'ukûl-i vükelâ' pâ-dergil-i 'aciz ü a'yâ⁸ iken, Fransalu'nun Mısır'dan Cezîretü'l-'Arab hâkine tohm-efşân olduğu zehr-i kiyây-ı

1 evrâkın N1 : evrâkdan A1, M1

2 dâhil-i dest-i eylemeyüp N1 : üftâde-i dest-i me'âli-peyvest-i Şâhâne'leri oldukda, ba'de'l-mütâla'a A1, M1

3 ol esnâda sefîrdir N1 : ba'zı sikâtdan mesmû'-i Muharrir-i makâldir A1, M1

4 olup N1 : olmağla A1, M1

5 oldukdan sonra N1 : olup A1, M1

6 Ve bi'l-cümle Anadolu üzere N1 : Lâkin Rumeli cânibi A1, M1

7 bâgıyânelerinde N1, A1 : vâlâlarında M1

8 dehyâ a'yâ N1 : dehyâ henûz merkez-i şiddetde pâ-ber-câ ve çâre ve tedârükünden 'ukalây-ı vükelâ pâ-dergil-i 'aciz ü a'yâ A1 : dâhyâ henûz merkezinde pâ-ber-câ ve çâre ve tedârükünden 'ukalây-ı vükelâ pâ-dergil-i 'aciz ü a'bâ M1

mel‘anetin nebât-i bîş¹ gibi kıtâl ve dil-rîş olan hâsılâtı cümlesinden olmak üzere Necid Ülkesi'nden² Dir‘iyye Havârici, ser-nümây-ı bâdiye-i hurûc u zuhûr ve bâlâda pâymâl-i kalem-i dürüst³-ifâde olduğu üzere Şâm'da Cezzâr Paşa'nın ve Bağdâd'da Süleymân Paşa'nın fıkđânları, tuğât-ı mezbûrenin vesîle-i galeyân-ı tuğyânları olmağla, vakt-i kalilde Hicâz ve⁴ Tihâme'yi ve cümle-i Cezîretü'l-‘Arab'ı şûran-şûr ile mahşûr eylediler⁵.

1 kiyây-ı bîş N1, A1 : kibây-ı mel‘anetin benâtü'n-na‘ş M1

2 Necid Ülkesi'nden N1 : bilâd-ı Necid'den A1, M1

3 pâymâl-i kalem-i dürüst A1 : pâymâl-i kilik-i N1 : beyân-ı kalem-i dürüst M1

4 fıkđânları ve N1 : ‘âlem-i hestîden mefkûd olmaları mevâdd-ı tekküsür-i tuğyânlarına medâr-ı vücûd olmağla, vakt-i kalilde Hicâz A1, M1

5 ile mahşûr eylediler N1 : eylediler. Temme [Burada yer alan ve muhtemelen “cildü'l-evvel” gibi okunabilecek birkaç kelime özellikle silinmiş gözüküyor. Muhtemelen nüshayı elinde bulunduran kişi, bu nüshanın eksiksiz, tam bir nüsha olduğunu düşünmüş veya düşündürmek istemiş olmalıdır] Hazîran fi 24 Ş[a‘bâ]n sene 68, yevmü's-sebt [Bu silinme buradaki tarihi de etkilemiş olmakla beraber, gün isminin belirtilmiş olmasından hareketle bu tarihin, ikinci cildin de istinsâh edildiğinin belirtildiği “68”, yani “1268” senesi olması akla yakın gelmekle beraber, gün isminin cumartesi olarak belirtilmesi, takvimlere göre ise 24 şa‘bânın pazar gününe denk gelmesi, bir problem olarak gözükse de, bunun hilâlin görülmesinden kaynaklanan bir durum olarak kabûlü mümkündür. Gerçekten 24 Şa‘bân 1268 = 13 Haziran 1852 = 1 Haziran 1268 Pazar gününe tekâbül etmektedir] A1 : eylediler. *Temme'l-cildü'l-evvel* M1

